

VERSLAG

VAN DEN STAAT DER

HOOGGE-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

OVER

1907—1908.

DEEL HOOGER- EN MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Aangeboden aan de Staten-Generaal bij schrijven van den Minister van Binnenlandsche
Zaken van 22 Februari 1909, n°. 821, afd. H.M.O.

VERSLAG

EERSTE DEEL. VAN HET HOOGER ONDERWIJS.

§ 1. WETTELIJKE VOORSCHRIFTEN OMTRENT HET HOOGER ONDERWIJS.

Bij Koninklijk besluit van 14 December 1907 (*Staatsblad* n°. 330) werd het Gereformeerd gymnasium te Kampen van de Nationale Vereeniging voor Gereformeerd voorbereidend Hooger Onderwijs, gevestigd te Kampen, met ingang van 1 Januari 1908 aangewezen overeenkomstig art. 157 der Hooger-onderwijswet (bijlage A).

Bij Koninklijk besluit van 3 Januari 1908 (*Staatsblad* n°. 1) werd gewijzigd het Koninklijk besluit van 16 November 1908 (*Staatsblad* n°. 306) tot aanwijzing van het Gereformeerd gymnasium te Zetten overeenkomstig art. 157 der Hooger-onderwijswet, en bepaald, dat in de plaats van „Zetten” wordt gelezen „Arnhem” (bijlage B).

Bij Koninklijke besluiten van 30 November 1907 n°. 19 en van 17 Februari 1908 n°. 16 is gewijzigd de lijst der beambten aan de Rijksuniversiteiten, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 14 Februari 1902, gewijzigd bij Koninklijke besluiten van 5 September 1902 n°. 29, 16 Februari 1903 n°. 19, 15 Februari 1904 n°. 42, 21 Februari 1905 n°. 25, 16 Februari 1906 n°. 7, 14 Februari 1907 n°. 25 en 11 Juli 1907 n°. 70 (bijlage C en D).

Bij ministerieele beschikking van 3 Februari 1908, n°. 355, afd. H. M. O., werd bepaald, dat voor het afleggen van het candidaatsexamen in zijn geheel of voor een gedeelte aan de Technische Hoogeschool voor de aanstaande civiel-ingenieurs, de aanstaande bouwkundig ingenieurs of architecten, de aanstaande werktuigkundig ingenieurs, de aanstaande scheepsbouwkundig ingenieurs en de aanstaande electro-technisch ingenieurs, behalve voor de zomervacantie van 1908, ook gelegenheid zou bestaan in den loop der maand September 1908; en voor de aanstaande scheikundig ingenieurs of technologen en de aanstaande mijn ingenieurs in den loop der maand Januari 1909.

Bij ministerieele beschikking van 3 Februari 1908, n°. 357, afd. H. M. O., werd bepaald, dat het propaedeutisch examen voor alle aanstaande ingenieurs en het candidaatsexamen voor de aanstaande civiel-ingenieurs, bouwkundig ingenieurs of architecten, werktuigkundig ingenieurs, scheepsbouwkundig ingenieurs, electro-technisch ingenieurs en mijn ingenieurs aan de Technische Hoogeschool in gedeelten zou kunnen worden afgelegd en daarvoor eene verdeling vastgesteld.

I.

OPENBAAR HOOGER ONDERWIJS.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAN DE UNIVERSITEITEN

§ 2. DE RIJKSUNIVERSITEITEN TE LEIDEN, UTRECHT EN GRONINGEN.

A. COLLEGE VAN CURATOREN.

Leiden.

Op 3 September 1908 leed het college een verlies door den dood van den curator mr. C. Pijnacker Hordijk.

Utrecht.

Op 31 Januari 1908 leed het college een verlies door den dood van den curator dr. B. Reiger.

Bij Koninklijk besluit van 18 April 1908 n°. 40 werd in diens plaats benoemd mr. dr. A. F. baron van Lynden, burgemeester van Utrecht.

Bij Koninklijk besluit van 25 September 1907 n°. 44 werd

hr. mr. J. F. Hooft Graafland tot secretaris van het college herbenoemd met ingang van 1 October 1907.

Groningen.

In het college van curatoren kwam geene verandering.

B. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Leiden.

Senaat. Op 16 September 1907 droeg de rector magnificus Nolen zijne waardigheid over aan den hoogleeraar Hartman, na verslag te hebben gegeven van de lotgevallen der Universiteit in het afgelopen studiejaar.

Secretaris van den senaat was de hoogleeraar Verdam.

Assessoren waren de hoogleeraren Greven, Kamerlingh Onnes, Pijper en Nolen.

Voorzitters en secretarissen der faculteiten waren: van die der godgeleerdheid de hoogleeraren Chantepie de la Saussaye en Brede Kristensen; van die der rechtsgeleerdheid de hoogleeraren Visser van IJzendoorn en Carpentier Alting; van die der geneeskunde de hoogleeraren Nolen en van der Hoeven; van die der wis- en natuurkunde de hoogleeraren Kluyver en Kuenen; van die der letteren en wijsbegeerte de hoogleeraren van Leeuwen en Wildeboer.

Op 8 Februari 1908 hield de rector magnificus bij gelegenheid van den dies natalis eene openbare rede, getiteld: „de Eloquentia philologo colenda”.

Hoogleeraren en lectoren. De hoogleeraren van Itallie, Wildeboer en Carpentier Alting, van wier benoeming het vorig jaarverslag melding maakte, aanvaardden hun ambt resp. op 25 September, 2 October en 9 October 1907, met het uitspreken van redevoeringen, de eerste over: „de vermeerdering onzer kennis omtrent de geneesmiddelen in de 19de eeuw”; de tweede over: „het tegenwoordig standpunt van het oud-testamentisch vraagstuk”; de derde over: „Indisch strafrecht”.

Op 16 October 1907 aanvaardde de buitengewoon hoogleeraar mr. J. Ph. Suyling zijn ambt met het uitspreken van eene redevoering over „Critische rechtswetenschap en volkenrecht”.

Op 23 October 1908 aanvaardde de buitengewoon hoogleeraar dr. W. Martin zijn ambt met eene redevoering, waarvan het onderwerp was: „Eenige opmerkingen over de waardeering onzer schilderkunst in onze gouden eeuw”.

De nieuw benoemde lector in de Romaansche taal en letteren dr. K. Sneyders de Vogel gaf op 28 September 1907 eene openbare les over: „de studie van het later Latijn”.

Bij Koninklijk besluit van 28 November 1907 n°. 65 werd aan mr. J. Oppenheim wegens zijne benoeming tot lid van den Raad van State op zijn verzoek eervol ontslag verleend als hoogleeraar in het Staatsrecht, administratief recht en volkenrecht. Tot zijn opvolger werd bij Koninklijk besluit van 7 December 1907 n°. 37 benoemd mr. H. Krabbe, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, die op 14 Maart 1908 eene inaugureele oratie hield over: „de idee der persoonlijkheid in de Staatsleer”.

Aan mr. H. van der Hoeven werd bij Koninklijk besluit van 2 Mei 1908 n°. 68 met ingang van 21 September d. a. v. op zijn verzoek eervol ontslag verleend als hoogleeraar in het strafrecht en strafvordering. De opengevallen plaats werd aangevuld door de benoeming bij Koninklijk besluit van 27 Juli 1908 n°. 31 van mr. A. J. Blok, substituit-officier van justitie bij de arrondissements-rechtbank te Rotterdam.

Bij Koninklijk besluit van 16 Maart 1908 n°. 27 werd tot buitengewoon hoogleeraar in de vergelijkende pathologie benoemd dr. D. A. de Jong, directeur van het slachthuis te Leiden. Op 3 Juni d. a. v. trad dr. de Jong voor het eerst op met eene rede over: „Het verband tussehen de geneeskunde van den mensch en van de dieren”.

Op grond van art. 93 der Hooger-onderwijswet werd bij Koninklijk besluit van 27 Juli 1908 n°. 32 aan dr. H. G.

van de Sande Bakhuyzen met ingang van 21 September d. a. v. eervol ontslag verleend als hoogleeraar in de sterrenkunde. Bij hetzelfde besluit werd als zoodanig benoemd dr. W. de Sitter, assistent voor de sterrenkunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

Tot lector in de anorganische scheikunde werd bij Koninklijk besluit van 27 Maart 1908 n°. 6 benoemd dr. W. P. Jorissen, tot dusver privaet docent.

Op 20 Augustus 1908 overleed de hoogleeraar dr. A. C. Vreede.

Assistenten. De assistenten voor de natuurkunde J. F. Sirks en I. Clay werden vervangen door S. W. Visser en C. Braak; tot assistent voor de scheikunde werden benoemd W. J. A. Jongkees en D. H. Cocheret jr., de laatste in plaats van A. Donk; de prosectoren voor de anatomie G. P. Frets, hr. E. N. de Jonge, J. de Graaff en E. van de Velde werden vervangen door J. W. P. Fransen, M. Flohil, A. J. Korteweg en A. van Tienhoven; de conservator J. G. Sleswijk en de assistent dr. T. A. Venema bij de hygiëne en bacteriologie door J. N. Voorhoeve en G. Kapsenberg. Tot assistent bij het Prentenkabinet werd benoemd J. J. de Gelder; den assistent bij het Museum van Oudheden N. J. Krom werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend.

Voor het jaar 1908 werden benoemd:

tot conservator bij het natuurkundig laboratorium en kabinet, dr. W. H. Keesom en C. A. Crommelin;

tot assistenten:

in het ziekenhuis: D. Klinkert, H. van der Meer, J. D. Nink Blok, J. van der Made, R. J. Leendertz en E. Marx; voor de heilkunde: dr. J. H. Zaaijer en C. Roeters van Lennep; voor de geneeskunde: E. Gorter en W. C. de Graaff; voor de verloskundige en gynaecologische kliniek en polikliniek: D. G. Hoytema en H. Werkman, de laatste tevens belast met het geven van een cursus in kraamvrouwen-verpleging aan verpleegsters; voor de oogheilkunde: dr. C. S. Lechner; voor de tandheilkunde, de oor-, neus- en keelheilkunde en de heilkunde (huidziekten): J. A. Hammes, dr. C. J. A. van Iterson en dr. J. H. P. van Kerckhoff, allen buiten bezwaar van 's Rijks schatkist; voor de pharmacologie: dr. F. M. G. de Feyfer; voor de pathologie: E. Doijer; voor de pathologische anatomie: J. P. L. Hulst; voor de bacteriologie en hygiëne: G. Kapsenberg; voor de physiologie: G. A. F. Dasbach en J. R. F. Rassers; voor de psychiatrie: R. A. Mees; voor de scheikunde: H. J. Backer, T. de Haan, W. J. A. Jongkees, dr. H. J. Taverne en H. Filippo Jzn.; voor de natuurkunde: H. B. A. Bockwinkel, W. J. de Haas, C. Braak, S. W. Visser en mej. T. C. Jolles; voor de pharmacie: H. B. Koldewijn en W. H. Bloemendal; voor de botanie: J. A. Lodewijks jr.; voor de geologie en mineralogie: A. L. W. E. van der Veen; tot conservator voor de bacteriologie en hygiëne: J. N. Voorhoeve; tot prosector bij de anatomie: J. W. P. Franssen, M. Flohil, A. J. Korteweg en A. van Tienhoven.

Dr. J. Bruining bleef ook in het afgelopen studiejaar belast met het geven van een cursus in ziekenverpleging aan de verpleegsters in het ziekenhuis.

Met ingang van 1 Februari 1908 werd dr. F. M. G. de Feyfer als assistent voor de pharmacologie vervangen door mej. J. Polenaar.

Het personeel bij 's Rijks herbarium werd uitgebreid door de benoeming van dr. J. H. Vernhout tot conservator en de

aanstelling als assistenten van mej. H. L. G. de Bruyn, F. A. des Tombe en B. Th. van der Lek.

De assistent bij 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie dr. J. J. Tesch werd met ingang van 1 Mei 1908 vervangen door K. W. Dammerman.

Bij het scheikundig laboratorium, organische afdeling, werd tot conservator benoemd dr. P. J. Montagne.

In plaats van M. C. E. Stakman werd met ingang van 1 April benoemd tot assistent voor de botanie: J. A. Lode-wijks jr.

De assistenten voor de scheikunde T. de Haan en W. J. A. Jongkees werden resp. met ingang van 16 April en 1 September vervangen door J. Th. Bornwater en dr. O. de Vries.

Met ingang van 26 Mei werd de assistent in het ziekenhuis J. van der Made vervangen door C. Pijper.

Met ingang van 3 Juni werd C. Dorsman jr. benoemd tot assistent voor de natuurkunde in plaats van C. Braak.

De assistent voor de geneeskunde dr. E. Gorter werd met ingang van 25 Juni vervangen door G. Fabius.

De assistent in het ziekenhuis H. Werkman werd met ingang van 6 Juli vervangen door H. F. Baur. Te gelijker tijd werd de assistent D. G. Hoytema in plaats van eerstgenoemde belast met het geven van een cursus in kraamvrouwenverpleging aan de verpleegsters.

Nog werden de assistenten mej. T. C. Jolles, voor de natuurkunde, dr. W. H. Bloemendal, voor de pharmacie, J. R. F. Rassers, voor de physiologie, dr. E. Slijper, bij de bibliotheek, dr. H. B. A. Bockwinkel, voor de natuurkunde, E. Marx en J. D. Ninck Blok, in het ziekenhuis, vervangen door mej. G. L. Lorentz, dr. G. A. Stutterheim, J. H. Wieringa, P. H. van Reedt Dortland, dr. L. S. Ornstein, G. A. Koeze en C. Tjebbes.

Privaat docenten. Bij ministerieele beschikking van 11 October 1907, n°. 12510, afd. O, werd de toelating van dr. J. J. Reyst als privaat docent in de pharmacie op diens verzoek ingetrokken.

Om onderwijs te geven resp. in de hygiëne en de zoölogie werden als privaat docenten toegelaten dr. F. Basenau te Amsterdam en dr. G. J. de Groot te 's Gravenhage (ministerieele beschikkingen van 4 Februari 1908, n°. 539, afd. H. M. O., en van 26 Mei 1908 n°. 3086, afd. H. M. O.)

Utrecht.

Senaat. Op 16 September 1907 droeg de rector magnificus van Veen, na verslag te hebben gegeven van de lotgevalen der Universiteit in het afgelopen studiejaar, het rectoraat over aan den hoogleeraar Pekelharing, die tijdelijk gedurende het verlof van den hoogleeraar Julius dezen vervangt.

Secretaris van den senaat was de hoogleeraar de Vries; assessoren waren de hoogleeraren van Veen, de Louter, Spronck en Vogelsang.

Voorzitters en secretarissen der faculteiten waren: van die der godgeleerdheid de hoogleeraren Baljon en na diens overlijden van Veen — en Visscher; van die der rechtsgeleerdheid de hoogleeraren Simons en Molengraaff; van die der geneeskunde de hoogleeraren Spronck en Kouwer; van die der wis- en natuurkunde de hoogleeraren van Romburgh en Cohen; van die der letteren en wijsbegeerte de hoogleeraren Muller en Vollgraff.

Op 26 Maart hield de rector magnificus ter herdenking van den dies natalis eene redevoering over: „Energievervoer in de electronenwereld.”

Hoogleeraren en lectoren. Het aantal leerstoelen voor gewone hoogleeraren vermeerderde met drie, ten gevolge van de oprichting van leerstoelen in: 1°. de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer; 2°. de natuurkundige aardbeschrijving en geomorphologie; 3°. de statistisch-politische, economische en algemeene aardrijkskunde.

Het aantal buitengewone hoogleeraren vermeerderde met één, ten gevolge van de benoeming van dr. H. P. Wijsman, oud-hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, tot buitengewoon hoogleeraar in de faculteit des wis- en natuurkunde, om onderwijs te geven in de leer van het onderzoek van voedings- en genotmiddelen en in de artsennijbereikende bij Koninklijk besluit van 6 Maart 1908 n°. 13.

De hoogleeraren Gallée, Baljon en de oud-hoogleeraar Snel-len overleden resp. 5 Februari, 16 Mei en 18 Januari 1908.

Bij Koninklijk besluit van 11 Augustus 1908 n°. 29 werd: 1°. aan den hoogleeraar Wefers Bettink op zijn verzoek eervol ontslag verleend wegens gezondheidsredenen, met ingang van 1 October 1908, en 2°. in zijne plaats benoemd dr. N. Schoorl, buitengewoon hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

Bij Koninklijk besluit van 2 Mei 1908 n°. 65 werd in de faculteit der geneeskunde tot het geven van onderwijs in de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer benoemd dr. R. Magnus, buitengewoon hoogleeraar te Heidelberg.

Bij Koninklijk besluit van 7 Juli 1908 n°. 29 werd in de faculteit der letteren en wijsbegeerte om onderwijs te geven in de beginselen der vergelijkende Germaansche taalwetenschap, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken en de Hoogduitsche taal en letterkunde benoemd dr. J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium en privaat docent in de Hoogduitsche taal aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

De nieuwbenoemde gewoon hoogleeraar dr. Vogelsang aanvaardde zijn ambt op 23 October 1907 met het houden van eene redevoering: „Aesthetiek en kunstgeschiedenis aan de universiteit”; de nieuwbenoemde buitengewoon hoogleeraar dr. Wijsman aanvaardde zijn ambt op 23 Maart 1908 met het houden van eene redevoering over: „De uitzetting der pharmacognosie”.

Aan den hoogleeraar van Romburgh werd een verlof verleend van 21 September tot 15 November 1908, ten einde hem in de gelegenheid te stellen eene reis naar Oost-Indië te maken.

Het aantal lectoren vermeerderde met één, door de instelling van een lectoraat in de chemische diagnostiek.

Bij Koninklijk besluit van 18 October 1907 n°. 42 werd met ingang van 1 November 1907 aan dr. J. E. van der Meulen op zijn verzoek eervol ontslag verleend als lector, belast met de operatieve chirurgie, en in zijne plaats benoemd bij Koninklijk besluit van 28 November 1907 n°. 61, dr. W. Noordenbos, assistent aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Bij laatstgenoemd Koninklijk besluit werd tevens het geven van diens onderwijs opgedragen aan J. G. Remijnse, assistent voor de heelkunde, voor het tijdvak van 28 November 1907 tot den dag waarop de nieuwbenoemde lector dr. Noordenbos zijne lessen zou aanvangen.

Bij Koninklijk besluit van 2 Mei 1908 n°. 66 is benoemd tot lector in de chemische diagnostiek F. A. Steensma, arts te Amsterdam.

Bij Koninklijk besluit van 25 Augustus 1908 n°. 32, is aan dr. Th. Dentz, met ingang van 28 September 1908, op zijn verzoek wegens gezondheidsredenen, eervol ontslag verleend als lector in de tandheelkunde en in zijne plaats benoemd J. E. Grevers.

Bij Koninklijk besluit van 14 October 1907 n°. 69 werd aan den lector dr. A. A. Pulle machtiging verleend om gedurende den cursus 1907—1908 te gelijk met de betrekking van lector, die van tijdelijk leeraar aan het gymnasium te Amersfoort te bekleeden.

Bij Koninklijk besluit van 8 Augustus 1908 n°. 32 werd aan den hoogleeraar Wind toestemming verleend tot het tevens bekleeden van het ambt van secretaris van het college van curatoren van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut te de Bildt.

Ter gedeeltelijke voorziening in het onderwijs van wijlen den lector dr. Brondgeest werd: 1°. aan dr. Wijsman voor het tijdvak van 28 November 1907—14 September 1908 opgedragen het geven van onderwijs in de kennis der geneesmiddelen, en 2°. aan dr. W. A. Boekelman gedurende het tijdvak van 1 Januari tot en met 14 September 1908 opgedragen het geven van onderwijs in de geneesmiddelleer. Laatstgemelde opdracht werd op verzoek van den titularis ingetrokken met ingang van 1 Juni 1908.

Assistenten. Het aantal assistenten vermeerderde met drie door de benoeming van een 6de-assistent voor de heelkunde, een 5de-assistent voor de gynaecologie en een assistent voor de mineralogie.

De assistenten voor de anatomie J. H. Lichtenbelt, voor de physiologie W. M. Docters van Leeuwen en J. W. Commelin, voor de gynaecologie Th. van Rijn, voor de heelkunde J. W. Schuiling, voor de oorheelkunde dr. J. van der Hoeven Leonhard, voor de oogheelkunde dr. H. F. Dubois, voor

de gezondheidsleer dr. W. Middelveld Vierssen, voor de natuurlijke historie K. W. Dammerman, voor de botanie I. Boldingh, voor de pharmacie M. G. J. M. Kerbosch en J. van den Bos werden respectievelijk vervangen door G. A. Charbon, mej. dr. M. A. van Herwerden, W. E. Ringer, J. W. Schuiling, J. Riedijk, H. de Groot, N. L. Gerlach, C. J. van Putten, A. A. L. Rutgers, J. Kuyper, mej. F. L. W. van Beest, A. L. Bosch.

De assistent voor de scheikunde buiten bezwaar van de schatkist J. T. Kröner, werd vervangen door J. D. Jansen.

Voor de eerste maal werden benoemd: voor de gynaecologie mej. J. E. de Kat Angelino, voor de heekkunde L. J. C. van Delden, voor de mineralogie L. M. R. Rutten.

Voor het tijdvak van 2 April 12 September 1908 werd tot assistent bij de tandheelkunde benoemd H. R. van der Linden van Sprankhuizen; deze benoeming geschiedde in verband met de ongesteldheid van den lector dr. Dentz en de opdracht aan den assistent W. J. C. Fuyt om tijdelijk het beheer van het tandheelkundig instituut waar te nemen.

Conservatoren. Tot conservator bij de botanie werd benoemd I. Boldingh.

Prosectoren. Tot prosector bij de anatomie werd benoemd M. de Burlet.

Privaat docenten. Ingetrokken werd op hun verzoek, de toelating van dr. M. S. Gutteling, als privaat docent in de leer der huidziekten en syphilis en van dr. A. Huysman, privaat docent in de oorheekunde.

Toegelaten werden als privaat docent dr. M. J. van Uven, om onderwijs te geven in bijzondere onderwerpen op het gebied der wiskunde bij beschikking van 7 Juli 1908 n°. 3841, afd. H. M. O., en mej. dr. M. A. van Herwerden, om onderwijs te geven in de cytologie, bij beschikking van 8 Juli 1908, n°. 3947, afd. H. M. O.

Groningen.

Senaat. Op 16 September 1907 droeg de rector magnificus

Pet het rectoraat over aan den hoogleeraar Mulder en hield daarbij eene rede, getiteld: „Getuigenbewijs in burgerlijke zaken”. Tevens gaf hij verslag van de lotgevallen der Universiteit in het afgelopen jaar.

Secretaris van den senaat was de hoogleeraar Heymans. Assessoren waren de hoogleeraren van Rhijn, van Wisselingh, Simon van der Aa en Kern. Voorzitters en secretarissen der faculteiten waren respectievelijk in de faculteit der godgeleerdheid de hoogleeraren van Dijk en van Rhijn, in die der rechtsgeleerdheid de hoogleeraren Krabbe (later Pet) en Simon van der Aa, in die der geneeskunde de hoogleeraren Mulder en Nijhoff, in die der wis- en natuurkunde de hoogleeraren de Boer en Moll en in die der letteren en wijsbegeerte de hoogleeraren Boissevain en van Wageningen.

Hoogleeraren en lectoren. In de vacature ontstaan door het vertrek van mr. C. O. Segers, werd benoemd tot hoogleeraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid om onderwijs te geven in het burgerlijk recht, handelsrecht en burgerlijke rechtsvordering mr. J. Kusters en zulks bij Koninklijk besluit van 6 December 1907 n°. 54.

Hij aanvaardde zijn ambt 22 Februari 1908 met eene rede getiteld: „Het karakter van het internationaal privaatrecht”.

Dr. Bleeker, in den vorigen cursus benoemd tot hoogleeraar in de geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst, de Israëlitische letterkunde en de uitlegging van het Oude Testament, hield 16 November 1907 zijne inaugureele oratie over: „De zonde der gezindheid in het Oude Testament”.

Bij Koninklijk besluit van 7 December 1907 n°. 37 werd mr. H. Krabbe benoemd tot hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden en hem tevens ontslag verleend als hoogleeraar te Groningen.

Als zijn opvolger werd bij Koninklijk besluit van 7 Maart 1908 n°. 41 jhr. mr. W. J. M. van Eysinga benoemd tot hoogleeraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid om onderwijs te geven in de encyclopaedie der rechtswetenschap, het

staatsrecht en het administratief recht; hij aanvaardde zijn ambt op 27 Mei 1908 met het houden van eene oratie over: „Leer en leven der Statenvervoeringen”.

Op 22 Juni 1908 overleed dr. H. J. Polak, hoogleeraar in de Grieksche taal- en letterkunde en in de Grieksche oudheden.

Bij Koninklijk besluit van 10 September 1908 n°. 31, werd aan mr. Reiger op zijn verzoek om gezondheidsredenen eervol ontslag verleend als hoogleeraar in de staatkundige geschiedenis, het volkenrecht, de statistiek en de staathuishoudkunde.

De in den vorigen cursus benoemde buitengewoon hoogleeraar dr. W. Schutter, hield 5 October 1907 zijne inwijdingsrede, getiteld: „De neus-, keel- en oorheekunde als onderdeel der geneeskunde”.

Bij Koninklijk besluit van 23 September 1907 n°. 25 werd dr. J. Böeseken, lector in de scheikunde, benoemd tot hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft en tot zijn opvolger benoemd dr. F. M. Jaeger (bij Koninklijk besluit van 24 Januari 1908 n°. 15), die 25 Maart 1908 zijne lessen aanving met een rede over: „Natuurkundige onderzoekingsmethoden in het chemisch laboratorium”.

Bij Koninklijk besluit van 28 October 1907 n°. 41 werd tot lector in de nieuwe Fransche taal- en letterkunde benoemd mej. dr. Marie Loke, 15 Januari 1908 opende zij hare lessen met eene rede getiteld: „Les débuts du roman personnel en France, Mme de Charrière et son oeuvre”.

Bij Koninklijk besluit van 3 September 1907 n°. 40 is aan den lector A. E. H. Swaen machtiging verleend om te gelijk met de betrekking van lector die van leeraar aan het gymnasium te Groningen te bekleeden.

Bij Koninklijk besluit van 28 October 1907 n°. 43 werd mr. Jac. Kalma opgedragen het geven van onderwijs in het burgerlijk recht, de burgerlijke rechtsvordering en het handelsrecht, tot den dag waarop de te benoemen hoogleeraar in die vakken zijne lessen zou hebben aanvaard. In de vacature van lector in de scheikunde werd tijdelijk voorzien door de opdracht bij Koninklijk besluit van 21 October 1907 n°. 93

aan dr. J. Huizinga om onderwijs te geven in de scheikunde tot den dag waarop de te benoemen lector zijne lessen zou hebben aanvaard.

Assistenten. Bij ministerieele beschikking van 9 September 1907, n°. 10817, afd. O., is benoemd tot assistent voor de hygiëne buiten bezwaar van 's Rijks schatkist Ph. F. de Haseth Möller. De assistenten voor de scheikunde dr. H. A. Sirks en voor de hygiëne, dr. A. M. F. H. Philipse werden vervangen respectievelijk door J. R. N. van Kregten en Ph. F. de Haseth Möller.

Voor 1908 zijn tot assistenten benoemd: voor de geneeskunde dr. A. W. Visser, dr. H. G. Hamaker en J. Hekman; voor de heekkunde dr. J. Sillevius, E. A. Spanjaard, E. J. Fresemann Viëtor, J. J. de Groot, J. L. B. Engelhard; voor de verloskunde N. J. A. F. Boerma en M. Hertzberger; voor de psychiatrie dr. H. Jager; voor de anatomie T. M. Mesdag; voor de path. anatomie J. A. van Hasselt, T. S. Steenhuis; voor de physiologie J. Offringa; voor de hygiëne Ph. F. de Haseth Möller; voor de oogheekkunde C. Becker; voor de scheikunde C. K. Zijlstra, E. M. van der Zijl en J. R. N. van Kregten; voor de natuurkunde A. Aalderink; voor de botanie K. Zijlstra; voor de artseneijbereidkunde D. H. Wester; voor de mineralogie en geologie J. F. Steenhuis; voor de sterrenkunde dr. W. de Sitter; voor de zoölogie A. L. J. Sunier.

De assistenten C. K. Zijlstra, E. A. Spanjaard, J. Hekman, dr. W. de Sitter werden vervangen respectievelijk door E. Pannenborg, dr. C. T. Leenheer, M. Sypkens Smit en dr. H. A. Weersma. Aan E. M. van der Zijl werd eervol ontslag verleend met ingang van 1 September 1908.

Privaat docenten. Ingetrokken werden de toelating als privaat docent van dr. W. Noordenbos, wegens zijne benoeming tot lector aan de Rijksuniversiteit te Utrecht en van mr. F. van der Tuuk op zijn verzoek; de eerste bij ministerieele beschikking van 24 December 1907, n°. 15643, afd. O., de tweede van 9 Maart 1908, n°. 1199, afd. H. M. O.

C. OMVANG VAN HET ONDERWIJS.

TABEL der op de Series Lectionum aangekondigde en der gegeven lessen.

RIJKS UNIVERSITEIT TE LEIDEN.							
Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.
				Ja.	Neen		
Faculteit der godgeleerdheid.							
F. Pijper.	Geschiedenis van het Christendom.	3	25	Ja.		Geschiedenis der zedenleer in de middeleeuwen. Geschiedenis der Christelijke kunst: a. in het oud-Christelijk tijdvak (buiten catacomben en sarcophagen); b. in het Romaansche; c. in het Gothieke tijdvak; d. in het tijdvak der Renaissance.	
	Geschiedenis der leerstellingen van den Christelijken godsdienst.	1	18	Ja.		De belijdenisschriften der Luthersche Kerk. De leer der oude Doopsgezinden in verband met die der Waldenzen (quaestie- Keller).	
B. D. Eerdmans.	Uitlegkunde over het Oude Testament.	2	30	Ja.		Exodus XIX—XXI en Jeremia I—V.	
	Inleiding op de boeken des Ouden Testaments.	2	15		Neen.	Prolegomena.	
	Geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst.	1	20		Neen.	De samenstelling van het Boek Exodus, hoofdstuk I—XXV. De godsdienstige denkbelden ten tijde van Jezus.	
P. D. Chantepie de la Saussaye.	Geschiedenis van de leer aangaande God.	2	10		Neen.	Algemeen wijsgeerige inleiding tot de theologie, gedeeltelijk aan de hand van Land „Inleiding tot de wijsbegeerte”.	
	Moraal.	2	16		Neen.	Christendom en maatschappij.	
	Encyclopaedie der theologie.	1	25		Neen.	Kerk en Godsrijk. De systematische vakken (apologetiek, dogmatiek, ethiek, polemie).	

RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Naam van den hoogleraar lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.
				Ja.	Neen.		
W. B. Kristensen.	Geschiedenis der godsdiensten.	2	20		Neen.	De Grieksche godsdienst, eerste helft: het Mykeensche tijdvak; de Grieksche goden, met uitzondering van den Dyonyos en den Demeter-cultus.	
	Wijsbegeerte van den godsdienst.	2	20		Neen.	Phenomenologie van den godsdienst, 1ste helft.	
K. Lake.	Exegese van het Nieuwe Testament.	1	25	Ja.		Capita selecta uit de Synoptische Evangeliën.	
	" " " " "	1	12	Ja.		1 Petrus-brief.	
	" " " " "	1	14	Ja.		Cursorische lezing van de Evangeliën (met de jongere studenten).	
	Oud-Christelijke letterkunde.	1	15		Neen.	Quadratus, Aristides, Justinus.	
	" " " "	1	20		Neen.	Paulus (met de jongere studenten).	
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>							
S. J. Fockema Andræ.	Uitwendige geschiedenis.	1	7	Ja.		Wetgevers, rechters en rechtsvorming vooral in den Frankischen tijd en in de verdere middeleeuwen.	
	Samenspreking over oud-Nederlandsch Burgerlijk recht.	2	2 à 3	Ja.		Een aantal onderwerpen door de studenten die zich aanmelden, aangegeven.	
	Capita selecta.	1	3	Ja.		Het Middeleeuwsche proces- en bewijsrecht.	
	Lezen van rechtsbronnen.	1	3	Ja.		Middeleeuwsche rechtsbronnen van Rotterdam en van Drenthe.	
H. van der Hoeven.	Strafrecht.	3	50	Ja.		Algemeene beschouwingen, titel V, VI, VII en VIII van Boek I, en titel XVII—XXII van Boek II Strafwetboek.	
	Strafvordering.	2	50	Ja.		Het strafproces.	
W. van der Vlugt.	Wijsbegeerte des rechts.	3	13 tot 5	(1)		Overzicht over de geschiedenis der rechtsbespiegeling, inzonderheid over den strijd tusschen supra-naturalisme, naturalisme en skepsis.	(1) Tot het vragen van inlichtingen.
						Critiek van het supra-naturalisme.	
						Critiek van het naturalisme.	
						Critiek der skepsis.	
						Het criticisme van Kant.	
						Geschiedenis van het Souvereiniteitsbegrip.	
						De souvereiniteit Gods.	
						De souvereiniteit des volks.	
						Critiek.	
						Universalisme en nominalisme in de rechtsphilosophie. Plato contra de Stoa.	
						Augustinus contra Occam. Het utilisme contra Kant.	
						De rechtsleer van Rudolph Stammler.	
						Wijsbegeerte van het strafrecht.	
	Encyclopaedie.	4	60 tot 30		Neen.	Overzicht over de verleden jaar gegeven inleiding.	
						Geschiedenis en tegenwoordige staat van het hedendaagsche burgerlijk recht.	
						Geschiedenis en tegenwoordige staat van het handelsrecht (onvoltooid gebleven, zal, bij genoegzame deelneming, gedurende den volgende cursus in extra uren worden voortgezet).	
H. B. Greven.	Grondbeginselen der staathuishoudkunde.	3	30	Ja.		Waardeleer. Bevolkingsleer. Verdeeling van het maatschappelijk inkomen.	
	Capita selecta uit de staathuishoudkunde en statistiek.	2	8	Ja.		Methoden van onderzoek in de staathuishoudkunde. De theorie der kapitaal-rente. Beginselen der statistiek.	
P. A. Tichelaar.	Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis.	6	30 à 40	Ja.		Bronnen, algemeen gedeelte, personenrecht, zakenrecht en verbintenissenrecht.	
A. C. Visser van IJzendoorn.	Burgerlijk recht.	2	50 à 60	Ja.		Verbintenissenrecht. Algemeen gedeelte.	
	Handelsrecht.	2	50 à 60	Ja.		Het zeerecht.	
	Burgerlijk procesrecht.	2	25 à 35	Ja.		De voorzieningen tegen het vonnis. De executie.	
Melius de Villiers.	Materieel in Zuid-Afrika geldend privaat recht.	6¼	2	Ja.		Al de voor dezen hoogleraar aangewezen vakken, behalve, in den laatsten tijd, bewijsleer.	
	Formeel in Zuid-Afrika geldend privaat recht.						
	Materieel in Zuid-Afrika geldend strafrecht.						
	Formeel in Zuid-Afrika geldend strafrecht.						
	De bewijsleer.						
. Ph. Suyling.	Volkenrecht.	1	8 à 10	Ja.		Historische inleiding tot een algemeen gedeelte van het volkenrecht.	
. H. Carpentier Alting.	Hoofdstukken van hedendaagsch recht.	3	40	Ja.		1°. Algemeene rechtsleer met het oog in het bijzonder op het recht in Nederlandsch-Indië.	
						2°. Geschiedenis der wetgeving in Nederlandsch-Indië.	
						3°. De algemeene bepalingen van wetgeving in Nederlandsch-Indië, behalve voor zoover betreft de daarin voorkomende bepalingen omtrent het strafrecht.	
						4°. Hoofdbeginselen van het materieel privaat recht (familie recht en zakenrecht uitgeleerd); verbintenissenrecht slechts als overzicht.	
						5°. Overzicht omtrent de inrichting der rechtspraak in Nederlandsch-Indië in als buiten het gouvernementsgebied. Het aanhangig maken van rechtsvorderingen in civiele zaken, voornamelijk voor de inlandsche rechtbanken.	

RIJKS UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Naam van den hoogleraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.	
				Ja.	Neen.			
H. Krabbe.	Nederlandsch Staatsrecht.	3	40	Ja.		Staatsrechtelijke geschiedenis van 1795 tot den tegenwoordigen tijd. Bepaling van de bevolking waarover het Nederlandsche Staatsgezag zich uitstrekt.	De lessen zijn wegens onvoldoende aantal deelnemers niet gegeven.	
	Algemeen Staatsrecht.	1	8	Ja.		Geschiedenis der Staatsleer.		
	Administratief recht.	1	8	Ja.		De onteigening ten algemeenen nutte.		
Ph. Kleintjes (lector).	Het Staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen.	1	16	Ja.		Wording der 3 Regeeringsreglementen en de wijzigingen sedert de vaststelling van het Regeeringsreglement van Nederlandsch-Indië, daarin gebracht.		
	De Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië.	2	30	Ja.		Overzicht der geschiedenis van de Regeeringsreglementen van Nederlandsch-Indië, de wijzigingen sedert de vaststelling van het Regeeringsreglement daarin aangebracht, de agrarische verordeningen.		
C. D. Asser (privaat docent).	Internationaal privaet recht.	1	4	—		Algemeene leerstukken. Internationaal erfrecht.		
J. van Drooge (privaat docent).	Overzicht der sociale verzekeringen. De practijk der Ongevallenwet 1901.	1 1	— —	— —		— —		
Ph. B. Libourel (privaat docent).	—	3	3	Ja.		Fiscale wetten.		
Faculteit der geneeskunde.								
W. Eindhoven.	Physiologie.	4	100	Ja.		Algemeene physiologie. Bijzondere physiologie van den mensch.		
	Practische oefeningen.	4½ jaar	2 groepen elk van 25	—		Practische oefeningen in physiologische chemie.		
	„ „	4	4 groepen elk van 25	—		Practische oefeningen in het verrichten van physiologische experimenten.		
W. Nolen.	Geneeskundige kliniek.	5	100	Ja.		Capita selecta der specieele pathologie en therapie naar aanleiding van patiënten.		
	Policliniek.	2	100	Ja.		Onderzoek en behandeling van aanwezige patiënten.		
	Propaedeutische geneeskundige kliniek.	1	30	Ja.		Clinische onderzoekingsmethoden, theoretisch en practisch.		
W. Koster Gzn.	Theoretisch college, oogziekten.	1	40		Neen.	Oogziekten.		
	Clinische lessen, oogziekten.	1	60	Ja.		Voorstelling van patiënten.		
	Operatiecursus (1).	1	10	Ja.		Oogoperaties op cadaver en varkensogen.		
	Practische oefeningen in oogspiegelen en onderzoekingsmethoden.	3	15	Ja.		Onderzoekingsmethoden.		
	Demonstratie van patiënten in oogspiegelkamer.	1	10	Ja.		Onderzoek van zieke oogen.		
	Policliniek voor semi-artsen.	dagelijks 9—1 uur	5 tot 10	Ja.		Onderzoek van patiënten.		
	Operaties bij den mensch op het oog.	3x maal per week 1—2 u.	10	Ja.		Operaties op oog en omgeving.		
G. Jelgersma.	Psychiatrische kliniek.	2	60 à 70	Ja.		Psychiatrische gevallen, onderzoeken en bespreken.		
	Neurologie voor meergevorderden.	1	20	Ja.		Onderzoek en bespreking van neurologische patiënten.		
J. A. Korteweg.	Propaedeutische chirurgische kliniek.	1x 's weeks 2 uur. (1)	40		Neen.	Algemeene chirurgie, opgevolgd door toelichtende patiënten, demonstratie en operatie.		
	Chirurgische kliniek.	1x 's weeks 2 uur. (2)	80		Neen.	Specieele chirurgie met patiënten-demonstratie en operatie opgevolgd.		
	Chirurgische policliniek.	3x 's weeks 2 uur.	80 à 100	Ja.		Patiënten-onderzoek met bespreking.		
	—	—	20	—		1 maal 's weeks uitsluitend voor half-artsen.		
	Patiënten demonstratie en operatie.	2x 's weeks 1 uur.	30 à 50		Neen.	In het bijzonder demonstratie van urgente gevallen.		
	Operaties.	3x 's weeks 2 uur.	4			In de morgenuren langdurige en ernstige operaties.		
	Operaties op het cadaver.	3x 's weeks 2 uur.	12	Ja.		Geregelde oefeningen door dr. Zaaijer geleid.		
	Chirurgie op het cadaver.	1x 's weeks 1 uur.	100 à 20 (3)		Neen.			
P. C. T. van der Hoeven.	Obstetrie: Theoretische obstetrie.	1	75		Neen.	Physiologie van zwangerschap, baring en puerperium.		
	„ Bekkenleer.	1	75		Neen.			
	„ Zwangerschap-onderzoek.	1	12	Ja.		Operatieve obstetrie.		
	„ Phantoom.	1	12	Ja.		Algemeene gynaecologie.		
	Gynaecologie: Theoretische gynaecologie.	1	50		Neen.	Tumoren- en ontstekingen der adnexa van het vrouwelijk genitaal-apparaat.		
						Afwijkingen van de vulva.		
						Huwelijk en ziekte.		
						Extra-uterine graviditeit.		

R I J K S U N I V E R S I T E I T T E L E I D E N .

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N .
				Ja.	Neen.		
J. W. Langelaan.	Gynaecologie: Demonstratie en behandeling van patiënten.	3	12	Ja.		Capita selecta.	
	„ Polycliniek.	5	2	Ja.		—	
	„ Microscopie.	1	12	Ja.		—	
	Ontleedkunde.	4	90 (1) 40 (2)		Neen. Neen.	Topographische anatomie der ledematen. Voortzetting der topographie, en een uur ontwikkelingsgeschiedenis der hersenen van den mensch aan de hand van eigen onderzoekingen.	(1) vóór de Kerstvacantie. (2) na de Kerstvacantie.
E. C. van Leersum.	Geneesmiddelleer.	1	50 à 60		Neen.		
	Kennis der geneesmiddelen.	1	50 à 60		Neen.		
	Geschiedenis der geneeskunde.	1	10 à 20		Neen.		
N. Ph. Tendeloo.	Ziektenkundige ontleedkunde.	2 (3)	60 à 70	Ja.		Ziekten van het ademhalingsstelsel: sommige onderwerpen uit de ziekten van het darmkanaal.	(3) behalve practica en secties.
	Algemeene ziektenkunde.	2 (4)	90 à 95		Neen.	Voedings- en stofwisselingsstoornissen, vergiftigingen, koorts, ontsteking, infectie, gezwellen.	(4) behalve practica.
R. P. van Calcar.	Bacteriologie en hygiëne.	4	65 à 75	Ja.		Infectie- en immuniteitsleer, microorganismen der enteritisgroep, diphtherie, tuberculose en verschillende kleinere bacteriologische onderwerpen. Hygiëne der voedingsmiddelen, melk en vleesch, noodslachting.	
P. Th. L. Kan.	Theoretisch college over keel-, neus- en oorziekten en hare behandeling.	1	12		Neen.	Theoretische bespreking van het ontstaan, den aard en de behandeling van keel-, neus- en oorziekten en van de verschillende onderzoekingsmethoden van het gehoororgaan en der bovenste luchtwegen.	
	Cliniek van keel-, neus- en oorziekten.	1	9		Neen.	Bespreking van verschillende keel-, neus- en oorziekten, aanwezig bij patiënten die aan de studenten worden gedemonstreerd.	
J. Boeke (lector).	Histologie.	1	40			Leer van het protoplasma, de cel en hare differentiaties, leer der verschillende weefsels (5).	(5) voor studenten van het 1ste studiejaar.
	Microscopische anatomie.	1	50			Fijnere bouw van de verschillende organen van het menschelijk lichaam (6).	(6) voor studenten van het 2de studiejaar.
	Embryologie.	1	80 à 90			Algemeene embryologie, kliering, gastrulatie, voeding van het ei, ontwikkeling der kiembladen.	
	Gerechtelijke geneeskunde.	1	30			Leer van verwondingen, capita selecta in verband met bepaalde gevallen.	
	Cursus in histologie.	2× telkens 2½ uur.	45			Onderzoek van praeparaten, in aansluiting aan het college.	
	Cursus in microscopische anatomie.	2× telkens 2½ uur.	60			Onderzoek van praeparaten, in aansluiting aan het college.	
Murk Jansen (privaat docent).	Orthopaëdie.	1	2—6	Ja.		Aangeboren heupontwrichting, scheeve hals, schouderbladhoogstand, klompvoet, platvoet. Verkreten misvormingen door beenweekheid, spierzwakte, spierverlammingen.	
F. Basenau (privaat docent.)	Hygiëne.	1	20		Neen.	Drinkwater- en gebruikswatervoorziening.	
J. Bruining (privaat docent).	Clinisch onderzoek op het gebied der inwendige ziekten.	2	40 (7)	Ja.		Het onderwerp wisselt met elke les naar aanleiding van de onderzochte patiënten met hart-, long- en buikziekten, en worden besproken.	(7) voor elke les een groep van 8—10 studenten.
H. G. van de Sande Bakhuyzen.	Faculteit der wis- en natuurkunde.						
	Elementaire sterrenkunde.	3	14	Ja.		Algemeen overzicht van de geheele sterrenkunde.	
	Theoretische sterrenkunde.	3	4			Bepaling van loopbanen van planeten en kometen. Planetenstoringen. Eigenbeweging. Beweging der dubbelsterren.	
	Practische astronomie.	1	1	Ja.		Plaats- en tijdbepaling.	
A. P. N. Franchimont.	Methode der kleinste vierkanten.	1	3	Ja.		Overzicht dezer methoden met toepassing op verschillende onderwerpen uit de practische sterrenkunde.	
	Carbonium selectaque quaedam ejus connubia.	6	88	Ja.		Verbindingen van koolstof met waterstofhelogenen, zuurstof en stikstof en metalen.	
	Practische oefeningen voor medici (8).	3×2	16			Als boven.	(8) in 3 ploegen.
	Idem voor philosophen en pharmaceuten.	2	18			„ „ „	
K. Martin.	Idem voortgezet.	2	10			Aromatische stoffen.	
	Mineralogie en kristallographie.	2	33		Neen.	Kristalstelsels, physieke eigenschappen der mineralen en een overzicht van de meest belangrijke soorten: als aanhangsel enkele hoofdstukken uit de algemeene geologie.	
	Algemeene geologie.	2	10		Neen.	Algemeene geologie in aansluiting aan het college voor mineralogie van den afgelopen cursus: daarna de verschillende tijdvakken, van de oudste af tot en met Jura.	
	Palaeontologie.	1	5		Neen.	Ongewervelde dieren, van de laagste af tot en met de cephalopoden.	
	Practische oefeningen.	15	40	Ja.		Repetitie der op het college behandelde onderwerpen.	

R I J K S U N I V E R S I T E I T T E L E I D E N .

Naam van den hoogleraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.
				Ja.	Neen.		
H. A. Lorentz.	Mathematische physica.	1	12		Neen.	Capita selecta (onderwerpen uit de moleculaire theorieën) voor de meestge-	
		2	15	Ja.		vorderden.	
		2	8	Ja.		Thermo-dynamica.	
		1	8			Electriciteits-theorie.	
H. Kamerlingh Onnes.	Practische oefeningen voor het candidaatsexamen.	9	3 groepen telkens 20	Ja.		Oefeningen in de behandeling van natuurkundige vraagstukken.	
	Practische oefeningen in het vervaardigen van instrumenten.	4	5	Ja.		Verschillende onderwerpen.	
	Capita selecta.	2	6	Ja.		Behandeling van metaaldeelen van instrumenten; blazen van glazen deelen van instrumenten.	
	Experimenteele thermo-dynamica.	1	6	Ja.		Leer der electricische trillingen, electro-magnetische instrumenten en hulpmiddelen bij proeven.	
	Inrichten van metingen.	1	3	Ja.		Toestandsvergelijking van enkele stoffen en mengsels.	
	Natuurkundige onderzoekingen voor meergevorderden.	Onbepaald.	5	Ja.		Verschillende onderwerpen.	
J. C. Kluyver.	Differentiaal-rekening.	2	20	Ja.		Eerste beginselen der differentiaal-rekening.	
	Algebra.	2	15	Ja.		Complete grootheden. Oneindige reeksen en producten.	
	Integraal-rekening.	2	5	Ja.		Eerste beginselen van de theorie der differentiaal-vergelijkingen.	
	Functie-theorie.	2	3	Ja.		Conforme afbeeldingen. Polyedrale functies.	
J. M. Janse.	Planten-anatomie en physiologie.	3	80		Neen.	In haar geheel het eerste gedeelte.	
	Planten-palaeontologie.	1	12		Neen.	Eerste gedeelte der vaat-cryptogamen.	
	Pharma-cognosie.	1	15		Neen.	Vervolg van voorgaand jaar.	
	Systematiek (van 1 April af).	3	15		Neen.	Begin monocotylen.	
	Practische anatomie.	2 middagen	80				
	Practische pharmacognosie.	1 middag	17				
	Practische oefeningen (Anatomie en physiologie) voor meergevorderden.	de geheele week					
F. A. H. Schreinemakers.	Anorganische chemie.	4	80		Neen.	De voornaamste elementen en hunne voornaamste verbindingen. Enkele hoofdstukken der physische chemie.	
	Physische chemie.	2	10	Ja.		Evenwichten in stelsels van drie en vier stoffen.	
P. Zeeman Gz.	Beschrijvende meetkunde.	3	22	Ja.		Projectie-methoden.	
	Analytische meetkunde in de ruimte.	2	15	Ja.		Rechte lijn en platte vlakkwadratische oppervlakken. Ruimtekrommen van den derden en vierden graad.	
	Theoretische mechanica.	3	7			Dynamica.	
	Lijnenmeetkunde.	2	6			Complexen van den eersten en tweeden graad. Stralenselsels.	
G. C. J. Vosmaer.	Zoölogie.	3	92		Neen.	Algemeene Zoölogie. Protozoa. Parazoa. Van de achordata. Coelenterata.	
	..	1	43			Ctenophoren. Plathelminthes. Diptera.	
	..	5 (Vrijdags)	89	Ja.		Trypanos omidae.	
J. P. Kuenen.	..	dagelijks	5—10	Ja.		Algemeene practicum. Invertebrata.	
	Elementaire natuurkunde.	3	80		Zelden.	Practicum voor meergevorderden.	
	Capita selecta voor meergevorderden.	2	15	Ja.		Mechanica, warmte, moleculaire krachten, geluid, licht.	
	Practicum voor aanstaande medici.	6	20	Ja.		Mechanica, thermo-dynamica, enz.	
L. van Itallie.	Pharmaceutische chemie.	2	15	—	—	Proeven in alle onderdeelen der natuurkunde.	
	Toxicologie.	2	16	—	—	Organische gedeelte. Eerste gedeelte der vetreeks.	
	Phyto-chemie.	1	16	—	—	Plantaardige en dierlijke vergiften.	
	Analytische chemie.	1	15	—	—	Belangrijke geneesmiddelen, opgenomen in de Nederlandsche Pharmacopae.	
	Practische pharmacie.	2½	18	—	—	Quantitatieve bepaling van anorganische lichamen.	
						Recepteerkunde voor medische studenten.	
E. F. van de Sande Bakhuyzen (lector).	Sferische astronomie.	1	6		Neen.	Coördinatenstelsels aan den hemel. Absolute en betrekkelijke plaatsbepaling aan den hemel. Parallaxe; straalbreking; aberratie.	(1) In dezen cursus niet gegeven, in overleg met den hoogleraar der anorganische chemie.
J. H. Wilterdink (lector).	Theorie van astronomische instrumenten.	2	1	Ja.		Theorie van den aequatoriaal en van den micrometer.	
	Practische oefeningen.	vele uren	1	—		Gebruik van het passage-instrument en den aequatoriaal.	
I. P. Lotsy (lector).	Evolutie-theorieën.	2	15		Neen.	Tweede gedeelte.	
	Systematiek.	3	15		Neen.	Algen en schimmels.	
W. P. Jorissen (lector).	Technische chemie (1).	—	—	—	—	—	
	Physische chemie (1).	—	—	—	—	—	
J. J. van Eck (privaat docent).	Voedingsmiddelleer.	1	10		Neen.	Melk; samenstelling en onderzoek.	

RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN
				Ja.	Neen.		
Faculteit der letteren en wijsbegeerte.							
A. C. Vreede.	Javaansch.	3	5	Ja.		Javaansche grammatica en leesboek. Javaansche samenspraken, Babad Tanah Djawi.	
	—	3	30	Ja.		Javaansche samenspraken „de Javaan in de desa”.	
	—	—	—	—		Javaansche brieven in druk en Babad Tanah Djawi handschrift. Pandjo verhaal.	
		2	1	Ja.		Javaansche samenspraken Babad Tanah Djawi. Javaansche poëzie, Kantjel.	
J. van Leeuwen Jz.	Gieksche taal- en letterkunde.	4	8	Ja.		Aristophanes.	
	Dito voor candidaten.	2	4	Ja.		Thucydides.	
	Oefeningen in handschriftkunde en critiek, voor candidaten.	3 à 4	4				
J. J. Hartman.	Latijn voor juniores.	2	7	Ja.		Cicero oratio pro Sulla. Lucretius varii loci.	
	Romeinsche antiquiteiten.	2	7	Ja.		Topographie van Rome. Res sacra.	
	Latijn voor candidaten.	2	4	Ja.		Horatius.	
	—	2	4	Ja.		Critische en palaeographische oefeningen.	
J. Verdam.	Nederlandsch.	2	20		Neen.	Geschiedenis der voor- en achtervoegsels in het Nederlandsch (1).	(1) Van de Kerst- tot vacantie „Germanisme
	17de-eeuwsch Nederlandsch	2	15	Ja.		Lezing van Hooft's Ned. Historiën en Huygens' Oogentroost (2).	(2) Ook voor theolo
	Middel-nederlandsch voor niet candidaten.	2	15	Ja.		Lezing der Couchy-fragmenten en van Maerlant's Strophische Gedichten.	
	Middel-nederlandsch voor candidaten.	1½	10	Ja.		Lezing van het strophische gedicht Rinclus.	
	Gothisch voor eerstbeginnenden.	1½	10	Ja.		Lezing van Ulfila's Evangelie van Mattheus.	
J. J. M. de Groot.	Taal, letteren, zeden en instellingen van China.	6	4	—		Lezen en schrijven van het Chineesche schrift. Spreektaal van dat gedeelte van de provincie Foehkiën, van waar de Chineezzen in onzen O. I. Archipel afkomstig zijn.	
	Oost-Azië, buiten onze koloniën.	—	—	—		Overzicht van China's geschiedenis tot aan de troonsbestijging van de thans regeerende dynastie. Verrichtingen der Nederlanders in China in de 17de eeuw, tot aan hunne verdrijving van Formosa.	
P. J. Blok.	Geschiedenis der vaderlands.	4	30	Ja.		Tachtigjarige oorlog.	
A. E. J. Holwerda.	Oude geschiedenis.	2	9	Ja.		Het geestelijke leven in het Griekenland van de 3de eeuw voor Christus.	
	Antiquiteiten.	1	9	Ja.		Delphi.	
	Archaeologische en historische quaestiën.	4	9		Neen.	De antieke beeldhouwkunst.	
	Oude kunstgeschiedenis.	1	40		Neen.	Grieksche muntgeschiedenis.	
G. J. P. J. Bolland.	Geschiedenis der oude wijsbegeerte.	2	10	Ja.		Plaatsen in Diogenes Laertius.	
	Algemeene lessen voor beginners.	2	30		Neen.	Plaatsen in Hegels Encyclopaedie.	
	Lessen voor meergevorderden.	2	15		Neen.	Plaatsen in Hegels Phaenomenologie van den Geest.	
C. C. Uhlenbeck.	Gothisch.	1	10	Ja.		Vormleer.	
	Angel-saksisch.	2	5	Ja.		Lectuur van Waerferth van Worcester en van kleine lyrische gedichten.	
	Oud-noorsch.	2	5	Ja.		Lectuur van de Egilssaga Skallagriens-sonar en van eenige godenliederen.	
	Oud-saksisch (priv.).	1	3	Ja.		Lectuur van den Heliand.	
	Algemeene taalwetenschap (priv.).	1	4		Neen.	Overzicht en kenschetsing der verschillende taalstammen in de oude en nieuwe wereld.	
G. Kalff.	Hoofdstukken uit de geschiedenis der poëtië.	1	8	Ja.		Aristoteles' Poëtica; Longinus' De Sublimitate; Horatius' De arte poëtica; Boileau, Vondel, Shelly's werken over poëtië.	
	Inleiding tot de studie der literatuurgeschiedenis.	1	8		Neen.	Historiographie der literatuur. Inhoud en vorm der literatuur-geschiedenis.	
	Literatuur der 9de eeuw.	1	10		Neen.	Leven en werken van Jacob Geel.	
	Literatuur der 17de eeuw.	1	10		Neen.	Vondel's leven en werken vóór Palamedes.	
J. E. Heeres.	Geschiedenis van Nederlandsch-Indië en historie en methoden der zending:						
	1°. voor het voorbereidend examen Nederlandsch-Indischen administratieven dienst;	3	40	Ja.		Hindoetijd; Islam; Portugeezen, Nederlanders tot 1678.	
	2°. voor het groot-ambtenaarsexamen.	2	25 à 30		Neen.	Nederlandsch Indië na 1830.	
	Geschiedenis van Zuid-Afrika.	1	6		Neen.	Van 1688 tot 1815.	
J. S. Speijer.	Beginselen van het Sanskrit.	2	8—12	Ja.		De Spraakkunst. Vertaaloefeningen.	
	Lezing van teksten voor meergevorderden.	2	5	Ja.		Metrische en proza-stukken uit Lanman's Reader, ook enkele Vedische teksten.	
	Het Pali en Buddhistische geschriften.	4	3	Ja.		Twée uren werden besteed aan de lectuur van Pali-teksten uit Andersen's Chrestomathie, meest Jôtakas, waarbij ook een schets van de taal gegeven werd; twee uren aan moeielijker Sanskrit-teksten van de Buddh. H. Schrift.	
	—	—	1 Javaan	Ja.		In de laatste zes weken werden inscripties van Açoka gelezen.	
	Inleiding in de algemeene linguistiek voor classici.	1	7		Neen.	Aan de hand van een Ilias-tekst werden capita selecta uit de vergelijkende klank- en vormleer van Grieksch en Latijn behandeld, aan de algemeene taalwetten getoetst en in historisch licht gesteld.	

RIJKS UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Naam van den hoogleraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.
				Ja.	Neen.		
A. W. Nieuwenhuis.	Land- en volkenkunde van den Nederlandsch-Indischen Archipel.	5	30 (1) 25 (2)		Neen.	De landkunde van den Nederlandsch-Indischen Archipel in haar geheel voor het eerste jaar, nieuwe opleiding. De land- en volkenkunde in algemeene trekken en van Celebes aan het tweede jaar, oude opleiding.	(1) Van het 1ste jaar. (2) „ „ 2de „
Ch. A. van Ophuyzen.	Maleisch. —	4 (3) 3	40 30	Ja. Ja.		Grammatica in hoofdtrekken: lezen van eenvoudig proza; vertaal oefeningen. Grammatica, spec. syntaxis; lezen van stukken uit de bloemlezing van prof. Niemann en Hikajat Si Miskin; van facsimile's en onuitgegeven handschriften. Oefeningen in het practisch gebruik der Maleische taal.	(3) 1ste jaar juristen en indologen. 2de jaar juristen en indologen.
	Algemeene taalkunde van den Oost-Indischen Archipel.	1	3	Ja.		Klankleer; woordvorming. Van de op Sumatra gesproken talen nam bij de taalvergelijking het Bataksch, op verzoek der toehoorders, de voornaamste plaats in.	
Th. Bussemaker.	Algemeene geschiedenis.	4	25 à 30		Neen.	Geschiedenis der 17de en van het eerste kwart der 18de eeuw (voor niet candidaten).	
	Algemeene geschiedenis (met practische oefeningen).	2	10	Ja.		Diplomatieke betrekkingen der voornaamste Europeesche Staten vóór het uitbreken van den zevenjarigen oorlog. Theorieën over Staat en maatschappij in de 17de en 18de eeuw; hare toepassing in de constituties der Noord-Amerikaansche Staten en van Frankrijk.	
C. Snouck Hurgronje.	Arabische spraakkunst. Verklaring van verschillende Arabische schrijvers. Verklaring van al-Badjoeri's handboek der wetgeleerdheid. Arabische spreektaal. Instellingen van den Islam.	2 6 1 2 2	3 4 5 1 50	Ja. Ja. Ja. Ja. Ja.			
D. C. Hesseling.	De oorsprong der Middel- en Nieuw-grieksche letterkunde.	1	3	Ja.		Bespreking der oudste schriftelijke documenten van het Middeleeuwsch en Nieuw-grieksch en aanwijzing van hun verband met het Oud-grieksch.	
	Inleiding tot de studie der taal van het Nieuwe Testament.	1	6	Ja.		Na eene schets van de ontwikkeling der Grieksche taal te hebben gegeven verklaarde de hoogleraar de hoofdzaken der Nieuw-grieksche spraakkunst en wees aan op welke wijze kennis der hedendaagsche taal kan dienen tot beter begrip der taal van het Nieuwe Testament.	
G. Wildeboer.	Hebreeuwsche taal.	3	23	Ja.		Grammaticale behandeling van Gen. I—XII. Geschiedenis van den tekst des Ouden Testaments.	
	Israëlietische oudheden.	3	23		Neen.	Bronnen. Aardrijkskunde van Palaestina (physisch en staatkundig). Bevolking van Palaestina in den loop der geschiedenis.	
	Syrische taal- en letterkunde (priv.).	2	1			Gelezen: stukken uit den Syrischen Bijbel, het Chronicon van Bar Hebraeus en den Bijbel-commentaar van Efraim den Syriër.	
W. Martin.	Geschiedenis der Italiaansche beeldhouwkunst. Geschiedenis der Nederlandsche schilderkunst.	1 1	30 30		Neen. Neen.	Vroeg-Christelijke en Byzantijnsche beeldhouwkunst. Hollandsche schilders van 1550—1600, Vlaamsche schilders van 1550—1600, Inleiding tot Rubens en het grootste gedeelte van diens werkzaamheid, tot zijn tweede huwelijk.	
	Practische oefeningen voor meergevorderden.	Eenige keeren (4)	5	Ja.		Ontwikkeling der compositie van portretgroepen, speciaal bij Frans Hals (practische oefeningen in het Leidsch Prentenkabinet en het Stedelijk Museum te Haarlem).	(4) Na de Paaschvacantie.
G. J. Grashuis (lector).	Soendaneesche taal (eerste studiejaar).	2	1	Ja.		Soendaneesche spraakkunst en verklaring van gemakkelijke Soendaneesche prozastukken.	
H. D. van Gelder (lector).	Oorsprong en instellingen van den Islam. Perzische taal.	4 2	2 1	Ja. Ja.			
E. F. Kossmann (lector).	Oud-hoogduitsche oefeningen. Schiller. Goethe, Faust.	1 1 1½	6 6 12	Ja. Ja.		Otfrid von Weissenburg interpretatie. Werken der 2de periode. Interpretatie.	
K. Sneyders de Vogel (lector).	Historische phonetiek.	1	9	—	—	Systematische uiteenzetting van de Latijnsche klanken, bij den overgang tot het Fransch.	
	Historische morphologie.	1	5	Ja.		Idem omtrent de declinatie en conjugatie van het Latijn. Lectuur van oud-Fransche stukken uit Gaston Paris et Langlois; Chrestomathie de l'ancien français.	
	„ later Latijn.	1	1			Morphologie van het later Latijn. Lectuur van brieven.	
H. Blink (privaat-docent).	Aardrijkskunde.	2	6	Ja.		Historische inleiding in de aardrijkskundige wetenschap, literatuur en methodiek. Geologische ontwikkelingsgeschiedenis der reliefvormen van Europa. Frankrijk; natuurkundig, ethnographisch en oeconomisch. Enkele grepen uit de oeconomische geographie van Nederlandsch-Indië; suikercultuur en handel, koffiecultuur en handel.	

R I J K S U N I V E R S I T E I T T E L E I D E N .							
Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N .
				Ja.	Neen.		
H. H. Juynboll (privaat docent).	Oud-javaansch.	1	1	Ja.		Lectuur van Mahâbhârata en Râmâyana; behandeling der grammatica.	
J. Marquart (privaat docent).	Syrisch voor beginners.	1	1			Grammatica.	
	Hetzelfde voor meergevorderden.	1	1			Specilegium syriacum.	
	Ethiopisch.	1	1			Legenden van heiligen en historische teksten.	
	Overzicht over de geschiedenis der Oostersche vertakkingen van het Christendom.	1	3			Geschiedenis der Gnostieken, Manichaeërs, Nestorianen enz.	
P. A. A. Boeser (privaat docent).	Koptisch voor hen die met deze taal beginnen.	1	1	Ja.		Behandeld werden de beginselen der Koptische grammatica en vervolgens Koptische teksten die in de Koptische Grammatik van dr. G. Steindorff staan.	
	Koptisch voor meergevorderden.	1	2	Ja.		Eenige moeilijkere stukken uit Steindorff's Koptische grammatica werden gelezen en verklaard.	
	Egyptisch voor hen die met deze taal beginnen.	1	1	Ja.		Behandeld werden de Egyptische grammatica en eenige Egyptische teksten die in de Egyptische Grammatik van dr. A. Erman staan.	
	Egyptisch voor meergevorderden.	1	2			Lezing en verklaring van Egyptische teksten uit de Egyptische Chrestomathie van dr. A. Erman.	
	De oud-Egyptische beschaving.	1	9	Neen.		Hier werden aan de hand van de monumenten in het Museum van Oudheden, verschillende punten betreffelijk godsdienst, kunst, gebruiken, dooden-cultus, enz. behandeld.	
A. J. Barnouw (privaat docent).	—	1	7	Ja.		Lezing en verklaring van gemakkelijke Angelsaksische prozateksten.	
	—	1	7 à 8	Neen.		Overzicht van Chaucer's leven en werken en van zijn invloed op de latere Engelsche literatuur.	
D. G. Jelgersma (privaat docent).	Geschiedenis der wijsbegeerte.	1	6	Neen.		Inleiding over „het gegevene”. Historische behandeling van een deel van dat „gegevene”: nl. het Ik of de ziel. Geschiedenis van het zielbegrip.	

Wegens gebrek aan hoorders of om andere redenen werden niet gegeven de door de hoogleeraren, lectoren en privaate docenten aangekondigde lessen over staatkundige geschiedenis, volkenkunde, Minang-Kabauwsch, Provençaalsch, Mandrische teksten, Nederlandsch-Indisch Strafrecht, gerechtelijke psychiatrie, gerechtelijke geneeskunde (na de Paaschvacantie).

Boven de door hen aangekondigde lessen werden nog gegeven: door den hoogleeraar Pijper een college in Latijnsche palaeographie, verbonden met oefeningen in de kerkgeschiedvorsching en kerkgeschiedbeschrijving; door den hoogleeraar Kristensen een les over de Gâthateksten; door den hoogleeraar

Kirsopp Lake eene les over theologische onderwerpen; door den hoogleeraar Carpentier Alting eene les over de wijze van procedeeeren in burgerlijke zaken voor de inlandsche rechtbanken in Nederlandsch Indië; door den hoogleeraar Krabbe een college aan studenten in de staatswetenschap ter behandeling van onderwerpen uit Staats- en administratief recht; door den buitengewoon hoogleeraar Kan eene policlinische les over keel-, neus- en oorziekten; door den hoogleeraar Franchimont practische oefeningen voor aanstaande medici; door den hoogleeraar Kamerlingh Onnes voortgezette oefeningen in het vervaardigen van instrumenten; door den hoogleeraar Kluyver eene les over bijzondere hoofdstukken der functie-

theorie; door den hoogleeraar Zeeman een college over de theorie der lijnencomplexen; door den hoogleeraar Vosmaer eene les over trypanosomidae; door den hoogleeraar Uhlenbeck eene les over algemeene taalstudie; door den hoogleeraar Kalff eene les over Vondel; door den hoogleeraar Heeres eene les in de geschiedenis van Nederlandsch Indië van 1833 tot 1907, aan eenige leerlingen der zendingsschool te Rotterdam; door den hoogleeraar Speijer eenige lessen in de studie der indologie aan studenten in de Nederlandsche letteren; door den hoogleeraar Ophuysen eene les in het Maleisch aan eenige leerlingen der zendingsschool te Rotterdam; door den hoogleeraar Snouck Hurgronje eene les in de Arabische spreektaal;

door den buitengewoon hoogleeraar Martin eene les over de Italiaansche beeldhouwkunst; door den lector Sneyders de Vogel eene les in het later Latijn; door den privaate docent Boeser eene les over de Egyptische beschaving, met gebruikmaking van de Egyptische monumenten in 's Rijks Museum van Oudheden.

De lessen van den hoogleeraar Hartman werden gedeeltelijk in het Latijn gegeven, die van den lector Kossmann in het Hoogduitsch.

Overigens werd bij het onderwijs van hoogleeraren, lectoren en privaate docenten de Nederlandsche taal gebruikt.

RIJKS UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

Naam van den hoogleraar lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.
				Ja.	Neen.		
Faculteit der godgeleerdheid.							
J. J. P. Valetón jr.	Exegese Oude Testament.	2	30		Neen.	Jesaja I—VIII.	
	Israëlietische letterkunde.	2	25		Neen.	Het Boek Koningen met vergelijking van het Boek der Chronieken.	
	Geschiedenis van den Israëlietischen godsdienst.	3	35		Neen.	De beginselen van den Israëlietischen godsdienst; Mozes.	
J. M. S. Baljon.	Encyclopaedie der Christelijke theologie.	1	30	nu en dan		Inleidende onderwerpen en geschiedenis van het leervak.	
	Oud-Christelijke letterkunde.	1	30	" " "		Lezing en verklaring van Justinus Martyr's Apologie.	
	Uitlegkunde van het Nieuwe Testament.	2	40	" " "		Verklaring van het Evangelie volgens Lukas.	
	Inleidingswetenschap.	1	35	" " "		Paulus' Brief aan de Galatiërs.	
S. D. van Veen.	Geschiedenis van het Christendom.	2	75		Neen.	Geschiedenis van het Pausdom van Gregorius I tot Leo III (690—816). De theologische wetenschap en hare vertegenwoordigers in de 2de periode der oude kerkgeschiedenis.	
	Geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst.	1	40		Neen.	De verschillende opvattingen van het Christendom in den vóór-Katholieken tijd (tot circa 200).	
	Christelijke archaeologie.	1	25	nu en dan		Geschiedenis van het kerkelijk leven der Gereformeerden in Nederland. (1568—1816.)	
H. Visscher.	Wijsbegeerte van den godsdienst.	1	60		Neen.	De theologie van Leibniz.	
	Geschiedenis der godsdiensten.	1	35		Neen.	Oorsprong van de voorouderdienst.	
	Geschiedenis van de leer aangaande God.	1	35		Neen.	Inleidende beschouwingen, de beginselen van het theïsme in de Grieksche wijsbegeerte.	
	Zedenkunde.	1	40		Neen.	De sociaal-ethiek der Epicureeën.	
G. A. van den Bergh van Eysinga (privaat docent).	Geschiedenis van de letterkunde en de leeringen der laatste drie eeuwen vóór het Christendom.	1	2		Neen.	Philo Judaeus, meer in het bijzonder diens De Opificio mundi.	
Faculteit der rechtsgeleerdheid.							
H. J. Hamaker.	Nederlandsch burgerlijk recht.	3	20		Neen.	De algemeene leer der verbintenissen.	
	Internationaal privaat recht.	1	10		Neen.	De algemeene inleiding en de internationale conventies van 12 Juni 1902.	
J. baron d'Aulnis de Bourouill.	Geschiedenis en beginselen der staathuishoudkunde.	3	20		Neen.	Literatuur en algemeene leerstukken.	
	Uitgezochte hoofdstukken der staathuishoudkunde.	2	8		Neen.	Kapitaal, krediet, socialisme, Italiaansche boekhouding.	
	Statistiek.	1	8			Financiële statistiek.	
J. de Louter.	Wijsbegeerte van het recht.	2	10 à 15		Neen.	Geschiedkundig overzicht van de theorieën en resultaten der Staatswetenschap.	
	Nederlandsch Staatsrecht.	3	20 à 25		Neen.	De Staatszorg voor buitenlandsche zaken, defensie, koloniën, justitie, godsdienstonderwijs. Onderwijs en armbestuur grootendeels binnen de grenzen der grondwettelijke bepalingen.	
	Volkenrecht.	2	8		Neen.	Inleiding en materieel recht.	
	Administratief recht.	1	6		Neen.	Algemeene behandeling van administratie en administratieve rechtspraak.	
W. L. P. A. Molengraaff.	Handelsrecht.	2	± 25	Ja.		De leer van het order- en toonderpapier.	
J. C. Naber.	Instituten.	5	20		Neen.	Geschiedenis der bronnen. Dogmatisch overzicht der instellingen, nagenoeg volledig.	
	Rechtsvordering.	2	10		Neen.	Geschiedenis der wetgeving. Theoretisch procesrecht (actiënrecht). Gang der procedure in eersten aanleg. In het bijzonder de bewijsvoering en hare incidenten.	
D. Simons.	Strafrecht.	3	18		Neen.	Verschillende algemeene leerstukken, in het bijzonder leer der causaliteit en poging. Voorts behandeling der strafrechtstheorieën met als aansluiting daaraan een overzicht van de crimineel-anthropologische onderzoekingen.	
	Strafvordering.	2	12	Ja.		De algemeene beginselen van het strafproces. In het bijzonder het bewijsrecht.	
	Faillissementsrecht.	1	8		Neen.	Van de Faillissementswet, de eerste vijf afdeelingen van den Eersten Titel.	
jhr. D. G. Rengers Hora Siccama.	Encyclopaedie der rechtswetenschap.	2	20 à 25		Neen.	Algemeene rechtsleer: aard, verdeelingen, ontstaan van het recht.	
	Oud-vaderlandsch recht en zijne geschiedenis.	2	20 à 25		Neen.	Oud-Hollandsch personen- en familierecht, in verband met het 1ste boek van H. de Groot's Inleiding tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid.	
jhr. E. A. van Beresteyn (privaat docent).	Staatkundige geschiedenis van Nederland van 1813 af.	1	11		Neen.	Grondwet 1814—15. Bestuur Willem I. Staat en kerk (1815—30), Handel en Nijverheid (id.), Financiën (id.).	
B. L. Ph. van Lier (privaat docent).	Toepassing van het Nederlandsch burgerlijk procesrecht.	ongeregeld	± 4	Ja.		Toepassing van het Wetboek B. Rv. en wat daarmee verder in verband staat.	

RIJKS UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.
				Ja.	Neen.		
Faculteit der geneeskunde.							
S. Talma.	Bijzondere ziekte en behandelingsleer.	2	50		Neen.	Ziekten van hart en bloedvaten.	Voor de Kerstvacantie. Tusschen de Kerstvac. en Paschen. Na Paschen. 1ste studiejaar, vóór Kerstmis en na Paschen. 2de studiejaar October en na de Kerstvacantie tot het einde van den cursus.
	Inwendige clinic.	3	100	Ja.		Ziekten van opgenomen lijders.	
	„ polycliniek.	2	100	Ja.		„ „ „ „	
C. A. Pekelharing.	Physiologische scheikunde.	2	75		Neen.	Voedsel, spijsvertering, stofwisseling.	
	Practische oefeningen.	6	24	Ja.		Onderzoek van urine.	
	„ „	6	8	Ja.		Bloed, gal, spijsverteringsproducten.	
	„ „	6	8	Ja.		Melk.	
	Weefselleer, practische oefeningen.	4	40	Ja.		De cel, de weefsels uit de bindweefselgroep.	
	—	2	40	Ja.		Epithelium, spierweefsel, zenuwweefsel.	
C. C. H. Spronck.	I. Algemeene ziektenkunde.	3	70		Neen.	Algemeene actiologie en pathogenese. De koorts. De leer der ontsteking.	
	II. Ziektenkundige ontleedkunde, specieele pathologische anatomie.	3	80		Neen.	De specieele pathologische anatomie van de beenderen en gewrichten alsmede van de ademhalingsorganen.	
	Lijkopeningen. Demonstratie van ziekelijke verouderde organen.	3	80		Neen.		
	Idem (door studenten).	1	80	Ja.			
	Pathologische histologie (practicum).	4	24	Ja.		De gewichtigste pathologisch histologische veranderingen.	
E. W. Rosenberg.	Ontleedkunde van den mensch.	4	70		Neen.	Mondholte; het darmkanaal en aanhangselen; de ademhalingsorganen; bloed en lymphvaten; het centrale zenuwstelsel.	
	Ontwikkelingsgeschiedenis.	1	50		Neen.	De ontwikkeling der zoogdieren en het verband tusschen moeder en vrucht bij zoogdieren en bij den mensch.	
	Praepareeroefeningen.	15	—	Ja.		Bloedvaten, zenuwen en ingewanden (van November tot de Kerstvacantie); de spieren, de banden en gewrichten (van Januari tot Paschen).	
H. Zwaardemaker.	Physiologie.	3	75	Ja.		Bloedsomloop, spijsvertering, assimilatie, excretie, voortplanting.	
	Physiologie der zintuigen en van het centraal zenuwstelsel.	2	75		Neen.	Zintuigen der huid. Statisch zintuig, gehoor, smaak, reuk, reflexleer.	
C. Eykman.	Gezondheidsleer en geneeskundige politie.	3	60		Neen.	Schoolhygiëne (vervolg), voeding, kleding, geneesk. statistiek.	
	Leer van de oorzaken en bestrijding der epidemische ziekten.	1	60		Neen.	Bijzonder gedeelte met inbegrip der betrokken wettelijke bepalingen.	
	Gerechtelijke geneeskunde.	1	30		Neen.	Verwonding, doodslag, lijkveranderingen, vaststellen der identiteit, afdrijven van de vrucht, strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den arts.	
	Bacteriologisch practicum.	6	40	Ja.		Onderzoekingsmethoden, klinische en hygiënische bacteriologie.	
B. J. Kouwer.	Verloskunde.	2	30		Neen.	Placentatie, baringsmechanisme, bekkenleer.	
	„	1	80		Neen.	Verloskundige clinic.	
	Gynaecologie.	4	80	Ja.		Gynaecologische clinic.	
	„	6	3	Ja.		Gynaecologische polycliniek.	
	Verloskunde.	1	40	Ja.		Verloskundige operatieleer.	
H. Snellen	Propaedeutische oogheelkunde.	1	30		Neen.	Refractietoestanden van het oog en onderzoekingsmethoden.	
	Practische cursus.	1	30	Ja.		Practische oefening in het toepassen der sub I behandelde onderz. methoden.	
	Theoretische oogheelkunde.	1	40		Neen.	Specieele pathologie en therapie van het oog.	
	Clinische oogheelkunde.	1½	25	Ja.		Clinische demonstratie en bespreking van ziektegevallen.	
	Polycliniek.	dagelijks	telkens 6	Ja.		Onderzoek van patiënten.	
K. Heilbronner.	Psychiatrische clinic.	2	80	Ja.			
	Neurologische clinic.	2	80—90	Ja.			
	Neurologische polycliniek.	1	40—45	Ja.			
	Theoretische psychiatrie.	1	60		Neen.	Algemeene psychiatrie en sommige hoofdstukken der specieele psychiatrie (alcoholische en seniele psychosen).	
H. J. Lameris.	Chirurgische clinic.	4	100		Neen.	Pathologie: Therapie der tuberculose pathologie; therapie der ziekten van het urogenitaal apparaat. Pathologie, therapie van de ziekten van het darmkanaal.	
	Chirurgische polycliniek.	5	20	Ja.		Bovendien capita selecta naar aanleiding van gedemonstreerde patiënten.	
	Algemeene chirurgie.	1	35		Neen.	Oefening in het chirurgisch onderzoek en de chirurgische diagnostiek. Wondbehandeling, wondgenezing, wondstoornissen.	
Th. Dentz (lector).	Anatomie der tanden.	1	60	Ja.		Anatomie der tanden.	
	Orthodontie.	1	60	Ja.		Orthodontie.	
	Tandprothese.	1	60	Ja.		Tandprothese.	
	Metallurgie in verband met vullingsmaterialen.	1	60	Ja.		Metallurgie.	
	Tandheelkundige polycliniek.	3	± 20			Tandheelkundige polycliniek.	
F. H. Quix (lector).	Propaedeutische neus-, keel- en oorheelkunde.	1	± 38		Neen.	Het objectieve en functioneele onderzoek van den neus, de keel en het oor.	
	Clinische neus-, keel- en oorheelkunde.	1	13		Neen.	a. Algemeene ziektenleer der neus-, keel- en oorziekten. b. De complicatiën bij midden-oorontstekingen.	

RIJKS UNIVERSITEIT TE UTRECHT

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.
				Ja.	Neen.		
W. Noordenbos (lector).	Operatieve heelkunde en theoretische colleges.	5	30	Ja.		Chirurgie der periphere zenuwen, blootleggen, hechten; ribresectie, tracheotomia, laryngatomia, onderbinding der slagaderen; amputaties, resecties, exarticulaties, breukoperaties, enz.	
W. A. Boekelman (privaat docent).	Geneesmiddelleer.	1	35 á 40		Neen.	Algemeene geneesmiddelleer. Tonica en alterantia. Antipyretica. Derivantia (handprikkel). Cardiotonica.	
D. de Niet (privaat docent).	Physische therapie.	1½	5—20		Neen.	Neurosthenie. Rheumatismus. Hartziekte. Ruggemergziekten. (Faber). Techniek der hydrotherapie. Practische oefeningen en behandeling van patiënten.	
G. F. Rochat (privaat docent).	Pathologische anatomie der oogen.	1	20		Neen.	Capita selecta uit de pathologische anatomie van het oog. Tumoren. Ziekten van de lens. Ziekten van de iris, van het corpus ciliave, van de retina.	
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>							
H. Wefers Bettink.	Pharmaceutische scheikunde.	3	22—26	Ja.		Vervolg der alkaloiden. Urineonderzoek. Metalen en metaalverbindingen.	
	Toxicologie.	1	26—34	Ja.		Vergiftige plantenbases. Glucosiden en bitterstoffen.	
	Theorie der receptuur.	1½	18—23	Ja.		Grondslagen (wetenschapp.) voor het gereed maken van recepten.	
	Bereiding van Galenische praeparaten.	1	30—34	Ja.		Editio IV der Nederlandsche Pharmacopee.	
W. Kapteyn.	Integraal-rekening.	2	6	Ja.		Beginselen en mathematische toepassing.	
	Functie-rekening.	2	7	Ja.		Complexe en algebraïsche functiën.	
	Hoogere algebra.	2	25		Neen.	Beginselen.	
	Differentiaal-vergelijkingen.	2	4	Ja.			
	Analytische theorie der differentiaal-vergelijkingen.	1	5		Neen.	Reële integrales van onoplosbare differentiaal-vergelijkingen.	
	Responsie hoogere algebra.	1	15				
C. E. A. Wichmann.	Algemeene mineralogie.	2	36		Neen.	De morphologische, physische en chemische eigenschappen der mineralen, de physiographie der mineralen, elementen, zwavelverbindingen en oxiden.	
	Algemeene geologie.	2	15			De physiographische, de dynamische geologie, de petrographieën.	
A. A. W. Hubrecht.	Vergelijkende anatomie.	1	5	Ja.		Protozoa coelenterata.	voor meergevorderden.
	Vergelijkende ontwikkelingsgeschiedenis.	2	40		Neen.	Gewervelde dieren, met name zoogdieren en mensch.	na Kerstmis.
	Practicum zoölogie.	4 dagelijks	60	Ja.		Ongewervelde dieren.	
	Doorlopend practicum.	9—5	5	Ja.		Diverse capita.	
F. A. F. C. Went.	Algemeene plantkunde.	3	99		Neen.	De plantenmorphologie.	
	Capita selecta.	1	21		Neen.	De lengtegroei der planten.	
	Microscopisch practicum.	3	76			—	van het eerste jaar in 2 groepen.
	„ „	6	13			—	van het 2de en 3de jaar.
W. H. Julius.	Proefondervindelijke natuurkunde.	3	95		Neen.	Golfbeweging; geluid; licht.	
	Capita selecta.	1	20	Ja.		Het electro-magnetische veld.	voor a. s. candidaten in wisk.
	„ „	1 à 2	10	Ja.		Verschillende onderwerpen uit de literatuur der laatste jaren, deels door de studenten zelve gereferceerd.	natk. en scheik.
J. de Vries.	Beschrijvende meetkunde.	4	15		Neen.	Methodenleer der centrale en orthogonale projectie.	voor candidaten.
						Perspectief en axonometrie. Toepassing op gebogen oppervlakken.	
	Stralenmeetkunde.	2	8		Neen.	Cyclographie en andere eenvoudige transformaties.	
	Invarianten.	2	8		Neen.	Hoofdstukken uit de theorie der algebraïsche complexen en congruenties.	
	Beginselen der hoogere wiskunde.	1	6		Neen.	Comitanten van binaire, ternaire en quaternaire vormen, voornamelijk in verband met meetkundige toepassingen.	
						Beginselen der analytische meetkunde en differentiaal-rekening.	
A. A. Nijland.	Populaire sterrenkunde.		15		Neen.	Kometen.	
	Sferische „ I.	3	10	Ja.	Neen.	Inleiding, tijd, breedte en lengtebepaling.	
	„ „ II.	1	10	Ja.	Neen.	Eclipsen en sterbedekkingen.	
	Theoretische „ II.	2	2		Neen.	Dubbelsterren. Specieele storingen.	
	Practische „	2	2		Neen.	Het passage-instrument.	
	Waarschijnlijkheidsrekening.	1	6		Neen.	De methode der kleinste kwadraten.	
E. Cohen.	Beginselen algemeene chemie.	1	18		Neen.	Beginselen theoretische chemie en toepassing op de biologische wetenschappen.	
	Phasenleer.	1	10			Inleiding tot de phasenleer.	
	Electro-chemie.	2	10				
P. van Romburgh.	Propaedeutisch college.	4	90		Neen.	De elementen en hunne verbindingen. De chemie der koolstofverbindingen.	
	College voor chemie.	1	15	Ja.		De organische stikstofverbindingen en de onverzadigde reeks.	

RIJKS UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.
				Ja.	Neen.		
C. H. Wind.	College voor chemie, biologie en pharmacie.	1	30	—	Neen.	Aromatische Verb. en Terpenen.	Voor eerstbeginnenden.
	Practicum anorganische chemie.	2½	18	—	—		
	„ „ „ en organische chemie.	5	2 × 46	—	—		
	Theoretische mechanica.	2	5	Neen.	Neen.	Principes. Kinematica. Relatieve bewegingen. Statica.	1ste jaar.
	Electro-magnetische theorie.	2	5	Neen.	Neen.	Vector-algebra als inleiding. Electro-statica.	2de „
	„ „ „	1	2	Neen.	Neen.	Electrische stroomen. Magnetisme. Inductie.	vóór Kerstmis.
	Entropie-wet.	1	10	Neen.	Neen.	Theoretische behandeling.	na
P. H. Wijsman (buitengewoon hoogleeraar).	Electronen-theorie.	1	7	Neen.	Neen.	Verhandeling van enkele schrijvers.	na 1 Maart.
	DiffRACTIE-theorie van het licht.	1	7	Neen.	Neen.	Beginsel van Huygens.	
	Thermo-dynamica.	2	8	Neen.	Neen.	Hoofdzakelijk toepassingen der hoofdwetten.	
	Pharmacognosie.	2 à 3	60	Neen.	Neen.	Overzicht der geheele pharmacognosie.	Voor studenten in de genees- kunde.
	Voedingsmiddelen-onderzoek.	2 1	45 45	Neen. Neen.	Neen.	Leguminosen. Begin der behandeling van drinkwater, wijze van verkrijgen, verontreinigin- gen, chemisch onderzoek.	Voor pharmaceuten.
H. F. Nierstrasz (lector).	College.	2	± 55	Neen.	Neen.	Vergelijkende anatomie. Vertebrata. Astropoda. Echinodermata. Onycho- phora.	
	Practicum.	4 dagelijks	± 75 ± 10	Ja. Ja.	Ja. Ja.	Vergelijkende anatomie der invertebrata. Capita selecta en diversa.	
A. Pulle (lector).	Planten-systematiek.	1	14	Neen.	Neen.	Pteridophyten.	
	Pharmaceutische botanie.	1	48	Neen.	Neen.	De in de Nederlandsche Pharmacopea ed IV genoemde pharmaceutische planten.	
	Practische cursus in microscopie.	3	48	Neen.	Neen.	Microscopisch onderzoek der in de Nederlandsch Pharmacopea ed IV ge- noemde simplicia.	Voor pharmaceuten.
	Planten-systematiek.	1	99	Neen.	Neen.	Overzicht van het plantensysteem.	Voor studenten die hun 1ste examen nog niet hebben afgelegd.
S. L. van Oss (privaat docent).	Capita selecta.	1	6	Neen.	Neen.	Beginsel en der Euklidische en niet Euklidische vormen der meetkunde.	
G. J. D. Mounier (privaat do- cent).	Overzicht der levensverzekeringswiskunde.	2	6	Neen.	Neen.	Premie- en reserve-rekening. Mathematisch risico. Invaliditeits- en ziekteverzekering. Afleiding van algemeene en bijzondere sterftetafels.	
Faculteit der letteren en wijs- begeerte.							
J. H. Gallée.	Beginsel en der vergelijkende taalkunde.	1	25	Neen.	Neen.	Geschiedenis der taalstudie tot en met de Grimm's.	
	Oud-germaansche grammatica.	1	25	Neen.	Neen.	Vervoeging.	
	Gothische grammatica.	1	10	Ja.	Ja.	Braune's Grammatik.	1ste jaar.
	Gothische lectuur.	1	16	Ja.	Ja.	Evangelie van Johannes.	2de en 3de jaar.
	Oud-hoogduitsch.	1	7	Ja.	Ja.	Braune's Althogdeutsches Lesebuch.	
	Middel-saksisch.	1	7	Ja.	Ja.	Markerechten van de Lutte.	
	Angelsaksisch.	1	3	Ja.	Ja.	Sievers' grammatica en stukken uit Sweet's Primer en uit Judith.	
	Oud-germaansche letterkunde.	1	7	Neen.	Neen.	Ontwikkeling der oud-germaansche sagen.	
	M. Th. Houtsma.	Hebreeuwsche taal.	3	20	Ja.	Ja.	Verklaring van 2 Koningen X XXV en Spreuken X XVII.
Israëlitische oudheden.		2	20	Neen.	Neen.	Oude geographie. Ethnographie enz. van Palestina.	
Nieuw-Hebreeuwsch.		1	5	Ja.	Ja.	Lectuur en verklaring van stukken uit de Mischna en Midrasch.	
Arabische taal.		1	4	Ja.	Ja.	Grammatica en verklaring van stukken uit de Koran.	
J. W. Muller.	Beginsel en der philosophie.	1	11	Soms.	Soms.	Inleiding, encyclopaedie, bibliographie.	
	Historische grammatica van het Nederlandsch.	1	27	„	„	Klinkers. Medeklinkers.	
	Geschiedenis der Nederlandsche taal.	1	30	Neen.	Neen.	Vlaamsche, Brabantsche, Hollandsche en andere gewestelijke eigenaardig- heden in de Dietsche schrijftaal der middeleeuwen.	
						Namen der taal. Invloed van talen op elkander. Het ontstaan der Romaan- sche taal uit het Latijn.	
	Verklaring van Middel-nederlandsche schrijvers.	2	28	Ja.	Ja.	Stukken uit Potter, Maerlant, en eenige liederen uit Verwijs' Bloemlezing.	
	Lezing van Nederlandsche schrijvers der 17de eeuw.	1	35	Neen.	Neen.	Cats' Spaansche Heydinnetje. Vondel's Hekeldichten.	
	Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde.	2	20	Neen.	Neen.	19de eeuw Vaderlandsche letteroefeningen, v. d. Palm, Tollens, Reveil, Da Costa, Romantiek: van Lennep, enz.	
	Philosophische en palaeographische oefeningen.	1	12	Ja.	Ja.	Behandeling en bespreking van enkele onderwerpen uit de geschiedenis van Nederlandsche letterkunde of taal.	
						Lezing van handschriften (of facsimiles).	
J. C. Volgraff.	Grieksche taal.	3	14	Ja.	Ja.	Tekstverklaring van Homerus, Aristophanes en Pindarus, voorafgegaan door prolegomena.	
	Grieksche antiquiteiten.	1	7	Neen.	Neen.	Antiquitates privatae.	
	„ letterkunde.	1	15	Neen.	Neen.	De Alexandrijnsche periode.	
	Epigraphie en palaeographie.	2	8	Ja.	Ja.		

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.
				Ja.	Neen.		
P. H. Damsté.	Taal-college.	2	9	Ja.		<i>Catullus</i> : uitgezochte gedichten. Cicero: de prov. consul en eene inleiding op de <i>Caeliana</i> . <i>Plinius</i> : uitgezochte brieven.	Voor niet-candidaten.
	Antiquiteiten.	1	8		Neen.	Slaven en vrijgelatenen bij de Romeinen.	
	Taal-college.	2	8	Ja.		<i>Juvenalis</i> : eenige satiren. Velleius Paternulus: Boek II, cap. I—XXV.	Voor "candidaten."
						<i>Horatius</i> : een gedeelte der <i>Ars Poetica</i> .	" "
G. W. Kernkamp.	Palaeographie.	1	6		Neen.	Eene inleiding tot de Latijnsche palaeographie.	
	Literatuur-college.	1	17		Neen.	Het oudste Latijnsche proza. Het Latijnsche accent.	
	Vaderlandsche geschiedenis.	1	30		Neen.	Geschiedenis van Nederland in de jaren 1515—1588.	
	" "	1	30		Neen.	Geschiedenis van de Oost en West Indische Compagnie.	
P. H. Ritter.	Algemeene geschiedenis.	2	8	Ja.		Oefeningen in het lezen van Ned. schrift en in eigen historisch onderzoek.	Alleen voor kandidaten in een lokaal van het Rijksarchief.
	Responsie-uren.	1	30		Neen.	Frankrijk tijdens het tweede Keizerrijk.	
		1	25	Ja.		Verschillende onderwerpen uit vaderlandsche en algemeene geschiedenis.	
W. Vogelsang.	Logica. Metaphysica. Zielkunde.	2	36		Neen.	De problemen.	
	Phylosophie der Grieken.	2	28		Neen.	Socrates, Plato en Aristoteles.	
H. van Gelder (buitengewoon hoogleeraar).	Geschiedenis der Nederlandsche schilderkunst van de 14de tot de 16de eeuw.	2	60		Neen.		
	Practische oefeningen in het beschrijven en vergelijken van kunstwerken.	2	10	Ja.		Beeldhouwwerken der 11de, 12de, 13de en 14de eeuw uit Duitschland, Frankrijk, Italië en Nederland.	
						Houtsnijwerken uit Noord-Nederland 15de eeuw.	
						Oefeningen in het beschrijven en bespreken van enkele monumenten in het Stedelijk Museum en behandeling van speciale onderwerpen, door de studenten: „De dood der Heilige Maagd”, „Het Ruiterstandbeeld”, „van de Oudheid tot 1800”.	
W. Caland (buitengewoon hoogleeraar).	Bronnen voor oude geschiedenis.	2	6	Ja.		Verschillende antieke kroniekschrijvers en schrijvers van algemeene geschiedenissen (Diodorus, enz.).	
	Lectuur van antieke geschiedschrijvers.	2	12	Ja.		De kroniek van Eusebius. Hieronymus.	Na de Kerstvacantie.
						Het tweede boek van Polybius. Eene reeks levensbeschrijvingen van Népos.	
	Revolutietijdperk te Rome.	2	20		Neen.	De vergelijking van het daar te boek gestelde met andere geschiedbronnen was hierbij de hoofdzaak.	
O. Opperman (lector).						De klimmende maatschappelijke en politieke verwording te Rome in den tijd tusschen het optreden der Gracchen en den dood van Sulla en het daarmede samengaande oeconomisch verval in Italië en daarbuiten.	
	Sanskrit.	2	6	Ja.		Behandeling der grammatica in verband met die der klassieke talen, van Germaansch, lectuur van eenvoudig proza.	Voorbeginners.
	" "	2	3—2	Ja.		Behandeling van poëzie, moeilijker prozastukken.	Voor meer gevorderden.
	Avesta.	1	2	Ja.		De Gatha's.	
L. J. Morell (privaat docent).	Geschiedenis van Zuid- en Noord-Nederland in de 14de eeuw.	1	10		Neen.		
	Middeleeuwsche palaeographie.	2	5		Neen.		
	Critiek van bronnen der geschiedenis van Noord-Nederland in de 12de en 13de eeuw.	2	10	Ja.		Hoofdonderwerp: de boerenopstand in Kennemerland onder graaf Floris V.	
	Archacologie. (Grieksche antiquiteiten en sculpturen.)	1	2	Ja.		De geschiedenis der Oud-Grieksche antiquiteiten en sculptuur.	
F. Buitenrust Hetteema (privaat docent).	Nieuw-Friesch.	1	5	nu en dan		De dialecten en 't karakter van 't Nieuw Friesch. Lectuur van poëzie.	
	Oud-Friesch.	1	6			Upstalbomer Wetten: ontstaan van de Upstalbomer Bond; poëzie in 't Oud Friesch en 't karakter er van.	
C. W. Vollgraff.	Topographie van Argos.	1	10		Neen.	De Nederlandsche opgravingen te Argos en al wat er verder uit de ruïnes en de vondsten aldaar gedaan voor de geschiedenis van de stad valt af te leiden.	
	Argorische mythologie.	1	7		Neen.	De sagen van Io, Perseus en Herakles.	
J. M. Hoogvliet (privaat docent).	Deensche taal.	1	5	Ja.		Phonetiek, woordenkennis, woordaflleiding, syntaxis.	Aanvangscollege.
	Zweedsche taal.	1	3	Ja.		Lectuur van Zweedsche literatuur, stukken met taalkundige opmerkingen.	

Wegens gebrek aan toehoorders of om andere redenen werden niet gegeven de door de hoogleeraren, lectoren of privaate docenten aangekondigde lessen over staatkundige geschiedenis van Europa, experimenteele phonetiek, bijzondere hoofdstukken uit de proefondervindelijke natuurkunde, palaeontologie en Oud-noorsch.

Boven de aangekondigde, zijn nog de volgende lessen gegeven:

door den hoogleeraar van Veen, privatissimum over kerkhistorische onderwerpen;

door den hoogleeraar Visscher, privatissimum over de leer der triniteit volgens de Institutie van Calvin en over de kennis van het Latijn der reformatorische theologen;

door den hoogleeraar Simons, privatissimum over de practijk van strafrecht en strafvordering;

door den hoogleeraar Zwaardemaker, privatissimum over de ziekte van Menière (theoretische oorheelkunde);

door den hoogleeraren Kapteyn en de Vries, privatissimum over verschillende onderwerpen;

door den hoogleeraar Cohen, privatissimum over de nieuwe literatuur over de anorganische scheikunde;

door den hoogleeraar Nijland, privatissimum over waarneming der voornaamste hemellichten;

door den hoogleeraar Went en lector Pulle, privatissimum over botanisch seminarium;

door den hoogleeraar Ritter, privatissimum over inleiding op de wijsbegeerte van Kant. Voorlezing en bespreking van opstellen door een der studenten gemaakt naar aanleiding van een deel der Kritik der reinen Vernunft;

door den lector Quix, privatissimus in het neus-, keel- en oorspiegelen;

door den lector Pulle, college over planten-systematiek.

De hoogleeraar Heilbronner en de lector Oppermann gaven hunne lessen in de Hoogduitsche taal. Bij de practische oefeningen en bij het onderzoek der patiënten bediende de hoogleeraar zich echter van de Hollandsche taal.

De hoogleeraar Naber gaf college in het Latijn, de hoogleeraren Damsté en Vollgraff bezigden nu en dan die taal. Alle andere lessen zijn in de Nederlandsche taal gegeven.

RIJKS UNIVERSITEIT TE GRONINGEN.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.
				Ja.	Neen.		
Faculteit der godgeleerdheid.							
Is. van Dijk.	Algemeene geschiedenis der godsdiensten.	2	13	Ja.		De Islam.	
	Geschiedenis der leer aangaande God.	2	16	Ja.		De Logosleer in de Grieksche filosofie.	
	Wijsbegeerte van den godsdienst.	2	21	Ja.		Oorspronkelijke vorm van de Godsidee.	
C. H. van Rhijn.	Oud-Christelijke letterkunde.	2	16		Neen.	Het leven van Paulus tot zijn optreden als Apostel. De Brieven aan de Thesalonikers, Romeinen, Korinthiërs en Galatiërs.	
	Uitlegging van het Nieuwe Testament (voor junioren).	1	7	Ja.		Prolegomena. Hermeneutiek van het Nieuwe Testament. Uitlegging van moeilijke plaatsen in de Synoptici.	
	Uitlegging van het Nieuwe Testament (voor seniores).	2	16	Ja.		Capita selecta in de Brieven aan de Thessalonikers, Romeinen, Korinthiërs en Galatiërs.	
	Geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst.	2	21		Neen.	De dogmengeschiedenis van de Oude Kerk tot het concilie van Nicea (325).	
H. U. Meyboom.	Theologische encyclopaedie.	1	5		Neen.	Overzicht van het geheel, met inleiding in de deelen.	
	Geschiedenis van het Christendom.	2	12		Neen.	Christendom in Nederland tot aan en met de tiende eeuw.	
	Wijsgeerige ethiek.	2	14		Neen.	Ethiek in Nederland.	
L. H. K. Bleeker.	Israëlitische letterkunde.	2	12		Neen.	Psalmen — Amos.	
	Uitlegging van het Oude Testament voor junioren.	2	12	Ja.		1 Samuël.	
	Uitlegging van het Oude Testament voor seniores.	1	10	Ja.		Pss. LXXXIII, LXXIV, LXXXIV, CXVIII.	
	Geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst.	1	10		Neen.	De beteekenis der Israëlitische eigennamen voor de kennis van Israëls godsdienst.	
Faculteit der rechtsgeleerdheid.							
P. Pet.	Geschiedenis en beginselen van het Romeinsche recht.	7	11	Ja.		Inleiding. Personenrecht. Zakenrecht. Verbintenissenrecht.	
H. Krabbe.	Nederlandsch Staatsrecht.	3	30—35	Ja.		Staatkundige geschiedenis van 1795 tot op heden. Volk en Overheid.	
	Algemeen Staatsrecht.	1	10	Ja.		Geschiedenis der Staatsleer van de oudheid af.	
	Administratief recht.	2	10	Ja.		Financiewezen.	
	Encyclopaedie van het recht.	2	10—13	Ja.		Inleiding. Bronnen van het recht. Rechtsvorming.	
W. A. Reiger.	Staatshuishoudkunde.	3	13	Ja.		Overzicht van geschiedenis en elementen.	
	Staatshuishoudkunde capita selecta.	2	10	Ja.		Bankwezen en internationale handel.	
	Statistiek.	1	10	Ja.		Inleiding, methode en techniek.	
	Volkenrecht.	2	10	Ja.		Geschiedenis en literatuur.	
J. Simon van der Aa.	Strafrecht.	3 tot 4 na Paasch- 4 na vacant.	35	Ja.		Algemeene leerstukken (het strafbaar feit, onrechtmatigheid, schuld, poging, deelneming, samenloop enz.).	
	Strafvordering.	2	30	Ja.		Algemeen begrip. Geschiedenis. Organen van de rechtsbedeeling. Stadia van het proces: voor-onderzoek.	
J. Kusters.	Burgerlijk recht.	3	20	Ja.		Bezitrecht. Verjaring.	
	Handelsrecht.	2	20	Ja.		Wisselrecht.	
W. J. M. van Eysinga.	Nederlandsch Staatsrecht.	—	20	—	—	Begin eener algemeene inleiding.	De lessen zijn 29 Mei aangevangen.
	Administratief recht.	—	1	—	—	„ „ „ „	
F. van der Tuuk (privaat docent).	Wet op het notarisambt en andere onderwerpen van het 2de gedeelte van het notarieel examen.	—	—	—	—	—	De lessen zijn niet gegeven wegens gemis van leerlingen.
	Toeassing van het recht; het ontwerpen van notarieele akten (3de gedeelte notarieel examen).	—	—	—	—	—	
Jac. Kalma.	Burgerlijk recht en handelsrecht.	1	25	Ja.		Behandeling van enkele onderwerpen uit Burgerlijk Wetboek, Boek III, Titel I, en Wetboek van Koophandel, Boek I, Titel I.	Gegeven ingevolge Kon. besluit van 28 October 1907 n°. 43, wegens bestaande vacature.
	Rechtsvordering.	2	20	Ja.		Inrichting van de rechterlijke macht. Bevoegdheid. De procedure in eersten aanleg.	
Faculteit der geneeskunde.							
J. W. van Wijhe.	Systematische anatomie.	4 (1) 3 (2) 5 (3)	47	Ja.		Beenstelsel, spierstelsel, zenuwstelsel, ingewanden.	(1) Voor de Kerstvacantie.
	Topographische anatomie.	4 (1) 2 (2)	28	Ja.		Topographie van romp, extremiteiten en hoofd.	(2) Van de Kerst- tot de Paaschvacantie.
	Ontwikkelingsgeschiedenis.	2	47	Ja.		Urogenitaalstelsel, spierstelsel, darmstelsel, skelet.	(3) Na de Paaschvacantie.
	Practische oefeningen in de ontleedkunde.	8	47	Ja.		Romp, extremiteiten en hoofd.	
	Chirurgische kliniek en polieliniek.	8	50	Ja.		Onderzoek en behandeling van heilkundige ziekten.	
C. F. A. Koch.	Theoretische heilkunde.	—	16		Neen.	Wondbehandeling. — Misvormingen. — Tumoren.	
	Operatieve heilkunde.	—	18		Neen.	Arterie-onderbinding. — Amputaties. — Resecties.	
	Practische oefeningen in operatieve heilkunde.	—	18	Ja.			

RIJKS UNIVERSITEIT TE GRONINGEN.

Naam van den hoogleeraar lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.
				Ja.	Neen.		
M. E. Mulder.	Oogheelkundige polieliniek. College over oogheelkunde. Oogspiegelen.	3 3 2	20 20 20	Ja. Ja. Ja.		Onderzoek en behandeling van patiënten. Capita selecta uit de oogheelkunde met demonstratie van patiënten. Onderzoek van patiënten met den oogspiegel.	
R. A. Reddingius.	Pathologische anatomie. Demonstratie obductie-praeparaten en projectie. Cursus pathologische histologie. Algemeene pathologie. Practische cursus voor algemeene pathologie. Obducties en obductietechniek.	2 1 2 3 2 onbepaald	32 25 31 47 40	Ja. Ja. Ja.		Circulatie-apparaat; respiratie-apparaat; zenuwstelsel. Tumoren. Erfelijkheid van ziekten; algemeene morphologie.	
G. C. Nijhoff.	Theoretische verloskunde en propaedeutische kliniek met junioes. Mechanisme van de baring met idem. Verloskundige operatieler voor seniores. Verloskundige operatieler voor seniores.	3 1 3 2—3	20 20 45—50 15—20	Ja. Ja. Ja. Ja.		Physiologische zwangerschap, pathologie der baring, kraambedstoornissen, puerperale infectie. Demonstratie aan het phantoom. Demonstratie van patiënten en praeparaten, nieuwere operaties en wijze van behandeling. Practische oefeningen aan het phantoom.	
K. F. Wenkebach.	Theoretisch college. Polieliniek. Cliniek. Clinische lessen.	1 3 2 2	30—40 30—40 30—40 30—40	 Ja. Ja.		Ziekten der stofwisseling. Onderzoek en behandeling van patiënten. „ „ „ „ „ „ „ „ Bijzondere gevallen of serieën van patiënten.	
H. J. Hamburger.	Histologie. Physiologie. Physiologie (caput selectum). Histologisch practicum. Physiologisch practicum.	1 4 1 4 (1) 4 (2)	19 47 47 46 28	 Ja. Ja. Ja.	Neen. Neen.	Beschrijving en demonstratie der weefselementen. Microscopische techniek. Bloed, bloedsomloop, bloedvorming; spijsvertering, resorptie, lymphvorming, ademhaling, huidfunctie, urine-afscheiding, melkafscheiding, inwendige secretie. Verder van de hier in aanmerking komende organen de micros- copische anatomie. Toepassingen der physische chemie in de geneeskundige wetenschappen. De weefsels en de voornaamste organen. Tellen van roode en witte bloedlichaampjes, bepaling van het kleurstofgehalte van het bloed, onderzoek der hartswerking, trilhaarbeweging, prikkelbaar- heid van spieren, experimenten over zenuwwerking, oogspiegelen, staafjes- rood en subjectieve gezichtsgewaarwordingen. Eiwitstoffen, bloed, spijsvertering, melk, urine, spieren.	(1) Vóór 1 Februari. (2) Van 1 Februari tot Paasch- vacantie, in 2 groepen.
E. Wiersma.	Physiologisch chemisch practicum. Theoretische psychiatrie. Cliniek. Polieliniek.	6 (3) 1 2 1	19 35 35 35	 Ja. Ja.	Neen.	Psychiatrie. Onderzoek en behandeling van psychiatrische en neurologische patiënten. „ „ „ „ „ „ „ „ „ „	(3) Van Paaschvacantie tot groote vacantie, in 2 groepen.
A. Klein.	Algemeene microbiologie. Hygiëne. Pharmaco-dynamie. Pharmacognosie. Bacteriologisch practicum.	1 1 1 (4) 1 (5) 2 (6)	32 14 32 47 16	 Neen. Neen. Neen. Neen.		Algemeene morphologie en algemeene biologie der microorganismen, in het bijzonder toegepast op de pathogene bacteriën en pathogene protozoën. Geneeskundige statistiek. Lucht, bodem, water. Algemeene pharmaco-dynamie. Antiseptica. Neurotica. Simplicia der Pharmacopaea Neerlandica. Ed. IV. Microscopische techniek; cultuurtechniek; diagnostiek der bacteriën. Morphologische, cultuur- en biologische eigenschappen van miltvuur-, diph- therie-, typhus-, paratyphus (A en B)-, colibacillen, gonococcen. Clinisch-bacteriologisch onderzoek van verschillende soorten pus, diphtherie- membranen. Techniek der agglutinatie.	(4) Van de groote vacantie tot de Paaschvacantie. (5) Na de Paaschvacantie, (6) Van de groote vacantie tot de Paaschvacantie, in 2 groepen.
W. Schutter (buitengewoon hoog- leeraar).	Polieliniek. Theoretisch college. Polieliniek operaties.	4 à 5 onbepaald na aankondiging 4 à 5	± 12 in groepen.	Ja. Ja.		Oefening in het onderzoeken van patiënten; bespreking der patiënten. Bespreking der methode van onderzoek — Capita selecta. Operatieve behandeling van patiënten.	
K. Kooy (lector).	Physische en chemische diagnostiek. Practische oefeningen.	3 3 à 4	15 à 17	Ja.		Algemeene diagnostiek borst- en buikorganen, organische zenuwziekten, bloed- onderzoek.	
P. C. Romkes (privaat docent).	College over maag- en darmziekten.	1	15		Neen.	Behandeling der methoden van onderzoek (physische en chemische) van maag en ingewanden. Bespreking der therapie en voedingsleer naar aanleiding van patiënten.	
D. de Vries Reilingh (privaat docent).	College over physiotherapie.	1	8	Ja.		Hydrotherapie, theoretisch en practisch. Oefeningstherapie, theoretisch en practisch.	
A. W. Visser (privaat docent).	College over de toepassingen der physische chemie op medisch gebied.	1	6	Ja.	Neen.	Reactiesnelheid en scheikundig evenwicht.	
A. M. F. H. Philipse (privaat docent).	Practische bacteriologie.					—	De lessen zijn niet gegeven wegens gebrek aan toehoorders.

RIJKS UNIVERSITEIT TE GRONINGEN.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.
				Ja.	Neen.		
Faculteit der wis- en natuurkunde.							
F. J. P. van Calker.	Mineralogie.	3	23		Neen.	De elementen der kristallographie, behandeling der 32 klassen van kristallen; morphologie der mineralen; physische eigenschappen der mineralen.	De lessen zijn volgens aanwijzing van de Series Lectonium begonnen, maar reeds in October wegens ziekte gestaakt en in de loop van den cursus niet weer hervat.
	Capita selecta.	1	7		Neen.	De structuur der kristallen; betrekkingen tusschen kristalvorm en chemische samenstelling.	
	Geologie en palaeontologie.	2	6		Neen.	De historische geologie.	
	Practische oefeningen voor juniores.	1	16	Ja.		Het determineeren van mineralen langs chemischen weg, meting van kristallen met contact- en reflexiegoniometers, bepaling van physische eigenschappen van mineralen, vervaardiging van kristal-optische praeparaten en van Dünnschliffe".	
J. C. Kapteyn.	Practische oefeningen voor meergevorderden.	dagelijks 10—4	4	Ja.		Bepaling van kristallen door meting en berekening; uitvoering der verschillende projecties en van perspectievische teekeningen van kristallen.	
	Populaire sterrenkunde.	2	4		Neen.	Geschiedkundige inleiding. Planetenstelsels. Gravitatiewet. Storingen, Praecessie en nutatie. Eb en vloed.	
	Sferische sterrenkunde.	1	4		Neen.	Coördinaten. Practische bepaling daarvan. Schijnbare verandering der coördinaten.	
	Theoretische mechanica.	4	8	Ja.		Sterrenkundige constanten en hare bepaling. Statica van het stoffelijke punt. Idem van stoffelijke stelsels. Dynamica van het stoffelijke punt. Idem van stoffelijke stelsels.	
P. H. Schoute.	Analytische meetkunde.	4 (na Paschen 2)	15	Ja.		Brandpunteigenschappen der kegelsneden. Constructie van kegelsneden. Vraagstukken. Punt, lijn en vlak in de ruimte.	
	Anatytische meetkunde.	1 na Kerstm.	10	Ja.		Voortbrenging van oppervlakken. Oppervlakken van den tweeden graad.	
	Beschrijvende meetkunde.	2 (na Kerstmis 3)	12	Ja.		Invarianten en covarianten van kegelsneden.	
	Hoogere meetkunde.	2 (na Kerstmis 3)	7	Ja.		Punt, lijn, vlak. Afbeeldingsmethoden (centrale projectie, perspectief, axonometrische projectie). Scheeve oppervlakken.	
F. de Boer.	Hoogere algebra.	1	9	—		Synthetische beschouwingen naar aanleiding van deel 2 van Reije's Geometrie der lage. De complexen van den tweeden graad. Configuratie en oppervlak van Kummer.	
	Differentiaal- en integraal-rekening. Theorie der functiën.	3 + 2 3	11 en 5 5	Ja.			
H. Haga.	Elementaire natuurkunde.	4	55		Neen.	Beknopte behandeling der geheele natuurkunde.	
	Capita selecta uit de proefondervindelijke natuurkunde.	1½	25		Neen.	Leer der lenzen en van het microscoop; magnetisch krachtveld; proeven van Hertz.	
	Practische oefeningen voor juniores.	6	42	Ja.		Oefeningen uit de verschillende onderdeelen der natuurkunde.	
	Practische oefeningen voor meergevorderden.	dagelijks 9—5	per week 6	Ja.		Thomson-effect in ijzer; horizontale componente van de aardmagneetkracht, golflengte-licht.	
J. W. Moll.	Anatomie der cel.	1	35		Neen.	De cytologie.	
	Algemeene botanie.	2	40		Neen.	Histologie en microscopische anatomie der hoogere planten. Classificatie der thallophyta.	
	Capita selecta.	1	20		Neen.	De physiologie der voeding.	
	Practische oefeningen voor juniores.	4	35		Neen.	Zeer verschillende onderwerpen, in aansluiting aan de colleges.	
	Practische oefeningen voor botanici.	(1)	15		Neen.	Zeer verschillende onderwerpen.	
	Pharmaceutische botanie.	1 (2)	2		Neen.	Een 35-tal simplicia.	
J. F. Eykman.	Capita selecta voor candidaten in de chemie.	1	6	Ja.		Methode ter bepaling van dichtheden van vloeistoffen, gassen en dampen. Chemie der vetten en vette oliën. Heterocyclische stikstofverbindingen als inleiding tot de chemie der aexaloiden.	
	Practische oefeningen.	dagelijks van 9—5 u.	8	Ja.		Verschiedende onderwerpen voor dissertaties etc.	
J. D. van der Waals jr.	Electriciteitstheorie.	2	4	Ja.		De Maxwell'sche theorie van electriciteit en magnetisme.	
	Thermo-dynamica.	2	10	Ja.		De grondslagen der mechanische warmteleer.	
	Physische chemie.	2	7	Ja.		De coexisteeren phasen bij binaire mengsels.	
C. van Wisselingh.	Pharmaceutische chemie.	2	1		Neen.	Anorganische chemie.	
	Toxicologie.	1	1		Neen.	Vluchtige vergiften, alkaloiden.	
	Practische oefeningen.	dagelijks van 9—5 u.	4	Ja.		Praeparaten, analyses en toxicologische onderzoekingen.	
J. F. van Bemmelen.	Zoölogie en vergelijkende anatomie.	3	35		Neen.	Zoölogie: protozoa, coelenterata, echinodermata, mollusca, arthropoda, plathelminthes. Vergelijkende anatomie: cephalochordata, pisces.	
	Capita selecta.	1	10		Neen.	Parasieten.	
	Practische oefeningen.	6	30	Ja.		Protozoa, coelenterata, echinodermata, vermes, mollusca, arthropoda, cephalochordata, pisces.	

RIJKS UNIVERSITEIT TE GRONINGEN.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.
				Ja.	Neen.		
F. M. Jaeger (lector).	Anorganische en organische chemie.	4	48		Neen.	Vetten, koolhydraten en eiwitstoffen. Meervoudige koolstofbinding en aroma- tisch karakter.	Van 25 Maart 1908 af.
	Physische chemie en capita selecta.	1	15		Neen.	Elementaire theorie der verdunde oplossingen; molecuul-gewichtsbepaling van opgeloste verbindingen; enkele verschijnselen betreffende de electro-ly- tische dissociatie van zouten, basen en zuren.	
	Practische oefeningen voor beginners (4 dagen) van 2—4½.	10	50		Neen.	Qualitatief onderzoek van mengsels; titrimetische oefeningen.	
	Practische oefeningen voor meergevorderden.	3	per week 10		Neen.	Belangrijke koolstofderivaten en hunne algemeene eigenschappen; enkele een- voudige praeparaten.	
W. de Sitter (privaat docent).	Algemeene storingstheorie.	2	2	Ja.		Ontwikkeling der storingsfunctie, methode van Lagrange. Reeksen van Lind- stedt en uitbreiding hiervan door Poincaré, methode van Delaunay.	
W. de Sitter.	Hoogere algebra.	1	8		Neen.	Theorie der limieten en der reeksen.	Gegeven gedurende de ongesteld- heid van den hoogleeraar dr. F. de Boer, (K. B. 1908 n°. 36 en K. B. van 16 April 1908 n°. 61).
	Differentiaal-rekening.	3	5	Ja.		Differentiatie van functiën van meer dan één onafhankelijk variabel, meet- kundige toepassingen: vlakke krommen (kromming, ontwondene, singuliere punten etc.), ruimte-krommen, oppervlakken.	
Jan Huisinga.	Anorganische en organische chemie.	4	40		Neen.	Anorganisch: metalloïden; organisch: inleiding en organisch verzadigde ver- bindingen tot de vetten.	Gegeven ingevolge K. B. van 21 October 1907 n°. 93 tot 25 Maart 1908 wegens bestaande vacature.
	Capita selecta.	1	10		Neen.	Analytische chemie.	
	Practicum voor beginners.	10	50	Ja.		Qualitatief onderzoek van anorganische mengsels, titreeren.	
	Practicum voor meergevorderden.	3	per week 10	Ja.		Eigenschappen van belangrijke klassen van organische verbindingen; enkele anorganische praeparaten.	
Faculteit der letteren en wijs- begeerte.							
F. J. van den Ham.	Hebreeuwsche grammatica.	3	6	Ja.		Capita selecta. Grammatica van Hollenberg.	
	Hebreeuwsche oudheden.	3	6	Ja.		Bronnen. Tijdvak na de ballingschap.	
	Arabisch.	1	1	Ja.		Arabische Chrestomathie van Socin.	
B. Symons.	Vergelijkende taalwetenschap.	2	24		Neen.	Vocalisme (Ablaut). Telwoorden.	Vóór de Kerstvacantie één uur, daarna twee uren.
	Gothisch. a. Eerste cursus.	1 à 2	11	Ja.		Inleiding. Klankleer. Na de Kerstvacantie ook vertaal oefeningen naar Brau- ne's Gothische Grammatica.	
	b. Tweede cursus.	2	6	Ja.		Declinatie en conjugatie. Oefeningen in het vertalen van Gothische teksten (Evangelie van Lucas).	
	Oud-hoogduitsch.	1	12	Ja.		Verklaring van de oudste taalmonumenten, vooral de poëtische, naar Braune's Althogdeutsches Lesebuch.	
	Middel-hoogduitsch.	2	15	Ja.		Meier Helmbrecht en Titirel-fragmenten.	
W. L. van Helten.	Geschiedenis der Nederlandsche taal.	2	12	Ja.		Vocalisme. De conjugatie.	Vóór de Paaschvacantie is boven- dien 1 uur Mhd. gegeven voor beginners (Nibelungenlied).
	Middel-nederlandsch.	2	17	Ja.		Lectuur van stukken uit Karel ende Elegast, Walewein en Reynaert.	
	Interpretatie van Huygens' Zedeprinten en Costelyck Mal.	1	22	Ja.		Zie naam der les.	
	Nederlandsche literatuur.	2	23	Ja.		De roman.	
	Oud-friesch.	1	4	Ja.		Grammatica van het Oud-oostfriesch en lectuur van Oud-oostfriesche stukken.	
U. Ph. Boissevain.	Grieksche geschiedenis.	2	4		Neen.	Geschiedenis van Sicilië, tot het einde van de regeering van Agathocles.	
	Romeinsche geschiedenis.	2	4		Neen.	De periode van 367—133 vóór Christus.	
	Romeinsche antiquiteiten.	1	2		Neen.	Het principaat.	
	Historische oefeningen.	1	4	Ja.		Bespreking van door de toehoorders schriftelijk behandelde onderwerpen op historisch en epigraphisch gebied; lectuur van het nieuw gevonden frag- ment van een Grieksch geschiedschrijver (Oxyr. Pap. V).	
G. Heymans.	Speciale psychologie.	2	40		Neen.	De psychologie der individueele verschillen.	
	Elementaire logica en methodologie.	2	5		Neen.	Bewijs- en onderzoekingsmethoden.	
	Geschiedenis der nieuwere filosofie.	2	15		Neen.	De filosofie van Descartes tot onzen tijd.	
	Aesthetica.	1	20		Neen.	De wetten van het aesthetisch voelen en hunne toepassing in de kunst.	
H. J. Polak.	Interpretatie van Grieksche schrijvers (voor niet-candidaten).	3	3	Ja.		Aristophanes Equites (vervolg), Isocrates Aegineticus (met prolegomena).	Sedert Maart zijn wegens ziekte van den Hoogleeraar deze lessen niet gegeven.
	Interpretatie van Grieksche schrijvers (voor candidaten).	3	2	Ja.		Callimachus (II. V. Hymne), Euripides Helena (begin) met omvangrijke prolegomena.	
	Attische antiquiteiten.	1	2		Neen.	Regeeringsorganen in Athene.	
	Geschiedenis der Grieksche letterkunde.	1	4		Neen.	Aeschylus (vervolg), Sophocles.	
	Beginselen der palaeographie.	1	2	Ja.		Practische oefeningen o.a. op verschillende facsimilia; tafels van Bast.	
J. H. Kern.	Angelsaksisch voor beginners.	2	4 à 5	Ja.		Klank- en vormleer, syntaxis; lezen van eenvoudig West-saksisch proza.	
	Angelsaksisch voor meergevorderden.	2	6	Ja.		Behandeling van de eigenaardigheden van niet-West-saksische dialecten, in het bijzonder het Mercisch; lezen van proza en poëzie.	
	Shakespeare's Cymbeline.	2	4 à 5	Ja.		Inleiding op Cymbeline; lezing van het stuk.	
	Sanskrit.	2	4	Ja.		Spraakkunst met oefeningen.	

RIJKS UNIVERSITEIT TE GRONINGEN.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.
				Ja.	Neen.		
J. van Wageningen.	Interpretatie van Latijnsche schrijvers:						
	a) voor niet-candidaten;	3	2	Ja.		Livius, Boek 31 en Horatius, Epistolae, Boek 2 (beide met prolegomena).	
	b) voor candidaten.	2	2	Ja.		Tacitus, Ann III (slot); Petronius, Cena Trimalchionis; Lucretius, Boek 1.	
	Geschiedenis der Romeinsche letterkunde.	1	4		Neen.	Behandeling van het leven en de werken van Seneca philosophus.	
	Practische oefeningen in het Latijn schrijven en spreken.	1	3	Ja.		Behandeling in het Latijn van brieven van Cicero; vertaling van het Nederlandsch in het Latijn.	
	Latijnsche palaeographie.	1	2	Ja.		Lezing van facsimilia in minuskelschrift uit Chatelain's „Palaeographie des Classiques Latins”.	
J. Huizinga.	Vaderlandsche geschiedenis.	2	15	Ja.		Inleiding, eerste gedeelte: Theorie, richtingen, methode der geschiedbeoefening. Algemeene bronnenkunde.	
	Algemeene geschiedenis.	2	20	Ja.		De negentiende eeuw.	
	Historische oefeningen.	2	3 à 4	Ja.		Lectuur en behandeling van de oudste keure van Middelburg; overzicht van de Middeleeuwsche muntkunde met practische oefeningen; critische behandeling van een vervalscht archiefstuk; bespreking der ingeleverde scripta.	
J. J. Salverda de Grave.	Oud-fransche taal.	3	10	Ja.		Klankleer van het Oud-fransch. Lezing van Le jeu d'Adam en van de Chrestomathie van Clédat.	
	Oud-fransche letterkunde.	1	10		Neen.	Het Chanson de Roland en de nieuwe theorieën van Bédier over den oorsprong van het Heldendicht. Ronsard en de Pléiade.	
	Fransche syntaxis, vooral van de XVIIde eeuw.	1	10	Ja.		Behandeling van Darmesteter, Grammaire historique, IV.	
	Algemeene spraakkunst.	1	20		Neen.	De grammaticale categorieën.	
	Italiaansche taal.	1	7	Ja.		Lezing van gedichten van Dante, Petrarca, Leopardi, Carducci.	
	Oud-italiaansche taal- en letterkunde.	1	3	Ja.		Klankleer van het Oud-italiaansch. Lezing van dichters uit den tijd vóór Dante.	
H. Pol (lector).	Nieuw-hoogduitsche letterkunde.	2	20		Neen.	Lyriek van Lenau, Mörike en, meer beknopt, Heine.	
	Practische oefeningen:						
	a) voor hen die nog niet in het bezit zijn van diploma A;	2	8	Ja.		Duitsche phonetiek. Gedichten van Goethe gelezen en besproken.	
A. E. H. Swaen (lector).	b) voor hen die wel in het bezit zijn van diploma A.	2	12	Ja.		Behandeling van Lessings Laokoon. Opstellen, voordrachten, vertalingen.	
	Nieuw-engelsche letterkunde.	2	12		Neen.	De geschiedenis der poëzie in de 18de eeuw, inzonderheid het ontstaan der romantiek. Opstellen.	
	Practische oefeningen.	2	25	Ja.		Lezen en bespreken van gedichten uit The Golden Treasury. Vertalingen, phonetische oefeningen.	
M. E. Loke (lector).	a) taal;						
	b) phonetiek.						
	Nieuw-fransche letterkunde.	1	23		Neen.	De roman uit het einde der XVIIIde en het begin van de XIXde eeuw.	
M. Schoengen (privaat docent).	Interpretatie van de klassieken.	1	20	Ja.		Lectuur: Andromaque van Racine.	
	Practische oefeningen.	2	13	Ja.		Vertalingen, opstellen en verklaring van fabels van La Fontaine.	
	Chronologie der Middeleeuwen.	1	19—24	Ja.		—	
	Palaeographie.	1	20—24	Ja.		Palaeographie der XIII en XIV eeuw aan de hand van photographische reproducties.	
	Practische oefeningen op het gebied der Middeleeuwsche geschiedenis.	1	12—13	Ja.		Behandeling der vita Jelgeri uit de „Vitae et res gestae abbatum Horti Divae Virginis” (Mariengaard bij Hallum) van Sybrandus Leo.	

Wegens benoeming tot Rijksarchivaris in de provincie Overijssel moesten de lessen in de maanden Januari, Februari en Maart uitvallen.

Wegens gebrek aan hoorders of om andere redenen zijn niet gegeven de door de hoogleeraren Pet en Simon van der Aa aangekondigde lessen over capita selecta Romeinsch recht en over rechtsphilosophie.

Boven de door hen aangekondigde lessen werden nog gegeven:

- door den hoogleeraar Nijhoff een vragencollege;
- „ „ „ Wenckebach een college over medische ethiek;
- „ „ „ Symons een college Middel-hoogduitsch voor beginners;
- „ „ „ Kern Angelsaksisch voor beginners;
- „ „ „ Heymans een privatissimum over ethiek;
- „ „ „ Salverda de Grave een college over algemeene spraakkunst;

door den hoogleeraar van Helten een college over Huygens „Zedeprinten” en „Kostelick Mal” (in plaats van de aangekondigde les over de Nederlandsche Syntaxis).

De lessen zijn gegeven in het Nederlandsch met de volgende uitzonderingen:

- de hoogleeraar Symons gaf zijn colleges over Middel-hoogduitsch in het Duitsch;
- de hoogleeraar Kern zijn colleges over Angelsaksisch enz. in het Engelsch;
- de hoogleeraar Salverda de Grave zijn colleges Oud-fransch enz. in het Fransch;
- de hoogleeraar van Wageningen gaf drie colleges Interpretatie van Latijnsche schrijvers in het Latijn.

Alle colleges die de lector Pol gaf, werden gegeven in het Duitsch, door den lector Swaen in het Engelsch, door den lector mej. dr. Loke in het Fransch.

D. AANTAL STUDENTEN EN DOOR HEN BETAALDE COLLEGE GELDEN.

Ingeschreven waren					
	aan de Rijksuniversiteit te			Totaal.	Tegen betaling van
	Leiden.	Utrecht.	Groningen.		
Voor alle lessen	584	483	199	1216	f 200
	—	1	—	1	170
	1	1	—	2	140
	58	114	26	198	100
	—	1	—	1	20
	341	336	145	822	nihil.
Totaal	984	886	370	2240	
Voor enkele lessen	17	70	31	118	f 60
	—	—	7	7	45
	26	23	45	95	30
	—	—	5	5	15
Algemeen totaal	1027	979	459	2465	

Degenen die zonder betaling waren ingeschreven, zijn te verdeelen als volgt:

Redenen der vrijstelling.	Leiden.	Utrecht.	Groningen.	Totaal.
Studenten die ter zake van het onderwijs der hoogleeraren en lectoren reeds f 800 hadden betaald.	173	207	110	490
Studenten bedoeld in art. 155 der Hooger-onderwijswet, die te dier zake reeds f 400 hadden betaald	17	47	6	70
Tot de promotie toegelaten	117	32	10	159
In het genot eener Rijksbeurs	6	5	6	17
Beamten der Universiteit.	10	2	4	16
Art. 10, militaire apothekers (Koninklijk besluit 15 Mei 1883 n°. 24).	—	12	—	12
Officier van gezondheid voor de marine.	—	—	4	4
Krachtens Koninklijk besluit 6 Mei 1886 n°. 41)	15	—	—	15
Art. 101, 1ste lid, der Hooger-onderwijswet	—	3	1	4
Reeds aan eene Rijksuniversiteit ingeschreven	3	28	4	35
Totaal.	341	336	145	822

Naar de faculteiten en studiejaren waren de studenten als volgt verdeeld:

INGESCHREVEN WAREN									
aan de Rijksuniversiteit te	voor	voor	IN DE FACULTEIT DER					Totaal.	Totalen in 1906/1907.
			god- geleerd- heid.	rechts- geleerd- heid.	genees- kunde.	wis- en natuur- kunde.	letteren en wijsbe- geerte.		
Leiden	alle lessen . .	den 1sten keer	19	128	56	32	32	267	214
		" 2den "	14	79	51	34	11	189	187
		" 3den "	18	54	49	21	8	150	157
		" 4den "	11	33	36	19	4	103	97
		" 5den "	10	21	31	13	7	82	88
		" 6den "	7	20	35	9	2	73	78
		" 7den "	2	13	24	9	7	55	64
		" 8sten "	—	15	22	8	2	47	32
		" 9den "	—	4	4	2	—	10	22
		" 10den "	—	2	2	—	—	4	9
		" 11den "	—	—	4	—	—	4	5
		Totaal	81 (2)	369 (14)	314 (28)	147 (24)	73 (25)	984 (93)	957 (94)
	twee lessen . .		1 (1)	—	—	2	14 (1)	17 (2)	13 (5)
	ééne les. . .		—	1 (1)	2	8 (3)	15 (11)	26 (15)	34 (15)
	halve les . .		—	—	—	—	—	—	1
	Algem. totaal		82 (3)	370 (15)	316 (28)	157 (27)	102 (37)	1027 (110)	1005 (114)
Utrecht	alle lessen . .	den 1sten keer	38	50 (2)	61 (5)	37 (14)	16 (6)	202 (27)	210 (31)
		" 2den "	39	27 (2)	59 (7)	35 (8)	13 (8)	173 (25)	156 (29)
		" 3den "	33 (1)	26 (3)	52 (2)	21 (10)	10 (4)	142 (20)	155 (12)
		" 4den "	26	10	33 (2)	27 (8)	9 (1)	105 (11)	118 (15)
		" 5den "	28	3	37 (3)	15 (8)	10 (4)	93 (15)	75 (5)
		" 6den "	8	—	27	10 (1)	6 (3)	51 (4)	62 (3)
		" 7den "	5	1	28 (1)	9	4 (1)	47 (2)	52 (5)
		" 8sten "	1	1	25 (1)	5	2	34 (1)	31 (1)
		" 9den "	1	1	13	—	2	17	15 (1)
		" 10den "	1	—	7	4 (1)	—	12 (1)	12
		" 11den "	—	—	2	1	—	3	5
		" 12den "	1	—	1	—	—	2	1
		" 13den "	—	—	2	—	—	2	2
		" 14den "	—	—	—	—	—	—	1
		" 15den "	—	—	—	—	—	—	1
		" 16den "	—	—	1	—	—	1	—

Het aantal vrouwelijke studenten is tusschen haakjes geplaatst.

INGESCHREVEN WAREN

aan de Rijksuniversiteit te	VOOR	VOOR	IN DE FACULTEIT DER					Totaal.	Totalen in 1906/1907.
			god- geleerd- heid.	rechts- geleerd- heid.	genees- kunde.	wis- en natuur- kunde.	letteren en wijsbe- geerte.		
Utrecht (vervolg).		den 23sten keer	—	—	—	—	—	—	1
		„ 24sten „	—	—	1	—	—	1	—
		Totaal	181 (1)	119 (7)	349 (21)	164 (50)	72 (27)	885 (106)	897 (96)
	twee lessen		—	—	67 (17)	2 (1)	2 (2)	71 (20)	66 (15)
	anderhalve les		—	—	—	—	—	—	—
	ééne les.		—	—	—	7 (3)	16 (10)	23 (13)	12 (3)
	halve les		—	—	—	—	—	—	—
		Algem. totaal	181 (1)	119 (7)	416 (38)	173 (54)	90 (39)	979 (139)	975 (114)
Groningen . . .	alle lessen . .	den 1sten keer	8 (1)	14	30	6 (6)	4 (4)	73	75
		„ 2den „	6	14 (2)	17 (5)	6 (4)	3 (1)	58	73
		„ 3den „	9	16 (1)	26	7 (1)	8 (4)	72	60
		„ 4den „	4	4	17 (1)	11	2 (6)	45	39
		„ 5den „	3	8	13 (1)	5 (1)	3 (3)	36	42
		„ 6den „	4	1	15	9	3 (1)	33	29
		„ 7den „	—	3	11 (1)	3	2 (1)	21	26
		„ 8sten „	1	2	10	1	—	14	15
		„ 9den „	—	1	3	3	1	8	10
		„ 10den „	—	—	3	—	—	3	5
		„ 11den „	—	—	2	—	—	2	2
		„ 12den „	—	—	—	—	1	1	2
		„ 13den „	—	—	1 (1)	—	—	2	3
		„ 14den „	—	—	—	—	—	—	1
		„ 15den „	—	—	—	—	—	—	—
		„ 16den „	—	—	—	—	—	—	1
		„ 17den „	—	—	1	—	—	1	1
		„ 18den „	—	—	—	— (1)	—	1	—
		Totaal	36	66	158	64	46	370	384
	twee lessen		—	—	—	1 (3)	14 (13)	31	27
	anderhalve les		—	—	—	—	4 (3)	7	—
	ééne les.		—	—	2	1 (1)	16 (26)	46	39
	halve les		—	—	—	—	4 (1)	5	8
		Algem. totaal	36	66	160	70	127	459	458

Het getal vrouwelijke studenten is tusschen haakjes geplaatst.

Eene vergelijking der in bovenstaande opgaven voorkomende cijfers met die in het vorig verslag toont aan, dat het getal voor alle lessen ingeschreven te Leiden vermeerderde met 27, te Utrecht verminderde met 12 en te Gronin-

gen verminderde met 14. Dat voor enkele lessen verminderde te Leiden met 4, vermeerderde te Utrecht met 16, en te Groningen met 15.

E. UITKOMSTEN VAN HET ONDERWIJS.

1. ALGEMEEN OORDEEL.

Leiden.

De hoogleeraren in de faculteit der godgeleerdheid oordeelen eenstemmig gunstig over den ijver en de vorderingen hunner hoorders. Het oordeel der hoogleeraren in de faculteit der rechtsgeleerdheid is evenzeer gunstig.

Het oordeel der hoogleeraren in de faculteit der geneeskunde is bevredigend. Naar de hoogleeraar Jelgersma bericht, valt de belangstelling der studenten in het psychiatrisch onderwijs te roemen.

De mate van ontwikkeling en verkregen kennis der studenten in de faculteiten der wis- en natuurkunde en der letteren en wijsbegeerte schijnen weinig te verschillen van die welke in vorige jaren werden opgemerkt.

Utrecht.

Faculteit der godgeleerdheid.

Over de ontwikkeling, den ijver en de vorderingen der studenten vallen geene bijzonderheden mede te deelen.

Over het algemeen geven de studenten reden tot tevredenheid en is hun ijver goed te noemen, terwijl ook hunne vorderingen daaraan evenredig moeten worden geacht.

Faculteit der rechtsgeleerdheid.

De ontwikkeling der studenten kan niet wel anders worden beoordeeld, dan uit de door hen afgelegde examens, voor enkelen bovendien uit hunne werkzaamheden in de rechtsgeleerde gezelschappen onder leiding van sommigen der hoogleeraren. De examens zijn ongelijk geweest en konden een algemeen oordeel niet vestigen. Evenmin is de deelneming aan de in de tweede plaats genoemde werkzaamheden zoo groot, dat daarin een geschikte maatstaf zoude zijn te vinden.

De ijver der studenten kan nagenoeg alleen blijken uit het collegebezoek. Dit is echter geenszins algemeen. Velen bezoeken de lessen in het geheel niet of slechts nu en dan. Vermeld mag worden, dat de leden der evengenoemde gezelschappen meerendeels de voorkomende werkzaamheden met ijver hebben vervuld.

Over de vorderingen der studenten zou slechts kunnen worden geoordeeld aan de hand van gegevens die de hoogleeraren niet te hunner beschikking hebben.

Faculteit der geneeskunde.

Voor zoover ontwikkeling, ijver en vorderingen kunnen worden afgeleid uit het bezoek der lessen en den uitslag der examina, is de faculteit van meening, dat hier stof tot groote tevredenheid te vinden is. De eenige maatstaf kan dit natuurlijk niet zijn. De neiging tot eigen onderzoek, het volgen van eigen aandrang tot wetenschappelijk werk, de zich uitende behoefte aan meer kennis dan aan allen gezamenlijk verschaft wordt, vertoont in de verschillende jaargangen schommelingen, waardoor een massaal oordeel moeilijk te vellen is.

Dergelijke behoefte openbaart zich het meest sprekend bij de allerbesten; in geen enkele menschengroep vormen de allerbesten de meerderheid. Deze overweging kan dan ook geen afbreuk doen aan het in den aanhef uitgesproken oordeel, maar maakt het begrijpelijk, dat voor de verschillende vakken, onder de leden der faculteit de mate van tevredenheid verschillen vertoont.

Faculteit der wis- en natuurkunde.

De ontwikkeling der studenten is zeer verschillend, al naar gelang van hunne aangeboren gaven en de voorbereidende school, door hen doorloopen.

Hun ijver laat over het algemeen niet te wenschen, hoewel door sommige leden eenige klachten daarover werden geuit.

De vorderingen zijn van dien aard, dat de faculteit met voldoening op hare werkzaamheid kan terugzien. Zij wenscht te constateeren, dat de verbeteringen, die in de laatste jaren gaandeweg in de verschillende laboratoria zijn aangebracht, aan die vorderingen zeer ten goede zijn gekomen, en dat soortgelijke verbeteringen ook in de toekomst op die vorderingen gunstig moeten werken.

Faculteit der letteren en wijsbegeerte.

Ontwikkeling, ijver en vorderingen der studenten hebben over het algemeen reden tot tevredenheid gegeven, maar bieden geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Het persoonlijk oordeel der hoogleeraren, lectoren en privaot docenten over de ontwikkeling, den ijver en de vorderingen der studenten, sluit zich in hoofdzaak aan bij dat door de faculteit uitgesproken.

Groningen.

Naar aanleiding van de vraag: welke is het oordeel van de hoogleeraren over de mate van ontwikkeling en verkregen kennis der studenten voor de eerste maal onder hun gehoor, kan worden medegedeeld, dat het oordeel in het algemeen niet ongunstig luidt, zelfs bevredigend. Alleen in de letterkundige faculteit was het oordeel der hoogleeraren in de Nederlandsche letteren weinig gunstig, vooral werd geklaagd over onvoldoende kennis der oude talen, niet alleen bij hen die het Staatsexamen afgelegd hebben, maar ook bij diegenen die een gymnasium bezochten.

Ook werd geklaagd, dat de kennis der geschiedenis, vooral van de Bijbelsche, te wenschen overliet.

De lectoren voor de moderne talen klagen eenstemmig over de onvoldoende en zeer uiteenlopende voorbereiding der studenten.

Het oordeel der hoogleeraren over de vorderingen der studenten, te vergelijken met vorige jaren, is gunstig.

Op responsie-colleges en bij examens werd over het geheel de indruk verkregen, dat de vorderingen der studenten in den afgelopen cursus bij die van andere jaren niet achterstaat.

2. UITSLAG DER EXAMENS EN PROMOTIËN.

De uitslag der examens en promotiën blijkt uit de volgende tabellen.

EXAMENS.	LEIDEN.			UTRECHT.			GRONINGEN.			TOTAAL.			Opmerkingen.	
	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.		
<i>Faculteit der godgeleerdheid.</i>														
Examens in de Hebreeuwsche taal en Israëlietische oudheden	18	14	4	37	32	5	7	(1) 7	—	62	(1) 53	9	De tusschen haakjes geplaatste cijfere duiden het aantal malen aan, dat het praedicaat „cum laude” is to gekend.	
Candidaatsexamens:														
1ste gedeelte	12	11	1	34	29	5	7	7	—	53	47	6		
2de gedeelte	10	(1) 8	2	32	29	3	13	(2) 12	1	55	(3) 49	6		
Doctoraal-examens:														
1ste gedeelte	2	2	—	5	5	—	1	(1) 1	—	8	(1) 8	—		
2de gedeelte	2	2	—	5	5	—	1	(1) 1	—	8	(1) 8	—		
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>														
Candidaatsexamens:														
a. Rechts- en Staatswetenschap	93	68	25	49	(1) 29	20	27	(2) 23	4	169	(3) 120	49		
b. Hedendaagsch Romeinsch-Hollandsch recht	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—		
Doctoraal-examens:														
Rechtswetenschap.														
1ste gedeelte	84	60	24	46	36	10	23	20	3	153	116	37		
2de gedeelte	73	(1) 61	12	46	36	10	21	(5) 19	2	140	(6) 116	24		
Staatswetenschap.														
1ste gedeelte	6	4	2	9	6	3	4	4	—	19	14	5		
2de gedeelte	4	4	—	9	5	4	4	(2) 4	—	17	(2) 13	4		
Hedendaagsch Romeinsch-Hollandsch recht.														
1ste gedeelte	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
2de gedeelte	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
<i>Faculteit der geneeskunde.</i>														
Candidaats-examens														
Geneeskunde, heelkunde en verloskunde.	23	(2) 17	6	32	27	5	9	8	1	64	(2) 52	12		
Doctoraal-examens.														
a. geneeskunde	27	16	11	16	11	5	13	6	7	56	33	23		
b. heelkunde	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
c. verloskunde	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>														
Examens bedoeld in art. 135 H.O. wet	—	—	—	10	(1) 4	6	—	—	—	10	(1) 4	6		
Propaedeutische examens voor medic.	21	17	4	6	3	3	11	(1) 10	1	38	(1) 30	8		

EXAMENS.	LEIDEN.			UTRECHT.			GRONINGEN.			TOTAAL.			Opmerkingen.
	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	
Candidaats-examens:													
a. wis- en sterrenkunde . .	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	1	—	
b. wis- en natuurkunde . .	17	16	1	10	(2) 9	1	4	(2) 4	—	31	(4) 29	2	
c. scheikunde	—	—	—	3	2	1	2	2	—	5	4	1	
d. { aard- en delfstofkunde.													
1ste gedeelte	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
2de gedeelte	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	
e. plant- en dierkunde . .	4	4	—	1	1	—	2	(1) 2	—	7	(1) 7	—	
f. artsenijbereidkunde . .	—	—	—	2	1	1	—	—	—	2	1	1	
Doctoraal-examens:													
a. wis- en natuurkunde . .	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	
b. { wis- en natuurkunde a.	6	6	—	1	1	—	2	(1) 2	—	9	(1) 9	—	
wis- en natuurkunde b.	2	2	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	
c. scheikunde	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
d. aard- en delfstofkunde .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
e. plant- en dierkunde . .	—	—	—	4	4	—	1	1	—	5	5	—	
f. artsenijbereidkunde . .	—	—	—	2	2	—	—	—	—	2	2	—	
Faculteit der letteren en wijsbegeerte.													
Examens bedoeld in art. 135 H.O.wet	11	3	8	1	1	—	6	5	1	18	9	9	
Candidaats-examens:													
a. klassieke letterkunde . .	1	1	—	5	5	—	1	1	—	7	7	—	
b. Semietische letterkunde .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
c. Nederlandsche letterkunde	6	6	—	12	9	3	4	4	—	22	19	3	
d. taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel .	1	(1) 1	—	—	—	—	—	—	—	1	(1) 1	—	
e. wijsbegeerte	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	1	—	
Doctoraal-examens:													
a. klassieke letterkunde . .	2	2	—	3	(2) 3	—	—	—	—	5	(2) 5	—	
b. Semietische letterkunde .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
c. Nederlandsche letterkunde	5	5	—	5	5	—	—	—	—	10	10	—	
d. taal- en letterkunde van den Oost-Indische Archipel .	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1	
e. wijsbegeerte	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Vereenigde faculteit der rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.													
Aanvullings-examens bedoeld in art. 141, 2de lid, H.O.wet. . . .	13	12	1	—	—	—	—	—	—	13	12	1	
Totaal	446	(5) 344	102	386	(9) 301	85	165	(18) 145	20	997	790	207	

Uit de bovenstaande tabel blijkt, dat van de geëxamineerden te Leiden, Utrecht en Groningen respectievelijk 77,1 pct., 77,9 pct. en 87,9 pct. slaagden.

P R O M O T I E N.

	Getal.	Publiek.	Privaat.	Afgewezen.	Opmerkingen.
Leiden.					De tusschen haakjes geplaatste cijfers duiden het aantal malen aan, dat het praedicaat „cum laude” is toegekend.
<i>Faculteit der godgeleerdheid.</i>					
Godgeleerdheid	1	—	1	—	
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid</i>					
Rechtswetenschap	66 (1)	—	66	—	
Staatwetenschap.	2	—	2	—	
Hedendaagsch Romeinsch-Hollandsch recht	1 (1)	—	1	—	
<i>Faculteit der geneeskunde.</i>					
Geneeskunde	6 (4)	—	6	—	
Heelkunde	—	—	—	—	
Verloskunde	—	—	—	—	
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>					
Wis- en sterrenkunde.	1	—	1	—	
Wis- en natuurkunde.	6	—	6	—	
Scheikunde.	5	—	5	—	
Aard- en delfstofkunde	—	—	—	—	
Plant- en dierkunde	—	—	—	—	
Artsenijbereidkunde	—	—	—	—	
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>					
Klassieke letterkunde	2	—	2	—	
Semietische letterkunde	1 (1)	—	1	—	
Nederlandsche letterkunde	4 (1)	—	4	—	
Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel	—	—	—	—	
Wijsbegeerte	—	—	—	—	
Totaal.	95 (8)	—	95	—	
Utrecht.					
<i>Facultet der godgeleerdheid.</i>					
Godgeleerdheid	2	—	2	—	
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>					
Rechtswetenschap	31 (2)	—	31	—	
Staatwetenschap	2 (1)	—	2	—	
Hedendaagsch Romeinsch-Hollandsch recht	—	—	—	—	
<i>Facultrit der geneeskunde.</i>					
Geneeskunde	10 (6)	—	10	—	
Heelkunde	—	—	—	—	
Verloskunde	—	—	—	—	

	Getal.	Publiek.	Privaat.	Afgewezen.	Opmerkingen.
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>					
Wis- en sterrenkunde	—	—	—	—	
Wis- en natuurkunde	1 (1)	—	1	—	
Scheikunde	2 (2)	1	1	—	
Aard- en delfstofkunde	—	—	—	—	
Plant- en dierkunde	1	—	1	—	
Artsenijbereidkunde	—	—	—	—	
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>					
Klassieke letterkunde	—	—	—	—	
Semietische letterkunde	—	—	—	—	
Nederlandsche letterkunde	5 (2)	—	5	—	
Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel	—	—	—	—	
Wijsbegeerte	—	—	—	—	
Totaal	54 (14)	1	53	—	
Groningen.					
<i>Faculteit der godgeleerdheid.</i>					
Godgeleerdheid	1	—	1	—	
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>					
Rechtswetenschap	15	—	15	—	
Staatswetenschap	3	—	3	—	
Hedendaagsch Romeinseh-Hollandsch recht	—	—	—	—	
<i>Faculteit der geneeskunde.</i>					
Geneeskunde	3	—	3	—	
Heelkunde	—	—	—	—	
Verloskunde	—	—	—	—	
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>					
Wis- en sterrenkunde	1 (1)	—	1	—	
Wis- en natuurkunde	1 (1)	—	1	—	
Scheikunde	—	—	—	—	
Aard- en delfstofkunde	—	—	—	—	
Plant- en dierkunde	1	—	1	—	
Artsenijbereidkunde	—	—	—	—	
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>					
Klassieke letterkunde	—	—	—	—	
Semietische letterkunde	—	—	—	—	
Nederlandsche letterkunde	—	—	—	—	
Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel	—	—	—	—	
Wijsbegeerte	—	—	—	—	
Totaal	25 (2)	—	25	—	

OPGAVE van hen die een doctoraat verwierven, met vermelding van de data der promotiën en van de titels en het aantal bladzijden der proefschriften.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

DOCTOREN IN DE GODGELEERDHEID.

Leiden.

J. van Beek, 23 Juni 1908. Athenagoras' geschrift: de Resurrectione mortuorum (151).

Utrecht.

P. Blaauw, 12 Maart 1908. F. D. Maurice, zijn leven en werken (292).

H. J. Olthuis, 7 Juli 1908. De doopspractijk der Gereformeerde Kerken in Nederland 1568—1816 (282).

Groningen.

M. Woudstra, 23 Januari 1908. De Hollandsche vreemdelingengemeente te Londen (155).

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

DOCTOREN IN DE RECHTSGELEERDHEID.

Leiden.

H. Laman Trip, 26 September 1907. Stellingen.

C. H. Roosegaarde Bisschop, 26 September 1907. Stellingen.

H. D. J. Bodenstein, 27 September 1907. Huur van huizen en landen volgens het hedendaagsch Romeinsch-Hollandsch recht (183). (1)

B. de Jong van Beek en Donk, 27 September 1907. Stellingen.

L. L. van Wageningen, 2 October 1907. Stellingen.

J. van Heusde, 7 October 1907. Stellingen.

N. C. Couvée, 8 October 1907. Stellingen.

G. J. Jutte, 10 October 1907. Stellingen.

A. J. G. Maclaine Pont, 15 October 1907. Stellingen.

mej. C. C. van Bosse, 25 October 1907. Schadevergoeding voor onrechtmatige Overheidsdaad (184).

W. A. van Emden, 25 October 1907. Stellingen.

Max Moltzer, 28 October 1907. Stellingen.

G. Bakker, 1 November 1907. Stellingen.

G. G. van Kleeff, 4 November 1907. Stellingen.

H. Veenstra, 14 November 1907. Stellingen.

F. E. Vlieland Heij, 15 November 1907. Stellingen.

A. W. Rassers, 18 November 1907. Stellingen.

G. J. Lycklama à Nijeholt, 19 November 1907. Stellingen.

F. W. C. H. Oldewelt, 22 November 1907. Stellingen.

L. W. van Rijn van Alkemade, 29 November 1907. Stellingen.

R. Hattink, 29 November 1907. Stellingen.

G. L. Thürkow, 10 December 1907. Stellingen.

J. C. W. N. de Bruyn van Melis- en Mariekerke, 12 December 1907. Stellingen.

A. H. van Ophuysen, 13 December 1907. De huwelijksordonnantie en hare uitvoering (122).

J. G. Geerlings, 16 December 1907. Stellingen.

L. G. van Praag, 17 December 1907. Stellingen.

J. van Wely, 20 December 1907. Stellingen.

(1) De tusschen haakjes geplaatste cijfers duiden het aantal bladzijden van de proefschriften aan.

J. R. Thorbecke,	20 December 1907.	Stellingen.
K. L. O. van der Goes,	20 Januari 1908.	Stellingen.
H. W. Massink,	21 Januari 1908.	Stellingen.
mej. A. D. Bruin,	3 Februari 1908.	Stellingen.
O. B. W. de Kat,	5 Februari 1908.	Stellingen.
C. W. Volgraff,	6 Februari 1908.	Stellingen.
J. J. Boasson,	7 Februari 1908.	Stellingen.
W. F. K. Cost Budde,	13 Februari 1908.	Stellingen.
S. A. la Rivière,	20 Februari 1908.	Stellingen.
J. Dutilh,	24 Februari 1908.	Stellingen.
J. Draaijer,	26 Februari 1908.	Stellingen.
J. R. Goddard,	27 Februari 1908.	Stellingen.
F. R. Crommelin,	28 Februari 1908.	Stellingen.
B. s'Jacob,	28 Februari 1908.	Stellingen.
H. W. A. van Toen,	2 Maart 1908.	Stellingen.
J. Wijnveldt,	3 Maart 1908.	Stellingen.
M. I. N. Spaargaren,	5 Maart 1908.	Stellingen.
J. H. J. Simons,	10 Maart 1908.	Stellingen.
W. J. M. van de Poll,	12 Maart 1908.	Stellingen.
J. F. van Haersolte,	27 Maart 1908.	Stellingen.
A. Th. L. A. Heyligers,	30 Maart 1908.	Parlementaire obstructie (101).
J. Nieuwhof,	5 Mei 1908.	Stellingen.
Ch. F. P. Bodemeijer,	6 Mei 1908.	Stellingen.
J. Cort van der Linden,	12 Mei 1908.	Referendum en volksinitiatief in Zwitserland (160).
A. R. Heringa,	1 Juni 1908.	Stellingen.
J. W. Dijkmeester,	16 Juni 1908.	Stellingen.
A. Veen,	22 Juni 1908.	Stellingen.
G. Hovens Greve,	25 Juni 1908.	Stellingen.
A. M. Joeke jr.,	1 Juli 1908.	Stellingen.
M. M. van Velsen,	2 Juli 1908.	Stellingen.
J. J. van Bolhuis,	6 Juli 1908.	Stellingen.
J. J. Tichelaar,	6 Juli 1908.	De rechten van hen die arbeid of materiaal leveren voor huizenbouw (168).
C. T. H. Hierneiss,	6 Juli 1908.	Stellingen.
J. E. Hoekstra,	7 Juli 1908.	De decemviri en hun wetgeving (116).
L. R. van Dam,	7 Juli 1908.	Stellingen.
N. A. de Joncheere,	8 Juli 1908.	Stellingen.
I. Cohen Azn.,	9 Juli 1908.	Overschrijving en eigendomsovergang van onroerend goed (142).
A. J. Hildebrandt,	9 Juli 1908.	Eigendomsrecht op bijenzwermen, beschouwd in verband met het eigendomsrecht op dieren in het algemeen (220).
K. J. van Nieukerken,	9 Juli 1908.	Stellingen.
F. C. Déking Dura,	10 Juli 1908.	Het eindigen van de maatschap door den wil van een of meerdere vennooten en hare ontbinding volgens art. 1684 B. W.

Utrecht.

L. W. E. M. Lasonder, (met lof),	7 Februari 1908.	De beroepsmisdadigers en hunne strafrechtelijke behandeling (540).
J. Evenblij,	7 Juli 1908.	De Engelsche wisselwet (181).
J. Everts, (met lof),	10 Juli 1908.	De verhouding van Kerk en Staat in het bijzonder ten aanzien der armverzorging (324).
O. Hogenbrug,	16 October 1907.	Stellingen.
J. D. H. de Beaufort,	29 October 1907.	Stellingen.
J. Rombach,	6 December 1907.	Stellingen.
B. J. L. de Geer,	12 December 1907.	Stellingen.
S. F. J. Baljon,	13 December 1907.	Stellingen.
H. H. Kemink,	16 December 1907.	Stellingen.

A. den Dekker,	16 December 1907.	Stellingen.
D. J. M. Schrauwen,	17 December 1907.	Stellingen.
J. J. van de Poll,	19 December 1907.	Stellingen.
W. M. Kolff,	20 December 1907.	Stellingen.
B. van Marwijck Kooy,	20 December 1907.	Stellingen.
P. B. Bouman,	24 Januari 1908.	Stellingen.
E. W. H. Duyzings,	7 Februari 1908.	Stellingen.
J. H. F. Janssen,	7 Februari 1908.	Stellingen.
F. J. M. T. van Hövell tot Westerflier,	18 Februari 1908.	Stellingen.
D. H. A. van Voorst van Vader,	20 Februari 1908.	Stellingen.
A. Ph. W. Altee,	6 Maart 1908.	Stellingen.
W. de Beaufort,	13 Maart 1908.	Stellingen.
W. H. Nahuys,	27 Maart 1908.	Stellingen.
O. R. Beaujon,	8 April 1908.	Stellingen.
W. K. S. van Haastert,	9 April 1908.	Stellingen.
A. Crommelin,	10 April 1908.	Stellingen.
A. Lugt,	12 Juni 1908.	Stellingen.
W. Dijkmeester,	16 Juni 1908.	Stellingen.
A. M. Z. Westrik,	23 Juni 1908.	Stellingen.
G. A. IJssel de Schepper,	24 Juni 1908.	Stellingen.
H. J. Loman,	24 Juni 1908.	Stellingen.
J. E. W. van Nagell,	29 Juni 1908.	Stellingen.

Groningen.

G. Felix,	21 September 1907.	Stellingen.
R. H. Rentema,	19 October 1907.	Stellingen.
D. H. Andreæ,	12 December 1907.	Stellingen.
G. A. Lasonder Lzn.,	8 Februari 1908.	Stellingen.
C. C. Dekema,	7 Maart 1908.	Iets over het arrest van den Hoogen Raad van 8 Juni 1906 omtrent art. 41 der Onteigeningswet en over den omvang der bevoegdheid van het bestuur eener naamlooze vennootschap om haar te vertegenwoordigen (102).
G. J. B. Weevers Stous,	26 Maart 1908.	Stellingen.
G. Nauta,	2 April 1908.	Stellingen.
S. M. S. Furnée,	11 April 1908.	Stellingen.
A. J. Vliegenthart,	3 Juni 1908.	Stellingen.
J. Feitsma,	11 Juni 1908.	Stellingen.
J. Stheeman Hesse,	25 Juni 1908.	Stellingen.
W. J. M. Weersma,	1 Juli 1908.	Stellingen.
J. E. Hesse,	6 Juli 1908.	Ontzetting en ontheffing uit de ouderlijke macht (194).
G. van Dijk,	8 Juli 1908.	Eenige beschouwingen over het misdrijf van kindermoord (45).
J. H. Hooft van Iddekinge,	10 Juli 1908.	Stellingen.

DOCTOREN IN DE STAATSWETENSCHAP.**Leiden.**

mr. G. W. J. Bruins,	29 Mei 1908.	Stellingen.
mr. H. R. Ribbius,	2 Juni 1908.	Stellingen.

Utrecht.

W. A. J. Snouck Hurgronje,	13 Maart 1908.	Stellingen.
mr. G. A. Scheltus (met lof),	2 Juli 1908.	Voorziening in de behoefte der belligeranten aan steenkolen (320).

Groningen.

mr. F. H. A. Hooft van Iddekinge,	7 Februari 1908.	Stellingen.
mr. J. Kalma,	6 Juli 1908.	Stellingen.
mr. J. E. Hesse,	6 Juli 1908.	Stellingen.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.**DOCTOREN IN DE GENEESKUNDE.****Leiden.**

G. J. Huet,	16 December	1907.	De beteekenis van het bacteriologisch bloedonderzoek voor de prognose en de therapie der septische infecties (117).
B. Vaandrager,	19 December	1907.	Verdere onderzoekingen over het electro-cardiogram (105).
K. A. Rombach,	18 Maart	1908.	De orthodiagraphie en hare waarde voor de bepaling der hartfiguur (107).
A. S. van Ingen,	10 April	1908.	Prolapsus funiculi (96).
H. van der Hoeven jr.,	21 Mei	1908.	De invloed der affectieve meerwaarde van voorstellingen in het woord reactie-experiment. Met een aanhangsel over de bruikbaarheid van het experiment in het strafproces (127).
G. Fabius,	3 Juli	1908.	Beschouwingen en onderzoekingen over de beteekenis van het chloornatrium voor de pathologie en de therapie (266).

Utrecht.

J. W. A. Gewin (met lof),	22 October	1907.	Over de verhouding van pepsine tot chymosine (91).
J. G. Schnitzler, (met lof),	5 November	1907.	Onderzoekingen over de diagnostiek van voorstellingscomplexen met behulp van het associatie-experiment (104).
H. F. Dubois,	27 November	1907.	Over de verandering der refractie gedurende den loop van het leven (130).
A. ten Doesschate,	11 December	1907.	Het voorkomen van melkzuur bij eclampsie (78).
W. Mulder, (met lof),	13 Juni	1908.	Quantitatieve betrekking tusschen prikkel en effect bij het statisch orgaan (152).
H. Verploegh, (met lof),	1 Juli	1908.	De afscheiding van kreatinine bij gezonde menschen onder verschillende omstandigheden (98).
C. J. L. van Hoogenhuyze, (met lof),	1 Juli	1908.	De afscheiding van kreatinine en kreatine bij zieken (72).
J. J. van der Sluys,	8 Juli	1908.	Over de behandeling van het breuklijden (201).
J. F. A. van Mens,	9 Juli	1908.	Minimum aantal trillingen voor toongehoor bij verschillende intensiteit (80).
A. K. M. Noyons, (met lof),	9 Juli	1908.	Over den autotonus der spieren (190).

Groningen.

H. J. Kuinders,	30 November	1907.	De extirpatie van den traanzak (88).
W. B. Huddleston Slater,	6 Februari	1908.	Het ontwikkelen der armen en de extractie volgens A. Müller (95).
B. J. Broekhuizen,	1 Juni	1908.	Hydrops universalis foetus (99).

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.**DOCTOREN IN DE WIS- EN STERRENKUNDE.****Leiden.**

L. M. Klinkenberg,	10 Juli	1908.	De Greenwich-Dekliationsbestimmungen von Polaris 1851—1905 (79).
--------------------	---------	-------	--

Groningen.

H. A. Weersma, (met lof),	9 Juli	1908.	A determination of the apex of the solar motion according to the method of bravais (74).
---------------------------	--------	-------	--

DOCTOREN IN DE WIS- EN NATUURKUNDE.**Leiden.**

E. A. Steinmetz,	28 Januari	1908.	Het probleem van Pfaff in verband met de theorie der partieele differentiaal-vergelijkingen (151).
L. S. Ornstein,	26 Maart	1908.	Toepassing der statistische mechanica van Gibbs op molecu-lair-theoretische vraagstukken (135).
C. Braak,	2 April	1908.	Isothermen van waterstof (92).
J. Clay,	5 Juni	1908.	De galvanische weerstand van metalen en legeringen bij lage temperaturen (123).

B. Gonggrijp,	12 Juni	1908.	Over de benadering van nulpunten en oneindigheidspunten. Met toepassingen op het gebied der elliptische functiën. (254).
G. H. Fabius,	19 Juni	1908.	Over de verschijnselen in de nabijheid van het kritisch punt (120).

Utrecht.

M. J. van Uven, (met lof),	11 April	1908.	Conforme afbeelding door stralen congruenties (140).
----------------------------	----------	-------	--

Groningen.

W. van der Woude,	4 Mei	1908.	Over elkaar snijdende normalen aan een ellipsoïde en een hyperellipsoïde (103).
-------------------	-------	-------	---

DOCTOREN IN DE SCHEIKUNDE.**Leiden.**

T. de Haan,	19 October	1907.	Over de condensatieproducten van B-diketonen met ureum (92).
W. J. A. Jongkees,	18 Januari	1908.	Het iminodi-azijnzuur en eenige zijner derivaten (133).
O. de Vries,	28 April	1908.	Over complexe iridiumverbindingen (108).
A. Donk,	30 April	1908.	Bijdrage tot de kennis van eenige alkalisulfostibiaten (92).
W. P. A. Jonker,	6 Juli	1908.	Onderzoekingen over het stelsel arseen en zwavel (98).

Utrecht.

J. W. Commelin, (met lof),	22 Juni	1908.	Osmotische onderzoekingen (115).
H. R. Kruyt, (met lof),	25 Juni	1908.	De dynamische allotropie der zwavel (117).

DOCTOREN IN DE PLANT- EN DIERKUNDE.**Utrecht.**

J. van Beusekom,	15 November	1907.	Onderzoekingen en beschouwingen over endogene callusknoppen aan de bladtopen van gnetum gnemon L. (141).
------------------	-------------	-------	--

Groningen.

N. R. Pekelharing,	2 Juli	1908.	Systematisch-anatomisch onderzoek van den bouw der blad-schijf in de familie der theaceæ (116).
--------------------	--------	-------	---

DOCTOREN IN DE ARTSENIJBEREIDKUNDE.**Leiden.**

W. H. Bloemendal,	29 Juli	1908.	Arsenicum in het dierlijk organisme (130).
-------------------	---------	-------	--

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.**DOCTOREN IN DE KLASSIEKE LETTERKUNDE.****Leiden.**

N. J. Krom,	11 Februari	1908.	De populis Germanis patriam tempore nostram incolentibus Anglo-saxonumque migrationibus (172).
E. G. B. Blommendaal,	4 April	1908.	Animadversiones Petronianae (69).

DOCTOREN IN DE SEMIETISCHE LETTERKUNDE.**Leiden.**

A. J. Wensinck,	18 Maart	1908.	Mohammed en de joden te Medina (181).
-----------------	----------	-------	---------------------------------------

DOCTOREN IN DE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.**Leiden.**

J. J. A. van Ginneken, (met lof),	7 November	1907.	Principes de Linguistique Psychologique (552).
N. A. Cramer,	4 April	1908.	Inleiding op eene uitgave der Reis van Jan van Mandeville, naar de Middel-Nederlandsche handschriften en incunabelen (66).

L. M. G. Kooperberg,	28 April	1908.	Margaretha van Oostenrijk, landvoogdes der Nederlanden (tot den vrede van Kamerijk), (472).
H. Pomes,	11 Juni	1908.	Over van Alphen's kindergedichtjes. Bijdrage tot de kennis van de opvoeding hier te lande in de 18de eeuw (283).

Utrecht.

G. Brom, (met lof),	1 October	1907.	Vondels bekeering (206).
J. A. Bruins,	19 December	1907.	Bijdrage tot de kennis der taal van de plaatsnamen der Werdener inkomsten-registers (151).
J. A. Vor der Hake,	27 Februari	1908.	De aanspreekvormen in het Nederlandsch (240).
H. F. Eelsingh, (met lof),	17 Maart	1908.	Sadvimsabrahmanam vynapanabhasyasahitan (231).
mej. C. Ligtenberg, (met lof),	10 Juni	1908.	De armenzorg te Leiden tot het einde der 16de eeuw (354).

F. STUDENTENGEZELSCHAPPEN.

Leiden. De hoogleeraar Tichelaar belastte zich met de leiding van het gezelschap „Wet en praktijk”, welks vergaderingen door 15 à 20 leden werden bijgewoond, en van het gezelschap „Juri sacrum”, waar door een tiental leden werd gedebatteerd over onderwerpen van rechtskundigen aard.

De vergaderingen van het dispuutgezelschap „Nomos” werden geleid door den hoogleeraar Visser van IJzendoorn; aldaar werden praktische oefeningen in het burgerlijk procesrecht gehouden en stellingen verdedigd.

De hoogleeraar van Itallie had de leiding van het gezelschap Aesculapius.

Utrecht. De Algemeene Debatingclub hield een drietal vergaderingen, waarin stellingen verdedigd werden door: dr. Slotemaker de Bruine, mr. H. P. Marchant, mr. J. A. van Hamel.

De gezelschappen Themis en Anthonius Matthaeus werkten op de gewone wijze onder leiding van de hoogleeraren Molengraaff en Simons. De werkzaamheden bestonden in het voeren van burgerlijke gedingen en in het verdedigen van stellingen, betrekking hebbende op onderwerpen van burgerlijk recht.

Er werd met ijver en belangstelling gewerkt.

Natura dux nobis et auspex hield 14 vergaderingen, welke meermalen door den hoogleeraar Zwaardemaker werden bijgewoond.

Van het groot aantal onderwerpen, welke behandeld werden, kunnen worden genoemd: het z.g. zesde zintuig, winterslaap, generatio spontanea, interne secretie, prikkelgeleiding bij planten, bastaardeering, purper-bacteriën, de quadratuur van den cirkel, enz. enz.

De pharmaceutische gezelschappen Scheele (korpsleden) en Unitas Pharmaceuticorum (niet korpsleden) vergaderden, evenals vorige jaren, onder leiding van den hoogleeraar dr. Wefers Bettink.

Ook het door de candidaat tandmeesters opgericht dispuutgezelschap John Torres hield geregeld vergaderingen.

Groningen. Conamur hield dit jaar geen huishoudelijke vergaderingen. Verschillende sprekers van uiteenlopende politieke richting hielden lezingen in openbare vergaderingen.

De vrijzinnige Godsdienstige Studentenvereniging hield enkele vergaderingen, waarin hoogleeraren van elders als sprekers optraden.

Dicendo Discimus toonde zijn alouden bloei het meest op de buitengewone vergaderingen, waarin sprekers van naam optraden. Enkele dier vergaderingen waren buitengewoon druk bezocht.

„Παύτα”, de theologenclub, heeft een uitstekend jaar gehad. De vergaderingen waren druk bezocht en met veel animo werd er gewerkt. De kansel oefeningen werden geleid door den hoogleeraar van Rhijn.

De Juristendebatingclub gaf weinig teeken van leven.

De Literatorenvereniging ging in dezen cursus in ledental achteruit. Tot de Kerstvacantie werden nog geregeld cause-rieën en voordrachten gehouden.

De verschillende Faculteitsverenigingen lieten, de eene meer, de andere minder van zich hooren. Een jaarboekje werd uitgegeven door de juridische, de medische, de philosophische en de literarische verenigingen. De medische, de meest bloeiende der vijf, heeft het plan opgevat sprekers te laten optreden. Voortgewerkt werd aan het streven om aan de aanstaande artsen, die opgeleid zijn aan eene Rijks- hogere burgerschool, het „jus promovendi” te verschaffen. De philosophische deed pogingen om de benoeming van een tweeden hoogleeraar in de chemie te erlangen, door 8 November 1907 hieromtrent een adres tot curatoren te richten.

De Nederlandsche Christen Studentenvereniging (afdeeling Groningen) liet ook dit jaar sprekers optreden en hield Bijbellezingen.

De Philosophenclub zag enkele hoogleeraren voor zich optreden over onderwerpen van wijsgeerigen aard.

G. PRIJSVRAGEN.

Leiden. In het afgeloopen studiejaar werd het navolgende tiental prijsvragen uitgeschreven, waarop de antwoorden vóór 1 Mei 1909 worden ingewacht.

Faculteit der rechtsgeleerdheid.

I. De faculteit verlangt eene critische bespreking van de grondslagen, waarop in de voornaamste beschaafde Staten de toelating en de uitzetting van vreemdelingen rusten.

II. De faculteit verlangt een systematisch overzicht van het strafrecht naar de Nederlandsche Stad- en Landrechten uit den tijd van de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

Faculteit der geneeskunde.

I. De faculteit vraagt een experimenteel en klinisch onderzoek over de reactie van het organisme op de producten, die ontstaan bij den ondergang der eigen orgaancellen.

II. De faculteit vraagt eene historisch-critische studie van de theorieën over de genese der galsteenen en een experimenteel onderzoek daaromtrent.

Faculteit der wis- en natuurkunde.

I. De faculteit verlangt een onderzoek van de lijnencomplexen, gevormd door alle lijnen, welke een bikwadratisch regelvlak met eene drievoudige rechte in vier harmonische punten snijden.

II. Er wordt gevraagd, het verband, dat er schijnt te bestaan bij bepaalde planten tusschen de cyaanwaterstof en de eiwitstoffen, door een microscopisch-chemisch onderzoek te toetsen aan een of meer planten uit de familie der Rosaceae (sensu amplissimo).

Faculteit der letteren en wijsbegeerte.

I. De faculteit verlangt een critisch overzicht van de in Maleische werken vervatte gegevens over de geschiedenis van het soeltanaat van Atjeh. Deze gegevens dienen te worden vergeleken met hetgeen omtrent die geschiedenis blijkt uit Europeesche bronnen (vooral voor zooverre deze reeds zijn gepubliceerd).

II. Inter se conferantur dictio Menandri et Aristophanis, imprimis ratione habita fragmentorum hac aetate repertorum.

Faculteit der godgeleerdheid.

I. De faculteit verlangt een onderzoek naar het gebruik

der godsnamen Jahwe en Elohim in de boeken Richteren en Samuel.

II. Eene beoordeeling van de hypothese-von Soden omtrent den invloed van het Diatessaron van Tatianus op den Nieuw-Testamentischen tekst.

Groningen. Op de prijsvragen, die den 1sten Mei 1907 werden uitgeschreven, kwamen 7 antwoorden in.

Daarbij werden gouden eerepenningen toegekend aan de heeren F. Zernike, student in de wis- en natuurkunde te Amsterdam, en D. H. Wester, apotheker, assistent aan het Pharmaceutisch laboratorium te Groningen, terwijl eervolle vermeldingen werden toegekend aan H. J. F. W. Brugmans, theologisch candidaat en candidaat in de wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Groningen, en H. M. Plas, candidaat in de wis- en natuurkunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

De heeren J. Offringa, medisch candidaat, en H. van der Molen, tandarts, beiden ingeschreven als student in de faculteit der geneeskunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen, hebben gezamenlijk een antwoord ingezonden, dat de gouden eerepenning werd waardig gekeurd.

Volgens art. 84 der Hooger-onderwijswet kon — waar uitdrukkelijk een antwoord van „één der studeerenden” aan eene Nederlandsche instelling van hooger onderwijs wordt geëischt — echter de gouden eerepenning niet worden toegekend.

H. RIJKSBEURZEN.

Rijksbeurzen werden genoten:

te *Leiden*: in de faculteit der godgeleerdheid, door A. Eekhof, in die der rechtsgeleerdheid, door M. W. Scheltema, in die der geneeskunde, door C. de Leeuw, in die der wis- en natuurkunde, door P. Segaar, in die der letteren en wijsbegeerte, A. Goslinga en H. W. de Reu;

te *Utrecht*: in de faculteit der geneeskunde, door A. Jansen en J. C. P. J. Vorster, in die der wis- en natuurkunde, door

A. H. Blaauw en L. M. R. Rutten, in die der letteren en wijsbegeerte, door J. van der Horst en P. J. G. Verburgt. Met ingang van 1 Januari werd in de plaats van L. M. R. Rutten eene beurs toegekend aan L. W. R. van Deventer;

te *Groningen*: in de faculteit der godgeleerdheid, door C. J. Meijer en Y. van Dijk, in die der rechtsgeleerdheid, door G. van Dijk, in die der geneeskunde, door D. J. Beck, in die der wis- en natuurkunde, door G. Postma en D. A. G. Bruggeman.

I. HULPMIDDELEN VOOR HET ONDERWIJS.

1. Leiden.

Bibliotheek. De centrale verwarming, reeds in het vorig jaar ontworpen, werd vóór het invallen van den winter compleet aangebracht en in werking gesteld. Aanvankelijk voldoet zij zeer goed.

Het gewone onderhoud van het gebouw had geregeld plaats. Kleine verbeteringen werden aangebracht. De gedenksteen, ter herinnering aan den uittocht der Leidsche studenten tegen Frankrijk in 1815, achter in het boekenmagazijn ingemetseld, werd naar een meer voegzame plaats halverwege de hoofdtrap overgebracht. Twee huisjes in het Bagijnhof vlak achter het Bibliotheekgebouw werden voor Rijksrekening aangekocht; nagenoeg het geheele blok huizen achter het gebouw is hiermede Rijkseigendom geworden en zal wegens dreigend-brandgevaar kunnen geslecht worden. De bliksem-afladers en brandblusmiddelen werden tweemaal onderzocht en in orde bevonden.

Het meubilair werd geregeld onderhouden. Voor de Tiele's kamer werd uit de nalatenschap van mevr. wed. Tiele ontvangen een groot bronzen beeld „le réveil du génie” op voetstuk, met een album, bevattende de namen van hen die dit

beeld eertijds aan den hoogleeraar Tiele als blijk van hulde aanboden.

Bijzondere moeite werd besteed aan het vlug behandelen der ingekomen aanvragen en aan het catalogiseeren. Ruim 3500 nieuwe titels werd gemaakt, die alle thans gedrukt en in de bestaande catalogi ingeschikt zijn. Met het catalogiseeren der rubriek „kleine geschriften” werd voortgegaan.

Uitgeleend tegen ontvangstbewijs werden 12 943 werken, waarvan 2075 van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde, tegen resp. 12 723 en 2687 in het vorige jaar. Buiten de stad werden 1884 pakketten met boeken verzonden (in het vorige jaar 1673). Het getal personen die voor het eerst in de gelegenheid gesteld werden boeken ter leen te ontvangen, bedroeg 348 (in het vorige jaar 402). In de handschriftenafdeeling werden door 27 bezoekers verschillende handschriften onder toezicht van den conservator bestudeerd. Uit andere verzamelingen binnen- en buitenslands werden 58 handschriften alhier voor wetenschappelijk onderzoek tijdelijk gedeponeerd. De conservator heeft voor 8 buitenlandsche geleerden onderzoekingen van eenigen omvang in de collectie der Leidsche handschriften ingesteld en hield de administratie over de uitgeleende handschriften: 69, waarvan 18 van de Maatschappij

der Nederlandsche Letterkunde. Voorts beschreef hij uitvoerig voor den catalogus 218 handschriften der oudere verzameling en 34 nieuw ingekomene, waarvan 8 van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.

Aan het bestuur dier maatschappij werd de beschikking gegeven over een der zalen der bibliotheek, voor eene tijdelijke tentoonstelling harer meest belangrijke handschriften en boeken, ter gelegenheid van het einde Augustus alhier gehouden 30ste Nederlandsche Taal- en Letterkundig Congres. De hoofdpzichter der Universiteitsgebouwen heeft bij de inrichting dier tentoonstelling zeer gewaardeerde hulp verleend. Zoowel bij congresbezoekers als bij anderen was groote belangstelling voor de uitgestalde preciosa.

De groote onderneming onder leiding van den Leidschen Universiteitsbibliothecaris staande, tot photographische reproductie der meest belangrijke en oudste Grieksche en Latijnsche handschriften (Codices Graeci et Latini photographice depicti), werd krachtig voortgezet. Verschenen is het 12de deel, eene phototypische reproductie van een der meest beroemde handschriften der Leidsche Univ.-bibliotheek, den zoogen. codex oblongus van Lucretius. Hiermede is de oorspronkelijk door den uitgever toegezegde serie van twaalf „codices” compleet geworden. Het is echter den bibliothecaris mogen gelukken, hem te bewegen de onderneming voort te zetten en eene nieuwe serie te beginnen, die naar verwacht wordt, ook uit 12 codices van den eersten rang zal kunnen bestaan.

Voorts werd in de afzonderlijke serie der supplementdeelen der „codices” nog eene phototypische reproductie uitgegeven van een te Hannover bewaard handschrift van Alpertus van Metz, eene voor de geschiedenis van ons land zeer merkwaardige kroniek. Eene uitvoerige inleiding daarvoor schreef mr. C. Pijnacker Hordijk. Ook voor de bibliotheek, aan welke hij herhaaldelijk sympathie en steun bewees, was zijn overlijden een groot verlies.

Nog verschenen bij denzelfden uitgever, mede onder leiding van den bibliothecaris, de 9de en 10de aflevering der reproductie in kleuren-photographie van het Grimani-Breviarium te Venetië.

Aangekocht werden: 1017 vervolgdeelen en 509 werken. Uit de gelden van het legaat-Warner 40 vervolgen en 17 werken; uit dat van Riemersma 22 vervolgen; van Chastelain 55 boeken; van Perizonius 12 boeken; van Stolp 19 vervolgen en 10 boeken. Voor rekening der Thorbecke-stichting werden aangekocht 29 vervolgdeelen en 54 boeken; voor de Tiele's kamer 25 boeken en 32 vervolgen. De verzameling van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde werd vermeerderd met 20 handschriften, 320 boeken en 240 vervolgen; die van het Seminarium der Remonstrantsche Broederschap met 8 boeken en 13 vervolgen. Van de periodieken in bruikleen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen werden de vervolgen geregeld gezonden. Ten geschenke werden ontvangen: van de verschillende Departementen van bestuur 135 boeken, 222 vervolgen, 147 kaarten; van binnen- en buitenlandse genootschappen 299 boeken en 920 vervolgen; van particulieren 318 boeken en 154 vervolgen; van de leeskamer Amicitia alhier 36 boeken en brochures en 48 vervolgen. Door ruil met de beschikbaar gestelde exemplaren van het Internationales Archiv für Ethnographie werden verkregen 24 tijdschriftdeelen. In ruil van de van hier verzonden Leidsche dissertaties werden ontvangen 8070 dissertaties en andere academische geschriften van tal van buitenlandse Universiteiten.

Onder de geschenken verdienen afzonderlijk te worden vermeld: eene belangrijke verzameling eigenhandige brieven van J. Geel aan N. J. B. Kappeyne van de Coppello, geschenken door mevr. wed. Moltzer, geb. Kappeyne van de Coppello; een door G. P. Seyn geschreven dictaat van Thorbecke over Staats- en Regts-geschiedenis van Nederland, geschenk van den heer W. Nijhoff; een exemplaar der zeer zeldzame, immers slechts in 25 exemplaren bestaande, photographische reproducties van twee oorspronkelijke handschriften van Car. Linnaeus, „Catalogus plantarum rariorum Scaniae” en „Hortus Uplandicus”. Deze zijn vervaardigd op kosten van baron Carl de Geer, te Leufstra Bruck in Zweden, die zoo welwiltend was een exemplaar aan deze bibliotheek ten geschenke te zenden.

Van de Kon. Deensche Akademie van Wetenschappen werd ontvangen het prachtwerk: „Anecdota cartographica Septentrionalia”; van Prins Ed. de Block te Antwerpen zijn „Armorial des Princes du Sang Royal de Hainaut et de Brabant”.

Door geldelijke bijdragen van het Leidsch Universiteitsfonds konden worden aangeschaft een groot nieuw werk van Stein „Ancient Khotan” en het nieuw verschenen laatste deel van den „Bibliorum SS. Codex Vaticanus Graecus phototypice editus”, waarvan vorige deelen reeds eerder waren geschenken.

Na bekomen machtiging werden zes handschriften uit de Utrechtsche Universiteitsbibliotheek (nummers 816, 988, 989, 991, 1361 en 1408) overgenomen in ruil voor de vier alhier bewaarde handschriften BPL.67R, 127P; 127Q en 180D.

Laatstgenoemde, alle oorspronkelijk uit Utrecht afkomstig, schenen beter aldaar op hunne plaats te zijn. Daarentegen zijn eerstgenoemde in menig opzicht juist voor Leidsche geleerden van belang.

Ten behoeve der alhier in de bibliotheek bewaarde Tiele's kamer hebben de bestuurders der Tiele-stichting uit de nalatenschap van mevr. wed. C. P. Tiele geb. Ruychaver (27 November 1907 overleden) ontvangen eene inschrijving in het Grootboek Nationale Schuld 2½ procent van zes en twintig duizend twee honderd gulden, waarvan de renten zullen strekken tot voortdurende vermeerdering der belangrijke boekery van wijlen prof. Tiele.

Onder „aanwinsten” is voorts nog te vermelden, dat, nu het Prentenkabinet alhier onder de Rijksuniversiteitsinstellingen is opgenomen, de titels van alle daar bewaarde boeken en plaatwerken zijn ingevoegd in de fiches-catalogi der Universiteitsbibliotheek.

Ziekenhuis. Het gebouw verkeert -- de beperkte ruimte in aanmerking nemende -- in voldoende toestand.

Verschiedene werken tot verbetering werden uitgevoerd. Op de verloskundige afdeling zijn zaal 7 met de daaraan grenzende verloskamer ingericht tot operatie- en verloskamer en deze lokalen wederkeerig tot ziekenzaal en verloskamer. Eveneens ruilden van bestemming de couveusekamer en zitkamer van de hoofdverpleegster. Vloeren werden veranderd en verwerken uitgevoerd, en de electrische schelgeleidingen werden vernieuwd.

Belangrijke aankopen van meubilair konden wegens gebrek aan geldmiddelen niet plaats hebben. Door de bovenvermelde omruiling van lokalen werd nieuw meubilair vereischt en een groote kast is aangeschaft ten dienste van de polieliniek voor huidziekten ter berging van instrumenten en benodigdheden. Voor de lighal werden stoelen aangeschaft en ook werden marmeren waschtabelbladen geleverd. Overigens werd in alle noodige reparatiën voorzien, zoodat het meubilair in goeden staat verkeert.

De toestand der instrumenten is zeer gunstig.

Door de beperking in de opname van patiënten in het na-jaar van 1907 waren het aantal opgenomen patiënten en dat der verpleegdagen in het verstreken studiejaar lager dan in het vorige.

In totaal werden opgenomen 2648 patiënten, die gedurende 76 251 dagen werden verpleegd. Deze cijfers waren in het vorige jaar 2823 en 79 923.

Van deze 2648 patiënten werden 2014 voor rekening van het Rijk, gedurende 58 301 dagen verpleegd en over de verschillende afdelingen verdeeld als volgt:

A F D E E L I N G.	Mannen.	Vrouwen.
Geneeskunde	146	138
Heelkunde	417	352
Verloskunde.	—	691
Oog- en heelkunde	149	121
	712	1 302

Het aantal patiënten voor rekening van de gemeente Leiden bedroeg 634 (17 950 verpleegdagen) over de verschillende afdelingen verdeeld als volgt:

A F D E E L I N G.	Mannen.	Vrouwen.
Geneeskunde	118	178
Heelkunde	73	119
Verloskunde.	—	109
Oog- en oorheelkunde	20	17
	211	423

De opname in de zomervacantie was hooger dan in het afgeloopen studiejaar en bedroeg 347 patiënten (11 298 verpleegdagen), waarvan 244 Rijks- en 103 gemeente-patiënten waren (8356 en 2942 verpleegdagen).

In de zomervacantie van 1907 bedroeg het aantal patiënten totaal 324 (228 voor Rijksrekening en 96 voor gemeente-rekening).

In de verloskundige afdeling werden in de vacantie 100 patiënten opgenomen, waarvan 84 voor rekening van het Rijk en 16 voor de gemeente.

Het aantal patiënten op de polycliniek behandeld geeft een cijfer aan van 20 540 (vorig jaar 20 320).

Door een buitengewoon subsidie werd het tekort, dat zou zijn ontstaan, wel niet geheel voorkomen, maar wel tot een gering bedrag beperkt.

Behoeftte aan uitbreiding of verbetering van het ziekenhuis doet zich steeds meer gevoelen. De toestand van de apotheek is zeer onvoldoende en belemmerend voor de geregelde waarneming van den dienst.

Het aantal gereed gemaakte recepten bedroeg in het afgeloopen studiejaar 123 147, verdeeld als volgt:

Cliniek.

A F D E E L I N G.	Aantal recepten.
Geneeskunde	25 831
Heelkunde	45 007
Verloskunde.	23 684
Oogheelkunde	4 210
	98 732

Polycliniek.

A F D E E L I N G.	Aantal recepten.
Geneeskunde	7 567
Heelkunde	5 549
Verloskunde	1 677
Oogheelkunde	7 900
	22 693

Beambten, enz. 1722.

Het totaal van 4008 recepten minder bereid dan in het vorige jaar, gaat samen met de geringere opname van patiënten.

Anatomisch kabinet. De toestand van het gebouw is bevredigend, ofschoon ruimtegebrek zich doet gevoelen. Het meubilair heeft nog veel te lijden van houtworm. De toestand van de verzameling onderging geene verandering. Aan uitbreiding kon niet gedacht worden door gebrek aan lijken.

Natuurkundig laboratorium en kabinet. Het gebouw werd in goeden staat onderhouden. In October 1907 kwamen gereed: 1°. een lokaal voor proeven en eene werkplaats, grenzende aan de collegekamer voor theoretische natuurkunde; 2°. eene ruwe werkplaats; 3°. een lokaal voor metingen ten behoeve van de elektrische installatie, en 4°. een lokaal tot uitbreiding van het practicum voor philosophische studenten.

De geleidelijke verbetering en aanvulling van het meubilair had geregeld voortgang. De brandblusmiddelen werden in goeden staat onderhouden.

De verzameling instrumenten werd eveneens in goeden staat onderhouden. Wederom werden enkele voorwerpen uitgeleend voor wetenschappelijke doeleinden.

Op tijden, waarop de lokalen en hulpmiddelen voor het onderwijs niet noodig waren, bestond gelegenheid deze beschikbaar te stellen voor de avondschool van a.s. electro-technische werkliden van het genootschap: Mathesis Scientiarum Genitrix" en voor het houden van vacantie-cursussen in de kennis van elektrische meetinstrumenten, het instrumentmaken en het glasblazen door de „Vereeniging tot bevordering van de opleiding tot instrumentmaker". Ten slotte werd weder van de ten behoeve van het cryogeen laboratorium tot stand gekomen hulpmiddelen partij getrokken tot het controleren en verifiëren van mano-meters, behoorende tot den dienst van den hoofdingenieur van het stoomwezen.

Met het uitgeven van de „Communications from the physical laboratory at the University of Leiden" werd geregeld voortgegaan. Dit jaar verschenen de nos. 98 tot en met 105 en de supplementen nos. 16 tot en met 19.

De belangstelling in het laboratorium door buitenlanders bleek uit het bezoek van verschillende vreemde geleerden. Belangrijke aanwinsten of verliezen zijn niet te vermelden.

Chemisch laboratorium (organische afdeling). De practicum-zaal met de beide bijbehorende vertrekken werden in de zomervacantie van 1908 geveerd. Voor de praeparatenverzameling werden zeven nieuwe kastjes aangebracht en eene verplaatsbare trap. Het laboratorium werd aangesloten aan de elektrische centrale en tevens werden eenige nieuwe leidingen en aansluitingen aangebracht op verschillende plaatsen.

Eenige honderden nieuwe praeparaten werden verkregen, deels door geschenken, deels door de werkzaamheid van assistenten en leerlingen, deels door aankoop.

Een polarisatiemicroscop volgens Lehmann werd aangeschaft.

Chemisch laboratorium (anorganische afdeling). Het ruwe laboratorium is tot werkkamer ingericht en een der kamers veranderd, zoodat over eenige meerdere ruimte te beschikken is.

Enkele nieuwe werktafels zijn in gebruik genomen en andere hersteld.

Zoötomisch laboratorium. De vertrekken van den hoogleeraar, de collegezaal en het groot-practicum zijn geveerd en voldoen aan hunne bestemming. Kleine verbeteringen zijn in de zaal voor candidaten gemaakt en een vertrek is als werkkamer voor doctorandi en doctores ingericht.

Het meubilair is aangevuld met eenige benodigdheden, die alleszins voldoen.

Groote aanwinsten voor de verzameling praeparaten zijn niet te melden.

Het laboratorium werd aangesloten aan de elektrische centrale.

Hortus. De kassen en bakken bevinden zich voor het meerendeel in goeden staat. Ook dit jaar werden weder een paar der groote koudekas-planten (laurieren) verloren, hoofdzakelijk door de ondoelmatige inrichting der orangerie. De overige planten bevinden zich over het algemeen in goeden toestand. Het uitbreiden der verzameling was ook dit jaar door gebrek aan ruimte onmogelijk. Relaties met binnen- en buitenlandsche tuinen werden voortdurend onderhouden. Van mevr. de wed. C. L. Berends Bosch te Nijmegen en den heer E. P. van der Valk te Rotterdam mocht de hortus belangrijke geschenken aan planten ontvangen.

Het bezoek bedroeg in het afgeloopen jaar 16 240 volwassen personen. Ook werd de inrichting herhaaldelijk door binnen- en buitenlandsche plant- en tuinbouwkundigen van naam bezocht. Het aantal scholen, zoowel van binnen als van buiten de stad, dat den hortus bezoekt, wordt steeds grooter.

Botanisch laboratorium. De inwendige inrichting van het nieuwe gebouw kwam zoover gereed, dat van het begin van den cursus 1907/1908 af de lessen daarin konden gegeven worden, al waren nog niet alle hulpmiddelen van het onderwijs ten volle in den gewenschten toestand. Met het gereed maken van deze hulpmiddelen werd geregeld voortgegaan.

Herbarium. Door aankoop en schenking werden verkregen 21 262 exemplaren recente planten en 141 herbariumdoozen met fossielen. Aan doubletten werden uitgedeeld 408 exemplaren. Voor de bibliotheek werden aangekocht 29 tijdschriften en vervolgwerken, 193 boekwerken, 163 brochures en 31 photographieën; 61 werken werden ten geschenke ontvangen.

Uitgeleend zijn 2378 planten, terwijl het herbarium ter plaatse bestudeerd werd door 16 personen.

De voorloopige ordening der bryophyten werd voltooid, evenals die der fungi, terwijl de voorloopige ordening der vaatcryptogamen en der phanerogamen zoo goed als geheel voltooid werd. Met uitzondering van de beide cryptogamengroepen der Algae en der lichenes is dus nu de voorloopige rangschikking van het geheele herbarium zoo goed als afgevoerd.

Museum van natuurlijke historie. De wijze waarop het oude gebouw wordt onderhouden laat niet te wenschen over: het nieuwe gebouw nadert zijne voltooiing. De brandblusmiddelen en bliksemafleiders werden tweemaal beproefd en eventuele gebreken onmiddellijk hersteld. Om meer ruimte te geven aan de vogelcollectie is een gedeelte van den zolder tot bergplaats ingericht. Voor het insectenmagazijn zijn nieuwe laadjes vervaardigd.

Veel materiaal, dat op een zolder zich bevond, is geordend. De insecten-spiritus-collectie is in orde gebracht en in de spiritus afdeling van het nieuwe museum overgebracht.

Geschenken werden ontvangen van de heeren: P. J. Buitendijk, dr. H. W. van der Weele, H. de Koning, H. F. Hessing, Chr. van Ees, D. van Egmond, S. L. Brug, jhr. dr. Everts, R. du Buysson, A. J. F. Janse, M. D. Horst, P. O. Stolz, Henckelman, R. van Eecke, dr. E. D. van Oort, F. M. Verster, dr. P. N. van Kampen, W. A. Kohlbeck, J. P. Verhagen jr., F. E. Blaauw, mr. R. baron Snouckaert van Schauburg, dr. H. J. Veth, J. Boonstra, G. Polvliet, dr. Popta, dr. Redeke, A. H. van den Oever, E. J. M. de Bruyn, mevr. Goossen, de heeren H. Frühstorfer, dr. Oudemans, K. J. Morson, G. S. van der Spruyt, Ed. Jacobson, J. Bicker Caarten, J. C. Wäkerlin, mr. M. C. Piepers.

Het aantal bezoekers bedroeg 6230.

Verscheidene binnen- en buitenlandse geleerden maakten van het museum gebruik voor wetenschappelijke studiën.

Van de Notes from the Leiden Museum verscheen het 29ste deel.

De catalogue ostéologique des Oiseaux door dr. E. D. van Oort is gereed gekomen, evenals de catalogue systématique des mollusques door dr. Horst en den heer Schepman.

Geologisch-mineralogisch museum. Het gebouw geeft tot geene opmerkingen aanleiding. Verschillende geschenken werden ontvangen, o. a. eene groote collectie fossiele schelpen en slakken, afkomstig van het eiland Nias, door den heer E. W. G. Schröder, controleur aldaar. Ook door ruil en aankoop werd het museum verrijkt.

Physiologisch laboratorium. Gebouw en meubilair werden naar den eisch onderhouden en verkeerden, afgescheiden van het plaatsgebied, in bevestigenden toestand. Het laboratorium is aan de elektrische centrale aangesloten. Eenige noodige instrumenten voor onderwijs en onderzoek zijn aangeschaft.

Pharmaceutisch laboratorium. Het gebouw bevindt zich in goeden toestand. Eenige lokalen werden geverfd. De elektrische installatie werd vernieuwd en aan het stedelijk net aangesloten.

Het meubilair werd naar behoefte onderhouden. De voor de collectie Schuchardt nieuw aangebrachte kasten hebben eene ruimere opstelling van de pharmacognostische verzameling mogelijk gemaakt, zoodat hierdoor eene groote verbetering is verkregen.

Pathologisch-anatomisch laboratorium. Kleine herstellingen, voor zoover noodig, hadden plaats. In Januari 1908

werden de 4 nieuw aangebouwde vertrekken in het westelijk deel van het gebouw in gebruik genomen. In deze vertrekken werd het noodige meubilair verstrekt. Noodige herstellingen vonden plaats.

De verzamelingen werden in behoorlijken staat onderhouden.

Sterrenwacht. Gedurende het afgelopen jaar werden verwerken verricht aan de buitenmuren en een raamkozijn hersteld.

Door geschenken en aankopen werd de bibliotheek met een aantal boekwerken vermeerderd.

Gedurende het tijdvak van 17 September 1906 tot 20 September 1908 zijn voor de tijdsbepalingen en voor de plaatsbepalingen van de zon en fundamenteelsterren de navolgende waarnemingen volbracht:

Doorgangswaarnemingen van sterren.....	1460
Declinatiebepalingen van sterren.....	690
Doorgangswaarnemingen en declinatiebepalingen van de zon.....	73
Doorgangswaarnemingen van Polaris.....	111

Ook vonden herleidingen en daarop gegronde onderzoekingen plaats.

Ethnographisch Museum. In den toestand der gebouwen is geene verandering gekomen. In een aantal vertrekken werden verf- en behangerswerken verricht.

De verzameling werd door geschenk en aankoop uitgebreid.

Gedurende het afgelopen jaar werd het Museum door 3419 personen bezocht.

Museum van Oudheden. De toestand der gebouwen geeft tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding, evenmin als die van het meubilair. Op 21 April was de reorganisatie van het museum zoover gevorderd, dat alle zalen voor het publiek konden worden opengesteld.

De catalogus der praehistorische en Nederlandsche afdeling is verschenen, en eveneens een tweede deel van de „Oudheidkundige mededeelingen”.

De aankoop van een verzameling Grieksche kunstvoorwerpen uit de Krim leverde een belangrijke aanwinst. Verder werd door geschenken en andere aankopen de verzameling uitgebreid.

Verscheiden vreemde geleerden bezochten het museum. Het gebouw in de Breestraat werd door 7585, de galerij van gipsafgietsels door 673 personen bezocht.

Utrecht.

Het *Universiteitsgebouw* verkeert in goeden staat en blijft aan zijne bestemming beantwoorden. Het gebrek aan ruimte waarover reeds in het vorig verslag melding werd gemaakt deed zich echter dit jaar in nog sterker mate gevoelen, hetgeen begrijpelijk is, bij het zich voortdurend uitbreidend aantal hoogleeraren en studenten.

Van de portretten der oud-hoogleeraren werd een 26-tal gerestaureerd door de firma Hestermann en Zonen, te Amsterdam, terwijl er nog 14 onderhanden zijn.

De jassenkamers e. a. en de wachtkamer beneden in het gebouw werden dit jaar geverfd.

De administratielokalen der *Bibliotheek* waren ook dit jaar gevestigd in het huis Plompstorengracht n°. 11.

Met het overbrengen van den boekenvoorraad van het oude naar het nieuwe gebouw is dit voorjaar reeds een bescheiden begin gemaakt.

De aanwinst van gedrukte boeken bedraagt 985 stuks, waarvan er ruim 360 zijn verkregen uit de bibliotheek van wijlen den heer H. D. C. Suermondt, wiens kleindochter, mevr. baronesse d'Aulnis de Bourouill, geb. Twiss, de bibliotheek met dit kostbare geschenk verrijkte. Deze verzameling bestaat eendeels uit werken over kunst, andersdeels uit zeer goede uitgaven van Dante en van vele moderne Italiaansche schrijvers, die in de bibliotheek vertegenwoordigd waren.

Onder de belangrijkste aanwinsten verdient eveneens afzonderlijke vermelding de tandheelkundige bibliotheek, afgestaan door den oud-lector dr. Dentz. De in de bibliotheek aanwezige vakliteratuur over dit onderwerp wordt door deze aanwinst meer dan verdubbeld.

Bovendien ontving de bibliotheek belangrijke geschenken van: mr. J. F. B. Baert, wijlen prof. J. M. S. Baljon, mr. B. Gewin, prof. dr. Houtsma, mr. J. C. G. Joosting, dr. J. H. F. Kohlbrugge, den heer H. J. Lenderink te Amsterdam, de hoogleeraren Naber, Simons, Talma, Valetton, Visscher, Vogelsang te Utrecht, van de Shakespeare Society te New-York, Ryland's Library te Manchester, Hollandsche Sociëit van Levensverzekeringen te Amsterdam, enz.

De handschriftenverzameling werd uitgebreid, door aankoop, met 4 handschriften, door geschenk, met 6 portefeuilles brieven van en aan dr. F. A. M. Miquel, in leven hoogleeraar in de kruidkunde, te Utrecht.

Verder zijn door ruiling verkregen van de Amsterdamsche Universiteits-bibliotheek 1, en van de Leidsche 4 handschriften, waarvoor, na verkregen machtiging, een 7-tal handschriften werd afgestaan.

De bewerking van het supplement op den handschriften-catalogus spoedt ten einde.

Het getal handschriften, buiten de bibliotheek uitgeleend, bedraagt 19. De groep van gebruikers op de bibliotheek neemt gestadig toe.

De nieuwe tijdschriftencatalogus is reeds ter perse; de bewerking van den incunabel-catalogus is met kracht ter hand genomen; de pamfletten-catalogus is, voor zooverre het gedeelte vóór 1600 betreft, reeds voor den druk gereed; de klapper op de brochurenverzameling is een groot eind gevorderd, en eindelijk een repertorium op de kunstillustratie is in voorbereiding.

Het gebruik, hetwelk van de bibliotheek in het afgelopen jaar is gemaakt, blijkt uit het volgende staatje:

behandelde aanvraagbriefjes	9 606 stuks
uitgeleende boeken	13 156 „
buiten de stad verzonden	1 083 pakketten
leeszaalbezoek	3 718 personen.

In het *Pathologisch Instituut* werden onder leiding van den assistent, dr. van Leeuwen, 55 lijkenopeningen verricht door studenten van het tweede studiejaar na het candidaats-examen.

Bovendien gaf de assistent jhr. Roëll een cursus in de pathologische histologie voor de studenten van het eerste studiejaar na het candidaatsexamen.

In het instituut werden onderzoeken verricht en voortgezet betreffende de bereiding van sera tegen tetanus, kanker en ter onderkenning van bloed van den mensch van bloed van dieren, volgens de methode van Ulenhuth. Wegens de groote waarde, welke deze methode voor gerechtelijke geneeskundige onderzoeken heeft, wordt in verschillende landen het laatstgenoemde serum van Staatswege bereid. Dientengevolge is dit reagens niet in den handel te verkrijgen, zoodat de Nederlandsche geneeskundigen en apothekers, die bij gerechtelijke geneeskundige onderzoeken de methode van Ulenhuth moesten toepassen, tot dusver genoodzaakt waren, het serum zelf te bereiden. Voortaan zal in zulke gevallen niet meer tevergeefs bij het pathologisch instituut worden aangeklopt.

Ten behoeve van het Staatstoezicht op de volksgezondheid werden, als vorige jaren, een aantal bacteriologische onderzoeken verricht.

In Februari kon een gedeelte van, en in Juli het geheele nieuwe pathologisch instituut in gebruik genomen worden, al was het dan ook nog niet geheel voltooid. De verhuizing, midden in den cursus, heeft geen stoornis van de colleges en lijkenopeningen veroorzaakt; slechts de pathologisch-histologische oefeningen konden niet regelmatig worden voortgezet.

Reeds lang deed zich de behoefte aan chemische assistentie in het instituut gevoelen. Hierin is thans voorzien doordien de heer dr. Staal, die zich gedurende een 4-tal jaren onder leiding van den hoogleeraar Pekelharing op chemisch gebied bekwaamde, bereid werd bevonden den hoogleeraar Spronck in het nieuwe instituut te assisteren buiten bezwaar van 's Rijks schatkist.

Voorts is aan den lector Quix eene kamer tijdelijk afgestaan ten behoeve van pathologisch-anatomische onderzoeken op het gebied van oor-, neus- en keelziekten.

Ook de werkzaamheden, betrekking hebbende op de serum-bereiding, voor zoover die direct onder prof. Spronck's toezicht moeten plaats hebben, zullen in het instituut worden verricht.

Anatomisch instituut. Het instituut verkeert, met uitzondering van de snijkamer, in goeden toestand.

Het in de praepareerzaal aangebrachte electrisch licht voldoet uitstekend.

Voor de verzamelingen werden 2 nieuwe, door Ziegler te Freiburg vervaardigde modellen aangekocht, voorstellende vroege ontwikkelingsstadia van het menschelijk embryo. Het aantal teekeningen werd belangrijk uitgebreid, door bij de modellen in de demonstratiekamer aanwezig, telkens een teekening, voorzien van de noodige interpretatie, te plaatsen.

Van de verzameling, in de studeerkamer geplaatst, werd ook dit jaar een druk gebruik gemaakt door de studenten.

In verband met de verplaatsing van het pharmacologisch instituut naar het gebouw Leeuwenbergh, zijn de 3 lokalen, welke voor dit instituut gebruikt werden en als het ware een deel vormden van het anatomisch instituut, bij laatstgemeld instituut gevoegd.

Ziekenhuis. Met het college van regenten der Gods- en Gasthuizen is den 27sten Mei 1908 een nieuw contract gesloten, betreffende het beschikbaar stellen door gemeld college van ziekenzalen en andere vertrekken ten behoeve van het medisch klinisch onderwijs van den hoogleeraar Talma.

Het aangaan van een nieuw contract was noodzakelijk met het oog op de opening der nieuwe klinieken voor obstetrie, gynaecologie en chirurgie, op 1 Juli 1908, waarheen de hoogleeraren Kouwer en Laméris verhuisd zijn.

Dit contract is aangegaan voor den tijd van 1 jaar, in te gaan 1 Juli 1908, met bepaling, dat, zoo geen der contractanten ten minste 6 maanden vóór het verstrijken van het contractjaar, de overeenkomst opzegt, dezelve geacht zal worden voor één jaar te zijn verlengd onder dezelfde voorwaarden.

Ten gevolge van de bepalingen van dit contract, zal in het ziekenhuis o. a. eene zaal beschikbaar worden gesteld voor laboratorium voor den onlangs tot lector in de chemische diagnostiek benoemden heer F. A. Steensma, terwijl voorts 2 kamers zijn verkregen voor een inwonend assistent, bij de medische kliniek.

Door de plannen tot stichting eener kliniek mag afdoende verbetering voor het psychiatrisch onderwijs binnen afzienbaren tijd worden te gemoet gezien.

Op de 15 beschikbare plaatsen in het krankzinnigengesticht zijn 36 patiënten opgenomen in het afgelopen jaar, tegen 41 in het vorige.

In het gesticht werden 46 patiënten opgenomen tegen 52 gedurende het vorige jaar.

De psychiatrische kliniek kon, hoewel niet op schitterenden voet, toch vrij geregeld gehouden worden, zonder al te veel theoretische lessen in de plaats van demonstraties van patiënten te moeten laten treden.

De neurologische kliniek was dit jaar niet zoo goed voorzien van patiënten als het vorige.

Het aantal polyclinische patiënten daarentegen bedroeg 456, het aantal consulten 1328, dus ± 16 per polycliniek.

Op het laboratorium werd dit jaar vooral veel aan photographeeren gedaan, terwijl bovendien aldaar het kleine materiaal van pathologische anatomische praeparaten werd verwerkt.

De inventaris werd verrijkt met eene brillendoos, waaraan sedert lang groote behoefte was.

De *cliniek* en het *laboratorium voor inwendige geneeskunde*, alsmede de lokalen van de polycliniek, bleven onveranderd.

De verzameling instrumenten werd uitgebreid met een kymographion met reguleerenden windvleugel naar Flaco.

In de kliniek werden vele belangrijke ziektegevallen behandeld, terwijl het aantal zieken, die de polycliniek bezochten, niet onbelangrijk steeg.

De onderzoeken naar den invloed van het draineeren der galbuizen op verschillende leverziekten werden voortgezet, en de voordeelen dezer behandeling werden ingezien.

Experimenteel werd het onderzoek naar den invloed van zenuwen op de beweging en de afscheiding der hondenmaag, door den hoogleeraar Talma en zijn assistent Lichtenbelt voortgezet.

Op de kliniek en polycliniek zijn van 1 Juli 1907—30 Juni 1908 2666 patiënten behandeld.

De verschillende ziekten waren onder hen verdeeld als volgt:

ZIEKTEN	Kliniek.				Polikliniek.			
	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.
der ademhalingsorganen.	50	14	30	94	350	268	131	749
„ spijsverteringsorganen	71	41	7	119	113	115	184	412
van nieren en blaas	23	9	5	37	92	75	37	204
„ hart en bloedvaten	29	15	3	47	131	101	33	265
„ spieren en gewrichten	8	3	1	12	74	38	5	117
„ van het zenuwstelsel	22	4	4	30	27	91	3	121
„ de lever	14	6	—	20	79	63	33	175
„ het bloed en de stofwisseling . .	13	20	—	33	22	103	21	146
malaria	3	—	—	3	3	—	—	3
overige infectieziekten	3	1	4	8	7	3	56	66
loodvergiftiging	2	—	—	2	3	—	—	3
	238	113	54	405	901	857	503	2 261

De toestand der hulpmiddelen voor het onderwijs in de *heelkundige* en in de *gynaecologische* en *verloskundige* *cliniek* was gelijk aan dien van vorige jaren.

De *nieuwe* *clinieken* voor *chirurgie*, *obstetrie* en *gynaecologie* werden den 1sten Juli 1908 in gebruik genomen, nadat zij den 15den Juni officieel waren geopend.

Die officieele opening geschiedde door jhr. mr. J. Röell, president-curator, daartoe gemachtigd door den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ter gelegenheid van de opening der *clinieken* werd als bewijs van ingenomenheid met die belangrijke gebeurtenis in de geschiedenis der *Rijksuniversiteit*, door den hoogleeraar mr. J. baron d'Aulnis de Bourouill en mevrouw, aan het college van curatoren eene som van f 2500 ter hand gesteld, om die ten bate van de *cliniek* voor *chirurgie* te besteden, zoodra hiertoe eene geschikte gelegenheid zich zal voordoen. Die som werd dankbaar door curatoren aanvaard, en, in afwachting van de daaraan te geven bestemming, belegd op de spaarbank van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, te Utrecht.

Door de hoogleeraren Kouwer en Laméris werd bij dezelfde gelegenheid een boekwerk uitgegeven, tot titel hebbende:

„Iets uit de geschiedenis der *clinieken* voor *heel-* en *verloskunde* der *Rijksuniversiteit* te Utrecht, met eene beschrijving der *nieuwe* *inrichting*.”

In verband met de hiervoor medegedeelde wijziging van het reglement op de *clinieken*, werd door ons college aan den directeur-geneesheer tot wederopzegging vergunning verleend, consultatieve praktijk uit te oefenen.

Den 16den Juli 1908 werd met regenten der Gods- en Gasthuizen te Utrecht eene overeenkomst gesloten, betreffende het opnemen van patiënten uit het ziekenhuis naar de *clinieken* en het terugbrengen van patiënten uit de *clinieken* naar het ziekenhuis.

Den 27sten Augustus 1908 werd met de gemeente Utrecht een contract gesloten, betreffende het rechtstreeksch opnemen voor rekening der gemeente van lijders in de *clinieken*.

In beide contracten is bepaald, dat zij geacht worden te zijn ingegaan den 1sten Juli 1908; zij zijn gesloten voor 3½ jaar en eindigen mitsdien 31 December 1911 en worden geacht telkens voor een jaar te zijn verlengd, wanneer zij niet ten minste 1 jaar te voren zijn opgezegd.

De hulpmiddelen voor het onderwijs in *operatie-* en *verbandleer* verkeerden in slechten en verouderden toestand. Ten gevolge van het optreden van dr. Noordenbos als lector in

de *operatieve chirurgie*, is het noodzakelijk gebleken, die hulpmiddelen te verbeteren en belangrijk uit te breiden. Voor dit doel is voor het jaar 1908 een extra-subsidie toegekend.

De belangstelling en de ijver der studenten, die de *neus-, keel- en oorheelkundige* *cliniek* hebben bezocht, hebben de verwachtingen van den nieuwen lector in die vakken, Quix, die den 3den December 1907 zijn ambt aanvaardde, overtroffen.

Op de polikliniek was gelegenheid voor 4 studenten om te gelijker tijd *neus-, keel- en oorlijders* te onderzoeken en te behandelen. Hiervan hebben 2 artsen en 16 studenten gebruik gemaakt.

Op de polikliniek zijn in het tijdperk 1 Januari—30 Juni 1908 ingeschreven: 577 nieuwe patiënten met 2423 consulten, tegen 231 patiënten met 795 consulten in het overeenkomstige tijdvak van 1907.

Sedert Kerstmis van 1907 ongeveer was de oud-hoogleeraar aan de *Rijksuniversiteit* te Leiden, dr. Wijsman, later benoemd tot buitengewoon hoogleeraar aan de *Rijksuniversiteit* te Utrecht, werkzaam in het *pharmacologisch instituut* aan de Minrebroederstraat.

In verband hiermede werd de hoogleeraar Pekelharing ontheven van de waarneming van het beheer en van het dagelijksch toezicht op dit instituut, en prof. Wijsman daarmede voorloopig belast.

Toen echter, in verband met de benoeming van een hoogleeraar in de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer, dr. Magnus, het bestaande instituut te klein bleek voor dit doel, is het gebouw Leeuwenbergh van de gemeente Utrecht gehuurd voor den tijd van 10 jaren en 10 jaren optie, zulks met ingang van 1 Juli 1908 voor f 800 's jaars, bij akte dd. 31 Juli 1908, om te worden ingericht tot *pharmacologisch instituut*.

De drie vertrekken van het oude *pharmacologisch instituut* zijn gevoegd bij het anatomisch instituut. Ook werd goedgekeurd, dat de hoogleeraar Wijsman voorloopig zijn intrek zou nemen in het botanisch laboratorium, terwijl hij ontheven is van het beheer van het *pharmacologisch instituut*.

De onder het beheer van dr. Wijsman staande verzamelingen en hulpmiddelen voor diens onderwijs, zijn niet overeenkomstig de tegenwoordige behoeften van het universitair onderwijs.

Van de *pharmacognostische* verzameling voor eigen studie der studenten bestemd, werd vrij geregeld gebruik gemaakt.

Het gebrek aan ruimte in het *tandheelkundig instituut* deed zich dit jaar in zóó sterke mate gevoelen, dat tegen de Paaschvacantie het nemen van een buitengewonen maatregel noodzakelijk bleek. Voor de studenten van het 1ste

studiejaar werd een lokaal in het onvoltooide bibliotheekgebouw, hetwelk aan het instituut grenst, tijdelijk in gereedheid gebracht, om daar te werken.

Het *physiologisch laboratorium* kan, noch wat de ruimte, noch wat inrichting aangaat, op ééne lijn gesteld worden met de laboratoria, die in den tegenwoordigen tijd gebouwd worden.

Een viertal doctorandi heeft zich met groote toewijding en bekwaamheid beziggehouden met wetenschappelijke onderzoekingen, waarvan de uitkomsten in hunne dissertaties zijn medegedeeld.

De voornaamste aanwinst van het instrumentarium is een toestel voor het registreren van den snaargalvanometer.

De verzamelingen, inrichtingen en hulpmiddelen van het onderwijs in de oogheekunde, worden overeenkomstig het contract met het Nederlandsch Gasthuis voor Ooglijders onderhouden en in voldoende mate verschaft. Zij voldoen aan redelijke eischen, welke daaraan gesteld kunnen worden. Bij het theoretische onderwijs wordt meer en meer de behoefte aan een epidioscoop gevoeld.

Het *hygiënisch instituut* verkeert in bevredigenden staat. De in 1905 aangebrachte centrale verwarming, door middel van warmwater-circulatie, voldoet over het algemeen goed; bij strenge vorst echter is de verwarming der aan de Noord-Oostzijde liggende vertrekken, niet voldoende.

De toestand der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs is over het algemeen bevredigend. Aangeschaft werd een aan moderne eischen beantwoordend projectie-apparaat.

De verzameling van tabellen voor het onderwijs in de gezondheidsleer en van gerechtelijk geneeskundige praeparaten werd niet onbelangrijk uitgebreid.

Het *physisch laboratorium* blijkt hoe langer hoe meer te klein te zijn om het groot aantal studenten, dat zich telken jare aanmeldt om de lessen te volgen, te bevatten.

Bijna alle vertrekken van het laboratorium zijn thans aangesloten aan het electrisch kabelnet der gemeente.

De werkplaats is nog niet voldoende toegerust.

Aan het gebouw werden kleine verbeteringen aangebracht, o. a. werd eene geheel nieuwe electrische schelleiding aangelegd.

De instrumentenverzameling werd uitgebreid o. a. met een luchtkwipomp naar Goede, een spectroscop van Hilger, een isolatiemeter, een electromotor, enz.

In de werkplaats van het laboratorium werden o. a. vervaardigd verschillende toestellen en hulpmiddelen voor de practische oefeningen.

Aan het elementair practicum is door 117 studenten deelgenomen, terwijl het aantal meergevorderden, die in het laboratorium werkten, bedroeg 25.

Het *zoölogisch museum en laboratorium* voldeed dit jaar, evenals vorige, geheel aan zijne bestemming.

In het *mineralogisch instituut* oefende zich een twaalfstal studenten in het determineren van kristalvormen. Onder leiding van den met Januari benoemden assistent Rutten werd een palaeontologisch practicum gegeven aan 4 a. s. doctorandi in de plant- en dierkunde, terwijl de hoogleeraar Wichmann een cursus in de microscopie met 2 studenten hield.

Hij hield zich met het verdere onderzoek van Nieuw-Guinea-gesteenten bezig; de heer Rutten nam de fossiele werveldieren van het Nederlandsch diluvium in bewerking, terwijl de heer J. Schmutzer het eerste gedeelte zijner onderzoekingen over gesteenten van Borneo voltooide.

De verbeteringen aan het instituut hebben dit jaar bestaan in het aanschaffen van eene groote kast in het museum, waardoor de gelegenheid werd gegeven, de verzamelingen van het Oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel op nieuw te rangschikken en op eene behoorlijke wijze te bergen.

De Borneo-collectie van 1894 kon, ten gevolge van de vrijgekomen ruimte, eindelijk in haar geheel uitgepakt worden.

Het *muscum* werd door de volgende geschenken vermeerderd:

1°. mr. H. A. Lorentz, eene groote verzameling fossielen

en gesteenten, afkomstig van de Zuid-Nieuw-Guinea-expeditie in 1907;

2°. L. Rutten, geolog. doct. te Utrecht, gesteenten en versteeningen uit de Beijersche Alpen, het Beijer-Woudgebergte en andere plaatsen in Beijeren, diluviale gesteenten uit de provinciën Limburg en Utrecht;

3°. W. H. Dalton, Londen, eene collectie fossielen en gesteenten uit Portugeesch-Timor;

4°. Herm. Roijaards, te Utrecht, eene verzameling mineralen;

5°. prof. dr. C. Schmidt, Bazel, mineralen en fossielen van Palembang, Sumatra;

6°. J. Schmutzer, mijnningenieur te Utrecht, mineralen en gesteenten van Harzburg;

7°. dr. R. Poch, Weenen, gesteenten uit de omstreken van Merauke, afd. Zuid N. Guinea;

terwijl nog mineralen, gesteenten of versteeningen in enkele of meerdere exemplaren ontvangen werden door H. A. Hartogh Heys van de Lier, prof. W. Kapteyn, dr. J. K. J. Kohlbrugge, dr. J. Lorie, dr. J. E. van der Meulen, H. Müller te Utrecht, F. W. Rudler te Londen, prof. P. van Romburgh, dr. L. Schouten te Utrecht, dr. C. G. Seligmann te Londen, mejuffrouw A. E. M. de Vos van Nederveen Cap-pel te Utrecht, prof. Max Weber te Eerbeek.

Door aankoop werden verkregen:

eene verzameling van mineralen uit Noord-Amerika,

eene verzameling gesteenten uit den Odenwald,

tertiaire versteeningen uit Engeland, Frankrijk en Hongarije,

mineralen en versteeningen van verschillende vindplaatsen,

108 stereographieën met 4 stereoscopen,

microscopische praeparaten.

Het van 't Hoff laboratorium blijft goed voldoen; uitbreiding van het instrumentarium blijft uit den aard der zaak echter noodzakelijk, wil het laboratorium beantwoorden aan de eischen welke men aan een dergelijke inrichting behoort te stellen.

Behalve voor de oefeningen der studenten, werd het laboratorium gebruikt door eenige laboranten uit binnen- en buitenland, tot het uitvoeren van zelfstandige onderzoekingen.

Bij Koninklijk besluit d.d. 6 Mei 1908 n°. 43 werd vergunning verleend tot het plaatsen van een gasmotor in het instituut.

Het *Sterrebosch-laboratorium voor organische scheikunde* onderging ook dit jaar eene belangrijke verbetering door het geheel herstellen van en het vermeerderen van het aantal werkplaatsen in de groote werkzaal voor meergevorderden. In die zaal werd tevens een sproei-inrichting aangebracht om personen wier kleeding in brand mocht geraakt zijn, ten snelste aan dat gevaar te onttrekken.

De toestand van de verzamelingen van instrumenten en praeparaten kan gunstig genoemd worden, al is de eerstgenoemde verzameling niet geheel overeenkomstig de tegenwoordige behoeften. Deze verzameling onderging een zeer gewenschte uitbreiding door den aankoop van een refractometer van Zeiss en van eene centrifuge volgens Richards. Het gemis van een apparaat voor de bereiding van vloeibare lucht wordt met den dag grooter.

Van de verzamelingen werd en voor het onderwijs en voor het wetenschappelijk onderzoek, ijverig gebruik gemaakt.

Bij Koninklijk besluit d.d. 6 Mei 1908 n°. 43 werd vergunning verleend tot het plaatsen van een gasmotor in dit laboratorium.

Pharmaceutisch laboratorium. Reeds in vorige verslagen werd op den gebrekkigen en onvoldoenden toestand, waarin het Pharmaceutisch laboratorium verkeert, gewezen.

De verzameling instrumenten werd vermeerderd met een refractometer, een ampèremeter en een distillatie-apparaat.

Het *Botanisch laboratorium* verkeert in goeden staat en onderging eene belangrijke verbetering, doordat het werd aangesloten aan het electrisch kabelnet der gemeente. Vooral in

de collegekamer, bibliotheek en herbarium, werden de groote voordeelen hiervan ondervonden. Het gebrek aan ruimte deed zich dit jaar meer en meer gevoelen.

Door 11 meergevorderde studenten in de plant- en dierkunde werd geregeld in het laboratorium gewerkt.

Wat de wetenschappelijke onderzoekingen betreft, kan vermeld worden, dat van die in het vorige verslag vermeld, er enkele tot afsluiting kwamen, zoodat een onderzoek gepubliceerd kon worden door dr. van Beusekom over de ontwikkeling van knoppen van *gnetum gnetum* en eene voorloopige mededeeling van den hoogleeraar Went over de ontwikkeling van zaadknop, embryo en eicel bij de *Podostemaceae*.

De verzamelingen werden verrijkt door aankoop van een herbarium van pl.m. 400 planten van Oost Java en door verschillende geschenken.

De bibliotheek werd uitgebreid door geschenken, door ruiling en door aankoop; de verzameling van instrumenten, chemicaliën en glaswerk werd naar behoefte aangevuld. Voor de instrumentenverzameling werd o. a. aangekocht een binoculair microscoop en een groot statief van Zeiss.

Herbariummateriaal werd o. a. uitgeleend naar Leiden en Buitenzorg, terwijl in het herbarium gedurende korter of langer tijd werkzaam waren de heeren prof. Macfarlane uit Philadelphia en dr. S. K. Koorders van Java.

Dank zij de aanstelling van een conservator, kon onder leiding van den lector dr. Pulle een aanvang gemaakt worden met het opnieuw rangschikken van het herbarium, waarbij verschillende studenten hulp verleenden. Bij deze rangschikking wordt het geographische stelsel van het groote herbarium te Kew gevolgd.

De hortus botanicus onderging een groote verandering door den bouw van de nieuwe plantenkassen, die thans gereed zijn. De kassen voldoen uitstekend.

De plantencollectie verkeert overigens in goeden staat. Van den hortus botanicus te Amsterdam werd eene collectie waterplanten voor de warme kas ten geschenke ontvangen; ook werden nog enkele andere planten ten geschenke ontvangen.

Zaden werden geruild met 48 botanische tuinen, waarbij 1439 pakjes zaad werden verzonden.

De *Sterrenwacht*. Den 7den December 1907 had de openbare aanbesteding plaats van de verbouwing van de Sterrenwacht en van den bouw van een directeurswoning aldaar.

In verband met dien bouw bleek het noodzakelijk, een strook grond van de gemeente Utrecht te verkrijgen, langs de zuidwestzijde van het bolwerk. Bij besluit d.d. 6 December 1907 heeft de gemeenteraad van Utrecht besloten, bedoelden grond en te gelijker tijd nog een ander gedeelte, dat reeds bij het Rijk in gebruik bleek te zijn, aan het Rijk in voortdurend gebruik te geven; zulks onder dezelfde voorwaarden als die welke voortkomen in de overeenkomst van 21 April 1853, betreffende de ingebruikgeving van een gedeelte van het bolwerk Zonnenburg.

Ter zake werd den 23sten Maart 1908 met burgemeester en wethouders eene overeenkomst gesloten.

In Maart van dit jaar werd reeds met de uitbreiding der Sterrenwacht een krachtig begin gemaakt. De bibliotheek en de monteerkamer zijn al onder dak en ook de werkzaamheden aan de fundeering der collegekamer en der directeurswoning vorderen flink.

Aan de oude gebouwen werden eenige herstellingen verricht. De meridiaanzaal en de zuidertoren werden inwendig geverfd.

De verzameling blijft zeer betreunswaardige leemten vertoonen.

De twee parallactische kijkers waren zoowel bij den hoogleeraar als bij den observator J. van der Bilt in voortdurend gebruik voor de waarneming van kometen en asteroïden, van Jupiter en zijne wachters, van sterbedekkingen door de maan, enz.

De meridiaankijker en de chronograaf werden gemiddeld eens in de acht dagen gebruikt door den amanuensis Kress voor tijdsbepalingen.

Aan de Sterrenwacht waren achtereenvolgens vijf luitnants ter zee gedetacheerd, waarvan twee met het doel, zich te bekwamen voor de taak, die hen in Nederlandsch Indië wacht als commandant van opnemingsvaartuigen.

Groningen.

Universiteitsgebouw. In den afgelopen cursus is men

met den bouw van het nieuwe Universiteitsgebouw niet zoo ver gevorderd als aanvankelijk gehoopt werd. Terwijl de oplevering van hetgeen was aanbesteed, reeds in de maand Juni 1908 had moeten geschieden, zal zulks waarschijnlijk niet vóór het einde van het jaar 1908 plaats vinden. En daarna moeten de centrale verwarming, de waterleiding en de elektrische verlichting nog aangebracht worden.

De oorzaken van deze vertraging zijn:

1°. de groote werkstaking in de steengroeven in België, waardoor de tijdige levering van het benodigde hardsteen onmogelijk werd;

2°. de werkstaking van de metselaars, bezig met den opbouw, in het najaar van 1907;

3°. het meerder werk, ten gevolge van de omstandigheid dat meer muurwerk moest worden afgebroken en vernieuwd dan waarop aanvankelijk gerekend was.

1 Augustus 1908 woei de Meiboomvlag van het hooge midden, ten teken, dat de laatste spant geplaatst was.

Bij het einde van den cursus, 21 September 1908, was het gebouw grotendeels onder de kap en waren van den toren, de spits en de kapsanten geplaatst.

Het geheele gebouw is ongeveer 73 meter breed, de middendaken 22 meter hoog, de zij- en topgevels 26 meter, de midden topgevel 31, terwijl eindelijk de toren eene hoogte heeft, de spits inbegrepen, van ruim 65 meter.

Hetgeen gereed is doet reeds zien, dat het geheel een groot, majestueus gebouw zal worden met een prachtig front, kortom een mooi middelpunt voor het universitair leven, volkomen passend bij alle fraaie laboratoria en andere gebouwen, die de Groninger Universiteit reeds bezit.

Een groot gedeelte van het benodigde meubilair is reeds bij onderhandsche aanbesteding uitbesteed aan verschillende meubelfabrikanten te Groningen, en wel aan de firma J. H. Reneman en Zonen, J. A. Huizinga en R. Janssen. Eerstgenoemde firma levert de stoelen, de tweede de eikenhouten betimmering van de Aula, de derde de eikenhouten college- en andere tafels.

De oplevering van het meubilair kan op tijd worden te gemoet gezien.

De door den secretaris van het college van curatoren het vorig jaar aangekochte woningen in de Guichardsgang zijn bij akte van 25 Juni/4 Juli 1908 aan het Rijk tegen den kostenden prijs overgedragen.

Na slooping zal het vrijkomende terrein worden getrokken bij dat achter het academiegebouw en zoo mogelijk bij dat gelegen vóór de rijksveldwachterswoning, behoorende bij het gerechtsgebouw, waardoor alsdan een ruim plein, toegankelijk ook voor brandblusmateriaal, aldaar zal ontstaan.

De toegang achter het oude academiegebouw toch was veel te nauw en verbetering daarvan in hooge mate wenschelijk.

Dank zij de medewerking van den hoogleeraar-directeur van het physiologisch laboratorium dr. H. J. Hamburger, kon het tijdelijk bureau van de Universiteit ook nog dit jaar in gemeld laboratorium gevestigd blijven, niettegenstaande reeds tot verbouw van het daarvoor dienend vertrek was besloten.

Voor de portrettengalerij in de nieuwe senaatskamer werd van den heer en mevrouw Pot-Rink, te Zierikzee, ten geschenke ontvangen het door den heer J. H. Egenberger geschilderd portret van wijlen hunnen vader prof. dr. H. J. Rink, van 1877 tot 1883 hoogleeraar in de wiskunde aan deze Universiteit.

Bibliotheek. De kamer van den conservator werd geheel gerestaureerd, waarbij ook het meubilair werd hersteld en aangevuld, zoodat deze kamer thans een zeer behaaglijk aanzien heeft verkregen.

Van den heer mr. J. J. C. Enschedé te Wonokromo (Java) ontving de bibliotheek namens de kinderen van wijlen prof. dr. W. A. Enschedé, van 1851—1886 bibliothecaris dezer Universiteit, ten geschenke eene door den heer B. Bueninck alhier fraai uitgevoerde kopie in olieverf van het portret van wijlen hunnen vader, dat vóór den brand de senaatskamer sierde en thans tijdelijk met de overige geredde portretten in de bibliotheek wordt bewaard. Het zeer op prijs gestelde geschenk vond eene plaats in de kamer van den bibliothecaris.

De verschillende catalogi werden geregeld bijgehouden en voortgezet. In het bijzonder werden gecatalogiseerd de boekverzameling van wijlen prof. dr. A. G. van Hamel, die —

zooals reeds in het vorig verslag vermeld — door mevr. de weduwe van Hamel, geb. van Stockum, voor een tijdvak van minstens tien jaren aan de Universiteits-bibliotheek in bruikleen is afgestaan en de verzameling van wijlen mr. H. D. Guyot. Deze laatste is het belangrijkste geschenk, dat in den afgelopen cursus aan de bibliotheek ten deel viel. Het is eene verzameling werken over de geschiedenis van het Fransche Protestantisme en der réfugiés, verzameld door wijlen mr. H. D. Guyot, oud-vice-president der arrondissements-rechtbank te Groningen en overeenkomstig den door dezen schriftelijk nagelaten wensch door den heer H. D. Guyot, gepensionneerd schout bij nacht te 's Gravenhage, aan de bibliotheek ten geschenke gegeven.

Vervolgens komt de zeer uitgebreide verzameling brochures van den in 1902 overleden kerkelijken hoogleeraar dr. J. Reitsma, die thans van de familieleden is ontvangen.

Door den senaat van het Groningsch Studentenkorps „Vindicat atque Polit” werd eene groote collectie Leidsche, Utrechtsche, Amsterdamsche en Delftsche studentenalmakken in bruikleen afgestaan. Tot een groot aantal buitenlandsche Universiteiten en geleerde genootschappen werd door den bibliothecaris het verzoek gericht in eene ruiling te treden van hunne publicaties tegen de hier uitgegeven dissertaties, welk verzoek in vele gevallen met gunstig gevolg werd bekroond. Behalve de hierboven vermelde aanwinsten werd de bibliotheek (vervolgwerken niet mede gerekend) verrijkt met 568 boekwerken, waarvan 297 door aankoop en 271 als geschenk.

Onder de geschenken vallen in het oog eenige belangrijke serieën door wetenschappelijke instellingen of geleerde genootschappen ten geschenke of in ruil gegeven, als van het Musée Guimet te Parijs; van de Seuchenbergische Naturforschende Gesellschaft te Frankfurt a.M.; van de Vlaamsche academie voor taal- en letterkunde te Gent; van het Rockefeller Institute for medical research te New-York; van het U. S. Hygienic Laboratory te Washington; van de Società Asiatica Italiana te Florence.

Onder de aangekochte dienen genoemd te worden: Transactions of the medical Society of Londen; Transactions of the pathological Society of Londen; Arbeiten aus dem Kön. Institut für experimentelle Therapie zu Frankfurt a.M.; Beiträge zur Arbeiterstatistik hrsg. vom Kais. Statistischen Amt zu Berlin; Thomas de Aquino, Opera omnia; Braithwaite, The British moss-flora.

Het aantal bezoekers bedroeg, gedurende den cursus 1907/8, 16670, van wie 2324 de bibliotheek des avonds bezochten. Van het geheele aantal van 16 670 bezoekers waren 10 925 hoogleeraar, student of anderszins aan de Universiteit in betrekking, 1044 niet. De systematische catalogus werd van de 2324 avondbezoekers stonden 1280 tot de Universiteit in betrekking, 1044 niet. De systematische catalogus werd 402 maal geraadpleegd, waarvan 41 maal schriftelijk door personen van elders.

Uitgeleend werden 15 961 boekdeelen, waarvan 1851 naar elders werden verzonden. Het aantal boekwerken, dat in de leeskamer werd geraadpleegd is niet op te geven, daar in deze bibliotheek de bezoekers het groote voorrecht nog hebben van toegang tot de boekerij en vandaar de boeken mogen medenemen naar de leeskamer. Van de handschriften werden 16 hier ter plaatse in de leeskamer gebruikt, terwijl één naar de bibliotheken of archieven elders ter leen werden gezonden. Bovendien werden 14 handschriften van elders ten gebruike ontvangen.

Ziekenhuis. Aangaande het nieuwe ziekenhuis kan over het jaar 1907 het volgende worden medegedeeld.

Het gedenkboek van de stichting en in gebruikneming van het algemeen Provinciaal-, Stads- en Academisch ziekenhuis te Groningen verscheen in 1907 in druk bij de firma P. Noordhoff te Groningen. De sedert 1903 door de heeren mr. J. A. Feith, archivaris, mr. B. ten Bruggen Cate, secretaris van curatoren, J. J. van Nieukerken, architect, prof. dr. C. F. A. Koch, prof. dr. K. F. Wenckebach, prof. dr. G. C. Nijhoff, prof. dr. E. Wiersma verzamelde gegevens werden door den geneesheer-directeur dr. G. van Eysselsteyn, hiertoe uitgenoodigd door de commissie van beheer, geheel omgewerkt en uitgebreid met een door den heer W. La Gro, administrateur, samengesteld overzicht van de exploitatie en administratie, zooals deze zich in eene practijk van vier jaren

hebben ontwikkeld. Talrijke platen en situatietekeningen illustreeren den tekst. Het geheel is een prachtig standaardwerk geworden.

Met ingang van 1 Januari 1907 werd het toezicht op de gebouwen van het ziekenhuis en het geven van technische adviezen opgedragen aan den heer A. J. Sanders, architect, onder wiens toezicht de meest belangrijke van eenige hier nader aan te duiden werken zijn uitgevoerd.

Het terrein van de barak voor besmettelijke ziekten werd geheel van het overige ziekenhuisterrein afgesloten door een ijzeren hekwerk van 2 M. hoogte, bij den hoofdingang der barak voorzien van een dubbel draaihek.

In het kookgebouw werd in de deur van de provisiekamer een loket gemaakt, zoodat deze deur bij het proviandeeren der afdelingen steeds gesloten kan blijven en niemand van het personeel voortaan in de provisiekamer door den magazijnmeester wordt toegelaten.

In de mangelkamer werd een groote ventilatiekap met koker boven den stoommangel aangebracht.

In de geneeskundige afdeling werd op verzoek van den hoogleeraar de donkere kamer door een tussenwand in tweeën gedeeld en een dier gedeelten door een deur met den gang in verbinding gesteld.

Het in beslag nemen van de verdieping van het klassepaviljoen der geneeskundige afdeling, door aldaar gelogeerde verpleegsters, bleek op den duur niet gewenscht. Daarom werd besloten op den ruimen zolder van het administratiegebouw een tiental kamers, elk voor ééne verpleegster af te timmeren, aan welk plan dan ook uitvoering is gegeven.

Met het nemen van maatregelen tegen het grondwater op het ziekenhuisterrein werd voortgegaan. Eindelijk werd door den heer H. E. de Bruyn, oud-hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat te 's Gravenhage, een plan ingediend tot ontwatering van het ziekenhuis.

Verder zou de bij den bouw onder de gebouwen gebrachte zandlaag 10 à 15 c.M. worden afgegraven en vervangen door een laag zand van zoodanige korrelgrootte, dat het in het daaronder gelegen zand aanwezige water niet kan opstijgen.

Door Rijk, provincie en gemeente werd besloten het plan van den heer de Bruyn ten uitvoer te brengen.

Met de uitvoering van het werk werd dan ook direct begonnen.

Eene andere voor het ziekenhuis hoogst belangrijke zaak kwam tevens tot stand, nl. het wijzigen der overeenkomst, gesloten tusschen Rijk, provincie en gemeente. De belangrijkste wijzigingen, in de overeenkomst van 1898 aangebracht, zijn deze: voortaan zal door het Rijk 1/3 worden bijgedragen in de kosten der exploitatie tot een maximum van f 80 000. De kosten van den verpleegdag zullen aan het eind des jaars voortaan gelijkelijk worden berekend voor alle armbesturen binnen en buiten de provincie, alsook voor de ten koste van het Rijk in het belang van het onderwijs opgenomen patiënten. De leden van Gedeputeerde Staten, het lid van het curatorium der Rijksuniversiteit en de klinische hoogleeraar, zitting hebbende in de commissie van beheer over het ziekenhuis, zullen voortaan stemgerechtigd zijn.

Er werd eene nieuwe regeling der exploitatie ontworpen, die door den raad der gemeente Groningen in zijne zitting van 11 Mei 1907 (n°. 8, sub 2°.), door Gedeputeerde Staten van Groningen in hunne zitting van 17 Mei 1907 werd goedgekeurd.

Aan kolen werd gebruikt 2 999 300 K.G., dat is ongeveer 300 waggons, tegen 2 795 150 K.G. over 1906. De verklaring van deze vermeerdering werd gezocht in het gehalte der kolen, die vooral in de laatste maanden veel lei bevatte.

Tanks en filters bleven behoorlijk functionneeren.

Aan leidingwater werd dit jaar verbruikt 75 973 M³. tegen 74 604 M³. in 1906. Het contract met de naamlooze vennootschap „De Groninger waterleiding”, werd door deze opgezegd tegen 1 Januari 1908. De gasrekening bedroeg f 729,12 tegen f 628,10 in het vorig jaar.

De kosten per recept, gereed gemaakt in de apotheek, waren f 0,15⁶⁴, waarvan 8,64 cent aan grondstoffen en 7 cent aan salarissen.

Het aantal verplegenden bedroeg einde van het jaar 5 hoofdverpleegsters, 2 eerste-verpleegsters d. d. verpleegsters, 81 eerste-verpleegsters, verpleegsters en leerling-verpleegsters, 8 verplegers, derhalve geheel dezelfde cijfers als ten vorigen jare.

De examen-commissie, geheel samengesteld als ten vorigen jare, examineerde 13 verpleegsters uit het ziekenhuis, aan wie het diploma voor algemeene ziekenverpleging werd uitgereikt, 10 voor kraamverpleging.

Bovendien 1 uit het verplegingsgesticht te Harlingen, 5 uit het Sint-Antoniusgasthuis te Sneek, 5 uit de R.-K. verpleging te Groningen, 4 uit het Sint-Bonifacius Ziekenhuis te Leeuwarden, 3 uit het Stads-Ziekenhuis te Leeuwarden.

1 Januari 1907 bleven onder behandeling van het vorige jaar 131 mannen en 129 vrouwen. Opgenomen werden 1304 mannen en 1158 vrouwen. Ontslagen werden 1105 mannen

en 1049 vrouwen. Overleden zijn 187 mannen en 103 vrouwen.

Op 1 Januari bleven onder behandeling 143 mannen en 135 vrouwen.

Van de 2722 patiënten werden derhalve 2154, d. i. 79 pct., ontslagen, 290, d. i. 10,6 pct., overleden, terwijl 278 onder behandeling bleven.

Het totaal verpleegdagen was 106 375, zoodat de gemiddelde duur der verpleging 39 dagen per patiënt bedroeg.

De verdeling der patiënten over de afdelingen was als volgt:

AFDEEELING.	Restant 1 Jan. 1907.		Ingekomen.		Totaal.		Ontslagen.		Overleden.		Aanwezig 1 Jan. 1908.	
	M.	V.	M.	V.			M.	V.	M.	V.	M.	V.
Heelkunde	60	47	769	485	829	532	684	446	85	46	60	40
Geneeskunde	40	34	349	198	384	232	267	162	70	35	47	35
Vrouwenclinië	—	28	8	309	8	337	—	301	8	12	—	24
Psychiatrie	19	17	90	106	109	123	76	102	15	3	18	18
Barak	5	3	46	51	51	54	33	38	7	7	11	9
Afdeeling D.	7	—	47	9	54	9	45	—	2	—	7	9
Totalen	131	129	1 304	1 158	1 435	1 287	1 105	1 049	187	103	143	135
	260		2 722		2 722		2 154		290		278	

Ook dit jaar werden aan de 4000 in de exploitatie voor het onderwijs vastgestelde verpleegdagen 10 000 toegevoegd.

Het grootste aantal patiënten werd bereikt op 14 Februari 1907 en bedroeg toen 331, het kleinste aantal was aanwezig op 6 Augustus 1907 ten getale van 224.

Het totaal der uitgaven over 1907 was f 205 024,13½. Omgeslagen over alle patiënten met 106 420 verpleegdagen maakt dit per dag f 1,92⁶⁵.

Aan de arm- en gemeentebesturen, alsmede voor de contractuele onderwijsverpleegdagen werd de kostende prijs berekend, volgens de daarvoor vastgestelde regeling, waarbij rekening gehouden wordt met alle baten van het ziekenhuis (Rijkssubsidie etc.). Deze kostende prijs bedroeg f 1,45 per dag.

Pathologisch laboratorium. Op verzoek van den hoogleeraar werden door de commissie van beheer van het ziekenhuis eenige deuren in het laboratorium verbreed, waardoor het vervoer van patiënten in bed gemakkelijker werd. De donkere kamer is in twee gedeelten gescheiden, één voor klinische, één voor photographische doeleinden. Deze verdeling mag eene groote verbetering genoemd worden.

De collectie Röntgenplaten is, dank zij den van het Groninger Universiteitsfonds genoten steun, zoodanig uitgebreid, dat zij alle verzamelingen in binnen- en buitenland op dit gebied verre overtreft. Zij wordt niet slechts aan het onderzoek der patiënten, maar ook aan het dagelijksch onderwijs dienstbaar gemaakt.

Van de firma Dessauer is ter leen ontvangen een Röntgen-instrumentarium voor sterke stroomen, zooals dat onmisbaar is voor de Röntgendiagnostiek van inwendige organen. Gelden zijn aangevraagd om een dergelijk onmisbaar instrumentarium te kunnen aankopen.

Hoogst noodig zijn eene werkplaats voor den amanuensis en een photographisch atelier. Beide zijn beslist noodzakelijk.

Door den hoogleeraar is in den afgelopen cursus voornamelijk werk gemaakt van de Röntgendiagnostiek, in het bijzonder de stereoscopische Röntgenographie.

Eene inzending op het Internationaal Congres voor geneeskundige Electrolgie en Röntgenologie, in September 1908 te Amsterdam gehouden, heeft groot succes gehad, en

getoond, dat het pathologisch laboratorium van het Groninger ziekenhuis op dit gebied eene eerste plaats inneemt. Gedeeltelijk zijn de kosten hiervan door den hoogleeraar zelf gedragen.

17 Nov. 1907 vergaderde in de collegezaal van dit laboratorium de Nederlandsche Vereeniging voor Electrolgie en Röntgenologie.

Gedurende twee maanden werkte in het laboratorium dr. E. Rautenberg, privaat docent te Königsberg, over het registreren der hartsbeweging bij den mensch.

Vele buitenlanders kwamen dit laboratorium bezoeken.

Chirurgisch laboratorium. De verzameling instrumenten en praeparaten breidt zich geleidelijk uit en verkeert in goeden toestand.

Als belangrijke aanwinst door koop verkregen moet genoemd worden het apparaat tot fulguratie-behandeling van kwaadaardige gezwellen.

Obstetrisch-gynaecologisch laboratorium. In de collegekamer werden gordijnen aangebracht om het lokaal ook overdag donker te kunnen maken voor de demonstratie van photographieën met behulp van de epidiascoop.

De verzameling pathologische praeparaten werd wederom niet onbelangrijk uitgebreid met voorwerpen, bij operatie verkregen, van in de kliniek plaats gevonden hebbende verlossingen afkomstig, ziekelijk misvormde, doode vruchten, placentae, en gezonden door geneeskundigen en vroedvrouwen zoowel in de stad Groningen als daarbuiten.

Eenige nieuwe boek- en plaatwerken werden aangeschaft. De bibliothecaris won het advies in van den hoogleeraar-directeur omtrent den aankoop van een plaatwerk over Röntgen-afbeeldingen, in verband met de verloskunde. Dit advies luidde gunstig.

Zeer wenschelijk wordt geacht het aanschaffen en installeren van een Röntgen-apparaat.

Een der assistenten is met een wetenschappelijk onderzoek bezig over misvormingen bij jonge menschelijke eieren.

Psychiatrisch laboratorium. Het gebouw, waarin dit laboratorium gevestigd is, veel te klein, evenals de collegekamer.

Verdere localiteit voor onderzoek is er niet, zoodat alle instrumenten, die met zorg voor een psychologisch onderzoek zijn opgesteld, telkens vóór de colleges beginnen, moeten worden verwijderd.

Een gevolg daarvan is, dat aan de verzameling niet de noodige zorg kan worden besteed.

Neus-, keel- en oorheelkundig laboratorium. Het onderwijs in de neus-, keel- en oorheelkunde wordt gegeven in enkele vertrekken van het nieuwe ziekenhuis.

De hiervoor beschikbare ruimte is echter beslist onvoldoende. De nieuwbenoemde buitengewoon hoogleeraar heeft slechts de beschikking over drie vertrekken, waarvan twee nog eens niet te allen tijde beschikbaar zijn.

Met het aanleggen van een instrumentarium is een begin gemaakt.

Pathologisch-anatomisch laboratorium. Boven in het gebouw wordt een photographisch atelier met prachtig bovenlicht en donkere kamer gereed gemaakt.

In de sectiezaal wordt eene electrische ventilatie aangebracht.

De electrische verlichting van het museum onderging belangrijke verbetering door het aanbrengen van Philips-lampen.

De meubilering is bij het begin van den cursus gecompleteerd. In de leeskamer werden boekenkasten, in de ruime gangen, kasten voor andere doeleinden geplaatst.

In het museum werd eene vitrine van tamelijk grooten omvang (ijzerconstructie en spiegelglas) voor het opstellen van daarvoor geschikte praeparaten geplaatst.

De catalogus werd verbeterd en aangevuld. Tal van nieuwe praeparaten werden gemaakt en in het museum opgenomen.

Anatomisch laboratorium. Nu er ten gevolge van het in gebruik nemen van enkele lokalen in het oude anatomisch laboratorium door de zoölogie, geen enkel lokaal of vertrek meer beschikbaar is gebleven om te dienen als tijdelijke woning van de vrouwelijke conciërge van het gebouw, kon niet worden voldaan aan het verzoek van het Departement van Waterstaat om direct de aan Waterstaat overgedragen conciërgewoning buiten gebruik te stellen. Totdat de hoogleeraar het nieuwe laboratorium betreft, blijft de conciërgewoning nu in gebruik. Intusschen was het mogelijk door wegbreking van een ander overgedragen lokaal aan het postkantoor een achteruitgang naar de Rytemakersryge te verleenen, waardoor de groote noodzakelijkheid tot directe amovering der conciërgewoning verviel.

Voor het overige werd het oude gebouw behoorlijk onderhouden.

Nu de conciërgewoning nog niet buiten gebruik gesteld is en daarom nog niet kan worden afgebroken, is de tijd ook nog niet gekomen tot vervanging van het tijdelijk houten staketsel, dienende als grensscheiding tusschen het postkantoor en het anatomisch laboratorium door een meer definitieve steenen muur of houten schutting. In elk geval is eene goede stevige afscheiding noodzakelijk.

Het nieuwe gebouw aan den Oostersingel naast het nieuwe pathologisch-anatomisch laboratorium is, wat het gebouw betreft, in den afgeloopen cursus gereed gekomen. Thans is men bezig met den aanleg van de centrale verwarming en het electrisch licht. Tegen de groote vacantie van het volgend jaar hoopt men het nieuwe gebouw, waarvoor intusschen het benodigd meubilair besteld is, in gebruik te kunnen nemen. Daarna kan het rondom gelegen terrein in plantsoen worden herschapen.

Physiologisch laboratorium. In het oude laboratorium werden alle bovenramen in tuimelramen veranderd. Dientengevolge moesten vele glasgordijnen, die bij aanraking als stof in elkaar vielen, geheel vernieuwd worden.

Aangekocht werden een werktuig voor het snijden en een voor het uitpersen van organen, een centrifugaalmachine, een apparaat voor de vergroting van beelden langs photographischen weg en een toestel voor het verkrijgen van electrische stroomen van verschillende intensiteit en voltage uit de centrale.

Een kostbare spirometer werd in de werkplaats van het laboratorium vervaardigd.

Verschillende onderzoekingen werden in het laboratorium

verricht, vooral over methoden van kunstmatige ademhaling, speciaal met het oog op de redding van drenkelingen.

Zoo over den invloed van verschillende stoffen op de phagocytose, over den invloed van Röntgenstralen op bloed en over de verandering van het orgaansap bij het uitpersen met verschillende stoffen.

De hoogleeraar in zenuwziekten aan de Universiteit te Bucharest kwam zich oefenen in de hier uitgewerkte methoden van onderzoek van bloed en andere lichaamsvochten. Bij deze gelegenheid gaf de Rumeensche geleerde in de collegekamer van het laboratorium op verzoek eene les in de methode van onderzoek van het zieke zenuwstelsel. De belangwekkende zeer toegejuichte voordracht werd gehouden in de Fransche taal en bijgewoond door een buitengewoon groot getal studenten benevens doctoren en hoogleeraren der medische faculteit.

Den 5den Mei 1908 had de openbare aanbesteding plaats van den bouw van een nieuw groot physiologisch laboratorium op een vrij terrein aan den Oostersingel, nabij het nieuwe anatomisch laboratorium.

Hygiënisch laboratorium. In den afgeloopen cursus werden op de eerste étage drie lokalen door middel van deuren met elkander in verbindig gebracht. Om het stof uit de vloernaden te weren, is om de werktafels zwaar linoleum gelegd. Deze nu in elkaar loopende lokalen zullen worden aangewezen als privaat laboratorium van den hoogleeraar.

De groote zolderverdieping is geheel in vertrekken, meest met bovenlicht verdeeld. Daar zullen magazijnen en werklokalen voor amanuensis en bediende worden ingericht. Met het oog op deze laatste inrichting moest voor gas- en wateraan- en afvoer zorg worden gedragen. Ruime buisleidingen zijn daarvoor aangebracht. Door deze afscheiding der zolderverdieping heeft de bruikbaarheid van het laboratorium belangrijk gewonnen en is de ruimte thans behoorlijk geworden.

Aangeschaft zijn eene draaibank met toebehooren en een werkkast voor den amanuensis, twee magazijnkasten voor instrumenten, zoomede drie grootere broedapparaten.

De woning van den bediende werd door dezen laatste ontruimd en daarna geheel geveerd en behangen en door den amanuensis betrokken.

Natuurkundig laboratorium. Mede door een extra subsidie is de electrische verlichting van het gebouw voltooid; de aanleg is geheel door eigen personeel geschied.

Het oude, grootendeels vermolmd houten hek, dat achter het gebouw vroeger had gediend tot afsluiting van het terrein, werd, nu daarachter het plantsoen van het nieuw mineralogisch-geologisch instituut was gekomen, weggenomen en niet weer herplaatst.

Thans duiden alleen kleine groene paaltjes met ijzerdraad verbonden de grensscheiding aan. De beide plantsoenen vormen nu een mooi groot plantsoen, een sieraad van dit stads-gedeelte.

Op de bovenste instrumentengalerij is eene nieuwe groote kast geplaatst, waarin minder in gebruik zijnde en verouderde toestellen eene plaats vonden, zoodat in de kasten op de onderste galerijen meer ruimte gekomen is. Ten gevolge van de daardoor noodzakelijk geworden nieuwe schikking wordt een nieuwe catalogus voorbereid.

Aangekocht zijn een galvanometer van Edelmann, standaardmeter van ivoor, meet-microscop van Zeiss, standaardweerstanden, kwikzilverluchtpomp, een platometer, terwijl vervaardigd werden standaardelementen.

In het laboratorium werd eene vergadering gehouden van de wetenschappelijke afdeling van het natuurkundig genootschap.

Verschillende photometrische onderzoekingen werden gedaan, alsmede onderzoekingen over Thomson-effect.

Eindelijk verschillende metingen van de electromotorische kracht van standaardelementen.

Botanisch laboratorium en hortus. In vier lokalen werden electrische lampen en stoppen voor het microscopiseeren aangebracht.

In de machinekamer werd een stroommeter geplaatst. De platen van de accumulatorenbatterij werden geheel vernieuwd. De automatische cellenschakelaar werd geheel uit elkaar gehaald en gereinigd.

Eenige brandslangen en bijbehorende koppelingen werden vervangen door wijderen.

Het gebouw werd van buiten geverfd. Op het herbarium zijn een tweetal kasten voor de houtverzameling geplaatst. Ook werd op de gaanderij de westmuur en de helft van de noordmuur van vaste herbariumkasten voorzien.

De vares van het herbarium werden opnieuw gerangschikt.

Het belangrijk boekwerk Saccardo Sylloge Fungorum omnium Lucusque cognitorum werd door aankoop verkregen.

Een herbarium van ongeveer 500 Javaansche planten werd ten geschenke ontvangen van dr. Ph. van Harreveld, benevens een groot aantal gedroogde vruchten en andere voorwerpen.

Een herbarium van 300 Tunesische planten werd door aankoop verkregen van den heer Pitard.

Het tuinherbarium werd aanzienlijk vermeerderd.

De collectie projectieplaatjes werd door in het laboratorium gemaakte photographieën zeer uitgebreid. Ongeveer 100 plaatjes van Mexico, Lapland enz. werden door aankoop verkregen.

Eene collectie afdrukken van fossiel-bladen in steen van Java werd ten geschenke ontvangen van den heer C. Barends.

Wetenschappelijke bijeenkomsten met studenten in de botanie werden geregeld gehouden.

In den hortus werd in eene der kassen eene nieuwe ketel geplaatst.

Langs de boorden van den vijver werd eene beschoeiing geplaatst.

Een aantal levende planten werd door ruiling en aankoop verkregen.

Het bezoek aan den hortus nam in den afgelopen cursus zeer toe.

Zoölogisch laboratorium. De zolderingen van de hoogleeraarskamer, benevens van de vertrekken voor amanuensis en bediende zijn door bekleeding met een geverfd plafond stof-dicht gemaakt.

Op den zolder zijn 7 vaste kasten aangebracht.

Het meubilair werd met eenige voorwerpen vermeerderd.

Door gebrek aan ruimte is van eenige uitstalling der al-lengs aangroeiende onderwijscollectie geen sprake.

Ten geschenke werden ontvangen: eene collectie sponsen van de firma Mertens & Co. te Amsterdam; eene collectie landslakken van de Philippijnen, aangeboden door de Seuchenburgische Naturforschende Gesellschaft te Frankfurt a/M.; een zeeduivel van de firma A. Hoogendijk jr. te Vlaardingen.

Door aankoop: eene collectie naturalia van het zoölogisch station te Napels; twee serieën modellen van Ziegler te Freiburg i.B.

Zoo spoedig het gebouw voor anatomie geheel ontruimd zal zijn, zal met de inrichting van dit gebouw begonnen kunnen worden voor de zoölogie.

Eerste chemisch laboratorium. Vóór de bijgebouwen van dit laboratorium werden de oude boomen weggenomen. Een ijzeren hek verving het oude houten.

Door het geheele laboratorium werd centrale verwarming aangebracht.

In den kelder werd eene ijskast gemetseld.

In de weegkamer werden nieuwe marmeren weegtafels geplaatst.

Wenschelijk ware de aanschaffing van eene vitrine voor het bewaren van praeparaten.

Het aanbrengen der centrale verwarming en van de elektrische installatie maakt noodzakelijk de aanstelling van een amanuensis, tevens vakman in dergelijke zaken, een mechanicus die ook het glasblazen verstaat.

Verschillende onderzoekingen in het laboratorium werden gedaan. Bijna alle werden in vakbladen gepubliceerd.

Tweede chemisch laboratorium. (Tijdelijk in het militair hospitaal). Uit den aard der zaak werden hier slechts kleine veranderingen aangebracht.

De college-paeparaten zijn voor een deel aangevuld en geëtiquetteerd; ook de aangeschafte boeken en praeparaten zijn in catalogi opgenomen.

Voor de bibliotheek werden verschillende boeken aangekocht. Door de Universiteitsbibliotheek zijn enkele werken in bruikleen gedeponeerd.

Abonnement werd genomen op een aantal elders niet aanwezige tijdschriften.

Mineralogisch-geologisch instituut. Door verhuizing van den tijdelijk in het gebouw gehuisvesten hoogleeraar in de pharmacie, konden de voor dat doel gemaakte kleine veranderingen en wijzigingen worden opgeheven en de vroegere toestand gelukkig weder worden hersteld.

Door aansluiting aan de elektrische centrale der gemeente Groningen, het leggen van nieuwe geleidraden, het aanbrengen van gloeilampen in verschillende lokalen en het vervangen van oude gloeilampen door Tantallampen werd eene groote verbetering gebracht in de verlichting.

De mineralogische en de locale Groninger verzameling werden van doorlopende nummers voorzien.

De verzameling van grondsoorten, afkomstig van boringen in de stad en de provincie Groningen, werd belangrijk, tot meer dan 2000 flesschen uitgebreid, geëtiquetteerd en gerangschikt. Een aantal van profielen dezer boringen in de schaal van 1 : 100 werd in glazen buizen in de locale Groninger verzameling tentoongesteld.

Van dr. Ph. van Harreveld werden eenige mineralen en fossielen uit Java ten geschenke ontvangen, zoo ook van dr. van der Moer en van den hoogleeraar zelve.

Het tweede deel van band I der „Mitteilungen aus dem Mineralogisch-Geologischen Institut der Reichsuniversität zu Groningen” is verschenen en bevat o. a. eene verhandeling „Beiträge zur Geologie der Provinz Groningen”.

Sterrenkundig laboratorium. Noch in het gebouw, noch in het meubilair werden eenige veranderingen aangebracht.

De verzameling en de instrumenten zijn in goeden toestand.

Veel zorg is besteed aan het opstellen en van elektrische verlichting voorzien van het groote nieuwe toestel. De waarnemingen hiermede zijn thans in vollen gang.

Van den heer F. Hesselink te Velp werd een kijker ten geschenke ontvangen.

N°. 17, 18 en 21 van de „Publications of the Astronomical Laboratory at Groningen” zijn verschenen.

De nummers 19 en 20 zijn ter perse.

Pharmaceutisch laboratorium. Het gebouw in de H. W. Mesdagstraat is met den aanvang van den cursus 1907/1908 in gebruik genomen, en voldoet voor tijdelijke inrichting uitnemend. Een der lokalen is voor apotheek ingericht.

Voor behoorlijke bewaring, etiquettering van de verzameling is geregeld zorg gedragen. Verschillende boekwerken zijn aangeschaft. Ook zijn enkele noodzakelijke instrumenten gekocht.

Verschillende wetenschappelijke onderzoekingen, in dit laboratorium verricht, zijn gepubliceerd.

Verzameling van plaatwerken en gipsafgietsels. Deze gipsafgietsels bevinden zich nog steeds in het perceel Lollama.

Ook de schade, door den brand veroorzaakt aan de portefeuilles, is thans hersteld.

Evenals vorige jaren werd weder een aantal boekwerken aangeschaft. Voorloopig werden deze bij de andere in afzonderlijke kasten in de Universiteitsbibliotheek en elders geplaatst.

Bij ingebruikneming van het nieuwe Academiegebouw worden de boeken weder daarheen getransporteerd.

Verzameling wiskundige modellen. Ook in den afgelopen cursus heeft deze verzameling goede diensten bewezen.

Door aankoop zal zij weldra weer op de hoogte worden gebracht, waarop ze vóór den brand stond.

Van mevrouw A. Boole Stoth is ten geschenke ontvangen eene buitengewone fraaie verzameling modellen van doorsneden van regelmatige vierdimensionale cellen.

Verzameling psychologische instrumenten. Met de inrichting der lokalen in het nieuwe Academiegebouw, bestemd voor de psychologie is een begin gemaakt. Evenzoo met eene volledige etiquettering en catalogiseering der verzameling.

Enkele nieuwe instrumenten zijn aangeschaft.

De onderzoekingen over speciale psychologie, op grond eener door den hoogleeraar Heymans in verbinding met den hoogleeraar Wiersma ingestelde enquête worden geregeld voortgezet.

Verzameling oogheelkundige instrumenten en boekwerken. Deze verzameling, ondergebracht in de inrichting voor ooglijders, bevindt zich in zeer goede orde. Daaraan wordt steeds de meeste zorg besteed. Veel verandering kwam daarin dit jaar niet voor. De aanwezige instrumenten werden steeds nauwkeurig nagezien en voortreffelijk onderhouden.

Laboratorium voor physische en chemische diagnostiek. Het laboratorium voor physische en chemische diagnostiek bevindt zich ongeveer in denzelfden toestand als in den vorigen cursus. De verzameling werd uitstekend onderhouden en met eenige kleine voorwerpen vermeerderd.

Verzameling van phonetische instrumenten. De verzameling is geëtiquetteerd en gecatalogiseerd.

Aangeschaft werden o. a. boekwerken over experimenteele phonetiek van het Italiaansch en het Spaansch.

Vereeniging voor hooger landbouwonderwijs te Groningen. Gedurende den afgelopen cursus zijn de volgende wetenschappelijke lezingen vanwege deze vereeniging aan de Rijksuniversiteit te Groningen gehouden:

door den hoogleeraar dr. J. F. van Bemmelen over: „De parasieten onzer huisdieren”;

dr. J. Böeseken over: „De scheikunde der voornaamste landbouwproducten in het bijzonder van beetwortelen en aard-appelen”;

de heer M. G. de Bruin, leeraar aan de Rijksveeartsenij-school te Utrecht, over: 1°. Het herkauwingsmechanismus; 2°. De oorzaken van de groote sterfte der pasgeboren kalveren en de hygiënische maatregelen, welke die sterfte kunnen voorkomen; 3°. De steriliteit en het heerschend verwerpen (vroeggeboorte) bij runderen;

den hoogleeraar dr. F. J. P. van Calker. „De voornaamste bodemsoorten, wat betreft hare wording, samenstelling en eigenschappen met het oog op den daaruit ontstaanden bouwgrond”;

de heer D. F. van Esveld, leeraar aan de Rijksveeartsenij-school te Utrecht, over „Stalhygiëne”;

den hoogleeraar dr. H. Haga, „Het wezen van het licht, Polarisation”;

den hoogleeraar dr. H. J. Hamburger, „Ontsteking en hare beteekenis”;

dr. D. A. de Jong Jzn., directeur van het openbaar slachthuis te Leiden, over „De tuberculose van het vee”;

den hoogleeraar dr. J. W. Moll over „De mutatie”;

dr. A. M. F. H. Philipse over „Algemeene bacteriologie”; dezelfde over „Speciale bacteriologie”;

den hoogleeraar dr. R. A. Reddingius, „Erfelijkheid van ziekten”;

den hoogleeraar mr. W. A. Reiger, 1°. „Vrijhandel en bescherming”, 2°. „Rentestand en pachtprizen”;

den hoogleeraar mr. H. Krabbe, „Belastingrecht”;

dr. B. Sjollem, „De natuurlijke en kunstmatige stikstofbronnen van den landbouw en de stikstofvoeding der landbouwgewassen”.

Het totaal aantal ingeschrevenen was 94.

Het collegegeld bedroeg: *a.* voor de cursussen van 6 uur f 3 per cursus; *b.* voor de cursussen van 9 of 10 uur f 5 per cursus; *c.* voor een aantal cursussen, te zamen 76 uren niet overschrijdende, ter keuze van den toevoerder f 20; *d.* voor alle cursussen te zamen f 30.

Studenten ingeschreven bij den rector magnificus der Rijksuniversiteit alhier hadden, ingevolge de bepaling van art. 183 der Hooger-onderwijswet, zonder betaling tot deze voorlezingen toegang.

De samenstelling van den raad van bestuur onderging ééne verandering, doordat door den academischen senaat in de plaats van den hoogleeraar mr. C. O. Segers als lid werd aangewezen de hoogleeraar mr. P. Pet.

§ 3. GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

A. COLLEGE VAN CURATOREN.

Bij Koninklijk besluit van 23 October 1907 n°. 52 werd dr. C. F. J. Blooker als curator herbenoemd.

Nadat op 21 Augustus 1907 aan mr. J. H. Worst eervol ontslag was verleend als secretaris van het college van cura-

toren, werd door den gemeenteraad in zijne vergadering van 11 September d. a. v. mr. S. van Brakel tot diens opvolger benoemd.

B. ONDERWIJZENDE PERSONEEL.

Senaat. Rector magnificus was de hoogleeraar Sluiter, secretaris van den senaat de hoogleeraar Saltet. Assessoren waren de hoogleeraren Valetton, de Bussy, Houwing en Rotgans.

Het voorzitterschap en het secretariaat der faculteiten werd bekleed: in die der godgeleerdheid door de hoogleeraren Bruining en de Bussy; in die der rechtsgeleerdheid door de hoogleeraren van Embden en Struycken; in die der geneeskunde door de hoogleeraren Pel en Ruitinga; in die der wis- en natuurkunde door de hoogleeraren Sluiter en Holleman; in die der letteren en wijsbegeerte door de hoogleeraren Kuiper en Elhorst.

Hoogleeraren en lectoren. Op 10 September 1907 droeg de rector magnificus Rotgans de rectorale waardigheid over op den hoogleeraar Sluiter, nadat hij op de gebruikelijke wijze in het openbaar verslag had gegeven van de lotgevallen der universiteit gedurende den cursus 1906/1907.

Ter vervulling van de vacature ontstaan door het eervol ontslag aan den hoogleeraar Kan, benoemde de gemeenteraad bij besluit van 11 September 1907 tot gewoon hoogleeraar dr. Eug. Dubois, tot dusver buitengewoon hoogleeraar, en

mr. S. R. Steinmetz, die op 20 Januari 1908 zijn ambt aanvaardde met het uitspreken van eene rede, getiteld: „De beteekenis der Volkenkunde voor de studie van Mensch en Maatschappij”.

In de plaats van den overleden hoogleeraar Bakhuis Roozeboom benoemde de gemeenteraad op 25 September 1907 dr. A. Smits, die op 9 December d. a. v. zijn ambt aanvaardde met het uitspreken eener rede over: „De chemie in hare oude en nieuwe banen”.

De hoogleeraar Scholten, op 26 Juni 1907 benoemd tot opvolger van dr. Max Conrat, aanvaardde op 7 October 1907 zijn ambt met eene rede, getiteld: „De waarde van het Romeinsche recht”.

Op 9 October 1907 benoemde de gemeenteraad tot buitengewoon hoogleeraar dr. J. C. H. de Meijere, die op 27 Januari 1908 zijn ambt aanvaardde met het uitspreken eener rede over: „De studie der insecten-biologie”.

Op 8 Januari 1908 hield de rector magnificus Sluiter ter gelegenheid van den dies natalis eene rede over: „Het experiment in dienst der morphologie”.

Op 1 April 1908 benoemde de gemeenteraad tot buitengewoon hoogleeraar den lector dr. Schoorl. Deze aanvaardde

zijn ambt op 1 Juni 1908 met het uitspreken eener rede, getiteld: „De plaats der analytische scheikunde in onze samenleving”.

De hoogleeraar Boer werd ontheven van het onderwijs in Sanskrit, en dit vak werd opgedragen aan den in de vergadering van den gemeenteraad van 10 Juni 1908 benoemden lector B. Faddegon.

In dezelfde vergadering werd ook de heer J. J. van Laar benoemd tot lector; aan hem werd opgedragen het onderwijs in enkele deelen der hoogere wiskunde ten dienste van chemici en biologen.

Wegens ongesteldheid van den hoogleeraar Kuhn werd het onderwijs in de door hem gedoceerde vakken verdeeld tusschen de hoogleeraren Straub en Treub, de prosectoren Fokke Meursing en dr. Schoo, en den assistent dr. J. G. Olivier.

Assistenten. Als assistenten waren werkzaam: bij het physiologisch laboratorium dr. C. F. Bosch en P. C. v. d. Stadt; bij het pathologisch anatomisch laboratorium dr. J. G. Olivier en A. E. Sitsen; bij het ziektenkundig laboratorium F. A. Steensma, S. P. Swart en C. Schippers; bij het laboratorium voor de gezondheidsleer dr. J. J. van Loghem, later vervangen door dr. C. S. Stokvis; bij het heekkundig laboratorium A. Kritzler; bij het oogheekkundig laboratorium W. M. de Vries; bij het anatomisch laboratorium T. Wieberdink, G. F. Gaarenstroom, mej. H. J. van Egmond en J. J. Spittuler; bij het natuurkundig laboratorium dr. Ph.

Kohnstamm, W. L. Nolke en A. Kolkmeijer; bij den hortus botanicus Th. J. Stomps; bij het zoölogisch laboratorium dr. J. E. W. Ihle en A. B. Droogleever Fortuyn; bij het scheikundig laboratorium (anorg. afd.) J. J. van Laar (op 10 Juni 1908 benoemd tot lector), dr. E. H. Buchner, dr. Ada Prins, F. E. C. Scheffer en J. P. Wuite (organ. en pharm. afd.) J. J. Polak, dr. C. P. J. Eeuwers, later vervangen door S. van Dorssen, mej. A. van Lohuizen en mej. C. van Driel, later vervangen door mej. A. Giltay; bij de model-apotheek K. A. Holm.

Privaat docenten. Als privaats docenten werden toegelaten: in de faculteit der rechtsgeleerdheid Ch. Miseroy en F. van der Goes; in de faculteit der geneeskunde dr. J. Graanboom, John E. Grevers, dr. D. Mc. Gillavry, later: in de faculteit der geneeskunde dr. N. van Rijnberk, dr. J. v. Deventer, dr. J. Graanboom, John E. Grevers, dr. L. J. J. Muskens, dr. M. A. Mendes de Leon, dr. C. B. Tilanus, dr. A. Aletrino, dr. H. Timmer, W. M. de Vries, A. J. P. van den Broek, H. R. J. G. Brongersma, dr. G. A. M. van Waijenburg, Th. Hammes, dr. J. J. van Loghem en dr. D. M. van Londen; in de faculteit der wis- en natuurkunde dr. L. Th. Reicher, dr. J. J. Blanksma, G. Mannoury, dr. R. Steger, dr. J. G. Rutgers en dr. J. E. W. Ihle; in de faculteit der letteren en wijsbegeerte dr. J. J. A. A. Frantzen, dr. A. A. Fokker, dr. J. W. Beck, dr. J. H. Gunning Wzn., dr. W. v. d. Gaaf, J. D. Wijnkoop, Jac. Hartog, dr. Ph. Kohnstamm.

C. OMVANG VAN HET ONDERWIJS.

TABEL der op de Series Lectionum aangekondigde en der gegeven lessen.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.
				Ja.	Neen.		
Faculteit der godgeleerdheid.							
A. Bruining.	Encyclopaedie der godgeleerdheid.	2	4		Neen.	Overzicht van de takken, waarin de theologische wetenschap in den loop der negentiende eeuw zich heeft gesplitst; met aanwijzing van den stand der groote vraagstukken op het gebied van elk van deze.	
	Geschiedenis der leer aangaande God.	3	5		Neen.	De ontwikkeling der speculatieve godsleer in het oude en midden-eeuwsche Christendom. De hoofdstroomingen in de wijsgeerige godsleer heden ten dage.	
	Geschiedenis der Christelijke leerstellingen.	2	3		Neen.	De vorming van het Luthersche en het Gereformeerde dogma in het tijdperk van de Hervorming tot respectievelijk 1584 en 1619.	
H. J. Elhorst.	Verklaring der historische boeken van het Oude Testament.	2	6	Ja.		Capita selecta.	
	Verklaring der poëtische en profetische boeken van het Oude Testament.	1	10	Ja.		Jesaja VI; Daniël XI; Jeremia IX, LIX.	
	Geschiedenis der Israëlietische letterkunde.	2	6		Neen.	Hexateuch; Amos; Hozea; geschiedenis van den tekst.	
D. E. J. Völter.	Uitlegging der Evangelies.	2	14			Uitgekozen hoofdstukken uit Mattheus en Johannes.	
	Uitlegging der Brieven van Paulus.	1	5			De Brief van Paulus aan de Romeinen, cap. I—VII.	
	Nieuw Testamentische letterkunde.	2	14			Het ontstaan van den canon van het Nieuwe Testament. Inleiding in de 4 Evangelies.	
S. Cramer.	a. Algemeene geschiedenis van het Christendom.	2	13		Neen.	Onderzoek naar den ontwikkelingsgang van het Protestantisme.	
	b. Dissenter-geschiedenis.	1	3		Neen.	Geschiedenis van het Christendom in de eerste helft der 19de eeuw. De denkbeelden van Tröltzsch over de Dissenters en hunne historische betekenis.	
	c. Hermeneutiek van het Nieuwe Testament.	2	4	Ja.		Theorie en exegese van het Evangelie van Johannes, Brief aan de Filip-pensen.	
I. J. de Bussy.	Godsdienst-wijsbegeerte.	1½	12		Neen.	Inleiding. Geschiedenis „Geloof”.	
						Oorsprong en ontwikkeling van den godsdienst.	
	Zedenkunde.	3	5		Neen.	Wereldbeschouwing en godsdienstig geloof. Inleiding. Ontleding van de zedelijke beoordeeling. Oorsprong van de zedelijke beoordeeling. Persoonlijk. Zedelijk leven.	
W. Brandt.	Algemeene geschiedenis der godsdiensten.	2	5		Neen.	De ontwikkeling der godsdienstige voorstellingen bij de zoogenaamde natuurvolken en bij verschillende beschaafde volken der oudheid.	
	Geschiedenis van een bijzonderen godsdienst.	1	5		Neen.	Het Parsisme.	
	Geschiedenis van den godsdienst der Israëlieten.	2	8			De Godsvoorstelling van het Israëlietische volk en die van de profeten der achtste eeuw.	
J. W. Pont.	Dogmatiek.	2	5	Ja.		Christologie, verzoeningsleer, leer der rechtvaardiging.	
	Symboliek.	1	6	Ja.		Leer der praedestinatie in de Hervormde en Luthersche Kerk.	
	Bijbelsche theologie.	1	4	Ja.		De naenilische profeten.	
	Luthersche kerkgeschiedenis.	1	6	Ja.		De oudste kerkagenda, de oudste gezangboeken, de gemeente te Woerden.	
J. V. de Groot.	Sociologie.	2	25			—	
Faculteit der geneeskunde.							
T. Place.	Specieele physiologie.	5	100			Voedingsverrichtingen.	
	Algemeene physiologie.	2	100			Physiologie der cel en van het protoplasma. Zenuwstelsel (ruggemerg). Zintuigen (gezicht).	
C. H. Kuhn.	Algemeene pathologische anatomie.	4 en 2	60		Neen.	Degeneraties. Ontsteking. Tumoren.	
	Specieele	2	50		Neen.	Demonstraties.	
	Specieele	2	100		Neen.	Ziekten van hart, vaten en longen.	
	Obducties	2	50	Ja.		—	
	Obductie-techniek.	1½	60		Neen.	—	
	Cursus microscopie.	3	60		Neen.	Pathologische anatomische histologie.	
	Specieele pathologische anatomie.	1½	100		Neen.	Demonstraties.	
	Cursus obductie-techniek.	5	9 × 8	Ja.		Practische oefeningen.	
							Privatissima; 8 uren per week, in logica en ethica, in groepen aan ruim 80 studenten.
							Voor de Kerstvacantie. Na de Kerstvacantie.
						Voor de Kerstvacantie 4 uur, na de Kerstvacantie 2 uur, gegeven door prof. Straub. Gegeven door Fokke Meursing vóór de Kerstvacantie. Gegeven door Fokke Meursing na de Kerstvacantie. Gegeven door dr. Schoo. „ „ Fokke Meursing. „ „ J. G. Olivier. „ „ dr. Schoo. „ „ Fokke Meursing (tot Paaschvacantie).	

Voor de Kerstvacantie 4 uur, na de Kerstvacantie 2 uur, gegeven door prof. Straub.
Gegeven door Fokke Meursing vóór de Kerstvacantie.
Gegeven door Fokke Meursing na de Kerstvacantie.
Gegeven door dr. Schoo.
" " Fokke Meursing.
" " J. G. Olivier.
" " dr. Schoo.
" " Fokke Meursing (tot Paaschvacantie).

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.
				Ja.	Neen.		
P. K. Pel.	Medische kliniek.	4	80—100	Ja.		Ziekten van het circulatie-, digestie- en respiratie-apparaat, van het systemum uropoieticum van het zenuwstelsel, stofwisselingen en infectie-ziekten, kinderziekten.	
	Medische kliniek.	2½	100—120	Ja.		Wat zich voordeed.	
	Cliniek der acute infectieziekten.	1	80	Ja.		Wat zich voordeed.	
	Physische diagnostiek voor meergevorderden.	3	40—50	Ja.		Wat zich voordeed.	
J. Rotgans.	Propaedeutische heelkundige kliniek.	2	100	Ja.		Algemeene heelkunde.	
	Heelkundige kliniek voor euderen.	1	30	Ja.		Bijzondere heelkunde.	
	Heelkundige polieliniek.	2	60—120	Ja.		Voorkomende gevallen.	
	Operatieve heelkunde.	1	50—100	Neen.		Operatiën in cadavere: urgente chirurgie; algemeene operatieve chirurgie.	Behandeling der patiënten zoover noodig door dr. v. Campen.
	Operatiën in vivo.	6—10	0—20	Neen.		Voorkomende gevallen.	
	Oefeningen in operatiën in cadavere.	6	groepen van 10 semi- artsen			Typische operatiën aan hoofd, extremiteiten, buik, enz.	Geleid door dr. Kritzler.
M. Straub.	Oogheelkundige methoden van onderzoek.	's winters 1 's zomers 2	50		Neen.	—	
	Oogheelkundige kliniek.	2 × 1½ uur	20	Ja.		Demonstratie: bespreking van ziektegevallen.	
H. Treub.	Obstetrisch-gynaecologische kliniek.	3	80		Neen.	Demonstratie van patiënten.	
	Zwangeren-onderzoek.	1	20	Ja.		—	Bovendien 4 uur door den assis- tent.
	Operatieve verloskunde.	1	20	Ja.		—	Idem.
	Gynaecologische polieliniek.	3	10	Ja.		Onderzoek en behandeling van loopende patiënten.	
	Theoretische verloskunde.	1	100	Neen.		Capita selecta.	
	Gynaecologische en verloskundige operaties, zoo dikwijls noodig.						
R. H. Saltet.	Algemeene bacteriologie.	2 (1)	40	Neen.		Morphologie, physiologie der bacteriën, grondslagen der desinfectieeler.	(1) Vóór de Kerstvacantie.
	Gezondheidsleer.	3 (1) en 1	60	Neen.		Statistiek, bodem, lucht, water, voedingsmiddelen, cholera, typhus, gele koorts, malaria, alcoholvraagstuk, bestrijding van besmettelijke ziekten, vaccinatie en desinfectie.	
	Practische oefeningen in de bacteriologie.	2 (2) en 4	74	Neen.		Overenten en het oefenen in microscopie der bacteriën. Demonstratie van microscopische praeparaten.	(2) 2 extra cursussen.
	Practische oefeningen in hygiënische onderzoekingsmethoden.	2 en 4 (2)	72	—		Onderzoek van water, melk, bier, lucht, ontsmettingsmiddelen, zoowel met behulp van scheikunde als van bacteriologische methoden.	
C. Winkler.	Neurologie.	2	80—100	Som- wilen. Zelden.		Algemeen overzicht. Methodiek van het onderzoek van zenuwpatiënten, ziekten van ruggemerg en hersenen.	
	Cliniek voor zenuwziekten.	1	100—120	Altijd. Zelden.		Wat zich voordoet.	
	Polieliniek voor zenuwziekten.	3	60—80			Wat zich voordoet.	
	Psycho-pathologie en therapie.	2	100			Overzicht, methoden van onderzoek. Acute psychosen. Chronische psychosen. Speciaal nadruk op verschillende vormen der primaire demensie.	
	Anatomie van het centraal zenuwstelsel voor klinische behoeften.	1	40	—		Projectie en bespreking van doorsneden bij geringe vergrooting.	Dit was een college voor hen die er belang in stelden.
L. Bolk.	Systematische anatomie.	4	120	Ja.		Algemeene anatomie. Algemeene myologie. Algemeene en bijzondere arthrologie. Urogenitaalsysteem.	
	Ontogenie.	1	80	Neen.		Algemeene ontwikkelingsleer. Bevruchting. Blastomerie. Kiembladvorming. Eerste organogenese.	
	Topographische anatomie.	2	100	Ja.		Topographie van borst, buik en andere ledematen.	
O. Lanz.	Algemeene heelkunde.	2	50	Ja.	Neen.	Wondbehandeling. Narcose. Chirurgie. Tuberculose. Gezwollen. Herniologie.	
	Heelkundige kliniek.	2	50			Voorkomende gevallen.	
	„ polieliniek.	2	40			„ „	
	Typische operaties.	2	50—60	Neen.		„ „	
P. Ruitinga.	Algemeene pathologie.	4	120	Neen.		Indeeling. Leer van den dood. Algemeene aetiologie.	
	Pharmaco-dynamie.	2, na de Kerstvacantie	40 à 50	Neen.		—	
	Propaedeutisch medische kliniek.	1 3	60	Ja.		Demonstratie van patiënten.	
J. van Rees.	Weefselleer.	5 (voor Kerstmis)	70	Neen.		Cellen, weefsels, organen.	1 uur met projectie.
	Zintuigenleer.	1 voor Paschen	60	Neen.		Zintuigen, neurononleer, pro en contra.	Met projectie.
	Capita selecta biologie.	1 na Paschen	70	Ja.	—	Het biologisch Opperwezen.	Gedeeltelijk met projectie.
	Cursus in microscopie (eerste en tweede jaar).	10 à 12 tot Paschen	100	Ja.	—	Cellen, weefsels, organen.	In 2 × 4 groepen (met projectie voor Kerstmis)
	Herhalingscursus (tweede jaar).	4 na Paschen	50	Ja.		Voornaamste organen.	

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.
				Ja.	Neen.		
S. Mendes da Costa.	Pathologie en therapie der huidziekten.	1	—		Neen.	Algemeene dermatologie. Erytheem. Dermatitis. Eczeem.	Maar er wordt geen gebruik van gemaakt. Verminderd bezoek door gelijk- tijdig college chirurgie.
	Demonstratie van patiënten voor groepen van studenten.	1	50	Ja.	Neen.	—	
	Venereologie.	1	60		Neen.	Syphilis.	
	Demonstratie van patiënten.	1	30		Neen.	—	
J. K. A. Wertheim Salomonson.	College: periphere zenuwziekten.	1	1ste en 2de kwart. ± 50		Neen.	Theorie en kliniek der periphere zenuwziekten.	
	Cliniek der zenuwziekten.	1	3de en 4de kwart. ± 50		Neen.	Cliniek der functioneele en organische zenuwziekten.	
	College over Röntgen-stralen etc.	6 à 7×2 uur in het geheel	± 10		Neen.	Röntgenstralen. Radium, etc.	
	College over degeneratie.	12×1 uur in het geheel	± 30		Neen.	Degeneratie en degeneratieve toestanden vooral in verband met misdaden.	
	Policliniek voor zenuwziekten.	4×2 uur	4 à 5	Ja		Wat voorkomt.	
H. Burger.	College.	1	70		Neen.	Theoretische neusheelkunde en klinische demonstraties van keel-, neus- en oorziekten.	Groepen van 10.
	Cursus.	2×2	later 30	Ja.		Onderzoekingsmethoden.	
	Clinische demonstratie.	1×3	10 5	Ja.		„ (practisch).	
J. de Bruin (lector).	Cliniek der inwendige kinderziekten.	2 uur p. w. vóór de Kerst- vac. 1 uur na de Kerstvac.	40	Ja.		Ziekten van het spijsverteringskanaal, van het circulatie- en respiratie-appa- raat, algemeene ziekten, bloedziekten enz.	
	Policliniek der inwendige kinderziekten.	1 uur p. w. nade Kerst- vacantie	8		Neen.	Verschillende ziekten van kinderen, meer in het bijzonder voedingsstoornissen van zuigelingen.	Van de gelegenheid tot respon- deeren wordt dikwijls door de studenten geen gebruik gemaakt.
	Theoretisch college over voedingsstoornissen bij den zuigeling.	1 uur p. w. vóór de Kerst- vacantie.	15		Neen.	Ziekten van het spijsverterings-apparaat bij den zuigeling.	
	Theoretisch college en demonstratie betreffende vaccinatie.	in het geheel 3 uren na de Paaschvac.	30		Neen.	Theorie en practijk der vaccinatie.	
N. van Rijnberk (privaat docent).	Practische oogheelkunde.	6 à 7	groepen van twee telkens 14 dagen	Ja.		Onderzoek en behandeling van lijders aan oogziekten en ooggebreken (poli- cliniék).	
D. A. Mendes de Leon (privaat docent).	Operatieve verloskunde.	2	4	Ja.		Pathologische therapie van de baring. Verloskundige oefeningen op het phantoom.	
	Gynaecologische diagnostiek.	2	2	Ja.		Onderzoek van gynaecologische patiënten.	
C. B. Tilanus (privaat docent).	Orthopedische polycliniek.	2	2	Ja.		Voorkomende gevallen.	
J. Graanboom (privaat docent).	Policliniek voor kinderziekten.	2	2	Ja.		Demonstratie van patiënten.	
J. E. Grevers (privaat docent).	Tandheelkunde.	2×1 à 1½ u.	15—20	—		Vóór de Kerstvacantie. Ontwikkelingsgeschiedenis der tanden. Anatomie, histologie. Dentitie (1ste en 2de). Anomalieën der tanden, anomalieën van het gebit. Pathologie: caries der tanden. Na de Kerstvacantie. Voortzetting pathologie der tanden. Ziekten van het tandvleesch enz. Cursus in tand-extractie.	
A. Aletrino (privaat docent).	Crimineele anthropologie.	1	30		Neen.	Theorieën der crimineele anthropologie. Suggestie en misdaad. Vagebondage. Celstraf en elmira reformatory. Afwijkingen in het geslachtsleven.	
H. Timmer (privaat docent).	Orthopedische chirurgie.	1 uur college en 6 uren polikliniek voor enkele toegankelijk	volgensdelijst 18	Ja.		Kinder-paralyse, klompvoet, platvoet, genu vulgum, coxitis, spondylitis, gipsverbanden, orthopedische operaties, difformiteiten na gewrichtsfrac- tures.	
D. Max Gillavry (privaat docent).	—	1	—	—		Urgente chirurgie; luxaties van de bovenste extremiteit; ziekten van den mond.	
W. M. de Vries (privaat docent).	Pathologische anatomie der oogziekten werd niet gegeven, wegens gemis van toehoorders. Oogspiegelcursus voor meergevorderden telkens vier lesuren voor eene groep van drie of vier studenten werd geregeld bezocht.						

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.
				Ja.	Neen.		
A. J. P. van den Broek (privaat docent).	Capita selecta Anatomiae humanae.	3	20		Neen.	Anatomie van het centraal zenuwstelsel	
H. R. G. J. Brongersma (privaat docent).	Policlinische demonstratie en cursus in urologische diagnostiek.	3	4	Ja.		Algemeene diagnostiek der ziekten der urinewegen met demonstratie van patiënten.	
L. J. J. Muskens (privaat docent).	Onderzoek van organische zenuwziekten.	11,30-1 uur	Steeds 6, hoogs ens 7 toehoorders in groepen van het 2de semester	Ja.		Epilepsie en verwante aandoeningen; locale hersenziekten, ruggemergziekten.	
	Capita selecta over epilepsie in dezen cursus	2 lesuren in het geheel van 8—9.30	20		Neen.	—	
G. A. M. van Waijenburg (privaat-docent).	Kinder-psychologie.	1½ uur in Februari, Maart, April	55		Neen.	Ontwikkeling van den kindergeest. Geheugen. Spel.	
J. J. van Loghem.	Bacteriologische en haematologische onderzoekingsmethoden.	2	10	Ja.		Diagnostische dierproeven en bereidingswijzen van bijzondere voedingsbodems; bloedonderzoek.	
Th. Hammes (privaat docent).	Practische oefeningen.	Onbepaald.	—	Ja.		Narcose.	
D. M. van Londen (privaat docent).	Onderzoek van zenuwziekten.	2 à 3	3 cursussen ieder van 20 toehoorders	Ja.		Capita selecta.	
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>							
P. Zeeman.	Kristallographische optica.	1	7	Ja.		Voortplanting platte golven. Ellipsoiden voor de stralen en de golven. Indicatrix. Onderzoek in evenwijdig en convergent gepolariseerd licht. Teekenbepaling. Dispersie-verschijnselen.	
	Capita selecta uit de theorie van het licht.	1	15 à 20	Ja.		Elasticiteits-theorie, troebele media, natuur van het licht, stralingswetten, inleiding tot de electronen-theorie.	
Hk. de Vries.	Hoogere algebra, 1ste gedeelte.	3	30	Ja.		Determinanten. Irrationale getallen. Kettingbreuken. Complexe grootheden. Hoogere machtsvergelijkingen.	
	Differentiaal- en integraal-rekening, 2de gedeelte.	2	50	Ja.		Meetkundige toepassingen der functies van ééne veranderlijke. Functies van meer dan ééne veranderlijke. Meetkundige toepassingen. Beginselen der integraal-rekening.	
	Beschrijvende meetkunde, 1ste gedeelte.	2	15	Ja.		Theorie der verschillende projectie-methoden. Beginselen der projectieve meetkunde.	
	Beschrijvende meetkunde, 2de gedeelte.	2	20	Ja.		Doorsnijdingskrommen van kegels en cylinders. De bikwadratische ruimtekrommen van de 1ste soort. Hyperboloiden en paraboloiden. De bikwadratische ruimtekrommen van de 2de soort. Niet ontwikkelbare regelvlakken, in het bijzonder het kubische.	
	Differentiaal-vergelijkingen, 1ste gedeelte.	2	30	Ja.		Vergelijkingen van de 1ste orde. Lineaire-vergelijkingen, in het bijzonder die van de 2de orde. Singuliere oplossingen en integralen. Meetkundige toepassingen. Integratie door reeksen.	
	Integraal-rekening en functie-theorie.	2	20	Ja.		Dubbele en meervoudige integralen. Elliptische functies. Functies van een complexe veranderlijke.	
	—	—	—	—	—	—	
J. D. v. d. Waals.	Mathematische behandeling der statische electriciteit.	2	15	Ja.		Theorema van Green. Inductie. Theorie der beelden. Rolfuncties. Theorema van Schwarz.	
	Theorie van een binair-stelsel.	1	15	Ja.		Loop der p- en der q-lijnen en der potentiaallijnen. Realisentare en verborgen plooi punten en plooi puntlijnen.	
	—	1	25	Ja.		Mechanische warmtetheorie.	
D. J. Korteweg.	Behandeling van het hoofdstuk „electriciteit” voor candidaten in wis- en natuurkunde en scheikunde.	2	30	Ja.		Electrische verschuiving en kracht. Condensatoren. Magnetische inductie en kracht. Electrische stroomen en inductie-vraagstukken.	
	Experimenteele physica voor doctorandi.	Onbepaald.	—			—	
	Analytische meetkunde (eerste cursus).	2	23	Ja.		Analytische meetkunde van het platte vlak.	
	Analytische meetkunde (tweede cursus).	2	20	Ja.		Analytische meetkunde van het platte vlak (voortzetting) en der ruimte.	
	Analytische meetkunde (derde cursus).	1	12	Ja.		Analytische meetkunde ruimte (voortzetting). Brandpunten en rechte lijnen. Raaklijnen en normalen. Homogene coördinaten. Plücker'sche betrekkingen. Kinematica; algemeene beginselen der dynamica.	
	Mechanica (eerste cursus).	2	8	Ja.		Dynamica van materiele stelsels (voortzetting). Stootkrachten. Rollende beweging. Beginselen van Hamilton en de kleinste werking; karakteristieke functie; kleine schommelingen om een evenwichtstoestand.	
	Mechanica (derde cursus).	2	7	Ja.		Algemeene theorie en toepassing op statistiek en waarnemingswetenschappen; methode der kleinste kwadraten.	
	Waarschijnlijkheidsrekening.	1	16	Ja.			

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.
				Ja.	Neen.		
Hugo de Vries.	Algemeene plantkunde. Capita selecta. Microscopie. Microscopie voor candidaten.	3 1 5 × 3 5	150 20 5 × 20 8		Neen. Neen.	Weefselleer en systematiek. Cryptogamen. Weefsels en cellen. Verschillende onderwerpen.	
A. Smits.	Anorganische experimenteele chemie. Phasenleer.	3 1	150 —		Neen. Neen.	Populaire algemeene chemie en anorganische chemie. Heterogene evenwichten.	
A. F. Holleman.	Algemeene organische chemie. Responsie-college organische chemie. Candidaten-college. Practicum voor eerstbeginnenden. Practicum voor meergevorderden.	3 1 1 8 Dagelijks van 9—5, Zaterd. 9—12	150 100 10 25 15		Neen. Ja. Ja. Ja. Ja.	Inleiding. Classificatie. Overzicht der organische verbindingen. Theoretische hoofdstukken ingeschakeld. Uitsluitend voor medische en pharmaceutische studenten. Nadere toelichtin- gen tot de belangrijke hoofdstukken. Theoretische en experimenteele behandeling van de substituties in de ben- zolkern. Behandeling van andere capita selecta in den vorm van voordrachten door de studenten te houden, met critiek en debat. Eenvoudige practische oefeningen voor candidaten in de faculteit der wis- en natuurkunde. Bereiding van organische praeparaten; oefeningen in verschillende methoden van onderzoek. Bewerking van proefschriften.	
R. Sissingh.	Experimenteele natuurkunde. Experimenteele natuurkunde. Responsie- en repetitie-college. Natuurkundig practicum.	4 1 4 middagen p. week ieder van 4 uur	120—150 60 —	Ja. Ja. —		Mechanica; warmte; moleculaire krachten: geluid. Als boven. Natuurkundige metingen en waarnemingen.	Gedurende eenige achtereenvol- gende weken tusschen Kerst- en Paaschvacantie. Twee middagen voor aanstaande candidaten in de physica-mathe- matici, twee voor aanstaande candidaten in de chemie.
Ed. Verschaffelt.	Plantenphysiologie. Practische oefeningen in de anatomie en physiologie der planten voor meergevorderden. Pharmacognosie voor studenten in de pharmacie. Responsie-college voor dezelfden. Practische oefeningen voor dezelfden. Pharmacognosie voor studenten in de geneeskunde. Voordrachten over botanische literatuur door candidaten plant- en dierkunde.	1 Dagelijks 2 1 2 × 3 1 Een avond in de maand	10 6 30 10 30 100 9		Neen. Neen.	Capita selecta. 2de gedeelte van den drie-jarigen cursus. (Polycarpicae tot Terebinthinae). Anatomie der besproken simplicia. Eenige belangrijke geneesmiddelen.	
C. Ph. Sluiter.	Vergelijkende anatomie. Parasitologie. Capita selecta (seminarium). Practische cursus voor medici. Practische cursus voor biologen, 1ste en 2de jaar. Practische cursus voor 3de-jaars biologen en candidaten.	3 1 1 2 × 2 2 × 2 Onbepaald	80 40 10 40 16 10		Neen. Neen. Ja. Ja. Ja. Ja.	Integument, skelet, zenuwstelsel en zintuigen. Parasieten van den mensch en eenige huisdieren. Verschillende onderwerpen uit embryologie en anatomie. Het praepareeren van verschillende dieren. Het praepareeren van verschillende dieren. Microscopisch en anatomisch onderzoek.	
Max Weber.	Capita selecta.	1	10	Ja.		Bouw, voorkomen en ontwikkeling van placoidorganen en andere huidverbee- ningen. Bouw en ontwikkeling van tanden en tandstelsel, waaraan verbonden de phy- logenie der proboscidea. Aard en voorkomen van het hermaphroditisme.	
J. E. M. Ihle (privaat docent).	Anatomie en sipteuratiek der overtebraten. Inleiding tot de practische oefeningen.	1 1	45 5		Neen. Neen.	Protozoa, coelenterata, vermes. Echinodermata, tunicata.	Voor biologen van het 3de studie- jaar.
J. G. Rutgers (privaat docent).	Wiskunde.	1	6	—	—	Theorie der Bessel'sche functies.	
A. Steger (privaat docent).	Technische chemie.	1 —	4 4	—	Neen.	Beetwortelsuikerfabricage. Glasindustrie.	In aansluiting aan de lessen wer- den twee excursies gehouden, een naar de suikerfabriek de Bruyn te Zevenbergen en een naar de glasfabrieken Jeekel en C ^o . te Leerdam.
J. J. Blanksma (privaat docent).	Organische chemie.	1	4		Neen.	Onderzoekingen op organisch chemisch gebied van de laatste jaren.	
G. Mannoury (privaat docent).	Pangeometrie.	1	3	—	—	Het meetkundig maatbegrip in het algemeen. Het projectieve vlak. De Rie- mannsche meetkunde. Historisch overzicht van de parallellentheorie. De Lobatchefsky'sche meetkunde.	
J. J. van Laar (privaat docent).	Mathematische chemie.	1	5		Neen.	Electro-chemie, voornamelijk de diffusie van electrolyten, de vloeistofketens, de galvanische elementen, de gasketens en de theorie der gemengde elec- troden.	
L. Th. Reicher (privaat docent).	Onderzoek van voedings- en genotmiddelen.	1	—	—	—	—	Met het oog op het aantal toe- hoorders, die er voor in aan- merking komen, wordtdit college om de 2 jaar gegeven en is het in den afgelopen cursus niet gegeven.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.
				Ja.	Neen.		
A. H. W. Aten (lector).	Electro-chemie.	1	4			Theorie der stroomgeleiding; polarisatie; accumulatoren; reductie en oxydatie.	
N. Schoorl (lector).	Pharmaceutische scheikunde. Analytische scheikunde. Analytische scheikunde. Chemie der levensmiddelen. Onderzoek van urine. Dagelijksch practicum.	2 1 1 1 1 v. 's morgens 9 tot 's middags 5.	30 6 15 —	Ja. Ja. Ja. Ja.	Neen.	Organische geneesmiddelen (aromatische, hydrocyclische, teterocyclische). Anorganisch: quat. reacties; gezichtsanalyse; titreermethode. Organisch: qual. reacties. Zuivelproducten; lucht; water; meelpraeparaten; alcoholische dranken. Urine-onderzoek.	Behalve Zaterdags.
	Micro-chemie.	6	14			Vóór de Kerstvacantie: optische kristallonomie; domia analyses der anorganische bosen.	
P. van der Wielen (lector).	Voor pharmaceutische studenten: Bereiding en onderzoek van geneesmiddelen. Practicum. Voor medische studenten: Het voorschrijven en het bereiden van geneesmiddelen. Practische cursus.	3 30 1 10	30 7 40 7	Ja. Ja.	Neen.	De grondstoffen, de praeparaten der 4de uitgave der Nederlandsche Pharmacopea, hunne bereiding en onderzoek. De vette en vluchtige oliën, onderzoek en bereiding. Wetgeving; pharmacopie; eigenschappen der geneesmiddelen voor zoover bij de bereiding van belang. Gereedmaken van recepten. Theoretische behandeling.	
J. C. H. de Meijere.	Nuttige en schadelijke insecten.	2	9			Diptera. Coleoptera.	
Eug. Dubois.	Mineralogie en kristallographie. Geologie. Palaeontologie. Physische geographie.	2 2 2 2		Ja. Neen. Neen. Neen.	Neen.	Algemeene mineralogie; kristallographie; systematiek der niet-silicaten. Algemeene geologie. Algemeene inleiding. Tertiaire en pleistocene vertebraten. Kosmische en psysische toestand der aarde. Geophysia s. str.	College palaeontologie werd eerst na de Kerstvacantie gegeven.
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>							
I. M. J. Valetón.	1. Oude geschiedenis. 2. Romeinsche antiquiteiten. 3. Grieksche antiquiteiten. 4. Capita selecta der oude geschiedenis en antiquiteiten voor candidaten.	3 2 2 2	10 10 10 2	 Ja.	Neen. Neen. Neen.	Geschiedenis van Rome na Sulla's tijd. Ambtenaren. Ontwikkeling van Athene tot na Solon. Leven en werken van Xenophon; tweede helft van den Peloponnesischen oorlog; lezing van inscripties.	
H. T. Karsten.	Latijn voor aanstaande candidaten. Latijn voor doctorandi. Historia literaria. Epigraphie en palaeographie.	4 2 1 1	12 2 2 2	Ja. Ja. Ja. Ja.		Cicero pro Milone. Tacitus Ann. lib. III. Horatius, Satirae, Odae passim, Catullus. Plautus, Pseudolus, Propertius, lib. IV. Eerste periode tot en met Cato; lezing der fragmenten. Lezing van inscriptiën en van handschriften.	
J. te Winkel.	Nederlandsche letterkunde. Nederlandsche taal. Schrijvers der 17de eeuw. Middel-nederlandsch.	2 2 1 2	12 28 28 28	 Ja.	Neen. Neen. Neen.	De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letteren van 1665 tot 1710. Kenmerking en beoordeeling der oudere en nieuwere wetenschappelijke werken over de Nederlandsche taal. Verklaring van Vondels poëzie vóór 1614. Verklaring van Maerlants roman van „Torec”.	
K. Kuiper.	College voor niet-candidaten. College voor candidaten. Philologische behandeling van Grieksche schrijvers. College voor candidaten palaeographie. „ „ „ epigraphie. „ „ „ Grieksche letterkunde. Algemeen college voor studenten uit alle faculteiten.	4 2 2 1 1	14 3 2 3 60—70	Ja. Ja. Ja. Ja. Neen. Neen.	Neen.	Lectuur en verklaring van Herodotus II en VI. Euripides' Hippolytus, Plato, Charmides. Sophocles „Electra”. Grieksche metriek. Bespreking van scripties der candidaten. Lectuur van Grieksche handschriften. Lectuur van Grieksche opschriften. De Grieksche historie van den Romeinschen keizerstijd. Lectuur en vertaling van Euripides' „Bacchanten”.	Gedeeltelijk in het Latijn, gedeeltelijk in het Hollandsch. idem. idem. idem. In het Hollandsch.
R. C. Boer.	Sanskrit. Middel-hoogduitsch. Gothisch. Oud-noorsch.	3 2½ 4 3	4 7 24 10	Ja. Ja. Ja. Ja.	Neen. Neen.	Spraakkunst naar Stenzler. Lezing van stukken uit Lanmans' Reader. ½ uur voortzetting Walther von der Vogelweide. 2 uur prologomena op eene lezing van Kudrún. Iste jaar. Algemeene inleiding klankleer volgens Braune. 2de jaar. Vormleer volgens Braune. 1ste en 2de jaar. Gemeenschappelijk: Lezing van stukken uit Wulfila. Iste jaar spraakkunst. Lezing der Hansua-thórisage en der Egils saga. 2de jaar. Eddaliederen en Heldensagen.	
H. Brugmans.	Algemeene geschiedenis. Algemeene geschiedenis.	2 2	30 30	 Neen.	Neen.	Geschiedenis der Middeleeuwen van 476 tot 1096. De periode der Revolutie en van Napoleon van 1795 tot 1810.	

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.
				Ja.	Neen.		
H. J. Elhorst.	Algemeene geschiedenis.	2	30		Neen.	De negentiende eeuw enz., 1849 tot 1871. Bij de beide laatste lessen werd de geschiedenis van Nederland uitvoerig be- handeld.	De eerste helft van den cursus algemeene psychologie de tweede taalpsychologie. Met referaten van de deelnemers en vrije bespreking.
	Historische methode en critiek.	2	5	Ja.		Theoretische uiteenzetting der hoofdzaken. Practische toepassing daarvan op de oudste geschiedenis van Amsterdam.	
	Hebreeuwsche taal.	3	6	Ja.		Grammatica en lezing van het Oude Testament.	
	Israëlietische oudheden.	3	6		Neen.	Palestina en zijne bewoners. Rechtspraak. Begrafenis- en rouwgebruiken. Hei- lige tijden en handelingen.	
T. J. de Boer.	Grieksch-Romeinsche filosofie.	1	25		Neen.	Socrates—Plato.	
	Nieuwe filosofie.	1	25		Neen.	Descartes—Spinoza.	
	Psychologie.	2	30		Neen.	a. Algemeene psychologie.	
	—	—	20	—		b. Taal-psychologie.	
S. R. Steinmetz.	Psychologische oefeningen en proeven.	1	18	Ja.		Geheugen en associatie.	
	Plato's <i>Politeia</i> .	1	12	Ja.		—	
	Volkenkunde.	2	40		Neen.	Doel en methode der volkenkunde; afstamming van den mensch; oerwoon- plaats van den mensch; ouderdom van den mensch op aarde; de rassen; rassen en volkspsychologie; de rasmenging; de anthropo-zoölogie; de zelf- moord bij de natuurvolken; classificatie der volken; verdwijnen der natuur- volken; eenige lagere volken.	
	Politische geographie.	2	16		Neen.	Bespreking van Ratzels Politische geographie.	
J. Six.	Grieksche en Romeinsche kunstgeschiedenis.	2	7		Neen.	Laat-Grieksche, Italiaansche en Romeinsche kunst.	
	Nederlandsche kunstgeschiedenis.	1	3		Neen.	De Nederlandsche kunst in de 15de en 16de eeuw.	
J. J. A. A. Frantzen (privaat docent).	Hoogduitsche letterkunde.	1	50		Neen.	Hedendaagsche literaire stroomingen.	
	Hoogduitsche taal.	1	31	Ja.		Oud-germaansch en Oud-hoogduitsch.	
	Nieuw-hoogduitsch.	2	35	Ja.		Vertaling, spraakkunst, lectuur en phonetiek.	
J. D. Wijnkoop (privaat docent).	Nieuw-Hebreeuwsch.	—	—	—		Door langdurige ongesteldheid dit jaar verhinderd het college te geven.	
J. H. Gunning Wzn. (privaat docent).	Algemeene paedagogiek en didactiek.	1	25		Neen.	—	
	Het kind in de verschillende tijdperken zijner ontwikkeling.	1	25		Neen.	—	
	Lectuur van J. Locke: <i>Some thoughts on education</i> .	1	15	Ja.		—	
W. van der Gaaf (privaat do- cent).	Angelsaksisch.	1	15	Ja.		Inleiding tot de klankleer. Lezing van stukken uit „Cook's First Book in Old- English”.	
	Klankgeschiedenis.	1	15		Neen.	Ontwikkeling van het Engelsche klankstelsel.	
	Middel-engelsch.	1	15	Ja.		Inleiding tot de spraakkunst. Lezing van een gedeelte van „Genesis and Exodus” (Midden-engelsch gedicht).	
	Nieuw Engelsch. Spraakkunst etc.	1	30	Ja.		Enkele onderdeelen der grammatica en der phonetiek.	
	Vertaling Nederlandsch-Engelsch.	1	30	Ja.		Vertaling en bespreking van stukken Nederlandsch-Engelsch.	
	Idioom.	1	30	Ja.		Paraphrase van gedichten en naar aanleiding daarvan behandeling van idioom, synoniemen enz.	
P. Kohnstamm (privaat docent).	Theorie der kennis.	1½ uur.	5	Ja.		Lezing en bespreking van: Hymans Gesetze und Elemente des wissenschaft- lichen Denkens.	
B. Faddegon (privaat docent).	Indische godsdienstgeschiedenis.	2	4		Neen.	Inleiding. (Aanteekeningen over land- en volkenkunde, chronologie en dynas- tieke geschiedenis van Indië.) Hoofdstuk I. Het <i>Samkhya</i> 3 stelsel. (Hiervan alleen nog besproken: <i>Samkhya</i> -denkbeelden in de <i>Upanisad</i> .)	
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>							
J. F. Houwing.	Burgerlijk recht.	2	± 50	Ja.		Bezit. (Begrip: verkrijging en verlies; bescherming).	
	Procesrecht.	2	± 50	Ja.		Algemeene verbintenissenleer.	
	Procesrecht.	1	± 40	Ja.		Hoofdbeginselen, gang der procedure in eersten aanleg.	
	Procesrecht.	1	± 15	Ja.		Bespreking van jurisprudentie met meergevorderden.	
D. van Embden.	Beginselen der staathuishoudkunde.	3	40 à 50	Ja.		Prijsvorming. Ruilmiddelen. Inkomenvorming. Consumtie. Algemeene in- leiding.	
	Capita selecta.	1	10	Ja.		Het waardevraagstuk.	
	Statistiek.	1	5		Neen.	Geschiedenis der statistiek. Bevolkingsstatistiek.	

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.
				Ja.	Neen.		
G. A. van Hamel.	1. Strafrecht. Algemeene leerstukken.	2	30	Ja.		Geschiedkundige ontwikkeling van het Nederlandsch strafrecht; de leer van de werking der Strafwet; de leer der wederrechtelijkheid van het delict. De delicten van artt. 177—235 Wetboek van Strafrecht. Algemeene beginselen van de Nederlandsche strafvordering: algemeene bepalingen; het voorbereidend onderzoek; het proces in eersten aanleg. Nieuwere stroomingen in de rechtsphilosophie; de psychologie van het rechtsbewustzijn; dit laatste in verband met de klassieke en de nieuwere richting in het strafrecht.	Eén uur per week is bijzonderlijk bestemd voor responsie en gedachtenwisseling.
	2. Strafrecht. Speciale delicten.	2	40	Ja.			
	3. Strafprocesrecht.	2	35	Ja.			
	4. Wijsbegeerte van het recht.	1	20		Neen.		
D. Josephus Jitta.	Handelsrecht.	3	35	Ja.		Handels- en verkeerspapieren. Wisselrecht. Andere papieren luidende op eene geldsom. Goederenpapieren. Dienstverrichtingspapieren. Kanspapieren. De Faillissementswet, met bijzonderen nadruk op het materieele. Faillietenrecht. Internationaal zeerecht als deel van het internationaal privaatsrecht. Rechts-toestand van schepen. Eigendom, bevoorrechte schulden in scheepspandrecht. Reederij en aansprakelijkheid van den reeder voor de handelingen van den schipper. Aanvaringen. Hulp en bergloon. Pogingen aangewend om internationale eenheid van recht te verkrijgen over deze onderwerpen.	
	Faillietenrecht.	1	35	Ja.			
	Internationaal privaatsrecht.	1	30	Ja.			
Ch. Miseroy (privaat docent).	Gaf dezen cursus geen college.					—	
F. van der Goes (privaat docent).	Het loonstelsel (eerste jaar).	1	15	—	—	Overzicht der waarde en der meerwaarde-theorie. Absolute en relatieve meerwaarde. De gevaren van het loonstelsel. (Oeconomische en historische beschouwingen over de sociale verzekering.) De kapitaals-accumulatie en het loonstelsel. De betrekkelijke overbevolking. Het industriele reserveleger. De werkloosheid. Het pauperisme. De burgerlijke bevolkingsleer. (Malthusianisme en Nieuw-Malthusianisme.)	
A. A. H. Struycken.	Nederlandsch Staatsrecht.	3	60	Ja.		Macht der Koningin. Ministerieele verantwoordelijkheid. Algemeene maatregelen van bestuur. Provinciale wet. Vergaderingen der Provinciale Staten. Griffier. Bevoegdheid der Provinciale Staten. Autonomie en zelfbestuur. Verordenende bevoegdheid.	
	Algemeen Staatsrecht.	1	7	Ja.		Geschiedenis en idee der volksvertegenwoordiging tot de 15de eeuw.	
	Administratief recht.	2				Verhouding van wetgeving en bestuur, en van bestuur en rechtspraak. Publiekrechtelijke verordeningen. De overeenkomst in het publiek recht. Concessie. Retributie. Ambtenaarsverhouding.	
	Volkenrecht.	1	11	Ja.		Algemeen karakter van het positieve ook leenrecht. Bronnen. Rechtspraak. Dwangmiddelen. Verhouding tot het nationale recht.	
P. Scholten.	Encyclopaedie.	2				Overzicht der wijsgeerige stelsels. Recht en moraal. Rechtsidee en positief recht. Verschijningsvormen van het positieve recht: abstract-concreet, algemeen-bijzonder, rechter en wet, objectief-subjectief (intertemporaal recht.)	
	Instituten van het Romeinsch recht.	4	37	Ja.		Inleiding. Personen-zakenrecht. Algemeene deel van het verbintenissenrecht.	
	—	1	30	Ja.		Casusposities.	

D. AANTAL DER STUDENTEN EN DOOR HEN BETAALDE COLLEGE GELDEN.

Ingeschreven waren.	Studenten.	Tegen betaling van	Opbrengst.
Voor alle lessen	591 291 62	f 200 100 <i>nihil</i>	f 118 200 29 100 <i>nihil</i>
Totaal	994	—	f 147 300
Voor enkele lessen	4 personen 3 „ 6 „ 3 „ 29 „ 7 „ 14 „	f 120 90 60 45 30 30 15	f 480 270 360 135 870 210 210
Totaal	66 personen	—	f 2 535
Algemeen totaal	1060	—	f 149 835

Door 14 laboranten werd bovendien f 600 betaald.

Aan examengelden werd door 197 studenten f 9850 en door 1 student f 10 betaald, te zamen f 9860.

Naar de faculteiten en de verschillende studie jaren waren de studenten als volgt verdeeld:

V O O R.	In de faculteit der					Totaal.	Totaal in 1906/1907.
	Godge- leerdheid.	Rechtsge- leerdheid.	Genees- kunde.	Wis- en natuur- kunde.	Letteren en wijs- begeerte.		
alle lessen den 1sten keer.	5	44 (7)	77 (6)	37 (9)	20 (9)	183 (31)	177 (33)
„ „ „ 2den „	4	37 (9)	75 (7)	38 (13)	13 (3)	167 (32)	182 (32)
„ „ „ 3den „	6 (1)	29 (4)	70 (8)	37 (11)	15 (4)	157 (28)	151 (25)
„ „ „ 4den „	7	22 (1)	69 (8)	26 (11)	6 (1)	130 (21)	125 (17)
„ „ „ 5den „	1	8 (1)	73 (5)	16 (3)	1 (1)	99 (10)	100 (11)
„ „ „ 6den „	—	4	71 (5)	7 (1)	1 (1)	83 (7)	82 (11)
„ „ „ 7den „	—	3	59 (7)	9 (2)	—	71 (9)	51 (6)
„ „ „ 8sten „	—	2	22 (3)	2 (1)	—	26 (4)	34 (2)
„ „ „ 9den „	—	—	9	—	—	9	15
„ „ „ 10den „	—	—	6	—	—	6	7
„ „ „ 11den „	—	—	2	—	—	2	4
„ „ „ 12den „	—	—	1	—	—	1	1
Enz.	—	—	10	—	—	10	20
Totaal	23 (1)	149 (22)	544 (49)	172 (51)	56 (19)	944 (142)	949 (137)
4 lessen	—	4	—	—	—	4	1
3 „	—	—	1 (1)	1	1	3 (1)	3
2 „	—	2 (1)	—	2 (2)	2 (2)	6 (5)	8 (3)
1 les	1	6 (3)	2 (1)	11 (1)	9 (5)	29 (10)	40 (9)
1 halve les.	—	—	3 (1)	5	6 (3)	14 (4)	26 (5)
2 „ lessen	—	1	1	—	5 (2)	7 (2)	—
3 „ „	—	—	—	—	3 (1)	3 (1)	—
Algemeen totaal	24 (1)	162 (26)	551 (52)	191 (54)	82 (32)	1010 (165)	1027 (154)

Het aantal vrouwelijke studenten is tusschen haakjes geplaatst.

E. UITKOMSTEN VAN HET ONDERWIJS.

1. ALGEMEEN OORDEEL.

De uitkomsten van het onderwijs gaven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

2. UITSLAG DER EXAMENS EN PROMOTIEN.

De uitslag der examens en promotiën blijkt uit de volgende tabellen.

E X A M E N S.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Opmerkingen.
<i>Faculteit der Godgeleerdheid.</i>				
Examen in de Hebreeuwsche taal en Israëlitische oudheden	6	5	1	2 cum laude.
Candidaatsexamen:				
1ste gedeelte	7	7	—	
2de „	8	4	4	
Doctoraal-examen	—	—	—	
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>				
Candidaats-examens:				
a. Rechts- en Staatswetenschap	28	18	10	
b. Hedendaagsch Romeinsch-Hollandsch recht . .	—	—	—	
Doctoraal-examens:				
Rechtswetenschap 1ste gedeelte	39	21	18	
2de gedeelte	34	25	9	
Staatswetenschap 1ste gedeelte	2	2	—	
2de gedeelte	2	—	2	
Hedendaagsch Romeinsch-Hollandsch recht:				
1ste gedeelte	—	—	—	
2de gedeelte	—	—	—	
<i>Faculteit der geneeskunde.</i>				
Candidaats-examens geneeskunde, heekunde en verloskunde.	40	35	5	2 cum laude.
Doctoraal-examens:				
a. Geneeskunde.	43	36	7	
b. Heekunde	—	—	—	
c. Verloskunde	—	—	—	
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>				
Examens bedoeld in art. 86 wet H. O.	—	—	—	
Propaedeutische examens voor medicij.	30	22	8	
Candidaats-examens:				
a. Wis- en sterrenkunde	—	—	—	
b. Wis- en natuurkunde	10	10	—	1 cum laude.
c. Scheikunde	5	5	—	1 „ „

E X A M E N S.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Opmerkingen.
d. Aard- en Delfstoffen 1ste gedeelte.	1	1	—	1 cum laude.
2de gedeelte	1	1	—	
e. Plant- en dierkunde	2	2	—	
f. Artsenijbereidkunde	—	—	—	
Doctoraal-examens:				
a. Wis- en sterrenkunde	—	—	—	2 cum laude.
b. { Wis- en natuurkunde a.	4	4	—	
{ Wis- en natuurkunde b.	—	—	—	
c. Scheikunde	3	3	—	
d. Aard- en delfstoffen	—	—	—	
e. Plant- en dierkunde	—	—	—	
f. Artsenijbereidkunde	1	1	—	
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>				
Examens bedoeld in art. 135 wet H. O.	3	2	1	
Candidaats-examens:				
a. Klassieke letterkunde	5	5	—	1 cum laude
b. Semietische letterkunde	—	—	—	
c. Nederlandsche letterkunde	8	6	2	
d. Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen- Archipel	—	—	—	
e. Wijsbegeerte	1	1	—	
Doctoraal-examens:				
a. Klassieke letterkunde	4	3	1	1 cum laude.
b. Semietische letterkunde	—	—	—	
c. Nederlandsche letterkunde,	5	3	2	
d. Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel	—	—	—	
e. Wijsbegeerte	—	—	—	
<i>Vereenigde faculteiten der rechtsgeleerdheid, letteren en wijsbegeerte.</i>				
Aanvullings-examens bedoeld in art. 92, tweede lid, wet H. O.	—	—	—	
Totaal	292	222	70	11 cum laude.

Uit bovenstaande tabel blijkt, dat van de geëxamineerden 76 pct. slaagden.

P R O M O T I E N.	Getal.	Publiek.	Privaat.	Afgewezen.	Opmerkingen
<i>Faculteit der godgeleerdheid.</i>					
Godgeleerdheid	1	—	1	—	
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>					
Rechtswetenschap	24	1	23	—	
Staatswetenschap	3	2	1	—	2 cum laude.
Hedendaagsch Romeinsch-Hollandsch recht	—	—	—	—	
<i>Faculteit der geneeskunde.</i>					
Geneeskunde	11	10	1	—	1 idem.
Heelkunde	—	—	—	—	
Verloskunde	—	—	—	—	
<i>Faculteit der wis- en natuurkunde.</i>					
Wis- en sterrenkunde.	—	—	—	—	
Wis- en natuurkunde.	5	5	—	—	1 idem.
Scheikunde.	3	3	—	—	
Aard- en delfstofkunde	—	—	—	—	
Plant- en dierkunde	4	4	—	—	1 idem.
Artsenijbereidkunde	—	—	—	—	
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>					
Klassieke letterkunde	2	2	—	—	2 idem.
Semietische letterkunde	—	—	—	—	
Nederlandsche letterkunde	3	1	2	—	2 idem.
Taal en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel	—	—	—	—	
Wijsbegeerte	—	—	—	—	
Totaal	56	28	28	—	9 idem.

OPGAVE van hen die een doctoraat verwierven met vermelding van de data der promotiën en de titels der proefschriften.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

DOCTOREN IN DE GODGELEERDHEID.

T. P. Sevensma, 10 Juli 1908. De Ark Gods. Het oud-Israëlietische heiligdom (166). (1)

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

DOCTOREN IN DE RECHTSGELEERDHEID.

T. H. Fokker, 19 September 1907. Bijdrage tot de internationaal gelijkvormige regeling der scheepsvoorrechten (190).
R. J. M. Verheijen, 24 September 1907. Stellingen.
N. Groenewegen, 1 October 1907. Winstbepaling in het vennootschapsrecht (106).
F. R. J. Dubois, 15 October 1907. Stellingen.
J. C. Jager, 11 December 1907. Stellingen.
J. H. P. M. v. d. Grinten, 12 December 1907. Stellingen.
W. J. Berger, 17 December 1907. Stellingen.

M. I. Prins,	17 December 1907.	Stellingen.
W. J. A. J. Duynstee,	11 Februari 1908.	Stellingen.
W. L. A. de Neeff,	10 Maart 1908.	Stellingen.
mej. E. Kehrler,	12 Maart 1908.	Stellingen.
mej. J. C. van Leyden,	7 April 1908.	Stellingen.
A. Schwartz,	8 April 1908.	Stellingen.
H. O. Feith,	3 Juni 1908.	Stellingen.
F. M. H. Quaedvlieg,	3 Juni 1908.	Stellingen.
W. H. E. van der Borch van Verwolde,	3 Juni 1908.	Stellingen.
H. J. H. Batta,	24 Juni 1908.	Stellingen.
B. R. de Rooy van Zuidewijn,	25 Juni 1908.	Stellingen.
F. L. J. van Haaren,	30 Juni 1908.	Stellingen.
A. Barendsen,	1 Juli 1908.	Stellingen.
A. A. van der Veen,	1 Juli 1908.	Stellingen.
P. J. M. van Sonsbeeck,	9 Juli 1908.	Stellingen.
N. W. Posthumus,	9 Juli 1908.	Stellingen.
J. J. Keizer,	10 Juli 1908.	Stellingen.

DOCTOREN IN DE STAATSWETENSCHAP.

mr. S. van Brakel, (cum laude).	1 Juli 1908.	De Hollandsche handelscompagnieën der zeventiende eeuw (189).
M. N. W. Posthumus, (cum laude).	9 Juli 1908.	De geschiedenis van de Leidsche lakenindustrie (452).
mr. N. Muller,	10 Juli 1908.	Biographisch actiologisch onderzoek over recidive bijmisdrijven tegen den eigendom (530).

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

DOCTOREN IN DE GENEESKUNDE.

O. J. Wijnhausen,	30 September 1907.	Morphologisch bloedonderzoek aan het ziekbed (132).
mej. M. F. Valetton,	12 December 1907.	De mergscheede-ontwikkeling aan de vezels van den nervus octavus binnen het centrale zenuwstelsel (56).
J. Kwast,	14 Januari 1908.	Eene beschrijving van Moriori-bekkens (102).
J. W. R. Koch,	28 Januari 1908.	Bijdrage tot de anthropologie der bewoners van Zuidwest Nieuw-Guinea, benevens uitkomsten van lichaamsmetingen verricht bij Javanen, Sumatranen, Baliërs en Sasaks (44).
M. B. Oerlemans,	25 Februari 1908.	Over perforatie (80).
F. R. J. Sonnen,	31 Maart 1908.	Bijdrage tot de kennis van de verspreiding van smetstoffen in Amsterdam (143).
A. Binnerts,	7 April 1908.	Over localisatie van functies in het cerebellum (152).
J. G. Sleswijk, (cum laude).	7 April 1908.	Over de oorzaken der phagocytose en over wezen, oorsprong en werking der opsoninen (155).
J. M. Wentzel,	6 Mei 1908.	Over iridocyclitis (65).
L. Wentink,	2 Juni 1908.	Bijdrage tot de kennis der bijziendheid (84).
L. S. Hannema,	30 Juni 1908.	Onderzoekingen over opsoninen (118).

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

DOCTOREN IN DE WIS- EN NATUURKUNDE.

J. A. Barrou, (cum laude).	9 October 1907.	Bijdrage tot de theorie der configuraties (128).
J. Wolff,	15 Januari 1908.	Dynamen beschouwd als duale vectoren (154).
H. C. Schamhardt,	16 Juni 1908.	Isothermen van mengsels van benzol en aether (92).
G. van Rij,	26 Juni 1908.	Schijnassociatie ter verklaring van de verschillen tusschen de uitkomsten van het experiment en de toestandsvergelijking van van der Waals (107).
C. Dorsman,	26 Juni 1908.	Isothermen van mengsels van zoutzuur en koolzuur (80).

DOCTOREN IN DE SCHEIKUNDE.

B. G. Eggink,	12 December 1907.	De smeltlijnen van bismuth-chloor en bismuth-broom (81).
J. E. v. d. Arend,	24 Juni 1907.	Over de nitratie van totuolen van ortho- en para-chloortoluol (71).
mej. Ada Prins,	10 Juli 1908.	Vloeiende mengkristallen bij binaire stelsels (126).

DOCTOREN IN DE PLANT- EN DIERKUNDE.

Th. Valetton,	22 November	1907.	Bijdrage tot de kennis van de kieming der rijst (83).
J. A. Lodewijks,	23 Maart	1908.	Vegetatieve vermenigvuldiging van oenothera's (113).
A. R. Schouten, (cum laude).	4 Mei	1908.	Mutabiliteit en variabiliteit (196).
L. F. de Beaufort,	9 Juli	1908.	De zwemblaas der malacopteryg II (132).

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

DOCTOREN IN DE KLASSIEKE LETTEREN.

L. J. Hillesum, (cum laude).	10 Juli	1908.	De imperfecti et aoristi usu Thucydides (124).
J. C. P. Smits, (cum laude).	10 Juli	1908.	De fontibus e quibus resab Heliogabalo et Alexandro severo gestae colliguntur (147).

DOCTOREN IN DE NEDERLANDSCHE LETTEREN

J. Gunnink,	28 Januari	1908.	Het dialect van Kampen en omstreken (254).
C. F. Hofker, (cum laude).	9 Juli	1908.	De Fostbroedrasaga (141).
mej. S. Hofker, (cum laude).	9 Juli	1908.	De taal van Melis Stoke (100).

F. STUDENTENGEZELSCHAPPEN.

De studentengezelschappen „Bis Repetita Placent” (Medisch Dispuutgezelschap), „Luctor et Emergo” (Pharmaceutisch Studentengezelschap), „Harting” (Natuurphilosophische Studentenvereniging), hielden hunne geregelde bijeenkomsten. Verschillende hoogleeraren, lectoren en privaats docenten toonden hunne belangstelling door vergaderingen bij te wonen.

De vereeniging „Secties voor wetenschappelijke arbeid” hield eenige vergaderingen, waar de hoogleeraar Oswald, uit Leipzig, de hoogleeraar Ehrlich, uit Frankfort, en de heer Calmette, uit Lille, eene lezing hielden.

G. PRIJSVRAGEN.

Op de door de faculteiten der rechtsgeleerdheid en der geneeskunde uitgeschreven prijsvragen kwamen geene antwoorden in.

Op 1 Mei 1908 werden de volgende prijsvragen uitgeschreven:

Faculteit der godgeleerdheid.

De faculteit verlangt eene oordeelkundige beschouwing over de empirische godsdienst-psychologie. (James, Starbuck, enz.)

Faculteit der wis- en natuurkunde.

De faculteit wenscht onderzoekingen te zien ingesteld naar

het voorkomen en zoo mogelijk naar de ontwikkeling der abdominaalporiën bij crocodilia en chelonia.

Faculteit der letteren.

Instituatur disputatio de Horatii Odis l. III, 1—6, ea ratione ut opiniones, quae inde a Mommseno (Act. Soc. Reg. Borussiae, a 1889, p. 50 sq, cf. Mnemosyne XXVI, p. 125 sqq) usque ad Petrum Corrsenum (Nov Ann. ant. class., a 1907, p. 582 sqq.) cum de singularum partium tum de universa Odarum significatione prolatae sunt, critice examinentur (cf. Loeschhorn, Wo. für Klass. Phil., a 1907, p. 909 sq; Fr. Krappel, der Zyklus der Hor. Römeroden, Progr. in Kaiserlautern, 1903 et 1904, alii) et ipsius scriptoris interpretatio ostendatur.

H. HULPMIDDELEN VOOR HET ONDERWIJS.

Bibliotheek. De gebouwen eischten eenige hoognoodige verbeteringen. Het nieuwe boekenhuis werd van kapgordijnen voorzien.

In het voorgebouw werden de studiezaal en de leeszaal nieuw geschilderd, het plafond van de leeszaal werd afgeschilderd.

Behalve de geregelde jaarlijksche aankopen van baron Rosenthal voor de Bibliotheca Rosenthalia, dienen onder de schenkingen vermeld te worden die van de bibliotheek der opgeheven schutterij, groote partijen juridische boeken van mr. J. Hingst en van den hoogleeraar G. A. van Hamel, geneeskundige en anthropologische werken van dr. J. Sasse Az. en

een elftal handschriften van H. J. Schimmel, door zijne weduwe afgestaan.

Met de vorming van den grooten alphabetischen catalogus is een begin gemaakt.

Het aantal bezoekers bedroeg 63 159, het grootste aantal per dag was 285.

Uitgeleend en geraadpleegd werden 19 296 en 126 894 boeken, 111 en 1431 handschriften en 1140 en 452 kaarten.

De verschillende laboratoria en verzamelingen bevinden zich in goeden staat en geven geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

TWEDE HOOFDSTUK.

§ 4. VAN DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

A. COLLEGE VAN CURATOREN.

De samenstelling van het college van curatoren bleef onveranderd.

Bij Koninklijk besluit van 21 September 1907 n°. 56 werd mr. L. H. W. Regout als curator herbenoemd.

B. ONDERWIJZENDE PERSONEEL.

Senaat. Op 30 September 1907 droeg de rector magnificus dr. S. Hoogewerff het rectoraat over aan den hoogleeraar S. G. Everts, na het uitspreken eener rede, handelende over de lotgevallen der Technische Hoogeschool van de oprichting in 1905 af.

Secretaris van den senaat was de hoogleeraar I. Franco. Assessoren waren de hoogleeraren dr. J. Cardinaal, W. K. Behrens, J. F. Klinkhamer, J. A. Snijders C.Jzn. en S. J. Vermaes.

Voorzitters en secretarissen der afdeelingen waren:

1°. van de afdeeling der algemeene wetenschappen: de hoogleeraren dr. J. Cardinaal en dr. L. H. Siertsema;

2°. van de afdeeling der weg- en waterbouwkunde: de hoogleeraren W. K. Behrens en H. J. Heuvelink;

3°. van de afdeeling der bouwkunde: de hoogleeraren J. F. Klinkhamer en A. W. M. Odé jr.;

4°. van de afdeeling der werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en electro-techniek: de hoogleeraren J. A. Snijders C.Jzn. en L. A. van Roijen;

5°. van de afdeeling der scheikundige technologie en mijnbouwkunde: de hoogleeraren S. J. Vermaes en dr. J. Böeseke.

De senaat verleende op 8 Januari 1908 het doctoraat honoris causa in de technische wetenschap aan dr. J. H. van 't Hoff te Berlijn.

Gewone en buitengewone hoogleeraren en lectoren. De met ingang van 1 September 1907 benoemde hoogleeraar mr. D. van Blom, hield op 19 September 1907 eene rede over: „Het recht der gemeenschap”.

De met ingang van 1 September 1907 benoemde hoogleeraar dr. F. Schuh, hield op 25 September 1907 eene rede over: „De waarde van het voorstellingsvermogen”.

De in den vorigen cursus benoemde buitengewoon hoogleeraar dr. H. G. Jonker, hield op 26 September 1907 eene rede over: „De oorsprong van het glaciaal diluvium in Nederland”.

De met ingang van 1 September 1907 benoemde hoogleeraar M. Clément, hield op 4 October 1907 eene rede over: „L'Ingénieur des mines. Son rôle actuel. Son éducation technique”.

De bij Koninklijk besluit van 23 September 1907 n°. 25 benoemde hoogleeraar in de organische scheikunde en hare toepassingen en de analytische scheikunde, dr. J. Böeseke, aanvaardde zijne betrekking op 17 October 1907. Hij hield op 16 October 1907 eene rede over: „Wisselwerkingen tusschen wetenschappelijk onderzoek en de organisch-chemische techniek”.

Bij Koninklijk besluit van 27 December 1907 n°. 83 werd deze hoogleeraar ontheven van het geven van onderwijs in de analytische scheikunde.

Bij Koninklijk besluit van 3 December 1907 n°. 63 werd den hoogleeraar dr. A. Smits, met ingang van 1 Januari 1908, op zijn verzoek eervol ontslag verleend als hoogleeraar in de anorganische en physische scheikunde.

Bij Koninklijk besluit van 23 December 1907 n°. 19 werd benoemd tot hoogleeraar in de anorganische en physische scheikunde dr. W. Reinders.

Hij aanvaardde zijne betrekking op 1 Februari 1908 en

hield op 31 Januari 1908 eene rede over: „De ontwikkeling der begrippen element en affiniteit”.

Bij Koninklijk besluit van 21 Maart 1908 n°. 49 werd de buitengewoon hoogleeraar P. D. C. Kley met ingang van 1 April 1908 benoemd tot gewoon hoogleeraar in de microchemie en metallographie.

Bij Koninklijk besluit van 18 April 1908 n°. 41 werd benoemd voor het tijdvak van 10 April tot en met 31 Augustus 1908 tot buitengewoon hoogleeraar in de waterbouwkunde P. Th. L. Grinwis Plaat, tot dusver tijdelijk belast met het geven van onderwijs in de waterbouwkunde.

Bij Koninklijk besluit van 29 Augustus 1908 n°. 63 werd deze benoeming voor het tijdvak van 1 September 1908 tot en met 31 Augustus 1913 verlengd.

Bij ministerieele beschikking van 9 Januari 1908, n°. 132, afdeeling H. M. O., werd aan den hoogleeraar dr. H. Linsmann, wegens ziekte, een buitenlandsch verlof verleend voor den tijd van 6 weken, welk verlof bij ministerieele beschikking van 18 Februari 1908, n°. 877, afdeeling H. M. O., met 14 dagen werd verlengd.

Op 5 Maart 1908 hervatte deze hoogleeraar zijne lessen.

Bij ministerieele beschikking van 3 April 1908, n°. 1841, afdeeling H. M. O., werd dienzelfden hoogleeraar wederom tot herstel van gezondheid een buitenlandsch verlof tot 1 September d. a. v. verleend.

Bij ministerieele beschikking van 16 April 1908, n°. 2203, afdeeling H. M. O., werd aan den hoogleeraar A. F. Gips wegens ziekte verlof verleend van het einde der Paaschvacantie tot het einde van den loopenden cursus.

Bij Koninklijk besluit van 24 September 1907 n°. 35 werd J. C. Horch benoemd tot lector in de werktuigbouwkunde. Hij aanvaardde zijne betrekking op 16 October 1907.

Bij Koninklijk besluit van 21 Februari 1908 n°. 10 werd J. A. R. Stuffken benoemd tot lector in het meten en karteeren. Hij aanvaardde zijne betrekking op 25 Februari 1908.

Bij Koninklijk besluit van 25 Maart 1908 n°. 16 werd E. J. Bruins benoemd tot lector in het handteekenen. Hij aanvaardde zijne betrekking op 4 April d. a. v.

Bij Koninklijk besluit van 25 Maart 1908 n°. 17 werd H. C. Volkers benoemd tot lector in de natuurkunde. Hij aanvaardde zijne betrekking op 4 April d. a. v.

Bij Koninklijk besluit van 26 Augustus 1908 n°. 19 werden voor het tijdvak van 1 September 1908 tot en met 31 Augustus 1909 benoemd tot lectoren in de afdeeling der algemeene wetenschappen:

1°. tot het geven van onderwijs in den ijk J. A. Treub;

2°. tot het geven van onderwijs in de beginselen der verbandleer en eerste hulp bij ongelukken C. van der Worp, arts.

Assistenten. De assistenten voor de zuivere en toegepaste wiskunde D. Postma, voor de waterbouwkunde W. H. Brinkhorst, voor het landmeten, het waterpassen en de geodesie J. N. Holsboer, voor de architectuur J. Gratama en S. Snuyf jr., voor de werktuigbouwkunde A. W. A. Koster en D. C. Merens, voor de electro-techniek G. C. Snijders en H. W. Snijders, voor de analytische scheikunde A. Slingervoet Ramondt en R. Verschuur, voor de organische scheikunde J. C. Lokker, voor de delfstof- en aardkunde J. C. Schagen van Soelen jr., voor de mijnkunde, metallurgie en docimasie O. J. van der Elst en J. A. R. Stuffken (benoemd tot lector),

werden respectievelijk vervangen door: vacature, D. Kruyf jr., S. H. A. Begemann, R. J. Hoogeveen, W. de Vrind jr., M. W. Polak, W. J. Harders, vacature, L. Mok, F. Fontein, W. A. Ochtman, H. J. N. H. Kessener, G. Duyffjes, A. G. Ferf, K. L. Löb.

Tot assistent werden benoemd: voor de toegepaste mechanica A. C. Loos, voor de kennis en het onderzoek van bouwstoffen A. P. J. van Riel, voor de architectuur J. C. Speelman en I. van Wijngaarden, voor de scheepsbouwkunde F. W. Uittenbogaart, voor de anorganische en fysische scheikunde J. Tielrooy en dr. C. van Rossem, voor de delfstoffen aardkunde O. J. van der Elst, voor de mijnkunde M. G. F. Söhnlein.

Bij ministerieele beschikking van 30 Juli 1908, n°. 4612, afd. H. M. O., werd J. G. Fol benoemd, buiten bezwaar van 's Rijks schatkist, tot assistent voor de microscopische anatomie voor het tijdvak van 1 Augustus tot en met 31 December 1908.

Bij ministerieele beschikking van 18 September 1907, n°. 11420, afd. Onderwijs, werd J. E. F. de Kok benoemd tot assistent voor de analytische scheikunde. Hem werd op verzoek bij beschikking van 14 December 1907, n°. 15389, afd. Onderwijs, met ingang van 1 Januari 1908 eervol ontslag verleend. Als opvolger werd benoemd bij beschikking van 3 Januari 1908, n°. 52, afd. H. M. O., W. C. de Leeuw.

Bij ministerieele beschikking van 3 Februari 1908, n°. 591, afd. H. M. O., werd de opzichter 4de klasse van 's Rijks waterstaat P. Siekman ook voor het jaar 1908 aangewezen om assistentie te verleen bij het onderwijs in de kennis en het onderzoek van bouwstoffen.

Bij ministerieele beschikking van 16 April 1908, n°. 2158/2, afd. H. M. O., werden E. J. Bruins en H. C. Volkers te rekenen van 4 April 1908 als assistent eervol ontslagen in verband met hunne benoeming tot lector.

Privaat docenten. Bij ministerieele beschikking van 16 April 1908, n°. 2204, afd. H. M. O., werd de toelating van N. C. Kist als privaat docent in de afdeeling der weg- en waterbouwkunde op zijn verzoek ingetrokken.

Bij ministerieele beschikking van 27 September 1907, n°. 11830, afd. Onderwijs, werd J. Rutten toegelaten als privaat

docent in de afdeeling der scheikundige technologie en mijnbouwkunde tot het geven van onderwijs betreffende het gasbedrijf.

Bij ministerieele beschikking van 7 Februari 1908, n°. 654, afd. H. M. O., werd deze toelating op zijn verzoek ingetrokken.

De in den vorigen cursus toegelaten privaat docent J. B. Kerpestein opende op 2 October 1907 zijne lessen met het uitspreken eener voordracht over het nut van de kennis der Spaansche taal voor ingenieurs.

Bij ministerieele beschikking van 18 November 1907, n°. 14241, afd. Onderwijs, werd W. H. Idzerda toegelaten als privaat docent in de afdeeling der scheikundige technologie en mijnbouwkunde tot het geven van onderwijs betreffende de photographie. Hij opende op 29 Januari 1908 zijne lessen met het uitspreken eener voordracht over „de photographie in dienst der wetenschap en hare beteekenis als kunst”.

Bij ministerieele beschikking van 24 December 1907, n°. 15486, afd. Onderwijs, werd J. C. Boot toegelaten als privaat docent in de afdeeling der scheikundige technologie en mijnbouwkunde tot het geven van onderwijs betreffende de Java-suiker-industrie en opende zijne lessen op 29 Januari 1908.

Bij ministerieele beschikking van 5 Juni 1908, n°. 3341, afd. H. M. O., werd dr. A. M. A. A. Steger toegelaten als privaat docent in de afdeeling der scheikundige technologie en mijnbouwkunde, tot het geven van onderwijs betreffende de scheikundige technologie van de explosiestoffen, de kleurstoffen en het aardewerk.

Bij ministerieele beschikking van 5 Juni 1908, n°. 3342, afd. H. M. O., werd G. A. Brender à Brandis toegelaten als privaat docent in de afdeeling der scheikundige technologie en mijnbouwkunde, tot het geven van onderwijs betreffende de gasfabricage.

Bij Koninklijk besluit van 8 Augustus 1908, n°. 34, werd in verband met art. 183 der Hooger-onderwijswet aan de Sociaal Technische Vereeniging van democratische ingenieurs en architecten te 's Gravenhage toegestaan gedurende het studiejaar 1908-1909 door den heer L. Heijermans, arts, practiseerend geneesheer te Amsterdam, eene reeks wetenschappelijke voordrachten te doen houden over de sociale en technische hygiëne.

C. BEAMBTEN.

Bij ministerieele beschikking van 18 Februari 1908, n°. 850, afd. H. M. O., werd J. H. Bonnema met ingang van denzelfden datum benoemd tot conservator bij de geologische en mineralogische verzamelingen.

Bij ministerieele beschikking van 27 Maart 1908, n°. 1638, afd. H. M. O., werd J. H. Müller Mzn. met ingang van 1 April 1908 benoemd tot bedrijfsingenieur conservator bij de werktuigbouwkunde.

Bij ministerieele beschikking van 28 Februari 1908, n°. 10411, afd. H. M. O., werd D. Lems, met ingang van 1 Maart 1908 benoemd tot boekhouder.

Bij ministerieele beschikking van 25 Juli 1907, n°. 95632, afd. Onderwijs, werd F. K. Kolman, voor het tijdvak van 1 September 1907 tot en met 31 Augustus 1908 benoemd tot bediende instrumentmaker.

Bij ministerieele beschikking van 11 Augustus 1908, n°. 4783, afdeeling H. M. O., werd hij met ingang van 1 September 1908 vast aangesteld als zoodanig.

Bij ministerieele beschikking van 30 September 1907, n°. 2142, afd. Onderwijs, werd G. Schurink voor het tijdvak van 1 October 1907 tot en met 31 Augustus 1908 benoemd tot bediende instrumentmaker.

Bij ministerieele beschikking van 11 Augustus 1908, n°. 4783, afdeeling H. M. O., werd hij met ingang van 1 September 1908 als zoodanig vast aangesteld.

Ter vervanging van den op 18 Juni 1908 overleden 2den machinist J. van Dijk werd bij ministerieele beschikking van 10 Augustus 1908, n°. 47811, afdeeling H. M. O., met ingang van 16 Augustus 1908 benoemd W. Walstra.

Bij ministerieele beschikking van 30 April 1908, n°. 23561, afd. H. M. O., werd aan den stoker T. J. ter Horst met ingang van 1 September 1908 op zijn verzoek eervol ontslag verleend.

Als zijn opvolger werd bij ministerieele beschikking van 11 Augustus 1908, n°. 47852, afd. H. M. O., voor het tijd-

vak van 1 September tot en met 31 December 1908 benoemd J. Korevaar.

Bij ministerieele beschikking van 30 December 1907, n°. 15906, afd. Onderwijs, werd met ingang van 1 Januari 1908 tot en met 31 December 1908 benoemd tot bediende G. F. Abbink.

Bij ministerieele beschikking van 30 December 1907, n°. 15907, afdeeling Onderwijs, werd met ingang van 1 Januari 1908 benoemd tot bediende M. J. Moen, die als zoodanig tijdelijk werkzaam was.

Bij ministerieele beschikking van 30 December 1907, n°. 15908, afdeeling Onderwijs, werd met ingang van 1 Januari 1908 benoemd tot bediende H. J. Abbink, die als zoodanig tijdelijk werkzaam was.

Bij ministerieele beschikking van 13 Maart 1908, n°. 1313, afd. H. M. O., werd voor het tijdvak van 16 Maart tot en met 31 December 1908 benoemd tot bediende bij de bibliotheek A. H. Ritter.

Bij ministerieele beschikking van 23 Maart 1908, n°. 1489, afd. H. M. O., werden voor het tijdvak van 1 April tot en met 31 December 1908 benoemd tot bediende:

- 1°. bij de mechanische technologie W. Koolhoven;
- 2°. bij de mijnkunde H. F. van Dreumel.

Bij ministerieele beschikking van 2 April 1908, n°. 1840, afd. H. M. O., werd voor het tijdvak van 2 April tot en met 31 December 1908 benoemd tot bediende bij de scheikunde G. G. Jense.

Bij ministerieele beschikking van 27 April 1908, n°. 2488, afd. H. M. O., werd met ingang van 1 Mei 1908 benoemd tot bediende instrumentmaker voor het glasblazen bij het chemisch laboratorium Joh. de Zwaan.

Bij ministerieele beschikking van 25 Juni 1908, n°. 1316, afd. H. M. O., werd voor het tijdvak van 1 Juli tot en met 31 December 1908 benoemd tot bediende G. van de Beld.

D. OMVANG VAN HET ONDERWIJS.

TABEL der aangekondigde en der gegeven lessen.

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaats docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aan- gekondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak hiervan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.
				Ja.	Neen.		
Afdeling der algemeene wetenschappen.							
D. van Blom.	Staatsrecht.	1	145		Neen.	Hoofdpunten uit de 19de eeuwsche geschiedenis van het Neder- landsche Staatsrecht; in hoofdtrekken de beteekenis der Grond- wet, de grondrechten, de positie der Kroon, de administratieve rechtspraak, het kiesrecht, het twee-Kamerstelsel, het budget- recht, het gemeente- en provincierecht.	In zake „respondeeren” is overal het ontkennend antwoord ingevuld; strikt genomen is dit niet geheel juist, daar een hoogst enkele maal onder het col- lege, vaker na afloop, wisseling van vraag en antwoord voorkwam. Het voornemen is op de kleinere colleges met respondeeren eene proef te nemen; responsie-colleges acht de hoogleeraar minstens dubbel zoo ontwikkelend als andere. De moeilijkheid is, dat het nog nooit op de administratief rechte- lijke colleges was geschied; dat het fond van administratief rechtelijke kennis, waaruit moet worden gerespon- deerd, zeer gebrekkig; dat vele colle- ges zeer groot zijn, waardoor de moge- lijkheid om allen te laten respondeeren is buitengesloten.
	Onteigeningsrecht.	1 voor de Kerstvacantie	69		Neen.	De wetgever tegenover den eigendom in het algemeen, meer in het bijzonder het positieve Nederlandsche onteigeningsrecht.	
	Spoorwegwetgeving.	1 na de Kerstvacantie	42		Neen.	Algemeen overzicht van de ontwikkeling der spoorwegen in het buitenland; gedetailleerd overzicht van het Nederlandsche spoorwegwezen; de positieve Nederlandsche spoorwegwetge- ving; kort overzicht van het vraagstuk der Staatsexploitatie.	
	Waterstaatsrecht.	1 voor 2 na de Kerstvacantie	35		Neen.	Deels historische, meest positief rechtelijke behandeling van het Nederlandsche waterstaatsrecht.	
	Mijnrecht.	1	8		Neen.	Historisch en positief rechtelijk overzicht van de Nederlandsche mijnwetgeving; veelvuldige vergelijking met buitenlandsche wetgevingen; m. n. de Fransche en de Duitsche. Korte be- handeling van ons inlandsch mijnrecht.	
	Bouwrecht.	1 na de Kerstvacantie	5		Neen.	In hoofdzaak: burenrrecht, erfdienstbaarheden, rechtspositie van architecten en aannemers.	
	Handelsrecht.	2	5		Neen.	Historische ontwikkeling van het privaatrecht in het algemeen en meer in het bijzonder van het handelsrecht gedurende de oudheid en de middeleeuwen; resultaten der middeleeuwsche Romaansche rechtsontwikkeling op het gebied van het han- delspersonen- en die van het handelsvereenigingsrecht (bij de naamlooze vennootschap behandeling van de Nederlandsche Bank, de Oost- en West-Indische Compagnieën, de Nederland- sche Handelmaatschappij); het Nederlandsche faillissements- recht.	
J. Cardinaal.	Beschrijvende meetkunde, eerste studiejaar.	2 u. voordracht 2 „ oefeningen	75		Neen.	Overzicht der projectie-methoden. Perspectief en centrale pro- jecties. Axonometrie. Parallelprojectie. Schaduw der kegel- en cylindervlakken.	Na de Paaschvacantie is geen college gegeven wegens verlof van den docent. Behalve de op den rooster vermelde oefe- ningen zijn gedurende 2 avonden 's weeks, Maandag en Donderdag (7—9) oefeningen gehouden, voor de groepen C ₂ , S ₂ en W ₂ , E ₂ tot de Paaschvacantie, wegens plaatsgebrek op de teekenzaal. Van de gelegenheid werd druk gebruik gemaakt, daar op Maandagavond C ₂ , S ₂ gemiddeld 24 en op Don- derdagavond W ₂ , E ₂ gemiddeld 33 studenten kwamen teekenen. Voor het teekenen naar gekleed model werd bovendien nog gelegenheid ge- geven des Woensdags van 9—12 voor eenige speciaal ingeschrevenen.
	Beschrijvende meetkunde, tweede studiejaar.	2 „ voordracht 2 „ oefeningen	70		Neen.	Ontwikkelbare oppervlakken. Omwentelingsoppervlakken. Regel- vlakken. Raakvlakken. Doorsnijdingen.	
	Kinematica, tweede studiejaar.	1 u. voordracht	45		Neen.	Algemeene beginselen. Kromme lijnen, door beweging ontstaan. Tandraderen.	
	Kinematica, derde studiejaar.	1 „ „ 3 „ oefeningen	45		Neen.	Leer der versnelling. Bewegingsdiagrammen. Bewegelijke vier- hoek. Rechtgeleidingen.	
A. F. Gips.	Geschiedenis der schilder- en beeldhouwkunst.	1	27		Neen.	Præhistorische kunst. De kunst van Egypte, Phoenicië, Judea, Perzië. Het archaische tijdvak in Griekenland.	
	Handteekenen C ₂ , S ₂ .	3	30			—	
	„ T ₁ , M ₁ , M ₂ .	3	29			—	
	„ W ₂ , E ₂ .	3	33			—	
	„ B ₁ , B ₂ .	2	17			—	
	Teekenen naar levend model B ₃ .	3	6			—	
M. de Haas.	Beknopt college over magnetisme en electriciteit, bestemd voor B ₁ en T ₁ .	1	43	Ja.		Ten behoeve van de aanstaande technologen die dit college be- zoeken, wordt de electrolyse en wat daarmee verband houdt uitgebreider behandeld, dan de overige onderwerpen.	

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aan- gekondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak daarvan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.
				Ja.	Neen.		
W. H. L. Janssen van Raay.	Technische warmteleer, bestemd voor W_2 , S_2 , E_2 , T_2 , M_2 .	2	81		Neen.	Voortzetting van de kinetische gastheorie. Eerste en tweede hoofdwet der mechanische warmtetheorie. Het voortbrengen en meten van hooge en lage temperaturen. Warmteontwikkeling, -geleiding en -straling. Toepassingen van het vorige. Theorie, gebruik en onderzoek van de balans. Soortgelijk gewicht. Gasdichtheid. Bepaling van het moleculaire gewicht bij verdunde gassen en bij verdunde oplossingen. Electrisch geleidingsvermogen van verdunde oplossingen. Bepaling van brekings-indices van vaste en vloeibare stoffen. Interferentie, dubbele breking en polarisatie van het licht. Saccharimetrie.	Algemeene beschouwingen over verwarming en luchtverversching zijn wegens gebrek aan tijd achterwege gebleven.
	Bijzondere onderwerpen voor T_1 .	1	27	Ja.			
	Bijzondere onderwerpen voor M_1 en T_2 .	1	31	Ja.			
	Microscoop, spectroscop voor T_2 .	1	22	Ja.			
	Practische oefeningen (in het bijzonder bestemd voor de technologiën der drie eerste studie jaren). (Gedeeltelijk ook onder leiding en toezicht van den lector H. C. Volkers).	4 middagen en 1 voormiddag per week	totaal bezocht door 124 practicianten.			De beschikbare tijd werd geheel besteed aan de behandeling van het microscoop.	Totaal aantal bezoeken 1365; 1061 verslagen werden ingediend en beoordeeld.
	Analyse, 1ste studiejaar.	5	130		Neen.	Hoogere stekunde. Grondslagen der differentiaal- en integraal-rekening.	
	Analyse, 2de studiejaar.	4	93		Neen.	Voortzetting der differentiaal- en integraal-rekening.	(1) Dit college is gegeven tot Maart, daarna is het vervallen, in verband met de colleges die door den hoogleeraar Kloppe van toen af gegeven zijn aan de studenten W_3 , S_3 , E_3 , M_2 wegens afwezigheid van den hoogleeraar Linsenmann. Bovendien is gedurende de maanden Januari, Februari en Maart voor de studenten C_4 een responsie-college gehouden.
	Toegepaste mechanica C_3 .	3	50		Neen.	Elasticiteit en vastheid. Graphostatica.	
	Idem C_4 .	2	50		Neen.	Idem.	
	Idem B_3 .	1	5		Neen.	Idem.	
	Idem B_4 .	1	5		Neen.	Idem.	
	Idem C_3 .	1	25		Neen.	Idem (1).	
L. H. Siertsema.	Idem W_3 , S_3 , E_3 , M_2 .	2	50		Neen.	Idem.	
	Idem C_4 .	1½ à 2	60	Ja.		Idem.	
	Natuurkunde, algemeene cursus, 1ste jaar.	3	140		Neen.	Moleculaire werkingen. Veerkracht van vaste lichamen, vloeistoffen en gassen. Uitstrooming van vloeistoffen en gassen. Strooming door buizen. Warmte. Het meten van temperaturen en warmtehoeveelheden. Verandering van aggregatie-toestand. Kinetische gas-theorie. Eerste hoofdwet der mechanische warmte-theorie. Licht. Photometrie. Terugkaatsing, breking, kleurschifting. Optische werktuigen.	
	Natuurkunde, algemeene cursus, 2de jaar.	3	70		Neen.	Het absolute maatstelsel. Eenheden en dimensiën. Magnetisme. Algemeene eigenschappen en wetten. Aardmagnetisme. Bepaling van magnetische momenten. Electro-statica. Eenvoudige verschijnselen en hunne wetten. Krachtvelden. Condensatoren. Electrometers. Meting van electrische hoeveelheden. Ontladingsverschijnselen. Dampkrings-electriciteit. Bliksemafleiders. Contact-electriciteit. Electrische stroomen. Wetten. Meting van stroomsterkten, electromotorische krachten en weerstanden. Scheikundige werkingen. Accumulatoren. Thermo-electriciteit. Inductie. Electromagnetisme.	
	Practische oefeningen in de natuurkunde, algemeene cursus, 1ste jaar.	totaal getal 12 (voor ieder 3 uur ged. 6—8 weken)	totaal aantal 236	Ja.		—	
	Practische oefeningen in de natuurkunde, algemeene cursus, 2de jaar.	totaal getal 12 (voor ieder 3 uur ged. 6—8 weken)	, , 208	Ja.		—	
	Theoretische mechanica C_3 , W_3 , E_3 , M_3 .	2	± 100		Neen.	Kinematica van het punt en het lichaam. De statica. De dynamica van het punt.	
	Theoretische mechanica C_4 , W_4 , E_4 , M_4 .	2	± 110		Neen.	De dynamica van het lichaam.	
	Bijzondere onderwerpen.	1	± 18		Neen.	Analytisch kenmerk van de soorten van evenwicht van een lichaam. Beweging van den standvastigen evenwichtsstand, toegepast op de trillende snaar en de voortplanting van het geluid.	
F. Schuh.	Analyse.	3	30		Neen.	Determinanten, beknopte differentiaal- en integraal-rekening.	Na de Paaschvacantie geen colleges gegeven ten gevolge van een val. Op verzoek der centrale commissie voor de studiebelangen tusschen de Kersten Paaschvacantie enkele uren integraal-rekening gegeven ter aanvulling van het college differentiaal-rekening.
	Beschrijvende meetkunde.	1	30		Neen.	Beknopte beschrijvende meetkunde.	
	Teekenoefeningen.	2	30		Neen.	Werkstukken beschrijvende meetkunde.	
	Mechanica.	2	30		Neen.	Beknopte theoretische mechanica.	
	Waarschijnlijkheidsrekening.	1	15		Neen.	Grondbeginselen en toepassingen.	

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aan- gekondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak daarvan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.
				Ja.	Neen.		
W. H. L. Janssen van Raay.	Technische warmteleer, bestemd voor W_2 , S_2 , E_2 , T_2 , M_2 .	2	81		Neen.	Voortzetting van de kinetische gastheorie. Eerste en tweede hoofdwet der mechanische warmtetheorie. Het voortbrengen en meten van hooge en lage temperaturen. Warmteontwikkeling, -geleiding en -straling. Toepassingen van het vorige. Theorie, gebruik en onderzoek van de balans. Soortgelijk gewicht. Gasdichtheid. Bepaling van het moleculaire gewicht bij verdunde gassen en bij verdunde oplossingen. Electrisch geleidingsvermogen van verdunde oplossingen. Bepaling van brekings-indices van vaste en vloeibare stoffen. Interferentie, dubbele breking en polarisatie van het licht. Saccharimetrie.	Algemeene beschouwingen over verwarming en luchtverversching zijn wegens gebrek aan tijd achterwege gebleven.
	Bijzondere onderwerpen voor T_1 .	1	27	Ja.			
	Bijzondere onderwerpen voor M_1 en T_2 .	1	31	Ja.			
	Microscoop, spectroscop voor T_2 .	1	22	Ja.			
	Practische oefeningen (in het bijzonder bestemd voor de technologiën der drie eerste studie jaren). (Gedeeltelijk ook onder leiding en toezicht van den lector H. C. Volkers).	4 middagen en 1 voormiddag per week	totaal bezocht door 124 practicianten.			De beschikbare tijd werd geheel besteed aan de behandeling van het microscoop.	Totaal aantal bezoeken 1365; 1061 verslagen werden ingediend en beoordeeld.
	Analyse, 1ste studiejaar.	5	130		Neen.	Hoogere stelkunde. Grondslagen der differentiaal- en integraal-rekening.	
	Analyse, 2de studiejaar.	4	93		Neen.	Voortzetting der differentiaal- en integraal-rekening.	(1) Dit college is gegeven tot Maart, daarna is het vervallen, in verband met de colleges die door den hoogleeraar Kloppe van toen af gegeven zijn aan de studenten W_3 , S_3 , E_3 , M_2 wegens afwezigheid van den hoogleeraar Linsenmann. Bovendien is gedurende de maanden Januari, Februari en Maart voor de studenten C_4 een responsie-college gehouden.
	Toegepaste mechanica C_3 .	3	50		Neen.	Elasticiteit en vastheid. Graphostatica.	
	Idem C_4 .	2	50		Neen.	Idem.	
	Idem B_3 .	1	5		Neen.	Idem.	
	Idem B_4 .	1	5		Neen.	Idem.	
	Idem C_3 .	1	25		Neen.	Idem (1).	
L. H. Siertsema.	Idem W_3 , S_3 , E_3 , M_2 .	2	50		Neen.	Idem.	
	Idem C_4 .	1½ à 2	60	Ja.		Idem.	
	Natuurkunde, algemeene cursus, 1ste jaar.	3	140		Neen.	Moleculaire werkingen. Veerkracht van vaste lichamen, vloeistoffen en gassen. Uitstrooming van vloeistoffen en gassen. Strooming door buizen. Warmte. Het meten van temperaturen en warmtehoeveelheden. Verandering van aggregatie-toestand. Kinetische gas-theorie. Eerste hoofdwet der mechanische warmte-theorie. Licht. Photometrie. Terugkaatsing, breking, kleurschifting. Optische werktuigen.	
	Natuurkunde, algemeene cursus, 2de jaar.	3	70		Neen.	Het absolute maatstelsel. Eenheden en dimensiën. Magnetisme. Algemeene eigenschappen en wetten. Aardmagnetisme. Bepaling van magnetische momenten. Electro-statica. Eenvoudige verschijnselen en hunne wetten. Krachtvelden. Condensatoren. Electrometers. Meting van electrische hoeveelheden. Ontladingsverschijnselen. Dampkrings-electriciteit. Bliksemafleiders. Contact-electriciteit. Electrische stroomen. Wetten. Meting van stroomsterkten, electromotorische krachten en weerstanden. Scheikundige werkingen. Accumulatoren. Thermo-electriciteit. Inductie. Electromagnetisme.	
	Practische oefeningen in de natuurkunde, algemeene cursus, 1ste jaar.	totaal getal 12 (voor ieder 3 uur ged. 6—8 weken)	totaal aantal 236	Ja.		—	
	Practische oefeningen in de natuurkunde, algemeene cursus, 2de jaar.	totaal getal 12 (voor ieder 3 uur ged. 6—8 weken)	, , 208	Ja.		—	
	Theoretische mechanica C_3 , W_3 , E_3 , M_3 .	2	± 100		Neen.	Kinematica van het punt en het lichaam. De statica. De dynamica van het punt.	
	Theoretische mechanica C_4 , W_4 , E_4 , M_4 .	2	± 110		Neen.	De dynamica van het lichaam.	
	Bijzondere onderwerpen.	1	± 18		Neen.	Analytisch kenmerk van de soorten van evenwicht van een lichaam. Beweging van den standvastigen evenwichtsstand, toegepast op de trillende snaar en de voortplanting van het geluid.	
F. Schuh.	Analyse.	3	30		Neen.	Determinanten, beknopte differentiaal- en integraal-rekening.	Na de Paaschvacantie geen colleges gegeven ten gevolge van een val. Op verzoek der centrale commissie voor de studiebelangen tusschen de Kersten Paaschvacantie enkele uren integraal-rekening gegeven ter aanvulling van het college differentiaal-rekening.
	Beschrijvende meetkunde.	1	30		Neen.	Beknopte beschrijvende meetkunde.	
	Teekenoefeningen.	2	30		Neen.	Werkstukken beschrijvende meetkunde.	
	Mechanica.	2	30		Neen.	Beknopte theoretische mechanica.	
	Waarschijnlijkheidsrekening.	1	15		Neen.	Grondbeginselen en toepassingen.	

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aange- kondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak hiervan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.
				Ja.	Neen.		
C. A. Verrijn Stuart.	Arbeids- en fabriekswetgeving.	2 uur tot de Kerstvacantie, 1 uur in het overig deel van den cursus	150		Neen.	Na eene algemeene inleiding werden dit jaar behandeld de wet op het arbeidscontract, de wetgeving op de organisatie van werkgevers en arbeiders, en de Arbeidswet met bijbehorende algemeene maatregelen van bestuur.	
	Staathuishoudkunde.	2	15 (alleen uit het vijfde studiejaar)		Neen.	Nadat in het tweede gedeelte van den vorigen cursus de theorie der loonvorming, als onderdeel van de leer der verdeeling van het volksinkomen was behandeld, werd in dezen cursus uitvoe- rig stilgestaan bij de verschillende invloeden welke van de zijde der arbeiders en werkgevers de feitelijke loonhoogte be- heerschen, alsmede bij de factoren van algemeen maatschap- pelijken en staatkundigen aard welke voor de loonhoogte be- teekenis hebben.	
	Statistiek.	1 uur na de Kerstvacantie	12 (alleen uit het vijfde studiejaar)			Na eene theoretische inleiding over het wezen en de methode der statistiek werd de quantitative demographie behandeld.	
W. A. Versluys.	De zuivere en toegepaste wiskunde en de mechanica.					—	De hoogleeraar Versluys was door onge- steldheid (oogziekte) verhinderd zijn verslag in te dienen.
E. J. Bruins (lector).	Handteekenen C ₂ , S ₂ . Idem T ₁ , M ₁ , M ₂ . Idem W ₂ , E ₂ . Idem B ₁ , B ₂ . Modelteekenen B ₁ .	3 3 3 2 3	30 29 33 17 6	— — — — —	Neen.	— — — — —	Behalve de oefeningen op den rooster aangegeven, zijn 2 oefeningsavonden gegeven, nl. Maandag en Dinsdag- avond van 7—9 voor de groepen C ₂ , S ₂ en W ₂ , E ₂ , en een ochtend, nl. Woens- dag 9—12 (modelteekenen) voor eeni- ge speciaal daarvoor ingeschrevenen.
J. A. Treub (lector).	Metten en wegen in verband met den ijk.	1ste jaar 2 u. voordracht 2 „ oefeningen	1 ingeschrevene voor het 1ste; deze volgde tevens het 2de jaar, waarvoor bovendien 2 in- geschreven waren	Ja.		Instrumenten voor het meten van kleine lengteverschillen. Meet- kundige verificatie van inhoudsmaten. Roei- en peilkunde. Inhoudsbepaling door waterweging en watermeting. Oorsprong en geschiedenis van het metriek stelsel.	
	Idem.	2de jaar 2 u. voordracht 2 „ oefeningen	2de jaar, waarvoor bovendien 2 in- geschreven waren	Ja.		Gasmeters, weegwerktuigen en watermeters.	
H. C. Volkers (lector).	Practische oefeningen. Bijzondere onderwerpen. Natuurkunde voor a.s. technologen van het 1ste, 2de en 3de studiejaar (ge- deeltelijk ook onder leiding van prof. M. de Haas).	17 uren nl. 4 middagen en 1 morgen	Totaal bezocht d. 124 practicanten. Totaal aantal bezoeken 1365. Hiervan werden 1061 verslagen ingeleverd en beoordeeld.				
C. van der Worp (lector).	Verbandleer en eerste hulp bij ongevallen.	4 uren 's weeks (twee lesavonden elk van 2 uren achtereen)	18 à 20 per groep In den cursus 1907—1908 werden 7 groepen geoeffend.	—	—	Overzicht der grovere anatomie en physiologie. Wondbehande- ling. Bloedingen. Beenbreuken, ontwrichtingen en verstuikingen. Verbranding, verstikking, verdrinking, zonnesteek, be- vriezing, electriche ontladingen en vergiftigingen. Kunst- matige ademhaling. Vervoer van gewonden. Practische oefe- ningen in verband met de voorgedragen onderwerpen.	
J. B. Kerpestein (privaat do- cent).	Spaansche taal- en letterkunde.	2 uren (er waren 2 afdeelingen)	elke oefening ad 20 toehoorders	Ja.		Tot het einde van het vorige jaar, dus tot het midden van den loopenden cursus, werden behandeld de elementen der taal en hunne toepassing. Met die studenten welke zich met ernst op de studie toelagden, kon daarna een begin worden gemaakt met de hedendaagsche spreek- en schrijftaal, voorkomende in moderne stukken, die in den gezelschapstoon zijn geschreven.	
A. Toxopeus (privaat docent).	Elliptische functies.	1	2	Ja.		Eerst werd behandeld een twaalfstal stellingen uit de theorie der functiën; daarna werd het bestaan der enkel- en dubbel-perio- dieke functies aangetoond. Tot slot werden de verschillende eigenschappen der elliptische functies met een vijftal toepas- singen uit de mechanica gegeven.	
<i>Afdeeling der weg- en waterbouwkunde.</i>							
W. K. Behrens.	Waterbouwkunde C ₁ .	1 na Kerstmis	23		Neen.	Sluizen. Houten sluisdeuren, algemeene beschrijving der ver- schillende soorten van sluizen, duikersluizen.	De lessen zijn geheel volgens het pro- gramma gegeven. Het onderwerp „zee- weringen” kon echter, wegens gebrek aan tijd, niet geheel worden behan- deld.
	Idem C ₂ .	2 tot „	39		Neen.	Sluizen. Duikersluizen (vervolg), schutsluizen.	

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aan- gekondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak daarvan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.
				Ja.	Neen.		
G. H. de Vries Broekman.	Waterbouwkunde C ₄ .	2 tot Kerstmis.	35		Neen.	<i>Sluizen.</i> IJzeren sluisdeuren. <i>Kanalen.</i> Algemeene beschrijving van de verschillende soorten van kanalen, aanleg van scheepvaartkanalen, grondwerken, kunstwerken, uitwateringskanalen.	Responsie-colleges zijn onnoodig, wegens de ruime gelegenheid tot aanraking tusschen hoogleeraar en studenten in de tekenzaal.
	Idem C ₃ , 4.	2 na „	65		Neen.	<i>Polders en droogmakerijen.</i> Algemeene beschouwing over de inrichting en het drooghouden van polders, grondwerken, kunstwerken, droogmakerijen.	
	Idem C ₅ .	1	17 Gemiddeld getal bezoekers van de tekenzaal:		Neen.	<i>Rivieren.</i> Rivierverbeteringen, stuwen. <i>Zeekeringen.</i> Zeedijken, duinen, stranden, oevers. <i>Rijswerken.</i> Materialen in gebruik bij rijswerken, steenglooingen enz.	
	Teekenoefeningen betreffende de voorgedragen onderwerpen C ₃ .	3	26			<i>Kanalen</i> en havens. Brugkanalen, kanalen voor de zeevaart, beschrijving van kanalen en havens in Nederland en in het buitenland.	
		C ₄ .	3			<i>Benedenrivieren.</i> Waterbeweging in een tijrivier, verbetering van riviermonden.	Het onderwerp stationsemplacementen is wegens gebrek aan tijd niet behandeld in den cursus 1907—1908, doch zal in den cursus 1908—1909 behandeld worden, zoodat alle studenten hetzij in hun vierde of in hun vijfde studiejaar in de gelegenheid zijn dit onderwerp te hooren.
		C ₅ .	6				
	Hydraulica C ₄ .	2 tot Kerstmis	34		Neen.	Hijdro-statica, hydro-dynamica, openingen, overlaten, drukverliezen, sluizen, buizen, kanalen, rivieren, golfbewegingen.	
	Wegen C ₂ .	1 na „	26		Neen.	Algemeene beschouwingen, spoormateriaal, wissels, kruisingen.	
	Wegen C ₃ , B ₃ .	1 tot Kerstmis	31		Neen.	Gewone wegen, tramwegen.	
	Wegen C ₃ .	1 na „	36		Neen.	Ballastbed, aardebaan, afsluitingen, overwegen, rolwagens.	
	Wegen C ₄ , C ₅ .	1 tot „	33		Neen.	Draaischijven, watervoorziening, weerstanden, traceeren, tandradspoorwegen.	
	Oefeningen (geleid door de hoogleeraren S. G. Everts en G. H. de Vries Broekman).	2 na „	40				
	Wegen en bruggen C ₃ , B ₃ , C ₄ , C ₅ .	12	37	Ja.		—	
S. G. Everts.	Brugbouw C ₂ .	2 na Kerstmis	40		Neen.	<i>Inleiding.</i> Algemeene omschrijving van verschillende soorten van bruggen en van de onderdeelen der constructie. Algemeene regelen voor het bepalen van de afmetingen en voor de keuze der bouwplaats.	
						<i>Bovenbouw.</i> Constructie van den bovenbouw van eenvoudige houten bruggen.	
						<i>Landhoofden en pijlers.</i> Constructie en berekening van houten en steenen landhoofden en pijlers.	
						<i>Fundeeringen.</i> Onderzoek van den bouwgrond. Verschillende stelsels van fundeeringen.	
H. J. Heuvelink.	Brugbouw C ₃ .	3	50		Neen.	<i>Fundeeringen</i> (vervolg). Verschillende stelsels van fundeeringen. Algemeene beschouwingen omtrent de keuze van het stelsel van fundeering.	
						<i>Bovenbouw van houten bruggen.</i> Constructie van meer samengestelde vaste houten bruggen.	
						<i>Bovenbouw van ijzeren bruggen.</i> Bruggen van gewalste liggers.	
						Verschillende onderdeelen als: rijvloer, plaatijzeren liggers, langs- en dwarsdragers, langs- en dwarsverband, opleggingen, vakwerkliggers.	
						<i>Berekening van bruggen.</i> Algemeene beschouwingen omtrent eigen gewicht, mobiele belasting en toe te laten spanning in het materiaal. Ontwerpen en berekenen van eene plaatijzeren brug.	
						<i>Bovenbouw van bruggen.</i> Vakwerk; boog- en hangbruggen. Houten en ijzeren beweegbare bruggen. Steenen bruggen.	
	Brugbouw C ₄ .	2	45		Neen.	Eigenschappen van beton en gewapend beton. Constructies in gewapend beton, wijze van berekenen.	
	Gewapend beton C ₅ .	2 vóór Kerstmis	30		Neen.		
	Teekenoefeningen C ₃ , C ₄ , C ₅ .	12	30				
	Landmeten en waterpassen. Algemeene cursus.	2	37		Neen.	<i>Landmeten. Instrumenten.</i> Onderdeelen: randverdeling en hare aflezing, vizierinrichtingen, niveau. Instrumenten tot het meten en uitzetten van hoeken; theorie, regeling en gebruik. Het planchet. De boussole. Hulpmiddelen tot het meten van lengten.	
						<i>Uitvoering en daarbij voorkomende berekeningen.</i> Verschillende handelwijzen tot het opmeten en in teekening brengen van terreinen. Driehoeksmeting. Veelhoeksmeting. Detailmeting. De inhoudsbepaling. Het uitbakenen van lijnen.	
						<i>Waterpassen.</i> Waterpasinstrumenten. Theorie, regeling en gebruik. Het gewone waterpassen. De trigonometrische hoogtemeting. De barometrische hoogtemeting.	

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders	
J. A. van der Kloes.	Landmeten en waterpassen. Bijzondere onderwerpen.	1	38	
	Idem, practische oefeningen.	4 × 3 = 12 u.	13	
	Geodesie.	1	39	
	Kennis en onderzoek van bouwstoffen C ₂ , B ₂ .	2	Onbekend	
	Idem C ₃ , B ₃ .	2	idem	
	Idem T ₂ , W ₄ , S ₄ , E ₄ , M ₄ .	1 uur voor en 2 uur na Kerstmis	idem	
J. Nelemans.	Rioleering en watervoorziening C ₅ , B ₅ .	1	—	
	Bestekken en begrotingen C ₅ , B ₅ .	1 na Kerstmis	—	
	Waterbouwkunde C ₂ , B ₂ .	1 tot „	35	
	Idem B ₂ .	1 na „	2 à 3	
	Idem B ₃ .	1 tot „	5	
	Idem S ₃ .	2	2 à 3	
P. Th. L. Grinwis Plaat (bui- tengewoon hoogleeraar).	Bruggen B ₁ .	2	5 à 6	
	Teekenoefeningen betreffende de behandelde onder- werpen	C ₂ , B ₂ . B ₃ , S ₃ . B ₄ , S ₄ . 3 na Kerstmis	28 2 à 3 5	
	Irrigatie.	2	22	
	Idem oefeningen.	3	6	
	Losse onderwerpen voor den Indischen ingenieur.	1	17	

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aan- gekondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak daarvan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.	
				Ja.	Neen.			
Afdeeling der bouwkunde.								
H. Evers.	Geschiedenis der bouwkunst. Bouwkunde. Idem.	2 1 1	63 66 18	Tegen het examen	Neen. Neen.	Overzicht der stijlperioden. Beginselen van het ontwerpen. Bespreking van gebouwen.	Na Kerstmis werd 3 uur per week col- lege gegeven, waarvan 1 uur niet op den rooster is vermeld.	
G. N. Itz.	Bouwkunde. Constructie, onderdeelen van gebouwen C ₁ , B ₁ . Idem C ₂ , B ₂ . Teekenoefeningen (mede onder leiding van den lector Leeftang) C ₁ , B ₁ . Idem C ₂ , B ₂ .	2 2 voor Kerstmis 3 na „ 6 6	49 43 40 34	— —	— —	Houtverbindingen, steenverband, fundeeringen, deuren. Fundeeringen, deuren, ramen, balklagen, kappen, trappen.		
J. F. Klinkhamer.	Architectonische vormleer. Geschiedenis der architectuur. Ontwerpen. Constructie. Teekenoefeningen. Ontwerpen en het detailleren alsmede utili- teitswerken voor bouwkundigen. Utiliteitswerken voor civiel-ingenieurs. Idem voor W ₅ , E ₅ , T ₅ , M ₅ .	1 tot Kerstmis 1 1 1 9 6 3	19 9 60 18 10 50 3	— — — —	— — — —	Architectonische vormleer. Gewelfbouw op grondslag van de historische ontwikkeling. Utiliteitswerken. Overzicht van de voornaamste bouwconstructiën.		
A. W. M. Odé.	Boetseeren en beeldhouwkunst. Oefeningen B ₁ . Idem B ₂ . Idem B ₃ . Idem B ₄ . Oefeningen in hout en steen.	3 3 6 3 12	10 6 7 6 5	— — — —	— — — —	Boetseeren naar ornament en verder versieringsmotieven. B ₁ en B ₂ . Boetseeren van blad- en diervormen naar de natuur en het ont- werpen met deze vormen. Boetseeren van in- en uitwendige versieringen van gebouwen. B ₃ , B ₄ , B ₅ . Boetseeren naar beeld en levend model. B ₅ en vrije studie. Practische oefeningen in het beeldhouwen in hout en steen.		
T. K. L. Sluyterman.	Decoratieve kunst. Oefeningen voor B ₁ . Idem B ₂ . Idem B ₃ . Idem B ₄ . Idem B ₅ . Ingeschreven voor enkele lessen. Voordracht B ₁ . Handteekenen C ₂ . Idem S ₂ .	3 3 3 6 6 6 2 2 2 tot Kerstmis 2 „ „	13 6 8 6 2 10 15 à 16 36 3	Ja. Ja. Ja. Ja. Ja. Ja. Ja. Ja. Ja. Ja.	— — — — — — — — — —	B ₁ en B ₂ . Het teekenen van ornament. Het opmeten en teekenen van deco- ratieve onderdeelen en kunstindustriële voorwerpen. Sty- leeren. B ₃ . Eenvoudige decoratieve samenstellingen. Ontwerpen van kunst- industriële voorwerpen en decoratieve onderdeelen. B ₄ . Het ontwerpen van in- en uitwendige versiering van gebouwen. Woningversiering, interieurs, Betimmeringen enz. B ₅ . Het ontwerpen en uitwerken van versieringen van monumentale gebouwen. Aesthetiek en vormleer. Historisch overzicht van het ornament. Schetsen naar stillevens. Teekenen naar pleisterornament.		
A. van der Lee (lector).	Architectuur. Oefeningen B ₃ . Idem M ₃ . Idem B ₁ . Idem B ₅ . Idem C ₄ . Idem M ₁ , W ₅ , E ₅ , T ₅ .	9 3 3 3 6 3	Aantal zeer variabel. idem idem idem idem idem	— — — — — —	— — — — — —	Ontwerpen en detailleren van eenvoudige gebouwen. Bouwkundige onderdeelen (facultatief). Oefeningen gewelfbouw en ontwerpen utiliteitswerken. Ontwerpen utiliteitswerken. „ „ (facultatief).		
A. Leeftang (lector).	Teekenoefeningen (mede onder leiding van den hoogleeraar G. N. Itz). Bouwkunde, onderdeelen van gebouwen C ₁ en B ₁ . Idem C ₂ en B ₂ .	6 6	40 34	— —	— —	— —		
Afdeeling der werktuig- bouwkunde, scheepsbouwkunde en electrotechniek.								
C. L. van der Bilt.	Beknopte cursus (3de studiejaar). Beknopte cursus (4de studiejaar). Telegraphie (E ₄). Telephonie (E ₄). Signaalwezen (E ₄ , C ₅). Bijzondere onderwerpen E ₅ . Idem E ₅ .	1 1 1 1 1 (tot April) 1 (Nov.—Febr.) 1 (Maart—April)	55 67 28 13 16 15 3	Neen. Neen. Neen. Neen. Neen. Neen. Neen.	Neen. Neen. Neen. Neen. Neen. Neen. Neen.	Electro-techniek. Idem. Telegraphie. Telephonie. Electrisch signaalwezen. Draadloze telegraphie. Electrische uurwerken.		Aangekondigd in het programma als „Aanvulling en herhaling van de col- leges telegraphie en telephonie.

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aan- gekondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak daarvan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.
				Ja.	Neen.		
G. Brouwer.	Werktuigbouwkunde. Voordrachten W_2 , E_2 .	2	71		Neen.	Drijfwerken met onderdeelen, overbrenging van arbeid door tandraden, riemen, touwen en staaldraadtouwen.	
	Idem E_4 .	2	24		Neen.	Stoomverdeling door schuiven en kleppen, indicateurs, planimeters, snelloopende stoommachines; bepaling van het vlieg-wielgewicht bij stoommachines en gasmotoren. Gewichts-, veer- en schijfregulateurs.	
	Idem T_4 .	1	23		Neen.	Hoofdzaken van drijfwerken, pijpleidingen en vertanding. Molen- en crushei-installatie, diffusie-batterij, snijmolen, filterpersen, worthingtonpomp, voorwarmers, verdamplichamen en kookpan.	
	Teeken oefeningen W_1 , E_1 .	9	Het bezoek op de teekenzalen wordt niet opgenomen.			Het opmeten en in teekening brengen van eenvoudige onderdeelen.	
	Idem W_2 , E_2 .	9				Het opmeten en in teekening brengen van samengestelde machinedeelen. Het ontwerpen van appendages als: kraanklep kast, afsluiters, reduceer-afsluiters, veiligheidsafsluiters, veiligheidskleppen, vijzels en drijfwerken met details, als: koppelingen, kussenblokken, kogelblokken, riemschijven, snaarschijven, tandraden enz.	
P. van der Burg.	Mechanische technologie W_4 .	2	35		Neen.	De machinale houtbewerking. De papierfabricage. De boek-, plaat-, steen- en courantendrukkerij. Het technisch gedeelte der fabricage van glas, porcelein en aardewerk.	
	Idem W_3 .	2	30		Neen.	Het spinbedrijf. De katoenspinnerij. Het bewerken en spinnen van vlas, hennep, jute, wol en zijde. De touwslagerij. Het weven. Effen, gekeperde en gefigureerde stoffen. Het werktuigelijk gedeelte van het apprêteeren.	
	Idem T_3 .	1	27		Neen.	Idem (beginselen).	
	Idem C_2 , T_2 , B_5 .	1	34		Neen.	De metalen. Het winnen uit de ertsen. De metaallegeeringen. De mechanische bewerkingen der metalen.	
H. Cop.	Scheepsbouwkunde S_1 .	1	15		Neen.	Indeeling der schepen in groepen naar bestemming, materiaal, aard der voortstuwingsmiddelen. Meer uitvoerige bespreking van de indeeling der groep: „Koopvaardijstoomers” en daarvan weder meer in het bijzonder de „vrachtstoomschepen”.	
	Idem S_2 .	1	4		Neen.	Bespreking van de hoofd- en andere afmetingen welke men aan de schepen onderscheidt; verder van de „tonnenmeting” en van de „bepaling der uitwatering” (Freeboard); van het draagvermogen enz. Bespreking van de „lijnteekening”.	
	Idem S_3 .	2	6		Neen.	Bespreking van de approximatieve bepaling van inhouden van vlakke figuren, volumina van lichamen, bepaling der coördinaten van zwaartepunten met het oog op het scheepslichaam. Waterverplaatsing. Drukkingspunt. Metacenter. Evenwichtsvoorwaarden voor drijvend en ondergedompeld lichaam. Bepaling van de metacentrische stabiliteit en het practisch gebruik van de hiervoor geldende formules, als: experimenteele bepaling van de hoogte van het zwaartepunt, stuurlastverandering enz.	
	Idem S_4 .	3	4		Neen.	Voortzetting van de behandeling der stabiliteit en in verband daarmee het een en ander over de beweging van vaartuigen op zee; werking van het roer.	
	Idem S_5 .	1	4		Neen.	Behandeling v. d. weerstand tegen voortbeweging; bepaling v. h. machinevermogen; verband tusschen vorm en lengte v. h. schip eenerzijds en de te verkrijgen snelheid anderzijds; werkwijze van mechanische voortstuwers; ontwerpen van schroefvoortstuwers.	
						Reden van bestaan en historische ontwikkeling der verschillende typen van oorlogsschepen; beteekenis van het pantseren; evolutie van de wijze van beschermen. Tegenwoordige phase van artillerie contra pantser. Verband van snelheid, bewapening, vorm, enz. voor slagschepen en kruisers. Enorme invloed van de geëischte snelheid op het geheele ontwerp. Bepaling van de afmetingen enz. voor een gevraagd ontwerp. Torpedomaterieel.	

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.	
				Ja.	Neen.
J. C. Dijkhoorn.	Wergtuigbouwkunde. Beschrijving W ₁ , S ₁ , E ₁ , M ₁ .	1	115	Voor de werktuig- bouwkunde bestaat geen gelegenheid tot respondeeren gedu- rende de colleges. De aard van dit vak brengt mede dat deze gelegenheid steeds gedurende de teekenoeeningen wordt geboden.	—
	Idem. Idem C ₄ .	1 tot Kerstmis	32	—	—
	Idem. Idem M ₃ .	1 na „	9	—	—
	Werktuigbouwkunde. Constructie W ₃ , S ₃ . (Eerste jaar van een twee-jarigen cursus).	2	35	—	—
	Idem. Idem W ₃ , S ₃ , W ₄ , S ₄ .	1	80	—	—
	Werktuigbouwkunde. Teekenoeeningen W ₃ .	12	20	—	—
	Idem. Idem W ₃ .	12	22	—	—
C. Feldmann.	Electro-technische constructieleer. IIIa. Gelijkstroomdynamo's en motoren E ₃ .	2	41	—	Neen.
	IIIc. Wisselstroom E ₄ , E ₅ .	2	33	—	Neen.
	Geleiding en verdeling van electrisch arbeidsvermogen E ₃ .	2	34	—	Neen.
	Aanvulling van IIIc. E ₅ .	1	19	—	Neen.
	Teekenoeeningen E ₃ , E ₄ , E ₅ .	12	deelnemers ± 60 getal be- zoekers sterk wisselend ± 15	—	—
	Practische oefeningen in het dynamo-lokaal E ₄ , E ₅ .	9	20	—	Neen.
I. Franco.	Werktuigbouwkunde M ₃ , C ₄ , T ₄ , B ₃ .	1 tot Kerstmis	60 à 65	De tijd voor respon- deeren ontbreekt	—
	Idem C ₄ .	1 na „	25 à 35	—	—
	Idem W ₂ , E ₂ .	1 tot „	80 à 85	—	—
	Idem W ₂ , E ₂ .	1 na „	75 à 85	—	—
	Idem W ₃ , E ₃ .	1	60 à 70	—	—
	Idem W ₄ .	2	50 à 60	—	—

Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN.	
	Opgave van de lessen die, hoewel aange- kondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak hiervan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.	
Geschiedenis van het stoomwerktuig. Vaste stoomwerktuigen, scheepsstoomwerktuigen, stoomketels, met inbegrip van wa- terpijpketels) stoomturbines.	Onderwerpen behandeld buiten die wel- ke in het programma waren aange- kondigd. Stoomturbines aan boord van mailbo- ten, dispositie van hoog- en laagdruk- turbines, het manoeuvreren. Disposi- tie aan boord van oorlogsschepen. Tur- bines voor kruisvaart en voor volle kracht. Verschillende disposities met het oog op de vereischte reserve. Aantal toehoorders gemiddeld 30.	
Wateropvoerwerktuigen voor de bemaling van polders en boe- zems en voor de watervoorziening van steden.	Korte herhaling van stoomwerktuigen en ketels. Berekening van het vermogen daarvan. Korte beschrijving van pompen, op- haalwerktuigen bij mijnen in gebruik.	
Constructie van stoomketels. Sterkte-berekening van alle onder- deelen. Het ontwerpen van verschillende typen van land- en van scheepsketels.	Het bepalen van de cylinderafmetingen voor één cylinder-com- pound en triple-expansie stoomwerktuigen, door berekening en graphisch.	
Schepraderen en vijzels, constructie van verschillende zuiger- pompen, theorie van waterlevering, van kleppenbeweging.	Centrifugaal-pompen voor polderbemaling en voor andere doel- einden. Serie-centrifugaal-pompen voor hooge opvoerhoogte.	
Theorie van deze pompen.	Verschillende machineonderdeelen, kranen en andere hefwerk- tuigen, pompen, land- en scheepsstoomketels.	
Complete ontwerpen van land- en scheepsstoomwerktuigen met stoomketels; pomp-installaties, gas- en petroleumwerktuigen.	Het magnetisch circuit. De Gramme-ring. Ankerwikkelingen. Invloed der kortsluiting. Armatuur-reactie. Spannings- en energie-verliezen. Serie-, shunt- en compound-bewikkelingen. Karakteristieken. Verliezen en verwarming. Commutatie. Tur- bo-dynamo's. Hulppolen en gecompenseerde wikkelingen. Be- schrijving en constructie van gelijkstroom-dynamo's en mo- toren. Het maken van ontwerpen voor deze werktuigen.	
Theorie, beschrijving en constructie van één en meerphasige syn- chrone wisselstroom-dynamo's en motoren. Wikkelingen. Ar- matuurreactie. Karakteristieken. Verliezen en verwarming.	Het maken van ontwerpen voor deze werktuigen.	
Bepaling der doorsneden van geleiders in verband met de eischen van veiligheid, economie en spanningsverlies. Stroomverdee- ling in samengestelde netten. Invloed op de spanningsverlie- zen van veranderingen in de belasting. Verschillende soorten van geleiders met het oog op samenstelling en isolatie. Voor- deelen van het gebruik van hooge spanningen. Serie- en paral- lel-schakeling van verbruikstoestellen. Twee-, drie- en meer- leiderstelsels. Inrichting van centraalstations. Beschrijving en berekening van verdeelingsnetten voor gelijk gerichte stroom- men, zonder en met accumulatoren, en van wisselstroomnetten.	Draaiende omzetter (convertors); parallelschakeling van wissel- stroom-generatoren; eenphasecollector, motoren-theorie en be- rekening.	
Ontwerpen en teekenen der in de colleges IIIa en IIIc behan- delde onderwerpen.	Een vierde namiddag werd ook ter be- schikking gesteld.	
Onderzoek van dynamo's, motoren en transformatoren.	Hefwerktuigen.	
Locomotieven.	Hefwerktuigen.	
Locomotieven.	Locomotieven.	
Locomotieven. Transport van materialen.	Locomotieven. Spoorwegmaterieel.	

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aan- gekondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak daarvan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.
				Ja.	Neen.		

C. P. Holst Gzn.

Werktuigbouwkunde:
a) beschrijvend C₃, T₅, B₅. Stoomwerktuigen en ketels.
Windwerken C₃.
b) constructie W₄, S₄. Vaste en scheepsstoomwerktuigen en ketels.
Regulateurs W₄.
Teekenoefeningen W₄.
Idem W₅.

1
1 tot de Kerstvac.
2
1
12
12

60 à 70
30 à 40
70 à 80
70 à 80
zeer afwisselend
" "

Neen.
Neen.
Neen.
Neen.

Inrichting, doel, gebruik en beoordeeling van stoomwerktuigen en -ketels.
Tandraderen, hun vorm en werkingwijze.
Ontwerp en constructie der bewegende deelen; critiek. (Tweede jaar van een 2-jarigen wisselcursus.)
Ontwerp, berekening, constructie en critiek van regulateurs.
Ontwerpen naar aanleiding der sub *b* vermelde lessen.

Hiervan nog zeven extra uren na 1 Januari 1908 ter volledige behandeling.

H. A. Ravenek.

Werktuigbouwkunde:
a. Gas- en petroleumwerktuigen W₃, S₃, E₃.

a bis. Petroleum- en benzine-werktuigen W₄, S₄, E₄.
b. Schuif-, kraan- en klepbewegingen voor stoomwerktuigen W₃.
c. Theorie der krachtoverbrenging bij stoom- en gaswerktuigen. Dynamometers W₄.
d. Theorie der calorische werktuigen W₄, E₅.
e. Technisch teekenen W₃, W₄, W₅.
Idem E₄.

1

45

Neen.

Gaswerktuigen voor klein bedrijf en voor de groote industrie; druk- en zuiggasinstallaties. Begin petroleumwerktuigen.

De behandeling der petroleumwerktuigen, werkende met langzame verbranding en die der benzine-werktuigen moest wegens gebrek aan tijd tot het volgende jaar worden uitgesteld. Gegeven in 5 extra lessen.

—

32

Neen.

Vervolg en slot van den in het studiejaar 1906/'07 niet afgehandelden leergang, daar onder *a* vermeld.

2

24

Neen.

Als door den naam aangegeven, en verder nog eenige lessen over snelloopende stoomwerktuigen.

1

30

Neen.

Indicateurs, planimeters, rem-dynamometers.
Theorie der krachtoverbrenging en der massa-werkingen bij stoom- en gaswerktuigen. Dynamometers voor ronddraaiende beweging.

Boven de aangekondigde nog 6 extra lessen.

1

33

Neen.

Hoofdwetten der mechanische warmtetheorie, met toepassing op heete lucht-, stoom- en gaswerktuigen.

6

gemid. bezoek
niet op te geven
idem

—

Toepassingen van het in de lessen *b* en *c* behandelde.

3

—

L. A. van Roijen.

Mechanische technologie W₁, S₁, E₁, Y₁.
Idem W₂, S₂, E₂, Y₂.
Idem T₁, C₂, B₅ (voor C₂, B₅ facultatief).

5

73 of 69 pct.
60 of 56 pct.
29

Neen.

De metalen, het winnen uit de ertsen, de metaallegeeringen, de eigenschappen van metalen en metaallegeeringen met betrekking tot de toepassingen in de werktuigbouwkunde en het onderzoek dier eigenschappen. De mechanische bewerking der metalen.
De machinale houtbewerking.
De papierfabricage.

J. A. Snijders C.Jzn.

Theoretische electriciteitsleer, eerste gedeelte, bestemd voor E₃.

2

over den
geheelen cursus
gerekend 35 à 36

Neen.

Overzicht van de vector-analyse; toepassing daarvan op de tegenwoordige leer van electriciteit en magnetisme, meestal genoemd naar haren grondvester Clerk-Maxwell.

De bedoeling is de behandeling van dit onderwerp met dezelfde leerlingen, alsdan studenten E₄, in den cursus 1908-1909, gedurende één uur 's weeks voort te zetten. In het geheel werden in den cursus 1907—1908 56 colleges gegeven.

Idem. Idem, bestemd voor E₃.

1

idem 31 à 32

Neen.

Inleiding in de theorie der wisselstroomen, als voorbereiding voor de leerlingen E₃, om zoo spoedig mogelijk de colleges en oefeningen van den hoogleeraar Feldmann te kunnen volgen, waarbij van stroomen in het algemeen, dus ook van wisselstroomen sprake is.

De bedoeling is de behandeling van dit onderwerp met dezelfde leerlingen, alsdan studenten E₄, in den cursus 1908/1909, gedurende twee uur 's weeks voort te zetten. In het geheel werden in den cursus 1907/1908 29 colleges gegeven.

Idem. tweede gedeelte, bestemd voor E₄.

1

idem 25

Neen.

Voortzetting van de toepassing der vector-analyse op de tegenwoordige leer van electriciteit en magnetisme volgens Maxwell en met gelijktijdige, gedeeltelijke behandeling van de electronen-theorie.

Het onderwerp kon niet geheel worden afgehandeld; in den cursus 1908/'09 zal er in het facultatieve college voor de leerlingen E₅ mede worden voortgegaan. In het geheel werden in den cursus 1907/'08 25 colleges gegeven.

Idem. Idem, bestemd voor E₄.

2

idem 13 à 14

Neen.

Voortzetting van de behandeling van de theorie der wisselstroomen.

Het onderwerp werd vrij volledig afgehandeld; enkele overgebleven bijzondere punten zullen in den cursus 1908/'09 eveneens in het facultatieve college voor de leerlingen E₅ worden behandeld. In het geheel werden in den cursus 1907/'08 57 colleges gegeven.

Theoretische electriciteitsleer; aanvulling en herhaling, voor zoo veel nodig, van vroeger behandelde onderwerpen, bestemd voor E₅.

1

idem 14 à 15

Neen.

Theorie der elektrische trillingen, als grondslag voor die der draadloze telegraphie; ontlading van den condensator; vormen van vibratoren, resonantie; ontstaan van staande golven in geleiders; electro-magnetische golven in geleiders; electro-magnetische golven in het dielectricum; grondvergelijkingen van Maxwell, proeven van Hertz, electro-magnetische lichttheorie.

De cursus, hoewel facultatief van aard, is het geheele studiejaar door gegeven in 57 colleges.

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aan- gekondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak hiervan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.
				Ja.	Neen.		
G. J. van Swaay.	Electrische meetkunde E ₃ .	2	29		Neen.	<i>Magnetische en electrische metingen.</i> Onderzoek naar de magne- tische eigenschappen van ijzersoorten. Het meten van stroom- sterkten, electro-motorische krachten, weerstanden, capacitei- ten en isolatieweerstanden. Technische en laboratorium-instru- menten. Normaal-instrumenten. Wattmeters. Electriciteits- meters. Onderzoek en ijk van verschillende meetinstrumenten voor gelijk- en wisselstroomen. Electro-technische photometrie. Onderzoek en beproeving van dynamo's, motoren en transfor- matoren.	Door gebrek aan tijd bleef achterwege de behandeling der electrische uitrus- ting van pompen en arbeidswerktui- gen benevens de vagabondeerende stroomen; deze onderwerpen worden in den volgenden cursus behandeld in het daarvoor beschikbare uur E ₅ .
	Electro-technische toepassingen E ₄ .	1	35		Neen.	<i>Bliksemafleiders.</i> Beveiliging van sterkstroominstallaties tegen atmosferische ontladingen. Bliksemafleiders voor gebouwen. <i>Electrische verlichting.</i> Theorie van het electrisch hoog- en gloei- licht. Constructie der lampen. Energie-verbruik. Aanleg van electrische verlichtings-installatiën.	
	Idem E ₄ .	3	19 à 20		Neen.	<i>Electrische krachtsoverbrenging.</i> Eigenschappen der electro-mo- toren in verband met de toepassingen. Inrichting der centraal- stations. Krachtsoverbrenging over groote afstanden. De elec- trische uitrusting van kranen en liften. <i>Electrische tractie.</i> Snelheidsregeling. Reminrichtingen. Elec- trische trams. Electrische locomotieven. Berekening van het vermogen der motoren en van de centrale. Aanleg, onderhoud en exploitatie.	
	Idem E ₅ . Aanvulling en herhaling voor zooveel noodig.	1	32		Neen.	Als bijzonder onderwerp werd behandeld de electrische treinver- lichting.	
	Practische oefeningen en metingen.	3 namiddagen per week en bij uitzondering ook nog op andere tijd- stippen	Hieraan werd deelgenomen door 62 stu- denten, die ge- middeld ieder 17 metingen verrichtten			—	
E. Vossnack.	Constructie van het schip en van de scheepsonderdeelen S ₁ .	2	15		Neen.	Krachten werkende op een schip. Klassificatie, bouwmetaal en bewerking, klinkverbindingen, constructie van de verschil- lende langs- en dwarsverbanddeelen en van de stevens en het roer.	
	Idem (voortzetting) S ₂ .	2	4		Neen.	Constructie van verschillende onderdeelen als fundaties voor ke- tels, machines, turbines enz. van bijzondere scheepstypen, als: raderbooten, toren- en koffer-dekstoomers, tankstoomers, hou- ten schepen, sloepen en jachten.	
	Ontwerpen van schepen, inrichting en uitrusting S ₃ .	2	6		Neen.	Bepalen van de afmetingen van het schip, berekening der ge- wichten van den scheepsrump en van de verschillende voort- stuwingsmachines met toebehooren, ontwerpen van de ruimte- indeeling en van de inrichtingen voor kolen, lading, beman- ning en passagiers met constructie dezer inrichtingen. Sterkte- berekening van den scheepsrump. Constructie en berekening van het stuurgerei en de ankerinrichting.	
	Speciale onderwerpen, o.a. inrichting van oorlogsschepen, werf- bedrijf en kostenberekening.	1½	4		Neen.	Rompconstructie van de verschillende typen van oorlogsschepen. Inrichtingen voor de bewapening, pantsering, munitie en be- manning. Werfinrichtingen als helling, hellingkranen, con- structies voor het te water laten. Berekening van de kosten van schepen met voorbeelden.	
A. D. F. W. Lichtenbelt (bui- tengewoon hoogleeraar).	Werktuigbouwkunde W ₁ , E ₁ , S ₁ . Idem S ₃ en S ₄ . Idem C ₃ , S ₄ , W ₅ .	2 2 1 na Kerstmis	78 4 28		Neen. Neen. Neen.	Onderdeelen van werktuigen. Hulp- en bijwerktuigen aan boord. Baggerwerktuigen.	
	G. H. W. van Aken (lector).	Werktuigbouwkunde (oefeningen) voor C ₄ , T ₄ , M ₃ , M ₄ .	3	30	—	—	Het opmeten en in teekening brengen van werktuigonderdeelen.
J. C. Horch (lector).	Idem.	3	30	—	—	Idem.	
Afdeeling der scheikundige technologie en mijnbouwkunde.							
L. Aronstein.	Scheikundige technologie.	3	42		Neen.	Suiker uit beetwortelen, zetmeel, dextrine-glucose, spiritus, vet- ten en oliën, zeep, stearinekaarsen, glycerine, steenkolenteer.	
	Idem, bijzondere onderwerpen.	1	35		Neen.	Brandstoffen.	

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aan- gekondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak hiervan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.
				Ja.	Neen.		
M. W. Beijerinck.	Algemeene microbiologie.	1	23		Neen.	Bouw en eigenschappen van de levende stof. De cel, de weefsels, de organen. Microben in het algemeen. Aëroben en anaëroben. Voedingsvoorwaarden, cultuurmethoden en herkenning. Nuttige en pathogene microben. Desinfectie, sterilisatie, pasteurisatie, filtratie. Microbiologie van de lucht, van het water, van den bodem, van voedingsmiddelen.	
	Bijzondere en toegepaste microbiologie. Oefeningen.	1 dagelijks	27 —		Neen. —	Belangrijke microbiologische processen. Enzymen. Microbiologie.	
J. Böeseken.	Organische chemie.	3	45		Neen.	Alipatische verbindingen tot en met de koolhydraten.	
	Idem.	1	40		Neen.	Inleiding tot de studie der terpenen.	
M. Clément.	Mijnontginning.	3	20		Neen.	Algemeenheden en definities. Het opzoeken en herkennen der ligging van ertslagen. Schachtboring. Kolenwinning. Machinale boring. Vervoer ondergronds. Schachtvervoer.	
	Bijzondere onderwerpen.	1 na Kerstmis	10		Neen.	Bijzondere afdiepmethodes (cementering). Gewapend beton ondergronds aangewend. Oeconomische resultaten van de machinale kolenwinning. Boringen in de mijn. Gebruik der compressoren ondergronds.	
J. A. Grutterink.	Delfstofkunde, algemeene cursus a.	1	4		Neen.	Kristallographie, algemeene eigenschappen der mineralen, hulpmiddelen ter herkenning, terminologie.	
	Idem, algemeene cursus b.	1	8		Neen.	Beschrijving van de belangrijkste mineralen.	
	Idem, oefeningen.	3	19	Ja.		Oefeningen in het herkennen van mineralen.	
	Idem, beknopte cursus.	2	25	Ja.		Beknopte behandeling van het in den algemeenen cursus voorgedragene met aansluitende oefeningen in het herkennen van mineralen.	
	Petrographie.	1	5		Neen.	Indeeling en beschrijving der gesteenten.	
	Idem oefeningen.	3	20	Ja.		Oefeningen in het herkennen van gesteenten.	
G. van Iterson jr.	Microscopische anatomie.	1	27			Vormbestanddeelen der plantaardige en dierlijke cel. Structuur en eigenschappen van het protoplasma. Kern en celdeeling. Vegetatiepunt. Loofblad. Lengtestrekking van den stengel en wortel. De stengel. Geleidingsbanen van het water en der plastische stoffen. Mechanische weefsels. Secundaire vormen.	
P. D. C. Kley.	Microchemische analyse.	1	20			Beginnelen der micro-chemische analyse.	
	Metallographie.	1 tot Kerstmis	30			Algemeene en bijzondere onderwerpen der metallographie.	
C. J. van Loon.	Delfstofkunde M ₁ .	1 u. voordracht 3 „ oefeningen	3 3	ja in de oefeningen		Hulpmiddelen ter herkenning der delfstoffen. Beschrijving der ertsen.	
	Idem M ₂ .	1 „ voordracht 3 „ oefeningen	8 8	idem		Beschrijving der ertsen.	
	Idem M ₃ .	3 „ „	8 12	idem		Beschrijving der ertsen.	
H. ter Meulen.	Analytische scheikunde. Qualitatieve analyse.	2	35		Neen.	Qualitatieve analyse van anorganische stoffen.	
	Analytische scheikunde. Quantitatieve analyse.	1 tot Kerstmis	37		Neen.	Bespreking der voornaamste methoden van quantitatief onderzoek van anorganische stoffen.	
	Toegepaste scheikunde voor ingenieurs I.	1	50		Neen.	Eigenschappen en scheikundig onderzoek van verfstoffen, mortels en alliages.	
	Toegepaste scheikunde voor ingenieurs II.	1	15		Neen.	Samenstelling, eigenschappen en onderzoek van brandstoffen. Rookgas-analyse en controle op het stoken van stoomketels. Bereiding en onderzoek van smeermiddelen. Onderzoek en zuivering van ketelwater en drinkwater. Zuivering van afvalwater van steden en fabrieken.	
G. A. F. Molengraaff.	Algemeene geologie.	2	35		Neen.	De geologische beteekenis der oceanen en van het zeewater. Het vulcanisme.	
	Geologie.	1	30		Neen.	Beginnelen dynamische geologie. Over de wijze waarop de gesteenten op aarde ontstaan (petrogenese).	
	Privatissimum.	een avond iedere 4 weken	20	Ja.		Capita selecta.	Niet aangekondigd.
	Practische geologie.	4 lessen in het veld (excursies), 12 dagen in September en 12 in Mei	22 en 28	Ja.		De geologie van het Rheinische Schiefergebirge met inbegrip van den Vulkanischen Eifel. De bouw en het ontstaan van het Thüringerwald.	Op de series lectionum van 1907/'08 niet aangekondigd.

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aan- gekondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak hiervan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.
				Ja.	Neen.		
M. W. Beijerinck.	Algemeene microbiologie.	1	23		Neen.	Bouw en eigenschappen van de levende stof. De cel, de weefsels, de organen. Microben in het algemeen. Aëroben en anaëroben. Voedingsvoorwaarden, cultuurmethoden en herkenning. Nuttige en pathogene microben. Desinfectie, sterilisatie, pasteurisatie, filtratie. Microbiologie van de lucht, van het water, van den bodem, van voedingsmiddelen.	
	Bijzondere en toegepaste microbiologie. Oefeningen.	1 dagelijks	27 —		Neen. —	Belangrijke microbiologische processen. Enzymen. Microbiologie.	
J. Böeseken.	Organische chemie.	3	45		Neen.	Alipatische verbindingen tot en met de koolhydraten.	
	Idem.	1	40		Neen.	Inleiding tot de studie der terpenen.	
M. Clément.	Mijnontginning.	3	20		Neen.	Algemeenheden en definities. Het opzoeken en herkennen der ligging van ertslagen. Schachtboring. Kolenwinning. Machinale boring. Vervoer ondergronds. Schachtvervoer.	
	Bijzondere onderwerpen.	1 na Kerstmis	10		Neen.	Bijzondere afdiepmethodes (cementering). Gewapend beton ondergronds aangewend. Oeconomische resultaten van de machinale kolenwinning. Boringen in de mijn. Gebruik der compressoren ondergronds.	
J. A. Grutterink.	Delfstofkunde, algemeene cursus a.	1	4		Neen.	Kristallographie, algemeene eigenschappen der mineralen, hulpmiddelen ter herkenning, terminologie.	
	Idem, algemeene cursus b.	1	8		Neen.	Beschrijving van de belangrijkste mineralen.	
	Idem, oefeningen.	3	19	Ja.		Oefeningen in het herkennen van mineralen.	
	Idem, beknopte cursus.	2	25	Ja.		Beknopte behandeling van het in den algemeenen cursus voorgedragene met aansluitende oefeningen in het herkennen van mineralen.	
	Petrographie.	1	5		Neen.	Indeeling en beschrijving der gesteenten.	
	Idem oefeningen.	3	20	Ja.		Oefeningen in het herkennen van gesteenten.	
G. van Iterson jr.	Microscopische anatomie.	1	27			Vormbestanddeelen der plantaardige en dierlijke cel. Structuur en eigenschappen van het protoplasma. Kern en celdeeling. Vegetatiepunt. Loofblad. Lengtestrekking van den stengel en wortel. De stengel. Geleidingsbanen van het water en der plastische stoffen. Mechanische weefsels. Secundaire vormen.	
P. D. C. Kley.	Microchemische analyse.	1	20			Beginnelen der micro-chemische analyse.	
	Metallographie.	1 tot Kerstmis	30			Algemeene en bijzondere onderwerpen der metallographie.	
C. J. van Loon.	Delfstofkunde M ₁ .	1 u. voordracht 3 „ oefeningen	3 3	ja in de oefeningen		Hulpmiddelen ter herkenning der delfstoffen. Beschrijving der ertsen.	
	Idem M ₂ .	1 „ voordracht 3 „ oefeningen	8 8	idem		Beschrijving der ertsen.	
	Idem M ₃ .	3 „ „	8 12	idem		Beschrijving der ertsen.	
H. ter Meulen.	Analytische scheikunde. Qualitatieve analyse.	2	35		Neen.	Qualitatieve analyse van anorganische stoffen.	
	Analytische scheikunde. Quantitatieve analyse.	1 tot Kerstmis	37		Neen.	Bespreking der voornaamste methoden van quantitatief onderzoek van anorganische stoffen.	
	Toegepaste scheikunde voor ingenieurs I.	1	50		Neen.	Eigenschappen en scheikundig onderzoek van verfstoffen, mortels en alliages.	
	Toegepaste scheikunde voor ingenieurs II.	1	15		Neen.	Samenstelling, eigenschappen en onderzoek van brandstoffen. Rookgas-analyse en controle op het stoken van stoomketels. Bereiding en onderzoek van smeermiddelen. Onderzoek en zuivering van ketelwater en drinkwater. Zuivering van afvalwater van steden en fabrieken.	
G. A. F. Molengraaff.	Algemeene geologie.	2	35		Neen.	De geologische beteekenis der oceanen en van het zeewater. Het vulcanisme.	
	Geologie.	1	30		Neen.	Beginnelen dynamische geologie. Over de wijze waarop de gesteenten op aarde ontstaan (petrogenese).	
	Privatissimum.	een avond iedere 4 weken	20	Ja.		Capita selecta.	Niet aangekondigd.
	Practische geologie.	4 lessen in het veld (excursies), 12 dagen in September en 12 in Mei	22 en 28	Ja.		De geologie van het Rheinische Schiefergebirge met inbegrip van den Vulkanischen Eifel. De bouw en het ontstaan van het Thüringerwald.	Op de series lectionum van 1907/'08 niet aangekondigd.

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aan- gekondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak daarvan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.
				Ja.	Neen.		
W. Reinders.	Anorganische scheikunde.	3	75		Neen.	De verbindingen van broom, jodium, fluorium, zwavel, selenium, tellurium, stikstof, de edelgassen, phosphorus, arsenicum, antimonium.	De door den voorganger van prof. Reinders, prof. dr. A. Smits, aangekondigde lessen over deze onderwerpen tot 1 Februari niet gegeven.
	Theoretische scheikunde.	1	70		Neen.	De phasenleer: stelsels van één component, begin der binaire stelsels.	
S. J. Vermaes.	Algemeene metallurgie bestemd voor T ₃ , M ₃ .	1	7		Neen.	Overzicht van de verschillende metallurgische bewerkingen en van de daarbij behoorende inrichtingen.	
	Metallurgie bestemd voor M ₄ , M ₅ .	1	21		Neen.	De metallurgie van antimoon, arseen, zilver en ijzer (2-jarige cursus, waarbij in 1908/09 de overige metalen worden gegeven met uitzondering van koper, goud en lood die in B. O. behandeld worden).	
	Metallurgie, bijzondere onderwerpen (M ₄ , M ₅).	1	18		Neen.	Het opsporen, ontginnen en verwerken van koper- en loodertsen.	
	Docimasie bestemd voor M ₃ .	1	5		Neen.	Overzicht der bruikbare methoden van onderzoek van ertsen, wasch- en smeltproducten en gesteenten.	
H. G. Jonker.	Palaeontologie.	1	30		Neen.	Inleiding. Protozoa. Spongiae. Anthropoda (excl. Tracheata). Brachiopoda. Bryozoa. Inleiding. Uitvoerige behandeling van het perm (voornamelijk de zout-geologie). Historische geologie van het excursieterrein (Thuringerwald).	Op den rooster niet vermeld; geologisch collegium van de hoogleeraren Molen-graaff en Jonker, één avond per maand, waar talrijke nieuwere publicaties zijn besproken.
J. A. R. Stuffken.	Mijnkunde M ₂ .	2	10		Neen.	Algemeene beginselen omtrent het ontwerpen van mijnwerken.	
	Idem (oefeningen) M ₃ .	3	6		Neen.	Idem.	
	Mijnmeten, oefeningen M ₄ .	totaal 28 dagen	totaal 20		—	Opmetingen ondergronds.	
J. C. Boot (privaat-docent).	Java suikerindustrie.	1	35		Neen.	Inleiding, verbetering van riet door selectie, samenstelling van het riet, klimaat, grond en groundbewerking.	
W. H. Idzerda (privaat docent).	Photographie.	1	begonnen met 15, opgeklommen tot ± 45 en geëindigd einde Mei met 7 gem. ± 22		Neen.	a. Inleiding in de photographie en hare algemeene toepassingen; daarna b. het photographisch objectief.	

Naam van den gewonen of buitengewonen hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	OPMERKINGEN. Opgave van de lessen die, hoewel aan- gekondigd, geheel of gedeeltelijk niet zijn gegeven, met vermelding van de oorzaak daarvan. Opgave van de lessen boven de aange- kondigde gegeven.
				Ja.	Neen.		
W. Reinders.	Anorganische scheikunde.	3	75		Neen.	De verbindingen van broom, jodium, fluorium, zwavel, selenium, tellurium, stikstof, de edelgassen, phosphorus, arsenicum, antimonium.	De door den voorganger van prof. Reinders, prof. dr. A. Smits, aangekondigde lessen over deze onderwerpen tot 1 Februari niet gegeven.
	Theoretische scheikunde.	1	70		Neen.	De phasenleer: stelsels van één component, begin der binaire stelsels.	
S. J. Vermaes.	Algemeene metallurgie bestemd voor T ₃ , M ₃ .	1	7		Neen.	Overzicht van de verschillende metallurgische bewerkingen en van de daarbij behoorende inrichtingen.	
	Metallurgie bestemd voor M ₄ , M ₅ .	1	21		Neen.	De metallurgie van antimoon, arseen, zilver en ijzer (2-jarige cursus, waarbij in 1908/09 de overige metalen worden gegeven met uitzondering van koper, goud en lood die in B. O. behandeld worden).	
	Metallurgie, bijzondere onderwerpen (M ₄ , M ₅).	1	18		Neen.	Het opsporen, ontginnen en verwerken van koper- en loodertsen.	
	Docimasie bestemd voor M ₃ .	1	5		Neen.	Overzicht der bruikbare methoden van onderzoek van ertsen, wasch- en smeltproducten en gesteenten.	
H. G. Jonker.	Palaeontologie.	1	30		Neen.	Inleiding. Protozoa. Spongiae. Anthropoda (excl. Tracheata). Brachiopoda. Bryozoa. Inleiding. Uitvoerige behandeling van het perm (voornamelijk de zout-geologie). Historische geologie van het excursieterrein (Thuringerwald).	Op den rooster niet vermeld; geologisch collegium van de hoogleeraren Molen-graaff en Jonker, één avond per maand, waar talrijke nieuwere publicaties zijn besproken.
J. A. R. Stuffken.	Mijnkunde M ₂ .	2	10		Neen.	Algemeene beginselen omtrent het ontwerpen van mijnwerken.	
	Idem (oefeningen) M ₃ .	3	6		Neen.	Idem.	
	Mijnmeten, oefeningen M ₄ .	totaal 28 dagen	totaal 20		—	Opmetingen ondergronds.	
J. C. Boot (privaat-docent).	Java suikerindustrie.	1	35		Neen.	Inleiding, verbetering van riet door selectie, samenstelling van het riet, klimaat, grond en groundbewerking.	
W. H. Idzerda (privaat docent).	Photographie.	1	begonnen met 15, opgeklommen tot ± 45 en geëindigd einde Mei met 7 gem. ± 22		Neen.	a. Inleiding in de photographie en hare algemeene toepassingen; daarna b. het photographisch objectief.	

E. GETAL STUDENTEN EN DOOR HEN BETAALDE COLLEGEGEDEN.

Ingeschreven waren:		Tegen betaling van:	Opbrengst	REDENEN VAN VRIJSTELLING.		Aantal.
Voor alle lessen:	761	f 200	Gestort door een persoon die zich niet heeft laten inschrijven.	Studenten die in het bezit waren van een der in art 118 der Hooger-onderwijswet bedoelde diploma's Studenten die in het genot waren van eene Rijksbeurs Studenten die ter zake van het onderwijs der hoogleeraren en lectoren reeds f 800 hadden betaald. Studenten die reeds door den rector-magnificus eener Rijksuniversiteit voor volledig onderwijs waren ingeschreven Personen aangewezen door den Minister van Binnenlandsche Zaken als bevoegd de lessen bij te wonen Beambten der Technische Hoogeschool. Totaal		29 14 374 1 1 (1) — 418
	1	160				
	1	80				
	418	nihil				
	—	200				
Totaal	1181		f 152 640			
Voor enkele lessen:	1	140				
	1	90				
	2	80				
	3	70				
	14	50				
	15	40				
	6	30				
	10	20				
	10	10				
Algemeen totaal	1243		f 155 020			

(1) De opzichter van den waterstaat P. Siekman, aangewezen om assistentswerkzaamheden te verrichten bij het onderwijs in de kennis en het onderzoek van bouwstoffen.

Naar de afdeelingen en studiejaren waren de studenten als volgt verdeeld:

Ingeschreven		In de afdeeling der:					In verschillende afdeelingen. (Alle lessen en ijkers).	Totaal.	Totaal in voorafgaand studiejaar.
voor	voor	algemeene wetenschappen.	weg- en waterbouwkunde.	bouwkunde.	werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en electrotechniek.	scheikundige technologie en mijnbouwkunde.			
alle lessen	den 1sten keer	—	56	9 (1)	111	39 (4)	2	217 (5)	216 (5)
	" 2den "	—	48	8	93	45 (2)	3	197 (2)	206 (7)
	" 3den "	—	65	6	85	37 (7)	1	194 (7)	186 (8)
	" 4den "	—	47 (1)	5 (1)	70	42 (5)	2	166 (7)	202 (2)
	" 5den "	—	59 (1)	6	83	41 (2)	2	191 (3)	146
	" 6den "	—	35	4	51	13	3	106	93 (2)
	" 7den "	—	18	5	24	4	3	54	45
	" 8sten "	—	10	—	19	2	3	34	23
	" 9den "	—	7	1	6	—	1	15	8
	" 10den "	—	3	—	2	—	—	5	3
	" 11den "	—	1	—	—	1	—	2	2
Totaal . .		—	349 (2)	44 (2)	544	224 (20)	20	1181 (24)	1130 (24)
Lessen gegeven:									
éénmaal per week . .	—	6 (3)	1	2 (2)	—	1	—	10 (5)	8 (4)
tweemaal " " . .	—	3 (2)	—	6 (3)	1	—	—	10 (5)	5 (3)
driemaal " " . .	—	2 (1)	—	3 (3)	—	—	—	5 (4)	7 (3)
viermaal of meermalen per week	—	1 (1)	10	18 (5)	2	5 (1)	1	37 (7)	24 (4)
Algemeen totaal. .		12 (7)	360 (2)	73 (15)	547	230 (21)	21	1243 (45)	1174 (38)

Het aantal vrouwelijke studenten is tusschen haakjes geplaatst.
Eene vergelijking der in bovenstaande tabellen voorkomende cijfers toont aan, dat het getal voor alle lessen ingeschrevenen met 51 en dat voor enkele lessen ingeschrevenen met 18 vermeerderde.

F. UITKOMSTEN VAN HET ONDERWIJS.

1. ALGEMEEN OORDEEL.

Afdeeling der algemeene wetenschappen. Een der hoogleeraren in de zuivere en toegepaste wiskunde en de mechanica, hoewel tevreden over den ijver der studenten, voor zoover die uit het bijwonen der voordrachten en oefeningen kan worden afgeleid, kan niet ontkennen, dat het bij de examens blijkt, dat er velen zijn bij wie het gehoorde niet doordringt en die de voordrachten wel aanhooren maar niet verwerken.

Een der beide hoogleeraren in de toegepaste wiskunde en mechanica verklaart, dat de ijver en vorderingen der studenten hem aanleiding geven tot tevredenheid.

De hoogleeraar in het handteekenen en de geschiedenis der schilder- en beeldhouwkunst oordeelt, dat over den ijver der studenten niet valt te klagen en ziet in de vrijstelling van examens, die verleend wordt aan hen die regelmatig de oefeningen volgen, een goeden prikkel tot het bevorderen daarvan. Hij blijft het betreuren, dat bij het eindexamen voor de hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus, de eischen voor het handteekenen te laag worden gesteld, waardoor op de Technische Hoogeschool te veel tijd aan eenvoudige oefeningen moet worden besteed, terwijl de oud-leerlingen der gymnasia daaraan zelfs geheel onvoorbereid deelnemen.

De lector in den ijk verklaart, dat de 3 studenten die zijn cursus volgden, blij hebben gegeven van grooten ijver en meer dan voldoende ontwikkeling, zoodat allen voldaan hebben bij het examen in dit jaar afgenomen, terwijl de lector in de beginselen der verbandleer en eerste hulp bij ongelukken den ijver en de ontwikkeling der studenten goed noemt.

Afdeeling der weg- en waterbouwkunde. De afdeeling stelt op den voorgrond, dat een algemeen oordeel over de ontwikkeling, den ijver en de vorderingen der studenten bezwaarlijk is te geven.

De hoogleeraar in de kennis en het onderzoek van bouwstoffen, de rioleering en watervoorziening en het maken van bestekken en begrootingen, meent, dat er te veel voor examens en te weinig voor de toekomst wordt gewerkt, terwijl het oordeel van andere hoogleeraren in dit opzicht niet ongunstig luidt.

Afdeeling der bouwkunde. De hoogleeraar in de architectuur, die den uitslag der propaedeutische examens in bouwkunde voor civiel- en bouwkundig ingenieur niet onbevredigd noemt, wenscht toch het streven naar een verhoogd peil van ontwikkeling en kennis ernstig te bevorderen.

De hoogleeraar in de architectuur met inbegrip van de geschiedenis der bouwstijlen vindt geene aanleiding om te klagen over den ijver van de studenten voor bouwkundig en civiel-ingenieur.

De hoogleeraar in het boetseeren en de beeldhouwkunst merkt op dat de belangstelling in het boetseeren bij de bouwkundige ingenieurs van verschillende studiejaren toeneemt.

De hoogleeraar in de decoratieve kunst en het ornamentteekenen ziet in eene betere opkomst op de teekenzalen een bewijs van eenige verbetering in den ijver en de vorderingen der studenten.

Afdeeling der werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en electro-techniek. Uit het feit, dat bij het afnemen der candidaatsexamens in de mechanische technologie aan de overgrote meerderheid een voldoende cijfer kon worden toegekend, worden door een der hoogleeraren, aan wien een deel van het onderwijs in dit vak is opgedragen, gunstige gevolgtrekkingen omtrent den ijver en de vorderingen der studenten afgeleid. Blijk van onvoldoende belangstelling werd slechts opgemerkt bij de studenten civiel-ingenieurs van het 2de studiejaar, waarvan het facultatief stellen voor de civiel-ingenieurs van dit vak als oorzaak moet worden beschouwd.

Eveneens wordt door den anderen hoogleeraar in de mechanische technologie, op grond van de uitkomsten van het propaedeutisch examen, waarbij aan 55 van de 73 kandidaten een voldoende of hooger cijfer kon worden toegekend, in het algemeen gunstig geoordeeld over de ontwikkeling, den ijver en de vorderingen der studenten, terwijl ook hier, in het

bijzonder wat de houtbewerking betreft, wordt herhaald wat hierboven omtrent de studenten civiel-ingenieur van het 2de studiejaar reeds werd opgemerkt. De belangstelling in dit opzicht van de scheikundige ingenieurs of technologen van het 4de studiejaar wordt daarentegen bijzonder geroemd; bij het candidaatsexamen dezer laatsten kwam slechts één onvoldoende op 21 kandidaten voor.

Ten opzichte van de werktuigbouwkunde loopen de meeningen der hoogleeraren uiteen. Door een hunner worden de ontwikkeling, de ijver en de vorderingen alleszins voldoende geacht, een ander hoogleeraar noemt die slechts middelmatig en acht het bezoek der colleges bevredigend, niet echter dat van de tekenoefeningen, terwijl een derde hoogleeraar verklaart den ijver der studenten, zoowel wegens het middelmatig bezoek der voordrachten als wegens de geringe opkomst bij de tekenoefeningen niet te kunnen roemen. Bij de beoordeeling der tekeningen bleken ontwikkeling en vorderingen dikwijls veel te wenschen over te laten, hoewel hier tegenover staat, dat steeds een kern van geregelde goede werkers overblijft, wier studie alle redenen tot tevredenheid geeft.

Wat betreft de electro-techniek, wordt door een der hoogleeraren opgemerkt, dat de ijver en belangstelling der studenten, voor zoover die uit het collegebezoek kunnen worden afgeleid, alle reden tot tevredenheid gaven, vooral is dit het geval bij de colleges voor vector-analyse en hare toepassing op de natuurkundige leer.

De uitkomsten der examens in de theoretische electriciteitsleer worden zeer bevredigend genoemd en wettigen derhalve een gunstig oordeel over de ontwikkeling en de vorderingen der studenten. Bij de candidaatsexamens in Juni en September 1908, dus beide na afloop van den cursus 1907—1908 gehouden, verkregen van 22 kandidaten, 15 het praedicaat voldoende of meer en slechts 1 het praedicaat onvoldoende, van de 6 overige was het examen niet geheel voldoende. Bij de ingenieursexamens in Januari en Juni 1908 verkregen van 22 kandidaten 16 het praedicaat voldoende of meer, 2 het praedicaat onvoldoende en was van de 4 overige het examen niet geheel voldoende.

Afdeeling der scheikundige technologie en mijnbouwkunde. Het oordeel van de hoogleeraren in de scheikundige technologie en in de anorganische, analytische en organische chemie over de ontwikkeling, den ijver en de vorderingen der studenten luidt gunstig.

Ten opzichte van de mijnkunde, de delfstof- en de aardkunde, de metallurgie en docimasie, verklaren de betrokken hoogleeraren redenen van tevredenheid te hebben, een enkele — de hoogleeraar in metallurgie en docimasie — oordeelt dat ontwikkeling, ijver en vorderingen niets te wenschen overlaten.

De buitengewoon hoogleeraar in de historische geologie en palaeontologie acht ontwikkeling en ijver voldoende, de vorderingen daarentegen minder bevredigend, wat voor een groot deel aan den gebrekkigen toestand der hulpmiddelen wordt geweten.

De uitkomsten van het onderwijs in microbiologie kunnen door den betrokken hoogleeraar eerst worden medegedeeld, nadat hij gelegenheid zal hebben verkregen tot het houden van een practischen cursus, niet alleen uitsluitend met meer gevorderden, zooals thans, maar ook met beginnenden.

De oefeningen in microscopische anatomie stelden den hoogleeraar in dit vak in staat tot het uitspreken van een zeer bevredigend oordeel.

De ijver der studenten bij de studie en microchemie wordt door den hoogleeraar geroemd, de verkregen resultaten worden echter niet geheel daarmee in overeenstemming geacht, waarvan de verklaring hierin wordt gezocht, dat de tijd der studenten technologen te zeer in beslag wordt genomen door de studie der verplichte examenvakken, die hen belet zich genoegzaam te wijden aan de beoefening van een vak, waarin geen examen behoeft te worden afgelegd.

2. UITSLAG DER EXAMENS EN PROMOTIEN.

De uitslag der examens en promotiën blijkt uit de volgende tabellen:

EXAMENS.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	OPMERKINGEN.
A. Civiel-ingenieurs.				
Propadeutisch examen:				
Eerste groep (wiskunde).	93	33	60	
Tweede „ (natuurkunde)	87	59	28	
Derde „ (technische vakken)	52	40	12	Nieuwe regeling.
Derde „ (idem)	36	21	15	Oude regeling.
Vierde „ (handteekenen)	28	17	11	
Geheelee examen	—	—	—	Uitgereikt 47 diploma's.
Candidaats-examen:				
Eerste gedeelte	37 (1)	22	15	Uitgereikt 35 getuigschriften.
Tweede „	25 (1)	19	6	(1) Aangemeld hadden zich resp. 44, 23 en 37 kandidaten.
Geheelee examen	21 (1)	13	8 (2)	(2) Van deze 8 slaagden 2 voor het eerste en 1 voor het tweede gedeelte.
Ingenieurs-examen	43 (3)	35	8	(3) Aangemeld 44.
B. Bouwkundig ingenieurs of architecten.				
Propadeutisch examen:				
Eerste groep (wiskunde).	10	5	5	
Tweede „ (natuurkunde)	5	4	1	
Derde „ (technische vakken)	4	3	1	Nieuwe regeling.
Derde „ (idem)	2	1	1	Oude regeling.
Vierde „ (handteekenen)	—	—	—	
Geheelee examen	—	—	—	Uitgereikt 4 diploma's.
Candidaatsexamen:				
Eerste gedeelte	7	4	3	
Tweede „	7	6	1	
Derde „	11	8	3	
Geheelee examen	—	—	—	
Ingenieurs-examen	3	3 (4)	—	(4) Waarvan 1 met lof.
C. Werktuigkundig ingenieurs.				
Propadeutisch examen:				
Eerste groep (wiskunde).	83	31	52	
Tweede „ (natuurkunde)	59	38	21	
Derde „ (technische vakken)	50	35	15	nieuwe regeling.
Derde „ (idem)	29	17	12	Oude regeling.
Vierde „ (handteekenen)	22	13	9	
Geheelee examen	—	—	—	Uitgereikt 42 diploma's.
Candidaats-examen:				
Eerste gedeelte	57	30	27	
Tweede „	29	25	4	
Geheelee examen	25	16	9 (1)	(5) Hiervan slaagden 2 voor het eerste en 4 voor het tweede gedeelte.
Ingenieurs-examen	58	55	3	

EXAMENS.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	OPMERKINGEN.
D. Scheepsbouwkundig ingenieurs.				
Propaedeutisch examen:				
Eerste groep (wiskunde)	9	3	6	
Tweede „ (natuurkunde)	10	6	4	
Derde „ (technische vakken)	5	4	1	Nieuwe regeling.
Derde „ (idem)	2	1	1	Oude regeling.
Vierde „ (handteekenen)	4	4	—	
Geheeie examen	—	—	—	Uitgereikt 5 diploma's.
Candidaats-examen 1ste gedeelte.	3	2	1	
idem 2de „	3	3	—	
idem geheele examen.	1	—	1 (1)	(1) Slaagde voor het 2de gedeelte.
Ingenieurs-examen	2	2	—	
F. Electro-technisch ingenieurs.				
Propaedeutisch examen:				
Eerste groep (wiskunde)	37	16	21	
Tweede „ (natuurkunde)	28	17	11	
Derde „ (technische vakken)	20	15	5	Nieuwe regeling.
Derde „ (idem)	15	12	3	Oude regeling.
Vierde „ (handteekenen)	8	7	1	
Geheeie examen	—	—	—	Uitgereikt 26 diploma's.
Candidaats-examen:				
Eerste gedeelte	17	9	8	
Tweede „	13	9	4	
Geheeie examen	15	10	5 (2)	(2) Hieronder 1 werktuigkundig ingenieur.
Ingenieurs-examen	22	19	3	Hiervan slaagden 1 voor het eerste en 2 voor het tweede gedeelte.
F. Scheikundig-ingenieurs of technologen.				
Propaedeutisch examen:				
Eerste groep (wiskunde)	39	26	13	
Tweede „ (natuurkunde)	25	21	4	
Derde „ (technische vakken)	35	28	7	
Vierde „ (handteekenen)	33	27	6	
Geheeie examen	—	—	—	Uitgereikt 24 diploma's.
Candidaats-examen	25	19	6	
Ingenieurs-examen	18	18	—	
G. Mijningenieurs.				
Propaedeutisch examen:				
Eerste groep (wiskunde)	9	8	1	
Tweede „ (natuurkunde)	14	10	4	
Derde „ (technische vakken)	16	14	2	
Vierde „ (handteekenen)	13	12	1	
Geheeie examen	—	—	—	Uitgereikt 12 diploma's.
Candidaats-examen	19	13	6	
Ingenieurs-examen	11	8	3	
Totaal.	1354	897	457	

PROMOTIEN.

Getal.	Publiek.	Privaat.	Afgewezen	Opmerkingen.
2	—	2	—	

OPGAVE van hen die het doctoraat in de technische wetenschap verwierven, met vermelding van de data der promotiën en van het proefschrift of proefontwerp.

N A M E N.	Data der promotiën.	Titel van het	
		proefschrift.	proefontwerp.
J. K. van Gelder, mijningenieur	2 April 1908	„Over de toepassing van de centrifugaalkracht voor de scheiding en zuivering van erts en kolen” en „stellingen”.	
N. Koomans, werktuigkundig ingenieur	10 April 1908	„Over den invloed der zelfinductie in telefoongeleidingen” en „stellingen”.	

G. PRIJSVRAGEN.

Op de in den cursus 1906 door den senaat uitgeschreven prijsvraag kwam een antwoord in, hetwelk volgens het oordeel van de afdeling der algemeene wetenschappen niet voor eene bekroning in aanmerking kwam.

De navolgende prijsvragen werden uitgeschreven in September 1908. De antwoorden werden vóór 1 September 1909 ingewacht.

Afdeling der bouwkunde.

A. Ontwerp van een concertgebouw.

Situatie. Het gebouw is gedacht in eene voorname wijk van eene groote stad, op een vrij terrein pl. m. 2500 M²., door ruime straten omgeven.

Het moet bevatten:

1. Eene groote concertzaal voor orkest- en koor-uitvoeringen, ter grootte van pl. m. 1000 bezoekers, waarvan pl. m. 250 op eene gaanderij of balcon te plaatsen. Bovendien een verhoogd podium voor orkest en zangers groot pl. m. 100 M².

2. Eene kleine concertzaal voor kamermusiek ter grootte van pl.m. 350 bezoekers, waarvan pl.m. 70 op eene gaanderij of balcon te plaatsen. Bovendien een klein podium voor kwartetspel en zang pl. m. 40 M².

Het is de bedoeling dat de groote zaal wordt geplaatst op den beganen grond, de kleine zaal op de verdieping.

Deze zalen zijn in doelmatig verband te brengen met:

Ruime, tochtvrije toegangen voor rijtuigen en voetgangers. Ruime vestibule met contrôle, ruime garderobes, toiletten voor dames en heeren.

Ruime trappen naar de verdieping en de gaanderijen; eene rookzaal pl. m. 80 M²., een foyer of koffiezaal pl. m. 120 M². met buffetkamer, alles ten dienste van het publiek.

Verder ten dienste van administratie en exploitatie:

Ingang, portiersloge, garderobe en toiletten voor dames- en heeren-executanten, enz. Stenkamer pl. m. 60 M²., solistenkamer pl. m. 30 M²., bestuurskamer pl. m. 40 M²., de noodige dienstrappen voor het podium en de verdieping, brandtrappen, bergplaatsen voor stoelen enz.

Eene conciërgewoning bestaande uit een viertal vertrekken, geheel of gedeeltelijk in entresol te plaatsen. Eene ruimte voor provisie en wijn, enz. De noodige ruimten voor centrale verwarming, brandstoffenbergplaats, enz.

Toelichting.

Hoewel het gebouw hoofdzakelijk voor avondgebruik is bestemd, moeten de beide concertzalen toch genoegzaam van hoogstaand daglicht voorzien zijn. Evenzoo de voornaamste overige localiteiten.

Ht gebouw is op zandgrond gefundeerd en moet zooveel mogelijk brandvrij worden geconstrueerd.

Beknpte schriftelijke toelichtingen omtrent constructie, versiering, acoustiek, verwarming en ventilatie zijn gewenscht.

De gevraagde teekeningen zijn:

de platte gronden van kelderverdieping, beganen grond, 1ste verdieping en kap; voor- en zijgevel; langs- en dwarsdoorsnede op 1 à 100;

een situatieplan op 1 à 500;

eene voorname buitentravee op 1 à 20;

eene voorname binnentravee op 1 à 20;

een perspectiefschets.

B. Ontwerp van eene machinefabriek.

Op een terrein, gelegen aan drie straten, volgens bijgaande situatie, moet eene machinefabriek worden gebouwd. Het stuk

X mag niet dadelijk daarbij worden getrokken, wel later, bij eventueele uitbreiding der fabriek, waarop overal te rekenen is.

Deze fabriek moet bevatten de navolgende ruimten:

a. eene machinehal, bestaande uit eene verhoogde middenbeuk en twee zijbeuken, groot pl. m. 3000 M²., waarin aan te brengen een 25 tons loopkraan in de middenbeuk, kleinere loopkranen in de zijbeuken en draaikraantjes aan de zuilen; verder magazijntjes voor gereedschappen en machinebenodigdheden en een vertrekje voor den werkmeester;

b. magazijn voor vervaardigde machines, groot pl. m. 359 M²., gelegen in de as van bovengenoemde machinehal: grenzende aan dit magazijn;

c. een emballage-lokaal met houtbergplaats, groot pl. m. 240 M²., waarboven ruimten voor emballage-materiaal;

d. een directiegebouw, mede aan genoemd magazijn grenzende, groot pl. m. 360 M²., waarin op den beganen grond is ondergebracht de onder e nader omschreven afdeeling voor fabricage van gereedschap, en hetwelk vervolgens moet bevatten, op den beganen grond, vertrekken voor: portier, pl. m. 10 M².; wachtkamer, pl. m. 20 M².; directeur en onderdirecteur, elk pl. m. 30 M².; commissarissen, pl. m. 45 M².; voorts ruime vestibule, hoofdtrap, dienstrap, lift, retirade, enz. en op de verdieping vertrekken voor den hoofdboekhouder, pl. m. 25 M².; archief, pl. m. 50 M².; klerken, pl. m. 40 M².; administratie, pl. m. 40 M².; bedrijfsingenieur, pl. m. 30 M².; drie bureau-ingenieurs, elk pl. m. 25 M².; voorts ruimte voor trappen, lift, retirade en enkele reservevertrekken.

In directe verbinding met het directiegebouw, boven het voornoemde magazijn aan te brengen ruime teekenkamers met bergruimte;

e. eene afdeeling voor fabricage van gereedschap, groot pl. m. 180 M²., in genoemd directiegebouw en bij de machinehal gelegen en bestaande uit een lokaal voor het vervaardigen van gereedschap en lokalen voor depot en uitgifte;

f. een watertoren boven den hoofdtoegang van het fabrieksterrein, waarin een waterreservoir van pl. m. 20 M². inhoud, bodemhoogte 10 M. boven den beganen grond;

g. de smederij, groot pl. m. 380 M²., ingericht voor 16 vuren, op één schoorsteen geplaatst en waarin eene 15 tons loopkraan aanwezig moet zijn. Hierbij lokalen voor Exhauster, ventilatoren, een vertrekje voor den werkmeester en bergplaatsen voor kolen, afvalijzer, te zamen groot pl. m. 180 M².;

h. de ijzergieterij, groot pl. m. 600 M²., met 15 tons loopkraan en hieraan grenzende;

i. de afbramerij, groot pl. m. 150 M².;

k. de metaalgieterij, groot pl. m. 125 M². met fornuizen. Aan deze afdeeling grenzende ruimten niet onder de bovengenoemde afmetingen begrepen, voor droogstoven, ventilatoren, cupoll-ovens, gietersbaas, bergplaatsen voor gietkasten, kernen, kolen, cokes, piekijzer, oud ijzer, hardsteen, vormzand, gietnagels, mestproducten, enz.

Al deze bovengenoemde nevenruimten der gieterij, zijn in overleg met den directeur van de fabriek nader in te deelen, zoodat dit met groote vrijheid in het ontwerp opgevat kan worden. Bij de metaalgieterij, welke niet in directe verbinding mag staan met de ijzergieterij, nog bergplaatsen voor koper, brons en vormzand;

l. een modelmakerij, groot pl. m. 200 M². in de nabijheid der gieterijen en aan den na te noemen tweeden toegang tot het fabrieksterrein; hierbij bergplaatsen voor hout en op de verdieping modelzolders;

m. machinekamer, groot pl. m. 180 M²., waarin een lokaal voor machinebenodigdheden;

n. ketelhuis, groot pl. m. 225 M²., waarin voorloopig drie Lancashire ketels, elk lang 9 M. diameter 2,50 M., roosteroppervlak van een ketel 3 M².; hierbij een schoorsteen ten dienste dezer ketels;

o. een centraal retiradegebouw, bevattende: privaten, urinoirs en wasch- en badgelegenheid, voldoende voor een personeel van duizend man. Te zamen groot pl. m. 160 M²;

p. portiersvertrekken met contrôle bij de toegangen tot het fabrieksterrein.

Toelichting.

De hoofdgevel is gedacht aan het Zuidplein, daarvan afgesloten door een ijzeren hek. Aan dit plein komen te liggen: het directiegebouw, het magazijn onder b en het emballagegebouw onder c genoemd, benevens de hoofdingang van de fabriek. Boven dezen ingang bevindt zich de watertoren. De groote machinehal a moet liggen achter het magazijn b en de lengteas daarvan moet loopen van noord ten westen, tot zuid ten oosten. Het meest oostelijk gelegen gebouw is bestemd voor de smederij g.

Het machine- en ketelhuis m, n, moet grenzen aan de oostzijde van de machinehal.

De gieterij h moet gelegen zijn aan de Noordstraat, alwaar een tweede toegang kan zijn, bepaaldelijk voor het werkvolk.

De planindeeling moet in 't algemeen zoodanig zijn, dat uitbreiding der localiteiten mogelijk is. Alle gevels en in 't bijzonder de voorgevel aan het plein, zullen een degelijk architectonisch karakter dragen.

De gevraagde teekeningen zijn:

De plattegronden, inclusief fundeering- en kapplan.

De doorsneden der verschillende gebouwen en onderafdelingen, zoodat de samenstelling geheel is na te gaan.

De gevels der verschillende gebouwen.

Een perspectiefschets, waarop de voorgevel als voornaamste onderdeel voorkomt.

Deze teekeningen moeten worden uitgevoerd op de schaal van 1 à 200; de voorgevel op de schaal van 1 à 100.

Voorts een detail op 1 à 20, aangevende de doorsnede over de machinehal.

De behandeling der teekeningen in zwarte inktlijnen, de bestemming der lokalen moet in de plattegronden worden ingeschreven.

Het opwerken in waterverf is alléén geoorloofd voor den hoofdgevel en de perspectiefschets.

Toelichtingen omtrent constructie als anderszins moeten in duidelijk schrift worden vermeld.

De ontwerpen moeten vóór of op 1 September 1909 worden toegezonden aan den secretaris van den senaat der Technische Hoogeschool, met opgave van een correspondentieadres van den inzender; zij moeten geteekend zijn met eene spreuk, of een ander kenteeken en daarbij moet gevoegd worden een verzegeld briefje, dat dezelfde spreuk of hetzelfde kenteeken tot opschrift heeft, en den naam, het studievak, en het eigen adres van den inzender bevat.

Het staat den inzender vrij aan de door de afdeeling in de opgaven gestelde eischen nog meerdere uitbreiding te geven, door details en berekeningen, maar hij moet in de eerste plaats aan de gestelde eischen voldoen.

Inzendingen welke niet aan de eischen van dit programma voldoen worden onbeoordeeld teruggezonden.

Op den 8sten Januari 1910 wordt door den senaat het oordeel der afdeeling over de ingekomen ontwerpen bekend gemaakt en overeenkomstig de Hooger-onderwijswet § 3, art. 37, de gouden eerepenning toegekend voor het meest voldoende antwoord van één der studeerenden aan eene Nederlandsche instelling van hooger onderwijs, dat de afdeeling die de vraag stelde, die bekroning waardig keurt.

H. RIJKSBEURZEN EN REISTOELAGEN.

Rijksbeurzen werden genoten voor het tijdvak van 1 September 1907 tot en met 31 Augustus 1908:

in de afdeeling der weg- en waterbouwkunde door: C. F. van Bergen L. J. F. Issels, J. van der Meulen en H. Slegt;

in de afdeeling der werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en electro-techniek door: J. W. D. van Eck, J. L. Gaillard, J. van de Kamp, Ch. E. A. Maitland en J. P. Vader;

in de afdeeling der scheikundige technologie en mijnbouwkunde door: E. C. N. van Hoepen, mej. N. de Raadt, A. L. W. E. van der Veen, D. van der Want en J. J. Werst.

Eene reistoelage tot het ondernemen van eene studiereis werd genoten door den werktuigkundig en electro-technisch ingenieur G. C. Snijders, welke toelage echter in den loop van den cursus werd terugbetaald.

I. HULPMIDDELEN VAN HET ONDERWIJS.

Bibliotheek. Het gebruik van de bibliotheek was toenemend; het getal afgegeven bons wees eene vermeerdering aan van ruim 400. Van het getal op de leeszaal geraadpleegde werken wordt geene aantekening gehouden.

Het bezoek bleef stationnair.

Eenige belangrijke aankopen konden worden gedaan. De bibliotheek kwam in het bezit van eene waardevolle collectie werken op het gebied van staathuishoudkunde, terwijl ook dit jaar eenige belangrijke geschenken werden ontvangen. Zoo van den heer J. Herzog te Budapesth eene zeer zeldzame uitgave van Vitruvius; van de erven den Braanker te Delft eenige belangrijke oude werken over bouwkunde en van mr. Zillesen te 's Gravenhage de „Rapports du jury international de l'exposition universelle internationale de Paris, 1900", e. m. a.

Aan den nieuwen systematischen catalogus werd voortge- werkt, zoo goed dit althans, gerekend de zeer ongunstige om- standigheden waarin de bibliotheek verkeert, mogelijk is.

Van de lijst van periodieken kwam de tweede uitgave, aan- merkelijk vermeerderd, gereed. Binnenkort kan zij algemeen verkrijgbaar worden gesteld.

Tweemaal had eene verzending plaats van dissertaties en redevoeringen aan de buitenlandsche inrichtingen, met wel- ke de Technische Hoogeschool in ruilverband staat. Nieuwe connecties werden aangeknoopt, waardoor weer eenige belang- rijke publicaties konden worden opgenomen, o. a. die van de „Société de l'industrie minérale" te St. Etienne, waarvan ook vorige jaargangen werden toegezgd.

Gebonden werden 1823 banden, waarvan 539 aan de eigen binderij. Verzonden werden 681 pakketten. Aangekocht wer- den 1154 deelen. Van 69 vereenigingen, instellingen en par- ticulieren werden 246 deelen ten geschenke ontvangen.

Het aantal stukken van vervolgwcrken bedroeg 701, terwijl verder inkwamen 72 jaarboeken en 112 stukken (rapporten, verslagen, berichten) van onderscheidene Regeeringslicha- men, en de gewone zendingen patenten en bestekken. De periodiekenlijst telt thans 939 nummers (de vorige bevatte 721).

Wiskunde en mechanica. De verzamelingen en hulpmid- delen voor het onderwijs in beschrijvende meetkunde en me- chanica, bestaan uit:

a. modellen, teekeningen en wandplaten, ten dienste van het onderwijs;

b. modellen ten dienste van de studie;

c. enkele boekwerken (standaardwerken).

Deze verzameling bevindt zich in bevredigenden toestand, al laat de beperkte ruimte nog geen behoorlijke berging, die in staat stelt tot een gemakkelijk overzicht, -toe.

De verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs in toegepaste wiskunde en mechanica bestaan voor het grootste deel uit boeken, autographieën en wandteekeningen: boven- dien zijn aanwezig twee spanningmeters, een planimeter, eenige gips- en draadmodellen, monsters van materialen, teeken- en ander gereedschap, benevens enkele oude voorwer- pen. Ook deze verzameling verkeert in bevredigenden toe- stand, een laboratorium voor mechanisch technische onder- zoekingen buiten beschouwing gelaten.

Handteekenen en kunstgeschiedenis. De toestand der ver-

zamelingen is, de geringe en onvoldoende bergruimte in aan- merking genomen, bevredigend.

Verschillende voorwerpen, meest van kunst-industrieelen aard, werden als teekenmodel aangekocht.

Ruiling of schenking van modellen valt niet te vermelden.

De afdeelingsbibliotheek voor kunstgeschiedenis werd met onderscheiden werken aangevuld en uitgebreid.

De verzameling lantaarnplaten werd aangevuld met afbeel- dingen van praehistorische kunstvoorwerpen, voorts met eenige van Egyptische, Phoenicische, Judeasche en Perzische kunst.

Eene kleine collectie drie-kleurendrukken naar meesterwer- ken uit Italiaansche musea te Florence uitgezocht, zal eer- lang de verzameling platen en photogrammen verrijken.

Weg- en waterbouwkunde. Eene verzameling modellen van uitgevoerde waterbouwkundige werken, waaronder ook bruggen, is voor het onderwijs voorshands waardeloos, omdat zij is opgeborgen op een zolder en vrij wel ontoegankelijk, althans voor meerdere personen gelijktijdig.

De in het gebouw voor geodesie aanwezige hulpmiddelen voor het onderwijs verkeerden in goeden staat.

Er werden autographieën vervaardigd, ter uitreiking aan de studenten, en enkele boekwerken aangekocht, die op de teekenzalen geraadpleegd worden. De hulpmiddelen in het gebouw voor geodesie werden, door aankoop, vermeerderd met een tachymeter, systeem Sanguet, met bijbehorende baak, 3 tachymetrische transporteurs, 6 stellen jalons, 6 meetlatten van 2 M. lengte en 2 aneroides van verschillend model.

De buitengewoon hoogleeraar in waterbouwkunde acht het van belang, dat van Indische werken die niet ter plaatse kunnen worden bezichtigd, zooveel mogelijk modellen, teek- ningen, photo's en beschrijvingen worden verkregen.

Bouwkunde. De verzameling van hulpmiddelen voor het onderwijs in architectuur, bestaande uit photographieën, wandplaten, boekwerken enz., verkeert in goeden staat en werd geregeld uitgebreid, voor zoover de beschikbare mid- delen dit toelieten. Als aanwinst behooren vermeld te worden een geschenk van de firma W. Schlusen en Co. te 's Graven- hage (vertegenwoordigend „The Crittall Manufacturing Co., limited, London), bestaande uit 2 modeldraairamen en eenige monsters ijzeren- en bronzen raamprofielen.

De verzameling van hulpmiddelen voor het onderwijs in boetseeren en beeldhouwkunst werd aangevuld door den aan- koop van pleisterafgietsels en plaatwerken, evenals die voor het onderwijs in decoratieve kunst en ornamentteekenen.

Werktuigbouwkunde. De toestand waarin zich de ver- zamelingen, inrichtingen en hulpmiddelen bevinden, is goed en geeft geene aanleiding tot opmerkingen, - ook niet wat de inrichting, betreft -, die - van den aanvang af een tijdelijk karakter dragende - over niet langen tijd zal ver- vangen worden door een meer blijvende in het nieuwe ge- bouw.

Terwijl geen ruilingen zijn geschied, ondergingen de ver- zamelingen groote veranderingen door aankoop en door schen- king. De aanwinsten van de collectie modellen zijn de vol- gende:

Ten behoeve van de boekenrij werden onderscheidene wer- ken aangekocht.

Het aantal werkteekeningen nam met ruim 250 stuks toe en de voorraad college-afbeeldingen voor uitdeeling bestemd --- en lantaarnplaatjes --- voor projectie bij de voordrachten --- werd aangevuld en uitgebreid. De Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij gaf diverse teekeningen betreffende haar locomotieven, werkende met oververhitten stoom, en de directeur van de Amsterdamsche Gemeentetram schonk een stel teekeningen van electrisch gedreven materieel.

Hoewel bij het zoo veelvuldig gebruik dat van de onderdeelen der verzameling modellen van werktuigen gemaakt wordt, niet uit kan blijven, dat bij onoordeelkundige behandeling door studenten, beschadiging van de voorwerpen voorkomt, zoo kan deze in den regel door den amanuensis worden hersteld.

Scheepsbouwkunde. Voor zooverre de verzamelingen en hulpmiddelen reiken, zijn zij voor het meerendeel -- in bevredigenden toestand.

Verschillende boeken werden aangekocht.

Verder werd eene projectie-lantaarn aangeschaft met pl. m. 100 plaatjes, ten behoeve van het onderwijs in de collegezaal.

De Nederlandsche Scheepsbouwmaatschappij te Amsterdam schonk het half-blokmodel van een vol vrachtstoomschip; de Koninklijke Maatschappij „de Schelde” te Vlissingen dat van een mailstoomschip.

Voor het onderwijs werden modellen van dezelfde soort als de laatstgenoemde (n.l. blokmodellen, welke den vorm van het schip teruggeven), van eenige andere scheepstypen van modernen aard, noodig geacht.

Mechanische technologic. De verzameling en de modelmakerij bevinden zich in bevredigenden toestand.

Aangekocht werden:

- een zestal stereoscopen met een aantal stereoscoopplaten, betrekking hebbende op verschillende mechanische bedrijven;
- een heetelucht-motor;
- een zaagzetwerktuig;
- een diamantslijpmolen (met toebehooren);
- een diamantzaagwerktuig;
- eene verzameling nagebootste edelgesteenten;
- eene collectie lantaarnplaatjes, betrekking hebbende op verschillende mechanische bedrijven;
- een boorwerktuig voor metalen;
- een vaste kop van eene draaibank ten behoeve van de teekenoefeningen.

Als geschenk werd ontvangen:

- eene collectie grondstoffen en afgewerkte voorwerpen, van de directie der Königlich Sächsische Porzellan Manufactur te Meissen;

- eene collectie kunstwatermerken van de directie der Reichsdruckerei te Berlijn;

- een overzicht van de vervaardiging van Hardtmuth potlooden van den heer J. Waltman jr. te Delft;

- eene drijfriemen-naaimachine van de firma R. S. Stokvis en Zn.;

- een model van een pneumatischen hamer van de firma P. C. Muller en Co.

Voor de bibliotheek der afdeeling werden enkele nieuwe boeken aangeschaft, terwijl met de aanvulling der verzameling teekeningen van werktuigen en de benodigde autografeën bestemd voor de colleges werd voortgegaan.

Toegepaste natuurkunde en electrotechniek. De toestand van de verzameling of inrichting. De machinale inrichtingen van het centraalstation en het gebouw, alsmede de accumulatorenbatterijen, ketels, enz. blijven zich in goeden staat bevinden en aan hunne bestemming voldoen. Eenige reparatiën en herzieningen hebben plaats gehad.

De instrumentenverzameling verkeert in goeden staat en wordt goed onderhouden. Zooals uit het hierna volgende gedeelte van het verslag zal blijken, worden geregeld in de werkplaats toestellen hersteld of opgeknapt, zoomede nieuwe er bij vervaardigd, terwijl verdere aanwinsten door aankoop of geschenken werden verkregen.

Verliezen of aanwinsten door ruil hebben niet plaats gehad, wel aanwinsten door aankoop, geschenk en aanmaak door het eigen personeel der werkplaats: ook zijn weer verschei-

dene wandteekeningen door den concierge en de assistenten vervaardigd.

Bij de volgende opsomming zijn de toestellen enz. verdeeld in groepen behorende tot de meer bijzondere onderafdeeling der verschillende docenten.

Ten algemeenen nutte, niet tot eene bepaalde onderafdeeling behorende, werden aangeschaft: drie stuks dubbele klokken ter plaatsing in de hoofdgangen op de verschillende verdiepingen van het gebouw. Op het aansluiten was destijds met den aanleg der klokkenleidingen gerekend, echter was toen voor de aanschaffing van klokken met twee wijzerplaten niet genoeg geld beschikbaar.

Verder werd aangekocht eene rechtlijnige verdeelmachine van de „Société Gényvoise”. Daar het maken van verdeelingen, meetstaven enz. in een laboratorium veelvuldig voorkomt, was er reden genoeg het instrumentarium met dit belangrijke toestel te verrijken; door de bijvoeging van twee microscopen is het tevens als comparateur te gebruiken.

Voorts werden aangeschaft voor:

1°. de onderafdeeling van professor Siertsema (algemeene cursus):

- een praecisie-manometer tot 150 atm.;

- een vacuum-pomp volgens Goede;

- een gouddraad en een platinadraad voor den snaar-galvanometer;

- twee objectieven en twee oculairs voor idem, en een Braun'sche buis, speciaal model, vervaardigd in het Natuurkundig Laboratorium te Leiden;

2°. de onderafdeeling van professor de Haas (technische warmteleer en bijzondere onderwerpen voor technologen):

- een verbrandingsoven met toebehooren;

- een kogelphotometer volgens Ulbricht;

- eene inrichting voor het bepalen van het geleidingsvermogen van electrolyten;

- een compensatie-oculair en een donkerveld-diaphragma voor het microscoop van Zeiss;

- eene proefplaat met diatomeeën en een microscopisch praeparaat van Surirella Gemina;

3°. de onderafdeeling van professor van Swaay (electrische meetkunde):

- een schakelbord met weerstanden;

- een idem voor draaistroom;

- een triple-agregaat, bestaande uit een gelijkstroom-motor, gekoppeld met twee draaistroom-generatoren, voor het ijken van electriciteitsmeters, enz. van de Felten en Guillaume-Lahmeijer Werke en een electro-statische voltmeter van Siemens en Halske;

4°. het dynamo-lokaal (onderafdeeling van professor Feldmann):

- een shuntdynamo voor 220 V., 20 A., met bijbehorende weerstanden, van de Electro-technische Industrie te Slikkerveer;

- een osnomotor (eenphase collectormotor) van de Felten en Guillaume-Lahmeijer Werke;

- een hoorn-bliksemafleider;

- een wisselstroom-seriemotor van de Siemens-Schuckert Werke, met bijbehorenden schakelaar en transformator;

- een papier-condensator van 20 microfarad;

- een dubbel agregaat, bestaande uit een gelijkstroom-dynamo, gekoppeld met een draaistroommachine, met bijbehorende weerstanden, van Geist te Keulen en een praecisie-wattmeter voor draaistroom.

Volgens opgaven en onder medewerking en toezicht van de docenten, den bedrijfsingenieur en de assistenten werden in de werkplaats door den chef-instrumentmaker en de bedienenden-instrumentmakers verschillende hulptoestellen en instrumenten vervaardigd en hersteld, waarvan de voornaamste zijn:

- een voorstuk met lenzenmonturen voor een projectie-lantaarn;

- refractometer van Abbe gepolijst en gevernist;

- eene elastische koppeling voor dynamo's;

- een verbrandingsoven met gasbrander;

- een borstelhouder met graadboog;

- eene rood koperen kookpan met zeef;

- acht koperen kabelschoenen;

- eene dubbele spleet op schuifstatief;

- een Seibt'sche staaf voor resonantie-proeven;

eene hooglamp met waterkoeling volgens Poulsen;
 een model van het standaard-kilogram in palmhouten étui;
 een stelfeltje voor een interferometer;
 twee koperen monturen voor Nicol-prisma's;
 tien zinken platen met verbindingsklemmen;
 een lensmontuur op verstelbaar voetstuk voor de optische bank;
 eene ballistische inrichting voor een galvanometer;
 drie zelfinductie-spoelen voor de Seibt'sche staaf;
 een kwikbarometer gepolijst en gevernist;
 eene verstelbare spleet voor Newton-lantaarn;
 eene koperen schijf met verdeling;
 vier ruiters voor eene balans van Westphal;
 een oscillatie-generator;
 een pyro-magnetische motor;
 twintig verbindingsklemmen;
 een regelbare olie-condensator;
 een rood koper droogovenje;
 een toestel voor resonantie-proeven volgens Lodge;
 eene klembus voor eene draaibank;
 een toestel voor bepaling van dieëtrische constanten;
 een statief met monturen voor Nicol-prisma's;
 twaalf koperen slangenklemmen;
 eene bank van Fresnel met bijbehorende apparaten gepolijst en gevernist en
 vijf nieuwe veeren in een reduceerklep der stoomverwarming.

Aan houtwerk werden vervaardigd:

een houten voetstuk voor 2 gekoppelde dynamo's;
 een idem voor een dynamo;
 een standaard voor een hoogedruk-manometer;
 een standaard voor een kwikmanometer;
 eene schuifmaat met nonius;
 een houten bak met glazen bodem;
 eene kast voor een kathetometer;
 een bak voor galvanische cellen;
 een kwikbak;
 een standaard voor kwikfilters;
 een voetstuk voor eene optische bank en
 eene eikenhouten kist voor een olie-condensator.

Aan glasblaaswerk werden vervaardigd verschillende kolfjes, pycnometers, buizen met ingesmolten platinastiften, waschfleschjes, koppelstukken, pipetten, buizen voor dampdichtheidsbepalingen, enz.

Door de assistenten en den concierge werden een aantal wandplaten geteekend, waaronder:

strooming van vloeistoffen in buizen;
 dynamometer van Denison;
 drie teekeningen betreffende kleurenphotographie;
 isothermen van water;
 kwikluchtpomp van Gaede;
 calque van een schakelschema betreffende telephonie;
 drie teekeningen betreffende waterbeweegkracht;
 uitdoovings-richtingen in verschillende kristalstelsels;
 warmte-balans voor stoommachine en gasmotor;
 pentaanlamp;
 lichtkrommen en
 ijsmachine van Lebrun.

Ten geschenke werden ontvangen:

van de firma Siemens-Schuckert Werke, door bemiddeling van den heer E. F. Suringar, chef van exploitatie der Z. H. E. S. M.:

eene collectie monsters van het materiaal, gebezigd bij de sterkstroom leidingen der Z. H. E. S. M.;

van de Maatschappij ter vervaardiging van gasmeters enz. te Dordrecht:

3 electriciteitsmeters voor gelijkstroom;
 1 electriciteitsmeter voor wisselstroom;
 1 dubbeltariefmeter;
 1 munt-electriciteitsmeter;
 1 ampère-meter met 5 shuuts;
 1 voltmeter met 2 meetbereiken;
 1 electro-magnetische voltmeter en
 1 wattmeter met 2 meetbereiken;
 van den hoogleeraar C. L. van der Bilt:
 een monster van een papierkabel voor telephonie.

De tijdschriftenverzameling werd in den cursus 1907—1908 vermeerderd met 14 in dat studiejaar verschenen nummers.

De boekenverzameling ten slotte werd nog aangevuld met 31 nummers.

Dagelijks werden ontvangen en in den gang ter raadpleging opgehangen de weerberichten van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut te de Bildt bij Utrecht.

Scheikundige technologie en mijnbouwkunde. De studieverzameling van mineralen en gesteenten ten behoeve van het onderwijs in delfstofkunde en petrographie van den hoogleeraar Grutterink komt door geleidelijke aanschaffing van nieuw materiaal langzamerhand op behoorlijk peil. Dank zij de daarvoor op de begroting voor 1908 toegestane gelden kon in de tweede helft van den afgelopen cursus worden begonnen aan de samenstelling van eene afzonderlijke studiecollectie voor de scheikundige ingenieurs. Aan de catalogiseering der studieverzamelingen wordt geregeld voortgevoerd.

Tot uitbreiding van de groote verzameling mineralen en gesteenten, die bestemd is om als standaardverzameling te worden tentoongesteld, zoodra daarvoor in het nieuwe gebouw de gelegenheid zal bestaan, kan slechts een onbeteekenend bedrag worden besteed.

De verzameling instrumenten voldoet niet aan de daaraan te stellen eischen. Het ligt in de bedoeling deze verzameling in de eerstvolgende jaren sterker uit te breiden dan tot nu toe wegens de nog meer noodige aanschaffing van mineralen en gesteenten het geval kan zijn.

De verzameling kristalmodellen werd vermeerderd met eene collectie kartonnen modellen ten behoeve der colleges.

Door de Commissie tot wetenschappelijk onderzoek van Suriname, die vroeger reeds aan het laboratorium had afgestaan de gesteenten, verzameld tijdens de Coppename-, Sarumacca-, Gonini- en Tapanahoni-expedities, werden in den loop van het cursusjaar aan de Technische Hoogeschool geschonken de gesteenten verzameld tijdens de Toemoethoemak-expeditie door de heeren C. H. de Goeje en H. Bisschop van Tuinen.

De heer W. M. Visser te Breda stond aan de Technische Hoogeschool af alle instrumenten en technische boeken welke waren nagelaten door zijn zoon, den in Suriname, als ingenieur bij de mijnexploratie van Gouvernementswege gestorven mijningenieur C. W. Visser.

De toestand der verzamelingen ten behoeve van het onderwijs in delfstof- en aardkunde van den hoogleeraar Molengraaff is nog onvoldoende, vooreerst door den nog onvoldoende staat der berging, voorts door gebrek aan bekwaame hulp.

De verkregen aanwinsten zijn de volgende:

Kaarten. Diverse geologische kaarten als eerste begin eener dringend noodzakelijke kaartencollectie (aankoop).

Boeken. Eenige geologische werken (aankoop).

Meubilair. Een groote laden- en vitrinekast met twee dito kleinere, de laatste voor de collecties der geologische excursie-terreinen.

Vitrines voor geologisch relief.

Instrumenten. 1 microscoop, 1 klein praepareer-microscoop, een vergrootglas met statief, eene lens voor photographie.

Hulpmiddelen. Eenige geologische reliefkaarten.

Collectiën:

1. algemeene geologische collectie (aankoop);
2. collectie gesteenten Zwitserland (aankoop);
3. collectie krijt Engeland (aankoop);
4. collectie gesteenten uit de omstreken van Genève (geschenk van den heer Caron);
5. collectie tinertsen uit Cornwall (geschenk van den heer Caron, mijnb. cand.);
6. collectie gesteenten uit Berau (geschenk van den heer van Maersseveen);
7. collectie ertsen uit Bolivia, Argentinië, Chili en Vuurland (geschenk van de heeren van Dijk en de Veer);
8. gesteenten en fossielen uit de Jura (geschenk van de heeren Celliers, van Lier en Verloop);
9. gesteenten uit Rumenië (geschenk van den heer van Lier);

10. gouderts uit Totok (geschenk van den heer van Dusseldorp);

11. Boormonsters uit Nederlandsche boringen (geschenk van de Rijksopsporing van delfstoffen);

12. gesteenten uit Transvaal (geschenk van den heer Moerman m. i.);

13. fulguriet (geschenk van den heer Douglas m. i.);

14. ertsen uit Spanje (geschenk van den heer Römer m. i.)

De toestand van de verzamelingen ten behoeve van het onderwijs in historische geologie en de palaeontologie van den buitengewoon hoogleeraar Jonker is nog steeds een uiterst gebrekkige. Uit het voorhanden, onbewerkte en ongecatalogiseerde materiaal is een en ander, geschikt voor oefeningscollecties in historische geologie en palaeontologie, bewerkt en gecatalogiseerd; daardoor is een begin van dergelijke studieverzamelingen verkregen. Aan eene bewerking van museummateriaal kon wegens gebrek aan elke hulp niet worden gedacht; ook het ontbreken van behoorlijke kasten maakte dit onmogelijk. Bij gebrek aan ruimte is veel materiaal aan gesteenten en versteeningen voorloopig in kisten geborgen.

De toestand der inrichtingen is in het afgelopen jaar veel verbeterd.

De hulpmiddelen bij het onderwijs verkeerden, voor zoover aanwezig, in goeden toestand. Boeken, platen, diapositieven kunnen behoorlijk worden bewaard, al doet het gebrek aan ruimte zich daarbij steeds dringend gevoelen.

Wat de aanwinsten betreft, zij het volgende opgemerkt.

Ook de aanwezige onderwijsmiddelen waren onvoldoende. Een begin is gemaakt met den aankoop van hulpmiddelenverzamelingen, welke bij geologisch-palaeontologisch onderwijs onontbeerlijk zijn. Zoo zijn door koop verkregen:

1°. enkele der allernoodigste handboeken en verdere geschriften over palaeontologie en historische geologie;

2°. een 50-tal spirituspraeparaten van verschillende groepen van invertebrata;

3°. een 10-tal wandplaten;

4°. ongeveer 500 geologische en palaeontologische diapositieven;

5°. een aantal kleinere collecties van gesteenten en versteeningen, noodig voor de bovengenoemde onderwijsverzamelingen;

6°. een paar kleinere verzamelingen van toevallig op gunstige voorwaarden verkrijgbaar museum-materiaal.

Bovendien is de verzameling verrijkt door geschenken van verschillenden aard. In het bijzonder dient daarbij te worden genoemd eene door den heer J. A. Lohr, candidaat-mijnningénieur, bijeengebrachte collectie uit de Zuidoostelijke Jura.

De toestand der verzamelingen en hulpmiddelen in het laboratorium voor microbiologie van den hoogleeraar dr. Beijerinck lijdt onder plaatsgebrek, maar is overigens niet onbevredigend.

Ten behoeve van het laboratorium voor microscopische anatomie van den hoogleeraar dr. van Iterson werd in de eerste plaats een aanvang gemaakt met de inrichting van eene verzameling van technische producten van plantaardigen oorsprong. Zeer volledige collecties jute-, ramme-, hennep-, vlas- en katoenmonsters werden mede door den steun van verschillende fabrikanten verkregen. Daarnaast werden monsters kunstzijde, een 60-tal der belangrijkste meelsoorten, kapok, plantenzijde, plantaardig paardenhaar, gommen en copalen, caoutchouc, gutta-percha, balata, guayule, eenige plantaardige vetten en oliën, enz. bijeengebracht. Door aankoop werd eene verzameling der meest gebruikte houtsoorten verkregen.

Ook werd het mogelijk in de nieuw gebouwde plantenkas belangrijke exotische technische gewassen in levenden toestand onder te brengen. Het laboratorium ontving daarvoor eene zending van het K. Z. B. G. te 's Gravenhage, terwijl andere exemplaren door koop werden verkregen. Zoo kan thans reeds over levende planten van suikerriet, gember, curcuma, drakenbloedboom, peper, ficussoorten, saffraancrocussen, kaneel, enz. worden beschikt. In den proeftuin konden verschillende inlandsche technische gewassen worden gekweekt, zooals hennep, vlas, ricinus, beet- en voederwortels, meekrap, aardappels, enz.; hiervan werd alcohol-materiaal verzameld, ten einde voor het onderwijs in den komenden cursus dienst te doen.

Ten slotte zijn ten dienste van het onderwijs een 25-tal wandplaten vervaardigd, met deze tijdroovende bezigheid zal ook in den komenden cursus moeten worden voortgegaan.

De toestand der hulpmiddelen voor het onderwijs in microchemie en metallographie van den hoogleeraar Kley is goed te noemen, terwijl eene bepaalde verzameling nog niet bestaat. Van het bijeenbrengen van eene verzameling, de metallographie betreffende, moest wegens gebrek aan behoorlijke bergruimte worden afgezien.

Door koop werden verschillende instrumenten, meer speciaal op metallografisch gebied, gecompleteerd en werd een begin gemaakt met de aanschaffing van een metallografische projectiebank.

Geschenken werden niet ontvangen.

K. EXCURSIËN EN WETENSCHAPPELIJKE REIZEN.

Afdeeling der algemeene wetenschappen. Door den hoogleeraar Gips en den assistent Bruins werd eene excursie met studenten gehouden naar Leiden ter bezichtiging van het Rijksmuseum van oudheden.

Afdeeling der weg- en waterbouwkunde. Door de hoogleeraren Everts, de Vries Broekman, Behrens, Klopper, Nelmans, van der Kloes en den assistent Helweg werden met a.s. civiel-ingenieurs van het 3de, 4de en 5de studiejaar twee excursies gemaakt naar de werken voor den onderbouw van de nieuwe spoorwegbrug over de Gouwe bij Gouda.

Door den hoogleeraar Heuvelink werden onder mede geleide van de assistenten Holsboer en Begemann met studenten civiel-ingenieurs terreinopmetingen gedaan in den omtrek van Scheveningen.

Door de hoogleeraren Everts, de Vries Broekman, Klinkhamer en den lector van der Lee werd eene excursie gemaakt naar Rosendaal ter bezichtiging van het stationsgebouw aldaar.

Afdeeling der bouwkunde. De hoogleeraren Evers en Klinkhamer, de lector van der Lee en de assistent Gratama maakten een 10-daagsche excursie naar Noord-Frankrijk ter bezichtiging van de voornaamste kathedralen en monumenten.

Dezelfde hoogleeraren maakten eene excursie met een zeventigtal studenten naar Rotterdam ter bezichtiging van het gebouw van de Nederlandsche Bank.

Den hoogleeraar Evers werd machtiging verleend tot het bijwonen van een congres van architecten te Weenen.

Afdeeling der werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en electro-techniek. Door de hoogleeraren Dijkhoorn en Ravenek, den lector Horch en den assistent Pape werd met studenten werktuigkundig ingenieurs het etablissement „Fijenoord” te Rotterdam bezichtigd.

Door de hoogleeraren Brouwer, Dijkhoorn, Franco, Ravenek en Vossnack werd met studenten W₄ en W₅ eene excursie naar Vlissingen gemaakt ter bezichtiging van de fabriek „de Schelde” en de booten der Maatschappij „Zeeland”.

Door de hoogleeraren Cop en Vossnack en den assistent Kal werden met alle studenten scheepsbouwkundig ingenieurs bezichtigd:

een torendekstoomer en twee zeilschepen te Rotterdam;

het pantserdakschip *Jacob van Heemskerck* op de marine-werf te Amsterdam;

torpedobooten, vracht- en passagiersschepen in aanbouw op de scheepswerf van de Maatschappij „Fijenoord” te Rotterdam;

motorbooten en jachten in aanbouw op de werf „t Krom-

hout'', en vracht- en passagiersstoomers op de werf van de „Nederlandsche Scheepsbouwmaatschappij'' te Amsterdam.

Bovendien werd eene excursie gehouden naar Noordwest-Duitschland om de vervaardiging van het scheepsbouwmetaal te leeren kennen.

Door de hoogleeraren van der Burg en van Roijen werd eene excursie naar Haarlem gehouden met de studenten werktuigkundig ingenieurs ter bezichtiging van de Koninklijke Rijtuigfabriek van J. J. Beynes en het veiligheids-museum te Amsterdam.

De hoogleeraar van der Burg bezocht met studenten technologen 4de studiejaar de papierfabriek van de firma van Gelder te Apeldoorn, de Nederlandsche katoenspinnerij en de Koninklijke Weefgoederenfabriek van Gebroeders Stork te Hengelo, verder de witweverij en bleekerij van den heer Salomonson te Nijverdal.

De hoogleeraar van Roijen bezocht eenige malen met studenten de artillerie-constructie-werkplaatsen te Delft.

Door de hoogleeraren van der Bilt, Feldmann en van Swaay en de assistenten Snijders en Velu werd met studenten eene excursie gemaakt naar Rotterdam ter bezichtiging van de gemeentelijke telephoon-centrale, en zonder assistenten, ter bezichtiging van de electriche centrale aldaar.

Door de hoogleeraren van der Bilt, Feldmann en van Swaay en de assistenten Snijders en Noome werd eene excursie gemaakt naar de fabriek van Beynes te Haarlem ter bezichtiging, met studenten, van een motorwagen.

Afdeeling der scheikundige technologie en mijnbouwkunde.
Door den hoogleeraar dr. Molengraaff, den buitengewoon hoogleeraar dr. Jonker en den assistent dr. Hubrecht, werden

excursiën met studenten mijningenieurs gehouden naar den Eifel en het Rheinische Schiefergebirge en het Thuringerwald.

Aan de excursie naar den Eifel en het Rheinische Schiefergebirge werd ook deelgenomen door den hoogleeraar Grutterink.

Onder leiding van den lector Stuffken en 2 assistenten werd met studenten mijningenieurs practisch gewerkt in de mijnen in Limburg, waartoe ook door den hoogleeraar Clément de noodige voorbereidingen waren getroffen.

De hoogleeraar Aronstein en de assistenten Jurling en Ochtman maakten met studenten technologen excursiën naar Halfweg ter bezichtiging der suikerfabriek „Holland'', naar Krimpen a/d IJssel ter bezichtiging van eene koolteerfabriek en naar Amsterdam ter bezichtiging van de suikeraffinaderij, voorheen Spakler en Tetterode.

De hoogleeraar ter Meulen bezocht met studenten de Rotterdamse drinkwaterleiding en de inrichting tot ketelwaterzuivering van de Nederlandsche Gist- en spiritusfabriek te Delft.

Onder leiding van den hoogleeraar Grutterink, bijgestaan door 2 assistenten, werd met studenten mijningenieurs eene excursie gemaakt naar Winterswijk en omstreken, ten einde gegevens te verzamelen voor eene eventueel uit te geven geologische kaart van Nederland.

Door de hoogleeraren Beijerinck en van Iterson werd met studenten technologen eene excursie gemaakt naar Rotterdam ter bezichtiging van de bierbrouwerij „d'Oranjeboom''.

Door de hoogleeraren Clément en Vermaes werd met studenten eene excursie naar Noord-Frankrijk gemaakt ter bezichtiging van verschillende mijnen.

L. STUDENTENGEZELSCHAPPEN.

Het civiel- en bouwkundig gezelschap „Practische Studie'' hield in het afgelopen studiejaar 8 lezingen, welke meendeels werden gevolgd door excursiën.

De lezingen en excursiën mochten zich in de belangstelling van de meeste der hoogleeraren verheugen.

Het gezelschap „Leeghwater'' hield 5 lezingen, waarvan ééne gehouden werd door den hoogleeraar Franco.

Tevens werd eene excursie gehouden naar Vlissingen ter bezichtiging van de werf der Maatschappij „de Schelde'' en booten der Maatschappij „Zeeland''.

Alle lezingen en de excursie werden bijgewoond door verschillende hoogleeraren.

Door het scheepsbouwkundig gezelschap „William Froude'' werden in het afgelopen studiejaar 4 lezingen en 3 excursiën gehouden, welke bijgewoond werden door de beide hoogleeraren in de scheepsbouwkunde en een hoogleeraar in de waterbouwkunde.

De „Electro-technische Vereeniging'' hield zes lezingen, waarvan ééne gehouden werd door den hoogleeraar van der Bilt, en welke door meerdere hoogleeraren werden bijgewoond.

Eene excursie had plaats naar de electriche centrale te Rotterdam.

Het „Technologisch Gezelschap'' hield 4 lezingen, welke alle zeer goed bezocht werden en door meerdere professoren werden bijgewoond.

De „Mijnbouwkundige Vereeniging'' hield in het afgelopen studiejaar drie lezingen, waarvan ééne door den hoogleeraar Molengraaff werd gehouden, welke door meerdere hoogleeraren der afdeeling werden bijgewoond.

Een drietal excursiën onder leiding van hoogleeraren had bovendien plaats.

§ 5. VAN DE NEDERLANDSCH-INDISCHE BESTUURSACADEMIE.

Op 10 September 1907 werd de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie in het door haar ook thans nog gebruikte gebouw (1ste Sweelinckstraat n°. 26 te 's Gravenhage) door den toenmaligen Minister van Koloniën mr. D. Fock met eene redevoering op plechtige wijze geopend in eene door den president-curator mr. N. G. Pierson voorgezeten bijeenkomst, waar, behalve het college van curatoren, den directeur, de leeraren, de voor de studie aan de Academie aangewezenen en de tot die studie toegelaten toehoorders, ook de officieel genoodigden tegenwoordig waren.

Het college van curatoren bestond bij de opening der Academie uit de heeren luitenant-generaal W. Rooseboom, dr. C. Snouck Hurgronje, J. H. de Waal Malefijt en mr. C. Th. van Deventer, met mr. N. G. Pierson, als lid, tevens

voorzitter, en mr. J. E. Boddaert, als secretaris, allen als zoodanig benoemd bij Koninklijk besluit van 30 Maart 1907 n°. 73.

Bij Koninklijk besluit van 22 April 1907 n°. 95 werd tot directeur aangesteld G. J. A. van Berckel.

Bij besluit van den Minister van Koloniën van 26 Juli 1907, afd. D, n°. 15, werden, met ingang van 1 September 1907 en voor den tijd van drie jaren benoemd:

a. om onderwijs te geven in de verschillende stelsels van koloniaal bestuur E. Moresco, Oost-Indisch ambtenaar met verlof, laatstelijk secretaris van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië;

b. om onderwijs te geven in die gedeelten van het Neder-

landsch-Indisch gecodificeerd privaot en strafrecht, waarmede de hoogere bestuursambtenaar behoort bekend te zijn, mr. Ph. Kleintjes, oud-Oost-Indisch ambtenaar, tijdelijk lector buiten bezwaar van 's Rijks schatkist aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

c. om onderwijs te geven in de staathuishoudkunde en de statistiek mr. H. J. Tasman.

Bij ministerieel besluit van 3 September 1907, afd. D, n°. 61, werden belast met de leiding der oefeningen in het omgangsgebruik van:

1°. de Fransche taal: dr. L. Paschal, leeraar aan de Hoogere Krijgsschool te 's Gravenhage;

2°. de Duitsche taal: J. J. Breuning, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Leiden;

3°. de Engelsche taal: J. J. Helsdon Rix, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage.

R. G. Rauws werd bij ministerieel besluit van 16 Juli 1907 n°. 41, afd. D, tijdelijk aangesteld tot (inwonend) beambte.

De aanwijzing van een twaalfstal Oost-Indische ambtenaren van het binnenlandsch bestuur voor de studie aan de Academie op de wijze bedoeld in de artt. 39 en volgende van het besluit op de Indische bestuursopleiding (Koninklijk besluit van 11 Maart 1907, *Staatsblad* n°. 71), in verband met de artt. 57, 3de lid, en 58 van dat besluit, geschiedde bij ministerieel besluit van 26 Juli 1907, afd. D, n°. 16, terwijl krachtens art. 47 aan een twaalfstal Oost-Indische ambtenaren met verlof in Europa vergunning werd verleend om de lessen en voordrachten aan de Bestuursacademie gedurende het studiejaar 1907/1908 als toevoorder te volgen.

Op 11 September 1907 namen de lessen een aanvang.

Zij werden door de leeraren zeer geregeld gegeven en door de studeerenden der beide categorieën zeer trouw en met veel belangstelling gevolgd.

Het onderricht in de verschillende koloniale stelsels liep over de Britsche koloniën en bezittingen buitenslands in den meest uitgebreiden zin en voor elke eenheid afzonderlijk, waarbij aan de geschiedenis eene zeer ruime plaats werd ingeruimd.

Het bleek, dat de behandeling, meer in het bijzonder wat het historische gedeelte betreft, kon worden ingekrompen. In verband hiermede wordt bij wijze van proef voor den tijd van één jaar het aantal wekelijksche lessen voor beide studiejaren op twee gesteld, terwijl het in den afgelopen leerjaar drie bedroeg.

Het onderricht in „die gedeelten van het Nederlandsch-Indisch gecodificeerd privaot en strafrecht, waarmede de hoogere bestuursambtenaar behoort bekend te zijn, omvatte, wat het privaot recht betreft, in de eerste plaats het algemeen gedeelte.

Daarna kwamen als hoofdonderwerpen: het bezit en den eigendom.

Aan de eigenlijke behandeling hiervan ging vooraf eene uiteenzetting der zakelijke rechten in tegenstelling met de verbintenissen, van het begrip „zaken”, de onderscheiding der zaken en wat daarmede verband houdt, meer in het bijzonder den regel „en fait de meubles possession vaut titre” en den invloed daarvan op ons zakenrecht.

Bij de wijzen van eigendomsverkrigging werd lang stilgestaan bij de eigendomsoverdracht van onroerende goederen (het Nederlandsche stelsel, het Duitsche, de Torrensact en het Nederlandsch-Indische stelsel), terwijl tot in bijzonderheden met het oog op de practijk de overschrijvingsordonnantie (*Staatsblad* 1834 n°. 27) werd besproken en ten slotte de onteigening ten algemeenen nutte en de acquisitieve verjaring konden worden behandeld.

Wat het strafrecht betreft werd het zg. algemeene deel behandeld, waarbij de gelegenheid werd te baat genomen om de consulaire rechtspraak te beschouwen alsmede de begrippen: vrije zee en territoriale wateren (van zooveel bettekenis voor Nederlandsch-Indië), en ter gelegenheid van daderschap en deelneming de wang teboesan delicten (artt. 31a en 31b van het Strafwetboek voor Inlanders, *Indisch Staatsblad* 1899 n°. 141) en de verantwoordelijkheid bij drukpersdelicten.

Bij dit alles werd ook op het jus constituendum gewezen.

Op het college van staathuishoudkunde en statistiek behandelde mr. Tasman het financiewezen. Na eene beknopte inleiding van begrip, doel en wezen der financieeler werd de begrooting allereerst uit een oeconomisch oogpunt behandeld. Daarop volgden de verschillende rubrieken van ontvangsten, domeinen in engeren en ruimeren zin, in het algemeen privaatrechtelijke bronnen van inkomsten, daarna regalia, retributies en eindelijk de belastingen.

Bij deze laatste, waarvan de behandeling den meesten tijd in beslag nam, werd vooral de aandacht gewijd aan de algemeene belastingsleer. Ten slotte werd het openbare schuldenwezen verbonden met eene geschiedenis onzer Staatsschuld behandeld.

Hoewel het niet mogelijk is na één jaar reeds in het algemeen uitspraak te doen over de resultaten van een onderwijs dat zich over twee jaar uitstrekt, vooral waar de voordrachten, bedoeld in het tweede lid van art. 52 van het besluit op de Indische bestuursopleiding, nog niet hebben plaats gehad (1), kan reeds nu geconstateerd worden, dat de studeerenden over het geheel veel nut hebben gehad van het onderricht in het omgangsgebruik van de Engelsche, de Fransche en de Duitsche taal, en dat zij daarin belangrijke vorderingen hebben gemaakt (2).

Dit is zeker voor een belangrijk deel te danken aan de bekwaamheid en den tact der leeraren, met de leiding der taal oefeningen belast. Van hen zag J. J. Helsdon Rix, wiens onderwijs in de Engelsche taal algemeen zeer werd gewaardeerd, zich wegens andere drukke bezigheden genoopt zijn ontslag te verzoeken, hetwelk hem bij ministerieel besluit van 19 Augustus 1908, afd. D, n°. 50, op eervolle wijze werd verleend. In zijne plaats werd bij besluit van 29 Augustus d.a.v., afd. D, n°. 22, C. Jansen met de leiding der Engelsche taal oefeningen belast.

Naar aanleiding van op grond der redactie van art. 52, eerste lid, van het besluit op de Indische bestuursopleiding gerezen twijfel, werd door den Minister van Koloniën ad interim, beslist, dat ook de aangewezenen voor de studie en de tot het volledig onderwijs aan de Bestuursacademie toegelaten toevoorders niet verplicht geacht kunnen worden om de lessen in alle drie der zoo even genoemde talen te volgen, doch zich bij den aanvang van elken leergang daaromtrent kunnen verklaren.

Van de bevoegdheid om daarvoor gequalificeerde personen uit te noodigen, ten einde voordrachten te houden over onderwerpen welker behandeling bij de Bestuursacademie, buiten de op de gewone colleges voorgedragene dienstig is te achten, werd door het college van curatoren gebruik gemaakt, met het gevolg, dat dr. N. Adriani op 2, 9 en 23 Mei 1908 zeer belangrijke voordrachten hield over de zending in Midden-Celebes, welke in het Septembernummer van het maandelijksche tijdschrift „Onze Eeuw” in druk zijn verschenen.

Die voordrachten werden, wegens gebrek aan ruimte in het academiëgebouw, gehouden in het gebouw Concordia aan het Alexandersplein te 's Gravenhage, en behalve door de aan de Academie studeerenden bijgewoond door curatoren, den directeur, de leeraren en verscheidene genoodigden, waaronder de leden der Vereeniging van ambtenaren van het binnenlandsch bestuur in Nederlandsch-Indië, voor zoover dezen niet reeds toegang hadden als aan de Academie studeerenden.

Naar aanleiding van art. 55 van het besluit op de Indische bestuursopleiding, stelde de Minister van Koloniën bij besluit van 16 December 1907, afd. D, n°. 46, regelen vast betreffende de inwendige organisatie der Bestuursacademie en in opvolging van de bij art. 11, tweede lid, van dat besluit den directeur gedane opdracht stelde deze bij besluit van 17

(1) Onder de leiding van den leeraar voor de staathuishoudkunde en statistiek hielden een der toevoorders en een der aangewezenen voordrachten over onderwerpen van staathuishoudkundigen aard. Deze voordrachten werden bijgewoond door den directeur, doch hadden geenszins het officieele karakter, bedoeld in het aangehaalde artikel.

(2) In het belang van het onderwijs, ten einde dit beter te laten voldoen aan de practische eischen daaraan gesteld, werden de studeerenden gesplitst in twee secties, die afgescheiden van elkander, met den leider der oefeningen bijeenkwamen.

Maart 1908, n°. 4, een reglement op het beheer der bibliotheek vast.

Het gebouw, waarin de Bestuursacademie gevestigd is, voldeed in het afgelopen jaar goed aan zijne bestemming.

Alleen was de ruimte, beschikbaar voor de berging van rijwielen, te beperkt (1).

(1) Ten einde zoo goed mogelijk in dit gebrek aan ruimte te voorzien, is in den tuin van het gebouw een verplaatsbaar afdak opgericht, waaronder een rek is aangebracht geschikt voor de berging van een aantal rijwielen.

Het zal moeten blijken of, nu het aantal studeerenden aanzienlijk vermeerderd is en er in plaats van ééne twee klassen zijn, het gebouw, dat uit zijn aard niet anders is dan een particulier woonhuis, op den duur niet te klein is.

Mocht dit, zooals gevreesd wordt, het geval blijken te wezen, dan zou de huur, die 1 Augustus 1909, behoudens recht van optie, afloopt, zooals vermeend wordt, niet behooren te worden verlengd, maar eene andere localiteit moeten worden gezocht.

DERDE HOOFDSTUK.

§ 6. VAN DE GYMNASIA.

A. GETAL EN PLAATS DER SCHOLEN.

Het getal der scholen bleef ongewijzigd en bedraagt dus 30. Zij zijn gevestigd in de gemeenten aangegeven in de volgende tabel, waarin tevens vermeld wordt, of de inrich-

ting Rijkssubsidie geniet, in welke van de niet verplichte vakken onderwijs wordt gegeven en hoeveel het schoolgeld bedraagt.

Provinciën.	Gemeenten.	Aanwijzing van Rijkssubsidie.	Niet verplichte onderwijsvakken.	Schoolgeld in guldens.
Noordbrabant	's Hertogenbosch	gesubsidieerd	Gymnastiek	f 60, f 100; twee of meer kinderen uit hetzelfde gezin, elk f 50, f 80
Gelderland	Breda	idem	idem	f 100.
	Arnhem	idem	Hebreeuwsch	f 70
	Nijmegen	idem	Hebreeuwsch en gymnastiek	f 60, f 80, twee of meer kinderen uit hetzelfde gezin f 45,60.
	Zutphen	idem	idem	f 80.
	Doetinchem	idem	Hebreeuwsch	f 100.
Zuidholland	Tiel	idem	idem	f 70.
	Rotterdam	niet gesubsidieerd	Hebreeuwsch en gymnastiek	f 100.
	's Gravenhage	idem	idem	f 100.
	Leiden	gesubsidieerd	idem	f 100, twee of meer leerlingen uit hetzelfde gezin elk f 75.
	Delft	idem	idem	f 50 min., f 150 max.; voor hen wier ouders of voogden wonen in gemeente, waar een openbaar gymnasium is gevestigd f 62,50 min. f 187,50 max.; voortweeden of volglerling uit hetzelfde gezin, elk 40, 135.
Noordholland	Dordrecht	idem	idem	f 100.
	Gorinchem	idem	Hebreeuwsch	f 80.
	Schiedam	idem	idem	f 70.
	Gouda	idem	idem	f 100.
	Amsterdam	niet gesubsidieerd	Hebreeuwsch en gymnastiek	f 66 min., f 250 max.
	Haarlem	gesubsidieerd	idem	f 100.
	Alkmaar	idem	Hebreeuwsch	f 100.

Provinciën.	Gemeenten.	Aanwijzing van Rijkssubsidie.	Niet verplichte onderwijsvakken.	Schoolgeld in guldens.
Zeeland	Middelburg	gesubsidieerd	Hebreeuwsch (1) en gymnastiek	f 100.
Utrecht	Utrecht	idem	idem	f 100.
	Amersfoort	idem	Hebreeuwsch	f 100.
Friesland	Leeuwarden	idem	Hebreeuwsch en gymnastiek	f 84.
	Sneek	idem	Hebreeuwsch	f 80.
Overijssel	Deventer	idem	Hebreeuwsch (1) en gymnastiek	f 80.
	Kampen	niet gesubsidieerd	idem	f 50.
	Zwolle	gesubsidieerd	Hebreeuwsch	f 100.
Groningen	Groningen	idem	idem	f 100.
	Winschoten	idem	idem	f 80
Drenthe	Assen	idem	idem	f 100.
Limburg	Maastricht	idem	Gymnastiek	f 30, f 40, f 50, f 60, f 70, f 100.

(1) Werd dezen cursus door geen leerling gevolgd.

Wanneer in de kolom voor het schoolgeld zonder nadere aanduiding twee cijfers voorkomen, vermeldt het eerste het bedrag voor de lagere, het tweede dat voor de hogere klassen. Te Maastricht is het schoolgeld voor elke klasse verschillend.

Vrijstelling van de betaling van het schoolgeld werd verleend:

te Gouda aan 1 leerling:

te Amsterdam aan 8 leerlingen;

„ Deventer „ 1 leerling;

„ Groningen „ 2 leerlingen;

„ Maastricht „ 3 „

Totaal 15 leerlingen.

B. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

In het onderwijzend personeel en zijne bezoldiging hebben in het schooljaar 1907—1908 de volgende veranderingen plaats gehad.

Breda. Aan den leeraar in de scheikunde dr. W. Reinders, werd bij het begin van den cursus wegens ziekte een verlof toegestaan tot de Kerstvacantie. Met het geven zijner lessen werd tijdelijk belast J. E. van den Arend, doctorandus in de natuur- en scheikunde. Deze tijdelijke benoeming werd bestendigd, toen bij raadsbesluit van 13 Januari met ingang van 1 Januari daaraan voorafgaande aan dr. W. Reinders wegens zijne benoeming tot hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft eervol ontslag werd verleend als leeraar in de scheikunde. De gemeenteraad veranderde in zijne zitting van 8 Augustus de tijdelijke benoeming van den inmiddels tot doctor gepromoveerden leeraar van den Arend in eene definitieve.

's Hertogenbosch. De tijdelijke regeling van het onderwijs in de geschiedenis, zooals die voor den vorigen cursus had gegolden, bleef voor den duur van het schooljaar 1907—1908 bestendigd.

Bij raadsbesluit van 18 October werd A. A. W. M. Lievegoed met ingang van 1 November d.a.v. definitief tot leeraar in de oude talen benoemd. Op denzelfden datum werd door den gemeenteraad de tijdelijke aanstelling van dr. C. J. Enklaar tot leeraar in de natuur- en scheikunde voor den cursus 1907—1908 bestendigd. Krachtens de bepalingen der desbetreffende verordening werd de jaarwedde van den leeraar dr. E. J. L. L. E. Cordewener verhoogd.

Arnhem. Den 3den Juni 1907 werd A. J. Fehr benoemd tot leeraar in de Nederlandsche taal en tot tijdelijk leeraar in de Fransche taal. Deze tijdelijke benoeming werd bij raadsbesluit van 3 Februari in eene definitieve veranderd, daar inmiddels de heer Fehr de volledige bevoegdheid voor het onderwijs in de Fransche taal gekregen had. Met ingang van 1 September 1908 werd 27 Juli aan G. Jonker eervol ontslag verleend als leeraar in de Hoogduitsche taal.

Het salaris van den leeraar dr. P. A. Verrijs werd met ingang van 1 Januari op f 2700 gebracht overeenkomstig de bepalingen der desbetreffende verordening bij raadsbesluit van 30 December.

Nijmegen. Bij raadsbesluit van 12 October werd met ingang van 1 Januari aan dr. G. F. Hartmann eervol ontslag verleend als leeraar in de oude talen. Op laatstgenoemden datum trad in dienst dr. A. Rutgers van der Loeff, 23 November tot opvolger van dr. Hartmann benoemd. De leeraar in de aardrijkskunde H. J. P. van Alfen werd wegens zijne benoeming tot leeraar in de Nederlandsche taal aan de hogere burgerschool bij raadsbesluit van 28 September, met ingang van 16 November d.a.v., eervol ontslagen. Hij werd 1 April opgevolgd door G. J. Burger, die 8 Februari door den gemeenteraad tot leeraar in de aardrijkskunde was benoemd. Bij het begin van den cursus trad de bij raadsbesluit van 15 Juni 1907 benoemde leeraar in de wiskunde dr. J. van der Feen in functie. Met ingang van 1 September 1908 werd eervol ontslag verleend aan dr. A. J. Mertens als leeraar in de Engelsche taal en aan G. Jonker als leeraar in de Hoogduitsche taal, de eerste bij raadsbesluit van 11 Januari, de tweede bij een van 11 Juni.

Met ingang van 1 Januari werden de jaarwedden van den rector en van de leeraren dr. A. J. Egelie en dr. E. A. Klobbie verhoogd.

Zutphen. Van 14 November tot 1 Maart werd aan den leeraar in de wiskunde D. H. Stam verlof verleend wegens ziekte. Gedurende dat tijdvak werden door curatoren met machtiging van burgemeester en wethouders de lessen in de wiskunde in klasse I, II, III opgedragen aan H. F. C. Bos, leeraar aan de hogere burgerschool, en die in klasse IV, V, VI aan den oud-leeraar der hogere burgerschool H. J. Bolderman, tegen eene vergoeding, berekend naar den maatstaf van f 100 jaarlijks per wekelijks gegeven lesuur. Bij raadsbesluit van 3 Augustus werd aan den leeraar in de scheikunde H. J. W. J. Remmers voor den cursus 1908—1909 tevens het onderwijs in de natuurkunde opgedragen.

Overeenkomstig de bepalingen der desbetreffende verordening van 29 Juli 1907 werden met ingang van 1 Januari de jaarwedden van den rector en van de leeraren dr. P. de Koning en J. Heskes verhoogd.

Doetinchem. Aan den leeraar in N. M. Th. van Bakergem werd wegens verblijf in Nederlandsch Oost-Indië een verlof tot afwezigheid verleend voor den cursus 1907—1908. Door curatoren werden onder goedkeuring van burgemeester en wethouders in zijne plaats belast met het onderwijs in de Fransche taal C. H. J. van Baren, met dat in de Hoogduitsche taal H. A. L. van Olphen, beiden leeraren aan de hogere burgerschool te Arnhem. De bij raadsbesluit van 22 Augustus 1907 benoemde leeraar in de wis- en natuurkunde A. Vega bedankte voor zijne benoeming. Onder goedkeuring van burgemeester en wethouders werd door curatoren gedurende vier maanden het onderwijs in laatstgenoemde vakken en in de natuurlijke historie opgedragen aan N. G. Kan, werktuigkundig ingenieur te Amersfoort. Bij raadsbesluit van 8 Januari werden de leeraren van Baren en van Olphen voor den loopenden cursus en de leeraar Kam voor het kalenderjaar 1908 gecontinueerd. Op denzelfden datum benoemde de gemeenteraad mej. dr. M. J. Baale definitief tot leerares in de oude talen en werd de tijdelijke benoeming van dr. J. H. F. Bloemers tot leeraar in dezelfde vakken met een jaar verlengd. Bij raadsbesluit van 18 Juni werd aan N. M. Th. Bakergem met ingang van 1 September 1908 eervol ontslag verleend als leeraar in de Fransche en Hoogduitsche talen.

Tiel. De door den gemeenteraad 3 September benoemde leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde W. C. L. Sanders nam zijne benoeming niet aan. Onder goedkeuring van burgemeester en wethouders werden 11 September d.a.v. de lessen in evengenoemde vakken door curatoren voor 2 maanden opgedragen aan den doctorandus G. M. Reyntjes, welke opdracht vervolgens werd verlengd tot 1 Maart. Op zijn verzoek werd hij met ingang van 1 Januari van zijn tijdelijke betrekking ontheven en door curatoren onder goedkeuring van burgemeester en wethouders de doctorandus A. Zijp met het onderwijs in meergenoemde vakken belast. De gemeenteraad bekrachtigde deze lastgeving in zijne zitting van 22 Februari door eene tijdelijke benoeming tot het einde van den cursus. Tot de Kerstvacantie werden de lessen in de oude geschiedenis in klasse I en IV gegeven door den conrector en den leeraar dr. J. Breen.

Bij raadsbesluit van 27 Juni 1908 werden met ingang van 1 Juni daaraan voorafgaande de leeraren J. H. Slothouwer en J. Faber bevorderd tot de 2de klasse, bedoeld in art. 2 der verordening tot regeling der jaarwedden.

Rotterdam. Aan den leeraar in de natuurlijke historie dr. F. van Feen werd het onderwijs in de scheikunde opgedragen en op deze wijze voorzien in de vacature ontstaan door het eervol ontslag met ingang van 1 September 1907 verleend aan dr. S. Birnie als leeraar in laatstgenoemd vak. Met ingang van 1 September 1908 werd aan den conrector dr. B. J. Goedhardt en den leeraar in de Hoogduitsche taal J. C. Knoest eervol ontslag uit hunne betrekkingen verleend. Bij raadsbesluit van 18 Juni werd de leeraar dr. R. Th. Reudler tot conrector en G. Jonker tot leeraar in de Hoogduitsche taal benoemd.

's Gravenhage. De gemeenteraad benoemde in zijne zitting van 22 Juli 1907 tot tijdelijke leeraren M. Hovingh in de Fransche taal en M. C. Valk in de natuurlijke historie;

in de zitting van 5 Augustus d.a.v. H. C. Leenmans, tot dusverre tijdelijk werkzaam, tot vast leeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde; in die van 26 Augustus d.a.v. tot tijdelijke leeraren dr. A. D. van der Harst in de wiskunde en dr. H. Bolkestein in de oude talen; in die van 16 December d.a.v. mej. H. C. D. Fersenaar tot tijdelijke leerares in de gymnastiek. De laatste benoeming had plaats om te voldoen aan het verzoek van de ouders van een groot aantal vrouwelijke leerlingen om gelegenheid te verschaffen tot het geven van onderwijs in dit vak aan hunne dochters.

Met ingang van 1 Januari werden de jaarwedden der leeraren dr. A. E. W. Timmerman, dr. A. Barnouw en dr. J. J. Attema krachtens de desbetreffende verordening verhoogd.

Leiden. J. Clay, bij raadsbesluit van 14 Augustus 1907 definitief tot leeraar in de natuurkunde benoemd, verkreeg reeds 19 September d.a.v. op zijn verzoek, wegens eene benoeming elders, met ingang van 1 October eervol ontslag uit zijne betrekking. Hij werd opgevolgd door T. van Lohuizen, die 5 December van den gemeenteraad eene tijdelijke benoeming kreeg.

Delft. De gemeenteraad verleende in zijne zitting van 20 Mei met ingang van 1 September 1908 aan dr. H. J. Nassau Noordewier eervol ontslag als rector van het gymnasium.

Dordrecht. Met ingang van 1 September 1907 waren door den gemeenteraad benoemd tot leeraar in de wiskunde dr. H. Bremekamp (in de zitting van 19 Maart 1907) en tot leeraar in de Fransche taal M. J. P. Horbach (in de zitting van 25 Juni 1907). Met ingang van 1 November verkreeg bij raadsbesluit van 6 Augustus 1907 dr. L. Posthumus eervol ontslag als leeraar in natuur- en scheikunde en natuurlijke historie. Den 15den October werd dr. G. H. Fabius tot zijn opvolger aangewezen voor de natuurkunde, 1 November dr. A. van Raalte voor de scheikunde en 2 December P. J. Bolleman van der Veen voor de natuurlijke historie. Den 23sten Juni verleende de gemeenteraad aan A. Loeff met ingang van 1 September eervol ontslag als leeraar in het Hebreuwsch; 27 Juli benoemde hij S. Dasberg tot zijn opvolger.

Krachtens de desbetreffende verordening werden de jaarwedden der leeraren R. J. Dalhuisen, dr. W. J. M. van Stokum en A. Loeff verhoogd.

Gorinchem. Aan den rector werd tot herstel van gezondheid gedurende de tweede helft van Mei verlof verleend; zijne lessen werden toen door de overige leeraren in de oude talen gegeven.

Schiedam. Bij raadsbesluit van 3 September werd dr. R. van der Meulen voor den cursus 1907—1908 tot leeraar in de Nederlandsche taal benoemd. Den 28sten Juli 1908 werd deze benoeming voor een jaar verlengd; dr. M. J. de Boer werd bij raadsbesluit van 20 Augustus 1907 voor het schooljaar 1907—1908 als leeraar in de natuurkunde gecontinueerd.

De jaarwedden der leeraren dr. C. R. Vermaas en dr. W. Bouwman werden verhoogd.

Gouda. A. L. van Uven kreeg bij raadsbesluit van 24 April met ingang van 1 Juni d.a.v. eervol ontslag als leeraar in de natuurlijke historie. In de vacature werd voorzien bij raadsbesluit van 18 Augustus door de benoeming voor den tijd van een jaar van dr. G. J. de Groot.

Amsterdam. Vooral na Januari had de geregelde gang van het onderwijs veel te lijden door afwezigheid van leeraren ten gevolge van ziekte. Verlof werd verleend van 3 Maart tot 4 Mei aan dr. D. G. Jelgersma, van 27 April tot 15 Juni aan A. Bourquin en van 28 Mei tot 1 Juli aan dr. J. C. C. Loman. Zooveel mogelijk werden hunne lessen door de overige leeraren gegeven; voor het waarnemen van die in de Fransche taal van den heer Bourquin werd bij raadsbesluit van 27 Mei K. J. Riemens, onderwijzer aan de Kreenen-school te Amsterdam, aangewezen.

Haarlem. De bij raadsbesluit van 10 Juli 1907 benoemde leeraar in de gymnastiek B. ten Have aanvaardde zijne betrekking den 1sten October. De lessen in dit nieuwe leervak konden evenwel niet aanvangen vóór 7 November d. a. v., daar burgemeester en wethouders het voor deze lessen bestemde lokaal niet eerder beschikbaar konden stellen.

Daar G. J. Burger met ingang van 1 April bij raadsbesluit van 25 Maart eervol ontslag kreeg, werd in deze vacature tot aan de groote vacantie tijdelijk voorzien door dr. P. H. van Moerkerken, leeraar aan de hogere burgerschool, die gedurende dien tijd 4 uren, in plaats van 6, per week les gaf in de aardrijkskunde. Den 2den Mei overleed de leeraar in de wis-, natuur-, scheikunde en wiskundige aardrijkskunde dr. A. A. J. Valkema Blouw. Zijne lessen in de wiskunde werden tot de groote vacantie voor het meeren-deel waargenomen door de leeraren dr. J. G. van Pesch en W. L. Nolke. Aan laatstgenoemde werd bij raadsbesluit van 22 Juli de betrekking, tot dusverre bekleed door dr. Valkema Blouw, opgedragen; in zijne plaats was 31 Augustus nog geen opvolger benoemd.

Het salaris van dr. J. G. van Pesch werd met ingang van 1 November verhoogd.

Alkmaar. De voor den cursus 1907-1908 bij raadsbesluiten van 31 Juli en 28 Augustus aangestelde leeraren J. A. van der Hake (Nederlandsche taal) en C. R. C. Herckenrath (Fransche taal) aanvaardden den 1sten September hunne betrekkingen. Den 21sten November werd tot tijdelijk leeraar in de scheikunde aangesteld dr. P. C. E. Meerum Terwogt, die 15 Maart tijdelijk belast werd met het waarnemen eener betrekking aan de Rijks- hogere burgerschool te Leeuwarden. Sedert dien datum werden de lessen in laatstgenoemd vak gegeven door dr. A. C. Antusch, directeur der Rijks- hogere burgerschool.

Bij besluit van burgemeester en wethouders van 16 Januari werd tot tijdelijk plaatsvervanger van den leeraar in de oude talen dr. O. Schreuders, wien wegens ziekte verlof was verleend, aangewezen dr. M. Boas.

Middelburg. Dr. L. A. J. Burgersdijk jr. zag door het raadsbesluit van 25 Maart zijne tijdelijke benoeming tot leeraar in de oude talen en de geschiedenis der oudheid in eene vaste veranderd. In de gemeenteraadszitting van 10 Juni werd aan den leeraar in de Hoogduitsche taal F. G. de Liefde op zijn verzoek om gezondheidsredenen met ingang van 1 September 1908 eervol ontslag uit zijne betrekking verleend. Zijn opvolger was 31 Augustus nog niet aangewezen.

Utrecht. De tijdelijke benoemingen der leeraren dr. J. M. van Uven in de wiskunde, H. Italie in het Hebreeuwsch en J. C. Eykman in de gymnastiek werden in den cursus 1907-1908 bestendigd, de eerste bij raadsbesluit van 20 Juni 1907, de beide laatstgenoemden door een van 10 Mei daaraanvooraangaande. Tijdens de afwezigheid van den conrector dr. J. J. G. Vürthelm van 1 April tot 15 Juni, gedurende welk tijdvak hem verlof was verleend voor het doen van eene wetenschappelijke reis naar Italië en Griekenland, trad als tijdelijk leeraar in de klassieke talen op de doctorandus A. Heyboer. De kosten van deze vervanging werden door dr. Vürthelm gedragen.

Overeenkomstig de bepalingen der desbetreffende verordening werden bij raadsbesluit van 31 October de jaarwedden der leeraren dr. J. M. Th. A. Stille en dr. W. A. F. Bannier verhoogd.

Amersfoort. Aan den leeraar in de Hoogduitsche taal W. N. Coenen is om gezondheidsredenen bij raadsbesluit van 3 September een verlof verleend tot 1 Januari, welk verlof bij raadsbesluit van 24 December verlengd is tot het einde van den cursus 1907-1908. Ter voorziening in het door hem te geven onderwijs is op 1 September opgetreden M. H. Flothuis, daartoe aangewezen door een raadsbesluit van 1 October, die deze lessen heeft gegeven tot 31 December; daarna is hij tijdelijk vervangen door B. Leussen, bij raadsbesluit van 28 Januari aangesteld, welke aanstelling, oorspronkelijk tot 1 Juli gegeven, verlengd is tot 15 Juli bij besluit van den gemeenteraad van 19 Mei. Bij eenzelfde besluit van 30 Juni is met ingang van 1 September 1908 aan W. N. Coenen eervol ontslag verleend en W. Emmens te Bussum tot zijn opvolger benoemd. De leeraar in de Nederlandsche taal Z. Stokvis werd wegens zijne benoeming bij het middelbaar onderwijs in Nederlandsch Oost-Indië eervol ontslagen bij raadsbesluit van 1 April met ingang van 28 April d.a.v. Zijne lessen werden door de andere leeraren tot het einde van den cursus waargenomen. In de door het vertrek van den heer Stokvis ontstane vacature voorzag de gemeenteraad in zijne

zitting van 30 Juni door de benoeming van A. J. de Jong, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Winterswijk. Op denzelfden datum werden de tijdelijke benoemingen der leeraren A. R. Hovens Gréve, dr. A. A. Pulle en S. G. de Vries voor den cursus 1908-1909 verlengd.

Leeuwarden. De bij raadsbesluit van 23 Juli 1907 voor den tijd van één jaar benoemde leeraar in de wiskunde A. J. Th. de Van aanvaardde zijne betrekking 1 September. De bij raadsbesluit van denzelfden datum op de meest eervolle wijze ontslagen conrector, tevens leeraar in het Hebreeuwsch, dr. W. F. H. Coenen, werd bij raadsbesluit van 12 November in de eerste betrekking opgevolgd door den leeraar dr. H. D. Verdam, in de tweede door ds. P. de Buck, die sedert eenigen tijd deze betrekkingen tijdelijk hadden waargenomen. De gemeenteraad verleende in zijne zitting van 24 Maart aan den leeraar in de natuur- en scheikunde, natuurlijke historie en wiskundige aardrijkskunde J. H. Bonnema eervol ontslag met ingang van 1 Mei wegens zijne benoeming tot conservator aan de Technische Hoogeschool te Delft. Bij raadsbesluit van 28 April werd J. Bothe, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool benoemd om tijdens de vacature-Bonnema in klasse I en II les te geven in de natuurlijke historie en werd C. J. Baart de la Faille, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Winterswijk met ingang van 1 September 1908 tot opvolger van J. H. Bonnema benoemd; dr. L. Rank, die tot dusverre de lessen in de oude talen van dr. Coenen had waargenomen, werd 12 November tijdelijk en 21 Juli definitief tot leeraar in deze vakken benoemd. In dezelfde raadszitting verkreeg A. J. Th. de Van eervol ontslag als leeraar in de wiskunde met ingang van 1 September 1908 wegens zijne benoeming tot leeraar aan eene hogere burgerschool te 's Gravenhage.

Sneek. De gemeenteraad benoemde 24 October tot leeraar in de natuurlijke historie dr. J. C. C. W. van Nooten, directeur der hogere burgerschool te Brielle en verleende op een daartoe gedaan verzoek 23 November, met ingang van 1 December, eervol ontslag aan P. J. Bolleman van der Veen, leeraar in laatstgenoemd vak. Den 30sten Januari werd door den gemeenteraad dr. A. C. Antusch eervol ontslagen als leeraar in de natuur- en scheikunde en tot zijn opvolger benoemd dr. H. Hemmes te Amsterdam, die evenwel deze benoeming niet aannam. Bij raadsbesluit van 12 Maart werd dr. P. C. J. Euwes te Amsterdam, tot tijdelijk leeraar in deze vakken benoemd, die zijne benoeming den 19den d.a.v. aanvaardde.

Deventer. De bij raadsbesluit van 24 Augustus 1907 eervol ontslagen leeraar in de wiskunde, als zoodanig benoemd aan de hogere burgerschool ter zelfder plaatse, werd in de zitting van den gemeenteraad van 14 October vervangen door A. G. Weijenberg, die 1 Januari zijne tijdelijke betrekking aanvaardde. In de plaats van den op 4 Mei eervol ontslagen leeraar in de scheikunde dr. P. J. Montagne werd 6 Juli benoemd dr. J. Huizinga, die voor de benoeming bedankte; in diens plaats werd bij raadsbesluit van 3 Augustus dr. W. Middelveld Viersen te Utrecht met ingang van 1 September 1908 belast met het onderwijs in dit vak.

Bij raadsbesluit van 19 October werden de jaarwedden der leeraren dr. G. Postma en A. Jochim verhoogd.

Kampen. In het leerarenpersoneel hebben geene wijzigingen plaats gehad. De jaarwedden der leeraren dr. J. H. Leopold, dr. W. Werff, E. Rijpma en H. H. Sanders werden verhoogd.

Zwolle. Aan den rector dr. B. ter Haar werd 29 Juni met ingang van 1 September 1908 door den gemeenteraad eervol ontslag verleend wegens zijne benoeming in eene gelijke betrekking te Delft; bij raadsbesluit van 13 Juli werd de conrector dr. N. J. Beversen tot zijn opvolger benoemd; bij raadsbesluit van 3 Augustus werd het conrectoraat opgedragen aan den leeraar dr. G. E. W. van Hille. De tijdelijke benoeming van den leeraar in de natuurlijke historie H. H. Sanders werd 15 Juni voor den cursus 1908-1909 verlengd.

Groningen. Het leerarenpersoneel onderging geene veranderingen. Krachtens de desbetreffende verordening zijn de jaarwedden van dr. J. R. Koopmans van Boekeren en dr. J. S. Theysen verhoogd.

Winschoten. Bij raadsbesluit van 21 December werd tot tijdelijk leeraar in de oude talen benoemd dr. W. J. Oudgeest ter vervanging van dr. A. Rutgers van der Loeff, die met ingang van 1 Januari te Nijmegen in eene gelijke betrekking was benoemd. In de vacature, ontstaan door het overlijden van den leeraar in het Nederlandsch dr. A. E. Lubach op 14 Februari, werd voorzien door de tijdelijke benoeming van W. J. Kolkert, die in de zitting van den gemeenteraad van 1 Mei plaats had. Aan den leeraar in de natuur- en scheikunde L. F. Wenniger werd einde Maart verlof gegeven wegens ziekte; hij werd vervangen door W. Meijes Cluwen, ingenieur en assistent aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Bij raadsbesluit van 25 Augustus werd dit verlof verlengd voor den cursus 1908—1909 en E. M. van der Zijl tot tijdelijk leeraar in de natuur- en scheikunde benoemd.

Assen. Noch in het leerarenpersoneel noch in hunne bezoldiging kwam eenige verandering.

Maastricht. In zijne vergadering van 27 Februari verleende de gemeenteraad eervol ontslag met ingang van 1 September 1908 aan den leeraar in de wiskundige aardrijkskunde dr. H. J. Hoffmans. Bij raadsbesluit van 6 Juli werd L. Crijns te Kerkrade-Rolduc tot zijn opvolger benoemd. De jaarwedden der leeraren J. P. H. Ummels, dr. P. Th. Coebergh, B. Swart en M. I. Walpot werden verhoogd.

Het totaalcijfer der leeraarsbetrekkingen bedroeg in December 1907 452 tegen 447 in dezelfde maand van het vorige jaar.

Aan twee gymnasia werd het getal der leeraren met één

verminderd, daarentegen aan vijf met één en aan één met twee vermeerderd.

Te Rotterdam werd het onderwijs in de scheikunde en de natuurlijke historie, dat vroeger door twee leeraren was gegeven, aan één leeraar opgedragen. Te Utrecht werd het onderwijs in de wiskunde, waarmede tijdelijk twee leeraren waren belast, weer aan één leeraar toevertrouwd.

Tegenover deze vermindering met twee staat eene vermeerdering met zeven. Te Doetinchem werd het onderwijs in de Fransche taal en de Hoogduitsche taal, vroeger aan één leeraar opgedragen, over twee leeraren verdeeld. Hetzelfde had te Alkmaar plaats met het onderwijs in de Nederlandsche taal en de Fransche taal. Te 's Gravenhage werd ten gevolge van het vormen van eene nieuwe parallelafdeeling in de 3de klasse het personeel met een tijdelijk leeraar in de oude talen uitgebreid. Te Dordrecht werd één leeraar in de natuur- en scheikunde en natuurlijke historie door drie leeraren vervangen, die ieder met één dezer vakken belast werden. Te Haarlem werd het leerarenpersoneel met een leeraar in de gymnastiek uitgebreid. Te Leeuwarden werd het onderwijs in het Hebreeuwsch, dat vroeger door den conrector werd gegeven, na zijn aftreden aan een afzonderlijk leeraar opgedragen.

De 452 leeraarsbetrekkingen werden waargenomen door 446 leeraren, daar 6 leeraren aan meer dan ééne inrichting verbonden waren. Dit was het geval met:

1 leeraar in de Hoogduitsche taal te Arnhem en te Nijmegen;

1 leeraar in de Engelsche taal te 's Gravenhage en te Delft;

1 leeraar in het Hebreeuwsch te 's Gravenhage en te Haarlem;

1 idem te Utrecht en te Amersfoort;

1 idem te Groningen en te Winschoten;

1 leeraar in de natuurlijke historie te Kampen en te Zwolle.

De volgende tabel wijst het getal der leeraren en hunne bevoegdheden aan.

GYMNASIA te	Getal der leeraren in December 1907.						Aanmerkingen.
	Doctoren.	Can- didaten.	Bezitters eener akte voor het middelbaar onderwijs.	Volgens over- gangs- bepaling H. O.wet	Volgens over- gangs- bepaling wet M. O.	Totaal.	
's Hertogenbosch.	7	1	5	—	—	13	
Breda.	6	3	5	—	—	14	
Arnhem.	6	1 (1)	4 (2)	—	—	11	(1) Tevens bezitter akte mid- delbaar onderwijs.
Nijmegen.	8	2	3 (2)	—	2	15	
Zutphen.	7	2	5	—	—	14	
Doetinchem.	7	—	5 (2)	—	—	12	(2) Hieronder één bezitter van de akte bedoeld in art. 16 i, aline 2 Hooger-onderwijs- wet.
Tiel.	5	3	6 (2)	—	—	14	
Rotterdam.	12	2	5	—	—	19	
's Gravenhage.	15	3	7	—	—	25	
Leiden.	9	2	6 (2)	—	—	17	
Delft.	6	2	5	—	—	13	
Dordrecht.	8	2	5	—	—	15	
Gorinchem.	6	1	6	—	—	13	
Schiedam.	9 (3)	—	3	—	—	12	(3) Eén leeraar tevens candi- daat sem. letteren.
Gouda.	7	1	7 (2)	—	—	15	
Amsterdam.	15	1	8 (2)	—	—	24	
Haarlem.	9	1	5	—	—	15	
Alkmaar.	8	1	5	—	—	14	
Middelburg.	6	2	6	—	—	14	
Utrecht.	8	3	6 (2)	—	—	17	
Amersfoort.	6	3	5 (2)	1	—	15	
Leeuwarden.	5	4	4	—	—	13	
Sneek.	8	1	4	—	—	13	
Deventer.	9	1	5	—	—	15	
Kampen.	7	3	7 (2)	—	—	17	
Zwolle.	9	1	4 (2)	—	—	14	Tevens één leeraar in het tekenen.
Groningen.	10	2	4	—	—	16	
Winschoten.	4	4	5	—	—	13	
Assen.	9	1	4 (2)	—	—	14	
Maastricht.	6	1	7	2	—	16	
Totaal	237	54	156	3	2	452	

C. JAARWEDDEN VAN HET ONDERWIJZEND PERSONEEL.

De volgende tabel geeft een overzicht van de jaarwedden van rectoren en leeraren aan de verschillende gymnasia.

GYMNASIA te	Jaarwedde van den rector, * vrije woning.	Getal der leeraarsjaarwedden					Totaal bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500.	Geheel getal jaar- wedden van rectoren en leeraren.	
's Hertogenbosch.	f 3 600	6	2	—	4	13	f 21 535,00
Breda.	3 700	7	1	2	3	14	22 205,74
Arnhem	4 000	2	2	2	4	11	24 675,00
Nijmegen	* 3 200	6	2	3	3	15	24 361,00
Zutphen	3 200	7	2	1	3	14	20 000,00
Doetinchem	2 600	2	8	1	—	12	19 300,00
Tiel	3 000	7	4	1	1	14	19 892,75
Rotterdam	5 000	3	1	1	13	19	52 881,74
's Gravenhage	4 250	4	2	7	11	25	58 350,00
Leiden	3 600	7	3	2	4	17	26 839,99
Delft	3 600	4	2	5	1	13	23 550,00
Dordrecht	3 500	7	1	3	3	15	23 805,00
Gorinchem	3 200	6	1	4	1	13	20 150,00
Schiedam	3 500	5	2	3	2	13	21 725,00
Gouda	3 400	7	3	1	3	15	22 600,00
Amsterdam.	5 000	1	—	2	20	24	76 800,00
Haarlem.	4 000	4	4	3	3	15	29 940,00
Alkmaar.	3 000	5	7	1	—	14	19 750,00
Middelburg	3 500	6	2	4	—	13	19 700,00
Utrecht	3 800	3	2	6	5	17	37 460,00
Amersfoort.	3 400	6	4	1	3	15	22 927,60
Leeuwarden	3 500	2	7	3	—	13	23 150,00
Sneek.	3 100	7	1	4	—	13	20 200,00
Deventer	3 350	6	3	3	1	14	21 095,00
Kampen	3 000	11	2	3	—	17	20 158,00
Zwolle	3 000	6	1	5	1	14	22 700,00
Groningen	3 800	1	3	2	9	16	38 900,00
Winschoten	2 800	6	5	1	—	13	18 275,00
Assen.	3 000	5	6	2	—	14	19 825,00
Maastricht	3 400	7	2	6	—	16	23 200,00
Totaal.	30	156	85	82	98	451	f 815 951,82

Deze tabel vermeldt een getal van 451 jaarwedden of één minder dan het aantal betrekkingen. Dit verschijnsel heeft hieraan zijn ontstaan te danken, dat aan de gymnasia te Middelburg en te Deventer het getal jaarwedden één minder bedraagt dan dat der leeraren, omdat daar in den afgelopen cursus geene lessen in het Hebreeuwsch zijn gegeven. Daartegenover staat, dat aan het gymnasium te Schiedam het onderwijs in de evengenoemde taal gegeven wordt door den conrector, die hiervoor eene afzonderlijke jaarwedde geniet, zoodat daar voor dit vak geen afzonderlijke leeraar is aangesteld.

De volgende tabel bevat eene opgave van de jaarwedden, door rectoren en leeraren genoten aan burgerdag- of avondscholen, aan hogere burgerscholen, aan middelbare meisjesscholen, aan lagere scholen en aan inrichtingen tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs in de gemeente, waar het gymnasium, waaraan zij werkzaam zijn, gevestigd is. Waar bleek, dat eene bezoldiging werd genoten aan eene inrichting niet onder bovengenoemde rubrieken te brengen, is daarvan mededeeling gedaan in de laatste kolom. Inkomsten aan inrichtingen van bijzonder onderwijs zijn niet opgenomen.

G Y M N A S I A te	Jaarwedden aan eene burgerdag- of -avondschool				Jaarwedden aan eene hogere burgerschool.				Jaarwedden aan eene middelbare school voor meisjes.			
	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.
	Tot en met f 500.	Boven f 500 t/m f 1000.	Boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 t/m f 1000.	Boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 t/m f 1000.	Boven f 1000.	
's Hertogenbosch.	2	—	—	f 250,00	—	—	7	f 14 705,00	—	—	—	—
Breda	—	—	—	—	—	1	7	14 594,26	—	—	—	—
Arnhem	—	—	—	—	1	—	1	2 375,00	—	—	1	f 1 200,00
Nijmegen	1	—	—	240,00	1	1	3	6 890,00	—	—	—	—
Zutphen	—	—	—	—	1	—	6	11 870,00	—	—	—	—
Doetinchem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tiel	—	—	—	—	—	1	6	9 472,25	—	—	—	—
Rotterdam	—	—	—	—	—	—	2	3 924,26	—	—	—	—
's Gravenhage	—	—	—	—	—	2	2	7 400,00	—	—	—	—
Leiden	—	—	—	—	1	—	3	6 540,51	—	—	—	—
Delft	—	—	—	—	2	—	3	5 650,00	—	—	—	—
Dordrecht	—	—	—	—	—	1	5	8 410,00	1	—	—	500,00
Gorinchem	1	—	—	350,00	—	1	5	8 650,00	—	—	—	—
Schiedam	2	—	—	550,00	—	—	5	7 915,00	—	—	—	—
Gouda	—	—	—	—	—	—	8	16 650,00	—	—	—	—
Amsterdam	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Haarlem	1	—	—	300,00	—	1	—	560,00	—	—	1	2 000,00
Alkmaar	—	—	—	—	—	—	4	7 390,00	—	—	—	—
Middelburg	—	—	—	—	1	—	4	8 800,00	—	1	—	700,00
Utrecht	—	—	—	—	—	2	3	6 080,00	—	1	—	850,00
Amersfoort	—	—	—	—	—	—	6	10 901,50	—	—	—	—
Leeuwarden	—	—	—	—	—	—	2	3 300,00	—	—	—	—
Sneek	—	—	—	—	—	2	3	6 900,00	—	—	—	—
Deventer	—	—	—	—	—	—	8	12 605,00	—	—	—	—
Kampen	4	—	—	1 125,00	3	1	8	13 366,00	—	—	—	—
Zwolle	—	—	—	—	—	—	4	10 640,00	—	—	—	—
Groningen	—	—	—	—	—	—	1	2 800,00	—	—	—	—
Winschoten	—	—	—	—	—	4	2	5 125,00	—	—	—	—
Assen	—	—	—	—	—	—	3	7 900,00	—	—	—	—
Maastricht	2	—	—	400,00	1	—	7	13 180,00	—	—	—	—

Jaarwedden aan eene lagere school.			Jaarwedden aan inrichtingen tot vorming van onder- wijzers bij het lager onderwijs.				Totaal.		A A N M E R K I N G E N.		
Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.
Toten met f 500.	Boven f 500 t/m f 1000.	Boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 t/m f 1000.	Boven f 1000.					
—	—	—	—	—	—	—	—	(8)	9	f 14 955,00	1 arrondissements-schoolopziener f 800.
—	—	—	—	—	—	—	—	(8)	8	14 594,26	1 „ „ f 800.
—	—	—	—	—	—	—	—	(3)	3	3 575,00	1 gymnasium Nijmegen f 1200.
—	—	—	—	—	—	—	—	(6)	6	7 130,00	1 gymnasium Arnhem f 1100.
2	—	1	f 1 400,00	—	—	—	—	(7)	10	13 270,00	
—	—	—	—	1	—	—	f 450,00	(3)	3	450,00	1 arrondissements-schoolopziener f 800; 1 hogere burgerschool Arnhem f 1400; 1 hogere burger- school Arnhem f 1200.
—	—	—	—	1	—	—	250,00	(7)	8	9 722,25	1 tuinbouwschool f 180.
—	—	—	—	—	—	—	—	(2)	2	3 924,26	
—	—	—	—	—	—	—	—	(4)	4	7 400,00	1 lector Universiteit Leiden f 2000; 1 gymnasium Delft f 1000; 1 gymnasium Haarlem f 400.
—	—	2	2 840,00	1	1	—	1 100,00	(7)	8	10 480,55	
—	1	—	975,00	3	—	—	375,00	(6)	9	7 000,00	1 gymnasium 's Gravenhage f 3000.
—	—	—	—	—	—	—	—	(5)	6	8 910,00	
—	—	—	—	1	—	—	350,00	(6)	8	9 350,00	
—	—	—	—	—	—	—	—	(5)	7	8 465,00	
—	—	—	—	—	—	—	—	(8)	8	16 650,00	
—	—	—	—	2	—	—	800,00	(2)	2	800,00	
—	—	—	—	—	—	—	—	(2)	3	2 860,00	1 gymnasium 's Gravenhage f 600.
—	—	—	—	—	—	—	—	(4)	4	7 390,00	
2	—	—	600,00	2	1	1	3 700,00	(8)	12	13 800,00	
—	—	1	1 150,00	—	—	—	—	(7)	7	8 080,00	1 gymnasium Amersfoort f 300.
—	—	—	—	—	—	—	—	(6)	6	10 901,50	1 „ Utrecht f 300.
—	1	—	775,00	—	—	—	—	(3)	3	4 075,00	1 Rijkslandbouwwinterschool f 550.
—	—	—	—	1	—	—	300,00	(5)	6	7 200,00	1 zuivelschool f 360.
—	—	—	—	—	—	—	—	(8)	8	12 605,00	
3	—	—	950,00	—	—	—	—	(13)	19	15 441,00	1 Instructiebataljon f 200; 1 idem f 300; 1 gym- nasium Zwolle f 800; 2 Hoofdcursus f 600; 1 idem f 700.
—	—	—	—	—	—	—	—	(4)	4	10 640,00	1 arrondissements-schoolopziener f 800; 1 gym- nasium hogere burgerschool en meisjesschool Kampen f 950, f 850, en f 500.
—	1	—	600,00	—	1	—	600,00	(2)	3	4 000,00	2 lector Universiteit f 2000; 1 gymnasium Win- schoten f 300; 1 hogere burgerschool en nor- maalschool Sappemeer f 525.
—	—	—	—	—	—	—	—	(6)	6	5 125,00	1 gymnasium Groningen f 300.
—	—	—	—	—	—	—	—	(3)	3	7 900,00	
1	—	—	350,00	1	—	—	500,00	(9)	12	14 430,00	2 arrondissements-schoolopzieners f 800.

D. LEERLINGEN.

In de volgende tabel is opgenomen het getal der leerlingen en der toehoorders op 1 Januari 1908.

Getal der leerlingen en der toehoorders op 1 Januari 1908.

G Y M N A S I A te	Leerlingen.								Toehoorders		Algemeen totaal	
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	6de klasse.	Totaal.	Totaal in 1907.	1908.	1907.	1908.	1907.
's Hertogenbosch	12	18	15	8	9	10	72	66	—	—	72	66
Breda	6	9	9	11	7	4	46	51	—	—	46	51
Arnhem	10	9	11	12	6	10	58	58	—	—	58	58
Nijmegen.	13	8	9	11	9	5	55	58	—	—	55	58
Zutphen	7	13	6	6	7	5	44	47	3	1	47	48
Doetinchem	10	14	6	7	10	16	63	63	2	1	65	64
Tiel.	8	6	7	7	6	6	40	39	1	—	41	39
Rotterdam	21	24	21	18	16	7	107	114	4	3	111	117
's Gravenhage	61	51	54	37	27	33	263	238	3	2	266	240
Leiden.	18	24	17	22	13	12	106	110	—	—	106	110
Delft	10	7	7	10	7	6	47	48	—	1	47	49
Dordrecht	11	11	11	6	9	4	52	56	3	1	55	57
Gorinchem	7	7	4	4	6	2	30	34	—	—	30	34
Schiedam.	7	5	5	5	7	8	37	39	—	—	37	39
Gouda.	11	6	7	8	7	6	45	48	—	—	45	48
Amsterdam	42	47	38	28	26	21	202	200	—	—	202	200
Haarlem	20	21	14	13	13	5	86	82	—	—	86	82
Alkmaar	13	8	4	9	7	7	48	39	4	1	52	40
Middelburg	11	9	4	3	3	1	31	32	2	2	33	34
Utrecht	28	23	18	21	13	7	110	99	—	—	110	99
Amersfoort	10	15	6	10	6	8	55	53	1	—	56	53
Leeuwarden	12	13	13	7	7	12	64	66	1	—	65	66
Sneek	16	8	4	5	7	7	47	46	—	—	47	46
Deventer	12	13	12	4	6	8	55	51	1	3	56	54
Kampen	4	6	7	5	6	6	34	45	1	—	35	45
Zwolle.	8	15	4	10	4	5	46	39	1	3	47	42
Groningen	32	23	13	17	12	18	115	113	—	—	115	113
Winschoten	12	12	10	9	6	7	56	54	—	—	56	54
Assen	10	4	4	4	10	3	35	30	1	2	36	32
Maastricht	9	9	15	16	7	3	59	64	1	1	60	65
Totaal.	451	438	355	333	279	252	2 108	2 082	29	21	2 137	2 103

Deze tabel toont aan, dat het getal der leerlingen en der toehoorders, vergeleken met dat van het vorige jaar, met 34 of met ongeveer 1,6 percent toenam. Dat der leerlingen bedroeg 1 Januari 1907 2082, op denzelfden datum van 1908 2108, zoodat eene toename met 26 is te constateeren; dat der toehoorders (21 op 1 Januari 1907) vermeerderde met 8, zoo-

dat het 29 bedroeg. De vermeerdering valt in vergelijking met het vorige jaar het meest in het oog bij de gymnasia te 's Hertogenbosch, 's Gravenhage, Alkmaar en Utrecht, waar zij respectievelijk 6, 26, 8 en 11 bedroeg. Hiertegenover staat aan verschillende gymnasia eene vermindering, die het meest bedroeg te Rotterdam en te Kampen, waar het cijfer der leer-

lingen en toehoorders respectievelijk met 6 en 10 achteruit ging. Aan de overige gymnasia bedroegen de verschillen minder. In den volgenden staat zijn opgegeven de gymnasia waar klassen in parallel-afdeelingen zijn gesplitst.

GYMNASIA te	Klasse die in parallel-afdeelingen gesplitst was.	Getal leerlingen der parallel-afdeelingen.
Rotterdam	I	10 en 10
	II	12 „ 13
	III	10 „ 10
	V	8 „ 8
's Gravenhage	I	21, 20 en 20
	II	17, 17 „ 17
	III	18, 18 „ 18
	IV	18 en 19
	V	14 „ 13
	VI	16 „ 17
Amsterdam	I	14, 15 en 13
	II	16, 16 „ 15
	III	15, 10 „ 13
	IV	14 en 14
	V	14 „ 12
	VI	13 „ 8
Utrecht	I	14 „ 14
	IV behalve voor Grieksch	10 „ 11
Groningen	I	17 „ 16
	II	12 „ 11

Het getal der vrouwelijke leerlingen bedroeg:

te Breda	13
„ 's Hertogenbosch	17
„ Arnhem	12
„ Nijmegen	18
„ Zutphen	12
„ Doetinchem	5
„ Tiel	7
„ Rotterdam	35
„ 's Gravenhage	73
„ Leiden	19
„ Delft	22
„ Dordrecht	16
„ Gorinchem	8
„ Schiedam	5
„ Gouda	7
„ Amsterdam	83
„ Haarlem	26
„ Alkmaar	8
„ Middelburg	5
„ Utrecht	29
„ Amersfoort	9
„ Leeuwarden	11
„ Sneek	10
„ Deventer	19
„ Kampen	4
„ Zwolle	12
(waaronder één toehoorderes)	
„ Groningen	20
„ Winschoten	14
„ Assen	7
„ Maastricht	3

Totaal..... 529

Het getal der vrouwelijke leerlingen, dat het vorige jaar in vergelijking met 1906 op eene toename van 82 wees, vermeerderde nu slechts met 24. De stijging van het percentage dezer leerlingen, dat in de laatste jaren aanzienlijk toenam, bedraagt thans ongeveer 0,7 pct. (1 Januari 1907 24 pct.; 1 Januari 1908 24,7 pct.)

Op de meeste gymnasia verschilde het getal der vrouwelijke leerlingen niet veel van dat van het vorige jaar; de grootste vermeerdering is te constateeren te 's Gravenhage, waar het van 58 tot 73 en te Amersfoort, waar het van 4 tot 9 steeg.

Op 25 gymnasia werd onderwijs gegeven in het Hebreeuwsch, waaraan in het geheel 113 leerlingen deelnamen, 15 minder dan het vorige leerjaar. Bovendien bestaat er nog op twee gymnasia, te Middelburg en te Deventer, gelegenheid, onderwijs in deze taal te ontvangen, waarvan in den afgelopen cursus geen gebruik werd gemaakt.

De lessen in de gymnastiek, die op 17 gymnasia onder de leervakken is opgenomen, werden in het geheel gevolgd door 789 leerlingen, 181 meer dan het vorige schooljaar.

GYMNASIA te	Hebreeuwsch	Gymnastiek.
Breda.	—	24 leerlingen in 2 afd.
's Hertogenbosch. .	—	14 „ „ 1 „
Arnhem	3 leerl.	—
Nijmegen	1 „	41 leerlingen „ 3 „
Zutphen	2 „	30 „ „ 3 „
Doetinchem.	10 „	—
Tiel	2 „	—
Rotterdam	5 „	50 leerlingen „ 4 „
's Gravenhage . . .	6 „ „ waaronder 1 toehoorder	92 mann. leerl. „ 4 „ 66 vrouw. „ „ 5 „
Leiden	9 leerl.	27 leerlingen „ 2 „
Delft	2 „	15 „ „ 2 „
Dordrecht	8 „	15 „ „ 2 „
Gorinchem	4 „	—
Schiedam	5 „	—
Gouda	4 „	—
Amsterdam.	8 „	148 leerlingen „ 12 „
Haarlem	6 „	75 „ „ 6 „
Alkmaar.	4 „	—
Middelburg.	—	20 leerlingen „ 2 „
Utrecht	3 leerl.	58 „ „ 4 „
Amersfoort	7 „	—
Leeuwarden	3 „	34 leerlingen „ 4 „
Sneek.	4 „	—
Deventer	—	11 leerlingen „ 2 „
Kampen	3 leerl.	22 „ „ 2 „
Zwolle	1 „	—
Groningen	7 „	—
Winschoten	2 „	—
Assen.	4 „	—
Maastricht	—	47 leerlingen „ 5 „
Totaal	113 leerl.	789 leerlingen.

Te 's Gravenhage wordt een gedeelte der lesuren voor gymnastiek besteed aan exerceeroefeningen.

E. TOELATINGSEXAMEN EN BEVORDERING TOT EENE HOOGERE KLASSE.

GYMNASIA te	Toelatingsexamens voor den cursus 1907—1908.							Overgang tot den cursus 1908—1909.			O P M E R K I N G E N.
	tot de laagste klasse.			tot eene hogere klasse.				Aanwezig bij het einde van den cursus.	Bevorderd.	Niet bevoor- derd.	
	Geëxami- neerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxami- neerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot eene lagere klasse.	Geheel afgewezen.				
's Hertogenbosch . . .	12	12	—	4	3	1	—	60	47	11	2 leerlingen wenschten niet voor bevoor- dering in aanmerking te komen.
Breda	8	6	2	1	1	—	—	42	31	11	
Arnhem	15	10	5	4	4	—	—	47	41	6	
Nijmegen	16	14	2	5	1	4	—	46	39	7	1 leerling, die voorwaardelijk werd bevorderd, verliet het gymnasium.
Zutphen	10	8	2	2	2	—	—	38	32	5	
Doetinchem	9	9	—	7	6	1	—	46	42	4	
Tiel	9	8	1	7	3	2	2	33	29	3	1 leerling wenschte niet voor bevoor- dering in aanmerking te komen.
Rotterdam	24	19	5	4	3	1	—	94	77	17	
's Gravenhage	64	54	10	12	3	9	—	221	186	35	
Leiden	17	13	4	5	3	2	—	91	76	14	1 leerling, die voorwaardelijk werd bevorderd, verliet het gymnasium.
Delft	7	7	—	2	2	—	—	40	32	7	
Dordrecht	12	9	3	—	—	—	—	47	39	8	
Gorinchem	3	2	1	4	3	—	1	27	23	4	2 leerlingen wenschten niet voor bevoor- dering in aanmerking te komen.
Schiedam	7	6	1	2	1	—	1	28	20	6	
Gouda	10	8	2	4	—	2	2	38	29	8	
Amsterdam	53	44	9	3	3	—	—	176	155	20	Idem.
Haarlem	28	23	5	5	5	—	—	79	63	16	
Alkmaar	12	12	—	6	—	5	1	40	37	3	
Middelburg	9	8	1	2	2	—	—	29	26	3	Idem.
Utrecht	34	28	6	17	7	4	6	103	84	19	
Amersfoort	15	11	4	7	4	2	1	49	31	18	
Leeuwarden	20	13	7	4	2	—	2	50	46	3	Idem.
Sneek	16	15	1	3	1	2	—	37	32	5	
Deventer	15	10	5	—	—	—	—	46	43	3	
Kampen	3	3	—	—	—	—	—	28	22	6	Idem.
Zwolle	9	9	—	1	1	—	—	36	33	3	
Groningen	44	31	13	1	1	—	—	90	65	25	
Winschoten	11	10	1	2	1	—	1	47	44	1	2 leerlingen wenschten niet voor bevoor- dering in aanmerking te komen.
Assen	11	9	2	10	3	3	4	31	23	8	
Maastricht	11	9	2	4	1	3	—	50	43	3	
Totaal	514	420	94	128	66	41	21	1789	1490	282	

Deze tabel wijst aan, dat bij het begin van den cursus 1907—1908 514 jongelieden hebben deelgenomen aan de toelatingsexamens voor de 1ste klasse, van welke 420 of 81,7 pct. slaagden. Deze uitslag is ongunstiger dan die van het vorige jaar, toen van de 504 examinati 435 of 86,3 pct. werden toegelaten. Te 's Hertogenbosch, Doetinchem, Delft, Alkmaar, Kampen en Zwolle werden de 52 geëxamineerden allen toegelaten. Ook aan eenige andere gymnasia was het aantal der afgewezenen zeer gering. Van de 61, die te Nijmegen, Tiel, Middelburg, Sneek en Winschoten zich aan dit examen

onderwierpen, werden slechts 6 of 9,8 pct. afgewezen. Daartegenover staat, dat van de 97 deelnemers aan het toelatingsexamen te Arnhem, Gorinchem, Leeuwarden, Deventer en Groningen er 31 of bijna 32 pct. niet slaagden.

128 aspiranten onderwierpen zich aan het toelatingsexamen voor eene hogere klasse; van hen werden 66 of 51,5 pct. tot de verlangde klasse en 41 tot eene lagere klasse toegelaten, terwijl er 21 geheel werden afgewezen.

Bij het einde van den cursus waren 1789 leerlingen aan de gymnasia aanwezig. Van hen werden er 1490 of 83,3 pct.

terstond of na een herexamen tot eene hoogere klasse bevorderd. Deze uitkomst is iets ongunstiger dan die van het vorige jaar, toen er 84,2 pct. voor bevordering in aanmerking kwamen. Aan de verschillende gymnasia was de uitslag, zooals gewoonlijk, zeer uiteenlopend. Zoo konden te Doetin-

chem, Alkmaar, Leeuwarden, Deventer, Zwolle en Winschoten meer dan 90 pct. der leerlingen tot eene hoogere klasse bevorderd worden. Op de andere gymnasia varieerde het percentagecijfer der bevorderden tusschen 71 en 89; te Amersfoort echter bereikte het niet meer dan 63,2.

**F. EINDEXAMENS DER OPENBARE GYMNASIA EN DER KRACHTENS ART. 157 DER HOOGER-
ONDERWIJSWET AANGEWEEZEN BIJZONDERE GYMNASIA, EN DAARMEDE
GELIJKGESTELD EXAMEN, BEDOELD IN ART. 12 DER
HOOGER-ONDERWIJSWET.**

Bij ministerieele beschikking van 20 Mei 1908, n°. 3038¹, afdeeling H. M. O., werden voor de openbare gymnasia en de aangewezen bijzondere gymnasia de volgende gecommitteerden benoemd:

a. bij de eindexamens der openbare gymnasia te Sneek, Leeuwarden, Winschoten, Groningen en Assen: dr. J. te Winkel, hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam; dr. P. H. Damsté, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, en dr. J. D. van der Waals jr., hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

b. bij de eindexamens van het openbaar gymnasium te Zwolle, van het Gereformeerd gymnasium te Kampen en van de openbare gymnasia te Kampen, Deventer en Zutphen: dr. W. H. van de Sande Bakhuyzen, oud-rector van het gymnasium te Utrecht; dr. G. W. Kernkamp en dr. C. H. Wind, hoogleeraren aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

c. bij de eindexamens der openbare gymnasia te Rotterdam, Gouda, Utrecht, Amersfoort en Arnhem: dr. K. Kuiper, hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam; dr. K. H. Th. Bussemaker, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, en dr. J. de Vries, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

d. bij de eindexamens van het Marnix-gymnasium te Rotterdam, van het Christelijk gymnasium te Utrecht, van het Rooms-Katholiek gymnasium te Amsterdam en van het openbaar gymnasium te Stad-Doetinchem: dr. C. J. Eggink, inspecteur der gymnasia; dr. F. J. L. Krämer, oud-hoogleeraar, directeur van het Koninklijk huisarchief, en dr. P. van Geer, oud-hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden.

Bij ministerieele beschikking van 1 Juni 1908, n°. 3257¹, afdeeling H. M. O., werd de benoeming van dr. C. J. Eggink op diens verzoek ingetrokken en in zijne plaats benoemd dr. J. van Wageningen, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

e. bij de eindexamens van de openbare gymnasia te Amsterdam en te 's Gravenhage: dr. J. S. Speijer, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden; dr. H. Brugmans, hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, en dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

f. bij de eindexamens van het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam en van de openbare gymnasia te Alkmaar, Haarlem, Dordrecht en Gorinchem: dr. J. C. Matthes, oud-hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam; dr. U. Ph. Boissevain en dr. P. H. Schoute, hoogleeraren aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

g. bij de eindexamens van de openbare gymnasia te Schiedam, Delft, Leiden en van de afdeeling gymnasium van het collegie St. Willebrord te Katwijk aan den Rijn: dr. P. J. Blok, dr. J. J. Hartman en dr. J. P. Kuenen, hoogleeraren aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

h. bij de eindexamens van het Gereformeerd gymnasium te Zetten en van de openbare gymnasia te Tiel, 's Hertogenbosch, Breda en Middelburg: dr. H. T. Karsten, hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam; dr. W. G. C. Byvanck, bibliothecaris aan de Koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage, en dr. J. C. Kluyver, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

i. bij de eindexamens van het openbaar gymnasium te Nijmegen, van de afdeeling gymnasium van het Canisius-collegie te Nijmegen, van het gymnasium te Rolduc, van het openbaar gymnasium te Maastricht en van de afdeeling gymnasium van het bisschoppelijk college te Roermond: dr. I. M. J. Valetton, hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam; dr. W. L. van Helten, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, en dr. A. A. Nijland, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht.

De uitslag dezer examens blijkt uit de volgende tabel.

Leerlingen der gymnasia en aangewezen bijzondere gymnasia.

Openbare gymnasia te	Dagen waarop het examen gehouden is.	GETAL EXAMINANDI.				Hiervan hebben zich terug- getrokken.	GETAL UITGEREIKTE GETUIGSCHRIFTEN.				Geheel afgewezen.
		Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der		TOTAAL.		Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der		TOTAAL.	
			godgeleerdheid, rechtsggeleerdheid en letteren en wijs- begeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.				godgeleerdheid, rechtsggeleerdheid en letteren en wijs- begeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.		
's Hertogenbosch	25, 26, 27 Juni	—	7	3	10	—	—	7	1	8	2
Breda	29, 30 Juni	—	4	—	4	—	—	4	—	4	—
Arnhem	29, 30 Juni, 1, 4 Juli	—	8	2	10	—	—	6	2	8	2
Nijmegen	17, 18, 19 Juni	—	4	1	5	—	—	4	1	5	—
Zutphen	2, 3, 4 Juli	—	5	—	5	—	—	5	—	5	—
Doetinchem	29, 30 Juni, 1, 2, 3 Juli	—	13	3	16	—	—	12	2	14	2
Tiel	22, 23 en 24 Juni	—	5	1	6	—	—	5	1	6	—
Rotterdam	15, 16, 17 Juni	—	3	4	7	—	—	3	4	7	—
's Gravenhage	22/27, 29, 30 Juni, 1 Juli	1	31	1	33	—	1	28	1	30	3
Leiden	25, 26, 27, 29 Juni	—	11	2	13	—	—	10	1	11	2
Delft	22, 23, 24 Juni	—	5	1	6	—	—	5	—	5	1
Dordrecht	29, 30 Juni, 1 Juli	—	2	2	4	—	—	2	2	4	—
Gorinchem	1, 2 Juli	—	2	—	2	—	—	2	—	2	—
Schiedam	18, 19, 20 Juni	1	6	1	8	—	1	5	1	7	1
Gouda	13, 19, 20 Juni, 2 Juli	1	5	—	6	—	1	4	—	5	1
Amsterdam	15/20 Juni	—	18	3	21	—	—	16	3	19	2
Haarlem	26, 27 Juni, 8 Juli	—	4	1	5	—	—	3	1	4	1
Alkmaar	23, 24, 25 Juni	—	7	—	7	—	—	7	—	7	—
Middelburg	1, 2 Juli	—	1	—	1	—	—	1	—	1	—
Utrecht	22, 23, 24 Juni, 3 Juli	—	4	3	7	—	—	3	3	6	1
Amersfoort	25, 26, 27 Juni	—	7	1	8	—	—	4	1	5	3
Leeuwarden	18, 19, 20 Juni	1	9	2	12	—	1	9	2	12	—
Sneek	15, 16, 17 Juni, 3 Juli	1	5	1	7	—	1	3	1	5	2
Deventer	29, 30 Juni, 1, 3 Juli	1	6	1	8	—	1	5	1	7	1
Kampen	25, 26, 27 Juni, 4 Juli	—	5	1	6	—	—	4	1	5	1
Zwolle	18, 19, 20, 22 Juni	—	3	2	5	—	—	3	2	5	—
Groningen	25, 26, 27, 29, 30 Juni	—	15	3	18	—	—	10	3	13	5
Winschoten	22, 23, 24 Juni	—	4	3	7	—	—	4	3	7	—
Assen	1, 2 Juli	—	3	—	3	—	—	3	—	3	—
Maastricht	29, 30 Juni	—	—	2	2	—	—	—	2	2	—
Totaal . . .		6	202	44	252	—	6	177	39	222	30

Aangewezen bijzondere gymnasia.	Dagen waarop het examen gehouden is.	Getal examinandi.				Hiervan hebben zich terug- getrokken.	Getal uitgereikte getuigschriften				Geheel afgewezen.
		voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der		Totaal.		voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der		Totaal.	
			godgeleerdheid, rechtsgesleerdheid en letteren en wijs- begeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.				godgeleerdheid, rechtsgesleerdheid en letteren en wijs- begeerte	geneeskunde en wis- en natuurkunde.		
Gereformeerd gymnasium te Amster- dam	17, 18, 19, 20, 22 Juni, 3 Juli	1	11	6	18	—	1	10	6	17	1
Christelijk gymnasium te Utrecht .	15/20, 22, 23 Juni, 4 Juli	—	23	7	30	1	—	21	6	28	2
De afdeeling gymnasium van het bischoppelijk college te Roermond	1, 2, 3 Juli	—	2	4	6	—	—	2	4	6	—
De afdeeling gymnasium van het college St. Willebrord te Katwijk aan den Rijn	30 Juni, 1, 2, 3 Juli	—	13	2	15	—	—	12	2	14	1
Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam	24, 25, 26, 27 Juni, 6 Juli	—	9	6	15	—	—	9	6	15	—
De afdeeling gymnasium van het Canisius-college te Nijmegen . .	20, 22, 23, 24 Juni	—	9	4	13	—	—	8	4	12	1
Gymnasium te Rolduc	25, 26, 27 Juni	—	4	5	9	—	—	4	5	9	—
Gereformeerd gymnasium te Zetten .	18, 19, 20 Juni	1	4	1	6	—	1	4	1	6	—
Marnix-gymnasium te Rotterdam .	12, 13 Juni	—	3	1	4	—	—	3	1	4	—
Gereformeerd gymnasium te Kampen	22, 25 Juni	—	7	—	7	—	—	7	—	7	—
	Totaal . .	2	85	36	123	1	2	80	35	118	5
	Algemeen totaal . .	8	287	80	375	1	8	257	74	340	35

Het in art. 12 der Hooger-onderwijswet bedoelde examen ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan eene Universiteit werd van 9 Juli tot 24 Augustus te Utrecht gehouden voor eene commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 14 Mei 1908 n°. 39, en bestaande uit: dr. C. J. Eggink, inspecteur der gymnasia, als lid en voorzitter; dr. W. H. van de Sande Bakhuyzen, oud-rector van het gymnasium te Utrecht; dr. A. H. Garré, rector van het gymnasium te Haarlem; dr. P. V. Sormani, rector van het gymnasium te Nijmegen; dr. A. van IJsendijk, rector van het gymnasium te Gouda; M. A. van Everdingen, rector van het gymnasium van het collegie St. Willebrord te Amsterdam; dr. N. J. Beversen, conrector van het gymnasium te Zwolle; dr. Th. P. H. van Aalst, rector van het gymnasium te 's Gravenhage; J. Martin Müller, leeraar aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam; P. A. van Deinse, leeraar aan het gymnasium te Arnhem; dr. P. W. Merkes, leeraar aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam; dr. W. van Loghem, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage; dr. H. W. C. E. Bückmann, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam; dr. D. P. A. Verrijp, leeraar aan het gymnasium te Arnhem.

Dr. C. J. Eggink verzocht om gezondheidsredenen eervol ontslag als lid en voorzitter, dat hem bij Koninklijk besluit van 29 Juni 1908 n°. 63 werd verleend. Hetzelfde Koninklijk besluit wees als voorzitter der commissie het lid dr. Th. P. H. van Aalst en als lid dr. C. J. Vinkesteyn, rector van het gymnasium te Schiedam, aan.

Aan het examen namen in het geheel deel 293 kandidaten, namelijk 180 voor de faculteiten der godgeleerdheid, rechtsgesleerdheid en letteren en wijsbegeerte, waarvan 4 zich gedurende het examen terugtrokken, 98 geheel werden afgewezen, zoodat aan 78 het verlangde getuigschrift kon worden verleend; 109 voor de faculteiten der geneeskunde en wis- en natuurkunde, waarvan 8 zich in den loop van het examen terugtrokken en 47 geheel werden afgewezen, zoodat aan 54 het verlangde getuigschrift kon worden uitgereikt; 4 voor alle faculteiten, waarvan zich 2 gedurende het examen terugtrokken, 1 geheel werd afgewezen en 1 slaagde.

De volgende tabel geeft een overzicht van den uitslag der examens, bedoeld in de artikelen 11, 12 en 157 der Hooger-onderwijswet, vergeleken met de uitkomsten in 1907.

	Getal examinandi				Hiervan hebben zich teruggetrokken.	Getal uitgereikte getuigschriften				Geheel afge- wezen.
	voor alle facul- teiten.	voor de faculteiten der		Totaal.		voor alle facul- teiten.	voor de faculteiten der		Totaal.	
		godgeleerdheid, rechts- geleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.				godgeleerdheid, rechts- geleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.		
I. Openbare gymnasia:										
1908.	6	202	44	252	—	6	177	39	222	30
1907.	3	194	68	265	—	3	(3) 171	64	238	27
II. Aangewezen bijzondere gymnasia:										
1908.	2	85	36	123	1	2	80	35	117	5
1907.	—	85	32	117	2	—	67	27	94	21
III. Staatscommissie:										
1908	4	180	109	293	14	1	78	(1) 71	150	129
1907	1	143	111	255	10	1	81	(2) 59	141	104
1908	12	467	189	668	15	9	335	145	489	164
Totaal . . . 1907	4	422	211	637	12	4	319	150	473	152

- (1) Hieronder 17 die zich voor getuigschrift A hadden aangemeld.
- (2) Hieronder 8 die zich voor getuigschrift A hadden aangemeld.
- (3) Hieronder één die zich voor beide getuigschriften had aangemeld.

Hieruit blijkt, dat het getal uitgereikte getuigschriften voor alle faculteiten met 125 pct. vermeerderde, voor de faculteiten der godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte met 5,01 vermeerderde en voor de faculteiten der geneeskunde en wis- en natuurkunde met 3½ pct. verminderde.

Bij de leerlingen der openbare gymnasia daalde het percentage der geslaagde kandidaten van 89,8 pct. tot 88,1 pct.

Het percentage der geslaagde kandidaten bij de leerlingen der aangewezen bijzondere gymnasia steeg van 80,3 pct. tot 95,1 pct.

Bij het examen bedoeld in art. 12 der Hooger-onderwijs-wet, daalde het percentage der geslaagden van 55,2 pct. tot 51,2 pct.

G. LEERPLAN EN TOESTAND VAN HET ONDERWIJS.

Het algemeene leerplan onderging ook in het afgelopen jaar geene verandering.

De berichten voorkomende in de verslagen der curatoren, volgens alinea 3 van art. 24 der Hooger-onderwijswet aan den

inspecteur der gymnasia uitgebracht, leggen, voor zoover zij zich over deze punten uitlaten, eene gunstige verklaring af over de resultaten van het onderwijs, de toewijding der leeraren en den ijver en het gedrag der leerlingen.

H. TOESTAND DER LOKALEN EN HULPMIDDELEN VAN HET ONDERWIJS.

De meeste gemeenten zijn in het bezit van zeer voldoende, sommige zelfs van uitstekende schoolgebouwen, die zonder uitzondering in behoorlijken staat worden onderhouden.

Ook de hulpmiddelen voor het onderwijs verkeerden over het algemeen in zeer voldoende toestand. Zij worden met

zorg onderhouden en aan de meeste gymnasia naar gelang der behoeften aangevuld.

Alleen omtrent enkele scholen valt iets op te merken.

's Hertogenbosch. De voorgenomen verbouwing en uit-

breiding van het gymnasium, waartoe in 1907 reeds besloten was en waarvoor reeds plannen en teekening waren gemaakt, is door onvoorziene omstandigheden niet tot uitvoering gekomen.

Doetinchem. Het ontbreken van een rectoriskamer leverde meermalen bezwaren op, o. a. bij de aanwezigheid van gecommiteerden voor het eindexamen en bij bezoeken van den inspecteur der gymnasia. Het gemis van goede kaarten en plaatwerken wordt door den rector nadeelig voor het onderwijs geacht.

's Gravenhage. Met den aanvang van den cursus 1907-1908 werd het nieuwe gymnasiumgebouw in gebruik genomen. Met groote voldoening constateeren curatoren, dat het schier in alle opzichten aan de hooggespannen verwachting beantwoordt. Zoowel uit het oogpunt van den goeden smaak

der inrichting als van de eischen der practijk hebben zij alle reden tot tevredenheid.

Amersfoort. De ruimte die het gymnasiumgebouw biedt, is en blijft beperkt, zoodat sommige wiskundelessen voor klassen V B en VI B in een welwillend ter beschikking gesteld lokaal in het zoogenaamde weeshuis worden gegeven.

Maastricht. Het verwarmingssysteem, dat tal van gebreken had, werd door een nieuw vervangen.

Door den Minister van Binnenlandsche Zaken werd aan de bibliotheken der gymnasia ten geschenke gegeven een exemplaar der deelen I en II van de „Gedenkstukken der Algemeene Geschiedenis van Nederland van 1795—1840, op last van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken door dr. H. T. Colenbrander uitgegeven”.

I. INSPECTEUR DER GYMNASIA.

Bij ministerieele beschikking van 22 Mei 1908, n°. 3158, afdeeling H. M. O., werd aan den inspecteur der gymnasia dr. C. J. Eggink wegens gezondheidsredenen een verlof van zes weken, ingaande op den dag d. a. v., verleend.

Aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs dr. J. Campert werd de waarneming van zijne betrekking opgedra-

gen bij Koninklijk besluit van 29 Mei 1908 n°. 42. Verlof en waarneming bovengenoemd werden verlengd tot en met 30 September 1908, de laatste bij Koninklijk besluit van 29 Juni 1908 n°. 66.

Den 19den Juli 1908 overleed dr. C. J. Eggink.

II.

BIJZONDER HOOGER ONDERWIJS.

§ 7. VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

CURATOREN.

Mr. Th. Heemskerk nam ontslag als curator. Ds. B. van Schelven, die dit jaar moest aftreden, werd herbenoemd.

ONDERWIJZEND PERSONEEL.

De hoogleeraar mr. D. P. D. Fabius werd op 20 October 1907 als rector vervangen door den hoogleeraar dr. J. Woltjer.

Als ab-actis werd de hoogleeraar dr. H. Bavinck vervangen door diens ambtgenoot P. Biesterveld.

Als voorzitter der faculteit fungeerden voor de faculteit der godgeleerdheid de hoogleeraar dr. F. L. Rutgers, voor

die der rechtsgeleerdheid mr. P. A. Diepenhorst en voor die der letteren dr. J. Woltjer.

Door den hoogleeraar mr. D. P. D. Fabius werd bij de overdracht van het rectoraat eene redevoering gehouden, getiteld: „Volkenrecht”.

Aan den hoogleeraar non-actief dr. A. Kuyper werd op 1 Januari 1908 emeritaat verleend.

OMVANG VAN HET ONDERWIJS.
TABEL der op de Series Lectionum aangekondigde en der gegeven lessen.

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.
				Ja.	Neen.		
Faculteit der letteren en wijs- begeerte.							
J. Woltjer.	Interpretatie van Latijnsche schrijvers.	3	24	Ja.		Manilins' Astronomica, prolegomena en boek I vers 1—117; 475—531; boek II vers 60—130. Tertullianus Apologeticus, cap. I—IX, § 12 met prolegomena.	
	Romeinsche antiquiteiten.	2	12	Ja.		Fragmenta XII Tabularum, tafel VI—XII en een deel van het Monumentum Ancyranum.	
	Encyclopaedie der philologie.	2 —	6 24	Ja.		(Van de 2 uren aan de encyclopaedie gewijd werd 1 gegeven uitsluitend aan studenten in de letteren, het 2de aan studenten in de letteren en de propae- deuten voor theologie en rechten). Begrip der encyclopaedie en der philologie: de taal. Overzicht van de belangrijkste vraagstukken uit het gebruik der linguïstiek. Plautus en Terentius Cato: de re rustica. Senatus consultum de Bacchanalibus.	
	Historia linguae Latinae.	1	6	Ja.			
R. H. Woltjer.	Grieksche taal- en letterkunde.	3	20	Ja.		Aeschylus' Agamemnon verzen 1—455. Prolegomena. Het leven van Aeschy- lus. Plato's Politica, cap. I—X. Prolegomena.	
	Idem.	1	8	Ja.		Nieuwe Testament. Prolegomena op de philologische behandeling van het Nieuwe Testament. I Cor. I en II.	
	Idem.	2	1	Ja.		(Door gebrek aan toehoorders eerst na de Paaschvacantie aangevangen).	
	Grieksche geschiedenis.	1	6	Ja.		Critisch exegetische behandeling van enkele verzen van Aeschylus. Alexander de Groote (vervolg). Nearchus, Eratosthenes, Megasthenes en de Ephemeriden.	
	Grieksche antiquiteiten en archaeologie.	1	6	Ja.		De Grieksche tempel (vervolg): de troon-cultus. Het altaar als godenzetel. Chronologische volgorde der besproken analoge van den tempel.	
	Practicum.	2	6	Ja.		Practische oefeningen op het gebied der Grieksche philologie. Vertalen. Be- handeling van critische en exegetische vraagstukken. Bespreking van hulp- middelen. Lezen van den Bodleianus van Plato en Dittenberger's syllogen.	
C. van Gelderen.	Hebreeuwsche taal.	3	10	Ja.		Overzicht van grammatica met oefeningen. Lectuur. Genesis XL—XLII; Deuteronomium I—III; I Samuel VIII—XI; Psalm CIII, CIV, CXX—CXXV; Jesaja XLVII—XLIX; uit de Misjna Joma V—VIII.	
	Arameesche idiomatie.	2	3	Ja.		De beginselen van het Bijbelsch-Arameesch met lectuur uit Ezra en Daniël. De beginselen van het Syrisch met lectuur uit C. Brockelmann's Syrische Grammatik, 2de Auflage, bladz. 3—30.	
	Assyrische taal.					(Bij gebrek aan deelneming niet gehouden).	
	Bijbelsche archaeologie.	2	10	Ja.		Beknopt overzicht van het geheel. Speciale behandeling van een gedeelte der geographie en van historische quaesties betreffende den vóór-Davidischen tijd.	
W. Geesink.	Logica.	2	20	Neen.		Overzicht van de logica met gebruikmaking van Trendelenburg's Elementa logices Aristoteleae.	
	Geschiedenis der oude wijsbegeerte.	2	20	Neen.		Overzicht van de Grieksche wijsbegeerte en breedere behandeling van het Neo-Platonisme met gebruikmaking van Windelband's Geschichte der Alten Philosophie en de teksten van Ritter en Preller.	
	Geschiedenis der nieuwere wijsbegeerte.	1	20	Neen.		Overzicht van de nieuwere wijsbegeerte tot en met Fichte, met gebruikmaking van Takelenberg's Geschichte der Neueren Philosophie. Breedere behande- ling van Schilling.	
	Psychologie.	1	20	Neen.		Beginselen der psychologie.	
H. Bavinck.	Aesthetica.	1	10	Neen.		Beginselen van het Christendom voor de cultuur in het algemeen en in het bijzonder voor de kunst.	
P. Biesterveld.	Rhetorica.	1	15	Ja.		Memorisatiën over opgegeven onderwerpen.	
Faculteit der godgeleerdheid.							
F. L. Rutgers.	Uitlegging van het Oude Testament, canoniek, hermeneutiek en critiek.	1	25	Ja.		Hermeneutiek. Exegese van de profetiën van Obadja en van Psalm LIX—LI.	
	Kerkrecht.	1	31	Neen.		Het bestuur der kerk.	
W. Geesink.	Theologische ethiek.	2	30	Neen.		Het 3de deel van het systeem: de sociale ethiek.	
	Elemtiek.	1	10	Neen.		De religie der Germanen en het Buddhisme. Het bijzondere deel.	

Naam van den hoogleeraar, lector of privaat docent.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	O P M E R K I N G E N.
				Ja.	Neen.		
H. H. Kuyper.	Encyclopaedie.	1	17	Ja.		De geschiedenis van Augustinus: strijd met de Donatisten en Pelagianen. Levensbeschrijving van Calvijn tot 1542.	
	Algemeene kerkgeschiedenis.	2	17		Neen.	Algemeen overzicht van den toestand der Gereformeerde Kerk in de 16de, 17de en 18de eeuw.	
	Vaderlandsche kerkgeschiedenis.	1	25		Neen.	De systematische uiteenzetting van den inhoud der symbolen betreffende de Heilsorde en de leer der kerk.	
	Symboliek.	1	25			—	
H. Bavinck.	Dogmatiek.	2	30		Neen.	Vervolg der leer over God, en voorts de leer over wereld, mensch in Christus.	
	Controvers.	2	30		Neen.	De leer der zonde in Oud en Nieuw Testament.	
P. Biesterveld.	Exegese Nieuwe Testament.	2	25	Ja.		Philippensen I—III, Hebreeën VI en VII. Mattheus V.	
	Canoniek Nieuwe Testament.	1	25		Neen.	De katholieke brieven, de Apocalypse. Geschiedenis van den canon.	
	Homiletiek.	2	25	Ja.		De methode der prediking. Door 20 studenten werd een preekvoorstel gedaan en preekschetsen geleverd.	
	Liturgiek.	1	15		Neen.	Eucheliek. Psalmodie en architectoniek.	
	Catechetiek.	1	25		Neen.	Behandeling van den Catechismus, Zondag 14—21. De methode der catechese.	
C. van Gelderen.	Exegese van het Oude Testament.	1	20/25		Neen.	Jesaja VI en V.	
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>							
D. P. D. Fabius.	Romeinsche recht.	3	6	Ja.		Het overig gedeelte van het in den vorigen cursus aangevangen verbintenissenrecht werd behandeld.	
	Encyclopaedie der rechtswetenschap.	2	6	Ja.		Dit jaar was gewijd aan de behandeling van het materieel privaat recht.	
	Wijsbegeerte van het recht.	2	6	Ja.		Een uur werd besteed voor de geschiedenis. Besproken werden de Lamennais, de Saint Martin, Ballanche, Bautain, von Haller, A. H. Müller, von Schlegel, Jarcke von Geutz, Anullon, Schilling, Hegel.	
						Het andere uur werd gehandeld over vrijheid van onderwijs, het recht van vergaderen en vereenigen; vrijheid van de Kerk, scheiding van Staat en Kerk enz.	
	Nederlandsche Staatsrecht.	2	8	Ja.		Aan de orde kwamen: de souvereiniteit; aard en beteekenis van het koningschap; de troonopvolging; de troonopvolger; het inkomen van het Koninklijk Huis; de voogdij over den Koning; het regentschap; de inhuldiging van den Koning; de onschendbaarheid des Konings; de Ministers; het Kabinet des Konings; de Raad van State; geschiedenis van de Staten-Generaal; werkkring der Staten-Generaal; inrichting der Staten-Generaal; samenstelling der Tweede Kamer; samenstelling der Eerste Kamer; uitsluiting van het lidmaatschap der Staten-Generaal; bijeenkomst en sluiting der Staten-Generaal; ontbinding der Staten-Generaal; de voorzitter en de griffier van de Kamers der Staten-Generaal; onderzoek van de geloofsbrieven; beëdiging van de leden der Staten-Generaal; verhouding van de gekozene tot de kiezers; niet gerechtelijke vervolgbaarheid wegens adviezen.	
	Algemeen Staatsrecht.	1	6	Ja.		Behandeld werden: gezag bij de gratie Gods; legitimiteit; het beginsel der volkssouvereiniteit, Staatssouvereiniteit; de souvereiniteit van het recht; omvang der souvereiniteit; subjecten of dragers van de Staatsmacht; Staats-(regeerings)vormen; geschiedenis van de monarchie, wezen der monarchie; beteekenis van het Koningschap.	
A. Anema.	Burgerlijk recht.	4	8 à 10	Ja.		Gedurende twee uren historische, dogmatische, critische behandeling van het bewijsrecht; de andere twee uren werden besteed aan behandeling van casus.	
	Handelsrecht.	2	8 à 10	Ja.		1 uur. Voortzetting en beëindiging van het wisselrecht.	
	Procesrecht.	1	8 à 10	Ja.		1 uur faillissementsrecht.	
P. A. Diepenhorst.	Beginnelen der oeconomie.	2	7	Ja.		De proceduren van rechtbank en hof aan de hand van dossiers.	
						1 uur geschiedenis, waarin de Oostenrijksche school, het Staatssocialisme en het socialisme tot het optreden der revisionisten behandeld werd; 1 uur theorie, waarin het hoofdstuk Verbruik, waaronder vooral uitvoerig de verbruiks-coöperatie werd besproken.	
	Hoofdstukken uit de oeconomie.	1	8	Ja.		Verbruikscoöperatie; vrijhandel en protectie.	
	Strafrecht.	2	10	Ja.		1 uur gewijd aan speciale delicten en dossiers, titels XXIII, XXIV en gedeeltelijk XXV besproken. Op het andere college gehandeld over de causaliteitsleer, bestanddeelen van het delict, plaats en tijd van het strafbaar feit, de onrechtmatigheid.	
	Strafvordering.	1	10	Ja.		Voorloopige informatie, rechtsingang en instructie.	
<i>Faculteit der geneeskunde.</i>							
L. Bouman.	Algemeene biologie.	1	4	Neen.		De uitwendige en de inwendige factoren der organische ontwikkeling.	
	Theoretische psychiatrie en neurologie.	2	2	Neen.		Psychasthenie. Epilepsie, hysterie. Voorstellen van polyclinische patiënten.	

STUDENTEN EN COLLEGEGEDEN.

Aantal studenten in verband met de collegegelden.			Aantal en redenen der vrijstellingen van betaling van collegegelden.	
Ingeschreven waren	Tegen betaling van	Opbrengst.	Redenen der vrijstelling.	Aantal.
Theologen . . . 41	f 100	f 4 100	Studenten die ter zake van het onderwijs der hoogleeraren en lectoren reeds f 800 hadden betaald.	70
Voor alle lessen litteratoren en juristen . . . 33	200	6 600	Studenten in de faculteit der godgeleerdheid die te dier zake reeds f 400 hadden betaald	21
74		f 10 700	Studenten in het genot van eene Rijksbeurs.	7
Voor enkele lessen 6	30	180	Studenten die wel ingeschreven waren, doch geen colleges bezochten	8
Algemeen totaal 80		f 10 880	Totaal	106

Verdeeling der ingeschreven studenten naar de faculteiten en studie jaren:

		In de faculteit der					Totaal in 1907/08.
		godgeleerd- heid.	rechtsgleerd- heid.	letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde.	nat. phil.	
Voor alle lessen.	Voor den 1sten keer.	10	8	1	—	2	21
	" " 2den "	13	7	3	1	1	25
	" " 3den "	9	5	4	—	—	18
	" " 4den "	12	9	1	2	—	24
	" " 5den "	13	7	1	—	1	22
	" " 6den "	24	5	—	—	—	29
	" " 7den "	7	5	—	—	—	12
	" " 8sten "	5	4	—	—	1	10
	" " 9den "	1	—	—	—	—	1
	" " 10den "	4	1	2	—	—	7
	" " 11den "	—	1	—	—	—	1
	" " 12den "	2	—	—	—	—	2
	" " 13den "	3	—	—	—	—	3
Totaal. . . .		103	52	12	3	5	175
Voor twee lessen		—	—	—	—	—	—
, eene les.		—	—	—	5	—	5
Algemeen totaal. . . .		103	52	12	8	5	180

UITKOMSTEN VAN HET ONDERWIJS.

UITSLAG DER EXAMENS EN PROMOTIËN.

De uitslag der examens en promotiën blijkt uit de volgende tabellen.

E X A M E N S.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Opmerkingen.
<i>Faculteit der godgeleerdheid.</i>				
Candidaats-examens:				
1ste gedeelte	7	7	—	
2de „	17	17	—	
Doctoraal-examens:				
1ste gedeelte	4	3	1	
2de „	3	3	—	
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>				
Candidaats-examens:				
Rechtswetenschap	7	7	—	
Doctoraal-examens:				
Rechtswetenschap 1ste gedeelte	4	3	1	
„ 2de „	3	3	—	
<i>Faculteit der lettereren en wijsbegeerte.</i>				
Examens, bedoeld in art. 135 der Hooger-onderwijswet				
Propaedeutische examens voor de rechtsgeleerdh id. .	7	6	1	
„ „ „ „ godgeleerdheid . .	11	10	1	
Candidaats-examens;				
a. Klassieke letterkunde	1	1	—	
b. Semietische letterkunde.	—	—	—	
c. Wijsbegeerte.	—	—	—	
Doctoraal-examens:				
a. Klassieke letterkunde 1ste gedeelte	1	1	—	
„ „ 2de „	1	1	—	
b. Semietische letterkunde 1ste gedeelte	—	—	—	
„ „ 2de gedeelte	—	—	—	
c. Wijsbegeerte 1ste gedeelte	—	—	—	
„ 2de „	—	—	—	
Letteren 1ste gedeelte	—	—	—	
„ 2de „	—	—	—	
Totaal	66	62	4	

P R O M O T I Ë N.	Getal	Geslaagd.	Afgewezen.	Opmerkingen.
<i>Faculteit der rechtsgeleerdheid.</i>				
Rechtswetenschap	4	4	—	
<i>Faculteit der letteren en wijsbegeerte.</i>				
Klassieke letterkunde	—	—	—	
Semietische letterkunde	—	—	—	
Wijsbegeerte	3	3	—	
	7	7	—	

OPGAVE van hen die een doctoraat verwierven, met vermelding van de data der promotiën, van de titels der proefschriften en van het aantal bladzijden.

FACULTEIT DER LETTEREN.

G. W. van Bleek.	22 November 1907.	Quae de hominum post mortem condicione doceant carmina sepulcralia latina (156).
A. J. Lakke.	9 April 1908.	Philip Willem van Heusde (344).
R. Mulder.	29 Mei 1908.	De conscientiae notione quae et qualis fuerit Romanis (127)

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

J. J. de Waal Malefijt.	12 December 1907.	De eed ter beslissing van het geding (322).
J. P. Chardon.	19 December 1907.	Geschiedenis en begrip van strafbare godslastering (101).
J. H. Monnik.	19 December 1907.	Bescherming van arbeidswilligen in de artikelen 284 en 426bis Wetboek van Strafrecht (234).
A. J. van Schelven	22 Januari 1908.	De naamlooze vennootschap als corporatie (190).

HULPMIDDELEN VOOR HET ONDERWIJS.

Van de bibliotheek, die door aankoop en geschenken werd uitgebreid, wordt geregeld gebruik gemaakt.

OVERZICHT VAN DEN FINANCIEELEN STAAT.

De volgende staat bevat een overzicht van de ontvangsten en uitgaven over het jaar 1907.

Staat van ontvangst en uitgaven over het jaar 1907.

O N T V A N G S T E N.		U I T G A V E N.	
Collegegelden	f 9 172,00	Bibliotheek	f 615,87 ^s
Collecten	14 168,20	Honoraria professoren	52 500,00
Schenken	457,36 ^s	Amanuensis en bureel	2 905,50
Hospitium huishouden (saldo).	37,88	Studiefonds	3 460,55
Contributiën	27 073,57	Andere salarissen en onkosten ten behoeve der Vrije Universiteit	705,70
Examen- en inschrijvingsgelden	2 465,00	Voorziening in onderwijslokalen	4 200,00
Interest	10 796,33	Onkosten vereeniging	2 266,10
Rijksbijdrage	3 989,36 ^s	Commissie tot vermeerdering.	1 114,34 ^s
Nadeelig saldo	447,15	Pensioenen	600,00
		Onderhoud gebouwen	238,79
	f 68 606,86		f 68 606,86
<i>Medische faculteit.</i>			
Giften	f 1 104,26	Honorarium, verhuiskosten en onkosten	f 2 142,43
Legaten en schenkingen.	4 000,00	Saldo tot kapitaalverhooging.	4 531,83
Contributiën	1 050,00		
Rente van f 13 000	520,00		
	f 6 674,26		f 6 674,26

§ 8. INSTELLINGEN TOT OPLEIDING VAN LEERAREN VOOR KERKGENOOTSCHAPPEN OF KWEEKELINGEN VOOR DEN GEESTELIJKEN STAND.

1. Leerstoelen tot het opleiden van leeraren voor het Hervormd Kerkgenootschap te Leiden, Utrecht en Groningen.

Leiden.

Onderwijs. De hoogleeraar dr. L. Knappert te Leiden opende zijne lessen met eene toespraak „De grond des geloofs”. Op zijn college „Bijbelsche theologie” gaf hij den godsdienst van Jezus volgens de synoptici, met eene inleiding over het godsdienstig leven der Joden bij den aanvang onzer jaartelling.

De lessen over de geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk vervolgden de onderwerpen des vorigen jaars. Op het eene uur werd behandeld het leven en de leer van Benedictus de Spinoza en de invloed zijner wijsbegeerte en in verband daarmede het beeld gegeven van Frederik van Leenhof, Willem Deurhof, Marinus Booms, vooral van Pontiaan van Hattem, en Jacob Roggeveen, mystici, meest ten onrechte voor Spinozisten gehouden. Daarop werd een aanvang gemaakt met de behandeling der achttiende eeuw. Na een breed overzicht van den politieken en maatschappelijken toestand hier te lande bij den dood van Willem III, werd de geschiedenis gegeven der réfugiés en van hunnen invloed op ons. Aan Pierre Bayle, zijn persoon en zijne werken, werd daarna de noodige aandacht geschonken. Op het andere uur werd het tijdvak behandeld van de opkomst der Hervormde Kerk tot de jaren vóór de Synode van Dordrecht, waarbij uitvoerig de strijd om de kerkorde werd behandeld en de verhouding tusschen Kerk en Staat, terwijl bijzondere aandacht geschonken werd aan het feit, dat ieder gewest ten deze zijne eigene geschiedenis heeft.

Op het college Practische theologie werd de liturgiek gegeven en een aanvang gemaakt met de geschiedenis der homiletiek. Op het Schetscollege werden de door de studenten ingeleverde schetsen, alsmede de door hen gegeven schriftelijke critiek, beoordeeld. De catechetische oefeningen werden geregeld in het weeshuis gehouden.

De hoogleeraar dr. H. M. van Nes opende zijne colleges met eene toespraak „Weest reël”.

Aan de Leerstellige godgeleerdheid werden wekelijks drie uren gewijd. Op een er van behandelde hij den Heidelberg-schen Catechismus tot en met Zondag XXXI; op de beide andere werden prolegomena der dogmatiek besproken. Daarna volgde de uiteenzetting van het dogmatisch stelsel, waarbij ter sprake kwamen het bestaan en de kenbaarheid Gods, de openbaring en het geloof. Daarna werden de namen Gods, het goddelijk wezen, de trinitarische Godsdeed en de eigenschappen Gods behandeld.

Op het college Zendingsgeschiedenis, waaraan wekelijks één uur was gewijd, werd gehandeld over de beteekenis der Christelijke zending in het algemeen en over de zendingsgedachte in het Oude en het Nieuwe Testament. Na korte bespreking van de zending onder Israël werd overgegaan tot de zending onder Mohammedanen en heidenen, allereerst in onze eigen koloniën. Een overzicht werd gegeven van den zendingsarbeid gedurende den tijd der O.-I. Compagnie; de geschiedenis van het Nederlandsche Zendelinggenootschap werd behandeld tot 1848.

Op het evenzeer wekelijks gedurende één uur gegeven college Kerkrecht werd, na eene algemeene inleiding, het Algemeen Reglement behandeld, en artikelsgewijs besproken, onder voortdurende verwijzing naar de Bijzondere Reglementen.

Studenten. Op de collegelijsten werd geteekend door 20 tot 25 studenten, over wier vlijt en vorderingen geen bijzondere opmerkingen te maken zijn. Van de kerkelijke bibliotheek werd door enkelen gebruik gemaakt.

Voor den cursus waren ingeschreven 54 studenten, van wie 13 voor de eerste maal. Door 6 hunner werd het voorbereidend kerkelijk examen afgelegd, terwijl één dat nog vóór de vacantie hoopte te doen. Er werden 6 voorstellen gehouden.

Utrecht.

Onderwijs. Te Utrecht hield dr. T. Cannegieter ter

opening van zijne colleges eene toespraak over „de moderne richting”.

In de lessen over de Leerstellige godgeleerdheid werd eerst over de belangrijkste vraagstukken der „Inleiding” gehandeld; daarna een in hoofdtrekken samengevat overzicht van het geheele „stelsel” gegeven; en vervolgens de „soteriologie” aan de orde gesteld.

Nadat de bijzondere taak van dit onderdeel der leerstellige godgeleerdheid was beschreven, is het wezen der soteria onderzocht en verder de aandacht gevestigd op haren grond, hare bron, hare plaats in 's menschen zieleleven en haar karakter. Vervolgens is het vraagstuk van de activiteit der menschelijke persoonlijkheid in de verwerkelijking van de soteria besproken. Hierbij is gewezen op de onderscheidene bewustzijnstoestanden die in het wordend en zich ontwikkelend godsdienstig zieleleven zich doen gelden; een en ander in nauw verband met hetgeen in de hoofdstukken over „de(n) mensch” en over „de zonde” was uiteengezet. Eindelijk is een onderzoek gewijd aan het verschijnsel „geloof”, waarbij eerst is nagegaan hoe dat verschijnsel in de Nieuw-Testamentische literatuur wordt opgevat en toegelicht en daarna, in nauwe aansluiting aan den diepen zin van Hebr. XI:1, over wezen, werking en waarde van „geloof” is gehandeld; terwijl ten slotte is gewezen op het diep ingrijpend verschil tusschen de opvatting van geloof in het stelsel der Roomsche kerkleer en die welke uit eene juiste waardeering en toepassing der beginselen van het Protestantisme voortvloeit.

De colleges over de geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk en harer leerstellingen gaven eerst een kort overzicht van de voornaamste verschijnselen in de geschiedenis der hervorming hier te lande tot de vestiging der kerk-gemeenschap der Nederlandsche Gereformeerden; en voorts van het belangrijkste der gebeurtenissen in de pas gestichte Kerk tot het begin der 17de eeuw. Daarna is de bespreking voortgezet van de confessioneele twisten, die ten slotte hebben geleid tot de bijeenroeping van de (inter)nationale synode van 1618/19. Vervolgens is de geschiedenis dier synode uitvoerig beschreven; is zij zelve, en zijn hare handelingen ten aanzien van de Remonstranten, uit het oogpunt van het toen geldend recht beoordeeld; zijn hare „nahandelingen” beschreven; en zijn, eindelijk, de naaste gevolgen van die synode in 't licht gesteld.

De lessen over het Nederlandsch Hervormd Kerkrecht waren eerst gewijd aan de bespreking van het Algemeen Reglement uit het oogpunt van zijne geschiedenis, zijne rechtsgeldigheid en zijne plaats in het geheel onzer kerkelijke wetgeving. Vervolgens is gehandeld over de algemeene regelen voor de toepassing der kerkelijke wetten, voortvloeiende uit de eigenaardige verhouding tusschen het Algemeen Reglement en de organieke reglementen.

Bovendien zijn weder onderscheidene vraagstukken gesteld, welker beantwoording aan studenten werd opgedragen.

De collegelijsten waren, wat de eerstgenoemde vakken betreft, door ongeveer 70 studenten geteekend; de lijst voor het laatste vak vermeldde de namen van 30 personen. De colleges werden door een vrij talrijk gehoor geregeld gevolgd.

De hoogleeraar dr. F. E. Daubanton opende zijne colleges met eene toespraak, getiteld: „Ons studieprogramma voor den cursus 1907—1908”.

Zijn onderwijs over Bijbelsche Godgeleerdheid gaf hij als volgt:

a. Typen. De prediking des Heeren volgens de synoptische Evangelien. De Zoon van God. Jezus de Christus: Davids Zoon. Jezus' zelfwaardeering. Jezus Propheet. Jezus Heiland. Jezus' uitspraken over zijn lijden, sterven, opstanding en verheerlijking.

b. Prolegomena. 1. Het literatuur-overzicht werd voortgezet door de critische beschouwing van prof. dr. E. H. van Leeuwen's werken, nl.: „De Staat in het licht des Christendoms” (1886); „De studie der Bijbelsche Godgeleerdheid en haar vernieuwd belang voor den Evangeliedienaar” (1887); „Bijbelsch Realisme” (1887); „Zelotisme, naar de beschrijving van Paulus” (1890).

2. Voortgezet werd de karakteriseering van den tijd waarin de Zaligmaker optrad. Daarna werd een aanvang ge-

maakt met de teekening van Johannes den Dooper, den Voorlooper des Heeren, volgens de berichten in de Evangelien en die van Flavius Josephus.

Op zijne colleges over Practische Godgeleerdheid behandelde de hoogleeraar de materiele Homiletiek en wel de „Theorie van den prediktekst”. Op verzoek van de studenten sprak hij ook over onderwerpen tot de practica behoorende, die in onze dagen op den voorgrond kwamen. Zoo werden eenige uren gewijd aan „levende en niet levende Liederen in Psalm- en Gezangbundels”, aan de quaestie van den „Avondmaalsbeker”, aan de „tucht op de catechisatiën”. Aan de practische oefeningen namen 32 candidaten werkzaam aandeel, terwijl het aan auditores nooit ontbrak.

Voor Zendingsgeschiedenis werd gehandeld over de Zuid-duitsche en Zwitsersche godsdienstige kringen en de daarin optredende typische figuren, die het zendingsleven, in de 19de eeuw ontplooid, mede verklaren (J. A. Bengel, Jung Stilling, J. F. Oberlin, A. von Haller, J. K. Lavater, J. J. Hess, H. Annone, J. A. Urlsperger, K. Steinkopf, C. F. Spittler, C. G. Blumhardt). Vervolgens werd het Genootschapsleven beschouwd en de stichting en karakteristiek geteekend van de genootschappen Bazel (1816), Berlin I (1824), Rheinische Missionsgesellschaft (1828), Norddeutsche Missionsgesellschaft (1836).

Op de colleges aan Zendingstheorie gewijd, werd de beschouwing van het Zendingsterrein uit godsdienstig oogpunt voortgezet met de ontwikkeling der paragrafen: „De godsdienst een volstrekt algemeen menschelijk verschijnsel”; „De godsdienst — algemeen verschijnsel — is een normaal verschijnsel”; „Practische gevolgen van het bereids besprokene voor de praxis der zending”; „Veelvormigheid van den godsdienst”.

Bij alle colleges was in den regel een talrijk en steeds belangstellend gehoor aanwezig.

Studenten. Het getal der in het album ingeschreven studenten bedroeg 166, waaronder 26 voor het eerst; er werden 41 kerkelijk voorbereidende examens afgelegd, waaronder 9 met ongunstig gevolg, terwijl nog 3 of 4 examens werden verwacht.

Gedurende dezen cursus werden voorstellen gehouden door alle studenten die daartoe konden worden toegelaten.

Ten aanzien van het gedrag der studenten is bij de hoogleeraren geen bezwaar gerezen. Onder hunne hoorders bevonden zich ook nu weder eenige Duitsche en Hongaarsche studenten. De kerkelijke bibliotheek bleek ook in dezen cursus eene nuttige instelling te zijn.

Groningen.

Onderwijs. Te Groningen werd door den hoogleeraar W. Mallinckrodt onderwijs gegeven in: de geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk en harer leerstellingen.

Op dit college hadden geteekend 23 studenten. In dezen cursus werd behandeld:

1. Overzicht der toestanden in de Kerk na de organisatie van 1816.
2. De oud-liberalen in hunne variatiën.
3. De godsdienstig-communistische secte der Zwijndrechtters. Jan Mazereeuw.
4. Bilderdijk en de ontwikkeling zijner school.
5. Orthodoxe opwekking in de Kerk, gedeeltelijk in verband met die school. Het Reveil. Dirk Molenaar in 1827.
6. Kohlbrügge's persoonlijkheid en werk.
7. Het opklimmend onweder in de Nederlandsche Hervormde Kerk.
8. De Groningsche richting.
9. De afgescheidenen.
10. Het ontstaan der moderne richting.
11. De Ethisch-Irenische, later de Ethisch-Orthodoxe richting.
12. De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, en de wijze waarop zij optrad te midden van zooveel verdeeldheid en strijd.
13. De Utrechtsche hoogleeraren in de theologie van 1859 af, en hun invloed op de Kerk, door de richting die van hen uitging.

Op dezelfde wijze werd de nieuwste geschiedenis behandeld, waarbij dr. A. Kuiper en de doleantie, zoowel als de strijd over het beheer, eene ruime plaats innamen.

Op het college over Leerstellige godgeleerdheid hadden eveneens 23 studenten geteekend. Het werd ruim zoo getrouwd bezocht als het vorige. De Eschatologie werd, in aansluiting aan het vorige jaar, ten einde gebracht. Nadat de Roomsche leer van een vagevuur ontwikkeld en beoordeeld was, werd uitvoerig de inhoud der woorden: dood, onsterfelijkheid en eeuwig leven besproken, daarbij steeds uitgaande van de ge-

gevens in het Nieuwe Testament vooral. Toch werden ook de gevoelens der nieuwere wijsgeeren niet onbesproken gelaten, en betoogd, dat, bij consequent Monisme, het geloof aan persoonlijke onsterfelijkheid moeilijk kan blijven bestaan, bij Hegelianisme allerminst.

De gronden voor het geloof aan persoonlijke onsterfelijkheid werden achtereenvolgens besproken, waarbij de wijsgeerige zijde der dogmatiek tot haar recht kon komen. Biedermann, Scholten, Rauwenhoff en A. Lipsius werden daarbij aan de studenten voorgesteld, en hunne gevoelens en denkwijze beschreven. Ten slotte werd betoogd, dat voor ieder die aan eene bijzondere Openbaring geloofte, de dogmatiek eene historische zijde heeft; en dat, zoo men van een historisch bewijs zal spreken, het geloof aan de opstanding van Jezus Christus de krachtigste grond is voor een vast vertrouwend geloof in deze. De opstandings- en verschijningsverhalen werden uitvoerig beschouwd. Naar aanleiding van Rothe's Theologische Ethik (Deel V, bladz. 419 en elders) werd nu de vraag besproken, of de Kerk zich zal oplossen in de maatschappij, of dat zij haar heerlijk werk tot aan het einde der eeuwen te vervullen heeft, en welke dan haar roeping en taak is.

Daarna werden de gedachten over een duizendjarig rijk naar aanleiding van Schriftwoorden, vooral uit het boek der Openbaring, ontwikkeld en besproken, vergeleken ook met allerlei nieuwere theorieën over het vergaan der aarde. Geëindigd werd met het bespreken van het denkbeeld: dat vergelding voor verantwoordelijke wezens een zedelijk en Gode waardig denkbeeld is, wanneer wij gelooven aan de heiligende kracht der kastijding en hopen mogen, dat God eenmaal alles in allen wil zijn. (1 Kor. XV : 24—28, 1 Tim. II : 4 enz.).

Daarna werd nog begonnen met het zoogenaamde Pars-formalis der dogmatiek.

Op het college over het Nederlandsch Hervormd Kerkrecht werd geteekend door 20 studenten. De bijwoning daarvan was zeer voldoende. Na een algemeene historische inleiding over den aard en de geschiedenis van Christelijk en Nederlandsch Hervormd Kerkrecht, werd ook dit jaar het Algemeen Reglement in verband met de bijzondere reglementen behandeld. De gelegenheid om vragen te doen stond steeds open; ook vragen van den dag werden soms besproken, naar aanleiding van de synodale handelingen.

De hoogleeraar dr. A. J. Th. Jonker gaf college in de Bijbelsche godgeleerdheid.

In aansluiting met het in den vorigen cursus behandelde, kwam allereerst aan de orde „het getuigenis van Jezus aan gaande God”. Uiteraard werd hierbij het leeuwendeel der bespreking toegekend aan hetgeen door Hem aangaande den „Vader in de Hemelen” is verkondigd. Zoowel op de verwantschap van Zijn Gods-idee met de onder de Oud-Testamentische bedeeeling vigeerende voorstellingen werd de aandacht gevestigd, als op het karakteristieke onderscheid, dat tusschen beide valt op te merken. Ook, telkens wanneer zich daartoe de gelegenheid aanbood, op het verschil tusschen Zijn getuigenis en de latere leerontwikkeling in de Christelijke Kerk. Vervolgens werd een onderzoek naar Jezus' anthropologische en hamartiologische denkbeelden ingesteld. Natuurlijk niet om deze tot een systematisch geheel te verwerken, maar om Zijn uitspraken op dit terrein zoo zuiver mogelijk te verstaan, ook in hare beteekenis voor het practisch leven. Door 21 studenten werd op dit college geteekend.

Op de voor de Practische godgeleerdheid bestemde samenkomsten werd de vraag gesteld „Wat moeten wij prediken?” En het zoeken van een antwoord op deze vraag gaf vanzelf aanleiding tot het bespreken van allerlei belangrijke onderwerpen, die hiermede samenhangen: Bijbel en Confessie? Moraalprediking? Apologie op den kansel? Wet of Evangelie? Behooren ook de Oud-Testamentische Schriften als bron voor de stof der cultuur-prediking te worden beschouwd? enz. Zooveel mogelijk werd er naar gestreefd de auditores te doordringen van hunne roeping om de problemen, die zich hier voordoen, ernstig onder de oogen te zien en persoonlijk tot oplossing te brengen. Ook voor ettelijke paragrafen uit de formeele Homiletiek, voornamelijk op stijl en voordracht betrekking hebbende, werd de aandacht gevraagd. De catechetische oefeningen hadden geregeld plaats. Voor de colleges in practische theologie hadden zich 15 studenten aangemeld. En op het Schetscollege was door een gelijk aantal geteekend.

Wat betreft de geschiedenis der Christelijke zending werd in den afgelopen cursus de oud-kerkelijke missie, van Constantijn tot Karel den Groote, besproken. Aangetoond werd,

hoe de veranderde situatie van het Christendom in de Constantijnsche periode ook op de toen gevolgde zendingsmethode haren invloed liet gelden; gewezen op den gang van de krachten, naar verschillende zijden tot uitbreiding van het Christendom werkzaam; en beproefd zoowel de licht- als de schaduwzijden van de daarbij toegepaste principieën op te sporen. Door 10 studenten was op dit college geteekend. Intusschen werd het ook bijgewoond door enkele anderen, die blijkbaar verzuimd hadden hun naam op de lijst te plaatsen.

Studenten. Op het album der studenten te Groningen, die zich voorbereiden tot de Evangeliebediening in de Nederlandsche Hervormde Kerk, waren gedurende den cursus 1907—1908 ingeschreven 37 studenten, waarvan vijf van het eerste jaar, en twee van Utrecht overgekomen. Er werden zeven kerkelijk voorbereidende examens afgelegd. Een der geëxamineerden werd afgewezen. Vóór het ingaan der vacantie werden nog zes examens verwacht. Er werden zes voorstellen gehouden. Aan 18 personen werden boeken uit de kerkelijke bibliotheek verstrekt, waarvan 13 studenten. Over gedrag en studielust der studenten in de godgeleerdheid viel niet te klagen, over het geheel genomen meenen de hoogleeraren zelfs te moeten loven.

2. Seminarium der Remonstrantsche Broederschap te Leiden.

Bij den aanvang van den cursus werden vier studenten na afgelegd admissie-examen toegelaten.

Een dezer bleek later niet te voldoen aan de eischen die aan de studie moeten worden gesteld en werd in het Album Studiosorum afgeschreven.

Geen der studenten was in dezen cursus genoegzaam gevorderd om tot het proponentsexamen aan het seminarium of tot de promotie aan eene Universiteit te kunnen worden toegelaten. Alle proponenten — één uitgezonderd — hebben thans eene vaste predikantsplaats in de Broederschap gevonden. De boekerij bevindt zich in de Universiteitsbibliotheek. Zij werd weder door geschenk en aankoop uitgebreid.

3. Seminarium van het Evangelisch Luthersch Kerkgenootschap te Amsterdam.

De cursus 1907—1908 is aangevangen, voortgezet en geëindigd met acht studenten.

Gerecenseerd werden acht studenten.

Een student legde met goed gevolg het tweede gedeelte van het candidaatsexamen af.

Het eerste gedeelte van genoemd examen werd afgelegd door vier studenten.

De hoogleeraar Völter gaf college over dogmatiek en de geschiedenis van het Lutheranisme en de hoogleeraar Brandt behandelde de practische theologie en de geschiedenis van het Nederlandsch Lutheranisme.

De lessen werden geregeld bijgewoond.

De drie Rijksbeurzen werden allen verleend.

De bibliotheek verkeert in goeden staat en werd met eenige boekwerken aangevuld.

In het curatorium kwam geene verandering.

4. Kweekschool tot opleiding van predikanten bij het Hersteld Evangelisch-Luthersch Kerkgenootschap te Amsterdam.

De cursus ving aan met vier studenten. Een daarvan deed zijne beide voorstellen, terwijl er twee deelnamen aan het proponentsexamen, van wie een met goed gevolg.

Een student deed met gunstig gevolg candidaatsexamen en hoopt zich eerlang te onderwerpen aan het kerkelijk candidaatsexamen.

De ijver der studenten en de gang hunner studiën gaven reden tot tevredenheid. De kerkelijke hoogleeraar Pont gaf college in de dogmatiek en behandelde de leer der praedestinatie bij de verschillende kerken, de leer der verzoening, de rechtvaardiging door het geloof en de ordo salutis. Voorts gaf hij een college in de na-exilische theologie en besteedde twee uren in de week aan de behandeling der practische theologie, de catechetiek en de homiletiek, terwijl geregeld schetsen werden gemaakt en behandeld en ook wekelijks een reciet-college werd gehouden.

De spreeklessen werden geregeld gevolgd.

In het college van curatoren kwam eenige verandering.

5. Seminarium der Algemeene Doopsgezinde Sociëteit te Amsterdam.

De cursus ving aan met achttien studenten, waarvan vijf voor het eerst werden ingeschreven.

Drie studenten werden tot proponent bevorderd.

De lessen werden door de hoogleeraren Cramer en de Bussy geregeld gegeven.

In het college van curatoren kwam geene verandering.

6. Leerstoel voor de beoefening der philosophie van den H. Thomas van Aquino, te Amsterdam.

Wekelijks werden twee colleges gegeven over sociologie, welke werden bezocht door gemiddeld 25 studenten.

Verder werden privatissima gehouden, die door ruim 80 studenten, in groepen van 12, werden bijgewoond.

Voor eenige studenten werden, op hun verlangen, enkele ethische vraagstukken behandeld.

7. Theologische School der Gereformeerde Kerken in Nederland, te Kampen.

Gymnasium.

Vermeld in § 10 n°. 8.

Theologische afdeeling.

Gedurende den cursus 1907—1908 werd het onderwijs gegeven door vier hoogleeraren en twee lectoren.

Het rectoraat werd na het houden van eene rede, door den hoogleeraar M. Noordzij overgedragen aan den hoogleeraar L. Lindeboom.

De cursus ving aan met acht en twintig studenten, van welke zich 12 voor het propaedeutisch, 4 voor het semi-candidaats- en 12 voor het candidaatsexamen voorbereidden.

Gedurende den cursus werden acht studenten tot candidaat in de godgeleerdheid benoemd.

Het gedrag en de ijver der studenten gaf reden tot tevredenheid.

8. Theologische School der Christelijke Gereformeerde Kerk, te Rijswijk (Z.-H.).

Het onderwijs werd gegeven door twee docenten en een assistent-leeraar.

Aan den cursus namen tien studenten deel.

Drie studenten legden literair examen af. Eindexamens in de theologie hadden niet plaats.

9. Aartsbischooppelijk Seminarium te Culemborg.

Eerste afdeeling, gevestigd te Culemborg.

Het aantal leerlingen bedroeg bij het begin van den cursus 179 en bij het einde 162, over 7 klassen verdeeld.

De lessen werden met grooten ijver bijgewoond.

De gewone schriftelijke examens werden over alle leervakken ten minste driemaal, over sommige vier- of vijfmaal gehouden.

De buitengewone examens, zoowel schriftelijke als mondelinge, hadden plaats vóór de promotie op het einde van den cursus, welke werd besloten met eene plechtige prijsuitdeeling.

De bibliotheken en het kabinet voor natuur- en scheikunde werden door aankoop uitgebreid.

De gezondheidstoestand was over het algemeen bevredigend.

Eén leeraar werd door ziekte geruimen tijd verhinderd zijne functiën waar te nemen.

Tweede afdeeling, gevestigd te Driebergen.

In het onderwijzend personeel kwam geene verandering. Het aantal kweekelingen bedroeg 92, allen inwonend.

Het onderwijs werd geregeld gegeven en met ijver bijgewoond.

De uitslag der examens was over het algemeen bevredigend. De boekerij werd door aankoop en schenking verrijkt. De gezondheidstoestand was zeer goed.

10. Bisschoppelijk Seminarium van 's Hertogenbosch.

Eerste afdeeling, gevestigd te St. Michielsgestel.

Het onderwijs werd gegeven door 16 docenten.

Het gemiddeld aantal leerlingen was 152, van wie bij het einde van het schooljaar 11 overgingen naar de 2de afdeeling en 18 in den loop van het schooljaar het seminarium hebben verlaten.

Over de leervakken werden maandelijks gewone en bij het einde van het schooljaar algemeene concursussen gegeven.

De bibliotheek werd zoover de middelen het toelieten vermeerderd.

De gezondheidstoestand was zeer bevredigend.

Tweede afdeeling, gevestigd te Haaren.

Het onderwijs werd gegeven door 8 hoogleraren.

Het gemiddeld aantal leerlingen was 125, waarvan 17, 19 en 18 de H.H. Wijdingen ontvingen respectievelijk van priester, diaken en sub-diaken.

De lessen werden met grooten ijver bijgewoond.

De gewone concursussen werden driemaal gehouden en de buitengewone examens voor de H.H. Wijdingen afgelegd.

De gezondheidstoestand was bevredigend.

11. Bisschoppelijk Seminarie van Breda.

Eerste afdeeling, gevestigd op den huize „IJpelaar”, gemeente Ginniken.

Het onderwijs werd gegeven door 10 docenten.

Bij den aanvang van het studiejaar was het aantal studenten 86. In den loop des jaars vertrokken 16 studenten naar de 2de afdeeling te Hoeven en 5 naar elders; 13 werden na voldoende examens aangenomen.

De lessen werden met ijver bijgewoond.

De gewone concursussen werden gehouden over het Latijn maandelijks, over de andere vakken driemaal in het jaar, terwijl aan het einde van het studiejaar een overgangsexamen werd afgelegd.

De gezondheidstoestand was voldoende.

Tweede afdeeling, te Hoeven.

Het onderwijs werd door 6 hoogleraren gegeven.

Bij den aanvang van het studiejaar was het aantal leerlingen 74, van welke 12 de tonsuur en de mindere orden ontvingen, 10 tot sub-diaken, 10 tot diaken en 17 tot priester werden gewijd.

Negen priesters hebben na volbrachte studie het seminarie verlaten om in het H. Ministerie werkzaam te zijn, 3 vertrokken naar elders en 17 leerlingen werden na voldoende examens aangenomen.

De lessen werden met belangstelling bijgewoond.

De concursussen over alle vakken werden geregeld gehouden.

Het seminarie bezit eene belangrijke bibliotheek, welke door aankoop werd vermeerderd.

12. Roomsche-Katholiek Seminarium van het Bisdom Haarlem.

Eerste afdeeling, gevestigd te Voorhout.

Het onderwijs werd gegeven door 16 docenten.

Het aantal studenten bedroeg bij den aanvang van het studiejaar 205 en bij het einde 160.

De gezondheidstoestand was zeer gunstig.

Tweede afdeeling, gevestigd te Warmond.

Het onderwijs werd door 8 docenten gegeven.

Het studiejaar ving aan met 108 en eindigde met 97 studenten.

Behalve een geval van tuberculose was de gezondheidstoestand zeer gunstig.

13. Bisschoppelijk Seminarie van Roermond.

Eerste afdeeling, gevestigd te Rolduc, gemeente Kerkrade.

Vermeld in § 10 onder 5.

Tweede afdeeling, gevestigd te Roermond.

Het schooljaar begon met 58 leerlingen.

In den loop van het jaar werd één hunner geplaatst en vertrok een andere naar het buitenland; elf leerlingen verlieten de inrichting bij het einde van het schooljaar, zoodat er 45 overbleven.

Veertien leerlingen werden tot sub-diaken en diaken, elf tot priester gewijd.

14. Roomsche-Katholiek Seminarium der Oud-Bisschoppelijke Klerozie.

Het onderwijs werd gegeven door 4 hoogleraren.

Het studiejaar begon met 7 studenten, waarvan er één om gezondheidsredenen het seminarie verliet.

15. Seminarium van het Nederlandsch Israëlietisch Kerkgenootschap te Amsterdam.

De hoogere afdeeling werd bezocht door 13 studenten.

Eén van deze verliet om gezondheidsredenen het seminarie.

De onderafdeeling was verdeeld in de afdeelingen:

a. rabbijnen 3de klasse; b. rabbijnen 2de klasse; c. onderwijzers; d. cursus voor vergevorderde onderwijzers; e. laagste (1ste) klasse, en f. voorbereidende klasse.

De derde klasse rabbijnen werd door 6 kweekelingen bezocht, de tweede klasse rabbijnen door 4, de afdeeling onderwijzers door 2, de cursus voor vergevorderde onderwijzers door 8, de laagste klasse door 11 leerlingen en de voorbereidende klasse door 14.

Voor een blijk van aanmoediging uit het legaat Slijper-Voet kwamen 8 studenten in aanmerking voor eene Rijksbeurs.

Door de Rabbi-Jesaja-Kleerkoperstichting werden weder verscheidene studenten en kweekelingen gesteund.

16. Seminarium van het Portugeesch-Israëlietisch Kerkgenootschap, te Amsterdam.

De hoogere afdeeling bestond uit 3 studenten, van wie 1 met gunstig gevolg het examen van magid aflegde.

De cursus tot opleiding van godsdienstonderwijzers werd gevolgd door 2 leerlingen en 3 hospitanten.

Aan de laagste klasse (cursus voor meer uitgebreid godsdienstig en maatschappelijk onderwijs) namen 6 leerlingen deel.

17. Collegium Canisianum, te Maastricht.

De cursus begon met 37 leerlingen. Aan het einde van het studiejaar werden 7 leerlingen na afgelegd examen tot de Heilige Wijdingen toegelaten.

Negen leerlingen hebben na voltooide studiën de inrichting verlaten. In het onderwijzend personeel kwam eenige verandering.

De gezondheidstoestand liet niets te wenschen over.

Het gebouw voor de leerlingen werd uitgebreid.

18. Collegium Berchmanianum, te Oudenbosch.

Bij den aanvang van het schooljaar volgden 34 leerlingen den cursus, verdeeld in 3 klassen.

Na afgelegd eindexamen verlieten 8 leerlingen de inrichting.

Studieijver en vorderingen waren voldoende.

In het onderwijzend personeel kwam geene verandering.

19. Bijzondere inrichting tot opleiding voor den geestelijken stand, onder bestuur van het zedelijk lichaam „Vereeniging van Kruisheeren te St. Agatha”.

De inrichting te Uden

werd bezocht door 63 studenten, verdeeld over 6 klassen.

Het onderwijs werd gegeven door 9 hoogleraren.

Bij het einde van het studiejaar verlieten 5 studenten de inrichting, om hunne roeping te volgen en 12 om eene burgerlijke betrekking te vervullen.

Over het algemeen waren de leerlingen zeer ijverig.

De inrichting te St. Agatha

werd bezocht door 12 studenten, verdeeld in 4 klassen.

Het onderwijs werd gegeven door 5 docenten.

Eén student verliet de inrichting om gezondheidsredenen, een ander werd weggezonden wegens onvoldoende studievermogens, terwijl er twee na voldoende eindexamen de priesterwijding ontvingen.

Alle leerlingen gingen tot eene hoogere klasse over.

De vernieuwing van les-, studie-, slaap- en recreatiezalen kwam gereed.

20. Bijzondere school voor hooger onderwijs, te Tilburg.

De inrichting had slechts ééne afdeeling gevestigd in het Fraterhuis te Tilburg. Zij telde zes leerlingen, in ééne klasse vereenigd.

Eén leerling legde met goed gevolg het toelatingsexamen tot de Universiteit af.

De inrichting leed een gevoelig verlies door het overlijden van een der hoogleeraren.

De boekverzameling werd aanmerkelijk uitgebreid.

21. Collegium Josephinum, te Zevenaar.

Gedurende dit schooljaar werd bij gebrek aan leerlingen weder geen hooger onderwijs gegeven.

22. Bijzondere school voor hooger onderwijs, te Wittem.

Het onderwijs werd gegeven door 15 docenten.

Het aantal studenten was 40, van wie 4 in den loop van het jaar en 7 na voltooide studiën aan het einde van het jaar de inrichting verlieten, terwijl 10 werden toegelaten tot de Heilige Wijdingen.

De lessen werden met ijver gevolgd.

De bibliotheek werd weder vermeerderd.

De inrichting bezit eene verzameling natuurkundige werktuigen, een herbarium, broeikassen, eene collectie mineralen, palaeontologische voorwerpen, oude munten en voorwerpen uit West-Indië.

Voor lichaamsoefeningen, botaniseeren en astronomische observaties biedt een landhuis in de nabijheid, hetwelk de inrichting bezit, gelegenheid.

De gezondheidstoestand was zeer bevredigend.

23. St. Vincentius-seminarie, te Wernhoutsburg, gemeente Zundert.

De cursus werd gevolgd door 132 studenten, van wie zes vertrokken wegens ongeschiktheid voor het missieleven en 9 om hunne roeping elders te volgen.

Drie hoogleeraren werden verplaatst en door twee anderen vervangen.

24. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd de Maria-inrichting, te Venray.

Negen leerlingen verlieten na afgelegd eindexamen de inrichting.

De lessen hadden volgens reglement plaats, evenals de examens, waaraan door alle leerlingen met bevredigenden uitslag werd deelgenomen.

25. Inrichtingen voor hooger onderwijs te Eindhoven en te Utrecht der St. Augustinusstichting, te Utrecht.

Aan de afdeeling te Eindhoven werd het onderwijs gegeven door 8 docenten, aan de onderafdeeling te Witmarsum door één docent.

Het onderwijs werd gevolgd door 14 leerlingen, verdeeld over 6 klassen.

De examens werden geregeld afgenomen.

De bibliotheken werden steeds vermeerderd, zoo ook de col-

lectie kaarten voor het onderwijs in natuurkunde, staat- en wiskundige aardrijkskunde en natuurlijke historie. Gezondheidstoestand, studiejver en gedrag lieten niets te wenschen over.

Het onderwijs aan de afdeeling te Utrecht werd gegeven door 5 docenten en gevolgd door 7 leerlingen.

Twee leerlingen ontvingen de priesterwijding en twee het sub-diakonaat.

De gewone examens werden driemaal, de buitengewone vóór elke H. Wijding afgenomen.

De gezondheidstoestand was bevredigend.

26. Bijzondere school voor hooger onderwijs, gevestigd te Roermond, en staande onder de Geestelijke Vereeniging van priesters onder den titel van den Allerheiligsten Verlosser, gezegd „Liguoristen”.

Door 11 docenten werd het onderwijs gegeven, dat door 45 leerlingen werd gevolgd.

Op één na zijn alle leerlingen tot eene hoogere klasse bevorderd.

Studiejver en gedrag der leerlingen lieten niets te wenschen over. De gezondheidstoestand was bevredigend.

Bibliotheek en andere hulpmiddelen werden voortdurend uitgebreid.

27. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd H. Jozefs-inrichting, gevestigd te Wijchen.

Het aantal leeraren werd van 4 gebracht op 6.

Het aantal leerlingen was 43.

Na de gehouden examens konden alle leerlingen tot hoogere studiën worden toegelaten.

28. Bijzondere school voor hooger onderwijs, genaamd: „Collegium St. Thomae Aquinatis”, te Huissen.

In eene vacature in het leerarenpersoneel werd voorzien door aanstelling van twee nieuwe leeraren.

De cursus ving aan met 31 leerlingen, van welke één vertrok naar Curaçao. Drie leerlingen bestemd voor de missie in West-Indië zetten hunne studiën voort in Spanje. Eén leerling legde met goed gevolg eindexamen af.

Het penningkabinet en de bibliotheek werden met belangrijke bijdragen verrijkt.

29. Bijzondere school voor hooger onderwijs, genaamd: „Collegium St. Thomae Aquinatis”, te Zwolle.

In het besturend en onderwijzend personeel kwam eenige verandering.

Het aantal leerlingen bedroeg 26. De lessen werden geregeld bijgewoond en de examens bevredigend afgelegd.

Door bijzondere giften kon het physisch kabinet beter worden ingericht.

30. Theologische cursus der Nederlandsche Carmelieten.

De cursus bestond in drie afdeelingen, gevestigd te Boxmeer, Zenderen en Oss.

In het onderwijzend personeel der 1ste en 2de afdeeling kwam eenige verandering.

De eerste afdeeling telde 11 leerlingen, van wie één de studie staakte en de tien anderen met goed gevolg overgangsexamen aflegden.

De tweede afdeeling telde 10 leerlingen, welke allen bij de overgangsexamens slaagden.

De derde afdeeling telde 5 leerlingen, die allen bij het overgangsexamen slaagden.

De bibliotheek werd uitgebreid; de gezondheidstoestand was goed.

31. Bijzondere inrichting voor hooger onderwijs, genaamd: „Juvenaat H. Hart”, te Bergen op Zoom.

De inrichting telde zeven klassen en 60 studenten, van wie er 5 vertrokken om elders hunne studiën voort te zetten. Elf anderen verlieten om verschillende redenen de inrichting.

De gezondheidstoestand was bevredigend.

32. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd: Le Juvénat du T. S. Sacrement te Nijmegen.

De inrichting werd verplaatst van Baarle-Nassau naar Nieuw Brakkenstein bij Nijmegen.

Het onderwijs werd gegeven aan 15 studenten.

33. Inrichting voor hooger onderwijs, opgericht door de Geestelijke Vereeniging van Priesters onder den titel van den Allerheiligsten Verlosser, genaamd „Liguoristen” of „Redemptoristen”, te 's Hertogenbosch.

In bestuur en onderwijzend personeel kwam eenige verandering.

Het aantal studenten was 9, van welke 8 bij het einde van het studiejaar de inrichting verlieten.

De lessen werden geregeld gegeven. De gezondheidstoestand was goed.

34. Bijzondere school voor hooger onderwijs, opgericht door de Vereeniging der paters Capucijnen te Handel, gevestigd te 's Hertogenbosch.

Het aantal leerlingen was 23, verdeeld over 2 klassen.

De uitslag van overgangs- en eindexamen was bevredigend. Voor aanvulling der bibliotheek werd zorg gedragen.

35. Seminarie te Bleijerheide, gemeente Kerkrade.

Aan den cursus namen 33 leerlingen deel. Het onderwijs werd gegeven door 7 docenten.

36. Bijzondere school voor hooger onderwijs der Vereeniging van paters Capucijnen te Handel, gemeente Gemert, gevestigd te Tilburg.

Het aantal studenten bedroeg 17, waarvan reeds 8 priester zijn; de overigen zullen in den loop van het jaar de H. Wijdingen ontvangen.

De bibliotheek werd wederom uitgebreid.

37. Gymnasium te Oud-Ehrenstein, gemeente Kerkrade.

Het aantal leerlingen was 15, verdeeld over 4 klassen. Het onderwijs werd gegeven door 10 docenten.

§ 9. MISSIEHUIZEN, ZENDELINGEN-INSTITUTEN, ENZ.

1. Roomsch-Katholiek Missiehuis te Steyl, gemeente Tegelen.

Het aantal studenten was 272, verdeeld over 6 klassen. In den loop van het jaar zijn 34 studenten naar de missiën vertrokken.

Het onderwijs wordt gegeven door 29 leeraren.

2. Inrichting voor hooger onderwijs te Schimmert.

Het aantal leeraren was 8, dat der leerlingen 80.

De resultaten der examens waren voldoende.

Na voltooide studiën werden 6 leerlingen tot het priesterschap toegelaten.

3. Bijzondere scholen voor hooger onderwijs te Tilburg en te Arnhem van het zedelijk lichaam „Missionarissen van het H. Hart van Jezus”.

Tilburg.

Het aantal leerlingen was 83, verdeeld over 7 klassen.

Het onderwijs werd gegeven door 15 hoogleeraren.

Vier hoogleeraren verlieten de inrichting en werden door één nieuwen vervangen.

Eén leerling werd weggezonden, terwijl vijf uit eigen beweging vertrokken, wegens ongeschiktheid.

Negen leerlingen eindigden hunne studiën.

De gezondheidstoestand was bevredigend.

Arnhem.

Het aantal leerlingen was 43, verdeeld over 4 klassen.

Tien leerlingen eindigden hunne studiën, terwijl drie om verschillende redenen de inrichting verlieten.

Het onderwijs werd gegeven door 9 hoogleeraren, van wie 3 vertrokken. Zij werden door 3 andere vervangen.

Ijver en gedrag der leerlingen waren goed.

4. Roomsch-Katholiek Missiehuis (St. Josephscollege) te Roosendaal (N.-Br.).

Het onderwijs werd gegeven door 5 leeraren en gevolgd door 49 leerlingen, verdeeld over 3 klassen.

Eenige studenten verlieten het college.

De gezondheidstoestand was bevredigend.

5. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd: „Collegium Ignatianum”, te Hulsberg.

Het aantal leeraren bedroeg 22, het aantal studenten 156.

De examens hadden geregeld plaats. De gezondheidstoestand was goed.

6. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd: Zendingen-instituut „St. Theresia”, te Geleen.

Het aantal studenten bedroeg 6, dat der leeraren 5.

De examens hadden geregeld plaats. De gezondheidstoestand was goed.

7. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd: St. Bonaventura-inrichting, te Maastricht.

Bestuur en onderwijzend personeel onderging eenige verandering.

Het getal der leeraren was 8, dat der leerlingen 23.

Veertien leerlingen werden, na met goed gevolg afgelegd examen, tot hoogere studiën toegelaten.

De gezondheidstoestand gaf over het algemeen reden tot tevredenheid.

8. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd: „Collegium Canisianum”, te Horn.

Het aantal leeraren was 6, het aantal leerlingen varieerde tussen 25 en 35.

De gezondheidstoestand was goed.

9. Bijzondere scholen voor hooger onderwijs, geopend door de Damianusstichting van de congregatie der H. Harten van Jezus en van Maria, gevestigd te Grave en te Simpelveld.

Grave.

De inrichting werd bezocht door 56 leerlingen.

Het onderwijs werd gegeven door 8 hoogleeraren.

Twee studenten gingen over tot eene andere kloosterorde. Op twee na gingen alle leerlingen tot eene hoogere klasse over.

Simpelveld.

De inrichting werd bezocht door 48 studenten, welke onderwijs ontvingen van 7 hoogleeraren.

Tien studenten verlieten de inrichting, 4 om hunne studiën elders voort te zetten, 6 om eene burgerlijke loopbaan te volgen. Vijf studenten konden niet tot eene hoogere klasse worden toegelaten.

10. Apostolische school der Witte Paters van kardinaal Lavigerie, gevestigd te Boxtel.
- Het onderwijs werd gegeven door 3 leeraren aan 5 leerlingen. De examens werden afgenomen in Maart en Augustus.
11. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd: Apostolisch College van Onze Lieve Vrouwe van Lourdes, gevestigd te Keer, bij Maastricht.
- Het aantal leeraren was 5, dat der leerlingen 74.
De resultaten der examens waren voldoende.
De gezondheidstoestand was goed.
12. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd: Instituut van den H. Carolus Borromeus, te Houthem.
- Afdeeling te St. Gerlach, gemeente Houthem.*
- Het onderwijs werd gegeven door 2 leeraren. Het aantal leerlingen bedroeg 22.
De gezondheidstoestand was bevredigend.
- Afdeeling te Ravensbosch, gemeente Houthem.*
- Het aantal leeraren was 14, het aantal studenten 180—190.
Bij het einde van het studiejaar gingen 21 studenten naar eene andere inrichting om hunne studiën voort te zetten.
13. Inrichting voor hooger onderwijs in het missiehuis „Sparrendaal”, te Vught.
- Het onderwijs werd gegeven door 3 docenten. Het getal leerlingen was 7. De examens werden halfjaarlijksch afgenomen.
14. Bijzondere school voor hooger onderwijs, genaamd: Collegium St. Thomae Aquinatis, te Huissen.
- Reeds vermeld in § 8 onder n°. 28.
15. Bijzondere school voor hooger onderwijs genaamd: Collegium St. Thomae Aquinatis, te Zwolle.
- Reeds vermeld in § 8 onder n°. 29.

16. College van later opkomende roepingen voor de vreemde missiën, gevestigd te Grave.

Eerste afdeeling. Het onderwijs werd gegeven door 12 leeraren aan 74 leerlingen.

Tweede afdeeling. Aan deze afdeeling werd onderwijs gegeven door 5 hoogleeraren aan 66 studenten.

In beide afdeelingen werden 3 examens afgelegd, waarvan de uitslag bevredigend was.

De bibliotheek werd uitgebreid.

17. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd: „Vereeniging van Maria”, te Meerssen.

Het getal leerlingen bedroeg 20.

De resultaten der examens waren voldoende.

Over het algemeen was de studiejver prijzenswaardig, terwijl de gezondheid niets te wenschen overliet.

18. Inrichting voor hooger onderwijs, opgericht door de Geestelijke Vereeniging van priesters, onder den titel van den Allerheiligsten Verlosser, genaamd „Liguaristen of Redemptoristen”, te 's Hertogenbosch.

Reeds vermeld in § 8 onder n°. 33.

19. Bijzondere school voor hooger onderwijs tot vorming van missionarissen van den H. Franciscus te Harreveld, gemeente Lichtenvoorde.

De lessen zijn verdeeld in 7 klassen. Het aantal Duitsche scholieren bedraagt 170.

20. Bijzondere school voor hooger onderwijs „het Missiehuis St. Joseph”, te Panningen, gemeente Helden.

In het onderwijzend personeel kwam eenige verandering. Het getal studenten was 42, waarvan er 5 tot priester werden gewijd.

In Februari werden de nieuwe gebouwen in gebruik genomen.

§ 10. BIJZONDERE GYMNASIA MET ZESJARIGEN CURSUS DIE BEVOEGD ZIJN TOT HET AFGEVEN VAN GETUIGSCHRIFTEN VAN BEKWAAMHEID TOT UNIVERSITAIRE STUDIËN, WELKE MET HET GETUIGSCHRIFT VERMELD IN ART. 11 DER HOOGER-ONDERWIJSWET WORDEN GELIJKGESTELD.

1. Gereformeerd gymnasium der Vereeniging voor voorbereidend universitair onderwijs, gevestigd te Amsterdam.
- Bij Koninklijk besluit van 3 April 1908 n°. 17 werd aan het bestuur ten behoeve van het gymnasium over het jaar 1907 een Rijkssubsidie verleend van f 10 720.
- Een lid van het college van curatoren nam ontslag, in welke vacature nog niet is voorzien.
- In het onderwijzend personeel kwam eenige verandering. Van de 133 leerlingen verlieten 4 om verschillende redenen het gymnasium, 96 gingen over naar eene hogere klasse en 17 deden met goed gevolg eindexamen.
2. Christelijk gymnasium te Utrecht der Vereeniging voor Christelijk voorbereidend universitair onderwijs, gevestigd te Utrecht.
- Bij Koninklijk besluit van 3 April 1908 n°. 15 werd aan het bestuur ten behoeve van het gymnasium over het jaar 1907 een Rijkssubsidie verleend van f 14 086.
- De cursus begon met 189 leerlingen en 8 toehoorders en eindigde met 124 leerlingen en 6 toehoorders.

Bij de overgangsexamens werden 111 leerlingen tot eene hogere klasse toegelaten.

Bij het eindexamen slaagden 27 leerlingen.

3. Afdeeling gymnasium van het Bisschoppelijk College te Roermond der Vereeniging Bisschoppelijk College, gevestigd te Roermond.

Bij Koninklijk besluit van 4 April 1908 n°. 21 werd aan het bestuur ten behoeve van het gymnasium over het jaar 1907 een Rijkssubsidie verleend van f 9912,50.

Bij het begin van het schooljaar bedroeg het aantal leerlingen 124. In het onderwijzend personeel kwam eenige verandering.

Drie leerlingen slaagden voor het toelatingsexamen voor de studie der filosofie in het klein seminarie van het bisdom: zes leerlingen slaagden voor het eindexamen en één leerling verliet het college.

4. Bijzondere gymnasia der St. Willebrordusstichting, gevestigd te Amsterdam.

Bij Koninklijk besluit van 3 April 1908 n°. 16 werden aan het bestuur Rijkssubsidiën verleend, voor het gymnasium te

Katwijk aan den Rijn van f 9100, voor het gymnasium te Amsterdam van f 10 720 en voor het gymnasium te Nijmegen van f 14 752.

Katwijk aan den Rijn.

De cursus begon met 80 leerlingen, verdeeld over 6 klassen. Drie leerlingen verlieten het gymnasium, terwijl na de Kerstvacantie nog één werd toegelaten. Twaalf leerlingen behaalden bij het eindexamen het diploma A en twee het diploma B. Zes en vijftig leerlingen werden tot eene hogere klasse toegelaten.

Het schooljaar werd besloten met eene openbare prijsuitdeeling.

Amsterdam.

De cursus begon met 98 leerlingen, verdeeld over 6 klassen. In den loop van het schooljaar werden nog 8 leerlingen toegelaten en verlieten 9 leerlingen het gymnasium.

Bij het eindexamen behaalden 9 leerlingen het diploma A, 6 het diploma B.

Over het algemeen is de ijver der leerlingen goed.

Nijmegen.

In bestuur en leerarenpersoneel kwam eenige verandering. Het schooljaar begon met 154 leerlingen.

Bij het eindexamen slaagden 8 leerlingen voor het diploma A en 4 voor het diploma B.

Aan het overgangsexamen voldeden 99 leerlingen.

Bibliotheek en verzamelingen werden belangrijk vermeerderd.

5. Gymnasium te Rolduc, verbonden aan de eerste afdeling van het Seminarie van het Bisdóm van Roermond, gevestigd te Rolduc, gemeente Kerkrade.

Bij Koninklijk besluit van 2 April 1908 n°. 35 werd aan het bestuur ten behoeve van het gymnasium over 1907 een Rijkssubsidie verleend van f 9100.

Het onderwijs werd gegeven door 43 leeraren.

Het aantal studenten der 2 klassen voor filosofie was 32, dat der zes klassen van het gymnasium 129.

De voorbereidende cursus bestond uit 44 leerlingen.

Twaalf studenten van de tweede klasse der filosofie gingen hunne studiën voortzetten aan de tweede afdeling van het seminarie te Roermond.

Van de zesde klasse slaagden 19 leerlingen voor de cursus der filosofie en 9 voor het eindexamen.

6. Gereformeerd gymnasium te Arnhem van de Vereeniging voor gymnasiaal onderwijs op Gereformeerden grondslag, te Zetten.

Bij Koninklijk besluit van 3 April 1908 n°. 18 werd aan het bestuur ten behoeve van het gymnasium over 1907 een Rijkssubsidie verleend van f 9100.

Het gymnasium werd op 1 September 1908 verplaatst van Zetten naar Arnhem.

In het bestuur der vereeniging kwam eenige verandering. De cursus begon met 37 leerlingen en 4 toehoorders.

Vier leerlingen slaagden voor diploma A, 1 voor diploma B en 1 voor beide diploma's.

Dertig leerlingen en 1 auditor werden bevorderd tot eene hogere klasse.

7. Marnix-gymnasium te Rotterdam, der Vereeniging voor middelbaar onderwijs, handelsonderwijs en voorbereidend hooger onderwijs op Gereformeerden grondslag, gevestigd te Rotterdam.

Bij Koninklijk besluit van 2 April 1908 n°. 36 werd aan het bestuur ten behoeve van het gymnasium over 1907 een Rijkssubsidie verleend van f 10 720.

In het bestuur kwam eenige verandering.

Het aantal leerlingen bedroeg bij het begin van den cursus 85, bij het einde 79.

Drie leerlingen behaalden diploma A en 1 diploma B.

Negen leerlingen werden niet tot eene hogere klasse bevorderd.

8. Gereformeerd gymnasium te Kampen, verbonden aan de Theologische School van de Gereformeerde Kerken in Nederland.

Bij Koninklijk besluit van 11 April 1908 n°. 36 werd aan het bestuur ten behoeve van het gymnasium een Rijkssubsidie verleend van f 8920.

Het onderwijs werd gegeven door 9 leeraren aan 53 leerlingen en 5 toehoorders.

Zeven leerlingen der zesde klasse slaagden voor het diploma A, 4 leerlingen verlieten het gymnasium.

De ijver en het gedrag der leerlingen waren goed.

§ 11. GYMNASIA, PROGYMNASIA EN LATIJNSCHE SCHOLEN.

1. Latijnsche School te Gemert.

De cursus telde 36 leerlingen, verdeeld over 5 klassen. Twee leerlingen verlieten de inrichting.

Op twee na werden alle leerlingen tot eene hogere klasse toegelaten. Gedrag en ijver gaven over 't algemeen reden tot tevredenheid.

2. Inrichting voor hooger onderwijs, gevestigd in de Abdij van Berne, te Heeswijk.

In het onderwijzend personeel kwam geene verandering. Het aantal leerlingen bedroeg 67.

Op het einde van den cursus gingen 8 leerlingen hunne studiën elders voortzetten, 3 staakten hunne studiën, terwijl er 53 naar eene volgende klasse overgingen.

De gezondheidstoestand was bevredigend.

3. Latijnsche school te Megen.

Het getal studenten bedroeg 96, verdeeld over 6 klassen. Het onderwijs werd volgens reglement gegeven, de examens hadden geregeld plaats.

Acht en zestig leerlingen werden tot eene hogere klasse bevorderd.

4. Gymnasium opgericht door de Vereeniging van Fraters te Tilburg.

De cursus begon met 35 leerlingen, verdeeld over 6 klassen. In den loop van het jaar werden nog 2 leerlingen toegelaten en staakten 2 anderen hunne studiën.

Drie leerlingen slaagden voor het toelatingsexamen tot eene universiteit.

Bibliotheek en leermiddelen voor natuurkunde werden uitgebreid.

5. College van den Heiligen Dominicus te Nijmegen.

Het aantal leerlingen bedroeg 67, waarvan 3 wegens ongeschiktheid voor den priesterlijken stand van het college werden verwijderd.

Tien studenten slaagden in het examen voor verschillende inrichtingen van hooger onderwijs.

De gezondheidstoestand was goed.

6. Collegium Josephinum te Zevenaar.

Reeds vermeld in § 8 onder n°. 21.

7. Collegium Albertinum te Venlo.

Het onderwijs werd gegeven door 11 docenten.

Het aantal leerlingen was 180, allen Duitschers.
De gezondheidstoestand was goed.

8. Gymnasium te Venray.

Het onderwijs werd gegeven aan 97 leerlingen, van welke 4 wegens onvoldoende vorderingen en 1 wegens ziekte het gymnasium verlieten.

De gezondheidstoestand was bevredigend.

9. Bisschoppelijk college te Weert.

Het onderwijs werd gegeven door 12 docenten aan 107 studenten, verdeeld over 6 klassen.

10. Bijzondere school voor hooger onderwijs te Slikgat, gemeente Terheyden.

Het studiejaar begon met 60 leerlingen, verdeeld over 6 klassen.

Om verschillende redenen verlieten 21 leerlingen de inrichting.

Vijf leerlingen verlieten de inrichting ter verdere opleiding.

In het onderwijzend personeel kwam eenige verandering.
De bibliotheek werd weder met een aantal werken vermeerderd.

11. Collegium Aloysianum te Velp (Noordbrabant).

De cursus begon met 32 leerlingen, van wie 4 om verschillende redenen de inrichting verlieten.

De lessen werden gegeven door 6 docenten.

De uitslag der examens was bevredigend.

12. Gymnasium Sancti Alberti te Zenderen, gemeente Borne.

Het aantal leerlingen was 45, van wie 4 met goed gevolg eindexamen aflegden.

Een goede bibliotheek staat den leerlingen ten dienste.

13. Bijzondere school voor hooger onderwijs (pro-gymnasium) te Venlo.

In het curatorium en het onderwijzend personeel kwam eenige verandering.

Het schooljaar begon met 73 en eindigde met 67 leerlingen.

Aan 3 leerlingen werd het getuigschrift voor volbrachte studiën uitgereikt; 57 leerlingen gingen naar eene hoogere klasse over.

Gedrag en vlijt der leerlingen gaven reden tot tevredenheid.

Bibliotheek en natuurkundig kabinet werden weder door schenkingen verrijkt.

14. Inrichting voor hooger onderwijs (gymnasium), genaamd Collegium Seraphicum der Franciscanen te Watersleyde, gemeente Sittard.

Het onderwijs werd gegeven door 9 docenten.

Het aantal leerlingen was 86, verdeeld over 6 klassen.

De uitslag der examens was voldoende, de gezondheidstoestand uitstekend.

15. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd Missiehuis der paters van het Heilige Hart van Jezus, gevestigd te Leijenbroek, gemeente Sittard.

De inrichting telt 7 klassen, waarvan 6 jaar gymnasium en één jaar wijsbegeerte.

Het aantal leerlingen was 107, waarvan 12 de klasse voor wijsbegeerte volgden. Vlijt, gedrag en gezondheidstoestand waren bevredigend.

16. Inrichting voor hooger onderwijs (gymnasium), genaamd Collegium Josephinum, te Vaals.

Het aantal leerlingen was 78, het aantal leeraren 8.

Negen leerlingen verlieten bij het einde van het studiejaar de inrichting, om elders hunne studiën voort te zetten.

Op een viertal na voldeden alle studenten aan de bij de examens gestelde eischen.

17. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd: Vereeniging van den H. Benedictus te Merkelbeek.

Het aantal leeraren was 10, dat der studenten 34.

Zes leerlingen werden tot priester gewijd.

De gezondheidstoestand was uitstekend.

18. Inrichting voor hooger onderwijs, genaamd „St. Josephsstichting”, te Echt.

Het onderwijs werd gegeven door 10 docenten.

Het aantal leerlingen was 168, van wie eenigen tot priester werden gewijd.

De examens hadden geregeld plaats.

De gezondheidstoestand was uitstekend.

19. Gymnasium Augustinianum te Eindhoven, der St. Augustinusstichting, te Utrecht.

Reeds vermeld in § 8, onder 25.

20. Inrichting voor hooger onderwijs (gymnasium), genaamd St. Aloysius-college, gevestigd te Sittard.

Het onderwijs werd gegeven door 16 docenten, aan 160-170 leerlingen, verdeeld over 8 klassen.

Bibliotheek en leermiddelen werden uitgebreid.

21. Bisschoppelijk College St. Jozef, te Sittard.

Bij den aanvang van het studiejaar werden twee nieuwe leeraren aangesteld.

Het onderwijs werd gegeven aan 66 leerlingen.

Gedrag, ijver en vorderingen der leerlingen geven alle reden tot tevredenheid.

22. Brinioschool te Hilversum.

Het onderwijs werd gegeven door 8 leeraren aan 18 leerlingen, verdeeld over 6 klassen.

23. Inrichting voor hooger onderwijs (gymnasium), genaamd: Collegium van den H. Camillus de Lellis, te Vaals.

Het aantal docenten was 9, het aantal studenten 45.

Drie studenten verlieten de inrichting om elders hunne studiën te gaan voortzetten.

§ 12. COMMISSIE VAN TOEZICHT, BEDOELD IN ART. 201 DER HOOGER-ONDERWIJSWET.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 9 October 1907, n°. 123041, afdeeling Onderwijs, is voorloopig voor het tijdvak van 1 September 1907 tot en met 31 Augustus 1908 verlengd de Rijksbeurs van f 500, tot dusverre verleend aan de studenten bij de Vrije Universiteit

te Amsterdam: A. Bruch, J. de Riemer en A. Sikkel, in de faculteit der rechtsgeleerdheid, en C. M. Buizer, A. van Dokkum en J. J. Koopmans in de faculteit der letteren en wijsbegeerte.

Bij Koninklijk besluit van 21 Maart 1908 n°. 52, is op den

voet van het Koninklijk besluit van 1 Juli 1907 n°. 92, voor het tijdvak van 1 September 1907 t/m 31 Augustus 1908 aan den student bij de Vrije Universiteit te Amsterdam, O. A. Bouma, in de faculteit der letteren en wijsbegeerte, ter ondersteuning in zijne studiën van Rijksweg eene beurs van f 500 verleend.

Bij Koninklijk besluit van 30 Mei 1908 n°. 39, is aan het bestuur van de Vereeniging voor hooger onderwijs op Gereformeerden grondslag, gevestigd te Amsterdam, over 1908, ten behoeve van de van die Vereeniging uitgaande Vrije Universiteit eene tegemoetkoming in de kosten van de voorziening in onderwijslokalen verleend van f 4000.

De commissie heeft het verlies te betreuren van haren voorzitter mr. C. Pijnacker Hordijk, die op 3 September 1908 overleed.

In de aanwijzing van den secretaris is geene verandering gekomen.

Voor het studiejaar 1908/1909 zijn benoemd tot gedelegeerden, bedoeld in art. 13 van het huishoudelijk reglement, de heeren: dr. J. D. van der Waals en dr. P. J. F. Vermeulen, en tot hunne plaatsvervangers, de heeren jhr. mr. P. J. van Beyma en nu wijlen mr. C. Pijnacker Hordijk.

Bijzondere leerstoelen aan Rijksuniversiteiten zijn nog niet ingesteld.

Ingevolge art. 194 der Hooger-onderwijswet werden 3 getuigschriften door de commissie voor „gezien” geteekend.

III.

A.

§ 13. KOSTEN VAN HET HOOGER ONDERWIJS.

In 1907 werden door het Rijk de volgende uitgaven voor het universitair onderwijs gedaan:

I. UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

a. <i>College van curatoren</i>	f	2 832,14
b. <i>Personeel</i> :		
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiten en der lectoren	f	306 631,93
2. Personeele toelagen aan hoogleeraren en emeriti hoogleeraren		937,32 ^s
3. Jaarwedden, personeele toelagen en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden		206 813,79
		514 383,04 ^s
c. <i>Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs</i> :		
1. Subsidien voor de bibliotheek, de ontleed-, heel- en verloskundige verzamelingen en lessen, het academisch ziekenhuis, de natuurkundige verzamelingen en lessen, de sterrenkundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, den kruidtuin, de landhuishoudkunde, het museum van natuurlijke historie, het museum van oudheden, het museum van land- en volkenkunde, het herbarium, enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven	f	317 504,93 ^s
2. Aanbouw, onderhoud en lasten van gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen		204 179,03
		521 683,96 ^s
	f	1 038 899,15

II. UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

a. <i>College van curatoren</i>	f	2 755,90
b. <i>Personeel</i> :		
1. Jaarwedden, verloftraktementen en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiten en der lectoren	f	234 019,42 ^s

2. Personeele toelagen aan hoogleeraren.	f	668,98
3. Jaarwedden, personeele toelagen en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden		80 725,27 ^s
	f	315 413,68

c. *Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs:*

1. Subsidiën voor de bibliotheek, de ontleed- en verloskundige verzamelingen en lessen, het academisch gasthuis, de natuur- en sterrenkundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, het kabinet van natuurlijke historie, den kruidtuin, enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven	f	498 870,29
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen		215 307,14 ^s
		714 177,43 ^s
	f	1 032 347,01 ^s

III. UNIVERSITEIT TE GRONINGEN.

a. <i>College van curatoren</i>	f	3 116,59
b. <i>Personeel:</i>		
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiten en der lectoren	f	212 555,52 ^s
2. Personeele toelagen aan emeriti hoogleeraren.		102,50
3. Jaarwedden en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden		57 159,00 ^s
		269 817,03

c. *Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs:*

1. Subsidiën voor de bibliotheek, de ontleed-, heel- en verloskundige verzamelingen en lessen, het academisch gasthuis, de natuur- en sterrenkundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, het kabinet van natuurlijke historie, den kruidtuin, de landhuishoudkunde enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven	f	187 475,21
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen.		353 662,30 ^s
		541 137,51 ^s
		814 071,13 ^s

Totaal der uitgaven voor drie Universiteiten. f 2 885 317,30

Andere uitgaven ten behoeve van het universitair onderwijs.

IV. Kosten der gouden eerepenningen voor bekroonde prijsvragen, uitgeschreven door de Rijksuniversiteiten en de Technische Hoogeschool	166,89
V. Beurzen voor studeerenden aan instellingen van hooger onderwijs.	3 333,00
VI. Beurs ter begeving van den heer van Warmond en uitkeering aan dezen voor de armen dier gemeente ten gevolge van de destijds aan de Hoogeschool te Leiden gekomen goederen, die later zijn te gelde gemaakt	389,99 ^s
VII. Reis- en verblijfkosten, vacatiegelden en verdere uitgaven der gecommitteerden en der commissie bedoeld in artt. 11 en 12 der Hooger-onderwijswet	16 103,03 ^s
VIII. Bijdrage in de kosten van practisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam	3 000,00

Uitgaven voor godgeleerd en godsdienstonderwijs aan bijzondere instellingen.

IX. Kosten der opleiding van leeraren voor het Hervormd Kerkgenootschap vanwege dat genootschap	36 847,33 ^s
X. Kweekscholen der godgeleerdheid voor de Evangelisch-Lutherschen en Remonstranten, mitsgaders kosten van opleiding van studenten bij de Hersteld Evangelisch-Lutherschen	8 460,00
XI. Seminariën voor het Roomsche-Katholiek Kerkgenootschap.	13 580,00
XII. Toelagen voor en verdere uitgaven in verband met godgeleerd en godsdienstonderwijs voor de Israëlitische Kerkgenootschappen.	19 600,00

XIII. TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

a. College van curatoren	f	2 734,44
b. Personeel:		
1. Jaarwedden, verloftraktementen en verdere beloningen der hoogleraren van de onderscheidene afdeelingen, der buitengewone hoogleraren en der lectoren.	f	225 839,60
2. Jaarwedden, toelagen en beloningen der overige ambtenaren en bedienden		109 995,75 ⁵
		335 835,35 ⁵
c. Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs:		
1. Kosten voor aanvulling en uitbreiding der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, voor reis- en verblijfkosten, voor personeele hulp en schrijffloonen, voor kleeding der bedienden, administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven.	f	120 797,86 ⁵
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen		268 388,48
		389 186,34 ⁵
	f	727 756,14

Uitgaven van het Rijk ten behoeve van de gymnasia.

XIV. a. Jaarwedde van den inspecteur der gymnasia	f	4 000,00
b. Reis-, verblijf- en bureelkosten van dien inspecteur.		1 499,85
		5 499,85

XV. Subsidiën aan gemeenten ten behoeve van hare gymnasia		257 894,00
---	--	------------

Totaal . . . f 3 977 947,54⁵

In 1906 bedroeg dit totaal f 3 546 038,87⁵

waarvan voor de drie Universiteiten. 2 464 618,34⁵

en wel:

a. voor Leiden	1 004 104,12 ⁵
b. „ Utrecht	955 169,28
c. „ Groningen	505 344,94

In 1907 bedroegen de inschrijvingsgelden, vermeld in artt. 98 en 102 der Hooger-onderwijswet:

aan de Universiteit te Leiden.....	f	127 970,00
„ „ „ „ Utrecht		105 620,00
„ „ „ „ Groningen		46 615,00
„ „ Technische Hoogeschool te Delft....		155 020,00
Totaal.....	f	435 225,00

In 1906 was het bedrag dezer inkomsten f 121 210, f 104 040, f 46 950 en f 160 640, totaal f 432 840.

De opbrengst der gelden bedoeld in art. 138 der Hooger-onderwijswet bedroeg:

aan de Universiteit te Leiden.....	f	13 680,00
„ „ „ „ Utrecht		11 750,00
„ „ „ „ Groningen		4 990,00
„ „ Technische Hoogeschool te Delft...		22 000,00
voor het examen bedoeld in art. 12 dier wet		1 960,00
Totaal.....	f	54 380,00

Deze inkomsten waren in 1906 aan de Universiteiten en de Technische Hoogeschool respectievelijk f 13 820, f 12 030, f 5 190 en f 34 440, en wat het examen volgens art. 12 betreft f 1 990, totaal f 67 470.

De ontvangsten wegens verpleeggelden van in het Academisch Ziekenhuis te Leiden verpleegden bedroegen f 14 128,50. In het vorige jaar was het bedrag daarvan f 10 944,75.

De opbrengst van afval afkomstig uit het Ziekenhuis beliep in 1907 de som van f 270,60.

De gezamenlijke inkomsten waren derhalve f 504 004,10, tegenover f 511 525,35 in 1906.

Het zuiver bedrag der uitgaven van het Rijk beliep dus f 3 473 943,44⁵. In 1906 was dit bedrag f 3 034 513,52⁵.

B.

GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

De gemeente Amsterdam deed ten behoeve van de Universiteit in 1906 de volgende uitgaven:

a. college van curatoren.....	f	787,12
b. jaarwedden der hoogleraren en der overige ambtenaren en bedienden.....		253 588,87

c. materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs, enz. f 201 216,24⁵

Totaal..... f 455 592,23⁵

Deze uitgaven bedroegen in 1906..... f 450 089,07

De inkomsten der gemeente Amsterdam vanwege de Universiteit waren in 1906:

a. inschrijvings- en examen-
gelden f 160 920,00

b. subsidie van het Rijk.... 3 000,00

c. subsidie van de provincie
Noordholland 10 000,00

d. andere ontvangsten 803,75

f 174 723,75

In 1906 bedroegen ze..... 175 179,06

Vermindering f 455,31

Het zuiver bedrag der uitgaven beliep dus 280 868,48⁵

In 1906 was dit..... 274 910,01

Vermeerdering f 5 958,47⁵

Behalve de subsidiën van Rijk en provincie werd door de gemeente Amsterdam vanwege de Universiteit ontvangen f 160 920,00

In 1906 was het..... 160 055,00

Vermeerdering f 865,00

De uitgaven voor de Universiteiten en de Technische Hoogeschool in 1907, vergeleken met die in 1906 waren:

	Door het Rijk (Rijksuniversiteiten, Technische Hoogeschool subsidie Amsterdam, beurzen)	Door de provincie Noord- holland.	Door de gemeente Amsterdam.	Totaal.
1907	f 3 619 406,44	f 10 000,00	f 452 592,23 ⁵	f 4 081 998,67 ⁵
1908	3 183 645,22 ⁵	10 000,00	447 089,07	3 640 734,29 ⁵
Meer	f 435 761,21 ⁵	—	f 5 503,16 ⁵	f 441 264,38

Het zuiver bedrag der uitgaven, door het Rijk, de provincie Noordholland en de gemeente Amsterdam ten behoeve van de Universiteiten en de Technische Hoogeschool gedaan, was dus in 1907..... f 3 406 827,71

In 1906 beliepen deze uitgaven 2 957 581,59⁵

Vermeerdering f 449 246,11⁵

C.

Uitgaven door de gemeenten ten behoeve van de openbare gymnasia.

De uitgaven ten behoeve van de openbare gymnasia en van de Latijnsche scholen blijkt uit de volgende tabel.

GYMNASIA EN LATIJNSCHESCHOLEN:

GEMEENTEN.	UITGAVEN.					INKOMSTEN.					Zuiver bedrag der uitgaven.
	Personeel.	Materieel.	Commissie van toezicht.	Andere uitgaven.	Subsidie.	TOTAAL.	Subsidie van het Rijk.	Schoolgelden.	Bijzondere inkomsten.	TOTAAL.	
Noordbrabant.											
Breda	f 22 807,69	f 954,61 ^s	—	—	—	f 23 761,70 ^s	f 9 089,00	f 4 800,00	—	f 13 889,00	f 9 872,70 ^s
's Hertogenbosch.	21 790,00	394,97	f 10,00	—	—	22 194,97	8 950,00	4 701,66 ^s	—	13 651,66 ^s	8 543,30 ^s
Gelderland.											
Arnhem	25 320,69	78,05	—	f 775,48	—	26 174,22	11 777,00	4 130,00	—	15 907,00	10 267,22
Stad-Doetinchem	20 424,58 ^s	228,93 ^s	50,00	1 576,54	—	22 280,06	7 160,00	6 456,25	—	13 616,25	8 663,81
Nijmegen	24 789,48	1 525,50 ^s	100,00	—	—	26 414,98 ^s	11 193,00	4 089,17 ^s	—	15 282,17 ^s	11 132,81
Tiel	19 888,30	469,87	20,00	668,40	—	21 046,57	8 386,00	2 835,32 ^s	—	11 221,32 ^s	9 825,24 ^s
Zutphen.	20 209,43	368,88 ^s	75,00	580,59 ^s	—	21 233,91	8 275,00	3 796,25	—	12 071,25	9 162,66
Zuidholland.											
Delft.	24 500,00	1 815,90	—	—	—	26 315,90	10 140,00	3 640,00	f 1 973,50	15 753,50	10 562,40
Dordrecht	24 110,78 ^s	1 376,43	220,00	—	—	25 707,21 ^s	10 479,00	5 536,00	44,79	16 059,79	9 647,42 ^s
Gorinchem.	20 816,66 ^s	751,55	50,00	—	—	21 618,21 ^s	9 188,00	2 400,00	—	11 588,00	10 030,21 ^s
Gouda	23 137,77 ^s	786,74 ^s	50,00	—	—	23 974,52	8 749,08	4 575,00	1 165,00	14 489,08	9 485,44
's Gravenhage.	57 981,23 ^s	8 286,93	100,00	—	—	66 368,16 ^s	—	24 588,75	—	24 588,75	41 779,41 ^s
Leiden	27 210,17	3 504,35	125,00	—	—	30 839,52	9 136,11	10 250,00	—	19 386,11	11 453,41
Rotterdam	53 665,03 ^s	5 159,02 ^s	212,77	—	—	59 036,83	—	11 223,75	—	11 223,75	47 813,08
Schiedam	22 326,67 ^s	1 417,02 ^s	100,00	—	—	23 843,70	10 410,00	2 642,50	—	13 052,50	10 791,20
Noordholland.											
Alkmaar	19 750,28	147,02 ^s	50,00	1 594,27	—	21 541,57 ^s	8 259,00	4 525,00	—	12 784,00	8 757,57 ^s
Amsterdam	76 491,67	613,53	300,00	7 318,26	—	84 723,46	—	23 301,67	9,75	23 311,42	61 412,04
Haarlem.	29 898,15 ^s	142,00	100,00	2 188,25 ^s	—	32 328,41	11 901,00	8 450,00	—	20 351,00	11 977,41
Zeeland.											
Middelburg	19 997,01 ^s	1 079,05 ^s	50,00	—	—	21 126,07	8 435,62 ^s	3 425,00	—	11 860,62 ^s	9 265,44 ^s
Utrecht.											
Utrecht.	39 104,47	1 931,71	394,97	—	—	41 431,15	15 772,00	10 350,00	—	26 122,00	15 309,15
Amersfoort.	23 828,49 ^s	523,06 ^s	50,00	—	—	24 401,56	9 220,89	5 373,00	—	14 593,89	9 807,67
Friesland.											
Leeuwarden	26 070,99 ^s	1 594,54 ^s	100,00	414,27	—	28 179,81	11 308,00	5 593,60	—	16 901,60	11 278,21
Sneek.	20 825,00	721,93	80,00	—	—	21 626,93	7 886,24	3 680,00	—	11 566,24	10 660,69
Overijssel.											
Zwolle	23 100,00	1 286,41 ^s	100,00	—	—	24 486,41 ^s	9 841,00	4 358,32	—	14 199,32	10 287,09 ^s
Kampen.	20 054,00	3 730,80	50,00	—	—	23 834,80	—	2 031,25	—	2 031,25	21 803,55
Deventer	21 470,83 ^s	145,13	90,57	416,81	—	22 123,34 ^s	8 742,00	4 326,00	—	13 068,00	9 055,34 ^s
Groningen.											
Groningen	40 034,16 ^s	3 008,76 ^s	50,00	—	—	43 092,93	15 055,00	11 150,00	—	26 205,00	16 887,93
Winschoten	20 491,66 ^s	804,28 ^s	89,26	—	—	21 385,21	8 387,00	4 366,67	—	12 753,67	8 631,54
Drenthe.											
Assen.	20 224,45	1 135,95 ^s	—	56,96 ^s	—	21 417,37	9 235,00	3 141,64 ^s	—	12 376,64 ^s	9 040,72 ^s
Limburg.											
Maastricht.	23 952,62	1 525,59	47,50	—	—	25 525,71	11 105,00	2 875,37 ^s	—	13 980,37 ^s	11 545,33 ^s
Totaal 1907.	f 834 271,73	f 45 508,58 ^s	f 2 665,07	f 15 589,84 ^s	—	f 898 035,23	f 258 079,94 ^s	f 192 612,19 ^s	f 3 193,04	f 453 885,18	f 444 150,05
In 1906	829 004,12 ^s	41 446,84 ^s	2 645,54 ^s	14 587,61	—	887 684,12 ^s	262 201,47 ^s	188 709,48 ^s	3 121,90	454 032,86	433 651,26 ^s (1)
Vermeerdering	f 5 267,60 ^s	f 4 061,74	f 19,52 ^s	f 1 062,23 ^s	—	f 10 351,10 ^s	f — 4 121,53	f 3 902,71	f 71,14	f — 147,68	f 10 498,78 ^s

(1) In de opgave van dit getal in het vorig jaarverslag is eene misstelling ingeslopen.

De vorenstaande tabel toont aan, dat de uitgaven, wegens personeel sedert 1906 zijn toegenomen met f 5267,60⁵.

Er ontstond:

<i>vermeerdering te:</i>	<i>vermindering te:</i>
Breda met f 334,10 ⁵	Arnhem . . met f 1 933,34
's Hertogenbosch „ 184,98	Nijmegen. „ 1,25
Stad-Doetinchem „ 457,91 ⁵	Zutphen . . „ 402,24
Tiel „ 526,81 ⁵	Dordrecht. „ 1 335,21 ⁵
Delft „ 593,94 ⁵	Leiden . . . „ 65,39 ⁵
Gorinchem . . „ 1 316,66 ⁵	Haarlem . . „ 829,92
Gouda „ 1 694,12	Utrecht . . „ 731,95 ⁵
's Gravenhage . „ 2 040,86 ⁵	Amersfoort . „ 409,20 ⁵
Rotterdam . . „ 262,75 ⁵	Deventer . . „ 4,16 ⁵
Schiedam . . „ 1,67 ⁵	Maastricht . „ 257,13
Alkmaar . . . „ 29,73	
Amsterdam . . „ 91,67	
Middelburg . . „ 343,70	
Leeuwarden . . „ 1 187,66 ⁵	
Sneek „ 1 610,00	
Zwolle „ 40,03	
Groningen . . „ 195,83	
Winschoten . . „ 224,32 ⁵	
Assen „ 100,62 ⁵	

De uitgaven wegens materieel vermeerderden met f 4061,74.

Er ontstond:

<i>vermeerdering te:</i>	<i>vermindering te:</i>
Breda met f 3,82	's Hertogenb. met f 133,09
Tiel „ 2,22 ⁵	Arnhem . . „ 119,14
Zutphen . . . „ 14,33	Stad-Doetinchem . . „ 1 620,56 ⁵
Gorinchem . . „ 118,10 ⁵	Nijmegen . . „ 238,53
Gouda „ 43,88	Delft „ 467,99 ⁵
's Gravenhage . „ 3 031,61 ⁵	Dordrecht. . . „ 38,07
Leiden „ 1 228,06	Rotterdam . . „ 236,20 ⁵
Schiedam . . . „ 152,41	Alkmaar . . . „ 167,94 ⁵
Middelburg . . „ 51,81	Amsterdam . „ 86,63 ⁵
Utrecht „ 111,02	Haarlem . . . „ 46,09
Leeuwarden . . „ 272,33	Amersfoort . „ 135,06
Sneek „ 70,90	Deventer . . „ 520,08 ⁵
Zwolle „ 646,98 ⁵	Winschoten . „ 48,96 ⁵
Kampen „ 1 181,08 ⁵	Maastricht . „ 526,41 ⁵
Groningen . . „ 739,38 ⁵	
Assen „ 778,57	

Het bedrag der Rijkssubsidiën was f 258 079,94⁵, tegenover f 262 201,47⁵ in 1906.

Aan schoolgelden werd f 3902,71 meer ontvangen dan in 1906.

Zij bedroegen:

<i>meer te:</i>	<i>minder te:</i>
's Hertogenbosch . . f 498,33 ⁵	Breda 200,00
Stad-Doetinchem . . 62,50	Arnhem 17,50
Nijmegen 1,68	Zutphen 126,25
Tiel 303,65 ⁵	Delft 65,00
Gorinchem 123,33 ⁵	Dordrecht 314,00
Gouda 225,00	Rotterdam 1 166,25
's Gravenhage . . . 2 021,25	Schiedam 105,00
Leiden 245,00	Amsterdam 120,16
Alkmaar 625,00	Utrecht 250,00
Haarlem 67,50	Kampen 243,75
Middelburg 274,99	Deventer 44,00
Amersfoort 137,00	
Leeuwarden 146,53 ⁵	
Sneek 200,00	
Zwolle 458,32	
Groningen 525,00	
Winschoten 233,33 ⁵	
Assen 228,30 ⁵	
Maastricht 177,87 ⁵	

De bijzondere inkomsten bedroegen f 3193,04, tegenover f 3121,90 in 1906.

Het geheele bedrag der uitgaven voor gymnasia en Latijnsche scholen in 1907 gedaan, is:

door het Rijk (subsidiën en inspecteur der gymnasia)	f 263 393,85
door de gemeenten	633 955,28 ⁵

Totaal f 897 349,13⁵

tegenover f 893 237,79⁵ in 1906.

De inkomsten der gemeenten na aftrek der subsidiën beliepen f 189 805,23⁵.

Het zuiver bedrag der uitgaven door de gemeenten was dus f 444 150,05, tegenover f 433 651,26 in 1906.

Uit het vorenstaande blijkt, dat in 1906 voor het hooger onderwijs (Universiteiten, Technische Hoogeschool, bijdragen in de kosten der opleiding van godsdienstleeraren, gymnasia en Latijnsche scholen) werd uitgegeven:

door het Rijk	f 3 977 947,54 ⁵
„ de provincie Noordholland	10 000,00
„ „ gemeenten	1 086 547,52

Totaal f 5 074 495,06⁵

tegenover f 4 628 610,59 in 1906.

De inkomsten van het Rijk bedroegen . . . f 504 004,10
die der gemeenten buiten de subsidiën 350 725,23⁵

Totaal f 854 729,33⁵

tegenover f 863 411,73⁵ in 1906.

Het zuiver bedrag der uitgaven was derhalve f 4 219 765,73, tegenover f 3 765 198,85⁵ in 1906.

Ten slotte volgt hier een overzicht van de uitgaven en inkomsten in zake het hooger onderwijs in de jaren 1878 tot en met 1907.

	U I T G A V E N				I N K O M S T E N.			Zuiver bedrag der uitgaven.
	door het Rijk.	door de provincie Noord- holland.	door de gemeenten.	Totaal.	van het Rijk.	van de gemeenten.	Totaal.	
In 1878 . . .	f 1 193 725,59	f 10 000,00	f 515 711,68 ^s	f 1 719 437,27 ^s	f 158 415,00	f 196 288,62	f 354 703,62	f 1 364 733,65 ^s
In 1879 . . .	1 350 299,94	10 000,00	678 848,63	2 039 148,57	163 920,00	221 925,52 ^s	385 845,52 ^s	1 653 303,04 ^s
In 1880 . . .	1 482 399,45	10 000,00	953 865,02	2 446 264,47	159 332,50	237 636,60 ^s	396 969,10 ^s	2 049 295,36
In 1881 tot en met 1885 gemiddeld .	1 573 396,14	10 000,00	865 999,01	2 449 395,15 ^s	193 458,42 ^s	265 488,54	458 946,96	1 990 448,19 ^s
In 1886 tot en met 1890 gemiddeld .	1 624 415,92	10 000,00	894 949,82	2 529 365,74	220 731,66	318 493,73	539 225,39	1 990 140,35 ^s
In 1891 tot en met 1895 gemiddeld .	1 844 669,57	10 000,00	938 952,84	2 793 622,41	235 326,67 ^s	346 867,83 ^s	582 194,51	2 211 427,90
In 1896 tot en met 1900 gemiddeld .	2 078 909,64	10 000,00	932 798,81 ^s	3 021 708,45 ^s	244 500,70	341 946,92	586 447,62	2 431 260,83 ^s
In 1901 tot en met 1905 gemiddeld .	2 497 661,22 ^s	10 000,00	1 007 148,26	3 514 809,48 ^s	282 344,84	345 029,31 ^s	627 374,15 ^s	2 887 935,33
In 1906 . . .	3 546 038,87 ^s	10 000,00	1 072 571,71 ^s	4 628 610,59	511 525,35	351 886,38 ^s	863 411,73 ^s	3 765 198,85 ^s
In 1907 . . .	3 977 947,54 ^s	10 000,00	1 086 547,52	5 074 495,06 ^s	504 004,10	350 725,23 ^s	854 729,33 ^s	4 219 765,73

TWEEDE DEEL.

VAN HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

§ 1. WETTELIJKE VOORSCHRIFTEN OMTRENT HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Bij Koninklijke boodschap, d.d. 18 Januari 1907, werd aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal een wetsontwerp aangeboden tot wijziging en aanvulling van art. 77 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs. (Splitsing teekenakten.)

Onder dagteekening van 26 April 1907 werd door de Tweede Kamer een verslag uitgebracht, hetwelk werd beantwoord bij eene nota, welke werd ingezonden bij brief d.d. 7 Mei 1907.

In de vergadering dier Kamer van 15 Mei 1907 werd het wetsontwerp zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Ditzelfde geschiedde in de Eerste Kamer in de vergadering van 24 Mei 1907.

Door de Koningin bekrachtigd onder dagteekening van 27 Mei 1907, werd de wet in het *Staatsblad* n°. 128 van dat jaar opgenomen (bijlage E).

Bij Koninklijke boodschap van 9 April 1908 werd bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal een wetsontwerp ingediend tot wijziging en aanvulling van de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs (subsidieering van bijzondere hogere burgerscholen). Betreffende dit wetsontwerp werd onder dagteekening van 30 Juni 1908 door de Tweede Kamer der Staten-Generaal een Voorloopig Verslag uitgebracht.

I.

MIDDELBAAR ONDERWIJS VOOR ALGEMEENE ONTWIKKELING.

VAN DE HOOGERE BURGERSCHOLEN.

§ 2. HOOGERE BURGERSCHOLEN.

A. GETAL EN SOORT DER SCHOLEN.

Het aantal hogere burgerscholen veranderde in 1907 niet. Het bedroeg op 31 December 1907 74, nl. 23 Rijks- en 46 gemeentelijke hogere burgerscholen en 5 bijzondere hogere burgerscholen. Bij de genoemde 46 gem. hogere burgerscholen zijn begrepen 6 scholen waaraan tevens zijn verbonden klasse(n) voor handelsonderwijs, nl. die te Arnhem (2de 3-jar. cursus), Rotterdam (v. Alkemadeplein), Amsterdam (3de en 4de 3-jar. cursus), Utrecht (gem. hogere burgerschool met 3-jar. cursus) en Groningen (3-jar. cursus, welke scholen met ingang van 1 Augustus 1907 onder toezicht zijn geplaatst van

den inspecteur van het middelbaar onderwijs, die meer in het bijzonder is belast met het toezicht op de handelsscholen enz. Zij zijn in dit verslag nog op de gewone wijze vermeld.

De volgende tabel vermeldt de gemeenten waar de scholen zijn gevestigd, haren aard, het jaar van oprichting, den duur van den cursus, benevens het bedrag van het schoolgeld voor het volledig onderwijs en dat voor enkele lessen.

De Nederlandsche school voor nijverheid en handel te Enschedé wordt nog afzonderlijk vermeld in § 4.

Provinciën.	Gemeenten.	Soort der school.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor	
					volledig onderwijs.	enkele lessen.
Noordbrabant.	's Hertogenbosch	Rijks- hogere burgerschool	1867	5 jaar	f 30	p. jaar f 7 en f 14 per vak (tot maximum van f 30)
	Tilburg	Idem	1866	5 "	30	7 en f 14 per vak
	Breda	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1867	5 "	60	3 per wekelijksch lesuur 'sjaars
	Bergen op Zoom	Rijks- hogere burgerschool	1882	5 "	40	7 en f 14 per vak
Gelderland.	Helmond	Idem	1867	3 "	30	7 " 14 " "
	Arnhem	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1866	5 "	60	6 tot f 60 per jaar
	Idem	Gesubs. gem. hogere burgerschool met handelsklasse	1902	3 "	30 en f 40 (h)	3 (f 4) tot f 30 (f 40) per jaar
	Nijmegen	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1865	5 "	60	5 tot een max. van f 60
	Idem	Bijzondere hogere burgerschool met handelsklasse	1900	5 "	80	—
	Apeldoorn	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1877	5 "	60	5 per lesuur 's weeks
	Zutphen	Idem	1864	5 "	50 en f 60	50 en f 60 per jaar
	Tiel	Idem	1870	5 "	50	5 tot 12 " "
	Wageningen	Rijks- hogere burgerschool	—	5 "	40	7 en f 14 per vak
	Winterswijk	Idem	1870	3 "	30	7 " 14 " "
	Zaltbommel (1)	Gem. hogere burgerschool	1867	5 "	48 en 60	6 " 12 " " tot max. van f 48, resp. f 60 per jaar
Zuidholland.	's Gravenhage	Idem	1865	5 "	100	10 tot f 48 per jaar
	Idem	Idem	1901	5 "	100	10 " 48 " "
	Idem	Idem	1906	5 "	100	10 " 48 " "
	Idem	Gem. hogere burgerschool met afd. voor handel en administratie	1883	3 "	60	10 " 48 " "
	Rotterdam	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1865	5 "	50 en 75	—
	Idem	Gem. hogere burgerschool, met daaraan verbonden 2-jarigen handels-cursus (handelsschool)	1875	3 "	50 " 75 (Forensen f 100 en f 150)	Cursus Spaansch of Russisch f 5
	Idem	Gem. hogere burgerschool	1902	3 "	f 30 en f 50 60 " 100	—
	Idem	Bijz. school voor middelb. onderwijs op Christ. grondslag	1901	5 "	100	—
	Leiden	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1864	5 "	60	10 tot f 25 per jaar
	Dordrecht	Idem	1865	5 "	54 en 72	10 " 15 " vak
	Delft	Idem	1864	5 "	70	10 " 70 " jaar
	Schiedam	Idem	1869	5 "	60	6 " 15 " vak
	Gouda	Rijks- hogere burgerschool	1865	5 "	30	7 " 14 " "
	Gorinchem	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1871	5 "	60	30 " 60 " jaar
	Brielle	Idem	1879	3 "	30	10 voor het 1ste en 5 v. h. volgende vak
	Katwijk a/d Rijn	Afdeeling middelb. onderwijs van het Willebrordus-college	1905	3 "	100	—
	Voorschoten	Bijz. hogere burgerschool	—	5 "	—	—
Noordholland.	Amsterdam	Gem. hogere burgerschool	1865	5 "	60 tot f 200	6 per lesuur 's weeks
	Idem	Idem	1898	5 "	60 " 200 Evenredig schoolg. (Forensen f 200)	6 " " "

(1) Deze school was bij hare opening in 1867 *Rijks-* hogere burgerschool, werd met 1 September 1901 *gemeentelijke* hogere burgerschool.

Provinciën.	Gemeenten.	Soort der school.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor	
					volledig onderwijs.	enkele lessen.
Noordholland (Vervolg)	Amsterdam	Gem. hogere burgerschool	1901	5 jaar	f 60 tot f 200 Evenredig schoolg. Forensen f 200	f 6 per lesuur 's weeks
	Idem	Idem	1876	3 "	f 30 tot f 180 p.j. Evenredig schoolg.	—
	Idem	Idem	1881	3 "	f 30 tot f 180 p.j.	—
	Idem	Idem met handelsschool	1882	3 " 3 + 2 j.	f 100 tot f 250 p.j. Evenredig schoolg.	f 20 tot f 200 per jaar
	Idem	Gem. hogere burgerschool	1892	3 jaar	f 30 tot f 180 p. j. Evenredig schoolg.	—
	Haarlem	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1864	5 "	f 60 p. jaar	10 tot f 25 per vak
	Zaandam	Idem	1866	5 "	40 tot f 150 "	20 " "
	Alkmaar	Rijks- hogere burgerschool	1867	5 "	30 "	7 " 14 " "
	Hoorn	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1868	5 "	40 " 50 "	5 " 20 " " tot een max. van f 50
	Enkhuizen	Idem	1870	3 "	20 " 30 "	15 per vak
	den Helder	Rijks- hogere burgerschool	1898	5 "	30 "	7 " 14 " "
	Hilversum	Gem. hogere burgerschool	1903	5 "	100 " 300 " Evenredig schoolg.	4 " 12 " lesuur
	Middelburg	Rijks- hogere burgerschool	1865	5 "	f 40 p. jaar	7 " 14 " vak
	Zierikzee (1)	Idem	1869	5 "	40 "	7 " 14 " "
Zeeland	Goes (2)	Idem	1865	5 "	40 "	7 " 14 " "
	Utrecht	Idem	1866	5 "	60 "	10 " 20 " "
Utrecht	Idem	Gem. hogere burgerschool	1902	5 "	100 en 160 "	10 per wekel. lesuur
	Idem	Idem, met daaraan verbonden handelsschool met 2-jarigen cursus	1880	3 "	40 en f 80, f 50 en 100 (h) p. jaar	—
Friesland	Amersfoort	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1871	5 "	60 "	6 tot f 15 per vak
	Leeuwarden	Rijks- hogere burgerschool	1867	5 "	50 "	7,50 " 15 " " tot een max. van f 50
	Harlingen	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1865	3 "	40 "	f 6 tot f 12 per vak
	Sneek	Idem	1864	5 "	35 en f 50 "	Teekenen alleen f 10, f 12 1 vak, f 16 2 vakken, f 20 3 vakken. f 24 4 vakken.
Overijssel	Heerenveen	Rijks- hogere burgerschool	1870	3 "	30 "	f 7 tot f 14 per vak
	Zwolle	Idem	1867	5 "	50 "	7,50 " 15 " "
	Deventer	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1864	5 "	60 " 70 "	f 4 p. j. voor elk lesuur 's weeks tot een max. van f 70
	Kampen	Gem. hogere burgerschool	1868	5 "	40 "	f 10 per vak
Groningen	Almelo	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1874	4 "	50 "	3 en f 4 " "
	Enschede	Idem	—	5 "	progressief	—
	Groningen	Rijks- hogere burgerschool	1864	5 "	50 p. jaar	7,50 of f 15 tot een maximum van f 50
	Idem	Gem. hogere burgerschool met handelsschool	1882	3 "	35 en f 50 "	—

(1) Deze school was bij hare opening in 1869 *gemeentelijke* hogere burgerschool, werd met 1 September 1907 door het Rijk overgenomen.

(2) Deze school was bij hare opening in 1865 *gemeentelijke* hogere burgerschool, werd met 1 September 1901 door het Rijk overgenomen.

Provinciën.	Gemeenten.	Soort der school.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor	
					volledig onderwijs.	enkele lessen.
Groningen (Vervolg)	Veendam	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1866	5 jaar	In de 1ste en 2e kl. f 30, in de 3de en 4de kl. f 40 en in de 5de kl. f 50	Als voor volledig onderwijs
	Winschoten	Idem	1879	3 „	f 50 p. jaar	f 12,50 per vak tot een maximum van f 50
	Sappemeer	Rijks- hogere burgerschool	1868	3 „	30 „	7,50 tot f 14 per vak
	Warffum	Idem	1868	3 „	30 „	7 „ 14 „
Drenthe	Assen	Idem	1868	5 „	30 „	7 „ 14 „ meer vakken f 30
	Meppel	Idem	1881	3 „	30 „	7 tot f 14 per vak
Limburg	Maastricht	Gesubs. gem. hogere burgerschool	1864	5 „	40 en f 60 „	5 „ 10 „
	Roermond	Rijks- hogere burgerschool	1864	5 „	30 „	5 „ 10 „
	Venlo (1)	Idem	1866	3 „	30 „	7 „ 14 „
	Rolduc	R.-K. hogere burgerschool	1872	5 „	—	—

(1) Deze school was bij hare opening in 1866 *gemeentelijke* hogere burgerschool, werd met 1 September 1880 door het Rijk overgenomen.

Omtrent het schoolgeld valt het volgende op te merken:

Waar in de desbetreffende kolom twee getallen voorkomen, geldt in den regel het eerste bedrag voor de lagere, het tweede voor de hogere klasse.

Te Amsterdam en Hilversum wordt evenredig schoolgeld geheven, waarvan het maximum en het minimum zijn opgegeven.

Vrijstelling van de betaling van schoolgeld werd in 1907 verleend aan:

12 leerlingen te 's Hertogenbosch, 8 te Tilburg, 1 te Breda, 21 te Bergen op Zoom, 20 te Helmond, 6 te Arnhem (5-jarige cursus), 14 te Arnhem (H. B. S. met handelsklasse), 4 te Nijmegen, 2 te Apeldoorn, 15 te Zutphen, 4 te Tiel, 5 te Wageningen, 23 te Winterswijk, 8 te Zaltbommel, 14 te 's Gravenhage (1ste 5-jarige cursus), 15 te 's Gravenhage (2de 5-jarige cursus), 9 te 's Gravenhage (3de 5-jarige cursus), 10 te 's Gravenhage (3-jarige cursus), 5 te Delft, 13 te Schiedam, 7 te Gouda, 2 te Gorinchem, 2 te Brielle, 10 te Amsterdam (1ste 5-jarige cursus), 4 te Amsterdam (2de

5-jarige cursus), 8 te Amsterdam (3de 5-jarige cursus), 15 te Amsterdam (1ste 3-jarige cursus), 23 te Amsterdam (2de 3-jarige cursus), 6 te Amsterdam (3de 3-jarige cursus), 32 te Amsterdam (4de 3-jarige cursus), 1 te Zaandam, 11 te Alkmaar, 1 te Hoorn, 4 te Enkhuizen, 17 te den Helder, 5 te Hilversum, 20 te Middelburg, 1 te Zierikzee, 12 te Goes, 4 te Utrecht (R. H. B. S.), 12 te Utrecht (gem. H. B. S.); 21 te Utrecht (H. B. S. handelsklasse), 24 te Leeuwarden, 2 te Harlingen, 2 te Sneek, 12 te Heerenveen, 26 te Zwolle, 4 te Deventer, 2 te Almelo, 14 te Groningen (5-jarige cursus), 25 te Groningen (H. B. S. handelsklasse), 5 te Veendam, 1 te Winschoten, 26 te Sappemeer, 9 te Warffum, 15 te Assen, 5 te Meppel, 15 te Maastricht, 23 te Roermond, 26 te Venlo.

Bovendien was te Gorinchem 1 leerling en waren te Maastricht 2 leerlingen voor de helft van de betaling van schoolgeld vrijgesteld.

Waar in de kolom het schoolgeld voor enkele lessen betreffende, het teeken — voorkomt, beduidt dit, dat leerlingen voor enkele lessen niet worden toegelaten.

B. GETAL DER LEERLINGEN. (1)

De volgende tabel geeft een overzicht van het getal mannelijke leerlingen in elke klasse, het totaal dezer leerlingen, het getal leerlingen voor enkele lessen en het totaal van alle

leerlingen op 31 December 1907. Waar op deze tabel het teeken — voorkomt, beteekent dit, dat de in het hoofd genoemde klasse niet bestaat, krachtens de organisatie der school.

S C H O L E N.		Getal der mannelijke leerlingen voor volledig onderwijs in de						Getal leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
PROVINCIE.	GEMEENTEN.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	TOTAAL.		
Noordbrabant.	's Hertogenbosch.	40	41	33	13	14	141	6	147
	Tilburg	26	23	13	11	4	77	3	80
	Breda.	46	45	41	26	22	180	3	183
	Bergen op Zoom.	40	34	29	23	11	137	3	140
	Helmond	(2) 49	20	12	—	—	81	1	82

(1) Het voornemen bestaat, in het verslag over 1908—1909 te verstrekken eene opgave van het aantal leerlingen der hogere burgerscholen met 5-jarige cursus, die tusschentijds die inrichtingen verlieten en van de redenen die hiertoe noopten — zooals dit door de Commissie uit de Tweede Kamer tot het uitbrengen van rapport naar aanleiding van het onderwijsverslag over 1904—1905 werd gewenscht. Het was niet wel mogelijk, bedoelde opgave reeds in dit verslag op te nemen, omdat bij het verzamelen van de bouwstoffen daarvoor de wenschen van bedoelde Commissie nog niet bekend waren.

(2) Hiervan 11 in de voorbereidende klasse.

S C H O L E N.		Getal der mannelijke leerlingen voor volledig onderwijs in de						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
PROVINCIE.	GEMEENTEN.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	TOTAAL.		
Gelderland	Arnhem (5-jarige cursus) . .	50	42	37	35	21	185	2	187
	Id. (3-jarige „) . .	41	32	26	(1) 13	—	112	—	112
	Nijmegen	43	30	35	20	23	151	1	152
	Id. (bijzondere)	63	59	47	18	19	206	—	206
	Apeldoorn	25	27	17	9	10	88	1	89
	Zutphen	34	36	33	34	21	158	—	158
	Tiel	21	15	13	8	7	64	3	67
	Wageningen	23	22	18	15	15	93	4	97
	Winterswijk	24	14	18	—	—	56	9	65
	Zaltbommel	19	15	13	7	11	65	1	66
Zuidholland	's Gravenhage (1ste 5-jar. curs.)	50	43	46	57	40	236	4	240
	Id. (2de 5-jar. „)	51	29	43	56	53	232	—	232
	Id. (3de 5-jar. „)	78	41	31	10	—	160	—	160
	Id. (3-jarige „)	106	70	64	—	—	240	—	240
	Rotterdam (5-jarige cursus . .	62	53	44	49	55	263	—	263
	Id. (1ste 3-jar. cursus handelsschool . .	53	46	34	(1) 20	(1) 18	171	—	171
	Id. (2de 3-jarige curs.)	127	98	67	—	—	292	—	292
	Id. (Christelijke) . .	16	18	16	7	7	64	4	68
	Leiden	43	45	38	25	36	187	1	188
	Dordrecht	37	43	43	30	18	171	—	171
	Delft	33	27	19	14	11	104	3	107
	Schiedam	37	29	27	26	20	139	—	139
	Gouda	27	28	25	19	26	125	3	128
	Gorinchem	21	14	11	8	8	62	—	62
	Brielle	10	15	9	—	—	34	1	35
	Katwijk a/d Rijn (Willebr. coll.)	11	10	5	—	—	26	2	28
	Voorschoten (Bijz. H. B. S.). .	—	8	16	18	23	65	3	68
Noordholland	Amsterdam (1ste 5-jarige curs.)	39	53	42	28	29	191	—	191
	Id. (2de 5-jarige „	37	40	43	47	28	195	—	195
	Id. (3de 5-jarige „	54	48	42	29	16	189	1	190
	Id. (1ste 3-jarige „	127	108	65	—	—	300	—	300
	Id. (2de 3-jarige „	120	97	67	—	—	284	—	284
	Id. (3de 3-jarige „	70	60	58	(1) 109	(1) 98	395	—	395
	Id. (4de 3-jarige „	105	80	51	—	—	236	—	236
	Haarlem	91	63	69	41	28	292	2	294
	Zaandam	18	22	25	11	12	88	1	89
	Alkmaar	38	30	23	19	18	128	3	131
	Hoorn	24	24	13	11	12	84	3	87
	Enkhuizen	13	9	12	—	—	34	2	36
	den Helder	33	20	21	11	4	89	3	92
	Hilversum	30	19	23	6	13	91	2	93

(1) Leerlingen der handelsklasse.

S C H O L E N.		Getal der mannelijke leerlingen voor volledig onderwijs in de						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
PROVINCIE.	GEMEENTEN.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	TOTAAL.		
Zeeland	Middelburg.	44	43	25	23	16	151	4	155
	Zierikzee.	16	14	11	7	7	55	6	61
	Goes	34	29	17	17	6	103	2	105
Utrecht	Utrecht (R. H. B. S. 5-jar. curs.)	33	41	35	36	34	179	—	179
	Id. (G. H. B. S. 5-jar. „)	25	30	36	26	19	136	—	136
	Id. (G. H. B. S. 3-jar. „)	91	88	61	(1) 8	(1) 12	260	1	261
	Amersfoort.	60	56	28	44	25	213	3	216
Friesland	Leeuwarden	49	54	41	28	20	192	5	197
	Harlingen	19	17	12	—	—	48	1	49
	Sneek.	34	14	13	14	7	82	—	82
	Heerenveen.	26	25	12	—	—	63	1	64
Overijssel	Zwolle	36	32	31	20	22	141	2	143
	Deventer	30	25	21	18	15	109	2	111
	Kampen	19	19	12	14	7	71	1	72
	Almelo	24	25	22	16	6	93	2	95
	Enschede	29	26	25	6	4	90	1	91
Groningen	Groningen (5-jar. cursus) . .	61	42	41	34	27	205	—	205
	Id. (3-jar. „) . .	59	22	18	(1) 10	(1) 13	122	—	122
	Veendam	28	16	12	9	11	76	—	76
	Winschoten	21	19	8	—	—	48	—	48
	Sappemeer	33	31	19	—	—	83	—	83
	Warffum.	17	5	7	—	—	29	1	30
Drenthe	Assen.	31	14	13	8	10	76	4	80
	Meppel	27	25	16	—	—	68	1	69
Limburg	Maastricht	42	32	32	23	16	145	1	146
	Roermond	29	28	27	15	11	110	5	115
	Venlo (3)	49	22	18	—	—	89	—	89
	Rolduc (bijzondere).	40	39	35	31	12	157	—	157
Totaal. . . .		3 111	2 578	2 125	1 290	1 051	10 155	118	10 273

(1) Hiervan 21 in de voorbereidende klasse.

De leerlingen der handelsklassen verbonden aan de hogere burgerschool te Arnhem (3-jarigen cursus), te Rotterdam (1ste 3-jarigen cursus), te Utrecht (3-jarigen cursus) en de leerlingen van de handelsscholen verbonden aan de hogere burgerschool te Amsterdam (3de 3-jarigen cursus) en te Groningen (3-jarigen cursus) zijn opgenomen in de kolommen voor de 4de en 5de klasse.

Het aantal mannelijke leerlingen bedroeg op 31 December 1907 voor volledig onderwijs 10 155 of 433 meer dan in 1906; het aantal leerlingen voor enkele lessen ten getale van 118 verminderde met 5, zoodat alle scholen te zamen op 31 December 1907, 10 273 mannelijke leerlingen telden, zijnde 428 meer dan op 31 December 1906.

De voorbereidende klassen telden:

te Helmond 11 en te Venlo 21 leerlingen; ze zijn onder die der eerste klassen opgenomen.

Aan de volgende scholen waren de daarbij vermelde klassen in parallel-afdeelingen gesplitst:

's Hertogenbosch, de 1ste klasse in 3, de 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;

Tilburg, de 1ste klasse in 2 afdeelingen;

Breda, de 5 klassen elk in 2 afdeelingen;

Bergen op Zoom, de 1ste, 2de, 3de en 4de klasse in 2 afdeelingen;

Helmond, de 1ste en 2de klasse in 2 afdeelingen;

Arnhem (5-jarige cursus), de 1ste en 2de klasse in 3, de 3de, 4de en 5de klasse in 2 afdeelingen;
 Arnhem (3-jarige cursus), de 3 klassen in 2 afdeelingen;
 Nijmegen (gemeentelijke H. B. S.), de 1ste klasse in 3, de 2de, 3de, 4de en 5de klasse in 2 afdeelingen;
 Nijmegen (bijzondere), de 1ste, 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;
 Apeldoorn, de 1ste en 2de klasse in 2 afdeelingen;
 Zutphen, de 5 klassen elk in 2 afdeelingen;
 Wageningen, de 1ste en 2de klasse in 2 afdeelingen;
 Winterswijk, de 1ste en de 3de klasse in 2 afdeelingen;
 's Gravenhage (1ste 5-jarige cursus), de 1ste, 3de en 5de klasse in 3, de 2de klasse in 2 en de 4de klasse in 4 afdeelingen;
 's Gravenhage (2de 5-jarige cursus), de 1ste en 3de klasse in 3, de 2de klasse in 2 en de 4de en 5de klasse in 4 afdeelingen;
 's Gravenhage (3de 5-jarige cursus), de 1ste klasse in 4, de 2de klasse in 3 en de 3de klasse in 2 afdeelingen;
 's Gravenhage (3-jarige cursus), de 1ste klasse in 6 en de 2de en 3de klasse in 4 afdeelingen;
 Rotterdam (5-jarige cursus), de 1ste en 5de klasse in 4, de 2de, 3de en 4de klasse in 3 afdeelingen;
 Rotterdam (1ste 3-jarige cursus), de 1ste klasse in 6 en de 2de en 3de klasse in 5 afdeelingen;
 Rotterdam (2de 3-jarige cursus met handelssklassen), de 1ste in 3, de 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;
 Leiden, de 5 klassen elk in 2 afdeelingen;
 Dordrecht, de 1ste, 2de, 3de en 4de klasse in 2 afdeelingen;
 Delft, de 1ste, 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;
 Schiedam, de 5 klassen elk in 2 afdeelingen;
 Gouda, de 5 klassen elk in 2 afdeelingen;
 Amsterdam (1ste 5-jarige cursus), de 1ste, 3de, 4de en 5de klasse in 2 en de 2de klasse in 3 afdeelingen;
 Amsterdam (2de 5-jarige cursus), de 1ste, 2de, 3de en 5de klasse in 2 en de 4de klasse in 3 afdeelingen;
 Amsterdam (3de 5-jarige cursus), de 1ste en 2de klasse in 3, de 3de, 4de en 5de klasse in 2 afdeelingen;
 Amsterdam (1ste 3-jarige cursus), de 1ste klasse in 5, de 2de klasse in 4 en de 3de klasse in 3 afdeelingen;
 Amsterdam (2de 3-jarige cursus), de 1ste klasse in 5, de 2de klasse in 4 en de 3de klasse in 3 afdeelingen;
 Amsterdam (3de 3-jarige cursus handelsschool), de 1ste, 2de en 3de klasse in 3, de handelssklassen elk in 5 afdeelingen;
 Amsterdam (4de 3-jarige cursus), de 1ste en 2de klasse in 5, de 3de klasse in 3 afdeelingen;
 Haarlem (5-jarige cursus), de 1ste en 3de klasse in 5, de 2de klasse in 4, de 4de klasse in 3 en de 5de klasse in 2 afdeelingen;

Alkmaar, de 1ste, 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;
 den Helder, de 1ste en 2de klasse in 2 afdeelingen, de 3de klasse, alleen voor rechtlijnig teekenen, in 2 afdeelingen;
 Hilversum, de 1ste en 3de klasse in 2 afdeelingen;
 Zaandam, de 1ste, 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;
 Middelburg, de 1ste, 2de, 3de en 4de klasse in 2 afdeelingen;
 Goes, de 1ste, 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;
 Utrecht (Rijks- H. B. S.), de 5 klassen elk in 2 afdeelingen;
 Utrecht (gemeentelijke H. B. S. met 5-jarigen cursus), de 5 klassen elk in 2 afdeelingen;
 Utrecht (gemeentelijke H. B. S. met 3-jarigen cursus met handelsschool), de 1ste klasse in 5, de 2de klasse in 4 en de 3de klasse in 3 afdeelingen;
 Leeuwarden, de 1ste, 2de en 3de klasse in 3, de 4de en 5de klasse in 2 afdeelingen;
 Heerenveen, de 1ste en 2de klasse in 2 afdeelingen;
 Sneek, de 1ste klasse in 2 afdeelingen;
 Zwolle, de 1ste, 2de, 3de en 5de klasse in 2 afdeelingen;
 Deventer, de 1ste klasse in 2 afdeelingen;
 Almelo, de 1ste, 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;
 Enschedé, de 1ste, 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;
 Groningen (5-jarige cursus), de 1ste, 2de en 3de klasse in 3, de 4de en 5de klasse in 2 afdeelingen;
 Groningen (3-jarige cursus met handelsschool), de 1ste klasse in 3, de 2de klasse in 2 afdeelingen;
 Veendam, de 1ste klasse in 2, de 3de klasse alleen voor rechtlijnig teekenen in 2 afdeelingen;
 Winschoten, de 1ste klasse in 2 afdeelingen;
 Sappemeer, de 3 klassen elk in 2 afdeelingen;
 Assen, de 1ste klasse in 2 afdeelingen;
 Meppel, de 1ste en 2de klasse in 2 afdeelingen;
 Maastricht, de 1ste, 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;
 Roermond, de 1ste, 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;
 Venlo, de 1ste klasse in 2 afdeelingen.

Uit het vorenstaande blijkt, dat aan 59 scholen te zamen 198 klassen waren, gesplitst in 494 afdeelingen; onder deze waren 59 eerste klassen, verdeeld in 156, 51 tweede in 126, 46 derde in 110, 22 vierde in 54 en 20 vijfde in 48 afdeelingen.

Het aantal vrouwelijke leerlingen, zoowel voor volledig onderwijs als voor enkele lessen op 31 December 1907 aanwezig op de hogere burgerscholen voor jongens, wordt aangegeven in de volgende tabel.

S C H O L E N.		Getal der vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs in de						Voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal		
Noordbrabant	's Hertogenbosch	12	3	7	3	—	25	6	31
	Tilburg	4	2	2	1	—	9	3	12
	Breda	10	11	6	2	2	31	—	31
	Bergen op Zoom	4	7	6	3	—	20	2	22
	Helmond	2	8	13	3	—	26	5	31
Gelderland	Arnhem (5-jarige cursus) . .	10	7	10	4	9	40	4	44
	Idem (3-jarige met handelsklasse). . .	10	6	3	(1) 3	—	22	2	24
	Nijmegen	16	19	16	9	3	63	—	63
	Idem (bijzondere). . . .	—	—	—	—	—	—	—	—

(1) Leerlingen der handelsklasse.

S C H O L E N		Getal der vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs in de						Voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
PROVINCIE.	GEMEENTEN.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Gelderland (<i>Vervolg</i>)	Apeldoorn	12	7	9	4	2	34	1	35
	Zutphen	10	4	7	3	6	30	—	30
	Tiel	3	5	1	1	—	10	2	12
	Wageningen	8	4	2	1	—	15	3	18
	Winterswijk	5	1	1	—	—	7	1	8
	Zaltbommel	4	2	5	3	2	16	—	16
Zuidholland	's Gravenhage (1ste 5-jar. curs.)	9	2	9	7	11	38	—	38
	Idem (2de 5-jar. „)	18	10	16	22	22	88	—	88
	Idem (3de 5-jar. „)	17	24	14	3	—	58	1	59
	Idem (3-jarige „)	27	17	15	—	—	59	—	59
	Rotterdam (5-jarige cursus) .	8	10	10	10	12	50	—	50
	Idem (1ste 3-jar. curs. met handelsklasse . . .	2	2	—	(1) 1	(1) 1	6	—	6
	Idem (2de 3-jar. cursus .	22	20	14	—	—	56	—	56
	Idem (Christelijke). . .	2	—	—	1	—	3	3	6
	Leiden	5	5	10	5	4	29	—	29
	Dordrecht	5	2	3	4	1	15	1	16
	Delft	6	2	9	2	2	21	1	22
	Schiedam	11	9	6	5	7	38	—	38
	Gouda	10	6	6	6	5	33	6	39
	Gorinchem	2	3	4	1	3	13	1	14
	Brielle	—	2	1	—	—	3	4	7
	Katwijk a/d Rijn (Willebrordus- college)	—	—	—	—	—	—	—	—
	Voorschoten	—	—	—	—	—	—	—	—
Noordholland	Amsterdam (1ste 5-jar. cursus)	16	21	11	6	5	59	1	60
	Idem (2de 5-jar. „)	21	15	12	13	3	64	—	64
	Idem (3de 5-jar. „)	14	21	12	9	10	66	—	66
	Idem (1ste 3-jar. „)	11	—	—	—	—	11	—	11
	Idem (2de 3-jar. „)	21	—	—	—	—	21	—	21
	Idem (3de 3-jar. „)	10	13	6	(1) 10	(1) 10	49	—	49
	Idem (4de 3-jar. „)	36	48	29	—	—	113	—	113
	Haarlem (5-jarige cursus) .	25	22	26	11	9	93	3	96
	Zaandam	9	13	11	2	2	37	5	42
	Alkmaar	9	7	5	6	2	29	5	34
	Hoorn	6	4	7	3	1	21	2	23
	Enkhuizen	2	4	2	—	—	8	1	9
	den Helder	10	8	7	2	2	29	1	30
	Hilversum	6	5	7	3	2	23	6	29
Zeeland	Middelburg	6	4	8	5	1	24	2	26
	Zierikzee	4	5	9	4	2	24	3	27
	Goes	7	4	10	1	1	23	3	26

(1) Leerlingen der handelsklasse.

S C H O L E N.		Getal der vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs in de						Voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Utrecht	Utrecht (Rijks 5-jar. cursus)	8	3	4	6	2	23	—	23
	Idem (Gem. 5-jar. „).	7	8	3	11	4	33	—	33
	Idem (3-jarige cursus met handelsklasse) . .	9	7	5	(1) 3	(1) 1	25	—	25
	Amersfoort	8	12	8	5	8	41	3	44
Friesland	Leeuwarden	12	6	8	8	8	42	5	47
	Harlingen	7	5	2	—	—	14	—	14
	Sneek	2	7	7	1	1	18	2	20
	Heerenveen	8	8	3	—	—	19	4	23
Overijssel	Zwolle	8	5	4	3	4	24	1	25
	Deventer	—	—	—	—	—	—	—	—
	Kampen	1	2	4	3	1	11	—	11
	Almelo	12	5	6	2	6	31	6	37
	Enschede	9	3	10	—	3	25	—	25
Groningen	Groningen (5-jarige cursus) .	7	15	13	4	9	48	1	49
	Idem (3-jarige „) .	3	4	—	(1) 5	(1) 1	13	—	13
	Veendam	9	9	5	5	—	29	2	31
	Winchoten	15	12	3	—	—	30	—	30
	Sappemeer	9	4	9	—	—	22	4	26
	Warffum	—	3	2	—	—	5	4	9
Drenthe	Assen	3	4	3	1	1	12	1	13
	Meppel	6	2	5	—	—	13	2	15
Limburg	Maastricht.	6	2	4	2	—	14	—	14
	Roermond.	6	6	1	2	—	15	3	18
	Venlo	3	4	3	3	—	13	—	13
	Rolduc (bijzondere)	—	2	—	—	—	—	—	—
		625	530	479	246	192	2 072	116	2 188

(1) Leerlingen der handelsklasse.

Aan alle scholen te zamen waren op 31 December 1907 derhalve 2072 vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs en 116 voor enkele lessen. Een jaar te voren waren die getallen 1906 en 96; het aantal meisjes voor volledig onderwijs nam dus toe met 166 en dat voor enkele lessen met 20, zoodat het geheele aantal vrouwelijke leerlingen op 31 Decem-

ber 1907 186 meer bedroeg dan op dienzelfden datum in 1906.

De volgende tabel geeft een vergelijkend overzicht van het aantal mannelijke en vrouwelijke leerlingen aan het einde der jaren 1905 en 1906 en wel voor het volledig onderwijs, voor enkele lessen en voor beide te zamen.

S C H O L E N.		Mannelijke en vrouwelijke leerlingen								Totaal.			
P R O V I N C I E N.	G E M E E N T E N.	voor volledig onderwijs.				voor enkele lessen.				Op 31 Dec. 1906.	Op 31 Dec. 1907.	Meer in 1907.	Minder in 1907.
		Op 31 Dec. 1906.	Op 31 Dec. 1907.	Meer in 1907.	Minder in 1907.	Op 31 Dec. 1906.	Op 31 Dec. 1907.	Meer in 1907.	Minder in 1907.				
Noordbrabant.	's Hertogenbosch	164	166	2	—	9	12	3	—	173	178	5	—
	Tilburg.	79	86	7	—	10	6	—	4	89	92	3	—
	Breda	210	211	1	—	7	3	—	4	217	214	—	3
	Bergen op Zoom	150	157	7	—	5	5	—	—	155	162	7	—
	Helmond	99	107	8	—	4	6	2	—	103	113	10	—
Gelderland . .	Arnhem (5-jarige cursus) . .	222	225	3	—	1	6	5	—	223	231	8	—
	Idem (3-jarige cursus) . .	113	134	21	—	—	2	2	—	113	136	23	—
	Nijmegen	212	214	2	—	2	1	—	1	214	215	1	—
	Idem (bijzondere) . . .	219	206	—	13	—	—	—	—	219	206	—	13
	Apeldoorn.	96	122	26	—	3	2	—	1	99	124	25	—
	Zutphen	184	188	4	—	1	—	—	1	185	188	3	—
	Tiel	78	74	—	4	5	5	—	—	83	79	—	4
	Wageningen.	91	108	17	—	5	7	2	—	96	115	19	—
	Winterswijk	64	63	—	1	6	10	4	—	70	73	3	—
	Zaltbommel	68	81	13	—	2	1	—	1	70	82	12	—
Zuidholland. .	's Gravenhage (1ste 5-jar. curs.)	301	274	—	27	1	4	3	—	302	278	—	24
	Idem (2de 5-jar. curs.)	308	320	12	—	—	—	—	—	308	320	12	—
	Idem (3de 5-jar. curs.)	120	218	98	—	—	1	1	—	120	219	99	—
	Idem (3-jarige cursus)	280	299	19	—	—	—	—	—	280	299	19	—
	Rotterdam (5-jarige cursus) .	287	313	26	—	—	—	—	—	287	313	26	—
	Idem (1ste 3-jar. curs.)	338	348	10	—	—	—	—	—	338	348	10	—
	Idem (2de 3-jar. curs. met handelsklasse)	176	177	1	—	—	—	—	—	176	177	1	—
	Idem (Christelijke) . . .	57	67	10	—	3	7	4	—	60	74	14	—
	Leiden	215	216	1	—	3	1	—	2	218	217	—	1
	Dordrecht.	180	186	6	—	4	1	—	3	184	187	3	—
	Delft	108	125	17	—	7	4	—	3	115	129	14	—
	Schiedam	163	177	14	—	1	—	—	1	164	177	13	—
	Gouda	150	158	8	—	6	9	3	—	156	167	11	—
	Gorinchem	71	75	4	—	1	1	—	—	72	76	4	—
	Brielle	46	37	—	9	9	5	—	4	55	42	—	13
	Katwijk a/d Rijn (Willebr.-coll.)	15	26	11	—	—	2	2	—	15	28	13	—
	Voorschoten	56	65	9	—	4	3	—	1	60	68	8	—
Noordholland .	Amsterdam (1ste 5-jarige curs.)	257	250	—	7	—	1	1	—	257	251	—	6
	Idem (2de „ „)	262	259	—	3	1	—	—	1	263	259	—	4
	Idem (3de „ „)	227	255	28	—	—	1	1	—	227	256	29	—
	Idem (1ste 3-jarige curs.)	315	311	—	4	—	—	—	—	315	311	—	4
	Idem (2de „ „)	269	305	36	—	—	—	—	—	269	305	36	—
	Idem (3de „ „ met handelsschool)	411	444	33	—	—	—	—	—	411	444	33	—
	Idem (4de 3-jarige curs.)	333	349	16	—	—	—	—	—	333	349	16	—

S C H O L E N.		Mannelijke en vrouwelijke leerlingen								Totaal.			
		voor volledig onderwijs.				voor enkele lessen.							
PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	Op 31 Dec. 1906.	Op 31 Dec. 1907.	Meer in 1907.	Minder in 1907.	Op 31 Dec. 1906.	Op 31 Dec. 1907.	Meer in 1907.	Minder in 1907.	Op 31 Dec. 1906.	Op 31 Dec. 1907.	Meer in 1907.	Minder in 1907.
Noordholland . . . (Vervolg)	Haarlem	370	385	15	—	4	5	1	—	374	390	16	—
	Zaandam	138	125	—	13	1	6	5	—	139	131	—	8
	Alkmaar	138	157	19	—	8	8	—	—	146	165	19	—
	Hoorn	98	105	7	—	2	5	3	—	100	110	10	—
	Enkhuizen	37	42	5	—	2	3	1	—	39	45	6	—
	den Helder	114	118	4	—	6	4	—	2	120	122	2	—
	Hilversum	113	114	1	—	4	8	4	—	117	122	5	—
Zeeland . . .	Middelburg	173	175	2	—	7	6	—	1	180	181	1	—
	Zierikzee	89	79	—	10	13	9	—	4	102	88	—	14
	Goes	120	126	6	—	10	5	—	5	130	131	1	—
Utrecht . . .	Utrecht (Rijks- 5-jarige curs.)	199	202	3	—	—	—	—	—	199	202	3	—
	Idem (gem. , ,)	161	169	8	—	—	—	—	—	161	169	8	—
	Idem (3-jarige cursus met handelsklasse) . .	283	285	2	—	—	1	1	—	283	286	3	—
	Amersfoort	216	254	38	—	9	6	—	3	225	260	35	—
Friesland . . .	Leeuwarden	250	234	—	16	7	10	3	—	257	244	—	13
	Harlingen	60	62	2	—	1	1	—	—	61	63	2	—
	Sneek	98	100	2	—	3	2	—	1	101	102	1	—
	Heerenveen	75	82	7	—	2	5	3	—	77	87	10	—
Overijssel . . .	Zwolle	148	165	17	—	—	3	3	—	148	168	20	—
	Deventer	108	109	1	—	1	2	1	—	109	111	2	—
	Kampen	85	82	—	3	—	1	1	—	85	83	—	2
	Almelo	115	124	9	—	5	8	3	—	120	132	12	—
	Enschede	118	115	—	3	1	—	—	—	119	116	—	3
Groningen . . .	Groningen (5-jarige cursus) .	249	253	4	—	3	1	—	2	252	254	2	—
	Idem (3-handelsschool) met	135	135	—	—	—	—	—	—	135	135	—	—
	Veendam	94	105	11	—	1	2	—	—	95	107	12	—
	Winschoten	67	78	11	—	—	—	—	—	67	78	11	—
	Sappemeer	107	105	—	2	4	4	—	—	111	109	—	2
	Warffum	30	34	4	—	4	5	1	—	34	39	5	—
	Assen	80	88	8	—	8	5	—	3	88	93	5	—
	Meppel	72	81	9	—	8	3	—	5	80	84	4	—
Limburg . . .	Maastricht	154	159	5	—	1	1	—	—	155	160	5	—
	Roermond	126	125	—	1	4	8	4	—	130	133	3	—
	Venlo	75	102	27	—	—	—	—	—	75	102	27	—
	Rolduc (bijzondere)	139	157	18	—	—	—	—	—	139	157	18	—
		11 628	12 227	715	116	219	234	68	53	11 847	12 461	728	114
				Meer 599				Meer 15				Meer 614	

Uit het vorenstaande blijkt, dat het aantal leerlingen voor volledig onderwijs vermeerderde met 599, dat voor enkele lessen vermeerderde met 15, zoodat het geheele aantal mannelijke en vrouwelijke leerlingen te zamen op 31 December 1907 614 meer was dan een jaar te voren.

De 23 Rijks- hogere burgerscholen telden te zamen 3102 leerlingen, waarvan 131 of bijna 4½ pct. voor enkele lessen; ten vorigen jare waren deze getallen in dezelfde volgorde 2869 en 116 of ruim 4 pct.

De overige scholen hadden te zamen 9359 leerlingen, waarvan 103 of ruim 1,1 pct. voor enkele lessen; op 31 December 1906 waren deze getallen achtereenvolgens 8978 en 103 of bijna 1,2 pct.

De cijfers vergelijkende, komt men tot de slotsom dat het aantal leerlingen der Rijks- hogere burgerscholen voor volledig onderwijs en dat voor enkele lessen gestegen is.

Het aantal leerlingen voor volledig onderwijs aan de overige scholen is belangrijk vermeerderd, terwijl dat voor enkele lessen onveranderd is gebleven.

Van de 234 leerlingen voor enkele lessen, waaronder 118 mannelijke en 116 vrouwelijke, waren ingeschreven voor:

	Mannelijke.	Vrouwelijke.
Wiskunde	41	10
Werktuigkunde	8	—
Natuurkunde	41	19
Scheikunde	26	23
Plant- en dierkunde	31	49
Delfstof- en aardkunde	1	5
Cosmographie	11	7
Staatsinrichting	28	29

Mannelijke. Vrouwelijke.

Staathuishoudkunde	16	21
Aardrijkskunde	44	54
Geschiedenis	42	51
Nederlandsch	61	71
Fransch	63	86
Duitsch	64	83
Engelsch	60	78
Handelswetenschappen	13	13
Boekhouden (alleen)	18	12
Schrijven	10	7
Handteekenen	49	60
Rechtlijnig teekenen	30	24
Gymnastiek	27	31

Deze leerlingen waren over de verschillende klassen verdeeld als volgt:

Mannelijke. Vrouwelijke.

1ste klasse	10	10
2de „	19	19
3de „	34	39
4de „	21	20
5de „	34	28

De volgende tabel bevat de verschillende opgaven omtrent het onderwijs in gymnastiek.

S C H O L E N.		GETAL LEERLINGEN						Al of niet exer- ceer- oefenin- gen.	Aantal geheele of halve uren per week onderwijs in de gymnastiek.
PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	voor gymnastiek		die niet aan de gym- nastiek deelnemen		voor volledig onderwijs			
		mannelijke.	vrouwelijke.	mannelijke.	vrouwelijke.	mannelijke.	vrouwelijke.		
Noordbrabant	's Hertogenbosch	140	27	7	4	141	25	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren.
	Tilburg.	73	10	6	1	77	9	Neen.	„ „ 2 „ „
	Breda	144	—	39	31	180	31	Neen.	„ „ 2 „ „ , de vrouw. leerlingen geen gymnastiek.
	Bergen op Zoom	139	18	1	4	137	20	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren, behalve de 5de klasse en de vrouwelijke leerlingen die 1 uur per week ontvangen.
	Helmond ,	78	28	3	—	81	26	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren, de beide afdeelingen voor meisjes 1 uur per week.
Gelderland	Arnhem (5-jarige cursus) . .	173	25	12	15	185	40	Neen.	De 1ste tot de 6de afd. der mannel. leerlingen en de 1ste afd. der vrouwel. leerlingen 2 geheele uren de overige afd. 1 uur per week.
	Idem (3-jarige „) . .	95	19	17	5	112	22	Neen.	Elke afdeeling 2 geheele uren.
	Nijmegen	138	53	14	10	151	63	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren; de vrouw. leerlingen 1 uur per week.
	Idem (bijzondere) . . .	206	—	—	—	206	—	—	—
	Apeldoorn.	85	32	3	2	88	34	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren.

S C H O L E N.		GETAL LEERLINGEN						Al of niet exer- ceer- oefenin- gen.	Aantal geheele of halve uren per week onderwijs in de gymnastiek.
PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	voor gymnastiek		die niet aan de gym- nastiek deelnemen		voor volledig onderwijs			
		mannelijke.	vrouwelijke.	mannelijke.	vrouwelijke.	mannelijke.	vrouwelijke		
Gelderland (Vervolg)	Zutphen	89	—	69	—	158	30	Neen.	De 1ste, 2de en 3de afdeeling 2 ge- heele uren; de vrouwelijke leer- lingen geen gymnastiek.
	Tiel	64	—	3	12	64	10	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren, de 5de klasse 1 uur, de vrouw. leerlingen geen gymnastiek.
	Wageningen	85	—	7	—	93	15	Neen.	De 1ste, 2de en 3de klasse 2 geheele uren, de 4de en 5de klasse 1 uur; de vrouw. leerlingen geen gym- nastiek.
	Winterswijk	65	7	—	1	56	7	Ja.	Elke jongensafdeeling 1 geheel uur en 6 halve uren les per week; de meisjesafdeeling 2 uren les per week.
	Zaltbommel	65	15	1	1	65	16	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren, behalve de 4de en 5de klasse, die 1 uur ontvangen.
Zuidholland	's Gravenhage (1ste 5-j. cursus)	134	20	5	—	236	38	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren. De 4de en 5de klasse geen gymnastiek.
	Idem (2de 5-j. „)	174	38	5	6	232	88	Neen.	De 1ste, 2de en 3de klasse 2 geheele uren. De mannelijke leerlingen van de 4de klasse 1 geheel uur; de vrouwelijke leerlingen van de 4de en 5de klasse geen gymnastiek.
	Idem (3de 5-j. „)	—	—	—	—	160	58	—	Geen gymnastiek wegens ontbreken van een leervertrek.
	Idem (3-jarige „)	236	56	4	3	240	59	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren.
	Rotterdam (5-jarige „)	148	—	115	50	263	50	Neen.	De 1ste klasse 2 uur, de 2de en 3de klasse 1 uur, de leerlingen der 4de en 5de klasse, alsmede de vrouw. leerlingen geen gymnastiek.
	Idem (1ste 3-j. „ met handelssch.	127	—	6	4	171	6	Neen.	De 1ste klasse 2 geheele uren; de 2de en 3de klasse 1 uur. De leer- lingen der handelsschool niet.
	Idem (2de 3-j. cursus)	266	—	26	56	292	56	Neen.	Elke afdeeling 2 geheele uren; de 3de klasse 1 uur. De vrouwelijke leerlingen geen gymnastiek.
	Idem (Christelijke) .	—	—	—	—	64	3	—	Geen gymnastiek.
	Leiden	141	—	46	29	187	29	Neen.	De 1ste, 2de en 3de klasse 2 uren, de 4de en 5de klasse 1 uur. De vrouw. leerlingen geen gymnastiek.
	Dordrecht.	153	—	18	15	171	15	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren.
	Delft	103	19	4	3	104	21	Neen.	„ „ 2 „ „
	Schiedam	127	—	12	38	139	38	Neen.	De 1ste 6 afd. 2 geheele uren, de overige afd. 1 uur. De vrouwelijke leerlingen geen gymnastiek
	Gouda	122	27	6	12	125	33	Neen.	Elke afd. van de eerste 3 kl. 2 ge- heele uren, de 4de en 5de klasse 1 uur. De vrouwelijke leerlingen 1 uur per week.
Gorinchem	58	7	4	6	62	13	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren; de 5de klasse 1 uur.	

S C H O L E N.		GETAL LEERLINGEN						Al of niet exerceeringen.	Aantal geheele of halve uren per week onderwijs in de gymnastiek.
PROVINCIEËN	GEMEENTEN.	voor gymnastiek		die niet aan de gymnastiek deelnemen		voor volledig onderwijs			
		mannelijke.	vrouwelijke.	mannelijke.	vrouwelijke.	mannelijke.	vrouwelijke.		
Zuidholland. <i>(vervolg)</i>	Brielle	31	2	4	5	34	3	Neen.	Elke afd. 6 kwartier, de vrouwelijke leerlingen 3 kwartier.
	Katwijk aan den Rijn (Willebrordus-college)	28	—	—	—	26	—	Neen.	De 1ste afd. twee keer 3 kwartier, de 2de afd. 1 keer 3 kwartier.
	Voorschoten (bijz H. B. S.)	—	—	—	—	65	—	Neen.	Geen gymnastiek.
Noordholland.	Amsterdam (1ste 5-j. cursus)	180	—	11	—	191	59	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren. De vrouw. leerlingen geen gymnastiek.
	Idem (2de 5-j. „)	188	60	7	4	195	64	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren. De vrouw. leerlingen 1 uur.
	Idem (3de 5-j. „)	183	63	6	3	189	66	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren.
	Idem (1ste 3-j. „)	300	—	5	11	300	11	Neen.	„ „ 2 „ „ , de vrouw. leerlingen geen gymnastiek.
	Idem (2de 3-j. „)	280	—	4	21	284	21	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren. De vrouw. leerlingen geen gymnastiek.
	Idem (3de 3-j. „ met handelssch.)	184	29	4	—	395	49	Neen.	De 1ste klasse 1 uur en 2 uur, openluchtspeel per week, de 2de en 3de klasse 2 uren; de leerlingen der handelsschool niet.
	Idem (4de 3-j. cursus)	226	107	10	6	236	113	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren.
	Haarlem	245	50	49	46	292	93	Neen.	De 1ste en 2de kl. 2 geheele uren, die der andere klassen 1 uur.
	Zaandam	86	38	3	4	88	37	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren, de vrouw. leerlingen 2 halve uren.
	Alkmaar	121	24	10	10	128	29	Ja.	De eerste 3 afd. 2 geheele uren, de 4de en 5de afd. 1 uur.
	Hoorn	80	10	4	11	84	21	Neen.	De eerste 3 afd. 2 geheele uren, de 4de en 5de afd. 1 uur. De vrouw. leerlingen 1 uur.
	Enkhuizen	26	3	10	6	34	8	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren.
	den Helder	83	26	9	4	89	29	Neen.	„ „ 2 „ „ . De 6de afd. 1 uur en de vrouw. leerlingen 2 halve uren.
	Hilversum.	77	21	2	2	91	23	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren. De 4de kl. en de vrouw. leerlingen 1 uur.
Zeeland.	Middelburg	151	21	4	5	151	24	Neen.	De 1ste, 2de, 3de en 4de kl. 2 x 50 minuten, de 5de kl. 1 x 50 min. De beide afd. voor meisjes van de 1ste en 2de kl. en van de 3de en 4de kl. 1 x 50 min. per week.
	Zierikzee	52	19	3	6	55	24	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren.
	Goes.	95	21	8	3	103	23	Neen.	De 1ste, 2de en 3de klasse 2 geheele uren, de 4de en 5de kl. 1 uur p. w.
Utrecht.	Utrecht (Rijks H. B. S.)	166	—	13	23	179	23	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren de 3de en 4de kl. 1 uur. De vrouwelijke leerlingen geen gymnastiek.
	Idem (Gem. H. B. S.)	127	—	9	33	136	33	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren. De 4de en 5de klasse 1 uur. De vrouwelijke leerlingen geen gymnastiek.

S C H O L E N.		GETAL LEERLINGEN						Al of niet exer- ceer- oefenin- gen.	Aantal geheele of halve uren per week onderwijs in de gymnastiek.
PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	voor gymnastiek		die niet aan de gym- nastiek deelnemen		voor volledig onderwijs			
		mannelijke.	vrouwelijke.	mannelijke.	vrouwelijke.	mannelijke.	vrouwelijke.		
Utrecht. (Vervolg)	Utrecht (met handelsschool) .	233	—	28	25	260	25	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren. De vrouw. leerlingen geen gymnastiek.
	Amersfoort	196	35	17	6	213	41	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren. De 4de en 5de klasse 1 uur per week.
	Leeuwarden	191	41	6	6	192	42	Neen.	De eerste 3 klassen 2 geheele uren, de 4de en 5de klasse 1 uur. De vrouwelijke leerlingen 1 uur.
Friesland.	Harlingen	46	14	3	—	48	14	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren.
	Sneek	81	18	1	—	82	18	Neen.	Elke afd. 1½ uur. De vrouwelijke leerlingen 1 uur.
	Heerenveen	64	21	—	2	63	19	Ja.	Elke afd. 2 geheele uren. De vrouw. leerlingen 2 × ¾ uur.
Overijssel.	Zwolle ,	92	11	51	14	141	24	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren; de 3de kl. en de meisjesafdeeling 1 uur p. w. De 4de en 5de kl. geen gymnastiek.
	Deventer	99	—	10	—	109	—	Neen.	De 1ste afd. 2 geheele uren, de 2de 1 heel en de 3de, 4de en 5de afd. elk 1 uur per week.
	Kampen	63	7	8	4	71	11	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren, behalve de 4de afd. die 1 uur p. w. ontvangt.
	Almelo	90	26	5	11	93	31	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren.
	Enschede	89	25	1	—	90	25	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren. Voor de handels- en industrieafdeeling is de deelneming facultatief.
	Groningen (5-jarige cursus) .	180	37	25	12	205	48	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren. De 10de, 11de, 12de en 13de afd. 1 uur.
Groningen.	Idem (3-jarige „ met handelsklasse) . .	84	—	15	7	122	13	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren. De leerl. der handelsch. en de vrouwelijke leerlingen geen gymnastiek.
	Veendam	55	—	1	—	76	29	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren. De mann. leerlingen der 4de en 5de klasse en de vrouwelijke leerlingen geen gymnastiek.
	Winschoten	47	28	1	2	48	30	Neen.	De 1ste en 3de kl. 3 × ½ uur, de 2de kl. 3 × ¾ uur. De vrouw. leerlingen 3 × ¾ uur.
	Sappemeer.	80	22	3	4	83	22	Neen.	Elke afd. 1½ uur.
	Warffum	29	7	1	2	29	5	Neen.	De 1ste en 2de afd. der mannelijke leerlingen 3 × 1 uur, de 3de afd. 2 × 1 uur en de vrouw. leerlingen 3 × ½ uur.
Drenthe.	Assen	72	13	8	—	76	12	Neen.	Elke afd. 2 geheele uren.
	Meppel.	67	11	2	4	68	13	Neen.	De 1ste en 2de afd. 2 geheele uren, de 3de klasse 1 uur. De vrouw. leerlingen 1 uur per week.
Limburg.	Maastricht	120	—	25	14	145	14	Neen.	Vier afd. 2 × ¾ uur de overige 1 × ¾ uur per week.
	Roermond.	104	18	11	—	110	15	Neen.	De 1ste, 2de en 3de afd. 2 geheele uren, de 4de en 5de afd. en de meisjes 1 uur per week.
	Venlo	83	13	6	—	89	13	Neen.	Elke afdeeling 2 geheele uren.
	Rolduc	—	—	—	—	157	—	—	—
		8502	1242	836	624	10153	2074		

Aan het gymnastiekonderwijs werd deelgenomen door 8502 van de 10 153 mannelijke en door 1242 van 2074 vrouwelijke leerlingen.

Vermits aan de scholen Rotterdam (Christelijke) 64 mannelijke en 3 vrouwelijke leerlingen, te Voorschoten 65 mannelijke leerlingen, te 's Gravenhage (3de H. B. S. met 5-jarigen cursus) 160 mannelijke en 58 vrouwelijke leerlingen en te Rolduc (bijzondere) 157 mannelijke leerlingen geen gym-

nastiekonderwijs werd gegeven, behoort men het cijfer 10 153 te verminderen met 446 = 9707 en het cijfer 2074 met 61 = 2013, om de verhouding te kennen tusschen hen, die niet deelnamen en hen die daarvoor in de gelegenheid waren. Van de 9707 mannelijke leerlingen namen er dus 8502 of ruim 87½ pct., en van de 2013 vrouwelijke 1242 of bijna 61½ pct. deel aan de gymnastiek.

C. EXAMENS.

De uitslag der verschillende examens in 1907 aan de hogere burgerscholen afgenomen, benevens die van de eind-examens, wordt gevonden in de volgende tabel:

Mannelijke en vrouwelijke leerlingen te zamen.

S C H O L E N.		Zonder examen toegelaten tot de laagste klasse.	Zonder examen toegelaten tot eene hogere klasse.	Toelatingsexamens.							Overgangs-examens, cursus 1907-1908.			Eindexamens in 1907 (aan hogere burgerscholen met 3-jarigen en 5-jarigen cursus te zamen.)		
Provinciën.	Gemeenten.			tot de laagste klasse.			tot eene hogere klasse.				Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
				Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot lagere klasse.	Geheel afgewezen.						
Noordbrabant.	's Hertogenbosch. . .	—	3	59	47	12	1	1	—	—	145	109	36	10	10	—
	Tilburg	—	3	45	28	17	2	—	—	2	65	53	12	8	8	—
	Breda.	—	—	66	51	15	11	8	2	1	175	133	42	28	25	—
	Bergen op Zoom. . .	24	—	16	12	4	4	2	—	2	130	104	26	15	15	—
	Helmond.	9	—	30	(1)26	4	—	—	—	—	81	61	20	13	9	4
Gelderland.	Arnhem (5-jar. cursus)	43	6	10	3	7	12	8	—	4	180	139	41	34	31	3
	Idem (3- „ „)	36	26	14	7	7	7	4	2	1	71	54	17	(2)37	34	3
	Nijmegen	—	1	75	56	19	3	2	—	1	176	130	46	22	21	1
	Idem (bijzondere) .	—	—	47	36	11	5	—	4	1	186	136	50	9	9	—
	Apeldoorn	2	8	38	36	2	2	—	—	2	83	78	5	11	11	—
	Zutphen	1	11	43	39	4	7	4	1	2	146	112	34	31	24	7
	Tiel	3	1	21	18	3	5	2	—	3	61	48	13	6	6	—
	Wageningen	23	13	5	3	2	5	5	—	—	77	57	20	9	9	—
	Winterswijk	24	—	5	3	2	—	—	—	—	44	35	9	15	15	—
	Zaltbommel.	—	3	24	21	3	2	1	—	1	64	54	10	5	5	—
Zuidholland.	(3) 's Gravenhage (1e 5-j. c.)										239	169	70	56	50	6
	Idem (2e 5-j. c.)										232	205	27	63	49	14
	Idem (3e 5-j. c.)	255	37	30	28	2	37	31	—	6	118	96	22	—	—	—
	Idem (3-j. curs.)										261	188	73	69	56	13
	Rotterdam (5-jar. curs.)	45	36	20	14	6	21	8	2	11	228	173	55	49	41	8
	Idem (3-jar. curs.)	114	—	22	12	10	7	4	—	3	224	168	56	96	68	28
	Idem (3-jar. curs. met handelssch.)	34	11	19	7	12	6	1	2	3	121	92	29	(4)33	23	10

- (1) De toelatingsexamens van alle Haagsche hogere burgerscholen zijn gezamenlijk afgenomen door ééne commissie.
- (2) Waarvan 9 in de voorbereidende klasse.
- (3) Eindexamen handelsklasse werd met goed gevolg afgelegd door 6 leerlingen.
- (4) Eindexamen handelsschool werd met goed gevolg afgelegd door 16 leerlingen.

S C H O L E N.		Zonder examen toegelaten tot de laagste klasse.	Zonder examen toegelaten tot eene hogere klasse.	Toelatingsexamens.							Overgangs-examens, cursus 1907-1908.			Eindexamens in 1907 (aan hogere burgerscholen met 3-jarigen en 5-jarigen cursus te zamen.)		
Provinciën.	Gemeenten.			tot de laagste klasse.			tot eene hogere klasse.				Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
				Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot lagere klasse.	Geheel afgewezen.						
Zuidholland (Vervolg)	Rotterdam (Christel.) .	1	—	21	16	5	14	10	2	2	50	43	7	6	5	1
	Leiden	2	10	46	37	9	7	3	1	3	170	128	42	35	31	4
	Dordrecht	1	—	44	35	9	4	2	—	2	154	118	36	18	16	2
	Delft	2	2	43	33	10	12	9	—	3	88	53	35	17	16	1
	Schiedam	20	2	31	22	9	3	3	—	—	137	114	23	25	23	2
	Gouda.	27	4	18	7	11	19	6	—	13	122	97	25	21	17	4
	Gorinchem	—	1	30	25	5	3	—	—	3	53	47	6	14	11	3
	Brielle	—	—	13	9	4	1	1	—	—	29	23	6	20	19	1
	Katwijk a/d Rijn (Willebr.-college). .	2	1	7	4	3	4	4	—	—	15	8	7	—	—	—
	Voorschoten (bijzondere hogere burgersch.).	—	8	—	—	—	18	18	—	—	39	35	4	11	5	6
Noordholland.	Amsterdam (1e 5-j. c.)	—	8	84	56	28	8	4	—	4	219	174	45	29	28	1
	Idem (2e 5-j. c.)	1	14	64	55	9	10	4	—	6	216	171	45	38	30	8
	Idem (3e 5-j. c.)	2	14	74	57	17	8	3	1	4	199	135	64	25	20	5
	Idem (1e 3-j. c.)	88	—	46	30	16	2	—	—	2	225	150	75	72	58	14
	Idem (2e 3-j. c.)	78	3	72	54	18	—	—	—	—	188	144	44	71	61	10
	Idem (3e 3-j. c.)	44	22	30	25	5	33	21	5	7	308	236	72	86	79	7
	Idem (4e 3-j. c.)	87	3	51	24	27	5	3	1	1	249	199	50	62	55	7
	Haarlem.	1	16	109	97	12	10	8	2	—	312	245	67	39	35	4
	Zaandam.	16	6	12	7	5	5	3	—	2	110	87	23	17	12	5
	Alkmaar.	—	2	47	42	5	4	2	1	1	119	107	12	13	11	2
	Hoorn.	4	5	25	20	5	1	1	—	—	84	63	21	10	9	1
	Enkhuizen	—	—	14	12	2	2	1	—	1	32	29	3	6	4	2
	den Helder.	30	2	12	8	4	1	1	—	—	97	68	29	11	10	1
	Hilversum	30	6	5	4	1	2	2	—	—	82	67	15	10	10	—
	Zeeland.	Middelburg.	—	2	57	48	9	10	6	—	4	143	118	25	26	26
Zierikzee.		16	—	1	1	—	1	1	—	—	69	43	26	10	8	2
Goes		25	—	8	8	—	3	3	—	—	99	79	20	15	14	1
Utrecht.	Utrecht (Rijks- 5-j. c.)	—	11	56	40	16	10	—	2	8	164	146	18	29	26	3
	Idem (gem. 5-j. c.)	12	8	26	17	9	6	3	1	2	135	108	27	26	24	2
	Idem (3-j. curs. met handelklasse) . .	53	(1)10	68	44	24	6	2	3	1	198	166	32	72	65	7
Friesland.	Amersfoort.	1	5	67	60	7	18	11	3	4	186	141	45	25	23	2
	Leeuwarden.	—	9	57	46	11	9	4	—	5	200	138	62	29	21	(2) 1
	Harlingen	—	—	30	24	6	—	—	—	—	60	49	11	—	—	—
	Sneek.	2	2	35	29	6	2	1	1	—	80	57	23	9	9	—
	Heerenveen.	—	—	33	31	2	1	—	—	1	68	50	18	—	—	—

(1) Toegelaten tot de eerste handelsklasse.

(2) 1 candidaat trok zich vóór het mondeling examen terug.

S C H O L E N.		Zonder examen toegelaten tot de laagste klasse.	Zonder examen toegelaten tot eene hoogere klasse.	Toelatingsexamens							Overgangs-examens, cursus 1907—1908.			Eindexamens in 1907 (aan hogere burgerscholen met 3-jarigen en 5-jarigen cursus te zamen.)		
Provinciën.	Gemeenten.			tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.				Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
				Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot lagere klasse.	Geheel afgewezen.						
Overijssel	Zwolle	40	8	10	5	5	10	6	—	4	125	107	18	14	11	3
	Deventer.	24	2	5	4	1	4	4	—	—	90	71	19	14	12	2
	Kampen	2	—	20	16	4	4	2	—	2	71	59	12	12	11	1
	Almelo	8	—	26	23	3	1	1	—	—	99	82	17	9	7	2
	Enschede	19	—	14	13	1	2	1	—	1	119	92	27	8	7	1
Groningen	Groningen (5-j. curs.).	2	8	91	61	30	3	—	1	2	216	166	50	27	22	5
	Idem (3-j. cursus met handelsch.) .	55	(1)11	27	5	22	9	6	—	3	113	83	30	(2)31	23	8
	Veendam	—	3	37	32	5	3	2	—	1	80	57	23	5	4	1
	Winschoten.	19	—	17	12	5	—	—	—	—	63	52	11	—	—	—
	Sappemeer	37	—	2	2	—	—	—	—	—	102	91	11	28	27	1
	Warffum.	11	—	10	6	4	—	—	—	—	29	24	5	6	6	—
Drenthe	Assen.	—	3	48	31	17	5	1	—	4	66	48	18	10	8	2
	Meppel	—	—	36	25	11	1	—	1	—	65	47	18	8	7	1
Limburg	Maastricht	—	6	45	41	4	3	2	—	1	128	97	31	15	15	—
	Roermond	23	7	—	—	—	—	—	—	—	108	66	42	8	8	—
	Venlo.	(3)11	2	(4)27	(5)26	1	—	—	—	—	76	66	10	3	2	1
	Rolduc	—	—	23	15	8	15	15	—	—	142	117	25	12	12	—
Totaal . .		1409	385	2363	1791	572	439	261	38	140	9498	7355	2143	1726	1485	241

(1) Toegelaten tot de eerste handelsklasse.

(2) Eindexamen handelsschool werd met goed gevolg afgelegd door 8 leerlingen.

(3) Allen in de voorbereidende klasse.

(4) Hiervan 12 voor de voorbereidende klasse.

(5) Hiervan 11 voor de voorbereidende klasse.

Omtrent de toelating van leerlingen (1) moet worden opgemerkt, dat aan 66 scholen 1 of meer leerlingen zonder examen werden toegelaten en wel tot een gezamenlijk getal van 1794 tegen 1800 in het vorige jaar; deze leerlingen zijn, voor zoover zij tot de laagste klasse zijn toegelaten, opgenomen in de 3de kolom en voor zoover zij voor eene hoogere klasse zijn toegelaten, in de 4de kolom van bovenstaande tabel vermeld.

Onder deze leerlingen zijn begrepen 315 meisjes, waarvan er 253 tot de laagste en 62 tot eene hoogere klasse zijn toegelaten.

(1) Het voornemen bestaat, om, overeenkomstig den wensch uitgesproken in het Verslag uitgebracht door de Commissie tot het uithangen van rapport naar aanleiding van het Onderwijsverslag over 1904—1905, in het verslag over 1908—1909 eene opgave te verstrekken van de hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus, waar eventueel leerlingen die het eindexamen eener hogere burgerschool met 3-jarigen cursus hebben afgelegd, niet zonder examen tot de 4de klasse werden toegelaten en van de redenen waarom dit geweigerd wordt.

Aan het toelatingsexamen voor de 1ste klasse werd deelgenomen door 2363 kandidaten, van welke 1791 werden toegelaten en 572 werden afgewezen.

Voor toelating tot eene hoogere klasse legden 439 kandidaten het examen af, waarvan 261 met gunstig gevolg; 38 werden in eene lagere klasse dan waarvoor toelating werd gevraagd, geplaatst en 140 werden geheel afgewezen.

Van evengenoemde kandidaten werden aan 61 scholen na afgelegd examen 355 meisjes tot de eerste klasse toegelaten en wel:

te 's Hertogenbosch 9, Tilburg 3, Breda 10, Bergen op Zoom 1, Helmond 3, Arnhem (3-jarige cursus) 1, Nijmegen (openbaar) 16, Apeldoorn 12, Zutphen 9, Tiel 3, Wageningen 2, Winterswijk 1, Zaltbommel 4, 's Gravenhage (1ste 5-jarige cursus) 2, idem (3de 5-jarige cursus) 2, idem (3-jarige cursus) 12, Rotterdam (5-jarige cursus) 1, idem (3-jarige cursus) 3, idem (3-jarige cursus met handelsklasse) 2, idem (Christelijke) 2, Leiden 4, Dordrecht 5, Delft 7, Schiedam 3, Gouda 8, Gorinchem 3, Amsterdam (1ste 5-jarige cursus) 14, idem

(2de 5-jarige cursus) 20, idem (3de 5-jarige cursus) 16, idem (1ste 3-jarige cursus) 5, idem (2de 3-jarige cursus) 10, idem (3de 3-jarige cursus) 3, idem (4de 3-jarige cursus) 8, Haarlem 19, Zaandam 1, Alkmaar 9, Hoorn 5, Enkhuizen 2, den Helder 2, Hilversum 1, Middelburg 6, Zierikzee 2, Goes 6, Utrecht (Rijks- H. B. S.) 8, idem (gemeentelijke H. B. S. 5-jarige cursus) 6, idem (gemeentelijke H. B. S. 3-jarige cursus met handelsklasse) 7, Amersfoort 7, Leeuwarden 10, Harlingen 7, Sneek 2, Heerenveen 7, Kampen 2, Almelo 8, Enschedé 3, Groningen (5-jarige cursus) 7, Veendam 7, Winsschoten 3, Sappemeer 1, Assen 3, Meppel 4, Maastricht 6.

Afgewezen werden 85 meisjes.

Tot eene hogere klasse werden na afgelegd examen 46 meisjes toegelaten en wel:

te Breda 3, Arnhem (5-jarige cursus) 1, idem (3-jarige cursus) 2, Zutphen 1, Tiel 1, Wageningen 2, 's Gravenhage (1ste 5-jarige cursus) 2, idem (3-jarige cursus) 3, Rotterdam (5-jarige cursus) 3, Leiden 1, Dordrecht 1, Delft 2, Schiedam 1, Gouda 1, Amsterdam (2de 5-jarige cursus) 2, idem (3de 5-jarige cursus) 1, idem (3de 3-jarige cursus) 1, idem (4de 3-jarige cursus) 4, Haarlem 1, Hoorn 1, den Helder 1, Utrecht (Rijks- H. B. S.) 3, idem (gemeentelijke H. B. S. 5-jarige cursus) 1, Amersfoort 3, Zwolle 1, Groningen (3-jarige cursus) 2, Maastricht 1.

Afgewezen werden 9 meisjes.

Aan de overgangsexamens werd in 1907 deelgenomen door 7919 mannelijke en 1579 vrouwelijke leerlingen. Van de eersten werden 6055 of bijna 76½ pct. bevorderd, van de laatsten 1300 of 82½ pct. Ten vorigen jare werden van de jongens ruim 77,9 pct. en van de meisjes ruim 85,1 pct. bevorderd.

Het eindexamen voor de hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus werd in 1907 afgelegd door 998 leerlingen dier scholen; van dezen verkregen 874 het verlangde diploma, terwijl 123 werden afgewezen en 1 zich tijdens het mondeling examen terugtrok.

Bovendien is nog door 80 jongelieden, die het onderwijs aan eene hogere burgerschool niet hadden gevolgd, aan het eindexamen deelgenomen. Aan 35 van hen kon het diploma worden uitgereikt, 44 werden afgewezen, terwijl 1 zich vóór het mondeling examen terugtrok.

Onder de gediplomeerden waren 132 meisjes en wel:

te 's Hertogenbosch 2, Breda 2, Arnhem 12, Nijmegen 6, Apeldoorn 1, Zutphen 4, Wageningen 2, Zaltbommel 1, 's Gravenhage (1ste 5-jarige cursus) 10, idem (2de 5-jarige cursus) 11, Rotterdam 5, Leiden 2, Dordrecht 2, Delft 4, Schiedam 2, Gouda 1, Gorinchem 4, Amsterdam (2de 5-jarige cursus) 10, idem (3de 5-jarige cursus) 4, Haarlem 4, Zaandam 1, Alkmaar 3, den Helder 2, Hilversum 2, Middelburg 6, Zierikzee 2, Goes 2, Utrecht (Rijks- H. B. S.) 3, idem (gemeentelijke H. B. S.) 5, Amersfoort 3, Leeuwarden 3, Sneek 1, Zwolle 2, Almelo 1, Enschedé 1, Groningen 4, Roermond 2.

De maatschappelijke bestemming der 874 geslaagden is als volgt:

Universiteit	204
Technische Hoogeschool	187
Handel	53
Kon. Mil. Academie	38
Landbouwschool	29
Veearts	21
Oost-Indisch ambtenaar	18
Apotheker	17
Apothekersbediende	1
Bankwezen	19
Posterijen en telegraphie	17
Candidaat-notaris	16
Ambtenaar registratie	12

Marine-instituut Willemsoord	9
Machinistenschool Hellevoetsluis	1
Industrieel	14
Spoorwegen	8
Rijksbelastingen	12
Landmeter	7
Opzichter der telegraphie	4
Administratieve betrekking	10
Handelsschool	4
Huishoudschool	3
Huishouding	11
Muziek	3
Industrieschool	1
Indoloog	1
Journalistiek	1
Ambtenaar Dep. Algemeen Bestuur	1
Beambte proefstation	1
Leerling-consul	2
Verzekeringswezen	2
Architect	1
Cadet Alkmaar	1
Essayeur	1
Aannemer	1
Buitenlandsche Universiteit	6
Opleiding electro-technicus	2
Gemeente-ambtenaar	1
Ned. letteren	2
Politie-ambtenaar	1
Plantages Oost- of West-Indië	5
Koopvaardij	1
Buitenlandsche kostschool	1
Teekenacademie	1
Onderwijs	66
Terug naar eene H. B. S.	8
Militaire dienst	1
Onbekend of onbepaald	48

Van de 123 niet geslaagden zijn:

Op school gebleven	86
Naar andere school overgegaan	5
Handel	5
Onderwijs	2
Landmeter	1
School voor werktuigkunde Glasgow	2
Militaire dienst	2
Technicum te Bingen	1
Handelsschool te Hannover	1
Academie voor Beeldende Kunsten Amsterdam	1
Onbekend	17

De verslagen van de in 1907 gehouden eindexamens aan de hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus volgen als bijlage F hierachter.

D. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

's Hertogenbosch. Dr. C. J. Enklaar, tijdelijk leeraar in scheikunde, werd vast aangesteld. Voor het schooljaar 1907—1908 werd A. Vega benoemd tot tijdelijk leeraar in wis- en natuurkunde.

Tilburg. Aan J. Kamerbeek Gzn. werd met ingang van 1 September d. a. v. eervol ontslag verleend wegens zijne benoeming tot leeraar aan de 3de hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage. In zijne plaats werd tot leeraar in de natuurkunde en cosmographie benoemd C. Braake, te Leiden. Deze leeraar aanvaardde zijne betrekking 2 September, maar zag zich onmiddellijk genoodzaakt wegens geschokte gezondheid eervol ontslag aan te vragen, hetwelk hem werd verleend. Aan G. H. ten Bruggencate werd voorloopig het onderwijs in die vakken opgedragen.

Breda. Ter vervanging van J. H. Sauveur, benoemd tot leeraar aan de hogere burgerschool te Haarlem, werd met ingang van 1 September 1907 benoemd E. E. Hartmann, die 1 November d. a. v. in functie trad. De tijdelijke leeraren J. A. Verdenius (Hoogduitsch) en dr. J. H. H. Houben (Nederlandsch en geschiedenis) werden voor den cursus 1907—1908 herbenoemd.

Verder waren in den loop van den cursus tijdelijk werkzaam:

G. L. Breedvelt (staatswetenschappen) van 1 Februari—1 Juni, wegens ziekte van den leeraar J. de Jong Az.;

A. G. A. Demmers (geschiedenis) van 1 Februari—15 Mei, eveneens wegens ziekte van den leeraar J. de Jong Azn.;

William Davids (Fransche taal en letterkunde) van 1 September—1 November, daar E. E. Hartmann bovengenoemd eerst 1 November in functie kon treden;

J. E. van den Arend (scheikunde) December, wegens ziekte van den leeraar dr. W. Reinders.

Helmond. Wegens splitsing van de 1ste en 2de klasse werden tijdelijk werkzaam gesteld G. Mannoury (wis- en natuurkunde) en A. S. Degens (geschiedenis en aardrijkskunde.)

Aan den leeraar P. J. Bom werd van 30 Januari tot 15 Juli verlof verleend wegens ziekte. Zijne lessen werden waargenomen door mej. Jenny Oosting (Duitsch) en A. S. Degens.

Aan P. H. Lexis werd op verzoek eervol ontslag verleend als leeraar met ingang van 1 September.

Arnhem (5-jarige cursus). Aan den directeur der school dr. H. van de Stadt werd met ingang van 1 October op zijn verzoek eervol ontslag verleend. In zijne plaats trad 1 October als directeur der school op dr. H. Hulshof, leeraar aan de hogere burgerschool te Delft.

De tijdelijke leeraren mr. M. J. Wolff, dr. C. H. Sluiter, dr. C. van Schoonneveldt, H. A. L. van Olphen en A. de Froe werden voor den cursus 1907—1908 herbenoemd. In de plaats van M. H. P. J. Horbach, die ten gevolge van zijne benoeming tot leeraar aan de hogere burgerschool te Dordrecht voor eene herbenoeming niet in aanmerking wenschte te komen, werd voor den cursus 1907—1908 benoemd C. H. J. v. Baren.

Aan A. van der Laan werd om gezondheidsredenen verlof verleend van 1 September—31 December 1907. De lessen van dezen leeraar werden gedurende den verloftijd opgedragen aan N. Bakker.

Den 10den November overleed de leeraar in handteekenen A. Markus. Aan J. Favier werd dit onderwijs opgedragen, totdat in de vacature zou zijn voorzien.

Arnhem (3-jarige cursus). De tijdelijke leeraren dr. B. Meilink (wiskunde), dr. D. P. A. Verrijp (wiskunde en warenkennis), mr. M. J. Wolff (staathuishoudkunde) en J. M. Folmer (stenographie) werden in hunne functiën voor het schooljaar 1907—1908 gecontinueerd.

Nijmegen (gemeentelijke school). Wegens ziekteverlof van den leeraar in de Hoogduitsche taal G. Houwer, werden de lessen in dit vak van 27 Mei tot het eind van den cursus waargenomen door J. W. Weehuizen.

B. J. W. Reuser, tijdelijk leeraar, werd met den aanvang van den nieuwen cursus definitief aangesteld.

Wegens splitsing der eerste klasse in 3 afdeelingen werden voor den tijd van een jaar aangesteld: dr. C. J. Söhngen (geschiedenis); J. J. C. Westendorp (wiskunde); J. W. Havenkamp (Fransch) en J. M. Mertens (Hoogduitsch).

Ter vervanging van G. Bolkestein, die den 16den November naar Amsterdam vertrok, werd aan H. J. P. van Alfen het onderwijs in het Nederlandsch opgedragen.

De amanuensis R. Schultz vertrok den 7den Mei. In zijne plaats werd benoemd P. G. Paulides, die 27 Mei in functie trad.

In de plaats van den amanuensis H. W. Wolff, wien met ultimo December eervol ontslag was verleend, werd benoemd A. C. de Hartog.

Nijmegen. (Canisius-college). Aan het einde van den cursus werden de leeraren J. Bollen (Hoogduitsch), J. van Rijkevorsel (Fransche taal en letterkunde) en C. Derks (geschiedenis) vervangen respectievelijk door: J. Kersten, P. van der Scheer en J. Witte.

Apeldoorn. Wegens splitsing van de 1ste en 2de klasse werden benoemd B. A. Timmer, onderwijzer te Hilversum, en dr. M. Smit, te Apeldoorn. Aan H. W. Huender werd op zijn verzoek met ingang van 1 September eervol ontslag verleend. De vrijkomende uren werden vervuld door het overige personeel tot 1 November, toen C. P. Logemann in functie trad. Op denzelfden datum vertrok E. E. Hartmann naar de hogere burgerschool te Breda en werd vervangen door E. H. A. Verhaegh te Amsterdam.

Zutphen. Tot onderdirecteur werd benoemd P. Kat Pzn. Aan A. Dolk werd een ziekteverlof verleend van 15 Mei—15 Juli. Zijne lessen in Engelsch werden van 27 Mei tot het einde van den cursus waargenomen door mej. B. Broers.

De tijdelijke leeraren J. H. Nort (wiskunde enz.) en mej. A. Michielsen (Hoogduitsch) werden voor den tijd van een jaar herbenoemd. De tijdelijke leeraren jhr. mr. B. de Jonge en A. G. Weijenbergh wenschten voor eene herbenoeming niet in aanmerking te komen, de laatste wegens zijne benoeming aan de Rijksnormaallessen te Assen.

Voor den cursus 1907—1908 werd benoemd tot leeraar in Staatswetenschappen mr. G. L. van Oosten Slingeland te Arnhem en tot leeraar in wiskunde H. F. C. Bos te Bergen op Zoom.

Tiel. J. Faber, tijdelijk leeraar in de Engelsche taal en letterkunde, werd den 9den Februari definitief benoemd. Aan de leeraren C. Kok en A. C. Sonneveldt werd vergunning verleend hunne benoeming tot leeraar aan de Rijksnormaallessen te Tiel aan te nemen; aan laatstgenoemde werd tevens vergund aan de Rijksnormaallessen te Rheden werkzaam te zijn.

Wageningen. Aan dr. B. van Gulik, leeraar in natuurkunde en cosmographie, werd eervol ontslag verleend, in wiens plaats werd benoemd voor het tijdvak 1 September 1907—31 Augustus 1908, dr. D. Figee.

De tijdelijke leeraren dr. J. Gerzon, dr. H. G. ten Bruggencate, mej. M. T. D. Prins de Jong werden vast aangesteld, terwijl de functie van mr. B. I. Zijlstra als tijdelijk leeraar in de Staatswetenschappen voor een jaar werd gecontinueerd.

De lessen in geschiedenis werden van 2 September tot 30 September waargenomen door dr. W. Zuydam, die voor het tijdvak van 1 October 1907—31 Augustus 1908 tijdelijk werd aangesteld.

Tijdens de ongesteldheid en het verlof van den leeraar in hand- en lijntekenen L. Raemaekers werden diens lessen opgedragen aan A. Falise, van 15 April tot 15 Juli, terwijl het onderwijs in Engelsche taal en letterkunde tijdens de ziekte en het verlof van A. Caland van 1 September tot 31 December werd opgedragen aan mej. A. Tydeman.

Winterswijk. Met ingang van 1 September werd op verzoek eervol ontslag verleend aan O. ten Have als directeur en leeraar. In zijne plaats werd benoemd A. Landman, leeraar aan het gymnasium te Tiel, aan wien het onderwijs in geschiedenis, aardrijkskunde en staatsinrichting werd opgedragen.

Het onderwijs in boekhouden, waarmede O. ten Have was belast geweest, werd voor den cursus 1907—1908 opgedragen aan L. D. Wolters.

De nieuwe directeur en de leeraar in boekhouden L. D. Wolters traden 1 September in functie.

De leeraar C. J. Baart de la Faille, tot 1 September tijdelijk werkzaam geweest, werd met ingang van dien datum definitief benoemd.

De tijdelijke leeraar W. van Ravenhorst werd voor den cursus 1907—1908 herbenoemd.

Zaltbommel. De leeraar G. C. E. van Nieuwenhuizen werd, met ingang van 1 September benoemd tot leeraar aan de Nutsschool te 's Gravenhage; in zijne plaats werd benoemd L. A. Wouters.

In de plaats van dr. S. L. van Oss werd, met ingang van 1 September, het onderwijs in boekhouden opgedragen aan H. A. J. Bonsel, te 's Hertogenbosch.

Dr. H. W. Woudstra slaagde in den loop van het jaar voor het candidaatsexamen in de aard- en delfstofkunde.

's Gravenhage (2de 5-jarige cursus). Bij raadsbesluit van 8 April werden met ingang van 1 September 1907 benoemd tot leeraar: H. van Loghem en mr. M. J. van der Plier, respectievelijk voor wiskunde, werktuigkunde en cosmographie en voor staatswetenschappen.

M. Hovingh werd benoemd tot tijdelijk leeraar in de Fransche taal en letterkunde.

Bij besluit van burgemeester en wethouders werd aan dr. H. J. van Wijk opgedragen het geven van 12 lessen per week in de scheikunde.

's Gravenhage (3de 5-jarige cursus). Tot tijdelijk leeraar werden benoemd J. Kamerbeek (natuurkunde), dr. H. J. van Wijk (scheikunde), J. A. H. Mettrop (Fransch) en Th. A. Verdenius (Hoogduitsch), welke leeraren met ingang van 1 September d. a. v. eene vaste aanstelling ontvingen. Verder werden met ingang van laatstgenoemden datum benoemd tot tijdelijk leeraar E. F. Hardenberg (wiskunde), H. J. Nassau Noordewier (Nederlandsche taal), mr. dr. J. H. Witteveen (Staatsinrichting en staathuishoudkunde) en H. J. H. van Vianen (boekhouden), zulks voor den tijd van één jaar.

's Gravenhage (3-jarige cursus). J. Molenaar, mr. N. P. C. van Wijk en ds. F. van Lohuizen ontvingen eene vaste aanstelling. Op 1 September traden in dienst mej. Th. A. van Aken, O. ten Have, E. Hazelhof, ds. J. H. van Burkom.

Bovendien werden voor den cursus 1907—1908 lessen in Fransch en Hoogduitsch opgedragen aan de leeraren der 3de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus J. A. Mettrop en Th. A. Verdenius.

Rotterdam (5-jarige cursus). Wegens ongesteldheid van J. C. Bolt werden aan W. F. Gisolf de lessen in wiskunde in de klassen I, II en III opgedragen. Voornamelijk wegens vermeerdering van het aantal afdeelingen werd laatstgenoemde leeraar later opnieuw tijdelijk werkzaam gesteld en werden de lessen van den leeraar Bolt opgedragen aan S. P. M. Beunders en die in cosmographie aan J. du Saar, die met ingang van 1 Januari 1908 definitief werd aangesteld.

Rotterdam (1ste 3-jarige cursus). In de plaats van H. Mulder, die tegen 17 Februari 1907 ontslag had gevraagd en verkregen als leeraar in wiskunde, werd tot tijdelijk leeraar benoemd J. J. Vis. Definitief werd in de vacature voor-

zien door benoeming van P. Wijdenes, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Almelo, die met 1 September 1907 in functie trad.

In de plaats van J. Bouten, tijdelijk leeraar in Engelsch, benoemd tot leeraar aan de 4de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam, werd met ingang van 1 September 1907 voor één jaar aangesteld H. J. van der Goes. W. F. Caalen werd met ingang van 1 September definitief benoemd. J. du Saar, tijdelijk leeraar, werd met ingang van 1 Januari 1908 benoemd tot leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus. In de daardoor ontstane vacature werd niet voorzien, doch het door hem gegeven aantal lesuren over de andere leeraren in wiskunde verdeeld.

Rotterdam (2de 3-jarige cursus met handelsschool). Ten gevolge van de vergunning, verleend aan den leeraar in Staatsinrichting mr. dr. J. A. Eigeman, om gedurende één jaar de betrekking van leeraar in de Staatswetenschappen aan de Hoogere Krijgsschool waar te nemen, werden de lessen van dr. Eigeman van 1 Januari tot het einde van den cursus waargenomen door mr. B. Limburg.

Voor het jaar 1907 werd R. Balt opnieuw benoemd tot leeraar in het schoonschrijven en de stenographie. Ook het onderwijs in het machineschrijven werd bij de invoering aan den heer Balt opgedragen.

Rotterdam (Chr. hoogere burgerschool). Tot directeur benoemd dr. J. F. Reitsma, die 1 Augustus zijne functie aanvaardde.

In de plaats van G. van Bleek en L. van der Lugt werd met ingang van 1 September 1907 benoemd J. H. Maan. Het onderwijs in cosmographie werd met ingang van dien datum opgedragen aan K. C. Lariby.

Dordrecht. Wegens vertrek van dr. Verschaffelt werd tot leeraar in de wis- en natuurkunde benoemd G. H. Fabius. Ter vervanging van J. A. H. Mettrop, benoemd tot tijdelijk leeraar aan de 3de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage werd benoemd M. H. P. J. Horbach.

Aan de leeraren Posthumus en Van Raalte werd met ingang van 1 November 1907 op verzoek ontslag verleend. Zij werden vervangen door T. J. Bolleman van der Veen en H. W. R. Raken.

Delft. Aan den directeur J. Brals werd met ingang van 1 Mei op zijn verzoek eervol ontslag verleend. Hij werd vervangen door A. J. Goedkoop van Nelle.

Ter vervanging van dr. W. Versluys, benoemd tot hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, werden voor het tijdvak van 21 Januari—1 Augustus tijdelijk werkzaam gesteld J. M. Pool en dr. E. H. M. Beekman.

Voor den cursus 1907/'08 werden benoemd dr. E. H. M. Beekman voornoemd en H. L. Vernhout.

Verder werden in den loop van den cursus tijdelijk werkzaam gesteld dr. N. Japikse, S. Beenhakker en H. Broeders.

In de plaats van dr. H. Hulshof, benoemd tot directeur der hoogere burgerschool te Arnhem, werd benoemd J. Clay, leeraar aan het gymnasium te Leiden.

S. van der Meer, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Venlo en de tijdelijke leeraren H. C. Th. W. Kok en A. C. Hein werden vast aangesteld.

Schiedam. Den eersten Januari 1907 verlieten de leeraren Goslings en C. W. Bethe de school; de lessen werden waargenomen door den directeur en H. W. van der Noordaa. Den 29sten Juli werd voor één jaar benoemd H. Koolhoven; hij trad 1 September d.a.v. in functie. Den 1sten Februari 1907 trad J. van Hessen, benoemd 27 November 1906, in functie. Den 16den April 1907 werd dr. M. J. de Boer definitief aangesteld. De tijdelijke leeraren S. Beenhakker, dr. J. Kunst en F. L. van Maanen werden 29 Juli opnieuw voor den tijd van een jaar benoemd. Mede werd in den loop van den cursus voor een jaar werkzaam gesteld A. v. d. Belt. In de plaats van E. Hazelhof, benoemd tot leeraar aan de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te 's Gravenhage, werd bij raadsbesluit van 7 Juni 1907 benoemd dr. P. Kloosterman, leeraar aan de hoogere burgerschool te Veendam. De lessen van A. J. Goedkoop van Nelle, benoemd tot direc-

teur aan de hogere burgerschool te Delft, werden opgedragen aan dr. J. Kunst.

Gouda. De tijdelijke leerares in het Fransch W. Mensink vertrok na de Paaschvacantie naar Groningen. Hare lessen werden tot 15 Juli 1907 waargenomen door E. N. Fatton en later door P. J. C. E. Douwes Dekker.

J. K. de Raaf, leeraar in het Hoogduitsch, vertrok 1 September naar Zaandam en de tijdelijke leerares in het Engelsch Th. van Aken naar 's Gravenhage. Beide betrekkingen werden gecombineerd en tijdelijk opgedragen aan J. Kimmerer. A. L. van Uven, wien wegens ziekte verlof was verleend, keerde hersteld terug en nam zijne lessen in plant- en dierkunde van de tijdelijke leerares J. Reynvaan, over. Zijne lessen in natuurkunde werden voor den loopenden cursus andermaal opgedragen aan den leeraar in natuurkunde dr. J. Geest.

De tijdelijke aanstelling van den leeraar in schoonschrijven, M. S. Both, werd in eene definitieve veranderd.

De tijdelijke leeraren S. van Heyningen, Staatswetenschappen, en J. W. F. van Meegeren, boekhouden, werden — deze tot 31 Augustus 1908, gene tot 31 December 1907 — in hunne respectieve betrekkingen herbenoemd.

Gorinchem. In de plaats van F. A. Pannekoek, wien op zijn verzoek eervol ontslag was verleend, werd benoemd M. J. van Sas. J. F. Beuling jr. werd vast aangesteld als leeraar in het boekhouden.

P. Persant Snoep werd herbenoemd als tijdelijk leeraar in de natuur- en werktuigkunde.

Brielle. De directeur, dr. J. C. C. W. Nooten, werd benoemd tot leeraar in natuurlijke historie aan de hogere burgerschool met 5-jarigen cursus en het gymnasium te Sneek, verkreeg met ingang van 1 Januari 1908 eervol ontslag. J. H. van Leeuwen werd voor den cursus 1907/08 tot waarnemend directeur benoemd.

De tijdelijke leeraar G. M. van Krieken, leeraar in de Fransche en Engelsche talen, werd tot 31 December 1907 in zijne functie gecontinueerd. Met ingang van 1 Januari 1908 verkreeg hij eene vaste aanstelling.

Amsterdam. (1ste 5-jarige cursus.) Ter vervanging van dr. P. C. M. Bos, die ontslag had verzocht en verkregen, werd met ingang van 1 December tot leeraar in de Staatswetenschappen benoemd dr. G. Nolst Trenité. Evenzoo werd ter vervanging van P. C. Adrian benoemd tot tijdelijk leeraar H. A. Elias.

Aan J. H. E. A. de Vries werd met ingang van 1 September op verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in het rechtlijnig teekenen. Dit onderwijs werd tijdelijk waargenomen door H. J. van Dijk.

Benoemd werd tot assistent-leeraar in de scheikunde A. Wijnberg, om werkzaam te zijn bij de practische oefeningen in dat leervak.

Amsterdam (2de 5-jarige cursus). In de plaats van de tijdelijke leerares J. Dupuis trad als vast leeraar in de Fransche taal op K. R. Gallas.

Tot tijdelijk leerares in het Hoogduitsch werd benoemd J. Oosting.

Ter vervanging van J. M. v. d. Hoogt, benoemd tot leeraar aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Enkhuizen, werd tot tijdelijk leeraar in de Nederlandsche taal en de geschiedenis aangesteld J. Spinossa Cattela.

Amsterdam (3de 5-jarige cursus). Ten einde den leeraar in gymnastiek, R. W. Roemer te assisteren, werd met 2 Januari benoemd J. W. Staalmeijer, om onderwijs te geven aan de 2 gecombineerde 4de klassen. Ook voor den cursus 1907/1908 werd laatstgenoemde met dezelfde taak belast.

Ter vervanging van de tijdelijke leeraren C. J. Hoolboom en H. L. de Leeuw, werd als vast leeraar aan de school verbonden K. R. Gallas (Fransch) en als tijdelijk leerares J. Oosting (Hoogduitsch).

Wegens uitbreiding der school werd als vast leeraar in het Nederlandsch en de geschiedenis aangesteld G. Bolkestein, te Nijmegen. Den 16den November 1907 aanvaardde hij zijne betrekking. Van het begin van den cursus tot dien datum

werden de lessen in geschiedenis waargenomen door J. Spinossa Cattela en de lessen in Nederlandsch, van 7 September—21 September 1907, door W. D. Verduyn, en wegens benoeming van dezen tot leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Venlo, van 26 September—16 November 1907 door W. F. Hofker.

Amsterdam (1ste 3-jarige cursus). Dr. P. C. M. Bos, leeraar in de Staatswetenschappen, werd bij den aanvang van den cursus 1907/08 vervangen door J. Gerritsz, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te den Helder en te Alkmaar. J. de Lint, leeraar in de plant- en dierkunde, werd opgevolgd door A. J. v. Pesch, leeraar aan de 3de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus.

Amsterdam (2de 3-jarige cursus). Ter vervanging van de leeraren J. C. Fischer en L. M. Baale, wien om gezondheidsredenen verlof was verleend, den eersten met ingang van 11 Maart, den laatsten in de laatste helft van November, werden werkzaam gesteld C. Smit en M. A. A. van der Poel.

D. de Lange werd aangewezen om 10 uren per week les te geven in de Fransche taal. Hij begon zijne lessen 7 September 1907.

Aan J. Spinossa Cattela werden sedert 14 September 6 uren les in geschiedenis opgedragen.

In de plaats van dr. J. P. Janse werd het onderwijs in de natuurlijke historie in de 1ste klasse opgedragen aan mej. L. F. Harger.

Amsterdam (3de 3-jarige cursus, openbare handelsschool). Op 1 September traden de nieuw benoemde leeraren J. Brannenbergen (geschiedenis en aardrijkskunde) en P. Brandsen (wis- en natuurkunde) in functie. Op 1 December werd N. W. Posthumus, als tijdelijk leeraar, belast met het onderwijs in de Staatsinrichting, waarvan mr. dr. S. Zadoks op zijn verzoek werd ontheven.

De reeds in den vorigen cursus werkzame tijdelijke leeraren A. Zijderveld (Nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde), D. de Lange (Fransch), J. Romp (Hoogduitsch) en A. J. v. Pesch (nat. historie), werden herbenoemd.

Als leerares in de gymnastiek voor de meisjes der 3de hogere burgerschool 3-jarigen cursus, werd benoemd J. Vlas —Ummels, terwijl als leiders voor het openluchtspel werden aangewezen H. A. Elias en J. Zeeman.

Amsterdam (4de 3-jarige cursus). Wegens benoeming tot leeraar aan het gymnasium, werd H. Poutsma vervangen door J. Bouten. In de plaats van de leeraren W. Zwier en H. J. van Dijk werd in September J. W. Barendregt belast met het onderwijs in het handteekenen.

De tijdelijke leeraar in het Fransch, E. H. A. Verhaegh, met ingang van 1 November benoemd tot leeraar aan de hogere burgerschool te Apeldoorn, werd op genoemden datum vervangen door J. Raven. De tijdelijke leeraar J. M. van der Hoogt, met ingang van 1 December benoemd tot leeraar aan de hogere burgerschool te Enkhuizen, werd vervangen door C. de Boer.

Haarlem. Bij raadsbesluit van 19 Juni werden benoemd tot leeraren: J. H. Sauveur (Fransche taal en letterkunde), H. Wieringa (wiskunde en boekhouden), en tot tijdelijk leeraar: J. H. Mulder (Hoogduitsche taal en letterkunde).

Verder werden in den loop van den cursus tijdelijk werkzaam gesteld: H. van den Heuvel Rijnders (wis- en werktuigkunde), mej. A. N. H. W. van der Linden (Engelsch), G. B. Brom (Nederlandsche taal en geschiedenis) en J. Honing (plant- en dierkunde).

Aan dr. A. van Eldik, leeraar in de wiskunde en mechanica, werd wegens verandering van betrekking, met ingang van 1 Mei, eervol ontslag verleend. Eveneens aan den leeraar in de gymnastiek W. Visser, wegens ziekte.

In de vacature ontstaan door het vertrek van dr. A. van Eldik, werd van 1 Mei tot het einde van den cursus voorzien door dit onderwijs op te dragen aan den hiervoren genoemden H. van den Heuvel Rijnders.

Zaandam. Wegens ongesteldheid van den leeraar C. van der Zeyde, zijn de lessen in de Hoogduitsche taal van 14 Januari—ult. Maart waargenomen door A. Broeders. Met ingang van 1 September werd aan C. van der Zeyde, voornoemd, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend.

Bij raadsbesluit van 30 Mei werd voor den cursus 1907/08 benoemd tot tijdelijk leeraar in de Hoogduitsche taal J. K. de Raaf. Bij besluit van 27 Juni d. a. v. werd G. Jans tot vast leeraar benoemd in de Nederlandsche taal en werd de tijdelijke benoeming van A. v. d. Stempel jr. voor Staatswetenschappen verlengd met een jaar. Verder verkreeg J. v. d. Koogh, met ingang van 1 September, op zijn verzoek, eervol ontslag. In zijne plaats werd benoemd A. Beerends.

Bij besluit van 3 September werd N. J. J. de Voogd, voor den cursus 1907/08, benoemd tot leeraar in de geschiedenis.

Daar A. Boulon geene verlenging van zijne benoeming wenschte, bleef A. Gauthey alleen belast met het onderwijs in de Fransche taal. Bij besluit van 7 November werd, met ingang van 31 December 1907, aan dezen leeraar eervol ontslag verleend en werd met de waarneming belast H. J. Minderhand.

Alkmaar. Wegens ongesteldheid van den directeur dr. Z. Th. Diehl, die den 13den October 1907 is overleden, werd den 31sten Augustus de leiding der school opgedragen aan den oudsten leeraar E. M. van Soest, terwijl het onderwijs in scheikunde werd opgedragen aan dr. P. C. E. Meerum Terwogt. Tot verlichting der taak van den waarnemend directeur werd J. A. Vor der Hake belast met het geven van 8 lesuren per week in de Nederlandsche taal. Hij trad den 29sten October in functie.

Aan W. Verbeet en K. E. Scheld werd eervol ontslag verleend. Zij werden vervangen door H. L. Zick, H. G. Baints en J. Gerritsz.

H. Sellemans, tijdelijk leeraar, werd bij den aanvang van den cursus vast aangesteld, terwijl F. H. Maschhaupt voor den cursus 1907/08 werd herbenoemd.

Hoorn. Bij raadsbesluit van 5 Maart werd G. M. de Jongh Schiffer definitief benoemd tot leeraar in de natuurlijke historie.

Enkhuizen. In de plaats van H. L. Vernhout, benoemd tot leeraar aan de hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Delft, werd aangesteld A. D. Donck.

Wegens vertrek van J. F. Meijer naar Ned.-Indië werd benoemd J. M. van der Hoogt.

den Helder. Bij Koninklijk besluit van 17 Juli 1907 n°. 37, werd aan den leeraar H. G. Baints eervol ontslag verleend met ingang van 1 September wegens benoeming tot leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Alkmaar. In zijne plaats werd voor het tijdvak van 1 September 1907 tot en met 31 Augustus 1908 benoemd M. van Maanen te Hoorn.

Bij Koninklijk besluit van 7 Augustus 1907 n°. 30 werden de tijdelijke leeraren dr. G. van Beek (wiskunde) en J. Gerritsz (Staatswetenschappen) vast aangesteld, nadat eerstgenoemde op 5 Juli den graad van doctor in wis- en natuurkunde had verkregen. Aan laatstgenoemde werd bij Koninklijk besluit van 21 November 1907 n°. 35, met ingang van 1 Januari 1908 eervol ontslag verleend.

Bij Koninklijk besluit van 24 September 1907 n°. 37 werd aan den leeraar dr. H. W. R. Raken eervol ontslag verleend met ingang van 1 November wegens benoeming tot leeraar aan de hogere burgerschool te Dordrecht. In zijne plaats werd bij Koninklijk besluit van 11 November 1907 n°. 51 benoemd dr. C. H. Ketner. Tot diens komst werden de lessen in scheikunde gegeven door I. J. Rinkes.

Wegens overlijden van den leeraar in de Fransche taal P. J. H. Geleuken worden de lessen in dat vak sedert 23 November gegeven door G. Piron.

Hilversum. Wegens benoeming tot leeraar aan de hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage werd aan Th. A. Verdenius met ingang van 1 September 1907 eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd benoemd E. van der Gaast, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Sappemeer.

Middelburg. Ter vervanging van B. ten Have, leeraar in de gymnastiek, die met ingang van 16 September eervol werd ontslagen, werd benoemd W. de Graaf, die 18 November in functie trad.

Als tijdelijke leeraren bleven voor den cursus 1907/08 verbonden: D. Kruyder (Hoogduitsche taal), M. van Breen (Engelsche taal) en H. A. W. van der Vecht (Nederlandsche taal).

Zierikzee. In verband met de overneming van de school door het Rijk op 1 September 1907 werden, met uitzondering van één leeraar, directeur en leeraren als zoodanig benoemd aan de Rijks- hogere burgerschool; J. J. Lecker werd tot en met 29 Februari 1908 en A. Verhage tot en met 31 Augustus 1908 benoemd. Het onderwijs in natuurlijke historie werd voor den cursus 1907/08 opgedragen aan C. A. de Looze en dat in schoonschrijven aan L. Bouter.

Voor het tijdvak van 1 October 1907 tot en met 31 Augustus 1908 werd tot leeraar in het Fransch benoemd J. Bouwens te Neuzen, die reeds van 1 September tot 1 October dit onderwijs had waargenomen en voor het tijdvak van 10 November 1907 tot en met 31 Augustus 1908 tot leeraar in de gymnastiek M. A. A. Steyns te Venlo, in plaats van J. J. Meijerink, die wegens zijne benoeming te Almelo eervol ontslag had verkregen ingaande 10 November.

Goes. Den 31sten Januari verliet dr. N. van Wijk, tijdelijk leeraar in de Nederlandsche taal en geschiedenis, de school. In zijne plaats werd van 1 Februari tot en met 31 Augustus benoemd P. Hans Sz., die voor den cursus 1907/08 werd herbenoemd. Mede werd voor den cursus 1907/08 herbenoemd A. W. Kloos jr., tijdelijk leeraar in de wiskunde.

Utrecht (gem. 3-jarige cursus met handelsschool). Ter vervanging van jhr. mr. dr. E. A. van Beresteyn werd het onderwijs in Staatswetenschappen opgedragen aan J. Stibbe, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool. A. C. V. Schülinck en H. Bijleveld werden tot tijdelijke leeraren, respectievelijk in de wiskunde en de stenographie, herbenoemd, terwijl aan K. Ramkema twee lessen per week in de gymnastiek opnieuw werden opgedragen.

Amersfoort. De leeraar W. N. Coenen was wegens ziekte geruimen tijd afwezig. Hij werd vervangen door den tijdelijk-leeraar M. H. Flothuis, die voorloopig tot 1 Januari 1908 met dit onderwijs belast bleef.

De tijdelijk leeraar Z. Stokvis werd definitief aangesteld en de tijdelijke aanstelling van J. C. van der Schroeff als leerares in de gymnastiek gecontinueerd.

De 1ste en 2de klasse moesten bij het begin van den cursus 1908/08 elk in drie afdeelingen worden gesplitst; de aanstelling van meer tijdelijke leeraren is nog te vermijden geweest door verschillende leeraren te belasten met een grooter aantal lesuren dan tot dusver door hen waren vervuld. De waarschijnlijke splitsing van de 3de klasse in 3 afdeelingen in het schooljaar 1908/1909 maakt dan evenwel andere voorziening in de behoefte aan leerkrachten dringend noodzakelijk.

Leeuwarden. In de plaats van dr. P. Middel, wien eervol ontslag was verleend wegens benoeming tot leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Groningen, werd voor het tijdvak van 1 Maart tot en met 31 Augustus, benoemd H. B. Bone jr. en L. H. Grondijs. De aanstelling van deze leeraren werd verlengd tot 1 September 1908.

J. Branbergen ontving, met ingang van 1 September, eervol ontslag wegens zijne benoeming tot leeraar aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam.

Ter vervanging van de leerares L. C. de Graaff, die hare tijdelijke benoeming niet wenschte verlengd te zien, werd, met ingang van 1 September, benoemd J. Botke, leeraar aan de hogere burgerschool te Almelo.

H. Boonstra, tijdelijk leeraar in het Hoogduitsch, werd voor den cursus 1907/08 herbenoemd, terwijl de tijdelijke leeraren dr. E. E. Mogendorff en J. G. Brederode, met ingang van 1 September 1907, eene vaste aanstelling ontvingen.

Wegens benoeming tot leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te den Helder, werd aan dr. C. H. Ketner eervol ontslag verleend.

De directeur der school, J. Ariëns Kappers, verzocht om gezondheidsredenen verlof van 10 October tot en met 9 November. Zijne betrekking werd tijdelijk waargenomen door dr. J. J. van Rijn.

Harlingen. Den 16den Januari 1907 aanvaardde H. J. Scholten de betrekking van tijdelijk leeraar in Hoogduitsch en Nederlandsch. Sedert 8 October 1906 werden de lessen in Hoogduitsch gegeven door de leerares E. Land, en de lessen in het Nederlandsch door de overige leeraren.

Mr. J. Sickenga, benoemd voor het tijdvak van zijn in functie treden af tot en met 31 Augustus 1908, tot opvolger van J. Branbergen, benoemd tot leeraar aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam, aanvaardde zijne functiën op 1 October, terwijl tot aan dat tijdstip de lessen van J. Branbergen werden gegeven door den directeur der school H. G. Harkema.

Sneek. J. L. Dijkhuis, 24 October 1906 benoemd, begon in Januari zijne werkzaamheden.

Aan dr. F. Schuh en P. J. Bolleman v. d. Veen, benoemd respectievelijk tot hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool en tot leeraar aan de hogere burgerschool te Dordrecht, werd met ingang van 1 December eervol ontslag verleend.

Ter vervanging van deze leeraren werden achtereenvolgens benoemd: A. van Nunes, die in September 1907, en dr. J. C. C. W. v. Nooten, die 1 Januari 1908 in functie trad.

De directeur der school, A. C. Antusch, bij Koninklijk besluit van 11 December 1907 benoemd tot directeur der Rijks- hogere burgerschool te Alkmaar, verzocht eervol ontslag. In de vacature is tot heden (31 December 1907) nog niet voorzien.

Tot tijdelijk leerares in de Fransche taal werd benoemd F. C. P. Soutendam, onderwijzeres te Sneek.

In de zitting van den raad der gemeente Sneek van 21 November werd eene nieuwe traktementsregeling vastgesteld, welke werd geacht te zijn ingegaan 1 Januari 1907.

Heerenveen. Met ingang van 1 Februari 1907 werd aan J. van Hessen, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd tot 31 Augustus benoemd H. W. J. Kroes, te Zwolle.

Met ingang van 16 April werd aan den leeraar in de staathuishoudkunde, mr. J. L. Nysingh, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend. Aan den directeur werd tot het einde van den cursus 1906/07 dit onderwijs opgedragen, welke opdracht bij den aanvang van den cursus 1907/08 verlengd werd, totdat in de vacature zou zijn voorzien.

Voor het tijdvak van 1 September 1907 tot en met 31 Augustus 1908 werden benoemd: B. H. van Ruyven (schei-, natuur-, plant- en dierkunde) en H. W. J. Kroes (Hoogduitsch).

De directeur, W. H. Wisselink, was wegens gezondheidsredenen van 29 Juni tot 15 Juli afwezig. Tijdens zijne ontsentenis werd hij vervangen door J. C. v. d. Berg.

Zwolle. In het onderwijzend personeel kwam geene verandering. J. Polak, leeraar in natuur- en werktuigkunde, zag zijne tijdelijk aanstelling in eene definitieve benoeming veranderd; met den nieuwen cursus bleef aan hem het onderwijs in de wiskunde aan eene der parallel-afdeelingen opgedragen.

H. van Cleeff, tijdelijk leeraar in de Hoogduitsche taal, werd voor den cursus 1907/08 herbenoemd, terwijl de splitsing der 5de klasse in twee parallel-afdeelingen de aanvulling van het leerarenpersoneel met een leeraar in de Engelsche taal noodig maakte. Als zoodanig werd benoemd J. H. Frederiks, die 1 October zijne betrekking aanvaardde.

Deventer. Aan J. J. Poortman werd met ingang van 1 October, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd benoemd tot leeraar in de wiskunde en cosmographie W. van der Woude. Daar deze echter eerst 1 Januari 1908 in functie kon treden, werd de heer Poortman benoemd tot tijdelijk leeraar tot de infunctietreding van den benoemde.

Tot tijdelijk leeraar werden benoemd dr. W. H. Staverman (Nederlandsch, geschiedenis, aardrijkskunde en schoon-

schrijven) en de leerares E. E. Engelbrecht (Fransch), zulks met het oog op de splitsing der eerste klasse in den cursus 1907/08.

Almelo. Aan den leeraar P. Wijdenes werd met ingang van 1 September, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend. Hij werd vervangen door J. M. Pool.

De tijdelijke benoeming van den leeraar J. Botke werd, wegens diens vertrek naar Leeuwarden, niet hernieuwd. In zijne plaats werd voor den cursus 1907/08 tijdelijk benoemd J. J. van Beusekom, die 3 September in functie trad.

Ter vervanging van M. A. Bal, wien op verzoek eervol ontslag was verleend met ingang van 1 October, werd benoemd J. J. Meijerink. Daar deze niet vóór November zijne betrekking kon aanvaarden, werd de heer Bal belast met de waarneming der lessen in gymnastiek tot de heer Meijerink in functie kon treden. Dit geschiedde 10 November.

Groningen (5-jarigen cursus). Wegens langdurige ongesteldheid van dr. H. A. J. Meijer werd het onderwijs in scheikunde van 1 Januari—15 Juli gegeven door dr. J. Huisinga. Den 2den Juli overleed dr. Meijer. In verband daarmede werd aan dr. Huisinga van 1 September—31 December nogmaals dit onderwijs opgedragen.

Den 28sten Februari vertrok de leerares Folmer. Zij werd 1 Maart vervangen door dr. P. Middel.

In de plaats van A. E. H. Swaen, leeraar in de Engelsche taal en letterkunde, wien met ingang van 1 September eervol ontslag was verleend, werd benoemd W. A. Wanting.

Aan dr. I. Mendels werd een ziekteverlof verleend van 1 September—1 December. Zijne lessen werden waargenomen door dr. J. N. Thiessen en R. Lanjouw. Bij Kon. besluit van 16 Augustus werd dr. J. Aalbers definitief benoemd tot leeraar in de geschiedenis.

Groningen (3-jarige cursus met handelsschool). Aan dr. H. A. J. Meijer werd een ziekteverlof verleend van 15 Januari—28 Maart. De lessen in de plant- en dierkunde in de 1ste klasse werden in verband daarmede vervangen door Nederlandsch en aardrijkskunde, in de 2de klasse door natuurkunde. A. R. Schouten werd met het onderwijs in de plant- en dierkunde voor den verderen duur van het schooljaar 1906/07 belast, terwijl hem, nadat dr. Meijer den 3den Juli overleden was, het onderwijs in de plant- en dierkunde tot wederopzegging toe, doch uiterlijk tot het einde van het schooljaar 1907/08 werd opgedragen.

De tijdelijke leeraren A. Versteeg en J. H. Scholten werden voor het schooljaar 1907/08 in hunne functiën gecontinueerd.

M. van der Wijk werd bij raadsbesluit van 12 October tot wederopzegging belast met het geven van onderwijs in het Fransch aan de Openbare Handelsschool tot het tijdstip waarop de te benoemen tijdelijke leeraar, opvolger van H. de Noo Bz., in functie zou zijn getreden.

Veendam. In de vacature, ontstaan door de benoeming van dr. P. Kloosterman tot leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam, werd voorzien door tijdelijke benoeming van A. H. Smith, die met den aanvang van den cursus 1907/08 in functie trad.

Wegens benoeming van dr. J. W. Beekman tot leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Groningen, werden de lessen in scheikunde tijdelijk opgedragen aan J. Renier, die na de Kerstvacantie in functie trad.

Winschoten. De lessen van J. K. C. van Brussel werden tijdelijk waargenomen door W. G. Wagner. Op 1 Mei hervatte hij zijne taak.

Wegens langdurige ongesteldheid van den leeraar in de gymnastiek H. Edelman, werd dit onderwijs 8 Mei opgedragen aan L. A. Reilingh.

Aan den directeur der school P. J. Keyman, werd van 3 Juli af verlof tot herstel van gezondheid verleend. Bij het begin van den cursus 1907/08 heeft hij zijne lessen weder gedeeltelijk hervat.

Sappemeer. Wegens ongesteldheid van den leeraar in de gymnastiek H. Edelman, werd aan L. A. Reilingh dit onderwijs opgedragen en later het onderwijs in schoonschrijven aan M. Jansma.

Wegens vertrek van P. J. C. E. Douwes Dekker en E. van der Gaast, de eerste naar de Rijks- hogere burgerschool te Gouda, en de laatste naar de hogere burgerschool te Hilversum, werden de lessen in de Fransche taal opgedragen aan N. E. Fatton, en het onderwijs in het Hoogduitsch aan mej. I. A. Thomése.

Warffum. De leeraar W. A. F. Caspersz, wien een verlof was verleend tot 31 December 1906, hervatte zijne werkzaamheden.

Aan den leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde J. L. Dijkhuis was op zijn verzoek bij Kon. besluit van 14 November 1906 n°. 46, met ingang van 1 Januari 1907, eervol ontslag verleend. Bij Kon. besluit van 20 Februari 1907 n°. 46 werd N. Waterbolk, onderwijzer aan het Instituut Loman, te Zwolle, tot zijn opvolger benoemd, welke functie bij 1 Mei daaraanvolgende aanvaardde, terwijl in de vacature van 7 Januari tot en met 30 April 1907 voorzien werd door waarneming der lessen door mej. P. F. Volcke.

Bij Kon. besluit van 9 April 1907 n°. 26 werd aan den leeraar in de Nederlandsche taal, dr. G. A. Nauta, met ingang van 1 September op zijn verzoek eervol ontslag verleend.

Tot zijn opvolger werd bij Kon. besluit van 15 Juli 1907 n°. 5 benoemd W. Heldt, onderwijzer aan eene openbare lagere school te 's Gravenhage, die 2 September zijne betrekking aanvaardde.

Bij Kon. besluit van 17 Mei 1907 n°. 25 werd voor het tijdvak van 1 September 1907 tot en met 31 Augustus 1908 wederom tot leeraar benoemd J. Kalma.

Bij Kon. besluit van 13 Maart 1907 n°. 50 werd aan den leeraar in het hand- en lijntekenen H. L. Zick eervol ontslag verleend en bij Kon. besluit van 5 April 1907 n°. 21 voor het tijdvak van 8 April tot en met 31 Augustus als zijn opvolger benoemd J. G. Jordens, te Wageningen, die bij Kon. besluit van 17 Juli 1907 n°. 38 definitief werd aangesteld.

Assen. Tot opvolger van den leeraar in de geschiedenis J. Bakker, met ingang van 1 April op zijn verzoek eervol ontslagen, werd bij Koninklijk besluit van 13 Maart n°. 51, met ingang van eerstvermelden datum, aangewezen J. Zijlstra.

In verband met de noodzakelijke splitsing der eerste klasse voor den cursus 1907/08, werd bij Koninklijk besluit van 23 Augustus 1907 n°. 75 voor dat schooljaar als leeraar benoemd C. Hazewinkel, om onderwijs te geven in Nederlandsch en geschiedenis; hij aanvaardde zijne betrekking op 4 September.

Meppel. De leeraar in staathuishoudkunde, mr. J. L. Nysingh, verkreeg bij Kon. besluit van 12 April 1907 n°.

32, op verzoek, eervol ontslag met ingang van 16 April. Dit onderwijs wordt sedert 1 Mei tijdelijk gegeven door den directeur, totdat in de vacature zal zijn voorzien.

De tijdelijk leeraar G. G. J. F. Colb verkreeg met ingang van 1 September eene vaste aanstelling, terwijl dr. G. Schenk, eveneens tijdelijk leeraar, voor den cursus 1907/08 werd herbenoemd.

Dr. B. van Halteren en dr. J. Wolff, die ten gevolge van de splitsing der beide laagste klassen werkzaam waren gedurende den cursus 1906/07, werden voor het schooljaar 1907/08 herbenoemd.

Maastricht. Aan H. J. P. van Alfen werd — wegens zijne benoeming tot leeraar aan de hogere burgerschool te Nijmegen — eervol ontslag verleend met ingang van 1 April. Hij werd vervangen door F. A. Visser, die 1 Mei zijne betrekking aanvaardde.

B. Swart, tijdelijk leeraar in de natuurlijke historie, werd met ingang van 1 April vast aangesteld en de tijdelijk leeraar in het Hoogduitsch, F. J. H. Meijers, voor den cursus 1907/08 herbenoemd.

Roermond. Aan den leeraar dr. L. Voorzanger werd een ziekte verlof verleend van 1 April af. Hij werd vervangen door J. L. Hogeweg te Tilburg. Dr. Voorzanger overleed den 17den Mei.

De tijdelijke leeraren mr. H. P. de Fluiter en J. L. Hogeweg werden voor den cursus 1907/08 herbenoemd. De leeraar J. Alingh Prins werd wederom belast met het onderwijs in natuurkunde gedurende hetzelfde tijdvak.

Venlo. Bij het begin van het schooljaar 1907/08 vertrok de leeraar S. van der Meer naar de hogere burgerschool te Delft. In de vacature werd voorzien door benoeming van W. D. Verduyn tot tijdelijk leeraar, die 24 September zijne betrekking aanvaardde.

Kort na den aanvang van den cursus 1907/08 werd de leeraar in de Nederlandsche taal, G. Olyslager, ernstig ziek, zoodat te voorzien was, dat niet op een spoedig herstel te rekenen was, waarom H. H. Knippenberg als plaatsvervanger werd aangesteld; deze heeft de lessen tot het einde van 1907 waargenomen.

Het groot aantal leerlingen maakte eene splitsing van cursus B noodzakelijk, terwijl eene combinatie van klasse II en III in de gymnastieklessen onmogelijk werd. Daarom werd dit onderwijs in klasse III tijdelijk opgedragen aan A. Steyns.

Ten gevolge van de hiervoren medegedeelde wijzigingen in het onderwijzend personeel der hogere burgerscholen waren op 31 December 1907 de leeraren werkzaam, wier getal en bevoegdheid zijn aangegeven in de volgende tabel:

S C H O L E N.		GETAL EN BEVOEGDHEID DER LEERAREN.								Getal vacature.	Algemeen totaal.
PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	Doctor of docto-randus.	Candidaat.	Akte M. O.	Artt. 82 en 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder akte.	Totaal.		
Noordbrabant.	's Hertogenbosch	5	—	10	1	2	—	—	18	—	18
	Tilburg	3	1	6	2	—	—	—	12	—	12
	Breda	4	—	12	2	—	—	—	18	—	18
	Bergen op Zoom	2	—	12	1	—	—	—	15	—	15
	Helmond	2	—	9	—	—	—	—	11	—	11
Gelderland.	Arnhem (5-jarige cursus) . .	11	1	11	1	—	—	—	24	—	24
	Idem (3-jarige cursus) . .	4	—	9	—	—	—	1	14	—	14
	Nijmegen	5	—	13	2	—	—	—	20	1	21
	Idem (bijzondere)	4	—	12	—	—	—	4	20	—	20
	Apeldoorn	3	—	10	—	—	—	—	13	—	13
	Zutphen	4	2	11	2	—	—	—	19	—	19

S C H O L E N.		GETAL EN BEVOEGDHEID DER LEERAREN.								Getal vacatu- ren.	Algemeen totaal.
PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	Doctor of docto- randus.	Candidaat.	Akte M. O.	Artt. 82 en 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder akte.	Totaal.		
Gelderland. <i>vervolg.</i>	Tiel	2	—	10	—	—	—	—	12	—	12
	Wageningen	8	—	8	—	—	—	—	16	—	16
	Winterswijk	1	—	7	1	—	—	—	9	—	9
	Zaltbommel	4	—	8	—	—	—	—	12	—	12
Zuidholland.	's Gravenhage (1ste 5-jar. curs.)	13	—	16	—	—	—	—	29	—	29
	Idem (2de 5-jar. curs.)	9	1	12	5	—	—	—	27	—	27
	Idem (3de 5-jar. curs.)	10	—	9	—	—	—	—	19	—	19
	Idem (3-jar. curs.). .	8	—	14	—	—	—	1	23	—	23
	Rotterdam (5-jar. curs.). . .	8	1	16	3	—	—	—	28	—	28
	Idem (3-jar. curs.). . .	6	—	17	1	—	—	—	24	—	24
	Idem (3-jar. cursus met handelsschool) .	3	—	17	—	—	—	2	22	—	22
	Idem (Christ. H. B. S.)	2	1	8	—	—	—	4	15	—	15
								1 ond. A.			
	Leiden	7	—	10	1	—	—	—	18	—	18
	Dordrecht	4	—	13	2	—	—	—	19	—	19
	Delft	4	—	11	4	—	—	—	19	—	19
	Schiedam	4	—	13	2	—	—	—	19	—	19
	Gouda	6	—	14	1	—	—	—	21	—	21
	Gorinchem	2	—	8	1	—	—	—	11	—	11
	Brielle	3	—	5	—	—	—	—	8	—	8
	Katwijk a d Rijn	1	4	7	—	—	—	5	17	—	17
	Voorschoten	8	—	13	1	—	—	—	22	1	23
Noordholland.	Amsterdam (1ste 5-jar. curs.)	10	—	12	3	—	—	—	25	1	26
	Idem (2de 5-jar. curs.).	7	—	13	4	—	—	—	24	—	24
	Idem (3de 5-jar. curs.).	10	1	12	—	—	—	—	23	—	23
	Idem (1ste 3-jar. curs.)	5	—	14	—	—	—	—	19	—	19
	Idem (2de 3-jar. curs.).	4	—	18	—	—	—	—	22	—	22
	Idem (3de 3-jar. curs. met handelssch.)	9	—	24	1	—	—	5	39	—	39
	Idem (4de 3-jar. curs.)	5	2	15	2	—	—	—	24	—	24
	Haarlem	12	—	17	2	—	—	—	31	—	31
	Zaandam	3	—	10	1	—	—	—	14	—	14
	Alkmaar	2	—	11	1	—	—	—	14	2	16
	Hoorn	4	—	7	—	—	—	—	11	—	11
	Enkhuizen	2	—	5	—	—	1	—	8	—	8
	den Helder	4	—	8	—	—	—	—	12	—	12
	Hilversum.	4	—	11	1	—	—	1	17	—	17
								L.O.			
Zeeland.	Middelburg	4	—	12	1	—	—	—	17	—	17
	Zierikzee	2	—	8	1	—	—	—	11	—	11
	Goes.	2	—	9	2	—	—	—	13	—	13

S C H O L E N.		GETAL EN BEVOEGDHEID DER LEERAREN.								Getal vacatu- ren.	Algemeen totaal.
PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	Doctor of docto- randus.	Candidaat.	Akte M. O.	Artt. 82 en 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder akte.	Totaal.		
Utrecht	Utrecht (Rijks 5-jarige) . . .	7	—	11	1	—	—	—	19	—	19
	Idem (Gem. 5-jarige) . . .	8	—	8	1	—	—	—	17	—	17
	Idem (3-jarige cursus) . . .	5	—	20	—	—	—	1	26	—	26
	Amersfoort	5	—	13	2	—	—	—	21	—	21
Friesland	Leeuwarden	7	—	13	—	—	—	—	20	—	20
	Harlingen	—	—	7	1	—	—	—	8	—	8
	Sneek	4	—	8	—	—	—	—	12	1	13
	Heerenveen	—	—	8	1	—	—	—	9	1	10
Overijssel	Zwolle	6	—	7	1	—	—	—	14	—	14
	Deventer	4	—	10	2	—	—	—	16	—	16
	Kampen	6	—	11	—	—	—	—	17	—	17
	Almelo	3	—	9	—	—	—	—	12	—	12
	Enschede	5	—	9	3	2	—	—	19	—	19
Groningen	Groningen (5-jarige cursus) .	10	—	14	—	—	—	—	24	—	24
	Idem (3-jarige „ met handelsklasse) . .	5	—	10	—	—	—	—	15	—	15
	Veendam	3	—	9	—	—	—	—	12	—	12
	Winschoten	3	—	8	—	—	—	—	11	—	11
	Sappemeer	2	—	10	—	—	—	—	12	—	12
	Warffum	2	—	7	—	—	—	—	9	—	9
Drenthe	Assen	6	—	7	—	—	—	—	13	—	13
	Meppel	4	—	6	—	—	—	—	10	1	11
Limburg	Maastricht	3	—	11	2	—	—	2	18	—	18
	Roermond	4	—	7	1	—	—	—	12	—	12
	Venlo	3	—	9	—	—	—	—	12	—	12
	Rolduc	5	2	8	1	—	—	4	20	—	20
Totaal . . .		359	16	797	69	4	1	30	1276	8	1284

Gaaf af voor:											
1 leeraar in 5 betrekkingen											
2 leeraren „ 4	„	4 + 6 + 8 + 57	—	—	—	—	—	—	75	—	75
4 „ „ 3	„										
57 „ „ 2	„										
Totaal . .			—	—	—	—	—	—	1201	8	1209

Het aantal leeraarsbetrekkingen was op genoemd tijdstip, 8 vacaturen medegerekend, 1284. Het aantal leeraren was evenwel 75 minder dan dat der betrekkingen, daar 1 leeraar aan 5 scholen, 2 leeraren aan 4, 4 leeraren aan 3 en 57 leeraren aan 2 scholen werkzaam waren. zoodat het aantal personen, door wie 1284 betrekkingen waargenomen werden, op 31 December 1907, 1209 bedroeg.

De leeraren in 2 betrekkingen waren:
dr. J. F. D. Blöte, Hoogduitsch, te 's Hertogenbosch en te Tilburg;
dr. B. Meilink, natuurkunde, te Arnhem (5-jarige en 3-jarige cursus);

mr. M. J. Wolff, Staatswetenschappen, te Arnhem (5-jarige en 3-jarige cursus);

H. G. Bom Wz., boekhouder, te Arnhem (5-jarige en 3-jarige cursus);

J. A. L. de Ladhouders, gymnastiek, te Arnhem (5-jarige en 3-jarige cursus);

J. Favier, handteekenen, te Arnhem (5-jarige en 3-jarige cursus);

dr. C. van Schoonneveldt, Nederlandsch en geschiedenis, te Arnhem (5-jarige cursus) en te Nijmegen (gem. hogere burgerschool);

A. de Froe, Engelsch, te Arnhem (5-jarige en 3-jarige cursus);

H. van Cleeff, Hoogduitsch, te Apeldoorn en te Zwolle;

mr. P. M. von Baumhauer, staatswetenschappen, te 's Gravenhage (1ste 5-jarige cursus) en te Leiden;

J. J. Helsdon Rix, Engelsch, te 's Gravenhage (1ste hogere burgerschool met 5-jarigen cursus en 3-jarigen cursus);

K. M. de Jong, boekhouden, te 's Gravenhage (1ste en 2de 5-jarige cursus);

W. H. Hengevelt, gymnastiek, te 's Gravenhage (1ste 5-jarige cursus en 3-jarige cursus);

M. van den Ende, wiskunde, dr. H. van Cappelle, plant- en dierkunde, J. P. Heyligers, Hoogduitsch en W. J. Lampe, handteekenen, te 's Gravenhage (2de 5-jarige cursus) en bijz. hogere burgerschool te Voorschoten;

J. H. Witteveen, Staatswetenschappen, te 's Gravenhage (3de 5-jarige cursus) en bijz. hogere burgerschool te Voorschoten;

J. L. J. ten Dam Ham, geschiedenis, aardrijkskunde en Nederlandsch, te 's Gravenhage (3de 5-jarige cursus) en bijz. hogere burgerschool te Voorschoten;

mr. dr. J. A. Eigeman, Staatswetenschappen, te Rotterdam (5-jarige cursus en 3-jarige cursus handelsschool);

A. v. Hoof, boekhouden, te Rotterdam (5-jarige en 3-jarige cursus);

J. du Saar, wiskunde, te Rotterdam (5-jarige en 3-jarige cursus);

R. Buning, Nederlandsch, en dr. J. J. Prins, plant- en dierkunde, te Rotterdam (3-jarige cursus en 3-jarige cursus handelsschool);

J. W. Rutten, Russisch, te Rotterdam (3-jarige cursus handelsschool) en Amsterdam (3de hogere burgerschool 3-jarige cursus);

Rients Balt, stenographie, te Rotterdam (Chr. hogere burgerschool en 3-jarige cursus handelsschool);

C. v. d. Waals, boekhouden, te Leiden en te Rotterdam (3-jarige cursus handelsschool);

A. Feenstra, geschiedenis, aardrijkskunde en Staatswetenschappen, (te Gorinchem en te Tiel);

P. C. Adrian, gymnastiek, te Amsterdam (1ste 5-jarige cursus en 3de 3-jarige cursus);

dr. G. Nolst Trenité, Staatswetenschappen, te Amsterdam (1ste 5-jarige cursus) en te Haarlem (5-jarige cursus);

A. Wijnberg, scheikunde, te Amsterdam (1ste en 2de 5-jarige cursus);

J. Spinnossa Cattela, geschiedenis, te Amsterdam (2de 5-jarige en 2de 3-jarige cursus);

K. R. Gallas, Fransch, dr. P. C. M. Bos, Staatswetenschappen en mej. J. Oosting, Hoogduitsch, te Amsterdam (2de 5-jarige cursus en 3de 5-jarige cursus);

M. Baints, teekenen, en mevr. I. Vlas Ummels, gym-

nastiek, te Amsterdam (2de 5-jarige cursus en 3de 3-jarige cursus);

A. A. Verdenius, Nederlandsch, te Amsterdam (1ste en 4de 3-jarige cursus);

A. J. v. Pesch, plant- en dierkunde, te Amsterdam (1ste en 3de 3-jarige cursus);

D. de Lange, Fransch, te Amsterdam (2de en 3de 3-jarige cursus);

J. Romp, Hoogduitsch, te Amsterdam (3de en 4de 3-jarige cursus);

M. van Breen, Engelsch, te Middelburg en te Goes;

dr. P. A. Meerburg, scheikunde, te Utrecht (gem. hogere burgerschool 5-jarige cursus en 3-jarige cursus);

J. M. Geerts, natuurlijke historie, te Utrecht (gem. hogere burgerschool 5-jarige cursus en 3-jarige cursus);

P. G. H. Dop, handelswetenschappen, te Utrecht (gem. hogere burgerschool 5-jarige cursus en 3-jarige cursus);

C. J. G. Mieremet, gymnastiek, te Utrecht (gem. hogere burgerschool 5-jarige cursus en 3-jarige cursus);

J. Stibbe, Staatswetenschappen, te Utrecht (Rijks- hogere burgerschool en gem. hogere burgerschool 3-jarige cursus);

mr. P. C. Andreae, Staatswetenschappen, te Leeuwarden en te Sneek;

C. J. de Bruyn Kops, Staats- en handelswetenschappen, te Deventer en te Zwolle;

J. A. Dijkshoorn, te Enschedé en te Winterswijk;

W. Wals, schoonschrijven, J. H. Scholte, Hoogduitsch en F. de Groot, boekhouden, te Groningen (5-jarige en 3-jarige cursus);

mr. J. Kalma, Staatswetenschappen, te Groningen (5-jarige cursus) en te Warffum;

H. Edelman, schoonschrijven en gymnastiek, te Sappemeer en te Winschoten;

P. N. van der Brugge, wiskunde en boekhouden, te Assen en te Meppel;

H. D. van der Maas, schoonschrijven en gymnastiek, te Roermond en te Venlo.

De leeraren in 3 betrekkingen waren:

mr. H. J. v. Leeuwen, Staatswetenschappen, te 's Hertogenbosch, Helmond en te Venlo;

J. W. F. van Meegeren, wiskunde en boekhouden, te 's Gravenhage (3-jarige cursus), te Gouda en te Schiedam;

J. Gerritsz, staathuishoudkunde, te Alkmaar, te den Helder en te Amsterdam (1ste 3-jarige cursus);

W. Kosten, handelswetenschappen, te Bergen op Zoom, te Middelburg en te Goes.

De leeraren in 4 betrekkingen waren:

L. D. Wolters, handelswetenschappen, te Apeldoorn, Zutphen, Almelo en Winterswijk;

J. H. E. Schmid, schoonschrijven, te Amsterdam (1ste, 2de en 3de 5-jarige cursus en 2de 3-jarige cursus).

De leeraar in 5 betrekkingen was:

S. J. van de Vliet, boekhouden, te Amsterdam (1ste, 2de en 3de 5-jarige cursus), te Haarlem en te Hilversum.

In de volgende tabel zijn de jaarwedden van de directeuren der hogere burgerscholen opgenomen en het getal der leeraarsjaarwedden van directeuren en leeraren.

S C H O L E N.	Jaarwedde van den directeur † = vrije woning.	Getal der leeraarsjaarwedden.					Totaal bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500.	Getal jaarwedden van directeuren en leeraren.	
<i>Rijks- hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus.</i>							
's Hertogenbosch	f 3 000,00	2	5	4	6	18	f 38 210,00
Tilburg	3 400,00	1	6	1	3	12	26 680,00
Bergen op Zoom	3 800,00	1	2	3	8	15	36 155,00
Wageningen.	3 500,00	4	7	4	—	16	29 707,50
Gouda	3 600,00	2	9	8	1	21	39 770,00
Alkmaar	vacature	2	4	4	4	14	26 355,00
den Helder	3 400,00	1	4	5	1	12	25 340,00
Middelburg	4 000,00	2	3	7	4	17	36 015,00
Zierikzee	† 3 050,00	2	6	2	—	11	18 350,00
Goes.	† 2 750,00	2	7	3	—	13	23 135,00
Utrecht	4 000,00	2	4	3	9	19	42 890,00
Leeuwarden	4 000,00	—	8	3	8	20	46 905,00
Zwolle	3 800,00	1	1	7	4	14	33 625,00
Groningen	3 200,00	7	7	7	2	24	42 400,00
Assen	3 800,00	2	3	5	2	13	25 626,00
Roermond	3 800,00	—	2	6	3	12	29 530,00
Totaal Rijks- hogere burger- burgerscholen met 5-j. curs.	15	31	78	72	55	251	f 520 693,50
<i>Rijks- hogere burgerscholen met 3-jarigen cursus.</i>							
Helmond	f † 2 850,00	1	4	4	1	11	f 21 095,00
Winterwijk	2 600,00	1	5	2	—	9	15 480,00
Heerenveen	3 000,00	1	5	2	—	9	16 440,00
Sappemeer	2 800,00	2	8	1	—	12	18 840,00
Warffum	3 000,00	1	5	2	—	9	14 070,00
Meppel.	3 000,00	2	7	—	—	10	17 705,00
Venlo ,	3 000,00	3	3	3	1	11	19 201,67
Totaal	7	11	37	14	2	71	f 122 831,67
Totaal Rijks- hogere burger- burgerscholen met 5- en 3-j. cursus	22	42	115	86	57	322	f 643 525,17
<i>Gemeentelijke hogere burgerscholen.</i>							
Breda	f 3 333,33	1	12	3	1	18	f 35 074,09
Arnhem (5-jarige cursus) . . .	3 700,00	3	8	5	6	23	48 090,00
Idem (3-jarige „) . . .	3 100,00	7	2	3	1	14	20 292,27 ^s
Nijmegen	3 500,00	6	7	5	1	20	33 882,50
Apeldoorn	3 000,00	3	7	2	—	13	22 050,00

S C H O L E N.	Jaarwedde van den directeur † = vrije woning.	Getal der leeraarsjaarwedden.					Totaal bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500.	Getal jaarwedden van directeuren en leeraren.	
Zutphen	f 3 000,00	4	7	4	3	19	f 34 110,00
Tiel	2 384,61 ⁵	3	6	1	1	12	17 607,25
Zaltbommel	3 200,00	3	5	3	—	12	19 955,00
's Gravenhage (1ste 5-jar. curs.)	4 250,00	7	—	6	15	29	65 177,50
Idem (2de 5-jar. „)	4 250,00	1	2	8	15	27	66 980,00
Idem (3de 5-jar. „)	4 250,00	2	3	12	1	19	39 690,00
Idem (3-jarige „)	4 250,00	1	6	10	5	23	52 470,00
Rotterdam (5-jarige cursus) . .	4 600,00	4	3	7	13	28	66 889,15 ⁵
Idem (3-jarige cursus met handelsklasse) . .	4 600,00	8	—	4	9	22	44 598,12
Idem (2de 3-jar. cursus) .	4 000,00	1	2	14	6	24	54 704,75
Leiden	4 000,00	3	2	4	8	18	40 621,00
Dordrecht	4 100,00	5	7	4	2	19	34 355,00
Delft	3 600,00	6	7	4	1	19	28 550,00
Schiedam	3 250,00	6	7	5	—	19	30 200,00
Gorinchem	2 800,00	3	5	1	1	11	17 736,00
Brielle	2 400,00	4	3	—	—	8	10 750,00
Amsterdam (1ste 5-jarige curs.)	5 000,00	7	—	2	15	25	58 830,00
Idem (2de 5-jarige „)	5 000,00	7	3	—	13	24	55 550,00
Idem (3de 5-jarige „)	5 000,00	4	2	3	13	23	55 230,00
Idem (1ste 3-jarige „)	4 500,00	3	—	2	13	19	52 975,00
Idem (2de 3-jarige „)	4 500,00	4	1	2	14	22	60 150,00
Idem (3de 3-jarige „ met handelsklasse).	5 000,00	8	8	3	19	39	90 065,00
Idem (4de 3-jarige curs.)	4 500,00	4	7	—	12	24	54 615,00
Haarlem	(1) 4 500,00	2	9	6	13	31	72 860,00
Zaandam	3 800,00	1	6	3	3	14	28 655,00
Hoorn	3 200,00	1	5	4	—	11	21 155,00
Enkhuizen	1 900,00	5	2	—	—	8	8 565,00
Hilversum	3 570,00	4	2	9	1	17	30 662,55
Utrecht (2de 5-jarige cursus) .	3 600,00	1	4	4	7	17	39 550,00
Idem (3-jarige cursus) . . .	3 400,00	4	6	7	4	(2) 22	40 780,00
Amersfoort	3 600,00	2	9	6	3	21	41 127,86
Harlingen	2 400,00	3	4	—	—	8	11 350,00
Sneek	2 600,00	2	6	2	—	11	17 300,00
Deventer	2 850,00	6	8	1	—	16	20 120,00
Kampen	3 000,00	2	4	9	1	17	34 075,00
Almelo	3 000,00	2	2	4	3	12	25 160,00
Enschede	† 3 250,00	2	5	6	5	19	41 655,00
Groningen (3-jarige cursus met handelsklasse) .	4 468,00	5	4	3	2	15	27 493,50

1) Waaronder f 500 persoonlijke toelage.

2) Het salaris van 4 leeraren is begrepen in dat van de gemeentelijke hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus.

S C H O L E N.	Jaarwedde van den directeur † = vrije woning.	Getal der leeraarsjaarwedden.					Totaal bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500.	Getal jaarwedden van directeuren en leeraren.	
Veendam	f 3 120,00	3	4	4	—	12	f 20 155,00
Winschoten	1 950,00	5	4	1	—	11	(1) 13 650,00
Maastricht	3 400,00	4	11	2	—	18	27 655,00
Totaal gemeentelijke hogere burgerscholen.	46	172	217	188	230	853	f 1733 166,05
Totaal Rijks- en gemeentelijke hogere burgerscholen . .	68	214	332	274	287	1 175	f 2376 691,22
<i>Bijzondere hogere burgerscholen.</i>							
Nijmegen (Canisius-college) . .	—	—	—	—	—	—	—
Rotterdam (Chr. hogere burger- school)	f 2 200,00	8	6	—	—	15	f 14 010,00
Voorschoten	—	—	—	—	—	—	—
Katwijk a/d Rijn (Willebr.-coll.).	—	—	—	—	—	—	—
Rolduc.	—	—	—	—	—	—	—
Totaal bijzondere hogere burgerscholen	1	8	6	—	—	15	f 14 010,00
Totaal alle hogere burger- scholen	69	222	338	274	287	1 190	f 2390 701,22

1) Hierbij inbegrepen f 400 voor persoonlijke toelagen.

Vergelijkt men het aantal jaarwedden (1190) met dat der betrekkingen, hetwelk, 8 vacatures inbegrepen, 1284 bedraagt, dan wordt een verschil waargenomen van 94.

Dit verschil wordt veroorzaakt, doordat 4 leeraren te Utrecht (3-j. cursus) eene ongesplitste jaarwedde genieten voor 2 betrekkingen; voorts doordat van de 8 vacaturen de jaarwedden niet zijn vermeld en niet zijn opgegeven:

1	jaarwedde(n)	te	Arnhem (5-j. cursus).
20	„	„	Nijmegen (Canisius-college).
17	„	„	Katwijk a/d. R. (Willibrordus-college).
1	„	„	Sneek.
1	„	„	Venlo.
20	„	„	Rolduc, en
22	„	„	Voorschoten.

Evenals in vroegere verslagen volgt hier eene opgave van het getal en het bedrag der jaarwedden, blijkens de door de inspecteurs van de directeuren der scholen ontvangen mededeelingen der leeraren van hogere burgerscholen in 1907 genoten als leeraren van burgerdag- en -avondscholen, teeken- en ambachtsscholen, middelbare scholen voor meisjes, gymnasia en inrichtingen tot opleiding van onderwijzers bij het lager onderwijs. Waar bleek, dat eene bezoldiging werd genoten aan eene inrichting, niet tot de zooveen genoemde rubrieken terug te brengen, is daarvan mededeeling gedaan in de laatste kolom.

S C H O L E N.	Aan eene burgerdag- of -avondschool (in de plaats zelve).				Aan teekenscholen, ambachts- scholen en dergelijke.				Aan eene openbare hogere burgerschool voor meisjes.				Aan een gymnasium.				Aan eene inrichting tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs.				Totaal.				AANMERKINGEN. Het tusschen () geplaatste cijfer wijst het aantal personen aan, die de jaarwedden, in de tabel genoemd, genieten.
	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.		Bedrag.		
	Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.		boven f 1000.	
Rijks- hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus.																									
's Hertogenbosch.	2	1	—	f 900,00	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	1	f 4 460	1	—	—	f 150	(9)	11	f 5 510	1 H. B. S. Tilburg f 2340; 1 Kon. school voor nat. en beeld. kunsten f 740; 1 H. B. S. Helmond en Venlo f 1000	
Tilburg	3	2	—	2 800,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	300	(5)	7	3 100	1 R. H. B. S. 's Hertogenbosch f 600.	
Bergen op Zoom	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	550	(3)	3	550	1 H. B. S. Middelburg en Goes f 1700.	
Wageningen	—	—	—	—	—	1	—	f 700,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	(1)	1	700	5 Rijkslandbouwscholen f 780, f 400, f 400, f 400 en f 200.	
Gouda	1	—	—	400,00	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	2	6 400	1	—	—	200	(11)	10	7 000	1 handelskursus f 1000, 1 idem f 360, 1 gym- rastiekschool f 600.	
Alkmaar	—	—	—	—	1	—	—	400,00	—	1	—	f 550,00	1	2	—	2 100	—	—	—	—	(5)	5	3 050	1 R. H. B. S. den Helder f 400, 1 H. B. S. 3-j. cursus Amsterdam f 330, 1 huishoud- en industrieschool f 300, 1 boekhouder f 800.	
den Helder	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	400	(2)	2	400		
Middelburg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1	4 550	—	—	—	—	(4)	5	4 550	1 R. H. B. S. Bergen op Zoom f 400 + f 300, 1 R. H. B. S. Goes f 2230, 1 onderwijzer meisjesschool f 700.	
Zierikzee	—	—	—	—	3	1	—	1 600,00	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	850	(5)	7	2 450		
Goes.	—	—	—	—	—	—	1	1 400,00	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	200	(2)	2	1 600	1 R. H. B. S. Middelburg en Bergen op Zoom f 1280 + f 550.	
Utrecht	2	—	—	700,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	6 900	—	—	—	—	(5)	5	7 600	1 Rijkslandbouwcursus f 115, 1 handelss. f 300.	
Leeuwarden	3	1	—	1 440,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2 700	2	—	—	350	(6)	8	4 490	1 burgerweeshuis f 160, 1 H. B. S. Sneek f 1000.	
Zwolle	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	2 800	—	—	—	—	(4)	4	2 800	1 H. B. S. Deventer f 1850	
Groningen	—	1	—	1 000,00	—	—	—	—	1	—	—	300,00	—	—	1	1 600	1	—	—	300	(4)	4	3 200	1 H. B. S. f 2380, 1 R. H. B. S. Warffum f 260, 1 acad. Minerva f 360, 3 handelsscholen 834, f 250 en f 100.	
Assen.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	1 400	2	—	—	500	(5)	5	1 900	1 R. H. B. S. Meppel f 2450.	
Roermond	—	—	—	—	—	1	—	800,—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—	1 350	(6)	7	2 150	1 R. H. B. S. Venlo f 800.	
Totaal	11	5	—	f 7 240,00	4	3	1	f 4 900,—	1	1	—	f 850,00	6	20	10	f 32 910	24	—	—	f 5 150	(79)	86	f 51 050		
Rijks- hogere burgerscholen met 3-jarigen cursus.																									
Helmond	1	1	—	1 100,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	f 300	(2)	3	f 1 400	1 R. H. B. S. 's Hertogenbosch en Venlo f 500 + f 500, 1 cursus handelsonderwijs f 50	
Winterswijk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	f 1 200	1	—	—	150	(2)	2	1 350	1 H. B. S. Zutphen, Apeldoorn en Almelo f 600 + f 300 + f 510, 1 School voor nij- verheid en handel Enschedé f 1000.	
Heerenveen	—	—	—	—	—	1	—	600,00	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	500	(2)	3	1 100		
Sappemeer	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2 800	4	1	—	1 650	(5)	6	4 450	1 H. B. S. Winschoten f 500, 1 handelskursus f 300.	
Warffum	—	—	—	—	1	—	—	450,00	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	450	(2)	3	900	1 R. H. B. S. Groningen f 760.	
Meppel	3	—	—	745,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	—	1 300	(5)	7	2 045	1 R. H. B. S. Assen f 436.	
Venlo.	4	—	—	1 750,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	300	(4)	5	2 050		
Totaal.	8	1	—	3 595,00	1	1	—	f 1 050,00	—	—	—	—	—	—	2	f 4 000	14	2	—	f 4 650	(22)	29	f 13 295		
Totaal alle Rijksscholen	19	6	—	f 10 835,00	5	4	1	f 5 950,00	1	1	—	f 850,00	6	20	12	f 36 910	38	2	—	f 9 800	(101)	115	f 64 345		

S C H O L E N.	Aan eene burgerdag- of -avondschool (in de plaats zelve).				Aan teekenscholen, ambachts- scholen en dergelijke.				Aan eene openbare hogere burgerschool voor meisjes.				Aan een gymnasium				Aan eene inrichting tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs.				Totaal.		AANMERKINGEN. Het tusschen () geplaatste cijfer wijst het aantal personen aan, die de jaarwedden, in de tabel genoemd, genieten.	
	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.	Bedrag.						
	Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.				Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.			
Gemeentelijke hogere burgerscholen.																								
Breda.	8	1	—	f 3 418,50	—	2	—	f 1 550,00	—	—	—	—	2	5	1	f 5 486,50	1	—	—	f 200,00	(15)	20	f 10 655,00	1 Gascontroleur f 400.
Arnhem (5-jarige cursus).	—	—	—	—	2	—	1	2 870,00	—	1	1	f 2 600,00	—	2	1	3 025,00	1	—	—	200,00	(8)	9	8 695,00	4 H. B. S. Arnhem, 3-j. curs. resp. f 975, f 450, f 400 en f 300, 3 Inst. Walburg f 500, f 300 en f 150, 1 avondsch. handelssonderwijs f 2295.
Idem (3-jarige cursus)	6	2	—	2 927,72 ^s	1	—	—	200,00	—	—	—	—	—	—	1	2 500,00	2	—	—	400,00	(10)	12	6 027,72	6 H. B. S. Arnhem, 5-j. curs. resp. f 2000, f 1300, f 1040, f 900, f 400 en f 400, 2 instituut f 500 en f 300, 1 kook- en huishoudschool f 100.
Nijmegen	2	1	1	2 597,50	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	1 031,00	—	—	—	—	(7)	7	3 628,50	
Apeldoorn	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	850,00	(2)	2	850,00	1 Koningsschool f 400, 1 H. B. S. Zutphen f 600, 1 H. B. S. Almelo f 510, 1 R. H. B. S. Winterswijk f 175, 1 M. U. L. O. voor meisjes f 200.
Zutphen.	4	1	—	1 495,00	1	1	—	950,00	—	—	—	—	3	3	1	4 630,00	2	—	—	400,00	(11)	16	7 475,00	2 school A (L. O.) f 200 en f 100, 1 hoofdschool A f 1900 en f 200 huish. 1 H. B. S. Almelo, Apeldoorn en Winterswijk resp. f 510, f 300 en f 100, 1 gymnastiekschool f 800.
Tiel	1	—	—	50,00	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	1	5 947,75	3	—	—	650,00	(9)	11	6 647,75	1 Rijkstuinbouwschool f 180, 1 H. B. S. Gorinchem f 2750.
Zaltbommel	—	—	—	—	1	1	—	750,00	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	1 300,00	(3)	5	2 050,00	1 Kon. school voor nijv. en beeld. kunsten 's Hertogenbosch f 800.
's Gravenhage (1ste 5-jarige cursus)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 H. B. S. Leiden f 1800, 1 H. B. S. 3-j. curs. den Haag, 1 H. B. S. 2de 5-j. curs. f 960.
Idem (2de 5-jarige cursus)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem (3de 5-jarige cursus)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4 Inst. Tijnstra f 700, f 600, f 400 en f 300; 1 H. B. S. Voorschoten f 500, 1 inst. Treffers f 250.
Idem (3-jarige cursus)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 R. H. B. S. Gouda f 520; 1 H. B. S. Schiedam f 450, 1 inst. Tijnstra f 600,
Rotterdam (5-jarige cursus).	—	—	—	—	1	1	2	4 220,00	—	—	—	—	—	1	1	2 494,56	—	1	—	825,00	(7)	7	7 539,56	1 Hogere Krijgsschool f 1200, 1 openbare lagere school f 886,67, 1 handelssch. f 247,50, 2 H. B. S. 3-j. cursus f 1800 en f 236,25, 1 instituut f 800.
Idem (3-jarige cursus met handelschool)	3	1	—	1 728,50	—	—	—	—	1	—	—	268,13	—	—	—	—	—	2	—	1 350,00	(7)	7	3 346,63	2 acad. van beeld. kunsten resp. f 1080, en f 760, 1 U. L. O. f 840 1 H. B. S. Leiden f 540, 2 H. B. S. 3-j. curs. Rotterdam f 2340 en f 2178, 1 H. B. S. 5-j. curs. Rotterdam f 1732,50, 1 Hogere Krijgsschool f 1200; 1 Chr. H. B. S. Rotterdam f 140; 1 inst. Tijnstra, den Haag f 320, 1 Catharinaschool Rotterdam f 100, 1 Eloutschool f 70.
Idem (2de 3-jarige cursus)	—	—	—	—	—	1	—	945,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	825,00	(2)	2	1 770,00	2 handelsschool f 792, en f 585, 1 handelsavondsch. f 350, 2 H. B. S. 5-j. curs. f 826,87 ^s en f 540; 1 zeevaartschool f 262,50; 1 inst. Tijnstra den Haag f 800.
Leiden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	249,00	—	1	—	975,00	(2)	2	1 224,00	1 militaire cursus f 460.
Dordrecht	1	3	1	4 035,00	—	—	—	—	5	—	—	1 470,00	3	1	2	4 200,00	—	—	—	—	(14)	16	9 705,00	2 openbare lagere scholen f 330 en f 100.
Delft.	2	2	1	2 920,00	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	6 350,00	1	—	—	200,00	(11)	11	9 470,00	1 H. B. S. Schiedam f 1400, 2 L. O. f 1550 en f 975.

S C H O L E N.	Aan eene burgerdag- of -avondschool (in de plaats zelve).				Aan teekenscholen, ambachts- scholen en dergelijke.				Aan eene openbare hogere burgerschool voor meisjes.			
	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.
	Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	Boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.	
Schiedam	4	—	2	f 4 900,00	—	—	—	—	—	—	—	—
Gorinchem	2	—	—	734,00	—	—	—	—	—	—	—	—
Brielle	—	—	—	—	2	1	—	f 1 160,00	—	—	—	—
Amsterdam (1ste 5-jarige cursus)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem (2de 5-jarige cursus)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem (3de 5-jarige cursus)	—	1	—	720,90	—	1	—	600,00	—	—	—	—
Idem (1ste 3-jarige cursus)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem (2de 3-jarige cursus)	—	1	—	800,00	—	1	—	600,00	—	—	1	f 1 400,00
Idem (3de 3-jarige cursus met handelssch.)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem (4de 3-jarige cursus)	—	—	—	—	—	1	—	850,00	—	—	—	—
Haarlem	3	1	1	2 500,00	—	—	—	—	1	—	—	150,00
Zaandam	1	3	—	2 200,00	—	—	—	—	—	—	—	—
Hoorn	2	—	—	405,00	—	—	—	—	1	—	—	150,00
Enkhuizen	—	—	—	—	2	1	—	1 395,00	—	—	—	—
Hilversum	—	—	1	1 680,00	—	—	—	—	—	—	—	—
Utrecht (2de 5-jarige cursus)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem (3-jarige cursus)	1	2	1	2 890,00	—	—	—	—	—	—	—	—
Amersfoort	1	—	—	150,00	—	—	—	—	—	—	—	—
Harlingen	6	1	—	2 535,00	—	—	—	—	—	—	—	—

Aan een gymnasium.				Aan eene inrichting tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs.				Totaal.		AANMERKINGEN. Het tussehen () geplaatste cijfer wijst het aantal personen aan, die de jaarwedden, in de tabel genoemd, genieten.	
Getal.			Bedrag.	Getal.			Bedrag.	Getal.	Bedrag.		
Toten met f 500.	Boven f500 tot f 1000.	boven f 1000.		Tot en met f 500.	Boven f500 tot f 1000.	boven f 1000.					
1	3	1	f 4 125,00	—	—	—	—	(9)	11	f 9 025,00	1 Zeevaartschool f 480; 1 H. B. S. 3-j. curs. den Haag f 3000; 1 R. H. S. Gouda f 520, 1 H. B. S. Delft f 700; 1 L. O. f 600; 1 handelsavondeursus f 500.
—	5	1	5 250,00	2	—	—	f 650,00	(8)	10	6 634,00	1 H. B. S. Tiel f 600, 1 gem. gymnastiek f 650, 1 O. L. school f 600.
—	—	—	—	2	—	—	500,00	(3)	5	1 660,00	1 hoofd stadsgymn. school f 250, 1 kweek- school mach. Hellevoetsluis f 500.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	(2)	2	1 320,00	1 H. B. S. Hilversum f 231, 5 2e H. B. S. met 5-j. cursus resp. f 1300, f 1000, f 800, f 550 en f 360, 2 1e H. B. S. met 5 j. curs. f 440 en f 360, 1 2e H. B. S. met 3-j. curs. f 450, 1 kweeksch. v. mach. f 600, 1 lager onderwijs f 1350.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	2	—	—	600,00	(5)	5	3 400,00	1 1e H. B. S. met 5-j. cursus f 360. 2 2e " " " " f 900 en f 360. 1 3e " " " " f 450. 1 3e " " 3-j. " f 1700.
—	—	—	—	1	—	—	400,00	(1)	1	400,00	1 1e H. B. S. met 5-j. cursus f 2000. 1 2e " " " " f 900. 1 1e " " 3-j. " f 1000. 1 2e " " " " f 1000. 1 4e " " " " f 1500. 2 Kon. Marine f 500 " en f 300.
—	—	—	—	—	—	—	—	(1)	1	850,00	1 1e H. B. S. met 3-j. cursus f 1000, 1 huis- houdschool f 400, 2 O. L. school f 1600 en f 1500, 1 Ph. school f 480, 1 school 2e kl. Z. f 240, Deutsche cursus f 650, bijz. school voor meisjes f 300, 1 instituut f 195.
—	—	1	840,00	—	—	—	—	(7)	7	3 490,00	
—	—	—	—	2	—	—	350,00	(5)	6	2 550,00	1 M. L. O. f 962,50, 1 L. O. f 175.
—	—	—	—	2	—	—	350,00	(3)	5	905,00	1 burgerschool voor jongens f 500.
—	—	—	—	1	—	—	300,00	(3)	4	1 695,00	1 directeur visscherijschool f 200.
—	—	—	—	1	—	—	330,00	(2)	2	2 010,00	2 Godelindeschool f 330, en f 281,25; 1 indu- strieschool f 325, 1 Augustaschool f 450.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 H. B. S. 3-j. cursus onder het salaris be- grepen. 1 H. B. S. 3-j. cursus handelskl. en gymnasium f 1100, 2 H. B. S. 3-j. curs. f 1120 en f 600.
2	—	1	2 700,00	1	—	—	200,00	(8)	8	5 790,00	5 G. H. B. S. Utrecht f 2860, f 2630, f 2100, f 2100 en f 440; 1 R. H. B. S. Utrecht f 1400, 1 openb. lagere school f 1400, 3 instituut f 360, en f 360, f 150.
2	3	3	6 612,14	1	—	—	180,00	(10)	10	6 942,14	1 herhalingschool f 156.
—	—	—	—	2	—	—	300,00	(7)	9	2 835,00	1 gem. school f 200; 1 stads-gymn. ondr. f 1500, 1 Rijkszuivelschool Bolsward f 360, 1 griffier kantongerecht f 800.

S C H O L E N.	Aan eene burgerdag- of -avondschool (in de plaats zelve).				Aan teekenscholen, ambachts- scholen en dergelijke.				Aan eene openbare hogere burgerschool voor meisjes.				Aan een gymnasium.				Aan eene inrichting tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs.				Totaal.		AANMERKINGEN. Het tusschen () geplaatste cijfer wijst het aantal personen aan , die de jaarwedden, in de tabel genoemd, genieten,		
	Getal.				Getal.				Getal.				Getal.				Getal.				Getal.	Bedrag.			
	Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.	Bedrag.	Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.	Bedrag.	Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.	Bedrag.	Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.	Bedrag.	Tot en met f 500.	Boven f 500 tot f 1000.	boven f 1000.	Bedrag.					
Sneek.	1	1	—	f 950,00	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	1	f 4 300,00	3	—	—	f 600,00	(7)	10	f 5 850,00	1 nutsschool f 750; 1 arr. schoolopz. f 800; 2 curs voor hoofdakte f 50 en f 50; 1 Rijks- zuivelsch. Bolsward f 350; 1 R. H. B. S. Leeuwarden f 1670; 1 O. L. S. 4 950.	
Deventer	3	1	1	2 450,00	—	—	—	—	2	4	2	f 5 970,00	2	4	2	5 875,00	1	—	—	300,00	(14)	22	14 595,00	1 R. H. B. S. Zwolle f 1700; 1 gymnastieks. f 250;	
Kampen.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	800,00	3	—	—	450,00	(4)	4	1 250,00	3 hoofdeurs. f 700, f 600 en f 600; 1 instr. bat. f 300.
Enschede	1	—	—	50,00	3	—	—	f 1 062,50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	(4)	4	1 112,50	6 leeraar intendantecurs. f 400, f 300, f 300, f 250, f 150 en f 100.	
Almelo	4	1	—	1 850,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	1 600,00	(8)	10	3 450,00		
Groningen (3-jarige cursus met handelsschool).	2	1	—	1 350,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	(3)	3	1 350,00	3 R. H. S. Groningen f 1920, f 520 en f 180; 1 O. L. S. f 800; 1 bijz. school f 100	
Veendam	—	—	—	—	2	—	—	600,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	(1)	2	600,00		
Winschoten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4	6 375,00	—	—	—	—	(6)	6	6 375,00		
Maastricht.	5	—	—	1 100,00	—	—	—	—	—	—	—	—	4	3	2	5 970,00	3	—	—	650,00	(14)	17	7 540,00	1 M. U. L. O. f 1350 · f 100 huish., 1 stads- teekensch. f 750; 1 hoofd der Augustijnen- school f 2000, 1 O. L. O. f 350.	
Totaal gemeentescholen	63	24	9	f 46 436,22 ^s	15	11	3	f 17 752,50	10	5	4	f 12 008,13	25	43	27	f 78 580,95	45	7	—	f 15 935,00	(243)	291	f 170 712,80 ^s		
Totaal Rijks- en gemeentescholen.	82	30	9	f 57 271,22 ^s	20	15	4	f 23 702,50	11	6	4	f 12 858,13	31	63	39	f 115 490,95	83	9	—	f 25 735,00	(344)	406	f 235 057,80 ^s		
Bijzondere scholen.																									
Nijmegen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Rotterdam (Christelijke H. B. S.).	1	—	—	180,00	1	1	—	1 480,00	—	—	—	—	2	2	—	1 960,00	—	—	—	—	(6)	7	f 3 620,00	1 vormschool (Geref.) f 280; 1 diaconieschool f 240, 1 stadsschool f 375; 1 inst. „Tijmstra” den Haag f 320; 1 handelsschool Rotterdam f 409,50.	
Voorschoten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Katwijk a/d Rijn	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Rolduc	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Totaal bijzondere scholen.	1	—	—	f 180,00	1	1	—	f 1 480,00	—	—	—	—	2	2	—	f 1 960,00	—	—	—	—	(6)	7	f 3 620,00		
Totaal alle scholen	83	30	9	f 57 451,22 ^s	21	16	4	f 25 182,50	11	6	4	f 12 858,13	33	65	39	f 117 450,95	83	9	—	f 25 735,00	(300)	413	f 238 677,80 ^s		

F. LEERPLAN EN TOESTAND VAN HET ONDERWIJS.

Tilburg. Bij den aanvang van den cursus 1907/08 werd de 1ste klasse in 2 afdeelingen gesplitst; de meerdere lesuren werden onder de gezamenlijke leeraren verdeeld. Het onderwijs werd geregeld, behoudens verzuim door ziekte van leeraren, volgens programma en rooster gegeven.

Bergen op Zoom. Het leerplan onderging geene verandering dan dat de 4de klasse wekelijks eene les meer dan vroeger in gymnastiek ontving. De splitsing der 4de klasse, die tot het einde van den cursus 1906/07 alleen voor natuur-, werktuig- en scheikunde en, door onderlinge schikking der betrokken leeraren, ook voor lijntekenen en Fransch plaats vond, werd bij den aanvang van den cursus 1907/08 voor alle vakken tot stand gebracht.

Winterswijk. Voor den cursus 1907/08 werd de 1ste klasse, tellende 31 leerlingen, gesplitst in 2 afdeelingen. In verband met de uiteenlopende eischen voor de leerlingen die het onderwijs wenschen voort te zetten, en de leerlingen die na de 3de klasse de school verlieten, en ook met het oog op de beperkte ruimte in de teekenzaal, werd de 3de klasse volledig gesplitst voor handteekenen, natuurkunde en scheikunde en gedeeltelijk voor Nederlandsch, Fransch, Hoogduitsch en Engelsch.

Zaltbommel. Ten einde zooveel mogelijk te voorkomen, dat de leerlingen in den repetitie-tijd te veel met werk worden overladen en zich te veel moeten inspannen, is, bij wijze van proef, voor den cursus 1907/08 eene regeling getroffen, waarbij op de dagen waarop de repetitiën gehouden worden, gedurende het laatste lesuur vrijaf wordt gegeven.

Voorts werden de vrije tien minuten van 10,55--11,05, welke vroeger alleen voor alle Woensdagen en Zaterdagen golden, ook voor de overige schooldagen ingevoerd.

's Gravenhage (3de 5-jarige cursus). Ten gevolge van de opnemings in September 1907 van eene derde en eene vierde klasse, werd het leerplan bij het begin van den loopenden cursus uitgebreid.

's Gravenhage (3-jarige cursus). Het aantal lesuren in wiskunde voor de 1ste klasse werd met één verminderd; het onderwijs in wiskunde in de klasse 3 B tot handelsrekenen teruggebracht. Door de laatste verandering was er gelegenheid ook in die afdeelingen twee uren per week gymnastiekonderwijs te doen geven.

Rotterdam (3-jarige cursus met handelsschool). In het voorjaar werd het machineschrijven als leervak in het 2de jaar van den handelskursus ingevoerd. Sedert den aanvang van den cursus 1907/08 wordt in den handelskursus „handelskennis” onderwezen. Bovendien zijn toen in den handelskursus de uren voor natuur- en scheikunde en warenkennis vereenigd onder den naam van „schei- en natuurkunde, warenkennis en technologie; practisch werken”. Voor de 2de klasse der hogere burgerschool is een uur meer voor plant- en dierkunde uitgetrokken; de bedoeling is dit bij den aanvang van den cursus 1908/09 eveneens te doen voor de 3de klasse.

Om de toelating tot de 1ste klasse van den handelskursus meer in overeenstemming te brengen met die aan sommige andere overeenkomstige inrichtingen, werd door burgemeester en wethouders die toelating nader geregeld. Dienengevolge worden — in het algemeen — zonder examen toegelaten zij die een eindexamen van eene hogere burgerschool met 3-jarigen cursus bezitten, of een bewijs van overgang naar de 4de klasse van eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus. Voor anderen is een toelatingsexamen ingesteld.

Rotterdam (bijzondere). Voor de eerste maal werd het eindexamen afgenomen aan een leerling der handelsafdeling. Dit examen werd afgenomen door de leeraren die onderwijs geven in de handelsafdeling, en omvat alle vakken waarin gedoceerd wordt.

Delft. In de eerste klasse werd een uur handteekenen vervangen door een uur gymnastiek. Het uur handteekenen

van deze afdeeling werd naar de vijfde klasse overgebracht, terwijl in deze klasse een uur werktuigkunde verviel.

Brielle. Ten gevolge van ongesteldheid van den leeraar in natuur- en scheikunde en natuurlijke historie, konden verscheidene lessen niet worden gegeven.

Katwijk a/d. Rijn. De afdeeling M. O. van het St. Wilibrord-college omvat nog slechts drie klassen, wijl zij eerst is opgericht bij den aanvang van het schooljaar 1905/06. Een tweejarige handelskursus zal zich bij den driejarigen cursus aansluiten.

Amsterdam (2de 5-jarige cursus). Door combinatie van lesuren aan de 2de en 3de hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus was het mogelijk eene oproeping te doen voor vaste leeraren in het Fransch en Duitsch, zoodat de betrekkingen van tijdelijke leeraren in die vakken vervielen.

Amsterdam (3de 5-jarige cursus). Bij wijze van proef werd het onderwijs in gymnastiek voor meisjes klassegewijze gegeven.

Alleen de meisjes van de 4de en 5de klasse zijn tot ééne afdeeling vereenigd.

Amsterdam (3de 3-jarige cursus, openbare handels-school). Voor de meisjes der hogere burgerschool werd gymnastiekonderwijs ingevoerd, terwijl de leerlingen der eerste klasse in de gelegenheid werden gesteld tot het spelen in de open lucht, dat bij ongunstig weer door 1 uur gymnastiek wordt vervangen.

Zaandam. Omtrent het leerplan valt alleen op te merken, dat de derde klasse werd gesplitst in 2 afdeelingen.

De vruchten van het onderwijs waren bevredigend in de meeste vakken. Toch was het aantal niet bevorderden 20 % hooger dan gewoonlijk.

Hoorn. De leerlingen der 4de en 5de klasse, die vroeger te zamen onderwijs in gymnastiek ontvingen, krijgen thans afzonderlijke les in dat vak. Het groot aantal leerlingen in de 1ste en 2de klasse (30 en 28) is voor het onderwijs in die klassen nadeelig.

den Helder. Het leerplan onderging geene verandering. Het groot aantal leerlingen der 3de klasse maakte eene splitsing in twee afdeelingen voor hand- en lijntekenen noodzakelijk.

Zierikzee. In verband met de overname van de school door het Rijk werden in het leerplan verscheidene veranderingen aangebracht. Het aantal lesuren in de wiskunde werd in de 2de klasse met 1 verminderd, in de 4de en 5de klasse met 1 vermeerderd; dat in de natuurkunde in de 4de klasse met 1 vermeerderd; in de natuurlijke historie, in de 5de klasse met 1 verminderd; in de aardrijkskunde in de 1ste klasse met 1 verminderd en in deze klasse 1 uur schoonschrijven ingevoerd. In de gymnastiek werd eene afzonderlijke afdeeling gevormd voor de meisjes der hoogste drie klassen.

Leeuwarden. In het leerplan vond geene verandering plaats. Het onderwijs in de verschillende vakken werd, behoudens enkele verhinderings door ongesteldheid van leeraren, geregeld gegeven.

Sneek. Het onderwijs werd geregeld volgens het leerplan gegeven. Voor het onderwijs in de gymnastiek werd een nieuw leerplan in het programma der school opgenomen en eene wekelijksche gymnastiekles voor meisjes ingevoerd. Alle meisjes maken met opgewektheid van deze les, buiten de gewone schooluren, gebruik.

Alle kandidaten der school slaagden voor het eindexamen. Splitsing der 1ste klasse in twee afdeelingen was noodig, ten gevolge waarvan een tijdelijk leeraar voor het Fransch werd aangesteld.

De taak van vele leeraren is ten gevolge van de splitsing zwaar geworden. Mocht in Juli 1908 splitsing der 2de klasse

noodig zijn, dan zal men in de eerste plaats tot aanstelling van nieuwe leerkrachten moeten besluiten.

Deventer. In het leerplan der school werd eene kleine verandering gebracht door het aantal uren voor het natuurkundig onderwijs bestemd, van 8 op 9 te brengen. Bovendien werd besloten het lijntekenen voor de 2de klasse te laten vervallen en te behouden in de klassen 3, 4 en 5.

Veendam. In sommige vakken konden eenige lessen niet worden gegeven. Dit vond voor een deel zijne oorzaak in noodzakelijke afwezigheid van een paar leeraren in verband met sollicitaties naar andere scholen, familieomstandigheden of ongesteldheid. Zooveel mogelijk werden de openvallende lesuren door de overige leeraren waargenomen.

Voor gymnastiek moesten enkele lessen worden verzuimd, omdat het gymnastieklokaal, dat ook voor enkele gemeentelijke diensten wordt gebruikt, op die dagen niet beschikbaar kon worden gesteld voor de gewone lessen.

Winschoten. Het aantal leerlingen op 1 September was 78, zijnde 12 meer dan een jaar te voren. De 1ste klasse is in 2 afdeelingen gesplitst. De aanvullingscursus voor wiskunde en natuurkunde werd bezocht door 3 leerlingen, waarvan 1 naar de 4de klasse eener hogere burgerschool met 5-jarigen cursus vertrok.

Aan alle 9 leerlingen der 3de klasse werd aan het eind van den cursus een diploma uitgereikt; aan één bovendien een vereend getuigschrift.

Warffum. Het aantal lesuren per week, zoowel in het Hoogduitsch als in het Fransch, werd wederom tijdelijk met één vermeerderd.

Assen. Ofschoon de eerste klasse van Januari 1907 af reeds in twee afdeelingen was gesplitst, met uitzondering van de vakken Nederlandsch, schoonschrijven en gymnastiek, werd algeheele splitsing der klasse noodzakelijk bij den aanvang van den cursus 1907/1908. Tevens werd de duur van alle lesuren op 50 minuten gesteld, waardoor het mogelijk is geworden den Zaterdagmiddag voor de 5de klasse vrij te maken en de leerlingen der andere klassen in de gelegenheid te stellen gedurende een of meer middagen per week het schoolgebouw om 3 uur 10 min. te verlaten. Deze regeling voldoet uitstekend en heeft een gunstigen invloed, zoowel op de leerlingen als op de leeraren; bovendien is het daardoor mogelijk geworden, dat de derde klasse thans 3 uur in plaats van, zooals vroeger, 2 uur 's weeks onderwijs ontvangt in natuurkunde.

Maastricht. De splitsing der 3de klasse in twee parallelafdeelingen, werd voor den cursus 1907/08 wederom bestendigd. Het voorstel van den directeur om aan de splitsing dezer klasse met het oog op het zich voortdurend gelijk blijvend groot aantal leerlingen, eindelijk een stabiel karakter te geven, mocht de goedkeuring van den raad niet verkrijgen.

F. TOESTAND DER LOKALEN EN HULPMIDDELEN BIJ HET ONDERWIJS.

's Hertogenbosch. Daar bij het begin van den cursus 1907/08 een leslokaal voor de nieuw opgerichte afdeeling der 1ste klasse ontbrak, is deze afdeeling gehuisvest in de zaal voor lijntekenen.

Tilburg. Het gebouw verkeert in goeden toestand. De verlichting in sommige lokalen laat te wenschen over, zoodat vaak van kunstlicht gebruik moet worden gemaakt.

Helmond. Voor het onderwijs in aardrijkskunde werd een flink stel wandkaarten aangeschaft die zeer goed voldoen, verder gekleurde landschapsbeelden en stereoscoopplaten, zoodat in het gebrek aan leermiddelen, dat voor dit vak bestond, behoorlijk is voorzien.

Nijmegen (bijzondere). Een geheel nieuwe vleugel werd aan het bestaande complex gebouwen toegevoegd. Daarin werden 6 nieuwe schoollokalen voor het onderwijs der hogere burgerschool aangebracht.

Apeldoorn. De beide teekenlokalen werden voor klaslokalen ingericht. Voor het onderwijs in hand- en lijntekenen werd een nieuw lokaal gebouwd. Het lokaal waarin tot dusverre de 5de klasse was geplaatst, bleek te klein te worden en werd tot leeraarskamer ingericht.

Wageningen. Op de herhaalde klachten over de thans gebruikte gymnastiek- en teekenlokalen is thans acht geslagen. Door den gemeenteraad is een besluit genomen tot aanbouw van zulke lokalen.

Winterswijk. In het leslokaal voor natuurlijke historie werd een trapsgewijze oplopend podium geplaatst met 2 rijen van schoolbanken naar Amerikaansch model.

Van het Koloniaal Museum te Haarlem werd eene prachtige collectie voortbrengselen van Ned.-Indië ontvangen, waarvoor eene nieuwe kast zal dienen te worden aangeschaft.

Zaltbommel. Bij het toenemend aantal leerlingen voldoet het gebouw niet geheel aan de eischen die er aan gesteld

mogen worden. Verschillende lokalen, o. a. het natuurkunde-lokaal, het lokaal voor natuurlijke historie en de teekenzaal zijn te klein. De hulpmiddelen voor de verschillende vakken vereischen verdere uitbreiding.

's Gravenhage (3-jarige cursus). In November 1907 kwam eene belangrijke verbouwing gereed, waardoor de school 4 flinke leskamers, eene meisjeswachtkamer en eene tweede trap rijker werd.

Het gebouw werd aangesloten bij de gemeentelijke elektrische centrale. Ten behoeve van het handelsonderwijs werd eene vierde schrijfmachine aangeschaft.

Rotterdam (bijzondere). In den loop van het jaar 1907 werden nieuwe leermiddelen aangeschaft, in het bijzonder voor natuurkunde, scheikunde en natuurlijke historie.

Voor het schoolgebouw werd eene nieuwe bestrating aangelegd, waardoor eene merkbare verbetering kwam in de kalmité in de aan de straat grenzende lokalen.

Leiden. Nog steeds is in den toestand van het gebouw aan de zijde van de Schoolsteeg geene verbetering gebracht.

Het lokaal voor de lessen in de natuurkunde verkreeg aansluiting aan de elektrische centrale.

Dordrecht. Zooals reeds in vorige jaarverslagen is vermeld, verkeert het gebouw nog steeds in onvoldoenden toestand. De hulpmiddelen verkeerden daarentegen in zeer goeden staat.

Delft. De twee klaslokalen, in het tijdelijke houten gebouwtje — noodzakelijk door de splitsing van klassen — voldoen aan de gestelde eischen, terwijl het oude conciergelokaal, al sedert een paar jaren als klaslokaal ingericht, eenige verbetering onderging door het aanbrengen van een rooster tot luchtverversching.

De verzameling van instrumenten bij het onderwijs in de natuurkunde in gebruik en de bibliotheek, behoeven noodzakelijke uitbreiding. Het groote ongerief van een ver afgelegen gymnastieklokaal — evenals de overige bezwaren tegen het oude gebouw — doen zich zeer gevoelen.

Schiedam. Het gebouw onderging geene verandering; het rechtlijnig teekenen wordt na 1 Januari 1907 in het gebouw „de Doelen” gegeven, waar door de goede zorg van het gemeentebestuur eene daarvoor zeer geschikte zaal is ingericht.

De leermiddelen en bibliotheek werden eenigszins uitgebreid.

Amsterdam (1ste 5-jarige cursus). In het gebouw kwam geene verandering, behalve dat de aansluiting aan de gemeentelijke elektrische centrale in den loop van het jaar voltooid werd.

Amsterdam (1ste 3-jarige cursus). Het gebouw en de hulpmiddelen bij het onderwijs verkeerden in voldoende toestand. Evenals vorige jaren werd veel hinder ondervonden van het steeds toenemende straatruis, zoodat eene afdoende verbetering dringend noodzakelijk is.

Haarlem. Bij den aanvang van den cursus 1907/08 werden 253 leerlingen naar een nieuw gebouw aan de Zijlvest overgebracht.

De leerlingen der 1ste klasse, te zamen 116 en de leerlingen der 3de klasse, die eindonderwijs ontvangen en die eene afdeling van 21 leerlingen vormen, bleven achter in het oude gebouw in de Jacobijnestraat.

Zaandam. Door aan- en verbouw is de localiteit aanmerkelijk verbeterd en uitgebreid.

Alkmaar. Reeds vroeger is gewezen op de vermeerdering der leerlingen, die meer en grooter lokalen vereischt. Voor verbouwing zijn op de Staatsbegroting gelden uitgetrokken, waardoor aan dit bezwaar zal worden te gemoet gekomen.

Hoorn. Het gebouw verkeert in onvoldoenden toestand. Door zijne ligging en inrichting beantwoordt het niet geheel aan alle eischen; gebrek aan ruimte vooral is hiervan eene van de oorzaken.

De hulpmiddelen bij het onderwijs werden op de gewone wijze aangevuld.

Den Helder. Aan het gebouw werden geene veranderingen aangebracht. De zoogenaamde weegkamer bij het scheikundelokaal werd ingericht om ook als donkere kamer voor photographie dienst te kunnen doen.

De verzameling hulpmiddelen en de bibliotheek ondergingen wederom eenige uitbreiding.

Zierikzee. Dadelijk na den overgang van de school aan het Rijk werd een begin gemaakt met den verbouw der school, n.l. het bouwen van eene nieuwe teekenzaal boven het gymnastieklokaal, de verandering der teekenzaal in twee klasselokalen en eenige andere herstellingen en verbeteringen. De gemeente stelde tijdelijk voor het gymnastiekonderwijs het benedenlokaal der oude ambachtsschool ter beschikking.

Voor den amanuensis werd eene werkplaats met draaistoel en verdere hulpmiddelen ter reparatie in gereedheid gebracht. De leermiddelen voor scheikunde, geschiedenis en aardrijkskunde werden vermeerderd, terwijl eenige boeken voor de bibliotheek werden aangeschaft.

Utrecht (Rijks- hogere burgerschool). In schoolmeubelen en gebouw werden de noodige herstellingen en vernieuwingen aangebracht. Ook de leermiddelen werden voor de verschillende vakken geleidelijk uitgebreid. Voor de bibliotheek werden verschillende nieuwe werken aangeschaft.

De laboratoria voor schei- en natuurkunde werden aan de elektrische centrale aangesloten.

Utrecht (gemeentelijke 3-jarige cursus met handelsschool). De localiteit onderging dit jaar eene zeer belangrijke uitbreiding; in de zomervacantie werd op het schoolgebouw eene tweede verdieping aangebracht; eene aanwinst van negen groote lokalen, bestemd voor de lessen in het vakteekenen en het boetseeren aan de burgeravondschool werd daardoor verkregen, terwijl de lokalen, vroeger voor die lessen in gebruik, nu voor de hogere burgerschool en de handelsschool werden ingericht. Het lessenlokaal voor de natuurkunde werd met de elektrische centrale verbonden. Eenige nieuwe toestellen

ten dienste van het onderwijs in de natuurkunde werden aangekocht.

Leeuwarden. De gasleiding in het hoofdgebouw werd geheel vernieuwd, waardoor in eene jarenlang gevoelde behoefte afdoende werd voorzien.

De Indische verzameling werd verrijkt met een „Sesando”, een zeer merkwaardig snarenmuziekinstrument, geschonken door den oud-leerling P. Reenalda, die tevens voor de natuurhistorische verzameling een groot en gaaf rugschild van een inktvisch schonk.

Sneek. De leerarenkamer werd aan hare bestemming onttrokken en ingericht tot leszaal voor de 2de afdeling der 1ste klasse. Als leerarenkamer werd zoo goed mogelijk ter voorziening in een noodtoestand eene ruimte naast de teekenzaal in orde gebracht. Voor de leeraren geeft vooral de ligging van dit vertrek veel ongerief.

De bibliotheek werd met eenige nieuwe boeken verrijkt en zal, indien jaarlijks een zeker bedrag voor aankoop en vernieuwing kan worden besteed, over enkele jaren voldoende zijn voorzien.

De verzameling leermiddelen en apparaten wordt voortdurend uitgebreid en bevindt zich in goeden staat. Aangekocht werden eenige toestellen en voorwerpen ten behoeve van de natuurlijke historie, scheikunde en natuurkunde, terwijl ook de collectie modellen voor teekenen werd aangevuld.

Zwolle. Het gebouw verkeert in goeden staat. De hulpmiddelen bij het onderwijs werden aangevuld en uitgebreid, met name voor dat in plant- en dierkunde en in de geschiedenis werd eene collectie wandplaten en wandkaarten aangekocht. De bibliotheek onderging in enkele afdelingen, vooral voor zooveel de Fransche lectuur betreft, eenige uitbreiding.

Kampen. De gemeenteraad heeft gelden gevoteerd noodig voor eene accumulatorenlustallatie ten behoeve van het onderwijs in de natuurkunde, zoodat deze binnenkort zal worden aangebracht.

Groningen. Het gebouw biedt te weinig ruimte voor het groot aantal leerlingen.

Zeer waarschijnlijk echter zal spoedig met de uitbreiding worden aangevangen, waardoor in eene reeds lang gevoelde behoefte zal worden voorzien.

Veendam. Zooals reeds eerder werd vermeld, laat het gebouw veel te wenschen over en is het stichten van een nieuw schoolgebouw gewenscht.

De hulpmiddelen voor de verschillende vakken worden steeds aangevuld en verbeterd.

Winschoten. Aan het gebouw werden de noodige herstellingen en vernieuwingen aangebracht.

Voor natuur- en scheikunde werden verschillende apparaten aangeschaft, evenals voor natuurlijke historie.

Voor de aardrijkskunde werd eene kaart van Afrika aangeschaft.

Sappemeer. Het gebouw wordt aanzienlijk uitgebreid, zoodat de hulplokalen eerlang zullen kunnen gemist worden.

Bijzondere zorg vordert nog altijd de bibliotheek, die noodzakelijk aanvulling behoeft.

Warffum. Verschillende onderhoudswerken werden aan het gebouw uitgevoerd.

Met het vervangen van oude landkaarten door nieuwe werd voortgegaan; eveneens werden ten behoeve van het onderwijs in de natuurlijke historie enkele praeparaten door nieuwe vervangen.

De verzameling voorwerpen ten behoeve van het teekenonderwijs werd wederom vermeerderd.

Assen. De uitbreiding van de school met twee leslokalen, de vergrooting van een ander leslokaal en ook van de gymnastiekzaal, benevens eenige andere noodzakelijke wijzigingen in de inrichting van het gebouw, hebben hun beslag gekregen, waardoor de school eene groote verbetering heeft ondergaan.

Venlo. De splitsing eener klasse en het toenemend getal leerlingen maakten de inrichting van een studielokaal noodzakelijk, waarom eenige meubelen moesten worden aangeschaft. Eene kleedkamer en bergplaats bij de gymnastiekzaal is eene dringende behoefte.

Maastricht. Voor plant- en dierkunde is eene afzonderlijke leerzaal ingericht, in de onmiddellijke nabijheid van het natuur-historisch museum, waardoor het voortdurend overbrengen van voorwerpen van het museum naar de dikwijls ver afgelegen klasselokalen is opgeheven.

§ 3. MIDDELBAAR ONDERWIJS VOOR MEISJES.

A. GETAL EN SOORT DER SCHOLEN.

In de volgende tabel worden de provinciën en gemeenten vermeld, waar deze scholen gevestigd zijn, haar soort, het jaar der oprichting, den duur van den cursus en het bedrag

van het schoolgeld voor volledig onderwijs en voor enkele lessen.

PROVINCIEËN.	Gemeenten.	Soort der school.	Jaar der oprichting.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld per jaar	
					voor volledig onderwijs.	voor enkele lessen.
Gelderland . . .	Arnhem	Niet gesub. gem school,	1871	5 jaar	f 60	f 6 tot f 60
	Ubbergen	" " bijz. "	—	—	f 80	f 30
Zuidholland . . .	's Gravenhage	" " gem. "	1879	5 "	f 100	f 100
	Rotterdam	Idem	1871	5 "	(1) f 60	(1) f 60
	Leiden	Idem	1881	5 "	f 60	f 10 tot f 25 per vak.
	Dordrech	Idem	1871	5 "	f 60	f 10 tot f 15 per vak.
Noordholland . .	Amsterdam	Idem	1872	5 "	Evenredig schoolgeld, min. f 60, max. f 250.	f 6 per jaar per lesuur 's weeks.
	Idem (Heerengracht)	Niet gesub. bijz. school,	1881	5 "	f 350	—
	Haarlem	" " gem. "	1867	5 "	f 60	f 10 tot f 25
	Hilversum (Godelindeschool)	" " bijz. "	1903	5 "	f 300	—
	Bloemendaal ('t Kopje)	Idem	1906	5 "	f 200	—
Utrecht	Utrecht	" " gem. "	1875	—	(2) f 50 en f 100	(2) f 50 en f 100
Friesland	Leeuwarden	Idem	1875	5 "	f 50	f 12 tot f 50
Overijssel	Deventer	Idem	1872	4 "	f 60	f 4 per jaar en per les.
Groningen	Groningen	Idem	1872	5 "	f 70	f 10,50 tot 2 uur per week, f 21 voor 3 of meer uren per week.

(1) Voor leerlingen wier ouders niet te Rotterdam wonen f 120.

(2) Voor leerlingen wier ouders niet te Utrecht wonen f 100 en f 140.

In het aantal en den aard der scholen kwam geene verandering.

De duur van den cursus is — behalve te Deventer — 5 jaar. Te Deventer, waar de cursus 4 jaar duurt, komt het onderwijs overeen met dat gegeven in de hoogste 4 klassen eener school met 5-jarigen cursus.

Te Rotterdam en te Utrecht bleef het schoolgeld verhoogd voor leerlingen buiten de gemeente woonachtig en wel:

voor Rotterdam van f 60 tot f 120 per jaar;

voor Utrecht van f 50 en f 60 tot f 100 en f 140 per jaar.

Vermindering van schoolgeld, wanneer meer dan één kind uit hetzelfde gezin de school bezoeken, werd in 1907 toegestaan te Arnhem, 's Gravenhage, Leiden, Hilversum, Utrecht, Leeuwarden en Deventer.

Vrijstelling van de betaling van schoolgeld werd in 1907 verleend aan 5 leerlingen, nl. te Ubbergen aan 3 en te Utrecht aan 2 leerlingen.

B. GETAL LEERLINGEN.

In de volgende tabel wordt het aantal leerlingen vermeld dat in elke klasse der verschillende scholen op 31 December 1907 werd aangetroffen, het getal leerlingen dat slechts enkele lessen bijwoonde en het getal van alle leerlingen.

S C H O L E N.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs.						Getal leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Arnhem	21	18	7	15	5	66	1	67
Ubbergen	2	3	—	—	—	5	22	27
's Gravenhage	47	38	39	14	20	158	7	165
Rotterdam	47	39	35	30	25	176	—	176
Leiden	19	19	22	11	12	83	8	91
Dordrecht	20	24	14	12	10	80	1	81
Amsterdam (openbare)	55	55	56	52	45	263	—	263
(bijzondere)	22	18	11	20	9	80	—	80
Haarlem	40	39	30	23	11	143	3	146
Hilversum (Godelindeschool)	8	8	8	13	11	(1) 48	—	(1) 48
Bloemendaal	5	6	6	6	5	28	—	28
Utrecht	27	28	31	18	22	126	2	128
Leeuwarden	27	16	8	12	8	71	4	75
Deventer	27	21	17	13	—	78	3	81
Groningen	37	44	29	12	19	141	13	154
	404	376	313	251	202	1546	64	1610

(1) Van deze volgen er 6 niet de lessen in wiskunde. Zij zijn niet opgenomen onder de rubriek „leerlingen voor enkele lessen”.

Uit vorenstaande tabel blijkt, dat het aantal leerlingen voor volledig onderwijs 1546 bedroeg, of 11 minder dan het vorige jaar; dat voor enkele lessen bedroeg 64, of 6 meer dan een jaar te voren; het totaal der leerlingen verminderde dus met 5.

Aan 11 scholen nam de bevolking toe tot een gezamenlijk getal van 89, nl. aan die te Arnhem met 9, te Ubbergen 1, 's Gravenhage 17, Rotterdam 12, Leiden 1, Amsterdam

(bijz.) 10, Haarlem 16, Bloemendaal 13, Leeuwarden 3, Deventer 4 en Groningen 3.

Aan 4 scholen verminderde het getal leerlingen en wel: te Dordrecht met 2, Amsterdam (openbare) 22, Hilversum (Godelindeschool) 3 en Utrecht 3.

De bijzondere hoogere burgerschool te Amsterdam (Prinsegracht) is opgeheven.

Het een en ander blijkt uit de volgende tabel.

S C H O L E N.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	December.		In 1907.		December.		In 1907.		December.		In 1907.	
	1906.	1907.	Meer.	Minder.	1906.	1907.	Meer.	Minder.	1906.	1907.	Meer.	Minder.
Arnhem	57	66	9	—	—	1	1	—	57	67	10	—
Ubbergen	4	5	1	—	13	22	9	—	17	27	10	—
's Gravenhage	141	158	17	—	10	7	—	3	151	165	14	—
Rotterdam	164	176	12	—	—	—	—	—	164	176	12	—
Leiden	82	83	1	—	2	8	6	—	84	91	7	—
Dordrecht	82	80	—	2	6	1	—	5	88	81	—	7
Amsterdam (openbare)	285	263	—	22	—	—	—	—	285	263	—	22
Idem (bijzondere)												
Idem Heerengracht	70	80	10	—	—	—	—	—	70	80	10	—
Idem Prinsegracht .	70	—	—	70	—	—	—	—	70	—	—	70
Haarlem	127	143	16	—	7	3	—	4	134	146	12	—
Hilversum (Godelindesch.)	51	(1) 48	—	3	—	—	—	—	51	48	—	3
Bloemendaal	15	28	13	—	—	—	—	—	15	28	13	—
Utrecht	129	126	—	3	3	2	—	1	132	128	—	4
Leeuwarden	68	71	3	—	4	4	—	—	72	75	3	—
Deventer	74	78	4	—	1	3	2	—	75	81	6	—
Groningen	138	141	3	—	12	13	1	—	150	154	4	—
	1557	1546	89	130	58	64	19	13	1615	1610	101	106
			minder 11				meer 6				minder 5	

(1) Van deze volgen er 6 niet de lessen in wiskunde.

Aan 10 scholen volgde een gezamenlijk getal van 64 leerlingen enkele lessen.
Hieronder volgt eene opgave van de vakken waarin dat onderwijs geschiedde en het aantal leerlingen dat daaraan deelnam, te weten:

wiskunde 11, natuurkunde 28, scheikunde 6, plant- en dierkunde 19, cosmographie 5, Staatsinrichting 4, staathuishoudkunde 6, aardrijkskunde 45, geschiedenis 47, Nederlandsch 41, Fransch 66, Hoogduitsch 57, Engelsch 52, boekhouden 3, schrijven 1, handteekenen 17, gymnastiek 9, kunstgeschiedenis 4, handwerken 13, zang 1.

Wegens talrijke bevolking waren aan de hieronder volgende scholen de daarbij opgegeven klassen gesplitst.

's Gravenhage, de 1ste, 2de, 3de en 5de klasse in 2 afdeelingen.

Rotterdam, de 1ste en 2de klasse in 3, de 3de, 4de en 5de klasse in 2 afdeelingen.

Amsterdam (*openbare*), de 1ste, 2de en 5de klasse in 2, de 3de en 4de klasse in 3 afdeelingen.

Haarlem, de 1ste, 2de, 3de en 4de klasse in 2 afdeelingen.

Utrecht, de 1ste, 2de, 3de en 5de klasse in 2 afdeelingen.

Leeuwarden, de 1ste klasse in 2 afdeelingen.

Groningen, de 1ste, 2de, 3de en 5de klasse in 2 afdeelingen

Onderwijs in de gymnastiek werd niet gegeven aan de scholen te Ubbergen, Haarlem en Bloemendaal

De volgende tabel geeft een overzicht van het aantal leerlingen dat op 31 December 1907 aan de gymnastieklessen deelnam.

S C H O L E N.	Getal leerlingen voor:		Aantal geheele en halve uren 's weeks onderwijs in gymnastiek.
	Gymnastiek.	Volledig onderwijs.	
Arnhem	(1) 45	66	Elke afdeeling 2 × 45 minuten.
Ubbergen	—	5	Wordt niet gegeven.
's Gravenhage	49	158	De 1ste en 2de afdeeling 1 geheel uur.
Rotterdam	(1) 95	176	De 1ste en 2de afdeeling 2 geheele uren. De 3de klasse 1 geheel uur.
Leiden	62	83	De 1ste en 2de afdeeling 2 geheele uren; de 3de en 5de afdeeling 1 geheel uur.
Dordrecht	(1) 47	80	De 1ste en 2de afdeeling 2 geheele uren, de 3de afdeeling 1 geheel uur.
Amsterdam (<i>openbare</i>)	246	263	De 1ste, 2de en 3de afdeeling 2 × 50 minuten; de 4de en 5de afdeeling 1 × 50 minuten.
Idem (<i>bijzondere</i>)	(1) 44	80	De 1ste, 2de en 3de afdeeling 2 × 1/2 uur.
Haarlem	—	143	Wordt niet gegeven.
Hilversum (<i>Godelindeschool</i>)	29	48	—
Bloemendaal	—	28	Wordt niet gegeven.
Utrecht	(2) 94	126	De 1ste en 2de klasse 5 × 20 minuten; de 3de en 4de klasse resp. 2 geheele en 2 halve uren per week.
Leeuwarden	69	71	Elke afdeeling 2 × 3/4 uur of 3/4 uur + 1 uur.
Deventer	52	78	Elke afdeeling 1 geheel uur.
Groningen	138	141	Elke afdeeling 2 geheele uren; de 4de en 5de klasse 1 uur.
	970	1546	

- (1) De 4de en 5de klasse geen gymnastiek.
- (2) De 5de klasse geen gymnastiek.

C. EXAMENS.

Omtrent de toelating van leerlingen tot de middelbare scholen voor meisjes bevat onderstaande tabel de vereischte opgaven, alsmede die betrekkelijk den uitslag der overgangsexamens in 1907 afgenomen.

S C H O L E N.	Zonder examen toegelaten tot		TOELATINGSEXAMENS. CURSUS 1907/1908.							OVERGANGSEXAMENS. CURSUS 1907/1908.		
			Tot de laagste klasse.			Tot eene hoogere klasse.				Geëxa- mineerd.	Toege- laten.	Afge- wezen
	de laagste klasse.	eene hoogere klasse.	Geëxa- mineerd.	Toege- laten.	Afge- wezen.	Geëxa- mineerd.	Toegelaten		Geheel afge- wezen.			
							tot die klasse.	tot lagere klasse.				
Arnhem	17	—	2	1	1	4	2	1	1	51	45	6
Ubbergen	2	—	—	—	—	3	3	—	—	—	—	—
's Gravenhage	47	4	—	—	—	5	4	—	1	117	105	12
Rotterdam.	27	4	19	16	3	7	5	—	2	131	120	11
Leiden	—	—	28	19	9	6	5	—	1	66	54	12
Dordrecht.	—	—	19	17	2	—	—	—	—	70	52	18
Amsterdam	1	—	62	53	9	26	14	2	10	207	197	10
Idem (bijzondere).	22	—	—	—	—	7	5	—	2	63	63	—
Haarlem	—	2	44	40	4	2	2	—	—	115	105	10
Hilversum (Godelinde- school)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bloemendaal	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Utrecht.	16	1	10	9	1	5	5	—	—	105	96	9
Leeuwarden	18	1	13	10	3	—	—	—	—	51	46	5
Deventer	15	—	12	8	4	1	—	1	—	54	48	6
Groningen.	25	—	13	11	2	7	7	—	—	115	93	22
	190	12	222	184	38	73	52	4	17	1145	1024	121

Aan 11 scholen werden te zamen 202 leerlingen zonder het afleggen van examen toegelaten, waarvan 190 tot de laagste en 12 tot eene hoogere klasse.

Voor toelating tot de laagste klasse werden 222 candidaten geëxamineerd, 184 toegelaten en 38 afgewezen, zoodat in het geheel werden toegelaten 374 leerlingen tot de laagste klasse.

Tot eene hoogere klasse wenschten 73 meisjes toegelaten te worden; daarvan werden 52 in de verlangde klassen geplaatst, 4 in eene lagere klasse en 17 geheel afgewezen.

Tot eene hoogere klasse werden dus in het totaal toegelaten 52 + 12 (zonder examen) = 64.

De uitslag van het overgangsexamen was, dat van de meisjes die er aan deelnamen 1024 of ruim 89 pCt. werden bevorderd.

Een getuigschrift, als bewijs dat het eindexamen met gunstigen uitslag was afgelegd, werd uitgereikt:

Te **Arnhem** aan 8 meisjes;

te **'s Gravenhage** aan 18 meisjes;

te **Rotterdam** aan 26 meisjes;

te **Leiden** aan 10 meisjes (waarvan 9 volledig);

te **Dordrecht** aan 7 meisjes;

te **Amsterdam** (*openbare*) aan 60 meisjes;

te „ (*bijzondere*) aan 6 meisjes;

te **Haarlem** aan 8 meisjes;

te **Utrecht** aan 18 meisjes;

te **Leeuwarden** aan 11 meisjes;

te **Deventer** aan 11 meisjes (zonder examen);

te **Groningen** aan 14 meisjes.

Het totaal der uitgereikte getuigschriften is derhalve 197, waarvan 1 onvolledig getuigschrift.

D. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Arnhem. Aan de leerares G. H. v. Zeyl werd tot 1 Januari 1908 verlof tot herstel van gezondheid verleend. Zij werd vervangen door de leerares L. C. I. Fehr-Kijlstra, die met ingang van 4 November tijdelijk werd benoemd.

's Gravenhage. De leerares S. J. Kaempff verliet 15 Februari 1907 om gezondheidsredenen de school. In hare plaats waren reeds eerder tijdelijk werkzaam de leerareessen N. Klaassen en M. E. Pijnacker Hordijk. De eerste verliet 11 Maart de school om vervangen te worden door J. Reudler, die evenals de leerares Pijnacker Hordijk tot 1 September werd aangesteld.

Tot vast leerares in wiskunde werd benoemd: I. M. Graftdijk.

De leerares M. Loke kreeg om gezondheidsredenen 23 October verlof. Met ingang van 1 Januari 1908 werd zij benoemd als lectrice aan de Rijksuniversiteit te Groningen. In hare plaats werd tijdelijk aangesteld A. L. Oppenheim.

Rotterdam. Dr. S. Birnie verkreeg 1 September 1907 ontslag als leeraar in de scheikunde wegens zijne benoeming tot directeur van de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus voor jongens.

In de plaats van de leerares C. J. v. d. Ven Sauvcur.

benoemd tot directrice van de hogere burgerschool voor meisjes te Utrecht, werd aangesteld C. W. Vermeere Merlen, die op 1 November hare betrekking aanvaardde. Van 1 September—1 November 1907 werd het onderwijs in Fransch gegeven door M. A. Rombach te Utrecht.

Ter vervanging van de leerares G. Mühling, die wegens gezondheidsredenen met 1 September eervol ontslag had verzocht en verkregen, werd voor den cursus 1907/08 benoemd de leerares A. Buekers te Haarlem.

Aan de leerares voor het Engelsch, J. M. Schaap, werd op haar verzoek eervol ontslag verleend. In hare plaats werd voor den cursus 1907/08 benoemd de leerares B. M. Schiff te 's Gravenhage.

Leiden. In de plaats van de leerares Ligtenberg, aan wie van 1 Januari 1907 tot de groote vacantie verlof werd verleend, gaf de leerares dr. Gaastra de lessen in de Nederlandsche taal en letterkunde.

De leerares I. M. Oort werd 15 Februari op haar verzoek ontheven van het onderwijs in het Hoogduitsch in de hoogste twee klassen en daar vervangen door G. C. Kooyker, onderwijzeres te Alkmaar. Ter vervanging van de leerares Kits van Heyningen, die voor eene herbenoeming bedankt had, werd voorloopig voor den tijd van één jaar benoemd de leerares J. Reudler, die 1 September in functie trad. Aan mr. P. M. van Baumhauer werd het onderwijs in de Staatswetenschappen in de hoogste twee klassen opgedragen.

Dordrecht. In de plaats van den leeraar in het teekenen Terwen, werd met 1 Januari 1907 benoemd C. J. Rovers.

Dr. van Raalte, leeraar in natuur- en scheikunde werd op 1 November vervangen door dr. H. Raken te den Helder.

De leerares in het Fransch Vermeere Merlen vertrok op 1 November naar Rotterdam en werd vervangen door de leerares D. Jonker uit Wildervank.

Dr. L. Posthumus, sedert 1876 leeraar in de natuurlijke historie, kreeg met 1 November eervol ontslag en werd op 1 December vervangen door P. J. Bolleman van der Veen uit Sneek.

Nog verliet einde December de school mr. J. van Drooge, leeraar in de Staatsinrichting.

Amsterdam (openbare). Het verlof om gezondheidsredenen van de leerares Hamelberg werd verlengd van de Kerstvacantie tot 1 Mei, toen deze leerares weer een derde deel van hare taak op zich nam. In Januari werden hare lessen nog waargenomen door de leeraren G. Meurer en E. Groothoff, daarna tot aan de groote vacantie door de leerares E. Land. De leerares Spengler kreeg verlof van 6 Maart tot 1 September, toen zij eervol ontslag ontving. Tot 1 Mei gaf de leerares M. Guye 2 uur in de 4de en 2 uur in de 5de klasse; de andere lessen werden door het overige personeel gegeven. Van 1 Mei tot de groote vacantie gaf de leerares Guye alle lessen in de 4de en 5de klasse. De leerares G. la Bastide gaf het Fransch in de 3de klasse en werd daarvoor ontheven van 4 uur Nederlandsch in de 1ste klasse, die gegeven werden door E. de Jong.

Bij het begin van den nieuwen cursus werd de leerares Guye vast aangesteld. Ter vervanging van de leeraren Westerveld en Graftdijk, die aan het eind van den cursus eervol ontslag hadden verzocht, werden benoemd W. C. Kerlen en A. Prins. In de plaats van de leerares Proot, die van 15 September tot 15 October verlof had verkregen en daarna eervol ontslag, werd tijdelijk aangesteld M. Th. R. Jacobs. De leerares G. van Nop kreeg om gezondheidsredenen verlof van 31 October tot de Kerstvacantie; hare lessen in de 2de klasse werden waargenomen door de leerares G. Meurer, in de 4de en 5de klasse door de leerares dr. J. A. Nijland, die hiervoor hare lessen moest opgeven in 2 afdelingen van de 3de klasse, welke werden waargenomen door de leeraren E. Groothoff en M. Th. R. Jacobs.

De lessen van J. Stibbe, die op zijn verzoek op 15 November eervol ontslag had verkregen, werden voorloopig waargenomen door J. Gerritsz.

Haarlem. In de plaats van de tijdelijk leerares in de Nederlandsche taal, aardrijkskunde en rekenen G. Ruinen, die met 1 Maart vertrok, werd tijdelijk benoemd E. Stempels, die na de Paaschvacantie hare betrekking aanvaardde, doch aan het eind van den cursus weder vertrok.

Wegens noodzakelijke splitsing van de 4de klasse moesten er tijdelijk twee leeraren aangesteld worden. Benoemd werden H. Baudet (aardrijkskunde, geschiedenis en Nederlandsche taal) en C. Salm (wiskunde).

Sedert 1 November neemt B. Westerveld de betrekking van de leerares E. C. C. Eshuys waar, die ten gevolge van eene ongesteldheid van 21 October af hare lessen niet heeft kunnen geven.

Hilversum (Godelindeschool). De leerares A. Bok, die 15 Juli was vertrokken, werd op 1 September vervangen door D. Klay, hoofdonderwijzer, die evenals zij met het aardrijkskundig onderwijs in alle klassen werd belast.

Bloemendaal (Zomerzorgerslaan). Wegens ongesteldheid van de leerares E. J. Gratama werden hare lessen van 1 Mei—15 Juli waargenomen door de leeraren Beukers (natuurlijke historie) en Schouten (aardrijkskunde).

Utrecht. Aan de leerares M. W. Enklaar werd op haar verzoek met ingang van 14 Maart eervol ontslag verleend als leerares in de Fransche taal en letterkunde. De leerares E. van Loon werd van 1 Mei tot 1 Augustus met dit onderwijs belast.

Aan de directrice der school, A. Nicolai, werd 25 April op haar verzoek eervol ontslag uit hare betrekking verleend. In de raadsvergadering van 27 Juni werd met ingang van 1 September als zodanig benoemd C. J. v. d. Ven Sauveur. Tot leerares in de Fransche taal en letterkunde werd met ingang van 1 September benoemd J. E. Düllmann.

Leeuwarden. De leeraren C. Asman, wed. Proegholt—Ringvalda en I. M. Kist waren wegens ziekte geruimen tijd verhinderd hare lessen te geven.

De leerares H. G. A. Kilsdonk kreeg verlof van 16 October tot 4 November om zitting te nemen in eene examencommissie. De leerares W. Hanzou heeft hare gymnastieklessen waargenomen. Aan de leerares Roelants werd weder toegestaan enkele uren les te geven aan den cursus ter opleiding van onderwijzers voor de ake L. O. landbouwkunde.

Deventer. Aan de leerares F. J. G. Weijenberg werd 23 September eervol ontslag verleend. Zij werd vervangen door de leerares C. M. A. v. Hamersveld te Amsterdam. Met den aanvang van den cursus 1907/08 werd het teekenenonderwijs weder geheel opgedragen aan de leerares M. C. C. Liernur—Worrell, daar de leeraar Liernur vermeerdering van uren aan de hogere burgerschool voor jongens kreeg.

Groningen. Daar de leerares W. G. Mensink, benoemd bij raadsbesluit van 8 December 1906, n°. 13, eerst na de Paaschvacantie hare betrekking kon aanvaarden, werd de leerares L. Boots tot dien tijd met het onderwijs in het Fransch belast.

Aan Ph. v. Harreveld werd van de Paaschvacantie tot 15 October verlof verleend. De lessen in nat. historie werden in dien tijd gegeven door G. Postma, die in scheikunde door den leeraar Zijlstra. Laatstgenoemde was geruimen tijd ongesteld, in verband waarmee het scheikundeonderwijs door onderwijs in natuurkunde werd vervangen.

De leerares A. IJ. Wind vroeg en verkreeg eervol ontslag als leerares in de handwerken. Zij werd opgevolgd door mej. W. F. Simmermans, die bij het begin van den cursus 1907/08 hare functie aanvaardde.

De leerares M. E. de Vries hervatte bij het begin van den cursus hare taak, die de leerares I. Thomése een jaar had vervuld.

De volgende tabel vermeldt het aantal en de bevoegdheden der leeraren en leeraren die op 31 December 1907 aan de middelbare scholen voor meisjes werkzaam waren:

S C H O L E N .	Leeraren.							Leeraren.					Totaal der leeraressen en leeraren.	Getal leeraren en leeraressen tevens werk- zaam aan eene hogere burgerschool voor jongens, eene burger- avondschoon of gymnasium.	
	Doctor of can- didaat.	Akte middelb. onderwijs.	Oude akte.	Hoofdkte.	Onderw. akte.	Zonder akte.	Totaal.	Doctor of can- didaat.	Akte middelb. onderwijs.	Oude akte of art. 83.	Artt. 82, 89 of 90.	Zonder akte.			Totaal.
Arnhem	1	8	—	—	1	1	11	3	1	—	—	—	4	15	1
Ubbergen.	—	3	—	1	—	2	6	—	—	—	—	—	—	6	—
's Gravenhage	1	15	—	1	1	—	18	—	—	—	—	—	—	18	—
Rotterdam	—	16	—	—	1	—	17	2	1	—	—	1	4	21	3
Leiden	2	10	—	—	1	—	13	—	1	—	—	—	1	14	1
Dordrecht.	—	7	—	—	1	—	8	2	3	—	—	—	5	13	5
Amsterdam	3	14	—	4	2	—	23	—	2	—	—	1	3	26	3
Idem (bijz.)	1	8	—	—	1	—	10	1	—	—	—	—	1	11	—
Haarlem	1	11	—	—	2	—	14	2	—	—	—	—	2	16	2
Hilversum (Godel. sch.)	1	4	—	1	1	—	7	2	4	—	—	1	7	14	2
Bloemendaal.	—	6	—	2	1	1	10	—	1	—	—	1	2	12	—
Utrecht	2	13	—	1	1	—	17	1	1	—	—	—	2	19	2
Leeuwarden	1	9	—	1	1	1	13	—	—	—	—	—	—	13	—
Deventer	—	5	—	—	1	—	6	2	5	—	—	—	7	13	8
Groningen	1	13	—	—	—	1	15	2	—	—	—	—	2	17	—
	14	142	—	11	15	6	188	17	19	—	—	4	40	228	27

De leeraren zonder akte waren die in zang te Arnhem, Bloemendaal, Leeuwarden en Groningen, en in de Fransche taal en het Hoogduitsch te Ubbergen.

De leeraren zonder wettelijke bevoegdheid waren die in de kunstgeschiedenis te Rotterdam, in de aesthetica te Amsterdam, slöjd te Hilversum en Bloemendaal.

De volgende tabel vermeldt de jaarwedden der directrices en van den directeur te Deventer, benevens het getal jaarwedden van de leeraren en de leeraren en het totaal der jaarwedden.

S C H O L E N .	Jaarwedde van de directrice of den directeur + — vrije woning.	Jaarwedden der leeraren				Jaarwedden der leeraren				Getal der jaarwedden.	Gezamenlijk bedrag der jaarwedden
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 1500.	boven f 1500.	Totaal.	tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 1500.	boven f 1500.	Totaal.		
Arnhem	f 2 400	3	3	3	10	1	1	1	3	13	f 16 000,00
Ubbergen	—	1	—	—	1	—	—	—	—	1	550,00
's Gravenhage	3 800	1	—	16	18	—	—	—	—	18	35 331,00
Rotterdam	+ 3 000	2	2	12	17	2	—	2	4	21	36 257,02
Leiden	2 850	6	1	5	13	1	—	—	1	14	17 025,00
Dordrecht	+ 2 400	2	3	2	8	5	—	—	5	13	12 840,00
Amsterdam	4 000	5	3	14	23	2	—	1	3	26	45 245,00
Id. (bijzondere)	3 000	3	4	12	10	—	1	—	1	11	15 900,00
Haarlem	2 700	3	5	4	13	1	—	1	2	15	20 400,00
Hilversum (Godelindeschool).	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bloemendaal	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Utrecht	+ 2 800	3	5	8	17	2	—	—	2	19	27 400,00
Leeuwarden	2 400	2	9	1	13	—	—	—	—	13	17 350,00
Deventer	1 595	2	3	1	6	6	—	—	(2) 7	13	11 335,00
Groningen (1)	2 800	6	5	2	14	—	2	—	2	16	22 900,00
	12	39	43	70	163	20	4	5	(3) 30	193	f 278 533,00

(1) Waaronder 1 gecombineerde jaarwedde.

(3) Directeur Deventer.

(2) Directeur.

Het aantal jaarwedden der leeraressen is 25 minder dan het aantal betrekkingen in de voorgaande tabel; dit vindt zijne oorzaak in de omstandigheid, dat de jaarwedden van 1 leerares te Arnhem, 5 leeraressen te Ubbergen, 1 te Haarlem, 7 te Hilversum (Godelindeschool), 10 te Bloemendaal en 1 te Groningen niet zijn opgegeven; verder is het aantal jaarwedden van de leeraren 10 minder dan dat der leeraars-

betrekkingen uit de voorgaande tabel, omdat aan de meisjes-school te Arnhem 1 leeraar eene ongesplitste jaarwedde geniet voor zijne betrekking aan deze laatste school en aan de hogere burgerschool voor jongens aldaar. De overige 9 leeraarsbetrekkingen, waarvoor geene jaarwedden zijn opgegeven, zijn 7 aan die te Hilversum (Godelindeschool) en 2 aan die te Bloemendaal.

E. LEERPLAN EN TOESTAND VAN HET ONDERWIJS.

Arnhem. Het onderwijs in scheikunde werd voor de 4de en 5de klasse met één uur uitgebreid, dat in natuurkunde voor de 5de klasse met één uur verminderd. Door eene eenigszins andere indeeling der lessen voor de 4de klasse behoefde de schooltijd voor deze afdeeling slechts met 1/2 uur te worden verlengd om eene scheikunde-les te winnen.

Leiden. Het leerplan onderging eene wijziging door de wederinvoering van de Staatswetenschappen. Bij de oprich-

ting van de school was dit leervak ook gedoceerd geworden; na enkele jaren werd het echter geschrapt.

Leeuwarden. Het onderwijs in de verschillende leervakken werd geregeld gegeven; waar enkele leeraressen voor langeren of korteren tijd door ziekte verhinderd werden onderwijs te geven, namen de overige leeraressen en de directrice de vrijgekomen lesuren waar.

F. GEBOUWEN EN HULPMIDDELEN BIJ HET ONDERWIJS.

Arnhem. Het schoolgebouw verkeert nog steeds in onvoldoende staat. Wel werden in den loop van 1907 enkele verbeteringen aangebracht, maar deze kunnen van dit gebouw geen behoorlijke school maken.

De hulpmiddelen voor de verschillende vakken werden uitgebreid; die voor scheikunde zelfs zeer belangrijk.

Ubbergen. Het gebouw bestaat uit eene ruime en welingerichte villa met vier ruime, goedverlichte en geventileerde zalen, door een grooten tuin en een park omgeven.

's Gravenhage. Voor het onderwijs in natuurkunde werd een behoorlijk ingericht lokaal verkregen.

Voor natuur- en scheikunde kunnen alleen dringend noodzakelijke hulpmiddelen worden aangeschaft, wegens gemis van ruimte.

Amsterdam. Het gebouw bleef onveranderd en laat veel te wenschen over. Eenige hulpmiddelen werden aangeschaft voor het onderwijs in de natuur- en scheikunde, de natuurlijke historie, aardrijkskunde, geschiedenis en teekenen.

Haarlem. Een klein lokaal is tijdelijk voor 5de klasse ingericht moeten worden.

Bloemendaal. Op 1 Mei werd de villa „Overbosch”, Zomerzorgerslaan, als voorloopig schoolgebouw in gebruik genomen.

Deventer. De hulpmiddelen voor het onderwijs in de natuurkunde zijn uitgebreid, doordat op de begroting voor het loopende jaar een hooger bedrag dan gewoonlijk voor leermiddelen was toegestaan. Van dit bedrag (f 500) is circa f 400 aan natuurkunde-werktuigen besteed.

Groningen. Aan het bezwaar, dat tot dusver de natuurwetenschappen in één lokaal werden gegeven, werd te gemoet gekomen door het tegenwoordig handwerklokaal voor de lessen in nat. historie in te richten en de handwerklessen te doen geven in een leegstaand leslokaal. Het natuurkundig kabinet werd aangesloten aan de gemeentelijke electrische centrale.

II.

MIDDELBAAR ONDERWIJS VOOR VAKOPPLEIDING.

§ 4. SCHOLEN VOOR MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Amsterdam (*Kweekschool voor machinisten*). Na het overlijden van den leeraar in het boekhouden Kikkert werd deze vervangen door C. Klerk. Toen ook deze na korten tijd ernstig ongesteld werd, is de accountant en leeraar in het boekhouden J. Bouman tijdelijk met de lessen in dit vak belast en na den dood van den heer Klerk definitief benoemd.

De leeraar in bouwkunde en landmeten F. H. de Haan, tevens hoofdopzichter bij de gemeentewerken, moest wegens drukke werkzaamheden ontslag vragen en werd opgevolgd door W. J. Brandts, bouwkundige en leeraar aan de kweekschool. Met het oog op het groot aantal lesuren van den leeraar van Vliet, werden de lessen in algemeene werktuigbouw overgenomen door den leeraar Grosjean, terwijl de

directeur zich met eenige door laatstgenoemden leeraar gegeven lessen in de hoogste twee afdeelingen belastte.

In den avondcursus voor machinedrijvers en stokers kwam eenige verandering, in dier voege, dat thans het gedeelte voor machinedrijvers door den directeur en dat voor stokers door den ingenieur Rijk wordt gegeven. De deelneming aan den cursus vermeerderde hierdoor. Ook het programma voor de opleiding voor scheepsmachinisten onderging eenige wijziging, zoodat in het vervolg de leerlingen eenige uren minder in de werkplaats doorbrengen. Deze uren worden voortaan besteed aan wiskunde en werktuigkunde. In verband hiermede is dit jaar voor het eerst den aspirant-leerlingen een examen afgenomen in smeden en teekenen.

In de afdeling „Technische school” begon de eerste cursus (September 1907—Februari 1908) met 115 leerlingen. Bij het einde van den cursus werd aan 3 leerlingen het diploma voor werktuigbouw en aan 5 leerlingen het diploma voor suikerfabricage uitgereikt. De tweede cursus (Februari—Augustus) ving aan met 107 leerlingen. Aan het einde daarvan werd het diploma voor werktuigbouw aan 5 leerlingen uitgereikt en dat voor suikerfabricage aan 5 leerlingen, van wie 1 in Februari het diploma voor werktuigbouw verkreeg. Het diploma voor leerlingen die de eerste vier semesters volgden en daarna ten minste één jaar in de practijk werkzaam waren, is uitgereikt aan 6 candidaten.

In de afdeling scheepsmechanisten begon de eerste cursus met 36 leerlingen. Bij het einde daarvan verlieten 7 leerlingen de school om zich verder in de praktijk voor een diploma te bekwamen. De tweede cursus ving aan met 42 leerlingen, van wie aan het einde daarvan 10 in de praktijk gingen.

Aan den herhalingscursus voor scheepsmachinisten namen deel 44 machinisten voor het examen programma A, van wie 29 slaagden, 25 voor het examen programma B, van wie 15 slaagden, en 11 voor het examen programma C, van wie 5 slaagden.

Van de 13 personen die zich voor den avondcursus voor machinedrijvers en stokers aanmeldden, kon aan 5 het getuigschrift worden uitgereikt.

Over plannen tot reorganisatie der school binnen het bestaande kader, waarbij o. a. vermeerdering van personeel

beoogd wordt en door opheffing van het internaat meerdere ruimte beschikbaar zal komen, worden onderhandelingen tusschen Regeering en schoolbestuur gevoerd.

Enschede (*Nederlandsche school voor nijverheid en handel*). Het programma van onderwijs onderging geen belangrijke wijzigingen.

De leeraar in het Duitsch A. Rienks verliet 1 Januari 1908 de school, in verband met zijne benoeming tot schoolopziener in het district Tiel. In zijne plaats werd benoemd A. M. N. Kapteyn. Dr. C. L. Jungius moest wegens ongesteldheid bedanken als leeraar in de schei-, plant- en dierkunde en cosmographie en werd vervangen door F. L. van Maanen, chem. doct.

Op 1 Januari 1907 telde de school 120 leerlingen in afdeeling A, 12 leerlingen in afdeeling B en 31 leerlingen in afdeeling C, in totaal alzoo 163 leerlingen. In den loop van den cursus verlieten 14 leerlingen de school. De cursus sloot met 149 leerlingen. Nadat de toelatings- en herexamens beëindigd waren, telde de school in September 1907 155 leerlingen, van wie 116 in afdeeling A, 14 in afdeeling B en 25 in afdeeling C.

De plannen tot splitsing der school in twee afzonderlijke scholen, waarvan de eene een nieuw te bouwen textielschool zal zijn, en de andere een hogere burgerschool met 5-jarigen cursus, benevens een handelsschool, zullen, naar ondergeteekende vertrouwt, eerlang in vervulling gaan.

MIJNSCHOOL TE HEERLEN.

De cursus voor opleiding van mijnopzichters te Heerlen werd op 10 April 1907 geopend met 9 leerlingen, afkomstig van twee groepen kandidaten, die van 1905 tot 1907 voorbereidend onderwijs hadden gevolgd. Gedurende drie dagen per week wordt onderwijs verstrekt o. m. door verschillende aan de Staatsmijnen en aan het Staatstoezicht verbonden ambtenaren. Gedurende de drie andere dagen zijn de leerlingen praktisch werkzaam op de Staatsmijn „Wilhelmijn”.

Voorts werd in Mei 1907 een nieuwe voorbereidingscursus

met 7 leerlingen geopend. Dit aantal werd in den loop van het jaar op 12 gebracht. De leerlingen worden voorbereid voor den opzichterscursus, die van 1910 tot 1912 eveneens te Heerlen in het vooruitzicht is genomen.

Voor zoover zich thans reeds laat beoordeelen, zijn de resultaten van het in eigen beheer verstrekte onderwijs, zoo-
wel op den voorbereidings- als op den opzichterscursus, alles-
zins bevredigend te achten.

§ 5. SCHOLEN VOOR ZEEVAARTKUNDIG ONDERWIJS.

A. ZEEVAARTSCHOLEN.

De volgende tabel geeft de scholen op die aan het einde van 1907 bestonden, verder het getal van directeuren en leeraren, het aantal leerlingen gedurende het geheele jaar, den uitslag der toelatings-, overgangs- en eindexamens van den cursus voor onbevarenen, het maandelijksch school-bezoek van de stuurliedenafdeeling, den uitslag der examens

afgenomen door de Rijksc commissie tot het examineeren van
 stuurlieden, en ten slotte het bedrag van het schoolgeld voor
 den cursus voor onbevarenen en voor de stuurliedenafdeeling
 en eene opgave van de verleende vrijstelling van de betaling
 van schoolgeld.

SCHOLEN VOOR DE ZEEVAART.	Soort der school.	Getal van directeuren en leeraren.	Aantal leerlingen.			CURSUS VOOR ONBEVARENEN.										STUURLIEDEN AFDEELING.																												Cursus voor onbevarenen.	Stuurlieden- afdeeling.	OPMERKINGEN.																																																																																																																																																																																																																																														
			Cursus voor onbevarenen.	Stuurlieden-afdeeling, (getu- rende het geheele jaar), zonder examen tot 1 tot 1ste jaar. tot 2de jaar. tot 3de jaar.	Toelatings- examen.	Overgangsexamens.					Eindexamens.	Maandelijksch schoolbezoek.												Uitslag examens afgenomen door Rijksc commissie tot examineeren van stuurlieden.																																																																																																																																																																																																																																																																				
						van 1ste naar 2de jaar.		van 2de naar 3de jaar.		Getu- mineerd.		Gestugtschrift of diplo- ma verkregen.	Afgewezen.	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	Sep-tember.	October.	November.	December.	Eerste groote stoom- vaart	Tweede groote stoom- vaart	Derde groote stoom- vaart.	Eerste groote zeil- vaart.		Tweede groote zeil- vaart.		Derde groote zeil- vaart		Kleine vaart.																																																																																																																																																																																																																																																									
						Getu- mineerd.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getu- mineerd.																				Geslaagd.	Afgewezen.	Getu- mineerd.	Geslaagd.	Getu- mineerd.	Geslaagd.	Getu- mineerd.	Geslaagd.	Getu- mineerd.	Geslaagd.	Getu- mineerd.	Geslaagd.	Getu- mineerd.	Geslaagd.	Getu- mineerd.				Geslaagd.	Getu- mineerd.	Geslaagd.	Getu- mineerd.	Geslaagd.	Getu- mineerd.	Geslaagd.	Getu- mineerd.	Geslaagd.																																																																																																																																																																																																																																					
Rotterdam,	gesub. openb. school	13	16	12	—	103	—	16	—	—	12	12	—	—	—	—	9	9	—	—	48	51	44	51	53	49	37	—	38	41	44	38	17	6	11	7	38	28	—	—	—	—	—	—	—	—	—	f 50 per jaar.	f 4 per maand.	—																																																																																																																																																																																																																																										
Amsterdam (Zeemanshuis)	gesub. bijz. school	10	16	16	—	94	5	12	—	—	16	16	—	—	—	—	16	16	—	—	39	46	43	43	45	40	32	—	35	41	43	41	17	10	14	11	31	18	—	—	—	—	—	—	2	1	—	f 50 per jaar.	f 4 per maand.	—																																																																																																																																																																																																																																										
Amsterdam, (Kweeksch v. d. zeevaart)	bijz. school	15	33	26	25	61	14	25	—	—	24	20	4	25	25	—	21	21	—	—	23	15	17	19	20	15	10	—	16	22	23	10	16	14	13	11	24	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Alleen kostgeld ad f 200.	Nihil.	2 leerlingen vrijstelling van betaling van kostgeld.																																																																																																																																																																																																																																										
den Helder,	gesub. openb. school	7	10	11	—	52	1	9	—	—	11	11	—	—	—	—	2	2	—	—	17	25	16	19	18	17	14	—	11	9	12	18	—	—	—	—	10	6	—	—	—	—	—	—	2	2	—	f 24 per jaar.	f 4 per maand.	Vrijstelling aan 1 leerling, cursus onbevarenen.																																																																																																																																																																																																																																										
Schiermonnikoog,	idem	5	—	—	—	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20	21	13	14	15	15	15	—	19	21	23	23	4	1	5	3	9	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	f 0,75 p.w. examenklasse. f 0,50 p.w. voorb. klasse. f 1,50 en f 2,50 p. maand.	f 0,75 p.w. examenklasse. f 0,50 p.w. voorb. klasse. f 1,50 en f 2,50 p. maand.	Vrijstelling aan 2 leerlin- gen cursus onbevarenen, idem 1 leerling stuurlieden- afdeeling.																																																																																																																																																																																																																																								
Terschelling,	idem	9	11	11	—	72	—	12	—	—	11	11	—	—	—	—	8	8	—	—	22	24	20	17	15	10	7	—	8	11	13	18	4	4	—	—	9	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	f 0,75 en f 1,25 p. maand.	f 0,75 en f 1,25 p. maand.	Voor avondlessen wordt het schoolgeld verhoogd met f 0,50.																																																																																																																																																																																																																																							
Vlieland,	idem	2	2	—	—	15	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	6	5	2	3	2	1	—	1	4	7	6	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	f 11 per jaar.	f 2,50 per maand.	Voor avondlessen wordt het schoolgeld verhoogd met f 0,50.																																																																																																																																																																																																																																								
Vlissingen,	gesub. bijz. school	9	—	—	—	88	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	39	42	39	31	32	28	28	—	40	49	48	49	7	5	4	3	22	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	f 5 per maand.	f 5 per maand.	Aan 3 leerlingen werd vergunnd tegen verminderd schoolgeld de lessen te vol- gen.																																																																																																																																																																																																																																					
Harlingen, Groningen Delfzijl,	idem idem gesub. openb. school	4 6 10	— — 5	— — 4	— — —	35 64 30	— — 6	— — —	— — —	— — —	— — 3	— — 3	— — —	— — —	— — —	— — 2	— — 2	— — —	— — —	— — —	21 38 18	20 30 19	20 16 16	18 12 12	17 14 9	15 12 7	11 8 7	— — —	13 7 12	16 6 14	17 9 14	15 18 14	6 5 7	3 2 1	6 2 —	3 1 —	13 9 6	9 6 2	— — —	— — —	1 — —	1 — —	1 2 1	1 1 1	— 3 2	— 3 2	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	—

1. Onderwijzend personeel.

Rotterdam. Aan den directeur E. J. Hoos werd, op zijn verzoek, met ingang van 16 October 1907, eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd met ingang van dien datum als zoodanig benoemd W. Noorduyt, terwijl L. N. de Bruyn tot plaatsvervangend directeur benoemd werd.

C. Kasteleyn en R. W. Hartman werden voor den cursus 1907/08 in hunne tijdelijke betrekkingen gecontinueerd.

Met ingang van 1 November werd tot leeraar benoemd R. Peaux.

Amsterdam (Kweekschool voor de zeevaart). Met ingang van den nieuwen cursus werden de volgende veranderingen ingevoerd.

Voor de leervakken werktuigkunde, natuurkunde en electro-techniek, die vroeger een onderdeel uitmaakten van de zeevaartkunde, werd een nieuwe leeraar, dr. P. C. Kar, aangesteld.

Het onderwijs in de artillerie werd afgeschaft en de leeraar Smits, gep. constabel-adjudant, diensgevolge eervol ontslagen.

De interne onderwijzeres voor het practische vakonderwijs J. Hoppesteijn en G. Hoekstra werden vervangen door stuurman J. G. Poederbach en bootzman J. Stroobach, terwijl de 2de-bootzman S. Kater bevorderd werd tot 1ste-bootzman.

Den Helder. Sedert de benoeming van den tegenwoordigen directeur Th. C. W. van Mierlo, bestond eene vacature voor leeraar in de wis- en werktuigkunde en aardrijkskunde. Hierin werd voorzien door de benoeming van G. A. Hurenkamp, te Brouwershaven, die echter wegens eene gelijktijdige benoeming te Vlissingen bedankte. Den 1sten Mei werd H. J. Bartelings tijdelijk aangesteld. Een voorstel is ingediend tot vaste aanstelling van dezen leeraar. Tijdens de vacature werden de lessen grootendeels vervuld door den directeur en de leeraren H. J. Bolding en jhr. M. Rappard.

Schiermonnikoog. Ter vervanging van A. Bakker, leeraar in practische zeevaartkunde, en J. Oost Lieveense, leeraar in stoomwerktuigkunde, aan wie op verzoek eervol ontslag werd verleend, werden benoemd B. Scheltema en G. J. Smeenk. De eerste trad 1 Maart, de laatste 1 November in functie.

Terschelling. In de plaats van J. C. Jongkees, benoemd tot leeraar in de stoomwerktuigkunde aan de Zeevaartschool te Vlissingen, werd aangesteld J. Gerritsen, ingaande 1 Juli 1907. Van 1 Mei af tot 20 Juni werden de lessen in de stoomwerktuigkunde waargenomen door L. Alta, machinist, in het bezit van een diploma B.

J. B. Bakker, leeraar in de wis- en natuurkunde, Engelsche en Nederlandsche taal werd benoemd tot hoofd der bijzondere lagere school te Harlingen. Hij werd vervangen door B. C. Tijn (wiskunde en Ned. taal) en door W. Wuberdink (Engelsch).

Bij raadsbesluit van 11 December 1907 werd P. L. de Vries te Amsterdam benoemd tot leeraar in de wiskunde.

Vlieland. Tot directeur der school werd benoemd S. A. v. Oven. Hij trad 1 Februari in functie.

Vlissingen. Aan R. G. van Nieuwkuyk werd op zijn verzoek met ingang van 1 Mei eervol ontslag verleend.

Den 1sten Mei werd de machinistencursus geopend, aanvankelijk met 6 leerlingen. Uitbreiding van personeel was daardoor noodig, zoodat werden benoemd J. C. Jongkees, van Terschelling, tot leeraar in stoomwerktuigkunde, teekenen en electriciteitsleer; G. A. Sturenkamp, van Brouwershaven, tot leeraar in wiskunde en Nederlandsche taal, en E. Schaap tot leeraar in Engelsche taal. Aan K. Jasperse werd opgedragen het onderwijs in natuurkunde en Nederlandsche taal, terwijl de directeur zich belastte met het onderwijs in werktuigkunde.

De directeur was van 30 Augustus tot 19 September door ongesteldheid verhinderd zijne functie te verrichten. Het overige personeel heeft toen gezamenlijk diens lessen gegeven.

Harlingen. Ter vervanging van W. de Vries, die op zijn verzoek eervol ontslag had verkregen, werd benoemd Th. de Groot, onderwijzer te Harlingen.

Groningen. De directeur, R. Peaux, werd met ingang van 1 November op verzoek eervol ontslagen. In zijne plaats werd benoemd M. C. van Assendelft de Coningh. Eveneens werd aan Ald. Potjer op diens verzoek met 1 Februari eervol ontslag verleend en werd in zijne plaats H. C. Kool met de waarneming van de lessen belast.

Delfzijl. Aan F. Glimmenga en J. Wiersema werd eervol ontslag verleend. De lessen door deze leeraren gegeven, werd gecombineerd en hiervoor benoemd O. J. Smit, te Farmsum, 1ste-stuurman voor de stoom- en zeilvaart, die 1 October in functie trad. De benoeming gold voorloopig voor den tijd van één jaar.

2. Leerplan en toestand van het onderwijs.

Rotterdam. De afdeling voor adsp. 3de-stuurlieden werd gesplitst in twee parallel-afdeelingen. In Mei werd de stuurliedenafdeling bezocht door 53 leerlingen, het hoogste getal, tot nu toe in eene maand bereikt.

Voor den nieuwen cursus van het voorbereidend onderwijs der stuurliedenafdeling, die op 6 Januari 1908 zou beginnen, gaven zich 33 aspiranten op. Met het oog op de beschikbare ruimte konden evenwel slechts 21 leerlingen worden toegelaten.

Amsterdam (Kweekschool voor de zeevaart). Met ingang van 1 September werd in de 3de klasse het onderwijs in de Fransche taal met één uur, en dat in de stoomwerktuigkunde met 2 uur per week uitgebreid.

Aan deze klasse wordt nu ook per week 2 uur electro-techniek onderwezen. In de 1ste en 2de klasse werd in het leerplan ook de Duitsche taal met 2 uur per week opgenomen.

Het programma voor het toelatingsexamen werd zooveel mogelijk gelijkgesteld met het overgangsexamen van de 2de naar de 3de klasse eener openbare hogere burgerschool.

Den Helder. Het wordt wenschelijk geoordeeld aan de school eene afdeling voor adspirant eerste- en tweede-stuurlieden te verbinden.

Plannen zijn in voorbereiding tot oprichting van eene machinistenschool, verbonden aan de Zeevaartschool.

Het onderwijs in natuurkunde moest voorloopig nog zonder proeven worden gegeven, totdat in October eenige instrumenten in het bezit der school kwamen.

Vlissingen. De school werd bezocht door 104 leerlingen in het geheel; het grootste getal, dat te gelijker tijd de school bezocht, was 61. Aan drie leerlingen werd vergund de lessen bij te wonen tegen verminderd schoolgeld. Door gebrek aan leerkrachten en localiteit moest een 10-tal jongelui die toelating vroegen, worden geweigerd.

Door 42 leerlingen werd deelgenomen aan de examens voor de Rijkscommissies tot examineeren van stuurlieden en machinisten, waarvan 33 zijn geslaagd en wel 5 voor eerste-, 3 voor tweede- en 16 voor derde-stuurman, 4 voor machinist programma B, en 5 voor het programma A.

De leerlingen die het Rijksdiploma verwierven, vonden evenals het vorige jaar, allen spoedig plaatsing als officier bij verschillende reederijen.

Ter bevordering van de algemeene ontwikkeling der leerlingen heeft het bestuur besloten, in den winter van tijd tot tijd populair-wetenschappelijke lezingen te doen houden over verschillende onderwerpen.

3. Gebouwen en hulpmiddelen bij het onderwijs

Rotterdam. De gebouwen en lokalen zijn over het geheel onvoldoende, zoowel wat de inrichting als wat de ruimte betreft. Het aantal aanvragen voor de stuurliedenafdeling en voor den 2-jarigen cursus is toenemend. Het ware gewenscht, dat spoedig eene goede zeevaartschool verrijst, die voldoet aan de tegenwoordige behoeften.

Amsterdam (Kweekschool voor de zeevaart). Het gebouw

verkeert in goeden staat. De eetzaal, de bad- en kledkamers werden vergroot en gerestaureerd.

Den Helder. Van het Ministerie van Marine is in bruikleen ontvangen eene afgekeurde machine eener torpedoboot.

Van de gemeente werden eenige natuurkundige instrumenten voor het onderwijs aan de Zeevaartschool afgestaan, waardoor een begin is gemaakt met aanschaffing van hulpmiddelen voor het onderwijs in de natuurkunde. Van den heer Alberda, lid van de commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs, werden twee sextanten ontvangen.

Vlieland. De verlichting van het schoolgebouw werd eenigszins verbeterd door het plaatsen van lichtramen.

Vlissingen. Wegens de inrichting van den machinisten-cursus was eenige verbouwing noodzakelijk. 1 Mei werd alle beschikbare ruimte voor dien cursus in gebruik genomen, n.l. één lokaal voor de machinisten A, één lokaal voor de machinisten B en C, en één voor het teekenen.

Verschillende hulpmiddelen voor het onderwijs benodigd, werden aangekocht, terwijl van wijlen den heer Gruber werd ontvangen eene electriseermachine, van Wimshurst eene partij boeken, van het Departement van Marine een prisma-cirkel, van de „Electro-technische Industrie” te Slikkerveer eene partij toestellen, voor de electro-techniek en van de Maatschappij „Zeeland” eene Wier's pomp en een aantal benodigdheden voor het splitsen van knopen.

Delfzijl. Eene verbetering werd aangebracht door het leggen van een nieuwen vloer in lokaal III (derde-stuurlieden) en het maken van nieuwe rookleidingen in de lokalen I en III, benevens het maken van eene opening in het gewelf van lokaal II voor luchtverversching.

Examens voor machinisten en stuurlieden aan boord van koopvaardischepen.

Voor het examen ter verkrijging van een diploma als machinist aan boord van koopvaardischepen meldten zich in 1907 aan 227 kandidaten. Hiervan werden geëxamineerd 217, en wel 114 volgens programma A, 87 volgens programma B, 14 volgens programma C en 2 voor de sleepvaart. Voor A slaagden 92, voor B 55, voor C 9 en voor de sleepvaart 2 kandidaten, in totaal dus 158 of bijna 73 pct., tegen ruim 66 pct. in het vorige jaar.

Het verslag der commissie, welke belast is geweest met het afnemen van deze examens, volgt als bijlage G hierachter.

Voor het examen ter verkrijging van een diploma als stuurman aan boord van koopvaardischepen meldten zich in 1907 aan 370 kandidaten voor 379 diploma's. Geëxamineerd werden 349 kandidaten, n.l. 341 voor een diploma en 8 voor een aanvullingsdiploma. Hiervan slaagden onderscheidenlijk 212 en 7 kandidaten. Het verslag der commissie, welke belast is geweest met het afnemen van deze examens, volgt als bijlage H hierachter.

B. VISSCHERIJSSCHOLEN.

Enkhuizen. Het onderwijs wordt gegeven in de maanden Januari, Februari, November en December. Evenals overige jaren kon de school eerst begin December geopend worden. Het aantal leerlingen bedroeg toen 30.

Wijl geen der leerlingen de lessen in Engelsch wenschte te volgen, werd dit vak geschrapt en de leeraar in dit vak niet herbenoemd.

De hulpmiddelen bij het onderwijs werden, voor zooveel noodig, hersteld en vernieuwd.

Marken. Het onderwijs wordt gegeven gedurende de maanden Januari, Februari en December in de lokalen der bijzondere lagere school.

Jonge visschers van 12 jaar en daarboven worden toegelaten.

Op de school wordt behandeld al wat geëischt wordt voor het diploma van stuurman en schipper op zeilzevvisschersvaartuigen overeenkomstig het „Reglement voor de Visscherijexamens 1907”.

De leerlingen, 45 in getal, zijn verdeeld in 4 klassen.

Volendam. In 1907 werd de school bezocht door gemiddeld 38 jonge visschers. Het onderwijs werd gegeven van 1 Januari tot 1 Maart en van 1 November tot 1 Januari.

De Zuiderzee was nagenoeg het geheele jaar vrij van ijs, wat voor het geregeld bezoek niet bevorderlijk was en waardoor de resultaten van het onderwijs niet waren, wat ze bij getrouwe opkomst hadden kunnen zijn. Om die reden laat dit onderwijs iederen onderwijzer die gewend is aan het geregeld en geleidelijk afwerken van een vast leerprogram, onbevredigd, omdat hij vaak weer herhalen moet, waar hij liever met de leerstof ware voortgegaan.

De leerlingen waren ook nu in 2 afdeelingen gesplitst; in de eerste waren de nieuwelingen geplaatst, in de tweede zij die ook het vorige jaar de lessen hadden gevolgd, terwijl bij splitsen, boeten en breiden beide afdeelingen gecombineerd werden.

IJmuiden. Het onderwijs werd gegeven volgens het programma voor de examens voor stuurlieden en schippers ter zeevisscherij. Het eindexamen werd afgelegd door 11 leerlingen, die allen het getuigschrift verkregen; de bestemming der geslaagden is: matroos ter zeevisscherij.

Een liggende kotter werd ingericht als logementschip,

en een varende kotter ingericht ter uitoefening van de trawl-visscherij (schoolschip).

Katwijk aan Zee. De school werd bezocht door gemiddeld 47 leerlingen. Het eindexamen werd afgelegd door 2 leerlingen; beiden verkregen het diploma als schipper. De bestemming der geslaagden is gezagvoerder te worden op eenig visschersvaartuig. Een hunner heeft reeds dit doel bereikt.

Maassluis. Bij den aanvang van den cursus op 17 December 1906 bedroeg het aantal leerlingen 17, waarvan 7 reeds vroeger de school hadden bezocht. Bij het einde van den cursus op 10 April werden aan 4 leerlingen prijzen uitgereikt en werd met het oog op het Rijksexamen met de 6 schippers de lessen voortgezet. Een van de schippers trok zich vóór het examen terug, doch de overige 5, onder wie 1 van 51 jaar, legden op 10 en 11 Mei een zeer goed examen af. Het diploma van schipper op een zeilvisschersvaartuig kon hun worden uitgereikt.

Vlaardingen. Bij den aanvang van den cursus in December 1906 bedroeg het aantal leerlingen:

in den voorbereidenden cursus 10
in de stuurliedenafdeeling..... 6
„ „ schippersafdeeling 5

Het schoolonderwijs werd gegeven in een lokaal van de burgeravondschool en de zeevaartkunde in een daaraan grenzend gebouw (de gewezen meisjesschool).

Scheveningen. Het onderwijs wordt alleen door S. J. Krijt gegeven, die tevens directeur is.

Het schoollokaal, zeer practisch ingericht voor het onderwijs, voldoet aan alle eischen. De hulpmiddelen zijn voldoende en verkeerden in goeden staat.

Wegens den uiteenloopenden leeftijd der leerlingen wordt het aantal in drie klassen gesplitst (A., B. en C.). In klasse A. wordt onderwijs gegeven aan jongelieden van 12—14 jaar. In klasse B. van 14—17 jaar en in klasse C. van 17 jaar en ouder.

Het aantal leerlingen in den cursus 1907 bedroeg 78, van wie 33 bij den aanvang van den cursus zonder examen werden toegelaten, t. w. 18 in klasse A., 11 in klasse B. en 4 in klasse C.

§ 6. INRICHTINGEN VOOR HANDELSONDERWIJS.

In het tweede deel van dit verslag, waarin de gegevens omtrent het middelbaar onderwijs van algemeene ontwikkeling zijn saamgevat, zijn ook die betreffende de handelsafdeelingen, verbonden aan de hogere burgerscholen opgenomen.

Bovendien geeft de hiervolgende lijst een overzicht van hier te lande bestaande inrichtingen, waar handelsonderwijs gegeven wordt.

I. D a g s c h o l e n :

a. gemeentelijke,

1. waaraan eene hogere burgerschool met 3-jarigen cursus ten grondslag ligt: Amsterdam, Arnhem, Enschedé, Groningen, Rotterdam en Utrecht.

2. de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te den Haag en daaraan verbonden afdeeling voor handel en administratie;

de 4de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam.

3. de handelsschool te Winschoten;

b. bijzondere:

de Roomsche-Katholieke hogere burgerschool met 3-jarigen cursus met aansluitenden twee-jarigen handelskursus te Katwijk;

de handelsschool aan het Canisius-college te Nijmegen;

de afdeeling handelsschool van het bisschoppelijk gymnasium te Roermond;

de handelsschool met 4-jarigen cursus te Rolduc;

de Christelijke hogere burgerschool en handelsschool met 5-jarigen cursus te Rotterdam;

de bijzondere hogere burgerschool, directeur de heer Tijmstra te 's Gravenhage;

de bijzondere middelbare handelsschool voor meisjes, directrice mej. Boeken te Amsterdam;

de bijzondere handelsschool, directeur de heer H. C. P. Dirks te Amsterdam;

de bijzondere handelsschool onder leiding van de heeren Boers en Nuijen te 's Gravenhage;

de bijzondere handelsschool, directeur de heer J. de Lange te 's Gravenhage.

c. kostscholen met handelsopleiding: instituut-Rozenburg te Assen; instituut-Prins te Haarlem; de Augusta-school te Hilversum; instituut-Ortt te Rotterdam, en verder tal van verwante inrichtingen, die beoogen op te leiden voor „handel en administratie”.

II. A v o n d s c h o l e n :

a. gemeentelijke cursussen voor handelsonderwijs te Arnhem, Delft, Gouda, Groningen, Leeuwarden en Schiedam;

b. handelskursussen verbonden aan de burgeravondscholen te Alkmaar, Assen, Enschedé, Harlingen, Kampen Mepel, Tilburg en Venlo;

c. bijzondere cursussen van:

Handelsonderwijs te Amsterdam, twee scholen: Passeerdergracht en Roeterstraat; Mercurius te idem; de Algemeene Winkeliersvereniging te Amsterdam; de Christelijke kantoorbedienden te Amsterdam, en verder te Rotterdam, Dordrecht, Haarlem, Groningen, Middelburg, Vlissingen, enz.; Mercurius te den Bosch; de Handelsvereniging te Coevorden; Doesburgs Belang te Doesburg; Mercurius te Dordrecht; St. Crispinus te Drunen; de Hanze te Helmond; de

Koopmansvereniging te Gorkum; Middenstand te Krommenie; Kennis is Macht te Leiden; Elkaar tot Steun te Maastricht; Middenstand te Maastricht; Handelsbelang te Middelburg; Handelsvereniging te Nijmegen; Handels- en kantoorbedienden te Nijmegen; Handels- en kantoorbedienden te Oosterhout; Mercurius te Rotterdam; Plaatselijk Nut te Sappemeer; K. Groeneveld te Sneek; v. d. Wiele te Sittard; de Hanze te Tilburg; Handelsvereniging te Veendam; Ver. tot bevordering van handelsonderwijs te Winschoten; Mercurius te Zutphen; Handels- en kantoorbedienden te Zwolle.

Voor volledigheid van deze opgave kan door ondergeteekende niet worden ingestaan. Zeer denkbaar acht hij het, dat het bestaan van sommige van Rijkswegen niet gesubsidieerde scholen en cursussen voor de Regeering dusver verborgen bleef. Naar geleidelijk volledigmaking van de lijst zal in volgende verslagen gestreefd worden.

Nog dient er aan herinnerd, dat op verschillende lagere scholen en op enkele cursussen van herhalingsonderwijs onder rekenen ook wordt verstaan: „eenvoudige administratie en eenvoudig boekhouden”.

Vanwege de *Vereeniging voor voortgezet handelsonderwijs te Amsterdam* worden gegeven avondlessen en cursorische voordrachten. Eerstgenoemde geven minder voortgezet dan wel aanvangsonderwijs in handelsrecht, boekhouden en rekenen, handelspraktijk, stenographie, Engelsche, Fransche en Duitsche correspondentie, Russisch, Italiaansch, Spaansch, Zweedsch en Maleisch. Als regel geldt, dat niemand meer dan twee lessen gelijktijdig volgt. Tegen overlading wordt dus behoorlijk gewaakt, terwijl alle onderricht als het ware is gebaseerd op de kennis verkregen nadat met goed gevolg de driejarige cursus eener hogere burgerschool is ten einde gebracht.

De cursorische voordrachten bedoelen inderdaad voortgezet handelsonderwijs, en zijn naar vorm en inhoud allereerst bestemd voor hen die het eindexamen der Openbare Handelsschool met succes hebben afgelegd.

De *Rotterdamse Vereeniging voor voortgezet handelsonderwijs* geeft ook verschillende cursussen.

Een algemeen kenmerk van al deze onder C genoemde bijzondere cursussen is, dat overal boekhouden wordt gedoceerd; overigens heerscht ten opzichte van vakken en van leeftijd der leerlingen de allergrootste verscheidenheid.

De meeste dier cursussen geven of gaven zelfs uitsluitend boekhouden en worden mede bezocht, soms ook wel in hoofzaak, door gevestigde neringdoenden.

Nu velen hunner is duidelijk gemaakt waar o. m. de reden dient gezocht, dat zij bij allen ijver toch niet vooruit komen, nu getroosten zij zich gaarne offers van tijd, en soms ook van geld, om aan te vullen wat hun ontbreekt. De drang nog wat te leeren wordt onder die oudere en reeds gevestigde neringdoenden geleidelijk meer merkbaar, hetwelk ook daarom een gelukkig verschijnsel geacht mag worden, omdat juist van dezulken is te verwachten, dat zij zullen zorg dragen dat een opvolgend geslacht reeds in de jeugd profiteert van de gelegenheid om nuttige handelskennis te vergaren.

Het aantal cursussen waar deze gelegenheid geboden wordt, breidt zich onder leiding van den in 1907 voor dit soort vakonderwijs benoemden inspecteur van het middelbaar onderwijs en dank zij de krachtige actie van de *Nationale Vereeniging voor handelsonderwijs* en van verschillende middenstandsverenigingen in onderscheidene streken des lands snel uit. Behalve door de Rijkssubsidiën wordt het particulier initiatief daarbij door het verleen van provinciale en gemeentelijke subsidiën, zoomede door het beschikbaar stellen van localiteit, verwarmd en verlicht, van Overheidswege krachtig gesteund.

§ 7. HUISHOUD-, INDUSTRIE-, KOOK- EN VAKSCHOLEN VOOR MEISJES.

Het onderwijs aan industrie- en huishoudscholen verstreken in hoofdzaak gediplomeerden, al worden slechts de akten van bekwaamheid voor teekenen (M. O.) en voor nuttige en fraaie handwerken (L. O.) uitgereikt door eene Staatscommissie. De Bond der leeraren voor huishoudkunde geniet eene Rijksbijdrage ter tegemoetkoming in de van zijnentwege ingestelde examens voor leerare *a.* in koken en voedingsleer, *b.* in huishoudkunde en *c.* in behandeling van de wasch. Voorts kan nog een schooldiploma worden behaald als huishoudster (met wier plaatsing zich belast het Bemiddelingsbureau voor gediplomeerde huishoudsters), als hulp in de huishouding en als dienstbode.

Aan de studie voor huishoudster besteedt de candidate in elk geval twee jaren; wie het leerare-diploma begeert, heeft daarna voor koken en voedingsleer nog minstens één jaar noodig, en voor het onder *b.* en verder onder *c.* genoemd vak, evenveel tijd.

In 1907 belastten zich met de opleiding tot leerare in hoofdzaak de huishoudschool aan de Laan van Meerdervoort te 's Gravenhage en de Nieuwe Huishoudschool te Amsterdam. Beide inrichtingen hadden voor alle drie vakken succes, resp. met 3 en 4 kandidaten, zoodat zij gezamenlijk 21 akten konden uitreiken. Van de Arnhemse en Groningsche school slaagde mede éene candidate voor koken.

Nog kan omtrent het huishoudonderwijs worden meege-deeld, dat het te Breda wordt verstrekt op de meisjes-Nut-school, te Hilversum vanwege een dames-comité aan een 20-tal leerlingen der volksschool, te Enschedé aan eenige fabrieksmeisjes voor rekening van particulieren, te Hengelo van gemeentewege. Opgenomen in het programma van den herhalingscursus is het huishoudonderwijs te Amsterdam, Delft, Dordrecht, Gouda, Groningen, den Haag, Leiden, Nijmegen, Rotterdam, Schiedam en Zutphen. Het Departement van Oorlog liet aan de Amsterdamsche Huishoudschool 41 leerlingen opleiden tot militair kok, dat van Marine aan dezelfde inrichting 29 tot kok en 17 tot hofmeester.

De Bond der directrices van industriescholen is begonnen met het verkrijgbaar stellen van een diploma voor het kostuum-vak.

In den laatsten tijd bepleit Tesselschade de noodzakelijkheid der instelling van een nieuw examen voor het lingerie-vak, aangezien zij de meening is toegedaan, dat de akte *k* niet geeft wat als minimum eisch mag gelden voor iemand, die aan eene industrieschool als onderwijzeres wordt verbonden. Hier staat intusschen tegenover, dat deze scholen hare leerlingen wel trachten te brengen tot het bezit van de akten *k* en *t* beide, maar ze ook dan nog niet loslaten: eerst daarna begint de eigenlijke practische opleiding naar aanleiding van de beroepskeuze, en het voortgezet teekenonderwijs, toegepast op het vak waaraan men zich in hoofdzaak wil wijden. De opleiding geschiedt als volgt. Bij aanneming heeft het 12-, 13-jarig kind de lagere school doorlopen: voortgezet onderwijs in lezen, rekenen en aardrijkskunde ontvangt het nog gedurende ten hoogste 2 uur per dag. Daarnaast wordt veel tijd besteed aan het teekenen, in welk vak aan de industrieschool te Rotterdam, vijf docenten werkzaam zijn. Het 1ste halfjaar wordt in hoofdzaak ingenomen door het gewone naaien, hetwelk ook in het 2de semester wordt voortgezet; het machinenaaien vindt vooral zijne toepassing in het 3de halfjaar. In deze periode vervaardigt de leerling o. m. een jurk voor eigen gebruik, en tevens een jongens- en een meisjespakje. Zijn de 6 semesters doorlopen, dan vindt de begaafde leerlinge plaats op het aan de inrichting verbonden atelier, hetwelk staat onder leiding van eene

ter zake kundige docente. Het schoolgeld wordt hooger, maar de leerlingen beginnen ook te verdienen, zij deelen eenigermate in de winst. Een uiterst verstandige maatregel, omdat alleen langs dezen weg kan worden voorkomen, dat de meisjes te vroeg de school verlaten.

Op elke inrichting blijft in ieder vak het onderricht zoo veel doenlijk klassikaal, wie achter is, moet thuis het verzuim inhalen.

De zoogenaamde vrouwenarbeidsscholen wijden minder zorg aan het teekenen, maar besteden van den aanvang af veel tijd aan het handwerkonderwijs. Na drie halve jaren van gemeenschappelijke studie begint de splitsing, en heeft de leerling de keuze tusschen eene opleiding voor keukenmeisje, werkmeisje, kostuum-naaister en linnennaai-ster. Aan schoolgeld ontvangt bijv. de Deventer inrichting bij 300 leerlingen nog geen f 1000, zoodat de leerlingen hier op uiterst goedkoope wijze tot degelijke werkkrachten worden gevormd.

De 's Gravenhaagsche vakschool voor meisjes kent geen toelatings-examen, maar neemt allen op die met vrucht de lagere school doorliepen, voor zoover er plaats is. Hier is geen gemeenschappelijke voor-opleiding van 1½ of 2 jaar en eerst dan de beroepskeuze. De kostuumnaaister, de huishoudster en boekhoudster, de kamenier, de kinderjuffrouw komen aanstonds in de eerste klasse voor het vak waarin zij zich willen bekwamen. Na 2 jaar kan bij genoegzame vorderingen een diploma worden uitgereikt. De naaister blijft evenwel langer, maar betaalt geen schoolgeld meer, zij helpt bij het vervaardigen van kleedingstukken en begint in het 4de jaar zelfs te verdienen; wie het diploma van huisnaaister mocht verwerven, kan zich verder bekwamen voor coupeuse. Men huldigt hier de opvatting, dat de costumiëre niet noodig heeft eerst een geruimen tijd te besteden aan het linnennaaien, en met het oog op het hanteeren der naald als zoodanig en omdat de vakschool-leerling zoo spoedig mogelijk flink bruikbaar moet gemaakt worden voor de maatschappij. Daarom ook houdt de directrice steeds voeling met de buitenwereld, en maakt zij, voor zoover doenlijk, alle werk productief, zij schept zich op nagenoeg elk gebied van onderwijs een clienteele, zoowel waar het geldt naai- en verstellwerk, stoppen, mazen, borduren, wasschen en strijken, als op het gebied der behandeling van het jonge kind. Voor de opleiding voor kinderjuffrouw bleek o.a. eene kleine crèche en fröbelklasse noodzakelijk. Steeds heeft men dientengevolge voor de leerlingen overvloed van al het werk, dat ieders speciale opleiding eischt. De naaister krijgt ook hier teekenenles, maar van den beginne af met het oog op haar vak, zij leert een kostuum, hetwelk haar vooraf werd getoond, uit het hoofd teekenen, en tevens het ontwerpen van zoodanige versieringen als daarop kunnen worden aangebracht. De kinderjuffrouw leert het vlug en duidelijk ten papiere brengen van al de dagelijksche dingen die vallen onder het bereik van het kind, die kunnen dienen ter illustratie.

De Amsterdamsche werk- en leerschool met 2-jarigen cursus is te beschouwen als een stedelijke instelling tot opleiding van dienstboden.

De volgende tabel geeft een overzicht van de vakken welke aan bovenbedoelde scholen worden onderwezen, het aantal leeraren en leeraren, het bedrag van het schoolgeld en het totaal bedrag der jaarwedden van het onderwijzend personeel aan elke school. Tevens geeft de tabel aan, hoeveel leerlingen met, hoeveel zonder diploma de school hebben verlaten.

GEMEENTE.	Naam der school.	Aard der school.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.		Duur van den volledigen cursus.	Afzonderlijke cursussen.	Toegelaten tot de school.	De school verlaten		Getal		Bedrag van het schoolgeld per jaar.	Totaal bedrag der jaarwedden.
			Practische.	Theoretische.				met diploma.	zonder diploma.	leeraren en leeraren.	leerlingen.		
Alkmaar.	Huishoud- en industrieschool.	Gesubs. dag- en avondsch.	Confectienaaien, fraaie en nuttige handwerken, koken, huishoudkunde, strijken.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, boekhouden, voedings- en gezondheidsleer, warenkennis, stijl- en ornamentleer.	3 jaar.	In handwerken, teekenen, strijken, koken, boekhouden, kostuum- en linnennaaien.	37	7	36	21	249	f 15, f 25, f 40 f 60	f 10 153,35
Amersfoort.	Idem.	Idem.	Cartonneeren, hand- en machine-naaien, borduren, behandeling van de wasch, koken, huishoudelijk werk, nuttige handwerken.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, boekhouden, Fransch, Duitsch, Engelsch, natuurkennis, aardrijkskunde, geschiedenis, voedings- en gezondheidsleer, warenkennis, opvoedkunde, verbandleer en hygiëne.	2 en 3 jaar.	In koken, strijken, verstellen, fröbeln.	41	13	2	20	260	f 6—f 60	f 6 947,59
Amsterdam.	Industrieschool voor vrouwelijke jeugd.	Gesubsidieerde dagschool van 't Nut.	Confectienaaien, kunstnaaldwerk, cartonneeren, handnaaien, kantwerken, stenographie, machineschrijven, strijken.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, boekhouden, pharmacie.	3 jaar.	In wollennaaien, strijken, maatenemen, knippen en vervaardigen van kledingstukken.	99	14	2	25	249	f 10, f 25, f 30	f 19 795,00
Amsterdam.	Nieuwe huishoudschool.	Niet gesubsid. dag- en avondschool.	Handnaaien, verstellen, knippen, koken, huishoudwerk, behandeling van de wasch, strijken.	Boekhouden, warenkennis, voedingsleer, gezondheidsleer, opvoedkunde, natuurkunde.	2 à 3 jaar.	In dekken en dienen, verstellen, strijken, verbandleer, washcursus.	—	62	—	20	264	f 12—f 250	f 10 140,00
Amsterdam.	Huishoudschool.	Niet gesubsid.	Verstellen, huishouden, koken, behandeling van de wasch en strijken, dekken en dienen.	Boekhouden, voedings- en gezondheidsleer, huishoudkunde, verbandleer, natuurkunde en keukenscheikunde,	2 à 3 jaar.	Voor opleiding kinderjuffrouwen opzichte der vakken: verstellen, wasschen, strijken, opleiding onderwijzers in koken en voedingsleer.	—	—	—	15	—	f 10—f 650	—
Amsterdam.	Openbare werk- en leerschool.	Idem.	Koken, huishoudkunde, behandeling van de wasch, strijken, nuttige handwerken, machine- en wollennaaien.	Taal, rekenen en zang, warenkennis en gezondheidsleer.	2 jaar.	Neen.	—	—	—	16	132	20 cents en 6 cent per week en niets	f 10 396,48
Arnhem.	Industrieschool.	Gesubsidieerde dagschool.	Confectienaaien, kunstnaaldwerk, linnennaaien, machinenaaien en borduren, stoppen, mazen, knippen, breien, wasch, strijken, koken.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, boekhouden, Fransch, voedings- en gezondheidsleer, opvoedkunde, hygiëne, kennis der natuur, aardrijkskunde.	5 jaar.	Boekhouden, kostuumnaaien en strijken.	113	39	66	18	254	f 5 tot f 40	f 12 932,31
Arnhem.	Kook- en huishoudschool.	Gesubsidieerde dagschool.	Nuttige handwerken, koken, huishoudkunde, strijken, wasch.	Boekhouden, voedings- en gezondheidsleer, warenkennis, opvoedkunde, schei- en natuurkunde, plant- en dierkunde, verbandleer.	2 à 3 jaar.	Koken, strijken, wasch, handwerken.	199	10	—	18	214	f 12—f 650	f 5 086,50
Culemborg.	Industrieschool.	Gesubsidieerde dagschool.	Handnaaien en knippen; stoppen, mazen, breien; kostuum- en machine-naaien.	Teekenen.	3 jaar.	Handwerken, kostuumnaaien, verstellen.	60	—	—	3	60	f 8—f 20	f 1 795,82*
Deventer.	Vrouwenarbeidschool.	Gesubsidieerde dagschool.	Confectienaaien, handnaaien, machine-naaien, mazen, stoppen, knippen, wasschen, strijken; huishoudkunde, koken.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, boekhouden, warenkennis, voedings- en gezondheidsleer.	2 jaar.	Kostuumnaaien, verstellen, koken, strijken.	83	20	63	18	311	f 3—f 9	f 9 956,24
Dordrecht.	Industrie- en huishoudschool.	Gesubsid. dag- en avondschool.	Handnaaien en knippen, machine-naaien; verstellen, mazen, stoppen, breien, koken, borduren; kostuumnaaien; handwerken (fraaie); huishoudkunde, koken, strijken, wasch.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, boekhouden, Fransch, natuurkunde, kunstgeschiedenis, hygiëne, ziekenverpleging.	3 jaar.	In handwerken, kostuumnaaien, koken, teekenen, knippen.	37	14	—	15	248	f 0,25 tot f 200	f 10 549,83
Groningen.	Kook- en huishoudschool.	Gesubsidieerd door de provincie en de gemeente dagschool.	Koken, strijken en behandeling der wasch; huishoudelijk werk; handwerken; verbandleer.	Natuur- en scheikunde; huishoudkunde, boekhouden, voedings- en gezondheidsleer, warenkennis.	2 jaar.	—	—	9	—	13	127	f 6 tot f 550	f 4 238,31
Groningen.	Industrieschool.	Gesubsidieerde dagschool.	Confectienaaien, handnaaien, machine-naaien, kunstnaaldwerk; knippen, breien, mazen.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, schrijven, boekhouden, Fransch, plantkunde, aardrijkskunde, geschiedenis.	3 jaar.	—	50	34	—	13	192	f 5, f 10, f 20	f 11 803,90*

GEMEENTE.	Naam der school.	Aard der school.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.		Duur van den volledigen cursus.	Afzonderlijke cursussen.	Toegelaten tot de school.	De school verlaten		Getal		Bedrag van het schoolgeld per jaar.	Totaal bedrag der jaarwedden.
			Practische.	Theoretische.				met diploma.	zonder diploma.	leeraressen en leeraren.	leerlingen.		
's Gravenhage.	Vakschool v. meisjes.	Gesubs. dagsch.	Linnennaaien, machine-naaien, handnaaien, knippen, verstellen; breien, merken, mazen, stoppen; fraaie handwerken; koken, huishoudkunde, wasch.	Teekenen, taal en lezen, rekenen, schrijven, aardrijkskunde, Fransch; fröbeln, tuinbouw; voedings- en gezondheidsleer, opvoedkunde en warenkennis.	—	Koken, huishouden, boekhouden, naaien, enz.	129	19	—	31	400	f 0,25 per week tot f 200 p. jaar	f 13 096,39
Idem.	Industrieschool voor meisjes.	Idem.	Confectie-, hand- en machine-naaien; kunstnaaldwerk, wasch-behandeling.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, boekhouden, schrijven, aardrijkskunde, natuurkennis.	3 jaar.	Handwerken, wasch, boekhouden.	72	27	—	20	209	f 25 tot f 60	f 14 762,39
Idem.	Huishoudschool (Laan van Meerdervoort).	Niet gesubs.	Handnaaien, verstellen, knippen; koken, huishoudwerk; behandeling van de wasch, strijken.	Boekhouden, warenkennis, voedingsleer, gezondheidsleer, opvoedkunde, natuurkunde.	2 à 3 jaar.	—	—	—	—	—	—	—	—
Haarlem.	Huishoud- en industrieschool.	Gesubs. dagsch.	Confectie- en handnaaien; kunstnaaldwerk; wasch, koken, huishoudwerk.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, boekhouden, opvoedkunde, huishoudkunde; voedings- en gezondheidsleer, warenkennis.	2 à 3 jaar.	Naaien, wasch, koken, fröbeln, huishoudkunde, verbandleer en hygiëne.	—	10	—	22	327	Van f 5 tot f 650	f 10 289,59 ⁵
Leeuwarden (geopend 4 Sept. 1906).	Industrie- en huishoudschool.	Gesubs. dag- en avondschoon.	Confectie- en handnaaien, kunstnaaldwerk; koken, wasch, huishoudwerk.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, voedings- en gezondheidsleer, warenkennis.	2 à 3 jaar.	Koken, naaien, mazen, stoppen, verstellen, knippen.	59	—	—	11	308	Van f 6 tot f 50	f 9770,46
Middelburg.	Huishoudschool.	Dagschool.	Koken, waschbehandeling, verstellen.	—	2 jaar.	Dames-strijkcursus.	—	—	—	1	23	—	—
Nijmegen.	De Nijmeegsche kookschool.	Dagschool.	Handnaaien; koken, wasch, strijken, huishoudkunde, warenkennis.	Boekhouden, warenkennis, voedings- en gezondheidsleer; natuurkennis, opvoedkunde.	2 jaar.	Koken.	—	—	—	13	202	f 650	f 3789,25
Rotterdam.	Industrieschool.	Gesubs. dagsch.	Confectie- en handnaaien; kunstnaaldwerk, machine-naaien, nuttige handwerken; strijken, machine-schrijven, stenographie, aardrijkskunde, meetkunde.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, boekhouden, Fransch, gezondheidsleer, algemeene geschiedenis, kunstgeschiedenis.	3 jaar.	Kostuumnaaien, boekhouden, fraaie handwerken, strijken, machineschrijven.	36	28	—	25	274	f 15 tot f 60	f 18 343,97
Schiedam.	Huishoud- en industrieschool.	Gesubs. dag- en avondschoon.	Confectie- en handnaaien, knippen, mazen, stoppen, machine-naaien, koken, huishoudkunde, wasch.	Teekenen, Nederlandsch, lezen, rekenen, voedings- en gezondheidsleer.	3 jaar.	Koken, strijken, nuttige handwerken.	46	13	114	12	195	f 0,25 tot f 25	f 4 532,36 ⁵
Utrecht.	Industrie- en huishoudschool.	Gesubs. dag- en avondschoon.	Handnaaien, machine-naaien, kunstnaaldwerk, knippen; koken, wasschen, strijken, huishoudkunde.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, boekhouden, Fransch, warenkennis, huishoudkunde, fröbeln.	2 à 3 jaar.	Koken, strijken, verstellen.	75	34	—	19	813	f 0,75 tot f 40	f 7 133,17 ⁵
Zwolle.	Huishoud- en industrieschool.	Gesubs. dag- en avondschoon.	Confectie-, hand- en machine-naaien, kunstnaaldwerk, knippen, koken, strijken, wasschen, vouwen, schilderen.	Teekenen, Nederlandsch, rekenen, boekhouden, aardrijkskunde, geschiedenis, natuurkennis, warenkennis, Fransch, Duitsch.	3 jaar.	In teekenen, schilderen, handwerken, kostuumnaaien, koken, strijken, verstellen, ziektenverpleging.	61	34	—	11	154	f 10—f 25	f 9 245,89

Omtrent sommige dezer scholen kunnen nog de volgende mededeelingen worden gedaan.

Alkmaar (*Huishoud- en industrieschool*). De cursus der huishoudklassen is met zes maanden verlengd en dus gebracht op 2 jaar, terwijl in het vervolg slechts eenmaal per jaar leerlingen zullen worden toegelaten. In het vak boekhouden wordt voortaan ééne les per week meer gegeven. In 1907 werd voor het eerst mede een cursus gegeven in verbandleer onder leiding van dr. Degenaar.

Eene pensioensregeling voor het aan de school verbonden personeel is in voorbereiding.

Amersfoort (*Huishoud- en industrieschool*). Het nieuwe schoolgebouw werd aanbesteed en gegund, zoodat gegronde hoop bestaat, dat het nog in 1908 kan worden betrokken. Tot heden behielp men zich met eene rij particuliere woningen, die, zoo goed en kwaad als het ging, tot een geheel

waren verbonden, maar de vertrekken bleken te laag en ook te klein voor het groot aantal leerlingen; de keukens waren te primitief, enz. enz. Nu wordt alles ruim, hoog en licht; wat thans wordt aangeboden, verrijkt de gemeente met eene stichting, waarop met trots valt te wijzen.

Amsterdam. (*Industrieschool voor vrouwelijke jeugd*). Tot Juli 1907 telde deze inrichting 3 afdelingen met parallelklassen. Voorts was er eene examenklasse, eene apotheek-klasse en een wollennaaierscursus. Die oude indeeling is sedert vervallen; thans telt de school vier afdelingen, n.l.:

A. (apotheek); B. (boekhouden); W. (wollennaaien); H. L. T. (handwerken, lingerie, teekenen).

Aan kant- en borduurwerk wordt hier zeer veel tijd besteed.

Amsterdam (*Nieuwe huishoudschool*). Als iets nieuws werd aan deze inrichting gegeven een kookcursus aan ver-

pleegsters en een cursus in verzorging van tuin- en kamerplanten, terwijl een cursus in diëtletiek aan artsen in voorbereiding is, waarvan het wetenschappelijk gedeelte komt voor rekening van een medicus, en het practische gedeelte van de leerares in koken en voedingsleer.

Naast een cursus voor huishoudster (kosten f 250 per jaar, duur 2 jaar) en de opleiding voor dienstbode (f 1 per maand, duur 2 jaar) heeft men een cursus voor hulp in de huishouding in het leven geroepen (f 80, duur 2 jaar), meer speciaal voor den middenstand, en aanvankelijk met veel succes.

Amsterdam (*Openbare werk- en leerschool*). Met het bijeenbrengen eener schoolbibliotheek werd een begin gemaakt.

Arnhem (*Industrieschool*). De onderwijzeres in teekenen, mej. Wijntjes, is reeds sinds geruimen tijd niet bij

machte hare taak te vervullen. Die ziekte van langen duur zal het vermoedelijk noodig maken haar te doen vervangen.

Arnhem (*Kook- en huishoudschool*). Als nieuwe leerkrachten werden aangesteld mej. Plate en mej. Bosman, beiden voor koken en voedingsleer, en mej. Barbas voor strijken, waschbehandeling en huishoudkunde. Het onderwijs in natuurkunde en organische scheikunde werd opgedragen aan mej. Jongbloed, apotheker.

Plannen tot fusie van de industrie- en de huishoudschool, over welke reeds sinds geruimen tijd onderhandeld wordt, konden in 1907 nog niet ten uitvoer gelegd worden. Op de begroting voor 1908 werden intusschen de noodige gelden toegestaan, ten einde aan de op te richten vereeniging „Arnhemse Vakschool voor meisjes” een Rijkssubsidie van f 10 500 te verleen.

Culemborg (*Industrieschool*). De inrichting is thans

gevestigd in een doelmatig gebouw. De leerlingen zijn grootendeels kinderen van ambachtslieden met groote gezinnen: zij maken steeds eigen werk, waarmee in eene groote behoefte wordt voorzien. Twee extra cursussen, één voor fraaie handwerken en één voor verstellen werden in het leven geroepen. In het gebouw is alles voor deze vakken ingericht.

Deventer (*Vrouwenarbeidschool*). Mej. van As, adjunct-directrice, verliet 1 October met pensioen de school, waaraan zij 30 jaar lang hare beste krachten had gegeven, mej. v. Eede verkreeg ontslag als assistente in het kostuumnaaien. Als leerares in koken, voedingsleer en huishoudkunde werd mej. Boeles aan de inrichting verbonden.

De voorwerpen vervaardigd in de klassen voor nuttige handwerken en kostuumnaaien, werden voor het grootste gedeelte door de ouders der leerlingen tegen den prijs der grondstoffen gekocht; de bereide spijzen op de kooklessen vonden aftrek bij particulieren.

De groote toename van leerlingen maakt bijbouw van nieuwe lokalen noodzakelijk.

Dordrecht (*Industrie- en huishoudschool*). Het verkregen hooger subsidie van gemeente en provincie en het in uitzicht gesteld hogere Rijkssubsidie stelden het bestuur in staat, een verzoek van het onderwijzend personeel om periodieke verhooging van salaris of toekenning van pensioen in behandeling te nemen. De zaak is in onderzoek, maar nog niet tot eene oplossing gekomen.

Er kwam o. m. een kookcursus tot stand voor verpleegsters in het bereiden van ziekenkost, doch dienstdoenden zusters de noodige kennis en vaardigheid aan te brengen, bleek bijna ondoenlijk, omdat het haar meestal aan tijd ontbreekt. De

directie komt tot het besluit, dat aan de opleiding voor verpleegster moet voorafgaan die op eene huishoudschool.

Onder de vakken van het lager onderwijs werd in dezen cursus ook opgenomen de aardrijkskunde, terwijl het program mede uitgebreid werd met een cursus beoogende de opleiding tot naaister in en voor het werkmansgezin.

Groningen (*Kook- en huishoudschool*). Deze inrichting is in de Jacobijnestraat zóó slecht gehuisvest, dat zal moeten worden overgegaan tot den bouw van eene nieuwe school. Het bestuur is reeds er in geslaagd om geschikt terrein aan te koopen, maar het voor den bouw benodigd kapitaal is nog niet geheel bijeen.

Aangezien de particuliere krachten te kort schieten, is de Regeering aangezocht eene Rijksbijdrage in de kosten van oprichting te verleenen.

Groningen (*Industrieschool*). Plannen tot uitbreiding zijn ontworpen. In de vervolklassen voor lingerie en kostuummaken wordt gewerkt op bestelling.

's Gravenhage (*Vakschool voor meisjes*). Als belooning voor trouw schoolbezoek werden spaarbankboekjes, elk met eene inschrijving van f 2,50, uitgereikt.

Een onderzoek naar de oorzaken waaraan de snelle afwijking van personeel in de laatste jaren valt toe te schrijven, leverde tot uitkomst, dat de mutaties werden veroorzaakt wegens huwelijk, gezondheidsredenen en familie-omstandigheden, terwijl het niet hooge salaris ook niet bevorderlijk bleek om de leerkrachten te binden.

Wegens plaatsgebrek konden dit jaar 81 leerlingen niet worden opgenomen. Einde December waren o. m. in oplei-

ding voor dienstbode: 23, kostuum- en buisnaaister 62, kamienier 48, kinderjuffrouw 16, huishoudster 21, boekhoudster 6.

De fröbelklasse telde 4 leerlingen van 3—6 jaar.

's Gravenhage (*Industrieschool voor meisjes*). 1 Januari 1907 kwam eene pensioenregeling tot stand.

Haarlem (*Huishoud- en industrieschool*). Op een constant, niet op een aangroeiend getal leerlingen wijst het huishoudonderwijs voor jonge dames. De volkslessen en industrie-klassen en de afdeling „leerling-dienstbode” verheugen zich daarentegen in steeds toenemende bevolking.

In April werd eene goed geslaagde en druk bezochte tentoonstelling van het huishoud- en industrieonderwijs gehouden, met tombola.

Het bestuur roemt de welwillendheid waarmee de leerlingen der huishoud- en der industrie-klassen te Amsterdam, den Haag en Haarlem in verschillende fabrieken en magazijnen werden ontvangen.

Middelburg (*Huishoudschool*). De bestuursleden stellen nu en dan vertrekken beschikbaar om den leerlingen het kamerschoonmaken te leeren, omdat de school zelve daartoe geene gelegenheid aanbiedt.

Nijmegen (*Huishoudschool*). De school begint ook in arbeiderskringen steeds meer waardeering te vinden, naar hetwelk het bestuur van den aanvang af heeft gestreefd. Een kookcursus voor militairen blijkt goede vruchten te dragen.

Rotterdam (*Industrieschool*). Niet enkel voor nuttige en fraaie handwerken werden akten behaald, maar tevens voor kunstnaaldwerk, kostuumnaaien en strijken konden di-

ploma's uitgereikt worden. Ook slaagden verschillende leerlingen voor boekhouden en stenographie.

Schoolreisjes werden gemaakt naar Amsterdam, Leiden, Bostel, Utrecht.

Schiedam (*Huishoud- en industrieschool*). Doordien de gemeente welwillend kosteloos een gebouw ter beschikking stelde in afwachting van de oplevering der nieuwe school, konden de lessen veel beter worden gegeven, en behoeften geene leerlingen meer afgewezen te worden.

Het onderwijs omvatte in 1907:

Dagschool I. a. 4 semesters: koken, voedingsleer, huishoudkunde, strijken, waschbehandeling, hand- en machinaaien, nuttige handwerken, knippen en verstellen en L. O.;

b. 5de en 6de leerjaar. Dezelfde vakken en boekhouden, kostuumnaaien en beginselen der gezondheidsleer.

Dagschool II, twee leerjaren voor leerlingen, die M. U. L. O. hebben genoten, met nagenoeg dezelfde vakken als in I a en b. Voorts afzonderlijke cursussen.

Zwolle (*Huishoud- en industrieschool*). Het mooie gebouw blijkt te voldoen aan de verwachting, en bergt een steeds vooruitgaand getal leerlingen, ook uit den omtrek. Reeds moest de cursus in het Fransch worden uitgebreid, terwijl die in het Duitsch kon worden bestendigd. Voor het examen k slaagden 6, voor t 2 leerlingen; één leerling deed examen boekhouden voor de Vereniging van leeraren, en verkreeg het diploma.

De twee volgende tabellen geven een overzicht van den toestand van de financiën van de huishoud-, industrie-, kook- en vakscholen voor meisjes.

INKOMSTEN.

SCHOLEN.	SUBSIDIE VAN				Bijdragen van particulieren.	Rente van kapitaal.	School-gelden.	Opbrengst van afgeleverd werk, ook verkochte spijzen.	Overige inkomsten.	TOTAAL.	OPMERKINGEN.
	het Rijk.	de provincie.	de gemeente.	vereenigingen.							
Alkmaar	f 5 000,00	f 1 500,00	f 2 500,00	f 225,00	f 370,00	—	f 3 460,59	f 143,04 ^s	f 325,00	f 13 523,63 ^s	
Amersfoort	6 000,00	966,66 ^s	2 000,00	350,00	610,00	—	3 338,22	1 053,29 ^s	42,21	14 360,39	
Amsterdam	6 500,00	2 500,00	7 500,00	1 000,00	1 434,50	—	5 908,25	1 364,09	1 247,73	27 454,57	Industrieschool vrouwelijke jeugd.
Idem	—	—	—	—	—	—	469,74	98,64 ^s	—	568,38 ^s	Openbare werk- en leerschool.
Arnhem	5 500,00	2 000,00	7 000,00	—	1 003,00	f 5,42	4 518,92 ^s	1 278,39 ^s	888,50 (verloting tentoonstelling)	22 144,24	Industrieschool.
Idem	1 500,00	—	2 000,00	—	588,00	18,78	6 809,70	259,43	9,60	11 135,51	Kook- en huishoudschool.
Culemborg	1 200,00	125,00	125,00	30,00	727,00	60,00	724,59 ^s	4,33	500,00	3 545,92 ^s	
Deventer	5 000,00	1 441,80	7 020,00	40,00	292,00	10,26	837,75	2 388,86 ^s	1 169,54 ^s	18 200,22	
Dordrecht	2 500,00	2 000,00	2 000,00	—	2 500,00 (f 2156,11 buitengewone bijdrage)	—	5 085,42 ^s	647,07	2 348,95 (waaronder f 2100 geschenken huur)	19 237,55 ^s	
Groningen	—	500,00	500,00	250,00	—	131,87	10 993,44	350,41 ^s	15,86 ^s	12 741,59	Idem.
Idem	3 500,00	500,00	3 000,00	1 000,00	343,00	—	2 982,50	—	—	11 325,50	Industrieschool.
's Gravenhage	7 000,00	2 000,00	6 500,00	—	2 157,00	—	8 219,12	3 116,73 ^s	2 429,30	31 422,15 ^s	Vakschool.
Idem	8 000,00	3 500,00	9 500,00	—	752,50	20,00	5 614,01	215,28	37,60	27 639,39	Industrieschool.
Haarlem	4 500,00	1 400,00	1 850,00	—	2 121,50	351,97	7 806,46	731,93 ^s	926,38	19 688,24 ^s	
Leeuwarden	4 000,00	1 000,00	1 500,00	410,00	1 169,50	15,11 ^s	4 490,54	583,61 ^s	92,99	13 261,76	
Nijmegen	—	—	—	—	347,50	—	10 921,49	125,05	64,19 ^s	11 458,23 ^s	
Rotterdam	6 233,56	3 500,00	7 250,00	75,00	2 502,00	575,54	6 937,10	81,94 ^s	—	27 155,14 ^s	
Schiedam	2 992,12	1 000,00	1 500,00	—	520,00	—	1 142,03	717,96	337,24 ^s	8 209,35 ^s	
Utrecht	8 000,00	1 000,00	6 000,00	—	939,00	401,53 ^s	10 196,61	852,76 ^s	304,24 ^s	27 694,01	
Zwolle	6 000,00	1 286,61	1 000,00	25,00	599,00	—	3 355,00	—	1 706,67 ^s	13 972,28 ^s	
Totaal	f 83 475,68	f 26 220,07 ^s	f 68 745,00	f 3 405,00	f 21 081,61	f 1 590,49	f 103 811,49 ^s	f 14 012,86 ^s	f 12 395,88 ^s	f 334 738,10	

U I T G A V E N.

S C H O L E N.	Jaarwedden van		Premiën voor het pen- sionneeren van onder- wijzeressen.	Rente en aflossing van opgenomen kapitaal.	Onderhoud en schoonmaak van gebouwen.	Kosten van leermiddelen, materiaal.	Kosten van vuur, licht, water.	Bedrag van belastingen en assurantiën.	Overige uitgaven.	Totaal.	OPMERKINGEN.
	Directrice.	Onderwijzend personeel.									
Alkmaar	f 1 500,00	f 8 623,35	—	f 1 238,28	f 278,44 ^s	f 889,73 ^s	f 652,00	f 69,97 ^s	f 214,62	f 13 466,40 ^s	Nadeelig saldo 1906: f 803,48.
Amersfoort.	800,00 (kost en inw.)	6 147,59	—	—	376,23	1 094,92	916,08	1 383,22 ^s waarin huishuur	—	10 718,04 ^s	Bouwkosten.
Amsterdam	1 800,00	17 995,00	f 838,44	1 252,50	2 182,19 ^s	1 869,45	1 020,39	242,88	254,61 ^s	27 455,47	Industrieschool vrouwelijke jeugd.
Idem	2 000,00	8 396,48	—	—	—	2 510,32	—	—	—	12 906,80	Openbare werk- en leerschool.
Arnhem.	1 800,00	11 132,31	1 350,00	2 722,50	477,30	2 347,49	875,00	57,59	1 127,72	21 889,91	Industrieschool.
Idem	850,00 (kost en inw.)	3 286,50	200,00	—	355,60	801,31 ^s	774,16	13,76	—	6 281,33 ^s waaronder huishuur, kosten der huish. enz.	Kook- en huishoudschool.
Culemborg.	800,00	995,82 ^s	—	—	—	173,24	89,09	1,25	—	2 059,40 ^s	
Deventer	1 400,00	8 556,24	54,76 ^s	—	268,90 ^s	4 540,35 ^s	1 099,69 ^s	23,81	2 318,05	18 261,82	
Dordrecht	1 000,00 (kost en inw.)	9 549,83	—	—	1 699,44	638,27	920,67	253,32 ^s	5 175,24	19 236,77 ^s	
Groningen	800,00 (kost en inw.)	3 438,31	75,61	533,20	—	1 019,59 ^s	—	138,27 ^s	6 476,10	12 481,09	Idem.
Idem	2 000,00	9 803,90 ^s	—	—	169,15	329,02 ^s	691,81	25,85	543,22	13 562,96	Industrieschool.
's Gravenhage.	1 050,00 (kost en inw.)	12 046,39	462,22 ^s	—	681,93 ^s	7 129,01 ^s	1 851,41 ^s	65,64	7 068,04	30 354,66	Vakschool.
Idem	1 600,00 (vrije woning vuur en licht)	13 162,30	2 000,00	3 921,00	2 487,48 ^s	2 045,68 ^s	814,63	140,72 ^s	411,36 ^s	26 583,19	Industrieschool.
Haarlem.	750,00 (kost en inw.)	9 539,59 ^s	—	2 912,50	144,59 ^s	988,15 ^s	1 145,18 ^s	277,91	5 694,30	21 452,24	
Leeuwarden	1 800,00	7 970,46	488,30	—	458,63	2 003,46	1 024,29 ^s	—	1 530,03 ^s	15 275,18	
Nijmegen	1 000,00 (kost en inw.)	2 789,25	—	—	—	—	—	120,83 ^s	7 548,15	11 458,23 ^s	
Rotterdam	1 950,00	16 393,97	2 500,00	2 950,00	718,40	542,62	1 054,18 ^s	140,07	1 821,58	28 070,82 ^s	
Schiedam	750,00	3 782,36 ^s	—	448,50	223,24	1 382,04	—	8,23	1 098,77	7 693,14 ^s	
Utrecht	1 600,00 (inw.)	5 533,17 ^s	—	3 670,00	1 777,60	5 764,49 ^s	1 765,12 ^s	356,85 ^s	7 175,33	27 642,58	
Zwolle	1 500,00	7 755,89	352,92 ^s	1 560,44	258,57	767,33 ^s	666,42	36,26	374,77 ^s	13 262,61 ^s	
Totaal.	f 26 750,00	f 166 888,73 ^s	f 8 322,26 ^s	f 21 208,92	f 12 557,72	f 36 836,52	f 15 360,15	f 3 356,46 ^s	f 48 831,91	f 340 112,68 ^s	

§ 8. AMBACHTSSCHOLEN.

A. SOORT DER SCHOLEN ENZ.

Door de opening van nieuwe ambachtsscholen te Winterswijk, Doetinchem, Doesburg, Bergen op Zoom, den Helder en Hooogeveen klom het aantal dezer scholen tot 44.

De vakscholen voor kleermakers te Arnhem en te Utrecht, de vakschool voor schoenmakers te Amsterdam, de inrichting tot opleiding van instrumentmakers te Leiden, de vakschool

voor de typographie te Utrecht en de dagteken- en kunstambachtsschool voor meisjes te Amsterdam zijn mede in deze paragraaf opgenomen.

In de volgende tabel zijn deze inrichtingen vermeld, met

opgave van den aard der school, de vakken van onderwijs, het aantal uren gedurende zomer en winter aan die vakken besteed, den duur van den cursus en het bedrag van het schoolgeld.

PROVINCIE.	GEMEENTE.	Soort der school.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.						Begin en einde van het schooljaar.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld per jaar.
			Theoretische.	Uren p. week. Z.	Uren p. week. W.	Practische.	Uren p. week. Z.	Uren p. week. W.			
Noordbrabant.	's Hertogenbosch	Gemeentelijke gesubs. dagschool.	Lijn-, vak- en vormteekenen, projectie- en constructie- leer, materialenkennis, rekenen en wiskunde.	24½	37	Timmeren.	97	71	Dinsdag na Paschen Zaterd. v. Palmzond.	3 jaar	f 1, f 2 en f 4.
	Breda	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., projectie- en constructie- leer, materialenkennis, natuur- en wiskunde, rek., Ned. taal, boekhouden.	56	52½	Timmeren, huissmeden, machinebankwerken, verven, meubelmaken, houtdraaien en bootseeren.	359	343	1 Mei—30 April	3 „	f 5.
	Eindhoven	Bijzondere gesubs. dagschool.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., projectie- en constructie- leer, natuur-, stoomwerktuigkunde, rekenen, Ned. taal, wisk., boekh., lezen, schoonschr., algebra en aardrijksk.	70½	67	Timmeren, huissmeden, verven, meubelm., hout- en ijzerdraaien, bootseeren, gereedschap en materialenkennis.	242	222	1 April—31 Maart	3 „	f 12—f 50.
	Tilburg	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., projectie- leer, materialenkennis, natuur-, aardrijks-, stoomwerktuigkunde, rek., Ned. taal en wiskunde.	295	264,3	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven, meubelmaken en ijzerdraaien.	277	240,3	1 April—31 Maart	3 „	f 2.50 en f 5.
	Bergen op Zoom	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.l., materialenkennis, werktuig-, stoomwerktuig-, wisk., rek., Ned. taal.	69	61½	Timmeren, machinebankw., hout- en ijzerdraaien.	132	116	1 April—31 Maart	3 „	f 6—f 12.
Gelderland.	Arnhem	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.l., materialenkennis, stoomwerktuig- en wiskunde.	6	—	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven, meubelm., houtdraaien en metselen.	—	—	1 April—31 Maart	3 „	f 10—f 50.
	Idem (vaksch. v. kleerm.)	Idem	Handt., rekenen en Ned. taal.	8	18	Kleermaken.	204	168	—	—	—
	Tiel	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.- en constructie- leer, werktuig-, wisk., rek., Ned. taal en rondschrift.	68	68	Timmeren, huissmeden, verven en ijzerdraaien.	138	138	1 April—1 April	3 „	f 6.
	Nijmegen	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.- en constructie- leer, materialenkennis, natuur-, stoomwerktuig-, rek., Ned. taal.	61½	60	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven, meubelm., schoenmaken, hoefsmiden en metselen.	354	336	1 April—31 Maart	3 „	f 6.
	Apeldoorn	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj. en constr.l., materialenkennis, natuur-, werktuig-, stoomwerktuig-, wisk., rek., Ned. taal en rondschrift.	—	—	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven, bootseeren en practijk op de open werkplaats voor timmerl. en schilders.	275½	216½	1 Mei—31 Maart	3 „	f 8—f 20.
	Doesburg	Idem	Lijn-, handt., rek., Ned. taal en wiskunde.	—	17	Timmeren, huissmeden, machinebankw. en verven.	—	72½	1 April—31 Maart	3 „	f 10.
	Winterswijk	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.- en constr.l., materialenk., werktuig-, stoomwerktuig-, meetk., rek. en rondschrift.	181	181	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven, hout- en ijzerdraaien.	215	215	1 April—31 Maart	3 „	f 5—f 25.
Zuidholland.	's Gravenhage	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.- en constr.l., materialenk., werktuig-, stoomwerktuig, wisk., electriciteit, rek., Ned. taal.	77	77	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven, meubelm., koper-, blik-, zink- en loodbewerking en instrumentmaken.	528	528	1 April—1 April	3 „	f 5, f 10 en f 15.
	Rotterdam	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.- en constr.l., materialenk., natuur-, werktuig-, stoomwerktuig-, wisk., boekh., rek., Ned. taal, taal en electriciteit.	106	106	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven, meubelm., instrumentmaken, ijzerdraaien, beeldhouwen en bootseeren.	598	465	1 April—31 Maart	3 „	f 5.
	Dordrecht	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.leer, materialenk., stoomwerktuigk., rek., Ned. taal en electriciteit.	51	47	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven, meubelm., instrumentm., koper-, lood-, blik- en zinkbewerken en behangen.	—	—	Idem	3 „	f 3—f 25.
	Leiden	Idem	Lijn-, vak-, hand- en ornamentt, materialenkennis, werktuigk. en stoomwerktuigkunde.	—	—	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven, meubelm., hout-, ijzerdraaien, beeldhouwen en bootseeren.	—	—	Idem	3 „	f 2.50—f 20.
	Idem (vaksch. v. instrumentmakers)	Idem	—	—	—	Machinebankw., ijzerdraaien, koper-, blik-, zink- en loodbewerking en instrumentmaken.	51	54	Idem	4 „	—
	Middelharnis	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.l., materialenk., werktuig-, meet-, stoomwerktuigk., rek., timmeren, smeden en schilderen.	158	158	Timmeren, huissmeden en verven.	184½	184½	1 Mei—30 April	—	f 40.
	Brielle	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.l., materialenk., meet-, werktuig-, stoomwerktuigk. en rek.	62	62	Timmeren, huissmeden, machinebankw. en verven.	210	210	1 April—31 Maart	3 „	f 5—f 25.
	Gorinchen	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.l., constr.l., materialenk., stoomwerktuigk. en rondschrift.	43½	40	Timmeren, huissmeden, machinebankw. en verven.	233½	220½	Idem	3 „	f 5—f 25.
	Oud-Beijerland	Idem	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.- en constr.l., materialenk., wis- werktuig-, stoomwerktuigk., rek., Ned. taal.	83	83	Timmeren, huissmeden en verven.	123	123	1 Mei—30 April	3 „	f 5—f 40.
Noordholland.	Amsterdam (vakschool voor schoenmakers)	Idem	—	—	—	Schoenmaken.	57	57	1 Jan.—31 Dec.	—	f 40.

PROVINCIE.	GEMEENTE.	Aard der school.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.						Begin en einde van het schooljaar.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld per jaar.
			Theoretische.	Uren p. week. Z.	Uren p. week. W.	Practische.	Uren p. week. Z.	Uren p. week. W.			
Noordholland. (<i>Vervolg.</i>)	Amsterdam I.	Bijzondere gesubsid. dagschool.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.l., rekenen, Ned. taal en wisk.	120	110	Timmeren, verven, meubelm., houtdraaien.	192	180½	1 Sept.	2 jaar.	f 15.
	Amsterdam II.	Idem.	Lijn-, vak-, handt., proj.l., werktuig-, stoomwerktuigkunde, rek., Ned. taal en wisk.	71	71	Machinebankwerken.	105	105	1 Maart—28 Febr.	2 „	f 15.
	Amsterdam. (Dagteeken- en kunst-ambachtsch. voor meisjes.)	Idem.	Lijn-, handt., proj.l., constr.l., meetk., penseelt., vlakversiering, stijleeren en ontwerpen, projectie en perspectief.	74	58	Boetseeren, houtsnijden, gipsbewerking, boekbinden, machineborduren en lithographeeren.	31	—	1 Sept.—15 Juli.	3 à 4 jaar.	f 20—f 80.
	Haarlem.	Idem.	Lijn-, vak-, handt., proj.l., stoomwerktuig-, wisk., rek. en Ned. taal.	56	48	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven en meubelmaken.	288	247	1 April—31 Maart.	3 jaar.	f 10.
	Alkmaar.	Idem.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.leer, natuur-, werktuig-, stoomwerktuigk. en rondschrift.	60¼	47	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven, meubelmaken en gymnastiek.	315	280	Idem.	3 „	f 6—f 36.
	den Helder.	Idem.	Lijn-, vak-, ornamentt., proj.l., materialenkennis, stoomwerktuig-, meetk., rekenen en Ned. taal.	57	57	Timmeren, huissmeden en machinebankwerken.	162	132	Idem.	3 „	f 3—f 60.
Zeeland.	Middelburg.	Idem.	Lijn-, vak-, ornamentt., proj.leer, constructie-, materialenkennis, stoomwerktuig-, wisk., rek. en Ned. taal.	52	43	Timmeren, smeden, machinebankwerken.	146	128	Idem.	3 „	f 5—f 30.
	Zierikzee.	Idem.	Lijn-, vakt., proj.l., materialenkennis, werktuig-, stoomwerktuigk., natuurk. en rondschriften.	28	19	Timmeren, huissmeden, machinebankwerken en verven.	195	241	1 Mei—30 April.	3 „	f 10.
	Goes.	Idem.	Lijn-, vak-, ornamentt., proj.leer en materialenkennis.	36	27	Timmeren, huissmeden en verven.	288	193½	1 April—31 Mrt.	3 „	f 6—f 24.
	Hulst.	Openbare Gesubs. dagschool.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj.-, constructie-, ornamentleer, materialenkennis, werktuigk., rek. en Ned. taal.	70	70	Timmeren, huissmeden, machinebankw. en verven.	178	178	Idem.	3 „	f 5—f 10.
Utrecht.	Utrecht.	Bijzondere Gesubs. dagschool.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentteek., proj.l., materialenkennis, natuur-, wisk., stoomwerktuigk., electriciteit, Ned. taal en rondschrift.	14	14	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven, meubel- instrumentmaken, hout-, ijzerdraaien, hoefsmeden, metselen en electrotechn. bankw.	294½	294½	Idem.	3 „	f 5.
	Idem. (vaksch. v. kleerm.)	Idem.	Vaktekenen en anatomie.	10½	10½	Kleermaken.	144½	123½	Idem.	3 „	f 5.
	Idem (vaksch. voor de typographie.)	Idem.	Ornamentteeken, Ned. taal en zet- en druktechniek.	18	18	Zetten en drukken.	52	52	Idem.	3 „	f 12.
	Amersfoort.	Bijzondere gesubsid. dagschool.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentteek., proj.- en constr.-leer, materialenkennis, wisk., werktuigk, stoomwerktuigk.	54½	47½	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven en meubelm.	365½	273½	Idem.	3 „	f 6—f 60.
Friesland.	Leenwarden.	Idem.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentteek., proj.- en constr.-leer, materialenkennis, natuur-, werktuig-, stoomwerktuig-, wisk., electriciteit, rek. en Ned. taal.	70	70	Timmeren, huissmeden, machinebankw., verven, meubel- en instrumentmaken, hout-, ijzerdraaien, beeldh. en boetseeren.	290	290	Idem.	3 „	Geen bepaald schoolg.
	Harlingen.	Idem.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentteek., proj.- en constr.-leer, materialenkennis, natuur-, werktuig-, stoomwerktuig-, wis- en aardrijksk., rek., Ned. taal en rondschr.	66	63	Timmeren, huissmeden, verven, machinebankw. en hoefsmeden.	178	175	1 Mei—30 April.	3 „	f 7.50—f 30.
	Sneek.	Idem.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentteek., proj.- en constr.-leer, materialenkennis en stoomwerktuigk.	59	59	Timmeren, huissmeden, verven, machinebankw. en hoefsmeden.	196½	196½	Idem.	3 „	f 6.
Groningen.	Groningen.	Idem.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentteek., proj.- en constr.-leer, materialenkennis, natuur-, werktuig-, stoomwerktuig- en wisk., rek., Ned. taal en boekh.	61	—	Timmeren, huissmeden, verven, machinebankw., meubelm., hout- en ijzerdraaien, beeldhouwen en boetseeren.	81	71	1 April—31 Maart.	3 „	f 15—f 25.
	Winschoten.	Idem.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentteek., proj.- en constr.-leer, materialenkennis, wis-, stoomwerktuigk., rek. en Ned. taal.	82	71	Timmeren, huissmeden, verven, machinebankw., meubelm. hout- en ijzerdraaien.	370	313¾	Idem.	3 „	f 5—f 25.
	Veendam.	Idem.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentteek., proj.- en constr.-leer, materialenkennis, natuur-, werktuig-, stoomwerktuigk., electriciteit, rek., Ned. taal, boekh., ambachtsrek. en rondschrift.	68	61	Timmeren, huissmeden, verven, machinebankw., meubelm., hoefsmeden, hout- en ijzerdraaien.	248	252	Idem.	3 „	f 5—f 20.
	Appingedam.	Idem.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentt., proj- en constructie-, materialenkennis, werktuig-, stoomwerktuig-, wisk., rek., Ned. taal en rondschrift.	58½	58½	Timmeren, machinebankw. en verven.	171	171	1 Mei—30 April.	3 „	f 1—f 25.

PROVINCIE.	GEMEENTE.	Aard der school.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.						Begin en einde van het schooljaar.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld per jaar.
			Theoretische.	Uren p. week. Z.	Uren p. week. W.	Practische.	Uren p. week. Z.	Uren p. week. W.			
Groningen	Zwolle	Bijzonder gesub. dagschool.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentteekenen, projectie-leer, materialenkennis, stoomwerktuig-, wisk., rekenen, Ned. taal en boekhouden.	68	63½	Timmeren, huissmeden, verven, machinebankw., meubelmaken, ijzerdraaien en metselen.	344	323½	1 April—31 Maart	3 jaar	f 2.50—f 10.
	Steenwijk	Idem.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentteek., proj.- en constr.-leer, materialenkennis, wis-, meet-, werktuigk., rek., Ned. taal, algebra en schrijven.	63	63	Timmeren, smeden, machinebankw., verven, meubelm., hout- en ijzerdraaien, beeldh., hoefsmeden, bootseeren, koper-, blik-, zink- loodbew.	66	66	Idem	3 „	f 5—f 20.
	Deventer	Afdeeling dagsch. v/d gem. school voor ambachtsonderwijs.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentteek., proj.- en constr.-leer, materialenkennis, natuur-, werktuig-, stoom-werktuigk., wisk., rek., Ned. taal en boekh., scheikunde, Staatsinr., gymnastiek.	—	—	Timmeren, smeden, machinebankw., verven, ijzer-draaien.	—	—	Idem	3 „	f 5.
	Assen	Bijzonder gesub. dagschool.	Lijn-, vak-, hand-, ornamentteek., proj.- en constr.-leer, materialenkennis.	58	42¾	Timmeren, smeden, verven, machinebankw., ijzer-draaien.	180	147¾	Idem	3 „	f 5—f 25.
	Hoogeveen	Openbare gesubs. dagschool.	Lijn-, handteek., materialenkennis, rekenen, wisk. en rondschrift.	19	19	Timmeren, huissmeden, machinebankw. en verven.	87	60	Idem	3 „	f 6—f 60.
Limburg	Venlo	—	Lijn-, handt., proj. en constructie-leer, rekenen, meetk., penseelteekenen, vlakversiering, stijleeren en ontwerpen vlakversiering.	74	58	Houtsnijden, gipsbewerking, bootseeren, boekbin-den, machineborduren en lithographieeren.	31	—	1 Sept.—15 Juli	3 à 4 jaar	f 20—f 80.

A. ONDERWIJS.

's Hertogenbosch. Aan deze school wordt alleen het timmeren onderwezen. Bij het begin van den wintercursus werd het theoretisch onderwijs uitgebreid met rekenen, meetkunde, vormteekenen, projectie-leer, vakbespreking en constructie-leer.

Het werken voor particulieren werd afgeschaft. Thans wordt uitsluitend volgens het leerplan gewerkt.

De met diploma ontslagen leerlingen vonden dadelijk plaatsing bij verschillende patroons.

Breda. In 1905 hadden de Staten van Noordbrabant voor deze school beschikbaar besteld een jaarlijksch bedrag, dat stijgen mocht tot een maximum van f 2000. Deels in verband met de paardenbelasting in Noordbrabant werd dit bedrag tot f 1500 teruggebracht. De staat der financiën is daardoor ongunstig.

Eindhoven. Het gewijzigde en aangevulde programma van onderwijs voldeed goed. Er waren echter nog vele en velerlei werkzaamheden aan de school te verrichten, die niet altijd samenvielen met het overeenkomstig deel van het programma. Aan eene nieuwe inrichting is dat niet altijd te vermijden en bovendien valt het niet te ontkennen, dat dergelijke werkzaamheden ook zeer leerzaam voor de leerlingen zijn.

Elke leerling ontvangt nu bij zijne aankomst op school eene collectie van de meest noodige gereedschappen in bruikleen, voor welke hij verantwoordelijk blijft.

Het gebouw voldoet zeer goed. Het onderwijs kan nu in allerlei opzicht beter tot zijn recht komen. De resultaten waren ook zeer bevredigend.

Tilburg. Het programma van onderwijs werd uitgebreid met het meubelmaken. De aanvankelijk verkregen resultaten zijn goed. De pogingen, om ook het vakonderwijs voor schoenmakers in het leerplan op te nemen, bleven vruchteloos. Toch zou het bestuur der school dit zeer wenschelijk achten.

Bergen op Zoom. De school werd op 6 November 1907 geopend. Voorloopig worden de vakken timmeren, smeden en bankwerken onderwezen.

Arnhem. Het onderwijs had een geregeld verloop en droeg goede vruchten.

Arnhem. (*Vakschool voor kleermakers*). Bij een terugblik op het vierjarig tijdperk, dat sedert de oprichting der school verliep, mag geconstateerd worden, dat de inrichting volkomen beantwoordt aan de verwachtingen die oorspronkelijk werden gekoesterd.

Tiel. Werd reeds in het vorig verslag opgemerkt, dat de localiteit, in welke het onderwijs gegeven moet worden, onvoldoende is te achten, toch kunnen de plannen tot verbouwing der school niet worden uitgevoerd, voordat de huur van alle naast de school gelegen huizen is afgelopen.

Ook dit jaar werden weder een paar lokalen der school kosteloos beschikbaar gesteld om den cursus in het hoefbeslag gedurende de wintermaanden des Woensdagmiddags te geven.

Nijmegen. De metselcursus heeft reeds in het tweede jaar het maximum aantal leerlingen bereikt, zoodat uitbreiding niet kan uitblijven.

Aan den cursus in het hoefsmeden, die des Zaterdagmiddags door een gediplomeerden onderwijzer wordt gegeven, namen 13 leerlingen deel.

Voor de schildersleerlingen werd eene proef genomen met het bewerken van glas in lood, omdat men meende, dat eenige vaardigheid hierin den leerlingen ten goede komen zou.

Thans wordt overwogen aan de ambachten der school een drie-jarigen cursus in het schoenmaken toe te voegen. Bij voldoende deelname zal dan practisch en theoretisch onderwijs gegeven worden.

Apeldoorn. Aan de dagschool is eene avondschool verbonden. Ten behoeve van de buiten Apeldoorn wonende leerlingen, voor wie het bezoek der avondschool bezwaren oplevert, werd in de wintermaanden des Zaterdagmiddags van 1½—4½ uur onderwijs gegeven in Nederlandsche taal, rekenen en meetkunde.

Zoowel binnen als buiten het gebouw werd verfwerk door de leerlingen uitgevoerd. Ook door de timmerlieden en smeden werden eenige werkzaamheden aan het gebouw of ten behoeve der school verricht.

Doesburg. Het groot aantal leerlingen, dat nu reeds aangenomen werd, maakt het noodzakelijk, dat enkele theoretische vakken in de bestaande teekenschool moeten gegeven worden. In verband met het groot getal leerlingen, dat zich

weer voor den nieuwen cursus aangaf, zal men er toe moeten besluiten het gebouw, hetwelk in de ambachtsschool gevestigd is, uit te breiden. Met het uitgroeien der school zal ook het aantal leervakken uitgebreid kunnen worden.

Winterswijk. De school werd op 25 September 1907 officieel geopend. Hoewel aanvankelijk alleen onderwijs zal worden gegeven in timmeren, smeden en schilderen, ligt het in de bedoeling naar de behoefte ook uitbreiding aan deze leervakken te geven. Aan de inrichting is verbonden eene avondschool voor teekenenonderwijs.

's Gravenhage. Het jaar 1907 was voor deze school zeer belangrijk. Het nieuwe gebouw kwam in zooverre gereed, dat in October reeds een deel der lessen daarin kon worden gegeven. Tegen de Kerstvacantie kon het oude gebouw worden ontruimd.

In het leerplan kwam geene verandering.

De cursussen voor gasfitters en chauffeurs werden geregeld gehouden. Thans wordt overwogen een cursus te stichten voor behangers en stofferders. Wanneer het nieuwe gebouw geheel gereed is, zal beslist kunnen worden, op welke wijze de cursus voor de graphische vakken aan de ambachtsschool verbonden kan worden.

Rotterdam. Ook dit jaar moesten weer 85 jongelieden, die aan de eischen van toelating hadden voldaan, worden afgewezen wegens plaatsgebrek. In de naaste toekomst zal dit echter niet meer noodig zijn, wijl de aangevraagde verhoogingen van subsidie zijn toegestaan en de plannen voor den bouw van de nieuwe school reeds zijn goedgekeurd.

Dordrecht. Deze ambachtsschool, die hare oudste leerlingen ook werk laat verrichten voor particulieren, was dit jaar in het verschaffen van productief werk zeer gelukkig. Van een werkbaas had men nl. eenige hoogst leerzame, in het kader van het onderwijs-programma passende, werkstukken ter vervaardiging gekregen. Bij het aannemen van dergelijk werk tracht men steeds rekening te houden met de belangen van de werklieden.

De smidsleerlingen hebben langen tijd werk gehad in het plaatsen en afwerken van het groote ijzeren hek tot afsluiting van straat en voorplein.

Leiden. In den toestand der geldmiddelen kwam een gunstige wending, doordat vanwege de gemeente, de provin-

cie en het Rijk verhoogingen van subsidie werden toegezegd. In het belang van het onderwijs bezochten de bankwerkersleerlingen de fabrieken van de Gebroeders Boot en van de Koninklijke Nederlandsche grofsmederij, het in aanbouw zijnde laboratorium en de elektrische centrale.

De timmerlieden bezochten eveneens het laboratorium, de meelfabriek, de fabriek van de Gebroeders van Sillevoldt, de school in het Noordeinde en eene in aanbouw zijnde villa.

De meubelmakers bezochten de werkplaatsen en magazijnen van de firma Pander en Zoon en de schilders eenige musea.

Leiden (*Vakschool voor instrumentmakers*). De leervakken hebben geene uitbreiding ondergaan. Men bedoelt de opleiding van bekwame instrumentmakers te bevorderen. Als resultaten van het gegeven onderwijs kan vermeld worden, dat 8 leerlingen in September het diploma van eerstbeginnend instrumentmaker verwierven.

Middelharnis. De organisatie van het onderwijs zal geleidelijk eenige wijziging ondergaan. Voor ieder vak zal een nauwkeurig omschreven leergang worden vastgesteld. Met het oog daarop zal voor ieder leerjaar een aantal portefeuilles met schetsen in gereedheid worden gebracht. Deze schetsen, gebaseerd op de practijk van het dagelijksch leven, houden verband met datgene, wat later in de werkplaats moet worden vervaardigd.

De leergang is zoodanig uitgewerkt, dat ieder leerling bij de bestudeering er van een juist overzicht krijgt van den door hem te verrichten arbeid.

Aan de inrichting is eene avondteekenschool verbonden.

Brielle. Het aantal leervakken bleef onveranderd. De resultaten van het onderwijs waren bevredigend. Het bezoek van de bestuurders der Nationale Geuzenstichting had tot gevolg, dat jongens uit dit gesticht, die anders vermoedelijk naar de Utrechtsche ambachtsschool gestuurd zouden zijn, voortaan aan deze school hunne opleiding zullen ontvangen.

De tentoonstelling, die bij gelegenheid van het 30-jarig bestaan der Utrechtsche ambachtsschool werd gehouden, werd onder leiding van den directeur en de onderwijzers door de leerlingen van het derde leerjaar bezocht. Ook werden te Amsterdam verschillende congressen aangaande ambachtsonderwijs bijgewoond en de tentoonstelling van ambachtswerktuigen bezocht.

Gorinchem. Het onderwijs had een geregeld verloop en droeg goede vruchten.

Hoeksche Waard (Oud-Beijerland). Om meer belangstelling te wekken voor de school, werd zij tijdens de vergadering van onderwijzers en onderwijzeressen in het arrondissement Oud-Beijerland opengesteld voor bezoek.

Velen maakten van die gelegenheid gebruik en namen met belangstelling kennis van hetgeen in eene ambachtsschool verricht wordt.

De Rotterdamsche Tramwegmaatschappij heeft op verzoek eenige reductie op den schoolkaartenprijs toegestaan voor de leerlingen der ambachtsschool die buiten de gemeente Oud-Beijerland wonen. Er mag verondersteld worden, dat deze maatregel op het bezoek dezer school gunstig werken zal.

Amsterdam I. Ook dit jaar moesten 78 leerlingen wegens plaatsgebrek worden afgewezen. Bij loting werd uitgemaakt, welke kandidaten moesten worden teleurgesteld.

Amsterdam II. Aan deze school moesten in den loop van 1907 wegens plaatsgebrek 351 leerlingen worden afgewezen. Aan deze inrichting wordt alleen het smeden en het machinebankwerken onderwezen.

Amsterdam (Vakschool voor schoenmakers). De gunstige resultaten met den patroonsleergang bereikt, gaven aanleiding tot eene reorganisatie van deze vakschool over te gaan. Er werd een cursus aan verbonden voor hen die zich verder in het vak willen bekwamen om zich later zelfstandig te vestigen. Deze zoogenaamde „meestercursus” zal over twee jaren loopen en alleen in de wintermaanden gedurende 23 weken gegeven worden.

Naast dezen meestercursus zal behouden worden de bestaande avondcursus in het maken van onderwerk. Deze cursus is, onder den naam van „aanvullingscursus”, voornamelijk bestemd voor hen die niet in staat zijn geweest de dagschool te volgen en toch den meestercursus willen bijwonen, waar het maken van onderwerk niet wordt onderwezen.

De dagschool blijft bij de reorganisatie onder den naam van „gezellencursus” behouden.

Haarlem. De resultaten van het onderwijs, dat een geregeld verloop had, waren zeer bevredigend. De financiële toestand is niet gunstig. Vele verbeteringen en aanvullingen moesten worden uitgesteld wegens gebrek aan de noodige gelden.

Alkmaar. In den loop des jaars werden door het bestuur der school belangrijke besluiten genomen. Het onderwijs aan de ambachtsschool zal worden gereorganiseerd en als nieuwe vakken van onderwijs zullen in het programma worden opgenomen: metselen, kleermaken, schoenmaken en behangen.

den Helder. Deze school werd in den loop des jaars geopend en voorloopig gevestigd in tijdelijke localiteiten, omdat het nieuwe gebouw nog niet gereed was. Voorloopig zullen naast de theoretische vakken alleen het timmeren, huissmeden en machinebankwerken onderwezen worden.

Middelburg. Door het nieuwe bestuur, dat op 1 Januari 1907 in functie trad, werd besloten met den nieuwen cursus weder leerlingen aan te nemen, zoodat in de 1ste klasse weder 15 leerlingen voor het timmervak en 14 voor het smidsvak werden toegelaten.

Overigens had het onderwijs zijn geregeld verloop, ofschoon de moeilijkheden, waarvan het vorig verslag melding maakte, nog niet geheel zijn overwonnen.

Zierikzee. De leervakken werden niet uitgebreid. De resultaten van het onderwijs waren goed. Daar het voortgezet lager onderwijs en het handteekenen niet op de school onderwezen worden, zijn de leerlingen verplicht de avondschool voor vakonderwijs te bezoeken.

Goes. Gedurende het jaar 1907 kwam geene verandering in de onderwijsvakken. De lessen werden geregeld gegeven. De resultaten waren bevredigend. Wegens plaatsgebrek behoeften geene jongelieden te worden afgewezen. De met een

diploma ontslagen leerlingen vonden allen spoedig een geschikt werkkring.

Aan 48 leerlingen werd vergund de school kosteloos te bezoeken.

Hulst. Bij het begin van den cursus werd het programma van onderwijs uitgebreid met het machinebankwerken. De noodzakelijkheid hiervan bleek duidelijk bij de aangifte van nieuwe leerlingen, van wie slechts één zich had aangegeven voor het huissmeden; al de overigen voor het machinebankwerken.

Over de resultaten van het onderwijs kan men zeer te vreden zijn. Het gebouw voldoet zeer goed, doch zal door het buiten verwachting groot aantal leerlingen spoedig uitgebreid moeten worden met een timmerlokaal en twee teekenzalen. Aan de inrichting is eene avondteekenschool verbonden.

Utrecht (Vakschool voor kleermakers). De vakschool neemt in bloei toe. Het aantal jongelieden dat zich aan de school in het kleermakersbedrijf wenscht te bekwamen, breidt zich uit. Tal van gezellen uit verschillende plaatsen des lands begaven zich naar Utrecht om gedurende korter of langer tijd aan de vakschool te werken ter verkrijging van een diploma. Een aantal gezellen heeft gedurende eenige maanden een cursus in het snijden gevolgd.

De vruchten van het onderwijs waren zeer bevredigend; de belangstelling neemt allerwege toe.

Door verschillende corporaties en personen werden inlichtingen gevraagd omtrent de inrichting der school.

Utrecht (Vakschool voor de typographie). Het onderwijs aan deze inrichting had een geregeld verloop. De localiteit kan thans nog voldoende geacht worden, doch zeer spoedig zal er behoefte aan meer ruimte zijn. De school mag zich in de algemeene belangstelling verheugen. Verschillende autoriteiten en vele boekdrukkerspatroons uit onderscheidene plaatsen des lands bezochten de inrichting, terwijl door correspondentie talrijke inlichtingen werden verschaft. Met vertrouwen kan men de toekomst dezer school te gemoet zien.

Amersfoort. Bij den aanvang van den cursus werd getracht het metselvak in het onderwijsprogramma op te nemen. Na herhaalde oproeping kwamen slechts twee leerlingen zich aanmelden. In den loop van den cursus werd de oproeping herhaald, doch met hetzelfde gevolg, waarop besloten werd het metselen althans voor dezen cursus niet op te nemen onder de leervakken.

De resultaten van het gegeven onderwijs waren over het geheel genomen goed.

Leeuwarden. Het onderwijs aan deze inrichting had een geregeld verloop. De oud-leerlingen, die in den regel spoedig werk vinden, zijn bij maatschappijen, fabrikanten, werkbazen en architecten zeer gezocht.

Harlingen. Het onderwijsprogramma werd niet uitgebreid. Wel wordt overwogen het denkbeeld om het onderwijs in de metaalbewerking uit te breiden, wijl dit noodzakelijk geacht wordt voor de ontwikkeling en bloei der school.

De ondervinding heeft geleerd, dat het voor de jongelieden die de school als smidsleerling verlaten zeer bezwaarlijk is aan de eene of andere machinefabriek eene plaats te vinden wegens gebrek aan vaardigheid in het draaien en machinebankwerken. Ook is die vaardigheid een vereischte voor de betrekking van machinist op de groote spoorweglijnen.

Met het oog daarop bestaat het voornemen het leerplan uit te breiden met machinebankwerken en het gebruik van machines voor ijzerbewerking aan de school te onderwijzen.

Dit zal de vereeniging evenwel nopen op uitbreiding van localiteit bedacht te zijn.

Sneek. Het onderwijs kon het geheele jaar door zonder stoornis volgens het programma gegeven worden. De verloting van werkstukken had niet het succes, waarop men gerekend had. Er bestaat echter hoop, dat dit van jaar tot jaar beter worden zal.

Door verhooging der subsidiën van het Rijk en de gemeente

was men in staat eene pensioensregeling voor het leerarenpersoneel tot stand te brengen.

Groningen. De ambachtsschool mag zich in steeds toenemenden bloei verheugen. De behoefte aan een meer naar de eischen des tijds ingericht gebouw, doet zich echter gevoelen.

Winschoten. Het leerplan werd in den loop des jaars uitgebreid met de vakken van het lager onderwijs: rekenen, meetkunde en Nederlandsche taal.

Appingedam. In verband met de gebleken behoefte werd besloten het leerplan van de afdeeling smeden, dat eerst was ingericht voor smeden en gewoon bankwerken, uit te breiden met het onderwijs in machinebankwerken.

Voorts wordt overwogen om ook de motorentechniek in het leerplan in te lassen. Hiermede is reeds rekening gehouden bij de oproeping van een onderwijzer voor het werktuigkundig teekenen, waarbij als eisch werd gesteld bekendheid met motoren.

De vruchten van het onderwijs waren over het geheel zeer bevredigend.

Zwolle. Ten dienste van de smidsafdeeling werd eene gaskrachtmachine opgesteld voor het drijven van draaibanken en andere werktuigen, die tot hiertoe uit de hand bewogen werden. Hierdoor kan het onderwijs in het metaal draaien beter tot zijn recht komen dan tot hiertoe het geval was en is bij het vuurwerken veel tijd gewonnen. Vooral aan het plaatwerken kan nu meer tijd besteed worden.

Onder vele blijken van belangstelling werd het 25-jarig bestaan der school gevierd.

Steenwijk. De resultaten van het onderwijs waren bevredigend. Het onderwijsprogramma werd niet uitgebreid.

In verband met de steeds meer gevoelde behoefte werd besloten om de school met eene bankwerkerij, een fietsenstal, eene leeraarskamer en een schaftlokaal uit te breiden. Om de

onkosten te bestrijden werd een buitengewoon subsidie van het Rijk gevraagd. Kappen, deuren, kozijnen, ramen, enz. werden door de leerlingen vervaardigd.

Deventer. Het aantal leervakken werd niet uitgebreid. Wijn voor den volledigen cursus in verven geene leerlingen hadden aangemeld, werd dit vak weer in den wintercursus gedurende 9 uren per week gegeven.

Door toevoeging van het 3de leerjaar moest de localiteit noodzakelijk worden uitgebreid. Eene tweede werkplaats voor het timmeren, eene werkplaats voor smeden, een lokaal voor handteekenen en eene bergplaats voor hout en vervaardigde werkstukken werd daarom aan de bestaande ruimte toegevoegd.

Assen. Dit jaar meldden zich 4 jongelieden aan voor het verven. Een hunner was reeds geruimen tijd werkzaam geweest in de praktijk en had daarbij de burgeravondschool gevolgd. De schilderswerkplaats, die op den zolder moest worden ingericht, was juist gereed gekomen.

Het onderwijs had voorts een geregeld verloop en leverde bevredigende resultaten.

Hoogeveen. Deze school werd in den loop des jaars geopend met 20 leerlingen. Voorloopig zullen naast de theoretische vakken onderwezen worden het timmeren, smeden, machinebankwerken en verven.

Venlo. Dat deze school steeds meer gewaardeerd wordt en inderdaad in eene behoefte voorziet, kan het duidelijkst blijken uit het steeds stijgend aantal leden der vereeniging en vooral uit den grooten toevloed van leerlingen. De school is nu volledig geworden. Zij telt thans vier afdeelingen, die elk verdeeld zijn in drie klassen of leerjaren. De beschikbare ruimte is thans voldoende, door het bijbouwen van eenige lokalen en werkplaatsen.

De inrichting der nieuwe werkplaatsen is met de grootste zuinigheid geschied. Veel werd door eigen krachten aangebracht en door de leerlingen vervaardigd.

B. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

's Hertogenbosch. Trad tot dusver een der bestuursleden als waarnemend directeur op, in den loop dezes jaars werd deze functie opgedragen aan den directeur der Koninklijke School voor nuttige en beeldende kunsten J. Dany. Met het oog op de uitbreiding der leervakken werd nog tot leeraar aan de school benoemd G. Homan v. d. Heyde.

Tilburg. In verband met de uitbreiding van het leerplan werd tot leeraar voor het meubelmaken benoemd M. Sonnemans.

De leeraren Kersemaekers en van den Bogaerd werden definitief aangesteld.

Nijmegen. De leeraar in het smeden en hoefsmiden Smit, die de school verliet, werd vervangen door A. Bos uit Sneek.

's Gravenhage. De leeraar in het instrumentmaken T. J. Bakker vroeg en verkreeg eervol ontslag uit zijne betrekking en werd vervangen door A. Bakker, te Rotterdam.

Op zijn verzoek ontving T. Diehl eervol ontslag uit zijne betrekking als leeraar in het timmeren: in zijne plaats werd benoemd J. J. P. Claus.

Dordrecht. J. Mension verkreeg op verzoek eervol ontslag als leeraar in het lijn- en vakteekenen. In zijne plaats werd benoemd D. v. d. Kulk, te Rotterdam.

De leeraar Doets, die wegens zijne benoeming tot directeur der ambachtsschool te Hoogeveen ontslag moest nemen, werd vervangen door J. v. Dijke.

Leiden. De leeraar V. Sommers ontviel der school door den dood. De leeraren van Beuzekom en de Bruyn werden beiden voor een jaar aangesteld voor het timmeren, teekenen en de materialenkennis.

Leiden (Vakschool voor instrumentmakers). De leeraar in

het instrumentmaken A. v. Buuren overleed. De betrekking wordt tijdelijk waargenomen door K. F. L. van Woerd, wijs het nog niet gelukte door eene vaste aanstelling in de vacature te voorzien.

Middelharnis. De directeur der school, Brittijn, verkreeg op verzoek eervol ontslag wegens zijne benoeming tot directeur der ambachtsschool te Winterswijk. In zijne plaats werd benoemd Chr. F. Hösken.

De leeraar M. v. Kassel vroeg en verkreeg om gezondheidsredenen eervol ontslag.

Brielle. Het personeel der school werd uitgebreid door de benoeming van den leeraar Klinkenberg, aan wien een deel van het teekenonderwijs zal worden opgedragen.

Voorts werd A. C. H. Slot te Deventer tot onderwijzer voor de afdeeling smeden aangesteld.

Gorinchem. De leeraar in het handvak teekenen Tempelmaus Plat bedankte als zoodanig. De leeraar van Hoek vroeg wegens vertrek naar elders eervol ontslag en werd vervangen door den leeraar Reynders.

Deze moest echter reeds spoedig daarna wegens gezondheidsredenen weer ontslag vragen. In zijne plaats werd benoemd de leeraar van Maanen. Voorts werden benoemd de leeraren Veenstra en van Zijl respectievelijk voor het timmeren en smeden.

Hoeksche Waard (Oud-Beierland). De leeraar in het smeden D. M. Vermeer vroeg eervol ontslag en werd vervangen door den leeraar Mus, te Nijmegen. De leeraar Velzel was wegens ernstige ongesteldheid sedert begin Juli buiten staat zijne lessen te geven. Deze werden waargenomen door den leeraar Stablie van Schiedam. Voor het voortgezet onderwijs werd nog benoemd de leeraar P. Smidt Pzn.

Amsterdam I. Aan den leeraar A. S. Schoevers werd op verzoek eervol ontslag verleend. Deze vacature werd niet aangevuld.

Haarlem. Aan den leeraar J. H. Kranenburg werd eervol ontslag verleend wegens benoeming tot directeur der ambachtsschool te Doesburg. Ook aan den leeraar Buschbach werd op verzoek eervol ontslag verleend. De lessen van deze leeraren werden over anderen verdeeld; nieuwe leeraren werden niet aangesteld.

Middelburg. Wegens zijne benoeming tot leeraar aan de ambachtsschool te Winterswijk werd aan E. Bouma eervol ontslag verleend met ingang van 15 September. In de vacature, daardoor ontstaan, werd nog niet voorzien.

Zierikzee. De directeur der school, C. Boogert werd benoemd tot directeur der ambachtsschool te Bergen op Zoom, welke benoeming hij aannam. In zijne plaats werd tot directeur benoemd H. Pomes te Zwolle.

Utrecht (Vakschool voor de typographic). De leeraar-drukker H. Visser overleed plotseling. In zijne plaats werden benoemd de leeraren D. Schuitmaker en J. J. Herzog, respectievelijk voor het drukken en zetten.

Amersfoort. Eervol ontslag werd aangevraagd door de leeraren de Jonge en Fledderus; de eerste wegens zijne benoeming tot leeraar aan de ambachtsschool te Leeuwarden en de tweede wegens zijne benoeming tot directeur der ambachtsschool te Oostburg. Er hadden nog geen nieuwe benoemingen plaats.

Leeuwarden. In plaats van den leeraar A. J. Hoogeboom, die de school verliet wegens zijne benoeming tot directeur der ambachtsschool te Semarang, werd tot leeraar in het machineteekenen en de electro-techniek aangesteld A. de Jonge, van Amersfoort.

Harlingen. De leeraar voor de vakken van voortgezet

lager onderwijs Venstra werd eervol ontslagen wegens zijne benoeming tot leeraar aan de Leeuwarder ambachtsschool. In zijne plaats werd benoemd L. Yntema.

De leeraar in het machineteekenen Meinesz werd benoemd tot directeur der ambachtsschool te Doetinchem. In deze vacature werd voorzien door de benoeming van G. L. Guicherit.

Sneek. Aan de school werden benoemd P. Toereppel en B. Hoistee, ten einde te voorzien in de vacatures ontstaan door het vertrek van de leeraren W. Hoekstra en A. Bos.

Groningen. Het voortgezet lager onderwijs, dat nog steeds door verschillende onderwijzers van andere onderwijsinrichtingen gegeven werd, is in den loop des jaars opgedragen aan J. Keuning, die daarvoor definitief aan de school werd verbonden.

Voorts werd in plaats van den leeraar Venhuis, die eervol ontslag had gevraagd, benoemd E. Ketting.

Veendam. Aan den leeraar Schutte werd eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd tot leeraar in het bankwerken en draaien benoemd H. H. Oling, te Stadskanaal.

Appingedam. Het personeel der school werd uitgebreid door de benoeming van K. Kohnert tot leeraar in het teekenen. Aan den leeraar J. W. Braam werd eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd benoemd tot leeraar voor het voortgezet lager onderwijs D. Maarse.

Zwolle. De leeraar H. Pomes vroeg en verkreeg eervol ontslag wegens zijne benoeming tot directeur der ambachtsschool te Zierikzee. Zijne lessen worden nu gegeven door C. Luit, terwijl in diens plaats benoemd werd J. C. C. Hendrichs, te Haarlem.

Venlo. Wegens uitbreiding werd een drietal leeraren aangesteld. Voor het machinevak C. A. Verburg, voor het smeden Th. J. Keuter en voor het timmeren A. v. Bommel.

C. STATISTISCHE BESCHOUWINGEN. (1)

Eene vergelijking van de aan het hoofd dezer paragraaf afgedrukte tabel met die van het vorige jaar, doet zien, dat in de heffing van het schoolgeld geen noemenswaardige verandering kwam.

Aan 37 scholen werd vrijstelling van schoolgeld verleend aan onvermogenende leerlingen:

te Tilburg	aan	8	leerlingen:
„ Bergen op Zoom	„	6	„
„ Nijmegen	„	58	„
„ Apeldoorn	„	22	„
„ Doesburg	„	8	„
„ Winterswijk	„	3	„
„ 's Gravenhage	„	36	„
„ Rotterdam	„	49	„
„ Dordrecht	„	6	„
„ Leiden	„	12	„
„ Middelharnis	„	9	„
„ Brielle	„	1	„
„ Gorinchem	„	21	„
„ Amsterdam I	„	27	„
„ Amsterdam II	„	62	„

te Amsterdam (Vakschool schoenm.)	aan	5	leerlingen;
„ Alkmaar	„	30	„
„ den Helder	„	1	„
„ Middelburg	„	7	„
„ Zierikzee	„	8	„
„ Goes	„	48	„
„ Hulst	„	9	„
„ Utrecht (typographen)	„	3	„
„ Utrecht (kleermakers)	„	2	„
„ Harlingen	„	26	„
„ Sneek	„	12	„
„ Groningen	„	101	„
„ Winschoten	„	32	„
„ Veendam	„	39	„
„ Appingedam	„	2	„
„ Zwolle	„	23	„
„ Steenwijk	„	11	„
„ Deventer	„	12	„
„ Assen	„	13	„
„ Hogeveen	„	9	„
„ Venlo	„	20	„

Totaal aan 741 leerlingen.

(1) Het ligt in de bedoeling bij het eerstvolgend verslag te dezer plaatse ook opgave te doen van de scholen aan welke eene pensioenregeling voor het personeel bestaat.

Te Utrecht werd weer voor pl.m. 50 leerlingen het school-

geld door particulieren betaald, terwijl 8 leerlingen der 1ste ambachtsschool en 3 leerlingen der kunstambachtsschool voor meisjes te Amsterdam van gemeentewege kosteloos werden geplaatst. In het geheel werd dus aan $741 + 50 + 8 + 3 = 802$ leerlingen kosteloos onderwijs verstrekt. Het vorig jaar bedroeg dat getal 743. In het geheel namen 10 zoogenaamde toehoorders aan het ambachtsonderwijs deel: te Winterswijk 2, te Dordrecht 2, te Middelharnis 1, te Brielle 1, te Oud-Beijerland 2 en te Haarlem 2.

Zooals uit de hiervolgende tabel blijkt, werden de ambachtsscholen op 31 December 1907 bezocht door 5117 leerlingen. Dit getal bedroeg op 31 December 1906 5141.

Eene vermeerdering alzoo met 476.

De leerlingen waren naar de verschillende vakken verdeeld als volgt:

1994 timmerlieden, 394 meubelmakers, 2263 smeden, 544

ververs, terwijl 421 leerlingen een ander ambacht beoefenden. Hieronder waren behalve de 40 kleermakersleerlingen der vakscholen te Arnhem en te Utrecht, de 8 schoenmakersleerlingen der vakschool te Amsterdam, de 18 leerlingen der vakschool voor de typographie te Utrecht, de 31 leerlingen der vakschool voor instrumentmakers te Leiden en de 63 leerlingen der dagteeken- en kunstambachtsschool voor meisjes te Amsterdam, nog eenige metselaars, electriciens, koper-, lood- en zinkwerkers, steenhouwers, enz.

Het aantal leerlingen dat niet woonachtig is in de gemeente waar de school gevestigd is, bedroeg 1667, tegen 1659 in het vorig jaar; eene vermeerdering alzoo met 8. Het grootste aantal leerlingen uit buitengemeenten vond men te Utrecht 117. Hierop volgen Arnhem 105, Breda 103, Leeuwarden 98, Alkmaar 94, Nijmegen 64, Winschoten 60. Op de andere scholen was dit getal wat geringer.

S C H O L E N.	Timmerlieden.				Meubelmakers.				Smeden (bankwerkers).				Ververs.				Overige vakken.				T o t a a l.					Algemeen totaal.
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	Timmer- lieden.	Meubel- makers.	Smeden.	Ververs.	Overige vakken.	
's Hertogenbosch.	15	13	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	41	—	—	—	—	41
Breda.	23	25	15	2	15	9	6	—	39	31	20	—	9	4	10	1	—	—	—	—	65	30	90	24	—	209
Eindhoven.	15	13	8	—	9	—	1	—	8	1	3	—	3	—	2	—	1	—	—	—	36	10	12	5	1	64
Bergen op Zoom.	3	—	—	—	—	—	—	—	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	23	—	—	26
Tilburg.	12	8	10	—	7	3	3	—	27	27	31	—	5	4	3	2	—	—	—	—	30	13	85	12	—	140
Arnhem.	24	44	18	—	16	16	16	—	50	51	35	—	14	14	10	—	4	6	5	—	86	48	136	38	15	323
Arnhem (vaksch. v. kleerm.) .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	7	2	5	—	—	—	—	23	23
Tiel.	19	15	12	—	—	—	—	—	18	12	13	—	6	4	3	—	—	—	—	—	46	—	43	13	—	102
Nijmegen.	29	25	19	—	4	5	3	—	26	22	15	—	10	7	3	—	13	7	—	—	73	12	63	20	20	188
Apeldoorn.	17	7	13	—	—	—	—	—	16	13	16	—	5	7	6	—	—	—	—	—	37	—	45	18	—	100
Doesburg.	12	—	—	—	—	—	—	—	7	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	12	—	7	5	—	24
Winterswijk.	16	—	—	—	—	—	—	—	9	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	16	—	9	6	—	31
's Gravenhage.	25	33	28	—	11	9	4	—	27	33	30	—	15	5	8	—	29	35	41	—	86	24	90	28	105	333
Rotterdam.	45	24	20	—	7	4	6	—	57	40	30	—	12	7	8	—	18	11	9	—	89	17	127	27	38	298
Dordrecht.	22	16	14	—	5	4	3	—	25	21	17	—	5	3	5	—	15	15	—	—	52	12	63	13	30	170
Leiden.	26	18	19	—	14	2	3	—	25	21	15	—	5	5	4	—	—	—	—	—	63	19	61	14	—	157
Leiden (opl. instrumentmakers).	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	8	11	2	—	—	—	—	31	31
Middelbarnis.	9	3	4	—	—	—	—	—	2	3	5	—	5	—	6	—	—	—	—	—	16	—	10	11	—	37
Brielle.	9	5	13	—	—	—	—	—	15	9	9	—	3	2	3	—	—	—	1	—	27	—	33	8	1	69
Gorinchem.	18	9	5	—	—	—	—	—	22	21	12	—	7	1	3	—	—	—	—	—	32	—	55	11	—	98
Oud-Beijerland.	6	7	—	—	—	—	—	—	8	10	—	—	2	4	—	—	—	—	—	—	13	—	18	6	—	37
Amsterdam I.	41	30	29	28	11	11	7	7	—	—	—	—	9	7	11	9	—	—	—	—	128	36	—	36	—	200
Amsterdam II.	—	—	—	—	—	—	—	—	58	77	52	67	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	254	—	—	254
Amsterdam (vakschool voor schoenmakers.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	8
Amsterdam (dag-, teeken- en kunstambachtsschool).	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	—	—	—	—	—	22	28	11	2	—	—	—	—	63	63
Haarlem.	25	19	19	—	8	6	5	—	26	21	18	—	6	5	6	—	—	—	—	—	63	19	63	17	—	162
Alkmaar.	22	20	18	—	7	4	5	—	18	18	—	—	5	6	4	—	—	—	—	—	60	16	54	15	—	145
den Helder.	13	—	—	—	—	—	—	—	36	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	—	36	—	—	49
Middelburg.	15	1	11	—	—	—	—	—	14	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	27	—	21	—	—	48
Zierikzee.	7	8	4	—	—	—	—	—	7	6	4	—	4	6	5	2	—	—	—	—	19	—	17	17	—	53
Goes.	17	17	10	—	—	—	—	—	14	6	2	—	3	3	1	—	—	—	—	—	44	—	22	7	—	73
Hulst.	16	15	—	—	—	—	—	—	6	4	—	—	2	8	—	—	—	—	—	—	31	—	10	10	—	51
Utrecht.	38	55	46	—	11	8	8	—	69	64	59	—	14	9	12	—	4	2	4	—	139	27	192	35	10	403
Utrecht (vaksch. v. typographie)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18	—	—	—	—	—	—	—	18	18
Utrecht (vaksch. v. kleermakers)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	9	5	—	—	—	—	—	17	17
Amersfoort.	22	22	15	—	8	3	2	—	24	22	14	—	6	1	5	—	—	—	—	—	59	13	60	12	—	144
Leeuwarden.	35	33	36	—	6	5	7	—	34	22	16	—	6	7	6	—	—	—	—	—	109	18	72	19	—	218
Harlingen.	16	20	19	—	—	—	—	—	16	9	5	—	3	2	4	—	—	—	—	—	55	—	30	9	—	94
Sneek.	15	17	8	—	—	—	—	—	10	11	7	—	2	5	2	—	—	—	—	—	40	—	28	9	—	77
Groningen.	24	22	20	—	10	8	5	—	41	27	24	—	5	2	3	—	19	8	5	—	66	23	92	10	32	223
Winschoten.	13	18	16	—	4	7	4	—	15	8	14	—	—	5	2	—	—	—	—	—	47	15	37	7	—	106
Veendam.	7	12	9	—	3	1	2	—	19	15	13	—	4	3	2	—	—	—	—	—	23	6	47	9	—	90
Appingedam.	5	9	10	—	—	—	—	—	8	9	9	—	2	2	—	—	—	—	—	—	24	—	26	4	—	54
Zwolle.	18	14	18	—	7	4	5	—	24	24	24	—	7	4	6	—	3	5	1	—	50	16	65	17	9	157
Steenwijk.	11	8	19	—	6	—	1	—	9	10	10	—	3	3	3	—	—	—	—	—	38	7	29	9	—	88
Deventer.	28	12	7	—	—	—	—	—	16	13	13	—	4	2	4	4	—	—	—	—	47	—	41	14	—	102
Assen.	12	10	14	—	—	—	—	—	5	7	7	—	3	1	—	—	—	—	—	—	36	—	16	4	—	56
Hoogeveen.	6	—	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	6	—	12	2	—	20
Venlo.	15	15	12	—	2	6	5	—	41	22	17	—	10	5	8	—	—	—	—	—	42	13	70	23	—	148
	766	647	551	30	171	115	101	7	916	711	570	67	217	153	158	16	176	141	95	9	1994	394	2264	544	421	5617

De verdeeling der leerlingen naar den leeftijd was als volgt: 21 beneden 12 jaar, 1762 van 12—14 jaar, 2759 van 14—16 jaar, 972 van 16—18 jaar en 103 boven 18 jaar.

Aan enkele scholen maakten eenige leerlingen gebruik van de gelegenheid om na afloop van den cursus nog een jaar de lessen te volgen ter verdere bekwaming.

De ouders van:

2586 leerlingen waren ambachtslieden;

716 „ „ winkeliers of kooplieden;

195 „ „ bouwkundigen of kunstenaars;

831 leerlingen waren ambtenaren;

onderwijzers of militairen;

772 „ „ landbouwers of arbeiders;

332 „ „ koetsiers,
tuinlieden, schippers, enz.,

terwijl van 195 leerlingen de ouders zonder beroep of overleden waren.

De hiervolgende tabel geeft een overzicht van de toelatings- en overgangsexamens.

SCHOLEN.	Toelatings-examens.			Zonder examen toe- gelaten.	Totaal der toege- latenen.	Afge- wezen wegens plaats- gebrek.	Aantal leerlingen,		Aantal leerlingen die de school verlieten		
	Ge- exami- neerd.	Afge- wezen.	Toege- laten.				bevorderd tot eene hoogere klasse.	niet bevorderd tot eene hoogere klasse.	vóór zij den geheelen cursus hadden doorloopen	nadat zij den geheelen cursus hadden doorloopen	
										met voldoenden uitslag.	zonder voldoenden uitslag.
's Hertogenbosch . .	16	—	16	—	16	—	27	—	4	11	—
Breda	87	2	85	—	85	—	—	—	24	60	—
Eindhoven	—	—	—	32	32	—	25	6	2	15	—
Tilborg	65	12	53	7	60	—	93	1	13	33	—
Bergen op Zoom . .	7	—	7	19	26	—	—	—	—	—	—
Arnhem	—	—	—	110	110	—	215	22	18	—	—
Arnhem (vakschool voor kleermakers).	—	—	—	5	5	12	17	3	5	100	—
Tiel	7	2	5	35	40	—	61	6	12	25	—
Nijmegen	35	14	21	54	75	—	112	14	10	42	—
Apeldoorn	—	—	—	33	33	—	65	5	6	13	—
Doetinchem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Doesburg	—	—	—	24	24	—	—	—	1	—	—
Winterswijk	—	—	—	31	31	—	—	—	—	—	—
's Gravenhage . . .	184	21	31	88	119	132	233	21	22	73	71
Rotterdam	256	48	123	—	123	85	174	21	17	77	—
Dordrecht	—	—	—	56	56	10	88	6	17	41	—
Leiden	87	14	53	—	53	20	90	3	6	27	10
Leiden (opleiding instrumentmakers.	21	7	10	—	10	4	—	—	6	1	5
Middelbarnis	—	—	—	15	15	—	21	—	—	—	—
Brielle	—	—	—	28	28	—	21	—	14	12	2
Gorinchem	—	—	—	43	43	—	43	—	9	2	—
Oud-Beijerland . . .	16	—	16	—	16	—	54	10	7	17	3
Amsterdam I	6	—	6	96	102	68	21	—	2	—	—
Amsterdam II	13	7	—	147	147	351	269	20	26	49	5
Amsterdam (vak- school v. schoenm.).	—	—	—	—	—	—	356	19	40	95	11
Amsterdam (Dag- teeken en kunst- ambachtschool)	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4	2
Haarlem	18	8	10	28	28	—	14	5	—	—	—
Alkmaar	73	18	55	—	55	11	111	5	23	39	—
den Helder	30	7	23	26	49	43	95	3	8	45	1
Middelburg	6	—	6	26	32	3	17	2	—	18	—
Zierikzee	—	—	—	17	17	—	27	12	3	8	1
Goes	—	—	—	22	22	—	36	13	10	12	1
Hulst	—	—	—	22	22	—	27	6	4	—	—
Utrecht	112	71	41	109	150	—	256	24	19	106	27
Utrecht (typografen- school).	—	—	—	18	18	—	—	—	—	—	—
Utrecht (vakschool voor kleermakers).	—	—	—	13	13	—	11	12	10	—	—
Amersfoort	65	9	56	—	56	—	86	7	5	45	—
Leeuwarden	48	14	34	45	79	—	131	28	13	46	—
Harlingen	—	—	—	36	36	—	58	11	10	21	—
Sneek	—	—	—	25	25	—	56	5	13	22	1
Groningen	—	—	—	67	67	—	109	18	15	32	13
Winschoten	—	—	—	35	35	—	74	—	5	24	—
Veendam	—	—	—	30	30	—	59	5	4	28	4
Appingedam	5	1	4	11	15	—	38	1	—	—	—
Zwolle	93	19	58	—	58	16	97	12	11	46	1
Steenwijk	7	—	7	25	32	—	55	—	4	36	—
Deventer	49	4	45	3	48	—	58	—	7	3	—
Assen	—	—	—	22	22	—	34	3	5	17	—
Hoogeveen	—	—	—	20	20	—	—	—	—	—	—
Venlo	—	—	—	55	55	—	88	18	23	—	—
	1306	278	765	1536	2301	755	3628	347	455	1249	158

Hieruit blijkt, dat een toelatingsexamen werd afgelegd door 1306 jongelieden. Hiervan werden afgewezen 278, terwijl van de 1028, die aan de eischen van het examen voldeden, er 263 niet geplaatst konden worden, door gebrek aan ruimte.

Van hen die zonder examen wenschten toegelaten te worden, moesten 492 afgewezen worden wegens plaatsgebrek. Dit maakt een totaal van 755, verdeeld over de volgende scholen: Arnhem 12, 's Gravenhage 132, Rotterdam 85, Dordrecht 10, Leiden 20, Leiden (vakschool instrumentmakers) 4, Amsterdam I 68, Amsterdam II 351, Alkmaar 11, den Helder 43, Middelburg 3 en Steenwijk 16.

Nog geeft deze tabel aan, dat aan 1249 leerlingen, na het doorloopen van den geheelen cursus, een getuigschrift of diploma uitgereikt kon worden. Aan 158 leerlingen moest dat onthouden worden. Door 455 leerlingen werd de school tusschentijds verlaten.

De redenen daartoe waren:

bij 66 verandering van woonplaats:

„ 103 „ „ beroep;

„ 53 omdat zij een geschikten baas konden krijgen;

„ 18 om vader behulpzaam te zijn;

„ 37 tegenzin in langer schoolgaan;

„ 40 voortdurende ziekte of overlijden;

„ 8 huiselijke omstandigheden;

„ 30 te weinig aanleg;

„ 24 financieele omstandigheden;

„ 41 niet bevorderd worden naar eene hogere klasse;

„ 11 verwijderd worden om herhaald verzuim;

„ 2 verwijderd worden wegens slecht gedrag;

„ 9 onbekend;

„ 13 allerlei oorzaken.

Over het algemeen vonden de met diploma ontslagen leerlingen spoedig werk en waren de patroons zeer voldaan over bekwaamheid, gedrag en ijver.

De leerlingen van enkele ambachtsscholen volgden ook geheel of gedeeltelijk de lessen der burgeravondschool. Aan verscheidene scholen is het bezoeken van de burgeravondschool of de teekenschool zelfs verplicht gesteld.

In de wijze waarop aan de leerlingen werk verschaft wordt, kwam geene verandering. Aan de meeste scholen wordt uitsluitend volgens het leerplan gewerkt, terwijl daarbij het onderhoud der gebouwen zooveel mogelijk aan de leerlingen wordt opgedragen.

Aan enkele scholen wordt ook gewerkt voor de gemeente of voor patroons en particulieren, voor zoover deze arbeid binnen de grenzen van het programma te brengen is.

De vervaardigde werkstukken worden aan enkele scholen verlost; aan andere inrichtingen worden zij ten deele verkocht en ten deele verlost en overigens als modellen voor de school bewaard of bij goed gedrag den leerlingen medegegeven.

Bovendien zijn op enkele scholen aan de diploma's prijzen van verschillenden aard verbonden.

Aan eenige scholen bestaat de gewoonte om de leerlingen vóór het verlaten der school een proefstuk te laten vervaardigen. Dit wordt aan andere scholen vervangen door eene repetitie van het geleerde.

Aan slechts weinige scholen zijn afzonderlijke cursussen verbonden.

Van de volgende tabellen geven de eerste twee een overzicht van de inkomsten en uitgaven der ambachtsscholen over het jaar 1907. De derde vermeldt het aantal onderwijzers en het bedrag en aantal der jaarwedden van directeurs en onderwijzers. De vierde eindelijk geeft een overzicht van de verdiensten der gediplomeerde oud-leerlingen van ambachtsscholen gedurende de twee jaren volgende op het verlaten van de school.

Bovendien worden daarop vermeld de loonen der volwassen werklieden bij de verschillende patroons bij wie die oud-leerlingen werkzaam zijn.

I N K O M S T E N .

SCHOLEN.	Subsidie van				Bijdragen van particulieren.	Rente van kapitaal.	Schoolgelden.	Opbrengst van afgeleverd werk, enz.	Batig saldo van het vorig jaar.	Overige inkomsten.	Totaal.	OPMERKINGEN.
	het Rijk.	de provincie.	de gemeente.	vereenigingen.								
's Hertogenbosch	—	f 1 000,00	—	—	—	—	f 104,00	f 802,12	—	—	f 1 906,12	
Breda	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Eindhoven	f 8 184,12	4 000,00	f 2 000,00	300,00	f 291,50	—	888,40	373,06 ^s	—	f 777,55	16 814,63 ^s	
Tilburg	7 850,00	1 500,00	8 600,00	400,00	572,25	—	687,00	133,82 ^s	—	1 385,29	21 128,36 ^s	
Bergen op Zoom	5 500,00	1 500,00	2 550,00	287,50	434,50	f 304,32	94,50	—	f 523,56 ^s	38 000,00	49 194,38 ^s	
Arnhem	5 000,00	3 600,00	13 500,00	680,00	1 993,65	—	1 681,08	1 417,17	—	571,92	28 393,82	
Idem (vakschool voor kleermakers)	1 350,00	210,00	550,00	—	1 015,75	—	—	555,72	—	491,00	4 172,47	
Tiel	7 355,14	1 449,50	1 500,00	1 780,00	585,50	—	541,50	205,38 ^s	600,16 ^s	1 464,68 ^s	15 481,87 ^s	
Nijmegen	9 875,00	1 919,00	4 400,00	—	727,50	116,24	742,50	705,80	145,69	607,18	19 238,91	
Apeldoorn	7 200,00	1 560,00	4 750,00	100,00	415,50	—	1 660,70	213,25	—	610,54 ^s	16 509,99 ^s	
Doetinchem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Doesburg	3 900,00	—	350,00	200,00	—	—	42,50	—	—	—	4 492,50	
Winterswijk	8 994,28	—	859,17	400,00	662,75	—	424,75	—	—	30 000,00	41 340,95	
's Gravenhage	29 961,39	3 500,00	25 711,86	—	2 045,00	224,35 ^s	4 153,25	1 020,25 ^s	—	—	66 616,11	
Rotterdam	11 000,00	3 000,00	28 000,00	425,00	1 853,00	459,29	1 268,75	1 193,80	72,90	31 750,82	79 023,56	
Dordrecht	7 500,00	1 750,00	5 000,00	240,00	420,50	31,00	694,45	1 035,50	—	202,54	16 873,99	
Leiden	8 278,84	2 150,00	4 350,00	—	993,00	8,92	817,15	157,54	—	1 290,44	18 045,89	
Idem (opleiding voor instrumentmaker)	3 690,36	449,55	950,00	—	575,66	11,15	50,00	—	25,83 ^s	902,02 ^s	6 654,58	
Middelbarnis	6 000,00	1 650,00	250,00	616,00	572,00	—	780,62 ^s	278,37	19,06 ^s	350,00	10 516,06	
Brielle	4 000,00	1 230,00	300,00	510,00	384,75	—	956,87 ^s	784,61 ^s	307,97	570,00	9 044,21	
Gorinchem	5 500,00	1 800,00	2 500,00	580,00	548,50	9,48	703,70	660,81	—	858,88 ^s	13 161,37 ^s	
Oud-Beijerland	5 111,00	1 350,00	300,00	268,33	836,00	—	682,60	24,05	1 000,00	20,00	9 480,98	
Amsterdam I.	13 300,00	4 000,00	13 365,00	1 500,00	804,50	—	2 465,00	7,95	8,23 ^s	55,00	35 505,68 ^s	
Idem II.	—	—	28 890,84	—	—	—	2 880,00	62,23	1,05	794,97 ^s	32 629,09 ^s	
Idem (vakschool voor schoenmakers)	300,00	200,00	400,00	—	455,00 ^s	—	100,35	1 054,35	—	225,83 ^s	2 735,54	
Idem (dagteken- en kunstambachtsschool voor meisjes)	2 000,00	1 000,00	1 500,00	—	—	1,67	3 955,00	—	—	1 231,80	9 688,47	
Haarlem	11 000,00	3 000,00	6 000,00	660,00	864,50	13,18	1 735,00	208,85	816,59 ^s	1 367,94	25 666,06 ^s	
Alkmaar	9 670,00	3 000,00	3 000,00	790,00	563,50	—	1 395,00	1 277,14	501,98 ^s	457,13	20 654,75 ^s	
den Helder	7 000,00	1 500,00	1 125,00	—	460,00	1,85	207,34	—	314,82 ^s	13 800,00	24 409,01 ^s	
Middelburg	3 350,00	500,00	750,00	490,00	684,50	7,42	603,50	537,52	67,64 ^s	—	6 990,58 ^s	
Zierikzee	3 200,00	1 200,00	1 000,00	60,00	250,00	29,36	208,75	642,64	622,09	55,00	7 267,84	
Goes	5 984,60	1 599,55	1 050,00	477,50	351,00	—	568,50	633,81	2 598,45	452,53	13 715,94	
Hulst	4 000,00	1 312,50	700,00	445,00	412,50	—	606,00	108,59 ^s	—	1 209,76	8 794,35 ^s	
Utrecht	16 500,00	5 250,00	15 500,00	1 040,00	760,00	—	2 465,00	3 018,69 ^s	—	67,00	44 600,69 ^s	
Idem (typografenschool)	9 000,00	1 000,00	1 250,00	—	562,05	15,16	175,00	—	1 721,58	—	13 723,79	
Idem (vakschool voor kleermakers)	1 200,00	200,00	80,00	—	631,00	—	146,25	824,90	13,42	470,00	4 285,57	
Amersfoort	8 000,00	3 000,00	4 000,00	625,00	567,50	—	1 935,25	404,60	341,78 ^s	376,20	19 250,33 ^s	
Leeuwarden	17 400,00	6 000,00	8 000,00	970,00	792,50	1 248,27	1 915,00	3 116,73	41,42 ^s	—	39 483,92 ^s	
Harlingen	7 750,00	2 000,00	2 200,00	970,00	368,00	35,35	2 123,50	742,31	—	1 143,35 ^s	17 337,51 ^s	
Sneek	5 000,00	2 000,00	1 500,00	1 990,00	441,50	—	1 189,75	373,48	—	30,00	12 524,73	
Groningen	14 236,00	4 427,00	6 802,00	—	1 330,18	315,40	1 875,35 ^s	1 985,05 ^s	—	401,70	31 372,69	
Winschoten	10 225,00	2 000,00	3 500,00	1 175,00	541,00	—	1 476,00	1 187,14 ^s	—	3 555,53	23 659,67 ^s	
Veendam	7 479,67	1 920,00	4 599,24	274,85	422,72 ^s	—	633,12 ^s	332,88	—	2 764,31 ^s	18 426,80 ^s	
Appingedam	5 400,00	780,00	2 000,00	1 291,67	343,00	172,77	409,64 ^s	399,74	—	230,55	11 027,37 ^s	
Zwolle	8 000,00	2 500,00	2 091,66 ^s	800,00	454,50	44,82	893,12 ^s	580,66	2 404,10 ^s	—	17 768,87 ^s	
Steenwijk	6 989,38	1 874,61	1 750,00	645,00	502,00	—	775,45	339,46	—	219,75	13 095,65	
Deventer	5 984,60	2 120,81	12 971,00 ^s	—	—	—	671,15	7,85	—	—	21 755,41 ^s	
Assen	6 000,00	2 000,00	2 500,00	340,00	—	33,04	725,00	612,00	217,74	35,00	12 462,78	
Hoogeveen	4 125,00	—	—	—	380,00	—	—	—	117,91 ^s	28 210,00	32 832,91 ^s	
Venlo	9 475,84	1 390,00	4 000,00	1 025,00	625,50	—	824,00	719,97	—	700,00	18 760,31	
	f 348 709,22	f 89 392,52	f 237 665,78	f 22 305,85	f 28 494,27	f 3 083,04 ^s	f 49 931,37	f 28 739,83 ^s	f 12 484,03 ^s	f 167 711,25	f 988 517,17 ^s	

UITGAVEN.

SCHOLEN.	Jaarwedden van		Premiën voor het pension- neeren van het personeel.	Rente en aflossing van opgenomen kapitaal.	Onderhoud en schoonmaak der gebouwen.	Kosten van leermiddelen en gereedschappen.	Kosten van vuur, licht en water.	Bedrag der belasting en assurantiën.	Overige uitgaven.	Totaal.	OPMERKINGEN.
	directeur.	onderwijzend en overig personeel.									
's Hertogenbosch	f 150,00	f 2 625,60	—	—	f 60,00	f 1 282,21	f 40,00	—	f 189,66	f 4 346,87	
Breda	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Eindhoven	1 700,00	4 798,12	—	—	295,31	4 504,16 ^s	686,24 ^s	f 33,45	3 625,77 ^s	15 643,07	
Tilburg	2 150,00	8 947,10	693,17	f 4 173,85	165,29 ^s	3 465,94	1 276,94	171,48	627,66	21 671,43 ^s	
Bergen op Zoom	999,96	933,27	—	544,00	43,84	4 223,84	277,75	17,70	42 148,44	49 188,80	
Arnhem	2 200,00	21 775,00	1 000,00	3 000,00	1 215,19 ^s	6 643,21 ^s	1 008,55 ^s	25,73	1 741,53 ^s	38 609,23	
Idem (vakschool voor kleermakers)	—	1 550,00	—	—	128,13	1 112,14	97,42	—	1 319,51	4 207,20	
Tiel	2 100,00	7 133,34	767,25	1 320,10	104,03	2 478,26 ^s	401,09	119,45	316,48	14 740,09 ^s	
Nijmegen	2 000,00	10 365,00	—	336,00	400,00	4 386,92	356,20	27,45	671,54 ^s	18 543,11 ^s	
Apeldoorn	2 000,00	7 951,66	—	1 857,00	227,59	2 926,44 ^s	897,25 ^s	33,50	305,38	16 198,83	
Doetinchem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Doesburg	666,65	820,05	—	—	27,62	1 060,45 ^s	38,75	5,40	333,62	2 924,92 ^s	
Winterswijk	1 100,00	1 107,36	—	—	489,58	2 215,68	213,45 ^s	13,65	28 008,26	32 686,03	
's Gravenhage	3 000,00	26 220,18	1 208,33	4 753,61 ^s	1 189,86	8 342,51 ^s	2 579,69	343,21 ^s	19 678,98 ^s	66 616,11	
Rotterdam	2 800,00	28 221,19 ^s	765,23	7 067,50	325,00	4 870,60 ^s	1 599,42	407,39	32 102,36	79 023,00	
Dordrecht	1 500,00	7 962,50	1 004,16	—	900,25	3 216,69	241,72	9,00	2 629,62	16 888,69	
Leiden	2 400,00	7 657,50	743,45	3 000,00	—	2 232,11 ^s	416,37	73,09	1 028,78	18 451,55 ^s	
Idem (opleiding voor instrumentmakers)	—	1 666,00	—	—	—	1 416,90	—	—	3 571,68	6 654,58	
Middelharnis	2 150,00	3 677,00	—	1 640,00	264,29 ^s	1 784,61	255,74	22,52 ^s	691,88 ^s	10 486,05 ^s	
Brielle	1 800,00	3 337,47	—	776,00	175,58	1 960,98 ^s	388,70	18,13	368,12	8 824,98 ^s	
Gorinchem	1 725,00	4 239,49	98,16	3 036,87 ^s	336,21 ^s	2 787,94 ^s	245,08	81,93 ^s	600,67 ^s	13 161,37 ^s	
Oud-Beijerland	1 800,00	3 345,88	—	1 517,50	143,24 ^s	944,73	359,86	84,35	868,44	9 064,00 ^s	
Amsterdam I	3 000,00	17 160,50	2 000,00	—	945,89 ^s	5 365,05	1 143,86	30,58	5 859,80	35 505,68 ^s	
Idem II	2 700,00	19 254,27 ^s	3 084,48	—	857,00	4 534,73 ^s	827,81	97,70	1 273,09 ^s	32 629,09 ^s	
Idem (vakschool voor schoenmakers)	—	910,00	—	16,50	33,54	1 163,86	50,36	2,50	558,78	2 735,54	
Idem (dagteeken- en kunstambachtsschool)	2 100,00	5 770,00	135,96	—	50,00	573,18	255,00	—	834,33	9 718,47	
Haarlem	2 637,50	12 386,66	1 550,00	2 434,00	644,88 ^s	4 200,41 ^s	715,18	86,55	881,10 ^s	25 536,29 ^s	
Alkmaar	2 000,00	10 266,87	938,65 ^s	1 354,40	94,85 ^s	4 075,29 ^s	239,71	31,40	1 653,57	20 654,75 ^s	
den Helder	600,00	1 280,41	—	170,86	—	2 878,32 ^s	69,49	6,25	19 100,57 ^s	24 105,91	
Middelburg	1 600,00	2 954,17	—	40,05	162,77	1 648,41	57,40 ^s	—	242,46 ^s	6 705,27	
Zierikzee	1 000,00	2 060,00	150,00	1 716,00	240,56 ^s	1 045,85 ^s	—	32,67	154,69	6 399,78	
Goes	500,00	4 783,33	739,20 ^s	2 046,25	559,53 ^s	1 384,23 ^s	500,93	106,30	504,35 ^s	11 124,14	
Hulst	2 000,00	3 294,00	—	1 232,66 ^s	72,49	1 918,17	285,04 ^s	31,89	266,23 ^s	9 100,49 ^s	
Utrecht	2 800,00	23 280,00	1 101,16	4 927,00	870,55	5 763,31 ^s	2 112,86	120,31 ^s	2 050,64 ^s	43 026,34 ^s	
Idem (typografenschool)	1 249,95	943,45	—	15,92	41,61 ^s	8 276,03	1 347,54	74,18	1 476,21 ^s	13 424,90	
Idem (vakschool voor kleermakers)	—	2 010,00	96,50	—	58,00	315,52 ^s	159,93	35,96	1 445,59 ^s	4 121,51	
Amersfoort	2 000,00	8 950,00	—	1 884,84	477,92 ^s	4 591,25 ^s	739,40 ^s	123,00	458,46	19 224,88 ^s	
Leeuwarden	2 700,00	15 856,25	2 028,00	5 721,26 ^s	2 003,65	8 005,41	1 055,14	116,35	99,01 ^s	39 481,08	
Harlingen	2 156,00	7 052,75	1 362,47	2 200,00	217,83	3 223,70	588,86	39,07 ^s	496,82 ^s	17 337,51 ^s	
Sneek	2 000,00	5 273,33	—	1 622,75	103,93	2 602,34 ^s	225,44	22,65	406,15	12 256,59 ^s	
Groningen	2600,00	19 150,00	1 959,19	1 090,20	726,42	5 185,18	781,00	71,30	2 043,10 ^s	33 606,39 ^s	
Winschoten	2 500,00	8 485,00	1 207,56	3 235,41	265,79	3 768,97 ^s	975,20	40,05	3 183,69	23 659,67 ^s	
Veendam	2 000,00	6 741,43 ^s	—	2 810,53	396,18	2 223,33	664,34	47,71 ^s	3 543,27 ^s	18 426,80 ^s	
Appingedam	1 600,00	3 884,30 ^s	—	2 022,53	212,16	1 588,15	301,20	22,39	933,49 ^s	10 564,23	
Zwolle	1 800,00	9 295,00	—	—	—	3 324,73	—	6,50	3 341,12	17 767,35	
Steenwijk	1 500,00	6 320,47	—	1 250,77	448,20	2 386,64 ^s	595,70	32,20	2 642,95 ^s	15 176,94	
Deventer	—	13 889,71 ^s	—	2 800,00	343,07 ^s	3 439,22	832,92	—	450,48 ^s	21 755,41 ^s	
Assen	1 550,00	4 499,31 ^s	—	—	53,22 ^s	2 559,28	180,50	3,75	2 976,22	11 822,29	
Hoogeveen	—	212,50	—	3 043,97	—	2 813,64	0,35	—	21 084,22 ^s	27 151,68 ^s	
Venlo	1 800,00	8 950,00	—	—	305,18	5 103,09 ^s	1 219,04	23,40	2 718,17 ^s	20 118,89	
	f 78 635,06	f 379 246,86	f 22 632,99	f 75 656,94	f 16 676,30	f 155 813,72 ^s	f 27 314,45 ^s	f 2 692,12	f 222 403,06 ^s	f 981 071,45 ^s	

SCHOLEN.	Getal der onderwijzers.			Jaarwedde van den directeur.	Getal der onderwijzers die eene jaarwedde genieten					Getal der jaar- wedden van direc- teur en onder- wijzers.	Totaal bedrag der jaar- wedden.
	die tevens aan een B. A. S. of teeken- school verbonden zijn.	die niet aan een B. A. S. of teeken- school verbonden zijn.	Totaal.		tot en met f 400.	boven f 400, tot en met f 800.	boven f 800, tot en met f 1200.	boven f 1200, tot en met f 1800.	Boven f 1800.		
's Hertogenbosch . . .	—	4	4	f 300,00	—	3	1	—	—	5	f 10 567,00
Breda	7	7	14	2 000,00	4	3	7	—	—	15	6 287,50
Eindhoven	2	7	9	1 700,00	4	5	—	—	—	10	10 750,00
Tilburg	12	8	10	2 200,00	1	4	5	—	—	11	10 750,00
Bergen op Zoom . . .	1	4	5	2 000,00	3	2	—	—	—	6	4 433,33
Arnhem	—	23	23	2 200,00	2	7	12	2	—	24	22 970,00
Arnhem (vakschool v. kleermakers)	—	2	2	850,00	1	1	—	—	—	3	1 800,00
Tiel	7	—	7	2 100,00	—	1	5	1	—	8	8 900,00
Nijmegen	10	3	13	2 000,00	3	1	7	2	—	14	12 115,00
Apeldoorn	1	10	11	2 000,00	4	3	4	—	—	12	8 920,00
Doetinchem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Doesburg	2	1	3	1 600,00	1	—	2	—	—	4	2 694,00
Winterswijk	—	6	6	2 200,00	3	—	3	—	—	7	5 510,00
's Gravenhage	6	15	21	3 000,00	—	5	9	5	1	22	25 941,00
Rotterdam	—	29	29	2 800,00	—	10	15	4	—	30	29 497,00
Dordrecht	3	9	12	1 500,00	3	8	1	—	—	13	9 152,00
Leiden	2	8	10	2 400,00	3	3	4	—	—	11	9 322,00
Leiden (opleiding in- strumentmakers) . . .	—	6	6	200,00	3	2	1	—	—	7	3 105,00
Middelharnis	—	5	5	2 150,00	2	—	3	—	—	6	5 300,00
Brielle	1	4	5	1 800,00	1	4	—	—	—	6	5 000,00
Gorinchem	3	2	5	1 725,00	—	3	2	—	—	6	5 680,00
Oud-Beijerland	—	6	6	—	4	2	—	—	—	7	4 560,00
Amsterdam I	8	7	15	3 000,00	1	3	5	6	—	16	19 275,04
Amsterdam II	5	10	15	2 700,00	—	10	1	4	—	16	20 570,00
Amsterdam (dagteken- en kunstambachtssch.)	3	7	10	2 100,00	4	4	2	—	—	11	7 770,00
Amsterdam (vakschool voor schoenmakers) . .	—	1	1	—	—	—	1	—	—	1	830,00
Haarlem	7	3	10	2 650,00	—	—	8	2	—	11	13 550,00
Alkmaar	9	1	10	1 575,00	1	2	6	1	—	11	10 725,00
den Helder	—	5	5	1 200,00	2	3	—	—	—	6	4 000,00
Middelburg	—	5	5	—	1	4	—	—	—	6	4 656,00
Zierikzee	—	3	3	1 000,00	1	2	—	—	—	4	2 800,00
Goes	—	5	5	950,00	—	3	2	—	—	6	4 950,00
Hulst	4	—	4	—	1	—	3	—	—	5	4 888,00
Utrecht	9	13	22	2 800,00	1	1	17	3	—	23	25 155,00
Utrecht (typographen- school)	1	3	4	2 000,00	2	—	2	—	—	5	4 370,00
Utrecht (vakschool voor kleermakers)	—	3	3	800,00	2	1	—	—	—	4	2 010,00
Amersfoort	6	3	9	2 000,00	—	—	9	—	—	10	10 700,00
Leeuwarden	3	11	14	2 700,00	—	2	10	2	—	15	17 850,00
Harlingen	5	1	6	2 000,00	—	—	6	—	—	7	8 400,00
Sneek	—	6	6	2 000,00	—	4	2	—	—	7	6 900,00
Groningen	8	17	25	2 600,00	9	8	6	2	—	26	21 150,00
Winschoten	5	3	8	2 100,00	1	—	6	1	—	9	10 030,00
Veendam	—	8	8	2 120,00	—	1	6	1	—	9	9 410,00
Appingedam	—	6	6	1 600,00	2	3	1	—	—	7	5 625,00
Zwolle	6	4	10	1 800,00	—	1	9	—	—	11	10 950,00
Steenwijk	4	5	9	1 500,00	2	1	6	—	—	10	7 670,00
Deventer	4	3	7	2 000,00	—	1	6	—	—	8	8 600,00
Assen	3	2	5	1 550,00	—	3	2	—	—	6	5 800,00
Hoogeveen	—	3	3	1 700,00	—	3	—	—	—	4	3 950,00
Venlo	8	2	10	1 800,00	—	1	9	—	—	11	11 000,00
	145	299	444	f 84 970,00	72	128	206	36	1	492	f 466 827,83

ONTVANGEN inlichtingen betreffende gediplomeerde oud-leerlingen.

SCHOLEN.	VERDIENSTEN NA HET VERLATEN DER SCHOOL:			Aantalleerlingen waar- omtrent inlichtingen zijn ontvangen.	Bij het vak gebleven.		Loonen der volwassen werklieden.
	in 1905 (jaar van vertrek).	in 1906 (een jaar later).	in 1907 (twee jaar later).		Twee jaar na hun vertrek		
					Een jaar na hun vertrek		
's Hertogenbosch.	Van 6--7 ct. per uur.	10 ct. per uur, van f 10,00--f 30,00 per maand.	14 ct. per uur, van f 40,00--f 50,00 per maand.	6	6	Van 15--18 ct. per uur.	
Eindhoven . . .	" 5--8 " " "	Van 7--9 ct. per uur.	Van 9--10 ct. per uur.	6	6	" 13--16 " " "	
Arnhem . . .	" 2--7 " " "	" 7--14 " " ", van f 2,00--f 6,00 per week.	" 6--16 " " ", van f 2,50--f 10,00 per week.	81	60	" 16--30 " " "	
Tiel . . .	" f 1,00--f 2,50 per week.	" 9--10 ct. per uur.	" 11--18 ct. per uur, van f 3,00--f 7,00 per week.	21	19	" f 10--f 15 per week.	
Nijmegen . . .	" 5--10 " " "	" 6--16 " " ", van f 2,00--f 4,00 per week.	" 7--16 ct. per uur, van f 3,00--f 8,50 per week.	34	31	" 15--25 ct. per uur.	
Apeldoorn . . .	" f 1,25--f 3,00 per week.	" 7--12 ct. per uur, van f 4,00 per week.	" 8--14 ct. per uur.	16	15	" 15--19 " " "	
's Gravenhage . .	" 5--10 ct. per uur, van f 1,00--f 2,50 per week.	" 10--14 ct. per uur, van f 5,00--f 10,00 per week.	" 13--20 " " ", van f 7,00--f 13,00 per maand.	32	29	" 14--19 " " "	
Rotterdam . . .	" f 4,00--f 7,00 per week.	" f 3,00--f 9,00 " "	" f 5,00--f 13,00 per week.	54	50	" 15--25 " " "	
Dordrecht . . .	" f 2,00--f 4,50 " "	" 8--13 ct. per uur, van f 3,00--f 7,00 per week.	" 8--15 ct. per uur, van f 7,00--f 10,00 per week.	27	23	" f 11--f 16 per week.	
Leiden . . .	" 4--10 ct. per uur, van f 1,50--f 2,50 per week.	" 5--14 ct. per uur, van f 3,00--f 8,00 per week.	" f 7,00--f 10,00 per week.	32	32	" 16--20 ct. per uur.	
Idem (instru- mentmakers .	" 5--8 ct. per uur, van f 1,50--f 4,00 per week.	" f 400--f 800 per jaar.	" f 8,00--f 20,00 per week.			" f 7,50--f 9 p. week.	
Middelbarnis . .	" f 400--f 800 per jaar.	" f 400--f 800 per jaar.	" f 450--f 850 per jaar.	11	9	" 18--24 ct. per uur.	
Gorinchem . . .	" 6--10 ct. per uur.	" 9--22 ct. per uur.	" 12--22 ct. per uur.	5	5	" f 650--f 925 p. jaar.	
Amsterdam . . .	" 6--10 " " "	" 11--18 " " "	" 12--19 " " ", van f 10,50--f 12,00 per week.	16	12	" 14--25 ct. per uur.	
Amsterdam I . .	" f 2,00--f 6,00 per week.	" 5--12 " " ", van f 2,00--f 7,00 per week.	" 6--12 ct. per uur, van f 6,00--f 14,00 per week.	65	65	" 15--23 " " "	
Haarlem . . .	" 3--8 ct. per uur, van f 1,50--f 4,00 per week.	" 6--12 ct. per uur.	" 8--15 ct. per uur.	79	67	" 14--28 " " "	
Alkmaar . . .	" 5--10 " " "	" 8--16 " " "	" 12--20 " " "	40	24	" 22--25 " " "	
Middelburg . . .	" 4--11 " " "	" 7--22 " " "	" 9--22 " " "	39	34	" 16--25 " " "	
Zierikzee . . .	" 5--9 " " "	" 6--11 " " "	" 8--14 " " "	9	6	" 18--30 " " "	
Goes . . .	" 3--5 " " "	" 6--8 " " "	" 8--16 " " "	7	6	" 13--16 " " "	
Utrecht . . .	" 8--13 " " "	" 9--15 " " ", van f 2,50--f 7,00 per week.	" 11--17 " " ", van f 7,00--f 10,00 per week.	21	16	" 14--17 " " "	
Amersfoort . . .	" f 2,50--f 6,00 per week.	" f 2,50--f 7,00 per week.	" 10--19 ct. per uur.	97	89	" 16--27 " " "	
Leenwarden . . .	" 5--10 ct. per uur.	" 8--18 ct. per uur.	" 10--17 " " "	10	8	" 12--18 " " "	
Harlingen . . .	" 4--11 " " "	" 5--12 " " "	" 14--27 " " "	45	33	" 14--24 " " "	
Groningen . . .	" 5--12 " " "	" 7 19 " " "	" 9--19 " " "	27	18	" 16--22 " " "	
Winschoten . . .	" 5--12 " " "	" 5--13 " " ", van f 2,00--f 3,50 per week.	" 8--15 " " "	38	31	" 15--20 " " "	
Veendam . . .	" f 0,50--f 3,00 per week.	" 6--10 ct. per uur, van f 3,00--f 8,00 per week.	" 8--16 " " ", van f 4,00--f 10,00 per week.	30	28	" 15--20 " " "	
Zwolle . . .	" 5--10 ct. per uur, van f 1,25--f 5,00 per week.	" f 3,00--f 8,00 per week.	" 7--17 ct. per uur, van f 5,00--f 7,00 per week.	25	23	" 15--20 " " "	
Steenwijk . . .	" f 2,50--f 5,50 " "	" 5--13 ct. per uur, van f 2,50--f 7,00 per week.	" f 5,00--f 7,00 per week.	40	36	" 13--19 " " "	
	" 3--10 ct. per uur.	" 5--15 ct. per uur.	" 7--17 ct. per uur.	36	34	" 13--23 " " "	
	" 4--14 " " "	" 6--16 " " "	" --			" " " "	

Ten behoeve van het van harentwege in toepassing gebracht leerlingstelsel, genoot de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe weder een Rijks-subsidie van f 4000. Door de oprichting van „Gasselternijveen en omstreken” klom het aantal afdeelingen tot 26. Het aantal leden en donateurs vermeerderde met 14 en bedroeg op 1 April 1908 1317, waarvan 17 buiten de provincie Drenthe.

Voor den nieuwen cursus konden 24 nieuwe leerlingen geplaatst worden, terwijl op 31 Maart voor 31 leerlingen de leertijd verstreken was.

Op 1 April 1908 waren 76 leerlingen in opleiding, van wie 35 in het timmeren, 17 in het smeden, 13 in het schilderen, 2 in het koperbewerken, 6 in het wagenmaken, 2 in het kleermaken en 1 in het schoenmaken.

§ 9. TEEKENSCHOLEN, SCHOLEN VOOR VAKTEEKENEN EN TECHNISCHE WETENSCHAPPEN TEN BEHOEVE VAN AMBACHTS- EN HANDWERKSLIEDEN EN SCHOLEN VOOR BEELDENDE KUNSTEN EN KUNSTNIJVERHEID.

A. TEEKENSCHOLEN EN ANDERE SCHOLEN VOOR VAKTEEKENEN EN TECHNISCHE WETENSCHAPPEN.

Openbare en bijzondere scholen.

In de hiervolgende tabel zijn de scholen vermeld die zonder den naam van burgeravondschool te dragen, meer bijzonder bestemd zijn voor het onderwijs in teekenen en andere in art. 13 der wet genoemde vakken en door leerlingen uit den ambachtsstand worden bezocht. Tevens worden in deze

tabel vermeld de Rijnschippersschool te Rotterdam en de afdeeling „electriciteitsleer en electro-techniek van het Genootschap „Mathesis Scientiarum Genitrix” te Leiden.

Omtrent sommige dezer inrichtingen worden nadere bijzonderheden achter de tabel aangetroffen.

Gemeente.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal.	
				Leeraren.	Leerlingen.
Breda	Teekenschool,	bijz. ges.	Hand-, bouwk-, mach-, lijnt., boets.	14	413
Helmond	Idem,	openb. ges.	Hand-, vak-, machineteekenen.	5	56
Geertruidenberg	Idem,	bijz. ges.	Lijn-, hand-, machineteek. meetk. constructieleer.	6	45
Eindhoven	Gem. Teekenschool,	openb. ges.	Vak-, hand-, lijnteeekenen.	6	143
Grave	Teekenschool,	id.	Lijn-, hand-, machine-, vakteek. meetkunde.	3	37
Zevenbergen	Idem,	id.	Hand-, lijn-, bouwk. teekenen.	2	39
Oisterwijk	Idem,	bijz. ges.	Hand-, vakteekenen.	2	35
Waalwijk	Idem,	id.	Hand-, lijnteeekenen.	4	46
Bergen op Zoom	Idem,	id.	Hand-, lijn-, machinet., proj. leer, boetseeren, bouwkunde.	6	243
Boxtel	Idem,	openb. ges.	Hand-, lijnteeekenen.	1	19
Waspik	Idem,	id.	Hand-, lijnteeekenen.	3	38
Ravenstein	Idem,	id.	Bouwk., werktuigk., handteek.	2	62
Oosterhout	Idem,	bijz. ges.	Hand-, bouwkundig teekenen.	3	78
Zutphen	Gem. Teekenschool.	openb. ges.	Bouwk., lijn-, hand- en vakteek. hout- en marmerschilderen.	5	39
Idem	Kunst-, nijverheid-, vak- en teekenschool,	bijz. ges.	Lijn-, vak-, handteek., meubelm. draaien, houtsn., boets., nuttige en fraaie handwerken, costuumvak, vrouwelijke ambachten.	7	85
Dieren	Teekenschool,	id.	Hand- en bouwk. teekenen.	2	45
Dodewaard	Idem,	id.	Vakteekenen.	2	27
Culemborg	Idem,	openb. ges.	Vak-, handt., wisk., schilderen en rondschrift.	3	32
Hummelo-Keppel	Idem,	bijz. ges.	Lijn-, vak-, hand- en bouwk. teek.	3	41
Didam	Idem,	openb. ges.	Lijn-, handteek. en rekenen.	2	30

Gemeente.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal	
				leeraren.	leerlingen.
Eibergen	Teekenschool.	openb. ges.	Hand-, lijn- en vakteekenen.	2	51
Doetinchem	Gem. avondsch. voor ambachtsl.,	id.	Hand-, lijn-, vakteekenen, wisk., rekenen en taal.	3	30
Zevenaar	Teekenschool.	bijz. ges.	Hand-, lijn- en bouwkw. teek.	2	20
Voorst	Idem,	id.	Hand-, bouwkw. teek. en rekenen.	2	29
Doesburg	Idem.	id.	Lijn-, bouwkw.-, handteek., rek.	5	48
Tiel	School voor voortgez. vakonderw.,	id.	Hand-, vakteek., wisk., proj.leer. boetseeren, hout- en marmersch. wiskunde.	9	32
Lochem	Teekenschool,	id.	Hand-, lijntek., rekenen.	3	48
Terwolde	Idem,	id.	Hand-, bouwkundigteekenen.	2	21
Geldermalsen	Avondteekensch. voor ambachtsl.,	id.	Hand-, vak-, bouwkw. teek., hout- en marmerschilderen.	3	21
Borculo	Teekenschool,	openb. ges.	Lijn-, hand-, bouwkw. teek., rek.	4	49
Vorden	Idem,	bijz. ges.	Lijntekenen.	1	23
Terborg	Idem,	id.	Vak-, lijn-, handt., rek., boekh.	4	29
Nijmegen	Teekenschool R. K. Volksbond,	id.	Hand-, bouwkundigteekenen.	3	116
Nijkerk	Teekenschool.	id.	Lijn-, vakteekenen, meetkunde.	2	22
Wageningen	Idem,	id.	Hand-, vak-, lijntek., proj.leer, hout- en marmeren, rek., meetk. natuurkunde.	9	111
Dinxperlo	Idem,	id.	Wiskunde, hand- en lijntek.	3	47
Apeldoorn	Avondsch. v. toek. ambachtsl.,	id.	Hand-, vak-, vorm-, lijntek., rek., wisk., natuur- en werktuigk., taal.	14	151
Barneveld	Teekenschool,	id.	Hand-, lijntek., rek., taal, meetk.	4	36
Aalten	Idem,	id.	Vak-, hand-, bouwkw. teekenen.	2	17
Ulf	Idem,	id.	Hand-, bouwkw. teekenen.	3	35
Varsseveld	Idem,	id.	Lijn-, handteekenen, rekenen.	3	78
Groenlo	Idem,	openb. ges.	Lijn-, handteekenen.	2	35
Elburg	Ambachtteekenschool,	id.	Lijn-, vak-, handteek., lezen.	4	32
Harderwijk	Gem. teekenschool,	id.	Vak-, lijn-, handteek., natuur- werktuigk., wisk., taal.	6	55
Putten	Teekenschool,	bijz. ges.	Hand-, vak-, lijnt., taal en rek.	3	24
Neede	Idem,	id.	Hand-, lijn-, bouwkw. teek.	4	34
Renkum	Gem. teekenschool,	openb. ges.	Lijn-, hand-, bouwkw. teek., meetk.	2	23
Oosterbeek	Idem,	id.	Hand-, lijn-, bouwkw. teek., meetk.	4	61
Hattem	Teekenschool,	bijz. ges.	Lijn-, vak-, handt., rek. en taal.	3	26
Zaltbommel	Gem. teekensch. v. ambachtst.,	openb. ges.	Hand-, constructie-teek., wisk.	3	42
Brummen	Teekenschool,	bijz. ges.	Teekenen.	2	49
Ruurlo	Idem,	id.	Lijn-, hand-, bouwkundig teek.	3	36
Zelhem	Idem,	id.	Vak-, handteekenen,	2	32
Twello	Idem,	id.	Bouwkundig- en handteekenen.	2	42
's Gravenhage	Avondteek. v. volw. handwl.,	id.	Lijn-, werktuigk.- meubel-, handt. rekenen, meetk.	7	67
Idem	Teekensch. R. K. Volksbond,	id.	Vak-, bouwkw.-, lijn- en handt.	6	101
Idem	, H. Vinc. v. Paulo,	id.	Bouwkw.-, hand-, natuurt. boets.	5	81

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal	
				leeraren.	leerlingen.
's Gravenhage	Teekensch. Patronaatscommissie,	bijz. ges.	Hand-, vak-, lijn-, bouwk.- teek. Ned. taal, rek., meetkunde.	4	50
Scheveningen	Nutsteekenschool	id.	Bouwk.-, lijn-, handt.-, mat. kenn.	4	59
Idem	Teekensch. Patronaatscommissie,	id.	Hand-, vakt., rekenen, taal.	7	30
Rotterdam	Teekenschool,	id.	Bouwk.-, lijn-, proj.-, hand-, orn.-, machineteek., boets., rek., taal, meetkunde.	12	154
Idem (Feijenoord)	Idem,	id.	Bouwk.-, lijn- mach.-, handteek. rekenen en Ned taal.	7	148
Idem (Charlois)	Nutsteekenschool,	id.	Lijn-, mach.-, scheeps-, handt., rekenen, algebra, meetkunde.	10	129
Idem	Rijnschipperschool,	openb. ges.	Pract. en theor. kennis van het schippersbedrijf.	5	18
Vlaardingen	Teekenschool,	id.	Lijn-, hand-, vakt., wis-, natuurk. rek., taal-, werktuigkunde.	9	34
Gouda	Ambachtsavondteek. school,	bijz. ges.	Hand-, vak-, bouwk. teek., schild., boekh., wisk., rek., taal, werktk. perspect., stijl- en orn. l., kennis v. bouwstoffen, boetseeren.	15	100
Dordrecht	Teekenschool,	id.	Hand-, lijn-, mach. bouwk. teek., rekenen en Nederl. taal.	6	87
Bodegraven	Idem,	openb. ges.	Vak-, hand-, meetk., teek. rek., taal.	4	34
Voorschoten	Idem,	bijz. ges.	Hand-, bouwk. teek., rek. mat. l., constructieleer.	3	41
Montfoort	Idem,	id.	Hand-, bouwkundigteekenen.	2	29
Vianen	Idem,	id.	Hand-, bouwk. t., rek. schrijven.	4	47
Katwijk aan Zee	Idem,	id.	Lijn-, vak-, handt. bouw-, wisk.	4	34
Oud-Beijerland	Idem,	id.	Hand-, lijn-, vakt. proj., rondschr.	5	36
Alblasserdam	Idem,	openb. ges.	Lijn-, vorm-, vak-, orn., bouwk., werktuigk. en scheepsteek.	3	44
Woerden	Avondteekenschool,	bijz. ges.	Hand-, bouwk. teek., rekenen.	5	62
Maassluis	Teekenschool,	id.	Lijn-, hand-, bouwk., teek., wisk.	3	38
Wassenaar	Idem,	id.	Bouwkundig teekenen.	—	11
Hendrik-Ido-Amb.	Idem,	id.	Hand-, lijnteekenen, wiskunde.	2	34
Leiden	Idem,	id.	Vak-, lijn-, hand-, machineteek. rekenen, doorzichtkunde.	5	106
Idem	Afd. B. Math. Sc. Gen.,	id.	Elec. leer, electrot., electrot. teek.	7	89
Zwijndrecht	Idem,	id.	Handt.-, bouwk., constructieteek.	3	39
Voorburg	Idem,	id.	Hand-, lijnt., meetk., taal, rek.	6	44
Brielle	Idem,	openb. ges.	Hand-, vak-, lijn-, bouwk. teek. taal, wis-, werktuigkunde.	4	46
Schiedam	Teek. R. K. Volksbond,	bijz. ges.	Hand-, vak-, machine-, bouwk. teek., rek., timmeren, hout- en marmeren.	6	94
Middelharnis	Teekenschool,	id.	—	—	33
Oudewater	Idem,	id.	Hand-, lijnt., rek., taal meetk.	5	33
Hellevoetsluis	Idem,	id.	Hand-, lijnteekenen.	5	62
Alphen	Idem,	id.	Hand-, bouwk. t., rek., natuurk. marmeren.	5	72

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal	
				leeraren.	leerlingen.
Amsterdam	Avondteekensch. v. handwerksl.,	bijz. ges.	Vak-, handteek. boets-, hout- en marm.schild., penseeloef., kenn. v. gereedsch. en werktuigen.	29	539
Idem	Hulpvakt.school Marnixstraat	id.	Hand-, vak-, lijnteekenen.	18	249
Idem	Hulpv.teekenschool Mauritskade	id.	Vakteekenen.	14	191
Idem	Avondsch. v. kunstamb.,	id.	Vak-, natuur-, lijn-, meubelteek. kunstgesch., orn. leer, boets. houtsn., hout- en marmersch.	13	337
Idem	Avondambachtssch. voor timmerlieden Conc. Inter Nos.	id.	Vak-, hand-, vorunteek., proj. leer, rek., meetkunde, timmeren.	14	211
Idem	Av.amb.school R.-K. Volksbond,	id.	Hand-, lijn-, vak-. mach. teek. dec. schilderen, proj. l., timm. herhalingsonderwijs.	13	120
Idem	Av.teekensch. St. Jos. Gez. Ver.,	id.	Lijn-, hand-, vakteek., proj. leer, mat. kennis, meetk., boekh.	13	155
Idem	Industriesch. v. Maatsch. van den Werk. Stand,	id.	Hand-, lijn-, bouwk. t., werktuigk. t., electr. leer, mechanica, wisk. mat. kennis, rek., stijl- en orn. l.	15	172
Idem	Av.teekensch. voor scheepsb. en werktuigk.,	id.	Scheepsbouwk., werktuigk. teek., scheepsbesch., rek., werktuigk.	10	185
Idem	Teekenschool Patrimonium,	id.	Bouwk., meubel-, mach., handteekenen, schilderen.	12	265
Idem	Teek. Patronaatscomm. van de H. Anna,	id.	Lijn- en vakteekenen.	3	48
Idem	Vakteekensch. v. behangers,	id.	Teekenen, behangen, stoffeeren.	14	47
Haarlem	Avondvakteekenschool,	id.	Vakteekenen.	10	172
Idem	Teekenschool R.-K. Volksbond,	id.	Hand-, bouwk. teek., taal, rek., meetkunde.	6	62
Edam	Teekenschool,	id.	Lijn-, bouwk., handt., perspect. meetk., orn. leer, mat. kennis, rekenen, natuurkunde.	5	139
Enkhuizen	Teekenschool voor a.s. ambachtsl.,	id.	Hand-, lijn-, vakt., natuur- en werktuigk., wisk., Ned. taal.	5	56
Purmerend	Teekenschool,	id.	Hand-, pleister-, lijn-, bouwk. t. meetkunde.	6	64
Weesp	Teekenen R.-K. Volksbond,	id.	Hand-, lijn-, vakteekenen.	3	44
Idem	Teekenschool Patrimonium,	id.	Lijn-, vakteekenen.	3	48
Bussum	Teekenschool,	id.	Vak-, handt., meetk. Ned. taal.	4	40
Laren	Idem,	id.	Vak-, handt., proj. l., mat. kennis, rekenen, meetkunde.	3	34
Ouderkerk	Idem,	id.	Vak, handteekenen.	2	30
Amstelveen	Idem,	id.	Lijn-, handteekenen.	2	36
Abcoude	Idem,	id.	Lijn-, handteekenen.	2	29
Krommenie	Teekenschool R.-K. Volksbond,	id.	Lijn-, vak-, handteekenen.	2	29
Huizen	Teekenschool,	id.	Lijn-, vak-, handteek. rek., taal.	3	28
Halfweg	Vakteekenschool,	id.	Bouwk., handt. rek., meetkunde.	2	18
Vlissingen	Avondteekensch. voor handw.l.,	openb. ges.	Hand-, vakt., werktuigk., bouw- wis-, natuurkunde. taal.	8	28
Zierikzee	Teekenschool,	id.	Hand-, vakt., nat., werktuigk., wiskunde, Ned. taal, mat. leer.	8	97
Goes	Avondschool voor amb.l.	id.	Teek., nat., werktuigk., taal, wisk.	11	98

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal	
				leeraren.	leerlingen.
Kortgene	Teekenschool,	bijz. ges.	Bouwk., handteekenen, rekenen.	2	11
Neuzen	Teekenschool voor handwerksl.,	id.	Bouwk. teek., wisk., rek. taal.	4	53
Tholen	Teekenschool.	id.	Hand-, bouwk. t. wisk. rek. verven.	6	30
Hulst	Avondteekenschool.	id.	Hand-, lijn-, vak-, vormt. penseel-oefeningen.	5	60
Aardenburg	Teekenschool.	id.	Teekenen.	1	32
Hontenisse	Idem,	id.	Hand-, lijntekenen.	1	8
IJzendijke	Idem,	id.	Teekenen.	1	2
Utrecht	Teekenschool van den H. Vincentius van Paulo,	id.	Hand- en lijntekenen.	2	33
Baarn	Nutsteekenschool,	id.	Lijn-, vak- en handteekenen.	3	50
Breukelen-Nijenrode	Teekenschool,	id.	Lijn-, vak- en handteekenen.	2	49
Zeist	Ambachtsteekenschool,	id.	Vak-, vorm- en constr. t, constr. leer, lijntee., voortgez. l, ond.	8	91
Soest	Teekenschool,	id.	Bouwk., schilderen, handteek.	5	42
Wijk bij Duurstede	Nutsteekenschool,	id.	Hand-, lijn-, vakteek. rekenen.	4	31
Leeuwarden	Teekenschool voor volwassen ambachtsl. en vrouwelijke leerl.,	id.	Vakteekenen.	6	150
Harlingen	Teekenschool,	id.	Vak-, bouwk.-, hand-, orn. teek. en lijntekenen.	6	85
Heerenveen	Idem,	id.	Hand-, lijn-, bouwk.-, werktuigk. teek., wisk., Ned. taal, proj. leer, nat.- en werktuigk., reken en meetkunde.	6	81
Bergum	Idem,	id.	Lijn-, vak-, handteek, wisk., Ned. taal, materialenkennis.	2	25
Dantumawoude	Idem,	id.	Bouwk. teek. meetk. en rekenen.	2	12
Wolvega	Nutsteekenschool,	id.	Ambachts. en handt, schilderen.	3	41
Akkrum	Teekenschool,	id.	Bouwk. teekenen, wiskunde	3	19
Oldenzaal	Teekenschool,	id.	Hand-, vakt., taal en boekh., rek.	8	28
Wijhe	Idem,	id.	Lijn-, hand-, vorm- en vakteek., timmeren, schilderen, taal en rekenen.	6	53
Deventer	School voor ambachtsonderwijs,	id.	Hand-, vak-, bouwk.-, orn.- en werktuigk. teek., boets., proj. l., materialenkennis.	18	302
Balkbrug en Dedemsvaart	Teekenschool,	id.	Lijn-, vak- en handteek.	5	36
Hasselt	Vakteekenschool,	id.	Lijn-, vak-, handteek.	2	20
Zwolle	Teekenschool St. Lucas,	id.	Lijn-, vak-, hand- en bouwk. teek.	7	142
Olst	Idem,	id.	Lijn-, vak- en handteek.	2	20
Heino	Idem,	id.	Vak- en handteek.	2	21
Steenwijk	Idem,	id.	Vak-, handteek., proj. l., werktuigk., materialenkennis.	9	98
Enschede	Ambachtsavondschoon,	id.	Hand-, lijn-, vakt., handelsrek., boekh., Ned., Duitsch., Eng., Staatsinricht, schei-, natuur-, werktuigk., warenk. en weefv.	23	257

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal	
				leeraren.	leerlingen.
Groningen	Teekenschool,	bijz. ges.	Vak-, hand-, lijn-, mach.-, doc. t.	7	163
Veendam	Avondvakteekenschool,	id.	Vak-, hand-, vorm- en lijnteeek. boekh., Ned. taal, rek en meetk. amb. rek., proj. leer en natuurk.	12	78
Warffum	Teekenschool,	openb. ges.	Hand-, vak-, lijnt., wiskunde, taal, schrijven.	3	38
Grijskerk	Idem,	bijz. ges.	Hand-, vak- en lijnteeeken.	2	40
Winschoten	Avondteekenschool,	id.	Vak-, constr.-, bouwk. teek., hout- en marmerschilderen.	6	127
Zuidlaren	Teekenschool,	id.	Vak-, handt., proj. leer, meetk. en perspect.	2	23
de Wijk	Idem,	id.	Vak-, hand- en lijnteeeken.	1	20
Roden	Idem,	id.	Vak-, handteeken.	2	18
Coevorden	Idem,	id.	Lijn-, handteeken.	2	31
Dwingelo	Idem,	id.	Hand-, lijn- en vakteeken.	2	13
Nieuw Amsterdam	Idem,	id.	Hand-, lijn- en vakteeken.	2	26
Hoogeveen	Idem,	id.	Hand-, lijn- en bouwk. teeken.	4	74
Smilde	Idem,	id.	Hand- en vakteeken.	2	17
Beilen	Idem,	id.	Hand- en lijnteeeken.	2	16
Eelde	Idem,	id.	Hand-, lijn-, en vakteeken.	2	13
Gieten	Idem,	id.	Hand-, lijn- en bouwk. teeken.	2	17
Ruinerveen	Idem,	id.	Hand-, lijnteeeken, meetkunde.	2	14
Vries	Idem,	id.	Hand-, lijnteeek, wiskunde.	2	16
Nieuw-Buinen	Idem,	id.	Hand-, lijn-, vakt., taal en rek.	2	21
Sleen	Idem,	id.	Lijnteeeken.	1	10
Emmen	Idem,	id.	Hand- en lijnteeeken.	1	21
Norg	Idem,	id.	Hand-, lijn- en vakteeken.	1	8
Ruinerwold	Idem,	id.	Hand-, lijn- en vakteeken.	2	18
Borger	Idem,	id.	Hand-, lijnteeek., taal, wiskunde.	2	16
Havelte	Idem,	id.	Hand- en lijnteeeken.	2	14
Dalen	Idem,	id.	Lijn-, handteeken, wiskunde.	3	23
Venlo	Teekenschool,	id.	Vak-, handt., rek., wisk., natuurk., werktuigkunde, Ned. taal.	12	82
Sittart	Idem,	id.	Lijn-, handteeken.	2	75
Weert	Idem,	id.	Lijn-, bouwkundigteeken.	5	90
Valkenburg	Idem,	id.	Hand-, lijn-, bouwkundigteek.	5	39
Gulpen	Idem,	id.	Vakteeken.	2	35
Echt	Idem,	id.	Hand-, lijn-, vakteeken.	2	38
Venray	Idem,	openb. ges.	Lijn-, vakteek, rek., meetkunde.	3	51
Meerssen	Idem,	bijz. ges.	Lijn-, hand-, bouwk. t. perspect.	3	42
Heerlen	Idem,	id.	Hand-, vakteek., meetkunde.	4	56
Maastricht	Idem,	id.	Hand-, lijnteeek., boetseeren.	8	155
					12 028

Breda. Met de nieuw ingeschrevenen zou het aantal leerlingen tot pl.m. 500 stijgen. Voor zooveel is echter geene plaats, zoodat velen moesten worden afgewezen. Men hoopt evenwel door uitbreiding van de localiteit in de behoefte te voorzien.

Geertruidenberg. Als nieuw vak van onderwijs werd in het programma ook het machineteekenen opgenomen. De belangstelling in dit onderwijs is vrij groot. Niet minder dan 18 leerlingen meldden zich daarvoor aan. Het bestuur beijvert zich zoo veel mogelijk het onderwijs klassikaal te doen geven.

Eindhoven. De teekenschool is eene gemeentelijke inrichting. De nieuwe localiteit werd in gebruik genomen. Het meubilair is volledig en practisch. De lokalen zijn goed ingericht. Verlichting en verwarming voldoen goed. Het teekengereedschap wordt thans vanwege de school verstrekt. De hulpmiddelen ten dienste van het onderwijs zijn uitgebreid, aangevuld en voor zoover noodig vernieuwd. Met grond mogen dus goede resultaten van het onderwijs verwacht worden.

Grave. Ook deze teekenschool gaat uit van de gemeente. Zij wordt gesubsidieerd door het Rijk en de provincie. Aan het einde van den cursus werd eene tentoonstelling gehouden van door de leerlingen vervaardigde teekeningen.

Zevenbergen. De localiteit is onvoldoende om de verschillende vakken genoegzaam tot hun recht te doen komen.

Oisterwijk. Bij het herhalingsonderwijs is eene afdeling voor hand- en vaktekenen gevoegd om jongelui die verhinderd zijn de burgeravondschool of tekenlessen in de naburige steden te volgen, in staat te stellen, zich in het tekenen te oefenen. Behalve in hand- en vaktekenen wordt ook onderwijs gegeven in het maken van patronen voor de schoenindustrie. Van de provincie wordt subsidie ontvangen. Het tekort wordt door de gemeente gedekt.

Bergen op Zoom. Het aantal leerlingen van deze teekenschool klom tot 243. De stichting van eene ambachts- en burgeravondschool zal in de verhoudingen der teekenschool ook eenige wijziging brengen, wijl ze voortaan niet meer zal zijn eene geheel op zich zelf staande inrichting, maar zijn verbonden aan de ambachtsschool.

Boxtel. Van Rijksweg wordt een subsidie verleend van f 350; de provincie stond pl.m. f 100 toe, terwijl de gemeente de overige uitgaven voor hare rekening neemt.

Waspik. Deze teekenschool wordt door de gemeente beheerd, die jaarlijks f 100 beschikbaar stelt voor dit onderwijs. De provincie steunt de school met een subsidie van f 30. De resultaten van het onderwijs waren zeer bevredigend.

Zutphen (gemeente-teekenschool). Wegens plaatsgebrek moesten vele zich aanmeldende leerlingen worden afgewezen. Het Rijk verleent een subsidie van f 1000, terwijl de provincie de school met f 192 steunt.

Zutphen (Kunstnijverheid-, vak- en teekenschool). Deze inrichting ontvangt een Rijkssubsidie van f 3300, eene gemeentelijke bijdrage van f 1100, terwijl de provincie jaarlijks f 692 toestaat. In de lokalen der school werd een patroonsleergang gehouden voor den aanleg van geleidingen voor elektrische bel en telefoon.

Dieren. Aan deze school wordt onderwijs gegeven in hand- en bouwkundig teekenen. Jaarlijks wordt eene tentoonstelling gehouden van door leerlingen gemaakte teekeningen.

Hien en Dodewaard. Het onderwijs wordt met veel belangstelling gevolgd. Een diploma wordt uitgereikt aan leerlingen die met succes gedurende 4 à 5 achtereenvolgende cursussen de lessen hebben bijgewoond.

Culemborg. Doordat het Rijk en de provincie subsidie toestonden werd de gemeente in staat gesteld de school zoo-

danig te verbeteren, dat het onderwijs meer tot zijn recht komt.

Hummelo en Keppel. Aan deze school wordt subsidie verleend door het Rijk, de provincie, de gemeente Laag-Keppel, de Nutsspaarbank en het werkliedenverbond. Door de oprichting van de ambachtsscholen te Doetinchem en Doesburg verminderde het aantal leerlingen eenigszins.

Didam. Het onderwijs werd evenals vorige jaren trouw gevolgd, en de vorderingen der leerlingen zijn bevredigend. Ook dit jaar werden weder subsidiën ontvangen van het Rijk, de provincie en de gemeente.

Eibergen. Tot instandhouding der gemeentelijke teekenschool wordt een jaarlijksch subsidie ontvangen van het Rijk en van de gemeente. De cursus werd besloten met eene prijsuitdeeling.

Doetinchem. Deze gemeentelijke avondschool voor ambachtslieden wordt gesteund door een Rijkssubsidie en eene provinciale bijdrage. Ook de spaarbank te dezer plaatse verleent jaarlijks f 300. De opening der ambachtsschool bracht slechts eene geringe daling in het leerlingtal.

Zevenaar. Het onderwijs omvat het bouwkundig lijn- en handtekenen en het ambachtsrekenen. De gemeente geeft jaarlijks f 100.

Het Rijk verleent een subsidie van f 250, de provincie een van f 68,50, terwijl op eene bijdrage van particulieren van pl.m. f 80 kan worden gerekend.

Doesburg. De school geniet een Rijkssubsidie van f 1000 en eene gemeentelijke bijdrage van f 400. Bovendien steunt de provincie dit onderwijs met f 300.

Terwolde. De school ontvangt een Rijkssubsidie van f 270 en eene provinciale bijdrage van f 70. De gemeente verschaft een verlicht en verwarmd lokaal en geeft bovendien f 25.

Geldermalsen. Eene groote verbetering werd verkregen door den aanleg van gas, zoodat de verlichting thans goed is. De tentoonstelling van de op de school gemaakte teekeningen trok vele bezoekers. Aan het einde van den cursus werden aan de beste leerlingen eenige practische geschenken uitgereikt.

Borculo. Het leerplan bleef onveranderd. Eene aanvraag om verhooging van het Rijkssubsidie werd toegestaan. Ook dit jaar werd eene tentoonstelling gehouden van teekeningen door de leerlingen vervaardigd.

Vorden. Het Departement „Vorden” van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen deed een nieuw lokaal bouwen voor de teekenschool. Het Rijk, de gemeente en de provincie steunen de school met eene jaarlijksche bijdrage.

Terborg. De school is thans de moeilijkheden van den eersten tijd te boven. Zij wordt trouw bezocht door tal van leerlingen. Het Rijk verleent een subsidie van f 850, de provincie heeft f 190 toegestaan, de gemeente geeft eveneens f 190, terwijl de spaarbank een bedrag van f 400 beschikbaar stelt.

Nijmegen. De localiteit werd dit jaar geheel vernieuwd.

Dinxperlo. Het groot aantal leerlingen, dat van het onderwijs aan deze teekenschool gebruik maakt, bewijst, dat de inrichting in eene bepaalde behoefte voorziet. De gemeente draagt jaarlijks f 100 in de onkosten bij, de provincie f 93, terwijl het Rijk een bedrag van f 465 in uitzicht stelde.

Apeldoorn. De leerlingen der ambachtsschool ontvangen aan de avondschool het voortgezet lager onderwijs.

Barneveld. Aan de school werd verbonden eene vervolklasse voor het lijntekenen ten behoeve van de leerlingen, die den geheelen cursus hebben doorlopen. Aan het einde van den cursus wordt steeds eene tentoonstelling gehouden,

om meer belangstelling te wekken. Het Rijk steunde over 1907 het onderwijs met een subsidie van f 500, de provincie met eene bijdrage van f 120. De gemeente gaf f 250 en de spaarbank f 200.

Aalten. Evenals vorige jaren werd de inrichting gesubsidieerd door Rijk, gemeente en provincie. Het onderwijs, ofschoon met veel zorg gegeven, wordt nog niet voldoende gewaardeerd door alle belanghebbenden.

Ulft. De belangstelling in het teekenonderwijs neemt gaandeweg toe. De fabrikanten steunen den cursus door de leerlingen vrij te geven om den cursus te volgen. De tentoonstelling maakte een goeden indruk. Van het Rijk genoot de school een subsidie van f 215, de gemeente gaf f 25, de provincie f 15, terwijl de St. Jozefvereniging f 125 beschikbaar stelde.

Varsseveld. Het voortdurend toenemen van het aantal leerlingen maakt, dat het bestuur tot vergroting der school zal moeten overgaan. Tot instandhouding van den cursus werden subsidiën genoten van het Rijk f 600, van de provincie f 120 en van de gemeente f 130, terwijl het ontbrekende bedrag door de Vereniging „Het Bouwvak” wordt aangevuld.

Elburg. De ambachtsteekenschool gaat uit van de gemeente, die daarbij gesteund wordt door subsidiën van het Rijk en de provincie. Evenals vorige jaren werd ook dit jaar eene goed geslaagde tentoonstelling gehouden.

Harderwijk. De avondteekenschool is eene gemeentelijke inrichting met subsidie van het Rijk en de provincie. Aan het einde van den cursus werd weder eene tentoonstelling gehouden van door de leerlingen vervaardigde teekeningen. De lessen werden over het algemeen trouw gevolgd.

Putten op de Veluwe. De school gaat uit van de Vereniging tot bevordering van vakonderwijs. Er wordt onderwijs gegeven in lijn-, vak- en handteekenen. De onkosten worden bestreden uit bijdragen van particulieren en schoolgelden, terwijl door het Rijk en de provincie subsidiën werden toegezegd.

Renkum. De gemeentelijke inrichting ontvangt een Rijkssubsidie van f 400. Het schoolgeld werd als proef van f 5 op f 6 gebracht, terwijl papieren, potlooden enz. nu gratis verstrekt zullen worden.

Oosterbeek. De gemeenteteekenschool ontvangt een Rijks-subsidie van f 400. De school zal weldra een eigen gebouw hebben. Eene zelfde proef als te Renkum werd ook hier met het schoolgeld genomen.

Hattem. In dit jaar werden gelijke subsidiën ontvangen als het vorige jaar. De werkstukken werden zoo veel mogelijk op groter schaal geteekend. De cursus werd besloten met het houden van eene tentoonstelling.

Zaltbommel. Deze gemeentelijke avondteekenschool ontvangt Rijks- en provinciaal subsidie. Aan het einde van den cursus wordt een diploma uitgereikt aan de leerlingen, die het volledig onderwijs met vrucht hebben gevolgd. Ook dit jaar werd eene goed geslaagde tentoonstelling gehouden van door de leerlingen uitgevoerde teekeningen.

Ruurlo. De gemeente stelt voor het onderwijs lokalen beschikbaar met verlichting en verwarming. De verdere onkosten worden bestreden uit vrijwillige bijdragen, subsidiën en schoolgelden.

Zelhem. De teekenschool te dezer plaatse ontvangt jaarlijks van het Rijk f 350, van de provincie f 60 en van de gemeente f 50 en vrij gebruik van lokalen, met vuur en licht.

Twello. De school wordt aanvankelijk in stand gehouden door particulieren. De gemeente Voorst steunt dit onderwijs met eene bijdrage van f 25 en stelt bovendien een verlicht en verwarmd lokaal beschikbaar.

's Gravenhage. De teekenschool van den Nederlandschen Roomsche-Katholieken Volksbond heeft eene nieuwe afdeling geopend voor vakteekenen voor wagenmakers.

's Gravenhage. De teekenschool der St. Vincentiusvereniging ontving een Rijkssubsidie van f 700, eene provinciale bijdrage van f 150, terwijl de gemeente jaarlijks f 250 bijdraagt. Door particulieren wordt pl.m. f 600 bijeengebracht. De leermiddelen werden aanmerkelijk uitgebreid. Het constructietekenen werd weer met succes klassikaal gegeven.

's Gravenhage. De vakteekenschool van de patronaatscommissie is gevestigd in de bovenzalen van het gesticht „Groenesteyn”. Subsidiën van het Rijk, de provincie en de gemeente werden toegezegd en deels reeds ontvangen.

Scheveningen. De school werd opgericht door het Departement „Scheveningen” van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. De onkosten worden bestreden uit vrijwillige bijdragen van belangstellenden, subsidie van het genoemde departement en subsidiën van het Rijk, de provincie en de gemeente.

Scheveningen. De teekenschool voor de patronaatcommissie trachtte allerlei noodzakelijke verbeteringen aan te brengen. Dit werd mogelijk gemaakt doordat verschillende subsidiën in uitzicht werden gesteld.

Rotterdam. De teekenschool van de St. Josephsgezellenvereniging geniet een Rijkssubsidie van f 1500; de gemeente Rotterdam geeft jaarlijks f 750, terwijl de provincie f 200 bijdraagt.

Rotterdam. Deze school gaat uit van de Protestantsche Christelijke IJzer- en metaalbewerkers en aanverwante vakliedenvereniging „Samenwerking”. De particuliere donatiën bedroegen ruim f 1300, terwijl ook het Rijk, de provincie en de gemeente subsidiën verleenden. De localiteit werd verbeterd. De meeste leerlingen worden opgeleid voor het machinevak.

Rotterdam. De teekenschool, uitgaande van het Departement „Charlois en Katendrecht” van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen bestrijdt hare onkosten uit eene bijdrage van genoemd departement ten bedrage van f 200, eene van de gemeente Rotterdam van f 2750 en voorts uit de schoolgelden.

Rotterdam (Rijnschippersschool). De cursus werd gehouden van 3 Januari tot 21 Februari 1908. De lessen der laagste klasse werden gevolgd door 15, die der hoogste door 3 leerlingen. 7 leerlingen der laagste klasse werden aan het einde van den cursus naar de hoogste klasse bevorderd, 3 hadden bij het opkomen van de vaart de school verlaten. Aan alle drie leerlingen der hoogste klasse kon het diploma worden uitgereikt. Een van hen ontving daarbij ten geschenke een door de commissie voor de Rijnvaart ter beschikking gestelde barometer. Ook dezen cursus werd den leerlingen weder des Zaterdags gelegenheid gegeven tot het uitwerken van schriftelijke opgaven buiten de gewone lessen.

Vlaardingen. De voortgezette cursus van de burgeravondschool geniet een jaarlijksch subsidie van de provincie groot f 500 en een van het Rijk groot f 1500.

Gouda. De avondschoon voor ambachtslieden vormt met de burgeravondschoon cursus der ambachtsavondschoon, eene inrichting die voor de wettelijke burgeravondschoon in de plaats treedt. Het Rijk verleende een subsidie van f 1500 en de provincie een van f 1000.

Dordrecht. De localiteit dezer school blijkt meer en meer onvoldoende. Pogingen tot verbetering hiervan stuitten telkens af op financieele bezwaren. Daarom werd aan de gemeente en de provincie verhooging van subsidie gevraagd, die ook werden toegezegd, onder voorwaarde, dat ook het Rijk zijne bijdrage zou verhoogen. De Regeering stelde eene verhooging in uitzicht.

Bodegraven. De ambachtsteekenschool heeft ten doel

jongelieden die een ambacht beoefenen op degelijke wijze de theoretische zijde van hun vak te leeren kennen. Dat onderwijs wordt zooveel mogelijk gegeven in verband met het beroep van den leerling. De school geniet een Rijkssubsidie van f 300, eene provinciale bijdrage van f 150, terwijl de meerdere onkosten door de gemeente worden gedragen.

Voorschoten. De subsidiën van het Rijk, de provincie en de gemeente ten bate van deze teekenschool bedroegen respectievelijk f 150, f 100 en f 150. De resultaten van het onderwijs waren over het geheel genomen gunstig.

Vianen. Deze avondteekenschool ontvangt een Rijkssubsidie van f 350, eene bijdrage van de provincie van f 150, eene jaarlijksche toelage van f 50 van de spaarbank, terwijl de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen f 50 heeft toegeestaan. De gemeente verstrekt gratis lokalen met vuur en licht.

Katwijk aan Zee. De lessen worden gegeven in de lokalen der bewaarschool, welke belangeloos beschikbaar gesteld worden door het gemeentebestuur. Bovendien geeft het gemeentebestuur jaarlijks een subsidie van f 100. De provincie stelt f 112,50 en het Rijk f 200 voor dit onderwijs beschikbaar.

Oud-Beijerland. De avondteekenschool wordt geëxploiteerd door het bestuur der ambachtsschool. Jongelieden beneden den leeftijd van 16 jaar worden slechts tot de lessen toegelaten wanneer ze tevens de dagschool bezoeken of een vak beoefenen, dat niet aan de ambachtsschool wordt onderwezen.

Alblasserdam. De lessen worden gegeven in de lokalen der eerste openbare school. Het onderwijs wordt gesteund door het Rijk, de provincie en de gemeente. De school werd dusver door de gemeente beheerd, doch zal tegen 1 Januari 1908 geëxploiteerd worden door eene zelfstandige vereniging. Dit geschiedt op uitdrukkelijk verlangen van het provinciaal bestuur van Zuidholland.

Woerden. Deze teekenschool ontvangt van het Rijk f 600, van de gemeente f 350, van de provincie Zuidholland f 200 en van de provincie Utrecht f 100. Het onderwijs zal worden gegeven in de daartoe in orde gebrachte schoollokalen.

Maassluis. Aan de ambachtsteekenschool wordt alleen onderwijs gegeven in het bouwkundig en handteekenen en de wiskunde. De school wordt in stand gehouden door de gemeente, terwijl de provincie een subsidie van f 100 verleent.

Hendrik-Ido-Ambacht. Aan deze teekenschool wordt onderwijs gegeven in hand- en rechtlijnig teekenen en wiskunde. De gemeente steunt het onderwijs met eene bijdrage van f 35, de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen met f 25, terwijl donateurs jaarlijks eveneens f 25 bijdragen.

Leiden. De teekenschool van den Nederlandschen Roomsche-Katholieken Volksbond geniet een Rijkssubsidie van f 800, eene bijdrage van de provincie van f 400, terwijl de gemeente jaarlijks f 750 bijdraagt.

Zwijndrecht. De teekenschool heeft tot dusver alle onkosten uit eigen middelen moeten bestrijden. Er zijn echter pogingen in het werk gesteld om subsidiën te verkrijgen.

Voorburg. De teekenschool wordt gesteund door vrijwillige bijdragen van vele ingezetenen. Voorts ontvangt zij subsidie van het Rijk (f 300), van de gemeente (f 50) en van de provincie (f 100).

Schiedam. De avondteekenschool en vakschool van den Nederlandschen Roomsche-Katholieken Volksbond ontvangt van de gemeente een subsidie van f 500. Wjl evenwel de middelen onvoldoende blijken, zal ook steun gevraagd worden aan het Rijk en de provincie.

Oudewater. Subsidiën tot instandhouding der school worden ontvangen van het Rijk, de provincie, de gemeente

en het Departement „Oudewater” van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

Hellevoetsluis. De school is opgericht door het Departement „Hellevoetsluis” van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. De gemeente subsidieert de school met f 150, de provincie ook met f 150, terwijl de gemeenten Nieuw-Helvoet, Nieuwenhoorn en Oudendoorn respectievelijk f 20, f 10 en f 5 toestaan.

Alphen. De ambachtsteekenschool is in het leven geroepen door de afdeling „Alphen en Oudshoorn” van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. De school wordt gesteund door de gemeenten Alphen, Oudshoorn, Aarlanderveen, terwijl de provincie Zuidholland en het Nutsdepartement jaarlijks subsidie verleenen.

Amsterdam. De avondteekenschool voor handwerkslieden ontving dit jaar van het Rijk f 6100, van de provincie f 2000 en van de gemeente f 6490. De gehouden tentoonstelling trok een zeer groot aantal bezoekers. Ook dezen cursus moesten 290 jongelieden, die zich hadden aangemeld, wegens plaatsgebrek worden afgewezen.

Amsterdam. De hulpvakteekenschool voor handwerkslieden, in de Marnixstraat, genoot een Rijkssubsidie van f 3300, eene gemeentelijke bijdrage van f 3188,71⁵, terwijl de provincie een subsidie van f 1000 verleende.

Amsterdam. De hulpvakteekenschool, gevestigd aan de Mauritskade, genoot de volgende subsidiën. Van het Rijk f 2700, van de provincie f 1000, van de gemeente f 2860. Eene tentoonstelling werd gehouden van aan de school vervaardigd teekenwerk.

Amsterdam. De teekenschool voor kunstambachten genoot drie subsidiën, te weten: van het Rijk f 4000, van de provincie f 2000 en van de gemeente f 5500.

Amsterdam. De avondambachtsschool voor timmerlieden „Concordia Inter Nos” ontving van de gemeente de lokalen eener openbare lagere school voor de avonduren in gebruik tegen vergoeding van verlichting, verwarming en schoonmaak.

Amsterdam. De avondambachtsschool van den Roomsche-Katholieken Volksbond zag den inventaris der leermiddelen belangrijk uitgebreid door de ontvangst van eene partij modellen voor de metaalbewerdersklasse, een geschenk van de Nederlandsche fabriek van spoorweg- en ander materieel. In de hoogste klassen worden de kleine teekenborden geleidelijk door grotere vervangen, zoodat op groter schaal geteekend kan worden.

Amsterdam. De avondteekenschool der St. Joseph Gezellenvereniging ontvangt aan subsidiën van het Rijk f 1375, van de gemeente f 1375 en van de provincie f 1250.

De resultaten die men verkreeg met het practisch werken door jongens die het timmervak beoefenen, waren van dien aard, dat eene nadere regeling van dat onderwijs in ernstige overweging kan worden genomen.

Amsterdam. De industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand ontvangt aan subsidiën van het Rijk f 2300, van de gemeente f 2000 en van de Maatschappij voor den Werkenden Stand f 750 en vrij gebruik van lokalen. De vier leerlingen die deelnamen aan het examen voor bouwkundig opzichter, afgenomen door de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, slaagden allen.

Amsterdam. De avondvakteekenschool „de Eenheid” wordt gesubsidieerd door het Rijk, de gemeente, de provincie, de Nederlandsche Scheepsbouwmaatschappij, door betrokken verenigingen en door particulieren.

Amsterdam. Het aantal jongelieden dat zich op 1 October als leerling der vakteekenschool „Patrimonium” liet inschrijven, bedroeg 319. Van hen moesten 54 worden afgewezen wegens plaatsgebrek.

Amsterdam. De teekenschool van de patronaatscommissie

van de parochie van de H. Anna wordt door geen enkel officieel lichaam gesubsidieerd. De kosten worden bestreden uit giften en donatiën van particulieren en de schoolgelden. Eene collectie hulpmiddelen bij het onderwijs ontving men ten geschenke van de directeurs der eerste en tweede ambachtsschool te dezer plaatse.

Amsterdam. De avondteekenschool voor behangers werd opgericht door de Behangers- en patroonsvereniging „Samenwerking”. De onkosten werden bestreden uit: subsidiën van Rijk, provincie en gemeente, eene bijdrage van de bovengenoemde vereniging, bijdragen van leden, lesgeld der leerlingen enz. Leermiddelen en gereedschappen worden den leerlingen gratis verstrekt. Over het algemeen zijn de resultaten vrij gunstig.

Haarlem. De teekenschool is gesplitst in een dagcursus, een avondcursus en een ambachtscursus.

Haarlem. De teekenschool St. Joseph van den Nederlandschen Roomsche-Katholieken Volksbond ontving aan subsidiën f 600 van het Rijk, f 150 van de provincie en f 200 van de gemeente. In de localiteit werd eenige verbetering aangebracht, vooral wat betreft verlichting en ventilatie. Ook het meubilair werd aangevuld.

Enkhuizen. Deze avondschoon voor ambachtsslieden ontvangt een Rijkssubsidie van f 1400 en eene provinciale bijdrage van f 600. Voor het vaktekenen werd dit jaar tot schade van het onderwijs van een hulplokaal gebruik gemaakt. Een nieuw lokaal voor dat onderwijs zou eene zeer gewenschte verbetering zijn.

Purmerend. Ongeregeld en schaarsch bezoek der school gedurende de zomermaanden waren oorzaak, dat in overleg met het gemeentebestuur besloten werd den cursus te doen aanvangen primo September en de lessen tegen ultimo April te doen eindigen. Het Rijkssubsidie bedraagt f 800.

Weesp. De teekenschool van den Roomsche-Katholieken Volksbond ontvangt f 100. Door de provincie werd evenals door het Rijk voor 1908 een hooger subsidie toegezegd. Door de welwillendheid van den directeur der tweede ambachtsschool te Amsterdam kwam de school in het bezit van eene doelmatige collectie voorwerpen ten gebruike bij het onderwijs aan metaalbewerkers.

Weesp. De teekenschool „Patrimonium” heeft een vierjarigen cursus. Zij geniet subsidie van het Rijk, de gemeente en de provincie. Het tekort van den vorigen cursus werd gedeckt met vrijwillige bijdragen.

Laren (N.-H.) Het aantal leerlingen dezer school verminderde. Gebrek aan werk deed menig ambachtsman de gemeente verlaten, wat van invloed bleek op het schoolbezoek. Verbetering in den toestand der bouwvakken zal ongetwijfeld het aantal leerlingen weer doen stijgen.

Ouderkerk a/d Amstel. De teekenschool gaat uit van de St. Aloysiusvereniging en ontvangt van de gemeente eene jaarlijksche bijdrage van f 75. Ook de provincie heeft eene bijdrage toegezegd, terwijl pogingen in het werk werden gesteld om Rijkssubsidie te verkrijgen.

Amstelveen. Deze teekenschool ontvangt van het Rijk een subsidie van f 600, van de provincie eene bijdrage van f 160, terwijl de gemeente haar steunt met eene toelage van f 300.

Krommenie. De teekenschool van den Nederlandschen Roomsche-Katholieken Volksbond ontvangt geene subsidiën van Overheidswege. De onkosten werden bestreden uit giften van belangstellenden, schoolgelden enz. Door welwillendheid van den directeur der tweede ambachtsschool te Amsterdam kwam de school in het bezit van eene doelmatige verzameling voorwerpen ten dienste van het onderwijs aan metaalbewerkers.

Huizen. Deze avondteekenschool geniet subsidie van het Rijk, de gemeente en de provincie. Verhoogingen werden aangevraagd en deels reeds toegezegd.

Halfweg (bij Haarlem). De school gaat uit van eene vereniging en wordt gehouden op de zolderverdieping van het raadhuis der gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude te Halfweg. De onkosten worden bestreden uit schoolgelden en bijdragen van particulieren en contributie van de leden. Er is evenwel subsidie aangevraagd bij het Rijk, de gemeente en de provincie.

Zierikzee. De avondschoon voor vakonderwijs genoot een Rijkssubsidie van f 1500 en eene provinciale bijdrage van f 500. Zij wordt bezocht door alle leerlingen der ambachtsschool, welke daartoe verplicht zijn.

Kortgene. Deze teekenschool ontving tot dusver geen Rijks- of provinciale subsidie. Zij heeft daartoe evenwel pogingen in het werk gesteld, die aanvankelijk met goeden uitslag werden bekroond.

ter-Neuzen. De school der vereenigde handwerkslieden wordt in stand gehouden door contributiën van leden en begunstigers der vereniging en subsidie van het Rijk, de provincie en de gemeente ter-Neuzen, Hoek en Zaaamslag.

Tholen. De school voor hand- en bouwkundig teekenen geniet een Rijkssubsidie van f 400, eene gemeentelijke bijdrage van f 175, eene provinciale toelage van f 275, terwijl het Departement „Tholen” van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen f 75 beschikbaar stelt en enkele der omliggende gemeenten f 5 per leerling.

Hulst. De avondvakteekenschool is verbonden aan de ambachtsschool. Financiële moeilijkheden hebben echter er toe geleid, dat de dag- en avondschoon weer gescheiden werden. Voor de avondschoon werden toen afzonderlijke subsidiën gevraagd aan het Rijk, de provincie en gemeenten. Deze pogingen hebben tot goede resultaten geleid.

Aardenburg. De teekenschool ontvangt van het burgerweeshuis jaarlijks f 100, van de provincie f 100, van de gemeente f 100 en van het Departement „Aardenburg-Sluis” f 25. De resultaten van het onderwijs blijven steeds zeer goed.

Utrecht. Deze teekenschool gaat uit van de Vereeniging van den H. Vincentius van Paulo. Subsidiën van de gemeente en de provincie konden niet worden aanvaard, omdat daaraan de voorwaarde verbonden is, dat ook leerlingen van andere gezindten tot de lessen worden toegelaten.

Baarn. Door het toenemend aantal leerlingen moest besloten worden tot uitbreiding van het gebouw. Dit jaar werden gelijke subsidiën ontvangen als vorige jaren; verhoogingen moesten echter worden aangevraagd met het oog op de bovenbedoelde uitbreiding en die van het personeel.

Breukelen en Nijenrode. De teekenschool wordt in stand gehouden door eene vereeniging van ingezetenen uit de gemeente Breukelen. Deze vereeniging wordt daarbij gesteund door een Rijkssubsidie van f 875, eene provinciale bijdrage van f 100, terwijl de gemeente f 175 bijdraagt. Daar de tegenwoordige localiteit te klein wordt, is besloten tot de stichting van een eigen gebouw.

Zeist. Deze school werd in den loop des jaars uitgebreid. Zij ontvangt van het Rijk f 1200, van de provincie f 200, van de gemeente f 1600, van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen f 200 en van de gemeente Driebergen f 112,50.

Soest. Aan deze school wordt onderwijs gegeven in hand-, lijn- en bouwkundig teekenen. Zij wordt in stand gehouden met behulp van Rijks-, provinciaal en gemeentelijk subsidie.

Wijk bij Duurstede. De leermiddelen dezer teekenschool werden uitgebreid met eene serie voorbeelden ten gebruike bij het handtekenen. Eene goed geslaagde tentoonstelling werd gehouden aan het einde van den cursus. Tot instandhouding van de school werden subsidiën genoten van het Rijk, de gemeente en de provincie, terwijl voorts nog bijdragen van particulieren werden ontvangen.

Leeuwarden. Dit jaar volgden 35 leerlingen uit andere gemeenten het onderwijs aan deze school voor volwassenen.

Harlingen. Het onderwijs van de aan de ambachtsschool verbonden avondteekenschool omvat lijn-, vak- en handteekenen.

Heerenveen. Deze school gaat uit van de gemeente Schoterland. Het Rijk verleent een subsidie van f 1000 per jaar, de gemeente Aengwirden een van f 200, de gemeente Haskerland draagt bij naar verhouding van het aantal leerlingen, dat uit die gemeente den cursus volgt. De provincie heeft eene bijdrage van f 200 toegezegd.

Bergum. Het Rijk verleent aan deze school een subsidie van f 275, de gemeente Tietferksteradeel geeft ten behoeve van dit onderwijs f 50. De provincie Friesland heeft eveneens f 50 toegezegd.

Akkrum. De teekenlessen werden geregeld goed bezocht. De school genoot de volgende subsidiën. Van het Rijk f 50, van de provincie f 50, van de gemeente f 75 en van het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen f 25.

Wolvega. De lessen begonnen dit jaar met 41 leerlingen, waarvan 14 uit Wolvega en 27 uit omliggende gemeenten.

Er werd een Rijkssubsidie van f 300 genoten, terwijl de gemeente Weststellingwerf f 50 toestond. Voorts werd van het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen f 50 ontvangen en eveneens f 50 uit de spaarkas van het departement „Wolvega” van die Maatschappij.

Dantumadeel. De school werd opgericht in 1906 door het plaatselijk „Departement van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. De gemeente stond een subsidie toe van f 10, de provincie een van f 15, terwijl aan het Rijk f 75 werd gevraagd.

Wijhe. Het Rijk geeft aan deze school jaarlijks f 800, de provincie f 350 en de gemeente f 150. Bovendien gaf de gemeente vrije beschikking over eenige lokalen.

Deventer. Het onderwijs wordt gegeven in verband met de lessen aan de burgeravondschool. De leerlingen der avondteekenschool zijn verplicht de lessen der burgeravondschool te volgen. Er werd dit jaar weer eene druk bezochte tentoonstelling gehouden van door de leerlingen vervaardigde teekeningen.

Balkbrug en Dedemsvaart. De school bedoelt teekenonderwijs te verstrekken aan jongelieden die een ambacht beoefenen. Tot instandhouding van de school worden subsidiën genoten van het Rijk, de provincie, de gemeente Avereest en de afdeling „Dedemsvaart” van de Vereeniging voor volks- onderwijs.

Zwolle. De teekenschool St. Lucas werd aanmerkelijk uitgebreid, wat de localiteit betreft. Daardoor werd het mogelijk ook eenig voortgezet onderwijs te geven aan meer gevorderde leerlingen. De tentoonstelling van teekenwerk der leerlingen maakte een goeden indruk.

Olst. De school wordt gesteund door de gemeente Olst met een subsidie van f 100, benevens vrij gebruik van twee lokalen met vuur en licht. Bovendien werd aan particuliere bijdragen f 80 ontvangen.

Steenwijk. Aan enkele leerlingen der ambachtsschool werd toegestaan alleen de teekenlessen te volgen.

Groningen. De leervakken aan de gemeentelijke avondteekenschool zijn het lijn-, vak- en handteekenen.

Warffum. Deze gemeentelijke teekenschool wordt vanwege het Rijk gesubsidieerd met f 400. De lessen werden geregeld en met ijver gevolgd.

Grijskerk. Een nieuw lokaal, door de gemeente beschikbaar gesteld, werd in gebruik genomen. Het aantal leerlingen klom tot 40.

Zuidlaren. Deze school ontvangt subsidie van het Rijk, de gemeente, het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Nut

van 't Algemeen en van het Departement „Zuidlaren” van deze Maatschappij. De verlenging van den cursus voldeed het vorige jaar zoo goed, dat voortaan de school tegen 1 October zal worden geopend.

De Wijk. De lessen werden met ijver gevolgd, waaruit blijkt, dat dit onderwijs in eene bepaalde behoefte voorziet. Het Rijk steunt deze school met een bedrag van f 250 's jaars.

Roden. De school geniet subsidie van het Rijk en van de gemeente.

Coevorden. Deze school bedoelt door onderwijs in lijn-, vak- en handteekenen de toekomstige handwerkslieden meer geschikt te maken tot de uitoefening van het door hen gekozen beroep. De onkosten worden bestreden uit subsidie van het Rijk, steun van de gemeente en de opbrengst der schoolgelden.

Dwingelo. De school wordt in stand gehouden met de volgende subsidiën. Van het Rijk f 150, van de gemeente f 75.

Nieuw-Amsterdam. De school geniet een Rijkssubsidie van f 200 en eene gemeentelijke bijdrage van f 70. Bovendien geeft de gemeente ter tegemoetkoming in lokaalhuur enz. f 120.

Smilde. De gemeente verleent een subsidie van f 100 en stelt bovendien een verlicht en verwarmd schoollokaal beschikbaar.

Beilen. Het gemeentebestuur van Beilen geeft f 110 en het Rijk f 242 subsidie. Het onderwijs omvat het hand- en het lijntekenen.

Eelde. Aan deze school wordt onderwijs gegeven in hand- en lijntekenen. Het Rijk geeft f 175, de Vereeniging tot bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe f 50, het Departement „Eelde” van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen f 5 en de gemeente Eelde f 95.

Gieten. Het Rijk geeft jaarlijks een subsidie van f 280, de gemeente Gieten behalve een verwarmd en verlicht lokaal nog f 25, de gemeente Anlo f 25 en de gemeente Gasselte ook f 25. Het meerder benodigde komt voor rekening van de Vereeniging tot bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe.

Ruinerveen. De school wordt gesubsidieerd door de gemeente met f 50 plus een verlicht en verwarmd lokaal. Het Rijk geeft f 125 en de provincie f 40.

Vries. Het gemeentebestuur van Vries stond een subsidie van f 25 toe.

Sleen. De school genoot een Rijkssubsidie van f 50 en ontving van particulieren f 25, terwijl het schoolgeld f 10 bedroeg.

Ruinerwold. Aan deze school wordt onderwijs gegeven in vak- en handteekenen. Er werd een Rijkssubsidie ontvangen van f 125, de gemeente gaf f 25 en de provincie f 20.

Borger. De lessen werden gedurende dezen cursus geregeld en met ijver gevolgd. De commissie van toezicht besloot het onderwijs dezen cursus kosteloos te stellen.

Dalen. De school geniet jaarlijks een subsidie van het Rijk van f 75 en een van het hoofdbestuur der Vereeniging van het ambachtsonderwijs in Drenthe van f 20.

Venlo. De school wordt door het Rijk gesubsidieerd met f 2000 en door de provincie met f 300.

Sittard. De school beschikt thans over voldoende localiteit. De subsidiën aan deze school toegekend bedragen van het Rijk f 1500, van de provincie f 300 en van de gemeente f 600.

Weert. Aan de teekenschool der St. Josephsvereeniging

wordt onderwijs gegeven in het hand-, rechtlijnig en bouw- kundig teekenen en in de doorzichtkunde. Het subsidie van het Rijk bedraagt f 500, dat van de provincie f 300.

Valkenburg. De teekenschool ontvangt Rijks-, provin- ciaal en gemeentelijk subsidie. Bovendien ontvangt zij van de Vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenver- keer jaarlijks f 50. De pogingen om geschikter huisvesting te vinden voor de school bleven tot hiertoe vruchteloos.

Gulpen. De teekenschool ontvangt van de gemeente een subsidie van f 125 en een verlicht en verwarmd lokaal. De provincie steunt dit onderwijs met f 170. De pogingen om ook Rijkssubsidie te verkrijgen werden met goeden uitslag bekroond. Daardoor was men in staat de school naar een goed ingericht eigen gebouw over te brengen.

Venray. De teekenschool van den Roomsch-Katholieken Volksbond is met de gemeente teekenschool samengesmolten.

De inrichting geniet een provinciaal subsidie van f 168. De gemeente verschaft de localiteit, met vuur, licht en meubi- lair en draagt bij in de salariering der onderwijzers. Ook de leermiddelen, behalve papier en teekenbehoeften, ver- schaft de gemeente gratis.

Meerssen. De teekenschool mag zich steeds meer verheu- gen in de belangstelling van vele ambachtlieden. Het Rijk steunde dit onderwijs met een subsidie van f 250, de pro- vincie met eene bijdrage van f 135, terwijl de gemeente de school steunde met eene toelage van f 100 en het vrij gebruik der lokalen met vuur en licht.

Heerlen. De teekenschool van den Roomsch-Katholieken Volksbond geniet subsidie van de gemeente en van de pro- vincie. Het aangevraagde Rijkssubsidie werd niet verleend met het oog op eene eventueel op te richten burgeravond- school.

B. SCHOLEN VOOR BEELDENDE KUNSTEN EN KUNSTNIJVERHEID.

Amsterdam. *Rijksschool voor kunstnijverheid.* De lessen werden gevolgd door 72 leerlingen, over de vier afdelingen van het onderwijs verdeeld als volgt:

in de afdeling	bouwkunst		4	leerlingen;
„ „ „	beeldhouwkunst	...	7	„
„ „ „	schilderkunst		30	„
„ „ „	kunstnaaldwerk	...	31	„
Hiervan waren in de:				
1ste afd.	0	gewone leerlingen en	4	hospitant-leerlingen;
2de „	3	„ „ „	4	„ „
3de „	21	„ „ „	9	„ „
4de „	7	„ „ „	24	„ „
		zijnde	31	„ „ „ 41 „ „

Aan twee leerlingen werd vrijstelling van schoolgeld ver- leend. Deze twee leerlingen werden bovendien begunstigd met een Rijkssubsidie tot voortzetting van hunne studiën. Het overgangsexamen naar de tweede helft van den vier- jarigen cursus werd afgelegd door 3 gewone leerlingen; dat

naar de derde klasse van de afdeling kunstnaaldwerk door 2 gewone en 2 hospitant-leerlingen.
Voor het diploma van den driejarigen cursus in kunst- naaldwerk slaagden 2 candidaten; voor dat van den vier- jarigen cursus in de decoratieve beeldhouwkunst 1 candidaat en voor dat van den tijdelijken cursus in kloskant 8 candi- daten.
De staat van het onderwijs geeft reden tot tevredenheid. Verschillende leerlingen werkten reeds met succes, korten tijd nadat zij de school verlaten hadden, op verschillend kunstgebied.
Uit het Nederlandsch Museum werden herhaalde malen voorwerpen in bruikleen genomen en tevens werden studiën gemaakt naar de verzamelingen in de museumzalen, onder leiding van de leeraren.
Wederom verstrekke het genootschap „Natura Artis Ma- gistra” gratis aan een 40-tal leerlingen toegangskarten, ten einde studiën te kunnen maken van de rijke verzamelingen, waarover dat genootschap beschikt. Ook de Maatschappij „Arti et Amicitiae” verleende aan de leerlingen kosteloos toegang tot hare tentoonstellingen.

Gemeenten.	Naam der school.	Soort der school.	Vakken van onderwijs.	Getal	
				leeraren.	leerlingen.
's Hertogenbosch	Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten,	gesubsideerd openbaar	Hand-, lijn- en ornamentteekenen. Boetseeren, bouwkunde en schilderen.	15	327
Arnhem	Teekenschool van het Genoot- schap „Kunst oefening”,	gesubsideerd bijzonder	Hand- en lijntekenen, projectie- leer, perspectief, anatomie, geschiedenis der bouwstijlen, boetseeren, schilderen en ver- sieringskunst.	5	209
's Gravenhage	Academie van Beeldende Kunsten,	idem	Bouwkunde, werktuigkunde tee- kenen, teekenen naar de natuur, ornament, boetseeren, kunst- nijverheid, schilderen.	48	756
Schoonhoven	Teekenschool der Nijverheidsver- eeniging voor goud- en zilver- smeden,	idem	Hand-, lijn- en bouwkundig teekenen, vakteekenen, boet- seeren, graveeren en drijven.	5	124
Amsterdam	Kunstnijverheidsteekenschool „Quellinus”,	idem	Hand-, lijn- en vakteekenen, schil- deren, boetseeren, beeldhouwen, stijl- en ornamentleer enz.	7	63
Haarlem	School voor kunstnijverheid,	idem	Handteekenen, schilderen, boet- seeren en bouwkundig teeke- nen, enz.	15	206

Gemeenten.	Naam der school.	Soort der school.	Vakken van onderwijs.	Getal	
				leeraren.	leerlingen.
Utrecht	Kunstnijverheidsschool,	gesubsideerd bijzonder	Theorie der bouw- en versieringskunst, en hare geschiedenis; proportieleer van den mensch, vakteekenen, boetseeren, handteekenen en schilderen.	4	28
Groningen	Academie „Minerva”, afdeeling beeldende kunsten,	idem	Hand- en lijntekenen, schilderen, boetseeren, stijlleur.	11	209
Maastricht	Stadsteeken-instituut,	gesubsideerd openbaar	Hand-, lijn-, bouwkundig- en werktuigkundig teekenen, boetseeren, schilderen, enz.	8	201
Roermond	Gemeente-teekenschool voor nuttige en beeldende kunsten,	idem	Hand-, lijn- en bouwkundig teekenen, schilderen, boetseeren en beeldhouwen.	6	154

's Hertogenbosch. Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten. Het onderwijs werd genoten door 327 leerlingen, ingedeeld als volgt:

afd. A, handteekenen	149 leerlingen;
„ B, bouwkunde en bouwkundig teekenen	163 „
„ C, boetseeren	6 „
dagklasse voor decoratieve schilderkunst	9 „
Totaal	327 „

Voor het onderwijs en de bibliotheek werd o. a. aangekocht eene portefeuille met schilderstudiën, afkomstig uit de nalatenschap van wijlen den kunstschilder P. de Josselin de Jong.

De inkomsten der school hebben bedragen:

Bijdrage van het Rijk	f 5000,00
„ „ de provincie	900,00
„ „ „ gemeente	6974,45

Samen

Hieronder zijn niet begrepen de ontvangen schoolgelden ten bedrage van f 256,50, welke som, in verhouding tot de aantallen van de gegeven lesuren, aan directeur en leeraren is uitgekeerd.

Arnhem. Teekenschool van het Genootschap „Kunst-oefening”. Van de 209 leerlingen die de lessen volgden, waren er 63 die kosteloos onderwijs ontvingen, terwijl 37 leerlingen de helft van het schoolgeld betaalden. Wegens plaatsgebrek konden niet allen die zich als leerling hadden aangemeld, geplaatst worden.

Negen leerlingen deden examen en slaagden; 5 voor de akte handteekenen, L. O.; 3 voor het admissie-examen der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en 1 voor de akte M¹. De Rijks- en gemeente-subsidiën bedroegen respectievelijk f 1400 en f 4000. Voorts werd ontvangen: aan contributiën van leden f 75; aan leergelden f 2264,25; legaat van Kinsbergen f 150, en wegens het gebruik van lokalen f 120. Een saldo van f 508,62 bleef in kas.

's Gravenhage. Academie van Beeldende Kunsten. Het

aantal leerlingen bedroeg in het afgelopen leerjaar, met inbegrip van den zomercursus, 756, derhalve 4 meer dan het vorige leerjaar. Daarvan waren 253 (212 mannelijke en 41 vrouwelijke) nieuwe leerlingen. Van deze 756 leerlingen (725 te 's Gravenhage en 31 te Scheveningen) zijn er 63 afkomstig uit andere gemeenten.

Aan 36 leerlingen werd gratis onderwijs verstrekt, terwijl 15 leerlingen voor rekening van Academieleiden de lessen volgden.

Slechts 11 leerlingen volgden op Woensdag en Zaterdag den namiddagcursus. Daarentegen bloeide de dagcursus in kunstnijverheidsvakken, die voor de winterlessen uit 8 vrouwelijke en 29 mannelijke leerlingen en tijdens den zomercursus uit 9 vrouwelijke en 27 mannelijke leerlingen bestond.

De afdeeling middelbaar onderwijs bereikte het getal van 60 leerlingen (38 vrouwelijke en 22 mannelijke). De schilderklassie klom tot 54 (40 vrouwelijke en 14 mannelijke) leerlingen.

Van de 6 leerlingen, die naar de akte lager onderwijs dongen, zijn er 5 geslaagd. Van de 18 leerlingen voor het examen M¹. slaagden er 12.

Met inbegrip van het saldo der rekening van 1906—1907 bedroegen de ontvangsten f 59 016,88⁵. De subsidiën van het Rijk, de provincie en de gemeente beliepen respectievelijk f 10 000, f 3500 en f 29 000. Aan schoolgelden werd geïnd f 14 928,50.

Schoonhoven. Teekenschool van de Nijverheidsvereniging voor goud- en zilversmeden. Het aantal leerlingen bedroeg 124, onder welke 58 toekomstige goud- en zilversmeden; 110 leerlingen bezochten den avondcursus; de overigen den dagcursus; 16 leerlingen genoten kosteloos onderwijs. Het aantal leerlingen buiten de gemeente woonachtig, bedroeg 26. Aan de graveerlessen werd deelgenomen door 11; de boetseerlessen door 13 leerlingen, terwijl door 7 leerlingen de drijfcursus werd gevolgd.

Ontvangen werd: aan subsidiën van het Rijk, de provincie en de gemeente, respectievelijk f 2000, f 600 en f 1700. De schoolgelden bedroegen f 385,20. Met de overige inkomsten bedroegen de ontvangsten in totaal f 4048,70.

Amsterdam. Kunstnijverheidsteekenschool „Quellinus”. Voor den cursus waren ingeschreven 63 leerlingen, van wie 35 oud- en 28 nieuwe leerlingen. Het aantal der op verzoek van de gemeente Amsterdam kosteloos toegelaten leerlingen bedroeg 4. Voor rekening van particuliere protectors waren 4 leerlingen geplaatst. De leerlingen zijn over de verschillende afdeelingen verdeeld als volgt:

decoratief teekenen en lithographie 19, decoratief schilderen 19, decoratief beeldhouwen 4 en bouwkundig teekenen 21.

Door uitbreiding der lokalen voor de lijnteeckenklasse

(mede dienstig voor de nader in te richten meubelklasse) is, voorloopig, in eene sinds lang gevoelde behoefte voorzien.

De middelen tot dekking der uitgaven bestonden uit: jaarlijksche bijdragen f 970, buitengewone ontvangsten f 178, schoolgeld en f 2202, subsidiën van het Rijk, de provincie en de gemeente, respectievelijk: f 6250, f 2300 en f 6100.

Haarlem. *School voor kunstnijverheid.* De lessen werden bezocht door 206 leerlingen, te weten:

vrouwelijke leerlingen, dagklasse	23
„ „ Woensdag- en Zaterdagmid- dagcursus	19
Mannelijke leerlingen, dagklasse:	
afdeeling: decoratieschilders	13
„ artist. metaalbewerking	10
„ lithographen	4
„ artist. houtbewerking	6
„ beeldhouwers	1
„ bouwkundigen	5
„ teekenaars, toegepaste kunst,	11
„ studeerenden voor toelatingsexamen Aca- demie voor Beeldende Kunsten	2
„ idem Rijksnormaalschool voor teeken- onderwijzers	1
Hospitanten: mannelijke leerlingen,	2
„ vrouwelijke „	2
Mannelijke leerlingen, Woensdag- en Zaterdagmid- dagcursus	15
Mannelijke leerlingen, avondcursus,	52
Leerlingen der Rijksnormaallessen	40
Samen	206

Zes leerlingen verwierven het einddiploma.

Het oudste gedeelte van het gebouw wordt thans voornamelijk voor avondschool gebruikt; de beide nieuwe gedeelten worden benut voor den dagcursus en voor den Woensdag- en Zaterdagmiddagcursus.

De ontvangsten beliepen f 16 253,24, inbegrepen het batig saldo van 1906.

Het Rijk, de provincie, de gemeente subsidieerden respectievelijk met f 5000, f 3000, f 3000, Teyler-stichting gaf f 300, diverse inkomsten f 356,96. Aan schoolgeld werd geïnd f 4259,50.

Utrecht. *Kunstnijverheidsschool.* Tot bestrijding der uitgaven noodig voor de instandhouding van de school, konden worden aangewend de subsidiën van het Rijk f 1450; de provincie f 750; de gemeente f 700; het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen f 100; voorts de opbrengst van schoolgeld ad f 200, benevens het batig saldo van het vorige jaar, ad f 231,95⁵.

Groningen. *Academie „Minerva”.* De cursus werd gevolgd door 209 leerlingen. Wegens plaatsgebrek moest aan een tiental aangegeven leerlingen de toegang tot de lessen worden ontzegd.

Tot bestrijding der uitgaven hebben gediend: het aandeel in de gemeenschappelijke fondsen voor de afdeeling Beeldende en toegepaste kunst f 3572,26; het Rijkssubsidie f 3950; de opbrengst van schoolgeld f 2209; het verhoogd provinciaal subsidie f 200 en het verhoogd subsidie der gemeente f 300.

Maastricht. *Stadsteeken-instituut.* Voor den cursus hebben zich 231 leerlingen aangemeld, waarbij 99 nieuwe. Wegens plaatsgebrek konden 17 adspirant-leerlingen niet aangenomen worden. Terwijl ultimo December het aantal leerlingen 201 bedroeg, was het bij het einde van den cursus gedaald tot 179. De schildercursus werd gevolgd door 16 leerlingen. Het schoolgeld ad f 3 werd voldaan door 69 leerlingen. De overige leerlingen werden, om verschillende redenen, van de betaling van schoolgeld vrijgesteld.

Het onderwijs vorderde eene uitgaaf van f 6564,87. Het Rijk subsidieerde met f 3000, de provincie met f 300.

Roermond. *Gemeentelijke teekenschool voor nuttige en beeldende kunsten.* Het aantal leerlingen der school bedroeg 86, behalve de 68 leerlingen der burgeravondschool, die eveneens teekenonderwijs ontvingen aan de teekenschool; het totaal aantal van hen die teekenonderwijs ontvingen was dus 154. 35 leerlingen werden tegen betaling van de helft van het schoolgeld toegelaten, terwijl aan 37 geheele vrijstelling werd verleend.

Het Rijk en de provincie gaven subsidiën, respectievelijk van f 4500 en f 300. De schoolgeld beliepen f 210.

Gipsafgietsels. Gipsafgietsels voor het teekenonderwijs zijn kosteloos afgestaan aan de navermelde inrichtingen:

hoogere burgerschool en burgeravondschool te Almelo; avondteekenschool te Amstelveen; Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers, te Amsterdam; industrijschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, te Amsterdam; Medisch-Paedagogisch Instituut te Arnhem; hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Arnhem; inrichting voor houtsnijkunst, te Berlikum; ambachts-teekenschool te Culemborg; Rijkskweekschool voor onderwijzers te Deventer; burgeravondschool te Deventer; ambachtsschool te Deventer; teekenschool te Geertruidenberg; Academie van Beeldende Kunsten, te 's Gravenhage; hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus, te 's Gravenhage; Academie „Minerva”, te Groningen; meisjesschool voor middelbaar onderwijs, te Haarlem; bisschoppelijke kweekschool voor R.-K. onderwijzers, te 's Hertogenbosch; kweekschool „St. Elisabeth”, te Heythuizen; industrie- en huishoudschool te Leeuwarden; Canisiusstichting te Nijmegen; gemeente-teekenschool te Oosterhout; ambachtsschool te Oud-Beijerland; Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, te Rotterdam; Rotterdamsch Teekeninstituut, te Rotterdam; teekenschool van de Nijverheidsvereniging voor goud- en zilversmeden te Schoonhoven; bijzondere kweekschool voor meisjes te Tilburg; teekenschool „St. Lucas”, te Valkenburg; kweekschool voor onderwijzeressen te Veghel; hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Venlo; school tot opleiding van inlandsche artsen, te Weltevreden (Java); ambachtsschool te Winschoten; gemeente-teekenschool te Zaltbommel.

De waarde van de in 1907 kosteloos verstrekte afgietsels bedraagt f 2696,50. Tot en met 31 December 1906 bedroeg zulks f 31 218,15. Tot en met 31 December 1907 alzoo f 33 914,65.

§ 10. BURGERAVONDSCHOLEN EN KRACHTENS ART. 14 DER WET DAARMEDE GELIJKGESTELDE INRICHTINGEN.

A. GETAL EN SOORT DER SCHOLEN.

In het getal burgeravondscholen kwam in den loop van 1907 geene verandering.

In de hiervolgende tabel worden al de hierbedoelde inrichtingen vermeld.

Provinciën.	Gemeenten.	Namen der scholen.	Jaar van oprich-ting.	Jaar tot hetwelk onthef-fing is ver-leend.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld.		Aantal leerlingen dat kosteloos onderwijs ontvangt.
						Voor volledig onderwijs per jaar.	Voor enkele lessen. per jaar.	
Noord-brabant.	's Hertogenbosch .	Burgeravondschool	1869	1907	2	„ 4,40	—	23
	Tilburg.	Idem	1870	1909	6	„ 1,50	—	4
	Breda	Idem	1867	1907	4	„ 6.—	f 0,50 p. les	99
	Rosendaal en Nispen	Idem	1859	—	4	f 0,50 à f 1.—	—	38
	Helmond	Idem	1902	1907	2	f 3.—	f 1.50	4
Gelderland.	Arnhem.	Gemeentelijke avondschool voor handwerkslieden	1885	—	3	„ 5.—	—	251
	Nijmegen	Burgeravondschool	1865	1908	5	„ 6.—	„ 6.—	64
	Zutphen	Idem	1864	1912	4†	f 2.— à f 4.—	—	4
Zuidholland.	Tiel	Idem	1870	1914	3	f 3.—	„ 3.—	16
	's Gravenhage . .	Idem	1883	—	2	„ 4.—	—	—
	Rotterdam.	Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen.	1851	—	8	f 3.50 à f 10	—	123
	Idem (Kralingen) .	Burgeravondschool	1882	onbep.	2	f 6.—	—	9
	Idem (Delfshaven)	Teekenschool	1884	—	—	„ 3.—	—	6
	Leiden	Mathesis Scientiarum Genitrix	1864	—	6	f 4.50 à f 32	—	—
	Dordrecht	Burgeravondschool	1866	1909	4	f 3.—	„ 1.—	—
	Delft.	Idem	1864	1909	3	schoolgeld in verband met inkomen	—	86
	Schiedam	Idem	1869	1911	4	f 4.—	„ 4.—	42
	Gouda	Ambachtsavondschool	1896	onbep	2	f 5 à f 3 —	—	42
	Gorinchem.	Burgeravondschool	1871	—	2	f 3.—	„ 3.—	27
	Vlaardingen	Idem	1902	1910	2	„ 5.—	—	9
Noord-holland.	Amsterdam	Burgeravondschool	1868	1912	3†	„ 4.—	„ 4.—	61
	Haarlem	Idem	1864	1909	5†	„ 4.—	—	—
	den Helder	Idem	1867	1912	4	f 3 en f 6.—	—	87
	Zaandam	Idem	1866	1909	5†	f 5.—	—	35
	Alkmaar	Idem	1869	1909	5†	f 2.50—f 5.—	—	84
	Hoorn	Idem	1877	1909	4	f 3.—	„ 3.—	26
	Hilversum	Idem	1893	1912	5†	f 4 à f 8.—	—	49
Zeeland.	Middelburg	Idem	1867	1908	4	f 3.—	„ 3.—	74
	Vlissingen.	Idem	1869	1908	2	„ 4.—	—	37
Utrecht.	Utrecht.	Burgeravondschool en cursus voor industrie-onderwijs	—	1912	5	f 2 à f 4.—	—	29
	Amersfoort.	Burgeravondschool	1871	1909	3	—	—	21
Friesland.	Leeuwarden	Idem	1860	1912	4	f 4.—	—	18
	Harlingen	Idem	1885	1909	3	—	—	66
	Sneek	Idem	—	1909	4†	„ 1.—	„ 1.—	1
Overijssel.	Zwolle	Idem	1868	1909	5†	f 3, f 6, f 12.—	f 3, f 6, f 12.—	120
	Deventer	Idem	1865	1909	5†	f 2,50	f 0,50	26

Provinciën.	Gemeenten.	Namen der scholen.	Jaar van oprich-ting.	Jaar tot hetwelk ontheffing is verleend.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld.		Aantal leerlingen dat kosteloos onderwijs ontvangt.
						Voor volledig onderwijs per jaar.	Voor enkele lessen per jaar.	
Drenthe.	Kampen.	Idem	1868	1912	2	f 3.—	—	67
	Enschede	Idem	1868	1912	2	f 0.20 p. week	—	—
	Almelo	Idem	—	1908	4	f 6.—	—	11
	Assen	Idem	1903	1912	4	, 5.—	—	30
	Meppel	Idem	1903	—	2	f 2 of f 4.—	—	1
Groningen.	Groningen. . . .	Burgeravondschool en avondschool voor ambachtslieden en school voor uitgebreid onderwijs	1866	1912	6†	f 5.—	f 5.—	127
Limburg.	Maastricht. . . .	Burgeravondschool	1867	1913	4†	, 3.—	—	—
	Venlo	Idem	1896	1909	2	, 2,50	—	31
	Roermond	Idem	1905	1910	2	, 2.—	—	35
								1883

Wanneer in kolom 6 van deze tabel het teeken † achter het cijfer staat, duidt dit aan, dat daaronder een jaar van voorbereiding in de voorbereidende klasse of een vervolgklasse is begrepen.

Ontheffing van de verplichting tot oprichting en instandhouding van eene burgerdagschool werd in 1907 verleend aan de volgende gemeenten:

Amsterdam, bij Koninklijk besluit van 10 Mei 1907 n°. 43 tot 1 September 1912;

Rheden, bij Koninklijk besluit van 19 Juni 1907 n°. 67 tot 1 October 1910;

Leeuwarden, bij Koninklijk besluit van 18 Juli 1907 n°. 40 tot 1 September 1912;

den Helder, bij Koninklijk besluit van 30 Augustus 1907 n°. 55 tot 1 September 1912;

Hilversum, bij Koninklijk besluit van 2 September 1907

n°. 14 tot 1 September 1912;

Assen, bij Koninklijk besluit van 26 September 1907 n°. 99 tot 1 September 1912;

Enschede, bij Koninklijk besluit van 26 September 1907 n°. 100 tot 1 September 1912;

Kampen, bij Koninklijk besluit van 2 October 1907 n°. 41 tot 1 September 1912;

Utrecht, bij Koninklijk besluit van 3 December 1907 n°. 65 tot 1 September 1912;

Maastricht, bij Koninklijk besluit van 3 December 1907 n°. 66 tot 1 Januari 1913.

B. AANTAL LEERLINGEN.

De volgende tabel geeft een overzicht van het aantal leerlingen aan het einde van 1906 en 1907.

GEMEENTEN.	Namen der scholen.	Aantal leerlingen				Toelatingsexamens.			Eindexamens.		
		in Dec. 1906.	in Dec. 1907.	meer in 1907.	minder in 1907.	Ge-exami-neerd.	Toege-laten.	Afge-wezen.	Ge-exami-neerd.	Toege-laten.	Afge-wezen.
's Hertogenbosch .	Burgeravondschool	27	26	—	1	—	—	—	7	7	—
Tilburg.	Idem	276	297	21	—	35	32	3	7	7	—
Breda	Idem	173	99	—	74	9	2	7	15	13	2
Rosendaal en Nispen	Idem	83	87	4	—	—	—	—	—	—	—
Helmond	Idem	40	43	3	—	46	33	13	—	—	—
Arnhem	Gemeentelijke avondschool v. handwerklieden	449	456	7	—	—	—	—	—	—	—
Nijmegen	Burgeravondschool	262	265	3	—	34	20	14	19	18	1
Zutphen	Idem	147	143	—	4	9	9	—	6	6	—

GEMEENTEN.	Namen der scholen.	Aantal leerlingen				Toelatingsexamens.			Eindexamens.		
		in Dec. 1906.	in Dec. 1907.	meer in 1907.	minder in 1907.	Ge- exami- neerd.	Toege- laten.	Afge- wezen.	Ge- exami- neerd.	Toege- laten.	Afge- wezen.
Tiel	Burgeravondschool	37	45	8	—	4	3	1	17	17	—
's Gravenhage . .	Idem	122	134	12	—	43	11	32	33	24	9
Rotterdam . . .	Academie v. beeldende kunsten en techni- sche wetenschappen	1462	1462	—	—	—	—	—	—	—	—
Id. (Kralingen)	Burgeravondschool	53	39	—	14	23	15	8	—	—	—
Id. (Delfshaven) .	Teekenschool	90	104	14	—	—	—	—	—	—	—
Leiden	Mathesis Scientiarum Genitrix	353	377	24	—	69	47	22	28	23	5
Dordrecht, . . .	Burgeravondschool	218	216	—	2	67	43	24	41	33	8
Delft	Idem	234	194	—	40	72	53	19	37	31	6
Schiedam	Idem	147	160	13	—	—	—	—	—	—	—
Gouda	Ambachtsavondschool	124	101	—	23	42	24	18	—	—	—
Gorinchem	Burgeravondschool	36	52	16	—	14	4	10	6	2	4
Vlaanderen . . .	Idem	64	85	21	—	17	13	4	24	20	4
Amsterdam . . .	Idem	184	184	—	—	6	3	3	—	—	—
Haarlem	Idem	265	294	29	—	163	98	65	23	21	2
den Helder . . .	Idem	263	243	—	20	79	24	55	36	33	3
Zaandam	Idem	138	152	14	—	7	2	5	13	12	1
Alkmaar	Idem	203	219	16	—	49	41	8	40	39	1
Hoorn	Idem	108	106	—	2	16	15	1	10	8	2
Hilversum	Idem	178	177	—	1	—	—	—	22	18	4
Middelburg . . .	Idem	165	177	12	—	48	37	11	14	14	—
Vlissingen . . .	Idem	72	106	34	—	57	27	30	32	26	6
Utrecht	Burgeravondschool en cursus v. industrie- onderwijs.	413	430	17	—	219	178	41	65	61	4
Amersfoort . . .	Burgeravondschool	122	123	1	—	30	19	11	24	21	3
Leeuwarden . . .	Idem	84	97	13	—	—	—	—	15	13	2
Harlingen.	Idem	77	66	—	11	—	—	—	—	—	—
Sneek	Idem	43	46	3	—	—	—	—	8	7	1
Zwolle	Idem	264	263	—	1	26	15	11	49	37	12
Deventer	Idem	270	285	15	—	149	104	45	7	7	—
Kampen	Idem	96	67	—	29	36	8	28	10	10	—
Enschede	Idem	160	174	14	—	142	93	49	55	48	7
Almelo.	Idem	60	52	—	8	26	18	8	—	—	—
Assen	Idem	104	99	—	5	21	13	8	30	22	8
Meppel.	Idem	37	36	—	1	—	—	—	12	11	1
Groningen	Burgeravondschool en avondschool v. am- bachtlieden en school v. uitgebreid onderw.	199	173	—	26	30	25	5	31	25	6
Maastricht . . .	Burgeravondschool	79	93	14	—	87	76	11	48	39	9
Venlo	Idem	128	140	12	—	71	63	8	—	—	—
Roermond.	Idem	59	68	9	—	52	49	3	—	—	—
		8168	8255	349	262	1798	1217	581	487	673	111

Uit deze tabel zijn de volgende gevolgtrekkingen te maken. Aan 26 scholen vermeerderde het aantal leerlingen, aan 17 verminderde het, terwijl het aan 2 gelijk bleef.

Eenigszins belangrijke vermeerdering viel waar te nemen te Vlissingen, te Haarlem, te Leiden, te Tilburg en te Vlaardingen. Belangrijke vermindering te Breda, te Delft, te Kampen en te Groningen.

Het geheele aantal leerlingen, dat in December 1907 de scholen bezocht, bedroeg 87 meer dan in December 1906. De inrichtingen die eene burgeravondschool vervangen, tel- den in 1907 34 leerlingen meer dan in 1906. Van de 8255 leerlingen der burgeravondscholen en daarmee gelijkge- stelde inrichtingen hadden er 7675 reeds een beroep gekozen. Naar die verschillende beroepen kunnen zij verdeeld worden als volgt:

- 2253 timmerlieden;
- 438 schrijnwerkers en meubelmakers;
- 1475 smeden;
- 220 koperslagers, geweer makers, instrumentmakers;
- 222 steenhouwers, metselaars, loodgieters;
- 82 beeldhouwers en stukadoors;
- 83 goudsmeden en graveurs;
- 637 ververs, glazenmakers, verlakkers;
- 186 bouwkundigen;
- 16 onderwijzers en aanstaande onderwijzers;
- 163 kantoorbedienden en klerken;
- 7 militairen.

Door 1893 leerlingen werd een beroep gekozen dat onder de bovengenoemde niet is begrepen, als: kleermakers, wagen- makers, zadelmakers, horlogemakers, behangers, boekbinders, glasschilders, lijstenmakers, kappers, machinisten, electri- ciens, lithographen, decoratieschilders, teekenaars, stempel- snijders, wevers, fietsmakers enz.

Door 580 leerlingen was nog geen beroep gekozen. Onder de ouders dezer leerlingen waren:

- 343 ambachtslieden;
- 79 winkeliers en kooplieden;
- 13 bouwkundigen en kunstenaars;
- 90 ambtenaren, onderwijzers en militairen, terwijl er 74 zonder beroep of overleden waren.

Aan de toelatingsexamens werd door 1798 kandidaten deel- genomen. Hiervan slaagden 1217 of pl.m. 68 pct., terwijl 581 of pl.m. 32 pct. werden afgewezen.

Het eindexamen werd afgelegd door 784 leerlingen. Hier- van verkregen 673 of bijna 86 pct. een eindexamen, terwijl 111 leerlingen of ruim 14 pct. moesten worden afgewezen.

Aan enkele leerlingen werd zonder voorafgaand examen een diploma uitgereikt.

Kosteloos onderwijs werd verstrekt aan alle leerlingen der burgeravondscholen te Harlingen en Breda. Deze scholen tellen samen 165 leerlingen.

Bovendien ontvingen nog kosteloos onderwijs:

te 's Hertogenbosch	23 leerlingen
„ Tilburg	4 „
„ Roosendaal en Nispen	38 „
„ Helmond	4 „
„ Arnhem	251 „
„ Nijmegen	64 „
„ Zutphen	4 „
„ Tiel	16 „
„ Rotterdam	123 „
„ Rotterdam (Kralingen)	9 „
„ Rotterdam (Delfshaven)	6 „
„ Delft	86 „
„ Schiedam	42 „
„ Gouda	42 „
„ Gorinchem	27 „
„ Vlaardingen	9 „
„ Amsterdam	61 „
„ den Helder	87 „
„ Zaandam	35 „
„ Alkmaar	84 „
„ Hoorn	26 „
„ Hilversum	49 „
„ Middelburg	74 „
„ Vlissingen	37 „
„ Utrecht	29 „
„ Amersfoort	21 „
„ Leeuwarden	18 „
„ Sneek	1 „
„ Zwolle	120 „
„ Deventer	26 „
„ Kampen	67 „
„ Almelo	11 „
„ Assen	30 „
„ Meppel	1 „
„ Groningen	127 „
„ Venlo	31 „
„ Roermond	35 „

Te zamen 1718 leerlingen.

In het geheel werd alzoo in 1907 aan 1718 + 165 = 1883 leerlingen kosteloos onderwijs verstrekt, tegen 2010 in 1906.

C. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Tilburg. De leeraar J. Kamerbeek Gzn. verliet de school wegens verplaatsing naar den Haag. De leeraar v. d. Meer verzocht voor eene herbenoeming niet meer in aanmerking te komen, wegens gezondheidsredenen. De leeraar C. Broek vroeg en verkreeg om dezelfde reden eervol ontslag nog eer hij in functie was getreden. In deze vacature is nog niet voorzien. Tot tijdelijk leeraar in wiskunde werd benoemd J. Braam Ruben te Amsterdam. De leeraren Lejeune en Jacobs werden definitief benoemd.

Breda. In verband met de reorganisatie der school werd

het personeel vermeerderd met drie leeraren voor Nederland- sche taal, wis- en natuurkunde, n.l. dr. J. H. H. Houben, A. v. Merk en J. F. Thijssen.

Nijmegen. De leeraren J. de Wilde en Ant. W. Jansz ontvingen eene vaste aanstelling, terwijl tot tijdelijke leeraren werden benoemd Zwartkruis, Hoogesteger, Bos, Keyzer, Hannessen en Kesnich.

Zutphen. De leeraar Nort verzocht niet meer in aan- merking te komen voor eene herbenoeming. In zijne plaats

werden benoemd Remmers en Bos. De leeraar Bacon werd wegens ernstige ongesteldheid tijdelijk vervangen door J. Messié.

Dordrecht. De leeraar Kruys geeft de lessen in natuur- en werktuigkunde. Voor het onderwijs, dat hij vroeger gaf, zijn nu benoemd van Heumen en Koopmans.

Delft. Het directoraat werd na het vertrek van dr. Hulshof opgedragen aan den leeraar Broesterhuizen. Tot leeraren werden voorts benoemd Roldanus en van Brugge. Aan den leeraar J. Bruls werd op verzoek eervol ontslag verleend.

Gouda. Aan den leeraar C. Citroen werd eervol ontslag verleend en in zijne plaats benoemd J. Doets.

Vlaardingen. De leeraar J. Zonneveld vroeg en verkreeg eervol ontslag wegens verhuizing. Hij werd vervangen door den leeraar van Heyst. Uitbreiding van het aantal leerlingen in de 1ste klasse zal de benoeming van een nieuwen leeraar noodzakelijk maken.

den Helder. In plaats van den leeraar van Mierlo werd Bartelings benoemd tot leeraar in de wiskunde.

Zaandam. De tijdelijke leeraar W. van Diest verkreeg eene vaste aanstelling.

Alkmaar. Aan den leeraar Groen werd wegens ernstige ongesteldheid een verlof van zes maanden toegestaan. De leeraar Schaap werd met de waarneming van diens lessen belast.

Hilversum. Het personeel werd uitgebreid door de benoeming van den leeraar Kato. De leeraar Wormser werd door ongesteldheid tijdelijk verhinderd zijne lessen waar te nemen. De leeraar van Heusden werd met dit onderwijs belast.

Middelburg. Den leeraar Bouma werd eervol ontslag verleend en in zijne plaats benoemd de leeraar Adriaansen.

Harlingen. H. J. Scholten aanvaardde zijne betrekking als leeraar in de Nederlandsche taal.

Zwolle. De leeraar H. Pomes verkeeg op verzoek eervol ontslag wegens zijne benoeming tot directeur der ambachts-school te Zierikzee. In zijne plaats werd benoemd C. Luit. Tot opvolger van den leeraar Luyt werd benoemd de leeraar Hendricks. De tijdelijke leeraar in de wiskunde Bennekers werd als zoodanig gecontinueerd.

Deventer. De leeraren Poortman, Le Heux en Kato verlieten de burgeravondschool. Benoemd werden Wiltink en Max.

Almelo. Aan den leeraar Wijdenes werd op verzoek eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd benoemd M. J. Pool.

In plaats van den leeraar P. Kolpa werd benoemd C. Petrus.

Maastricht. De leeraar van Alfen vertrok naar elders en werd vervangen door dr. Endepols.

Inrichtingen die voor eene burgeravondschool in de plaats treden.

's Gravenhage. In plaats van den leeraar A. Oosterveld werd benoemd A. Hoeflake. De eerstgenoemde werd benoemd tot leeraar aan de Koningin Wilhelminaschool te Batavia.

Rotterdam (*Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen*). Dr. Birnie verzocht eervol ontslag wegens zijne benoeming tot directeur der H. B. S. met 5-jarigen cursus. In zijne plaats werd benoemd dr. Boks. Vóór den aanvang van den nieuwen cursus bedankten de leeraren Stok, Bijdebeek, Decker en Rombach. In hunne plaats werden benoemd Otten, Emmen, Kal, Bruynzeel en Schiefer. Voorts werden in verband met de vorming van parallelklassen nog benoemd van Nieuwenhuizen en Logemonn.

Het aantal leeraren bedroeg totaal 634, zooals blijkt uit onderstaande tabel.

GEMEENTEN.	NAMEN DER SCHOLEN.	Aantal leeraren			Jaarwedde van den directeur.	Aantal leeraren die eene jaarwedde genieten					Aantal jaarwedden van directeuren en leeraren.	Totaal bedrag der jaarwedden.
		tevens aan eene hoogere burgerschool of meisjesschool verbonden.	niet aan eene hoogere burgerschool of meisjesschool verbonden.	Totaal.		tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 800.	boven f 800 tot en met f 1200.	boven f 1200 tot en met f 1800.	boven f 1800.		
's Hertogenbosch.	Burgeravondsch.	3	3	6	f 600,00	5	—	—	—	—	6	f 1 550,00
Tilburg	Idem	4	14	18	900,00	11	4	2	—	—	18	8 390,00
Breda.	Idem	10	2	12	666,67	9	2	—	—	—	12	4 137,67
Roosendaal en Nispen. . .	Idem	3	5	8	1 300,00	7	—	—	—	—	8	2 092,00
Helmond	Idem	2	3	5	140,00	4	—	—	—	—	5	895,00
Arnhem	Gemeentelijke avondschool voor handwerklieden	2	30	32	800,00	27	4	—	—	—	32	10 105,00
Nijmegen	Burgeravondsch.	5	15	20	600,00	10	5	4	—	—	20	9 675,00
Zutphen	Idem	5	9	14	645,00	11	2	—	—	—	14	4 300,00
Tiel	Idem	1	4	5	100,00	3	1	—	—	—	5	1 225,00
's Gravenhage	Idem	—	10	10	800,00	8	1	—	—	—	10	3 277,50
Rotterdam	Academie voor beeldende kunsten en technische wetenschappen	9	66	75	2 500,00	8	30	25	6	5	75	69 855,00

GEMEENTEN.	NAMEN DER SCHOLEN.	Aantal leeraren			Jaarwedde van den directeur.	Aantal leeraren die eene jaarwedde genieten					Aantal jaarwedden van directeuren en leeraren.	Totaal bedrag der jaarwedden.
		tevens aan eene hoogere burgerschool of meis- jesschool verbonden.	niet aan eene hoogere burgerschool of meis- jesschool verbonden.	Totaal		tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 800.	boven f 800 tot en met f 1200.	boven f 1200 tot en met f 1800.	boven f 1800.		
Rotterdam, (Kralingen) . . .	Burgeravondsch.	—	5	5	f 800,00	4	—	—	—	—	5	f 1 940,00
Idem (Delftshaven). . . .	Teekenschool	—	6	6	630,00	3	2	—	—	—	6	2 520,00
Leiden	Mathesis Scientia- rum Genitrix	1	25	26	1 000,00	9	14	1	1	—	26	14 473,58
Dordrecht	Burgeravondsch.	6	8	14	1 000,00	2	5	5	1	—	14	11 645,00
Delft	Idem	3	9	12	1 150,00	3	3	5	—	—	12	8 316,00
Schiedam	Idem	3	9	12	1 112,00	5	5	1	—	—	12	6 294,50
Gouda	Amb. avondsch.	—	12	12	240,00	8	3	—	—	—	12	3 297,58
Gorinchem	Burgeravondsch.	3	5	8	750,00	7	—	—	—	—	8	2 522,00
Vlaardingen	Idem	—	9	9	1 200,00	5	3	—	—	—	9	4 170,00
Amsterdam	Idem	2	10	12	800,00	8	3	—	—	—	12	5 318,00
Haarlem	Idem	6	19	25	1 200,00	9	15	—	—	—	25	12 800,00
den Helder	Idem	—	16	16	1 200,00	10	5	—	—	—	16	5 970,00
Zaandam	Idem	5	5	10	1 200,00	2	7	—	—	—	10	5 975,00
Alkmaar	Idem	—	14	14	1 200,00	5	8	—	—	—	14	6 820,00
Hoorn	Idem	2	8	10	600,00	8	1	—	—	—	10	3 212,50
Hilversum	Idem	1	12	13	1 680,00	1	9	2	—	—	13	10 012,50
Midde!burg	Idem	1	18	19	800,00	13	5	—	—	—	19	6 950,00
Vlissingen	Idem	—	10	10	1 000,00	7	2	—	—	—	10	4 390,00
Utrecht	Burgeravondsch. en cursus voor industrie-onderw.	4	24	28	1 200,00	3	21	3	—	—	28	19 167,15
Amersfoort	Burgeravondsch.	1	9	10	750,00	6	1	—	—	—	10	2 920,00
Leeuwarden	Idem	3	7	10	730,00	6	3	—	—	—	10	3 830,00
Harlingen	Idem	6	1	7	435,00	4	2	—	—	—	7	2 790,00
Sneek	Idem	2	3	5	350,00	3	1	—	—	—	5	1 900,00
Zwolle	Idem	—	18	18	1 000,00	13	2	2	—	—	18	8 010,00
Deventer	idem	5	24	29	500,00	20	8	—	—	—	29	9 065,00
Kampen	Idem	5	1	6	1 356,00	2	1	1	1	—	6	4 530,00
Enschede	Idem	—	12	12	50,00	11	—	—	—	—	12	3 380,00
Almelo	Idem	5	2	7	400,00	4	2	—	—	—	7	2 600,00
Assen	Idem	—	17	17	600,00	15	1	—	—	—	17	4 390,00
Meppel	Idem	3	3	6	300,00	5	—	—	—	—	6	1 250,00
Groningen	Burgeravondsch. en avondschool v. ambachtslieden en school voor uit- gebreid onderw.	1	13	14	800,00	13	—	—	—	—	14	9 250,00
Maastricht	Burgeravondsch.	5	3	8	400,00	7	—	—	—	—	8	1 600,00
Venlo	Idem	4	11	15	100,00	12	2	—	—	—	15	2 520,00
Roermond	Idem	—	4	4	300,00	3	—	—	—	—	4	650,00
		121	513	634	f 35 884,67	339	183	51	9	5	634	f 310 880,98

D. LEERPLAN EN TOESTAND VAN HET ONDERWIJS.

Tilburg. Het vak werktuigkunde werd bij de vaststelling van het programma uit de rij der leervakken geschrapt.

Breda. De burgeravondschool werd gereorganiseerd tot eene school met 4-jarigen cursus. De voorbereidende klasse is opgeheven. Het onderwijs in teekenen wordt gegeven aan de gemeenteteekenschool.

Roosendaal-Nispen. De gemeenteteekenschool werd opgeheven, doch besloten werd naast de burgeravondschool een cursus voor voortgezet teekenenonderwijs in het leven te roepen. De burgeravondschool vormt nu met dezen cursus ééne inrichting met 4 klassen. Om tot de burgeravondschool te worden toegelaten, moeten de leerlingen aan de Leerplichtwet hebben voldaan.

Helmond. De burgeravondschool staat in nauw verband met de teekenschool. De leerlingen der burgeravondschool die de 2de klasse met vrucht hebben doorlopen, worden n.l. geplaatst in de 3de klasse der teekenschool.

Delft. Het aantal leerlingen daalde aanmerkelijk. Waarschijnlijk moet de oorzaak hiervan gezocht worden in de verandering der lesuren. Werd het onderwijs vroeger gegeven van 7 tot 10 uur, thans worden de lessen gegeven volgens besluit van den gemeenteraad van 6 tot 9 uur. De Delftsche werkgevers zouden zich nu naar de school moeten regelen, maar voorloopig weigeren eenigen van hen hunne leerjongens tijdig te laten gaan.

Gorinchem. Ten einde het onderwijs zooveel mogelijk te kunnen geven in overeenstemming met het reeds gekozen beroep van den leerling, werden de leerlingen gesplitst in twee hoofdgroepen, t. w.: metaalbewerkers en houtbewerkers met aanverwante vakken.

Vlaardingen. Het toelatingsexamen tot de 1ste klasse werd afgeschaft voor hen die van het desbetreffend hoofd der school eene verklaring kunnen overleggen, dat zij met vrucht het lager onderwijs hebben gevolgd.

Middelburg. De leerlingen voor enkele lessen zijn op één na allen leerlingen der ambachtsschool en dientengevolge vrijgesteld van de lessen in lijn- en vaktekenen.

Utrecht. Bij raadsbesluit van 1 Augustus 1907 werden de cursussen voor industrieel onderwijs opgeheven, en werd de 3-jarige cursus der burgeravondschool veranderd in een 5-jarigen. Voorts werd het schooljaar tot einde September verlengd. Als nieuwe vakken werden in het programma van onderwijs opgenomen: de perspectief, de werktuigkunde, de electro-techniek, de kennis der materialen, het hout- en marmerschilderen en de hoofdtrekken der Staatsinrichting en der sociale wetgeving.

Leeuwarden. De burgeravondschool werd uitgebreid tot eene inrichting met 4-jarigen cursus. Aan de vakken van onderwijs werden toegevoegd: natuur- en werktuigkunde, boekhouden en algebra.

Harlingen. De het vorige jaar genomen proef tot uitbreiding van het onderwijs met de vakken voor handels-onderwijs en administratie werd dit jaar herhaald.

Sneek. Ten gevolge van de uitbreiding van den leergang tot een 3-jarigen cursus, met vervolgklasse voor de teekenvakken, werd in September aan jongelieden, die in het bezit waren van het einddiploma der burgeravondschool, de gelegenheid gegeven de tekenlessen der 3de klasse bij te wonen.

Kampen. Van de lijst der leervakken zijn geschrapt: geschiedenis en aardrijkskunde, de natuurlijke historie, de scheikunde en de gymnastiek, terwijl als nieuwe vakken zijn opgenomen: de werktuigkunde en het boekhouden. Bovendien is het aantal klassen van 4 op 5 gebracht. Ook is aan de inrichting toegevoegd eene afdeling voor handels-onderwijs.

Assen. Na het doorloopen van de drie klassen der burgeravondschool kunnen de leerlingen voor één of meer jaren de lessen in het teekenen nog blijven volgen in eene vervolgklasse, waar dit jaar voor het eerst het boekbinden werd onderwezen. Aan de burgeravondschool is verbonden eene handelsafdeling. De leerlingen die den 14-jarigen leeftijd bereikt hebben, moeten in eene handelszaak, winkel of kantoor werkzaam zijn.

Maastricht. Nog steeds blijven vele patroons onwillig hunne leerjongens verlof te geven, een half uur vroeger de werkplaats te verlaten, ten einde de lessen aan de burgeravondschool te kunnen volgen.

Inrichtingen die voor eene burgeravondschool in de plaats treden.

Arnhem. Eene wijziging in het reglement maakte het mogelijk dit jaar voor het eerst meerdere afzonderlijke vakcursussen in te stellen, waaraan reeds lang behoefte bestond. Die afzonderlijke cursussen werden over het algemeen geregeld bezocht. Te betreuen blijft het intusschen, dat vooral de ouderen zoo dikwijls door beroepsplichten verhinderd worden hunne goede voornemens tot het einde van den winter getrouw te blijven.

Rotterdam (Academie voor beeldende kunsten en technische wetenschappen). De Staatscommissie gaf vijfmaal de gelegenheid tot het afleggen van het examen als machinist aan boord van koopvaardij-schepen. Het resultaat was als volgt:

diploma A geëxamineerd 51, geslaagd 41;
diploma B geëxamineerd 35, geslaagd 30;
diploma b. o. geëxamineerd 9, geslaagd 5.

Rotterdam (Delfshaven). Het onderwijs sluit bij de 3de klasse der Academie voor beeldende kunsten en technische wetenschappen aan.

Leiden. Het natuurkundig onderwijs wordt in het bijzonder dienstbaar gemaakt aan de electro-techniek.

Gouda. De burgeravondschoolcursus vormt ééne der twee afdelingen van de ambachtsschool.

E. TOESTAND DER LOKALEN EN HULPMIDDELEN.

's Hertogenbosch. Ook voor het schooljaar 1906/1907 heeft de raad der gemeente eene som van f 75 beschikbaar gesteld voor den aankoop van prijzen.

Zutphen. De teekeningen moeten op te kleine schaal worden uitgevoerd, omdat er te weinig ruimte beschikbaar is. Meer lokalen voor het teekenenonderwijs zijn noodzakelijk. Nu reeds moesten de leerlingen, die buiten Zutphen wonen, worden afgewezen.

Inrichtingen, die voor eene burgeravondschool in de plaats treden.

Rotterdam (Delfshaven). In verband met de afbraak van het oude schoolgebouw, werden bij den aanvang van den cursus de nieuwe lokalen betrokken, boven eene nieuw gebouwde school voor lager onderwijs.

§ 11. SCHOLEN VOOR DOOFSTOMMEN EN BLINDEN. (1)

Rotterdam. *Inrichting voor doofstommenonderwijs.* Gedurende den afgelopen cursus namen 159 leerlingen aan het onderwijs deel en wel 85 jongens en 74 meisjes. Bij het begin van den cursus werden 13 en later 4, dus te zamen 17 leerlingen opgenomen. Kort na het begin van den cursus vertrokken 2 der nieuw opgekomenen. Twee leerlingen hebben gedurende den geheelen cursus wegens ziekte geen gebruik van het onderwijs kunnen maken.

Van de 159 leerlingen genoten 106 het onderwijs kosteloos. Voor de overige 53 werd een leergeld betaald, afwisselende naar gelang van de welgesteldheid der ouders van f 12 tot f 150 per jaar. Van de 106 leerlingen die het onderwijs kosteloos ontvingen, werden 19 geheel of gedeeltelijk op kosten der inrichting verpleegd.

Naar de provinciën verdeeld kwamen 116 leerlingen uit Zuidholland, waarvan 73 uit Rotterdam, 17 uit Noordholland, 8 uit Gelderland, 7 uit Zeeland, 4 uit Noordbrabant, 3 uit Utrecht en 1 uit Limburg. Uit Oost-Indië kwamen 2 leerlingen, uit Frankrijk (Parijs) 1 leerling.

In verband met de toeneming van het aantal leerlingen werd het personeel uitgebreid met een onderwijzer voor het gewone doofstommenonderwijs. Aan den onderwijzer P. Linthorst werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend, terwijl tot onderwijzers werden benoemd A. den Dulk en Th. H. H. Willemsen.

Aan een groot aantal kinderen werd bij het begin en het einde der groote vacantie door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen en door de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij weder vrij vervoer verleend.

Aan subsidiën werd ontvangen van het Rijk f 6 000, de provincie Zuidholland f 5 000, de provincie Zeeland f 337,50, de gemeente Rotterdam f 5 000, Schiedam f 100, Vlaardingen f 50 en Hellevoetsluis f 10. Aan giften werd ontvangen f 1 492,12⁵, aan legaten f 8 224,01. Bovendien werd de inrichting een legaat van f 2 000, dat evenwel belast is met vruchtgebruik.

1) De verslagen der scholen voor achterlijken en spraakgebrekkigen zijn opgenomen in het verslag: „Van het lager onderwijs”.

St. Michielsgestel. *Instituut voor doofstommen.* Op 1 Januari 1907 telde het instituut 160 kweekelingen, waarvan 85 jongens en 75 meisjes. In den loop des jaars werden aangenomen 25 nieuwe leerlingen, 12 jongens en 13 meisjes, ontslagen 12 leerlingen, 7 jongens en 5 meisjes, terwijl 2 jongens zijn overleden, zoodat op 31 December 1907 het aantal kweekelingen 171 bedroeg, waarvan 88 jongens en 83 meisjes. Onder deze kweekelingen zijn er echter 35 wier leertijd reeds verstreken is en die als verpleegden in het instituut verblijven of in de ambachten en andere bezigheden behulpzaam zijn, zoodat het aantal leerlingen op laatstgenoemden datum bedroeg 136, waarvan 72 jongens en 64 meisjes. De gezondheidstoestand was over het algemeen bevredigend.

Door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen en de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij was weder den leerlingen vrij vervoer toegestaan bij het begin en het einde der vacantie.

Door Rijk en provincie werden de gewone subsidiën verleend. Aan legaten en giften werd ± f 9 000 ontvangen.

Groningen. *Instituut voor doofstommen.* De cursus 1907/1908 ving aan met 169 leerlingen, waarvan 23 nieuwe leerlingen, 14 jongens en 9 meisjes, waaronder 6 externe. Tusschentijds verlieten 2 leerlingen de school. Van de 23 nieuwelingen kwamen er 13 uit Noordholland, 2 uit Zuidholland, 2 uit Overijssel, 2 uit Drenthe, 1 uit Utrecht, 1 uit Gelderland en 1 uit Groningen. De onderwijzer A. Veenstra verkreeg op zijn verzoek eervol ontslag en werd vervangen door I. H. van Weering. H. Kooi werd met ingang van 1 Januari als hoofdonderwijzer aangesteld.

De gezondheidstoestand der kweekelingen is, behoudens enkele uitzonderingen, zeer gunstig geweest.

Aan giften werd ontvangen f 2190,37⁵, aan legaten f 5447.

Amsterdam. *Instituut tot onderwijs van blinden.* Op 1 Januari 1907 bedroeg het aantal kweekelingen 94, waarvan 56 jongens en 38 meisjes. Bij het einde van den cursus op 1 Juli 1907 verlieten 4 jongens en 1 meisje de inrichting, terwijl op 1 Augustus weder 6 kweekelingen werden aangenomen, n.l. 4 jongens en 2 meisjes. De gezondheidstoestand der kweekelingen kan weder zeer gunstig genoemd worden.

VAN HET LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS.

§ 12. LAND- EN TUINBOUWSCHOLEN.

Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen, cursus 1906—1907.

Raad van bestuur. De raad van bestuur onderging in den loop van dezen cursus geene verandering.

Personeel. Belangrijke veranderingen kwamen er niet in het personeel.

De assistent H. Heine, wiens werkzaamheden op 15 Juli 1906 eindigden, werd met ingang op 1 October 1906 vervangen door den heer R. Verschuur, scheikundig ingenieur. Met ingang op 1 Maart 1907 werd als tijdelijk assistent aan het Instituut voor landbouwwerktuigen en -gebouwen verbonden de heer W. F. L. L. Heidema.

Bij Koninklijk besluit van 7 Mei 1907, n°. 83, werd de heer R. Sax belast met het geven van onderwijs in de techniek der suikerfabricage, en in 't bijzonder aan het suikerlaboratorium werkzaam gesteld.

Ten gevolge van het verlof van dr. W. van Dam moest het aan dezen opgedragen onderwijs aan anderen worden toevertrouwd. In verband hiermede werd de volgende regeling getroffen. De lessen in organische scheikunde in het eerste

studiejaar werden door den heer Olivier, die in physische scheikunde door den heer Aberson gegeven. Deze gaf ook de lessen in physische scheikunde aan het suikerlaboratorium, terwijl het onderwijs, hetwelk op de warmteleer betrekking heeft, gedeeltelijk door den heer van Gulik werd gegeven. Voor de practische oefeningen in scheikunde werd de heer Aberson bijgestaan door de heeren Olivier en Verschuur. Aan den heer Olivier werd tevens het onderwijs in landbouwtechnologie aan de studierichtingen Nederlandschen landbouw en landbouwscheikunde en -technologie opgedragen.

Bij Koninklijk besluit van 19 Augustus 1907 n°. 167 werd aan dr. W. van Dam met ingang op 1 September 1907 eervol ontslag uit zijne betrekking verleend. Eervol ontslag werd mede met ingang op denzelfden datum verleend bij Koninklijk besluit van 16 Augustus 1907 n°. 60 aan den heer J. E. L. de Wijn als leeraar in het burgerlijk en administratief recht. Hij werd vervangen door den heer P. A. de Jong.

In de plaats van den overleden bediende G. Wessels werd als tijdelijk bediende aangesteld Corn. van Aggelen.

Bevolking. De volgende staat geeft een overzicht van de bevolking bij den aanvang van het schooljaar 1906—1907.

Studiejaren.	Studierichtingen.						
	Neder-landsche landbouw.	Koloniale landbouw.	Neder-landsche boschbouw.	Koloniale boschbouw.	Tuinbouw.	Landbouw, scheikunde en technologie.	Totaal.
Eerste	(1) 11	7	4	11	2	1	(1) 36
Tweede	6	4	2	4	(2) 3	2	(2) 22
Derde	5	(1) 5	4	5	3	2	(1) 24
Vierde	2	—	—	—	—	—	2
Samen	24	17	10	20	8	5	84

(1) Hierbij 2 studeerenden voor enkele vakken.

(2) Hierbij 1 studeerende voor enkele vakken.

In den loop van den cursus nam het getal der studeerenden voor ieder der studierichtingen Nederlandschen landbouw, kolonialen landbouw en tuinbouw met één toe, terwijl de volgende veranderingen plaats vonden: van ieder der studierichtingen kolonialen landbouw en Nederlandschen boschbouw ging een studeerende, die aanvankelijk de lessen in het tweede studiejaar volgde, opnieuw de lessen in het eerste studiejaar volgen. Een der studeerenden in het tweede studiejaar tuinbouw ging over naar het tweede studiejaar kolonialen landbouw. Een der studeerenden in Nederlandschen landbouw III ging opnieuw de lessen in het tweede studiejaar dezer richting volgen.

Wegens veranderde bestemming en wegens het vervullen van militieplicht, vertrokken uit Nederlandschen landbouw I één, uit kolonialen landbouw I één, uit Nederlandschen boschbouw I één, uit Nederlandschen landbouw II twee, uit kolonialen landbouw II één, en uit Nederlandschen landbouw III één studeerende.

Behalve de bovengenoemde studeerenden volgde nog een vijftal personen in enkele vakken het onderwijs aan de inrichting.

Van de 83 studeerenden waaromtrent opgaven werden verstrekt, waren afkomstig uit de provincie Groningen 3, uit Friesland 2, uit Drenthe 1, uit Gelderland 18, uit Utrecht 6, uit Noordholland 13, uit Zuidholland 25, uit Zeeland 2, uit Noordbrabant 3, uit Limburg 1, uit Oost-Indië 8. Hieronder waren 19 zoons van landbouwers of groot-grondbezitters, te weten: uit Groningen 3, uit Friesland 2, uit Drenthe 1, uit Gelderland 2, uit Utrecht 3, uit Noordholland 2, uit Zuidholland 4, uit Zeeland 1 en uit Limburg 1. Van twee studeerenden, waarvan 1 uit Gelderland en 1 uit Noordbrabant, waren de ouders tuinbouwers, van 5 jongelieden waren de ouders Indische planters of gewezen Indische planters. 71 studeerenden bezaten het einddiploma der hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, 1 een getuigschrift van een gymnasium, 3 bezaten een getuigschrift van bekwaamheid voor universiteitsstudie, terwijl 8 op grond van de overgangsbepalingen, vermeld in § 6 van het reglement der inrichting, tot de examens konden worden toegelaten.

Suikerlaboratorium. Bij den aanvang der lessen telde het suikerlaboratorium 2 laboranten. Beiden ontvingen in Februari 1907 het getuigschrift van welvolbrachte studie.

Bezoek der lessen. De lessen in praktische oefeningen werden geregeld bezocht. Ook toonden de studeerenden veel belangstelling bij de gehouden excursiën.

Excursiën. Gedurende den cursus 1906—1907 werden de volgende excursiën gedaan.

De directeur maakte met NL III en KL III eene excursie naar de hengstenkeuring te Elst.

Met de studeerenden in NL II, NL III en NL IV werd de stierenkeuring te Leeuwarden bijgewoond.

Met NL III en NL IV werden de zuivelfabrieken in Heerde, Apeldoorn, Eefde, Steenderen, Winterswijk en Gendringen bezocht. Tevens werd een bezoek gebracht aan het botercontrôlestation te Deventer.

Het remonte-depôt te Millingen werd bezocht met NL III, NL IV en KL III.

De leeraar in *scheikunde en technologie* bezocht met LS III de internationale guanofabriek te Zwijndrecht.

De assistent voor *scheikunde en technologie* bracht met NL III en LS III een bezoek aan de bierbrouwerij de Oranjeboom te Rotterdam en aan de Ned. Gist- en Spiritusfabriek te Delft, terwijl met LS III aan de Oliefabriek te Delft een bezoek gebracht werd.

Door den leeraar in *plantkunde* werd met het derde studiejaar eene excursie gemaakt naar Rotterdam, ter bezichtiging van de kassen in de Diergaarde aldaar.

Onder leiding van den leeraar in *houtmeetkunde en Ind. hooglandcultures* werden verschillende excursiën gemaakt naar de bosschen in den omtrek, ten einde de studeerenden te oefenen in het schatten en meten van boomen en opstanden.

Met KL II en KL III werd het Rijkswoud te Kleef bezocht om de studeerenden met een goed ingericht boschbedrijf in kennis te stellen.

De leeraar in *landmeten en waterpassen* hield geregeld, bij voldoende goed weder, excursiën in den omtrek, met het doel den studeerenden ervaring te geven in het landmeten en waterpassen en hen vertrouwd te maken met de instrumenten welke daarbij gebruikt worden.

De leeraar in *anatomie en physiologie en in de kennis van de ziekten en geneesleer* maakte verschillende excursies in den omtrek van Wageningen, met het doel de studeerenden verschillende veeziekten te doen zien en hun eenige behandelingswijzen te toonen.

De leeraar in *laagland cultures* bracht met KL III een bezoek aan een stoomrijstpellerij te Rotterdam en aan de koelpakhuizen Vriesenveem te Amsterdam.

De leeraar in *werktuigkunde en grondverbetering* maakte zijne jaarlijksche excursie met de studeerenden in het tweede studiejaar om verschillende wijzen van bemaling te leeren kennen. Bezocht werden het stoomgemaal van den Arkelschen dam, dat bij Steenenhoek, bij de Kaag, dat bij Katwijk, een vijzel en een schepmolen, een klein stoomgemaal te Overschie, het Wester-, Ooster- en Noorderstoomgemaal te Rotterdam, het stoomgemaal van Schieland, de bemaling van den Zuidplaspolder en het stoomgemaal van Rijnland te Gouda.

De leeraar in *houtteelt* maakte eene vijfdaagsche excursie met studeerenden in NB II, NB III, KB II en KB III, naar het Mastbosch bij Breda, en naar Bois-Fort en Bois Soignies bij Brussel.

Wekelijks hadden excursiën plaats naar de bosschen in den omtrek.

Door den leeraar in *boomteelt, ooftboomteelt en warmoezerij* werden met T II en T III verschillende bedrijven om Arnhem bezocht, benevens een aspergecultuur te Driebergen en de kweekerij van de firma Groenewegen te de Bildt.

Ook werden met T III zaadteelderijen te Enkhuizen bezichtigd.

De leeraar in *bloementeelt en bedrijfsleer* bezocht met T II en T III Haarlem voor het bezichtigen van de kweekerij van de firma van Tubergen, bloembollenvelden en de bloembollententoonstelling te Sassenheim. Bovendien bezocht hij met dezelfde jongelieden Rotterdam, Gent, Brugge, Dordrecht en Gouda om kweekerijen in die verschillende plaatsen te leeren kennen.

De leeraar in *burgerlijke- en waterbouwkunde* maakte eene excursie met NB II en NB III naar Lochem en Boreculo ter bezichtiging van de normalisatie van de Berkel.

De leeraar in *volkenkunde van Nederlandsch-Indië* bezocht met KL I en KB I het ethnographisch museum te Leiden.

De leeraar in *tuinbouw-architectuur* maakte eene excursie met studeerenden in T III naar Arnhem ter bezichtiging van de stadsplantsoenen en het landgoed Sonsbeek.

Met den leeraar in *vischteelt* werden de vischvijvers en 't broedhuis der Heidemaatschappij te Vaassen-Emst bezocht, ten einde zoowel de inrichting in oogenschouw te nemen, alsook de afwisseling bij te wonen.

De leeraar in *mineralogie en geologie* maakte met het

eerste studiejaar eene tweedaagsche excursie naar Montferland en de streek tusschen Nijmegen, Mook en Kleef tot het demonstreeren van het zuidelijk diluvium, de aanwezigheid van leem en den invloed op cultuur en plantengroei.

Verder maakte deze leeraar met NB III eene tweedaagsche excursie naar Enschedé, Oldenzaal en Bentheim tot demonstratie van de samenstelling en bouw van het alluvium, diluvium, tertiair en secundair. Verband tusschen bodemcultuur en samenstelling van den bodem.

Ook werd eene vijfdaagsche geologische excursie naar den Vogelberg en het Odenwoud gemaakt.

Bijzondere cursussen. Bijzondere cursussen werden gegeven in:

- oeconomische geographie door dr. H. Blink;
- bijenteelt door S. Lako;
- vischteelt door dr. H. Bos;
- bacteriologie door dr. N. Goslings;
- verbandleer door dr. L. Vermande en Th. Niemeijer;
- photographie door dr. E. Giltay, en
- in de leer van het zien door dr. E. Giltay.

Evenals in de vorige jaren, werd ook in dit schooljaar een cursus gegeven voor intendant-officiëren door L. Broekema, dr. E. Giltay, prof. dr. J. Ritzema Bos, dr. O. Pitsch, H. C. Reimers, J. H. Aberson, A. H. Berkhout en dr. A. van Bijlert. Deze cursus werd gevolgd door 3 officieren van het Nederlandsche en 2 van het Nederlandsch-Indische leger.

Ten aanzien van de examens geeft de volgende tabel een overzicht.

STUDIERICHTINGEN.	Examen aan het einde van het eerste studiejaar.		Examen aan het einde van het tweede studiejaar.		Eindexamen.	
	Getal candidaten.	Geslaagd.	Getal candidaten.	Geslaagd.	Getal candidaten.	Geslaagd.
Nederlandsche landbouw	9	6	3	3	1	1
Koloniale „	8	6	4	2	4	2
Nederlandsche boschbouw	4	2	1	1	3	1
Koloniale „	10	4	4	4	5	5
Tuinbouw	—	—	1	1	2	2
Landbouwscheikunde	1	1	1	1	2	1
Samen	32	19	14	12	17	12

Een der candidaten voor het eindexamen was niet als studeerende aan de inrichting ingeschreven.

De beide studeerenden in het 4e studiejaar Nederlandschen landbouw onderwierpen zich aan het examen middelbaar onderwijs landbouwkunde en slaagden.

Van de geslaagden van het eerste studiejaar kolonialen landbouw werden vier als candidaat-houtvester voor den dienst bij het boschwezen in Nederlandsch-Indië aangewezen. Een hunner wenschte daarvoor niet in aanmerking te komen.

Rijkslandbouwschool te Wageningen.

Commissie van toezicht. De commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs in de gemeente Wageningen bestond op 31 October uit de volgende heeren:

R. W. H. Suringar, voorzitter; dr. J. Ch. Kromsigt, secretaris; D. Schouten Lzn.; A. van Gulik en dr. L. Vinckenborg.

Personeel. In het personeel der school kwam in den loop van den cursus geene verandering.

Door ernstige ongesteldheid was de leeraar in het Fransch, de heer H. Gentil, van het begin van October tot de Kerstvacantie verhinderd zijne lessen te geven. Hij werd gedurende dien tijd vervangen door den heer A. Neber, van Leiden.

Leerlingen. Bij de toelatingsexamens in Juli en September 1906 werden

	geëxamineerd.	toegelaten.	afgewezen.
voor de voorbereidingsklasse	11	9	2
voor de eerste klasse	18	13	5
voor de tweede klasse	1	—	1
Samen	30	22	8

Van de 5 candidaten die voor de eerste klasse niet slaag-

den, werden 4 in de voorbereidingsklasse opgenomen. De candidaat welke voor de tweede klasse niet slaagde, werd opgenomen in de eerste. Een der voor de voorbereidingsklasse toegelatenen kwam niet op de school.

In het geheel werden dus bij het begin van den cursus 26 leerlingen toegelaten, waarvan 12 tot de voorbereidings- en 14 tot de tweede klasse.

Bij den aanvang der lessen bedroeg de bevolking der school in de:

	voor volledig onderwijs.	voor enkele vakken.
voorbereidingsklasse	14	—
eerste klasse	26	—
tweede klasse	26	—
Indische klasse	11	6
Totaal	77	6

Van den leeftijd der leerlingen voor volledig onderricht geeft de volgende tabel een overzicht.

KLASSEN.	Leeftijd op 1 September 1906.					Totaal.
	14-15 jaar.	15-16 jaar.	16-17 jaar.	17-18 jaar.	Boven 18 jaar.	
Voorbereid. klasse. .	2	2	5	4	1	14
Eerste „ ..	1	4	7	5	9	26
Tweede „ ..	1	—	3	6	16	26
Indische „ ..	—	—	—	1	10	11
Totaal ..	4	6	15	16	36	77

In den loop van het schooljaar werden nog opgenomen in de voorbereidingsklasse 2 leerlingen en in de eerste klasse 1 leerling. Daarentegen verminderde het getal leerlingen der voorbereidingsklasse met 1, der eerste klasse met 4, der tweede klasse met 2 en der Indische klasse met 2 leerlingen. Bovendien verlieten 4 leerlingen voor enkele vakken de inrichting, zoodat de schoolbevolking aan het einde van den cursus uit 71 leerlingen voor volledig onderwijs en 2 voor enkele vakken bestond.

Van de ingeschreven leerlingen waren 43 zoons van landbouwers, grondeigenaren of cultuurondernemers. Van deze 43 waren afkomstig uit Groningen 10, uit Friesland 2, uit Drenthe 3, uit Overijssel 1, uit Gelderland 2, uit Utrecht 2, uit Noordholland 4, uit Zuidholland 5, uit de Nederlandsche koloniën 13 en uit andere landen 1.

Het onderwijs. Voor het onderwijs in wiskunde, plant- en dierkunde, Nederlandsch, Hoogduitsch, teekenen en gymnastiek was de eerste klasse in twee afdeelingen gesplitst.

De tweede klasse was gesplitst voor het onderwijs in wiskunde, plant- en dierkunde, Nederlandsch, Hoogduitsch, teekenen en zuivelbereiding.

Voor de practische oefeningen in natuurkunde, scheikunde, landmeten en waterpassen en microscopie werden de tweede en de Indische klasse op de volgende wijze ingedeeld:

2de klasse	voor de practische oefeningen in natuurkunde in 4 afdeelingen;
	voor de practische oefeningen in scheikunde in 2 afdeelingen.
	voor de practische oefeningen in landmeten en waterpassen in 4 afdeelingen;
Indische klasse	voor de practische oefeningen in landmeten en waterpassen in 2 afdeelingen;
	voor de practische oefeningen in microscopie in 2 afdeelingen;

De leerlingen der laatste klasse oefenden zich op daarvoor bestemde middagen, onder leiding van den leeraar in akkerbouw, in het ploegen.

Wat het onderwijs in Fransch en Engelsch aangaat, dat in dit schooljaar in de voorbereidingsklasse voor het eerst facultatief was gesteld, is te vermelden, dat van de 14 leerlingen dezer klasse 8 het onderwijs in beide talen, 2 alleen dat in het Fransch, 2 alleen dat in het Engelsch volgden, terwijl 2 in geen van beide talen onderwijs ontvingen.

In de eerste en tweede klasse moest nog tusschen beide talen eene keuze geschieden. In de eerste klasse volgden 7 leerlingen het onderwijs in het Fransch, de overige 19 die in het Engelsch. In de tweede klasse werden de lessen in het Fransch gevolgd door 8, die in het Engelsch door 18 leerlingen.

Excursies. In den loop van het schooljaar werden, onder leiding van de betrokken leeraren, excursies gemaakt:

door de leerlingen der tweede klasse:

1°. naar de ontginningen (vloeiweiden en vischvijvers) in de omgeving van Valkenswaard; 2°. naar de bosschen in de omgeving van Ede; 3°. naar de zuivelfabrieken te Vorden en Eefde; 4°. naar enkele boerderijen in de omgeving van Wageningen, terwijl ten stadhuize te Wageningen de inrichting van het kadaster werd nagegaan;

door de leerlingen der Indische klasse:

1°. naar de koloniale tentoonstelling te Crefeld; 2°. naar eene koffiepellerij te Amsterdam; 3°. naar de Kleefsche bosschen; 4°. naar het Museum voor land- en volkenkunde en naar de Diergaarde te Rotterdam; 5°. naar de bierbrouwerij „de Germania”, te Wageningen.

Overgangs- en eindexamens. Bij de overgangsexamens in Juli 1907 werden van de voorbereidingsklasse 9 leerlingen tot de eerste klasse bevorderd en 6 niet bevorderd. Van de leerlingen der eerste klasse werden 18 bevorderd tot de tweede klasse, 5 niet bevorderd.

Van de 24 leerlingen der tweede klasse ontvingen 23 het getuigschrift van goed volbrachte studie. Van de 9 leerlingen der Indische klasse kon aan 8 het getuigschrift van met vrucht gevolgd onderwijs worden uitgereikt.

De Sloetprijs werd toegekend aan den leerling H. J. van Delden, van Meeden, provincie Groningen. Voor dien prijs kwamen mede in aanmerking E. E. Ecker te Willemstad (Curaçao), D. Honig te Velp, E. Z. Oldenbanning te Dalen (Dr.), W. J. Sijsma te Baflo (Gr.) en N. J. Keyzer te Wageningen.

Van de 23 leerlingen der 2de klasse, die het getuigschrift verkregen, gingen 9 voor volledig onderwijs en 2 voor enkele vakken in de Indische klasse over. Van de overige 12 gingen 6 in de landbouwpractijk in Nederland, studeert 1 aan het landbouwinstituut te Gembloux, en keerden 5 terug voor het volgen van enkele lessen aan de school, welke belangeloos door verschillende leeraren worden gegeven hoofdzakelijk in vakken die meer in het bijzonder den Nederlandschen landbouw betreffen.

Van de 8 leerlingen die het getuigschrift van de Indische klasse verwierven, is een naar zijne ouders in Indië vertrokken; de overigen bereiden zich practisch voor hunnen werkkring in de koloniën voor.

Leermiddelen. De collecties instrumenten, enz. voor natuur- en scheikunde, landmeten en waterpassen en natuurlijke historie werden uitgebreid en aangevuld. Leerlingen en oud-leerlingen gaven ook nu weder voorwerpen voor het natuur-historische kabinet ten geschenke.

Voor de bibliotheek werden verschillende boeken, voornamelijk ten behoeve van de leerlingen, aangekocht. Ook werden enkele werken ten geschenke ontvangen.

Gebouwen, enz. Uitbreiding van de gebouwen ten behoeve van het onderwijs in natuurkunde, scheikunde en teekenen is zeer gewenscht. Ook aan meerdere bergruimte bestaat behoefte.

RIJKSLANDBOUWWINTERSCHOLEN.

Algemeen overzicht.

Het onderstaande staatje geeft een overzicht van de vakken, waarin aan de Rijkslandbouwwinterscholen onderwijs wordt gegeven en van het aantal uren per week daaraan in 1906—1907 in elke klasse gewijd.

Vakken van onderwijs.	Rijkslandbouwwinterscholen te:											
	Groningen.		Leeuwarden.		Schagen.		Dordrecht.		Goes.		Sittard.	
	Klasse.		Klasse.		Klasse.		Klasse.		Klasse.		Klasse.	
	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.
	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.
1. Kennis van den grond, grondbemesting en grondverbetering	2	2	2	2	2	2	3	2	2	2	1	1
2. Bemestingsleer	(1) 0—2	(1) 4—2	—	3	—	2	—	3	—	3	(1) 0—2	2
3. Plantenteelt	(1) 3—2	(1) 1—2	2	2	2	2	2	3	3	2	2	2
4. Veeteelt en gezondheidsleer	5	5	5	4	4	5	5	4	4	3	4	4
5. Veevoeding	1	1	—	2	1	2	—	2	1	2	2	2
6. Zuivelbereiding	1	2	2	2	(2) 2	(2) 2	2	2	2	2	2	2
7. Bedrijfsleer en boekhouding	—	3	1	2	1	2	—	2	—	1	—	1
8. Scheikunde	(1) 4—3	(1) 1—2	2	2	4	2	2	3	2	2	2	2
9. Plantkunde	2	1	2	2	2	1	2	2	2	2	(1) 2—1	1
10. Dierkunde.	2	2	2	2	2	1	2	2	2	2	1	2
11. Natuurkunde.	2	2	3	1	2	2	2	2	2	1	2	2
12. Nederlandsche taal	1	1	2	—	2	1	2	—	1	1	2	2
13. Rekenen (wiskunde)	3	1	2	1	2	2	2	—	2	1	(1) 3—2	2
14. Ooftteelt	—	—	—	—	1	1	—	—	1	1	1	1
15. Groenteteelt	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
	26	26	25	25	28	28	24	27	24	25	24	26

(1) Op den vrijen Maandag worden de leerlingen om beurten belast met het onderzoek van eenige monsters melk, in den aanvang onder toezicht van den leeraar.

(2) Het eerste cijfer vermeldt het getal lesuren per week vóór, het 2de, dat na Nieuwjaar.

I. Rijkslandbouwwinterschool te Groningen.

Commissie van toezicht. De commissie van toezicht onderging in den loop van 1906—1907 geene verandering.

Personeel. Met ingang van 1 Juni 1906 werd aan den tijdelijken leeraar in scheikunde, H. J. Slijper, eervol ontslag verleend in verband met zijne benoeming tot leeraar aan de Rijkszuivelschool te Bolsward. Eervol ontslag werd mede, met ingang van 1 October 1906, verleend aan den tijdelijken leeraar in natuurkunde en rekenen, L. Yntema. Het onderwijs in schei- en natuurkunde en rekenen werd voor het tijdvak van 8 October 1906 tot en met 7 April 1907 opgedragen aan J. P. van Loon, doctor in de scheikunde te Rotterdam.

Op zijn verzoek werd de leeraar A. W. Heidema, met ingang op 1 October 1906, ontheven van het onderwijs in ontleedkunde en leer der levensverrichtingen van de groote huisdieren, beoordeelingsleer en raskennis van het rund, het schaap en het varken, stalinrichting voor de genoemde diersoorten en verloskunde. Dit onderwijs werd opgedragen aan H. A. Kroes, veearts te Groningen, die het reeds gedurende 5 winterhalfjaren voor den heer A. W. Heidema had gegeven.

Het onderwijs in plantenteelt en plantkunde, tot dusverre door den directeur gegeven, werd opgedragen aan den tijdelijken adspirant-Rijkslandbouwleeraar C. K. van Daalen.

De veelvuldige nevenwerkzaamheden van verschillende leeraren maakten herhaaldelijk onderlinge verwisseling van

lesuren noodig, hetgeen storend werkte op den regelmatig gang van het onderwijs.

Leerlingen. Aan het op 5 September 1906 gehouden toelatingsexamen namen 40 kandidaten deel. Hiervan werden 31 tot de eerste klasse toegelaten, van wie 1 beneden 16 jaar, met vergunning van den directeur-generaal van landbouw. Voorts werden 3 leerlingen in deze klasse opgenomen welke in het vorige jaar een voldoende toelatingsexamen hadden afgelegd, doch ten gevolge van het groote getal leerlingen geene plaatsing hadden gevonden. Een van de twee leerlingen welke aan het einde van den vorigen cursus niet tot de tweede klasse waren toegelaten, nam weder in de 1ste klasse plaats, die dus bij den aanvang van den cursus 35 leerlingen voor volledig onderwijs, telde, gesplitst in twee parallelklassen.

De 21 leerlingen aan het einde van den vorigen cursus tot de tweede klasse bevorderd, namen allen in die klasse zitting, één hunner na het afleggen van een herexamen. Een leerling die wegens ongesteldheid het onderwijs in de eerste klasse van den voorgaanden cursus niet tot het einde had kunnen bijwonen, werd na het afleggen van een toelatingsexamen tot de tweede klasse bevorderd. Een tweetal kandidaten, dat eveneens dit toelatingsexamen aflegde, slaagde daarbij niet. De tweede klasse telde derhalve 22 leerlingen voor volledig onderwijs.

Van de leerlingen der eerste klasse hadden 9 alleen lager onderwijs genoten, waarvan 7 bovendien het onderricht in eene of twee klassen van eenen landbouwwintercursus had-

den doorloopen; 17 hadden onderricht ontvangen aan scholen voor uitgebreid lager onderwijs, waarvan 5 bovendien het onderricht aan eenen landbouwwintercursus hadden gevolgd; 2 leerlingen bezaten het diploma eener hogere burgerschool met driejarigen cursus; de overigen hadden het onderwijs in eene of meer klassen eener hogere burgerschool of handelsschool genoten.

De ouders of verzorgers van 52 der 57 leerlingen van de school waren landbouwers, van 1 graanhandelaar, van 1 directeur eener hogere burgerschool, van 1 rentenier, van 1 zaad- en kunstmesthandelaar, van 1 zonder beroep.

Het volgende staatje geeft een overzicht van den leeftijd der leerlingen bij den aanvang van den cursus.

Van de leerlingen	hadden een leeftijd van						Boven 20 jaar.
	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	18 jaar.	19 jaar.	20 jaar.	
In de 1ste klasse .	1	10	18	5	—	1	—
„ „ 2de „ .	—	—	2	9	7	1	3
Samen . . .	1	10	20	14	7	2	3

Van de 57 leerlingen waren 55 afkomstig uit de provincie Groningen, 1 uit Overijssel en 1 uit Friesland; 47 hunner waren tegen betaling van een kostgeld, loopende van f 150—f 325 per winterhalfjaar, in de stad Groningen gehuisvest, de overigen reisden dagelijks per trein of rijwiel van huis naar de school en terug.

Een der leerlingen van de 2de klasse genoot kosteloos onderricht en werd van Rijkswegen van boeken en leermiddelen voorzien. Vanwege de commissie van administratie van het fonds van den landbouw werd aan een der leerlingen dezer klasse eene beurs van f 125 verleend.

Twee der leerlingen van de 1ste klasse moesten wegens ongesteldheid de school verlaten, de een in het laatst van Januari, de ander in het begin van Maart. De schoolbevolking bestond dus aan het einde van den cursus uit 55 leerlingen.

Het onderwijs. De lessen vingen aan op 9 October en eindigden op 29 Maart.

In de tweede klasse werd geen onderwijs in de Nederlandse taal gegeven; het vroeger daarvoor bestemde uur werd gebruikt voor uitbreiding van het onderwijs in plantenteelt.

Van sommige leerlingen lieten vlijt, vorderingen en gedrag veel te wenschen over. De splitsing der eerste klasse bleek zeer bevorderlijk aan de goede orde en de vorderingen der leerlingen.

Plant- en aardkundige excursiën werden gemaakt naar de zandstreken ten zuiden der stad Groningen. In oogen-schouw werden genomen het graven van oerlei ter verbetering van den grond op de boerderij van den heer H. L. Cazemier te Lekkerkerk en het diepploegen met ossen op het Roderveld. Verder werden bezoeken gebracht aan de keuringen van de Provinciale Vereeniging ter bevordering van de Paardenfokkerij in Groningen, aan het openbaar slachthuis te Groningen, aan den ronden rundveestel van den heer Dreesman te Assen en aan het daar gevestigde fokstation voor varkens.

Aan de leerlingen der 1ste klasse werd opgedragen bij den aanvang van den nieuwen cursus een opstel in te leveren over de boerderij, waar zij de zomermaanden zouden doorbrengen.

Examens. Op 28 Maart werd het mondeling overgangsexamen gehouden, het schriftelijk eindexamen op 22, 23, 25 en 26 Maart en het mondeling eindexamen op 29 Maart, op welken datum de cursus werd gesloten. Van de 33 leerlingen der eerste klasse werden 30 onvoorwaardelijk en één voorwaardelijk tot de tweede klasse bevorderd; 2 werden niet bevorderd.

Aan de 22 leerlingen der tweede klasse konden diploma's worden uitgereikt, waarvan 2 met het praedicaat *zeer goed*,

12 met *goed* en de overigen met *voldoende*. Van deze leerlingen gingen 21 leerlingen in de landbouwpraktijk, terwijl 1 als leerling bij de Nederlandsche Heidemaatschappij werd toegelaten.

Leermiddelen en gebouw. In de gelegenheid voor demonstratief onderwijs werd eene belangrijke verbetering aangebracht door de installatie van een projectie-toestel met zelf-reguleerende elektrische lamp en bijbehorenden weerstand en schakelbord. Beide laatste zijn zóó gekozen, en de elektrische geleidingen zijn zóó gelegd, dat de stroom voor allerlei andere doeleinden in twee leslokalen en in het laboratorium kan worden gebruikt.

De donkere kamer voor photographie kwam in gereedheid; in het leslokaal voor projectie werd electrisch licht aangebracht; de aanleg van den schooltuin werd voltooid. Voor rekening der gemeente Groningen werd daarin een gemetseld bassin voor water- en moerasplanten aangelegd.

Door de splitsing der eerste klasse moest het leslokaal voor schei- en natuurkunde voortdurend in gebruik worden genomen, zoodat voor het in gereedheid brengen van proeven bij dit onderricht niet steeds de noodige tijd van voorbereiding was. Blijft de toeloop der leerlingen even groot, dan zal eerlang tot vergrooing van het gebouw moeten worden overgegaan.

II. Rijkslandbouwwinterschool te Leeuwarden.

Personeel. Het personeel, aan deze inrichting verbonden, onderging in den loop van 1906—1907 geene verandering.

Leerlingen. Het toelatingsexamen vond plaats op 1, 2 en 4 October 1906. Van de 28 jongelieden welke zich aan dit examen onderwierpen, konden 22 worden toegelaten.

Van de beide leerlingen welke aan het eind van den vorigen cursus niet werden bevorderd tot de tweede klasse, keerde een in de eerste klasse terug. Deze ving dus aan met 23 leerlingen.

Alle leerlingen die tot de 2de klasse waren bevorderd, namen in deze klasse plaats, waaronder drie na met goed gevolg afgelegd herexamen. De tweede klasse begon dus met 19 leerlingen en de geheele schoolbevolking bestond derhalve bij den aanvang der lessen uit 42 leerlingen voor volledig onderwijs.

Deze leerlingen waren alle afkomstig uit Friesland. Van 37 hunner waren de ouders landbouwers, van 1 timmerman, van 1 koopman, van 1 predikant, van 1 arts en van 1 ambtenaar.

In het volgende staatje wordt een overzicht gegeven van den leeftijd der leerlingen bij het begin der lessen.

Van de leerlingen	hadden een leeftijd van :						boven 20 jaar.
	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	18 jaar.	19 jaar.	20 jaar.	
In de 1ste klasse	—	15	3	1	2	1	1
„ „ 2de „	—	—	10	6	—	3	—
Samen . . .	—	15	13	7	2	4	1

In den aanvang van November werd een toehoorder tot het volgen van enkele lessen in de 1ste en 2de klasse toegelaten. Een der leerlingen der 2de klasse werd in het begin van December ernstig ongesteld en verliet de school.

Onderwijs. De leerlingen aan het einde van den cursus 1905—1906 tot de 2de klasse bevorderd, werden den 2den, 3den, 4den en 5den Juli in twee groepen opgeroepen tot het volgen van enkele zomerlessen in plantkunde, die gedeeltelijk in de school, gedeeltelijk op het veld zijn gegeven. Tevens werd een bezoek gebracht aan den schooltuin gelegen onder Cornjum.

De lessen van den cursus 1906—1907 namen op 10 October 1906 een aanvang. Het schoolbezoek was zeer getrouw. De vlijt, het gedrag en de vorderingen der leerlingen waren goed.

Het onderwijs in de praktijk van paarden- en veekennis, waartoe de leerlingen in twee groepen werden gesplitst, hetgeen tot gevolg had, dat de helft dezer lessen buiten de gewone schooluren moest plaats vinden, werden wederom in de stedelijke manége gegeven. Het onderwijs in zuivelbereiding werd, evenals in vorige jaren, gegeven op het laboratorium van den zuivelconsulent der Friesche Maatschappij van Landbouw, waar de leerlingen der 2de klasse bovendien in twee groepen buiten de gewone schooluren zich in de praktijk van het melkonderzoek oefenden.

De cursus eindigde op 4 April 1907.

Examens. Van de leerlingen der eerste klasse werden 19 onvoorwaardelijk en 1 voorwaardelijk tot de tweede klasse bevorderd. Drie leerlingen konden niet worden bevorderd.

Aan de 18 leerlingen der tweede klasse konden diploma's worden uitgereikt, waarvan 2 met het praedicaat *zeer goed*, 2 met *goed*, 7 met *ruim voldoende* en 7 met *voldoende*.

Van deze gediplomeerden keerden 14 in het ouderlijk bedrijf terug, één werd melkcontroleur, één bekwaamde zich verder in de fabriekmatige zuivelbereiding, terwijl twee eene betrekking zochten bij de Nederlandsche Heidemaatschappij.

Leermiddelen en gebouw. Hieromtrent vallen geene bijzonderheden mee te deelen.

III. Rijkslandbouwwinterschool te Schagen.

Commissie van toezicht. In den loop van 1906—1907 kwamen er geene wijzigingen in de Commissie van toezicht.

Personeel. In de vacature ontstaan door het vertrek van den tijdelijken leeraar in Nederlandsche taal, G. Zijlstra, werd voorzien door de benoeming van den heer A. J. Korff, eerste-onderwijzer aan de openbare lagere school te Schagen.

Wegens ongesteldheid van den directeur, aan wien van 25 October 1906 tot 25 Januari 1907 verlof werd verleend, werd het onderwijs in kennis van den grond, grondverbetering, grondbewerking, bemesting, veevoeding, bedrijfsleer en landbouwboekhouden gedurende dezen cursus opgedragen aan den adspirant-Rijkslandbouwleeraar D. S. Huizinga, die — intusschen tot Rijkslandbouwleeraar benoemd — ook na de hervatting zijner werkzaamheden door den directeur met het aan dezen opgedragen onderwijs belast bleef.

Gedurende de afwezigheid van den directeur werd het directoraat der school waargenomen door den leeraar C. A. J. M. de Gier.

Leerlingen. Voor het toelatingsexamen, gehouden op 27 September, meldten zich 19 leerlingen aan, die allen tot de eerste klasse werden toegelaten.

Het onderricht in zuivelbereiding werd bovendien in de eerste klasse gevolgd door 4 en dat in beoordeelings- en gezondheidsleer tot 1 Februari 1907 door 2 personen. Een van deze laatstgenoemde toehoorders bezocht de school met het doel om daarna voor rekening van de Vereeniging tot ontwikkeling van den Landbouw in Hollands Noorderkwartier te worden opgeleid tot veeverloskundige.

Van de 22 leerlingen die in Maart 1906 tot de tweede klasse waren bevorderd, namen 20 in deze klasse zitting. Een der leerlingen, die niet tot deze klasse was bevorderd, deed een herexamen, doch slaagde daarbij niet. Het onderwijs in zuivelbereiding in de tweede klasse werd bovendien bijgewoond door 5 toehoorders.

Bij den aanvang der lessen bestond de schoolbevolking derhalve uit 39 leerlingen voor volledig onderwijs en 11 toehoorders.

Van de 39 leerlingen voor volledig onderwijs waren 36 uit Noordholland, 1 uit Gelderland en 1 uit Utrecht. De ouders of verzorgers van 6 leerlingen waren landbouwers, van 26 veehouders, van 1 advocaat, van 1 kaasmaker, van 1 directeur eener zuivelfabriek, van 1 hotelhouder, van 1 officier van justitie, van 1 aannemer en van 1 stalhouder.

Van de leerlingen voor volledig onderwijs, toegelaten tot de eerste klasse, genoten 13 alleen lager onderwijs, 5 bezochten 2—4 jaar eene hogere burgeerschool en 1 eene kostschool.

Omtrent den leeftijd der leerlingen geeft het volgende staatje de noodige inlichtingen:

Van de leerlingen	hadden een leeftijd van						
	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	18 jaar.	19 jaar.	20 jaar.	boven 20 jaar.
In de 1ste klasse.	3	10	4	—	—	1	1
" " 2de "	—	—	6	6	4	2	2
Samen. . .	3	10	10	6	4	3	3

Twee toehoorders voor beoordeelings- en gezondheidsleer verlieten de school in den loop van den cursus. Twee leerlingen van de tweede klasse werden met 1 Maart opgeroepen voor het vervullen hunner militieplichten en woonden de laatste halve maand de lessen niet bij.

Van de leerlingen voor volledig onderwijs woonden 4 te Schagen, 10 waren er gehuisvest, de overigen kwamen dagelijks per rijwiel, spoor of tram. De toehoorders kwamen eveneens per fiets, spoor of tram.

Een der leerlingen van de tweede en een der leerlingen van de eerste klasse genoten eene beurs van f 100 van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw.

Het onderwijs. De lessen vingen aan op 2 October 1906 en eindigden op 16 Maart 1907 in de tweede en op Zaterdag 23 Maart in de eerste klasse.

Het schoolbezoek was over het algemeen zeer trouw.

In het eerste kwartaal liet bij sommige lessen het gedrag van verschillende leerlingen wel iets te wenschen over en werd vooral over dat van enkele leerlingen der eerste klasse geklaagd. In het tweede kwartaal viel in dit opzicht eene belangrijke verbetering waar te nemen.

De vorderingen en de vlijt der leerlingen gaven reden tot tevredenheid.

Aan het onderwijs in practisch melkonderzoek werd ook in dezen cursus door den leeraar in zuivelbereiding en diens assistent bijzondere zorg besteed.

De leerlingen der tweede klasse bezochten gedurende het winterhalfjaar eenige koolbewaarplaatsen te Noord-Scharwoude, eenige paardenstallen te den Helder, het Rijkslandbouwproefstation met proefzuivelboerderij, te Hoorn, de zuivelfabrieken te Binnenwijzend en te Akkrum, alsmede de stoomoliefabriek aldaar.

Examens. Van de leerlingen der eerste klasse werden 17 zonder examen tot de tweede klasse bevorderd, twee leerlingen zullen zich bij den aanvang van den cursus 1907—1908 aan een examen moeten onderwerpen.

Het mondeling eindexamen werd op 28 Maart 1907 afgenomen. Hieraan namen ook de twee leerlingen-miliciens deel. Aan alle 20 leerlingen konden getuigschriften worden uitgereikt. 4 behaalden het praedicaat *zeer goed*, 10 *goed* en 6 *voldoende*. 18 dezer leerlingen gingen in de praktijk van den landbouw of de veehouderij, 1 werd beambte aan het kaasconstrélestation te Hoorn en van 1 was de bestemming onbekend.

Leermiddelen en gebouw. De leermiddelen werden naar behoefte aangevuld. De schoollokalen bleken voor het groote aantal leerlingen te klein.

Inzonderheid liet de luchtverversching te wenschen over. Voor het onderricht in het practisch melkonderzoek werd wederom van een hulplokaal, door het gemeentebestuur van Schagen beschikbaar gesteld, gebruik gemaakt.

IV. Rijkslandbouwwinterschool te Dordrecht.

Commissie van toezicht. Eervol ontslag als lid der commissie van toezicht werd verleend aan mr. A. R. Zimmerman. In zijne plaats werd benoemd de heer H. J. Wichert, burgemeester der gemeente Dordrecht.

Personeel. Met ingang van 1 October 1906 werd aan den tijdelijken leeraar in scheikunde, dr. A. van Raalte, eervol

ontslag verleend. Hij werd met ingang van 20 October 1906 opgevolgd door dr. W. Reinders te Breda.

Het onderwijs in veevoeding werd voorts opgedragen aan den tijdelijken adspirant-Rijkslandbouwleeraar J. H. W. Th. Reimers.

Leerlingen. Voor het toelatingsexamen, gehouden op 2 October, meldde zich 7 jongelieden aan. Deze werden allen toegelaten, 6 tot de eerste en 1 tot de 2de klasse. De 9 leerlingen aan het einde van den vorigen cursus tot de 2de klasse bevorderd, namen allen in die klasse plaats. Van de 4 leerlingen welke voorwaardelijk werden bevorderd, kon één tot de tweede klasse worden toegelaten, één nam weder in de eerste klasse plaats, de beide overigen verlieten de school.

Bij den aanvang der lessen telde de 1ste klasse alzoo 7, de tweede 11 leerlingen.

Van deze leerlingen waren 14 afkomstig uit de provincie Zuidholland, 2 uit Gelderland, 1 uit Utrecht en 1 uit Zeeland. Van 10 hunner waren de ouders of verzorgers landbouwer, van 1 boterfabrikant, van 1 werkmans, van 1 rentmeester, van 1 wijnhandelaar, van 1 graanhandelaar, van 2 hotelhouder en van 1 hoofd der school.

5 leerlingen waren in Dordrecht gehuisvest, de overigen gingen iederen dag naar huis, 1 naar familie dicht bij Dordrecht wonende.

2 leerlingen der tweede klasse genoten eene beurs van f 100 vanwege de Hollandsche Maatschappij van Landbouw.

8 leerlingen hadden alleen lager onderwijs genoten, 4 bovendien uitgebreid lager onderwijs, 5 hadden het onderwijs gevolgd in de eerste of tweede klasse eener hogere burgerschool, aan eene kostschool of normaalschool. Een der leerlingen was een onderwijzer op wachtgeld.

Het volgende staatje geeft een overzicht van den leeftijd der leerlingen bij het begin van den cursus.

Van de leerlingen	hadden een leeftijd van						
	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	18 jaar.	19 jaar.	20 jaar.	Boven 20 jaar.
In de 1ste klasse.	—	1	3	1	1	—	1
„ „ 2de „	—	2	1	4	—	—	4
Samen. . .	—	3	4	5	1	—	5

In den loop van den cursus verliet een leerling der 1ste klasse de school, zoodat de bevolking der inrichting aan het einde van den cursus uit 17 leerlingen bestond.

Het onderwijs. De lessen vingen aan op 4 October 1906 en eindigden den 23sten Maart 1907. De vlijt der leerlingen was voldoende, hunne vorderingen waren hiermede in overeenstemming, hun gedrag was goed.

Er werden excursiën gemaakt: naar Enschedé en omgeving om een en ander te zien op het gebied van coöperatie, grondverbetering en veefokkerij, naar de kaasfabriek te Giessen-Nieuwkerk, naar de premie-hengstenkeuring te Rotterdam, naar boerderijen te Ridderkerk, Barendrecht, Charlois en Zwijndrecht.

Examens. Het overgangsexamen had plaats op 26 Maart. Alle leerlingen der eerste klasse werden tot de tweede bevorderd. Het eindexamen werd gehouden op 27 Maart. Aan alle leerlingen konden diploma's worden uitgereikt.

8 leerlingen die de school doorliepen, keerden in het ouderlijk bedrijf terug, 2 trachtten eene betrekking bij de Nederlandsche Heidemaatschappij te krijgen en 1 ging verder studeren aan de Rijkszuivelschool te Bolsward.

Leermiddelen en het gebouw. De leermiddelen voor grondverbetering, veeteelt, zuivelbereiding en dierkunde werden uitgebreid, de bibliotheek met eenige werken aangevuld.

De schoollokalen, vormende een onderdeel der ambachtsschool, voldoen niet aan alle eischen, het gebouw ziet er

meestal vuil uit en is zeer stoffig. Eene afzonderlijke directeurskamer ontbreekt.

V. Rijkslandbouwwinterschool te Goes.

Commissie van toezicht. In den loop van 1906-1907 kwam in de samenstelling der commissie van toezicht geene verandering.

Personeel. Het personeel werd niet gewijzigd.

Leerlingen. Aan het toelatingsexamen gehouden op 29 October 1906 namen 8 jongelieden deel, waarvan 7 werden toegelaten. In de eerste klasse nam verder 1 der 2 leerlingen zitting, welke aan het einde van den vorigen cursus niet tot de tweede klasse waren bevorderd. Deze klasse telde dus 8 leerlingen.

De tweede klasse telde 7 leerlingen, waaronder 1 die tweemaal het onderwijs in de eerste klasse had gevolgd.

Van de leerlingen die tot de eerste klasse werden toegelaten, hadden 5 alleen lager onderwijs genoten, 1 doorliep de 1ste en 1 de 1ste en 2de klasse eener hogere burgerschool. Over het algemeen is de ontwikkeling van de jongelieden die tot Rijkslandbouwwinterschool te Goes wenschen te worden toegelaten, niet bevredigend.

De ouders of verzorgers van 12 dezer leerlingen behoorden tot den landbouwenden stand, 1 behoorde tot de rechterlijke macht, 1 was wijnhandelaar en 1 stationschef.

Van den leeftijd der leerlingen bij den aanvang van den cursus geeft het volgende staatje een overzicht.

Van de leerlingen	hadden een leeftijd van						
	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	18 jaar.	19 jaar.	20 jaar.	boven 20 jaar.
In de 1ste klasse. .	1	3	3	—	1	—	—
„ „ 2de „ . .	—	—	1	4	1	—	1
Samen. . .	1	3	4	4	2	—	1

Van de leerlingen tot de eerste klasse toegelaten, kwam 1 uit Arnemuiden, 1 uit Kloetinge, 2 uit Kruiningen, 1 uit Kamperland en 1 uit Wemeldinge. Van hen wier ouders buiten Goes woonden, waren er 7 in die plaats gehuisvest.

Het onderwijs. Het onderwijs nam een aanvang op 30 October 1906 en eindigde op 9 April 1907.

Het schoolbezoek was zeer getrouw.

De vlijt en de vorderingen van de leerlingen der tweede klasse lieten, ten gevolge van het slechte voorbeeld van een enkelen hunner en de huisvesting van een tweetal leerlingen, tegen het advies van den directeur, in het hotel-pension, te wenschen over.

Met de leerlingen werd een bezoek gebracht aan de magazijnen voor landbouwwerktuigen van de firma wed. J. C. Massee en Zoon te Goes, aan de hengstenverkoop te Bergen op Zoom en aan „Zeelands Proeftuin" te Wilhelminadorp.

Examens. Van de leerlingen der eerste klasse werden 6 onvoorwaardelijk en 1 voorwaardelijk tot de tweede klasse bevorderd; een der leerlingen kon niet worden bevorderd.

Bij het mondeling examen, op 12 April gehouden, werd aan alle leerlingen der tweede klasse een getuigschrift uitgereikt. 5 hiervan gingen in de landbouwpraktijk, 1 in de zuivelbereiding, terwijl 1 bij het Staatsboschbeheer werd werkzaam gesteld.

VI. Rijkslandbouwwinterschool te Sittard.

Commissie van toezicht. In de samenstelling der commissie van toezicht kwam geene wijziging.

Personeel. De adspirant-Rijkslandbouwleeraar D. S. Hui-

zinga werd van de hem opgedragen taak aan de inrichting ontheven en vervangen door den tijdelijken leeraar J. Timmermans.

De leerlingen. Voor het toelatingsexamen in October gehouden, melden zich 15 jongelieden aan, die allen tot de 1ste klasse konden worden toegelaten.

De 13 leerlingen aan het einde van den vorige cursus tot de tweede klasse bevorderd, namen allen in deze klasse zitting. Een dezer leerlingen volgde alleen de lessen in veeteelt, veevoeding, bemestingsleer en rekenen. Tot de tweede klasse werd voorts een toehoorder voor het vak fruitteelt toegelaten. De schoolbevolking bestond dus bij den aanvang der lessen uit 27 leerlingen en 2 toehoorders.

Alle leerlingen waren afkomstig uit de provincie Limburg. Van 23 der leerlingen voor volledig onderwijs waren de ouders of verzorgers landbouwers, van 1 groot-grondbezitter, van 1 rentenier, van 1 tuinier en van 1 gepensionneerd assistent-resident in Nederlandsch-Oost-Indië. De 2 toehoorders waren zoons van landbouwers.

De leeftijden der leerlingen bij den aanvang der lessen zijn in den volgenden staat vermeld.

Van de leerlingen	hadden een leeftijd van:						
	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	18 jaar.	19 jaar.	20 jaar.	Boven 20 jaar.
In de 1ste klasse	1	2	4	1	2	1	4
„ „ 2de „	—	2	1	5	1	3	2
Samen. . .	1	4	5	6	3	4	6

Het getal leerlingen onderging in den loop van het winterhalfjaar geene verandering.

Vanwege het provinciaal bestuur genoten 8 leerlingen eene toelage van f 25, 1 van f 30, 2 van f 40, 8 van f 61,25 en 4 van f 100. Deze toelagen voor reiskosten werken hoogst nuttig.

Het onderwijs. De lessen vingen aan op 23 October 1906 en eindigden 30 Maart 1907. De leerlingen bezochten trouw de school. Hunne vlijt, vorderingen en gedrag gaven reden tot groote tevredenheid.

Excursiën werden gemaakt met de 1ste en 2de klasse naar de hengstenkeuring te Maastricht en naar het contrôle-station en de mijn van den Zuid-Nederlandschen Zuivelbond aldaar. Met de 2de klasse werd een bezoek gebracht aan boomgaarden onder Nuth en Heithuizen, aan eene vloeibeide te Maasniel en aan eene nieuwe stoomzuivelfabriek te Neer.

Voorts werden practische lessen gegeven in fruitteelt in tuinen en boomgaarden nabij de school gelegen; werden verschillende stallen, de gasfabriek, een paar steenfabrieken bezocht en oefeningen gehouden in het landmeten.

Examens. Van de 15 leerlingen der 1ste klasse konden 14 onvoorwaardelijk en 1 voorwaardelijk tot de 2de klasse worden bevorderd. De 12 leerlingen voor volledig onderwijs in de 2de klasse, die allen bij het op 30 Maart gehouden eindexamen slaagden, ontvingen het diploma, 2 hunner met het praedicaat *zeer goed*, 6 met *goed*, en 4 met *voldoende*. Allen gingen in de landbouwpractijk, 1 hunner was van plan in de zuivel-industrie te gaan, terwijl een ander plaatsing zocht bij de Nederlandsche Heidemaatschappij.

Leermiddelen. Gebouw. De leermiddelen verkeerden in goeden staat en werden geregeld aangevuld. De bibliotheek werd met eenige standaardwerken verrijkt.

De behoefte aan een behoorlijk ingericht laboratorium wordt voortdurend meer gevoeld.

Gemeentelijke landbouwwinterschool te Veendam.

Commissie van toezicht. De commissie van toezicht op deze inrichting, welke van Rijksweg wordt gesubsidieerd met eene bijdrage van 50 % in de begroote uitgaven, werd

uitgebreid door de benoeming van de heeren L. W. Eerkes te Wildervank en J. R. de Weerd te Nieuwe-Pekela.

Personeel. Het personeel werd in den loop van den cursus 1906/1908 alleen in zooverre gewijzigd, dat de amanuensis J. H. de Vries, die door ziekte zijne werkzaamheden niet kon verrichten, in het winterhalfjaar 1907/1908 tijdelijk vervangen werd door C. Kalis.

Leerlingen. Voor toelating tot de school meldden zich in October 1906 33 jongelieden aan. Allen konden het bewijs overleggen, dat ze het lager onderwijs met vrucht hadden gevolgd. 4 hadden bovendien eene herhalingschool, 10 eene school voor uitgebreid lager onderwijs, 5 eene hogere burgerschool, 1 eene landbouwwinterschool en 1 eene handelsschool bezocht. Daar verder alle adspiranten, op 7 na, bij den aanvang van den cursus den zestienjarigen leeftijd en de bedoelde 17 den vijftienjarigen leeftijd hadden bereikt, en burgemeester en wethouders van Veendam tegen hunne toelating geene bezwaren hadden, konden, op grond van de voorschriften van het reglement, tegen de toelating van geene der leerlingen bedenkingen worden gemaakt. In overleg met burgemeester en wethouders werd echter bepaald, dat ten hoogste 28 leerlingen zouden worden toegelaten en dat de jongste 11 niet in de gemeente Veendam woonachtige adspiranten, waarvan dan vijf moesten worden afgewezen, tot een vergelijkend onderzoek zouden worden uitgenoodigd. Daar zich intusschen één der oudere gegadigden, wegens gezondheidsredenen had teruggetrokken, kon dit laatste aantal op 4 worden gebracht. Het bedoelde onderzoek vond plaats op 13 October. Het getal leerlingen bij den aanvang der lessen bedroeg alzoo 28.

Van deze leerlingen waren woonachtig te Veendam 9, te Wildervank 6, te Anlo 3, te Borger 2, te Nieuwe-Pekela 2, te Scheemda 2, te Muntendam 1, te Meeden 1, te Onstwedde 1 en te Dedemsvaart 1. Uit de provincie Groningen kwamen dus 22, uit Drenthe 5 en uit Overijssel 1. De ouders van 24 dezer leerlingen oefenden het landbouwbedrijf uit, die van 2 waren werkzaam in den handel, terwijl van de 2 overigen de vader overleden was en de moeder geen bedrijf uitoefende.

Van de toegelaten leerlingen waren vijf 15, dertien 16, vier 17, drie 18, twee 19 en één 20 jaar. 5 van hen hadden te Veendam een kosthuis genomen, 5 maakten gebruik van de tram, de overigen bezochten de school per fiets of te voet.

In den loop van den cursus verminderde het getal leerlingen met 2; een hunner keerde tot de hogere burgerschool terug, de ander liet de studie varen.

Het onderwijs in 1906/1907. Een overzicht van het onderwijs aan de school geeft het volgende staatje, waarbij in het oog moet worden gehouden, dat de inrichting slechts *éene* klasse telt en de toelating der leerlingen om het andere jaar plaats vindt.

LEERVAKKEN.	Aantal uren per week.	
	Klasse I.	Klasse II.
Scheikunde (vóór Nieuwjaar)	4	2
„ (nà „	2	2
Natuurkunde	2	1
Plantkunde	2	1
Nuttige en schadelijke dieren; plantk. enz.	2	2
Kennis van den grond	2	2
Bemestingsleer (vóór Nieuwjaar). . .	—	4
„ (nà „	2	4
Plantenteelt	3	3
Bouw, levensverrichtingen en voeding van de landbouwhuisdieren	2	2

LEERVAKKEN.	Aantal uren per week.	
	Klasse I.	Klasse II.
Veeteelt	2	3
Groententeelt	1	—
Ooftteelt	—	1
Bedrijfsleer en boekhouden	2	1
Bekenen	2	2
Nederlandsch	2	2
	26	26

Vergeleken met het onderwijs, dat in den cursus 1904/1906 werd gegeven, is het onderricht in plantenteelt in elke klasse met een uur vermeerderd; dat in groententeelt in elke klasse met een uur verminderd. Het onderricht in ooftteelt werd niet meer in de eerste klasse gegeven, daarentegen dat in bedrijfsleer en boekhouden met een uur vermeerderd.

De lessen vingen aan op 19 October 1906. Schoolverzuim vond niet anders dan door hooge noodzakelijkheid plaats. Het bedroeg in het geheel toch nog 3,7 %, in hoofdzaak ten gevolge van ziekte, in het bijzonder bij een drietal leerlingen, die vrij ernstig en langdurig ongesteld waren.

Overgangsexamen. Bij het overgangsexamen, dat op 15 Maart 1907 plaats vond in tegenwoordigheid van een groot aantal belangstellenden, werden 25 leerlingen onvoorwaardelijk en een leerling voorwaardelijk tot de tweede klasse bevorderd.

Leerlingen in 1907—1908. Met de 25 leerlingen in Maart 1907 tot de tweede klasse bevorderd, namen de lessen in het winterhalfjaar 1907/1908 op 18 October 1907 weder een aanvang. De leerling aan wien een herexamen was opgelegd onderwierp zich daaraan niet.

Een der leerlingen verloor zijn vader en moest daardoor, wijl zijne aanwezigheid in het ouderlijk bedrijf vereischt

werd, de school verlaten. Een ander leerling werd zoodanig ziek, dat het bezoeken der school hem niet mogelijk bleef. De schoolbevolking bestond dus aan het einde van den cursus uit 23 leerlingen voor volledig onderwijs.

Het onderwijs in 1907—1908. De lessen vingen aan op 18 October 1907.

Het gedrag, de ijver en de vorderingen der leerlingen gaven alle reden tot tevredenheid. Gemiddeld werden per leerling 6 schooltijden verzuimd, grootendeels een gevolg van ziekte en slecht weer.

In den zomer van 1907 werden drie lessen gegeven in het schoollokaal en drie in het veld, om aan de leerlingen verschillende onkruiden en weidegewassen te leeren kennen en hen te oefenen in het determineren van vertegenwoordigers der meest voorkomende plantenfamiliën. Verder werden bezoeken gebracht aan de boerderijen der ouders van eenige leerlingen, aan de proefvelden in de omgeving, aan de boerderij van den heer R. J. Mansholt te Westpolder, aan de zaadkweekerij van den heer H. ten Have te Westerlee en aan de veenderijen en ontginningen te 2de-Exloërmond.

In het winterhalfjaar 1907—1908 werd de fruiittentoonstelling te Nieuwe-Pekela bezocht, de premiekeuring van dekhengsten bijgewoond, alsmede een kijkje genomen in de superphosphaatfabriek te Groningen en het Rijkslandbouwproefstation aldaar.

De leeraar-veearts gaf eene practische les bij gelegenheid der voornoemde premiekeuring en een zestal andere in de stallen van Veendammer veehouders en die der Eerste Groninger Tramwaymaatschappij. De excursies werden bijna zonder uitzondering door alle leerlingen meegemaakt.

Eindexamen. Het openbaar eindexamen vond plaats op 14 Maart 1908. Aan alle leerlingen kon een diploma worden uitgereikt, te weten 10 met het praedicaat *zeer goed*, 6 met *goed* en 7 met *voldoende*.

Alle leerlingen keerden in de landbouwpraktijk terug.

Door de oud-leerlingen der inrichting is eene vereeniging opgericht, die zich o. a. ten doel stelt het geleerde te onderhouden en uit te breiden, door het houden van maandelijksche bijeenkomsten, het verstrekken van geschikte lectuur aan de leden, het exploiteeren van een flink proefveld, het organiseren van excursies, enz.

Op 1 October 1908 is de school eene Rijksinrichting geworden.

RIJKSTUINBOUWWINTERSCHOLEN.

Algemeen overzicht.

In den onderstaanden staat wordt een overzicht gegeven van de vakken waarin aan de Rijkstuinbouwwinterscholen onderricht is gegeven en van het aantal uren per week aan ieder vak besteed.

VAKKEN.	Aalsmeer.		Naaldwijk.		Boskoop.		Tiel. (2)	
	Klasse.		Klasse.		Klasse.		Klasse.	
	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.
	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.
Plantkunde en nomenclatuur	2 + 1	2 + 1	(1) 1½ — 2	1½ — 2	2½ + 1¼	1½ + ¾	2	3
Plantenziekten en beschadigingen	—	—			1¼	1	2	2
Dierkunde	1	1	1	1	—	—		
Natuurkunde en meteorologie	2	2	2	2	1½	¾	3	3
Scheikunde	2	1			2¼	1	3	3
Bemestingsleer	—	2	2 — 3	2 — 3	—	1½	2	—
Kennis van den grond	—	—	1	1	—	—	—	2

(1) Het tweede cijfer vermeldt het getal uren per week in het tijdvak 15 November—1 Februari, het eerste dat in het overige deel van het winterhalfjaar.

(2) Deze school heeft slechts eene klasse. In 1906—1907 eene tweede klasse.

VAKKEN.	Aalsmeer.		Naaldwijk.		Boskoop.		Tiel.	
	Klasse.		Klasse.		Klasse.		Klasse.	
	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.
	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.	Uren.
Boomteelt	2	1	—	—	1	3 $\frac{1}{2}$	—	—
Groententeelt	1	2	2—3	2—3	—	—	2	2
Vruchtenteelt	1	1	3	3	1 $\frac{1}{4}$	1 $\frac{1}{4}$	4	4
Bloemisterij	3	2	—	—	1 $\frac{1}{4}$	2 $\frac{1}{2}$	—	—
Teekenen van tuinen	2 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{2}$	—	—	2 $\frac{3}{4}$	2	—	—
Boekhouden en algemeene zaken voor den tuinbouw van belang	—	1	1—2	1—2	$\frac{3}{4}$	1 $\frac{3}{4}$	2	—
Rekenen (handels-).	2	1	—	—	$\frac{3}{4}$	—	1	2
Nederlandsche taal	2	2	2	2	—	—	2	2
Duitsche handelscorrespondentie . . .	(1) 2	(1) 2	(1) 2	(1) 2	1 $\frac{3}{4}$	1 $\frac{3}{4}$	—	—
Engelsche	(1) 2	(1) 2	—	—	1 $\frac{3}{4}$	1 $\frac{3}{4}$	—	—
Handelsaardrijkskunde	—	—	—	—	1	—	—	—
Practijk	—	—	—	—	—	—	9 $\frac{1}{2}$	9 $\frac{1}{2}$
Totaal aantal uren per week . . .	25 $\frac{1}{2}$	25 $\frac{1}{2}$	17 $\frac{1}{2}$ —21	17 $\frac{1}{2}$ —21	21	21	23 + 9 $\frac{1}{2}$	23 + 9 $\frac{1}{2}$

(1) Facultatief.

I. Rijkslandbouwwinterschool te Aalsmeer.

Commissie van toezicht. De commissie van toezicht leed in den loop van den cursus een groot verlies door het overlijden van den heer L. van Cleeff, die steeds groote belangstelling in de inrichting toonde.

Personeel. Aangezien de heer J. G. Hazeloop, Rijkstuinbouwleeraar voor Noordholland, wegens buitenlandsche reizen het onderwijs in groententeelt in beide klassen en dat in vruchtenteelt in de 1ste klasse niet geregeld kon geven, werd dit onderricht opgedragen aan den aspirant-Rijkstuinbouwleeraar A. M. Sprenger.

Leerlingen. Aan het toelatingsexamen, gehouden op 22 September 1906, namen 15 jongelieden deel, waarvan 12 werden toegelaten tot de eerste klasse, te weten 11 voor volledig onderwijs en 1 voor enkele vakken. Een elftal hunner werd toegelaten voor het facultatief gestelde onderricht in het Duitsch en een tiental tot het onderricht in het Engelsch. Een voorwaardelijk tot dit onderwijs toegelaten leerling volgde na de Kerstvacantie het onderricht in de vreemde talen niet meer, wijl hem dit te zwaar viel.

In de tweede klasse namen 9 leerlingen voor volledig onderwijs plaats, waaronder 2 die bij het eindexamen in het voorjaar van 1906 niet waren geslaagd. Bovendien telde deze klasse 3 leerlingen voor enkele vakken. Van de leerlingen der tweede klasse volgden 7 het onderwijs in Duitsche, 9 dat in Engelsche handelscorrespondentie.

De schoolbevolking bestond dus bij den aanvang van den cursus uit 20 leerlingen voor volledig onderwijs en 4 voor enkele vakken. Zij bleef gedurende den cursus onveranderd.

De ouders van 7 der leerlingen van de 1ste klasse waren beroepskweekers, van een der toehoorders was de vader landbouwer, van de overigen waren de ouders of verzorgers in verschillende betrekkingen werkzaam. De ouders van 3 leerlingen der 2de klasse waren beroepskweekers, van 1 landbouwer, die van de overigen waren werkzaam in verschillende betrekkingen.

Van de leerlingen der 1ste klasse kwamen 7 uit Noordholland, waarvan 5 uit Aalsmeer; 2 kwamen uit Utrecht, 1 uit Overijssel en 1 uit Friesland; de toehoorder kwam uit de

Haarlemmermeer. Van de leerlingen der tweede klasse kwamen 7 uit Noordholland, waarvan 2 uit Aalsmeer; 1 kwam uit Utrecht en 1 uit Friesland, terwijl de 3 toehoorders uit Noordholland, waarvan 2 uit Aalsmeer, afkomstig waren.

Omtrent de leeftijden der leerlingen bij den aanvang van het onderwijs geeft het volgende staatje een overzicht.

Van de leerlingen	hadden een leeftijd van:						
	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	18 jaar.	19 jaar.	20 jaar.	Boven 20 jaar.
In de 1ste klasse	(1) 6+1	2	1	—	1	1	—
" " 2de "	—	2	(1) 4+3	1	—	2	—
Samen . . .	6+1	4	5+3	1	1	3	—

(1) Toehoorders.

Het onderwijs. De lessen vingen aan op 2 October en eindigden op 25 Maart.

Het schoolbezoek was zeer getrouw. De vlijt, het gedrag en de vorderingen der leerlingen gaven reden tot tevredenheid.

In het laatst van Juli 1906 werd onder leiding van den directeur eene driedaagsche excursie naar Gent gemaakt.

Examens. Na gehouden overgangsexamen op 23 Maart werden 10 leerlingen voor volledig onderwijs en de toehoorder voor enkele vakken tot de tweede klasse bevorderd. Een leerling moest worden afgewezen.

Al deze jongelieden, behalve een, eene kweekersdochter, werden werkzaam gesteld in de tuinbouwpractijk en wel 8 op kweekerijen te Aalsmeer en twee daarbuiten.

Het diploma kon aan 8 leerlingen der tweede klasse worden uitgereikt, waaronder aan een met loffelijke onderscheiding. Een van deze leerlingen verliet het tuinbouwwak, twee waren bestemd voor de suikercultuur in Nederlandsch-Oost-Indië, de overigen gingen in de tuinbouwpractijk.

Leermiddelen. Schooltuin. De leermiddelen werden uitgebreid met eene fraaie collectie bloemzaden en plantendelen op spiritus. De schooltuin bewees wederom zeer veel diensten bij het onderwijs in de eigenlijke tuinbouwvakken.

II. Rijkstuinbouwwinterschool te Naaldwijk.

Commissie van toezicht. De commissie van toezicht verloor twee harer leden door het overlijden van den heer A. R. van Beekum Maurisse en het verleen van eervol ontslag aan mr. A. Ferf te 's Gravenhage. In de vacatures werd voorzien door de benoeming van de heeren H. J. Modderman, burgemeester der gemeente Naaldwijk en jhr. mr. W. Th. C. van Doorn, lid van de tweede Kamer der Staten-Generaal te 's Gravenhage.

Personeel. Leerlingen. Aan het toelatingsexamen, gehouden op 14 September 1906, werd door 12 jongelieden deelgenomen, die allen tot de eerste klasse werden toegelaten. Bij het gedeeltelijk overgangsexamen, dat op 15 September plaats vond, werden van de 10 leerlingen der eerste klasse 9 onvoorwaardelijk en 1 voorwaardelijk tot de 2de klasse bevorderd. Twee leerlingen van de eerste klasse van den vorigen cursus namen geen deel aan het overgangsexamen, één wegens vertrek naar elders, de ander omdat hij op goede gronden kon vermoeden, dat hij niet slagen zou.

De lessen gingen alzo aan met 12 leerlingen in de eerste en 10 leerlingen, waaronder eene vrouwelijke, in de tweede klasse. Bovendien werd een bezitter van het diploma der voormalige Rijkstuinbouwschool te Wageningen als toehoorder voor de eigenlijke tuinbouwvakken toegelaten.

Van de 22 leerlingen voor volledig onderwijs waren 18 uit Zuidholland, waarvan 13 uit het Westland: 2 kwamen uit Groningen, 1 uit Friesland, 1 uit Gelderland en 1 uit Limburg. Negen leerlingen kwamen uit den tuinbouwenden stand, terwijl de ouders van een drietal bij den tuinbouw ten nauwste waren betrokken.

De leeftijden der leerlingen bij den aanvang der lessen zijn in het volgende staatje vermeld.

Van de leerlingen	hadden een leeftijd van:						
	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	18 jaar.	19 jaar.	20 jaar.	Boven 20 jaar.
In de 1ste klasse	1	3	—	5	1	1	1
„ „ 2de „	—	2	3	—	1	1	3
Samen . . .	1	5	3	5	2	2	4

Een der leerlingen, zelf reeds tuinder, zag zich tot zijn leedwezen genoodzaakt ongeveer half Januari de school te verlaten. De schoolbevolking bestond dus aan het eind van den cursus uit 21 leerlingen en 1 toehoorder.

Het onderwijs. De lessen gingen aan op 17 September en eindigden 9 Maart.

Het schoolbezoek was trouw. De vlijt van een der leerlingen der eerste klasse liet veel te wenschen over; de vorderingen van de leerlingen der tweede klasse gaven geene reden tot ontevredenheid.

Met de leerlingen der tweede klasse werd eene excursie gemaakt naar de Betuwe en de Lentsche kweekereien. In het Westland werden van tijd tot tijd verschillende tuinen bezocht, terwijl op de terreinen van den proeftuin Westland eenige praktische lessen in het snoeien werden gegeven.

Examens. Het eindexamen vond plaats op 15 en 16 Maart 1907. Hieraan namen 7 leerlingen der tweede klasse deel, aan wie na breedvoerige bespreking diploma's werden uitge-reikt.

Leermiddelen. Gebouw. De leermiddelen werden naar behoefte aangevuld. De schoolmeubelen werden grotendeels

geverfd en vermeerderd. Met de electrische verlichting der school werd een aanvang gemaakt.

III. Rijkstuinbouwwinterschool te Boskoop.

Commissie van toezicht. In de samenstelling der commissie van toezicht kwam in den loop van den cursus geene verandering.

Leerlingen. In plaats van den aspirant-Rijkstuinbouwleeraar A. M. Sprenger, die als Rijkstuinbouwleeraar te Alkmaar werd werkzaam gesteld, werd tot leeraar in vruchtboom- en vruchtenkweekerij aangewezen de aspirant-Rijkstuinbouwleeraar K. Volkersz.

Leerlingen. Bij het toelatingsexamen op 25 Augustus 1906 slaagden 7 jongelieden. Bovendien werden tot de eerste klasse 2 toehoorders toegelaten.

Bij het overgangsexamen werden 16 leerlingen tot de tweede klasse bevorderd. In deze klasse nam verder 1 leerling, die bij het voorafgaand eindexamen niet was geslaagd, opnieuw plaats. De schoolbevolking bestond derhalve bij den aanvang van den cursus uit 24 leerlingen en 2 toehoorders.

Van de leerlingen voor volledig onderwijs kwamen 15 uit Zuidholland, van wie 3 uit Boskoop, 2 uit Groningen, 2 uit Overijssel, 2 uit Utrecht, 1 uit Noordholland en 2 uit Nederlandsch-Oost-Indië.

De ouders van 6 dezer leerlingen waren beroepskweekers, van 2 landbouwers; die der overigen waren in verschillende ambten of betrekkingen werkzaam.

Omtrent de leeftijden der leerlingen bij den aanvang der lessen geeft het volgende tabelletje een overzicht.

Van de leerlingen	hadden een leeftijd van:						
	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	18 jaar.	19 jaar.	20 jaar.	boven 20 jaar.
In de 1ste klasse .	—	2	—	1	3	1	—
„ „ 2de „ .	—	5	4	5	3	—	—
Samen	—	7	4	6	6	1	—

In den loop van het winterhalfjaar werden nog 2 toehoorders toegelaten.

Het onderwijs. De lessen namen een aanvang op 10 September 1906 en eindigden op 20 Maart 1907.

Het schoolbezoek was getrouw; de vlijt, de vorderingen en het gedrag der leerlingen gaven reden tot tevredenheid.

De duur van den cursus werd met eene maand verlengd en de schooltijd per dag van 4 op 3½ uur gebracht, zoodat het getal lesuren per cursus niet noemenswaard werd gewijzigd. Aangezien met het oog op de praktische vorming der leerlingen de schooltijden voor de leerlingen op den voor- en namiddag vallen, was deze verkorting van schooltijden gewenscht.

Ter beperking van de leerstof werd het onderwijs in groententeelt gestaakt, aangezien dit voor de leerlingen dezer inrichting van geen direct belang is te achten. Het onderwijs is door dezen maatregel meer gespecialiseerd in de richting van boomkweekerij en bloemisterij.

De directeur werd eenigszins ontlast bij het onderwijs in tuinteekenen en bemestingsleer in de tweede klasse, de heer Vellinga werd ontheven van het onderricht in handelsaardrijkskunde, hetwelk werd opgedragen aan den tijdelijken leeraar J. C. de Bruin.

De gebruikelijke excursie naar Gent, Brugge en Brussel met de leerlingen der tweede klasse vond op 25—28 Februari plaats.

Examens. Het gedeeltelijk overgangs- en het eindexamen vonden plaats op 19 en 20 Maart. Tot de bijwoning daarvan waren ongeveer 175 personen uitgenoodigd. Vooral in het eindexamen toonden de genoodigden veel belangstelling.

Van de 17 leerlingen die aan dit laatste examen deelna-

men slaagden er 15. Een tweetal dezer zet de studie voort. Van de overigen ging een naar de suikerschool te Amsterdam, de anderen in de tuinbouwpraktijk hier te lande of in het buitenland.

Leermiddelen. Schooltuin. De collectie werd uitgebreid. De inrichting van den schooltuin sluit zich steeds nauwer bij het onderricht aan de school aan. De belangstelling van de kweekers in de in dien tuin verkregen kruisingsproducten neemt, nu deze tot bloeibaarheid zijn gekomen, voortdurend toe.

IV. Rijkstuinbouwwinterschool te Tiel.

Commissie van toezicht. De commissie van toezicht verloor in Maart 1907 door overlijden haar lid H. W. J. C. van der Sijp.

Personeel. Het personeel der inrichting onderging in den loop van den cursus geene verandering.

Leerlingen. Van de 12 leerlingen en 2 toehoorders bevorderd tot de 2de klasse, namen 11 leerlingen en 1 toehoorder in die klasse plaats. Bovendien werden nog een 4-tal toehoorders tot deze klasse toegelaten, zoodat de schoolbevolking bij den aanvang der lessen uit 11 leerlingen en 5 toehoorders bestond.

De ouders van 3 dezer leerlingen waren tuinbouwers, van 3 landbouwers, van 1 ijmker. Die van de overigen bekleedden verschillende betrekkingen. Uit de provincie Gelderland waren 9 leerlingen afkomstig, 2 kwamen uit Utrecht, 2 uit Noordholland, 2 uit Zuidholland en 1 uit Noordbrabant. Negen leerlingen hadden meer dan gewoon lager onderwijs genoten en een bezat de akte van bekwaamheid als onderwijzer.

Een der leerlingen was bij den aanvang van den cursus 16 jaar, een 17, drie 19, vijf 20, een 22, drie 23 en twee 35 jaar.

Het onderwijs. De lessen begonnen op 4 October 1906 en eindigden op 25 Maart 1907. De vlijt, de vorderingen en het gedrag der leerlingen waren zeer goed.

Excursiën werden gemaakt naar Nijmegen en omstreken, Elst, Opheusden en het Westland.

Eindexamen. Het eindexamen vond plaats op 26 Maart 1907. Aan de elf leerlingen voor volledig onderwijs werd het diploma van met vrucht volbrachte studie uitgereikt. Allen gingen in de tuinbouwpraktijk.

Leermiddelen. Gebouw. De leermiddelen werden o. a. uitgebreid met enkele natuur- en scheikundige instrumenten en gereedschappen voor vruchten- en groententeelt.

Het schoolgebouw voldoet op verre na niet aan de eischen, welke aan een goed onderwijsgebouw moeten worden gesteld.

Gerard Adriaan van Swietentuinbouwschool te Frederiksoord.

Personeel. Het personeel onderging geene verandering.

Leerlingen. De lessen vingen aan op 12 September 1906 met 13 leerlingen in de eerste, 12 in de tweede en 10 in de 3de klasse, samen 35. In den loop van den cursus verlieten 3 leerlingen de school, omdat zij het onderwijs moeilijk konden volgen en zich liever uitsluitend aan de practijk wilden wijden. Bij het einde van het schooljaar telde de 1ste klasse 13, de 2de 10 en de 3de 9 leerlingen, samen 32.

Van de leerlingen, waarmee de cursus aanving, behoorden 3 tot de bevolking der Maatschappij van Weldadigheid, 6 kwamen uit weeshuizen, een was een zoon van een bloemist, de overigen waren zoons van ambtenaren of gewone burgers. Van deze leerlingen waren 3 afkomstig uit de provincie Groningen, 4 uit Friesland, 4 uit Drenthe, 1 uit Overijssel, 7 uit Gelderland en 1 uit Limburg. Van de leeftijden der leerlingen geeft het volgende staatje een overzicht.

Van de leerlingen	hadden een leeftijd van:						
	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	18 jaar.	19 jaar.	20 jaar.	boven 20 jaar.
In de 1ste klasse .	7	1	3	2	—	—	—
„ „ 2de „ .	—	5	5	1	1	—	—
„ „ 3de „ .	—	—	4	2	2	2	—
Samen . .	7	6	12	5	3	2	—

Het onderwijs. Het leerplan kon geheel worden afgevoerd. De schooltuin werd, evenals in vorige jaren, uitsluitend door de leerlingen bewerkt.

De practische werkzaamheden hadden zeer geregeld, onder leiding der leeraren en van den tuinbaas, plaats.

De leerlingen van het derde studiejaar maakten, onder leiding van een der leeraren in het najaar 1906 een studiereis naar Groningen, Naarden—Bussum, Boskoop, Aalsmeer, Utrecht en Vleuten. In April 1907 naar Leiden, Sassenheim en Bennebroek. In Juni naar Amsterdam, Haarlem, Bloemendaal, Santpoort, Velsen en Roelofarendsveen.

Examens. Bij het overgangsexamen, dat einde Juli 1907 plaats vond, werden 12 leerlingen van de 1ste tot de 2de klasse toegelaten, 1 kon niet worden bevorderd. Alle leerlingen van de 2de klasse konden naar de 3de klasse overgaan. Eén had zich echter vóór het examen teruggetrokken.

Het mondeling gedeelte van het eindexamen had op 31 Juli en 1 Augustus plaats. Als commissieleden fungeerden de heeren: W. Stork, commissaris der M. v. W., als voorzitter, mr. W. G. baron van Boetselaar te Maartensdijk, J. H. Wentholt, voorzitter der Ned. Mij. voor Tuinbouw en Plantkunde te Haarlem en J. Leendertz, Rijkstuinbouwleeraar te Leeuwarden, secretaris. De negen leerlingen, die aan het examen deelnamen, verkregen allen het diploma. Twee hunner zijn thans tuinknecht op ééne buitenplaats, twee werken op eene boomkweekerij, één op eene groentekweekerij, één in eene bloemisterij, een in eene buitenlandsche fruitkweekerij, terwijl twee in militairen dienst zijn.

Gebouwen en terreinen. Het hoofdgebouw onderging geene verandering; de kassen en bakken werden zoo noodig vernieuwd.

Het gedeelte van den schooltuin, bestemd voor arboretuin, werd afgewerkt en in het najaar onder gunstige omstandigheden beplant.

Rijkszuivelschool te Bolsward.

Personeel. Bij den aanvang van den cursus was het personeel samengesteld uit de volgende heeren:

T. J. Swierstra, directeur, met verlof wegens ongesteldheid;

W. Keestra, leeraar in zuivelbereiding en bacteriologie, tevens belast met de waarneming van het directoraat;

O. Reitsma, leeraar in scheikunde, natuurkunde, mechanica en wiskunde;

H. Veenstra, leeraar in voedings- en gezondheidsleer van het rundvee;

J. Driebergen, leeraar in boekhouden, handelsrekenen en handelscorrespondentie in het Nederlandsch;

N. van der Baan, leeraar in Fransche handelscorrespondentie en vakliteratuur;

G. de Boer, leeraar in Duitsche en Engelsche handelscorrespondentie en vakliteratuur;

E. Erends, amanuensis, tevens concierge.

In den loop van den cursus hadden de volgende veranderingen van personeel plaats.

Met ingang van 1 Juni 1906 werd den heer Reitsma op zijn verzoek eervol ontslag verleend en werd in diens plaats benoemd de heer J. H. Slijper te Groningen, doctorandus in de scheikunde en leeraar aan de Rijkslandbouwwinterschool aldaar.

De heer de Boer verkreeg op zijn verzoek met ingang van

1 October 1906 eervol ontslag. In zijne plaats werden benoemd tot leeraar in Engelsche handelscorrespondentie en vakliteratuur de heer A. J. C. Tam, leeraar aan de hogere burgerschool te Harlingen, met ingang van 1 October, en tot leeraar in Duitsche handelscorrespondentie en vakliteratuur de heer L. van Rossen, leeraar aan de hogere burgerschool te Sneek, met ingang van 1 December 1906.

Intusschen had ook de heer Swierstra op zijn verzoek eervol ontslag uit de betrekking van directeur verkregen met ingang van 1 December 1906; tot zijn opvolger werd met ingang van denzelfden datum benoemd de heer W. Kestra, die reeds als leeraar in zuivelbereiding en bacteriologie en waarnemend directeur aan de school verbonden was.

Leerlingen. Een en twintig candidaten meldden zich voor toelating tot dezen cursus aan. Eén er van trok zich echter vóór het examen terug.

Na gehouden examen werden twaalf leerlingen tot de school toegelaten; onder dit getal is ook begrepen één leerling, die van het toelatingsexamen was vrijgesteld op grond, dat hij met vrucht de Rijkslandbouwschool te Wageningen had doorlopen.

Van deze twaalf leerlingen kwamen zes voort uit den landbouwenden stand; verder waren twee zoons van predikanten, twee zoons van hoofden van lagere scholen, één zoon van een handelaar in zuivelproducten en één zoon van een provinciaal ambtenaar.

De ouderdom bij de toelating was van drie leerlingen 18, van drie 19, van één 20, van drie 21, van twee 22, en van één 30 jaar.

Het aantal leerlingen is in den loop van den cursus gedaald tot zeven. Vóór het einde van het eerste semester verliet één leerling de school, terwijl drie niet konden worden toegelaten tot de lessen in het tweede semester. Hoewel op voldoende gronden aan twee leerlingen de toelating tot de lessen in het derde semester had kunnen worden geweigerd, besloot de vergadering van leeraren, hun nog de gelegenheid te geven, zich voor het eindexamen te bekwamen. Deze toegevendheid heeft evenwel niet de gewenschte uitkomst gehad: één van bedoelde leerlingen verliet eene maand vóór het eindexamen de school, terwijl aan den anderen het getuigschrift niet uitgereikt kon worden.

Onderwijs. Het onderwijs heeft in dezen cursus regelmatig kunnen verlopen, alleen moesten de lessen in Duitsche handelscorrespondentie en vakliteratuur een paar maanden onderbroken worden. Als eene kleine, hoewel niet geheel onbeteekenende, onregelmatigheid moet hier genoemd worden, dat de leeraar voor Duitsch gedurende de vacantie, die hij als leeraar aan de hogere burgerschool te Sneek genoot, geen les gaf aan de Rijkszuivelschool, maar vooraf een aantal weken ééne les buiten den gewonen lesrooster gaf: eene onregelmatigheid, die voortvloeit uit den 1½-jarigen duur van den cursus in verband met de omstandigheid, dat de tijdelijke leeraren ook in andere betrekkingen werkzaam zijn.

Het aan de school gegeven onderwijs werd aangevuld door het houden van enkele excursiën, waarbij verschillende inrichtingen werden bezocht, hetzij om een werktuig in gebruik te zien of om kennis te nemen van eene of andere bereidingswijze.

In een vijftal excursiën, deels onder leiding van den directeur en den heer Slijper, deels onder leiding van één hunner, werden met de leerlingen bezocht: de coöperatieve zuivelfabrieken te Roordahuizum, IJsum, Witmarsum, Dronrijp, Marssum, Heerde en Epe; het botercontrôlestation te Leeuwarden; het kaascontrôlestation te Hoorn; een melkinrichting van de naamlooze vennootschap „Plancius” te Amsterdam; het Rijkslandbouwproefstation en de proefzuivelboerderij te Hoorn; de Internationale Zuiveltentoonstelling te 's Gravenhage; een kaaspakhuis van de firma K. H. de Jong te Hoorn, en de fabriek van houtbewerking van de naamlooze vennootschap Joh. A. Beek, aldaar.

De acht leerlingen van het derde semester brachten de groote vacantie in de practijk door in zuivelfabrieken, hun door den directeur aangewezen. Een viertal weken verbleven zij aan de eerste fabriek — met boterbereiding en halfvette of magere kaasbereiding — en verdeelden de overblijvende weken tusschen eene andere dergelijke fabriek en eene kaasfabriek in Noordholland. Alleen twee leerlingen bezochten geene kaasfabriek, daar zij als tijdelijk assistent aan fabrieken in Friesland verbonden waren.

Hiertoe hadden zij van den directeur vergunning verkregen, wyl hierdoor aan twee oud-leerlingen, vóór hen als assistent werkzaam, mogelijk gemaakt werd, op korten termijn eene benoeming tot directeur eener zuivelfabriek aan te nemen. De directeur meende dezen dienst aan oud-leerlingen te mogen bewijzen.

Bestuurders van de volgende fabrieken waren zoo welwillend, de leerlingen tegen matige of geringe vergoeding, of ook geheel belangeloos, tot hunne bedrijven toe te laten: de boter- en kaasfabrieken te Bergum, Hylaard, Leeuwarden, Marssum, Roordahuizum, Sybrandaburen, Warns en Wirdum; de kaasfabrieken te Baarsdorpermeer, Binnenwijzend en Oudendijk.

Kan bij gelegenheid van eene excursie een deel van een of ander bedrijf in oogenschouw worden genomen, het doorbrengen van de groote vacantie aan enkele inrichtingen geeft den leerlingen gelegenheid, deze bedrijven in alle deelen te leeren kennen.

Eindexamen. De directeur-generaal van den landbouw benoemde bij beschikking van 3 Augustus 1907 de heeren J. Mesdag, zuivelconsulent te Leeuwarden, dr. L. T. C. Schey, zuivelconsulent te Hoorn, en Tj. Kuperus, directeur van de coöperatieve zuivelfabriek te Grouw, tot deskundigen, bedoeld bij artikel 33 van het reglement van de school. Het schriftelijk gedeelte van het examen had plaats van 20 tot 25 September en het mondeling op 26 en 27 September.

Aan zes van de zeven candidaten werd het getuigschrift uitgereikt, namelijk aan B. Boeve te Heerde, R. Topma te Hylaard, S. Hepkema te Wijchel, L. Kiezebrink te Sneek, S. Nijholt te Nijholtwolde en C. P. Pel te Stroobos, S. Hepkema, L. Kiezebrink en S. Nyholt verkregen op hunne getuigschriften aantekeningen voor Fransche, Duitsche en Engelsche, C. P. Pel alleen voor Engelsche handelscorrespondentie.

Bijzondere cursussen. In de groote vacantie werd naar aanleiding van maatregelen, genomen door en op verzoek van het Friesch Rundvee-Stamboek, door den directeur een cursus voor melkcontroleurs voor contróle-vereenigingen gegeven. Het onderwijs, dat in ongeveer veertig lesuren werd verstrekt, omvatte het onderzoek van de melk op vetgehalte met Gerber's butyrometer en de berekening van melkstaten, benevens eene eenvoudige theoretische bespreking van onderwerpen, die voor de leerlingen van belang zijn en welker behandeling hun inzicht in hunne werkzaamheden kan geven.

Tot dezen eersten cursus werden acht leerlingen toegelaten. Aan allen werd — nadat aan een tweetal hunner nog een paar extra lessen waren gegeven — een getuigschrift uitgereikt. De namen en woonplaatsen van deze leerlingen zijn: N. F. de Boer te Bolsward, M. P. Bonnema te Kimswerd, Joh. Langerap te Sloten, Jac. Meijer te Dronrijp, H. J. Rijpma te IJsbrechtum, F. G. Schaafsma te Gaast, F. Schuurmans te Ried en W. J. Veldstra te Koudum.

Gebouw en leermiddelen. In het gebouw werd deze wijziging aangebracht, dat de kamer, bestemd voor het bewaren van leermiddelen, werd ingericht voor laboratorium voor den leeraar in scheikunde enz., terwijl de leermiddelen in kasten in andere vertrekken werden geborgen.

De verzameling van leermiddelen en de bibliotheek werden zooveel mogelijk uitgebreid; er zullen echter nog enkele jaren moeten verlopen, voordat aan redelijke eischen geheel is voldaan.

Hier moge melding gemaakt worden van eene schenking van de firma Burmeister en Wain te Kopenhagen, die aan de school eene kleine handcentrifuge in eigendom en eene groote centrifuge in bruikleen afstond.

Oud-leerlingen. Aangaande de oud-leerlingen kan worden meegedeeld, dat door hen, die in Maart 1906 het getuigschrift verwierven, thans, November 1907, de volgende betrekkingen worden bekleed: vier zijn directeuren van zuivelfabrieken, één is assistent-zuivelconsulent, twee zijn assistent-directeuren van zuivelfabrieken, en één is assistent-directeur van eene coöperatieve stremsel- en kleurselfabriek.

Van hen, die aan het einde van den cursus het getuigschrift behaalden, bekleeden vier de betrekking van assistent-directeur van eene zuivelfabriek; van de andere twee werden geene gegevens ontvangen.

Ten einde oud-leerlingen bij hunne sollicitatiën te steu-

nen, heeft de directeur enkele malen aan bestuurders van zuivelfabrieken de noodige inlichtingen aangaande de school en het onderwijs verstrekt, om hun de beoordeeling van een solliciteerend oud-leerling gemakkelijker te maken. Uit later verkregen inlichtingen bleek, dat deze handelwijze een enkele maal de benoeming van een oud-leerling had bevorderd.

Onbekend maakt onbemind. Zij, die de school niet kennen, kunnen ook niet de waarde van het getuigschrift beoordeelen. Nu, anderhalf jaar nadat de eerste leerlingen met getuigschrift de school verlieten, is men echter reeds zoover, dat verschillende directeuren, die oud-leerlingen of leerlingen in de praktijk leerden kennen, bij voorkeur een oud-leerling van de school als assistent naast zich hebben. En het assistent-

directeurschap is voor dezen de weg naar een directeurs-betrekking.

Rijksland- en Rijkstuinbouwleeraren, consulenten en wandelleeraren.

I. Rijksland- en Rijkstuinbouwleeraren.

Proefvelden. Het aantal in 1907 door Rijksland- en Rijkstuinbouwleeraren genomen proeven bedroeg respectievelijk 639 en 325. Van een en ander wordt in de onderstaande tabellen een overzicht gegeven.

Landbouwproefvelden.

PROEVEN.	Groningen.	Friesland.	Drenthe.	Overijssel.	Gelderland, ten Noorden v.d. Rijn.	Over-Betuwe.	Utrecht, Neder-Betuwe en Tielerwaard.	Noordholland.	Zuidholland.	Zeeland.	West- Noordbrabant.	Oost- Noordbrabant.	Limburg.
Bemestingsproeven op bouwland	38	19	19	15	—	3	13	49	25	15	11	19	14
„ „ „ grasland	5	24	8	6	—	—	5	8	18	—	10	3	2
Ontginningsproeven	3	1	11	27	—	—	—	—	1	—	2	4	—
Variëteitsproeven	29	15	10	11	—	1	25	3	29	8	14	10	18
Andere proeven	7	7	5	2	—	2	1	45	4	6	3	—	6
Totaal	82	66	1)53	61	2)	6	44	105	3)77	29	40	36	40

(1) Benevens een centraal-veenkoloniaal proefveld te 2de Exloërmond, een dito te Nieuw-Weerdinge en een bolsterproefveld te Nieuw-Amsterdam.

(2) Dit gebied is 1 November overgenomen van den Rijkslandbouwleeraar voor Over-Betuwe.

(3) Benevens wetenschappelijk aardappelproefveld en schooltuin.

Tuinbouwproefvelden.

PROEVEN.	Groningen en Friesland.	Ten Noorden van den Rijn en Overijssel.	Ten Zuiden van den Rijn en Utrecht.	Noordholland.	Aalsmeer en omstreken.	Zuidholland.	Westland.	Noordbrabant en Zeeland.	Limburg.
Op het gebied der warmoezerij	14	1) 1	17	15	14	57	4	8	20
„ „ „ „ ooftcultuur	5	—	14	6	—	4	2	16	5
„ „ „ „ boomkweekerij	1	—	—	—	—	7	—	3	—
„ „ „ „ bloemkweekerij	—	—	—	2	—	—	—	—	—
„ „ „ „ bloembollenteelt	1	—	—	3	—	12	—	—	—
ter bestrijding van plantenziekten enz.	—	—	2	2	—	86	—	4	—
Totaal	21	1	33	28	14	166	6	31	25

(1) Bovendien nog de gemeenschappelijke proeven.

Adviezen. Het door Rijkslandbouwleeraren gegeven aantal schriftelijke adviezen liep tot 1585; dat door Rijkstuinbouwleeraren gegeven tot 3463.

De Rijkslandbouwleeraar voor Groningen bereidde bovendien, voor de excursie van een gezelschap Denen door die provincie, eene excursie van de Landwirtschaf-Kammer in Oldenburg, van de vereeniging Cultura en ten deele ook die van de Deutsche Landwirtschaf-Gesellschaft. Onder de door den Rijkslandbouwleeraar voor Drenthe gegeven adviezen waren 85 ontginningsadviezen.

De Rijkslandbouwleeraar voor westelijk Noordbrabant beantwoordde voor de patroonsvereeniging „Boaz” eene uitgebreide vragenlijst in verband met de door deze vereeniging ingestelde enquête in zake het pachtwezen en onderzocht verschillende op zich zelf staande zaken en bracht daarover rapport uit, o.a. de quaestie betreffende de al of niet openstelling van de halte Prinsenhage voor het goederenvervoer en een rapport over den wolhandel en de wollen-stoffen-industrie te Tilburg.

De Rijkstuinbouwleeraar voor Zuidholland gaf o.m. 100 adviezen in verband met het onderwijs.

Bovendien gaven sommige leeraren, hetzij aan huis op een bepaald uur, hetzij op een marktdag tal van mondelinge adviezen aan personen die hen daar kwamen bezoeken.

Reizen. De Rijkslandbouwleeraren maakten in verband met proefvelden, winter- en andere cursussen of wel in verband met onderzoekingen in loco naar aanleiding van gevraagde adviezen ongeveer 1100 reizen, de Rijkstuinbouwleeraren ongeveer 1400.

Soms werden ook in verband met andere zaken reizen ondernomen. Zoo deed de Rijkslandbouwleeraar voor Utrecht een 28-tal reizen in verband met verschillende zaken. De Rijkstuinbouwleeraar voor Zuid-Gelderland en Utrecht deed o.m. reizen voor het onderzoek naar den invloed van het Duitse tolltarief en ten behoeve van vruchtenverzending naar

de tentoonstelling te Mannheim. De Rijkstuinbouwleeraar voor Noordholland maakte van 20 Januari tot 15 Februari eene reis in Duitschland voor den handel in groenten en vruchten en van 17 tot 20 Mei een naar de Mannheimer tentoonstelling. Naar aanleiding van deze reizen werd een rapport geschreven over „Onze afzet van groenten en vruchten in Duitschland” en een over „De asperges op de Mannheimer tentoonstelling”. De Rijkstuinbouwleeraar voor Zuidholland maakte van 27 tot 30 Mei eene studiereis naar de „Temple Show” te Londen en van 6 tot 14 Augustus eene dendrologische studiereis naar Zweden, Denemarken en Hamburg.

Onderwijs. Hieronder wordt in een paar tabellen een overzicht gegeven van het aantal lesuren door Rijksland- en Rijkstuinbouwleeraren gegeven aan verschillende scholen, cursussen en andere inrichtingen.

Rijkslandbouwleeraren.

Uren onderwijs gegeven aan :	Groningen.	Friesland.	Drenthe.	Overijssel.	Gelderland ten Noorden van den Rijn.	Over-Betuwe.	Utrecht.	Noordholland.	Zuidholland.	Zeeland.	West-Noordbrabant.	Oost-Noordbrabant.	Limburg.
Winterscholen	168	216	—	—	49	—	—	156	288	182	—	4) —	—
Onderwijzerscursussen	—	23	57 1/2	70	—	—	3) 28	—	15	28	20	—	5) —
Andere inrichtingen	—	1) 54	—	—	—	2) 57 1/2	—	—	—	—	—	—	—

(1) Aan een cursus in landmeten voor 24 leden der Vereeniging van oud-leerlingen der landbouwwinterschool te Leeuwarden.

(2) Benevens nog vele uren practijk aan een cursus voor surnumerairs der directe belastingen.

(3) Hieronder 13 uren voor de excursies.

(4) Is bereids opgegeven aan den heer inspecteur van het landbouwonderwijs.

(5) Afwisselend 1 à 2 uren.

De Rijkslandbouwleeraar voor Friesland organiseerde en leidde als voorheen op uitnoodiging van de Friese Maatschappij van Landbouw eene tweedaagsche excursie voor de leden dier Maatschappij; die voor Drenthe leidde twee excursies.

De Rijkslandbouwleeraar voor de Over-Betuwe gaf vóór September 2 uur en na September 4 uur per week les aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen.

Rijkstuinbouwleeraren.

Uren onderwijs gegeven aan :	Groningen en Friesland.	Gelderland.		Noordholland.	Aalsmeer en omstreken.	Zuidholland.	Westland.	Noordbrabant en Zeeland.	Limburg.
		ten Zuiden van den Rijn en Utrecht.	ten Noorden van den Rijn en Overijssel.						
Winterscholen	—	—	240	96	504	284	200	56	—
Onderwijzerscursussen . . .	79	—	30	—	—	23	—	78	—
Andere inrichtingen . . .	—	—	—	—	—	(1) 6	—	(2) 70	—

(1) Snoeicursus te Groot-Ammers.

(2) Snoeicursus proeftuin Breda.

De Rijkstuinbouwleeraar voor Gelderland ten noorden van den Rijn en Overijssel gaf les aan de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool te Wageningen; die voor Zuid-Gelderland en Utrecht leidde eenige excursies. De Rijkstuinbouwleeraar voor Zuidholland was leider van eene excursie met de leerlingen van de Rijkstuinbouwwinterschool te Boskoop op 25 tot 28 Februari naar Gent, Brussel en Brugge; op 2 Juli naar Oudenbosch en op 18 September naar 's Gra-

venhage en maakte eene excursie met de onderwijzers van den opleidingscursus te Rotterdam.

De Rijkstuinbouwleeraar voor Noordbrabant en Zeeland hield bovendien iederen 1sten Zondag van de maand vergadering met de leerlingen van den tuinbouwcursus te Prinsenhage in den centralen proeftuin te Breda; maakte met bovengenoemde leerlingen en die van den tuinbouwcursus te Bergen op Zoom eene excursie naar het Westland en ook met

de leden van de Baroniesche Tuinbouwvereniging naar het Westland. Verder leidde hij eene excursie naar de fruitkweekerijen van Smitsch-Hübsch te Merten en de tentoonstelling te Mannheim.

Lezingen. Ongerekend een 9tal voordrachten, buiten het goedgekeurde plan gehouden door den Rijkslandbouwleeraar voor Drenthe, werden door de Rijkslandbouwleeraren 134 lezingen gehouden, welke bezocht werden door 7059 toehoorders of gemiddeld per lezing 52.

Door de Rijkstuinbouwleeraren werden 89 voordrachten gehouden met een totaal bezoek van 4230 toehoorders of gemiddeld 48 per voordracht.

II. Zuivelconsulenten.

Hieronder volgt een beknopt verslag van de werkzaamheden der onderscheidene zuivelconsulenten, voornamelijk voor zooveel het door hen gegeven onderwijs betreft.

Groningen. De cursus in melkonderzoek voor directeuren en adspirant-directeuren van zuivelfabrieken, aangevangen 21 Februari 1906 in het gebouw der Rijkslandbouwwinterschool te Groningen, eindigde 24 April 1907. In totaal werd 162 uren les gegeven, en wel iederen Woensdagmiddag van 2 tot 5 uur. Deze cursus, aangevangen met 14, sloot met 7 deelnemers, waarvan 3 directeuren en 4 adspirant-directeuren, die allen een getuigschrift ontvingen.

Aan winterscholen werd van 1 Januari tot 1 April per week 4 uren les gegeven en van 1 October tot 31 December 6 uren per week.

De zuivelconsulent hield 11 lezingen, die door gemiddeld 35 personen per lezing werden bezocht. Aan bijna alle fabrieken werd twee- of meermalen een bezoek gebracht; slechts enkele boerderijen werden bezocht.

Een vast spreekuur werd niet gehouden, toch kwam een 100tal personen den consulent bezoeken. Tot bijzondere opmerkingen gaven de mondeling en evenmin de schriftelijk gegeven adviezen aanleiding, terwijl het aantal dier adviezen bezwaarlijk is op te geven. Er zijn evenwel verzonden 608 brieven, rapporten enz., ook werden 71 vergaderingen bezocht, waarbij de aanwezigheid van den zuivelconsulent wenschelijk kon worden geacht.

Friesland. De zuivelconsulent gaf drie cursussen van 16 lessen elk in melkonderzoek, t. w.:

- van 30 Januari tot 15 Mei aan 7 deelnemers;
- van 11 Juni tot 18 Augustus (2 maal per week) aan 8; en
- van 9 October tot 9 Januari 1908 aan 10 deelnemers.

Op uitnoodiging van het bestuur van het Rundveestamboek heeft de zuivelconsulent 13 keer controleurs van controleverenigingen geëxamineerd, 5 dagen aanvullingsonderwijs gegeven, welke dit nodig hadden om hunne betrekking naar genoegen van het stamboek te kunnen waarnemen.

Op 19 Dinsdagen stelde de consulent directeuren van zuivelfabrieken in de gelegenheid kennis te maken met de eenvoudige en nauwkeurige methode voor watergehalte in boter. De 38 personen die hiervan gebruik maakten, zijn, wanneer ze in het bezit zijn van een goede balans, in staat zelf te beoordeelen of zij hunne boter zonder gevaar voor onaangenaamheden, als afgewerkt mogen beschouwen. Gedurende de wintermaanden ontvingen de leerlingen van de Rijkslandbouwwinterschool 4 uren per week les in de theorie der zuivelbereiding; de leerlingen der hoogste klasse bovendien op 15 Donderdagen tusschen 9 en 3 uur practisch les in het onderzoek van melk en melkproducten.

De zuivelconsulent hield in 10 vergaderingen eene lezing.

Drenthe. Een cursus in melkonderzoek is niet gehouden. Het plan bestond een zoodanigen cursus in den winter 1907/08 te houden. Naar aanleiding van eene oproeping van leerlingen daarvoor, hadden zich 20 personen aangemeld, waarvan later 5 afvielen wegens vertrek naar elders of het aanvaarden van eene vaste betrekking. Ten gevolge van bijzondere omstandigheden ging deze cursus echter niet door en zal nu in 1908 worden gehouden. Een drietal personen kwam zich oefenen in het laboratorium in practisch melkonderzoek.

De in 1906 aangevangen cursus tot opleiding van fabriekspersoneel werd gedurende de eerste vier maanden van 1907 voortgezet; gegeven werden 16 lessen, elk van 2 uur. Het

aantal deelnemers, aanvankelijk 15, verminderde tot 10. In den loop van 1907, dus vóór den aanvang van den cursus 1907-1908 vielen hiervan nog 6 af. De lessen werden eenmaal per week gegeven in het laboratorium, gevestigd in het Landbouwhuis te Assen. Een der leerlingen ontving gedurende enkele uren afzonderlijk onderricht in enkele speciale onderwerpen.

Aan winterscholen enz. werd door den consulent geen les gegeven.

Gehouden werden 24 voordrachten die door 769 mannen en 25 vrouwen werden bezocht.

Overijssel. De zuivelconsulent hield in 1907 geen cursussen tot opleiding van fabriekspersoneel, wel drie cursussen in melkonderzoek, n.l. te Heeten (Raalte) aangevangen in 1906; te Balkbrug (Avereest) en te Zwolle, welke beide laatste eerst in 1908 eindigden. Het aantal deelnemers bedroeg te Heeten 9, te Balkbrug 19 en te Zwolle 10. Voor elken cursus werd 10- à 12maal gedurende 2 uren theoretisch en practisch onderricht gegeven. Aan den onderwijzerscursus te Deventer werd 28 uur les gegeven in zuivelbereiding en werd bovendien eene excursie gemaakt met de deelnemers daaraan naar de coöperatieve stoomzuivelfabrieken te Bathmen en te Holten.

Gehouden werden 18 lezingen met gemiddeld ruim 60 toehoorders.

Gelderland. Te Ede werd in het voorjaar van 1907 een cursus in melkonderzoek gehouden, waaraan 27 leerlingen en één toehoorder deelnamen. De cursus vorderde 12 lessen ieder van 2½ uur. Na afloop kon aan 26 deelnemers een getuigschrift worden uitgereikt. De in 1905 te Zutphen begonnen cursus voor jongelieden, werkzaam aan fabrieken, werd voortgezet. Wekelijks werd 1½ uur les gegeven in de theorie der zuivelbereiding (speciaal boterbereiding) en 1 uur in het boekhouden voor zuivelfabrieken. Nadat einde Juni 80 lessen waren gegeven, werd de cursus geschorst tot 13 November, toen nog 6maal 3 uur practisch les werd gegeven in de werkzaamheden aan het laboratorium. Bij het einde van den cursus, in Januari 1908, verwierven 7 leerlingen een diploma. Nog gaf de zuivelconsulent aan de Rijkslandbouwwinterschool te Zutphen van 7 November tot aan de Kerstvacantie 7 lessen van 2 uur in zuivelbereiding en van 5 October tot aan de Kerstvacantie 10 lessen van 2½ uur aan den onderwijzerscursus aldaar.

Er werden 15 lezingen gehouden met een gemiddeld aantal van 57 toehoorders.

Een vast spreekuur wordt niet gehouden; op ongezette tijden kwamen 70 personen den zuivelconsulent spreken.

Utrecht. Van December 1906 tot Februari 1907 hield de zuivelconsulent in zijn laboratorium een cursus in melkonderzoek. Gedurende die 8 à 9 weken werd één dag per week 5 uren les gegeven aan 8 leerlingen. Aan onderwijzerscursussen werd 's Zaterdags om de 14 dagen een uur les gegeven; in het geheel 20 uren.

De zuivelconsulent hield 6 lezingen, die in totaal bezocht werden door 168 personen.

Noordholland. De zuivelconsulent hield van einde October 1906 tot einde Maart 1907 te Hoorn een cursus in melkonderzoek; 25 personen namen hieraan deel. Gegeven werden 14 uren theoretisch en 30 à 36 uren practisch onderwijs. Het diploma van bekwaamheid voor de betrekking van melkcontroleur eener fokvereniging of kaasfabriek werd bij het einde van den cursus aan 20 deelnemers uitgereikt. In October 1907 werd een nieuwe dergelijke cursus begonnen; van de 53 personen die zich voor deelname daartoe aanmeldden, konden slechts 24 geplaatst worden. Ook werd te Hoorn een cursus geopend voor personeel van kaasfabrieken. Hieraan namen 5 kaasmakers en 13 andere personen deel. Aan dezen cursus, die nog niet is afgelopen, werd tot het einde des jaars 7maal 2 uur les gegeven. Gedurende het eerste en vierde kwartaal van het jaar gaf de zuivelconsulent aan de Rijkslandbouwwinterschool te Schagen 100 uren les, diens assistent 30 uren in practisch melkonderzoek.

De zuivelconsulent hield slechts twee voordrachten met gemiddeld 45 toehoorders.

Zuidholland. Aangezien de thans bestaande controle- en fokverenigingen meerendeels in 1906 zijn tot stand geko-

men, is in 1907 door den zuivelconsulent geen speciale cursus in melkonderzoek gehouden. Wel hebben enkele nieuwe controleurs successievelijk na de oprichting van nieuwe verenigingen bij den consulent hunne opleiding genoten en zijn er enkele personen als volontair werkzaam geweest; in het geheel 7. Aan de Rijkslandbouwwinterschool te Dordrecht werd overigens 104 uren les gegeven.

Gehouden werden 10 lezingen, het aantal bezoekers op deze lezingen bedroeg gemiddeld 46.

Verscheidene bezoeken bracht de zuivelconsulent aan fabrieken en melkinrichtingen, mede in verband met de opdracht betreffende het inwinnen van inlichtingen omtrent ijs- en koelmachines.

Het spreekuur wordt bijna zonder uitzondering des Maandags voormiddags gehouden; mits daarvan te voren wordt kennis gegeven, worden ook veelvuldig op andere dagen bezoeken ontvangen.

Zeeland. De zuivelconsulent hield geene cursussen in melkonderzoek of ter opleiding van fabriekspersoneel. In het voorjaar werden 5 lessen, elk van 2 uren, gegeven aan 3 verschillende cursussen in veekennis; in het najaar werden aan 2 andere dergelijke cursussen wederom twee lessen gegeven.

Gehouden werden 12 voordrachten met een gemiddeld bezoek van 48 toehoorders.

Noordbrabant. De in 1906 aangevangen cursussen te Asten, Someren en Valkenswaard liepen in 1907 ten einde.

De cursussen te Hapert, Hilvarenbeek en Tilburg zijn beëindigd, terwijl de cursus te Oss in 1908 wordt voortgezet. Het aantal deelnemers aan deze cursussen was te Asten 40, Someren 60, Valkenswaard 12, Hilvarenbeek pl. m. 45, Hapert pl. m. 55 en Oss 40; aan elk dezer cursussen werd 12 uren les gegeven. De bezoekers waren bestuursleden en werklieden van handkrachtboterfabrieken. De cursus te Tilburg had ten doel de melkleveranciers en belangstellenden in te lichten over het in den handel brengen van goede consumtiemelk, vier lessen elk van 2 uur werden gegeven.

De zuivelconsulent hielden 39 voordrachten, het aantal toehoorders per lezing bedroeg gemiddeld 104. Bezocht werden 356 fabrieken en 87 stallen. In de handkrachtfabrieken bleek de zindelijkheid en de zorg voor het zuursel en den room op vele plaatsen te zijn verbeterd. De inrichting, uitrusting en watervoorziening eischen echter nog op tal van plaatsen verbetering om de hoogste opbrengst en de beste qualiteit te verkrijgen. De controle op het vetgehalte van ondermelk en karnemelk is op verschillende plaatsen niet geregeld en dikwijls niet voldoende nauwkeurig, waardoor veel verlies wordt geleden. Enkele fabrieken hadden last van te hoog watergehalte; door meer room te trekken, kouder te karnen, kleiner korrel te karnen en langzamer te kneden liet zich het gebrek veelal spoedig verhelpen.

Limburg. Door den zuivelconsulent werden zuivelcursussen voor fabriekspersoneel gehouden te Roermond en te Meerssen, terwijl de cursussen te Horst en te Sevenum, in 1906 begonnen, werden voortgezet. De cursussen te Roermond, Meerssen, Horst en Sevenum werden door respectievelijk 28, 25, 23 en 18 deelnemers gevolgd. Aan dien te Roermond werd 14, aan dien te Meerssen 12 uren theoretisch les gegeven, aan de beide andere elk 6 uren practijk. Aan de Rijkslandbouwwinterschool te Sittard werd van 1 Januari tot 18 Maart en van 21 October tot einde December iederen Maandag 4 uren les gegeven, in totaal 84 lesuren. Aan den onderwijzerscursus te Roermond werd tweemaal 2 uren les gegeven.

De consulent hield 30 lezingen, die gemiddeld door ruim 100 personen per lezing werden bezocht. Verder werden 150 bezoeken gebracht aan 23 fabrieken, terwijl door den assistent 124 verschillende fabrieken twee- of meer malen werden bezocht. Ten opzichte van de inrichting der stallen gaan er stemmen op om hierin den veehouders te hulp te komen door

het organiseeren van wedstrijden voor doelmatige verandering der rundveestallen.

III. *Wandelleeraren der Nederlandsche Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde.*

Door de wandelleeraren van de Nederlandsche Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde werden gedurende den winter 1907/1908 in het geheel 77 lezingen gehouden, en wel 38 door den wandelleeraar A. Schuttevaer over warmoezerij, boom- en vruchtenteelt en 39 door den wandelleeraar E. J. Cunaeus over bloemisterij.

Deze lezingen werden bezocht door 2802 toehoorders of gemiddeld 37 per lezing.

IV. *Landbouwconsulent der Vereeniging „Landbouwonderwijs” te Middelharnis (1907—1908).*

Aan den cursus te Ouddorp werd nog op 8 dagen in April en 3 dagen in Mei door den consulent les gegeven, waarmede deze cursus was voleindigd. Op 29 Mei werd de openbare les te Sommelsdijk gehouden. Wat den cursus te Dirksland betreft viel nog slechts ééne les van het eerste winterhalfjaar in dit boekjaar. Het tweede winterhalfjaar is voor dezen cursus zeer ongunstig geweest. Eerst op 4 December begonnen, kon na 19 Februari 1908, wegens ziekte van den consulent, geen les meer gegeven worden en bedroeg het totaal lessen aan dezen cursus slechts 24.

Door langdurige ziekte was de consulent niet in staat gevolg te geven aan de uitnoodiging tot het houden van eenige voordrachten te Stad aan 't Haringvliet. In gezelschap van landbouwers ging de consulent in de omgeving zijner woonplaats 13 maal uit „boeren”; enkele malen betrof het nagaan der besproeiingen met Bordeauxsche pap op aardappelen. De verschillende gemeenten in zijn amtsgebied werden één- of meer malen bezocht, en eens werd een tocht naar het westen van het eiland gemaakt in gezelschap van den directeur en een leeraar aan het landbouwcollege te Fargo in Noord-Dakota. De consulent ontving op de landbouwzaal 132 maal bezoek, dat over 81 personen liep en bracht zelf 154 maal bezoek aan 71 personen.

In het geheel werden 32 monsters melk ter onderzoek aangeboden, t. w. 17 monsters volle- en 15 monsters centrifugemelk. Onder deze monsters waren er 8 om het verschil in vetgehalte tusschen morgen- en avondmelk na te gaan. Nog werden onderzoekingen verricht bij één monster melk, dat moeilijk uitkarnde en bij een monster spoedig rottende melk.

Gegeven werden 72 adviezen, onder deze moet in het bijzonder genoemd worden dat aan de gemeente Ooltgensplaat over de vraag of met voordeel haar eigendom „het Gorsje”, tot nog toe als hooiland in gebruik, geheel of gedeeltelijk voor weide kan gebruikt worden.

Behalve enkele werkzaamheden, die moeilijk in rubrieken kunnen geplaatst worden, gaf de consulent les aan een onderwijzer, die zich voor de akte landbouwkunde wenschte te bekwamen.

V. *Consulent der Vereeniging tot bevordering der bijenteelt in Nederland (1907).*

Het onderwijs in de bijenteelt werd door de vereeniging tot bevordering der bijenteelt in Nederland in 1907 zeer bevorderd. Voor het eerst werden de leerstallen, 16 in getal, in gebruik genomen. Door het aanhoudende regenachtige weder, was er evenwel geene gelegenheid gedurende de zomermaanden in de openlucht les te geven. Het aantal aanvragen tot het houden van lezingen was daarentegen des te grooter. Gedurende het jaar werden 43 lezingen gehouden.

Alle onderwerpen de bijenteelt betreffende, werden behandeld. Het aantal toehoorders was overal zeer bevredigend.

Cursussen in rundvee- en paardenkennis en hoefbeslag.

Maatschappij of vereeniging, waarvan de cursus uitging.	Plaats, waar het onderwijs werd gegeven.	LEERAAR.	Duur.	Aantal leer- lingen.	Onder- dom der leer- lingen.
I. Rundveekennis.					
Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid	Leens	H. A. Kroes, Rijksveearts te Gro- ningen	23 Mei tot 2 Juli 1907	13	16—42
Idem	Schildwolde	Idem	10 Mei tot 21 Juni 1907	16	20—33
Idem	Haren	Idem	3 Febr. tot 20 Maart 1908	15	18—25
Idem	Scheemda	Idem	13 Febr. tot 2 April 1908	15	21—28
Friesche Maatschappij van Land- bouw	Dragten	G. A. de Raadt, Rijksveearts te Drachten	Nov 1907 tot Febr. 1908	13	—
Idem	Menaldum	S. Kingma, veearts te Menaldum	Najaar 1907	13	—
Idem	Warga	C. M. van Rooijen, veearts te Roor- dahuizum	7 Nov. 1907 tot half Febr. 1908	9	—
Idem	Lemmer	A. H. Veenbaas, veearts te Lemmer	23 Oct. 1907 tot 5 Jan. 1908	16	—
Genootschap ter bevordering van den Landbouw in Drenthe	Dwingelo	H. A. Kroes, Rijksveearts te Gro- ningen	Nov. 1907 tot Jan. 1908	15	—
Idem	Zuidborge	A. H. Steenbergen, Rijksveearts te Emmen	Winter 1907— 1908	10	—
Idem	Gieterveen		Najaar 1907 tot voorjaar 1908	18	—
Geldersch-Overijsselsche Maat- schappij voor Landbouw	Laagkeppel	D. Schurink, plaatserv. districts- veearts te Laagkeppel	24 lesuren	11	—
Idem	Eibergen	J. Vlaskamp, veearts te.	20 lesuren	18	—
Genootschap voor Landbouw en Kruidkunde te Utrecht	de Bildt	H. A. Vermeulen, Rijksveearts te Utrecht	3 Dec. 1907 tot 28 Febr. 1908	12	—
Idem	Loenen	Idem	6 Dec. 1907 tot 28 Febr. 1908	14	—
Idem	Veenendaal	Dr. J. H. Picard, Rijksveearts te Driebergen	3 Dec. 1907 tot 12 Maart 1909	14	—
Idem	IJsselstein	C. Eijkman, Rijksveearts te IJssel- stein	2 Jan. 1907 tot 28 Febr. 1908	14	—
Idem	Harmelen	Idem	6 Dec. 1907 tot 18 Febr. 1908	15	—
Afdeeling Zeeland van het Nederlandsch Rundveestam- boek	Groede	L. Louter, Rijksveearts te IJzendijke en C. Zwagerman, zuivelconsulent te Middelburg	15 lessen	19	—
Idem	Stavenisse	J. A. de Graaff, Rijksveearts te Scherpenisse, en C. Zwagerman, zuivelconsulent te Middelburg	16 lessen	10	—
Idem	Zierikzee	J. van Zijverden, Rijksveearts te Zierikzee en C. Zwagerman, zuivel- consulent te Middelburg	16 lessen	12	—
Idem	Oijen	W. J. Paimans, veearts te Oss	6 Dec. 1907 tot 21 Febr. 1908	20	—
Noordbrabantsche Maatschappij van Landbouw	Haaren (afd. van d. Noorbr. Chr. B.)	P. den Ouden, veearts te Tilburg	8 Jan. tot 17 Febr. 1908	20	—

Maatschappij of vereeniging, waarvan de cursus uitging.	Plaats, waar het onderwijs werd gegeven.	L E E R A A R.	Duur.	Aantal leer- lingen.	Ouder- dom der leer- lingen.
Limburgsche Landbouwbond	Maastricht	J. Lemmens, directeur van het slacht- huis te Maastricht	11 lessen	23	—
Idem	Nieuwenhagen	J. Urlings, veearts te Heerlen	31 April tot 18 Juli 1908	21	—
Idem	Einighausen	L. van Kempen, veearts te Sittard	16 lessen	15	18—41

II. Paardenkennis.

Groninger Maatschappij (van Landbouw en Nijverheid)	Middelstum	D. Muller, Rijksveearts te Loppersum	12 lessen	14	19—43
Idem	Muntendam	R. Bosscher, Rijksveearts te Veendam	—	15	18—35
Idem	Zijldijk	K. Büchli, Rijksveearts te Roode- school	16 Mei tot 29 Juni 1907	15	18—36
Idem	Ten Boer	H. A. Kroes, Rijksveearts te Gro- ningen	8 Febr. tot 21 Maart 1908	14	19—40
Idem	Marum	J. Bruijfel, Rijksveearts te Marum	3 Jan. tot 14 Febr. 1908	17	20—39
Idem	Zuidbroek	R. Bosscher, Rijksveearts te Veendam	Jan. Febr. en Mei 1908	15	18—36
Friesche Maatschappij van Land- bouw	Metslawier	R. J. Feddema, Rijksveearts te Ferwerd	Nov. 1907 tot 1 Febr. 1908	8	16—23
Idem	Gorredijk	Joh. Ples, veearts te Heerenveen	15 Oct. 1907 tot 28 Dec. 1907	12	—
Idem	Koudum	H. Ymker Rz., Rijksveearts te Heeme- lumer c. a.	9 Nov. 1907 tot 25 Jan. 1908	15	—
Idem	Dragten	G. A. de Raadt, Rijksveearts te Dragten	Nov. 1907 tot Febr. 1908	15	—
Idem	Oldeberkoop	Postma, veearts te Oosterwolde	16 Nov. 1907 tot 24 Febr. 1908	15	—
Idem	Heerenveen	Joh. Ples, veearts te Heerenveen	26 Oct. 1907 tot 25 Jan. 1908	17	—
Genootschap ter bevordering van den Landbouw in Drenthe	Gieten	H. S. Kroes, Rijksveearts te Gro- ningen	Nov. 1907 tot Jan. 1908	13	—
Idem	Hooghalen	Idem	Idem	17	15—40
Idem	Sleen	A. H. Steenbergen, Rijksveearts te Emmen	Winter 1907—1908	22	15—42
Idem	Gasselternijveen	R. Bosscher, Rijksveearts te Veendam	—	14	—
Geldersch-Overijsselsche Maat- schappij van Landbouw	Zevenaar	E. A. L. Quadekker, gep. kapt.-paar- denarts te Nijmegen	24 lesuren	34	—
Idem	Borculo	F. Laméris, kapt.-paardenarts te Zutphen	24 lesuren	11	—
Idem	Doetinchem	Idem	24 lesuren	19	—
Idem	Barneveld	R. A. Barmen 't Loo, plaatsvervangend districts-veearts te Barneveld	—	9	—
Genootschap voor Landbouw en Kruidkunde te Utrecht.	Leersum	Dr. J. H. Picard, Rijksveearts te Driebergen	11 Dec. 1907 tot 10 Maart 1908	15	—
Idem	Bunnik	Idem	2 Dec 1907 tot 19 Febr. 1908	15	—
Idem	Langbroek	Idem	21 Dec. 1907 tot 2 Maart 1908	15	—

Maatschappij of vereeniging waarvan de cursus uitging.	Plaats, waar het onderwijs werd gegeven.	LEERAAR.	Duur.	Aantal leer- lingen.	Ouder- dom der leer- lingen.
Genootschap voor Landbouw en Kruidkunde te Utrecht	Loosdrecht	H. A. Vermeulen, veearts te Utrecht	30 Nov. 1907 tot 29 Febr. 1908	12	—
Idem	Woudenberg	Idem	30 Nov. 1907 tot 3 Maart 1908	15	—
Maatschappij tot bevordering van Landbouw en Veeteelt in Zeeland (Afdeeling Axel)	Ter-Neuzen	L. Boogaert, Rijksveearts te Axel	Winter 1907—1908	18	—
Idem	Zaamslag	Idem	Idem	18	—
Afdeeling Hulst	St. Janssteen	L. J. Colsen	Idem	20	—
Idem	Hontenisse	J. Kooyman, Rijksveearts te Hon- tenisse	Idem	14	—
Afdeeling Goes	Heinkenszand	J. Z. Risch, Rijksveearts te Goes	Idem	11	—
„ Kruiningen	Kruiningen	M. v. d. Vliet, Rijksveearts te Kru- iningen	Idem	13	—
„ Noord-Beveland	Kortgene	J. W. Brouwer	Idem	7	—
„ Oostburg	Oostburg	L. Louter, Rijksveearts te IJzendijke	Idem	13	—
„ Tholen	Scherpenisse	J. A. de Graaff, Rijksveearts te Scherpenisse	Idem	13	—
„ Zierikzee	Zierikzee	J. P. L. Goemans, Rijksveearts te Zierikzee	Idem	8	—
Noordbrabantsche Maatschappij van Landbouw	Andel	P. J. 't Hoofd, Rijksveearts te Alm- kerk	28 Febr. tot 15 Mei 1908	22	18—30

III. Hoefbeslag.

Vereeniging „Het Friesch Paar- denstamboek”	Franeke (2de ged. van den cursus)	Joh. Plet, gedipl. veearts te Heeren- veen	5 Mei tot 25 Aug. 1908	9	21—31
Idem	Sneek en Heeren- veen	Idem	4 Juni tot 6/8 Oct. 1908	15	—
Geldersch-Overijsselsche Maat- schappij van Landbouw	Zutphen (2de ged. van den cursus)	F. Laméris, kapt.-paardenarts te Zutphen	—	10	—
Idem	Deventer (2de ged. van den cursus)	—	—	10	—
Idem	Apeldoorn (2de ged. van den cursus)	—	—	9	—
Idem	Tiel (2de ged. van den cursus)	—	—	11	—
Idem	Arnhem (1ste ged. van den cursus)	H. M. Krom, Rijksveearts te Deventer	Najaar 1907 voorjaar 1908	26	—
Genootschap van Landbouw en Kruidkunde te Utrecht	Utrecht (2de ged. van den 2-jarigen cursus)	L. B. H. Moubis, majoor-paardenarts 1ste klasse te Utrecht	2 Nov. 1907 tot 14 Maart 1908	6	—
Smedenbond „Hollandsch Noor- derkwartier”	Schagen (1ste ged. van den 2-jarigen cursus)	G. Muys, Rijksveearts te Schagen	Einde Nov. 1907 tot einde Maart 1908	10	—
Afdeeling Hoorn van den Bond voor Smedenpatroons in Ne- derland	Hoorn (1ste ged. van den 2-jarigen cursus)	F. M. de Leur, Rijksveearts te Hoorn	1 Maart tot 12 Juni 1908	16	—

Maatschappij of vereeniging waarvan de cursus uitging.	Plaats waar de cursus gegeven wordt.	L E E R A A R.	Duur.	Aantal leer- lingen.	Ouder- dom der leer- lingen.
Noordbrabantsche Maatschap- pij van Landbouw	's Hertogenbosch (2de ged. van den cursus)	dr. J. van Dorssen, kapitein-paarden- arts te 's Hertogenbosch	Winter 1907—1908	18	—
Idem	Bergen op Zoom (2de ged. van den cursus)	dr. E. Bemelmans, paardenarts te Bergen op Zoom	—	8	—
Limburgsche Landbouwbond	Heerlen (1ste ged. van den 2-jarigen cursus)	J. Duyssens, Rijksveearts te Heerlen	—	21	—
Idem	Roermond (1ste ged. van den 2-jarigen cursus)	L. J. H. Bloemen, provinciaal veearts te Roermond	—	30	—

Diverse werkzaamheden van vereenigingen.

Geldersch-Overijselsche Maatschappij van Landbouw. Be-
halve de door Rijkslan- en Rijkstuinbouwleeraren en den
zuivelconsulent gehouden lezingen, werden in de afdeelingen
der Maatschappij gedurende den winter 1907—1908 in totaal
nog 62 voordrachten gehouden door verschillende personen,
die door ruim 2700 toehoorders werden bezocht of gemiddeld
44 per voordracht.

Hollandsche Maatschappij van Landbouw. Voor rekening
van het Hoofdbestuur der Maatschappij werden in 1907 de
volgende voordrachten gehouden:

Spreeker:	Afdeelingen:
Dr. L. de Blicke te Rotter- dam:	Diemen, Watergraafmeer, Thamen a/d Amstel, Noordwijk e. o., Over- flakkee en Goedereede, Wassenaar en Gorinchem e. o.
G. J. van der Molen te Vlaardingen:	Vlaardingen en Vlaardinger Am- bacht.
E. J. de Voogt te Hout- rijk en Polanen:	Krimpen a/d IJssel.
H. A. Vermeulente Utrecht:	Buiksloot en Sloterdijk.
J. Porte te Winkel:	Waard en Groet.
I. van Klaveren te Utrecht:	Ouder-Amstel.
P. C. Muzert te Breda:	Voorne.

Aan de afdeeling Dordrecht werd eene bijdrage verleend
in de kosten van het doen optreden van een spreker.

De afdeelingen Haarlem e. o. en 's Gravenhage ontvingen
wederom subsidie voor de van harentwege gehouden per-
manente cursussen in hoefbeslag, evenals de afdeeling Scha-
gen ten behoeve van den cursus in hoefbeslag van den Sme-
denbond „Hollands Noorderkwartier” en de afdeeling Voorne
voor haren tweejarigen cursus, benevens de afdeeling Wad-
dinxveen voor haren cursus in veekennis.

Aan drie leerlingen van de Rijkslanbouwwinterscholen
te Dordrecht en te Schagen werden beurzen à f 100 elk ge-
schonken.

Aan de afdeelingen Wieringen en Haastrecht e. o. werd
eene bijdrage verleend in de kosten harer tentoonstellingen,
terwijl de nationale en internationale tentoonstellingen te
's Gravenhage eene uitgave van f 5 075,29⁵ vorderden, welke
uitgave nog wordt verhoogd door na het afsluiten der ten-
toonstellingsrekening ingekomen vorderingen.

Alle leden der Maatschappij ontvingen nog het Neder-
landsch Landbouweekblad: de kosten daarvan beliepen
f 7 450,89⁵.

*Vereeniging tot bevordering van Tuin- en Landbouw in
Limburg.* De jaarlijksche leergangen werden gedurende
het jaar 1907 gehouden door den heer H. Swinnen, Staatstui-

bouwleeraar te Waltwilder (België) en den heer H. Bemel-
mans, tuinbouwonderwijzer te Maastricht ter vervanging van
den heer Fr. Burvenich, die wegens ongesteldheid verhinderd
werd.

De heer Swinnen hield 36 voordrachten, n. l. te Maastricht,
Valkenburg en Roermond (elk 5), te Beek, Nuth, Geulle,
Eysden, Roosteren, Schimmert en Lottum (elk 3) over boom-
teelt, terwijl de heer Bemelmans 4 voordrachten te Maastricht
hield over groententeelt.

De deelnemers der voordrachten konden in September op
een daartoe uitgeschreven examen bewijzen van bekwaamheid
geven in de fruit- of groententeelt ter verkrijging der door
de vereeniging uitgeloopte diploma's.

Voor de boomteelt hadden zich 19 adspiranten aangegeven,
waarvan aan 11 een diploma kon worden uitgereikt; van de
5 adspiranten voor groententeelt verwierven 3 het diploma.
Waar het bezit van een dezer diploma's in de provincie en
ook in de aangrenzende provincies van België, dikwijls eene
zeer gewaardeerde aanbeveling vormt voor hen die dingen
naar eene betrekking in het tuinbouwwak, is het niet vreemd
dat het aantal liefhebbers jaarlijks toeneemt.

Friesche Maatschappij van Landbouw. Door den heer H.
de Jong te Britsum werd dit jaar, in de afdeeling Leeuwar-
den, slechts één cursus gegeven in de hoenderteelt, die ge-
volgd werd door elf personen. Bijzondere omstandigheden
waren oorzaak dat dit aantal niet grooter was.

In de afdeeling Gorredijk, te Hemrik, werd eene lezing
gehouden, bezocht door 36 personen, en met het gevolg dat
eene onderafdeeling Hemrik van de V. P. N. werd opgericht
met een aanmerkelijk aantal leden.

Genootschap voor Landbouw en Kruidkunde te Utrecht.
Voor de eerste maal gesteund door een Rijkssubsidie, waarvan
dankbaar melding wordt gemaakt, werden vanwege de af-
deeling Utrecht der vereeniging tot bevordering der Pluim-
veehouderij en tamme konijnteelt in Nederland in 19 ver-
schillende plaatsen in de provincie Utrecht voordrachten ge-
houden over hoenderteelt, t. w.:

door den heer W. Goedegehuure te Doorn, Amerongen,
Leersum, Woudenberg, Maarn, Werkhoven, Schalkwijk,
Zeist, Zuilen en Maarssen;

door den heer L. A. van den Berg jr. te Wijk bij Duur-
stede, Cothen, Bunnik, Montfoort, de Bildt en IJsselstein;

door den heer N. Wafelbakker te Baarn en Lage Vuursche;

door den heer dr. H. J. Samson te Loosdrecht en door den
heer dr. F. Bos te Leusden.

Over het geheel hadden de voordrachten een aangenaam
verloop en was de opkomst, behoudens enkele avonden van
ongunstig weder, zeer bevredigend. Het bleek, door het
stellen van vragen na afloop der voordracht, dat verschillende
landbouwers-kippenhouders gaarne nog iets naders wenschen
te vernemen omtrent voeding, verzorging, huisvesting, teelt-
keus enz. en gaven velen blijken dat zij er van doordrongen

werden hun pluimvee over het algemeen beter te moeten behandelen dan tot dusverre geschiedde.

De voordrachten hebben dan ook haar doel niet gemist, hetgeen voldoende blijkt uit de oprichting van nieuwe onderafdeelingen en toetreding van nieuwe leden.

In de nieuwe onderafdeelingen heerscht een opgewekt verenigingsleven en worden de handen ineengeslagen om te

trachten tot betere toestanden te geraken door onderlingen aankoop der producten, verbetering van den pluimveestapel, betere verzorging, huisvesting en voeding, rasverbetering, en de door inteelt verzwakte landhoenders door kruising met nieuw bloed krachtiger te maken, waardoor de productiviteit wordt verhoogd.

KOSTEN VAN HET LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS OVER 1907.

Jaarwedde van den inspecteur van het middelbaar onderwijs, belast met het toezicht op de landbouwscholen f 4 000,00

Reis-, verblijf- en bureelkosten van bovengenoemden inspecteur 1 049,24

Jaarwedden, toelagen en belooningen van het personeel van de inrichtingen van onderwijs te Wageningen, mitsgaders schrijffloonen:

a. Jaarwedden enz.:

1. Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool f 74 943,68

2. Rijkslandbouwschool 22 537,50

3. Rijks H. B. S. 6 372,70⁵

..... f 103 853,88⁵

b. Arbeids- en schrijffloonen:

1. Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool f 11 073,28

2. Rijkslandbouwschool 844,06⁵

3. Rijks H. B. S. 5,94

..... f 11 923,28⁵

..... 115 777,17

Gebouwen, meubelen, hulpmiddelen voor onderwijs, lokaalbehoeften, reiskosten en verdere uitgaven ten behoeve van de inrichting en van onderwijs te Wageningen:

a. Aanbouw, huur, onderhoud en lasten der gebouwen, onderhoud en aankoop van meubelen:

1. Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool f 11 103 54⁵

2. Rijkslandbouwschool 3 192,60

3. Rijks H. B. S. 912,91

..... f 15 209,05⁵

b. Hulpmiddelen voor het onderwijs, vuur, water en licht, schrijffbehoeften, drukkosten, reiskosten en verdere uitgaven:

1. Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool f 39 845,72

2. Rijkslandbouwschool 4 908,10⁵

3. Rijks H. B. S. 612,39

..... 45 366,21⁵

60 575,27

Jaarwedden, toelagen en belooningen van het personeel van de Rijkszuivelschool 6 752,00⁵

Gebouwen, meubelen, hulpmiddelen voor het onderwijs, lokaalbehoeften, reiskosten en verdere uitgaven ten behoeve van de Rijkszuivelschool:

a. Huur gebouwen f 1 691,76⁵

b. Onderhoud gebouwen, onderhoud aankoop meubilair, leermiddelen, vuur, water, licht, schrijffbehoeften, drukkosten, reiskosten en verdere uitgaven 2 773,12

4 464,88⁵

Jaarwedden, toelagen en belooningen van het personeel van de Rijksland- en -tuinbouwinterscholen, mitsgaders schrijffloonen:

a. Jaarwedden, enz.

Rijkslandbouwwinterschool te:

1. Groningen f 7 034,17

2. Leeuwarden ... 3 290,00

3. Zutphen 638,32

4. Schagen 2 884,00

5. Dordrecht 2 788,85

6. Goes 2 754,00

7. Sittard 2 895,00

Rijkstuinbouwwinterschool te:

1. Aalsmeer f 3 625,00

2. Naaldwijk 3 202,50

3. Boskoop 2 382,34

4. Tiel 1 810,00

f 33 304,18

b. arbeids- en schrijffloonen:

Rijkslandbouwwinterschool te:

1. Groningen f 45,89

2. Leeuwarden ... 102,29

3. Zutphen 50,00

4. Schagen 333,01

5. Dordrecht 101,37⁵

6. Goes 163,20

7. Sittard 253,33⁵

Rijkstuinbouwwinterschool te:

1. Aalsmeer f 140,00

2. Naaldwijk 93,30

3. Boskoop 300,00

4. Tiel 140,95

1 723,35

35 027,53

Meubelen, hulpmiddelen voor het onderwijs, lokaalbehoefte, reiskosten en verdere uitgaven ten behoeve van de Rijks-land- en tuinbouw-winterscholen; kosten van en subsidiën voor de bij die inrichtingen behorende school- en proeftuinen:

A. onderhoud en aankoop van meubelen en leermiddelen, vuur, water en licht, schrijfbehoefte, drukkosten, reiskosten en verdere uitgaven:

Rijkslandbouwwinterschool te:

1. Groningen	f 1 410,46
2. Leeuwarden ...	1 131,86 ⁵
3. Zutphen	4 899,61
4. Schagen	2 335,87
5. Dordrecht	872,05
6. Goes	567,57 ⁵
7. Sittard	713,13

Rijkstuinbouwwinterschool te:

1. Aalsmeer	792,43 ⁵
2. Naaldwijk	671,96 ⁵
3. Boskoop	1 033,69
4. Tiel	726,00 ⁵

————— f 15 154,65⁵

B. aanleg en onderhoud van schooltuinen:

Rijkslandbouwwinterschool te:

1. Groningen	f 699,46 ⁵
2. Leeuwarden ...	114,38 ⁵
3. Schagen	109,84 ⁵
4. Dordrecht	139,57
5. Sittard	146,15 ⁵

————— f 1 209,42

C. Subsidiën proeftuinen:

Rijkstuinbouwwinterschool te:

1. Aalsmeer	f 1 500,00
2. Naaldwijk	2 000,00
3. Boskoop	1 744,00
4. Tiel	1 500,00

————— 6 744,00

D. Kosten van de commissiën van toezicht op de Rijksland- en -tuinbouwwinterscholen:

Rijkslandbouwwinterschool te:

1. Groningen	f 45,10
2. Zutphen	50 00
3. Schagen	70,00
4. Dordrecht	37,77 ⁵

Rijkstuinbouwwinterschool te:

1. Boskoop	30,00
------------------	-------

————— 232,87⁵

————— f 23 340,95

Subsidiën voor en verdere kosten van het onderwijs in landbouw, tuinbouw en houtteelt:

A. Subsidiën aan vakscholen:

1°. Gerard Adriaan van Swientuinbouwschool te Frederiksoord

f 5 000,00

2°. gemeentelijke landbouwwinterschool te Veendam

1 489,00

————— f 6 489,00

b. subsidiën voor landbouwwintercursussen:

1. Gelderland f 10 896,55

2. Zuidholland ... 4 455,22

3. Zeeland

8,535,81⁵

4. Utrecht

1 390,26

5. Friesland

8 565,51

6. Overijssel

5 838,23

7. Groningen

6 546,89⁵

8. Drenthe

2 706,41⁵

9. Limburg

2 901,42⁵

————— 51 836,32

c. subsidiën voor tuinbouwwintercursussen:

1. Noordbrabant . f 1 129,07

2. Gelderland 2 300,41⁵

3. Zuidholland ... 2 801,39⁵

4. Noordholland . 2 576,75

5. Zeeland

1 382,86

6. Utrecht

1 440,05

7. Overijssel

1 782,50

8. Groningen

1 867,83⁵

9. Drenthe

236,24

10. Limburg

1 676,34

————— 17 193,45⁵

d. subsidiën ten behoeve van cursussen voor volwassenen

155,60

e. verdere subsidiën:

1°. Vereeniging „Landbouwonderwijs”

te Middelharnis f 2 000,00

2°. Vereeniging ter

bevordering van

tuin- en landbouw

in Limburg

500,00

————— 2 500,00

f. toelagen aan personen, belast met het geven van landbouwonderwijs aan miliciens

1 300,50

————— 79 474,87⁵

Kosten van eindexamens:

a. Rijkszuivelschool te Bolsward

f 90,95

b. Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool en Rijkslandbouwschool te Wageningen

1 131,73

————— f 1 222,68

Kosten van opleiding voor het afleggen van examens ter verkrijging der akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar en lager onderwijs in landbouwkunde, tuinbouwkunde en houtteelt; toelagen aan hen die een of meer dezer examens met gunstig gevolg hebben afgelegd of zich daarvoor bekwamen; toelagen aan hen die zich voor eene betrekking bij den land- of tuinbouw voorbereiden:

a. kosten van opleiding voor het afleggen van examens ter verkrijging der akte van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs in land- en tuinbouwkunde:

1°. toelagen voor het geven van onderwijs f 1 546,65
2°. verdere uitgaven 1 110,13⁵
..... f 2 656,78⁵

b. toelagen, ter zake van in 1907 verkregen, bij Koninklijk besluit van 26 Mei 1897 (*Staatsblad* n°. 161) bedoelde akte voor lager onderwijs:

1°. in de landbouwkunde f 1 600,00
2°. in de tuinbouwkunde 1 050,00
..... f 2 650,00

c. toelagen aan land- en tuinbouwwonderwijzers, ter zake van door hen in 1907 gedane studiereizen:

1°. landbouwwonderwijzers f 1 532,00
2°. tuinbouwwonderwijzers 342,00
..... 1 874,00

d. toelage voor het zich bekwaamen tot het geven van middelbaar onderwijs in tuinbouwkunde 274,98

e. toelage voor het zich voorbereiden voor eene betrekking bij den landbouw 40,00

f. uitgaven ten behoeve van een cursus in landbouwkunde voor militairen te Amsterdam .. 13,62⁵
..... f 7 509,39

Dienst van de Rijks- land- en tuinbouwleeraren:

Jaarwedden en toelagen van het personeel:

a. inspecteur van den landbouw f 4 000,00
b. Rijksland- en -tuinbouwleeraren 49 901,67
c. aspirant Rijksland- en -tuinbouwleeraren 4 163,80⁵
..... 58 065,47⁵

Reis-, bureel- en verplaatsingskosten, vergoeding voor het gebruik van rijwielen bij reizen ten behoeve van 's Rijks dienst; kosten van werktuigen, platen, boeken en bindwerk:

a. reis-, verblijf-, verplaatsingskosten en vergoeding voor het gebruik van rijwielen bij reizen ten behoeve van 's Rijks dienst f 26 785,77
b. bureelkosten 4 198,33
c. werktuigen, enz. (materieel) 1 536,90
..... 32 521,00

Reis- en verblijfkosten van den directeur der Rijklandbouwwinterschool te Groningen, van de vaste leeraren aan de Rijksland- en Rijks-tuinbouwwinterscholen, en vergoeding voor het gebruik van rijwielen ten behoeve van 's Rijks dienst, ter zake van reizen in het belang van het landbouwonderwijs f 1 290,59⁵

Subsidiën voor en kosten van proefvelden, subsidiën voor en kosten van wetenschappelijke proefnemingen, genomen door of onder leiding van de Rijksland- en -tuinbouwleeraren:

a. subsidiën voor en kosten van proefvelden f 31 734,00
b. subsidiën voor en kosten van wetenschappelijke proefnemingen 1 519,55
..... 33 253,55

Subsidiën voor zuivelconsulenten; subsidiën voor en andere uitgaven ten behoeve van voordrachten en cursussen in hoefbeslag, paarden- en vee-kennis, alsmede bijen- en hoenderteelt:

a. subsidiën voor zuivelconsulenten f 34 562,00
b. subsidiën ten behoeve van cursussen in hoefbeslag 3 760,00
c. subsidiën ten behoeve van cursussen in paarden- en vee-kennis 5 102,50
d. subsidiën ten behoeve van de bijen- en hoenderteelt 5 200,00
e. subsidiën ten behoeve van voordrachten over landbouw, vee-teelt en fruitteelt 4 000,00
f. bijdrage in de kosten van het verbouwen van de smederij met beslagloods van de Rij- en Hoefsmidsschool te Amersfoort... 1 812,48⁵
..... 54 436,98⁵
Totaal f 518 761,60

Van deze uitgaven zijn de volgende ontvangsten af te trekken:

A. Baten voortvloeiende uit het beheer der Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen:

1. bijdragen der leerlingen ... f 8 295,00
2. diplomagelden 480,00
3. verdere baten 3 122,71
..... f 11 897,71

B. Bijdrage uit de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië in de kosten van de Rijks-hogere land-, tuin- en boschbouwschool 20 000,00

C. Bijdragen van de leerlingen der Rijks-landbouwschool 3 410,00

D. Bijdragen van de leerlingen der Rijks-zuivelschool te Bolsward 340,00

E. Bijdrage der provincie Friesland in de kosten der Rijkszuivelschool 2 000,00

F. Bijdragen van de leerlingen der Rijks-landbouwwinterscholen:

1. Groningen f 610,00
2. Leeuwarden 410,00
3. Zutphen 165,00

4. Schagen	f	385,00	
5. Dordrecht		140,00	
6. Goes		170,00	
7. Sittard		150,00	
			f 2 030,00

G. Bijdragen van de leerlingen der Rijks-
tuinbouwwinterscholen:

1. Aalsmeer	f	95,00	
2. Naaldwijk		110,00	
3. Boskoop		147,50	
4. Tiel		80,00	
			432,50

H. Opbrengst van verkochte producten af-
komstig uit den schooltuin der Rijkslandbouw-
winterschool te Groningen f 15,00

Totaal f 40 125,21

Totaal der uitgaven ... f 518 761,60

Totaal der ontvangsten ... 40 125,21

Het zuiver bedrag der uitgaven in 1907 be-
draagt dus f 478 636,39

III.

OPLEIDING VAN TEEKENLEERAREN, AKTE-EXAMENS EN TOEZICHT.

§ 13. OPLEIDING VAN LEERAREN EN ONDERWIJZERS IN TEEKENEN EN BOETSEEREN.

In den cursus 1907/1908 bedroeg het aantal leerlingen:

gewone leerlingen	{ vrouwelijke	28	
	{ mannelijke	48	
			76
hospitanten	{ vrouwelijke	2	
	{ mannelijke	7	
			9
			85

verdeeld als volgt:

Afdeeling A (handteekenen):

vrouwelijke leerlingen	25
mannelijke „	27
	52

Afdeeling B (bouw- en werktuigkundig teekenen):

mannelijke leerlingen	14
-----------------------------	----

Voortgezette klasse:

Afd. A.	{ vrouwelijke leerlingen	2
	{ mannelijke „	1

Afd. B.	{ mannelijke „	4
	{ vrouwelijke „	1
Afd. C.	{ mannelijke „	2
	{ vrouwelijke „	10
hospitanten	{ vrouwelijke „	2
	{ mannelijke „	7
		9
		85

De oefenschool werd bezocht door 7 meisjes en 25 jongens,
te zamen door 32 leerlingen.

Aan het eindexamen namen deel 21 kandidaten, te weten:
6 vrouwelijke en 9 mannelijke voor de afd. A. en 6 manne-
lijke voor de afd. B.

Geslaagd zijn voor de afd. A: 5 vrouwelijke en 9 manne-
lijke, en voor de afd. B. 4 mannelijke kandidaten.

Van de leerlingen der school zijn gediplomeerd: voor akte
M¹: 1 vrouwelijke en 6 mannelijke leerlingen, en voor de
akte M²: 6 mannelijke leerlingen.

De inkomsten der school bedroegen aan schoolgelden van
de gewone leerlingen en hospitanten f 2415 en aan school-
gelden van de leerlingen der oefenklasse f 320; samen f 2735.

De materiele uitgaven beliepen f 6299,68.

§ 14. AKTEN VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Bij beschikkingen van verschillende dagteekening en num-
mer werden de volgende negen commissiën belast met het
afnemen van examens ter verkrijging van akten van be-
kwaamheid:

a. voor middelbaar onderwijs in zeevaartkunde, wis- en
natuurkundige wetenschappen en lager onderwijs in de wis-
kunde;

b. voor middelbaar onderwijs in handelswetenschappen
(boekhouden);

c. voor middelbaar onderwijs in de Nederlandsche taal
en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staathuishoud-
kunde en statistiek, staatsinrichting en schoonschrijven;

d. voor middelbaar onderwijs in het hand- en rechtlijnig
teekenen en boetseeren; (1)

e. voor de Fransche taal, middelbaar onderwijs; (1)

f. voor de Hoogduitsche taal, middelbaar onderwijs (akte
A), en lager onderwijs;

g. voor de Hoogduitsche taal, middelbaar onderwijs
(akte B); (2)

handteekenen en de Fransche taal volgen de bijzonderheden
in hoofdstuk „Lager onderwijs” hierna.

2) De akte-examens voor lager onderwijs in eene vreemde
taal worden door dezelfde commissie afgenomen als die
welke met het afnemen der akte-examens voor middelbaar
onderwijs is belast. De leden der commissie voor de akte-
examens B in de Hoogduitsche en Engelsche talen werden
evenwel afzonderlijk benoemd; zoo ook die voor de middelbare
examens Fransch (akten A en B).

1) Omtrent de akte-examens *lager onderwijs* voor het

h. voor de Engelsche taal, middelbaar onderwijs (akte A) en lager onderwijs;

k. voor de Engelsche taal, middelbaar onderwijs (akte B); (1)

l. voor middelbaar onderwijs in de land- en tuinbouwkunde en houtteelt en voor lager onderwijs in land- en tuinbouwkunde;

m. voor middelbaar en lager onderwijs in gymnastiek;

om zitting te houden: de commissiën sub a, b, c, e, f, en h te 's Gravenhage, sub g en k te Groningen, sub d te Amsterdam, sub l te Wageningen en sub m te Utrecht.

Deze commissiën waren aldus samengesteld:

a. lid en voorzitter dier commissie: dr. J. Campert, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

lid en ondervoorzitter: dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

leden:

dr. J. C. Kluyver, dr. K. Martin en dr. T. A. H. Schreinemakers, hoogleeraren aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

dr. A. A. W. Hubrecht en dr. J. de Vries, hoogleeraren aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

dr. J. W. Moll, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

dr. J. D. van der Waals, hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam;

P. van der Burg, W. H. L. Janssen van Raay en dr. G. Schouten, hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool te Delft;

L. Roosenburg, directeur van de filiaal-inrichting van het Koninklijk Meteorologisch Instituut te Amsterdam;

W. Noorduyt, leeraar aan en benoemd directeur van de Zeevaartschool te Rotterdam;

A. A. Beekman, dr. G. J. M. Coolhaas, dr. A. D. van der Harst en Ph. J. Stok, leeraren aan hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

P. Poot, hoofd eener openbare lagere school te 's Gravenhage;

b. tot lid en voorzitter dier commissie, dr. P. Fockens, inspecteur van het middelbaar onderwijs te Nijmegen;

leden:

J. C. F. Prikken, oud-leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Gouda, wonende te 's Gravenhage;

J. van der Bruyn, oud-leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam, wonende te 's Gravenhage;

W. C. Gelton, oud-leeraar aan de Nederlandsche school voor nijverheid en handel te Enschedé, wonende te 's Gravenhage;

C. Knapper Kzn., oud-leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam, wonende te Hilversum;

G. de Bruyn, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

D. Stigter, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

C. van der Waals, leeraar aan de gemeentelijke handelsschool te Rotterdam;

M. van Overeem Jzn., leeraar aan de gemeentelijke handelsschool te Utrecht;

A. Versteeg, leeraar aan de gemeentelijke handelsschool te Groningen;

H. G. Bom, leeraar aan de gemeentelijke handelsschool te Arnhem;

J. Hagens, lid 1ste klasse van den Nederlandschen Bond van accountants, te 's Gravenhage;

(1) De akte-examens voor lager onderwijs in eene vreemde taal worden door dezelfde commissie afgenomen als die welke met het afnemen der akte-examens voor middelbaar onderwijs is belast. De leden der commissie voor de akte-examens B in de Hoogduitsche en Engelsche talen werden evenwel afzonderlijk benoemd; zoo ook die voor de middelbare examens Fransch (akten A en B).

mr. P. G. H. Dop, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

J. N. Visschers, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

J. G. de Jongh, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Utrecht;

L. Bouman Jzn., leeraar aan de 2de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam;

E. de Korte, directeur der handelsschool te Winschoten;

H. A. Bonsel, leeraar aan de hogere burgerschool te Zaltbommel, wonende te 's Hertogenbosch;

c. lid en voorzitter dier commissie: K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

lid en ondervoorzitter: dr. C. M. Kan, oud-hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam;

leden:

dr. K. H. Th. Bussemaker, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

dr. J. te Winkel, dr. H. Brugmans en dr. D. van Embden, hoogleeraren aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam;

mr. D. P. D. Fabius, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam;

dr. A. Kluyver, mede-redacteur van het Woordenboek voor de Nederlandsche taal, te Leiden;

dr. H. Blink, privaats docent aan de Rijksuniversiteit te Leiden, wonende te 's Gravenhage;

G. C. F. van der Laan, hoofd eener openbare lagere school te 's Gravenhage;

P. H. van Gestel, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

d. lid en voorzitter dier commissie: W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

leden:

J. Bubberman, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en aan de burgeravondschoot te Leeuwarden;

A. R. Cohen, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en aan de Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam;

H. C. Grosjean, leeraar aan de Kweekschool voor machinisten en aan de avondschoot voor handwerkslieden te Amsterdam;

H. J. Horn jr., leeraar aan de 2de hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

Bart van Hove, hoogleeraar aan de Rijksacademie van beeldende kunsten te Amsterdam;

J. C. U. Legner, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en aan de burgeravondschoot te Utrecht;

Th. H. A. A. Molkenboer, leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam;

J. van Reijendam Czn., directeur van de ambachtsschool en de burgeravondschoot te Nijmegen;

H. Rozenbeek, directeur der avondschoot voor ambachtslieden en leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Heerenveen;

H. J. Rutters, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

Jan Springer, directeur der Academie van beeldende kunsten te 's Gravenhage;

J. Veltkamp, directeur van de ambachtsschool en de burgeravondschoot te Zwolle;

J. Visser, directeur der Teekenschool voor kunstambachten en leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

Herman J. de Vries, directeur der burgeravondschoot en leeraar aan de hogere burgerschool te Haarlem;

e. lid en voorzitter: dr. J. J. Salverda de Grave, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

lid en ondervoorzitter: N. L. Verlint, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Utrecht;

leden:

A. Bourquin, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;
 A. Sunier, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage;
 E. Th. Borlé, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam;
 H. T. I. Houben, leeraar aan de hogere burgerschool te Maastricht;
 G. C. C. Bethe, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Groningen;
 A. Packet, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;
 mejuffrouw J. P. W. Rijke, leerares in de Fransche taal en letterkunde te Leiden;
 mejuffrouw dr. M. E. Loke, leerares aan de hogere burgerschool voor meisjes te 's Gravenhage;

tot plaatsvervangende leden:

dr. K. Sneyders de Vogel, lector aan de Rijksuniversiteit te Leiden;
 S. A. Leopold, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Goes;
 jonkvrouw V. Rethaan Macaré, leerares in de Fransche taal en letterkunde te 's Gravenhage;

f. lid en voorzitter: dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

lid en ondervoorzitter: dr. J. F. D. Blöte, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Tilburg;

leden:

H. H. Breuning, leeraar aan het gymnasium te Leiden;
 dr. J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium en privaats docent aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam;
 E. de Jong, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;
 H. Pol, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen;
 J. H. Scholte, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en aan de handelsschool te Groningen;
 J. Verwer, leeraar aan de hogere burgerschool te Leiden;
 A. L. Schmidt jr., leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus en aan de Hogere Krijgsschool te 's Gravenhage;
 A. L. Brouwer, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Leeuwarden;
 B. J. ter Brugge, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;
 F. C. Corbach, leeraar aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Groningen;
 C. J. Hoolboom, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;
 G. Jonker, leeraar aan de gymnasia te Nijmegen en te Arnhem, wonende te Nijmegen;
 dr. F. Liviticus, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;
 A. Meyboom, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;
 R. Snel, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Bergen op Zoom;
 G. W. Spitzen, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;
 J. G. Talen, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en aan het gymnasium te Zwolle;
 mejuffrouw I. A. Thomése, tijdelijk leerares aan de middelbare school voor meisjes te Groningen;

tot plaatsvervangende leden:

mejuffrouw M. Koenig, leerares aan de middelbare school voor meisjes te Rotterdam;
 J. van Hessen, leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam;
 B. W. Speekman, leeraar aan het Canisius-college te Nijmegen;
 mejuffrouw M. H. Leopold, leerares aan het gymnasium te Assen;

g. lid en voorzitter: dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

leden:

H. H. Breuning, leeraar aan het gymnasium te Leiden;

dr. J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium en privaats docent aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam;

dr. E. F. Kossmann, lector aan de Rijksuniversiteit te Leiden, en leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage, wonende te 's Gravenhage;

H. Pol, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen;

plaatsvervangend lid:

J. G. Talen, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en aan het gymnasium te Zwolle;

h. lid en voorzitter: dr. J. H. Kern, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

lid en ondervoorzitter: C. Grondhoud, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

leden:

L. P. H. Eykman, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

P. Pijn van Draat, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

dr. W. van der Gaaf, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

J. C. G. Grasé, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

C. Heyman, leeraar aan de hogere burgerschool te Haarlem;

M. G. van Neck, leeraar aan het gymnasium en aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Utrecht;

A. E. H. Swaen, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Groningen;

A. van der Ent, directeur van de hogere burgerschool te Zaltbommel;

R. R. de Jong, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Utrecht;

dr. E. Kruisinga, leeraar aan de hogere burgerschool te Amersfoort;

A. Picnot, leeraar aan het gymnasium en de Rijks- hogere burgerschool te Middelburg;

C. J. Voortman, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

mejuffrouw A. A. E. S. Roukens, leerares aan de middelbare school voor meisjes te 's Gravenhage;

mejuffrouw J. D. van der Waals, leerares aan de middelbare school voor meisjes te Amsterdam;

tot plaatsvervangende leden:

J. F. Bense, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Arnhem;

R. de Boer, leeraar aan het gymnasium te Assen, wonende te Groningen;

D. van Bruggen, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool te Nijmegen;

Chr. Kok, leeraar aan het gymnasium en onderwijzer aan de kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden;

N. van Milligen, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

G. M. van Riemsdijk, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Breda;

mejuffrouw G. Marwitz, leerares aan het gymnasium te Leeuwarden;

mejuffrouw J. F. de Wilde, leerares in de Engelsche taal en letterkunde, te Amsterdam;

k. lid en voorzitter dr. J. H. Kern, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

lid en ondervoorzitter: C. Grondhout, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

leden:

J. C. G. Grasé, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

dr. W. van der Gaaf, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

M. G. van Neck, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool met driejarigen cursus te Utrecht;

A. E. H. Swaen, lector aan Rijksuniversiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen;
tot plaatsvervangend lid: H. Poutsma, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

l. lid en voorzitter dier commissie, P. van Hoek, inspecteur van het landbouwonderwijs;

leden:

L. Broekema, directeur van de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

J. H. Aberson, leeraar aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

B. A. Plemper van Balen, leeraar aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

dr. J. Ritzema Bos, leeraar aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

dr. D. van Gulik, leeraar aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

A. C. Ide, leeraar aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

S. Koenen, leeraar aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

S. Lako, leeraar aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

H. K. H. A. Mayer, leeraar aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

dr. O. Pitsch, leeraar aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

H. C. Reimers, leeraar aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

J. van Dam, directeur van de Rijkslandbouwschool te Wageningen;

J. Z. ten Rodengate Marissen, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen;

dr. L. Vuyck, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen;

D. F. van Esveld, leeraar aan de Rijksveeartsenijsschool te Utrecht;

dr. K. H. M. van der Zande, directeur van het Rijkslandbouwproefstation te Hoorn;

J. Heidema, directeur van de Rijkslandbouwwinterschool te Groningen;

P. de Vries, directeur van de Rijkslandbouwwinterschool te Aalsmeer;

J. Elema, Rijkslandbouwleeraar te Hogeveen;

H. E. Huizenga, Rijkslandbouwleeraar te Breda;

I. G. J. Kakebeeke, Rijkslandbouwleeraar te Goes;

T. J. Mansholt, Rijkslandbouwleeraar te Groningen;

C. H. Claassen, Rijkstuinbouwleeraar te Boskoop;

J. G. Hazeloop, Rijkstuinbouwleeraar te Alkmaar;

J. P. M. Camman, Rijkstuinbouwleeraar te Teteringen;

H. B. Hylkema, zuivelconsulent te Utrecht;

J. Mesdag, zuivelconsulent te Leeuwarden.

De benoeming van J. van Dam werd op zijn verzoek ingetrokken. Hij werd vervangen door dr. R. N. de Haas, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Wageningen;

m. lid en voorzitter dier commissie: K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs, te 's Gravenhage;

lid en ondervoorzitter: J. A. Vrijheid, arts, oud-officier van gezondheid der 1ste klasse, te Utrecht;

leden:

P. H. Lamberts, arts, te Utrecht;

dr. A. van der Minne, officier van gezondheid der 2de klasse, te Utrecht;

dr. A. G. Olland, arts, te Utrecht;

P. C. Adrian, leeraar aan de openbare handelschool en aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus, te Amsterdam;

S. van Aken, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam;

J. H. Luiting, leeraar aan eene hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam;

C. J. G. Mieremet, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

plaatsvervangende leden:

K. Ramkema, leeraar aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus en onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Utrecht;

W. H. Hengevelt, leeraar aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te 's Gravenhage.

De verslagen der commissiën volgen als bijlagen I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S hierachter.

De vergunning, bedoeld bij art. 4, tweede lid, der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, werd aan 8 vreemdelingen verleend.

§ 15. TOEZICHT OP HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Bij Koninklijk besluit van 7 Juni 1907 n°. 24 werd, met ingang van 1 Augustus 1907, het getal inspecteurs van het middelbaar onderwijs bepaald op vijf, en benoemd tot inspecteur van het middelbaar onderwijs dr. P. Fockens, schoolopziener in het district Tiel.

Bij ministerieele beschikking van 18 Juni 1907 n°. 7514¹, afdeling Onderwijs, werd het toezicht op de scholen voor middelbaar onderwijs — de land- en tuinbouwscholen uitgezonderd — onder de inspecteurs als volgt verdeeld:

De inspecteur dr. J. Campert werd belast met het toezicht op:

a. de hogere burgerscholen en de middelbare scholen voor meisjes in de provinciën Zuidholland, Noordholland, Friesland, Groningen en Drenthe, met uitzondering van die aan welke ééne of meer handelsklassen zijn verbonden;

b. de zeevaart-, visscherij- en schippersscholen;

c. de Kweekschool voor machinisten te Amsterdam.

De inspecteur H. J. de Groot werd belast met het toezicht op:

a. de burgeravondscholen, met uitzondering van de aan die scholen verbonden handelskursussen;

b. de teekenscholen, met uitzondering van:

1°. de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers;

2°. de Rijksschool voor kunstnijverheid;

3°. de teekenschool van het Genootschap „Kunst-oefening” te Arnhem;

4°. de kunstnijverheidsteekenschool „Quellinus”, te Amsterdam;

5°. de School voor Kunstnijverheid te Haarlem;

6°. de Kunstnijverheidsteekenschool te Utrecht;

7°. de Academie „Minerva”, afdeling „Beeldende Kunsten”, te Groningen;

8°. de teekenschool van de Nijverheidsvereniging voor goud- en zilversmeden te Schoonhoven;

9°. de Koninklijke School voor nuttige en beeldende kunsten te 's Hertogenbosch;

10°. het Stadsteekeninstituut te Maastricht;

11°. de gemeente-teekenschool te Roermond, en

12°. de Academie van Beeldende Kunsten, te 's Gravenhage;

c. de verdere inrichtingen voor vakonderwijs met uitzondering van die over welke het toezicht aan een anderen inspecteur is opgedragen.

De inspecteur K. ten Bruggencate werd belast met het toezicht op de hogere burgerscholen en de middelbare scholen voor meisjes in de provinciën Noordbrabant, Gelderland, Zeeland, Utrecht, Overijssel en Limburg, met uitzondering van die aan welke eene of meer handelsklassen zijn verbonden.

De inspecteur van het middelbaar onderwijs, dr. P. Fockens, werd belast met het toezicht op:

a. de hogere burgerscholen en de middelbare scholen voor meisjes aan welke ééne of meer handelsklassen zijn verbonden;

b. de handelscursussen verbonden aan de burgeravondscholen;

- c. de verdere inrichtingen voor handelsonderwijs;
- d. de huishoud- en industriescholen voor meisjes.

Met aanvulling van genoemde beschikking werd voorts bij beschikking van 27 Mei 1908 n°. 2929², afd. H. M. O., het toezicht op de scholen voor doofstommen en blinden in de provinciën Zuidholland, Noordholland, Friesland, Groningen en Drenthe opgedragen aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs, dr. J. Campert, terwijl met het toezicht op de scholen voor blinden en doofstommen in de provinciën Noordbrabant, Gelderland, Zeeland, Utrecht, Overijssel en Limburg de inspecteur van het middelbaar onderwijs K. ten Bruggencate werd belast.

Zoowel de inspecteurs als de plaatselijke commissiën van toezicht oefenden geregeld het hun opgedragen toezicht uit.

IV.

§ 16. KOSTEN VAN HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

OVERZICHT DER UITGAVEN VOOR MIDDELBAAR ONDERWIJS IN 1907 DOOR HET RIJK.

		1907.	1906.	Vermeerdering.
I. Inspecteurs van het middelbaar onderwijs:				
a. jaarwedden	f 13 666,66 ⁵ .			
b. reis-, verblijf- en bureelkosten	7 646,71 ⁵			
		f 21 313,38	f 18 882,89	f 2 430,49
II. Rijks- hogere burgerscholen:				
a. personeel:				
Bergen op Zoom	f 36 221,67			
's Hertogenbosch	37 502,21 ⁵			
Tilburg	28 187,09 ⁵			
Helmond	23 575,94 ⁵			
Wageningen	22 790,23 ⁵			
Winterswijk	16 493,33 ⁵			
Gouda	42 666,69			
Alkmaar	34 601,94			
den Helder	29 691,83			
Middelburg	40 242,74			
Goes	28 059,80 ⁵			
Zierikzee	6 469,94			
Utrecht	44 939,99 ⁵			
Leeuwarden	48 371,66 ⁵			
Heerenveen	18 533,33			
Zwolle	35 396,64 ⁵			
Groningen	50 746,35 ⁵			
Sappemeer	23 284,65 ⁵			
Warffum	15 469,49 ⁵			
Assen	26 463,18			
Meppel	18 367,91			
Roermond	31 947,66			
Venlo	21 945,08			
				681 969,41
b. materieel:				
Bergen op Zoom	f 3 634,47			

		1907.	1906.	Vermeerdering.
's Hertogenbosch	f 6 068,47			
Tilburg	3 590,91			
Helmond	16 995,45			
Wageningen	5 102,26			
Winterswijk	3 199,10 ⁵			
Gouda	4 260,84 ⁵			
Alkmaar	3 712,37 ⁵			
den Helder	4 511,20 ⁵			
Middelburg	6 706,97			
Goes	3 353,73 ⁵			
Zierikzee	12 445,36			
Utrecht	9 073,47			
Leeuwarden	5 726,11 ⁵			
Heerenveen	2 468,86 ⁵			
Zwolle	20 401,37 ⁵			
Groningen	5 631,99			
Sappemeer	24 592,18			
Warffum	2 553,69			
Assen	7 574,89 ⁵			
Meppel	2 388,78 ⁵			
Roermond	6 409,08 ⁵			
Venlo	2 622,84			
	163 024,44 ⁵			
III. Subsidien voor inrichtingen van middelbaar onderwijs:		f 844 993,85 ⁵	f 741 805,95 ⁵	f 103 187,90
gemeentelijke hoogere burgerscholen te	Breda	f 10 000,00		
	Arnhem (hoogere burgerschool 5-j. cursus)	9 000,00		
	Arnhem (hoogere burgerschool met 3-j. cursus, met daaraan verbonden handels- klasse	5 000,00		
	Zutphen	10 000,00		
	Tiel	10 000,00		
	Nijmegen	10 000,00		
	Apeldoorn	7 000,00		
	Zaltbommel	11 000,00		
	Rotterdam	7 000,00		
	Delft	7 000,00		
	Dordrecht	7 000,00		
	Leiden	7 000,00		
	Schiedam	10 000,00		
	Gorinchem	8 500,00		
	Brielle	6 000,00		
	Haarlem	7 000,00		
	Zaandam	10 000,00		
	Hoorn	9 500,00		
	Enkhuizen	7 000,00		
	Zierikzee	6 333,33 ⁵		
	Amersfoort	11 000,00		
	Sneek	9 000,00		
	Harlingen	6 000,00		
	Deventer	9 000,00		
	Almelo (Stad)	9 000,00		
	Veendam	8 500,00		
	Winschoten	7 500,00		
	Maastricht	10 000,00		
	Enschede (Nederlandsche school voor nijver- heid en handel)	19 000,00		

		1907.	1906.	Vermeerdering.
Kweekschool voor machinisten te Amsterdam	f 12 000,00			
Industrieschool voor meisjes te Arnhem	5 500,00			
„ „ „ „ 's Gravenhage	8 000,00			
„ „ „ „ vrouwelijke jeugd te Amsterdam	6 500,00			
Vrouwenarbeidschool te Deventer	5 000,00			
Industrie- en huishoudschool te Amersfoort	8 000,00			
Arnhemsche kook- en huishoudschool	1 500,00			
Industrieschool voor meisjes te Rotterdam	6 250,00			
Huishoud- en industrieschool te Alkmaar	5 000,00			
Industrie- en huishoudschool te Zwolle	7 000,00			
Utrechtsche industrie- en huishoudschool	8 000,00			
Haarlemsche huishoud- en industrieschool	4 500,00			
Vakschool voor meisjes te 's Gravenhage	7 000,00			
De Dordtsche industrie- en huishoudschool	2 500,00			
Industrieschool voor meisjes te Groningen	3 500,00			
Schiedamsche huishoudschool	3 000,00			
Leeuwarder industrie- en huishoudschool	4 000,00			
Culemborgsche huishoud- en industrieschool	1 750,00			
		f 352 333,33 ⁵	f 337 750,00	f 14 583,33 ⁵
IV. Subsidiën aan scholen voor ambachtsonderwijs te:				
Groningen	f 14 236,00			
Leiden	8 300,00			
Rotterdam	11 000,00			
Haarlem	11 000,00			
Leeuwarden	17 400,00			
Amsterdam	13 300,00			
Arnhem	15 000,00			
's Gravenhage	30 000,00			
Zierikzee	3 200,00			
Utrecht	16 500,00			
Alkmaar	9 670,00			
Goes	6 000,00			
Dordrecht	7 500,00			
Gorinchem	5 500,00			
Middelburg	3 350,00			
Zwolle	8 000,00			
Tiel	7 375,00			
Nijmegen	10 000,00			
Winschoten	10 225,00			
Middelharnis	6 000,00			
Assen	6 000,00			
Tilburg	9 000,00			
Sneek	5 000,00			
Deventer	6 000,00			
Steenwijk	9 000,00			
Apeldoorn	7 200,00			
Harlingen	7 750,00			
Amersfoort	8 000,00			
Eindhoven	6 200,00			
Veendam	7 500,00			
Brielle	4 000,00			
Venlo	9 500,00			
Appingedam	5 400,00			
Oud-Beijerland	5 000,00			
Hulst	4 000,00			
Winterswijk	9 000,00			

		1907.	1906.	Vermeerdering.
den Helder	f 7 000,00			
Hoogeveen	5 500,00			
Doesburg	5 900,00			
Bergen op Zoom	7 500,00			
Doetinchem	7 000,00			
		f 355 006,00	f 282 606,00	f 72 400,00
V. Subsiidiën aan scholen voor zeevaartkundig onderwijs te:				
Schiermonnikoog	f 5 800,00			
Harlingen	3 300,00			
Vlieland	900,00			
Delfzijl	6 000,00			
Terschelling	3 250,00			
Amsterdam (Zeevaartschool in het Zeemanshuis)	6 000,00			
Rotterdam	6 000,00			
Groningen	6 000,00			
den Helder	3 000,00			
Volendam	160,00			
Eiland Marken	250,00			
Maassluis	400,00			
Vlissingen	5 000,00			
Katwijk aan Zee	375,00			
Enkhuizen	300,00			
IJmuiden	3 000,00			
Vlaardingen	700,00			
		50 435,00	44 735,00	5 700,00
VI. Reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van de leden der commissiën tot het afnemen der eindexamens voor de hogere burgerscholen benevens verdere kosten van die examens		61 547,69 ⁵	60 896,62 ⁵	651,07
VII. Reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van de leden der commissiën tot het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid voor het middelbaar onderwijs, eene der akten van bekwaamheid vermeld in art. 86, of eene akte van bekwaamheid voor het handteekenen, vermeld in art. 87 der wet tot regeling van het lager onderwijs, wenschen te ontvangen, benevens verdere kosten van die examens		73 250,61	68 823,08 ⁵	4 427,52 ⁵
VIII. Verschillende uitgaven voor speciale inrichtingen voor onderwijs, gratificatiën, hulp- en aanmoedigingsmiddelen:				
a. subsidiën aan instituten voor doofstommen en idioten:				
Instituut voor doofstommen te Groningen	f 6 000,00			
„ „ „ „ St. Michielsgestel	2 000,00			
Inrichting „ „ „ Rotterdam	6 000,00			
Geneeskundig gesticht voor minderjarige idioten te 's Gravenhage	3 000,00			
b. gratificatiën en verdere aanmoedigingsmiddelen				
c. subsidie aan de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe		4 000,00		
d. subsidie aan het Genootschap „Mathesis Scientiarum Genitrix” te Leiden, ten behoeve van opleiding van electrotechnische werklieden		2 400,00		
e. subsidie aan de gemeente Rotterdam, ten behoeve der Rijnschipperschool aldaar		500,00		
f. subsidie aan de vakschool voor schoenmakers te Amsterdam		1 150,00		
g. subsidie aan de Vereeniging tot bevordering van de opleiding tot instrumentmaker te Leiden, ten behoeve van eene door haar gegeven opleidingscursus		3 700,00		
h. subsidie aan de gemeente Enschedé ten behoeve van de ambachtsavondschool		3 500,00		
i. subsidie aan de Vereeniging ter bevordering van vakonderwijs voor kleermakers te Arnhem ten behoeve van hare vakschool		1 350,00		

		1907.	1906.	Vermeerdering.
j. subsidie aan de Vereeniging ter bevordering van vak- onderwijs voor kleermakers te Utrecht ten behoeve van hare vakschool	f 1 200,00			
k. subsidie aan den Bond van leeraren bij het huishoud- onderwijs ter tegemoetkoming in de kosten der vanwege dien bond afgenomen examens	300,00			
l. subsidie aan de Vereeniging „Vakschool voor Typo- graphie” te Utrecht, ten behoeve van hare vakschool	9 000,00			
		f 44 100,00	f 34 100,00	f 10 000,00
Voorts werden nog door het Rijk uitgegeven:				
IX. Subsidien aan teekenscholen en academiën, benevens medailles voor de leerlingen dier scholen en verdere kosten tot het houden van toezicht op en verbetering van het teeken- onderwijs:				
Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten te 's Hertogenbosch	f 5 000,00			
Teekenschool der Nijverheidsvereeniging voor goud- en zil- versmeden te Schoonhoven	2 000,00			
Kunstnijverheidsteekenschool van de Vereeniging „Het Utrechtsche Museum van Kunstnijverheid” te Utrecht	1 450,00			
Teekenschool van het Genootschap „Kunst oefening” te Arn- hem	1 400,00			
Teekenschool van de Maatschappij van Nijverheid te Haar- lem	10 000,00			
Stadsteekeninstituut te Maastricht	3 000,00			
Academie „Minerva”, afdeeling beeldende kunsten, te Groningen	3 950,00			
Kunstnijverheidsteekenschool „Quellinus” te Amsterdam ...	6 250,00			
Teekenschool voor nuttige en beeldende kunsten te Roermond	4 500,00			
Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage	10 000,00			
Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam	2 300,00			
Teekenschool der avondambachtsschool voor timmerlieden „Concordia inter nos” te Amsterdam	5 600,00			
Avondteekenschool voor handwerkslieden van de Maat- schappij voor den Werkenden Stand, afdeeling Ambachts- scholen, te Amsterdam	6 100,00			
Vakteekenschool van den Nederlandschen Roomsche-Katho- lieken Volksbond, afdeeling Amsterdam	2 250,00			
Vakteekenschool van het Nederlandsch Werkliedenverbond „Patrimonium”, afdeeling Amsterdam	4 000,00			
Avondteekenschool voor scheepsbouwkundigen „de Eenheid” te Amsterdam	1 600,00			
Vakteeken- en schilderschool der St. Josephsgezellen-veree- niging te Amsterdam	1 375,00			
Teekenschool voor Kunstambachten te Amsterdam	4 000,00			
Teekenschool der Vereeniging tot het geven van teeken- onderwijs te Amstelveen	600,00			
Vakteekenschool der Ambachtsvereeniging te Wijhe	800,00			
Teekenschool der afdeeling Beilen van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	292,00			
Teekenschool te Borculo	550,00			
Teekencursus der afdeeling Borger van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	400,00			
Avondteekenschool te Brielle	500,00			
Teekenscholen der afdeeling Dedemsvaart en omstreken van de Vereeniging „Volks onderwijs” te Avereest	515,00			
School der Vereeniging „Avondteekenschool” te Didam ...	200,00			
Teekenschool voor aankomende werklieden der Vereeniging „Industrie” te Doesburg	1 000,00			
Teekenschool te Edam	1 800,00			

		1907.	1906.	Vermeerdering.
Teekenschool der afdeeling „Gieten en omstreken”, van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs	f 380,00			
Teekenschool der afdeeling 's Gravenhage van den Nederlandschen Roomsche-Katholieken Volksbond	900,00			
Avondvakteekenschool der Vereeniging „de Ambachtschool” te Haarlem	1 800,00			
Teekenschool „St. Jozef”, van de afdeeling Haarlem van den Nederlandschen Roomsche-Katholieken Volksbond	600,00			
Avondteekenschool te Harderwijk	1 200,00			
Teekenschool te Helmond	850,00			
„ der Vereeniging Hoogeveen ter bevordering van plaatselijken bloei en welvaart	385,00			
Avondteekenschool van den Nederlandschen Roomsche-Katholieken Volksbond, afdeeling Leiden en omstreken	800,00			
Teekenschool van het Patronaat voor jeugdige werklieden te Maastricht	1 500,00			
Teekenschool te Neede	400,00			
„ „ Oosterbeek	400,00			
„ „ Purmerend	800,00			
„ „ Renkum	400,00			
„ der St. Josephsgezellenvereniging te Rotterdam	1 500,00			
Hulpavondteekenscholen voor handwerkslieden van de Vereeniging „Maatschappij voor den Werkenden Stand, afd Ambachtsscholen”, te Amsterdam	6 000,00			
Teekenschool der Vereeniging tot bevordering van het teekenenonderwijs voor ambachtslieden te Sittard	1 650,00			
Teekenschool der afdeeling Smilde van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	180,00			
Teekenschool der Vereeniging „School voor hand- en bouwkundig teekenen te Tholen”	400,00			
Stadsteekeninstituut te Venlo	2 000,00			
Teekenschool te Waalwijk	650,00			
„ voor aankomende werklieden van het Departement Wageningen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	2 000,00			
Teekenschool der St. Josephs Vereeniging te Weert	500,00			
Ambachtsteekenschool te Woerden	600,00			
Teekenschool van het Departement Wijk bij Duurstede der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	400,00			
Avondteekenschool v. d. ambachtsstand te Zaltbommel	650,00			
Teekenschool der Vereeniging „de Ambachtsavondschoon” te Zeist	1 200,00			
Teekenschool van het Departement Zuidlaren der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	280,00			
Kunstnijverheid-, vak- en teekenschool der Geld. Vereeniging voor kunstnijverheid te Zutphen	3 250,00			
Teekenschool der Vereeniging tot bevordering van het teekenenonderwijs in de gemeente Echt	600,00			
Teekenschool „de avondschoon voor ambachtslieden” te Goes	2 000,00			
Teekenschool der Afdeeling Nieuw-Buinen van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	200,00			
Teekencursus voor toekomstige ambachtslieden van het Departement Hien en Dodewaard der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	250,00			
Teekenschool te Zutphen	1 000,00			
Teekenschool van het Departement Scheveningen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	400,00			
Teekenschool der afdeeling Diever Dwingelo der Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	150,00			
Teekenschool van het Departement Wolvega der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	300,00			
Teekenschool te Bussum	1 000,00			

		1907.	1906.	Vermeerdering.
School der Vereeniging „Dagteeken- en kunstambachtsschool voor meisjes” te Amsterdam	f 2 000,00			
Avondteekenschool voor ambachtslieden te Heerenveen ...	1 000,00			
Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage	—			
Teekenschool der afdeeling Norg van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	200,00			
Teekenschool van de Conferentie „St. Joseph” der Vereeniging van den Heiligen Vincentius à Paulo te Meerssen ...	250,00			
Teekenschool der Vereeniging „het Bouwvak” te Varsseveld (gemeente Wisch)	600,00			
Teekenschool „de Eendracht” te Heino	160,00			
Vakteekenschool te Zevenaar	250,00			
Vakteekenschool der Protestantsch Christelijke IJzer- en Metaalbewerkers en aanverwante Vakliedenvereeniging „Samenwerking” te Rotterdam	1 130,00			
Teekenschool der afdeeling Coevorden van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	185,00			
Teekenschool der afdeeling Roden van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	150,00			
Teekenschool der afdeeling Nieuw-Amsterdam der Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	200,00			
Teekenschool der afdeeling Hummelo en Keppel van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond	385,00			
Teekenschool te Grave	500,00			
Teekenschool der afdeeling De Wijk der Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	250,00			
Teekencursus aansluitende aan de burgeravondschool te Vlaardingen	1 500,00			
Avondteekenschool te Warffum	400,00			
Teekenschool der afdeeling Weesp van den Nederlandschen Roomsche-Katholieken Volksbond	150,00			
Teekenschool voor toekomstige ambachtslieden der Vereeniging tot bevordering van vakonderwijs te Hattum	190,00			
Teekenschool der Vereeniging van den Heiligen Vincentius van Paulo te 's Gravenhage	700,00			
Teekenschool der St. Joseph-Jongelingen-Vereeniging te Soest	700,00			
Teekenschool te Boxtel	350,00			
Teekenavondschool te Stad-Doetinchem	800,00			
Avondschool voor aanstaande ambachtslieden te Enkhuizen	1 400,00			
Teekenschool van het Departement Geldermalsen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	400,00			
Teekenschool „St. Lucas” der Roomsche-Katholieke Werkliedenvereeniging „St. Joseph” te Zwolle	80,00			
Teekencursus der Vereeniging voor Dorpsbelangen te Bergum	275,00			
Teekenschool van het Departement Voorschoten der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	150,00			
Avondteekenschool van het Departement Barneveld der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	500,00			
Avondschool voor vakonderwijs te Zierikzee	1 500,00			
Teekencursus der afdeeling Sleen van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	50,00			
Teekenschool der Vereeniging „Aalten's Belang” te Aalten	300,00			
Avondteekenschool te Steenwijk	800,00			
Teekenschool der afdeeling Ruinerwold van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	125,00			

		1907.	1906.	Vermeerdering.
Teekenschool der Vereeniging „Patronaatscommissie” te Voorburg	f 300,00			
Teekencursus der Vereeniging voor Ambachtsonderwijs te Terwolde, gemeente Voorst	270,00			
Teekenschool van het Departement Akkrum der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	50,00			
School der Vereeniging „de Ambachtsavondschool” te Oldenzaal	800,00			
Avondschool voor ambachtslieden te Gouda	1 500,00			
Teekenschool van het Departement Eelde der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	175,00			
School voor voortgezet vakonderwijs te Tiel	930,00			
Teekenschool der St. Jozefsvereeniging te Ulft	215,00			
Teekenschool van het Departement Baarn der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	900,00			
Ambachtsteekenschool te Elburg	500,00			
Teekenschool der Vereeniging „Vereenigde Handswerklieden” te Neuzen	450,00			
Ambachtsteekenschool te Culemburg	350,00			
Teekenschool te Buinerveen der afdeeling Nieuw-Buinen van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	125,00			
Teekenschool der afdeeling Emmen van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	230,00			
Vakteekenschool te Dordrecht	500,00			
Teekencursus der afdeeling Weesp van het Nederlandsch Werkliedenverbond „Patrimonium”	100,00			
School der Vereeniging „de Ambachtsteekenschool te Vianen”	350,00			
School der Vereeniging „De Vakteekenschool voor Alblas-serdam en omstreken”	500,00			
Teekenschool der afdeeling „Havelte” der Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	225,00			
Avondschool voor handwerkslieden te Vlissingen	1 500,00			
Teekenschool van het Departement „Noordwijk” der Maatschappij van Nijverheid	300,00			
Teekenschool te Eibergen	400,00			
School der Vereeniging „Geertruidenbergsche Teekenschool”	350,00			
School der Vereeniging „Vakschool Terborg-Silvolde”	950,00			
Teekenschool van het Departement „Oudewater” der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	325,00			
Teekenschool der Vereeniging voor teeken- en vakonderwijs te Montfoort	300,00			
School der Vereeniging tot bevordering van het teeken- onderwijs te Zelhem	350,00			
Teekenschool te Oosterhout	500,00			
Vakteekenschool der Vereeniging „Patronaatscommissie St. Vitus” te Laren (Noordholland)	925,00			
Teekenschool der afdeeling „Dalen” van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	175,00			
School der Vereeniging de Vakteekenschool „St. Lucas” te Valkenburg (Limburg)	475,00			
Ambachtsteekenschool te Katwijk aan Zee	200,00			
Teekenschool te Groenlo	317,00			
Vakteekenschool voor ambachtslieden van het Departement „Grijpskerk” der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen ...	200,00			

		1907.	1906.	Vermeerdering.
School van de Vereeniging „de Teekenschool” te Breukelen-Nijenrode	f 975,00			
Ambachtsteekenschool te Bodegraven	150,00			
Teekenschool te Eindhoven	1 200,00			
Reis- en verblijfkosten	61,30			
Belooning voor het houden van toezicht	500,00			
Medailles	145,90			
		f 155 406,20	f 130 372,71	f 25 033,49
X. Normaalschool voor teekenonderwijzers.				
a. Personeel	f 17 452,50			
b. Materieel	6 299,68			
		23 752,18	22 962,13 ^s	790,04 ^s
XI. School voor kunstnijverheid.				
a. Personeel	f 17 847,47			
b. Materieel	6 642,14 ^s			
		24 489,61 ^s	24 296,42	193,19 ^s
Totaal der Rijksuitgaven		f 2 006 627,87	f 1 767 230,82	f 239 397,05
Van deze uitgaven zijn de volgende inkomsten af te trekken:				
Opbrengst der schoolgelden:				
Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers	f 2 735,00			
Rijksschool voor kunstnijverheid	1 680,00			
Rijks- hogere burgerschool te:				
's Hertogenbosch	4 533,50			
Helmond	2 410,25			
Tilburg	2 242,50			
Bergen op Zoom	5 035,00			
Wageningen	3 731,00			
Winterswijk	1 368,25			
Gouda	4 268,00			
Alkmaar	4 698,75			
den Helder	3 044,00			
Middelburg	5 920,00			
Zierikzee	1 620,00			
Goes	4 130,00			
Utrecht	11 190,00			
Leeuwarden	10 167,50			
Heerenveen	2 028,25			
Zwolle	6 226,25			
Groningen	11 468,75			
Sappemeer	2 460,00			
Warffum	876,50			
Assen	2 194,25			
Meppel	2 267,75			
Roermond	2 905,00			
Venlo	1 961,25			
Batig slot der gelden, ontvangen voor de akte-examens	1 018,80 ^s			
		102 180,55 ^s	92 278,01	9 902,54 ^s
Zuiver bedrag der Rijksuitgaven in 1907		f 1 904 447,31 ^s	f 1 674 952,81	f 229 494,50 ^s

Thans volgt hier eene opgave der uitgaven, sedert 1896 door het Rijk ten behoeve van het middelbaar onderwijs gedaan:

1896	f 1 505 667,39 ⁵	1902	f 1 953 131,51 ⁵
1897	1 554 860,38 ⁵	1903	2 052 355,60
1898	1 731 676,81	1904	2 012 345,97
1899	2 038 956,34 ⁵	1905	2 213 806,27 ⁵
1900	2 128 332,75	1906	1 572 599,55 ⁵
1901	1 757 086,93	1907	1 684 251,54 ⁵

De uitgaven voor teekenacademiën en inrichtingen voor doofstommen en idioten zijn hieronder niet begrepen.

De ontvangsten van het Rijk waren sedert 1896:

1896	f 161 007,77 ⁵	1902	f 260 903,28
1897	202 287,43	1903	281 551,36
1898	218 686,40	1904	296 259,24 ⁵
1899	238 493,25	1905	263 835,49 ⁵
1900	251 923,50	1906	92 278,01
1901	242 974,92	1907	102 180,55 ⁵

De volgende tabel vermeldt de uitgaven en ontvangsten der gemeenten voor hogere burgerscholen en burgerscholen.

OVERZICHT DER UITGAVEN EN ONTVANGSTEN DOOR DE GEMEENTEN TEN BEHOEVE VAN DE HOGERE BURGERSCHOLEN EN BURGERSCHOLEN IN 1907.

GEMEENTEN.	UITGAVEN.						INKOMSTEN.				Zuiver bedrag der uitgaven.
	PERSONEEL.		MATERIEEL.		Commissiën van toezicht.	Totaal.	Subsidiën van het Rijk.	SCHOOLGELDEN.		Totaal.	
	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	Hoogere burgerscholen.	Burger- scholen. (1)				Aan de hoogere burgerscholen.	Aan de burgerscholen.		
's Hertogenbosch.	—	f 1 550,00	—	f 183,52	f 24,50	f 1 758,02	—	—	f 7,20	f 7,20	f 1 750,82
Breda.	f 40 987,93 ^s	—	f 2 135,45	—	—	43 123,38 ^s	f 10 000,00	f 12 745,50	—	22 745,50	20 377,88 ^s
Tilburg	—	8 560,20	—	490,69	—	9 050,89	—	—	249,00	249,00	8 801,89
Helmond	—	895,00	—	43,70	20,00	958,70	—	—	112,50	112,50	846,20
Arnhem (school met 5-jarigen cursus).	48 374,40	—	2 832,23 ^s	—	319,61	51 526,24 ^s	9 000,00	11 925,00	—	20 925,00	30 601,24 ^s
„ („ „ 3- „ „ met handelsklasse)	23 934,59 ^s	—	1 856,00	—	—	25 790,59 ^s	5 000,00	3 696,00	—	8 696,00	17 094,59 ^s
Nijmegen	37 597,56 ^s	7 310,00	5 425,98 ^s	(2) —	100,00	50 433,55	10 000,00	12 456,25	1 165,00	23 621,25	26 812,30
Apeldoorn	21 756,80 ^s	—	6 954,13	—	10,00	28 720,93 ^s	7 000,00	6 355,00	—	13 355,00	15 365,93 ^s
Tiel	18 313,73	1 295,01	2 235,16	22,55	40,00	21 906,45	10 000,00	2 678,00	48,—	12 726,00	9 180,45
Zaltbommel	20 399,29	—	2 346,26 ^s	—	10,00	22 755,55 ^s	11 000,00	2 934,50	—	13 934,50	8 821,05 ^s
Zutphen	35 345,01	4 449,66 ^s	4 457,92 ^s	—	75,00	44 327,60	10 000,00	8 917,50	322,00	19 239,50	25 088,10
's Gravenhage (2) (scholen met 5-jarigen cursus).	170 226,50 ^s	—	30 911,36 ^s	—	100,00	252 299,54	—	103 615,43	—	103 615,43	148 684,11
„ (school „ 3- „ „ met handelsklasse)	51 061,67	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rotterdam (school met 5-jarigen cursus).	66 650,12	—	6 909,65	—	127,93 ^s	73 687,70 ^s	7 000,00	18 175,01	—	25 175,01	48 512,69 ^s
„ („ „ 3- „ „)	54 209,70 ^s	1 940,00	4 787,55	476,73	—	61 413,98 ^s	—	17 055,00	87,00	17 142,00	44 271,98 ^s
Delft	28 702,71 ^s	10 075,77 ^s	2 336,34	1 757,29 ^s	50,00	42 922,12 ^s	7 000,00	8 081,25	373,83	15 455,08	27 467,04 ^s
Dordrecht	34 213,69 ^s	11 761,83	(3) 8 497,16	—	301,82	54 774,50 ^s	7 000,00	10 542,00	654,00	18 196,00	36 578,50 ^s
Leiden	41 890,30 ^s	—	3 828,16 ^s	—	50,00	45 768,47	7 000,00	12 257,50	—	19 257,50	26 510,97
Schiedam	31 796,08	7 637,82	4 603,66 ^s	255,46	100,00	44 393,02 ^s	10 000,00	8 688,50	447,50	19 136,00	25 257,02 ^s
Gorinchem	17 839,76 ^s	2 164,00	3 881,16 ^s	—	50,00	23 934,93	8 500,00	4 133,50	54,00	12 687,50	11 247,43
Vlaardingenv	—	1 583,33 ^s	—	602,61 ^s	25,00	2 210,95	—	—	376,43	376,43	1 834,52
Amsterdam (1ste hogere burgerschool met 5-jarigen cursus)	62 701,49 ^s	—	7 125,04 ^s	—	1 049,69	70 876,23	—	22 022,44 ^s	—	22 022,44 ^s	48 853,78 ^s
„ (2de „ „ 5- „ „)	57 016,66 ^s	—	7 064,24	—	—	64 080,90 ^s	—	22 521,72	—	22 521,72	41 559,18 ^s
„ (3de „ „ 5- „ „)	48 723,49	—	7 356,72 ^s	—	—	56 080,21 ^s	—	20 631,40	—	20 631,40	35 448,81 ^s
„ (1ste „ „ 3- „ „)	54 270,00	—	4 745,30	—	—	59 015,30	—	11 215,00	—	11 215,00	47 800,30
„ (2de „ „ 3- „ „)	56 611,66 ^s	—	5 513,05	—	—	62 124,71 ^s	—	8 997,34	—	8 997,34	53 127,37 ^s
„ (4de „ „ 3- „ „)	56 459,00 ^s	—	6 225,85 ^s	—	—	62 684,86	—	11 745,00	—	11 745,00	50 939,86
Alkmaar.	—	7 403,98	—	1 653,60	50,00	9 107,58	—	—	482,50	482,50	8 625,08
den Helder.	—	6 428,08 ^s	—	1 437,67 ^s	24,75	7 890,51	—	—	945,23	945,23	6 945,28
Haarlem.	76 864,98 ^s	16 716,06 ^s	(4) 111 009,09 ^s	2 591,07 ^s	58,12	207 240,34	7 000,00	22 747,50	2 017,75	31 765,25	175 475,09
Hilversum	31 156,13	8 965,36 ^s	4 643,83	1 005,61	50,00	45 820,93 ^s	—	20 377,37 ^s	693,50	21 070,87 ^s	24 750,06
Hoorn	24 006,89 ^s	2 710,24 ^s	2 712,39 ^s	146,52	100,00	29 676,05 ^s	9 500,00	4 492,50	245,50	14 238,00	15 438,05 ^s
Zaandam	31 901,91 ^s	5 993,75	2 293,91	1 256,90 ^s	200,00	41 646,48	10 000,00	8 542,75	700,00	19 242,75	22 403,73
Enkhuizen	8 985,82 ^s	—	3 921,16	—	54,29	12 961,27 ^s	7 000,00	836,36	—	7 836,36	5 124,91 ^s
Middelburg	—	7 310,31 ^s	—	2 068,96	225,00	9 604,27 ^s	—	—	309,00	309,00	9 295,27 ^s

(1) Wanneer voor eene gemeente waar eene burgerschool gevestigd is, de kosten van het materieel voor die inrichting niet afzonderlijk zijn vermeld, zijn deze begrepen in het bedrag dat de kosten van het materieel voor de hogere burgerschool aangeeft. Wanneer de beide inrichtingen in één gebouw gevestigd zijn, is splitsing van deze kosten niet wel mogelijk.

(2) De kosten van het personeel der hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage konden niet gesplitst worden opgegeven. In de kosten van het materieel en in de opbrengst der schoolgelden van de hogere burger-

scholen met vijfjarigen cursus zijn tevens begrepen onderscheidenlijk de kosten van het materieel en de opbrengst der schoolgelden van de middelbare school voor meisjes en van de hogere burgerscholen met driejarigen cursus, welke bedragen evenmin konden worden gesplitst.

(3) Hierin zijn ook begrepen de kosten van het materieel der middelbare school voor meisjes.

(4) Hieronder is begrepen de 2de termijn van betaling voor de nieuwe hogere burgerschool, zijnde f 66 121,96^s, benevens kosten van meubilering ad f 35 475,31^s.

Hierbij zijn te voegen de kosten van:

1°. de middelbare scholen voor meisjes te Arnhem, Rotterdam, Dordrecht, 's Gravenhage, Leiden, Amsterdam, Haarlem, Utrecht, Leeuwarden, Deventer en Groningen;

2°. de handelsschool te Amsterdam;

3°. „ „ „ Rotterdam;

4°. „ „ „ Groningen;

Deze uitgaven bedroegen voor de:

	Personeel.	Materieel.	Totaal.
meisjesschool te Arnhem . .	f 16 433,22 ⁵	f 804,98 ⁵	f 17 238,21
„ Rotterdam .	38 792,56	3 086,51	41 879,07
„ Dordrecht .	13 011,66 ⁵	(1) —	13 011,66 ⁵
„ 's Gravenhage	36 423,03	(2) —	36 423,03
„ Leiden . .	16 852,29	2 818,04	19 670,33
„ Amsterdam .	49 883,50	4 011,87 ⁵	53 895,37 ⁵
„ Haarlem . .	23 625,37	1 249,49	24 874,86
„ Utrecht . .	27 737,57 ⁵	2 601,82	30 339,39
„ Leeuwarden.	17 100,—	1 993,25	19 093,25
„ Deventer .	11 385,50 ⁵	720,66 ⁵	12 106,17
„ Groningen .	23 451,53	970,11 ⁵	24 421,64 ⁵
handelsschool te Amsterdam	88 554,17	5 724,15	94 278,32
handelsschool te Rotterdam	45 427,99	3 287,96	48 715,95 ⁵
handelsschool te Groningen	7 219,49 ⁵	613,35 ⁵	7 832,85
Totaal . . .	f 415 897,90 ⁵	f 27 882,22	f 443 780,12 ⁵

De opbrengst der schoolgelden was aan de:

meisjesschool te Arnhem	f 3 570,00
„ „ Rotterdam	10 352,50
„ „ Dordrecht	4 770,00
„ „ 's Gravenhage	(2)
„ „ Leiden	4 737,50
„ „ Amsterdam	30 030,00
„ „ Haarlem	8 300,00
„ „ Utrecht	9 535,00
„ „ Leeuwarden	3 512,00
„ „ Deventer	4 597,00
„ „ Groningen	10 412,60
handelsschool „ Amsterdam	66 249,78
„ „ Rotterdam	10 352,50
„ „ Groningen	10 412,60
Totaal	f 176 831,48

(1) Begrepen in de uitgaven voor materieel bij de hogere burgerschool(en).

(2) Begrepen in het bedrag der schoolgelden bij de hogere burgerscholen.

Door de gemeente Bergen op Zoom werd over 1907 f 2000 bijgedragen in de kosten van uitbreiding der aldaar gevestigde Rijks- hogere burgerschool met 3-jarigen cursus tot eene met 5-jarigen cursus.

Door de gemeente Goes werd over 1907 f 2500 bijgedragen in de kosten der bezoldiging van het onderwijzend personeel aan de met 1 September 1901 tot Rijksinrichting verheven hogere burgerschool aldaar.

Daarentegen betaalt het Rijk jaarlijks aan de gemeente f 250 voor het gebruik der directeurswoning. Laatstbedoeld bedrag wordt met de bijdrage der gemeente onmiddellijk verrekend, zoodat de gemeente jaarlijks f 2250 in 's Rijks kas stort, onder de mits, dat zoodra de directeurswoning niet meer bij het Rijk in gebruik is, de volle f 2500 moet worden gestort.

Evenals vroeger zijn de uitgaven voor de commissiën van toezicht voor het geheel in de tabel opgenomen, ook al hadden zij, zooals dikwijls het geval was, nog andere scholen onder haar beheer.

Sedert 1896 zijn door de gemeenten de volgende uitgaven gedaan voor hogere burgerscholen en burgerscholen:

1896	f 1 652 663,35 ⁵
1897	1 650 555,47
1898	1 762 302,81
1899	1 748 451,53 ⁵
1900	1 802 723,81 ⁵
1901	1 847 370,72 ⁵
1902	1 987 839,61 ⁵
1903	2 235 691,93
1904	2 261 303,18
1905	2 325 776,69 ⁵
1906	2 521 691,16
1907	2 603 155,55

De ontvangsten waren in:

1896	607 760,44
1897	646 421,67
1898	657 865,16 ⁵
1899	683 326,83
1900	712 617,43 ⁵
1901	747 183,38
1902	779 376,36
1903	833 471,60
1904	851 383,48
1905	867 694,35 ⁵
1906	904 672,77
1907	925 952,24 ⁵

Evenals in vorige verslagen volgt hier eene samentrekking der uitgaven, door Rijk en gemeenten in 1907 gedaan voor het middelbaar onderwijs, volgens de wet van 1863.

Toezicht op het middelbaar onderwijs:		
a. inspecteurs	f	21 313,38
b. commissiën van toezicht		4 801,95
	f	26 115,33
Rijks- hogere burgerscholen		844 993,85 ⁵
gemeentelijke hogere burgerscholen ...		1 926 661,35
burgerscholen		227 912,12 ⁵
handelsschool te Rotterdam		48 715,95 ⁵
handelsschool te Amsterdam		94 278,32
handelsschool te Groningen		7 832,85
scholen voor middelbaar onderwijs voor meisjes		292 953,00
examencommissiën		134 798,30 ⁵
Totaal der uitgaven in 1907 ...	f	3 604 261,09

Van bovengenoemde inrichtingen werden de volgende ontvangsten verkregen:

schoolgelden door het Rijk geheven ...	f	101 161,75
idem door de gemeenten geheven		678 618,91
batig slot der gelden ontvangen voor de akte-examens		1 018,80 ⁵

Totaal der ontvangsten in 1907 ... f 780 799,46⁵

Het zuiver bedrag der uitgaven van het Rijk en de gemeenten voor het middelbaar onderwijs ingericht volgens de wet van 1863, was alzoo f 2 823 461,62⁵.

De uitgaven der gemeenten voor gemeentelijke vakscholen, en de inkomsten daarvan verkregen, worden in de volgende tabel vermeld.

OVERZICHT DER UITGAVEN EN ONTVANGSTEN DOOR DE GEMEENTEN TEN BEHOEVE VAN HARE VAKSCHOLEN IN 1907.

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	UITGAVEN.				INKOMSTEN.					Zuiver bedrag der uitgaven van de in kolom 1 be- doelde gemeenten.
		Personeel.	Materieel.	Commissiën van toezicht.	Totaal.	SUBSIDIËN			Schoolgelden en andere inkomsten.	Totaal.	
						van het Rijk.	van de provincie (1)	van andere gemeenten.			
Noordbrabant.											
Bergen op Zoom.	Teekenschool	f 3 125,00	f 462,30	f 50,00	f 3 637,30	—	f 900,00	—	f 557,20	f 1 457,20	f 2 180,10
Boxmeer.	Idem	450,00	32,20	—	482,20	—	282,27 ^s	—	45,30	327,57 ^s	154,62 ^s
Boxtel	Idem	600,00	187,99	—	787,99	f 350,00	256,01	—	5,00	611,01	176,98
Breda	Ambachtsschool	11 130,75 ^s	5 015,90 ^s	—	16 155,65 ^s	—	1 514,72 ^s	—	13 598,22	15 112,94 ^s	1 042,71
Idem	Teekenschool	4 708,33 ^s	452,98 ^s	—	5 161,32	—	900,00	—	—	900,00	4 261,32
Deurne	Idem	400,00	84,97 ^s	—	484,97 ^s	—	205,29	—	—	205,29	279,68 ^s
Eindhoven	Idem	1 927,50	3 228,90	50,00	5 206,40	1 200,00	295,10 ^s	—	652,00	2 147,10 ^s	3 059,29 ^s
Grave.	Idem	1 350,00	271,49	—	1 621,49	498,76	359,26	—	—	858,02	763,47
Helmond	Idem	1 455,00	199,73	25,00	1 679,73	847,88	125,74	—	147,00	1 120,62	559,11
's Hertogenbosch.	Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten	9 758,17	2 518,45	—	12 276,62	5 000,00	900,00	—	256,50	6 156,50	6 120,12
Idem	Ambachtsschool	2 925,00	1 647,72	—	4 572,72	—	1 000,00	—	555,11	1 555,11	3 017,61
Klundert	Teekenschool	100,00	—	—	100,00	—	—	—	31,80	31,80	68,20
Lith	Idem	325,00	21,35	—	346,35	—	179,62 ^s	—	—	179,62 ^s	166,72 ^s
Oisterwijk	Idem	300,00	74,03	—	374,03	—	179,62 ^s	—	38,00	217,62 ^s	156,40 ^s
Oosterhout	Idem	969,10	637,36	—	1 606,46	500,00	369,52	—	—	869,52	736,94
Oss.	Idem	200,00	34,31	—	234,31	—	—	—	24,50	24,50	209,81
Ravenstein	Idem	1 300,00	319,49 ^s	—	1 619,49 ^s	—	—	—	1 584,00	1 584,00	35,49 ^s
Roosendaal e. a.	Idem	1 097,17	341,14	—	1 438,31	—	174,48	—	224,90	399,38	1 038,93
Steenbergen	Idem	498,85	117,82	—	616,67	—	—	—	—	—	616,67
Uden	Idem	134,00	7,30	—	141,30	—	—	—	—	—	141,30
Veghel	Idem	296,00	159,37	—	455,37	—	—	—	—	—	455,37
Waalwijk	Idem	1 200,00	7 51,42	—	1 951,42	650,00	387,48 ^s	—	129,00	1 166,48 ^s	784,93 ^s
Zevenbergen	Idem	225,00	8,30 ^s	—	233,30	—	89,82	—	95,20	185,02	48,28
Gelderland.											
Arnhem	Avondschool voor handwerkslieden	14 631,08 ^s	1 837,65 ^s en voor diversen 2 232,78 ^s	—	18 701,52	—	—	—	1 588,59	1 588,59	17 112,39
Culemborg	Ambachtsteekenschool	865,00	25,00	—	890,00	350,00	100,00	—	Wegens het epidemisch heerschen van roodvonk is over het 2de halfjaar 1907 geen onderw. gegeven in verband waarmede bij raadsbesluit d. d. 30 Januari 1908 is goedgevonden over dat tijdvak geen schoolgeld te heffen. Het schoolgeld over het 1ste halfjaar is inbegrepen in de heffing over 1906.	450,00	440,00

(1) De in deze kolom vermelde subsidiën over 1907 moeten nog worden uitbetaald.

GEMEENTEN.	N A A M D E R S C H O O L.	U I T G A V E N.				I N K O M S T E N.					Zuiver bedrag der uitgaven van de in kolom J be- doelde gemeenten.
		Personeel.	Materieel.	Commissiën van toezicht.	Totaal.	S U B S I D I Ë N			Schoolgelden en andere inkomsten.	Totaal.	
						van het Rijk.	van de provincie.	van andere gemeenten.			
Stad-Doetinchem.	Avondschool voor ambachtslieden	f 1 600,00	f 297,70	f 25,00	f 1 922,70	f 800,00	f 200,00	—	f 507,50	f 1 507,50	f 415,20
Elburg	Ambachtsteekenschool	1 241,60	391,38	—	1 632,98	500,00	200,00	f 35,00	179,00	914,00	718,98
Groenlo	Teekenschool	48,94	104,97 ^s	—	153,91 ^s	317,00	—	—	48,39	365,39	211,47 ^s
Harderwijk.	Avondteekenschool	1 973,00	839,14	—	2 812,14	1 200,00	280,00	—	915,75	2 395,75	416,39
Nijkerk	Inrichting voor rechtlijnig teekenen	194,10	119,19	—	313,29	—	—	—	—	—	313,29
Tiel	School voor voortgezet vakonderwijs	1 510,00	329,01	10,00	1 849,01	930,00	186,00	—	87,00	1 203,00	646,01
Wijchen.	Vakteekenschool	557,50	168,04	40,00	765,54	—	—	—	—	—	765,54
Zaltbommel	Avondteekenschool v. d. ambachtsstand	1 275,00	310,62	10,00	1 595,62	650,00	172,00	—	73,75	895,75	699,87
Zutphen.	Avondteekenschool	1 350,00	616,48 ^s	—	1 966,48 ^s	1 000,00	192,00	—	150,00	1 342,00	624,48 ^s
Zuidholland.											
Alblasserdam	Avond-vakteekenschool	784,00	106,28	—	890,28	500,00	170,00	—	97,60	767,60	122,68
Bodegraven	Ambachtsteekenschool	467,50	93,75	—	561,25	150,00	125,00	—	25,00	300,00	261,25
Brielle	Avondteekenschool	925,00	424,56	30,00	1 379,56	500,00	250,00	—	175,50	925,50	454,06
Gouda	Handelskursus	3 850,09	759,73	—	4 609,82	1 500,00	250,00	—	1 435,00	3 185,00	1 424,82
Idem	Avondschool voor ambachtslieden	4 937,83	1 133,40 ^s	—	6 071,23 ^s	1 500,00	1 000,00	—	294,60	2 794,60	3 276,63 ^s
's Gravenhage.	Zeevaartkundige school	1 400,00	230,66	—	1 630,66	—	—	—	—	—	1 630,66
Maassluis	Ambachtsteekenschool	572,00	9,44 ^s	—	581,44 ^s	—	100,00	—	197,50	297,50	283,94 ^s
Rotterdam	Zeevaatschool	24 663,36	3 659,88 ^s	—	28 323,24 ^s	6 000,00	—	—	3 201,00	9 201,00	19 122,24 ^s
Idem	Rijnschippersschool	605,50	226,23 ^s	—	831,73 ^s	500,00	—	—	21,00	521,00	310,73 ^s
Vlaardingen	Voortgezette cursus verbonden aan de burgeravondschool	2 816,66 ^s	1 205 22 ^s	—	4 021,89	1 500,00	500,00	—	216 00	2 216,00	1 805,89
Noordholland.											
Amsterdam ¹⁾	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bussum	Gemeentelijke teekenschool	1 900,00	275,05 ^s	—	2 175,05 ^s	1 000,00	—	—	285,00	1 285,00	890,05 ^s
Edam.	Gemeenteteekenschool	3 375,00	1 381,83 ^s	150,00	4 906,83 ^s	1 800,00	1 300,00	142,50	(2) 291,00	3 533,50	1 373,33 ^s
Enkhuizen	Avondschool voor aanstaande ambachts- lieden	2 265,00	1 341,39	—	3 606,39	1 400,00	600,00	—	97,50	2 097,50	1 508,89
den Helder.	Zeevaatschool	5 099,97	787,79 ^s	—	5 887,76 ^s	3 000,00	—	—	982,00	3 982,00	1 905,76 ^s
Purmerend	Teekenschool	2 750,00	94,79	—	2 844,79	800,00	600,00	—	131,25	1 531,25	1 313,54
Terschelling	Zeevaatschool	6 754,17 ^s	686,65	30,00	7 471,36 ^s	3 250,00	3 250,00	—	741,10	7 241,10	230,26 ^s
Vlieland.	Zeevaatschool	2 133,33	187,75 ^s	—	2 321,08 ^s	900,00	900,00	—	105,50	1 905,50	415,58 ^s
Zeeland.											
Goes	Avondschool voor ambachtslieden	3 837,04	532,32	25,00	4 394,36	2 000,00	100,00	—	347,33	2 447,33	1 947,03
Vlissingen	Avondschool voor handwerkslieden	1 435,00	1 405,12	—	2 840,12	1 500,00	500,00	—	60,00	2 060,00	780,12
Zierikzee	Avondschool voor vakonderwijs	3 500,00	537,93 ^s	—	4 037,93 ^s	1 500,00	500,00	—	298,00	2 298,00	1 739,03 ^s
Utrecht.											
IJsselstein	School voor bouwkundig teekenonderwijs	250,00	9,95	—	259,95	—	—	—	105,00	105,00	154,95
Friesland.											
Bolsward	Stadsteekenschool	350,00	67,75	—	417,75	—	—	—	—	—	417,75
Schiermonnikoog	School voor wis- en zeevaartkunde	6 288,74 ^s	278,76	—	6 567,50 ^s	5 785,22	600,00	—	496,25	6 881,47	313,96 ^s

(1) In deze gemeente wordt, behalve aan de openbare handelsschool, geen vakonderwijs rechtstreeks van gemeentewege verstrekt. De kosten dier handelsschool maken een deel uit van die der 3de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus, waaraan de handelsschool verbonden is, en zijn mitsdien op tabel A gebracht.

(2) De gemeente Monnikendam verstrekt jaarlijks een subsidie van f 3 voor elken leerling.

GEMEENTEN.	N A A M D E R S C H O O L.	U I T G A V E N.				I N K O M S T E N.					Zuiver bedrag der uitgaven van de in kolom 1 bedoelde gemeenten.	
		Personeel.	Materieel.	Commissiën van toezicht.	Totaal.	S U B S I D I Ë N			Schoolgelden en andere inkomsten.	Totaal.		
						van het Rijk.	van de provincie.	van andere gemeenten.				
<i>Overijssel.</i>												
Deventer	Ambachtsschool	f 13 889,71 ^s	f 5 096,93	—	f (1) 18 986,64 ^s	f 6 000,00	f 1 897,20	—	f 673,40	f 8 570,60	f 10 416,04 ^s	
Enschede	Ambachtsavondschooll	8 225,00	(2) 1 614,44 ^s	—	9 839,44 ^s	3 500,00	1 000,00	—	1 332,00	5 832,00	4 007,44 ^s	
Kampen	Stadsteekenschool (1 October 1907 op- geheven)	1 027,50	8,50	—	1 036,00	—	—	—	—	—	1 036,00	
<i>Groningen.</i>												
Delfzijl	School voor zeevaartkunde	7 575,00	579,25	f 80,14	8 234,39	6 000,00	500,00	—	609,00	7 109,00	1 125,39	
Ten Boer	School voor vakteekenonderwijs	88,50	16,00	—	104,50	—	—	—	35,00	35,00	69,50	
Warffum	Avondteekenschool voor ambachtslieden	1 031,50	59,44	—	1 090,94	400,00	—	—	115,93 ^s	515,93 ^s	575,00 ^s	
Winschoten	Handelsschool.	8 083,33 ^s	657,69 ^s	—	8 741,03	2 992,52	—	—	3 724,67	6 717,19	2 023,84	
<i>Drenthe.</i>												
Assen	Handelsafdeeling verbonden aan de burgeravondschool	1 800,00	40,39 ^s	—	1 840,39 ^s	1 600,00	—	—	71,25	1 671,25	169,14 ^s	
<i>Limburg.</i>												
Maastricht	Teekeninstituut	5 206,00	1 593,49	—	6 799,49	2 400,00	300,00	—	267,00	2 967,00	3 832,49	
Roermond	Teekenschool	5 766,66 ^s	2 108,06	—	7 874,72 ^s	4 500,00	300,00	—	201,75	5 001,75	2 872,97 ^s	
Venlo.	Idem	3 130,00	549,67	—	3 679,67	2 000,00	300,00	—	137,50	2 437,50	1 242,17	
Idem	Handelscursus	612,50	149,91	—	762,41	—	—	—	138,75	138,75	623,66	
Venray	Ambachtsteekenschool	300,00	93,68	—	393,68	—	250,00	—	43,80	293,80	99,88	
Totaal. . .		f 207 426,56	f 51 850,26	f 525,14	f 25 801,96	f 79 271,38	f 24 741,16	f 177,50	f 38 446,89 ^s	f 142,636,93 ^s	f 117 165,02 ^s	

(1) Onder de uitgaven vermeld in kolom 4, zijn ook begrepen de kosten van onderhoud, vuur en licht, enz. De kosten van uitbreiding van bovengenoemde school hebben bedragen f 18 945,07^s.

(2) Hieronder zijn niet begrepen rente en aflossing van kosten van inrichting der localiteiten.

De subsidiën, door de gemeenten verleend aan bijzondere vakscholen, worden vermeld in de volgende tabel.

SUBSIDIEN DOOR GEMEENTEN VERLEEND AAN BIJZONDERE VAKSCHOLEN IN 1907.

Gemeente waar de school gevestigd is.	Naam der school.	Subsidie van de gemeente waar de school gevestigd is.	Subsidiën van andere gemeenten.	Totaal.
<i>Noordbrabant.</i>				
Bergen op Zoom.	Ambachtsschool	f 2 550,00	—	f 2 550,00
Eindhoven	Idem	2 500,00	f 300,00	2 800,00
Geertruidenberg	School voor bouwkundig- en handteekenen	242,95	—	242,95
Helmond	Cursus in het boekhouden en handelsrekenen „de Hanze” (afdeeling Helmond)	100,00	—	100,00
Raamsdonk.	Teekenschool	150,00	—	150,00
Rucphen e.a.	Idem	30,00	—	30,00
Tilburg	Ambachtsschool en industrieschool	7 130,92 ^s	—	7 130,92 ^s
Idem	Volkshuishoudschool	200,00	—	200,00
Veghel	Handelscursus	25,00	—	25,00
Vught	Idem	600,00	—	600,00
<i>Gelderland.</i>				
Aalten	Cursus in hand- en bouwkundig teekenen van de Vereeniging „Aalten's belang”	50,00	—	f 50,00
Apeldoorn	Ambachtsschool en daaraan verbonden avond- school voor toekomstige ambachtslieden	4 750,00	—	4 750,00
Arnhem	Ambachtsschool	13 500,00	630,00	14 130,00
Idem	Teekengenootschap „Kunstoefening”	4 000,00	—	4 000,00
Idem	Huisvlijtschool	1 000,00	—	1 000,00
Idem	Kook- en huishoudschool	2 000,00	—	2 000,00
Idem	Vakschool voor kleermakers	550,00	—	550,00
Idem.	Industrieschool voor meisjes	7 000,00	—	7 000,00
Barneveld	Avondvakteekenschool	50,00	—	50,00
Boreculo	Teekenschool	375,00	—	375,00
Brummen	Idem	22,50	—	22,50
Culemborg	Huishoud- en industrieschool	125,00	—	125,00
Didam	Avondteekenschool	50,00	—	50,00
Doesburg	Teekenschool der Vereeniging „Industrie”	400,00	—	400,00
Idem	Ambachtsschool der Vereeniging „Industrie”	1 400,00	—	1 400,00
Dinxperlo	Teekenschool van de Vereeniging „de Bouwvakken”	100,00	—	100,00
Stad-Doetinchem.	Ambachtsschool voor Doetinchem en omstreken	1000,00	—	1000,00
Eibergen.	Teekencursus in hand- en rechtlijnig teekenen	160,00	—	160,00
Geldermalsen	Avondteekenschool voor ambachtslieden der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	100,00	15,00	115,00
Gendringen.	Teekenschool te Uft	25,00	—	25,00
Hatter	Teekenschool der Vereeniging tot bevordering van vakonderwijs	100,00	—	100,00
Hummelo	Teekenschool te Laag-Keppel	200,00	—	200,00
Neede.	Teekenschool	150,00	—	150,00
Nijmegen	Ambachtsschool der Vereeniging „Ambachts- onderwijs voor Nijmegen en omstreken”	5 896,66 ^s	75,00	5 971,66 ^s

Gemeente waar de school gevestigd is.	Naam der school.	Subsidie van de gemeente waar de school gevestigd is.	Subsidiën van andere gemeenten.	Totaal.
Nijmegen	Teekenschool a/d R. K. Volksbond	f 400,00	—	f 400,00
Idem	Handelscursus der Nijmeegsche Handels- vereeniging	200,00	—	200,00
Idem	Nijmeegsche kook- en huishoudschool	300,00	—	300,00
Idem	Vereeniging „Metaalbewerker's Ontwikke- lingsclub"	65,00	—	65,00
Putten	Vakteekenschool der Vereeniging tot bevoor- dering van vakonderwijs	275,00	—	275,00
Renkum	Teekenscholen te Oosterbeek en te Renkum	400,00	—	400,00
Tiel	Ambachtsschool v/h Departement der Maat- schappij tot Nut van 't Algemeen	1500,00	f 230,00	1 730,00
Idem	Huisvlijtschool	150,00	—	150,00
Voorst	Vereeniging voor Ambachtsonderwijs te Terwolde	25,00	—	25,00
Idem	Vereeniging voor Ambachtsonderwijs te Twello	25,00	—	25,00
Idem	Vereeniging „Vakteekenschool" in het dorp Voorst	25,00	—	25,00
Wageningen	Teekenschool der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	450,00	60,00	510,00
Winterswijk	Ambachtsschool voor Winterswijk en omstreken met daaraan verbonden avondteekenschool en textielcursus	859,17	—	859,17
Wisch	Vakteekenschool Terborg-Silvolde te Terborg	190,00	—	190,00
Idem	Teekenschool te Varsseveld van de vereeniging „het Bouwvak"	130,00	—	130,00
Zelhem	Vakteekenschool	50,00	—	50,00
Zevenaar	Idem	100,00	17,50	117,50
Zutphen	Kunstnijverheid-, vak- en teekenschool	1100,00	—	1100,00
Idem	Kookschool	200,00	—	200,00
Idem	Cursus voor boekhouden en handelswet- schappen.	100,00	—	100,00
<i>Zuidholland.</i>				
Alphen	Ambachtsteekenschool der afdeeling Alphen- Oudshoorn van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	125,00	150,00	275,00
Oud-Beijerland	Ambachtsschool voor de Hoeksche Waard	300,00	115,00	415,00
Brielle	Ambachtsschool voor Brielle e.o.	300,00	210,00	510,00
Delft	Cursus in handenarbeid (slöjd)	300,00	—	300,00
Dordrecht	Ambachtsschool	5 000,00	240,00	5 240,00
Idem	Houtsnijklasse der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	100,00	—	100,00
Idem	Huisvlijtschool	1 000,00	—	1 000,00
Idem	Vakteekenschool	200,00	—	200,00
Idem	Dordrechtse Industrie- en Huishoudschool voor meisjes	2 000,00	—	2 000,00
Gorinchem	Ambachtsschool	2 500,00	80,00	2 580,00
Idem	Handelscursus	100,00	—	100,00

Gemeente waar de school gevestigd is.	Naam der school.	Subsidie van de gemeente waar de school gevestigd is.	Subsidiën van andere gemeenten.	Totaal.
Gouda	Huisvlijtschool	f 100,00	f —	f 100,00
's Gravenhage	Academie voor Beeldende Kunsten	17 000,00	—	
Idem	Ambachtsschool	21 790,80	—	
Idem	Avondschool van de Ambachtsschool	4 000,00	—	58 790,80
Idem	Industrieschool voor meisjes	9 500,00	—	
Idem	Vakschool voor meisjes	6 500,00	—	
Hendrik-Ido-Ambacht	Vakteekenschool, opgericht door de Patroons- vereniging: „Ons Belang”	25,00	10,00	35,00
Katwijk	Ambachtsteekenschool	132,01	—	132,01
Idem	School der Vereeniging ten behoeve van het zeevaartkundig onderwijs aan de visschers	100,00	—	100,00
Krimpen aan de Lek	Teekenschool der Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen	100,00	—	100,00
Leiden	Teekensch. van den Nederl. Protestantenvond	150,00	—	
Idem	Kantoorbediendenveren.: „Kennis is macht”	1 260,00	—	
Idem	Practische ambachtsschool	4 350,00	—	
Idem	Mathesis Scientiarum Genitrix	9 000,00	—	16 535,00
Idem	Opleiding van instrumentmakers	950,00	—	
Idem	Teekenschool van den R. K. Volksbond	750,00	—	
Idem	Teekenacademie „Ars Aemula Naturae”	74,00	—	
Leiderdorp	Ambachtsteekenschool	65,00	15,00	80,00
Nieuw-Lekkerland	Avondschool voor bouwkundig teekenen	100,00	—	
Idem	Avondsch. voor rechtl. en machineteekenen	225,00	—	325,00
Maassluis	Zeevaartkundige school	100,00	—	100,00
Melissant	Cursus in bouwkundig teekenonderwijs	25,00	—	25,00
Middelharnis	Ambachtsschool	250,00	190,00	440,00
Idem	Vereeniging: Landbouwonderwijs	25,00	145,00	170,00
Noordwijk	Ambachtsteeken- en rekenschool	75,00	—	75,00
Oudewater	Vakteekenschool	100,00	—	100,00
Rotterdam	Teekenschool aan den Nieuwen Binnenweg	3 089,83	—	
Idem	Ambachtsschool	28 000,00	—	
Idem	Teekenschool (voormalig Charlois)	2 250,00	—	
Idem	Teekenschool der Vakliedenvereniging: „Sa- menwerking”	1 130,00	—	
Idem	Industrieschool voor meisjes	7 250,00	—	
Idem	Teekenschool „St. Josephs-Gezellenvereniging	750,00	—	
Idem	Academie van Beeldende Kunsten en Techni- sche Wetenschappen	85 663,83 ⁵	—	132 983,66 ⁵
Idem	Vereeniging voor avondnaaischolen	2 500,00	—	
Idem	Huisvlijtschool van het Departement Charlois en Katendrecht der Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen	1 000,00	—	
Idem	Kleermakersveren.: „Eendracht maakt macht”	200,00	—	
Idem	Nederlandsche Behangers- en Stoffeerd- bond afdeling Rotterdam	150,00	—	
Idem	Vereeniging: „Het opleidingsschip voor de Handelsvaart”	1 000,00	—	

Gemeente waar de school gevestigd is.	Naam der school.	Subsidie van de gemeente waar de school gevestigd is.	Subsidiën van andere gemeenten.	Totaal.
Schiedam	Teekenschool van den R. K. Volksbond	500,00	—	500,00
Idem	Huishoudschool voor Schiedam e.o.	1 500,00	—	1 500,00
Schoonhoven	Teekenschool der Nijverheidsvereniging voor goud- en zilversmeden	700,00	—	700,00
Sliedrecht	Huisvlijtschool van het Departement Sliedrecht der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	200,00	—	200,00
Vlaardingen	Visscherijschool van de Afdeeling Vlaardingen der Vereeniging ter bevordering van de Nederlandsche visscherij	400,00	—	400,00
Voorburg	Teekenschool der Patronaatscommissie	50,00	—	50,00
Voorschoten	Ambachtsteekenschool van de afdeeling Voor- schoten der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	150,00	—	150,00
Woerden	Ambachtsteekenschool	350,00	—	350,00
<i>Noordholland.</i>				
Alkmaar	Ambachtsschool	f 3 000,00	f 805,00	f 3 805,00
Idem	Huishoud- en Industrieschool	2 500,00	225,00	2 725,00
Amsterdam	1e Ambachtsschool	25 428,38 ^s	—	25 428,38 ^s
Idem	2e idem en burgeravondschoon	35 543,16 ^s	—	35 543,16 ^s
Idem	Industrieschool Maatschappij Werkenden Stand	2 000,00	—	2 000,00
Idem	Snijcursus voor kleermakers	500,00	—	500,00
Idem	Dagteekenschool voor meisjes	1 500,00	—	1 500,00
Idem	Industrieschool voor vrouwelijke jeugd	7 500,00	—	7 500,00
Idem	Quellinus-teekenschool	6 100,00	—	6 100,00
Idem	Zeevaartkundige school	2 350,00	—	2 350,00
Idem	School voor kunstambachten	5 500,00	—	5 500,00
Idem	Timmerliedenschool „Concordia Inter Nos”	5 600,00	—	5 600,00
Idem	Teekenschool scheepsbouw „de Eenheid”	1 600,00	—	1 600,00
Idem	„Patrimonium”	3 600,00	—	3 600,00
Idem	„R. K. Volksbond	3 050,00	—	3 050,00
Idem	Teekenschool St. Jozefsgezellenvereniging	1 375,00	—	1 375,00
Idem	Avondschoon voor volwassenen	1 000,00	—	1 000,00
Idem	Scholen Vereeniging handelonderwijs	5 000,00	—	5 000,00
Idem	Vakschoon voor schoenmakers	950,00	—	950,00
Idem	Kweekschool voor machinisten	2 000,00	—	2 000,00
Idem	Cursus stoomketels	600,00	—	600,00
Idem	Avondschoon Vereeniging „Ons Huis buiten de Muiderpoort”	300,00	—	300,00
Idem	Schoon Vereeniging handenarbeid	250,00	—	250,00
Idem	„voortgezet handelonderw.	5 000,00	—	5 000,00
Assendelft	Teekencursus der Timmerliedenvereniging „Het streven naar verbetering”	50,00	—	50,00
Bussum	Schildercursus van de Schildersvereniging „St. Lucas”, onderafdeeling van de R. K. Werklieden-Vereeniging „St. Jozef”.	25,00	—	25,00
Enkhuizen	Visscherijschoon	—	—	—

Gemeente waar de school gevestigd is.	Naam der school.	Subsidie van de gemeente waar de school gevestigd is.	Subsidiën van andere gemeenten.	Totaal.
Haarlem	School voor kunstnijverheid	3 000,00	—	f 3 000,00
Idem	Ambachtsschool	6 000,00	f 305,00	6 305,00
Idem	Avondvakteekenschool van idem	1 200,00	—	1 200,00
Idem	Industrie- en huishoudschool	1 800,00	50,00	1 850,00
Idem	Teekensch. v. d. afd. Haarlem v. d. R. K. Volksb.	200,00	—	200,00
den Helder	Ambachtsschool	f 1 125,00	—	1 125,00
Hilversum	Behangerscursus	50,00	—	50,00
Huizen	Ambachtsteekenschool	257,24	—	257,24
Laren	Vakteekensch. v. d. Patronaatscommissie St. Vitus	300,00	—	300,00
Marken	Visscherijschool	25,00	—	25,00
Nieuwer-Amstel	Vereeniging tot het geven van teekenonderwijs te Amstelveen	300,00	—	300,00
Idem	Afd. „Amstelveen” v. d. Nederl. Boerenbond	100,00	—	100,00
Ouder-Amstel	Teekenschool der St. Aloysiusvereeniging	75,00	—	75,00
Schagen	Departementale school voor huisvlijt	60,00	—	60,00
Idem	Bouwkundige teekenschool	125,00	—	125,00
Velsen	Visscherijschool te IJmuiden	1 500,00	—	1 500,00
Weesp	Teekenschool der afdeeling Weesp van het Nederl. Werkl.-verbond „Patrimonium”	100,00	—	100,00
Idem	Teekenschool van de Nederl. R. K. Volksbond	100,00	—	100,00
Winkel	Cursus voor handenarbeid	55,00	—	55,00
Wormerveer	Ambachtsschool	375,00	—	375,00
<i>Zeeland.</i>				
Aardenburg	Teekencursus	f 100,00	—	100,00
Goes	Ambachtsschool	1 050,00	117,50	1 167,50
Hontenisse	Teekenschool	50,00	—	50,00
Hulst	Ambachtsschool	700,00	445,00	1 145,00
IJzendijke	Teekencursus	150,00	—	150,00
Kortgene	Ambachtsteekenschool	2,50	—	2,50
Middelburg	Ambachtsschool.	750,00	—	750,00
Neuzen	Vakschool van de Vereeniging „Vereenigde Handwerkslieden”	150,00	30,00	180,00
Tholen	School voor hand- en bouwkundig teekenen	175,00	40,00	215,00
Vlissingen	Zeevaartschool	1 713,00	—	1 713,00
Zierikzee	Ambachtsschool	1 000,00	10,00	1 010,00
<i>Utrecht.</i>				
Utrecht	Vereeniging de Ambachtsschool	15 500,00	50,00 van de gemeente Maartensdijk.	24 450,00
Idem	Utrechtsch Museum van Kunstnijverheid.	700,00	25,00 van de gemeente Zeist.	
Idem	Industrie- en huishoudschool	6 000,00	—	
Idem	Kleermakerspatroonsvereeniging	800,00	—	
Idem	Nederlandsche Behangers- en stoffeerderebond	75,00	—	
Idem	Cursus van de afdeeling Utrecht van den Neder- landsche typografenbond	50,00	—	
Idem	Vakschool voor typographie	1 250,00	—	

Gemeente waar de school gevestigd is.	Naam der school.	Subsidie van de gemeente waar de school gevestigd is.	Subsidiën van andere gemeenten.	Totaal.
Amersfoort.	Ambachtsschool voor Amersfoort en omstreken	4 000,00	Baarn f 120,00 Soest 60,00 Nijkerk 60,00	4 240,00
Idem	Industrie- en huishoudschool.	2 500,00	—	2 500,00
Baarn	Teekenschool van het Departement Baarn der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	900,00	—	900,00
Breukelen Nijenrode	Vereeniging de Teekenschool	150,00	van de gemeente Breukelen St. P. 25,00	175,00
Montfoort	Teekenschool uitgaande van de Vereeniging voor vak en teekenonderwijs	100,00	—	100,00
Soest	Openbare Teekenschool der St. Jozefs-Jonge- lingen-vereeniging	400,00	—	400,00
Wijk bij Duurstede.	Teekenschool voor hand- en vakteekenen, onder beheer van het Departement Wijk bij Duurstede der Maatschappij tot Nut 't Algemeen	60,00	—	60,00
Zeist	Ambachtsavondschoon te Zeist	1 600,00	—	1 600,00
<i>Friesland.</i>				
Harlingen	School voor wis- en zeevaartkunde	f 1 075,00	—	f 1 075,00
Idem	Ambachtsschool	2 200,00	f 470,00	2 670,00
Leeuwarden	Ambachtsschool	8 000,00	—	8 000,00
Idem	Leeuwarder industrie- en huishoudschool	1 500,00	—	1 500,00
Sneek.	Ambachtsschool	1 500,00	425,00	1 925,00
Bolsward	Vereeniging „Ambachtsteekenschool”	250,00	—	250,00
<i>Overijssel.</i>				
Avereest.	Ambachtsteekenonderwijs (wintercursus)	225,00	—	225,00
Borne	Cursus in het bouwkundig teekenen, gegeven in eene zaal der R.-K. werklievenvereeniging St. Jozef.	30,00	—	30,00
Deventer	Deventer Vrouwenarbeidschool	7 115,75	—	7 115,75
Idem	Cursus in handelonderwijs	150,00	—	150,00
Haaksbergen	Teekencursus	80,00	—	80,00
Heino.	Teekenschool „de Eendracht”	100,00	—	100,00
Kampen	School voor handenarbeid	300,00	—	300,00
Oldenzaal	Ambachtsavondschoon	300,00	—	300,00
Olst	Teekenschool van het Departement „Olst” der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	100,00	—	100,00
Raalte	Teekenschool	166,01	—	166,01
Steenwijk	Ambachtsschool van de Vereeniging tot be- vordering van het ambachtsonderwijs voor Steenwijk en omstreken.	1 750,00	585,00	2 335,00
Wijhe.	Ambachts- en teekenschool van de ambachts- vereeniging	150,00	—	150,00
Zwolle	Practische ambachtsschool	2 200,00	275,00	2 475,00
Idem	Industrie- en huishoudschool voor meisjes	1 000,00	25,00	1 025,00
Idem	Cursussen in handelonderwijs van de Zwolsche Vereeniging van handels- en kantoorbedienden	300,00	—	300,00
Idem	Teekenschool „St. Lucas” van de St. Joseph- vereeniging	150,00	—	150,00

Gemeente waar de school gevestigd is.	Naam der school.	Subsidie van de gemeente waar de school gevestigd is.	Subsidiën van andere gemeenten.	Totaal.
<i>Groningen.</i>				
Groningen	Academie van beeldende kunsten „Minerva”	f 2 550,00	—	f 2 550,00
Idem	Ambachtsschool met daaraan verbonden avond- teekenklasse en machinistenklasse	8 975,13	—	8 975,13
Idem	Industrieschool voor meisjes	3 000,00	—	3 000,00
Idem	Kook- en huishoudschool.	500,00	—	500,00
Appingedam	Ambachtsschool uitgaande van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs te Appingedam en omstreken	2 000,00	266,67	2 266,67
Delfzijl	Teeken- en rekenschool vanwege het Departement Delfzijl van de Maatschappij tot nut van 't Algemeen	150,00	—	150,00
Grijpskerk	Nutsteekenschool	100,00	—	100,00
Leens	Vakteekenschool	75,00	—	75,00
Loppersum	Cursus in bouwkundig teekenen vanwege het Departement Loppersum der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	—	—	—
Onstwedde	Teekencursus van ambachtslieden te Stads- kanaal	20,00	—	20,00
Idem	Idem te Musselkanaal	—	—	—
Onde-Pekela	Volksteekencursus	40,00	—	40,00
Sappemeer	Teekencursus uitgaande van de Vereening „Ons Huis”	50,00	—	50,00
Veendam	Ambachtsschool	3 400,00	1 475,00	4 875,00
Idem	Handelscurcus	250,00	110,00	360,00
Idem	Cursus voor handenarbeid	50,00	—	50,00
Winschoten	Ambachtsschool	3 500,00	1 050,00	4 550,00
Idem	Handelsavondschoon	100,00	—	100,00
<i>Drenthe.</i>				
Assen	Ambachtsschool (1)	2 500,00	340,00	2 840,00
Borger	Teekenscholen te Borger en Nieuw-Buinen(1)	175,00	—	175,00
Eelde	Teekenschool (1)	95,00	—	95,00
Emmen	Idem (1)	140,00	—	140,00
Gieten	Idem (1)	25,00	25,00	50,00
Hoogeveen	Idem (2)	250,00	—	250,00
Ruinerwold	Idem (1)	25,00	—	25,00
Smilde	Idem (1)	100,00	—	100,00
Zuidlaren	Idem (3)	100,00	—	100,00
<i>Limburg.</i>				
Echt	Teekenschool der Vereeniging ter bevordering van teekenonderwijs in de gemeente Echt	200,00	—	200,00
Gulpen	Teekenschool der Bouwvakvereniging St. Petrus, afdeling van den R.-K. Volksbond	125,00	—	125,00

(1) Deze teekenscholen staan onder het beheer van de verschillende afdelingen van de Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe.

(2) Deze teekenschool gaat uit van de Vereeniging Hoogeveen tot plaatselijken bloei en welvaart.

(3) Deze teekenschool gaat uit van het departement Zuidlaren der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

Door de besturen der gemeenten Meppel, Nijveen en Havelte werden subsidiën verleend aan de ambachtsschool te Steenwijk, respectievelijk f 180, f 10 en f 20.

Gemeente waar de school gevestigd is.	Naam der school.	Subsidie van de gemeente waar de school gevestigd is.	Subsidiën van andere gemeenten.	Totaal.
Gennep	Teekenschool „Gennep”	f 50,00	—	f 50,00
Heerlen	Idem van den R.-K. Volksbond „St. Jozef”	150,00	—	150,00
Maastricht	Idem van de patronaten voor jeugdige werk- lieden	1 000,00	—	1 000,00
Idem	Vakcursus gegeven vanwege de Vereeniging van handels- en kantoorbedienden „Elkaar tot Steun”	50,00	—	50,00
Idem	Idem in boekhouden en winkeladministratie, gegeven vanwege de Vereeniging „Maas- trichtsche Middenstand”	200,00	—	200,00
Meerssen	Teekenschool voor jeugdige ambachtslieden der St. Vincentiusvereniging te Meerssen	100,00	—	100,00
Idem	Idem van het St. Janspatronaat te Limmel	100,00	—	100,00
Sittard	Idem der Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs voor jeugdige werklieden	600,00	—	600,00
Tegelen	Idem „St. Eligius” afdeeling van den R.-K. Volksbond te Tegelen	300,00	—	300,00
Valkenburg	Vakteekenschool „St. Lucas”	200,00	—	200,00
Venlo	Ambachtsschool der Vereeniging ter bevoor- dering van het ambachtsonderwijs in Lim- burg, te Venlo	4 000,00	f 325,00	4 325,00
Totaal		f 529 154,86 ⁵	f 10 196,67	f 539 351,53 ⁵

Het zuiver bedrag der uitgaven door de gemeenten ten be-
hoeve van vakscholen (gemeentelijke en bijzondere) bedroeg
over 1907 derhalve f 656 694,06.

De subsidiën door de provinciën verleend aan bijzondere
vakscholen, vindt men vermeld in de volgende tabel.

SUBSIDIËN DOOR DE PROVINCIEËN VERLEEND AAN BIJZONDERE VAKSCHOLEN IN 1907.

Gemeente.	Naam der school.	Bedrag van het subsidie.	Gemeente.	Naam der school.	Bedrag van het subsidie.
<i>Noordbrabant.</i>			Barneveld . .	Avondteekenschool der Maat- schappij tot Nut van 't Al- gemeen	f 120,00
Bergen op Zoom	Ambachtsschool	f 1 500,00	Borculo . . .	Teekenschool	110,00
Eindhoven . .	Idem	2 000,00	Culemborg . .	Huishoud- en industrieschool	125,00
Tilburg . . .	Idem	1 500,00	Didam . . .	Avondteekenschool	48,00
Idem . . .	Industrieschool	500,00	Doesburg . .	Teekenschool van de Vereeni- ging „Industrie”	300,00
<i>Gelderland.</i>			Eibergen . .	Teekencursus in hand- en recht- lijnig teekenen	60,00
Aalten . . .	Teekenschool der Vereeniging „Aalten's Belang”	60,00	Geldermalsen .	Avondteekenschool voor am- bachtlieden der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	80,00
Apeldoorn . .	Ambachtsschool en daaraan ver- bonden avondschoon voor toe- komstige ambachtlieden	1 560,00	Stad-Doetin- chem . . .	Ambachtsschool voor Doetin- chem en omstreken	1 000,00
Arnhem . . .	Ambachtsschool	3 600,00	Gendringen . .	Teekenschool te Ulft	15,00
Idem . . .	Industrieschool voor meisjes	2 000,00			
Idem . . .	Vakschool voor kleermakers	210,00			

Gemeente.	Naam der school.	Bedrag van het subsidie.	Gemeente.	Naam der school.	Bedrag van het subsidie.
Hattem . . .	Teekenschool der Vereeniging tot bevordering van vak-onderwijs	f 60,00	Leiden . . .	Ambachtsteekenschool der afd. Leiden e. o.: van den Nederl. R. K. Volksbond	f 375,00
Hummelo . .	Teekenschool te Laag-Keppel	79,00	Maassluis . .	Ambachtsteekenschool	100,00
Nijmegen . .	Ambachtschool	2 160,00	Noordwijk . .	Idem	150,00
Tiel	Idem	1 4 50,00	Oudewater . .	Idem	170,00
Voorst . . .	Vereeniging voor ambachts-onderwijs te Terwolde	25,00	Rotterdam . .	als voren van den St. Joseph's-gezellenvereeniging	200,00
Idem	Vereeniging „Vakteekenschool” in het dorp Voorst	25,00	Idem . .	Vakteekenschool van de Prot. Chr. ijzer-, metaalbewerkers en aanverwante vakliedenvereeniging „Samenwerking”	600,00
Winterswijk .	Ambachtsschool voor Winterswijk en omstreken met daaraan verbonden avondteekenschool en textielcursus	350,00	's Gravenhage .	Ambachtsteekenschool van het Departement Scheveningen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	150,00
Wisch. . . .	Vakschool Terborg-Silvolde te Terborg	190,00	Schoonhoven .	School voor teekenen, boetseeren graveeren en metaaldrijven	600,00
Idem . . .	Teekenschool te Varsseveld van de Vereeniging „het Bouwvak”	120,00	Vianen . . .	Ambachtsteekenschool	150,00
Zelhem . . .	Vakteekenschool	60,00	Vlaardingen .	3-jarige cursus van voortgezet onderwijs voor den a. s. ambachtsman, in aansluiting aan den 2-jarigen cursus van de burgeravondschool	500,00
Zevenaar . .	Idem	68,60	Voorburg . .	Ambachtsteekenschool	100,00
Zutphen . .	Kunstnijverheid-, vak- en teekenschool	692,00	Voorschoten .	Idem	100,00
<i>Zuidholland.</i>			Woerden. . .	Idem	200,00
Brielle . . .	Ambachtsschool	1 230,00	Dordrecht . .	Industrie- en huishoudschool voor meisjes	2 000,00
Dordrecht . .	Idem	1 750,00	's Gravenhage .	Industrieschool voor meisjes	3 500,00
Gorinchem . .	Idem	1 800,00	Idem . .	Vakschool voor meisjes	2 000,00
's Gravenhage .	Idem	3 500,00	Rotterdam . .	Industrieschool voor meisjes	3 500,00
Leiden . . .	Idem	2 150,00	Schiedam. . .	Huishoud- en industrieschool	1 000,00
Middelharnis .	Idem	1 650,00	Gorinchem . .	Handelcursus	250,00
Oud-Beijerland	Idem	1 350,00	Gouda	Idem	250,00
Rotterdam . .	Idem	3 000,00	Leiden	Idem	375,00
Alblasserdam .	Ambachtsteekenschool	170,00	Katwijk . . .	Visscherijschool te Katwijk aan Zee	125,00
Alphen . . .	Idem	200,00	Maassluis . .	Visscherijschool	150,00
Bodegraven. .	Idem	125,00	Rotterdam . .	Opleidingschip voor de handelsvaart	500,00
Brielle . . .	Idem	250,00	Vlaardingen .	Visscherijschool	30,00
Dordrecht . .	Idem	100,00	's Gravenhage .	Vakcursus voor barbiers en kappersbedienden	1 000,00
Gouda. . . .	Avondsschool voor ambachtslieden	1 000,00	Leiden . . .	Kweekschool voor bewaarschoolhouderessen	450,00
's Gravenhage .	Academie v. Beeldende Kunsten	3 500,00	Idem . .	Vereeniging tot bevordering van de opleiding tot instrument-maker	170,00
Idem . .	Ambachtsteekenschool der afd. 's Gravenhage van de Ned. R. K. Volksbond	250,00	<i>Noordholland.</i>		
Idem . .	als voren der Vereeniging van de H. Vincentius van Paulo	150,00	Alkmaar . . .	Ambachtsschool	2 500,00
Hellevoetsluis .	Ambachtsteekenschool	150,00			
Katwijk . . .	alvorens te K. a. Z.	275,00			
Leiden	School van het Genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix	1 500,00			

Gemeente.	Naam der school.	Bedrag van het subsidie.	Gemeente.	Naam der school.	Bedrag van het subsidie.
Alkmaar . . .	Huishoud- en industrieschool	f 1 500,00	Terschelling .	Zeevaartkundige school	f 3 250,00
Amsterdam . .	Vereeniging „Maatschappij voor den werkenden stand, afdeeling Ambachtsscholen”	6 000,00	Weesp . . .	Teekenschool voor ambachts- lieden van den Ned. R.-K. Volksbond, afdeeling Weesp	50,00
Idem . . .	Industrieschool voor de vrouwe- lijke jeugd	2 500,00	Idem . . .	Teekenschool der afdeeling Weesp van het Nederlandsch Werkliedenverbond „Patri- monium”	50,00
Idem . . .	Zeevaartkundige school in het Zeemanshuis	800,00			
Idem . . .	Teekenschool voor kunstam- bachten der afdeeling Am- sterdam der Maatschappij van Nijverheid	2 000,00	<i>Zeeland.</i>		
Idem . . .	Timmergezellenverenig. „Con- cordia Inter Nos”	2 000,00	Aardenburg . .	Teekencursus	100,00
Idem . . .	Avondscholen der Vereeniging „Handelsonderwijs”	1 000,00	Goes	Ambachtsschool	1 600,00
Idem . . .	Kweekschool voor machinisten	2 000,00	Hulst	Ambachtsschool	1 312,50
Idem . . .	Teekenschool der Vereeniging „Quellinus”	2 000,00	Middelburg . .	Ambachtsschool	500,00
Idem . . .	Idem der afdeeling Am- sterdam van den R.-K. Volks- bond	800,00	Neuzen	Vakschool van de Vereeniging „Vereenigde handwerkslieden”	200,00
Idem . . .	Dagteekenschool voor meisjes van de Maatschappij voor den Werkenden Stand	1 000,00	Tholen	School voor hand- en bouw- kundig teekenen	275,00
Idem . . .	Vakteekenschool der afdeeling Amsterdam van het Nederl. Werkliedenverbond „Patri- monium”	1 100,00	Vlissingen . .	Zeevaartschool	3 300,00
Idem . . .	Avondvakteekenschool „de Een- heid” van het 's Gravenhek	1 400,00	Zierikzee . . .	Ambachtsschool	1 200,00
Idem . . .	Avondteekenschool van de St. Josephgezellen-vereeniging	1 000,00			
Idem . . .	Vakschool voor schoenmakers van de Maatschappij van Nij- verheid, afdeeling Amsterdam	200,00	<i>Utrecht.</i>		
Edam	Teekenschool	1 300,00	Utrecht	Utrechtsch Museum van kunst- nijverheid	750,00
Enkhuizen . . .	Visscherij- en zeevaartschool	200,00	Idem	Vereeniging de ambachtsschool te Utrecht	5 250,00
Idem	Avondambachtsschool	600,00	Idem	Vereeniging de Utrechtsche In- dustrie- en huishoudschool	2 000,00
Haarlem	Ambachtsschool	3 000,00	Idem	Kleermakerspatroonsvereeni- ging tot bevordering van vak- onderwijs voor kleermakers te Utrecht	200,00
Idem	Avondvakteekenschool van idem	750,00	Idem	Vereeniging vakschool voor de typographie te Utrecht	1 000,00
Idem	Teekenschool van den R.-K. Volksbond	150,00	Amersfoort . .	Amersfoortsche Industrie- en huishoudschool	1 500,00
Idem	Huishoud en industrieschool	1 400,00	Idem	Vereeniging Ambachtsschool voor Amersfoort en omstreken	3 000,00
Idem	Museum van Kunstnijverheid en daaraan verbonden tee- kenschool	3 000,00	Baarn	Ambachtsteekenschool te Baarn van het departement Baarn der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen	400,00
Marken	Visscherijschool	100,00	Breukelen- Nijenrode . .	Vereeniging de Teekenschool te Breukelen-Nijenrode	100,00
Nieuwer Amstel	Teekenschool (Amstelveen)	200,00	Montfoort . . .	Vereeniging voor teeken- en vakonderwijs te Montfoort	75,00
Purmerend . . .	Idem	600,00	Soest	Teekenschool te Soest, van de St. Jozef Jongelingsvereeni- ging, aldaar	200,00
Velsen	Vereeniging „Visscherijschool” te IJmuiden	250,00	Wijk bij Duur- stede	Teekencursus te Wijk bij Duur- stede van het Departement Wijk bij Duurstede der Maat- schappij tot Nut van 't Alge- meen	100,00
Vlieland	Wis- en zeevaartkundige school	900,00			

Gemeente.	Naam der school.	Bedrag van het subsidie.	Gemeente.	Naam der school.	Bedrag van het subsidie.
Zeist	Vereeniging de Ambachtsschool te Zeist	f 600,00	Veendam. . .	Subsidie aan de Vereeniging voor ambachtsonderwijs Veendam-Wildervank voor de ambachtsschool	f 1 720,00
Woerden (Z.H.)	Ambachtsteekenschool te Woerden	100,00	Idem . .	Subsidie aan het bestuur der Handelsvereniging Veendam voor eene handelsavondschoon	43,75
<i>Friesland.</i>			Winschoten .	Subsidie ten behoeve van de ambachtsschool	2 000,00
Harlingen . .	School voor wis- en zeevaartkunde te Harlingen	1 000,00	Idem . .	Subsidie aan de Vereeniging tot verheffing van het handelsonderwijs te Winschoten, ten behoeve van de handelsavondschoon	61,62 ^s
Idem . . .	Ambachtsschool aldaar	2 000,00	<i>Drenthe. (1)</i>		
Leeuwarden. .	Ambachtsschool te Leeuwarden	6 000,00	Assen	Ambachtsschool	2 000,00
Schiermonnikoog. . .	School voor wis- en zeevaartkunde te Schiermonnikoog.	600,00	Hoogeveen . .	Id.	333,33 ^s
Sneek	Ambachtsschool te Sneek	2 000,00	<i>Limburg.</i>		
<i>Overijssel.</i>			Echt	Teekenschool der Vereeniging tot bevordering van teekenonderwijs in de gemeente Echt	274,00
Avereest . . .	Ambachtsteekenonderwijs (wintercursus)	225,00	Gulpen	idem der Bouw-vakvereniging „St. Petrus” afdeeling van R. K. Volksbond	171,00
Deventer. . . .	Deventer Vrouwenarbeidsschool	1 397,53 ^s	Gennep	Teekenschool „Gennep”	68,00
Oldenzaal . . .	Ambachtsavondschoon	256,51	Heerlen	idem van den R. K. Volksbond St. Jozef	205,00
Steenwijk. . . .	Ambachtsschool van de Vereeniging tot bevordering van het ambachtsonderwijs voor Steenwijk en omstreken	1 765,28	Maastricht . .	idem voor de patronaten voor jeugdige werklieden	300,00
Wijhe.	Ambachts- en teekenschool van de ambachtsvereniging	350,00	Meerssen. . . .	idem voor jeugdige ambachtsscholen der St. Vincentiusvereniging	137,00
Zwolle.	Practische ambachtsschool	2 500,00	Sittard	idem der Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs voor jeugdige werklieden	300,00
Idem	Industrie- en huishoudsschool voor meisjes	1 316,39 ^s	Valkenburg. .	Vakteekenschool St. Lucas	183,00
<i>Groningen.</i>			Venlo	Ambachtsschool der Vereeniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Limburg te Venlo	1 390,00
Groningen . . .	Subsidie aan de Vereeniging van industrielen en werkbazen ter bevordering van ambachtsonderwijs te Groningen:		Weert.	Teekenschool der St. Jozefsvereniging	300,00
	a. ten behoeve van het ambachtsonderwijs;	3 125,00			
	b. ten behoeve van de machinisten klasse.	1 302,00			
Idem	Subsidie aan de naamlooze vennootschap „de Groningsche kook- en huishoudsschool	500,00			
Idem	Subsidie aan de commissie voor de industrieschool voor meisjes	500,00			
Idem	Subsidie ten behoeve van de Academie van beeldende kunsten, bouw-, toegepaste werktuig- en zeevaartkunde onder den naam „Minerva”	1 200,00			
Appingadam . .	Subsidie aan de Vereeniging tot bevordering van ambachtsonderwijs te Appingedam en omstreken	780,00			
Grijpskerk . . .	Nutsvakteekenschool	15,00			
				Totaal. . . .	f 164 844,53

Het zuiver bedrag der uitgaven ten behoeve van de vak-scholen (gemeentelijke en bijzondere) door de provinciën bedroeg over 1907 derhalve f 189 585,69.

(1) Ten slotte zij hier aangeteekend, dat aan de vereeniging ter bevordering van ambachtsonderwijs in Drenthe, door welke vereeniging over het dienstjaar 1 Mei 1907—1 Mei 1908 een getal van 80 leerlingen in de werkplaatsen van patroons in deze provincie was geplaatst, een subsidie van f 1680, berekend naar f 21 voor elken leerling werd uitgekeerd, en dat bovendien aan de gemelde vereeniging voor het verstrekken van teekenonderwijs aan eenige teekenscholen in deze provincie werd toegekend f 200.

Door de provinciën en gemeenten werden voorts nog de volgende uitgaven gedaan voor doofstommen-inrichtingen:

voor het instituut voor doofstommen te St. Michielsgestel werd door de provincie Noordbrabant verleend een subsidie van f 1000 en door de provincie Zeeland een subsidie van f 50;

voor dat te Rotterdam, door die gemeente en door de provincie Zuidholland ieder een subsidie van f 5000 en door de provincie Zeeland een subsidie van f 337,50, door de gemeente Schiedam een subsidie van f 100, door de gemeente Vlaardingen een subsidie van f 50, door de gemeente Hellevoetsluis een van f 10;

voor dat te Groningen, door de provincie en de gemeente Groningen elk een subsidie van f 500, door de provincie Zeeland eene bijdrage van f 250 en door de provincie Drenthe eene van f 532,04.

De uitgaven van het Rijk voor andere inrichtingen van middelbaar onderwijs dan burgerscholen en hogere burgerscholen, bedragen f 761 188,99⁵ (1), waarvan f 14 000 voor doofstommen-inrichtingen en f 3000 voor het idiotengesticht te 's Gravenhage.

Bij samentrekking der uitgaven door het Rijk, de provinciën en de gemeenten voor deze inrichtingen gedaan, (zonder aftrek van subsidiën ten behoeve van en schoolgelden ontvangen op de gemeentelijke scholen) verkrijgt men de volgende uitkomsten.

	Rijk.	Provinciën.	Gemeenten.	Totaal.
Voor vakscholen.	f 744 188,99 ⁵	f 189 585,69	f 799 330,99 ⁵	f 1 733 105,68
„ inrichtingen van onderwijs aan doofstommen enz. .	17 000,00	7 669,54	5 660,00	30 329,54
Totaal . . .	f 761 188,99 ⁵	f 197 255,23	f 80 499,099 ⁵	f 1 763 435,22

Aan subsidiën van Rijk en provinciën en schoolgelden enz. werd door de gemeenten ontvangen f 142 459,43⁵. Het zuiver bedrag der uitgaven was alzoo f f 1 620 975,78⁵.

Voegt men deze uitkomsten bij de vroeger verkregen cijfers der uitgaven voor de burgerscholen en hogere burgerscholen dan verkrijgt men als het totaal bedrag der uitgaven voor *alle* inrichtingen van middelbaar onderwijs, door het Rijk, de provinciën en gemeenten in 1907 gedaan, eene som van f 5 612 029,64⁵, waarvan f 2 006 627,87 door het Rijk, f 197 255,23 door de provinciën en f 3 408 146,54⁵ door de gemeenten.

Het totaal bedrag der inkomsten was f 1 170 592,23⁵, namelijk voor het Rijk f 102 180,55⁵ en voor de gemeenten f 1 068 411,68 te weten: aan subsidiën van Rijk en provinciën f 351 345,87⁵ en aan schoolgelden, enz. f 717 065,81⁵.

Het zuiver bedrag der uitgaven was alzoo f 4 441 437,41 (1)

(1) De uitgaven voor land- en tuinbouwonderwijs zijn *hier* niet opgenomen. Deze komen afzonderlijk voor in de desbetreffende paragraaf.

§ 17. PENSIOENEN AAN ONDERWIJZEND PERSONEEL BIJ HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Gedurende het jaar 1907 werden aan leeraren en beambten, bij het middelbaar onderwijs werkzaam, de navolgende jaarlijksche pensioenen ten laste van den Staat verleend, als:

J. van de Linde, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Helmond, f 1554;

J. van der Koogh, leeraar aan de burgeravondschool te Zaandam, f 337;

L. van Vugt, concierge aan de Rijks- hogere burgerschool te 's Hertogenbosch, f 557;

N. Posthuma, leerares aan de middelbare school voor meisjes te Utrecht, f 390;

dr. A. L. Lamers, directeur van en leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te 's Hertogenbosch, f 2534;

J. Bakker, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Assen, f 1281;

W. Verbeet, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Alkmaar, f 1646;

K. E. Scheld, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Alkmaar f 1796;

P. H. Lexis, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Helmond f 667;

dr. H. van de Stadt, directeur van en leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Arnhem f 2569;

M. A. Bal, leeraar aan de hogere burgerschool te Stad- Almelo, f 583;

J. Menalda van Schouwenburg, directeur van en leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam, f 3000;

J. H. A. E. de Vries, leeraar aan de eerste hogere burger- school met vijfjarigen cursus te Amsterdam, f 1000;

W. Visser, leeraar aan de hogere burgerschool met vijf- jarigen cursus te Haarlem, f 934;

H. J. A. Harting, amanuensis aan de Rijks- hogere bur- gerschool te Utrecht, f 414.

V.

VAN DE SPECIALE OPLEIDING VAN VROEDVROUWEN EN VEEARTSEN.

§ 18. RIJKSKWEEKSCHOLEN VOOR VROEDVROUWEN.

a. Amsterdam.

Het aantal leerlingen bedroeg 25, namelijk 10 inwonende en 3 uitwonende van het 1ste, en 12 inwonende en 2 uitwonende van het 2de studiejaar. Vier leerlingen van het 2de studiejaar deden geen examen. Tien leerlingen deden examen voor vroedvrouw en slaagden allen.

Van het 1ste studiejaar werden 10 leerlingen bevorderd tot het 2de studiejaar, waarvan 2 voorwaardelijk. Een trok zich, wegens huwelijk, terug; aan 2 leerlingen werd afgeraden verder te studeeren; deze vroegen hun ontslag.

Het aantal verlossingen bedroeg 294. Van deze vrouwen bevielen 154 voor de eerste maal; 46 voor de tweede, 17 voor de derde, 20 voor de vierde, 13 voor de vijfde, 6 voor de zesde, 5 voor de zevende, 7 voor de achtste, 6 voor de negende, 4 voor de tiende, 4 voor de elfde, 6 voor de twaalfde, 1 voor de dertiende, 1 voor de veertiende en 3 voor de zestiende maal. Van deze waren 171 gehuwd, 123 ongehuwd. Driemaal werden tweelingen geboren.

Veertigmaal werd kunsthulp toegepast.

Vier vrouwen stierven.

Van 297 geboren kinderen waren 8 reeds te voren afgestorven; 9 stierven gedurende den partus.

In de couveuse-kamer werden 20 kinderen verpleegd, waarvan 19 kinderen van buiten werden ingebracht; een daarvan succombeerde reeds op den dag van inkomst, de overigen zijn allen hersteld ontslagen.

Iedere leerling woonde ongeveer 58 verlossingen bij; zwangerenonderzoek had 672 maal plaats.

Behalve zwangeren en barenden werden nog 28 vrouwen met gynaecologische afwijkingen in de kliniek opgenomen. 26 dezer werden operatief behandeld en wel 7 maal laparotomie verricht.

Het onderwijs aan de aanstaande vroedvrouwen heeft in den afgelopen cursus, dank zij de inspanning en den ijver der beambten en hunne ongestoorde gezondheid, geregeld plaats gevonden.

Wegens huwelijk van den hoofdverpleegster, mejuffrouw Rom, is hare betrekking sedert het begin van den cursus vervuld door de nieuwbenoemde hoofdverpleegster, mejuffrouw P. van den Ende, die, zelve vroedvrouw, ook de meesteres-vroedvrouw assisteert.

In de samenstelling der commissie kwam, door het overlijden van dr. S. Schippers, verandering.

Het gebouw verkeert in goeden toestand.

Als bijzonderheid zij nog vermeld, dat, namens wijlen mevr. de wed. Baar, geb. Lehman, dochter van den eersten docent aan de school, prof. Lehmann, aan de commissie toegezonden is de som van f 5000, om te dienen voor uitzet aan kleederen, voor kinderen die in de school worden geboren.

Deze som is door de commissie aangenomen, in schuldbrieven omgezet en in bewaring gegeven aan den voorzitter, terwijl de renten ervan zullen gebruikt worden voor het bestemde doel, onder directie van het hoofd van het onderwijs en de meesteres-vroedvrouw.

b. Rotterdam.

Voor den cursus 1907/8 werden als nieuwe leerlingen ingeschreven 17 inwonende leerlingen: van dezen waren 8 afkomstig uit de provincie Zuidholland; 3 uit Zeeland, 3 uit Gelderland; 2 uit Limburg en 1 uit Groningen.

Het gezamenlijk aantal leerlingen dat den cursus volgde bedroeg 33, waaronder eene uitwonende was.

Het tweede studiejaar telde 16 leerlingen waaronder 5 oude, die aan het einde van den vorigen cursus niet waren overgegaan. Aan ééne leerling van het jongste studiejaar moest wegens algemeene lichaamszwakte en geheel onvoldoende vorderingen het verder volgen der lessen worden ontzegd.

Aan twee leerlingen van het oudste studiejaar werd geen verlof gegeven aan het examen van vroedvrouwen deel te nemen wegens onvoldoende vorderingen. Aan haar werd echter toegestaan nogmaals gedurende een jaar het onderwijs te volgen.

Van de 5 leerlingen die aan het einde van den vorigen cursus geen verlof bekwamen aan het examen voor vroedvrouw deel te nemen, waren de vorderingen aan het einde van den cursus van dien aard, dat zij zonder bezwaar thans tot bovengenoemd examen konden worden toegelaten.

Van de leerlingen van het oudste studiejaar namen 14 deel aan het examen voor vroedvrouw in de maand Juni 1908 te Rotterdam gehouden. Aan alle kandidaten werd een diploma als vroedvrouw uitgereikt.

De algemeene gezondheidstoestand van de leerlingen liet niet veel te wenschen over. Ééne leerling van het jongste studiejaar, bleek kort naar hare komst op de school lijdende te zijn aan eene beginnende tuberculeuse huidaandoening van het gelaat en den hals. Daar de aandoening een zeer gunstig verloop bleek te nemen en geen enkel bezwaar gaf, ook niet ten opzichte van de andere leerlingen, kon zij de lessen geregeld blijven volgen.

Toch ware het hoogst gewenscht, dat dergelijke gevallen niet konden voorkomen en waar de ervaring heeft geleerd, dat sommige van de nieuwe leerlingen niet of slechts met zeer veel moeite en inspanning de lessen kunnen volgen in hoofdzaak wegens lichamelijke ongeschiktheid, om zwakte, bloedarmoede, ja enkele malen beginnende tuberculose, zoude alleen verbetering te verkrijgen zijn door een beter en meer nauwkeurig geneeskundig onderzoek als eisch te stellen voor eventuele toelating van leerling-vroedvrouwen op de Rijkskweekscholen voor vroedvrouwen, een onderzoek dat alleen dan een voldoende waarborg zou opleveren, zoo dit werd opgedragen aan een of meer daarvoor aangewezen geneeskundigen.

Bij ministerieel besluit van 26 Mei 1908, n°. 4821, afd. BB, werden benoemd tot verpleegsters in de kraaminrichting alhier voor het tijdvak van één jaar, mejuffrouwen E. H. A. Verloren van Thémaat, L. Schabracq en S. J. Akkerman, allen gediplomeerde verpleegsters.

Op 15 Juni 1907 waren in de kraaminrichting in behandeling gebleven 19 vrouwen.

Opgenomen werden 464 vrouwen: in het geheel met de 19 patiënten die op 16 Juli 1908 nog in behandeling gebleven waren, werden derhalve verpleegd 483 vrouwen met 7097 verpleegdagen, zoodat ieder patiënt gemiddeld 14 verpleegdagen had.

Ééne patiënte bleek na opname niet zwanger, maar lijdende te zijn aan eene carcinomateuse aandoening, van beide ovaria en werd om deze reden naar het Diaconessenhuis alhier vervoerd, door dr. K. de Snoo aldaar geopereerd en verder behandeld.

Van de overige vrouwen die opgenomen werden waren 201 voor de eerste maal zwanger en 262 meerzwangeren.

Van deze meerzwangeren waren 86 voor de tweede maal, 37 voor de derde maal, 23 voor de vierde maal, 22 voor de vijfde maal, 11 voor de zesde maal, 20 voor de zevende maal, 11 voor de achtste maal, 9 voor de negende maal, 9 voor de tiende maal, 9 voor de elfde maal, 7 voor de twaalfde maal, 7 voor de dertiende maal, 3 voor de veertiende maal, 2 voor de vijftiende maal, 2 voor de zestiende maal, 1 voor de zeventiende maal en 2 voor de achttiende maal.

263 vrouwen waren gehuwd, 190 ongehuwd en 11 waren weduwen of gescheiden vrouwen.

441 kinderen werden in de kraaminrichtingen geboren, waarvan 377 levend en 64 dood geboren werden; van de levend geboren kinderen overleden 16 korten tijd na de geboorte, van de dood geboren zijn 23 tijdens de baring overleden en 41 reeds eenigen tijd te voren afgestorven.

Van de vrouwen die in de kraaminrichting opgenomen werden stierven in het geheel 4, drie aan de gevolgen van bloedverlies en eene aan pyaemie, terwijl ééne enkele dagen na het ondergaan eener sectia caesarea, in de ziekeninrichting „Eudokia” overleden is aan peritonitis.

Op 15 Juli 1908 bleven 23 vrouwen nog in behandeling.

In 1907 werden door het Rijk de volgende uitgaven gedaan voor de kweekschool voor vroedvrouwen te

<i>Amsterdam:</i>	
belooning van de directrice en van het onderwijzend en verder personeel..... f	9 179,91 ⁵
voeding en verpleging van de leerlingen, de kraamvrouwen en het personeel, verwarming, verlichting, boeken en verdere kleine uitgaven	23 833,71
onderhoud van het gebouw der gemeenschappelijke huisvesting, aanschaffing en onderhoud van meubelen	4 297,01 ⁵
<i>Rotterdam:</i>	
belooning van den directeur, de huismeeesters, onderwijzers en bedienden.....	9 795,73 ⁵

onderhoud van het gebouw der kweekschool met kraaminrichting..... f	2 437,06
aanschaffing en onderhoud van meubelen en hulpmiddelen voor het onderwijs en bureel-behoefte	3 344,83 ⁵
voeding en verpleging van de leerlingen en van het personeel van de school en van het personeel en de verpleegden in de kraaminrichtingen, met uitzondering van den directeur, verwarming, verlichting en geneesmiddelen	14 599,19 ⁵
verdere uitgaven	571,20
Totaal..... f	68 058,66 ⁵

§ 19. RIJKSVEEARTSENIJSCHOOL.

Personeel. De leeraar M. G. de Bruin is 7 Maart 1908 overleden. De opgevallende plaats werd eerst vervuld, te gelijk met de invoering en bezetting van eene nieuwe leeraarsplaats, bij den aanvang van het volgend schooljaar (September 1908).

Van de 6 plaatsen van tijdelijk assistent werden er 5 bezet op 1 September 1907, door de benoeming, voor den tijd van een jaar, van de veeartsen H. Schornagel, bij het pathologisch instituut, A. de Boer, bij de kliniek en de geneesmiddelleer, J. van Veen, bij de kliniek en de heelkundige leervakken, P. Zipp, bij de kliniek en de verloskunde, en van C. H. Nieuwland, technoloog, bij de natuurlijke historie. De assistentsplaats bij het physiologisch laboratorium bleef wederom gedurende het geheele schooljaar onvervuld.

De assistent A. de Boer werd op zijn verzoek eervol ontslagen, met ingang van 1 April 1908, wegens zijne benoeming tot assistent aan de Rijksseruminrichting te Rotterdam. De assistent P. Zipp werd op zijn verzoek eervol ontslagen, met ingang van 1 Juni 1908, wegens zijne aanstaande benoeming tot veearts bij den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst in Nederlandsch-Indië. De assistent J. van der Veen werd op zijn verzoek eervol ontslagen, met ingang van 1 Juli 1908, wegens vestiging als practiseerend veearts. De overige 2 assistenten volbrachten hun geheelen dienstdtijd.

De tijdelijke amanuensis bij de natuur- en scheikunde H. J. Eykelboom werd in zijne betrekking bestendigd voor de maand September 1907, vervolgens benoemd tot amanuensis, met ingang van 1 October 1907, en op zijn verzoek eervol ontslagen, met ingang van 1 Juni 1908. De opgevallende plaats werd bezet door de benoeming van J. N. van Leeuwen, voor het tijdvak 16 Augustus 1908—30 Juni 1909. De sedert 1 Juni 1907 openstaande plaats van amanuensis bij het pathologisch instituut werd vervuld door de benoeming, voor het tijdvak 1 Februari—31 December 1908, van J. H. van de Bilt, tijdelijk bediende in de apotheek der inrichting.

Met ingang van 1 April 1908 werden, naast de 5 bestaande, 2 nieuwe plaatsen van amanuensis ingevoerd: de eene bij de ontleedkunde; de andere bij de physiologie, waaraan een tweede amanuensis, als amanuensis-praeparateur, werd verbonden. Zij werden vervuld door de benoeming resp. van J. H. Maas, voor het tijdvak 1 April—31 December 1908 en, met ingang van 1 April, van W. van Piggelen, beambte bij de bacteriologie aan het pathologisch instituut, welke laatstgenoemde betrekking hiermee tevens kwam te vervallen.

De tijdelijke schrijver H. van den Berg werd in zijne betrekking bestendigd voor het tijdvak 1 April 1908—31 Maart 1909.

Leerlingen. Bij den aanvang van het schooljaar waren aanwezig 144 leerlingen, over de 4 studiejaren verdeeld als volgt:

Iste studiejaar	43 leerlingen.
2de „	31 „
3de „	40 „
4de „	30 „

Na dien werden nog 2 personen als leerling toegelaten op 27 September en 12 November.

Van deze 146 leerlingen heeft een leerling van het 2de studiejaar wegens ongeneeslijke ziekte 1 Februari 1908 de studie gestaakt en is een leerling van het tweede studiejaar 4 April te Venlo overleden. Bovendien hebben 6 leerlingen van het 1ste studiejaar de inrichting verlaten; een 11 Januari, een 1 Februari 1908; de overige 4, van wie 2 na 2 jaren studie, aan het einde van het schooljaar.

De tegen het einde van het 4de studiejaar afgelegde examens hebben den volgenden uitslag opgeleverd.

Van de 30 leerlingen van het 4de studiejaar hebben 27 aan het veeartsenijkundig examen deelgenomen. Door 3 leerlingen werd van het examen afgezien; van wie één wegens achterlijkheid door ongesteldheid. Gedurende het examen trokken 3 kandidaten zich terug, van wie één wegens ziekte. Aan 20 kandidaten werd door de commissie voor genoemd examen het diploma van veearts uitgereikt.

Van de 40 leerlingen van het 3de studiejaar hebben 37 het overgangsexamen op den gewonen tijd afgelegd; 34 hunner werden tot het 4de bevorderd; 3 hebben niet voldaan. Twee leerlingen, die wegens langdurige ernstige ziekte tijdens het schooljaar, vergunning gekregen hadden het overgangsexamen af te leggen bij den aanvang van het schooljaar 1908/1909, werden insgelijks tot het 4de bevorderd. Een der leerlingen nam niet aan het examen deel.

De overgebleven 29 leerlingen van het 2de studiejaar hebben allen het natuurkundig examen voor aanstaande veeartsen afgelegd.

Aan 26 hunner werd door de commissie van directeur en leeraren het overgangsdiplooma uitgereikt, dat den leerling toegang geeft tot het 3de studiejaar.

Van de overgebleven 43 leerlingen van het 1ste studiejaar hebben 41 het overgangsexamen afgelegd; 2 leerlingen die aan het einde van het schooljaar de inrichting verlaten hebben, namen niet aan het examen deel; 34 werden tot het 2de studiejaar bevorderd; 7 hebben niet voldaan.

Voor het toelatingsexamen in 1908 hadden zich aangegeven 6 aspiranten; 4 trokken hunne aangifte in; 2 kwamen op, maar werden afgewezen. Bijgevolg heeft in 1908 evenals in 1907, de gelegenheid tot het afleggen van een toelatingsexamen niets opgeleverd.

Sedert de verzwaring van het toelatingsexamen, met ingang van 1904, zijn de uitkomsten daarvan geweest als volgt:

1904,	aangegeven 19,	opgekomen 19,	teruggetr. 1,	toegelaten 4
1905,	„ 8,	„ 8,	„ —,	„ 3
1906,	„ 15,	„ 12,	„ —,	„ 1
1907,	„ 5,	„ 2,	„ 2,	„ —
1908,	„ 6,	„ 2,	„ —,	„ 0
	Samen 53	43	3	8
(Afgewezen 32).				

Als leerling werden toegelaten 22 personen; allen op getuig-schrift wegens met goed gevolg afgelegd eindexamen der hogere burgerschool met vijfjarigen cursus.
Van de vrijstelling van het toelatingsexamen, krachtens art. 22 van het Reglement voor 's Rijks veeartsenijschool, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 25 Mei 1894 (*Staatsblad* n°. 65), werd gebruik gemaakt:

in 1895 door	2	adspiranten.
„ 1896 „	4 „	„
„ 1897 „	4 „	„
„ 1898 „	4 „	„
„ 1899 „	2 „	„
„ 1900 „	6 „	„
„ 1901 „	9 „	„
„ 1902 „	9 „	„
„ 1903 „	9 „	„
„ 1904 „	20 „	„
„ 1905 „	25 „	„
„ 1906 „	40 „	„
„ 1907 „	30 „	„
„ 1908 „	22 „	„

In die 14 jaren samen door 186 adspiranten, van wie 178 met getuig-schrift der hogere burgerschool en 8 met getuig-schrift van het gymnasium.
Van die vrijstelling hadden ook nog gebruik kunnen maken 12 adspiranten, toegelaten in 1895, 1897, 1902, 1903, 1904 en 1905, die bij den aanvang hunner studie in het bezit waren van het getuig-schrift der hogere burgerschool, maar van wie 2 het toelatingsexamen aflegden om mede te dingen naar eene plaatsing als inwonend leerling, en 10 omdat zij ten tijde van het toelatingsexamen het daarvan vrijstellend getuig-schrift nog niet hadden verkregen.
Brengt men deze 12 mede in rekening, dan zijn in de 14 jaren 1895—1908 samen toegelaten op, resp. met, getuig-schrift der hogere burgerschool 190, op getuig-schrift van het gymnasium 8, samen 198 adspiranten.

Van deze 198 leerlingen is er één overleden en hebben 16 de studie aan de inrichting gestaakt; 56 hebben het diploma van veearts verkregen, namelijk: 2 in 1899, 4 in 1900, 2 in 1901, 5 in 1902, 2 in 1903, 5 in 1904, 5 in 1905, 8 in 1906, 9 in 1907, 14 in 1908.
De overige 125 waren bij of kort na den aanvang van het schooljaar 1908/1909 leerling: 31 in het 4de, 30 in het 3de, 37 in het 2de en 27 in het 1ste studiejaar. (De tegenwoordige leerlingen van het 3de, 2de en 1ste studiejaar, samen 94, zijn alle op getuig-schrift toegelaten. Van het gezamenlijk aantal leerlingen, ten bedrage van 140, zijn thans 125 = 89 pct. op getuig-schrift toegelaten).
Met inbegrip van 10 leerlingen, toegelaten in de jaren 1879 en 1886—93, die ook in het bezit van het getuig-schrift der hogere burgerschool waren, maar destijds daardoor niet vrijgesteld van het toelatingsexamen, en van wie 8 het diploma van veearts verkregen, zijn bijgevolg tot en met het begin van het schooljaar 1908/09 toegelaten 200 adspiranten, die het eindexamen der hogere burgerschool met goed gevolg hadden afgelegd, en 8 adspiranten, die de gymnasiale studie met goed gevolg hadden ten einde gebracht. Van deze 208 leerlingen hebben 19 hunne studie niet voortgezet (2 overleden, 17 vertrokken), hebben 64 het diploma van veearts verkregen en zijn 125 nog leerling.
Het volgend tabellarisch overzicht stelt in het licht, hoe het tot hiertoe gesteld was met de aankomst aan 's Rijks veeartsenijschool van leerlingen — vóór en na September 1894 — die als voorbereidende studie het volledig middelbaar of het volledig gymnasiaal onderwijs met goed gevolg hadden genoten, en het aantal hunner die het diploma van veearts verkregen hebben. Zooals voren reeds werd aangehaald, dagteekent de vrijstelling van het toelatingsexamen tegenover het burgerschool- of gymnasiaal getuig-schrift van 1 September 1894 (Schoolreglement van 25 Mei 1894) en werd van die vrijstelling voor het eerst gebruik gemaakt voor toelating bij den aanvang van het schooljaar 1895/96.
Uit de opgaven over de 14 jaren 1895—1908 blijkt, dat de maatregel tot toelating zonder examen van de in het overzicht bedoelde leerlingen, geheel overeenkomstig de verwachting, eene goede uitwerking heeft gehad.

Jaren.	Toegelaten op getuig-schrift hogere burger-school.	Toegelaten op getuig-schrift gymnasium.	Toegelaten na toelatingsexamen, maar tevens in bezit van getuig-schrift hogere burgerschool.	Samen.	Verloop hunner studie:			
					Overleden	Studie gestaakt.	Als veearts gediplo-meerd.	Nog leerling.
1879, 1886—1893. .	—	—	10	10	1	1	8	—
1895	2	—	1	3	—	—	3	—
1896	4	—	—	4	—	1	3	—
1897	3	1	1	5	—	1	4	—
1898	4	—	—	4	—	—	4	—
1899	2	—	—	2	—	—	2	—
1900	6	—	—	6	—	—	6	—
1901	9	—	—	9	—	—	7	2
1902	9	—	2	11	—	—	10	1
1903	8	1	4	13	—	3	5	9
1904	19	1	3	23	—	2	12	9
1905	24	1	1	26	1	—	—	25
1906	38	2	—	40	—	5	—	35
1907	28	2	—	30	—	4	—	26
1908	22	—	—	22	—	—	—	22
Totalen . . .	178	8	22	208	2	17	64	125

Omtrent den duur der studie van de leerlingen, die bij hunne toelating het getuigschrift wegens eindexamen der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus of wegens gym-

nasiaal eindexamen verkregen hadden, geeft het volgende tabellarisch overzicht inlichting.

J A R E N.	Toegelaten als leerling.	Verkregen het overgangsdiploma wegens natuurkundig examen (z.g.n. als candidaat-veearts) na studie van :				Verkregen het diploma van veearts na studie van :					Overleden.	Studie gestaakt.	Nog leerling.
		2 jaren.	3 jaren.	4 jaren.	Samen.	4 jaren.	5 jaren.	6 jaren.	7 jaren.	Samen.			
1879, 1886—1893	10	8	1	—	9	6	1	—	1	8	1	1	—
1895	3	3	—	—	3	2	1	—	—	3	—	—	—
1896	4	3	—	—	3	3	—	—	—	3	—	1	—
1897	5	3	2	—	5	2	1	1	—	4	—	1	—
1898	4	4	—	—	4	4	—	—	—	4	—	—	—
1899	2	1	—	1	2	1	—	—	1	2	—	—	—
1900	6	5	1	—	6	5	1	—	—	6	—	—	—
1901	9	7	—	2	9	4	2	1	—	7	—	—	2
1902	11	9	1	(1) 1	11	5	4	1	—	10	—	—	1
1903	13	7	2	1	10	4	1	—	—	5	—	3	5
1904	23	15	6	—	21	12	—	—	—	12	—	2	9
1905	26	17	5	—	22	—	—	—	—	—	1	—	25
1906	40	22	—	—	22	—	—	—	—	—	—	5	35
1907	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	26
1908	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22
Samen . . .	208	104	18	5	127	48	11	3	2	64	2	17	125

(1) Na 5 jaren studie.

In het verslag over het schooljaar 1906/07 werd een uitvoerig overzicht gegeven van het jaarlijksch aantal leerlingen in de 31 schooljaren 1877/78—1907/08 en van het aantal veeartsen, gediplomeerd in de 82 jaren 1826—1907. Onder verwijzing naar die opgaven, zij hier enkel vermeld, dat gediplomeerd werden:

in de 10 jaren 1881—1890	120	veeartsen.
„ „ 10 „ 1891—1900	124	„
„ „ 5 „ 1901—1905	61	„
„ „ „ 1906	18	„
„ „ „ 1907	20	„
„ „ „ 1908	20	„

Toehoorders. Van de gelegenheid, bij art. 27 van het schoolreglement opengesteld, om zonder leerling te zijn het onderwijs in enkele vakken bij te wonen, is door 6 personen gebruik gemaakt, die het onderwijs in hoeftbeslag volgden om zich voor het hoeftsmidsvak te bekwamen.

Drie hunner waren toehoorder gedurende de 5 maanden van den wintercursus (September—Januari), 2 gedurende de 6 maanden Februari—Juli, één gedurende de 7 maanden Februari—Augustus.

Het aantal dezer toehoorders voor het hoeftsmidsvak, die hunne opleiding in de hoeftsmederij der veeartsenijschool ontvingen en aldaar geregeld werkzaam waren, bedraagt voor de 16 jaren September 1892—Augustus 1908 samen 61, van wie 35 woonachtig in de provincie Utrecht (4 in de gemeente Utrecht), 9 in Noordholland, 9 in Zuidholland, 5 in Gelderland, 2 in Zeeland en 1 in Overijssel.

Gebouwen. Aan het einde van het schooljaar waren de nieuwe gebouwen van het pathologisch instituut, namelijk het hoofdgebouw en het voor het doen van lijkopeningen be-

stemde gedeelte van het sectiegebouw, gereed gekomen. (Het voor het houden van demonstratiën ontworpen gedeelte van het sectie-gebouw zou later worden opgericht). Aan de inwendige inrichting van verschillende lokalen werd echter nog voortgewerkt. Eerst in den loop van het volgend schooljaar kon het instituut in gebruik worden genomen.

In het groote onderwijsgebouw werd de leskamer voor physiologie en weefselleer vergroot, door bijtrekking van een naastgelegen vertrek en werden in een aantal lokalen voor onderwijs en onderzoek de binnenleidingen voor electrischen stroom aangelegd, die door een schakelbord in verband staan met de gemeentelijke electrische centrale.

In het kliniekgebouw werden in twee paardenstallen de boxen en in een stal de geheele vloer vernieuwd.

Onderwijs. Gedurende den zomercursus van het schooljaar 1906/07 werd, om de in het jaarverslag aangegeven reden, het door den leeraar van Esveld te geven onderwijs in theoretische uiterlijke paardenkennis tijdelijk gegeven door een te Utrecht gevestigd dirigeerend militair paardenarts. Dezelfde reden leidde er toe, dat bij ministerieele beschikkingen van 3 Maart 1908 de leeraar van Esveld, met ingang van 4 Maart, tijdens het verder deel van den zomercursus van het schooljaar 1907/08 ontheven werd van het geven van theoretisch onderwijs in een ander gedeelte der uiterlijke huisdierkennis, en met dit onderwijs belast werd de heer H. M. Kroon, plaatsvervangend districtsveearts te Deventer, op twee dagen per week, elken dag twee uren.

Het door wijlen den leeraar de Bruin te geven onderwijs heeft wegens zijne ziekte stilgestaan van 18 Februari af en na zijn overlijden (7 Maart) tot half Maart. Bij ministerieele beschikking van 14 Maart 1908 werd daaromtrent ten deele eene tijdelijke voorziening getroffen, waarbij het onderwijs in kliniek opgedragen werd aan den leeraar Wester (stationnaire kliniek voor rundvee en klein vee en voor inwendige

ziekten van paarden) en den tijdelijk assistent P. Zipp (ambulatoire kliniek), het onderwijs in theoretische verloskunde en in gerechtelijke veeartsenijkunde aan den heer Kroon voornoemd, en het onderwijs in praktische verloskunde aan den heer Zipp voornoemd. Deze regeling kon op 18 Maart een aanvang nemen.

Aangezien de 3 plaatsen van tijdelijk klinisch assistent onbezet geraakten op 1 April, 1 Juni en 1 Juli en bovendien de leeraar Wester reeds op 30 April wegens gezondheidsredenen verlof gedurende de geheele maand Augustus aanvroeg en later verkreeg, zoodat hij alsdan de gedurende de groote vacantie op hem rustende taak der schoolpraktijk niet zou vervullen, moest op geheel buitengewone wijze in personeel voor den klinischen dienst worden voorzien. Met dat doel werd, krachtens ministerieele machtiging, door den directeur opgedragen aan den heer veearts H. A. Vermeulen, prosector aan de inrichting, de waarneming van de betrekking van tijdelijk assistent bij de kliniek en aan de heeren C. Krediet en J. Eggink, leerlingen van het 4de studiejaar, het verrichten van klinischen dienst als hulp-assistent, een en ander ingaande 20 Juni en uiterlijk tot 1 September.

Gedurende eene week in September 1907 werden wegens de te 's Gravenhage gehouden landbouwtentoonstelling, de groote meerderheid der lessen niet gegeven, terwijl in den loop van het schooljaar verschillende lessen wegens verhindering van leeraren zijn uitgevallen. Deze achterstallige lessen werden ten deele ingehaald.

De buitengewoon leeraar Hoefnagel heeft bericht, dat hij slechts ongeveer tienmaal in de gelegenheid is geweest, aan iedere der 4 ploegen, waarin het 4de studiejaar, ten getale van 30 leerlingen, voor den practischen cursus in vleeschkeuring was verdeeld, in 10 weken (op 39 dagen) dat onderwijs te geven. Ofschoon deze cursus nog na de Paaschvacantie tot omstreeks midden Mei had voort te duren, zijn na 9 April alle leerlingen daarvan weggebleven. Overigens werden van die 10 lesbeurten (per leerling) verzuimd: alle door 1 leerling, zes door 2 leerlingen, vijf door 2, drie door 3, twee door 2, ééne door 14 en geen enkele door 6 leerlingen.

De cursus in landbouwkunde, in dit schooljaar door den docent S. Koenen te Wageningen voor de vierde maal in den wintercursus (Zatarnamiddag) gegeven, hadden plaats op 16 dagen van 21 September tot 8 Februari. In de overige 7 weken van dat tijdvak zijn zij uitgevallen; driemaal wegens de Kerstvacantie, viermaal wegens verhindering van den docent.

Leermiddelen. De verzameling van instrumenten, toestellen, modellen en praeparaten voor het onderwijs in natuurkunde en theoretische scheikunde verkeerden in goeden staat; zij werden met eenige artikelen, o.a. een ampèremeter en een voltmeter, vermeerderd.

Op 12 en 13 December bezochten de leerlingen van het 1ste studiejaar in drie groepen met den leeraar de beetwortelsuikerfabriek aan den Leidschen straatweg.

De hulpmiddelen voor het onderwijs in natuurlijke historie, artsensijwarenkenis, artsensijmengkunde en praktische scheikunde werden naar behoefte aangevuld, o.a. met een micrometer-oculair, dierkundige teekeningen, albuminimeters een saccharimeter van Lohnstein, een indican-urometer en, door eigen aanmaak met eene verzameling photographieën.

Het museum voor normale ontleedkunde der huisdieren verkeert in uitmuntenden staat. Er werden 36 nieuwe praeparaten aan toegevoegd, zoodat het thans 2455 nummers telt.

De verzameling voor gezondheidsleer werd met een groot aantal artikelen uitgebreid, inzonderheid platen en bouwmaterialen.

Het materieel van het laboratorium voor physiologie en weefselleer werd met een groot aantal toestellen, instrumenten en verdere benodigdheden vermeerderd of aangevuld, o.a. met een registrertoestel voor harts- en spierwerking, een inductie-toestel, een galvanische kwiksluitel volgens Dubois-Reymond, stellen luchtkussens volgens Donders en Brondgeest, een Beckmann-thermometer, een extractie-apparaat, een platina-uitdampschaal.

Bij de praktische weefselleer werden aan ieder der leerlingen 83 microscopische praeparaten verstrekt.

Het onderwijs in praktische ziektekundige ontleedkunde en in praktische bacteriologie werd in dit schooljaar voortgezet in de tijdelijk daarvoor ingerichte hulplokalen in het groote onderwijsgebouw.

Bij het practicum in ziektekundige weefselleer werden in het geheel 59 microscopische praeparaten door de leerlingen bestudeerd, waarvan de kleuring door hen persoonlijk was verricht.

Tot het onderwijs in bacteriologie, in den zomercursus, behoorde in dit schooljaar voor het eerst, elke week een afzonderlijk uur theoretische bacteriologie. Bij het practicum werkten de 30 leerlingen van het vierde studiejaar in 3 groepen; elke groep 11 maal 2 uren, waarbij meer in het bijzonder 8 soorten bacteriën bestudeerd werden.

Voor het practisch onderwijs in ziektekundige ontleedkunde kwamen aan de inrichting ter beschikking 21 paarden, 11 runderen, 2 schapen, 4 varkens, 55 honden, 1 kat en 2 antilopen: samen 96 dieren. Bovendien werden 101 secties verricht op dieren die van elders ten onderzoek waren gezonden, namelijk 1 geit, 12 honden, 8 katten, 6 konijnen, 55 hoenders, 4 duiven, 6 andere vogels, 2 reeën en 7 hazen. Op verzoek der klinische leeraren werd 70 maal een onderzoek verricht van bepaalde gedeelten ziekelijk weefsel, terwijl 75 maal door den directeur der gemeenteslachteplaats en door verschillende veeartsen organen voor hetzelfde doel werden ingezonden.

In 6 gevallen van vermoedelijke vergiftiging werd bovendien door den leeraar in praktische scheikunde een chemisch onderzoek ingesteld.

Het onderwijs in theoretische vleeschkeuring, in den zomercursus, voor de leerlingen aan het vierde studiejaar, werd in dit schooljaar gegeven door den leeraar in algemeene ziektekunde, ziektekundige ontleedkunde en bacteriologie dr. Markus.

Aan materieel voor het onderwijs in ziektekundige ontleedkunde, weefselleer en bacteriologie werd een groot aantal instrumenten, toestellen en gereedschap aangekocht, inzonderheid voor anatomisch en voor bacteriologisch onderzoek, voorts 4 kooien voor kleine proefdieren, alsmede 12 Buchholz-paeparaten.

De verzamelingen van instrumenten, gereedschap en modellen voor het onderwijs in operatieve heilkunde, verbandleer, geneeskunde, verloskunde en kliniek verkeerden in uitmuntenden staat. Ongerekend een zeer groot aantal instrumenten en toestellen voor dagelijksch gebruik of van ondergeschikte beteekenis, werden die verzamelingen vermeerderd met: eene instrumentenafel, eene groote instrumentenafel op rollen, een groote flesschenstaander met 4 flesschen voor antiseptische vloeistoffen, een steriliseertoestel voor hecht-naalden, een verhittingstoestel volgens Vogt, een toestel voor chloroformnarcose, een Budapest chloroformiseertoestel, een aspirator volgens Dieulafoy; drie mondspiegels voor honden, een stel instrumenten voor trepanatie; een oogspiegel volgens Liebreich, een ooglidhouder volgens Baijer, twee entropiumpincetten; een darmkleur, twee darmknopen; een toestel voor onderzoek van urine, een haemoglobinemeter; een ingeeftoestel volgens Goldbeck, eene canule voor laryngeale en pharyngiale injectie; twee maagsondes voor honden, eene maagpomp; een inductie-apparaat; een ecraseur voor ovariotomie, een baarmoederpomp volgens Velmelage, drie scheede-specula, een instrument tot beveiliging der scheede volgens Schöttler, een geboortetang volgens Ellinger; een electrische handlamp enz.

De verzameling voor hoefbeslag werd vermeerderd met: twee Romeinsche hipposandalen, als nabootsing van twee in Duitschland opgegraven voorwerpen; een in Noordbrabant opgegraven antiek hoefijzer; tien verschillende ijzers voor klauwbeslag van rundvee.

De bibliotheek werd vermeerderd met 97 nummers; ongerekend de bijgekomen gedeelten van vervolgwerken en een 80-tal vaste tijdschriften, benevens nieuwe uitgaven van reeds aanwezige werken. Zij telde aan het einde van het schooljaar 5076 nummers, samen uitmakende ongeveer 14450 boekdeelen en andere stukken.

Voor het onderwijs in normale ontleedkunde, met inbegrip van de overgangsexamens van het 2de en het 3de studiejaar, werden gebezigd 47 paarden, waarvan 42 te voren gediend hadden voor de oefeningen in praktische operatieleer; voorts een veulen, eene koe, een schaap en een hond. Bovendien werden nog voor de ontleedkunde benuttigd gedeelten van 7 gestorven paarden en 4 runderen, waarop sectie was verricht.

Voor proefnemingen werden aangekocht eene drachtige geit en een aantal konijnen, hoenders en duiven.

Ten behoeve van het practisch onderwijs in hoefbeslag en in de hoefoperatiën werden aangekocht 450 paardevoeten.

Bij 14 runderen hadden de leerlingen van het 3de en 4de studiejaar gelegenheid het verloop der normale baring uit eigen aanschouwing te leeren kennen. Voorts werd verloskundige hulp verleend bij eenige abnormale baringen.

Voor het practisch verloskundig onderwijs op het phantoom werden 37 kalveren gebezigd.

Van de door de veeartsenijschool aangeboden gelegenheid tot kosteloze voeding en verpleging van hoogdrachtige dieren, waarbij eene moeilijke baring verwacht wordt, werd in dit schooljaar gebruik gemaakt door 5 veehouders, voor 7 runderen. Bij 4 verliep de baring normaal, bij 3 abnormaal. Het gezamenlijk getal verpleegdagen voor deze dieren bedroeg 39.

Voor de diagnostiek in de rundveecliniek kreeg voorts de veeartsenijschool in dit schooljaar toegezonden 27 runderen, die wegens tuberculose door het Rijk waren overgenomen en waarvan 17 geslacht werden op de gemeenteslachtplaats te Utrecht en 10 in het abattoir te Rotterdam. In het vorig schooljaar had deze aanvoer voor het eerst plaats gehad, ten getale van 23 runderen.

In de hoefsmederij der school werden, ongerekend het be-

slag dat enkel ten behoeve van het onderwijs geschiedde, 683 paarden beslagen, tegen 787 in het schooljaar 1906/07. Daarbij werden 1902 hoefijzers, waaronder eenige voor zieke en gebrekkige hoeven, vervaardigd en gelegd, tegen 2157 in het schooljaar 1906/07, en 328 ijzers verlegd.

Vanwege de school werd hulp verleend voor 4857 dieren, tegen 4683 in het vorig schooljaar en 4681 in het schooljaar 1905/06. Uit het vorig schooljaar waren in behandeling gebleven 54 dieren; de overige 4803 zijn gedurende het schooljaar in behandeling gekomen, tegen 4651 in 1906/07 en 4634 in 1905/06.

Van de 4857 dieren werden 903 in de stallen der inrichting verpleegd (stationnaire clinic), tegen 829 in 1906/07 en 648 in 1905/06. In de dagelijksche practijkuren (op werkdagen 10—12) werden 3527 dieren eens of meermalen aan de inrichting gebracht, enkel ten behoeve van onderzoek en behandeling (consultatieve clinic), tegen 3353 in 1906/07 en 3663 in 1905/06. Buiten de inrichting werden 427 dieren eens of meermalen onderzocht of behandeld (ambulatoire clinic) tegen 501 in 1906/07 en 370 in 1905/06.

De volgende staat geeft een overzicht van de soort en het aantal dieren, die in elke van de 3 afdeelingen der clinic, in het schooljaar 1907/08, aan het onderwijs ten dienste stonden.

D I E R S O O R T.	Uit het schooljaar 1906/1907 in behandeling gebleven.				Gedurende het schooljaar 1907/1908 in behandeling gekomen.				Totalen
	Station- nair.	Consul- tatief.	Ambu- latoir.	Samen.	Station- nair.	Consul- tatief.	Ambu- latoir.	Samen.	
Paarden en ezels.	29	6	—	35	474	996	104	1574	1609
Runderen	2	—	—	2	90	221	314	625	627
Schapen	—	—	—	—	1	9	—	10	10
Geiten	—	—	—	—	5	76	—	81	81
Varkens	—	—	—	—	10	39	6	55	55
Honden	12	2	—	14	280	1377	1	1658	1672
Katten	—	2	—	2	—	283	—	283	285
Vogels	—	1	—	1	—	435	—	435	436
Andere dieren	—	—	—	—	—	80	2	82	82
Dieren. . .	43	11	—	54	860	3516	427	4803	4857

Onder de dieren in den staat vermeld, zijn niet begrepen:

101 runderen, voorbehoedend ingeënt tegen boutvuur;

247 varkens, ingeënt tegen vlekziekte;

17 varkens, ingeënt tegen borstziekte;

48 varkens, ingeënt tegen varkenspest;

samen 101 runderen en 312 varkens.

Het aantal gereedgemaakte recepten voor zieke dieren heeft bedragen 6780, tegen 6252 in het vorig schooljaar en 6831 in het schooljaar 1905/06.

In het verslag over het schooljaar 1895/96 werd opgenomen een vergelijkend overzicht van den omvang der clinic van 's Rijks veeartsenijschool in de 25 jaren 1871/72—1895/96. Daarin zijn vermeld de getallen dieren, die gedurende elk vijftal schooljaren van voornoemd tijdvak, gemiddeld per jaar, in elke van de drie afdeelingen der clinic en in de clinic in haar geheel in behandeling zijn gekomen.

In de verslagen over het jaar 1899/1900 en elk der volgende schooljaren werd een dergelijk overzicht gegeven van elk der 5 laatstverloopen schooljaren.

Het thans volgend overzicht, op dezelfde wijze ingericht, loopt over de 5 jaren 1903/04—1907/08.

SCHOOLJAREN.	Per jaar in behandeling gekomen.									
	Paarden en ezels.	Runderen.	Schapen.	Geiten.	Varkens.	Honden.	Katten.	Vogels.	Andere dieren.	SAMEN.
<i>A. Stationnaire kliniek.</i>										
1903—1904	373	25	—	8	—	189	—	—	—	595
1904—1905	413	32	—	12	—	223	—	—	—	680
1905—1906	375	28	—	8	3	205	—	—	—	619
1906—1907	453	112	3	6	15	215	—	—	1	805
1907—1908	474	90	1	5	10	280	—	—	—	860
<i>B. Consultatieve kliniek.</i>										
1903—1904	811	141	7	52	17	1404	227	358	95	3112
1904—1905	901	260	5	57	27	1413	296	432	68	3459
1905—1906	1008	275	6	61	48	1486	298	393	70	3645
1906—1907	947	197	3	69	59	1260	284	448	78	3366
1907—1908	996	221	9	76	39	1377	283	435	80	3516
<i>C. Ambulatoire kliniek.</i>										
1903—1904	100	305	—	2	13	1	—	—	—	421
1904—1905	89	447	1	3	11	2	—	—	—	553
1905—1906	102	239	3	2	24	—	—	—	—	370
1906—1907	121	343	1	1	33	2	—	—	—	501
1907—1908	104	314	—	—	6	1	—	—	2	427
<i>De kliniek in haar geheel.</i>										
1903—1904	1284	471	7	62	30	1594	227	358	95	4128
1904—1905	1403	739	6	72	38	1638	296	432	68	4692
1905—1906	1485	542	9	71	75	1691	298	393	70	4634
1906—1907	1521	652	7	76	107	1477	284	448	79	4651
1907—1908	1574	621	10	81	55	1658	283	435	82	4803

Uitgaven en inkomsten. In 1907 werden door het Rijk de volgende uitgaven gedaan ten behoeve der veeartsenijschool:

a. Personeel.

Jaarwedden van den directeur, de leeraren en de verdere ambtenaren, schrijffloonen, loon der bedienden en arbeiders f 67 690,48⁵

b. Materieel.

Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, onderhoud en aankoop van meubelen en gereedschap, vuur, water en licht, hulpmiddelen voor het onderwijs, voeding en verpleging van dieren, schrijfbehoeften, drukkosten, reiskosten en andere uitgaven 104 556,78

Totaal f 172 247,26⁵

Van deze school werden de volgende inkomsten verkregen:

Bijdragen van leerlingen en toehoorders . . . f 14 380,00
 Verpleging van ziekte dieren 11 281,26
 Hoefbeslag 1 092,30
 Verkoop van melk 1 410,91⁵
 „ „ dieren 635,00
 „ „ mest 521,63⁵
 „ „ afval 226,38

Totaal f 29 547,49

Het zuiver bedrag der kosten in het jaar 1907 was alzoo f 142 699,77⁵.

VI.

VAN HET MILITAIR ONDERWIJS.

§ 29. ONDERWIJS BIJ LAND- EN ZEEMACHT.

In voorgaande jaren werd van de regeling der inrichtingen van militair onderwijs, welke door de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) in het leven werden geroepen, een beknopt overzicht opgenomen en wel op bladz. 186 van het verslag over den staat der hoogere, middelbare en lagere scholen over 1891—1892, van de regeling der Hoogere Krijgsschool; op bladz. 180 van dat verslag over 1892—1893 van de regeling van den Hoofdcursus en de cursussen; op bladz. 176 van dat verslag over 1893—1894 van de regeling der Cadettenschool; en op bladz. 181 van dat verslag over 1895—1896 van de regeling der Koninklijke Militaire Academie.

EERSTE GEDEELTE.

Inrichting tot hoogere vorming van officieren.

De Hoogere Krijgsschool.

De samenstelling van het officiers- en burgerleeraars-personeel, o.a. medegedeeld in het verslag over 1892—1893 en in dat over 1900—1901, bleef in hoofdzaak onveranderd.

De lessen werden in het leerjaar 1907—1908 geopend:

voor de krijgskundige studiën: op 1 November 1907 met 29 officieren van het leger hier te lande (12 in het eerste, 7 in het tweede en 10 in het derde studiejaar) en met 14 officieren van het leger in Nederlandsch-Indië (4 in het eerste, 3 in het tweede en 7 in het derde studiejaar):

voor de studiën voor den intendance-dienst: op 1 September 1907 met 7 officieren van het leger hier te lande (1 in het eerste, 3 in het tweede en 3 in het derde studiejaar) en met 8 officieren van het leger in Nederlandsch-Indië (2 in het eerste, 4 in het tweede en 2 in het derde studiejaar).

Voorts werd met machtiging van den Minister van Oorlog het onderwijs in enkele vakken gevolgd door 1 luitenant der infanterie van het leger hier te lande en door 1 officier der militaire administratie van het leger in Nederlandsch-Indië.

Aan het in April 1908 hier te lande gehouden toelatingsexamen werd deelgenomen:

voor de krijgskundige studiën: door 6 officieren (4 van de infanterie, 1 van de cavalerie en 1 van de artillerie):

voor de studiën van den intendance-dienst: door 2 officieren van de infanterie.

Van de officieren-leerlingen van het 1ste en van het 2de studiejaar krijgskundige studiën werden van 1 Mei tot 30 September 1908 gedetacheerd:

3 officieren der infanterie van het leger hier te lande;

4 officieren der artillerie van het leger hier te lande;

1 officier der genie van het leger hier te lande;

3 officieren der infanterie van het leger in Nederlandsch-Indië;

2 officieren der artillerie van het leger in Nederlandsch-Indië;

10 officieren der infanterie van het leger hier te lande;

2 officieren der infanterie van het leger in Nederlandsch-Indië;

1 officier der artillerie van het leger hier te lande;

bij het
wapen der
cavalerie.

bij het
wapen der
artillerie.

bij het
wapen der
infanterie.

De officieren van het 2de studiejaar, die de studiën voor

den intendance-dienst volgen (2 luitenants der infanterie en 1 luitenant-kwartiermeester van het leger hier te lande en 4 luitenants-kwartiermeesters van het leger in Nederlandsch-Indië), werden op 2 Maart 1908 gedetacheerd bij de Rijks-hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen, om aldaar tot 31 October 1908 te verblijven.

Voor het eerst werd dit jaar tijdens die detachering door de betrokken officieren een demonstratieve cursus gevolgd aan het Rijksproefstation voor zaadcontrole aldaar.

De officieren van het 3de studiejaar, die de studiën voor den intendance-dienst volgen (3 luitenants-kwartiermeester van het leger hier te lande en 2 luitenants-kwartiermeester van het leger in Nederlandsch-Indië), werden van 1 April tot 30 Juni 1908 gedetacheerd bij de Nederlandsche school voor nijverheid en handel te Enschedé en van 16 Juli tot 31 Augustus 1908 bij het centraal magazijn van militaire kleeding en uitrusting te Amsterdam.

Gedurende laatstbedoelde detachering ontvangen die officieren op verschillende dagen — totaal pl.m. 20 uren — in het gemeente-abattoir te Amsterdam practisch onderricht in het keuren van vee en vleesch.

TWEDE GEDEELTE.

Cursus voor officieren van gezondheid bij het militair hospitaal te Utrecht.

Aan den cursus bedoeld bij art. 20 der wet van 2 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 145), welke bij het militair hospitaal te Utrecht wordt gehouden, werd door negen nieuw aangestelde officieren van gezondheid deelgenomen.

Tevens werd bij genoemd hospitaal een cursus, als bedoeld bij art. 23 van het Koninklijk besluit van 20 September 1905 n°. 75, gevolgd door een reserve-officier van gezondheid.

DERDE GEDEELTE.

Inrichtingen voor opleiding tot den officiersrang.

A. *De Koninklijke Militaire Academie.*

Op 16 September 1907, den datum waarop het nieuwe schooljaar een aanvang nam, bestond het aan de Koninklijke Militaire Academie verbonden personeel uit 53 officieren en 7 burger ambtenaren.

De sterkte van het cadettenkorps bedroeg op genoemd tijdstip 328 hoofden, verdeeld over de drie studie jaren.

Gedurende het cursusjaar werden overgeplaatst:

	van het wapen	studie- jaar	naar het wapen	studie- jaar
één cadet	artillerie h.t.l.	eerste	infanterie N.I.L.	eerste
één cadet	idem	idem	artillerie N.I.L.	idem

Aan één cadet uit het derde studiejaar voor het wapen der artillerie hier te lande en aan één cadet uit het tweede studiejaar voor het wapen der infanterie hier te lande, werd eervol ontslag verleend wegens lichaamsgebreken, terwijl een cadet uit het tweede studiejaar voor het wapen der infanterie hier te lande eervol werd ontslagen, omdat hij voor de tweede maal het overgangsexamen van het tweede naar het derde studiejaar met onvoldoenden uitslag had afgelegd.

Het in dit jaar (1908) gehouden toelatingsexamen werd afgenomen door eene dubbele commissie.

Voor de regeling wordt verwezen naar de *Nederlandsche Staatscourant* van 17 Maart 1908, n°. 65.

In verband met het vorenstaande bedroeg de totale sterkte van het cadettenkorps bij den aanvang van het nieuwe cursusjaar 329 cadetten.

De in Mei en Juni gehouden overgangsexamens en het in Juni afgenomen eindexamen hebben de in onderstaanden staat vermelde uitkomsten opgeleverd:

	Studiejaar.		
	I.	II.	III.
Totale sterkte	106	114	108 ¹
Voldaan	71	74	102
Gedeeltelijk voldaan . . .	31	34	—
Niet voldaan.	4	6 ²	4

(1) 2 cadetten namen niet aan het eindexamen deel wegens ziekte.

(2) Waaronder 1 cadet die voor de tweede maal de lessen van het IIde studiejaar volgde.

De practische oefeningen en de detacheringen van de cadetten bij de korpsen van het leger hadden plaats overeenkomstig de bestaande voorschriften.

Met de cadetten van het hoogste studiejaar, die met gunstig gevolg het eindexamen hadden afgelegd, werden — behalve met die der infanterie — evenals vorige jaren, practische oefeningen bijgewoond en bezoeken aan bouwwerken en inrichtingen gebracht.

Het te dier zake vastgestelde programma bevatte o.a. het volgende:

Voor de cadetten der cavalerie een bezoek aan het station te 's Hertogenbosch tot het bezichtigen van het stationsemplacement; vervolgens werden oefeningen bijgewoond van het regiment genietroepen in de legerplaats bij Zeist en werden het remonte-depot te Milligen en de rij- en hoefsmidsschool te Amersfoort bezichtigd.

Voor de cadetten der artillerie het volgen van een cursus in het schieten aan de artillerie-schietsschool, voorafgegaan door het bezichtigen van het fort te Hoek van Holland.

Met de cadetten der genie werden eerst practische oefeningen in het landmeten en waterpassen gehouden in den omtrek van Breda. Daarna bezichtigden zij verschillende fabrieken te Breda en in den omtrek, de gemeentewerken te Rotterdam, verschillende forten en inundatiewerken in de Stelling van Amsterdam, de militaire waterleiding te Sloten, de marinewerf te Amsterdam en de sluis- en havenwerken te IJmuiden.

Door aankoop van nieuwe boekwerken, alsmede door geschenken, is de bibliotheek zoo goed mogelijk op de hoogte van den tijd gebleven.

Van verschillende zijden, als Departementen van algemeen bestuur, de Commissarissen der Koningin in verschillende provinciën, de Centrale Commissie voor de Statistiek, particulieren, enz., werden boekwerken en kaarten ontvangen.

Verschiedende leercursussen, handboeken, handleidingen, reglementen, voorschriften, enz. werden bij de Koninklijke Militaire Academie gedrukt of herdrukt.

Van cursussen of handleidingen zagen het licht:

1°. Beginselen der analytische meetkunde, door C. van Aller, leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie. Omgewerkte druk van de „Beginselen der hoogere meetkunde”. 1907.

2°. Gonio- en trigonometrie door C. van Aller, leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie. Tweede verbeterde druk.

3°. Zevende supplement (1 October 1906—1 October 1907) op den catalogus van de bibliotheek der Koninklijke Militaire Academie, bewerkt door J. D. B. Ophorst, bibliothecaris.

4°. Duurzame en tijdelijke versterkingskunst. Leerboek voor de cadetten van alle wapens. Tweede deel, door C. J. Sniijders, kolonel der genie, P. C. J. Noorduyt, luitenant-kolonel der genie en F. R. van Roijen, kapitein der genie. Met een atlas van XV platen. 1907.

5°. Leerboek der militaire aardrijkskunde en statistiek van Nederlandsch-Oost-Indië. Tweede deel. (Met een atlas van 7 kaarten), door G. Ström, eerste-luitenant der infanterie van het N.-O.-I. leger, leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie. 1907.

6°. Dr. Ch. M. Schols, landmeten en waterpassen. Achtste druk, bewerkt door F. J. H. M. Thijs, civiel-ingenieur, leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie. 1908.

7°. Geschiedenis der Nederlandsche Pontonniers door J. Eysten, eerste-luitenant-adjudant der artillerie. Met een atlas van XII platen.

B. De Hoofdcursus.

Bij den aanvang van het schooljaar 1907—1908 (1 October 1907) bestond het aan den Hoofdcursus verbonden personeel uit 12 officieren en 6 burger-ambtenaren.

Het aantal onderofficieren-leerlingen bedroeg:

a. voor het wapen der infanterie:

	Leger		Totaal.
	hier te lande.	in Nederlandsch-Indië.	
1ste studiejaar . . .	28	20	48
2de studiejaar . . .	18 (1)	16 (2)	34
Totaal . . .	46	36	82

b. voor de militaire administratie:

	Leger		Totaal.
	hier te lande.	in Nederlandsch-Indië.	
1ste studiejaar . . .	11	5	16
2de studiejaar . . .	8 (3)	5	13
Totaal . . .	19	10	29

(1) Waarvan in den loop van het leerjaar een leerling voor straf is verwijderd.

(2) Waarvan in den loop van het leerjaar een leerling is overleden.

(3) Hieronder is begrepen een leerling die in 1907 wegens ziekte niet aan het eindexamen kon deelnemen; deze leerling is in den loop van het leerjaar voor den militairen dienst geneeskundig ongeschikt verklaard.

Van de 69 onderofficieren-leerlingen die op 1 October 1906 in het 2de studiejaar waren geplaatst of daarin waren achtergebleven, namen van 7 tot en met 22 Augustus aan het eindexamen in 1907 deel:

41 bestemd voor de infanterie van het leger hier te lande;

14 bestemd voor de infanterie van het leger in Nederlandsch-Indië;

8 bestemd voor de militaire administratie van het leger hier te lande;

6 bestemd voor de militaire administratie van het leger in Nederlandsch-Indië.

Een onderofficier opgeleid wordende voor het dienstvak der militaire administratie bij het leger hier te lande, kon, wegens langdurige ziekte, niet aan het eindexamen deelnemen.

Alle leerlingen die aan dit examen deelnamen, hebben daaraan voldaan.

De uitslag van het in 1908 gehouden overgangsexamen blijkt uit onderstaand staatje.

Wapen of dienstvak	Aantal adspiranten.	Voldaan.	Niet voldaan.	Na-examen.
Infanterie hier te lande	28	25	2	1
Infanterie in Nederlandsch-Indië. . .	20	16	2	2
Militaire administratie hier te lande .	11	10	1	—
Indië in Nederlandsch-Indië	5	5	—	—
Totaal	64	56	5	3

Met betrekking tot het in 1907 hier te lande gehouden toelatingsexamen tot den Hoofdcursus bevat de eerste der hierachter opgenomen tabellen eenige bijzonderheden.

De 58 onderofficieren die in verband hiermede op 1 October 1907 tot den Hoofdcursus werden toegelaten, zijn geplaatst als volgt:

voor de opleiding tot tweede-luitenant der infanterie bij het leger:	
hier te lande	28
in Nederlandsch-Indië	15
voor de opleiding tot tweede-luitenant-kwartiermeester bij het leger:	
hier te lande	11
in Nederlandsch-Indië	4
Totaal	58

Bovendien werden op gelijken datum tot den Hoofdcursus toegelaten 6 onderofficieren van het leger in Nederlandsch-Indië, waarvan zijn geplaatst voor de opleiding tot:

tweede-luitenant der infanterie bij het leger in Nederlandsch-Indië	5
tweede-luitenant-kwartiermeester bij het leger in Nederlandsch-Indië	1
Totaal	6

Met uitzondering van hen die bestemd zijn voor de militaire administratie in Nederlandsch-Indië, werden op 1 Juli 1908 de onderofficieren-leerlingen van het 1ste studiejaar bij de korpsen waartoe zij behoorden of waarbij zij werden ingedeeld, gedetacheerd, ten einde aan alle dienstverrichtingen deel te nemen.

Deze detachering duurde tot 20 September 1908.

Door de leerlingen van het 2de studiejaar werden dit jaar geene oefeningen bijgewoond, noch verdedigingswerken of inrichtingen bezichtigd.

VIERDE GEDEELTE.

Inrichtingen voor het geven van voorbereidend onderwijs tot opleiding voor den officiersrang.

A. De Cadettenschool.

Op 16 September 1907, den datum waarop het nieuwe schooljaar een aanvang nam, bestond het aan de Cadettenschool verbonden personeel, de directeur daaronder begrepen, uit 14 officieren en 9 burger ambtenaren.

Aan het mondeling gedeelte van het toelatingsexamen, dat in 1907 in de maand Juli was afgenomen, hadden 61 jongelieden deelgenomen; 21 adspiranten werden bij het ondergane geneeskundig onderzoek lichamelijk ongeschikt bevonden, terwijl 8 adspiranten zich vóór en tijdens het examen terugtrokken.

Aan bedoeld examen voldeden 33 adspiranten.

Van deze 33 jongelieden namen 2 eene plaatsing voor cadet niet aan, daar zij niet in aanmerking konden komen voor den dienst in Nederlandsch-Indië; de overige 31 werden als cadet geplaatst.

Op 16 September 1907 gingen 39 cadetten over naar het 2de studiejaar, 8 cadetten moesten de lessen van het 1ste studiejaar voor de tweede maal volgen, terwijl 4 cadetten van dat studiejaar, waarvan 1 op verzoek, 2 wegens gemis van ijver en 1 wegens wangedrag, werden ontslagen.

In verband hiermede en met de toelating van 4 jongelieden die in Nederlandsch-Indië met gunstig gevolg het examen hadden afgelegd, bedroeg bij den aanvang van den cursus 1907—1908 de sterkte van het jongste studiejaar 43 cadetten en aangezien 13 cadetten de lessen van het IIde studiejaar voor de tweede maal moesten volgen, omdat zij aan het toelatingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie niet hadden voldaan, de sterkte van het oudste studiejaar 52 cadetten. Alzoo totaal 95.

Tijdens het schooljaar werd 1 cadet, bestemd voor het leger hier te lande, van het 1ste studiejaar op verzoek eervol ontslagen.

Aan het examen voor toelating tot de Koninklijke Militaire Academie in 1908 namen 52 cadetten deel.

De uitslag was, dat er van de 52 examinandi 50 voldeden. Een der niet geslaagden volgt andermaal de lessen in het 2de studiejaar, de andere werd verwijderd, vermits hij reeds tweemaal de lessen van dat studiejaar had bijgewoond.

Aan het overgangsexamen naar het 2de studiejaar namen 42 kandidaten deel.

Het leverde de navolgende resultaten op:

Voldaan	29
Gedeeltelijk voldaan	6
Niet voldaan	7

waarvan 2 voor de tweede maal niet voldeden en derhalve van de inrichting werden verwijderd.

Aangezien bij den aanvang van het schooljaar 1908—1909, 33 cadetten zullen worden aangenomen, waaronder 3 afkomstig uit Nederlandsch-Indië, bedraagt de sterkte van het cadettenkorps op dat tijdstip 74 cadetten.

Door aankoop van nieuwe werken is de bibliotheek zoo goed mogelijk op de hoogte van den tijd gebleven.

B. Cursussen.

Het onderwijzend personeel bij de cursussen bleef samengesteld op den voet als in het verslag over 1902—1903 werd vermeld, waarnaar dus wordt verwezen.

Bij den aanvang van het schooljaar 1907—1908 (1 October 1907) telden deze inrichtingen de aantallen leerlingen als de onderstaande tabel aangeeft.

Standplaats der Cursussen.	Cursussen.	
	1ste studiejaar	2de studiejaar
Cursus bij het regiment grenadiers en jagers	14 (1)	9 (7)
Cursus bij het 3de regiment infanterie	8 (2)	12 (8)
Cursus bij het 4de regiment infanterie	6 (3)	9 (9)
Cursus bij het 5de regiment infanterie	13	17 (10)
Cursus bij het 6de regiment infanterie	9 (4)	10 (11)
Cursus bij het 8ste regiment infanterie	8 (5)	8 (12)
Cursus bij het Instructie-bataljon	12	24 (13)
Totalen. . . .	70 (6)	89

(1) Waaronder gedetacheerd van het 1ste regiment infanterie 1 en van het 2de regiment infanterie 2.

(2) Waaronder gedetacheerd van het 2de regiment infanterie 3.

(3) Waaronder gedetacheerd van het 10de regiment infanterie 2 en van het 11de regiment infanterie 2.

(4) Waaronder gedetacheerd van het 9de regiment infanterie 4.

(5) Waaronder gedetacheerd van het regiment grenadiers en jagers 1, van het 11de regiment infanterie 1; als toehoorder: van het 4de regiment vesting-artillerie 1, van de instructie-compagnie 1, waarvan eerstgenoemde in 1908 voldeed aan het toelatingsexamen voor den Hoofdcursus voor opleiding tot tweede-luitenant-kwartiermeester.

(6) Op 1 October waren bovendien 3 leerlingen tijdelijk verwijderd.

(7) Waaronder gedetacheerd van het 10de regiment infanterie 3.

(8) Waaronder gedetacheerd van het 11de regiment infanterie 1.

(9) Waaronder gedetacheerd van het 2de regiment infanterie 1.

(10) Waaronder gedetacheerd van het 2de regiment infanterie 1, van het 4de regiment infanterie 1 en van het 10de regiment infanterie 1.

(11) Waaronder gedetacheerd van het 2de regiment infanterie 4.

(12) Waaronder gedetacheerd van het 1ste regiment infanterie 1, van het 6de regiment infanterie 1, van het 7de regiment infanterie 1, en van het 9de regiment infanterie 1.

(13) Waaronder gedetacheerd van het 5de regiment infanterie 1 en van het korps pantserfort-artillerie 1.

Voorts wordt in de tweede der hierachter volgende tabellen een overzicht gegeven van de in 1907 verkregen uitkomsten bij de toelatings- en de overgangsexamens aan de cursussen.

VIJFDE GEDEELTE.

Inrichtingen meer in het bijzonder bestemd tot vorming van kader.

A. Instructie-bataljon.

Het bataljon telde op 19 Juli 1908, 24 officieren, 47 onder-officieren, 29 korporaa's en 252 manschappen, terwijl, hetzij voor het geven van onderwijs, hetzij om opgeleid te worden voor den rang van onderofficier bij het leger in Neder-

landsch-Oost-Indië, alsmede ter voorziening in eenige andere diensten, bij het bataljon gedetacheerd waren: 2 onderofficieren, 19 korporaa's en 37 soldaten.

Van 20 Juli 1907 tot en met 19 Juli 1908 werden bij het bataljon aangenomen:

voor het leger hier te lande 186 volontairs (waaronder 8 tamboers);

voor den dienst in Nederlandsch-Oost-Indië 3 volontairs.

Uit de numerieke opgave, vervat in de derde der hierachter volgende tabellen blijkt, in welke klassen van onderwijs deze volontairs zijn ingedeeld, uit welke provincie des lands of bezittingen zij afkomstig zijn, alsmede de maatschappelijke betrekking der vaders.

In de verschillende klassen bevonden zich op de daarbij vermelde data, de navolgende aantallen leerlingen (korporaa's, korporaa's-titulair en volontairs).

Klassen.	1 October 1907.	1 April 1908.	1 Juli 1908.
Adspiranten klasse .	16	35	41
Hoogste gedeelte . .	57	69	53
Eerste klasse	140	72	82
Tweede „	109	73	94
Derde „	10	36	9
Totalen	332	285	279

Het toezicht op het schoolonderwijs is opgedragen aan den kapitein, directeur van den cursus.

De school is verdeeld in:

A. de adspiranten-klasse;

B. klassenschool, verdeeld in 3de, 2de, 1ste klasse, voortgezet onderwijs en hoogste gedeelte.

Het onderwijs aan de leerlingen der adspiranten-klasse wordt gegeven door twee luitenanten. In deze klasse worden jongelingen opgenomen, die naar eene plaatsing bij het kader van het Instructie-bataljon dingen.

Het onderwijs aan de leerlingen van het hoogste gedeelte en van het voortgezet onderwijs wordt gegeven door twee luitenanten.

De klasse van het voortgezet onderwijs bestaat uit korporaa's-titulair; deze leerlingen moeten minstens drie maanden het voortgezet onderwijs volgen voor en aler zij als korporaal bij een der regimenten worden ingedeeld, tenzij zij binnen dien tijd met gunstig gevolg examen hebben afgelegd voor het hoogste gedeelte. Bovendien zijn bij deze klasse ingedeeld de korporaa's-titulair van het hoogste gedeelte en der adspiranten-klasse, welke den leeftijd nog niet hebben om aangesteld te kunnen worden tot korporaal bij een der regimenten.

De leiding van het onderwijs der overige klassen is opgedragen aan een luitenant, die voor het geven van dat onderwijs beschikt over de onderofficieren, leerlingen van den cursus.

Het aantal leerlingen in iedere klasse aanwezig maakte eene splitsing daarvan in onderafdeelingen noodig. De lessen worden gegeven van Maandag tot en met Vrijdag tweemaal daags één uur en op Zaterdag één uur.

Na een afgelegd examen worden de volontairs en tamboers bij hunne indiensttreding in eene der drie klassenschool of in het hoogste gedeelte ingedeeld.

Voor overgang naar eene hogere klasse wordt een examen afgelegd.

Van 1 Juli 1907 tot en met 30 Juni 1908 zijn overgegaan:

van de 3de klasse naar de 2de klasse 80 leerlingen;

van de 2de klasse naar de 1ste klasse 130 leerlingen;

van de 1ste klasse naar het hoogste gedeelte 137 leerlingen;

van het hoogste gedeelte en van de 1ste klasse naar de adspiranten-klasse 27 leerlingen.

Met betrekking tot het aandeel hetwelk het Instructie-bataljon heeft gehad in de aanvulling van het kader bij het wapen der infanterie, zij medegedeeld, dat bij de korpsen hier te lande en in Nederlandsch Oost-Indië werden overgeplaatst 21 sergeanten en 199 korporaa's.

B. Instructie-compagnie.

De getalsterkte van de volontairs die op 1 Juli 1907 onderwijs genoten, bedroeg 98; van dat tijdstip tot op 1 Juli 1908 zijn 78 nieuwe volontairs aangenomen.

Uit de bijgaande numerieke opgave, in de vierde der hierachter volgende tabellen blijkt, in welke provincie van het Rijk de volontairs vroeger onderwijs hebben genoten, bij welke klassen van het schoolonderwijs zij bij aankomst werden ingedeeld, zoomede de maatschappelijke positie hunner vaders.

Voor het schoolonderwijs bestaan 3 klassen, die, ten einde het onderwijs zoo vruchtbaar mogelijk te doen zijn, in verband met de getalsterkte, weder onderverdeeld worden.

Op onderstaande data bevonden zich in de verschillende klassen de navolgende aantallen leerlingen.

	1 Juli 1907.	1 Oct. 1907.	1 Jan. 1908.	1 April 1908.	1 Juli 1908.
1ste klasse . . .	23	15	45	24	26
2de „ . . .	39	41	40	62	66
3de „ . . .	36	38	30	27	15
Totaal . .	98	94	115	113	107

De leiding van dit onderwijs is, onder toezicht van den commandant der compagnie, opgedragen aan een luitenant.

Aan laatstbedoelden officier zijn voor de overige vakken toegevoegd 3 burger onderwijzers, waarvan 2 in het bezit van de hooftakte.

De beginselen der meetkunde worden aan de klassen der korporaa's-titulair door een luitenant onderwezen.

Voor de verschillende klassen worden 20 uren per week besteed aan de eigenlijke schoolvakken.

Aan de burger onderwijzers is opgedragen het onderwijs in het rekenen, de Nederlandsche taal, lezen, schrijven, de vaderlandsche geschiedenis en de aardrijkskunde.

Voor wat betreft rekenen en Nederlandsche taal, kan het onderwijs van de burgeronderwijzers zeer nuttig worden geacht.

Van 1 Juli 1907 tot 1 Juli 1908, hebben 69 leerlingen, hetzij met, dan wel zonder bevordering, de Instructie-compagnie verlaten.

C. Instructie-batterij.

De getalsterkte van de volontairs die op 1 Mei 1907 onderwijs genoten bedroeg 78, waaronder 12 korporaa's-titulair.

Van 1 Mei 1907 af tot 1 Mei 1908 zijn 61 volontairs aangenomen, waaronder 1 overgenomen van de Instructie-compagnie en 1 van de Koninklijke marine.

Uit de vijfde der hierachter volgende tabellen blijkt, in welke provinciën van het Rijk de leerlingen van klasse I onderwijs hebben genoten, zoomede de maatschappelijke positie der vaders.

Op onderstaande data bevonden zich in de verschillende klassen de navolgende aantallen leerlingen.

KLASSEN.	1 Mei 1907.	1 Aug. 1907.	1 Nov. 1907.	1 Febr. 1908.	1 Mei 1908.
Klasse I . . .	30	38	23	32	30
„ II. . . .	21	21	25	31	24
„ III . . .	27	31	25	28	31
Totaal . . .	78	90	78	91	85

Er bestaan zoowel voor de militaire vakken en het practisch onderricht, als voor het schoolonderwijs 3 klassen.

Klasse I is die der recruten; klasse II en III die der afgerichte volontairs.

De volontairs van klasse III zijn gedeeltelijk reeds tot korporaal-titulair aangesteld.

De Instructie-batterij werd van 1 Mei 1907 tot 1 Mei 1908 door 32 korporaa's-titulair met bevordering verlaten.

In ditzelfde tijdperk werden 37 volontairs bevorderd tot korporaal-titulair.

ZESDE GEDEELTE.

De huishoudelijke scholen bij de korpsen.

Het onderwijs hetwelk bij deze scholen wordt gegeven, heeft ten doel:

1°. vrijwilligers en miliciens op te leiden voor den rang van korporaal;

2°. korporaa's te bekwaren voor den rang van sergeant wachmeester) en fourier;

3°. fouriers en sergeanten (wachmeesters) op te leiden voor den rang van sergeant-majoor (opperwachmeester);

4°. vrijwilligers en miliciens die niet of gebrekkig kunnen lezen, schrijven en rekenen, daarin bedreven te maken.

Bovendien wordt bij de korpsen gymnastiek en scherm-onderricht gegeven; wat dit laatste betreft tevens tot vorming van prévôts en meesters op de sabel, den degen, het geweer en den stok.

De zesde der hierachter volgende tabellen, bevat verschillende opgaven betreffende de huishoudelijke scholen bij de korpsen, zoowel aangaande de militairen aan wie het onderwijs was opgedragen, als omtrent de leerlingen.

Uit deze tabel blijkt o.a., dat van de 962 leerlingen 597 vóór dat zij in militairen dienst waren getreden, niet of slechts zeer gebrekkig konden lezen of schrijven.

Voorts wordt bij het regiment génietroepen een cursus gehouden tot vorming van onderofficieren tot opzichter der genie.

In de eerste klasse der eerste afdeeling bevonden zich geene leerlingen.

In de 2de klasse van deze afdeeling namen 6 onderofficieren tot het einde van den cursus aan de lessen deel.

Na afloop van het overgangsexamen werden 5 onderofficieren tot de 2de afdeeling toegelaten.

In de 2de afdeeling waren geene leerlingen.

TABEL I.

Toelatingsexamen tot den Hoofdcursus in 1907.

KORPSEN.	Hebben de lessen op den cursus gevolgd.			Hebben de lessen op den cursus niet gevolgd.		
	Aantal aspiranten.	Geslaagden.	Geplaatsten.	Aantal aspiranten.	Geslaagden.	Geplaatsten.
Regiment grenadiers en jagers . . .	10	3	3	1	—	—
1ste regiment infanterie . . .	4	4	4	—	—	—
2de „ . . .	4	2	2	—	—	—
3de „ . . .	9	4	4	—	—	—
4de „ . . .	12	6	6	2	—	—
5de „ . . .	17	8	8	1	—	—
6de „ . . .	10	4	4	—	—	—
7de „ . . .	4	4	4	1	—	—
8ste „ . . .	5	3	3	—	—	—
9de „ . . .	1	1	1	—	—	—
10de „ . . .	4	1	1	1	1	1
11de „ . . .	2	1	1	—	—	—
Instructie-bataljon . . .	20	16	16	—	—	—
Totaal . . .	102	57	57	6	1	1

TABEL II.

Uitkomsten van het toelatingsexamen tot de beide studiejaren en van het overgangsexamen tot het 2de studiejaar van de cursussen bij de korpsen van het wapen der infanterie in 1907.

STANDPLAATS DER CURSUSSEN.	Toelatingsexamen tot het 1ste studiejaar van den cursus.		Toelatingsexamen tot en overgangsexamen naar het 2de studiejaar van den cursus.					
	Aantal adspiran- ten. 1)	Geslaagde adspiran- ten. 2)	Aantal adspiranten			Geslaagde adspiranten		
			uit het 1ste studiejaar. 9)	die recht- streeks examen voor het 2de studiejaar aflegden.	Totaal.	uit het 1ste studiejaar. 10)	die recht- streeks examen voor het 2de studiejaar aflegden.	Totaal.
Regiment grenadiers en jagers	27 (3)	12 (3)	13	—	13	5	—	5
3de regiment infanterie	22 (4)	7 (4)	9	1	10	5	—	5
4de " "	25 (5)	3 (5)	4	—	4	4	—	4
5de " "	29	10	14	1	15	8	1	9
6de " "	22 (6)	3 (6)	6	—	6	5	—	5
8ste " "	27 (7)	5 (7)	7	—	7	5	—	5
Instructie-bataljon	29 (8)	21 (8)	22	—	22	19	—	19
Totaal	181	61	75	2	77	51	1	52

(1) Waarvan zich bij den aanvang of in den loop van het examen 23 terugtrokken en 4 wegens ziekte het examen niet hebben kunnen afleggen.

(2) Waarvan 5 vóór den aanvang van het nieuwe schooljaar *niet* voldeden aan het examen voor onderofficier en in verband daarmee *niet* werden geplaatst. Het geplaatste aantal bedroeg dus 56.

(3) Waaronder respectievelijk 12 en 2 adspiranten van het 10de regiment infanterie, 1 en 1 adspirant van het 4de regiment vesting-artillerie; 1 en 1 adspirant van de Instructie-compagnie.

(4) Waaronder respectievelijk 5 en 1 adspiranten van het 2de regiment infanterie, 9 en 3 adspiranten van het 11de regiment infanterie.

(5) Waaronder respectievelijk 8 en 1 adspiranten van het 10de regiment infanterie.

(6) Waaronder respectievelijk 1 en 0 adspirant van het 2de regiment vesting-artillerie, 2 en 0 adspiranten van het 2de regiment infanterie, 2 en 0 adspiranten van het 7de regiment infanterie.

(7) Waaronder respectievelijk 4 en 1 adspiranten van het 1ste regiment infanterie.

(8) Waaronder respectievelijk 1 en 0 adspirant van het 1ste regiment infanterie, 1 en 1 adspirant van het 2de regiment infanterie, 5 en 3 adspiranten van het 9de regiment infanterie, 1 en 0 adspirant van het 11de regiment infanterie.

(9) Waarvan 8 niet voldeden en in verband met het bepaalde bij II en III van art. 26 van het Voorschrift moesten worden ontheven; 4 adspiranten trokken zich bij het examen terug.

(10) Hieronder 8 die een nader examen aflegden.

TABEL III.

Instructie-bataljon.

Numeriek overzicht der aangenomen volontairs van 20 Juli 1907 tot 19 Juli 1908, met aanduiding van de provincie waaruit zij herkomstig zijn, de schoolklasse waarbij zij werden ingedeeld en de maatschappelijke positie van den vader.

Klassen van onderwijs, waarbij zij met den aanvang werden geplaatst.	Friesland.	Groningen	Drenthe.	Overijssel.	Gelderland.	Utrecht.	Noordholland	Zuidholland.	Noordbrabant.	Limburg.	Zeeland.	Oost-Indië	West-Indië.	Buitenland	Totaal.
Hoogste gedeelte	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Eerste klasse	1	3	—	3	4	4	7	9	1	1	1	7	—	1	42
Tweede klasse	5	2	—	—	8	3	10	8	1	1	1	2	—	—	41
Derde klasse	3	5	1	3	9	7	30	33	8	3	2	—	1	—	105
Totalen	9	10	1	6	21	14	47	50	11	5	4	9	1	1	189
Zoons van:															
Officiëren	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	3	—	—	5
Onderofficiëren	—	2	1	1	5	3	8	3	—	1	—	2	—	—	26
Ambtenaren	2	3	—	1	3	5	13	5	2	—	1	4	—	—	39
Particulieren	7	5	—	4	13	6	26	41	8	4	3	—	1	1	119
Totalen	9	10	1	6	21	14	47	50	11	5	4	9	1	1	189

TABEL IV.

Instructie-compagnie.

Numeriek overzicht der aangenomen volontairs van 1 Juli 1907 tot den 1sten Juli 1908, met aanduiding der provincie waar zij onderwijs hebben genoten, der klassen waarbij zij werden ingedeeld en der maatschappelijke positie hunner vaders.

	Friesland.	Groningen.	Drenthe.	Overijssel.	Gelderland.	Utrecht.	Noordholland.	Zuidholland.	Zeeland.	Noordbrabant.	Limburg.	Totaal.
1ste klasse	4	1	—	2	9	6	15	35	1	3	2	78
2de „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3de „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal	4	1	—	2	9	6	15	35	1	3	2	78

Maatschappelijke positie der vaders.

Officiëren	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Onderofficiëren en soldaten	—	—	—	—	2	—	4	—	—	1	—	7
Ambtenaren	—	—	—	—	1	—	—	3	—	—	—	4
Particulieren	4	1	—	2	6	6	11	32	1	2	2	67
Totaal	4	1	—	2	9	6	15	35	1	3	2	78

TABEL V.

Instructie-batterij.

Numeriek overzicht der aangenomen volontairs van 1 Mei 1907 tot 1 Mei 1908, met aanduiding van de provincie, waaruit zij afkomstig zijn, de schoolklassen, waarbij zij werden ingedeeld en de maatschappelijke positie van den vader.

	Friesland.	Groningen.	Drenthe.	Overijssel.	Gelderland.	Utrecht.	Noordholland.	Zuidholland.	Zeeland.	Noordbrabant.	Limburg.	Totaal.
Klasse I.	1	—	1	—	9	2	8	6	1	2	—	30
Maatschappelijke posities der vaders.												
Onderofficiëren en soldaten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ambtenaren	—	—	—	—	4	2	—	—	—	1	—	7
Particulieren	1	—	1	—	5	—	8	6	1	1	—	23
Totaal	1	—	1	—	9	2	8	6	1	2	—	30

TABEL VI.

NUMERIEKE OPGAVEN, betreffende de huishoudelijke scholen bij de korpsen.

B E N A M I N G VAN HET K O R P S.	Aantal onderwijzers			Gemiddeld aantal leerlingen.					Graad van bedrevenheid, na afloop van het schooljaar, verkregen door de leerlingen die bij den aanvang daarvan niet of slechts zeer gebrekkig konden:																			
	In het bezit eener akte van bekwaamheid.	Niet in het bezit eener akte van bekwaamheid.	Totaal.	Onderofficieren.	Korporaals.	Vrijwilligers, tamboers, hoornblazers enz.	Miliciens.	Totaal.	Aantal leerlingen die bij den aanvang van het schooljaar niet of slechts zeer gebrekkig konden				lezen				schrijven				lezen en schrijven							
													goed		redelijk		onvoldoende		Totaal.		goed		redelijk		onvoldoende		Totaal.	
									lezen.	schrijven.	lezen en schrijven.	Totaal.	goed.	redelijk.	onvoldoende.	Totaal.	goed.	redelijk.	onvoldoende.	Totaal.	lezen.	schrijven.	lezen.	schrijven.	lezen.	schrijven.	lezen.	schrijven.
Regiment grenadiers en jagers	—	5	5	—	1	20	11	32	5	6	1	—	5	—	5	—	6	—	6	—	—	—	—	1	1	1	1	
1ste regiment infanterie	1	6	7	—	10	2	39	51	3	3	5	—	3	—	3	—	2	1	3	—	—	3	2	2	3	5	5	
2de „ „	—	4	4	—	1	1	22	24	—	—	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	10	3	3	13	13	
3de „ „	—	4	4	—	9	2	12	23	5	5	3	3	2	—	5	2	2	1	5	1	1	1	1	1	1	3	3	
4de „ „	—	3	3	—	6	2	8	16	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	2	2	
5de „ „	—	5	5	—	6	4	78	88	—	—	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	19	2	2	21	21	
6de „ „	—	3	3	—	12	—	44	56	12	16	2	4	8	—	12	5	11	—	16	—	—	1	1	1	1	2	2	
7de „ „	—	4	4	—	10	12	21	43	4	4	4	—	2	2	4	—	2	2	4	—	—	2	2	2	2	4	4	
8ste „ „	—	4	4	—	17	4	10	31	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	7	7	1	1	12	12	
9de „ „	—	1	1	—	3	2	10	15	3	3	3	—	2	1	3	—	2	1	3	—	—	2	2	1	1	3	3	
10de „ „	—	4	4	—	4	5	14	23	4	4	8	—	3	1	4	—	3	1	4	—	—	6	6	2	2	8	8	
11de „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Algemeen depot van discipline	—	2	2	—	8	20	5	33	1	5	2	—	1	—	1	1	3	1	5	—	—	2	1	—	1	2	2	
Totaal	1	45	46	—	87	74	274	435	37	46	76	7	26	4	37	8	31	7	46	5	5	55	53	16	18	76	76	
1ste regiment huzaren	—	2	2	—	—	4	15	19	2	3	14	—	1	1	2	—	2	1	3	2	5	9	6	3	3	14	14	
2de „ „	—	5	5	—	1	5	50	56	14	21	21	3	8	3	14	5	12	4	21	4	4	11	11	6	6	21	21	
3de „ „	—	3	3	—	—	1	55	56	9	30	30	5	2	2	9	17	11	2	30	20	20	8	8	2	2	30	30	
4de „ „	—	4	4	—	—	13	53	66	1	2	2	—	1	—	1	—	2	—	2	—	—	1	1	1	1	2	2	
1ste depot „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Eskadron ordonnansen	—	1	1	—	—	21	—	21	—	3	4	—	—	—	—	—	—	3	3	—	—	4	—	—	4	4	4	
Totaal	—	15	15	—	1	44	173	218	26	59	71	8	12	6	26	22	27	10	59	26	29	33	26	12	16	71	71	
1ste regiment veld-artillerie	1	3	4	—	1	—	47	48	9	12	16	—	4	5	9	1	6	5	12	—	—	9	10	7	6	16	16	
2de „ „	—	3	3	—	—	—	32	32	12	15	14	5	6	1	12	6	8	1	15	4	4	6	6	4	4	14	14	
3de „ „	—	4	4	—	—	2	40	42	4	6	17	—	3	1	4	—	4	2	6	—	—	11	15	6	2	17	17	
4de „ „	—	2	2	—	—	—	46	46	5	6	14	—	2	3	5	—	2	4	6	2	2	5	6	7	6	14	14	
Korps rijdende-artillerie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1ste regiment vesting-artillerie	—	2	2	—	—	—	17	17	—	4	13	—	—	—	—	—	4	—	4	2	2	10	9	1	2	13	13	
2de „ „	—	3	3	—	—	1	25	26	10	4	12	7	3	—	10	3	1	—	4	2	2	7	8	3	2	12	12	
3de „ „	—	1	1	—	—	—	3	3	—	1	2	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	1	—	1	2	2	2	
4de „ „	—	3	3	—	—	—	40	40	19	25	23	10	7	2	19	18	6	1	25	10	15	9	6	4	2	23	23	
Korps pantserfort-artillerie	—	6	6	—	—	—	32	32	4	9	8	1	2	1	4	1	7	1	9	1	—	4	5	3	3	8	8	
„ pontonniers	—	1	1	—	—	—	4	4	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	—	—	3	3	
„ torpedisten	—	1	1	—	—	—	19	19	2	1	12	—	2	—	2	—	1	—	1	—	—	6	5	6	7	12	12	
Totaal	1	29	30	—	1	3	305	309	65	83	134	23	29	13	65	29	40	14	83	21	25	71	73	42	36	134	134	
Regiment genie-troepen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Totaal-generaal	2	89	91	—	89	121	752	962	128	188	281	38	67	23	128	59	98	31	188	52	59	159	152	70	70	281	281	

Te dezer plaats worden, evenals in het verslag van het vorige jaar, eenige mededeelingen gedaan betreffende de uitkomsten van het onderzoek naar de kennis van het lezen en schrijven bij de ingelijfd en bij de land- en de zeemilitie.

A. Ingelijfd en bij de landmilitie.

Aan het onderzoek dat jaarlijks vanwege het Departement van Oorlog wordt ingesteld naar de bekwaamheid der militie in het lezen en schrijven, nemen alleen deel de lotelingen bij de landmilitie ingelijfd, doch ook deze niet allen.

Het onderzoek heeft namelijk plaats kort na de inlijving, zoodat daarin niet deelnemen zij aan wie op dat tijdstip ontheffing van den dienst, op grond van art. 113 der Militiewet 1901, is verleend; en evenmin zij die op dat tijdstip afwezig zijn.

Daar ten gevolge der ontheffing van den dienst, verleend krachtens de eerste zinsnede van genoemd artikel, aan het onderzoek niet wordt deelgenomen door vele jongelieden uit die standen der maatschappij waarin het kunnen lezen en schrijven regel is, kunnen de verkregen uitkomsten van het onderzoek niet als absolute maatstaf gelden voor de kennis van de ontwikkeling der jongelieden op het tijdstip hunner inlijving.

In hoeverre dit bij de vergelijking der uitkomsten in het oog behoort te worden gehouden, kan blijken uit het volgend overzicht betreffende de lichting 1907.

PROVINCIEËN.	Geheel aantal lotelingen, ingelijfd bij de landmilitie.	Aantal ingelijfd en bij de landmilitie, aan wie ontheffing op grond van art. 113, 1ste zinsnede der Militiewet 1901 is verleend.
Noordbrabant	1717	32
Gelderland	1798	12
Zuidholland	3813	24
Noordholland	3263	24

PROVINCIEËN.	Geheel aantal lotelingen, ingelijfd bij de landmilitie.	Aantal ingelijfd en bij de landmilitie, aan wie ontheffing op grond van art. 113, 1ste zinsnede der Militiewet 1901, is verleend.
Zeeland	685	4
Utrecht	841	5
Friesland	1115	5
Overijssel	1089	8
Groningen	949	2
Drenthe	481	
Limburg	948	16
Het Rijk	16699	132
In 1906	16731	147
Vermindering	32	15

Gelijk reeds opgemerkt is, hebben niet al de ingelijfd en bij de landmilitie aan het onderzoek in lezen en schrijven deelgenomen. Daarentegen zijn onderscheidenen, tot wie dat onderzoek zich wel heeft uitgestrekt, niet begrepen in het bovenstaand overzicht. De reden hiervan is, dat meermalen manschappen die ingelijfd zijn, later worden ontslagen en door anderen vervangen. Al deze manschappen namen aan het onderzoek deel, terwijl in den staat van den afloop der lichting waaruit bovenstaand overzicht is getrokken, slechts die manschappen begrepen zijn welke definitief voor den dienst zijn aangewezen. Hieraan is het toe te schrijven, dat het getal der manschappen die aan het onderzoek hebben deelgenomen niet gelijk is aan het gezamenlijk getal der ingelijfd en bij de landmilitie. De uitkomsten van het onderzoek waren de volgende:

Aantal manschappen in 1907 ingedeeld, die aan het onderzoek hebben deelgenomen.							
PROVINCIEËN.	Geheel aantal.	Konden lezen en schrijven.		Konden enkel lezen.		Konden noch lezen noch schrijven.	
		Geheel aantal.	Ten honderd.	Geheel aantal.	Ten honderd.	Geheel aantal.	Ten honderd.
Noordbrabant	1 957	1 899	97,04	11	0,56	47	2,40
Gelderland	2 003	1 964	98,05	5	0,25	34	1,70
Zuidholland	4 142	4 095	98,86	2	0,05	45	1,08
Noordholland	3 453	3 398	98,40	8	0,23	47	1,36
Zeeland	763	747	97,90	1	0,13	15	1,96
Utrecht	926	920	99,35	1	0,10	5	0,54
Friesland	1 221	1 177	96,39	7	0,57	37	3,03
Overijssel	1 198	1 174	97,99	2	0,16	22	1,84
Groningen	1 056	1 012	95,83	6	0,56	38	3,60
Drenthe	545	509	93,39	7	1,28	29	5,32
Limburg	1 040	1 009	97,02	6	0,57	25	2,40
Het Rijk	18 304	17 904	97,81	56	0,28	344	1,90
In 1906	18 411	18 026	97,95	47	0,25	338	1,80
Vermeerdering	— 107	— 122	— 14	9	0,03	6	0,10

Omtrent dit overzicht zij opgemerkt, dat het niet is bewerkt naar de gemeenten waarvoor de lotelingen zijn ingelijfd, maar naar de gemeenten waar zij de schooljaren of het grootste gedeelte dier jaren hebben doorgebracht.

Uit den staat blijkt, dat 97,81 pct. der ingedeelde manschappen konden lezen en schrijven, 0,28 pct. enkel konden lezen en 1,90 pct. noch lezen noch schrijven konden; voor het vorige jaar waren deze percentages resp. 97,95 pct., 0,25 pct. en 1,80 pct.

De provinciën Gelderland, Zuidholland, Noordholland en Utrecht namen in dit opzicht de gunstigste, de provinciën Friesland, Groningen en Drenthe de ongunstigste plaats in.

In vergelijking met 1906 is het verhoudingscijfer voor het aantal van hen die noch lezen noch schrijven konden voor Noordbrabant, Gelderland, Utrecht, Overijssel en Drenthe gedaald, terwijl het voor de overige provinciën gestegen is.

B. Ingelijfden bij de zeemilitie.

Het onderzoek vanwege het Departement van Marine ingesteld naar de bekwaamheid der zeemiliciens in het lezen en schrijven op dezelfde wijze als dit voor de landmacht plaats had, gaf de volgende uitkomsten: 395 of 98,50 pct. der 401 zeemiliciens die aan het onderzoek deelnamen, konden lezen en schrijven en 6 of 1,49 pct. konden lezen noch schrijven.

Uit welke provinciën de zeemiliciens afkomstig waren, blijkt uit het volgende overzicht.

Provinciën.	Geheel aantal	Konden lezen en schrijven.	Konden enkel lezen.	Konden noch lezen noch schrijven.
Noordbrabant . . .	33	33	—	—
Gelderland . . .	17	17	—	—
Zuidholland . . .	130	129	—	1
Noordholland . . .	97	95	—	2
Zeeland	26	26	—	—
Utrecht	6	6	—	—
Friesland	29	27	—	2
Overijssel	10	10	—	—
Groningen	35	34	—	1
Drenthe	6	6	—	—
Limburg	6	6	—	—
Buitenland	6	6	—	—
Totaal . . .	401	395	—	6

Voorts zij verwezen naar de uitvoerige tabellen betreffende dit onderwerp, als bijlage T achter dit verslag gevoegd.

Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord.

Het bevel over het Koninklijk Instituut voor de Marine en de betrekking van directeur van het onderwijs bleven opgedragen aan den kapitein ter zee G. F. Tydeman.

De cursus 1907/08 ving aan met 104 adelborsten t. w.:

24 in de 1ste afdeeling	} Oude opleiding.
21 „ „ 2de „	
19 „ „ 3de „	
9 „ „ 1ste „	} Nieuwe opleiding.
15 „ „ IIde „	
16 „ „ IIIde „	

Van de adelborsten der IIIde afdeeling ging er een na afloop van den eersten oefeningstocht op verzoek met eervol ontslag.

De adelborsten der 1ste afdeeling oude en nieuwe opleiding slaagden allen voor het in de maand Maart gehouden eindexamen en werden na afloop van de oefeningsreis bevorderd tot adelborst der 1ste klasse.

De gehouden overgangs- en herexamens hadden ten gevolge, dat niet overgingen:

van de 2de naar de 1ste afdeeling 1
„ „ IIde „ „ 1ste „ 1 en
„ „ IIIde „ „ IIde „ 2

Onder de officieren en leeraren hadden de navolgende mutatiën plaats.

Aan het einde van den cursus werd de luitenant ter zee der 1ste klasse W. van Braam als officier-instructeur in de stoomwerktuigkunde vervangen door den luitenant ter zee der 1ste klasse J. Tissot van Patot; in den loop van den cursus verving de luitenant ter zee der 1ste klasse W. R. H. van Leersum zijn ranggenoot A. W. Tirion als officier-instructeur in torpedokennis.

Het aantal officieren van politie werd verminderd met één en gebracht op 3. In dezen dienst verving de luitenant ter zee der 2de klasse J. T. C. van Schreven zijn ranggenoot J. F. Osten en vond dit zelfde plaats met den luitenant ter zee der 2de klasse G. Duyckinck-Sander door idem G. C. Holtzappel.

Met de waarneming van den geneeskundigen dienst werd belast de officier van gezondheid der 1ste klasse L. H. F. Breedvelt ter vervanging van zijn ranggenoot D. J. Vrijdag.

De heer dr. W. P. Jorissen werd, wegens zijne benoeming tot lector aan de Universiteit te Leiden, op zijn verzoek eervol ontslagen als leeraar in de scheikunde en werd in zijne plaats benoemd de heer dr. H. W. Woudstra. Ten gevolge van de reorganisatie in de opleiding tot zeeofficier, het onderwijs in de talen gereduceerd zijnde tot een betrekkelijk gering aantal lesuren, werd het niet wenschelijk geacht de vaste leeraren in de talen in hunne betrekking te handhaven en werd diensgevolge aan de leeraren A. Kamp en P. le Clercq eervol ontslag uit hunne betrekking verleend respectievelijk onder toekenning van pensioen en wachtgeld. In het onderwijs in de talen wordt thans voorzien door 3 leeraren van de Rijks-hoogere burgerschool te den Helder, met name W. van der Molen, H. L. Bouwman en M. van Maanen.

De onder het personeel onderofficieren en minderen ontstane vacatures werden aangevuld door plaatsing van personeel van de Vloot.

Er werd weder voortgegaan met het geven van schermonderwijs gedurende den wintercursus door den heer L. van Humbeek, leeraar in het schermen te Amsterdam.

Door de buitendienststelling van Hr. Ms. exercitiebatterij „Heldin”, is het instituut voor de oefeningen met geschut thans nagenoeg geheel aangewezen op de in dienst en in conservatie zijnde oorlogsschepen.

Aan het einde van dezen cursus werd overgegaan tot het afschaffen van de oefeningen met tuig en zeilen; in verband daarmede werden de zeil oefeningsvaartuigen *Urania* en *Aruba* voor goed buiten dienst gesteld.

De gezondheid der adelborsten was over het algemeen zeer goed; ziektegevallen van ernstigen aard kwamen niet voor.

Het gedrag en de algemeene geest der adelborsten lieten weinig te wenschen over.

Tijdens dezen cursus verschenen de navolgende voordrachten in druk:

Draagbare wapenen en affuiten. Uitwendige ballistiek met tafels. Inwendige ballistiek. Inleiding artillerie, door den luitenant ter zee der 1ste klasse H. J. Albarda;

Zeetactiek I en II door den luitenant ter zee der 1ste klasse M. Wijt;

Stoomwerktuigkunde I en II met atlas, id. W. van Braam; Cursus torpedokennis I en II, id. W. R. H. van Leersum.

Als leerboeken werden aangeschaft:

Schiffs maschinendienst, van Carl Hartman;

Schietreglement geschut.

Door schenking en aankoop werd de bibliotheek met verschillende wetenschappelijke werken en tijdschriften verrijkt.

De cursus 1908/09 ving 4 September 1908 aan met 93 adelborsten nl.:

20 in de 1ste afdeeling	}	oude opleiding.
20 „ „ 2de „		
14 „ „ 1ste „	}	nieuwe opleiding.
14 „ „ IIde „		
25 „ „ IIIde „		

Opleiding van adspirant-administrateurs bij de zeemacht aan boord van Hr. Ms. wachtschip te Amsterdam.

In het besturend, onderwijzend en toezicht houdend personeel kwam geen wijziging.

De cursus begon 3 September 1907 met 4 adspirant-administrateurs, die aan het einde van het vorige cursusjaar naar de 1ste afdeeling waren overgegaan.

Voor de 4 nieuw opengestelde plaatsen meldten zich 6 sollicitanten aan, waarvan 2 geneeskundig ongeschikt zijn bevonden, zoodat er geen vergelijkend examen noodig was.

De 4 overblijvenden werden 1 October 1907 bij de opleiding geplaatst, waarop de lessen in de 2de afdeeling den volgenden dag begonnen.

De eind- en overgangsexamens hadden in het begin van Juli plaats.

Beide examens werden door allen die er aan deelnamen, voldoende afgelegd, waarna de 4 adspiranten der 1ste afdeeling werden benoemd tot adjunct-administrateur en derhalve de opleiding verlieten, terwijl die der 2de afdeeling naar de 1ste afdeeling overgingen.

Vrijstelling van overgangsexamen werd verleend aan 1 adspirant voor alle (8) vakken, 2 voor 6 vakken en 1 voor 7 vakken.

Het gedrag der adspiranten was, zoowel uit een moreel als militair oogpunt, goed.

De gezondheidstoestand was gunstig.

In den loop van het cursusjaar brachten de adspirant-administrateurs, onder leiding van den betrokken leeraar, bezoeken aan de navolgende fabrieken enz.:

Nederlandsche school voor handel en nijverheid te Enschedé;

Katoenspinnerij en weverij van gebr. Jannink te Enschedé;

Ramehspinnerij der firma van Gelder te Enschedé;

Katoenbleekerij van de firma van Heek te Boreculo;

Kamwolfabriek der gebr. van Wijk & Co. te Leiden;

Lakenfabriek der firma J. J. Krantz & Co. te Leiden;

het oudste jaar bezocht bovendien:

de fabriek van geconserveerde levensmiddelen der firma Tieleman en Dros te Leiden,

en het Koloniaal museum te Haarlem.

Marine-machinistenschool te Hellevoetsluis.

Op 4 September 1907 ving de cursus aan met 61 adspirant-machinisten, nl. 21 in de eerste, 23 in de tweede en 17 in de derde afdeeling. Voor geene der afdeelingen werd spitsing in parallel-klassen noodig geoordeeld.

Met deze drie afdeelingen werd de wintercursus gevolgd tot 1 Mei 1908, op welken datum de zomercursus een aanvang nam.

Den 1sten April werd een der adspirant-machinisten van de oudste afdeeling uit den zeedienst ontslagen wegens karaktereigenschappen die hem ongeschikt maakten om in den militairen dienst te blijven.

Het theoretisch eindexamen der overige adspirant-machinisten ving 28 April aan; het eindigde 8 Mei en werd door alle 20 met gunstigen uitslag afgelegd. Na afloop van het examen embarkeerden zij op het instructievaartuig *Udur* tot het houden van de practische vaar oefeningen.

Dit vaartuig werd 1 Mei in dienst gesteld onder bevel van den luitenant ter zee der 1ste klasse J. N. de Ronde. Op 11 Mei d.a.v. werd aan boord van dien bodem gedetacheerd de luitenant ter zee der 2de klasse R. J. Brakema. De meer onmiddellijke leiding der werkzaamheden der geëmbarkeerde adspirant-machinisten werd opgedragen aan den mede aan boord gedetacheerden officier-machinist der 2de klasse A. H. de Bats, leeraar aan de opleiding, wien ter assistentie in de machinekamer een machinist was toegevoegd.

Deze vaartochten werden dienstbaar gemaakt tot het bezoeken van de navolgende fabrieken, werven en installatiën: de fabriek van scheeps- en werktuigbouw te Feijenoord; de fabriek „Electro-technische industrie” te Slikkerveer; 's Rijks Werf te Amsterdam; de Nederlandsche fabriek van werktuigbouw en spoorwegmateriaal te Amsterdam; de Koninklijke fabriek „de Schelde” te Vlissingen; de electrische centrale der gemeente Amsterdam; het station voor draadlooze telegraphie te Amsterdam; verder werd te Amsterdam in oogenschouw genomen het in aanbouw zijnde pantserschip *De Zeven Provinciën*.

Aan de *Udur* werden toegevoegd de torpedoboot *Makjan* en de defensiesloep 67, waarmede eveneens stoomoefeningen werden gehouden. De instructie op deze beide vaartuigen was, onder toezicht van den hiervoren genoemden officier-machinist, respectievelijk aan een machinist en een sergeant-stoker opgedragen.

Al deze oefeningen eindigden 6 Augustus, op welken datum de daaraan deelgenomen hebbende adspirant-machinisten met groot verlof vertrokken, in afwachting van hunne benoeming tot adjunct-machinist, welke later met ingang van 16 Augustus volgde.

Een der adspirant-machinisten, die kort vóór den aanvang van den practischen cursus, ten gevolge van een val uit zijn kooi, eene kneuzing van het rechterpolsgewicht had bekomen en daardoor de practische oefeningen slechts gedeeltelijk kon medemaken, werd voorwaardelijk bevorderd, met de bepaling, dat hij na zijn herstel zou worden geplaatst aan boord van een actieven oorlogsbodem, ten einde de nog ontbrekende cijfers in sommige vakken te kunnen behalen.

Hr. Ms. *Udur* werd 7 Augustus buiten dienst gesteld.

Den 31sten Juli ving het groot verlof aan voor de adspirant-machinisten der tweede en derde afdeeling. Aan allen werd vergund zonder overgangsexamen in eene hoogere afdeeling over te gaan.

Na het toelatingsexamen werden 16 nieuwe adspirant-machinisten aangesteld en 1 September in dienst aangenomen.

De cursus 1908/09 werd alzoo aangevangen met 56 adspirant-machinisten, nl. 23 in de eerste, 17 in de tweede en 16 in de derde afdeeling. Voor geene der afdeelingen werd spitsing in parallel-klassen noodzakelijk geacht.

De mutatiën onder het personeel der Marine-machinistenschool waren de navolgende:

16 Januari hoofdmachinist J. W. M. Renken benoemd tot officier-machinist der 2de klasse;

20 Februari luitenant ter zee der 1ste klasse P. E. K. Ebbinge Wubben overgeplaatst en als officier van politie vervangen door den luitenant ter zee der 2de klasse J. R. Filz;

1 Mei officier-machinist der 2de klasse G. A. Gall geplaatst om zich voor te bereiden voor de betrekking van leeraar in de stoomwerktuigkunde en in teekenen;

1 Mei:—7 Augustus tijdens de detachering van den luitenant ter zee der 1ste klasse J. N. de Ronde aan boord van de *Udur*, werd deze als officier van politie tijdelijk vervangen door den luitenant ter zee der 2de klasse F. J. Heeris;

1 Juli officier-machinist der 2de klasse B. J. Velderman geplaatst, om zich voor te bereiden voor de betrekking van leeraar in de practische handwerken;

21 Augustus luitenant ter zee der 1ste klasse J. N. de Ronde overgeplaatst en als officier van politie definitief vervangen door den luitenant ter zee der 2de klasse F. J. Heeris;

1 September officier-machinist der 2de klasse M. B. van Till en K. C. W. E. Hantzsck op non-activiteit gesteld en in hunne functiën vervangen, resp. door de officieren-machinist der 2de klasse B. J. Velderman en G. A. Gall;

1 September sergeant der mariniers J. Serlier overgeplaatst en als onderofficier van politie vervangen door den sergeant der mariniers W. Th. Blaauw.

Gedurende het cursusjaar werd 4 malen gebruik gemaakt van het recht tot beloonen der adspirant-machinisten door bevordering, wegens het zich bijzonder onderscheiden door vorderingen, ijver en gedrag of op eenige andere wijze, waardoor op het einde van den cursus 1907/08 9 adspirant-machinisten der eerste afdeeling der sergeantsrang en 11 van de tweede afdeeling der korporaalsrang bekleedden, terwijl aan

de jongste afdeeling 7 loffelijke getuigschriften als belooning konden worden uitgereikt.

Bij het vertrek met groot verlof konden om dezelfde redenen 4 aspirant-machinisten der a.s. eerste afdeeling en 4 der a.s. tweede afdeeling respectievelijk tot sergeant en korporaal worden bevorderd.

Het gedrag der aspirant-machinisten liet over het algemeen niets te wenschen over; lichte overtredingen kwamen veelvuldig voor, doch ernstige feiten behoorden tot de zeldzaamheden.

De gezondheidstoestand was zeer gunstig. Een der aspirant-machinisten van de eerste afdeeling bekwam kort voor den aanvang van den practischen cursus eene kneuzing van het rechterpolsgewricht, ten gevolge van een val uit zijn kooi, waarmede hij thans nog onder geneeskundige behandeling is. Een der aspirant-machinisten der tweede afdeeling brak tijdens voetballen, kort voor den aanvang van het groot verlof, de linkerpols, waarvan hij thans echter is hersteld.

Opleiding van jongens tot matroos.

a. Kweekschool voor zeevaart te Leiden.

Gedurende het tijdvak waarover dit verslag loopt werden in dienst aangenomen 300 jongens beneden den leeftijd van 15½ jaar.

Aan allen werd gedurende het verblijf aan de kweekschool onderwijs gegeven in lezen, schrijven en rekenen, de beoefening der Nederlandsche taal, de beginselen der krijgstuicht en de onderscheidingsteekenen. Vooral de kennis der Nederlandsche taal laat bij het meerendeel der jongens zeer veel te wenschen over.

Behalve dit onderwijs werd les gegeven in de gymnastiek, de eerste beginselen der infanterie-exercitie, roeien, enteren, leggen van steken, kennis van tuigdeelen en zingen, terwijl gedurende de zomermaanden zooveel mogelijk dagelijks werd gezwommen. Verder werd den jongens geleerd hunne eigen plunjes te wasschen en daaraan kleine herstellingen uit te voeren, het laatste onder leiding van een bij de kweekschool gedetacheerden kleedermaker der marine, terwijl verder de hun opgedragen bezigheden alle moesten strekken tot aankweken en onderhouden van begrippen omtrent orde en netheid.

Het beoefenen van bewegingssporten als voetbal, korfbal enz. vond eene ruime toepassing.

Het lager onderwijs werd gegeven door een schrijver-majoor en een sergeant-stuurman der marine, terwijl aan zeer achterlijke jongens les werd gegeven door een burger-onderwijzer.

Het onderwijs in de practische vakken werd gegeven door onderofficieren der marine en der mariniers, waarbij opgemerkt wordt, dat de lessen in gymnastiek en zwemmen waren toevertrouwd aan onderofficieren die het diploma hadden als militair gymnastiek- en zwemonderwijzer.

Het algemeen toezicht over het onderwijs was opgedragen aan een luitenant ter zee, die eveneens in het bezit van bovengenoemd diploma was.

Met het zangonderwijs was belast een muziekonderwijzer uit Leiden.

Alle jongens hadden vóór hunne indiensttreding lager onderwijs genoten. Hiervan hadden bezocht:

a. de openbare lagere school	237
b. de bijzondere school	61
c. beide scholen	2

Aan 134 jongens die de lagere school hadden bezocht, was kosteloos onderwijs verstrekt; ditzelfde was het geval met 38 jongens van de bijzondere school.

De jongen die blijkens het vorig verslag de lessen aan de hogere burgerschool te Leiden volgde, slaagde voor het toelatingsexamen voor de Marine-machinistenschol te Hellevoetsluis.

De resultaten van het lager onderwijs zijn gunstig te noemen, evenals de lichamelijke ontwikkeling.

b. Instructieschip van Galen te Hellevoetsluis.

Gedurende den wintercursus (October 1907—April 1908)

bedroeg het aantal jongens in opleiding gemiddeld 267, gedurende den zomercursus (April—October 1908) gemiddeld 369.

Dit hooge cijfer gedurende den zomercursus is een gevolg van de wijziging in de opleiding, waardoor het instructieschip voor buitenlandschen dienst verviel, en de cursus ten gevolge daarvan duurt 2 jaren, verdeeld in 4 afdeelingen.

Aan allen werd lager onderwijs gegeven in de vakken die reeds op de kweekschool te Leiden waren onderwezen, bovendien in aardrijkskunde, vaderlandsche geschiedenis (geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen), de kennis van Nederlandsche maten, munten en gewichten. Het onderwijs in de aardrijkskunde der geheele wereld werd voornamelijk gegeven aan de hand der reisbeschrijvingen van Hr. Ms. schepen, opgenomen in de jaarboekjes der Koninklijke Marine, terwijl de lessen in de aardrijkskunde van Nederland dikwijls werden benut om de jongens wegwijz te maken in spoorboekjes en het nagaan der kortste routen.

Het onderwijs in de practische vakken werd voortgezet en hen tevens vakonderwijs gegeven, als de kennis van geschut, geweer en revolver, van het kompas, de seinvlaggen, het gebruik der verschillende seinmiddelen, roeien, zeilen, matrozenwerk, enz.

Gedurende de zomermaanden waren de jongens der beide oudste afdeelingen beurtelings ingescheept op twee kotters en drie ontwapende kanonneerbooten ten einde hun practische kennis bij te brengen.

Ook wordt den jongens geleerd net en zindelijk te zijn op hunne plunjes, en moeten zij de voorkomende kleine herstellingen aan hunne kleederen uitvoeren.

Bewegingssporten als voetbal, enz. worden druk beoefend.

Het onderwijs in gymnastiek, schermen en zwemmen wordt gegeven door officieren en onderofficieren welke in het bezit zijn van het diploma als militair gymnastiek-, scherm- en zwemonderwijzer.

Het lager onderwijs wordt gegeven door vier aan de opleiding verbonden burger onderwijzers; dat in de practische vakken door onderofficieren der marine en der mariniers, onder toezicht en leiding van officieren.

Jongens die aanleg hebben voor muziek, worden tot muziekkorpsen verenigd, onder leiding van stafmuzikanten der marine. Hierbij dient echter opgemerkt te worden, dat ook voor deze jongens de vorming tot matroos de hoofdzaak is.

Het onderwijs in „slöjd” wordt met veel vrucht gegeven door een onderwijzer uit Hellevoetsluis, en bestaat er voor dit onderwijs zeer veel ambitie.

Over het algemeen zijn de resultaten van het onderwijs gunstig te noemen. Ook de lichamelijke ontwikkeling der jongens is gunstig.

Opleiding voor geweer makers aan boord van het wachtschip te Amsterdam.

De cursus begon 1 October 1907 met:

2	korporaals-geweer maker	der oudste afdeeling;
3	„ „ „	„ jongste „
4	leerlingen-	„ „ oudste „
3	„ „ „	„ jongste „

Het onderwijs had plaats gedurende de werkuren op 's Rijks Werf. Een schoollokaal van tweemaal 's weeks des avonds 7—9 uur beschikbaar voor desgewenschte eigen oefening.

De Zaterdagmorgen tot 9 uur v.m. werd gebruikt voor de militaire vorming.

Het onderwijs had in de verschillende afdeelingen plaats volgens vastgestelden rooster.

Voor de korporaals-geweer maker werd behandeld: de handleiding tot het verrichten van herstellingen aan draagbare wapenen aan boord der schepen, de wapeninspectie, ballistiek, wapenleer, algemeen overzicht der ijzerindustrie en de metaalbewerkingen, het herstellen en aanmaken van gereedschappen, het gebruik daarvan en van kalibers en maten, herstellingen van geweren, kapmessen, revolvers en sabels, de houthewerking, het harden, soldeeren, draaien en smeden. Bovendien ontvingen zij onderricht in de inrichting en werking der verschillende onderdeelen van het geschut, het opsporen der oorzaken der aan het geschut meest voorkomende beschadigingen en de wijze van herstelling, welke

behoort te worden gevolgd, zoomede het onder toezicht uitvoeren van herstellingen aan artillerie-materieel

Voor de leerlingen-geweermakers werd behandeld: algemeen overzicht der ijzer-industrie, wapenleer, spreiding en trekkans, de inrichting der schietbanen, het gebruik der verschillende gereedschappen en de handleiding tot het verrichten van herstellingen aan draagbare wapenen aan boord der schepen.

Voorts de inrichting en de werking der verschillende onderdeelen van het geschut, terwijl tot oefening in de praktijk de aan het artillerie-materieel voorkomende kleine herstellingen onder toezicht werden uitgevoerd.

De overige beschikbare tijd werd besteed aan praktisch werk, zooals werd aangegeven bij de korporaals.

Alle korporaals en leerlingen werden voorts geoefend in het maken van werkteekeningen, het bergen idem en het uitwerken van schetsen.

Bij het inschieten van geweren werd instructie gegeven in het schieten van schijfbeeld, het aanbrengen van noodig bevonden correctiën aan de richtmiddelen. Zij stelden zich hierbij tevens op de hoogte van trekkans en spreiding, de oorzaken van slechte uitkomsten en de middelen ter verbetering daarvan.

Op het einde van den cursus legden de beide korporaals-geweermaker der oudste afdeeling respectievelijk met de qualificatie van „bijzonder goed” en „voldoende” het examen voor den sergeantsrang af.

De drie korporaals der jongste afdeeling voldeden aan de eischen voor overgang naar de oudste afdeeling.

De vier leerlingen der oudste afdeeling kwamen in aanmerking voor bevordering tot korporaal, terwijl alle leerlingen der jongste afdeeling geschikt werden bevonden om over te gaan naar de oudste afdeeling.

Het onderwijzend personeel kweet zich met lof van zijn taak; de resultaten van het onderwijs zijn zeer goed te noemen.

Het gedrag en de ijver van het in opleiding zijnde personeel liet weinig te wenschen over.

De nieuwe cursus vangt aan met:

- 3 korporaals-geweermaker der oudste afdeeling;
- 4 „ „ „ „ jongste „
- 3 leerlingen- „ „ „ „ oudste „

Opleiding van monteurs aan boord van het wachtschip te Amsterdam.

De cursus begon 1 October 1907 met 10 korporaals-monteur der oudste afdeeling, waarvan één korporaal voorwaardelijk was overgegaan.

10 korporaals-monteur der jongste afdeeling:

12 leerlingen- „ „ „ „ oudste „

11 „ „ „ „ „ „ jongste „

In den loop van den cursus hadden onder dit personeel de volgende mutatiën plaats: 1 korporaal-monteur en 1 leerling-monteur der jongste afdeeling werden wegens lichaamsgebreken voor den dienst afgekeurd; 1 leerling-monteur der oudste afdeeling deserteerde; 1 leerling-monteur werd aangenomen; deze jongeling was het vorige jaar wat bekwaamheid betreft voor plaatsing aan de opleiding geschikt bevonden, doch wenschte toen niet daarvoor in aanmerking te komen.

Het technisch onderwijs had plaats op 's Rijks Werf volgens den vastgestelden rooster der lesuren.

De maand October werd voor de pas aangenomen jongelingen besteed voor de militaire vorming; het verdere militaire onderwijs had plaats gedurende enkele uren der week voor het geheele in opleiding zijnde personeel. Gelegenheid voor eigen oefening werd gegeven des avonds in een schoollokaal van het wachtschip. Een der avonden was verplichtend gesteld.

Het onderwijs voor de verschillende afdeelingen had plaats volgens het vastgestelde programma en bevatte de leerstof genoemd in artikel 45, hoofdstuk XI, deel I, V. K. M. Deze leerstof is verdeeld over vier jaren.

Voorts werd beurtelings een korporaal-monteur van de oudste afdeeling belast met het electrisch bedrijf aan de opleiding, terwijl eenige korporaals en leerlingen af en toe assis-

teerden bij den aanleg van electrische installatiën van oorlogsschepen.

Tegen het einde van den cursus legden alle korporaals-monteur der oudste afdeeling het examen af voor sergeant.

Bij de overgangsexamens werden alle korporaals der jongste afdeeling geschikt bevonden om over te gaan naar de oudste afdeeling; van de leerlingen der oudste afdeeling bleken twee niet voldoende bekwaam voor bevordering, terwijl eveneens twee leerlingen der jongste afdeeling niet naar hogere afdeeling konden overgaan.

Het onderwijzend personeel wijdde zich met ijver aan zijne taak, de resultaten zijn bevredigend.

Het gedrag aan de opleiding liet weinig te wenschen over; het te laat aan boord terugkomen van verlof of passagieren kwam enkele malen voor. Over het algemeen was de ijver der leerlingen voldoende.

12 jongelingen werden na afgelegde proef aangesteld tot leerling-monteur der jongste afdeeling. Ten gevolge van het bij herhaling niet voldoen aan de eischen voor bevordering en overgang naar hogere afdeeling werden 1 leerling-monteur der oudste afdeeling en 1 leerling-monteur der jongste afdeeling voorgedragen om van de opleiding te worden verwijderd.

De nieuwe cursus begint alzoo met:

10 korporaals-monteur der oudste afdeeling;

9 „ „ „ „ „ „ jongste „

10 leerlingen- „ „ „ „ „ „ oudste „

12 „ „ „ „ „ „ jongste „

VERSLAG betreffende de werfdivisie, loopende van 1 October 1907—1 October 1908.

Materieel.

Met eigen middelen werd aan boord van het instructieschip eene aanmerkelijke uitbreiding van het logies voor onderofficieren tot stand gebracht, waardoor 21 couchetten meer beschikbaar zijn gekomen; ook werd een verblijf voor 6 adjunct-machinisten bijgebouwd en nog eenige meerdere wijzigingen in de inwendige betimmering aangebracht, waardoor de aanwezige ruimte op voordeelige wijze is benut. In hoofdzaak zijn de veranderingen die zijn aangebracht de navolgende.

In de kuil aan SB is bijgebouwd eene bergplaats voor machinekamerbehoeften en gereedschappen, terwijl de oude bergplaats werd ingericht als hut met 4 couchetten.

Op het machinekamerbordes werd aan beide zijden de ijzeren bekapping der kolenruimen gesloopt; aan SB zijde werd bijgebouwd een verblijf voor 6 adjunct-machinisten en eene apotheek, waarin naar buiten openslaande ramen, respectievelijk 99 x 90 c.M. en van 98 x 42 c.M., tevens werd de daar aanwezige hut met 2 couchetten gewijzigd in eene hut met 3 couchetten; aan BB's zijde werd op het machinekamerbordes bijgebouwd eene werkplaats voor den electricien, met bergplaats; de bestaande hut met 2 couchetten en de buiten gebruik zijnde gamellehut der machinisten, werden gewijzigd in hutten met 3 couchetten, terwijl achter het bordes de werkplaats voor den electricien en de hut voor het hoofd van de machinekamer werden omgebouwd in 2 hutten, ieder met 4 couchetten. In de nieuwe werkplaats werd een naar buiten openend raam aangebracht van 101 x 40 c.M., terwijl in de hutten 7 patrijspoorten werden vervangen door naar buiten openende ramen van 34 x 36 c.M.

In het voor oefening aanwezige materieel kwam geene verandering. Door het gunstige verloop der werving was het noodig in de werkplaats aan boord nog 15 bankschroeven bij te plaatsen.

De dynamo's voldeden goed. De electrische leiding werd met eigen middelen uitgebreid in verband met genoemde wijzigingen in de betimmering.

In de werkplaats aan den wal werd een daar vervaardigd plaatijzeren model op ware grootte van een stoomketel van Hr. Ms. *Friesland* opgesteld.

Alle werkzaamheden werden door personeel der werfdivisie uitgevoerd, waarbij zooveel mogelijk van oud materieel gebruik gemaakt werd.

Personeel.

Den 5den November 1907 werd het bevel over de werfdivisie overgenomen door den luitenant ter zee der 1ste klasse J. Soutendam.

In de sterkte van het vaste personeel kwam geene verandering; enkele mutatiën hadden plaats.

Omtrent de opleiding wordt het navolgende gerapporteerd: evenals ten vorige jare werd aan bijna alle jongere schepelingen schoolonderwijs gegeven in lezen, schrijven en rekenen, hetgeen zeer noodig bleek te zijn.

a. Opleiding tot sergeant-stoker.

Van den cursus 16 April 1907–16 October 1907 slaagden 8 van de 9 korporaal-stokers 1ste klasse, waarvan 3 het examen zeer voldoende en 5 voldoende aflegden, terwijl één niet aan het examen voldeed en niet in aanmerking kwam, nogmaals een cursus te volgen.

De cursus 16 October 1907–16 April 1908 ving aan met 8 korporaal-stokers 1ste klasse. Vier hadden hunne opleiding voor korporaal-stoker 1ste klasse in de stoomwerkplaats ontvangen, drie waren als korporaal-stoker I in dienst gekomen en een kwam van de vloot. Hoewel er 9 waren aangewezen, was er een die door ziekte niet aan den cursus heeft kunnen deelnemen en ook voor den zeedienst is afgekeurd. Twee werden, daar zij de lessen niet konden volgen, op eigen verzoek van de opleiding verwijderd. Het examen voor sergeant-stoker werd door 2 korporaal-stokers zeer voldoende en door 3 voldoende afgelegd, terwijl de korporaal-stoker 1ste klasse afkomstig van de vloot, voor het practisch gedeelte (handwerken) niet aan den eisch voldeed, doch vergunning verkreeg aan den zomercursus deel te nemen.

De cursus 16 April–16 October 1908 werd aangevangen met 5 korporaal-stokers 1ste klasse, waarvan één reeds den vorigen cursus had gevolgd; van de 4 overigen hadden 3 hunne opleiding voor korporaal-stoker 1ste klasse in de stoomwerkplaats ontvangen en was er één als korporaal-stoker I in dienst gekomen.

Bij het theoretisch onderwijs werd gevolgd de: „Korte beschrijvingen van de stoomketels en van de hoofd- en hulpwerktuigen aan boord van Hr. Ms. oorlogsschepen en leidraad voor hunne behandeling”, aangevuld met dictaten, kleine berekeningen en eenvoudige schetsen en werden bovendien atlanten en beschrijvingen der pantser- en pantserdek-schepen gebruikt, terwijl zooveel mogelijk aanschouwelijk onderwijs gegeven werd. De practische oefening had plaats aan boord van torpedoboot XV, Hr. Ms. *Lynx* en op defensiesloep 53, het ambachtsonderwijs in de werkplaatsen van Hr. Ms. *van Speyk*; het onderwijs in lezen, schrijven en rekenen werd tot April 1908 gegeven door een sergeant-stuurman, later door een stuurman-majoor en bleek niet te kunnen worden gemist.

b. Opleiding tot korporaal-stoker der 1ste klasse.

Op 1 October 1907 waren in opleiding 19 korporaal-stokers 2de klasse; achtereenvolgens kwamen nog in opleiding:

16 October 1907 11 korporaal-stokers 2de klasse en

16 April 1908 18 „ „ 2de „

Hiervan werden 19 December 1907 7, en 11 Juni 1908 5 van de opleiding verwijderd wegens gebrek aan aanleg, terwijl 9 Mei 1908 één korporaal-stoker op zijn verzoek ophield de opleiding te volgen en 16 April 1908 één korporaal-stoker, als hebbende niet voldaan aan een der exameneischen, de opleiding verliet.

Het bewijs van bekwaamheid als werkman werd uitgereikt aan:

2	hunner als bankwerker-draaijer op 16 October 1907
4	„ „ smid-plaatbewerker „ 16 „ „
4	„ „ bankwerker-draaijer „ 16 April 1908
1	„ „ draaijer-bankwerker „ 16 „ „
6	„ „ smid-plaatbewerker „ 16 „ „

Van deze 17 korporaal-stokers 2de klasse werden er 13 voorgedragen voor bevordering tot korporaal-stoker 1ste klasse, nadat zij hadden voldaan aan de overige in de „Regeling van de examina enz.”, voor dien rang gestelde eischen; 4 voldeden daaraan niet.

Bij het afnemen der examens bleek dat de kennis van de schoolvakken over het algemeen te wenschen overliet.

Geen van hen die voor bevordering in aanmerking waren gebracht, werden bij den eerstvolgenden cursus voor sergeant-stoker geplaatst, daar de wenschelijkheid was gebleken, hen eerst aan boord in hun nieuwen rang de noodige practijk te laten opdoen.

De oefeningen als werkman stonden geheel onder leiding van het personeel van 's Rijks Werf. Voor practische oefening als d.d. machinist, olieman en stoker werden zij groepsgewijs elken Maandagmiddag ingedeeld op Hr. Ms. *Lynx*, torpedoboot XV of defensiesloep 53, dan wel ontvingen zij onder-richt in behandeling en inrichting van de verschillende hoofd- en hulpwerktuigen aan boord der schepen. Ook deden zij dienst bij het proefstoomen van Hr. Ms. *Heemskerck*.

c. Plaatsing van stokers-olieman, stokers der 1ste en 2de klasse met bijzonderen aanleg.

Gedurende dit verslagjaar waren in opleiding 7 stokers-olieman, waarvan er 4 na voldoende afgelegde proef, 2 als bankwerker en 2 als draaijer, werden voorgedragen voor bevordering tot korporaal-stoker 2de klasse; 6 stokers 1ste klasse waren in opleiding voor stoker-olieman, waarvan 3 hunne proef als olieman voldoende aflegden, 1 als smid en 2 als bankwerker en voorgedragen werden voor bevordering.

Verder moet tot deze categorie ook gerekend worden een deel der stokers genoemd onder *g*, die, wanneer zij niet reeds aan boord van Hr. Ms. *van Speyk* geplaatst waren geweest, in aanmerking zouden gekomen zijn om bij de werfdivisie geplaatst te worden.

Uit de stokers met bijzonderen aanleg werden ook aangewezen zij die in aanmerking wenschten te komen voor het deelnemen aan den cursus in het duiken aan boord van het torpedo-instructieschip. Het brevet van geoefend duiker werd in het verslagjaar toegekend aan 1 stoker-olieman, 4 stokers eerste oefening als olieman.

d¹. Plaatsing van stokers der 1ste klasse, die een eerste dienstverband aangingen.

9 stokers der 1ste klasse kwamen in dienst; hiervan legden 6 hun proef af als bankwerker, 1 als koperslager en 2 als smid. Zij bezaten voldoende ambachtskennis en stookten, voor zoover dit na te gaan was aan boord Hr. Ms. *Ulf* of *Lynx*, goed. Na de militaire vorming werden zij ingedeeld in de werkplaatsen en ontvingen aan boord Hr. Ms. *Lynx* eene eerste oefening als olieman.

d². Plaatsing van stokers der 2de klasse die een eerste dienstverband aangingen.

Van 1 October 1907–1 October 1908 werden door het gunstige verloop der werving 191 nieuw aangenomen stokers 2de klasse bij de werfdivisie geplaatst.

Na hunne militaire vorming en nadat zij zooveel mogelijk scheepswijs waren gemaakt, terwijl ook aan lichaamsoefening veel aandacht werd gewijd, werden zij te werk gesteld in de werkplaatsen aan boord en aan den wal, ten einde zich meerdere ambachtskennis eigen te maken. De meesten bezaten reeds vakkennis, terwijl eenigen blijk gaven bijzonderen aanleg te bezitten.

In de regeling van de stookoefeningen moest verandering worden gebracht, zoowel door het groote aantal van hen die geoefend moesten worden, als door de omstandigheid, dat er veel jeugdig stokerspersoneel voor de actieve vloot benoodigd was. Ten einde hen voor het verlaten van de werfdivisie eenigszins bekend te maken met den naam en bestemming der ketelappendages, gereedschappen enz., en tevens te bereiken, dat zij minstens 10 uur als stoker voor de vuren hadden dienst gedaan, werden zij op de aan het instructieschip toegevoegde vaartuigen groepsgewijze ingedeeld, doch moesten, zoodra zij aan den hierboven genoemden eisch hadden voldaan, weder in de werkplaatsen terugkeeren, om door nog geheel ongeoeffenden te worden vervangen, zoodat van eene eerste oefening aan boord van de gemeerd stoomende kanonneerboot

(*Ultr*) en van eene daarop volgende oefening aan boord van eene varende kanonneerboot (*Lynx*) of torpedoboot (XV), geen sprake kon zijn. Voor een zoo buitengewonen toeloop van dienstmennenden, is het ter beschikking van de werfdivisie staande materieel voor oefening in de eerste beginselen van het daadwerkelijk stoken, nauwelijks voldoende.

Het in de werkplaats aan den wal opgestelde model van een ketel van Hr. Ms. *Friesland* werd gebezigt om de stokers 2de klasse te oefenen in het gebruik van de schop: in plaats van steenkool werd puin gebruikt.

Gedurende de wintermaanden werden de jeugdige stokers ook geoefend aan boord van de voor die oefeningen aangewezen kanonneerboot (*Balder*).

Bijna zonder uitzondering werd met lust en ijver gewerkt; 1 stoker 2de klasse met bijzonderen aanleg legde de proef voor stoker 1ste klasse met goed gevolg af.

Bij het verlaten der werfdivisie werden op de conduiteboekjes het onder volgende 20-tal aantekeningen omtrent bijzonderen aanleg vermeld:

- 2 zeer veel aanleg als bankwerker,
- 5 veel aanleg als bankwerker,
- 1 aanleg als bankwerker,
- 1 goed bankwerker,
- 1 zeer goed draaier-bankwerker,
- 1 veel aanleg als draaier-bankwerker,
- 4 veel aanleg als smid,
- 1 aanleg als smid,
- 1 aanleg als smid-plaatbewerker,
- 1 veel aanleg als koperslager,
- 1 aanleg als koperslager,
- 1 zeer veel aanleg als vormer-gieter.

e. Opleiding der zeemiliciens-hulpmachinist.

Ook dit jaar werden 15 April weder 8 zeemiliciens-stokers geplaatst aan boord van de *van Speyk*.

Het onderwijs werd gegeven in den geest van de voorschriften vervat in § 15 „Bep. Oef. Zeem.”.

Zoo veel mogelijk werden de leidraden van hoofd-hulpwerktuigen en stoomketels, uitgegeven door de zorg van het Departement van Marine gevolgd, aangevuld met dictaten, berekeningen en schetsen.

Bovendien werd veel aanschouwelijk onderwijs aan boord der schepen, gegeven, waarbij het een en ander werd uitelkaar genomen en den miliciens opgedragen eene schets met verklaring daarvan te geven.

Voor praktische oefeningen werden zij gedurende de 4 eerste dagen der week groepsgewijs ingedeeld op de torpedobooten. Verder werden zij practisch geoefend aan boord der vaartuigen behorende bij Hr. Ms. *van Speyk*, zoowel in het verrichten van machinekamerwerkzaamheden, als in de behandeling van machines en ketels onder stoom.

Na afloop van den cursus slaagden allen voor zeemiliciens-hulpmachinist.

f. Opleiding der leerlingen-stoker.

De aanneming van leerlingen-stoker is niet geopend.

g. Plaatsing van overcompleet stokerspersoneel, voor

zoover de scheepsruimte toelaat.

42 stokers-olieman, 54 stokers 1ste klasse en 39 stokers 2de klasse werden gedurende hun verblijf aan boord voor korter of langer tijd in de verschillende werkplaatsen ingedeeld.

3 stokers-olieman slaagden voor de proef voor korporaal-stoker 2de klasse; 1 stoker 1ste klasse slaagde voor de proef van korporaal-stoker 3de klasse; 8 stokers 1ste klasse slaagden voor de proef voor stoker-olieman; 2 stokers 2de klasse slaagden voor de proef van stoker 1ste klasse.

Bovendien werd bij de werfdivisie aan meerdere stokers van andere schepen de proef voor bevordering afgenomen.

Van het overige gaande en komende stokerspersoneel, deden 2 korporaal-stokers 1ste klasse, 10 korporaal-stokers 2de klasse, 1 korporaal-stoker 3de klasse, 25 stokers-olieman, 132 stokers 1ste klasse en 39 stokers 2de klasse dienst bij de algemeene werkzaamheden, als: het hakken van poorten, het bouwen en wijzigen van verblijven, hutten en bergplaatsen, het uitvoeren van herstellingen en onderhoudswerken aan boord van het instructieschip en de toegevoegde vaartuigen; ook waren zij gedeeltelijk benoodigd voor den dienst in de machinekamer van Hr. Ms. *van Speyk* en voor den scheepsdienst. Bovendien werd meermalen aan in dienst zijnde schepen en aan maritieme inrichtingen assistentie verleend voor verschillende werkzaamheden.

Bij het afleggen der proeven bleek herhaaldelijk de geringe kennis vooral van schrijven, rekenen en het metrieke stelsel.

h. Plaatsing van bij 's Rijks Werf werkzaam zijnde stokers.

Het aantal stokers afgestaan voor de werkzaamheden bij de conservatie op 's Rijks Werf, was zeer afwisselend. Het laatste halfjaar varieerde dit van 44 tot 60 man; voor zooveel ze aanwezig waren, werden stokers-majoor en sergeant-stokers aangewezen om toezicht bij de werkzaamheden te houden; ook was gedurende eenigen tijd een machinist voor dien dienst aangewezen.

i. Plaatsing van jonge matrozen, tot onderzoek van hunnen aanleg voor opleiding tot torpedomaker.

De aan boord in opleiding zijnde lichtmatroos verliet 16 Januari 1908 de werfdivisie, na met zeer goeden uitslag werkzaam te zijn geweest.

Het onderwijzend personeel bleef zich, voorgedaan door de officieren, met grooten ijver en lust van zijne taak kwijten.

Het gedrag van het oudere stokerspersoneel was zeer goed; bij het jongere, meest ongehuwde gedeelte, kwam het meermalen voor, dat strenge correctiemiddelen moesten worden toegepast voor feiten gepleegd in verband met den wal. Ernstige vergripen tegen de subordination kwamen niet voor.

De gezondheidstoestand was voortdurend goed.

§ 20. OPLEIDING VAN MILITAIRE APOTHEKERS VOOR HET LEGER IN OOST- EN WEST-INDIE AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT.

Het aantal kweekelingen bedroeg bij het begin van het studiejaar 1907/1908 4. Voor de beide beschikbare plaatsen meldden zich twee aspiranten aan, zoodat het onderwijs door 6 leerlingen werd gevolgd. De lessen hebben zonder noemenswaardige stoornis plaats gehad.

Van de kweekelingen hebben twee met goed gevolg het theoretisch en practisch apothekers-examen afgelegd, zoodat zij konden worden voorgedragen tot militair apotheker der 2de klasse bij het Nederlandsch-Indische leger.

Het onderwijzend personeel leed een zwaar verlies door den dood van den militairen apotheker der 1ste klasse N. R. C. A. van der Pluym, die gedurende bijna 12 jaren met groote toe-

wijding in de apotheek van het Rijkshospitaal onderwijs gaf aan de kweekelingen in de practijk der apotheek. Hij werd tijdelijk vervangen door den militairen apotheker der 1ste klasse H. Boddé en zal worden opgevolgd door den militairen apotheker der 1ste klasse J. L. van Wermeskerken.

Hoewel er op het afgelopen studiejaar eene donkere schaduw viel, mag het overigens ook weder tot de goede jaren worden gerekend.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK.

BIJLAGE A.

BESLUIT *van den 14den December 1907* (Staatsblad n°. 330), tot *aanwijzing, overeenkomstig artikel 157 der Hooger-onderwijswet van het Gereformeerd gymnasium te Kampen van de Nationale Vereeniging voor Gereformeerd voorbereidend hooger onderwijs, gevestigd te Kampen.*

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 2 November 1907, n°. 13295/3, afdeling Onderwijs;

Gelet op artikel 157 der Hooger-onderwijswet;

Den Raad van State gehoord, advies van 26 November 1907, n°. 23;

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister van 9 December 1907, n°. 14950, afdeling Onderwijs:

Hebben goedgevonden en verstaan:

het Gereformeerd gymnasium te *Kampen* van de Nationale

Vereeniging voor Gereformeerd voorbereidend hooger onderwijs, gevestigd te *Kampen* met ingang van 1 Januari 1908 voor een tijdperk van zes jaren aan te wijzen als bevoegd om, met inachtneming der desbetreffende wettelijke voorschriften, aan zijne leerlingen, die het onderwijs tot aan het einde hebben bijgewoond, een getuigschrift van bekwaamheid tot universitaire studiën af te geven, dat met het getuigschrift in artikel 11 der Hooger-onderwijswet vermeld, wordt gelijk gesteld.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* en in de *Staatscourant* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 14den December 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

BIJLAGE B.

3 Januari 1908
n°. 2.

—
WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER
NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche
Zaken van 25 November 1907, n°. 11280/3, afdeeling On-
derwijs;

Gelet op artikel 157 der Hooger-onderwijswet;

Den Raad van State gehoord, advies van 17 December
1907, n°. 32;

Gelet op het nader rapport van Onzen Minister van Bin-
nenlandsche Zaken van 31 December 1907, n°. 15789, af-
deeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

te bepalen, dat met ingang van 1 September 1908 in Ons
besluit van den 16den November 1905 (*Staatsblad* n°. 306)
in plaats van: „het Gereformeerd gymnasium te Zetten”
wordt gelezen: „het Gereformeerd gymnasium te Arnhem”.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met
de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal wor-
den geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan
den Raad van State.

's Gravenhage, den 3 Januari 1908.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. R I N K.

BIJLAGE C.

30 November 1907
n°. 19.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 November 1907, n°. 13610, afdeeling Onderwijs;

Gezien Onze besluiten van 14 Februari 1902 n°. 4; 5 September 1902 n°. 29; 16 Februari 1903 n°. 19; 15 Februari 1904 n°. 42; 21 Februari 1905 n°. 25; 16 Februari 1906 n°. 7; 14 Februari 1907 n°. 25 en 11 Juli 1907 n°. 70:

Hebben goedgevonden en verstaan:

in de lijst der beambten bedoeld in artikel 97 der Hoogeronderwijswet en vastgesteld bij Ons eerstvermeld besluit voor de Rijksuniversiteit te Utrecht op te nemen na volgnummer 19c:

- N°. 19 *f*. adjunct-directrice;
- N°. 19 *g*. apotheker(es);
- N°. 19 *h*. assistenten in de apotheek;
- N°. 19 *i*. knechts in de apotheek;
- N°. 19 *k*. amanuensis voor de heilkunde;
- N°. 19 *l*. laboratorium-bedienden;
- N°. 19 *m*. polycliniek en operatiebedienden;
- N°. 19 *n*. operatiezusters;
- N°. 19 *o*. polycliniekzusters;
- N°. 19 *p*. klerken;
- N°. 19 *q*. bureauloopknechts;
- N°. 19 *r*. hoofdverpleegsters;
- N°. 19 *s*. eerste-verpleegsters;
- N°. 19 *t*. 2de-verpleegsters;
- N°. 19 *u*. verpleegsters;
- N°. 19 *v*. badknechts;
- N°. 19 *w*. verpleegsters-juffrouwen;
- N°. 19 *x*. huishoud-juffrouwen;
- N°. 19 *y*. dienstboden;
- N°. 19 *z*. werksters;

- N°. 19 *aa*. portiers;
- N°. 19 *bb*. hulpportiers;
- N°. 19 *cc*. keukenchef;
- N°. 19 *dd*. kooksters;
- N°. 19 *ee*. brood- en vleeschsnijder;
- N°. 19 *ff*. transportknecht;
- N°. 19 *gg*. slager;
- N°. 19 *hh*. provisiejuffrouw;
- N°. 19 *ii*. provisiebedienden;
- N°. 19 *kk*. linnenjuffrouw;
- N°. 19 *ll*. linnenmeiden;
- N°. 19 *mm*. naaisters;
- N°. 19 *nn*. strijksters;
- N°. 19 *oo*. bureauliste bij de wasscherij;
- N°. 19 *pp*. waschmeiden;
- N°. 19 *qq*. mangelmeiden;
- N°. 19 *rr*. machinist-bankwerker;
- N°. 19 *ss*. smid-bankwerkers;
- N°. 19 *tt*. stokers;
- N°. 19 *uu*. tremmers;
- N°. 19 *vv*. timmerlieden;
- N°. 19 *ww*. schilder;
- N°. 19 *xx*. matrassenmakers;
- N°. 19 *yy*. werkman bij de faecaliëndienst.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

's Gravenhage, den 30 November 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

BIJLAGE D.

17 Februari 1908
n°. 16.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 13 Februari 1908, n°. 806, afdeeling Hooger en Middelbaar Onderwijs;

Gezien Onze besluiten van 14 Februari 1902 n°. 4; 5 September 1902 n°. 29; 16 Februari 1903 n°. 19; 15 Februari 1904 n°. 42; 21 Februari 1905 n°. 25; 16 Februari 1906 n°. 7; 14 Februari 1907 n°. 25; 11 Juli 1907 n°. 70 en 30 November 1907 n°. 19;

Hebben goedgevonden en verstaan:

in de lijst der beambten, bedoeld in art. 97 der Hoogeronderwijswet en vastgesteld bij Ons eerstvermeld besluit:

1. voor de Rijksuniversiteit te Leiden:

- a. op te nemen na volgnummer 3, „N°. 3a: assistenten”;
- b. op te nemen na volgnummer 17, „N°. 17a: schoonmaaksters”;
- c. op te nemen na volgnummer 24, „N°. 24a: amanuenses”;
- d. op te nemen na volgnummer 43, „N°. 43a: preparatrice”;
- e. op te nemen na volgnummer 62b, onder het hoofd Herbarium „N°. 62c directeur”;
- f. op te nemen na volgnummer 64, „N°. 64a: assistenten”;

g. op te nemen na volgnummer 82, onder het hoofd Scheikunde: „N°. 82a conservator”;

2. voor de Rijksuniversiteit te Utrecht:

- a. op te nemen na volgnummer 9, „N°. 9a amanuensis”;
- b. op te nemen na volgnummer 36, onder het hoofd Botanie „N°. 36a conservator”;

3. voor de Rijksuniversiteit te Groningen:

- a. op te nemen na volgnummer 19, N°. 19a amanuensis”;
- b. op te nemen na volgnummer 29, „N°. 29a schoonmaaksters”;
- c. op te nemen na volgnummer 30, ter vervanging van het hoofd „Museum van natuurlijke historie”, „Zoölogie N°. 31 assistenten; N°. 31a amanuenses; N°. 32 bedienden”;
- d. op te nemen na volgnummer 40, „N°. 40a amanuenses”;
- e. op te nemen na volgnummer 43, „N°. 43a schoonmaaksters”.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

's Gravenhage, den 17 Februari 1908.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

BIJLAGE E.

WET van den 27sten Mei 1907 (Staatsblad n°. 128),
tot wijziging en aanvulling van artikel 77 der wet
tot regeling van het middelbaar onderwijs.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER
NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! doen
te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat wijziging
en aanvulling van artikel 77 der wet van 2 Mei 1863 (*Staats-
blad* n°. 50) tot regeling van het middelbaar onderwijs,
zooals die is gewijzigd en aangevuld bij de wetten van 28
Juni 1876 (*Staatsblad* n°. 143), van 25 April 1879 (*Staatsblad*
n°. 87), van 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64, van 9 Mei 1890
(*Staatsblad* n°. 78), van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 123),
van 22 Mei 1905 (*Staatsblad* n°. 141) en van 5 Juni 1905
(*Staatsblad* n°. 154) wenschelijk is:

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en
met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedge-
vonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij
deze:

Eenig artikel.

Artikel 77 der wet tot regeling van het middelbaar on-
derwijs wordt gewijzigd en aangevuld als volgt:

1°. in het eerste lid van het artikel wordt onder „d”
gelezen „het teekenen”;

2°. aan het artikel wordt een vierde lid toegevoegd,
luidende als volgt:

„Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt de akte,
onder *d* genoemd, gesplitst in onderscheidene akten, in de
programma's waarvan tevens voor zooveel noodig het boet-
seeren kan worden opgenomen. Voorts wordt daarbij de
bevoegdheid voor het geven van onderwijs bepaald, welke
aan het bezit van elke dezer akten verbonden is.”

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden
geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autori-
teiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de
nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven op het Loo, den 27sten Mei 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

BIJLAGE F.

VERSLAGEN van de in 1907 gehouden eindexamens voor de hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, voorafgegaan door een overzicht van de samenstelling van de examencommissiën en van den duur en den uitslag van de examens.

Overzicht van de samenstelling van de examencommissiën, van den duur en van den uitslag van de examens.

SAMENSTELLING VAN DE COMMISSIËN.

Noordbrabant.

Lid en voorzitter: dr. B. Dijksterhuis, directeur der Rijks hogere burgerschool te Tilburg.

Leden: G. J. Vos Azn., directeur van, en A. J. A. Busquet, J. Kuypers en G. L. Breedvelt, leeraren aan de Rijks-hogere burgerschool te Bergen op Zoom;

dr. J. Couvée, H. A. Rijkens, B. E. Bouwman en C. D. Barto, leeraren aan de hogere burgerschool te Breda;

dr. J. Schüngel, directeur van, en P. J. Bos, F. Allan en H. Rutgers, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

W. Jansen, J. Coster en P. A. Kraanen, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Tilburg.

Gelderland.

Lid en voorzitter: dr. N. J. van der Lee, directeur der hogere burgerschool te Apeldoorn.

Leden: H. W. Huender, P. Keyzer IJzn., W. H. Wunderlich en W. J. Mali, leeraren aan de hogere burgerschool te Apeldoorn;

dr. H. Tonkes, H. G. Bom Wzn., J. J. Menkema en H. E. Michielsen, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Arnhem;

M. A. P. C. Poelhekké, directeur van, en H. A. Derksen, dr. B. Sijpkens en mr. dr. H. Lübbers, leeraren aan de hogere burgerschool te Nijmegen;

dr. S. Krüger, mr. dr. Ch. Raaymakers en dr. L. Schmedding, leeraren aan de afdeeling hogere burgerschool van het Canisius College te Nijmegen;

J. H. Slothouwer, directeur van, en C. Kok, E. J. Bomli, L. van Zanten Jzn. en J. Faber, leeraren aan de hogere burgerschool te Tiel;

dr. G. M. Slothouwer, directeur van, en dr. R. N. de Haas, mr. B. I. Zijlstra en A. Caland, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Wageningen;

dr. S. L. van Oss, dr. J. C. Wildervanck en C. van Liere, leeraren aan de hogere burgerschool te Zaltbommel;

dr. J. W. Lem, directeur van, en dr. D. A. Sloos en H. Ch. Mellet, leeraren aan de hogere burgerschool te Zutphen

Zuidholland.

A. Noordelijke Commissie.

Lid en voorzitter: dr. J. L. Andreae, directeur der hogere burgerschool te Leiden.

Leden.

I. Eerste afdeeling.

W. Massink, dr. J. M. Ruys en C. J. Leendertsz, leeraren aan de hogere burgerschool te Leiden;

dr. G. J. M. Coolhaas, C. Timmermans en C. Timmerman, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Bleijenburg);

Ph. J. Stok, H. Boerma en C. G. Kaakebeen, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan);

dr. Z. Th. Diehl, directeur der Rijks- hogere burgerschool te Alkmaar;

J. C. F. Prikken, oud-leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Gouda;

J. van der Bruyn, oud-leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam;

W. L. Pilaar en J. Kroon jr., leeraren aan de hogere burgerschool te Dordrecht.

II. Tweede afdeeling.

C. van der Waals, leeraar aan de hogere burgerschool te Leiden en aan de gemeentelijke handelsschool te Rotterdam;

dr. G. M. Rutten en W. Draaijer, leeraren aan de hogere burgerscholen te Leiden en te Voorschoten;

dr. A. D. van der Harst, dr. G. Bakker en K. Muntinga, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Bleijenburg);

dr. J. J. Hallo en A. Swets, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan);

dr. H. van Cappelle, leeraar aan de hogere burgerscholen te 's Gravenhage (Stadhouderslaan) en te Voorschoten;

L. van der Vegt, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem;

mr. dr. S. Zadoks, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

D. Goslings, leeraar aan de hogere burgerschool te Delft;

J. W. Pik, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

C. Roovers, leeraar aan de hogere burgerschool met driejarigen cursus te 's Gravenhage.

III. Voor beide afdeelingen.

G. M. Kusters, leeraar aan de hogere burgerschool te Leiden;

P. J. den Hertog, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Bleijenburg).

B. Zuidelijke Commissie.

Lid en voorzitter: M. Horn, directeur der hogere burgerschool te Schiedam.

Leden:

I. Eerste afdeeling.

Th. de Jongh van Arkel, dr. W. J. Steenhuis en E. Hazelhof, leeraren aan de hogere burgerschool te Schiedam;

dr. J. Kunst, leeraar aan den machinistencursus van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam en aan de hogere burgerschool te Schiedam;

J. Brals, directeur van, en A. J. Goedkoop van Nelle en dr. H. Hulshof, leeraren aan de hogere burgerschool te Delft;

H. W. Wouterlood, H. J. F. Kip en J. J. H. Lambermon, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

mr. F. A. de Graaff, oud-leeraar aan de hogere burgerschool te Haarlem;

J. W. Weevers, oud-directeur der gemeentelijke handelsschool te Rotterdam;

J. van der Most, leeraar aan de gemeentelijke handelsschool te Rotterdam;

R. Volbeda, leeraar aan de hogere burgerschool met driejarigen cursus te Rotterdam.

II. Tweede Afdeling.

dr. S. S. Hoogstra, directeur van, en J. H. van den Bosch en dr. J. Geest, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Gouda;

dr. J. M. Hiebendaal, directeur van, en A. Feenstra en H. Schukken, leeraren aan de hogere burgerschool te Gorinchem;

dr. A. van Raalte, J. van Zee en J. G. Bruins, leeraren aan de hogere burgerschool te Dordrecht;

J. D. Fast, C. Krediet en P. T. van den Berg van Os, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

K. C. Lariby, waarnemend directeur van, en W. van Dongen, leeraar aan de bijzondere hogere burgerschool te Rotterdam.

III. Voor beide afdelingen.

J. A. Hingman, leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam;

W. A. Piets, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Gouda.

Noordholland.

A. Oostelijke Commissie.

Lid en voorzitter: Dr. J. C. Costerus, directeur der eerste hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam.

Leden: J. Rienstra, dr. I. H. Gosses, J. A. Barrau, H. Heukels en H. J. van Dijk, leeraren aan de eerste hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

A. L. J. Bouten, directeur van, en W. Ph. Lindner, dr. H. W. Heinsius, P. de Vos jr. en Th. van der Waerden, leeraren aan de tweede hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

dr. P. J. Helwig, dr. H. C. Bijl, dr. N. Quint Gzn., A. K. Castelein en W. J. Brandts, leeraren aan de derde hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

S. J. van de Vliet, leeraar aan de eerste, tweede en derde hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Amsterdam en aan de hogere burgerschool te Hilversum;

H. L. de Leeuw, leeraar aan de eerste en derde hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

dr. P. C. M. Bos, leeraar aan de tweede en derde hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

G. de Bruyn en A. J. Bos, leeraren aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

A. Pelt, directeur van, en P. Bakker en W. van Doorn, leeraren aan de hogere burgerschool te Zaandam;

P. Frisius de Haan en dr. G. Nolst Trenité, leeraren aan de hogere burgerschool te Haarlem;

G. C. Hoogewerff, directeur van, en dr. B. H. J. ter Braake en Th. A. Verdenius, leeraren aan de hogere burgerschool te Hilversum;

dr. W. C. L. Bronsveld, directeur der hogere burgerschool te Hoorn;

P. J. H. van Geleuken, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Helder.

B. Westelijke Commissie.

Lid en voorzitter: dr. D. A. Kerkhoff, directeur der Rijks- hogere burgerschool te Helder.

Leden: dr. A. C. van Rijn van Alkemade, dr. H. W. R. Raken en W. N. Francken, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Helder;

dr. H. Brongersma, directeur van, en dr. H. J. Calkoen, dr. M. Bruijfel, A. H. Günther en H. J. de Vries, leeraren aan de hogere burgerschool te Haarlem;

N. Meijer, E. M. van Soest en J. L. G. Belonje, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Alkmaar;

dr. E. H. J. Cunaeus, A. van der Stempel jr., G. Welbergen en J. C. Kerkmeijer, leeraren aan de hogere burgerschool te Hoorn.

Zeeland.

Lid en voorzitter: L. van Bruggen, directeur der Rijks- hogere burgerschool te Goes.

Leden: dr. H. Japikse, directeur van, en L. M. Klinkenberg, W. O. Swaving, dr. R. van der Laan, W. Kosten en R. Borggreve, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Middelburg;

A. K. Zweede, A. G. van Dijk, J. H. Rhoen en A. D. F. van der Wart, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Goes;

J. A. de Bruyne, directeur van, C. J. S. Tetterode en C. A. de Looze, leeraren, en mej. J. W. M. Valetton, leerares aan de hogere burgerschool te Zierikzee.

Utrecht.

Lid en voorzitter: dr. H. F. Jonkman, directeur der Rijks- hogere burgerschool te Utrecht.

Leden: G. J. Buys, directeur van, en A. M. Kerckamp, dr. P. K. Lulofs, dr. Th. Weevers, F. Wesseling, S. de Vries, dr. E. J. Beumer, J. M. Thiel, J. C. A. Havinga en B. D. Best, leeraren aan de hogere burgerschool te Amersfoort;

dr. P. van Mourik, dr. J. L. Hoorweg, dr. J. E. Enklaar, I. Stibbe, W. Pik en dr. G. van der Waals, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Utrecht;

dr. A. Kijlstra, dr. J. A. Vreeswijk, M. ten Bouwhuys, J. J. Meder, F. P. Visser en J. de Jong Czn., leeraren aan de gemeentelijke hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Utrecht;

dr. B. Meilink, leeraar aan de hogere burgerschool te Arnhem; dr. G. Postma, A. Jochim, A. van Dissel en J. K. Frederiks, leeraren aan de hogere burgerschool te Deventer;

mr. H. P. de Fluiter, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Roermond;

D. H. te Wechel, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Wageningen.

Friesland.

Lid en voorzitter: dr. J. Ariëns Kappers, directeur der Rijks- hogere burgerschool te Leeuwarden.

Leden: dr. J. J. van Rijn, J. Bubberman, D. A. G. Vastenou en A. de Weerd, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Leeuwarden;

mr. dr. P. C. Andreae, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Leeuwarden en aan de hogere burgerschool te Sneek;

J. J. Bauer, dr. F. Schuh, P. J. Bolleman van der Veen en L. van Rossen, leeraren aan de hogere burgerschool te Sneek;

H. G. Harkema, directeur der hogere burgerschool te Harlingen;

dr. P. Middel, H. Zondervan en H. Weersma, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Groningen;

A. G. de Graaff, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Assen;

H. Schuitema, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Helder.

Overijssel.

Lid en voorzitter: dr. H. J. van de Stadt, directeur der hogere burgerschool te Kampen.

Leden: H. J. E. Beth, P. van den Brand en H. J. Trip, leeraren aan de hogere burgerschool te Stad-Almelo;

dr. J. J. le Roy, directeur van, en C. J. de Bruyn Kops en H. Siliakus, leeraren aan de hogere burgerschool te Deventer;

dr. A. Borgman, directeur van, en dr. A. Benthem Gzn. en C. D. C. Appeldoorn, leeraren aan de Nederlandsche School voor Nijverheid en Handel te Enschede;

dr. M. Woudstra, W. de Vries en H. P. M. Kusters, leeraren aan de hogere burgerschool te Kampen;

dr. J. J. Doesburg, directeur van, en dr. V. C. L. M. E. Frackers en J. A. Meursinge, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Zwolle.

Groningen en Drenthe.

Lid en voorzitter: dr. E. Jensema, directeur der Rijks- hogere burgerschool te Groningen.

Leden: dr. D. Dijken, F. de Groot, J. H. Scholte en I. Mole- naar, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Groningen; dr. H. F. Huiskens, directeur van, en dr. J. W. Beekman, W. H. A. Wesselink en A. D. J. van 't Hooft, leeraren aan de hogere burgerschool te Veendam;

dr. J. F. A. Mellink, directeur van, en dr. A. van Thijn en mr. G. M. Doornbos, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Assen;

J. Branbergen en L. van der Wal, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool te Leeuwarden;

dr. H. P. B. Plomp, leeraar aan de hogere burgerschool te Hoorn;

G. J. Steenbeek, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Sappemeer.

Limburg.

Lid en voorzitter: dr. H. J. Hoffmans, directeur der hogere burgerschool te Maastricht.

Leden: dr. J. M. A. Kramps, directeur van, en G. de Weerd, H. Huffnagel en P. Meijer, leeraren aan de Rijks- hogere burger- school te Roermond;

L. A. J. Keuller, F. J. van der Tak, dr. H. J. E. Endepols en W. van der Vliet, leeraren aan de hogere burgerschool te Maastricht;

L. Prevoo, H. Verhaagen, A. Geurts, H. Wismans en W. Franck, leeraren aan de hogere burgerschool te Rolduc (Kerkrade);

G. L. N. H. de Laive, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool te Nijmegen;

J. L. Hogeweg, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Roermond.

DUUR DER EXAMENS.

COMMISSIËN.	Aanvang	Einde	Aantaldagen	Aantal candidaten.	Gehouden te :
	van de examens.				
Noordbrabant. .	15 Juli	3 Aug.	18	62	Tilburg.
Gelderland. . . .	15 "	7 "	21	152	Arnhem.
Zuidholland { A	15 "	7 "	21	165	Leiden.
{ B	15 "	10 "	24	176	Schiedam.
Noordholland { A	15 "	3 "	18	127	Amsterdam.
{ B	15 "	7 "	21	74	Haarlem.
Zeeland	15 "	31 Juli	15	53	Goes.
Utrecht.	15 "	27 "	12	82	Utrecht.
Friesland.	15 "	27 "	12	37	Leeuwarden.
Overijssel	15 "	31 "	15	59	Kampen.
Groningen en Drenthe	15 "	27 "	12	44	Groningen.
Limburg	15 "	27 "	12	45	Maastricht.

UITSLAG VAN DE EXAMENS.

COMMISSIËN.	Hoogere burgerscholen.	Getal kandidaten die		
		zijn geëxami- neerd.	zijn toege- laten.	zijn afge- wezen.
Noordbrabant. .	Bergen op Zoom.	15	15	—
	Breda	28	28	—
	's Hertogenbosch	10	10	—
	Tilburg	8	8	—
	Geene H. B. S. .	1	1	—

COMMISSIËN.	Hoogere burgerscholen.	Getal kandidaten die		
		zijn geëxami- neerd.	zijn toege- laten.	zijn afge- wezen.
Gelderland . . .	Apeldoorn	11	11	—
	Arnhem	34	31	3
	Nijmegen (Gem. H. B. S.)	22	21	1
	Nijmegen (Can. Coll.)	9	9	—
	Tiel	6	6	—
	Wageningen . . .	9	9	—
	Zaltbommel . . .	5	5	—
	Zutphen	31	24	7
	Geene H. B. S. .	25	16	9
	's Gravenhage (Bleijenburg) .	56	50	6
Zuidholland A. .	Id. (Stadhouders- laan)	63	49	4
	Leiden	35	31	4
	Voorschoten . . .	10	5	5
	Geene H. B. S. .	1	—	1
Zuidholland B. .	Delft	17	16	1
	Dordrecht	18	16	2
	Gorinchem	14	11	3
	Gouda	21	17	4
	Rotterdam (openb.)	49	41	8
	Idem (bijz.)	6	5	1
	Schiedam	25	23	2
	Geene H. B. S. .	26	10	16
Noordholland A. .	Amsterdam I. . .	29	28	1
	Id. II	38	30	8
	Id. III	24	19	5
	Hilversum	10	10	—
	Zaandam	17	12	5
Noordholland B. .	Geene H. B. S. . .	9	3	6
	Alkmaar	13	11	2
	Haarlem	39	35	4
	Helder	11	10	1
	Hoorn	10	9	1
	Geene H. B. S. . .	1	—	1
Zeeland	Middelburg	26	26	—
	Goes	15	14	1
	Zierikzee	10	8	2
	Amsterdam (III). Voorschoten . . .	1	1	—
Utrecht	Amersfoort	25	23	2
	Utrecht (Rijks- H. B. S.)	29	26	3
	Id. (gem. H. B. S.)	26	24	2
	Geene H. B. S. . .	2	—	2
Friesland	Leeuwarden . . .	28	21	7
	Sneek	9	9	—
Overijssel	Almelo	9	7	2
	Deventer	14	12	2
	Enschede	8	7	1
	Kampen	12	11	1
	Zwolle	14	11	3
	Geene H. B. S. . .	2	1	1
Groningen en Drenthe	Groningen	27	22	5
	Veendam	5	4	1
	Assen	10	8	2
	Geene H. B. S. . .	2	—	2
Limburg	Maastricht	15	15	—
	Roermond	8	8	—
	Rolduc	12	12	—
	Geene H. B. S. . .	10	4	6
Totaal. . .		1076	909	167

In de hier volgende tabel zijn de cijfers vermeld, die door elke commissie zijn toegekend voor de vijf verschillende afdeelingen, aangewezen in het Algemeen Reglement, behorende bij het Koninklijk besluit van 27 Juni 1901 (*Staatsblad* n°. 190).

Aantal malen dat is toegekend het eindeijfer :		Noordbrabant					Gelderland.					Zuidholland. (1)					Noordholland.					Zeeland.					Utrecht.				
		Groep					Groep					Groep					Groep					Groep					Groep				
		A.	B.	C.	D.	E.	A.	B.	C.	D.	E.	A.	B.	C.	D.	E.	A.	B.	C.	D.	E.	A.	B.	C.	D.	E.	A.	B.	C.	D.	E.
10		1					1										5										2				
9		11	2	1	2		4	3	1	1		11	3	1	2	1	5	1	5	1	2	2	1	4			5				
8		19	13	2	3	2	16	12	9	7	5	32	24	14	11	20	40	19	11	7	16	6	12	10	2	4	8	4	3	2	3
7		15	28	23	12	19	34	42	33	21	57	70	63	90	52	71	54	53	48	30	56	6	14	10	9	10	16	12	15	13	21
6		8	13	29	26	20	45	53	64	51	57	94	119	112	103	113	34	67	71	58	72	18	17	21	16	22	30	30	36	29	29
5		5	5	6	18	19	26	29	33	42	28	81	80	85	126	97	38	34	45	66	48	12	9	7	22	9	14	23	23	28	21
4		3	1	1	1	2	21	11	12	24	5	40	43	32	45	31	17	18	14	31	7	7		1	3	5	5	8	5	10	8
3		"	"	"	"	"	5	2	"	5	"	12	9	7	3	6	14	7	7	7		1	"	"	1	3	1	5	"	"	"
2		"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	1	2	2	"	1	"	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"
1		"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Aantal malen	voldoend	59	61	61	61	60	126	139	140	122	147	288	289	302	294	302	171	174	180	162	194	44	53	52	49	45	75	69	77	72	74
	onvold.	3	1	1	1	2	26	13	12	30	5	53	52	39	48	39	30	27	21	39	7	9	"	1	4	8	7	13	5	10	8
Getalcandidaten		62					152					341					201					53					82				

Aantal malen dat is toegekend het eindeijfer:	Friesland. (2)					Overijssel.					Groningen en Drenthe					Limburg.					Totaal.						
	Groep					Groep					Groep					Groep					Groep						
	A.	B.	C.	D.	E.	A.	B.	C.	D.	E.	A.	B.	C.	D.	E.	A.	B.	C.	D.	E.	A.	B.	C.	D.	E.		
10										1											4				1		
9	"	"	"	"	"	2	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	1	1	"	1	41	"	"	13	"	6	7
8	"	5	2	3	1	"	10	6	1	2	9	7	3	1	1	2	1	6	7	2	5	144	101	61	38	66	
7	11	13	9	5	3	13	20	8	10	18	16	6	6	6	13	11	5	11	7	8	246	256	253	165	276		
6	11	18	8	14	19	14	14	22	22	17	10	15	14	14	22	15	15	15	18	15	279	361	392	351	386		
5	7	3	6	14	14	8	11	23	15	11	2	15	16	15	7	11	10	5	15	14	204	219	249	361	268		
4	3	1	7	3	2	11	8	4	10	"	6	5	7	8	"	4	3	6	3	2	117	98	89	138	62		
3	"	"	3	"	"	1	"	1	"	"	2	"	"	"	"	3	2	"	"	"	36	25	18	16	9		
2	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	"	"	"	5	5	1	2	1		
1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1		
Aantal malen	voldoend	34	36	26	34	36	47	51	54	49	59	36	39	37	36	44	38	37	39	42	43	918	948	968	921	1004	
	onvold.	3	1	11	3	2	12	8	5	10	"	8	5	7	8	"	7	8	6	3	2	158	128	108	156	73	
Getalcandidaten		37					59					44					45					1076					

(1) Eén candidaat trok zich gedurende het mondeling examen terug.

(2) Eén candidaat trok zich vóór het mondeling examen terug.

VERSLAGEN VAN DE EXAMENCOMMISSIEN.

Noordbrabant.

*Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Noordbrabant.*

De Commissie, benoemd bij Uw besluit van 14 Maart 1907, A, n°. 3, 2de afdeeling, en later gewijzigd volgens Uw besluit van 13 Juli 1907, A, n°. 24, 2de afdeeling, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) U.H.E.G. het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering werd gehouden op 27 April 1907. Afwezig waren de heeren B. W. Mondt en dr. J. C. Couvée, uit Breda, wegens ziekte.

Tot secretaris werd in deze vergadering de tweede ondergetekende benoemd, terwijl de sub-commissiën als volgt werden vastgesteld:

Groep A. (Wis- en werktuigkunde.)

Mondt, Bos, Busquet, dr. Schüngel.

Groep B. (Natuurwetenschappen.)

Dr. Schüngel, Jansen, dr. Couvée, Kuypers.

Groep C. (Geschiedenis, aardrijkskunde, staatswetenschappen en handelwetenschappen.)

Breedvelt, dr. Dijksterhuis, Rutgers, Rijkens.

Groep D. (Taal en letterkunde.)

Allan, Vos, Bouwman, Coster.

Groep E. (Hand- en lijntekenen.)

Kraanen, Mondt;

terwijl aan de groepen A, B, C en D als 5de en aan groep E als 3de lid werden toegevoegd, respectievelijk de heeren: Jansen, Mondt, Allan, dr. Dijksterhuis en Busquet.

De regeling van het mondeling examen blijkt uit de volgende tabel:

V A K K E N.	Duur in minuten.	Eerste-examinator.	Tweede-examinator.
Reken- en stek.	25	Bos	Busquet
Gonio-entrigon.	15	Bos	Mondt
Meetkunde . . .	25	Busquet	Bos
Beschr. meetk. .	15	Busquet	Mondt
Werktuigkunde.	25	Mondt	dr. Schüngel
Natuurkunde . .	25	dr. Schüngel	Kuypers
Scheikunde . . .	25	Jansen	dr. Couvée
Natuurl. historie	25	dr. Couvée	Jansen
Cosmographie . .	20	Kuypers	dr. Schüngel
Staatswetensch .	25	Breedvelt	dr. Dijksterhuis
Aardrijkskunde .	25	Rutgers	Rijkens
Geschiedenis . .	25	dr. Dijksterhuis	Breedvelt
Boekhouden . .	20	Rijkens	Rutgers
Nederlandsch . .	25	Allan	Bouwman
Fransch	25	Vos	Coster
Engelsch	25	Coster	Vos
Hoogduitsch . .	25	Bouwman	Allan
Handteekenen . .	—	Kraanen	Mondt
Lijntekenen . . .	—	Mondt	Kraanen

De teekeningen, door de kandidaten bij het examen in handteekenen vervaardigd, werden door de examinatoren beoordeeld aan de hogere burgerscholen, waar het schriftelijk examen gehouden was, en wel 28 en 29 Juni.

Het aantal kandidaten, dat zich had aangemeld, bedroeg 62, en wel:

- 28 van de hogere burgerschool te Breda;
- 15 van de Rijks- hogere burgerschool te Bergen op Zoom;
- 8 van de Rijks- hogere burgerschool te Tilburg;
- 10 van de Rijks- hogere burgerschool te 's Hertogenbosch; en
- 1 van geen hogere burgerschool.

Bij de aangifte was overlegging van een geboorteakte of van een bewijs van geboorte-inschrijving verplichtend gesteld, opdat alle fouten in de getuigschriften vermeden konden worden.

De volgende vergadering, op 6 Juli, was voltallig, maar den 13den Juli moest de voorzitter tot zijn leedwezen constateeren, dat de heer B. W. Mondt, directeur der hogere burgerschool te Breda, bedankt had wegens ziekte. In zijne plaats werd bij Uw besluit van 13 Juli 1907 benoemd de heer C. D. Barto, uit Breda, die dus overal voor den heer Mondt in de plaats gesteld moet worden.

In deze vergaderingen werden respectievelijk de cijfers voor het schriftelijk werk van de eerste en van de tweede helft der kandidaten opgemaakt en in verband daarmee de vrijstellingen voor het mondeling examen bepaald.

Twee kandidaten hadden niet het geheele schriftelijk examen kunnen afleggen: één wegens ziekte, één wegens familie-omstandigheden. Aan hen werd gedurende het mondeling examen daartoe nog gelegenheid gegeven.

Het volgend stel vragen werd daartoe opgemaakt:

Meetkunde.

1°. Construeer een driehoek ABC, als gegeven zijn: a) De beide stukken AD en DC, waarin de basis door de bissectrice BD wordt verdeeld; b) hoek B = 36°.

Hoe construeert men een hoek van 36°?

2°. Van een zeszijdige pyramide is elke ribbe van het grondvlak 10 d.M., terwijl elke opstaande ribbe een hoek van 60° met het grondvlak maakt.

Bewijs, dat de pyramide regelmatig is.

Men brengt een doorsnede evenwijdig met het grondvlak aan, zóó, dat in de afgeknotte pyramide een bol beschreven kan worden.

Gevraagd: den inhoud te bepalen van de deelen, waarin de oorspronkelijke pyramide door genoemde doorsnede wordt verdeeld.

3°. In een bol met een straal R, is een kegelvormig gat geboord, zóó, dat de as door het middelpunt van den bol gaat, de top in het oppervlak van den bol ligt en de inhoud van de uitgeboorde massa het 7/16 van dien des bols is.

Bereken den straal van de opening der uitboring in het geheele oppervlak van het overgebleven deel des bols.

Werktuigkunde.

1°. Langs een verticalen muur is een 7 M. lange goot AB bevestigd. Het hoogste punt A der goot, die ten opzichte van den grond 30° helt, ligt 12 M. boven den grond. In A wordt een kogeltje gelegd en losgelaten, dat de goot in 2 seconden doorloopt. Bij de nu volgende botsingen van het kogeltje met den grond wordt de restitutie-coëfficiënt $e = 0.8$ gesteld.

Gevraagd wordt:

- a. den wrijving-coëfficiënt van kogeltje en goot;
- b. den afstand tot de projectie van A op den grond van het punt, waar de eerste, en
- c. waar de tweede botsing plaats heeft.

2°. Twee cylinders met stralen van 1 d.M. hebben evenwijdige assen, welke in een horizontaal vlak liggende, 5 d.M. van elkaar verwijderd zijn. In een vlak rechthoekig op deze assen rust een in het midden rechthoekig omgebogen staaf ABC van 20 d.M. lengte. $AB = BC = 10$ d.M. In A en C werken gewichten van respectievelijk x en GKG. Het deel AB der staaf, die zonder gewicht ondersteld wordt, vormt met den horizon een hoek.

welks sinus $3/5$ is. De wrijvings-coëfficiënt van staaf en cylinder bedraagt $1/5$.

Gevraagd wordt de grootste waarde van x , waarbij de staaf in den gegeven stand nog in evenwicht blijft en de methode volgens welke, in dat geval, de kleinste waarde van x berekend kan worden.

30. Een van de twee opgaven, ter keuze van den candidaat:

a. Behandel de verschillende gevallen, waarin de samenstelling van twee bewegingen een parabolische beweging oplevert;

b. Bepaal het zwaartepunt van het totale oppervlak van de driezijdige pyramide en van het driezijdig prisma.

Fransch.

Een opstel te maken over een der volgende onderwerpen:

Ma chambrette.

Situation, dimensions. Arrangement des meubles. Ce que j'ai fait pour embellir ma chambre à ma guise. Ce qui me plaît et me déplaît dans ce cabinet. Les heures que j'y passe et les occupations auxquelles elles sont vouées.

Au bois.

Cet amas d'arbres non sans charme. Le bruissement des feuilles au vent qui passe entre les cimes. L'ombrage. Le tapis de mousse. Ceux qui sont en villégiature pendant l'été aiment le voisinage d'un bois. On y joue. On y accroche son hamac. On y fait ses lectures.

La ville (le village) que j'habite.

Quelques détails sur la situation, les places, les rues, les édifices remarquables. Moyens de subsistance des habitants. Souvenirs historiques qui s'attachent à cette ville. Les environs.

Evasion de Grotius.

Dissensions pendant la Trêve (1609—1621). Grotius en est victime. Rélégué au château de Loevestein. Le fait qu'un coffre, renfermant des livres, entre et sort avec l'autorisation du châtelain suggère l'idée d'une évasion. Récit de l'exécution du projet.

Qui terre a, guerre a.

Le sens de ce proverbe. Conflit entre les intérêts du propriétaire et ceux du voisin. Le propriétaire court risque de ne pas ménager les droits du voisin. Il craint que celui-ci n'en fasse autant à son égard. Les voisins se traquent quelques fois. On y perd sa patience. Des procès couteux en résultent parfois. Exemple.

Het mondeling examen, waarvoor de candidaten in zes ploegen waren verdeeld, begon 15 Juli en eindigde 3 Augustus.

Alle candidaten werden toegelaten.

Geen enkele candidaat maakte gebruik om, niettegenstaande verleende vrijstelling, toch mondeling examen in dat vak af te leggen.

Het getuigschrift werd uitgereikt aan 62 candidaten, en wel aan:

A. Leerlingen van de Rijks- hogere burgerschool te Bergen op Zoom.

1. As, Wilhelm Adriaan van, geboren te Bergen op Zoom 11 Augustus 1890.

2. Bartels, Johan Jacobus Franciscus, geboren te Bergen op Zoom 11 Mei 1890.

3. Blok, Jan Adriaan, geboren te Rilland-Bath 30 Januari 1889.

4. Cupéry Faëke, geboren te Yerseke 9 Januari 1890

5. Hazen, Martinus Adrianus Hubertus, geboren te Halsteren 16 December 1889.

6. Heyden, Henricus Franciscus Cornelis Maria van der, geboren te Venray 25 November 1886.

7. Kievit, Izaäk, geboren te Oud-Vossemeer 6 November 1887.

8. Plassche, Jacobus George Marie van de, geboren te Bergen op Zoom 18 Juni 1888.

9. Timmer, Johan Jacob, geboren te Oud-Vossemeer 3 Mei 1889.

10. Ven, Gerardus Wilhelmus Henricus van de, geboren te Eysden 7 Juli 1885.

11. Ven, Josephus Alexander Bernardus van de, geboren te Baarle 12 Juni 1887.

12. Ven, Henricus Christianus van de, geboren te Ossendrecht 25 December 1888.

13. Veraart, Karel Cornelis Johannes, geboren te Bergen op Zoom 3 October 1889.

14. Verlinden, Johannes Petrus Jacobus, geboren te Bergen op Zoom 4 September 1884.

15. Verlinden, Johan Joseph Henri Marie, geboren te Bergen op Zoom 21 Juli 1890.

B. Leerlingen van de hogere burgerschool te Breda.

16. Becking, Laurens Theodorus, geboren te Modjokerto 4 November 1887.

17. Becking, Willem, geboren te Modjokerto 15 Mei 1889.

18. Bode, Frederik Louis August, geboren te Princenhage 16 September 1888.

19. Brandeler, Johanna Petronella van den, geboren te Utrecht 12 Augustus 1888.

20. Brauw, Robert de, geboren te Haarlem 4 April 1890.

21. Clerx, Johannes Wilhelminus, geboren te Breda 11 November 1889.

22. Couvée, Willem Jacobus, geboren te Tilburg 16 Maart 1889.

23. Dorrenboom, Jacobus Theodor, geboren te Breda 15 Juli 1888.

24. Feber, Johan Cornelis Willem Arie, geboren te Breda 8 Maart 1890.

25. Hanegraaff van der Colff, Hanri Johan Benjamin, geboren te Buiksloot 31 Maart 1888.

26. Hellendoorn, Hendrik Jan, geboren te Malang 27 Januari 1890.

27. Hemmes, Gerard Henri, geboren te Batavia 23 Juni 1888.

28. Iwema, Harco, geboren te Goes 22 Maart 1888.

29. Iwema, Pieter, geboren te Breda 30 December 1889.

30. Kannemans, Johannes Willem, geboren te Breda 12 September 1889.

31. Koppen, George Alexander, geboren te Nijmegen 21 Juni 1890.

32. Lindgreen, Theodoor Carolus, geboren te Benkalis 25 October 1889.

33. Luber, Abraham Christiaan, geboren te Breda 11 Maart 1889.

34. Meulen, Eduard van der, geboren te Delft 22 Februari 1891.

35. Oosterman, Augustus Judocus Maria, geboren te Breda 25 April 1888.

36. Oxenaar, Christina Charlotte, geboren te Ginneken 10 Mei 1889.

37. Scheltema, Jacobus Nicolaas, geboren te Sliedrecht 16 Maart 1887.

38. Sitsen, Marinus Henri Adrianus, geboren te Teteringen 10 Januari 1890.

39. Stoppelaar, Johannes Didericus Marinus de, geboren te Teteringen 17 Februari 1889.

40. Veerman, Ferdinand Johannes Cornelis, geboren te Breda 12 Juli 1888.

41. Verpaalen, Jean Marie, geboren te Breda 2 December 1886.

42. Walraven, Adriaan George, geboren te Breda 4 Augustus 1887.

43. Walraven, George Pierre, geboren te Breda 8 October 1888.

C. Leerlingen van de Rijks- hogere burgere school te 's Hertogenbosch.

44. Brugmans, Louis Jacques François, geboren te 's Hertogenbosch 19 Mei 1888.

45. Duitgenius, Nicolaas Pieter, geboren te Workum 29 October 1886.

46. Menco, Antonie, geboren te 's Hertogenbosch 26 October 1887.

47. Nottrot, Theodora Theresia Allewine, geboren te 's Hertogenbosch 23 December 1888.

48. Stoltz, Guillaume Henri, geboren te Poortugaal 22 April 1888.
 49. Swaay, Henricus Gerardus Johannes Alphonsus van, geboren te Steenberg 19 November 1889.
 50. Tervoren, Pieter Karel Jozef, geboren te Vught 8 Juli 1889.
 51. Vogel, Pieter Marten, geboren te Stad-Almelo 11 Juli 1887.
 52. Waiboer, Jan Derk Alexander, geboren te 's Hertogenbosch 13 November 1887.
 53. Warendorf, Geertruida, Frederika, geboren te Oosterhout 15 Augustus 1887.

D. Leerlingen van de Rijks- hogere burgerschool te Tilburg.

54. Brandts Buys- Ludwig Paul, geboren te Rotterdam 25 Februari 1886.
 55. Dijksterhuis, Popke Berend, geboren te Tilburg 23 Januari 1891.
 56. Frenkel, Alexander Maurits, geboren te Tilburg 6 Maart 1890.
 57. Hoffmann, Jozef Willem Eduard, geboren te Gestel 23 Februari 1887.
 58. Overduyn, Henry Elisa, geboren te Pamekasan 23 Maart 1886.
 59. Ruyven, Frits Egbert van geboren te Meester-Cornelis 3 Juli 1888.
 60. Scheidelaar, Hubertus, Jan Antonius, geboren te Hilvarenbeek 9 Mei 1890.
 61. Spengler, Willem, geboren te Vledder 19 Juli 1888.

E. Van geen hogere burgerschool.

62. Mandele, Marinus Cornelis van der, geboren te den Haag 9 Januari 1889.

In de volgende tabellen vindt men het aantal malen, dat in de verschillende vakken en groepen de cijfers van 1 tot 10 zijn toegekend.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Aantal malen	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	vol- doende (5 of meer)	onvol- doende.
Wiskunde			1	3	2	10	13	22	10	1	58	4
Werktuigkunde				3	6	9	16	14	5	9	59	3
Natuurkunde				3	8	20	23	8			59	3
Scheikunde				3	2	11	10	22	14		59	3
Natuurlijke historie			2	5	2	12	14	17	6	4	55	7
Cosmographie				2	8	18	11	10	9	4	60	2
Staatsinrichting				3	12	10	22	13	2		59	3
Staatshuishoudkunde				4	14	20	18	5	1		58	4
Aardrijkskunde				1	10	32	17	2			61	1
Geschiedenis			1	3	11	21	18	6	2		58	4
Handelswetenschappen				1	8	16	16	14	5	2	61	1
Nederlandsch					7	14	22	16	3		62	2
Fransch					2	23	29	2	4	2	60	2
Engelsch					3	18	22	13	5	1	59	3
Hoogduitsch			2	9	20	12	10	6	3		51	11
Handteekenen				4	20	21	13	4			58	4
Rechtlijnig teekenen				4	9	21	17	11			58	4

GROEPEN VAN VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Voldoende. (5 of meer)	Onvoldoende.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A.				3	5	8	15	19	11	1	59	3
B.				1	5	13	28	13	2		61	1
C.				1	6	29	23	2	1		61	1
D.				1	18	26	12	3	2		61	1
E.				2	19	20	19	2			60	2

Het examen gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Wis- en werktuigkunde. Het examen in deze vakken gaf zeer bevredigende uitkomsten. Uit het schriftelijk werk bleek, dat verreweg de meeste kandidaten zich goed hadden voorbereid tot het maken van vraagstukken. Tengevolge van het systeem van vrijstellingen van het mondeling examen, kon voor die kandidaten niet worden beoordeeld, of de theoretische kennis in wiskunde op even hoogen trap stond.

Bij het examen in de plant- en dierkunde bleek in het algemeen de kennis van dierkunde hooger te staan dan die van plantkunde. Kan dit eenzdeels geweten worden aan den korteren tijd, die op onze scholen aan de plantkunde besteed wordt, aan de andere zijde vindt dit zijne verklaring in het feit, dat de kandidaten veelal van enkele plantenfamiliën de kenmerken konden noemen, zonder van het leven van een vertegenwoordiger dier familiën eene heldere voorstelling te bezitten. Ook werd daarbij een gemis aan kennis van biologische zaken verraden. Het is te hopen, dat de gunstige wending ten opzichte van het biocentrisch onderwijs haren invloed op de resultaten bij het eind-examen zal doen gevoelen.

Aan het einde harer taak gekomen, betuigt de commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.
 Tilburg, 4 Augustus 1907.

Namens de Commissie,

De Voorzitter,
 Dr. B. DIJKSTERHUIS.

De Secretaris,
 W. JANSEN.

Gelderland.

*Aan den Commissaris
 der Koningin in de provincie Gelderland.*

De Commissie, krachtens Uwe beschikking van 14 Maart 1907, n°. 1104/2, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Gelderland, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), U H.E.G. het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie hield hare eerste vergadering op Zondag 14 April, des voormiddags te 11 ure, in het gebouw der hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Arnhem.

Op deze vergadering waren afwezig:

1°. dr. H. A. W. Speckman, die voor zijne benoeming bedankt had, en

2°. de heeren W. F. H. Wunderlich en mr. dr. Ch. Raaymakers, beide wegens ziekte.

Nadat de tweede ondergeteekende tot secretaris was benoemd, werden de sub-commissiën gevormd, de vakken onder hen verdeeld en de tijdsduur van het mondeling examen vastgesteld, alles volgens onderstaande tabel.

Vakken.	Examinatoren.	Maximum duur van het mondeling examen in minuten.
Sub-commissie A.		
Reken- en stelkunde, gonio- en trigonometrie,	dr. J. W. Lem,	30
Meetkunde en beschr. meetkunde,	H. A. Derksen.	30
Werktuigkunde,	H. W. Huender, dr. S. L. van Oss, C. Kok (assessor),	20

V a k k e n.	Examinatoren.	Maximum duur van het mondeling examen in minuten.
Sub commissie B.		
Natuurkunde,	dr. S. Krüger,	30
Scheikunde,	dr. J. C. Wildervanck, J. H. Slothouwer,	30
Natuurlijke historie,	dr. R. N. de Haas, P. Keyzer IJz.,	30
Cosmographie,	dr. B. Sijpkens, C. Kok,	15
	dr. S. L. v. Oss (assessor),	
Sub-commissie C.		
Aardrijkskunde,	dr. H. Tonkes,	30
Geschiedenis,	W. F. Wunderlich, dr. G. M. Slothouwer,	30
Staatsinrichting,	dr. D. A. Sloos, mr. B. J. Zijlstra,	15
Staathuishoudkunde,	H. G. Bom Wzn. (ass.) mr. dr. H. Lübbbers,	30
Boekhouden,	mr. dr. Ch. Raaymakers, H. G. Bom Wzn., mr. B. J. Zijlstra, (ass.)	15
Sub-commissie D.		
Nederlandsch,	M. A. P. C. Poelhekke, dr. L. Schmedding.	30
Fransch,	E. J. Bomli,	30
Engelsch,	H. Ch. Mellet, C. van Liere,	30
Hoogduitsch,	J. J. Menkema, J. Faber, A. Dolk.	30
Sub commissie E.		
Hand- en rechtlijnig teekenen,	W. J. Mali, H. F. Michielsen,	

De voorzitter deelde mede, dat zich 160 kandidaten hadden aangemeld, zoodat zeven ploegen moesten worden gevormd, en wel 6 ploegen van 24 en één van 16 kandidaten.

Besloten werd verder:

1o. dat de vergaderingen, bestemd voor het opmaken van de cijfers voor het schriftelijk werk, en het bepalen van de vrijstellingen, zouden gehouden worden op:

30 Juni, voor het behandelen van groep I en II,
7 Juli voor het behandelen van groep III en IV,
14 Juli voor het behandelen van groep V—VII;

2o. dat tot die laatste vergadering ook die leden zouden worden opgeroepen, die geen schriftelijk werk na te zien hadden;

3o. dat het mondeling examen op 15 Juli zou aanvangen;

4o. dat de eindvergadering zou gehouden worden op 8 Augustus;

5o. dat de kandidaten zooveel doenlijk door de leeraren hunner school zouden worden geëxamineerd, en

6o. dat voor groepcijfers geheele getallen zouden worden genomen.

Op deze vergadering werd verder het concept vastgesteld voor het schriftelijk werk.

In de vacature, ontstaan door het bedanken van dr. H. A. W. Speckman, werd door Uwe beschikking van 15 April 1907, n°. 1601/2, voorzien door de benoeming van den heer L. van Zanten jr., leeraar aan de hogere burgerschool te Tiel.

Later nam nog de heer A. Dolk ontslag wegens gezondheidsredenen, en werd daarin door U. H. E. G., bij beschikking van 15 Juni, n°. 3171/5, voorzien door de benoeming van den heer A. Caland, leeraar aan de Rijks-hogere burgerschool te Wageningen.

De beoordeeling van het schriftelijk werk had ten gevolge, dat:

A. werden vrijgesteld van het mondeling examen voor:

Wiskunde	72	kandidaten
Werktuigkunde	74	„
Natuurkunde	78	„
Scheikunde	79	„
Aardrijkskunde	76	„
Geschiedenis	70	„
Boekhouden	78	„
Nederlandsche taal	35	„

Totaal 562 vrijstellingen.

B. 22 kandidaten verkregen geene vrijstelling,

16	„	„	1	„
19	„	„	2	vrijstellingen,
30	„	„	3	„
15	„	„	4	„
20	„	„	5	„
16	„	„	6	„
14	„	„	7	„
8	„	„	8	„
160				

In het geheel werden dus 562 vrijstellingen verkregen.

Aan het schriftelijk werk werd door alle kandidaten deelgenomen, doch moest door drie hunner een deel van het schriftelijk werk onder het mondeling examen gemaakt worden. Verschillende leden der commissie hielden daarbij toezicht.

Na het schriftelijk examen trokken zich terug 6 kandidaten, 1 kandidaat gedurende zijn mondeling examen, terwijl 1 kandidaat door ziekte verhinderd was, aan het mondeling examen deel te nemen.

Volledig geëxamineerd werden dus 152 kandidaten in 2 ploegen van 24, 3 ploegen van 23, 1 ploeg van 19 en één van 16 kandidaten.

De uitslag van het geheele examen is dus als volgt:

SCHOOL.	Aan- gemeld.	Geëxa- mineerd.	Geslaagd.	Af- gewezen.
Apeldoorn . . .	11	11	11	—
Arnhem . . .	34	34	31	3
Canisius College (Nijmegen) . .	10	9*	9	—
Nijmegen . . .	23	22	21	1
Tiel	6	6	6	—
Wageningen . .	9	9	9	—
Zaltbommel . .	5	5	5	—
Zutphen. . . .	31	31	24	7
Entraneï . . .	31	25	16	9
Totaal . . .	160	152	132	20

*) Eén kandidaat door ziekte verhinderd het mondeling examen af te leggen.

Geslaagd zijn alzoo 132 kandidaten, te weten:

A. Van de hogere burgerschool te Apeldoorn:

1. Bruyn, Heribert Cornelis Pieter de, geboren te Serang (Bantam) 15 December 1888.
2. Lennep, Herman van, geboren te Kediri (Java) 27 Juni 1891.
3. Schmalhausen, Johanna Jacoba, geboren te Modjokerto 4 April 1889.
4. Nieuwenhuis, Willem, geboren te Goor 16 November 1887.
5. Vethake, Willem Hendrik Jan, geboren te Schalkwijk 11 Februari 1889.

6. Geel, Gerard Anton, geboren te Amsterdam 21 Februari 1889.
7. Heybroek, Marinus, geboren te Rotterdam 19 Juni 1888.
8. Mattern, Carl, geboren te Amsterdam 13 Mei 1888.
9. Ven, Jacob Charles van der, geboren te Rankas Bitoeng 30 Januari 1889.
10. Oosterbeek, Wouter Nicolaas Ernestus, geboren te Apeldoorn 31 October 1887.
11. Tricht, Justus Mari Cornelis van, geboren te Beekbergen 19 November 1886.

B. Van de hogere burgerschool te Arnhem:

12. Cohen, Constant geboren te Arnhem 7 September 1889.
13. Bijl, Sara Maria Martina van der, geboren te Velp 29 Augustus 1887.
14. Waal, Margaretha Josina de, geboren te Arnhem 2 Augustus 1889.
15. Israël, Pieter Leendert, geboren te Apeldoorn 2 Mei 1888.
16. Laan, Martha Catharina Alberta van der, geboren te Veendam 5 Mei 1889.
17. Schram, Foppe Jarig, geboren te Zuid-Laren 7 Februari 1889.
18. Prins, Willem, geboren te Arnhem 2 Januari 1888.
19. Steinmeijer, Leonardus Marinus, geboren te Arnhem 1 Februari 1889.
20. Thienen, Gijsbrecht Johannes van, geboren te Enschede 11 December 1889.
21. Hazewinkel, Christina Regina Gerarda, geboren te Arnhem 27 Februari 1890.
22. Hertstein, Adriana, geboren te Arnhem 7 Februari 1889.
23. Munting Cecilia Josina Anna, geboren te den Haag 3 Augustus 1889.
24. Poel, Johannes van der, geb. te Culemborg 16 Februari 1888.
25. Goedhart, Jacoba Reina Geertruida, geboren te Arnhem 22 October 1889.
26. Voûte, Edward John, geboren te Amsterdam 17 September 1887.
27. Rest, Adriana Pieterella van der, geboren te Gorinchem 9 Mei 1889.
28. Roon, Adriana Hendrika de, geboren te den Haag 7 Januari 1889.
29. Schimmel, Ida Willemina Ragna, geboren te Amsterdam 18 November 1887.
30. Zijlstra, Aleida Johanna Margaretha, geboren te Arnhem 13 Maart 1890.
31. Bongers, Hendrik Cornelis, geboren te Arnhem 12 Juni 1888.
32. Kraft, Johan Gerardus, geboren te Naarden 16 Januari 1890.
33. Meulen, Hendrik Arnold ter, geboren te Banjoe-Biroe bij Ambarawa 27 Maart 1889.
34. Kleinhoonte, Hendrik, geboren te Arnhem 18 Augustus 1889.
35. Groen, Dirk Meindert te, geboren te Wezep bij Zwolle 1 Augustus 1888.
36. Leeuwen, Eligius Laurentius Antonius Marie van, geboren te Arnhem 1 December 1888.
37. Dubois, Marie Eugénie, geboren te Amsterdam 4 April 1887.
38. Vletter, Theodorus Gerardus Johannes de, geboren te Grogolan (Djockja) 23 Juni 1888.
39. Eikendal, Egbert Hendrik, geboren te Amsterdam 2 Juni 1888.
40. Gelpke, Herman, geboren te Makassar 11 October 1889.
41. Semmelink, Gerhard Wessel, geboren te Doetinchem 17 April 1889.
42. Simons, Johan, geboren te Pekalongan 20 Maart 1889.

C. Van de hogere burgerschool te Nijmegen.

43. Barendsen, Robert Arthur, geboren te Brooklyn (N. Y.) 22 December 1890.
44. Belt, Zeno Hendrik Anne van der, geboren te Fort de Kock (Sumatra) 2 Augustus 1889.
45. Kamp, Johan Wilhelm Cornelis op den, geboren te Utrecht 24 Mei 1888.
46. Laive, Cato Johanna Antonia de, geboren te Nijmegen 29 Januari 1889.

47. Pool, Jessie Mary Jane, geboren te Meester Cornelis 15 Augustus 1889.
48. Hoog, Johannes Hendrik, geboren te Katwijk aan Zee 26 Juli 1889.
49. Günther, Johanna Hendrika Antoinette, geboren te Nijmegen 15 Februari 1889.
50. Hoek, August van, geboren te Rotterdam 13 December 1890.
51. Ledeboer, Alida Henriette, geboren te Nijmegen 2 Januari 1890.
52. Jong Spekboer, Ariën Thijs de, geboren te Amsterdam 24 Februari 1889.
53. Heydt, Jan Willem Arnold Antoon, geboren te Nijmegen 23 April 1888.
54. Blume, Henri Johan, geboren te Tjandi bij Semarang 16 November 1887.
55. Bruyn, Albert Antoine Gaston Feuilletau de, geboren te Batavia 14 Juni 1888.
56. Smits, Gerrit Arnoldus, geboren te Amsterdam 24 Februari 1889.
57. Duys, Jan Willem, geboren te Rhenen 18 December 1888.
58. Veer, Willemina Arnoldina van der Sluys, geboren te Sanaroeban 8 April 1890.
59. Beuker, Jan Marie Bernard, geboren te Renkum 30 Juli 1889.
60. Duuren, Wilhelm van, geboren te Nijmegen 20 September 1887.
61. Begeer, Johannes Wilhelmus, geboren te Nijmegen 18 Mei 1889.
62. Bergh, Simon van den, geboren te Osch 26 Juli 1887.
63. Vrijberghe de Coningh, Josina Aleida Antoinetta van, geboren te den Haag 3 December 1889.

D. Van de afd. hogere burgerschool van het Canisius College te Nijmegen.

64. Bronkhorst, Leonardus Johannes, geboren te Grave 11 September 1889.
65. Raupt, Henricus, geboren te Batavia 11 Januari 1889.
66. Braat, Alphonsus Johannes Maria, geboren te Roozendaal 2 Juli 1888.
67. Brantjes, Cornelis Aloysius Josef, geboren te Purmerend 23 October 1887.
68. Heyden, Hermanus Johannes van der, geboren te Hilversum 4 Augustus 1887.
69. Oosterholt, Cornelis Johannes, geboren te Diemen 16 Januari 1889.
70. Overes, Wilhelmus Ludovicus Maria, geboren te 's Hertogenbosch 1 Maart 1887.
71. Stael, Petrus Jozephus Franciscus Maria, geboren te Grave 26 Maart 1888.
72. Teepe, Johannes Henricus Laurentius, geboren te den Haag 22 Maart 1889.

E. Van de hogere burgerschool te Tiel.

73. Weerd, Leonard Nicolaas Marie de, geboren te Buren 24 December 1889.
74. Bedijs, Jan, geboren te Heteren 11 Mei 1888.
75. Priester, Remmet, geboren te Drumpt 23 Juli 1889.
76. Kat Angelino, Pieter de, geboren te Deyl 24 Augustus 1887.
77. Oort, Johannes van, geboren te Leeuwen 22 Juni 1889.
78. Fintelman, Nelis Anthonie, geboren te Ochten 4 Februari 1886.

F. Van de Rijks- hogere burgerschool te Wageningen.

79. Batenburg, Casparus Johannes, geboren te Batavia 29 Maart 1885.
80. Azon Jacometti, Johan Henri, geboren te Loemadjang 1 September 1887.
81. Azon Jacometti, Willem Henri, geboren te Loemadjang 17 Augustus 1888.
82. Lako, Daniël, geboren te Wageningen 26 Mei 1889.
83. Broekema, Didiëra Ludovica, geboren te Wageningen 10 Mei 1889.
84. Renssen, Johan Willem Anton, geboren te Arnhem 2 Juni 1889.

85. Schijfsma, Henriette Christina Antonia, geboren te Semarang 25 April 1889.

86. Voogt, Willem Jacob de, geboren te Wageningen 17 September 1888.

87. Schimmelpenninck, Joan, geboren te Rhenen 30 September 1887.

G. Van de hogere burgerschool te Zaltbommel.

88. Anrooy, Herman Peter Hijmans van, geboren te Poerworedjo 16 December 1885.

89. Koers, Cornélie Henriette, geboren te Deil 4 Juni 1889.

90. Wijk, Dirk Jan van, geboren te Geldermalsen 10 Mei 1890.

91. Hendriks, Adriaan, geboren te Geldermalsen 4 Februari 1888.

92. Wieringen, Alexis Anthonius Johannes, geboren te Waardenburg 6 October 1890.

H. Van de hogere burgerschool te Zutphen.

93. Jagerink, Willem Hendrik, geboren te Dinxperlo 2 Augustus 1889.

94. Potma, Anne Pieter, geboren te Zutphen 30 Januari 1891.

95. Wentink, Willem Gustaaf Frederik, geboren te Zeddam 18 November 1887.

96. Wolters, Jannes Jan, geboren te Stad Vollenhove 17 Mei 1890.

97. Spanjer, Albert, geboren te Zutphen 12 Maart 1890.

98. Jonge, Carel Claudius de, geboren te Zutphen 17 Juni 1887.

99. Hietink, Hendrika Albertha, geboren te Zutphen 17 November 1886.

100. Stoll, Henry Marie George, geboren te Oemboel bij Probolinggo 8 Juni 1888.

101. Schaars, Derk Hendrik, geboren te Borculo 7 Augustus 1889.

102. Bruyn, Jan Willem Louis, geboren te Doetinchem 6 Januari 1890.

103. Koppenol, Jean Joseph Philippe, geboren te Willem I bij Ambarawa (Java) 10 Augustus 1886.

104. Bonté Henriette Antonia, geboren te Deventer 17 October 1888.

105. Engelkens, Jacob Harmen, geboren te Zuidbroek 3 Juli 1887.

106. Dijksterhuis, Cornelis Pieter, geboren te Borculo 24 Maart 1889.

107. Kneppelhout, Johannes, geboren te Zeist 28 Februari 1890.

108. Pino, Constance, geboren te Batavia 27 April 1889.

109. Bender, Willem Gerardus, geboren te Zutphen 24 Augustus 1888.

110. Morrhée, Johannes Christiaan, geboren te Zutphen 3 Juli 1887.

111. Haaff, Hendrik Frans van 't, geboren te Doesburg 29 Januari 1889.

112. Jacobs, Gonda, geboren te Zutphen 3 Juli 1887.

113. Staring, Arnold Johan, geboren te Deventer 11 December 1890.

114. Donker Duyvis, Meindert Eduard, geboren te Tjandi 8 Februari 1889.

115. Olthoff, Willem Christiaan, geboren te Lochem 13 Januari 1889.

116. Lichtendahl, Johan Herman, geboren te Lochem 4 December 1888.

I. Extranei.

117. Polder, Hendrik Jan, geboren te Arnhem 23 Februari 1886.

118. Horsting, Johann, geboren te Djember 6 Juli 1887.

119. Repelius, Johannes Wilhelmus, geboren te Utrecht 9 Mei 1888.

120. Paap, Gijsbert Willem, geboren te Arnhem 5 Februari 1890.

121. Lange, Rudolf, geboren te Dordrecht 17 Mei 1888.

122. Tadema, Henrietta Christina, geboren te Franeker 5 Mei 1888.

123. Veenhuizen, Fédor George Albert, geboren te Tondano 15 Juli 1887.

124. Verwoerd, Arie Lenus, geboren te Brielle 8 Februari 1890.

125. Son, Louis Christiaan van, geboren te Doorn 20 September 1886.

126. Wigman, Gerardus Marinus, geboren te Batavia 19 Januari 1884.

127. Luyt, Pieter Adrianus van, geboren te Lexmond 13 October 1886.

128. Snoeck, Adrien Marie Eugène van Reyn, geboren te Steenwijk 3 September 1887.

129. Smit, Pieter, geboren te Blokzijl 9 Maart 1890.

130. Swaan, Jacobus Johannes Bernardus Josephus, geboren te Bergen op Zoom 29 October 1889.

131. Boom, Johan Hendrik, geboren te Meppel 19 October 1886.

132. Berg van Saparoea, Rudolph Paul van den, geboren te 's Hertogenbosch 10 December 1887.

De onderstaande tabel geeft aan, hoeveel maal de cijfers van 1 tot 10 zijn toegekend voor elk vak en voor elke groep.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer :										Onvoldoende.	Voldoende.	Totaal.	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
Wiskunde . . .	"	"	5	26	23	42	37	15	3	1	31	121	152	
Werktuigkunde .	"	2	6	16	28	36	25	22	6	11	24	128	152	
Natuurkunde . .	"	1	5	23	23	49	24	24	3	"	29	123	152	
Scheikunde . . .	1	1	3	12	23	52	31	22	5	2	17	135	152	
Plant- en dierkunde	"	3	5	14	28	56	23	16	6	1	22	130	152	
Cosmographie . .	1	"	3	10	26	42	38	20	7	5	14	138	152	
Staatsinrichting.	"	"	3	13	35	42	39	15	4	1	16	136	152	
Staathuishoudkunde	"	3	7	20	44	42	19	11	3	3	30	122	152	
Aardrijkskunde .	"	2	5	19	26	64	27	8	1	"	26	126	152	
Geschiedenis . .	"	"	14	13	26	39	41	17	2	"	27	125	152	
Boekhouden . . .	"	"	"	4	20	49	49	19	11	"	4	148	152	
Nederlandsch . .	"	"	"	1	14	26	68	29	10	4	"	15	137	152
Fransch	1	6	8	30	35	30	25	9	8	"	45	107	152	
Engelsch	"	2	21	16	37	29	22	21	4	"	39	113	152	
Hoogduitsch . .	"	3	13	24	45	39	16	10	2	"	40	112	152	
Handteekenen . .	"	"	2	13	37	54	40	4	2	"	15	137	152	
Rechtl. teekenen.	"	"	2	5	19	25	54	44	3	"	7	145	152	

GROEPEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Onvoldoende.	Voldoende.	Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Groep A . .	"	"	5	21	26	45	34	16	4	1	26	126	152
" B . .	"	"	2	11	29	53	42	12	3	"	13	139	152
" C . .	"	"	"	12	33	64	33	9	1	"	12	140	152
" D . .	"	1	5	24	42	51	21	7	1	"	30	122	152
" E . .	"	"	"	5	28	57	57	5	"	"	5	147	152

Opmerkingen.

De Commissie meent de opmerking niet achterwege te mogen laten, dat, na een zesjarige ondervinding, de wenschelijkheid gebleken is om het reglement op de eindexamens in dien geest te wijzigen, dat eerst bij het behalen van het cijfer *zeven* vrijstelling van het mondeling examen in een vak worde verleend, mits dan ook de invloed, dien de behaalde cijfers in de andere vakken eener zelfde groep uitoefenen, ophoude te bestaan.

Aardrijkskunde. De kennis van de natuurkundige aardrijkskunde was bij de meeste kandidaten nog gering. Zij bepaalde zich in hoofdzaak tot de lucht- en zeestroomingen. Toch meenen de examinatoren in het vak in de laatste jaren hierin eenigen vooruitgang te kunnen constateeren, ofschoon zij erkennen, dat dit gunstige oordeel voor een deel moet worden toegeschreven aan de

bijzonder gelukkige keuze van alle schriftelijke vragen voor aardrijkskunde.

Slechts zelden werden behoorlijk beantwoord de eenvoudigste vragen over verkeerswegen te land en te water, de voornaamste stapelproducten op de wereldmarkt, de verspreiding der cultuurgewassen en de middelen van bestaan in verband met de verschillende geographische factoren.

Nederlandsch. De examinatoren voor dit vak zagen met genoegen ook opgegeven het behandelen van een medegedeeld gedicht. Zij hopen, dat in die richting wordt voortgegaan.

Fransch. De examinatoren voor het Fransch zijn van oordeel, dat voor het schriftelijk examen een paraphrase van een gedicht te moeilijk is. Zij zijn voor het geven van een stel onderwerpen met schema, met dien verstande, dat de candidaat vrij is, al of niet het opgegeven schema te volgen.

Hand- en rechtlijnig teekenen. Ten einde een goed oordeel te kunnen vellen over de teekeningen naar de natuur, heeft de sub-commissie zich naar de verschillende plaatsen begeven, waar deze teekeningen gemaakt waren.

Er waren voor gipsmodel bladvormen van verschillende moeilijkheid gekozen. Het zou wenschelijk zijn, dat hierin meer eenheid werd gebracht door het geven van eenzelfde model.

Het spijt de sub-commissie te moeten opmerken, dat het teekenen naar een groepje (behoudens een paar gunstige uitzonderingen) over het algemeen nog al wat te wenschen overliet, te meer zoo, daar zij juist aan dit teekenen naar groepje de voorkeur zou geven boven het teekenen naar een gipsmodel.

Het tweede gedeelte van het handteekenen, het teekenen naar plaat, was over het algemeen voldoende te noemen.

De resultaten van het rechtlijnig teekenen gaven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Er waren echter enkele candidaten, die, door verkeerd getrokken lijnen, blijk gaven, geen goede voorstelling van het in isometrische projectie gegeven voorwerp te bezitten.

De Commissie eindigt haar verslag met aan U H.E.G. dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Arnhem, 8 Augustus 1907.

Dr. N. J. VAN DER LEE, *Voorzitter.*

P. KEYZER IJZ., *Secretaris.*

Zuidholland.

A. Noordelijke Commissie.

*Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Zuidholland.*

Ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) heeft de commissie, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (aan het Bleijenburg), 's Gravenhage (aan de Stadhouderslaan) Leiden en Voorschoten, benoemd bij Uw besluit van 16 Maart 1907, A, n°. 464/1. 4de afd., de eer U H.E.G. hierbij het volgend verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

Aan de commissie was Leiden aangewezen, waar zij hare zittingen moest houden.

De commissie was in 2 afdeelingen verdeeld, en bestond uit de volgende leden:

dr. J. L. Andreae, directeur der hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leiden, *voorzitter.*

In de eerste afdeeling:

W. Massink, dr. J. M. Ruys en C. J. Leendertz, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leiden;

dr. G. J. M. Coolhaas, C. Timmermans en C. Timmerman, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus aan het Bleijenburg te 's Gravenhage;

Ph. J. Stok, H. Boerma en C. G. Kaakebeen, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus aan de Stadhouderslaan te 's Gravenhage;

dr. Z. Th. Diehl, directeur der Rijks- hogere burgerschool te Alkmaar;

J. C. F. Prikken, oud-leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Gouda, wonende te 's Gravenhage;

J. van der Bruyn, oud-leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Schiedam, wonende te 's Gravenhage;

W. L. Pilaar en J. Kroon jr., leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Dordrecht.

In de tweede afdeeling:

C. van der Waals, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leiden en aan de gemeentelijke handelsschool te Rotterdam;

dr. G. M. Rutten en W. Draaijer, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leiden en aan die te Voorschoten;

dr. A. D. van der Harst, dr. G. Bakker en K. Muntinga, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus aan het Bleijenburg te 's Gravenhage;

dr. J. J. Hallo en A. Swets, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus aan de Stadhouderslaan te 's Gravenhage, en dr. H. van Cappelle, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus aan de Stadhouderslaan te 's Gravenhage en aan die te Voorschoten;

L. van der Vegt, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem;

mr. dr. S. Zadoks, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

D. Goslings, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Delft;

J. W. Pik, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

C. Roovers, leeraar aan de hogere burgerschool met driejarigen cursus te 's Gravenhage.

Voor beide afdeelingen, om te worden belast met het examen in hand- en lijntekenen:

G. M. Kusters, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leiden, en P. J. den Hertog, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage aan het Bleijenburg.

In de eerste vergadering, welke de commissie hield op 13 April, werd bepaald dat door de 1ste afdeeling zouden worden geëxamineerd de candidaten van de klassen 5 a en 5 c te 's Gravenhage (aan het Bleijenburg), 5 a en 5 b te 's Gravenhage (aan de Stadhouderslaan), een gedeelte van 5 a te Leiden en één extra-neus, te zamen 83 candidaten; door de tweede afdeeling de candidaten van de klassen 5 b te 's Gravenhage (aan het Bleijenburg), 5 c en 5 d te 's Gravenhage (aan de Stadhouderslaan), 5 b en het nog overig gedeelte van 5 a te Leiden, en kl. 5 te Voorschoten.

Door de commissie werd dr. Z. Th. Diehl benoemd tot onder-voorzitter en W. Massink tot secretaris.

De verdeling in sub-commissiën was als volgt:

V A K.	1ste afdeeling		2de afdeeling	
	1ste examiner.	2de examiner.	1ste examiner.	2de examiner.
A. Voorzitter: Massink.				
Stelkunde en trigoniek.	Stok	Massink	v. d. Harst	v. d. Vegt
Meetkunde en beschr. meetk.	Massink	Stok	v. d. Vegt	v. d. Harst
Werktuigkunde	Pilaar	Coolhaas	Bakker	Hallo
B. Voorzitter: Coolhaas.				
Natuurkunde	Coolhaas	Pilaar	Hallo	Bakker
Cosmographie	Pilaar	Coolhaas	Bakker	Hallo
Scheikunde	Dhiel	Ruys	Rutten	v. Cappelle
Natuurlijke historie	Ruys	Dhiel	v. Cappello	Putten
C. Voorzitter: v. d. Waals.				
Staatswetenschap	Prikken	v. d. Bruyn	Zadoks	v. d. Waals
Boekhouden	v. d. Bruyn	Prikken	v. d. Waals	Zadoks
Geschiedenis	Boerma	Leendertz	Pik	Swets
Aardrijkskunde	Leendertz	Boerma	Swets	Pik
D. Voorzitter: Goslings.				
Nederlandsche taal	Kaakebeen	Timmermans	Draaijer	Roovers
Fransche taal	Timmermans	Kaakebeen	Roovers	Draaijer
Hoogduitsche taal	Kroon	Timmerman	Muntinga	Goslings
Engelsche taal	Timmerman	Kroon	Goslings	Muntinga
E.				
Handteekenen	Kosters		Kosters	
Rechtlijnig teekenen	den Hertog		den Hertog	

Op voorstel van den voorzitter werd in de vergadering van 13 April bepaald, dat het schriftelijk werk, wat de wiskunde betreft, zal worden nagezien, van iedere afdeeling afzonderlijk, door de beide daarvoor aangewezen examinatoren, terwijl dat van de andere vakken door de beide 1ste examinatoren uit de 1ste en 2de afdeeling voor hetzelfde vak beoordeeld zal worden.

In overleg met de 2de examinatoren zal daarna het eindcijfer worden vastgesteld. Voor de vaststelling van de eindcijfers der verschillende afdeelingen werd besloten niet van gemengde getallen gebruik te maken.

In de tweede vergadering der commissie, gehouden op 27 April, werden de opgaven voor het schriftelijk werk ingeleverd en vastgesteld om te worden gezonden aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs.

De voorzitter deelde mede, dat hij de leden voor de vaststelling van de cijfers voor het schriftelijk werk, na bekomen machtiging, zal oproepen op 6 en 13 Juli, waarbij tevens de vrijstellingen bepaald zullen worden.

Twee kandidaten konden wegens ongesteldheid niet aan het schriftelijk examen voor geschiedenis deelnemen. Krachtens art. 16 van het Algemeen Reglement voor de eindexamens werd aan hen gedurende het mondeling examen nog gelegenheid gegeven het schriftelijk examen in bovengenoemd vak af te leggen.

Een overzicht van de verleende vrijstellingen geven de beide volgende tabellen, waarin ook de vrijstellingen voorkomen van de beide bovengenoemde kandidaten.

Tabel, aangevende hoeveel malen voor elk vak vrijstelling van het mondeling examen is verleend.

V A K.	1ste afdeeling. Aantal candidaten.	2de afdeeling. Aantal candidaten.	Geheele commissie. Aantal candidaten.
Wiskunde.	37	43	80
Werktuigkunde	46	43	89
Natuurkunde	41	37	78
Scheikunde	34	39	73
Aardrijkskunde	33	31	64
Geschiedenis	31	31	62
Boekhouden	38	31	69
Totaal	260	255	515

Tabel, aangevende hoeveel kandidaten een bepaald aantal vrijstellingen verkregen.

Aantal vrijstellingen.	1ste afdeeling Aantal candidaten.	2de afdeeling. Aantal candidaten.	Geheele commissie. Aantal candidaten.
0	19	22	41
1	9	5	14
2	8	9	17
3	7	7	14
4	14	13	27
5	9	8	17
6	6	7	13
7	11	11	22
	83	82	165

Na vaststelling van de vrijstellingen zijn deze terstond aan de candidaten medegedeeld. Eene candidate heeft gebruik gemaakt van de bevoegdheid om nog in twee vakken, waarvoor zij vrijgesteld was, mondeling examen af te leggen.

Het mondeling examen begon 15 Juli en eindigde 7 Augustus.

De candidaten van elke afdeeling werden verdeeld als volgt:

1ste afdeeling 6 groepen van 12 en 1 groep van 11 candidaten.

2de afdeeling 6 groepen van 12 en 1 groep van 10 candidaten.

Twee candidaten waren door ongesteldheid verhinderd aan het mondeling examen op de voor hen aangewezen dagen deel te nemen; aan één van hen werd alsnog in de laatste groep gelegenheid gegeven tot het afleggen van het mondeling examen.

De tweede was op het tijdstip van de examendagen voor de laatste groep nog niet hersteld. Na ontvangen ministerieele goedkeuring werd deze candidaat in de gelegenheid gesteld mondeling examen te doen op 6 en 7 September, waartoe twee dagen voldoende waren in verband met de door hem verkregen vrijstellingen.

De uitslag van het examen was als volgt:

SCHOOL.	Aangemeld aantal candidaten.	Geslaagd aantal candidaten.	Niet geslaagd aantal candidaten.
's Gravenhage (Bleijenburg) . .	56	50	6
's Gravenhage (Stadhouderslaan). .	63	49	14
Leiden	35	31	4
Voorschoten	10	5	5
Extraneus	1	0	1
Totaal	165	135	30

Overzicht der voor de verschillende vakken en afdeelingen toegekende cijfers.

V A K.	1	2	3	4	onvoldoende.	5	6	7	8	9	10	voldoende.
Wiskunde	"	"	7	23	30	35	54	22	20	4	"	135
Werktuigkunde . . .	"	"	2	6	15	23	26	47	22	15	10	142
Natuurkunde	"	2	8	16	26	24	46	48	21	"	"	139
Scheikunde	2	4	8	23	37	21	55	26	18	8	"	128
Natuurl. historie . .	1	3	13	39	56	32	25	29	20	3	"	109
Cosmographie	1	1	7	13	22	25	33	36	28	15	6	143
Staatsinrichting . .	"	5	13	21	39	23	36	31	31	4	1	126
Staathuishoudk. . .	1	6	11	17	35	31	27	31	33	8	"	130
Aardrijkskunde . . .	"	"	4	11	15	30	82	35	3	"	"	150
Geschiedenis	"	2	10	24	36	30	49	28	16	6	"	129
Boekhouden	"	2	8	15	25	29	31	39	32	8	1	140
Nederlandsche taal en letterkunde . . .	"	"	1	7	8	48	59	36	13	1	"	157
Fransche taal en letterkunde	"	"	2	28	30	54	42	29	8	2	"	135
Engelsche taal en letterkunde	"	1	5	15	21	58	40	30	13	3	"	144
Hoogduitsche taal en letterkunde . . .	"	2	4	34	40	55	44	20	5	1	"	125
Handteekenen	"	"	6	6	33	59	43	21	3	"	"	159
Rechtl. teekenen . .	"	2	2	21	25	38	37	38	21	6	"	140
Totaal	5	32	109	328	474	592	766	543	325	87	18	2331

V A K.	1	2	3	4	onvoldoende.	5	6	7	8	9	10	voldoende.
Groep A.	"	"	4	19	23	39	39	38	19	7	"	142
Groep B.	"	"	6	19	25	32	54	40	12	2	"	140
Groep C.	"	"	2	15	17	41	49	49	8	1	"	148
Groep D.	"	"	1	14	15	70	49	26	4	1	"	150
Groep E.	"	"	1	3	4	39	61	44	16	1	"	161
Totaal	"	"	14	70	84	221	252	197	59	12	"	741

Het getuigschrift werd uitgereikt aan:

Karel Johannes Affourtit, geboren 2 December 1889 te Leiden;
 Jacques Theodoor Allart, geboren 28 December 1887 te Utrecht;
 Elize Bertling, geboren 29 April 1888 te Nijkerk;
 Adriaan Charles Binnendijk, geboren 17 December 1890 te Leiden;
 Johan Pieter Cau, geboren 27 April 1889 te Schagen;
 Louis André Driessen, geboren 13 Mei 1890 te Leiden;
 Dirk Willem Gesink, geboren 22 Februari 1890 te Oegstgeest;
 James William Theodoor Heringa, geboren 10 December 1888 te Salatiga;
 Arnold Anton Cornelis Link, geboren 12 December 1889 te Semarang;
 Nelly Huysman, geboren 25 October 1889 te Batavia;
 Pieter Cornelis Korteweg, geboren 29 December 1888 te Groningen;
 Gerardus Johannes Albertus Saraber, geboren 1 Juni 1890 te Delft;
 Simon Willem de Wolff, geboren 25 April 1889 te Meester Cornelis;
 Adriaan Jacobus Welman, geboren 26 October 1885 te Brielle;
 Raden Mas Soemitro, geboren 14 Juni 1887 te Papringan;
 Abraham Booden, geboren 28 Augustus 1891 te Amsterdam;
 Jacob van der Heide, geboren 9 Maart 1886 te Leiden;
 Anthonie Nicolaas Molenaar, geboren 20 April 1888 te Wadinxveen;
 Anthonie Willem van der Moore, geboren 12 October 1888 te Sindang Sari (Java);
 Cornelis Gerrit Mooy, geboren 20 Augustus 1889 te Zoeterwoude;
 Jean Baptiste Mullié, geboren 10 Juli 1889 te Leiden;
 Henri George Nolen, geboren 30 Juni 1890 te Rotterdam;
 Cornelis Pannevis, geboren 20 Mei 1889 te Oudshoorn;
 Adrianus Parmentier, geboren 22 Augustus 1887 te Leiderdorp;
 David Cornelis van Schaik, geboren 13 October 1888 te Rotterdam;
 Moritz Heinrich Scheurer, geboren 28 September 1886 te Buitenzorg;
 Frederik Stokhuyzen, geboren 16 October 1890 te Oudshoorn;
 Leendert Johan Everhard Cornelis van der Tas, geboren 14 Februari 1888 te Serang;
 Willem Verkoren, geboren 15 October 1888 te Voorschoten;
 Jacob Cornelis Vergouwen, geboren 27 September 1889 te Oostburg;
 Johannes Vogelesang, geboren 3 Juli 1890 te Leiden;
 Ioan Abels, geboren 16 October 1888 te Kota Radja;
 Catharina Cornelia Bakhuis, geboren 16 Januari 1890 te 's Gravenhage;
 Willy Franciscus Arnoldus Bol, geboren 30 Juni 1888 te Breda;
 Gerard Louis Paul Bouman, geboren 17 November 1889 te Amsterdam;
 Engelina Cornelia Derksen, geboren 2 Juli 1888 te 's Gravenhage;
 Willem Agathon Nicolaas Eggink, geboren 9 Mei 1889 te Amsterdam;
 Jean Pierre Adrien François, geboren 5 Juli 1889 te 's Gravenhage;
 Willem Christiaan Meyroos, geboren 1 Juni 1890 te Arnhem;
 Cornelia Noijon, geboren 21 Juli 1889 te Winschoten;
 Herman Hendrik Schippers, geboren 7 Maart 1889 te Alfen a/d. Rijn;
 Pieter Valkenburg, geboren 8 November 1888 te Semarang;

- Nelly Antonia Joanna Valetar, geboren 21 Februari 1888 te **Monster**;
- Lena Johanna Elizabeth Vermeer, geboren 5 Juli 1889 te **Helder**;
- Elizabeth Adriana van der Elst geboren 17 Februari 1889 te **Tjandi (Java)**;
- Petronella Johanna Antoinette Fol, geboren 3 September 1888 te **Rotterdam**;
- Augustine Clasina Huygen de Raadt, geboren 24 Juli 1890 te **Salatiga (Java)**;
- Christiaan Wilhelm Albert de Jongh, geboren 21 Februari 1888 te **s Gravenhage**;
- Willem Zeno Marcella, geboren 31 Juli 1890 te **Kotaradja**;
- Pieter Pijl, geboren 11 Mei 1888 te **Overschie**;
- Aagje Stam, geboren 14 Augustus 1889 te **Burg op Texel**;
- Johanna van Swieten, geboren 19 Augustus 1888 te **Padang**;
- Cornelia Nicolasina Johanna Tierie, geboren 21 Juni 1890 te **Oegstgeest**;
- Johan Karel Wijmans, geboren 1 Juli 1889 te **Batavia**;
- Dingenis Johannes Willem van Dongen, geboren 8 Maart 1887 te **s Gravenhage**;
- Carel Johan Nicolaas Graaffand, geboren 27 Juli 1890 te **Soerabaja**;
- Anthoni Hartman, geboren 24 October 1889 te **Gouda**;
- Frank Eugène Edwin Arnold Hollingérus Pijpers, geboren 23 December 1889 te **Soerabaja**;
- Louis Marie de Nerée tot Babberich, geboren 11 Januari 1889 te **Arnhem**;
- Jan Boer van Noppen, geboren 10 December 1885 te **Wijnjeterp**;
- Willem Oddens, geboren 20 October 1887 te **Sneek**;
- Aart Cornelis Arnoldus Rademaker, geboren 11 Maart 1890 te **s Gravenhage**;
- Felix Reynst, geboren 31 Juli 1888 te **s Gravenhage**;
- Nicolaas Albertus Rost van Tonningen, geboren 8 September 1889 te **Fort Willem I (Java)**;
- Jean Guillaume le Rütte, geboren 7 Juni 1889 te **s Gravenhage**;
- Paul Alexander Conrad Heinrich Theodoor Albert Scheffelaar Klots, geboren 22 October 1889 te **Semarang**;
- Johannes Schuijjer, geboren 14 Januari 1888 te **s Gravenhage**;
- Dirk Johannes van Aalst, geboren 22 December 1889 te **s Gravenhage**;
- Cornelis Carsten, geboren 1 Mei 1889 te **Modjokerto (Java)**;
- Gerrit Antoni Gerretsen, geboren 13 Februari 1889 te **s Gravenhage**;
- Frans Emil van der Gugten, geboren 2 October 1889 te **s Gravenhage**;
- Alexander Hendrik de Jong, geboren 28 Januari 1888 te **Padang**;
- Piet Jan Jozua Linckers, geboren 20 October 1889 te **Utrecht**;
- Henri Adolph Julius Muller, geboren 24 October 1887 te **Utrecht**;
- Adolph Emile Ötken, geboren 8 Januari 1887 te **Ambarawa (Java)**;
- Hermanus Gerardus Jacob Schelling, geboren 15 October 1888 te **Stompwijk**;
- Johan Marie von Schmidt auf Altenstadt, geboren 6 December 1885 te **Tebing Tinggi (Sumatra)**;
- Theodoor Arie Uljée, geboren 14 November 1886 te **Keboemen (Java)**;
- Dirk Valstar, geboren 15 Augustus 1889 te **Monster**;
- Eleazar Albert Zorab, geboren 10 November 1886 te **Leiden**;
- William Charles Aalsmeer, geboren 17 October 1889 te **Paramaribo**;
- Hendrik Arnout Cornelis Leendert Barentsen, geboren 21 October 1888 te **s Gravenhage**;
- Henri Gerard Bekink, geboren 31 Augustus 1887 te **s Gravenhage**;
- Frans Cornelis van Heurn, geboren 18 Mei 1888 te **s Gravenhage**;
- Johannes Rijk Gerardus Isbrücker, geboren 19 Juli 1889 te **s Gravenhage**;
- Dirk Jansen, geboren 8 April 1886 te **s Gravenhage**;
- Wilhelm Roos, geboren 2 Januari 1887 te **Rotterdam**;
- Willebrordus Petrus Thijsen, geboren 8 Mei 1889 te **Tilburg**;
- Meinard Frederik Tydeman, geboren 18 Juni 1889 te **s Gravenhage**;
- Frederik Visser, geboren 22 September 1889 te **Soerabaja**;
- Jacob Weyl, geboren 4 Februari 1889 te **s Gravenhage**;
- Anna Maria de Baan, geboren 20 April 1889 te **s Gravenhage**;
- Anna Cornelia Flohil, geboren 10 Juni 1889 te **Zoetermeer**;
- Nella Moltzer, geboren 12 Maart 1890 te **Amsterdam**;
- Anna Maria Nooijen, geboren 19 Juni 1887 te **s Gravenhage**;
- Elisabeth Clara Reitsma, geboren 18 November 1887 te **Heerenveen**;
- Constance Simons, geboren 11 Januari 1890 te **s Gravenhage**;
- Hermine Agatha van Vliet, geboren 4 Juni 1888 te **Magelang**;
- Justinus Johannis Marie Beck, geboren 26 December 1887 te **s Gravenhage**;
- André Wilhelmus Hendrikus Beekman, geboren 21 December 1888 te **s Gravenhage**;
- Johann Andreas Willem Alexander Bordewijk, geboren 28 Maart 1888 te **Amsterdam**;
- Jan Botermans, geboren 9 Juli 1889 te **s Gravenhage**;
- Johan Pieter Fokker, geboren 27 Mei 1889 te **Batavia**;
- Dirk Petrus Marius Graswinckel, geboren 30 October 1888 te **Utrecht**;
- Leendert Gerardus Cornelis Adrianus van der Hoek, geboren 27 September 1887 te **Pekalongan**;
- Henri de Jongh, geboren 26 Maart 1889 te **Naaldwijk**;
- Karel der Kinderen, geboren 8 October 1887 te **Langkat (O. K. van Sumatra)**;
- Eduard Jacobus Laufer, geboren 5 November 1889 te **Berlijn**;
- Adriaan Albert Mol, geboren 2 Augustus 1890 te **Dordrecht**;
- Emile Jean Louis Mortreux, geboren 25 September 1887 te **s Gravenhage**;
- Alexander van Ravenswaay, geboren 26 Augustus 1889 te **s Gravenhage**;
- Jacob Adolf Ruys, geboren 18 Januari 1890 te **Heerjansdam**;
- Albert Gustaaf George Tydeman, geboren 18 Juni 1889 te **s Gravenhage**;
- Maria Laban, geboren 14 Mei 1889 te **Scheveningen**;
- Catharina Hendrika Pontier, geboren 4 Mei 1889 te **s Gravenhage**;
- Nanne Ranneft, geboren 11 September 1889 te **Schoonhoven**;
- Jacobus Franciscus Brandt, geboren 6 Juni 1888 te **s Gravenhage**;
- Albertus Herman ten Broek, geboren 24 November 1888 te **Padang**;
- Jan Jacob Enthoven, geboren 20 Maart 1890 te **Poerwo Redjo**;
- Margarethus Christiaan Goedhart, geboren 23 Januari 1889 te **s Gravenhage**;
- Coenraad Jacobus de Jong Czn., geboren 22 Juli 1889 te **s Gravenhage**;
- Martinus Johannes de Jongh, geboren 30 April 1887 te **Amsterdam**;
- Henri Isaäc Keus, geboren 11 October 1889 te **Rotterdam**;
- Wilhelm Johan Keuskamp, geboren 30 Juni 1888 te **s Gravenhage**;
- Hermann Alexander Emil Kollmann, geboren 3 Augustus 1888 te **Sidhoardjo**;
- Jacob Anton Quarles van Ufford, geboren 4 Januari 1889 te **Loosduinen**;
- Theodorus Samuel van Ravenswaay, geboren 11 April 1888 te **s Gravenhage**;
- Johannes Jacobus Schwencke, geboren 24 October 1887 te **s Gravenhage**;
- Johannes Frederik Starke, geboren 27 Augustus 1888 te **s Gravenhage**;
- Paul Willem Wijsman, geboren 5 Maart 1890 te **Sindanglaja**;
- Willem Johan Gerard Herman Scholten, geboren 13 April 1889 te **Amsterdam**;
- Josephus Johannes van Haagen, geboren 29 Januari 1888 te **Utrecht**;
- Frans Willem Osten, geboren 2 Augustus 1887 te **Ngawi**;
- Cathérine Gérard Lafontaine, geboren 16 October 1890 te **Batavia**;
- Henri Eerdmans, geboren 23 September 1890 te **Makassar**.

Het examen gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen:

Bij het examen in de geschiedenis bleek het herhaaldelijk, dat de kandidaten weinig of niets van de voornaamste gebeurtenissen uit de tweede helft der 19de eeuw wisten.

Wat het examen in de handelswetenschappen aangaat, juicht de commissie het zeer toe, dat de kandidaten dit jaar eenige eenvoudige berekeningen moesten verrichten, vóór dat zij de opgegeven posten konden journaliseeren; zij veroorlooft zich den wensch uit te spreken, dat zulks ook in het vervolg het geval

moge zijn, opdat daardoor voorkomen worde, dat, zooals nog dit jaar het geval was, een aantal kandidaten blijk geeft het handels-rekenen volkomen verwaarloosd te hebben.

Wat de talen betreft, moet de commissie in de eerste plaats opmerken, dat de opgaven voor het Hoogduitsch — het met eigen woorden weergeven van den inhoud van een gedicht in de vreemde taal, waarbij tevens moest blijken, dat de kandidaten de woorden en uitdrukkingen goed hadden begrepen — voor de meeste candi-daten een te zware eisch was. Zij is van meening, dat een opstel over een algemeen onderwerp verkieslijker is.

Verder trof het de commissie, dat eenige kandidaten beweerden een tijdvak van de geschiedenis der letterkunde bestudeerd te hebben, terwijl zij van dat tijdvak niet meer dan één of zelfs geen enkel letterkundig product gelezen hadden.

Wat het handteekenen 1ste gedeelte betreft, was door alle kandidaten naar de opgegeven voorwerpen geteekend, terwijl bij het lijntekenen, hoewel de uitwerking der opgave binnen het bereik van alle kandidaten lag, meermalen een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, ten gevolge van de onzuivere bewerking. Bovendien gaf de in de opgaven voorkomende zin — de geheele teekening past in een rechthoek 56 x 42 — nogal aanleiding tot verschil in uitvoering; sommige kandidaten meenden, dat ge-noemde rechthoek in inkt moest gezet worden, anderen lieten die geheel weg, terwijl weer anderen een grootere rechthoek als om-lijsting teekenden.

Hiermede aan het eind harer taak gekomen, heeft de commissie

de eer U H.E.G. haar dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

J. L. ANDREAE, Voorzitter.
W. MASSINK, Secretaris.

B. Zuidelijke Commissie.

Aan
den heer Staatsraad i. b. d., Commissaris
der Koningin in de provincie Zuidholland.

De Commissie, door Uwe beschikking van 16 Maart 1907 be-last met het afnemen van het eind-examen voor de hogere burger-scholen met vijfjarigen cursus in Zuidholland (zuidelijke com-missie) heeft de eer U H.E.G. hierbij aan te bieden het verslag harer werkzaamheden, bedoeld bij art. 67 van de wet tot rege-ling van het middelbaar onderwijs.

De eerste vergadering der Commissie had plaats 27 Maart 1907, in het stadhuis te Schiedam.

Zij werd bijgewoond door den voorzitter en alle leden.

Door de vergadering werd tot onder-voorzitter gekozen de heer dr. J. M. Hiebendaal en tot secretaris de heer Th. de Jongh van Arkel, waarna de sub-commissiën volgens onderstaande tabel wer-den opgemaakt.

V A K K E N.	Eerste Afdeeling.		Tweede Afdeeling.	
	Eerste examiner.	Tweede examiner.	Eerste examiner.	Tweede examiner.

Sub-commissie A. Voorzitter: Goedkoop van Nelle.

Wiskunde	Goedkoop van Nelle	De Jongh van Arkel	Fast	Lariby.
	De Jongh van Arkel	Goedkoop van Nelle	Lariby	Fast.
Werktuigkunde	Kunst	Hulshof	Krediet	Geest.

Sub-commissie B. Voorzitter: Hiebendaal.

Werktuigkunde	Kunst	Hulshof	Krediet	Geest.
Natuurkunde	Hulshof	Kunst	Geest	Krediet.
Scheikunde	Steenhuis	Wouterlood	van Raalte	Hiebendaal.
Plant- en dierkunde. . . .	Wouterlood	Steenhuis	Hiebendaal	van Raalte.
Cosmographie	Kunst	Hulshof	Krediet	Geest.

Sub-commissie C. Voorzitter: Brals.

Staatswetenschappen. . . .	De Graaff	Weevers	Feenstra	van Zee.
Geschiedenis	Brals	van der Most	Hoogstra	van den Berg van Os.
Aardrijkskunde.	van der Most	Brals	van den Berg van Os	Hoogstra.
Boekhouden	Weevers	De Graaff	van Zee	Feenstra.

Sub-commissie D. Voorzitter: van den Bosch.

Nederlandsch	Hazelhof	Lambermon	van den Bosch	Schukken.
Fransch	Kip	Volbeda	Bruins	van Dongen.
Engelsch	Volbeda	Kip	van Dongen	Bruins.
Hoogduitsch.	Lambermon	Hazelhof	Schukken	van den Bosch.

Sub-commissie E (voor beide afdeelingen.)

Handteekenen	Hingman.
Rechtlijnig teekenen. . . .	Piets.

Besloten werd, dat de twee examinatoren, die in de beide afdeelingen een zelfde vak examineerden, het schriftelijk werk van alle kandidaten der beide afdeelingen voor dat vak zouden nazien en wel om de beoordeeling zoo gelijkmatig mogelijk te doen zijn.

Voor het bespreken van het schriftelijk werk werden bepaald de data 6 en 13 Juli, omdat dit niet op één dag ten einde kon worden gebracht.

Voorts werd door de vergadering de duur van het mondeling examen voor ieder vak als volgt vastgesteld:

Wiskunde 1 uur; werktuigkunde 20 minuten; natuurkunde 25 minuten; scheikunde $\frac{1}{2}$ uur; plant- en dierkunde $\frac{1}{2}$ uur; kosmographie 15 minuten; staatswetenschappen 40 minuten; boekhouden 20 minuten; aardrijkskunde $\frac{1}{2}$ uur; geschiedenis $\frac{1}{2}$ uur; Nederlandsch $\frac{1}{2}$ uur; Fransch $\frac{1}{2}$ uur; Engelsch $\frac{1}{2}$ uur; Hoogduitsch $\frac{1}{2}$ uur.

Eindelijk werd nog door de commissie bepaald, dat de toe te kennen groepcijfers in geheele getallen zouden worden afgerond.

De volgende vergadering werd gehouden tezelfder plaatse, op 20 April, en eveneens bijgewoond door den voorzitter en alle leden.

In deze vergadering werd het schriftelijk werk opgemaakt, door de Commissie aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs in te dienen.

Op de vergaderingen van 6 en 13 Juli werd door de sub-commissiën het schriftelijk werk besproken, de cijfers hiervoor vastgesteld en tevens overleg gepleegd omtrent den aard der vragen, bij het mondeling examen te stellen; dit laatste om in de beide deelen der commissie zooveel mogelijk eenheid te krijgen.

Daarna werden de vrijstellingen opgemaakt en aan de kandidaten medegedeeld.

Het mondeling examen ving aan 15 Juli, in het gebouw der hogere burgerschool te Schiedam. Hieraan namen deel 177 kandidaten, welke waren verdeeld in 8 ploegen.

Vijf kandidaten hadden zich reeds vóór het schriftelijk examen teruggetrokken; één candidaat trok zich gedurende het mondeling examen terug.

Na afloop van het examen van iedere groep werd, volgens art. 23 van het Koninklijk besluit van 27 Juni 1901 (*Staatsblad* no. 190), een vergadering gehouden, waarna de Commissie den uitslag vaststelde, welke den kandidaten dadelijk daarna werd medegedeeld, onder overreiking van eene lijst, waarop waren ingevuld de cijfers behaald voor ieder vak en voor iedere groep en, voor zoover de geslaagden betreft, onder overreiking van een getuigschrift.

In onderstaande tabellen is een overzicht opgenomen van de in ieder vak en in iedere groep behaalde cijfers.

V A K.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer :										Totaal.		Gemiddeld cijfer.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Vol-doende.	Onvol-doende.	
Wiskunde. . .	"	2	10	17	46	47	35	13	6	"	147	29	5,78
Werktuigkunde.	"	1	12	19	46	53	28	13	3	2	145	32	5,71
Natuurkunde . .	"	1	11	35	36	54	28	8	3	1	130	47	5,51
Scheikunde . . .	"	1	13	20	35	50	39	14	4	"	142	34	5,78
Plant- en dierkunde . . .	1	5	9	19	39	38	37	22	6	"	142	34	5,83
Cosmographie . .	"	1	8	24	44	47	29	9	12	3	144	33	5,85
Staatsinrichting.	"	2	11	21	42	39	24	25	11	"	141	34	5,90
Staathuishoudkunde . . .	"	4	11	23	45	29	31	21	10	1	137	38	5,81
Aardrijkskunde .	"	"	7	19	46	70	28	6	"	"	150	26	5,63
Geschiedenis. . .	"	4	7	22	21	68	42	11	1	"	143	33	5,80
Boekhouden . . .	"	1	9	30	29	54	24	18	10	1	136	40	5,86
Nederlandsche taal en letterk.	"	"	5	30	46	52	27	12	5	"	142	35	5,69
Fransche taal en letterkunde . .	"	"	3	29	47	43	39	14	2	"	145	32	5,76
Hoogduitsche taal en letterk.	"	4	9	28	54	42	27	9	4	"	136	41	5,46
Engelsche taal en letterkunde . .	"	"	7	26	58	43	25	11	5	1	144	33	5,59
Handteekenen . .	1	1	11	28	64	42	15	13	1	"	135	41	5,30
Rechtl. teekenen	"	3	8	32	41	48	34	9	1	"	132	43	5,53

GROEPEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Vol-doende.	Onvol-doende.
A. Wis- en werktuigkunde . .	1	8	21	42	55	32	13	4			146	30
B. Natuurwetenschappen . .	3	24	48	65	23	12	1				149	27
C. Geschiedenis, Aardrijkskunde, Staats- en handelswetenschappen . .	5	17	44	63	41	6					154	22
D. Taal- en letterkunde . .	2	31	56	54	26	7	1				144	33
E. Teekenen	1	1	5	28	58	52	27	4			141	35

Onderstaand volgt de uitslag van het examen, met de namen der geslaagde kandidaten.

Hoogere burgerschool	Geëxamineerd.	Toe-gelaten.	Af-gewezen.
Delft	17	16	1
Dordrecht	18	16	2
Gorinchem	14	11	3
Gouda	21	17	4
Rotterdam	49	41	8
Rotterdam Chr.	6	5	1
Schiedam	25	23	2
Geen H. B. S.	27 (1)	10	16
Totaal	177	139	37

(1) Waarvan één zich gedurende het mondeling examen terugtrok.

Gransberg, Henricus Carolus Adolphus, geboren te Delft 7 Januari 1889.

Wiesebron, Jacob, geboren te Hellevuetsluis 11 Augustus 1888.

Loderus, Herman Jacob Mathlener, geboren te Rotterdam 10 Januari 1887.

Prooije, Nicolaas Pieter van, geboren te Rotterdam 26 Juli 1886.

Bloois, Johannes Cornelius van, geboren te Hoek van Holland 28 Mei 1888.

Aardenne, Gijsbert Willem van, geboren te Dordrecht 27 December 1888.

Meijers, Antonie, geboren te Dordrecht 4 Maart 1890.

Jonker, Eliza Adrianus, geboren te Alblasserdam 25 Maart 1890.

Kudders, Cornelis, geboren te Schiedam 21 Februari 1889.

Groot, Bertus Gerardus de, geboren te Asperen 16 Juli 1887.

Schuitmaker, Gustaaf Adolf Tuyl, geboren te Djoera 4 November 1889.

Dogterom, Willem, geboren te Ammerstol 12 November 1888.

Brondgeest, Catharina Gertruda Maria, geboren te den Haag 24 Januari 1888.

Vink, Willem Margarethus, geboren te Hillegersberg 8 September 1889.

Dijxhoorn, Frederik Johan, geboren te Rotterdam 31 Juli 1888.

Spierenburg, Jacob Pieter, geboren te Rotterdam 31 Januari 1890.

Gelder, Herman Arend Enno van, geboren te Gouda 7 October 1889.

Hage, Johannes Jacobus, geboren te Aarlanderveen 4 Januari 1890.

Visser, Dirk Jacobus, geboren te Zwijndrecht 21 Februari 1889.

Harting, Cornelis Pieter, geboren te Vlaardingen 16 Februari 1890.

Friedhoff, Willem, geboren te Rotterdam 12 Maart 1889.

Halewijn, Pieter Abram Hendrik van, geboren te Dordrecht 17 Mei 1890.

Koopman, Izak, geboren te Rotterdam 2 Maart 1890.

- Kodde, Willem Frederik van de, geboren te Hardinxveld 10 September 1888.
- Wiebenga, Jan Gerco, geboren te Rotterdam 2 October 1889.
- Straaten, Joseph Jacques van, geboren te Dordrecht 9 October 1890.
- Bouman, Simon, geboren te Nieuwenhoorn 27 Februari 1886.
- Zuydam, Dirk Willem, geboren te Gouda 18 Januari 1887.
- Haijen, Gerard Johan, geboren te Utrecht 8 Januari 1889.
- Wiesebron, David, geboren te Hellevoetsluis 11 Augustus 1889.
- Wetselaar, Anton Jacques, geboren te Zutphen 27 November 1888.
- Cittert, Pieter Hendrik van, geboren te Gouda 30 Mei 1889.
- Hondelink, Engelbertus Rutgerus Jan Willem, geboren te Dieren 13 September 1890.
- Houwink, Jan, geboren te Sneek 22 Maart 1888.
- Duyvendak, Hendrik Christoffel, geboren te Harlingen 5 October 1887.
- Leeuw, Cornelis Hendrik van der, geboren te Rotterdam 15 Maart 1890.
- Beukers, Leo Johannes Cornelis, geboren te Schiedam 26 September 1888.
- Bakker, Marinus, geboren te Hof van Delft 31 Mei 1888.
- Peski, Wilhelmus Xaverius van, geboren te Kralingen (Rotterdam) 11 October 1886.
- Smalt, Frederik Hendrik, geboren te Rotterdam 26 September 1889.
- Geill, Johan Pieter Willem, geboren te Tebingtingi (Sumatra) 25 Januari 1886.
- Scheltema, Louise Cornelia Alida, geboren te Teteringen 26 April 1889.
- Schnetlage, Jacobus Gijsbertus, geboren te Ngawi (Java), 7 Maart 1888.
- Bergh, Wilhelmus Maximiliaan van den, geboren te Tricht 17 Maart 1887.
- Klicks, Carl Wilhelm, geboren te Delft 5 November 1883.
- Loekemeijer, Johannes Cornelis, geboren te Dordrecht 17 Juli 1888.
- Born, Gabriël Leonard, geboren te Middelharnis 10 April 1887.
- Uljee, Abraham Cornelis, geboren te Poederloijen 21 Januari 1888.
- Pullens, Andreas Antonius, geboren te Rijsbergen 16 December 1889.
- Droogleevers Fortuyn, Frederica Gerarda, geboren te Terneuzen 4 Juni 1889.
- Boot, Gerardus Wilhelmus Nagtglas, geboren te Utrecht 28 Juni 1888.
- Hoogenboom, Tona Theresia, geboren te Vlaardingen 23 Augustus 1889.
- Mels, Willem Hendrik van, geboren te Helder 11 November 1889.
- Salomons, Jozef, geboren te Amsterdam 8 Maart 1888.
- Velderman, Theodoor Johan, geboren te Hillegersberg 5 September 1888.
- Bonte, Cornelia, geboren te Gouda 11 Juli 1888.
- Anrooy, Henri van, geboren te Rotterdam 14 April 1889.
- Doelman, Izaak Jacob, geboren te Moerkapelle 2 Maart 1886.
- Linszen, Eugène Joseph François, geboren te Simpelveld 25 Juli 1890.
- Wisboom, Adriana, geboren te Noordeloos 9 Januari 1889.
- Koning, Hendricus Pieter de, geboren te Delft 24 October 1888.
- Cohen, Margaretha, geboren te Rotterdam 9 Mei 1889.
- Marel, Willem van der, geboren te Vrijenban 16 April 1886.
- Lichtenbelt, Wilhelmina Catherina, geboren te Rotterdam 6 Juni 1889.
- Roo, Everardus Hermanus de, geboren te Delft 20 Januari 1889.
- Mooy, Petronella Carolina de, geboren te Delfshaven 21 Mei 1889.
- Smits, Helena Amalia, geboren te Soekoewono (Java) 11 Maart 1889.
- Wilde, Johan Cornelis de, geboren te Delft 23 April 1889.
- Jongh, Arend de, geboren te Oudewater 22 Maart 1888.
- Gribling, Johannes Ludovicus Bernardus, geboren te Maassluis 9 Mei 1889.
- Vrijlandt Hzn., Pieter, geboren te Nieuwerkerk a/d IJssel 23 December 1888.
- Buisman, Albert Sybrandus, geboren te Hardinxveld 2 November 1890.
- Weil, Frits, geboren te Gouda 16 Juli 1888.
- Jong, Jan de, geboren te Rotterdam 18 Februari 1888.
- Voogt, Willem Jacob de, geboren te Gouda 12 November 1889.
- Fabius, Jan, geboren te Naarden 5 Juli 1888.
- Fuchter, Willem Anton Hendrik, geboren te Toelong Agoeng 16 September 1887.
- Bosma, Jetze Gerard, geboren te Enschede 30 Augustus 1890.
- Koolhaas Revers, Johan, geboren te Dordrecht 21 Februari 1891.
- Reterink, Wilhelmus Henricus, geboren te Schiedam 10 Mei 1888.
- Verhey, Gerrit Jan, geboren te Nieuw-Lekkerland 12 October 1887.
- Brinker, Hermanus den, geboren te Schiedam 23 Augustus 1888.
- Deventer, Arie Philippus van, geboren te Dordrecht 16 Mei 1888.
- Mooyman, Willem Jacominus, geboren te Rotterdam 16 Mei 1889.
- Siebers, Hendrik Cornelis, geboren te Soerabaja 6 Januari 1890.
- Berg, Sophie van den, geboren te Rotterdam 27 Mei 1890.
- Gisolf, Anna Cornelia Johanna, geboren te Rotterdam 3 Mei 1888.
- Driessen, Theodora Anna Maria, geboren te Leerdam 29 Maart 1888.
- Ruyter, Johannes de, geboren te Rotterdam 13 Maart 1890.
- Poels, Eugénie Emilienne, geboren te Gorinchem 10 Februari 1887.
- Schollaardt, Willem Pieter Johannes, geboren te Vlaardingen 19 Maart 1889.
- Bechger, Henriette Elizabeth Jeane Hubertine Cornelia, geboren te Gorinchem 14 April 1888.
- Katan, Mozes, geboren te Vlaardingen 17 Februari 1890.
- Hijmans, Charles, geboren te Gorinchem 15 Maart 1889.
- Swieten, Henricus Gerardus Albertus van, geboren te Rotterdam 18 October 1889.
- Milborn, Jacobus Cornelis, geboren te Rotterdam 18 October 1889.
- Odé, Frans, geboren te Schiedam 9 Augustus 1887.
- Goedewaagen, Jan Mathijs Arnoldus, geboren te Gouda 14 December 1887.
- Schalk, Govert Adriaan van der, geboren te Schiedam 25 Februari 1890.
- Hijmans, Abraham, geboren te Overschie 5 November 1889.
- Cappellen, Arie van, geboren te Capelle a/d. IJssel 7 November 1887.
- Pater, Jan Cornelis Hendrik de, geboren te Bleiswijk 26 November 1887.
- Verhoeven, Krijn, geboren te Zuid-Beierland 28 Maart 1888.
- Nordlohne, Pierre Jaunne Henri Alphonse, geboren te Rotterdam 19 Januari 1889.
- Berg, Johannes Catharinus van den, geboren te Rotterdam 23 Augustus 1889.
- Cop, Hugo Huibert, geboren te Delft 1 Juli 1889.
- Elout, Maurits Theodorus, geboren te Hof van Delft 7 Augustus 1887.
- Koumans, Jacobus, geboren te Bandjermasin 14 Februari 1889.
- Zon, Willem Pieter van, geboren te Hof van Delft 22 October 1886.
- Dam, Herbertus Hendrikus, geboren te Rotterdam 18 Mei 1890.
- Berge, Gerard van den, geboren te Middelburg 20 Juni 1889.
- Graaf, Arie Cornelis van der, geboren te Rotterdam 1 September 1889.
- Jagerink, Theodorus Antonie, geboren te IJzendijke 15 Mei 1890.
- Ronde, Adriaan de, geboren te Kethel 28 September 1885.
- Boer, Willem den, geboren te Charlois 7 Maart 1889.
- Scherpenhuyzen Rom, Willem, geboren te Rotterdam 21 Juli 1890.
- Wilmar, Frederik Hendrik Jacob Anton, geboren te Salatiga 29 Mei 1886.
- Oeveren, Laurens Bernard van, geboren te Amsterdam 3 April 1887.
- Stenger, Aloysius Johannes, geboren te Rotterdam 7 Januari 1887.
- Ubbens, Herman, geboren te Uithuizermeden 7 April 1887.
- Goedhart, Dirk, geboren te Meerkerk 31 Juli 1886.
- Andel, Jacobus Cornelis van, geboren te Gorinchem 20 Augustus 1890.
- Kroon, Hendrika Arnoldina, geboren te Nijkerk 13 Maart 1888.
- Man, Jacobus Eliza de, geboren te Delft 30 Augustus 1886.
- Samsom, Marinus Catharinus, geboren te Gouda 28 Juni 1889.

Poldervaart, Arie, geboren te den Haag 25 December 1889.
 Boer, Arie, geboren te Nieuwendam 20 Maart 1888.
 Dijk, Jacob van, geboren te Delft 8 Maart 1889.
 Hoeven, Jan van der, geboren te Rotterdam 15 Augustus 1890.
 Schwagermann, Cord Heinrich, geboren te Schiedam 4 Augustus 1885.
 Henry, Leendert Antoine, geboren te Pernis 5 Maart 1887.
 Smalt, Willem, geboren te Rotterdam 23 April 1888.
 Monte, Dirk Johannes, geboren te Dordrecht 17 December 1890.
 Kooyman, Willem Johan, geboren te Dordrecht 24 Februari 1890.
 Rugge, Pieter van, geboren te Cillaarshoek 20 Januari 1890.
 Strang, Hendricus, geboren te Gorinchem 1 September 1887.
 Staveren, Gerrit van, geboren te Ameide, 22 Maart 1887.
 Maren, Herman van, geboren te Buitenzorg 14 November 1888.
 Sadée, Gustaaf Theodoor, geboren te Padang 21 April 1887.

In haar laatste vergadering besloot de Commissie om bij monde van haar voorzitter haar dank te betuigen aan het dagelijksch bestuur van de gemeente Schiedam voor de wijze, waarop dat college gastvrijheid had verleend aan de Commissie.

Het examen gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen:

Aardrijkskunde. De kennis van de meeste kandidaten was zeer oppervlakkig, in het bijzonder die van Europa en van de vreemde werelddeelen. Het gebruik van de kaart bij de studie liet blijkbaar veel te wenschen over.

Boekhouden. Met betrekking tot het schriftelijk examen in dit vak is door de Commissie opgemerkt, dat bij de samenstelling van de opgaven rekening is gehouden met hetgeen daarover in het verslag der noordelijke commissie van het voorgaande jaar voorkwam.

Terwijl zij daarin aanleiding vindt tot den wensch, dat zulks ook in het vervolg het geval zal zijn, meent zij in overweging te mogen geven, dat dan ook de uitwerking van de daarbij voorkomende rekenopgaven zal worden gevorderd.

Nederlandsch. De Commissie is van meening, dat de proef, dit jaar genomen met het uitleggen van een gedicht, niet als gelukkig geslaagd beschouwd kan worden.

Hoogduitsch. Bij het schriftelijk werk hebben vele kandidaten de poëtische woorden en uitdrukkingen in hun dikwijls onbeholpen proza overgebracht, wat dan een zeer zonderling geheel opleverde.

Het is niet onmogelijk, dat de woorden „het is natuurlijk geoorloofd, zelfs gewenscht, ze door andere te vervangen”, enkele kandidaten op een dwaalspoor hebben gebracht, zoodat het, volgens het oordeel der Commissie, wenschelijk zou zijn deze woorden weg te laten, wanneer weer soortgelijk werk mocht worden opgegeven.

Bij het onderzoek naar de in het program omschreven kennis van de literatuurgeschiedenis, gaven veel kandidaten blijk dit onderdeel geheel of bijna geheel verwaarloosd te hebben, terwijl ook dikwijls het aantal met zorg gelezen werken uit een bepaald tijdvak onvoldoende moest geacht worden.

Lijntekenen. Het komt der Commissie voor, dat door de kandidaten aan de opgegeven teekening niet de noodige zorg is besteed.

Aan deze omstandigheid moet het groote aantal onvoldoende cijfers worden toegeschreven, dit jaar aan de teekeningen toegekend.

De Commissie brengt U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Schiedam, September 1907.

Namens de Commissie,
 De Voorzitter,
 M. HORN.

De Secretaris,
 TH DE JONGH VAN ARKEL.

Noordholland.

A. Oostelijke Commissie.

Aan den Commissaris
 der Koningin in de provincie Noordholland.

De Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Noordholland (oostelijk gedeelte), benoemd bij Uwe beschikking van 9 Maart 1907, heeft de eer U H.E.G., ter voldoening aan art. 67 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), het volgende verslag aan te bieden.

De verschillende vergaderingen werden gehouden in het gebouw der eerste hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam, alwaar ook de mondelinge examens plaats hadden.

De eerste vergadering werd gehouden op 13 April 1907. In deze werd de tweede ondergeteekende tot secretaris benoemd, terwijl de heer A. Pelt als ondervoorzitter werd aangewezen, om bij ontstentenis van den voorzitter als zoodanig op te treden.

De voorzitter stelde voor, bij de mondelinge examens, evenals het vorig jaar ook geschiedde, als examinerator en bijzitter de 2 personen samen te voegen, die voor een vak zijn benoemd. Hij meent, dat het vorig jaar gebleken is, dat aan een dergelijke regeling vele voordeelen zijn verbonden, en dat men in 1906 daarmede algemeen was ingenomen. Geen der leden bleek tegen zijn voorstel bezwaar te hebben, zoodat besloten werd de regeling van het mondeling examen in 1907 te maken als in 1906 het geval was.

De leden der afdeling A werden nu aangewezen om de kandidaten van de klassen Va der 1ste, 2de en 3de hogere burgerschool te Amsterdam en die van de hogere burgerschool te Zaandam te examineren, terwijl de leden der afdeling B voor hunne rekening kregen de leerlingen der klasse Vb der hogere burgerscholen te Amsterdam, die van de hogere burgerschool te Hilversum en de extranei.

De kandidaten der afdeling A kregen oneven, die der afdeling B even nummers.

Overeenkomstig het voorschrift van art. 8 van het algemeen reglement, behoorende bij het Koninklijk besluit van 27 Juni 1901 (*Staatsblad* n°. 190), werden beide afdeelingen in 5 sub-commissiën verdeeld.

In de hier volgende tabel is opgegeven, uit welke voorzitters en leden die sub-commissiën voor beide afdeelingen bestonden en is ook de verdeling der vakken opgenomen.

VAKKEN.	Afdeeling A. (oneven nummers.) Examinatoren.	Afdeeling B, (even nummers.) Examinatoren.	Voorzitters der sub- commissiën.
A.			
Stelkunde en trigonometrie. . .	dr. P. J. Helwig	A. L. J. Bouten	A. L. J. Bouten
Meetkunde. Beschr. meetk. . .	P. Bakker	Th. van der Waerden	
Mechanica	W. Ph. Lindner	J. A. Barrau	
B.			
Natuurkunde	A. Pelt	dr. N. Quint Gz.	A. Pelt
Scheikunde.	dr. H. C. Bijl	dr. B. H. J. ter Braake	
Natuurlijke historie	dr. H. W. Heinsius	H. Heukels	
Cosmographie.	W. Ph. Lindner	J. A. Barrau	
C.			
Staatsinrichting	dr. P. C. M. Bos	dr. G. Nolst Trenité	dr. W. C. L. Bronsveld
Staathuishoudkunde.			
Aardrijkskunde	J. Rienstra	A. K. Castelein	
Geschiedenis	dr. J. H. Gosses	dr. W. C. L. Bronsveld	
Boekhouden	G. de Bruyn	S. J. van de Vliet	
D.			
Nederlandsch	P. de Vos jr.	G. C. Hoogewerff	G. C. Hoogewerff
Fransch	H. de Leeuw	P. J. H. van Geleuken	
Engelsch	W. van Doorn	A. J. Bos	
Hoogduitsch	P. Frisius de Haan	Th. A. Verdenius	
E.			
Handteekenen.	H. J. van Dijk	H. J. van Dijk	W. J. Brandts
Rechtlijnig teekenen	W. J. Brandts	W. J. Brandts	

In de tweede vergadering, die op 27 April gehouden werd, deelde de voorzitter mede, dat er 127 candidaten waren, n.l. van Amsterdam I 29, van Amsterdam II 38, van Amsterdam III 24, van Hilversum 10, van Zaandam 17 en extranei 9.

Daarvan kwamen voor de Commissie A 65 candidaten, voor de Commissie B 62.

In verband hiermede werd besloten, dat de Commissie A 6 groepen zou examineeren, n.l. 5 van 11 en 1 van 10 candidaten, en de Commissie B evenzeer 6 groepen, en wel 3 van 11, 2 van 10 en 1 van 9 candidaten.

Bepaald werd verder, dat de bespreking van het schriftelijk werk der candidaten n°. 1 tot en met 66 zal gehouden worden op 29 Juni en der candidaten n°. 67 tot en met 129 op 13 Juli, terwijl op die beide dagen de cijfers voor dat werk zullen worden vastgesteld en de vrijstellingen zullen worden opgemaakt.

Verder werd de aanvang der mondelinge examens vastgesteld op 15 Juli, zoodat deze op 3 Augustus zullen eindigen. Iederen dag zal dit examen beginnen te 8.30 des voormiddags en eindigen te 3.30 des namiddags, behalve op Woensdag en Zaterdag, wanneer het te 10.30 zal eindigen.

Op die dagen zal te 10.30 'vergadering der sub-commissiën worden gehouden tot vaststelling der cijfers, en om 12 uur vergadering der geheele commissie, waarin over het al of niet slagen der candidaten zal worden beslist.

Ook werd nog bepaald, dat de duur van het mondeling examen voor ieder vak zal zijn $\frac{1}{2}$ uur, behalve voor mechanica en kosmographie, in welke vakken resp. 20 en 10 minuten zal worden geëxamineerd.

De voorzitter stelde daarna de verschillende sub-commissiën in de gelegenheid de in te dienen opgaven voor het schriftelijk werk te bespreken. Deze werden daarna door de commissie vastgesteld.

De sub-commissiën spraken alle den wensch uit, de eindcijfers der groepen door geheele getallen uit te drukken.

Op den 29sten Juni en den 13den Juli werd het schriftelijk werk besproken en werden de cijfers er voor vastgesteld. De vrijstellingen werden daarna door den voorzitter en den secretaris opgemaakt. Besloten werd om aan 3 candidaten, die niet deelnamen aan het schriftelijk examen, n.l. 2 aan dat in Nederlandsch en 1 aan dat in algebra, alsnog gelegenheid te geven, om gedurende het mondeling examen werk voor die vakken te maken.

Aan deze beide vergaderingen werd niet deelgenomen door de heeren dr. H. W. Heinsius, dr. P. C. M. Bos en dr. G. Nolst Trénité.

De verleende vrijstellingen werden na afloop der vergaderingen aan de candidaten medegedeeld.

In de volgende tabel wordt het aantal vrijstellingen voor de verschillende vakken opgegeven.

Vakken.	Verleende vrijstellingen :
Wiskunde	81
Mechanica	71
Natuurkunde	78
Scheikunde	82
Geschiedenis	35
Aardrijkskunde	35
Boekhouden	44
Nederlandsche taal	40
Totaal	466

De volgende tabel geeft het aantal candidaten, dat van 0 tot 8 vrijstellingen verkreeg.

Aantal candidaten:	Aantal vrijstellingen:
10	8
13	7
11	6
10	5
22	4
16	3
14	2
15	1
16 (1)	0

Het mondeling examen werd geregeld afgenomen op de werkdagen van 15 Juli tot en met 3 Augustus. Alleen was op 25 Juli de heer Pelt door ziekte verhinderd te komen, doch namen de heer Quint als examinerator en de heeren Costerus en Bakker als bijzitters dien dag zijn taak over.

De uitslag van het geheele examen was als volgt:

SCHOLEN.	Aantal opgekomen candidaten.	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Niet opgekomen bij het mondeling examen.
Amsterdam 1ste H. B. S.	29	28	1	—
„ 2de H. B. S.	38	30	8	—
„ 3de H. B. S.	24	19	5	—
Hilversum	10	10	0	—
Zaandam	17	12	5	—
Extranei	9	3	6	—
Totaal . .	127	102	25	—

Hieronder volgen de namen der geslaagden, met hunne geboorteplaats en datum van geboorte.

Baart de la Faille, Henri Theodore, geboren te Middelburg 16 Juli 1888.

Beckman, Gustaaf Eugenius Victor Lambert, geboren te Amsterdam 23 Januari 1890.

Berg, Johannes van den, geboren te Amsterdam 3 November 1887.

Bierman, Salomon, geboren te Amsterdam 15 Juni 1888.

Boeije, Adriaan, geboren te Naarden 17 Juli 1889.

Bonne, Cornelis, geboren te Ilpendam, 3 October 1890.

Boon, Pieter Dirk, geboren te Vlissingen 9 Mei 1889.

Brat J.-Wzn., Hendrik, geboren te Zaandam 26 September 1890.

Broeders, Gerard, geboren te Amsterdam 24 Juli 1888.

Broeckmans, Frederika Henriette, geboren te Amsterdam 26 November 1888.

Buisman, Frederik, geboren te Heer-Hugowaard 5 October 1887.

Burgers, Hendrik Alettus, geboren te Amsterdam 9 November 1889.

Bijlmer, Hendrikus Johannes Tobias, geboren te Amsterdam 5 Juni 1890.

Claus, George Marie, geboren te Pontianak 31 Mei 1890.

Cool, Constantijn Marie, geboren te Amsterdam 28 Mei 1888.

Corts, Abraham Hendrik Antonie, geboren te Waddinxveen 2 Juli 1888.

Cruys, Suzanna Catharina, geboren te Medan 9 Juli 1889.

Dake, Wolter Jacobus Leonard, geboren te Amsterdam, 25 Februari 1890.

Delprat, Daniel Apollonius, geboren te Amsterdam 10 Januari 1890.

Doorman, Willem Hendrik, geboren te Zaandam 28 Juli 1889.

(1) Van deze verwierven 3 het getuigschrift.

Endt, Pieter Hendrik, geboren te Zaandam 7 October 1889.
Ent, Willem van den, geboren te Amsterdam 29 October 1889.
Essen, Lutgerdina Wilhelmina Johanna van, geboren te Amsterdam 14 Juli 1889.

Everts, Louise, geboren te Pekalongan 24 Februari 1889.

Faber jr., Liouwe Albertus, geboren te Nieuwendam 5 Augustus 1890.

Frowein, Coenraad Frederik, geboren te Sneek 6 Januari 1889.

Gebhard, Maurits Frederik Hendrik, geboren te Amsterdam 10 April 1889.

Goedhart, Jan, geboren te Helder 15 November 1890.

Gogh, Vincent Willem van, geboren te Parijs 31 Januari 1890.

Haaf, Ernst Carl Frederik ten, geboren te Nieuwer-Amstel 3 Juli 1889.

Haalmeijer, Bernardus Petrus, geboren te Amsterdam 21 Januari 1890.

Halberstadt, Barend Godfried, geboren te Amsterdam 15 April 1890.

Hamburger, Lodewijk, geb. te Amsterdam 12 December 1890.

Heilbron, Louise Mathilde, geboren te Paramaribo 13 Maart 1889.

Held, Dirk, geboren te Amsterdam 15 Augustus 1888.

Hengeveld, Adrianus Paulus, geboren te Amsterdam 22 Februari 1888.

Heringa, Hidde, geboren te den Haag 31 Mei 1889.

Hijmans, Ernst, geboren te Amsterdam 19 Mei 1890.

Hinse, Jan Hendrik, geboren te Amsterdam 5 December 1889.

Hop, Willem Pieter Cornelis, geboren te Amsterdam 18 Januari 1890.

Huber, Catharina Arnoldina, geboren te Helder 14 Februari 1890.

Ingerman, Jan, geboren te Amsterdam 17 Mei 1890.

Jager, Andries, geboren te Amsterdam 13 Juli 1889.

Jansen, Johannes Jacobus Martinus, geboren te Amsterdam 31 October 1889.

Jansma, Kornelis, geboren te Amsterdam 25 Maart 1891.

Jouwensma, Willem Johannes, geboren te Amsterdam 3 September 1889.

Kahn, Rachel, geboren te Amsterdam 31 December 1887.

Kattenburg, Marianne, geboren te Amsterdam 4 Februari 1890.

Key, Marius, geboren te Amsterdam 12 Maart 1889.

Kloppers, Rudolf Karel, geboren te Amsterdam 17 Maart 1890.

Knoop, Jeanne Siebentje Anne Margaretha, geboren te Amsterdam 29 Januari 1890.

Kruyff, Johannes Pieter Hendrik de, geboren te Amsterdam 9 Januari 1890.

Kuip, Johan Iman van der, geboren te Wormerveer 1 Augustus 1888.

Kijzer, Jacob, geboren te Amsterdam 9 Mei 1888.

Leeuw, Aletta Johannes de, geboren te Amsterdam 4 November 1887.

Lely, Dirk, geboren te Amsterdam 28 November 1889.

Lier, Louise Annette van, geboren te Paramaribo 22 Mei 1886.

Linde, Willem van de, geboren te Amsterdam 13 Februari 1889.

Mauritz, Marten Willem Gabriël, geboren te Leeuwarden 24 October 1888.

Mentinkberg, Anna, geboren te Monnikendam 24 October 1889.

Meijer, Arnoldus Roelof, geboren te Amsterdam 21 December 1890.

Meijer, Bernhard, geboren te Amsterdam 17 Juni 1888.

Mieras, Johannes Pieter, geboren te Amsterdam 16 Augustus 1888.

Muller, Friedrich Georg, geboren te Amsterdam 7 Juli 1889.

Munzebrock, Herman Justinus, geboren te Bussum 19 Mei 1889.

Nimmo, Martha Maria, geboren te Rotterdam 6 September 1888.

Paris, Joannes, geboren te Nieuwer-Amstel 27 Juni 1889.

Polak, Henri, geboren te Zutphen 28 Februari 1887.

Proper, Hermannus Hendricus, geboren te 's Graveland 5 Mei 1890.

Rabbinowitsch, Jacob Faiwusch, geboren te Amsterdam 10 Maart 1890.

Reens, Emma, geboren te Nijmegen 21 November 1888.

Rittershaus, Else Auguste, geboren te Keulen 16 Augustus 1888.

Ruskamp, Johan Willem, geboren te Amsterdam 7 November 1888.

Schagen, Gerrit Jurriaan Cornelis, geboren te Amsterdam 11 Juni 1890.

Schook, Jan Corneille, geboren te Amsterdam 12 Februari 1889.

Sedee, Gustaaf Adolf, geboren te Gorontalo 7 Mei 1887.
 Silva, Abraham David da, geboren te Paramaribo 15 Mei 1889.
 Sjenitzer, Caroline, geboren te Amsterdam 20 December 1888.
 Smalhout, Hijman, geboren te Amsterdam 20 Juli 1890.
 Speelman, Sara, geboren te Amsterdam 17 November 1886.
 Staargaard, Gerrit Frederik Jacobus, geboren te Amsterdam 15 October 1888.
 Starink Deterts, Theodoor Louis, geboren te Nieuwer-Amstel 5 Maart 1888.
 Stubbe, Nicolaas Jan Theodoor, geboren te Winterswijk 29 October 1887.
 Timmers Verhoeven, Henri Louis, geboren te Wormerveer 21 Juni 1888.
 Tip, Cornelis Relk, geboren te Westzaan 12 Juni 1889.
 Trompetter, Bernard, geboren te Amsterdam 15 Mei 1889.
 Venema, Klaas Cornelis Willem, geboren te Nieuwer-Amstel 13 October 1890.
 Verhagen, Adriaan, geboren te Amsterdam 8 April 1890.
 Verkennis, Wouter Atze, geboren te Zaandam 14 Januari 1890.
 Versier, Arnold Johan George, geboren te Amsterdam 4 October 1888.
 Vogelesang, Allart Wouter Laurens geboren te Zaandam 24 Juli 1889.
 Voogt, Johannes Gosewinus de, geboren te Amsterdam 26 November 1889.
 Vos, Wietze Atse, geboren te Arnhem 6 Augustus 1890.
 Vrijlandt, Willem, geboren te Amsterdam 7 Februari 1890.
 Walch, Eduard Willem, geboren te Amsterdam 9 Augustus 1890.
 Westenburg, Marius Elisa Leonard, geboren te Amsterdam 14 December 1887.
 Westerling, Frederik Hendrik, geboren te Aalsmeer 14 September 1888.
 Westerling, Jakob, geboren te Aalsmeer 12 November 1890.
 Wessem, Henri Felix van, geboren te Helder 27 September 1886.
 Weytlandt, Jan Arnold, geboren te Westzaan 29 Maart 1889.
 Willemsen, Pieter Abraham, geboren te Neuzen 29 April 1889.
 Wit, Cornelis Jacobus, geboren te Sluis 20 April 1889.

De volgende tabel bevat een opgave van het aantal malen, dat voor ieder vak en voor iedere groep een bepaald cijfer is toegekend, alsook van het aantal malen, dat een voldoende en een onvoldoende cijfer werd gegeven.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:											
	1	2	3	4	onvol- doende.	5	6	7	8	9	10	vol- doende.
A.												
Wiskunde . . .	"	"	4	13	17	9	42	28	27	4	"	110
Werktuigkunde . . .	"	2	7	20	29	20	21	13	19	24	1	98
Groepcijfers . . .	"	"	5	11	16	22	21	40	24	4	"	111
B.												
Natuurkunde . . .	"	1	5	8	14	11	40	41	19	2	"	113
Scheikunde . . .	"	1	7	6	15	29	15	35	34	13	1	98
Natuurl. historie . . .	"	2	5	9	16	32	26	22	23	16	8	95
Cosmographie . . .	"	2	5	28	35	36	25	22	7	2	"	92
Groepcijfers . . .	"	2	5	13	20	22	43	33	8	1	"	107
C.												
Staatsinrichting . . .	"	"	3	21	24	32	39	20	7	5	"	103
Staathuishoudkunde . . .	"	"	2	12	14	29	43	25	8	7	1	113
Aardrijkskunde . . .	"	3	3	10	16	27	48	24	10	2	"	111
Geschiedenis . . .	"	1	6	11	19	37	22	38	17	13	"	90
Boekhouden . . .	"	1	6	4	21	32	21	36	22	8	5	95
Groepcijfers . . .	"	"	7	11	18	39	41	24	3	2	"	109
D.												
Nederlandsch . . .	"	"	5	16	21	27	41	28	7	3	"	106
Fransch . . .	"	1	11	22	34	51	31	9	"	1	1	93
Engelsch . . .	"	2	6	10	18	29	30	24	18	8	"	109
Hoogduitsch . . .	"	11	24	27	62	35	22	4	3	1	"	65
Groepcijfers . . .	"	1	7	26	34	45	32	14	1	1	"	93
E.												
Handteekenen . . .	"	"	1	13	14	26	53	26	8	"	"	113
Lijnteekenen . . .	"	"	1	7	8	17	36	35	24	7	"	119
Groepcijfers . . .	"	"	"	4	4	30	43	41	8	1	"	123

Voor eenige vakken wenscht de Commissie enkele opmerkingen aan dit verslag toe te voegen.

Bij het examen in algebra bleek herhaaldelijk, dat een juist begrip van de theoretische beteekenis der oneigenlijke machten, zoo noodig bij de toepassing op logaritmen, ontbrak.

Bij de trigonometrie trof het de sub-commissie, dat de kandidaten dikwijls meer ervaren bleken te zijn in het gebruik van afgeleide formules, bijv. die van Mollweide, dan in de toepassing van de 3 hoofdregels.

Bij de meetkunde liet het geven van juiste definities van figuren dikwijls te wenschen over.

Bij het examen in plant- en dierkunde werd opgemerkt, dat sommige kandidaten in de meening verkeerden een natuurlijke plantenfamilie te kennen, wanneer zij bekend waren met één daartoe behoorende plant.

De sub-commissie belast met het afnemen van het examen in de Nederlandsche, Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen en hare letterkunde is van oordeel, ook met het oog op de ervaringen in vroegere jaren opgedaan, dat eene paraphrase een zeer ongeschikt middel is gebleken om de vorderingen der kandidaten in een der moderne talen te beoordeelen. Die sub-commissie is van meening, dat het wenschelijker zou zijn, als examenopgave voor alle talen een opstel te kiezen.

De leden der commissie, belast met het afnemen van het examen in de Fransche taal en letterkunde, meenen een woord van protest te moeten doen hooren tegen het slechte, bijna onleesbare schrift van het opstel van verscheidene kandidaten.

Dat er in de Fransche taal onderscheid is tusschen een *q* en een *g*, een *y* en een *ij*, scheen velen onbekend.

Zoo wel bij het mondeling als bij het schriftelijk examen in het Fransch toonden vele kandidaten, dat zij niet op de hoogte waren van de vervoeging der onregelmatige werkwoorden en van de plaats der voornaamwoorden in den zin.

De geschiedenis van de litteratuur was door vele kandidaten zoo weinig bestudeerd, dat ze niets wisten, noch van de schrijvers der door hen gelezen werken, noch van de groote figuren der 17de en 19de eeuw.

Het schriftelijk werk voor het Hoogduitsch bestond ditmaal uit het in vrijen vorm navertellen van een gedicht. De candidaat moest echter zooveel mogelijk aan den inhoud getrouw blijven, opdat bleek, dat *alle* woorden en uitdrukkingen goed waren begrepen. Het is aan de sub-commissie gebleken, dat deze opgaaf de krachten der leerlingen verre te boven ging, zoodat het aantal voldoende cijfers voor het schriftelijk werk alleen door uiterst milde beoordeeling op ongeveer 50 % kon worden gebracht. Bovendien hadden vele kandidaten een groot aantal dichterlijke woorden en uitdrukkingen woordelijk overgenomen of weggelaten, hetgeen een juiste beoordeeling van hunne kennis moeilijk, zoo niet onmogelijk maakte. Zij heeft dan ook bij het mondeling examen de ervaring opgedaan, dat de uitwerking van de gemelde opgave weinig betrouwbare gegevens tot beoordeeling van de kennis van de kandidaten verstrekke, aangezien de daarbij verkregen indruk dikwijls belangrijk afweek van den indruk, dien zij van het schriftelijk werk van den candidaat had ontvangen.

De sub-commissie voor het teekenen meent het volgende onder Uwe aandacht te moeten brengen.

Aan alle scholen was naar de opgegeven voorwerpen geteekend. De teekeningen zagen er over het algemeen vrij goed uit.

De sub-commissie betreurt echter, dat niet aan alle scholen dezelfde voorwerpen hebben gediend, waardoor moeilijk een gelijke maatstaf van beoordeeling kon worden aangelegd.

Indien dan ook in het vervolg de voorwerpen nader werden omschreven of naar een gegeven teekening konden worden gemaakt, met eenige vrijlating in de afmetingen naar omstandigheden van lokaliteit, dan was niet alleen genoemd bezwaar opgeheven, maar ook tevens meer zekerheid verkregen, dat geen der kandidaten de voorwerpen reeds vroeger had geteekend.

Ook spreekt de sub-commissie de wenschelijkheid uit, dat op de lijst der toegekende cijfers twee cijfers voor handteekenen kunnen worden ingevuld. Het verkregen groepcijfer zou daardoor duidelijker blijken.

Wat het lijnteekenen betreft meent de sub-commissie, dat vier uur achtereen ruim voldoende mag worden genoemd voor het uitwerken van een vraagstuk, zij dringt dan ook sterk aan op afschaffing van de pauze, omdat de kandidaten zich in dien tijd kunnen doen voorlichten.

Met de regeling — dat n.l. twee vakgenooten als elkaars assessoren optraden — bleek de groote meerderheid der commissieleden zeer ingenomen. Deze regeling leidde evenwel bij het examen in de staats- en handelswetenschappen tot een wijze van

verdeeling van het voor die vakken bestemde uur, waartegen van den kant der examinatoren voor de staatswetenschappen een zeer ernstig bezwaar is gerezen. Door de sub-commissie voor groep C werd nu n.l. voor het examen in boekhouden een half uur toegestaan, en voor dat in de staatsinrichting en de staathuishoudkunde samen een half uur. Volgens het oordeel der examinatoren in de laatstgenoemde vakken is in dien korten tijd — nog verminderd met eenige minuten voor het vaststellen van de cijfers — een rustig, grondig onderzoek, vooral bij een abstract vak als staathuishoudkunde, niet mogelijk: een bezwaar, dat te meer weegt, daar het oordeel hier niet gesteund wordt door schriftelijk werk.

De Commissie is van oordeel, dat genoemd bezwaar wel degelijk van gewicht is, doch dat dit in het vervolg zeer goed te overnemen zou zijn.

Ten slotte meent de Commissie als haar oordeel te moeten uitspreken, dat het voorschrift omtrent de toekenning van de vrijstellingen dringend wijziging behoeft in den geest van het voorstel, door de vergadering van directeuren der hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in September 1905 aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gericht.

Aan het einde van haar taak gekomen, betuigt de Commissie U H.E.G. haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Amsterdam, 13 September 1907.

J. C. COSTERUS, Voorzitter.

H. HEUKELS, Secretaris.

B. Westelijke Commissie.

*Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Noordholland.*

De Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Noordholland (Westelijke Commissie), benoemd bij Uw besluit van 19 Maart 1907, 1ste afdeling, n°. 92/2146, heeft de eer U H.E.G. het volgende verslag aan te bieden.

De eerste vergadering werd gehouden op 20 Maart, in de Statenzaal van het Prinsenhof te Haarlem, welke plaats als zetel der Westelijke Commissie was aangewezen. Tot secretaris werd gekozen het lid der commissie van Rijn van Alkemade.

De sub-commissiën werden ingedeeld als volgt:

Vakken.	Examinator.	Assessor.
A.		
Wiskunde,	dr. D. A. Kerkhoff,	dr. E. H. J. Cunaeur.
	dr. E. H. J. Cunaeus,	dr. D. A. Kerkhoff.
Werktuigkunde,	dr. H. Brongersma,	dr. A. C. van Rijn van Alkemade.
B.		
Natuurkunde,	dr. A. C. van Rijn van Alkemade,	dr. H. Brongersma.
Scheikunde,	dr. H. W. R. Raken,	dr. H. J. Calkoen.
Natuurlijke historie,	dr. H. J. Calkoen,	dr. H. W. R. Raken.
Cosmographie,	dr. H. Brongersma,	dr. A. C. van Rijn van Alkemade.
C.		
Staatsinrichting, Staathuishoudkunde,	A. v. d. Stempel jr.,	W. N. Francken.
Aardrijkskunde,	N. Meijer,	dr. M. Bruyel.
Geschiedenis,	dr. M. Bruyel,	N. Meyer.
Boekhouden,	W. N. Francken,	A. v. d. Stempel jr.

Vakken.

Examinator.

Assessor.

D.

Nederlandsch,	E. M. van Soest,	G. Welbergen.
Fransch,	G. Welbergen,	E. M. van Soest.
Engelsch,	J. L. G. Belonje,	A. H. Günther.
Hoogduitsch,	A. H. Günther,	J. L. G. Belonje.

E.

Handteekenen,	J. C. Kerkmeijer,	H. J. de Vries.
Lijnteekenen,	H. J. de Vries,	J. C. Kerkmeijer.

De duur van het mondeling examen in ieder vak werd op dezelfde wijze geregeld als in vorige jaren.

De tweede vergadering der commissie werd gehouden op 13 April, in de Statenzaal van het Prinsenhof te Haarlem. In deze vergadering werden de opgaven van het schriftelijk werk besproken en vastgesteld.

Aan het examen werd deelgenomen door 74 kandidaten, n.l. 39 van de hogere burgerschool te Haarlem, 13 van de Rijks-hogere burgerschool te Alkmaar, 11 van de Rijks-hogere burgerschool te Helder, 10 van de hogere burgerschool te Hoorn en 1 extraneus, die het schriftelijk werk aan de Rijks-hogere burgerschool te Helder maakte. Zij werden verdeeld in 7 groepen, n.l. 5 groepen van 11, een van 10 en een van 9 kandidaten.

Op 29 Juni vergaderde de commissie voor de vaststelling van de cijfers van het schriftelijk werk der 1ste, 2de en 3de groep, en op 13 Juli voor de vaststelling van de cijfers der 4de, 5de, 6de en 7de groep. Deze vergaderingen werden in de Statenzaal te Haarlem gehouden en na afloop van iedere vergadering werden de vrijstellingen aan de kandidaten medegedeeld.

Eén kandidaat uit Hoorn was door ziekte verhinderd het schriftelijk werk voor scheikunde te maken en één kandidaat uit Alkmaar kon, eveneens door ziekte, niet deelnemen aan het schriftelijk werk voor geschiedenis. Aan deze beide kandidaten werd gedurende het mondelinge examen gelegenheid gegeven schriftelijk werk te maken van gelijke moeilijkheid als de voor het examen opgegeven vragen.

Vrijstelling van mondeling examen werd verleend voor:

Wiskunde	aan 33 kandidaten,
Werktuigkunde	„ 34 „
Natuurkunde	„ 45 „
Scheikunde	„ 42 „
Aardrijkskunde	„ 51 „
Geschiedenis	„ 59 „
Boekhouden	„ 53 „
Nederlandsche taal	„ 32 „

De sub-commissie voor afdeling E beoordeelde op 6 Juli de teekeningen te Helder, op 11 Juli de teekeningen te Alkmaar en te Hoorn en een deel der teekeningen te Haarlem en op 13 Juli de overige teekeningen te Haarlem.

Het mondeling examen, dat 15 Juli begon en 7 Augustus eindigde, werd afgenomen in het gebouw der hogere burgerschool te Haarlem, waar ook de verdere vergaderingen der commissie gehouden werden. Het examen duurde van 's morgens 8½ tot des namiddags 3½ uur, behalve op Maandag en Donderdag van 9.30 uur tot 3.30 uur en des Woensdag en Zaterdags tot 12½ uur. Op laatstgenoemde dagen vergaderden de sub-commissiën te 1.30 uur en daarna de geheele commissie.

De uitslag van het geheele examen was de volgende:

School.	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Afgewezen.
Alkmaar	13	11	2
Haarlem	39	35	4
Helder	11	10	1
Hoorn	10	9	1
Geen hogere burgerschool	1	0	1
Totaal	74	65	9

Van de 65 candidaten slaagden er 54 volgens het reglement en 11 bij stemming; van de 9 werden 8 volgens het reglement en 1 bij stemming afgewezen.

De volgende tabel geeft aan, hoeveel maal elk cijfer van 1—10 voor de verschillende vakken is toegekend.

VAKKEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Vol- doende.	Onvol- doende.
Wiskunde . . .	"	2	7	9	12	15	16	10	3	"	56	18
Werktuigkunde . .	"	"	5	10	8	22	12	6	10	1	59	15
Natuurkunde . . .	"	1	"	3	9	17	21	14	8	1	70	4
Scheikunde . . .	"	1	2	12	10	20	21	7	1	"	59	15
Natuurlijke historie . . .	"	"	3	10	14	15	16	14	2	"	61	13
Cosmographie . .	"	"	1	4	10	17	20	18	4	"	69	5
Staatsinrichting .	"	"	1	2	13	26	24	7	1	"	71	3
Staatshuishoud- kunde . . .	"	"	"	2	10	32	25	4	1	"	72	2
Aardrijkskunde .	"	"	"	13	4	29	17	8	1	2	61	13
Geschiedenis . .	"	1	1	5	5	10	20	21	11	"	67	7
Boekhouden . . .	"	"	"	1	11	22	20	16	4	"	73	1
Nederlandsch . .	"	"	"	6	20	21	18	7	2	"	68	6
Fransch . . .	"	"	"	6	23	23	17	4	1	"	68	6
Engelsch . . .	"	"	"	10	13	21	20	8	2	"	64	10
Hoogduitsch . .	"	"	"	13	14	21	17	8	1	"	61	13
Handteekenen . .	"	"	1	6	24	23	12	8	"	"	67	7
Lijnteekenen . .	"	"	"	10	7	15	23	15	3	1	64	10

Hoeveel malen elk cijfer van 1—10 is toegekend voor de verschillende afdeelingen blijkt uit de volgende tabel.

AFDEELINGEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Vol- doende.	Onvol- doende.
A. Wis- en werktuigkunde	"	2	6	6	16	13	14	16	1	"	60	14
B. Natuurkundige weten- schappen	"	"	2	5	12	24	20	11	"	"	67	7
C. Geschiedenis, aardrijks- kunde, Staats- en handelswetensch. . .	"	"	"	3	6	30	24	8	3	"	71	3
D. Taal- en letterkunde .	"	"	"	5	21	26	16	6	"	"	69	5
E. Hand- en rechtlijnig teekenen	"	"	"	3	18	29	15	8	1	"	71	3

De namen der geslaagde candidaten zijn

a. van de hogere burgerschool te Alkmaar

Anna Barbera Georgina Aukes, geboren te Alkmaar 10 Mei 1889;

Meindert Douwe Booy, geboren te Ipendam 23 December 1889;

Pieter de Booy, geboren te Wormer 27 November 1889;

Klaas Braak, geboren te Oudorp 4 Februari 1889;

Johanna van Buysen, geboren te Apeldoorn 11 Mei 1888;

Dirk Johannes de Jong, geboren te Alkmaar 1 Juni 1888;

Johannes Antonius Keesom, geboren te Alkmaar 9 Jan 1889;

Hendrik Pieter Daniel Johan van der Speck Obreen, geboren te Hypolitushoef 28 Augustus 1888;

Melchior Passer, geboren te Purmerend 9 Mei 1888;

Willem Tuyn, geboren te Ursem 1 November 1889;

Ouke Wind, geboren te Winkel 16 October 1888;

b. van de hogere burgerschool te Haarlem:

Gerardus Hendricus Arnhardt jr., geboren te Amsterdam 27 November 1887;

Jacobus Gerardus van den Berg, geb. te Amsterdam 31 Maart 1889;

Julia van Bork, geboren te Amsterdam 30 April 1890;

Willem van Bork, geboren te Amsterdam 22 December 1888;

Nanna Brandenburg, geboren te Oldenholtwolde 11 November 1887;

Willem David Cohen, geboren te Amsterdam 11 Mei 1889;

Johan Frans Cornelis, geboren te Bangil (Java) 10 Juli 1889;

Adriana Margaretha van der Crab, geboren te Breukelen-Nijenrode 16 Juli 1888;

Cornelis Tjepko Dubois, geboren te Hoorn 11 Februari 1888;

Cornelis Jacob Folmer, geboren te Hoofddorp 18 Augustus 1885;

Willem Cornelis Smidt van Gelder, geboren te Amsterdam 16 Mei 1888;

Willem Gericke, geboren te Bidara-Tjina (Java) 31 Augustus 1886;

Frits Grabijn, geboren te Haarlem 22 Februari 1889;

Willem Hendrik Christiaan Haeseker, geboren te Haarlem 20 Juli 1889;

Willem Heyman, geboren te Haarlem 13 Augustus 1886;

Lamkje Hoekstra, geboren te Irnsum 19 December 1887;

Johan Melchior Holtz, geboren te Heemstede 12 Juli 1888;

Johan Adriaan van Huizen, geboren te Haarlem 12 Juni 1887;

Frederik Johan Ferdinand Karthaus, geboren te Lipoero (Ned.-Indië) 3 April 1888;

Johan Willem Kremer, geboren te Haarlem 18 Februari 1888;

Johannes Kwantes, geboren te Haarlem 22 Augustus 1888;

Jan Wilhelm Abraham Rutgers van der Loeff, geboren te Soerabaja 21 October 1888;

Anna Susanna Wilhelmina Polman Mooy, geboren te Haarlem 21 Februari 1888;

Adriaan Asueer Jean de Neef, geboren te Paramaribo 28 November 1889;

Willem van Oorde, geboren te Arnhem 23 Februari 1890;

Remmelt Remmelts, geboren te Zaandam 7 November 1890;

Bouke Nicolaas Reydon, geboren te Sidoardjo 22 Augustus 1889;

Willem Gerrit Strobant, geboren te Semarang 28 November 1888;

Willem Henri van der Tak, geboren te Amsterdam 18 April 1887;

George Frederic Taylor, geboren te Semarang 25 Januari 1885;

Reurt Cornelis Venema, geboren te Muntendam 30 Maart 1879;

Frederik van Vloten, geboren te Haarlem 27 September 1885;

Robert Frederik Groeninx van Zoelen, geboren te 's Gravenhage 7 Februari 1889;

Willem Hendrik Ypes, geboren te Bondo Woso (Java) 26 Maart 1887;

Willem de Zeeuw, geboren te Haarlemmermeer 5 December 1887;

c. van de hogere burgerschool te Helder:

Jan Adrianus de Boer, geboren te Helder 24 Maart 1887;

Neeltje Jacoba Graaff, geboren te Helder 10 September 1889;

Alberthus Josephus van den Heuvel, geboren te Helder 28 Januari 1889;

Willem Christiaan van Kalken, geboren te Helder 28 April 1888;

Ludovicus Franciscus Kamp, geboren te Helder 10 September 1887;

Egbert Dirk Muntinga, geboren te Helder 6 September 1888;

Emma Theodora Alexandrina de Jonge Oudraat, geboren te Abcoude-Baambrugge 25 Juni 1888;

Jan van Pelt, geboren te Helder 5 Mei 1888;

Oege Stadig, geboren te Baflo 21 October 1887;

Lambrecht Willem de Waardt, geboren te Helder 28 December 1886;

d. van de hogere burgerschool te Hoorn:

Pieter Lucas van den Berg, geboren te Twisk 29 Juni 1890;

Rudolf Cornelis van Groenau, geboren te Hoorn 22 Maart 1889;

Gerrit Harlaar, geboren te Enkhuizen 21 October 1888;

Cornelis Lakeman, geboren te Edam 21 December 1888;

Willem Jacobus Courrech Staal, geboren te Hoorn 9 December 1888;

Hendrik Johannes de Vries, geboren te Spaarndam 12 Januari 1889;

Dirk Cornelis Wijnands, geboren te Enkhuizen 10 Februari 1890;

Liewe IJpma, geboren te Zwaag 18 November 1888;

Jacob Zeylemaker Jzn., geboren te Hoorn 9 September 1890.

De volgende opmerkingen betreffende de examens in sommige vakken, wenscht de commissie aan dit verslag toe te voegen.

Aan een groot deel der kandidaten moest een onvoldoend cijfer voor het schriftelijk werk van *wiskunde* worden toegekend en slechts weinigen konden door het mondeling examen dit cijfer verbeteren. De oorzaak hiervan lag vooral in de onvoldoende kennis van meetkunde en, al is het in eenigszins mindere mate, van beschrijvende meetkunde en algebra.

Ook kan opgemerkt worden, dat vele kandidaten foutieve uitkomsten verkregen, al hadden zij de vraagstukken goed opgezet. ten gevolge van slordig rekenen, vooral door wortelgrootheden te laten staan in de noemers der breuken.

Alhoewel het examen in de *staatswetenschappen* bij het meerendeel der kandidaten reden tot tevredenheid gaf, valt echter, wat de staatsinrichting betreft, op te merken, dat over het algemeen weinig aandacht was verleend aan de opvolgende grondwetsherzieningen, zoodat bij verreweg de meesten der kandidaten de kennis omtrent de beteekenis van de verschillende veranderingen gering was.

Bij de kandidaten, die voor *aardrijkskunde* mondeling moesten worden geëxamineerd, ontbraken dikwijls de eenvoudigste geografische begrippen. Blijkbaar was ook het gebruik maken van kaarten bij de studie in dit vak veelal verwaarloosd.

Het examen in de *geschiedenis* werd door het grootste gedeelte der kandidaten met goed gevolg afgelegd. Opgemerkt dient echter te worden, dat voor het schriftelijk gedeelte hooge cijfers behaald werden, terwijl het mondeling gedeelte tot slechte resultaten aanleiding gaf.

Bij het mondeling examen in het *boekhouden* bleek, dat de splitsing van het dagboek in verschillende hulpboeken aan het meerendeel der kandidaten onbekend was.

Aan het einde van hare taak gekomen, betuigt de commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Haarlem, 14 September 1907.

D. A. KERKHOF, *Voorzitter*.

A. C. VAN RIJN VAN ALKEMADE, *Secretaris*.

Zeeland.

*Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Zeeland.*

De Commissie, krachtens Uwe beschikking van 11 Maart 1907, A, n°. 183¹, 1ste afdeling, belast met het afnemen van het eind-examen voor de hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Zeeland, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), U H.E.G. het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering der Commissie werd gehouden op 28 Maart 1907, des namiddags te half twee, in het gebouw der Rijks-hoogere burgerschool te Goes.

De vergadering benoemde den tweeden ondergeteekende tot secretaris, en bepaalde vervolgens, dat de sub-commissiën zouden zijn samengesteld als volgt:

Afdeling A, de heeren: Klinkenberg, Zweede, Tetterode, dr. Japikse.

Afdeling B, de heeren: dr. Japikse, Tetterode, dr. van der Laan, de Looze.

Afdeling C, de heeren: van Dijk, Kosten, van Bruggen, de Bruyne.

Afdeling D, mejuffrouw Valetton en de heeren: Swaving, Borggreve, Rhoen.

Afdeling E, de heeren: van der Wart en Klinkenberg.

De aanwijzing van examinatoren had plaats en de duur van elk mondeling examen werd vastgesteld, zooals in onderstaande tabel is aangegeven.

VAKKEN.	Examinatoren.	Assessoren.	Duur van het mondeling examen.
Algebra en trigonometrie .	Klinkenberg	Zweede	30 min.
Meetkunde en beschrijvende meetkunde)	Zweede	Klinkenberg	30 „
Werktuigkunde	Tetterode	dr. Japikse	30 „
Natuurkunde	dr. Japikse	Tetterode	30 „
Scheikunde	dr. v. d. Laan	de Looze	30 „
Natuurlijke historie . . .	de Looze	dr. v. d. Laan	30 „
Cosmographie	dr. Japikse	Tetterode	15 „
Geschiedenis.	van Dijk	Kosten	30 „
Aardrijkskunde.	van Bruggen	de Bruyne	30 „
Staatswetenschappen . .	de Bruyne	van Bruggen	30 „
Boekhouden	Kosten	van Dijk	15 „
Nederlandsche taal en letterkunde	Swaving	mej. Valetton	30 „
Fransche taal- en letterkunde	Borggreve	Rhoen	30 „
Hoogduitsche taal- en letterkunde	Rhoen	Borggreve	30 „
Engelsche taal- en letterkunde	mej. Valetton	Swaving	30 „
Handteekenen	v. d. Wart	Klinkenberg	
Lijnteekenen	v. d. Wart	Klinkenberg	

De voorzitter deelt mede, dat zich voor het examen hebben aangemeld 60 kandidaten, n.l. 27 van de Rijks-hoogere burgerschool te Middelburg, 15 van die te Goes, 15 van de gemeentelijke hogere burgerschool te Zierikzee, 1 van de 3de hogere burgerschool te Amsterdam, 1 van de bijzondere hogere burgerschool te Voor- schoten en 1 extraneus. Zij werden verdeeld over 5 groepen, elk van 12 kandidaten.

Verder werd nog in deze vergadering bepaald, dat de mondelinge examens zouden aanvangen op Maandag 15 Juli.

De tweede vergadering werd gehouden op 6 Juli 1907, des voormiddags te half elf. Op deze bijeenkomst werden de cijfers voor het schriftelijk werk en de vrijstellingen vastgesteld. Het resultaat hiervan was, dat de navolgende vrijstellingen verleend werden:

voor wiskunde	21
„ geschiedenis	33
„ aardrijkskunde	37
„ scheikunde	40
„ werktuigkunde	27
„ natuurkunde	37
„ boekhouden	37
„ grammaticaal onderzoek in Nederl. taal	33

Ter beoordeeling van de handteekeningen begaf de heer van der Wart zich naar Middelburg en naar Zierikzee; en de heer Klinkenberg ging ook naar Zierikzee, maar de handteekeningen te Goes werden tijdens het mondeling examen beoordeeld.

Het mondeling examen begon op Maandag 15 Juli.

De eerste groep werd geëxamineerd van 15—17 Juli, de tweede van 18—20 Juli, de derde van 22—24, de vierde van 25—27 en de vijfde van 29—31 Juli.

Onderstaande tabel geeft aan, hoeveel maal de cijfers van één tot tien zijn toegekend voor elk vak aan de 53 kandidaten, die een volledig examen hebben afgelegd.

VAKKEN.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:										Aantal		Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Onvoldende of minder.	Voldoende of meer.	
Wiskunde	"	1	1	11	16	11	7	4	2	"	13	40	53
Werktuigkunde . . .	"	"	2	4	10	13	8	11	5	"	6	47	53
Natuurkunde	"	"	2	5	4	17	10	12	3	"	7	46	53
Scheikunde	"	"	"	1	6	18	10	6	12	"	1	52	53
Natuurlijke historie	"	"	"	2	7	19	16	8	1	"	2	51	53
Cosmographie	"	2	"	8	4	12	15	5	7	"	10	43	53
Geschiedenis	"	"	2	5	10	12	15	6	3	"	7	46	53
Aardrijkskunde . . .	"	"	"	3	7	17	13	10	3	"	3	50	53
Staatsinrichting . .	"	"	"	5	6	10	13	8	11	"	5	48	53
Staatshuishoudk. . .	"	"	"	5	2	14	8	13	9	2	5	48	53
Boekhouden	"	"	2	"	5	17	12	9	7	1	2	51	53
Nederlandsch	"	"	"	5	10	17	13	6	2	"	5	48	53
Fransch	"	1	1	6	14	12	15	4	"	"	8	45	53
Hoogduitsch	"	"	1	5	19	18	4	5	1	"	6	47	53
Engelsch	"	"	"	7	8	15	18	4	1	"	7	46	53
Handteekenen	"	"	1	4	13	20	9	5	1	"	5	48	53
Rechtl. teekenen . .	"	"	3	6	4	18	17	5	"	"	9	44	53

Hieronder volgen de namen, voornamen, datum en plaats van geboorte van de geslaagde kandidaten, benevens de school, waar zij onderwijs ontvangen hebben.

1. Bierens, Abraham Johannis, geboren 6 Juli 1889 te St. Annaland — Middelburg.
2. Bosch, Johan Diederik, geboren 30 October 1886 te Dordrecht — Middelburg.
3. Both, Pieter, geboren 31 Maart 1888 te Vlissingen — Middelburg.
4. Hullu, Arie Pieter de, geboren 22 Januari 1889 te Wilhelminadorp — Middelburg.
5. Klaassen, Lambrecht François, geboren 2 November 1887 te Middelburg — Middelburg.
6. Quist, Pieter Marius, geboren 19 Januari 1889 te Middelburg — Middelburg.
7. Fransen van de Putte, Digna, geboren 20 Juni 1890 te Goes — Goes.
8. Tukker, Jeannette Christina, geboren 14 Juni 1888 te Leeuwarden — Goes.
9. Tukker, Johannes Casparus, geboren 20 Januari 1890 te Leeuwarden — Goes.
10. Leignes Bakhoven, Henri Guillaume Antoine, geboren 28 December 1889 te Kampen — Amsterdam (3de gemeentelijke H. B. S.).
11. Doorenbos, Willem Bernard, geboren 2 Februari 1890 te Middelburg — Middelburg.
12. Grauss, Johan Jacob Frederik, geboren 1 Juli 1890 te Middelburg — Middelburg.
13. Horninge, Jan Gerard, geboren 3 April 1889 te Buitenzorg — Middelburg.
14. Jongepier, Jacob Johannes, geboren 16 November 1889 te Middelburg — Middelburg.
15. Riel, Johannes Abraham van, geboren 25 April 1889 te Middelburg — Middelburg.
16. Dikschei, Alida Margaretha Luthera, geboren 31 Juli 1890 te Zierikzee — Zierikzee.
17. Dikschei, Martinus Pieter Franciscus Hendrikus, geboren 3 Maart 1889 te Zierikzee — Zierikzee.
18. Koopman, Janna Cornelia, geboren 26 November 1889 te Ouwkerk — Zierikzee.
19. Minderhoud, Geert, geboren 26 Januari 1889 te 's Heer-Arendskerke — Goes.
20. Wouters, Gerrit Pieter, geboren 7 December 1889 te 's Gravenhage — Goes.
21. Konraad, Martina Willemina, geboren 27 Mei 1888 te Middelburg — Middelburg.
22. Lagaay, Maria Pieterella, geboren 2 Januari 1889 te Vlissingen — Middelburg.
23. Proos, Emma, geboren 5 Januari 1890 te Middelburg — Middelburg.

24. Robijn, Elisabeth Johanna Suzanna Gerarda, geboren 27 Juni 1888 te Middelburg — Middelburg.
25. Wisse, Elisabeth Pieterella Catharina Hendrikje, geboren 22 Juni 1889 te Ellewoutsdijk — Middelburg.
26. Dijk, Jan van, geboren 10 September 1889 te Zierikzee — Zierikzee.
27. Fortgens, Anton Anne Theodoor, geboren 14 Februari 1888 te Haarlem — Zierikzee.
28. Buyse, Adriaan, geboren 24 Juli 1890 te Goes — Goes.
29. Kabboord, Cornelis Gabriël, geboren 22 December 1887 te Kruiningen — Goes.
30. Schouwenburg, Hubrecht, geboren 13 Maart 1889 te Goes — Goes.
31. Zandee, Jan, geboren 17 Januari 1888 te Goes — Goes.
32. Gort, Pieter, geboren 3 Januari 1888 te Middelburg — Middelburg.
33. Melse, Hermanus Johannes, geboren 14 September 1886 te Middelburg — Middelburg.
34. Landsman, Willem Jan, geboren 6 October 1889 te Vlissingen — Middelburg.
35. Sprenger, Jan Jacob Iman, geboren 16 Juli 1890 te Middelburg — Middelburg.
36. Graaf, Jan Jacobus de, geboren 2 Juli 1890 te Neuzen — Zierikzee.
37. Leupen, Petrus Emile, geboren 1 December 1888 te Zierikzee — Zierikzee.
38. Olree, Leendert Cornelis Jacob, geboren 11 Februari 1887 te Bruinisse — Zierikzee.
39. Haar, Antonius Nicolaas ter, geboren 17 Augustus 1888 te Winterswijk — Goes.
40. Hoff, Christiaan Marianus van 't, geboren 26 Januari 1888 te Zutphen — Goes.
41. Linde, Cornelis van de, geboren 24 Juli 1889 te Wolfaartsdijk — Goes.
42. Boudewijnse, Elisabeth, geboren 7 Maart 1889 te Middelburg — Middelburg.
43. Visser, Pieter Ementinus Adolf, geboren 3 October 1889 te Middelburg — Middelburg.
44. Vos, Marinus de, geboren 27 Januari 1889 te Heinkenszand — Middelburg.
45. Vreebrug, Hugo Adrianus, geboren 16 April 1889 te Ede — Middelburg.
46. Weyland, Gerard Johan, geboren 26 November 1887 te Austerlitz (Zeist) — Middelburg.
47. Zuidweg, Jan, geboren 29 Januari 1888 te Heinkenszand — Middelburg.
48. Kakebeeke, Willem Gozewinus Peman, geboren 8 December 1887 te Krabbendijke — Goes.
49. Knitel, Joseph Casimir Marie, geboren 27 Juni 1888 te Goes — Goes.

De cijfers voor de groepen A, B en C zijn zonder berekening vastgesteld, die voor de groepen D en E, met berekening, n.l. door eenvoudige optelling met deeling door het aantal.

Omtrent het examen meent de Commissie de volgende opmerkingen te moeten maken:

10. Uit het mondeling zoowel als uit het schriftelijk examen in de vier talen is gebleken, dat zeer vele kandidaten zelfs van de beginselen der spraakkunst niet voldoende op de hoogte waren. Bovendien sluit de sub-commissie voor afd. D zich volkomen aan bij de klacht, die reeds meer geuit is, dat vele kandidaten op hun lijst van gelezen boeken werken hadden geplaatst, die zij zich niet of zeer slecht herinnerden en waarover zij dan ook liever niet ondervraagd werden. Ook kwamen er op sommige lijsten werken voor zonder letterkundige waarde of kleine fragmenten, waaruit niet kon blijken, dat de candidaat voldoende inzicht had in het geheele werk.

20. De commissie verklaart zich in principe voor het beginsel om vast te stellen, dat slechts dan vrijstelling zal worden verleend, als voor het schriftelijk werk ten minste het cijfer 7 is toegekend, maar dan ook onafhankelijk van de cijfers voor de andere vakken in dezelfde groep.

30. De Commissie is bovendien van oordeel, dat de tegenwoordige beslissing door groeps cijfers zeer verkeerd is met het oog op een gelijke billijke en zuivere beoordeeling van de kandidaten. Het volgende diene ter toelichting. Het geval heeft zich bij dit

examen voorgedaan, dat een candidaat met een totaal aantal punten van 90 is toegelaten, terwijl een ander die een totaal aantal punten van 93 had, moest worden afgewezen volgens het reglement voor het eindexamen.

Maar men kan zich een veel sterker voorbeeld voorstellen: een candidaat met de volgende lijst:

$$\frac{5}{4\frac{1}{2}} - \frac{8}{8} - \frac{8}{8} - \frac{8}{8} - \frac{5}{4\frac{3}{4}} - \frac{8}{8}$$

totaal 116 punten, zal, wanneer men met breuken rekt, *wettelijk* moeten worden afgewezen, hoewel hij maar voor 2 vakken onvoldoende heeft. Daarentegen een candidaat met de volgende lijst:

$$\frac{5}{5} - \frac{6}{5} - \frac{4}{4} - \frac{7}{5} - \frac{6}{4} - \frac{4}{4} - \frac{8}{5} - \frac{1}{4} - \frac{4}{4} - \frac{5}{5}$$

totaal 84 punten, heeft in alle groepen voldoende en is dus volgens het reglement *geslaagd*, hoewel hij in 8 vakken een onvoldoend cijfer heeft behaald.

Hierom acht de Commissie eene nieuwe regeling zeer wenschelijk in het belang van de kandidaten voor het eindexamen, en in het belang van het onderwijs.

Bij eene nieuwe regeling zou dan, evenals bijv. bij de overgangsexamens aan de hogere burgerscholen, gelet kunnen worden op het aantal vakken, waarvoor de kandidaten een onvoldoend cijfer gekregen hebben.

4°. Ten slotte wenscht de Commissie nog eens te wijzen op het gebrek aan eenheid, wat betreft de berekening met gebroken of heele eindcijfers, niet alleen bij de verschillende commissiën, maar zelfs bij de sub-commissiën eener zelfde commissie.

Aan het einde van haar taak gekomen, betuigt de Commissie aan U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Goes, 31 Juli 1907.

L. VAN BRUGGEN, Voorzitter.
A. G. VAN DIJK, Secretaris.

Utrecht.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Utrecht.

De Commissie, benoemd bij Uw besluit van 19 Maart 1907, 3de Afdeling, n°. 1170/814, heeft de eer U H.E.G. haar verslag aan te bieden, voorgeschreven in art. 67, tweede lid, van de wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), regerende het middelbaar onderwijs.

De Commissie hield hare eerste vergadering op 30 Maart 1907, in het gebouw der Rijks-hoogere burgerschool te Utrecht, in welk gebouw ook de latere vergaderingen werden gehouden en de mondelinge examens werden afgenomen. In deze vergadering werd de tweede ondergeteekende tot secretaris benoemd.

De 83 kandidaten, die zich voor het examen hadden aangemeld, moesten volgens art. 19 van het algemeen reglement voor de eind-examens in 4 groepen worden verdeeld.

Bepaald werd, dat de mondelinge examens zouden beginnen op Maandag 15 Juli.

De Commissie verdeelde zich in sub-commissiën, overeenkomstig de voorstellen van den voorzitter.

In de vergaderingen der sub-commissiën werden als voorzitter en secretaris gekozen, resp.:

in afd. A: G. J. Buys en dr. J. A. Vreeswijk;
in afd. B: dr. J. L. Hoorweg en dr. B. Meilink;
in afd. C: C. F. Wesseling en M. ten Bouwhuis;
in afd. D: dr. G. van der Waals en B. D. Best.

In alle sub-commissiën werd besloten aan de verschillende vakken een coëfficiënt toe te kennen en de eindcijfers der afdelingen door berekening te bepalen.

Deze coëfficiënten zijn: in afd. A: wiskunde 4, mechanica 1; in afd. B: natuurkunde 3, scheikunde 3, natuurlijke historie 2, kosmographie 1; in afd. C: voor elk der vijf vakken 1; in afd. D: voor ieder der vier talen 1; in afd. E: handteekenen 3, lijnteekenen 2.

Na heropening van de algemeene vergadering leverden de sub-commissiën de opgaven in voor het schriftelijk werk, die aan de inspecteurs zouden worden gezonden.

Hiertoe gemachtigd door den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij aanschrijving van 27 Maart 1907, n°. 3414, Afd. Onderwijs, hield de Commissie twee vergaderingen, op 6 en 13 Juli, voor de vaststelling van de cijfers voor het schriftelijk werk, en van de vrijstellingen van het mondeling examen. Op de eerste dezer vergaderingen werden de groepen 1 en 2, op de tweede de groepen 3 en 4 behandeld. Onmiddellijk na afloop van deze vergaderingen werden de vrijstellingen aan de betrokken kandidaten medegedeeld.

In de volgende tabel worden de examinatoren voor de verschillende vakken opgegeven:

- A1. Reken-, stekunst en trigonometrie: A. M. Kerkkamp en dr. J. A. Vreeswijk.
- A2. Meetkunde en beschrijvende meetkunde: dr. A. Kijlstra en D. H. te Wechel.
- AB. Werktuigkunde en kosmographie: G. J. Buys en dr. P. van Mourik.
- B1. Natuurkunde: dr. J. L. Hoorweg en dr. B. Meilink.
- B2. Scheikunde: dr. J. E. Enklaar en dr. P. K. Lulofs.
- B3. Natuurlijke historie: dr. G. Postma en dr. Th. Weevers.
- C1. Aardrijkskunde: A. Jochim en F. Wesseling.
- C2. Geschiedenis: M. ten Bouwhuis en S. de Vries.
- C3. Staatsinrichting en handelswetenschappen: I. Stibbe en J. M. Thiel.
- C4. Staathuishoudkunde: dr. E. J. Beumer en mr. H. P. de Fluiter.
- D1. Nederlandsche taal en letterkunde: J. J. Meder en W. Pik.
- D2. Fransche taal en letterkunde: J. C. A. Havinga en F. P. Visser.
- D3. Hoogduitsche taal en letterkunde: A. van Dissel en dr. G. van der Waals.
- D4. Engelsche taal en letterkunde: B. D. Best en J. K. Frederiks.
- E. Handteekenen en lijnteekenen: J. de Jong Cz. en A. M. Kerkkamp.

Elk examen duurde een half uur.

Eén van de kandidaten, die vóór het schriftelijk examen ernstig ziek werd, heeft gedurende het mondeling examen van de eerste drie groepen ander schriftelijk werk gemaakt. Nog een candidaat, die een ongeval kreeg tegen het einde van het schriftelijk examen, heeft gedurende het mondeling examen een andere opgave voor lijnteekenen gemaakt.

Van de hogere burgerschool te Amersfoort werden geëxamineerd 25 kandidaten, toegelaten 23, afgewezen 2; van de Rijks-hoogere burgerschool te Utrecht geëxamineerd 29 kandidaten toegelaten 26, afgewezen 3; van de gemeentelijke hogere burgerschool te Utrecht geëxamineerd 26 kandidaten, toegelaten 24, afgewezen 2. Van de 3 extranei, die aan het examen deelnamen, trok zich één vóór het mondeling examen terug, de twee anderen werden afgewezen.

Hieronder volgen de namen der geslaagde kandidaten:

I. Van de hogere burgerschool te Amersfoort.

1. d'Aulnis de Bourouill, George, geboren te Vuren 15 November 1888;
2. Bicker Caarten, Gerrit, geboren te Rotterdam 26 Januari 1887;
3. van der Burg, Johannes Hermanus, geboren te Breda 23 Augustus 1888;
4. Cool, Gerrit, geboren te Rotterdam 23 Februari 1889;
5. Dieters, Christiaan Nicolaas, geboren te Amersfoort 8 Juni 1889;
6. Dudok van Heel, Joannes Lodewijk, geboren te Naarden 7 Mei 1887;
7. van Heycop ten Ham, Nelly Joanna, geboren te Samarang 10 September 1888;
8. Kroeze, Christiaan Arend Johan, geboren te Doesburg 26 December 1889;

9. Lohman, Wiert Gerrit, geboren te Workum 19 Januari 1889;
10. van den Nieuwenhuizen, Pieter, geboren te 's Gravenpolder 1 Augustus 1887;
11. van Os, Aletta Christina, geboren te Batavia 3 Januari 1890;
12. Paris, Hendrik Jan, geboren te Amsterdam 23 Februari 1888;
13. van der Plank, Gerardus Marinus, geboren te Amersfoort 10 April 1889;
14. Prins Visser, Adriaan Jan, geboren te Haarlem 5 Maart 1887;
15. van Rhijn, Jan Gerrit, geboren te Bergen op Zoom 21 September 1890;
16. Rissink, Huibert Gerard Brian, geboren te Batavia 8 October 1890;
17. Sanders, Anne Willem, geboren te Amsterdam 25 October 1888;
18. Schuver, Fredericus Christiaan Theodorus, geboren te Amsterdam 9 September 1889;
19. Staverman, Jan Jozef, geboren te Amsterdam 21 October 1890;
20. de Tourton Bruyns, Albertine Louise, geboren te Batavia 23 Juni 1889;
21. Veenendaal, Hendrik, geboren te Woudenberg 10 Juli 1887;
22. Vermey, Henri Jacques, geboren te Arnhem 10 Maart 1890;
23. Willems, Gerrit Jan, geboren te Haarlem 9 Augustus 1887;

II. van de Rijks- hogere burgerschool te Utrecht:

1. Bekker, Jan Frederik, geboren te Bergen op Zoom 13 Januari 1889;
2. Broertjes, Piet, geboren te Zaandam 27 Januari 1889;
3. Burger, Clasina Johanna Wilhelmina, geboren te Salatiga 30 Maart 1888;
4. Eernstman, Sjoerd Marius, geboren te Oengarang 13 Augustus 1889;
5. de Haan, Simon Cornelis, geboren te Rotterdam 19 November 1889;
6. Hoek, Petrus Josephus Aloysius, geboren te Hof van Delft 4 Juli 1887;
7. Houtman, Carel Diederik Marius, geboren te Breda 14 Mei 1890;
8. van der Kamp, Cornelis Johannes Gerardus, geboren te Utrecht 27 Januari 1889;
9. Lammerts, Anne Klaas Folkert, geboren te Tiel 5 Februari 1888;
10. van Leeuwen, Cornelis, geboren te Leiderdorp 11 Maart 1889;
11. van Loo, Petrus Jacobus, geboren te Utrecht 28 Juli 1889;
12. Marcus, Maaïke Louise, geboren te Magelang 23 April 1889;
13. Metzelaar, Johannes Theodorus, geboren te Koepang 22 December 1889;
14. Moll, Hendrik Marinus, geboren te Utrecht 23 Januari 1886;
15. van der Poll, Balthazar, geboren te Utrecht 27 Januari 1889;
16. van Rees, Herman Pieter, geboren te Zwolle 28 Augustus 1887;
17. van Schaik, Cornelis Adriaan, geboren te Batavia 1 Juli 1889;
18. Fuhri Snethlage, Hildegonda Sophia Johanna, geboren te Woerden 2 December 1888;
19. van Straten, Hendrik, geboren te Utrecht 22 November 1888;
20. Thomson, Marinus Willem, geboren te Bredevoord 26 Augustus 1887;
21. Ultee, Johannes Cornelis Adriaan, geboren te Utrecht 13 October 1886;
22. Verkerk, Marius Adrianus, geboren te Culemborg 27 Januari 1888;
23. Versteegh, Petrus, geboren te Culemborg 29 Augustus 1888;
24. Versteegh, Cornelis Richardus Johannes, geboren te Culemborg 6 Februari 1890;
25. de Vries, Arie, geboren te Nigtevecht 28 Februari 1888;

26. Zwagers, Frederik Willem Pieter, geboren te Utrecht 23 November 1888.

III. van de gemeentelijke hogere burgerschool te Utrecht:

1. Beintema, Hendrik Willem, geboren te Meppel 6 Juni 1889;
2. van den Berkhof, Corstiaan Johannes, geboren te Utrecht 10 April 1890;
3. Bisdom, Maurits Cornelis, geboren te Utrecht 10 September 1887;
4. Duyvis, Jacob, geboren te Utrecht 21 Maart 1887;
5. Gantvoort, Johanna Lubberdina, geboren te Rotterdam 12 Juni 1887;
6. van Gruting, Louise Marie Johanna Francina, geboren te Utrecht 30 Januari 1890;
7. van Haeften, Frederik Ernst, geboren te Padang 1 Maart 1890;
8. Hansen, Henri Joan Eduard Hugo Otto Felix, geboren te Amsterdam 10 November 1888;
9. den Hartogh, Jan Hendrik, geboren te Utrecht 1 Januari 1889;
10. Huisman, Aart, geboren te Harderwijk 6 Februari 1890;
11. van Kuik, Arnoldus Gerrit, geboren te Utrecht 13 October 1888;
12. Menschaar, Hugo Anne Adriaan, geboren te Zwolle 23 April 1888;
13. van der Meulen, Nicolaas Petrus, geboren te Utrecht 25 Mei 1887;
14. Mulder van de Graaf, Anna Charlotte Marie, geboren te Bergen op Zoom 30 Juli 1890;
15. van Os, Dirk, geboren te Naaldwijk 3 September 1889;
16. van Peer, Yda Theodora Antonia Hendrika, geboren te Breda 11 Maart 1889;
17. Reuyl, Geesje, geboren te Groningen 17 April 1890;
18. Rozeboom, Johan, geboren te de Leek 3 Augustus 1888;
19. Rutgers, Anthonie Johannes Marie, geboren te Utrecht 17 Januari 1885;
20. Rijlaarsdam, Adrianus Cornelis, geboren te Delft 15 Juni 1889;
21. Swaving, Justus Philip Pieter, geboren te Breda 18 September 1890;
22. Wesselmann, Julius Caspar Johannes Hendrikus, geboren te Utrecht 15 September 1890;
23. Wildering, Hendrik Willem, geboren te Utrecht 1 Augustus 1888;
24. Zijp, Willem Adriaan, geboren te Schagerbrug, 15 Januari 1889.

Utrecht, 29 Juli 1907.

Namens de Commissie,

H. F. JONKMAN, *Voorzitter*.

P. VAN MOURIK, *Secretaris*.

Friesland.

Aan
den heer Staatsraad, Commissaris der
Koningin in de provincie Friesland.

De Commissie, krachtens Uwe beschikking van 2 Maart 1907, 3de Afdeling, Statistiek, no. 138, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Friesland, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* no. 50), het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De vergaderingen en mondelinge examens hadden plaats te Leeuwarden in het gebouw der Rijks- hogere burgerschool.

De eerste vier vergaderingen werd gehouden op Donderdag 28 Maart 1907, des namiddags te half twee. Nadat de tweede ondergeteekende tot secretaris was benoemd, werden de sub-commissiën vastgesteld als volgt:

Afdeling.	V a k k e n.	Examinatoren.	Assessoren.
A.	Meetkunde en beschr. meetkunde Algebra en trigonometrie . . . Mechanica . . .	H. Schuitema dr. P. Middel prof. dr. F. Schuh	dr. P. Middel H. Schuitema dr. J. J. van Rijn
B.	Natuurkunde . . Cosmographie . . Scheikunde . . . Natuurh. historie.	dr. J. J. van Rijn prof. dr. F. Schuh dr. J. A. Kappers P. J. Bolleman v. d. Veen	prof. dr. F. Schuh dr. J. J. van Rijn P. J. Bolleman v. d. Veen dr. J. A. Kappers
C.	Staatsinr. en staathuishoudkunde. Aardrijkskunde . Geschiedenis . . Boekhouden . . .	mr. dr. P. C. Andreae H. Zondervan H. G. Harkema D. A. G. Vastenou	D. A. G. Vastenou H. H. Harkema H. Zondervan mr. dr. P. C. Andreae
D.	Nederlandsch . . Fransch Engelsch Hoogduitsch . .	A. de Weerd A. G. de Graaff H. Weersma L. van Rossen	L. van Rossen H. Weersma A. G. de Graaff A. de Weerd
E.	Teekenen . . .	J. Bubberman J. Bauer	

De duur van het examen in elk vak werd bepaald op 30 minuten, behalve in wiskunde, waarvoor 1 uur, en in kosmographie, staatsinrichting, staathuishoudkunde en boekhouden, waarvoor 20 minuten uitgetrokken werd.

De voorzitter deelde in die vergadering mede, dat zich 38 candidaten aangegeven hadden, n.l. 29 uit Leeuwarden en 9 uit Sneek; zij werden ingedeeld in 4 ploegen, respectievelijk van 10, 9, 10 en 9 candidaten, terwijl besloten werd, deze examens te doen plaats hebben op 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26 en 27 Juli.

In de tweede vergadering, op Zaterdag 6 Juli, des voormiddags te 9 uren, werden de cijfers voor het schriftelijk werk en de vrijstellingen van mondelinge examens vastgesteld, waarvan bericht gezonden werd aan de candidaten van de verschillende groepen, respectievelijk op 8 Juli, 11 Juli, 15 Juli en 18 Juli.

De sub-commissie voor teekenen vergaderde op 11 Juli te Sneek, ter beoordeeling van de teekeningen naar de natuur, door de Sneeker candidaten vervaardigd.

Aangezien op den avond van den 18den Juli het bericht kwam, dat de heer P. C. Andreae wegens ziekte op den 19den niet zou kunnen verschijnen, werd, om stagnatie te voorkomen, de heer Bauer telegrafisch opgeroepen om als assessor voor staatswetenschappen en boekhouden op te treden, totdat eene schikking getroffen was, en den heer Vastenou opgedragen als examinerator voor de staatswetenschappen op te treden. Des namiddags kon de heer Bauer reeds van deze functie ontheven worden, wijl de vrijstellingen in de afdeelingen A en B de gelegenheid boden de examinatoren in die afdeelingen als assessor te laten optreden. De inspecteur van het middelbaar onderwijs, telegrafisch om advies gevraagd, keurde deze regeling goed. Toen den 20sten het bericht kwam, dat de heer Andreae niet meer zou kunnen verschijnen, was eene definitieve regeling noodzakelijk.

Bij Uwe beschikking van 21 Juli, mondeling door U. H. E. G. medegedeeld aan den voorzitter, die U. H. E. G. de ter zake met den inspecteur gewisselde telegrammen overlegde, werd de tijdelijke regeling in eene definitieve veranderd.

De eindvergadering, die na bekomen machtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken gehouden werd op Zondag 28 Juli, was gewijd aan de bespreking en vaststelling van het verslag.

De volgende tabellen geven een overzicht van de uitkomsten van het examen.

De candidaten, aan wie het diploma uitgereikt is, zijn:

a. van de Rijks- hogere burgerschool te Leeuwarden:

Adama, Rudolf, geboren 27 Juli 1889 te Leeuwarden.
Bergema, Roelof, geboren 31 Januari 1889 te Leeuwarden.
de Boer, Andries, geboren 3 Maart 1888 te Gorredijk.
Bijlsma, Jelle, geboren 28 Februari 1889 te Franeker.
Duintjer, Jacobus Martinus, geboren 15 October 1889 te Leeuwarden.
Göbel, Willem Simon, geboren 5 Mei 1889 te Sneek.
Jas, Samuel, geboren 30 October 1887 te Leeuwarden.
Joustra, Gauke, geboren 22 September 1888 te Leeuwarden.
van der Oudermeulen, IJmkje, geboren 25 December 1886 te Arum.
Rozenbeek, Marten, geboren 19 Juni 1888 te Termunderzijl.
de Boer, Klaas Taeke, geboren 18 Mei 1889 te Blesdijke.
Holwerda, Kornelis, geboren 28 April 1887 te Huizum.
Lammers, Gerrit Jacobus, geboren 10 Mei 1888 te Helder.
Luxwolda, Richtje, geboren 19 Juli 1887 te Witmarsum.
Mebius, Jacobus, geboren 9 Maart 1889 te Kollum.
Polet, Fokke, geboren 18 Juni 1886 te Hardegarijp.
von Schmidt auf Altenstadt, Johann George Otto Stuart, geboren 11 April 1889 te Breda.
van der Veen, Johannes, geboren 26 Januari 1889 te Leeuwarden.
van der Veer, Haije, geboren 23 Januari 1887 te Leeuwarden.
Wilders, Antje, geboren 19 April 1888 te Haarlem.
IJntema, Reinder, geboren 17 Januari 1889 te Arum.

b. van de hogere burgerschool te Sneek:

Dwarshuis, Pieter Kornelis, geboren 21 Januari 1889 te Dokkum.
Feikema, Geert, geboren 7 September 1888 te Sneek.
Regenbogen, Aaltje, geboren 21 September 1890 te Sneek.
Sanders, Jacob, geboren 17 December 1889 te Sneek.
Brouwer, Arijen Willem, geboren 19 December 1887 te Joure.
Buwalda, Jacob Marinus, geboren 18 Februari 1889 te Wemel-dinge.
Falkema, Johannes, geboren 2 Februari 1887 te Bolsward.
Gerbranda, Gerrit, geboren 10 Februari 1888, te Makkum.
de Vlas, Sijbren, geboren 22 October 1887 te Winsum.

Hogere Burgerschool te	Candidaten	Geslaagd.	Af-gewezen.	Terug-getrokken.
Leeuwarden	29	21	7	1
Sneek	9	9	0	0

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Getal examens		Vrijstellingen.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	vol-doende.	onvol-doende.	
Wiskunde . . .				3	9	10	9	6			34	3	18
Werktuigkunde				4	4	12	10	5	2		33	4	24
Natuurkunde .			1		4	11	12	9			36	1	32
Scheikunde . .					2	17	13	5			37	0	26
Nat. historie .				5	9	11	3	6	3		32	5	
Cosmographie .			1	2	10	10	9	4	1		34	3	
Staatsinrichting		2	3	3	2	6	5	12	4		29	8	
Staathuishoudk.		2	2	4	6	6	9	6	2		29	8	
Aardrijkskunde		1	6	6	4	13	4	3			24	13	15
Geschiedenis .		2	5	5	3	13	4	4	1		25	12	17
Boekhouden . .	1		3	6	2	6	7	9	3		27	10	17
Nederlandsch .			1	2	8	14	8	4			34	3	25
Fransch			1	8	16	8	3	1			28	9	
Engelsch				4	14	14	3	2			33	4	
Hoogduitsch . .				6	8	10	11	1	1		31	6	
Handteekenen .				5	16	16	1				33	5	
Rechtl. teekenen				2	7	16	10	3			36	2	
Totaal . . .	1	7	23	65	124	139	121	80	17		535	96	174

2 candidaten verlangden mondeling geëxamineerd te worden en slaagden er in hun cijfers te verbeteren.

AFDEELING.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Onvoldoende.	Voldoende.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A	"	"	"	3	7	11	11	5	4	"	3	34
B	"	"	"	1	3	18	13	2	"	"	1	36
C	"	1	3	7	6	8	9	3	"	"	11	26
D	"	"	"	3	14	14	5	1	"	"	3	34
E	"	"	"	2	14	19	3	"	"	"	2	36
Totaal . .	"	1	3	16	44	70	41	11	"	"	20	166

Aan het einde van hare taak, betuigt de Commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Leeuwarden, 28 Juli 1907.

Namens de Commissie,
J. ARIËNS KAPPERS, Voorzitter.
D. A. G. VASTENOU, Secretaris.

Overijssel.

Aan den heer Commissaris
der Koningin in de provincie Overijssel.

De Commissie, benoemd bij Uw besluit van 15 Maart 1907, 2de afd., n°. 1799/890, heeft de eer U H.E.G. haar verslag aan te bieden, voorgeschreven in art. 67, tweede lid, van de wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), regelende het middelbaar onderwijs.

Op 10 April hield de Commissie hare eerste vergadering in het gebouw der hogere burgerschool te Kampen, waar ook de volgende vergaderingen achtereenvolgens op 6 en 14 Juli en 1 Augustus plaats hadden, benevens de beide extra vergaderingen op 8 en 15 Juni van voorzitter en secretaris, waartoe op de door den voorzitter gedane aanvraag door den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij schrijven van 17 April 1907, n°. 4416, afdeeling Onderwijs, machtiging was verleend.

Op de vergadering van 10 April was afwezig de heer Siliakus, op die van 14 Juli de heer de Bruyn Kops.

Ook de mondelinge examens werden in genoemd gebouw afgenomen.

Op voorstel van den voorzitter werd de heer W. de Vries tot secretaris gekozen en werden de sub-commissiën vastgesteld.

Nadat bepaald was, dat elk examen 30 minuten zou duren, terwijl voor wiskunde 1 uur en voor staatswetenschappen, staathuishoudkunde en boekhouden samen 1 uur werd uitgetrokken, werden de mondelinge examens als volgt geregeld:

Afdeeling A.

Vakken. Examinatoren.

Stelkunde en goniometrie . . dr. Frackers, dr. Benthem.

Meetkunde en beschrijvende meetkunde. dr. Benthem, Beth.

Werktuigkunde. Beth, Appeldoorn.

Afdeeling B.

Natuurkunde. Appeldoorn, dr. le Roy.

Cosmographie dr. le Roy, dr. Frackers.

Scheikunde dr. van de Stadt, dr. Borgman.

Natuurlijke historie dr. Borgman, dr. van de Stadt.

Afdeeling C.

Vakken.

Examinatoren.

Staatswetenschappen en Staat-

huishoudkunde de Bruyn Kops, dr. Woudstra.

Boekhouden dr. Woudstra, de Bruyn Kops.

Geschiedenis dr. Doesburg, Trip.

Aardrijkskunde Trip, dr. Doesburg.

Afdeeling D.

Nederlandsch Siliakus, van den Brand.

Fransch Meursinge, de Vries.

Engelsch de Vries, Meursinge.

Hoogduitsch van den Brand, Siliakus

Afdeeling E.

Hand- en lijntekenen . . . Kusters, Appeldoorn.

Vervolgens deelde de voorzitter mede, dat zich hadden aangemeld van Almelo 9 kandidaten, van Deventer 15, van Enschede 8, van Kampen 12, van Zwolle 14 en 2 extraneï, totaal alzoo 60 kandidaten, te splitsen in 5 groepen, ieder van 12 kandidaten, zoodat de mondelinge examens, waarvan de aanvang bepaald werd op 15 Juli, zouden duren tot en met 31 Juli.

Doordat één der kandidaten zich had teruggetrokken vóór den aanvang van het schriftelijk examen, namen er slechts 59 kandidaten aan het examen deel, terwijl het verzoek van 3 kandidaten om van groep te mogen verwisselen door den voorzitter werd toegestaan.

In de vergadering van 6 Juli stelde de Commissie de vrijstellingen vast voor de groepen I—III, in hare bijeenkomst op 14 Juli die voor groepen IV—V.

Daarbij bleek, dat vrijstelling kon worden verleend van het mondeling examen: in wiskunde aan 34, in werktuigkunde aan 31, in natuurkunde aan 35, in scheikunde aan 34, in aardrijkskunde aan 38, in geschiedenis aan 29, in boekhouden aan 36 en in het spraakkunstig gedeelte van het Nederlandsch aan 23 kandidaten.

Vóór het begin van het mondeling examen deed de voorzitter aan de betrokken examinatoren mededeeling van de door hem gevraagde en verkregen inlichtingen omtrent hetgeen in de 4de en 5de klasse op de verschillende scholen was behandeld geworden van de natuurlijke historie.

De uitslag van het examen was, dat afgewezen werden 10 kandidaten, waarvan 8 op grond van art. 23, vierde lid, van het eind-examenreglement; de overigen na stemming.

Krachtens het tweede lid van art. 23 werd het diploma uitgereikt aan 36 kandidaten, terwijl nog voor 13 kandidaten de stemming ten gunste besliste.

Het eindcijfer van groep C werd door berekening vastgesteld.

De cijfers voor geschiedenis en aardrijkskunde werden daartoe elk met 3, die der overige vakken elk met 2 vermenigvuldigd, daarna de som der producten door 12 gedeeld.

Het resultaat voor de verschillende scholen was:

Scholen.	Aantal cand.	Geslaagd.	Afgewezen.
Almelo	9	7	2
Deventer	14	12	2
Enschede	8	7	1
Kampen	12	11	1
Zwolle	14	11	3

Van de 2 extraneï werd er één toegelaten.

De namen der geslaagden zijn:

Van de hogere burgerschool te Almelo:

Anton Johan Beerens, geboren te Almelo 14 Augustus 1888.

Egbertha Bruining, geboren te Knijpe 14 Januari 1891.

Paul Adrianus van Delden, geboren te Enschede 3 Juni 1888.

Cornelis Hendrik van Heel, geboren te Almelo 31 Augustus 1887.

Linus Henri Nijhoff, geboren te Wierden 8 November 1888.

Harmanus Witteveen, geboren te Hengelo 24 Februari 1889.

Benjamin Wilhelm Witzand, geboren te Almelo 13 Januari 1889.

Van de hogere burgerschool te Deventer :

Julius Cornelis Frederik van Balen geboren te Voorburg 30 Juli 1888.
 Gerrit Blesius Christiaan Feekes, geboren te Gombong 2 Juli 1887.
 Willem Derk Helderma, geboren te Deventer 5 Augustus 1889.
 Johan Warner Hoving, geboren te Nieuwersluis 20 Februari 1889.
 Frans Anton Alexander Karthaus, geboren te Modjokerto 17 December 1885.
 Wilhelm Johan zur Kleinsmiede, geboren te Deventer 16 Februari 1890.
 Johan Adolf Frederik Kok, geboren te Soerabaja 9 Juli 1889.
 Henricus Antonius van Meegeren, geboren te Deventer 10 October 1889.
 Engbert Jan Mullers, geboren te Deventer 15 October 1886.
 Berend Jan Stegeman, geboren te Deventer 7 November 1886.
 Hendrik Willem Steuvers, geboren te Deventer 16 Februari 1889.
 Charles Theodoor Stork, geboren te Hengelo (O.) 9 Mei 1888.

Van de hogere burgerschool te Enschede :

Willemine Hendrika Johanna Bongers, geboren te Hengelo (O) 30 Mei 1888.
 Peter Klumper, geboren te Winterswijk 20 Mei 1887.
 Casper Hendrik ter Kuile, geboren te Enschede 8 Maart 1889.
 Bernard Gerrit Meijer, geboren te Enschede 21 Juli 1889.
 Willem Nieboer, geboren te Houwerzijl 11 November 1889.
 Johan Marie Peteri, geboren te Enschede 23 Augustus 1888.
 Abraham Cornelis de Ronde, geboren te Enschede 30 Maart 1889.

Van de hogere burgerschool te Kampen :

Albert Bachofner, geboren te Kampen 11 October 1888.
 Frederik Alexander Hof, geboren te Kampen 10 Juli 1889.
 Laurens van Hulst, geboren te Kampen 30 Juli 1889.
 Anton Cornelis Ingenegeren, geboren te Tiel 23 October 1889.
 Willem Kehrner, geboren te Gorinchem 20 Augustus 1887.
 Wilhelmus Adrianus Jacobus Liebert, geboren te Sintang 21 Juni 1888.
 Rudolf Meijer T. Thijssen, geboren te Nijmegen 15 Januari 1887.
 Christiaan Hendrik Arnold Reimers, geboren te Lahat 2 April 1888.
 Jan Cornelis Schuurman, geboren te Enschede 17 December 1887.
 Jan Uhl, geboren te Batang 21 Februari 1886.
 Willem Voorthuysen, geboren te Bandoeng 19 Jan. 1890.

Van de Rijks- hogere burgerschool te Zwolle :

Willemina Johanna Dikker, geboren te Zwolle 9 Juni 1889.
 Herman Meijer Drees, geboren te Zwolle 10 Februari 1889.
 Hendrika Hardon, geboren te Zwolle 3 December 1888.
 Herman Theodoor Löhns, geboren te Zwolle 24 October 1889.
 Kornelis Luten, geboren te Koekange 30 Juni 1885.
 Pieter Johan Albert van der Pot, geboren te Zwolle 12 April 1889.
 Jacob Lydias van Reede, geboren te Zwolle 30 Juli 1888.
 Jan Piers van der Sluis, geboren te Hemrik 16 Januari 1887.
 Johannes René van Vloten, geboren te 's Gravenhage 6 Juli 1889.
 Johannes Petrus de Vos, geboren te Rotterdam 22 September 1886.
 Jan Marie Lucas Otten, geboren te Meppel 12 Februari 1890.

De naam van den geslaagden extraneus is :

Egbert George Johan Melchior Godthelp, geboren te Hilversum 4 December 1889 .

Het examen leidde nog tot de volgende opmerkingen :

De Commissie meent nogmaals de wenschelijkheid te moeten uitspreken om alleen vrijstellingen te verleenen voor die vakken, in welke de examinandus minstens het cijfer 7 voor het schriftelijk werk behaald heeft en natuurlijk onafhankelijk van de cijfers voor de overige vakken, in diezelfde groep verkregen.

Fransch. Bij het examen in het Fransch bleek het, dat de meeste candidaten geen of zeer weinig werk hadden gemaakt van het letterkundig gedeelte, waardoor dan ook het beoordeelingscijfer eenigszins gedrukt werd.

Hoogduitsch. Bij het examen in het Hoogduitsch bleek het, dat een aantal candidaten het letterkundig gedeelte vrijwel verwaarloosd hadden. Verschillende zelfs verklaarden, dat zij nooit iets van Goethe hadden gelezen. Naar de meening der Commissie hadden deze candidaten eene verkeerde opvatting van de eischen, die bij dit examen mogen gesteld worden: mannen als Goethe mogen voor hen, die eindexamen doen, geen totaal onbekende grootheden zijn.

Meenende hiermede hare taak te hebben volbracht brengt de Commissie U H.E.G. haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Kampen, 2 Augustus 1907.

Namens de Commissie,

H. J. VAN DE STADT, Voorzitter.

W. DE VRIES, Secretaris.

Groningen en Drenthe.

Aan de Commissarissen der Koningin in de provinciën Groningen en Drenthe.

De Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen der hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provinciën Groningen en Drenthe, benoemd respectievelijk bij Uw besluit van 11 Maart 1907, n°. 18, 3de afdeling, en 12 Maart 1907, n°. 1361/1151, 2de afdeling, heeft de eer, U H.E.G., ingevolge art. 67 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) het volgend verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie bestond uit de volgende leden :

dr. E. Jensema, directeur der Rijks- hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Groningen, tevens voorzitter;
 dr. D. Dijken, F. de Groot, J. H. Scholte en I. Molenaar, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Groningen;
 dr. H. F. Huiskens, directeur van, en dr. J. W. Beekman, W. H. A. Wesselink en A. D. J. van 't Hooft, leeraren aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Veendam;
 dr. J. F. A. Mellink, directeur van, en dr. A. van Thijn en mr. G. M. Doornbos, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Assen;
 J. Branbergen en L. van der Wal, leeraren aan de Rijks- hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leeuwarden;
 dr. H. P. B. Plomp, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Hoorn;
 en G. J. Steenbeek, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool met driejarigen cursus te Sappemeer.

De Commissie hield hare eerste vergadering den 28sten Maart 1907, in het gebouw der Rijks- hogere burgerschool te Groningen, waar ook de volgende vergaderingen zijn gehouden en de mondelinge examens werden afgenomen. Nadat tot secretaris was benoemd het lid J. H. Scholte, werden de sub-commissiën gevormd en de duur der mondelinge examens vastgesteld als volgt :

Afdeeling.	Vakken.	Examinatoren.	Duur van het mondeling-examen.
A.	Stelkunde, gonio-, trigonometrie. Meetkunde, beschrijvende meetk. Werktuigkunde.	Dijken en van Thijn. van Thijn en Dijken. Jensema en Huiskens.	30 min. 30 " 20 "
B.	Natuurkunde Cosmographie Scheikunde Natuurlijke historie	Huiskens en Jensema. Jensema en Huiskens. Beekman en Mellink. Mellink en Beekman.	25 " 15 " 30 " 30 "
C.	Geschiedenis Aardrijkskunde Staatsinrichting en staathuishoudkunde Boekhouden	Wesselink en Branbergen. Branbergen en Wesselink. Doornbos en de Groot. de Groot en Doornbos.	30 " 30 " 45 " 15 "
D.	Nederlandsch Fransch Engelsch Hoogduitsch	Plomp en Scholte. van 't Hooft en v. d. Wal. v. d. Wal en van 't Hooft. Scholte en Plomp.	30 " 30 " 30 " 30 "
E.	Hand- en rechtlijnig teekenen	Molenaar en Steenbeek.	

Het getal candidaten, dat aan het examen wenschte deel te nemen, bedroeg 47, waarvan 2 zich wegens ziekte terugtrokken. De 45 candidaten werden in 3 ploegen van 11 en 1 van 12 ingedeeld.

In de tweede vergadering op 6 Juli werden de cijfers voor de verschillende vakken vastgesteld en de vrijstellingen volgens art. 18 van het Algemeen Reglement bepaald.

In de volgende vier vergaderingen werd over de toelating van de candidaten beslist. Deze hebben plaats gehad gedurende de mondelinge examens, telkens den derden dag, op 17, 20, 24 en 27 Juli. De mondelinge examens vingen den 15den Juli aan en eindigden op 27 Juli.

In de eindvergadering op Zondag 28 Juli werd het verslag vastgesteld.

Van de 45 candidaten, die aan het schriftelijk examen hebben deelgenomen, kon één vrouwelijke candidaat zich wegens langdurige ongesteldheid niet aan het mondeling examen onderwerpen.

De volgende tabellen geven eenig overzicht over de uitkomsten van de examens.

		Van de H. B. S. te Groningen.	Van de H. B. S. te Veendam.	Van de H. B. S. te Assen.	Extranei.	Totaal.
Hebben zich aangemeld:	mannelijke vrouwelijke totaal . . .	22 6 28	6 1 7	10 10 20	2 2 4	40 7 47
Hebben aan het geheele examen deelgenomen:	mannelijke vrouwelijke totaal . . .	22 5 27	5 5 10	10 10 20	2 2 4	39 5 44
Zijn afgewezen:	mannelijke vrouwelijke totaal . . .	4 1 5	1 1 2	2 2 4	2 2 4	9 1 10
Zijn toegelaten:	mannelijke vrouwelijke totaal . . .	18 4 22	4 4 8	8 8 16	" " "	30 4 34

VAKKEN.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:										Getal examens		Vrij- stellingen.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	vol- doende.	onvol- doende.	
Wiskunde.	"	"	3	4	4	14	11	6	2	"	37	7	31
Werktuigkunde.	"	"	2	6	6	7	9	8	6	"	36	8	28
Natuurkunde	"	"	1	6	10	15	5	7	"	"	37	7	24
Scheikunde	"	"	1	7	9	18	7	1	1	"	36	8	24
Plant- en dierkunde	"	"	2	9	9	10	2	5	6	1	33	11	"
Cosmographie	"	"	1	10	8	13	11	1	"	"	33	11	"
Staatsinrichting.	"	"	4	5	10	10	13	2	"	"	35	9	"
Staathuishoudkunde	"	1	2	8	4	18	6	5	"	"	33	11	"
Aardrijkskunde.	"	"	2	6	16	14	4	2	"	"	36	8	17
Geschiedenis	"	"	5	7	10	19	1	2	"	"	32	12	16
Boekhouden	"	"	"	5	5	14	9	7	4	"	39	5	24
Nederlandsch	"	"	2	5	9	14	10	4	"	"	37	7	14
Fransch	"	"	"	9	16	13	3	3	"	"	35	9	"
Engelsch	"	"	"	7	13	15	6	3	"	"	37	7	"
Hoogduitsch	"	"	3	8	14	10	5	4	"	"	33	11	"
Handteekenen	"	"	"	"	15	15	12	2	"	"	44	"	"
Lijnteekenen	"	"	"	2	4	13	18	3	4	"	42	2	"
Totaal	"	1	28	104	162	232	132	65	23	1	615	133	178

AFDEELINGEN.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:										Vol- doende.	Onvol- doende.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A	"	"	2	6	2	10	16	7	1	"	36	8
B	"	"	"	5	15	15	6	3	"	"	39	5
C	"	"	"	7	16	14	6	1	"	"	37	7
D	"	"	"	8	15	14	6	1	"	"	36	8
E	"	"	"	"	7	22	13	2	"	"	44	0
Totaal	"	"	2	26	55	75	47	14	1	"		

Overzicht van de namen van de geslaagde candidaten.

Barends, Barend Zacharias, geboren 10 April 1889 te Delfzijl — Groningen.
 Bicknese, Frits Hubert Ernst, geboren 19 Januari 1888 te Rotterdam — Assen.
 Bosch, Mattheus Dirk van Heyningen, geboren 7 September 1889 te Veendam — Veendam.
 Bouwman, Hendrik Kornelis, geboren 25 Februari 1887 te 't Waar — Veendam.
 Dijkhuis, Martinus, geboren 13 Juni 1887 te Warfhuizen — Groningen.
 Duintjer, Hendrik, geboren 8 Maart 1888 te Wildervank — Veendam.
 Ebels, Edzo Hommo, geboren 20 Juni 1889 te Nieuw-Beerta — Groningen.
 Edema, Berend, geboren 2 Juli 1887 te de Leek — Assen.
 Germs, Hendrik Cornelis, geboren 6 Februari 1890 te Groningen — Groningen.
 Hansma, Johannes Jacobus, geboren 2 September 1887 te Apeldoorn — Assen.
 Heikens, Gerard Thomas, geboren 16 October 1889 te Groningen — Groningen.
 Hellema, Jan Hendrik Cloeck, geboren 13 Decmebr 1887 te Warfhuizen — Groningen.
 Holthe, Willem Rudolf Westra van, geboren 9 Maart 1888 te Assen — Assen.
 Koops, Hendrik Johannes, geboren 30 Januari 1887 te Oostwold, gem. Leek — Groningen.
 Kroes, Catharina Sipka Willemina, geboren 5 Augustus 1887 te Dwingeloo — Groningen.
 Lichtenstein, Abraham, geboren 5 October 1888 te Groningen — Groningen.

Louwes, Stephanus Louwe, geboren 29 Maart 1889 te Westpolder — Groningen.

Meijer, Constant, geboren 1 Maart 1889 te Groningen — Groningen.

Mensinga, Siementje, geboren 25 October 1887 te Groningen — Groningen.

Nijenhuis, Jan, geboren 2 Augustus 1888 te Gieten — Assen.

Niks, Jurjen, geboren 1 Augustus 1886 te Stadskanaal — Assen.

Offeringa, Pieter Jan, geboren 30 September 1887 te 't Zandt — Groningen.

Schuiringa, Gretha Jansje Jacoba, geboren 2 November 1888 te Balmahuizen, gem. Oldehove, — Groningen.

Schuiringa, Jansje Gretha, geboren 9 Juli 1887 te Balmahuizen, gem. Oldehove, — Groningen.

Smid, Eppo Helenius, geboren 10 Mei 1889 te Meeden — Veenendam.

Sperling, Franciscus, geboren 19 Juli 1886 te Leeuwarden — Assen.

Steenberg, Laurens Klaas, geboren 7 November 1889 te Noordbroek — Groningen.

Venema, Henderikus, geboren 19 Juli 1888 te Middelstum — Groningen.

Vonck, Frans, geboren 7 Maart 1885 te Oldehove — Groningen.

Wieringa, Jacob Dirk, geboren 9 September 1887 te Steenwijk — Groningen.

Wieringa, Wilhelm Gerhard Louis, geboren 17 April 1889 te Groningen — Groningen.

Wolthekker, Reinhart Hoitzerus, geboren 23 Juni 1886 te Assen — Assen.

Wouda, Klaas Hendrik, geboren 31 Januari 1887 te Aduard — Groningen.

Zijker, Tammo Derk, geboren 10 April 1889 te Uithuizermeeden — Groningen.

De sub-commissie voor de *Nederlandsche taal en letterkunde* meent te moeten opmerken, dat het jammer is, dat door verschillende kandidaten de kennisneming van de literatuurproducten van de tweede helft der negentiende eeuw geheel en al is verzuimd. Ook bleek het haar maar al te dikwijls, dat de literatuurgeschiedenis wel was bestudeerd, maar zonder rekening te houden met het verband tusschen product en geschiedenis.

Bij het schriftelijk examen in de *Hoogduitsche taal en letterkunde* heeft de sub-commissie de ervaring opgedaan, dat de betstellen naar aanleiding van Lenau's *Die drei Indianer* dikwijls vrij gebrekkig waren; tegen de complicatie van moeilijkheden: het zich — moeten — concentreren op een gedicht, dat met betrekking tot het goed verstaan aan deze kandidaten hoge eischen stelt, en te gelijker tijd het moeten waken over het gebruik van een taal, waarin deze kandidaten zich slechts met groote voorzichtigheid kunnen bewegen, — waren blijkbaar zeer vele kandidaten niet opgewassen. De sub-commissie heeft getracht, door groote clementie in de beoordeling, de groote moeilijkheid van de opgave eenigszins te compenseeren.

Het mondeling examen in het Hoogduitsch geeft de sub-commissie aanleiding, de wenschelijkheid uit te spreken dat de lectuur van de kandidaten meer worde dienstbaar gemaakt aan hun algemeene ontwikkeling en de vorming van hun literairen smaak: in verband hiermede komt het de sub-commissie niet wenschelijk voor, de lectuur uitsluitend te beperken tot de klassieke periode; zij acht eenige meerdere belangstelling voor de literaire kunstwerken van meer modernen tijd zeer gewenscht.

Aldus aan het einde van hare taak gekomen betuigt de Commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Groningen, 7 September 1907.

E. JENSEMA, Voorzitter.

J. H. SCHOLTE, Secretaris.

Limburg.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Limburg.

De Commissie, benoemd tot het afnemen van het eindexamen voor de hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Limburg,

heeft de eer U H.E.G. het volgend verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie bestond aanvankelijk uit de volgende leden:

dr. H. J. Hoffmans, directeur der hogere burgerschool te Maastricht, voorzitter; L. A. J. Keuller, F. J. van der Tak, dr. H. J. E. Endepols en W. van der Vliet, leeraren aldaar; dr. J. M. A. Kramps, directeur der Rijks hogere burgerschool te Roermond, G. de Weerd, H. Huffnagel en P. Meijer, leeraren aldaar; L. Prevoo, H. Verhagen, A. Geurts, H. Wismans en W. J. H. Franck, leeraren aan de bijzondere hogere burgerschool te Rodduc (Kerkrade), en G. L. N. H. de Laive, leeraar aan de hogere burgerschool te Nijmegen.

Bij uw besluit van 29 Maart 1907, n°. 4249/3, werd de commissie later aangevuld door de benoeming van den heer J. L. Hogeweg, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Roermond.

De eerste vergadering werd gehouden op Zondag 24 Maart, in het gebouw der hogere burgerschool te Maastricht, waar volgens uwe beschikking ook het mondeling gedeelte van het examen moest worden afgenomen. In deze vergadering constitueerde de voorzitter de commissie, waarna men overging tot de keuze van een secretaris. Hiervoor werd aangewezen het lid dr. Endepols. Vervolgens werden aangewezen de 1ste en 2de examinator voor elk vak, werden de sub-commissiën voor de groepen gevormd en werd de duur der mondelinge examens vastgesteld.

De regeling was de volgende:

Groep A.

	1ste examinator.	2de examinator.	Sub- commissie.	Duur min.
Stelkunde	de Laive,	Franck,	de Laive,	20
Meetkunde	Verhagen,	de Laive,	Franck,	20
Trigonometrie	X.	Verhagen,	Keuller,	15
Beschr. meetkunde	Keuller,	X.	Verhagen,	15
Mechanica	Keuller,	Verhagen,	X.	20

Groep B.

Natuurkunde . . .	Hoffmans,	X.	Hoffmans,	30
Scheikunde	Prevoo,	Kramps,	Kramps,	30
Natuurlijke historie	Kramps,	Prevoo,	X.	30
Cosmographie . . .	X.	Hoffmans,	Prevoo,	30

Groep C.

Staatsinrichting	van der Tak, de Weerd.	de Laive,	30
Staatshuishoudkunde		v. d. Tak,	
Aardrijkskunde . .	de Weerd,	Geurts,	30
Geschiedenis . . .	Geurts,	van der Tak,	30
Boekhouden	Franck,	de Weerd,	20

Groep D.

Nederlandsch . . .	Endepols,	Huffnagel,	Endepols,	30
Fransch	Meijer,	Wismans,	Huffnagel,	30
Hoogduitsch . . .	Huffnagel,	Endepols,	Meijer,	30
Engelsch	Wismans,	Meijer,	v. d. Tak,	30
			Wismans,	

Groep E.

Handteekenen . . .	v. d. Vliet, de Weerd,	Franck,	v. d. Vliet,	30
Rechtlijnig teekenen		Prevoo,		
	Keuller,	X.	de Weerd,	
	Franck,	Prevoo,	Keuller,	
			Verhagen,	
			X.	

Bij het vaststellen van deze regeling was de heer Hogeweg, zooals boven reeds gezegd, afwezig; zijn naam wordt in de regeling aangeduid door de letter x.

Wat aangaat het eene gedeelte van het examen voor handteekenen, n.l. dat naar gipsmodel of stilleven, werd besloten, dat de teekeningen op de plaatsen, waar zij door de kandidaten zouden gemaakt worden, onmiddellijk na afloop van het examen door de heeren van der Vliet en de Weerd zouden bezichtigd worden. Verder werd besloten aan alle kandidaten tegelijkertijd mede-

deeling te doen van de vrijstellingen van het mondeling examen, zonder opgave van de bij het schriftelijk werk behaalde cijfers.

Voorts werd nog aangenomen, dat wanneer een candidaat een mondeling examen zou wenschen af te leggen in een vak, waarvoor hij vrijstelling had gekregen, hij daartoe in de gelegenheid zou worden gesteld. Door dit mondeling examen zou het cijfer van het schriftelijk examen zoowel kunnen worden verhoogd als verlaagd.

De tweede vergadering werd gehouden op Zondag 11 April. De voorzitter deelde mede, dat zich hadden aangemeld 46 candidaten, n.l.:

8 van de Rijks- hogere burgerschool te Roermond;
15 van de hogere burgerschool te Maastricht;
12 van de bijzondere hogere burgerschool te Rolduc, en
11 extranei.

Van deze laatsten trok zich later één terug. De candidaten werden verdeeld in 4 ploegen, n.l. 1ste en 2de ploeg, ieder van 12, 3de en 4de ploeg, ieder van 11 candidaten. In deze vergadering werden de in te zenden opgaven door de betreffende examinatoren besproken en vastgesteld.

In de volgende 4 vergaderingen, gehouden gedurende de mondelinge examens, telkens den derden dag, n.l. op 17, 20, 24 en 27 Juli, werd over de toelating van de candidaten beslist. De mondelinge examens begonnen op Maandag 15 Juli en eindigden op Zaterdag 27 Juli. De laatste vergadering werd gehouden op Zondag 28 Juli. In deze vergadering werd het verslag vastgesteld.

De volgende tabellen geven eenigermate een overzicht van de uitkomsten der examens.

De eerste bevat een overzicht van den uitslag voor de verschillende scholen.

Hoogere Burgerschool.	Getalcan- didaten.	Geslaagd.	Afge- wezen.	Zich terug- getrokken tijdens het examen.
Maastricht . . .	15	15	"	"
Roermond . . .	8	8	"	"
Rolduc	12	12	"	"
Extranei	11	4	6	1
Totaal . . .	46	39	6	1

De tweede geeft een overzicht van het aantal malen, dat voor de verschillende vakken een der cijfers 1—10 werd toegekend, zoodat het aantal voldoende en onvoldoende examens.

V A K.	Aantal malen dat toege- kend is het cijfer:										Getal examens.	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Voldoende.	Onvol- doende.
Wiskunde	"	1	2	1	13	18	8	1	1	"	41	4
Werktuigkunde . . .	"	"	4	7	9	12	6	4	3	"	34	11
Natuurkunde	"	3	5	6	2	11	9	6	3	"	31	14
Scheikunde	1	3	2	4	4	14	9	7	1	"	35	10
Plant- en dierkunde.	"	2	1	11	11	12	7	1	"	"	42	3
Cosmographie	1	5	7	7	9	2	6	4	3	1	25	20
Staatsinrichting . . .	"	"	2	3	5	3	9	13	9	1	40	5
Staathuishoudkunde.	"	"	3	6	5	2	11	10	8	"	36	9
Aardrijkskunde . . .	"	1	2	2	9	11	14	5	1	"	40	5
Geschiedenis	"	"	5	5	5	10	11	6	2	1	35	10
Boekhouden	"	"	"	2	2	21	17	2	1	"	43	2
Nederlandsch	"	"	"	5	10	21	6	2	1	"	40	5
Fransch	"	1	1	6	10	15	4	6	2	"	37	8
Engelsch	"	"	"	2	9	20	12	1	1	"	43	2
Hoogduitsch	"	"	4	6	19	13	2	1	"	"	35	10
Handteekenen	"	"	2	8	8	13	7	6	1	"	35	10
Rechtlijnig teekenen	"	"	1	5	9	15	10	5	"	"	39	6
Totaal . . .	2	14	42	76	139	212	153	86	38	3	631	134

De derde geeft hetzelfde overzicht voor de groepen als de voorgaande voor de afzonderlijke vakken.

GROEPEN.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Groep A . . .	"	"	3	4	11	15	11	1	"	"
" B . . .	"	3	2	3	10	15	5	6	1	"
" C . . .	"	"	"	6	5	15	11	7	1	"
" D . . .	"	"	"	3	15	18	7	2	"	"
" E . . .	"	"	"	2	14	15	8	5	1	"
Totaal . . .	"	3	5	18	55	78	42	21	3	"

De namen der geslaagde candidaten zijn:

Van de hogere burgerschool te Maastricht:

1. Bauduin, Henry Otton Joseph Hubert, geboren te Maastricht 16 December 1889.
2. Bouchoms, Christiaan Joseph, geboren te Gronsveld 10 Februari 1887.
3. Crombach, Hendrik Michiel Dominicus, geboren te Gulpen 19 Januari 1890.
4. Defesche, Egidius Petrus Hubertus, geboren te Meerssen 6 October 1888.
5. Dresens, François Théodore Hubert, geboren te Maastricht 28 Februari 1889.
6. Dujardin, Petrus Johannes Hubertus Philippus, geboren te Maastricht 22 Augustus 1888.
7. Geelen, Charles Edouard, geboren te Maastricht 16 Juni 1889.
8. Haenen, Alfred, geboren te Maastricht 28 Februari 1889.
9. Hendriksz, René Daniel, geboren te Maastricht 21 Juni 1888.
10. Henssen, Jean Jacques Joseph Hubert, geboren te Maastricht 19 November 1887.
11. Maren, Ernest Thierri Adrien van, geboren te Luik (B.) 12 Mei 1887.
12. Muller, Willem, geboren te Weltevreden (Batavia) 8 November 1888.
13. Noorden, Jean Pierre van, geboren te Maastricht 22 Juni 1889.
14. Regout, Jozef Frederik Eduard, geboren te Maastricht 21 December 1888.
15. Roebroek, Jules Joseph Hubert Marie, geboren te Maastricht 20 Mei 1889.

Van de Rijks- hogere burgerschool te Roermond:

1. Berens, Johanna Hendrika, geboren te Roermond 13 September 1889.
2. Blécourt, Berend Willem de, geboren te Almelo 7 November 1887.
3. Clumper, Adrienne Charlotte Laurence, geboren te Kampen 24 Augustus 1887.
4. Janssen, Martinus Henricus Hubertus, geboren te Roermond 24 November 1888.
5. Kesteren, Eugène Hubert Tilman Alphons Adelin van, geboren te Houthem, 7 Juni 1887.
6. Meijers, Jean Baptiste Louis Hubert, geboren te Roermond 27 September 1889.
7. Meisters, Hendrik, geboren te Maastricht 20 October 1887.
8. Rossum, Jan Hendrik van, geboren te Beek (L.) 26 Mei 1889.

Van de hogere burgerschool te Rolduc:

1. Barij, Willem Heinrich Theodor, geboren te Dokkum 5 December 1887.
2. Begheyn, Arthur Marie Alphonse, geboren te Rotterdam 2 Maart 1889.
3. Meulemester, Engelbertus Fredericus Marie de, geboren te Goes 25 November 1889.
4. Jansen, Andries Willem, geboren te Hengelo 16 Augustus 1888.
5. Nooijens, Cornelis Petrus, geboren te Etten en Leur 27 Februari 1888.
6. Peutz, Regnerus Fredericus Leonardus, geboren te Uit huizen 15 Juni 1887.
7. Quaadvlieg, Egidius Jozef Alphons Augustinus, geboren to Gronsveld 1 October 1888.
8. Raat, Hendrik, geboren te Batavia 7 Juli 1889.
9. Speetjens, Louis Pierre Guillaume, geboren te Roozendaal en Nispen 12 September 1890.
10. Römer, Maria Carl André Arthur Hermann, geboren te Maastricht 16 December 1889.
11. Strijbosch, Henricus Maria Antonius Hubertus, geboren te Asten 11 September 1887.
12. Wijers, Joannes Ludovicus Maria, geboren te Roermond 10 Juli 1889.

Van de extraneï:

1. Drost, Adrianus Lodewijk, geboren te Amsterdam 17 September 1886.
2. Kater, Pieter André, geboren te Loenen a/d. Vecht 20 Januari 1885.
3. Lampe, Egbert Marius, geboren te Nieuwer-Amstel 5 October 1888.
4. Heyden, Hubertus Ignatius Bernardus Theodorus Alphon-
sus von, geboren te Weerselo 26 Januari 1887.

Het examen gaf geene aanleiding tot nadere opmerkingen.

Aan het einde harer taak gekomen betuigt de Commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Maastricht, 28 Juli 1907.

De Voorzitter,

Dr. H. J. HOFFMANS.

De Secretaris,

Dr. H. J. E. ENDEPOLS.

BIJLAGE G.

VERSLAG der Commissie voor de machinisten-examens over 1907.

De Commissie, benoemd bij beschikking van Uwe Excellentie van 19 Januari 1907, n°. 285, afdeling Nijverheid, heeft de eer U hierbij aan te bieden het beredeneerd verslag harer werkzaamheden, voorgeschreven in art. 11 van het reglement voor de machinisten-examens 1904 (Staatsblad n°. 21).

Regeling der examens.

Deze bleef, wat betreft de regeling van het schriftelijk werk volgens programma B, weder hetzelfde als ten vorigen jare.

De gehouden zittingen, vijf in aantal, hadden plaats als volgt:

1ste zitting te Rotterdam 26, 27 en 28 Februari, 1, 5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21 en 22 Maart;

2de zitting te Amsterdam 23, 24, 25, 26 en 30 April, 1, 2 en 3 Mei;

3de zitting te Rotterdam 25, 26, 27 en 28 Juni, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 16 en 17 Juli;

4de zitting te Amsterdam 24, 25, 26 en 27 September, 1, 2, 3, 4, 8, 9 en 10 October;

5de zitting te Rotterdam 26, 27, 28 en 29 November, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 17, 18 en 19 December.

Het totaal aantal zittingdagen was alzoo 63, tegen 58 in het vorige jaar.

Uitslag der examens.

Het aantal kandidaten, dat zich heeft aangemeld, bedroeg 227,

tegen 207 in het vorige jaar. (Hieronder zijn begrepen 2 kandidaten voor de sleepvaart.)

Van de kandidaten voor diploma A is 1 wegens familieomstandigheden niet opgekomen, 1 geneeskundig afgekeurd en heeft 1 zich na het schriftelijk examen teruggetrokken.

Van de kandidaten voor diploma B is 1 geneeskundig afgekeurd, 1 wegens ziekte niet opgekomen, hebben 2 zich na het schriftelijk examen, 1 zich gedurende het mondeling examen, en 2 zich vóór den aanvang van het examen teruggetrokken.

Er zijn alzoo in het geheel geëxamineerd 217 kandidaten, en wel:

volgens diploma A	114.
„ „ B	87.
„ „ C	14.
„ „ Sleepvaart	2.

Waarvan slaagden:

Voor A	92 kandidaten	of 80.7 %.
„ B	55 „	„ 63.2 %.
„ C	9 „	„ 64.3 %.
„ Sleepvaart	2 „	„ 100 %.

Gemiddeld slaagden dus 72.6 %, tegen 66 % in het vorige jaar. (De sleepvaart is hierbij buiten beschouwing gebleven.)

Van de kandidaten voor diploma B was 1 in het bezit van een Indisch diploma A en van die voor het diploma C 1 in het bezit van dienstdiploma B, als oud-machinist 1ste klasse Kon. Ned. Marine.

Van de geëxamineerde kandidaten waren er 46, die bij vorige examens niet slaagden, en wel:

ZITTING

ZITTING.	Volgens welk programma examen afgelegd.	Aantal kandidaten dat zich heeft aangemeld.	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Aanvankelijke technische opleiding of werktijd.						Stoomv. Maatsch. Nederland.	Rotterdamsche Lloyd.
					Opleiding Helle- voetsluis.	Kweekschool voor machinisten.	Ambachtsscholen.	Zeevaartscholen.	Op eene groote ma- chinefabriek.	Op kleinere werk- plaatsen.		
1ste	A	40	32	8	„	1	10	5	20	4	1	5
1ste	Sleepv.	1	1	„	„	„	„	„	1	1	„	„
2de	A	15	14	„	„	3	5	„	3	4	„	„
2de	Sleepv.	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„
3de	A	20	18	2	„	1	9	„	7	3	2	1
4de	A	14	7	6	„	„	4	1	5	4	1	3
5de	A	28	21	6	„	4	7	1	11	5	3	3
1ste	B	20	13	5	„	1	5	2	11	1	2	2
2de	B	12	6	5	„	„	4	„	8	„	1	3
3de	B	20	10	10	„	4	4	„	12	„	3	2
4de	B	15	7	6	„	„	3	1	10	1	„	„
5de	B	27	19	6	„	1	9	2	13	2	1	3
1ste	C	5	3	2	„	„	„	„	5	„	1	1
2de	C	„	2	3	1	„	„	„	„	„	„	„
3de	C	5	2	3	1	„	1	„	3	„	2	1
4de	C	3	3	„	„	1	„	„	2	„	1	1
5de	C	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Totaal		*)227	158	59	1	16	62	12	110	26	18	25

*) Hiervan hadden 10 kandidaten (3 A en 7 B) door verschillende omstandigheden niet of slechts ten deele aan het examen

19 voor diploma A.
23 „ „ B.
4 „ „ C.

Opmerkingen omtrent de verschillende vakken.

Talen.

Nog steeds laat de kennis der Nederlandsche taal te wenschen over; voor het diploma A konden 26, of 23 % niet aan de gestelde eischen voldoen.

Wat de kennis der Engelsche taal betreft, hierin kregen voor het diploma B 35 en voor het diploma C 3 onvoldoende cijfers, overeenkomende met respectievelijk 40 en 21.4 %.

Reken-, wis-, natuur- en werktuigkunde.

Hiervan is de uitslag als volgt:

Rekenkunde.

Geëxamineerd volgens programma A 114 kandidaten, waarvan 23 onvoldoende.

Rekenkunde en algebra.

Geëxamineerd volgens programma B 87 kandidaten, waarvan 20 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 14 kandidaten, waarvan 4 onvoldoende.

Meetkunde.

Geëxamineerd volgens programma B 87 kandidaten, waarvan 39 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 14 kandidaten, waarvan 3 onvoldoende.

Ofschoon de cijfers voor programma C gunstiger zijn dan in het vorige jaar, mag de opmerking, dat de kennis der gonio- en trigonometrie veel te wenschen overliet, hier niet achterwege blijven.

Natuur- en werktuigkunde.

Geëxamineerd volgens programma A 114 kandidaten, waarvan 22 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma B 87 kandidaten, waarvan 33 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 14 kandidaten, waarvan 8 onvoldoende.

Nog steeds blijkt de kennis der electriciteitsleer bij de kandidaten zeer gering te zijn.

Van de 101 kandidaten, welke daarin werden geëxamineerd, behaalden slechts 58, of 57,4 % een voldoende cijfer, van de 64 (55 B en 9 C) geslaagde kandidaten hadden 18 een onvoldoend cijfer, en wel 14 B en 4 C.

Stoomwerktuigkunde.

Van het totaal aantal geëxamineerde kandidaten, zijnde 215 (de 2 kandidaten voor de sleepdienst niet medegerekend), kregen 57, of 26,5 % onvoldoende cijfers.

Voor de programma's A, B en C afzonderlijk is dit:

Geëxamineerd volgens programma A 114 kandidaten, waarvan 31, of 27 % onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma B 87 kandidaten, waarvan 23, of 25,8 % onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 14 kandidaten, waarvan 3 of 21,4 onvoldoende.

De uitkomsten zijn dus over het algemeen ongunstiger dan in het vorige jaar.

Bij de beschouwing van het technisch en theoretisch gedeelte van het examen afzonderlijk blijkt, dat van de 59 niet geslaagde kandidaten er 31 zijn die in beide gedeelten, 11 die alleen in het technisch en 17 die alleen in het theoretisch gedeelte onvoldoende cijfers behaalden.

Het schetsen en werkteekenen door de kandidaten was zeer bevredigend, hetgeen vooral blijkt bij de kandidaten voor diploma A.

Opmerkingen van algemeenen aard.

Van de 217 geëxamineerde kandidaten genoten 181 het herhalingsonderwijs aan de bestaande cursussen als volgt:

98 te Rotterdam, 66 te Amsterdam, 8 te Terschelling, 9 te Vlissingen, terwijl 24 particulier herhalingsonderwijs genoten en 12 zich door eigen studie bekwaamden.

De aan dit verslag gehechte staat geeft Uwe Excellentie een overzicht van de herkomst, opleiding en laatsten werkkring der kandidaten.

Ten slotte betuigt de Commissie haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie:

De Voorzitter,
J. J. STOOKER.

De Secretaris,
J. J. KNOTTER.

J A A R 1907.

Laatste werkkring.															
Holland-Amerika- lijn.	Kon. Ned. Stoomb. Maatsch.	Maatsch. Zeeland.	Kon. Paketvaart Maatschappij.	Kon. West-Indische Maildienst.	Ned. Stoomvaart- Maatsch. Oceaan.	Holl. Stoomboot- Maatschappij.	Amerikaansche Petr. Maatschappij.	Alg. Scheepvaart- Maatschappij W. H. Muller & Co.	Stoomv. Maatsch. Oostzee.	Zuid-Amerika-lijn.	Stoomv. Maatsch. Dir. Jos. de Poorter.	Java-China- Japan-lijn.	Andere stoomsche- pen.	Sleepdienst.	Marine-reserve.
1	8	2	3	4	1	"	1	1	4	"	1	"	8	"1	"
"1	"2	"	"	"1	"	"	"3	"1	"	"1	"1	"1	"4	"1	"
"	"2	"1	"1	"2	"	"	"	"	"	"1	"	"1	"9	"1	"
"2	2	"	"	"	"	"	"	"1	"1	"1	"1	"	1	"	"2
1	3	"1	"2	"	"	"	"	2	1	"1	2	"	9	"	"
1	4	"	"	"	"	"1	"1	1	1	"1	"1	"	6	"	"
"1	3	"1	"	"3	"	"	"	"	"1	"1	"1	"	2	"	"
"1	4	"	"	"1	"	"	"	"1	2	"1	"2	"	5	"	"
"1	2	"1	"2	"1	"	"1	"1	1	1	"1	2	"	5	"	"
"	1	"1	"2	"1	"	"	"	"	"	"	"	"	10	"	"
"	"	"	"2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"
"	"	"	"	"1	"	"	"	"	"	"	"	"	"1	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"1	"	"
"	"	"	"	"1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
8	31	7	10	14	1	2	6	8	11	8	10	2	62	2	2

deelgenomen, dus totaal zijn geëxamineerd 217.

BIJLAGE H.

VERSLAG der Rijks-Commissie tot het examineeren van stuurlieden aan boord van koopvaardij-schepen, over het jaar 1907.

De Commissie, benoemd bij beschikking van 15 Januari 1907, n°. 780, afdeeling Nijverheid, heeft de eer Uwe Excellentie het bij art. 12 van het Koninklijk besluit van 30 Januari 1904 (*Staatsblad* n°. 20) voorgeschreven beredeneerd verslag van de in deze zittingen gehouden examens aan te bieden.

De Commissie hield tien zittingen te 's Gravenhage:

- 1e zitting op 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 26 en 27 Februari.
- 2e „ „ 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21 en 22 Maart.
- 3e „ „ 9, 10, 11, 12, 16 en 17 April.
- 4e „ „ 14, 15, 16, 17, 21, 22, 23 en 24 Mei.
- 5e „ „ 11, 12, 13, 14, 18 en 19 Juni.
- 6e „ „ 9, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 19, 23 en 24 Juli.
- 7e „ „ 10, 11, 12 en 13 September.
- 8e „ „ 8, 9, 10, 11, 15, 16 en 17 October.
- 9e „ „ 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21 en 22 November.
- 10e „ „ 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 27 en 28 December.

De examens namen dus 80 dagen in beslag.

In het geheel meldden zich 370 kandidaten aan voor 379 diploma's, gespecificeerd als volgt:

- 356 kandidaten voor één diploma.
- 9 „ „ „ „ en aanvullingsdiploma.
- 5 „ „ „ „ aanvullingsdiploma alleen.
- 370 totaal.

Hiervan trokken zich terug vóór den aanvang van het examen 12 kandidaten; werden 2 afgekeurd voor de oogen en 1 voor de ooren; 10 trokken zich terug tijdens het examen, terwijl 5 niet konden worden toegelaten tot het afleggen van een aanvullings-examen, omdat zij niet geslaagd waren in het examen voor het hoofddiploma.

Te zamen dus 30. (1)

In het geheel werden derhalve geëxamineerd 349 kandidaten, nl. 341 kandidaten voor een diploma en 8 voor een aanvullingsdiploma, en zulks met den volgende uitslag:

(1) Deze cijfers zijn berekend naar de aangevraagde diploma's, niet naar het aantal kandidaten.

		Geëxamineerd.	Geslaagd.		Afgewezen.		
			Totaal.	Waaronder recidivisten.	Practijk.	Theorie.	Totaal.
VOOR HET DIPLOMA.							
Groote Stoomvaart	1ste-stuurman	85	46	12	21	18	39
	2de- „	60	41	10	8	11	19
	3de- „	192	122	29	26	44	70
Groote Zeilvaart	2de-stuurman	1	1	—	—	—	—
	3de- „	1	1	—	—	—	—
Kleine Zeilvaart, stuurman		2	1	—	1	—	1
Totaal . . .		341	212	51	56	73	129
VOOR HET AANVULLINGSDIPLOMA.							
Groote Stoomvaart	1ste-stuurman	4	3	—	1	—	1
	3de- „	2	2	—	—	—	—
Groote Zeilvaart	3de- „	2	2	—	—	—	—
Totaal . . .		8	7	—	1	—	1
RECAPITULATIE:							
Diploma totaal		341	212	51	56	73	129
Aanvullingsdiploma „		8	7	—	1	—	1
Totaal . . .		349	219	51	57	73	130

Van de geëxamineerden kon dus aan ruim 62 pct. een diploma en aan ruim 87 pct. een aanvullingsdiploma worden uitgereikt.

De resultaten waren over de verschillende zeevaartscholen verdeeld als volgt: (Hierbij is slechts rekening gehouden met de examens voor het diploma, niet met die van het aanvullingsdiploma.)

	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Afgewezen.		
			Practijk.	Theorie.	Totaal.
Zeevaatschool te Amsterdam . . .	64	40	13	11	24
„ „ Rotterdam . . .	75	42	17	16	33
„ „ Groningen . . .	18	9	2	7	9
„ „ Harlingen . . .	27	17	3	7	10
„ „ Delfzijl . . .	15	3	7	5	12
„ „ den Helder . . .	11	6	2	3	5
„ „ Terschelling . .	12	10	1	1	2
„ „ Schiermonnikoog .	21	9	5	7	12
„ „ Vlieland . . .	2	—	1	1	2
„ „ Vlissingen . . .	32	24	1	7	8
Kweekschool voor de zeevaart . .	53	47	1	5	6
Op geen school geleerd	11	5	3	3	6
Totaal . .	341	212	56	73	129

Aan vijf kandidaten werd een diploma van stuurman voor de kleine vaart uitgereikt, welke met gunstigen uitslag examen aan een zeevaatschool hadden afgelegd. Deze examens werden door gedelegeerden der Commissie bijgewoond.

Krachtens beschikking Uwer Excellentie werden dit jaar alle zittingen der Commissie te 's Gravenhage gehouden. Deze regeling voldoet in de practijk goed.

En hiermede is de Commissie aan het einde gekomen harer taak en rest haar Uwe Excellentie dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

De Commissie voornoemd,

A. E. ARKENBOUT SCHOKKER,

Voorzitter.

KOOPMANS,

Secretaris.

BIJLAGE I.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in zeeraarkunde en wis- en natuurkundige wetenschappen, of tot het geven van lager onderwijs in de wiskunde, bedoeld in art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) door Uwe Excellentie bij beschikking van 2 October 1907, n°. 12286¹, afdeeling Onderwijs, benoemd tot het afnemen van bovengenoemde examens in het jaar 1907, bestond uit de heeren:

dr. J. Campert, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, als voorzitter;

dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, als ondervoorzitter;

Leden:

dr. J. C. Kluyver, dr. K. Martin en dr. F. A. H. Schreinemakers, hoogleeraren aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

dr. A. A. W. Hubrecht en dr. J. de Vries, hoogleeraren aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

dr. J. W. Moll, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

dr. J. D. van der Waals, hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam;

P. van der Burg, W. H. L. Janssen van Raay en dr. G. Schouten, hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool te Delft;

L. Roosenburg, directeur van de filiaalinrichting van het Koninklijk Meteorologisch Instituut te Amsterdam;

W. Noorduyn, leeraar aan en benoemd directeur van de Zeevaartschool te Rotterdam;

A. A. Beekman, dr. G. J. M. Coolhaas, dr. A. D. van der Harst en Ph. J. Stok, leeraren aan de hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

P. Poot, hoofd eener openbare lagere school te 's Gravenhage.

In de eerste vergadering, gehouden op 5 October, des namiddags te 2½ uur, werden de sub-commissiën gevormd en de dagen voor het schriftelijk gedeelte der examens bepaald.

Met het oog op het aantal candidaten en op den beperkten tijd waarover elk der leden van de Commissie uit den aard der zaak kon beschikken, werd, in afwijking van hetgeen in vorige jaren plaats had, besloten twee secretarissen te benoemen, waarvan een zich uitsluitend met werkzaamheden tot de middelbare akten behorende en de tweede met die, behorende bij het examen voor de akte wiskunde L. O. had bezig te houden. Als zoodanig werden aangewezen de heeren W. H. L. Janssen van Raay en A. D. van der Harst.

Den 10den October, des namiddags te 1½ uur, werden de opgaven voor het schriftelijk examen in wiskunde M. O. in eene vergadering van de betrokken sub-commissie vastgesteld.

Den 12den October, des namiddags te 2 uur, werd door de sub-commissie voor het examen in de wiskunde en mondeling examen geregeld en een stel opgaven voor het schriftelijk gedeelte vastgesteld.

Het schriftelijk gedeelte van het examen had plaats:

voor de akte I: op 21 en 22 November, des voormiddags van 9—12 en op 23 November des voormiddags van 9—11 uur;

voor de akte K_I: op 15 October, des voormiddags van 9—12½ uur en des namiddags van 2—4 uur; en op 16 October, des voormiddags van 9—12 en des namiddags van 1—4 uur;

voor de akte K_{II}: op 19 December des voormiddags van 9—12 en des namiddags van 1—4 uur;

voor de akte K_V: op 17 en 18 October, des voormiddags van 9—12 en des namiddags van 1—4 uur;

voor de akte wiskunde L. O. op 21 en 22 October, des voormiddags van 9—11½ en des namiddags van 1—3½ uur.

Voor de akten K_{III} en K_{IV} werd geen schriftelijk werk opgegeven.

Het aantal der verlangde akten bedroeg in het geheel 279.

De aard der verlangde akten, het aantal candidaten voor elke akte, het verloop en de uitslag der examens, benevens de namen der examinatoren zijn opgegeven in de volgende tabel.

A K T E N.	Aantal candidaten die zich hadden aangemeld.			Aantal candidaten die aan het examen deelnamen.			Aantal niet geslaagde kandidaten									Aantal geslaagde candidaten.			Aanmerkingen.
							die zich terugtrokken.			die werden afgewezen.			Totaal.						
	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	
I. Zeevaartkunde.	4	—	4	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	Examinatoren: Noor- duyn en Roosenburg.
K _I . Wiskunde.	72	14	86	68	13	81	18	5	23	24	4	28	42	9	51	26	4	30	Examinatoren: Janssen van Raay, Kluyver, Schouten, de Vries en Zeeman.
K _{II} . Beginselen der mechanica enz.	4	—	4	3	—	3	—	—	—	1	—	1	1	—	1	2	—	2	Examinatoren: van der Burg en Janssen van Raay.
K _{III} . Beginselen der natuurkunde enz.	4	1	5	4	1	5	—	—	—	2	—	2	2	—	2	2	1	3	Examinatoren: Noor- duyn, Schreinemakers en van der Waals.
K _{IV} . Beginselen der delfstofkunde enz.	3	1	4	3	1	4	2	—	2	—	—	—	2	—	2	1	1	2	Examinatoren: Hu- brecht, Martin en Moll.
K _V . Hoogere wis- kunde	18	—	18	15	—	15	—	—	—	9	—	9	9	—	9	6	—	6	Examinatoren: Janssen van Raay, Kluyver, Schouten, de Vries en Zeeman.
L. O. art. 86. Wis- kunde	141	17	158	116	14	130	15	1	16	32	4	36	47	5	52	69	9	78	Examinatoren: Beek- man, Coolhaas, van der Harst, Noorduyn, Poot en Stok.

De examens gaven aanleiding tot de navolgende opmerkingen:

I. *Zeevaartkunde*. Het examen gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

K_I. *Wiskunde*. Ten aanzien van de stelkunde moet de Commissie de opmerking van het vorige jaar herhalen, dat vele kandidaten, hoewel bekend met de eischen, die bij dit examen gesteld worden, aan verschillende onderdeelen van het programma geen genoegzame aandacht hadden geschonken, en dat inzonderheid de theorie der complexe getallen en die der oneindige reeksen zeer onvoldoende bestudeerd waren.

Bij het examen in de beschrijvende meetkunde gaf de meerderheid der kandidaten blijk van bij de studie in dit vak te weinig volledig uitgevoerde en behoorlijk verzorgde constructies gemaakt te hebben.

De Commissie is voorts van meening, dat het overweging verdient in het vervolg het schriftelijk examen over vijf zittingen te verdeelen, opdat voor elk der onderdeelen der wiskunde, waarvan de kennis voor de akte K_I verlangd wordt, eene zitting kan worden beschikbaar gesteld. Het schriftelijk deel van het examen zoude in dat geval met een halven dag verlengd behooren te worden.

K_{II}, K_{III} en K_{IV}. *Mechanica, enz.; natuurkunde, enz. en delfstofkunde, enz.* Deze examens geven door het gering aantal kandidaten voor ieder, geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen, omdat toch de toegekende cijfers voor de onderdeelen van ieder voldoende den uitslag verklaren.

K_V. *Hoogere wiskunde*. Bij het examen in integraalrekening kwam de onvoldoende voorbereiding van vele kandidaten duidelijk aan het licht. Van de beteekenis eener bepaalde integraal hadden de meesten slechts eene gebrekkige voorstelling en de kennis van de eigenschappen der bepaalde integralen ontbrak veelal.

De Commissie vindt hierin aanleiding er op te wijzen, dat er bij het examen in integraalrekening meer wordt gevorderd dan eenige bedrevenheid in het toepassen der elementaire integratie-methoden.

L. O. art. 86. *Wiskunde*. Het examen in *stelkunde* gaf over het algemeen bevredigende uitkomsten.

Verscheidende kandidaten, die voor de oplossing der schriftelijke opgaven slechts een matig cijfer konden verkrijgen, bleken bij het mondeling examen in staat dat cijfer te verhoogen.

Omtrent het examen in *goniometrie* en *trigonometrie* valt op te merken, dat het herleiden van de waarde eener goniometrische verhouding tot die van eene andere van denzelfden hoek of van den halven of dubbelen hoek in het algemeen genomen slechts onvoldoende gekend werd. Ook konden vele kandidaten nog niet voldoende uit de figuur verklaren, hoe uitdrukkingen als $\text{tg}(180^\circ - a)$, $\cos(270^\circ + a)$ enz. tot goniometrische verhoudingen van a kunnen worden herleid.

De uitslag van het schriftelijk examen in de *stereometrie* was onvoldoende; slechts aan $\frac{1}{3}$ deel van de opgekomen kandidaten kon het cijfer 5 of hooger worden toegekend. Hoewel het mondeling examen betere resultaten gaf, waren er toch nog te veel kandidaten, die stellingen, welke in elk leerboek van de stereometrie voorkomen, bijv. die over den inhoud en het oppervlak van veelvlakkige en omwentelingslichamen, zonder hulp niet behoorlijk konden afleiden.

Aan het einde van hare taak gekomen, heeft de Commissie de eer Uwe Excellentie haren dank te brengen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie:

J. CAMPERT, Voorzitter.

W. H. L. JANSSEN v. RAAJ, 1ste-Secretaris.

A. D. VAN DER HARST, 2de-Secretaris.

BIJLAGE J.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in boekhouden.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) benoemd bij Uwer Excellenties beschikking van 3 October 1907, n°. 12263, afdeeling Onderwijs, bestond uit de heeren:

dr. P. Fockens, inspecteur van het middelbaar onderwijs te Nijmegen, als voorzitter;

leden:

J. C. F. Prikken, oud-leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Gouda, wonende te 's Gravenhage;

J. van der Bruyn, oud-leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam, wonende te 's Gravenhage;

W. C. Gelton, oud-leeraar aan de Nederlandsche School voor Nijverheid en Handel te Enschedé, wonende te 's Gravenhage;

C. Knapper Kzn., oud-leeraar aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam, wonende te Hilversum;

G. de Bruyn, leeraar aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam;

D. Stigter, leeraar aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam;

C. van der Waals, leeraar aan de gemeentelijke Handelsschool te Rotterdam;

M. v. Overveem Jzn., leeraar aan de gemeentelijke Handelsschool te Utrecht;

A. Versteeg, leeraar aan de gemeentelijke Handelsschool te Groningen;

H. G. Bom, leeraar aan de gemeentelijke Handelsschool te Arnhem;

J. Hagers, lid 1ste klasse van den Nederlandschen Bond van accountants te 's Gravenhage;

mr. P. G. H. Dop, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

J. N. Visschers, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

J. G. de Jongh, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Utrecht;

L. Bouman Jzn., leeraar aan de 2de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam;

F. de Korte, directeur der Handelsschool te Winschoten;

H. A. Bonsel, leeraar aan de hogere burgerschool te Zalt-Bommel, wonende te 's Hertogenbosch.

Den 6den October werd 's middags van 1—5½ uur de eerste vergadering gehouden in het gebouw der Lcge, Fluweelen Burgwal 22 te 's Gravenhage, waarin o. m. werd medege-deeld, dat het aantal candidaten bedraagt 468, onder wie 42 vrouwen, terwijl bovendien 20 bezitters der huisakte alsnog de bevoegdheid voor schoolonderwijs hopen te verwerven;

dat het schriftelijk onderzoek zal plaats hebben 17 en 18 October in de groote zaal van het Zoölogisch Botanisch Genootschap, en

dat de mondelinge examens zullen gehouden worden in den foyer van het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te 's Gravenhage, Zwarteweg.

Voorts werden ter tafel gebracht verschillende den candidaten ter uitwerking te overhandigen opgaven, en kwam men overeen, dat de Commissie zich zou splitsen in vier onder-deelen. In de sub-commissie voor journaal-posten namen zitting de heeren Prikken, Stigter, van Overeem, de Jongh en Versteeg; in die voor handelsrekenen de heeren Bouman, de Bruyn, Knapper en Visschers; in die voor balans de heeren Gelton, Hagers, Dop, Bom en de Korte, en in die voor rekening-courant de heeren van der Bruyn, van der Waals en Bonsel.

Verder kwam aan de orde de correctie van het schriftelijk werk; ieder candidaat levert in vier verschillende boekingen of berekeningen, zoodat ± 1900 opgaven moeten worden nagezien, besproken en toegelicht. Overhaasting mag hierbij niet plaats vinden, aangezien het wel en wee van den examinandus op het spel staat. Belast zich slechts een deel der Commissie met dezen allerge wichtigsten arbeid, dan zijn er drie, vier weken mee gemoeid, en kunnen de mondelinge examens in geen geval beginnen vóór 18 November. De voorzitter drong daarom sterk er op aan, dat de gansche Commissie zich een dag of tien onverpoosd zou geven aan deze taak, zoowel om een meer spoedige afdoening te bevorderen als ter wille der zoo wenschelijke eenheid van beoordeeling. Allen betuigden hiermee hunne instemming.

Den 13den October werden in eene tweede bijeenkomst de schriftelijke opgaven nader besproken, toegelicht en vastgesteld en werd in zake de correctie overeengekomen, dat het bureau, te beginnen met Zaterdag 19 October, van 's morgens 9 uur af zou zijn gevestigd in den foyer van Kunsten en Wetenschappen.

De heer Prikken aanvaardde het secretariaat.

Ten opzichte der vraag, welken candidaten *in hun eigen belang* zijdelings deelneming aan het mondeling onderzoek zou worden ontraden, der vraag dus, wie onderstaanden brief zou ontvangen:

„De uitslag van uw schriftelijk examen dd. 17 en 18 October jl. in boekhouden M. O. is dermate onbevredigend, dat ik U ter vermijding van verdere teleurstelling kom vragen, of U des ondanks nog wenscht deel te nemen aan het mondeling onderzoek”, werd beslist, dat voor toezending niet in aanmerking komen allen, die als eindcijfer in de twee rubrieken: boekhouden en handelsrekenen, nog een *vier* hebben gehaald.

Voorts werd vastgesteld, dat om te slagen voor elke rubriek naast een *vier*-schriftelijk moet staan een *zes*-mondeling, want de eisch dient gehandhaafd, dat het eindcijfer voldoende moet wezen. De Commissie in haar geheel bleef dus het standpunt innemen, dat schriftelijk en mondeling gelijkwaardig zijn, eene opinie, die bij enkele leden krachtige bestrijding, bij anderen niet minder krachtige verdediging vond. De voorzitter wees er ten slotte op, dat de Commissie is ingesteld om diploma's uit te reiken, die recht geven op het bekleden der betrekking van *leeraar*, en dat dus de vraag, in hoeverre de handel bijzondere waarde aan die akten wil toekennen, allerm minst van belang ontbloomt is, maar toch ook niet mag aangemerkt worden als te zijn van het meest overwegend belang.

Op 17 en 18 October werd het schriftelijk werk gemaakt, den 17den 's morgens van 9—12: journaalposten, 's middags van 1—4: balans; den 18den 's ochtends van 9—12: vraagstukken, 's middags van 1—4 rekening-courant.

Van de 468 kandidaten bovengenoemd, kwamen werkelijk op 435. Den eersten dag trokken zich terug 4, den tweeden dag 's morgens 7 en 's middags 2, zoodat bleven doorwerken 422.

Van Zaterdag 19 October tot en met Zaterdag 2 November werd onafgebroken gecorrigeerd van 's morgens 9 uur tot 's middags 5 uur. Daarna werden de toegekende cijfers geboekt, en de oproepingen voor het mondeling gedeelte verzonden.

Van de 422 kandidaten, zoeven bedoeld, verschenen voor de Commissie 288, onder wie 15 vrouwelijke kandidaten; de overigen trokken zich terug, terwijl enkelen wegbleven zonder kennisgeving. Uitgereikt werden:

schoolakten, vrouwelijke kandidaten 3, mannelijke kandidaten 36; huisakten, vrouwelijke kandidaten 3, mannelijke kandidaten 38.

Van de 20 kandidaten, die reeds in het bezit waren der huisakte, ontvingen nog de akte voor schoolonderwijs in het boekhouden: ééne vrouwelijke en 5 mannelijke kandidaten.

De mondelinge examens namen een aanvang Vrijdag 8 November en eindigden Woensdag 18 December. Het onderzoek duurde elken dag van 's morgens 9 uur tot 's middags 5 uur.

De eindvergadering in voltallige Commissie — voltallig op één na, want een zeer ernstige ongesteldheid belette den heer Prikken zoowel aan deze bijeenkomst deel te nemen als te assisteren bij het mondeling onderzoek — werd gehouden Zondag 15 December. Allereerst bracht de voorzitter hier een woord van hulde aan den heer J. van der Bruyn, die geheel vrijwillig van den eersten dag der mondelinge examens af met groote nauwgezetheid zich kweet van de aan het secretariaat verbonden werkzaamheden. Daarna gaven de leden verslag van de indrukken, al examineerend omtrent de kandidaten ontvangen, en werd langen tijd stilgestaan bij den uitslag, die in geen deele als gunstig valt aan te merken.

Eenstemmig was de Commissie van oordeel, dat het overgroot aantal der afgewezenen zich eigenlijk in het geheel niet aan dit examen had mogen onderwerpen. Want velen beschikten, toen zij aan de studie voor de akte boekhouden begonnen, over geen andere voorkennis dan die welke de gewone lagere school bij machte is aan te brengen: enkelen hadden nog een paar jaar het onderwijs aan eene van 's Rijks normalessen gevolgd; slechts weinigen waren in de gelegenheid geweest enkele klassen der hogere burgerschool te doorloopen. Al te vroeg hadden zij den strijd om het bestaan moeten aanbinden. Door ijver en vlijt wisten zij het in de kantoorwereld tot iets te brengen — routine vermag inderdaad veel — en bij de examens voor de praktijk waren zij niet te zwak bevonden. Edoch, bij algeheele afwezigheid van wetenschappelijken zin, voortspruitend uit zoo hoogst gebrekkige algemeene kennis, bij een zóó laag peil van ontwikkeling kan de studie voor de akte KXII niet tot een bevredigende uitkomst leiden.

Vele lesgevers, zoogenaamde opleiders, hebben dan ook naar het oordeel der Commissie onverantwoordelijk gehandeld, toen zij hunnen leerlingen, die voor de *praktijk-examens* waren geslaagd, voorspiegelden, dat ze bij voortgezet lesnemen na betrekkelijk korten tijd, bijv. een half jaar, konden slagen voor de middelbare akte.

Terloops zij hier opgemerkt, dat lang niet allen, die ten slotte de akte KXII hebben verworven, in staat mogen wor-

den geacht om aanstonds anderen op te leiden voor het examen M. O. in boekhouden.

Wie heden slaagt voor de hoofdkte, gaat meestal morgen niet aankondigen, dat hij de aangewezen man is om jonge onderwijzers tegen eene belooning van zooveel per uur, voort te helpen. Evenzoo heeft in den regel hij, die slaagt in het verwerven der bevoegdheid tot het geven van middelbaar onderwijs in wiskunde, geschiedenis, aardrijkskunde, Nederlandsch of eenig ander vak, te zeer zijn eigen tekortkomingen gevoeld, dan dat hij zich zonder meer zou durven opwerpen als gids voor hen, die dezelfde bevoegdheid begeeren.

Maar de gelukkige bezitter van KXII, het is meermalen gebleken, denkt er veelal anders over, ook al is hem zeer goed bekend, dat de akte hem niet dan na rijp beraad en lang aarzelen door de examencommissie is verleend.

Aan de hand van een onderwijzer, die maar even voldaan heeft aan de laagste eischen, die de Commissie kon stellen, bestudeert dan de leerling één boek, en dikwijls nog niet eens grondig. Veelal wordt meer van buiten geleerd dan begrepen en verwerkt. Als aanvulling geeft de docent somwijlen een kort uittreksel uit een paar andere werken, waaromtrent de candidaat op het examen boudweg verzekert, dat hij ze heeft bestudeerd. Uit 's mans volslagen onbekendheid met den inhoud der geciteerde studieboeken, blijkt dan bij onderzoek oogenblikkelijk de onbetrouwbaarheid van zijn beweren.

Dat bij zulke examinandi eene vraag naar de bestaande vakliteratuur *te onzent* tot weinig bevredigende uitkomst moest leiden, ligt voor de hand; aan een onderzoek of de candidaat eenige kennis bezat van wat in Frankrijk en Duitschland op het gebied van „Comptabilité” en „Verrechenings-wissenschaft” in druk verschijnt, kon door de Commissie in het geheel niet worden gedacht.

Wat nu meer in het bijzonder het examen in *boekhouden* betreft, zoo bleek, dat over het algemeen de theorieën zeer oppervlakkig waren bestudeerd. Menig candidaat gevoelde zich aangetrokken tot een bepaalde theorie, zonder van die voorkeur behoorlijk rekenschap te kunnen geven; dikwijls ook schoot hij te kort in de verklaring van een boeking, die hij niet wist in overeenstemming te brengen met de door hemzelf voorgestane theorie.

Tot een duidelijke uiteenzetting van het onderscheid tusschen enkel- en dubbel boekhouden, bleken slechts weinigen in staat; het kwam zelfs voor, dat de hulp- en bijboeken, die het meest gebruikt worden, den kandidaten slechts bij name bekend waren.

Dit laatste is een gevolg van het feit, dat velen de studie der zoogenaamde maandelijksche methode van boekhouden vrijwel hadden verwaarloosd.

Ook het examen in *handelsrekenen* had dikwijls een ongunstig resultaat. Wie niet wiskundig onderlegd is, loopt vooral hier gevaar van te struikelen.

Bij het onderwerp „Arbitrage” bleek, dat zelden over de verschillende hierbij te pas komende berekeningen grondig was nagedacht, en dat velen zich hadden bepaald tot werktuigelijk nadoen van hetgeen zij in hun leerboek hadden gevonden, of hun was voorgedaan. Herhaaldelijk werd een regel of een formule opgezegd, terwijl de verklaring of afleiding er van niet voldoende kon worden gegeven. Ook het verband tusschen de verschillende onderdeelen der arbitrage was door tal van kandidaten niet nagegaan.

In bijzondere mate trok het de aandacht, dat zelfs zij, die bij het eigenlijke boekhouden bewijzen gaven van ruimere opvatting der studie, hier gemeend hadden te kunnen volstaan met de bestudeering van één boek, en volstrekt geen aandacht hadden geschonken aan hetgeen in de laatste jaren omtrent het handelsrekenen is geschreven. Waar nu, naar het oordeel der Commissie, van den leeraar in dit vak aan onze handels- en hogere burgerscholen grondige kennis moet worden geëischt, daar behoeft het geen betoog, dat zoo'n eenzijdige opvatting der studie, dikwijls ontaardend in africhting, in vele gevallen onvermijdelijk tot afwijzing moest leiden.

Ook wordt nog veel te weinig door de kandidaten beseft, dat eenige studie van staathuishoudkunde meewerkt tot beter inzicht in tal van onderwerpen en vragen, die zich voordoen bij het bestudeeren van boekhouden en in het bijzonder van handelsrekenen, bijv. ten opzichte van munt- en bankwezen in en buiten Europa, het internationaal wisselverkeer, enz.

Het succes der handels- en kantoorbedienden, die zich aan het examen onderwierpen, was niet groot, en kon niet groot zijn, omdat het verkrijgen eener middelbare akte ligt buiten de grens van veler kunnen. Maar ook meer dan één onderwijzer en leeraar keerde teleurgesteld naar huis. Bij hen is de reden der afwijzing niet te zoeken in gebrek aan algemeene kennis, maar in gemis van practijk, van inzicht in de beteekenis der belangrijkste handelsvoorzaken, waarmede het boekhouden verband houdt. De theoretische begrippen waren gewoonlijk wel aanwezig, maar de toepassing er van op feiten, was velen te machtig. Hoe het inderdaad in den handel toegaat, was hun onbekend; van de meest voorkomende handelsdocumenten hadden slechts weinigen kennis genomen. Hadden deze candidaten nog een jaar gewacht, nog wat langer gewerkt en zich geoefend, en uit de overvloedig voorhanden leerstof de boekhouding eener zaak *colledij* uitge-

werkt, zoowel volgens de enkele als volgens de dubbele methode, zoo hadden zij kunnen slagen.

Goed inzicht wordt niet enkel verkregen door te begrijpen, maar tevens door het vele doen; de practijk eischt voortdurend velerhande oefening. Wie de akte M. O. boekhouden wil verwerven, moet eenige jaren hard werken en ijverig studeeren.

Met dankbetuiging voor het in haar gesteld vertrouwen,

Namens de Commissie,

P. FOCKENS, *Voorzitter*.

J. VAN DER BRUYN, *Secretaris*.

BIJLAGE K.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in de Nederlandsche taal en letterkunde, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de staathuishoudkunde en statistiek, de staatsinrichting en het schoonschrijven.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, bij Uwer Excellentie's beschikking van 2 October 1907, n°. 12245¹, afdeeling Onderwijs, benoemd tot het afnemen van bovengenoemde examens in 1907, was samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

lid en ondervoorzitter: dr. C. M. Kan, oud-hoogleraar aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam, te Maarssen; leden:

dr. K. H. Th. Bussemaker, hoogleraar aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. J. te Winkel, dr. H. Brugmans en dr. D. van Embden, hoogleraren aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam.

mr. D. P. D. Fabius, hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam;

dr. A. Kluyver, mede-redacteur van het Woordenboek voor de Nederlandsche taal, te Leiden;

dr. H. Blink, privaats-docent aan de Rijks-universiteit te Leiden;

G. C. F. van der Laan, hoofd eener openbare school te 's Gravenhage, en

P. H. van Gestel, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam.

Den 7den October hielden de leden der Commissie hunne eerste vergadering. Zij maakten toen den examenrooster op, stelden het examenplan vast, vormden de verschillende sub-commissiën en benoemden dr. J. te Winkel tot hun secretaris.

De mondelinge en schriftelijke examens in het schoonschrijven namen 25 October een aanvang, en werden voortgezet op 31 October, 7, 8, 11, 12, 14, 15, 21, 22, 28, 29 November, 5, 6, 12, 13, 19, 20, 23, 24 en 27 December. Voor de andere examens was ook nu weder vastgesteld, dat het schriftelijk examen van alle kandidaten gelijktijdig zou worden afgenomen. Dit schriftelijk examen had 29 October plaats. Het eerste mondelinge examen volgde op 1 November, en sinds dien datum werd door de Commissie bijna dagelijks geëxamineerd. Het laatste examen had op 30 December plaats, op welken dag tevens de vergadering werd gehouden, belegd tot het opmaken van dit verslag.

Het aantal der gevraagde akten bedroeg 227, tegenover 279 in 1906, 228 in 1905, 189 in 1904, 132 in 1903, 131 in 1902 en 110 in 1901. Het aantal gevraagde akten voor schoonschrijven was aanzienlijk (met 65) verminderd, vergeleken bij 1906; voor staatsinrichting steeg het met 9, terwijl voor de andere vakken het verschil tusschen dit en de vorige jaren gering was. Den aard der verlangde akten, het aantal kandidaten voor elke akte en den uitslag der examens, met de namen der examinatoren, vindt Uwe Excellentie in de volgende tabel.

GEVRAAGDE AKTEN voor	Aantal candidaten die zich hebben aangemeld.			Aantal candidaten die aan het examen hebben deel- genomen.			Aantal niet geslaagde kandidaten.									Aantal geslaagde candidaten.			EXAMINATOREN.
							Onder het examen terug- getrokken.			Afgewezen.			Totaal.						
	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	
KVII. Nederlandsche taal en letterkunde.	18	4	22	16	4	20	1	"	1	7	2	9	8	2	10	8	2	10	Prof. dr. J. te Winkel. Dr. A. Kluyver. Prof. dr. K. H. Th. Busse- maker. Prof. dr. H. Brugmans. Prof. dr. C. M. Kan. Dr. H. Blink. Prof. dr. D. van Embden. Prof. mr. D. P. D. Fabius. Prof. mr. D. P. D. Fabius. Prof. dr. D. van Embden. G. C. F. van der Laar. P. H. van Gestel.
KVIII. Geschiedenis.	6	9	15	4	9	13	"	1	1	4	3	7	4	4	8	"	5	5	
KIX. Aardrijkskunde.	8	1	9	7	1	8	"	"	"	4	"	4	4	"	4	3	1	4	
KX. Staathuishoud- kunde en statistiek.	8	1	9	8	1	9	"	"	"	5	"	5	5	"	5	3	1	4	
KXI. Staatsinrichting.	62	2	64	52	2	54	2	"	2	25	1	26	27	1	28	25	1	26	
N. Schoonschrijven.	62	46	108	53	45	98	"	"	"	19	12	31	19	12	31	34	33	67	
Totaal . . .	164	63	227	140	62	202	3	1	4	64	18	82	67	19	86	73	43	116	

Aan haar verslag over de afgelegde examens zelf veroorlooft de Commissie zich eenige algemeene opmerkingen te doen voorafgaan, waarbij zij op oorspronkelijkheid geene aanspraak wenscht te maken, daar soortgelijke opmerkingen reeds herhaaldelijk door vroeger benoemde Commissiën in haar verslag zijn opgenomen. Toch meent zij deze niet achterwege te mogen laten, omdat zij vertrouwt, dat toch eindelijk wel eens de tijd zal aanbreken, waarin het mogelijk zal zijn, de reeds zoovele jaren lang gewenschte veranderingen aan te brengen in het geheele karakter der middelbare examens.

De meest ernstige grief, die zij tegen den tegenwoordigen toestand heeft is deze, dat zich voor deze examens iedereen kan aanmelden, onverschillig welken graad van algemeene ontwikkeling hij bereikt heeft, en zonder dat er voor hem eenige andere gelegenheid bestond, om zich voor het examen voor te bereiden, dan zelfonderricht, waarmee slechts een enkele kan volstaan, of privaatonderwijs van een zeer beperkt aantal bevoegde repetitoren. Bij het lager en het hooger onderwijs bestaat ruimschoots de gelegenheid, om onder goede leiding de methode van studie te leeren en de vereischte kennis op te doen, bij het middelbaar onderwijs nog altijd niet. Van hen, die tot de academische examens worden toegelaten, heeft men in voorafgaande examens zekeren waarborg van algemeene ontwikkeling, maar aan deze examens voor eene middelbare akte kan iedereen zich onderwerpen, ofschoon vak-kennis zonder algemeene ontwikkeling toch niet anders dan gebrekkig kan blijven, en ook het middelbaar onderwijs recht heeft op leeraars, die in algemeene kennis althans bij hunne leerlingen niet achterstaan.

Eene regeling van deze zaak mag, naar de innige overtuiging der Commissie niet langer uitblijven. Ook zonder algemeene herziening van het middelbaar onderwijs zou h. i. reeds eene groote verbetering kunnen worden aangebracht door het vaststellen der vereischten of bevoegdheden, die de kandidaten zullen moeten bezitten, alvorens zich aan het examen voor eene middelbare akte te mogen onderwerpen. Groot zou de dienst zijn door Uwe Excellentie met het vaststellen daarvan aan het middelbaar onderwijs bewezen.

Daardoor zouden bovendien velen, die zich nu aan het examen onderwerpen, zonder de bedoeling te hebben ooit aan eene hogere burgerschool plaatsing te zoeken of zelfs zich aan het onderwijs te wijden, teruggehouden worden, zich tegen de bedoeling der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), die toch eene *onderwijs*-wet is, te laten examineeren. Verlangden deze toch examen af te leggen om hunne akte te doen dienen als aanbeveling bij sollicitaties voor verschillende betrekkingen buiten het onderwijs, dan zou het bezit van die akte althans eenigen meerderen waarborg moeten kunnen geven voor hunne algemeene ontwikkeling, dan nu het geval is.

Dat de gelegenheid, om zich voor deze examens aan te melden, onvoorwaardelijk voor ieder openstaat, heeft ook nog ten gevolge, dat zoovele kandidaten (in dit jaar zelfs ten getale van 25), die blijkbaar zich al te lichtvaardig voor het examen opgaven, zich ter elfder ure vóór het schriftelijk examen weer terugtrokken. Daarmee verstoorden zij de op zich zelf reeds niet gemakkelijk vast te stellen examenregeling en maakten zij, om de door hun terugtrekken openvallende halve dagen te doen aansluiten, omslachtige briefwisseling noodzakelijk.

Verder komt het der Commissie minder billijk voor, dat, terwijl van de kandidaten, die eene akte L. O. verlangen, de betaling eener zekere som wordt geëischt, vóór zij zich aan het examen mogen onderwerpen, de kandidaten voor de middelbare akte alleen examengeld te betalen hebben, indien zij slagen. Wanneer alle kandidaten, die zich in dit jaar wel voor het examen opgaven, maar niet opkwamen, verplicht geweest waren, vóór een bepaalden datum hun examengeld te storten, dan zouden zij zich vermoedelijk niet aangemeld, of wel tijdig teruggetrokken hebben, en daarmee het Rijk groote kosten en der Commissie veel last hebben bespaard. Ware het storten van examengeld verplicht ook zonder het verkrijgen van de akte, dan zou het waarschijnlijk niet zoo licht meer voorkomen, dat eenig candidaat — zooals nu het geval was — verklaarde, zelf wel gevoeld te hebben, dat hij

voor het examen niet genoeg was voorbereid, doch gemeend te hebben, dat er door wagen niets te verliezen en wel iets te winnen was.

Wat nu de afgelegde examens zelf betreft, was het eene algemeene klacht der verschillende sub-commissiën, dat de kandidaten de werken, door hen als „bestudeerd” opgegeven, dikwijls slechts oppervlakkig, soms nauwelijks van buiten hadden gezien en in elk geval strekking en inhoud daarvan niet genoeg tot hun volen eigendom hadden gemaakt. Toch mag, ja moet eene behoorlijke kennis van de standaardwerken in het vak, dat men zich ter beoefening gekozen heeft, worden geëischt. Met enkele hoofdwerven als grondslag van verdere studie dienen de kandidaten zich allereerst volkomen vertrouwd te hebben gemaakt, waarbij eene verstandige methode van excerpereen goede diensten kan bewijzen. Vervolgens mogen zij evenmin nalaten door lezen en raadplegen van andere werken, belangrijke tijdschriftartikelen, enz. hunne studie uit te breiden en hun gezichtskring te verruimen. Ook moeten zij zich den tijd gunnen het geleerde goed te laten bezinken, en dus vooral hun studietijd niet te kort nemen.

Eene andere algemeene klacht gold de wetenschappelijke opstellen, die meestal van veel te weinig oefening in het stellen getuigden. Ofschoon er genoeg tijd (drie uur) voor het werk was toegestaan, vervielen zeer vele kandidaten in de fout, het grootste deel van dien tijd aan eene inleiding te besteden, en dan het eigenlijke onderwerp gehaast of schetsmatig af te handelen, ja, niet zelden het opstel onvoltooid te laten. Vele anderen gunden zich den tijd niet, vooraf in hun geest de stof, die zij te behandelen hadden, te ordenen, en schreven maar op goed geluk neer, wat hun het eerst in de gedachte kwam, zonder dat er op logische of overzichtelijke indeeling werd gelet.

Na deze algemeene opmerking valt over de examens in elk der vakken afzonderlijk nog het volgende mee te deelen.

Het examen in de *Nederlandsche taal en letterkunde* had dit jaar een vrij gunstigen uitslag: van de 20 personen, die zich, nadat 2 zich reeds vóór het schriftelijk examen hadden teruggetrokken, aan het examen onderwierpen, kon aan 10 de akte worden gegeven, en onder de niet-geslaagden waren er eenige, wier kennis, hoezeer niet voldoende, toch ook niet zeer gering kon worden genoemd. Bij velen, ook onder hen, die geslaagd zijn, viel echter op te merken, dat zij de historische grammatica niet genoeg in verband hadden gebracht met hunne studie van de hedendaagsche taal. Zij hadden niet genoegzaam leeren inzien, dat dezelfde feiten een anderen indruk maken, wanneer men ze beschrijft als op een bepaald oogenblik bestaande, dan wanneer men ze beschouwt in verband met vroegere toestanden. Daardoor bleef de kennis van de historische grammatica nog voor velen eenvoudig eene lastige examenwijsheid, waarvan zij geen gebruik wisten te maken, om over onderwerpen uit de hedendaagsche taalkunde verstandig te oordeelen. Doch er waren enkele kandidaten, die bij hunne studie inderdaad tot het juiste inzicht waren gekomen, en de Commissie kan slechts wenschen, dat dit juiste begrip gaandeweg meer algemeen moge worden. Het verklaren van stukken uit oudere schrijvers gaf aan sommige kandidaten nog wat al te veel moeite, en met name van het Middelnederlandsch was door enkelen veel te weinig werk gemaakt.

Over het mondeling examen in de *Nederlandsche letterkunde* behoefde de Commissie over het algemeen niet ontevreden te zijn. Tegenover 5 kandidaten, wier examen geheel of min of meer onvoldoende was, stonden er 12, die een goed, meermalen zelfs een voortreffelijk examen aflegden. Van 2 kandidaten was de kennis slechts even voldoende, en één candidaat trok zich vóór het examen in letterkunde terug. Bij hen, die een goed examen aflegden, getuigde niet alleen de feitenkennis van ijverige en methodische studie, maar bleek ook het inzicht in het karakter der verschillende perioden onzer letteren bevredigend. Bij de afgewezenen waren er daarentegen, wier feitenkennis niet alleen uiterst gering was, maar wier algemeene ontwikkeling bovendien zeer veel te wenschen overliet, o. a. blijkens onbekendheid met hetgeen ieder beschaaft mensch van vaderlandsche en algemeene geschiedenis behoort te weten, en met de beroemdste werken der litteratuur

in de classieke en moderne talen. Het schriftelijk examen voldeed minder dan het mondelinge. Tegenover 7 goede opstellen stonden er 7, die onvoldoende moesten geoordeeld worden, terwijl het werk van 6 kandidaten slechts ternauwernood het praedicaat „even voldoende” kon verwerven. Slordige taal en stijl was daarvan niet zelden de oorzaak, maar eveneens gemis aan geoefendheid in het schikken van de stof en zucht tot noodloze uitweiding, ook over dingen, die niets ter zake deden. Soms was de inleiding zóo uitvoerig geworden, dat er voor het eigenlijke onderwerp veel te weinig tijd was overgebleven. Te betreuren viel het ook, dat sommige kandidaten de opgave van het door hen gekozen onderwerp blijkbaar te vluchtig hadden gelezen, zoodat, wie verkozen had over de Dichtgenootschappen der 18de eeuw te handelen, voornamelijk handelde over de Kunstgenootschappen der 17de eeuw, en dat, wie de beteekenis van Maerlant „naar de opvatting van zijne leerlingen” in het licht had moeten stellen, zich de onmogelijke taak oplegde, in één enkel opstel over Maerlant's beteekenis in het algemeen alles bijeen te brengen, wat hij er van wist te vertellen.

Aan het schriftelijk examen in de *Geschiedenis* namen deel 9 vrouwelijke en 4 mannelijke kandidaten; na het schriftelijk gedeelte trok zich ééne vrouwelijke candidaat terug, zoodat mondeling geëxamineerd zijn 8 vrouwelijke en 4 mannelijke, te zamen dus 12 kandidaten. Daarvan zijn afgewezen 3 vrouwelijke en 4 mannelijke, te zamen 7; geslaagd zijn derhalve 5 vrouwelijke.

Naar aanleiding van het schriftelijk werk, waaraan de Commissie bij de beoordeeling der examinandi veel gewicht hecht, moet worden opgemerkt, dat het over het algemeen weinig bevredigend was. De kandidaten gaven maar al te dikwijls eene opeenhooping van feiten, soms zelfs chronologische lijsten in plaats van een opstel, dat tusschen hoofd- en bijzaken onderscheidt en van inzicht in het behandelde onderwerp getuigt. Bij het mondeling examen viel hetzelfde gebrek herhaaldelijk in het oog. Het vermogen, om eens kort en duidelijk iets te vertellen en uiteen te zetten, ontbrak te dikwijls; en eveneens schoten vele kandidaten te kort, wanneer het er op aankwam, zich verband en samenhang der gebeurtenissen, in verschillende landen voorgevallen, voor oogen te stellen. Ongetwijfeld droeg hiertoe soms bij het gebrek aan nauwkeurige kennis der chronologie, niet van allerlei ondergeschikte, maar zelfs van belangrijke feiten: eene kennis, die natuurlijk den onmisbaren grondslag moet vormen voor het begrijpen van hun samenhang. Herhaalde ervaringen, bij de examens van dit jaar wederom opgedaan, geven der Commissie overvloedig aanleiding, er nog eens nadrukkelijk op te wijzen, dat bij de studie der historie het geregeld gebruik van historische atlanten allernoodzakelijkst is.

Het examen in *Aardrijkskunde* leverde dit jaar geene onbevredigende uitkomsten op. Van de 8 kandidaten, 7 mannelijke en ééne vrouwelijke, konden de laatste en 3 van de eerste worden toegelaten. Ook waren de toegekende cijfers van hen, die toegelaten werden, over het algemeen meer dan voldoende, en vielen de afgelegde examens onder de zeer goede te rangschikken. De studie was breed opgevat, de lectuur ruim, en — wat hoofdzaak was — de kandidaten wisten, naar aanleiding van die grondige studie en lectuur, de feiten goed te verklaren, de verkregen algemeene kennis op de studie der landen en werelddeelen toe te passen en die naar goede beginselen onderling te vergelijken. Daarentegen liet het examen der afgewezen kandidaten in bijna alle onderdeelen te wenschen over, niet enkel, zooals dikwijls vroeger het geval was, in wis- en natuurkundige aardrijkskunde, maar ook in de volken- en statenkunde, Nederland en zijne koloniën, Europa en de buiteneuropese werelddeelen. Ook de wetenschappelijke en paedagogische opstellen leverden bij deze niet zelden het bewijs zoowel van onvoldoende kennis als van geheel verkeerde opvatting van het onderwerp en van gemis aan vaardigheid in het geregeld ontwikkelen van denkbeelden of het kiezen van juiste uitdrukkingen. Ook werd de tijd door enkelen besteed aan het neerschrijven van lange inleidingen, die niet ter zake dienden, terwijl de behandeling van het eigenlijke onderwerp daaronder leed of ten slotte haastig

en onvolledig was ten einde gebracht. De kennis der geschiedenis en litteratuur van het vak liet bij de niet geslaagde kandidaten te wenschen over, omdat deze enkel bestond in het noemen van eenige namen en titels en zich niet uitstreckte tot het inzicht in den aard en de beteekenis der werken, die zij opgaven. Tot het juiste begrip van bronnenstudie waren zij niet opgeklommen.

Aan het examen in *Staatshuishoudkunde en Statistiek* onderwierpen zich 9 kandidaten, van welke er 4 de gevraagde akte verwerven konden. De kennis der geslaagden kon slechts in één geval „ruim voldoende” worden genoemd, en bleek in de overige gevallen zeer nabij de grens van het juist toereikende te komen. Dit oordeel betreft allereerst het schriftelijk examen. In verscheidene opstellen namen reeksen van gemeenplaatsen en vage uitweidingen eene aanzienlijke ruimte in beslag. Niet minder strekte het bijeenbrengen van feiten, die met het gekozen onderwerp ten hoogste in een ver verwijderd verband stonden, menig opstel tot ontsiering, en deze gebreken werden dan te sterker gevoeld, wanneer tegen het einde van het opstel te lezen stond, dat de tijd te kort schoot om op het eigenlijke onderwerp wat vollediger in te gaan. Werd bij het mondeling examen gelegenheid gegeven tot aanvulling van het schriftelijk werk, dan werd slechts zelden eene betere uitkomst verkregen. Feitenkennis blijken velen gemakkelijker te kunnen verwerven dan inzicht in de theorie. Toch kan in een vak als staatshuishoudkunde niet alleen met feitenkennis worden volstaan. Ook dit jaar bleek het inzicht in het verband tusschen economische verschijnselen en rechtsinstellingen spaarzaam aanwezig. Slechts weinige kandidaten bleken in de eischen van eene historische behandeling der stof, ja in het wezen zelf eener historische behandeling eenigermate te zijn ingewijd. De ingeleverde litteratuurlijsten waren in de meeste gevallen voldoende: het maakte echter een ongunstigen indruk, als bij ondervraging de bekendheid met opgegeven werken wel eens geheel verdwenen bleek en dan door een „zeer lang geleden” verklaard moest worden. Dikwijls ook kwam het uit, hoe weinig sommigen van vele stellig welgelezen werken profijt hadden getrokken.

Voor het examen in de *Staatsinrichting* hadden zich aanvankelijk aangemeld 64 kandidaten. Opgekomen zijn 54 kandidaten, waaronder 2 vrouwelijke. Onder het examen trok zich een tweetal mannelijke kandidaten terug. Van de overblijvenden slaagde van de twee vrouwelijke kandidaten er ééne, terwijl van de 50 mannelijke er 25 het diploma verwierven. Ook dit jaar kwam herhaaldelijk uit, dat de algemeene ontwikkeling van de kandidaten te wenschen overlaat. Kwam men bij het examen op iets breeder terrein, buiten de examenstof in engeren zin, dan maakten de antwoorden het spoedig raadzaam, zich tot laatstbedoelde stof te beperken. Aan oppervlakkige beschouwingen over toestanden in vroegere eeuwen ontbrak het in de opstellen niet; maar het jaar van de Unie van Utrecht wist één candidaat zelfs niet ten naasten bij te noemen, en een ander vond het slechts na eerst in andere eeuwen, zelfs in de 19de, te hebben gegrepen. Het onvoldoende van de algemeene ontwikkeling kwam met name bij de paedagogische opstellen uit, die meerendeels vrij slordig bewerkt waren, ook dikwijls zich niet aan de ter behandeling gekozen vraag gehouden hadden, en bijna zonder uitzondering deden zien, dat de candidaat over het behandelde onderwerp te voren weinig ernstig had ingedacht. Wellicht ware het raadzaam, dat zij, die zich voor het examen voorbereiden, zich op de hoogte stelden van de vraagpunten, die over een zeker aantal jaren zijn opgegeven geworden en zich op ernstige wijze reenschap gaven van de daarvoor vereischte behandeling. Ook is zeer gewenscht, dat de kandidaten minder de meest eenvoudige taalregels verwaarlozen.

Het onderzoek naar de geschiedenis van de verschillende artikelen der Grondwet gaf zeer dikwijls onvoldoende uitkomsten, terwijl de kennis van de parlementaire geschiedenis in de meeste gevallen op een laag peil stond. Het boven opgemerkte over beperktheid van ontwikkeling bij zeer vele kandidaten zou uitteraard van nog meer gewicht zijn, indien alle kandidaten of althans de groote meerderheid van hen, voornemens waren zich aan het onderwijs te wijden. Ook thans

bleek echter, dat dit slechts bij zéér enkele het geval is. Bijna alle zochten het diploma in het belang van de administratieve loopbaan in dienst van ministerieele departementen, provinciale griffiën, gemeentebesturen, enz. In zooverre heeft dan ook deze akte, waarvoor zich een steeds grooter aantal candidaten aanmeldt, met het middelbaar onderwijs weinig verband. Wat echter niet wegneemt, dat de Commissie, gelijk zij ook vroeger verklaarde, het een gelukkig verschijnsel acht, dat zoo vele ambtenaren het diploma zoeken te verkrijgen. Overigens deed het der Commissie aangenaam aan, dat rekening schijnt gehouden te zijn met den vroeger door haar gegeven wenk, om op de lectuurlijst geene weinig beduidende geschriften te vermelden, die als studieboeken niet in aanmerking kunnen komen.

Voor het examen in *Schoonschrijven* hadden zich 108 candidaten aangemeld: 62 mannelijke en 46 vrouwelijke. Van de mannelijke kwamen er 9 niet op, 34 werden toegelaten en 19 afgewezen. Bij de vrouwelijke waren deze cijfers respectievelijk 1, 33 en 12, zoodat het percentage geslaagden der laatsten aanmerkelijk hooger is dan dat der eersten. Was het aantal begeerigen naar deze akte in de laatste zes jaar steeds stijgende, het jaar 1907 staat ver achter bij 1906 met zijn 173 candidaten: een teruggang alzoo van 65. Het gehalte der geëxamineerden blijft echter vrijwel gelijk; vooruitgang in enkele onderdeelen van het examen wordt opgeheven door achteruitgang in andere. De vooruitgang betreft voornamelijk de methodische kennis, die ontegenzeggelijk veel beter was dan in vorige jaren. Blijkbaar zijn de raadgevingen der Commissie in de laatste verslagen ter harte genomen, en stelden zij, die candidaten opleiden, zich niet langer tevreden met hen uittreksels uit handleidingen te laten van buiten leeren. Verreweg de meeste examinandi toonden ten minste hunne kennis

van methode uit de leergangen zelf geput te hebben. Het schrijven op het bord was beter dan dat op het papier, een verschijnsel, dat zich ook vrij geregeld bij de onderwijzers-examens voordoet en dus hier niet behoeft te verbazen. Rond-en sierschrift toonden achteruitgang. Niettegenstaande er verscheidene goede leergangen voor rondschrift bestaan, zoodat iemand, die er zich ernstig op wil toeleggen, zelfs geen onderwijzer of leeraar noodig heeft, bleken zeer vele candidaten het karakter van dit schrift niet te begrijpen en geleken hunne onbeholpen proeven meer op dik geschreven stijlschrift dan op het van hen verlangde. Erger nog was het met sierschrift gesteld. Het schandelijk slechte werk, dat soms geleverd werd, wekte zelfs bij de Commissie de gedachte, dat dit onderdeel van het examen beschouwd was als geen invloed op den uitslag te zullen uitoefenen. Dat de Commissie eene dergelijke beschouwing geenszins tot de hare wenscht te maken, is even natuurlijk, als dat zij er naar streven zal, haar verder doordringen te beletten.

Na deze hare mededeelingen aangaande den indruk, dien de examens in de verschillende vakken afzonderlijk op haar hebben gemaakt, heeft de Commissie ten slotte alleen nog aan Uwe Excellentie haar dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

's Gravenhage,
14 Februari 1908.
Amsterdam,

Namens de Commissie,
K. TEN BRUGGENCATE, *Voorzitter*.
J. TE WINKEL, *Secretaris*.

BIJLAGE L.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1907 belast met het afnemen van de examens voor de akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het handteekenen en de perspectief, in het rechtlijnig teekenen en de perspectief en in het boetseeren.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 29 Mei 1907, n°. 6357, afdeling Onderwijs, zitting houdende te Amsterdam, was samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

leden:

J. Bubberman, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en aan de burgeravondschoon te Leeuwarden;

A. R. Cohen, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en aan de Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam;

H. C. Grosjean, leeraar aan de kweekschool voor machinisten en aan de avondschoon voor handwerkslieden te Amsterdam;

H. J. Horn jr., leeraar aan de 2de hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

Bart van Hove, hoogleeraar aan de Rijksacademie voor beeldende kunsten te Amsterdam;

J. C. U. Legner, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en aan de avondschoon te Utrecht;

Th. H. A. A. Molkenboer, leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam;

J. van Reijendam Czn., directeur der ambachtsschool en der burgeravondschoon te Nijmegen;

H. Rozenbeek, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en directeur der avondschoon voor ambachtslieden te Heerenveen;

H. J. Rutters, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

Jan Springer, directeur der Academie van beeldende kunsten te 's Gravenhage;

J. Veldkamp, directeur der ambachtsschool en der burgeravondschoon te Zwolle;

J. Visser, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en directeur der teekenschool voor kunstambachten te Amsterdam;

H. J. de Vries, leeraar aan de hogere burgerschool en directeur der burgeravondschoon te Haarlem.

Algemeene mededeelingen.

In de eerste bijeenkomst der commissie — op 26 Juni jl. — werd op voorstel van den voorzitter, bij acclamatie, door de vergadering tot 1ste-secretaris benoemd de heer J. Bubberman, tot 2de-secretaris de heer H. J. Horn jr.

De examens werden afgenomen in het gebouw der oefenschool te Amsterdam, van 22 Juli tot en met 31 Augustus 1907.

Voor de akte M¹ (handteekenen en de perspectief) hebben zich aangemeld 74 kandidaten (21 dames, 53 heeren); hiervan kwa-

men niet op 4, trokken zich bij het eerste gedeelte terug 1, terwijl voor de praktijk onvoldoende bleken 29 kandidaten.

Van de overgebleven 40 kandidaten trok zich één tijdens het tweede gedeelte van het examen terug, werden afgewezen 7 kandidaten, terwijl aan 32 kandidaten de akte M¹ kon worden uitgereikt (11 dames, 21 heeren).

Voor de akte M² (rechtlijnig teekenen en de perspectief) hebben zich 40 kandidaten aangemeld.

Eén bedankte, 23 werden voor het practisch gedeelte onvoldoende bevonden, terwijl de overige 16 het 2de gedeelte maakten; aan 10 van hen werd de akte M² uitgereikt.

Voor de akte O (boetseeren) meldde zich eene dame aan, die na voldoende afgelegd examen de akte verkreeg.

Bij de beoordeeling van het werk der kandidaten werden de cijfers 1—6 gebruikt.

1. zeer slecht, 2. slecht, 3. onvoldoende, 4. voldoende, 5. goed, 6. zeer goed, terwijl bij de beoordeeling der onderdeelen, alléén bij het predicaat 4, zoo noodig, gebruik werd gemaakt van de toevoegsels + of —.

Ten opzichte van het examen heeft de commissie de eer het volgende mede te deelen:

M¹.

Als pleisterkop werd gegeven het afgietsel van eene buste, werk van Rombout Verhulst. Weinig kandidaten hadden den vorm begrepen en de gelijkenis goed getroffen.

De waarde van de verschillende schaduwen ten opzichte van elkaar waren bij het meerendeel niet gevoelig opgevat, waarschijnlijk het gevolg van te weinig voorbereiding en een africhten om alléén pleisterkoppen te leeren nateekenen en zich bij hun studie tot het allernoodzakelijkste te beperken.

Van de 70 teekeningen bleven beneden voldoende 41, terwijl 29 voldoende of daarboven werden geacht.

De teekening naar een reliefornameent (gothisch gekoppeld kapiteel), waarvan de bewerking en de opvatting aanmerkelijk kan verschillen van de wijze waarop een pleisterkop wordt weergegeven was evenals deze behandeld, hetgeen de commissie aanleiding geeft tot de veronderstelling, dat het den kandidaten niet duidelijk is waarom deze verschillende opgaven als model worden verstrekt — bij den kop wordt verwacht dat, na het algemeen karakter, de details eveneens uitvoerig worden geteekend in vorm en in toon, terwijl bij het ornameent de hoofdschaduwen en de architectonische eigenschappen meer op den voorgrond moeten treden.

31 teekeningen bleven beneden voldoende,

39 teekeningen waren voldoende of beter.

Als stillevens werd gegeven een renaissance-tafeltje met draperie; op de tafel lag, in hellenden stand, een bijbel, gesloten met koperen haken; op den grond bij een der pooten stond een gipsafgietsel van een groote Romaansche Ciborie.

Uit vele teekeningen bleek ongeoeffendheid om in den gegeven tijd het eigenaardige der stoffen uit te drukken en de samenstelling der voorwerpen weer te geven.

31 waren beneden voldoende,

39 verkregen het cijfer 4 of hooger.

Als wandplaat werd aan twee groepen te teekenen gegeven een versierde hoofdletter S, begin XVIde eeuw; aan de twee andere groepen een dito D, XVde eeuw.

Voor verreweg het meerendeel der kandidaten bleek het ondoenlijk een voltooide teekening te leveren; een gevolg van te weinig bedrevenheid, om na de schets te hebben aangegeven, daarna met het penseel de vormen te teekenen.

Beneden voldoende bleken 27,
voldoende of hooger..... 43.

Ten opzichte van het teekenen op het zwart bord werd dit jaar een andere weg gevolgd dan in de vorige jaren het geval was. Tot heden werd dit examen gelijktijdig afgenomen met het onderzoek naar de kennis van de methodiek en had dus plaats bij het tweede gedeelte van het examen voor de akte M¹, en dan werd bij de bepaling van het eindcijfer voor de groep teekenen, het cijfer voor het bordteekenen toegekend, bij die groep in rekening gebracht.

Omdat de ondervinding heeft geleerd, dat het toch meer wenschelijk is, dat de praktische teekenproeven zooveel mogelijk worden vervaardigd gelijktijdig en bij het eerste gedeelte van het examen, werd in dit jaar het teekenen op het zwart bord, gebracht op het programma voor dat eerste gedeelte.

Daartoe kwamen van de 70 kandidaten, die in twee gedeelten — ieder van 2 groepen — waren opgeroepen om gedurende zes dagen praktisch te werken, iederen morgen ongeveer 6 te 8 uur, terwijl alle anderen te 9 uur den arbeid begonnen. Aan dit dagelijks wisselende zetal werd opgelegd om in ongeveer 50 minuten een teekening te maken op het zwart bord.

Op die wijze was er eerstens iets meer tijd voor dit werk beschikbaar en de kandidaten konden — ongestoord, rustig en alleen staande — beter hun aandacht wijden aan het uitwerken van deze opgaaf. Daarbij kwam er nu meer ruimte vrij voor het mondeling examen in de methodologie, waarvoor tot heden slechts ± 30 minuten beschikbaar waren geweest.

Voor elk zetal was een andere teekening gemaakt; iedere kandidaat ontving daarvan een hectografischen afdruk. De examinandi waren zóó geplaatst, dat geen van hen op het werk kon zien, dat de andere vijf onder handen hadden.

De gekozen voorwerpen waren: oud-Hollandsche stoel, dito tafel met bloemenvaas, ouderwetsch klokje, pendule, kruiwagen, straatlantaarn, parapluistaander met opengeslagen regens-herm, vat op staander en dergelijke.

Het voorbeeld bevatte een afbeelding in plattegrond en opstand; daarnaar moest op flinke schaal een perspectiefisch aanzicht worden geteekend. Bij deze horizontale en verticale projecties was aangegeven hoe hoog men zich het oog boven den grond moest voorstellen en waar de plaats was van den aanschouwer met betrekking tot het af te beelden voorwerp.

Die voorwerpen waren zoo gekozen dat het resultaat van deze opgave niet blootelijk rechtlijnige tekeningetjes — het karakter dragende van constructieve werkstukken — zou opleveren maar dat uit die krijtlijnsamenstellingen ook kon worden opgemaakt of de aanstaande leeraar of lecrare in de teekenkunst genoeg gevoel had om die opgaaf tot een enigszins smakelijke voorstelling te verwerken.

De commissie moest tot haar leedwezen constateeren, dat zeer vele kandidaten óf zich niet den tijd gunden om de opgaaf nauwkeurig te lezen, óf zich niet een heldere voorstelling konden maken van de wijze, waarop de bedoelde voorwerpen onder de gegeven omstandigheden moesten worden gezien.

Aan vele van die bordteekeningen die — als men niet wist welke vraag gesteld was — niet onverdienstelijk genoemd konden worden, moest toch een beslist onvoldoend cijfer worden toegekend, omdat daarbij geenerlei rekening was gehouden met de duidelijk aangegeven plaats van den aanschouwer, terwijl het tevens zeer dikwijls voorkwam dat voor de onderdeelen der voorstelling geheel andere verhoudingen en geheel andere vormen waren gekozen dan het model te zien gaf, om niet te spreken van perspectiefische vreemdigheden (bijv. alsof men twee of meer horizons mag aannemen).

Van de 70 bordteekeningen bleven 30 beneden voldoende, terwijl 40 voldoende of beter werden geacht.

Projectie-leer.

De kennis van dit onderdeel van het programma was bij de meeste kandidaten bevredigend, alhoewel ze door sommigen meer scheen te zijn opgevat als een kennis van het elementaire gedeelte der beschrijvende meetkunde dan wel als een toepassing daarvan op het projecteeren van verschillende lichamen, het construeeren van eenvoudige doorsnijdingen, enz.

Aan 8 kandidaten moest een cijfer worden toegekend beneden voldoende, terwijl 33 een hooger cijfer verkregen.

Perspectief.

Ook bij het examen in dit vak, deed zich het verschijnsel voor dat vele kandidaten, hoewel behoorlijk bekend met de elementaire constructies en den weg die tot de oplossing van de een of andere opgave leidt, toch herhaaldelijk faalden in de toepassing daarvan in bepaalde gevallen.

Blijkbaar beperkten zij zich geheel tot die, welke in hun studieboek voorkomen, zonder in staat te zijn, ze ook in andere gevallen toe te passen; hieraan meent de commissie het te moeten wijten, dat slechts zeer enkele vraagstukken volkomen juist en correct waren uitgevoerd.

32 teekeningen waren beneden voldoende, terwijl 34 daarboven werden getaxeerd.

Bij het mondeling examen was menig kandidaat in staat vlotweg de doorsnijding te bepalen van kegels en cylinders onderling, terwijl hij te kort schoot in de eenvoudige doorsnijding van kegel, pyramide of prisma met een plat vlak; van den waren vorm dier doorsnijding had hij dikwijls geen flauwe voorstelling.

Tevens moet hier de klacht herhaald worden, reeds zoo menigmaal door vorige commissies geuit, dat zelfs het meerendeel der kandidaten onbekend schijnt te wezen met de eenvoudigste eigenschappen en benamingen van vlakke figuren en van lichamen. Herhaaldelijk werd een parallellogram, rechthoek, ruit of trapezium onder de regelmatige veelhoeken en 6 z. pyramide, 5 z. prisma, kegel of cylinder onder de regelmatige lichamen gerangschikt, terwijl zoo goed als geen enkele kandidaat van een en ander een behoorlijke bepaling wist te geven.

	Beneden voldoende.	Voldoende of daarboven.
Mondeling	19	22
Eindcijfers	12	29

Ornament-compositie.

Over 't algemeen getuigden de door de kandidaten ingeleverde ontwerpen van gering inventief vermogen en weinig begrip van een algemeene conceptie en daalde men, alvorens deze behoorlijk was bestudeerd en vastgesteld te veel af in details.

Stijl en ornamentleer.

Het schriftelijk werk der vrouwelijke kandidaten stond over 't algemeen hooger dan dat der mannelijke; de toelichtende schetsen waren tamelijk. Feitenkennis en constructief begrip der verschillende bouwstijlen liet bij velen te wenschen over, evenzoo de in enkele lijnen op het bord uitgevoerde schetsen van architectonische of ornamentale onderdeelen.

	Beneden voldoende.	Voldoende of hooger.
Compositie	14	26 + 1 vrijstelling
Stijl en ornamentleer...	11	30 door 't bezit van
Geschiedenis der stijlen	10	31 de akte M ² .
Opstel	15	26
Eindcijfers	10	31

Anatomie.

Van de 41 kandidaten die examen aflegden in dit vak bleken:

	Beneden voldoende.	Voldoende of daarboven.
Voor mondeling	13	28
„ proportie en geraamte	22	19
„ anatomisch onderdeel	23	18
Eindcijfers	14	27

Waar het mondeling gedeelte onvoldoende was, werd zulks veelal veroorzaakt door onvoldoende voorbereiding, terwijl ook de commissie betreurt, dat de teekeningen dikwijls blijk gaven dat de kandidaten óf in 't geheel niet óf veel te weinig naar het skelet en naar goede afgietsels hebben geteekend.

Methode.

Bij dit examen viel het de commissie op, dat een geschiedenis van het teekenonderwijs voor vele kandidaten niet bestond. Ze hadden weinig of geen literatuur er van doorgewerkt. Het is

onnoedig te zeggen dat eenige studie in die richting den candidaten ten goede zou komen om een juist blik te krijgen op den stand van het tegenwoordig teekenonderwijs en de stroomingen welke er thans in waar te nemen zijn.

De kennis der leermiddelen liet ook veel te wenschen over, gewoonlijk kenden de candidaten één wandplatenwerk en wisten ze van andere werken alleen de namen der auteurs. Een vergelijkende studie tusschen verschillende werken, „een gevolg van het niet kennen van meerdere wandplaten“, was niet gemaakt.

Het kwam dikwijls voor, dat de candidaten niet op de hoogte bleken te zijn van het teekenonderwijs op de lagere school (welke kennis bij een candidaat voor de middelbare akte moet verondersteld worden) en hoe de wet op het lager onderwijs de bevoegdheden daaromtrent regelt; een gevolg hiervan was, dat ze:

1°. het verband tusschen lager en middelbaar niet kenden, d. w. z. niet wisten in hoeverre de lagere school een voorbereiding is voor de middelbare, en

2°. dat ze onbekend waren met het onderwijs op een kweek-school voor onderwijzers (essen); daarbij was de meetkundige vormkennis bij zeer velen beneden voldoende.

	Beneden voldoende.	Voldoende of daarboven.
Mondelinge examens	15	26
Schriftelijke „	14	27
Eindcijfers	10	31

M²

Bouwkundig teekenen-copie.

De tijd voor het vervaardigen van copie naar plaat werd vastgesteld op 9 uren, n.l. 6 uren voor een lijntekening en 3 uren voor een penseel-oefening.

De laatstgenoemde oefening werd zeer wenschelijk geacht, omdat het wasschen bij het vervaardigen der werktuigkundige teekening is vervallen en daardoor wordt verwaarloosd, terwijl die techniek toch van groot belang is, vooral voor iemand die later aan een H. B. school zal werkzaam zijn.

Voor het eerste gedeelte, waarvoor 6 uren tijd werd gegeven, moest worden gecopieerd een ongeschaduwde teekening van een fragment van een der façades van het Paleis van Justitie te Parijs.

Het zwartepunt werd gelegd in het handig opzetten in potlood en het zuiver in inkt zetten der lijnen van verschillende zwaarte, terwijl alleen een vlakke arceering moest worden aangebracht bij een doorsnede.

Het zuiver in potlood teekenen liet over 't algemeen zeer veel te wenschen over; de gebreken hiervan waren bij nagenoeg alle teekeningen, na het in inkt zetten terug te vinden.

Van de 39 teekeningen bleven 24 beneden voldoende, terwijl 15 voldoende of hoger werden geoordeeld.

De penseel-oefening bestond in het vervaardigen van een gewasschen teekening, in één kleur, naar eene photolithografische reproductie, voorstellende een detail van een balustrade van het Paleis „Petit Trianon“ te Versailles. Een opgespannen vel papier, waarop de vormen in potloodimitatie waren aangegeven, werd aan de candidaten verstrekt.

De resultaten waren even onbevredigend als die van de vorige opgave.

Enkele teekeningen getuigden van totaal gemis aan vaardigheid in het hanteeren van 't penseel; ook hier werden 24 beneden voldoende en slechts 15 voldoende of beter genoemd.

Bij het beoordeelen of een candidaat geschikt was om tot het tweede gedeelte te worden toegelaten, is aan het laatste cijfer niet te veel gewicht gehecht, omdat een dergelijk werkstuk tot dusverre door vorige commissies niet den candidaten was voorgelegd.

Voor bouwkundig teekenen naar gegeven schets, werd als onderwerp gegeven een traptoren, om die in potlood uit te werken op een schaal van 1 à 20, terwijl daarvan eenige details werden verlangd op de helft der ware grootte.

Het meerendeel der candidaten schoot bij het systematisch opzetten in vaardigheid te kort, terwijl de constructieve kennis bij de meesten onvoldoende bleek te zijn, zoodat 30 teekeningen beneden voldoende bleven en slechts aan 9 het cijfer 4 of hoger kon worden toegekend.

Van de 39 candidaten konden slechts 16 voor het 2de gedeelte worden opgeroepen, terwijl bovendien één te kennen gaf ook het mondeling gedeelte te willen meemaken.

Van de 17 eindcijfers voor bouwkundig teekenen waren 3 beneden voldoende en 14 voldoende of hoger.

Terminologie der bouwkunde.

Bij dit onderzoek kon aan de meeste candidaten een voldoende cijfer worden toegekend.

Beneden voldoende	5,
voldoende of hoger	12.

De opgaven voor werktuigkundig teekenen bestonden in:

1°. Het maken van eene werkteekening van een recht kam-wiel met rondsel; de maten waren gegeven, maar de tandvorm moest door den candidaat worden geconstrueerd; hiervoor was drie uren tijd gegeven.

2°. Het maken van een complete werkteekening met ingeschreven maten van een kruishoofd, waarvan de elementen in isometrische projectie met ingeschreven maten den candidaten werden voorgelegd; voor het uitwerken van deze opgave was een tijd van zes uren beschikbaar.

Uit het geleverd werk bleek, dat menigeen onder de candidaten niet bekend was met de hoofdbegrippen der tandvormen, een kennis die zeker verlangd moet worden. Eenigen hadden verder geen voorstelling van het bedoelde kruishoofd en zelfs niet van een kruishoofd in 't algemeen, terwijl verscheidene van hen nog steeds onbekend bleken te wezen met de eischen die aan eene werktuigkundige teekening worden gesteld.

Daartegenover voldeed het werk van enkelen volkomen aan de eischen.

21 maal werd een onvoldoend, 18 maal een voldoende cijfer toegekend.

Terminologie werktuigkunde.

Dit examen maakte, een enkele uitzondering daargelaten, in 't algemeen een gunstigen indruk; de kennis van de meest voorkomende deelen van werktuigen met de functiën daarvan, was zeer bevredigend, slechts was het met de bedrevenheid in het schetsen op het bord van eenvoudige werktuigkundige onderdeelen dikwijls treurig gesteld, een bedrevenheid die juist voor den onderwijzer zoo onmisbaar is.

	Beneden voldoende.	Voldoende of hoger.
Eindcijfer voor het geheele vak werktuigkunde	4	13
	3	14

Beschrijvende meetkunde.

Bij het onderzoek naar de kennis der candidaten van dit onderdeel van het programma bleek iets dergelijks als bij M¹ (projectie-leer en perspectief).

Dikwijls ging een behoorlijke kennis der elementaire constructie gepaard met een falen in de toepassing daarvan.

Inzonderheid bleek dit bij de oplossing van een der vraagstukken, ter uitvoering bij het praktisch gedeelte van 't examen opgegeven, waarbij nagenoeg niet één candidaat het tot een goede oplossing had kunnen brengen, terwijl het toch niets anders bevatte dan de toepassing van eenige elementaire constructies. Ook bij het mondeling examen bleek zulks. Menig candidaat, in staat een bepaalde opgave vlotweg uit te werken in den eersten ruimtehoek, schoot te kort in de toepassing, wanneer toevallig de een of andere figuur in een der overige ruimtehoeken viel.

Bij verreweg de meeste candidaten bleek dat een juist begrip van scheeve en axonometrische projectie ten eenenmale ontbrak, hetgeen te meer bevreemding mag wekken, daar juist deze wijze van voorstellen bij het aanvankelijk onderwijs in bouw- en werktuigkundig teekenen aan ambachtsscholen, burgeravondscholen en andere vakteekenscholen zoo veelvuldig gebruikt wordt.

Nagenoeg geen enkel candidaat was in staat, voor leerlingen, ook maar een eenigszins begrijpelijke verklaring te geven van de wijze van ontstaan dezer projecties.

De kennis van vlakke figuren en lichamen was bij deze candidaten al even gering als bij die voor M¹.

	Beneden voldoende.	Voldoende of hoger.
Mondeling	10	7
Teekenen	22	17
Eindcijfers	8	9

Perspectief.

Dezelfde opmerkingen omtrent dit vak gemaakt bij M¹, gelden ook hier.

	Beneden voldoende	Voldoende of hooger.	Vrijstelling wegens het bezit der akte M ¹ .
Mondeling	9	1	7
Rekenen	15	13	11
Eindcijfer	4	6	7

Ornament-compositie.

Enkele kandidaten leverden in deze afdeeling geen onverdienstelijken arbeid, overigens zijn in 't algemeen dezelfde bemerkingen te maken als die, welke omtrent de examens M¹ zijn in het midden gebracht. Velen bleven beneden het middelmatige en gaven, bij de in de ontwerpen aanwezige kleuren-combinaties, blijk van weinig studie en aesthetischen zin.

Stijl en ornamentleer.

De kandidaten stonden, wat stijlbegrip aangaat, in deze afdeeling aanmerkelijk lager dan die van M¹. Bij velen bemerkte men een totaal gemis aan chronologische, geschiedkundige en aardrijkskundige kennis in verband met de ontwikkeling der bouw- en aanverwante kunsten.

Het schriftelijk werk was evenzoo van minder gehalte; er werd dikwijls een behoorlijke en geleidelijk ontwikkelde behandeling van het opgegeven onderwerp gemist.

De schetsen en teekeningen op het bord gaven slechts bij enkelen reden tot tevredenheid.

	Beneden voldoende.	Voldoende of hooger.
Compositie	21	8
Stijl en ornamentleer	7	4
Geschiedenis der stijlen ...	7	4
Opstel	5	6
Eindcijfers	7	4

Methodologie.

Uit de opstellen bleek over 't algemeen wel dat de kandidaten bekend waren met de leerstof, die verwerkt moest worden op verschillende inrichtingen van middelbaar onderwijs.

Wanneer echter gevraagd werd deze leerstof over de klasse te verdeelen en een deel er van voor de leerlingen begrijpelijk te behandelen, bleven vele in gebreke. Dezelfde opmerking geldt ook voor het mondeling gedeelte van het examen; het methodisch verklaren ging gebrekkig en de daarbij gemaakte schetsen op het zwart bord waren voor 't meerendeel onvoldoende.

	Beneden voldoende.	Voldoende of hooger.
Mondeling	8	9
Schriftelijk	8	9
Eindcijfers	7	10

Boetseeren. O.

Dit examen gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. De eenige candidate was in 't bezit der akte M¹ en had vrijstelling voor ornament en ontleedkunde; het examen in projectie-leer, boetseeren en methodologie was meer dan voldoende.

Bij het ten einde brengen van haar taak meent de commissie een woord te moeten spreken betreffende de wenschen die gedurende zoo lange jaren, reeds van 1878 af, door de verschillende commissies zijn uitgesproken ten gunste van eene herziening der examen-programma's voor de teekenakten middelbaar onderwijs.

Met groot genoegen werd door hen, die bij het teekenonderwijs werkzaam zijn vernomen, dat Uwe Excellentie, gevolg gevende aan de zoo dikwijls herhaalde verzuchtingen, aan de Staten-Generaal heeft voorgelegd een wetsontwerp, waardoor die aangelegenheid bij Koninklijk besluit kan worden geregeld.

Dat wetsontwerp werd gelukkig aangenomen en Uwe Excellentie heeft een commissie benoemd die hier de Regeering zal hebben voor te lichten bij de regeling dezer materie en het formulieren der programma's voor de teekenakten-examens M. O.

Voor dien maatregel wordt hier reeds aan Uwe Excellentie oprechte dank gebracht; moge die leiden tot een regeling, die door de mannen van het teekenonderwijs in Nederland als een doeltreffende kan worden begroet.

Amsterdam, 22 September 1907.

Namens de commissie,
W. B. G. MOLKENBOER,
Voorzitter.

J. BUBBERMAN.
Secretaris.

BIJLAGE M.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het afnemen der akte-examens in de Fransche taal (middelbaar onderwijs), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (Staatsblad no. 149).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, in 1907 belast geweest met het afnemen der akte-examens in de Fransche taal (middelbaar onderwijs) benoemd bij beschikkingen van 8 Juni en 11 October 1907, nos. 7018¹ en 12697¹, afdeling Onderwijs, heeft de eer aan Uwe Excellentie verslag omtrent hare werkzaamheden uit te brengen. Zij was samengesteld als volgt.

Leden: prof. dr. J. J. Salverda de Grave, voorzitter; N. L. Verlint, ondervoorzitter; A. Bourquin, A. Sunier, E. Th. Borlé, H. F. I. Houben, G. C. C. Bethé, A. Packet, mejuffrouw J. P. W. Rijke en mejuffrouw dr. M. E. Loke.

Plaatsvervangende leden: dr. K. Sneyders de Vogel, S. A. Leopold en jonkvrouwe V. Rethaan Macaré.

Van de leden werd mejuffrouw dr. M. E. Loke reeds vóór den aanvang der winterexamens op haar verzoek, wegens gezondheidsredenen, vervangen door mejuffrouw M. L. Boccard (bij besluit van 25 October, no. 13286, afdeling Onderwijs).

De Commissie heeft hare zittingen gehouden te 's Gravenhage, en wel voor het grammaticaal gedeelte, van de B-candidaten die gewenscht hadden dit in den zomer af te leggen, in de maand Juli in de lokalen van de sociëteit „de Vereeniging”, voor het verdere gedeelte in de maanden November en December. In deze winterperiode is, voor het schriftelijk gedeelte, gebruik gemaakt van twee zalen van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, en bovendien voor de vertaling der B-candidaten van twee lokalen der „Leesinrichting”, Oude Molstraat, te 's Gravenhage; voor het mondeling gedeelte van het onderzoek van drie lokalen van laatstgenoemd gebouw.

In de voorloopige vergadering van 20 October werd mejuffrouw J. P. W. Rijke tot secretaresse der Commissie benoemd. Reeds in de Juni-vergadering waren de heeren Verlint, Bourquin, Sunier, Bethé, Sneyders de Vogel en mejuffrouw Loke aangewezen om, met den voorzitter, de B-examens te leiden, terwijl in de vergadering van 20 October de heeren Borlé, Houben, Packet en mejonkvrouwe Rethaan Macaré meer bijzonder met het afnemen der A-examens belast werden; in de tweede voorloopige vergadering werd mejuffrouw Boccard aan deze leden toegevoegd. Als examinatoren voor de A-akte zijn echter ook opgetreden de leden Verlint, Bourquin, Sunier en mejuffrouw Rijke.

In de tweede voorloopige vergadering, die op 27 October is gehouden, werd de tekst der proefstukken voor het schriftelijk gedeelte definitief vastgesteld: voor elk der beide afdelingen, A en B, een Nederlandsche tekst ter vertaling in het Fransch, ontworpen door den voorzitter, en een lijst van onderwerpen voor een opstel (voor de kandidaten-B over een letterkundig onderwerp) in de Fransche taal. Deze teksten vindt Uwe Excellentie achter dit verslag in eene afzonderlijke bijlage vermeld. In die bijlage zijn ook opgenomen de gedichten, welke in Fransch proza geparaphraseerd zijn geworden door de vreemdelingen, die hadden verzocht van de vertaling te worden vrijgesteld.

Het schriftelijk examen is afgenomen aan alle kandidaten op Woensdag 6 November, bovendien nog (voor de vertaling of de paraphrase) aan de B-candidaten op Donderdag 7 November.

De correctie van het schriftelijk werk heeft plaats gehad voor dat der A-candidaten op 6, 7, 8, 9 en 14 November, voor dat der B-candidaten op 11, 12 en 13 November.

De mondelinge examens zijn gehouden, voor de A-candidaten van 20 November tot 31 December, voor de B-candidaten van 8 tot 18 Juli en van 30 November tot 31 December.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het aantal kandidaten die zich hebben aangemeld en van den uitslag der examens.

TABEL I. AKTE A.

Candidaten.	Ingeschreven.	Vóór het schriftelijk examen teruggetrokken.	Aan het schriftelijk examen deelgenomen.	Na het schriftelijk examen teruggetrokken.	Aan het mondeling examen deelgenomen.	Toegelaten. *)	Afgewezen.	Afgewezen en teruggetrokken samen.
Mannelijke	65	2	63	14	49	20	29	45
Vrouwelijke	74	3	71	2	69	39	30	35
Totaal	139	5	134	16	118	59	59	80

*) Toegelaten 44 pct.

AKTE B.

Candidaten.	Ingeschreven	Vóór het examen in Juli teruggetrokken.	Onder het grammaticaal examen teruggetrokken.	Aan het grammaticaal examen deelgenomen.	Na het grammaticaal examen teruggetrokken.	Aan het letterkundig examen deelgenomen.	Afgewezen.	Teruggetrokken en afgewezen samen.	Toegelaten. †)
Mannelijke.	20	2	1	17	2	15	5	10	10
Vrouwelijke	1	0	0	1	1	0	0	1	0
Totaal.	21	2	1	18	3	15	5	11	10

†) Toegelaten pl. m. 53 pct.

Na het schriftelijk examen is aan de kandidaten, wier kans op slagen, ten gevolge der hun toegekende cijfers, „gering geworden” of „vervallen” was, hiervan door de secretaresse mededeeling gedaan. Van de 15 die zulk eene mededeeling ontvingen, hebben 13 zich teruggetrokken, terwijl twee, in weerwil van die verminderde kans, aan het mondeling examen hebben willen deelnemen. Deze laatsten zijn niet geslaagd.

Bijzonderheden omtrent den uitslag van het examen en het schriftelijk onderzoek beide, vindt Uwe Excellentie in de volgende tabellen.

TABEL II.

AKTE A.

PRAEDICAAT.	Mondelinge ver- klaring.	Spraaakkunst mondeling.			Methodologie.	Schriftelijke ver- taling.	Opstel.	Uitspraak en dictie.		Vaardigheid.	Vreemdelin- gen die de Nederland- sche taal niet voldoende machtig waren.
		Vormleer.	Syntaxis.	Kennis van het taaleigen.				Theorie.	Practijk.		

Mannelijke kandidaten.

	49 cand.	49 cand.	49 cand.	49 cand.	15 cand.	56 cand.	63 cand.	49 cand.	49 cand.	49 cand.	7 cand.
(5) zeer goed.	1	—	—	—	—	—	1	—	1	4	—
(4) goed.	6	12	7	6	—	1	9	7	7	6	3
(3) voldoende.	33	22	17	21	13	38	30	26	35	28	1
(2) onvoldoende.	9	14	22	22	2	14	17	15	6	11	3
(1) slecht.	—	1	3	—	—	3	6	1	—	—	—

Vrouwelijke kandidaten.

	69 cand.	69 cand.	69 cand.	69 cand.	48 cand.	60 cand.	71 cand.	69 cand.	69 cand.	69 cand.	11 cand.
(5) zeer goed.	—	—	—	1	—	—	3	—	3	9	—
(4) goed.	15	15	10	7	2	10	20	13	26	20	2
(3) voldoende.	42	36	23	37	36	41	41	41	38	32	6
(2) onvoldoende.	12	18	34	24	10	9	6	15	2	8	3
(1) slecht.	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—

TABEL III.

AKTE B.

PRAEDICAAT.	Spraaakkunst mondeling.			Schriftelijke verklaring.	Letterkunde.							Uitspraak en dictie.	Vaardigheid.	Vreemde- lingen die de Nederland- sche taal niet voldoende machtig waren.
	Moderne spraakkunst.	Historische grondslag.	Stijlleer.		Mondeling.					Opstel.				
					Letterkundige verklaring.	Letterkundige geschiedenis.		Lectuur.						
						Algemeene.	Bijzondere.	Inhoud en inrichting der lectuurlijst.	Oordeel over het gelezene.					
											Inhoud.			
Theorie.	Practijk.													

Mannelijke kandidaten.

	47cand.	47cand.	47cand.	45cand.	15 cand.	15 cand.	15 cand.	15 cand.	15 cand.	47cand.	47cand.	47cand.	45cand.	45cand.	1 cand.
(5) zeer goed.	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	2	—
(4) goed.	3	2	1	5	6	1	4	5	5	8	6	4	2	6	1
(3) voldoende.	8	12	10	9	6	8	7	5	3	7	9	11	11	7	1
(2) onvoldoende.	6	2	6	1	3	5	4	5	6	2	1	2	—	—	—
(1) slecht.	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—

Daar er slechts ééne vrouwelijke candidate zich heeft doen inschrijven, en deze zich na het taalkundig examen heeft teruggetrokken, kan geen tabellarisch overzicht van het examen der vrouwelijke kandidaten gegeven worden. De cijfers die zij behaalde, waren 3 — (moderne spraakkunst); 2 — (historische grondslag); 3 (stijlleer) en 2+ (theorie der uitspraak).

De Commissie wenscht aan deze gegevens eenige opmerkingen toe te voegen.

Het percentage der geslaagden voor de A-akte is iets hoger dan dat van verleden jaar (44 % in 1907, tegen 39 % in 1906). Eigenlijk had men mogen verwachten, dat het verschil grooter zou zijn geweest, omdat dit jaar vele van de in 1906 afgewezen kandidaten, thans beter voorbereid, zich opnieuw aan het examen zouden onderwerpen. De oorzaak dat toch nog het aantal afgewezenen dat der geslaagden zoozeer overtreft, ligt voor een deel hierin, dat verscheidene Franschen zich zonder eenige ernstige voorbereiding op de lijst der kandidaten laten zetten, als ware het, om de akte A te behalen, voldoende het Fransch tot moedertaal te hebben.

Voor het eerst is dit jaar het mondeling examen aan twee, in plaats van één examinator opgedragen; de taak werd daarbij aldus verdeeld, dat de eerste examinator naar aanleiding van de fabelverklaring een onderzoek instelde naar de kennis van de kandidaten in fonetiek en syntaxis, terwijl de tweede een fragment uit Sensine's *Chrestomathie* als uitgangspunt nam voor vragen over vormleer en taaleigen. Deze proef heeft allen zeer goed voldaan; den examinatoren, daar zij frisch bij het werk kwamen, den kandidaten, omdat zij door de verandering van ondervrager eene nieuwe opwekking kregen.

Overgaande tot de verschillende rubrieken van het examen, merkt de Commissie het volgende op.

Ten einde zekerheid te krijgen, dat de kandidaten een voldoende aantal fabels hebben bestudeerd, en tevens te vermijden dat hun een onbekende fabel ter verklaring zal worden voorgelegd, zou het aanbeveling verdienen, dat de Commissie voortaan de kandidaten uitnoodigde op het mondeling examen eene lijst van een dertigtal fabels van niet minder dan vijf en twintig verzen, die zij in het bijzonder bestudeerd hebben, aan den examinator te vertoonen; deze zou dan uit die lijst eene keus kunnen doen. Opnieuw worde aan de toekomstige kandidaten de dringende raad gegeven om zooveel mogelijk fragmenten Fransch dicht en on dicht van buiten te leeren; op het examen zal het tot groote aanbeveling strekken, indien de candidaat een stuk proza of poëzie op geschikte wijze voordraagt.

Wat het examen in de syntaxis aangaat, verwijst de Commissie naar het ten vorige jare gezegde. Evenals hare voorgangster is zij van meening, dat de *geheele* grammatica, niet slechts bijvoorbeeld de samengestelde zin, op het examenprogramma moet staan.

Het examen in taaleigen heeft eigenaardige moeilijkheden: aan den eenen kant is het noodig de te behandelen stof te beperken, anderzijds gaat het niet aan, zich te bepalen tot het van buiten laten leeren van enkele lijsten van uitdrukkingen en moei-

lijke woorden. Om aan de bezwaren, zoowel van te groote vaagheid als te groote bekrompenheid te gemoet te komen, zou eene volgende Commissie aan de kandidaten kunnen vragen, haar op te geven een honderdtal bladzijden uit Sensine's *Chrestomathie*, die zij meer in het bijzonder met het oog op het examen hebben bestudeerd, en waaruit dan de examinator eene keus zou kunnen doen. In het algemeen is de Commissie van oordeel, dat het de plicht van den examinator is, zich zoo nauwkeurig mogelijk te laten inlichten omtrent hetgeen de candidaat heeft bestudeerd en omtrent de wijze, waarop hij heeft gewerkt, en daarmede rekening te houden.

Een ander onderdeel van het examen in taaleigen vormen de synoniemen. Hoe licht de voorbereiding voor dit gedeelte ook kan ontfaan in eene zeer af te keuren dressuur, toch meent de Commissie het te moeten handhaven, daar de studie der synoniemen, mits ruim opgevat en mits in verband gebracht met de lezing van teksten, groot nut kan hebben.

Wat betreft de B-examens, zoo sluit de Commissie zich geheel aan bij het door hare voorgangster van 1906 gezegde. De nieuwe inrichting der lectuurlijsten, waarop onderstreept worden de door den candidaat meer in het bijzonder bestudeerde schrijvers en werken, heeft zeer goed voldaan. Alleen moeten de kandidaten niet vergeten, dat de studie van die „*sujets spéciaux*” hen niet ontslaat van beoefening der algemeene letterkundige geschiedenis; kennis van de hoofdfacten, van de voornaamste stroomingen in de denkbeelden en van de ontwikkeling der genres is evenzeer als vroeger een vereischte voor het examen.

Over het lezen van de „*scène*” viel zeer weinig te roemen.

Aan moderne spraakkunst is nog steeds niet voldoende zorg besteed. De Commissie beveelt hare opvolgster aan, toch vooral bij de beoordeeling van de kandidaten aan deze rubriek eene zeer groote waarde te blijven hechten.

Aan het einde van haar verslag gekomen, veroorlooft de Commissie zich, hier een woord van warme hulde neer te schrijven voor den man die zoovele jaren de Commissie M. O. Fransch heeft geleid, prof. dr. A. G. van Hamel. Ontzaglijk veel hebben deze examens aan hem te danken; de tegenwoordige inrichting is voor het grootste deel zijn werk. Allen die met hem hebben mogen samenarbeiten, zullen hem dankbaar blijven herdenken.

Erkentelijk voor het in haar gestelde vertrouwen, legt de Commissie haar mandaat neder.

Groningen,

30 Januari 1908.

Leiden,

Namens de Commissie,

J. J. SALVERDA DE GRAVE, *Voorzitter*

J. P. W. RIJKE, *Secretaresse*.

BIJLAGE N.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte A), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (Staatsblad n°. 149).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, ingevolge de beschikking van Uwe Excellentie van 8 Juni 1907, n°. 7018', afd. Onderwijs, dit jaar belast geweest met het afnemen der examens voor de Hoogduitsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte A), heeft de eer bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, voorzitter;

dr. J. F. D. Blöte, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Tilburg, ondervoorzitter;

H. H. Breuning, leeraar aan het gymnasium te Leiden;

dr. J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium en privaatschool aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam;

E. de Jong, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

H. Pol, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen;

J. H. Scholte, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en aan de handelsschool te Groningen;

J. Verwer, leeraar aan de hogere burgerschool te Leiden;

A. L. Schmidt jr., leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus en aan de hogere krijgsschool te 's Gravenhage;

A. L. Brouwer, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Leeuwarden;

B. J. ter Brugge, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

F. C. Corbach, leeraar aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Groningen;

C. J. Hoolboom, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

G. Jonker, leeraar aan de gymnasia te Nijmegen en te Arnhem, wonende te Nijmegen;

dr. F. Leviticus, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

A. Meyboom, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

R. Snel, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Bergen op Zoom;

G. W. Spitzen, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

J. G. Talen, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en het gymnasium te Zwolle;

mevrouw I. A. Thomése, tijdelijk leerares aan de middelbare school voor meisjes te Groningen (thans leerares aan de Rijks- hogere burgerschool te Sappemeer);

terwijl als plaatsvervangende leden waren aangewezen:

mevrouw M. Koenig, leerares aan de middelbare school voor meisjes te Rotterdam;

J. van Hessen, leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam;

B. W. Speekman, leeraar aan het Canisius-collegie te Nijmegen;

mevrouw M. H. Leopold, leerares aan het gymnasium te Assen.

In de eerste voorloopige vergadering der Commissie, die op 23 Juni te Utrecht werd gehouden, had, na benoeming van den tweeden ondergeteekende tot eersten, en van den heer Talen tot tweeden secretaris, de regeling der werkzaamheden plaats. Het schriftelijk examen voor het lager onderwijs werd vastgesteld op 2 Augustus, dat voor de akte A middelbaar onderwijs op 5 Augustus; aangezien één candidaat zich voor beide akten had aangemeld, kon het schriftelijk examen niet voor beide akten op denzelfden dag worden bepaald. Als plaatsen waar het schriftelijk gedeelte der examens voor lager onderwijs zoude worden afgenomen, werden wederom Amsterdam, Breda, Nijmegen en Zwolle gekozen. Voor de correctie van het schriftelijk werk der candidaten voor lager onderwijs moesten dit jaar, met het oog op het grooter aantal adspiranten (260 tegen 231 in 1906), 10 dagen worden uitgetrokken; voor dat der candidaten voor de akte A kon de correctie tot 8 dagen worden beperkt. De mondelinge examens voor beide akten zouden dan gelijktijdig beginnen op 15 Augustus, terwijl hun einde bij benadering kon worden bepaald op 27 Augustus voor het lager, op 30 Augustus voor het middelbaar onderwijs, een raming die later juist is gebleken.

Als examinatoren voor het A-examen werden, onder goedkeuring van Uwe Excellentie, door den voorzitter aangewezen de heeren Breuning, Frantzen, de Jong, Pol, Scholte en Verwer. Tijdens den duur van de correctie is de heer Breuning vervangen door het plaatsvervangend lid, mej. Koenig. De leiding van deze examens nam de voorzitter op zich; als secretaris fungeerde de tweede ondergeteekende. De leiding der examens van het lager onderwijs werd aan den ondervoorzitter opgedragen; met het secretariaat voor dit gedeelte belaste zich de heer Talen. Als examinatoren voor de lagere akte zouden de overige leden der Commissie hunne medewerking verleen. De plaatsvervangende leden, de heeren van Hessen en Speekman en mej. Leopold, hebben geheel of gedeeltelijk aan de correctie deelgenomen; de heer Speekman bovendien aan het mondeling onderzoek, ter vervanging van den heer Leviticus, die zich reeds den 9den Augustus genoodzaakt zag, wegens ongesteldheid, van verdere deelneming aan de werkzaamheden der Commissie af te zien.

De tweede voorloopige vergadering der Commissie, die den 30sten Juni te Utrecht plaats vond, was gewijd aan de vaststelling van het schriftelijk werk. In den aard en den omvang der schriftelijke proefstukken, die in een afzonderlijke bijlage

achter dit verslag zijn opgenomen, kwam dit jaar geen wijziging. De Commissie acht zich dus ontheven van de taak, om de herhaaldelijk door haar voorgangsters uitvoerig beschreven wijze, waarop de opgaven voor het schriftelijk examen worden gekozen, onderzocht en vastgesteld, opnieuw in het licht te stellen. Zij kan met de vermelding volstaan, dat de wijziging, het vorige jaar in het schriftelijk examen der kandidaten voor de akte A gebracht, door deze Commissie werd gehandhaafd; er werd dus besloten, behalve de vertaling uit het Nederlandsch in het Duitsch, die door het examenprogramma wordt voorgeschreven, van de kandidaten ook een beknopt vrij opstel in de Deutsche taal over een eenvoudig onderwerp te eischen. Dit jaar werden vier themata, ter keuze van den candidaat, gegeven, waarvan de Commissie vertrouwde, dat de bewerking binnen het bereik der aspiranten zoude vallen.

Het schriftelijk examen voor de akte lager onderwijs had plaats op Vrijdag 2 Augustus, te Amsterdam, onder leiding van den heer ter Brugge, te Breda onder die van den heer Blöte, te Nijmegen onder die van den tweeden ondergeteekende, te Zwolle onder die van den heer Talen. De regeling van het examen kwam in hoofdzaak overeen met die van vorige jaren: 11—12.45 vertaling Nederlandsch-Duitsch, 2—3.30 vertaling Duitsch-Nederlandsch, tusschen beide een pauze van vijf kwartier.

Den volgenden dag begon te 's Gravenhage in het gebouw „Diligentia”, waar ook de mondelinge examens zijn afgenomen, de correctie van het schriftelijk werk der kandidaten voor de akte lager onderwijs. Zij werd op de volgende dagen voortgezet en den 14den Augustus beëindigd.

Op Maandag 5 Augustus werd het schriftelijk examen voor de akte A middelbaar onderwijs gehouden te 's Gravenhage in het gebouw voormalig „Pulchri Studio” (Prinsengracht 57), onder leiding van den voorzitter. Des morgens werd de vertaling gemaakt (9—12), des namiddags het opstel (2—4). Drie kandidaten, die het Nederlandsch niet voldoende machtig bleken te zijn, vervingen deze proefstukken door een opstel over een moeilijker onderwerp en een paraphrase. Het correctiewerk, voor welks nadere regeling naar het rapport der Commissie van 1906 kan worden verwezen, begon den volgenden dag en eindigde eveneens op 14 Augustus.

Aan alle kandidaten werd bericht gezonden van de aan hen voor hun schriftelijk werk toegekende cijfers. Van de 256 kandidaten voor de lagere akte, die aan het schriftelijk examen deelnamen, trokken zich niet minder dan 74 (52 mannelijke en 22 vrouwelijke) vóór het mondeling gedeelte terug. Daaronder waren 71, wier cijfers hun slagen onwaarschijnlijk of onmogelijk maakten: de 3 overige bleven om onbekende redenen weg. Van de 93 opgekomen kandidaten voor de akte A ontvingen in den loop der correctie 13 (9 mannelijke en 4 vrouwelijke) de mededeeling, dat hun schriftelijk werk voldoende of slecht was bevonden, zoodat hun kans van slagen gering was geworden of vervallen. Van deze 13 kandidaten trokken zich 11 (alle mannelijke en 2 vrouwelijke) kandidaten terug: de 2 overige, die de kans van het mondeling examen waagden, werden afgewezen. Behalve de 11 bovenvermelde trokken zich nog 7 kandidaten (5 mannelijke en 2 vrouwelijke) vóór het mondeling examen terug, wier cijfers, hoewel ongunstig, niet van dien aard waren, dat de verdere deelneming aan het examen hun bepaald ontraden moest worden.

De mondelinge examens begonnen op 15 Augustus. Er waren voor elken dag 6 kandidaten voor de akte A en 20 kandidaten voor de akte lager onderwijs opgeroepen. De examens voor lager onderwijs eindigden, zooals reeds is opgemerkt, den 27sten Augustus, die voor de akte A den 30sten dier maand. Door het terugtrekken op het laatste oogenblik van vele kandidaten voor lager onderwijs hebben deze examens meer dagen in beslag genomen dan feitelijk noodig was geweest. De eindvergaderingen hadden plaats voor het lager onderwijs in den voormiddag van 28 Augustus, voor het middelbaar onderwijs op 31 Augustus.

De volgende tabellen geven een overzicht van den uitslag der examens. De eerste en derde wijzen den algemeenen uitslag aan, terwijl uit de tweede en vierde de uitkomsten van het onderzoek der Commissie in de verschillende onderdeelen der examens kunnen blijken. Enkele opmerkingen, zoowel wat de examens voor het lager als die voor het middelbaar onderwijs betreft, wenscht de Commissie aan het overzicht van de resultaten toe te voegen.

TABEL I. *Lager onderwijs.*

Akte naar aanleiding van art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs.	Aantal van hen die						
	zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	aan het schriftelijk examen hebben deelgenomen.	zich hebben teruggetrokken na het schriftelijk examen.	aan het mondeling examen hebben deelgenomen.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Mannelijke kandidaten . .	173	3	170	52	118	66	52
Vrouwelijke kandidaten . .	87	1	86	22	64	20	44
Totaal . .	260	4	256	74	182	86	96

TABEL II. *Lager onderwijs.*

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Vertaling Nederlandsch-Hoogduitsch.	Vertaling Hoogduitsch-Nederlandsch.	Sprakkunst.	Kennis van het taaleigen.	Vaardigheid in het spreken	Uitspraak.	
							Theoretisch.	Practisch.
Mannelijke (aantal 170) (*)	zeer goed (6)	„	„	1	„	„	1	„
	goed (5)	8	12	17	8	6	15	2
	voldoende (4)	56	59	47	62	38	64	37
	niet geheel voldoende (3)	51	49	43	40	56	29	64
	onvoldoende (2)	41	45	10	8	18	6	15
	slecht (1)	14	5	„	„	„	3	„
Vrouwelijke (aantal 86) (*)	zeer goed (6)	„	„	„	1	1	„	„
	goed (5)	9	8	7	5	16	10	11
	voldoende (4)	35	24	38	31	32	32	40
	niet geheel voldoende (3)	21	24	13	25	9	18	12
	onvoldoende (2)	16	23	6	2	6	4	1
	slecht (1)	5	7	„	„	„	„	„

*) 52 mannelijke en 22 vrouwelijke kandidaten trokken zich na het schriftelijk examen terug (Zie tabel I.)

De uitslag van deze examens moet dit jaar beslist ongunstig genoemd worden. Reeds werd gewezen op het buitengewoon hoog cijfer der candidaten, die zich na en bijna zoo goed als geheel naar aanleiding van het schriftelijk examen terugtrokken. Wordt daardoor de verhouding van het aantal toegelatenen tot het geheele aantal geëxamineerden natuur-

lijk reeds bijzonder ongunstig, ook wanneer men de verhoudingscijfers van de geslaagde en van de ook mondeling geëxamineerde candidaten vergelijkt met die van vorige jaren, geeft het jaar 1907 weinig stof tot tevredenheid. De hier volgende vergelijkende staat over de vier laatste jaren zal dit beter dan vele woorden verduidelijken.

	1907.	1906.	1905.	1904.
Mannelijke candidaten toegelaten:	52	69	74	86
a) in verhouding tot het geheele aantal geëxamineerden. .	bijna 31 pct.	bijna 46 pct.	bijna 50 pct.	bijna 58 pct.
b) in verhouding tot het aantal, dat ook mondeling werd geëxamineerd	ruim 44 pct.	ruim 51 pct.	bijna 57 pct.	bijna 65 pct.
Vrouwelijke candidaten toegelaten:	44	48	48	78
a) in verhouding tot het geheele aantal geëxamineerden. .	ruim 51 pct.	bijna 67 pct.	bijna 62 pct.	75 pct.
b) in verhouding tot het aantal, dat ook mondeling werd geëxamineerd	bijna 69 pct.	bijna 74 pct.	bijna 71 pct.	ruim 80 pct.
Totaal toegelaten:	96	117	122	164
a) in verhouding tot het geheele aantal geëxamineerden. .	bijna 38 pct.	ruim 52 pct.	bijna 54 pct.	bijna 65 pct.
b) in verhouding tot het aantal, dat ook mondeling werd geëxamineerd	bijna 53 pct.	ruim 59 pct.	ruim 61 pct.	bijna 72 pct.

De Commissie heeft naar de oorzaken van den onbevredigenden uitslag dezer examens gezocht, maar tot meer dan vake vermoedens heeft haar overweging haar niet geleid. De onderstelling lag voor de hand, dat het groot aantal onvoldoende praedicaten, dat dit jaar voor het schriftelijk werk moest worden toegekend, in verband kon staan met een minder gelukkige keus der examenopgaven. Toch schijnt die verklaring niet het juiste te treffen. Immers, een belangrijk verschil in moeilijkheid tusschen de vertalingen van dit jaar en die van het vorige jaar kan niet worden toegegeven, terwijl bij die candidaten, die zich, niettegenstaande de minder gunstige cijfers voor het schriftelijk werk, aan het mondeling examen onderwierpen, de uitkomsten daarvan slechts een enkelen keer in tegenspraak waren met die van het schriftelijk gedeelte. Nog kan uitdrukkelijk worden geconstateerd, dat de ongunstige resultaten van het schriftelijk examen geenszins tot een scherpere, eer tot een zachtere beoordeling van het mondeling examen aanleiding hebben gegeven, in 't bijzonder wat het idiomatisch gedeelte betreft.

Ten opzichte van de onderdeelen van het examen wenscht de Commissie de aandacht te vestigen op de veelszins onvoldoende uitkomsten van het onderzoek in de spraakkunst. Zoowel de feitenkennis als de verklaring der feiten liet vaak al te veel te wenschen over. Dit geldt inzonderheid van de mannelijke candidaten, van welke niet meer dan 65 van de 118, die aan het mondeling examen hebben deelgenomen, dus ongeveer 55 pct., voor dit onderdeel een voldoende of meer dan voldoende praedicaat konden verwerven. Voor de vrouwelijke candidaten is het percentage (70 pct.) gunstiger en zelfs iets beter dan in 1906 (68 pct.).

De oude klacht over het doorgaans weinig bevredigende van het onderzoek naar de praktische uitspraak der mannelijke candidaten worde hier nogmaals herhaald. Dat aan niet meer dan ongeveer 33 pct. een voldoende cijfer voor die zoo belangrijke rubriek kon worden toegekend, is een verschijnsel, dat zich wel laat verklaren, maar bij de moderne eischen van het taalonderwijs niet anders dan ten zeerste kan worden betreurd. Een reeks van fouten kan bij voort-

gezette oefening ook door die candidaten, die weinig gelegenheid hebben om de vreemde taal te spreken of te hooren spreken, vermeden worden, zoo o. a. de zekerheid in de kwantiteit en in het leggen van den juisten klemtoon. Zooals gewoonlijk, gaven de vrouwelijke candidaten ook thans in deze rubriek veel meer reden tot tevredenheid, al is ook bij haar dit jaar een achteruitgang in het percentage te bespeuren: 80 pct. der geëxamineerde vrouwelijke candidaten verkregen voor uitspraak een voldoende of meer dan voldoende praedicaat, tegen 88 pct. in 1906, 91 pct. in 1905, 90 pct. in 1904.

TABEL III. Middelbaar onderwijs. (Akte A.)

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candi- daten.	Aantal der candidaten die							
		zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	schriftelijk examen hebben afgelegd.	zich na het schriftelijk examen hebben teruggetrokken.	aan het mondeling examen hebben deelgenomen.	zich onder het mondeling examen hebben teruggetrokken.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte A, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 Apr. 1879 (Staatsblad n°. 87).	Mannel.	61	1	60	14	46	2	25	19
	Vrouwel.	34	1	33	4	29	,	12	17
	Totaal	95	2	93	18	75	2	37	36

TABEL IV. *Middelbaar onderwijs. (Akte A.)*

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Vertaling (of para-phrase).	Opstel.	Verstaan en verklaren van een gedicht.	Verstaan en verklaren van een proza-tekst. **)	Phonetiek.	Schoolgrammatica (vormleer en syntaxis).	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak.	Methodologie. ***)
Mannelijke (aantal 60). *)	zeer goed (6) . goed (5) voldoende (4) . niet geheel voldoende (3) . onvold. (2) . . slecht (1) . . .	2 10 19 17 8 4	2 17 18 28 12 1	1 5 18 18 4 "	9 17 15 15 3 "	5 22 14 19 5 "	2 18 19 15 7 "	4 19 15 8 8 "	3 17 18 7 1 "	1 8 6 " " " " " "
Vrouwelijke (aantal 33). *)	zeer goed (6) . goed (5) voldoende (4) . niet geheel voldoende (3) . onvoldoende (2) slecht (1) . . .	7 10 8 7 1	7 15 12 6 "	2 14 13 10 "	4 13 10 2 "	1 14 11 3 "	2 12 13 2 "	15 12 1 " " "	17 11 1 " " "	" 11 6 " " "

*) Aan het mondeling examen hebben 46 mannelijke en 29 vrouwelijke kandidaten deelgenomen. (Zie tabel III.)

**) Twee kandidaten trokken zich onder het mondeling examen vóór de verklaring van den proza-tekst terug.

***) Van het onderzoek in de methodologie (theorie van onderwijs en opvoeding) waren 31 mannelijke en 12 vrouwelijke kandidaten vrijgesteld.

In het verslag der vorige commissie is uitvoerig bericht omtrent de belangrijke wijzigingen, die verleden jaar in de wijze van afnemen der A-examens zijn ingevoerd; zij beoogden alle hetzelfde doel, aan deze examens, voor zoover dit binnen de grenzen van een verouderd programma mogelijk was, grootere frischeheid te geven, het schoolsche zooveel doenlijk te beperken en daarvoor de praktische ontwikkeling der kandidaten in het middelpunt te plaatsen. Onder verwijzing naar het genoemde verslag, kan onze Commissie met de mededeeling volstaan, dat zij dezelfde regeling van het examen heeft toegepast, als haar onmiddellijke voorgangster, en dat zij zich, behoudens enkele nog te bespreken onderdeelen, voldaan kan verklaren over de resultaten van de nu ten tweeden male beproefde inrichting van deze examens.

Dat de ingevoerde wijzigingen, al stellen zij ongetwijfeld hogere eischen aan de bedrevenheid van den candidaat in het verstaan en gebruik der vreemde taal, toch niet geleid hebben tot een algemeene verzwaring van het examen, omdat tegelijkertijd het geheugenwerk en de uit handboeken geputte kennis meer op den achtergrond traden, kan blijken uit de uitkomsten van de dit jaar gehouden examens. Zij verschilden niet noemenswaardig van het gemiddelde der drie laatste jaren, waarbij in het oog moet worden gehouden, dat in 1907 en 1906 de „nieuwe”, in 1905 en 1904 de „oude” methode werd toegepast.

Van de 93 kandidaten, die dit jaar zijn opgekomen, slaagden bijna 39 %, tegen ruim 36 % in 1906, ruim 41½ % in 1905, 35½ % in 1904. Let men alleen op de kandidaten, die zich ook aan het mondeling examen onderwierpen, dan klimt het percentage der geslaagden tot 41½ %, tegen ruim 43 % in 1906, bijna 50½ % in 1905, bijna 44½ % in 1904.

Opvallend is het verschil in de uitkomsten tusschen de examens der mannelijke en die der vrouwelijke kandidaten, waarvan het hier volgende staatje een overzicht geeft.

	1907.	1906.	1905.	1904.
Geslaagde mannelijke kandidaten (in het geheel).	31 pct.	34½ pct.	44 pct.	34 pct.
Geslaagde vrouwelijke kandidaten (in het geheel).	50 „	39 „	52½ „	38 „
Geslaagde mannelijke kandidaten (die ook mondeling werden geëxamineerd).	41½ „	39½ „	38 „	43½ „
Geslaagde vrouwelijke kandidaten (die ook mondeling werden geëxamineerd).	59 „	48½ „	42½ „	46½ „

De zoo aanmerkelijk veel gunstiger uitkomsten van de examens der vrouwelijke kandidaten staan ontegenzeggelijk in nauw verband met de hogere waarde, die deze Commissie, op het voetspoor van haar voorgangster, meende te moeten toekennen aan de cijfers voor vaardigheid in 't spreken en uitspraak. Aan de door de Commissie gestelde eischen in deze onderdeelen van het examen, die hierom van zoo groote betekenis zijn, omdat de geschiktheid voor het onderwijs in een vreemde taal naar de tegenwoordig heerschende opvattingen voor een niet gering deel afhangt van de geschiktheid om zich daarin met gemak te bewegen, werd over 't geheel door de vrouwelijke kandidaten veel beter voldaan dan door de mannelijke.

Terwijl van de 46 mannelijke kandidaten, die mondeling werden geëxamineerd, slechts 21 een voldoende of meer dan voldoende praedicaat voor hunne vaardigheid en 20 voor hunne uitspraak verwierven, kon aan 28 van de 29 vrouwelijke kandidaten, die in hetzelfde geval verkeerden, voor deze rubrieken het cijfer 4 (voldoende) of meer worden toegekend (zie tabel IV). Het laat zich allerm minst tegenspreken, dat allerlei omstandigheden samenwerken om de vrouwelijke kandidaten ten opzichte van het mondeling taalgebruik boven de mannelijke in 't voordeel te brengen, en evenmin, dat er iets onbillijks in gelegen is om aan mannelijke kandidaten, die hard en naar zekere richting met goed gevolg gewerkt hebben, het diploma te moeten weigeren wegens de onvoldoende bedrevenheid in vaardigheid en uitspraak, waarvan de erlanging voor hen grootendeels met onmiskenbare bezwaren verbonden is. Waar echter de Commissie akten van bekwaamheid uitreikt voor het middelbaar onderwijs, en die bekwaamheid, bij alle theoretische kennis, niet aanwezig geacht kan worden, zoolang de vreemde taal hortend en stootend, door herhaalde taalfouten en idiomatische zonden ontsierd, wordt gesproken en de uitspraak veel te wenschen overlaat, schijnt haar gedragslijn haar voorgeschreven.

Van de andere onderdeelen van het examen geven nog twee tot een opmerking aanleiding.

Het opstel, ten vorigen jare nieuw ingevoerd, is dit jaar iets strenger beoordeeld, dan verleden jaar, toen het proefstuk voor vele kandidaten onverwacht kwam, uitteraard mogelijk was. De Commissie heeft natuurlijk ook thans bij de beoordeeling in de allereerste plaats op taal en stijl gelet, maar toch, in overeenstemming met den wenk, door haar voorgangster gegeven, ook de opvatting en behandeling van het gekozen thema niet geheel buiten aanmerking gelaten. De resultaten zijn niet zeer bevredigend geweest: terwijl de Commissie gehoopt had, dat, zooals het verslag over 1906 het uitdrukte, „het opstel in menig geval den ongunstigen indruk van een minder goed gelukte vertaling zou kunnen wegnemen of verzachten”, bleken de cijfers voor het opstel ditmaal over 't geheel lager te zijn dan die voor de vertaling. Tabel IV behelst daaromtrent de nadere gegevens: vooral treft de waarneming, dat het cijfer 5 (goed) aan 17 vertalingen, maar slechts aan 2 opstellen is toegekend. Inderdaad deed de toon van vele opstellen meer aan leerlingen, dan aan adspiranten naar de bevoegdheid voor de betrekking van leeraar bij het middelbaar onderwijs denken. Ook bij kandidaten, wier mondeling examen blijk gaf van intelligentie, was een onbetekenend, kinderachtig opstel geen zeldzaamheid. Meer oefening in het opzetten en verwerken van een gegeven stof

— een oefening, die te onzent over 't algemeen te veel wordt verwaarloosd — zij den candidaten aanbevelen.

Niet tevredenstellend was bij vele candidaten — en in dit geval bij mannelijke en vrouwelijke zonder onderscheid — ook het onderzoek naar de kennis der „schoolgrammatica” (vormleer en syntaxis). Dat in deze rubriek aan 26 van de 46 mannelijke en 15 van de 29 vrouwelijke candidaten geen voldoende cijfer kon worden toegekend, schijnt zonderling. In werkelijkheid is de verklaring niet zoo heel ver te zoeken. Herhaaldelijk reeds is door vroegere commissiën de klacht geuit, dat in de grammaticale voorbereiding van vele candidaten een onmiskenbare leemte valt op te merken. Niet hun feitenkennis op zich zelve is onvoldoende, maar wel hun beheersching van de stof, en, wat daarmee in het nauwste verband staat, hun taalkundige vorming en daardoor hun inzicht in de morphologische en syntaktische verschijnselen. Zij kennen het schema van een of meerdere leerboeken, maar staan niet genoeg boven de stof, om een taalkundig verschijnsel, dat onder het lezen van een gedicht of prozatekst ter sprake komt, zelfstandig te kunnen beschouwen en te kunnen plaatsen in het kader van verwante en analoge verschijnselen. In veel gebruikte leerboeken is de verouderde, schoolsche taalbeschouwing nog aan 't woord, de opvatting der spraakkunst als een codex van wetten en uitzonderingen. Van een vrijere, op historisch-psychologischen grondslag opgebouwde, rangschikking en verklaring der taalkundige feiten

— zooals die b.v. beproefd is in L. Sütterlin's werk „Die deutsche Sprache der Gegenwart” (2de dr. Leipzig, 1907) en in meer beknopten vorm in de „Deutsche Sprachlehre für höhere Lehranstalten” van Sütterlin en Waag (Leipzig, 1905) — toonen de meeste candidaten dan ook weinig begrip te hebben, zoodat zij den gedachtengang van een examiner, die zich op dit standpunt plaatst, niet kunnen volgen. Het schijnt niet twijfelachtig, dat juist onze nieuwere methoden voor het schoolonderwijs in de vreemde talen, die de spraakkunst terecht niet meer als het uitgangspunt voor het onderwijs beschouwen en aan een occasioneele behandeling der grammatica de voorkeur geven boven een systematische, van den docent een dieper inzicht eischen in de taalontwikkeling, dat ook zonder eigenlijk gezegde historische taalstudie, tot zekere hoogte, bereikbaar is.

Met betuiging van haar dank voor het door de Regeering in haar gestelde vertrouwen, legt de Commissie haar taak neder.

Groningen/'s Gravenhage, 12 November 1907.

Namens de Commissie voornoemd,

B. SYMONS, *Voorzitter*.

A. L. SCHMIDT JR., *Secretaris*.

BIJLAGE O.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1906 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (middelbaar onderwijs, akte B), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (Staatsblad no. 149).

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (middelbaar onderwijs, akte B), benoemd bij beschikkingen van Uwe Excellentie van 8 Juni 1907, no. 7018¹ en 25 October 1907, no. 13012¹, afd. Ond., heeft de eer, bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, voorzitter;

H. H. Breuning, leeraar aan het gymnasium te Leiden;

dr. J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium en privaatsdocent aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam;

dr. E. F. Kossmann, lector aan de Rijksuniversiteit te Leiden en leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage, wonende te 's Gravenhage;

H. Pol, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen;

terwijl als plaatsvervangend lid was aangewezen:

J. G. Talen, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en het gymnasium te Zwolle.

Evenals in 1906, zijn deze examens ook dit jaar wederom, gescheiden van de examens voor lager onderwijs en voor middelbaar onderwijs, akte A, in de wintermaanden gehouden. De Commissie meent het gunstig oordeel, door haar voorganger in haar verslag aan Uwe Excellentie over de gewijzigde regeling uitgesproken, zij het ook met hetzelfde voorbehoud, te mogen herhalen. Zoolang niet door een ingrijpende reorganisatie van dezen tak van onderwijs, die de B-examens overbrengt naar de universiteit, de gelegenheid tot het afleggen van examen ten allen tijde buiten de vacaties wordt geopend — het eenige radicale middel tot opheffing van de tegenwoordige moeilijkheden —, schijnt het raadzaam, den rustigen gang der werkzaamheden te verzekeren, door de veelomvattende examens voor de akte B niet gelijktijdig te doen plaats hebben met die voor de andere akten en dus naar de wintermaanden te verleggen. Tot de in het belang van de examinatoren zelve en van de inrichtingen van onderwijs, waaraan zij verbonden zijn, dringend wenschelijke bekorting van den duur der examens, kunnen de kandidaten veel bijdragen, door zich, alvorens zich aan te melden, ernstig de vraag voor te leggen, of zij zich met kans op slagen aan het examen kunnen onderwerpen, en door, indien de loop van het schriftelijk examen het voor hen raadzaam maakt, om zich terug te trekken, dit niet op het laatste oogenblik te doen. Ook ditmaal had tijd gespaard kunnen worden, indien dit

voldoende ware bedacht: van de 18 kandidaten, die zich hebben aangemeld, hebben slechts 10 het volledig examen afgelegd.

Een voorloopige vergadering der Commissie werd den 3den November te Utrecht gehouden. Nadat de heer Pol tot secretaris der Commissie was benoemd, werden de werkzaamheden geregeld. In dezelfde bijeenkomst werden ook, daar tot het houden van een tweede voorloopige vergadering de tijd ontbrak, de proefstukken voor het schriftelijk gedeelte, die vooraf aan den voorzitter ter kennisneming waren toegezonden, uitgekozen, terwijl hun definitieve vaststelling aan voorzitter en secretaris werd overgelaten. In een afzonderlijke bijlage vindt Uwe Excellentie opgenomen den Nederlandschen tekst ter vertaling in het Duitsch en de themata voor het letterkundig opstel. Meer nog dan verleden jaar werden deze laatste gekozen in verband met de speciale studie, die de kandidaten, blijkens hunne schriftelijke mededeelingen aan den voorzitter, aan schrijvers uit verschillende perioden hadden gewijd. Elk candidaat vond onder de elf opgegeven onderwerpen althans drie, waarvan hij de stof geacht mocht worden te beheerschen, zoodat hij zijn aandacht bij voorkeur kon wijden aan de rangschikking der stof en haar behandeling in passenden vorm.

Het schriftelijk examen is afgenomen op 22 en 23 November in het lokaal „Buitenlust” (Maliëbaan 81) te Utrecht. De eerste dag was voor het letterkundig opstel (9½—1½), de tweede voor de vertaling (9½—12½) bestemd. In den namiddag werd dan begonnen met de correctie der vertalingen, die den volgenden dag (24 November) werd voortgezet. De correctie der opstellen echter kon ook dit jaar, evenmin als verleden jaar, in volle commissie geschieden, daar de ambtelijke verplichtingen der leden geen tijd daartoe beschikbaar lieten. Zoo moesten dus de opstellen door de leden groepswijze worden nagezien, tot welk doel zij gecirculeerd hebben. In een vergadering op 8 December te Utrecht gehouden, werden dan de cijfers, na nauwgezette bespreking en voor zoover noodig herlezing der opstellen, door de Commissie vastgesteld.

De mondelinge examens hebben plaats gehad op 18, 19, 20, 21, 23, 24, 27 en 28 December te Groningen in het „Concerthuis” (Poelestraat). Ter vervanging van den heer Pol heeft gedurende de laatste vier dagen de heer Talen aan de examenwerkzaamheden deelgenomen en tevens het secretariaat vervuld. Het taal- en het letterkundig gedeelte duurden elk ongeveer 2 uren; voor de kandidaten, die dit wenschten, werden de beide gedeelten van het mondeling examen over twee achtereenvolgende dagen verdeeld. Zoowel vóór de behandeling van het Nieuwhoogduitsche als van het Middelhoogduitsche stuk werd den kandidaten een kwartier inzage gegeven.

De eindvergadering werd in den voormiddag van 29 December gehouden.

De twee onderstaande tabellen geven een overzicht van den uitslag der examens. De eerste verstrekt een opgaaf van de uitkomsten in het algemeen, terwijl uit de tweede de resultaten van het onderzoek der Commissie in de verschillende onderdeelen kunnen blijken. *)

*) In de tweede tabel worden mannelijk een vrouwelijke kandidaten saamgevat. Aangezien aan het examen slechts twee vrouwelijke kandidaten hebben deelgenomen, scheen nadere detailleering minder gewenscht.

TABEL I.

Candidaten.	Candidaten die							
	zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	aan het schriftelijk examen hebben deelgenomen.	zich hebben teruggetrokken na het schriftelijk examen.	aan het mondeling examen hebben deelgenomen.	zich hebben teruggetrokken onder het mondeling examen.	zijn afgewezen.	zich hebben teruggetrokken en zijn afgewezen, te zamen zijn toegelaten.
Mannelijke	16	1	15	3	12	3	1	4
Vrouwelijke	2	—	2	—	2	1	1	2
Totaal	18	1	17	3	14	4	2	6

TABEL II.

Manne- lijke en vrouwe- lijke candi- daten. (aantal 17) (*)	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Candidaten die									
		Opstel (inhoud).	Opstel (vorm).	Vertaling.	Kennis van het Nieuw-Hoogduitsch.	Historische spraak- kunst.	Stijl- leer.	Geschiedenis der letterkunde.	Speciale studie.	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak.
zeer goed (6).	3	2	6	1	2	1	4	2	5	4	3
goed (5) . . .	5	5	5	8	4	9	3	8	8	8	3
voldoende (4).	6	7	5	1	2	3	2	1	1	1	1
niet geheel vol- doende (3) .	3	3	1	1	2	3	1	1	1	1	1
onvoldoende (2)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
slecht (1) . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		17	17	17	11	10	11	14	14	14	0

*) Drie mannelijke kandidaten trokken zich na het schriftelijk examen, drie mannelijke en één vrouwelijke kandidaat onder het mondeling examen terug; van de vier laatstbedoelde kandidaten hebben drie het taalkundig gedeelte in het geheel niet, één slechts ten deele afgelegd. Eén mannelijke kandidaat is toegelaten na een verlengd examen in de rubrieken Nieuw-Hoogduitsch en Stijl-leer.

**) Van het onderzoek in de methodologie (theorie van onderwijs en opvoeding) waren alle kandidaten vrijgesteld.

De algemeene uitslag van deze examens is dit jaar iets minder gunstig geweest dan het jaar te voren: slaagden er toen 9 van de 15 kandidaten, die aan het schriftelijk examen deelnamen, thans mochten van de 17 opgekomen kandidaten slechts 8 het diploma verwerven. Sterker dan door dit weinig beteekenende kwantitatieve verschil is de Commissie getroffen door het minder gunstige gehalte van de ditmaal gehouden examens. Van de acht geslaagde kandidaten deden slechts drie een examen, dat in alle onderdeelen in meerdere of mindere mate bevredigde. Bij enkelen liet in sommige onderdeelen de positieve kennis te wenschen over; anderen, en dit verschijnsel is bedenkelijker, wier positieve examenkennis bevredigend mocht worden genoemd, toonden betreurenswaardige leemten in hun algemeene ontwikkeling. Houdt men in het oog, dat nog voortdurend personen zich voor dit exa-

men voorbereiden, die den voor wetenschappelijken studie onmisbaren grondslag ontberen en bovendien dikwijls onder ongunstige uiterlijke omstandigheden zwaren geestelijken arbeid moeten verrichten, dan behoeft men zich over de niet altijd tevredenstellende resultaten van het onderzoek niet te verwonderen. Eerder bestaat er reden tot verwondering over, en ook wel tot bewondering van den stalen ijver, waardoor menigeen niettegenstaande gebrekkige vorming en onvoldoende concentratie het zoover weet te brengen, dat hem het diploma niet onthouden kan worden. Maar hoeveel tobben en nog meer hoeveel wreede teleurstelling kon worden voorkomen, door eindelijk wettelijke eischen te stellen aan de algemeene ontwikkeling der kandidaten, waardoor vanzelf de, gelukkig thans reeds niet meer tot de zeldzaamheden behorende, universitaire opleiding ook voor deze studiën algemeen zoude worden!

De Commissie acht het niet noodig, in bijzonderheden de verschillende onderdeelen van het examen te bespreken, en meent zich tot twee opmerkingen te mogen bepalen.

Allereerst wenscht zij er op te wijzen, dat het examen in de historische spraakkunst, niettegenstaande de matige eischen die gesteld werden, herhaaldelijk te wenschen overliet. Zij veroorlooft zich, een passus uit het verslag van haar voorgangster hier nogmaals op te nemen, omdat haar opvatting van het doel van dit gedeelte van het examen daarin wordt weergegeven. „Door de historische bestudeering van een taal moet bovenal een juist inzicht verkregen worden in de werkzaamheid der factoren, die het leven en de ontwikkeling der taal beheerschen: eerst daardoor kan het onderwijs belang hebben bij historisch-taalkundig gevormde docenten, niet door het kennen van onsamenhangend naast elkaar staande bijzonderheden.” Het streven moet zijn, de moderne taal historisch te leeren begrijpen. De vertaling uit het Middelhoogduitsch, waarvoor ditmaal eenvoudige teksten uit den „Erec” van Hartmann von Aue werden gekozen, bleek ook niet altijd juist te zijn aangevat: het ongeveer begrijpen van den zin heeft weinig vormende waarde, wel daarentegen de bestudeering van de verschillen in grammaticale vormen, syntactische middelen en eigenaardigheden van den woordenschat tusschen de middeleeuwsche en de hedendaagsche taal.

Het letterkundig examen is ook dit jaar zooveel mogelijk zo ingericht, dat de persoonlijke neigingen en speciale studiën der kandidaten op den voorgrond kwamen. Een algemeen overzicht van den gang der letterkundige geschiedenis is natuurlijk voor elken kandidaat onmisbaar, maar het examen groepeerde zich toch bijna geheel om de drie auteurs, een middeleeuwschen, een achttiende-eeuwschen (Lessing, Goethe of Schiller) en een modernen, waaraan de examinandus bij voorkeur zijn aandacht had gewijd. Dat bij deze regeling aan den bloeitijd der Duitsche literatuur de grootste zorg behoort te worden besteed, spreekt van zelf. De studie van een dichter of een samenhangend litterair verschijnsel uit de middeleeuwen — behalve Walther von der Vogelweide, die de meeste aantrekkingskracht schijnt uit te oefenen, waren ook Wolfram, Hartmann en de Nibelungensage vertegenwoordigd — komt voornamelijk aan de philologisch-wetenschappelijke ontwikkeling der kandidaten ten goede, terwijl hunne persoonlijke, aesthetische neigingen den doorslag kunnen geven bij de vrije keus van een modernen dichter. Als zoodanig speelde ditmaal Heine een buitengewoon groote rol; naast hem waren H. v. Kleist, Grillparzer, Hölderlin en Gottfried Keller gekozen. Een streng wetenschappelijke studie, met gebruikmaking van brieven, dagboeken en dergelijke, kan voor den modernen tijd niet worden geëischt.

Aan het einde van haar taak gekomen, heeft de Commissie de eer, Uwe Excellentie haar dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Groningen, 8 Februari 1908.

Namens de Commissie voornoemd.

B. SYMONS, Voorzitter.

H. POL, Secretaris.

BIJLAGE P.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte A).

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Ministerieele beschikking van 8 Juni 1907, n°. 7018¹, afdeling Onderwijs, benoemd, en belast met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal, lager onderwijs en middelbaar onderwijs (akte A), heeft de eer hierbij verslag te doen van haar werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. J. H. Kern, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, lid en voorzitter;

C. Grondhoud, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam, lid en ondervoorzitter;

de leden:

L. P. H. Eykman, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

P. Fijn van Draat, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

dr. W. van der Graaf, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

J. C. G. Grasé, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

C. Heyman, leeraar aan de hogere burgerschool te Haarlem;

M. G. van Neck, leeraar aan het gymnasium en aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Utrecht;

A. E. H. Swaen, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Groningen;

A. van der Ent, directeur van de hogere burgerschool te Zaltbommel;

R. R. de Jong, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Utrecht;

dr. E. Kruisinga, leeraar aan de hogere burgerschool te Amersfoort;

A. Pienot, leeraar aan het gymnasium en de Rijks- hogere burgerschool te Middelburg;

C. J. Voortman, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

mej. A. A. E. S. Roukens, leerares aan de middelbare school voor meisjes te 's Gravenhage;

mej. J. D. van der Waals, leerares aan de middelbare school voor meisjes te Amsterdam;

de plaatsvervangende leden:

J. F. Bense, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Arnhem;

R. de Boer, leeraar aan het gymnasium te Assen, wonende te Groningen;

D. van Bruggen, leeraar aan de gemeentelijke burgerschool te Nijmegen;

Chr. Kok, leeraar aan het gymnasium en onderwijzer aan de kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden;

N. van Milligen, leeraar aan een hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

G. M. van Riemsdijk, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Breda;

mejuffrouw G. Marwitz, leerares aan het gymnasium te Leeuwarden;

mejuffrouw J. F. de Wilde, leerares in de Engelsche taal en letterkunde te Amsterdam.

Met den voorzitter waren de leden Grondhoud, Eykman, Fijn van Draat, van der Graaf, Grasé, Heyman, van Neck en Swaen aangewezen om ook de examens middelbaar onderwijs (akte A) af te nemen.

Daar het aantal kandidaten voor de akte lager onderwijs en voor de akte A groot was, bleek het noodzakelijk enkele plaatsvervangende leden op te roepen gedurende het examen lager onderwijs.

De eerste voorbereidende vergadering werd op 16 Juni te Utrecht gehouden. Op deze vergadering werd de heer van Neck als secretaris en de heer Grasé als tweede secretaris aangewezen. Daarna besloot de Commissie, dat de examens voor de akte lager onderwijs op dezelfde wijs zouden worden afgenomen als in de vorige jaren. Het schriftelijk gedeelte zou worden gehouden te Amsterdam, 's Gravenhage, Breda, Nijmegen en Zwolle, en zou ook nu weer bestaan in het vertalen van drie van elkander onafhankelijke reeksen van samenhangende volzinnen in het Engelsch en van een stuk proza in het Nederlandsch. Dit gedeelte zou plaats hebben op 12 Juli, terwijl het beoordeelen van het gemaakte werk op 13 Juli zou beginnen.

In deze vergadering werden verder een aantal zinnen ter vertaling in het Engelsch onderworpen aan het oordeel van drie leden, en eenige door de Commissie geschikt bevonden stukken ter vertaling in het Nederlandsch aan dat van drie andere leden, allen door den voorzitter daartoe aangewezen. Deze beide groepen van drie kozen de naar hun meening meest doelmatige stukken uit en onderwierpen hun keuze op de tweede voorbereidende vergadering, die op 7 Juli te Utrecht gehouden werd, aan het oordeel der geheele Commissie. Op deze vergadering werd het schriftelijk werk, voor zoover het lager onderwijs betreft, definitief vastgesteld.

Bovendien werd op de eerste voorbereidende vergadering besloten door die leden, die zich meer bepaald met het afnemen van de examens middelbaar onderwijs (akte A) zouden belasten, het examen voor deze akte op dezelfde wijze af te nemen als in vorige jaren was geschied.

Op de tweede voorbereidende vergadering werd een keuze gedaan uit eenige stukken ter vertaling in het Engelsch, die reeds van te voren door de leden onderzocht waren, en werd de tekst van het gekozen stuk vastgesteld. Bovendien werden op deze vergadering bepaald de onderwerpen voor de opstellen en paraphrase, die aan buitenlanders zouden worden voorgelegd.

De examens hadden een geregeld verloop. De leiding van de examens lager onderwijs werd door den voorzitter opgedragen aan den ondervoorzitter, den heer Grondhoud; de heer Voortman werd aangewezen om samen met iedere groep

examinatoren het cijfer voor de praktische uitspraak vast te stellen.

De beoordeeling van het schriftelijk werk voor de akte lager onderwijs duurde van 13 Juli tot 23 Juli en het mondeling examen van 24 Juli tot 3 Augustus, met 34 en 22 kandidaten per dag.

De eindvergadering werd gehouden op 4 Augustus.

Het schriftelijk examen voor de akte A had plaats op 11 Juli en de beoordeeling van het werk duurde van 17 Juli tot 23 Juli, terwijl de mondelinge examens werden gehouden van 26 Juli tot 12 Augustus.

De uitkomst van het examen voor de akte lager onderwijs vindt Uwe Excellentie saamgevat in de tabellen I en II.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal van hen die					
		zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	het geheele examen hebben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Engelsche taal, krachtens de wet tot regeling van het lager onderwijs.	Vrouwelijke	119	2	36	81	30	51
	Mannelijke	211	5	52	154	64	90
	Totaal	330	7	88	235	94	141

TABEL II.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Schriftelijk.		Mondeling.					
		Vertaling uit het Engelsch.	Vertaling in het Engelsch.	Dietée.	Spraakkunst.	Woordenschat en taaleigen.	Vaardigheid.	Uitspraak.	
								Theorie.	Practijk.
Vrouwelijke.	5. zeer goed.	0	0	9	0	0	2	0	0
	4. goed.	12	11	22	19	12	14	20	4
	3. voldoende.	37	47	39	49	56	56	44	53
	2. onvoldoende.	41	41	7	13	13	9	17	23
	1. slecht.	27	18	4	0	0	0	0	1
Mannelijke.	5. zeer goed.	2	0	6	0	0	1	1	0
	4. goed.	37	11	45	22	13	7	21	2
	3. voldoende.	113	81	61	89	98	99	96	95
	2. onvoldoende.	41	69	30	42	43	46	36	57
	1. slecht.	13	45	12	1	0	1	0	0

Uit deze tabellen blijkt, dat voor de akte lager onderwijs in het geheel geslaagd zijn 43½ percent van de vrouwelijke en een gelijk percent van de mannelijke kandidaten; gemiddeld 43½ percent van de kandidaten, die voor het schriftelijk examen waren opgekomen.

Na de correctie van het schriftelijk werk voor de akte lager onderwijs bleek het, dat 43 percent van de vrouwelijke en 31 percent van de mannelijke kandidaten geen, of zeer geringe, kans op slagen had. Zes en twintig hunner onderwierpen zich toch aan het mondeling examen, met het gevolg, dat drie de akte verkregen.

De vertalingen, die de kandidaten voor lager onderwijs te maken hebben gehad, volgen achter dit verslag (bijlagen I en II).

De Commissie heeft geen aanleiding gevonden tot het maken van opmerkingen aangaande de vertaling van het Nederlandsch in het Engelsch. Een vergelijking van de uitkomsten van dit gedeelte met die van vorige jaren toont geen noemenswaardig verschil. Dit was echter wel het geval met de uitkomsten van de vertaling in het Nederlandsch. Vooral de vrouwelijke kandidaten schoten in het maken van deze vertaling te kort.

Ten opzichte van de mondelinge examens heeft de Commissie geheel en al de regeling der vorige jaren gevolgd. Door strenge rangschikking en verdeeling der stof heeft zij getracht een zoo ruim mogelijk oordeel te krijgen aangaande de vertrouwdheid der kandidaten met het Engelsch idioom, hun woordvoorraad en de vaardigheid en den graad van nauwkeurigheid, waarmede zij hun gedachten in 't Engelsch konden uitdrukken.

Aangaande het dietée, de kennis van het taaleigen en de vaardigheid heeft de Commissie geen bijzondere opmerkingen.

Anders staat het met de kennis der spraakkunst. De Commissie meent, dat de kandidaten zich tevreden stellen met het kunnen herhalen van regels, die zij in hun boek vinden en zich niet voldoende oefenen in het toepassen dezer regels. De vormen van werkwoorden in de verschillende tijden, in gevallen waarin geen twijfel kan bestaan, werden b. v. herhaaldelijk verkeerd gebruikt.

Ook de theorie der uitspraak kon door de kandidaten beter bestudeerd worden. De wijze waarop men klanken, vooral medeklinkers, vormt moet niet een geheel gesloten boek zijn voor hen, die geroepen zijn anderen de uitspraak van het Engelsch te leeren.

Wat de praktische uitspraak betreft, kan de Commissie bijna woordelijk herhalen wat haar voorgangster hierover verleden jaar heeft opgemerkt. Ook nu was het voornamelijk het verschil tusschen stemhebbende en stemlooze medeklinkers, dat door de kandidaten vaak verwaarloosd werd. Bovendien werd onophoudelijk de stemlooze *th* als *s*, de stemhebbende *th* als *d* uitgesproken. Medeklinkers werden aan 't eind van een woord vaak stemloos uitgesproken, waar dit niet moest geschieden, terwijl daarentegen stemlooze medeklinkers, die door een klinker gevolgd werden, vaak stemhebbend werden voortgebracht. De gewone afwijkingen kwamen ook dit jaar veelvuldig voor. De Engelsche korte *a* werd uitgesproken als een Nederlandsche korte *e*; woorden als *self*, *help* enz. alsof zij tweelettergrepig waren; de Engelsche *w* werd vaak als de Nederlandsche uitgesproken. Ook nu weer had zodoende de uitspraak van een betrekkelijk groot aantal kandidaten een onengelsch karakter, en de Commissie raadt aanstaanden kandidaten ernstig aan de praktische uitspraak degelijk en vlijtig te beoefenen en hun aandacht te wijden aan het verschil in uitspraak tusschen de klanken in 't Nederlandsch en het Engelsch in het woord en in den volzin.

Het schriftelijk werk voor de kandidaten middelbaar onderwijs bestond in de hierbij gevoegde vertaling (bijlage III).

Vier vreemdelingen maakten een opstel over een der in bijlage IV genoemde onderwerpen en een paraphrase van een stuk poëzie (bijlage V).

De volgende tabellen bevatten den uitslag van dit examen.

TABEL III.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candi- daten.	Aantal van hen die						
		zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	zich hebben teruggetrok- ken onder het monde- ling examen.	het geheele examen heb- ben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaam- heid A voor schoolon- derwijs in de Engel- sche taal, ingevolge art. 4 der wet van 25 April 1879 (<i>Staatsblad</i> n°. 87).	Vrouwe- lijke .	49	2	2	0	45	26	19
	Manne- lijke .	52	0	5	0	47	29	18
	Totaal	101	2	7	0	92	55	37

TABEL IV. (Akte A.)

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Schrifte- lijk.	Mondeling.						
		Paraphrase.	Vertaling in het Engelsch of opstel.	Klankleer.	Spraak- kunst.	Taal- leigen en woordenschat.	Vaardig- heid.	Uitspraak.	Theorie van onderwijs en opvoeding.
Vrouwelijke.	5. zeer goed.	0	0	0	0	1	4	1	0
	4. goed.	0	8	1	1	4	4	6	1
	3. voldoende.	1	22	22	22	12	26	20	7
	2. onvoldoende.	0	16	21	18	28	11	17	10
	1. slecht.	2	1	1	4	0	0	1	1
Mannelijke.	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	1	1	0
	4. goed.	1	4	3	1	4	6	3	1
	3. voldoende.	0	25	21	19	17	26	24	10
	2. onvoldoende.	0	19	19	23	21	14	16	4
	1. slecht.	0	4	4	4	5	0	3	0

Uit deze tabellen blijkt, dat de uitslag van het examen middelbaar onderwijs (akte A) dit jaar gunstig was. Ruim

37 percent van hen, die zich aan het schriftelijk examen onderworpen hadden, verkregen de gevraagde akte.

De schriftelijke paraphrase was minder goed dan verleden jaar, maar het gering aantal kandidaten (4) veroorlooft geen gevolgtrekking. Het andere gedeelte van het schriftelijk examen (de vertaling of het opstel) gaf geen aanleiding tot opmerkingen. De uitslag was treffend gelijk aan die van verleden jaar. Toch meent ook deze Commissie den kandidaten ten eerste te moeten aanbevelen om zich de spreektaal, het idioom en de vaardigheid te verwerven door een betrekkelijk lang verblijf in Engeland, vooral in beschaafde Engelsche kringen. Indien de kandidaten in dit opzicht den raad der Commissie volgden, zou het cijfer der geslaagden zeker grooter worden. De middelbare school eischt tegenwoordig van den leeraar, dat hij zijnen leerlingen in de eerste plaats beschaafd leert spreken, en weinig of niets zal er van dit gedeelte van zijn onderwijs terecht komen, indien hij zelf niet beschaafd, idiomatisch en met een zekere vaardigheid spreekt. Dat dit beschaafd spreken het best in Engeland kan worden verkregen, is buiten twiifel, en dat zich beschaafd, idiomatisch en vaardig te kunnen uitdrukken in zeer groote mate aan het maken eener schriftelijke vertaling ten goede komt, zal iedere candidaat ondervinden, die dezen wenk der Commissie ter harte neemt.

De uitslag van het mondeling examen heeft geen nieuwe gezichtspunten opgeleverd. De Commissie kan alleen met klem herhalen wat haar voorgangsters reeds herhaaldelijk opgemerkt hebben, dat de kandidaten zeer veel voordeel zullen hebben van met zorg lezen, spreken en luisteren, en van het voortdurend vergelijken van het gelezene en gehoorde met hetgeen in de handboeken gezegd wordt. Indien de kandidaten deze wenken opvolgen, dan zullen ook de resultaten van het onderzoek naar de kennis der spraakkunst ongetwijfeld veel gunstiger zijn, dan dit jaar het geval is geweest. Deze kennis, hoewel bij de vrouwelijke kandidaten beter dan verleden jaar, beantwoordde bij velen niet aan de eischen, die de Commissie voor het verkrijgen van het diploma A meent te moeten stellen.

Dat de Commissie niet voldaan was over de kennis van het idioom, is na de opmerking aangaande de schriftelijke vertaling niet te verwonderen. Meer dan 50 percent der kandidaten kreeg voor dit onderdeel voldoende. Ook dit jaar heeft de Commissie niet geeischt, dat de candidaat definities van begrippen kon geven ter toelichting van het verschil van zinsverwante woorden en uitdrukkingen, maar zij heeft den candidaat toegestaan eenvoudige zinnen te maken, waaruit kon blijken dat woorden en uitdrukkingen goed werden begrepen.

De vaardigheid der kandidaten was dit jaar minder goed dan verleden jaar. Meer dan 25 percent verkregen onvoldoende praedicaten.

Bij het onderzoek naar de kennis van de klankleer, bevond de Commissie, dat de kandidaten over het algemeen met dit gedeelte weinig vertrouwd zijn. Dit heeft doorgaans een slechten invloed op de praktische uitspraak, welke ook bij dit examen een der voornaamste onderdeelen is. De Commissie drukt daarom toekomstigen kandidaten ten eerste op 't hart, de grootste zorg te wijden aan deze beide onderdeelen van 't examen.

Met dankzegging voor het in haar gestelde vertrouwen besluit de Commissie dit verslag.

Groningen/Utrecht, 27 September 1907

Namens de Commissie,

J. H. KERN, *Voorzitter*.

M. G. VAN NECK, *Secretaris*.

BIJLAGE Q.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal en letterkunde, middelbaar onderwijs (akte B).

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Ministerieele beschikking van 8 Juni 1907, n°. 7018¹, en van 4 November 1907, n°. 13688¹, afdeeling Onderwijs, benoemd en belast met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal en letterkunde, middelbaar onderwijs (akte B), heeft de eer, hierbij verslag te doen van haar werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. J. H. Kern, hoogleeaaar aan de Rijks-universiteit te Groningen, lid en voorzitter;

C. Grondhoud, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam, lid en ondervoorzitter;

en de leden:

dr. W. van der Gaaf, leeraar aan de openbare handels-school te Amsterdam;

J. C. G. Grasé, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

M. G. van Neck, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Utrecht;

A. E. H. Swaen, lector aan de Rijks-universiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen,

en het plaatsvervangend lid:

H. Poutsma, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam.

De voorbereidende vergadering werd op 10 November te Utrecht gehouden. Nadat op deze vergadering de heer van Neck als secretaris was aangewezen, deed de Commissie een keuze uit een aantal stukken ter vertaling in het Engelsch, die te voren aan het oordeel van elk lid onderworpen waren geweest (Bijlage I).

Daar de kandidaten, evenals in vorige jaren, op verzoek aan den voorzitter hadden opgegeven, welke schrijvers of tijdvakken zij in het bijzonder bestudeerd hadden, en de leden der Commissie van die schrijvers of tijdvakken reeds hadden kennis genomen, konden op deze vergadering ook worden vastgesteld de onderwerpen voor de letterkundige kundige opstellen (Bijlage II), waaruit de kandidaten een keuze zouden mogen doen.

Voorts besloot de Commissie, de examens in hoofdzaak af te nemen op de wijze, waarop dit verleden jaar geschied was, het schriftelijk gedeelte te houden op den 21sten en 22sten November, op deze beide dagen en den volgenden 23sten November de vertalingen in het Engelsch te beoordeelen, de letterkundige opstellen bij de examinatoren rond te zenden, de daaraan toe te kennen praedicaten te Groningen vast te stellen, en ten slotte het mondeling gedeelte der examens te houden op 19, 20, 21, 23, 24, 27 en 28 December, en de slotvergadering op Zondag 29 December.

De examens hebben een geregeld verloop gehad.

De uitkomst van het examen vindt Uwe Excellentie saamgevat in de tabellen I en II.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal van hen die						
		zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	zich hebben teruggetrokken onder het mondeling gedeelte.	het geheele examen hebben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaamheid B voor schoolonderwijs in de Engelsche taal en letterkunde, ingevolge art. 4 der wet van 25 April 1879 (Staatsblad n°. 87).	Vrouwelijke .	3	0	0	1	2	1	1
	Mannelijke .	12	2	0	1	9	3	6
	Totaal	15	2	0	2	11	4	7

TABEL II.

CANDIDATEN.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Schriftelijk.			Mondeling.									
		Vertaling in het Engelsch.	Opstel.		Spraa- kunst.		Stijl- leer.	Geschiedenis der letterkunde.	Lectuur.	Kennis van het taaleigen.	Vaardigheid.	Klankleer.	Uitspraak.	Theorie van opvoe- ding en onderwijs.
			Taal en stijl.	Inhoud.	Historische.	Heden- daagsche.								
Vrouwelijke	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	4. goed.	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	3. voldoende.	2	0	2	1	1	2	2	1	1	2	2	3	0
	2. onvoldoende.	1	2	1	2	2	0	0	1	2	0	1	0	0
	1. slecht.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mannelijke	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	4. goed.	0	1	0	1	0	1	2	2	2	4	1	3	0
	3. voldoende.	8	5	6	2	5	7	5	5	6	5	3	7	0
	2. onvoldoende.	2	4	4	5	5	1	2	2	2	0	6	0	0
	1. slecht.	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Uit deze tabellen blijkt, dat de uitslag van het examen gunstig was. Van de dertien kandidaten, die zich aan het examen onderwierpen, slaagden 54 pct.

De schriftelijke vertaling in het Engelsch bewees ook dit jaar weer, dat vele kandidaten aan dit gedeelte van het examen niet de noodige zorg besteden. De Commissie raadt toekomstigen kandidaten aan, bij het lezen van hedendaagsche letterkundige werken hunne aandacht niet uitsluitend te schenken aan den inhoud, maar ook aan de taal, en sommige meesterstukken van de moderne litteratuur nog eens met zorg te bestudeeren met het oog op taal en stijl. Daarnaast moet, zoo mogelijk, een herhaald of langdurig verblijf in Engeland gemakkelijheid in het praktisch gebruik der taal schenken of onderhouden.

Aan gebrek aan voldoende kennis van het hedendaagsche idioom en aan onvoldoend bestudeeren van de taal van groote schrijvers uit onzen tijd, schrijft de Commissie ook toe den minder gunstigen uitslag van het onderzoek naar de taal en den stijl der letterkundige opstellen. Aan bijna 40 pct. moest het praedicaat „onvoldoende” worden toegekend. Eene vergelijking tusschen de vrouwelijke en mannelijke kandidaten is, in dit opzicht, wegens het klein aantal der eersten, niet wel mogelijk.

Ook de inhoud der opstellen was bij omstreeks 40 pct. der kandidaten onvoldoende. De Commissie meent dit te moeten wijten aan gebrek aan oefening. Sommige kandidaten schrijven neer wat hun op het oogenblik te binnen schiet, zonder eerst eene behoorlijke verdeeling van de te behandelen stof gemaakt te hebben.

Enkele van de ditmaal door de kandidaten opgegeven speciale onderwerpen waren aan gegronde bedenking onder-

hevig. Sommigen hunner schijnen te meenen, dat één schrijver van den tweeden of derden rang voldoende is, en bestudeeren dien bovendien dan nog buiten verband met den tijd waarin hij geleefd heeft. Anderen kiezen onderwerpen, die eenigszins ter zijde van de eigenlijke litteratuur staan. Beide keuzen verdienen afkeuring. Daar voor de meeste kandidaten bronnenstudie op het oogenblik niet mogelijk is, is dit al te veel specialiseeren bij de studie der letterkunde te ontraden, en blijft deze Commissie nog steeds de meeste waarde hechten aan een goed, door zorgvuldige en uitgebreide lectuur gesteund overzicht van en inzicht in een periode of in de werken van een schrijver, die een periode vertegenwoordigt.

Bij het mondeling examen heeft de Commissie een onderzoek ingesteld naar de hoeveelheid en de hoedanigheid van de letterkundige en taalkundige kennis der kandidaten. Wat het letterkundig gedeelte aangaat, waren de resultaten van dit onderzoek tamelijk gunstig. De Commissie verwacht alleen kennis van hoofdzaken, maar verlangt, dat de candidaat begrijpt wat hij zegt en zijne meening kan staven met wat hij in de letterkundige werken zelf gelezen heeft. Ook moeten de kandidaten iets van de staatkundige en maatschappelijke geschiedenis van het volk kennen, daar zonder deze kennis een goed inzicht in eene letterkundige periode zoo goed als onmogelijk wordt.

Wat de hedendaagsche spraakkunst aangaat, heeft de Commissie over het algemeen reden tot tevredenheid over den uitslag van haar onderzoek. Zij heeft dit gedeelte op dezelfde wijze afgenomen als verleden jaar geschied is. Zij liet den candidaat zelf een onderdeel der spraakkunst behandelen op eene wijze eenigszins gelijkende op die, welke voor eene klasse van meer gevorderden gevolgd zou worden. Minder tevreden

was de Commissie over den uitslag van het onderzoek naar de kennis der historische spraakkunst. De kennis van het Angelsaksisch was over het algemeen bevredigend, die van het middelengelsch doorgaans weinig beteekenend. De meeste kandidaten schijnen niet te begrijpen dat deze hoogst belangrijke schakel niet gemist kan worden, en dat de kennis van het Oudengelsch voor het begrip van het Nieuwengelsch nauwelijks waarde kan hebben, als men niets weet van de ontwikkeling van de taal in de tusschenliggende vier eeuwen. Dit geldt niet alleen van de klankleer en de buiging, maar ook van de syntaxis, voor welke het volgen van de historische ontwikkeling zoo belangrijk is. Een duidelijk inzicht in de beteekenis van dit onderdeel van het examen voor het begrip van de taal hadden trouwens zeer weinig kandidaten. Dat dit anders behoort te worden, spreekt van zelf.

Ten opzichte van de kennis van het idioom verwijst de Commissie naar hare opmerkingen over het schriftelijk werk, dat hiermede in innig nauw verband staat.

Over de klankleer, vaardigheid en praktische uitspraak heeft de Commissie geene opmerkingen te maken.

Voor zij haar verslag eindigt, wenscht zij Uwe Excellentie te kennen te geven, dat de dit jaar wederom gevolgde regeling, waarbij de B-examens in de Kerstvacantie worden afgenomen, ook haar geschikt voorkomt en zij het gunstige oordeel van haar voorgangster onderschrijft. Het examen kon rustig worden afgenomen; een onbetwistbaar voordeel en voor den kandidaat en voor den examinerator.

Met dankzegging voor het in haar gestelde vertrouwen besluit de Commissie dit verslag.

Groningen/Utrecht, 17 Januari 1908.

Namens de Commissie voornoemd,

J. H. KERN, *Voorzitter*.

M. G. VAN NECK, *Secretaris*.

BIJLAGE R.

VERSLAG DER COMMISSIE in 1907 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschten te verkrijgen voor middelbaar onderwijs in landbouwkunde, tuinbouwkunde of houtteelt of voor lager onderwijs in land- of tuinbouwkunde, bedoeld bij Koninklijk besluit van 26 Mei 1897 (Staatsblad n°. 161), aangevuld bij Koninklijk besluit van 8 Juni 1900 (Staatsblad n°. 105).

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, ingevolge art. 69 van de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs en art. 86 van de wet tot regeling van het lager onderwijs, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 20 Juni 1907, n°. 7660¹, afdeling Onderwijs, tot het afnemen van bovengenoemde examens, bestond uit de leden: P. van Hoek, inspecteur van het landbouwonderwijs te 's Gravenhage, door Uwe Excellentie als voorzitter aangewezen; L. Broekema, directeur van de Rijks-hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; J. H. Aberson, leeraar aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; B. A. Plemper van Balen, prof. dr. J. Ritzema Bos, dr. D. van Gulik, A. C. Ide, S. Koenen, S. Lako, H. K. H. A. Majer, dr. O. Pitsch, H. C. Reimers, allen leeraren aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; J. van Dam, directeur der Rijkslandbouwschool te Wageningen; J. Z. ten Rodengate Marissen, dr. L. Vuyck, beiden leeraren aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen; D. F. van Esveld, leeraar aan de Rijksveeartsenijschool te Utrecht; dr. K. H. M. van der Zande, directeur van het Rijkslandbouwproefstation te Hoorn; J. Heidema, directeur van de Rijkslandbouwwinterschool te Groningen; P. de Vries, directeur van de Rijkstuinbouwwinterschool te Aalsmeer; J. Elema, Rijkslandbouwleeraar te Hoogeveen; H. E. Huizenga, Rijkslandbouwleeraar te Breda; I. G. J. Kakebeeke, Rijkslandbouwleeraar te Goes; U. J. Mansholt, Rijkslandbouwleeraar te Groningen; C. H. Claassen, Rijkstuinbouwleeraar te Boskoop; J. G. Hazeloop, Rijkstuinbouwleeraar te Alkmaar; J. P. M. Camman, Rijkstuinbouwleeraar te Teteringen; H. B. Hylkema, zuivelconsulent te Utrecht; J. Mesdag, zuivelconsulent te Leeuwarden, en dr. R. N. de Haas, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Wageningen.

Bij Uwer Excellentie's beschikking van 23 Augustus 1907, n°. 10633, afdeling Onderwijs, werd de samenstelling der Commissie in zooverre gewijzigd, dat de benoeming van het lid J. van Dam werd ingetrokken en in zijne plaats werd benoemd dr. R. N. de Haas, bovengenoemd.

De Commissie heeft de eer Uwer Excellentie een verslag van hare werkzaamheden en van de gehouden examens aan te bieden.

Voor de akte middelbaar onderwijs landbouwkunde hadden zich twee mannelijke kandidaten aangemeld, terwijl het getal kandidaten voor de akten lager onderwijs 42 bedroeg, n.l. 24 mannelijke kandidaten voor landbouwkunde en 18 mannelijke kandidaten voor tuinbouwkunde.

Van de kandidaten voor de akte landbouwkunde kwam één niet op. Hetzelfde was het geval met een der kandidaten voor de akte lager onderwijs tuinbouwkunde.

In de eerste vergadering van de commissie, welke gehouden werd op 16 Juli, werd een secretaris aangewezen en werden de werkzaamheden voor het examen geregeld. Eene tweede voorbereidende vergadering werd gehouden op 22

Augustus, ter vaststelling van de schriftelijke vragen voor de akten landbouwkunde lager en middelbaar onderwijs. Tijdens het examen voor deze akten werden de schriftelijke vragen voor de akte tuinbouwkunde lager onderwijs vastgesteld.

De examens voor de akte landbouwkunde lager onderwijs werden gehouden van 23—27 Augustus, die voor de akte tuinbouwkunde lager onderwijs van 28—31 Augustus en die voor de akte middelbaar onderwijs landbouwkunde op 23 en 24 en van 28—31 Augustus. Op 27 Augustus werd het verslag van het examen landbouwkunde lager onderwijs en op 31 Augustus dat van de andere examens vastgesteld.

Alle vergaderingen en de examens werden gehouden in het hoofdgebouw der Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen.

I. Examen middelbaar onderwijs landbouwkunde.

De kandidaten, die zich voor dit examen hadden aangemeld, waren in het bezit van het diploma van landbouwkundige. De Commissie hield hiermede rekening en hechtte bij het examen vooral gewicht aan bekwaamheid in die onderdeelen der landbouwkunde, waarop de kandidaten, na het behalen van genoemd diploma, zich meer in het bijzonder hadden toegelegd.

Daar beide kandidaten zich meer in het bijzonder hadden bekwaamd in de onderdeelen veeteelt en zuivelbereiding, werden hun de volgende vragen ter schriftelijke behandeling gegeven.

1. Geer een overzicht van de rundveeteelt in Nederland. Tot welke op- en aanmerkingen geeft u die teelt aanleiding en welke maatregelen zouden genomen moeten worden tot verbetering?

2. Welke beteekenis heeft het zuren van den room voor de hoedanigheid en de duurzaamheid der boter. Op welke verschillende manieren hebt ge in de practijk den room zien aanzuren, en op welke gronden berusten de op- en aanmerkingen, die ge daarbij wel zult hebben gemaakt?

Of 3. Wat is u bekend omtrent de ontwikkeling der fabriekmatige zuivelbereiding in ons land en tot welke critische beschouwingen geeft zij u aanleiding, ook ten opzichte van de verhouding tusschen het zuivelbedrijf en het landbouwbedrijf in zijn geheel genomen?

Het mondeling examen was ingedeeld naar het volgende schema, waarin de omschrijving van het programma in het kort is weergegeven.

Vak.	Tijd.	Examinator.	Assessor.
Grondbewerking en -verbetering,	3/4 uur	{ Pitsch, Lako,	Lako; Pitsch;
Landbouwscheikunde,	3/4 "	{ Aberson, Pitsch,	van der Zande; Marissen;
Plantenteelt,	3/4 "	{ Koenen, Lako,	Pitsch; Heidema;
Bedrijfsleer,	1 "	{ Ritzema Bos, van Esveld,	van Esveld;
Landbouwwerktuigkunde,	1/2 "	{ Reimero, van Esveld,	van Esveld; Reimers;
Schadelijke dieren,	2 "	{ Mesdag, van der Zande,	van der Zande; Mesdag.
Veeteelt	1 1/2 "		
Zuivelbereiding,	1 1/2 "		

Het werd, voor zooveel doenlijk, door alle leden van de Commissie, meer in het bijzonder met het afnemen van dit examen belast, bijgewoond.

De akte kon worden uitgereikt aan beide kandidaten, te

weten aan C. Broekema en J. T. Timmermans, beiden te Wageningen.

Evenals in vorige jaren bleek het der Commissie ook nu weder, dat het programma voor het examen landbouwkunde dringend herziening behoeft. Zij acht het zich tot een plicht de aandacht van Uwe Excellentie op de noodzakelijkheid dezer herziening te vestigen.

II. Examens voor de akten lager onderwijs.

De kandidaten voor deze akten waren in 4 ploegen verdeeld: de eerste twee bestonden uit de kandidaten voor de landbouwakte en de twee laatste uit die voor de tuinbouwakte. Het mondeling examen duurde voor elke ploeg twee dagen. Het schriftelijk examen vond voor de beide eerste ploegen plaats op den avond van den eersten examendag en voor de beide laatste ploegen op den avond voorafgaand aan dien dag.

a. Examen landbouwkunde.

De onderwerpen waren onder de examinatoren als volgt verdeeld:

kennis van de anorganische en organische scheikunde: Aberson en van der Zande;

kennis van de natuurkunde: van Gulik en de Haas;

kennis van plant- en dierkunde, benevens bekendheid met eenige voor den landbouw nuttige en schadelijke dieren en planten: Ritzema Bos en Vuyck;

bekendheid in hoofdzaken met de gesteldheid en de vorming van den bodem van Nederland, benevens kennis van de natuur- en scheikundige eigenschappen van den grond en de meest belangrijke methoden van grondverbetering: Kakebeeke en Huizenga;

bekendheid met de hoofdpunten van de leer der bemesting: Elema en Majer;

bekendheid met de meest belangrijke methoden van grondbewerking, alsmede met de belangrijkste werktuigen bij den landbouw in gebruik: Heidema en Mansholt;

kennis van de plantenteelt: Pitsch en Marissen;

kennis in hoofdzaken met de leer der veeteelt: Broekema en van Esveld;

bekendheid met de hoofdzaken der zuivelbereiding: Mesdag en Hylkema.

De genoemde personen waren bij afwisseling examinerator en assessor.

Het mondeling examen duurde voor elk vak 45 minuten.

De schriftelijke vragen waren ontleend aan de bemestingsleer en de scheikunde. Zij luiden:

1. voor de eerste ploeg: Maak een opstel over de groenbemesting;

2. voor de tweede ploeg: Maak een opstel over het salpeterzuur en handel daarin vooral de samenstelling, de eigenschappen, de vormings- en bereidingswijzen en de wijze, waarop het op enkelvoudige stoffen en verbindingen inwerkt; dit laatste met enkele karakteristieke voorbeelden toegelicht.

Aan 16 kandidaten kon de akte worden uitgereikt, te weten aan: A. Beekers te Prinsenhage; K. Boere, te Oosterhuizen; T. Uit de Bos, te Vierhouten; J. Coremans, te Wouw; L. J. A. Derks, te Ginneken; H. E. Eggink, te Steenderen; A. de Graaf, te Bleiswijk; G. Hogenkamp, te Elspeet; J. de Jong, te Breda; J. M. Delhoofen, te Heel; J. Rip, te Oldebroek; A. J. Mertens, te Heithuizen; M. A. van de Poel, te Bakel; W. A. Veldman, te Lattrop; R. Venik, te Rouveen, en G. A. Visser, te Deventer.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van de cijfers, welke door de gezamenlijke volledig geëxamineerde kandidaten zijn behaald:

VAKKEN.	Aantal keeren, dat de aan het hoofd dezer kolommen geplaatste cijfers werden behaald.									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1. Scheikunde	1	1	3	4	2	6	4	2	„	„
2. Natuurkunde	„	1	1	5	7	8	1	„	„	„
3. Plant- en dierkunde.	„	„	2	7	6	4	4	„	„	„
4. Kennis van den grond, grondverbetering . .	„	1	„	7	8	2	3	1	1	„
5. Bemesting	„	1	2	6	4	4	5	„	1	„
6. Landbouwwerktuigen en grondbewerking . .	„	1	„	1	4	9	8	„	„	„
7. Plantenteelt	„	„	4	6	7	2	4	„	„	„
8. Veeteelt	„	4	5	3	6	2	1	1	1	„
9. Zuivelbereiding. . .	1	„	4	3	2	3	4	4	2	„
Totaal	2	9	21	42	46	40	34	8	5	„

Hoewel de resultaten van het examen in zijn geheel zeer bevredigend waren, bleken die van het examen in zuivelbereiding minder goed te zijn. Het scheen, dat vele kandidaten van dit vak geen ernstige studie hadden gemaakt.

Ten aanzien van het examen in de kennis van de landbouwwerktuigen en de methoden van grondbewerking kan, evenals in het vorige jaar, worden opgemerkt, dat de meeste kandidaten zich bij hunne studie tot een te gering aantal werktuigen hadden bepaald en deze nog dikwijls niet met de noodige zorg hadden bestudeerd.

b. Examen tuinbouwkunde.

Aan dit examen namen 17 kandidaten deel.

De onderwerpen waren over de examinatoren als volgt verdeeld:

kennis van scheikunde en van natuurkunde, met name van die onderdeelen van beide wetenschappen, die voor den tuinbouw van belang moeten geacht worden, — examinatoren voor scheikunde: Aberson en van der Zande; voor natuurkunde: van Gulik en de Haas;

algemeene kennis van den bouw en het leven der planten; kennis van de voornaamste cultuurgewassen uit een botanisch oogpunt en van hunne plaats in het systeem; bekendheid met eenige plantenziekten en voor den tuinbouw nuttige en schadelijke dieren: Ritzema Bos en Vuyck;

bekendheid met de eigenschappen van den grond en de meest belangrijke methoden van grondbewerking en van grondverbetering met de hoofdpunten van de leer der bemesting: Elema en Majer;

bekendheid met de hoofdpunten van den eigenlijken tuinbouw, voor zoover betreft:

a. *warmoezerij*, de teelt van vruchten in den vollen grond, vervroegen: Claassen en Camman;

b. *vruchtenteelt*, aanleg en behandeling van den boomgaard en van den vruchtentuin, kennis van de meest aanbevelenswaardige vruchtenvariëteiten, vermenigvuldigen, veredelen, snoeien: Ide en Hazeloop;

c. *bloementeelt en boomteelt*: eenige kennis van vaste planten, zaaiplanten en kamerplanten, benevens van sierheesters: Plemper van Balen en de Vries.

Deze personen waren beurtelings examinerator en assessor.

Het mondeling examen duurde voor elk der vakken: warmoezerij, vruchtenteelt, bloemen- en boomteelt 1 uur; voor de overige vakken $\frac{3}{4}$ uur.

De schriftelijke vragen, waaruit een onderwerp ter behandeling mocht worden gekozen, waren:

1. Voor de eerste groep:

a. Geef eene beschrijving van de teelt van pit- en steenvruchten in struikvorm;

b. Wat is u bekend betreffende de planting en de verdere verzorging van hyacinthen, tulpen en narcissen voor bloei in den tuin en in de kamer?

c. Op welke wijze worden postelein, spinazie en radijs voor den handel geteeld?

2. Voor de tweede groep:

a. Geef eene beschrijving van den aanleg van een boomgaard op bouwland, bestemd om in de toekomst als weide te worden gebruikt.

b. Noem een vijftal eenjarige gewassen, geschikt voor versiering van een tuin en een vijftal dat voor snijbloem waarde heeft. Geef van beide groepen eene korte cultuurbeschrijving.

c. Geef een overzicht van het kweeken van wintergroente.

De akte kon worden uitgereikt aan 12 kandidaten, te weten: J. Beumer, te Sassenheim; B. van Bochove, te Schiedam; J. C. de Bruyn, te Boskoop; J. van Koevingen, te Oud-Beierland; A. de Koning, te Rotterdam; P. Miedema, te Utrecht; C. Ph. Moerlands, te Boskoop; M. Taps, te Nieuwstadt; L. H. Vis, te Rotterdam; A. C. van der Vliet, te 's Gravenhage; A. F. Wevers, te Beek, gem. Bergh, en J. Woldendorp, te Kornhorn.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van de door de gezamenlijke volledig geëxamineerde kandidaten in de onderscheiden vakken behaalde cijfers.

VAKKEN.	Aantal keeren, dat de aan het hoofd der kolommen geplaatste cijfers werden behaald.									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1. Natuurkunde . . .	"	"	4	3	4	3	2	1	"	"
2. Scheikunde . . .	"	1	3	2	3	5	3	"	"	"
3. Plant- en dierkunde.	1	"	1	4	8	1	2	"	"	"
4. Bodem en bemesting.	"	2	2	3	7	1	2	"	"	"
5. Warmoezerij. . .	"	2	3	3	1	2	4	1	1	"
6. Vruchtenteelt . . .	"	"	"	2	2	4	4	4	1	"
7. Bloemen- en boomteelt.	"	"	1	2	7	3	4	"	"	"
Totaal . . .	1	5	14	19	32	19	21	6	2	"

Hoewel het examen in zijn geheel reden tot tevredenheid gaf, waren de kandidaten in de practische vakken menigmaal onvoldoende onderlegd, 't geen een gevolg was van te weinig zelfstandige waarneming in de practijk.

Aan het einde van haar verslag gekomen betuigt de Commissie aan Uwe Excellentie haren dank voor het haar geschonken vertrouwen.

's Gravenhage
-----, 30 September 1907.
Wageningen

P. VAN HOEK, Voorzitter.
L. BROEKEMA, Secretaris.

BIJLAGE S.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van lager en middelbaar onderwijs in de gymnastiek.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs en art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs, bij beschikking van 13 Juni en 10 Juli 1907, nos. 7415¹ en 8595, afdeeling Onderwijs, benoemd, heeft de eer Uwer Excellentie het navolgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie was samengesteld als volgt:

K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs, te 's Gravenhage, lid en voorzitter;

J. A. Vrijheid, arts, oud-officier van gezondheid der 1ste klasse, te Utrecht, lid en ondervoorzitter;

P. H. Lamberts, arts, te Utrecht;

dr. A. van der Minne, officier van gezondheid der 1ste klasse, te Utrecht;

dr. A. G. Olland, arts, te Utrecht;

P. C. Adrian, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

S. van Aken, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam;

J. H. Luiting, leeraar aan eene hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam;

C. J. G. Mieremet, leeraar aan de gemeentelijk hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht, leden, en

K. Ramkema, leeraar aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus en onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Utrecht;

W. H. Hengevelt, leeraar aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te 's Gravenhage, en

R. M. Roemer, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam, plaatsvervangende leden.

Alle bijeenkomsten der Commissie, zoomede de zittingen, in het verslag nader aangeduid, werden gehouden in het gebouw der Rijks- hogere burgerschool te Utrecht. De eerste bijeenkomst had plaats op Zondag 30 Juni 1907.

Voor deze bijeenkomst was de agenda:

a. verkiezing van een secretaris der Commissie;

b. mededeeling van het aantal aangemelde kandidaten en in verband daarmede vaststelling der examendagen;

c. vaststelling van de onderdeelen van het examen en van de examenroosters;

d. indeeling der sub-commissiën, en

e. bespreking van de mogelijkheid om, ten behoeve van het practisch deel der examens, te kunnen beschikken over de noodige schoolklassen.

Tot secretaris der Commissie werd gekozen J. H. Luiting, lid.

Ten opzichte van het onder c genoemde werd, in navolging van de Commissiën in 1902, '03, '04, '05 en '06, bepaald dat als onderdeelen van het examen, zoowel voor de akte D (lager onderwijs) als voor de akte P (middelbaar onderwijs), de alinea's zouden gelden als aangegeven in de programma's van genoemde akten.

Bij het examen *lager onderwijs* zou het onderzoek voor de mannelijke kandidaten zich dus bepalen tot:

Alinea 1 en 2:

a. bekendheid in hoofdzaak met den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam;

b. bekendheid, meer in bijzonderheden, met de beenderen en hunne verbindingen en met de meest belangrijke spieren, voornamelijk in verband met de meest gebruikelijke oefeningen in de gymnastiek.

(Op den rooster komen deze alinea's voor als: physiologie en anatomie.)

Alinea 3. Bedrevenheid in nuttige lichaamsoefeningen. („Eigen werk" op den rooster.)

Alinea 4. Eenige bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei kunne en van den leeftijd, waarop zij de school voor gewoon lager onderwijs plegen te bezoeken, inzonderheid van de oefeningen, met name in het programma omschreven.

(„Les geven" op den rooster.)

Alinea 5. Bekendheid met de voorzorgen bij het geven van gymnastiekonderwijs aan bovengenoemde leerlingen in acht te nemen, van welke bekendheid ook bij een mondeling onderzoek zou moeten blijk gegeven worden.

(Als „theorie" voorkomende op den rooster.)

Voor de vrouwelijke kandidaten zou het onderzoek zich bepalen tot genoemde alinea's, behoudens de wijzigingen, in het programma bedoeld.

Bij het examen *middelbaar onderwijs* zou het onderzoek voor de mannelijke kandidaten zich bepalen tot:

Alinea 1. Algemeene kennis van den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam; bekendheid, meer in bijzonderheden, met de beenderen en hunne verbindingen en, voor zoover noodig, met de spieren, voornamelijk met het oog op de gebruikelijke oefeningen in de gymnastiek.

(Op den rooster „physiologie" en „anatomie".)

Alinea 2. Bedrevenheid in nuttige lichaamsoefeningen. („Eigen werk" op den rooster.)

Alinea 3 en 5:

a. kennis der eischen van een doeltreffenden gang van het gymnastiekonderwijs voor de verschillende soorten van scholen, waar het onderwijs wordt gegeven, en

b. nauwkeurige bekendheid met de voorzorgen die bij het geven van gymnastiekonderwijs moeten genomen worden. (Op den rooster staat hiervoor „theorie“.)

Alinea 4. Bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei sekse en van den leeftijd, waarop zij de lagere en middelbare school plegen te bezoeken.
(„Les geven“ op den rooster.)

Alinea 6. Bedrevenheid in het onderwijs van het schermen en van de handgrepen met het geweer.

Voor de vrouwelijke kandidaten evenwel zou het onderzoek zich bepalen tot de alinea's 1, 2, 3, 4 en 5, met inachtneming van de wijzigingen, in het programma aangegeven.

Aangemeld hadden zich:

voor de akte lager onderwijs: 37 mannelijke en 8 vrouwelijke kandidaten, en

voor de akte middelbaar onderwijs: 34 mannelijke en 20 vrouwelijke kandidaten.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van het aantal kandidaten in 1901 tot en met 1907.

Aangemeld in:	Lager onderwijs.			Middelbaar onderwijs.		
	Mannel. cand.	Vrouwel. cand.	Totaal.	Mannel. cand.	Vrouwel. cand.	Totaal.
1901..	38	2	40	15	9	24
1902..	28	1	29	19	15	34
1903..	30	4	34	19	15	34
1904..	36	5	41	18	17	35
1905..	44	4	48	19	23	42
1906..	44	4	48	25	16	41
1907..	37	8	45	34	20	54

Was het aantal kandidaten voor de akte lager onderwijs dit jaar iets minder dan in 1905 en 1906, dat der kandidaten voor de akte middelbaar onderwijs was aanmerkelijk gestegen.

Het groote aantal kandidaten voor beide akten en in verband daarmee de wenschelijkheid, om de examens te doen eindigen, wanneer de lessen aan de Rijks hogere burgerschool wederom aanvingen (2 September), maakten het noodig, gedeeltelijk af te wijken van de door hare voorgangers gevolgde regeling, om voor de akte lager onderwijs vier kandidaten per dag, en voor de middelbare akte zes kandidaten telkens voor twee dagen op te roepen. Met het oog op het eindigen der vacantie voorts voor de openbare lagere scholen te Utrecht kon bepaald worden, dat 44 kandidaten voor het lager onderwijs zouden geëxamineerd worden in 8 dagen en 53 kandidaten voor het middelbaar onderwijs in 16 dagen. De 45ste candidaat voor het lager onderwijs zou te gelijker tijd geëxamineerd worden met 8 kandidaten voor het middelbaar onderwijs.

Om voor het practisch deel van het examen te kunnen beschikken over de benodigde leerlingen (meisjes en jongens van 6—18 jaar), werd besloten de medewerking te verzoeken van het gemeentebestuur van Utrecht, van de directoren der gemeentelijke hogere burgerscholen aldaar, van den directeur der Rijksnormaallessen en van de hoofden der openbare lagere scholen aan het Janskerkhof, in de Weistraat, Oude Kerkstraat, Poortstraat, Kruisdwarsstraat, Palmstraat en op de Plompstorengracht.

Betreffende de te volgen roosters werd besloten:

a. voor zoover voor het examen lager onderwijs 4 kandidaten per dag zouden opgeroepen worden en voor het examen middelbaar onderwijs telkens 6 kandidaten voor 2 dagen, de roosters te volgen, zooals die door de Commissiën in 1905 en 1906 waren vastgesteld, en

b. voor de gevallen, waarin voor de akten lager en middelbaar onderwijs respectievelijk 6 en 9 kandidaten opgeroepen werden, op de tweede bijeenkomst een ontwerp-rooster in behandeling te nemen.

Ten opzichte van den rooster voor de mannelijke kandidaten middelbaar onderwijs zouden de wijzigingen in acht genomen worden door de Commissie in 1905 als proef ingevoerd en door die in 1906 overgenomen, om het practisch onderzoek naar de bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen der middelbare school voor meisjes te vereenvoudigen.

De indeeling der sub-commissiën was de volgende:

a. één voor de practijk, bestaande uit twee leden gymnastici;

b. één voor de „anatomie“ en de „theorie der gymnastiek“, bestaande uit een medicus en een gymnasticus, en

c. één voor de „physiologie“ en de „theorie der gymnastiek“, bestaande uit een medicus en een gymnasticus, evenwel met dien verstande, dat, ten opzichte der sub-commissiën, genoemd onder b en c, het onderzoek naar de kennis van „anatomie“ en „physiologie“ bleef opgedragen aan den medicus, en de gymnastiekleeraar als assessor optrad, terwijl voor het onderzoek naar de kennis van de „theorie der gymnastiek“ het omgekeerde het geval zoude zijn.

De 4 leden gymnastici zouden beurtelings in elke der sub-commissiën zitting nemen.

Als examinatoren voor de „physiologie“ zouden optreden:

voor het lager onderwijs: dr. A. G. Olland, en

voor het middelbaar onderwijs: J. A. Vrijheid, en

voor de „anatomie“:

voor het lager onderwijs: dr. A. van der Minne, en

voor het middelbaar onderwijs: P. H. Lamberts.

Het onderzoek naar de bedrevenheid in nuttige lichaams-oefeningen „eigen werk“ zoude geschieden onder leiding van één der leden gymnastici, terwijl de drie overige leden als beoordeelaars optraden. Dezelfde regeling zoude worden gevolgd voor het onderzoek naar de bekendheid in het onderwijzen van het schermen.

Op de dagen evenwel, dat zes kandidaten per dag voor het lager onderwijs en negen kandidaten telkens voor 2 dagen zouden opgeroepen worden, kwamen in functie ook de sub-commissiën:

d. voor „anatomie“ en „physiologie“, bestaande uit twee leden medici, en

e. voor de „practijk“ of de „theorie“, bestaande uit twee leden gymnastici (plaatsvervangende).

Op voornoemde examendagen zouden dus werkzaam zijn 5 sub-commissiën, nl.:

voor het *lager* onderwijs:

a. en e. voor de „practijk“, elk bestaande uit twee gymnastici;

b. en c. voor de „anatomie“ en de „theorie“ en de „physiologie“ en de „theorie“, elk bestaande uit één medicus en één gymnasticus,

en d. voor de „anatomie“ en de „physiologie“, bestaande uit twee medici, en

voor het *middelbaar* onderwijs:

a. voor de „practijk“, bestaande uit twee gymnastici, en

e. voor de „theorie“, bestaande uit twee gymnastici, terwijl de sub-commissiën onder b, c en d dezelfde bleven als bij het lager onderwijs.

De tweede bijeenkomst der Commissie werd bepaald op Zondag 4 Augustus. De werkzaamheden bepaalden zich tot:

a. eene bespreking der meer gedetailleerde exameneischen;

b. het vaststellen van een nauwkeurig omschreven werkplan voor elke der sub-commissiën;

c. het treffen van eene regeling, opdat op de aangegeven uren schoolklassen beschikbaar zouden kunnen zijn;

d. het nemen van maatregelen om te kunnen beschikken over een voldoende aantal schermgereedschappen (zie alinea 6, middelbaar onderwijs), en

e. het wijzigen van enkele plannen, in verband met mede-

deelingen van candidaten, die door de eene of andere oorzaak aan het examen niet konden deelnemen of niet tot het examen konden toegelaten worden omdat zij niet hadden voldaan aan art. 88 der wet op het lager onderwijs.

Inmiddels was een gunstig antwoord ontvangen van het gemeentebestuur van Utrecht op het verzoek der Commissie, om voor het practisch deel der examens te mogen beschikken over schoolklassen van openbare lagere scholen. Aan de voorwaarde, daarbij gesteld, om met de hoofden der betrokken scholen in overleg te treden, werd nu zoo spoedig mogelijk voldaan. Was het daardoor mogelijk te beschikken over geoefende klassen van genoemde lagere scholen, door de gewaardeerde medewerking van den directeur der Rijksnormalessen en van de directeurs der gemeentelijke hogere burgerscholen te Utrecht kon mede beschikt worden over een voldoende aantal zeer goed geoefende leerlingen der middelbare school.

Ten opzichte van de wijzigingen onder *e* bedoeld bleek,

dat één candidaat niet aan het examen zou kunnen deelnemen omdat door hem niet was voldaan aan art. 88 der wet op het lager onderwijs en één candidaat voor het middelbaar onderwijs kennis gaf niet aan het examen te zullen deelnemen. Met machtiging van Uwe Excellentie werd één candidaat tot het examen middelbaar onderwijs toegelaten, die zich door eene bijzondere omstandigheid te laat had aangegeven. Gedurende het examen lager onderwijs verzochten twee candidaten in verband met ziekte zoo mogelijk later op te komen. (Zij werden alsnu opgeroepen op 28 en 30 Augustus, respectievelijk gedurende het examen middelbaar onderwijs), en één candidaat middelbaar onderwijs deelde mede aan het examen niet te kunnen deelnemen. De candidaat voor het lager onderwijs evenwel op 30 Augustus opgeroepen, bleek op dien datum nog niet voldoende hersteld, om examen te kunnen afleggen.

Hieronder mogen volgen de roosters voor het examen lager en middelbaar onderwijs.

ROOSTER VOOR HET EXAMEN LAGER ONDERWIJS.

UREN.	Candidaat A.	Candidaat B.	Candidaat C.	Candidaat D.
8.30—9.30	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.
10—11	Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).	Les geven.	
11—12	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).		Les geven.
2—3	Les geven.		Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).
3—4		Les geven.	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).

ROOSTER VOOR HET EXAMEN LAGER ONDERWIJS (6 CAND. PER DAG.)

UREN.	Candidaat A.	Candidaat B.	Candidaat C.	Candidaat D.	Candidaat E.	Candidaat F.
8.30—9.30	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.
10—11	Les geven.		Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en physiologie 2 medici.	Les geven.	Anatomie en theorie (aan).
11—12		Les geven.	Anatomie en theorie (aan).	Les geven.		Physiologie en theorie 1 zonder.
2—3	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).		Theorie (zonder en aan) 2 gymn.	Theorie (zonder en aan) 2 gymn.	
3—4	Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).	Les geven.		Anatomie en physiologie 2 med.	Les geven.

ROOSTER VOOR HET EXAMEN MIDDELBAAR ONDERWIJS (6 CAND. IN TWEE DAGEN).

Eerste dag.							
8.30—9.25	10—10.30	10.30—11	11—11.30	1—2.20	2.30—3	3—3.30	3.30—4
Eigen werk voor alle can- didaten.	Les geven lagere school A	Les geven lagere school C	Les geven lagere school B	Les geven middelb. school meisjes: A 1 —1.20 B 1.20—1.40 C 1.40—2 F 2—2.20	Les geven lagere school F	Les geven lagere school E	Les geven lagere school D
	10—11.20 Anatomie en theorie (aan) D	11.20—12 Anatomie F			2—3.20 Anatomie en theorie (aan) A	3.20—4 Theorie (aan) C	
	10—11.20 Physio- logie en theorie (zonder) E	11.20—12 Physio- logie C			2—3.20 Physio- logie en theorie (zonder) B	3.20—4 Theorie (zonder)	

Tweede dag.							
8.30—9.25	10—10.40	10.40—11.20	11.20—12	1—2	2—2.40	2.40—3.20	3.20—4
Eigen werk. Schermen voor alle candi- daten.	Les geven middelb. school jongens C	Les geven middelb. school jongens A	Les geven middelb. school jongens B	Les geven middelb. school meisjes: D 1 —1.20 E 1.20—1.40	Les geven middelb. school jongens F	Les geven middelb. school jongens E	Les geven middelb. school jongens D
	10—11.20 Anatomie en theorie (aan) E	11.20—12 Anatomie C			2—3.20 Anatomie en theorie (aan) B	3.20—4 Theorie (aan) F	
	10—11.20 Physio- logie en theorie (zonder) D	11.20—12 Physio- logie F			2—3.20 Physio- logie en theorie (zonder) A	3.20—4 Theorie (zonder) C	

ROOSTER VOOR 9 CAND. MIDDELBAAAR ONDERWIJS.

Eerste dag.

8-8.50	9-9.30	9.30-10	10-10.30	10.30-11	11-11.30	Les geven middelb. school meisjes: 1.30-1.50 A. 1.50-2.10 G. 2.10-2.30 C. 2.30-2.50 F. 3.20-3.40 B.	2-2.30	2.30-3	3-3.30	3.30-4
Eigen werk alle cand.	Les geven lagere school E	Les geven lagere school C	Les geven lagere school B	Les geven lagere school F	Les geven lagere school A		Les geven lagere school D	Les geven lagere school G	Les geven lagere school H	Les geven lagere school J
	10-11.20 Anatomie en theorie (aan) D	11.20-12 Anatomie F	10-11.20 Theorie (zonder en aan) J	11.20-12 Theorie (zonder) G	10-11.20 Anatomie en physiologie G	11.20-12 Anatomie H	2-3.20 Anatomie en theorie (aan) A	3.20-4 Theorie (zonder) C		
	10-11.20 Physiologie en theorie (zonder) E	11.20-12 Physiologie C					2-3.20 Physiologie en theorie (zonder) B	3.20-4 Theorie (aan) F		

Tweede dag.

8-8.50	9-9.40	9.40-10.20	10.20-11	11-11.40	11.40-12	Les geven middelb. school meisjes: 1.30-1.50 E. 1.50-2.10 D. 2.10-2.30 H. 2.30-2.50 J.	1.30-2.10	2.10-2.50	2.50-3.30	3.30-4.10
Eigen werk en schermen (alle cand.)	Les geven middelb. school jongens C	Les geven middelb. school jongens A	Les geven middelb. school jongens G	Les geven middelb. school jongens B	Les geven middelb. school jongens D		Les geven middelb. school jongens F	Les geven middelb. school jongens E	Les geven middelb. school jongens H	Les geven middelb. school jongens J
	10-11.20 Anatomie en theorie (aan) E	11.20-12 Anatomie C	10-11.20 Theorie (zonder en aan) H	11.20-12 Theorie (aan) G	10-11.20 Anatomie en physiologie J	11.20-12 Physiologie H	2-3.20 Anatomie en theorie (aan) B	3.20-4 Theorie (zonder) F		
	10-11.20 Physiologie en theorie (zonder) D	11.20-12 Physiologie F					2-3.20 Physiologie en theorie (zonder)	3.20-4 Theorie (aan)		

Voor de vrouwelijke candidaten middelbaar onderwijs werden de roosters in zooverre gewijzigd, dat de 5de kolom van elken dag verviel en op den tweeden dag in de rubrieken 2, 3, 4, 6, 7 en 8 het woord „jongens” in „meisjes” veranderd werd.

Uit deze roosters kan blijken, dat de Commissie getracht heeft eene regeling te treffen, waarbij den kandidaten tusschen twee opvolgende onderzoeken eene behoorlijke rustpoos werd gegeven, en hun de gelegenheid werd verschaft, om bovenal rustig te kunnen „les geven”.

Voorts, dat voor de verschillende onderdeelen van het examen werd toegestaan:

Voor *lager* onderwijs:

a.	anatomie		alineas 1	} 60 min.
b.	physiologie		„ 2	
c.	eigen werk		„ 3	60 „
d.	les geven		„ 4	60 „
e.	mondel. besprekingen, voorzorgen		„ 5	60 „
				4 uren.

Voor *middelbaar* onderwijs:

a.	anatomie		alineas 1	40 min.
b.	physiologie		„ 1	40 „
c.	eigen werk, schermen, enz.		„ 2 en 6	120 „
d.	theorie der gymnastiek		„ 3 en 5	80 „
e.	les geven lagere school		„ 4	30 „
f.	„ „ middelbare school		„ 4	60 „
				6 uren en 10 minuten.

Ten opzichte van de rubrieken *c* en *f* (middelbaar onderwijs) moet de opmerking gemaakt worden, dat het opgegeven aantal minuten (90) voor les geven, n.l. 30 minuten aan de lagere school, 40 minuten aan de middelbare school jongens en 20 minuten aan de middelbare school meisjes, enkel gold voor de mannelijke kandidaten. De vrouwelijke kandidaten gaven 70 minuten les en wel 30 minuten aan de lagere school en 40 minuten aan de middelbare school. Evenals hare voorgangerster mocht ook deze Commissie de ervaring opdoen, dat eene vereenvoudiging van het onderzoek naar de bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen der middelbare schoolmeisjes, inzonderheid voor de mannelijke kandidaten, bleek in het voordeel en van de kandidaten en van de schoolklassen, zonder dat de degelijkheid van het onderzoek daaronder leed.

De uitslag van de examens is in het navolgende staatje opgenomen.

Getal kandidaten						
die zijn opgeroepen.	die niet zijn opgeroepen.	die ge-examineerd zijn.	die zich tijdens het examen terugtrokken.	die afge-wezen werden.	die toegelaten zijn.	Totaal.
A. VOOR DE AKTE LAGER ONDERWIJS.						
I. Mannelijke kandidaten.						
37	2	35	—	10	25	37
II. Vrouwelijke kandidaten.						
8	—	8	—	1	7	8
B. VOOR DE AKTE MIDDELBAAR ONDERWIJS.						
I. Mannelijke kandidaten.						
34	2	32	—	15	17	34
II. Vrouwelijke kandidaten.						
20	—	20	1	6	13	20

De acht vrouwelijke kandidaten lager onderwijs werden geëxamineerd in twee dagen, 5 en 6 Augustus, en 35 mannelijke kandidaten lager onderwijs (één kandidaat werd opgeroepen op 28 Augustus) in zes dagen, 7, 8, 9, 10, 12 en 13 Augustus.

De 20 vrouwelijke kandidaten middelbaar onderwijs werden geëxamineerd in zes dagen, 16 en 17, 28 en 29, 30 en 31 Augustus, terwijl de 32 mannelijke kandidaten middelbaar onderwijs werden geëxamineerd in tien dagen, 14 en 15, 19 en 20, 21 en 22, 23 en 24, 26 en 27 Augustus.

Het procent der geslaagden bedraagt:

voor de akte lager onderwijs ruim 74 %, of van de mannelijke kandidaten ruim 71 %, en van de vrouwelijke kandidaten ruim 87 %, en

voor de akte middelbaar onderwijs ruim 57 %, of van de mannelijke kandidaten ruim 53 % en van de vrouwelijke kandidaten ruim 65 %, en van de vrouwelijke kandidaten ruim 65 %.

Hoe genoemde uitslag is in vergelijking met vorige jaren kan blijken uit onderstaand lijstje:

	1903	1904	1905	1906	1907
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Examen L. O.	76	70	75	83	74
„ „ „ mannel. kandidaten	80	70	74	81	71
„ „ „ vrouwel. kandidaten	50	80	100	100	87
„ M. O.	41	50	70	55	57
„ „ „ mannel. kandidaten	31½	53	67	46	53
„ „ „ vrouwel. kandidaten	47	46	71	69	65

Uit eene vergelijking met vorige jaren blijkt, dat het percentage der geslaagden voor de akte lager onderwijs dit jaar lager was dan in 1906, terwijl dat voor de akte middelbaar onderwijs (de vrouwelijke kandidaten evenwel uitgezonderd) steeg.

Van de 17 geslaagde mannelijke kandidaten voor de akte M. O. waren 8 recidivisten, terwijl van de 13 geslaagde vrouwelijke kandidaten slechts 4 recidivisten waren.

In de hieronder volgende tabel is in cijfers uitgedrukt de waardeering van elk der onderdeelen van het examen lager en middelbaar onderwijs.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M
Anatomie	—	—	2	2	7	13	16	13	17	13
Physiologie	—	—	3	2	12	8	12	17	14	11
Eigen aan toestellen	—	—	1	—	2	4	9	16	21	16
werk { zonder	—	—	—	—	1	—	1	6	10	19
theorie { alinea 3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ 5	—	—	1	—	10	—	12	—	11	—
Les } lagere school	—	—	2	4	7	8	16	23	16	7
geven } middelb. „	—	—	—	—	15	—	11	—	13	—
Schermen, enz. alinea 6	—	—	1	—	4	—	10	—	8	—

Op 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16 en 17 Augustus werd het lid S. van Aken vervangen door het plaatsvervangend lid K. Ramkema.

De plaatsvervangende leden W. H. Hengevelt en R. M. Roemer werden opgeroepen op 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16 en 17 Augustus.

De eindvergadering werd gehouden op Zondag 1 September.

Alvorens aan dit overzicht eenige opmerkingen toe te voegen, wenscht de Commissie hier met groote erkentelijkheid te gewagen van de medewerking en den steun haar in zoo ruime mate verleend. Zoowel bij het examen lager als middelbaar onderwijs was het daardoor mogelijk te kunnen beschikken over geoefende schoolklassen. Geldt dit woord van erkentelijkheid in de eerste plaats Utrechts gemeentebestuur,

den directeurs van voornoemde hogere burgerscholen en den directeur der Rijksnormaallessen, niet minder den hoofden en het personeel van voornoemde lagere scholen. De Commissie acht zich door de belangrijke medewerking van deze zijde in hooge mate verplicht. Ook den kweekelingen van de Rijksnormaallessen en den leerlingen der gemeentelijke hogere burgerscholen, die, met opoffering van een groot deel hunner vacantie, zich steeds ter beschikking van de Commissie stelden, mag zij een bijzonder woord van dank niet onthouden.

I. ALGEMEENE OPMERKINGEN

Volkomen in aansluiting met hare voorgangsters in 1902, 1903, 1904, 1905 en 1906, meent ook deze Commissie de aandacht te moeten vestigen op de weinige algemeene ontwikkeling en eene te geringe voorbereiding van een deel der kandidaten voor de akte middelbaar onderwijs.

De opmerking kon meermalen gemaakt worden, dat vele kandidaten niet in staat geweest waren door hunne weinige algemeene ontwikkeling om de door hen opgegeven behandelde stof in de leerboeken behoorlijk te verwerken, en aldus tot hun eigendom te maken. Er was te veel van buiten geleerd, maar te weinig begrepen. Bovendien bleek het voor vele kandidaten een bezwaar, om zich bij het theoretisch onderzoek duidelijk uit te drukken. Waar de Commissie meent, dat misschien meer belezenheid zou kunnen bijdragen om dit euvel te verhelpen, zou zij tevens zulke kandidaten in overweging willen geven, om er zich aan te gewennen, op de vragen, door hen zelve of hunne opleiders gesteld, korte duidelijke antwoorden te geven. Van eene eenigszins breed opgevatte vakstudie kon slechts in weinige gevallen sprake zijn. Te dikwijls had men zich tevreden gesteld met het memoriseeren der leerstof en het groepeeren dier stof voor de verschillende leerkringen of -jaren, zonder dat behoorlijk rekenschap kon gegeven worden van een geleidelijke opklimming in de leerstof, of dat men in staat was eene verklaring te vinden voor moeilijkheden, zooals die zich voordoen bij het aanleeren of uitvoeren van oefeningen. Menig onderzoek bracht dan ook aan het licht, dat bij een deel der kandidaten de meest eenvoudige grondbegrippen der mechanica ontbraken, waardoor dan ook moeilijkheden als bovenbedoeld niet verklaard konden worden. Deze tekortkoming bleek niet minder sterk bij het onderzoek naar de kennis in „anatomie“, wanneer bij het bespreken van de eene of andere eenvoudige gymnastische beweging werd gevraagd naar practische toepassing der evenwichtstoestanden, naar zwaartepuntverplaatsing, hefboomswerking, enz. Eene te geringe voorbereiding sprak voorts uit de onbekendheid met het doel onzer schoolgymnastiek, met hare waarde uit een hygiënisch, paedagogisch en practisch oogpunt, met de voordeelen eener klassikale toepassing en met andere hoofdzaken, het onderwijs in de schoolgymnastiek betreffende.

Het wil der Commissie verder voorkomen, dat de oppervlakkigheid bij een deel der kandidaten hare oorzaak had in te korten tijd van voorbereiding.

Met nadruk wijst zij op de geringe algemeene ontwikkeling voorts van een deel der kandidaten, omdat het programma geen gelegenheid geeft van de kandidaten te verlangen schriftelijk hunne meening te geven over onderwerpen het vak betreffende, waaruit o. m. zouden kunnen blijken hunne kennis en hun gebruik der Nederlandsche taal. Wat de Commissie evenwel onder de oogen kreeg over het gebruik onzer taal, door enkele kandidaten getoond in hunne aan het Departement gerichte brieven van aanmelding voor het examen middelbaar onderwijs, mag vrij treurig genoemd worden. Zij sluit zich dan ook ten volle aan bij haar voorgangsters, wanneer zij de wenschelijkheid uitspreekt *„dat door de Regeering, bij eene mogelijke wetsherziening billijke eischen mogen gesteld worden van algemeene ontwikkeling der kandidaten voor de akte middelbaar onderwijs, eischen, waaraan de kandidaten voor de akte lager onderwijs, volgens de wet, moeten beantwoord hebben, alvorens zij tot dit examen worden toegelaten.“*

Wanneer door de Regeering deze maatregel getroffen werd, dan zou tevens voorkomen worden dat kandidaten, zooals thans meermalen geschiedt, op te jeugdigen leeftijd zich aan het examen onderwerpen.

II. BIJZONDERE OPMERKINGEN.

Alinea I.

a. Anatomie; b. Physiologie.

Lager onderwijs:

Over het algemeen waren de resultaten iets ongunstiger dan ten vorigen jare verkregen. Voor „Anatomie“ werd in 43 gevallen 15 maal een „onvoldoend“, 13 maal een „even voldoende“ en 15 maal een „voldoend“ of „meer dan voldoende“ cijfer toegekend; voor „Physiologie“ in hetzelfde aantal gevallen 10 maal een „onvoldoend“, 17 maal een „even voldoende“ en 16 maal een „voldoend“ of „meer dan voldoende“ cijfer.

Het praedicaat „goed“ werd in 3 gevallen toegekend.

Ten opzichte van het onderzoek naar de kennis in „Anatomie“ mag worden opgemerkt, dat de feitenkennis vrij voldoende was, maar dat de toepassing van het geleerde bij het verklaren van de eene of andere beweging in veel gevallen te wenschen overliet. Ook bij het onderzoek in „Physiologie“ bleek, dat veel was gememoriseerd, maar inderdaad weinig door de kandidaten was verwerkt. Bijzonder sterk kwam dit uit waar gevraagd werd naar den invloed van gymnastische bewegingen op de organische verrichtingen.

Middelbaar onderwijs.

Het onderzoek leverde over het algemeen zeer onbevredigende resultaten op.

Voor „Anatomie“ werd in 50 gevallen 25 maal een „onvoldoend“, 17 maal een „even voldoende“ en 8 maal een „voldoend“ of „meer dan voldoende“ cijfer toegekend; voor „Physiologie“ in hetzelfde aantal gevallen 27 maal een „onvoldoend“, 14 maal een „even voldoende“ en 9 maal een „voldoend“ of „meer dan voldoende“ cijfer.

Het praedicaat „goed“ werd in 3 gevallen toegekend.

De feitenkennis liet te wenschen over. Bovendien blijft het aanbeveling verdienen, dat meer werk gemaakt wordt van de grondbeginselen der bewegingsleer der gewrichten. Hoewel in de meeste gevallen kon opgegeven worden het aantal hoofdassen aan een bepaald gewricht, werd toch de beteekenis daarvan voor de beweging niet begrepen, evenmin als de werking der banden. Over het algemeen blijken ook de kandidaten nog te weinig op de hoogte te zijn van de grondbeginselen der natuurkunde, noodig om zich een oordeel te kunnen vormen over de practische toepassing der zwaartekracht (evenwichtstoestand), hefboomswerking e. a.

Waar voorts de opsomming van spieren met haren oorsprong en hare implanting in den regel vrij voldoende bleek, was de kennis van de wijze waarop deze zelfs eenvoudige bewegingen ten uitvoer brengen onvoldoende. Het verdient verder aanbeveling, om te trachten eenvoudige gymnastische bewegingen te analyseeren en zelf te beredeneeren, opdat men zich rekenschap leert geven van die bewegingen.

Aan een onvoldoend begrip van eenvoudige physische en chemische wetten mag het toegeschreven worden, dat bij zoovele kandidaten de kennis van de physiologie zoo oppervlakkig te noemen was. Meermalen kwam het voor, dat kandidaten niet bij machte waren den invloed te schetsen van hoofdgroepen van oefeningen op de organische verrichtingen. Met nadruk wijst de Commissie op deze tekortkomingen, en gaarne zou zij wenschen, dat het gemiddeld peil, waarop thans bij de kandidaten de kennis der physiologie staat, in de toekomst rees.

Alinea III. (Eigen werk.)

Dit onderzoek leverde, zoowel bij het examen lager als middelbaar onderwijs, bevredigende resultaten op.

Lager onderwijs (43 gevallen):

zonder toestellen: 6 maal een „even voldoende“, 37 maal een „voldoend“ of „ruim voldoende“ cijfer;

aan toestellen: 3 maal een „onvoldoend“, 9 maal een „even voldoende“, 31 maal een „voldoend“ en „meer dan voldoende“ cijfer. (1 maal het praedicaat „goed“.)

Middelbaar onderwijs

zonder toestellen: (52 gevallen): 2 maal een „onvoldoend”, 10 maal een „even voldoende”, 40 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer (1 maal het praedicaat „goed”);

aan toestellen (51 gevallen): 4 maal een „onvoldoend”, 16 maal een „even voldoende” en 31 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer (2 maal het praedicaat „goed”).

Ook deze Commissie plaatste zich op het standpunt van hare voorgangsters in 1904, 1905 en 1906, dat van de kandidaten voor de akte lager onderwijs eene bedrevenheid mag gevorderd worden, gelijkstaande met die van goed geoefende leerlingen (jongens en meisjes) van de 3de klasse eener hogere burgerschool, met dien verstande evenwel, dat in het bijzonder moet gelet worden op eene correcte uitvoering der oefeningen, en, waar de aard der oefeningen dit toelaat, op eenen geleidelijken overgang der deelen. Dat ook deze Commissie zich op dit standpunt plaatste, vindt o. m. zijn grond in de omstandigheid, dat de bevoegdheid dezer kandidaten zich kan uitstrekken tot scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs.

Van de kandidaten voor de akte middelbaar onderwijs werd geëischt minstens eene bedrevenheid als van goed geoefende leerlingen van de hoogste klasse eener hogere burgerschool of van een gymnasium, met inachtneming van dezelfde voorwaarde ten opzichte van de uitvoering der opgegeven oefeningen, als genoemd voor de kandidaten der akte lager onderwijs.

Wenschelijk zou de Commissie het vinden, wanneer over het algemeen de mannelijke kandidaten meer zorg wilden besteden aan de uitvoering der oefeningen voor meisjes, o. m. ook, omdat op de hogere burgerscholen voor jongens steeds meer meisjes worden toegelaten.

Alinea's III en V (IV Theorie).

Over het algemeen leverde het onderzoek naar de kennis, bedoeld in de alinea's 3 en 5, weinig bevredigende resultaten op.

Lager onderwijs (alinea 5) 43 gevallen:

10 maal een „onvoldoend”, 23 maal een „even voldoende”, 10 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer. In één geval werd het praedicaat „goed” toegekend.

Middelbaar onderwijs (alinea's 3 en 5):

alinea 3: 23 maal een „onvoldoend”, 1 maal een „even voldoende”, 16 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer;

alinea 5: 21 maal een „onvoldoend”, 16 maal een „even voldoende”, 10 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer.

Voor de kandidaten lager onderwijs bepaalden zich de tekortkomingen tot een minder juist inzicht in het methodisch gymnastiekonderwijs. Vele kandidaten toonden nog geen duidelijk begrip te hebben van klassikaal te geven toetselonderwijs en bij het „les geven” kwam dit te duidelijker uit. Vooral mag de aandacht gevestigd worden op de onmogelijkheid voor vele kandidaten om de leerlingen bij de toestellen eene goede opstelling te geven. Voorts zou het wenschelijk zijn, dat meer bekendheid werd getoond met de waarde van zoovele spelen, zoowel voor jongens als meisjes, en dat in de praktijk in die spelen meer variatie kon gebracht worden. De meeste der genoemde tekortkomingen van de kandidaten voor de akte lager onderwijs moeten ook geconstateerd worden bij die voor de akte middelbaar onderwijs.

Vele dezer toonden bovendien een totaal gemis aan inzicht in het doel en wezen der schoolgymnastiek, en bleken niet het minste begrip te hebben van de groote betekenis die de schoolgymnastiek uit een hygiënisch, paedagogisch en practisch oogpunt voor de jeugd heeft. Bepaalde het onderzoek zich tot het opsommen van geschikte leerstof voor de verschillende leerkringen of -jaren, dan bleken zulke can-

didaten vrij goed onderlegd, maar werd gevraagd naar het „waarom” eener geleidelijke en juiste opklimming in de leerstof, dan liet het geen twijfel, dat veel was gememori-seerd, maar dat men zich absoluut geen rekenschap daarvan kon geven. De kennis van een bepaald verband in de leerstof werd gemist. Dat onze schoolgymnastiek naar een bepaald stelsel wordt onderwezen, scheen velen kandidaten onbekend. Ook de kennis van geschikte spelen (zoowel zaal- als openluchtspelen) voor leerlingen der middelbare school (jongens en meisjes) liet te wenschen over, en met nadruk zij hier vermeld, dat men zich in te veel gevallen geen rekenschap had gegeven, dat het spel een integreerend deel van onze schoolgymnastiek is.

Alinea IV (V. Les geven).

Lager onderwijs:

	Aantal ge-vallen.	Onvol-doend.	Even voldoende.	Vol-doend en ruim voldoende.
		pet.	pet.	pet.
1905.	44	30	bijna 30	41
1906.	42	14	43	43
1907.	43	29	49	bijna 24

Uit deze vergelijking kan blijken, dat de resultaten ongunstiger zijn dan in 1906 werden verkregen.

Dit deel van het examen eischt stellig meer behartiging. Over het algemeen toonde men, zooals in de theorie reeds bleek, te weinig begrip van klassikaal te geven gymnastiekonderwijs. In verband daarmee was het voor vele kandidaten eene moeilijkheid, de leerlingen bij de verschillende toestellen op te stellen, of bij gebruikmaking van 2, 3 of meer toestellen van dezelfde soort de juiste plaats te kiezen.

Middelbaar onderwijs:

	Aantal ge-vallen.	Onvol-doend.	Even voldoende.	Voldoend en ruim voldoende.
1905.		pet.	pet.	pet.
Lagere school	39	bijna 44	ruim 20	bijna 36
Middelb. „	37	43	19	41
1906.				
Lagere school	40	33	37	30
Middelb. „	40	ruim 52	27	20
1907.				
Lagere school	52	44	34	ruim 21
Middelb. „	50	52	26	22

Kan bij de kandidaten voor de akte middelbaar onderwijs over het algemeen blijken, dat het „les geven” geen gunstige resultaten opleverde, in het bijzonder mag daarop de nadruk gelegd worden, waar het geldt het „les geven” aan leerlingen der middelbare school. Neemt men in aanmerking, dat de kandidaten voor deze akte voor het meerendeel bestaan uit personen, die tot het onderwijs in geenerlei betrekking staan, dan behoeft dit geen verwondering te wekken. Bij vele kandidaten voorts viel een volslagen gebrek aan leerstof voor meisjes der middelbare school op te merken.

Bleek bij het „les geven” in oefeningen onder toestellen dikwijls gebrek aan geschikte leerstof, gemis aan doelmatige opstelling der leerlingen, groote tekortkomingen kwamen mede voor bij het toetselonderwijs. Op schromelijke wijze

werden dikwijls de te nemen voorzorgsmaatregelen veronachtzaamd of werd de klasse zóó opgesteld bij een toestel, dat de uitgevoerde oefening slechts ten deele kon gezien worden door de leerlingen, ja zelfs gevaar te duchten viel.

Bij vrij veel kandidaten scheen het „les geven” te bestaan uit een machinaal opdreunen van leerstof zonder eenige verklaring of aanwijzing, en moest, vaak in verband daarmee, gemis aan opgewekten leertoon geconstateerd worden. Van „onderwijs geven” in den strengen zin van het woord was slechts heel zelden sprake.

De Commissie ontveinst zich niet, dat de eisch, aan jongelieden gesteld, om aan hun onbekende klassen eene goede les te geven, geen gemakkelijke is, maar in het belang der zaak moet zij er toch op wijzen, dat de kandidaten wel zullen len doen, om zich alle gelegenheden tot praktische oefening ten nutte te maken. Zij meent, evenals hare voorgangsters, vele der tekortkomingen als bovenbedoeld te moeten toeschrijven aan het gemis van voldoende gelegenheden, vooral voor de kandidaten middelbaar onderwijs, om zich in het „onderwijs geven” naar behooren te oefenen.

Het mag dan ook eene groote schade voor de praktische vorming dezer kandidaten genoemd worden, dat nog in te veel gemeenten van ons land het verbod gehandhaafd blijft, om de lessen aan eene lagere of middelbare school bij te wonen. Dit bijwonen van lessen is voor bedoelde kandidaten de eenige weg, totdat de gelegenheid geboden wordt de theoretische en praktische vorming te erlangen aan eene *Centrale Opleidingsschool*.

Ten einde den kandidaten eenigen steun te geven bij de voorbereiding voor dit onderdeel van het examen, wordt als bijlage bij dit verslag gevoegd een beknopt overzicht der opgaven, den kandidaten voor het „les geven” ter praktische uitvoering voorgelegd.

Alinea VI (Schermen, enz.).

De wenk, door de Commissie in 1905 en 1906 aan de kandidaten gegeven, om dit onderdeel niet langer zoo schromelijk te verwaarloozen, heeft weinig resultaat gehad.

In 32 gevallen werd dan ook 15 maal een „onvoldoend”, 8 maal een „even voldoende” en slechts 9 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer toegekend.

Aan het einde van haar verslag meent de Commissie Uwer Excellentie er op te moeten wijzen, dat het steeds moeilijker wordt, nu het aantal scholen voor uitgebreid lager onderwijs, waan aan oudere leerlingen onderwijs gegeven wordt, toenemende is, om de eischen te bepalen die voor de akte lager onderwijs, welke feitelijk ook voor de scholen voor uitgebreid lager onderwijs bevoegdheid geeft, moeten worden gesteld. Bij eene mogelijke herziening der programma's zal het wenschelijk zijn rekening te houden met die scholen, welke, staande op den bodem van het lager onderwijs, toch feitelijk in vele vakken, waaronder ook de gymnastiek, middelbaar onderwijs geven.

Onder dankbetuiging voor het in haar gestelde vertrouwen legt de Commissie hare taak neder

's Gravenhage,
19 October 1907.
Amsterdam,

Namens de Commissie voornoemd:

K. TEN BRUGGENCATE,

Voorzitter.

J. H. LUTTING,

Secretaris.

BIJLAGE, gevoegd bij het verslag der Commissie voor de akte-examens gymnastiek, lager- en middelbaar onderwijs, in 1907, betreffende de behandelde leerstof in de praktijk voor deze examens.

1. Voor de lagere school.

a. Orde-, vrije oefeningen, oefeningen met handgereedschappen en spelen.

1. Vrije oefeningen van de plaats voor de verschillende leerjaren;
2. vrije oefeningen op de plaats voor de verschillende leerjaren;
3. vrije oefeningen in afwisseling met elkander (1ste leerkring);
4. vrije oefeningen in afwisseling met een ordeoefening naar keuze of met kwadraatgang;
5. het aanleeren van den kwadraatgang;
6. de kwadraatgang, ook gevarieerd;
7. het aanleeren van de $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ en $\frac{1}{1}$ zwenking, opstellen voor de vrije oefeningen door zwenken, ook gevolgd vrije oefeningen op de plaats;
8. stokoefeningen op en van de plaats;
9. oefeningen voor het korte springtouw;
10. spelen voor de verschillende leerjaren.

Meestal werd eene opdracht gegeven waarbij de kandidaten niet beperkt waren in hunne keuze van oefeningen, doch om goede redenen werden ook al eens opgaven gesteld als:

verschillende wijzen van gaan, ook met armoefeningen;
het aanleeren van een 2- of 3-tal stokhoudingen;
stokoefeningen op de plaats, in verbinding met been- of rompoefeningen;
vrije oefeningen op de plaats: knielen en rompbeweging, in verbinding met armoefeningen;
vrije oefeningen op de plaats, uit eene opstelling vooraf aangegeven, e. a.

b. Oefeningen aan de toestellen:

Oefeningen aan het Rek, aan de Ringen (voor de verschillende leerjaren): aan de Klimstokken (4de, 5de en 6de leerjaar): aan de Brug (5de en 6de leerjaar): aan den Bok, aan de Horizontale en Schuine ladders (4de, 5de en 6de leerjaar): op de Evenwichtslatten (meisjes), met het Lange springtouw (meisjes en jongens): Ver- en hoogspringen.

In den regel werd eene opdracht gegeven voor een bepaald leerjaar of een bepaalden leerkring; in enkele gevallen werd de opdracht beperkt tot het aanleeren van bepaalde oefeningsvormen.

Zoo werd al reeds de opdracht gegeven:
voorbereidende oefeningen voor het klimmen aan de klimstokken;
voorbereidende oefeningen voor het draaien om de breedte-as van het lichaam aan de ringen: beenoefeningen in strek- of buighang, e. a.;
de knieopzwaai (voorbereidingen).

B. Voor de middelbare school.

a. Orde-, vrije oefeningen, oefeningen met handgereedschappen en spelen.

Behalve de opgaven genoemd voor de lagere school:

1. Vrije oefeningen op en van de plaats voor de verschillende leerjaren (jongens en meisjes).
2. Vrije oefeningen op de plaats in afwisseling met de een of andere orde-oefening.

3. Vrije oefeningen van de plaats in verbinding met $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{2}$ draai om de lengte-as van het lichaam.
4. Vrije oefeningen (ligsteunoefeningen) voor bepaalde leerjaren.
5. Vrije oefeningen (heele beenenbuiging) op één been voor een bepaald leerjaar.
6. Vrije oefeningen (beenheffen en beenslingeren met rompbewegingen) 6-deelig.
7. Vrije oefeningen (heele beenenbuiging, uitval en beenheffen) 6-deelig.
8. Vrije oefeningen (in verbinding met draaien om de lengte-as van het lichaam en knielen, e. a.
9. Het aanleeren van den kruisgang.
10. Het afdeelen met 4-tallen; afdeelen, gevolgd door zwenken.
11. Opstellen voor de vrije oefeningen door eene samengestelde zwenking, e. a.
12. Stok- en staafoefeningen voor de verschillende leerjaren der middelbare school.
13. Stok- of staafoefeningen:
aanleeren van het overstappen;
„ „ „ polsdraaien;
slaan en stooten;
overstappen voor verschillende leerjaren;
„ uit halve of heele beenenbuiging, uitval
of beenplaatsing, ook tot den uitval.
14. Verschillende wijen van gaan in verbinding met stok-oefeningen.
15. Spelen voor de verschillende leerjaren.
b. Oefeningen aan toestellen.
Behalve de opgaven, genoemd voor de lagere school.
Oefeningen aan het Rek; de Ringen (jongens en meisjes); de Brug (id.); de Horizontale en Schuine ladder (id.); de Zweefmolen (meisjes); het Paard (jongens); den Bok (jongens); de Klimstokken (jongens en meisjes); Hoog-, ver- en diepspringen.
De opdrachten werden meerendeels gegeven aan een of ander toestel voor twee opvolgende leerjaren. Soms werden zij beperkt als:
Rek: aanleeren van den ondersprong;
„ „ „ het kiepen, of
Paard: hurk-, flank- of keersprongen, e. a.

BIJLAGE T.

UITKOMSTEN van het onderzoek naar de kennis van het lezen en schrijven der ingelijfden bij de land- en zeemilitie in 1907.

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
DISTRICT BREDA.						
Arrond. Bergen op Zoom.						
Bergen op Zoom	42	1	—	—	—	—
Halsteren	10	—	—	—	1	—
Huybergen	4	—	—	—	—	—
Ossendrecht	8	—	—	—	—	—
Putte	4	—	—	—	1	—
Steenbergen c. a.	22	—	1	—	1	—
Nieuw-Vossemeer	5	—	—	—	—	—
Woensdrecht	9	—	—	—	1	—
Wouw	22	—	—	—	2	—
Totaal	126	1	1	—	6	—
Arrond. Breda.						
Breda	92	3	1	—	—	—
Chaaam	6	—	—	—	—	—
Dongen	9	—	—	—	1	—
Ginneken c. a.	13	—	—	—	—	—
Oosterhout	38	2	—	—	1	—
Princenhage	28	—	—	—	1	—
Rijsbergen	10	—	—	—	1	—
Teteringen	9	—	—	—	—	—
Zundert	5	—	—	—	—	—
Totaal	210	5	1	—	4	—
Arrond. Roosendaal.						
Etten c. a.	17	1	—	—	—	—
Oud. en Nieuw-Gastel	10	—	—	—	—	—
Hoeven c. a.	8	—	—	—	—	—
Oudenbosch	20	4	—	—	—	—
Roosendaal c. a.	48	1	—	—	1	—
Rucphen c. a.	19	—	—	—	2	—
Standdaarbuiten	6	—	—	—	—	—
Totaal	128	6	—	—	3	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Zevenbergen.</i>						
Dinteloord c. a.	11	—	—	—	—	—
Fijnaart c. a.	12	—	—	—	1	—
Klundert	13	—	—	—	1	—
Made c. a.	9	2	—	—	—	—
Terheyden	9	—	—	—	—	—
Willemstad	8	—	—	—	—	—
Zevenbergen	21	—	—	—	—	—
Zwaluwe (Hooge- en Lage-).	11	—	—	—	—	—
Totaal	94	2	—	—	2	—
<i>DISTRICT EINDHOVEN.</i>						
<i>Arrond. Eindhoven.</i>						
Aalst	4	—	—	—	—	—
Bergeyk	5	—	—	—	—	—
Borkel c. a.	3	—	—	—	—	—
Budel	6	—	1	—	—	—
Dommelen	1	—	—	—	—	—
Duizel c. a.	1	—	—	—	—	—
Eersel	12	—	—	—	—	—
Eindhoven	19	—	—	—	—	—
Gestel c. a.	12	—	1	—	—	—
Leende	4	—	—	—	—	—
Luyksgestel	3	—	—	—	—	—
Maarheeze	1	—	—	—	—	—
Oerle	1	—	—	—	—	—
Riethoven	4	—	—	—	—	—
Soerendonk c. a.	6	—	—	—	—	—
Stratum	12	—	—	—	—	—
Strijp	5	—	—	—	—	—
Tongelre	2	—	—	—	—	—
Valkenswaard	10	—	—	—	—	—
Veldhoven c. a.	4	—	—	—	—	—
Woensel	26	—	1	—	2	—
Zeelst	6	—	—	—	—	—
Zesgehuchten	2	—	—	—	—	—
Totaal	149	—	3	—	2	—
<i>Arrond. Helmond.</i>						
Aarle-Rixtel	5	—	—	—	—	—
Asten	13	—	—	—	—	—
Bakel c. a.	4	—	—	—	—	—
Deurne c. a.	20	—	—	—	—	—
Geldrop	12	—	—	—	—	—
Heeze	5	—	—	—	—	—
Helmond	48	—	—	—	—	—
Lierop	1	—	—	—	—	—
Lieshout	3	—	—	—	—	—
Mierlo	9	—	—	—	—	—
Nunen c. a.	6	—	—	—	—	—
Someren	8	—	—	—	—	—
Stiphout	1	—	—	—	—	—
Vlierden	6	—	—	—	—	—
Totaal	141	—	—	—	—	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Veghel.</i>						
Beek c. a.	7	—	—	—	—	—
Boekel	5	—	—	—	1	—
Dinther	5	—	—	—	—	—
Erp	7	—	1	—	—	—
Gemert	21	—	—	—	—	—
Heeswijk	5	—	—	—	—	—
Nistelrode	10	—	—	—	—	—
St. Oedenrode	12	—	—	—	1	—
Schijndel	19	—	—	—	—	—
Son c. a.	3	—	—	—	—	—
Uden	23	—	—	—	1	—
Veghel	23	—	—	—	—	—
Totaal	140	—	1	—	3	—
DISTRICT 's HERTOGENBOSCH.						
<i>Arrond. Boxmeer.</i>						
Beers	4	—	—	—	—	—
Beugen c. a.	12	—	—	—	—	—
Boxmeer	8	—	—	—	—	—
Cuyk c. a.	7	—	—	—	—	—
Escharen	1	—	—	—	—	—
Gassel	2	—	—	—	—	—
Grave	13	—	—	—	—	—
Haps	2	—	—	—	—	—
Linden	1	—	—	—	—	—
Maashees c. a.	6	—	—	—	—	—
Mill c. a.	8	—	—	—	—	—
Oeffelt	5	—	—	—	—	—
Oploo c. a.	10	—	—	—	—	—
Sambeek	9	—	—	—	—	—
Velp	1	—	—	—	—	—
Vierlingsbeek	8	—	—	—	—	—
Wanroy	1	—	—	—	—	—
Zeeland	7	—	—	—	—	—
Totaal	105	—	—	—	—	—
<i>Arrond. 's Hertogenbosch.</i>						
Berlicum c. a.	12	1	—	—	—	—
Bokhoven	1	—	—	—	—	—
Dungen (den)	4	—	—	—	—	—
Engelen	5	—	—	—	—	—
Esch	2	—	—	—	—	—
Haaren	3	—	—	—	—	—
Helvoirt	4	—	—	—	—	—
's Hertogenbosch	115	4	—	—	7	—
St. Michielsgestel	9	—	—	—	1	—
Rosmalen	16	—	—	—	1	—
Vught	16	—	—	—	1	—
Totaal	187	5	—	—	10	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Oss.</i>						
Alem c. a.	3	—	—	—	—	—
Berghem	4	—	—	—	—	—
Deursen c. a.	1	—	—	—	—	—
Dieden c. a.	2	—	—	—	—	—
Empel c. a.	5	—	—	—	—	—
Geffen	4	—	—	—	1	—
Heesch	8	—	—	—	—	—
Herpen	2	—	—	—	—	—
Lith	7	—	—	—	—	—
Lithoijen	4	—	—	—	—	—
Megen c. a.	5	—	—	—	—	—
Nuland	6	—	—	—	—	—
Oijen c. a.	2	—	—	—	—	—
Oss	27	2	—	—	5	—
Ravenstein	2	—	—	—	—	—
Reek	4	—	—	—	—	—
Schayk	5	—	—	—	1	—
Totaal	91	2	—	—	7	—
<i>DISTRICT TILBURG.</i>						
<i>Arrond. Heusden.</i>						
Almkerk	10	—	—	—	—	—
Andel	4	—	—	—	—	—
Drongelen c. a.	2	—	—	—	—	—
Dussen c. a.	9	—	—	—	—	—
Giessen	2	—	—	—	—	—
Hedikhuizen	5	—	—	—	—	—
Heesbeen c. a.	3	—	—	—	—	—
Herpt	2	—	—	—	—	—
Heusden	8	1	—	—	—	—
Meeuwen c. a.	5	—	—	—	—	—
Oudheusden	3	—	—	—	—	—
Rijswijk	2	—	—	—	—	—
Veen	2	—	—	—	—	—
de Werken c. a.	11	—	—	—	—	—
Werkendam	12	1	—	—	—	—
Woudrichem	4	2	—	—	—	—
Wijk c. a.	9	—	—	—	—	—
Totaal	93	4	—	—	—	—
<i>Arrond. Oirschot.</i>						
Best	13	—	—	—	—	—
Bladel c. a.	4	—	—	—	—	—
Boxtel	21	—	—	—	—	—
Diessen	3	—	—	—	—	—
Hoogeloon c. a.	2	—	—	—	—	—
Liempde	4	—	—	—	—	—
Moergestel	3	—	—	—	1	—
Oirschot	14	—	—	—	—	—
Oost-, West- en Middelbeers.	3	—	—	—	—	—
Reusel	4	—	—	—	—	—
Vessem c. a.	4	—	—	—	—	—
Totaal	75	—	—	—	1	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	K o n d e n					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Tilburg.</i>						—
Alphen	7	1	—	—	—	—
Baarle-Nassau	10	—	—	—	—	—
Berkel	6	—	—	—	—	—
Gilze c. a.	16	—	—	—	—	—
Goirle	10	—	—	—	—	—
Hilvarenbeek	9	—	—	—	—	—
Hooge- en Lage-Mierde	6	—	—	—	—	—
Oisterwijk	9	—	—	—	1	—
Tilburg	145	2	2	—	3	—
Totaal	218	3	2	—	4	—
<i>Arrond. Waalwijk.</i>						
Baardwijk	6	—	—	—	—	—
Besoijen	5	—	—	—	—	—
Capelle	10	—	—	—	1	—
Drunen	7	—	—	—	—	—
Geertruidenberg	5	—	—	—	—	—
's Gravenmoer	3	—	—	—	—	—
Loon op Zand	20	—	3	—	2	—
Nieuwkuyk	4	—	—	—	1	—
Raamsdonk	22	3	—	—	1	—
Sprang	7	—	—	—	—	—
Udenhout	12	—	—	—	—	—
Vlijmen	13	—	—	—	—	—
Vrijhoeve-Capelle	2	—	—	—	—	—
Waalwijk	19	—	—	—	—	—
Waspik	7	—	—	—	—	—
Totaal	212	3	3	—	5	—
DISTRICT ARNHEM.						
<i>Arrond. Apeldoorn.</i>						
Apeldoorn	86	—	—	—	—	—
Epe	32	—	—	—	1	—
Heerde	22	—	—	—	2	—
Totaal	140	—	—	—	3	—
<i>Arrond. Arnhem.</i>						
Arnhem	180	5	—	—	1	—
<i>Arrond. Harderwijk.</i>						
Doornspijk	10	—	—	—	—	—
Elburg	23	1	—	—	1	—
Ermelo	8	—	—	—	1	—
Harderwijk	31	—	—	—	—	—
Hattem	7	—	—	—	1	—
Nijkerk	31	—	—	—	—	—
Oldebroek	20	—	—	—	—	—
Putten	19	—	—	—	—	—
Totaal	149	1	—	—	3	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Rheden.</i>						
Brummen	30	—	—	—	—	—
Rheden	63	—	—	—	—	—
Rozendaal	2	—	—	—	—	—
Voorst	37	—	—	—	1	—
Totaal	132	—	—	—	1	—
<i>Arrond. Wageningen.</i>						
Barneveld	30	—	—	—	—	—
Ede	64	—	2	—	1	—
Hoevelaken	3	—	—	—	—	—
Renkum	26	1	—	—	—	—
Scherpenzeel	4	—	—	—	—	—
Wageningen	21	—	—	—	—	—
Totaal	148	1	2	—	1	—
DISTRICT TIEL.						
<i>Arrond. Elst.</i>						
Bemmel	25	1	—	—	—	—
Dodewaard	12	—	—	—	—	—
Elst	27	—	—	—	1	—
Gent	7	—	—	—	—	—
Heteren	9	—	—	—	—	—
Huissen	10	—	—	—	1	—
Kesteren	18	—	—	—	—	—
Valburg	19	—	—	—	1	—
Totaal	127	1	—	—	3	—
<i>Arrond. Geldermalsen.</i>						
Ammerzoden	3	—	—	—	—	—
Beesd	9	—	—	—	1	—
Brakel	6	—	—	—	—	—
Buurmalsen	6	—	—	—	—	—
Culemborg	33	—	—	—	2	—
Deil	7	—	—	—	—	—
Gameren	6	—	—	—	—	—
Geldermalsen	13	—	—	—	1	—
Haften	6	—	—	—	2	—
Hedel	6	—	—	—	1	—
Herwijnen	7	—	—	—	—	—
Nederhemert	5	—	—	—	—	—
Poederroijen	2	—	—	—	—	—
Vuren	6	1	1	—	—	—
Zuilichem	4	—	—	—	—	—
Totaal	119	1	1	—	7	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Nijmegen.</i>						
Balgoy	2	—	—	—	—	—
Groesbeek	18	—	—	—	3	—
Heumen	4	—	—	—	—	—
Millingen	7	2	—	—	—	—
Nijmegen	136	1	—	—	3	—
Overasselt	6	—	—	—	—	—
Ubbergen	12	—	—	—	—	—
Wijchen	12	—	—	—	—	—
Totaal	197	3	—	—	6	—
<i>Arrond. Tiel.</i>						
Beusichem	6	—	—	—	—	—
Buren	10	—	—	—	—	—
Echteld	9	1	—	—	—	—
Est c. a.	4	—	—	—	—	—
Lienden	9	—	—	—	2	—
Maurik	7	—	—	—	2	—
Ophemert	5	—	—	—	—	—
Tiel	38	1	—	—	—	—
Varik	2	—	—	—	—	—
Waardenburg	3	—	—	—	—	—
Wadenoijen	5	—	—	—	—	—
IJzendoorn	4	—	—	—	—	—
Zoelen	10	—	—	—	—	—
Totaal	112	2	—	—	4	—
<i>Arrond. Zalt-Bommel.</i>						
Appeltern	10	—	—	—	—	—
Batenburg	2	—	—	—	—	—
Bergharen	8	—	—	—	—	—
Beuningen	4	—	—	—	—	—
Dreumel	5	—	—	—	—	—
Driel	11	—	—	—	—	—
Druten	10	—	2	—	—	—
Ewijk	6	—	—	—	—	—
Heerewaarden	1	—	—	—	—	—
Horssen	3	—	—	—	—	—
Rossum	5	—	—	—	—	—
Wamel	20	—	—	—	1	—
Zalt-Bommel	16	—	—	—	—	—
Totaal	101	—	2	—	1	—
DISTRICT ZUTPHEN.						
<i>Arrond. Doesburg.</i>						
Angerlo	6	—	—	—	—	—
Bergh	27	—	—	—	—	—
Didam	16	—	—	—	—	—
Doesburg	17	—	—	—	1	—
Duiven	10	—	—	—	—	—
Herwen c. a.	11	—	—	—	—	—
Pannerden	3	1	—	—	—	—
Wehl	7	—	—	—	1	—
Westervoort	6	—	—	—	—	—
Zevenaar	25	—	—	—	—	—
Totaal	128	1	—	—	2	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Doetinchem.</i>						
Dinxperlo	18	—	—	—	—	—
Doetinchem (Ambt)	15	—	—	—	—	—
Doetinchem (Stad)	13	—	—	—	—	—
Gendringen	23	—	—	—	—	—
Hummelo	11	—	—	—	—	—
Wisch	22	—	—	—	—	—
Zelhem	17	—	—	—	—	—
Totaal	119	—	—	—	—	—
<i>Arrond. Groenlo.</i>						
Aalten	29	—	—	—	—	—
Borculo	15	—	—	—	—	—
Eibergen	20	—	—	—	—	—
Groenlo	8	—	—	—	—	—
Lichtenvoorde	17	—	—	—	—	—
Neele	15	—	—	—	—	—
Winterswijk	37	—	—	—	—	—
Totaal	141	—	—	—	—	—
<i>Arrond. Zutphen.</i>						
Gorssel	24	—	—	—	—	—
Hengelo	14	—	—	—	—	—
Laren	12	—	—	—	—	—
Lochem	15	—	—	—	—	—
Ruurlo	9	—	—	—	—	—
Steenderen	11	—	—	—	—	—
Vorden	13	—	—	—	—	—
Warnsveld	7	—	—	—	—	—
Zutphen	66	1	—	—	3	—
Totaal	171	1	—	—	3	—
DISTRICT DORDRECHT.						
<i>Arrond. Brielle.</i>						
Abbenbroek	2	—	—	—	—	—
Brielle	16	2	—	—	—	—
Geervliet	5	—	—	—	—	—
Heenvliet	5	—	—	—	—	—
Hekelingen	1	—	—	—	—	—
Hellevoetsluis	11	1	—	—	—	—
Helvoet (Nieuw-)	6	—	—	—	—	—
Nieuwenhoorn	5	—	—	—	—	—
Oostvoorne	8	—	—	—	—	—
Oudenhorn	6	—	—	—	—	—
Rockanje	5	—	—	—	—	—
Spijkenisse	7	—	—	—	—	—
Vierpolders	2	—	—	—	—	—
Zuidland	2	—	—	—	—	—
Zwartewaal	1	—	—	—	—	—
Totaal	82	3	—	—	—	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Dordrecht.</i>						
Dordrecht.	165	6	—	—	1	—
Dubbeldam	14	—	—	—	1	—
Papendrecht	14	1	—	—	—	—
Sliedrecht	37	6	—	—	—	—
Zwijndrecht	28	2	—	—	2	—
Totaal	258	15	—	—	4	—
<i>Arrond. Gorinchem.</i>						
Arkel	1	—	—	—	—	—
Asperen	7	—	—	—	—	—
Bleskensgraaf	4	—	—	—	—	—
Giessendam	14	—	—	—	—	—
Giesen-Nieuwkerk	2	—	—	—	—	—
Gorinchem	39	2	—	—	1	—
Hardinxveld	16	2	—	—	1	—
Heukelum	5	—	—	—	—	—
Hoogblokland	5	—	—	—	—	—
Kedichem	4	—	—	—	—	—
Leerbroek	2	—	—	—	—	—
Leerdam	21	—	—	—	—	—
Meerkerk	9	—	—	—	—	—
Molenaarsgraaf	1	—	—	—	—	—
Nieuwland	2	—	—	—	—	—
Noordeloos	3	—	—	—	—	—
Peursum	4	—	—	—	—	—
Schoonrewoerd	2	—	—	—	—	—
Wijngaarden	3	—	—	—	—	—
Totaal	210	4	—	—	2	—
<i>Arrond. Middelharnis.</i>						
Bommel (den)	6	—	—	—	—	—
Dirksland	9	1	—	—	—	—
Goedereede	3	2	—	—	—	—
Herkingen	2	—	—	—	—	—
Melissant	4	—	—	—	—	—
Middelharnis	20	2	—	—	—	—
Ooltgensplaat	11	1	—	—	1	—
Ouddorp	7	2	—	—	—	—
Sommelsdijk	7	1	—	—	—	—
Stad aan 't Haringvliet	4	—	—	—	—	—
Stellendam	4	—	—	—	—	—
Tonge Nieuwe)	5	—	—	—	—	—
Tonge (Oude)	8	1	—	—	—	—
Totaal	128	10	—	—	1	—
<i>Arrond. Oud-Beijerland.</i>						
Beijerland (Nieuw-)	8	—	—	—	—	—
Beijerland (Oud-)	19	—	—	—	—	—
Beijerland (Zuid-)	7	—	—	—	1	—
Goudswaard	7	—	—	—	—	—
's Gravendeel	17	2	—	—	—	—
Heinenoord	7	—	—	—	—	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
Klaaswaal	5	—	—	—	—	—
Maasdam	6	—	—	—	—	—
Mijnsheerenland	5	—	—	—	—	—
Numansdorp	11	—	—	—	1	—
Piershil	5	—	—	—	—	—
Puttershoek	7	—	—	—	1	—
Strijen	17	—	—	—	—	—
Westmaas	1	—	—	—	—	—
Totaal	122	2	—	—	3	—
DISTRICT GOUDA.						
<i>Arondiss. Alkemade.</i>						
Aar (Ter)	6	—	—	—	1	—
Alkemade	14	1	—	—	—	—
Hillegom	15	—	—	—	—	—
Leimuiden	6	—	—	—	—	—
Lisse	15	—	—	—	—	—
Nieuwveen	3	—	—	—	—	—
Noordwijk	20	3	—	—	—	—
Noordwijkerhout	13	—	—	—	—	—
Rijnsaterwoude	1	—	—	—	—	—
Sassenheim	12	—	—	—	—	—
Voorhout	5	—	—	—	—	—
Warmond	5	—	—	—	—	—
Woubrugge	8	—	—	—	—	—
Zevenhoven	3	—	—	—	—	—
Totaal	126	4	—	—	1	—
<i>Arrond. Gouda.</i>						
Gouda	69	3	1	—	2	—
Gouderak	8	—	—	—	—	—
Haastrecht	4	—	—	—	—	—
Hekendorp	5	—	—	—	—	—
Lange Ruige Weide	2	—	—	—	—	—
Moerkapelle	2	—	—	—	—	—
Moordrecht	8	—	—	—	—	—
Oudewater	11	—	—	—	—	—
Reeuwijk	12	—	—	—	—	—
Stolwijk	8	1	—	—	—	—
Waddinxveen	8	—	—	—	—	—
Zegwaard	5	—	—	—	—	—
Zevenhuizen	9	—	—	—	—	—
Zoetermeer	6	—	—	—	—	—
Totaal	157	4	1	—	2	—
<i>Arrond. Schoonhoven.</i>						
Alblas (Oud-)	4	—	—	—	—	—
Alblasserdam	18	1	—	—	1	—
Ameide	4	—	—	—	—	—
Ammers (Groot-)	10	—	—	—	—	—
Ammerstol	3	2	—	—	—	—
Bergambacht	13	—	—	—	—	—
Berkenwoude	2	—	—	—	—	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	K o n d e n					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
Brandwijk	3	—	—	—	—	—
Everdingen	2	—	—	—	—	—
Goudriaan	3	—	—	—	—	—
Hagestein	3	—	—	—	—	—
Hei. en Boeicop	1	—	—	—	—	—
Langerak	1	—	—	—	—	—
Lekkerkerk	10	2	—	—	—	—
Lekkerland (Nieuw-)	11	—	—	—	—	—
Lexmond	4	—	—	—	—	—
Nieuwpoort	5	—	—	—	—	—
Ottoland	2	—	—	—	—	—
Schoonhoven	9	—	—	—	—	—
Streefkerk	3	—	—	—	—	—
Tienhoven	1	—	—	—	—	—
Vianen	12	—	—	—	—	—
Totaal	124	5	—	—	1	—
<i>Arrond. Woerden.</i>						
Aarlanderveen	7	—	—	—	—	—
Alphen	24	1	—	—	—	—
Barwoutswaarder	4	—	—	—	—	—
Benthuizen	2	—	—	—	—	—
Bodegraven	12	—	—	—	—	—
Boskoop	19	—	—	—	—	—
Hazerswoude	16	—	—	—	—	—
Koudekerk	7	—	—	—	—	—
Nieuwkoop	9	—	—	—	—	—
Oudshoorn	9	—	—	—	—	—
Waarder	2	—	—	—	—	—
Woerden	22	3	—	—	—	—
Zwammerdam	8	—	—	—	—	—
Totaal	141	4	—	—	—	—
DISTRICT 's GRAVENHAGE.						
<i>Arrond. Delft.</i>						
Delft	105	1	—	—	—	—
Hof van Delft	7	—	—	—	—	—
Nootdorp	2	—	—	—	—	—
Pijnacker	9	—	—	—	—	—
Rijswijk	9	—	—	—	—	—
Schipluiden	4	—	—	—	—	—
Stompwijk	11	—	—	—	—	—
Veur	5	—	—	—	—	—
Voorburg	17	—	—	—	—	—
Voorschoten	14	—	—	—	—	—
Vrijenban	4	—	—	—	—	—
Totaal	187	1	—	—	—	—
<i>Arrond. 's Gravenhage I, II en III.</i>						
's Gravenhage	660	21	1	—	10	—
Wassenaar	12	—	—	—	—	—
Totaal	672	21	1	—	10	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Leiden.</i>						
Katwijk	29	5	—	—	1	—
Leiden	202	6	—	—	3	—
Leiderdorp	11	—	—	—	—	—
Oegstgeest	7	—	—	—	—	—
Rijnsburg	6	—	—	—	1	—
Valkenburg	3	—	—	—	—	—
Zoeterwoude	9	—	—	—	—	—
Totaal	267	11	—	—	5	—
<i>Arrond. Maassluis.</i>						
's Gravenzande	19	—	—	—	—	—
Lier (de)	3	—	—	—	—	—
Loosduinen	12	—	—	—	—	—
Maasland	12	—	—	—	—	—
Maassluis	32	3	—	—	—	—
Monster	15	—	—	—	—	—
Naaldwijk	20	2	—	—	—	—
Rozenburg	8	—	—	—	—	—
Wateringen	4	1	—	—	—	—
Totaal	125	6	—	—	—	—
DISTRICT ROTTERDAM.						
<i>Arrond. Hillegersberg.</i>						
Bergschenhoek	1	—	—	—	—	—
Berkel	7	—	—	—	—	—
Bleiswijk	9	—	—	—	—	—
Capelle a/d. IJssel	22	1	—	—	1	—
Heerjansdam	4	—	—	—	—	—
Hendrik Ido-Ambacht	10	1	—	—	—	—
Hillegersberg	10	—	—	—	1	—
Krimpen a/d. Lek	9	—	—	—	—	—
Krimpen a/d. IJssel	10	—	—	—	—	—
Nieuwerkerk a/d. IJssel	10	—	—	—	—	—
Ouderkerk a/d. IJssel	14	2	—	—	—	—
Ridderkerk	30	2	—	—	—	—
Schiebroek	—	—	—	—	—	—
IJsselmonde	17	—	—	—	—	—
Totaal	153	6	—	—	2	—
<i>Arrond. Rotterdam I t/m. IV.</i>						
Rotterdam	1212	24	—	—	13	—
<i>Arrond. Schiedam.</i>						
Barendregt	18	—	—	—	—	—
Hoogvliet	3	—	—	—	—	—
Kethel	6	—	—	—	—	—
Overschie	14	—	—	—	—	—
Pernis	12	—	—	—	—	—
Poortugaal	8	—	—	—	—	—
Rhoon	9	—	—	—	—	—
Schiedam	102	4	—	—	—	—
Vlaardingen	60	5	—	—	—	—
Vlaardinger-Ambacht	3	—	—	—	—	—
Totaal	235	9	—	—	—	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
DISTRICT ALKMAAR.						
<i>Arrond. Alkmaar.</i>						
Alkmaar	68	1	—	—	—	—
Bergen	9	—	—	—	—	—
Broek op Langendijk	6	—	—	—	—	—
Heerhugowaard	22	—	—	—	—	—
Heilo	7	—	—	—	1	—
Koedijk	5	—	—	—	—	—
Niedorp (Nieuwe)	4	—	—	—	—	—
Niedorp (Oude)	6	—	—	—	—	—
Oterleek	2	—	—	—	—	—
Oudkarspel	3	—	—	—	—	—
Oudorp	3	—	—	—	—	—
St. Pancras	1	—	—	—	—	—
Scharwoude (Noord-)	2	—	—	—	—	—
Scharwoude (Zuid-)	6	—	—	—	—	—
Schoorl	4	—	—	—	1	—
Warmenhuizen	6	—	—	—	—	—
Winkel	6	—	—	—	—	—
Totaal	155	1	—	—	2	—
<i>Arrond. den Helder.</i>						
Anna Paulowna	8	—	—	—	—	—
Barsingerhorn	5	—	—	—	—	—
Callantsoog	1	—	—	—	—	—
Harenkarspel	5	—	—	—	—	—
den Helder	71	17	1	—	1	—
St. Maarten	4	—	—	—	—	—
Schagen	13	—	—	—	—	—
Wieringen	9	—	—	—	—	—
Wieringerwaard	3	—	—	—	—	—
Zijpe	12	1	—	—	—	—
Totaal	131	18	1	—	1	—
<i>Arrond. Hoorn.</i>						
Avenhorn	5	—	—	—	—	—
Beets	1	—	—	—	—	—
Berkhout	7	—	—	—	—	—
Blokker	2	—	—	—	—	—
Hensbroek	3	—	—	—	—	—
Hoorn	39	—	—	—	1	—
Nibbixwoud	3	—	—	—	—	—
Obdam	3	—	—	—	—	—
Oudendijk	3	—	—	—	—	—
Schellinkhout	2	—	—	—	—	—
Schermerhorn	3	—	—	—	—	—
Spanbroek	6	—	—	—	—	—
Ursum	6	—	—	—	—	—
Venhuizen	9	—	—	—	—	—
Wognum	29	—	—	—	—	—
Zwaag	7	—	—	—	—	—
Totaal	128	—	—	—	1	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Medemblik.</i>						
Abbekerk	1	—	—	—	—	—
Andijk	15	—	—	—	—	—
Bovenkarspel	5	1	—	—	1	—
Enkhuizen	23	2	—	—	2	—
Grootebroek	8	—	—	—	—	—
Hoogkarspel	3	—	—	—	—	—
Hoogwoud	9	—	—	—	—	—
Medemblik	11	—	—	—	1	—
Midwoud	3	—	—	—	—	—
Opmeer	1	—	—	—	—	—
Opperdoes	2	—	—	—	—	—
Sybekarspel	3	—	—	—	—	—
Twisk	1	1	—	—	—	—
Wervershoof	8	—	—	—	—	—
Westwoud	3	—	—	—	—	—
Totaal	96	4	—	—	4	—
<i>Arrond. Texel.</i>						
Terschelling	15	3	—	—	—	—
Texel	14	2	—	—	1	—
Urk	6	1	—	—	—	—
Vlieland	1	—	—	—	—	—
Totaal	36	6	—	—	1	—
DISTRICT AMSTERDAM.						
<i>Arrond. Amsterdam I t/m. VII.</i>						
Amsterdam	1757	42	4	—	28	—
<i>Arrond. Hilversum.</i>						
Ankeveen	1	—	—	—	—	—
Blaricum	4	—	—	—	1	—
Bussum	23	—	—	—	—	—
Diemen	10	—	—	—	—	—
's Graveland	1	—	—	—	—	—
Hilversum	68	—	1	—	—	—
Huizen	16	—	—	—	3	1
Kortenhoef	4	—	—	—	—	—
Laren	10	—	—	—	—	—
Muiden	7	—	—	—	—	—
Naarden	12	—	—	—	—	—
Nederhorst den Berg	6	—	—	—	—	—
Watergraafsmeer	7	—	—	—	—	—
Weesp	25	2	—	—	—	—
Totaal	194	2	1	—	4	1
DISTRICT HAARLEM.						
<i>Arrond. Beverwijk.</i>						
Akersloot	6	—	—	—	—	—
Beverwijk	31	1	—	—	1	—
Castricum	9	—	—	—	—	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
Egmond aan Zee	9	6	—	—	1	—
Egmond-binnen	8	—	—	—	—	—
Graft	7	—	—	—	—	—
Heemskerk	6	—	—	—	—	—
Krommenie	10	1	1	—	1	—
Limmen	3	—	—	—	—	—
Rijp (de)	4	—	—	—	—	—
Schoten	6	—	—	—	—	—
Spaarndam	5	—	—	—	—	—
Uitgeest	11	—	—	—	—	—
Velsen	32	2	—	—	1	—
Wormerveer	25	1	—	—	—	—
Wijk aan Zee en Duin	3	—	—	—	—	—
Totaal	175	11	1	—	4	—
<i>Arrond. Haarlem.</i>						
Bennebroek	2	—	—	—	—	—
Bloemendaal	10	—	—	—	—	—
Haarlem	248	5	1	—	—	—
Haarlemmerliede c. a.	10	—	—	—	1	—
Heemstede	24	—	—	—	—	—
Zandvoort	6	—	—	—	—	—
Totaal	300	5	1	—	1	—
<i>Arrond. Haarlemmermeer.</i>						
Aalsmeer	15	—	—	—	—	—
Amstel (Nieuwer-)	18	—	—	—	—	—
Amstel (Ouder-)	8	—	—	—	—	—
Haarlemmermeer	69	—	—	—	—	—
Sloten	24	—	—	—	—	—
Uithoorn	12	—	—	—	1	—
Weesperkarspel	5	—	—	—	—	—
Totaal	151	—	—	—	1	—
<i>Arrond. Purmerend.</i>						
Broek in Waterland	10	—	—	—	—	—
Buiksloot	4	—	—	—	—	—
Edam	26	2	—	—	—	—
Ilpendam	6	—	—	—	—	—
Kwadijk	1	—	—	—	—	—
Landsmeer	6	—	—	—	—	—
Marken	2	1	—	—	—	—
Middelie	1	—	—	—	—	—
Monnikendam	13	—	—	—	—	—
Nieuwendam	5	—	—	—	—	—
Purmerend	22	1	—	—	—	—
Ransdorp	3	—	—	—	—	—
Warder	3	—	—	—	—	—
Totaal	102	4	—	—	—	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Zaandam.</i>						
Assendelft	13	—	—	—	—	—
Beemster	13	—	—	—	—	—
Jisp	2	—	—	—	—	—
Koog a/d. Zaan	9	—	—	—	—	—
Oosthuizen	3	—	—	—	—	—
Oostzaan	14	—	—	—	—	—
Westzaan	10	—	—	—	—	—
Wormer	6	—	—	—	—	—
Wijdewormer	3	—	—	—	—	—
Zaandam	85	1	—	—	—	—
Zaandijk	10	—	—	—	—	—
Totaal	168	1	—	—	—	—
DISTRICT GOES.						
<i>Arrond. Goes.</i>						
Baarland	3	—	—	—	—	—
Borselen	2	—	—	—	—	—
Driewegen	1	—	—	—	—	—
Ellewoutsdijk	3	—	—	—	—	—
Goes	27	1	—	—	—	—
's Gravenpolder	7	—	—	—	—	—
's Heer Abtskerke	2	—	—	—	—	—
's Heer Arendskerke	14	—	—	—	—	—
's Heerenhoek	5	—	—	—	—	—
Heinkenszand	6	—	—	—	—	—
Hoedekenskerke	3	—	—	—	—	—
Kapelle	5	—	—	—	—	—
Kattendijke	2	—	—	—	—	—
Kloetinge	6	—	—	—	—	—
Nisse	3	—	—	—	—	—
Oudelande	4	—	—	—	—	—
Ovezande	3	—	—	—	—	—
Wemeldinge	3	—	—	—	—	—
Wolfaartsdijk	13	—	—	—	—	—
Yerseke	15	4	—	—	—	—
Totaal	127	5	—	—	—	—
<i>Arrond. Tholen.</i>						
St. Annaland	10	—	—	—	1	—
Colijnsplaat	11	—	—	—	—	—
Kats	3	—	—	—	—	—
Kortgene	3	—	—	—	—	—
Krabbendijke	5	—	—	—	—	—
Kruiningen	10	1	—	—	1	—
St. Maartensdijk	13	1	—	—	—	—
St. Philipsland	9	—	—	—	—	—
Poortvliet	6	—	—	—	—	—
Rilland-Bath	5	—	—	—	—	—
Scherpenisse	5	—	—	—	—	—
Stavenisse	5	—	—	—	—	—
Tholen	10	1	—	—	—	—
Vossemeer (Oud-)	6	—	—	—	—	—
Waarde	8	—	—	—	—	—
Wissekerke	14	—	—	—	—	—
Totaal	123	3	—	—	2	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Zierikzee.</i>						
Brouwershaven	6	1	—	—	—	—
Bruinisse	9	1	—	—	—	—
Burgh	1	—	—	—	—	—
Dreischor	6	—	—	—	1	—
Duivendijke	4	1	—	—	—	—
Elkerzee	1	—	—	—	—	—
Ellemeet	3	—	—	—	—	—
Haamstede	1	—	—	—	—	—
Kerkwerf	5	—	—	—	1	—
Nieuwerkerk	4	—	—	—	—	—
Noordgouwe	3	—	—	—	—	—
Noordwelle	2	—	—	—	—	—
Oosterland	6	—	—	—	—	—
Ouwerkerk	3	—	—	—	—	—
Renesse	2	—	—	—	—	—
Serooskerke (S.)	2	—	—	—	—	—
Zierikzee	25	—	—	—	—	—
Totaal	83	3	—	—	2	—
<i>DISTRICT MIDDELBURG.</i>						
<i>Arrond. Hulst.</i>						
Boschkapelle	8	—	—	—	—	—
Clinge	6	—	—	—	1	—
Graauw c. a.	4	—	—	—	—	—
Hontenisse	19	—	—	—	—	—
Hulst	6	—	—	—	—	—
St. Janssteen	10	—	—	—	1	—
Koewacht	10	—	—	—	4	—
Ossensisse	2	—	—	—	—	—
Overslag	4	—	—	—	—	—
Sas van Gent	2	—	—	—	—	—
Stoppeldijk	5	—	—	—	—	—
Westdorpe	2	—	—	—	—	—
Zuiddorpe	2	—	—	—	—	—
Totaal	80	—	—	—	6	—
<i>Arrond. Middelburg.</i>						
Aagtekerke	2	—	—	—	—	—
Arnemuiden	9	3	—	—	1	—
Domburg	4	—	—	—	—	—
Grijpskerke	4	—	—	—	—	—
Koudekerke	10	—	—	—	—	—
St. Laurens	2	—	—	—	—	—
Meliskerke	3	—	—	—	—	—
Middelburg	63	2	—	—	1	—
Nieuw- en St. Joosland	3	—	—	—	—	—
Oostkapelle	4	—	—	—	—	—
Serooskerke (W.)	2	—	—	—	—	—
Souburg (Oost- en West-) ...	11	—	—	—	—	—
Veere	5	—	—	—	—	—
Vrouwenpolder	6	—	—	—	—	—
Westkapelle	8	—	—	—	—	—
Zoutelande	4	—	—	—	—	—
Totaal	140	5	—	—	2	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Neuzen.</i>						
Axel	16	—	—	—	—	—
Biervliet	6	—	—	—	—	—
Hoek	10	—	—	—	—	—
Hoofdplaat	6	—	—	—	—	—
Neuzen	32	1	—	—	1	—
Philippine	3	—	—	—	—	—
IJzendijke	6	—	—	—	—	—
Zaamslag	12	—	—	—	—	—
Totaal	91	1	—	—	1	—
<i>Arrond. Vlissingen.</i>						
Aardenburg	5	—	—	—	—	—
Breskens	4	1	—	—	1	—
Cadzand	5	—	—	—	—	—
Eede	3	—	—	—	1	—
Groede	8	—	—	—	—	—
St. Kruis	1	—	—	—	—	—
Nieuwvliet	1	—	—	—	—	—
Oostburg	8	—	—	—	1	—
Retranchement	5	—	—	—	—	—
Schoondijke	7	—	—	—	—	—
Sluis	4	—	—	—	—	—
Vlissingen	47	8	—	—	—	—
Zuidzande	5	—	—	—	—	—
Totaal	103	9	—	—	3	—
DISTRICT UTRECHT.						
<i>Arrond. Amersfoort.</i>						
Achttienhoven	1	—	—	—	—	—
Amersfoort	70	—	—	—	2	—
Baarn	23	—	—	—	—	—
Bunschoten	7	2	—	—	—	—
Eemnes	3	—	—	—	—	—
Hoogland	7	—	—	—	—	—
Leusden	10	—	—	—	—	—
Maartensdijk	8	—	—	—	—	—
Soest	14	—	—	—	—	—
Stoutenburg	2	—	—	—	—	—
Westbroek	6	—	—	—	—	—
Totaal	151	2	—	—	2	—
<i>Arrond. Loenen.</i>						
Abcoude-Baambrugge	9	—	—	—	—	—
Abcoude-Proostdij	6	—	—	—	—	—
Breukelen-Nijenrode	15	—	—	—	—	—
Loenen	7	—	—	—	—	—
Loenersloot	—	—	—	—	—	—
Loosdrecht	10	—	—	—	—	—
Maarssen	9	—	—	—	—	—
Maarsseveen	2	—	—	—	—	—
Mijdrecht	17	—	—	—	—	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	K o n d e n					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
Nigtevecht	3	—	—	—	—	—
Tienhoven	2	—	—	—	—	—
Vinkeveen	15	—	—	—	—	—
Vreeland	3	—	—	—	—	—
Wilnis	7	—	—	—	—	—
Zuilen	3	—	—	—	—	—
Totaal	108	—	—	—	—	—
<i>Arrond. Rhenen.</i>						
Amerongen	14	—	—	—	—	—
Cothen	2	—	—	—	—	—
Doorn	8	—	—	—	—	—
Driebergen	15	—	—	—	—	—
Houten	10	—	—	—	—	—
Langbroek	6	—	—	—	—	—
Leersum	6	—	—	—	—	—
Maarn	1	—	—	—	—	—
Odijk	2	—	—	—	—	—
Renswoude	8	—	—	—	—	—
Rhenen	18	—	—	—	—	—
Rijsenburg	3	—	—	—	—	—
Schalkwijk	4	—	—	—	—	—
Tull en 't Waal	1	—	—	—	—	—
Veenendaal	22	—	—	—	—	—
Werkhoven	1	—	—	—	—	—
Wijk bij Duurstede	14	—	—	—	—	—
Woudenberg	9	—	—	—	—	—
Totaal	144	—	—	—	—	—
<i>Arrond. Utrecht I en II.</i>						
Utrecht	367	3	1	—	3	—
Bildt (de)	11	—	—	—	—	—
Bunnik	5	—	—	—	—	—
Zeist	32	—	—	—	—	—
Totaal	415	3	1	—	3	—
<i>Arrond. IJsselstein.</i>						
Benschop	7	—	—	—	—	—
Harmelen	8	—	—	—	—	—
Jaarsveld	4	—	—	—	—	—
Jutphaas	7	—	—	—	—	—
Kamerik	9	1	—	—	—	—
Kockengen	10	—	—	—	—	—
Linschoten	4	—	—	—	—	—
Lopik	7	—	—	—	—	—
Montfoort	6	—	—	—	—	—
Polsbroek	5	—	—	—	—	—
Veldhuizen	2	—	—	—	—	—
Vleuten	8	—	—	—	—	—
Vreeswijk	8	—	—	—	—	—
Willige-Langerak	3	—	—	—	—	—
IJsselstein	12	—	—	—	—	—
Zegveld	2	—	—	—	—	—
Totaal	102	1	—	—	—	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	K o n d e n					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
DISTRICT HEERENVEEN.						
<i>Arrond. Beetsterzwaag.</i>						
Idaarderadeel	21	—	—	—	—	—
Opsterland	52	—	—	—	2	—
Smallingerland	49	—	—	—	2	—
Totaal	122	—	—	—	4	—
<i>Arrond. Bolsward.</i>						
Bolsward	21	1	—	—	—	—
Hindeloopen	1	—	—	—	—	—
Wonseradeel	38	1	—	—	2	—
Workum	5	2	—	—	—	—
Totaal	65	4	—	—	2	—
<i>Arrond. Heerenveen.</i>						
Aengwirden	15	—	—	—	—	—
Haskerland	29	—	—	—	—	—
Schoterland	60	2	—	—	3	—
Utingeradeel	15	1	—	—	1	—
Totaal	119	3	—	—	4	—
<i>Arrond. Lemmer.</i>						
Doniawerstal	13	—	—	—	—	—
Gaasterland	19	—	—	—	1	—
Hemelumer-Oldephaert	13	2	—	—	1	—
Lemsterland	14	2	—	—	—	—
Sloten	2	1	—	—	—	—
Stavoren	1	1	—	—	—	—
Totaal	62	6	—	—	2	—
<i>Arrond. Sneek.</i>						
Sneek	43	—	—	—	3	—
Wijmbritseradeel	51	1	—	—	1	—
IJlst	5	—	—	—	—	—
Totaal	99	1	—	—	4	—
<i>Arrond. Weidum.</i>						
Baarderadeel	20	—	—	—	—	—
Hennaarderadeel	17	—	—	—	—	—
Rauwerderhem	6	—	—	—	—	—
Totaal	43	—	—	—	—	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	K o n d e n					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Wolvega.</i>						
Ooststellingwerf	41	—	—	—	1	—
Weststellingwerf	60	—	—	—	2	—
Totaal	101	—	—	—	3	—
DISTRICT LEEUWARDEN.						
<i>Arrond. Bergum.</i>						
Achtkarspelen	47	1	1	—	4	—
Tietjerksteradeel	53	1	3	—	—	—
Totaal	100	2	4	—	4	—
<i>Arrond. Dokkum.</i>						
Dantumadeel	36	—	2	—	2	—
Dokkum	12	—	—	—	1	1
Kollumerland	30	—	—	—	1	—
Totaal	78	—	2	—	4	1
<i>Arrond. Ferwerd.</i>						
't Bildt	26	—	—	—	1	—
Ferwerderadeel	23	—	—	—	—	—
Menaldumadeel	34	—	—	—	1	—
Totaal	83	—	—	—	2	—
<i>Arrond. Harlingen.</i>						
Barradeel	34	—	1	—	—	—
Franeker	23	—	—	—	4	—
Franekeradeel	20	2	—	—	—	—
Harlingen	27	6	—	—	2	—
Totaal	104	8	1	—	6	—
<i>Arrond. Leeuwarden.</i>						
Leeuwarden	115	—	—	—	1	—
Leeuwarderadeel	30	—	—	—	1	—
Totaal	145	—	—	—	2	—
<i>Arrond. Ternaard.</i>						
Ameland	5	1	—	—	—	—
Oostdongeradeel	26	—	—	—	—	—
Schiermonnikoog	2	1	—	—	—	—
Westdongeradeel	23	1	—	—	—	—
Totaal	56	3	—	—	—	—
DISTRICT DEVENTER.						
<i>Arrond. Almelo</i>						
Almelo (Ambt)	16	—	—	—	2	—
Almelo (Stad)	40	—	—	—	—	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
Hellendoorn	32	—	—	—	1	—
Vriezenveen	11	—	2	—	1	—
Wierden	21	—	—	—	—	—
Totaal	120	—	2	—	4	—
<i>Arrond. Deventer.</i>						
Bathmen	6	—	—	—	—	—
Deventer	95	—	—	—	1	—
Diepenveen	10	—	—	—	—	—
Holten	7	—	—	—	1	—
Olst	14	—	—	—	—	—
Totaal	132	—	—	—	2	—
<i>Arrond. Enschedé.</i>						
Enschede	115	1	—	—	1	—
Haaksbergen	17	—	—	—	—	—
Lonneker	35	—	—	—	3	—
Totaal	167	1	—	—	4	—
<i>Arrond. Hengelo.</i>						
Delden (Ambt)	3	—	—	—	—	—
Delden (Stad)	11	—	—	—	—	—
Diepenheim	2	—	—	—	—	—
Goor	15	—	—	—	—	—
Hengelo	65	2	—	—	1	—
Markelo	23	—	—	—	—	—
Rijssen	22	—	—	—	1	—
Totaal	141	2	—	—	2	—
<i>Arrond. Oldenzaal.</i>						
Borne	15	—	—	—	—	—
Denekamp	12	—	—	—	—	—
Lossen	19	—	—	—	—	—
Oldenzaal	17	—	—	—	—	—
Ootmarsum	4	—	—	—	—	—
Tubbergen	20	—	—	—	1	—
Weerselo	14	—	—	—	—	—
Totaal	101	—	—	—	1	—
DISTRICT ZWOLLE.						
<i>Arrond. Kampen.</i>						
Genemuiden	11	—	—	—	—	—
Grafhorst	1	—	—	—	—	—
Hasselt	7	—	—	—	—	—
Kampen	75	1	—	—	—	—
Kamperveen	1	—	—	—	—	—
Wilsom	2	—	—	—	—	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
IJsselmuiden	7	—	—	—	—	—
Zalk c. a.	4	—	—	—	—	—
Zwartsluis	10	1	—	—	—	—
Totaal	118	2	—	—	—	—
<i>Arrond. Ommen.</i>						
Avereest	20	—	—	—	—	—
Gramsbergen	11	—	—	—	—	—
Ham (den)	15	—	—	—	—	—
Hardenberg (Ambt)	30	1	—	—	5	—
Hardenberg (Stad)	3	—	—	—	—	—
Ommen (Ambt)	5	—	—	—	—	—
Ommen (Stad)	13	—	—	—	—	—
Totaal	97	1	—	—	5	—
<i>Arrond. Raalte.</i>						
Dalfsen	12	—	—	—	1	—
Heino	8	—	—	—	—	—
Nieuwleusen	9	—	—	—	—	—
Raalte	20	—	—	—	1	—
Staphorst	13	—	—	—	—	—
Wijhe	13	—	—	—	—	—
Totaal	75	—	—	—	2	—
<i>Arrond. Steenwijk.</i>						
Blankenham	1	—	—	—	—	—
Blokzijl	5	2	—	—	—	—
Giethoorn	7	—	—	—	—	—
Kuinre	1	—	—	—	—	—
Oldemarkt	15	—	—	—	—	—
Steenwijk	24	—	—	—	1	—
Steenwijkerwold	23	—	—	—	—	—
Vollenhove (Ambt)	6	1	—	—	1	—
Vollenhove (Stad)	7	—	—	—	—	—
Wanneperveen	7	—	—	—	—	—
Totaal	96	3	—	—	2	—
<i>Arrond. Zwolle.</i>						
Zwolle	109	1	—	—	—	—
Zwollerkerspel	18	—	—	—	—	—
Totaal	127	1	—	—	—	—
DISTRICT GRONINGEN.						
<i>Arrond. Appingedam.</i>						
Appingedam	19	—	—	—	1	—
Bierum	8	—	—	—	—	—
Delfzijl	29	2	—	—	2	—
Loppersum	16	1	—	—	—	—
Stedum	8	—	—	—	—	—
't Zandt	8	—	—	—	1	—
Totaal	88	3	—	—	4	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Groningen.</i>						
Groningen	220	11	1	—	5	—
<i>Arrond. Onderdendam.</i>						
Adorp	7	—	—	—	1	—
Aduard	5	—	—	—	—	—
Bedum	19	—	—	—	—	—
Ezinge	6	—	—	—	—	—
Hoogkerk	6	—	—	—	—	—
Kantens	4	—	—	—	—	—
Middelstum	13	—	—	—	—	—
Oldehove	6	—	—	—	—	—
Winsum	4	—	—	—	—	—
Totaal	70	—	—	—	1	—
<i>Arrond. Warffum.</i>						
Baflo	6	—	—	—	2	—
Eenrum	11	—	—	—	—	—
Kloosterburen	6	—	—	—	—	—
Leens	8	1	—	—	—	—
Uithuizen	22	—	—	—	—	—
Uithuizermeeden	8	—	—	—	—	—
Ulrum	13	2	—	—	—	—
Usquert	4	—	—	—	1	—
Warffum	6	—	—	—	—	—
Totaal	84	3	—	—	3	—
<i>Arrond. Zuidhorn.</i>						
Grijskerk	10	1	—	—	—	—
Groetegast	24	1	1	—	2	—
Leek	18	1	1	—	—	—
Marum	12	—	—	—	—	—
Oldekerk	7	—	—	—	—	—
Zuidhorn	11	—	—	—	—	—
Totaal	82	3	2	—	2	—
DISTRICT WINSCHOTEN.						
<i>Arrond. Hoogezand.</i>						
Boer (ten)	19	—	—	—	—	—
Haren	21	1	—	—	—	—
Hoogezand	30	2	—	—	3	1
Noorddijk	7	—	—	—	—	—
Sappemeer	29	2	—	—	3	—
Totaal	106	5	—	—	6	1
<i>Arrond. Onstwedde.</i>						
Bellingwolde	20	—	—	—	1	—
Onstwedde	38	1	—	—	2	—
Pekela (Nieuwe)	14	—	1	—	1	—
Vlagtwedde	19	—	—	—	3	—
Wedde	12	—	—	—	—	—
Totaal	103	1	1	—	7	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Slochteren.</i>						
Nieuwolda	10	—	—	—	—	—
Noordbroek	8	—	—	—	—	—
Slochteren	36	—	—	—	—	—
Termunten	13	1	—	—	—	—
Zuidbroek	9	1	—	—	1	—
Totaal	76	2	—	—	1	—
<i>Arrond. Veendam.</i>						
Meeden	5	—	—	—	—	—
Muntendam	11	—	—	—	—	—
Pekela (Oude)	21	—	—	—	5	—
Veendam	33	—	—	—	2	—
Wildervank	21	4	—	—	1	—
Totaal	91	4	—	—	8	—
<i>Arrond. Winschoten.</i>						
Beerta	10	—	—	—	—	—
Finstervolde	13	—	—	—	—	—
Midwolda	12	—	—	—	—	—
Schans (Nieuwe)	9	—	—	—	—	—
Scheemda	17	2	—	—	1	—
Winschoten	31	—	—	—	1	—
Totaal	92	2	—	—	2	—
DISTRICT ASSEN.						
<i>Arrond. Assen.</i>						
Assen	37	—	—	—	2	—
Beilen	18	—	—	—	—	—
Rolde	3	—	—	—	—	—
Smilde	15	1	—	—	—	—
Totaal	73	1	—	—	2	—
<i>Arrond. Borger.</i>						
Borger	21	—	—	—	—	—
Gasselte	12	—	—	—	—	—
Gieten	7	—	—	—	1	—
Odoorn	37	—	—	—	3	—
Totaal	77	—	—	—	4	—
<i>Arrond. Dalen.</i>						
Coevorden	11	1	—	—	1	—
Dalen	8	—	—	—	—	—
Oosterhesselen	7	—	—	—	—	—
Sleen	14	—	—	—	4	—
Westerbork	10	—	—	—	—	—
Zweelo	8	—	—	—	—	—
Totaal	58	1	—	—	5	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Emmen.</i>						
Emmen	69	1	4	—	14	—
Schoonebeek	11	—	—	—	—	—
Totaal	80	1	4	—	14	—
<i>Arrond. Hoogeveen.</i>						
Dwingeloo	8	—	—	—	—	—
Hoogeveen	35	1	1	—	1	—
Ruinen	12	—	—	—	—	—
Wijk (de)	12	—	—	—	—	—
Zuidwolde	15	—	—	—	—	—
Totaal	82	1	1	—	1	—
<i>Arrond. Meppel.</i>						
Diever	8	—	—	—	—	—
Havelte	11	1	—	—	—	—
Meppel	36	—	1	—	—	—
Nijeveen	2	—	—	—	—	—
Ruinerwold	13	—	—	—	—	—
Vledder	11	—	—	—	—	—
Totaal	81	1	1	—	—	—
<i>Arrond. Vries.</i>						
Anlo	13	—	—	—	1	—
Eelde	6	—	—	—	—	—
Norg	10	—	—	—	—	—
Peize	6	—	—	—	—	—
Roden	9	—	—	—	1	—
Vries	7	1	—	—	—	—
Zuidlaren	7	—	—	—	1	—
Totaal	58	1	—	—	6	—
DISTRICT MAASTRICHT.						
<i>Arrond. Heerlen.</i>						
Amstenrade	1	—	—	—	—	—
Bocholtz	5	—	—	—	—	—
Brunssum	5	—	—	—	—	—
Eygelshoven	2	—	—	—	—	—
Heerlen	19	—	1	—	1	—
Hoensbroek	4	—	—	—	—	—
Kerkrade	40	—	—	—	1	—
Klimmen	5	—	—	—	—	—
Nieuwenhagen	3	—	—	—	2	—
Nuth	7	—	—	—	—	—
Schaesberg	5	—	—	—	1	—
Simpelveld	4	—	—	—	—	—
Ubach over Worms	4	—	—	—	1	—
Voerendaal	7	—	—	—	—	—
Wijnandsrade	1	—	—	—	—	—
Totaal	112	—	1	—	5	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Maastricht.</i>						
Cadier c. a.	1	—	—	—	—	—
Eysden	4	—	—	—	—	—
St. Geertruid	4	—	—	—	—	—
Gronsfeld	11	—	—	—	—	—
Heer	10	—	1	—	—	—
Maastricht	116	—	—	—	4	—
Margraten	2	—	—	—	1	—
Mesch	1	—	—	—	—	—
Mheer	6	—	—	—	—	—
Noorbeek	1	—	—	—	—	—
St. Pieter	3	—	—	—	—	—
Slenaken	1	—	—	—	—	—
Vroenhoven (Oud)	4	—	—	—	1	—
Totaal	164	—	1	—	6	—
<i>Arrond. Meerssen.</i>						
Amby	1	—	—	—	—	—
Bemelen	2	—	—	—	—	—
Berg c. a.	4	—	—	—	—	—
Borgharen	2	—	—	—	—	—
Bunde	2	—	—	—	—	—
Gulpen	9	—	—	—	—	—
Houthem	3	—	—	—	—	—
Hulsberg	7	—	—	—	—	—
Itteren	2	—	—	—	—	—
Meerssen	12	—	1	—	—	—
Schimmert	5	—	—	—	—	—
Schin op Geulle	4	—	—	—	—	—
Ulestraten	4	—	—	—	—	—
Vaals	18	—	—	—	1	—
Valkenburg	6	—	—	—	—	—
Valkenburg (Oud)	10	—	—	—	—	—
Wittem	12	—	—	—	—	—
Wijlre	10	—	—	—	—	—
Totaal	113	—	1	—	1	—
<i>Arrond. Sittard.</i>						
Beek	9	—	—	—	—	—
Bingelrade	1	—	—	—	—	—
Born	6	—	—	—	—	—
Broeksittard	2	—	—	—	—	—
Elsloo	6	—	—	—	—	—
Geleen	10	—	—	—	—	—
Geulle	2	—	—	—	—	—
Grevenbicht	2	—	—	—	—	—
Jabeek	4	—	—	—	—	—
Limbricht	4	—	—	—	—	—
Merkelbeek	2	—	—	—	—	—
Munstergeleen	1	—	—	—	—	—
Nieuwstadt	3	—	—	—	—	—
Obbicht c. a.	4	—	—	—	—	—
Oirsbeek	1	—	—	—	—	—
Roosteren	3	—	—	—	—	—
Schinnen	12	—	—	—	—	—
Schinveld	3	—	—	—	—	—
Sittard	22	—	—	—	4	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
Spaubeek	4	—	—	—	—	—
Stein	8	—	—	—	—	—
Susteren	9	—	—	—	—	—
Urmond	5	—	—	—	—	—
Totaal	123	—	—	—	4	—
DISTRICT ROERMOND.						
Arrond. Gennepe.						
Bergen	23	—	—	—	—	—
Broekhuizen	3	—	—	—	—	—
Gennepe	9	—	—	—	—	—
Meerlo	4	—	—	—	—	—
Mook c. a.	4	—	1	—	—	—
Ottersum	10	—	1	—	1	—
Venray	24	—	—	—	1	—
Wanssum	2	—	—	—	—	—
Totaal	79	—	2	—	2	—
Arrond. Roermond.						
Buggenum	2	—	—	—	—	—
Echt	22	—	—	—	—	—
Haelen	4	—	—	—	—	—
Herten	5	—	—	—	—	—
Horn	5	—	—	—	—	—
Linne	5	—	—	—	—	—
Maasbracht	3	—	—	—	—	—
Maasniel	8	—	—	—	—	—
Melick c. a.	10	—	—	—	—	—
Montfort	2	—	—	—	—	—
Neer	9	—	—	—	—	—
St. Odiliënberg	3	—	—	—	—	—
Ohé c. a.	2	—	—	—	—	—
Posterholt	14	—	—	—	—	—
Roermond	50	1	—	—	2	—
Stevensweert	2	—	—	—	—	—
Swalmen	12	—	—	—	—	—
Vlodrop	10	—	—	—	—	—
Totaal	168	1	—	—	2	—
Arrond. Venlo.						
Arcen c. a.	5	—	—	—	—	—
Beesel	8	—	—	—	—	—
Belfeld	4	—	—	—	—	—
Grubbenvorst	8	—	—	—	—	—
Helden	16	—	—	—	—	—
Horst	21	—	—	—	—	—
Kessel	2	1	—	—	—	—
Maasbree	23	—	—	—	—	—
Sevenum	7	—	—	—	—	—
Tegelen	11	—	1	—	—	—
Venlo	34	3	—	—	2	—
Totaal	139	4	1	—	2	—

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
<i>Arrond. Weert.</i>						
Baexem	1	—	—	—	—	—
Beegden	3	—	—	—	1	—
Grathem	3	—	—	—	—	—
Heel c. a.	2	—	—	—	—	—
Heythuizen	12	—	—	—	—	—
Hunsel	4	—	—	—	—	—
Meijel	8	—	—	—	—	—
Nederweert	21	—	—	—	1	—
Neeritter	3	—	—	—	—	—
Roggel	8	—	—	—	—	—
Stramproy	4	—	—	—	—	—
Thorn	8	—	—	—	—	—
Weert	39	1	—	—	—	—
Wessem	5	—	—	—	—	—
Totaal	121	1	—	—	2	—

RECAPITULATIE.

PROVINCIEËN.	Konden					
	lezen en schrijven.		alleen lezen.		lezen noch schrijven.	
	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.	Landmilitie.	Zeemilitie.
Noordbrabant	1 899	33	11	—	47	—
Gelderland	1 964	17	5	—	34	—
Zuidholland	4 095	129	2	—	45	1
Noordholland	3 398	95	8	—	47	2
Zeeland	747	26	1	—	15	—
Utrecht	920	6	1	—	5	—
Friesland	1 177	27	7	—	37	2
Overijssel	1 174	10	2	—	22	—
Groningen	1 012	34	6	—	38	1
Drenthe	509	6	7	—	29	—
Limburg	1 009	6	6	—	25	—
Totaal	17 904	389	56	—	344	6
België.....	—	2	—	—	—	—
Duitschland	—	2	—	—	—	—
Oost-Indië	—	1	—	—	—	—
Zuid-Afrika	—	1	—	—	—	—
Algemeen totaal	17 904	395	56	—	344	6

Redenen afgeleid uit de voorgaande staten.

PROVINCIEËN.	Op 100 ingelijfden bij de land- en zeemilitie konden:		
	lezen en schrijven.	alleen lezen.	lezen noch schrijven
Noordbrabant	97,08	0,55	2,38
Gelderland	98,06	0,24	1,68
Zuidholland	98,87	0,04	1,07
Noordholland	98,39	0,22	1,38
Zeeland	97,97	0,12	1,90
Utrecht	99,35	0,10	0,53
Friesland	96,32	0,56	3,12
Overijssel	98,01	0,16	1,82
Groningen	95,87	0,55	3,57
Drenthe	93,46	1,27	5,26
Limburg	97,03	0,57	2,32
De provinciën	97,82	0,29	1,87

ARRONDISSEMENTEN.	Op 100 ingelijfden bij de land- en zeemilitie konden			ARRONDISSEMENTEN.	Op 100 ingelijfden bij de land- en zeemilitie konden		
	lezen en schrijven.	alleen lezen.	lezen noch schrijven.		lezen en schrijven.	alleen lezen.	lezen noch schrijven.
Bergen op Zoom	94,77	0,74	4,47	Elst	97,71	—	2,29
Breda	97,72	0,45	1,81	Geldermalsen	93,75	0,78	5,47
Roosendaal	97,81	—	2,19	Nijmegen	97,09	—	2,91
Zevenbergen	97,96	—	2,04	Tiel	96,61	—	3,39
Eindhoven	96,75	1,94	1,29	Zaltbommel	97,11	1,91	0,96
Helmond	100,00	—	—	Doesburg	98,47	—	1,52
Veghel	97,22	0,69	2,08	Doetinchem	100,00	—	—
Boxmeer	100,00	—	—	Groenlo	100,00	—	—
's Hertogenbosch	95,05	—	4,95	Zutphen	98,29	—	1,71
Oss	93,00	—	7,00	Brielle	100,00	—	—
Heusden	100,00	—	—	Dordrecht	98,55	—	1,44
Oirschot	98,68	—	1,31	Gorinchem	98,66	—	1,33
Tilburg	97,35	0,88	1,76	Middelharnis	99,01	—	0,99
Waalwijk	96,41	1,34	2,24	Oud-Beijerland	97,63	—	2,36
Apeldoorn	97,93	—	2,09	Alkemade	99,23	—	0,76
Arnhem	99,46	—	0,53	Gouda	98,17	0,61	1,22
Harderwijk	98,04	—	1,96	Schoonhoven	99,23	—	0,76
Rheden	99,25	—	0,75	Woerden	100,00	—	—
Wageningen	98,02	1,31	0,65	Delft	100,00	—	—

ARRONDISSEMENTEN.	Op 100 ingelijfd bij de land- en zeemilitie konden			ARRONDISSEMENTEN.	Op 100 ingelijfd bij de land- en zeemilitie konden		
	lezen en schrijven.	alleen lezen.	lezen noch schrijven.		lezen en schrijven.	alleen lezen.	lezen noch schrijven.
's Gravenhage	98,39	0,14	1,46	Ferwerd	97,64	—	2,35
Leiden	98,23	—	1,76	Harlingen	94,12	0,84	5,04
Maassluis	100,00	—	—	Leeuwarden	98,64	—	1,36
Hillegersberg	98,75	—	1,24	Ternaard	100,00	—	—
Rotterdam	98,88	—	1,12	Almelo	95,24	1,58	3,17
Schiedam	100,00	—	—	Deventer	98,50	—	1,50
Alkmaar	98,73	—	1,26	Enschede	97,67	—	2,32
Helder (den)	98,67	0,66	0,66	Hengelo	98,62	—	1,38
Hoorn	99,23	—	0,77	Oldenzaal	99,01	—	0,98
Medemblik	96,15	—	3,84	Kampen	100,00	—	—
Texel	97,67	—	2,33	Ommen	95,14	—	4,85
Amsterdam	98,25	0,21	1,53	Raalte	97,40	—	2,59
Hilversum	97,03	0,49	2,47	Steenwijk	98,02	—	1,98
Beverwijk	97,38	0,52	2,09	Zwolle	100,00	—	—
Haarlem	99,34	0,32	0,32	Appingedam	95,79	—	4,21
Haarlemmermeer	99,34	—	0,65	Groningen	97,47	0,42	2,11
Purmerend	100,00	—	—	Onderdendam	98,59	—	1,40
Zaandam	100,00	—	—	Warffum	96,66	—	3,33
Goes	100,00	—	—	Zuidhorn	95,50	2,24	2,24
Tholen	98,43	—	1,56	Hoogezand	94,07	—	5,93
Zierikzee	97,73	—	2,27	Onstwedde	92,85	0,89	6,25
Hulst	93,02	—	6,97	Slochteren	98,73	—	1,26
Middelburg	98,64	—	1,36	Veendam	92,23	—	7,76
Neuzen	98,92	—	1,07	Winschoten	97,91	—	2,09
Vlissingen	97,39	—	2,61	Assen	97,37	—	2,63
Amersfoort	98,71	—	1,29	Borger	95,06	—	4,94
Loenen	100,00	—	—	Dalen	92,19	—	7,81
Rhenen	100,00	—	—	Emmen	81,81	4,04	14,15
Utrecht	99,05	0,23	0,71	Hoogeveen	97,65	1,17	1,18
IJsselstein	100,00	—	—	Meppel	98,79	1,20	0,01
Beetsterzwaag	96,82	—	3,17	Vries	95,16	—	4,84
Bolsward	97,18	—	2,81	Heerlen	94,91	0,84	4,25
Heerenveen	96,82	—	3,17	Maastricht	95,90	0,58	3,52
Lemmer	97,14	—	2,85	Meerssen	98,26	0,86	0,88
Sneek	96,15	—	3,84	Sittard	96,85	—	3,15
Weidum	100,00	—	—	Gennep	95,18	2,41	2,41
Wolvega	97,11	—	2,88	Roermond	89,83	—	1,17
Bergum	92,72	3,63	3,63	Venlo	97,94	0,68	1,37
Dokkum	91,76	2,35	5,88	Weert	98,38	—	1,61

INHOUD.

	Bladz.		Bladz.
EERSTE DEEL.			
Van het hooger onderwijs.			
§ 1. Wettelijke voorschriften omtrent het hooger onderwijs	1	k. Excursiën en wetenschappelijke reizen	125
		l. Studentengezelschappen	126
		§ 5. Van de Nederlandsch Indische Bestuursacademie	126
I. Openbaar hooger onderwijs.		DERDE HOOFDSTUK.	
EERSTE HOOFDSTUK.		§ 6. Van de gymnasia	128
§ 2. De Rijksuniversiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen	1	a. Getal en plaats der scholen	128
a. College van curatoren	1	b. Onderwijzend personeel	129
b. Onderwijzend personeel	2	c. Jaarwedden van het onderwijzend personeel ...	133
c. Omvang van het onderwijs	4	d. Leerlingen	136
d. Aantal studenten en door hen betaalde collegegelden	40	e. Toelatings- en overgangsexamens	138
e. Uitkomsten van het onderwijs	43	f. Eindexamens der openbare gymnasia en der krachtens art. 157 der Hooger-onderwijswet aangewezen bijzondere gymnasia, en daarmede gelijkgesteld examen, bedoeld in art. 12 der Hooger-onderwijswet	139
f. Studentengezelschappen	53	g. Leerplan en toestand van het onderwijs	142
g. Prijsvragen	53	h. Toestand der lokalen en hulpmiddelen voor het onderwijs	142
h. Rijksbeurzen	54	i. Inspecteur der gymnasia	143
i. Hulpmiddelen voor het onderwijs	54	II. Bijzonder hooger onderwijs	
§ 3. Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam	66	§ 7. Vrije Universiteit te Amsterdam	143
a. College van curatoren	66	Curatoren	143
b. Onderwijzend personeel	66	Onderwijzend personeel	143
c. Omvang van het onderwijs	68	Omvang van het onderwijs	144
d. Aantal studenten en door hen betaalde collegegelden	84	Studenten	148
e. Uitkomsten van het onderwijs	85	Uitkomsten van het onderwijs	149
f. Studentengezelschappen	89	Hulpmiddelen voor het onderwijs	150
g. Prijsvragen	89	Overzicht van den financieelen staat	150
h. Hulpmiddelen voor het onderwijs	89	§ 8. Instellingen tot opleiding van leeraren voor kerkgenootschappen of kweekelingen voor den geestelijken stand	151
TWEDE HOOFDSTUK.		§ 9. Missiehuizen, zendelingen-instituten, enz.	156
§ 4. Van de Technische Hoogeschool	90	§ 10. Bijzondere gymnasia met zesjarigen cursus, die bevoegd zijn tot het afgeven van getuigschriften van bekwaamheid tot universitaire studiën, die met het getuigschrift, vermeld in art. 11 der Hooger-onderwijswet, worden gelijkgesteld	157
a. College van curatoren	90	§ 11. Gymnasia, progymnasia en Latijnsche scholen	158
b. Onderwijzend personeel	90	§ 12. Commissie van toezicht, bedoeld in art. 201 der Hooger-onderwijswet	159
c. Beambten	91	III. § 13. Kosten van het hooger onderwijs	160
d. Omvang van het onderwijs	92		
e. Getal studenten en door hen betaalde collegegelden	116		
f. Uitkomsten van het onderwijs	117		
g. Prijsvragen	120		
h. Rijksbeurzen en reistoelagen	122		
i. Hulpmiddelen voor het onderwijs	122		

	Bladz.
TWEEDE DEEL.	
Van het middelbaar onderwijs.	
§ 1. Wettelijke voorschriften omtrent het middelbaar onderwijs	169
I. <i>Middelbaar onderwijs voor algemeene ontwikkeling.</i>	
Van de hogere burgerscholen.	
§ 2. Hogere burgerscholen	169
<i>a.</i> Getal en soort der scholen	169
<i>b.</i> Getal der leerlingen	172
<i>c.</i> Examens	184
<i>d.</i> Onderwijzend personeel	188
<i>e.</i> Leerplan en toestand van het onderwijs	208
<i>f.</i> Toestand der lokalen en hulpmiddelen bij het onderwijs	209
§ 3. Middelbaar onderwijs voor meisjes	211
<i>a.</i> Getal en soort der scholen	211
<i>b.</i> Getal der leerlingen	212
<i>c.</i> Examens	213
<i>d.</i> Onderwijzend personeel	214
<i>e.</i> Leerplan en toestand van het onderwijs	217
<i>f.</i> Gebouwen en hulpmiddelen bij het onderwijs	217
II. <i>Middelbaar onderwijs voor vakopleiding.</i>	
§ 4. Scholen voor middelbaar technisch onderwijs	217
§ 5. Scholen voor zeevaartkundig onderwijs	219
<i>a.</i> Zeevaartscholen	219
<i>b.</i> Visscherij scholen	221
§ 6. Inrichtingen voor handelsonderwijs	222
§ 7. Huishoud-, industrie-, kook- en vakscholen voor meisjes	223
§ 8. Ambachtsscholen	230
Soort der scholen, enz.	230
Onderwijzend personeel	239
Statistische beschouwingen	240
§ 9. Teekenscholen, scholen voor vakteekenen en technische wetenschappen ten behoeve van ambachts- en handwerkslieden en scholen voor beeldende kunsten en kunstnijverheid	252
<i>a.</i> Teekenscholen en andere scholen voor vakteekenen en technische wetenschappen	252
<i>b.</i> Scholen voor beeldende kunsten en kunstnijverheid	263
§ 10. Burgerscholen en krachtens art. 14 der wet daarmede gelijkgestelde inrichtingen	265
<i>a.</i> Getal en soort der scholen	265
<i>b.</i> Aantal leerlingen	267
<i>c.</i> Onderwijzend personeel	269
<i>d.</i> Leerplan en toestand van het onderwijs	272
<i>e.</i> Toestand der lokalen en hulpmiddelen	272
§ 11. Scholen voor doofstommen, blinden, achterlijken en spraakgebrekkigen	273
Van het land- en tuinbouwonderwijs.	
§ 12. Land- en tuinbouwscholen	273

	Bladz.
III. <i>Opleiding van teekenleeraren; akte-examens en toezicht.</i>	
§ 13. Opleiding van leeraren en onderwijzers in teekenen en boetseeren	298
§ 14. Akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs	298
§ 15. Toezicht op het middelbaar onderwijs	301
IV. § 16. <i>Kosten van het middelbaar onderwijs</i> ... 302	
§ 17. Pensioenen aan onderwijzend personeel bij het middelbaar onderwijs	335
V. <i>Van de speciale opleiding voor vroedvrouwen en veeartsen.</i>	
§ 18. Rijkskweekschool voor vroedvrouwen	336
§ 19. Rijksveeartsenijschool	337
VI. <i>Van het militair onderwijs.</i>	
§ 20. Onderwijs bij land- en zeemacht	343
Inrichting tot de hogere vorming van officieren	343
Cursus voor officieren van gezondheid bij het militair hospitaal te Utrecht	343
Inrichtingen voor opleiding tot den officiersrang:	
A. <i>De Koninklijke Militaire Academie</i>	343
B. <i>De Hoofdcursus</i>	344
Inrichtingen voor het geven van voorbereidend onderwijs tot opleiding voor den officiersrang:	
A. <i>De Cadettenschool</i>	345
B. <i>Cursussen</i>	345
Inrichtingen meer in het bijzonder bestemd tot vorming van kader:	
A. <i>Instructie-bataljon</i>	346
B. <i>Instructie-compagnie</i>	347
C. <i>Instructie-batterij</i>	347
De huishoudelijke scholen bij de korpsen	
A. <i>Ingelijfd en bij de landmilitie</i>	352
B. <i>Ingelijfd en bij de zeemilitie</i>	353
Koninklijk Instituut voor de marine te Willemsoord	353
Opleiding van aspirant-administrateurs bij de zeemacht aan boord van het wachtschip te Amsterdam	354
Marine-machinistenscholen te Hellevoetsluis	354
Opleiding van jongens tot matroos	355
Opleiding van geweer makers aan boord van het wachtschip te Amsterdam	355
Opleiding van monteurs aan boord van het wachtschip te Amsterdam	356
<i>Verslag betreffende de werfdivisie, loopende van 1 October 1907 tot 1 October 1908.</i>	
§ 21. Opleiding van militaire apothekers voor het leger in Oost- en West-Indië aan de Rijksuniversiteit te Utrecht	358

BIJLAGEN.

A. Koninklijk besluit van 14 December 1907 (<i>Staatsblad</i> n°. 330), tot aanwijzing, overeenkomstig art. 157 der Hooger-onderwijswet, van het Gereformeerd gymnasium te Kampen van de Nationale Vereeniging voor Gereformeerd voorbereidend hooger onderwijs, gevestigd te Kampen. B. Koninklijk besluit van 3 Januari 1908 n°. 2, tot wijziging van het Koninklijk besluit van 16 November 1905 (<i>Staatsblad</i> n°. 306), tot aanwijzing overeenkomstig art. 157 der Hooger-onderwijswet, van het Gereformeerd gymnasium te Zetten. C. Koninklijk besluit van 30 November 1907 n°. 19, tot aanvulling van de lijst der beambten bedoeld in art. 97 der Hooger-onderwijswet, voor zooveel betreft de Rijks-universiteit te Utrecht. D. Koninklijk besluit van 17 Februari 1908 n°. 16, tot aanvulling van de lijst der beambten bedoeld in art. 92 der Hooger-onderwijswet. E. Wet van 27 Mei 1907 (<i>Staatsblad</i> n°. 128), tot wijziging en aanvulling van art. 77 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs. F. Verslagen van de in 1907 gehouden eindexamens voor de hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, voorafgegaan door een overzicht van de samenstelling van de examencommissiën en van den duur en den uitslag van de examens. G. Verslag der commissie voor de machinisten-examens over 1907. H. Verslag der Rijkscommissie tot het examineeren van stuurlieden aan boord van koopvaardijschepen over het jaar 1907. I. Verslag der commissie in 1907 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in zeevaartkunde en wis- en natuurkundige wetenschappen, of tot het geven van lager onderwijs in de wiskunde, bedoeld in art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs. J. Verslag der commissie in 1907 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in boekhouden.	K. Verslag der commissie in 1907 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in de Nederlandsche taal en letterkunde, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de staathuishoudkunde en statistiek, de Staatsinrichting en het schoonschrijven. L. Verslag der commissie in 1907 belast met het afnemen van de examens voor de akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het handteekenen en de perspectief, in het rechtlijnig teekenen en de perspectief en in het boetseeren. M. Verslag van de commissie in 1907 belast geweest met het afnemen der akte-examens in de Fransche taal (middelbaar onderwijs), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (<i>Staatsblad</i> n°. 149). N. Verslag der commissie in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte A), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (<i>Staatsblad</i> n°. 149). O. Verslag der commissie in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (middelbaar onderwijs, akte B), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (<i>Staatsblad</i> n°. 149). P. Verslag van de commissie in 1907 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte A). Q. Verslag van de commissie in 1907 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal en letterkunde middelbaar onderwijs, akte B). R. Verslag der commissie in 1907 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid wenschten te verkrijgen voor middelbaar onderwijs in landbouwkunde, tuinbouwkunde of houtteelt of voor lager onderwijs in land- of tuinbouwkunde, bedoeld bij Koninklijk besluit van 26 Mei 1897 (<i>Staatsblad</i> n°. 161). aangevuld bij Koninklijk besluit van 8 Juni 1900 (<i>Staatsblad</i> n°. 105). S. Verslag der commissie in 1907 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van lager en middelbaar onderwijs in de gymnastiek. T. Uitkomsten van het onderzoek naar de kennis van lezen en schrijven der ingelijfd en bij de land- en zeemilitie in 1907.

VERSLAG

VAN DEN STAAT DER

HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

OVER

1907—1908.

DEEL LAGER ONDERWIJS.

Aangeboden aan de Staten-Generaal bij schrijven van den Minister van Binnenlandsche
Zaken van 5 Februari 1909 n°. 1017, afd. L. O.

VERSLAG.

VERSLAG VAN HET LAGER ONDERWIJS.

§ 1. WETTELIJKE VOORSCHRIFTEN OMTRENT HET LAGER ONDERWIJS.

Bij Koninklijke boodschap van 25 April 1907 werd een wetsontwerp tot wijziging van art. 26 der wet tot regeling van het lager onderwijs aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangeboden. Het Voorloopig Verslag daarover werd door de Kamer onder dagteekening van 1 October 1907 uitgebracht, terwijl het antwoord der Regeering bij brief van 27 October d.a.v. werd ingezonden. De beraadslagingen over het wetsontwerp vingen aan op 29 November 1907. In de zitting van 10 December 1907 werd het wetsontwerp, zooals het bij de Memorie van Antwoord en tijdens de beraadslaging was gewijzigd, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onder dagteekening van 23 December 1907 werd door de Eerste Kamer der Staten-Generaal over het wetsontwerp Eindverslag uitgebracht. In de zitting der Kamer van 24 December 1907 werd het ontwerp, nadat de Minister van Binnenlandsche Zaken de opmerkingen in het Eindverslag mondeling had beantwoord, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onder dagteekening van 28 December 1907 door de Koningin bekrachtigd, werd de wet in het *Staatsblad* n°. 361 van dat jaar opgenomen (bijlage A).

§ 2. OMVANG EN TOESTAND VAN HET LAGER ONDERWIJS. (1)

Behoudens uitbreiding van het onderwijs met een of meer van de niet verplichte vakken, genoemd in art. 2, sub 1—t der wet op het lager onderwijs, bij sommige scholen, en afschaffing van het onderwijs in een of meer van die vakken bij andere scholen, was de omvang van het onderwijs nagenoeg stationnair.

Door den inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie (de provinciën Noordbrabant, Gelderland en Limburg) is omtrent den toestand van het onderwijs in die inspectie het volgende medegedeeld:

„In den omvang van het onderwijs kwam in deze inspectie

nagenoeg geene verandering. Aan school 2 te Culemborg werd Slöjd onder de vakken van onderwijs opgenomen. Slechts in enkele bijzondere scholen werd een niet verplicht vak aan het onderwijs toegevoegd of daaraan onttrokken. Die toevoeging had voor de bijzondere scholen meestal het gevolg dat daardoor hare aanspraken op de Rijkstoelagen werden uitgebreid of verkregen. Aan enkele openbare scholen in Noordbrabant en Gelderland werd het onderwijs in vak *j* ingevoerd, omdat de Gedeputeerde Staten verlenging van de vroeger toegestane ontheffing voor die scholen niet hadden verleend.”

En verder:

„Dank zij de wetwijziging van 1905 met de bepaling van de tweede zinsnede van art. 48, alinea 1, sub 1°, littera *b* der Lager-Onderwijswet, is het aantal scholen met ééne leerkracht ook in het jaar 1907 wederom vermeerderd. Door de oprichting van meer bijzondere scholen op het platteland, werden sommige openbare scholen van drie tot twee leerkrachten teruggebracht, waardoor het onderwijs aan deze scholen schade lijdt, daar de gemeentebesturen in den regel niet bereid bevonden worden om ter wille van het onderwijs meer leerkrachten aan te stellen, dan waartoe de wet hen verplicht.”

De inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie

(1) Te beginnen met het volgende Schoolverslag, zal deze § alleen bevatten de mededeelingen der feiten thans aan het slot daarvan voorkomende, en dan zullen de verslagen van de inspecteurs over „Omvang en toestand van het lager onderwijs” in extenso als bijlage achter het verslag worden gevoegd.

In verband met de opmerkingen in het Verslag der Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal betreffende het Schoolverslag over 1904—1905 (Gedrukte Stukken, Zitting 1907—1908. — 96) wordt nog opgemerkt, dat een verslag meer bepaaldelijk over de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs, niet is te geven, omdat niet vaststaat wat daaronder is te verstaan. Ook omtrent het herhalingsonderwijs valt het geven van een overzicht moeilijk, omdat de wettelijke regeling beknopt en vaag is.

In de verslagen van de inspecteurs van het lager onderwijs, bij het volgende Schoolverslag, kunnen mededeelingen worden te gemoet gezien omtrent hetgeen in de school geschiedt tot bestrijding van het drankmisbruik.

(de provinciën Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe) heeft omtrent den toestand het volgende ter kennis van de Regeering gebracht.

„De omvang van het lager onderwijs in mijne inspectie onderging ook over het afgelopen jaar geen andere verandering, dan dat eenige scholen zijn opgericht, waarin, behalve in de sub *a—k* genoemde, mede onderwijs wordt gegeven in een of meer der niet verplichte leervakken; ook waren er scholen, die met enkele dier vakken werden uitgebreid.

Zoo werd te Groningen de tweede school voor „voortzettingsonderwijs” geopend, welke taak het zal zijn, om evenals de kort te voren opgerichte eerste school, gelijk het heet, één geheel van algemeen ontwikkelend eindonderwijs te geven aan hen wier ouders het gewoon lager onderwijs onvoldoende vinden, of voor hunne kinderen de latere vakopleiding op breedere basis wenschen te doen rusten.

Het getal leerlingen dezer scholen bedroeg respectievelijk 350 en 177; behalve de verplichte vakken, werden tevens die genoemd sub *l, m, p, q, s* en *t*, daar onderwezen.

Het is wel merkwaardig, dat men zich ook hier niet heeft kunnen losmaken van de traditie om aan het Fransch de eerste plaats onder de onverplichte leervakken toe te kennen, terwijl de Engelsche taal daaronder niet eens voorkomt.

Elders werd op verschillende scholen tot uitbreiding van het aantal leervakken overgegaan, terwijl op eene zeer enkele school het getal der onverplichte leervakken werd ingekrompen.

Blijkens de van den inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie (de provinciën Zuidholland, Noordholland, Zeeland en Utrecht) dienaangaande ontvangen berichten, is in den omvang van het onderwijs in die inspectie in 1907 geen merkbare verandering gekomen.

Hoewel volgens de van de leden van het Rijksschooltoezicht ontvangen berichten, de toestand van het lager onderwijs over het algemeen voldoende kan genoemd worden, werd toch op omstandigheden gewezen, die op den toestand van het onderwijs nadeelig werken.

Zoo is door den inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie (de provinciën Noordbrabant, Gelderland en Limburg) in zijn jaarverslag gewezen op het volgende:

„Ofschoon in het algemeen over den toestand van het onderwijs weinig nieuws valt te vermelden, moet toch worden opgemerkt dat, behalve door de oprichting van bijzondere scholen en daar waar door de splitsing van het aantal leerlingen twee scholen met twee leerkrachten ontstonden ter vervanging van ééne school met 3 leerkrachten, het tekort aan onderwijzers, dat zich overal, doch het sterkst in Noordbrabant deed gevoelen, in menige school zeer nadeelige gevolgen voor den goeden gang en de resultaten van het onderwijs deed ontstaan. Waar in 1907 een dertigtal nieuwe bijzondere scholen werden in het leven geroepen in deze inspectie, moest menige openbare school ten gevolge daarvan zijne leerkrachten zien inkrimpen, waardoor zeker de resultaten van haar onderwijs schade zullen geleden hebben en blijven lijden.”

Voorts is in dat verslag het volgende omtrent den toestand medegedeeld:

„Op 31 December 1907 was in deze inspectie in het district Maastricht geen enkele school meer die slechts over ééne leerkracht beschikte; in het district Roermond bestond nog ééne openbare school met ééne leerkracht en in de overige districten gezamenlijk waren nog 40 openbare en 17 bijzondere scholen die niet meer dan ééne leerkracht hadden.

Naar het oordeel van de schoolopziener, die voortdurend bij de gemeentebesturen aandringen op de aanstelling van eene tweede leerkracht, waar nog scholen bestaan waarin het hoofd alleen de geheele taak van het onderwijs aan de zesklassige school moet vervullen, zijn het de geringe bouwkosten voor uitbreiding of vergroting der school die de gemeenteraden weerhouden een tweeden onderwijzer aan te stellen, die geheel door het Rijk betaald wordt. Het belang, dat de bevolking heeft bij degelijk onderwijs, schijnt op het platteland niet gevoeld en in elk geval niet begrepen te worden. Dit werkt ontmoedigend op de onderwijzers, want hoewel men den ijver, waarmede velen hunner hun moeilijken arbeid verrichten, moet loven, blijft toch het peil van het onderwijs in eene menigte scholen veel te laag.

Hoog zijn dus ook de verwachtingen niet, die sommige schoolopziener van de resultaten van het onderwijs in hunne arrondissementen hebben.

De schoolopziener in het arrondissement Nijmegen, den toestand van het onderwijs bevredigend noemende, verzekert, dat weldra, behoudens eene enkele uitzondering, er geen kinderen van 13 en 14 jaar zullen zijn, die lezen noch schrijven kunnen.”

In het jaarverslag van den inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie (de provinciën Zuidholland, Noordholland, Zeeland en Utrecht) komt omtrent den toestand van het lager onderwijs, onder meer, het volgende voor.

„De algemeene toestand wordt waarschijnlijk het best weergegeven met de volgende woorden van den nestor mijner districts-schoolopziener, dien uit Utrecht: De verscheidenheid der scholen is niet gering. Er zijn er, waar onder gunstige omstandigheden en met ijver en toewijding wordt gewerkt; waar de omstandigheden minder gunstig, maar de resultaten toch goed zijn; waar de ijver en de bekwaamheid der onderwijzers te wenschen overlaten, waar de ongunstige omstandigheden goed onderwijs vrijwel onmogelijk maken; waar zoowel in het personeel als in de uiterlijke omstandigheden de oorzaken gezocht moeten worden van treurige resultaten.

Die verscheidenheid is niet in een enkel woord uit te drukken, gemiddeld zou men den toestand bevredigend of redelijk kunnen heeten. De goede scholen worden door zulk eene qualificatie geschaad; de slechte gebaat.”

Blijkens het jaarverslag van den inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie (de provinciën Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe) is in die inspectie vooruitgang op onderwijsgebied te constateeren. Het volgende wordt daarin medegedeeld:

„Aan den toestand van het onderwijs vind ik in sommige verslagen door de districts-schoolopziener retrospectieve beschouwingen gewijd, die in het kort daarop neerkomen, dat wij steeds vooruitgaan, zij het ook zeer langzaam en dat die vooruitgang het sterkst merkbaar is in de meest afgelegen streken, wat zeker een gelukkig verschijnsel mag heeten.

„Treffender voorbeeld daarvan”, schrijft de schoolopziener in het district Leeuwarden, „is voorzeker moeilijk te vinden, dan in de streek tusschen Twijzel en Zwaag-West-einde met hare armoedige heidebevolking. Voor twintig jaren boden twee scholen — die te Zwaag-West-einde met drie, die te Twijzelerheide met twee lokalen, — in den zomer voldoende ruimte voor de daar schoolgaande jeugd; wel is waar was dit 's winters anders en was er dan veeltijds plaats te kort, doch niet altijd, daar hooge waterstand voor deze wintertogels somtijds een onoverkomenlijk beletsel was, en thans, in plaats van vijf, vijftien lokalen, waarvan slechts één ongebruikt, terwijl de overigen en 's winters en 's zomers behoorlijk bezet zijn, de wegen zijn verbeterd, de leerplicht is ingevoerd, de gemiddelde leeftijd der leerlingen van de hoogste klasse met 2 à 3 jaren verhoogd.”

En verder:

„De in de laatste jaren telkens verhoogde Rijksbijdragen, zoowel voor de bijzondere school zelve, als voor de opleiding dier onderwijzers, heeft een gunstigen invloed gehad op de inrichting der school, de leermiddelen en schoolmeubelen, als ook op het onderwijzend personeel. In allerlei opzichten is men, vooral na de wetwijziging van 1905, met rassche schreden vooruitgegaan; het was of men voelde ten achteren te zijn, en nu dit tekort zoo spoedig mogelijk wilde inhalen.

De gelijkheid tusschen het openbaar en het bijzonder onderwijs is meer en meer een feit geworden en deze wordt, ook door de meeste voorstanders der openbare school, niet meer aanvaard als een noodzakelijk iets, waarin men zich thans wel moet schikken, maar zij vindt ook bij hen waardeering, omdat er uit voortvloeit, eene in velerlei opzichten heilzame concurrentie met het openbaar onderwijs, dat ook daardoor tot grooter krachtsinspanning wordt geprikkeld.

Jammer, dat die concurrentie soms ook gevoerd wordt met middelen welke in het nadeel zijn, zoowel van het schoolkind als van het onderwijs. Ik bedoel de door de bijzondere school dikwerf verleende faciliteiten in zake de aanneming van leerlingen, alleen met het doel, om aan de ouders hunner leerlingen welgevallig te zijn, al zijn het ook speciaal die ouders welke, hetzij uit onverschilligheid, hetzij uit zelfzucht, er naar hunkeren om den leerplichtigen leeftijd voor hunne kinderen zoodra mogelijk te doen eindigen.”

En verder:

„Verschillende gemeentebesturen willen ook wel in die richting gaan en soms wordt het in de toelichting der veror-

deningen ronduit gezegd, dat zij den leeftijd van toelating tot de openbare school lager stellen, hoofdzakelijk, om met de bijzondere school te kunen concurreeren. Het schooltoezicht heeft zich echter steeds daartegen gekant en zich daarbij meestal mogen verheugen in den steun der colleges van Gedeputeerde Staten.

Evenmin mag echter worden verzwegen, dat, dank zij vooral den invloed van enkele schoolopzieneren, ook de besturen van verschillende bijzondere scholen de leeftijdsgrens voor hunne inrichtingen gelijk hebben gemaakt aan die welke voor de openbare school ter plaatse wordt vastgesteld.

Maar ook zonder dat er concurrentie met het bijzonder onderwijs in het spel is, heeft men dikwijls groote moeite om den leeftijd van toelating wat te verhoogen. Zelfs de gemeenteraden van plaatsen als Meppel en Assen konden er alleen door bedreiging met niet-goedkeuring hunner desbetreffende verordeningen toe gebracht worden om die grens van 5 jaar te verhoogen tot 5 jaar en 4 maanden.

En het zijn vooral de plattelandsgemeenten in Groningen en Drenthe met wie, telkens opnieuw, hierover moet worden gestreden; dikwijls is men echter onmachtig daarin verandering te brengen, zoo de gemeenteraad niet het initiatief neemt.

Eene bepaling als in de laatste zinsnede van art. 26, 9de lid, der wet wordt aangetroffen, zou zoowel voor raadsbesluiten, bedoeld bij art. 19, 1ste lid, sub c, als voor regelingen, bedoeld bij art. 21 der wet op het lager onderwijs, heilzaam kunnen werken, daar ook in deze materie periodieke herzieningen aanbeveling zouden verdienen.

Aan den schoolopziener in het district Zwolle werd door eenige onderwijzers aan eene openbare school de vraag gericht, of het hun veroorloofd was de school met een gebed te beginnen en met dankzegging te eindigen. Zijn antwoord hierop luidde, dat toestemming in casu niet noodig was, mits slechts de bepalingen van art. 35, 2de lid, der wet in het oog werden gehouden; vooral ware te letten op de bewoordingen van het gebed, die bij eventuele bezwaren van den kant der ouders getoetst moesten worden aan het wetsartikel. Ook gaf hij hun den raad in deze aangelegenheid vooraf het gemeentebestuur te kennen.

Hij voegt aan deze mededeeling nog toe, dat men soms voor moeilijke gevallen kan komen te staan, bijv. wanneer aan dezelfde school sommige onderwijzers wel en anderen niet willen bidden, terwijl het ook bedenkelijk zou zijn, om bij voorkomende vacatures zoodanig rekening te houden met de gezindte der sollicitanten, dat bekwame onderwijzers alleen reeds niet in aanmerking zouden komen, omdat zij ten opzichte van het bidden het voorbeeld van hunne voorgangers niet wenschen te volgen.

Niet alleen echter van den kant der onderwijzers, maar ook van dien van ouders waren moeilijkheden te verwachten, wanneer er slechts één was, die zich door enkele uitdrukkingen in het gebed in zijne godsdienstige begrippen gekreukt voelde."

Bij hunne beschouwingen omtrent den toestand van het lager onderwijs in de vakken vermeld in art. 2 der wet op het lager onderwijs, hebben de districts-schoolopzieneren in hunne verslagen over 1907 meer in het bijzonder uitgeweid over de vakken „het zingen", „de gymnastiek" en „de nuttige en fraaie handwerken voor meisjes".

Het zingen. De resultaten van het onderwijs in dit vak schijnen over het algemeen niet gunstig te zijn. Eenige aanhalingen uit de verslagen van de inspecteurs van het lager onderwijs, voor zooveel zij dit vak betreffen, volgen hier.

Eerste inspectie (de provinciën Noordbrabant, Gelderland en Limburg).

Volgens de rapporten der districts-schoolopzieneren beantwoordt het onderwijs in den zang meestal niet aan bescheiden eischen. Groot verschil valt echter hierin waar te nemen en in sommige streken geeft dit onderwijs veel mindere resultaten dan in andere.

Voor de verwaarloozing van het zangonderwijs worden gewoonlijk tot verschooning als redenen opgegeven gebrek aan stem en muzikalen zin bij de onderwijzers, aan gehoor bij de leerlingen en meestal ook gebrek aan tijd. Zeker is het te betreuren, dat dit vak meestal overal de belangstelling mist van schoolbesturen en onderwijzers, waardoor zelden meer

dan 1 uur per week, vaak slechts een half uur, voor dit onderwijs op het leerplan wordt vermeld, doch des ondanks kunnen in enkele scholen goede resultaten verkregen worden en naar het oordeel van de meeste leden van het schooltoezicht hangt hiervoor alles af van den lust, de kennis en geschiktheid der onderwijzers.

De schoolopziener in het district Eindhoven wijdt ook de slechte resultaten van het onderwijs deels aan de verplichting om aan het zangonderwijs te doen deelnemen de leerlingen die geen muzikaal gehoor hebben en op storende wijze valsche meezingen. Hij zou het onderwijs in het zingen willen zien opgedragen in alle klassen aan een onderwijzer die goed muzikaal ontwikkeld is en liefde voor het vak heeft! Ware dat mogelijk! In scholen met meer dan twee leerkrachten is in die richting met gunstig resultaat gewerkt.

De schoolopziener in het district Breda meldt:

„Slechts in zeer enkele scholen wordt het cijfersysteem gevolgd. In de meeste wordt uitsluitend op het gehoor gezongen. In sommige, vooral meisjesscholen, zingt men gaarne, zingt men beschaafd en zuiver. De neiging, de stem onnoodig uit te zetten, leeren de kinderen spoedig bedwingen. Dikwijls laten de onderwijzers hen er maar „met onbeklemde borst" luidkeels op los schreeuwen; onzuiver, veel te snel of veel te hard, soms alle drie te gelijk. Op goede houding, duidelijke uitspraak, behoorlijke ademhaling, juisten mondstand wordt in den regel niet gelet. Het zingen behoorde te geschieden niet zittende, doch staande, met opgeheven hoofd. Slechts hier en daar wordt eene methode gevolgd."

De schoolopziener in het district 's Hertogenbosch rapporteert niet gunstiger en zegt:

„Voor het onderwijs in den zang is gewoonlijk een half tot één uur per week uitgetrokken. In de eerste vier leerjaren bepaalt het zich tot het zingen van eenvoudige eenstemmige liedjes op het gehoor. Dit geschiedt doorgaans eveneens in de twee hoogste leerjaren, doch de liedjes nemen wat inhoud, maatverdeeling en melodie betreft, in moeilijkheid toe. Op sommige scholen wordt in het vijfde leerjaar een aanvang gemaakt met het leeren van het notenschrift, hetgeen in het zesde wordt voortgezet. De resultaten hiervan zijn over het algemeen uiterst pover. Den schoolopziener in het arrondissement 's Hertogenbosch was het opgevallen dat men op vele scholen noch het „Wien Neerlands bloed", noch het „Wilhelmus van Nassauen" kon zingen."

De schoolopziener in het district Arnhem rapporteert gunstiger en schrijft:

„Over het algemeen laat het zingen in vele scholen nog te wenschen over. Dikwijls wordt veel te luid gezongen en de uitspraak slecht verzorgd. Gemis van muzikalen aanleg bij tal van onderwijzers is daarvan voornamelijk de oorzaak. Waar de onderwijzers liefde voor zangonderwijs gevoelen, hetgeen in menige school het geval is, treft men een veel beteren toestand aan. Daar werkt het zangonderwijs in hooge mate beschavend, wat voor de volksschool van zoo groot belang is."

De schoolopziener in het district Tiel, die pas kort in functie is, deelt de rapporten zijner arrondissements-schoolopzieneren mee, die over het algemeen niet ongunstig luiden omtrent het zangonderwijs. De schoolopziener in het arrondissement Elst bericht, dat hier en daar de klassen voor het zangonderwijs gecombineerd worden, daar niet alle onderwijzers in weerwil van het examen, niet tot de practijk van het zangonderwijs in staat zijn. De schoolopziener in het arrondissement Nijmegen deelt mede, dat aan het onderwijs in den zang meer zorg wordt besteed dan in vroegere jaren, en dat op bijna alle scholen het zangonderwijs gegeven wordt enkel door die onderwijzers, die daartoe het meest geschikt zijn.

De schoolopziener in het district Tilburg meldt:

„Het is licht te begrijpen, dat bij het onderwijs in dit vak veel, ja alles afhangt van lust en geschiktheid der onderwijzers; in kleine scholen komt van dit onderwijs zoo goed als niets terecht, wanneer aanleg en liefhebberij bij den onderwijzer geheel ontbreken; in grootere scholen wordt soms een der onderwijzers, die daarvoor geschikt is, met dit

onderwijs in verschillende klassen belast. Toch is het zeer opvallend, dat in verschillende arrondissementen zoo groot verschil valt waar te nemen in de aandacht, die in de school aan dit vak geschonken wordt. Zoo schrijft de schoolopziener in het arrondissement Heusden: „Het zingen wordt op bijna alle scholen met succes beoefend.”; die van Waalwijk: „Op sommige scholen bleef het zangonderwijs beperkt tot het zingen op het gehoor, op andere werd van het zangonderwijs zeer veel werk gemaakt.” De schoolopziener in het arrondissement Oirschot daarentegen constateert: „In de meeste openbare scholen wordt er weinig, in sommige zelfs nagenoeg niets aan gedaan.”

Verder deelt de schoolopziener in het district Tilburg mee, dat in de bijzondere scholen van de arrondissementen Tilburg en Oirschot meer gezongen wordt dan in de openbare.

De schoolopziener in het district Zutphen geeft zijn oordeel over de resultaten van het zangonderwijs in zijn district niet, maar doet mededeeling van het oordeel over het onderwijs in dat vak, uitgesproken door de schoolopziener in de arrondissementen Groenlo, Doesburg en Doetinchem. De eerste noemt de resultaten over het algemeen bevredigend. De schoolopziener in het arrondissement Doesburg zegt, dat het onderwijs over het algemeen weinig stof tot roemen geeft, terwijl de schoolopziener in het arrondissement Doetinchem met beide genoemde ambtgenooten verschilt van gevoelen en zich over de resultaten van het zangonderwijs volgenderwijs uitdrukt: „Wordt er op vele scholen goed, zelfs zeer goed gezongen, hoorde ik niet zelden zeer zuiver en met gevoel tweeën driestemmig zingen, zeker is het, dat niet op alle scholen dat vak tot zijn recht komt.”

De schoolopziener in het district Maastricht heeft ook slechts middelmatige resultaten van dit onderwijs te vermelden, met uitzondering van Maastricht zelf, waar de schoolopziener van dat arrondissement zich hierover als volgt uitdrukt:

„In de Maastrichtsche scholen, vooral die voor jongens, kan het zangonderwijs over het algemeen bevredigend genoemd worden en levert het zelfs verrassende resultaten op in de beide stadsscholen en in de meeste broederscholen. In de eerstbedoelde wordt het in de hogere klassen verstrekt door een vakonderwijzer, die niet alleen de kinderen goed onderlegt in de eerste beginselen der theorie, maar ook blijken de jaarlijksche uitvoeringen van koorgezang bij gelegenheid der prijsuitdeeling de vruchten van zijn werk vrijelijk mag voorleggen aan de beoordeeling van overheden, ouders en belangstellenden. De broeders, die een aantal uitstekende muzikanten onder hun onderwijzers tellen, vormen goede zangers, bij welke muzikaal gehoor en gevoel ontwikkeld worden. Het is ongetwijfeld aan het voorbereidend zangonderwijs te danken, dat Maastricht rijk is aan goede zangers, zanggezelschappen en kerkkoren.”

De schoolopziener in het district Roermond acht de resultaten van dit onderwijs zeer gering en zegt daaromtrent:

„Op bijna alle openbare lagere scholen bepaalt zich het onderwijs — indien althans van het geven van onderwijs in dit vak kan gesproken worden — tot het machinaal nazingen op het gehoor van eenige schoolliedjes uit de boekjes van R. Hol, Worp enz. In enkele scholen wordt in de hoogste klassen het notenschrift geleerd. Waar de onderwijzer zelf muzikaal is en liefhebberij voelt voor muziek, werd vrij goed gezongen, in den regel komt echter van beschaafd zingen weinig te recht. Aan verklaring van den tekst der liederen wordt veelal geen of weinig aandacht geschonken, niettegenstaande meermalen door de schoolopziener daarop bij hun schoolbezoek gewezen werd. Vaak bleek het, dat zelfs de beteekenis van alle woorden niet aan de leerlingen bekend was. Van invloed van den zang op de ontwikkeling van het gevoels- en gemoedsleven was dan ook niet veel te bespeuren.”

Vele der leden van het Rijksschooltoezicht in de 1ste inspectie schrijven de ongunstige resultaten van dit onderwijs toe aan de onvoldoende eischen voor dit vak bij het onderwijzers-examen.

Hierover schreven:

de schoolopziener in het district Arnhem:

„Indien het programma voor de akte-examens zoodanig

werd gewijzigd, dat voor schoolonderwijs in zingen niet enkel kennis van het notenschrift, de maatverdeeling en de toonschalen wordt vereischt, maar ook een onderzoek naar de practijk van den zang, naar den muzikalen aanleg en ontwikkeling van den candidaat kon worden ingesteld, dan zou dit veel tot verbetering van het leervak zingen bijdragen.”;

de schoolopziener in het arrondissement Doetinchem:

„Zooals algemeen wordt erkend, ligt de oorzaak daarvan dat niet op alle scholen het zangonderwijs tot zijn recht komt, hoofdzakelijk aan de opleiding, of liever aan den eisch gesteld aan dit onderdeel van de akte-examens. Enkel wordt vereischt eenige elementaire kennis van toon- en notenselsel, intervallen, toonladders, akkoorden, maat en maatsoorten, doch de kennis vereischt voor eene goede behandeling van de zoo teere kinderstemmen en de muzikaliteit van den onderwijzer worden daarbij niet in aanmerking genomen; vandaar dat een in dat vak onbekwamen en toch bevoegden onderwijzer dat mooie vak wordt opgedragen, waardoor zoo dikwijls stemmen worden bedorven, die onder goede leiding zich tot iets schoons zouden hebben ontwikkeld.”

Over de doelmatigheid van het gebruik der Chev -methode bij het zangonderwijs bestaat verdeeldheid onder de leden van het Rijksschooltoezicht in deze inspectie.

Waar in vele lagere scholen die methode wordt gebruikt, is het van belang de gronden voor dit verschil in oordeel onder de oogen te zien. Eenstemmig is men van gevoelen dat met deze methode goede resultaten bereikt worden, en het hoofdbezwaar tegen het gebruik dier methode is, dat na de school het gebruik dier methode ophoudt, omdat de muziekstukken in notenschrift met balken wordt uitgegeven. De schoolopziener in het district Tilburg acht dit bezwaar niet, doch hij zegt niet waarom hij dat bezwaar niet acht.

Hierover zeggen:

de schoolopziener in het district Arnhem:

„Er is een tijd geweest, toen in bijna alle scholen, in alle klassen naar cijferschrift gezongen werd. De uitkomsten daarvan waren niet ongunstig, maar omdat de notenbalk zich door de school niet heeft kunnen laten verdringen, ondervonden allen die slechts de Chev -methode leerden kennen, daarvan na het verlaten der school de bezwaren. Hieraan is in de laatste jaren in tal van scholen, te gemoet gekomen, door in de lagere klassen naar cijfer-, in de hogere naar gewoon notenschrift te laten zingen. Het leerplan voor vele scholen werd zelfs aangevuld met de bepaling, dat in het hoogste leerjaar uitsluitend naar gewoon notenschrift zal worden gezongen.”;

de schoolopziener in het arrondissement Tiel:

„In de drie eerste leerjaren wordt enkel gezongen op het gehoor. In de drie volgende leerjaren komt, naast het zingen, ook theorie aan de orde. Velen passen de Chev -methode toe, doch anderen komen terug tot het gewoon notenschrift, dat weinig moeilijker is dan het cijferschrift. En daar na de schooljaren de leerlingen overal en altijd waar zij muziekschrift ontmoeten, zulks zullen zien in den vorm van den balk met zijn noten en andere teekens, daar is de school verplicht de elementaire kennis van dat schrift aan te brengen.”;

de schoolopziener in het arrondissement Doesburg:

„Op enkele scholen wordt de Chev -methode gebruikt en wel met succes; toch is het m. i. om vele redenen aan te bevelen, naast het cijfer- ook het notenschrift te gebruiken.”;

de schoolopziener in het district Breda daarentegen:

„Hier en daar wordt eene methode gevolgd. Toch kwam het een paar malen voor, dat in dezelfde school verschillende methoden werden gebruikt, zeer verkeerd natuurlijk.”

„Ik meen mij te moeten scharen aan de zijde van hen, die in de lagere klassen tot en met de vierde de Chev -methode aanbevelen, omdat daarmee veel vlugger dan met de andere, goede resultaten bereikt worden, maar in de vijfde en zesde klasse het notenschrift met balken willen gebruiken, omdat de kennis daarvan na de school noodzakelijk is voor de practijk en verdere studie.”

Tweede inspectie (de provinciën Zuidholland, Noordholland, Zeeland en Utrecht).

Over den zang loopt niet de zeer uiteenlopende toestanden en met de opvattingen der beoordeelaars ook het oordeel uiteen; de oordeelvellingen zijn samen te vatten in de volgende woorden: onze volkszang staat niet hoog, maar het lager onderwijs in den zang beweegt zich in goede richting en leidt tot verheffing, al gaat dit langzaam. De opleiding der onderwijzers in dit vak laat echter te wenschen over.

Zingen kan volgens de thans gehuldigde opvattingen bijna iedereen leeren, maar lang niet iedereen leert het. Daar heeft men om te beginnen de scholen, voorbereidende voor hogere burgerschool; er moge in de lagere klassen een liedje op het gehoor gezongen worden, spoedig heeft het zingen uit; er is geen tijd meer; wat de meisjesscholen betreft, heet het, dat de leerlingen thuis toch muziek leeren, dat de jongens uit de meer welgestelde kringen het niet leeren en ook niet doen, is in academiesteden het best op te merken. Een van de krachtigste middelen tot verheffing van den volkszang zou zijn meer en beter zingen door de hogere standen.

Lang niet elk onderwijzer echter ook kan zingen, en zoo komt het, dat op tal van plattelandsscholen door gebrek aan geschikte leerkrachten onvoldoende zangles wordt gegeven.

Is in grootere scholen allicht een ruil mogelijk tusschen klasseonderwijzers, of tusschen klasseonderwijzers en hoofd, dit middel kan niet overal te baat genomen worden en heeft ook groote nadeelen: vrij algemeen zijn toch de districts-schoolopzieners het er over eens, dat de klasseonderwijzers ook den zang onderwijzen moeten; en dat dit meestal ook wel zou kunnen, indien zij maar goede leiding genoten hadden en de prikkel niet had ontbroken om den in hen sluimerenden aanleg wakker te schudden. Zoowel de opleiding als het examen in vak *h* zijn naar veler oordeel onvoldoende, en komt er dan nog bij, dat, gelijk op vele bijzondere scholen, aan den zang en het onderwijs daarin heel weinig waarde wordt gehecht, dan ziet het er bedroefd uit. Bij de vervulling van vacatures aan openbare scholen kon het schooltoezicht — en dit geschiedt ook — letten op de belangen van het zangonderwijs; maar dat neemt toch niet weg, dat beter onderricht in dit vak aan alle aanstaande onderwijzers het aangewezen middel is om tot verbetering te geraken. Van vakonderwijzers alleen voor de muziek, een middel door de muziekmeesters steeds luide aangeprezen als de onafwijsbare voorwaarde voor verbetering van den volkszang, willen de districts-schoolopzieners niets weten. Die uit Amsterdam schrijft:

„Door de zoogenaamde muziek-paedagogen wordt tegenwoordig geweldig afgegeven op de bevoegdheid der klasseonderwijzers; wilde men hun geloof schenken, dan worden de kinderen geruïneerd. Een opzettelijk onderzoek echter, een paar jaar geleden door de hygiënische sub-commissie uit de plaatselijke schoolcommissie te Amsterdam onder assumptie van een paar deskundigen ingesteld, leidde tot zeer bevredigende resultaten.

Bij het beantwoorden der vraag, of vele onderwijzers(essen) niet in staat zijn zangonderwijs te geven, is men natuurlijk zeer van persoonlijke ervaringen en indrukken afhankelijk. De antwoorden der arrondissements-schoolopzieners luiden dan ook niet eenstemmig; toch is de groote meerderheid met mij onder den indruk, dat het betrekkelijk weinig voorkomt. Waar de onderwijzers te kort schieten, springt veelal het hoofd in; voor echte „ambulanti” schijnt dit vak zelfs iets bijzonder aantrekkelijks te hebben.

Ook van nature minder begaafden worden door de Paris-Chevé-methode in staat gesteld een zeer voldoende onderwijs te geven. Daarom zijn wel aanmerkingen te maken, daar hebben de muziek-paedagogen, die overigens veel beter musici dan paedagogen zijn, geen ongelijk in, als wier tolk eenigermate de schoolopziener in Amsterdam IV optreedt, als hij schrijft: „Uitspraak, intonatie, maat, ademhaling, afbreken, laten heel wat te wenschen over.” Vooral op de uitspraak wordt nog veel te weinig gelet en men schijnt er weinig aan te denken, hoezeer het zangonderwijs het leesonderwijs zou kunnen te hulp komen. Ook ik geloof, dat onze onderwijzers nog heel wat meer kennis van stemvorming enz. gebruiken kunnen, bij het spraakonderwijs nog meer dan bij het zangonderwijs, en in die richting wordt tegenwoordig ook gewerkt, ook van hoogerhand. Willen de muziek-paedagogen

daarop aandringen, en in het algemeen op een betere muzikale opleiding der onderwijzers, dan ben ik hun man; niet waar zij van de Regeering eischen (ik meen, dat het zelfs reeds in de Tweede Kamer geschied is) de invoering van een afzonderlijk Staatsdiploma en van vakleeraars(essen). Met die opleiding is het inderdaad eigenaardig gesteld. In Duitschland wordt de muzikale als een zeer gewichtig onderdeel van de geheele opleiding van den onderwijzer beschouwd, niet alleen aan zang maar ook aan instrumentaal-muziek, orchesterspelen en orgelspel, wordt zeer veel gedaan. Te recht ziet men in, dat dat niet alleen strekt tot verhooging van het ontwikkelingspeil van den onderwijzer zelf, maar dat hem dit ook in staat stelt om, vooral op het platteland, de muzikale leiding der bevolking op zich te nemen. In de inrichting onzer Rijksnormaallessen, en nog meer onzer kweekscholen, zijn eenige sporen van navolging hiervan te ontdekken, maar de overtuiging ontbreekt. En bij de particuliere opleiding is het heelemaal niets. Geen wonder. Er is niets zonderlingers te bedenken, dan de regeling van onze onderwijzers-examens op dit punt. Alles wat de onderwijzer in zijn practijk werkelijk noodig heeft, zingen van het blad, kennis van de Paris-Chevé-methode, eenige eenvoudige begrippen van zangonderwijs enz. van dat alles wordt hem niet gevraagd, daarentegen wordt hij gedwongen tot maatlezen met maatslaan, wat juist voor muzikale naturen eene geweldige inspanning is, en bij het onderwijs niet te past komt, en worden hem betreffende de muzikale teekens, onnatuurlijke intervallen en de namen van akkoorden allerlei finesses gevraagd, waar geen mensch iets aan heeft en die zelfs vele musici niet altijd bij de hand hebben.”

En de schoolopziener in het district Utrecht zegt op zijne gewone sobere wijze: „dit (het instituut-vakonderwijzer) zou uit een paedagogisch oogpunt ook niet zonder bedenking zijn. Zal het zingen eene opvoedende kracht hebben, dan moet het aan den gewonen onderwijzer toevertrouwd worden.”

Ook anderen wijzen op de groote formeele waarde van den zang en merken op dat op vele scholen, vooral ook op de scholen met den Bijbel, de schooltijden veelvuldig worden geopend en gesloten met het zingen van een lied. Dubbel jammer daarom, dat dit zingen van een lied ontaardt in „schreeuwen”, hetwelk dan soms in de plaats treedt van het „zangonderwijs”, dat wel het omgekeerde heeten mocht. Steller dezes heeft meermalen met verdriet, soms met ergernis zulk zingen gehoord.

Nevens de klachten over dit gillen, treft men er andere aan in de verslagen over het gebruiken van instrumenten — met name de viool — in de school door de onderwijzers, die het instrument niet machtig zijn, en die beter deden met zich daarvan te onthouden; over volstrekt niet letten op de uitspraak en op de lichaamshouding (er wordt maar zelden staande gezongen); over het zingen in benauwde, niet geventileerde lokalen (er wordt veel minder gebruik gemaakt van de gymnastieklokalen dan mogelijk is); over het schier nimmer zingen in de buitenlucht en het verwaarloosen van den zang bij de vrije en orde-oefeningen; over het niet algemeen kennen en gebruiken van de nationale liederen, zoo noodig en nuttig om — gelijk de schoolopziener in het district Haarlem het uitdrukt — enkele feiten uit de geschiedenis nader in het geheugen te bevestigen en in verband daarmee liefde voor het vaderland en het Oranjenhuis op te wekken en aan te kweeken.

Fouten van geheel anderen aard, door meer dan een districts-schoolopziener vermeld, worden dikwijls gemaakt daar, waar overigens wel de noodige zorg aan den zang wordt gewijd. De schoolopziener in het district Rotterdam, die het meerstemmig gezang op de openbare scholen in de stad zijner inwoning prijst, zegt daarvan: „Een bezwaar is evenwel, dat niet alle kinderen de eerste stem, die de melodie aangeeft, leeren zingen. Waar mij bij onderzoek bleek, dat die fout gemaakt werd, heb ik er steeds op gewezen. Van belang is dat het kind uit de volksklasse hetgeen wordt opgedaan van het onderwijs in den zang, overbrengt in het gezin. Dat de lust daartoe zal ontbreken, wanneer de eigenlijke melodie niet en het accompagnement wel is aangeleerd, zal wel niet zijn te ontkennen.”

Ook die uit 's Gravenhage dringt er op aan, dat de jongens niet steeds seconderen, doch op hun tijd melodien leeren zingen; en die uit Haarlem acht wel de twee- en meerstem-

mige liederen bij uitnemendheid geschikt voor oefening van het gehoor, doch melodieus en zuiver zingen blijve hoofdzaak.

Te weinig wordt soms er op gelet, dat alle kinderen medezingen en het is nog lang niet overal regel, dat elk kind op zijn beurt alleen zinge, wat toch zeer noodig is en ook alleszins uitvoerbaar, zoo er slechts vroeg genoeg mede begonnen wordt. De methode voor het vak is in de meeste scholen vrijwel dezelfde — natuurlijk als men de scholen uitzondert waar zonder methode wordt gezongen: in de (2) laagste klassen laat men zingen op het gehoor; daarna volgt de Chev -methode, die het kind gemakkelijk de intervallen leert begrijpen en treffen, en veelal doch niet altijd — volgt hierop in de hoogste klassen het notenschrift, waarvan de kennis voor het latere leven nuttig is.

Over de Chev -methode ten slotte nog enkele opmerkingen. De schoolopzieners in de districten Middelburg en Rotterdam schijnen daarmede weinig ingenomen, en die uit Haarlem is er, meen ik, een overtuigd tegenstander van, althans in zijn uitvoerig en belangrijk verslag zwijgt hij er zóo absoluut over, dat ik wel moet aannemen, dat dit district eene uitzondering vormt. Hij schrijft: „Een wel ingericht zangonderwijs kan strekken om aan de leerlingen de kennis van het notenschrift aan te brengen, hetgeen voor velen hetzij in eene zangvereeniging, hetzij in een muziekgezelschap, of ook bij het zingen in de kerk van belang kan zijn.

Op de scholen, die ik onder de goede in mijn dienstkring reken, wordt dit dan ook ingezien, en leert men den kinderen het notenschrift kennen. In het geheel wordt dit nog verzuimd op 27 openbare op het platteland en 16 bijzondere scholen.

Op alle scholen wordt begonnen in het eerste leerjaar. Er wordt dan alleen op het gehoor gezongen. Na het derde leerjaar wordt in verre de meeste scholen met meer methodisch zangonderwijs aangevangen.

In den regel wordt het zangstukje geschreven op het bord met geschilderde notenbalken; op enkele plaatsen zingt men uit boekjes.

Overtuigd voorstander is de schoolopziener in het district Amsterdam, die, na verklaard te hebben vroeger tegenstander te zijn geweest, aldus voortgaat: „Maar de praktijk heeft mij de oogen geopend, en nooit in mijn leven heb ik iets ontmoet, waar de uitspraak der praktijk zoo klaar, zoo overtuigend was. Immers de vorderingen der leerlingen, die volgens het notenschrift onderwezen werden, zelfs door een bekwam, muzikaal ontwikkeld onderwijzer, halen het niet bij die welke, zelfs door een middelmatige leerkracht, met het cijferschrift worden opgeleid. Dat wordt zelfs door de tegenstanders toegegeven, want er zijn tegenstanders. Ik zwijg van de macht van sleur en conservatisme, en bepaal mij tot hun argument, hun eenigste, merkwaardigerwijze hetzelfde dat nog altijd dienst moet doen als dooddoener tegen het steilschrift: de praktijk van het leven. Dat beteekent in dit geval al heel weinig. Want ten eerste moet de school altijd in de eerste plaats voor zichzelf, dat is voor haar kinderen zorgen; ten tweede is het toch heusch wel wat overdreven, het voor te stellen, alsof alle ex-leerlingen der lagere school later lid zullen worden van een zanggezelschap, een orkest of een fanfarekorps, en diegenen die het worden, hebben, eer het zoover is, tijd genoeg om de daarvoor toereikende kennis van het notenschrift op te doen: instrumentalisten moeten trouwens altijd de schrijfwijze van hun eigen instrument leeren. En de grootste autoriteiten, ook van de instrumentaal-musiek, beweren juist, dat de kinderen eerst zingen moeten leeren, om hun gehoor te oefenen en hun muzikaal gevoel te ontwikkelen. Trouwens ook voor zangkoren worden langzamerhand meer en meer stukken in noten- en cijferschrift uitgegeven, bij zangstukken en bundels voor algemeene verspreiding bestemd (voor school, huisgezin of ten gebruike bij nationale feesten) is dit zelfs reeds lang regel: zelfs koraal- en kerkmuziek is reeds op cijferschrift gezet; ten voordeele van „Barnabas” b.v. de 100ste Psalm voor driestemmig kinderkoor; ook psalmboekjes met cijfers heb ik reeds gezien.

Eindelijk, hecht iemand zooveel aan de kennis van het notenschrift, dan is het geringe moeite om in het laatste jaar, en zelfs halfjaar, van het cijfer op de balk over te gaan, en vaak heeft zoo'n klasse dan veel beter inzicht in het notensysteem dan kinderen die van het begin af het gewone notenschrift geleerd hebben.

Eenmaal door de ervaring voorgelicht, heb ik ook door nadenken begrepen, dat het zoo moest zijn. Een absoluten

toon kan men wel aanslaan of strijken of blazen, maar niet zingen, althans gewone menschen niet, men zingt uitsluitend relatieve tonen, de tonica, de quint enz. Deze verhoudingen zijn door de natuur gegeven, liggen dus iedereen in het gehoor en zijn altijd gelijk. Zoogenaamde verhoogingen of verlagingen zijn  f nuanceeringen der natuurlijke intervallen en worden dan ook als zoodanig gehoord,  f zij zijn teekens van modulatie; bij een werkelijke modulatie echter, d. i. overgang in een andere schaal, wordt door het inwendig gehoor de tonica naar een anderen toon verplaatst en van daaruit weder de natuurlijke intervallen gezongen.

Met andere woorden, er is in werkelijkheid maar één schaal; wat kan dan natuurlijker zijn, dan de kinderen ook maar één te leeren? (De tonica geeft de onderwijzer bij den aanvang aan.) Het notenschrift echter heeft er twaalf. Die kunnen de kinderen natuurlijk niet alle leeren, en daarom beperkt zich de praktijk meestal tot drie (de schalen van c, g en f, hoogstens soms nog die van d en bes, waarmede men echter slecht uitkomt, aangezien dan vele zangstukken te hoog of te laag komen te liggen. De cijfermethode daarentegen is aan geen schaal gebonden.

De beste bevestiging van bovenstaande theorie, en de fraaiste hulde aan de cijfermethode is echter dat ook daar, waar het notenschrift gebruikt wordt, feitelijk de cijfermethode gevolgd wordt, immers men laat niet zingen a, b, c (Duitsche methode) maar do, re, mi, enz., evenals bij de cijfermethode. Men heeft dan echter 3 verschillende do's, en bovendien al den omslag te leeren van balklijnen en hulplijnen, sleutels enz. Geen wonder, dat men dan zooveel minder ver komt. Men plaatst allerlei onnoodige moeilijkheden aan het begin. Alleen met het cijferschrift, dat de kinderen went aan   ne, de natuurlijke, schaal, krijgt men die trefzekerheid, die het naaste (niet het eenige en het hoogste) doel is van het zangonderwijs. Zeker niet allen brengen het zoo ver als de onderwijzer, dien ik eens het volgende sterke stukje zag uitvoeren: hij schreef op het bord:

7, 6, 5, 4, 3, 2, 1.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

plaatste zich op een bank met het gezicht naar het bord, dus met zijn rug naar de kinderen, in iedere hand een wijsstok houdend, en wees daarmede de 2 stemmen aan van een den kinderen onbekend lied, dat dezen aldus a prima vista volkomen zuiver ten gehoor brachten. Maar dat staat vast: met notenschrift zou zelfs deze onderwijzer zulk een resultaat niet bereikt hebben.

Het spreekt van zelf, dat met het oog op de trefzekerheid, begeleiding met viool, piano of harmonica niet gewenscht is. Zij komt ook niet veel voor, ofschoon nog te veel.

Slechts zeer zelden wordt de absolute trefzekerheid geoefend, ik constateerde evenwel, dat dit volstrekt niet boven het vermogen der leerlingen gaat: alvorens in te zetten laat de onderwijzer de kinderen zelf de a uit het geheugen aangeven. Weldra weten zij die heel aardig te benaderen.

Te Amsterdam is het cijferschrift zoo algemeen, dat het volgens de schoolopzieners wel imperatief ware voor te schrijven (desverkiezende met facultatief gebruik van notenschrift in de hoogste klasse); doch in het arrondissement Hilversum wordt het nog slechts op 33 van de 63 scholen gebezigd.

Voor zoover ik tot oordeelen bevoegd ben, is voor de lagere school de cijfermethode eene groote aanwinst, en in zooverre ga ik mede met het warm betoog van dr. Gunning. Ik zou echter meenen, dat het notenschrift althans in de hoogste klasse verplicht ware te stellen. Dit punt is echter nog nader te onderzoeken. Nauwer toezicht op, meer belangstelling voor het onderwijs in dit vak is dus ook als resultaat daarvan te verwachten.

Derde inspectie (de provinciën Friesland, Overijsel, Groningen en Drenthe).

De resultaten van het onderwijs in den zang zijn, volgens de rapporten der districts-schoolopzieners, zeer uiteenlopend, wat wel het gevolg is van het feit, dat hier, meer dan bij enig ander vak, zooveel afhangt van den onderwijzer. Heeft deze, vooral wanneer hij tevens het hoofd der school is, veel sympathie er voor, is hij muzikaal ontwikkeld of verstaat hij het, den zang der kinderen met zijn viool te begeleiden, dan gelukt het hem spoedig zijnen leerlingen liefde daarvoor in te boezemen en ziet men vaak zeer gunstige resultaten.

Wanneer hij daarentegen geen aanleg of gehoor heeft en zijne kennis gering is, ontaardt het gezang der leerlingen dikwijls in een onbeschaafd schreeuwen, dat iederen bezoeker

onaangenaam aandoet, maar dat door den onderwijzer zelf niet schijnt te worden bemerkt.

Bij grootere scholen kan aan het bezwaar van ongeschiktheid ten opzichte van den persoon des onderwijzers nog wel eens te gemoet worden gekomen, daar er in den regel onder het personeel wel één onderwijzer te vinden is, bij wien de zang in goede handen is.

In sommige scholen wordt twee-, in enkele wel eens driestemmig gezongen. In de laagste klassen gaat zulks uitsluitend op het gehoor, terwijl in het 4e leerjaar (soms ook reeds in het 3e en op andere scholen weer later) met de theorie wordt aangevangen; hetzij notenschrift, hetzij cijferschrift, volgens de methode Galin-Paris-Chev  ; in het laatste geval wordt nog dikwijls, tegen het verlaten der school, het notenschrift weer ingevoerd, met het oog op de practijk van het leven.

Vrij algemeen wordt de klacht geuit over de groote verscheidenheid, zelfs bij de scholen in dezelfde gemeente, in versjes en zangboekjes, wat vooral op de verdere ontwikkeling der kinderen, als zij de school hebben verlaten, ongunstig werkt. Wanneer de onderwijzers konden besluiten in dat opzicht wat meer eenheid aan te brengen, zou zulks het zingen op ouderen leeftijd zeer bevorderen. Op enkele plaatsen valt echter reeds verbetering te bespeuren, als gevolg van het optreden van de „Vereeniging tot verbetering van den volkszang”.

Eene andere klacht, die meer de openbare dan de bijzondere scholen betreft, is, dat het zangonderwijs of eigenlijk het zingen zelf — te veel wordt gebonden aan de daarvoor op den rooster uitgetrokken uren, die in den regel al heel gering zijn; men wenschte het meer occasioneel te geven: b.v. bij de behandeling van de geschiedenis een vaderlandsch lied, bij het een of ander natuurverschijnsel een dienovereenkomstig lied, enz.; de bijzondere school heeft dan nog over de gewijde liederen (psalmen en gezangen) te beschikken. De klasse zou daardoor in eene goede stemming worden gebracht — nu eens ernstig, dan weer vroolijk — en het zangonderwijs veel meer op het kind inwerken, ook voor zijn later leven.

Intusschen moet hier worden opgemerkt, dat de inrichting van vele scholen van dien aard is, dat het occasionele zingen in de eene klasse al spoedig hinderlijk zou worden voor andere klassen.

Waar de oorzaak van de ongunstige resultaten van dit vak op sommige scholen gezocht wordt in de mindere geschiktheid des onderwijzers, zoo zouden sommige schoolopziens gaarne de exameneischen voor het verkrijgen der akte artikel 77a gewijzigd wenschen te zien in dien zin, dat niet alleen eenige „theorie” werd gevraagd, maar de kandidaten ook blijk moeten geven van eenige praktische bedrevenheid in den zang of in het bespelen van een muziekinstrument.

Bij de examencommissiën in mijne inspectie is het de gewoonte om de kandidaten in de gelegenheid te stellen, desverkiezende, een versje overluid te zingen: valt dit tot tevredenheid van den examiner uit, dan strekt zulks tot verhooging van het cijfer, hem voor de theorie toegedacht.

Zulks neemt intusschen niet weg, dat men onder de tegenwoordige wetgeving een goed examen als onderwijzer kan afleggen, met een beslist onvoldoend cijfer voor zang, ja zelfs een goed cijfer voor dat vak behalen, zonder iets anders te kunnen dan wat van buiten geleerde „theorie”.

Gymnastiek. Het onderwijs in het vak „de gymnastiek” wordt veelal slechts in stedelijke gemeenten gegeven. De resultaten er van kunnen over het algemeen gunstig genoemd worden.

Het onderwijs in „de vrije en orde-oefeningen” is over het geheel van nog weinig beteekenis.

In het jaarverslag van den inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie (de provinciën Noordbrabant, Gelderland en Limburg) is dienaangaande het volgende medegedeeld:

Nadat de vrije en orde-oefeningen sedert twintig jaren tot de verplichte leervakken in de openbare lagere school behooren, kan uit geen enkel district, noch arrondissement in deze inspectie een woord van tevredenheid over de resultaten van dit onderwijs vernomen worden.

Aan vele oorzaken wordt de ellendige toestand waarin dit vak van onderwijs verkeert, toegeschreven. Sommigen beweren, dat dit vak de sympathie mist van onderwijzers en leer-

lingen, hetgeen door anderen, vooral wat de leerlingen betreft, wordt betwist; ook wordt wel eens beweerd, dat de meeste onderwijzers, al hebben zij de akte van bekwaamheid in dat vak behaald, onbekwaam zijn om daarin behoorlijk onderwijs te geven, maar algemeen en overal wordt het gevoelen gedeeld, dat het afdoende struikelblok voor vrucht dragend onderwijs in dit vak te vinden is in het gebrek aan localiteit, waarin dat onderwijs op geschikte wijze en gedurende het geheele jaar kan gegeven worden.

Dit gebrek aan localiteit en zelfs aan goede verharde speelplaats is oorzaak dat de Gedeputeerde Staten in Noordbrabant en Limburg een ruim gebruik hebben gemaakt van de bevoegdheid, hen toegekend in art. 16, sub 2, tot het geven van vrijstelling van de verplichting tot het geven van onderwijs in dit vak. En al werd de vrijstelling in de provincie Gelderland in den laatsten tijd bijna niet meer verleend, de klachten over het resultaat van het onderwijs in dat vak bleven, waar geen geschikte lokalen daarvoor aanwezig waren, niet achterwege.

In 1907 hadden in Noordbrabant 65 gemeenten voor een of meer harer openbare scholen de bovenbedoelde vrijstelling, in Gelderland 12 en in Limburg 83 gemeenten.

De schoolopziener in het district Breda eindigt zijne uiteenzetting aldus:

„Eene eenigszins geschikte en behoorlijke speelplaats is bij de meeste plattelandsscholen niet te vinden, van eene overdekte gelegenheid om vak j te onderwijzen, is dan heel en al geen spraak. Wat vele gemeenten zeer zwierig eene overdekte speelplaats noemen, is gewoonlijk een met pannen of zink gedekte galerij, niet breeder dan een meter of vier en aan drie kanten open, zoodat bij eenigszins flinken regen de kinderen zich tegen den uitersten muur aandrukken en nog nat worden in weerwil der „overdekking”. Zoolang niet voorzien is in de behoefte aan behoorlijk niet en wel overdekte ruimte, zoolang kan er van dit onderwijs misschien wel veel verwacht, maar niet veel verkregen worden.”

De schoolopziener in het district Tilburg, die het groote nut van het onderwijs in dit vak voor de gezondheid en ter bevordering van orde en tucht beseft, memoreert alle bezwaren, die als hinderpalen de invoering van dit onderwijs aankleven en verwacht ook van de aanwezigheid eener geschikte localiteit voor dit onderwijs alle heil. Hij rapporteert daarom als volgt:

„De vrije en orde-oefeningen der gymnastiek, zegt de schoolopziener in het arrondissement Oirschot, kunnen ternauwernood gerekend worden onder de in de lagere school gedooceerde vakken, en de beoordeelingen van zijne ambtgenooten zijn niet minder streng. Dit onderwijs is vooral ten platten lande zeer impopulair, ouders en gemeentebesturen voelen er zeer weinig voor en hebben van het doel er van meestal geen flauw besef, wat duidelijk uitkomt in de motieven, die aangevoerd worden om vrijstelling te verkrijgen. Ook bij verreweg de meeste onderwijzers ontbreekt de ware lust er voor en het kan ook lang niet gezegd worden, dat de verkregen bevoegdheid om het te onderwijzen, ook de geschiktheid daartoe insluit. Dat onder zulke omstandigheden de ambitie der leerlingen niet bijster groot is, schijnt verklaarbaar genoeg. Er zijn tegen het behoorlijk geven van dit onderwijs ook nog al bezwaren.

In de eerste plaats ontbreekt veelal een geschikt lokaal en het is voor de gemeentebesturen nog al een zaak van beteekenis om bij de bestaande scholen afzonderlijke lokalen te bouwen, aangenomen dat er ruimte voor is; bij belangrijken verbouw en bij den bouw van nieuwe scholen wordt met deze behoefte rekening gehouden, maar aan bestaande scholen moet men zich behelpen met een eventueel leegstaand lokaal, dat niet de geschikte afmetingen heeft, of men is genoodzaakt het onderwijs tot de open lucht te beperken, wat geregeld onderwijs onmogelijk maakt, daar het bij slecht weer niet kan gegeven worden en goed en slecht weer zeer relatieve begrippen zijn en de meer of mindere lust der onderwijzers bij de beoordeeling daarvan niet zonder invloed blijft.

Een ander bezwaar is het gebrek aan geschikt schoeisel: vooral waar het onderwijs gegeven moet worden in lokalen met planken vloer, is het houten schoeisel een beletsel voor de uitvoering van vele bewegingen en kan dus het onderrecht niet wel methodisch gegeven worden; tot het verstrekken van pantoffels aan al de schoolkinderen zijn echter de gemeentebesturen nog zoo gemakkelijk niet te bewegen.”

De schoolopziener in de districten Eindhoven en 's Hertogenbosch zijn eveneens van oordeel dat de speelplaatsen geen geschikte gelegenheid aanbieden voor het onderwijs in vak j en dat mitsdien lokalen daartoe moeten aanwezig zijn, wil dat onderwijs goede vruchten dragen.

Ook in de districten Zutphen en Tiel klagen de arrondissements-schoolopziener over het gebrek aan lokalen voor dit vak, waardoor nagenoeg gedurende de helft van het jaar dit onderwijs niet kan gegeven worden, omdat deels het weer het niet toelaat, deels de speelplaatsen of te nat of te stoffig zijn.

Alleen de schoolopziener in het district Arnhem verlangt voor dit onderwijs niet naar geschikte lokalen, maar naar geschikte onderwijzers en hoewel ik diens zienswijze omtrent de ongeschiktheid der onderwijzers, die bevoegd zijn tot het geven van onderwijs in vak j, niet deel, meen ik die toch niet onvermeld te mogen laten.

„Het onderwijs in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek zegt de schoolopziener in het district Arnhem — laat bijna overal, zelfs waar het geregeld gegeven wordt, veel te wenschen. De akte voor dat vak biedt geen waarborg voor goed onderwijs daarin. Vele onderwijzers gevoelen dat, als zij, na het verkrijgen der akte voor vak j, voor de klasse optreden. Vandaar dat hunne belangstelling in dat onderwijs, hunne opgewektheid bij het lesgeven, verdwijnt. Er wordt geklaagd over het ontbreken van gymnastieklokalen, maar ik heb menige les in zulke lokalen bijgewoond en dan in stilte gewenscht, dat zij toch niet mochten bestaan. Want het voordeel van het ontbreken dier lokalen is vaak het achterwege blijven van het onderwijs bij ongunstig weer, een voordeel voor onderwijzers en leerlingen beiden. Doch waar het, zooals in enkele scholen het geval is, door vakonderwijzers, in het bezit eener akte voor middelbaar of lager onderwijs in de gymnastiek, gegeven wordt, daar draagt het goede vruchten.”

De schoolopziener in de districten Maastricht en Roermond kunnen niet anders rapporteeren dan dat voor bijna alle openbare scholen vrijstelling voor vak j verleend is en dus over het algemeen van de resultaten van het onderwijs in dit vak niets kan worden medegedeeld.

„Waar vak j of vak s gegeven worden zegt de schoolopziener in het district Maastricht zijn de resultaten gunstig.”

Te recht zegt de schoolopziener in het district Roermond:

„Zoolang — voor zoover de openbare scholen betreft — vrijstelling van de verplichting tot het geven van onderwijs in dit vak gegeven wordt, ook wanneer daartoe niet de minste reden bestaat, kan er van beoefening der vrije en orde-oefeningen aan de lagere scholen geen sprake zijn. De ouders toch zien er het nut niet van in en hebben zelfs over het algemeen vooringenomenheid tegen dit vak en van den kant der onderwijzers is weinig belangstelling te verwachten, zoolang zij zonder eene belooning dat vak moeten onderwijzen. Aan slechts enkele scholen, meestal aan die waar jongere hoofden aangesteld werden, wordt van de vrije en orde-oefeningen eenig werk gemaakt.”

Aan de bijzondere scholen wordt in dit vak, behoudens zeer enkele uitzonderingen, geen onderwijs gegeven, doch werd het algemeen ingevoerd aan de openbare scholen, dan zou, ik ben er van overtuigd, het bijzonder onderwijs weldra volgen, want vele bijzondere onderwijzers en onderwijzeressen hebben de akte van bekwaamheid voor het geven van onderwijs in dat vak verkregen.

Blijkens de in het jaarverslag van den inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie (de provinciën Zuidholland, Noordholland, Zeeland en Utrecht) dienaangaande voorkomende mededeelingen, zijn de resultaten van het onderwijs in de gymnastiek in die inspectie over het geheel gering en laten die van het onderwijs in de vrije en orde-oefeningen nagenoeg alles te wenschen over, hetgeen hoofdzakelijk hieraan zoude zijn te wijten, dat het onderwijs in die vakken niet wordt gegeven door iederen onderwijzer aan zijn eigen klasse, maar door vakonderwijzers, welke laatsten veelal den noodigen paedagogischen tact zouden missen om dit onderwijs tot zijn vollen recht te doen komen.

De inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie (de provinciën Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe)

laat zich in zijn jaarverslag omtrent het onderwijs in dit vak als volgt uit:

Wat de gymnastiek betreft, zoo wordt vak s slechts op enkele openbare scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs — en alleen te Leeuwarden en te Groningen ook op de scholen voor gewoon lager onderwijs — gegeven.

De resultaten in laatstgenoemde plaats worden door den districts-schoolopziener gunstig geacht, vooral omdat het onderwijs is opgedragen aan vakonderwijzers, meestal in het bezit der middelbare bevoegdheid en gegeven wordt in afzonderlijke gymnastieklokalen.

Op verreweg de meeste scholen zijn de vrije en orde-oefeningen thans als leervak ingevoerd, daar gebrek aan bevoegde onderwijskrachten niet meer als motief voor het verleenen van vrijstelling kan worden aangevoerd; het oordeel over de resultaten is echter over het algemeen zeer ongunstig. Bij groote uitzondering zijn daarvoor afzonderlijke lokalen beschikbaar en zelfs dan laat het onderwijs nog dikwijls veel — sommige schoolopziener zeggen: alles — te wenschen over.

En waar zulks niet het geval is en men zich hiervoor moet bepalen tot de speelplaatsen, komt er in den regel weinig van te terecht. Is het weer — gelijk een der schoolopziener schrijft — slechts zelden te slecht om de kinderen in de pauzes naar buiten te brengen, zoo wordt het maar zelden gunstig genoeg geacht, om aan de kinderen in de buitenlucht vak j te onderwijzen.

Men wringt zich in allerlei bochten, schrijft een ander schoolopziener, om aan dat vak te ontkomen.

Nu eens is de speelplaats te nat, dan te droog, te stoffig of te winderig, te zonnig of te koud. Niet altijd echter zijn deze redenen ongemotiveerd, daar vele gemeentebesturen zich aan dat onderhoud van het speelterrein weinig laten gelegen liggen.

Een ander ook niet geheel ongegrond bezwaar is, dat het bij de veelheid der verplichte leervakken, soms moeilijk is den daarvoor noodigen tijd te vinden, vooral ten platten lande, terwijl het niet wenschelijk wordt geacht het vrije speelkwartier daaraan geheel op te offeren.

Ook het gemis aan een voor deze oefeningen geëigend schoeisels is een der factoren.

De hoofdrede van de ongunstige resultaten moet echter worden gezocht in de geringe sympathie van de onderwijzers daarvoor. Zeer velen beschouwen het als een bijvak van weinig paedagogische waarde en trachten zich met de minst mogelijk moeite daarvan af te maken. Ook de gemeentebesturen voelen er weinig voor, zoodat aandrang tot verbetering van dien kant niet alleen niet is te verwachten, maar het schooltoezicht bij zijne voorstellen tot wegneming van bestaande belemmeringen, slechts zelden op steun van die zijde mag rekenen.

Zulks is wel te betreuren, daar men op de weinige scholen waar het vak de liefde van den onderwijzer bezit, soms verrassende resultaten ziet bereiken. De bezwaren, die elders zoo breed worden uitgemeten, verdwijnen hier als sneeuw voor de zon en het vak, mits goed gegeven, heeft in den regel eene groote attractie voor de kinderen en verwerft ook al spoedig de sympathie der ouders, zelfs ten platten lande.

Het maakt een aangenamen indruk zulk eene klasse met de oefeningen bezig te zien en deze zullen zeer zeker groote vruchten dragen, als bevorderende eenerzijds de lichamelijke gezondheid en anderzijds de ontwikkeling van orde, netheid en regelmaat bij de leerlingen.

Niet alleen, dat de eigenlijke vrije en orde-oefeningen geen sympathie ondervinden bij de groote meerderheid van de onderwijzers der lagere scholen, maar ook van de bewegingsspeken, als onderdeel daarvan, wordt weinig werk gemaakt. Gedurende het vrije kwartier worden de kinderen meestal geheel aan zich zelve overgelaten, al blijft ook de onderwijzer tegenwoordig, terwijl men in sommige plaatsen den klasseonderwijzer met zijne leerlingen eene wandeling ziet maken.

Wat de provincie Friesland betreft, zoo mogen zich de besturen der meeste gemeenten nog verheugen in de vrijstelling bedoeld bij art. 16, alinea 2, der wet: toch zal deze, gelijk ik in mijn vorig jaarverslag vermeld heb, weldra ophouden.

Behalve in de steden Leeuwarden, Harlingen en Bolsward, is het slechts op enkele openbare dorpscholen ingevoerd.

De schoolopziener in het district Leeuwarden is ten opzichte van deze weinige scholen, voor zooveel zijn district

betreft, niet ontevreden; „worden de oefeningen met omzichtigheid gehouden — zoo schrijft hij — dan hebben zij een gunstigen invloed op de lichaamshouding en daardoor op de gezondheid der kinderen”.

De beschouwingen over het onderwijs in de vrije en orde-oefeningen gelden alleen voor de openbare scholen, daar genoemd leervak op de bijzondere scholen bijna nergens onderwezen wordt; slechts bij uitzondering in een paar stadsscholen, bijv. te Leeuwarden.

De handwerken voor meisjes. Het onderwijs in de fraaie handwerken wordt uitteraard niet anders onderwezen dan in stedelijke gemeenten, aan enkele scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs. Over de resultaten er van zijn geen klachten vernomen.

Over de resultaten van het onderwijs in de nuttige handwerken loopen de van de leden van het Rijksschooltoezicht ontvangen berichten nog al uiteen. Over het algemeen kunnen de resultaten gunstig genoemd worden. Waar zij te wenschen overlieten, was dat veelal toe te schrijven aan de omstandigheid, dat het werd gegeven door ongeëxamineerde, daarvoor niet geschikte onderwijzeressen, dat het gemeentebestuur te schriel was bij het verstrekken van voldoende leermiddelen, of dat het hoofd der school zich te weinig aan het onderwijs in dit vak liet gelegen liggen.

Hieronder volgen eenige aanhalingen uit de jaarverslagen van de inspecteurs van het lager onderwijs, dit onderwerp betreffende.

Eerste inspectie (de provinciën Noordbrabant, Gelderland en Limburg).

In de meeste openbare scholen ten platten lande wordt het onderwijs in de nuttige handwerken voor meisjes gegeven door onbevoegde, ongediplomeerde onderwijzeressen en, enkele hoogst zeldzame uitzonderingen niet te na gesproken, mag gezegd worden, dat dit onderwijs overal zonder methode niet klassikaal en zonder hulpmiddelen gegeven wordt en alles te wenschen overlaat. Waar het onderwijs in dit vak gegeven wordt door voor dit vak gediplomeerde onderwijzeressen, zijn de resultaten beter en zouden ze overal goed kunnen heeten, wanneer een genoegzaam aantal uren aan dat onderwijs kon besteed worden.

In de steden waar in de openbare scholen een voldoende aantal lesuren aan het onderwijs in dit vak wordt besteed, zijn de resultaten over het algemeen zeer goed te noemen, zooals te Breda, 's Hertogenbosch, Arnhem, Zutphen, Doetinchem, Nijmegen, Tiel, Culemborg, Maastricht en Roermond.

Als regel diende m. i. te worden aangenomen, dat in de scholen voor gewoon lager onderwijs in elke klasse, te beginnen met het tweede leerjaar, 4 uren per week aan het onderwijs in vak *k* werden besteed, daar voor het onderwijzen der verschillende onderdeelen: breien, merken, naaien, mazen, stoppen en knippen minstens 4 uren per week noodig zijn, die in de laagste klassen over de 3 eerste onderdeelen in de hoogste over alle onderdeelen kunnen verdeeld worden. Hiermede in overeenstemming is ook de beslissing van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken van 17 October 1899, n°. 5427, afd. O., dat, zal het onderwijs in de nuttige handwerken voor meisjes tot zijn recht komen, in het leerplan, althans in de hoogste vier klassen, minstens 4 uren per week voor dat onderwijs moeten worden uitgetrokken.

In Gelderland wordt aan de openbare scholen het onderwijs in vak *k* meestal gegeven door onderwijzeressen aan de school verbonden; in de arrondissementen Zevenbergen en Heusden is dit ook meestal het geval, doch in de andere arrondissementen van Noordbrabant en in Limburg is dit onderwijs nog voor het grootste gedeelte aan naaisters en andere ongeëxamineerden opgedragen.

Bij het bijzonder onderwijs en voornamelijk in de scholen der geestelijke zusters, wordt veel zorg aan dit onderwijs besteed en, op enkele uitzonderingen na, zijn de resultaten zeer voldoende, ofschoon in vele dier scholen daarin nog aanmerkelijke verbetering zou komen, wanneer daar het klassikaal onderwijs voor dit vak werd ingevoerd.

In fraaie handwerken wordt in weinig openbare scholen onderwijs gegeven. Waar dit in scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs plaats heeft, wordt daaraan veel zorg, doch soms te veel tijd besteed en zijn de resultaten gunstig.

In bijzondere scholen, vooral in kostscholen, wordt in de fraaie handwerken onderwezen met goed succes.

Tot staving van mijn oordeel over den toestand en de uitkomsten van het onderwijs in de vrouwelijke handwerken in mijne inspectie, kan ik het volgende meedeelen uit de door de districts-schoolopzieners uitgebrachte rapporten:

De schoolopziener in het district Breda deelt mij mede:

„Het onderwijs in de fraaie handwerken komt slechts, of occasioneel, of aan zeer enkele bijzondere scholen voor. Zoo wordt het onderwezen aan de kostleerlingen te Made en te Zevenbergische hoek en aan vijf bijzondere scholen in het arrondissement Roosendaal. Het onderwijs in de nuttige handwerken wordt in het arrondissement Bergen op Zoom aan niet weinig scholen ten platten lande nog door niet geëxamineerde personen gegeven. Aan de openbare scholen in de grootere plaatsen en aan de meeste bijzondere scholen zijn thans onderwijzeressen verbonden met wettelijke bevoegdheid tot het geven van dat onderwijs. In het arrondissement Zevenbergen waren alleen aan de 2de openbare school te Dinteloord en de openbare scholen te Oudemolen, Slikgat en Zevenbergische hoek niet geëxamineerde onderwijzeressen met dit onderwijs belast.

In de stad Breda wordt dit onderwijs aan de openbare en bijzondere scholen door alleszins bevoegde personen gegeven, waardoor over het geheel uitmuntende resultaten worden verkregen.

In het arrondissement Roosendaal liet volgens den schoolopziener, dit onderwijs nog veel te wenschen over. Van een klassikaal methodisch onderricht is meestal geen sprake. In verreweg de meeste scholen worden door haar, die het eenigszins betalen kunnen, de hulpmiddelen van huis meegebracht. Het lesgeven door niet gediplomeerden, die geen begrip hebben van een goed geregeld onderwijs, is in vele gevallen de oorzaak van het weinig succes dat met dit onderwijs wordt behaald.

Het aantal lesuren voor dit vak bedroeg meestal van 4 tot 6 uur per week, dit laatste getal soms meer, vooral aan bijzondere meisjesscholen.

Betere salariering is noodzakelijk. Bij een salaris toch van f 50 in het jaar, dat is 20 cents per lesuur, kon van eene handwerkonderwijzeres niet dien ijver en die toewijding verlangd worden, die voor goed handwerkonderwijs wordt geëischt.”

De schoolopziener in het district Tilburg zegt:

„Op tal van scholen wordt het onderwijs in de handwerken voor meisjes schandelijk verwaarloosd en alleen voor den vorm gegeven, omdat men er niet aan ontkomen kan. Ook hier moet weer voor zoover het de openbare scholen betreft een groot verschil gemaakt worden tusschen de scholen in verschillende arrondissementen, een verschil samenhangend met den meerderen of minderen tegenzin der gemeentebesturen om onderwijzeressen aan hunne scholen te verbinden die tevens akte of aantekening voor vak *k* bezitten.

Terwijl in het arrondissement Heusden slechts aan 5 scholen het onderwijs in handwerken door ongeëxamineerde (toch bevoegde) onderwijzeressen werd gegeven, waren in het arrondissement Oirschot slechts 5 van de 14, in het arrondissement Tilburg 4 van de 15 onderwijzeressen geëxamineerd. En dan kan men nagaan hoe en door wie dit onderwijs gegeven wordt, als men ziet, dat er gemeenten zijn waar 3½ lesuur in de week beloond wordt met eene jaarwedde van f 30.

In de bijzondere scholen wordt over het algemeen heel wat meer tijd en zorg besteed aan het onderwijs in de nuttige handwerken dan op de openbare. „In gene is het vaak een met voorliefde gedoceerd hoofdvak, in deze vrij algemeen een verwaarloosd bijvak — schreef de arrondissements-schoolopziener van Oirschot en voegde daaraan toe —: in de bijzondere scholen varieert het aantal lesuren van 4 tot 10, in de openbare van 1½ tot 5 uren; de eerste beschikken in den regel over een voldoende aantal, hetzij geëxamineerde of ongeëxamineerde, maar dan toch in de handwerken bedreven onderwijzeressen, in de openbare scholen is bijna overal waar geen geëxamineerde onderwijzeres is, het onderwijs opgedragen aan een dorpsnaaistertje, met de eischen van deugdelijk schoolonderwijs onbekend.

Eigenlijk klassikaal onderwijs wordt in de bijzondere scholen niet gegeven en aan de meeste openbare scholen is het

onder de tegenwoordige omstandigheden onmogelijk dat klassikaal onderwijs kan gegeven worden."

Het bovenstaande geldt voor het geheel district, ik maak echter uitzondering voor de scholen waaraan een geëxamineerde onderwijzeres is verbonden, waar gewoonlijk het onderwijs klassikaal en met vrucht gegeven wordt, zooals te Werkendam, Woudrichem, Sleenwijk, Capelle en meer andere."

De schoolopziener in het district Eindhoven rapporteert: „Van alle openbare scholen in mijn district wordt slechts aan 12 het onderwijs in de nuttige handwerken door geëxamineerde onderwijzeressen gegeven, aan alle andere scholen zijn daartoe personen aangewezen, die, al hebben zij zelf kunde en vaardigheid genoeg, totaal onbekend zijn met de wijze waarop kinderen de noodigste kennis moet worden bijgebracht. Ik aarzel dan ook niet te verklaren, dat op verre na de meeste openbare scholen het onderwijs in vak *k* onvoldoende is."

De schoolopziener in het district 's Hertogenbosch schrijft: „Op die openbare scholen waar dit onderwijs (vak *k*) is toevertrouwd aan onderwijzeressen in het bezit der akte voor dit vak, worden goede resultaten verkregen. Op de meeste is het echter in handen van niet gediplomeerden. Aangezien deze laatsten, meestal gehuwde, bejaarde vrouwen, zelf behoorlijke leiding hebben gemist en vaak ook geen geschiktheid bezitten, kan van eenigen regel of methode geen sprake zijn. Breien en naaien en dan nog slechts de beginselen, vormen uitsluitend de leerstof, zoodat de kinderen bij het verlaten der school niet veel meer dan een kous kunnen breien en een rechte steek naaien of zoomen. Zoolang de wet toelaat, dat het onderwijs in dit hoogst belangrijke vak aan niet gediplomeerden mag worden opgedragen, is geen verbetering te verwachten. In dit opzicht staan de bijzondere ver boven de openbare scholen. Eensdeels moet dit toegeschreven worden aan de omstandigheid, dat aan het onderwijs in dit vak meer uren worden besteed, anderdeels dat het gewoonlijk in handen is van daartoe alleszins bevoegde en bekwaame onderwijzeressen."

De schoolopziener in het district Arnhem zegt: „Het handwerkonderwijs kan niet voldoende tot zijn recht komen door gebrek aan tijd. Wordt daarin tegenwoordig gedurende 3 uren les gegeven, zelfs met $\frac{1}{2}$ uur pauze, dan verheffen zich daartegen de stemmen der hygiënisten. Intusschen voldoet het onderwijs in dat vak, ofschoon niet overal geheel, toch vrij wel aan de behoefte en wordt er in eenige scholen zelfs veel werk van gemaakt."

Waar de fraaie handwerken worden onderwezen zijn de belangstelling en uitkomsten grooter dan in het algemeen voor vak *k*."

In het district Zutphen schijnt het goed te gaan met het handwerkonderwijs, zooals blijkt uit de rapporten der arrondissementen-schoolopzieneren aan hun districts-schoolopziener. In het arrondissement Zutphen wordt dit onderwijs meestal onder de gewone schooluren gegeven door de onderwijzeressen aan de school verbonden; in het arrondissement Groenlo, evenals in het arrondissement Doetinchem, door geëxamineerde onderwijzeressen buiten de schooluren.

In het arrondissement Doesburg zijn nog vele niet geëxamineerde onderwijzeressen voor het handwerkonderwijs in dienst en de schoolopziener in dat arrondissement klaagt er over, dat dit onderwijs zonder methode en niet voldoende klassikaal gegeven werd. Over het algemeen waren, zoo meldt de districts-schoolopziener, de resultaten van het onderwijs in dat vak, naar het oordeel der arrondissementen-schoolopzieneren, niet onvoldoende.

Naar de schoolopziener in het district Tiel mededeelt, zijn de resultaten van het onderwijs in dat district ruim voldoende.

De schoolopziener in het arrondissement Geldermalsen schreef hierover:

„Het onderwijs in dit vak wordt over het algemeen zeer gewaardeerd en dit vindt zijne reden zeker meer daarin, dat in de huishouding te allen tijde de voordeelen gevoeld worden, als de meisjes degelijk handwerkonderwijs hebben genomen. Algemeen richt men op het platteland het onderwijs

dan ook zoo in, dat datgene geleerd wordt, wat in de huishouding van arbeider en kleinen burger te pas komen."

De schoolopzieneren in de arrondissementen Nijmegen en Tiel hebben eveneens uitgesproken, dat het onderwijs in vak *k* over het algemeen zeer voldoende gegeven wordt, al zou de schoolopziener in het arrondissement Nijmegen liever zien, dat dit onderwijs aan de openbare scholen onder de gewone schooluren gegeven werd, zooals dit op de bijzondere Katholieke scholen pleegt te gebeuren. In beide arrondissementen wordt dit onderwijs meestal gegeven door geëxamineerde onderwijzeressen, die als klasse-onderwijzeres aan de school verbonden zijn.

De schoolopzieneren in de districten Maastricht en Roermond zijn eenstemmig in hun oordeel over de resultaten van het onderwijs, zoowel in de nuttige, als in de fraaie handwerken. De eerste zegt:

„In de dorpsscholen, waar het vak aan gewone naaisters toevertrouwd is, komt er meestal niet veel van terecht. Daar kan het onderwijs niet klassikaal gegeven worden en ontbreken bovendien de hulpmiddelen. Stoppen, breien en verstelen is daar de hoofdzaak. Meer en meer worden onderwijzeressen aangesteld, die tevens bevoegdheid voor vak *k* hebben en draagt het onderwijs langzamerhand meer vruchten. De daaraan bestede tijd van 2 à 3 uren in de week voor iedere klasse wordt gewoonlijk buiten de schooluren genomen. Het kost moeite den gemeentebesturen te overtuigen, dat zij de leermiddelen voor het onderwijs in de handwerken moeten verstrekken; enkele blijven weigeren aan de herhaalde verzoeken der schoolopzieneren hiertoe gevolg te geven. Fraaie handwerken worden slechts op weinig openbare scholen onderwezen; alleen in de Rijksleerschool en in de stadsschool voor betalenden te Maastricht."

De bijzondere scholen op het platteland munten, wat het onderwijs in vak *k* betreft boven de openbare uit. Daar is dit onderwijs gewoonlijk goed.

Zoo zegt ook de schoolopziener in het district Roermond:

„Aan eenige openbare scholen, waaraan onderwijzeressen verbonden zijn in het bezit van de akte van bekwaamheid voor nuttige handwerken, wordt dit onderwijs klassikaal gegeven en komt het ook tot zijn recht. Het aantal bevoegde onderwijzeressen is echter bij het openbaar onderwijs in dit district zeer gering. Meestal wordt dit onderwijs opgedragen aan onbekwamen. In de meeste openbare scholen komt dan ook van het onderwijs in dit vak weinig terecht. Het onderwijs is hoofdelijk, en bepaalt zich meestal tot breien en wat naaien. Aan de bijzondere scholen wordt van de nuttige handwerken veel werk gemaakt en geven de resultaten over het algemeen stof tot tevredenheid."

Fraaie handwerken werden alleen in kostscholen beoefend, vaak met zeer veel succes, maar ook ten koste van zeer veel tijd."

Tweede inspectie (de provinciën Zuidholland, Noordholland, Zeeland en Utrecht).

Na opgemerkt te hebben, dat de uitkomsten van het onderwijs in de handwerken voor meisjes veel gunstiger zouden zijn, indien de hoofden van scholen te dien opzichte hunne verantwoordelijkheid beseften en er zich meer aan lieten gelegen liggen, gaat de inspecteur in deze inspectie aldus voort:

Intusschen de zorg en moeite, die er dan wel aan besteed worden, zijn blijkens de verslagen niet vruchteloos. De schoolopziener in het district Dordrecht heeft door eene bevoegde onderwijzeres een leerplan voor dit vak laten samenstellen, dat eerst in zijne samenkomsten met de arrondissementen-schoolopzieneren werd besproken, terwijl dezen later dezelfde dame hebben uitgenoodigd om dit plan in hunne z.g. arrondissementenvergaderingen in te leiden.

Ik heb er eene van bijgewoond en vertrouw, dat dit georganiseerd optreden zeer ten goede van het handwerkonderwijs gekomen is en komen zal. De districts-schoolopziener bericht dan ook van merkbaren voortuitgang, al laten leermiddelen en materialen nog al eens te wenschen over, vooral op de bijzondere scholen, waar moeder beslist, wat zij mede-geven zal, alle klassikaal onderwijs daardoor soms onmogelijk makend.

Ook de districts-schoolopziener uit Gouda wijst op dit nadeel en op dat voortspruitende uit het in dienst nemen en houden van ongediplomeerde onderwijzeressen. Nu er jaar-

lijks honderden akten voor dit vak worden uitgereikt en het aan bevoegden dus niet ontbreekt, is m. i. de tijd gekomen om de onbevoegden te weren.

Het samenvoegen van verschillende klassen voor het onderwijs in dit vak is een euvel, waarover de schoolopziener in het district 's Gravenhage klaagt, niet wat betreft de openbare scholen in die gemeente, waar, dank zij de zorgen van het dames-comité en den cursus in methodiek van mejuffrouw Nater — dezelfde dame die in het district Dordrecht optrad —, dit onderwijs voortreffelijk is, maar wel wat aangaat de kleinere, vooral de bijzondere scholen met weinig leerkrachten. Ook daardoor is soms het onderwijs niet genoegzaam klassikaal.

De schoolopziener in het district Rotterdam, die wel eenigszins dezelfde klacht heeft, prijst toch over het geheel ook de plattelandsscholen, al kunnen zij niet op zulke uitkomsten bogen als die in Rotterdam zelf, waar een dames-comité zóó voortreffelijke diensten bewijst, geheel belangeloos, dat zelfs van gesalarieerden arbeid niet meer zou kunnen geëischt worden. Moet elders — met name in het district Alkmaar — nog wel eens geklaagd worden, dat het werk er niet net uitziet, ook door het ontbreken van geschikte gelegenheid tot berging, te Rotterdam komt ook dit pedagogische belang tot zijn recht.

De schoolopziener in het arrondissement Alkmaar heeft door eene onderwijzeres in het vak een leerplan geheel laten uitwerken, zoodat modellen van alle oefeningen en werkstukken werden verkregen. Deze collectie is eerst in de vergadering met arrondissements-schoolopzieners besproken, en heeft daarna aan onderwijzeressen die niet op de hoogte waren, met goed gevolg ten voorbeeld gestrekt. (De schoolhoofden rekenden zich ook in dit district veelal onbevoegd om dit vak te kunnen beoordeelen).

Uit het district Haarlem wordt door de arrondissements-schoolopzieners schier unaniem bericht: „dat over het algemeen zelfs verdienstelijke hoofden van scholen zich zoo weinig aan dit vak gelegen laten liggen, zoozeer zelfs, dat velen hunner totaal niets van den toestand van dit onderwijs aan hunne school wisten, en zij het vreemd vonden, dat bij hen geïnformeerd werd of het leerplan gevolgd en in de verschillende klassen behoorlijk afgewerkt werd.”

In Zeeland zijn, althans op de dorpen en vooral in de bijzondere scholen, nog vele ongeëxamineerde naaivrouwen werkzaam; daarnaast vindt men klasse-onderwijzeressen, die voor de handwerken bevoegd zijn, doch over het geheel staat er naar mijne meening het vak minder hoog dan in Holland. Intusschen is de vooruitgang bij achttien jaar geleden vergeleken zeer groot.

Volgens den schoolopziener in het district Goes geven zich de schoolhoofden daar voldoende moeite voor het vak, wat niet wegneemt, dat de aanwezige leermiddelen voor klassikaal onderwijs vaak ongebruikt blijven. De schoolopziener in het district Middelburg klaagt er over, dat ten platten lande te dikwijls leerlingen van verschillende vorderingen moeten gecombineerd worden, zoodat het onderwijs geheel hoofdelijk wordt.

Toch, ondanks die klachten, zijn de uitkomsten veelal bevredigend.

De schoolopziener in het district Utrecht eindelijk bericht: „De hoofden van scholen zijn in 't algemeen wel doordrongen van het groote gewicht van het onderwijs, maar zouden hunne belangstelling toch nog meer in daden kunnen omzetten.

Aan eene beoordeeling van de resultaten van het onderwijs dient het stellen van een eisch vooraf te gaan. Deze zou kunnen zijn: Wanneer de meisjes de school verlaten, dienen zij het gewone huishoudgoed en het ondergoed voor mannen, vrouwen en kinderen te kunnen vervaardigen en herstellen.

Betrekkelijk weinig scholen voldoen geheel aan dezen eisch, het minst aan dien voor het naaien en knippen.”

Mij komt deze eisch stellig te hoog voor, er kan ook nog wel wat overblijven voor na den twaalfjarigen leeftijd, indien al niet — gelijk in Zeeland — de meisjes reeds met elf jaar de school verlaten. Hoofdzaak is, dat aevens breien en naaien het verstellen goed geleerd wordt, en dat de meisjes enkele kleedingstukken leeren knippen. Indien dit knippen grondig geleerd wordt aan verkleinde modellen, zoodat de verhoudingen goed worden waargenomen, dan is de aanvang gevonden van een weg waarlangs geleidelijk kan worden voortgegaan, vooral indien de meisjes der hoogste klassen hetgeen zij van knippen enz. leeren, in schriften schrijven, die zij

later mede naar huis nemen. Er is echter in den laatsten tijd eene beweging ontstaan, waardoor niet slechts het handwerk-onderwijs der meisjes, maar het geheele onderwijs der jongens met schade wordt bedreigd, de beweging „handwerken onder schooltijd” eene beweging die daarom te gevaarlijker is, omdat de ware oorzaken van deze beweging verborgen blijven achter schoonschijnende redenen aan het belang van de kinderen en van het onderwijs ontleend.

Op de zusterscholen zijn de handwerken het vak bij uitenemendheid, waaraan veel meer tijd besteed wordt dan de wet eischt. Vond ik voor jaren den toestand van dit onderwijs over het algemeen weinig bevredigend en is het nog hier en daar onder de leiding van ongediplomeerde onderwijzeressen werktuigelijk en eentonig; in de laatste jaren is er veel verbetering in leerwijze en leermiddelen waar te nemen, de meest bekende methodes worden bestudeerd en toegepast, en er wordt ook van het verstellen meer werk gemaakt. Op sommige van deze scholen staat ook het onderwijs in fraaie handwerken zeer hoog.

Op de jonge juffrouwscholen is dit gemeenlijk juist andersom: de vakken *k* en *t* staan in het leerplan en op den lesrooster, maar komen weinig tot hun recht. En geen wonder. Sterker tegenstelling dan die tusschen deze inrichtingen en de zooeven genoemde zusterscholen is wel niet denkbaar. Hier veel tijd aan deze vakken gewijd onder leiding van daarmee uitsluitend belaste onderwijzeressen, daar, te midden van voorbereiding voor toelatingsexamen tot jongens-hoogere burgerscholen of gymnasium of van velerlei studie één enkel uurtje door de klasse-onderwijzeres voor deze wettelijk voorgeschreven vakken afgezonderd! Alleen tegen Sinterklaas is er in vak *t* nog al bedrijvigheid.

Als vak heeft het bij het lager onderwijs niet veel te becluden.

Derde inspectie (de provinciën Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe).

De beschouwingen van de verschillende districts-schoolopzieners over vak *k* (nuttige handwerken) luiden over het algemeen gunstig.

Ook dit vak had in den beginne te kampen met tegenzin van den kant der schoolhoofden, maar deze is langzamerhand opgehouden, waarschijnlijk omdat men meer en meer overtuigd is geworden van het groote practische nut daarvan en ook zag, dat het zoowel bij de ouders als bij de gemeentebesturen eene groote mate van belangstelling mocht ondervinden.

Meer en meer maken de onbevoegde naaivrouwen en helpers plaats voor behoorlijk opgeleide onderwijzeressen, al worden zij ook nog wel aangetroffen. Nu het getal bevoegde personen jaarlijks toeneemt, zou er geen bezwaar bestaan om de in artikel 45, 1e lid, gegeven vrijstelling voor dit vak op te heffen en het geven van onderwijs hierin niet alleen aan onderwijzeressen, zonder speciale akte of aantekening, maar aan iedere onbevoegde te verbieden.

Het onderwijs vangt in den regel in het 1ste en 2de of uiterlijk 3de leerjaar aan en wordt dan meestal gegeven gedurende 2 à 4 uren per week. Op sommige scholen geschiedt dit geheel onder de gewone schooltijden, terwijl de jongens dan zoodanig worden beziggehouden, dat het klassenverband niet wordt verbroken. In andere scholen wordt het geheel buiten de gewone schooltijden gegeven, waardoor echter m. i. de meisjes wel wat veel worden belast en het in de wintermaanden dikwijls noodig zal zijn zulks te doen gedurende de avonduren, wat vooral ten platten lande om verschillende redenen geene aanbeveling verdient.

Weer elders volgt men een gemengd stelsel en geeft de handwerken gedeeltelijk in en gedeeltelijk buiten de gewone schooluren, waardoor de tegen beide stelsels aangevoerde bezwaren tot een minimum worden teruggebracht. De vroeger beschikbare namiddagen op Woensdag en Zaterdag worden in den regel thans gebruikt voor het herhalingsonderwijs.

Nu ten gevolge van bevoegde leerkrachten het onderwijs meer en meer klassikaal gegeven wordt en derhalve alle leerlingen hetzelfde werk moeten verrichten, is men ook meer tot de overtuiging gekomen, dat de gemeentebesturen zich niet meer mogen onthouden van het verstrekken der noodige leermiddelen voor dit vak en het mag als eene uitzondering worden beschouwd, als ieder leerling haar eigen werk van huis meebrengt. Op de bijzondere scholen geschiedt dit laat-

ste nog wel eens, zoodat elke leerling afzonderlijk werkt, daar het dan niet mogelijk is klassikaal onderwijs te geven.

Karigheid in deze komt zoowel bij gemeente- als bij schoolbesturen nog wel eens voor.

In sommige verslagen wordt de klacht gehoord over het te groot aantal leerlingen, dat gelijktijdig voor dit vak onder ééne onderwijzeres wordt samengevoegd, eene klacht die zoowel het openbaar als het bijzonder onderwijs geldt.

In sommige gemeenten is een technisch toezicht op dit vak ingevoerd, door het instellen van dames-commissiën.

Eene navolgenswaardige maatregel is te Groningen tot stand gekomen, door het invoeren van gemeentelijke cursussen in de methodiek der nuttige handwerken, welke aan de onderwijzeres in dit vak door hiertoe bevoegde personen zullen worden gegeven.

Slechts in één verslag wordt van het gebruik der naaimachine melding gemaakt; m. i. wel aanbevelenswaardig voor de herhalingschool, maar minder voor kinderen beneden den 12- à 13-jarigen leeftijd.

Het onderricht in de fraaie handwerken is in mijne inspectie van zeer weinig beteekenis, daar het slechts op enkele scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs wordt gegeven.

Het heeft ook eene plaats gevonden op de kortelings opgerichte gemengde scholen te Groningen voor voortzettingsonderwijs en te Leeuwarden in school n°. 12, alle bestemd voor die kinderen wier ouders, zonder hen aan het middelbaar onderwijs te laten deelnemen, toch nog wat hogere ontwikkeling voor hen begeeren dan de gewone lagere school kan geven.

Volgens de dienaangaande ontvangen berichten is in het *herhalingsonderwijs* nog weinig vooruitgang merkbaar.

Door den inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie is in zijn jaarverslag opgemerkt, dat de oorzaken van de weinige belangstelling in het herhalingsonderwijs moeilijk schijnen te kunnen worden aangegeven, daar overal hetzelfde verschijnsel zich voordoet; of het schoolgeld hooger of lager is, of de leerlingen komen van het platteland, dan wel van de steden, of het onderwijs omvat enkele vakken die op de lagere school werden onderwezen, dan wel of het werd uitgebreid met de vreemde talen, overal was de deelneming aan het herhalingsonderwijs gering.

Hetgeen meer in bijzonderheden in de volgende paragrafen is medegedeeld, in enkele cijfers samenvattende, ziet men, dat het getal scholen in 1907 met 116 is toegenomen. Het getal openbare scholen namelijk vermeerderde met 8, dat der bijzondere scholen met 108; het getal scholen op de Rijksbijdrage aanspraak makende, vermeerderde met 116, terwijl het getal scholen niet op de Rijksbijdrage aanspraak makende, verminderde met 8.

Voorts blijkt, dat het aantal gemeenten, waar herhalings-

onderwijs werd gegeven, met 10 is toegenomen, en dat het aantal leerlingen die van dat onderwijs gebruik maakten, met 1428 vermeerderde; het getal der mannelijke leerlingen vermeerderde met 754, dat der vrouwelijke met 674.

Er werden 200 nieuwe schoollokalen gebouwd, waaronder 61 voor openbaar onderwijs.

Het getal kinderen van 7 tot beneden 13 jaar, die op 15 Januari 1908 schoolonderwijs genoten, bedroeg 707 707, namelijk 358 884 jongens en 348 823 meisjes.

Het getal kinderen van dien leeftijd die op genoemd tijdstip huisonderwijs genoten, bedroeg 411, namelijk 134 jongens en 277 meisjes.

Het getal kinderen van dien leeftijd die op 15 Januari 1908 lager onderwijs genoten, bedroeg derhalve 708 118, namelijk 359 018 jongens en 349 100 meisjes.

Het getal kinderen van dien leeftijd die op voormeld tijdstip geen lager onderwijs genoten, bedroeg 40 069, namelijk 17 776 jongens en 22 293 meisjes.

Van de 10 000 jongens en de 10 000 meisjes genoten op 15 Januari 1908 geen lager onderwijs, 472 jongens en 600 meisjes. Op 15 Januari 1907 waren die getallen 465 en 615.

Het getal dagscholieren die tevens de avondschool bezochten, vermeerderde met 658, namelijk met 208 jongens en 450 meisjes.

Het getal dagscholieren die kosteloos onderwijs ontvingen, verminderde met 2478 jongens en 3419 meisjes. Bij de openbare scholen namelijk verminderde het met 3004 jongens en 2842 meisjes, terwijl het bij de bijzondere scholen vermeerderde met 526 jongens en verminderde met 577 meisjes.

Het getal leerlingen die uitsluitend de avondschool bezochten, verminderde met 235 jongens, terwijl het vermeerderde met 8 meisjes.

Bij de openbare lagere scholen werd in 1907 aan schoolgeld f 2 191 714,05 geheven: dat is f 33 456,88^s meer dan in 1906.

Het aantal onderwijzers bij de openbare scholen, de hoofden medegedeld, vermeerderde met 121 en bij de bijzondere met 406.

Het getal kweekelingen verminderde met 63 jongens en 222 meisjes.

Het getal hoofden van scholen die zonder bijstand van onderwijzers in scholen met meer dan 40 leerlingen op 15 Januari 1908 werkzaam waren, bedroeg 19. Aan 18 van deze scholen werd echter de onderwijzer van bijstand gemist wegens vacature.

Op 1 Juli 1908 ontbraken bij de openbare lagere scholen 129 onderwijzers, waarvan 110 door toevallige vacature.

De uitgaven voor bezoldiging van het onderwijzend personeel bij de gemeentelijke openbare lagere scholen vermeerderden met f 429 445,85^s.

Het zuiver bedrag der uitgaven in 1907 door de gemeenten

In de volgende tabel is het aantal scholen vermeld waar onderwijs wordt gegeven in elk der vakken *l—t*, genoemd in art. 2

PROVINCIEËN.	OPENBARE SCHOLEN.										BIJZONDERE									
											aanspraak makende op de Rijksbijdrage, bedoeld bij art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs.									
	<i>l.</i>	<i>m.</i>	<i>n.</i>	<i>o.</i>	<i>p.</i>	<i>q.</i>	<i>r.</i>	<i>r bis.</i>	<i>s.</i>	<i>t.</i>	<i>l.</i>	<i>m.</i>	<i>n.</i>	<i>o.</i>	<i>p.</i>	<i>q.</i>	<i>r.</i>	<i>r bis.</i>	<i>s.</i>	<i>t.</i>
Noordbrabant . . .	87	25	19	9	22	7	—	—	2	4	65	31	24	15	20	7	—	—	4	31
Gelderland . . .	73	58	30	34	29	20	4	2	13	20	50	40	20	21	21	6	1	—	4	11
Zuidholland . . .	109	60	60	71	75	91	—	—	175	32	100	65	69	48	47	19	—	—	14	27
Noordholland . . .	82	37	31	39	26	139	2	2	178	17	68	30	29	25	23	15	—	—	14	18
Zeeland . . .	44	8	10	7	15	10	—	—	8	4	18	3	5	2	4	—	—	—	—	6
Utrecht . . .	28	10	10	13	10	31	—	—	33	6	27	16	16	12	20	7	—	—	4	3
Friesland . . .	21	14	14	9	13	9	—	—	14	6	15	2	4	2	6	1	—	—	—	1
Overijssel . . .	27	19	16	17	19	16	—	—	5	8	14	9	6	8	11	1	—	—	3	1
Groningen . . .	48	29	4	22	26	19	—	—	16	4	9	5	2	2	3	—	—	—	—	2
Drenthe . . .	14	6	5	7	6	6	—	—	—	2	3	—	—	1	1	—	—	—	—	—
Limburg . . .	44	44	1	1	4	4	—	—	3	3	35	23	6	4	7	3	1	—	—	8
Totaal . . .	577	310	200	229	245	352	6	4	447	106	404	224	181	140	163	59	2	—	43	108

ten behoefte van het lager onderwijs gedaan, beliep f 8 880 224,97 of f 643 585,62⁵ meer dan in 1906.

Het zuiver bedrag der Rijksuitgaven voor het lager onderwijs was in 1907 f 17 934 109,96 of f 2 869 045,03⁵ meer dan in 1906.

Krachtens de bepalingen van art. 22 der wet, volgens welke de lokalen der openbare scholen beschikbaar worden gesteld

voor het lager onderwijs in den godsdienst, werd door godsdienstleeraren in 1907 gebruikt gemaakt van 1053 schoollokalen in 406 gemeenten. Voor zooveel bekend werden daarvan geene moeilijkheden ondervonden.

Evenals in vorige verslagen volgt hier een vergelijkend overzicht van den uitslag van de gehouden akte-examens voor lager onderwijs.

EXAMENS.	1907.			1906.			1905		
	Deelnemers.	Geslaagd.	Geslaagd ten honderd.	Deelnemers.	Geslaagd.	Geslaagd ten honderd.	Deelnemers.	Geslaagd.	Geslaagd ten honderd.
Onderwijzer	2 169	1 349	62	2 241	1 375	61	2 303	1 376	60
Hoofdonderwijzer	1 558	634	41	1 547	620	40	1 443	598	41
Levende talen	1 467	706	48	1 368	739	54	1 202	652	51
Wiskunde (vak p)	130	78	60	147	94	63	150	82	55
Gymnastiek (vak s)	43	32	74	42	35	83	45	34	76
Vrije en orde-oefeningen der gymnastiek (vak j)	1 346	1 044	78	1 415	1 095	78	1 312	1 000	76
Handteekenen	375	157	42	302	156	51	282	120	43
Landbouwkunde	24	16	67	43	23	53	28	20	71
Tuinbouwkunde	17	12	71	19	15	79	9	4	44
Handwerken (nuttige)	1 732	1 290	74	1 746	1 266	72	1 741	1 222	70
" (fraaie)	86	53	62	109	67	61	115	79	69

De raad der gemeente Mijdrecht kwam in beroep tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht, waarbij goedkeuring was onthouden aan het besluit van den raad tot opheffing van de tweede openbare lagere school te de Hoef.

Dit beroep werd gegrond verklaard bij Koninklijk besluit van 8 Januari 1907 n°. 31, hetwelk als n°. 1 van bijlage B achter dit verslag is gevoegd.

De raad der gemeente Ambt-Doetinchem kwam in beroep tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, voor zoover daarbij was bevolen, dat het getal openbare scholen in die gemeente met ééne zoude worden vermeerderd door oprichting van zoodanige school ten behoeve van de buurtschap Langerak.

Bij Koninklijk besluit van 21 Januari 1907 n°. 41 is dat beroep ongegrond verklaard. Dit Koninklijk besluit komt achter het verslag voor als n°. 2 van bijlage B.

Door den raad der gemeente Doornspijk werd beroep ingesteld tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, voor zoover daarbij bezwaar gemaakt was voor drie van de vier openbare lagere scholen in die gemeente vrijstelling te verleenen van de verplichting tot het geven van onderwijs in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek.

Dit beroep werd ongegrond verklaard bij Koninklijk besluit van 21 Juni 1907 n°. 38, hetwelk achter dit verslag is gevoegd als n°. 3 van bijlage B.

Bij Koninklijk besluit van 9 October 1907 (*Staatsblad* n°. 267), is, wegens strijd met het algemeen belang, vernietigd een besluit van den raad der gemeente Escharen, voor zoover daarbij eene verordening, regelende de verdeeling der gemeente in schoolwijken, was vastgesteld.

Dit Koninklijk besluit is achter het verslag geplaatst als bijlage C.

der wet tot regeling van het lager onderwijs.

S C H O L E N .										A L L E L A G E R E S C H O L E N T E Z A M E N .									
geen aanspraak makende op de Rijksbijdrage, bedoeld bij art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs.																			
<i>l.</i>	<i>m.</i>	<i>n.</i>	<i>o.</i>	<i>p.</i>	<i>q.</i>	<i>r.</i>	<i>r bis.</i>	<i>s.</i>	<i>t.</i>	<i>l.</i>	<i>m.</i>	<i>n.</i>	<i>o.</i>	<i>p.</i>	<i>q.</i>	<i>r.</i>	<i>r bis.</i>	<i>s.</i>	<i>t.</i>
5	3	3	3	2	2	1	1	2	3	157	59	46	27	44	16	1	1	8	38
19	16	16	16	13	14	2	—	6	4	142	114	66	71	63	40	7	2	23	35
27	25	24	23	19	21	3	1	17	12	236	150	153	142	141	131	3	1	206	71
40	26	24	24	23	22	1	1	21	8	190	93	84	88	72	176	3	3	213	43
1	1	1	1	1	1	—	—	—	—	63	12	16	10	20	11	—	—	8	10
10	10	10	10	6	7	1	—	8	7	65	36	36	35	36	45	1	—	45	16
1	1	1	1	1	1	—	—	—	—	37	17	19	12	20	11	—	—	14	7
3	1	1	—	2	1	—	—	—	2	44	29	23	25	32	18	—	—	8	11
3	2	2	2	3	1	—	—	—	—	60	36	8	26	32	20	—	—	16	6
1	1	1	1	1	1	—	—	—	—	18	7	6	9	8	7	—	—	—	2
27	29	18	18	7	15	—	—	7	21	106	96	25	23	18	22	1	—	10	32
137	115	101	99	78	86	8	3	61	57	1118	649	482	468	486	497	16	7	551	271

§ 3. GETAL EN SOORT DER SCHOLEN.

Op dezelfde wijze als in het vorige verslag volgt hier eene tabel, waarin het getal openbare en bijzondere scholen is vermeld, die bij het begin van 1907 en 1908 in iedere provincie bestonden.

PROVINCIEËN.	Openbare scholen.	Bijzondere scholen.	Scholen in kol. 3 vermeld, die op de Rijksbijdrage, bedoeld bij art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs.		Totaal.
			aanspraak maken.	geen aanspraak maken.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Noordbrabant 1908	326	252	246	6	578
„ 1907	326	244	234	7	567
Gelderland 1908	390	257	236	21	647
„ 1907	392	237	211	26	629
Zuidholland 1908	524	398	370	28	922
„ 1907	518	379	347	32	897
Noordholland 1908	502	266	225	41	768
„ 1907	501	255	215	40	756
Zeeland 1908	164	75	74	1	239
„ 1907	164	67	66	1	231
Utrecht 1908	122	126	115	11	248
„ 1907	121	123	110	13	244
Friesland 1908	341	173	172	1	514
„ 1907	344	166	165	1	510
Overijssel 1908	277	84	78	6	361
„ 1907	274	75	68	7	349
Groningen 1908	274	91	88	3	362
„ 1907	268	84	82	2	352
Drenthe 1908	175	32	31	1	207
„ 1907	173	30	29	1	203
Limburg 1908	182	131	99	32	313
„ 1907	185	120	91	29	305
Totaal 1908	3274	1885	1734	151	5159
„ 1907	3266	1777	1618	159	5043
Vermeerdering	8	108	116	— 8	116

Uit deze tabel blijkt, dat het aantal scholen in 1907 is toegenomen met 116. De openbare scholen vermeerderden met 8; de bijzondere scholen met 108. Toeneming van het aantal scholen had plaats in de provinciën Zuidholland met 25 scholen, Gelderland met 18, Noordholland en Overijssel elk met 12, Noordbrabant met 11, Groningen met 10, Zeeland en

Limburg elk met 8, en Utrecht, Friesland en Drenthe elk met 4 scholen.

In het volgend overzicht zijn de gemeenten vermeld waar geen openbare scholen bestonden. Daarin zijn niet opgenomen de gemeenten die met eene naburige gemeente eene gemeenschappelijke school bezaten.

Provinciën.	Gemeenten.	De kinderen hadden gelegenheid onderwijs te ontvangen te :	Provinciën.	Gemeenten of onderdeelen van gemeenten.	Gemeenschap met:
Noordbrabant .	Andel Reusel Udenhout	Andel, aan de aldaar bestaande bijz. scholen. Reusel, idem, idem. Udenhout, idem, idem.	Noordholland .	Spierdijk, gem. Obdam Langereis, gem. Hoogwoud	Berkhout, Hensbroek, Obdam en Spanbroek Nieuwe Niedorp
Gelderland . .	Hemmen Kerkwijk	Hemmen, idem, idem. Kerkwijk, idem, idem.	Zeeland . . .	Kruiningen.	Krabbendijke
Zuidholland . .	Leerbroek	Meerkerk.	Utrecht . . .	Abcoude-Proostdij Polsbroek Tienhoven	Abcoude-Baambrugge Vlist Breukelen St. Pieters en Maarsseveen Oudenrijn Achttienhoven
Zeeland . . .	Aagtekerke	Domburg.		Vleuten Westbroek	
Utrecht . . .	Hoenkoop Laag-Nieuwkoop Loenersloot Maarsseveen Oudenrijn Rijnsburg Snelrewaard Veldhuizen Willeskop	Oudewater. Kockengen. Loenen en te Ruwiel. Maarssen en te Tienhoven. Vleuten. Driebergen en te Odijk Linschoten, te Montfoort en te Oudewater. Harmelen, te Vleuten en Oudenrijn. Montfoort en te Oudewater.	Friesland . .	Finkum, gem. Leeuwarderadeel Rottevalle	Ferwerderadeel Achtkarspelen, Smallingerland en Tietjerksteradeel
Limburg . . .	Ittervoort Nunhem Rijckholt	Thorn. Haelen. Gronsveld.	Groningen . .	Grijpskerk Midwolde Oude-Pekela Scheemda Nieuwe Schans	Oldehove Nieuwolda Nieuwe-Pekela Nieuwolda Beerta

Lijst van gemeenten met gemeenschappelijke scholen.

Provinciën.	Gemeenten of onderdeelen van gemeenten.	Gemeenschap met:
Noordbrabant .	Vorstenbosch gem. Nistelrode Eerde, gem. St. Oederode Gemonde, gem. Boxtel Gewande, gem. Empel Loosbroek, gem. Dinther Nieuw-Borgvliet, gem. Bergen op Zoom Vinkel, gem. Nuland Vortum, gem. Vierlingsbeek Moerdijk gem. Klundert	Dinther, Uden en Veghel Schijndel en Veghel. Schijndel, St. Michielsgestel en St. Oedenrode Alem c. a. Nistelrode en Heesch Woensdrecht Geffen, Heesch en Berlicum Sambeek Hooge en Lage Zwaluwe
Gelderland . .	Hoenderloo, gem. Apeldoorn	Ede
Zuidholland .	Ameide Barwoutswaarder Nieuwkoop Vlist Zegwaard Zuid-Beijerland	Tienhoven Rietveld Zevenhoven en Wilnis Polsbroek Zoetermeer Goudswaard

Aan het einde van 1906 waren in de volgende gemeenten regelingen vastgesteld omtrent de toelating van kinderen uit de eene gemeente op de scholen der andere.

NOORDBRABANT.

Almkerk	en de Werken c. a.
Asten	„ Deurne.
Bergen op Zoom	„ Wouw.
den Dungen	„ St. Michielsgestel.
Deurne	„ Helden (Limburg).
Idem	„ Horst (Limburg).
Dussen	„ Raamsdonk.
Etten c. a.	„ Rucphen.
Idem	„ Hoeven.
Fijnaart	„ Willemstad.
Heesbeen c. a.	„ Drongelen c. a.
Heusden	„ Oudheusden.
Maashees	„ Venray (Limburg).
Oosterhout	„ Gilze.
Oijen	„ Lithoijen.
Reusel	„ Hoog-Mierde.
Idem	„ Bladel.
Roosendaal	„ Wouw.
Rucphen	„ Zundert.
Schijndel	„ Dinther.
Idem	„ St. Michielsgestel.
Soerendonk	„ Leende.
Terheyden	„ Zevenbergen.
Teteringen	„ Ginneken.
Udenhout	„ Helvoirt.
Vierlingsbeek	„ Oploo c. a.
Vught	„ Esch.
Woudrichem	„ Poederrijen.

GELDERLAND.

Ammerzoden	en Nederhemert.
Apeldoorn	„ Voorst, Epe en Barneveld.
Barneveld	„ Apeldoorn.
Borculo	„ Diepenheim, Eibergen, Laren, Neede en Markelo.
Brummen	„ Voorst.

Eibergen
Ermelo
Gorssel
Groenlo
Harderwijk
Laren
Lichtenvoorde

Lochem
Nederhemert
Neede
Nijkerk
Poederoijen
Ruurlo
Valburg
Voorst

Warnsveld

en Borculo en Lichtenvoorde.
,, Harderwijk.
,, Warnsveld.
,, Lichtenvoorde.
,, Ermelo.
,, Lochem en Borculo.
,, Groenlo, Ruurlo en Eibergen.
,, Laren.
,, Ammerzoden.
,, Borculo.
,, Bunschoten.
,, Woudrichem.
,, Lichtenvoorde.
,, Hemmen.
,, Apeldoorn, Epe, Aalst en Brummen.
,, Gorssel.

ZUIDHOLLAND.

Ter Aar
Aarlanderveen
Alphen
Idem
Berkenwoude
Bodegraven
Boskoop
Capelle aan den IJssel
Delft
Dirksland
Dordrecht
Dubbeldam
Gorinchem
Gouderak
Haastrecht
Idem
Hekendorp
Hendrik-Ido-Ambacht
Hillegom
Krimpen aan de Lek
Leerbreek
Leiderdorp
Lisse
Loosduinen
Idem
Maasland
Melissant
Idem
Middelharnis
Idem
Mijnsheerenland
Moerkapelle
Moordrecht
Naaldwijk
Nieuwkoop
Noordeloos
Oudewater
Réeuwijk
Idem
Rockanje
Rotterdam
Idem
Sliedrecht
Sommelsdijk
Idem
Stolwijk
Idem
Streefkerk
Strijen
Tonge (Oude-)
Vlaardinger Ambacht
Idem
Vlist
Vrijenban
Idem
Idem

en Nieuwveen. (1)
,, Zwammerdam.
,, Boskoop.
,, Zwammerdam.
,, Lekkerkerk.
,, Zwammerdam.
,, Gouda.
,, Nieuwerkerk. (1)
,, Vrijenban.
,, Melissant.
,, Dubbeldam. (1)
,, Dordrecht. (1)
,, Schelluinen.
,, Gouda.
,, Hekendorp.
,, Gouda.
,, Gouda.
,, Ridderkerk. (1)
,, Haarlem.
,, Lekkerkerk.
,, Meerkerk.
,, Hazerswoude. (1)
,, Haarlem. (1)
,, Monster.
,, Wateringen. (1)
,, Vlaardinger Ambacht. (1)
,, Dirksland.
,, Sommelsdijk. (1)
,, Stad aan 't Haringvliet.
,, Nieuwe Tonge.
,, Heinenoord.
,, Gouda.
,, Idem.
,, Monster.
,, Bodegraven.
,, Hoogblokland.
,, Gouda.
,, Haastrecht.
,, Gouda.
,, Oostvoorne.
,, IJsselmonde. (1)
,, Hillegersberg.
,, Dubbeldam.
,, Melissant. (1)
,, Middelharnis. (1)
,, Berkenwoude.
,, Gouda.
,, Lekkerkerk. (1)
,, Maasdam. (1)
,, Tonge (Nieuwe).
,, Schipluiden.
,, Kethel.
,, Haastrecht. (1)
,, Delft.
,, Nootdorp.
,, Stompwijk.

Waddinxveen
Wateringen
Woerden
Woubrugge
Zevenhuizen
Zoetermeer
Zoeterwoude
Idem
Idem
Idem
Zwammerdam
Zwijndrecht
Idem

en Gouda.
,, Monster.
,, Gouda.
,, Alkemade.
,, Gouda.
,, Nootdorp.
,, Benthuisen.
,, Leiderdorp.
,, Voorschoten.
,, Hazerswoude.
,, Bodegraven.
,, Ridderkerk.
,, Heerjansdam.

NOORDHOLLAND.

Aalsmeer
Idem
Abbekerk
Amsterdam
Idem
Andijk
Ankerveen
Anna Paulowna
Assendelft
Avenhorn
Idem
Bennebroek
Beets
Idem
Berkhout
Beverwijk
Buiksloot
Callantsoog.
Idem
Diemen
Graft
's Gravenland
Haarlem
Idem
Idem
Idem
Idem
Idem
Idem
Idem
Idem
Idem
Idem

Haarlemmerliede en Spaarnwoude

Haarlemmermeer
Idem
Hoogkarspel
Koedijk
Koog a/d Zaan
Krommenie
Kwadijk
Midwoud
Nibbixwoud
Nieuwer-Amstel
Idem
Oostzaan
Oterleek
Idem
Ouder-Amstel
Idem
Petten
Sloten
Spanbroek
Uithoorn
Idem
Idem
Weesp
Weespercarspel
Westzaan
Wormerveer
Zaandijk

en Nieuwer-Amstel.
,, Uithoorn.
,, Hoogwoud.
,, Oostzaan.
,, Ransdorp.
,, Enkhuizen.
,, Weespercarspel.
,, Zijpe.
,, Krommenie.
,, Beets.
,, Ursem.
,, Haarlem.
,, Oosthuizen.
,, Oudendijk.
,, Wognum.
,, Wijk aan Zee en Duin.
,, Landsmeer.
,, den Helder.
,, Zijpe.
,, Weespercarspel.
,, Jisp.
,, Kortenhoef.
,, Velsen.
,, Bennebroek.
,, Beverwijk.
,, Bloemendaal.
,, Heemstede.
,, Uitgeest.
,, Schoten.
,, Sloten.
,, Lisse.
,, Hillegom.
,, Haarlemmerliede en Spaarnwoude.
,, Haarlemmermeer.
,, Leimuiden.
,, Alkemade.
,, Wevershoof.
,, St. Pancras.
,, Zaandam.
,, Idem.
,, Middelie.
,, Twisk.
,, Wevershoof.
,, Ouder-Amstel.
,, Uithoorn.
,, Zaandam.
,, Oudorp.
,, Schermerhorn.
,, Abcoude-Proostdij.
,, Weespercarspel.
,, Zijpe.
,, Zaandam.
,, Wognum.
,, Leimuiden.
,, Mijdrecht.
,, Nieuwveen.
,, Weespercarspel.
,, Abcoude-Proostdij.
,, Zaandam.
,, Idem.
,, Zaandam.

(1) Van deze regeling is in 1907 geen gebruik gemaakt.

ZEELAND.		Schoterland	en Aengwirden en Haskerland.
Aardeburg	en Oostburg.	Smallingerland	„ Idaarderadeel en Utingeradeel.
Aagtekerke	„ Domburg.	Tietjerksteradeel	„ Idaarderadeel.
Axel	„ Zaamslag.	Utingeradeel	„ Doniawerstal, Haskerland, Idaarderadeel en Smallingerland.
Schoondijke	„ Oostburg.		
Idem	„ Waterlandkerkje.	Westdongeradeel	„ Dantumadeel en Ferwerderadeel.
Stoppeldijk	„ Boskapelle.		
Waterlandkerkje	„ Oostburg.		
Westdorpe	„ Neuzen.		
IJzendijke	„ Waterlandkerkje.		
UTRECHT.		OVERIJSSSEL.	
Abcoude-Baambrugge	en Vinkeveen.	Almelo (Stad-)	en Almelo (Ambt-).
Abcoude-Proostdij	„ Weespercarspel, Ouder-Amstel en Vinkeveen.	Avereest	„ Nieuwleusen.
Baarn	„ Zeist.	Bathmen	„ Holten.
Idem	„ Soest.	Blokzijl	„ Vollenhove (Ambt-).
Idem	„ de Bildt.	Borne	„ Hengelo.
de Bilt	„ Baarn.	Idem	„ Weerselo.
Breukelen-Nijenrode	„ Breukelen-St. Pieters.	Idem	„ Tubbergen.
Bunnik	„ Zeist.	Dalfsen	„ Delden (Ambt-).
Driebergen	„ Langbroek en Rijsenburg.	Idem	„ Zwollerkerspel.
Harmelen	„ Kamerik en Veldhuizen.	Idem	„ Ommen (Ambt-).
Hoenkoop	„ Oudewater.	Idem	„ Nieuwleusen.
Jaarsveld	„ Lopik.	Idem	„ Heino.
Kamerik	„ Harmelen en Kockengen.	Delden (Stad-)	„ Delden (Ambt-).
Kockengen	„ Kamerik, Laag Nieuwkoop en Ruwiel.	Delden (Ambt-)	„ Haaksbergen.
	„ Kockengen.	Deventer	„ Voorst (Gelderland).
Laag Nieuwkoop	„ Driebergen.	Genemuiden	„ Zwollerkerspel.
Langbroek	„ Montfoort en Snelrewaard.	Grafhorst	„ IJsselmuiden.
Linschoten	„ Loenen en Ruwiel.	Haaksbergen	„ Hengelo.
Loenersloot	„ Loenersloot en Ruwiel.	Hasselt	„ Zwollerkerspel.
Loenen	„ Jaarsveld en Willige Langerak.	Heino	„ Idem.
Lopik	„ Maarssen.	Hellendoorn	„ Wierden.
Maarssen	„ Uithoorn en Nieuwveen.	Idem	„ Holten.
Mijdrecht	„ Linschoten en Willeskop.	Hengelo	„ Lonneker.
Montfoort	„ Zeist.	IJsselmuiden	„ Zwollerkerspel.
Odijk	„ Veldhuizen.	Lonneker	„ Losser.
Oudenrijn	„ Kockengen en Loenen.	Markelo	„ Borculo (Gelderland).
Ruwiel	„ Odijk en Driebergen.	Nieuwleusen	„ Ommen (Ambt-).
Rijsenburg	„ Tull en 't Waal.	Idem	„ Staphorst.
Schalkwijk	„ Linschoten en Oudewater.	Ommen (Stad-)	„ Ommen (Ambt-).
Snelrewaard	„ Baarn en Zeist.	Raalte	„ Hellendoorn.
Soest	„ Schalkwijk.	Tubbergen	„ Denekamp.
Tienhoven	„ Abcoude-Baambrugge.	Vollenhoven (Stad-)	„ Vollenhove (Ambt-).
Vinkeveen	„ Veldhuizen.	Vollenhoven (Ambt-)	„ Wanneperveen.
Vleuten	„ Lopik.	Weerselo	„ Losser.
Willige Langerak	„ Nieuwkoop en Zevenhoven.	Zalk en Veecaten	„ Zwollerkerspel.
Wilnis	„ Baarn, Bunnik, Odijk en Soest.		
Zeist			
FRIESLAND.		GRONINGEN.	
Aengwirden	en Schoterland.	Adorp	en Hoogkerk.
Baarderadeel	„ Hennaarderadeel en Leeuwarden.	Aduard	„ Adorp.
't Bildt	„ Menaldumadeel.	Beerta	„ Wedde.
Dantumadeel	„ Dokkum, Ferwerderadeel, Leeuwarden, Oost- en Westdongeradeel.	Bellingwolde	„ Beerta en Wedde.
	„ Dantumadeel.	Grijskerk	„ Zuidhorn.
Dokkum	„ Utingeradeel.	Idem	„ Oldekerk.
Doniawerstal	„ Dantumadeel.	Grootegast	„ Achterkarspelen (Friesl.).
Ferwerderadeel	„ Hennaarderadeel.	Kantens	„ Bedum.
Franeckeradeel	„ Schoterland en Utingeradeel.	Idem	„ Uithuizermeeden.
Haskerland	„ Baarderadeel en Franeckeradeel.	Leek	„ Zuidhorn.
	„ Smallingerland, Tietjerksteradeel en Utingeradeel.	Idem	„ Oldekerk.
Hennaarderadeel	„ Baarderadeel, Dantumadeel, Ferwerderadeel, Leeuwarderadeel, Menaldumadeel en Westdongeradeel.	Loppersum	„ Stedum.
Idaarderadeel	„ Leeuwarden en 't Bildt.	Idem	„ Slochteren.
Leeuwarden	„ Dantumadeel.	Nieuweschans	„ Beerta.
		Uithuizermeeden	„ Uithuizen.
Menaldumadeel		Idem	„ 't Zandt.
Oostdongeradeel		Vlagtwedde	„ Odoorn (Drenthe).
		Idem	„ Bellingwolde.
		Wildervank en Onstwedde	„ Gasselte, Gieten en Anlo.
		Winschoten	„ Bellingwolde, Oude-Pekela, Midwolda, Nieuwe Schans, Beerta, Scheemda, Nieuwe-Pekela, Wedde en Finsterwolde.
		't Zandt	„ Stedum.
		DRENTHE.	
		Anlo, Gieten en Gasselte	en Wildervank.
		Borger en Zweelo	„ Rolde en Westerbork.

Emmen	en Schoonebeek.
Hoogeveen	„ Oosterhesselen.
Idem	„ Zuidwolde.
Norg	„ Roden.
Odoorn	„ Vlagtwedde.
Sleen	„ Odoorn.
Westerbork	„ Oosterhesselen.
Zuidwolde	„ de Wijk.

LIMBURG.

Berg en Terblijt	en Valkenburg.
Cadier en Keer	„ Gronsveld.
Idem	„ Bemelen.
Echt	„ Montfort.
Idem	„ Posterholt.
Grathem	„ Hunsel.
Grevenbicht	„ Obbicht en Papenhoven.
Heerlen	„ Simpelveld.
Helden	„ Deurne en Liessel.
Heythuizen	„ Nederweert.
Horst	„ Deurne en Liessel.
Hulsberg	„ Valkenburg.
Ittervoort	„ Thorn.
Nederweert	„ Weert.
Nunhem	„ Haalen.
Oud-Valkenburg	„ Wijlre.
Rijckholt	„ Gronsveld.
Schin op Geulle	„ Valkenburg.
Stramproy	„ Weert.
Venray	„ Maashees.
Wijlre	„ Bemelen.
Idem	„ Schin op Geulle.

Bij het begin van 1908 werd in 957 gemeenten herhalingsonderwijs gegeven. Onder die gemeenten waren er ook nu nog, die bij sommige harer scholen de avondklassen hadden behouden.

Behalve deze trof men in 4 gemeenten uitsluitend de oude avondscholen aan.

Het volgend overzicht levert de cijfers voor iedere provincie afzonderlijk.

Provinciën.	Aantal gemeenten met:	
	Herhalings- onderwijs.	Avondscholen.
Noordbrabant	169	1
Gelderland	109	—
Zuidholland	166	2
Noordholland	126	—
Zeeland	98	—
Utrecht	51	—
Friesland	41	1
Overijssel	59	—
Groningen	57	—
Drenthe	34	—
Limburg	47	—
Totaal	957	4

Het aantal gemeenten waar herhalingsonderwijs wordt gegeven is in 1907 toegenomen met 10.

In de volgende tabel zijn de 1885 bijzondere scholen naar haar verschillenden aard gesplitst. Evenals in vorige verslagen zijn ook nu weder de scholen gehouden voor rekening van het hoofd, gerangschikt onder de Protestantische, Roomsche, Katholieke of Israëlietische scholen, naar gelang van het kerkgenootschap waartoe de hoofden dier scholen behooren.

PROVINCIEËN.	DIACONIE- EN WEESHUIS- SCHOLEN.			SCHOLEN VAN KERKELIJKE GEMEENTEN, INSTELLINGEN OF VEREENIGINGEN.			SCHOLEN VOOR REKENING VAN HET HOOFD DER SCHOOL.			Scholen niet in de vorige rubrieken begrepen.	TOTAAL.
	Protes- tantsche.	Roomsch- Katho- lieke.	Israëlie- tische.	Protes- tantsche.	Roomsch- Katho- lieke.	Israëlie- tische.	Protes- tantsche.	Roomsch- Katho- lieke.	Israëlie- tische.		
Noordbrabant	2	6	—	26	209	—	—	2	—	7	252
Gelderland	—	3	—	126	101	—	15	4	—	8	237
Zuidholland	10	9	—	214	129	—	19	2	—	15	398
Noordholland	13	3	2	92	109	2	21	4	—	20	266
Zeeland	—	—	—	54	19	—	1	—	—	1	75
Utrecht	6	1	—	59	47	—	8	—	—	5	126
Friesland	2	2	—	156	12	—	1	—	—	—	173
Overijssel	—	—	—	50	28	—	1	—	—	5	84
Groningen	—	—	—	76	12	—	2	—	—	1	91
Drenthe	—	—	—	30	1	—	—	—	—	1	32
Limburg	—	9	—	2	117	—	—	—	—	3	131
Totaal op 15 Jan. 1908	33	33	2	885	784	2	68	12	—	66	1885
Totaal op 1 Jan. 1907	30	34	2	827	741	2	77	15	—	49	1777
Verm. erdering	3	— 1	—	58	43	—	— 9	— 3	—	17	108

De bijzondere scholen bestonden op 15 Januari 1908 uit 68 diaconie- en weeshuisscholen, 1671 scholen van kerkelijke gemeenten, instellingen of vereenigingen (885 Protestant-

sche, 784 Katholieke en 2 Israëlietische), 80 die voor rekening van de hoofden gehouden werden en 66 die niet onder een dezer rubrieken waren te rangschikken.

§ 4. SCHOOLLOKALEN, SCHOOLMEUBELN EN LEERMIDDELEN.

Het volgend overzicht bevat de gewone jaarlijksche opgaven betreffende den bouw en de verbetering van de schoollokalen.

PROVINCIEËN.	Nieuw gebouwde lokalen.		Lokalen in aanbouw. a)		Vergroote of verbeterde lokalen.		Lokalen die verbetering eischen. b)		Plannen aanhangig tot verbetering of geheele vernieuwing.		Afgekeurde lokalen.	Toelichtingen.
	Openbare.	Bijz.	Openbare.	Bijz.	Openbare.	Bijz.	Openbare.	Bijzondere.	Openbare.	Bijzondere.		
Noordbrabant	8	17	3	4	6	10	35	7	26	11	—	a) In deze kolom komen enkel de in aanbouw zijnde nieuwe lokalen voor.
Gelderland	7	21	2	2	5	4	43	10	13	11	—	
Zuidholland	14	33	6	7	8	8	57	32	25	16	—	
Noordholland	11	12	4	6	7	10	19	11	10	8	—	b) Onder de cijfers in deze kolom zijn begrepen die betreffende lokalen voor welke verbetering of geheele vernieuwing plannen aanhangig waren.
Zeeland	2	9	—	5	4	1	14	9	5	5	—	
Utrecht	3	8	—	7	1	3	9	13	4	1	—	
Friesland	3	9	2	2	8	8	14	14	14	6	—	
Overijssel	5	10	5	3	6	10	14	3	7	1	—	
Groningen	3	8	1	3	6	4	10	3	5	—	—	
Drenthe	5	4	4	—	8	1	15	2	14	5	—	
Limburg	—	8	—	5	11	2	27	5	8	4	1	
Totaal in 1907 . .	61	139	27	44	70	61	257	109	131	68	1	
„ „ 1906 . .	38	123	44	77	107	90	217	121	104	69	6	

Uit bovenstaand overzicht blijkt, dat er in 1907 200 nieuwe lokalen werden gebouwd. In 1906 was dat getal 161.

Het aantal nieuwe lokalen in aanbouw bedroeg in 1907 71, tegen 121 in het vorige jaar. 131 lokalen werden vergroot of verbeterd; in 1906 bedroeg dit getal 197.

Het getal lokalen die verbetering eischen, bedroeg 366, tegen 338 in het vorige jaar.

In 1907 waren plannen aanhangig tot verbetering of geheele vernieuwing van 199 lokalen; dat getal was in het vorige jaar 173.

Eén schoollokaal werd afgekeurd. Dit was een vertrek der openbare school te Gronsveld, hetwelk als hulplokaal in gebruik was genomen.

De in 1906 door den hoofdinspecteur van de volksgezondheid afgekeurde openbare school te Velp (Noordbrabant) is door eene nieuwe vervangen, welke in Juli 1907 in gebruik is genomen.

Ook is te Altforst, gemeente Apeltern, de in 1906 afgekeurde openbare school door eene nieuwe vervangen.

Omtrent den bouw van eene nieuwe school te Vinkeveen, ter vervanging van de in 1906 afgekeurde bijzondere school van de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs aldaar, voor welken bouw, volgens het schoolverslag over 1906-1907, plannen aanhangig waren, is niets naders vernomen.

Over de schoolmeubelen luiden de rapporten over het algemeen gunstig. Het aantreffen van oude banken, voor meer dan twee kinderen bestemd, behoort meer en meer tot de uitzonderingen. Met de vernieuwing van scholen gaat in den regel vernieuwing van banken, borden, kachels en andere schoolmeubelen gepaard, zoodat allengs in den toestand,

welke vroeger ten deze nog al eens aanleiding tot klachten gaf, verbetering is gekomen.

Het schoonhouden der lokalen liet hier en daar nog te wenschen over.

De leermiddelen waren over het algemeen in goeden staat en in voldoende mate aanwezig.

De raad der gemeente Schoonhoven stelde beroep in tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, dd. 25 September 1906, n°. 44, ten opzichte van het door dien raad ingesteld beroep tegen de verklaring van den hoofdinspecteur van de volksgezondheid voor Zuidholland en Zeeland, tot sluiting, als schadelijk voor de gezondheid, van de openbare lagere school, 1ste soort, aldaar. Bij Koninklijk besluit van 21 Januari 1907 n°. 42 is appellant in zijn beroep niet ontvankelijk verklaard, op grond, dat hij den termijn, gesteld in art. 5, 7de lid, der wet tot regeling van het lager onderwijs, daarbij niet had in acht genomen.

Dit Koninklijk besluit is achter het verslag gevoegd als n°. 4 van bijlage B.

Door den raad der gemeente Elburg werd beroep ingesteld tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, dd. 23 October 1906, n°. 75, waarbij was beslist, dat de tweede openbare lagere school te Elburg te recht door den hoofdinspecteur van de volksgezondheid voor Noordbrabant, Gelderland en Limburg als schadelijk voor de gezondheid was afgekeurd. Bij Koninklijk besluit van 29 October 1907 n°. 47 is dit beroep ongegrond verklaard.

Dit Koninklijk besluit komt achter het verslag voor als n°. 5 van bijlage B.

§ 5. SUBSIDIEËN VAN HET RIJK KRACHTENS ART. 53 DER WET.

De beide volgende overzichten bevatten de subsidieën in de gewone en buitengewone kosten van het openbaar lager onderwijs, krachtens art. 53 der wet in 1907 door het Rijk verleend.

Onder de buitengewone kosten van het lager onderwijs

worden hier verstaan de uitgaven voor den bouw van nieuwe of verbouw van bestaande schoollokalen en onderwijzerswoningen en de aanschaffing van schoolmeubelen voor de nieuwe lokalen.

Subsidiën in de gewone kosten.

Provinciën.	Gemeenten.	Bedrag van het subsidie.	Totaal bedrag per provincie.
Noordbrabant	Duizel c. a.	f 525	f 8 075
	Heesbeen c. a.	600	
	Loon op Zand.	2 000	
	Putte	600	
	Rijsbergen	500	
	Sprang	550	
	Veen	1 200	
	de Werken c. a.	600	
	Woudrichem	800	
	Zesgehuchten	700	
Gelderland	Ambt-Doetinchem . . .	f 1 500	29 365
	Angerlo	600	
	Epe	17 300	
	Est c. a.	500	
	Gameren.	1 065	
	Haften	600	
	Harderwijk.	3 000	
	Heerde	2 600	
	Lichtenvoorde.	1 500	
	Wehl.	700	
Zuidholland	Abbenbroek	f 500	43 300
	Ammerstol	500	
	den Bommel	350	
	Brielle	750	
	Goedereede.	2 000	
	Goudswaard	1 000	
	's Gravendeel	800	
	Hardinxveld	1 150	
	Heerjansdam	500	
	Hellevoetsluis.	2 000	
	Herkingen	800	
	Heukelum	950	
	Hoogvliet	1 175	
	Kedichem	700	
	Maasdam	3 000	
	Melissant	1 000	
	Middelharnis	5 500	
	Nieuw-Beijerland. . . .	2 000	
	Oostvoorne.	250	
	Piershil	1 370	
	Puttershoek	330	
Zuidholland (Vervolg.)	Schelluinen.	f 300	f 34 655
	Stad aan 't Haringvliet	2 925	
	Stellendam	1 600	
	Westmaas	1 400	
	Zwartewaal.	1 800	
Noordholland	Edam.	f 8 800	43 300
	Egmond aan zee. . . .	5 350	
	Graft	400	
	Kwadijk.	300	
	Landsmeer	1 600	
	Middelie.	1 000	
	Oudendijk	700	
	Petten	1 800	
	Ransdorp	300	
	Spaarndam	1 325	
	Terschelling	4 800	
	Texel	4 000	
	Urk	6 750	
	Vlieland	2 650	
	Warder	900	
	Westzaan	2 200	
	Wieringen	425	
Zeeland	Burgh	1 000	20 190
	Clinge	3 500	
	Driewegen	450	
	Hengstdijk	400	
	Hoofdplaat	450	
	Kapelle	2 575	
	Koewacht	1 900	
	Krabbendijke	1 400	
	Nisse	850	
	Ossenissee	1 150	
	Oudelande	560	
	Overslag.	450	
	Rilland-Bath	1 150	
	Schore	720	
	Serooskerke (Schouwen)	425	
	Stoppeldijk	300	
	Veere.	900	
	Waarde	550	
	Zuiddorpe	1 460	

Provinciën.	Gemeenten.	Bedrag van het subsidie.	Totaal bedrag per provincie.	Provinciën.	Gemeenten.	Bedrag van het subsidie.	Totaal bedrag per provincie.
Friesland	Ængwirden.	f 1 500	f 47 100	Groningen	Marum	f 6 000	f 9 250
	Ameland.	690			Noorddijk	250	
	Baarderadeel	9 000			Vlagtwedde.	3 000	
	Dokkum.	3 800		Drenthe	Beilen	f 4 000	60 010
	Hindeloopen	300			Coevorden	2 000	
	Idaarderadeel	1 000			Emmen	28 000	
	Ooststellingwerf	15 000			Havelte	3 500	
	Rauwerderhem	1 000			Odoorn	16 000	
	Schiermonnikoog.	400			Sleen	1 560	
	Sloten.	500			Smilde	3 000	
	Smallingerland	6 000			Westerbork.	950	
	Weststellingwerf.	8 000			Zweelo	1 000	
Overijssel	Giethoorn	f 1 850	12 275	Limburg	Bergen	f 1 000	2 550
	Grafhorst	250			Margraten	200	
	den Ham	500			Mesch.	350	
	Hellendoorn	1 000			Munstergeleen	150	
	Kuinre	1 150			Schinnen	400	
	Nieuwleusen	750			Slenaken.	200	
	Oldemarkt	750			Spaubeek	250	
	Ootmarsum	1 000		Totaal der subsidiën in de gewone kosten in 1907			f 266 770
	Tubbergen	3 200					
	Wanneperveen	1 325					
	IJsselmuiden	500					

Subsidiën in de buitengewone kosten.

Provinciën.	Gemeenten.	Totaal bedrag der kosten.	Vergoeding volgens art. 48 der wet.	Subsidie volgens art. 53 der wet.	Bedrag van hetgeen ten laste van de gemeente is gebleven.
Gelderland	Gameren.	f 9 020,00	f 2 092,75	f 6 900,00	f 27,25
	Gendringen	17 852,00	4 463,00	9 050,00	4 339,00
	Heerde	4 282,00	975,00	3 300,00	7,00
	Poederoijen.	4 475,00	1 044,00	3 425,00	6,00
Zuidholland	Lekkerkerk.	33 616,00	7 793,50	17 400,00	8 422,50
Zeeland	Clinge	11 550,00	2 442,50	9 100,00	7,50
	St. Philipsland	803,00	"	800,00	3,00
Friesland	Ængwirden	3 892,00	973,00	2 400,00	519,00
	Lemsterland	15 312,00	2 476,75	12 700,00	135,25

Provinciën.	Gemeenten.	Totaal bedrag der kosten.	Vergoeding volgens art. 48 der wet.	Subsidie volgens art. 53 der wet.	Bedrag van hetgeen ten laste van de gemeente is gebleven.
Friesland (<i>Vervolg</i>)	Opsterland	f 3 943,00	f 924,00	f 1 950,00	f 1 069,00
	Rauwerderhem	7 010,40	1 640,10	2 350,00	3 020,30
	Schoterland	62 870,00	12 567,50	35 200,00	15 102,50
Drenthe	Dalen	14 549,00	2 105,00	12 400,00	44,00
	Emmen	34 682,00	6 436,27	28 225,00	20,73
	Gieten	11 900,00	2 455,56	8 300,00	1 144,44
	Sleen	9 749,00	2 193,50	7 550,00	5,50
	Zweelo	11 568,15	1 476,25	10 000,00	91,90
Totaal der subsidiën in de buitengewone kosten in 1907 . . .				f 171 050,00	

*Verzameling der subsidiën in de gewone en in de
buitengewone kosten.*

Provinciën.	Subsidiën in de gewone kosten.	Subsidiën in de buitengewone kosten.	Totaal.
Noordbrabant . . .	f 8 075	"	f 8 075
Gelderland	29 365	f 22 675	52 040
Zuidholland	34 655	17 400	52 055
Noordholland	43 300	"	43 300
Zeeland	20 190	9 900	30 090
Utrecht	"	"	"
Friesland	47 100	54 600	101 700
Overijssel	12 275	"	12 275
Groningen	9 250	"	9 250
Drenthe	60 010	66 475	126 485
Limburg	2 550	"	2 550
Totaal	f 266 770	f 171 050	f 437 820
Totaal in 1906 . . .	252 570	219 560	472 130

Uit de vorenstaande tabel der subsidiën in de gewone kosten blijkt, dat aan de navolgende gemeenten, die in 1906 geen subsidie genoten, in 1907 eene bijdrage werd verleend:

Noordbrabant: Heesbeen c. a., Loon op Zand, Rijsbergen, Woudrichem, Zesgehuchten;

Gelderland: Ambt-Doetinchem, Elst c. a.;

Zuidholland: Heukelum, Oostvoorne, Schelluinen;

Zeeland: Hengstdijk, Stoppeldijk;

Overijssel: Grafhorst;

Groningen: Noorddijk;

Limburg: Munstergeleen, Schinnen.

Daarentegen genoten de volgende in 1906 gesubsidieerde gemeenten in 1907 geen subsidie:

Noordbrabant: Meeuwen c. a.;

Gelderland: Poederloijen;

Zuidholland: Everdingen, Nieuw-Helvoet;

Zeeland: Ellewoutsdijk, St. Philipsland;

Limburg: Urmond.

De volgende gemeenten genoten over 1907 in de gewone kosten *meer* aan subsidie dan in 1906 het bedrag achter hare namen vermeld.

Noordbrabant: Duizel c. a. f 85;

Gelderland: Epe f 2300, Haaften f 200, Harderwijk f 500, Lichtenvoorde f 500, Wehl f 300;

Zuidholland: Abbenbroek f 100, Goedereede f 400, Hardinxveld f 400, Hellevoetsluis f 500, Hoogvliet f 925, Maasdam f 850, Melissant f 500, Nieuw-Beijerland f 100, Piershil f 175, Puttershoek f 30;

Noordholland: Edam f 1200, Graft f 100, Kwadijk f 100, Middelie f 100, Urk f 500, Vlieland f 100, Westzaan f 200;

Zeeland: Driewegen f 100, Krabbendijke f 200, Ossenissee f 150, Oudelande f 30, Overslag f 50, Schore f 170, Serooskerke (Schouwen) f 25, Zuiddorpe f 650;

Friesland: Baarderadeel f 1000, Idaarderadeel f 200, Ooststellingwerf f 1000;

Overijssel: Giethoorn f 550, Nieuwleusen f 150, Tubbergen f 100, IJsselmuiden f 200;

Groningen: Vlagtwedde f 500;

Drenthe: Beilen f 300, Havelte f 500, Odoorn f 1000, Westerbork f 50.

Minder dan over 1906 werd toegekend aan de volgende gemeenten.

Noordbrabant: Putte f 600, Sprang f 250, de Werken c. a. f 400;

Gelderland: Angerlo f 200, Heerde f 300;

Zuidholland: Ammerstol f 25, den Bommel f 850, 's Gravendeel f 175, Heerjansdam f 100, Herkingen f 50, Stad aan 't Haringvliet f 950, Westmaas f 200;

Noordholland: Egmond aan Zee f 50;

Zeeland: Burgh f 100, Koewacht f 100, Rilland-Bath f 200, Waarde f 25;

Friesland: Ameland f 400, Dokkum f 450, Schiermonnikoog f 200;

Overijssel: Kuinre f 250, Wanneperveen f 325;

Drenthe: Emmen f 1000, Sleen f 2440;

Limburg: Slenaken f 100.

Aan gewone subsidiën werd in het geheel f 14 200 meer uitgegeven dan in het vorige jaar.

Ten aanzien van de subsidiën in de buitengewone kosten is in vergelijking met 1906 op eene vermindering met f 48 510 te wijzen.

Evenmin als in het vorige jaar is in 1907 in de provincie Utrecht subsidie uitgekeerd.

Terwijl in 1906 in Noordbrabant, Noordholland, Overijssel, Groningen en Limburg achtereenvolgens f 27 150, f 93 510, f 6205, f 15 100 en f 2355 werd toegekend, is in 1907 in die provinciën geen subsidie verleend.

Daarentegen werd in 1906 in Zeeland geen subsidie verleend, terwijl in 1907 f 9900 is toegekend.

In Gelderland, Zuidholland, Friesland en Drenthe werd respectievelijk f 8590, f 5340, f 53 100 en f 18 880 meer verleend dan in 1906.

De uitgaven wegens de toepassing van art. 53 der wet op het l. o. bedroegen in totaal f 34 310 *minder* dan in 1906.

§ 6. LEERLINGEN.

De volgende tabel wijst het getal leerlingen aan die op 15 Januari 1908 tot de dagschool behoorden.

GETAL LEERLINGEN die op 15 Januari

PROVINCIEËN.	Openbare scholen.					Bijzondere scholen.				
	Bene- den 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Bene- den 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
J O N G E N S.										
Noordbrabant	153	11 925	12 756	4 462	29 296	87	5 667	6 113	2 731	14 598
Gelderland	236	13 296	14 495	6 357	34 384	174	5 670	6 175	3 031	15 050
Zuidholland	161	24 594	27 794	12 964	65 513	411	15 835	16 445	6 663	39 354
Noordholland	2 702	23 912	24 561	11 630	62 805	464	8 908	9 454	5 145	23 971
Zeeland	103	5 653	5 820	2 875	14 451	49	1 737	1 738	773	4 297
Utrecht	186	4 844	5 145	2 402	12 577	155	3 781	3 972	1 808	9 716
Friesland	509	7 020	7 506	3 718	18 753	360	3 860	3 774	1 493	9 487
Overijssel	293	9 369	9 954	3 726	23 342	131	2 805	2 819	1 869	7 624
Groningen	784	7 897	8 039	3 806	20 526	322	2 438	2 446	1 007	6 213
Drenthe	301	4 831	4 905	2 063	12 100	95	873	800	301	2 129
Limburg	23	7 292	8 307	2 903	18 525	20	2 079	2 482	1 201	5 782
Totaal.	5 451	120 633	129 282	56 906	312 272	2 268	53 653	56 218	26 082	138 221
Op 15 Januari 1907	5 414	120 213	129 898	57 174	312 699	2 179	51 094	53 253	24 996	131 522
Vermeerdering	37	420	— 616	— 268	— 427	89	2 559	2 965	1 086	6 699

M E I S J E S.										
Noordbrabant	71	3 691	3 803	1 275	8 840	117	13 550	15 024	5 290	33 981
Gelderland	214	10 559	11 708	4 138	26 619	204	7 881	8 508	3 357	19 950
Zuidholland	142	23 071	26 205	10 423	59 841	332	16 608	27 236	6 209	40 385
Noordholland	2 524	21 556	22 190	9 046	55 316	387	10 590	11 266	4 996	27 239
Zeeland	92	5 135	5 227	2 017	12 471	45	2 053	2 139	660	4 897
Utrecht	175	4 093	4 438	1 711	10 417	123	4 222	4 716	1 921	10 982
Friesland	481	6 740	7 169	2 921	17 311	333	3 728	3 672	1 035	8 768
Overijssel	287	8 394	8 769	2 541	19 991	117	3 436	3 571	1 473	8 597
Groningen	725	7 688	7 915	2 917	19 245	297	2 466	2 316	782	5 861
Drenthe	270	4 677	4 875	1 659	11 481	121	858	800	231	2 010
Limburg	10	3 900	4 190	1 283	9 383	42	5 482	6 242	3 431	15 197
Totaal.	4 991	99 504	106 489	39 931	250 915	2 118	70 874	75 490	29 385	177 867
Op 15 Januari 1907	5 022	99 257	106 948	40 519	251 746	2 075	67 753	72 811	28 144	170 783
Vermeerdering	— 31	247	— 459	— 588	— 831	43	3 121	2 679	1 241	7 084

1908 tot de dagschool behoorden.

Alle lagere scholen te zamen.					Bevolking op 1 Jan. 1908.	Verhouding van het aantalschool- gaande jongens en meisjes tot de bevolking, in percenten.	
Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.		1908.	1907.
					MANNEN.		
240	17 592	18 869	7 193	43 894	306 701	14,31	14,25
410	18 966	20 670	9 388	49 434	318 703	15,51	15,52
572	40 429	44 239	19 627	104 867	652 011	16,08	16,07
3 166	32 820	34 015	16 775	86 776	532 983	16,28	16,33
152	7 390	7 558	3 648	18 748	113 806	16,47	16,51
341	8 625	9 117	4 210	22 293	137 995	16,15	16,04
869	10 880	11 280	5 211	28 240	180 737	15,62	15,87
424	12 174	12 773	5 595	30 966	190 609	16,25	16,25
1 106	10 335	10 485	4 813	26 739	162 190	16,49	16,38
396	5 704	5 705	2 424	14 229	88 566	16,07	15,99
43	9 371	10 789	4 104	24 307	167 196	14,54	14,41
7 719	174 286	185 500	82 988	450 493	2 851 497	15,80	15,79
7 593	171 307	183 151	82 170	444 221			
126	2 979	2 349	818	6 272			
					VROUWEN.		
188	17 241	18 827	6 565	42 821	306 220	13,98	13,83
418	18 440	20 216	7 495	46 569	311 007	14,97	14,89
474	39 679	43 441	16 632	100 226	688 046	14,57	14,54
2 911	32 146	33 456	14 042	82 555	502 362	14,68	14,71
137	7 188	7 366	2 677	17 368	115 767	15,00	15,06
298	8 315	9 154	3 632	21 399	143 557	14,91	14,93
814	10 468	10 841	3 956	26 079	178 372	14,62	14,75
404	11 830	12 340	4 014	28 588	184 145	15,52	15,47
1 022	10 154	10 231	3 699	25 106	164 968	15,22	15,24
391	5 535	5 675	1 890	13 491	80 810	16,69	16,63
52	9 382	10 432	4 714	24 580	160 518	15,31	15,20
7 109	170 378	181 979	69 316	428 782	2 895 772	14,81	14,78
7 097	167 010	179 759	68 663	422 529			
12	3 368	2 220	653	6 253			

Het getal dagscholieren nam in 1907 toe met 12 525, tegen 9615 in 1906.

De openbare scholen verminderden met 1258 leerlingen, tegen 3319 in het vorige jaar; terwijl de bijzondere scholen toenamen met 13 783, tegen 12 934 in 1906.

Bij de openbare scholen nam het aantal jongens alleen toe in de rubrieken „beneden 6 jaar” en „van 6, 7 en 8 jaar”, terwijl dat der meisjes alleen toenam in de rubriek „van 6, 7 en 8 jaar.”

Het aantal leerlingen aan de bijzondere scholen vermeerderde voor elke leeftijdsgroep zoowel voor jongens als voor meisjes; 15,80 pct. van de mannelijke en 14,81 pct. van de vrouwelijke bevolking bezocht de school, tegen 15,79 pct. en 14,78 pct. in het vorige jaar.

Ten einde het aantal kinderen van 7 tot beneden 13 jaar, in elke provincie en in het Rijk wonende, te kunnen vergelijken met dat van hen die op dien leeftijd onderwijs genoten, moeten van de cijfers van elke provincie worden afgetrokken de kinderen schoolgaande in de provincie, doch behoorende tot de bevolking eener andere provincie of van een ander Rijk; bijgeteld de kinderen behoorende tot de bevolking der provincie, doch schoolgaande in eene andere provincie of in een ander Rijk.

De volgende staat geeft van de uitkomst van deze berekening een overzicht.

Aantal kinderen van 7 tot beneden 13 jaar, die op 15 Januari 1908 schoolonderwijs genoten en wonende in de:

Provinciën.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noordbrabant	36 349	36 136	72 485
Gelderland	40 039	38 390	78 429
Zuidholland	85 257	83 339	168 596
Noordholland	66 590	64 764	131 354
Zeeland	14 860	14 361	29 221
Utrecht	17 760	17 510	35 270
Friesland	21 813	20 703	42 516
Overijssel	24 216	22 987	47 203
Groningen	20 317	19 671	39 988
Drenthe	11 108	10 859	21 967
Limburg	20 575	20 103	40 678
Totaal	358 884	348 823	707 707

Het aantal kinderen dat op den leeftijd van 7 tot beneden 13 jaar, op 15 Januari 1908 huisonderwijs genoot, blijkt uit het volgende overzicht.

Provinciën.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noordbrabant	13	7	20
Gelderland	21	46	67
Zuidholland	35	68	103
Noordholland	17	39	56
Zeeland	6	14	20
Utrecht	17	29	46
Friesland	1	6	7
Overijssel	8	11	19
Groningen	5	5	10
Drenthe	2	1	3
Limburg	9	51	60
Totaal	134	277	411

Telt men beide staten te zamen, dan verkrijgt men het aantal kinderen van 7 tot beneden 13 jaar die op 15 Januari 1908 lager onderwijs genoten. Het getal kinderen van denzelfden leeftijd op dat tijdstip in het Rijk wonende, benevens dat van hen die op 15 Januari 1908 geen lager onderwijs genoten, blijkt uit de volgende tabel.

P R O V I N C I Ë N.	Getal kinderen op 15 Januari 1908			Getal kinderen die op 15 Januari 1908 lager onderwijs genoten			Getal kinderen die op 15 Januari 1908 geen lager onderwijs genoten			Van de 10 000 jongens (meisjes) genoten op 15 Januari 1908 geen lager onderwijs		
	van 7 tot beneden 13 jaar.			van 7 tot beneden 13 jaar			van 7 tot beneden 13 jaar			van 7 tot beneden 13 jaar		
	jongens.	meisjes.	totaal.	jongens.	meisjes.	totaal.	jongens.	meisjes.	totaal.	jongens.	meisjes.	totaal.
Noordbrabant.	38 548	38 480	77 028	36 362	36 143	72 505	2 186	2 337	4 523	567	607	587
Gelderland	42 091	40 795	82 886	40 060	38 436	78 496	2 031	2 359	4 390	483	578	530
Zuidholland	89 456	88 449	177 905	85 292	83 407	168 699	4 164	5 042	9 206	465	570	517
Noordholland	69 589	68 982	138 571	66 607	64 803	131 410	2 982	4 179	7 161	429	606	517
Zeeland	15 450	15 264	30 714	14 866	14 375	29 241	584	889	1 473	378	582	480
Utrecht	18 497	18 528	37 025	17 777	17 539	35 316	720	989	1 709	389	534	462
Friesland	22 920	22 162	45 082	21 814	20 709	42 523	1 106	1 453	2 559	483	656	568
Overijssel	25 596	24 964	50 560	24 224	22 998	47 222	1 372	1 966	3 338	536	788	660
Groningen	21 269	20 942	42 211	20 322	19 676	39 998	947	1 266	2 213	445	605	524
Drenthe	11 678	11 625	23 303	11 110	10 860	21 970	568	765	1 333	486	658	572
Limburg.	21 700	21 202	42 902	20 584	20 154	40 738	1 116	1 048	2 164	514	494	504
Totaal op 15 Januari 1908 . .	376 794	371 393	748 187	359 018	349 100	708 118	17 776	22 293	40 069	472	600	536
Totaal op 15 Januari 1907 . .	373 124	368 426	741 550	355 782	345 784	701 566	17 342	22 642	39 984	465	615	540

GETAL der dagscholieren, die tevens de avondschool bezochten op 15 Januari 1908.

PROVINCIEËN.	Aan de openbare scholen.		Aan de bijzondere scholen.		Aan alle scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	367	61	188	148	555	209
Gelderland	156	81	299	100	455	181
Zuidholland	192	194	111	108	243	302
Noordholland	919	742	184	463	1 103	1 205
Zeeland	194	231	20	4	214	235
Utrecht	12	7	79	18	91	25
Friesland	161	144	31	55	192	199
Overijssel	71	38	116	5	187	43
Groningen	—	—	21	—	21	—
Drenthe	—	—	52	1	52	1
Limburg	6	—	14	—	20	—
Totaal	2 018	1 498	1 115	902	3 133	2 400
Op 15 Januari 1907 . . .	1 655	1 017	1 270	933	2 925	1 950
Vermeerdering	363	481	— 155	— 31	208	450

Het bezoek der avondschool door leerlingen der dagschool is zoowel voor jongens als voor meisjes aan de openbare scholen toegenomen en aan de bijzondere scholen afgenomen.

GETAL der dagscholieren die kosteloos onderwijs ontvingen op 15 Januari 1908.

PROVINCIEËN.	Aan de openbare scholen.		Aan de bijzondere scholen.		Aan alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	11 916	3 572	5 300	10 002	17 216	13 574
Gelderland	14 658	11 337	2 373	4 687	17 031	16 024
Zuidholland	22 922	21 045	5 440	5 262	28 362	26 307
Noordholland	24 318	21 082	5 512	4 797	29 830	25 879
Zeeland	7 258	6 188	419	696	7 677	6 884
Utrecht	3 793	3 264	1 700	2 313	5 493	5 577
Friesland	10 567	9 693	868	848	11 435	10 541
Overijssel	7 153	6 362	1 815	1 965	8 968	8 327
Groningen	12 551	11 973	410	416	12 961	12 389
Drenthe	3 705	3 646	39	32	3 744	3 678
Limburg	4 627	2 374	2 569	4 878	7 196	7 252
Totaal	123 468	100 536	26 445	35 896	149 913	136 432
Op 15 Januari 1907 . . .	126 472	103 378	25 919	36 473	152 391	139 851
Vermeerdering	— 3 004	— 2 842	526	— 577	— 2 478	— 3 419

Uit deze tabel blijkt, dat het aantal kosteloos schoolgaande kinderen zoowel voor jongens als voor meisjes aan de openbare scholen is afgenomen; aan de bijzondere scholen is het voor jongens toegenomen en voor meisjes afgenomen.

Uit de volgende tabel blijkt het aantal leerlingen die op 15 Januari 1908 uitsluitend de avondschool bezochten, vergeleken met dat op gelijk tijdstip van 1907.

GETAL der leerlingen die uitsluitend de avondschool bezochten op 15 Januari 1908.

PROVINCIEËN.	Aan de openbare scholen.		Aan de bijzondere scholen.		Aan alle scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	85	28	192	—	277	28
Gelderland	37	9	17	45	54	54
Zuidholland	89	26	70	27	159	53
Noordholland	437	240	28	17	465	257
Zeeland	12	3	15	3	27	6
Utrecht	98	38	16	11	114	49
Friesland	11	5	4	5	15	10
Overijssel	150	39	19	5	169	44
Groningen	—	—	4	—	4	—
Drenthe	—	—	9	1	9	1
Limburg	—	—	80	13	80	13
Totaal	919	388	454	127	1 373	515
Op 15 Januari 1907	733	331	405	192	1 138	523
Vermeerdering	186	57	49	— 65	235	— 8

Het aantal leerlingen die uitsluitend de avondschool bezochten, is voor jongens en meisjes toegenomen aan de openbare scholen; aan de bijzondere scholen is het voor jongens toegenomen en voor meisjes afgenomen.

GETAL der leerlingen die het herhalingsonderwijs volgden op 15 Januari 1908.

PROVINCIEËN.	Aan de openbare scholen.		Aan de bijzondere scholen.		Aan alle scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	2 610	306	474	58	3 084	364
Gelderland	2 718	1 091	725	212	3 443	1 303
Zuidholland	4 580	2 703	511	31	5 991	2 734
Noordholland	3 477	2 083	164	52	3 641	2 135
Zeeland	1 108	235	172	5	1 280	290
Utrecht	714	615	272	21	986	636
Friesland	2 025	1 352	429	130	2 454	1 482
Overijssel	1 590	692	379	228	1 969	920
Groningen	2 272	1 500	407	129	2 679	1 629
Drenthe	1 707	531	70	11	1 777	542
Limburg	905	42	179	35	1 084	77
Totaal	23 706	11 200	3 782	912	27 488	12 112
Op 15 Januari 1907	23 093	10 780	3 641	658	26 734	11 438
Vermeerdering	613	420	141	254	754	674

Uit deze tabel blijkt, dat het aantal van hen die het herhalingsonderwijs volgden op 15 Januari 1908, zoowel voor jongens als voor meisjes is toegenomen aan de openbare en aan de bijzondere scholen.

Volgens de ontvangen berichten bestonden op 15 Januari 1908 in de provincie Groningen in de gemeenten Marum en Hoogezaand enkele openbare inhalingsscholen met eene bevolking van 36 mannelijke leerlingen en te Sappemeer twee bijzondere inhalingsscholen, ééne voor jongens en ééne voor meisjes met onderscheidenlijk 6 en 15 leerlingen.

De volgende tabel bevat een overzicht van het aantal kinderen -- ingedeeld naar geslacht en geboortjaar -- die zich blijkens de door de arrondissements-schoolopzieners verstrekte

opgaven op 1 Januari 1908 aan volstrekt leerverzuim in den zin der Leerplichtwet schuldig maakten.

Geen verzuim van dien aard kwam voor in de arrondissementen: Roosendaal, Zevenbergen, Helmond, Boxmeer, Oss, Oirschot, Harderwijk, Rheden, Tiel, Zaltbommel, Doetinchem, Groenlo, Brielle, Oud-Beijerland, Alkemade, Schoonhoven, Woerden, Alkmaar, Medemblik, Texel, Haarlemmermeer, Purmerend, Goes, Middelburg, Neuzen, Loenen, IJsselstein, Beetsterzwaag, Heerenveen, Lemmer, Weidum, Bergum, Dokkum, Ferwerd, Harlingen, Leeuwarden, Ternaard, Hengelo, Kampen, Raalte, Steenwijk, Zwolle, Onderdendam, Warffum, Zuidhorn, Hoogezand, Onstwedde, Slochteren, Veendam, Winschoten, Assen, Dalen, Vries, Sittard, Gennep en Weert.

ARRONDISSEMENTEN.	1900.		1899.		1898.		1897.		1896.		1895.		1894.		Totaal.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Bergen op Zoom	2	1	1	—	1	1	1	1	—	1	2	1	—	—	7	5
Breda	—	—	—	—	3	—	2	2	1	—	—	—	1	—	7	2
Eindhoven	—	2	—	—	1	—	1	—	—	1	2	1	—	—	4	4
Veghel.	4	7	1	2	2	2	1	1	2	2	1	—	—	—	11	14
's Hertogenbosch	4	5	—	—	1	1	1	—	1	1	4	7	—	—	11	14
Heusden	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Tilburg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—
Waalwijk.	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	4	1
Apeldoorn	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2
Arnhem	1	3	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	3
Wageningen	1	—	—	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	2	2
Elst.	—	2	—	—	1	—	—	—	—	1	1	2	—	—	2	5
Geldermalsen	1	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	2	2
Nijmegen.	2	—	2	—	—	2	—	1	—	1	—	—	—	—	4	4
Doesburg.	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	3	—
Zutphen	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	2	1
Dordrecht	2	—	—	1	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	2	4
Gorinchem	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1
Middelharnis	1	2	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2	3
Gouda	—	—	13	9	10	11	5	11	—	—	—	—	—	—	28	31
Delft	—	1	4	2	2	—	1	—	1	1	1	—	—	—	9	4
's Gravenhage I	2	—	—	2	2	1	1	1	1	3	—	1	—	—	6	8
's Gravenhage II	3	8	1	1	1	1	1	4	1	2	—	1	—	—	7	17
's Gravenhage III.	1	2	—	—	—	1	—	1	2	—	—	—	—	—	3	4
Leiden.	1	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3
Maassluis	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Hillegersberg	—	—	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	1	2
Rotterdam I.	1	1	—	2	3	—	—	—	—	1	1	2	—	—	5	6
Rotterdam II ,	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	2	—	—	1	4
Rotterdam III	—	2	—	1	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	2	4
Rotterdam IV	3	—	—	—	—	1	—	—	—	—	3	3	—	—	6	4
Schiedam	—	2	3	—	1	1	3	1	4	3	5	1	—	—	16	8
den Helder	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1

ARRONDISSEMENTEN.	1900.		1899.		1898.		1897.		1896.		1895.		1894.		Totaal.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Hoorn	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Amsterdam I	5	7	1	—	1	—	—	2	1	3	—	1	—	—	8	13
Amsterdam II	3	3	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	4
Amsterdam III.	5	10	1	3	1	2	1	1	—	3	3	7	—	—	11	26
Amsterdam IV.	7	6	—	2	1	—	1	2	—	2	3	3	—	—	12	15
Amsterdam V	2	3	1	1	1	1	—	—	2	4	1	1	—	—	7	10
Amsterdam VI.	13	10	1	—	1	1	—	1	2	2	3	2	—	—	20	16
Amsterdam VII	6	5	1	—	1	3	1	2	1	1	2	3	—	—	12	14
Hilversum	—	—	1	1	—	1	—	—	1	1	1	—	—	—	3	3
Beverwijk.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	1
Haarlem	1	1	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	2	3
Zaandam	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	3	1
Tholen.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—
Zierikzee	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Hulst	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	3	—
Vlissingen	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2
Amersfoort	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—
Rhenen	—	—	2	4	2	—	1	—	—	2	1	1	—	—	6	7
Utrecht I.	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—
Utrecht II	1	1	1	1	2	—	—	—	1	1	—	—	—	—	5	3
Bolsward	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
Sneek	4	1	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	5	2
Wolvega	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—
Almelo.	4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	4	1
Deventer	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Enschede.	14	12	2	5	2	2	—	3	3	4	7	8	—	—	28	34
Oldenzaal.	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	2	1
Ommen	5	6	1	1	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	7	9
Appingedam.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	1	2
Groningen	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1
Borger.	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	3
Emmen	2	2	2	2	7	5	4	5	3	7	2	1	—	—	20	22
Hoogeveen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	1
Meppel.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—	2	1
Heerlen	1	—	1	2	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	3	4
Maastricht	5	—	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	6	2
Meerssen	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2	1
Roermond	5	1	3	2	5	—	1	1	2	3	—	—	—	—	16	7
Venlo	4	7	2	1	5	2	3	5	3	3	—	—	—	—	17	18
Totaal	130	123	51	51	63	44	34	49	46	69	57	55	2	1	383	392
Totaal op 1 Januari 1907															477	537

§ 7. SCHOOLGELDEN. (1)

Het aantal gemeenten waar op 31 December 1907 in het geheel geen schoolgeld voor de openbare lagere school werd geheven, bedroeg 2, namelijk:
Zijpe (Noordholland) en
Nieuwe Schans (Groningen).

Aan deze gemeenten, alsmede aan de gemeente Putte (Noordbrabant), was, blijkens vorige verslagen, vrijstelling verleend van de verplichting tot het heffen van schoolgeld. Vrijstelling van deze verplichting, uitsluitend voor zooveel het herhalingsonderwijs betreft, is blijkens vorige verslagen verleend aan de gemeenten:
Schoonhoven (Zuidholland),

Wijk bij Duurstede (Utrecht),
Goor (Overijssel),
Olst (Overijssel),
Stad-Delden (Overijssel).

Door de gemeente Ransdorp werd in 1907 vrijstelling verzocht van de verplichting tot het heffen van schoolgeld, uitsluitend voor zooveel het herhalingsonderwijs betreft. De gevraagde vrijstelling werd verleend bij Koninklijk besluit van 17 December 1907 n°. 1, dat als bijlage D achter dit verslag is gevoegd.

De opbrengst der schoolgelden aan de openbare scholen over 1907 is in het volgende overzicht vermeld.

PROVINCIEËN.	Bij de Rijks- lagere scholen.	Bij de open- bare gemeente- scholen.	Totaal.
Noordbrabant	f —	f 83 197,31	f 83 197,31
Gelderland.	f 3 590,50	182 602,52 ⁵	186 193,02 ⁵
Zuidholland	—	671 979,99 ⁵	671 979,99 ⁵
Noordholland.	1 526,40	695 250,17 ⁵	696 776 57 ⁵
Zeeland.	2 688,75	67 150,65	69 839,40
Utrecht.	—	120 347,07	120 347,07
Friesland	—	76 139,77 ⁵	76 139,77 ⁵
Overijssel	1 750,45	117 502,94 ⁵	119 253,39 ⁵
Groningen.	822,15	81 680,07	82 502,22
Drenthe.	—	43 997,01 ⁵	43 997,01 ⁵
Limburg	3 660,00	51 866,52	55 526,52
Totaal in 1907	f 14 038,25	2 191 714,05	f 2 205 752,30
„ „ 1906	14 064,65	2 158 257,61 ⁵	2 172 322,26 ⁵
Vermeerdering	f — 26,40	f 33 456,43 ⁵	f 33 430,03 ⁵

De gemeenten waar volgens de op 31 December 1907 bestaande verordeningen evenredig schoolgeld werd geheven, zijn de volgende:

- Noordbrabant:** Boxtel;
- Gelderland:** Aalten, Angerlo, Barneveld, Batenburg, Bemmel, Bergh, Beuningen, Dinxperlo, Duiven, Ede, Eibergen, Elst, Epe, Ermelo, Haften, Hedel, Heerde, Herwijnen, Heteren, Hoevelaken, Oldebroek, Pannerden, Renkum, Rozendaal, Tiel, Wageningen, Westervoort, Wisch, Zelhem;
- Zuidholland:** Aarlanderveen, Oud-Alblas, Alblasserdam, Alkemade, Oud-Beijerland, Berkel, Brandwijk, Brielle, Capelle aan den IJssel, Delft, Giessen-Nieuwkerk, Gouda, Goudriaan, 's Gravenzande, Haastrecht, Heerjansdam, Heinenoord, Hekendorp, Hellevoetsluis, Nieuw-Helvoet, Hillegersberg, Hillegom, Hoogblokland, Klaaswaal, Koudekerk, Lange-Ruige Weide, Leerdam, Leiderdorp, Lisse, Maassluis, Molenaarsgraaf, Naaldwijk, Nieuwkerk aan den IJssel, Nieuwveen, Noordwijk, Oostvoorne, Ottoland, Ouddorp, Oudewater, Overschie, Papekop, Peursum, Reeuwijk, Ridderkerk, Rockanje, Sassenheim, Schelluinen, Schoonhoven, Vlist, Warmond, Woerden, Wijngaarden, Zegwaard, Zoetermeer, Zwammerdam;

(1) In het in noot 1 bij § 1 bedoelde Verslag der Commissie uit de Tweede Kamer, in wier handen is gesteld het Schoolverslag over 1904—1905, is medegedeeld, dat het op prijs zou worden gesteld indien mededeelingen konden worden gedaan over de regeling van het schoolgeld bij de openbare en de bijzondere scholen.

Wegens den zeer omvangrijken arbeid, die het samenstellen van een dergelijk overzicht zou vorderen, bestaat bezwaar aan het verzoek te voldoen.

Ten aanzien van de bijzondere scholen is er daarbij bovendien op te letten, dat de niet gesubsidieerde niet verplicht zijn opgaven betreffende het schoolgeld te verstrekken, en dat — wat de gesubsidieerde aangaat — door de Regeering van de schoolbesturen niet meer geëischt zou kunnen worden dan wat reeds gepubliceerd wordt in bijlage D van het ontwerp van hoofdstuk V der Staatsbegrooting, t. w. het totaal bedrag der schoolgelden per jaar, aan elke school geheven, en het aantal leerlingen op 15 Januari, waaruit met het oog op het bepaalde in art. 59, tweede lid, sub b. der wet op het lager onderwijs, een gemiddelde kan worden afgeleid.

Noordholland: Aalsmeer, Amsterdam, Beverwijk, Bloemendaal, Buiksloot, Bussum, Callantsoog, Castricum, Diemen, Edam, Grootebroek, Heerhugowaard, Heiloo, den Helder, Jisp, Naarden, Noord-Scharwoude, Opmeer, Ouder-Amstel, Texel, Velsen, Weesp, Wormer, Wijdewormer, Zaan-dam, Zaan-dijk;

Zeeland: Axel, Biggekerke, Breskens, Goes, Grijskerke, Hoek, Yerseke, Meliskerke, Middelburg, Neuzen, Serooskerke (W), Stoppeldijk, Wemeldinge, Zaamslag;

Utrecht: Baarn, Houten, Maarssen, Maarsseveen, Mijdrecht, Rhenen, Tienhoven, Veenendaal, Vinkeveen, Wilnis, Wijk bij Duurstede;

Friesland: Achtkarspelen, Ameland, Baarderadeel, Bar-ra-deel, Dantumadeel, Doniawerstal, Ferwerderadeel, Franeker, Franekeradeel, Gaasterland, Harlingen, Haskerland, Heme-lumer Oldephaert, Hindeloopen, Idaarderadeel, Leeuwarder-a-deel, Lemsterland, Schoterland, Smallingerland, Stavoren, Westdongeradeel, Wonseradeel, IJlst;

Overijssel: Avereest, Ambt-Delden, den Ham, Stad-Har-denbergh, Ambt-Hardenberg, Hengelo, Kamperveen, Olden-zaal, Stad-Ommen, Raalte, Steenwijkerwold, Weerselo, Zwartsluis, Zwolle, Zwollerkerkspel;

Groningen: Adorp, Bedum, Bierum, Grootegast, Klooster-buren, Marum, Meeden, Middelstum, Muntendam, Oldekerk, Onstwedde, Slochteren, Uithuizen, Uithuizermeeden, Us-quert, Veendam, Vlagtwedde, Wedde, Wildervank, Win-schoten, Zuidhorn;

Drenthe: Borger, Hoogeveen, Meppel, Peize, Ruinen, Schoonebeek, Smilde, Zuidlaren.

Heffing van evenredig schoolgeld vond dus plaats in 203 gemeenten.

§ 8. BEVORDERING VAN HET SCHOOLBEZOEK EN BETEUGELING VAN HET LEER- EN SCHOOLVERZUIM. (1)

a. Verbodsbepalingen omtrent het arbeiden van kinderen beneden twaalf jaar.

Verbodsbepalingen, als bedoeld in art. 103, eerste lid, der wet op het lager onderwijs, omtrent het arbeiden van kinderen beneden twaalf jaar, bestonden op 31 December 1907 in de volgende gemeenten.

Noordbrabant: Almkerk, Baardwijk, Beers, Berkel c. a., Beugen c. a., Boekel, Boxmeer, Cuyk c. a., Dinther, Empel c. a., Erp, Gassel, Geertruidenberg, Gilze c. a., Haaren, Halsteren, Herpen, Hoeven, Huisseling c. a., Klundert, Linden, Moergestel, Rosmalen, Sambeek, Veldhoven c. a., Vierlingsbeek, Vught, Waalre, de Werken c. a., Woensel, Woudrichem;

Gelderland: Aalten, Apeldoorn, Balgoy, Beesd, Borculo, Buren, Gent, Heerewaarden, Lochum, Millingen, Neede, Ubbergen, Vorden, Wageningen, Wijchen, Winterswijk, Zutphen;

Zuidholland: Nieuw-Beijerland, den Bommel, Dirksland, Goudswaard, 's Gravenzande, Herkingen, Hoogvliet, Leerdam, Leiderdorp, Nieuw-Lekkerland, de Lier, Melissant, Monster, Ouddorp, Piershil, Poortugaal, Sliedrecht, Somersdijk, Stad aan 't Haringvliet, Oude-Tonge, Vrijenban, Zwartewaal;

Noordholland: Anna Paulowna, Diemen, Wieringen, Zaandam;

Zeeland: Colijnsplaat, Duivendijke, Kats, Kloetinge, Krui-ningen, Nisse, Ovezande, St. Philipsland;

Friesland: Franeker, Franekeradeel, Menaldumadeel, Tietjerksteradeel, Westdongeradeel, Wonseradeel, Workum;

Overijssel: den Ham, Hellendoorn, Olst;

Groningen: Bellingwolde, ten Boer, Kantens, Munten-
dam, Nieuwe-Schans, Onstwedde, Oude-Pekela, Veendam, Vlagtwedde;

Drenthe: Coevorden, Gieten, Smilde, Zuidwolde.

Alleen in de gemeenten Dirksland en Corvorden is wegens overtreding van die bepalingen in den loop van 1907 proces-verbaal opgemaakt; en wel in elke van die gemeenten één-maal.

b. Openbare belooningen en ereblijken.

In de volgende gemeenten werd in 1907 door het uitloven van openbare belooningen en ereblijken, overeenkomstig art. 103, tweede lid, der wet op het lager onderwijs, het getrouwe schoolbezoek aangemoedigd.

Noordbrabant: Baardwijk, Bergen op Zoom, Berlicum, Best, Boekel, Boxtel, Breda, Eindhoven, Erp, Esch, Etten c. a., Gassel, Helvoirt, 's Hertogenbosch, Megen c. a., Nieuw-
kuik, St. Oedenrode, Oost-, West- en Middelbeers, Schayk, Schijndel, Stratum, Veghel, Vught, de Werken c. a., Wer-
kendam, Woensel;

Gelderland: Apeldoorn, Arnhem, Balgoy, Barneveld, Ba-
tenburg, Beesd, Culemborg, Dodewaard, Doesburg, Eibergen, Gorssel, Groesbeek, Laren, Millingen, Nijmegen, Putten, Renkum, Rheden, Rozendaal, Ruurlo, Scherpenzeel, Val-
burg, Warnsveld, Winterswijk, Zaltbommel, Zoelen, Zuili-
chem, Zutphen;

Zuidholland: ter Aar, Alblasterdam, Alkemade, Oud-
Beijerland, Zuid-Beijerland, Bergambacht, Bodegraven, Ca-

(1) In het op 2 Juli 1908 vastgestelde Verslag der Commissie uit de Tweede Kamer, in wier handen is gesteld het Schoolverslag over 1905—1906 (Gedrukte Stukken, Zitting 1907—1908, 189), is opgemerkt, dat het gewenscht ware, weder eene tabel op te nemen, waaruit zou blijken, hoeveel leerlingen bij het lager onderwijs de geheele school doorloopen en hoeveelen uit de verschillende klassen voor goed de school hebben verlaten; aangezien dit zeer nuttig zou zijn ter beoordeeling der resultaten van de Leerplichtwet.

Naar aanleiding hiervan wordt voor de reden, waarom deze tabel niet meer in het Schoolverslag wordt opgenomen, verwezen naar bladz. 36 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende het ontwerp van hoofdstuk V der Staatsbegroting voor 1907, waar opmerkingen zijn gemaakt naar aanleiding van het Verslag der Commissie uit de Tweede Kamer, in wier handen het Schoolverslag over 1903—1904 is gesteld geweest.

pelle aan den IJssel, Delft, Dordrecht, Gorinchem, Gouda, 's Gravendeel, 's Gravenhage, Hardinxveld, Hazerswoude, Heerjansdam, Hekendorp, Nieuw-Helvoet, Herkingen, Hillegersberg, Hof van Delft, Katwijk, Kethel, Krimpen aan de Lek, Krimpen aan den IJssel, Lange Ruige Weide, Leiden, Leimuiden, Nieuw-Lekkerland, Maassluis, Naaldwijk, Nieuw-
koop, Noordwijk, Noordwijkerhout, Ouddorp, Ouderkerk aan den IJssel, Papekop, Rhoon, Rijnsaterwoude, Rotterdam, Schiebroek, Schiedam, Schipluiden, Schoonhoven, Sliedrecht, Stompwijk, Strijen, Nieuwe-Tonge, Oude-Tonge, Veur, Vlaardinger-Ambacht, Voorburg, Vrijenban, Waddinxveen, Warmond, Wassenaar, Woubrugge, Zevenhuizen, Zoeter-
woude, Zwammerdam;

Noordholland: Aalsmeer, Abbekerk, Amsterdam, Anna-
Paulowna, Avenhorn, Beemster, Beets, Berkhout, Beverwijk, Blokker, Bussum, Castricum, Edam, Enkhuizen, Haarlem, Haarlemmerliede c. a., Heerhugowaard, Heilo, den Helder, Hensbroek, Hoogwoud, Jisp, Koedijk, Koog aan de Zaan, Krommenie, Kwadijk, Landsmeer, Laren, Middelie, Mid-
woud, Nieuwendam, Nieuwe-Niedorp, Oosthuizen, Oostzaan, Opperdoes, Oterleek, Oudendijk, Purmerend, Schagen, Schellinkhout, Schoorl, Sloten, Spaarndam, Spanbroek, Sij-
bekarspel, Twisk, Velsen, Warder, Warmenhuizen, Water-
graafsmeer, Westzaan, Wieringen, Winkel, Wijdenes, Wij-
dewormer, Zwaag;

Zeeland: Arnemuiden, Haamstede, Koewacht, Koudekerke, Kruiningen, St. Laurens, Middelburg, Nieuw- en St. Joos-
land, Oosterland, Serooskerke (Walcheren), Veere, Vlissin-
gen, Vrouwenpolder, Waarde, Zierikzee, Zonnemaire;

Utrecht: Baarn, de Bildt, Bunnik, Eemnes, Harmelen, Hoogland, Kockengen, Loenen, Loosdrecht, Maartensdijk, Montfoort, Schalkwijk, Utrecht, Veenendaal, Vreeswijk, Wijk bij Duurstede, Zeist;

Friesland: Bolsward, Harlingen, Leeuwarden, Menaldu-
madeel, Schoterland, Sloten, Sneek, Westdongeradeel, IJlst;

Overijssel: Blankenham, Deventer, Diepenheim, Diepen-
veen, Genemuiden, Goor, Wanneperveen, Wijhe, Zwoller-
kerspel;

Groningen: Appingedam, ten Boer, Groningen, Leens, Oldehoeve, Sappemeer, Scheemda, Winschoten;

Drenthe: Assen, Dwingeloo, Roden;

Limburg: Arcen c. a., Broekhuizen, Grevenbicht, Geulle, Kerkrade, Maastricht, Margraten, Meerssen, Mook c. a., Obbicht c. a., Posterholt, Roermond, Schinnen, Sittard, Te-
gelen, Venray, Weert.

De uitgaven, hieraan ten koste gelegd, bedroegen:

In de provincie:	In 1907:	In 1906:
Noordbrabant	f 3 717,25	f 3 295,40
Gelderland	3 065,96 ^s	2 875,43 ^s
Zuidholland	19 960,44	15 865,31
Noordholland	30 910,79	29 652,96
Zeeland	704,88 ^s	634,22 ^s
Utrecht	2 033,26	2 295,99 ^s
Friesland	2 900,35 ^s	2 627,85 ^s
Overijssel	667,10	658,65 ^s
Groningen	462,04	519,37 ^s
Drenthe	188,72	189,44
Limburg	958,49	902,61 ^s
Totaal	f 65 509,29 ^s	f 59 497,26 ^s

c. Commissiën tot wering van schoolverzuim.

De gemeenten, waar op 31 December 1907 meer dan eene commissie tot wering van schoolverzuim, bedoeld in art. 22 der Leerplichtwet, bestond, zijn in het volgend overzicht genoemd. Tevens is aangewezen, hoeveel commissiën in elke gemeente bestonden.

Noordbrabant: Deurne c. a., 4; Gilze c. a., Megen c. a., de Werken c. a., ieder 3; Bergeyk, Beugen c. a., Dinteloord c. a., Huisseling c. a., Klundert, Loon op Zand, Maashees c. a., Made c. a., Meeuwen c. a., Oost-, West- en Middelbeers, Oud- en Nieuw-Gastel, Princenhage, Raamsdonk, Roosendaal c. a., Sambeek c. a., Someren c. a., Zevenbergen, ieder 2;

Gelderland: Ede, Gorssel, Voorst, ieder 5; Appeltern, Dru-ten, ieder 4; Angerlo, Bommel, Buren, Doornspijk, Elst, Ermelo, Haafden, Heerde, Heteren, Lienden, Oldebroek, Zoelen, ieder 3; Ammerzoden, Apeldoorn, Bergharen, Beuningen, Beusichem, Brummen, Buurmalsen, Deil, Echteld, Eibergen, Ewijk, Geldermalsen, Groesbeek, Harderwijk, Herwen c. a., Kerkwijk, Laren, Nederhemert, Nijmegen, Overasselt, Poederloijen, Renkum, Rheden, Ubbergen, Valburg, Varik, Vuren, Waardenburg, Wadenoijen, Wamel, Warnsveld, Winterswijk, Wisch, Zelhem, ieder 2;

Zuidholland: 's Gravenhage 7; Alkemade 6; Rotterdam 4; Ridderkerk 3; Aarlanderveen, Zuid-Beijerland, Geervliet, 's Gravenzande, Hazerswoude, Heukelum, Katwijk, Kedichem, Monster, Noordwijk, Oostvoorne, Rozenburg, Streefkerk, Woubrugge, Zwijndrecht, ieder 2;

Noordholland: Amsterdam 8; Zijpe 5; Heerhugowaard, Velsen, ieder 4; Broek in Waterland, Haarlem, Haarlemmerliede c. a., Harenkarspel, Ransdorp, Sloten, Terschelling, Warmenhuisen, Winkel, ieder 3; Akersloot, Edam, Egmond-binnen, Graft, Landsmeer, Midwoud, Muiden, Nibbixwoud, Nieuwendam, Nieuwe-Niedorp, Obdam, Oude-Niedorp, Schoorl, Uitgeest, Westzaan, Zuid- en Noordschermer, ieder 2;

Zeeland: Clinge, 's Heer Arendskerke, Wissekerke, ieder 3; Arnemuiden, Hoedekenskerke, Hontenisse, Kruiningen, Neuzen, Oosterland, St. Philipsland, Rilland-Bath, Vrouwenpol-der, ieder 2;

Utrecht: Utrecht 4; Loosdrecht, Rhenen, ieder 3; Maar-tensdijk, Woudenberg, Zeist, ieder 2;

Friesland: Opsterland 10; Barradeel, Rauwerderhem, ieder 6; Ooststellingwerf, Westdongeradeel, ieder 5; Achtkarspe-len, Ameland, Schoterland, ieder 4; Idaarderadeel, Oostdon-geradeel, Utingeradeel, ieder 3; Haskerland, Lemsterland, Weststellingwerf, ieder 2;

Overijssel: Dalfsen, Lonneker, Staphorst, ieder 4; Aver-eest, Denekamp, Ambt-Hardenberg, Losser, Olst, Raalte, Vriezenveen, Weerselo, ieder 3; Deventer, Gramsbergen, Haaksbergen, den Ham, Hellendoorn, Markelo, Steenwijker-wold, Wierden, ieder 2;

Groningen: Vlagtwedde 7; Bellingwolde, Onstwedde, ieder 5; Termunten 4; Eenrum, Hoogezand, Scheemda, Veendam, Wedde, ieder 3; Baflo, Beerta, Groningen, Grootegast, Ha-ren, Marum, Midwolda, Muntendam, Nieuwe-Pekela, Olde-hove, Wildervank, ieder 2;

Drenthe: Emmen 16; Ruinen 6; Beilen 5; Oosterhesselen 4; Borger, Dalen, Gasselte, Gieten, Hoogeveen, Odoorn, Ro-den, Rolde, Sleen, Zuidwolde, ieder 3; Anloo, Diever, Norg, Schoonebeek, Smilde, de Wijk, Zuidlaren, ieder 2;

Limburg: Bergen 6; Venray 5; Wittem 4; Born, Echt, Limbricht, Maasbree, Nederweert, ieder 3; Arcen c. a., Ge-leen, Grubbenvorst, Gulpen, Heerlen, Helden, Horst, Meers-sen, Mook c. a., Oirsbeek, Oud-Vroenhoven, Schinnen, Suste-ren, Ubach over Worms, Vaals, Voerendaal, ieder 2.

Het aantal gemeenten waar meer dan ééne commissie tot wering van schoolverzuim bestond, ingedeeld naar het getal commissiën, blijkt uit het volgend overzicht.

PROVINCIEËN.	Aantal gemeenten, waar het getal commissiën bedroeg:									Totaal.	Totaal in 1906.
	2	3	4	5	6	7	8	10	16		
Noordbrabant.	17	3	1	—	—	—	—	—	—	21	21
Gelderland	34	12	2	3	—	—	—	—	—	51	52
Zuidholland	15	1	1	—	1	1	—	—	—	19	19
Noordholland	16	9	2	1	—	—	1	—	—	29	30
Zeeland	9	3	—	—	—	—	—	—	—	12	12
Utrecht	3	2	1	—	—	—	—	—	—	6	6
Friesland	3	3	3	2	2	—	—	1	—	14	16
Overijssel	8	8	3	—	—	—	—	—	—	19	19
Groningen	11	5	1	2	—	1	—	—	—	20	20
Drenthe	7	10	1	1	1	—	—	—	1	21	21
Limburg	16	5	1	1	1	—	—	—	—	24	24
Totaal	139	61	16	10	5	2	1	1	1	236	240

Het achtste lid van art. 22 der Leerplichtwet vond in het jaar 1907 geene toepassing.

Het tiende lid van dit wetsartikel is in de volgende ge-meenten toegepast. Waar de toepassing meermalen noodig was, is dit daarbij vermeld.

Gelderland: Ophemert;

Zuidholland: Dirksland, Ooltgensplaat, Nieuwe-Tonge, Oude-Tonge (in elk dezer gemeenten 4 maal);

Noordholland: Monnikendam (4 maal).

d. De verloven voor veldarbeid.

Verordeningen regelende den tijd of de tijden waarbinnen

de verloven voor veldarbeid moeten vallen, bestonden op 31 December 1907 in de navolgende gemeenten. Indien de verordening niet voor de geheele gemeente geldt is tevens aangegeven voor welk gedeelte zij is vastgesteld.

Noordbrabant: Aalst, Budel, Linden, Mierlo, Mill e. a., Moergestel, Oerle, Oud- en Nieuw-Gastel, Schijndel, Son, Vierlingsbeek, Waalre, Zeeland;

Gelderland: Bommel, Bergharen, Beuningen, Beusichem, Didam, Doornspijk, Dreumel, Duiven, Ede, Eibergen, Elburg, Elst, Epe, Ewijk, Geldermalsen, Gent, Gorssel, Hedel, Heteren, Heumen, Hoevelaken, Huissen, Hummelo, Hurwenen, Lienden (buurtschappen Ingen en Ommeren), Maurik, Nijkerk (buurtschap Nijkerkerveen), Nijmegen, Renkum, Rossum, Scherpenzeel, Steenderen, Wehl, Wijchen, IJzendoon;

Zuidholland: den Bommel, Dordrecht (plattelandsgedeelte), Goudswaard, 's Gravendeel, 's Gravenzande (niet voor Hoek van Holland), Heinenoord, Hekelingen, Hoogvliet, Maasdam, Naaldwijk, Oegstgeest, Ooltgensplaat, Ouddorp, Oudenhoorn, Pernis, Piershil, Poortugaal, Rockanje, Schipluiden, Sommelsdijk, Spijkenisse, Strijen, Vrijenban, Wasenaar, Zoeterwoude, Zuidland, Zwartewaal;

Noordholland: Beemster, Bovenkarspel, Broek op Langendijk, Hoogkarspel, Midwoud, Schoorl, Uitgeest, Wardeer, Warmenhuizen;

Zeeland: Aardenburg, St. Annaland, Arnemuiden, Borssele, Brouwershaven, Bruinisse, Domburg, Driewegen, Duivendijke, Eede, Elkerzee, Ellemeet, 's Gravenpolder, 's Heer-Abtskerke, 's Heerenhoek, Heinkenszand, Hoedekenskerke, Kapelle, Kats, Kattendijke, Kerkwerpe, Kloetinge, Koe-wacht, Kortgene, Koudekerke, Kruiningen, St. Kruis, St. Laurens, St. Maartensdijk, Nieuwerkerk, Nieuw- en St. Joosland, Nisse, Noordgouwe, Oostburg, Oosterland, Oostkapelle,

Oost- en West-Souburg, Ouwerkerk, St. Philipsland, Poortvliet, Retranchement, Rilland-Bath, Scherpenisse, Schore, Serooskerke (op Walcheren), Sluis, Tholen, Veere, Vrouwenpolder, Waarde, Wemeldinge, Wissekerke, Wolphaartsdijk, Zierikzee, Zonnemaire;

Utrecht: Houten, Polsbroek;

Friesland: Achtkarspelen, Aengwirden, Barradeel, 't Bildt, Dantumadeel, Franekeradeel, Hennaarderadeel (voor twee deelen der gemeente), Menaldumadeel, Oostdongeradeel, Schoterland, Westdongeradeel;

Overijssel: Avereest, Ambt-Delden, Denekamp, Genemuiden, Gramsbergen, Haaksbergen, den Ham, Hellendoorn, Raalte, Vriezenveen, Weerselo, Wierden, Zwollerkerksp;

Groningen: Baflo, Beerta, Bellingwolde, Eenrum, Finsterwolde, Grootegast, Hoogezand, Kloosterburen, Leens, Meeden, Midwolda, Muntendam, Nieuwe Schans, Noordbroek, Oldehove, Onstwedde, Oude-Pekela, Scheemda, Termunten, Ulrum, Veendam, Vlagtwedde, Warffum, Wedde, Winschoten;

Drenthe: Anloo, Borger, Coevorden, Diever, Gasselte, Gieten, Sleen, Smilde, Vledder, Vries;

Limburg: Gulpen, Horn, Klimmen, Neeritter, Stevensweert, Ulestraten, Voerendaal, Wittem, Wijre.

De volgende tabel bevat een overzicht van het aantal malen dat in het jaar 1907, met toepassing van art. 13 der Leerplichtwet, door den arrondissements- of den districts-schoolopziener vergunning is verleend om de school tijdelijk niet te bezoeken ten behoeve van werkzaamheden in of voor de bedrijven van landbouw, tuinbouw, veehouderij en veenderij, — van het aantal malen dat eene aanvraag tot dat doel is afgewezen, — en van den duur der verleende vergunningen.

ARRONDISSEMENTEN.	Aantal vergunningen verleend door den arrondissements-schoolopziener.	Aantal aanvragen afgewezen door den arrondissements-schoolopziener.	Aantal vergunningen verleend door den districts-schoolopziener.	Aantal aanvragen afgewezen door den districts-schoolopziener.	Aantal vergunningen verleend ten behoeve van werkzaamheden in of voor het bedrijf van				Duur der verleende vergunningen.					
					landbouw.	tuinbouw.	veehouderij.	veenderij.	korter dan 1 week.	van 1 tot 2 weken.	van 2 tot 3 weken.	van 3 tot 4 weken.	van 4 tot 5 weken.	van 5 tot en met 6 weken.
Bergen op Zoom.	398	20	—	—	381	17	—	—	2	102	89	33	8	164
Breda.	489	39	1	—	464	26	—	—	4	37	100	87	40	222
Roosendaal.	199	31	—	—	188	11	—	—	8	61	32	29	9	60
Zevenbergen	518	23	—	—	518	—	—	—	12	88	139	105	57	117
Eindhoven	194	26	—	—	194	—	—	—	7	70	31	72	5	9
Helmond	227	8	—	—	227	—	—	—	—	9	35	51	27	105
Veghel	572	29	—	—	570	—	2	—	4	41	113	111	150	153
Boxmeer.	226	25	—	—	226	—	—	—	21	125	54	20	—	6
's Hertogenbosch.	159	21	—	—	146	—	13	—	—	7	13	27	20	92
Oss	366	20	—	—	366	—	—	—	1	29	99	110	53	74
Heusden.	807	52	—	—	597	210	—	—	23	261	214	151	57	101
Oirschot.	216	10	—	—	215	1	—	—	1	4	58	33	93	27
Tilburg	127	19	—	—	127	—	—	—	—	25	54	21	9	18
Waalwijk	325	38	—	—	325	—	—	—	4	16	35	72	56	142

ARRONDISSEMENTEN.	Aantal vergunningen verleend door den arrondissements-schoolopziener.	Aantal aanvragen afgewezen door den arrondissements-schoolopziener.	Aantal vergunningen verleend door den districts-school-opziener.	Aantal aanvragen afgewezen door den districts-school-opziener.	Aantal vergunningen verleend ten behoeve van werkzaamheden in of voor het bedrijf van				Duur der verleende vergunningen.					
					landbouw.	tuinbouw.	veehouderij.	veenderij.	korter dan 1 week.	van 1 tot 2 weken.	van 2 tot 3 weken.	van 3 tot 4 weken.	van 4 tot 5 weken.	van 5 tot en met 6 weken.
Apeldoorn	377	—	—	—	377	—	—	—	5	36	80	144	75	37
Arnhem	12	1	—	—	12	—	—	—	—	4	2	3	—	3
Harderwijk	617	48	—	—	544	45	23	—	5	123	209	51	26	203
Rheden	275	6	—	—	274	—	1	—	40	86	66	39	22	22
Wageningen	187	30	—	—	187	—	—	—	—	16	69	56	22	24
Elst	752	11	—	—	620	129	3	—	8	176	142	184	100	142
Geldermalsen	2 441	22	—	—	2 441	—	—	—	693	754	387	254	206	147
Nijmegen	690	84	—	—	690	—	—	—	—	40	304	88	156	102
Tiel	1 132	—	—	—	1 132	—	—	—	120	404	134	70	66	338
Zaltbommel	457	61	—	—	457	—	—	—	9	63	103	134	47	101
Doesburg	179	23	—	—	176	—	1	2	1	43	31	42	16	46
Doetinchem	198	18	—	—	198	—	—	—	42	45	49	18	31	13
Groenlo	337	1	—	1	337	—	—	—	29	215	60	11	7	15
Zutphen	195	20	—	—	195	—	—	—	30	85	39	32	5	4
Brielle	457	20	—	—	303	153	1	—	3	24	58	42	4	326
Dordrecht	296	14	—	—	207	86	3	—	10	53	74	40	32	87
Gorinchem	313	4	—	—	295	6	12	—	2	10	23	55	41	182
Middelharnis	579	39	—	—	556	1	22	—	—	7	7	12	9	544
Oud-Beijerland	829	44	—	—	821	5	3	—	—	12	2	22	9	784
Alkemade	569	33	—	—	97	466	4	2	3	8	19	13	46	480
Gouda	62	23	—	—	56	—	6	—	2	2	4	3	1	50
Schoonhoven	203	2	—	—	194	8	1	—	2	23	27	29	29	93
Woerden	73	9	—	—	53	9	11	—	1	8	8	10	6	40
Delft	137	7	—	—	73	54	9	1	4	17	20	7	14	75
's Gravenhage III	34	1	—	—	—	34	—	—	—	—	4	—	2	28
Leiden	256	17	—	—	—	256	—	—	2	—	9	18	18	209
Maassluis	534	53	—	—	78	448	8	—	5	9	88	207	225	—
Hillegersberg	292	19	—	—	176	111	5	—	—	9	28	37	26	192
Rotterdam II	196	7	—	—	175	21	—	—	—	3	9	19	21	144
Rotterdam IV	6	—	—	—	6	—	—	—	3	2	—	—	1	—
Schiedam	179	—	—	—	157	18	4	—	12	38	25	26	18	60
Alkmaar	280	23	—	—	193	78	9	—	6	25	30	43	60	116
den Helder	90	12	—	—	76	4	10	—	8	17	16	17	13	19
Hoorn	132	2	—	—	15	94	23	—	—	1	4	4	10	113
Medemblik	191	10	—	—	174	12	5	—	5	14	28	17	14	113
Texel	65	5	—	—	64	—	1	—	5	11	19	13	2	15
Amsterdam III	2	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	1
Amsterdam IV	2	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1	—	—	1
Hilversum	36	6	—	—	24	2	10	—	—	5	5	4	4	18

ARRONDISSEMENTEN.	Aantal vergunningen verleend door den arrondissements-schoolopziener.	Aantal aanvragen afgewezen door den arrondissements-schoolopziener.	Aantal vergunningen verleend door den districts-school-opziener.	Aantal aanvragen afgewezen door den districts-school-opziener.	Aantal vergunningen verleend ten behoeve van werkzaamheden in of voor het bedrijf van				Duur der verleende vergunningen.					
					landbouw.	tuinbouw.	veehouderij.	veenderij.	korter dan 1 week.	van 1 tot 2 weken.	van 2 tot 3 weken.	van 3 tot 4 weken.	van 4 tot 5 weken.	van 5 tot en met 6 weken.
Beverwijk	1 069	56	—	—	460	607	2	—	11	59	27	25	241	706
Haarlem	115	9	—	—	55	55	5	—	2	18	15	30	9	41
Haarlemmermeer	391	81	—	—	333	51	4	3	1	14	38	45	43	250
Purmerend	47	5	—	—	13	7	20	7	—	—	—	5	15	27
Zaandam	60	5	—	—	30	20	10	—	2	3	6	9	5	35
Goes	859	85	—	—	737	98	24	—	148	106	133	62	80	330
Tholen	1 867	—	—	—	1 867	—	—	—	591	310	189	128	24	625
Zierikzee	522	19	—	—	522	—	—	—	—	22	16	9	11	464
Hulst	441	3	—	—	441	—	—	—	10	107	74	37	13	200
Middelburg	387	—	—	—	385	1	1	—	14	107	160	67	8	31
Neuzen	727	31	—	—	706	—	21	—	5	43	84	105	54	436
Vlissingen	481	6	—	—	481	—	—	—	5	54	78	26	38	280
Amersfoort	134	7	—	—	133	—	1	—	—	6	15	21	8	84
Loenen	69	2	—	—	36	12	20	1	5	7	10	7	4	36
Rhenen	487	69	—	—	437	49	1	—	8	50	99	94	77	159
Utrecht I	5	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	2	3
IJsselstein	200	14	—	—	146	21	33	—	10	16	33	29	24	88
Beetsterzwaag	85	8	—	—	85	—	—	—	4	15	22	16	1	27
Bolsward	179	14	—	—	167	—	9	3	—	13	21	40	20	85
Heerenveen	89	12	—	—	73	2	13	1	—	13	42	19	10	5
Lemmer	102	3	—	—	94	2	3	3	—	12	5	13	8	64
Sneek	38	2	—	—	30	1	7	—	—	—	9	8	6	15
Weidum	46	2	—	—	27	—	19	—	—	4	3	11	11	1
Wolvega	303	16	—	—	260	4	27	12	5	54	70	60	44	70
Bergum	141	42	—	—	141	—	—	—	2	11	67	9	6	46
Dokkum	254	3	—	—	250	1	3	—	4	27	18	33	19	153
Ferwerd	249	28	—	—	243	—	6	—	1	9	11	19	15	194
Harlingen	284	51	—	—	284	—	—	—	3	—	33	11	18	219
Leeuwarden	51	3	—	—	49	2	—	—	—	5	11	7	2	26
Ternaard	355	18	—	—	349	—	6	—	2	15	34	285	1	18
Almelo	368	32	—	—	330	—	17	21	1	49	56	63	14	185
Deventer	195	9	—	—	195	—	—	—	26	37	67	10	6	49
Enschede	98	3	—	—	95	—	—	3	—	9	23	11	20	35
Hengelo	439	19	—	—	429	—	6	4	81	54	83	111	42	68
Oldenzaal	673	83	—	—	673	—	—	—	1	171	192	174	113	22
Kampen	128	11	—	—	89	8	31	—	—	4	9	42	16	57
Ommen	631	164	—	—	593	—	38	—	1	20	35	46	12	517
Raalte	433	70	—	—	433	—	—	—	—	40	133	112	33	115
Steenwijk	168	16	—	—	142	1	10	15	—	8	30	36	23	71

ARRONDISSEMENTEN.	Aantal vergunningen verleend door den arrondissements-schoolopziener.	Aantal aanvragen afgewezen door den arrondissements-schoolopziener.	Aantal vergunningen verleend door den districts-schoolopziener.	Aantal aanvragen afgewezen door den districts-schoolopziener.	Aantal vergunningen verleend ten behoeve van werkzaamheden in of voor het bedrijf van				Duur der verleende vergunningen.					
					landbouw.	tuinbouw.	veehouderij.	veenderij.	korter dan 1 week.	van 1 tot 2 weken.	van 2 tot 3 weken.	van 3 tot 4 weken.	van 4 tot 5 weken.	van 5 tot en met 6 weken.
Zwolle	138	5	—	—	111	2	24	1	2	15	23	29	21	48
Appingedam	151	46	—	—	116	35	—	—	1	21	28	32	17	52
Groningen	4	—	—	—	1	3	—	—	2	—	1	1	—	—
Onderdendam	525	—	—	—	519	4	2	—	28	211	191	61	29	5
Warffum	476	34	—	—	460	16	—	—	7	37	72	77	34	249
Zuidhorn	364	7	—	—	363	—	1	—	29	133	87	44	13	58
Hoogezand	498	43	—	—	495	3	—	—	49	43	24	33	24	325
Onstwedde	681	223	—	—	681	—	—	—	—	—	6	2	16	657
Slochteren	561	14	—	—	561	—	—	—	14	38	27	32	40	410
Veendam	718	69	—	—	718	—	—	—	—	—	—	7	8	703
Winschoten	469	52	—	—	469	—	—	—	—	3	11	60	60	335
Assen	295	22	—	—	275	8	2	10	3	29	33	87	33	110
Borger	747	92	—	—	747	—	—	—	6	56	38	20	267	360
Dalen	451	33	—	—	444	—	4	3	3	45	113	67	102	121
Emmen	719	11	—	—	552	—	99	68	102	189	88	54	30	256
Hoogeveen	481	46	—	—	481	—	—	—	12	41	118	136	78	96
Meppel	85	14	—	—	76	—	8	1	—	3	10	12	28	32
Vries	459	43	—	—	433	19	—	7	2	52	58	103	136	108
Heerlen	86	16	—	—	86	—	—	—	2	9	8	13	13	41
Maastricht	172	11	—	—	162	5	5	—	2	9	66	48	37	10
Meerssen	155	18	—	—	149	—	6	—	8	45	37	27	11	27
Sittard	462	29	—	—	459	—	3	—	4	89	170	87	35	77
Gennep	249	2	—	—	249	—	—	—	68	64	54	23	25	15
Roermond	392	43	—	—	392	—	—	—	—	20	336	4	32	—
Venlo	333	4	—	—	332	—	1	—	—	59	100	105	28	41
Weert	137	10	—	—	136	—	1	—	4	16	25	48	18	26
Totaal	41 463	2 924	1	1	37 257	3351	688	168	2433	5982	6924	5734	4199	16 192
Totaal in 1906.	40 061	2 972	2	5	36 963	2448	524	128	2591	5868	6863	6084	3797	14 860

In de arrondissementen 's Gravenhage I en II, Rotterdam I en III, Amsterdam I, II, V, VI en VII en Utrecht II zijn geene aanvragen om verlof behandeld.

Uit het vorenstaande overzicht blijkt, dat in 44 387 gevallen vergunning is gevraagd, en 41 463 malen door de arrondissements-schoolopziener de aanvraag is ingewilligd, dat is in 934 van de 1000 gevallen. Van 2924 keeren dat eene afwijzende beschikking is gevolgd, zijn belanghebbenden 2 maal in hooger beroep gekomen bij den districts-schoolopziener, die in 1 van deze gevallen de vergunning alsnog verleende.

Let men op de indeeling van het aantal verleende vergunningen naar de verschillende bedrijven, ten behoeve van welker werkzaamheden vergunning verleend kan worden, dan blijkt, dat van de 1000 gevallen verlof is toegestaan:

voor landbouw	898 malen;
„ tuinbouw	81 „
„ veehouderij	17 „
„ veenderij	4 „

Ten opzichte van den duur der verleende vergunningen blijkt, dat van de 1000 gevallen verlof is verleend:

voor korter dan 1 week	59 malen;
„ 1 tot 2 weken	144 „
„ 2 „ 3 „	167 „
„ 2 „ 4 „	138 „
„ 4 „ 5 „	101 „
„ 5 t/m 6 „	391 „

e. *Gemeenteverordeningen betreffende het brengen van kinderen naar school door de politie.*

Verordeningen ingevolge art. 29 der Leerplichtwet, bestonden op 31 December 1907 in de volgende gemeenten. Indien de verordening in dat jaar is toegepast, is tevens bij elke gemeente aangewezen in hoeveel gevallen dit plaats vond.

Noordbrabant: Breda (3 maal toegepast), Schijndel;

Gelderland: Arnhem (20 maal toegepast), Beusichem, Borkulo, Duiven (2 maal toegepast), Herwen c. a. (1 maal toegepast), Hurwenen (6 maal toegepast), Nijmegen (37 maal toegepast), Renkum, Tiel (5 maal toegepast), Wageningen (1 maal toegepast), Zutphen (8 maal toegepast);

Zuidholland: Aarlanderveen, Oud-Beijerland, Brielle (toegepast; het aantal malen is onbekend), Dordrecht (87 maal toegepast), Gorinchem (4 maal toegepast), Noordwijk, Overschie, Schiedam (8 maal toegepast), Slidrecht, Vianen, Vlaardingen (8 maal toegepast);

Noordholland: Alkmaar (4 maal toegepast), Bennebroek, Beverwijk, Diemen, Egmond aan Zee (2 maal toegepast), Haarlem (37 maal toegepast), den Helder, Koedijk, Nieuwer-Amstel, Sloten, Twisk, Watergraafsmeer (6 maal toegepast), Wieringen (1 maal toegepast), Zaandam, Zandvoort (5 maal toegepast);

Zeeland: Breskens, Brouwershaven, Driewegen, Duivendijke, Goes (6 maal toegepast), Groede, 's Heer-Abtskerke, Heinkenszand (1 maal toegepast), Kapelle, Koewacht, Koudkerke, Kruiningen, Middelburg (10 maal toegepast), Nieuwvliet, Nisse, Ovezande, Schore, Stoppeldijk, Tholen, Veere, Vlissingen, Vrouwenpolder, Wissekerke;

Utrecht: Amersfoort (toegepast; het aantal malen is onbekend), Baarn (3 maal toegepast), Breukelen-Nijenrode, Cothen, Jaarsveld, Willige-Langerak, Wijk bij Duurstede;

Friesland: Bolsward, Franekeradeel, Harlingen (3 maal toegepast), Wonseradeel;

Overijssel: Deventer, Hengelo (4 maal toegepast), Wijhe (12 maal toegepast), Zwolle (20 maal toegepast);

Groningen: Appingedam (3 maal toegepast), Delfzijl, Groningen (3 maal toegepast), Middelstum, Muntendam, Veendam, Winschoten, 't Zandt;

Drenthe: Borger, Coevorden;

Limburg: Gulpen, Maastricht, Roermond, Venlo (43 maal toegepast).

Hieruit blijkt, dat niet kan worden opgegeven hoeveel malen deze verordeningen te Brielle en Amersfoort zijn toegepast, en dat dit in de overige gemeenten plaats vond in 353 gevallen. In 1906 geschiedde dit 213 maal behalve het onbekende aantal gevallen te Brielle, Middelburg en Wijhe.

f. *Het verstrekken van voeding en kleding aan schoolgaande kinderen.*

De gemeenten waar in 1907 art. 35, eerste lid, der Leerplichtwet toepassing vond, zijn vermeld in de volgende tabel,

waarin tevens is aangegeven welke som, hetzij wegens rechtstreeksche verstrekking van voeding, kleding of beide, hetzij door middel van subsidieering, is besteed.

GEMEENTEN.	Rechtstreeksche verstrekking.	Subsidieering.	Totaal.
Schijndel.	—	f 100,00	100,00
Wijk c. a.	—	25,00	25,00
Arnhem	—	1 365,00	1 365,00
Doesburg	—	221,41	221,41
Nijmegen	—	800,00	800,00
Delft	—	300,00	300,00
Dordrecht	—	386,07 ^s	386,07 ^s
's Gravenhage	f 6 893,82 ^s	—	6 893,82 ^s
Gouda	—	200,00	200,00
Leiden	—	500,00	500,00
Rotterdam	—	4 372,35 ^s	4 372,35 ^s
Alkmaar	—	300,00	300,00
Amsterdam	—	30 796,82 ^s	30 796,82 ^s
Enkhuizen	—	100,00	100,00
Hoorn	171,17	—	171,17
Krommenie	34,85 ^s	—	34,85 ^s
Zaandam	—	500,00	500,00
Middelburg	—	429,63 ^s	429,63 ^s
Vlissingen	—	168,17	168,17
Amersfoort	—	450,00	450,00
Utrecht	4 509,39	—	4 509,39
Dokkum	—	55,43	55,43
Leeuwarden	315,10	—	315,10
Ooststellingwerf . . .	261,02	—	261,02
Opsterland	571,94 ^s	65,18 ^s	637,13
Schoterland	144,50	—	144,50
Smallingerland . . .	—	260,00	260,00
Weststellingwerf . . .	162,45	17,11	179,56
Steenwijk	—	50,00	50,00
Groningen	4 293,04	647,00	4 940,04
Midwolda	99,84	—	99,84
Oude Pekela	—	312,20 ^s	312,20 ^s
Sappemeer	202,78	36,04	238,82
Warffum	17,30	—	17,30
Winschoten	—	561,81	561,81
Zuidhorn	—	47,61 ^b	47,61 ^b
Assen	—	300,00	300,00
Totaal	f 17 677,21 ^s	f 43 366,86 ^s	f 61 044,08

In 1906 bedroegen deze totalen achtereenvolgens f 15 865,35, f 33 584,57 en f 49 449,92.

Samenvatting van eenige der vorenstaande opgaven.

	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
Aantal gemeenten	184	116	188	134	109	72	43	61	57	34	123	1121
Aantal gemeenten waar verbodsbepalingen bestonden omtrent het arbeiden van kinderen beneden de twaalf jaar (art. 103, eerste lid, Wet l. o.)	31	17	22	4	8	—	7	3	9	4	—	105
In 1906 was dit aantal	42	40	23	3	8	3	5	6	9	3	2	144
Aantal gemeenten waar door het uitloven van openbare belooningen en eereblijken het schoolbezoek werd aangemoedigd (art. 103, tweede lid, Wet l. o.)	26	28	61	56	16	17	9	9	8	3	17	250
In 1906 was dit aantal	26	22	53	56	14	14	5	5	7	3	18	221
Aantal gemeenten waar meer dan eene commissie tot wering van schoolverzuim bestond (art. 22 Leerplichtwet)	21	51	19	29	12	6	14	19	20	21	24	236
In 1906 was dit aantal	21	52	19	30	12	6	16	19	20	21	24	240
Aantal gemeenten waar het achtste lid van art. 22 der Leerplichtwet is toegepast	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
In 1906 was dit aantal	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Aantal gemeenten waar het tiende lid van art. 22 der Leerplichtwet is toegepast	—	1	4	1	—	—	—	—	—	—	—	6
In 1906 was dit aantal	—	1	4	2	—	—	—	—	—	—	—	7
Aantal gemeenten waar verordeningen bestonden betreffende verlof voor veldarbeid (art. 15 Leerplichtwet)	13	35	27	9	55	2	11	13	25	10	9	209
In 1906 was dit aantal	61	34	22	10	55	2	10	16	32	3	30	275
Aantal gemeenten waar verordeningen bestonden betreffende het naar school brengen van kinderen (art. 29 Leerplichtwet)	2	11	11	15	23	7	4	4	8	2	4	91
In 1906 was dit aantal	2	10	9	12	24	6	4	4	8	2	4	85
Aantal gemeenten waar verstrekking van voeding en kleeding plaats vond (art. 35 Leerplichtwet)	2	3	6	6	2	2	7	1	7	1	—	37
In 1906 was dit aantal	2	2	6	5	2	2	7	1	7	1	—	35

g. Berechting van de overtreding van art. 1 der Leerplichtwet.

In het volgende overzicht is vermeld het aantal processen-verbaal in 1907 opgemaakt wegens overtreding van de Leerplichtwet: I. ten opzichte van ambtshalve ingeschreven leerlingen bedoeld in art. 21, § 6, dier wet; II. ten opzichte van de leerlingen bedoeld in art. 21, §§ 4 en 5, dier wet. Daaruit blijkt tevens in hoeveel gevallen bij het einde van het jaar reeds eene rechterlijke beslissing was genomen en — zoo ja — of die beslissing inhield vrijspraak of ontslag van rechtsvervolgving, dan wel veroordeeling.

Mede is in dat overzicht opgegeven het verloop in het jaar 1907 van de ten aanzien der beide categorieën van kinderen in 1904, 1905 en 1906 opgemaakte processen-verbaal, welke op het eind van het jaar 1906 nog in onderzoek waren.

De cijfers betreffende de in 1907 opgemaakte processen-verbaal zijn gewoon, die van de in de vorige jaren opgemaakte zijn cursief gedrukt; bij deze laatste is tevens opgegeven welke van de jaren zij betreffen.

Op grond van het niet nakomen van de voorschriften omtrent het huisonderwijs werden in 1907 geen processen-verbaal opgemaakt.

I. Ten opzichte van kinderen bedoeld in art. 21,
§ 6, der wet.

Arrondissement.	Aantal pro- cessen- verbaal.	Aantal veroordeelingen. (a) Niet vervolgd; (b) vrij- gesproken of ontslagen van rechtsvervolg; (c) op het einde des jaars nog in onderzoek.	Bekend was, dat van het aantal, in de vorige kolom vermeld, viel onder		
			a.	b.	c.
Boxmeer	10	—	10	—	10
Tilburg	3	—	3	—	3
Harderwijk	1	1	—	—	—
1906.	1	1	—	—	—
Rheden 1905.	1	—	1	—	—
's Gravenhage I.	3	3	—	—	—
's Gravenhage III.	1	—	1	—	1
1906.	1	—	1	—	—
Maassluis	2	—	2	—	2
Rotterdam I.	12	3	9	2	7
1906.	6	1	5	—	5
Rotterdam II	1	—	1	—	1
1906.	1	—	1	—	1
Rotterdam III	5	1	4	—	4
1906.	7	3	4	—	4
Rotterdam IV	5	2	3	2	1
1906.	2	2	—	—	—
Beverwijk.	1	—	1	—	1
1906.	1	—	1	—	1
Zierikzee	1	1	—	—	—
Ternaard	1	1	—	—	—
Enschede	1	1	—	—	—
Ommen	1	1	—	—	—
Zwolle	1	1	—	—	—
Totaal van het Rijk	49	15	34	4	30
Restant 1906.	19	7	12	1	11
„ 1905.	1	—	1	—	—

II. Ten opzichte van kinderen bedoeld in art. 21,
§ § 4 en 5, der wet.

Bergen op Zoom	124	81	43	—	—	43
1906.	50	50	—	—	—	—
Breda	318	246	72	6	—	66
Roosendaal	66	31	35	2	2	31
1906.	49	29	20	18	2	—
Zevenbergen.	57	54	3	3	—	—
Eindhoven	59	45	14	1	7	6
1906.	23	17	6	1	5	—

Arrondissement.	Aantal pro- cessen- verbaal.	Aantal veroordeelingen.	(a) Niet vervolgd; (b) vrij- gesproken of ontslagen van rechtsvervolg; (c) op het einde des jaars nog in onderzoek.	Bekend was, dat van het aantal in de vorige kolom vermeld, viel onder		
				a.	b.	c.
Helmond	43	19	24	7	4	13
1906.	4	4	—	—	—	—
Veghel.	5	2	3	—	1	2
1906.	12	3	9	5	—	4
Boxmeer	7	1	6	—	—	6
's Hertogenbosch .	60	55	5	—	2	3
1906.	15	14	1	1	—	—
Oss	46	33	13	3	3	7
1906.	18	18	—	—	—	—
Heusden	14	10	4	3	—	1
1906.	2	2	—	—	—	—
Oirschot	—	—	—	—	—	—
Tilburg.	22	16	6	6	—	—
1906.	7	5	2	2	—	—
Waalwijk	35	27	8	2	—	6
1906.	36	36	—	—	—	—
Apeldoorn	40	10	30	8	—	22
1906.	22	18	4	4	—	—
Arnhem	59	46	13	3	—	10
1906.	2	2	—	—	—	—
Harderwijk	78	61	17	4	2	11
1906.	29	22	7	—	2	5
1905.	4	—	4	4	—	—
Rheden	21	17	4	1	—	3
1906.	2	2	—	—	—	—
1905.	1	—	1	1	—	—
Wageningen. . . .	56	24	32	2	2	28
1906.	17	14	3	2	1	—
Elst	12	6	6	—	—	6
1906.	7	7	—	—	—	—
Geldermalsen . . .	73	47	26	—	1	25
1906.	22	22	—	—	—	—
Nijmegen	32	14	18	2	3	13
1906.	14	14	—	—	—	—
Tiel	29	23	6	2	2	2
Zaltbommel	8	5	3	—	—	3
1906.	5	4	1	1	—	—
Doesburg	36	26	10	—	—	10
1906.	7	7	—	—	—	—
Doetinchem	6	2	4	—	—	4

Arrondissement.	Aantal pro- cessen- verbaal.	Aantal veroordeelingen.	(a) Niet vervolgd; (b) vrij- gesproken of ontslagen van rechtsvervolg; (c) op het einde des jaars nog in onderzoek.	Bekend was, dat van het aantal, in de vorige kolom vermeld, viel onder		
				a.	b.	c.
Groenlo	3	1	2	1	—	1
1906.	3	3	—	—	—	—
Zutphen	14	8	6	—	3	3
1906.	4	2	2	1	1	—
Brielle	41	35	6	1	3	2
1906.	1	1	—	—	—	—
Dordrecht.	179	72	107	43	2	62
1906.	74	56	18	14	4	—
Gorinchem	39	20	19	—	4	15
1906.	3	3	—	—	—	—
Middelharnis.	91	68	23	2	1	20
1906.	47	46	1	1	—	—
Oud-Beijerland	79	32	47	7	6	34
1906.	42	35	7	1	6	—
Alkemade.	61	26	35	9	—	26
1906.	45	38	7	1	6	—
Gouda	162	111	51	—	—	51
1906.	5	5	—	—	—	—
Schoonhoven.	29	12	17	2	—	15
1906.	18	17	1	1	—	—
Woerden	53	30	23	10	1	12
1906.	12	12	—	—	—	—
Delft	69	19	50	—	3	47
1906.	30	27	3	—	3	—
's Gravenhage I.	120	92	28	11	2	15
1906.	14	9	5	4	1	—
's Gravenhage II.	273	114	159	38	5	116
1906.	140	104	36	—	2	34
's Gravenhage III.	243	99	144	—	2	142
1906.	53	43	10	10	—	—
Leiden	238	180	58	40	3	15
Maassluis.	119	81	38	2	—	36
1906.	14	10	4	4	—	—
Hillegersberg	76	28	48	3	3	42
1906.	54	45	9	—	—	9
1904.	5	—	5	5	—	—
Rotterdam I.	187	105	82	1	1	80
1906.	93	87	6	1	—	5
1905.	2	1	1	1	—	—
Rotterdam II.	101	40	61	7	1	53
1906.	43	39	4	1	—	3
1905.	4	2	2	—	—	2
1904.	3	2	1	1	—	—
Rotterdam III.	216	76	140	8	—	132
1906.	106	97	9	2	—	7
Rotterdam IV.	174	61	113	8	2	103
1906.	64	59	5	—	3	2
1905.	2	2	—	—	—	—
1904.	1	1	—	—	—	—
Schiedam	71	29	42	3	1	38
1906.	20	17	3	—	—	3
1905.	7	1	6	—	3	3
Alkmaar	54	31	23	4	2	17
1906.	25	23	2	2	—	—
1905.	2	1	1	1	—	—
den Helder	72	35	37	1	—	36
1906.	24	21	3	—	—	3
Hoorn	12	3	9	2	4	3
1906.	2	2	—	—	—	—
Medemblik	23	15	8	—	—	8
1906.	5	5	—	—	—	—
Texel	4	2	2	—	—	2
1906.	1	1	—	—	—	—
Amsterdam I.	133	56	77	12	33	32
1906.	40	30	10	1	9	—
1905.	4	—	4	4	—	—
Amsterdam II.	61	27	34	4	23	7
1906.	11	6	5	—	5	—
1905.	3	—	3	3	—	—
Amsterdam III.	28	18	10	1	1	8
1906.	17	14	3	—	—	3
1905.	5	—	5	5	—	—
Amsterdam IV.	30	17	13	3	—	10
1906.	14	8	6	—	—	6
Amsterdam V.	32	19	13	1	—	12
1906.	11	5	6	1	—	5
Amsterdam VI.	134	86	48	7	—	41
1906.	23	22	1	—	—	1

Arrondissement.	Aantal pro- cessen- verbaal.	Aantal veroordeelingen.	(a) Niet vervolgd; (b) vrij gesproken of ontslagen van rechtsvervolg; (c) op het einde des jaars nog in onderzoek.	Bekend was, dat van het aantal, in de vorige kolom vermeld, viel onder		
				a.	b.	c.
Amsterdam VII	94	58	36	7	—	29
1906.	52	29	23	4	—	19
1905.	4	2	2	2	—	—
Hilversum.	63	38	25	5	4	16
1906.	13	12	1	—	1	—
Beverwijk	83	30	53	2	10	41
1906.	41	34	7	2	3	2
1905.	7	2	5	5	—	—
Haarlem	69	18	51	—	4	47
1906.	45	43	2	2	—	—
1905.	15	6	9	8	1	—
Haarlemmermeer	124	75	49	—	6	43
1906.	126	106	20	—	20	—
Purmerend	2	1	1	—	—	1
1906.	2	—	2	2	—	—
Zaandam	24	11	13	1	—	12
1906.	12	11	1	—	1	—
Goes.	394	173	221	6	115	100
1906.	121	95	26	—	26	—
Tholen.	214	119	95	1	13	81
1906.	166	159	7	2	5	—
Zierikzee	76	63	13	2	1	10
1906.	2	1	1	1	—	—
Hulst	124	79	45	7	1	37
1906.	55	51	4	3	1	—
Middelburg	21	9	12	1	—	11
1906.	8	8	—	—	—	—
Neuzen.	161	81	80	9	3	68
1906.	73	73	—	—	—	—
Vlissingen	68	48	20	3	2	15
1906.	15	14	1	1	—	—
Amersfoort	101	76	25	2	—	23
1906.	22	21	1	1	—	—
Loenen.	9	8	1	1	—	—
1906.	1	1	—	—	—	—
Rhenen	56	55	1	1	—	—
Utrecht I.	41	36	5	3	—	2
1906.	7	7	—	—	—	—
Utrecht II	41	31	10	—	2	8
1906.	5	5	—	—	—	—
IJsselstein	20	14	6	—	—	6
1906.	6	6	—	—	—	—
Beetsterzwaag	12	7	5	1	1	3
1906.	11	7	4	3	1	—
Bolsward	16	6	10	3	—	7
Heerenveen	35	22	13	2	2	9
1906.	19	19	—	—	—	—
Lemmer	18	6	12	4	1	7
1906.	9	8	1	—	1	—
Sneek	17	2	15	—	—	15
1906.	15	15	—	—	—	—
Weidum	—	—	—	—	—	—
1906.	1	1	—	—	—	—
Wolvega	53	22	31	7	3	21
1906.	29	27	2	—	2	—
Bergum	76	57	19	10	—	9
1906.	3	3	—	—	—	—
Dokkum	35	21	14	4	10	—
1906.	12	11	1	—	1	—
Ferwerd	8	6	2	—	—	2
Harlingen.	73	63	10	4	—	6
1906.	4	4	—	—	—	—
Leeuwarden	44	24	20	14	4	2
Ternaard	36	18	18	8	—	10
1906.	8	3	5	5	—	—
Almelo.	82	54	28	16	1	11
1906.	9	7	2	2	—	—
Deventer	11	2	9	—	1	8
1906.	6	6	—	—	—	—
Enschede.	50	40	10	2	4	4
1906.	3	3	—	—	—	—
Hengelo	32	22	10	6	—	4
1906.	1	1	—	—	—	—
Oldenzaal.	18	12	6	2	1	3
1906.	5	5	—	—	—	—
Kampen	38	31	7	3	—	4
1906.	3	3	—	—	—	—
Ommen	80	58	22	7	3	12
1906.	21	19	2	1	1	—

Arrondissement.	Aantal pro- cessen- verbaal.	Aantal veroordeelingen.	(a) Niet vervolgd; (b) vrij- gesproken of ontslagen van rechtsvervolg; (c) op het einde des jaars nog in onderzoek.	Bekend was, dat van het aantal, in de vorige kolom vermeld, viel onder		
				a.	b.	c.
Raalte	23.	12	11	2	4	5
1906.	9	4	5	5	—	—
Steenwijk	12	11	1	—	—	1
1906.	2	2	—	—	—	—
Zwolle	10	7	3	1	2	—
1906.	2	2	—	—	—	—
Appingedam	48	40	8	1	1	6
Groningen	37	24	13	2	1	10
1906.	30	17	13	11	2	—
Onderdendam	1	1	—	—	—	—
Warffum	24	20	4	1	—	3
1906.	1	1	—	—	—	—
Zuidhorn	8	7	1	—	—	1
1906.	5	5	—	—	—	—
Hoogezand	77	35	42	27	3	12
1906.	9	6	3	3	—	—
Onstwedde	93	52	41	19	4	18
1906.	13	8	5	5	—	—
Slochteren	17	11	6	2	1	3
1906.	7	7	—	—	—	—
Veendam	158	110	48	22	—	26
1906.	1	1	—	—	—	—
Winschoten	77	61	16	14	—	2
1906.	3	3	—	—	—	—
Assen	65	34	31	17	6	8
1906.	5	4	1	—	1	—
Borger	157	56	101	61	14	26
1906.	31	15	16	14	2	—
Dalen	61	28	33	26	2	5
1906.	48	17	31	22	9	—
Emmen	175	60	115	30	3	82
1906.	87	80	7	1	6	—
Hoogeveen	38	9	29	—	—	29
1906.	37	12	25	25	—	—
Meppel	47	21	26	—	—	26
1906.	29	2	27	27	—	—
Vries	28	19	9	7	2	—
1906.	10	7	3	3	—	—
Heerlen	70	33	37	15	1	21
1906.	16	10	6	4	2	—

Arrondissement.	Aantal pro- cessen- verbaal.	Aantal veroordeelingen.	(a) Niet vervolgd; (b) vrij- gesproken of ontslagen van rechtsvervolg; (c) op het einde des jaars nog in onderzoek.	Bekend was, dat van het aantal, in de vorige kolom vermeld, viel onder		
				a.	b.	c.
Maastricht	86	51	35	6	16	13
1906.	11	9	2	1	1	—
Meerssen	38	12	26	2	15	9
1906.	9	1	8	1	1	6
Sittard	65	12	53	51	1	1
1906.	8	2	6	6	—	—
Gennep	26	7	19	—	7	12
1906.	9	5	4	2	2	—
Roermond	34	11	23	12	1	10
1906.	2	—	2	1	1	—
Venlo	5	5	—	—	—	—
Weert	22	16	6	3	2	1
1906	2	2	—	—	—	—
Totaal van het Rijk	8 548	4 810	3 738	751	413	2 574
Restant 1906.	2 718	2 222	496	239	140	117
„ 1905.	60	17	43	34	4	5
„ 1904.	9	3	6	6	—	—

De afloop van de in 1904 opgemaakte processen-verbaal is als volgt samen te vatten.

Ten opzichte van de kinderen bedoeld in art. 21, § 6, der wet, werden opgemaakt 168 processen-verbaal; veroordeeling volgde in 135 gevallen (80,4 pct.), vrijspraak of ontslag van rechtsvervolg in 12 gevallen (7,1 pct.), geene vervolging werd ingesteld in 21 gevallen (12,5 pct.). Ten aanzien van de kinderen bedoeld in art. 21, §§ 4 en 5 der wet, werden opgemaakt 9949 processen-verbaal; veroordeeling volgde in 7880 gevallen (79,2 pct.); vrijspraak of ontslag van rechtsvervolg in 614 gevallen (6,2 pct.), geene vervolging werd ingesteld in 1455 gevallen (14,6 pct.).

De voorloopige afloop van de in 1905 opgemaakte processen-verbaal was blijkens bovenstaande tabel op het einde van 1907 als volgt. Ten opzichte van de kinderen bedoeld in art. 21, § 6, der wet, werden opgemaakt 79 processen-verbaal; veroordeeling volgde in 43 gevallen (54,5 pct.); vrijspraak of ontslag van rechtsvervolg in 15 gevallen (19 pct.); geene vervolging werd ingesteld in 21 gevallen (26,5 pct.). Ten aanzien van de kinderen bedoeld in art. 21, §§ 4 en 5, der wet, werden opgemaakt 8530 processen-verbaal; veroordeeling volgde in 6821 gevallen (80 pct.); vrijspraak of ontslag van rechtsvervolg in 487 gevallen (5,7 pct.), geene vervolging werd ingesteld in 1217 gevallen (14,3 pct.), terwijl nog 5 gevallen in onderzoek waren.

De voorloopige afloop van de in 1906 opgemaakte proces-

sen-verbaal was blijkens bovenstaande tabel op het einde van 1907 als volgt. Ten opzichte van de kinderen bedoeld in art. 21, § 6, der wet werden opgemaakt 48 processen-verbaal; veroordeeling volgde in 27 gevallen (56,2 pct.); vrijspraak of ontslag van rechtsvervolging in 6 gevallen (12,5 pct.); geene vervolging werd ingesteld in 4 gevallen (8,3 pct.), terwijl nog 11 gevallen (23 pct.) in onderzoek waren. Ten aanzien van de kinderen bedoeld in art. 21, §§ 4 en 5, der wet, werden opgemaakt 8350 processen-verbaal; veroordeeling volgde in 6850 gevallen (82 pct.); vrijspraak of ontslag van rechtsvervolging in 413 gevallen (5 pct.); geene vervolging werd ingesteld in 970 gevallen (11,6 pct.), terwijl nog 117 gevallen (1,4 pct.) in onderzoek waren.

De voorloopige afloop van de in 1907 opgemaakte processen-verbaal was blijkens bovenstaande tabel op het einde van dat jaar als volgt. Ten opzichte van de kinderen bedoeld in art. 21, § 6, der wet, werden opgemaakt 49 processen-verbaal, veroordeeling volgde in 15 gevallen (30, 6 pct.).

vrijspraak of ontslag van rechtsvervolging in geen der gevallen, geene vervolging werd ingesteld in 4 gevallen (8,2 pct.), terwijl nog 30 gevallen (61,2 pct.) in onderzoek waren. Ten aanzien van de kinderen bedoeld in art. 21, §§ 4 en 5 der wet, werden opgemaakt 8548 processen-verbaal; veroordeeling volgde in 4810 gevallen (56,3 pct.); vrijspraak of ontslag van rechtsvervolging in 413 gevallen (4,8 pct.); geene vervolging werd ingesteld in 751 gevallen (8,8 pct.), terwijl nog 2574 gevallen (30,1 pct.) in onderzoek waren.

b. Omvang van het betrekkelijk schoolverzuim.

De volgende tabel bevat een overzicht betreffende het jaar 1907 per provincie en voor het geheele Rijk van het gezamenlijk aantal schooltijden, en het aantal verzuimen per 10 000 schooltijden. Daarbij is aangewezen in hoever het verzuim in den zin der Leerplichtwet geoorloofd of ongeoorloofd was.

PROVINCIEËN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10 000 schooltijden.		
		Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.	Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.
Noordbrabant	38 056 067	1 430 236	383 720	1 813 956	376	101	477
Gelderland	42 398 091	2 111 723	245 847	2 357 570	498	57	555
Zuidholland	93 194 805	5 610 219	975 342	6 585 561	602	104	706
Noordholland	75 449 859	4 151 234	447 424	4 598 658	537	58	595
Zeeland	16 135 886	1 163 651	322 837	1 486 488	721	200	921
Utrecht	19 248 432	963 512	135 111	1 098 623	501	70	571
Friesland	25 716 532	1 289 968	243 454	1 533 422	501	91	592
Overijssel	25 938 363	1 154 102	202 685	1 356 787	445	78	523
Groningen	23 073 940	1 386 196	219 561	1 605 757	601	95	696
Drenthe	12 652 423	892 329	428 385	1 320 714	705	338	1043
Limburg	21 060 991	806 540	137 573	944 113	383	65	448
Het Rijk	392 925 389	20 959 710	3 741 939	24 701 649	533	95	628

In het volgende overzicht is eene vergelijking gegeven voor het geheele Rijk tusschen het aantal verzuimen per 10 000 schooltijden in elk der jaren 1901, 1902, 1903, 1905 en 1907 (geoorloofd, ongeoorloofd, totaal).

SOORTEN VAN SCHOLEN.		1901.	1902.	1903.	1905.	1907.
Openbare scholen	geoorloofd	519	573	537	548	565
	ongeorloofd	167	153	149	125	110
	totaal	686	726	686	673	675
Protestantsche bijzondere scholen	geoorloofd	575	597	547	542	573
	ongeorloofd	123	103	96	84	71
	totaal	698	700	643	626	644
Roomsch-Katholieke bijzondere scholen	geoorloofd	395	415	381	384	390
	ongeorloofd	89	78	76	76	67
	totaal	484	493	457	460	457
Israëlietische bijzondere scholen	geoorloofd	niet bekend	niet bekend	niet bekend	356	262
	ongeorloofd	niet bekend	niet bekend	niet bekend	—	14
	totaal	niet bekend	niet bekend	niet bekend	356	276
Andere bijzondere scholen	geoorloofd	420	427	352	406	419
	ongeorloofd	36	25	22	4	3
	totaal	456	452	374	410	422
Alle scholen te zamen	geoorloofd	506	549	511	518	533
	ongeorloofd	147	133	128	110	95
	totaal	653	682	639	628	628

De volgende tabel bevat eene vergelijking der provincie en voor het geheele Rijk tusschen het aantal verzuimen per 10 000 schooltijden in elk der jaren 1905 en 1907 (geoorloofd, ongeoorloofd, totaal).

SOORTEN VAN SCHOLEN.																													
PROVINCIEËN.	Bijzondere scholen van vereenigingen of instellingen.										Bijzondere scholen voor eigen rekening.								Alle scholen te zamen.										
	Openbare scholen.				Protestantsche.				Roomsche Katholieke.		Israëlitische.		Niet aan bepaalde godsdienstige gebonden.				Protestantsche.				Roomsche Katholieke.		Israëlitische.		Niet aan bepaalde godsdienstige gebonden.				
	1905.		1907.		1905.		1907.		1905.		1907.		1905.		1907.		1905.			1907.		1905.		1907.		1905.		1907.	
	1905.	1907.	1905.	1907.	1905.	1907.	1905.	1907.	1905.	1907.	1905.	1907.	1905.	1907.	1905.	1907.	1905.	1907.		1905.	1907.	1905.	1907.	1905.	1907.	1905.	1907.	1905.	1907.
Noordbrabant.	{ geoorloofd ongeorloofd totaal }	444 158 602	551 132 583	605 93 698	615 85 700	292 88 380	291 76 367	— — —	441 7 448	— — —	403 2 405	— — —	94 — 94	183 — 183	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	
Gelderland	{ geoorloofd ongeorloofd totaal }	524 73 597	514 65 579	577 70 647	544 45 589	365 76 441	390 67 457	— — —	548 — 548	— — —	480 5 485	— — —	70 — 70	74 — 74	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	
Zuidholland	{ geoorloofd ongeorloofd totaal }	619 130 749	637 125 762	601 85 686	616 74 690	449 85 534	457 76 533	— — —	464 14 478	— — —	457 7 464	— — —	124 16 140	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	
Noordholland	{ geoorloofd ongeorloofd totaal }	578 84 662	569 64 633	540 72 612	551 57 608	435 59 491	467 45 512	145 — 145	440 8 448	262 14 276	487 1 488	— — —	428 2 430	673 — 673	480 — 480	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	
Zeeland	{ geoorloofd ongeorloofd totaal }	673 252 925	755 207 962	581 203 784	648 42 690	517 257 774	556 264 820	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	
Utrecht	{ geoorloofd ongeorloofd totaal }	559 92 651	530 80 610	483 64 547	493 53 546	443 78 521	429 68 497	— — —	— — —	— — —	28 — 28	— — —	— — —	18 — 18	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	
Friesland	{ geoorloofd ongeorloofd totaal }	441 119 560	501 104 605	451 79 530	525 80 605	373 56 429	340 57 397	— — —	124 — 124	— — —	1 — 1	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	
Overijssel	{ geoorloofd ongeorloofd totaal }	481 104 585	460 82 542	525 71 596	497 77 574	335 59 394	305 57 362	— — —	277 — 277	— — —	599 — 599	— — —	105 — 105	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	
Groningen	{ geoorloofd ongeorloofd totaal }	546 122 668	615 102 717	474 87 561	577 75 632	377 35 412	379 54 433	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	
Drenthe	{ geoorloofd ongeorloofd totaal }	577 372 949	709 376 1085	431 129 560	697 123 820	— — —	618 127 745	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	
Limburg	{ geoorloofd ongeorloofd totaal }	395 80 475	382 81 463	403 47 450	590 2 592	414 49 463	383 42 425	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	
Het Rijk	{ geoorloofd ongeorloofd totaal }	548 125 673	565 110 675	542 85 627	573 72 645	385 77 462	389 68 457	145 — 145	435 6 441	262 14 276	458 4 462	— — —	187 7 194	231 — 231	480 — 480	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	

Een meer uitvoerig overzicht van het betrekkelijk schoolverzuim op de lagere scholen in het jaar 1907 is opgenomen in het *Bijvoegsel tot de Nederlandsche Staatscourant* van

12/13 Juli 1908, n°. 162 (n°. 36 der Verslagen en Rapporten).

§ 9. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Het volgend overzicht bevat het getal hoofden van scholen, zoowel dat der mannelijke, als dat der vrouwelijke, van de

onderwijzers en de onderwijzeressen, bij het begin van 1908, vergeleken met dat van het voorgaande jaar.

PROVINCIE.	Bij de openbare scholen.				Bij de bijzondere scholen.				Bij alle lagere scholen te zamen.			
	Hoofden van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Hoofden van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.	Hoofden van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Hoofden van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.	Hoofden van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Hoofden van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.
Noordbrabant	321	529	4	120	85	312	165	677	406	841	169	797
Gelderland	378	751	6	511	182	344	72	432	560	1095	78	943
Zuidholland	500	2080	19	1221	314	1003	85	882	814	3083	104	2103
Noordholland	474	1742	20	1304	194	620	73	659	668	2362	93	1963
Zeeland	156	365	3	195	65	102	10	84	221	467	13	279
Utrecht	119	367	3	233	92	239	33	241	211	606	36	474
Friesland	332	426	1	321	168	222	5	94	500	648	6	415
Overijssel	270	570	4	347	67	157	17	119	337	727	21	466
Groningen	268	490	2	361	88	124	3	93	356	614	5	454
Drenthe	172	222	2	194	33	50	—	24	205	272	2	218
Limburg	181	396	—	83	42	114	88	402	223	510	88	485
Totaal op 15 Jan. 1908 .	3171	7938	64	4890	1330	3287	551	3707	4501	11225	615	8597
Totaal op 1 Jan. 1907 .	3165	7961	62	4754	1236	3158	538	3537	4401	11119	600	8291
Vermeerdering . . .	6	— 23	2	136	94	129	13	170	100	106	15	306

Op 15 Januari 1908 waren 47 scholen (39 openbare en 8 bijzondere) zonder hoofd, ten gevolge van vacatures. Het getal hoofden met dat der scholen vergeleken, geeft evenwel een verschil van 43 scholen zonder hoofd.

Voor deze vergelijking moet men echter van de 5116 hoofden 5 hoofden van bijzondere scholen aftrekken omdat aan ééne school te Arnhem, ééne te Assen, ééne te Amsterdam en twee te 's Gravenhage, ieder twee hoofden stonden, terwijl voor 1 school 1 hoofd behoort te worden bijgeteld, omdat 1 onderwijzer te Vaals aan het hoofd van twee scholen stond.

Uit deze tabel blijkt verder, dat het aantal onderwijzers bij de openbare scholen in 1907 afnam met 23, en bij de bijzondere scholen toenamen met 129. Het aantal onderwijze-

ressen vermeerderde bij de openbare met 136 en bij de bijzondere met 170.

Over het geheel waren de lagere scholen bezet met 4501 mannelijke hoofden van scholen, 615 vrouwelijke hoofden van scholen, 11 225 onderwijzers en 8597 onderwijzeressen.

Het aantal onderwijzers en onderwijzeressen, werkzaam, krachtens eene tijdelijke aanstelling, benevens de vakonderwijzers en onderwijzeressen zijn buiten beschouwing gelaten.

De volgende tabel geeft een overzicht van het aantal kweekelingen dat op 15 Januari 1908 aan de lagere school werkzaam was, vergeleken met dat op 1 Januari van 1907.

AANTAL kweekelingen op 15 Januari 1908 werkzaam.

PROVINCIE.	Bij de openbare scholen.		Bij de bijzondere scholen.		Bij alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	—	—	29	73	29	73
Gelderland	18	53	11	8	29	61
Zuidholland	231	709	187	160	418	869
Noordholland	38	73	26	56	64	129
Zeeland	34	30	6	3	40	33
Utrecht	36	65	88	60	124	125
Friesland	75	69	80	28	155	97
Overijssel	57	56	20	—	77	56
Groningen	23	39	28	4	51	43
Drenthe	15	32	14	4	29	36
Limburg	27	7	—	13	27	20
Totaal	554	1 133	489	409	1 043	1 542
Op 1 Januari 1907 . . .	587	1 277	519	487	1 106	1 764
Vermindering	33	144	30	78	63	222

In het volgende overzicht zijn die scholen vermeld welke bevolking op 15 Januari 1908 40 of minder leerlingen bedroeg.

I. Openbare scholen.

Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.	Jaarwedde van het hoofd.	Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.	Jaarwedde van het hoofd.
Noordbrabant.				Heesbeen c. a. . . .	a-i, k	20	f 1 050
Alem c. a.	a-k	40	f 1 050	Id.	a-k	37	1 050
Bakel c. a.	a-j	34	750	Id.	a-k	39	900
Bladel.	a-k	39	1 050	Herpen	a-k	32	750
Bokhoven	a-k	24	850	Herpt.	a-k	33	1 050
Cuyk c. a.	a-i, k	29	1 050	Hoogeloon c. a. . .	a-i, k	33	950
Id.	a-k	17	1 050	Huisseling c. a. . .	a-i, k	15	750
Deurne c. a. . . .	a-i, k, l	20	1 250	Linden	a-k	32	950
Dieden c. a. . . .	a-k	25	1 050	Id.	a-k	29	1 050
Drunen	a-i	34	1 050	Lithoijen.	a-i	28	750
Duizel c. a. . . .	a-k	35	850	Mierde (Hooge en Lage)	a-i, k	38	1 050
Empel c. a.	a-i, k	22	1 050	Nunen c. a.	a-k	39	1 000
Engelen	a-i, k	30	950	Oerle	a-i	17	950
Erp	a-k	35	1 000	Oisterwijk	a-k	32	1 025
Fijnaart c. a. . . .	a-i, k	24	1 050	Oss.	a-l	34	1 050
Gilze c. a.	a-i, k	32	900	Sambeek.	a-i, k	40	1 050
Goirle.	a-l	24	1 150	Son c. a.	a-i	39	950
Grave.	a-m	10	1 380	Uden	a-m, o, p,	18	1 200
Hedikhuizen	a-i, k	35	1 050	Veghel	a-l	29	850
				Id.	a-k	36	950
				Velp	a-k	36	1 050
				Vessem	a-i, k	26	900

Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.	Jaar- wedde van het hoofd.	Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.	Jaar- wedde van het hoofd.
Vlieden	a-k	39	f 850	Waarder	a-k	19	f 850
Zeeland	a-i, k	31	950	Westmaas	a-k	23	850
Gelderland.				Id.	a-k	30	1 050
Aalten	a-k, t	24	800	Woubrugge.	a-k	11	900
Id.	a-k	37	1 000	Zevenhoven.	a-i, k	34	Vacature.
Id.	a-k	32	800	Zoeterwoude	a-i, k	32	1 050
Apeldoorn	a-o, s, t	31	1 600	Noordholland.			
Appeltern	a-i, k	33	1 050	Amstel (Ouder)	a-i, k	30	925
Arnhem	a-k	19	1 250	Barsingerhorn.	a-k	32	800
Barneveld	a-q, t	25	1 400	Beemster.	a-i, k	35	1 200
Batenburg	a-i	31	1 050	Blokker	a-i, k	32	1 100
Beesd	a-k	30	950	Broek in Waterland.	a-k	22	850
Beuningen	a-k	25	1 150	Edam	a-t	21	1 450
Borculo	a-i, k	34	900	Hoogkarspel	a-k	7	950
Id.	a-l	10	1 600	Katwoude	a-i, k	40	1 050
Deil	a-i, k	16	750	St. Maarten	a-i, k	35	950
Dinxperlo	a-k	16	850	Id.	a-i, k	29	850
Doornspijk	a-k	10	950	Midwoud.	a-k	40	980
Driel	a-k	38	850	Nederhorst den Berg.	a-i, k	7	1 110
Eibergen.	a-k	30	950	Niedorp (Oude)	a-i, k	40	900
Epe	a-g, i-p	24	1 200	Oosthuizen	a-i, k	21	900
Id.	a-i, l, m, o, p	10	1 150	Id.	a-i, k	18	900
Ermelo	a-k	36	750	Oterleek	a-i, k	28	900
Groenlo	a-q, s, t	17	1 150	Oudorp	a-k	34	950
Heerde	a-q	23	1 200	Ransdorp	a-i, k	35	900
Id.	a-k	40	950	Id.	a-i, k	27	850
Nederhemert	a-k	20	1 050	Schermer (Zuid en Noord)	a-i, k	31	925
Nijkerk	a-k	27	975	Texel	a-i, k	34	1 000
Valburg	a-k	24	1 000	Id.	a-i, k	37	800
Winterswijk	a, o, t	39	1 200	Id.	a-i, k	37	1 000
Zuidholland.				Id.	a-i, k	25	1 000
Alblas (Oud-)	a-k	9	1 050	Id.	a-i, k, p	38	1 350
Alblasserdam	a-i, k-p	13	1 300	Uitgeest	a-i, k	38	1 050
Alkemade	a-k	39	1 100	Westwoud	a-k	28	1 050
Alphen	a-q, t	11	1 300	Id.	a-k	28	800
Bodegraven.	a-k	17	1 075	Winkel	a-i, k	39	1 000
Id.	a-o, q	28	1 425	Id.	a-k	39	900
Geervliet	a-k	37	950	Wijdenes	a-k	15	900
Gouda	a-i, k, l, o, q, s, t	36	1 800	Zwaag	a-i, o, p, q	40	1 150
Lange Ruige Weide	a-k	26	850	Zeeland.			
Lekkerkerk	a-p	30	1 200	Arnemuiden	a-k	24	800
Papekop	a-k	30	750	Goes	a-i, k-p, t	39	1 300
Peursum	a-k	34	950	Grijpskerke	a-i, k	28	1 050
Rijnsburg	a-k	16	1 050				

Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.	Jaar- wedde van het hoofd.	Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.	Jaar- wedde van het hoofd.
's Heerenhoek . . .	a-i, k	29	f 950	Menaldumadeel . .	a-i, k	27	f 1 050
St. Janssteen . . .	a-i	20	1 050	Oostdongeradeel . .	a-k	37	1 000
Meliskerke	a-i, k	39	800	Id.	a-k	30	850
Sluis	a-k	29	1 050	Id.	a-k	40	1 050
Schoondijke . . .	a-i, k	35	900	Id.	a-k	26	900
Vrouwenpolder . .	a-i, k	25	900	Id.	a-k	36	1 000
Id.	a-i, k	38	950	Ooststellingwerf . .	a-i, k	34	1 050
Zierikzee	a-q, t	5	1 700	Rauwerderhem . .	a-i, k	38	900
Utrecht.				Id.	a-k	37	1 000
Bunschoten. . . .	a-i, k	25	1 150	Id.	a-k	33	950
Langbroek	a-k	27	1 050	Tietjerksteradeel . .	a-i, k	17	900
Mijdrecht	a-i, k	10	800	Id.	a-k	32	825
Utrecht	a-k	31	1 550	Id.	a-i, k	38	775
Wijk bij Duurstede.	a-q, s, t	39	1 400	Westdongeradeel. .	a-i, k	29	1 050
Friesland.				Id.	a-i, k	16	950
Achtkarspelen. . .	a-i, k	16	775	Id.	a-i, k	18	1 000
Baarderadeel . . .	a-i, k	40	1 100	Id.	a-i, k	14	1 050
Barradeel	a-i, k	34	1 050	Wonseradeel	a-i, k	36	1 100
Id.	a-i, k	38	1 100	Id.	a-i, k	22	1 000
Id.	a-i, k	40	Vacature.	Id.	a-i, k	19	950
Doniawerstal . . .	a-i, k	30	975	Id.	a-i, k	22	1 100
Id.	a-i, k	11	975	Id.	a-i, k	19	1 100
Id.	a-i, k	30	875	Id.	a-i, k	39	1 100
Id.	a-i, k	25	775	Workum.	a-k, l-p	14	1 500
Ferwerderadeel . .	a-i, k	15	1 050	Wijmbritseradeel. .	a-i, k	29	1 000
Franeckeradeel. . .	a-i, k	31	1 100	Id.	a-i, k	35	900
Gaasterland	a-g, l-p	13	1 300	Id.	a-i, k	30	1 050
Id.	a-i, k	27	1 050	Id.	a-i, k	24	900
Haskerland. . . .	a-k	32	1 150	Id.	a-i, k	23	1 000
Hemelumer-Olde- phaert.	a-i, k	31	950	Id.	a-i, k	19	1 050
Hennaarderadeel. .	a-i, k	29	950	Overijssel.			
Id.	a-i, k	29	1 000	Avereest.	a-g, l, q	27	1 500
Idaarderadeel . . .	a-i, k	14	850	Blankenham	a-k	37	1 050
Id.	a-i, k	31	950	Delden (Ambt-) . .	a-k	39	950
Kollumerland . . .	a-i, k	16	1 050	Id.	a-k	37	750
Id.	a-i, k	10	1 050	Id.	a-k	21	900
Id.	a-i, k	19	850	Denekamp	a-k	28	1 100
Id.	a-i, k	26	1 050	Id.	a-k	30	950
Leeuwarderadeel . .	a-i, k	20	950	Enschede	a-i, k-q, t	27	1 400
Menadumadeel . . .	a-i, k	12	1 050	Goor	a-q, t	31	1 150
Id.	a-k	34	1 050	Gramsbergen	a-k	38	975
Id.	a-i, k	40	1 050	Hardenberg (Ambt-).	a-k	21	1 000
				Id.	a-k	27	900
				Hellendoorn	a-k	34	750

Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.	Jaar- wedde van het hoofd.
Hengelo	a-k	34	f 1 200
Kampen	a-k	15	1 200
Id.	a-k	37	1 200
Staphorst	a-k	30	850
Steenwijk	a-p	30	1 300
Vollenhoven (Stad-).	a-i, l-p	26	1 100
Vriezenveen	a-k	24	750
Zwartsluis	a-i, k-q	20	1 160
Groningen.			
Adorp.	a-k	33	950
Aduard	a-k	30	1 050
Appingedam	a-k	25	1 100
Bafo	a-k	34	950
Id.	a-i, k	23	950
Bedum	a-k	19	1 070
Bellingwolde	a-i, k-p	15	1 100
Bierum	a-k	40	1 050
Id.	a-k	20	1 050
Id.	a-k	27	1 050
Boer (ten)	a-l, q	14	1 050
Delfzijl	a-k	40	775
Grootegast	a-k	12	1 050
Grijskerk	a-k	13	750
Id.	a-k	21	850
Kantens	a-k	37	1 050
Id.	a-k	27	900
Id.	a-i, k	32	900
Leek	a-k	31	900
Leens	a-k	36	1 050
Middelstum	a-k	35	800
Id.	a-k	23	900
Midwolda	a-k	24	750
Nieuwolda	a-m, o-q, t	21	1 300
Oldehove	a-k	23	900
Uithuizermeeden	a-i, k	15	1 050
Veendam	a-k	18	1 050
Wildervank	a-m, o-q,	34	1 150
Drenthe.			
Anlo	a-k	39	800
Coevorden	a-k	32	950
Dalen	a-k	33	950
Diever	a-k	32	1 000
Havelte	a-k	25	1 050
Hoogeveen	a-k	21	950

Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.	Jaar- wedde van het hoofd.
Meppel	a-k	26	f 1 010
Norg	a-k	26	1 050
Oosterhesselen	a-k	35	1 050
Rolde	a-k	40	950
Ruinen	a-k	38	950
Vries	a-k	28	950
Limburg.			
Bemelen	a-i, k	34	950
Grubbenvorst	a-i	20	950

II. *Bijzondere scholen.*

Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.
Noordbrabant.		
Chaam	a-j	26
Dongen	a-i, l	30
Roosendaal	a-l	34
Steenbergen	a-j, l, o	29
Tilburg	a-j	8
Id.	a-i, l	39
Vlierden	a-i, k	31
Zevenbergen	a-i, k, l, o, t,	7
Gelderland.		
Apeldoorn	a-i, l-r	8
Id.	a-i, k-q, s, t	17
Appeltern	a-i, k	35
Arnhem	a-i, k-o	35
Id.	a-r	17
Id.	a-i, k	8
Id.	a-i, l-q, s	18
Id.	a-i, l-q	21
Id.	a-o, q, s, t	15
Barneveld	a-i, k	34
Id.	a-i, k	33
Bemmel	a-i, k	30
Bergharen	a-i	16
Driel	a-k	37
Duiven	a-i, k-q, s	36
Epe	a-i	38
Gorssel	a-i, k	34
Nijmegen	a-o, s	32
Id.	a-j, l	39

Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.
Nijmegen	a-i, k-o, t	9
Oldebroek	a-i, k	40
Id.	a-i, k	29
Renkum	a-q	19
Id.	a-l	3
Id.	a-q	6
Id.	a-q	24
Rheden	a-j, l-q	27
Id.	a-o, q, s, t	40
Varik	a-k	32
Wageningen	a-i, k-p	37
Wamel	a-i, k	34
Warnsveld	a-i, k	36
Wisch	a-m	25
Id.	a-i, k	39
Zuidholland.		
's Gravenhage	a-q, t	38
Id.	a-g, j, l-p	36
Id.	a-l, t	8
Id.	a-l	21
Id.	a-j, l-q, s	14
Id.	a-i, k	34
Haastrecht	a-i, k	28
Moercapele	a-i, k	40
Noordwijk	a-j, l-t	12
Oegstgeest	a-i, k	34
Reeuwijk	a-i, k	38
Rockanje	a-i, k	40
Id.	a-i, k	35
Rotterdam	a-i, k	32
Id.	a-j, l-q, s	28
Voorburg	a-j, l-q, s	16
Voorschoten	a-o, q, s, t	28
Id.	a-j, l-q	13
Noordholland.		
Amsterdam	a-l, q, s	29
Id.	a-g, l, m, p handels- rekenen en boek- houden	6
Id.	a-l, o, p	10
Id.	a-i, l, q, s	9
Id.	a-o, s, t	34
Id.	a-i, k, l, p	25
Id.	a-d, f-h, k	24
Id.	a-d, f, h, i, k	23
Id.	a-j, l	5

Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.
Bennebroek	a-o	33
Bergen	a-l	40
Haarlem	a-m, o	26
Id.	a-p	17
Hilversum	a-i l-q, s	15
Id.	a-j, l-q	14
Id.	a-l	24
Laren	a-l, r <i>bis</i> slöjd en stenographie	40
Purmerend	a-i, k	30
Ransdorp	a-i, k	38
Warmenhuizen	a-i, k	38
Zeeland.		
Rilland-Bath	a-i, k	33
Zaamslag	a-i, k	37
Zonnemaire	a-i, k	37
Utrecht.		
Amersfoort	a-h, j, k-o, q, t	26
Id.	a-q	29
Benschop	a-i, k	40
Doorn	a-o, q, s, t	24
Driebergen	a-o, s, t	37
Eemnes	a i, k	38
Mijdrecht	a-i k	36
Polsbroek	a-i, k	33
Tull en 't Waal	a-i, k	35
Utrecht	a-i, k	10
Zeist	a-k, r <i>bis</i> , slöjd klei-arbeid	10
Friesland.		
Baarderadeel	a-i, k	38
id.	a-i, k	34
Hemelumer—Oldephaert	a-i, k	39
Hennaarderadeel	a-i, k	38
Id.	a-i, k	33
Leeuwarden	a-k	30
id.	a-k	30
Leeuwarderadeel	a-i, k	27
Menaldumadeel	a-i, k	38
Oostdongeradeel	a-k	39
Westdongeradeel	a-i, k	39
Wonseradeel	a-i, k	37
id.	a-i, k	26
id.	a-i, k	35

Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.
Wonseradeel	a-i, k	27
id.	a-i, k	27
Wijmbritseradeel.	a-i, k	31
id.	a-i, k	38
id.	a-i, k	38
Overijssel.		
Heino	a-i, k	32
Oldenzaal	a-n, t	16
Ootmarsum	a-l, t	24
Groningen.		
Groningen	a-i, l-p	31
Pekela (Nieuwe).	a-g, l-p	13
Sappemeer	a-g, i, l-q	13
Drenthe.		
Vries	a-i, k	34

Gemeenten.	Vakken van onderwijs.	Aantal leerlingen.
Limburg.		
Cadier e. a.	a-i, k	27
Horst.	a-i, k	27
Maastricht	a-o, q, t	30
Meerssen	a-i, k-m	33
Nederweert.	a-i	25
Ottersum	a-m, t	37
Posterholt	a-m, o, q, s, t	39
Schimmert	a-i, k-m	15
Sittard	a-i, k, l	39
Id.	a-i, k-m	11
Tegelen	a-c, e-n, q, s, t	3
Weert	a-o, q, t	31
Id.	a-i	35

Evenals in vorige verslagen volgt hier eene tabel, waarin de bevoegdheid is aangegeven van het onderwijzend personeel dat aan het hoofd der scholen geplaatst was op 15 Januari 1908, vergeleken met dat op 1 Januari 1907.

PROVINCIEËN.	OPENBARE SCHOLEN														BIJZONDERE SCHOLEN.														ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.																													
	Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen volgens de wet van												Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.		Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen volgens de wet van												Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.		Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen volgens de wet van												Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.																	
	17 Augustus 1878.						13 Augustus 1857.								17 Augustus 1878.						13 Augustus 1857.																																					
	Met de akte alleen.	Met aantekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.					Met de akte alleen.	Met aantekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.					Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.	Met de akte alleen.	Met aantekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.					Met de akte alleen.	Met aantekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.					Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.																								
		1	2	3	4	5		6	1	2	3	4							5	6	1	2	3		4	5	6	1	2						3	4	5	6	1	2	3	4	5	6														
Noordbrabant	27	75	52	28	13	4	3	22	37	20	16	22	3	1)2	—	—	1	—	—	62	43	28	16	9	2	—	22	19	15	7	7	4	1	—	—	—	—	15	89	118	80	44	22	6	3	44	56	35	23	29	7	3	—	—	1	—	15	
Gelderland	24	79	77	44	15	11	3	30	30	25	23	11	7	5	—	—	—	—	—	49	64	39	24	10	4	—	17	13	15	9	6	2	—	—	2	—	—	73	143	116	68	25	15	3	47	43	40	32	17	9	5	—	2	—	—	—		
Zuidholland	94	69	64	52	35	7	1	45	57	33	23	23	10	4	—	2	—	—	—	116	77	50	41	15	1	—	34	29	16	16	3	—	1	—	—	—	210	146	114	93	50	8	1	79	86	49	39	26	10	5	—	2	—	—	—			
Noordholland	43	82	101	69	32	16	3	23	45	26	18	32	4	—	—	—	—	—	—	51	61	35	25	14	5	—	18	18	17	14	7	2	—	—	—	—	94	143	136	94	46	21	3	41	63	43	32	39	6	—	—	—	—	—				
Zeeland	12	27	38	10	10	4	—	14	14	9	7	8	3	2)2	—	1	—	—	—	26	16	11	6	2	—	—	4	3	5	2	—	—	—	—	—	38	43	49	16	12	4	—	18	17	14	9	8	3	2	—	1	—	—	—				
Utrecht	9	24	19	11	14	5	3	14	8	8	2	2	3	—	—	—	—	—	—	33	28	12	13	9	2	—	9	5	5	3	2	2	—	—	1	—	—	42	52	31	24	23	7	3	23	13	13	5	4	5	—	—	1	—	—	1		
Friesland	66	73	41	13	9	7	—	40	45	13	16	4	6	—	—	—	—	—	—	68	45	13	9	4	2	—	11	12	4	4	1	—	—	—	—	—	134	118	54	22	13	9	—	51	57	17	20	5	6	—	—	—	—	—	—			
Overijssel	19	74	48	25	11	4	6	22	28	18	11	7	1	—	—	—	—	—	—	22	23	16	4	2	3	—	3	4	1	5	1	—	—	—	—	—	41	97	64	29	13	7	6	25	32	19	16	8	1	—	—	—	—	—	—			
Groningen	25	54	54	20	15	6	2	20	28	14	13	12	4	3	—	—	—	—	—	36	18	9	7	2	1	—	7	6	2	2	1	—	—	—	—	—	61	72	63	27	17	7	2	27	34	16	15	13	4	3	—	—	—	—	—			
Drenthe	9	67	27	12	4	1	—	17	25	8	3	—	1	—	—	—	—	—	—	15	7	4	4	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	74	31	16	6	1	—	18	25	8	3	—	1	—	—	—	—	—				
Limburg	9	48	39	28	4	1	1	2	12	20	7	6	2	1	—	—	1	—	—	12	27	24	12	5	—	1	10	8	11	13	2	—	—	—	3	1	—	1	21	75	63	40	9	1	2	12	20	31	20	8	2	1	—	3	2	—	1	
Totaal op 15 Januari 1908 .	337	672	560	312	162	66	22	249	329	194	139	127	44	17	—	3	2	—	—	490	409	241	161	74	20	1	136	117	91	75	30	10	2	—	6	1	—	17	827	1081	801	473	236	86	23	385	446	285	214	157	54	19	—	9	3	—	17	
Totaal op 1 Januari 1907 .	321	646	540	281	167	64	21	278	351	205	154	132	45	15	—	4	3	—	—	434	379	209	147	69	14	2	139	126	95	75	33	16	3	1	11	2	—	19	755	1025	749	428	236	78	23	417	477	300	229	165	61	18	1	15	5	—	19	
Vermeerdering	16	26	20	31	-5	2	1	-29	-22	-11	-15	-5	-1	2	—	-1	-1	—	—	56	30	32	14	5	6	-1	-3	-9	-4	—	-3	-6	-1	-1	-5	-1	—	-2	72	56	52	45	—	8	—	-32	-31	-15	-15	-8	-7	1	-1	—	6	-2	—	-2

¹⁾ 1 met 7 aantekeningen. ²⁾ 1 met 8 aantekeningen.

Het aantal hoofden van scholen die, behalve de hoofdakten, één of meer bijakten bezaten, vermeerderde sinds 1 Januari 1907 met 21 voor de openbare en met 54 voor de bijzondere scholen.

Waren op 1 Januari van het vorige jaar 5001 onderwijzers en onderwijzeressen aan het hoofd van scholen geplaatst, waarvan 40 of 0,80 pet. volgens de wet van 3 April 1806; hun aantal bedroeg op 15 Januari 1908, 5116, waarvan 29 of 0,57 pet. volgens genoemde wet.

Onderwijzers niet in het bezit van den hoofdonderwijzersrang, die op 1 November 1880, uit kracht van artt. 20 of 51 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) aan het hoofd der school stonden, mogen volgens het bepaalde bij art. 112 der tegenwoordige wet, die betrekking blijven waarnemen. Voorts kan, volgens alinea 2 van art. 23 of volgens alinea 3 van art. 58 van de wet tot regeling van het lager onderwijs, aan een onderwijzer niet in het bezit van den hoofdonderwijzersrang, doch niet langer dan voor zes maanden, de waarneming van het bestuur eener school worden toevertrouwd.

Het getal scholen aan welker hoofd op 15 Januari 1908 zoodanige onderwijzers stonden is in het volgende overzicht vermeld:

Provinciën.	Hulp- onderwijzers of onderwijzers volgens de wetten van 1857 en 1878.	Onderwijzers.		Totaal.
		3den rang.	4den rang.	
Noordbrabant	8	1	—	9
Gelderland	2	—	—	2
Zuidholland	—	—	—	—
Noordholland	—	—	—	—
Zeeland	—	—	—	—
Utrecht	—	—	—	—
Friesland	1	—	—	1
Overijssel	2	—	—	2
Groningen	—	—	—	—
Drenthe	3	—	—	3
Limburg	—	2	—	2
Totaal	16	3	—	19

De volgende tabel geeft een overzicht van het aantal hoofden van openbare scholen op 15 Januari 1908 werkzaam zonder bijstand van onderwijzers, in scholen met een aantal leerlingen tusschen:

⁴⁾ 1 met 7 aantekeningen en 1 met 8 aantekeningen.

Gemeenten.	40 en 50	50 en 60	60 en 70	70 en 80	80 en 90	90 en 100
Noordbrabant:						
Dinther	¹⁾ 1	—	—	—	—	—
Duizel e. a.	¹⁾ 1	—	—	—	—	—
Huybergen	—	—	¹⁾ 1	—	—	—
Mill e. a.	—	—	¹⁾ 1	—	—	—
Stiphout	¹⁾ 1	—	—	—	—	—
Gelderland:						
Gendringen	—	—	—	¹⁾ 1	—	—
Maurik	—	¹⁾ 1	—	—	—	—
Oldebroek	—	¹⁾ 1	—	—	—	—
Voorst	—	—	¹⁾ 1	—	—	—
Zuidholland:						
Bleiswijk	¹⁾ 1	—	—	—	—	—
Friesland:						
Ooststellingwerf	¹⁾ 1	—	—	—	—	—
Weststellingwerf	—	¹⁾ 1	—	—	—	—

¹⁾ Geen bijstand van onderwijzers door vacature.

Gemeenten.	40 en 50	50 en 60	60 en 70	70 en 80	80 en 90	90 en 100
Overijssel:						
Hardenberg (Ambt)	—	—	—	¹⁾ 1	—	—
Oldemarkt	—	—	—	¹⁾ 1	—	—
Weerselo	1	—	—	—	—	—
Drenthe:						
Roden	—	—	—	—	¹⁾ 1	—
Schoonebeek	—	—	—	—	¹⁾ 1	—
Vries	—	—	¹⁾ 1	—	—	—
Limburg:						
Meerloo	—	—	¹⁾ 1	—	—	—
Totaal	6	3	5	3	2	—
Op 1 Januari 1907	6	3	2	3	1	1
Vermeerdering	—	—	3	—	1	-1

Het getal hoofden van scholen die zonder bijzondere van onderwijzers in scholen met méér dan 40 leerlingen op 15 Januari 1908 werkzaam waren is dus in het afgelopen jaar met 3 toegenomen en bedroeg alzoo 19 tegen 16 op 1 Januari 1907. Men dient evenwel in het oog te houden, dat aan 18 van deze 19 scholen het hoofd ten gevolge van vacatures niet door hulppersoneel werd bijgestaan.

Het volgend staatje geeft een overzicht van het aantal vacatures op 15 Januari 1908 in iedere provincie, vergeleken met dat op 1 Januari van het vorige jaar.

Provinciën.	15 Januari 1908.	1 Januari 1907.	Vermeer- dering.
Noordbrabant . . .	33	30	3
Gelderland . . .	27	22	5
Zuidholland . . .	51	63	— 12
Noordholland . . .	63	56	7
Zeeland . . .	10	14	4
Utrecht . . .	9	9	—
Friesland . . .	20	12	8
Overijssel . . .	13	19	— 6
Groningen . . .	16	10	6
Drenthe . . .	14	8	6
Limburg . . .	10	16	— 6

De volgende tabel geeft een overzicht van de gevallen waarin op 1 Juli 1908 niet was voldaan aan de voorschriften van art. 24 der wet, wat betreft het daarbij voorgeschreven aantal onderwijzers bij openbare lagere scholen, met opgave van de redenen zooals die door het schooltoezicht zijn medegedeeld.

O O R Z A K E N.	Provinciën.											Totaal.
	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	
Onwil of nalatigheid van het gemeentebestuur.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geen ernstige pogingen van het gemeentebestuur; het uitloven van eene te geringe jaarwedde, enz.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
De geringe overschrijding van het getal leerlingen, waarvoor het door de wet gevorderd aantal onderwijzers aanwezig was.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
De geringe overschrijding van het getal leerlingen, waarvoor het door de wet gevorderd aantal onderwijzers aanwezig was, gepaard met een slechten financieelen toestand der gemeente.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
De geringe overschrijding van het getal leerlingen, waarvoor het door de wet gevorderd aantal onderwijzers aanwezig was, gepaard met het uitzicht dat door eene geopende of te stichten bijzondere school het aantal leerlingen beneden het maximum zal dalen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
De geringe overschrijding van het getal leerlingen, waarvoor het door de wet gevorderd aantal onderwijzers aanwezig was, gepaard met gebrek aan localiteit voor eene klasse meer	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Uitstel tot het betrekken van een in aanbouw zijnd of een te bouwen nieuw schoollokaal	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2
Ongunstige ligging der school, waardoor geen of geen geschikte sollicitanten zich aanmelden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geen of geen geschikte sollicitanten	9	1	—	—	—	—	—	—	2	5	—	17
Gewoon verloop der vacature (toevallige vacatures) . . .	10	6	16	6	9	—	14	26	4	14	5	110
Op 1 Juli 1908	19	8	16	7	9	—	14	26	6	19	5	129
„ 1 „ 1907	15	4	16	43	7	—	12	16	8	10	8	139
„ 1 „ 1906	9	10	6	29	3	—	5	17	6	20	4	109
„ 1 „ 1905	13	5	9	27	6	3	5	7	6	12	6	99
„ 1 „ 1904	8	12	24	18	4	2	17	8	15	6	4	118
„ 1 „ 1903	5	8	13	61	5	—	7	14	8	8	4	133
„ 1 „ 1902	3	2	7	6	4	5	5	8	13	14	19	86
„ 1 „ 1901	19	8	10	8	14	—	19	13	21	39	53	204
„ 1 „ 1900	16	3	2	7	11	—	14	8	9	32	24	126
„ 1 „ 1899	10	5	6	5	15	5	18	16	18	38	48	186
„ 1 „ 1898	28	2	11	6	13	5	17	23	15	39	55	220
„ 1 „ 1897	49	20	18	6	18	5	49	33	11	37	60	306
„ 1 „ 1896	63	18	16	10	20	5	63	37	50	45	59	386
„ 1 „ 1895	63	31	26	16	38	6	60	65	44	20	70	439

Ter verduidelijking van vorenstaande tabel volgt hier eene opgave van het aantal gevallen waarin op 1 Juli van voormelde jaren aan de voorschriften van art. 24 der wet, wat betreft het daarbij voorgeschreven aantal onderwijzers bij de openbare lagere scholen, niet was voldaan, na aftrek van het aantal toevallige vacatures, waarin op de gewone wijze is voorzien.

Op 1 Juli 1908	19
„ 1 „ 1907	8
„ 1 „ 1906	7
„ 1 „ 1905	6
„ 1 „ 1904	14

Op 1 Juli 1903	28
„ 1 „ 1902	54
„ 1 „ 1901	168
„ 1 „ 1900	107
„ 1 „ 1899	158
„ 1 „ 1898	179
„ 1 „ 1897	248
„ 1 „ 1896	314
„ 1 „ 1895	339

§ 10. BENOEMING, SCHORSING EN ONTSLAG VAN ONDERWIJZERS.

De volgende tabel bevat een overzicht van de gemeenten of afdeelingen van gemeenten waar vacatures van hoofd van	eene school zijn ontstaan, van het aantal sollicitanten en van de wijze waarop in de vervulling is voorzien.
--	--

TABEL betreffende de benoeming van hoofden van scholen over het jaar 1907, overeenkomstig art. 29 der wet op het lager onderwijs in verband met het Koninklijk besluit van 17 December 1890 (Staatsblad n°. 184).

GEMEENTE.	Benaming en aard der school waar de vacature is ontstaan.	Uitgeloofde jaarwedde: a. met vrije woning b. vergoeding voor huis-huur	Eischen van bevoegdheid behalve de wettelijke voorschriften.	Overplaatsing zonder voordracht. art. 29, al. 7, der wet.	Met of zonder oproeping van bevoegden.	Oproeping met of zonder beperkende voor-waarden.	Welke beperkende voor-waarden.	Aantal bevoegden die zich opgaven zonder oproeping of na de 1ste, 2de en 3de oproeping.	Met of zonder vergelijkend onderzoek.	Vergelijkend onderzoek met een beperkt getal of met alle bevoegden.	Aantal bevoegden, die in het geval van art. 9 van het Kon. besluit aan het 2de gedeelte van het onderzoek deelnamen.	Met of zonder vernieuwde oproeping, art. 14 Kon. besluit.	Getal bevoegden op de voordracht geplaatst.	Plaats van den benoemde op de voordracht.
NOORD BRABANT.														
Hooge Zwaluwe, gem. Hooge en Lage Zwaluwe	met uitgebreid leerplan	f 1050 met a	akten l en p	neen	met	zonder	—	4 na 1ste opr.	zonder	—	—	zonder	3	1
Weebosch, gem. Bergeyk	gewoon lager	750 „ a	geene	„	„	„	—	5 „ „ „	„	—	—	„	3	3
Zesgehuchten	idem	750 „ a	„	„	„	„	—	3 „ „ „	„	—	—	„	3	1
Loosbroek, gem. Dinther	idem	750 „ a	„	„	„	„	—	3 „ „ „	„	—	—	„	3	1
Erp	idem	800 „ a	„	„	„	„	—	7 „ „ „	„	—	—	„	3	1
Olland, gem. St. Oedenrode	idem	750 „ a	„	„	„	„	—	6 „ „ „	„	—	—	„	4	2
Overloon, gem. Maashees	idem	750 „ a	„	„	„	„	—	8 „ „ „	„	—	—	„	3	alphabetisch
Oeffelt	idem	750 „ a	„	„	„	„	—	10 „ „ „	„	—	—	„	3	„
Bokhoven	idem	750 „ a	„	„	„	„	—	9 „ „ „	„	—	—	„	3	„
Megen	idem	850 „ a	„	„	„	„	—	10 „ „ „	„	—	—	„	3	„
Empel	idem	750 „ a	„	„	„	„	—	9 „ „ „	„	—	—	„	3	„
Berkel, gem. Berkel en Enschoot	idem	750 „ a	„	„	„	„	—	7 „ „ „	„	—	—	„	4	„
Diessen	idem	750 „ a	„	„	„	„	—	5 „ „ „	„	—	—	„	3	1
GELDERLAND.														
Oldebroek	gewoon lager	f 750 met a	geene	neen	met	zonder	—	3 na 1ste opr.	zonder	—	—	zonder	3	1
Wageningen	idem	1100 „ a	„	„	„	„	—	77 „ „ „	„	—	—	met	3	1
Harderwijk	met uitgebreid leerplan	1400 „ b	akten l, m, n, p	„	„	„	—	17 „ „ „	„	—	—	zonder	3	1
Schovenhorst, gem. Putten	gewoon lager	750 „ a	geene	„	„	„	—	2 „ „ „	„	—	—	„	2	1
Hierden, gem. Harderwijk	idem	900 „ a	„	„	„	„	—	21 „ „ „	„	—	—	„	3	2
Eerbeek, gem. Brummen	idem	800 „ a	„	„	„	„	—	24 „ „ „	„	—	—	„	3	1
Elspeet, gem. Ermelo	idem	750 „ a	„	„	„	„	—	5 „ „ „	„	—	—	„	3	1
Vierhouten, gem. Ermelo	idem	750 „ a	„	„	„	„	—	3 „ „ „	„	—	—	„	3	1
Ammerzoden	idem	850 „ a	aanbeveling akte l	„	„	„	—	10 „ „ „	„	—	—	„	3	3
Idem	idem	850 „ a	„	„	„	„	—	8 „ „ „	„	—	—	„	3	1
Asch, gem. Buren	idem	f 800 bij minder dan 5 dienstjaren, verder volgens verordening met a	geene	„	„	„	—	5 „ „ „	„	—	—	„	3	1
Culenburg	idem	f 1200 met a	„	„	„	„	—	89 „ „ „	„	—	—	„	3	1
Idem	met uitgebreid leerplan	1400 „ a	akte l en p, aanbeveling men n	„	„	„	—	19 „ „ „	„	—	—	„	4	1

GEMEENTE.	Benaming en aard der school, waar de vacature is ontstaan.	Uitgeloofde jaarwedde: a. met vrije woning. b. vergoeding voor huis- huur.	Eischen van bevoegdheid behalve de wettelijke voorschriften.	Overplaatsing zonder voordracht art. 29, al. 7, der wet.	Met of zonder oproeping van bevoegden.	Oproeping met of zonder beperkende voor- waarden.	Welke beperkende voor- waarden.	Aantal bevoegden die zich opgaven zonder oproeping of na de 1ste, 2de en 3de oproeping.	Met of zonder vergelijkend onderzoek.	Vergelijkend onderzoek met een beperkt getal of met alle bevoegden.	Aantal bevoegden, die in het geval van art. 9 van het Kon. besluit aan het 2de ge- deelte van het onderzoek deelnamen.	Met of zonder vernieuwde oproeping, art. 14 Kon. besluit.	Getal bevoegden op de voordracht geplaatst.	Plaats van den benoemde op de voordracht.
Opijnen, gem. Est en Opijnen	gewoon lager	Wettelijke minima met a	geene	neen	met	zonder	—	6 na 1ste opr.	zonder	—	—	zonder	3	1
Tuil, gem. Haaften	idem	f 750 800 } na { 5 850 } 10 900 } 15 950 } 20 dienstjaren met a	"	"	"	"	—	3 " " "	"	—	—	"	3	2
Hedel	idem	1000 met a	akten j en l	"	"	"	—	4 " " "	"	—	—	"	3	1
Randwijk, gem. Heteren	idem	800 " a	geene	"	"	"	—	5 " " "	"	—	—	"	3	3
Heteren	idem	800 " a	geene	"	"	"	—	7 " " "	"	—	—	"	3	1
Wijchen	met uitgebreid leerplan	1ste oproeping f 1000 2de oproeping f 1100 met 2 vijfjaar- lijksche verhoor- gingen van f 50 met a	akten l en m	"	"	"	—	5 " 2de "	"	—	—	"	3	3
Zaltbommel	gewoon lager	f 1200—f 1400 met a	geene	"	zonder	"	—	5 zonder "	"	—	—	"	3	1
Kerk-Avezaath gem. Zoelen	idem	f 900 met a	akte l	"	met	"	—	9 na 1ste "	"	—	—	"	3	1
Woold, gem. Winters- wijk	idem	800 " a	geene	"	"	"	—	13 " " "	"	—	—	"	4	1
Hummelo, gem. Hum- melo en Keppel	idem	750 " a	"	"	"	"	—	9 " " "	"	—	—	"	4	4
Geesteren, gem. Borculo	idem	800 " a	"	"	"	"	—	10 " " "	"	—	—	"	4	1
Doesburg	idem	1050 " a	"	"	"	"	—	55 " " "	"	—	—	"	4	1
Bredevoort, gem. Aalten	idem	900 " a	"	"	"	"	—	3 " " "	"	—	—	"	3	1
Aalten	idem	1450 " a	"	"	"	"	—	21 " 3de "	"	—	—	"	3	1
Sinderen, gem. Wisch	idem	850 " a	"	"	"	"	—	3 " 1ste "	"	—	—	"	3	1
IJzevoorde, gem. Ambt- Doetinchem	idem	800 " a	"	"	"	"	—	6 " 2de "	"	—	—	"	4	4
Winterswijk	idem	1000 " a	"	"	"	"	—	52 " 1ste "	"	—	—	"	4	3
Mechelen, gem. Gen- dringen	idem	850 " a	"	"	"	"	—	3 " " "	"	—	—	"	3	3

ZUID HOLLAND.

's Gravenhage	openbare school voor ge- woon lager onderwijs Hondiusstraat 76	f 2000—f 2400 a vrije woning of b f 350.	akte l	—	zonder	—	—	—	zonder	—	—	—	3	1
Idem	idem Terwestenstraat 101	f 1700—f 2100 a vrije woning of b f 350.	—	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	idem v. Ostadestraat 161	idem.	—	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	idem Rijswijksche plein 38	idem.	—	—	zonder lijst van benoembaren	—	—	—	zonder	—	—	—	3	1

GEMEENTE.	Benaming en aard der school, waar de vacature is ontstaan.	Uitgeloofde jaarwedde: a. met vrije woning b. vergoeding voor huis- huur.	Eischen van bevoegdheid behalve de wettelijke voorschriften.	Overplaatsing zonder voordracht, art. 29, al. 7, der wet.	Met of zonder oproeping van bevoegden.	Oproeping met of zonder beperkende voor- waarden.	Welke beperkende voor- waarden.	Aantal bevoegden die zich opgaven zonder oproeping of na de 1ste, 2de en 3de oproeping.	Met of zonder vergelijkend onderzoek.	Vergelijkend onderzoek met een beperkt getal of met alle bevoegden.	Aantal bevoegden, die in het geval van art. 9 van het Kon. besluit aan het 2de ge- deelte van het onderzoek deelnamen.	Met of zonder vernieuwde oproeping, art. 14 Kon. besluit.	Getal bevoegden op de voordracht geplaatst.	Plaats van den benoemde op de voordracht.
Leiden	openbare school voor ge- woon lager onderwijs 4de klasse n°. 2	f 1600 met 2 verhoogen ad f 100 b f 350	—	—	met	zonder	—	169	zonder	—	—	—	3	1
Idem	idem 4de klasse n°. 1	idem	—	—	"	"	—	169	"	—	—	—	3	1
Idem	idem 1ste klasse voor jongens	f 2000 met 2 verhoogen ad f 100 b f 350.	—	—	"	"	—	93	"	—	—	—	3	1
Rotterdam	openbare school voor ge- woon lager onderwijs	f 1500 b f 300	—	—	zonder	—	—	—	"	—	—	—	3	alphabetisch
Schiedam	idem	f 1400 met vrije woning	—	—	met	zonder	—	54	met	met alle bevoegden	11	zonder	4	1
Vlaardingen	idem	f 1300 b f 300	—	—	"	"	—	50	"	"	10	"	3	1
Idem	idem	f 1200 b f 300	—	—	zonder	—	—	—	zonder	—	—	—	3	1
Krimpen aan den IJssel	idem	f 1050 met vrije woning	—	—	met	zonder	—	32	"	—	—	zonder	3	alphabetisch
Capelle aan den IJssel	idem	f 1000 met vrije woning	—	—	"	"	—	37	"	—	—	"	3	"
Lexmond	idem (vakken a-k)	f 900 met vrije woning en tuin	—	—	"	"	—	12	"	—	—	"	4	"
Nieuwveen	idem (vakken a-l)	f 900—f 1100 met vrije woning en tuin. Voor Fransch f 50. Een gedeelte van de pensioen- bijdrage	1	—	"	"	—	7	"	—	—	"	3	1
Aarlanderveen	idem (vakken a-k)	f 950 met vrije woning en tuin en vier 5 jaarl. verh. ad f 150	—	—	"	"	—	15	"	—	—	"	3	2
Benthuizen	idem	f 1000 met vrije woning en tuin	—	—	"	"	—	35	"	—	—	"	3	1
Ammerstol	idem	f 950 met vrije woning en tuin en twee 10 jaarl. verh. ad f 50	—	—	"	"	—	25	"	—	—	"	5	2
Waarder	school voor gewoon lager onderwijs (vakken a-k)	f 850 met vrije woning en tuin	—	—	"	"	—	4	"	—	—	"	3	1
Zevenhoven	idem	f 800 met vrije woning en tuin en vier 5 jaarl. verh. ad f 50	—	—	"	"	—	3	"	—	—	"	3	1
Giessen-Nieuwkerk	idem	f 750 en vrije woning	vak j	—	"	"	—	7	"	—	—	"	3	alphabetisch
Dordrecht	openbare lagere school n°. 10 m. u. l. o. voor meisjes	f 1100—f 1300 en f 250 voor huishuur	vak j, k, l	—	"	"	—	10	"	—	—	—	3	1
Heukelum	openbare lagere school n°. 2 te Spijk	f 800—f 1000 vrije woning en tuin	vak j	—	"	"	—	7	"	—	—	—	3	2
Middelharnis	openbare lagere school voor m. u. l. o. voor jongens	f 1600 met vrije woning en tuin	vak l, n	—	"	"	—	7	"	—	—	—	3	2

GEMEENTE.	Benaming en aard der school, waar de vacature is ontstaan.	Uitgeloofde jaarwedde: a. met vrije woning; b. vergoeding voor huis- huur.	Eischen van bevoegdheid behalve de wettelijke voorschriften.	Overplaatsing zonder voordracht, art. 29, al. 7, der wet.	Met of zonder oproeping van bevoegden.	Oproeping met of zonder beperkende voor- waarden.	Welke beperkende voor- waarden.	Aantal bevoegden die zich opgaven zonder oproeping of na de 1ste, 2de en 3de oproeping.	Met of zonder vergelijkend onderzoek.	Vergelijkend onderzoek met een beperkt getal of met alle bevoegden.	Aantal bevoegden, die in het geval van art. 9 van het Kon. besluit aan het 2de ge- deelte van het onderzoek deelnamen.	Met of zonder vernieuwde oproeping, art. 14 Kon. besluit.	Getal bevoegden op de voordracht geplaatst.	Plaats van den benoemde op de voordracht.
Westmaas	openbare lagere school n°. 1	wettelijk minim. vrije woning en tuin	vak j	—	met	zonder	—	5	zonder	—	—	—	3	3
's Gravendeel	openbare lagere school	f 1000 met vrije woning en tuin verpl. herb. ond. à f 0,60 per uur	"	—	"	"	—	18	"	—	—	—	4	1
Nieuwe Tonge	idem	f 1050 met vrije woning; 4 5-jaarl. verh. ad f 25. Verpl. herh. onderw. à f 0,60 per uur	vak j-l	—	"	"	—	4	"	—	—	—	3	1
Herkingen	idem	f 950 na 10 dienstj. f 1000 na 15 dienstj. f 1050, vrije woning en tuin	vak j	—	"	"	—	2 na 1ste opr. 3 , 2de "	"	—	—	—	3	1

N O O R D H O L L A N D

Amsterdam	openbare lagere school 1ste klasse n°. 43	f 1700 b f 350	—	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	idem 1ste klasse n°. 24	f 1700 b f 500	—	—	zonder	—	—	—	zonder	—	—	—	3	1
Idem	idem 3de klasse genaamd Plantageschool	f 1700, b f 350	—	—	met	zonder	—	23	"	—	—	—	3	1
Idem	idem 1ste klasse n°. 84	f 2000, b f 500	—	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	idem 1ste klasse n°. 32	f 1870, b f 500	—	"	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Beemster	idem Z. O. Beemster	f 1050 met vrije woning	—	"	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Haarlem	school voor m. u. l. o.	f 2250, b f 400	akte l, m, n	"	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	3de burgerschool	f 1700, b f 400	akte l	—	met	zonder	—	64	zonder	—	—	—	3	1
Velsen	school B te IJmuiden	f 1100, b f 400	—	—	"	"	—	176	"	—	—	—	3	1
Idem	school D te Velseroord	f 1000 met vrije woning	—	—	"	"	—	176	"	—	—	—	3	1
Sloten	school Groote IJpolder	f 1050 met vrije woning	—	—	"	"	—	74	"	—	—	—	3	3
Haarlemmerliede e. s.	school Houtrakpolder	f 865 met vrije woning	—	—	"	"	—	9	"	—	—	—	3	1
Westzaan	Noorderschool	f 1300 met vrije woning	akte t en m	—	"	"	—	4	"	—	—	—	3	2
Velsen	school E te Velsen	f 1000 met vrije woning	—	—	"	"	—	176	"	—	—	—	4	4
Beemster	school West-Beemster	idem.	—	—	"	"	—	24	"	—	—	—	3	1
Westzaan	Zuiderschool	f 1200 met vrije woning	akte l en m	—	"	"	—	5	"	—	—	—	3	1
Haarlem	3de tusschenschool	f 1500 b f 400	—	—	"	"	—	67	met	met allen	9	—	3	1
Idem	opleidingsschool voor meisjes	f 1700 b f 400	akte l	—	"	"	—	43	zonder	—	—	—	3	1
Ransdorp	school te Holijssloot	f 850 met vrije woning.	—	—	"	"	—	6	"	—	—	—	3	2

GEMEENTE.	Benaming en aard der school waar de vacature is ontstaan.	Uitgeloofde jaarwedde: a. met vrije woning; b. vergoeding voor huis- huur.	Eischen van bevoegdheid behalve de wettelijke voorschriften.	Overplaatsing zonder voordracht art. 29, al. 7, der wet.	Met of zonder oproeping van bevoegden.	Oproeping met of zonder beperkende voor- waarden.	Welke beperkende voor- waarden.	Aantal bevoegden, die zich opgaven zonder oproeping of na de 1ste, 2de en 3de oproeping.	Met of zonder vergelijkend onderzoek.	Vergelijkend onderzoek met een beperkt getal of met alle bevoegden.	Aantal bevoegden, die in het geval van art. 9 van het Kon. besluit aan het 2de ge- deelte van het onderzoek deelnamen.	Met of zonder vernieuwde oproeping, art. 14 Kon. besluit.	Getal bevoegden op de voordracht geplaatst.	Plaats van den benoemde op de voordracht.
Oostzaan	Zuiderschool	f 1000 met vrije woning.	—	—	met	zonder	—	37	zonder	—	—	—	3	3
Haarlem	7de tusschenschool	f 1600 b f 400	—	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Aalsmeer	school wijk III	f 1050 met vrije woning.	—	"	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Haarlem	school lett. D	f 1500 b f 400	—	—	zonder	—	—	66	zonder	—	—	—	3	1
Beemster	school West-Beemster	f 1000 met vrije woning	—	—	"	—	—	23	"	—	—	—	3	1
Broek in Waterland	school te Uitdam	f 850 met vrije woning	—	—	met	zonder	—	4	"	—	—	—	3	2
Akersloot	openbare lagere school	f 900 met vrije woning	—	—	"	"	—	12	"	—	—	—	3	1
Haarlemmerliede c. a.	school te Spaarnwoude	f 865 met vrije woning	—	—	"	"	—	18	"	—	—	—	3	1
Aalsmeer	school wijk IV	f 1000 met vrije woning	—	—	"	"	—	13	"	—	—	—	3	2
Beets	openbare lagere school	f 930 met vrije woning	—	—	"	"	—	12	"	—	—	—	4	1
Alkmaar	idem	f 1200 b f 400	—	—	"	"	—	77	"	—	—	—	6	alphabetisch
Terschelling	school voor lager en m. u. l. o. (West-Terschel- ling)	f 1400—f 1600 met vrije woning	1ste oproeping l, n, p, q, 2de oproeping l, n, p, 3de oproeping l, n,	—	"	"	—	2 na 1ste opr. 3 " 2de " 4 " 3de "	"	—	—	—	3	2
Vlieland	idem	f 1300 met vrije woning	l-n,	—	"	"	—	3	"	—	—	—	3	1
den Helder	openbare lagere school Huisduinen	f 900—f 1200 en vrije woning	—	—	"	"	—	28	"	—	—	—	3	2
Z E E L A N D														
IJzendijke	openbare lagere school n°. 2 Oranjepolder	f 800 met vrije woning	—	—	met	zonder	—	5	zonder	—	—	—	3	2
Schoondijke	idem school A (kom)	f 1150 met vrije woning	—	—	"	"	—	11	"	—	—	—	3	1
Stoppeldijk	openbare lagere school Pauluspolder	f 850 met vrije woning	—	—	"	"	—	8	"	—	—	—	3	3
Cadzand	idem (kom)	f 900 met vrije woning	—	—	"	"	—	6 na 3de opr.	"	—	—	—	3	1
Driewegen	Dorpschool	f 850 met vrije woning	—	—	"	"	—	5	"	—	—	—	3	1
Kloetinge	idem	f 950 met vrije woning	—	—	"	"	—	25	"	—	—	—	4	3
Oosterland Sir Jansland	idem	f 850 met vrije woning	—	—	"	"	—	6	"	—	—	—	3	2

GEMEENTE.	Benaming en aard der school waar de vacature is ontstaan.	Uitgeloofde jaarwedde: a. met vrije woning; b. vergoeding voor huis- huur.	Eischen van bevoegdheid behalve de wettelijke voorschriften.	Overplaatsing zonder voordracht art. 29, al. 7, der wet.	Met of zonder oproeping van bevoegden.	Oproeping met of zonder beperkende voor- waarden.	Welke beperkende voor- waarden.	Aantal bevoegden die zich opgaven zonder oproeping of na de 1ste, 2de en 3de oproeping.	Met of zonder vergelijkend onderzoek.	Vergelijkend onderzoek met een beperkt getal of met alle bevoegden.	Aantal bevoegden, die in het geval van art. 9 van het Kon. besluit aan het 2de ge- deelte van het onderzoek deelnamen.	Met of zonder vernieuwde oproeping, art. 14 Kon. besluit.	Getal bevoegden op de voordracht geplaatst.	Plaats van den benoemde op de voordracht.
-----------	--	--	--	--	---	---	--	--	---	---	--	---	---	---

UTRECHT.

Mijdrecht	openbare lagere school de Hoef	f 800	—	—	met	zonder	—	5 na 3de opr.	zonder	—	—	—	4	alphabetisch
Abconde-Baambrugge	openbare lagere school	f 950—f1050	—	—	"	"	—	16	"	—	—	—	3	1
Baarn	idem m. u. l. o.	1500 b f 500	l, m, n, p	—	zonder	—	—	3	"	—	—	—	3	1
Wilnis	idem dorp	850—f 1000	—	—	"	zonder	—	4	"	—	—	—	3	1
Loosdrecht	idem Oud-Loosdrecht	800—f 1050	—	—	met	"	—	5	"	—	—	—	4	alphabetisch
Utrecht	idem (1ste soort) Poort- straat	1500—f 2000	—	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	idem (1ste soort) Nicolaas Dwarsstraat	1500—f 2000	—	"	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem	idem (1ste soort) Ondiep	1500—f 2000	—	—	met	met	niet jonger dan 30 jaar	40	zonder	—	—	—	5	1
Idem	idem (1ste soort) Minkade	1500—f 2000	—	—	"	"	"	40	"	—	—	—	4	1
Rhenen	idem m. u. l. o.	f 1400	akten l, m, n	—	"	"	"	19	"	—	—	—	3	alphabetisch
Idem	openbare lagere school	1000	—	—	"	"	"	38	"	—	—	—	5	1
Soest	idem Kerkebuurt	f 1000—f 1200 2½ pct. voor bijdrage Wed. Weezenfonds	—	—	"	zonder	—	18	"	—	—	—	4	1

FRIESLAND.

Ængwirden	Terband	f 900 met a	geene	—	met	zonder	—	29	met	met 15	10	zonder	6	4
Ooststellingwerf	Haulerwijk-boven	900 " a	"	overplaatsing	—	—	—	—	"	—	—	"	—	—
Idem	Haulerwijk-beneden	750 " a	"	—	met	zonder	—	3	zonder	—	—	"	3	2
Idem	Haule	750 " a	"	—	"	"	—	5	met	met 5	—	"	4	2
Smallingerland	Dragten	1000 b f 200	"	—	"	"	—	26	"	met 26	9	"	5	2
Doniawerstal	Tjerkgaast	775 met a	"	—	"	"	—	3	"	met 3	—	"	3	2
Wijmbritseradeel	Tirns	800 " a	"	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	"	—	—
Idem	Hommerts	800 " a	"	—	met	zonder	—	4	zonder	—	—	"	4	1
Workum	Workum u. l. o.	1400 b f 200	l, m, n, p	—	"	"	—	7	"	—	—	"	3	2
Sneek	school n°. 2	1250 b f 300	geene	—	"	"	—	54	met	met 16	8	"	5	1
Utingeradeel	Oldeboorn u. l. o.	900 met a	l, m of n of p	—	"	"	—	16	"	met 10	5	"	4	1
Schoterland	Heerenveen u. l. o.	1600 " a	l, m, n, p	—	"	"	—	17	"	met 14	8	"	3	1
Wonseradeel	Kimswerd	900 " a	geene	—	"	"	—	24	"	met 24	9	"	4	1
Hennaarderadeel	Ytens	800 " a	"	—	"	"	—	7	"	met 4	—	"	4	1
Baarderadeel	Baard	800 b f 150	"	—	"	"	—	17	"	met 12	6	"	3	2
Leeuwarderadeel	Jelsum	1000 " a	"	overplaatsing	—	—	—	—	"	—	—	"	—	—
Tietjerksteradeel	Wijns	750 " a	"	—	met	zonder	—	6	zonder	—	—	"	3	2
Idem	Oudkerk	750 " a	"	—	"	"	—	19	met	met 11	7	"	4	alphabetisch
Barradeel	Wijnaldum	800 " a	"	—	"	"	—	13	zonder	—	—	"	4	"
Idem	Tjummarum	800 " a	"	—	"	"	—	31	met	met 18	6	"	4	2
Idem	Minnertsga	800 " a	"	—	"	"	—	17	"	met 9	6	"	4	2
Harlingen	2de gemeenteschool	1250 b f 250	l	—	"	"	—	15	"	met 10	6	"	4	alphabetisch

GEMEENTE.	Benaming en aard der school waar de vacature is ontstaan.	Uitgeloofde jaarwedde a. met vrije woning; b. vergoeding voor huis- huur.	Eischen van bevoegdheid behalve de wettelijke voorschriften.	Overplaatsing zonder voordracht, art. 29 al. 7 der wet.	Met of zonder oproeping van bevoegden.	Oproeping met of zonder beperkende voor- waarden.	Welke beperkende voor- waarden.	Aantal bevoegden die zich opgaven zonder oproeping of na de 1ste, 2de en 3de oproeping.	Met of zonder vergelijkend onderzoek.	Vergelijkend onderzoek met een beperkt getal of met alle bevoegden.	Aantal bevoegden, die in het geval van art. 9 van het Kon. besluit aan het 2de ge- deelte van het onderzoek deelnamen.	Met of zonder vernieuwde oproeping art. 14 Kon. besluit.	Getal bevoegden op de voordracht geplaatst.	Plaats van den benoemde op de voordracht.
Oostdongeradeel	Oostrum	f 750 „ a	geene	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	zonder	—	—
Idem	Aalsum	750 „ a	„	„	—	—	—	—	—	—	—	„	—	—
Idem	Nijawier	750 „ a	„	—	met	zonder	—	4	zonder	—	—	„	4	1
Idem	Ee	750 „ a	„	—	„	„	—	5	„	—	—	„	3	1
Idem	Morra	750 „ a	„	—	„	„	—	4	„	—	—	„	3	1
Kollumerland	Munnekezijl	750 „ a	„	—	„	„	—	3	„	—	—	„	3	1
Achtkarspelen	Surhuisterveensterheide	775 „ a	„	—	„	„	—	2	„	—	—	„	2	1

OVER IJSSEL.

Borne	Bornerbroek	f 750 „ a	geene	—	met	zonder	—	6	zonder	—	—	zonder	3	1
Idem	2de dorpschool u. l. o.	1130 b f 200	l m	—	„	„	—	9	„	—	—	„	3	1
Denekamp	Nutter	800 met a	geene	—	„	„	—	5	„	—	—	„	3	1
Diepenveen	Averlo	750 „ a	„	—	„	„	—	7	„	—	—	„	3	1
Enschede	school 1	1000 b f 300	j of s	—	„	„	—	48	„	—	—	„	4	2
Idem	school B u. l. o.	1450 „ a	l j of s	—	„	„	—	38	„	—	—	„	3	1
Idem	school 2	1000 b f 300	j of s	—	„	„	—	29	„	—	—	„	3	2
Goor	gewoon en u. l. o.	1050 b f 200	l m n	—	„	„	—	5	„	—	—	„	3	2
Haaksbergen	dorpschool u. l. o.	1100 b f 200	l of m	—	„	„	—	19	„	—	—	„	3	2
Idem	Boekelo	750 b f 150	geene	—	„	„	—	7	„	—	—	„	3	1
Hellendoorn	Haarle	750 b f 150	„	—	„	„	—	6	„	—	—	„	3	1
Lonneker	Usselo	850 „ a	akte r	—	„	„	—	18	met	met 10	10	„	3	3
Idem	Twekkelveld	850 „ a	„	—	„	„	—	23	zonder	—	—	„	3	1
Losser	Berghuizen	850 „ a	geene	—	„	„	—	13	met	met 6	6	„	3	2
Idem	Beekhoek bij Glanerbrug	850 „ a	„	—	„	„	—	8	zonder	—	—	„	3	3
Markelo	Elsen	800 „ a	„	—	„	„	—	10	met	met 5	5	„	3	1
Olst	Wezepe	823,75 „ a	„	—	„	„	—	17	zonder	—	—	„	4	3
Idem	den Nul	823,75 „ a	„	—	„	„	—	15	„	—	—	„	3	1
Rijssen	2de openbare lagere school	900 „ a	„	—	„	„	—	27	„	—	—	„	4	3
Tubbergen	Manderveen	800 „ a	„	—	„	„	—	3	„	—	—	„	3	2
Genemuiden	kom	930 b f 150	p	—	„	„	—	5	met	met 4	—	„	4	1
Avereest	gewoon u. l. o.	1200 „ a	l n	—	„	„	—	4	„	met 3	—	„	3	1
Idem	idem	1500 „ a	l n	—	„	„	—	18	„	met 10	—	met	4	2
Raalte	Broekland	850 b f 150	geene	—	„	„	—	4	„	met 4	—	zonder	4	2
Steenwijkerwold	Basse	850 „ a	„	—	„	„	—	3	„	met 2	—	„	2	1
Wijhe	Wechterholt	800 „ a	„	—	„	„	—	10 na 2de opr.	„	met 5	—	met	3	1
Zwollerkerspel	Wijthmen	800 „ a	„	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	zonder	—	—
Idem	Genne	800 „ a	„	—	met	zonder	—	6	met	met 4	—	„	4	1
Ambt-Ommen	Lemele	1000 b f 150	„	—	„	„	—	4	„	met 4	—	„	3	1
Idem	Varsenerveld	850 „ a	„	—	„	„	—	6	„	met 4	—	„	3	1
Steenwijkerwold	Kerkbuurt	800 „ a	„	—	„	„	—	13	„	met 6	—	„	4	1
Idem	Baars	950 „ a	„	—	„	„	—	5	„	met 5	—	„	3	1

GEMEENTE.	Benaming en aard der school, waar de vacature is ontstaan.	Uitgeloofde jaarwedde: a. met vrije woning. b. vergoeding voor huis- huur.	Eischen van bevoegdheid behalve de wettelijke voorschriften.	Overplaatsing zonder voordracht art. 29, al. 7, der wet.	Met of zonder oproeping van bevoegden.	Oproeping met of zonder beperkende voor- waarden.	Welke beperkende voor- waarden.	Aantal bevoegden die zich opgaven zonder oproeping of na de 1ste, 2de en 3de oproeping.	Met of zonder vergelijkend onderzoek.	Vergelijkend onderzoek met een beperkt getal of met alle bevoegden.	Aantal bevoegden, die in het geval van art. 9 van het Kon. besluit aan het 2de ge- deelte van het onderzoek deelnamen.	Met of zonder vernieuwde oproeping, art. 14 Kon. besluit.	Getal bevoegden op de voordracht geplaatst.	Plaats van den benoemde op de voordracht.
Wanneperveen	Schutsloot	f 800 „ a	geene	—	met	zonder	—	4	met	met 2	—	zonder	2	1
Oldemarkt	Kalenberg	750 „ a	„	—	„	„	—	5	„	met 3	—	„	3	1
Zwolle	school C u. l. o.	1600 b f 400	1	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	„	—	—
Idem	school J	1200 b f 400	geene	—	met	zonder	—	22	zonder	—	—	„	3	3
Blankenham	Kerkbuurt	850 „ a	„	—	„	„	—	6	met	met 3	—	„	3	3
Ambt-Hardenberg	Schuinesloot	800 „ a	„	—	„	„	—	8	„	met 4	—	„	4	1
Stad-Vollenhove	school B u. l. o.	1000 „ a	„	—	„	„	—	4	„	met 4	—	„	3	2

GRONINGEN.

Appingedam	Wijkstraat	f 800 „ a	geene	—	met	zonder	—	37	zonder	—	—	zonder	6	alphabetisch
Delfzijl	m. u. l. o.	1325 „ a	l, m, n	—	„	„	—	9	„	—	—	„	4	2
Idem	Uitwierde	775 „ a	geene	—	„	„	—	12	„	—	—	„	4	2
Groningen	Rabenhauptstraat	1500 b f 400	„	—	„	„	—	65	met	met een beperkt getal	—	„	6	1
Idem	Peperstraat, school voor voortzettingsonderwijs	1700 b f 400	„	—	„	„	—	27	zonder	—	—	„	4	1
Grootegast	Sebaldeburen	750 „ a	„	—	„	„	—	4	„	—	—	„	4	3
Idem	Opende (O.)	750 „ a	„	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	„	—	—
Idem	Opende (Z.)	750 „ a	„	—	met	zonder	—	3	zonder	—	—	„	3	1
Kantens	Rottum	750 b f 150	„	—	„	„	—	5	„	—	—	„	3	1
Idem	Stitswerd	750 „ a	„	—	„	„	—	9	„	—	—	„	4	1
Oldehove	school met uitgebr. leerpl.	1050 „ a	1	—	„	„	—	14	„	—	—	„	4	alphabetisch
Onstwedde	2de school te Mussel- kanaal	750 „ a	geene	—	„	„	—	15	„	—	—	„	5	3
Idem	nieuwe school te Mussel- kanaal voor voortgezet onderwijs	1200 „ a	l, m, n	—	„	„	—	6	„	—	—	„	3	1
Idem	nieuwe school te Mussel- kanaal	750 „ a	geene	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	„	—	—
Idem	Mussel	750 „ a	„	—	met	zonder	—	3	zonder	—	—	„	3	2
Sappemeer	Kleinemeer	850 „ a	„	—	„	„	—	18	„	—	—	„	5	2
Winschoten	Pottebakkerij	900 „ a	„	—	„	„	—	49	„	—	—	„	4	1
Wildervank	Wildervanksterdallen	900 „ a	„	—	„	„	—	22	„	—	—	„	5	3
Noorddijk	Oosterhoogebrug	750 „ a	„	overplaatsing	—	—	—	—	—	—	—	„	—	—
Idem	Engelbert	750 „ a	„	—	met	zonder	—	16	zonder	—	—	„	6	3
Zuidbroek	aan het Diep	850 „ a	„	—	„	„	—	31	„	—	—	„	6	6

DRENTH E.

Assen	school n°. 2	1400 b f 300	1	—	met	zonder	—	66	met	met 45	8	zonder	3	3
Dalen	Stieltjeskanaal	750 „ a	geene	—	„	„	—	6	zonder	—	—	„	4	1
Dwingeloo	Lhee	750 „ a	„	—	„	„	—	6	„	—	—	„	3	1
Emmen	Amsterdamsche veld	750 „ a	„	—	„	„	—	3	„	—	—	„	3	3
Idem	Barger Oosterveen 6de blok	750 „ a	„	—	„	„	—	2	„	—	—	„	2	alphabetisch

GEMEENTE.	Benaming en aard der school, waar de vacature is ontstaan.	Uitgeloofde jaarwedde: a. met vrije woning b. vergoeding voor huis- huur.	Eischen van bevoegdheid behalve de wettelijke voorschriften.	Overplaatsing zonder voordracht, art. 29, al. 7, der wet.	Met of zonder oproeping van bevoegden.	Oproeping met of zonder beperkende voor- waarden.	Welke beperkende voor- waarden.	Aantal bevoegden die zich opgaven zonder oproeping of na de 1ste, 2de en 3de oproeping.	Met of zonder vergelijkend onderzoek.	Vergelijkend onderzoek met een beperkt getal of met alle bevoegden.	Aantal bevoegden, die in het geval van art. 9 van het Kon. besluit aan het 2de ge- deelte van het onderzoek deelnamen.	Met of zonder vernieuwde oproeping, art. 14 Kon. besluit.	Getal bevoegden op de voordracht geplaatst.	Plaats van den benoemde op de voordracht.
Nijveeen	Nijveeen	f 750 met a	geene	—	met	zonder	—	23	zonder	—	—	zonder	6	4
Vledder	Nijensleek	750 b f 150	"	—	"	"	—	12	"	—	—	"	4	2
Westerbork	Balinge	750 met a	"	—	"	"	—	5	"	—	—	"	3	2

L I M B U R G.

Stein	met uitgebreid leerplan	f 100 boven het wettelijk minim. met a	akte 1	neen	met	zonder	—	1 na 2de opr.	zonder	—	—	zonder	1	1
Ubachsberg gem. Voerendaal	gewoon lager	Wettelijk minim. met a	geene	"	"	"	—	5 na 1ste opr.	"	—	—	"	3	1
Geulle	idem	idem	"	"	"	"	—	2 na 2de opr.	"	—	—	"	2	1
Noorbeek	idem	idem	"	"	"	"	—	5 na 1ste opr.	"	—	—	"	3	1
Siebangewald, gem. Bergen	idem	750 met a	"	"	"	"	—	4 " " "	"	—	—	"	3	2
Heythuysen, Kom	idem	750 " a	"	"	"	"	—	5 " " "	"	—	—	"	3	1
Ottersum	met uitgebreid leerplan	800 " a	akte 1, m	"	"	"	—	3 " " "	"	—	—	met	3	1
Arcen c. a., Dorp	idem	900 " a	"	"	"	"	—	7 " " "	"	—	—	"	3	1
Leveroy, gem. Nederweert	gewoon lager	750 " a	geene	"	"	"	—	9 " " "	"	—	—	zonder	3	1
Melick, c. a. Dorp	idem	750 " a	"	"	"	"	—	10 " " "	"	—	—	"	3	1
Haalen	idem	750 " a	"	"	"	"	—	11 " " "	"	—	—	met	3	3
Middelbaar, gem. Mook c. a.	idem	750 " a	"	"	"	"	—	7 " " "	"	—	—	zonder	3	2
Lottum, gem. Grubbenvorst	idem	750 " a	"	"	"	"	—	4 " " "	"	—	—	"	3	3
Echt, Dorp	met uitgebreid leerplan	750 " a	akte 1, m	"	"	"	—	3 " " "	"	—	—	"	3	1

Uit vorenstaande tabel blijkt, dat er waren 234 vacatures.
In 20 werd voorzien door overplaatsing, door toepassing
van art. 29, 7de lid, der wet.

Voor 205 vacatures had eene oproeping van bevoegden
plaats; voor 9 werd dit achterwege gelaten.

Het aantal sollicitanten voor de vacatures waarvoor eene
oproeping van bevoegden heeft plaats gehad, bedroeg:

voor 1 vacature	1
" 4 vacatures	2
" 21 "	3
" 19 "	4
" 24 "	5
" 15 "	6
" 13 "	7
" 5 "	8
" 9 "	9
" 8 "	10
" 2 "	11

voor 5 vacatures	12
" 5 "	13
" 1 vacature	14
" 4 vacatures	15
" 3 "	16
" 5 "	17
" 6 "	18
" 4 "	19
" 2 "	21
" 2 "	22
" 3 "	23
" 3 "	24
" 2 "	25
" 1 vacature	26
" 2 vacatures	27

voor 1 vacature	28
" 2 vacatures	29
" 2 "	31
" 1 vacature	32
" 1 "	35
" 3 vacatures	37
" 2 "	38
" 2 "	40
" 1 vacature	43
" 1 "	48
" 1 "	49
" 1 "	50
" 1 "	52
" 2 vacatures	54
" 1 vacature	55

voor 1 vacature	64
" 1 "	65
" 1 "	66
" 1 "	67
" 1 "	74
" 2 vacatures	77
" 1 vacature	89
" 1 "	93
" 2 vacatures	169
" 3 "	176

In 38 gevallen werd een vergelijkend onderzoek gehouden;
in 176 gevallen werd de voordracht opgemaakt zonder ver-
gelijkend onderzoek.

120 malen werd n°. 1 van de voordracht benoemd, 41 ma-
len n°. 2, 25 malen n°. 3, 5 malen n°. 4, éénmaal n°. 6; in
22 voordrachten waren de namen van de sollicitanten in
alphabetische volgorde geplaatst.

De aanvangswedden, verbonden aan de betrekking van
hoofd eener school, waarin in 1907 is voorzien, bedroegen

boven en behalve het genot van vrije woning of vergoeding bij gemis daarvan;

61 van f 750	4 tusschen f 750 en f 800
33 „ 800	25 „ 800 „ 900
15 „ 900	8 „ 900 „ 1000
18 „ 1000	9 „ 1000 „ 1100
6 „ 1100	2 „ 1100 „ 1200
9 „ 1200	2 „ 1200 „ 1300
2 „ 1300	2 „ 1300 „ 1400
7 „ 1400	1 „ 1400 „ 1500
10 „ 1500	—
6 „ 1600	—
9 „ 1700	1 „ 1800 „ 1900
3 „ 2000	1 „ 2200 „ 2300

Rechtstreeks overeenkomstig eigen verzoek (art. 30a), werden ontslagen in:

Noordbrabant	88 onderwijzers en onderwijzeressen.
Gelderland	228 „ „ „
Zuidholland	361 „ „ „
Noordholland	215 „ „ „
Zeeland	76 „ „ „

Utrecht	60 „ „ „
Friesland	135 „ „ „
Overijssel	112 „ „ „
Groningen	79 „ „ „
Drenthe	92 „ „ „
Limburg	55 „ „ „

te zamen 1501 tegenover 1400 in 1906.

Krachtens art. 30c werd, op voordracht van burgemeester en wethouders of van den arrondissements-schoolopziener, ontslag verleend aan 62 onderwijzers en onderwijzeressen, waarbij 7 niet eervol.

Van de bevoegdheid hun verleend bij art. 32 is door Gedeputeerde Staten in 1906 geen gebruik gemaakt.

Krachtens art. 30, 3de lid, werd ten opzichte van 5 niet eervol ontslagen onderwijzers verklaard, dat zij de bevoegdheid tot het geven van onderwijs hadden verloren.

Schorsing krachtens art. 31, 1ste lid, werd toegepast op 3 onderwijzers.

Art. 57 der wet vond in 1906 geene toepassing.

Achter dit verslag zijn de volgende Koninklijke besluiten geplaatst omtrent geheele of gedeeltelijke vernietiging of verbetering van gemeenteraadsbesluiten in zake het verleen van verlof aan onderwijzers en onderwijzeressen.

N°. 6 van bijlage B.

Koninklijk besluit van 6 April 1907 (*Staatsblad* n°. 81) houdende beschikking op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Middelburg, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, dd. 12 April 1906, n°. 24, 1ste afd., waarbij goedkeuring is onthouden aan de „Verordening op het verleen van verlof aan onderwijzers en onderwijzeressen in het geval van ziekte en aan gehuwde onderwijzeressen in geval van zwangerschap” door hen vastgesteld op 21 Maart 1906.

N°. 7 van bijlage B.

Koninklijk besluit van 6 April 1907 (*Staatsblad* n°. 82) houdende beschikking op het beroep, ingesteld door eene onderwijzeres aan de openbare lagere school te Rump, gemeente Deil, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van

Gelderland, dd. 11 Juli 1906, n°. 128, voor zoover daarbij zijn goedgekeurd de artt. 1 en 2 der „Verordening op het verleen van verlof aan onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen der gemeente in geval van ziekte en aan onderwijzers voor het vervullen van hun plicht bij de nationale militie, vastgesteld in de vergadering van den raad der gemeente Deil van 2 Juni 1906.

Bijlage E.

Koninklijk besluit van 12 Juni 1907 (*Staatsblad* n°. 146) tot vernietiging van een besluit van den raad der gemeente Schiedam, dd. 19 Juni 1906, en tot gedeeltelijke vernietiging van vier besluiten van dien raad in zake het aangaan van een huwelijk door onderwijzeressen bij het openbaar lager onderwijs.

§ 11. INKOMSTEN VAN DE ONDERWIJZERS.

De inkomsten, welke de onderwijzers genoten van het Rijk en de gemeenten, over 1907, zijn in het volgend overzicht vermeld.

O N D E R W E R P E N.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
<i>a. Van het Rijk.</i>												
Jaarwedden bij de Rijks- lagere scholen	—	—	—	—	—	—	f 2 973,60	f 3 282,23	—	f 10 101,16 ^s	—	f 16 356,99 ^s
Jaarwedden bij de Rijkskweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen en daaraan verbonden leerscholen	—	f 69 461,65 ^s	—	f 36 448,29 ^s	f 33 974,99 ^s	—	—	33 937,50	f 33 827,21	—	f 39 787,83	247 437,48 ^s
Toelagen bij de Rijksnormaallessen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	f 48 104,60 ^s	35 513,81 ^s	f 81 388,54	43 377,36 ^s	32 702,73 ^s	f 20 563,10	33 470,13 ^s	34 918,74 ^s	27 104,01	20 647,84	28 089,62 ^s	405 880,51 ^s
Totaal in 1906	f 48 104,60 ^s	f 104 975,47	f 81 388,54	f 79 825,66	f 66 677,73	f 20 563,10	f 36 443,73 ^s	f 72 138,47 ^s	f 60 931,22	f 30 749,00 ^s	f 67 877,45 ^s	f 669 674,99 ^s
<i>b. Van de gemeenten.</i>												
Jaarwedden van de hoofden van scholen	f 327 936,56	f 410 050,84	f 748 958,87	f 725 513,61	f 168 386,17	f 152 444,52	f 338 439,09	f 273 272,43	f 264 268,07 ^s	f 151 697,71 ^s	f 170 889,53 ^s	f 3 731 856,41 ^s
Jaarwedden van de onderwijzers en onderwijzeressen	468 652,05	944 714,97 ^s	3 239 547,17	3 488 498,17	398 913,81 ^s	566 413,60 ^s	588 434,12	709 445,45 ^s	667 974,94 ^s	274 295,36	316 971,07	11 663 860,72
Gratificatiën aan het onderwijzend personeel	2 235,20	3 864,34	3 385,63 ^s	5 859,95	1 099,70	755,40	1 267,50	3 156,85	2 640,29 ^s	1 683,08 ^s	1 004,54 ^s	26 952,51 ^s
Belooning voor het geven van herhalingsonderwijs, bedoeld bij art. 27, 1ste lid, der wet op het lager onderwijs	27 535,30 ^s	36 686,58 ^s	109 844,80	113 695,44 ^s	15 421,03	25 196,21	30 192,19 ^s	23 989,79	25 452,17 ^s	18 558,81 ^s	5 876,50	432 448,85
Tegemoetkoming in de huishuur, bedoeld bij art. 26, 8ste lid, der wet op het lager onderwijs	12 014,18 ^s	22 091,54 ^s	63 012,72 ^s	24 477,39 ^s	12 412,48 ^s	6 626,64 ^s	14 719,45 ^s	21 401,74	15 304,57 ^s	6 358,12 ^s	8 318,82 ^s	206 737,70
Totaal in 1907	f 838 373,30	f 1 417 408,28 ^s	f 4 164 749,20	f 4 358 044,57	f 596 233,20	f 751 435,38	f 973 052,36	f 1 031 266,26 ^s	f 975 640,06 ^s	f 452 593,10	f 503 060,47 ^s	f 16 061 856,20
<i>c. Aandeel in de schoolgelden, door de onderwijzers in 1907 genoten .</i>												
Algemeen totaal in 1907	f 886 932,90 ^s	f 1 522 686,65 ^s	f 4 246 137,74	f 4 437 963,73	f 662 910,93	f 772 241,41	f 1 009 496,09 ^s	f 1 103 404,74	f 1 036 651,28 ^s	f 483 342,10 ^s	f 572 112,26	f 16 733 879,35 ^s
„ „ 1906	859 888,63 ^s	1 484 927,96 ^s	4 109 816,79	4 331 010,31	666 489,76 ^s	740 591,42 ^s	965 434,13	1 076 786,50 ^s	1 002 415,96	468 543,93	561 228,91 ^s	16 267 134,33
Vermeerdering	27 044,27	f 37 758,69	f 136 320,95	f 106 953,42	f 3 578,83 ^s	f 31 649,98 ^s	f 44 061,96 ^s	f 26 618,23 ^s	f 34 235,32 ^s	f 14 798,17 ^s	f 10 883,34 ^s	f 466 745,32 ^s

De uitgaven voor bezoldiging van de onderwijzers bij het openbaar onderwijs bedroegen in 1906 f 466 745,52⁵ meer dan in het vorige jaar.

De Rijksuitgaven vermeerderden met f 15 355,63; de gemeentelijke met f 450 032,38; het aandeel in de schoolgelden door de onderwijzers genoten, met f 1357,51⁵.

De gemeentelijke uitgaven vermeerderden in:

Noordbrabant	met f	25 385,81
Gelderland	,,	36 531,74 ⁵
Zuidholland	,,	131 881,34
Noordholland	,,	100 303,01 ⁵
Zeeland	,,	2 384,59
Utrecht	,,	30 987,03 ⁵
Friesland	,,	43 535,27 ⁵
Overijssel	,,	24 406,01
Groningen	,,	33 300,13 ⁵
Drenthe	,,	14 239,87 ⁵
Limburg	,,	7 077,55

f 450 032,38

Krachtens art. 38, 2de lid, der wet, werd in 1907 aan 79 onderwijzers door Gedeputeerde Staten vrijstelling verleend van het verbod tevens andere ambten of bedieningen te bekleeden of te gedoogen, dat te hunnen huize handel of nering gedreven of eenig beroep uitgeoefend wordt door de leden van hun gezin, namelijk in:

Noordbrabant	2
Gelderland	18
Zuidholland	9
Noordholland	5
Zeeland	7
Utrecht	0
Friesland	13
Overijssel	7
Groningen	9
Drenthe	1
Limburg	8

Die vrijstellingen betroffen de na te noemen ambten of bedieningen.

Noordbrabant.

Kassier bij een boerenleenbank;
agent eener rijwielsmaatschappij.

Gelderland.

Secretaris en ontvanger van een dorpspolder (aan twee onderwijzers);
secretaris van het burgerlijk armbestuur;
secretaris van het R.-K. parochiaal armbestuur;
boekhouder-kassier eener boerenleenbank;
kassier eener coöperatieve boerenleenbank (aan vier onderwijzers);
koster-voorlezer en voorzanger der Ned. Hervormde Gemeente;
koster-voorzanger der Ned. Hervormde Gemeente (aan drie onderwijzers);
kerkvoogd der Ned. Hervormde Gemeente;
diaken bij de Ned. Hervormde Gemeente;
organist in eene R.-K. kerk;

agent van een weekblad;
klerk bij eene firma.

Zuidholland.

Diaken van eene apostolische Gemeente;
lid van een voogdijraad;
administrateur van een armbestuur;
kerkelijk ontvanger der Ned. Hervormde Gemeente;
kassier van een boerenleenbank (aan drie onderwijzers);
secretaris-penningmeester van een polder;
boekhouder van eene gemeentelijke gasinrichting.

Noordholland.

Kassier-boekhouder van eene coöperatieve boerenleenbank;
bestuurslid van een coöperatieven vischhandel;
kerkelijk ontvanger en voorzanger bij de Ned. Hervormde Gemeente;
organist bij de Ned. Hervormde Gemeente.
Voorts is aan eene onderwijzeres vergund te gedoogen, dat te haren huize door haren echtgenoot een boekhandel wordt gedreven.

Zeeland.

Ouderling der Ned. Hervormde Gemeente;
notabele en organist bij de Ned. Hervormde Gemeente;
lid van het provinciaal kerkbestuur;
agent van den voogdijraad, secretaris der commissie tot wering van schoolverzuim, kerkelijk ontvanger der Ned. Hervormde Gemeente, en waarnemend secretaris van het college van kerkvoogden;
reserve-tweede-luitenant bij de landweer;
ontvanger der schoolgelden aan de openbare lagere school.
Verder is aan het hoofd eener school vergund te gedoogen het uitoefenen van het beroep van costuumnaaister door zijne dochter te zijnen huize.

Utrecht.

Geen.

Friesland.

Secretaris van een polder;
secretaris-ontvanger van een waterschap;
secretaris-boekhouder bij eene onderlinge brandwaarborgmaatschappij;
kassier van een boerenleenbank (aan drie onderwijzers);
boekhouder bij eene coöperatieve boterfabriek;
koster en boekhouder der Ned. Hervormde kerkvoogdij;
koster, voorzanger en boekhouder der Ned. Hervormde Gemeente;
organist in de Ned. Hervormde kerk;
voorzanger en organist in de Ned. Hervormde kerk.
Voorts is aan een onderwijzer vergund te gedoogen, dat zijn zoon te zijnen huize een bedrijf uitoefent, en aan eene onderwijzeres, dat door haren echtgenoot te haren huize een beroep uitgeoefend wordt.

Overijssel.

Voorzanger bij de Ned. Herv. Gemeente;
boekhouder eener brandwaarborgmaatschappij;
kassier van eene boerenleenbank (aan twee onderwijzers);
het lidmaatschap der Staten van Overijssel (aan twee onderwijzers);
secretaris eener Kamer van arbeid.

Groningen.

Koster, voorzanger en voorlezer bij de Ned. Hervormde Gemeente;
organist bij de Ned. Hervormde Gemeente (aan twee onderwijzers);
voorzanger en organist bij de Ned. Hervormde Gemeente;

kerkvoogd der Ned. Hervormde Gemeente (aan drie onderwijzers);
secretaris-boekhouder van een waterschap;
lid der Provinciale Staten.

Drenthe.

Aan een onderwijzer werd toegestaan te gedoogen, dat zijne echtgenoot te zijnen huize het beroep van naaister uitoefent.

Limburg.

Kassier van eene boerenleenbank (aan twee onderwijzers);
secretaris der vereeniging „Coöperatieve Zuivelfabriek”;
secretaris-penningmeester van een waterschap;
lid van het burgerlijk armbestuur.

Voorts is aan het hoofd eener school vergund te gedoogen, dat te zijnen huize het landbouwbedrijf wordt uitgeoefend door leden van zijn gezin; aan een onderwijzer, dat zijne echtgenoot te zijnen huize handel drijft, en aan het hoofd eener school, dat zijn bij hem inwonende zoon het boomkweekersbedrijf uitoefent.

Met inbegrip van vorenbedoelden bedroeg het aantal onderwijzers aan wie de vrijstelling van het verbod was verleend op het einde van 1907, in

Noordbrabant	44
Gelderland	158
Zuidholland	105
Noordholland	132
Zeeland	134
Utrecht	47
Friesland	208
Overijssel	85
Groningen	183
Drenthe	44
Limburg	33

Achter dit verslag zijn de volgende beslissingen geplaatst omtrent beroepen tegen besluiten van Gedeputeerde Staten in zake regeling van de jaarwedden van onderwijzers:

N°. 8 van bijlage B.

Koninklijk besluit van 15 Januari 1907 (*Staatsblad* n°. 13), houdende beschikking op het beroep, ingesteld door onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen te Putten, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, d.d. 27 Februari 1906, n°. 106, voor zoover daarbij is goedgekeurd artikel 8 der verordening tot regeling van de onderwijzersjaarwedden in die gemeente.

N°. 9 van bijlage B.

Koninklijk besluit van 12 Februari 1907 n°. 6, gedeeltelijk tot niet ontvankelijk- en gedeeltelijk tot ongegrondverklaring van het beroep, ingesteld door het hoofd der openbare lagere school te Muntendam, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen, d.d. 12 Januari 1906, n°. 82, 3de afd., waarbij is goedgekeurd de verordening, regelende de jaarwedden van de hoofden en het verder onderwijzend personeel der openbare lagere scholen in die gemeente.

Bijlage F.

Koninklijk besluit van 2 Maart 1907 (*Staatsblad* n°. 64),

tot vernietiging van eenige bepalingen der verordening, regelende de jaarwedden en andere toelagen aan hoofden der scholen, onderwijzers en onderwijzeressen in die gemeente.

N°. 10 van bijlage B.

Koninklijk besluit van 27 Maart 1907 n°. 29, tot ongegrondverklaring van het beroep, ingesteld door onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen in de gemeente Rheden, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, d.d. 12 September 1906, n°. 30, waarbij is goedgekeurd de regeling van de jaarwedden enz. van het onderwijzend personeel aan de openbare lagere scholen in die gemeente.

N°. 11 van bijlage B.

Koninklijk besluit van 31 Juli 1907 n°. 51, waarbij is ongegrond verklaard het beroep, ingesteld door onderwijzers bij het openbaar lager onderwijs in de gemeente Delfzijl tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen, d.d. 28 December 1906, n°. 152, 3de afd., waarbij is goedgekeurd de verordening tot regeling van de jaarwedden enz. der onderwijzers aan de openbare lagere scholen in die gemeente.

N°. 12 van bijlage B.

Koninklijk besluit van 7 Augustus 1907 n°. 47, bevattende beschikking op het beroep, ingesteld door een onderwijzer bij het openbaar lager onderwijs te Weert tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg van 11 Augustus 1906, waarbij is goedgekeurd de verordening, regelende de jaarwedden van de hoofden en het verder onderwijzend personeel der openbare lagere scholen in die gemeente.

N°. 13 van bijlage B.

Koninklijk besluit van 30 Augustus 1907 (*Staatsblad* n°. 243), houdende beschikking op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Zandvoort, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, d.d. 6 Maart 1907, n°. 73, waarbij goedkeuring is onthouden aan het besluit van dien raad, tot wijziging van de verordening, regelende de jaarwedden en het ontslag van de hoofden en het verder onderwijzend personeel der openbare lagere scholen in die gemeente.

N°. 14 van bijlage B.

Koninklijk besluit van 28 November 1907 n°. 67, tot ongegrondverklaring van het beroep, ingesteld door een onderwijzer aan de openbare lagere school te Maarssen, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht, d.d. 28 Mei 1907, 3de afd., n°. 2029/1399, waarbij is goedgekeurd de verordening tot regeling van de jaarwedden en verdere belooningen der onderwijzers aan de openbare lagere school in die gemeente.

N°. 15 van bijlage B.

Koninklijk besluit van 30 December 1907 n°. 46, bevattende beschikking op het beroep, ingesteld door hoofden van openbare lagere scholen te Oldenzaal, d.d. 30 Juli 1907, 2de afd., n°. 3819/2591, voor zoover daarbij is goedgekeurd de vergoeding van huishuur aan hoofden van openbare lagere scholen in die gemeente.

De volgende tabel bevat een overzicht van de jaarwedden van het onderwijzend personeel dat op 15 Januari 1908 aan het hoofd der openbare school geplaatst was. Met „jaarwedde” wordt hier bedoeld de vaste jaarwedde, genoemd in art. 26 der wet op het lager onderwijs, zooals die luidde vóór de wijziging van 28 December 1907 (*Staatsblad* n°. 361). Eventuele vergoeding voor huishuur, wegens het gemis eener vrije woning is hierin niet begrepen.

PROVINCLEN.	f 750—f 799	f 800—f 849	f 850—f 899	f 900—f 949	f 950—f 999	f 1000—f 1049	f 1050—f 1099	f 1100—f 1149	f 1150—f 1199	f 1200—f 1249	f 1250—f 1299	f 1300—f 1399	f 1400—f 1499	f 1500—f 1599	f 1600—f 1799	f 1800—f 1999	f 2000—f 2199	f 2200—f 2399	f 2400—f 2599	f 2600—f 2799	Totaal.
Noordbrabant	9	10	14	31	37	39	88	22	12	16	6	8	9	12	7	3	2	—	—	—	325
Gelderland	13	22	19	25	45	33	84	22	18	22	8	16	14	14	9	13	4	2	1	—	384
Zuidholland	3	11	11	10	25	36	41	44	15	32	5	24	16	22	58	53	67	17	23	i) 6	519
Noordholland	—	10	11	21	31	57	27	22	15	24	6	16	17	11	54	59	95	8	9	1	494
Zeeland	3	13	9	15	28	15	24	10	7	9	—	10	6	1	6	—	1	1	1	—	159
Utrecht.	1	7	2	7	10	11	17	8	2	4	3	2	7	7	15	5	6	7	1	—	122
Friesland	9	5	10	19	37	43	95	44	20	8	5	11	7	11	6	1	1	—	1	—	333
Overijssel	19	33	16	15	35	34	33	18	8	13	2	8	16	9	9	3	2	—	1	—	274
Groningen	18	13	18	20	39	20	78	13	5	7	2	5	4	18	7	2	—	—	1	—	270
Drenthe	8	13	21	11	24	23	54	2	3	4	6	—	3	2	—	—	—	—	—	—	174
Limburg	26	14	24	29	47	18	6	3	2	4	—	3	—	2	2	—	—	—	1	—	181
Totaal . . .	109	151	155	203	358	329	547	208	107	143	43	103	99	109	173	139	178	35	39	7	3235
Totaal op 1 Januari 1907 .	208	241	213	248	555	309	200	168	82	136	35	93	91	117	171	157	129	41	28	5	3227
Vermeerdering . . .	-99	-90	-58	-45	-197	20	347	40	25	7	8	10	8	-8	2	-18	49	-6	11	2	8

(1) Hierbij één met f 3200.

Inkomsten van f 700 tot f 1000 per jaar werden genoten in het tijdvak van:

1887—1891 door gemiddeld 64 pct. der schoolhoofden.

1891—1894	„	61	per.	der	schoone
1892—1896	„	63	„	„	„

1892—1896	„	„	55	„	„	„
1897—1901	„	„	60	„	„	„

Inkomsten (1) van f 750 tot f 1000 per jaar, werden genomen in

1902 door 1446 of ruim 45½ pct. der schoolhoofden.

1902	1116	31	14	15 1/2	per. del. scolaro
1903	1251	"	"	39	" " "

1904	„	1238	„	„	$38\frac{1}{2}$	„	„
------	---	------	---	---	-----------------	---	---

1905	1565	48,36
1906	1585	48,36

1906	„	1465	„	„	45,40	„	„	„
1907	„	1465	„	„	45,40	„	„	„

(1) Tot en met het jaar 1904 werden hierin opgenomen de bedragen welke eventueel werden genoten wegens het geven van herhalingsonderwijs.

Inkomsten van f 750 tot f 799, van f 800 tot f 899 en van f 900 tot f 999 werden in 1907 genoten door 3,37 pct., 9,46 pct. en 17,34 pct. van de schoolhoofden; in 1906 door 6,45 pct., 14,07 pct. en 24,88 pct.

Het aantal van hen die inkomsten van f 1000 of meer genoten bedroeg in 1907 2259 of 69,83 pct. tegen 54,60 pct. in het vorige jaar.

Thans volgt hier eene tabel bevattende een overzicht van de jaarwedden in verband met den diensttijd der hoofden van openbare scholen, op 15 Januari 1908. Als diensttijd is in aanmerking genomen de tijd in vasten dienst doorgebracht *als hoofd*, zoowel aan openbare als aan bijzondere lagere scholen.

Diensttijd in volle jaren.	f 750—f 799.	f 800—f 849.	f 850—f 899.	f 900—f 949.	f 950—f 999.	f 1000—f 1049.	f 1050—f 1099.	f 1100—f 1149.	f 1150—f 1199.	f 1200—f 1249.	f 1250—f 1299.	f 1300—f 1399.	f 1400—f 1499.	f 1500—f 1599.	f 1600—f 1799.	f 1800—f 1999.	f 2000—f 2199.	f 2200—f 2399.	f 2400—f 2599.	f 2600—f 2799.	Totaal.
Minder dan 5 jaar . . .	107	80	59	63	51	49	33	13	5	18	5	4	5	11	50	13	3	1	—	—	570
5—9 jaar.	2	69	29	52	27	49	52	21	9	8	4	15	14	21	27	36	18	6	4	—	463
10—14 jaar.	—	2	67	31	31	51	59	25	16	17	5	18	14	15	23	23	30	4	7	—	438
15—19 jaar.	—	—	—	56	38	44	77	20	16	16	4	10	13	11	17	27	26	6	3	1	385
20—29 jaar.	—	—	—	1	103	63	175	62	35	45	15	33	25	25	37	18	66	14	14	(1)4	735
30—39 jaar.	—	—	—	—	88	61	123	60	21	32	7	21	23	21	12	17	30	4	11	2	533
40 jaar en meer	—	—	—	—	20	12	28	7	5	7	3	2	5	5	7	5	5	—	—	—	111
Totaal . .	109	151	155	203	358	329	547	208	107	143	43	103	99	109	173	139	178	35	39	7	3235

(1) Een met f 3200.

De volgende tabel geeft een overzicht van de jaarwedden der onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen, op 15 Januari 1908. Met „jaarwedde” wordt hier bedoeld de vaste jaarwedde genoemd in art. 26 der wet op

het lager onderwijs, zooals die luidde vóór de wijziging van 28 December 1907 (*Staatsblad* n°. 361). Eventuele tegemoetkoming in de huishuur is er *niet* in begrepen.

Provinciën	f 500—f 549.	f 550—f 599.	f 600—f 649.	f 650—f 699.	f 700—f 799.	f 800—f 899.	f 900—f 999.	f 1000—f 1099.	f 1100—f 1199.	f 1200—f 1299.	f 1300—f 1399.	f 1400—f 1499.	f 1500—f 1599.	f 1600—f 1699.	f 1700—f 1799.	f 1800—f 1899.	f 1900—f 1999.	Totaal.
Noordbrabant.																		
Onderwijzers	72	61	80	45	100	85	36	29	12	8	—	—	1	—	—	—	—	529
Onderwijzeressen. . .	26	25	12	12	18	11	8	1	4	2	—	1	—	—	—	—	—	120
Gelderland.																		
Onderwijzers	69	79	60	45	138	127	97	44	44	18	17	6	6	—	1	—	—	751
Onderwijzeressen. . .	88	77	86	63	88	48	23	20	4	8	3	—	3	—	—	—	—	511
Zuidholland.																		
Onderwijzers	39	88	148	95	264	180	245	259	195	161	101	113	127	26	26	11	(1) 2	2080
Onderwijzeressen. . .	49	85	183	123	213	154	118	118	72	44	29	12	5	9	7	—	—	1221
Noordholland.																		
Onderwijzers	4	36	57	44	127	162	185	171	248	153	87	167	222	70	6	3	—	1742
Onderwijzeressen. . .	9	90	96	115	228	163	152	128	124	48	32	84	27	8	—	—	—	1304
Zeeland.																		
Onderwijzers	47	36	35	29	81	69	23	30	9	1	—	3	2	—	—	—	—	365
Onderwijzeressen. . .	48	29	32	12	38	13	5	3	5	9	—	1	—	—	—	—	—	195
Utrecht.																		
Onderwijzers	15	12	32	18	29	47	71	44	18	17	15	24	20	2	3	—	—	367
Onderwijzeressen. . .	32	14	27	17	40	30	34	13	9	—	8	6	2	1	—	—	—	233
Friesland.																		
Onderwijzers	23	42	53	30	65	100	41	40	15	6	8	2	1	—	—	—	—	426
Onderwijzeressen. . .	24	57	68	49	62	37	18	3	2	1	—	—	—	—	—	—	—	321
Overijssel.																		
Onderwijzers	43	55	46	32	115	71	75	52	56	17	6	2	—	—	—	—	—	570
Onderwijzeressen. . .	51	64	53	36	55	36	22	16	6	5	1	2	—	—	—	—	—	347
Groningen.																		
Onderwijzers	57	45	49	21	99	73	49	26	18	38	8	4	2	—	1	—	—	490
Onderwijzeressen. . .	58	48	59	33	79	26	32	9	11	1	2	1	2	—	—	—	—	361
Drenthe.																		
Onderwijzers	26	28	22	19	40	54	20	10	3	—	—	—	—	—	—	—	—	222
Onderwijzeressen. . .	44	53	43	31	13	8	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	194
Limburg.																		
Onderwijzers	71	53	51	60	85	38	16	12	2	2	3	1	1	1	—	—	—	396
Onderwijzeressen. . .	10	19	15	10	10	8	7	—	—	—	2	—	1	1	—	—	—	83
To- (Onderwijzers .	466	535	633	438	1143	1006	858	717	620	421	245	322	382	99	37	14	2	7938
taal) Onderwijzeressen	439	561	674	501	844	534	420	311	237	119	77	107	40	19	7	—	—	4890
Algemeen totaal. .	905	1096	1307	939	1987	1540	1278	1028	857	540	322	429	422	118	44	14	2	12828
Totaal 1 Jan. 1907. .	1314	1339	1153	887	2148	1303	1216	891	796	484	373	411	305	67	24	2	2	12715
Vermeerdering. .	—409	—243	154	52	—161	237	62	137	61	56	—51	18	117	51	20	12	—	113

(1) Een onderwijzer met f 2150 en een met f 2200.

Blijkens dit overzicht geniet het meerendeel der onderwijzers en onderwijzeressen eene jaarwedde tusschen f 500 en f 1000, nl. 63,98 pct. van de onderwijzers en 81,25 pct. van de onderwijzeressen, tegen onderscheidenlijk 67,71 pct. en 83,51 pct. in het vorige jaar.

Inkomsten van f 500—f 599 werden genoten door 12,61 pct., die van f 600—f 699 door 13,49 pct., die van f 700—f 799 door 14,40 pct., die van f 800—f 899 door 12,67 pct., die van f 900—f 999 door 10,81 pct. van de onderwijzers.

Voor de onderwijzeressen waren deze percentages onderscheidenlijk 20,45, 24,03, 17,26, 10,92 en 8,59.

Eene jaarwedde van f 1000 of meer werd genoten door

36,02 pct. van de onderwijzers en door 18,75 pct. van de onderwijzeressen, tegen onderscheidenlijk 32,29 pct. en 16,49 pct. in het vorige jaar.

Thans volgt hier eene tabel waarin een overzicht wordt gegeven van de jaarwedden, in verband met den diensttijd der onderwijzers en onderwijzeressen van de openbare lagere scholen op 15 Januari 1908. Als diensttijd is in aanmerking genomen de tijd in vasten dienst doorgebracht aan openbare en aan bijzondere lagere scholen, zoowel in de hoedanigheid van hoofd der school als in die van onderwijzer tot bijstand van het hoofd.

Diensttijd in volle jaren.	f 500—f 549.	f 550—f 599.	f 600—f 649.	f 650—f 699.	f 700—f 799.	f 800—f 899.	f 900—f 999.	f 1000—f 1099.	f 1100—f 1199.	f 1200—f 1299.	f 1300—f 1399.	f 1400—f 1499.	f 1500—f 1599.	f 1600—f 1699.	f 1700—f 1799.	f 1800—f 1899.	f 1900—f 1999.	Totaal.
Minder dan 5 jaar																		
Onderwijzers	463	398	334	145	180	85	57	10	5	—	—	—	—	—	—	—	—	1677
Onderwijzeressen	427	458	377	216	182	61	34	7	4	1	—	—	—	—	—	—	—	1777
5—9 jaar																		
Onderwijzers	3	136	204	146	298	270	230	155	145	51	15	3	—	—	3	—	—	1659
Onderwijzeressen	2	103	227	174	338	207	117	69	31	22	9	—	—	—	—	—	—	1299
10—14 jaar																		
Onderwijzers	—	1	93	73	102	122	132	140	111	118	63	33	7	2	2	2	—	1001
Onderwijzeressen	—	—	70	68	134	86	111	66	54	26	20	18	2	2	—	—	—	657
15—19 jaar																		
Onderwijzers	—	—	2	73	114	92	128	113	105	115	81	118	60	16	7	1	—	1025
Onderwijzeressen	—	—	—	42	84	63	73	52	58	32	14	37	14	2	1	—	—	472
20—29 jaar																		
Onderwijzers	—	—	—	1	304	286	213	192	166	98	69	140	183	44	20	9	(1)2	1727
Onderwijzeressen	—	—	—	1	98	111	76	102	69	30	27	39	15	13	5	—	—	586
30—39 jaar																		
Onderwijzers	—	—	—	—	114	120	77	71	73	31	13	20	92	34	5	1	—	651
Onderwijzeressen	—	—	—	—	6	6	9	14	18	8	7	13	6	2	1	—	—	90
40 jaar en meer																		
Onderwijzers	—	—	—	—	31	31	21	36	15	8	4	8	40	3	—	1	—	198
Onderwijzeressen	—	—	—	—	2	—	—	1	3	—	—	—	3	—	—	—	—	9
To- { Onderwijzers	466	535	633	458	1143	1006	858	717	620	421	245	322	382	99	37	14	2	7938
taal { Onderwijzeressen	439	561	674	501	844	534	420	311	237	119	77	107	40	19	7	—	—	4890
Algemeen totaal	905	1096	1307	939	1987	1540	1278	1028	857	540	322	429	422	118	44	14	2	12828

(1) Een onderwijzer met f 2150 en een met f 2200.

De volgende tabel geeft een overzicht van de jaarwedden in verband met den diensttijd der onderwijzers en onderwijzeressen van bijstand welke ingevolge het 3de lid van art. 24 der wet tot regeling van het lager onderwijs op 15 Januari 1908 aan de scholen aanwezig waren.

Diensttijd in volle jaren.	f 700—f 799.	f 800—f 899.	f 900—f 999.	f 1000—f 1099.	f 1100—f 1199.	f 1200—f 1299.	f 1300—f 1399.	f 1400—f 1499.	f 1500—f 1599.	f 1600—f 1699.	f 1700—f 1799.	f 1800—f 1899.	f 1900—f 1999.	Totaal.
Minder dan 5 jaar.														
Onderwijzers	15	8	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25
Onderwijzeressen	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
5—9 jaar.														
Onderwijzers	27	79	23	9	6	8	—	—	—	—	1	—	—	153
Onderwijzeressen	—	6	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9
10—14 jaar.														
Onderwijzers	—	48	28	19	12	20	5	5	—	1	—	—	—	138
Onderwijzeressen	—	2	—	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	5
15—19 jaar.														
Onderwijzers	—	20	53	32	19	33	23	46	23	3	3	—	—	255
Onderwijzeressen	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—	3

Diensttijd in volle jaren.	f 700—f 799.	f 800—f 899.	f 900—f 999.	f 1000—f 1099.	f 1100—f 1199.	f 1200—f 1299.	f 1300—f 1399.	f 1400—f 1499.	f 1500—f 1599.	f 1600—f 1699.	f 1700—f 1799.	f 1800—f 1899.	f 1900—f 1999.	Totaal.
20—29 jaar.														
Onderwijzers	—	1	62	71	52	43	22	45	114	15	1	4	—	430
Onderwijzeressen	—	—	—	1	—	—	3	3	4	—	2	—	—	13
30—39 jaar.														
Onderwijzers	—	—	15	26	21	14	7	5	61	19	1	—	—	169
Onderwijzeressen	—	—	—	—	—	—	—	3	1	1	—	—	—	5
40 jaar en meer.														
Onderwijzers	—	—	4	14	6	7	3	4	36	1	—	—	—	75
Onderwijzeressen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal { Onderwijzers . . .	42	156	187	171	116	125	60	105	234	39	6	4	—	1 245
{ Onderwijzeressen . . .	2	9	3	1	2	1	4	6	5	2	3	—	—	38
Algemeen totaal	44	165	190	172	118	126	64	111	239	41	9	4	—	1 288
Totaal 1 Januari 1907	78	154	207	161	109	124	105	159	149	25	9	1	—	1 281
Vermeerdering	—34	11	—17	11	9	2	—41	—48	90	16	—	3	—	2

De volgende tabel geeft een overzicht van de jaarwedden, in verband met den diensttijd der onderwijzers en onderwijzeressen, met uitzondering van die vermeld in de vorige tabel, welke op 15 Januari 1908 in het bezit van de hoofd-akte waren.

Diensttijd in volle jaren.	f 550—f 599.	f 600—f 649.	f 650—f 699.	f 700—f 799.	f 800—f 899.	f 900—f 999.	f 1000—f 1099.	f 1100—f 1199.	f 1200—f 1299.	f 1300—f 1399.	f 1400—f 1499.	f 1500—f 1599.	f 1600—f 1699.	f 1700—f 1799.	f 1800—f 1899.	f 1900—f 1999.	Totaal.
Minder dan 5 jaar.																	
Onderwijzers	1	51	47	124	68	54	10	4	—	—	—	—	—	—	—	—	359
Onderwijzeressen	—	3	11	33	37	30	6	4	1	—	—	—	—	—	—	—	125
5—9 jaar.																	
Onderwijzers	—	—	39	159	138	197	144	138	43	15	3	—	—	2	—	—	878
Onderwijzeressen	—	—	3	49	50	79	60	29	19	9	—	—	—	—	—	—	298
10—14 jaar.																	
Onderwijzers	—	—	2	35	41	73	111	97	98	58	28	7	1	2	2	—	555
Onderwijzeressen	—	—	1	10	12	26	29	34	25	20	17	2	1	—	—	—	177
15—19 jaar.																	
Onderwijzers	—	—	2	13	36	51	70	79	77	58	71	36	13	4	1	—	511
Onderwijzeressen	—	—	—	—	5	11	14	23	22	13	37	14	2	—	—	—	141
20—29 jaar.																	
Onderwijzers	—	—	—	1	30	60	50	86	51	46	95	67	29	19	5	(1) 2	541
Onderwijzeressen	—	—	—	—	6	11	14	13	18	13	35	11	13	3	—	—	137
30—39 jaar.																	
Onderwijzers	—	—	—	—	19	13	17	14	12	6	15	31	15	4	1	—	147
Onderwijzeressen	—	—	—	—	—	1	1	4	4	6	10	5	1	1	—	—	33
40 jaar en meer.																	
Onderwijzers	—	—	—	—	2	7	7	3	—	—	3	4	2	—	1	—	29
Onderwijzeressen	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	3	—	—	—	—	4
Totaal { Onderwijzers . . .	1	51	90	332	334	455	409	421	281	183	215	145	60	31	10	2	3020
{ Onderwijzeressen . . .	—	3	15	92	110	158	124	108	89	61	99	35	17	4	—	—	915
Algemeen totaal	1	54	105	424	444	613	533	529	370	244	314	180	77	35	10	2	3935
Totaal op 1 Jan. 1907	—	69	156	437	562	574	469	494	328	255	250	152	42	15	1	2	3806
Vermeerdering	1	—15	—51	—13	—118	39	64	35	42	—11	64	28	35	20	9	—	129

(1) Een onderwijzer met f 2150 en een met f 2200.

§ 12. PENSIOENEN EN WACHTGELDEN DER ONDERWIJZERS.

Gedurende 1907 werden bij het openbaar onderwijs de volgende pensioenen verleend:

in	aan hoofden van scholen.	aan onderwijzers en onderwijzeressen.
Noordbrabant	7	2
Gelderland	8	7
Zuidholland	10	33
Noordholland	13	15
Zeeland	3	7
Utrecht	4	8
Friesland	10	7
Overijssel	5	7
Groningen	9	9
Drenthe	—	4
Limburg	5	2
	74	101

Het bedrag der pensioenen in 1907 toegekend, was voor de hoofden van openbare scholen:

3 tusschen f	500 en f	600
5 „	600 „	700
31 „	700 „	800
7 van	800	
9 tusschen	800 „	900
1 van	900	
3 tusschen	900 „	1000
3 „	1000 „	1100
1 „	1100 „	1200
2 „	1200 „	1300
4 „	1400 „	1500
1 „	1500 „	1600
1 „	1600 „	1700
2 „	1700 „	1800
1 „	1800 „	1900

De aan de openbare onderwijzers en onderwijzeressen verleende pensioenen bedroegen:

1 beneden f	100
21 tusschen	100 en f 200
13 „	200 „ 300
1 van	300
7 tusschen	300 „ 400
9 „	400 „ 500
5 van	500
11 tusschen	500 „ 600
13 „	600 „ 700
1 van	700
6 tusschen	700 „ 800
5 „	800 „ 900

5 tusschen 900 en f 1000

1 van 1000

2 „ 1100

Gedurende 1907 werden bij het bijzonder onderwijs de volgende pensioenen verleend:

in	aan hoofden van scholen.	aan onderwijzers en onderwijzeressen.
Noordbrabant	1	3
Gelderland	7	6
Zuidholland	6	14
Noordholland	7	8
Zeeland	1	—
Utrecht	4	4
Friesland	4	2
Overijssel	3	2
Groningen	2	1
Drenthe	—	—
Limburg	2	—
	37	40

Het bedrag der pensioenen in 1907 toegekend, was voor de hoofden van bijzondere scholen:

4 tusschen f	400 en f	500
3 „	500 „	600
7 „	600 „	700
7 „	700 „	800
2 van	800	
1 tusschen	800 „	900
3 „	900 „	1000
2 van	1000	
3 tusschen	1000 „	1100
1 „	1100 „	1200
2 „	1200 „	1300
1 „	1500 „	1600
1 van	2000	

De aan de bijzondere onderwijzers en onderwijzeressen verleende pensioenen bedroegen:

2 tusschen f	100 en f	200
9 „	200 „	300
6 „	300 „	400
7 „	400 „	500
5 „	500 „	600
1 van	600	
9 tusschen	600 „	700
1 „	700 „	800

Aan pensioenen van gewezen onderwijzers bij openbare en bijzondere lagere scholen is over 1907 eene som van f 839 488,99 uitbetaald.

Krachtens art. 43 der wet op het lager onderwijs wordt als bijdrage voor pensioen door de openbare onderwijzers jaar-

lijks betaald twee ten honderd van de jaarwedde aan hunne betrekking verbonden.
Die bijdragen maakten in 1907 te zamen een bedrag uit van f 305 179,12 en waren over de verschillende provinciën verdeeld als volgt:

Noordbrabant	f 16 764,94
Gelderland	28 095,80
Zuidholland	75 655,17
Noordholland	81 683,82
Zeeland	11 759,34
Utrecht	14 009,35
Friesland	18 676,90

Overijssel	f 20 415,97
Groningen	18 922,59
Drenthe	8 893,08
Limburg	10 302,16

De bijdragen voor pensioen van de onderwijzers aan bijzondere lagere scholen en bijzondere kweekscholen, ingevolge art. 69 der wet op het lager onderwijs, bedroegen in 1907 in totaal f 102 693,65⁵.
Krachtens art. 41 der wet op het lager onderwijs werd in 1907 wachtgeld verleend aan 3 hoofden en aan 21 onderwijzers.
Voor wachtgeld, krachtens voormeld wetsartikel verleend, is in 1907 in het geheel f 18 021,05⁵ uitgegeven.

§ 13. OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.

I.

Rijkskweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen.

Gedurende den cursus 1907—1908 kwamen in het onderwijzend personeel bij de Rijkskweekscholen en daaraan verbonden leerscholen de veranderingen voor in het volgende overzicht vermeld.

Rijkskweekschool te	Betrekking.	Overleden of op verzoek eervol ontslagen.	Benoemd.
Apeldoorn	onderwijzeres bij de leerschool	G. E. Uilkens	W. Bruinsma
Nijmegen	hoofd der leerschool	A. H. van der Grinten	H. van Dijk
	onderwijzer bij de leerschool	B. J. Trosée	J. W. Omloo
Groningen	" " " kweekschool	Ph. van Dam	Tj. L. Dijksterhuis
	" " " leerschool	J. H. Schutt	K. Bijlstra
Maastricht	" " " kweekschool	S. de Gast Jzn.	J. Sturing
	" " " "	Th. M. Smout	A. Kooyman

In het volgende overzicht is vermeld het getal kweekelingen bij elke Rijkskweekschool, het getal van hen die aan het akte-examen deelnamen, van hen die daarbij slaagden, van hen die tusschentijds en bij het einde van den cursus de

kweekschool verlieten, alsmede de uitslag van de gehouden toelatingsexamens voor den nieuwen cursus, welke is aangevangen in Mei 1908.

GETAL DER KWEEKELINGEN.																
Rijkskweekscholen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.	bij den aanvang van den cursus 1907-1908, in de:				die aan de akte- examiens in 1908 deelnamen.	die in het bezit der akte werden gesteld.	die gedurende den cursus 1907-1908 tus- schentijds de kweekschool verlieten, of, krachtens art. 33 der Regelen, werden verwijderd.	die bij het einde van den cursus de kweek- school verlieten.	die na zich voor het toelatings- examen voor den cursus 1908-1909 te hebben aangemeld zijn op- gekomen.	die zijn afgekeurd.	die tot den nieuwen cursus, aanvan- gende in Mei 1908, werden toegelaten.	die in Mei 1908 niet tot eene hoogere klasse konden overgaan.	die bij het begin van den cursus 1908-1909 aan de kweekschool waren geplaatst, in de:			
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.									1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.
Apeldoorn	21	20	22	20	19	18	3	19	158	5	22	3	22	21	21	19
Nijmegen	20	22	19	21	20	14	1	20	67	7	21	2	23	18	22	19
Haarlem	23	24	21	22	22	21	1	21	98	4	24	—	24	23	23	22
Middelburg.	22	21	19	18	17	17	—	18	48	2	22	2	24	20	21	19
Deventer	22	21	20	21	21	17	1	21	76	3	23	3	24	23	18	20
Groningen	20	20	22	19	19	19	—	19	85	3	24	2	24	21	20	21
Maastricht	25	19	18	14	13	10	3	13	42	3	24	2	24	26	17	17
Totaal.	153	147	141	135	131	116	9	131	574	27	160	14	165	152	142	137

Tot toelichting van dit overzicht zij vermeld, dat in Mei 1907, bij den aanvang van den cursus, 576 kweekelingen aan de zeven Rijkskweekscholen waren geplaatst.

Door 131 kweekelingen werd in 1908 deelgenomen aan het examen ter verkrijging van de akte bedoeld in art. 77, onder a, der wet op het lager onderwijs, van wie 116 die akte verwierven.

Naar aanleiding van eene oproeping meldden zich voor de toelatingsexamens voor den cursus 1908—1909 aan:

te Apeldoorn	158	adspiranten.
„ Nijmegen	89	..
„ Haarlem	120	..
„ Middelburg	53	..
„ Deventer	102	..
„ Groningen	98	..
„ Maastricht	52	..
te zamen	672	jongelieden.

98 adspiranten kwamen niet op, 27 werden lichamelijk ongeschikt bevonden, zoodat 547 aan het examen deelnamen; 160 werden toegelaten.

Bij elke kweekschool werden 24 Rijkstoelagen van f 300 voor huisvesting en verpleging beschikbaar gesteld.

Van de kweekelingen die in 1908 de akte van bekwaamheid als onderwijzer of onderwijzeres verwierven, zijn velen reeds, voor vast of tijdelijk, geplaatst aan eene openbare of aan eene bijzondere school; sommigen bleven deelnemen aan de Rijkskweekscholen te Nijmegen, Haarlem, Deventer en Maastricht verbonden gymnastiekcursussen of aan den teekencursus van de Rijkskweekschool te Deventer. Eenigen vervullen hunne dienstplichten als milicien.

Volgens den rooster voor den cursus 1907—1908 was het aantal uren dat ieder van de kweekelingen wekelijks in de verschillende vakken onderwijs ontving, geregeld als in de tabel op de volgende bladzijde is aangegeven.

G E T A L U R E N ' S W E E K S V O O R I E D E R L E E R V A K B E S T E M D , T E

L E E R V A K K E N .	Apeldoorn.				Nijmegen.				Haarlem.				Middelburg.				Deventer.				Groningen.				Maastricht.			
	Iste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	Iste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	Iste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	Iste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	Iste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	Iste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	Iste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.
Nederlandsche taal (lezen, taalkunde, stijl en letterkunde).	5½	6	5½	5½	6	7	6	8	5	5	7	7	5	5	7	7	5	6	6	6	9	7	6	6	5	6	6	6
Schrijven	1	½	—	—	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Geschiedenis (vaderlandsche en algemeene)	2	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	2	3	3	2	3	4	3	3	2	2	2	2	2
Aardrijkskunde (wis-, natuur- en staatkundige, kaartschetsen)	3	2	2	3	2	2	2	2	4	4	4	4	2	2	3	3	3	3	3	3	2	2	2	2	2	2	3	3
Rekenen.	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	3	2	3	3	3	3	3	2	2	3	2	2	3	3	3	3	6
Kennis der natuur (natuurlijke historie, natuurkunde, scheikunde)	3	2	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	2	3	3	2	3	5	4	4	3	3	3	2	2	3	4	3
Zang en toonkunst.	3	3	3	2½	4	3	4	4	3½	3½	3½	3	3	3	3	3½	2½	2½	3½	3½	3	3	5	4	4	3	3	3
Opvoeding en onderwijs	½	2	2	2	—	2	2	2	2	2	2	3	2	2	2	2	1	2	2	2	—	3	2	2	1	2	2	2
Teekenen	2	2	2	2	4	2	2	2	2	2	4	4	4	4	3	2	4	2	2	4	2	2	2	3	3	3	2	3
Wiskunde (stel- en meetkunde)	1	2	2	2	2	2	2	1	4	4	3	3	3	2	2	2	3	3	3	2	2	2	2	4	4	3	4	2
Gymnastiek	2	2	3	3	3	3	5	5	4	4	4	4	3	3	3	2	2	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2
Fransche taal.	2	2	2	2	3	3	2	2	3	2	2	2	3	2	2	1	2	2	2	2	3	2	2	3	3	2	2	2
Hoogduitsche taal	2	2	2	2	2	2	3	2	2	2	2	2	—	2	2	1	3	2	1	1	2	2	2	1	2	2	2	2
Engelsche taal	—	2	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	2	1	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—
Tuin- en landbouw.	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—
Anatomie, physiologie, gezondheidsleer.	—	—	—	1	—	—	1	2	—	1	1	1	—	—	—	1	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	1	1
Handenarbeid (Slöjd)	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	4	4	3	3	3	—	—	—	—	—	3	3	3	—	—	—	—	—
Vrouwelijke handwerken.	3	2	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal.	33	34½	35½	37	34	36	40	41	43½	43½	46½	48	38	39	40	40	35½	36½	36½	36½	39	38	39	39	33	36	38	38

Het onderwijs, volgens dien rooster verstrekt, heeft hoofdzakelijk de theoretische opleiding ten doel gehad.

Overeenkomstig art. 39, alinea 1, van de regelen voor de Rijkskweekscholen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 21 Mei 1891 (*Staatsblad* n°. 97) is ook voor de praktische opleiding van de kweekelingen, voor zoover zij daarvoor in de termen vielen, zooveel mogelijk zorg gedragen.

Het gedrag der kweekelingen was over het algemeen voldoende.

De vlijt en de vorderingen gaven tot geen ernstige klachten aanleiding.

De gezondheidstoestand van de kweekelingen was over het algemeen bevredigend. De huisvesting en verpleging van de kweekelingen in de kosthuizen kon voldoende genoemd worden.

Het getal leerlingen bij de leerschool bedroeg gemiddeld te:

Apeldoorn	227
Nijmegen	192

Haarlem	244
Middelburg	270
Deventer	273
Groningen	216
Maastricht	295

Het onderwijs aan deze scholen wordt blijkbaar zeer op prijs gesteld. In den regel toch overtrof het getal aanvragen om plaatsing, dat der beschikbare plaatsen.

In het volgende overzicht is de toestand van de cursussen voor de opleiding van gymnastiekonderwijzers vermeld, welke zijn verbonden aan de Rijkskweekscholen te Nijmegen, Haarlem, Deventer en Maastricht.

Cursus	Getal leerlingen bij den aanvang van den cursus in 1907 waren geplaatst in de		Gedurende den cursus 1907—1908 verlieten de lessen		Gedurende den cursus 1907—1908 werden toegelaten		Tot den cursus 1908—1909 werden toegelaten		Uitslag der akte-examens in 1908.	
	1e klasse		2e klasse		1e klasse		2e klasse		1e klasse	
	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.
verbonden aan de kweek-school te :										
Nijmegen	11	—	10	1	1	—	3	—	—	—
Haarlem	22	5	13	1	—	4	6	—	—	2
Deventer	10	—	6	—	—	—	3	—	1	—
Maastricht	17	—	14	—	1	—	9	—	1	—
Totaal	60	5	43	2	2	4	21	—	2	2
Totaal in 1906	45	5	37	1	5	3	6	—	—	1
Vermeerdering	15	—	6	1	—	1	15	—	2	1

De in 1907 gedane uitgaven voor de Rijkskweekscholen en de daaraan verbonden leerscholen zijn in het volgende overzicht vermeld.

Onderwerpen van uitgaaf.	Rijkskweekschool te :							
	Apeldoorn.	Nijmegen.	Haarlem.	Middelburg.	Deventer.	Groningen.	Maastricht.	Totaal.
Onderwijzend personeel	f 36 516,66 ^s	f 32 944,99	f 36 448,29 ^s	f 33 974,99 ^s	f 33 937,50	f 33 827,21	f 39 787,83	f 247 437,48 ^s
Kweekelingen	23 516,66 ^s	24 212,50	23 725,00	22 425,00	23 350,00	23 366,66	22 525,00	163 120,82 ^s
Materieel	8 378,97	7 396,24	9 916,18 ^s	6 870,92	7 498,07 ^s	9 922,82 ^s	7 830,21 ^s	57 813,43
Totaal in 1907	f 68 412,30	f 64 553,73	f 70 089,48	f 63 270,91 ^s	f 64 785,57 ^s	f 67 116,69 ^s	f 70 143,04 ^s	f 468 371,74
„ „ 1906	65 870,42	62 018,75	67 856,29	59 273,10	62 870,75	64 623,07	69 676,96 ^s	452 189,34 ^s
Vermeerdering	f 2 541,88	f 2 534,98	f 2 233,19	f 3 997,81 ^s	f 1 914,82 ^s	f 2 493,62 ^s	f 466,08	f 16 182,39 ^s

II.

Rijksnormaallessen.

Zooals uit de tabellen op bladz. 92 en volgende blijkt, bestonden er op het einde van 1907 58 Rijksnormaallessen van den eersten rang (A) en 28 van den tweeden rang (B), waarbij 1191 mannelijke en 1642 vrouwelijke kweekelingen werden opgeleid; dat is respectievelijk 89 en 46 meer dan in het vorige jaar.

Door 244 mannelijke en 367 vrouwelijke kweekelingen werd aan het examen ter verkrijging van de akte, bedoeld bij art. 77, onder a, der wet op het lager onderwijs deelgenomen, van wie 152 en 234 slaagden.

Terwijl laatstbedoeld overzicht den toestand van de Rijksnormaallessen op het einde van het jaar aangeeft, bevat de tabel op bladz. 106 eenige opgaven omtrent het cursusjaar 1907-1908.

Daaruit blijkt, dat die inrichtingen op 1 April 1907 werden bezocht door 1434 mannelijke en 1971 vrouwelijke kweekelingen; dat is respectievelijk 8 en 31 minder dan op 1 April van het vorige jaar.

Na verkregen akte van bekwaamheid of om verschillende andere, hierna te vermelden redenen vertrokken 390 mannelijke en 495 vrouwelijke kweekelingen. Daarentegen werden 584 mannelijke en 603 vrouwelijke kweekelingen tot de lessen toegelaten, zoodat alle Rijksnormaallessen te zamen op 1 April 1908 werden bezocht door 1628 mannelijke en 2079 vrouwelijke kweekelingen; dat is 194 mannelijke en 108 vrouwelijke meer, dan op gelijk tijdstip van het vorige jaar.

Uit de cijfers der tabel op bladz. 107 blijkt, dat 76 kweekelingen de normaallessen verlieten wegens ongeschiktheid voor het onderwijs en 144 wegens verandering van loopbaan, terwijl 26 kweekelingen overleden of wegens ziekte de normaallessen verlieten. Van 32 bleven de redenen waarom zij de inrichting verlieten, onbekend. Neemt men aan, dat ook deze laatsten van het onderwijs afzagen, dan gingen 278 kweekelingen gedurende den cursus 1907-1908 voor het onderwijs verloren. Dat getal bedroeg gedurende den voorafgaanden cursus 349.

III.

Gemeentelijke kweekescholen.

Gemeentelijke kweekeschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam.

In de inrichting dezer school en de regeling der lessen kwam in 1907 geen belangrijke verandering. Evenmin kwam verandering in het onderwijzend personeel.

Bij den aanvang van 1907 telde de kweekeschool 24 mannelijke en 135 vrouwelijke leerlingen.

Het toelatingsexamen werd gehouden in de maand Maart.

Voor dit examen:

hadden zich aangemeld.....	22 jongens en 64 meisjes:
waren niet opgekomen.....	— „ „ 2 „
werden geëxamineerd.....	22 „ „ 62 „
bedankten voor plaatsing....	6 „ „ 4 „
werden afgewezen.....	3 „ „ 28 „
„ toegelaten	13 „ „ 30 „
„ afgekeurd	1 „ „ „ „
„ geplaatst	12 „ „ 30 „

De samenstelling der klassen was als volgt:

leerjaar	I A.....	6 jongens en 15 meisjes:
„	I B.....	6 „ „ 15 „
„	II A.....	3 „ „ 16 „
„	II B.....	4 „ „ 16 „
„	III A.....	3 „ „ 14 „

leerjaar	III B.....	3 jongens en 13 meisjes;
„	IV A.....	3 „ „ 15 „
„	IV B.....	3 „ „ 17 „

Totaal..... 31 jongens 121 meisjes.

De akte-examens leverden de volgende uitkomsten op.

Nuttige handwerken.

Van de 31 meisjes van het 3de leerjaar, die aan dit examen deelnamen, slaagden 29; twee werden afgewezen.

Vrije en orde-oefeningen.

Van de 37 leerlingen van het 4de leerjaar, werd de akte behaald door 34; drie werden afgewezen.

Onderwijzer(es).

Van de 5 jongens en 38 meisjes van het 4de leerjaar, slaagden 5 jongens en 32 meisjes, en werden afgewezen 6 meisjes.

Gemeentelijke kweekeschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden.

In het onderwijzend personeel dezer inrichting kwam geene verandering.

Aan het examen voor de akte als onderwijzer(es) onderwierpen zich 5 mannelijke en 18 vrouwelijke kweekelingen der 4de klasse, van wie slaagden 1 mannelijke en 16 vrouwelijke kweekelingen.

Aan het examen voor de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek namen 3 mannelijke kweekelingen deel, die allen slaagden.

In het vak „de nuttige handwerken voor meisjes” werd door 13 kweekelingen examen afgelegd, van wie 11 de verlangde akte verwierven.

Het toelatingsexamen voor den cursus 1908-1909 werd afgenomen in het laatst van Maart en het begin van April; 9 mannelijke en 12 vrouwelijke leerlingen werden toegelaten tot de 1ste klasse, 3 vrouwelijke tot de 2de klasse.

Van deze 3 meldde zich slechts 1 voor toelating aan.

De nieuwe cursus ving in 1908 aan met:

9 jongens en 16 meisjes in de 1ste klasse;
6 „ „ 5 „ „ „ 2de „
2 „ „ 6 „ „ „ 3de „
8 „ „ 15 „ „ „ 4de „

Kweekeschool voor onderwijzeressen te Groningen.

Het aantal leerlingen dezer inrichting in 1907 bedroeg 66. Zij waren over de verschillende klassen verdeeld als volgt:

	Klasse.				
	I	II	III	IV	Totaal.
Aantal leerlingen op 1 Januari	20	15	16	15	66
Niet bevorderd 1 Mei.....	1	3	1	2	7
Vertrokken 1 Mei.....	—	1	1	14	16
Geplaatst 1 Mei.....	16	—	—	—	16
Aantal leerlingen op 1 Mei...	17	21	13	15	66

Voor het in Maart gehouden toelatingsexamen hadden zich aangegeven 43 adspiranten, waarvan 3 voor de 2de en 1 voor de 3de klasse. Deze vier adspiranten konden voor die klassen niet worden toegelaten; 1 harer werd in de 1ste klasse geplaatst; de 3 anderen vertrokken.

Van de overige adspiranten kwamen 36 op, van wie 19 werden toegelaten. Twee kweekelingen bekwamen eene beurs van f 200.

Aan 5 kweekelingen werd vrijstelling verleend van het betalen van schoolgeld.

In Februari legden 14 kweekelingen der 3de en 1 kweekeling der 4de klasse het examen af voor de nuttige handwerken.

Van deze 15 kandidaten werden 2 afgewezen.

Alle kweekelingen der 4de klasse namen deel aan het examen voor onderwijzeres. Door 13 harer werd de verlangde akte behaald; 2 werden afgewezen.

De akte van bekwaamheid voor de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek werd verkregen door alle kweekelingen van de 4de klasse die zich aan het examen onderwierpen.

De Rijksbijdragen door deze kweekscholen over 1907 genoten, bedroegen:

gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam	f 24 000,00
gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden	6 397,13
gemeentelijke kweekschool voor onderwijzeressen te Groningen	12 846,70
	f 43 243,83

IV.

Inrichtingen van bijzonderen aard ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.

a. *Bijzondere kweekscholen.*

De voorwaarden waaraan de inrichting dezer scholen moet voldoen om aanspraak te kunnen maken op het subsidie bedoeld in art. 12, alinea 3, 1°., der wet op het lager onderwijs, evenals de wijze van berekening van dit subsidie, zijn medegedeeld op bladz. 261 van het verslag over 1890--1891.

Over 1907 werd door de volgende bijzondere kweekscholen eene Rijksbijdrage genoten tot het bedrag achter hunne namen vermeld.

Bisschoppelijke kweekschool voor Rooms-Katholieke onderwijzers te 's Hertogenbosch	f 6 230,00
Kweekschool van het zedelijk lichaam „Vereeniging van vrouwen tot het geven van onderwijs” te 's Hertogenbosch	8 825,00
Kweekschool voor Rooms-Katholieke onderwijzeressen „In omnibus charitas”, te 's Hertogenbosch	6 440,00
Kweekschool van het burgerlijk zedelijk lichaam „Vereeniging van vrouwen”, te Oirschot	6 645,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Schijndel	5 870,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Dongen	7 500,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Vught	4 915,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Bergen op Zoom	5 310,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Veghel	5 365,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Tilburg	8 245,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Oudenbosch	5 618,12 ⁵
Rooms-Katholieke kweekschool te Etten ..	6 711,45 ⁵
Rooms-Katholieke kweekschool te Hoogerheide	5 671,67
Rooms-Katholieke kweekschool te Moerdijk	4 342,50
Rooms-Katholieke kweekschool te Oudenbosch (Instituut St. Louis)	5 087,50
Rooms-Katholieke kweekschool te Roosendaal	5 590,00

Rooms-Katholieke kweekschool te Arnhem f	5 845,00
Kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem	10 537,50
Christelijke normaalschool voor onderwijzeressen te Zetten	7 180,00
Christelijke normaalschool te Nijmegen ...	6 672,50
Kweekschool der Vereeniging tot opleiding van onderwijzeressen te Nijmegen	7 000,00
Groen van Prinstererschool te Doetinchem	6 780,00
Christelijke normaalschool te 's Gravenhage	7 010,00
Kweekschool voor onderwijzeressen der Vereeniging Kweekschool, Oude Molstraat, te 's Gravenhage	4 125 00
Kweekschool van de St. Willebrordusvereeniging te 's Gravenhage	6 350,00
Kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen, Elandstraat, te 's Gravenhage	7 496,25
Rooms-Katholieke kweekschool te Rotterdam	5 418,33
Gereformeerde kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam	6 965,00
Kweekschool voor onderwijzeressen te Haarlem	10 240,00
Kweekschool ter opleiding van onderwijzeressen, verbonden aan het St. Anthoniusgesticht te Amsterdam	5 630,00
Kweekschool te Beverwijk der Vereeniging tot bevordering van Katholiek bijzonder onderwijs te Haarlem	3 470,00
Kweekschool te Monnikendam van de St. Josephstichting aldaar	6 246,67
Kweekschool der St. Gregoriusstichting te Utrecht	6 890,00
Kweekschool der O. L. Vrouwestichting te Amersfoort	6 270,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Steenwijkerwold	6 250,00
Kweekschool voor onderwijzeressen te Hoogezand	5 512,22
Rooms-Katholieke kweekschool te Maastricht	5 142,50
Rooms-Katholieke kweekschool voor onderwijzeressen te Maastricht	8 810,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Heythuizen	9 140,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Eysden	6 410,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Echt .	7 660,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Steyl .	7 320,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Echt .	7 750,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Reuver	6 210,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Koningsbosch	5 795,00
Rooms-Katholieke kweekschool te Venray	4 440,00
	f 298 932,22

In het overzicht op bladz. 92 en volgende zijn deze inrichtingen vermeld met opgave van het aantal kweekelingen en verkregen akten.

b. Opleiding aan bijzondere normaallessen en door hoofden van scholen.

Ter uitvoering van art. 1 van het Koninklijk besluit van 3 April 1890 (*Staatsblad* n°. 34) werd bij Koninklijk besluit het bedrag der Rijksbijdragen vastgesteld, die aan gemeentelijke en aan bijzondere normaallessen en aan hoofden van scholen zullen worden verleend voor elk der door hen in den loop van 1907 ter opleiding tot onderwijzer aangenomen personen, nadat dezen in den loop van 1909 of later de akte van bekwaamheid bedoeld in art. 77, onder a, der wet, zullen hebben verkregen namelijk:

voor hen die bij gemeentelijke en bij bijzondere normaallessen zijn opgeleid:

gedurende ten minste twee jaren	f	300,00
„ „ „ drie „	„	400,00
„ „ „ vier „	„	500,00

voor hen die door hoofden van scholen zijn opgeleid:

gedurende ten minste twee jaren	f	200,00
„ „ „ drie „	„	250,00
„ „ „ vier „	„	300,00

Op 31 December 1907 werden op den voet van voormeld Koninklijk besluit van 3 April 1890 (*Staatsblad* n°. 34) opgeleid:

aan 121 normaallessen 1061 mannelijke en 1224 vrouwelijke kweekelingen, en

door 24 hoofden van scholen 38 mannelijke en 18 vrouwelijke kweekelingen.

De volgende tabel geeft een overzicht dezer opleiding in de verschillende provinciën op het einde van 1907.

P R O V I N C I Ë N.	Aantal normaallessen.	Aantal kweekelingen.		Aantal hoofden van scholen.	Aantal kweekelingen.	
		Mannelijke.	Vrouwelijke.		Mannelijke.	Vrouwelijke.
Noordbrabant	12	94	74	2	2	5
Gelderland	14	80	80	5	2	6
Zuidholland	22	257	344	1	1	—
Noordholland	16	161	482	2	10	—
Zeeland	2	41	18	2	1	1
Utrecht	10	68	51	3	3	3
Friesland	21	172	74	6	16	3
Overijssel	4	13	6	1	1	—
Groningen	11	121	46	2	2	—
Drenthe	3	50	14	—	—	—
Limburg	6	4	35	—	—	—
Totaal	121	1 061	1 224	24	38	18
Op 1 Januari 1907 . . .	127	1 002	1 298	34	46	25
Vermindering	6	— 59	74	10	8	7

Over 1907 werd aan Rijksbijdragen ten behoeve van deze opleiding een bedrag van f 121 622,49^s uitgekeerd.

OVERZICHT van de Rijksnormaallessen. Rijks- en gemeentelijke kweekscholen en bijzondere inrichtingen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen op 31 December 1907. (1)

GEMEENTEN.	Opleiding van onderwijzers.								Opleiding van onderwijzeressen.								Toelichtingen.
	Rijksnormaallessen.				Rijks- en gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		Rijksnormaallessen			Rijks- en gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.			
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Getal kweekelingen die aan de examens hebben deelgenomen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Getal kweekelingen die aan de examens hebben deelgenomen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.		
's Hertogenbosch.	A	8	1	1	—	—	71	14	26	2	2	—	—	107	20		
Grave.	B	11	2	1	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—		
Boxmeer	B	12	—	—	—	—	—	—	5	1	—	—	—	—	—		
Vught	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44	3		
Breda	A	19	4	4	—	—	—	—	37	8	3	—	—	53	3		
Bergen op Zoom	A	24	6	—	—	—	48	2	26	7	3	—	—	27	—		
Dinteloord	B	20	4	1	—	—	—	—	9	3	—	—	—	—	—		
Etten.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	38	7		
Oudenbosch	—	—	—	—	—	—	65	5	—	—	—	—	—	33	1		
Roosendaal.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	33	4		
Moerdijk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	32	1		
Woensdrecht	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	36	2		
Dongen	—	—	—	—	—	—	11	2	—	—	—	—	—	54	6		
Halsteren	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—		
Oud-Gastel.	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—		

(1) Er zal getracht worden eene wijziging in de tabel te brengen, waarin de splitsing der opleidingsinrichtingen, bedoeld in het Verslag der Commissie uit de Tweede Kamer omtrent het Schoolverslag over 1905—1906 (Gedrukte Stuk-

ken, Zitting 1907—1908 — 109, bladz. 3, eerste zinsnede) zooveel mogelijk voorkomt. De kosten van de opleiding van iederen voor de akte geslaagden leerling zijn niet op te geven. Wel hetgeen door het Rijk is bijgedragen.

In verband met het Verslag der Commissie, bedoeld in noot 1 bij § 2, zij opgemerkt, dat bedoelde opgaven op bladz. 396 van het Schoolverslag over 1904—1905, betreffende de Rijksnormaallessen, alle vallen binnen het cursus-

jaar waarover dat verslag loopt. De vermelding van het getal kweekelingen op 1 Januari 1904 zoude daarbuiten vallen. Wenscht men vergelijking met dat getal, dan sla men het vorige verslag op.

GEMEENTEN.	Opleiding van onderwijzers.								Opleiding van onderwijzeressen.								Toelichtingen.
	Rijksnormaallessen.				Rijks- en gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		Rijksnormaallessen.			Rijks- en gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.			
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Getal kweekelingen die aan de examens hebben deelgenomen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Getal kweekelingen die aan de examens hebben deelgenomen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.		
Tilburg	B	17	3	—	—	—	68	13	10	1	1	—	—	75	7		
Heusden.	B	18	4	2	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—		
Almkerk.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—		
Waalwijk	B	22	1	—	—	—	—	—	6	1	—	—	—	—	—		
Geertruidenberg	B	20	5	4	—	—	—	—	7	4	2	—	—	—	—		
Oirschot	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	53	7		
Werkendam	—	—	—	—	—	—	6	2	—	—	—	—	—	2	—		
Eindhoven	A	24	5	5	—	—	—	—	7	2	2	—	—	—	—		
Schijndel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	33	6		
Veghel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	31	4		
Stratum	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	2		
Arnhem	A	10	—	—	—	—	—	—	28	6	4	—	—	32	5		
Id. (Kweekschool voor onderwijzeressen)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	106	14		
Harderwijk	A	13	3	3	—	—	—	—	19	4	2	—	—	—	—		
Apeldoorn	A	3	—	—	—	—	—	—	30	9	3	83	20	—	—		
Zutphen	A	10	3	2	—	—	24	5	22	10	5	—	—	19	2		
Winterswijk	B	2	—	—	—	—	9	—	3	5	4	—	—	14	—		
Doetinchem	A	13	2	2	—	—	40	7	20	4	1	—	—	13	1		
Doesburg	—	—	—	—	—	—	9	3	—	—	—	—	—	—	—		
Aalten	—	—	—	—	—	—	13	2	—	—	—	—	—	4	1		
Tiel	A	28	2	—	—	—	5	1	31	3	—	—	—	—	—		
Nijmegen	A	17	7	3	82	13	42	9	14	4	4	—	—	90	13		
Zetten (gem. Valburg)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50	8		
's Gravenhage	A	19	4	3	—	—	—	—	43	12	12	—	—	—	—		
Id. (bijz. Chr. kweekschool, Prinsestraat)	—	—	—	—	—	—	32	7	—	—	—	—	—	40	7		
Id. (R. K. kweekschool St. Willibrordus)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	56	8		
Id. (kweekschool Elandstaat)	—	—	—	—	—	—	9	—	—	—	—	—	—	114	14		
Id. (bijzondere normaallessen H. Vincentius van Paulo).	—	—	—	—	—	—	15	3	—	—	—	—	—	—	—		
Id. (bijzondere kweekschool, Oude Molstraat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	26	1		
Id. (bijz. normaallessen Alexanderstraat 1)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4		
Id. (bijz. normaallessen Laan Copes 107/109)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	1		

GEMEENTEN.	Opleiding van onderwijzers.								Opleiding van onderwijzeressen.								Toelichtingen.
	Rijksnormaallessen.				Rijks- en gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		Rijksnormaallessen.				Rijks- en gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Getal kweekelingen die aan de examens hebben deelgenomen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Getal kweekelingen die aan de examens hebben deelgenomen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.		
Delft	A	7	3	3	—	—	—	—	36	6	6	—	—	—	—		
Leiden	—	—	—	—	19	2	13	1	—	—	—	51	7	23	2		
Katwijk	B	6	4	2	—	—	—	—	5	6	4	—	—	—	—		
Maassluis	B	3	—	—	—	—	—	—	19	3	—	—	—	—	—		
Voorschoten	B	5	1	1	—	—	—	—	13	5	2	—	—	—	—		
Rotterdam (gem. vormschool) . .	—	—	—	—	66	9	—	—	—	—	—	169	30	—	—		
Id. (vormschool der Ned. Herv. gemeente)	—	—	—	—	—	—	14	4	—	—	—	—	—	14	1		
Id. (Geref. vormschool)	—	—	—	—	—	—	36	—	—	—	—	—	—	24	2		
Id. (Christelijke vormschool) . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—		
Id. (normaallessen St. Laurens) .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	5		
Id. (R. K. vormschool)	—	—	—	—	—	—	34	6	—	—	—	—	—	—	—		
Id. (kweekschool aan het St. Luciagesticht)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	49	10		
Id. (bijz. vormschool H. C. v. Senen)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—		
Id. (bijz. vormschool dir. H. Donkersloot)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	4		
Charlois (Rotterdam)	B	17	4	1	—	—	—	—	23	45	3	—	—	—	—		
Ridderkerk	—	—	—	—	—	—	10	2	—	—	—	—	—	8	1		
Rijsoord (gem. Ridderkerk) . . .	B	6	—	—	—	—	—	—	14	6	5	—	—	—	—		
Schiedam	A	18	3	3	—	—	—	—	28	10	5	—	—	—	—		
Vlaardingen	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	3		
Gouda	A	14	2	1	—	—	6	—	29	7	4	—	—	4	—		
Alphen	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	2	—		
Bodegraven.	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—		
Elshout (gem. Nieuwlekkerland).	B	10	2	—	—	—	—	—	8	3	3	—	—	—	—		
Oudewater	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1		
Schoonhoven	B	14	2	2	—	—	—	—	22	4	4	—	—	—	—		
Woerden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23	3		
Dordrecht	A	11	2	2	—	—	18	1	24	4	2	—	—	14	2		
Gorinchem	A	11	2	2	—	—	—	—	28	1	1	—	—	—	—		
Leerdam.	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	7	—		
Oud-Beijerland	—	—	—	—	—	—	25	—	—	—	—	—	—	2	—		
Sliedrecht	B	11	3	1	—	—	—	—	15	4	3	—	—	—	—		
Middelbarnis	B	19	4	2	—	—	—	—	11	4	2	—	—	—	—		
Klaaswaal	A	17	6	6	—	—	—	—	18	3	2	—	—	—	—		
Nieuw-Helvoet	—	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—	3	—		

GEMEENTEN.	Opleiding van onderwijzers.							
	Rijksnormaallessen.				Rijks- en gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Getal kweekelingen die aan de examens hebben deelgenomen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.
Goes	A	20	5	5	—	—	—	—
Tholen	A	28	4	3	—	—	—	—
Zierikzee	A	17	2	1	—	—	—	—
Utrecht	A	20	1	1	—	—	—	—
Id. (R.-K. kweekschool v. onderwijzers)	—	—	—	—	—	—	49	11
Id. (Christelijke normaallessen)	—	—	—	—	—	—	11	5
Id. (normaall. aan Geref. scholen)	—	—	—	—	—	—	11	2
Id. (R.-K. normaallessen)	—	—	—	—	—	—	11	3
Zeist	—	—	—	—	—	—	6	1
Amerfoort	A	15	5	3	—	—	—	—
Id. (Bijz. kweekschool van O. L. Vrouwestichting)	—	—	—	—	—	—	—	—
Id. (Christel. normaallessen)	—	—	—	—	—	—	14	—
Baarn	—	—	—	—	—	—	—	—
Rhenen	A	15	—	—	—	—	—	—
Lopik	—	—	—	—	—	—	6	—
Maarssen	B	9	3	—	—	—	—	—
Tienhoven	—	—	—	—	—	—	1	—
Breukelen	—	—	—	—	—	—	7	—
Wijk bij Duurstede	B	13	3	2	—	—	—	—
Leeuwarden	A	8	1	1	—	—	29	—
Franeke	A	18	2	1	—	—	7	1
Harlingen	A	1	1	—	—	—	8	1
Buitenpost (gem. Achtkarspelen)	A	20	3	3	—	—	17	3
Dokkum	A	18	8	5	—	—	5	1
St. Anna-Parochie (gem. 't Bildt)	—	—	—	—	—	—	1	—
Berlikum, (gem. Menaldumadeel)	—	—	—	—	—	—	11	2
Hallum (gem. Ferwerderadeel)	—	—	—	—	—	—	2	—
Reitsum (gem. Ferwerderadeel)	—	—	—	—	—	—	10	1
Ooster-Nijkerk (gem. Oostdongeradeel)	—	—	—	—	—	—	4	1
Bergum (gem. Tietjeksteradeel)	—	—	—	—	—	—	16	2
Twijzel (gem. Achtkarspelen)	—	—	—	—	—	—	1	—
Sneek	A	9	5	4	—	—	26	1
Heeg (gem. Wijnbritseradeel)	—	—	—	—	—	—	4	—
Nijewirdum (gem. Gaasterland)	—	—	—	—	—	—	1	—
Dragten (gem. Smallingerland)	B	17	—	—	—	—	9	1
Heerenveen (gem. Schoterland)	B	11	2	2	—	—	—	—

Opleiding van onderwijzeressen.							Toelichtingen.
Rijksnormaallessen			Rijks- en gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		
Getal kweekelingen.	Getal kweekelingen die aan de examens hebben deelgenomen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen	Verkregen akten als onderwijzeres.	
30	7	5	—	—	—	—	
6	1	1	—	—	—	—	
18	7	6	—	—	—	—	
58	19	12	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	9	7	
—	—	—	—	—	10	1	
—	—	—	—	—	12	6	
—	—	—	—	—	4	2	
37	3	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	66	6	
—	—	—	—	—	12	1	
—	—	—	—	—	3	—	
14	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	2	—	
19	4	1	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	1	
—	—	—	—	—	2	—	
10	4	2	—	—	—	—	
36	9	8	—	—	23	1	
20	2	1	—	—	3	—	
4	2	1	—	—	18	2	
17	3	2	—	—	9	—	
13	2	2	—	—	4	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	2	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	2	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	2	1	
—	—	—	—	—	—	—	
26	3	2	—	—	4	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	2	—	
28	4	3	—	—	8	2	
36	7	4	—	—	—	—	

GEMEENTEN.	Opleiding van onderwijzers.								Opleiding van onderwijzeressen.								Toelichtingen.
	Rijksnormaallessen.				Rijks- en gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		Rijksnormaallessen.			Rijks- en gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.			
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Getal kweekelingen die aan de examens hebben deelgenomen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Getal kweekelingen die aan de examens hebben deelgenomen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.		
Bolsward	—	—	—	—	—	—	18	1	—	—	—	—	—	9	—		
Workum	—	—	—	—	—	—	17	3	—	—	—	—	—	2	—		
Wommels (gem. Hennaarderadeel)	—	—	—	—	—	—	15	1	—	—	—	—	—	1	—		
Zwolle	A	12	2	1	—	—	5	—	31	7	7	—	—	4	—		
Kampen	A	10	—	—	—	—	—	—	26	9	9	—	—	—	—		
Ommen	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	2	—		
Steenwijk	B	18	6	4	—	—	—	—	12	3	1	—	—	—	—		
Steenwijkerwold	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	57	4		
Deventer	A	15	3	3	84	19	—	—	36	8	6	—	—	—	—		
Hellendoorn	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—		
Hengelo	A	17	5	4	—	—	—	—	39	7	6	—	—	—	—		
Almelo	A	7	2	2	—	—	—	—	21	1	1	—	—	—	—		
Oldenzaal	A	30	5	4	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—		
Groningen	A	9	3	3	81	17	42	1	28	11	7	67	14	34	4		
Appingedam	A	15	—	—	—	—	21	2	16	1	1	—	—	—	1		
Bedum	—	—	—	—	—	—	15	3	—	—	—	—	—	3	—		
Bierum	—	—	—	—	—	—	15	1	—	—	—	—	—	2	—		
Zuidhorn	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—		
Leek	—	—	—	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	9	—		
Ulrum	—	—	—	—	—	—	7	1	—	—	—	—	—	—	—		
Warffum.	A	4	1	1	—	—	—	—	16	4	2	—	—	—	—		
Baflo	—	—	—	—	—	—	25	1	—	—	—	—	—	6	1		
Winschoten	—	—	—	—	—	—	11	—	—	—	—	—	—	7	—		
Nieuwolda	A	11	1	1	—	—	—	—	5	2	1	—	—	—	—		
Oude-Pekela	A	25	4	1	—	—	—	—	21	9	7	—	—	—	—		
Sappemeer	A	32	3	1	—	—	—	—	32	12	6	—	—	—	—		
ten Boer	—	—	—	—	—	—	7	3	—	—	—	—	—	8	—		
Slochteren	—	—	—	—	—	—	5	2	—	—	—	—	—	8	—		
Onstwedde	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	9	—		
Assen	A	2	3	3	—	—	—	—	16	3	3	—	—	—	—		
Hoogeveen	A	6	3	3	—	—	21	1	10	1	—	—	—	4	—		
Meppel	A	6	3	3	—	—	15	1	10	2	1	—	—	5	1		
Coevorden	B	6	—	—	—	—	14	—	9	2	2	—	—	5	—		

GEMEENTEN.	Opleiding van onderwijzers.								Opleiding van onderwijzeressen.								Toelichtingen.
	Rijksnormaallessen.				Rijks- en gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		Rijksnormaallessen.			Rijks- en gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.			
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Getal kweekelingen die aan de examens hebben deelgenomen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Getal kweekelingen die aan de examens hebben deelgenomen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.		
Maastricht	A	—	—	—	76	18	71	14	23	4	2	—	—	40	2		
Meerssen	A	12	8	2	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—		
Heerlen	B	22	2	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—		
Eysden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	61	5		
Blijerheide (gem. Kerkrade) . .	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—		
Schin op Geulle	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	—		
Sittard	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—		
Roermond	A	28	4	1	—	—	—	—	8	2	—	—	—	7	—		
Echt	—	—	—	—	—	—	58	9	—	—	—	—	—	64	7		
Koningsbosch (gemeente Echt) .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	30	4		
St. Odiliënberg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—		
Venlo	B	17	7	2	—	—	—	—	7	1	—	—	—	—	—		
Blerick (gem. Maasbree)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	53	13		
Reuver (gem. Beesel)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	62	4		
Grubbenvorst	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	1		
Weert	B	19	4	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Heythuizen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	99	15		
Venray	B	25	7	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	32	3		
Totaal op 31 December 1907 . .		1 191	244	152	608	115	1 588	199	1 642	367	234	502	101	2 916	351		
„ „ „ „ 1906. . .		1 102	327	203	587	123	1 490	200	1 596	427	271	516	93	2 730	356		
Vermeerdering		89	— 83	— 51	21	— 8	98	— 1	46	— 60	— 37	— 14	8	186	— 5		

GETAL DER KWEEKELINGEN BIJ DE RIJKSNORMAALLESSEN ,														
PROVINCIE.	die bij den aanvang van den cursus 1907—1908 de lessen volgden.		die in het voortjaar van 1907 eene afte van bekwaamheid als onderwijzer of onderwijzeres verkrepen.		die gedurende den cursus 1907—1908 de lessen verlieten. (Vergelijk de hierna volgende tabel.)		die gedurende den cursus 1907—1908 tusschentijds werden toegelaten.		die zich aan het toelatings- examen voor den cursus 1908—1909 onderwierpen.		die tot den nieuwen cursus , aanvangende 1 April 1908, werden toegelaten en werkelijk opkwamen.		die bij den aanvang van den cursus 1908—1909 de lessen volgden.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Noordbrabant .	210	159	18	13	38	26	5	3	97	45	69	33	228	156
Gelderland . .	103	213	12	22	6	45	8	10	62	69	43	51	136	207
Zuidholland. .	253	459	26	58	49	87	7	10	92	142	75	97	260	421
Noordholland .	95	210	11	19	13	21	2	9	45	77	32	55	105	234
Zeeland . . .	146	139	18	22	21	8	1	5	59	52	51	44	159	158
Utrecht . . .	75	141	7	15	15	11	15	18	52	55	32	51	100	184
Friesland. . .	114	198	16	23	14	16	14	3	72	71	56	60	154	222
Overijssel. . .	147	213	18	30	26	27	3	7	70	70	56	48	162	211
Groningen . .	99	138	7	24	8	7	10	9	50	68	29	41	123	157
Drenthe . . .	40	52	9	6	12	4	1	2	38	31	25	22	45	66
Limburg. . .	152	49	10	2	36	9	4	2	54	31	46	23	156	63
Totaal . .	1434	1971	152	234	238	261	70	78	691	711	514	525	1628	2079
Totaal gedu- rende 1906-1907	1442	2002	200	270	238	249	46	42	544	605	384	446	1434	1971
Vermeerdering	— 8	— 31	— 48	— 36	—	12	24	36	147	106	130	79	194	108

KWEEKELINGEN die gedurende den cursus 1907—1908 tusschentijds de Rijksnormaallessen verlaten hebben.

PROVINCIE.	Wegens toelating tot eene kweekschool.		Wegens overplaatsing naar eene andere normaalinrichting.		Wegens ongeschiktheid voor het onderwijs.		Wegens ziekte of overlijden.		Wegens verandering van loopbaan.		Andere of onbekend gebleven redenen.		Totaal.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.		
Noordbrabant .	9	2	1	5	10	9	1	—	13	10	4	—	38	26
Gelderland . .	3	9	2	17	1	8	—	1	—	7	—	3	6	45
Zuidholland . .	11	4	18	46	4	9	2	7	12	18	2	3	49	87
Noordholland .	7	4	1	1	1	2	—	1	3	9	1	4	13	21
Zeeland . . .	7	—	—	—	3	1	2	1	9	5	—	1	21	8
Utrecht . . .	6	2	3	4	—	—	1	1	5	3	—	1	15	11
Friesland . . .	5	—	—	2	—	7	1	2	8	3	—	2	14	16
Overijssel . . .	5	1	11	10	4	7	—	3	6	6	—	—	26	27
Groningen . .	4	2	2	—	—	2	—	1	1	2	1	—	8	7
Drenthe . . .	3	2	6	—	1	1	—	—	2	1	—	—	12	4
Limburg . . .	3	2	—	1	5	1	1	1	17	4	10	—	36	9
Totaal. . .	63	28	44	86	29	47	8	18	76	68	18	14	238	261
Totaal gedurende 1906-1907	65	33	14	26	24	46	16	17	100	89	19	38	238	249
Vermeerdering .	—	2	—	5	30	60	—	8	1	—	24	—	—	12

Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen tot den rang van hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres.

Een overzicht van de cursussen voor hoofonderwijzers, van het getal leerlingen en de door hen verkregen akten van bekwaamheid wordt hieronder aangetroffen. (1)

Cursussen tot opleiding van hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen.

PROVINCIËN.	Gemeenten.	Jaar der opening.	Getal leerlingen op 31 Dec. 1907:		Verkrege akten in 1907, als:		Toelichtingen.
			onderwij- zers.	onderwij- zeressen.	hoofd- onderwij- zer.	hoofd- onderwij- zeres.	
Noordbrabant	's Hertogenbosch	1899	28	—	9	—	R.-K. cursus, gegeven door orde- broeders.
	Breda	1902	10	3	1	3	Bijzondere cursus.
	Breda	1903	20	4	3	—	" "
	Loon op Zand	1907	10	—	—	—	
	Eindhoven	1902	20	—	3	—	R.-K. cursus vanwege den R.-K. onderwijzersbond.
	Schijndel	1900	—	3	—	3	R.-K. cursus van het burgerlijk zedelijk lichaam, Vereeniging van vrouwen ter verpleging van zieken en het geven van onderwijs.
	Veghel	1902	—	6	—	2	R.-K. cursus van de Zusters van Liefde te Veghel.
Gelderland	Apeldoorn	1891	13	11	5	2	Bijzondere cursus.
	Doetinchem	1903	9	5	1	—	" "
	Nijmegen	1901	37	16	8	3	" "
Zuidholland	's Gravenhage	1883	20	55	15	11	Gemeentelijke cursus.
	Delft	1893	14	5	5	—	" "
	Leiden	1864	30	12	11	2	" "
	Rotterdam	—	97	32	26	4	" "
	Rotterdam	—	12	1	5	—	R.-K. cursus.
	Gouda	1901	31	8	—	1	Gemeentelijke cursus in 1907 opgeheven en vervangen door een bondscursus.
	Schoonhoven	1905	5	2	—	1	Bijzondere cursus.
	Dordrecht	1881	35	16	7	—	Cursus vanwege den Bond van Nederl. onderwijzers.
	Klaaswaal	1906	12	—	3	—	Bijzondere cursus.
Noordholland	Amsterdam	—	11	39	1	4	Gemeentelijke cursus.
	Amsterdam	—	50	46	29	11	Cursus vanwege den Bond van Nederl. onderwijzers.
	Amsterdam	—	20	2	6	1	R.-K. bijzondere cursus.

(1) In verband met het Verslag van de Commissie, bedoeld in noot 1, § 2, moet worden opgemerkt, dat, indien deze opgaven niet volledig zijn, de oorzaak daarvan hoogstwaarschijnlijk hierin zal moeten worden gezocht, dat niet vaststaat, wat een cursus voor de hoofdakten is.

PROVINCIEËN.	Gemeenten.	Jaar der opening.	Getal leerlingen op 31 Dec. 1907:		Verkregeu akten in 1907, als:		Toelichtingen.
			onderwij- zers.	onderwij- zeressen.	hoofd- onderwij- zer.	hoofd- onderwij- zeres.	
Noordholland (Vervolg)	Haarlem	1883	33	32	10	8	Bijzondere cursus.
	den Helder	1902	10	2	2	—	" "
	Hoorn	1901	14	7	2	1	" "
Zeeland	Middelburg	1907	29	5	—	—	
	Neuzen	1906	10	—	3	—	
	Hulst	1905	12	2	1	—	R.-K. bijzondere cursus.
	Goes	1901	20	2	4	—	Bijzondere cursus.
Utrecht	Utrecht	1882	67	3	14	4	Gemeentelijke cursus.
Friesland	Leeuwarden	1888	28	15	11	4	Bijzondere cursussen, waarvan een vanwege den Bond van Nederl. onderwijzers
	Leeuwarden	1896	32	7	6	3	
	Leeuwarden	1907	23	—	—	—	
	Sneek	1883	10	1	2	1	Bijzondere cursus met subsidie van de gemeente.
Overijssel	Zwolle	1906	29	5	5	—	
	Deventer	1881	20	12	8	1	Gemeentelijke cursus.
	Hengelo	1905	25	3	—	2	Bijzondere cursus
	Almelo	1905	22	5	2	—	" "
Groningen	Groningen	1891	31	32	4	3	" "
	Groningen	1901	7	1	—	1	" "
	Winschoten	1906	20	4	3	—	" "
	Veendam	1907	7	—	—	—	" "
Drenthe	Assen	1903	32	4	3	—	" "
Limburg	Maastricht	1902	18	8	1	2	" "
	Roermond	1896	23	2	5	1	" "

VI.

Kosten van de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.

In het volgende overzicht zijn de uitgaven vermeld in 1907 ten behoeve van de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen gedaan.

PROVINCIEËN.	Rijks- kweekscholen voor onderwijzers en onder- wijzeressen.	Rijks- normaallessen tot opleiding van onderwijzers en onder- wijzeressen.	Rijks- bijdragen aan kweekscholen voor onderwijzers en onder- wijzeressen.	Rijks- bijdragen aan normaal- lessen en aan hoofden van scholen.	Gemeente- lijke uitgaven.	Totaal.
Noordbrabant	—	f 55 413,00 ^s	f 98 366,25	f 10 900,00	f 739,37 ^s	f 165 418,63
Gelderland	f 132 966,03	43 446,40 ^s	44 015,00	9 390,74	246,90	230 065,07 ^s
Zuidholland	—	89 099,47	36 796,71	38 107,64	87 211,76 ^s	251 215,58 ^s
Noordholland	70 089,48	46 262,44 ^s	56 551,67	24 300,00	80 260,02 ^s	277 463,62
Zeeland	63 270,91 ^s	38 400,95	—	4 000,00	123,75	105 795,61 ^s
Utrecht	—	23 006,50	13 160,00	13 249,30 ^s	7 054,98 ^s	56 470,79
Friesland	—	40 860,20 ^s	—	10 902,59	220,00	51 982,79 ^s
Overijssel	64 785,57 ^s	40 705,69	6 250,00	250,00	706,25	112 697,51 ^s
Groningen	67 116,69 ^s	33 671,22 ^s	18 358,92	7 822,22	26 993,40	153 962,46
Drenthe	—	25 918,25	—	1 200,00	—	27 118,25
Limburg	70 143,04 ^s	34 686,30 ^s	68 677,50	1 500,00	549,30	175 556,15
Totaal	f 468 371,74	f 471 470,45	f 342 176,05	f 121 622,49 ^s	f 204 105,75	f 1 607 746,48 ^s
Totaal in 1906 . .	452 189,34 ^s	463 506,91	340 916,66 ^s	137 929,58 ^s	207 947,17	1 602 489,67 ^s
Vermeerdering . .	f 16 182,39 ^s	f 7 963,54	f 1 259,38 ^s	— 16 307,09	— 3 841,42	f 5 256,81

VII.

Opleiding van onderwijzers bij het lager onderwijs, die zich wenschen te bekwamen voor het afleggen van het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs in de land- en tuinbouwkunde.

VERSLAG DER CURSUSSEN TER OPLEIDING VAN LAND- EN TUINBOUWONDERWIJZERS OVER 1907.*1. Opleidingscursussen voor landbouwonderwijzers.*

Volnummer.	Plaatsen waar de cursussen werden gehouden.	Namen der leeraren.	Duur.	Gebouwen waarin de lessen werden gegeven.	Aantal deelnemers.		OPMERKINGEN.
					Begin.	Einde.	
1	Groningen (Begonnen op 6 April 1907)	J. Heidema, directeur van en dr. J. P. van Loon en H. A. Kroes, leeraren aan de Rijkslandbouwwinterschool te Groningen.	Van 6 April tot 12 October 1907 des Zaterdags gedurende 26 weken 3 uur en eene week 2 uur, met vacantie op 31 Augustus	Rijkslandbouwwinterschool	14	12	Vier onderwijzers verlieten den cursus in den loop van het jaar; daarentegen liet een tweetal deelnemers zich voor het onderwijs inschrijven. Een van hen die den cursus verlieten, zag van de studie af, één ging naar den cursus te Assen over, één was verhinderd de lessen verder bij te wonen en één bleef na afloop van de akte-examens weg. De lessen werden geregeld bezocht. Voor demonstratiën aan het dierlijk lichaam werd een bezoek gebracht aan het stedelijk slachthuis. Een der deelnemers van den vorigen cursus nam aan het akte-examen deel, doch slaagde niet.

Volgnummer.	Plaatsen waar de cursussen werden gehouden.	Namen der leeraren.	Duur.	Gebouwen, waarin de lessen werden gegeven.	Aantal deelnemers.		OPMERKINGEN.
					Begin.	Einde.	
2	Leeuwarden (Begonnen op 13 Oct. 1906)	C. R. Brinkman, directeur van en A. Rauwerda en H. Veenstra, leeraren aan de Rijkslandbouwwinterschool te Leeuwarden, mej. M. M. E. Roelants en C. J. de Vogel, aldaar	Van 12 Januari tot 30 November 1907 des Zaterdags 3 uren met vacantie op 6 April, 18 Mei, van 20 Juli tot 17 Augustus en op 31 Augustus	Rijkslandbouwwinterschool en hogere burgerschool voor meisjes	24	17	De cursus was voor de vakken scheikunde, natuurkunde, anatomie en physiologie der plant gecombineerd met een cursus ter opleiding van tuinbouwonderwijzers. Negen deelnemers verlieten den cursus en twee werden toegelaten. Twee van hen die den cursus verlieten, werden overgeplaatst, één bezocht reeds den vorigen driejarigen cursus, de anderen bleven weg zonder opgaaf van redenen. Het onderwijs werd geregeld gevolgd. Een deelnemer onderwierp zich aan het akte-examen, doch slaagde niet. Voor het onderwijs in de scheikunde en natuurkunde was deze cursus gecombineerd met een cursus ter opleiding van tuinbouwonderwijzers.
3	Assen (Begonnen op 17 Febr. 1906)	J. Elema, Rijkslandbouwleeraar en dr. H. Vermeulen, leeraar aan de R. H. B. S. te Assen	Gedurende 48 weken des Zaterdags van 11½—2 uur	Rijks-hogere burgerschool	4	3	Drie der deelnemers verlieten den cursus, een wegens verplaatsing, een ander, wijl hij de gewenschte akte verwierf en een om onbekende redenen. In den loop van het jaar werden twee deelnemers ingeschreven. De lessen werden trouw gevolgd.
4	Deventer (Begonnen in Januari 1906)	H. Wibbens, Rijkslandbouwleeraar, V. R. IJ. Boesen, zuivelconsulent en H. M. Kroon	Van 3 Jan. tot 21 Dec. des Zaterdags van 2—5 de eene en van 2—6 de andere week met vacantiën om Paschen en van half Juli tot 4 Sept.	Rijks-kweekschool voor onderwijzers	14	13	Een der deelnemers verliet den cursus omdat het bezoeken, ten gevolge van de slechte treinverbinding, te bezwarend voor hem was. De lessen werden vrij geregeld bezocht. Excursiën vonden plaats naar eene zuivelfabriek, naar eene boerderij, een magazijn voor landbouwwerktuigen en de gasfabriek te Deventer.
5	Zutphen (Begonnen op 13 Oct. 1906)	Dr. R. N. de Haas, leeraar aan de R. H. B. S. Wageningen en B. van den Burg, zuivelconsulent	Het geheele jaar des Zaterdags 3 uren met vacantie op 30 Maart en van 13 Juli—5 October	Tot 9 Nov. in de gem. H. B. S. daarna in de Rijkslandbouwwinterschool	37	27	In den loop van 1907 werden 3 nieuwe deelnemers ingeschreven, terwijl 17 den cursus verlieten, 3 wegens ziekte, 1 wegens verhuizing, 1 wegens verandering van studie, 1 wegens ongunstigen treinenloop en 7 om onbekende redenen. Het bezoek was vrij geregeld.
6	Utrecht (Begonnen in Sept. 1906)	H. D. S. Hasselman, Rijkslandbouwleeraar H. B. Hijkema, zuivelconsulent, dr. E. Enklaar leeraar R. H. B. S. en J. M. Geurts, leeraar gemeentelijke H. B. S. te Utrecht	Van 12 Januari tot 14 Dec. des Zaterdags 2 uren in de eene en 3 uur in de volgende week Vacantiën werden gegeven op 5 Januari, 30 Maart, 6 April, 18 Mei en van 30 Juli—31 Augustus	Rijks-hogere burgerschool	12	16	Tien deelnemers werden in den loop van het jaar ingeschreven, terwijl zes het volgen der lessen staakten. Twee dezer laatsten behaalden de gewenschte akte. De overigen bleven, deels ten gevolge van drukke werkzaamheden, deels wegens onbekende redenen weg. De meeste deelnemers bezochten de lessen vrij geregeld. Drie excursiën werden gemaakt naar een magazijn van landbouwwerktuigen en eene naar de hoeve Duivendaal der Rijks-hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen. Van de vijf deelnemers die aan het akte-examen deelnamen slaagden er twee.

Volgnummer.	Plaats waar de cursussen werden gehouden.	Namen der leeraren.	Duur.	Gebouwen, waarin de lessen werden gegeven.	Aantal deelnemers.		OPMERKINGEN.
					Begin.	Einde.	
7	Hoorn (Begonnen op 12 April 1907)	C. A. J. M. de Gier, leeraar Rijkslandbouwwinterschool Schagen en H. van Ree, landbouwonderwijzer te Aardswoud	Van 12 April tot 28 Sept. 1907, des Zaterdags 4 uren. Vacantie werd gegeven op 3 en 10 Aug.	Het gebouw van het zuivelconsulentschap	19	16	Drie deelnemers verlieten den cursus. Een oud-onderwijzer, thans commies, werd toegevoegd. De redenen waarom de drie genoemde deelnemers den cursus verlieten bleven onbekend. Het bezoek aan de lessen was vrij geregeld. Voor het onderwijs in scheikunde en plantkunde was de cursus gecombineerd met eenen cursus ter opleiding van tuinbouwonderwijzers.
8	Dordrecht (Begonnen in 1905)	A. A. Neeb, Rijkslandbouwleeraar en J. H. W. Th. Reimers, aspirant-Rijkslandbouwleeraar	Van 12 Januari tot 16 Maart des Zaterdags 2½ uur	Rijkslandbouwwinterschool.	3	2	Een deelnemer verliet den cursus wegens verhuizing. Daar een der overgeblevenen geen examen wenschte te doen voor de landbouwakte en de andere nog gaarne een volledigen cursus wenschte te volgen, werden de lessen gestaakt.
9	Goes (Begonnen op 17 Juni 1905)	I. G. J. Kakebeeke, Rijkslandbouwleeraar, A. S. ter Haar en M. van der Vliet, leeraren aan de Rijkslandbouwwinterschool	Gedurende 34 weken des Zaterdags 2 uur	idem	7	7	De lessen werden vrij geregeld bezocht.
10	Breda (Begonnen in Sept. 1906)	H. E. Huizenga, Rijkslandbouwleeraar, dr. W. Reinders, dr. P. G. Tiddens en dr. J. E. Couvée, leeraren aan de gem. H. B. S.	Gedurende het geheele jaar des Zaterdags van 3½—6 uur, met vacantie om Paschen, in den zomer en met Kerstmis	Gemeentelijke hogere burgerschool	25	13	Twaalf deelnemers verlieten den cursus; 4 wegens het behalen der begeerde akte, 1 wegens verhuizing, 1 wegens drukke werkzaamheden en de overigen om onbekende redenen. Zij die aan de lessen bleven deelnemen volgden deze zeer getrouw. Vier deelnemers en een der deelnemers aan den vorigen cursus namen aan het akte-examen deel en slaagden allen. Enkele der onderwijzers die aan dezen cursus deelnamen volgden ook eenige lessen van den Rijkslandbouwleeraar, den heer J. P. Camman.
11	's Hertogenbosch (Begonnen op 21 Oct. 1905)	B. A. H. Libs, Rijkslandbouwleeraar en dr. G. W. A. Indemans	5 Januari—21 December 1907, des Zaterdags 2 uren met vacantie van half Juli—1 Sept.	Rijks-hogere burgerschool	14	12	Twee deelnemers, die buiten de provincie werden benoemd, verlieten den cursus. De overigen bezochten de lessen zeer getrouw.
12	Roermond (Begonnen in 1905)	F. R. Corten, Rijkslandbouwleeraar, C. Bulder, directeur der Rijkslandbouwwinterschool te Sittard, J. J. C. Ament, zuivelconsulent en L. van Kempen, leeraar aan de voornoemde school	Van 12 Januari tot half Aug. des Zaterdags 3 uren met vacantie op de Zaterdag vóór en na Paschen	Rijks-hogere burgerschool te Roermond en Rijkslandbouwwinterschool te Sittard	4	3	Een deelnemer verliet den cursus wegens zijne benoeming tot hoofd eener school, waardoor zijne werkzaamheden zich belangrijk uitbreidden. Het bezoek aan de lessen was vrij geregeld. Eene excursie vond plaats naar het bedrijf van den heer L. Haan te Millen. De drie deelnemers onderwierpen zich aan het akte-examen en slaagden. Voor de vakken scheikunde en bemestingsleer was de cursus gecombineerd met een cursus tot opleiding van tuinbouwonderwijzers.

Volgnummer.	Plaatsen waar de cursussen werden gehouden.	Namen der leeraren.	Duur.	Gebouwen, waarin de lessen werden gegeven.	Aantal deelnemers.		OPMERKINGEN.
					Begin.	Einde.	
13	Roermond (Begonnen op 12 Jan. 1907)	C. Bulder Czn., directeur der R. L. W. S. te Sittard en dr. J. Aling Prins te Roermond	Van 12 Januari tot 22 Dec. 1907 des Zaterdags 3 uren met vacantie op de Zaterdagen voor en na Paschen en van 4—31 Aug.	Rijks-hoogere burgerschool en 3 lessen in eene openbare lagere school	20	19	Zes deelnemers verlieten den cursus, deels wegens vertrek naar elders, deels wegens ziekte of drukke werkzaamheden. Vijf nieuwe deelnemers werden ingeschreven. Het bezoek was vrij geregeld. Voor de vakken natuur- en scheikunde was de cursus gecombineerd met eenen cursus tot opleiding van tuinbouwonderwijzers.

II. Opleidingscursussen voor tuinbouwonderwijzers.

1	Groningen (Begonnen in 1907)	J. Leenderts Czn., Rijkstuinbouwleeraar	Van 20 April tot 7 Dec. des Zaterdags 3 uren. Op 10 Zaterdagen in bovengenoemd tijdvak werd geen onderwijs gegeven.	Rijkslandbouwwinterschool.	7	8	Een deel der deelnemers volgde de lessen in schei- en natuurkunde aan den cursus tot opleiding van landbouwonderwijzers te Leeuwarden, terwijl eenige andere deelnemers de lessen in schei- en natuurkunde, anatomie en physiologie der plant volgden aan den cursus tot opleiding van landbouwonderwijzers te Groningen. De lessen in de tuinbouwvakken werden te Groningen gegeven, wijl deze plaats voor de deelnemers het gemakkelijkst te bereiken was. De lessen werden vrij geregeld bezocht. Een der deelnemers aan een vorigen cursus onderwierp zich aan het akte-examen en slaagde.
2	Utrecht (Begonnen in 1907)	N. Nobel, Rijkstuinbouwleeraar	Van 29 Juni tot half Dec. des Zaterdags 2 uur met vacantie van half Juli tot September	Rijks-hoogere burgerschool	6	5	Een deelnemer verliet wegens drukke werkzaamheden den cursus. Het bezoek was zeer geregeld.
3	Rotterdam (Begonnen in 1905)	C. H. Claassen, Rijkstuinbouwleeraar en C. Ph. Moerlands, leeraar aan de Rijkstuinbouwwinterschool te Boskoop	Van 12 Januari tot einde Aug. des Zaterdags om de 14 dagen 3½ uur	Handels-school Alkemadeplein	10	10	Het bezoek aan den cursus was vrij geregeld. Excursiën werden gemaakt naar het Westland, Charlois (tweemaal), Boskoop (driemaal), Leiden (tweemaal), Gouda en 's Gravenhage. Negen deelnemers onderwierpen zich aan het examen, 8 slaagden.

Volgnummer.	Plaatsen waar de cursussen werden gehouden.	Namen der leeraren.	Duur.	Gebouwen, waarin de lessen werden gegeven.	Aantal deelnemers.		OPMERKINGEN.
					Begin.	Einde.	
4	Roermond (Begonnen Sept. 1906)	E. Snellen, Rijkstuinbouwleeraar en C. Bulder, directeur der Rijkslanbou-winterschool te Sittard	Van 12 Januari tot midden Aug. des Zaterdags 3 uren met vacantie op de Zaterdagen voor en na Paschen	Rijks-hoogere bur-gerschool	3	2	Een deelnemer verliet den cursus wegens de moeilijke reis. Het bezoek der lessen was zeer geregeld. Bezoeken werden gebracht aan den proeftuin te Maastricht, aan kweekerijen te Venlo, Lent, Nijmegen en het Brachterbroek, terwijl een der deelnemers het Westland bezocht. Twee deelnemers onderwierpen zich aan het examen, één slaagde. De cursus was voor de vakken scheikunde en bemesting gecombineerd met den cursus tot opleiding van landbouwonderwijzers hiervoor onder 12 vermeld. Aan den cursus tot opleiding voor landbouwonderwijzers te Roermond, hiervoor onder 13 vermeld, namen ook onderwijzers deel, die na afloop der lessen in scheikunde en natuurkunde voor de tuinbouwakte verder wilden studeeren.

VIII.

Opleiding van onderwijzers in handenarbeid (Slöjd).

In 1908 is te Maastricht, evenals dat in 1902, 1903 en 1904 te Haarlem, in 1905 te Groningen, in 1906 te Nijmegen en in 1907 te Middelburg heeft plaats gehad, vanwege de Vereeniging tot bevordering van het onderwijs in handenarbeid in Nederland, daartoe door een Rijkssubsidie van f 3000 in staat gesteld, een cursus in handenarbeid gehouden.

Deze cursus was, evenals de vorige, toegankelijk voor onderwijzers en onderwijzeressen uit alle deelen des lands, voor zooveel het aantal beschikbare plaatsen dat toeliet.

Het aantal aanvragen om toelating overtrof, evenals in vorige jaren, wederom het aantal plaatsen: 152 aanvragen om toelating werden na oproeping ontvangen. Aan slechts 70 aanvragen kon worden voldaan.

De schoolopziener in het district Maastricht en de directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Maastricht waren van Rijkswegen aangewezen om toezicht op den cursus te houden.

Het door het bestuur van voormelde vereeniging omtrent den cursus aan de Regeering gedaan verslag is achter dit Verslag gevoegd als bijlage G.

In 1908 is te Groningen vanwege de „Vereeniging tot bevordering van het onderwijs in handenarbeid in de provinciën Groningen, Friesland, Drente en Overijssel”, daartoe door een Rijkssubsidie van f 1300 in staat gesteld, een cursus in handenarbeid gehouden.

Deze cursus was toegankelijk voor onderwijzers en onderwijzeressen uit alle deelen des lands, voor zooveel het aantal beschikbare plaatsen dat toeliet.

Het aantal aanvragen om toelating overtrof het aantal plaatsen; 44 aanvragen om toelating werden na oproeping ontvangen; 27 personen hebben aan den cursus deelgenomen.

De schoolopziener in het district Groningen en de directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Groningen waren van Rijkswegen aangewezen om toezicht op den cursus te houden.

Het door het bestuur van voormelde vereeniging omtrent

den cursus aan de Regeering gedaan verslag is achter dit verslag gevoegd als bijlage H.

IX.

Cursussen in spreekonderwijs.

In 1907 zijn te Haarlem van Rijkswegen twee cursussen in spreekonderwijs gehouden. De eerste was bestemd voor onderwijzers en opleiders van onderwijzers uit Haarlem en de omgeving dier gemeente; de tweede was een vacantiecursus, bestemd voor onderwijzers en opleiders van onderwijzers uit meer verwijderde deelen des lands. Aan ieder der deelnemers aan den vacantiecursus is eene Rijkstoelage van f 25 voor huisvesting uitgekeerd.

De bedoeling met deze cursussen, welke bij welslagen van de proef in volgende jaren herhaald zouden worden, was om geleidelijk te geraken tot verbetering van al zoodanig gebrekkig spreken, dat niet voortvloeit uit gebreken, welke genezing tot het gebied van den medicus behoort. Niet dus genezing van spraakgebrekkigen, die met een bepaald organisch gebrek behept zijn, was het doel, maar het bevorderen van zuiverder en meer hygiënisch spreken door normaal gevormden. Diensvolgens was ook bekend gemaakt, dat wanneer het getal sollicitanten grooter mocht zijn dan het getal beschikbare plaatsen, diegenen de voorkeur zouden genieten die bij de opleiding belast zijn met het geven van onderwijs in lezen.

Het onderwijs aan de cursussen is gegeven door den heer J. Oostveen, spraakleeraar te Amsterdam.

De commissie van toezicht op de cursussen bestond uit de heeren G. Roodenburch, schoolopziener in het district Haarlem, lid en voorzitter, dr. J. K. A. Wertheim Salomonson, hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, dr. P. Th. L. Kan, buitengewoon hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, dr. G. H. Mulder, keelarts te Haarlem, en A. F. Fehmers, directeur van de inrichting voor doofstommenonderwijs te Rotterdam, leden.

Het door deze commissie aan de Regeering uitgebrachte verslag is als bijlage I achter dit verslag gevoegd.

§ 14. ARRONDISSEMENTS-BIBLIOTHEKEN EN ONDERWIJZERSBIJEENKOMSTEN.

Evenals in vorige verslagen volgt hier een overzicht van de in 1907 gehouden onderwijzersbijeenkomsten en van den toestand der arrondissements-bibliotheken.

ARRONDISSEMENT.	Aantal gehouden onderwijzersbijeenkomsten.	Gemiddeld getal onderwijzers die de bijeenkomsten hebben bijgewoond.		Arrondissements-bibliotheek.	
		Openbare.	Bijzondere.	Aantal nummers.	Aantal lezers.
Bergen op Zoom.	4	50	—	819	32
Breda.	5	69	—	302	22
Roosendaal.	—	—	—	332	27
Zevenbergen.	—	—	—	272	28
Eindhoven.	2	60	—	524	30
Helmond.	3	38	—	731	30
Veghel.	7	30	—	324	40
Boxmeer.	4	26	—	446	28
's Hertogenbosch.	4	31	1	679	40
Oss.	4	35	—	572	29
Heusden.	1	48	15	550	45
Oirschot.	2	30	2	499	20
Tilburg.	4	41	8	291	30
Waalwijk.	2	44	—	245	36
Apeldoorn.	—	—	—	500	50
Arnhem.	1	130	70	263	28
Harderwijk.	1	59	26	550	46
Rheden.	1	100	—	250	60
Wageningen.	—	—	—	361	29
Elst.	—	—	—	722	52
Geldermalsen.	1	46	2	601	84
Nijmegen.	—	—	—	370	74
Tiel.	—	—	—	261	62
Zaltbommel.	—	—	—	613	50
Doesburg.	1	73	27	243	81
Doetinchem.	1	83	37	549	93
Groenlo.	—	—	—	824	72
Zutphen.	1	127	37	889	62
Brielle.	—	—	—	90	18
Dordrecht.	1	182	29	499	99
Gorinchem.	1	76	18	488	50
Middelharnis.	1	64	11	860	78
Oud-Beijerland.	1	57	1	88	87
Alkemade.	1	47	63	238	44
Gouda.	1	91	40	466	45
Schoonhoven.	1	75	19	157	111
Woerden.	1	50	48	310	37
Delft.	—	—	—	1129	41
's Gravenhage I t/m III.	—	—	—	631	98
Leiden.	1	73	31	208	53
Maassluis.	—	—	—	613	37
Hillegersberg.	1	46	9	142	30
Rotterdam I t/m IV.	3	—	—	858	247
Schiedam.	1	40	35	612	50
Alkmaar.	1	109	17	312	35
den Helder.	1	130	11	439	65
Hoorn.	1	94	15	350	43
Medemblik.	1	87	12	430	20
Texel.	—	—	—	388	18
Amsterdam I t/m VII.	—	—	—	1793	504
Hilversum.	1	110	50	387	74
Beverwijk.	1	126	63	106	29
Haarlem.	1	179	131	637	82
Haarlemmermeer.	1	84	43	129	202
Purmerend.	1	98	20	364	29
Zaandam.	1	134	21	574	43
Goes.	1	45	1	903	31
Tbolen.	2	33	1	414	18
Zierikzee.	1	60	13	487	40
Hulst.	2	23	—	789	31
Middelburg.	1	25	15	550	36
Neuzen.	—	—	—	211	39
Vlissingen.	—	—	—	462	44
Amersfoort.	1	31	30	414	28
Loenen.	2	13	5	334	65
Rhenen.	2	61	24	362	70
Utrecht I en II.	1	121	75	698	127
IJsselstein.	1	17	12	371	16
Beetsterzwaag.	—	—	—	540	60
Bolsward.	—	—	—	353	55
Heerenveen.	—	—	—	501	23
Lemmer.	—	—	—	549	38
Sneek.	2	40	40	650	73
Weidum.	1	45	22	54	33

ARRONDISSEMENT.	Aantal gehouden onderwijzers-bijeenkomsten.	Gemiddeld getal onderwijzers die de bijeenkomsten hebben bijgewoond.		Arrondissements-bibliotheek.	
		Openbare.	Bijzondere.	Aantal nummers.	Aantal lezers.
Wolvega.	1	67	3	235	30
Bergum	—	—	—	390	64
Dokkum	1	51	23	308	72
Ferwerd	—	—	—	525	40
Harlingen	1	55	25	747	37
Leeuwarden	1	126	19	338	37
Ternaard.	1	38	23	343	40
Almelo	—	—	—	561	46
Deventer.	1	—	—	1755	99
Enschede	—	—	—	511	76
Hengelo	—	—	—	112	24
Oldenzaal	—	—	—	686	36
Kampen	—	—	—	1116	75
Ommen	1	61	7	699	94
Raalte	—	—	—	191	44
Steenwijk	—	—	—	1049	39
Zwolle	—	—	—	540	40
Appingedam	1	88	34	294	28
Groningen	—	—	—	682	2
Onderdendam	1	47	8	299	39
Warffum	1	85	40	340	31

ARRONDISSEMENT.	Aantal gehouden onderwijzers-bijeenkomsten.	Gemiddeld getal onderwijzers die de bijeenkomsten hebben bijgewoond.		Arrondissements-bibliotheek.	
		Openbare.	Bijzondere.	Aantal nummers.	Aantal lezers.
Zuidhorn	2	51	11	354	33
Hoogezand	1	50	20	216	44
Onstwedde	1	28	2	336	13
Slochteren	1	40	6	270	37
Veendam	1	52	3	402	35
Winschoten	1	76	5	249	45
Assen.	1	73	13	743	74
Borger	1	61	—	503	56
Dalen.	—	—	—	250	75
Emmen	1	90	10	510	72
Hoogeveen	—	—	—	525	24
Meppel	1	—	—	653	40
Vries	1	46	—	355	64
Heerlen	4	37	3	695	53
Maastricht	2	26	7	257	30
Meerssen	1	40	8	487	41
Sittard	6	56	5	587	37
Gennep	5	41	—	531	21
Roermond	—	—	—	611	28
Venlo.	—	—	—	624	32
Weert	—	—	—	626	21

Deze gezelschappen nemen in verschillende arrondissementen in bloei toe.

De arrondissements-bibliotheeken bewezen vele goede diensten. Het bezoek der vergaderingen was over het algemeen niet onbevredigend.

Ook in 1907 werd het noodige verricht in het belang van onderhoud en uitbreiding der bibliotheken, welker aantal met enkele boekenverzamelingen werd vermeerderd.

§ 15. AKTEN VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN LAGER ONDERWIJS.

In 1907 is éénmaal de gelegenheid opengesteld tot het afleggen van examen, ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van huis- en schoolonderwijs in de vakken vermeld in art. 2, onder *a-i*, *a-j*, *a-k* en *a-i* en *k*.

Deze examens werden op 3 April en volgende dagen afgenomen door commissiën, die zitting hebben gehouden in de navolgende plaatsen en voor de arrondissementen bij iedere plaats vermeld:

te 's Hertogenbosch voor de arrondissementen Veghel, 's Hertogenbosch, Oss, en die in de districten Breda en Tilburg;

te Arnhem voor de arrondissementen Apeldoorn, Arnhem, Rheden, Wageningen, en die in de districten Tiel en Zutphen;

te 's Gravenhage voor de arrondissementen Delft, 's Gravenhage I t/m III, Maassluis, Hillegersberg en Schiedam;

te Rotterdam voor de arrondissementen Rotterdam I t/m IV, en die in het district Dordrecht;

te Amsterdam voor de arrondissementen in het district Amsterdam;

te Haarlem voor de arrondissementen Alkemade, Leiden, en die in de districten Alkmaar en Haarlem;

te *Middelburg* voor de arrondissementen in de provincie Zeeland;

te *Utrecht* voor de arrondissementen Harderwijk, Gouda, Schoonhoven, Woerden, en die in de provincie Utrecht;

te *Leeuwarden* voor het arrondissement Steenwijk, en de arrondissementen in de provincie Friesland;

te *Zwolle* voor de arrondissementen Kampen, Ommen, Raalte, Zwolle en die in de districten Deventer en Assen;

te *Groningen* voor de arrondissementen in de provincie Groningen;

te *Venlo* voor de arrondissementen Eindhoven, Helmond, Boxmeer, en die in de provincie Limburg.

In voormelde commissiën zijn benoemd te:

's Hertogenbosch:

tot *lid en voorzitter*: de inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie;

tot *leden*: de schoolopziener in het district Tilburg en de arrondissementen Oss, Heusden, Tiel en Doesburg;

tot *leden-plaatsvervangers*: de schoolopziener in de arrondissementen Bergen op Zoom, Helmond, 's Hertogenbosch en Waalwijk;

Arnhem:

tot *lid en voorzitter*: de schoolopziener in het district Arnhem;

tot *leden*: de schoolopziener in de districten Breda en Maastricht en de arrondissementen Harderwijk, Doetinchem en Zutphen;

tot *leden-plaatsvervangers*: de schoolopziener in de arrondissementen Arnhem, Geldermalsen, Nijmegen en Zaltbommel;

's Gravenhage:

tot *lid en voorzitter*: de schoolopziener in het district Rotterdam;

tot *leden*: de schoolopziener in het district Gouda en de arrondissementen Dordrecht, Gorinchem, Rotterdam II en Zierikzee;

tot *leden-plaatsvervangers*: de schoolopziener in de arrondissementen Gouda, Delft, Hillegersberg en Rotterdam IV;

Rotterdam:

tot *lid en voorzitter*: de schoolopziener in het district 's Gravenhage;

tot *leden*: de schoolopziener in de arrondissementen Brielle, Oud-Beijerland, Schoonhoven, 's Gravenhage III en Schiedam;

tot *leden-plaatsvervangers*: de inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie en de schoolopziener in de arrondissementen Middelharnis, Maassluis, Rotterdam I en III;

Amsterdam:

tot *lid en voorzitter*: de schoolopziener in het district Alkmaar;

tot *leden*: de schoolopziener in de arrondissementen Woerden, den Helder, Amsterdam III, Haarlemmermeer en Purmerend;

tot *leden-plaatsvervangers*: de schoolopziener in het district Amsterdam en de arrondissementen Amsterdam IV, V, VI en VII;

Haarlem:

tot *lid en voorzitter*: de schoolopziener in het district Haarlem;

tot *leden*: de schoolopziener in het district Dordrecht en de arrondissementen Alkemade, 's Gravenhage II, Leiden en Medemblik;

tot *leden-plaatsvervangers*: de schoolopziener in de arrondissementen Alkmaar, Hoorn, Amsterdam II, Beverwijk en Zaandam;

Middelburg:

tot *lid en voorzitter*: de schoolopziener in het district Goes;

tot *leden*: de schoolopziener in het district Middelburg en de arrondissementen Haarlem, Tholen, Middelburg en Vlissingen;

tot *leden-plaatsvervangers*: de schoolopziener in de arrondissementen Goes, Hulst en Neuzen;

Utrecht:

tot *lid en voorzitter*: de schoolopziener in het district Utrecht;

tot *leden*: de schoolopziener in de arrondissementen 's Gravenhage I, Amsterdam I, Loenen, Rhenen en Utrecht I;

tot *leden-plaatsvervangers*: de schoolopziener in het district Amsterdam en de arrondissementen Hilversum, Amersfoort, Utrecht II en IJsselstein;

Leeuwarden:

tot *lid en voorzitter*: de inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie;

tot *leden*: de schoolopziener in het district Groningen en de arrondissementen Beetsterzwaag, Bolsward, Dokkum en Ternaard;

tot *leden-plaatsvervangers*: de schoolopziener in de arrondissementen Heerenveen, Lemmer, Sneek en Harlingen;

Zwolle:

tot *lid en voorzitter*: de schoolopziener in het district Zwolle;

tot *leden*: de schoolopziener in het district Heerenveen en de arrondissementen Wolvega, Almelo, Borger en Dalen;

tot *leden-plaatsvervangers*: de schoolopziener in de arrondissementen Enschedé, Hengelo, Raalte en Steenwijk;

Groningen:

tot *lid en voorzitter*: de schoolopziener in het district Winschoten;

tot *leden*: de schoolopziener in de arrondissementen Groningen, Zuidhorn, Hoogezand, Veendam en Assen;

tot *leden-plaatsvervangers*: de schoolopziener in het district Assen en de arrondissementen Appingedam, Onderdam en Slochteren;

Venlo:

tot *lid en voorzitter*: de schoolopziener in het district Eindhoven;

tot *leden*: de schoolopziener in de districten 's Hertogenbosch en Roermond en de arrondissementen Eindhoven, Sittard en Gennep;

tot *leden-plaatsvervangers*: de schoolopziener in de arrondissementen Oirschot, Elst, Venlo en Weert.

Het volgende overzicht bevat den uitslag der in 1907 gehouden examens.

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Akte als onderwijzer.				Aanteekening vak j.				Akte als onderwijzeres.				Aanteekening vak j.				Aanteekening vak k.			
	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
MANNELIJKE CANDIDATEN.																				
's Hertogenbosch.	95	"	44	51	11	"	5	6	158	1	70	87	6	"	1	5	3	"	"	3
Arnhem	91	"	36	55	4	"	1	3	158	"	59	99	3	"	1	2	8	"	1	7
's Gravenhage.	51	"	20	31	"	"	"	"	147	"	43	104	1	"	"	1	"	"	"	"
Rotterdam	76	1	34	41	2	"	"	2	129	"	57	72	4	"	2	2	"	"	"	"
Amsterdam.	37	1	13	23	"	"	"	"	154	2	65	87	2	"	1	1	1	"	"	1
Haarlem.	64	1	23	40	5	"	4	1	124	"	47	77	7	"	"	7	1	"	"	1
Middelburg	52	"	12	40	7	"	2	5	33	"	9	24	7	"	1	6	2	"	1	1
Utrecht	59	"	19	40	10	"	4	6	127	"	53	74	6	"	4	2	1	"	"	1
Leeuwarden	72	"	28	44	5	"	3	2	64	"	26	38	6	"	2	4	2	"	1	1
Zwolle	65	"	12	53	8	"	4	4	56	"	9	47	10	"	1	9	7	"	4	3
Groningen	68	1	21	46	8	"	3	5	87	"	32	55	3	"	"	3	8	"	3	5
Venlo.	96	"	37	59	10	1	5	4	106	2	42	62	1	"	1	"	7	"	1	6
Totaal. . .	826	4	299	523	70	1	31	38	1343	5	512	826	56	"	14	42	40	"	11	29
Totaal onderwijzeressen. . .	1343	5	512	826	56	"	14	42												
Algemeen totaal. . .	2169	9	811	1349	126	1	45	80												
VROUWELIJKE CANDIDATEN.																				

In de volgende tabel is vermeld, hoevelen sedert 1881 bij de onderwijzersexamens zijn geëxamineerd en toegelaten.

Bij het examen in:	Geëxami- neerd.	Toegelaten.
Voorjaar 1881	801	517
Najaar 1881	640	348
Voorjaar 1882	925	528
Najaar 1882	735	408
Voorjaar 1883	1 161	720
Najaar 1883	760	435
Voorjaar 1884	1 298	746
Najaar 1884	893	477
Voorjaar 1885	1 432	806
Najaar 1885	915	453
Voorjaar 1886	1 423	735
Najaar 1886	902	417
Voorjaar 1887	1 371	758
Najaar 1887	888	409

Bij het examen in:	Geëxami- neerd.	Toegelaten.
Voorjaar 1888	1 314	720
Najaar 1888.	885	380
Voorjaar 1889	1 268	697
Najaar 1889	815	440
Voorjaar 1890	1 044	611
Najaar 1890.	657	350
1891	1 107	669
1892	1 232	852
1893	1 219	845
Voorjaar 1894	1 181	797
Najaar 1894	544	331
Voorjaar 1895	1 085	736
Najaar 1895.	597	346
1896	1 432	947
1897.	1 990	1 289
1898.	2 495	1 574
1899	2 700	1 749

Bij het examen in :	Geëxamineerd.	Toegelaten.
1900	2 830	1 776
1901.	2 692	1 678
1902	2 628	1 574
1903	2 478	1 368
1904	2 491	1 519
1905	2 303	1 376
1906	2 241	1 375

Nadere bijzonderheden aangaande deze examens worden aangetroffen in de door de commissie aan de Regeering gedane mededeelingen omtrent den uitslag van het onderzoek, welke onder bijlage J hierachter zijn opgenomen.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 Juni 1907, n°. 6318¹, afdeling Onderwijs, werd bepaald, dat het schriftelijk gedeelte van het examen ter verkrijging der akte van bekwaamheid als **hoofdonderwijzer** of **hoofdonderwijzeres** voor het jaar 1907 zou plaats hebben op 2 Juli, dat de mondelinge examens zouden aanvangen op 17 Juli, en dat de commissiën, met het afnemen dezer examens belast, zouden zitting houden te *Breda, Arnhem, 's Gravenhage, Amsterdam, Leeuwarden en Deventer*;

en werden benoemd, te

Breda:

tot lid en voorzitter: jhr. mr. L. F. H. Michiels van Kessenich, inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie;

tot lid en ondervoorzitter: dr. J. L. A. Steyns, schoolopziener in het district Roermond;

tot leden: A. Blok, schoolopziener in het arrondissement Heusden; N. Oosterbaan, schoolopziener in het arrondissement Doesburg; J. Verbeeten, directeur eener bijzondere kweekschool voor onderwijzeressen te Echt; P. Oosterlee, directeur eener bijzondere kweekschool voor onderwijzers te Nijmegen; J. Gallenkamp, directeur eener bijzondere kweekschool voor onderwijzers te Maastricht; A. Doeleman, hoofdonderwijzer te Geertruidenberg; W. Borgman, leeraar aan de burgeravondschool te Tiel; P. Klerks, onderwijzer aan eene bijzondere kweekschool voor onderwijzers te Tilburg; H. Prinsen, hoofd eener openbare lagere school te Hedikhuisen; H. Snellens, hoofd eener openbare lagere school te Valkenswaard; W. H. Tromp, hoofd eener openbare lagere school te Breda; D. C. van Neck, hoofd eener openbare lagere school te Arnhem; H. M. H. Bartels, te Mook;

tot leden-plaatsvervangers: H. J. Weytens, onderwijzer aan eene bijzondere kweekschool voor onderwijzers te Oudenbosch; J. Mulders, hoofd eener bijzondere lagere school te Schin op Geulle; W. H. Peters, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Nijmegen; J. van den Bogert, directeur der Rijksnormaallessen te 's Hertogenbosch; G. Goossens, directeur der bijzondere kweekschool voor onderwijzeressen te Oirschot; J. B. Michels, hoofd der openbare lagere school te Schijndel; A. Hermans, leeraar aan de teekenschool te Roermond;

Arnhem:

tot lid en voorzitter: W. J. Ph. van Oppenraay, schoolopziener in het district Tilburg;

tot lid en ondervoorzitter: dr. M. J. H. Houba, schoolopziener in het district Maastricht;

tot leden: dr. H. P. M. van der Horn van den Bos, schoolopziener in het district 's Hertogenbosch; dr. A. H. J. V. M. Desertine, schoolopziener in het district Eindhoven; J. W. Schulinc, schoolopziener in het district Breda; J. Steyns, schoolopziener in het arrondissement Venlo; G. Smits, school-

opziener in het arrondissement Heerlen; dr. J. J. Moolhuizen, schoolopziener in het arrondissement Groenlo; J. H. F. Gangel, schoolopziener in het arrondissement Harderwijk; jonkvrouw E. M. A. de Jonge, leerares in het teekenen te Zutphen; J. G. Zijlstra, hoofd eener openbare lagere school te Arnhem; P. Kat Pzn., leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool te Zutphen; G. J. van Buchem, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Maastricht; J. F. Clerx, hoofd eener openbare lagere school te Breda; P. H. Kisjes, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Roermond;

tot leden-plaatsvervangers: J. A. Leopold, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Nijmegen; R. van den Berg, W. Walstra, H. van Lohuizen, hoofden van openbare lagere scholen te Arnhem; J. J. van Wiechen, hoofd eener openbare lagere school te Breda; J. Koonings, hoofd eener openbare lagere school te Woensel; A. M. J. Diemont, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool te Zaltbommel;

's Gravenhage:

tot lid en voorzitter: P. le Grand, schoolopziener in het district Dordrecht;

tot lid en ondervoorzitter: dr. J. H. Jennes, schoolopziener in het district Rotterdam;

tot leden: W. Jansen, schoolopziener in het district Middelburg; K. J. Razelius, schoolopziener in het arrondissement Haarlem; W. C. Seyl, schoolopziener in het arrondissement Utrecht I; R. Broere, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Middelburg; H. Bussemaker, directeur eener bijzondere kweekschool voor onderwijzeressen te Haarlem; J. J. ten Have, hoofd eener openbare lagere school te 's Gravenhage; H. Eerdbeek, hoofd eener bijzondere lagere school te 's Gravenhage; D. H. Cocheret, A. van de Griendt, hoofden van bijzondere lagere scholen te Rotterdam; J. Th. Schiphorst, hoofd eener openbare lagere school te Delft; J. W. Sevenhuysen, hoofd der leerschool, verbonden aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem; W. H. Hasselbach, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Middelburg; E. van der Woude, onderwijzer aan eene bijzondere kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te 's Gravenhage;

tot leden-plaatsvervangers: J. D. de Visser Smits, directeur eener bijzondere kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te 's Gravenhage; J. M. Keen, C. W. Valken, hoofden van openbare lagere scholen te 's Gravenhage; A. A. Kleyn, hoofd eener bijzondere lagere school te Driebergen; H. Scholtens Kzn., directeur eener bijzondere kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Rotterdam; A. Saeys, hoofd eener openbare lagere school te Haarlem; C. W. Hoenkamp, hoofd eener openbare lagere school te Utrecht;

Amsterdam:

tot lid en voorzitter: J. C. Fabius, inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie;

tot lid en ondervoorzitter: D. Boswijk, schoolopziener in het district Gouda;

tot leden: P. H. van der Ley, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem; L. Gerhardt, directeur der Rijksnormaallessen te Utrecht; H. Bijleveld, directeur eener bijzondere kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam; G. Meijer, directeur der gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam; H. Verhagen, W. Meerwaldt, J. H. Buys, hoofden van openbare lagere scholen te Amsterdam; J. A. Bakker, H. J. Emous, hoofden van bijzondere lagere scholen te Amsterdam; M. H. van Gestel, onderwijzer aan eene openbare lagere school te Amsterdam; R. Husen, hoofd eener bijzondere lagere school te Utrecht; M. L. van Gemert, hoofd eener bijzondere lagere school te Haarlem; A. Langhout, hoofd eener bijzondere lagere school te Weesp;

tot leden-plaatsvervangers: J. van der Laan Nzn., schoolopziener in het arrondissement Schiedam; S. Postmus, leeraar aan een bijzonder gymnasium te Amsterdam; J. G. Nijk, E. Heimans, B. P. Prakken, hoofden van openbare lagere scholen te Amsterdam; G. Schutte, hoofd eener bijzondere lagere school te Amsterdam; F. de Graaf, onder-

wijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem;

Leeuwarden:

tot lid en voorzitter: dr. B. van der Meulen, schoolopziener in het district Assen;

tot lid en ondervoorzitter: G. A. Bosch, schoolopziener in het district Zwolle;

tot leden: N. Felix, schoolopziener in het arrondissement Lemmer; J. Postma, schoolopziener in het arrondissement Ternaard; R. Schuiling, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Deventer; W. Lindenburg, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Groningen; E. Rijpma, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool te Kampen; L. bij de Ley, E. H. Boddé, hoofden van openbare lagere scholen te Leeuwarden; J. Mulder, hoofd eener openbare lagere school te Groningen; D. Oosterkamp, hoofd eener openbare lagere school te Bergum, gemeente Tietjerksteradeel; J. D. de Vries, hoofd eener bijzondere lagere school te Bergum, gemeente Tietjerksteradeel; J. Smedink, hoofd eener bijzondere lagere school te Beets, gemeente Opsterland; D. Lako, onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Zwolle; L. M. den Hollander, onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Meppel;

tot leden-plaatsvervangers: J. C. Wirtz Czn., schoolopziener in het district Winschoten; J. van der Molen, schoolopziener in het arrondissement Dokkum; Th. Boersma, S. J. Boersma, hoofden van openbare lagere scholen te Leeuwarden; K. Harts, hoofd eener openbare lagere school te Huiszum, gemeente Leeuwarderadeel; J. Dijkstra, hoofd eener openbare lagere school te Buitenpost, gemeente Achtkarspelen; H. J. de Visser, hoofd eener bijzondere lagere school te Bolsward;

Deventer:

tot lid en voorzitter: dr. J. D. R. Scheffer, schoolopziener in het district Deventer;

tot lid en ondervoorzitter: dr. A. J. Kronenberg, schoolopziener in het arrondissement Deventer;

tot leden: P. Wielinga, schoolopziener in het arrondissement Borger; P. H. Heynen, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Deventer; J. F. H. A. Later, N. L. W. A. Gravelaar, Th. J. Bosman, onderwijzers aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Deventer; H. Scheepstra, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Groningen; R. Jurgens, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool te Kampen; H. J. Noy, hoofd eener openbare lagere school te Deventer; K. Brouwer, G. J. J. Wolbers, hoofden van openbare lagere scholen te Zwolle; J. van der Leest, hoofd eener openbare lagere school te Hoozevee; H. van Roggen, onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Almelo; mejuffrouw J. M. C. A. Nuysink, leerares in het tekenen te Zutphen;

tot leden-plaatsvervangers: A. Rienks, schoolopziener in het arrondissement Hengelo; mejuffrouw J. E. Kleyn, directrice der industrie- en huishoudschool te Zwolle; N. Kanstein, G. Kuipers, hoofden van openbare lagere scholen te Zwolle; B. P. Hofstede, hoofd eener openbare lagere school te Hengelo (O.); A. Schröder, hoofd eener openbare lagere school te Oldenzaal; J. H. Franken, hoofd eener bijzondere lagere school te Zwolle.

Het volgend overzicht bevat den uitslag der in 1907 gehouden examens.

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Opgeko- men.	Terug- getrokken.	Afgewe- zen.	Toegela- ten.	Opgeko- men.	Terug- getrokken.	Afgewe- zen.	Toegela- ten.
MANNELIJKE CANDIDATEN.					VROUWELIJKE CANDIDATEN.			
Breda	299	58	155	86	40	6	15	19
Arnhem	220	77	66	77	49	2	23	24
's Gravenhage	282	23	130	129	66	2	25	39
Amsterdam	153	9	70	74	86	2	38	46
Leeuwarden	237	14	140	83	15	"	5	10
Deventer	96	6	52	38	15	"	6	9
Totaal	1 287	187	613	487	271	12	112	147
Totaal der vrouwelijke candidaten	271	12	112	147				
Algemeen totaal	1 558	199	725	634				

In de volgende tabel is vermeld, hoevelen sedert 1881 bij de hoofdonderwijzersexamens zijn geëxamineerd en toegelaten.

Bij het examen in:	Geëxami- neerd.	Toegelaten.	Bij het examen in:	Geëxami- neerd.	Toegelaten.
1881	198	79	1894	1 455	566
1882	509	169	1895	1 347	565
1883	777	213	1896	1 201	472
1884	901	295	1897	1 088	462
1885	1 205	372	1898	1 027	460
1886	1 214	374	1899	969	431
1887	1 254	329	1900	1 035	463
1888	1 280	363	1901	1 120	497
1889	1 390	425	1902	1 317	549
1890	1 186	392	1903	1 403	627
1891	1 328	486	1904	1 500	645
1892	1 342	524	1905	1 443	598
1893	1 380	573	1906	1 547	620

De volgende tabel geeft een overzicht van het aantal volledige examens, dat is afgelegd in elk der vakken genoemd in het programma, behoorende bij het Koninklijk besluit van 17 December 1890 (*Staatsblad* n°. 180), en van het aantal malen.

dat voor elk dier vakken een voldoende, een onvoldoend eindcijfer of het cijfer 5 (twijfelachtig) is toegekend.

De ontvangsten verslagen der commissiën worden aangetroffen onder bijlage K.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 8 Juni 1907, n°. 7018¹, afdeling Onderwijs, werd bepaald, dat de commissiën die in 1907 zouden zijn belast met het afnemen der examens in de **vreemde talen**, waarvan de programma's zijn vastgesteld bij Koninklijk besluit van 14 October 1884 (*Staatsblad* n°. 216), voor zooveel betreft de in den zomer te houden examens, zitting zouden houden voor het mondeling gedeelte te 's Gravenhage, voor het schriftelijk gedeelte op nader aan te wijzen plaatsen, en werden benoemd:

tot *lid en voorzitter* van de commissie voor de **Fransche taal**: dr. J. J. Salverda de Grave, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

tot *lid en voorzitter* van de commissie voor de **Hoogduitsche taal**: dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

tot *lid en voorzitter* van de commissie voor de **Engelsche taal**: dr. J. H. Kern, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

De volledige samenstelling der commissiën, en verdere bijzonderheden aangaande deze examens worden aangetroffen in de door de commissiën uitgebrachte verslagen, die onder bijlagen **L**, **M** en **N** hierachter voorkomen.

Door den Minister van Binnenlandsche Zaken werd bepaald, dat de examens in de Hoogduitsche en in de Engelsche taal voor middelbaar en lager onderwijs gelijktijdig zouden worden afgenomen.

De uitslag der examens, ook van die in de Hoogduitsche en in de Engelsche taal (lager onderwijs), is in het volgende overzicht vermeld.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Mannelijke kandidaten				Vrouwelijke kandidaten			
	die examens hebben afgelegd.	die zich onder het examen terugtrok- ken.	die werden		die examens hebben afgelegd.	die zich onder het examen terugtrok- ken.	die werden	
			afgewezen.	toegelaten.			afgewezen.	toegelaten.
Fransche taal	500	97	171	232	388	37	114	237
Hoogduitsche taal	170	52	66	52	86	22	20	44
Engelsche taal	206	52	64	90	117	36	30	51
Totaal	876	201	301	374	591	95	164	332

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 18 Mei 1907, n°. 4525¹, afd. Onderwijs, werd bepaald, dat de commissie belast met het examineren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden voor het **handteekenen**, bedoeld in art. 87 der wet tot regeling van het lager onderwijs, voor het jaar 1907 zitting zou houden te 's Gravenhage, en werden benoemd:

tot *lid en voorzitter*: A. F. Gips, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

tot *lid en ondervoorzitter*: W. H. L. Janssen van Raay, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

tot *leden*: P. J. A. M. Haaring, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en directeur van de teekenschool van den Nederlandschen Roomsche-Katholieken Volksbond te 's Gravenhage; J. de Jong Hzn., leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Zwolle; G. J. H. Kerkhoff, leeraar aan de school voor Kunstnijverheid en aan de burgeravondschool te Haarlem; B. Korteling, leeraar aan de burgeravondschool en de ambachtsschool en onderwijzer aan de Rijksskweekschool voor onderwijzers en aan de Rijksnormaalschool te Deventer; A. Spoon J.Jz., leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam; H. J. de Vries, leeraar aan de hogere burgerschool met vijfjarigen cursus en directeur der burgeravondschool te Haarlem; W. Zwier G.-Hzn., leeraar aan de vierde hogere burgerschool

met driejarigen cursus en onderwijzer aan openbare lagere scholen te Amsterdam; mejuffrouw A. Bridge, leerares aan de Academie van Beeldende Kunsten en onderwijzeres aan eene bijzondere school te 's Gravenhage; mejuffrouw J. M. E. Kerlen, directrice der dagteeken- en kunstambachtsschool voor meisjes van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam;

tot *plaatsvervangende leden*: J. N. Tj. Bruining, leeraar aan de hogere burgerschool, de burgeravondschool en de ambachtsschool en directeur van het gemeente-teekeninstituut te Breda; F. W. van der Haagen, leeraar aan de burgeravondschool te Hoorn, wonende te 's Gravenhage.

Nadere bijzonderheden omtrent dit examen zijn te vinden in het door de commissie uitgebracht verslag, dat als bijlage **O** hierachter is opgenomen.

In **wiskunde, gymnastiek, landbouwkunde en tuinbouwkunde** werden voorts nog examens afgenomen door commissiën, die tevens de kandidaten voor akten middelbaar onderwijs hebben geëxamineerd. Ten aanzien van de samenstelling der commissiën en verdere bijzonderheden aangaande deze examens zij verwezen naar de bijlagen **P**, **Q** en **R**.

De uitslag van het examen in handteekenen, zoowel als van de examens in wiskunde, gymnastiek, landbouwkunde en tuinbouwkunde blijkt uit het volgende overzicht.

	Mannelijke kandidaten.		Vrouwelijke kandidaten.		Totaal.	
	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Geëxamineerd.	Geslaagd.
Wiskunde	116	69	14	9	130	78
Gymnastiek	35	25	8	7	43	32
Handteekenen	287	118	88	39	375	157
Landbouwkunde	24	16	—	—	24	16
Tuinbouwkunde	17	12	—	—	17	12

In 1907 is éénmaal de gelegenheid gegeven tot het afleggen van examen ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid voor de **vrije en orde-oefeningen der gymnastiek**.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 September 1907, n°. 11318¹, afd. Onderwijs, werd bepaald, dat het examen ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek voor het jaar 1907 zou aanvangen op 16 October, en dat de commissiën met het afnemen van dit examen belast, zitting zouden houden te *Breda, Venlo, Rotterdam, Haarlem, Leeuwarden* en *Zwolle*;

en werden benoemd in de commissie te:

Breda:

tot *lid en voorzitter*: B. Dingemans, schoolopziener in het district Zutphen;

tot *leden*: W. H. Nijsten, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Maastricht; J. A. Vorstenbosch, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Tilburg; mej. C. W. van Hilst, onderwijzeres aan eene bijzondere kweekschool voor onderwijzeressen te 's Hertogenbosch; mej. J. C. Tibo, onderwijzeres aan de Rijkskweekschool voor onderwijzeressen te Apeldoorn;

tot *plaatsvervanger van den voorzitter*: J. W. Schulink, schoolopziener in het district Breda;

tot *plaatsvervangende leden*: J. J. Speet, onderwijzer in de gymnastiek te Breda; mej. D. van Griensven, onderwijzeres aan eene openbare lagere school te 's Hertogenbosch;

Venlo:

tot *lid en voorzitter*: J. E. van Renesse, schoolopziener in het district Arnhem;

tot *leden*: H. D. van der Maas, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Roermond; A. M. A. Steyns, leeraar in de gymnastiek te Venlo; mej. E. Doppler, onderwijzeres aan eene openbare lagere school te Maastricht; mej. C. M. H. Deserière, onderwijzer aan eene openbare lagere school te Venlo;

tot *plaatsvervanger van den voorzitter*: dr. M. J. H. Houba, schoolopziener in het district Maastricht;

tot *plaatsvervangende leden*: R. Franssen, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Nijmegen; mej. B. van Itallie, onderwijzeres aan de leerschool, verbonden aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Maastricht;

Rotterdam:

tot *lid en voorzitter*: mr. R. van Goens, schoolopziener in het district 's Gravenhage;

tot *leden*: B. Nieuwenhuis en D. de Haan, gymnastiekonderwijzers bij het openbaar lager onderwijs te Rotterdam; mej. A. Dambrink, gymnastiekonderwijzeres bij het openbaar lager onderwijs te Rotterdam; mej. E. J. Korthals te Dordrecht, leerares aan eene hogere burgerschool te 's Gravenhage;

tot *plaatsvervanger van den voorzitter*: dr. J. H. Jennes, schoolopziener in het district Rotterdam;

tot *plaatsvervangende leden*: A. Flothuis te Rotterdam, onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Gorinchem; mej. I. de Zwaan, gymnastiekonderwijzeres aan eene openbare lagere school te 's Gravenhage;

Haarlem:

tot *lid en voorzitter*: F. van Rijsens, schoolopziener in het district Alkmaar;

tot *leden*: J. A. van der Boom, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem; J. A. H. Eckhardt, gymnastiekonderwijzer bij het openbaar lager onderwijs te Amsterdam; mej. A. Risseeuw, onderwijzeres aan de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzeres en onderwijzeressen te Leiden; mej. W. J. Poster, mej. C. W. Schoor en mej. T. Visser, gymnastiekonderwijzeressen bij het openbaar lager onderwijs te Amsterdam;

tot *plaatsvervanger van den voorzitter*: G. Roodenburch, schoolopziener in het district Haarlem;

tot *plaatsvervangende leden*: J. Zeeman, te Amsterdam, onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Haarlem; mej. A. P. van der Pauwert, onderwijzeres aan eene openbare lagere school te Haarlem;

Leeuwarden:

tot *lid en voorzitter*: mr. C. J. Prakken, schoolopziener in het district Leeuwarden;

tot *leden*: L. Bogtstra, onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Leeuwarden; H. J. B. Biekart, onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Heerenveen; mej. H. G. A. Kilsdonk, leerares aan de hogere burgerschool voor meisjes te Leeuwarden; mej. H. A. Mesdag, onderwijzeres in de gymnastiek te Zwolle;

tot *plaatsvervanger van den voorzitter*: Ph. J. Kloppers, schoolopziener in het district Groningen;

tot *plaatsvervangende leden*: W. F. Hijgenaar, onderwijzer te Leeuwarden; mej. S. J. Stoett, onderwijzeres in de gymnastiek te Leeuwarden;

Zwolle:

tot *lid en voorzitter*: mr. Th. Ruys I.-Pzn., inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie;

tot *leden*: G. J. Mullers jr., onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Deventer; J. H. J. Clemens te Enschedé, onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Oldenzaal; mej. V. Gerritzen, onderwijzeres aan eene bijzondere kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem; mej. M. W. J. Milatz, onderwijzeres in de gymnastiek te Zwolle;

tot *plaatsvervanger van den voorzitter*: C. A. Zelvelder, schoolopziener in het district Heerenveen;

tot *plaatsvervangende leden*: F. Bennekers, onderwijzer aan eene openbare lagere school te Zwolle; mej. A. P. E. Th. Voskuil, onderwijzeres in de gymnastiek te Zwolle.

Het volgende overzicht bevat den uitslag dezer examens.

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Getal mannelijke adspiranten, dat				Getal vrouwelijke adspiranten, dat			
	is geëxamineerd.	zich heeft teruggetrokken.	is afgewezen.	is toegelaten.	is geëxamineerd.	zich heeft teruggetrokken.	is afgewezen.	is toegelaten.
Breda	94	—	22	72	109	—	23	86
Rotterdam	98	1	19	78	142	—	45	97
Haarlem	82	—	14	68	170	—	35	135
Leeuwarden	75	—	24	51	100	—	19	81
Zwolle	47	—	11	36	91	—	11	80
Venlo	97	—	20	77	115	—	12	103
Totaal	493	1	110	382	727	—	145	582
Totaal der vrouwelijke adspiranten	727	—	145	582				
Algemeen totaal.	1 220	1	255	964				

In de volgende tabel is vermeld hoevelen bij de examens in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek zijn geëxamineerd en toegelaten.

Bij het examen in :	Geëxamineerd.	Toegelaten.
1891	4 099	2 860
Voorjaar 1892	1 628	1 189
Najaar 1892	3 605	2 806
1893	819	616
1894	424	333
1895	617	485
1896	629	502
1897	784	603
1898	1 194	906
1899	1 306	956
1900	1 232	976
1901	1 370	1 011
1902	1 395	1 004
1903	1 264	1 002
1904	1 312	1 040
1905	1 167	893
1906	1 260	988

De ontvangen verslagen der commissiën worden aangetroffen onder bijlage S.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 16 Januari 1907, n°. 210¹, afd. Onderwijs, werd bepaald, dat de examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de **nuttige en in de fraaie handwerken voor meisjes** voor het jaar 1907 zouden aanvangen op 14 Februari, en dat de commissiën met het afnemen dezer examens belast, zitting zouden houden:

voor de **nuttige handwerken**: te Breda, 's Gravenhage, Utrecht en Zwolle;

voor de **fraaie handwerken**: te Utrecht;

en werden benoemd te:

Breda:

tot lid en voorzitter der commissie voor de nuttige handwerken: jhr. mr. L. F. H. Michiels van Kessenich, inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie;

tot leden, de dames: weduwe M. L. F. A. T. Rueb, geboren de Bruyn, te Rotterdam; A. Munnekrede, geboren van der Grinten, te 's Gravenhage; A. Teunisse, onderwijzeres in de handwerken voor meisjes te Amsterdam; A. C. Kerlen, onderwijzeres aan de Rijkskweekschool voor onderwijzeressen te Apeldoorn;

tot plaatsvervanger van den voorzitter: J. W. Schulinck, schoolopziener in het district Breda;

tot plaatsvervangende leden, de dames: C. W. van Hilst, onderwijzeres aan eene bijzondere meisjesschool te 's Hertogenbosch; C. W. Zuber, geboren van Tongeren, onderwijzeres aan eene openbare meisjesschool te Breda;

's Gravenhage:

tot lid en voorzitter der commissie voor de nuttige hand-

werken: P. le Grand, schoolopziener in het district Dordrecht;

tot leden, de dames: J. G. Gravelotte, geboren Pontier, te 's Gravenhage; weduwe M. A. Baas, geboren van Drunen, onderwijzeres aan de Rijksnormaallessen te 's Gravenhage; G. W. C. van der Steen, leerares aan de industrieschool voor meisjes te 's Gravenhage; A. M. Nater, onderwijzeres aan de gemeentelijke vormschool voor onderwijzeressen te Rotterdam; S. C. Visée, leerares aan de industrieschool voor meisjes te Rotterdam; W. E. A. Ouwejan, onderwijzeres aan de Marnixstichting te Utrecht;

tot plaatsvervanger van den voorzitter: mr. R. van Goens, schoolopziener in het district 's Gravenhage;

tot plaatsvervangende leden, de dames: M. J. Renard, onderwijzeres aan de Rijksnormaallessen te Delft; J. H. Schambach, onderwijzeres in de nuttige handwerken te 's Gravenhage;

Utrecht:

a. tot lid en voorzitter der commissie voor de nuttige handwerken: W. Middeldveld Viersen, schoolopziener in het district Utrecht;

tot leden, de dames: weduwe A. S. Borreman, geboren Philips, te Utrecht; C. J. W. Verburgt, onderwijzeres aan de Rijksnormaallessen te Utrecht; A. M. van der Velden, onderwijzeres aan de leerschool, verbonden aan de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam; M. W. Kruisheer, onderwijzeres aan de Rijksnormaallessen te Gouda;

tot plaatsvervanger van den voorzitter: D. Boswijk, schoolopziener in het district Gouda;

tot plaatsvervangende leden, de dames: J. M. Knoppers, onderwijzeres aan de Rijksnormaallessen te Amerongen; H. J. de Kroon, te Utrecht, onderwijzeres aan de Rijksnormaallessen te Maarssen;

b. tot lid en voorzitter der commissie voor de fraaie handwerken: J. C. Fabius, inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie;

tot leden, de dames: M. C. de Vet, onderwijzeres in de handwerken voor meisjes te Breda; J. van der Kaay, leerares aan de industrieschool voor meisjes te Rotterdam; F. B. Mundhenk, onderwijzeres in de handwerken voor meisjes te Amsterdam; J. E. Klein, directrice der industrie- en huishoudschool te Zwolle;

tot plaatsvervanger van den voorzitter: dr. J. H. Jennes, schoolopziener in het district Rotterdam;

tot plaatsvervangende leden, de dames: E. C. van de Wall Perné, geboren Vooren, leerares aan de industrieschool voor vrouwelijke jeugd te Amsterdam; H. Mohr, leerares aan de vakschool voor meisjes te 's Gravenhage;

Zwolle:

tot lid en voorzitter der commissie voor de nuttige handwerken: mr. Th. Ruys I.-Pzn., inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie;

tot leden, de dames: R. H. M. J. Boerma, onderwijzeres aan de kweekschool voor onderwijzeressen te Groningen; R. Bakker, geboren Steensma, te Bozum, onderwijzeres aan de Rijksnormaallessen te Franeker; W. A. Hendriks, leerares aan de industrieschool voor meisjes te Groningen; W. C. Postma, onderwijzeres aan de Rijksnormaallessen te Leeuwarden; J. D. Top, onderwijzeres aan de Rijksnormaallessen te Arnhem; F. J. G. Weijenbergh, onderwijzeres aan de Rijksnormaallessen te Deventer;

tot plaatsvervanger van den voorzitter: dr. J. D. R. Schaffer, schoolopziener in het district Deventer;

tot plaatsvervangende leden, de dames: E. Breman, onderwijzeres aan de Rijksnormaallessen te Zwolle; J. G. Heijink, leerares aan de industrie- en huishoudschool te Zwolle.

In het volgende overzicht is de uitslag van deze examens vermeld.

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Getal adspiranten, dat				Getal adspiranten, dat			
	is geëxami- neerd.	zich heeft terug- getrokken.	is afgewezen.	is toegelaten.	is geëxami- neerd.	zich heeft terug- getrokken.	is afgewezen.	is toegelaten.
	Nuttige handwerken.				Fraaie handwerken.			
Breda.	277	1	64	212	—	—	—	—
's Gravenhage.	574	—	119	455	—	—	—	—
Utrecht.	423	—	108	315	86	—	33	53
Zwolle	418	—	139	279	—	—	—	—
Totaal.	1692	1	430	1261	86	—	33	53

In de volgende tabel is vermeld hoeveren bij de examens in de nuttige en in de fraaie handwerken voor meisjes zijn geëxamineerd en toegelaten.

Bij het examen in:	Geëxami- neerd.	Totaal.
Nuttige handwerken:		
1885.	186	105
1886.	451	247
1887.	579	366
1888.	663	376
1889.	659	426
1890.	729	473
1891.	719	476
1892.	907	564
1893.	874	552
1894.	980	664
1895.	1062	722
1896.	1152	752
1897.	1348	926
1898.	1317	908
1899.	1397	951
1900.	1663	1185
1901.	1702	1142
1902.	1701	1134
1903.	1717	1255
1904.	1582	1143
1905.	1684	1193
1906.	1681	1229
Fraaie handwerken:		
1885.	36	16
1886.	125	60
1887.	136	68
1888.	199	103

Bij het examen in:	Geëxami- neerd.	Totaal.
1889	161	96
1890	184	100
1891	159	96
1892	176	86
1893	154	100
1894	153	90
1895	158	98
1896	156	85
1897	173	118
1898	160	102
1899	148	96
1900	170	114
1901	137	73
1902	132	64
1903	122	74
1904	104	64
1905	115	79
1906	109	67

De ontvangen verslagen der commissiën worden aangetroffen onder bijlage T.

Krachtens het tweede lid van art. 6 der wet op het lager onderwijs, werd aan 19 vreemdelingen vergunning verleend tot het geven van lager onderwijs.

Zij waren afkomstig uit:

Amerika (V. S.): 1 man;

België: 2 vrouwen;

Duitschland: 1 man en 6 vrouwen;

Frankrijk: 4 vrouwen;

Ierland: 1 vrouw;

Zuid-Afrika: 3 mannen;

Zwitserland: 1 vrouw.

§ 16. TOEZICHT OP HET LAGER ONDERWIJS. (1)

Met ingang van 1 Augustus 1907 werd aan dr. P. Fockens eervol ontslag verleend als schoolopziener in het district Tiel, wegens zijne benoeming tot inspecteur van het middelbaar

onderwijs. Op het einde des jaars was de vacature nog niet vervuld.
De mutatiën onder de arrondissements-schoolopzieners zijn in het volgende overzicht vermeld.

Arrondissement.	Overleden of, hetzij wegens overplaatsing, hetzij op verzoek, eervol ontslagen.	Benoemd.
Boxmeer	(Vacature in 1906 ontstaan)	mr. G. B. J. M. van Zinnicq Bergmann
Wageningen	J. C. Jansen	dr. G. Nijhoff
Gouda	mr. M. M. Schim van der Loeff	—
Delft	jhr. mr. P. J. Boddaert	mr. C. Witholt
Rotterdam III	mr. A. W. Kist	D. H. Meijer jr.
Amsterdam IV.	C. W. de Sauvage Nolting	H. de Booy
Amsterdam VII	mr. S. de Vries Czn.	mr. E. J. Philips
Hilversum	(vacature in 1906 ontstaan)	Th. M. Ketelaar
Leeuwarden	idem	mr. E. Schaafsma
Oldenzaal.	idem	J. Pas
Appingedam.	idem	mr. H. van der Wal

In de dienaangaande door de Regeering ontvangen berichten is ook thans weer over het algemeen met waardeering gesproken over de toewijding, waarmede de leden van het Rijksschooltoezicht hunne taak hebben vervuld.

Op 31 December 1907 bestond in de volgende 269 gemeenten ter nadere verzekering van het plaatselijk schooltoezicht eene commissie als bedoeld in art. 93, tweede lid. der wet:

Noordbrabant: Bergen op Zoom, Boxtel, Breda, Dongen, Eindhoven, Etten c. a., Fijnaart c. a., Gemert, Gilze c. a., Helmond, 's Hertogenbosch, Klundert, Maashees c. a., Nuland (voor de gemeenschappelijke school te Vinkel), St. Oedenrode (voor de gemeenschappelijke school te Gemonde), Oudenbosch, Princenhage, Raamsdonk, Roosendaal c. a., Schijndel, Steenbergen c. a., Tilburg, Vlijmen, Waalwijk, Woensel, Zevenbergen;

Gelderland: Aalten, Apeldoorn, Arnhem, Barneveld, Bergh, Brummen, Doesburg, Ambt-Doetinchem, Stad-Doetinchem, Driel, Ermelo, Gorssel, Groenlo, Herwen c. a., Heteren, Laren, Lienden, Nijmegen, Rheden, Tiel, Ubbergen, Valburg, Wageningen, Winterswijk, Wijchen, Zaltbommel, Zevenaar, Zutphen;

Zuidholland: Alblasserdam, Alkenade, Nieuw-Beijerland, Oud-Beijerland, Bodegraven, den Bommel, Boskoop, Brielle, Delft, Dirksland, Dordrecht, Dubbeldam, Giessen-Nieuwkerk, Goedereede, Gorinchem, Gouda, 's Gravendeel, 's Gravenhage, 's Gravenzande, Hardinxveld, Heerjansdam, Heinenoord, Hillegom, Katwijk, Klaaswaal, Leerdam, Leiden, Nieuw-Lekkerland, Maassluis, Middelharnis, Monster, Naaldwijk, Noordeloos, Noordwijk, Peursum, Rijsaterwoude, Rotterdam, Schelluinen, Schiedam, Sliedrecht, Sommelsdijk, Stellendam, Strijen, Oude-Tonge, Vlaardingen, Zwijndrecht;

Noordholland: Aalsmeer, Alkmaar, Amsterdam, Anna Paulowna, Avenhorn, Beemster, Berkhout, Beverwijk, Blokker, Bussum, Edam, Egmond aan Zee, Enkhuizen, Haarlem, Haarlemmerliede c. a., Heemskerk, Heemstede, Helder, Hilversum, Hoogkarspel, Hoorn, Koog aan de Zaan, Krommenie, Monnikendam, Purmerend, Schagen, Sloten, Watergraafsmeer, Wormerveer, Zaandam, Zijpe;

(1) In het in noot 1 bij § 1 bedoeld Verslag der Commissie uit de Tweede Kamer, in wier handen is gesteld het Schoolverslag over 1904—1905, is de wensch uitgesproken, dat voortaan in het Schoolverslag zou worden opgenomen eene opgave van het aantal dagen, waarop de inspecteurs en de schoolopzieners werkzaam zijn geweest als voorzitter en lid van examencommissiën, gelijk ook van het aantal dagen, door hen gewijd aan het schoolbezoek en het aantal scholen door hen bezocht.
Het verstrekken van deze opgaven zou een tijdroovenden arbeid vorderen, terwijl het de vraag is, of het nut geëvenredigd zou zijn aan het werk.

Zeeland: Goes, Hontenisse, Middelburg, Neuzen, Vlissingen, Wissekerke, Zierikzee;

Utrecht: Amersfoort, Baarn, Maarssen, Maarsseveen, Montfoort, Rhenen, Utrecht, Wijk bij Duurstede, Zeist;

Friesland: Achtkarspeleu, Aengwierden, Baarderadeel, Barradeel, Bolsward, Dokkum, Doniawerstal, Ferwerderadeel, Franeker, Franekeradeel, Gaasterland, Harlingen, Haskerland, Hemelumer Oldephaert, Hennaarderadeel, Hindeloopen, Kollumerland, Leeuwarden, Leeuwarderadeel, Lemsterland, Menaldumadeel, Oostdongeradeel, Ooststellingwerf, Opsterland, Schoterland, Smallingerland, Sneek, Tietjerksteradeel, Utingeradeel, Westdongeradeel, Wonseradeel;

Overijssel: Stad-Almelo, Borne, Ambt-Delden, Deventer, Diepenveen, Enschede, Goor, Hellendoorn, Hengelo, Kampen, Lonneker, Losser, Markelo, Olst, Raalte, Rijssen, Tubbergen, Weerselo, Wierden, Wijhe, Zwolle;

Groningen: Appingedam, Baflo, Bedum, Beerta, Bellingwolde, Bierum, Delfzijl, Groningen, Grootegast, Grijskerk, Haren, Hoogezand, Hoogkerk, Leek, Leens, Loppersum, Marum, Meeden, Middelstum, Milwolda, Muntendam, Nieuwe-Pekela, Noordbroek, Oldehove, Oude-Pekela, Sappemeer, Scheemda, Stedum, Termunten, Uithuizen, Usquert, Veenendam, Warffum, Wildervank, Winschoten, 't Zandt, Zuidhorn;

Drenthe: Assen, Borger, Coevorden, Emmen, Havelte, Hoogeveen, Meppel, Odoorn, Zuidwolde;

Limburg: Baexem, Belfeld, Echt, St. Geertruid, Gennepe, Grevenbicht, Heerlen, Helden, Horst, Kerkrade, Klimmen, Maasbree, Maastricht, Merkelbeek, Obbicht c. a., Roermond, Schinnen, Sittard, Spaubeek, Urmond, Venlo, Venray, Voerendaal, Weert.

De gemeenten, waar in 1907, bij het ontbreken van eene plaatselijke commissie van toezicht, door burgemeester en wethouders in overleg met den arrondissements-schoolopziener krachtens art. 102, eerste lid, der wet personen buiten dat college met het doen van schoolbezoek waren belast, zijn de volgende:

Gelderland: Lochem (eene damescommissie voor het handwerken-onderwijs);

Zuidholland: Oudshoorn, Wassenaar;

Zeeland: Kruiningen;

Friesland: Weststellingwerf;

Limburg: Grathem, Hunsel, Neer, St. Pieter.

§ 17. UITGAVEN VAN HET RIJK EN DE GEMEENTEN TEN BEHOEVE VAN HET LAGER ONDERWIJS.

I. Uitgaven van het Rijk.

Het volgende overzicht bevat de *uitgaven* van het Rijk ten behoeve van het lager onderwijs in 1907, vergeleken met die over 1906.

		1907.	1906.	Vermeerdering.
I. Schooltoezicht.				
a. Jaarwedden:				
1.	der inspecteurs f	10 500,00		
2.	„ districts-schoolopzieners	64 998,29		
		f 75 498,29		
b. Reis- en verblijfkosten:				
1.	der inspecteurs f	1 633,46		
2.	„ districts-schoolopzieners	14 492,95 ^s		
		16 126,01 ^b		
c. Bureelkosten:				
1.	der inspecteurs f	1 200,00		
2.	„ districts-schoolopzieners	8 100,00		
		9 300,00		
d. Reis-, verblijf- en bureelkosten of abonnement des- wege van en toelagen aan de arrondissements- schoolopzieners				
		150 091,61		
e. Kosten van vergaderingen				
		105,90		
		f 251 121,81 ^b	f 251 266,86 ^s	f — 145,05
II. Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.				
a. Rijkskweekscholen voor onderwijzers en onder- wijzeressen en daaraan verbonden leerscholen:				
1. Personeel:				
Apeldoorn f	36 516,66 ^s			
Nijmegen	32 944,99			
Haarlem	36 448,29 ^s			
Middelburg	33 974,99 ^s			
Deventer	33 937,50			
Groningen	33 827,21			
Maastricht	39 787,83			
	f 247 437,48 ^s			
2. Materieel:				
Apeldoorn f	8 378,97			
Nijmegen	7 396,24			
Haarlem	9 916,18 ^s			
Middelburg	6 870,92			
Deventer	7 498,07 ^s			
Groningen	9 922,82 ^s			
Maastricht	7 830,21 ^s			
	57 813,43			
3. Toelagen aan kweekelingen:				
Apeldoorn f	23 516,66 ^s			
Nijmegen	24 212,50			
Haarlem	23 725,00			
Middelburg	22 425,00			
Deventer	23 350,00			
Groningen	23 366,66			
Maastricht	22 525,00			
	163 120,82 ^s			
	f 468 371,74			

b. Subsidiën voor kweekscholen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen:

1. Gemeentelijke kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen f	43 243,83	
2. Bijzondere kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen	298 932,22	
	f	342 176,05

c. Rijksnormaallessen:

Noordbrabant f	55 413,00 ^s	
Gelderland	43 446,40 ^s	
Zuidholland	89 099,47	
Noordholland	46 262,44 ^s	
Zeeland	38 400,95	
Utrecht	23 006,50	
Friesland	40 860,20 ^s	
Overijssel	40 705,69	
Groningen	33 671,22 ^s	
Drenthe	25 918,25	
Limburg	34 686,30 ^s	
		471 470,45

d. Bijdragen aan normaallessen en aan hoofden van scholen voor de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen:

Noordbrabant f	10 900,00	
Gelderland	9 390,74	
Zuidholland	38 107,64	
Noordholland	24 300,00	
Zeeland	4 000,00	
Utrecht	13 249,30 ^s	
Friesland	10 902,59	
Overijssel	250,00	
Groningen	7 822,22	
Drenthe	1 200,00	
Limburg	1 500,00	
		121 622,49 ^s

f 1 403 640,73^s f 1 394 542,50^s f 9 098,23

III. Toelagen tot bekostiging der arrondissements-bibliotheken en tot bestrijding van kleine uitgaven ter bevordering van het doel der onderwijzers-bijeenkomsten

10 905,00 10 770,00 135,00

IV. Rijks- lagere scholen.

a. Personeel:

Weststellingwerf f	2 973,60	
Steenwijkerwold	3 282,23	
Vledder	10 101,16 ^s	
	f	16 356,99 ^s

b. Materieel:

Weststellingwerf f	926,06	
Steenwijkerwold	830,50	
Vledder	2 675,11	
		4 431,67

20 788,66^s 21 864,89 — 1 076,22^s

		1907.	1906.	Vermeerdering.
V. <i>Bijdragen aan gemeenten vervangende de vroegere Rijksjaarwedden.</i>				
Noordbrabant	f 38 227,50			
Gelderland	8 481,80			
Zuidholland	2 680,40			
Noordholland	1 496,00			
Zeeland	3 852,00			
Utrecht	845,00			
Friesland	664,00			
Overijssel	7 237,30			
Groningen	8 444,10			
Drenthe	446,90			
		f 72 375,00	f 72 375,00	
VI. <i>Vergoeding door het Rijk aan de gemeenten voor de kosten van haar lager onderwijs ten gevolge van art. 48 der wet, met inbegrip der bijbetaling van te weinig genoten vergoedingen over 1905.</i>				
Noordbrabant	f 709 395,75 ⁵			
Gelderland	1 081 744,47			
Zuidholland	2 367 919,66			
Noordholland	2 106 239,96			
Zeeland	474 435,26			
Utrecht	421 400,06 ⁵			
Friesland	730 586,74			
Overijssel	759 153,37 ⁵			
Groningen	718 426,00 ⁵			
Drenthe	408 649,68			
Limburg	463 230,30			
		10 241 181,27	10 028 297,33	212 883,94
VII. <i>Tegemoetkoming aan gemeenten die door het niet voldoen aan den eisch gesteld in het vierde lid van art. 48 der wet tot regeling van het lager onderwijs, voor een of meer harer scholen over 1905 geen aanspraak kunnen doen gelden op de in dat wetsartikel, eerste lid, sub 1°, bedoelde Rijksbijdrage.</i>				
Noordbrabant	f 2 580,00			
Gelderland	—			
Zuidholland	6 345,00			
Noordholland	2 300,00			
Zeeland	—			
Utrecht	600,00			
Friesland	855,00			
Overijssel	—			
Groningen	1 675,00			
Drenthe	1 645,00			
Limburg	—			
		16 000,00	25 000,00	— 9 000,00
VIII. <i>Bijdragen aan de gemeenten in de aan de onderwijzers uit te keeren belooning wegens het geven van herhalingsonderwijs.</i>				
Noordbrabant	f 11 211,00			
Gelderland	15 175,20			

		1907.	1906.	Vermeerdering.
Zuidholland	f 14 502,87 ^s			
Noordholland	26 077,80			
Zeeland.	6 287,17 ^s			
Utrecht	5 963,80			
Friesland	13 377,75			
Overijssel	8 756,92 ^s			
Groningen.	11 495,47 ^s			
Drenthe	8 865,75			
Limburg	2 481,45			
		f 124 195,20	f 132 831,63	f — 8 636,43
IX. <i>Bijdragen aan gemeenten krachtens art. 53 der wet.</i>				
Noordbrabant.	f 8 075,00			
Gelderland	52 040,00			
Zuidholland	52 055,00			
Noordholland	43 300,00			
Zeeland	30 090,00			
Utrecht	—			
Friesland	101 700,00			
Overijssel	12 275,00			
Groningen	9 250,00			
Drenthe	126 485,00			
Limburg.	2 550,00			
		437 820,00	472 130,00	— 34 310,00
X. <i>Bijdragen aan bijzondere scholen krachtens art. 59 der wet.</i>				
Noordbrabant.	f 764 043,02 ^s			
Gelderland	535 482,37 ^s			
Zuidholland.	1 228 672,44			
Noordholland	806 794,60 ^s			
Zeeland.	143 571,00			
Utrecht	347 410,23 ^s			
Friesland	323 344,88			
Overijssel	207 289,08 ^s			
Groningen	189 776,50			
Drenthe	58 403,76			
Limburg.	275 240,60 ^s			
		4 880 028,51	2 306 188,47 ^s	2 573 840,03 ^s
XI. <i>Reis- en verblijfkosten en vacatiegelden der leden van de commissiën tot het examineeren van hen die eene der akten van bekwaamheid, vermeld in art. 77 onder a en b, of eene akte van bekwaamheid in de handwerken of in vrije en orde-oefeningen der gymnastiek vermeld in art. 87 der wet, wenschten te ontvangen, benevens verdere kosten dier examens . . .</i>				
		134 322,51 ^s	135 532,66 ^s	— 1 210,15
XII. <i>Gratificatiën aan onderwijzers</i>				
		150,00	150,00	—
XIII. <i>Pensioenen aan onderwijzers van openbare en bijzondere lagere scholen . .</i>				
		839 488,99	724 757,17 ^s	114 731,81 ^s
XIV. <i>Wachtgelden ingevolge art. 41 der wet</i>				
		18 021,05 ^s	11 656,46 ^s	6 364,59
Totaal.		f 18 450 038,75 ^s	f 15 587 363,00	f 2 862 675,75 ^s

De inkomsten van het Rijk, ter zake van het lager onderwijs waren in 1907 als volgt:

Opbrengst van schoolgelden aan de leerscholen, verbonden aan de Rijkskweekscholen voor onderwijzers:

Apeldoorn	f 2 202,00
Nijmegen	1 388,50
Haarlem	1 526,40
Middelburg	2 688,75
Deventer	1 750,45
Groningen	822,15
Maastricht	3 660,00
	f 14 038,25

Bijdragen der openbare onderwijzers voor hun pensioen:

Noordbrabant	f 16 764,94
Gelderland	28 095,80
Zuidholland	75 655,17
Noordholland	81 683,82
Zeeland	11 759,34
Utrecht	14 009,35
Friesland	18 676,90
Overijssel	20 415,97
Groningen	18 922,59
Drenthe	8 893,08
Limburg	10 302,16
	305 179,12

Bijdragen voor pensioen van de onderwijzers aan bijzondere lagere scholen en bijzondere kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen

102 693,65⁵

Opbrengst der examengelden ingevolge art. 88 der wet op het lager onderwijs

42 756,00

Totaal f 464 667,02⁵

In 1906 bedroegen de inkomsten f 450 272,07.

Voorts is, ter verrekening van de door de gemeenten over 1905 te veel genoten vergoeding, volgens art. 48 der wet op het lager onderwijs, overeenkomstig het voorschrift van art. 8 van het Koninklijk besluit van 23 December 1889 (*Staatsblad* n°. 189), op de voor 1907 toegekende vergoeding ingehouden:

In Noordbrabant	f 7 528,66
„ Gelderland	3 774,14 ⁵
„ Zuidholland	13 263,47
„ Noordholland	8 914,22
„ Zeeland	1 821,55
„ Utrecht	1 596,67
„ Friesland	3 791,38 ⁵
„ Overijssel	2 017,04 ⁵
„ Groningen	3 922,94
„ Drenthe	2 285,15
„ Limburg	2 346,53 ⁵
Totaal	f 51 261,77

Trekt men het bedrag der inkomsten en dat der vermelde inhoudingen, te zamen bedragende f 515 928,79⁵, van het

cijfer der uitgaven af, dan blijkt, dat het zuiver bedrag der Rijksuitgaven in 1907 was

f 17 934 109,96

In 1906 was dit

15 065 064,92⁵

Vermeerdering f 2 869 045,03⁵

Het vorenstaand overzicht wijst ten aanzien van de volgende onderwerpen op vermeerdering van uitgaven tot de bedragen achter ieder onderwerp vermeld als:

Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen f 9 098,23

Arrondissementsbibliotheken en onderwijzersbijeenkomsten 135,00

Vergoeding aan de gemeenten ingevolge art. 48 der wet 212 883,94

Bijdragen aan bijzondere lagere scholen ingevolge art. 59 der wet 2 573 840,03⁵

Pensioenen aan onderwijzers van openbare en bijzondere lagere scholen 114 731,81⁵

Wachtgelden ingevolge art. 41 der wet ... 6 364,59

Totaal f 2 917 053,61

De uitgaven verminderden ten aanzien van de volgende onderwerpen:

Schooltoezicht f 145,05

Rijks- lagere scholen 1 076,22⁵

Tegemoetkoming aan gemeenten, die niet voldoen aan den eisch, gesteld in het vierde lid van art. 48 der wet 9 000,00

Bijdragen aan de gemeenten in de belooning aan de onderwijzers wegens het geven van herhalingsonderwijs 8 636,43

Bijdragen aan gemeenten, krachtens art. 53 der wet 34 310,00

Kosten der examens 1 210,15

Totaal f 54 377,85⁵

terwijl het bedrag, dat als vergoeding aan de gemeenten volgens art. 48 der wet ten laste van hoofdstuk V der Staatsbegroting van 1907 is gebracht f 212 883,94 meer beliep dan in 1906.

Vergelijkt men echter hetgeen in beide jaren te dezer zake na aftrek der inhoudingen van het te veel genotene over vroegere jaren uitgegeven is, dan vindt men een vermeerdering van f 233 648,17⁵.

De inkomsten van het Rijk vermeerderden in 1907 wegens:

Bijdragen der openbare onderwijzers voor hun pensioen, met f 6 761,38

Bijdragen voor pensioen van de onderwijzers aan bijzondere lagere scholen en bijzondere kweekscholen, met 7 725,97⁵

De inkomsten verminderden wegens:

Opbrengst schoolgelden aan de leerscholen, verbonden aan de Rijkskweekscholen voor onderwijzers, met 26,40

Opbrengst der examengelden met 66,00

In totaal had een vermeerdering van inkomsten van het Rijk plaats van f 14 394,95⁵.

De volgende tabel vermeldt de ontheffingen welke in 1907 bij Koninklijk besluit aan de daarbij genoemde gemeentebesturen zijn verleend van den eisch, gesteld in het 4de lid van art. 48 der wet tot regeling van het lager onderwijs, voor de scholen en de tijdvakken als achter den naam van elke gemeente is aangeduid.

Dagteekening en nummer van het Koninklijk besluit.	Gemeente.	Nadere plaatsaanduiding waar de school staat.	Tijdvak waarvoor ontheffing is verleend.
5 Maart 1907 n°. 36	Nuland	Nuland-Vinkel	1 Jan. 1906 tot 15 Juni 1906.
	Berlicum		
	Geffen		
	Heesch		
	Woudrichem	Vesting	15 Mei 1906 tot 1 Dec. 1906.
	Medemblik	Bagijnhof	1 Sept. 1906 tot 1 Febr. 1907.
	Nieuwe Pekela	Wijk I	1 Mei 1906 tot 1 Dec. 1906.
	Emmen	Emmer-Erfscheidenveen	1 Juli 1906 tot 1 Dec. 1906.
	Maasniel	Azenray	1 Jan. 1906 tot 1 Juli 1906.
20 Juni 1907 „ 55	Clinge	Gravenstraat	15 Juni 1906 tot 1 Jan. 1907.
	Oosterland	Kom	1 Sept. 1906 tot 1 Febr. 1907.
	Losser	de Marke	15 Febr. 1906 tot 1 Aug. 1906.
	Hoogezand	Foxhol	1 Jan. 1907 tot 1 Juni 1907.
	Sappemeer	Sappemeer-Oost	1 Nov. 1906 tot 1 April 1907.
27 Aug. 1907 „ 19	Dommelen	—	1 Dec. 1906 tot 21 Mei 1907.
	Lierop	In het dorp	1 Jan. 1907 tot 16 Juni 1907.
	Rucphen	St. Willibrord	15 Jan. 1906 tot 1 Juni 1907.
	Valkenswaard	—	1 Dec. 1906 tot 1 Juni 1907.
	Idem	—	15 Jan. 1907 tot 1 Juni 1907.
	Stompwijk	School n°. 2	1 Jan. 1906 tot 1 Juli 1906.
	Ooststellingwerf	Haulerwijk-Boven	1 Aug. 1906 tot 7 Maart 1907.
	Slochteren	Slochteren-Oost	1 Dec. 1906 tot 16 Juni 1907.
14 Oct. 1907 „ 75	Loon op Zand	Berkdijk	15 Jan. 1907 tot 16 Juni 1907.
	Teteringen	Dorp	1 Mei 1907 tot 1 Jan. 1908.
	Wijk c. a.	Aalburg	1 Dec. 1906 tot 15 Mei 1907.
	Lienden	Ingen	15 Jan. 1907 tot 1 Juni 1907.
	Wisch	Varseveld	1 Mei 1906 tot 1 Febr. 1907.
	Wijchen	Alverna	1 Jan. 1907 tot 1 Juni 1907.
	Velsen	School E	17 Juli 1907 tot 1 Jan. 1908.
	Wormerveer	„ B	1 April 1907 tot 1 April 1908.
	Loosdrecht	Oud-Loosdrecht	1 Jan. 1907 tot 1 Juni 1907.
	Idem	Nieuw-Loosdrecht	1 Febr. 1907 tot 15 Sept. 1907.
	Rhenen	Elst	7 Jan. 1907 tot 1 Juli 1907.
	Ameland	Ballum	1 Sept. 1906 tot 22 Mei 1907.
	Noordbroek	Zuiderschool	1 Mei 1906 tot 1 Oct. 1906.
	Oude Pekela	Oosterschool	1 Maart 1907 tot 15 Aug. 1907.
	Vlagtwedde	Ter Apelkanaal	15 Jan. 1907 tot 1 Sept. 1907.
23 Nov. 1907 „ 36	Driel	Kerk-Driel	15 Jan. 1907 tot 17 Juni 1907.
	Herwijnen	—	15 Febr. 1907 tot 2 Sept. 1907.
	Wateringen	—	15 April 1907 tot 16 Sept. 1907.
	Haarlemmermeer	School n°. 3	1 Juli 1907 tot 1 Jan. 1908.
	Lemsterland	Middenvaart	15 Jan. 1907 tot 2 Sept. 1907.
	Bocholtz	—	15 Jan. 1907 tot 15 Juni 1907.
	Obbicht en Papenhoven	Obbicht	1 Dec. 1906 tot 1 Aug. 1907.

De Koninklijke beslissingen in zake de beroepen van besluiten van Gedeputeerde Staten ten aanzien van aanvragen van besturen van bijzondere scholen om over 1906 in het genot van de Rijksbijdrage te worden gesteld overeenkomstig art. 59 der wet volgen als bijlage U achter dit verslag.

Bij Koninklijk besluit van 21 Februari 1907 n°. 52, is aan de besturen van de na te noemen bijzondere lagere scholen, voor zooveel het jaar 1906 betreft, ontheffing verleend van de voorwaarde, vervat in het 2de lid onder c van art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, als aan:

1°. de Vereeniging tot stichting en instandhouding van scholen met den Bijbel te Dirksland, ten behoeve van de onder haar bestuur staande lagere school aan de Pompoenstraat aldaar;

2°. de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolon-

derwijs te Axel, ten behoeve van de onder haar bestuur staande lagere school aan de Molenstraat aldaar;

3°. de Gereformeerde kerk te Oudega (gemeente Smaltingerland) ten behoeve van de onder haar bestuur staande lagere school aldaar;

4°. de Vereeniging voor Christelijk onderwijs te Woudsend (gemeente Wijmbritseradeel) ten behoeve van de onder haar bestuur staande lagere school aldaar;

5°. de Hervormde kerkvoogdij te Gaast (gemeente Wonseradeel) ten behoeve van de onder haar bestuur staande lagere school aldaar

II. Uitgaven der gemeenten.

In de volgende tabel zijn de uitgaven en inkomsten der gemeenten voor het lager onderwijs vermeld.

UITGAVEN en INKOMSTEN der gemeenten

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.
U I T G A				
1. Onderwijzend personeel	f 798 823,81	f 1 358 630,15 ^s	f 3 991 891,67 ^s	f 4 219 871,73
2. Belooning voor het geven van herhalingsonderwijs	27 535,30 ^s	36 686,58 ^s	109 844,80	113 695,44 ^s
3. Tegemoetkoming in de huishuur ingevolge art. 26, achtste lid, der wet op het lager onderwijs	12 014,18 ^s	22 091,54 ^s	63 012,72 ^s	24 477,39 ^s
4. Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollokalen	2 606,66 ^s	19 764,83 ^s	56 204,07	99 587,61 ^s
5. Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	739,37 ^s	246,90	87 211,76 ^s	80 260,02 ^s
6. Nieuwe schoollokalen	56 696,81 ^s	135 187,58 ^s	726 062,81 ^s	427 272,52
7. Onderhoud van schoollokalen	40 645,76 ^s	72 083,01	222 864,36 ^s	293 408,62
8. Schoolmeubelen en schoolbehoefden	55 876,00	124 368,76	369 442,85	245 425,58
9. Vuur en licht in de schoollokalen	39 405,59 ^s	91 649,82 ^s	249 933,28	195 154,93 ^s
10. Kosten van het plaatselijk schooltoezicht, daaronder begrepen de commissiën tot wering van schoolverzuim	8 806,54 ^s	8 999,45 ^s	26 419,84	28 630,46
11. Kosten wegens het van gemeentewege rechtstreeks verstrekken van voedsel en kleeding aan schoolgaande kinderen	—	—	6 893,82 ^s	206,02 ^s
12. Subsidiën ter verstrekking van voedsel en kleeding aan schoolgaande kinderen	125,00	2 386,41	5 758,43	31 696,82 ^s
13. Kosten van het vergelijkend onderzoek voor hoofden van scholen	11,10	109,95	7 030,07	394,94
14. Uitkeering aan andere gemeenten	7 856,46 ^s	2 377,94	13 594,11 ^s	13 817,78 ^s
15. Kosten wegens aanmoediging van getrouw schoolbezoek	3 717,25	3 065,96 ^s	19 900,44	30 910,79
16. Andere uitgaven	17 940,41	57 396,14 ^s	48 364,93 ^s	113 507,65 ^s
Totaal in 1907.	f 1 072 800,28 ^s	f 1 935 045,06 ^s	f 6 004 430,00	f 5 918 318,34 ^s
„ „ 1906.	1 118 723,96	1 849 259,93	5 750 624,63 ^s	5 617 674,23 ^s
Vermeerdering.	f — 45 923,67 ^s	f 85 785,13 ^s	f 253 805,36 ^s	f 300 644,11
I N K O M S				
1. Opbrengst der schoolgelden	f 83 197,31	f 182 602,52 ^s	f 671 979,99 ^s	f 695 250,17 ^s
2. Bijdragen van het Rijk, vervangende de vroegere Rijksjaarwedden	38 227,50	8 481,80	2 680,40	1 496,00
3. Vergoeding door het Rijk volgens art. 48 der wet, met inbegrip der bijbetaling wegens te weinig genoten vergoeding over 1905 en na aftrek der te veel genoten vergoeding over dat jaar	701 867,09 ^s	1 077 970,32 ^s	2 354 656,19	2 097 325,74
4. Bijdrage van het Rijk aan gemeenten die door het niet voldoen aan den eisch gesteld in het vierde lid van art. 48 der wet tot regeling van het lager onderwijs voor een of meer harer scholen over 1905 geen aanspraak kunnen doen gelden op de in dat wetsartikel, eerste lid, sub 1 ^o , bedoelde Rijksbijdrage	2 580,00	—	6 345,00	2 300,00
5. Bijdrage van het Rijk in de aan de onderwijzers uit te keeren belooning wegens het geven van herhalingsonderwijs	11 211,00	15 175,20	14 502,87 ^s	26 077,80
6. Subsidie van het Rijk krachtens art. 53 der wet	8 075,00	52 040,00	52 055,00	43 300,00
7. Bijdragen van andere gemeenten	14 287,10	2 271,13	14 612,01	13 607,57 ^s
8. Opbrengst van bijzondere fondsen	928,26 ^s	1 690,32 ^s	4 829,20	4 462,25 ^s
Totaal in 1907.	f 860 373,27	f 1 340 231,30 ^s	f 3 121 660,67	f 2 883 819,54 ^s
„ „ 1906.	875 399,56	1 335 800,04 ^s	3 012 303,33	2 914 226,30
Vermeerdering.	f — 15 026,29	4 431,26	f 109 357,34	f — 30 406,75 ^s
Zuiver bedrag der uitgaven in 1907.	f 212 427,01 ^s	f 594 813,76	f 2 882 769,33	f 3 034 498,80
„ „ „ „ 1906.	243 324,40	513 459,88 ^s	2 738 321,30 ^s	2 703 447,93 ^s
Vermeerdering	f — 30 897,38 ^s	f 81 353,87 ^s	f 144 448,02 ^s	f 331 050,86 ^s

(1) Dit bedrag is f 310,12 hooger dan het totaal der „bijdragen van andere gemeenten” onder de inkomsten verantwoord, aangezien door de gemeente IJzendijke (Zeeland) aan de Belgische gemeente Waterland-Oudeman eene som van f 125,14^s is betaald, terwijl de gemeente Neuzen geweigerd heeft een bedrag van f 184,97^s in ontvangst te nemen, hetwelk door de gemeente Westdorpe te harer beschikking is gesteld.

ten behoeve van het lager onderwijs in 1907.

Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
----------	----------	------------	-------------	------------	----------	----------	---------

V E N.

f 568 399,68 ^s 15 421,03	f 719 612,52 ^s 25 196,21	f 928 140,71 ^s 30 192,19 ^s	f 985 874,73 ^s 23 989,79	f 934 883,31 ^s 25 452,17 ^s	f 427 676,16 ^s 18 558,81 ^s	f 488 865,15 ^s 5 876,50	f 15 422 669,65 ^s 432 448,85
12 412,48 ^s 3 938,53 123,75 23 787,22 ^s 42 478,78 40 126,43 ^s 20 104,56	6 626,64 ^s 8 439,33 7 054,98 ^s 104 035,76 37 722,54 63 462,41 54 102,81	14 719,45 ^s 12 340,94 220,00 68 900,94 ^s 56 751,81 ^s 62 929,93 ^s 60 360,38 ^s	21 401,74 21 670,78 706,25 63 787,79 39 752,28 ^s 70 322,05 ^s 73 527,69	15 304,57 ^s 15 753,66 ^s 26 993,40 135 288,83 72 900,85 ^s 78 564,31 58 771,27	6 358,12 ^s 6 159,08 — 123 273,13 ^s 26 538,27 46 972,91 ^s 24 968,37 ^s	8 318,82 ^s 2 780,70 549,30 27 903,38 21 408,71 ^s 33 041,06 ^s 31 232,52	206 737,70 249 246,21 204 105,75 1 892 196,80 926 555,02 1 190 532,31 ^s 899 211,24 ^s
4 049,05 ^s — 597,80 ^s 385,29 1 679,46 ^s 704,88 ^s 10 098,11	3 073,10 ^s 4 509,39 450,00 184,57 12 255,32 2 033,26 11 986,64 ^s	9 921,56 ^s 1 455,01 ^s 397,72 ^s 1 820,42 5 917,88 ^s 2 900,35 ^s 3 310,20 ^s	5 720,61 — 50,00 384,28 8 841,00 667,10 16 237,46	7 642,75 4 612,96 1 604,67 — 8 338,17 462,04 11 794,33 ^s	2 827,91 — 300,00 132,96 2 871,57 188,72 4 569,09 ^s	2 001,42 — — — 4 533,76 ^s 958,49 1 373,41	108 092,71 ^s 17 677,21 ^s 43 366,86 ^s 10 453,58 (1) 82 083,48 65 509,29 ^s 296 578,40 ^s
f 744 307,09 728 871,98	f 1 060 745,50 ^s 989 589,10	f 1 260 279,55 1 211 003,40 ^s	f 1 332 933,56 ^s 1 309 139,12	f 1 398 367,32 1 317 549,84	f 691 395,13 667 675,51 ^s	f 628 843,24 632 756,36 ^s	f 22 047 465,09 ^s 21 192 868,08 ^s
f 15 435,11	f 71 156,40 ^s	f 49 276,14 ^s	f 23 794,44 ^s	f 80 817,48	f 23 719,61 ^s	f — 3 913,12 ^s	f 854 597,01

T E N.

f 67 150,65 3 852,00 472 614,71 — 6 287,17 ^s 30 090,00 1 369,34 ^s 4 283,85 ^s	f 120 347,07 845,00 419 803,39 ^s 600,00 5 963,80 — 10 377,08 ^s 1 461,50	f 76 139,77 ^s 664,00 726 795,35 ^s 855,00 13 377,75 101 700,00 5 793,88 ^s 5 438,71 ^s	f 117 502,94 ^s 7 237,30 757 136,33 — 8 756,92 ^s 12 275,00 9 616,09 ^s 106,60	f 81 680,07 8 444,10 714 503,06 ^s 1 675,00 11 495,47 ^s 9 250,00 3 338,17 23 073,49 ^s	f 43 997,01 ^s 446,90 406 364,53 1 645,00 8 865,75 126 485,00 2 871,57 7 097,52 ^s	f 51 866,52 — 460 883,76 ^s — 2 481,45 2 550,00 3 629,39 ^s 71,28	f 2 191 714,05 ^s 72 375,00 10 189 919,50 16 000,00 124 195,20 437 820,00 81 773,36 53 443,01 ^s
f 585 646,73 ^s 567 215,07	f 559 397,85 550 253,05	f 930 764,48 873 524,88 ^s	f 912 631,19 ^s 902 678,40 ^s	f 853 459,37 ^s 854 398,88 ^s	f 597 773,29 554 609,74 ^s	f 521 482,41 515 819,46 ^s	f 13 167 240,12 ^s 12 956 228,74
f 18 431,66 ^s	f 9 144,80	f 57 239,59 ^s	f 9 952,79	f — 939,51	f 43 163,54 ^s	f 5 662,94 ^s	f 211 011,38 ^s
f 158 660,35 ^s 161 656,91	f 501 347,65 ^s 439 336,05	f 329 515,07 337 478,52	f 420 302,37 406 460,71 ^s	f 544 907,94 ^s f 463 150,95 ^s	f 93 621,84 113 065,77	107 360,83 116 936,90	f 8 880 224,97 8 236 639,34 ^s
f — 2 996,55 ^s	f 62 011,60 ^s	f — 7 963,45	f 13 841,65 ^s	f 81 756,99	f — 19 443,93	f — 9 576,07	f 643 585,62 ^s

In 1907 werd door de gemeenten ten behoeve van het lager onderwijs eene som van f 22 047 465,09⁵ uitgegeven, dat is f 854 597,01 meer dan in 1906.

De inkomsten bedroegen in 1907 f 13 167 240,12⁵, derhalve f 211 011,38⁵ meer dan in 1906.

Het zuiver bedrag der uitgaven door de gemeenten beliep diensgevolge f 8 880 224,97 of f 643 585,62⁵ meer dan in 1906.

Het zuiver bedrag der uitgaven vermeerderde in de provinciën Gelderland, Zuidholland, Noordholland, Utrecht, Overijssel en Groningen, en verminderde in Noordbrabant, Zeeland, Friesland, Drenthe en Limburg.

Met betrekking tot de onderwerpen van uitgaaf valt de volgende vermeerdering waar te nemen:

onderwijzend personeel	f 429 445,85 ⁵
belooning wegens het geven van herhalingsonderwijs	30 939,36 ⁵
tegemoetkoming in de huishuur (art. 26, achtste lid, der wet)	12 206,74 ⁵
vergoeding voor vrije woning en huur van schoollokalen	7 959,35
nieuwe schoollokalen	142 492,99 ⁵
onderhoud van schoollokalen	37 853,04
schoolmeubelen en schoolbehoeften	123 389,83
kosten van het plaatselijk schooltoezicht ..	12 129,88
rechtstreeksche verstrekking van voedsel en kleeding	1 811,86 ⁵
subsiën ter verstrekking van voedsel en kleeding	9 782,29 ⁵
kosten van het vergelijkend onderzoek voor hoofden van scholen	6 165,00

uitkeering aan andere gemeenten	f 2 309,06
aanmoediging van getrouw schoolbezoek ...	6 012,03
andere uitgaven	64 729,51 ⁵

De uitgaven verminderden voor de volgende onderwerpen:

opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen met	f 3 841,42
vuur en licht in de schoollokalen met	28 788,39 ⁵

De inkomsten vermeerderden ten aanzien van:

vergoeding door het Rijk ingevolge art. 48 der wet	f 233 648,17 ⁵
opbrengst der schoolgelden	33 456,43 ⁵
bijdragen van andere gemeenten	2 393,32

De inkomsten verminderden ten aanzien van:

bijdrage van het Rijk aan de gemeenten, die niet konden voldoen aan den eisch, gesteld in het 4de lid van art. 48 der wet	f 9 000,00
bijdrage van het Rijk in de aan de onderwijzers uit te keeren belooning wegens het geven van herhalingsonderwijs	8 636,43
subsidie van het Rijk krachtens art. 53 der wet	34 310,00
opbrengst van bijzondere fondsen	6 540,11 ⁵

III. Uitgaven door Rijk en gemeenten.

In het volgend overzicht worden de uitgaven door Rijk en gemeenten te zamen in 1907 gedaan, vergeleken met die over 1906.

O N D E R W E R P E N.	1907.	1906.	Vermeerdering.
Onderwijzend personeel	f 15 871 625,49 ⁵	f 15 411 269,06	f 460 356,43 ⁵
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollokalen . .	455 983,91	435 817,81 ⁵	20 166,09 ⁵
Nieuwe schoollokalen	1 892 196,80	1 749 703,80 ⁵	142 492,99 ⁵
Onderhoud van schoollokalen	926 555,02	888 701,98	37 853,04
Schoolmeubelen, schoolbehoeften, vuur en licht enz.	2 094 175,23	2 000 621,23 ⁵	93 553,99 ⁵
Pensioenen aan onderwijzers	839 488,99	724 757,17 ⁵	114 731,81 ⁵
Rijkswachtgeld aan onderwijzers	18 021,05 ⁵	11 656,46 ⁵	6 364,59
Opleiding van onderwijzers	1 607 746,48 ⁵	1 602 489,67 ⁵	5 256,81
Arrondissements-bibliotheken en onderwijzersbijeenkomsten. .	10 905,00	10 770,00	135,00
Vergelijkend onderzoek voor hoofden van scholen	10 453,58	4 288,58	6 165,00
Akte-examens.	134 322,51 ⁵	135 532,66 ⁵	- 1 210,15
Schooltoezicht, daaronder begrepen de commissiën tot wering van schoolverzuim	359 214,53	347 229,70	11 984,83
Aanmoediging van getrouw schoolbezoek door de gemeenten .	65 509,29 ⁵	59 497,26 ⁵	6 012,03
Kosten en subsiën wegens het verstrekken van voedsel en kleeding aan schoolgaande kinderen	61 044,08	49 440,92	11 594,16
Subsiën van het Rijk aan bijzondere scholen	4 880 028,51	2 306 188,47 ⁵	2 573 840,03 ⁵
Uitkeering tusschen gemeenten	82 083,48	79 774,42	2 309,06
Andere uitgaven van gemeenten.	296 578,40 ⁵	231 848,89	64 729,51 ⁵
Totaal	f 29 605 932,38	f 26 049 597,12 ⁵	f 3 556 335,25 ⁵

De inkomsten van Rijk en gemeenten te zamen in 1907, vergeleken met die in 1906, waren als volgt:

O N D E R W E R P E N.	1907.	1906.	Vermeerdering.
Schoolgelden	f 2 205 752,30	f 2 172 322,26 ^s	f 33 430,03 ^s
Bijdragen van openbare en bijzondere onderwijzers voor hun pensioen	407 872,77 ^s	393 385,42	14 487,35 ^s
Examengelden	42 756,00	42 822,00	— 66,00
Bijdragen door gemeenten van andere gemeenten ontvangen voor schoolgaande kinderen.	81 773,36	79 380,04	2 393,32
Opbrengst van bijzondere fondsen	53 443,01 ^s	59 983,13	— 6 540,11 ^s
	f 2 791 597,45	f 2 747 892,85 ^s	f 43 704,59 ^s

Het zuiver bedrag der uitgaven van Rijk en gemeenten te zamen was dus in 1907 f 26 814 334,93 tegenover f 23 301 704,27 in 1906.

De volgende tabel geeft een overzicht van de uitgaven en ontvangsten van het Rijk en de gemeenten ten behoeve van het lager onderwijs over de jaren 1878 tot en met 1907.

	Uitgaven				Inkomsten			Zuiver bedrag der uitgaven
	door het Rijk.	door de provinciën.	door de gemeenten (na aftrek der subsidien).	Totaal.	van het Rijk.	van de gemeenten.	Totaal.	
In 1878 . . .	f 963 251,33	f 212 826,39	f 7 149 787,47 ^s	f 8 325 865,19	f 95 540,77	f 1 152 155,24 ^s	f 1 247 696,01 ^s	f 7 078 169,17 ^s
„ 1879 . . .	1 320 164,79 ^s	334 959,03 ^s	7 001 623,94 ^s	8 656 747,77 ^s	101 109,24	1 168 479,89 ^s	1 269 589,13 ^s	7 387 158,64
„ 1880 . . .	2 332 659,97	619 695,74 ^s	6 716 339,25	9 668 694,96 ^s	108 423,12	1 193 334,61	1 301 757,73	8 366 937,23 ^s
„ 1881 t/m 1885 gemidd.	5 536 340,27 ^s	—	8 432 309,86 ^s	13 968 650,14	150 688,72 ^s	1 274 323,84	1 425 012,56 ^s	12 543 637,57 ^s
In 1886 t/m 1890 gemidd.	4 535 565,79 ^s	—	8 462 041,68	12 997 607,47 ^s	186 825,47 ^s	1 499 754,42	1 636 579,89 ^s	11 361 027,58
In 1891 t/m 1895 gemidd.	6 001,620,02	—	9 760 646,52	15 762 266,54	233 673,08	1 659 385,95 ^s	1 893 059,03 ^s	13 869 207,50 ^s
In 1896 t/m 1900 gemidd.	6 740 093,83	—	11 514 171,71	18 254 265,54	268 528,74	1 844 079,77	2 110 808,51	16 143 457,03
In 1901 t/m 1905 gemidd.	9 295 710,87 ^s	—	14 476 946,24	23 772 657,11 ^s	327 969,26	2 139 880,32	2 467 849,58	21 304 807,53 ^s
In 1906 . . .	15 515 336,99 ^s	—	10 534 260,13	26 049 597,12 ^s	450 272,07	2 297 620,78 ^s	2 747 892,85 ^s	23 301 704,27
„ 1907 . . .	18 398 776,98 ^s	—	11 207 155,39 ^s	29 605 932,38	464 667,02 ^s	2 326 930,42 ^s	2 791 597,45	26 814 334,93

De cijfers in de kolom „uitgaven door het Rijk” zijn opgenomen na aftrek van de inhoudingen wegens door de gemeenten te veel genoten vergoeding (of na aftrek van de restitutiën door de gemeenten wegens te veel genoten vergoeding)

volgens art. 48 der wet op het lager onderwijs over het voorlaatste jaar. De eerste verrekening vond plaats bij het jaar 1882 van het te veel genotene over 1880.

SCHOLEN VOOR ZWAKZINNIGEN EN IDIOTEN.

I. Scholen voor zwakzinnigen.

Na het tot stand komen van de wet van 3 Juni 1905 (*Staatsblad* n°. 151), krachtens welke de wet tot regeling van het lager onderwijs van 1 Januari 1906 af niet meer van toepassing zou zijn op de scholen voor zwakzinnigen, zijn door de Regeering maatregelen genomen om het onderwijs aan deze groep van misdeelde kinderen van Rijksweg geldelijk te steunen. De *Regelen*, in acht te nemen bij het toekennen van Rijkssubsidie ten behoeve van gemeentelijke en bijzondere scholen voor zwakzinnigen, zijn als bijlage V achter dit verslag gevoegd.

De eerste school, ten aanzien waarvan deze subsidievoorwaarden bij de inrichting zijn in acht genomen, is de school der gemeente Rotterdam welke met 1 April 1907 is geopend. Op 16 April d.a.v. volgde de school van de Vereeniging voor Christelijk onderwijs aan zwakzinnige kinderen te Rotterdam.

De openbare school te Rotterdam bevatte op 1 April vier klassen, waarin 61 leerlingen waren geplaatst. Op 1 October werd de school met twee klassen, elk van 16 leerlingen, uitgebreid. Tusschentijds vertrokken 5 leerlingen, terwijl 6 nieuwe werden opgenomen. Op 31 December bedroeg het aantal leerlingen dus 94, verdeeld over zes klassen. Ten behoeve van deze school is over 1907 een Rijkssubsidie verleend van f 4447,50. Aan schoolgelden werd ontvangen f 152. Het totaal der uitgaven beliep f 7056.

Bij de inrichting van de bijzondere school te Rotterdam op 16 April overeenkomstig de subsidievoorwaarden werden

20 leerlingen toegelaten. In den loop van het jaar overleed 1 leerling en verliet 1 leerling de school, terwijl 1 nieuwe leerling werd aangenomen. Op 31 December bedroeg het aantal leerlingen dus 19. Ten behoeve van deze school is over 1907 een Rijkssubsidie verleend van f 1711,12. Aan contributiën werd ontvangen f 185, aan giften f 259, aan schoolgelden f 609. Het totaal der uitgaven beliep f 2974.

II. Scholen voor idioten.

In het geneeskundig gesticht voor minderjarige idioten te 's Gravenhage werden op 1 Januari 1907 verpleegd 30 jongens en 15 meisjes; in den loop van het jaar werden 8 jongens en 4 meisjes opgenomen, 9 jongens en 3 meisjes verlieten het gesticht, en 1 jongen overleed, zoodat op het einde des jaars het aantal verpleegden bestond uit 28 jongens en 16 meisjes.

De dagschool werd op 1 Januari 1907 bezocht door 6 externen, namelijk 4 jongens en 2 meisjes; 3 jongens verlieten de school en 1 meisje werd toegelaten, zoodat op het einde des jaars 1 jongen en 3 meisjes als dagscholieren stonden ingeschreven.

Ten behoeve van deze school is over 1907 een Rijkssubsidie van f 3000 verleend. Aan verdere subsidiën werd ontvangen f 3016, aan contributiën f 1088, aan giften en legaten f 200, aan verpleeg- en schoolgelden f 10 538. Het totaal der uitgaven beliep f 19 973.

ONDERWIJS IN DE GEVANGENISSEN.

Het onderwijs werd gedurende het jaar 1907 gegeven in:

3 bijzondere strafgevangenissen, gevestigd te 's Hertogenbosch, Gorinchem en Leeuwarden;

25 gewone strafgevangenissen, waarbij 11 hulpstrafgevangenissen, gevestigd te 's Hertogenbosch, Breda, Arnhem, Zutphen, Tiel, 's Gravenhage, Rotterdam, Dordrecht, Amsterdam, Haarlem, Alkmaar, Goes, Zierikzee, Utrecht, Leeuwarden, Heerenveen, Sneek, Zwolle, Almelo, Groningen, Appingedam, Winschoten, Assen, Maastricht en Roermond;

23 huizen van bewaring, gevestigd te 's Hertogenbosch, Breda, Arnhem, Zutphen, Tiel, 's Gravenhage, Rotterdam, Dordrecht, Amsterdam, Haarlem, Alkmaar, Middelburg, Zierikzee, Utrecht, Leeuwarden, Heerenveen, Zwolle, Almelo, Groningen, Winschoten, Assen, Maastricht en Roermond;

1 hulphuis van bewaring, gevestigd te Arnhem;

de Rijkswerkinrichtingen voor mannen te Veenhuizen nos. I, II en III, en Hoorn;

de Rijkswerkinrichting voor vrouwen te Leiden;

3 Rijksoopvoedingsgestichten voor jongens, gevestigd te Alkmaar, Avereest en Doetinchem;

1 Rijksoopvoedingsgesticht voor meisjes te Montfoort;

3 tuchtscholen voor jongens te Ginneken, Haren en Nijmegen;

1 tuchtschool voor meisjes te Zeist.

Behalve de 23 voornoemde huizen van bewaring in de arrondissementshoofdplaatsen gevestigd, zijn er nog 5 huizen van bewaring buiten de arrondissementshoofdplaatsen.

In geen van laatstgenoemde inrichtingen werd onderwijs gegeven.

De volgende tabel bevat een overzicht van het onderwijs in de strafgevangenissen, huizen van bewaring en de Rijkswerkinrichtingen.

GESTICHTEN.	Totale bevolking in den loop des jaars aanwezig geweest.	Hiervan konden bij het begin des jaars of bij hunne opneming in den loop daarvan				Niet tot het onderwijs toegelaten				Tot het onderwijs toe-		Van de tot het onderwijs toegelatenen konden bij het einde des jaars of bij ontslag							
		alleen lezen.		alleen schrijven.		niet lezen en niet schrijven.		zijnde genoegzaam onderwezen.	wegens gevorderden leeftijd.	wegens te kort verblijf.	om andere redenen.	lezen.		schrijven.		rekenen.			
		lezen en schrijven.	alleen lezen.	alleen schrijven.	niet lezen en niet schrijven.	Goed.	Gebrek-kig.					In het geheel niet.	Goed.	Gebrek-kig.	In het geheel niet.	Goed.	Gebrek-kig.	In het geheel niet.	
Bijzondere strafgevangenis- sen	369	345	2	—	22	64	145	—	23	137	106	31	—	94	42	1	66	65	6
Gewone strafgevangenis- sen	9 555	8 543	98	6	908	668	774	5 169	178	2 766	2 115	603	48	1 665	1 035	66	1 115	1 362	289
Huizen van bewaring in de arrondissements-hoofd- plaatsen	26 418	22 961	151	5	3 301	312	3 119	18 288	4 384	315	213	94	8	212	94	9	178	107	30
Huizen van bewaring buiten de arrondissements-hoofd- plaatsen	1 162	852	—	—	310	—	—	1 133	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rijkswerkinrichtingen.	5 886	5 566	9	15	296	152	4 817	33	340	544	367	160	17	309	216	19	298	226	20
Totaal	45 390	38 267	260	26	4 837	1 196	8 855	24 623	4 954	3 762	2 801	888	73	2 280	1 387	95	1 657	1 760	345

Uit deze tabel blijkt, dat in 1907 tot het onderwijs 3762 personen zijn toegelaten en wel in de bijzondere strafgevangenis 137 of 3,7 percent van de totale bevolking, in de gewone strafgevangenis 2766 of 28,9 percent, in de huizen van bewaring 315 of 1,2 percent en in de Rijkswerkinrichtingen 544 of 9,2 percent.

Het gedeelte van de gevangenisbevolking in de jaren 1903 tot en met 1907 hetwelk bij hunne opneming of bij het begin des jaars kon lezen en schrijven, is in het volgende overzicht in percenten uitgedrukt.

GESTICHTEN.	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.
Bijzondere strafgevangenis	94,8 pct.	91,2 pct.	94,4 pct.	94,9 pct.	345 of 93,5 pct.
Gewone strafgevangenis	88,1 „	86,5 „	87,9 „	89,2 „	8 543 „ 89,4 „
Huizen van bewaring in arrondissementshoofdplaatsen	83,8 „	85,4 „	85,4 „	86,0 „	22 961 „ 86,9 „
Huizen van bewaring buiten arrondissementshoofdplaatsen	75,5 „	71,2 „	71,2 „	66,2 „	852 „ 73,3 „
Rijkswerkinrichtingen	92,1 „	92,3 „	93,0 „	93,7 „	5 566 „ 94,6 „
Te zamen	85,5 pct.	86,0 pct.	86,5 pct.	87,3 pct.	38 269 „ 88,2 pct.

De resultaten van het onderwijs waren als volgt:

G E S T I C H T E N .	Totaal der onder- wezenen.	Van de tot het onderwijs toegelatenen konden	
		bij den aanvang van het jaar of bij hunne opneming :	bij het einde van het jaar of bij hun ontslag :
		<i>niet lezen.</i>	<i>niet lezen.</i>
Bijzondere strafgevangenis	137	1 of 0,7 pct.	— of — pct.
Gewone strafgevangenis	2 766	190 „ 6,9 „	48 „ 1,7 „
Huizen van bewaring	315	32 „ 10,2 „	8 „ 2,5 „
Rijkswerkinrichtingen	544	33 „ 6,1 „	17 „ 3,1 „
Totaal	3 762	256 of 6,8 pct.	73 of 1,9 pct.
		<i>niet schrijven.</i>	<i>niet schrijven.</i>
Bijzondere strafgevangenis	137	3 of 2,2 pct.	1 of 0,7 pct.
Gewone strafgevangenis	2 766	252 „ 9,1 „	66 „ 2,4 „
Huizen van bewaring	315	46 „ 14,6 „	9 „ 2,9 „
Rijkswerkinrichtingen	544	35 „ 6,4 „	19 „ 3,5 „
Totaal	3 762	336 „ 8,9 pct.	95 of 2,5 pct.
		<i>niet rekenen.</i>	<i>niet rekenen.</i>
Bijzondere strafgevangenis	137	18 of 13,1 pct.	6 of 4,4 pct.
Gewone strafgevangenis	2 766	831 „ 30,0 „	289 „ 10,4 „
Huizen van bewaring	315	91 „ 28,9 „	30 „ 9,5 „
Rijkswerkinrichtingen	544	37 „ 6,8 „	20 „ 3,7 „
Totaal	3 762	977 of 26,0 pct.	345 of 9,2 pct.

Onder degenen die na genoten onderwijs wél konden lezen, schrijven en rekenen, waren er echter meerderen die het slechts gebrekkig konden; de volledige opgaven omtrent de bekwaamheid in de genoemde 3 vakken, na genoten onderwijs, zijn als volgt:

	Lezen.	Schrijven.	Rekenen.
Niet	73 of 1,9 pct.	95 of 2,5 pct.	345 of 9,2 pct.
Gebrekkig	888 „ 23,6 „	1387 „ 36,9 „	1760 „ 46,8 „
Goed	2801 „ 74,5 „	2280 „ 60,6 „	1657 „ 44,0 „

Meer uitgebreid of vakonderwijs werd verstrekt:

in 1900 aan	86 personen.
„ 1901 „	85 „
„ 1902 „	85 „
„ 1903 „	95 „
„ 1904 „	99 „
„ 1905 „	103 „
„ 1906 „	58 „
„ 1907 „	86 „

Van deze 86 personen in 1907 behoorden er 71 tot de bevolking der gevangenen. Hiervan ontvingen er in de gevangenis te 's Gravenhage 25 met goed gevolg onderwijs in de Nederlandsche taal, geschiedenis en aardrijkskunde, in die te Rotterdam 2 in wiskunde, één met goed en één met redelijk gevolg, en in de gevangenis te Utrecht 24 in timmeren en bouwkundig teekenen, 17 in schilderen en 3 in kleermaken, allen met zeer bevredigend gevolg.

Bovendien werd nog in het Huis van Bewaring te Haarlem aan 1 persoon met bevredigend gevolg onderwijs in de Engelsche taal gegeven en in de Rijkswerkinrichting te Leiden aan 14 vrouwen onderricht in nuttige handwerken met goed gevolg.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de resultaten van het onderwijs in de tuchtscholen en de Rijksopvoedingsgestichten.

Aanduiding der gestichten.		Totale bevolking.	Daarvan hebben aan het schoolonderwijs		Daarvan hebben aan het vakonderwijs of instructieven arbeid		Bij ontslag of overplaatsing was de mate van ontwikkeling bij het					
			deelgenomen.	niet deelgenomen.	deelgenomen.	niet deelgenomen.	schoolonderwijs			vakonderwijs		
							goed.	redelijk.	slecht.	goed.	redelijk.	slecht.
Tuchtscholen.	Ginneken (jongens) . . .	170	170	—	—	—	44	42	34	—	—	—
	Haren (id.) . . .	185	139	46	—	—	47	40	54	—	—	—
	Nijmegen (id.) . . .	147	147	—	—	—	64	25	12	—	—	—
	Zeist (meisjes) . . .	50	45	5	—	—	9	15	9	—	—	—
	Totaal . .	552	501	51	—	—	164	122	109	—	—	—
Rijksopvoedingsgestichten.	Alkmaar (jongens) . . .	301	300	1	187	114	24	103	49	12	20	5
	Avereest (id.) . . .	278	277	1	198	80	33	17	10	28	29	3
	Doetinchem (id.) . . .	275	273	2	273	2	36	29	8	31	31	11
	Montfoort (meisjes) . . .	86	82	4	82	4	16	10	7	13	14	6
	Totaal . .	940	932	8	740	200	109	159	74	84	94	25
Algemeen totaal . .		1492	1433	59	—	—	273	281	183	—	—	—

Het aantal boeken bij het einde van het jaar in de verschillende bibliotheken van gevangenen en Rijkswerkinrichtingen aanwezig bedroeg 35 319 tegen 34 266 op gelijk tijdstip van het vorige jaar.

De bijzondere strafgevangenen beschikten over 2385 boeken, de gewone strafgevangenen over 18 304 boeken; de huizen van bewaring over 8520 en de Rijkswerkinrichtingen over 6110.

De verhouding van het aantal lezers tot de geheele bevolking was:

	1907.	1906.	1905.
Bijzondere strafgevangenissen	348 of 94 pct.	95,7 pct.	88,3 pct.
Gewone „	8 609 „ 90 „	90,4 „	88,3 „
Huizen van bewaring in arrondissements-hoofdplaatsen	17 693 „ 67 „	67,5 „	63,4 „
Huizen van bewaring buiten arrondissements-hoofdplaatsen	570 „ 49 „	49,5 „	55,3 „
Rijkswerkinrichtingen	5 273 „ 90 „	87,2 „	87 „

BEWAARSCHOLEN.

In de volgende tabel is het getal van de openbare en bijzondere bewaar- of klein-kinderscholen, van het daaraan verbonden personeel en van de leerlingen aan het einde van 1907 vermeld.

PROVINCIEËN.	OPENBARE BEWAAR- OF KLEIN-KINDERSCHOLEN.									BIJZONDERE BEWAAR- OF KLEIN-KINDERSCHOLEN.								
	GETAL DER SCHOLEN.	ONDERWIJZEND PERSONEEL.			LEERLINGEN.					GETAL DER SCHOLEN.	ONDERWIJZEND PERSONEEL.			LEERLINGEN.				
		Onderwijzers.	Onderwijzeres-sen.	Helpsters.	Jongens		Meisjes		TOTAAL.		Onderwijzers.	Onderwijzeres-sen.	Helpsters.	Jongens		Meisjes		TOTAAL.
					beneden 6 jaren.	boven 6 jaren.	beneden 6 jaren.	boven 6 jaren.						beneden 6 jaren.	boven 6 jaren.	beneden 6 jaren.	boven 6 jaren.	
Noordbrabant	1	—	1	1	78	1	67	—	146	240	18	288	293	9711	1623	10470	2088	23 897
Gelderland	9	—	32	31	828	86	820	74	1 808	132	—	160	199	5327	786	5304	744	12 161
Zuidholland.	85	—	421	391	7443	1738	6864	1529	17 574	198	—	371	396	9705	1341	8962	1263	21 271
Noordholland	13	—	22	21	694	87	519	86	1 386	114	17	169	172	4950	749	4908	803	11 410
Zeeland	12	—	17	21	493	28	484	32	1 037	64	—	77	73	2148	98	2157	120	4 523
Utrecht	2	—	13	4	206	47	180	31	464	66	—	95	101	2519	303	2486	338	5 646
Friesland	15	—	44	34	930	130	818	127	2 005	56	—	61	80	1790	138	1815	126	3 869
Overijssel	14	—	21	42	1026	68	985	63	2 142	41	—	53	66	2014	130	2047	112	4 303
Groningen	9	—	40	11	661	85	637	87	1 470	23	2	40	24	1054	18	1015	8	2 095
Drenthe	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	6	13	239	9	205	7	460
Limburg.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	85	1	105	77	3296	435	3966	487	8 184
Totaal in 1907	160	—	611	556	12359	2270	11374	2029	28 032	1025	38	1425	1494	42753	5635	43335	6096	97 819
„ „ 1906	157	2	360	774	12339	2396	10916	2165	27 816	1019	43	1362	1569	42384	5586	42967	6232	97 169
Vermeerdering	3	—2	251	—218	20	—126	458	—136	216	6	—5	63	—75	369	49	368	—136	650

De gemeenten waar in 1907 bewaar- of klein-kinderscholen waren gevestigd, zijn de volgende. Door *cursieve* letters is aangewezen waar openbare scholen werden aangetroffen, nevens welke in de meeste gevallen ook bijzondere bestonden.

Noordbrabant. 131 gemeenten: Aarle-Rixtel, Alphen c.a., Asten, Baardwijk, Bakel c.a., Beek en Donk, Beers, Bergeyk, Bergen op Zoom, Berghem, Berlicum, Besoijen, Best, Beugen c.a., Bladel c.a., Boekel, Bokhoven, Boxmeer, Boxtel,

Breda, Budel, Chaam, Cuyk c.a., Deurne c.a., Diessen, Dinteloord c.a., Dinther, Dongen, Drunen, den Dungen, Dussen c.a., Eersel, Eindhoven, Engelen, Erp, Etten c.a., Geertruidenberg, Geffen, Geldrop, Gemert, Gestel c.a., Gilze c.a., Ginneken c.a., Goirle, Grave, Haaren, Halsteren, Haps, Hedikhuizen, Heeswijk, Heeze, Helmond, Helvoirt, Herpen, 's Hertogenbosch, Heusden, Hilvarenbeek, Hoeven, Hooge en Lage Mierde, Hooge- en Lage Zwaluwe, Klundert, Leende, Liempde, Lieshout, Lith, Lithoijen, Loon op Zand,

Made c. a., Megen c. a., Mierlo, Mill c. a., Moergestel, Nieuwkuyk c. a., Nistelrode, Nunen c. a., Oijen c. a., Oirschot, Oisterwijk, Oosterhout, Oploo c. a., Oss, Ossendrecht, Oud- en Nieuw-Gastel, Oudenbosch, Oudheusden, Princenhage, Raamsdonk, Ravenstein, Reek, Reusel, Roosendaal, Rosmalen, Rucphen c. a., Sambeek, Schayk, Schijndel, St. Michiels-Gestel, St. Oedenrode, Someren, Son c. a., Standdaarbuiten, Steenbergen c. a., Stiphout, Stratum, Strijp, Terheyden, Teteringen, Tilburg, Uden, Udenhout, Valkenswaard, Veghel, Veldhoven c. a., Vierlingsbeek, Vlierden, Vlijmen, Vught, Waalwijk, Wanroy, Waspij, *Werkendam*, Westerhoven, Willemstad, Woensdrecht, Woensel, Woudrichem, Wouw, Zeeland, Zeelst, Zevenbergen, Zundert.

Gelderland. 63 gemeenten: Aalten, Ammerzoden, Apeldoorn, *Arnhem*, Barneveld, Batenburg, Beesd, Bemmelen, Bergh, Beuningen, Borculo, Brummen, Buren, Culemborg, Deil, Didam, Doesburg, Doetinchem (Stad), Driel, Druten, Duiven, Ede, Eibergen, Elst, Ewijk, Gameren, Geldermalsen, Gendringen, Gent, Groenlo, Groesbeek, Harderwijk, Hattum, Hengelo, Herwen c. a., Hoevelaken, Huissen, Hummelo, Lichtenvoorde, *Lochem*, Millingen, Nijkerk, Nijmegen, Overasselt, Putten, Renkum, Rheden, Scherpenzeel, Tiel, Ubbergen, Valburg, Voorst, Vorden, Wageningen, Wamel, Warnsveld, Wehl, Wijchen, Winterswijk, Wisch, *Zalt-Bommel*, Zevenaar, *Zutphen*.

Zuidholland. 87 gemeenten: ter Aar, Aarlanderveen, Abbenbroek, Alblasterdam, Alkemade, Alphen, Beijerland (Oud), Berkel, Bodegraven, *Boskoop*, Brielle, Delft, *Dirksland*, Dordrecht, Geervliet, *Goedereede*, *Gorinchem*, Gouda, 's *Gravendeel*, 's *Gravenhage*, 's *Gravensande*, Haastrecht, Hardinxveld, Hazerswoude, Heenvliet, Hekelingen, Hellevoetsluis, Heukelum, *Hillegersberg*, Hillegom, Hof van Delft, *IJsselmonde*, Katwijk, Krimpen a/d Lek, *Leerdam*, Leiden, Leiderdorp, Leimuiden, Lekkerkerk, *Lisse*, *Loosduinen*, *Maassluis*, *Middelharnis*, Monster, *Naaldwijk*, Nieuwkoop, Nieuwveen, Nieuw Lekkerkerk, Noordwijk, Noordwijkerhout, Nootdorp, Oegstgeest, *Ooltgensplaat*, Oudenhorn, Oudewater, Oudshoorn, *Overschie*, Pijnacker, *Puttershoek*, Rijswijk, *Rotterdam*, Sassenheim, Schiedam, *Schoonhoven*, Sliedrecht, *Sommelsdijk*, Spijkenisse, Stompwijk, Strijen, *Oude Tonge*, Veur, *Vianen*, *Vlaardingen*, Voorburg, Voorschoten, Waddinxveen, Warmond, Wassenaar, Wateringen, Woerden, Zegwaard, Zoetermeer, Zoeterwoude, *Zuidland*, Zwammerdam, Zwartewaal, *Zwijndrecht*.

Noordholland. 58 gemeenten: Aalsmeer, Abbekerk, Assendelft, *Alkmaar*, Amsterdam, Bennebroek, Bergen, Berkhout, *Beverwijk*, Bloemendaal, Bovenkarspel, Broek in Waterland, Buiksloot, Bussum, Diemen, Edam, *Egmond aan Zee*, *Enkhuizen*, 's *Graveland*, Grootebroek, *Haarlem*, Haarlemmermeer, Heemskerk, Heemstede, den Helder, Hilversum, Hoorn, IJpendam, *Koog aan de Zaan*, Krommenie, Laren, Medemblik, Midwoud, Monnikendam, Naarden, Nederhorst den Berg, *Nibbiewoud*, *Nieuwendam*, Oudorp, *Purmerend*, Schagen, Schoten, Sloten, Terschelling, Texel, *Uitgeest*, Uithoorn, Urk, Velsen, Vlieland, *Watergraafsmeer*, Weesp, Wervershoof, Westwoud, Wognum, Wormerveer, Zaandam, Zandvoort.

Zeeland. 53 gemeenten: Aardenburg, Arnemuiden, Axel, Biervliet, Boschkapelle, Breskens, Brouwershaven, Bruinisse,

Clinge, Domburg, *Dreischor*, Eede, *Goes*, Graauw c. a., *Groede*, Haamstede, 's Heer Arendskerke, 's Heerenhoek, Hontenisse, Hoofdplaat, Hulst, IJzendijke, Kattendijke, *Kloetinge*, Kortgene, Koudekerke, *Kruiningen*, *Middelburg*, Neuzen, *Nieuwerkerk*, Oostburg, Oosterland, Oostkapelle, Oud-Vossemeer, *Ouwerkerk*, Philippine, Sas van Gent, Schoondijke, Serooskerke (Walcheren), St. Jansteen, *St. Maartensdijk*, Sluis, Stavenisse, Stoppeldijk, *Tholen*, Veere, Vlissingen, *Wemeldinge*, Westkapelle, Wissekerke, Zierikzee, Zonnemaire, Zuiddorpe.

Utrecht. 34 gemeenten: Abcoude-Baambrugge, Abcoude-Proostdij, Amerongen, Amersfoort, Baarn, de Bildt, Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Doorn, Driebergen, Eemnes, Hoogland, Jutphaas, Leusden, Loenen, Maarssen, Mijdrecht, Montfoort, Nigtevecht, Rhenen, Rijsenburg, Schalkwijk, Soest, Stoutenburg, *Utrecht*, Veenendaal, Vinkeveen, Vreeland, Vreeswijk, Woudenberg, Wijk bij Duurstede, IJsselstein, Zeist, Zuilen.

Friesland. 30 gemeenten: Achtkarspelen, Ameland, Baarderadeel, Barradeel, 't Bildt, Bolsward, Dokkum, *Franeke*, *Franeke*radeel, Harlingen, *Haskerland*, *Hennaarderadeel*, *Idaarderadeel*, *Kollumerland*, *Leeuwarden*, *Leeuwarderadeel*, Lemsterland, Menaldumadeel, Opsterland, Rauwerderhem, Schoterland, Sloten, *Smallingerland*, *Sneek*, Tietjerksteradeel, Utingeradeel, Westdongeradeel, Weststellingwerf, Wonseradeel, Workum.

Overijssel. 25 gemeenten: Almelo (Stad-), Blokzijl, Borne, Delden (Stad-), *Deventer*, Diepenheim, Enschedé, *Genemuiden*, *Goor*, *Hardenberg* (Stad-), *Hasselt*, Hengelo, Kampen, Losser, *Oldemarkt*, Oldenzaal, Ootmarsum, Raalte, Rijssen, *Steenwijk*, Steenwijkerwold, Vollenhove (Stad-), *Wijhe*, Zwartsluis, Zwolle.

Groningen. 14 gemeenten: Appingedam, *Bedum*, *Ezinge*, *Groningen*, Hoogezand, *Muntendam*, Oldehove, *Sappemeer*, Uithuizen, Veendam, Wildervank, Winschoten, *Winsum*, Zuidhorn.

Drenthe. 4 gemeenten: Assen, Coevorden, Meppel, Zuidlaren.

Limburg. 63 gemeenten: Amby, Arcen en Velden, Beegden, Beek, Beesel, Born, Brunssum, Buggenum, Echt, Eysden, Geleen, Gennep, Grathem, Gronsveld, Grubbenvorst, Gulpen, Heel en Panheel, Heer, Heerlen, Helden, Heythuizen, Herten, Horst, Kerkrade, Kessel, Linne, Maasbree, Maas-tricht, Meerssen, Meijel, Montfort, Mook, Nederweert, Neer, Obbicht en Papenhoven, Ottersum, Oud-Vroenhoven, Posterholt, Roermond, Roosteren, Schaesberg, Schinnen, Schinveld, Sevenum, Simpelveld, St. Odiliënberg, St. Pieter, Sittard, Stein, Stevensweert, Stramproy, Susteren, Swalmen, Tegelen, Thorn, Ubach over Worms, Vaals, Valkenburg, Venlo, Venray, Voerendaal, Weert, Wessem.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

BIJLAGE A.

BESLUIT van den 28sten December 1907 (Staatsblad n°. 361), tot wijziging der wet tot regeling van het lager onderwijs.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is, artikel 26, eerste lid, sub 1°. en sub 2°., zoomede artikel 26, derde lid, der wet tot regeling van het lager onderwijs te wijzigen;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

Artikel 26, eerste lid, sub 1°., der wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt in *Staatsblad* n°. 219 van het jaar 1905, wordt gewijzigd als volgt:

de sub A bedoelde categorie vervalt;

de aanhef van de sub B volgende zinsnede wordt gelezen als volgt: „gelegen in een gemeente of gedeelte eener gemeente, behorende tot de zesde, zevende, achtste of negende klasse der tabel, bedoeld in artikel 5 der wet tot regeling der Personeele belasting van 16 April 1896 (*Staatsblad* n°. 72), welke tabel laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 15 Juli 1907 (*Staatsblad* n°. 200):”;

de letters B, C en D worden respectievelijk A, B en C.

Artikel 2.

Artikel 26, eerste lid, sub 2°., der in artikel 1 genoemde wet wordt gelezen als volgt:

„voor elk der onderwijzers, die het hoofd der school bijstaan:

- a. met minder dan vijf dienstjaren, vijfhonderd gulden;
- b. met vijf en meer, doch minder dan tien dienstjaren, zeshonderd gulden;
- c. met tien en meer, doch minder dan vijftien dienstjaren, zeshonderd vijf en zeventig gulden;
- d. met vijftien en meer, doch minder dan twintig dienstjaren, zevenhonderd vijftig gulden;
- e. met twintig en meer dienstjaren, achthonderd vijf en twintig gulden;”.

Artikel 3.

Artikel 26, derde lid, der in artikel 1 genoemde wet wordt gelezen als volgt:

„Als dienstdtijd komt in aanmerking de tijd voor en na de invoering dezer wet doorgebracht in dienst zoowel aan openbare als aan bijzondere lagere scholen, als hoofd en als onderwijzer tot bijstand van het hoofd der school, zoomede diensten, bewezen volgens artikel 33 dezer wet en volgens het laatste lid van artikel 22 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103).”.

Artikel 4.

De jaarwedden der hoofden van scholen en onderwijzers aan de openbare lagere scholen worden alle vóór 1 Januari 1909 door de gemeenteraden opnieuw geregeld.

Artikel 5.

Deze wet wordt geacht in werking te zijn getreden met 1 Januari 1908.

Lasten en bevelen dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te 's Gravenhage, den 28sten December 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

BIJLAGE B.

I.

8 Januari 1907
n°. 31.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Mijdrecht tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht d.d. 21 Juni 1906, n°. 66, waarbij goedkeuring is onthouden aan het besluit van dien raad, d.d. 22 Maart 1906, tot opheffing met ingang van 1 April 1906 van de 2de openbare lagere school in de buurtschap „de Hoef”;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 19 December 1906, n°. 228:

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 Januari 1907, n°. 17077, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten steunt op de overweging: dat de ouders van tien der op 15 Januari 1906 op de school aan den Hoef schoolgaande kinderen beslist openbaar onderwijs voor hunne kinderen verlangen; dat de Leerplichtwet, blijkens art. 7, uitgaat van het beginsel, dat het onderwijs moet verstrekt worden op eene school binnen een afstand van vier kilometer van de woning der kinderen; dat ingeval geene school binnen den genoemden afstand gelegen is, voormeld artikel de ouders van de verplichtingen krachtens de Leerplichtwet ontslaat, of wanneer er geen school is binnen den afstand van 4 kilometer, waar zij, uit hoofde van de beginselen van het daar gegeven onderwijs hunne kinderen zouden willen plaatsen, zij eveneens van de verplichtingen, door de Leerplichtwet opgelegd, zijn vrijgesteld, wanneer zij de in art. 10 dier wet bedoelde verklaring teekenen; dat, waar in de buurtschap den Hoef slechts eene bijzondere school binnen den door de wet gewild afstand meer zoude zijn, na de opheffing van de openbare school aan den Hoef, de hierbedoelde ouders aan de werking der Leerplichtwet zouden ontsnappen;

dat derhalve de gemeente Mijdrecht, na opheffing der openbare school aan den Hoef, niet geacht kan worden voldoende openbaar onderwijs te verstrekken in een voldoende aantal scholen overeenkomstig art. 16 der wet, regelende het lager onderwijs;

dat van dit besluit van Gedeputeerde Staten de raad der gemeente Mijdrecht bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat op 30 Maart 1906 slechts 7 kinderen de openbare school in den Hoef bezochten en dan nog meestal zeer ongeregeld;

dat met de opheffing der school is gewacht totdat het hoofd der school elders was benoemd; dat de kinderen, die thans de school bezoeken, naar de op een afstand van 3/4

uur gelegen openbare lagere school in het dorp Mijdrecht kunnen gaan;

dat het niet aangaat eene openbare school in stand te houden voor slechts 7 kinderen; en dat art. 7 der Leerplichtwet geenszins meebrengt, dat eene openbare lagere school zou moeten worden in stand gehouden of opgericht voor een 7-tal leerlingen dat anders iets verder dan de in dat artikel genoemde afstand van de openbare lagere school zou wonen;

Overwegende, dat, al moge in den afstand van meer dan 4000 meter, welke naar en van de openbare school eener plattelandsgemeente door een tiental kinderen moet worden afgelegd, nog geen afdoende grond zijn gelegen waarom die gemeente onder alle omstandigheden verplicht zou kunnen worden geacht tot *oprichting* eener *nieuwe* meer in de nabijheid van de woningen dier kinderen gevestigde school, met dit afstandsbezwaar, zelfs voor een zóó gering aantal kinderen, toch wel degelijk rekening behoort te worden gehouden bij de *opheffing* eener sedert jaren *bestaande* openbare school;

dat bovendien van de gelegenheid tot het ontvangen van openbaar lager onderwijs op de school in den Hoef tot vóór betrekkelijk korten tijd nog door ruim 20 leerlingen geregeld werd gebruik gemaakt en de mogelijkheid geenszins is uitgesloten, dat na verloop van eenigen tijd en na het optreden van een nieuw te benoemen schoolhoofd bij instandhouding dier school, het laatste sterk gedaalde aantal harer leerlingen wel weder zal toenemen;

dat voorts uit de inlichtingen, door het gemeentebestuur van Mijdrecht nader aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken verstrekt, is gebleken, dat het geldelijk voordeel uit de opheffing der school in den Hoef voor de gemeente te verwachten, zich slechts bepaalt tot eene vermindering van uitgaven, welke vermoedelijk niet *meer* dan f 590 en niet *minder* dan f 390 zal kunnen bedragen;

dat deze, voor eene gemeente als Mijdrecht weinig betekende vermindering van uitgaven, niet kan geacht worden op te wegen tegen de dagelijks terugkerende nadeelen, ongeriefelijkheden en bezwaren, waardoor de bewoners der buurtschap den Hoef, die openbaar lager onderwijs voor hunne kinderen verlangen, de vervulling van dien wensch voortaan zouden zien belemmerd of bemoeilijkt, indien de tot dusver aldaar steeds bestaan hebbende openbare school, overeenkomstig het daartoe door den gemeenteraad van Mijdrecht genomen besluit, werd opgeheven;

dat Gedeputeerde Staten van Utrecht mitsdien te recht hunne goedkeuring aan dit gemeenteraadsbesluit hebben onthouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit, het daartegen ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 8 Januari 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

II.

21 Januari 1907
n°. 41.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Ambt-Doetinchem tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland dd. 25 September 1906, n°. 114, voor zoover daarbij is bevolen, dat het getal openbare lagere scholen in die gemeente met één worde vermeerderd door oprichting van eene zoodanige school ten behoeve van de buurtschap Langerak;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 2 Januari 1907, n°. 313;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 18 Januari 1907, n°. 358, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten hun bestreden besluit gronden op de overweging, dat de buurtschap Langerak ongeveer 160 schoolgaande kinderen telt, die allen meer dan 2300 M., velen hunner meer dan 3000 M. verwijderd wonen van de naastbijzijnde openbare school in de gemeente Ambt-Doetinchem, zijnde die te IJzevoorde; dat wel is waar van die 160 kinderen er 105 de Christelijke bijzondere school te Stad-Doetinchem bezoeken, doch van 50 hunner de ouders hebben verklaard aan het openbaar boven het bijzonder onderwijs de voorkeur te geven en slechts om der wille van den afstand het bijzonder onderwijs voor lief te nemen; dat derhalve voor de kinderen uit de buurtschap Langerak, voor wie zulks verlangd wordt, geen voldoende gelegenheid bestaat om openbaar lager onderwijs te genieten, en mitsdien waar de raad van Ambt-Doetinchem bezwaar blijft maken te voldoen aan de door Gedeputeerde Staten bij besluiten van 12 September 1905, n°. 141, en 23 Januari 1906, n°. 69, gedane uitnoodiging om in vorenbedoelden toestand voorziening te brengen, grond bestaat om ten deze tot eene toepassing van de 2de zinsnede van art. 18, lid 1, der wet op het lager onderwijs over te gaan;

dat appellant in beroep aanvoert, dat de geldmiddelen der gemeente zoo ongunstig zijn, dat de kosten van oprichting en instandhouding van eene nieuwe openbare lagere school door de gemeentekas niet kunnen worden gedragen, terwijl belangrijke verhooging van belasting voor de draagkracht der ingezetenen, die zeer gering is, te zwaar zou zijn; en dat overigens de oprichting van eene nieuwe openbare lagere school ten behoeve van de buurtschap Langerak niet noodig is en slechts door een klein aantal ingezetenen uit deze buurtschap wordt verlangd;

Overwegende, dat, waar in de buurtschap Langerak 228 woningen van 2600—4200 M. verwijderd zijn van de naastbijzijnde openbare lagere school, terwijl voor ruim 100 kinderen uit die woningen openbaar lager onderwijs wordt ver-

langd, de gelegenheid om dat onderwijs te genieten voor kinderen uit bedoeld gedeelte der gemeente Ambt-Doetinchem onvoldoende is te achten;

dat de financieele toestand der gemeente evenmin als de draagkracht der ingezetenen ten deze beslissend is, overmits art. 53 der wet tot regeling van het lager onderwijs gelegenheid biedt om, bijaldien inderdaad mocht blijken, dat de gemeente door de uitgaven tot eene behoorlijke inrichting van haar lager onderwijs vereischt, in verhouding tot hare middelen en andere uitgaven onbillijk zou worden bezwaard, haar uit 's Rijks kas tijdelijk subsidie te verleen;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

het ingesteld beroep ongegrond te verklaren:

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 21 Januari 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

III.

21 Juni 1907
n°. 38.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Doornspijk tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland dd. 28 December 1906, n°. 159, voor zoover daarbij bezwaar is gemaakt voor drie der vier openbare lagere scholen in die gemeente vrijstelling te verleen van de verplichting tot het geven van onderwijs in het vak, vermeld in art. 2, onder j, der wet tot regeling van het lager onderwijs;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 5 Juni 1907, n°. 76;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 18 Juni 1907, n°. 7658, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat het verzoek om vrijstelling voor de vier openbare lagere scholen in de gemeente Doornspijk hierop was gegrond, dat in eene plattenlandsgemeente als Doornspijk de behoefte aan onderwijs in genoemd vak niet wordt gevoeld en de ingezetenen nagenoeg algemeen het niet voor hunne kinderen wenschen; dat ook aan geen der scholen in den omtrek dit onderwijs gegeven wordt; en dat de vier openbare lagere scholen in die gemeente (te Doornspijk, te Oosterdorp, aan den Zandweg en aan het Noordeinde) voor het geven van onderwijs in vak j geen voldoende ruimte hebben;

dat Gedeputeerde Staten hebben overwogen, dat blijkens de berichten van het schooltoezicht bij alle openbare lagere scholen in de gemeente Doornspijk voldoende terrein aanwezig is, dat geschikt is of met geringe kosten geschikt kan gemaakt worden tot het geven van onderwijs in vak j; dat echter volgens verklaring van het gemeentebestuur bedoeld ter-

rein bij de school aan het Noordeinde niet beschikbaar is, weshalve Gedeputeerde Staten, op 28 December 1906, de vrijstelling hebben verleend voor de openbare lagere school aan het Noordeinde tot 1 Januari 1909, en bezwaar hebben gemaakt haar voor de overige openbare lagere scholen te verleen;

dat de gemeenteraad, bij Ons in beroep gekomen, heeft aangevoerd, dat bij onderzoek gebleken is, dat geen der ouders of voogden van de kinderen die deze scholen bezoeken, het onderwijs in vak *j* wenschen, en dus de uitvoering van het bestreden besluit de gemeente tot volkomen noodeloze uitgaven zou verplichten;

en Ons heeft verzocht hem alsnog de gevraagde ontheffing tijdelijk te verleen;

Overwegende, dat de vrijstelling, waarvan hier sprake is, alleen dan behoort te worden verleend, wanneer het voor een gemeentebestuur onmogelijk is of groote bezwaren oplevert aan eene school onderwijs in vak *j* te doen verstrekken;

dat dit niet gebleken is hier het geval te zijn voor de scholen waarop het beroep betrekking heeft;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs:

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit, het daartegen ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 21 Juni 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

IV.

21 Januari 1907
n°. 42.

W I J W I L H E L M I N A, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Schoonhoven, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland dd. 25 September 1906, n°. 44, ten opzichte van het door dien Raad ingesteld beroep tegen de verklaring van den hoofdinspecteur voor de volksgezondheid voor Zuidholland en Zeeland, tot sluiting, als schadelijk voor de gezondheid, van de openbare lagere school 1ste soort, aldaar;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 2 Januari 1907, n°. 317;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 18 Januari 1907, n°. 441, afdeeling Onderwijs:

Overwegende, dat, terwijl het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten 29 September 1906 aan burgemeester en wethouders van Schoonhoven is toegezonden, het appellatoir adres, blijkens den poststempel, eerst 1 November d.a.v. te 's Gravenhage is ontvangen, weshalve door appellant de ter-

mijn, gesteld in art. 5, 7de lid, der wet tot regeling van het lager onderwijs, niet is in acht genomen.

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

appellant in zijn beroep niet ontvankelijk te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 21 Januari 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

V.

29 October 1907
n°. 47.

W I J W I L H E L M I N A, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Elburg tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland dd. 23 October 1906, n°. 75, waarbij is beslist, dat de tweede openbare lagere school te Elburg te recht door den hoofdinspecteur van de volksgezondheid voor Noordbrabant, Gelderland en Limburg als schadelijk voor de gezondheid is afgekeurd;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 October 1907, n°. 138;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 23 October 1907, n°. 12999, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat de hoofdinspecteur voor de volksgezondheid voor Noordbrabant, Gelderland en Limburg, gelet op de artt. 4 en 5 der wet tot regeling van het lager onderwijs bij besluit van 30 November 1905, de tweede openbare lagere school te Elburg als schadelijk voor de gezondheid der schoolgaande kinderen heeft afgekeurd, daarbij overwegende, dat uit een ingesteld onderzoek is gebleken, dat de beide lokalen niet in allen deele voldoen aan de eischen, neergelegd in het Koninklijk besluit van 4 Mei 1883 (*Staatsblad* n°. 41); dat toch in strijd met art. 4 van voormeld Koninklijk besluit gemeenschap binnenshuis is tusschen schoolgebouw en onderwijzerswoning; dat privaten en urinoirs niet voldoen aan de voorschriften van art. 14; dat de ventilatie in de lokalen niet kan beschouwd worden als een voldoende middel tot luchtversching als bedoeld in art. 15; dat bovendien aan de school nog onderscheiden gebreken kleven, als gebrekkige lichtschepping in beide lokalen, onvoldoende verwarming en vochtigheid in het eerste lokaal, terwijl het andere te klein is, welke omstandigheden mede van nadeeligen invloed zijn op de gezondheid der kinderen;

dat de gemeenteraad bij Gedeputeerde Staten van Gelderland in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat het besluit van den hoofdinspecteur is geprovoceerd door het hoofd der school in overleg met den hoofdinspecteur; dat het besluit voorts is onjuist en ontijdig; onjuist daar aan het gemeentebestuur nimmer is gebleken van schade aan de gezondheid der kinderen en de hoofdinspecteur in gebreke is gebleven die schade aan te toonen;

ontijdig, daar de wijziging der Onderwijswet in 1905 ook in Elburg verandering zal geven door uitbreiding van het bijzonder en inkrimping van het openbaar onderwijs;

dat Gedeputeerde Staten op 23 October hebben beslist, dat de raad van de gemeente Elburg in zijn besluit, houdende beroep van de verklaring van afkeuring, niet heeft aange-toond, dat de gronden waarop de verklaring is geschied, onjuist zouden zijn en mitsdien goedgevonden het ingesteld beroep ongegrond te verklaren;

dat de gemeenteraad tegen de beslissing van Gedeputeerde Staten hooger beroep bij Ons heeft ingesteld, daarbij aanvoerende, dat door het verlaten van de onderwijzerswoning na 1 Januari 1907 de gemeenschap binnenshuis tusschen school en onderwijzerswoning zal zijn verbroken, waardoor tevens goede gelegenheid zal bestaan, voor zooveel noodig, verbetering aan te brengen in de inrichting der privaten; dat hetgeen omtrent de gebrekkige ventilatie in beide lokalen wordt beweerd niet juist is te achten, terwijl de onvoldoende dagverlichting in het eerste lokaal is verbeterd door het vellen van lindeboomen en het licht in het tweede lokaal geheel voldoende is te achten; dat in beide lokalen de verwarming niet te wenschen overlaat en de afmetingen van het tweede lokaal voldoen aan de eischen van het betrekkelijk Koninklijk besluit; dat een nauwkeurig onderzoek ter plaatse moet aantoonen, dat de lokalen droog zijn en de vochtigheid der muren in het eerste lokaal een verzinsel is, evenals het ontbreken van een rappelschoorsteen;

dat gehandhaafd wordt de meening, dat de afkeuring is geprovoceerd en dat vele bezwaren onjuist zijn, terwijl het afkeuringsbesluit nog steeds als ontijdig is aan te merken, ook in verband met het voornemen tot het bouwen eener nieuwe school en uitbreiden van het instituut „van Kinsbergen”;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Gelderland te recht hebben geoordeeld, dat de door den hoofdinspecteur ontwikkelde bezwaren grond opleveren tot het afkeuren van de lokalen der 2de openbare lagere school te Elburg;

dat het gemeentebestuur van Elburg er niet in geslaagd is de juistheid dier bezwaren op afdoende wijze te weerleggen;

dat die bezwaren, blijkens een nader vanwege het Staats-toezicht op de volksgezondheid ingesteld onderzoek, nog onveranderd gelden, behoudens gedeeltelijke ondervanging ten aanzien van de verlichting dier schoollokalen;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit, het daartegen ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 29 October 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. RINK.

VI.

BESLUIT van den 6den April 1907 (Staatsblad n°. 81), houdende beschikking op het beroep, ingesteld door den Raad der gemeente Middelburg, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, dd. 12 April 1906, n°. 24, 1ste Afdeeling, waarbij goedkeuring is onthouden aan de „Verordening op het verleen van verlof aan onderwijzers en onderwijzeressen in en buiten het geval van ziekte en aan gehuwde onderwijzeressen in geval van zwangerschap” door hem vastgesteld op 21 Maart 1906.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den Raad der gemeente Middelburg tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, dd. 12 April 1906, n°. 24, 1ste Afdeeling, waarbij goedkeuring is onthouden aan de „Verordening op het verleen van verlof aan onderwijzers en onderwijzeressen in en buiten het geval van ziekte en aan gehuwde onderwijzeressen in geval van zwangerschap” door hem vastgesteld op 21 Maart 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 5 September 1906, n°. 188 en 19 December 1906, n°. 188/85;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 11 Maart 1907, n°. 223, Afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat deze verordening bepaalt in art. 1: „Aan onderwijzers en onderwijzeressen, aan wie overeenkomstig het advies van hunnen geneesheer een verlof wegens ziekte wordt toegestaan, wordt dit verlof met behoud van jaarwedde niet langer verleend dan gedurende zes achtereenvolgende maanden”; in artikel 2: „Blijkt na het verstrijken van de zes maanden, in artikel 1 genoemd, uit een rapport van den geneesheer, dat de onderwijzer of de onderwijzeres nog niet in staat is zijne (hare) werkzaamheden te hervatten, dan kan hem (haar) wederom een verlof worden verleend, met dien verstande echter, dat van de jaarwedde van den onderwijzer of de onderwijzeres, aan wien (wie) verlof wordt toegestaan, wordt ingehouden hetgeen ten behoeve van zijne (hare) plaatsvervanging als salaris door de gemeente moet worden uitbetaald”; en in artikel 3: „Wordt aan eenen onderwijzer of aan eene onderwijzeres buiten het geval van ziekte een verlof verleend voor langer dan 14 dagen, dan wordt van de jaarwedde ingehouden hetgeen ten behoeve van zijne (hare) plaatsvervanging als salaris door de gemeente moet worden uitbetaald”;

dat Gedeputeerde Staten van Zeeland bezwaar hadden tegen den inhoud van art. 2, weshalve zij op 12 April 1906 het volgende schreven aan het gemeentebestuur: „Met verwijzing naar het Koninklijk besluit van 8 Juli 1903 (Staatsblad n°. 194) achten wij het wenschelijk, dat in geval van ziekte gedurende het tweede halfjaar niet minder dan de helft der jaarwedde worde toegekend. Wij hebben de eer U mede te deelen, dat wij om deze reden aan het besluit onze goedkeuring hebben onthouden en wij verzoeken U de noodige wijziging te bevorderen”;

dat de Gemeenteraad van het besluit van Gedeputeerde Staten bij Ons is in beroep gekomen, daarbij aanvoerende: 1°. dat waar als vaststaande mag worden aangenomen, dat de wet op het lager onderwijs toelaat, eene regeling vast te stellen omtrent geheelen of gedeeltelijken stilstand van jaarwedde in geval van ziekte van onderwijzers bij het openbaar lager onderwijs, naar de meening van den Raad voor elke verordening moet worden uitgemaakt, of zij billijk is of niet, en niet een voor één bepaald geval gemaakte bepaling moet worden toegepast op alle, hetzelfde onderwerp regelende, verordeningen; 2°. dat de door hem vastgestelde bepaling hem billijk voorkomt; dat wijziging in de voor *Wijk-bij-Duurstede* voorgeschreven bepaling hem voor de Middelburgsche verordening niet wenschelijk voorkomt, en hem zelfs eenigermate zou bevreemden, daar deze in sommige opzichten de positie der onderwijzers slechter zou maken;

Overwegende, dat bezwaar bestaat goedkeuring te hechten aan regelingen, gelijk vervat zijn in de bovengenoemde artikelen 2 en 3 der door den Gemeenteraad van *Middelburg* op 21 Maart 1906 vastgestelde verordening;

dat het toch niet billijk zou zijn, van de jaarwedde van een onderwijzer in geval van ongesteldheid na zes maanden in te houden hetgeen ten behoeve van zijne plaatsvervangings salaris door de gemeente moet worden uitbetaald, indien het in te houden bedrag meer zou bedragen dan de helft zijner jaarwedde;

dat verder het verlof, waarvan in art. 2 der verordening sprake is, wederom voor niet langer dan ten hoogste zes maanden behoort te kunnen worden verleend, opdat voorkomen worde, dat bij ziekte van eenen onderwijzer zijne vervanging door tijdelijk aangesteld personeel in het onbepaalde of al te lang zou kunnen worden voortgezet;

dat de regeling, vervat in artikel 3 der verordening ten gevolge zou hebben, dat de jaarwedde van een onderwijzer, die ingevolge art. 110, art. 111, art. 141, vierde lid, art. 141bis of art. 142 der Militiewet 1901, of krachtens art. 11 der Landweermwet gedurende meer dan 14 dagen onder de wapenen of in werkelijken dienst moet zijn, geheel of althans voor een groot gedeelte zou kunnen worden ingehouden;

dat het billijk is de jaarwedde van een onderwijzer, die zich ingevolge de bovengenoemde wetsartikelen onder de wapenen of in werkelijken dienst bevindt, ten minste gedurende een jaar geheel uit te betalen;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt in *Staatsblad* n°. 219 van het jaar 1905;

Hebben goedgevonden en verstaan:

voor de gemeente *Middelburg* met ingang van 1 Maart 1907 de volgende regeling vast te stellen voor het verleen van verlof aan onderwijzers en onderwijzeressen in en buiten het geval van ziekte en aan gehuwde onderwijzeressen in geval van zwangerschap:

Artikel 1.

Aan onderwijzers en onderwijzeressen, aan wie overeenkomstig het advies van hunnen geneesheer een verlof wegens ziekte wordt toegestaan, wordt dit verlof met behoud der jaarwedde niet langer verleend dan gedurende zes achtereenvolgende maanden.

Artikel 2.

Blijkt na het verstrijken van de zes maanden, in artikel 1 genoemd, uit een rapport van den geneesheer, dat de onderwijzer of de onderwijzeres nog niet in staat is zijne (hare) werkzaamheden te hervatten, dan kan hem (haar) wederom voor ten hoogste zes maanden een verlof worden verleend, met dien verstande echter, dat van de jaarwedde van den onderwijzer of de onderwijzeres, aan wien (wie) verlof wordt toegestaan, tot een bedrag gelijk aan de helft van zijne (hare) jaarwedde wordt ingehouden, hetgeen ten behoeve van zijne (hare) plaatsvervangings salaris door de gemeente moet worden uitbetaald.

Artikel 3.

Aan onderwijzers, die ingevolge art. 110, art. 111, art. 141, vierde lid, art. 141bis, of art. 142 der Militiewet 1901, of krachtens art. 11 der Landweermwet onder de wapenen of in werkelijken dienst zijn, wordt verlof verleend met behoud van jaarwedde, tenware in een der gevallen, vermeld in de genoemde artikelen 110, 141, vierde lid, of 141bis de afwezigheid uit de school langer mocht duren dan één jaar, in welk geval de jaarwedde slechts gedurende één jaar wordt uitgekeerd.

Artikel 4.

Wordt aan eenen onderwijzer buiten de gevallen, bedoeld in de artikelen 1, 2 en 3, of aan eene onderwijzeres buiten de

gevallen, bedoeld in de artikelen 1 en 2, een verlof verleend voor langer dan 14 dagen, dan wordt van de jaarwedde ingehouden hetgeen ten behoeve van zijne (hare) plaatsvervangings salaris door de gemeente moet worden uitbetaald.

Artikel 5.

Voor tijdelijk aangestelde onderwijzers of onderwijzeressen wordt gedurende den verloftijd, zoowel in als buiten het geval van ziekte, het geheele salaris ingehouden.

Artikel 6.

Aan de gehuwde onderwijzeres, die hare bevalling te gemoet ziet, wordt een verlof verleend, ingaande drie maanden vóór het tijdstip, waarop de bevalling kan worden verwacht en eindigende ééne maand na hare bevalling.

Gedurende den tijd van dit verlof wordt hetgeen ten behoeve der plaatsvervangings salaris door de gemeente moet worden uitbetaald van hare jaarwedde ingehouden.

Artikel 7.

Is de onderwijzeres in artikel 6 bedoeld, ééne maand na hare bevalling volgens het oordeel van den geneesheer nog niet in staat hare werkzaamheden aan de school te hervatten, dan treden de gewone regelen van verlof bij ziekte in.

Voorts te bepalen, dat — met inachtneming van de voorschriften der aangehaalde wet — door den Gemeenteraad van *Middelburg* onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten van *Zeeland*, wijziging zal kunnen worden gebracht in deze regeling, welke in ieder geval met het einde van het jaar 1915 zal ophouden van kracht te zijn.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en te gelijk met de in hoofde dezes vermelde voordracht van genoemden Minister in de *Nederlandsche Staatscourant* opgenomen zal worden en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, Afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 6den April 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

VII.

BESLUIT van den 6den April 1907 (*Staatsblad* n°. 82), houdende beschikking op het beroep, ingesteld door *Leonarda Cornelia van der Linden*, onderwijzeres aan de openbare lagere school te *Rumpt*, gemeente *Deil*, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van *Gelderland*, dd. 10 Juli 1906, n°. 128, voor zoover daarbij zijn goedgekeurd de artikelen 1 en 2 der „Verordening op het verleen van verlof aan onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen der gemeente in geval van ziekte en aan onderwijzers voor het vervullen van hun plicht bij de nationale militie” vastgesteld in de vergadering van den Raad der gemeente *Deil* van 2 Juni 1906.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door *Leonarda Cornelia van der Linden*, onderwijzeres aan de openbare lagere school te *Rumpt*, gemeente *Deil*, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van *Gelderland*, dd. 10 Juli 1906, n°. 128, voor zoover daarbij zijn goedgekeurd de artikelen 1 en 2 der

„Verordening op het verleen van verlof aan onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen der gemeente in geval van ziekte en aan de onderwijzers voor het vervullen van hun plicht bij nationale militie”, vastgesteld in de vergadering van den Raad der gemeente *Deil* van 2 Juni 1906;

Den Raad van State, Afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 7 October 1906, n°. 236 en 19 December 1906, n°. 236/86;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 11 Maart 1907, n°. 225, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat deze verordening bepaalt in artt. 1 en 2:

(Art. 1.) „Aan het hoofd eener school, aan onderwijzers en onderwijzeressen, aan wie wegens ziekte overeenkomstig het advies van een daartoe aangewezen arts een verlof wordt toegestaan, wordt dit verlof met behoud der jaarwedde niet langer verleend dan zes achtereenvolgende maanden.”

(Art. 2.) Blijkt na het verstrijken van de zes maanden in artikel 1 genoemd, uit het rapport van den betrokken geneesheer, dat het hoofd, de onderwijzer of de onderwijzeres nog niet in staat is zijne (hare) werkzaamheden in haren vollen omvang te hervatten, dan kan aan hem of haar nogmaals eens een verlof van ten hoogste zes maanden verleend worden, met dien verstande echter, dat zijne (hare) jaarwedde alsdan geheel wordt ingehouden, ten einde daaruit te betalen van zijn of haar plaatsvervanger(ster);

dat Gedeputeerde Staten van *Gelderland* bij besluit van 10 Juli 1906, n°. 128, deze regeling hebben goedgekeurd;

dat de onderwijzeres L. C. van der Linden, die bij Gedeputeerde Staten tegen de artikelen 1 en 2 der regeling bezwaren had ingebracht, bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat, naar hare meening, eene verordening als deze in strijd is met art. 26 der wet tot regeling van het lager onderwijs, waarin den onderwijzer eene *vaste* jaarwedde wordt toegekend; dat haars inziens, die jaarwedde dus niet kan worden verminderd of ingehouden, zoolang geen eervol ontslag is verleend, waardoor de dienstbetrekking tusschen gemeente en onderwijzer ophoudt te bestaan;

Overwegende, dat de wet tot regeling van het lager onderwijs den gemeenteraad niet verbiedt, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten eene regeling vast te stellen omtrent geheel of gedeeltelijken stilstand van jaarwedde in geval van ongesteldheid van onderwijzers bij het openbaar lager onderwijs en eene dergelijke regeling derhalve niet in strijd is met de wet;

dat er echter bezwaar bestaat goedkeuring te hechten aan eene regeling, gelijk vervat is in het bovengenoemde artikel 2 der door den gemeenteraad van *Deil* op 2 Juni 1906 vastgestelde verordening;

dat het toch niet billijk zou zijn een onderwijzer in geval van ongesteldheid reeds na zes maanden de jaarwedde geheel in te houden;

dat het aan den anderen kant ook niet wenschelijk is een gemeentebestuur te verplichten, om den onderwijzer, die door ongesteldheid gedurende langen tijd niet in staat is de diensten te bewijzen, waarvoor hij is benoemd, niettemin de geheele jaarwedde uit te betalen;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt in *Staatsblad* n°. 219 van het jaar 1905;

Hebben goedgevonden en verstaan:

te bepalen, dat de artikelen 1 en 2 der bovengenoemde verordening zullen luiden als volgt:

Artikel 1.

Aan het hoofd eener school, aan onderwijzers en onderwijzeressen, aan wie wegens ziekte overeenkomstig het advies

van een daartoe aangewezen arts een verlof wordt toegestaan, wordt dit verlof met behoud der jaarwedde niet langer verleend dan zes achtereenvolgende maanden.

Artikel 2.

Blijkt na het verstrijken van de zes maanden in artikel 1 genoemd, uit het rapport van den betrokken geneesheer, dat het hoofd, de onderwijzer of de onderwijzeres nog niet in staat is zijne (hare) werkzaamheden in haren vollen omvang te hervatten, dan kan aan hem of aan haar nogmaals eens een verlof van ten hoogste zes maanden verleend worden, met dien verstande echter, dat zijne (hare) jaarwedde alsdan voor de helft wordt ingehouden.

Voorts te bepalen, dat — met inachtneming van de voorschriften der aangehaalde wet — door den gemeenteraad van *Deil* onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten van *Gelderland*, wijziging zal kunnen gebracht worden in deze regeling, welke in ieder geval met het einde van het jaar 1915 zal ophouden van kracht te zijn.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en te gelijk met de in hoofde dezes vermelde voordracht van genoemden Minister, in de *Nederlandsche Staatscourant* opgenomen zal worden en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, Afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 6den April 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

VIII.

BESLUIT van den 15den Januari 1907 (*Staatsblad* n°. 13), houdende beschikking op het beroep ingesteld door J. C. Bouman en anderen, onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen te Putten, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van *Gelderland*, dd. 27 Februari 1906, n°. 106, voor zoover daarbij is goedgekeurd artikel 8 der „Verordening tot regeling van de onderwijzersjaarwedden in de gemeente Putten”, vastgesteld in de openbare vergaderingen van den Raad der gemeente van 22 December 1905 en 9 Februari 1906.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door J. C. Bouman en anderen, onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen te Putten, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van *Gelderland*, dd. 27 Februari 1906, n°. 106, voor zoover daarbij is goedgekeurd artikel 8 der „Verordening tot regeling der onderwijzersjaarwedden in de gemeente Putten”, vastgesteld in de openbare vergaderingen van den Raad der gemeente van 22 December 1905 en 9 Februari 1906;

Den Raad van State, Afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 1 Augustus 1906, n°. 153 en van 28 November 1906, n°. 153/81;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 Januari 1907, n°. 16519, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat artikel 8 van de bovengenoemde verordening luidt als volgt:

„Ingeval een onderwijzer wegens ongesteldheid verhinderd is zijne betrekking waar te nemen, wordt zijne jaarwedde gedurende drie maanden geheel uitbetaald; daarna gedurende drie maanden voor de helft ingehouden; terwijl bij verdere verhindering voor ieder bepaald geval onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten eene afzonderlijke regeling zal worden getroffen”;

dat appellanten tegen die bepaling bezwaar hebben, op grond dat de in art. 8 vervatte regeling van jaarwedde, in geval van ongesteldheid van den onderwijzer, zoude zijn in strijd met art. 26 der wet op het lager onderwijs — bepalende dat aan elken onderwijzer eene vaste jaarwedde wordt toegelegd — en nadeelig voor het onderwijzend personeel;

Overwegende: dat de wet tot regeling van het lager onderwijs den gemeenteraad niet verbiedt, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten eene regeling vast te stellen omtrent geheelen of gedeeltelijken stilstand van jaarwedde in geval van ongesteldheid van onderwijzers bij het openbaar lager onderwijs en eene dergelijke regeling derhalve niet in strijd is met de wet;

dat er echter bezwaar bestaat goedkeuring te hechten aan eene regeling, waarbij de jaarwedde bij ongesteldheid slechts gedurende drie maanden geheel wordt uitbetaald en daarna gedurende drie maanden voor de helft wordt ingehouden;

dat het toch niet billijk zou zijn een onderwijzer in geval van ongesteldheid reeds na drie maanden een gedeelte der jaarwedde in te houden;

dat het aan den anderen kant ook niet wenschelijk is een gemeentebestuur te verplichten, om den onderwijzer, die door ongesteldheid gedurende langen tijd niet in staat is de diensten te bewijzen, waarvoor hij is benoemd, niettemin de geheele jaarwedde uit te betalen;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt in *Staatsblad* n°. 219 van het jaar 1905;

Hebben goedgevonden en verstaan.

te bepalen, dat artikel 8 der in hoofde dezes vermelde verordening zal luiden als volgt:

„Ingeval een onderwijzer wegens ongesteldheid verhinderd is, zijne betrekking waar te nemen, wordt zijne jaarwedde gedurende zes maanden geheel uitbetaald, daarna gedurende zes maanden voor de helft ingehouden, terwijl bij verdere verhindering voor ieder bepaald geval onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten eene afzonderlijke regeling zal worden getroffen.”

Met inachtneming van de voorschriften der wet tot regeling van het lager onderwijs, zal door den gemeenteraad van *Putten*, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten van *Gelderland* wijziging kunnen gebracht worden in deze regeling, welke in ieder geval met het einde van het jaar 1915 zal ophouden van kracht te zijn.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en te gelijk met de in hoofde dezes vermelde voordracht van genoemden Minister in de *Nederlandsche Staatscourant* opgenomen zal worden en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, Afdeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 15den Januari 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

IX.

12 Februari 1907
n°. 6.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door H. Niemeijer, hoofd der openbare lagere school te Muntendam, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen dd. 12 Januari 1906, n°. 82, 3de afd., waarbij is goedgekeurd de Verordening regelende de jaarwedden van de hoofden en het verder onderwijzend personeel der openbare lagere scholen in de gemeente Muntendam, vastgesteld in de openbare vergadering van den raad dier gemeente op 24 November 1905;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 20 Juni 1906, n°. 111 en 19 December 1906, n°. 111/84;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 9 Februari 1907, n°. 224, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat art. 14 der wet tot regeling van het lager onderwijs het recht van hooger beroep toekent aan „ieder, die bij de vernietiging of verbetering van het besluit van Gedeputeerde Staten belang heeft”;

dat belang daarbij te verstaan is in den zin van eigen, persoonlijk belang;

dat appellant, die een diensttijd heeft van bijna 13 jaren, dus ook slechts in zoover van boven vermeld besluit van Gedeputeerde Staten in hooger beroep kan komen, als dat besluit zijn eigen persoonlijk belang betreft, namelijk voor zoover het betreft de goedkeuring van de regeling zijner jaarwedde, vervat in art. 1 A, d, e en f der voormelde verordening;

dat voor het overige appellant in zijn hooger beroep niet ontvankelijk is;

Overwegende, wat betreft het hooger beroep, voor zoover het ontvankelijk is, dat art. 1, sub 1°, A, d, e en f, van de in hoofde dezer vermelde verordening bepaalt, dat de jaarwedde bedraagt „voor het hoofd der openbare lagere school, welke school is gelegen in het dorp Muntendam, binnen de gemeente Muntendam, behoorende tot de achtste klasse der tabel, bedoeld in art. 5 der wet tot regeling der personeele belasting van 16 April 1896 (*Staatsblad* n°. 72), laatstelijk gewijzigd bij de wet van 14 Juli 1904 (*Staatsblad* n°. 146);

d. met acht en meer, doch minder dan vijftien dienstjaren duizend gulden;

e. met vijftien en meer, doch minder dan twintig dienstjaren duizend vijftig gulden;

f. met twintig en meer dienstjaren elfhonderd gulden”;

dat hieruit volgt, dat appellant sinds 1 November 1893 hoofd eener openbare lagere school, sedert 20 Mei 1897 te Muntendam, nu reeds eene jaarwedde geniet van f 1000;

dat in Muntendam, waar de levensstandaard laag is, deze jaarwedde, die zelfs hooger is dan het minimum waarop appellant na 20 jaren dienst aanspraak zou hebben, ingevolge art. 26, 1ste lid, 1°. A, e, der wet tot regeling van het lager onderwijs, voldoende moet worden geacht;

dat dit te eerder kan worden aangenomen, daar gebleken is dat de appellant nog andere betrekkingen vervult, waaruit valt af te leiden, dat zijne taak als hoofd der school niet bijzonder inspannend of tijdrovend kan worden geacht;

Overwegende, dat evenzeer de jaarwedde die de appellant zal genieten na volbrachten 15 en 20-jarigen dienst alleszins voldoende voorkomt;

Gezien evengenoemde wet;

Hebben goedgevonden en verstaan:

appellant niet ontvankelijk te verklaren in het ingesteld beroep, voor zoover het meer bevat dan de goedkeuring van de regeling zijner jaarwedde, vervat in art. 1, A, d, e en f der Verordening regelende de jaarwedden van de hoofden en het verder onderwijzend personeel der openbare lagere scholen in de gemeente Muntendam van 24 November 1905, en voor het overige dit beroep te verklaren ongegrond.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 12 Februari 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

X.

27 Maart 1907
n°. 29.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door F. W. Bergfeld en anderen, onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen in de gemeente Rheden, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland dd. 12 September 1906, n°. 30, waarbij is goedgekeurd het besluit van den raad der gemeente Rheden dd. 1 September 1906, n°. 13, strekkende tot regeling van de jaarwedden enz. van het onderwijzend personeel aan de openbare lagere scholen in die gemeente voor zooveel die goedkeuring de regeling van de jaarwedden enz. der onderwijzers en onderwijzeressen van bijstand betreft;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 27 Februari 1907, n°. 11;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 25 Maart 1907, n°. 2695, afdeling Binnenlandsch Bestuur;

Overwegende, dat de gemeenteraad van Rheden bij bovengenoemd besluit, met intrekking van vroegere besluiten, de jaarwedden van het onderwijzend personeel opnieuw heeft geregeld en daarbij onder meer bepaald, dat die jaarwedden zullen bedragen voor de onderwijzers en de onderwijzeressen van bijstand: a. met minder dan 3 dienstjaren f 550; b. met ingang van 1 Januari van het jaar volgende op dat waarin het 3de dienstjaar volbracht is f 600; c. met ingang van 1 Januari van het jaar, volgende op dat waarin het 6de dienstjaar volbracht is f 650; d. met ingang van 1 Januari van het jaar, volgende op dat waarin het 9de dienstjaar volbracht is f 700; e. met ingang van 1 Januari van het jaar, volgende op dat waarin het 12de dienstjaar volbracht is f 750; dat de jaarwedden sub a—e worden verhoogd voor hen die in het bezit zijn van de hoofdakke met f 100, en wanneer zij den leeftijd van 23 jaren volbracht hebben en volgens art. 24 der wet moeten aanwezig zijn in scholen met meer dan vier onderwijzers, met f 200; voor hen die in het bezit zijn van een of meer akten voor de vakken l, m en n van art. 2 der wet met f 50 voor elke akte en wanneer het bezit van de akte gevorderd wordt met f 100 voor elke akte; dat de jaarwedden der onderwijzeressen, belast met het geven van onderwijs in de nuttige handwerken, bovendien worden verhoogd met f 25 indien dit onderwijs tijdens de gewone schooluren en met f 50 indien het buiten de gewone schooluren wordt gegeven;

dat elk der mannelijke onderwijzers, indien hij den leeftijd van 28 jaren heeft bereikt en hetzij gehuwd is, hetzij als weduwnaar inwonende minderjarige kinderen heeft, eene tegemoetkoming in de huishuur geniet ten bedrage van f 100; dat de in dienst der gemeente zijnde onderwijzers, die vóór het in werking treden van het raadsbesluit als zoodanig reeds eene hogere jaarwedde genoten dan in deze regeling is bepaald, die jaarwedde zullen blijven genieten totdat zij krachtens deze regeling aanspraak hebben op verhooging;

dat Gedeputeerde Staten van Gelderland bij besluit van 12 September 1906, n°. 30, het raadsbesluit hebben goedgekeurd; dat van het besluit van Gedeputeerde Staten F. W. Bergfeld en 34 anderen, allen onderwijzers en onderwijzeressen aan openbare lagere scholen in de gemeente Rheden, bij Ons in beroep zijn gekomen, aanvoerende dat de nieuwe salarisregeling — waarbij het aanvangssalaris op f 550 is gebleven en het maximum, dat met slechts f 50 is verhoogd, niet meer zooals thans in elf maar eerst in twaalf jaren bereikt wordt — hoegenaamd geene financieele verbetering kan genoemd worden, te meer daar 5 pct. moet gestort worden voor het Pensioenfonds voor weduwen en weezen;

Overwegende, dat waar de thans geldende regeling de aanvangswedde der onderwijzers en onderwijzeressen van bijstand f 550 bedraagt en deze na 5, 8 en 11 dienstjaren telkens met f 50 verhoogd wordt; dat nu wel volgens de nieuwe regeling het maximum een jaar later wordt bereikt, doch de daaraan voorafgaande verhoogingen voortaan twee jaar vroeger zullen intreden, terwijl bovendien ten aanzien van het bezit der akten in de vakken vermeld onder l, m en n van art. 2 der Lager-onderwijswet, de regeling eene niet onbetekenende verbetering brengt;

dat dus de bewering van appellanten, als zoude de nieuwe salarisregeling hoegenaamd geene verbetering kunnen genoemd worden, niet juist is;

dat die regeling ook in verband met de plaatselijke omstandigheden aan redelijke eischen voldoet; dat Gedeputeerde Staten van Gelderland dus daaraan te recht hunne goedkeuring hebben verleend;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

het ingestelde beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 27 Maart 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

XI.

31 Juli 1907
n°. 51.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door J. Oosterhuis en anderen, allen onderwijzers bij het openbaar lager onderwijs in de gemeente Delfzijl, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen dd. 28 December 1906,

n°. 152, 3de afd., waarbij is goedgekeurd de verordening tot regeling van de jaarwedden enz. der onderwijzers aan de openbare lagere scholen in de gemeente Delfzijl, vastgesteld in de openbare vergadering van den raad dier gemeente op 23 November 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 5 Juni 1907, n°. 97;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 26 Juli 1907, n°. 7659, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat bovengemelde verordening strekt ter vervanging van die van 25 September 1905, waarbij alle jaarwedden, met uitzondering van die van het hoofd der school voor meer uitgebreid lager onderwijs (school A) en ook de opklimmingen in overeenstemming met de minima van art. 26 der wet op het lager onderwijs werden gebracht;

dat bij de thans vastgestelde verordening de geldelijke positie der onderwijzers in zoverre is verbeterd, dat elk der jaarwedden met f 25 is verhoogd;

dat, nadat het raadsbesluit door Gedeputeerde Staten is goedgekeurd, door J. Oosterhuis en anderen, allen onderwijzers bij het openbaar lager onderwijs in de gemeente Delfzijl, bij Ons beroep is ingesteld op grond dat hier eene regeling is goedgekeurd, waarbij op hunne belangen niet voldoende is gelet;

Overwegende, dat, ter gelegenheid van de goedkeuring der verordening van 25 September 1905 tegen de regeling der jaarwedden in het algemeen van geene bezwaren gebleken is, noch van de zijde van het onderwijzend personeel, noch van wege het schooltoezicht;

dat niet is beweerd, veel min bewezen, dat sedert de invoering van laatstgemelde verordening zoodanige wijziging in levensstandaard of werkzaamheden der onderwijzers is ingetreden, dat bovengemelde verhooging der jaarwedden met f 25 als onvoldoende moet worden beschouwd;

dat mitsdien niet is gebleken, dat op de belangen van appellant in deze niet voldoende zou zijn gelet;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

het ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Soestdijk, den 31 Juli 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XII.

7 Augustus 1907
n°. 47.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door J. H. Persoon en anderen, allen hoofden van of onderwijzers van bijstand aan openbare lagere scholen te Weert, tegen het besluit van

Gedeputeerde Staten van Limburg dd. 11 Augustus 1906, waarbij is goedgekeurd de verordening regelende de jaarwedden van de hoofden en het verdere onderwijzend personeel der openbare lagere scholen in die gemeente, gelijk die nader is vastgesteld door den raad der gemeente Weert in zijne vergadering van 28 Juni 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 8 Juli 1907, n°. 139;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 31 Juli 1907, n°. 9403, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat de bovengenoemde verordening (behalve voor het hoofd der 1ste openbare lagere school in de kom der gemeente) de jaarwedden voor de hoofden der scholen en de onderwijzers op het minimum bepaalt, den hoofden eene vergoeding voor huishuur toekent ten bedrage van f 150 en den onderwijzers van bijstand die gehuwd zijn of weduwnaar met inwonende minderjarige kinderen en den leeftijd van 28 jaren bereikt hebben eene tegemoetkoming in de huishuur ten bedrage van f 50 en bepaalt (in art. 7): „Ingeval een onderwijzer wegens ongesteldheid verhinderd is zijne betrekking waar te nemen, wordt zijne jaarwedde gedurende drie maanden geheel uitbetaald, daarna gedurende drie maanden voor één derde ingehouden, terwijl bij verdere verhindering voor ieder bepaald geval onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten eene afzonderlijke regeling zal worden getroffen”;

dat Gedeputeerde Staten op 11 Augustus 1906 deze regeling hebben goedgekeurd;

dat J. H. Persoon en 16 anderen, hoofden van scholen en onderwijzers van bijstand, bij Ons in beroep zijn gekomen, daarbij aanvoerende, dat, h. i., een hooger minimum van jaarwedde, meer overeenkomstig de billijke eischen hunner positie en levensbehoeften behoort te worden bepaald, en dat de regeling, vervat in art. 7, hun onbillijk voorkomt;

Overwegende, dat gebleken is dat de levensstandaard te Weert zoodanig is, dat de aanvangswedde van den onderwijzer van bijstand bij de school in de kom der gemeente hooger moet zijn dan het wettelijk minimum;

dat het voorts niet billijk is, in geval van ongesteldheid van een onderwijzer reeds bij eene ziekte van langer dan drie maanden een gedeelte zijner jaarwedde in te houden;

dat het aan den anderen kant ook niet wenschelijk is, de gemeentebesturen te verplichten gedurende langer dan een half jaar den onderwijzer, die niet in staat is de diensten te bewijzen waartoe hij is benoemd, niettemin de geheele jaarwedde uit te betalen;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

vast te stellen eene verordening regelende de jaarwedden van de hoofden en het verdere onderwijzend personeel der openbare lagere scholen in de gemeente Weert, zoo en in dier voege als is bepaald bij besluit van den gemeenteraad van 20 Mei 1905, aangevuld bij besluit van 28 Juni 1906, met deze wijzigingen:

1°. dat aan art. 1, sub 2°., dier verordening wordt toegevoegd de bepaling:

„Voor onderwijzers, werkzaam aan de 1ste openbare lagere school in de kom der gemeente, wordt elk dezer bedragen met f 50 verhoogd.”;

2°. dat art. 7 van genoemde verordening zal luiden als volgt:

„Ingeval een onderwijzer wegens ongesteldheid verhinderd is zijne betrekking waar te nemen, wordt zijne jaarwedde gedurende het eerste halfjaar geheel, gedurende het tweede halfjaar voor de helft uitbetaald en zal zij daarna stilstaan.”

Met inachtneming van de voorschriften der wet tot regeling van het lager onderwijs, zal door den gemeenteraad van Weert, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, wijzi-

ging kunnen worden gebracht in deze regeling, welke in ieder geval met het einde van het jaar 1916 zal ophouden van kracht te zijn.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 7 Augustus 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

XIII.

BESLUIT van den 30sten Augustus 1907 (Staatsblad n°. 243), houdende beschikking op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Zandvoort tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, d.d. 6 Maart 1907, n°. 73, waarbij goedkeuring is onthouden aan het besluit van dien raad, d.d. 28 Januari/22 Februari 1907, n°. 6/3, tot wijziging van de „Verordening, regelende de jaarwedden en het ontslag van de hoofden en het verder onderwijzend personeel der openbare lagere scholen in de gemeente Zandvoort”.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Zandvoort, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, d.d. 6 Maart 1907, n°. 73, waarbij goedkeuring is onthouden aan het besluit van dien raad d.d. 18 Januari/22 Februari 1907, n°. 6/3, tot wijziging van de „Verordening, regelende de jaarwedden en het ontslag van de hoofden en het verder onderwijzend personeel der openbare lagere scholen in de gemeente Zandvoort”:

Den Raad van State, Afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 10 Juli 1907, n°. 121:

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 24 Augustus 1907, n°. 9480, afdeeling Onderwijs:

Overwegende, dat de bovengenoemde verordening bepaalt in artikel 1, 4°., dat voor elk der hoofden van scholen en onderwijzers van bijstand, die in het bezit zijn van één of meer akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in één of meer der vakken, vermeld in artikel 2, onder *j*, *k*, *l*, *m*, *n*, *p* en *s* der wet tot regeling van het lager onderwijs, de jaarwedde verhoogd wordt met f 50 voor ééne akte en met f 100 voor twee of meer akten, mits deze akte of akten voor het geven van onderwijs vereischt wordt of worden, terwijl in artikel 3c bepaald wordt, dat de verhooging wegens het bezit van een of meer der akten voor onderwijs in de vakken *j*, *k*, *l*, *m*, *n*, *p* en *s* ingaat met den dag, waarop de onderwijzers het geven van onderwijs in de vakken, waarvoor die akten een vereischte zijn, belast worden:

dat de gemeenteraad bij besluit van 28 Januari/22 Februari 1907, n°. 6/3, heeft besloten, behoudens goedkeuring van Gedeputeerde Staten, in bovengenoemde bepalingen de letters *j* en *k* te doen vervallen, met bepaling, dat die wijziging geacht zal worden in werking te zijn getreden op 1 Januari 1907 en dat ook de thans fungeerende onderwijzers welke aangesteld zijn vóór 1 Januari 1906 onder die bepaling vallen;

dat Gedeputeerde Staten van Noordholland op 6 Maart 1907 hunne goedkeuring aan het raadsbesluit hebben onthou-

den, daarbij overwegende, dat de wijziging bedoelt, te doen vervallen de verhooging van wedde, krachtens de bestaande verordeningen, verbonden aan het bezit der akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de vrije- en ordeoefeningen der gymnastiek en in de nuttige handwerken voor meisjes;

dat daartegen bezwaar is voor zooveel aangaat de op 1 Januari 1907 (datum van ingang der wijziging) fungeerende onderwijzers, die de bedoelde verhooging genoten of te zijner tijd zouden hebben genoten;

dat de gemeenteraad van het besluit van Gedeputeerde Staten bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat het nimmer in zijne bedoeling heeft gelegen om voor het bezit der akten *j* en *k* en het geven van onderwijs daarin volgens het leerplan eene afzonderlijke verhooging van jaarwedden toe te kennen, maar dat de bijvoeging indertijd is geschied met het oog op het eventueel belasten van vakonderwijs in de vakken *j* en *k*;

Overwegende, dat tegen het doen vervallen van de letters *j* en *k* in artikel 1, 4e en artikel 3c der bovengenoemde verordening in het algemeen geen bezwaar bestaat;

dat echter door het vaststellen van eene overgangsbepaling zorg behoort te worden gedragen, dat de onderwijzers bij het openbaar lager onderwijs, die vóór 22 Februari 1907 benoemd zijn, in het genot blijven van de hun in het uitzicht gestelde jaarwedden;

dat het toch niet billijk en daarom niet wenschelijk is eenmaal in uitzicht gestelde jaarwedden voor het in functie zijnde personeel te verlagen;

dat het gemeentebestuur wel is waar beweert, dat het nimmer de bedoeling is geweest de verhooging ook toe te kennen aan de onderwijzers en onderwijzeressen, die volgens de wet op het lager onderwijs en het leerplan verplicht zijn onderwijs in de vakken *j* en *k* te geven, doch van eene bedoeling, in strijd met de bovenaangehaalde bewoordingen, waarin de verordening is verrat, uit niets is gebleken;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

te bepalen, dat in artikel 1, 4e en in artikel 3c van de bestaande verordening, regelende de jaarwedden en het ontslag van de hoofden en het verder onderwijzend personeel in de gemeente Zandvoort, de letters *j* en *k* vervallen, doch dat deze wijziging der verordening niet van toepassing is op onderwijzers en onderwijzeressen bij het openbaar lager onderwijs, die vóór 22 Februari 1907 zijn benoemd;

met inachtneming van de voorschriften der aangehaalde wet zal door den gemeenteraad van Zandvoort, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten van Noordholland, wijziging kunnen gebracht worden in deze regeling, welke in ieder geval met het einde van het jaar 1916 zal ophouden van kracht te zijn.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* geplaatst en te gelijk met de in hoofde dezes vermelde voordracht van genoemden Minister in de *Nederlandsche Staatscourant* opgenomen zal worden en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, Afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 30sten Augustus 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

XIV.

28 November 1907
n°. 67.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door J. Mandema, onderwijzer van bijstand aan de openbare lagere school te Maarssen, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht, dd. 28 Mei 1907, 3de afdeling, n°. 2029/1399, waarbij is goedgekeurd de Verordening tot regeling van de jaarwedden en verdere belooningen der onderwijzers aan de openbare lagere school te Maarssen, vastgesteld in de openbare vergadering van den raad der gemeente Maarssen van 19 April 1907;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 2 November 1907, n°. 262:

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 22 November 1907, n°. 14252, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat bovengenoemde verordening bepaalt, dat de jaarwedde van elk der onderwijzers die het hoofd der school bijstaan zal bedragen aanvankelijk f 550, en na één jaar gemeentedienst met f 50 zal worden verhoogd, vervolgens na ieder jaar met f 25, totdat het maximum van f 800 bereikt is; dat zij voor elk dier onderwijzers, die den rang van hoofdonderwijzer bezitten, f 100 meer, en wanneer zij den leeftijd van 23 jaren volbracht hebben, en volgens art. 24, derde lid, der wet, in de school aanwezig moeten zijn f 200 meer zal bedragen; en dat aan elk der onderwijzers, die het hoofd der school bijstaan en in het bezit zijn van een of meer akten vermeld in art. 2, onder l, m, n en p der wet, mits deze akten voor het geven van onderwijs worden vereischt, f 100 meer, tot een maximum van f 200, zal worden toegekend;

dat, nadat Gedeputeerde Staten van Utrecht op 28 Mei 1907 de regeling hadden goedgekeurd, J. Mandema, onderwijzer van bijstand aan de openbare lagere school te Maarssen, bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat hij thans, wat zijne salariering betreft, slechts als onderwijzer met één taak zal worden beschouwd, hoewel in 1902, toen hij werd aangesteld, het bezit van twee taakten vereischt werd, en dat de billijkheid medebrengt, dat nu ook zijne beide taakten vergoed worden;

Overwegende, dat de nieuwe regeling ten aanzien van den appellant, niet in strijd is te achten met de billijkheid, dat toch door die regeling appellants jaarwedde geene vermindering ondergaat, terwijl bovendien door de bepaling van art. 8, eerste lid, der verordening, inhoudende, dat de onderwijzers, die bij het in werking treden dier verordening eene hoogere jaarwedde genieten dan waarop zij volgens de hierbij vastgestelde regeling recht zouden hebben, in het genot blijven der hoogere jaarwedde, gezorgd wordt dat zulks ook niet in het vervolg zal kunnen geschieden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

het ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 28 November 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

XV.

30 December 1907
n°. 46.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door G. H. H. Maas en A. Schröder, hoofden van openbare lagere scholen te Oldenzaal, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, dd. 30 Juli 1907, 2de afdeling, n°. 3819/2591, voor zoover daarbij is goedgekeurd het besluit van den raad der gemeente Oldenzaal, dd. 8 Juli 1907, waarbij de vergoeding voor het gemis van vrije woning voor het hoofd der 1ste openbare lagere school en der school voor meer uitgebreid lager onderwijs aldaar is bepaald op f 250;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 December 1907, n°. 327;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 24 December 1907, n°. 15565, afdeling Onderwijs;

Overwegende, dat in bovengemelde gemeente, terwijl het hoofd der 2de openbare school het genot eener vrije woning heeft met tuin, waarvan de huurwaarde f 300 bedraagt, de vergoeding voor het gemis van vrije woning voor de andere hoofden in 1878 op f 200 en in 1902 op f 225 is bepaald;

dat Gedeputeerde Staten tot den raad een schrijven hebben gericht, waarin de billijkheid wordt betoogd, om de vergoeding voor gemis van vrije woning van het hoofd der 1ste openbare school en der school voor meer uitgebreid lager onderwijs te bepalen op f 300, zooals het genot van vrije woning van het hoofd der 2de openbare school is gewaardeerd;

dat bij besluit van 8 Juli 1907 de raad, gehoord de beraadslaging omtrent gemeld schrijven gevoerd, waaruit zou blijken o.a., dat alle leden van den raad van gevoelen zijn, dat van een huurprijs van f 300 geen sprake kan zijn, waar het hoofd der 1ste openbare school uit de verschillende door hem bekleede betrekkingen eene jaarwedde van f 2250 en het hoofd der school voor meer uitgebreid lager onderwijs eene jaarwedde van f 2300 geniet, en het niet aangaat, tot verhooging van hunne inkomsten mede te werken in den vorm van verhooging van de vergoeding voor gemis van vrije woning; dat de vergelijking van hunne vergoeding met de huurwaardebepaling van het huis van het hoofd der 2de openbare school niet opgaat, daar de huurwaarde van het huis van laatstgenoemden de gemeente niet ten laste komt, doch wel de vergoeding, toe te kennen aan de beide andere schoolhoofden, heeft besloten, o.a. het 1ste lid van art. 3 der Verordening, regelende de jaarwedden enz. der onderwijzers in de gemeente Oldenzaal, te doen luiden:

„Het hoofd der school, waaraan geene vrije woning kan verschaft worden, ontvangt eene vergoeding voor huishuur van f 250 's jaars.”;

dat bij besluit van Gedeputeerde Staten van 30 Juli 1907, 2de afdeling, n°. 3819/2591, laatstbedoelde verordening, zooals zij bij raadsbesluit van 8 Juli 1907 aan Gedeputeerde Staten werd ingezonden, is goedgekeurd;

dat van het besluit van Gedeputeerde Staten de hoofden der 1ste openbare school en der school voor meer uitgebreid lager onderwijs bij Ons in beroep zijn gekomen, aanvoerende, dat het bedrag van f 250 blijft beneden den kostenden prijs en derhalve niet is de in art. 26, lid 7, der wet op het lager onderwijs aan hoofden van scholen toegekende vergoeding voor huishuur; dat de eenige ambtswoning te Oldenzaal — die van het hoofd der tweede openbare lagere school — voor den pensioensgrondslag op f 300 is gesteld; dat appellanten dus niet alleen niet ontvangen wat huns inziens de wet op het lager onderwijs hun waarborgt, maar ook nog geschaad worden door een niet te motiveeren ongelijkheid in pensioensgrondslag;

Overwegende, dat, ingevolge art. 26, 6 en 7 der wet tot regeling van het lager onderwijs, het hoofd der school, be-

halve zijne jaarwedde, vrije woning geniet, zoo mogelijk met tuin, terwijl, ingeval hem geen vrije woning kan verschaft worden, hij eene vergoeding voor huishuur ontvangt;

dat deze vergoeding moet berekend worden uitsluitend in verband met hetgeen gevorderd wordt om hem het gemis eener vrije woning te vergoeden en niet, zooals is geschied in het besluit van den raad der gemeente Oldenzaal van 8 Juli 1907, in verband met zijne bezoldiging;

dat hem derhalve eene som moet worden toegekend, voldoende om onder de bestaande plaatselijke omstandigheden eene geschikte woning te huren;

dat uit een door den inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie ter plaatse ingesteld persoonlijk onderzoek is gebleken, dat de huurwaarde van huizen, zooals de hoofden der openbare lagere scholen te Oldenzaal voor zich en hun gezin behoeven in den tegenwoordigen tijd mag worden gesteld op driehonderd gulden per jaar, welk bedrag tevens overeenkomt met de vergoeding voor huishuur in verschillende gemeenten van de provincie Overijssel, die met de gemeente Oldenzaal in deze gelijkgesteld mogen worden, aan hoofden van openbare lagere scholen toegekend;

dat alzoo voor een hoofd eener openbare school aldaar eene vergoeding voor gemis van vrije woning ten bedrage van f 300 niet te hoog is te achten, op welk bedrag dan ook genot van vrije woning van het hoofd der 2de openbare school is gewaardeerd;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

te bepalen, dat het 1ste lid der Verordening, regelende de jaarwedden enz. der onderwijzers in de gemeente Oldenzaal, zal luiden als volgt:

„Het hoofd der school waaraan geen vrije woning kan verschaft worden, ontvangt eene vergoeding voor huishuur van f 300 's jaars.” Met inachtneming van de voorschriften der wet tot regeling van het lager onderwijs, zal door den gemeenteraad van Oldenzaal, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten van Overijssel, wijziging kunnen gebracht worden in deze regeling, welke in ieder geval met het einde van het jaar 1916 zal ophouden van kracht te zijn.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 30 December 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

BIJLAGE C.

BESLUIT van den 9 October 1907 (Staatsblad n°. 267), tot vernietiging van het besluit van den raad der gemeente Escharen, dd. 8 October 1906, n°. 18, voor zoover daarbij eene Verordening, regelende de verdeeling der gemeente in schoolwijken, is vastgesteld.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 September 1907, n°. 10522/2, afdeeling Onderwijs, tot vernietiging van het besluit van den raad der gemeente Escharen, dd. 8 October 1906, n°. 18, voor zoover daarbij eene Verordening regelende de verdeeling der gemeente in schoolwijken is vastgesteld;

Overwegende, dat bij bovenaangehaalde verordening de gemeente Escharen is verdeeld in twee schoolwijken en de openbare lagere school in de kom der gemeente is aangewezen voor de kinderen wonende in de eerste schoolwijk, en de openbare lagere school te Hooghal voor die, wonende in de tweede schoolwijk;

Overwegende, dat ten gevolge van deze verordening een aantal kinderen, wonende in het gehucht Lageheide, niet meer de school te Hooghal kunnen bezoeken, maar uitsluitend op de school in de kom der gemeente worden toegelaten;

dat deze kinderen om de school in de kom der gemeente te bereiken een afstand van nagenoeg 4 kilometer moeten afleggen, terwijl de school te Hooghal slechts ongeveer 1½ kilometer van hunne woningen verwijderd is;

dat bovendien de school in de kom der gemeente bij hoo-gen waterstand van Lageheide uit niet te voet te bereiken is;

dat eene dergelijke verdeeling der gemeente in schoolwijken niet bevorderlijk kan zijn aan een getrouw schoolbezoek en derhalve in strijd is met het algemeen belang;

Gelet op artikel 153 der Gemeentewet;

Den Raad van State gehoord, advies van 24 September 1907, n°. 38;

Gezien het nader rapport van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 October 1907, n°. 12179, afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

bovengemeld besluit van den raad der gemeente Escharen, dd. 8 October 1906, n°. 18, voor zoover daarbij eene Verordening, regelende de verdeeling der gemeente in schoolwijken is vastgesteld, wegens strijd met het algemeen belang te vernietigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Raben-Steinfeld, den 9 October 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

BIJLAGE D.

17 December 1907
n°. 1.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 8 November 1907, n°. 12536², afdeeling Onderwijs, betreffende eene aanvraag van den raad der gemeente Ransdorp om vrijstelling van de verplichting tot het heffen van schoolgeld, uitsluitend voor zooveel het herhalingsonderwijs betreft;

Overwegende, dat de aanvraag onder andere hierop is gegrond, dat dit onderwijs slechts weinig kosten aan de gemeente veroorzaakt, en dat het niet wenschelijk is, dat velen van hen, in wier belang voornamelijk het herhalingsonderwijs aldaar wordt gegeven, wegens financieele bezwaren van deelneming aan dat onderwijs worden teruggehouden;

Overwegende, dat de ter zake ingewonnen ambtsberichten van Gedeputeerde Staten van Noordholland en den schoolopziener in het arrondissement Purmerend de juistheid van die gronden bevestigen;

Gelet op art. 50, derde lid, der wet tot regeling van het lager onderwijs;

Den Raad van State gehoord, advies van 3 December 1907, n°. 36;

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister van 14 December 1907, n°. 15302, afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

aan de gemeente Ransdorp vrijstelling te verleen van de verplichting tot het heffen van schoolgeld, uitsluitend voor zooveel het herhalingsonderwijs betreft.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

's Gravenhage, den 17 December 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

BIJLAGE E.

BESLUIT van den 12den Juni 1907 (Staatsblad n°. 146) tot vernietiging van een besluit van den Raad der gemeente Schiedam, d.d. 19 Juni 1906 en tot gedeeltelijke vernietiging van vier besluiten van dien Raad, d.d. 28 September 1906, 11 October 1906, 19 Februari 1907 en 12 Maart 1907, in zake het aangaan van een huwelijk door onderwijzeressen bij het openbaar lager onderwijs.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 7 Mei 1907, n°. 4493², afdeling Onderwijs, tot vernietiging van:

1°. het besluit van den Raad der gemeente *Schiedam*, d.d. 19 Juni 1906, waarbij is besloten in het vervolg bij iedere benoeming van onderwijzeressen bij het lager onderwijs te bepalen, dat zij slechts geschiedt tot zolang de onderwijzeres ongehuwd blijft;

2°. het besluit van den Raad der gemeente *Schiedam*, d.d. 28 September 1906, voor zoover daarbij is bepaald, dat de benoeming van mejuffrouw T. M. de Goederen, tot onderwijzeres aan de openbare lagere school G. slechts geschiedt tot zolang zij ongehuwd blijft;

3°. het besluit van den Raad der gemeente *Schiedam*, d.d. 11 October 1906, voor zoover daarbij is bepaald, dat de benoeming van mejuffrouwen H. H. M. de Mol, J. P. van Luik en E. R. Vlieg, tot onderwijzeres aan de openbare lagere school G. slechts geschiedt tot zolang zij ongehuwd blijven;

4°. het besluit van den Raad der gemeente *Schiedam*, d.d. 19 Februari 1907, voor zoover daarbij is bepaald, dat de benoeming van mejuffrouw P. W. Ooms tot onderwijzeres aan de openbare lagere school E. te *Schiedam* slechts geschiedt tot zolang zij ongehuwd blijft;

5°. het besluit van den Raad der gemeente *Schiedam*, dd. 12 Maart 1907, voor zoover daarbij is bepaald, dat de benoeming van mejuffrouw E. de Koning tot onderwijzeres aan de openbare lagere school B te *Schiedam* slechts geschiedt tot zolang zij ongehuwd blijft;

Overwegende, dat volgens art. 30, in verband met art. 13, der wet tot regeling van het lager onderwijs aan onderwijzeressen, aan lagere gemeentescholen verbonden, ontslag wordt verleend hetzij rechtstreeks overeenkomstig eigen ver-

zoek, hetzij op voordracht van burgemeester en wethouders of van het Rijksschooltoezicht;

dat door de bepaling, dat de benoeming slechts geschiedt tot zolang de benoemde onderwijzeressen ongehuwd blijven, het ontslag een onmiddellijk gevolg zal zijn van een bij de benoeming aangewezen feit, namelijk het huwelijk van de onderwijzeressen en dus niet verleend zou worden overeenkomstig de voorschriften van artikel 30 van genoemde wet;

dat derhalve door die bepaling eene door de wet niet toegelaten wijze van ontslag wordt mogelijk gemaakt, en de bepaling daarom in strijd is met de wet;

Gelet op de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Gezien de artikelen 153 en 158 der Gemeentewet;

Den Raad van State gehoord, advies van 28 Mei 1907, n°. 29;

Gezien het nader rapport van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 8 Juni 1907, n°. 7183, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

wegens strijd met de wet te vernietigen:

1°. bovenvermeld besluit van den Raad der gemeente *Schiedam*, d.d. 19 Juni 1906;

2°. bovenvermelde besluiten van den Raad der gemeente *Schiedam*, d.d. 28 September 1906, 11 October 1906, 19 Februari 1907 en 12 Maart 1907, voor zoover daarbij is bepaald, dat de benoeming van mejuffrouwen T. M. de Goederen, H. H. M. de Mol, J. P. van Luik, E. R. Vlieg, P. W. Ooms en E. de Koning tot onderwijzeres slechts geschiedt tot zolang zij ongetrouwd blijven.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* geplaatst en in afschrift aan den Raad van State medegedeeld zal worden.

Het Loo, den 12den Juni 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

BIJLAGE F

BESLUIT van den 2den Maart 1907 (Staatsblad n°. 64) tot vernietiging van eenige bepalingen der „Verordening regelende de jaarwedde en andere toelagen aan hoofden der scholen, onderwijzers en onderwijzeressen, die de hoofden der openbare lagere scholen bijstaan”, vastgesteld in de openbare vergadering van den Raad der gemeente Beesd op 29 November 1905 en voor zooveel noodig goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, dd. 12 December 1905, n°. 104.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 29 Januari 1907, n°. 929², afdeling Onderwijs, tot vernietiging van artikel 4, tweede lid, en artikel 6 der „Verordening regelende de jaarwedde en andere toelagen aan hoofden der scholen, onderwijzers en onderwijzeressen, die de hoofden der openbare lagere scholen bijstaan”, vastgesteld in de openbare vergadering van den Raad der gemeente Beesd op 29 November 1905 en voor zooveel noodig goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, dd. 12 December 1905, n°. 104:

Overwegende, dat artikel 4, tweede lid, bepaalt, dat aan hoofden, onderwijzers en onderwijzeressen bij het openbaar lager onderwijs, die wegens ziekte verhinderd zijn gedurende een jaar hunne betrekking waar te nemen, onder inachtneming der bepalingen der wet tot regeling van het lager onderwijs eervol ontslag kan worden verleend:

Overwegende, dat volgens artikel 30 der wet tot regeling van het lager onderwijs ontslag niet overeenkomstig eigen verzoek aan onderwijzers, aan gemeentescholen verbonden, door den gemeenteraad slechts wordt verleend op voordracht van burgemeester en wethouders of van het Rijksschooltoezicht;

dat volgens artikel 19, onder f, der wet de besluiten van den gemeenteraad betreffende het verlenen van ontslag, niet overeenkomstig eigen verzoek, aan onderwijzers aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten zijn onderworpen;

dat de wet op het lager onderwijs, behoudens het bepaalde in de artikelen 36, 37 en 38, geene gevallen vaststelt, waarin ontslag, niet overeenkomstig eigen verzoek, moet of kan worden verleend, maar de vraag, welke gevallen aanleiding kunnen geven tot zoodanig ontslag, in elk bijzonder geval wil beslist zien;

dat derhalve artikel 4, tweede lid, van voormelde verordening, waarbij in het algemeen een geval, waarin aan onderwijzers bij het openbaar lager onderwijs ontslag, niet over-

eenkomstig eigen verzoek, kan d. i. mag worden verleend, wordt vastgesteld, is in strijd met de wet;

Overwegende, dat artikel 6 bepaalt dat de hoofden, onderwijzers en onderwijzeressen, om voor eene benoeming als onderwijzer bij het openbaar lager onderwijs in aanmerking te komen, aan den Raad zullen moeten overleggen eene door den burgemeester gelegaliseerde geneeskundige verklaring van den arts hunner woonplaats, dat zij geen hinderlijke gebreken hebben en gezond zijn;

Overwegende, dat de beslissing wie voor eene benoeming als onderwijzer bij het openbaar lager onderwijs in aanmerking komen -- ingevolge artikel 29 der wet tot regeling van het lager onderwijs, bepalende dat de benoeming van onderwijzers bij het openbaar lager onderwijs behalve in het geval voorzien in het zevende lid door den Raad moet geschieden uit eene voordracht van ten minste drie bevoegden -- aan den Raad is onttrokken;

dat derhalve artikel 6 van voormelde verordening, waarbij door den Raad eene voorwaarde voor de benoembaarheid is gesteld, in strijd is met de wet;

Gelet op de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Gezien artikel 153 der Gemeentewet;

Den Raad van State gehoord, advies van 19 Februari 1907 n°. 36;

Gezien het nader rapport van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 28 Februari 1907, n°. 2032, afdeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

artikel 4, tweede lid, en artikel 6 der bovenvermelde verordening, vastgesteld in de openbare vergadering van den Raad der gemeente Beesd op 29 November 1905 en voor zooveel noodig goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, dd. 12 December 1905, n°. 104, te vernietigen wegens strijd met de wet.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* geplaatst en in afschrift aan den Raad van State medegedeeld zal worden.

's Gravenhage, den 2den Maart 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

BIJLAGE G.

VERSLAG van den cursus in handenarbeid in 1908 te Maastricht gehouden.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.

Het bestuur van de Vereeniging tot bevordering van het onderwijs in handenarbeid in Nederland heeft de eer, U het verslag aan te bieden van den cursus in handenarbeid, die van 27 Juli tot 15 Augustus 1908 te Maastricht is gehouden. Het bestuur was daartoe in staat gesteld door het subsidie van f 3000 door de Regeering daarvoor bij Ministerieel schrijven van 17 Maart 1908 welwillend toegestaan.

Eene nadere beslissing van 18 April 1908 gaf het bestuur de beschikking over de lokalen van de Rijkskweek- en leerschool te Maastricht en over de banken en gereedschappen van de Rijkskweek- en leerschool te Haarlem.

Voorzien van deze volmachten kon het bestuur aan den arbeid gaan. In de vergadering van 25 April 1908 werd een concept-programma en eene advertentie voor de verschillende bladen opgemaakt. Beide werden aan de goedkeuring van heeren Rijkscommissarissen, de heeren dr. M. J. H. Houba, schoolopziener in het district Maastricht, en G. J. van Buchem, directeur van de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Maastricht, onderworpen. Na verkregen machtiging werd de volgende advertentie geplaatst in *Het Schoolblad*, *De Bode*, *Christelijke school*, *Katholieke school*, *Katholieke Onderwijzer*, en eenige bladen, verschijnende in de provincie Limburg:

*Vereeniging tot bevordering van het onderwijs in
handenarbeid in Nederland.*

Zij die de akte, bedoeld in art. 56a (oud), 77a (nieuw) der wet op het lager onderwijs bezitten en wenschen deel te nemen aan den cursus in handenarbeid, dezen zomer te Maastricht van 27 Juli tot 15 Augustus met Rijkssubsidie te geven, kunnen van den secretaris (A. van Waart, Schoonebergerweg 42, Rotterdam) op franco aanvraag een prospectus bekomen.

Aan alle aanvragers werd het volgende prospectus gezonden:

*Vereeniging tot bevordering van het onderwijs in
handenarbeid in Nederland.*

(Goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 23 Januari 1892, *Staatsblad* n°. 43).

Prospectus van den cursus in handenarbeid, te houden te Maastricht van 27 Juli tot en met 15 Augustus 1908 door de Vereeniging tot bevordering van het onderwijs in handenarbeid in Nederland.

1°. De cursus wordt gehouden in de lokalen van de Rijkskweek- en leerschool te Maastricht.

2°. De cursus is gesplitst in twee afdeelingen A en B:
A. voor papier-, karton en kleiarbeit;
B. voor houtarbeit.

3°. Men kan slechts deelnemen aan ééne afdeeling.

In verband hiermee gelieve men op te geven, in welke afdeeling men wenscht te worden aangenomen.

4°. Hoofdleider is de voorzitter der vereeniging, de heer Kl. de Vries Szn., te Amsterdam.

De cursus staat onder leiding van de heeren D. Been, M. J. Langeveld en W. Swart te Haarlem, P. T. van der Meulen en J. van Bladel te 's Gravenhage en A. van Waart te Rotterdam.

5°. Hoofden van scholen en onderwijzers(essen), die bij het L. O. werkzaam zijn, ook zij, die vroeger aan den cursus deelnamen, kunnen zich aanmelden.

6°. De cursus is geheel kosteloos. Er kan eene tegemoetkoming in reis- en verblijfkosten, tot een maximum van f 25, door de Vereeniging worden verstrekt.

Men gelieve bij aangifte te vermelden, of men voor een tegemoetkoming in aanmerking wenscht te komen. Het bestuur is bereid, zooveel mogelijk behulpzaam te zijn bij het verschaffen van goed en goedkoop logies.

Bij de aangifte dient men dus te vermelden, of men van die hulp gebruik wenscht te maken.

7°. De arbeid is geregeld als volgt:
practisch werken, iederen morgen van 8—10 en van 10,30 tot 12 uur, en iederen middag (behalve Woensdag en Zaterdag) van 2—3,30 en van 4—5,30 uur.

Elke week wordt eene lezing gehouden.

8°. De cursisten zijn verplicht, op verbeurte, geheel of ten deele, van de tegemoetkoming, alle practische lessen en lezingen bij te wonen.

9°. Gedurende den cursus is een recreatiezaal disponibel.

10°. De cursus staat onder toezicht van de heeren Rijkscommissarissen, den schoolopziener in het district Maastricht en den directeur van 's Rijkskweekschool te Maastricht.

11°. De cursisten ontvangen na afloop van den cursus een bewijs, dat zij aan den cursus hebben deelgenomen, waarop vermeld is: het aantal vervaardigde modellen en het gemiddeld cijfer daarvoor verkregen.

12°. Aangifte vóór 1 Juni 1908 bij den secretaris (Rotterdam, Schoonebergerweg 42) met opgaaf van de akten die de sollicitant bezit, van den naam en de woonplaats van den schoolopziener, onder wiens district hij (zij) ressorteert en van de school waaraan hij (zij) werkzaam is.

*Namens het bestuur van de Vereeniging tot
bevordering van het onderwijs in handenarbeid,*

(get.) KL. DE VRIES SZN., Voorzitter.

(get.) A. VAN WAART, Secretaris.

Amsterdam

Rotterdam, Mei 1908.

Rotterdam

Op den 1sten Juni 1908 werd de aangifte gesloten en toen bleek het, dat zich hadden aangemeld 152 personen.

Ze werden in 5 rubrieken ingedeeld, nl.:

- A. 36 oud-cursisten.
- B. 12 hoofden van scholen.
- C. 7 onderwijzers met hoofdakke en teekenen.
- D. 39 onderwijzers met hoofdakke.
- E. 58 onderwijzers zonder hoofdakke.

Dit groote getal aanvragen maakte de keuze moeilijk. Het was toch niet mogelijk, meer dan 70 cursisten in de groote gymnastiekzaal van de Maastrichtsche kweekschool te plaatsen.

In de eerste plaats moest worden bepaald, wie voor eene tegemoetkoming in de reis- en verblijfkosten ad f 20 in aanmerking konden komen. Meer dan in vorige jaren, is daarvoor ongeveer f 1350 uitgetrokken. Het aantal cursisten bedroeg voor afdeeling A 18 dames en 22 heeren en voor afdeeling B 6 dames en 24 heeren.

Toen heeren Rijkscommissarissen deze regeling hadden goedgekeurd, werden de betrokken personen met het besluit in kennis gesteld. Verzoekschriften kwamen nog in van hen, die moesten worden teleurgesteld. Ook daarom hoopt het bestuur dat de Regeering ook in 1909 de vereeniging in staat zal stellen een cursus te houden.

Het bestuur had zich beschikbaar gesteld den cursisten goed en goedkoop logies te verschaffen. De heer B. Lips, hoofd der leerschool bij de Rijkskweekschool te Maastricht, was zoo vriendelijk de noodige adressen van kweekelingen-pensions te verschaffen. Daarmee kon het bestuur de meeste cursisten onder dak brengen.

De verschillende lokalen, voor de ontvangst van de cursisten in gereedheid gebracht, vooral de gymnastiekzaal, boden een uitstekende gelegenheid voor den arbeid aan. De werkbanken en gereedschappen van de Haarlemsche kweek- en leerschool bleken in uitmuntenden staat. En zoo was dan op Maandag 27 Juli de zaal gevuld met 16 dubbele schaaftbanken en 3 groote werktafels, waaraan plaats was voor 70 personen.

Op den avond van dien dag werden de cursisten en vele belangstellenden in de daarvoor gehuurde concertzaal, Kleine Gracht 24, welkom geheeten door den voorzitter, den heer Kl. de Vries Szn., van Amsterdam, terwijl de heer W. Jansen, schoolopziener in het district Middelburg, eene rede uitsprak over: „De ethische waarde van den handenarbeid”.

Den volgenden morgen te 8 uur waren allen tegenwoordig in de werkzaal, waar de eigenlijke arbeid zou beginnen. Een groot deel van dien dag was gewijd aan den papierarbeid; de heer A. van Waart gaf voor alle cursisten een overzicht van dezen belangrijken arbeid in de school, de verdeeling over de verschillende klassen en de verschillende vakken, die door den papierarbeid worden gesteund.

Vervolgens konden de deelnemers aan afdeeling B onafgebroken blijven doorwerken aan de reeks houtmodellen, beschreven in de handleiding van den heer D. Been.

23 cursisten, die voor het eerst den cursus bezochten, maakten te zamen 388 modellen, dus gemiddeld voor 1 cursist bijna 17 modellen. In 1907 was dat getal 16. Het hoogste aantal door één cursist vervaardigd was 21, het kleinste was 14. In 1907 waren die aantallen respectievelijk 20 en 11. Het aantal punten door deze eerstbeginnenden behaald was 2817; d. i. gemiddeld voor 1 model per cursist 7,3. In 1907 waren deze cijfers 3204 en 7,2. Het hoogste gemiddelde cijfer was 8,4, het laagste 6,2; in 1907 waren deze cijfers respectievelijk 8,9 en 5,1.

Van hen, die voor de tweede maal een cursus in houtarbeid volgden, waren de cijfers in dezelfde volgorde:

5 cursisten maakten	33 modellen.
1 cursist maakte gemiddeld	6,6 „
het hoogste aantal voor een cursist was...	8 „
het laagste aantal voor een cursist was...	4 „
5 cursisten behaalden	226 punten.
1 cursist behaalde voor 1 model gemiddeld	6,8 „
hoogste gemiddelde aantal punten was ...	8,3 „
laagste gemiddelde aantal punten was ...	6,6 „

Twee cursisten kwamen voor de eerste maal, die vooraf thuis modellen hadden gemaakt, die zij op den cursus in de

keuring brachten. Zij maakten respectievelijk 10 en 15 modellen, met 81 en 117 punten, dus gemiddeld 8,1 en 7,8.

In afdeeling A was de eerste week verder gewijd aan den kleiarbeid volgens de handleiding van den heer M. J. Langeveld.

30 eerstbeginnenden boetseerden te zamen	360 modellen.
1 cursist maakte gemiddeld	12 „
In 1907 was dit getal	13 „
Hoogste aantal modellen voor 1 cursist was	15 „
In 1907 was dit getal	17 „
Laagste aantallen modellen voor 1 cursist was	10 „
In 1907 was dit getal	11 „
Zij behaalden samen	2503 punten.
d. i. voor 1 model per cursist gemiddeld	6,9 „
In 1907 was dit getal	6,8 „
Hoogste gemiddelde aantal punten voor 1 cursist was	8,— „
In 1907 was dit aantal	8,1 „
Laagste gemiddelde aantal punten voor 1 cursist was	5,5 „
In 1907 was dit aantal	6,— „
10 meergevorderden maakten	193 modellen.
1 cursist maakte gemiddeld in beide cursussen	19,3 „
Hoogste aantal voor een cursist was.....	20 „
Laagste aantal voor een cursist was.....	18 „
10 cursisten behaalden	1336 punten.
1 cursist behaalde voor 1 model gemiddeld	6,9 „
Hoogste gemiddelde aantal punten was...	7,3 „
Laagste gemiddelde aantal punten was...	6,2 „
De laatste twee weken waren aan den kartonarbeid gewijd. Er werd gewerkt volgens de handleiding van den heer A. van Waart.	
30 eerstbeginnenden maakten	583 modellen.
1 cursist maakte gemiddeld	19,4 „
In 1907 was dat getal	18,4 „
Hoogste aantal modellen voor 1 cursist was	23 „
In 1907 was dat getal	25 „
Laagste aantal modellen voor 1 cursist was	16 „
In 1907 was dat getal	15 „
30 eerstbeginnenden behaalden samen ...	4537 punten.
1 cursist behaalde voor 1 model gemiddeld	7,7 „
In 1907 was dat getal	7,4 „
Hoogste gemiddelde aantal punten per cursist	9,— „
In 1907 was dat getal	8,6 „
Laagste gemiddelde aantal punten per cursist	6,1 „
In 1907 was dat getal	5,3 „
10 meergevorderden maakten samen	100 modellen.
1 cursist maakte gemiddeld	10 „
Hoogste aantal modellen van 1 cursist was	12 „
Laagste aantal modellen van 1 cursist was	9 „
10 meergevorderden behaalden	768 punten.
1 cursist behaalde per model gemiddeld	7,6 „
Hoogste gemiddelde aantal punten per model was	8,7 „
Laagste gemiddelde aantal punten per model was	5,1 „

In de pauzen ('s morgens van 10-10,30 en 's middags van 3,30—4) was gelegenheid om voor billijken prijs melk, koffie of thee te verkrijgen; van deze gelegenheid werd een druk gebruik gemaakt. Evenals voor het dagelijksch schoonhouden van de lokalen, was de zorg daarvoor aan den concierge van de kweekschool opgedragen. Hij heeft zich van die taak, waarvoor hij eene billijke vergoeding ontving, flink gekweten.

In den avond van den 4den Augustus trad de heer W. Swart van Haarlem voor de cursisten op met eene rede over het teekenonderwijs in verband met handenarbeid. De derde lezing werd gehouden door dr. J. H. Gunning Wzn., van Amsterdam, op 11 Augustus over: „De handenarbeid als opvoedingsmiddel voor den onderwijzer“, terwijl nog een debataavond over de beteekenis van den handenarbeid voor de lagere school werd gehouden op Vrijdag 7 Augustus.

Het bestuur heeft zich beijverd, vele excursiën te doen houden, die, in weerwil van de vermoeiende en ongewone werkzaamheden in de avonduren en op de vrije Woensdag- en Zaterdagmiddagen werden gehouden. Door een en ander was de geest onder het groote getal cursisten gedurende den ganschen cursus zeer opgewekt; geen enkele wanklank werd vernomen. In de afscheidsbijeenkomst, die in den avond van

den 14den Augustus werd gehouden, bleek het hoezeer ook deze cursus aan zijn doel heeft beantwoord.

Ten einde de goede gelegenheid, die deze cursussen ook aanbieden, om goede cursus-leiders te vormen, niet onbenut te laten, waren de heeren H. C. Gelok te Schoonhoven en J. J. Schuijjer te 's Gravenhage uitgenoodigd op dezen cursus als assistent-leiders op te treden.

In den loop van de drie weken werd de cursus door vele personen en schoolautoriteiten bezocht, waaronder de heeren inspecteur van het lager onderwijs. Moge het welslagen van dezen cursus Uwe Excellentie mede aanleiding zijn, om ook in 1909 de vereeniging in staat te stellen een cursus te geven.

*Namens het bestuur der Vereeniging tot
bevordering van het onderwijs in handenarbeid.*

(get.) KL. DE VRIES Sz., Voorzitter.

(get.) A. VAN WAART, Secretaris.

Amsterdam

—, November 1908.

Rotterdam

BIJLAGE H.

VERSLAG van den cursus in handenarbeid in 1908 te Groningen gehouden.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.

Tot het houden van den cursus was het bestuur in staat gesteld door het Rijkssubsidie van f 1300 bij Koninklijk besluit van 10 April 1908 n°. 34, welwillend toegestaan.

Bij schrijven van 23 April 1908, n°. 2294, afd. H. M. O., kreeg het bestuur de beschikking over de voor den cursus gewenschte lokalen der Rijks- hogere burgerschool alhier.

Van de firma W. A. Scholten kreeg het bestuur het vrij gebruik van den uitstekenden inventaris van de lokalen voor handenarbeid harer fabrieksschool.

Met heeren Rijkscommissarissen, den heer P. J. Kloppers, schoolopziener in het district Groningen, en den heer L. Leopold, directeur der Rijkskweekschool te Groningen, werden de voorloopig te treffen maatregelen besproken en bepaald; verder werd alles in overleg met de heeren Rijkscommissarissen vastgesteld.

Het bestuur had zich tot de heeren Salomon in Zweden en Mikkelsen in Kopenhagen gewend om een der leiders voor afd. B. aan te wijzen; door de ziekte en het daarop gevolgd overlijden van eerstgenoemde kwam geen aanbeveling uit Zweden; de heer Mikkelsen beval als zoodanig aan den heer Mandrup Poulsen te Frederikshaven, die door zijne vele reizen voor de Deensche Regeering ook in ons land reeds bekend was.

Bij de keuze der andere leiders bleek, dat het hoogst moeilijk gaat in ons land leiders te verkrijgen, die aan de looge eischen beantwoorden, welke door heeren Rijkscommissarissen gesteld werden.

Als leiders werden aangewezen de heeren Mandrup Poulsen, J. C. Max, P. Ypes en J. B. Wolthuis, tevens als hoofd-leider. Door ziekte kon echter de heer M. Poulsen niet komen en werd alsnog aangewezen de heer W. W. Braam.

Onderstaande advertentie werd geplaatst in: *Het Schoolblad*, *Katholieke School*, *Christelijk Schoolblad*, *De Bode*, *Nieuwe Schoolblad* en *De School met den Bijbel*.

*Vereeniging tot bevordering van het onderwijs in
handenarbeid te Groningen.*

Goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 17 September 1904, n°. 56.

„Zij die de akte bedoeld in art. 77a der wet op het L. O. bezitten, en wenschen deel te nemen aan den cursus in handenarbeid dezen zomer te Groningen van 20 Juli tot 8 Augustus met Rijkssubsidie te geven, kunnen zich aanmelden vóór 7 Juni bij den secretaris J. B. Wolthuis, Damsterkade, Groningen. Prospectus verkrijgbaar.”

Er kwamen 67 aanvragen in om bijgaand prospectus, (1) waarvan mede 1 exemplaar werd gezonden aan heeren leden van het Rijksschooltoezicht in de derde inspectie van het lager onderwijs.

44 onderwijzers(essen) meldden zich aan. Voor afdeling A werden aangewezen twintig en voor afd. B. tien deelnemers, allen werkzaam als hoofd of onderwijzer(es) aan openbare en bijzondere scholen. Daar sommigen in gebreke bleven tijdig kennis te geven, dat zij verhinderd waren te komen, namen slechts echter 7 deel in afd. B.

Aan alle aanvragen om goed en goedkoop logies kon worden voldaan.

Voor den papierarbeid werden 20 serieën oefeningen en modellen vastgesteld. Voor den kleiarbeid 10 serieën oefeningen en modellen. Voor den kartonarbeid 12 serieën oefeningen in 32 modellen. Voor den houtarbeid 32 oefeningen en modellen.

De cursus werd te voren per advertentie in de plaatselijke bladen aangekondigd en per circulaire werd tot bezoek uitgenoodigd; evenzoo gebeurde dit met de lezingen.

Maandag 20 Juli werd de gymnastiekzaal der Rijks- hogere burgerschool voor het onderwijs ingericht, modelserieën werden geëtaleerd, teekeningen opgehangen en maatregelen getroffen, opdat bezoekers een goed overzicht konden verkrijgen van den cursus.

Bij afwezigheid van den voorzitter, wegens de zitting van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, werd des avonds de cursus in tegenwoordigheid van heeren Rijkscommissarissen, autoriteiten en tal van belangstellenden door den 2de-voorzitter, den heer J. R. Modderman, onder dankbetuiging o.a. aan de Hooge Regeering geopend, en hield de heer P. J. Kloppers eene zeer belangrijke improvisatie over: „Het onderwijs in nieuwe banen”.

Op de in het prospectus aangegeven uren werd met grooten ijver en zeer opgewekt gewerkt. In de pauzen was gelegenheid tegen billijk tarief iets bij den concierge te gebruiken.

Op Maandag 27 Juli sprak de heer R. Casimir te 's Gravenhage over: „De ontdekkende waarde van den handenarbeid”.

Op Maandag 3 Augustus werden door de heeren Wolthuis, Ypes en Max verschillende praktische onderwerpen besproken in verband met de te voren ingeleverde vragen door de deelnemers, die aan het gevolgd debat druk deelnamen.

De cursus werd door leden van den raad der gemeente Groningen, den wethouder van onderwijs, tal van schoolautoriteiten en vele andere belangstellenden herhaaldelijk bezocht. Op 4 en 5 Augustus had de cursus het voorrecht de heeren inspecteurs van het lager onderwijs met den heer van der Ley, directeur der Rijkskweekschool te Haarlem te ontvangen, die een alzijdig onderzoek naar den cursus instelden.

Buiten de werkuren werd alles gedaan om het den deelnemers in Groningen zoo aangenaam en nuttig mogelijk te maken op weinig kostbare wijze; onvergetelijk blijft zeker voor allen de heerlijke samenkomst door den voorzitter in Paterswolde aangeboden.

Aller tevredenheid bleek op den eenigszins feestelijke afscheidsavond van den 7den Augustus, waarbij woorden van dank uitgesproken werden aan heeren Rijkscommissarissen, het bestuur, de leiders en ook aan de deelnemers, die kranig gewerkt hadden in de drie weken.

De resultaten waren voor I. papierarbeid, II. kleiarbeid, III. kartonarbeid en IV. houtarbeid, als volgt:

	A A N T A L			TOTAAL AANTAL		Gemiddelde cijfers van de deelname van de groep.			Opmerkingen.
	deel- nemers.	modellen		modellen.	punten.	laagste	hoogste		
		kleinste	grootste						
I a.	19	—	alle	—	158	6	10	8,3	geen verlof.
b.	1	geen	—	—	—	—	—	—	
II a.	19	17	24	427	994	6,2	8,8	7,6	meer gevorderd.
b.	1	—	—	4	31	—	—	7,8	
III a.	17	7	21	273	2 086,5	6,1	8,8	7,6	" "
b.	3	6	8	22	186	8,3	8,8	8,5	
IV a.	4	14	18	66	530,5	7,5	8,3	7,7	" "
b.	3	8	10	27	251	9,2	9,4	9,3	

Namens het bestuur der vereeniging,

(get.) J. E. SCHOLTEN, Voorzitter.

(get.) J. B. WOLTHUIS, Secretaris.

Groningen, November 1908.

(1) Het prospectus luidt als volgt:

Prospectus van den cursus in handenarbeid met Rijkssubsidie, te houden te Groningen van 20 Juli tot en met 8 Augustus 1908 door de vereeniging.

1°. De cursus wordt gehouden in de lokalen van de Rijkshoogere burgerschool te Groningen.

2°. De cursus is gesplitst in 2 afdeelingen, A en B:
A. voor papier-, karton en kleiarbeid;
B. voor houtarbeid.

3°. Men kan slechts deelnemen aan één afdeeling.
Men geve op in welke afdeeling.

4°. Hoofdleider is de secretaris der vereeniging, de heer J. B. Wolthuis, te Groningen. Mede-leiders zijn de heeren Mandrup Poulsen, te Frederikshaven, aanbevolen door den heer A. Mikkelsen, Slöjd-inspecteur in Denemarken, P. Ypes en J. C. Max, als leiders verbonden aan de wintercursussen voor onderwijzers te Amsterdam.

5°. Hoofden van scholen en onderwijzers(essen), die bij het L. O. werkzaam zijn, ook zij, die vroeger aan den cursus deelnamen, kunnen zich aanmelden.

6°. De cursus is geheel kosteloos. Er kan eene tegemoetkoming in reis- en verblijfkosten tot een maximum van f 25 door de vereeniging worden verstrekt.

Bij aangifte te vermelden, of men voor een tegemoetkoming in aanmerking wenscht te komen. Het bestuur is bereid, zooveel mogelijk behulpzaam te zijn bij het verschaffen van goed en goedkoop logies. Bij de aangifte dient men dus te vermelden, of men van die hulp gebruik wenscht te maken.

7°. De arbeid is geregeld als volgt:

Practisch werken, iederen morgen van 8—10 en van 10,30—12 uur, en iederen middag (behalve Woensdag en Zaterdag) van 2—3.30 en van 4—5.30 uur.

Op Maandagmorgen wordt om 10 uur begonnen.

Elke week wordt eene lezing gehouden.

8°. De cursisten zijn verplicht, op verbeurte, geheel of ten deele, van de tegemoetkoming, alle practische lessen en lezingen bij te wonen.

9°. Gedurende den cursus is een recreatie-zaal disponibel.

10°. De cursus staat onder toezicht van de heeren P. J. Kloppers, schoolopziener in het district Groningen, en L. Leopold, directeur der Rijksschool te Groningen, als Rijksscommissarissen.

11°. De cursisten ontvangen na afloop van den cursus een bewijs, dat zij aan den cursus hebben deelgenomen. Hierop wordt vermeld: het aantal vervaardigde modellen en het gemiddelde cijfer, daarvoor verkregen.

12°. Aangifte vóór 7 Juni 1908 bij den secretaris(Groningen, Damsterkade) met opgaaf van de akten, die de sollicitant bezit, van den naam en de woonplaats van den schoolopziener, onder wiens district hij/zij ressorteert en van de school, waaraan hij/zij werkzaam is.

Namens het bestuur der vereeniging.

J. E. SCHOLTEN, Voorzitter.

J. B. WOLTHUIS, Secretaris.

BIJLAGE I.

VERSLAG van de Commissie van Toezicht op de in 1907 te Haarlem gehouden cursussen in spreekonderwijs.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.

De Commissie van Toezicht op de van 27 Mei tot en met 6 Juli en van 22 Juli tot en met 10 Augustus 1907 aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem gehouden cursussen in spreekonderwijs, ingesteld en benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 8 Mei 1907, n°. 5730¹, afdeling Onderwijs, heeft de eer U het volgende aangaande hare werkzaamheden en bevindingen te berichten.

De cursussen zijn gegeven in het gebouw der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem en werden geleid door den heer Joh. Oostveen, spraakleeraar te Amsterdam.

De eerste cursus, bestemd voor onderwijzers woonachtig te Haarlem of in de omgeving dier gemeente, werd bezocht door 20 personen. De tweede cursus bestond uit 25 personen, gekozen uit een aantal van 134 gegadigden, die zich hadden aangemeld. De eerste cursus begon op Dinsdag 28 Mei en werd op Dinsdag, Woensdag, Donderdag, Vrijdag en Zaterdag tusschen 2 en 10 uren gegeven.

De cursisten werden verdeeld in vijf groepen, elk van 4 personen. Aan elke groep werd gedurende één uur per dag onderwijs gegeven.

De tweede cursus begon op Maandag 22 Juli en werd gegeven op alle werkdagen tusschen 8 uur 's voormiddags en 6 uur 's avonds. De cursisten werden verdeeld in vijf groepen elk van 5 personen. Aan elke groep werd gedurende twee uren per dag onderwijs gegeven.

Aanvankelijk was voor elken cursus bepaald, dat gedurende twee uren per week alle cursisten gezamenlijk les zouden ontvangen in de theorie van het spreken. Gedurende de tweede helft van den eersten cursus en gedurende den geheelen duur van den tweeden cursus werden deze theorielessen vervangen door practische leeslessen met eene klasse leerlingen.

Een en ander geschiedde volgens de roosters welke hierbij als bijlagen worden overgelegd.

Deze regeling was door den heer P. H. van der Ley, directeur van de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem ontworpen en is behoudens enkele kleine wijzigingen gevolgd.

Bovendien heeft de heer van der Ley de welwillendheid gehad aan de cursisten gelegenheid te verschaffen op weinig kostbare en zeer voldoende wijze huisvesting te vinden gedurende den cursus, zoodat zij ongeveer met de hun toegezegde Rijksbijdrage konden rondkomen.

De commissie meent, dat de directeur der Rijkskweekschool door zijne vele bemoeiingen zeer tot het welslagen van den cursus heeft bijgedragen en hem daarvoor zoowel harerzijds als van de zijde der cursisten een woord van erkentelijkheid toekomt.

De werkzaamheden der commissie werden zoodanig verdeeld, dat overeenkomstig het in Uw schrijven van 19 April 1907, n°. 3575, afdeling Onderwijs, uitgedrukt verlangen beurtelings voor een dag een der leden met het toezicht was belast, en wel voor den eersten cursus Dinsdag de voorzitter de heer G. Roodenburg, Woensdag prof. dr. P. Th. L. Kan,

Donderdag de heer A. F. Fehmers, Vrijdag dr. G. H. Mulder, Zaterdag prof. dr. J. K. A. Wertheim Salomonson;

voor den tweeden cursus Maandag en Donderdag de heer A. F. Fehmers, Dinsdag prof. dr. P. Th. L. Kan, Woensdag dr. G. H. Mulder, Vrijdag prof. dr. J. K. A. Wertheim Salomonson en Zaterdag de heer G. Roodenburg.

Voorts kwam de commissie op 5 dagen gedurende den loop van de cursussen bijeen, namelijk op 22 Mei, 28 Mei, 19 Juni, 10 Juli en 8 Augustus.

Op ons verzoek woonde de heer van der Ley, wiens voorlichting door de commissie op hoogen prijs werd gesteld, deze bijeenkomsten bij.

Wanneer een der leden verhinderd was het toezicht uit te oefenen, werd hij door een der andere leden, meestal door den voorzitter, vervangen.

Ter voldoening aan de opdracht, in het hierboven bedoeld schrijven vermeld, heeft de commissie de eer U hierbij aan te bieden het verslag betreffende hare bevindingen en de uitkomsten van het onderwijs.

Bij het uitbrengen van dat rapport heeft de commissie zich de volgende vragen gesteld:

1°. welk resultaat mocht van deze cursussen verwacht worden?

2°. in hoeverre heeft het onderwijs aan de gestelde verwachtingen beantwoord?

De bedoeling der cursussen is, zooals uitgedrukt staat in de bovenaangehaalde missive: „geleidelijk te geraken tot verbetering van al zoodanig gebrekkig spreken, dat niet voortvloeit uit gebreken, welker genezing tot het gebied van den medicus behoort.” Nader bepaald behooren hiertoe de zoogenaamde functionnele spraakgebreken, benevens de afwijkingen van het juiste spreken, die hetzij tegen de aesthetica, hetzij tegen de hygiëne zondigen. In de aangehaalde missive wordt het doel ook nader omschreven als: „het bevorderen van zuiverder en meer hygiënisch spreken door normaal gevormden”.

Personen met organische spraakgebreken waren hierdoor à priori van de cursussen uitgesloten.

Hoewel hierop bij de keuze zooveel mogelijk gelet was, bleek toch dat sommigen der deelnemers te oud waren om met vrucht deze cursussen te volgen, terwijl van enkele anderen reeds terstond op grond van hun lichamelijke eigenschappen kon gezegd worden, dat ook zij nooit goede lezers (sprekers) zouden kunnen worden. Met verbazing heeft de commissie waargenomen, hoe slecht over het algemeen werd gesproken ook door hen, die speciaal belast waren met lesonderwijs aan opleidingsinrichtingen.

Van de 45 deelnemers waren er maar zeer weinigen, die waarlijk juist spraken, dat wil zeggen met inachtneming der eischen van hygiëne en aesthetiek.

Dezelfde opmerking was te maken ten opzichte van eenige klassen van leerlingen der Rijkskweekschool, die door den heer Oostveen bij zijn onderwijs werden gedemonstreerd.

Met de bedoeling van het spreekonderwijs kan de commissie dan ook ten volle meegaan; de noodzakelijkheid daarvan heeft zij in beide cursussen voortdurend dringend gevoeld.

Deze bedoeling nu omvat twee zaken: 1°. het gebrekkig spreken bij de onderwijzers, die aan de cursussen deelnamen,

te verbeteren; 2°. hun zoodanige theoretische kennis van het spreken te verschaffen, dat zij steunend op hun eigen-betere-kunnen-spreken met vrucht ook anderen, namelijk de kinderen in hunne scholen, van de bedoelde gebreken zullen kunnen genezen, eventueel er voor zullen behoeden. Reeds werd boven opgemerkt, dat eenige der deelnemers aan de cursussen naar de meening der commissie, hetzij om hun leeftijd hetzij om andere redenen ongeschikt waren om met eenige volmaaktheid te leeren spreken en lezen.

Hierdoor werd het den heer Oostveen à priori onmogelijk bij al zijne leerlingen ten volle te voldoen aan de bedoeling van het door hem te geven onderwijs.

Immers het mag wel onmogelijk genoemd worden in den tijd van 3 of 6 weken, personen van 25 tot 55 jaren te bevrijden van dialectische spraakeigenaardigheden, die zij -- zelfs in een anders sprekende omgeving -- hardnekkig hebben vastgehouden.

Voor andere geheel individueele spraakabnormaliteiten geldt de hoogere leeftijd natuurlijk evenzeer als een bezwaar. In het bijzonder mogen hier genoemd worden het slordig articuleeren, het verkeerde (gewoonlijk te snelle) tempo en de beslist verkeerde, ook onhygiënische, uitspraak van sommige consonanten (g en r). Terwijl voor de meer bejaarden de moeilijkheden om deze fouten te verbeteren zooveel grooter zijn dan voor jongere personen, waren er bovendien zoowel onder hen als onder de jongeren eenigen die beslist ongeschikt waren om goed te leeren spreken (en lezen). Zoo viel reeds in den beginne een der oudere cursisten af, die voor zich lichamelijk nadeel vreesde van de door den heer Oostveen noodig geachte ademoefeningen. Terwijl in dit geval de leeftijd (of een kwaal) het bezwaar vormde, waren er anderen, ook onder de jongeren, die, zonder een organisch gebrek te vertoonen, zoo plomp en houderig spraken en zoo weinig lenigheid en buigzaamheid vertoonden, dat voor hen niet veel vrucht van dit onderwijs verwacht mocht worden.

Van de 45 deelnemers waren er 10, die met meer of minder recht tot deze groep der fysiek-ongeschikten gebracht konden worden.

Na voorop gesteld te hebben dat en door den leeftijd en door andere redenen van fysieke ongeschiktheid bij vele leerlingen de resultaten van de gehouden cursussen in niet geringe mate beperkt werden, wenscht de commissie nu uiteen te zetten welke resultaten naar hare meening van dit onderwijs verwacht mochten worden. Als eindresultaat wenschte de commissie eene zuivere, duidelijke, klankrijke, buigzame spraak, zoowel bij het spreken als bij het lezen en daarnaast zooveel kennis van de physiologie en pathologie van het spreken als noodig is om te weten, hoe de spraak tot stand komt, van welken aard de meest voorkomende gebreken zijn en hoe ze te genezen, eventueel te vermijden zijn.

Zonder in een schoolsche behandeling te willen vervallen, is het toch noodig hier meer gedetailleerd te vermelden, op welke onderdeelen van het spreekproces bij de cursisten aanmerkingen waren te maken. Waar nu het juiste spreken voor een groot deel afhankelijk is van juist hooren, kan in de eerste plaats gezegd worden, dat vele der waargenomen spreekfouten eenvoudig te wijten waren aan slordig hooren. Tot de hierdoor veroorzaakte fouten behoorden ten deele de dialectische afwijkingen van het beschaafd Nederlandsch; voornamelijk klankwijzigingen der vocalen. Van deze soort van fouten werden bij de cursisten aangetroffen de verandering van

oo in ou
a in ao enz.
ee in ei

en verschillende andere, die minder gemakkelijk schriftelijk weergegeven kunnen worden.

Vele dezer fouten werden eerst door er mee behepten eenvoudig niet gehoord. De heer Oostveen gaf zich veel moeite zijnen leerlingen op dit punt een grootere zuiverheid van uitspraak bij te brengen. Zijn deze nog niet allen er in geslaagd zich van elke smet te bevrijden, dan ligt de schuld daarvan zeker niet aan den heer Oostveen, die, zelf over een uitstekende uitspraak der klinkers beschikkende, geen moeite heeft gespaard om zijnen leerlingen hun verkeerde uitspraak bewust te doen worden.

Hun gehoor heeft hij zooveel mogelijk geoefend en de commissie is overtuigd, dat de deelnemers der cursussen, als zij

aan hun fouten denken, deze voortaan niet meer behoeven te maken.

Eene andere fout, eveneens van dialectischen aard, was het spreken van scherpe in plaats van zachte medeklinkers, namelijk s voor z en f voor v. Alle personen, die hieraan leden, namelijk 19 van de 45 deelnemers, waren afkomstig uit de noordelijke provinciën en hadden door „juister hooren” wel reeds vroeger zelf hun fout kunnen verbeteren. Immers zij allen waren zeer goed in staat de zachte letters uit te spreken, kenden natuurlijk ook wel degelijk het verschil, doch hadden tot nu toe steeds de foutieve uitspraak gebruikt.

Naast deze fouten werden vele andere geconstateerd, die eveneens hoofdzakelijk tegen de aesthetica, ten deele echter ook tegen de doelmatigheid van het spreken zondigen. Wij meenen al die kleine en grootere onjuistheden, die voortkomen uit een gebrekkige, dat wil zeggen te slappe articulatie. Door slap articuleeren lijden vooral de consonanten en daardoor trouwens ook de vocalen. De duidelijkheid van de spraak lijdt er sterk onder. Hoewel niet bij de cursisten in den korten tijd, die gegeven was, de slappe articulatie afdoende verbeterd kon worden, werd toch ook hierin veel gecorrigeerd. Voor een deel is hierbij ook al weer het niet-juist-hooren van betekenis.

Terwijl eenig verschil in uitspraak niet vermeden zal kunnen worden, een verschil dat zich evengoed tot de consonanten als tot de vocalen uitstrekt, meent de commissie toch dat zoo goed als er in het Nederlandsch een vaststaande uitspraak der vocalen is, door den onderwijzer ook dient gestreeft te worden naar eene juiste uitspraak der consonanten en volledigheid in het uitspreken van alle in een woord geschreven consonanten. Consonantverbindingen als ts, kt, ng, nkt, pt, mbt, mpt, nk enz. dienen goed gearticuleerd te worden uitgesproken en het weglaten van consonanten (ook van de n in meervouden en infinitieven) dient zooveel mogelijk te worden vermeden.

Met nadruk werd door den heer Oostveen aan zijne leerlingen deze eisch gesteld en de commissie zag dan ook in dit opzicht zeer goede gevolgen.

Andere fouten, die het spreken ontsieren, zijn het lispelen, het vormen van een zoogenaamde dikke l en het gebruik van eene verkeerde w. Niet minder dan 18 deelnemers gebruikten een verkeerde w, gewoonlijk meer overeenkomende met de Engelsche w. Slechts in één geval slaagde de heer Oostveen er niet in deze fout te verbeteren en wel bij iemand, die eenigszins hardhoorend was en daarbij ten eenenmale zonder eenig muzikaal gehoor. De slechte l werd bij drie cursisten met goed gevolg veranderd.

Lispelen werd bij vijf personen geconstateerd, in drie gevallen was het van functionneelen, in de beide andere van organischen aard. De drie eersten werden allen genezen, terwijl van de beide laatsten één, bij wien het lispelen te wijten was aan het ontbreken van een bovensnijtand, toch ook de goede s verkreeg, door hem te leeren de s te vormen op een ander articulatiepunt. Het tweede geval van organisch lispelen, waarin zoowel de boven- als de ondersnijtand ontbraken, kon uit den aard der zaak slechts weinig verbeterd worden.

Een fout, die bovendien aan de doelmatigheid, namelijk aan de duidelijkheid van het spreken te kort doet, is het gebruiken van een verkeerd, gewoonlijk te snel tempo. Ook dit gebrek werd, speciaal bij het lezen, bij eenige leerlingen gecorrigeerd.

Nog liet de buigzaamheid van de spraak, in het bijzonder bij het lezen, herhaaldelijk te wenschen over. Aan dit onderdeel kon uit den aard der zaak weinig tijd besteed worden, evenals aan hetgeen men pleegt te noemen „voordracht”. Verschillende leden der commissie achtten dit echter van minder belang en eigenlijk niet behoorend tot de bedoeling dezer cursussen. Immers niet „kunst” werd verlangd, maar eenvoudig goed spreken en lezen.

Voorts vertoonde zich eene reeks van fouten, die ten deele van nog ernstiger aard zijn dan de reeds genoemde, aangezien zij ook de gezondheid van den spreker benadeelen, althans maken dat bovenmatige krachtsinspanning van hem gevorderd wordt.

Deze gebreken, die alle de gemakkelijke uittreding van den klankstroom belemmeren, schaden, door de vermindering van draagkracht der stem, de doelmatigheid van het spreken en vergen bovendien door verhooging van druk en wrijving te veel inspanning van het spraakorgaan.

Tot deze fouten rekent de commissie in de eerste plaats den

zoogenaamden „harden aanslag”. Met uitzondering van slechts enkele, leden alle deelnemers aan beide cursussen aan dit gebrek. De heer Oostveen slaagde er in, bij allen den zachten aanslag te voorschijn te roepen, behalve bij drie deelnemers van den eersten en bij één van den tweeden cursus, die er ook niet eenmaal in slaagden een klinker zacht in te zetten. De overigen echter waren aan het slot van den cursus allen in staat den zachten aanslag te vormen, al ging dit ook niet allen even gemakkelijk af. Oefenen zij zich verder en gebruiken zij in hun spreken voortaan slechts bij uitzondering den harden aanslag, dan zullen zij daardoor en klankvoller en gemakkelijker spreken.

Een ander gebrek, dat het vrij uittreden van den klankstroom belemmert, is de vorming van eenige consonanten te ver naar achteren in den mond, namelijk van de r met den huig in plaats van met de punt van den tong en van de g tusschen tongwortel en achtersten keelwand in plaats van tusschen tong en verhemelte.

Een huig-r (zoogenaamd brouwen) bestond bij zes van de twintig deelnemers van den eersten cursus. Het meerendeel slaagde er in ten slotte een tong-r te vormen. Voortgezette oefening zal echter voor hen noodig zijn om het verkregen resultaat te behouden en nog te verbeteren. Ook zouden latere herhalingslessen voor controle en verdere correctie van dit en andere gebreken zeer nuttig zijn.

In den tweeden cursus waren alle deelnemers in staat een goede tong-r te vormen.

Vele cursisten sukkelden met de vorming van de g.

Bij de meesten kon hierin een goede verbetering worden verkregen, zoodat een zachtere g, meer naar voren in de mondholte, gevormd werd; een enkele slechts slaagde daarin niet.

Een gebrek, dat eveneens voor de gezondheid schadelijk kan worden, is de reeds besproken slappe articulatie, die zoozeer aan de duidelijkheid van het spreken kan schaden, dat de spreker om in een grooter lokaal verstaan te worden steeds met zeer luide stem, met inspanning, moet spreken. Een goede articulatie maakt het spreken zoowel duidelijker voor den hoorder als gemakkelijker voor den spreker.

Een eigenaardige fout, die de heer Oostveen ook meende te moeten bestrijden, is het gebruiken van een onjuiste toonsoogte.

In den eersten cursus vond hij twee personen, die te hoog en een, die te laag, in den tweeden cursus drie deelnemers die te hoog spraken. De leeftijd der cursisten stond naast den korten duur der lessen, hier een afdoende verbetering in den weg.

Van de details overgaande op het geheel, wenscht de commissie te verklaren dat de heer Oostveen, die met grooten ijver en toewijding zijne praktische lessen heeft gegeven en geen moeite heeft gespaard om door eigen voorbeeld zijn leerlingen te laten hooren hoe hij wenschte dat zij zouden spreken, in den beschikbaren tijd en met de voor een deel ongeschikte leerlingen, toch zeer te waardeeren resultaten heeft bereikt. Zeer duidelijk bleek dit ook uit de tot het laatst toe groote belangstelling der cursisten en uit hetgeen zij zelf verklaarden. Uit veler mond mocht de commissie vernemen, dat zij geleerd hadden te letten op veel en velerlei, wat hun te voren onbekend was; van velen ook dat zij eerst nu een bewustzijn kregen op hun eigen spraak hadden gekregen en gemerkt hadden dat hun spreken in vele opzichten gebrekkig was of leelijk, of voer hen zelf schadelijk.

Reeds voor dit eene resultaat, de erkenning van vele cursisten van hun fouten, is de commissie dankbaar.

Dit inzicht geeft hoop, dat door voortgezette oefening en inspanning nog vele verbeteringen zullen worden verkregen. Al zijn dan ook de resultaten niet in elk opzicht bevredigend, toch aarzelt de commissie geen oogenblik om hare tevredenheid te betuigen over hetgeen de heer Oostveen als practisch spraakleeraar bij zijne leerlingen heeft verkregen.

Evenwel de bedoeling der cursussen omvatte naar de meening onzer commissie meer dan de verbetering van bij de deelnemers aanwezige spreekfouten. Het werd bovendien gewenscht geacht de cursisten zoover in te wijden in de physiologie der spraak, dat zij in staat zouden zijn zich van de pathologische afwijkingen eenigszins juiste voorstellingen te vormen en een basis zouden verkrijgen voor het onderwijs, dat zij zelf later aan hun leerlingen zullen moeten geven. Ten einde dit te bereiken is de heer Oostveen in den eersten cursus begonnen met eenige uren theorie te geven, waarin

hij enkele hoofdstukken van de physiologie heeft behandeld en eenige bijzonderheden heeft medegedeeld uit het gebied van de techniek en van de pathologie.

Op voorstel van de commissie zijn in de tweede helft van den eersten cursus deze theorielessen gewijd aan klassikaal lees- en spreekonderwijs aan leerlingen van de Rijkskweekschool, welke lessen door de cursisten werden bijgewoond, die zodoende gedemonstreerd kregen waarop zij bij het lezen te letten hadden en hoe zij de gevonden fouten hadden te verbeteren. Op deze wijze werden de uren aanvankelijk voor de theoretische lessen bestemd, nu aan de practijk van het spreekonderwijs gewijd. In den tweeden cursus is de theorie als bijzonder onderwerp dan ook van den rooster geschrapt. Wel zijn weer praktische lessen met jongelieden en met kinderen gehouden, die ook nu weer zeer voldeden, maar de theoretische behandeling is beperkt tot eene enkele opmerking, die de heer Oostveen hier en daar in zijn praktische oefeningen wist in te vlechten. De commissie meende dat onder de bestaande omstandigheden en in aanmerking genomen het vele, dat op practisch gebied door den heer Oostveen moest worden verricht, op deze wijze door de deelnemers het meeste voordeel van de cursussen zoude worden getrokken. Toch acht de commissie voor onderwijzers, die het practisch geleerde zullen moeten toepassen op hun eigen leerlingen, eene theoretische basis beslist noodig, zoowel om meer belangstelling in als om beter begrip en verwerking van het behandelde te verkrijgen.

Indien in dit opzicht de nu gegeven cursussen niet geheel aan de verwachting hebben beantwoord, is dit naar het oordeel der commissie hieraan toe te schrijven, dat dit gedeelte van het onderwijs beter ware toevertrouwd aan een op dit gebied ervaren medicus.

Wel zouden ook dan evenmin als nu de deelnemers aan de cursussen werkelijk spraakleeraren geworden zijn, doch zij zouden zich toch veiliger gevoelen bij hun onderwijs en het eenmaal geleerde zou langer zijne waarde voor hen behouden.

Zeer dankbaar is de commissie intusschen voor het feit, dat de Minister als proef deze cursussen heeft willen instellen en voor de onder zoo moeilijke omstandigheden door den heer Oostveen als practisch spraakleeraar bereikte resultaten. Deze resultaten zijn ook door de cursisten zeer geapprecieerd, waarvan velen tot een juister beoordeeling van hun eigen spraak en die van hunne omgeving gebracht zijn. Het is vooral de belangstelling die bij allen is opgewekt voor zuiver, duidelijk spreken, die de commissie goede vruchten van het gegeven onderwijs doet verwachten.

Erkennende dat de genomen proef in haar resultaat niet volmaakt is geweest, meent de commissie toch met aandrang te mogen verzoeken dat voortgegaan worde met pogingen om te geraken tot „zuiverder en meer hygiënisch spreken”.

Mocht door Uwe Excellentie worden besloten deze pogingen voort te zetten door het houden van meer cursussen, zooals de thans gegevene, dan zou de Commissie in overweging willen geven als onderwijzend personeel daarbij aan te stellen een spraakleeraar voor de praktische lessen en daarnaast een op dit gebied ervaren medicus voor eenige lessen in de anatomie en de physiologie der spreekorganen.

Aangezien evenwel op de bovenaangevoerde gronden van de deelnemers aan zulke cursussen, die uit den aard der zaak altijd van korten duur moeten zijn, niet mag verwacht worden dat zij als voldoende onderlegde spraakleeraren zullen kunnen optreden, zoodat het door hen aan de aanstaande onderwijzers te geven spreekonderwijs toch niet voldoende tot zijn recht zal kunnen komen, meent de commissie echter, dat het aanbeveling verdienen zou op kweekscholen en normalessen de leerlingen practisch onderwijs in het spreken te doen geven door een degelijk en kundig spraakleeraar.

Dit ware te bereiken door aan elk der Rijkskweekscholen voor onderwijzers(essen) te benoemen een spraakleeraar.

Denzelfden leeraar zoude dan ook kunnen worden opgedragen spreekonderwijs te geven aan eenige normalessen, die in naburige gemeenten gevestigd zijn.

Haarlem, 30 September 1907.

Namens de Commissie,

ROODENBURCH, Voorzitter.

Dr. G. H. MULDER, Secretaris.

BIJLAGE I.

ROOSTER van lesuren voor den zesweekschen cursus in spreekonderwijs.

	2—3	3—4	4—5	5—6	6—7	7—7 ³ / ₄	7 ³ / ₄ —8 ¹ / ₂	8 ¹ / ₂ —9 ¹ / ₄	9 ¹ / ₄ —10
Dinsdag					II	IV	III	I	V
Woensdag		II	I	V		7—8 IV	8—9 III		
Donderdag	II	I	V		IV	Allen theorie	III		
Vrijdag	II	I	V		IV	Allen theorie	III		
Zaterdag		II	I		6—7 ¹ / ₂ IV	7 ¹ / ₂ —8 ¹ / ₂ III	8 ¹ / ₂ —9 ¹ / ₂ V		

BIJLAGE II.

Voor den vacatiecursus werd de volgende rooster ontworpen.

	Maandag en Donderdag.	Dinsdag en Vrijdag.	Woensdag en Zaterdag.
	Groep	Groep	Groep
8—8 ³ / ₄	A	E	A
8 ³ / ₄ —9 ¹ / ₂	B	D	B
10—10 ³ / ₄	C	C	C
10 ³ / ₄ —11 ¹ / ₂	D	B	D
11 ¹ / ₂ —12 ¹ / ₄	E	A	E
1 ¹ / ₂ —2 ¹ / ₄	A	E	2—3 klassikaal leesonderwijs (allen).
2 ¹ / ₄ —3	B	D	
3 ¹ / ₂ —4 ¹ / ₄	C	C	3—4 klassikaal leesonderwijs (allen).
4 ¹ / ₄ —5	D	B	
5—5 ³ / ₄	E	A	

Behoudens kleine wijzigingen, op sommige dagen aangebracht, is deze rooster gevolgd.

BIJLAGE J.

UITSLAG van het in 1907 gehouden examen ter verkrijging van akten van bekwaamheid als onderwijzer en onderwijzeres.

's Hertogenbosch.

In het lezen was eenige vooruitgang te bespeuren, zoowel wat de techniek als wat het verstaan van het gelezene betreft. Toch kwamen fouten tegen den juisten toon nog in groot aantal voor en deed het lezen in vele gevallen aan het werk van een automaat denken: naar zekere regelen bracht de candidaat de geschreven in hoorbare taal over, maar het scheen wel, dat het geheel buiten hem om ging.

Voor het vak *Nederlandsche taal* valt op te merken, dat velen een voldoende cijfer werd toegekend omdat het schriftelijk werk met groote toegevendheid werd beoordeeld. Zich eenvoudig en juist uit te drukken is eene kunst, die vele kandidaten niet verstaan. Het examen in de spraakleer gaf den indruk, dat het spraakkunstig onderwijs soms te veel buiten de levende taal staat; eene spraakkunstige bijzonderheid bij voorbeeld van een of ander woord was wel, maar de beteekenis en het gebruik van dat woord niet bekend. Opmerking verdient het, dat de spelling algemeen verwaarloosd bleek te zijn; eenvoudige vragen daarover werden slechts bij uitzondering voldoende beantwoord.

De vaardigheid in het oplossen van *rekenkundige vraagstukken* bleek ruim voldoende. Slechts zelden moest een cijfer beneden 6 worden toegekend. Ook de kennis der evenredigheden en van het metriek stelsel was over het algemeen bevredigend. Met betrekking tot de kennis van de gronden der hoofdbewerkingen in de rekenkunde was het bij vele kandidaten minder goed gesteld en dikwijls bleken zij weinig begrip te hebben van den gang van de theorie der rekenkunde en van het verband harer onderdeelen. De vaardigheid in het rekenen uit het hoofd liet veel te wenschen over.

Het examen in de *kennis der natuur* gaf bij verscheidene kandidaten reden tot groote tevredenheid. Dezen gaven blijk geprofiteerd te hebben van eene opleiding, die er naar streeft en ook in slaagt heldere begrippen aan te brengen. Nog te veel kandidaten echter waren niet in staat eene voldoende verklaring te geven van eenvoudige natuurkundige wetten en verschijnselen. De studie van dier- en plantkunde scheen zich bij sommige kandidaten bepaald te hebben tot een gedachteloos van buiten leeren van een of ander handboek.

Nog steeds wordt door vele kandidaten de studie der *aardrijkskunde* beschouwd als uitsluitend geheugenwerk. Van de kaart, het voornaamste middel bij die studie wordt door slechts enkele kandidaten een oordeelkundig gebruik gemaakt. De kennis der voornaamste verkeerswegen — vooral spoorwegen — in ons land was bij velen niet voldoende. Met de landen van Europa waren de meeste kandidaten voldoende bekend. De aardrijkskundige opstellen waren over het algemeen beneden het middelmatige. Vooral de behandeling van

het onderwerp: „Industrie in Noord-Brabant” onttaardde niet zelden in nietsbeteekenende bijzonderheden, terwijl voornamelijk takken van nijverheid vergeten waren.

Enkele kandidaten hadden de studie van de *Vaderlandsche geschiedenis* geheel verwaarloosd, anderen hadden zich bepaald tot het meer of minder goed memoriseeren van wat feiten en jaartallen en het verband tusschen verschillende gebeurtenissen was hun geheel onbekend gebleven. Ook is het gebleken, dat bij de studie der geschiedenis weinig of geen gebruik wordt gemaakt van eenen historischen atlas.

De kennis der *algemeene methodiek* was in den regel vrij goed, doch de toepassing dier kennis op het onderwijs in de vakken *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet op het lager onderwijs liet te wenschen over.

Met betrekking tot het *teekenen* valt op te merken, dat de kandidaten te weinig werk maken van het bordteekenen.

Arnhem.

Het onderzoek in *lezen* leidde over het algemeen tot bevredigende resultaten, die voor de vrouwelijke kandidaten beter waren dan voor de mannelijke. Slechts in enkele gevallen werd een onvoldoend cijfer toegekend, terwijl de cijfers 7 en 8 vrij vaak konden gegeven worden. De kandidaten, die een onvoldoend of twijfelachtig cijfer verkregen, hadden dit meestal te wijten aan onvoldoende vaardigheid in het technisch lezen.

Het verstaan der gelezen stukken was over het algemeen voldoende.

Een vrij groot aantal kandidaten scheen niet te voelen, dat beschaafd en natuurlijk lezen niets anders is dan beschaafd en natuurlijk spreken.

Bij het *schrijven* van groot en middelsoort kwamen vaak de vorm, maar ook de deelen der letters en de letterverbindingen niet altijd voldoende uit. Vooral aan bordschrijven verdient meer zorg te worden besteed.

Het schriftelijk werk in *Nederlandsche taal* was over het geheel middelmatig; beslist onvoldoende cijfers waren vrij talrijk, de goede zeldzaam. De oorzaak hiervan is ten deele te zoeken in de omstandigheid, dat de meeste kandidaten het gedicht te veel op den voet hadden gevolgd, waardoor vaak de samenhang tusschen de deelen van het opstel ontbrak.

Taalfouten, met name die tegen geslacht en spelling, kwamen weinig voor.

Het mondeling onderzoek bracht aan het licht, dat zeer veel kandidaten de spraakkunstige verschijnselen niet of althans niet genoegzaam hadden bestudeerd, in verband met de levende taal. Vooral een goed inzicht in de deelen der spraakkunst, welk een juiste en gemakkelijke opvatting van de geschreven taal bevorderen, bleek bij vele kandidaten te ontbreken.

Behoefde voor schriftelijk *rekenen* slechts aan enkele kandidaten een onvoldoend cijfer te worden toegekend, toch hadden velen door nauwkeuriger en beknopter oplossen der vraagstukken een hooger cijfer kunnen bereiken.

Over den uitslag van het mondeling onderzoek is het oordeel der Commissie veel minder gunstig; bij 22 percent der kandidaten, die schriftelijk goed hadden voldaan, was het mondeling examen zeer onvoldoende.

Het rekenen uit het hoofd was over het algemeen vrij goed, hoewel het meermalen voorkwam, dat de candidaat de eigenschappen, waarop de bewerkingen berustten niet scherp en juist wist te formuleeren en in het bewijzen dier eigenschappen te kort schoot.

De verklaring van de hoofdbewerkingen der rekenkunde waren dikwijls gebrekkig.

De kennis van het metrieke stelsel van maten, gewichten en munten en van de leer der evenredigheden was over het algemeen bevredigend.

Het meetkundig rekenen was bij vele kandidaten vrij goed; sommige echter hadden geen juiste voorstelling van de eenvoudigste lichamen en hadden blijkbaar de eigenschappen van de eenvoudigste vlakke figuren niet grondig bestudeerd.

De Commissie meent, dat bij de voorbereiding betrekkelijk te veel tijd wordt besteed aan het oplossen van vraagstukken, ten koste van eene grondige beoefening der theorie.

De kennis der *aardrijkskunde* was bij het meerendeel van de kandidaten bevredigend, bij enkelen zelfs zeer goed.

Toch acht de Commissie het noodig er op te wijzen, dat sommige kandidaten zich onvoldoende op de kaart hadden voorbereid en daardoor bekende plaatsen, rivieren, gebergten, landgrenzen, enz. niet nauwkeurig konden aanwijzen: een gevolg van te oppervlakkig gebruik van den atlas.

Ook bleek eenige malen meer gedaan te zijn aan de studie van het buitenland dan aan die van het eigen vaderland of van de Oost-Indische bezittingen, wat geene aanbeveling verdient.

Bij het examen in de *Vaderlandsche geschiedenis* behaalden ruim 75 % der kandidaten een voldoende cijfer; velen zelfs konden het brengen tot 7, 8 en 9.

Wanneer een minder gunstig cijfer moest worden toegekend, was dit in den regel te wijten aan gebrekkige kennis of aan verwarring van de hoofdfeiten en personen.

Meermalen bleek dat niet genoegzaam gebruik was gemaakt van leermiddelen als historische atlassen en eenvoudige chronologische tabellen.

Bij de opleiding verdient naast het gebruiken van het leerboek de historische stof besproken, toegelicht of met analoge feiten vergeleken te worden.

Voor kennis der *natuur* kon aan $\frac{2}{3}$ gedeelte der kandidaten het cijfer 6 of meer worden toegekend.

De verklaring der eenvoudigste natuurkundige verschijnselen liet vaak te wenschen over.

Het organisme van het menscheijk lichaam was in den regel voldoende bestudeerd; niet alzoo de bouw en het leven van de belangrijkste inlandsche dieren en planten.

De examens in den *zang* leverden weinig bevredigende uitkomsten. Vele kandidaten bleken weinig moeite te hebben gedaan om zich eenigszins op de hoogte te stellen van dit voor de school zoo gewichtige vak.

Aan het in de maat lezen werd door de Commissie veel gewicht gehecht. Sommige kandidaten konden hierin voldoen, maar bij de meesten liet dit onderdeel te wenschen over. Er

waren zelfs kandidaten, die het notenschrift en de toonladders niet voldoende kenden, terwijl sommigen zonderlinge begrippen toonden te hebben van omvang en verdeling der stem.

Wat het *teekenen* betreft, stond de practijk achter bij de theorie. Den kandidaten kan niet genoeg worden aanbevolen, zich meer dan tot dusverre op het practisch teekenen toe te leggen.

Behoudens uitzonderingen kwamen bij het natuurteekenen veel fouten voor; richting van lijnen en verhouding der vlakken lieten te wenschen over.

Bij het plaatteekenen (verticale projecties van eenvoudige voorwerpen uit het dagelijksch leven) was de reproductie van den vorm dikwijls gebrekkig en kon de zuiverheid der lijnen ook beter zijn geweest.

Het teekenen op het bord, voor den onderwijzer van zooveel practisch belang, bleek door velen verwaarloosd.

Bij *opvoeding en onderwijs* was de indruk en van het schriftelijk, en van het mondeling examen in den regel voldoende.

Geen der punten van het programma bleek verwaarloosd, doch in verband met de onvoldoende praktische opleiding der kweekelingen merkt de Commissie op, dat vele kandidaten niet waren doorgedrongen in het wezen der verschillende methoden voor de vakken *lezen*, *schrijven* en *rekenen* en zich hadden bepaald tot het van buiten leeren van allerlei kenmerkende verschillen.

Ten gevolge van het geringe getal geëxamineerde kandidaten voor eene aantekening voor *vrije en orde-oefeningen der gymnastiek* en *nuttige handwerken voor meisjes*, zijn aangaande die vakken geene algemeene opmerkingen te maken.

's Gravenhage.

Lezen. Den kandidaten werd een kwartier voorbereiding gegeven voor het stuk proza of poëzie, dat gelezen en behandeld zou worden. Het technisch lezen was over het algemeen voldoende; schoon-lezen intusschen, met voordracht, met inachtneming van de ademhaling en het juiste tempo, kwam bijna niet voor. Blijkbaar wordt bij de opleiding van dit deel van het onderwijs weinig werk gemaakt.

Het verstaan van het gelezene was in den regel voldoende, al werd menigmaal de bijzondere nuanceering, die een of ander woord aan den zin gaf, niet voldoende gevoeld of begrepen.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk bestond uit een opstel (naar keuze uit een drietal onderwerpen), een paraphrase en een dictee.

Voor het *dictee*, waarin niet opzettelijk een aantal moeilijkheden waren saamgelezen, kon in de meeste gevallen een ruim voldoende cijfer worden toegekend; toch waren er, die zich door grove fouten kenmerkten. Het hooge cijfer voor het dictee was vaak oorzaak, dat het eindcijfer voor schriftelijke taal voldoende werd, al bleven opstel en paraphrase beneden 5.

De *opstellen* gaven aanleiding tot de opmerking, dat tal van kandidaten zich te weinig rekenschap gaven van de beteekenis van het onderwerp, dat ter behandeling was opgegeven.

Zoo waren er zeer veel, die onder het opschrift „Heldenmoed” niets anders leverden dan eene beschrijving van de redding bij de stranding van de „Berlin”.

Ook bij het opstel, getiteld „Weldadigheid” stelden velen zich tevreden met een verhaaltje over één geval van betoonde weldadigheid.

Was de algemeene strekking van het gedicht „Minuutwijzer”, dat ter paraphraseering gegeven was, vrijwel be-

grepen, de vaardigheid om die onder woorden te brengen was bij het meerendeel der kandidaten gering en wegens armoede aan woorden en uitdrukkingen en wegens te weinig gevoel voor logischen gedachtengang.

Bij het *mondeling* examen toonden verschillende kandidaten, dat zij de spraakkunst flink bestudeerd hadden, maar tegenover dezen waren er ook, die blijk gaven, weinig inzicht in de taal te hebben. Menigeen, die zich in onbeduidende bijzonderheden verdiept had, ontbrak het aan degelijke kennis van de hoofdzaken. Van de groote meerderheid was het mondeling onderzoek niet onbevredigend.

Over de *vaardigheid van uitdrukking*, voor zoover die opge maakt kon worden uit opstel en paraphrase, viel niet te roemen: de keuze van woord en uitdrukking liet, evenzeer als de zinsbouw, dikwijls veel te wenschen over.

Schrijven. Ofschoon slechts enkele malen een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, kon slechts zelden een hooger cijfer dan 6 worden gegeven.

Velen valt het moeilijk zonder het gebruik van hulplijnen regelmatig schrift te leveren.

Rekenen. Het schriftelijk werk gaf over het algemeen reden tot tevredenheid. Aan circa 80 percent der kandidaten kon voor dit werk het cijfer 6 of hooger worden toegekend. Het resultaat van het mondeling examen was vrijwel in overeenstemming met dat van het schriftelijk.

Over het algemeen was de theorie der rekenkunde goed bestudeerd. Schoot men te kort, dan was dat veelal in het geven van definities, het toepassen of bewijzen van eigenschappen, het juiste inzicht in de hoofdbewerkingen met gewone breuken.

De kennis van de „leer der evenredigheden” was over het algemeen voldoende, die van het „metriek stelsel” was van sommige kandidaten, waaronder enkele die overigens zeer goed voldeden, beslist onvoldoende; blijkbaar was door hen dit onderwerp van het programma verwaarloosd.

Het hoofdrekenen was meermalen cijferen uit het hoofd. Vele kandidaten gaven bij het oplossen van eenvoudige vraagstukjes, gegrepen uit het dagelijksche leven, blijk, niet te weten, dat, als de uitkomst een benoemd getal is, die uitkomst moet uitgedrukt worden, zooals in het dagelijksch leven gebruikelijk is.

Aardrijkskunde. Vele kandidaten bleken een groot deel van hunne kennis te hebben opgedaan door „van buiten leeren”, zonder voldoende gebruik te hebben gemaakt van de kaart. De belangrijkste verbindingen tusschen de voornaamste steden van het land onderling en met die van het buitenland konden dikwijls niet, of niet voldoende worden opgegeven.

Geschiedenis. Bij verreweg de meeste kandidaten kon men duidelijk waarnemen, dat de studie alleen had bestaan in het uit het hoofd leeren van een aantal jaartallen, namen en feiten: de eenvoudigste historische termen konden zij echter zelden verklaren.

Zeer velen erkenden bij de studie der geschiedenis nooit een historischen atlas te hebben gebruikt. De kennis der vaderlandsche geschiedenis over de negentiende eeuw liet dikwijls veel te wenschen over.

Kennis der natuur. Hoewel de plantenkennis bij een groot deel der kandidaten voldoende mocht heeten, waren er toch betrekkelijk veel, die de meest voorkomende boomen niet kenden. Sommigen hadden nooit gedetermineerd; bij anderen was de kennis van de levensverrichtingen der plant zeer verward. De bekendheid met het organisme van het menschelijk lichaam, vooral ten opzichte van den bloedsomloop, de ademhaling en de spijsvertering, was over het algemeen bevredigend; de kennis van het leven van de belangrijkste inlandsche dieren daarentegen dikwijls zeer onvoldoende. Bij het examen in physica gaven sommige kandidaten blijk, dat ze de verschijnselen juist hadden waargenomen en zich van het waargenomene goed rekenschap hadden gegeven; andere hadden bijna geen proeven gezien en klaarblijkelijk hun kennis

grootendeels uit het leerboek geput. Van deze kandidaten was begrijpelijkerwijs het examen meestal onvoldoende, soms zelfs slecht.

De Commissie is van oordeel, dat in het algemeen bij de opleiding niet genoeg rekening gehouden wordt met de leerstof, die in de lagere school behandeld moet worden.

Zang. Het „in de maat lezen” van eenvoudige liederen gaf bij de meeste kandidaten reden tot tevredenheid.

Bij velen was de kennis van toonladders, maatsoorten en voordrachtsteekens echter slechts oppervlakkig; meermalen bleek het, dat de theorie een van buiten geleerd lesje was, zoodat de toepassing er van in de voorgelegde liederen te wenschen overliet.

Handteekenen. Aan den eisch betreffende de kennis van een leergang bij het tekenonderwijs voldeed het meerendeel der kandidaten. De meest voorkomende perspectievische verschijnselen bleken doorgaans wel bekend, doch gebrekkig waargenomen te zijn.

Het bordteekenen was zwak. Op grootte, verhouding en totaal-indruk werd te weinig gelet. Dat het teekenen oog en hand oefent werd door de kandidaten goed gezegd; in de praktijk kwam deze geoefendheid echter niet voldoende aan het licht. Bij de blokteekening werden door meten de verhoudingen gezocht en de verschillende richtingen met behulp van lood- en waterpaslijnen vastgesteld, zoodat het blok meer werd „geconstrueerd” dan geteekend. De vlakversieringen, waarbij weinig hulplijnen gebruikt kunnen worden, doch waarbij het vooral op het goed zien aankomt, waren over het algemeen zwak.

Theorie van onderwijs en opvoeding. Aan de zeer matige eischen bleken de meeste kandidaten wel te kunnen voldoen.

Het onderzoek naar de *wetskennis* bepaalde zich tot de allervoornaamste bepalingen. De uitslag was over het algemeen voldoende.

Van de drie ter keuze aangeboden onderwerpen hadden de meeste kandidaten gekozen dat over de vooroefening van het lezen. In den regel bleek dit goed bestudeerd. Slechts een enkele maal kwam een neiging aan den dag om termen te gebruiken, die gedachteloos uit een leerboek waren overgenomen. De beide andere onderwerpen waren over het algemeen vrij goed behandeld.

Bij het mondeling onderzoek werd de nadruk gelegd op de kennis van de meest gebruikte methoden en werd de keuze overgelaten aan de kandidaten.

Bij de overgrootste meerderheid was echter van volledige bekendheid met de door hen opgegeven leerwijze geen sprake en het kwam vaak voor, dat hun de handleidingen, boekjes en verdere hulpmiddelen zelfs niet onder de oogen waren gekomen. Een zeer eigenaardigen indruk maakte het dan ook *aanschouwingsmiddelen* te hooren beschrijven en aanprijzen, die de kandidaten zelve slechts van hooren zeggen kenden.

Velen toonden weinig inzicht te hebben in de praktische behandeling van een onderdeel uit de vakken lezen en rekenen, wat niet te verwonderen is, als men in aanmerking neemt, dat vele vrouwelijke kandidaten geheel buiten de praktijk staan.

Rotterdam.

Lezen. Verreweg de meeste kandidaten behaalden voor dit vak een voldoende cijfer, maar ook niet meer. Over het algemeen toch liet het technisch lezen nogal wat te wenschen over: de nadruk werd vaak verkeerd gelegd; de leestoon was niet altijd goed en menigmaal werd niet voldoende gearticuleerd. Bij het onderzoek naar het verstaan van den

inhoud van het gelezene bleek herhaaldelijk, dat de woordenschat van vele kandidaten niet groot was; van veel voorkomende woorden en uitdrukkingen wisten zij dikwijls de beteekenis niet, of gaven deze zeer onbeholpen en niet juist weer.

Schrijven. Over het algemeen was het schrijven der kandidaten, zoowel op het papier als op het bord zeer bevredigend; slechts eene enkele maal moest een onvoldoend cijfer worden toegekend. Vrij zeker is deze gunstige uitslag ook een gevolg van de kleinere afmeting, welke voor het groot schrift was aangegeven. Bij vele kandidaten bleef echter, als vroeger, het schrijven op het bord meer „teekenen” dan „schrijven”, zoodat zij het gegeven voorbeeld in den daarvoor bepaalden tijd niet konden afmaken.

Nederlandsche taal. Het dictée van vele kandidaten bevatte weinig fouten; in dat van sommigen werden echter grove aangetroffen. In de opstellen waren betrekkelijk weinig fouten; de punctuatie daarentegen was vaak slordig. De taalkundige benoeming van een zevental woorden uit het ter paraphraseering opgegeven gedichtje was bij vele kandidaten niet volledig.

Het mondeling examen gaf den indruk, dat de redekundige ontleding voldoende was beoefend, dat hetgeen de kandidaten van de rededeelen moesten weten, wel was gememoriseerd, doch dikwijls niet voldoende was verwerkt, zoodat zij niet altijd duidelijk konden toelichten, wat zij uit hun leerboek hadden van buiten geleerd. Tevens bleek, dat de punctuatie en spelling bij de studie stiefmoederlijk waren bedeed.

Vaardigheid van uitdrukking. Het ter paraphraseering opgegeven gedichtje toonden bijna alle kandidaten wel begrepen te hebben, maar velen had het blijkbaar groote moeite gekost hunne gedachten goed uit te drukken en de bedoeling van den dichter juist weer te geven, was hun te machtig geweest.

In de opstellen werd vaak een logische gedachtengang gemist en was ook nogal eens wat aan te merken op zinsbouw en woordenkeus, terwijl de inhoud dikwijls weinig belangrijk was.

Rekenen. De oplossing van de vijf vraagstukken liet nogal wat te wenschen over, hoewel deze volstrekt niet moeilijk waren; slechts $\frac{2}{3}$ der kandidaten behaalden voor hun schriftelijk werk een voldoende cijfer.

De theorie van het rekenen was evenals het stelsel van maten en gewichten door de meeste kandidaten voldoende bestudeerd. De kennis der evenredigheden en de verklaring der hoofdbewerkingen met gewone en tiendeelige breuken gaf niet altijd reden tot tevredenheid. In de vormveranderingen en in de berekeningen van de grootte van eenvoudige vlakke figuren hadden vele kandidaten een goed inzicht en slechts weinige waren onbekend met de berekening van de inhouden der eenvoudigste lichamen.

Bij het rekenen uit het hoofd bleek de vaardigheid van vele kandidaten niet voldoende en gaven zij den indruk van weinig oefening. De meeste kandidaten toonden geen vlug inzicht in de getallen te hebben.

Aardrijkskunde. De verplichte beantwoording der vraag over de werelddeelen werd er door slechts 36 % der kandidaten goed afgebracht. Voor het opstel naar keuze kon aan 80 % een gunstig praedicaat worden toegekend, maar slechts 68 % behaalden als eindcijfer 6 of hooger.

Bij het mondeling examen bleek vooral, wat reeds de keuze uit de onderwerpen voor het opstel had doen vermoeden, dat het leerboek het meest, de kaart vaak te weinig bestudeerd was, terwijl een vrij algemeen gebrek aan helder inzicht in het verband tusschen bodemgesteldheid en bestaansmiddelen, alsmede aan kennis van de voornaamste Nederlandsche en koloniale cultuurgewassen, ook wat hunne winning betreft, misschien wijst op eene leemte in de opleiding of aan te weinig tijd te wijten is.

Zeer weinige kandidaten legden een in ieder opzicht goed examen af.

Geschiedenis. Van 73 % der kandidaten werd het examen wettelijk voldoende geacht. Van hen was de kennis der chronologie in den regel vrij goed, maar buiten de ruwe opsomming der feiten, werd het onderling verband daarvan door weinige doorzien, werd bovendien de hoofdinhoud van akten, verdragen en wettelijke regelingen zelden helder, zuiver of volledig, meestal onvolkomen, verward en onbegrepen weergegeven.

Hinderlijk was vaak het gebruik van termen, waarvan de beteekenis niet werd gevoegd; ook het gemis van aardrijkskundige hulpkennis.

Enkele kandidaten toonden met veel vrucht en onder goede leiding gestudeerd en gelezen te hebben.

Kennis der natuur. De herkenning van planten was over het algemeen voldoende, behalve wat boomen en cultuurgewassen betreft. Omtrent den bouw en het leven der belangrijkste inlandsche planten bleken vaak verwarde begrippen te bestaan. Merkwaardig is het, dat vele kandidaten van de planten en plantendeelen, welke door den mensch als voedsel gebruikt worden en waarvan het bestudeeren dus het meest voor de hand ligt, het minst op de hoogte waren.

De opleiding in dierkunde bleek weinig practisch te zijn geweest. Teekenend is, dat er kandidaten waren, die wel de namen van allerlei onderdeelen van het menschelijk skelet hadden geleerd, doch hun pols niet konden vinden en niet wisten aan welke zijde van hun lichaam de lever ligt. Omtrent bloedsomloop en ademhaling bleken, vooral waar het lagere dieren betrof, soms vreemde denkbeelden te bestaan.

Het onderzoek naar de kennis der physica bracht herhaaldelijk aan het licht, dat uitsluitend of bijna uitsluitend was gestudeerd uit het leerboek. Met groote duidelijkheid kwam dan het verband aan den dag tusschen die verkeerde wijze van studeeren en eene onvoltallige of minder heldere voorstelling van de betrokken verschijnselen. Opleiders mogen zich wel rekenschap geven van de groote verantwoordelijkheid, welke zij op zich laden, wanneer zij kandidaten aan het examen laten deelnemen, wien zij op natuurkundig gebied weinig of niets hebben laten zien.

Van electriciteit wisten de kandidaten, in verhouding tot de belangrijkheid van dit onderwerp in den tegenwoordigen tijd, meestal veel te weinig af.

Zang. De kennis van het notenschrift en van de toonladders was bij de meeste kandidaten voldoende.

Het in de maat lezen van een eenvoudig liedje liep niet dikwijls vlot van stapel. Bij de opleiding schijnt hiervan in den regel te weinig werk te worden gemaakt.

Teekenen. De kennis van een goeden leergang was over het algemeen voldoende. Over juiste waarneming van perspectievische verschijnselen, van de vormverandering van het vierkant en den rechthoek kon niet altijd geroemd worden. Van projectie hadden vele kandidaten een goed begrip. De doorsnede van een of ander eenvoudig voorwerp gaf meestal geene reden tot aanmerkingen. Het bordteekenen onderscheidde zich niet dikwijls door flinkheid, nette afwerking en juiste afmetingen. In dit opzicht was het plaatteekenen in den regel beter. Bij het blokteekenen gaven vele kandidaten blijk van te weinig oefening.

Hoewel den meesten kandidaten een voldoende cijfer kon worden toegekend, is de totaal-indruk van hunne kennis en vaardigheid niet schitterend. Slechts 24 hunner erlangden het cijfer 7 en niemand overtrof hen.

Paedagogiek. De schriftelijke opgaven bestonden uit twee vragen betreffende de wet op het lager onderwijs, welker beantwoording verplicht gesteld was en meestal zeer onvoldoende bleek; voorts uit een opstel. Hierin lieten rangschikking der denkbeelden en inzicht in het behandelde onderwerp bij vele kandidaten te wenschen over. De kennis der voor-

naamste leerwijzen van de vakken *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet op het lager onderwijs gaf over het algemeen reden tot tevredenheid, hoewel nog te vaak bleek, dat er meer gememori-seerd dan begrepen was. Bij het onderzoek naar de bekendheid met de geschiktste middelen ter handhaving van orde en tucht kwam uit, dat de kennis van vele kandidaten meer verkregen was door het uit het hoofd leeren van allerlei verdeelingen en onderverdeelingen dan door waarneming in de school. Het onderzoek naar de kennis van de inrichting der school en het klassicaal onderwijs gaf geene reden tot bijzondere opmerkingen.

Van ongeveer de helft der geëxamineerden was het cijfer 6. Aan 30 % kon eene 7 of hooger cijfer worden toegekend.

Amsterdam.

Lezen. Hoewel de nauwkeurigheid veelal weinig te wenschen overliet, ontbrak er aan de natuurlijkheid van den leestoon veel; de klemtoon werd bij velen niet duidelijk genoeg of verkeerd gelegd.

Slechts enkele kandidaten lazen mooi.

De meerdere zorg, in de laatste jaren aan het spreken gewijd, draagt hare vruchten in den merkbaaren vooruitgang der kandidaten, wat de beschaafde uitspraak betreft.

Het onderzoek naar het „verstaan” van het gelezene leidde bij vele kandidaten tot bevredigende resultaten.

Schrijven. Het schrijven op het papier was over het algemeen veel beter dan dat op het zwarte bord. Dit laatste schrift kon niet altijd, zoowel wat den lettervorm, als wat de verbinding betreft, aanspraak maken op den naam van een goed voorbeeld voor de leerlingen.

Nederlandsche taal. Het onderzoek naar de beginselen der spraakkunst gaf redenen tot tevredenheid, hoewel bleek, dat de toepassing van het geleerde dikwijls te wenschen overliet.

Over eigen voorbeelden konden vele kandidaten niet beschikken.

De spelregels waren te veel verwaarloosd.

Het aantal fouten en onnauwkeurigheden in de dictée was minder groot dan vroeger wel het geval was.

Schriftelijke uitdrukking der gedachten. De opstellen waren vaak onbeduidend, wat den inhoud betreft. De kandidaten maakten soms den indruk, alsof ze niet over, maar naar aanleiding van een onderwerp zinnen hadden neergeschreven. Van een geregelden gang viel meestal niet veel te bespeuren. Er waren evenwel gunstige uitzonderingen.

De paraphrase was bij velen onvoldoende. Het gedichtje bleek velen te moeilijk; bij anderen bewees de in proza-vertolking gebrek aan stijlvaardigheid.

Rekenen. Het oplossen van vraagstukjes uit het hoofd was in het algemeen voldoende, doch de wijze van oplossing getuigde dikwerf meer voor het geheugen, dan voor vaardigheid in de toepassing van de eigenschappen der getallen en der hoofdbewerkingen, om tot eene eenvoudige oplossing te geraken.

Ook bij het overige gedeelte van het mondelinge examen bleek, dat die bedoelde eigenschappen wel konden worden opgezegd, maar dat de toepassing er van veel te wenschen overliet. Het verband tusschen eigenschappen en gevallen was in den regel onbekend.

Het begrip van verhouding was dikwijls gebrekkig. De eigenschappen der evenredigheden werden meestal gekend, doch het goed bewijzen bleef nogal eens achterwege, en met de toepassing der eigenschappen ging het nog minder goed.

De kennis van het metriek stelsel kon voldoende genoemd

worden, zoo ook die van de berekening der grootte van eenvoudige vlakke figuren en der inhouden van de eenvoudigste meetkundige lichamen, doch niet voldoende was bij vele aspiranten de kennis van de vormverandering der figuren.

Aardrijkskunde. Het onderzoek naar de kennis in dit vak geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Door verreweg de meeste kandidaten werd een voldoende cijfer verkregen, enkele legden een zeer goed examen af. De kandidaten, wien een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, schoten gewoonlijk in alle onderdeelen van het vak, maar vooral in de kennis van Nederland, te kort. Sommigen hadden zich met het van buiten leeren van namen tevreden gesteld. De betrekkelijke ligging van zeeën, landen en plaatsen, de beteekenis die ze hebben voor industrie, handel en verkeer, de hoofdmiddelen van bestaan en andere gewichtige bijzonderheden, waren velen onbekend. Blijkbaar wordt nog weinig werk gemaakt van het schetsen van kaarten.

Vaderlandsche geschiedenis. Over het geheel leidde het onderzoek naar de kennis in dit vak tot bevredigende uitkomsten. Opgemerkt dient, dat er kandidaten waren, die gedeelten uit hun leerboek opzegden, zonder de beteekenis er van goed te begrijpen, dat de 19de eeuw, in het bijzonder de laatste helft daarvan, onvoldoende bestudeerd was, dat zeer enkele kandidaten meenden met het kennen van wat jaartallen te kunnen volstaan.

Door sommige kandidaten was niet voldoende gebruik gemaakt van een historischen atlas.

Kennis der natuur. Over het algemeen gaf het examen in kennis der natuur reden tot tevredenheid en bleken de kandidaten met vrucht een oordeelkundig onderwijs in dat vak te hebben gevolgd. Alleen viel ook nu weer op te merken, dat sommigen nog deze studie meenen te kunnen ondernemen buiten de natuur zelve om; dit laatste bleek in het bijzonder bij het examen in natuurlijke historie.

Ook ontbrak te dikwijls nog een behoorlijk inzicht in de eenvoudigste levensverrichtingen van plant, dier en mensch, wat hoofdzakelijk schijnt te moeten toegeschreven worden aan de omstandigheid, dat daarvoor eenige scheikundige kennis wordt vereischt.

Het zingen. De algemeene indruk van het vak „zingen” was niet gunstig. Maar al te vaak moest onvoldoende gegeven worden, vooral wegens gebrek aan kennis van maatverdeeling en toongeslachten, terwijl eene goede verklaring van versieringen, enz. ook dikwijls te wenschen overliet.

Teekenen. Het teekenen naar een meetkundig lichaam en naar eene vlakversiering gaf veel reden tot tevredenheid. Het bleek over het algemeen dat de kandidaten zich hierin behoorlijk hadden geoefend. Het teekenen op het zwarte bord echter gaf zeer dikwijls blijken van geringe bedrevenheid bij de kandidaten. Begrippen van projectie en doorsnede waren in voldoende mate aanwezig, maar van de kennis van eenen goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs was veelal zeer weinig te bespeuren.

De beginselen van onderwijs en opvoedkunde. Het schriftelijk werk was over het algemeen voldoende; een hoog cijfer kon echter slechts zelden worden toegekend.

De punten 1, 3 en 4 van het programma gaven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Omtrent punt 2 werd geconstateerd, dat tal van kandidaten of geen enkele van de voornaamste leerwijzen voor de vakken, genoemd onder *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet kenden, of dat zij zich tevreden hadden gesteld met het bestudeeren van slechts een klein gedeelte dier leerwijzen, of dat hunne kennis bestond uit eenige algemeenheden, geput uit een of ander overzicht.

Haarlem.

Lezen. Hoewel de uitslag van de examens in het lezen over het geheel genomen niet ongunstig is te noemen, moet toch de opmerking worden gemaakt, dat aan den eersten eisch in het programma gesteld: „nauwkeurig en natuurlijk lezen met eene beschaafde uitspraak”, door vele kandidaten niet werd voldaan. De voordracht liet, wat natuurlijkheid, de uitspraak wat beschaafdheid betreft, dikwijls veel te wenschen over.

Het valt niet te ontkennen, dat het jongelieden, die gewoon zijn zich van gewestelijke taal te bedienen, veel inspanning moet kosten om zich eene beschaafde uitspraak eigen te maken; maar des te meer klemmt de eisch, dat aan de opvoedingsscholen veel werk worde gemaakt van het technisch lezen en eene goede klankvorming.

Schrijven. Het examen in dit vak gaf in het algemeen reden tot tevredenheid. Aan verreweg het grootste deel der kandidaten kon een voldoende cijfer worden toegekend. Slechts bij hooge uitzondering moest het geleverde werk als „onvoldoende” worden gewaardeerd.

Bij het schrijven op het bord behoorde aan den vorm der hoofdletters meer zorg te zijn besteed.

Het zoogenaamd „lopend” schrift deed soms vermoeden, dat de candidaat dacht loopend schrift te leveren als hij snel schreef.

Steilschrift kwam slechts eenmaal voor.

Nederlandsche taal. De kennis der spraakkunst was meestal bevredigend, maar verscheidene kandidaten schoten te kort in het juiste gebruik der buigingsvormen en de toepassing der spelregels. Taalfouten, als: *hij schreeft* en *het was den Duitschen Keizer*, kwamen niet zelden voor.

Schriftelijke uitdrukking der gedachten. De vaardigheid van uitdrukking — al kan op loffelijke uitzonderingen met waardeering worden gewezen — beantwoordde dikwijls niet aan de matig gestelde eischen. De stijl van sommige kandidaten was gezwollen, blijkbaar een gevolg van het lezen van boeken, die niet geschreven zijn voor jongelieden van den leeftijd der kweekelingen. De opstellen dezer aspiranten bevatten onrijpe voorstellingen en gedachten.

Rekenen. De resultaten van het schriftelijk rekenen waren minder gunstig dan in de voorafgaande jaren. Aan ongeveer $\frac{1}{3}$ van de kandidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend. De opgaven waren niet moeilijk en hoewel ook in geen enkel vraagstuk ingewikkelde becijferingen gevorderd werden, hadden vele kandidaten zich aan allerlei cijferfouten schuldig gemaakt.

Naar aanleiding van het mondeling gedeelte van het examen kon in het cijfer van enkele kandidaten, die onvoldoende schriftelijk werk geleverd hadden, verbetering worden gebracht.

Door ongeveer 70 percent van de kandidaten werd een voldoende eindcijfer behaald.

Bij het mondeling onderzoek trof het de commissie dat voldoende kennis van de gronden der hoofdbewerkingen in de rekenkunde dikwijls ontbrak. Vele kandidaten wisten bijv. een vorm als $\frac{4}{5} : \frac{3}{8}$ niet naar behooren te verklaren en meermalen kwam het voor dat men aan dien vorm de beteekenis gaf van 3 maal het 8ste deel van $\frac{4}{5}$.

De kennis van het metrieke stelsel, van de evenredigheden, van de vlakke figuren en de inhouden der eenvoudigste lichamen was bij de groote meerderheid der kandidaten voldoende.

Aardrijkskunde. Het examen in de aardrijkskunde gaf weder aanleiding tot de navolgende opmerkingen.

Het schriftelijk werk was over het geheel zeer middelmatig, zoodat slechts weinige malen daarvoor een goed cijfer kon worden toegekend.

Gaf het mondeling onderzoek naar de kennis der kandidaten over het algemeen genomen meer bevredigende uitkomsten,

al te zeer bleek ook thans weer, dat zij zich hadden toegelegd op het van buiten leeren van velerlei, terwijl de verklaring van de meest eenvoudige zaken te wenschen overliet.

Het onderzoek naar het kaartlezen leidde tot meer bevredigende uitkomsten dan vroeger.

Vaderlandsche geschiedenis. Slechts betrekkelijk weinig malen was de uitkomst van het examen bepaald slecht te noemen. Toch moet ook nu weer met nadruk er op gewezen worden, dat bekendheid met de geschiedenis des Vaderlands vrijwel onmogelijk is zonder althans eenige kennis der geschiedenis van de omliggende landen. Ook kwam het meermalen voor, dat van de geschiedenis van de 19de eeuw te weinig werk was gemaakt. Zoo wisten enkele kandidaten van de Koningen Willem I, II en III en hun tijd weinig of niets, van de Stadhouders Willem II en III iets meer, terwijl zij van de graven van dien naam vrij goed op de hoogte bleken te zijn.

Voorts moet het gebruik van een historischen atlas en van geschiedkundige platen bij herhaling ernstig aanbevolen worden.

Kennis der natuur. Bij het examen in dit vak is vooruitgang in de studie der kandidaten te bespeuren.

Vele kandidaten echter, die — soms met groote nauwgezetheid — zich alleen hadden ingewerkt in hetgeen in de boeken staat, gaven toch niet den indruk van op de school vruchtbaar onderwijs in de kennis van planten en dieren en van de eenvoudigste natuurkundige verschijnselen te kunnen geven.

De planten en dieren, die ze op hunne wandelingen kunnen zien, moeten meer dan oppervlakkig bestudeerd worden, terwijl men ook den eisch mag stellen dat de kandidaten op de hoogte zijn van de inrichting der proeven die, ter verklaring van de eenvoudigste natuurkundige verschijnselen, moeten genomen worden.

De opleiding blijkt nog in vele opzichten te weinig practisch en het resultaat is daardoor dikwijls niet meer dan middelmatig.

Enkele kandidaten blonken uit; vooral zij die eenig onderwijs in de scheikunde hadden genoten.

Het zingen. De meeste kandidaten voldeden aan de laaggestelde eischen van het programma. Het toekennen van een onvoldoend cijfer werd meestal veroorzaakt door een onjuist inzicht in de verschillende maatsoorten en door gebrekkig lezen in de maat.

Van de gelegenheid om blijken te geven van practische bekwaamheid in het zingen werd slechts door enkele kandidaten gebruik gemaakt.

De opmerking dat een goed afgelegd examen in den zang geen waarborg geeft, dat de candidaat in staat is in de school met vrucht zangonderwijs te geven, mag wederom niet achterwege blijven.

Teekenen. De teekeningen naar plaatmodel waren in de meeste gevallen goed. Er waren echter enkele kandidaten, die niet met den hoofdvorm begonnen, waardoor hun werk veel te wenschen overliet. Bij uitzondering werd de tekening in mooie lijnen ingeleverd.

De teekeningen op het bord behoorden kloeker te worden opgezet.

De schets voor de tekening naar blokmodel werd door vele kandidaten goed gemaakt; toch waren er die, blijkens de schets naar blokmodel, de eerste beginselen der perspectief niet kenden, zoodat zij bijv. evenwijdig wijkende lijnen uit elkaar lieten loopen.

Het aanbrenge van schaduw werd vrij algemeen met behulp eener arceering verricht en vaak met gunstig resultaat; van een doezelaar werd weinig gebruik gemaakt.

Bij het theoretisch gedeelte bleek meermalen, dat de kandidaten geen recht begrip hadden van eene doorsnede-teekening. De projectiën werden gewoonlijk voldoende, schoon niet altijd handig geteekend.

Van de allereerste regels der perspectief waren de candi-

daten vrijwel op de hoogte, doch de toepassing daarvan liet, blijkens de teekening naar blokmodel, veelal te wenschen over.

De beginselen van onderwijs en opvoedkunde. De meeste kandidaten waren vrijwel bekend met de inrichting der lagere school en het klassikaal onderwijs en ook wisten bijna allen de geschiktste middelen tot handhaving van orde en tucht te noemen. Het best voldeden natuurlijk zij, die de school in de praktijk kenden.

Wat de voornaamste leerwijzen voor de vakken genoemd onder *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet betreft, gaven vele kandidaten blijk, dat zij wel de leergangen, soms alleen uit een of ander leerboek opgedaan, kenden, maar dikwijls waren zij niet of niet voldoende in staat om aan te geven, hoe een bepaald onderdeel der leerstof moet worden behandeld. Een zeer groot deel der kandidaten kende de voornaamste bepalingen der tegenwoordige wetgeving op het lager onderwijs niet, velen wisten niet eens te zeggen, door wien een onderwijzer wordt benoemd of hoe het schooltoezicht is ingericht.

Wederom is gebleken, dat over het algemeen de kandidaten zich te weinig op het vak „opvoeding en onderwijs” toelaggen: sommigen kenden zelfs het examen-programma niet.

Middelburg.

Lezen. Bijna zonder uitzondering kon het lezen voldoende of meer dan dat worden geacht.

Voorkomende gebreken waren: te snel lezen, het niet leggen van den klemtoon op het juiste woord en gemis aan overeenstemming tusschen den leestoon en den inhoud van het gelezene. De verklaring van het gelezene was over het geheel bevredigend.

Nederlandsche taal. De opstellen bleken bij verreweg de meeste kandidaten, zoowel naar vorm als naar inhoud te voldoen aan de matige eischen, die gesteld waren. Grove taal- en stijlfouten kwamen weinig voor; daarentegen vaak éénvormigheid van zinsbouw en eentonigheid in woordenkeus.

Enkele opstellen muntten uit, ook door goede schikking der gedachten. De kennis van de in het examen-programma genoemde hoofdzaken der spraakkunst bleek over het geheel voldoende. Slechts aan zeer enkele kandidaten moest het praedicaat „onvoldoende” worden toegekend.

Rekenen. Het schriftelijk werk was over het algemeen bevredigend; de beredeneering was niet altijd logisch en helder. Het kostte vaak moeite den gedachtengang, die tot de oplossing had geleid, te volgen. In het rekenen uit het hoofd hadden velen voldoende vaardigheid. Soms was het onpractisch; het voor de hand liggende werd langs een omweg gevonden. De eigenschappen van de vier hoofdbewerkingen der rekenkunde werden maar al te vaak gebrekkig teruggegeven en bewezen, en blijkbaar waren velen niet voldoende gewezen op het onderling verband. De eigenschappen der evenredigheden werden dikwijls niet goed bewezen, omdat bij het grootste deel der kandidaten het juiste begrip van verhouding ontbrak. Sommigen wisten niet dat de verhouding van twee grootheden of getallen uit te drukken is in één onbenoemd getal. De definitie, wat door verhouding wordt verstaan, wisten maar weinigen juist te geven. Dat in het programma ook kennis wordt geëischt van het Nederlandsch stelsel van maten en gewichten scheen aan de aandacht der meeste kandidaten te zijn ontgaan. Velen konden de stoffelijke maten en gewichten niet behoorlijk opnoemen. Met de praktijk van het leven wordt blijkbaar bij het onderwijs in het rekenen niet altijd voldoende rekening gehouden. Uitdrukkingen als: 125 duizendsten van een gulden; 2 komma 5, in plaats van 2,5 en andere mogen door aspirant-onderwijzers niet gebruikt worden.

Aardrijkskunde. Het schriftelijk werk voor aardrijkskunde maakte in het algemeen een vrij gunstigen indruk. Ongeveer $\frac{4}{5}$ van de opstellen was „voldoende” tot „zeer goed”. Bij het mondeling examen was de indruk nog eenigszins gunstiger, vooral wat het topographisch gedeelte betreft. Het inzicht in het verband tusschen ligging, voortbrengselen en middelen van bestaan was niet steeds helder.

Vaderlandsche geschiedenis. Over het algemeen kenden de kandidaten behoorlijk de belangrijkste feiten uit onze geschiedenis. Het begrijpen liet wel eens wat te wenschen over; nog werden vaak woorden (uit het boek geleerd) genoemd, waarvan de beteekenis niet begrepen werd. Eene historische atlas is zeer dikwijls nog een onbekend, althans ongebruikt iets.

Kennis der natuur. De kennis der meeste kandidaten was voldoende. Ook ditmaal was ten opzichte der beoefening van dit vak vooruitgang te bespeuren. Het bleek echter weder dat sommigen te weinig proeven hadden zien nemen en dat zij ook zelf niet genoeg hadden gelet op de physische verschijnselen en op de dieren en planten in hunne omgeving. Over het geheel kan gezegd worden, dat de bouw van planten en dieren beter bestudeerd was dan hunne levensverrichtingen.

Het zingen. Slechts weinigen bleken in dit onderdeel van het examen onvoldoende kennis te bezitten. De opmerking vinde hier eene plaats, dat bij velen het gevoel voor maat niet voldoende ontwikkeld was. Eenigen lazten, zonder dat zij de maat aangaven; zij hadden dit blijkbaar niet geleerd. Het cijferschrift bleek meer dan vroeger beoefend te zijn. Toch waren er eenigen nog geheel onbekend mede.

Het schrijven. Slechts aan zeer weinige kandidaten moest voor dit vak een onvoldoend cijfer worden toegekend. Bij verscheidene kandidaten viel onvoldoende waardigheid waar te nemen in het schrijven op het bord. Overigens gaven de examens in dit vak tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding.

De eerste oefeningen van het handteekenen. Hoewel de beoefende kennis en vaardigheid der kandidaten in dit vak meestal tot de toekenning van een voldoende eindcijfer aanleiding gaf, toch viel er zelden verheffing boven het middelmatige waar te nemen, hetgeen in hoofdzaak moet geweten worden aan de navolgende omstandigheden. De bedrevenheid in het teekenen op papier en in het schetsen op het bord van eene eenvoudige vlakversiering naar plaat was over het algemeen voldoende. De blokteekeningen daarentegen vertoonden maar al te vaak grove perspectievische fouten in richting en verhouding, terwijl ook de netheid van uitvoering dikwijls te wenschen overliet. Vaak bleek het, ook uit den uitslag van het mondeling examen, dat de kandidaten zich veel te weinig geoefend hadden in de juiste waarneming der perspectievische verschijnselen, en dat hun begrip van projecties en doorsneden onvoldoende en gebrekkig was. Ook de kennis van een goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs bleek vaak niet voldoende te zijn, vooral wat de keuze der onderwijsstof voor de eerste twee leerjaren betreft.

Onderwijs en opvoeding. De opgaven voor het schriftelijk examen in dit vak wezen door hare splitsing in onderdeelen den kandidaten den gang aan, die zij bij de beantwoording hadden te volgen. Het geleverde werk van verscheidenen deed vermoeden, dat zij zich den tijd niet gegund hadden de gekozen opgave aandachtig te overwegen, alvorens tot de beantwoording over te gaan, waarvan eene zekere verwardheid, of ook wel het verwisselen van hoofd- met bijzaken de ongunstige gevolgen waren. Slechts enkele kandidaten hadden voor de vakken: lezen, schrijven en rekenen meer dan ééne methode bestudeerd; bij verscheidenen bleek de bekendheid met de bijzonderheden dier methode nog zeer onvoldoende te zijn. Het rechte inzicht in de met hen behandelde leerwijze liet soms veel te wenschen over; herhaaldelijk kwam het voor,

dat zij de door hen genoemde methode slechts in het eerste leerjaar wisten toe te passen. In het bijzonder was dit het geval met de methodiek van het rekenen; de bekendheid met de leermiddelen voor dit vak was soms zeer ontoereikend. Ook hadden verscheidene kandidaten verzuimd behoorlijk kennis te nemen van de voornaamste bepalingen der tegenwoordige wetgeving op het lager onderwijs, zelfs van die, welke rechtstreeks betrekking hebben op de verplichtingen en rechten van den onderwijzer. Onverminderd de gemaakte opmerkingen mag toch vermeld worden, dat de resultaten over het algemeen niet onbevredigend waren en dat aan een betrekkelijk groot aantal kandidaten een voldoende eindcijfer kon worden toegekend, al bleek het dan ook maar al te vaak, dat de kennis der kandidaten zich niet boven het middelmatige verhiel.

Utrecht.

Lezen. Er is verbetering waar te nemen in uitspraak en leestoon; doch nog steeds leggen vele kandidaten te weinig uitdrukking in hun toon. Niet voldoende wordt bedacht, dat de voordracht in overeenstemming moet zijn met den inhoud en dat uit den toon en het tempo de bedoeling van den schrijver moet blijken. Over de verklaring van het gelezene viel in het algemeen niet te klagen.

Schrijven. Het schrijven op het bord liet bij meer dan de helft der kandidaten veel te wenschen over. Het loopend klein was dikwijls slordig; in het groot en het middelsoort kwamen lettervormen voor die daarin niet thuis behooren; de verbinding der letters was vaak slecht. Gebrek aan oefening moet van een en ander de oorzaak zijn; verscheidene kandidaten schreven op het examen voor het eerst op het bord.

Het netschrift op papier was beter; regelmatig en goede, zelfs fraaie lettervormen werden daar meer aangetroffen dan bij het schrijven op het bord.

Het examen in het schrijven geeft den indruk, dat bij de opleiding aan opzettelijke oefening in het schoonschrijven niet genoeg tijd besteed wordt, terwijl bij het schriftelijk werk niet voldoende op net schrift wordt gelet. In het gebruik van lettervormen bestaat weinig overeenstemming; de fraaie regelmatige vormen van vroeger zijn bijna geheel verdwenen.

Slechts twee der kandidaten maakten nog van het steilschrift gebruik.

Nederlandsche taal. Over het algemeen waren de opstellen, wat inhoud en stijl betreft, zeer middelmatig. Hetzelfde geldt van de paraphrase, waaruit bij vele kandidaten niet bleek kon of de inhoud van het gedichtje begrepen was.

De spraakkunstige benoeming van eenige aangegeven woorden liet minder te wenschen over. Fouten tegen de spelling kwamen in het schriftelijk werk van verreweg de meeste kandidaten weinig voor, doch de dictée toonde, evenals vorige jaren, dat velen nog niet in staat zijn de geleerde spel- en taalregels vlug en nauwkeurig toe te passen.

Ook bij het mondeling onderzoek naar de kennis der spraakkunst bleek deze nog te veel te zijn verkregen door het van buiten leeren van een handboek. Herhaaldelijk getuigden de antwoorden van gebrek aan inzicht; de levende taal, gesproken en geschreven, bleek bij het leerboek achtergesteld.

Schriftelijke uitdrukking der gedachten. Uit het schriftelijk werk bleek dat het aan vele kandidaten groote moeite kost hun gedachten in behoorlijken vorm weer te geven. Dit wijst zoowel op te weinig lezen als op gebrek aan oefening.

Rekenen. Het mondeling examen in rekenen geeft tot de volgende opmerkingen aanleiding.

De kandidaten misten over het geheel een grondige kennis van ons stelsel van maten, munten en gewichten, zoodat een-

voudige herleidingen en het benoemen der grootheden vaak gebrekkig werden uitgevoerd.

Een goed inzicht in het wezen der breuken ontbrak bij velen. De hoofdbewerkingen, ook die met geheele getallen, werden uitgevoerd zonder dat rekenschap kon gegeven worden van de eigenschappen die werden toegepast.

De kennis der evenredigheden was over het geheel voldoende. Evenzoo die van de vormverandering en van de oppervlakten en inhouden van figuren en lichamen.

Het rekenen uit het hoofd liet veel te wenschen over.

De vaardigheid in het schriftelijk oplossen van eenvoudige rekenkundige vraagstukken was voldoende.

Aardrijkskunde. Van de drie opgaven voor het schriftelijk gedeelte was die over de voornaamste havens van Nederlandsch Oost-Indië het meest gekozen. Omtrent de opstellen zij opgemerkt, dat dikwijls kleinigheden al te breed waren uitgemeten, terwijl hoofdzaken slechts terloops behandeld werden.

De resultaten van het mondeling examen waren niet ongunstig. Toch liet de kennis van Nederland nog dikwijls te wenschen over; zoo bleven vele kandidaten in gebreke bij de bespreking der Nederlandsche spoorwegen, vooral waar het de verbindingen met het buitenland betreft.

Ook gaven vele kandidaten blijk aan de omgeving der Nederlandsche overzeesche bezittingen weinig aandacht geschonken te hebben, hetgeen toch voor eene goede voorstelling van de ligging, de grootte en de waarde dier koloniën zoo noodig is.

Geschiedenis. De uitslag van het examen in de geschiedenis des vaderlands was bevredigend. De opmerking dient herhaald, dat van historische kaarten bij het onderwijs meer gebruik moest worden gemaakt. Vreemde woorden en uitdrukkingen, als pragmatieke sanctie en dergelijke, werden gebruikt, maar niet altijd begrepen.

Kennis der natuur. De examenverslagen der laatste jaren klagen telkens opnieuw over de verkeerde wijze, waarop het onderwijs in de kennis der natuur aan vele opleidingsinrichtingen gegeven wordt: de wetten uit de physica worden uit een boek geleerd, niet gevonden uit proeven voor en door de leerlingen genomen; de natuurlijke historie wordt niet in de natuur bestudeerd. Deze klacht dient herhaald. Het is bijna niet mogelijk dat aldus opgeleide jongelieden voldoen aan een examen, waar altijd weder onderzocht wordt naar kennis, die door eigen waarneming verkregen is.

De uitslag van het examen in de kennis der natuur was in vele opzichten hoogst onbevredigend. Het meest liet de kennis der physica, het minst die der plantkunde te wenschen over. Bij de bespreking der levensverrichtingen van mensch, dier en plant bleek dikwijls van hoogst gebrekkig inzicht; ten deele een gevolg hiervan, dat vele kandidaten zelfs de meest elementaire kennis van scheikunde missen.

Theorie van het zingen. De kennis der toonladders en intervallen was over het algemeen voldoende; minder goed die der teekens, bij het muziekschrift in gebruik.

Sommige kandidaten schoten te kort in het juist en vaardig in de maat lezen van een eenvoudig stukje muziek.

Handteekenen. De uitkomsten van het examen waren bevredigend. Het meerendeel der kandidaten bleek voldoende voorbereid.

Het schetsen en schaduwen van een meetkundig lichaam scheen het meest verzorgde onderdeel van de opleiding. Ook het teekenen van eene eenvoudige vlakversiering was voldoende, hoewel de meeste kandidaten hiermede op papier beter slaagden dan op het zwarte bord.

Het onderzoek naar de kennis van de eenvoudigste perspectievische verschijnselen en naar het begrip van projecties en doorsneden leverde minder goede uitkomsten. Ook was bij vele kandidaten de kennis van een goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs onvoldoende.

Onderwijs en opvoeding. De kandidaten waren doorgaans vrijwel op de hoogte van de inrichting der lagere school en van het klassikaal onderwijs. Minder goed was vaak hunne kennis van een of meer door hen zelve genoemde leerwijzen voor de vakken *a, b* enz, vermeld in art. 2 der wet. Aangezien sommige kandidaten alle praktische ervaring misten, hadden ze vaak onbegrepen schetsen van buiten geleerd en waren ze dan ook niet in staat een doeltreffenden leergang aan te geven.

Ook bleek het sommigen te moeilijk de begrippen handhaving van orde en aanwending van tucht uit elkander te houden.

De voornaamste bepalingen der wet op het lager onderwijs waren doorgaans bekend. Toch scheen het veelzeggend artikel 35 voor velen niet behoorlijk uiteengezet te zijn.

Leeuwarden.

Lezen. Het lezen liet bij vele kandidaten te wenschen over. De toon was vaak klankloos en de uitspraak nog te veel onder den invloed van het dialect. Ook scheen niet altijd gevoeld te worden, dat de toon in overeenstemming moet zijn met den aard der leesstof.

Blijkbaar wordt hier en daar bij de opleiding voor het examen aan het lezen niet de noodige zorg besteed.

Schrijven. Over het algemeen was het schrijven vrij voldoende. De cijfers en hoofdletters schenen voor sommige kandidaten nog altijd het moeilijkst te zijn. Eene enkele maal werden minder gewenschte lettertypen gebruikt.

Bekendheid met het onderscheidend karakter van het staand en loopend schrift schijnt verloren te gaan.

Rekenen. Voor het schriftelijk werk hadden slechts weinig kandidaten onvoldoende. Het mondeling onderzoek leverde echter minder gunstige resultaten op.

De kennis van de eigenschappen der evenredigheden was vaak gebrekkig en uit de pogingen om ze te bewijzen bleek dikwijls, dat ze niet begrepen werden. De hoofdbewerkingen, met name de deeling, konden door vele kandidaten niet voldoende worden toegelicht.

Het hoofdrekenen, beoordeeld naar eenvoudige opgaven, was slecht.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk was vaak gebrekkig van taal en stijl en niet zelden ontsierd door grove taalfouten. Bij het mondelinge examen in de spraakkunst bleek, dat velen wel de regels van buiten geleerd hadden, maar in de toepassing tekort schoten.

Vaderlandsche geschiedenis. Over het geheel gaven de kandidaten blijk, dat ze de vaderlandsche geschiedenis met vrucht bestudeerd hadden, zoodat meestal een voldoende cijfer kon worden toegekend.

Toch ontbrak soms het juist begrip van vele gebeurtenissen uit het verleden, vooral wanneer daarvoor eenige kennis van de algemeene geschiedenis onontbeerlijk was.

Bovendien kwam het voor, dat bekendheid met de inrichting van ons tegenwoordig en vroeger staatsbestuur te wenschen overliet.

Aardrijkskunde. Het examen in dit vak leverde over het geheel vrij bevredigende resultaten op. Evenwel dient opgemerkt, dat sommige kandidaten geene juiste voorstelling hadden van vele zaken, de aardrijkskunde van Nederland betreffende, terwijl weer andere de koloniën niet voldoende hadden bestudeerd.

De kennis van de landen van Europa was over het geheel voldoende.

Kennis der natuur. Bij het onderzoek naar de bekwaamheid in het leervak kennis der natuur, bleek de uitkomst voor de meeste kandidaten niet onbevredigend. Vooral bij het onderzoek naar de kennis van het menschelijk lichaam kwam dit uit.

Dat sommigen voor plantkunde een minder goed figuur maakten, is wellicht voor een deel hieraan toe te schrijven, dat in het, aan het examen voorafgaande, winterhalfjaar minder tijd aan dat vak wordt besteed.

Voor natuurkunde kon aan de meerderheid der kandidaten een voldoende cijfer worden toegekend. Vele kandidaten deden echter vermoeden te weinig in de gelegenheid te zijn geweest om door waarneming van proeven zich nauwkeurig op de hoogte te stellen.

Zang. De theoretische kennis van dit vak was bevredigend. Het noodige verband met de practijk ontbrak evenwel meer-malen, zoodat het notenlezen in de maat en het maatslaan zelf wel eens te wenschen overliet. Meerdere kandidaten hadden moeite om den grondtoon van een bepaald liedje te noemen of uit te maken of een muziekstuk in majeur of mineur gezet was.

Teekenen. Ofschoon het werk van sommige kandidaten of totaal gemis aan aanleg of onvoldoende leiding verried, was het resultaat van het onderzoek in het teekenen niet onbevredigend. De kennis der perspectief liet te wenschen over wanneer de toepassing der hoofdregels gevraagd werd bij het schetsen van een eenvoudig voorwerp in projectie gegeven.

Het onderzoek naar de kennis der methodiek wees dikwijls uit, dat de kandidaten niet in staat waren eenvoudige meet-kunstige grondvormen in verband met de meetkunstige eigenschappen der figuren te teekenen.

Opvoeding en onderwijs. Het schriftelijk werk was over het geheel voldoende. De bewerking van punt 1 bleek voor velen het moeilijkst.

Het mondeling onderzoek wees uit, dat de kennis, uit boeken te verkrijgen, voldoende was, maar het inzicht in de practijk nog gebrekkig was. De kennis van de meest gebruikte leerwijzen voor de vakken, genoemd onder *a, b* en *c* van art. 2 der wet, bepaalde zich bij sommige kandidaten enkel tot den naam.

Slechts weinigen gaven blijk, dat ze onder goede leiding persoonlijk kennis gemaakt hadden met eene goede methode van elk dezer vakken met inbegrip der handleiding, leerboekjes, schrijfboekjes en leermiddelen daarbij behorende.

Zwolle.

Lezen. Dat een vorig jaar aan het technisch lezen meer waarde werd gehecht dan vroeger wel het geval was, bleek niet zonder invloed: zeer vele kandidaten lazen een eenvoudig stuk proza of poëzie goed, sommigen zeer goed. Jammer, dat enkelen hun dialect niet genoeg te boven gekomen waren. Terwijl bij de studie van vreemde talen geen moeite en oefening gespaard wordt om zich de zuivere uitspraak eigen te maken, schijnen sommigen het niet noodig te achten, naast hun dialect een zuiver Nederlandsch te leeren spreken.

Voor het onderzoek naar het verstaan van het gelezene werd een ander stuk genomen. Meestal waren de resultaten bevredigend.

Nederlandsch.

Schriftelijk. Dit gedeelte van het examen leidde tot gunstiger uitkomsten dan gewoonlijk, wat mag toegeschreven worden mede aan de over het algemeen vrij nauwkeurige en verstandige uitwerking der eenvoudige opgaven.

Verreweg de meeste kandidaten leverden een goed opstel en velen hadden daaraan een voldoende eindcijfer te danken. De opgegeven uitdrukkingen waren over het geheel goed begrepen. Bij het weergeven van den inhoud van het punt-dichtje hadden sommigen zich te letterlijk aan de woorden van den dichter gehouden.

Mondeling. In het algemeen konden de kandidaten behoorlijk de hoofdzaken uit de spraakkunst zoowel toepassen als verklaren.

Schrijven. Het schrijven was over het geheel zeer voldoende. Slechts aan zeer enkelen moest een onvoldoend cijfer worden toegekend. Daarentegen staat, dat ook maar zeer enkelen het praedicaat „zeer goed” konden verwerven.

Over het algemeen was het schrijven op het bord beter dan dat op het papier. Bij het loopend schrift waren er, die blijkbaar de meening koesterden, dat men daarbij niet heeft te letten op de eischen van sierlijkheid en regelmaat.

Weer anderen schreven de letters zoo wijd van elkaar, dat er maar enkele woorden op een regel kwamen te staan.

Bij velen was er geen onderscheid tusschen staand en loopend klein schrift te zien.

Rekenen. Het schriftelijk gedeelte was over het algemeen vrij goed. Vele kandidaten hadden alle vijf vraagstukken opgelost, zoodat dan ook slechts aan enkelen voor het schriftelijk rekenen een onvoldoend cijfer behoefde te worden toegekend.

Ofschoon de vraagstukken betrekkelijk eenvoudig waren, hadden velen niet gekozen de voor de hand liggende rekenkundige oplossing, maar kwamen vaak door het werken met onbekenden en door vergelijkingen tot het gevraagde.

Het mondeling onderzoek gaf niet altijd bevredigende uitkomsten; dikwijls bleek, dat wel een aantal eigenschappen was geleerd, maar dat het inzicht in het onderling verband bijna geheel ontbrak: vooral kwam dit uit wanneer gevraagd werd naar kenmerken van deelbaarheid.

Ook de berekening van oppervlakte en inhoud, alsmede de kennis van de vormverandering der vlakke figuren, liet soms te wenschen over. Blijkbaar had een deel der kandidaten alleen maar in de laatste maanden zich hierop toegelegd.

Ten slotte dient nog gewezen te worden op de weinige vaardigheid in het oplossen van vraagstukken uit het hoofd; bij de opleiding wordt hieraan naar het schijnt niet veel aandacht geschonken.

Geschiedenis. De resultaten van het examen in dat vak waren veelgunstiger dan in vorige jaren.

De aspiranten, die geen voldoende examen aflegden, hadden dit vooral te wijten aan hun gebrek aan inzicht in het verband der feiten.

In de nieuwste geschiedenis waren de aspiranten over het algemeen het minst goed thuis. Ook de bekendheid met de geschiedenis onzer koloniën liet veelal nog te wenschen over.

Dit neemt niet weg, dat met voldoening geconstateerd kan worden, dat het onderwijs en de studie der geschiedenis zich op een goeden weg schijnen te bevinden.

Aardrijkskunde. Over het algemeen zijn de uitkomsten betreffende dit vak bevredigend en slechts zelden behoefde een beslist onvoldoend cijfer te worden toegekend. Bij het schriftelijk werk was door bijna allen het onderwerp over Indië boven dat van Europa verkozen. Bij het mondeling onderzoek bleek, dat door velen de bodem van Nederland heel goed was bestudeerd, minder goed de middelen van bestaan, terwijl de kennis van de plaatsen (belangrijkheid, grootte), en die der verkeerswegen nog al te wenschen overliet.

Kennis der natuur. Het is de Commissie aangenaam te kunnen vermelden, dat de kennis van bovengenoemd vak bij de meeste kandidaten voldoende was.

Omtrent het onderdeel „physica” dient te worden opgemerkt, dat de kennis van de leer der krachten en van de beweging der vaste lichamen bij vele kandidaten al te veel te wenschen overliet.

Ook het oplossen van een natuurkundig vraagstukje ging, zonder een weinig hulp van de zijde van den examiner, dikwijls niet. Proeven hadden vele kandidaten nooit genomen of zien nemen.

Bij het onderzoek in dier- en plantkunde bleek, dat menig candidaat niet genoeg had waargenomen en weinig of niets van de meest voorkomende cultuurgewassen afwist. Het onderscheid tusschen assimilatie en ademhaling der planten was niet altijd begrepen.

Zingen. In vergelijking met vorige jaren kan vooruitgang geconstateerd worden in de beoefening van den zang, ook wat de practijk — het maatlezen en zingen — betreft, dit laatste vooral bij de mannelijke kandidaten. Met de kennis der teekens stond het over het algemeen vrij goed, ook met het inzicht in de maatverdeeling.

Minder helder was nog bij de meeste kandidaten het inzicht in de toonladders en intervallen.

Velen hebben hierover wel wat namen en „loopjes” gememoriseerd, doch zonder in de beteekenis, het onderling verband en de verwantschap tusschen de toonladders voldoende te zijn doorgedrongen.

Toch waren er maar weinigen, wier theoretische kennis beslist onvoldoende was. Bij de meesten mocht de kennis van den zang, althans wat de theorie betreft, voldoende worden geacht.

Teekenen. Voor plaat- en natuurtekenen werd gevraagd een flinke schets in houtskool, het laatste naar een eenvoudig voorwerp als teekenmodel ontworpen.

Voor beide was 45 minuten afgetrokken, terwijl voor bord-teekenen een eenvoudige figuur met vrije verhoudingen van een wandplaat in 30 minuten geteekend moest worden.

De resultaten waren over het algemeen voldoende, hoewel er meer gelet kon worden op het zetten eener mooie lijn.

Het mondeling gedeelte van het examen was minder bevredigend. Vele kandidaten waren met het eerste teekenonderwijs weinig bekend of gaven blijk van weinig inzicht in de behandeling eener plaat.

De kennis van de verschijnselen der perspectief en het begrip van projecties en doorsneden was iets beter.

Onderwijs en opvoedkunde. Het onderzoek naar de „inrichting van de lagere school en het klassikaal onderwijs” leverde bevredigende resultaten op.

Dat er nog steeds hoofdelijk onderwijs wordt gegeven was allen niet duidelijk.

De voornaamste leerwijzen van de vakken, genoemd onder letters a—c art. 2 der wet L. O., waren niet weinigen slechts bij name bekend. Dikwijls gebeurde het, dat een methode genoemd werd, en de daarbij behorende leermiddelen den candidaat geheel vreemd waren.

Een verklaring voor leerlingen van een vermenigvuldiging of deeling leverde bij de meesten groote moeilijkheid op, vooral, wanneer er sprake was van gebroken getallen.

Leesboeken voor het voortgezet leesonderwijs waren bij velen geheel onbekend.

De kennis der wet was als gewoonlijk bevredigend.

Groningen.

Lezen. Er is een ernstig streven merkbaar om goed te lezen. Dialectische gebreken komen nog wel voor, maar in afnemende mate. De inhoud van het gelezene werd over het geheel vrij goed weergegeven, doch bij sommige kandidaten viel gebrek aan algemeene ontwikkeling op te merken. Toch mag de slotsom zijn: we gaan vooruit. Dit gunstig resultaat is voorzeker mee te danken aan de commissiën, die in de laatste jaren strengere eischen stelden aan goed technisch lezen.

Schrijven. De Commissie erkent met voldoening, dat het schrijven op bord in de laatste jaren vooruitgegaan is; toch moest nog herhaalde malen voor dit onderdeel een onvoldoend cijfer gegeven worden; veel oefening is noodig om een goed schrift op bord te leveren; het schrijven op papier was bijna steeds voldoende.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk taalwerk wees op vooruitgang in den stijl: naast veel middelmatige kwamen ook werkelijk goede opstellen voor. 80 % hadden tot onderwerp: „Oudejaarsavond”; gaf dit aan de eene zij aanleiding tot het neerschrijven van gemeenplaatsen, aan den anderen kant kreeg men nu ook vaak een stuk „leven”. Van de opgegeven punten bij de behandeling van het onderwerp „Rust” was weinig gebruik gemaakt.

Slordigheid of, wil men, inconsequentie op het gebied der taalvormen kwam nogal eens voor.

Bij het mondeling gedeelte van het examen viel te constateren, dat de taalstudie nog al te vaak louter boekenstudie is. Van de leer der woordvorming scheen weinig werk gemaakt; ook faalde nogal eens de verklaring van grammatische verschijnselen. Het voorschrift, dat zonder stemming worden afgewezen zij, die onvoldoende zijn bevonden in de Nederlandsche taal, zou de Commissie gaarne zien ingetrokken, te meer nu dit voor de hoofdkarte reeds lang vervallen is.

Rekenen. Het examen in het vak rekenen gaf over het geheel bevredigende resultaten. Alleen enkele deelen waren, evenals in vroegere jaren, niet door alle kandidaten met de noodige zorg bestudeerd. De verklaring van de hoofdbewerkingen met geheele en gebroken getallen liet dikwijls te wenschen over. Het rekenen uit het hoofd scheen bij sommige kandidaten, die overigens blijken gaven van een flinke ontwikkeling, verwaarloosd te zijn. De kennis van het metriek stelsel was soms gebrekkig; vele kandidaten toonden nooit een halven H.L., 25 K.G., enz. te hebben gezien.

Aardrijkskunde. Het examen gaf, wat het schriftelijk gedeelte betreft, tamelijk voldoende resultaten. Het mondelinge gedeelte van het examen was over het algemeen niet zeer schitterend; naast enkele goede en een enkel zeer goed examen, waren de meeste van dien aard, dat het moeite kostte met den candidaat over een of ander onderdeel aan den praat te komen; soms zelfs gold dit Nederland of de overzeesche bezittingen; ook het hulpmiddel van blinde kaarten bleek voor velen niet voldoende om hun kennis te toonen. Zeer weinig bleek men aan de studie der werelddelen, al was het ook nog zoo oppervlakkig, gedaan te hebben: ééne candidaat verzekerde zelfs hieraan in geen twee jaar haar aandacht te hebben geschonken.

Het minst slechte resultaat had het onderzoek in de kennis van Europa. Eenig denkbeeld van de schaal eenen kaart en ook van de lijnen op de kaart (evenaar, parallelen en meridianen) was dikwijls niet aanwezig, en, zoo ja, dan nog zeer vaag en niet helder genoeg om een desbetreffende vraag van een schooljongen ook maar eenigszins te kunnen beantwoorden.

Geschiedenis. Over het algemeen hadden de kandidaten helderder voorstelling van de voornaamste gebeurtenissen der eeuwen die aan de 18de eeuw voorafgingen dan van die der 18de en 19de eeuw.

Te veel bleek nog dat de studie der vaderlandsche geschiedenis eenzijdig geheugenwerk is, zoodat oorzaak en gevolg van de meest bekende gebeurtenissen te weinig bekend zijn.

Het gebruik van historische atlanten schijnt toe te nemen, maar is nog niet algemeen genoeg.

Kennis der natuur. Vergelijkende de resultaten van dit examen met die van examens, vroeger afgenomen, kan men op belangrijken vooruitgang wijzen.

In het bijzonder is dit het geval met plantkunde. Meer dan vroeger bleek de kennis der kandidaten op eigen waarneming gegrond. Dat dit in veel minder mate met dierkunde zoo was,

zal wel daaraan geweten moeten worden, dat menig dier minder gemakkelijk onder het bereik valt, maar zeker daarom in de eerste plaats, dat voor het onderwijs in natuurkennis zoo bitter weinig tijd beschikbaar is. De kennis van lagere dieren, zoo b.v. de biologie van zelfs de meest belangrijke insecten, was veelal zeer onbeduidend. Volkomen gebrek aan kennis van uitheemsche dieren bleek die der inlandsche niet te bevorderen.

Bij het examineeren in natuurkunde werden ook nu weer kandidaten aangetroffen, die verklaarden weinig of geen proeven gezien te hebben, iets wat natuurlijk hunne studie zeer verzaagd en vertraagd moet hebben. Het verwaarloozen der studie van licht, geluid, magnetisme en electriciteit is niet gewenscht, ook met het oog op menig ander onderdeel der natuurkennis.

Zang. Het examen in zang gaf met het oog op het programma over het algemeen reden tot tevredenheid.

De kandidaten hadden — enkele uitzonderingen niet medegerekend — voldoende kennis van het notenschrift, de maatverdeling en de toonschalen.

Het „lezen in de maat” kon evenwel in de meeste gevallen wel wat beter.

Of echter allen, die in dit vak een voldoende examen aflegden, bekwaam genoeg zijn om in de lagere school zangonderwijs te geven, is een geheel andere vraag.

De practische oefening was daarvoor niet altijd voldoende geweest.

Wenschelijk zou het daarom zijn „het zingen van een eenvoudige lied of van een zangoefening” en „bekendheid met een goede methode voor zangonderwijs in de lagere school” verplichtend te stellen.

En dit te meer, wijl dit vak op het examenprogramma voor de hoofdkarte niet voorkomt.

Teekenen. De algemeene indruk, wat betreft het schetsen van een of ander voorwerp (natuurteekenen) of naar plaat, was gunstig. Het teekenen op het bord, zoowel de copie naar plaat als naar de natuur, leverde bevredigende resultaten. Een bepaald onvoldoend cijfer behoefde in slechts weinige gevallen te worden toegekend.

Bij het theoretisch onderzoek bleek, dat het begrip van projectie en doorsneden, zoo ook voldoende kennis van de perspectievische verschijnselen, aanwezig waren.

De voorstelling van een goeden leergang voor het teekenonderwijs op de lagere school liet echter veelal te wenschen over. Bij het onderzoek naar de wijze waarop dit onderwijs moest worden geleid, bleek, dat het meerendeel der kandidaten zich niet met genoegzamen ernst voor dit gedeelte van het examen had voorbereid.

Onderwijs en opvoeding. De kandidaten hadden zich, behoudens enkele uitzonderingen, behoorlijk voorbereid. Slechts enkele schoten tekort, omdat zij het programma in te beperkten zin hadden opgevat. Zij dienen voor de vakken lezen, schrijven en rekenen minstens ééne leerwijze vrij volledig te bestudeeren en zich niet tevreden te stellen met een uittreksel.

De handleiding, boekjes en leermiddelen tot eene of andere methode behoorende, dienen behoorlijk te worden gekend.

Ook gaf het mondeling onderzoek den indruk, dat bij de opleiding der kandidaten niet altijd overeenstemming heeft bestaan tusschen het onderwijs in de methodiek (art. 2, vakken a, b en c) en de ervaring der kandidaten in eenige schoolklasse (practische vorming). Enkele kandidaten hadden nog nooit voor de klasse gestaan.

Betreffende de kennis van de voornaamste bepalingen der tegenwoordige wetgeving op het lager onderwijs bleek nu en dan, dat de kennismaking met de Leerplichtwet was achterwege gebleven.

Venlo.

Lezen. De verklaring van het gelezene gaf betrekkelijk weinig aanleiding tot het toekennen van onvoldoende cijfers. Aan de mondelinge voordracht mocht echter meer zorg worden besteed. Velen toch lazen het stukje op eentonige wijze af. De natuurlijke leestoon liet hier en daar nogal te wenschen over. Uitspraak en articulatie waren dikwijls niet juist.

Schrijven. De uitkomsten van het examen in schrijven zijn alleszins bevredigend. Slechts aan vijf kandidaten behoefde voor het schrijven op het bord en het papier een beslist onvoldoend cijfer te worden toegekend. In den regel werd het praedicaat voldoende, zeer voldoende of goed gegeven.

Nederlandsche taal. De uitslag van het onderzoek naar de kennis der grammatica was in het algemeen bevredigend. De meeste kandidaten toonden zekere vaardigheid in het benoemen van woorden en het ontleden van zinnen. Het oordeel over het schriftelijk werk moet minder gunstig luiden. Slechts weinigen hadden het gedicht, dat de stof moest leveren voor een opstel, begrepen. De meeste kandidaten hadden het op den voet gevolgd, zonder te trachten het verband tusschen de verschillende deelen voor den lezer begrijpelijk te maken. Vele opstellen toonden, evenals het overige taalwerk, groote onbeholpenheid in het uitdrukken der gedachten.

Uit de omschrijving der beteekenis der opgegeven woorden en de zinnen, waarin zij gebruikt waren, bleek meestal, dat de beteekenis slechts vaag gevoeld werd. De spreekwoordelijke uitdrukkingen werden dikwijls foutief te pas gebracht; soms was het alsof de kandidaten zich door eene vermoedelijke historische verklaring der uitdrukking tot eene verkeerde toepassing hadden laten verleiden.

Rekenen. Voor het schriftelijk gedeelte kon aan de meeste kandidaten een hoog cijfer worden toegekend. Slechts twaalf mannelijke en dertien vrouwelijke kandidaten konden het voor dit gedeelte niet brengen tot „voldoende”.

Minder gunstig waren de resultaten van het mondeling onderzoek. Het hoofdrekenen gaf over het algemeen reden tot tevredenheid. De kennis van het metriek stelsel en van de leer der evenredigheden was ruim voldoende. Daarentegen schoten vele kandidaten te kort in het verklaren der bewerkingen met geheele en gebroken getallen en het bewijzen van de eigenschappen waarop die bewerkingen berusten.

Met de berekening van de grootte en de vormveranderingen van eenvoudige vlakke figuren en de berekening van de inhoud der eenvoudigste lichamen was het over het algemeen treurig gesteld. Vaak moest dan ook aan kandidaten, die de opgegeven vraagstukken goed hadden opgelost, voor hunne kennis van de theorie een laag cijfer worden toegekend. Dientengevolge was het eindcijfer van zes en veertig mannelijke en van zes en dertig vrouwelijke kandidaten lager dan zes.

Vaderlandsche geschiedenis. De uitslag van het examen mag gunstig genoemd worden: honderd een en veertig kandidaten waren voldoende.

De Commissie meent er echter op te moeten wijzen, dat de kandidaten bij het onderwijs in geschiedenis zich bedienen moeten van eenen historischen atlas. Er waren kandidaten, die er nog nooit een gezien hadden.

Aardrijkskunde. Omtrent dit vak is het oordeel der Commissie vrij gunstig. Het aantal onvoldoende cijfers is toch inderdaad zeer gering. Wel mochten sommige kandidaten wat meer werk gemaakt hebben van hunnen atlas, ten einde eene betere voorstelling van de kaart te hebben. Ook de plaatsbeschrijving was dikwijls nogal gebrekkig, en in de natuur of elders iets opmerken, wat hunne aardrijkskundige kennis kan vermeerderen, doen vele kandidaten ook niet.

De verklaring van eenvoudige verschijnselen op het gebied der natuurkundige aardrijkskunde was een weinig beter dan in de vorige jaren, maar laat nog altijd te wenschen over.

Het teekenen van een kaartje heeft geene aanleiding tot tevredenheid gegeven. Behalve heel enkele uitzonderingen waren de geleverde kaartjes zeer onduidelijk door slordige uitvoering en door overlading.

Kennis der natuur. De uitkomst van het onderzoek in dit vak is niet onbevredigend. Het meerendeel der kandidaten kon een voldoende of hooger praedicaat behalen. Het aantal zou echter grooter zijn geweest, indien men meer in het oog had had gehouden, dat de studie niet op het van buiten leeren van een of ander handboek, maar op waarneming en vergelijking moet berusten.

Zingen. Behoudens eenige uitzonderingen schenen de kandidaten niet veel werk van dit vak gemaakt te hebben. Het in de maat lezen van een eenvoudig schoolliedje liet bij velen te wenschen over; de overige kennis bleek maar al te dikwijls zeer oppervlakkig te zijn. De Commissie kreeg den indruk, dat slechts weinig kandidaten geacht mochten worden in staat te zijn om met vrucht zangonderwijs in de lagere school te geven.

Handteekenen. Omtrent het teekenen van eene vlakversiering naar plaat en het schetsen en schaduwen van een lichaam, dient te worden opgemerkt, dat er nog steeds te veel wordt gemeten. Over het algemeen bleek het, dat oog en hand onvoldoende waren geoefend. Vaak was de schets naar de natuur bij oppervlakkige beschouwing goed, doch bij vergelijking met het voorbeeld bleek dikwijls, dat de perspectievische verschijnselen waren toegepast, vaak zeer overdreven, maar het voorwerp zelf was niet voldoende bekeken. Het schaduwen onttaardde vaak in het meer of minder zwart maken van het papier, waarna met gummi het overvloedige zwart werd verwijderd.

Bij het schetsen op het bord werd geene mooi afgewerkte teekening geëischt, maar eene duidelijke schets, zooals de onderwijzer die zou geven in de klas voor zijne leerlingen. De meesten bleken daarin echter niet zeer bedreven te zijn.

Bij de theorie werd hoofdzakelijk onderzocht of de kandidaten op de hoogte waren van de perspectievische verschijnselen die bij het natuurteekenen moeten in acht genomen worden. Het bleek echter, dat bij zeer velen deze kennis, alsmede die van projectie van weinig nut zou wezen bij eventueel te geven teekenonderwijs.

De uitkomsten waren de volgende: vier en negentig kandidaten behaalden een hooger eindcijfer dan vijf, en veertig een lager.

Opvoeding en onderwijs. Het schriftelijk werk der kandidaten was over het algemeen voldoende. Ook waren de inrichting van de lagere school en het klassikaal onderwijs vrijwel bekend. De kennis echter der leerwijzen voor het lezen, het schrijven en vooral voor het rekenen, liet bij velen te wenschen over. Hoewel de examinatoren tevreden waren wanneer de kandidaten slechts ééne leerwijze voor de genoemde vakken toonden te kennen, voldeden toch velen niet. Duidelijk kwam bij dit onderzoek aan het licht welke kandidaten practisch waren opgeleid en welke weinig of soms in het geheel niet in de school werkzaam geweest waren. Voor enkele kandidaten bleken *klankmethode* en *normaalwoord* slechts holle klanken te zijn.

Het inzicht in de geschikte middelen tot handhaving van orde en tucht was eveneens bij velen gebrekkig.

De kennis der voornaamste bepalingen van de hedendaagsche wetgeving op het lager onderwijs gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

De uitslag van het onderzoek was, dat van de tweehonderd en twee kandidaten honderd een en dertig 6 of een hooger eindcijfer behaalden, terwijl aan zeven en veertig 5 en aan de overigen een beslist onvoldoend cijfer moest worden toegekend.

BIJLAGE K.

VERSLAGEN van de in 1907 gehouden examens, ter verkrijging van akten van bekwaamheid als hoofd-
onderwijzer of hoofdonderwijzeres.

Breda.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.

Regeling van het examen.

De regeling, die in vorige jaren te Breda gevolgd werd,
bleef in hoofdzaak onveranderd.

Uitslag van het examen.

TABEL A.

AANTAL ADSPIRANTEN													
die zich aan- melden.		die deelnamen aan het schriftelijk gedeelte.		die zich bij dit gedeelte terug- trokken.		die ook aan het mondeling gedeelte deel- namen.		die zich terug- trokken.		die werden afgewezen.		die slaagden.	
M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
303	40	299	40	0	0	288	39	47	5	155	13	86	19

TABEL B.

VAKKEN.	Aantal		Waarvan:							
	volledige examens.		Vol- doende.				Twijfel- achtig.		Onvol- doende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	257	37	132	33	72	3	53	1		
Schrijven	258	36	237	32	19	4	2	0		

VAKKEN.	Aantal		Waarvan:							
	volledige examens.		Vol- doende.				Twijfel- achtig.		Onvol- doende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Nederlandsche taal . .	257	37	124	23	50	8	83	6		
Rekenen	245	34	113	19	47	7	85	8		
Aardrijkskunde . . .	243	36	110	18	27	6	106	12		
Geschiedenis	241	35	101	20	35	6	105	9		
Kennis der natuur . .	237	35	119	22	28	5	94	8		
Methode van onderwijs en opvoeding	241	35	127	25	57	5	57	5		
Handteekenen	241	35	105	18	62	10	74	7		

Uit tabel A blijkt, dat van de mannelijke kandidaten, die
examen deden, bijna 30 % slaagden, en van de vrouwelijke candi-
daten bijna 49 %.

Vier mannelijke en ééne vrouwelijke candidate kregen de akte
met een onvoldoend eindcijfer voor Nederlandsche taal.

Drie mannelijke kandidaten, die allen slaagden, waren op grond
van de laatste alinea van artikel 82 der wet tot regeling van
het lager onderwijs van het examen in het handteekenen vrij-
gesteld.

Opmerkingen over het examen
in de verschillende vakken.

Lezen. Slechts in enkele gevallen werd voor dit vak een meer
dan voldoende cijfer toegekend. De meerderheid der kandidaten
gaf blijken van eene zeer geringe vaardigheid om eene bladzijde
proza of poëzie natuurlijk voor te dragen; ook liet de vorm, waar-
in de inhoud van het gelezene werd weergegeven, veel te wenschen
over. De Commissie zoekt de oorzaak van die slechte resultaten
in de weinige zorg, die de kandidaten na het behalen der onder-
wijzers-akte aan het lezen als technische vaardigheid besteden en
in de verkeerde gewoonte bij hunne studie, meer te streven naar
de oplossing van lexicologische, grammaticale en andere moeilijk-
heden, dan naar de opvatting van een stuk als geheel.

Nederlandsche taal. Behoudens enkele gunstige uitzonderin-
gen bleef het schriftelijk werk ver beneden de verwachting der
Commissie. Dikwijls was het gedicht, dat in een opstel verwerkt
moest worden, niet begrepen, en uit een oogpunt van stijl voldeed
dit gedeelte van het schriftelijk werk al te vaak niet aan middel-
matige eischen. Dit geldt ook voor de opstelletjes, waarin de be-
teekenis van een tweetal uitdrukkingen moest verduidelijkt wor-
den. Zelfs als de kandidaten toonden de beteekenis dier uitdruk-
kingen te begrijpen, moest niet zelden ter wille van den vorm
een onvoldoend cijfer worden gegeven. Ook de zinnen, waarin
twee der opgegeven spreekwijzen gebruikt moesten worden, waren
in den regel gebrekkig naar inhoud en vorm, terwijl de beteekenis
der toegepaste spreekwijze in vele gevallen niet uit den zin bleek.
Daarbij hadden bijna alle kandidaten getracht van de uitdrukkin-
gen eene verklaring te geven, ofschoon alleen eene omschrijving
van de beteekenis was gevraagd.

Het grammaticale gedeelte van het mondeling gedeelte bepaalde
zich in hoofdzaak tot de beschouwing van spraakkunstige ver-
schijnselen, die voorkwamen in het gelezen stuk en welker ver-
klaring eene juiste opvatting daarvan bevorderde. Het resultaat
van dit onderzoek was zeer weinig bevredigend.

Het letterkundige gedeelte gaf meer redenen tot tevredenheid.
Verscheidene kandidaten toonden de door hen bestudeerde werken
voldoende begrepen te hebben en sommige wisten die zelfs te be-
schouwen in verband met den schrijver en zijn tijd. Velen hadden
echter aan de studie van Vondel niet die zorg besteed, welke de
hoofdpersoon uit onze letterkunde verdient.

Rekenen. In het geven van beknopte en toch duidelijke op-
lossingen van vraagstukken bleken vele kandidaten niet voldoende
bedreven te zijn. De grondige kennis der theorie van het rekenen
liet nogal te wenschen over. Menigmaal bleek het, dat eigen-
schappen van buiten geleerd, doch niet begrepen waren; vooral
was dit het geval met de leer van de afhankelijkheid van groot-
heden en van de vierkantworteltrekking.

Kennis der natuur. Over het algemeen mocht de kennis van
den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam vol-

doende geacht worden. Daarentegen waren de beginselen der plant- en dierkunde door velen onvoldoende bestudeerd. Enkelvonden de studie der plantkunde geheel verwaarloosd te hebben. De meeste onvoldoende cijfers voor het vak moeten geweten worden aan de gebrekkige kennis van de beginselen der natuurkunde, van de samenstelling der dampkringslucht en van de eenvoudigste verbrandingsverschijnselen.

Aardrijkskunde. Ten opzichte van de studie van dit vak kan niet op vooruitgang gewezen worden. Treurig is en blijft het verschijnsel dat zeer vele kandidaten te weinig zorg besteden aan de aardrijkskunde van Nederland en zijne Bezittingen. Er waren enkele kandidaten, die zelfs verklaarden, dat zij sinds het behalen van de onderwijzers-akte niets meer aan de aardrijkskunde van Nederland hadden gedaan. Ongeveer één derde der geëxamineerden heeft dan ook grootendeels aan de verwaarloozing van dit onderdeel een onvoldoend cijfer voor aardrijkskunde te danken. De kennis van de landen van Europa en die van de vreemde werelddeelen was over het algemeen beter, hoewel het veel kandidaten moeite kostte, zich op eene blinde kaart te oriënteren.

Wat de natuurkundige aardrijkskunde betreft, moet er op gewezen worden, dat de kandidaten zich meer dienen toe te leggen op het begripen van de voornaamste en eenvoudigste verschijnselen, dan meestal het geval schijnt te zijn. Het gebruik der aardglobe bleek bij vele kandidaten een moeilijk deel van het examen te zijn. Talrijk waren de gevallen, dat de candidaat een eenvoudig vraagstuk wel werktuiglijk kon oplossen, maar geene rekenschap wist te geven van het „waarom” en de verschijnselen, die daarbij ter sprake kwamen, volstrekt niet begreep.

Geschiedenis. Over het algemeen viel over vooruitgang in de studie van dit vak niet te roemen. Het bleek, dat deskundige leiding aan vele kandidaten had ontbroken. De meerderheid had het onderdeel van het programma „kennis van de geschiedenis van ons vaderland en zijne bezittingen” niet voldoende in het oog gehouden.

Schrijven. Was over het algemeen het schrijven zeer voldoende, toch dient opgemerkt te worden, dat veelal voor het schrijven op het bord een hooger cijfer kon gegeven worden dan voor het schrijven op papier.

Methode van onderwijs en opvoeding. Bij vele kandidaten was het schriftelijk werk niet alleen gebrekkig van vorm, maar ook onbeteekenend van inhoud, doch meer dan een heeft door een goed mondeling examen een voldoende eindcijfer kunnen verkrijgen.

De bekendheid met de voor onderwijs en opvoeding belangrijkste zielkundige verschijnselen liet bij sommigen alles te wenschen over en de beteekenis van groote paedagogen voor de school kon slechts door weinigen worden aangegeven. De kennis der methodiek was meestal voldoende. Nog te veel echter bestond ze in memoriseerde details, terwijl verzuimd was, de beginselen op te sporen, die aan eene methode ten grondslag liggen. Van kandidaten voor de hoofdkate mag geëischt worden, dat ze hun eigen praktijk theoretisch kunnen verdedigen, dat ze blijken geven hun werk in de klasse welbewust te verrichten.

Handteekenen. In vroegere verslagen is herhaaldelijk de opmerking gemaakt, dat de praktijk bij de theorie ten achter staat. Dit geldt nog. Vele kandidaten beweerden geene gelegenheid te hebben zich praktisch te bekwamen. Dikwijls was de reproductie van den vorm eener plaat gebrekkig en ontsierden harde, zwarte lijnen de afwerking.

Breda, den 1sten October 1907.

*De Voorzitter der Commissie
van voornoemd examen.*

L. MICHIELS.

De Secretaris.

A. BLOK.

Arnhem.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.

Regeling van het examen.

De regeling van het examen, die in het jaar 1906 te Arnhem gevolgd werd, bleef in hoofdzaak onveranderd.

Uitslag van het examen.

TABEL A.

Aantal adspiranten, die											
zich aan- meldden.		schrif- telijk examen deden.		monde- ling en schriftelijk examen deden.		zich terug- trokken.		werden afge- wezen.		slaagden.	
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
222	51	220	49	214	49	71	2	66	23	77	24

TABEL B.

V A K K E N.	Aantal volledige examens.		Waarvan:					
			Vol- doende.		Twijfel- achtig.		Onvol- doende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	192	49	105	33	51	15	36	1
Schrijven	204	48	132	26	68	21	4	1
Nederlandsche taal	194	49	88	31	49	9	57	9
Rekenen	181	48	106	30	33	12	42	6
Geschiedenis	189	49	82	19	40	9	67	21
Aardrijkskunde	181	49	85	26	45	9	51	14
Kennis der natuur	185	48	98	25	37	10	50	13
Handteekenen	148	47	84	30	29	11	35	6
Methode van onderwijs en opvoeding	187	48	89	24	41	10	57	14

Uit deze tabel blijkt, dat van de mannelijke kandidaten, die examen deden, 35 % slaagden, van de vrouwelijke bijna 47 %.

Twee mannelijke kandidaten kregen de akte met een onvoldoend eindcijfer (4) voor de Nederlandsche taal. Vier, die slaagden, konden op grond van de laatste alinea van art. 82 der Onderwijswet van het examen in het handteekenen worden vrijgesteld.

Opmerkingen, de examens in de ver- schillende vakken betreffende.

Lezen en Nederlandsche taal. De Commissie vindt geene aanleiding tot andere opmerkingen dan hare voorgangster.

Weinig kandidaten gaven blijk goed te kunnen lezen. Door velen werd gezondigd tegen de eenvoudigste eischen van een goede voordracht. Van eene opzettelijke oefening in het luid lezen is blijkbaar bij de meesten geen sprake.

De slechte uitkomsten van het examen in het lezen zijn in overeenstemming met den ongunstigen indruk, die in het algemeen door het geleverde schriftelijk werk gemaakt werd.

De meeste opstellen, er waren loffelijke uitzonderingen, bewezen, dat men zich te weinig rekenschap had gegeven van de gebruikte woorden. Men las over de regels heen en ging aan het phantaseeren in plaats van zich te houden aan de bedoeling van

den dichter en te letten op het verband, waarin de woorden voorkomen. Daarbij liet de stijl dikwijls te wenschen over, zoodat men niet zelden naar de bedoeling moest raden. Menigen candidaat zou men willen aanraden, zich te oefenen door het maken van eenvoudig taalwerk en daarbij dan vooral te streven naar een heldere en nauwkeurige uitdrukking van zijne gedachten.

Ook de studie der spraakleer bleek dikwijls verwaarloosd. Niet slechts was de grammaticale kennis die men noodig heeft tot het behalen der onderwijzersakte, niet uitgebreid, dikwijls scheen ze zelfs niet onderhouden.

Rekenen. De uitslag van het examen in de rekenkunde verliep zich, over het geheel genomen, niet boven het middelmatige. Wat het schriftelijk gedeelte van het examen betreft kon de Commissie in het geleverde werk nogal stof tot tevredenheid vinden.

Aan 179 kandidaten van de 273, d. i. aan ongeveer 66 % van het geheele aantal, kon voor dit werk het praedicaat „voldoende” of „meer dan voldoende” worden toegekend, en onder dezen waren er 43, die voor hun werk het cijfer 8 of 9 konden behalen. Veel minder gunstig was het echter gesteld met het mondeling examen, waarbij niet meer dan 48 % der geëxamineerden „voldoende” werden bevonden. Zelden werd een beslist onvoldoend schriftelijk examen door den uitslag van het mondeling onderzoek geheel goedge maakt, terwijl het daarentegen herhaaldelijk voorkwam, dat alleen ten gevolge van een slecht mondeling examen, ondanks een voldoende praedicaat voor het schriftelijk werk, het eindoordeel niet anders dan ongunstig kon uitvallen. Wel bleek het bij het mondeling onderzoek, dat nagenoeg geen der kandidaten één of meer onderdeelen van de theorie der rekenkunde, die binnen de grenzen van het programma vallen, volkomen had verwaarloosd, maar de wijze, waarop de leerstof was bestudeerd en verwerkt, liet bij een goed deel der aspiranten veel te wenschen over. De vaak hoogst gebrekkige en onbeduidende antwoorden verrieden maar al te dikwijls een gebrek aan inzicht, dat door geen werktuigelijk van buiten geleerde kennis was goed te maken.

In verband met het betere schriftelijk werk kon ten slotte aan ongeveer 60 % der geëxamineerden een voldoende eindcijfer worden gegeven.

Aardrijkskunde. De kennis van de hoofdzaken der wiskundige aardrijkskunde was bij veel kandidaten tamelijk bevredigend. Zij gaven echter niet altijd blijken van voldoende vaardigheid bij het gebruik der aardglobe.

Betreffende de natuurkundige aardrijkskunde toonden velen slechts hoogst oppervlakkige begrippen te hebben van isothermen, klimaatgordels, passaten, moessons, neerslag, enz. Anderen, die toonden een of andere handleiding voor natuurkundige aardrijkskunde te hebben bestudeerd, hadden de verkregen kennis niet leeren toepassen op de verschijnselen van den plantengroei en de dierenverbreiding, en toonden daardoor weinig te weten van de hoofdvortbrengselen der verschillende wereldstreken en van den invloed der voortbrengselen op den handel en de industrie.

De topographische kennis van de werelddeelen buiten Europa liet bij veel kandidaten te wenschen over. Met de kennis van onze Oost- en West-Indische bezittingen was het dan weinig gunstiger gesteld.

Enkele kandidaten daarentegen gaven blijk van nauwgezette voorbereiding en behaalden een meer dan voldoende cijfer.

Geschiedenis. De uitslag van het examen in de geschiedenis is geweest, dat aan 30 van de 49 dames en aan 107 van de 189 heeren een minder dan voldoende cijfer moest toegekend worden. De Commissie aarzelt dan ook niet er op te wijzen, dat verreweg de meeste kandidaten zich met gebrekkige kennis in dit vak aan het examen onderwierpen.

De onvoldoende voorbereiding is minder toe te schrijven aan het verwaarloosen van het vak, dan wel aan het ontbreken van eene deskundige leiding bij het bestudeeren daarvan.

Wel mag gezegd worden, dat het veel minder dan vorige jaren voorkwam, dat examinandi durfden te zeggen, dat zij aan de studie der geschiedenis volstrekt geen tijd besteed hadden.

Wanneer bij de opleiding voor de hulpakte naast de vaderlandsche geschiedenis eenige hoog noodige kennis van de algemeene geschiedenis kon worden aangebracht, en daarop bij de studie voor de hoofdkate kon worden voortgewerkt, zoo zouden de resultaten der hoofdkate-examens, ten minste wat dit vak betreft, heel wat gunstiger worden.

Kennis der natuur. De kennis van de verbrandingsverschijnselen was, behoudens enkele uitzonderingen, onvoldoende.

Met betrekking tot de dierkunde meent de Commissie bij herhaling er de aandacht op te moeten vestigen, dat men zich bij de studie niet moet bepalen tot de gewervelde en gelede dieren, maar dat deze zich ook behoort uit te strekken tot de overige afdeelingen. Op vragen aangaande weekdieren, wormen, enz. bleven de kandidaten steeds het antwoord schuldig.

De natuur- en plantkunde geven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Methode van opvoeding en onderwijs. Terwijl de Commissie keuze had gegeven tusschen twee onderwerpen, kozen bijna allen de opgave betreffende kennis der natuur; de behandeling daarvan liet dikwijls, zoowel wat den inhoud als wat den vorm betreft, veel te wenschen over.

Uit de mondelinge examens bleek, dat vooral aan de punten a en d van het programma te weinig zorg was besteed.

Velen toch toonden gebrek aan inzicht in de wijze, waarop het schoolonderwijs kan worden dienstbaar gemaakt aan de verstandelijke en zedelijke vorming der jeugd, en hadden zich, wat de geschiedenis der opvoeding aangaat, tevreden gesteld met het memoriseeren van eenige namen, feiten en jaartallen.

Schrijven. Over het algemeen waren de resultaten van het onderzoek in dit vak, in verband met de hooge waardeering bij de beoordeeling, weinig meer dan voldoende. Slechts zelden werd schoonschrift geleverd. Overigens geeft het onderzoek geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Teekenen. Bij het mondeling examen bleek het, dat een groot deel der kandidaten de theorie der perspectief beoefend had, zonder het verband met de practijk te begrijpen. Het teekenen gaf vooruitgang te bespeuren.

Voor het natuurtekenen waren meetkundige modellen gekozen die in grondvorm zooveel mogelijk bekende voorwerpen, als: hondenhok, garenklos, trapje, enz., weergaven. Wegens de eischen van het programma, dat spreekt van meetkundige voorwerpen, mocht de Commissie geen voorwerpen uit onze omgeving kiezen. Zij meent dit te moeten betreuren, omdat het teekenen van voorwerpen uit ons dagelijksch leven meer in overeenstemming zou zijn met het doel van het teekenenonderwijs op de lagere school.

Aldus opgemaakt te Arnhem, den 7den September 1907.

Namens de Commissie van Examen,

De Voorzitter,

W. J. P. v. OPPENRAAY.

De Secretaris,

W. MOOLHUISEN.

's Gravenhage.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij besluit van 4 Juni 1907, n°. 6318¹, afdeling Onderwijs, heeft de eer Uwe Excellentie te berichten, dat in de regeling van het examen geenerlei wijziging werd gebracht en dat in de uitkomsten vooruitgang te bespeuren viel, daar ruim 59 % der vrouwelijke en bijna 46 % der mannelijke kandidaten slaagden. Die uitkomsten waren als volgt:

V A K K E N.	Aantal		Waarvan :					
	examens.		vol-		twijfel-		onvol-	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	266	64	215	60	"	"	51	4
Schrijven	266	64	264	64	"	"	2	"
Nederlandsche taal	266	64	172	49	19	4	75	11
Rekenen	266	64	165	42	4	1	97	21
Aardrijkskunde	263	64	185	42	6	2	72	20
Geschiedenis	263	64	161	44	3	"	99	20
Kennis der natuur	266	64	164	50	1	1	101	13
Handteekenen	256	64	191	50	17	4	48	10
Onderwijs en opvoeding	263	64	175	41	8	1	80	22

Van de geëxamineerden hadden ingevolge art. 82, laatste lid. of artikel 106, laatste lid, der wet tot regeling van het lager onderwijs, vrijstelling van het examen in het handteekenen 5 mannelijke kandidaten.

Van de geslaagden hadden er 3 een onvoldoend cijfer voor Nederlandsche taal, 2 mannelijke en 1 vrouwelijke.

Opmerkingen aangaande de examens in de verschillende vakken.

Lezen. Vele geëxamineerden toonden het gelezene wel goed of voldoende te begrijpen, maar waren minder bedreven in het goed werktuigelijk en eenvoudig natuurlijk lezen. Vooral bij de mannelijke kandidaten liet soms de articulatie te wenschen over.

Schrijven. Het schrijven op het papier zoowel als op het bord gaf, behoudens enkele uitzonderingen, blijk van degelijke oefening. Drie kandidaten waren in het bezit van de akte N, schoonschrijven M. O.

Nederlandsche taal. De kennis van de beginselen der spraakleer was bij de meeste kandidaten voldoende, wat de leer van den zin, de woordsoorten en de woordvorming betreft; het verklaren van de beteekenis en het gebruik der buigingsvormen gaf vaak minder goede resultaten; de studie van de regels der spelling, ook van de allereenvoudigste, bleek door zeer velen verwaarloosd te zijn. Bij een vrij groot aantal kandidaten kwamen in het schriftelijk werk taal- en spelfouten voor. Overigens gaf het schriftelijk werk doorgaans reden tot tevredenheid. Ook de resultaten van het mondeling examen in de letterkunde waren over het geheel bevredigend.

Rekenen. Het schriftelijk examen gaf geen bevredigend resultaat, daar slechts aan ongeveer de helft der aspiranten een voldoende of meer dan voldoende cijfer kon worden toegekend. Bij het onbeholpen becijferen van eene eenvoudige renteberekening werd door velen gezondigd tegen de praktijk, door in hunne berekening de onmogelijkste breuken van guldens en centen op te nemen. Ook moet hier worden opgemerkt, hoe onnauwkeurig door vele aspiranten wordt gecijferd. De kennis van de theorie van het rekenen, ook met toepassing daarvan op het rekenonderwijs in de lagere school, mocht daarentegen bij het meerendeel der aspiranten bevredigend genoemd worden, waardoor het onvoldoende cijfer van het schriftelijk examen vaak opgevoerd kon worden tot voldoende en hooger.

Aardrijkskunde. Het onderzoek naar de kennis der wis- en natuurkundige aardrijkskunde gaf over het geheel bevredigende uitkomsten. Van vele kandidaten liet de topografische kennis te wenschen over; niet weinigen hadden de studie van Nederland en Indië verwaarloosd.

Geschiedenis. De resultaten van het examen in dit vak mogen niet bijzonder bevredigend genoemd worden. Het bleek, dat door verscheidene aspiranten van de studie der algemeene geschiedenis weinig werk was gemaakt en dat sommigen zelfs die der negentiende eeuw geheel verwaarloosd hadden. Het gemis aan voldoende kennis van de vaderlandsche geschiedenis was menigmaal oorzaak

dat een onvoldoend eindcijfer moest toegekend worden. Er dient ook thans op gewezen, dat de historische atlas een onmisbaar hulpmiddel is bij de beoefening der geschiedenis.

Kennis der natuur. Met genoegen kan de sub-commissie voor dit vak constateeren, dat er eenige vooruitgang valt waar te nemen in de kennis der kandidaten, zooals blijkt uit het kleiner aantal malen, dat een onvoldoend cijfer moest worden toegekend. Toch zijn er nog te veel onderwijzers, die meenen, dat het voldoende is het een en ander over enkele belangrijke onderwerpen na te lezen, zoo goed mogelijk in het geheugen te prenten en die dus hunne kennis uitsluitend uit het leerboek hebben geput. In de eerste plaats geldt die opmerking het onderdeel verbrandingsverschijnselen en samenstelling van de dampkringslucht.

Teekenen. Over het algemeen was het teekenen naar plaat en groep bevredigend. De perspectief bleek vrij goed bestudeerd te zijn, maar hare toepassing op een eenvoudig voorwerp was veelal onvoldoende. Vele kandidaten bleken genoegzaam bekend met een goeden leergang voor het plaatteekenen, maar de kennis van een goeden gang voor het natuurteekenen liet te wenschen over.

Methode van onderwijs en opvoeding. Vele kandidaten hadden geen duidelijke begrippen omtrent de wijze, waarop het onderwijs kan worden dienstbaar gemaakt aan de verstandelijke en zedelijke vorming der leerlingen. Bijna allen hadden eenige kennis van zielkunde, doch velen wisten het geleerde niet behoorlijk toe te passen.

De kennis van de meest gebruikte leerwijzen voor elk vak bij het lager onderwijs in het bijzonder liet bij verschillende kandidaten te wenschen over, doordat ze niet de methoden zelf, maar een dictaat over de methode hadden bestudeerd.

Bij het onderzoek naar de kennis der geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs heeft het de aandacht der Commissie getrokken, dat er te weinig zorg wordt besteed aan de geschiedenis van het onderwijs in de verschillende leervakken en dat er veel meer werk wordt gemaakt van de geschiedenis van de opvoeding in de 17de en 18de dan van die in de 19de eeuw.

Namens de Commissie,

P. LE GRAND,
Voorzitter.

K. J. RAZELIUS,
Secretaris.

Amsterdam.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

In de regeling van het examen kwam geene wijziging.

Overzicht van het aantal volledige examens, dat is afgelegd in elk der vakken, genoemd in het programma, behorende bij het Koninklijk besluit dd. 17 December 1890 (Staatsblad no. 180).

V A K K E N.	Aantal		WAARVAN :					
	volledige		voldoende.		twijfelachtig.		onvoldoende	
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
Lezen	148	85	125	80	0	0	23	5
Schrijven	148	85	147	83	0	0	1	2
Nederlandsche taal	148	85	107	60	0	0	41	16
Rekenen	148	84	94	60	0	0	54	24
Aardrijkskunde	147	85	112	62	0	0	35	23
Geschiedenis	150	85	96	50	0	0	54	35
Kennis der natuur	148	85	98	54	0	0	50	34
Handteekenen	134	83	113	77	0	0	22	6
Methode van onderwijs en opvoeding	147	85	97	55	0	0	50	30

Van de geëxamineerden hadden, ingevolge art. 61, laatste lid, of art. 85, laatste lid, der wet tot regeling van het lager onderwijs, vrijstelling van het examen in het handteekenen: 13 mannelijke kandidaten en 1 vrouwelijke kandidaat.

Van de geslaagden hadden een onvoldoend cijfer voor Nederlandsche taal: 2 mannelijke en 3 vrouwelijke kandidaten.

Opmerkingen, betreffende de examens
in de verschillende vakken.

Lezen. Vele kandidaten lazen niet voldoende. Zij legden den klemtoon verkeerd, brachten niet genoeg afwisseling in den toon of lieten niet voldoende op zinsmelodie en woordaccent. De uitspraak van sommige hunner liet veel te wenschen over. Daarentegen toonden de meeste het gelezene goed te verstaan.

Schrijven. Het examen in dit vak gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Nederlandsche taal. Meestal bleken de regels en bepalingen der spraakkunst goed bekend. In de toepassing daarvan of de toelichting door eenvoudige voorbeelden schoten velen te kort.

Het onderzoek naar de bekendheid met de voornaamste voortbrengselen der Nederlandsche letterkunde levende over het algemeen voldoende resultaten. Deze zouden beter geweest zijn, indien de kandidaten de moeite, welke zij zich blijkbaar voor dit deel van het examen geven, vooral besteden aan het verkrijgen van duidelijke indrukken.

Het fragment uit Vondel's „Aenleidinge ter Nederduytsche Dichtkunste" werd door de meeste kandidaten op bevredigende wijze in hedendaagsch Nederlandsch overgebracht. De opstellen toonden vaak, dat de steller zich niet juist en gemakkelijk wist uit te drukken. In het schriftelijk werk van enkelen kwamen nog ergerlijke taalfouten voor.

Rekenen. De uitkomsten van het schriftelijk examen in dit vak waren bij de meeste kandidaten voldoende. Aan velen kon voor de oplossing der vraagstukken een hoog cijfer worden toegekend. Dit cijfer daalde bij niet weinigen, ten gevolge van het mondeling onderzoek. Daarbij toch bleek, dat tal van kandidaten het gedeelte der rekenkunde, dat aan de evenredigheden voorafgaat, slecht bestudeerd of geheel verwaarloosd hadden.

Het onderzoek naar de kennis der evenredigheden en der reeksen leidde over het algemeen tot bevredigende uitkomst. De worttelrekking en de evenredige afhankelijkheid daarentegen bleken slechts bij uitzondering grondig bestudeerd te zijn.

Aardrijkskunde. Zoowel bij de mannelijke als bij de vrouwelijke kandidaten was de kennis der wiskundige aardrijkskunde over het algemeen bevredigend. Van de verschijnselen op het gebied der natuurkundige aardrijkskunde werden de namen gekend, doch de verklaring ervan liet in den regel veel te wenschen over. Waaraan de voornaamste Staten hunne beteekenis danken, was slechts enkelen kandidaten bekend; te weinig waren de Staten met elkander vergeleken, wat betreft de aardrijkskundige hoofdfactoren: gesteldheid van den bodem, voortbrengselen, grootte der oppervlakte en talrijkheid der bevolking.

Eindelijk moet worden opgemerkt, dat de meeste kandidaten, na het verkrijgen van de akte, bedoeld in art. 77 onder a, van Nederland en zijne koloniën weinig studie schenen gemaakt te hebben.

Geschiedenis. Een betrekkelijk groot aantal kandidaten schenen de studie van dit vak geheel te hebben verwaarloosd. Bij vele kandidaten bleek, dat zij niet voldoende op de hoogte waren van de eischen, die het programma stelt. Vooral de nieuwste geschiedenis was blijkbaar door zeer velen niet goed bestudeerd. Meer in het bijzonder kwam dit uit bij het onderzoek naar de kennis van de vaderlandsche geschiedenis. Van eene historische atlas scheen meer dan vroeger bij de voorbereiding voor het examen gebruik te zijn gemaakt. Toch moet de Commissie nog altijd op het wenschelijke van een regelmatig gebruik van dit leermiddel bij de studie de aandacht vestigen.

Kennis der natuur. Het onderzoek in dit vak gaf niet veel stof tot roemen. Slechts weinigen hadden een behoorlijk zelfstandig inzicht in de onderwerpen, die ter sprake werden gebracht.

Velen herkenden de meest voorkomende planten en dieren niet, als deze hun werden voorgehouden.

Hoofdzaken uit het gebied der natuurkennis, als: de voeding der planten, de ontwikkeling van de lichaamswarmte bij mensch en dier, alsmede de verbrandingsverschijnselen, bleken vaak met zeer onvoldoenden uitslag te zijn bestudeerd.

Handteekenen. Over het geheel gaven de kandidaten voldoende proeven van practische bekwaamheid.

De constructieve perspectief was, op enkele uitzonderingen na, goed geoefend, doch de vaardigheid om de perspectievische verschijnselen toe te lichten, door een los schetsje uit de hand, liet veel te wenschen over.

De studie van het methodisch gedeelte van dit examen was bijna algemeen te eng opgevat: de kandidaten hadden meest allen ééne bepaalde methode bestudeerd en gaven van *eigen* inzichten weinig blijk.

Methode van onderwijs en opvoeding. De meeste kandidaten toonden duidelijke begrippen te hebben van de wijze, waarop het onderwijs aan de verstandelijke en zedelijke vorming der leerlingen kan worden dienstbaar gemaakt.

Minder bevredigend was de uitkomst van het onderzoek naar de kennis van de algemeene inrichting der lagere school, van de indeeling der klassen en van het klassikaal onderwijs. Dit punt van het programma was bij de voorbereiding en studie voor dit examen blijkbaar wat verwaarloosd.

De kennis van de algemeene onderwijskunde was meestal voldoende. Die van de meest gebruikte leerwijzen voor elk vak daarentegen was meermalen onvoldoende; in de meeste gevallen doordat de kandidaten zich vergenoegd hadden met de inprenting van zeer beknopte schetsen of overzichten der besproken leerwijzen, zonder de handleidingen en leermiddelen te hebben gezien; in verscheidene gevallen ook, doordat ze voor sommige vakken, naar hunne eigen verklaring, geene enkele methode, zelfs geen eenvoudigen leergang, bestudeerd hadden.

Op weinige uitzonderingen na bleek, dat de kandidaten zich eenige, naar het oordeel der Commissie, voldoende kennis van de geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs, vooral in ons vaderland en van het Nederlandsch schoolwezen eigen gemaakt hadden.

Namens de Commissie,

J. C. FABIUS,
Voorzitter.

L. GERHARDT,
Secretaris.

Leeuwarden.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Ministerieele beschikking van 4 Juni 1907, no. 6318¹, afdeling Onderwijs, belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, heeft de eer omtrent den uitslag van het examen het volgende mede te deelen.

De regeling van het examen was gelijk aan die van een vorig jaar te Groningen. Ook nu was aan de sub-commissie voor lezen en aardrijkskunde het *technisch* lezen opgedragen.

Ook nu weer bleek het der Commissie, dat zooveel niet aan de eischen van het examen konden voldoen, doordat zij van alle leiding bij hun studie verstoken waren geweest.

Dit geldt vooral de onderwijzers op afgelegen plaatsen, die veelal het laagst bezoldigd zijn.

In dit verband mocht het wenschelijk heeten, indien Uwe Excellentie kan goedvinden zijn tusschenkomst bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij te verleen voor een verlaging der (reis)tarieven, ten behoeve van die onderwijzers en onderwijzeressen, die een cursus tot opleiding voor de hoofdkate wenschen te volgen; en tevens steun te verleen tot het in het leven roepen of de instandhouding van meerdere of van bestaande inrichtingen tot opleiding voor die akte.

CANDIDATEN.	Aantal kandidaten, die						zijn geslaagd.
	zich hebben aangemeld.	het examengeld hebben betaald.	hebben deelgenomen aan het schriftelijk examen.	zich terugtrokken		werden afgewezen.	
				vóór het mondeling examen.	tijdens het mondeling examen.		
Mannelijke . .	238	237	237	4	10	140	83
Vrouwelijke . .	15	15	15	0	0	5	10

Tabel van examens in elk vak afgenomen.

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Aantal malen, dat is toegekend:					
			6—10		5		1—4	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	229	15	135	11	7	2	87	2
Schrijven	229	15	213	15	7	0	9	0
Nederlandsche taal	229	15	140	12	8	2	81	1
Rekenen	229	15	112	9	15	2	102	4
Aardrijkskunde	229	15	114	7	6	2	109	6
Geschiedenis	228	15	138	5	8	3	82	7
Kennis der natuur	228	15	131	11	8	1	89	3
Handteekenen	221	15	136	11	5	0	80	4
Methode van onderwijs en opvoeding	229	15	126	12	3	2	100	1

Twee mannelijke kandidaten konden worden vrijgesteld van het examen in het handteekenen, op grond van artikel 82, laatste lid, der wet op het lager onderwijs.

Twee mannelijke kandidaten verkregen de akte ondanks een onvoldoend cijfer in de Nederlandsche taal.

Opmerkingen, betreffende de examens in de verschillende vakken.

Lezen. Opnieuw werd er bijna uitsluitend gelet op het technisch lezen, dat, vooral wat natuurlijkheid aangaat, nog altijd veel te wenschen overlaat, ook door het laten hooren van overtollige buigingsuitgangen. De kandidaten moeten zich meer rekenschap geven van den toon, waarin een stukje proza of poësie dient gelezen te worden. Al te vaak ook werd de klemtoon op verkeerde woorden of lettergrepen gelegd, terwijl de dialectische uitspraak van klinkers zoowel als van medeklinkers voor velen een onvoldoend cijfer ten gevolge had. Dit geldt vooral van de mannelijke kandidaten.

Schrijven. Het schrijven was over het algemeen voldoende en voor de meeste kandidaten kon het bordschrijven met hetzelfde cijfer gewaardeerd worden als het schoonschrift; waar er verschil bestond, was het bordschrijven het beste.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk bestond uit een opstel naar aanleiding van een vers van R. Loveling, getiteld „De Verzoening” en een zinsontleding. Het eerste stuk werd over het algemeen beter gemaakt dan het tweede.

Toch waren er maar weinig opstellen, die boven het middelmatige uitstaken. Blijkbaar hebben vele kandidaten bij hunne voorbereiding voor het examen zich veel te weinig schriftelijk geoefend. Voor het tweede stuk kon slechts aan de kleinste helft der kandidaten een voldoende cijfer worden toegekend; dit werk gaf maar al te zeer den indruk, dat de studie van de spraakkunst door velen verwaarloosd wordt.

En deze indruk werd door het mondeling examen niet weggenomen, eer versterkt. De verklaring van een stuk proza of poëzie liet beter indruk na, evenals het examen in letterkunde. Wel bleek bij deze onderdeelen van het examen, dat de algemeene ontwikkeling van sommigen uiterst gering was, maar de meesten gaven blijk, dat ze inzonderheid aan de studie der letterkunde veel zorg besteed hadden. Zelfs voor de vroeger wel eens vernomen klacht, dat de studie der nieuwere schrijvers verwaarloosd was, bestaat ditmaal geen aanleiding. Wenschelijk zou het evenwel zijn, dat er meer kennis genomen werd van letterkundige tijdschriften, en dat men bij de bestudeering der verschillende schrijvers meer lette op de onderscheiden richtingen in de letterkunde.

Rekenen. De oplossing der schriftelijke opgaven liet veel te wenschen over. Slechts 38 pct. der kandidaten kon daarvoor een voldoende of een meer dan voldoende cijfer behalen, terwijl van 43 pct. het werk beslist onvoldoende was. Blijkbaar hebben velen hun heil gezocht in het maken van vele sommen, zonder aan de oplossing zelve de noodige zorg te besteden.

Ook het mondeling examen gaf over het algemeen poovere resultaten. Velen hadden de theorie geheel verwaarloosd en niet zeldzaam was het, dat iemand, wiens schriftelijk werk van eenigen aanleg getuigde, met den inhoud van zijn leerboek zelfs niet oppervlakkig bekend bleek te zijn. Ofschoon de sub-commissie den eisch van het programma, grondige kennis der rekenkunde, voor de kandidaten zoo mild mogelijk uitlegde, moest ze in zeer vele gevallen een onvoldoend cijfer toekennen. Het heeft de sub-commissie bijzonder getroffen, dat de kennis der hoofdbewerkingen, zelfs waar die voor vruchtbaar onderwijs in de lagere school volstrekt noodig is, zooveel te wenschen overliet. Zoo was het een zeldzaamheid, dat iemand de gewone deeling van geheele getallen behoorlijk kon verklaren.

Aardrijkskunde. Vele kandidaten hadden vage of onjuiste begrippen aangaande de vorming van den Nederlandschen bodem en de hoofdzaken uit ons polderland. Dit bleek in het bijzonder bij eene bespreking der streek, waar de kandidaten te huis behoorden en die ze dus, ook door aanschouwing, grondiger hadden kunnen leeren kennen. Wat de studie der aardrijkskunde in het algemeen aangaat, verdient het opmerking, dat nog steeds het oorzakelijk verband der geographische elementen van een landschap niet genoeg in het oog wordt gehouden.

Geschiedenis. Al behoefde ook niet bepaald aan een groot getal der kandidaten een onvoldoend cijfer te worden toegekend, toch moet worden opgemerkt, dat sommigen zich aan het examen onderwerpen, zonder rekening te houden met de eischen, die door het programma worden gesteld.

Wat te zeggen van hen, die opgaan voor de hoofdkarte en met de studie der algemeene geschiedenis blijkbaar niet verder zijn gekomen dan tot het begin der 19de, enkelen slechts tot dat der 17de eeuw?

Bedroevend is het voorts, dat historische atlassen door menig-een zoo goed als nooit worden geraadpleegd, hetgeen telkens duidelijk bleek.

Ook kon de geschiedenis onzer koloniën beter worden bestudeerd en, wat het geheel betreft, moest meer worden gestreefd naar de kennis van het onderling verband der gebeurtenissen.

Kennis der natuur. Het examen in kennis der natuur leverde over het algemeen bevredigende resultaten op. Verreweg de meeste kandidaten gaven blikken, de physica op goede wijze te hebben bestudeerd. Echter kwam het nog al te dikwijls voor, dat de kandidaten bleken hunne kennis hoofdzakelijk uit handboeken te hebben geput, en die kennis alzoo niet op voldoende waarneming berustte. Ook de studie der dier- en plantkunde steunde in veel gevallen niet in voldoende mate op waarneming. De kennis der verbrandingsverschijnselen was bij het overgrootste deel der kandidaten zeer onvoldoende.

In vergelijking met vorige jaren, kan in de studie der natuurkennis vooruitgang worden geconstateerd.

Teekenen. De uitslag van dit examen was over het algemeen gunstig. Het practisch teekenen, voornamelijk de teekening naar de natuur, was beter dan de kennis der theorie. De Commissie wenscht echter de aandacht te vestigen op enkele leemten in de studie der kandidaten.

De kennis van een goeden leergang bepaalde zich dikwijls tot den naam van den ontwerper. Herhaaldelijk kwam het voor, dat

de candidaat niet bekend bleek met dat deel eener voorbeeldenreeks, dat door hem zelf bij zijn onderwijs gebruikt wordt. Slechts weinigen waren in staat een eenigszins volledig overzicht van een leergang of van eene serie teekenmodellen te geven.

Eene duidelijke verklaring van de voornaamste perspectievische verschijnselen was voor velen niet mogelijk; evenmin het behoorlijk onder woorden brengen van de perspectievische wetten.

Voor vele kandidaten bleek het zeer moeilijk een perspectiefisch schetsje te geven van een weg, een huisje, een openstaand venster en dergelijke eenvoudige zaken. Het is noodig, dat zij zich meer oefenen in het teekenen uit het hoofd, en dat zij de regels, die daarbij toegepast moeten worden meer leeren kennen door praktisch teekenen dan uit leerboeken over perspectief.

Onderwijs en opvoeding. Wat betreft de wijze, waarop het onderwijs dienstbaar kan worden gemaakt aan de verstandelijke en zedelijke vorming der leerlingen (punt *a* van het programma) meent de sub-commissie er op te moeten wijzen, dat vele kandidaten zóó weinig zielkundige kennis bezaten, dat tal van termen, in de paedagogiek gebruikelijk, niet of zeer onvoldoende door hen werden begrepen.

Ten opzichte van de kennis der algemeene inrichting van de lagere school, van de indeeling der klassen en van het klassikaal onderwijs (punt *b*) was de uitslag van het onderzoek minder ongunstig, al waren enkelen niet voldoende bekend met de middelen, welke den onderwijzer ten dienste staan om de eenheid in de klasse zooveel mogelijk te bewaren.

De kennis van de methodiek (punt *c*) gaf, vooral wat de bijzondere methodiek betreft, weinig reden tot tevredenheid. Tal van kandidaten kenden voor sommige vakken, speciaal voor kennis der natuur en aardrijkskunde, slechts bij name de eene of andere leerwijze. Enkelen waren zelfs met de methode, die zij dagelijks in de school volgden, niet voldoende bekend.

Voor de kennis van de geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs (punt *d*) kon alleen bij uitzondering een voldoende cijfer worden toegekend.

Leeuwarden, 24 Augustus 1907.

B. VAN DER MEULEN, *Voorzitter.*
E. H. BODDÉ, *Secretaris.*

Deventer.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking van 4 Juni 1907, no. 6318¹, afd. Onderwijs, belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, heeft de eer Uwe Excellentie omtrent den uitslag van het examen het volgende mede te deelen.

	Aantal kandidaten, die					
	zich hebben aangemeld.	het examen-geld hebben gestort.	zijn opgekomen bij het schriftelijke gedeelte.	zich tijdens het schriftelijke of het mondelinge gedeelte hebben teruggetrokken of bij het mondelinge gedeelte niet zijn opgekomen.	zijn afgewezen.	zijn geslaagd.
Mannen . . .	96	96	96	6	52	38
Vrouwen . . .	15	15	15	0	6	9
	111	111	111	6	58	47

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Aantal malen, dat is toegekend:					
			6—10		1—4		5	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	94	15	49	11	45	4	"	"
Schrijven	94	15	86	15	8	"	5	"
Nederlandsche taal	93	15	68	15	20	"	"	"
Rekenen	93	15	45	9	44	5	4	1
Aardrijkskunde	93	15	66	14	27	1	"	"
Geschiedenis	93	15	54	7	38	8	1	"
Kennis der natuur	93	15	53	10	39	5	1	"
Handteekenen	87	15	65	7	19	8	3	"
Methode van opvoeding en onderwijs	92	15	52	14	37	1	3	"

Vrijstelling van het examen in het handteekenen werd genoten door 5 mannelijke kandidaten, op grond van art. 82, alinea 2, wet L. O.

Eén mannelijke candidaat verkreeg de akte, alhoewel hem voor de Nederlandsche taal een onvoldoend eindcijfer moest worden toegekend.

Ten opzichte van de verschillende vakken wordt het volgende nog opgemerkt.

Lezen. De meeste kandidaten lazen niet goed; hun dialect kunnen zij niet afleeren; zij voelen zelf niet, hoe onbeschaafd hun uitspraak is, en wat het zwaarst weegt: zinsaccent is hun geheel en al onbekend. Zeker is het, dat zij niet in staat zijn, goed onderwijs in het lezen te geven.

De vrouwelijke kandidaten waren over het algemeen veel beter dan de mannelijke; zij hebben van nature meer aanleg voor goed lezen.

Schrijven. Het examen in dit vak gaf bij slechts weinigen onvoldoende resultaten; het schrift op het bord was beter dan dat op het papier.

Steilschrift kwam niet voor.

Opgemerkt kan worden, dat in vorm en richting der letters veel willekeur heerschte.

Nederlandsche taal. Het opstel, naar aanleiding van Rosalie Loveling's gedichtje, was door de groote meerderheid der kandidaten voldoende, door enkele heel goed gemaakt; in het schriftelijk werk over spraakkunst daarentegen werden dikwijls verschillende zeer ernstige fouten aangetroffen, die een onvoldoend cijfer voor dit onderdeel ten gevolge hadden.

Het onderzoek naar het verstaan van een gelezen stukje — uit Hooft, Huygens, Vondel, Starfing, Potgieter of de Génestet — leidde in den regel tot een bevredigend resultaat. Het mondeling onderzoek naar de kennis der spraakkunst bevestigde meestal den indruk van het schriftelijk werk over dit onderdeel, n.l. bij vele kandidaten gemis aan inzicht in verschijnselen der taal; vooral op het gebied der spelling gaven velen blijk van groote oppervlakkigheid.

Het verdient hierbij vermelding, dat de kandidaten, die blijk gaven ook kennis genomen te hebben van de grondslagen van de „vereenvoudigde” spelling, tevens het helderst inzicht in de spelling van de Vries en te Winkel hadden.

In de letterkunde legden de meeste kandidaten een beter examen af dan in de spraakkunst. Er werd onderzocht: 1°. of de kandidaten eenig begrip hadden van de geschiedenis der litteratuur, en 2°. of ze eenige werken met zorg hadden gelezen. Wie hierbij in het eene te kort schoot, bleek meestal ook in het andere niet sterk te zijn. Bij de meesten was de uitslag bevredigend, bij enkelen zeer gunstig. Van de nieuwere litteratuur was door het meerendeel wel kennis genomen, maar traditie en toeval schijnen nog te vaak de keuze te bepalen. Wellicht houdt dit verband met de klacht van enkele kandidaten, dat het zoo moeilijk is, werken uit den jongsten tijd ter lezing te krijgen.

Rekenen. Zoowel uit het schriftelijk werk als bij het mondeling onderzoek bleek, dat de meeste kandidaten de theorie der rekenkunde zonder veel vrucht hadden beoefend; geringe feitenkennis

en gemis aan vaardigheid in de uitvoering van herleidingen gingen veelal samen met gebrek aan inzicht in den aard en het onderling verband van bewerkingen, eigenschappen en bewijzen. En bij elk onderdeel van de theorie kwam dit aan het licht; evengoed bij de leer van de evenredigheden en van de evenredige afhankelijkheid van grootheden, bij de worteltrekking en de reken- en meetkundige reeksen, die in het programma van het hoofdonderwijsexamen afzonderlijk staan vermeld, als bij de onderwerpen, die reeds tot de eischen voor het onderwijsexamen behooren.

Van eenige wiskundige ontwikkeling gaven maar weinigen blijk; een quaestie zelfstandig aanvatten en zonder hulp oplossen konden slechts enkelen.

Aardrijkskunde. De kennis van Nederland en zijn koloniën liet bij velen te wenschen over; blijkbaar was de studie daarvan niet bijgehouden, veel minder uitgebreid. De landen van Europa werden het best gekend; van de vreemde werelddeelen was de kennis over het geheel oppervlakkig of onvoldoende. Herhaaldelijk bleek, dat te weinig gebruik gemaakt was van blinde kaarten.

Het onderzoek naar de kennis der wis- en natuurkundige aardrijkskunde gaf bevredigende resultaten.

Geschiedenis. De uitslag van het examen in dit vak was niet gunstig. Aan bijna de helft der kandidaten kon niet dan een onvoldoend cijfer worden toegekend.

Zowel gemis aan kennis der feiten als gebrek aan inzicht in hun onderling verband was de oorzaak.

Voor al de nieuwe en nieuwste geschiedenis en die onzer koloniën dienen beter bestudeerd te worden.

Kennis der natuur. De kennis van dit vak bleek bij de verschillende kandidaten zeer uiteen te loopen. Zij, die onder leiding gestudeerd, proeven gezien en voor plant- en dierkunde over voldoende aanschouwingsmateriaal beschikt hadden, legden meestal een voldoende of goed examen af. Anderen, die hun kennis nagenoeg geheel uit boeken moesten opdoen, konden zelfs niet aan zeer matige eischen voldoen. Voor al van de eenvoudigste verbrandingsverschijnselen bleek menig kandidaat nog weinig te begrijpen. De Commissie betreurt het in het bijzonder, dat vele candi-

daten zelfs geen aandacht geschonken hadden aan de voornaamste planten in of nabij hunne woonplaats.

Handteekenen. Het teekenen naar de natuur, dat ten gevolge van een betere beoefening der doorzichtkunde over het algemeen voldoende was, leverde een beter resultaat op dan het teekenen naar plaat.

Bij het plaatteekenen gaven de kandidaten blijk weinig bedreven te zijn in het teekenen van vrij gebogen lijnen, zoodat dit gedeelte van het examen bij nagenoeg de helft der kandidaten onvoldoende was.

Het inzicht omtrent eene methodische behandeling der leerstof op de lagere school was dikwijls hoogst gebrekkig.

Het eindcijfer voor handteekenen was bij de mannelijke kandidaten aanmerkelijk beter dan bij de vrouwelijke.

Methode van onderwijs en opvoeding. Verscheidene adspiranten kenden van de methoden voor de verschillende leervakken slechts het gedeelte, dat zij in hun klasse hadden onderwezen.

Deze kennis is niet voldoende; wel kan ze heel goed net uitgangspunt zijn voor het leeren kennen van de methoden in haar geheel.

Maar zelden kon een aspirant twee leerwijzen van een zelfde vak met elkaar vergelijken, wat toch noodig is, om daarin een helder inzicht te verkrijgen, en stellig wel mag worden geëischt voor de hoogste bevoegdheid bij het lager onderwijs.

De kennis van de geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs, vooral in ons vaderland en die van het Nederlandsch schoolwezen was bijna zonder uitzondering onvoldoende.

Deventer, 9 Augustus 1907.

Namens de Commissie,

J. D. R. SCHEFFER, *Voorzitter*

J. F. H. A. LATER, *Secretaris*

BIJLAGE L.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal, lager onderwijs, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (Staatsblad no. 149).

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, door Uwe Excellentie belast met het afnemen van de akte-examens in de Fransche taal (lager onderwijs), heeft de eer verslag te doen van hare werkzaamheden.

Volgens beschikking van 8 Juni 1907, n°. 7018¹, afdeling Onderwijs, was zij samengesteld uit de volgende leden: prof. dr. J. J. Salverda de Grave, voorzitter; A. L. Verlint, ondervoorzitter; J. F. Rode, A. Bourquin, A. Sunier, E. Th. Borlé, P. Werkman, I. Mauritz, A. D. Leeman, M. Hovingh, H. F. I. Houben, dr. J. M. Th. A. Stille, G. C. C. Bethe, A. Packet, S. A. Leopold, E. E. J. H. Ribbergh, mej. J. P. W. Rijke, mej. dr. M. E. Loke, en uit de plaatsvervangende leden: dr. K. Sneyders de Vogel, J. A. H. Mettrop, W. H. Stregels, J. H. Sauveur, P. Valkhoff, E. Bourlan, J. Bitter, R. Borggreve, mej. W. G. Mensink, mej. W. H. van Hasselt, mej. J. Berdenis van Berlekom.

De plaatsvervangende leden hebben gedurende korter of langer tijd aan het werk der Commissie deelgenomen, met uitzondering van dr. K. Sneyders de Vogel.

De beide voorloopige vergaderingen zijn gehouden op 23 Juni en 7 Juli. In de eerste der bijeenkomsten werd de heer dr. Stille tot secretaris benoemd, terwijl door den voorzitter de heer Stregels als adjunct-secretaris werd aangewezen. In diezelfde vergadering werd door den voorzitter een warme hulde gebracht aan de nagedachtenis van prof. dr. A. G. van Hamel, die van 1889 tot 1906 de examens heeft gepresideerd, en op de inrichting er van een beslissenden en heilzamen invloed heeft geïpseerd; zijn naam blijft onafscheidelijk verbonden aan de examens in de Fransche taal, die zooveel aan hem te danken hebben.

Ook ditmaal werd door alle kandidaten op denzelfden dag, en wel op Maandag 15 Juli, het schriftelijk werk gemaakt, dat uit 3 proefstukken bestond: een vertaling van het Nederlandsch in het Fransch, waarvoor $1\frac{3}{4}$ uur tijd werd gegeven, een vertaling van het Fransch in het Nederlandsch ($1\frac{1}{2}$ uur), en het oplossen in eenige volzinnen, van een veertigtal moeilijkheden op het gebied van taaleigen, vormleer en zinsbouw (1 uur). (Zie bijlagen.)

Het schriftelijk examen is ook ditmaal, wegens het groot aantal kandidaten, niet in 7, maar in 8 verschillende plaatsen afgenomen, en wel: te 's Gravenhage (onder leiding, als voorzitter, van den heer Salverda de Grave), te Amsterdam (voorzitter de heer Rode), te Rotterdam (voorzitter de heer Sunier), te Nijmegen (voorzitter de heer Verlint), te Breda (voorzitter de heer Leeman), te Tilburg (voorzitter de heer Stille), te Deventer (voorzitter de heer Bourquin) en te Groningen (voorzitter de heer Werkman).

De correctie van het schriftelijk werk, die geduurd heeft van 16 tot en met 30 Juli, was voor elk der beide vertalingen opgedragen aan een sub-commissie van zeven leden, respectievelijk onder het voorzitterschap van de heeren Rode en Werkman. De correctie der spraakkunstige oefeningen is verricht door een, elken dag vernieuwde, sub-commissie van twee leden. Als commissie van revisie, in twijfelachtige gevallen, fungeerden de voorzitter en de ondervoorzitter.

Na afloop der correctie werd, volgens gewoonte, aan kandidaten die voor geen enkel der drie proefstukken een voldoende cijfer verkregen hadden, of onder wier cijfers een 0 of een 1 voorkwam, van dien ongunstigen uitslag kennis gegeven, onder bijvoeging, dat hun kans van slagen „gering geworden” of „vervallen” was. Een dergelijke kennisgeving werd gezonden aan 121 kandidaten. Van deze trokken 111 zich terug; van hen die zich bij „gering geworden” kans aan het examen hebben onderworpen, is geen enkele geslaagd.

Van 1 tot en met 31 Augustus hebben de mondelinge examens plaats gehad in de lokalen van de sociëteit „de Vereeniging” te 's Gravenhage, die als altijd uitnemend hebben voldaan.

Het aantal kandidaten dat per dag geëxamineerd werd, wisselde tusschen 32 en 28. Omtrent de indeeling in groepen en de vaststelling der uren in verband met de woonplaats der kandidaten, heeft ook deze Commissie de bekende traditiën gevolgd. Hoewel ten gevolge van het buitengewoon groot aantal kandidaten het werk der secretarissen en van den ambtenaar die hen in den aanvang daarbij ter zijde staat, zeer verzwaaard is, zoo is toch, zooveel als maar eenigszins mogelijk was, met de wenschen der kandidaten rekening gehouden. Ook dit jaar hebben verscheidene kandidaten de administratie bemoeilijkt, door of onvoldoende hun adres op te geven, of later verandering in hun wenschen te brengen, of wanneer zij van het examen afzagen, dit niet tijdig te hebben medegedeeld.

De tijd die aan het mondeling examen is besteed geworden, was, met een kleine wijziging, op dezelfde manier verdeeld als vroeger, n.l. 10 minuten voorbereiding van den te lezen tekst; 10 minuten lezen, onderzoek naar de uitspraak van den candidaat en bespreking van die uitspraak; 10 minuten spreken (grootendeels over de lectuur van den candidaat) ter beoordeeling van de vaardigheid; 15 minuten syntaxis; 10 minuten vormleer; 15 minuten onderzoek naar den woordenschat en naar de kennis van eenige bijzonderheden van het Fransche taaleigen, benevens mondelinge vertaling uit het Fransch.

Ook dit jaar werden de kandidaten uitgenoodigd een gedicht dat zij van buiten kenden, op te zeggen.

Bij het lezen is wederom gebruik gemaakt van *Romain Kalbris* van Hector Mallot en van *L'Abbé Constantin* van Ludovic Halévy. De Commissie beveelt aan haar opvolgster van 1908 aan, dit laatste werk te vervangen door *Une tache d'encre* van René Bazin.

Het aantal der aanvankelijk ingeschreven kandidaten en van hen die aan de beide deelen van het onderzoek, of alleen aan het schriftelijk gedeelte hebben deelgenomen, vindt Uwe Excellentie opgegeven en saamgevat in de volgende tabellen.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Ingeschreven.	Vóór het schriftelijk examen teruggetrokken.	Niet opgekomen.	Aan het schriftelijk examen deelgenomen.	Na de correctie van het schriftelijk examen teruggetrokken.	Aan het mondeling examen deelgenomen.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen en teruggetrokken.
Akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Fransche taal, naar aanleiding van art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs.	Mannelijke	516	16	,	500	97	403	171	232	268
	Vrouwelijke	392	4	,	388	37	351	114	237	151
	Totaal	908	20	,	888	134	754	285	*) 469	419

*) Geslaagd ruim 53 pet.

TABEL II.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Kennis van het taaleigen.	Vormleer,	Syntax.	Spraakkunst. oefeningen.	Vertaling in het Fransch.	Vertaling uit het Fransch.	Uitspraak.	Vaardigheid.
Mannelijke (403) voor het schriftelijk werk: 500	5. zeer goed.	0	2	1	24	1	6	0	0
	4. goed.	37	89	50	115	32	166	11	8
	3. voldoende.	225	223	188	211	179	277	277	247
	2. even voldoende.	133	85	149	123	226	48	114	145
	1. onvoldoende.	8	4	14	25	59	3	1	3
	0. slecht.	0	0	1	2	3	0	0	0
Vrouwelijke (351) voor het schriftelijk werk: 388.	5. zeer goed.	0	7	4	15	3	3	0	2
	4. goed.	40	82	65	98	37	122	68	59
	3. voldoende.	219	192	150	189	183	204	248	238
	2. even voldoende.	87	69	121	78	149	52	34	52
	1. onvoldoende.	5	1	11	7	15	7	1	0
	0. slecht.	0	0	0	1	1	0	0	0

De Commissie is voldaan over de resultaten van haar onderzoek.

De *vertaling in het Fransch* was dit jaar iets gemakkelijker dan in 1906. Voor de *vertaling in het Nederlandsch* gelden dezelfde gunstige opmerkingen als in het rapport van 1906 staan vermeld.

In de *uitspraak* en de bekendheid met de wijze waarop de Fransche klanken worden gevormd, constateert de Commissie vooruitgang, maar aan de voordracht der *versjes* kon wel meer zorg zijn besteed. De Commissie wijst er bovendien op, dat de bedoeling van het uit het hoofd leeren van gedichten niet alleen is, dat de kandidaten er één of meer op het examen

weten op te zeggen, maar dat zij daardoor hun woordenkennis uitbreiden en zich oefenen in het voortbrengen van Fransche klanken. Vandaar dat zij den candidaten op het hart drukt, zich niet te angstvallig te beperken in het aantal der gedichten die zij van buiten leeren. Laten zij gedurende den geheelen loop van hun studiën steeds voortgaan nieuwe te leeren, en laten zij dan uit al de van buiten geleerde er twee of drie uitkiezen, die zij op het examen willen opzeggen. In verband hiermede beveelt de Commissie den toekomstigen candidaten aan, *zooveel mogelijk Fransche boeken te lezen*; zij behoeven niet bevreesd te zijn op het examen ondervraagd te zullen worden over andere boeken dan die zij nadrukkelijk te dien einde aan hun examinerator opgeven, ook al wenscht deze de titels te vernemen van andere werken die zij hebben gelezen. Tooneelstukken acht de Commissie zeer geschikt ter uitbreiding van de kennis der levende, gesproken taal.

De duur van het examen in de *syntaxis* is wederom teruggebracht tot 15 minuten, met dit voorbehoud, dat de examineratoren, indien zij dit noodig oordeelden, er 5 minuten aan hebben toegevoegd. De Commissie was in het algemeen tevreden over de voorbereiding der candidaten voor dit onderdeel. Alleen zou zij den toekomstigen candidaten op het hart willen drukken zich vooral te gewennen aan een heldere uitzetting der gevallen die besproken worden; daar het hier een examen geldt dat de bevoegdheid schenkt om onderwijs te geven, moet het paedagogische element op den voorgrond

staan; de candidaten moeten zich steeds rekenschap geven, dat het voor hen niet voldoende is de regels te kennen, maar dat zij die later aan hun leerlingen zullen hebben uit te leggen.

Bij het examen in *taaleigen* werd ook dit jaar aangevangen met de *onvoorbereide vertaling* van een kort stuk Fransch proza, door den voorzitter dagelijks gekozen uit *Romain Kalbris* of *L'Abbé Constantin*. Over het algemeen heeft deze vertaling zeer veel te wenschen overgelaten; blijkbaar hadden de meeste candidaten dit gedeelte van het examen verwaarloosd; vele hebben dientengevolge een lager cijfer voor de rubriek *taaleigen* gekregen, dan anders het geval zou zijn geweest. De Commissie dringt met kracht er op aan, dat in het vervolg de candidaten alle zorg aan deze oefening wijden: laten zij zich moeite geven om de Fransche termen en zinnen door echt Nederlandsche te vervangen; het is noodig niet alleen de beteekenis van het Fransch weer te geven, maar dat te doen in goed Nederlandsch.

Zóózeer is de Commissie overtuigd van het belang van dit deel van het examen, dat zij haar opvolgster zou willen aanraden op de lijst een afzonderlijk cijfer aan deze mondelinge vertaling toe te kennen, en daarentegen de vormleer en het *taaleigen* tot één rubriek te vereenigen. Daardoor zal bovendien een logischer groepeerings worden verkregen.

In het hier volgend tabellarisch overzicht vindt Uwe Excellentie de resultaten van 1907 met die van 1906 vergeleken.

TABEL III.

CANDIDATEN.	Voldoende cijfers behaald in :															
	Kennis van het taaleigen.		Vormleer.		Syntaxis.		Sprak-kunstige oefeningen.		Vertaling in het Fransch.		Vertaling uit het Fransch.		Uitspraak.		Vaardigheid.	
	1906.	1907.	1906.	1907.	1906.	1907.	1906.	1907.	1906.	1907.	1906.	1907.	1906.	1907.	1906.	1907.
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Mannelijke . .	59	65	79	78	57½	59	61	70	31	42½	89	90	68½	71	66	63
Vrouwelijke . .	64	73½	81	80	65	62	83½	78	35½	57½	90	85	89	90	85	85

Aan het einde van haar taak gekomen, betuigt de Commissie der Regeering haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Groningen, September 1907.
Utrecht,

Namens de Commissie,

J. J. SALVERDA DE GRAVE,
Voorzitter.

J. M. TH. A. STILLE,
Secretaris.

BIJLAGE M.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte A), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (Staatsblad no. 149).

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, ingevolge de beschikking van Uwe Excellentie van 8 Juni 1907, no. 7018¹, afd. Onderwijs, dit jaar belast geweest met het afnemen der examens voor de Hoogduitsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte A), heeft de eer bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, voorzitter;

dr. J. F. D. Blöte, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Tilburg, ondervoorzitter;

H. H. Breuning, leeraar aan het gymnasium te Leiden;

dr. J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium en privatdocent aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam;

E. de Jong, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

H. Pol, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen;

J. H. Scholte, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en aan de handelsschool te Groningen;

J. Verwer, leeraar aan de hogere burgerschool te Leiden;

A. L. Schmidt jr., leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus en aan de hogere krijgsschool te 's Gravenhage;

A. L. Brouwer, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Leeuwarden;

B. J. ter Brugge, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

F. C. Corbach, leeraar aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Groningen;

C. J. Hoolboom, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

G. Jonker, leeraar aan de gymnasia te Nijmegen en te Arnhem, wonende te Nijmegen;

dr. F. Leviticus, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

A. Meyboom, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

R. Snel, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Bergen op Zoom;

G. W. Spitzen, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

J. G. Talen, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool en het gymnasium te Zwolle;

mejuffrouw I. A. Thomése, tijdelijk leerares aan de middelbare school voor meisjes te Groningen (thans leerares aan de Rijks- hogere burgerschool te Sappemeer);

terwijl als plaatsvervangende leden waren aangewezen:

mejuffrouw M. Koenig, leerares aan de middelbare school voor meisjes te Rotterdam;

J. van Hessen, leeraar aan de hogere burgerschool te Schiedam;

B. W. Speekman, leeraar aan het Canisius-collegie te Nijmegen;

mejuffrouw M. H. Leopold, leerares aan het gymnasium te Assen.

In de eerste voorloopige vergadering der Commissie, die op 23 Juni te Utrecht werd gehouden, had, na benoeming van den tweeden ondergeteekende tot eersten en van den heer Talen tot tweeden secretaris, de regeling der werkzaamheden plaats. Het schriftelijk examen voor het lager onderwijs werd vastgesteld op 2 Augustus, dat voor de akte A middelbaar onderwijs op 5 Augustus; aangezien één candidaat zich voor beide akten had aangemeld, kon het schriftelijk examen niet voor beide akten op denzelfden dag worden bepaald. Als plaatsen waar het schriftelijk gedeelte der examens voor lager onderwijs zoude worden afgenomen, werden wederom Amsterdam, Breda, Nijmegen en Zwolle gekozen. Voor de correctie van het schriftelijk werk der kandidaten voor lager onderwijs moesten dit jaar, met het oog op het grooter aantal adspiranten (260 tegen 231 in 1906), 10 dagen worden uitgetrokken; voor dat der kandidaten voor de akte A kon de correctie tot 8 dagen worden beperkt. De mondelinge examens voor beide akten zouden dan gelijktijdig beginnen op 15 Augustus, terwijl hun einde bij benadering kon worden bepaald op 27 Augustus voor het lager, op 30 Augustus voor het middelbaar onderwijs, een raming die later juist is gebleken.

Als examinatoren voor het A-examen werden, onder goedkeuring van Uwe Excellentie, door den voorzitter aangewezen de heeren Breuning, Frantzen, de Jong, Pol, Scholte en Verwer. Tijdens den duur van de correctie is de heer Breuning vervangen door het plaatsvervangend lid, mej. Koenig. De leiding van deze examens nam de voorzitter op zich; als secretaris fungeerde de tweede ondergeteekende. De leiding der examens van het lager onderwijs werd aan den ondervoorzitter opgedragen; met het secretariaat voor dit gedeelte belastte zich de heer Talen. Als examinatoren voor de lagere akte zouden de overige leden der Commissie hunne medewerking verleen. De plaatsvervangende leden, de heeren van Hessen en Speekman en mej. Leopold, hebben geheel of gedeeltelijk aan de correctie deelgenomen; de heer Speekman bovendien aan het mondeling onderzoek, ter vervanging van den heer Leviticus, die zich reeds den 9den Augustus genoodzaakt zag, wegens ongesteldheid, van verdere deelneming aan de werkzaamheden der Commissie af te zien.

De tweede voorloopige vergadering der Commissie, die den 30sten Juni te Utrecht plaats vond, was gewijd aan de vaststelling van het schriftelijk werk. In den aard en den omvang der schriftelijke proefstukken, die in een afzonderlijke bijlage achter dit verslag zijn opgenomen, kwam dit jaar geen wijziging. De Commissie acht zich dus ontheven van de taak, om de herhaaldelijk door haar voorgangsters uitvoerig beschreven wijze, waarop de opgaven voor het schriftelijk examen worden gekozen, onderzocht en vastgesteld, opnieuw in het licht te stellen. Zij kan met de vermelding volstaan, dat de wijziging, het vorige jaar in het schriftelijk examen der kandidaten voor de akte A gebracht, door deze Commissie werd gehandhaafd; er werd dus besloten, behalve de vertaling uit het Nederlandsch in het Duitsch, die door het examenprogramma wordt voorgeschreven, van de kandidaten ook een beknopt vrij opstel in de Duitsche taal over een eenvoudig onderwerp te eischen. Dit jaar werden vier themata, ter keuze van den candidaat, gegeven, waarvan de Commissie vertrouwde, dat de bewerking binnen het bereik der adspiranten zoude vallen.

Het schriftelijk examen voor de akte lager onderwijs had plaats op Vrijdag 2 Augustus, te Amsterdam, onder leiding van den heer ter Brugge, te Breda onder die van den heer Blöte, te Nijmegen onder die van den tweeden ondergeteekende, te Zwolle onder die van den heer Talen. De regeling van het examen kwam

in hoofdzaak overeen met die van vorige jaren: 11—12.45 vertaling Nederlandsch-Duitsch, 2—3.30 vertaling Duitsch-Nederlandsch, tusschen beide een pauze van vijf kwartier.

Den volgenden dag begon te 's Gravenhage in het gebouw „Diligentia”, waar ook de mondelinge examens zijn afgenomen, de correctie van het schriftelijk werk der kandidaten voor de akte lager onderwijs. Zij werd op de volgende dagen voortgezet en den 14den Augustus beëindigd.

Op Maandag 5 Augustus werd het schriftelijk examen voor de akte A middelbaar onderwijs gehouden te 's Gravenhage in het gebouw voormalig „Pulchri Studio” (Prinsengracht 57), onder leiding van den voorzitter. Des morgens werd de vertaling gemaakt (9—12), des namiddags het opstel (2—4). Drie kandidaten, die het Nederlandsch niet voldoende machtig bleken te zijn, vervingen deze proefstukken door een opstel over een moeilijker onderwerp en een paraphrase. Het correctiewerk, voor welks nadere regeling naar het rapport der Commissie van 1906 kan worden verwezen, begon den volgenden dag en eindigde eveneens op 14 Augustus.

Aan alle kandidaten werd bericht gezonden van de aan hen voor hun schriftelijk werk toegekende cijfers. Van de 256 kandidaten voor de lagere akte, die aan het schriftelijk examen deelnamen, trokken zich niet minder dan 74 (52 mannelijke en 22 vrouwelijke) vóór het mondeling gedeelte terug. Daaronder waren 71, wier cijfers hun slagen onwaarschijnlijk of onmogelijk maakten; de 3 overige bleven om onbekende redenen weg. Van de 93 opgekomen kandidaten voor de akte A ontvingen in den loop der correctie 13 (9 mannelijke en 4 vrouwelijke) de mededeeling, dat hun schriftelijk werk onvoldoende of slecht was bevonden, zoodat hun kans van slagen gering was geworden of vervallen. Van deze 13 kandidaten trokken zich 11 (alle mannelijke en 2 vrouwelijke) kandidaten terug: de 2 overige, die de kans van het mondeling examen waagden, werden afgewezen. Behalve de 11 bovenvermelde trokken zich nog 7 kandidaten (5 mannelijke en 2 vrouwelijke) vóór het mondeling examen terug, wier cijfers, hoewel ongunstig, niet van dien aard waren, dat de verdere deelneming aan het examen hun bepaald ontraden moest worden.

De mondelinge examens begonnen op 15 Augustus. Er waren voor elken dag 6 kandidaten voor de akte A en 20 kandidaten voor de akte lager onderwijs opgeroepen. De examens voor lager onderwijs eindigden, zooals reeds is opgemerkt, den 27sten Augustus, die voor de akte A den 30sten dier maand. Door het terugtrekken op het laatste oogenblik van vele kandidaten voor lager onderwijs hebben deze examens meer dagen in beslag genomen dan feitelijk noodig was geweest. De eindvergaderingen hadden plaats voor het lager onderwijs in den voormiddag van 28 Augustus, voor het middelbaar onderwijs op 31 Augustus.

De volgende tabellen geven een overzicht van den uitslag der examens. De eerste en derde wijzen den algemeenen uitslag aan, terwijl uit de tweede en vierde de uitkomsten van het onderzoek der Commissie in de verschillende onderdeelen der examens kunnen blijken. Enkele opmerkingen, zoowel wat de examens voor het lager als die voor het middelbaar onderwijs betreft, wenscht de Commissie aan het overzicht van de resultaten toe te voegen.

TABEL I. *Lager onderwijs.*

Akte naar aanleiding van art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs.	Aantal van hen die						
	zich hebben aange-meld.	niet zijn opgekomen.	aan het schriftelijk examen hebben deelgenomen.	zich hebben teruggetrokken na het schriftelijk examen.	aan het mondeling examen hebben deelgenomen.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Mannelijke kandidaten . .	173	3	170	52	118	66	52
Vrouwelijke kandidaten . .	87	1	86	22	64	20	44
Totaal . .	260	4	256	74	182	86	96

TABEL II. *Lager onderwijs.*

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Vertaling Nederlandsch-Hoogduitsch.	Vertaling Hoogduitsch-Nederlandsch.	Spraakkunst.	Kennis van het taaleigen.	Vaardigheid in hetspreken	Uitspraak.	
							Theoretisch.	Practisch.
Mannelijke (aantal 170))	zeer goed (6)	„	„	1	„	„	1	„
	goed (5)	8	12	17	8	6	15	2
	voldoende (4)	56	59	47	62	38	64	37
	niet geheel voldoende (3)	51	49	43	40	56	29	64
	onvoldoende (2)	41	45	10	8	18	6	15
	slecht (1)	14	5	„	„	„	3	„
Vrouwelijke (aantal 86))	zeer goed (6)	„	„	„	1	1	„	„
	goed (5)	9	8	7	5	16	10	11
	voldoende (4)	35	24	38	31	32	32	40
	niet geheel voldoende (3)	21	24	13	25	9	18	12
	onvoldoende (2)	16	23	6	2	6	4	1
	slecht (1)	5	7	„	„	„	„	„

*) 52 mannelijke en 22 vrouwelijke kandidaten trokken zich na het schriftelijk examen terug (Zie tabel I.)

De uitslag van deze examens moet dit jaar beslist ongunstig genoemd worden. Reeds werd gewezen op het buitengewoon hoog cijfer der kandidaten, die zich na en bijna zoo goed als geheel naar aanleiding van het schriftelijk examen terugtrokken. Wordt daardoor de verhouding van het aantal toegelatenen tot het geheele aantal geëxamineerden natuurlijk reeds bijzonder ongunstig, ook wanneer men de verhoudingscijfers van de geslaagde en van de ook mondeling geëxamineerde kandidaten vergelijkt met die van vorige jaren, geeft het jaar 1907 weinig stof tot tevredenheid. De hier volgende vergelijkende staat over de vier laatste jaren zal dit beter dan vele woorden verduidelijken.

	1907.	1906.	1905.	1904.
Mannelijke kandidaten toegelaten:	52	69	74	86
a) in verhouding tot het geheele aantal geëxamineerden. .	bijna 31 pct.	bijna 46 pct.	bijna 50 pct.	bijna 58 pct.
b) in verhouding tot het aantal, dat ook mondeling werd geëxamineerd	ruim 44 pct.	ruim 51 pct.	bijna 57 pct.	bijna 65 pct.
Vrouwelijke kandidaten toegelaten:	44	48	48	78
a) in verhouding tot het geheele aantal geëxamineerden. .	ruim 51 pct.	bijna 67 pct.	bijna 62 pct.	75 pct.
b) in verhouding tot het aantal, dat ook mondeling werd geëxamineerd	bijna 69 pct.	bijna 74 pct.	bijna 71 pct.	ruim 80 pct.
Totaal toegelaten:	96	117	122	164
a) in verhouding tot het geheele aantal geëxamineerden. .	bijna 38 pct.	ruim 52 pct.	bijna 54 pct.	bijna 65 pct.
b) in verhouding tot het aantal, dat ook mondeling werd geëxamineerd	bijna 40 pct.	ruim 59 pct.	ruim 61 pct.	bijna 72 pct.

De Commissie heeft naar de oorzaken voor den onbevredigenden uitslag dezer examens gezocht, maar tot meer dan vage vermoedens heeft haar overweging haar niet geleid. De onderstelling lag voor de hand, dat het groot aantal onvoldoende praedicaten, dat dit jaar voor het schriftelijk werk moest worden toegekend, in verband kon staan met een minder gelukkige keus der examenopgaven. Toch schijnt die verklaring niet het juiste te treffen. Immers, een belangrijk verschil in moeilijkheid tusschen de vertalingen van dit jaar en die van het vorige jaar kan niet worden toegegeven, terwijl bij die kandidaten, die zich, niettegenstaande de minder gunstige cijfers voor het schriftelijk werk, aan het mondeling examen onderwierpen, de uitkomsten daarvan slechts een enkelen keer in tegenspraak waren met die van het schriftelijk gedeelte. Nog kan uitdrukkelijk worden geconstateerd, dat de ongunstige resultaten van het schriftelijk examen geenszins tot een scherpere, eer tot een zachtere beoordeeling van het mondeling examen aanleiding hebben gegeven, in 't bijzonder wat het idiomatisch gedeelte betreft.

Ten opzichte van de onderdeelen van het examen wenscht de Commissie de aandacht te vestigen op de veelszins onvoldoende uitkomsten van het onderzoek in de spraakkunst. Zoowel de feitenkennis als de verklaring der feiten liet vaak al te veel te wenschen over. Dit geldt inzonderheid van de mannelijke kandidaten, van welke niet meer dan 65 van de 118, die aan het mondeling examen hebben deelgenomen, dus ongeveer 55 %, voor dit onderdeel een voldoende of meer dan voldoende praedicaat konden verwerven. Voor de vrouwelijke kandidaten is het percentage (70 %) gunstiger en zelfs iets beter dan in 1906 (68 %).

De oude klacht over het doorgaans weinig bevredigende van het onderzoek naar de praktische uitspraak der mannelijke kandidaten worde hier nogmaals herhaald. Dat aan niet meer dan ongeveer 33 % een voldoende cijfer voor die zoo belangrijke rubriek kon worden toegekend, is een verschijnsel, dat zich wel laat verklaren, maar bij de moderne eischen van het taalonderwijs niet anders dan ten zeerste kan worden betreurd. Een reeks van fouten kan bij voortgezette oefening ook door die kandidaten, die weinig gelegenheid hebben om de vreemde taal te spreken of te hooren

spreken, vermeden worden, zoo o. a. de onzekerheid in de kwantiteit en in het leggen van den juisten klemtoon. Zooals gewoonlijk gaven de vrouwelijke kandidaten ook thans in deze rubriek veel meer reden tot tevredenheid, al is ook bij haar dit jaar een achteruitgang in het percentage te bespeuren: 80 % der geëxamineerde vrouwelijke kandidaten verkregen voor uitspraak een voldoende of meer dan voldoende praedicaat, tegen 88 % in 1906, 91 % in 1905, 90 % in 1904.

TABEL III. *Middelbaar onderwijs. (Akte A.)*

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candi- daten.	Aantal der kandidaten die							
		zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	schriftelijk examen hebben afgelegd.	zich na het schriftelijk examen hebben teruggetrokken.	aan het mondeling examen hebben deelgenomen.	zich onder het mondeling examen hebben teruggetrokken.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte A, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 Apr. 1879 (Staatsblad n°. 87).	Mannel.	61	1	60	14	46	2	25	19
	Vrouwel.	34	1	33	4	29	,	12	17
	Totaal	95	2	93	18	75	2	37	36

TABEL IV. Middelbaar onderwijs. (Akte A.)

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Vertaling (of parafraze).	Opstel.	Verstaan en verklaren van een gedicht.	Verstaan en verklaren van een proza-tekst. **)	Phonetiek.	Schoolgrammatica (vormleer en syntaxis).	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak.	Methodologie. ***)
Mannelijke (aantal 60). *)	zeer goed (6) . goed (5) voldoende (4) . niet geheel voldoende (3) . onvold. (2) . . slecht (1) . . .	2 10 19 17 8 4	2 17 18 28 12 1	1 5 18 18 4 "	9 17 15 15 3 "	5 22 14 19 5 "	2 18 19 15 7 "	4 19 15 8 8 "	3 17 18 7 1 "	1 8 6 "
Vrouwelijke (aantal 33). *)	zeer goed (6) . goed (5) voldoende (4) . niet geheel voldoende (3) . onvoldoende (2) . slecht (1) . . .	7 10 8 7 1	" 15 12 6 "	2 14 13 10 2 "	4 14 11 13 3 "	1 12 13 2 2 "	2 12 1 1 2 "	15 12 1 1 1 "	17 11 1 1 1 "	" 11 6 "

*) Aan het mondeling examen hebben 46 mannelijke en 29 vrouwelijke kandidaten deelgenomen. (Zie tabel III.)

**) Eén mannelijk kandidaat trok zich onder het mondeling examen terug vóór de verklaring van den proza-tekst.

***) Van het onderzoek in de methodologie (theorie van onderwijs en opvoeding) waren 31 mannelijke en 12 vrouwelijke kandidaten vrijgesteld.

In het verslag der vorige commissie is uitvoerig bericht omtrent de belangrijke wijzigingen, die verleden jaar in de wijze van afnemen der A-examens zijn ingevoerd; zij beoogden alle hetzelfde doel, aan deze examens, voor zoover dit binnen de grenzen van een verouderd programma mogelijk was, grotere frischheid te geven, het schoolse zooveel deenlijk te beperken en daarvoor de praktische ontwikkeling der kandidaten in het middelpunt te plaatsen. Onder verwijzing naar het genoemde verslag, kan onze Commissie met de mededeeling volstaan, dat zij dezelfde regeling van het examen heeft toegepast als haar onmiddellijke voorgangster, en dat zij zich, behoudens enkele nog te bespreken onderdeelen, voldaan kan verklaren over de resultaten van de nu ten tweeden male beproefde inrichting van deze examens.

Dat de ingevoerde wijzigingen, al stellen zij ongetwijfeld hogere eischen aan de bedrevenheid van den kandidaat in het verstaan en het gebruik der vreemde taal, toch niet geleid hebben tot een algemeene verzwaring van het examen, omdat tegelijkertijd het geheugenwerk en de uit handboeken geputte kennis meer op den achtergrond traden, kan blijken uit de uitkomsten van de dit jaar gehouden examens. Zij verschilden niet noemenswaardig van het gemiddelde der drie laatste jaren, waarbij in het oog moet worden gehouden, dat in 1907 en 1906 de „nieuwe”, in 1905 en 1904 de „oude” methode werd toegepast.

Van de 93 kandidaten, die dit jaar zijn opgekomen, slaagden bijna 39 %, tegen ruim 36 % in 1906, ruim 41½ % in 1905, 35½ % in 1904. Let men alleen op de kandidaten, die zich ook aan het mondeling examen onderwierpen, dan klimt het percentage der geslaagden tot 41½ %, tegen ruim 43 % in 1906, bijna 50½ % in 1905, bijna 44½ % in 1904.

Opvallend is het verschil in de uitkomsten tusschen de examens der mannelijke en die der vrouwelijke kandidaten, waarvan het hier volgende staatje een overzicht geeft.

	1907.	1906.	1905.	1904.
Geslaagde mannelijke kandidaten (in het geheel).	31 pct.	34½ pct.	44 pct.	34 pct.
Geslaagde vrouwelijke kandidaten (in het geheel).	50 ,	39 ,	52½ ,	38 ,
Geslaagde mannelijke kandidaten (die ook mondeling werden geëxamineerd).	41½ ,	39½ ,	38 ,	43½ ,
Geslaagde vrouwelijke kandidaten (die ook mondeling werden geëxamineerd).	59 ,	48½ ,	42½ ,	46½ ,

De zoo aanmerkelijk veel gunstiger uitkomsten van de examens der vrouwelijke kandidaten staan ontegenzeggelijk in nauw verband met de hogere waarde, die deze Commissie, op het voetspoor van haar voorgangster, meende te moeten toekennen aan de cijfers voor vaardigheid in 't spreken en uitspraak. Aan de door de Commissie gestelde eischen in deze onderdeelen van het examen, die hierom van zoo groote beteekenis zijn, omdat de geschiktheid voor het onderwijs in een vreemde taal naar de tegenwoordig heerschende opvattingen voor een niet gering deel afhangt van de geschiktheid om zich daarin met gemak te bewegen, werd over 't geheel door de vrouwelijke kandidaten veel beter voldaan dan door de mannelijke.

Terwijl van de 46 mannelijke kandidaten, die mondeling werden geëxamineerd, slechts 21 een voldoende of meer dan voldoende praedicaat voor hunne vaardigheid en 20 voor hunne uitspraak verwierven, kon aan 28 van de 29 vrouwelijke kandidaten, die in hetzelfde geval verkeerden, voor deze rubrieken het cijfer 4 (voldoende) of meer worden toegekend (zie tabel IV). Het laat zich allerminst tegenspreken, dat allerlei omstandigheden samenwerken om de vrouwelijke kandidaten ten opzichte van het mondeling taalgebruik boven de mannelijke in 't voordeel te brengen, en evenmin, dat er iets onbillijks in gelegen is om aan mannelijke kandidaten, die hard en naar zekere richting met goed gevolg gewerkt hebben, het diploma te moeten weigeren wegens de onvoldoende bedrevenheid in vaardigheid en uitspraak, waarvan de erlanging voor hen grootendeels met onmiskenbare bezwaren verbonden is. Waar echter de Commissie akten van bekwaamheid uitreikt voor het middelbaar onderwijs, en die bekwaamheid, bij alle theoretische kennis, niet aanwezig geacht kan worden, zoo lang de vreemde taal hordend en stootend, door herhaalde taalfouten en idiomatische zonden ontsierd, wordt gesproken en de uitspraak veel te wenschen overlaat, schijnt haar gedragslijn haar voorgeschreven.

Van de andere onderdeelen van het examen geven nog twee tot een opmerking aanleiding.

Het opstel, ten vorigen jare nieuw ingevoerd, is dit jaar iets strenger beoordeeld, dan verleden jaar, toen het proefstuk voor vele kandidaten onverwacht kwam, uitteraard mogelijk was. De Commissie heeft natuurlijk ook thans bij de beoordeeling in de allereerste plaats op taal en stijl gelet, maar toch, in overeenstemming met den wenk, door haar voorgangster gegeven, ook de opvatting en behandeling van het gekozen thema niet geheel buiten aanmerking gelaten. De resultaten zijn niet zeer bevredigend geweest: terwijl de Commissie gehoopt had, dat, zooals het verslag over 1906 het uitdrukte, „het opstel in menig geval den ongunstigen indruk van een minder goed gelukte vertaling zou kunnen wegnemen of verzachten”, bleken de cijfers voor het opstel ditmaal over 't geheel lager te zijn dan die voor de vertaling. Tabel IV behelst daaromtrent de nadere gegevens: vooral treft de waarneming, dat het cijfer 5 (goed) aan 17 vertalingen, maar slechts aan 2 opstellen is toegekend. Inderdaad deed de toon van vele opstellen meer aan leerlingen, dan aan aspiranten naar de bevoegdheid voor de betrekking van leeraar bij het middelbaar onderwijs denken. Ook bij kandidaten, wier mondeling examen blijk gaf van intelligentie, was een onbeteekenend, kinderachtig opstel geen zeldzaamheid. Meer oefening in het opzetten en verwerken van een gegeven stof — een oefening, die te onzent over 't algemeen te veel wordt verwaarloosd — zij den kandidaten aanbevolen.

Niet tevredenstellend was bij vele kandidaten — en in dit geval bij mannelijke en vrouwelijke zonder onderscheid — ook het

onderzoek naar de kennis der „schoolgrammatica” (vormleer en syntaxis). Dat in deze rubriek aan 26 van de 46 mannelijke en 15 van de 29 vrouwelijke kandidaten geen voldoende cijfer kon worden toegekend, schijnt zonderling. In werkelijkheid is de verklaring niet zoo heel ver te zoeken. Herhaaldelijk reeds is door vroegere commissiën de klacht geuit, dat in de grammaticale voorbereiding van vele kandidaten een onmiskenbare leemte valt op te merken. Niet hun feitenkennis op zich zelve is onvoldoende, maar wel hun beheersching van de stof, en, wat daarmede in het nauwste verband staat, hun taalkundige vorming en daardoor hun inzicht in de morphologische en syntaktische verschijnselen. Zij kennen het schema van een of meerdere leerboeken, maar staan niet genoeg boven de stof, om een taalkundig verschijnsel, dat onder het lezen van een gedicht of prozatekst ter sprake komt, zelfstandig te kunnen beschouwen en te kunnen plaatsen in het kader van verwante en analoge verschijnselen. In veel gebruikte leerboeken is de verouderde, schoolsche taalbeschouwing nog aan 't woord, de opvatting der spraakkunst als een codex van wetten en uitzonderingen. Van een vrijere, op historisch-psychologischen grondslag opgebouwde, rangschikking en verklaring der taalkundige feiten — zooals die b.v. beproefd is in L. Sütterlin's werk

„Die deutsche Sprache der Gegenwart” (2de dr. Leipzig, 1907) en in meer beknopten vorm in de „Deutsche Sprachlehre für höhere Lehranstalten” van Sütterlin en Waag (Leipzig, 1905) — toonen de meeste kandidaten dan ook weinig begrip te hebben, zoodat zij den gedachtengang van een examiner, die zich op dit standpunt plaatst, niet kunnen volgen. Het schijnt niet twijfelachtig, dat juist onze nieuwere methoden voor het schoolonderwijs in de vreemde talen, die de spraakkunst terecht niet meer als het uitgangspunt voor het onderwijs beschouwen en aan een occasioneele behandeling der grammatica de voorkeur geven boven een systematische, van den docent een dieper inzicht eischen in de taalontwikkeling, dan ook zonder eigenlijk gezegde historische taalstudie, tot zekere hoogte, bereikbaar is.

Met betuiging van haar dank voor het door de Regeering in haar gestelde vertrouwen, legt de Commissie haar taak neder. Groningen/s Gravenhage, 12 November 1907.

Namens de Commissie voornoemd.

B. SYMONS, *Voorzitter*.

A. L. SCHMIDT Jr., *Secretaris*.

BIJLAGE N.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte A), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (Staatsblad n°. 149).

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Ministerieele beschikking van 8 Juni 1907, n°. 7018¹, afdeling Onderwijs, benoemd, en belast met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal, lager onderwijs en middelbaar onderwijs (akte A), heeft de eer hierbij verslag te doen van haar werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. J. H. Kern, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, lid en voorzitter;

C. Grondhoud, leeraar aan een hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam, lid en ondervoorzitter;

de leden:

L. P. H. Eykman, leeraar aan een hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

P. Fijn van Draat, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

dr. W. van der Gaaf, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

J. C. G. Grasé, leeraar aan een hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

C. Heyman, leeraar aan de hogere burgerschool te Haarlem;

M. G. van Neck, leeraar aan het gymnasium en aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Utrecht;

A. E. H. Swaen, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Groningen;

A. van der Ent, directeur van de hogere burgerschool te Zaltbommel;

R. R. de Jong, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Utrecht;

dr. E. Kruisinga, leeraar aan de hogere burgerschool te Amersfoort;

A. Picnot, leeraar aan het gymnasium en de Rijks- hogere burgerschool te Middelburg;

C. J. Voortman, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

mej. A. A. E. S. Roukens, leerares aan de middelbare school voor meisjes te 's Gravenhage;

mej. J. D. van der Waals, leerares aan de middelbare school voor meisjes te Amsterdam;

de plaatsvervangende leden:

J. F. Bense, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Arnhem;

R. de Boer, leeraar aan het gymnasium te Assen, wonende te Groningen;

D. van Bruggen, leeraar aan de gemeentelijke burgerschool te Nijmegen;

Chr. Kok, leeraar aan het gymnasium en onderwijzer aan de kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden;

N. van Milligen, leeraar aan een hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

G. M. van Riemsdijk, leeraar aan het gymnasium en de hogere burgerschool te Breda;

mevrouw G. Marwitz, leerares aan het gymnasium te Leeuwarden;

mevrouw J. F. de Wilde, leerares in de Engelsche taal en letterkunde te Amsterdam.

Met den voorzitter waren de leden Grondhoud, Eykman, Fijn van Draat, van der Gaaf, Grasé, Heyman, van Neck en Swaen aangewezen om ook de examens middelbaar onderwijs (akte A) af te nemen.

Daar het aantal kandidaten voor de akte lager onderwijs en voor de akte A groot was, bleek het noodzakelijk enkele plaatsvervangende leden op te roepen gedurende het examen lager onderwijs.

De eerste voorbereidende vergadering werd op 16 Juni te Utrecht gehouden. Op deze vergadering werd de heer van Neck als secretaris en de heer Grasé als tweede secretaris aangewezen. Daarna besloot de Commissie, dat de examens voor de akte lager onderwijs op dezelfde wijs zouden worden afgenomen als in vorige jaren. Het schriftelijk gedeelte zou worden gehouden te Amsterdam, 's Gravenhage, Breda, Nijmegen en Zwolle, en zou ook nu weer bestaan in het vertalen van drie van elkander onafhankelijke reeksen van samenhangende volzinnen in het Engelsch en van een stuk proza in het Nederlandsch. Dit gedeelte zou plaats hebben op 12 Juli, terwijl het beoordeelen van het gemaakte werk op 13 Juli zou beginnen.

In deze vergadering werden verder een aantal zinnen ter vertaling in het Engelsch onderworpen aan het oordeel van drie leden, en eenige door de Commissie geschikt bevonden stukken ter vertaling in het Nederlandsch aan dat van drie andere leden, allen door den voorzitter daartoe aangewezen. Deze beide groepen van drie kozen de naar hun meening meest doelmatige stukken uit en onderwierpen hun keuze op de tweede voorbereidende vergadering, die op 7 Juli te Utrecht gehouden werd, aan het oordeel der geheele Commissie. Op deze vergadering werd het schriftelijk werk, voor zoover het lager onderwijs betreft, definitief vastgesteld.

Bovendien werd op de eerste voorbereidende vergadering besloten door die leden, die zich meer bepaald met het afnemen van de examens middelbaar onderwijs (akte A) zouden belasten, het examen voor deze akte op dezelfde wijze af te nemen als in vorige jaren was geschied.

Op de tweede voorbereidende vergadering werd een keuze gedaan uit eenige stukken ter vertaling in het Engelsch, die reeds van te voren door de leden onderzocht waren, en werd de tekst van het gekozen stuk vastgesteld. Bovendien werden op deze vergadering bepaald de onderwerpen voor de opstellen en paraphrase, die aan buitenlanders zouden worden voorgelegd.

De examens hadden een geregeld verloop. De leiding van de examens lager onderwijs werd door den voorzitter opgedragen aan den ondervoorzitter, den heer Grondhoud; de heer Voortman werd aangewezen om samen met iedere groep examinatoren het cijfer voor de praktische uitspraak vast te stellen.

De beoordeeling van het schriftelijk werk voor de akte lager onderwijs duurde van 13 Juli tot 23 Juli en het mondeling examen van 24 Juli tot 3 Augustus, met 34 en 22 kandidaten per dag.

De eindvergadering werd gehouden op 4 Augustus.

Het schriftelijk examen voor de akte A had plaats op 11 Juli en de beoordeeling van het werk duurde van 17 Juli tot 23 Juli, terwijl de mondelinge examens werden gehouden van 26 Juli tot 12 Augustus.

De uitkomst van het examen voor de akte lager onderwijs vindt Uwe Excellentie saamgevat in de tabellen I en II.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal van hen die					
		zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	het geheele examen hebben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Engelsche taal, krachtens de wet tot regeling van het lager onderwijs.	Vrouwelijke	119	2	36	81	30	51
	Mannelijke	211	5	52	154	64	90
	Totaal	330	7	88	235	94	141

TABEL II.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Schriftelijk.			Mondeling.			
		Vertaling uit het Engelsch.	Vertaling in het Engelsch.	Dictée.	Spraakunst.	Woordenschat en taaleigen.	Vaardigheid.	Uitspraak.
Vrouwelijke.	5. zeer goed.	0	0	9	0	0	2	0
	4. goed.	12	11	22	19	12	14	20
	3. voldoende.	37	47	39	49	56	56	44
	2. onvoldoende.	41	41	7	13	13	9	17
	1. slecht.	27	18	4	0	0	0	1
Mannelijke.	5. zeer goed.	2	0	6	0	0	1	0
	4. goed.	37	11	45	22	13	7	21
	3. voldoende.	113	81	61	89	98	99	96
	2. onvoldoende.	41	69	30	42	43	46	36
	1. slecht.	13	45	12	1	0	1	0

Uit deze tabellen blijkt, dat voor de akte lager onderwijs in het geheel geslaagd zijn 43½ percent van de vrouwelijke en een gelijk percent van de mannelijke kandidaten; gemiddeld 43½ percent van de kandidaten, die voor het schriftelijk examen waren opgekomen.

Na de correctie van het schriftelijk werk voor de akte lager onderwijs bleek het, dat 43 percent van de vrouwelijke en 31 percent van de mannelijke kandidaten geen, of zeer geringe, kans op slagen had. Zes en twintig hunner onderwierpen zich toch aan het mondeling examen met het gevolg, dat drie de akte verkregen.

De vertalingen, die de kandidaten voor lager onderwijs te maken hebben gehad, volgen achter dit verslag (bijlagen I en II).

De Commissie heeft geen aanleiding gevonden tot het maken van opmerkingen aangaande de vertaling van het Nederlandsch in het Engelsch. Een vergelijking van de uitkomsten van dit gedeelte met die van vorige jaren toont geen noemenswaardig verschil. Dit was echter wel het geval met de uitkomsten van de vertaling in het Nederlandsch. Vooral de vrouwelijke kandidaten schoten in het maken van deze vertaling te kort.

Ten opzichte van de mondelinge examens heeft de Commissie geheel en al de regeling der vorige jaren gevolgd. Door strenge rangschikking en verdeling der stof heeft zij getracht een zoo ruim mogelijk oordeel te krijgen aangaande de vertrouwdheid der kandidaten met het Engelsch idioom, hun woordvoorraad en de vaardigheid en den graad van nauwkeurigheid, waarmede zij hun gedachten in 't Engelsch konden uitdrukken.

Aangaande het dictee, de kennis van het taaleigen en de vaardigheid heeft de Commissie geen bijzondere opmerkingen.

Anders staat het met de kennis der spraakkunst. De Commissie meent, dat de kandidaten zich tevreden stellen met het kunnen herhalen van regels, die zij in hun boek vinden en zich niet voldoende oefenen in het toepassen dezer regels. De vormen van werkwoorden in de verschillende tijden, in gevallen waarin geen twijfel kan bestaan, werden b.v. herhaaldelijk verkeerd gebruikt.

Ook de theorie der uitspraak kon door de kandidaten beter bestudeerd worden. De wijze waarop men klanken, vooral medeklinkers, vormt moet niet een geheel gesloten boek zijn voor hen, die geroepen zijn anderen de uitspraak van het Engelsch te leeren.

Wat de praktische uitspraak betreft, kan de Commissie bijna woordelijk herhalen wat haar voorgangster hierover verleden jaar heeft opgemerkt. Ook nu was het voornamelijk het verschil tusschen stemhebbende en stemloze medeklinkers, dat door de kandidaten vaak verwaarloosd werd. Bovendien werd onophoudelijk de stemloze *th* als *s*, de stemhebbende *th* als *d* uitgesproken. Medeklinkers werden aan 't eind van een woord vaak stemloos uitgesproken, waar dit niet moest geschieden, terwijl daarentegen stemloze medeklinkers, die door een klinker gevolgd werden, vaak stemhebbend werden voortgebracht. De gewone afwijkingen kwamen ook dit jaar veelvuldig voor. De Engelsche korte *a* werd uitgesproken als een Nederlandsche korte *e*; woorden als *self*, *help* enz. alsof zij tweelettergrepig waren; de Engelsche *w* werd vaak als de Nederlandsche uitgesproken. Ook nu weer had zoo-doende de uitspraak van een betrekkelijk groot aantal kandidaten een onengelsch karakter, en de Commissie raadt aanstaanden kandidaten ernstig aan de praktische uitspraak degelijk en vlijtig te beoefenen en hun aandacht te wijden aan het verschil in uitspraak tusschen de klanken in 't Nederlandsch en het Engelsch in het woord en in den volzin.

Het schriftelijk werk voor de kandidaten middelbaar onderwijs bestond in de hierbij gevoegde vertaling (bijlage III).

Vier vreemdelingen maakten een opstel over een der in bijlage IV genoemde onderwerpen en een paraphrase van een stuk poëzie (bijlage V).

De volgende tabellen bevatten den uitslag van dit examen.

TABEL III.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candi- daten.	Aantal van hen die						
		zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	zich hebben teruggetrok- ken onder het monde- ling examen.	het geheele examen heb- ben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaam- heid A voor schoolon- derwijs in de Engel- sche taal, ingevolge art. 4 der wet van 25 April 1879 (<i>Staatsblad</i> n ^o . 87).	Vrouwe- lijke .	49	2	2	0	45	26	19
	Manne- lijke .	52	0	5	0	47	29	18
	Totaal	101	2	7	0	92	55	37

TABEL IV. (Akte A.)

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Schrifte- lijk.	Mondeling.						
		Paraphrase.	Vertaling in het Engelsch of opstel.	Klankleer.	Spraakkunst.	Taalgebruik en woordenschat.	Vaardigheid.	Uitspraak.	Theorie van onderwijs en opvoeding.
Vrouwelijke.	5. zeer goed.	0	0	0	0	1	4	1	0
	4. goed.	0	8	1	1	4	4	6	1
	3. voldoende.	1	22	22	22	12	26	20	7
	2. onvoldoende.	0	16	21	18	28	11	17	10
	1. slecht.	2	1	1	4	0	0	1	1
Mannelijke.	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	1	1	0
	4. goed.	1	4	3	1	4	6	3	1
	3. voldoende.	0	25	21	19	17	26	24	10
	2. onvoldoende.	0	19	19	23	21	14	16	4
	1. slecht.	0	4	4	4	5	0	3	0

Uit deze tabellen blijkt, dat de uitslag van het examen middelbaar onderwijs (akte A) dit jaar gunstig was. Ruim 37 percent van hen, die zich aan het schriftelijk examen onderworpen hadden, verkregen de gevraagde akte.

De schriftelijke paraphrase was minder goed dan verleden jaar, maar het gering aantal kandidaten (4) veroorlooft geen gevolgtrekking. Het andere gedeelte van het schriftelijk examen (de vertaling of het opstel) gaf geen aanleiding tot opmerkingen. De uitslag was treffend gelijk aan die van verleden jaar. Toch meent ook deze Commissie den kandidaten ten eerste te moeten aanbevelen om zich de spreektaal, het idioom en de vaardigheid te verwerven door een betrekkelijk lang verblijf in Engeland, vooral in beschaafde Engelsche kringen. Indien de kandidaten in dit opzicht den raad der Commissie volgden, zou het cijfer der geslaagden zeker grooter worden. De middelbare school eischt tegenwoordig van den leeraar, dat hij zijnen leerlingen in de eerste plaats beschaafd leert spreken, en weinig of niets zal er van dit gedeelte van zijn onderwijs terecht komen, indien hij zelf niet beschaafd, idiomatisch en met een zekere vaardigheid spreekt. Dat dit beschaafd spreken het best in Engeland kan worden verkregen, is buiten twijfel, en dat zich beschaafd, idiomatisch en vaardig te kunnen uitdrukken in zeer groote mate aan het maken eener schriftelijke vertaling ten goede komt, zal iedere candidaat ondervinden, die dezen wenk der Commissie ter harte neemt.

De uitslag van het mondeling examen heeft geen nieuwe gezichtspunten opgeleverd. De Commissie kan alleen met klem herhalen wat haar voorgangsters reeds herhaaldelijk opgemerkt hebben, dat de kandidaten zeer veel voordeel zullen hebben van met zorg lezen, spreken en luisteren, en van het voortdurend vergelijken van het gelezene en gehoorde met hetgeen in de handboeken gezegd wordt. Indien de kandidaten deze wenken opvolgen, dan zullen ook de resultaten van het onderzoek naar de kennis der spraakkunst ongetwijfeld veel gunstiger zijn, dan dit jaar het geval is geweest. Deze kennis, hoewel bij de vrouwelijke kandidaten beter dan verleden jaar, beantwoordde bij velen niet aan de eischen, die de Commissie voor het verkrijgen van het diploma A meent te moeten stellen.

Dat de Commissie niet voldaan was over de kennis van het idioom, is na de opmerking aangaande de schriftelijke vertaling niet te verwonderen. Meer dan 50 percent der kandidaten kreeg voor dit onderdeel onvoldoende. Ook dit jaar heeft de Commissie niet geëischt, dat de candidaat definities van begrippen kon geven ter toelichting van het verschil van zinverwante woorden en uitdrukkingen, maar zij heeft den candidaat toegestaan eenvoudige zinnen te maken, waaruit kon blijken dat woorden en uitdrukkingen goed werden begrepen.

De vaardigheid der kandidaten was dit jaar minder goed dan verleden jaar. Meer dan 25 percent verkregen onvoldoende praedicaten.

Bij het onderzoek naar de kennis van de klankleer, bevond de Commissie, dat de kandidaten over het algemeen met dit gedeelte weinig vertrouwd zijn. Dit heeft doorgaans een slechten invloed op de praktische uitspraak, welke ook bij dit examen een der voornaamste onderdeelen is. De Commissie drukt daarom toekomstigen kandidaten ten eerste op 't hart, de grootste zorg te wijden aan deze beide onderdeelen van 't examen.

Met dankzegging voor het in haar gestelde vertrouwen besluit de Commissie dit verslag.

Groningen/Utrecht, 27 September 1907.

Namens de Commissie,

J. H. KERN, Voorzitter.

M. G. VAN NECK, Secretaris.

BIJLAGE 0.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in het handteekenen, lager onderwijs, naar aanleiding van Koninklijk besluit van 24 October 1884 (Staatsblad no. 219).

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie van 18 Mei 1907, no. 4525¹, afdeling Onderwijs, belast met het afnemen van het examen, bedoeld in art. 6 van het Koninklijk besluit van 24 October 1884 (Staatsblad no. 219), heeft de eer Uwe Excellentie bij dezen verslag van hare werkzaamheden te doen.

De commissie was samengesteld als volgt:

A. F. Gips, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, voorzitter;

W. H. L. Janssen van Raay, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, ondervoorzitter;

A. Bridge, leerares aan de Academie van Beeldende Kunsten en onderwijzeres aan eene bijzondere school te 's Gravenhage;

J. M. E. Kerlen, directrice der dagteekenschool en kunstambachtsschool voor meisjes van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam;

T. J. A. M. Haaring, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en directeur van de teekenschool van den Nederlandschen Roomsche-Katholieken Volksbond te 's Gravenhage;

J. de Jong Hzn., leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Zwolle;

G. J. H. Kerkhoff, leeraar aan de school voor kunstnijverheid en aan de burgeravondschool te Haarlem;

B. Korteling, leeraar aan de burgeravondschool en de ambachtsschool en onderwijzer aan de Rijksweekschool voor onderwijzers en aan de Rijksnormaallessen te Deventer;

A. Spoor J.-Jzn., leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam;

H. J. de Vries, leeraar aan de hogere burgerschool met 5-jarigen cursus en directeur der burgeravondschool te Haarlem;

W. Zwier G.-Hzn., leeraar aan de 4de hogere burgerschool met 5-jarigen cursus en onderwijzer aan openbare lagere scholen te Amsterdam;

terwijl als plaatsvervangende leden beschikbaar waren de heeren:

J. N. Th. Buining, leeraar aan de hogere burgerschool, de burgeravondschool en de ambachtsschool en directeur van het gemeentelijk teeken-instituut te Breda;

F. J. van der Haagen, leeraar aan de burgeravondschool te Hoorn, wonende te 's Gravenhage.

In de eerste vergadering, gehouden op 3 Juli, werd, nadat het lid H. J. de Vries benoemd was tot secretaris, in algemeene trekken de regeling van het geheele examen vastgesteld en het plan van werkzaamheden voor het eerste gedeelte van het examen opgemaakt. In de daaropvolgende vergadering op 13 Juli werd de rooster van werkzaamheden voor de leden der commissie bekend gemaakt en werden de opgaven voor het eerste examen-gedeelte gesteld. Bij het opmaken van het plan van werkzaamheden werd gevolgd de indeeling van het vorige jaar. Het examen

voor elken candidaat bestond dus weer uit twee gedeeltes: een volkomen practisch, dat twee dagen duurde, en een gedeeltelijk theoretisch, gedeeltelijk practisch gedeelte, dat één dag in beslag nam.

Daartoe werden de kandidaten van 15 tot 30 Juli, verdeeld in 5 groepen, opgeroepen, elke groep voor twee dagen, waarna zij, die voldaan hadden bij het eerste gedeelte, in groepen van gemiddeld 15 kandidaten, werden opgeroepen voor het tweede gedeelte. De eerste examendag van dit tweede gedeelte was 1 Augustus, de laatste 15 Augustus. De commissie was ook dit jaar van oordeel, dat een gemiddeld onvoldoend cijfer voor het practisch gedeelte beslissend zou wezen voor den uitslag van het geheele examen. Aan de kandidaten werd hiervan kennis gegeven.

Voor hen die, hoewel onvoldoende voor het eerste gedeelte, zich toch wilden onderwerpen aan het tweede gedeelte van het examen, werd de tweede examen-periode niet verlengd. Zij werden bij twee der groepen, hierboven genoemd, ingedeeld, en het aantal examinatoren voor elken dag met één vermeerderd, door het oproepen van een der plaatsvervangende leden, n.l. den heer Buining. Evenals dit het vorige jaar geschiedde, werden elken derden dag de teekeningen in de twee voorafgaande dagen vervaardigd, nagezien en beoordeeld. Aan de kandidaten werd den dag daarna de uitslag van het eerste gedeelte medegedeeld.

Als stilleven werd gegeven een Amerikaansch-grenenhouten trapje van 6 treden, waarnaast een eenvoudige pot van verglaasd aardewerk, en als pleistermodel een afgietsel van een gedeelte van een fries van de Bovenkerk te Kampen.

Den 31sten Juli werd in een derde vergadering, gehouden na de beoordeeling der practische werkstukken van de laatste groep, nader vastgesteld de regeling van het tweede gedeelte van het examen. Zonder eenige discussie werd besloten, geheel het programma, volgens hetwelk in het vorige jaar gewerkt is, te volgen.

Den 3den Augustus werd, ingevolge een vooraf verleend verlof, door den voorzitter de verdere leiding der examens overgedragen aan den ondervoorzitter.

Er slaagden in het geheel 46 % der vrouwelijke en $\pm$ 42,5 % der mannelijke, of 43,5 % van de gezamenlijke kandidaten.

Onder de geslaagden waren 13 vrouwelijke en 55 mannelijke kandidaten, te zamen $\pm$ 43,5 % in het bezit der onderwijzersakte.

Den 18den September werden op de laatste vergadering de verschillende opmerkingen, door de commissieleden gedurende hun werkzaamheden als zoodanig gemaakt, en de ervaringen, door hen bij de examens opgedaan, besproken.

Het resumé dezer besprekingen moge hieronder volgen.

Het teekenen op het zwartbord wordt, blijkens de gunstige resultaten, meer en meer beoefend. De commissie hecht, en h. i. met recht, veel waarde aan dit gedeelte van het examen. De opmerking werd echter gemaakt, dat vele vrouwelijke kandidaten die voor het eerste gedeelte van het examen goede cijfers behaalden, blijkens het geleverde werk, het teekenen op het zwartbord, met name het geheugenteekenen, minder beoefend hadden. De zelfde opmerking werd door de commissie ook gemaakt ten opzichte van de perspectivische schets.

De commissie is van oordeel dat het voor den onderwijzer in het algemeen, maar voor den teekenonderwijzer in het bijzonder, onontbeerlijk moet worden geacht een zekere vaardigheid te bezit-

ten in het vlug teekenen op het schoolbord en het in perspectivische schets omzetten van een projectivisch gegeven.

Ook bleek het meermalen, dat de adspiranten het antwoord schuldig bleven, wanneer men hen vroeg een heldere verklaring te geven van de perspectivische constructies, die zij overigens met zekere handigheid wisten toe te passen. De commissie is van oordeel, dat zij, die zich belasten met de opleiding van kandidaten voor de akte L. O., er vooral zorg voor moeten dragen, dat zij hunne leerlingen niet alleen bekend maken met constructies en verschijnselen, maar ook met de verklaringen er van.

De commissie deelde geheel de meening van de vorige commissie vervat in haar verslag, Uwe Excellentie aangeboden in haar schrijven van 22 September 1906; de meening n.l., dat het wenschelijk si, om, ten einde de eischen der teekenpraktijk nog meer recht te laten wedervaren, het examen in de praktische methodiek (geheugenteekenen en schetsen op het zwart bord) benevens de perspectivische schets over te brengen naar het eerste gedeelte van het examen.

Daar de voorzitter echter gedurende een gedeelte van het examen niet tegenwoordig kon zijn, besloot de commissie dezen maatregel van ingrijpenden aard nog niet toe te passen, maar in dit verslag aan te bevelen, bij een volgende commissie er toe over te gaan. Een gevolg van de toepassing van dezen maatregel zou zijn, dat het tweede gedeelte van het examen voornamelijk theoretisch zou worden.

Hieronder volgen eenige tabellen, betreffende de kandidaten en de door hen behaalde cijfers.

	Candi- daten.	Vrouwe- lijke.	Manne- lijke.
Ingeschreven	375	88	287
Vóór of gedurende het 1ste gedeelte van het examen (A) terug- getrokken	12	2	10
Te examineeren dus	363	86	277
Onvoldoende voor A	180	38	142
Geslaagd voor A.	183	48	135
Afgewezen in B.	30	9	21
Geslaagd.	157	39	118

Aan de kandidaten, die het eerste gedeelte van het examen hebben afgelegd,

Werd toegekend:	Pleisterornament.	Stilleven.
het cijfer 6	15 maal	3 maal
" " 5	34 "	42 "
" " 4	152 "	204 "
" " 3	138 "	101 "
" " 2	24 "	13 "
" " 1	— "	— "

en aan degenen die aan het geheele examen hebben deelgenomen

Werd toe- gekend:	Pleister- ornament.	Stilleven.	Mondeling perspectief.	Perspectief teekening.	Methodiek.	
					Theoretisch	Practisch
het cijfer	15 maal	3 maal	23 maal	6 maal	12 maal	7 maal
6	15 maal	3 maal	23 maal	6 maal	12 maal	7 maal
5	34 "	42 "	78 "	44 "	63 "	37 "
4	127 "	137 "	63 "	108 "	79 "	95 "
3	10 "	4 "	17 "	24 "	24 "	44 "
2	1 "	1 "	5 "	4 "	9 "	4 "
1	— "	— "	1 "	1 "	— "	— "

Aan het einde van hare taak gekomen, heeft de commissie de eer, haar mandaat neer te leggen, U dank zeggend voor het haar door Uwe Excellentie geschonken vertrouwen.

Delft
—, 7 October 1907.
Haarlem

A. F. GIPS, *Voorzitter.*
H. J. DE VRIES, *Secretaris.*

BIJLAGE P.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in zeevaartkunde en wis- en natuurkundige wetenschappen, of tot het geven van lager onderwijs in de wiskunde, bedoeld in art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* no. 50) door Uwe Excellentie bij beschikking van 2 October 1907, no. 12286¹, afdeeling Onderwijs, benoemd tot het afnemen van bovengenoemde examens in het jaar 1907, bestond uit de heeren:

dr. J. Campert, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, als voorzitter;

dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden, als ondervoorzitter.

Leden:

dr. J. C. Kluyver, dr. K. Martin en dr. F. A. H. Schreinemakers, hoogleeraren aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. A. A. W. Hubrecht en dr. J. de Vries, hoogleeraren aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

dr. J. W. Moll, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen;

dr. J. D. van der Waals, hoogleeraar aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam;

P. van der Burg, W. H. L. Janssen van Raay en dr. G. Schouten, hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool te Delft;

L. Roosenburg, directeur van de filiaalinrichting van het Koninklijk Meteorologisch Instituut te Amsterdam;

W. Noorduyt, leeraar aan en benoemd directeur van de Zeevaartschool te Rotterdam;

A. A. Beekman, dr. G. J. M. Coolhaas, dr. A. D. van der

Harst en Ph. J. Stok, leeraren aan de hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

P. Poot, hoofd eener openbare lagere school te 's Gravenhage.

In de eerste vergadering, gehouden op 5 October, des namiddags te 2½ uur, werden de sub-commissien gevormd en de dagen voor het schriftelijk gedeelte der examens bepaald.

Met het oog op het aantal candidaten en op den beperkten tijd, waarover elk der leden van de Commissie uit den aard der zaak kon beschikken, werd, in afwijking van hetgeen in vorige jaren plaats had, besloten twee secretarissen te benoemen, waarvan een zich uitsluitend met werkzaamheden tot de middelbare akten behorende en de tweede met die, behorende bij het examen voor de akte wiskunde L. O. had bezig te houden. Als zoodanig werden aangewezen de heeren W. H. L. Janssen van Raay en A. D. van der Harst.

Den 10den October, des namiddags te 1½ uur, werden de opgaven voor het schriftelijk examen in wiskunde M. O. in eene vergadering van de betrokken sub-commissie vastgesteld.

Den 12den October, des namiddags te 2 uur, werd door de sub-commissie voor het examen in de wiskunde volgens art. 86 der wet op het lager onderwijs het schriftelijk en mondeling examen geregeld en een stel opgaven voor het schriftelijk gedeelte vastgesteld.

Het schriftelijk gedeelte van het examen had plaats:

voor de akte I: op 21 en 22 November, des voormiddags van 9—12 en op 23 November des voormiddags van 9—11 uur;

voor de akte K_I: op 15 October, des voormiddags van 9—12½ uur en des namiddags van 2—4 uur; en op 16 October des voormiddags van 9—12 en des namiddags van 1—4 uur;

voor de akte K_{II}: op 19 December des voormiddags van 9—12 en des namiddags van 1—4 uur;

voor de akte K_V: op 17 en 18 October, des voormiddags van 9—12 en des namiddags van 1—4 uur;

voor de akte wiskunde L. O. op 21 en 22 October, des voormiddags van 9—11½ en des namiddags van 1—3½ uur.

Voor de akten K_{III} en K_{IV} werd geen schriftelijk werk opgegeven.

Het aantal der verlangde akten bedroeg in het geheel 279.

De aard der verlangde akten, het aantal candidaten voor elke akte, het verloop en de uitslag der examens, benevens de namen der examinatoren zijn opgegeven in de volgende tabel.

A K T E N.	Aantal candidaten die zich hadden aangemeld.			Aantal candidaten die aan het examen deelnamen.			Aantal niet geslaagde kandidaten									Aantal geslaagde candidaten.			Aanmerkingen.
							die zich terugtrokken.			die werden afgewezen.			Totaal.						
	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	
I. Zeevaartkunde.	4	—	4	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	Examinatoren: Noor- duyn en Roosenburg.
Ki. Wiskunde. .	72	14	86	68	13	81	18	5	23	24	4	28	42	9	51	26	4	30	Examinatoren: Janssen van Raay, Kluyver, Schouten, de Vries en Zeeman.
Kii. Beginselen der mechanica enz. .	4	—	4	3	—	3	—	—	—	1	—	1	1	—	1	2	—	2	Examinatoren: van der Burg en Janssen van Raay.
Kiii. Beginselen der natuurkunde enz.	4	1	5	4	1	5	—	—	—	2	—	2	2	—	2	2	1	3	Examinatoren: Noor- duyn, Schreinemakers en van der Waals.
Kiv. Beginselen der delfstofkunde enz.	3	1	4	3	1	4	2	—	2	—	—	—	2	—	2	1	1	2	Examinatoren: Hu- brecht, Martin en Moll.
Kv. Hoogere wis- kunde	18	—	18	15	—	15	—	—	—	9	—	9	9	—	9	6	—	6	Examinatoren: Janssen van Raay, Kluyver, Schouten, de Vries en Zeeman.
L. O. art. 86. Wis- kunde.	141	17	158	116	14	130	15	1	16	32	4	36	47	5	52	69	9	78	Examinatoren: Beek- man, Coolhaas, van der Harst, Noorduyn, Poot en Stok.

De examens gaven aanleiding tot de navolgende opmerkingen:

I. *Zeevaartkunde*. Het examen gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

KI. *Wiskunde*. Ten aanzien van de stelkunde moet de Commissie de opmerking van het vorige jaar herhalen, dat vele kandidaten, hoewel bekend met de eischen, die bij dit examen gesteld worden, aan verschillende onderdeelen van het programma geene genoegzame aandacht hadden geschonken, en dat inzonderheid de theorie der complexe getallen en die der oneindige reeksen zeer onvoldoende bestudeerd waren.

Bij het examen in de beschrijvende meetkunde gaf de meerderheid der kandidaten blijk van bij de studie in dit vak te weinig volledig uitgevoerde en behoorlijk verzorgde constructies gemaakt te hebben.

De Commissie is voorts van meening, dat het overweging verdient in het vervolg het schriftelijk examen over vijf zittingen te verdeelen, opdat voor elk der onderdeelen der wiskunde, waarvan de kennis voor de akte KI verlangd wordt, eene zitting kan worden beschikbaar gesteld. Het schriftelijk deel van het examen zoude in dat geval met een halven dag verlengd behooren te worden.

KII, KIII en KIV. *Mechanica, enz.; natuurkunde, enz. en delfstofkunde, enz.* Deze examens geven door het gering aantal kandidaten voor ieder, geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen, omdat toch de toegekende cijfers voor de onderdeelen van ieder voldoende den uitslag verklaren.

KV. *Hoogere wiskunde*. Bij het examen in integraalrekening kwam de onvoldoende voorbereiding van vele kandidaten duidelijk aan het licht. Van de beteekenis eener bepaalde integraal hadden de meesten slechts eene gebrekkige voorstelling en de kennis van de eigenschappen der bepaalde integralen ontbrak veelal.

De Commissie vindt hierin aanleiding er op te wijzen, dat er bij het examen in integraalrekening meer wordt gevorderd dan eenige bedrevenheid in het toepassen der elementaire integratiemethoden.

L. O. art. 86. *Wiskunde*. Het examen in *stelkunde* gaf over het algemeen bevredigende uitkomsten.

Verscheidene kandidaten, die voor de oplossing der schriftelijke opgaven slechts een matig cijfer konden verkrijgen, bleken bij het mondeling examen in staat dat cijfer te verhoogen.

Omtrent het examen in *goniometrie* en *trigonometrie* valt op te merken, dat het herleiden van de waarde eener goniometrische verhouding tot die van eene andere van denzelfden hoek of van den halven of dubbelen hoek in het algemeen genomen slechts onvoldoende gekend werd. Ook konden vele kandidaten nog niet voldoende uit de figuur verklaren, hoe uitdrukkingen als $\operatorname{tg}(180^\circ - a)$, $\cos(270^\circ + a)$ enz. tot goniometrische verhoudingen van a kunnen worden herleid.

De uitslag van het schriftelijk examen in de *stereometrie* was onvoldoende; slechts aan $\frac{1}{3}$ deel van de opgekomen kandidaten kon het cijfer 5 of hooger worden toegekend. Hoewel het mondeling examen betere resultaten gaf, waren er toch nog te veel kandidaten, die stellingen, welke in elk leerboek van de stereometrie voorkomen, bijv. die over den inhoud en het oppervlak van veelvlakkige en omwentelingslichamen, zonder hulp niet behoorlijk konden afleiden.

Aan het einde van haren taak gekomen, heeft de Commissie de eer Uwe Excellentie haren dank te brengen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie:

J. CAMPERT, Voorzitter.

W. H. L. JANSSEN v. RAAY, 1ste-Secretaris.

A. D. VAN DER HARST, 2de-Secretaris.

BIJLAGE O.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1907 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van lager en middelbaar onderwijs in de gymnastiek.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs en art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs, bij beschikking van 13 Juni en 10 Juli 1907, nos. 7415¹ en 8595, afdeling Onderwijs, benoemd, heeft de eer Uwer Excellentie het navolgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie was samengesteld als volgt:

K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs, te 's Gravenhage, lid en voorzitter;
J. A. Vrijheid, arts, oud-officier van gezondheid der 1ste klasse, te Utrecht, lid en ondervoorzitter;
P. H. Lamberts, arts, te Utrecht;
dr. A. van der Minne, officier van gezondheid der 1ste klasse, te Utrecht;
dr. A. G. Olland, arts, te Utrecht;
P. C. Adrian, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;
S. van Aken, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam;
J. H. Luiting, leeraar aan eene hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam;
C. J. G. Mieremet, leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht, leden, en
K. Ramkema, leeraar aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus en onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Utrecht;
W. H. Hengevelt, leeraar aan de hogere burgerschool met 3-jarigen cursus te 's Gravenhage, en
R. M. Roemer, leeraar aan eene hogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam, plaatsvervangende leden.

Alle bijeenkomsten der Commissie, zoomede de zittingen, in het verslag nader aangeduid, werden gehouden in het gebouw der Rijks- hogere burgerschool te Utrecht. De eerste bijeenkomst had plaats op Zondag 30 Juni 1907.

Voor deze bijeenkomst was de agenda:

- a. verkiezing van een secretaris der Commissie;
- b. mededeeling van het aantal aangemelde kandidaten en in verband daarmede vaststelling der examendagen;
- c. vaststelling van de onderdeelen van het examen en van de examenroosters;
- d. indeeling der sub-commissiën, en
- e. bespreking van de mogelijkheid om, ten behoeve van het practisch deel der examens, te kunnen beschikken over de noodige schoolklassen.

Tot secretaris der Commissie werd gekozen J. H. Luiting, lid.

Ten opzichte van het onder c genoemde werd, in navolging van de Commissiën in 1902, '03, '04, '05 en '06, bepaald, dat als onderdeelen van het examen, zoowel voor de akte D (lager onderwijs) als voor de akte P (middelbaar onderwijs), de alinea's zouden gelden als aangegeven in de programma's van genoemde akten.

Bij het examen *lager onderwijs* zou het onderzoek voor de mannelijke kandidaten zich dus bepalen tot:

Alinea 1 en 2:

a. bekendheid in hoofdzaak met den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam;

b. bekendheid, meer in bijzonderheden, met de beenderen en hunne verbindingen en met de meest belangrijke spieren, voornamelijk in verband met de meest gebruikelijke oefeningen in de gymnastiek.

(Op den rooster komen deze alinea's voor als: physiologie en anatomie.)

Alinea 3. Bedrevenheid in nuttige lichaams oefeningen. („Eigen werk" op den rooster.)

Alinea 4. Eenige bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei kunne en van den leeftijd, waarop zij de school voor gewoon lager onderwijs plegen te bezoeken, inzonderheid van de oefeningen, met name in het programma omschreven. („Les geven" op den rooster.)

Alinea 5. Bekendheid met de voorzorgen bij het geven van gymnastiekonderwijs aan bovengenoemde leerlingen in acht te nemen, van welke bekendheid ook bij een mondeling onderzoek zou moeten blijk gegeven worden.

(Als „theorie" voorkomende op den rooster.)

Voor de vrouwelijke kandidaten zou het onderzoek zich bepalen tot genoemde alinea's, behoudens de wijzigingen, in het programma bedoeld.

Bij het examen *middelbaar onderwijs* zou het onderzoek voor de mannelijke kandidaten zich bepalen tot:

Alinea 1. Algemeene kennis van den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam; bekendheid, meer in bijzonderheden, met de beenderen en hunne verbindingen en, voor zoover noodig, met de spieren, voornamelijk met het oog op de gebruikelijke oefeningen in de gymnastiek.

(Op den rooster „physiologie" en „anatomie".)

Alinea 2. Bedrevenheid in nuttige lichaams oefeningen. („Eigen werk" op den rooster.)

Alinea 3 en 5:

a. kennis der eischen van een doeltreffenden gang van het gymnastiekonderwijs voor de verschillende soorten van scholen, waar het onderwijs wordt gegeven, en

b. nauwkeurige bekendheid met de voorzorgen die bij het geven van gymnastiekonderwijs moeten genomen worden.

(Op den rooster staat hiervoor „theorie".)

Alinea 4. Bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei sekse en van den leeftijd, waarop zij de lagere en middelbare school plegen te bezoeken.

(„Les geven” op den rooster.)

Alinea 6. Bedrevenheid in het onderwijs van het schermen en van de handgrepen met het geweer.

Voor de vrouwelijke kandidaten evenwel zou het onderzoek zich bepalen tot de alinea's 1, 2, 3, 4 en 5, met inachtneming van de wijzigingen, in het programma aangegeven.

Aangemeld hadden zich:

voor de akte lager onderwijs: 37 mannelijke en 8 vrouwelijke kandidaten, en
voor de akte middelbaar onderwijs: 34 mannelijke en 20 vrouwelijke kandidaten.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van het aantal kandidaten in 1901 tot en met 1907.

Aan- gemeld in:	Lager onderwijs.			Middelbaar onderwijs.		
	Mannel. cand.	Vrouwel. cand.	Totaal.	Mannel. cand.	Vrouwel. cand.	Totaal.
1901 ..	38	2	40	15	9	24
1902 ..	28	1	29	19	15	34
1903 ..	30	4	34	19	15	34
1904 ..	36	5	41	18	17	35
1905 ..	44	4	48	19	23	42
1906 ..	44	4	48	25	16	41
1907 ..	37	8	45	34	20	54

Was het aantal kandidaten voor de akte lager onderwijs dit jaar iets minder dan in 1905 en 1906, dat der kandidaten voor de akte middelbaar onderwijs was aanmerkelijk gestegen.

Het groote aantal kandidaten voor beide akten en in verband daarmee de wenschelijkheid, om de examens te doen eindigen, wanneer de lessen aan de Rijks hogere burgerschool wederom aanvingen (2 September), maakten het noodig gedeeltelijk af te wijken van de door hare voorgangsters gevolgde regeling, om voor de akte lager onderwijs vier kandidaten per dag, en voor de middelbare akte zes kandidaten telkens voor twee dagen op te roepen. Met het oog op het eindigen der vacantie voorts voor de openbare lagere scholen te Utrecht kon bepaald worden, dat 44 kandidaten voor het lager onderwijs zouden geëxamineerd worden in 8 dagen en 53 kandidaten voor het middelbaar onderwijs in 16 dagen. De 45ste kandidaat voor het lager onderwijs zou te gelijker tijd geëxamineerd worden met 8 kandidaten voor het middelbaar onderwijs.

Om voor het practisch deel van het examen te kunnen beschikken over de benodigde leerlingen (meisjes en jongens van 6—18 jaar), werd besloten de medewerking te verzoeken van het gemeentebestuur van Utrecht, van de directeurs der gemeentelijke hogere burgerscholen aldaar, van den directeur der Rijksnormaallessen en van de hoofden der openbare lagere scholen aan het Janskerkhof, in de Weistraat, Oude Kerkstraat, Poortstraat, Kruisdwarsstraat, Palmstraat en op de Plompstorengracht.

Betreffende de te volgen roosters werd besloten:

a. voor zoover voor het examen lager onderwijs 4 kandidaten per dag zouden opgeroepen worden en voor het examen middelbaar onderwijs telkens 6 kandidaten voor 2 dagen, de roosters te volgen, zooals die door de Commissiën in 1905 en 1906 waren vastgesteld, en

b. voor de gevallen, waarin voor de akten lager en middelbaar onderwijs respectievelijk 6 en 9 kandidaten opgeroepen werden, op de tweede bijeenkomst een ontwerp-rooster in behandeling te nemen.

Ten opzichte van den rooster voor de mannelijke kandidaten middelbaar onderwijs zouden de wijzigingen in acht genomen worden door de Commissie in 1905 als proef ingevoerd en door die in 1906 overgenomen, om het practisch onderzoek naar de bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen der middelbare school voor meisjes te vereenvoudigen.

De indeeling der sub-commissiën was de volgende:

a. één voor de practijk, bestaande uit twee leden gymnastici;

b. één voor de „anatomie” en de „theorie der gymnastiek”, bestaande uit een medicus en een gymnasticus, en

c. één voor de „physiologie” en de „theorie der gymnastiek”, bestaande uit een medicus en een gymnasticus, evenwel met dien verstande, dat, ten opzichte der sub-commissiën, genoemd onder b en c, het onderzoek naar de kennis van „anatomie” en „physiologie” bleef opgedragen aan den medicus, en de gymnastiekleeraar als assessor optrad, terwijl voor het onderzoek naar de kennis van de „theorie der gymnastiek” het omgekeerde het geval zoude zijn.

De 4 leden gymnastici zouden beurtelings in elke der sub-commissiën zitting nemen.

Als examinatoren voor de „physiologie” zouden optreden:

voor het lager onderwijs: dr. A. G. Olland, en

voor het middelbaar onderwijs: J. A. Vrijheid, en

voor de „anatomie”:

voor het lager onderwijs: dr. A. van der Minne, en

voor het middelbaar onderwijs: P. H. Lamberts.

Het onderzoek naar de bedrevenheid in nuttige lichaams-oefeningen „eigen werk” zoude geschieden onder leiding van één der leden gymnastici, terwijl de drie overige leden als beoordeelaars optraden. Dezelfde regeling zoude worden gevolgd voor het onderzoek naar de bekendheid in het onderwijzen van het schermen.

Op de dagen evenwel, dat zes kandidaten per dag voor het lager onderwijs en negen kandidaten telkens voor 2 dagen zouden opgeroepen worden, kwamen in functie ook de sub-commissiën:

d. voor „anatomie” en „physiologie”, bestaande uit twee leden medici, en

e. voor de „practijk” of de „theorie”, bestaande uit twee leden gymnastici (plaatsvervangende.)

Op voornoemde examendagen zouden dus werkzaam zijn 5 sub-commissiën, nl.:

voor het *lager* onderwijs:

a. en e. voor de „practijk”, elk bestaande uit twee gymnastici;

b. en c. voor de „anatomie” en de „theorie” en de „physiologie” en de „theorie”, elk bestaande uit één medicus en één gymnasticus,

en d. voor de „anatomie” en de „physiologie”, bestaande uit twee medici, en

voor het *middelbaar* onderwijs:

a. voor de „practijk”, bestaande uit twee gymnastici, en

e. voor de „theorie”, bestaande uit twee gymnastici, terwijl de sub-commissiën onder b, c en d dezelfde bleven als bij het lager onderwijs.

De tweede bijeenkomst der Commissie werd bepaald op Zondag 4 Augustus. De werkzaamheden bepaalden zich tot:

a. een bespreking der meer gedetailleerde exameneischen;

b. het vaststellen van een nauwkeurig omschreven werkplan voor elke der sub-commissiën;

c. het treffen van eene regeling, opdat op de aangegeven uren schoolklassen beschikbaar zouden kunnen zijn;

d. het nemen van maatregelen om te kunnen beschikken over een voldoende aantal schermgereedschappen (zie alinea 6, middelbaar onderwijs), en

e. het wijzigen van enkele plannen, in verband met mede-

deelingen van candidaten, die door de eene of andere oorzaak aan het examen niet konden deelnemen of niet tot het examen konden toegelaten worden omdat zij niet hadden voldaan aan art. 88 der wet op het lager onderwijs.

Inmiddels was een gunstig antwoord ontvangen van het gemeentebestuur van Utrecht op het verzoek der Commissie, om voor het practisch deel der examens te mogen beschikken over schoolklassen van openbare lagere scholen. Aan de voorwaarde, daarbij gesteld, om met de hoofden der betrokken scholen in overleg te treden, werd nu zoo spoedig mogelijk voldaan. Was het daardoor mogelijk te beschikken over geoefende klassen van genoemde lagere scholen, door de gewaardeerde medewerking van den directeur der Rijksnormalessen en van de directeurs der gemeentelijke hogere burgerscholen te Utrecht kon mede beschikt worden over een voldoende aantal zeer goed geoefende leerlingen der middelbare school.

Ten opzichte van de wijzigingen onder e bedoeld bleek, dat

één candidaat niet aan het examen zou kunnen deelnemen omdat door hem niet was voldaan aan art. 88 der wet op het lager onderwijs en één candidaat voor het middelbaar onderwijs kennis gaf niet aan het examen te zullen deelnemen. Met machtiging van Uwe Excellentie werd één candidaat tot het examen middelbaar onderwijs toegelaten, die zich door eene bijzondere omstandigheid te laat had aangegeven. Gedurende het examen lager onderwijs verzochten twee candidaten in verband met ziekte zoo mogelijk later op te komen. (Zij werden alsnu opgeroepen op 28 en 30 Augustus, respectievelijk gedurende het examen middelbaar onderwijs), en één candidaat middelbaar onderwijs deelde mede aan het examen niet te kunnen deelnemen. De candidaat voor het lager onderwijs evenwel op 30 Augustus opgeroepen, bleek op dien datum nog niet voldoende hersteld, om examen te kunnen afleggen.

Hieronder mogen volgen de roosters voor het examen lager en middelbaar onderwijs.

ROOSTER VOOR HET EXAMEN LAGER ONDERWIJS.

UREN.	Candidaat A.	Candidaat B.	Candidaat C.	Candidaat D.
8.30—9.30	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.
10—11	Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).	Les geven.	
11—12	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).		Les geven.
2—3	Les geven.		Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).
3—4		Les geven.	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).

ROOSTER VOOR HET EXAMEN LAGER ONDERWIJS (6 CAND. PER DAG.)

UREN.	Candidaat A.	Candidaat B.	Candidaat C.	Candidaat D.	Candidaat E.	Candidaat F.
8.30—9.30	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.
10—11	Les geven.		Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en physiologie 2 medici.	Les geven.	Anatomie en theorie (aan).
11—12		Les geven.	Anatomie en theorie (aan).	Les geven.		Physiologie en theorie 1 zonder.
2—3	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).		Theorie (zonder en aan) 2 gymn.	Theorie (zonder en aan) 2 gymn.	
3—4	Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).	Les geven.		Anatomie en physiologie 2 med.	Les geven.

ROOSTER VOOR HET EXAMEN MIDDELBAAR ONDERWIJS (6 CAND. IN TWEE DAGEN).

Eerste dag.							
8.30—9.25	10—10.30	10.30—11	11—11.30	1—2.20	2.30—3	3—3.30	3.30—4
Eigen werk voor alle can- didaten.	Les geven lagere school A	Les geven lagere school C	Les geven lagere school B	Les geven middelb. school meisjes: A 1 —1.20 B 1.20—1.40 C 1.40—2 F 2—2.20	Les geven lagere school F	Les geven lagere school E	Les geven lagere school D
	10—11.20	11.20—12			2—3.20	3.20—4	
	Anatomie en theorie (aan) D	Anatomie F			Anatomie en theorie (aan) A	Theorie (aan) C	
	10—11.20	11.20—12			2—3.20	3.20—4	
	Physio- logie en theorie (zonder) E	Physio- logie C			Physio- logie en theorie (zonder) B	Theorie (zonder)	
Tweede dag.							
8.30—9.25	10—10.40	10.40—11.20	11.20—12	1—2	2—2.40	2.40—3.20	3.20—4
Eigen werk. Schermen voor alle candi- daten.	Les geven middelb. school jongens C	Les geven middelb. school jongens A	Les geven middelb. school jongens B	Les geven middelb. school meisjes: D 1 —1.20 E 1.20—1.40	Les geven middelb. school jongens F	Les geven middelb. school jongens E	Les geven middelb. school jongens D
	10—11.20	11.20—12			2—3.20	3.20—4	
	Anatomie en theorie (aan) E	Anatomie C			Anatomie en theorie (aan) B	Theorie (aan) F	
	10—11.20	11.20—12			2—3.20	3.20—4	
	Physio- logie en theorie (zonder) D	Physio- logie F			Physio- logie en theorie (zonder) A	Theorie (zonder) C	

ROOSTER VOOR 9 CAND. MIDDELBaar ONDERWIJS.

Eerste dag.

8-8.50	9-9.30	9.30-10	10-10.30	10.30-11	11-11.30	Les geven middelb. school meisjes: 1.30-1.50 A. 1.50-2.10 G. 2.10-2.30 C. 2.30-2.50 F. 3.20-3.40 B.	2-2.30	2.30-3	3-3.30	3.30-4
Eigen werk alle cand.	Les geven lagere school E	Les geven lagere school C	Les geven lagere school B	Les geven lagere school F	Les geven lagere school A		Les geven lagere school D	Les geven lagere school G	Les geven lagere school H	Les geven lagere school J
	10-11.20 Anatomie en theorie (aan) D	11.20-12 Anatomie F	10-11.20 Theorie (zonder en aan) J	11.20-12 Theorie (zonder) G	10-11.20 Anatomie en physiologie G	11.20-12 Anatomie H	2-3.20 Anatomie en theorie (aan) A	3.20-4 Theorie (zonder) C		
	10-11.20 Physiologie en theorie (zonder) E	11.20-12 Physiologie C					2-3.20 Physiologie en theorie (zonder) B	3.20-4 Theorie (aan) F		

Tweede dag.

8-8.50	9-9.40	9.40-10.20	10.20-11	11-11.40	11.40-12	Les geven middelb. school meisjes: 1.30-1.50 E. 1.50-2.10 D. 2.10-2.30 H. 2.30-2.50 J.	1.30-2.10	2.10-2.50	2.50-3.30	3.30-4.10
Eigen werk en schermen (alle cand.)	Les geven middelb. school jongens C	Les geven middelb. school jongens A	Les geven middelb. school jongens G	Les geven middelb. school jongens B	Les geven middelb. school jongens D		Les geven middelb. school jongens F	Les geven middelb. school jongens E	Les geven middelb. school jongens H	Les geven middelb. school jongens J
	10-11.20 Anatomie en theorie (aan) E	11.20-12 Anatomie C	10-11.20 Theorie (zonder en aan) H	11.20-12 Theorie (aan) G	10-11.20 Anatomie en physiologie J	11.20-12 Physiologie H	2-3.20 Anatomie en theorie (aan) B	3.20-4 Theorie (zonder) F		
	10-11.20 Physiologie en theorie (zonder) D	11.20-12 Physiologie F					2-3.20 Physiologie en theorie (zonder)	3.30-4 Theorie (aan)		

Voor de vrouwelijke candidaten middelbaar onderwijs werden de roosters in zooverre gewijzigd, dat de 5de kolom van elken dag verviel en op den tweeden dag in de rubrieken 2, 3, 4, 6, 7 en 8 het woord „jongens” in „meisjes” veranderd werd.

Uit deze roosters kan blijken, dat de Commissie getracht heeft eene regeling te treffen, waarbij den kandidaten tusschen twee opvolgende onderzoeken eene behoorlijke rustpoos werd gegeven, en hun de gelegenheid werd verschaft, om bovenal rustig te kunnen „les geven”.

Voorts, dat voor de verschillende onderdeelen van het examen werd toegestaan:

Voor *lager* onderwijs:

a. anatomie	alinea 1	} 60 min.
b. physiologie	„ 2	
c. eigen werk	„ 3	60 „
d. les geven	„ 4	60 „
e. mondel. besprekingen, voorzorgen	„ 5	50 „
4 uren.		

Voor *middelbaar* onderwijs:

a. anatomie	alinea 1	40 min.
b. physiologie	„ 1	40 „
c. eigen werk, schermen, enz. ...	„ 2 en 6	120 „
d. theorie der gymnastiek	„ 3 en 5	80 „
e. les geven lagere school	„ 4	30 „
f. „ „ middelbare school..	„ 4	60 „

6 uren en 10 minuten.

Ten opzichte van de rubrieken *e* en *f* (middelbaar onderwijs) moet de opmerking gemaakt worden, dat het opgegeven aantal minuten (90) voor les geven, nl. 30 minuten aan de lagere school, 40 minuten aan de middelbare school jongens en 20 minuten aan de middelbare school meisjes, enkel gold voor de mannelijke kandidaten. De vrouwelijke kandidaten gaven 70 minuten les en wel 30 minuten aan de lagere school en 40 minuten aan de middelbare school. Evenals hare voorganger mocht ook deze Commissie de ervaring opdoen, dat eene vereenvoudiging van het onderzoek naar de bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen der middelbare schoolmeisjes, inzonderheid voor de mannelijke kandidaten, bleek in het voordeel en van de kandidaten en van de schoolklassen, zonder dat de degelijkheid van het onderzoek daaronder leed.

De uitslag van de examens is in het navolgende staatje opgenomen.

Getal kandidaten						
die zijn opgeroepen.	die niet zijn opgekomen.	die ge-examineerd zijn.	die zich tijdens het examen terugtrokken.	die afge-wezen werden.	die toegelaten zijn.	Totaal.
A. VOOR DE AKTE LAGER ONDERWIJS.						
I. Mannelijke kandidaten.						
37	2	35	—	10	25	37
II. Vrouwelijke kandidaten.						
8	—	8	—	1	7	8
B. VOOR DE AKTE MIDDELBAAR ONDERWIJS.						
I. Mannelijke kandidaten.						
34	2	32	—	15	17	34
II. Vrouwelijke kandidaten.						
20	—	20	1	6	13	20

De acht vrouwelijke kandidaten lager onderwijs werden geëxamineerd in twee dagen, 5 en 6 Augustus, en 35 mannelijke kandidaten lager onderwijs (één kandidaat werd opgeroepen op 28 Augustus) in zes dagen, 7, 8, 9, 10, 12 en 13 Augustus.

De 20 vrouwelijke kandidaten middelbaar onderwijs werden geëxamineerd in zes dagen, 16 en 17, 28 en 29, 30 en 31 Augustus, terwijl de 32 mannelijke kandidaten middelbaar onderwijs werden geëxamineerd in tien dagen, 14 en 15, 19 en 20, 21 en 22, 23 en 24, 26 en 27 Augustus.

Het procent der geslaagden bedraagt:

voor de akte lager onderwijs ruim 74 %, of van de mannelijke kandidaten ruim 71 %, en van de vrouwelijke kandidaten ruim 87 %, en

voor de akte middelbaar onderwijs ruim 57 %, of van de mannelijke kandidaten ruim 53 % en van de vrouwelijke kandidaten ruim 65 %.

Hoe genoemde uitslag is in vergelijking met vorige jaren kan blijken uit onderstaand lijstje:

	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Examen L. O.	76	70	75	83	74
„ „ „ mannel. kandidaten.	80	70	74	81	71
„ „ „ vrouwel. kandidaten	50	80	100	100	87
„ M. O.	41	50	70	55	57
„ „ „ mannel. kandidaten	31½	53	67	46	53
„ „ „ vrouwel. kandidaten	47	46	71	69	65

Uit eene vergelijking met vorige jaren blijkt, dat het percentage der geslaagden voor de akte lager onderwijs dit jaar lager was dan in 1906, terwijl dat voor de akte middelbaar onderwijs (de vrouwelijke kandidaten evenwel uitgezonderd) steeg.

Van de 17 geslaagde mannelijke kandidaten voor de akte M. O. waren 8 recidivisten, terwijl van de 13 geslaagde vrouwelijke kandidaten slechts 4 recidivisten waren.

In de hieronder volgende tabel is in cijfers uitgedrukt de waardeering van elk der onderdeelen van het examen lager en middelbaar onderwijs.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
	L M	L M	L M	L M	L M	L M	L M	L M	L M	L M
Anatomie	2	2	7	13	16	13	17	13	4	2
Physiologie.	3	2	12	8	12	17	14	11	5	2
Eigen aan toestellen	1	2	4	9	16	21	16	9	13	1
werk zonder „	1	1	6	10	19	23	18	16	1	2
Theorie { alinea 3	1	10	12	11	11	11	3	2	1	1
„ 5	2	5	8	16	23	16	7	9	2	1
Les lagere school	2	4	7	8	14	21	18	8	10	2
geven / middelb. „	15	11	13	9	2	1	1	1	1	1
Schermen, enz. alinea 6	1	4	10	8	3	4	2	1	1	1

Op 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16 en 17 Augustus werd het lid S. van Aken vervangen door het plaatsvervangend lid K. Ramkema.

De plaatsvervangende leden W. H. Hengevelt en R. M. Roemer werden opgeroepen op 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16 en 17 Augustus.

De eindvergadering werd gehouden op Zondag 1 September.

Alvorens aan dit overzicht eenige opmerkingen toe te voegen, wenscht de Commissie hier met groote erkentelijkheid te gewagen van de medewerking en den steun haar in zoo ruime mate verleend. Zoowel bij het examen lager als middelbaar

onderwijs was het daardoor mogelijk te kunnen beschikken over geoefende schoolklassen. Geldt dit woord van erkentelijkheid in de eerste plaats Utrechts gemeentebestuur, den directeuren van voornoemde hogere burgerscholen en den directeur der Rijksnormaallessen, niet minder den hoofden en het personeel van voornoemde lagere scholen. De Commissie acht zich door de belangrijke medewerking van deze zijde in hooge mate verplicht. Ook den kweekelingen van de Rijksnormaallessen en den leerlingen der gemeentelijke hogere burgerscholen, die, met opoffering van een groot deel hunner vacantie, zich steeds ter beschikking van de Commissie stelden, mag zij een bijzonder woord van dank niet onthouden.

I. ALGEMEENE OPMERKINGEN.

Volkomen in aansluiting met hare voorgangsters in 1902, 1903, 1904, 1905 en 1906, meent ook deze Commissie de aandacht te moeten vestigen op de weinige algemeene ontwikkeling en eene te geringe voorbereiding van een deel der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs.

De opmerking kon meermalen gemaakt worden, dat vele candidaten niet in staat geweest waren door hunne weinige algemeene ontwikkeling om de door hen opgegeven behandelde stof in de leerboeken behoorlijk te verwerken, en aldus tot hun eigendom te maken. Er was te veel van buiten geleerd, maar te weinig begrepen. Bovendien bleek het voor vele candidaten een bezwaar, om zich bij het theoretisch onderzoek duidelijk uit te drukken. Waar de Commissie meent, dat misschien meer belezenheid zou kunnen bijdragen om dit euvel te verhelpen, zou zij tevens zulke candidaten in overweging willen geven, om er zich aan te gewennen, op de vragen, door hen zelven of hunne opleiders gesteld, korte duidelijke antwoorden te geven. Van eene eenigszins breed opgevatte vakstudie kon slechts in weinig gevallen sprake zijn. Te dikwijls had men zich tevreden gesteld met het memoriseeren der leerstof en het groepeeren dier stof voor de verschillende leerkringen of -jaren, zonder dat behoorlijk rekenschap kon gegeven worden van een geleidelijke opklimming in de leerstof, of dat men in staat was eene verklaring te vinden voor moeilijkheden, zooals die zich voordoen bij het aanleeren of uitvoeren van oefeningen. Menig onderzoek bracht dan ook aan het licht, dat bij een deel der candidaten de meest eenvoudige grondbegrippen der mechanica ontbraken, waardoor dan ook moeilijkheden als bovenbedoeld niet verklaard konden worden. Deze tekortkoming bleek niet minder sterk bij het onderzoek naar de kennis in „anatomie”, wanneer bij het bespreken van de eene of andere eenvoudige gymnastische beweging werd gevraagd naar praktische toepassing der evenwichtstoestanden, naar zwaartepuntverplaatsing, hefboomswerking, enz. Eene te geringe voorbereiding sprak voorts uit de onbekendheid met het doel onzer schoolgymnastiek, met hare waarde uit een hygiënisch, pedagogisch en praktisch oogpunt, met de voordeelen eener klassikale toepassing en met andere hoofdzaken, het onderwijs in de schoolgymnastiek betreffende.

Het wil der Commissie verder voorkomen, dat de oppervlakkigheid bij een deel der candidaten hare oorzaak had in te korten tijd van voorbereiding.

Met nadruk wijst zij op de geringe algemeene ontwikkeling voorts van een deel der candidaten, omdat het programma geen gelegenheid geeft van de candidaten te verlangen schriftelijk hunne meening te geven over onderwerpen het vak betreffende, waaruit o. m. zouden kunnen blijken hunne kennis en hun gebruik der Nederlandsche taal. Wat de Commissie evenwel onder de oogen kreeg over het gebruik onzer taal, door enkele candidaten getoond in hunne aan het Departement gerichte brieven van aanmelding voor het examen middelbaar onderwijs, mag vrij treurig genoemd worden. Zij sluit zich dan ook ten volle aan bij haar voorgangsters, wanneer zij de wenschelijkheid uitspreekt „dat door de Regeering, bij eene mogelijke wetsherziening billijke eischen mogen gesteld worden van algemeene ontwikkeling der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs, eischen, waaraan de candidaten voor de akte lager onderwijs, volgens de wet, moeten beantwoord hebben, alvorens zij tot dit examen worden toegelaten”.

Wanneer door de Regeering deze maatregel getroffen werd, dan zou tevens voorkomen worden dat candidaten, zooals thans meermalen geschiedt, op te jeugdigen leeftijd zich aan het examen onderwierpen.

II. BIJZONDERE OPMERKINGEN.

Alinea I.

a. Anatomie; b. Physiologie.

Lager onderwijs:

Over het algemeen waren de resultaten iets ongunstiger dan ten vorigen jare verkregen. Voor „Anatomie” werd in 43 gevallen 15 maal een „onvoldoend”, 13 maal een „even voldoende” en 15 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer toegekend; voor „Physiologie” in hetzelfde aantal gevallen 10 maal een „onvoldoend”, 17 maal een „even voldoende” en 16 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer.

Het praedicaat „goed” werd in 3 gevallen toegekend.

Ten opzichte van het onderzoek naar de kennis in „Anatomie” mag worden opgemerkt, dat de feitenkennis vrij voldoende was, maar dat de toepassing van het geleerde bij het verklaren van de een of andere beweging in veel gevallen te wenschen overliet. Ook bij het onderzoek in „Physiologie” bleek, dat veel was gememoriseerd, maar inderdaad weinig door de candidaten was verwerkt. Bijzonder sterk kwam dit uit waar gevraagd werd naar den invloed van gymnastische bewegingen op de organische verrichtingen.

Middelbaar onderwijs.

Het onderzoek leverde over het algemeen zeer onbevredigende resultaten op.

Voor „Anatomie” werd in 50 gevallen 25 maal een „onvoldoend”, 17 maal een „even voldoende” en 8 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer toegekend; voor „Physiologie” in hetzelfde aantal gevallen 27 maal een „onvoldoend”, 14 maal een „even voldoende” en 9 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer.

Het praedicaat „goed” werd in 3 gevallen toegekend.

De feitenkennis liet te wenschen over. Bovendien blijft het aanbeveling verdienen, dat meer werk gemaakt wordt van de grondbeginselen van de bewegingsleer der gewrichten. Hoewel in de meeste gevallen kon opgegeven worden het aantal hoofdassen aan een bepaald gewricht, werd toch de beteekenis daarvan voor de beweging niet begrepen, evenmin als de werking der handen. Over het algemeen blijken ook de candidaten nog te weinig op de hoogte te zijn van de grondbeginselen der natuurkunde, noodig om zich een oordeel te kunnen vormen over de praktische toepassing der zwaartekracht (evenwichtstoestand), hefboomswerking e. a.

Waar voorts de opsomming van spieren met haren oorsprong en hare inplanting in den regel vrij voldoende bleek, was de kennis van de wijze waarop deze zelfs eenvoudige bewegingen ten uitvoer brengen onvoldoende. Het verdient verder aanbeveling, om te trachten eenvoudige gymnastische bewegingen te analyseeren en zelf te beredeneeren, opdat men zich rekenschap leert geven van die bewegingen.

Aan een onvoldoend begrip van eenvoudige physische en chemische wetten mag het toegeschreven worden, dat bij zoo vele candidaten de kennis van de physiologie zoo oppervlakkig te noemen was. Meermalen kwam het voor, dat candidaten niet bij machte waren den invloed te schetsen van hoofdgroepen van oefeningen op de organische verrichtingen. Met nadruk wijst de Commissie op deze tekortkomingen, en gaarne zou zij wenschen, dat het gemiddeld peil, waarop thans bij de candidaten de kennis der physiologie staat, in de toekomst rees.

Alinea III. (Eigen werk.)

Dit onderzoek leverde, zoowel bij het examen lager als middelbaar onderwijs, bevredigende resultaten op.

Lager onderwijs (43 gevallen):

zonder toestellen: 6 maal een „even voldoende”, 37 maal een „voldoend” of „ruim voldoende” cijfer;

aan toestellen: 3 maal een „onvoldoend”, 9 maal een „even voldoende”, 31 maal een „voldoend” en „meer dan voldoende” cijfer. (1 maal het praedicaat „goed”).

Middelbaar onderwijs:

zonder toestellen (52 gevallen): 2 maal een „onvoldoend”, 10 maal een „even voldoende”, 40 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer (1 maal het praedicaat „goed”);

aan toestellen (51 gevallen): 4 maal een „onvoldoend”, 16 maal een „even voldoende” en 31 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer (2 maal het praedicaat „goed”).

Ook deze Commissie plaatste zich op het standpunt van hare voorgangsters in 1904, 1905 en 1906, dat van de kandidaten voor de akte lager onderwijs eene bedrevenheid mag gevorderd worden, gelijkstaande met die van goed geoefende leerlingen (jongens en meisjes) van de 3de klasse eener hogere burgerschool, met dien verstande evenwel, dat in het bijzonder moet gelet worden op eene correcte uitvoering der oefeningen, en, waar de aard der oefeningen dit toelaat, op eenen geleidelijken overgang der deelen. Dat ook deze Commissie zich op dit standpunt plaatste, vindt o. m. zijn grond in de omstandigheid, dat de bevoegdheid dezer kandidaten zich kan uitstrekken tot scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs.

Van de kandidaten voor de akte middelbaar onderwijs werd geëischt minstens eene bedrevenheid als van goed geoefende leerlingen van de hoogste klasse eener hogere burgerschool of van een gymnasium, met inachtneming van dezelfde voorwaarde ten opzichte van de uitvoering der opgegeven oefeningen, als genoemd voor de kandidaten der akte lager onderwijs.

Wenschelijk zou de Commissie het vinden, wanneer over het algemeen de mannelijke kandidaten meer zorg wilden besteden aan de uitvoering der oefeningen voor meisjes, o. m. ook, omdat op de hogere burgerscholen voor jongens steeds meer meisjes worden toegelaten.

Alinea's III en V (IV Theorie).

Over het algemeen leverde het onderzoek naar de kennis, bedoeld in de alinea's 3 en 5, weinig bevredigende resultaten op.

Lager onderwijs (alinea 5) 43 gevallen:

10 maal een „onvoldoend”, 23 maal een „even voldoende”, 10 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer. In één geval werd het praedicaat „goed” toegekend.

Middelbaar onderwijs (alinea's 3 en 5):

alinea 3: 23 maal een „onvoldoend”, 11 maal een „even voldoende”, 16 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer;

alinea 5: 21 maal een „onvoldoend”, 16 maal een „even voldoende”, 10 maal een „voldoend” of „meer dan voldoende” cijfer.

Voor de kandidaten lager onderwijs bepaalden zich de tekortkomingen tot een minder juist inzicht in het methodisch gymnastiekonderwijs. Vele kandidaten toonden nog geen duidelijk begrip te hebben van klassikaal te geven toestelonderwijs en bij het „les geven” kwam dit te duidelijker uit. Vooral mag de aandacht gevestigd worden op de onmogelijkheid voor vele kandidaten om de leerlingen bij de toestellen eene goede opstelling te geven. Voorts zou het wenschelijk zijn, dat meer bekendheid werd getoond met de waarde van zoovele spelen, zoowel voor jongens als meisjes, en dat in de practijk in die spelen meer variatie kon gebracht worden. De meeste der genoemde tekortkomingen van de kandidaten voor de akte lager onderwijs moeten ook geconstateerd worden bij die voor de akte middelbaar onderwijs.

Vele dezer toonden bovendien een totaal gemis aan inzicht in het doel en wezen der schoolgymnastiek, en bleken niet het minste begrip te hebben van de groote beteekenis die de schoolgymnastiek uit een hygiënisch, paedagogisch en practisch oogpunt voor de jeugd heeft. Bepaalde het onderzoek zich tot het opsommen van geschikte leerstof voor de verschillende leerkringen of -jaren, dan bleken zulke kandidaten vrij goed onderlegd, maar werd gevraagd naar het „waarom” eener geleidelijke en juiste opklimming in de leerstof, dan

liet het geen twijfel, dat veel was gememoriseerd, maar dat men zich absoluut geen rekenschap daarvan kon geven. De kennis van een bepaald verband in de leerstof werd gemist. Dat onze schoolgymnastiek naar een bepaald stelsel wordt onderwezen, scheen velen kandidaten onbekend. Ook de kennis van geschikte spelen (zoowel zaal- als openluchtspelen) voor leerlingen der middelbare school (jongens en meisjes) liet te wenschen over, en met nadruk zij hier vermeld, dat men zich in te veel gevallen geen rekenschap had gegeven, dat het spel een integreerend deel van onze schoolgymnastiek is.

*Alinea IV (V. Les geven).**Lager onderwijs:*

	Aantal gevallen.	Onvoldoend.	Even voldoende.	Voldoend en ruim voldoende.
		pct.	pct.	pct.
1905.	44	30	bijna 30	41
1906.	42	14	43	43
1907.	43	29	49	bijna 24

Uit deze vergelijking kan blijken, dat de resultaten ongunstiger zijn dan in 1906 werden verkregen.

Dit deel van het examen eischt stellig meer behartiging. Over het algemeen toonde men, zooals in de theorie reeds bleek, te weinig begrip van klassikaal te geven gymnastiekonderwijs. In verband daarmee was het voor vele kandidaten eene moeilijkheid, de leerlingen bij de verschillende toestellen op te stellen, of bij gebruikmaking van 2, 3 of meer toestellen van dezelfde soort de juiste plaats te kiezen.

Middelbaar onderwijs:

	Aantal gevallen.	Onvoldoend.	Even voldoende.	Voldoend en ruim voldoende.
		pct.	pct.	pct.
1905.				
Lagere school	39	bijna 44	ruim 20	bijna 36
Middelb. „	37	43	19	41
1906.				
Lagere school	40	33	37	30
Middelb. „	40	ruim 52	27	20
1907.				
Lagere school	52	44	34	ruim 21
Middelb. „	50	52	26	22

Kan bij de kandidaten voor de akte middelbaar onderwijs over het algemeen blijken, dat het „les geven” geen gunstige resultaten opleverde, in het bijzonder mag daarop de nadruk gelegd worden, waar het geldt het „les geven” aan leerlingen der middelbare school. Neemt men in aanmerking, dat de kandidaten voor deze akte voor het meerendeel bestaan uit personen, die tot het onderwijs in geenerlei betrekking staan, dan behoeft dit geen verwondering te wekken. Bij vele kandidaten voorts viel een volslagen gebrek aan leerstof voor meisjes der middelbare school op te merken.

Bleek bij het „les geven” in oefeningen onder toestellen dikwijls gebrek aan geschikte leerstof, gemis van doelmatige opstelling der leerlingen, groote tekortkomingen kwamen mede voor bij het toestelonderwijs. Op schromelijke wijze werden dikwijls de te nemen voorzorgsmaatregelen veronachtzaamd of werd de klasse zóo opgesteld bij een toestel, dat de uitgevoerde oefening slechts ten deele kon gezien worden door de leerlingen, ja zelfs gevaar te duchten viel.

Bij vrij veel kandidaten scheen het „les geven” te bestaan uit een machinaal opdreunen van leerstof zonder eenige verklaring of aanwijzing, en moest, vaak in verband daarmee, gemis van opgewekten leertoon geconstateerd worden. Van „onderwijs geven” in den strengen zin van het woord was slechts heel zelden sprake.

De Commissie ontveinst zich niet, dat de eisch, aan jongelieden gesteld, om aan hun onbekende klassen eene goede les te geven, geen gemakkelijke is, maar in het belang der zaak moet zij er toch op wijzen, dat de kandidaten wel zullen doen, om zich alle gelegenheden tot practische oefening ten nutte te maken. Zij meent, evenals hare voorgangsters, vele der tekortkomingen als bovenbedoeld te moeten toeschrijven aan het gemis van voldoende gelegenheden, vooral voor de kandidaten middelbaar onderwijs, om zich in het „onderwijs geven” naar behooren te oefenen.

Het mag dan ook eene groote schade voor de practische vorming dezer kandidaten genoemd worden, dat nog in te veel gemeenten van ons land het verbod gehandhaafd blijft, om de lessen aan eene lagere of middelbare school bij te wonen. Dit bijwonen van lessen is voor bedoelde kandidaten de eenige weg, totdat de gelegenheid geboden wordt de theoretische en practische vorming te erlangen aan eene *Centrale Opleidingsschool*.

Ten einde den kandidaten eenigen steun te geven bij de voorbereiding voor dit onderdeel van het examen, wordt als bijlage bij dit verslag gevoegd een beknopt overzicht der opgaven, den kandidaten voor het „les geven” ter practische uitvoering voorgelegd.

Alinea VI (Schermen, enz.).

De wenk, door de Commissie in 1905 en 1906 aan de kandidaten gegeven, om dit onderdeel niet langer zoo schromelijk te verwaarloozen, heeft weinig resultaat gehad.

In 32 gevallen werd dan ook 15 maal een „onvoldoend”, 8 maal een „even voldoende” en slechts 9 maal een „voldoend of meer dan voldoende” cijfer toegekend.

Aan het einde van haar verslag meent de Commissie Uwer Excellentie er op te moeten wijzen, dat het steeds moeilijker wordt, nu het aantal scholen voor uitgebreid lager onderwijs, waar aan oudere leerlingen onderwijs gegeven wordt, toenemende is, om de eischen te bepalen die voor de akte lager onderwijs, welke feitelijk ook voor de scholen voor uitgebreid lager onderwijs bevoegdheid geeft, moeten worden gesteld. Bij eene mogelijke herziening der programma's zal het wenschelijk zijn rekening te houden met die scholen, welke, staande op den bodem van het lager onderwijs, toch feitelijk in vele vakken, waaronder ook de gymnastiek, middelbaar onderwijs geven.

Onder dankbetuiging voor het in haar gestelde vertrouwen legt de Commissie hare taak neder.

's Gravenhage,

19 October 1907.

Amsterdam,

Namens de Commissie voornoemd:

K. TEN BRUGGENCATE,

Voorzitter,

J. H. LUTING,

Secretaris.

BIJLAGE, gevoegd bij het verslag der Commissie voor de akte-examens gymnastiek, lager, en middelbaar onderwijs, in 1907, betreffende de behandelde leerstof in de practijk voor deze examens.

A. Voor de lagere school.

a. Orde-, vrije oefeningen, oefeningen met handgereedschappen en spelen.

1. Vrije oefeningen van de plaats voor de verschillende leerjaren;

2. vrije oefeningen op de plaats voor de verschillende leerjaren;
3. vrije oefeningen in afwisseling met elkander (1ste leerkring);
4. vrije oefeningen in afwisseling met een ordeoefening naar keuze of met kwadraatgang;
5. het aanleeren van den kwadraatgang;
6. de kwadraatgang, ook gevarieerd;
7. het aanleeren, van de $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ en $\frac{1}{1}$ zwenking, opstellen voor de vrije oefeningen door zwenken, ook gevolgd vrije oefeningen op de plaats;
8. stokoefeningen op en van de plaats;
9. oefeningen voor het korte springtouw;
10. spelen voor de verschillende leerjaren.

Meestal werd eene opdracht gegeven waarbij de kandidaten niet beperkt waren in hunne keuze van oefeningen, doch om goede redenen werden ook al eens opgaven gesteld als:

verschillende wijzen van gaan, ook met armoefeningen; het aanleeren van een 2- of 3-tal stokhoudingen; stokoefeningen op de plaats, in verbinding met been- of rompoefeningen; vrije oefeningen op de plaats: knielen en rompbeweging, in verbinding met armoefeningen; vrije oefeningen op de plaats, uit eene opstelling vooraf aangegeven, e. a.

b. Oefeningen aan de toestellen:

Oefeningen aan het R e k, aan de R i n g e n (voor de verschillende leerjaren); aan de K l i m s t o k k e n (4de, 5de en 6de leerjaar); aan de B r u g (5de en 6de leerjaar); aan den B o k, aan de H o r i z o n t a l e e n S c h u i n e l a d d e r s (4de, 5de en 6de leerjaar); op de E v e n w i c h t s l a t t e n (meisjes); met het L a n g e s p r i n g t o u w (meisjes en jongens); V e r - e n h o o g s p r i n g e n.

In den regel werd eene opdracht gegeven voor een bepaald leerjaar of een bepaalden leerkring; in enkele gevallen werd de opdracht beperkt tot het aanleeren van bepaalde oefeningsvormen.

Zoo werd al reeds de opdracht gegeven: voorbereidende oefeningen voor het klimmen aan de klimstokken; voorbereidende oefeningen voor het draaien om de breedte-as van het lichaam aan de ringen; beenoefeningen in strek- of buighang, e. a.; de knieopzwaai (voorbereidingen).

B. Voor de middelbare school.

a. Orde-, vrije oefeningen, oefeningen met handgereedschappen en spelen.

Behalve de opgaven genoemd voor de lagere school:

1. Vrije oefeningen op en van de plaats voor de verschillende leerjaren (jongens en meisjes).
2. Vrije oefeningen op de plaats in afwisseling met de een of andere ordeoefening.
3. Vrije oefeningen van de plaats in verbinding met $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{2}$ draai om de lengte-as van het lichaam.
4. Vrije oefeningen (ligsteunoefeningen) voor bepaalde leerjaren.
5. Vrije oefeningen (heele beenenbuiging) op één been voor een bepaald leerjaar.
6. Vrije oefeningen (beenheffen en beenslingeren met rompbewegingen) 6-deelig.
7. Vrije oefeningen (heele beenenbuiging, uitval en beenheffen) 6-deelig.

8. Vrije oefeningen (in verbinding met draaien om de lengte-as van het lichaam en knielen, e. a.
9. Het aanleeren van den kruisgang.
10. Het afdeelen met 4-tallen; afdeelen, gevolgd door zwenken.
11. Opstellen voor de vrije oefeningen door eene samengestelde zwenking, e. a.
12. Stok- en staafoefeningen voor de verschillende leerjaren der middelbare school.
13. Stok- en staafoefeningen:
 - aanleeren van het overstappen;
 - aanleeren van het polsdraaien;
 - slaan en stooten;
 - overstappen voor verschillende leerjaren;
 - overstappen uit halve of heele beenenbuiging, uitval of beenplaatsing, ook tot den uitval.
14. Verschillende wijzen van gaan in verbinding met stok-oefeningen.
15. Spelen voor de verschillende leerjaren.
 - b. Oefeningen aan toestellen.

Behalve de opgaven, genoemd voor de lagere school.
 Oefeningen aan het Rek; de Ringen (jongens en meisjes); de Brug (id.); de Horizontale en Schuine ladder (id.); de Zweefmolen (meisjes); het Paard (jongens); den Bok (jongens); de Klimstokken (jongens en meisjes); Hoog-, ver- en diepspringen.

De opdrachten werden meerendeels gegeven aan een of ander toestel voor twee opvolgende leerjaren. Soms werden zij beperkt als:

Rek: aanleeren van den ondersprong;

aanleeren van het kiepen, of

Paard: hurk-, flank- of keersprongen, e. a.

BIJLAGE R.

VERSLAG DER COMMISSIE in 1907 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschten te verkrijgen voor middelbaar onderwijs in landbouwkunde, tuinbouwkunde of houtteelt of voor lager onderwijs in land- of tuinbouwkunde, bedoeld bij Koninklijk besluit van 26 Mei 1897 (Staatsblad no. 161), aangevuld bij Koninklijk besluit van 8 Juni 1900 (Staatsblad no. 105).

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, ingevolge art. 69 van de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs en art. 86 van de wet tot regeling van het lager onderwijs, benoemd bij Uwer Excellenties beschikking van 20 Juni 1907, no. 7660¹, afdeling Onderwijs, tot het afnemen van bovengenoemde examens, bestond uit de leden: P. van Hoek, inspecteur van het landbouwonderwijs te 's Gravenhage, door Uwe Excellentie als voorzitter aangewezen; L. Broekema, directeur van de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; J. H. Aberson, leeraar aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; B. A. Plemper van Balen, prof. dr. J. Ritzema Bos, dr. D. van Gulik, A. C. Ide, S. Koenen, S. Lako, H. K. H. A. Maijer, dr. O. Pitsch, H. C. Reimers, allen leeraren aan de Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; J. van Dam, directeur der Rijks- landbouwschool te Wageningen; J. Z. ten Rodengate Marisson, dr. L. Vuyck, beiden leeraren aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen; D. F. van Esveld, leeraar aan de Rijksveeartsenijsschool te Utrecht; dr. K. H. M. van der Zande, directeur van het Rijkslandbouwproefstation te Hoorn; J. Heidema, directeur van de Rijkslandbouwwinterschool te Groningen; P. de Vries, directeur van de Rijkstuinbouwwinterschool te Aalsmeer; J. Elema, Rijkslandbouwleeraar te Hoozevee; H. E. Huizenga, Rijkslandbouwleeraar te Breda; I. G. J. Kakebeeke, Rijkslandbouwleeraar te Goes; U. J. Mansholt, Rijkslandbouwleeraar te Boskoop; J. G. Hazeloop, Rijkstuinbouwleeraar te Alkmaar; J. P. M. Camman, Rijkstuinbouwleeraar te Teteringen; H. B. Hylkema, zuivelconsulent te Utrecht; J. Mesdag, zuivelconsulent te Leeuwarden, en dr. R. N. de Haas, leeraar aan de Rijks- hogere burgerschool te Wageningen.

Bij Uwer Excellentie's beschikking van 23 Augustus 1907, no. 10633, afdeling Onderwijs, werd de samenstelling der Commissie in zooverre gewijzigd, dat de benoeming van het lid J. van Dam werd ingetrokken en in zijne plaats werd benoemd dr. R. N. de Haas, bovengenoemd.

De Commissie heeft de eer Uwer Excellentie een verslag van hare werkzaamheden en van de gehouden examens aan te bieden.

Voor de akte middelbaar onderwijs landbouwkunde hadden zich twee mannelijke kandidaten aangemeld terwijl het getal kandidaten voor de akten lager onderwijs 42 bedroeg, n.l. 24 mannelijke kandidaten voor landbouwkunde en 18 mannelijke kandidaten voor tuinbouwkunde.

Van de kandidaten voor de akte landbouwkunde kwam één niet op. Hetzelfde was het geval met een der kandidaten voor de akte lager onderwijs tuinbouwkunde.

In de eerste vergadering van de commissie, welke gehouden werd op 16 Juli, werd een secretaris aangewezen en werden de werkzaamheden voor het examen geregeld. Eene tweede voorbereidende vergadering werd gehouden op 22 Augustus, ter vaststelling van de schriftelijke vragen voor de akten landbouwkunde lager en middelbaar onderwijs. Tijdens het examen voor deze akten werden de schriftelijke vragen voor de akte tuinbouwkunde lager onderwijs vastgesteld.

De examens voor de akte landbouwkunde lager onderwijs werden gehouden van 23—27 Augustus, die voor de akte tuinbouwkunde lager onderwijs van 28—31 Augustus en die voor de akte middelbaar onderwijs landbouwkunde op 23 en 24 en van 28—31 Augustus. Op 27 Augustus werd het verslag van het examen landbouwkunde lager onderwijs en op 31 Augustus dat van de andere examens vastgesteld.

Alle vergaderingen en de examens werden gehouden in het hoofdgebouw der Rijks- hogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen.

I. Examen middelbaar onderwijs landbouwkunde.

De kandidaten, die zich voor dit examen hadden aangemeld, waren in het bezit van het diploma van landbouwkundige. De Commissie hield hiermede rekening en hechte bij het examen vooral gewicht aan bekwaamheid in die onderdeelen der landbouwkunde, waarop de kandidaten, na het behalen van genoemd diploma, zich meer in het bijzonder hadden toegelegd.

Daar beide kandidaten zich meer in het bijzonder hadden bekwaamd in de onderdeelen veeteelt en zuivelbereiding, werden hun de volgende vragen ter schriftelijke behandeling gegeven.

1. Geef een overzicht van de rundveeteelt in Nederland. Tot welke op- en aanmerkingen geeft u die teelt aanleiding en welke maatregelen zouden genomen moeten worden tot verbetering?

2. Welke beteekenis heeft het zuren van den room voor de hoedanigheid en de duurzaamheid der boter. Op welke verschillende manieren hebt ge in de praktijk den room zien aanzuren, en op welke gronden berusten de op- en aanmerkingen, die ge daarbij wel zult hebben gemaakt?

Of 3. Wat is u bekend omtrent de ontwikkeling der fabriekmatige zuivelbereiding in ons land en tot welke kritische beschouwingen geeft zij u aanleiding, ook ten opzichte van de verhouding tusschen het zuivelbedrijf en het landbouwbedrijf in zijn geheel genomen?

Het mondeling examen was ingedeeld naar het volgende schema, waarin de omschrijving van het programma in het kort is weergegeven.

Vak.	Tijd.	Examinator.	Assessor.
Grondbewerking en -verbetering,	$\frac{3}{4}$ uur	{ Pitsch, Lako,	Lako; Pitsch;
Landbouwscheikunde	$\frac{3}{4}$ "	Aberson,	van der Zande;
Plantenteelt,	$\frac{3}{4}$ "	Pitsch,	Marissen;
Bedrijfsleer	$\frac{3}{4}$ "	Koenen,	Pitsch;
Landbouwwerktuigkunde,	1 "	Lako,	Heidema;
Schadelijke dieren,	$\frac{1}{2}$ "	Ritzema Bos	van Esveld,
Veeteelt,	2 "	{ Reimero, van Esveld	van Esveld; Reimers;
Zuivelbereiding,	$1\frac{1}{2}$ "	{ Mesdag van der Zande,	van der Zande; Mesdag;

Het werd, voor zooveel doenlijk, door alle leden van de Commissie, meer in het bijzonder met het afnemen van dit examen belast, bijgewoond.

De akte kon worden uitgereikt aan beide kandidaten, te weten aan C. Broekema en J. T. Timmermans, beiden te Wageningen.

Evenals in vorige jaren bleek het der Commissie ook nu weder, dat het programma voor het examen landbouwkunde dringend herziening behoeft. Zij acht het zich tot een plicht de aandacht van Uwe Excellentie op de noodzakelijkheid dezer herziening te vestigen.

II. Examens voor de akten lager onderwijs.

De kandidaten voor deze akten waren in 4 ploegen verdeeld: de eerste twee bestonden uit de kandidaten voor de landbouwakte en de twee laatste uit die voor de tuinbouwakte. Het mondeling examen duurde voor elke ploeg twee dagen. Het schriftelijk examen vond voor de beide eerste ploegen plaats op den avond van den eersten examendag en voor de beide laatste ploegen op den avond voorafgaand aan dien dag.

a. Examen landbouwkunde.

De onderwerpen waren onder de examinatoren als volgt verdeeld:

kennis van de anorganische en organische scheikunde: Aberson en van der Zande;

kennis van de natuurkunde: van Gulik en de Haas;

kennis van plant- en dierkunde, benevens bekendheid met eenige voor den landbouw nuttige en schadelijke dieren en planten: Ritzema Bos en Vuyck;

bekendheid in hoofdzaken met de gesteldheid en de vorming van den bodem van Nederland, benevens kennis van de natuur- en scheikundige eigenschappen van den grond en de meest belangrijke methoden van grondverbetering: Kakebeeke en Huizenga;

bekendheid met de hoofdpunten van de leer der bemesting: Elema en Majjer;

bekendheid met de meest belangrijke methoden van grondbewerking, alsmede met de belangrijkste werktuigen bij den landbouw in gebruik: Heidema en Mansholt;

kennis van de plantenteelt; Pitsch en Marissen;

kennis in hoofdzaken met de leer der veeteelt: Broekema en van Esveld;

bekendheid met de hoofdzaken der zuivelbereiding: Mesdag en Hylkema.

De genoemde personen waren bij afwisseling examineren en Het mondeling examen duurde voor elk vak 45 minuten.

De schriftelijke vragen waren ontleend aan de bemestingsleer en de scheikunde. Zij luiden:

1. voor de eerste ploeg: Maak een opstel over de groenbemesting;

2. voor de tweede ploeg: Maak een opstel over het salpeterzuur en handel daarin vooral de samenstelling, de eigenschappen, de vormings- en bereidingswijzen en de wijze, waarop het op enkelvoudige stoffen en verbindingen inwerkt; dit laatste met enkele karakteristieke voorbeelden toegelicht.

Aan 16 kandidaten kon de akte worden uitgereikt, te weten aan: A. Beekers te Prinsenhage; K. Boere, te Oosterhuizen; T. Uit de Bos, te Vierhouten; J. Coremans, te Wouw, L. J. A. Derks, te Ginneken; H. E. Eggink, te Steenderen; A. de Graaf, te Bleiswijk; G. Hogenkamp, te Elspeet; J. de Jong, te Breda; J. M. Delhoofen, te Heel; J. Rip, te Oldebroek; A. J. Mertens, te Heithuizen; M. A. van de Poel, te Bakel, W. A. Veldman, te Lattrop; R. Vennik, te Rouveen, en G. A. Visser, te Deventer.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van de cijfers, welke door de gezamenlijke volledig geëxamineerde kandidaten zijn behaald:

VAKKEN.	Aantal keeren, dat de aan het hoofd dezer kolommen geplaatste cijfers werden behaald.									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1. Scheikunde	1	1	3	4	2	6	4	2	"	"
2. Natuurkunde	"	1	1	5	7	8	1	"	"	"
3. Plant- en dierkunde.	"	"	2	7	6	4	4	"	"	"
4. Kennis van den grond, grondverbetering . .	"	1	"	7	8	2	3	1	1	"
5. Bemesting	"	1	2	6	4	4	5	"	1	"
6. Landbouwwerktuigen en grondbewerking . .	"	1	"	1	4	9	8	"	"	"
7. Plantenteelt	"	"	4	6	7	2	4	"	"	"
8. Veeteelt	"	4	5	3	6	2	1	1	1	"
9. Zuivelbereiding. . .	1	"	4	3	2	3	4	4	2	"
Totaal	2	9	21	42	46	40	34	8	5	"

Hoewel de resultaten van het examen in zijn geheel zeer bevredigend waren, bleken die van het examen in zuivelbereiding minder goed te zijn. Het scheen, dat vele kandidaten van dit vak geen ernstige studie hadden gemaakt.

Ten aanzien van het examen in de kennis van de landbouwwerktuigen en de methoden van grondbewerking kan, evenals in het vorige jaar, worden opgemerkt, dat de meeste kandidaten zich bij hunne studie tot een te gering aantal werktuigen hadden bepaald en deze nog dikwijls niet met de noodige zorg hadden bestudeerd.

b. Examen tuinbouwkunde.

Aan dit examen namen 17 kandidaten deel.

De onderwerpen waren over de examinatoren als volgt verdeeld:

kennis van scheikunde en van natuurkunde, met name van die onderdeelen van beide wetenschappen, die voor den tuinbouw van belang moeten geacht worden, — examinatoren voor scheikunde: Aberson en van der Zande; voor natuurkunde: van Gulik en de Haas;

algemeene kennis van den bouw en het leven der planten; kennis van de voornaamste cultuurgewassen uit een botanisch oogpunt en van hunne plaats in het systeem; bekendheid met eenige plantenziekten en voor den tuinbouw nuttige en schadelijke dieren: Ritzema Bos en Vuyck;

bekendheid met de eigenschappen van den grond en de meest belangrijke methoden van grondbewerking en van grondverbetering met de hoofdpunten van de leer der bemesting: Elema en Majjer;

bekendheid met de hoofdpunten van den eigenlijken tuinbouw, voor zoover betreft:

a. *warmoezerij*, de teelt van vruchten in den vollen grond, vervroegen: Claassen en Camman;

b. *vruchtenteelt*, aanleg en behandeling van den boomgaard en van den vruchtentuin, kennis van de meest aanbevelenswaardige vruchtenvariëteiten, vermenigvuldigen, veredelen, snoeien: Ide en Hazeloop;

c. *bloementeelt en boomteelt*: eenige kennis van vaste planten, zaaiplanten en kamerplanten, benevens van sierheesters: Plemper van Balen en de Vries.

Deze personen waren beurtelings examineren en assessor.

Het mondeling examen duurde voor elk der vakken: warmoezerij, vruchtenteelt, bloemen- en boomteelt 1 uur; voor de overige vakken $\frac{3}{4}$ uur.

De schriftelijke vragen, waaruit een onderwerp ter behandeling mocht worden gekozen, waren:

1. Voor de eerste groep:

a. Geef eene beschrijving van de teelt van pit- en steenvruchten in struikvorm;

b. Wat is u bekend betreffende de planting en de verdere verzorging van hyacinthen, tulpen en narcissen voor bloei in den tuin en in de kamer?

c. Op welke wijze worden postelein, spinazie en radijs voor den handel geteeld?

2. Voor de tweede groep:

a. Geef eene beschrijving van den aanleg van een boomgaard op bouwland, bestemd om in de toekomst als weide te worden gebruikt.

b. Noem een vijftal eenjarige gewassen, geschikt voor versiering van een tuin en een vijftal dat voor snijbloem waarde heeft. Geef van beide groepen eene korte kultuurbeschrijving.

c. Geef een overzicht van het kweken van wintergroente.

De akte kon worden uitgereikt aan 12 kandidaten, te weten: J. Beumer, te Sassenheim; B. van Bochove, te Schiedam; J. C. de Bruyn, te Boskoop; J. van Koeveringen, te Oud-Beierland; A. de Koning, te Rotterdam; P. Miedema, te Utrecht; C. Ph. Moerlands, te Boskoop; M. Taps, te Nieuwstadt; L. H. Vis, te Rotterdam; A. C. van der Vliet, te 's Gravenhage; A. F. Wevers, te Beek, gem. Bergh, en J. Woldendorp, te Kornhorn.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van de door de gezamenlijke volledig geëxamineerde kandidaten in de onderscheiden vakken behaalde cijfers.

VAKKEN.	Aantal keeren, dat de cijfers, aan het hoofd der kolommen geplaatst, werden gegeven.									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1. Natuurkunde	"	"	4	3	4	3	2	1	"	"
2. Scheikunde	"	1	3	2	3	5	3	"	"	"
3. Plant- en dierkunde.	1	"	1	4	8	1	2	"	"	"
4. Bodem en bemesting.	"	2	2	3	7	1	2	"	"	"
5. Warmoezerij. . . .	"	2	3	3	1	2	4	1	1	"
6. Vruchtenteelt	"	"	"	2	2	4	4	4	1	"
7. Bloemen- en boomteelt.	"	"	1	2	7	3	4	"	"	"
Totaal	1	5	14	19	32	19	21	6	2	"

Hoewel het examen in zijn geheel reden tot tevredenheid gaf, waren de kandidaten in de practische vakken menigmaal onvoldoende onderlegd, 't geen een gevolg was van te weinig zelfstandige waarneming in de praktijk.

Aan het einde van haar verslag gekomen betuigt de commissie aan Uwe Excellentie haren dank voor het haar geschonken vertrouwen.

's Gravenhage

Wageningen, 30 September 1907.

Wageningen

P. VAN HOEK, Voorzitter.

L. BROEKEMA, Secretaris.

BIJLAGE S.

UITSLAG van de in het jaar 1907 gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek.

Breda.

De uitkomst van het gehouden examen mag vrij gunstig worden genoemd.

Het procent der vrouwelijke geslaagden is iets hooger dan dat van de mannelijke, wat, naar het oordeel der Commissie, het gevolg moet zijn van eene meer ernstige voorbereiding van de eerstgenoemde kandidaten. Toch had, naar hare meening, bij den eisch van het programma, dat van *eenige bedrevenheid* spreekt, de uitslag van het examen, vooral wat de behaalde punten aangaat, veel gunstiger moeten zijn.

Dat dit niet het geval was, moet worden toegeschreven aan deze drie feiten:

a. onvoldoende opleiding van sommige kandidaten. Er waren onder hen van meening, dat het bestudeeren van de een of andere handleiding voldoende is;

b. het zich op te jeugdigen leeftijd onderwerpen aan het examen. Bij dezulken bleek vaak een totaal gemis van tact om onderwijs te geven; de wijze, waarop zij les gaven, was soms lijnericht in strijd met de voornaamste paedagogische beginselen;

c. zeer onvoldoende vaardigheid in het voordoen en het aanschouwelijk maken van sommige, zelfs eenvoudige, oefeningen.

Als de meest voorgekomen tekortkomingen kunnen worden aangestipt:

eene ondoelmatige, zelfs verkeerde, verdeling der oefeningsstof over de verschillende leerjaren;

het ontbreken van een vriendelijken, opgewekten leertoon en van de noodige vaardigheid om de leerlingen in korten tijd te brengen tot eene geschikte opstelling, of wel de een of andere opgegeven of zelf gekozen oefening zich behoorlijk voor te stellen en hare juiste uitvoering te bevorderen;

geen of onvoldoend overzien van de klasse leerlingen, voor een niet gering deel toe te schrijven aan de verkeerde plaats, welke onderscheidene kandidaten innamen ten opzichte van de zich voortbewegende klasse;

het uit het oog verliezen van de regels, waaraan eene afwisseling van oefeningen, vooral met betrekking tot maat en tempo, gebonden is;

eene onvoldoende keuze van doelmatige en geschikte bewegingspelen voor de hogere klassen van leerlingen.

De Commissie zou het toejuichen, indien aan Normalscholen en dergelijke inrichtingen meer tijd beschikbaar kon worden gesteld voor het beoefenen van de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek, opdat betere voorbereiding voor het examen mogelijk gemaakt worde.

Voorts sluit zij zich aan bij den wensch, door sommige Commissiën in vorige jaren uitgesproken, en inzonderheid tot de volgende:

dat een bepaalde leeftijd moge worden voorgeschreven, dien de kandidaten moeten hebben bereikt om aan het examen te kunnen deelnemen, en hem, zoo mogelijk, niet beneden 17 jaar te stellen;

dat het aantal dagelijks te examineeren kandidaten moge worden gebracht van 6 op 5;

dat het programma van Regeeringswege aldus worde gewijzigd, dat, in plaats van *eenige* bedrevenheid, *voldoende* bedrevenheid worde voorgeschreven.

Rotterdam.

De Commissie kan constateeren, dat de mannelijke kandidaten over het algemeen vrij goed onderlegd waren, beter dan de vrouwelijke, waarvan sommigen zich minder op het practische gedeelte schenen te hebben toegelegd.

Bovendien kan zij niet nalaten er op te wijzen, dat, zoowel bij de mannelijke, als bij de vrouwelijke kandidaten het voordoen der oefeningen vaak veel te wenschen overliet, hetgeen zij te meer betreurt, daar het onderwijs in dit vak voor een groot deel op aanschouwing dient te berusten.

Met bevreemding meent de Commissie nog te moeten constateeren, dat de kandidaten van vele plattelands normaalllessen meermalen beter onderlegd waren, dan die van sommige stedelijke inrichtingen, niettegenstaande toch de gelegenheid voor opleiding voor laatstgenoemden zooveel beter en gemakkelijker is te verkrijgen, dan voor de eersten.

Ook bleek het de Commissie, dat vele kandidaten zich bijzonder op de leerstof der hoogste klassen hadden toegelegd, om die der lagere leerjaren eenigszins te verwaarloozen, hetgeen haar niet wenschelijk voorkomt, omdat het onmogelijk is moeilijker oefenstof aan te leeren als de elementaire oefeningen onvoldoende bekend zijn.

Bovendien schijnt men zich aan sommige inrichtingen niet voldoende rekenschap te geven van de wijze, waarop men het gemakkelijkst de te verwerken stof het eigendom van de leerlingen maakt.

Den afgewezen kandidaten moesten meestal en voor de practijk en voor de theorie onvoldoende cijfers toegekend worden.

Het zij deze Commissie vergund, in navolging van vorige Commissiën, onder Uwer Excellentie's aandacht te brengen, dat vaststelling van een minimum leeftijd, waarop men zich aan dit examen mag onderwerpen, wenschelijk zoude zijn.

Haarlem.

Het doet de Commissie genoegen te kunnen constateeren, dat vele kandidaten blijk gaven zich voldoende te hebben voorbereid voor het examen.

Vele opmerkingen, door vorige Commissiën gemaakt, kunnen dit jaar achterwege blijven. Slechts weinige kandidaten gaven tot de volgende opmerkingen aanleiding.

Het opstellen der klassen liet bij sommige der afgewezenen veel te wenschen over.

Enkele der mannelijke kandidaten waren soms niet in staat eenvoudige bewegingen dragelijk voor te doen.

Andere mannelijke, zoowel als vrouwelijke kandidaten, bleken geen of weinig inzicht te hebben in eene behoorlijke verdeling der leerstof voor de verschillende leerjaren.

Bij de vrouwelijke kandidaten was de kennis en het doen uitvoeren van spelen gewoonlijk veel beter dan bij de mannelijke kandidaten.

Leeuwarden.

Het theoretisch gedeelte werd door de overgrote meerderheid der kandidaten met voldoende uitslag afgelegd; ook het onderzoek, of een candidaat niet slechts een leerboek had van buiten geleerd, maar de practijk zelve had overdacht, leverde, in tegenstelling met vroegere examens, bevredigende resultaten.

Wat het practisch gedeelte betreft, gaven de meeste kandidaten en door hunne houding voor de klasse, en door de keuze van de leerstof, en door het verbeteren van door de leerlingen gemaakte fouten blijk, dat ook aan de practijk veel zorg was besteed.

De oefeningen werden voor het meerendeel ook krachtiger uitgevoerd dan vroeger, waardoor de lichamelijke vaardigheid der kandidaten insgelijks beter voor den dag kwam.

Door de dames-leden der Commissie werden evenwel de volgende opmerkingen gemaakt:

1. Het onderwijzen van een spel aan de kinderen geschiedde vaak op zeer omslachtige wijze; alle regels werden verteld, in plaats van af te wachten, of de leerlingen door het spel zelve nog met moeilijkheden in aanraking kwamen.

2. Het onderwijzen van afwisselingen van oefeningen van de plaats kwam dikwijls niet tot zijn recht, omdat niet op de moeilijkheden van den overgang gewezen werd.

3. Bij oefeningen tot ontwikkeling van het maatgevoel werd er bijna nooit aan gedacht om hoorbare met onhoorbare oefeningen af te wisselen.

De meeste afgewezenen hadden blijkbaar geen opleidings-cursus gevolgd of zich zonder voldoende voorbereiding aan het examen gewaagd. De overige afgewezenen hadden den slechten uitslag van hun examen te wijten aan onvoldoende verwerking der opgegeven leerstof, slecht en krachteloos voordoen, minder opgewekten leertoon en het niet opmerken van door de leerlingen gemaakte fouten.

Zwolle.

Hoewel in het algemeen vooruitgang valt waar te nemen in de kennis der leerstof, kan dit niet geheel gezegd worden van het „doen uitvoeren” er van.

Verkeerde wijzen van opstelling voor het onderwijs in „vrije oefeningen op de plaats” kwamen herhaaldelijk voor.

De plaats van den onderwijzer bij het doen uitvoeren van „oefeningen van de plaats” werd door vele kandidaten zóó gekozen, dat zij gedeeltelijk met den rug naar de klasse stonden en derhalve hunne leerlingen niet konden zien, evenmin als wat deze deden; dit, en het zich bezighouden met enkelen, het liefst met de voorsten der leerlingen, terwijl de anderen aan hun lot werden overgelaten, waren zoovele fouten, die een goeden gang van het onderwijs op bedenkelijke wijze verstoorden.

Gezondigd werd ook tegen den grooten paedagogischen regel, dat alle onderwijs van aanschouwing moet uitgaan; alvorens met hunne les aan te vangen, begonnen deze kandidaten te vaak met ellenlangen uitleg en verhalen, vóór zij de oefeningen lieten zien. Vooral kwam dit uit bij het onderwijzen van een spel, wat dikwijls geleek op het opzeggen van een theorielesje, in plaats van het doen spelen.

Een spel behoort al spelende te ontstaan; alle regels kunnen al spelende geleerd worden. Bij sport geeft men een reglement aan de leerlingen; bij gymnastiek wijst men den kinderen van onderen af den weg om op de juiste wijze tot het doel te geraken.

Bij de oefeningen tot ontwikkeling van het maatgevoel dachten vele kandidaten er niet aan, de kinderen eerst een begrip te geven van een heele maat.

Bij voorkeur trachtte men de maat te ontwikkelen, door den nadruk op het zwakke maatdeel te leggen, in plaats van op het sterke, dat als van zelf om nadruk vraagt.

Het vlug uitdeelen van stokken en het vlug laten volgen van de leerlingen bij het korte en lange springtouw liet nog wel eens wat te wenschen over.

Bedrevenheid in het „zelf uitvoeren” der oefeningen was enkele malen zeer goed, — doorgaans bevredigend, — maar soms bepaald slecht te noemen. In dit laatste geval ontbrak ook steeds de kennis der leerstof, zoodat van deze kandidaten kan verklaard worden, dat ze zich geheel onvoorbereid aan het examen hebben onderworpen.

Daar alle kandidaten, die teleurgesteld moesten worden, hunne afwijzing te wijten hadden aan tekortkomingen op het gebied der practische kennis, dient nog eens herhaald te worden, dat het eenige middel, om met hoop op succes aan het examen deel te kunnen nemen hierin bestaat, dat men zich, onder bekwame leiding, voor werkelijke schoolklassen oefene.

Bij sommige mannelijke kandidaten viel nog op, dat zij niet genoeg rekening hielden met de gewenschte sierlijkheid en gratie bij het uitvoeren van meisjesoefeningen.

Venlo.

Al kon aan 79 percent der mannelijke en aan 90 percent der vrouwelijke kandidaten de akte van bekwaamheid worden uitgereikt, toch liet bij velen de kennis en bedrevenheid heel wat te wenschen over. Er bevonden zich onder hen, inzonderheid onder de mannelijke kandidaten, slechts weinigen, van wie men zou kunnen verklaren, dat de akte in uitnemende handen was. De jeugdige leeftijd van velen, waarvoor bij de wet geen grens is gesteld, droeg daartoe niet weinig bij.

Voor al in het doen uitvoeren van orde-oefeningen, afgewisseld met vrije oefeningen, kwamen een aantal kandidaten te kort, omdat zij geen rekening hielden met maat en tempo van beide.

Werd bij het optreden voor de klasse de verdeling der leerstof, voor een gegeven leerkring aan hen overgelaten, dan kozen zij veel te ingewikkelde oefeningen, doordien in hun onderwijs geen systeem aanwezig was. De kandidaten schenen het boekje, dat bij hunne studie tot leiddraad had gediend, wel doorgewerkt, maar niet verwerkt te hebben.

Verreweg de meerderheid lette, bij het geven van onderwijs, niet voldoende op de fouten, die de leerlingen bij het uitvoeren der oefeningen maakten. Het kwam zeer dikwijls voor, dat zij, die — bij het uitreiken der akte — daarover werden onderhouden, onomwonden verklaarden hetzij nooit, hetzij slechts bij uitzondering aan kinderen les gegeven te hebben. Onder hen bevonden zich niet zelden kweekelingen van Rijksnormaallessen.

Aan gymnastische spelen wordt bij de opleiding veel te weinig gedaan. Het is niet voldoende die spelen te *kennen*, maar zij moeten ook geleid kunnen worden.

Ofschoon daarin, bij vorige jaren vergeleken, verbetering viel op te merken, was bij de vrouwelijke kandidaten de kennis der oefeningsstof lang niet altijd toereikend.

In weerwil van vorengenoemde tekortkomingen, bleek der Commissie, dat men zich, over het algemeen, tot dit examen ernstig had voorbereid.

BIJLAGE T.

UITSLAG van de in 1907 gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de nuttige en in de fraaie handwerken voor meisjes.

Nuttige handwerken.

Breda.

Hoewel het aantal kandidaten, die slaagden gunstig kan worden genoemd, daar ruim 76 percent werden toegelaten, moet de Commissie toch opmerken, dat er zeer velen slechts even aan de door de wet gestelde eischen konden voldoen.

De cijfers, bij de theorie toegekend, waren voor het grootste gedeelte even voldoende. Nog vele kandidaten hebben moeite om bij een kleedingstuk een deel op eene bepaalde grootte er bij te knippen, waarbij de vorm dan meestal veel te wenschen overlaat. De soorten van stoffen worden wel genoemd, maar vraagt men naar het verschil of de breedte der stoffen, dan blijven velen het antwoord schuldig. Van het gebruik maken van modellen door aanschouwing spreken vele kandidaten, maar ze weten meestal niet op te geven wat ze den kinderen er aan zullen doen opmerken.

Te weinig wordt in het oog gehouden, dat van eene bepaalde lengte moet worden uitgegaan om de breedte der stof te berekenen, teneinde een goed model te verkrijgen.

De verklaringen bij het naaien waren menigmaal zeer onvoldoende en dikwijls meer eene verklaring of uitleg hoe ze het zelf zullen uitvoeren, dan hoe het met eene klasse moet worden behandeld. In vele scholen schijnt het klassikaal onderwijs in dit vak, meer in naam dan in werkelijkheid te bestaan, waardoor de kandidaten moeilijk een goed beeld er van kunnen krijgen.

Het gebruik maken van de hulpmiddelen bij het breien zooals het maken van eene ronding, het zetten van den hiel of van den voet, werd door velen zeer onpractisch verricht; velen gaven blijk met deze hulpmiddelen niet of zeer weinig gewerkt te hebben, terwijl deze toch zoo onmisbaar zijn bij het onderwijs in de lagere school.

Het teekenen van breisteken wordt beter, maar van kousen vooral wat den voet beteft, moet meer worden beoefend.

Het voorwerken en de bekendheid met de kartons voor het mazen is van de meesten voldoende.

Bij de oefeningen in het merken schijnen vele kandidaten niet te weten, dat ze het laatst behandelde voor de kinderen op het bord moeten teekenen, om de juiste plaats te kunnen bepalen, waar het volgende moet worden aangevangen.

Het teekenen van stoppen wordt nog te onpractisch gedaan en door velen werd de verklaring niet duidelijk genoeg gegeven.

Wat het practische gedeelte aangaat, daarbij was groote vooruitgang op te merken in het knippen. De modellen werden vlugger in elkander gespeld en waren meestal goed van vorm.

Bij het naaien moet nog steeds geklaagd worden dat er te

weinig en door velen niet netjes wordt gewerkt. Het inhalen, strepen en gelijk verdeelen van de ruimte moet beter worden beoefend.

Sommigen hadden strepen in de stof gemaakt van 4 tot 8 centimeter lang, terwijl reeds één centimeter genoeg is.

Het breiwerk was dikwijls zeer onregelmatig en de afwerking bij het inbreien van stukjes slordig.

Het stoppen was over het algemeen middelmatig; mooi stopwerk was eene uitzondering.

Bij het mazen moet weer geklaagd worden over vele fouten, te smalle randen en slordige afwerking.

's Gravenhage.

Tal van kandidaten zoowel uit groote steden als uit kleinere plaatsen deden een goed of ruim voldoende examen; velen slaagden echter maar met een juist voldoende aantal punten. De examens dezer laatste kandidaten en die der niet geslaagde geven de Commissie aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Bij het knippen werden vooral fouten gemaakt bij het maken van een rok met ronden band. Als een manshemd geknipt moest worden, werd het rugstuk te breed gemaakt, waardoor het armsgat te wijd uitviel en de mouw niet paste. Bij het opspelden van den band op een mansbroek was de verdeling dikwijls verkeerd, waardoor de band niet sloot; soms werd de band te nauw geknipt.

Vele kandidaten bleken zich niet genoeg geoefend te hebben om eene opgave in den vastgestelden tijd af te hebben. Bij het naknippen schoten velen te kort in het berekenen van de benodigde stof; stofbreedte was voor sommigen een onbekende term en afmetingen van kleedingstukken werden meermalen zonder nadenken dwaselijk opgegeven.

Er werd soms naaiwerk ingeleverd, dat meer aan kinderdan aan examenwerk deed denken. Bij het opzetten van halsboorden werd dikwijls de overslag niet goed berekend, zoodat het hemd aan den voorkant te nauw werd.

Bij het opzetten van banden op broeken werden veelal de splitten niet goed afgemeten, zoodat deze ongelijk werden. Het verstellen van kleedingstukken vooral in keper en flanel was niet netjes gedaan, evenmin het maken van knoopsgaten.

Het breiwerk was soms ongelijk en te stijf, vooral wat het afkanten betreft. Bij het inbreien van stukjes en hielen kwamen de meeste fouten voor.

Ofschoon het mazen over het algemeen goed was, werd er soms niet genoeg over den kant gemaasd en bij den hiel niet het juiste aantal toeren ingemaasd.

Bij het stoppen werden de randen niet altijd genoeg doorgestopt. Het stoppen van breiwerk werd beter gedaan dan het vorige jaar, — bij het voordoen op de stopkaart werden echter nog al eens fouten gemaakt.

Het theoretisch gedeelte van het examen was bij velen zwakker dan het practische, toch valt er vooruitgang te constateren.

Eene duidelijke, eenvoudige, methodische uitlegging van

de verschillende handwerken voor meisjes aan kinderen is blijkbaar door vele kandidaten te weinig gehoord en beoefend.

In het teekenen op het bord valt vooruitgang te bespeuren; te kleine teekeningen behoorren tot de uitzonderingen.

Ook dit jaar bleek weer, dat vele kandidaten te veel gebogen zitten over haar naaiwerk.

Het aantal malen, dat voor de onderdeelen de verschillende cijfers werden toegekend, is uitgedrukt in de volgende tabel.

Vakken waarin werd geëxamineerd.	Aantal malen dat werd toegekend:									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

Practijk:										
Naaien	"	13	70	158	211	"	100	14	3	"
Knippen	"	22	86	132	219	"	102	12	1	"
Breien	"	9	88	179	220	"	69	9	"	"
Mazen	"	1	20	103	152	194	"	102	2	"
Stoppen	"	2	31	130	176	193	"	42	"	"

Theorie:										
Naaien	"	6	90	165	241	4	70	2	"	"
Knippen	"	5	90	188	234	"	52	3	2	"
Breien	"	14	93	190	222	"	52	3	"	"
Mazen	"	9	68	197	244	"	56	"	"	"
Stoppen	"	10	71	157	274	"	61	1	"	"

Utrecht.

Het examen bestond uitteraard uit een practisch en een theoretisch gedeelte; zoowel het een als het ander liep over de onderdeelen: naaien, knippen, breien, mazen en stoppen.

Het naaien was over het algemeen het minst bevredigend; niet zelden werd te weinig en te slordig genaaid. Dit geldt ook van het verstellen; meermalen waren stukjes scheef ingezet en was de juiste vorm van het kleedingstuk verloren gegaan.

Het knippen wees op verbetering. Toch moet er nog meer gelet worden op de juistheid der vormen en de onderlinge verhouding der deelen. Het naknippen kon nog ernstiger opgevat worden.

Het breien gaf goede uitkomsten: veel minder het mazen, waarbij niet genoeg gelet werd op de plaatsing der minderingen en op het aantal toeren, dat ingemaasd moest worden.

Het stoppen gaf reden tot tevredenheid.

Opvallend was de slechte houding van zeer vele kandidaten bij hare practische werkzaamheid. Meer moest er aan gedacht worden, recht op te zitten, de knieën naast elkander te plaatsen en het werk naar de oogen te brengen.

Het theoretisch gedeelte leerde, dat menig candidaat zich met meer ernst had moeten toeleggen op de studie der eerste beginselen, op het begrijpen van teekeningen en op het gebruik van leermiddelen.

Niet alleen zijn ze zelven daarbij gebaat, maar niet minder het later door haar te geven onderwijs.

Meermalen was onvoldoende de kennis van de breedte der meest gebruikelijke stoffen, de berekening van de benodigde hoeveelheid stof en het nemen van de maat.

Bij dit gedeelte bleek hoe noodig het is, dat de kandidaten de leermiddelen zoo leeren gebruiken, dat de leerlingen goed kunnen opmerken, wat hun te doen staat. Niet het minst bleek dit bij het gebruik van de leermiddelen voor het onderwijs in het breien bij het zetten van den hiel, het opnemen van kantlussen en het verbeteren van fouten.

Ten slotte nog eene opmerking, die niet de kennis en de bekwaamheid der kandidaten maar hare studie raakt. Natuurlijk moet deze langzaam en geregeld voortgaan, maar ook moet het geleerde in al zijne deelen aaneensluiten: zal dit bereikt worden, dan moeten vroegere oefeningen niet spoedig als geheel afgedaan beschouwd, maar telkens in de herinnering teruggeroepen worden.

VAKKEN.	Aantal malen dat werd toegekend:									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

Practijk:

Naaien	2	11	54	119	151	1	76	8	1	"
Knippen	"	15	55	144	134	1	67	7	"	"
Breien	3	19	71	125	135	7	55	7	1	"
Mazen	"	25	67	101	129	"	94	7	"	"
Stoppen	6	49	103	116	107	8	33	1	"	"

Theorie:

Naaien	"	1	27	108	204	"	76	6	1	"
Knippen	"	1	27	121	200	"	67	6	1	"
Breien	"	6	42	127	179	"	67	2	"	"
Mazen	"	3	47	127	161	"	81	3	1	"
Stoppen	"	2	26	115	233	"	55	1	1	"
	11	132	519	1203	1623	17	671	48	6	0

Zwolle.

Niet zonder voldoening kan de commissie op vooruitgang wijzen wat betreft enkele onderdeelen van het examen. Toch moet gezegd worden, dat sommige kandidaten weinig vaardigheid toonden in het verrichten van eene practische opgave in een bepaalden tijd en dat zij de daarin voorkomende moeilijkheid niet begrepen of stelselmatig ontweken, wat de commissie moeilijk maakte zulk werk te beoordeelen.

Met betrekking tot het naaien bleek, dat de samenstelling van het werk beter en meer oordeelkundig was dan in vorige jaren; het afwerken van halzen van vrouwenhemden maakte hierop evenwel eene uitzondering. De techniek liet nu en dan te wenschen over o.a. bij het maken van stik- en zoomsteken, van rolnaden en bij het tegenzoomen van lint aan splitten. Soms werd nog op den draad genaaid, iets wat in het geheel niet geëischt werd. Ernstig moeten zij, die zich met de opleiding van kandidaten bezig houden, worden gewezen op de practische waarde en op de beteekenis van het naaiwerk. Waar dit onttaardt in peuterig, fijn geknutsel heeft het geen waarde voor de school noch voor het leven en bevordert het de onbruikbaarheid. Het verstellen is blijkbaar vooruitgegaan, zoowel in de opvatting als in de uitvoering. Vuil ingeleverd naaiwerk kwam dit jaar niet voor. De houding der kandidaten onder het naaien liet nog al eens te wenschen over.

Het knippen gaf meer reden tot het maken van opmerkingen. Bij herhaling werd in elkander geregen knipwerk ingeleverd, dat tijdens de bewerking was omgekeerd, daardoor gekreukt en minder net geworden. Dikwijls waren te breede naden ingevouwen, waardoor de juiste vorm en de verhoudingen verloren gingen; spelden werden gestoken in verkeerde richting. Het naknippen gaf blijk van te weinig ervaring. Nogmaals worde hier opgemerkt, dat bij de opleiding der kandidaten meer zorg aan het knippen behoort te worden besteed.

Een ingeleverd patroon was over het algemeen beter dan een nageknapt model; jammer dat slechts enkele kandidaten het patroon toonden te kunnen gebruiken tot het knippen van een model. Het knippen van mans- en jongensonderkleeding was blijkbaar minder beoefend dan dat van vrouwen- en meisjesgoed. De verhoudingen van de deelen van het geknpte voorwerp waren eveneens dikwijls fout. In het algemeen was bovendien het knipwerk slordig.

Het mazen was merkbaar beter dan in andere jaren. Toch moet de Commissie hieromtrent enkele opmerkingen maken. In het geribd werk ontbrak nu en dan een toer of was de aanmaastoer verkeerd uitgevoerd. Het werken van de kantsteek bij het split van den borstrok voldeed slechts zelden aan den eisch, de achterzijde was hier en daar slordig, terwijl met den stopsteek nog dikwijls was afgehecht.

Het stoppen op weefsels was beter, doch het kousenstoppen dikwijls onvoldoende: dit getuigde van te weinig vaardigheid.

Een klein gaatje was nu en dan niet af. Het zou kunnen zijn, dat dit wel vroeg genoeg wordt onderwezen, maar in de laatste maanden voor het examen veronachtzaamd.

Het *breien* gaf betere resultaten; de hoeveelheid werk was goed en het breiwerk wordt langzamerhand netter. Eene ongunstige uitzondering hierop was het inbreien van een hiel in de rondte en het verstellen van een voet in twee deelen. In beide gevallen haperde dikwijls iets aan den aanmaastoer of aan het bevestigen van de kanten. Daarentegen was het inbreien in recht en geribd breiwerk dikwijls zeer goed en netjes afgewerkt aan den achterkant.

Het opnemen van de lissen van den grooten hiel was, bij het breien van een voetje in de rondte, nog al eens fout. Zoo liet ook de sluiting van de wreefnaad bij de zijnaden te wenschen over.

Wat het *theoretisch gedeelte* betreft, zoo getuigde het teekenen op het bord, voor zoover dit voor de lagere school gewenscht is, van grooter zorg bij de opleiding. Sommige candidaten meenden, dat eene teekening reeds voldoende was, al wisten zij daarvan geen gebruik te maken bij het onderwijs. De waarde dier teekening is dan zeer gering.

Door een groot aantal candidaten werd te weinig rekening gehouden met den leeftijd en de vorderingen der leerlingen; zij wisten toch niet goed aan te geven in welk leerjaar een bepaald gedeelte van het onderwijs in de handwerken behandeld moest worden.

De opgave van de hoeveelheid leerstof was dikwijls te groot voor de lagere school. Onbekendheid met den leergang en de verschillende onderdeelen van de handwerken bleken nog te dikwijls.

Het maatnemen bij het onderwijs in het knippen was beter dan een vorig jaar; toch wisten enkele candidaten een aangenomen maat wel uit een leerboek aan te geven, maar konden zij niet bepalen, hoe die ongeveer moest zijn voor de kinderen der lagere school. Het slaafs volgen en opzeggen van eene handleiding werd helaas nog menigmaal gehoord.

De bekendheid met het gebruik der hulpmiddelen was voldoende.

Hieronder volgt een overzicht van het aantal malen, dat voor de onderdeelen de verschillende cijfers zijn toegekend:

VAKKEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Practijk.										
Knippen	"	1	24	156	"	154	65	19	"	"
Naaien	"	"	12	114	4	218	63	8	"	"
Mazen	"	"	4	81	1	176	110	39	7	"
Stoppen	1	1	6	73	4	183	112	37	1	"
Breien	"	1	7	95	1	167	120	25	2	"
Theorie.										
Knippen	"	"	5	105	"	228	65	16	"	"
Naaien	"	"	2	95	"	249	57	16	"	"
Mazen	"	"	2	74	"	240	85	17	"	"
Stoppen	"	"	"	77	"	288	46	6	1	"
Breien	"	"	2	81	"	276	55	3	1	"

Fraaie handwerken.

Utrecht.

Was er van de drie commissiën, aan welke in 1906 het examineeren in dit vak was opgedragen, slechts ééne, die den uitslag zonder „leedwezen” kon mededeelen, de commissie, welke thans de aspiranten uit het geheele land voor de fraaie handwerken te onderzoeken had, kan over de uitkomsten van dit onderzoek allerminst roemen.

Wel schijnt de uitslag, wat betreft het aantal geslaagden, niet zoo ongunstig, doch deze is niet verkregen dan door eene zeer groote mildheid in de beoordeling. Hoewel onder de leden uit de drie inspecties voldoende eenstemmigheid bestond, achtte de Commissie zich toch verplicht om bij de waardeering van het werk zooveel doenlijk rekening te houden met mogelijk verschil van inzicht bij de opleiding.

Aan het einde van hare taak gekomen, moet zij onomwonden als hare ervaring uitspreken, dat die opleiding vaak veel te wenschen overlaet.

Van de 86 aspiranten waren er 82 in het bezit van de akte van bevoegdheid voor de *nuttige handwerken*; men mag dus aannemen, dat bij haar de grondslag was gelegd om op voort te bouwen, met name voor zooveel aangaat: juiste denkbeelden omtrent het geven van grondig, ook klassikaal onderwijs in de handwerken voor meisjes, en het maken van eenvoudige teekeningen op het bord.

Toch schoten hierin een aantal aspiranten veel te kort. Ja zelfs in breien en kantsteken (open naaien) schijnt het wel, dat sommigen achteruit gingen in plaats van dieper door te dringen in het vak, waartoe toch voortgezette oefening voeren moet, zoo de leiding maar goed is. Breien, haken en guipure schijnen echter verwaarloosd, en het uitzien van een gegeven patroon bij de eerste twee vakken mislukte dan ook dikwijls.

De minst gunstige uitkomsten evenwel werden verkregen bij de vakken, die te allen tijde als de hoofdvakken onder de fraaie handwerken beschouwd zijn: borduren en patroontekeningen.

Hoewel de opgaven voor het teekenen zeer eenvoudig waren en bestonden uit op verkleinde schaal weergegeven van letters of van een eenvoudigen bloemvorm en het rangschikken van dezen laatsten tot een parsemé of een eenvoudigen rand, waren de uitkomsten onbevredigend. De teekenproeven, behoudens uitzonderingen, waren onjuist en onzuiver van lijn. Ook het overbrengen van de teekeningen op de stof, voor het borduren, geschiedde soms gebrekkig.

Het borduurwerk met den platten steek (letters op linnen batist, linnen en katoen, alsmede Arabisch en zijde-borduursel en applicatie van neteldoek op tulle) zoowel als het Engelsch borduurwerk toonde gebrek aan oefening, was te dikwijls vuil en, op weinige uitzonderingen na, te zwaar gevuld.

Voor al bij het borduren — hoewel ook bij haakwerk, guipure en kantsteken — kwam het gebrek aan goede leiding uit: al was er soms vaardigheid, dan ontbrak toch meestal kennis van het verband tusschen voorwerp, grondstof en ornament. Festons, als versiering aangebracht op lakens en sloopen, waren te smal; daarentegen waren die voor fijne batisten zakdoeken te breed en te zwaar gewerkt. Fijn borduursel werd op grof linnen, zwaar borduursel op neteldoek gewerkt.

Deze uitkomsten wijzen erop, dat de grondbeginselen van het ornament — voor de fraaie handwerken van overwegend belang — niet behoorlijk zijn onderwezen, wat trouwens ook uitkwam bij het teekenen op het bord, waarbij soms de eenvoudigste constructie, b.v. die van een vierkant te moeilijk bleek.

Velen hebben door het nawerken van langzamerhand bekend geworden examenopgaven wel eenige vaardigheid in de techniek verworven, doch wordt haar eenige onbekende stof ter bewerking gegeven, dan komt dadelijk de onvoldoende kennis van grondstof en ornament uit: zij kunnen slechts copieeren.

Is netheid en stiptheid de eerste eisch aan aspiranten voor de fraaie handwerken, aan haar, die de aspiranten onderwijzen, moet beslist de eisch gesteld worden, dat zij de ornament-leer kennen en alleszins vaardig zijn in het ontwerpen en teekenen van patronen. Wie aan dien eisch niet voldoet, behoort zich te onthouden van het opleiden voor de akte fraaie handwerken.

De volgende tabel vermeldt het aantal malen, dat de waardeeringcijfers voor de verschillende onderdeelen zijn toegekend.

VAKKEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Borduren met den platten steek	1	4	7	20	"	37	12	5	"	"
Borduren	2	3	8	19	"	42	9	3	"	"
Holbein (kruissteek)	2	3	3	16	"	46	10	6	"	"
Haken	"	4	4	19	"	33	16	9	1	"
Breien	2	4	4	15	"	39	16	6	"	"
Knoopen	1	1	3	16	"	36	18	10	1	"
Guipure	1	2	3	17	"	40	18	5	"	"
Kantsteken	"	1	8	14	"	44	8	9	2	"
Patroontekeningen	1	6	7	16	"	39	10	7	"	"
Methodiek	"	4	6	15	"	39	14	8	"	"

BIJLAGE U.

I.

22 Juni 1907
n°. 42.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant dd. 14 Maart 1907, G n°. 180, 2de afdeeling, 1ste bureau, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere school van de Vereeniging voor Christelijk schoolonderwijs te Zevenbergen om de Rijksbijdrage, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs over het jaar 1906:

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 5 Juni 1907, n°. 111:

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 19 Juni 1907, n°. 6784, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat voor deze school, welke op 15 Januari 1906 191 leerlingen telde, eene Rijksbijdrage is aangevraagd van f 3063,53;

dat Gedeputeerde Staten van Noordbrabant bij besluit van 14 Maart 1907, G, n°. 180, 2de afdeeling, 1ste bureau, de Rijksbijdrage hebben bepaald op f 3046,87:

dat de inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie tegen het besluit van Gedeputeerde Staten beroep bij Ons heeft ingesteld, aanvoerende, dat naar zijn oordeel, overeenkomstig de voorschriften der Lager-onderwijswet, genoemd schoolbestuur voor de onderwijzers A. B. F. de Haas slechts kan aanspraak maken op eene bijdrage van 5/12 van f 500 en 7/12 van f 550; of te zamen f 529,17, daar de minimum jaarwedde dezer onderwijzers gedurende 5 maanden van 1906 en wel van 1 Januari tot 31 Mei f 500 en gedurende 7 maanden, en wel van 1 Juni tot 31 December f 550 is geweest, zoodat mitsdien de haar betreffende bijdrage op f 529,17 en de geheele Rijksbijdrage op f 3042,17 behoort te worden gesteld:

Overwegende dat hetgeen in beroep is aangevoerd juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 toekomende aan het bestuur der bijzondere lagere school van de Vereeniging voor Christelijk schoolonderwijs te Zevenbergen, vast te stellen op f 3042,71.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden ge-

zonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, 22 Juni 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

II.

22 Juni 1907
n°. 43.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, d.d. 14 Maart 1907 G, n°. 180, 2de afd., 1ste bur., genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school van het Rooms-Katholiek kerkbestuur van den H. Gummarus te Wagenberg, gem. Terheyden, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over 1906:

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 5 Juni 1907, n°. 112;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 19 Juni 1907, n°. 6785, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten de Rijksbijdrage voor deze school, welke op 15 Januari 1906 140 leerlingen telde, over 1906 hebben vastgesteld in totaal op f 2565,12^s, waaronder een bedrag van f 550 voor de op 1 Februari 1906 in functie getreden onderwijzeres met onverplichte hoofdkante, Margaretha Ruyter, daarbij uitgaande van de meening, dat voor deze onderwijzeres behoort te worden toegelegd de in het eerste lid van art. 48, sub 1°. a, der wet bedoelde minimum jaarwedde;

dat daarentegen de onderwijzeressen C. M. Franken en E. A. M. M. van Teteringen, respectievelijk over de tijdvakken van 1 Februari tot 31 Augustus en van 1 September tot 31 December, door Gedeputeerde Staten als onverplicht zijn aangemerkt;

Overwegende, dat van dit besluit de inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie bij Ons in beroep is ge-

komen, daarbij aanvoerende, dat Gedeputeerde Staten hebben voorbij gezien, dat, toen de onderwijzeres Margaretha Ruyter in functie trad, het wettelijk verplicht aantal leerkrachten reeds aan de school verbonden was, weshalve zij in de door het schoolbestuur ingediende aanvraag ook is opgegeven als onderwijzeres aangesteld boven het wettelijk minimum;

dat hij mitsdien verzoekt het bedrag der Rijksbijdrage voor de onderwijzers in overeenstemming met de aanvraag te bepalen op f 2338,33;

Overwegende, dat hetgeen in beroep aangevoerd is, juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 aan het bestuur der bijzondere lagere school van het Rooms-Katholiek kerkbestuur van den H. Gummarus te Wagenberg, gem. Terheyden, vast te stellen voor de onderwijzers op f 2338,33; ter tegemoetkoming in de behoefte aan schoollokalen op f 135,12⁵, te zamen op f 2473,45⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 22 Juni 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

III.

22 Juni 1907
n°. 44.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in Zuidholland tegen het besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie d.d. 19 Maart 1907 B, n°. 728, (3de afd.) G. S., n°. 4/1, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school aan het Afrikaanderplein te Rotterdam, van de Vereeniging „Dochteren der Wijsheid”, gevestigd te Schimmert, om de Rijksbijdrage, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 5 Juni 1907, n°. 117;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 19 Juni 1907, n°. 6786, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij bovengemeld besluit van Gedeputeerde Staten de Rijksbijdrage over 1906, toekomende aan het bestuur der bovengemelde school, bepaald is op f 2301,79⁵;

dat in dat bedrag begrepen is f 1050 voor het hoofd dezer school berekend naar den maatstaf in art. 26, 1ste lid, 1°. D der wet op het lager onderwijs aangegeven voor scholen, gelegen in eene gemeente of gedeelte eener gemeente, behooren tot de eerste of tweede klasse der tabel bedoeld in art. 5 der wet tot regeling van de personeele belasting;

dat door Onzen Commissaris in Zuidholland tegen het besluit van Gedeputeerde Staten bij Ons beroep is ingesteld, op grond dat meergemelde school gelegen is in dat gedeelte der gemeente Rotterdam, hetwelk in de 3de klasse van die tabel is gerangschikt; dat voor het twee dienstjaren tellende hoofd der school slechts f 950 mag worden toegekend, en mitsdien de Rijksbijdrage f 100 te hoog is gesteld;

Overwegende, dat hetgeen in beroep is aangevoerd juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, het bedrag der Rijksbijdrage, waarop het bestuur der bijzondere lagere school aan het Afrikaanderplein te Rotterdam van de Vereeniging „Dochteren der Wijsheid”, gevestigd te Schimmert, over het jaar 1906 aanspraak heeft, vast te stellen op f 2201,79⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 22 Juni 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

IV.

1 Juli 1907
n°. 93.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in Noordbrabant tegen het besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie d.d. 21 Maart 1907, G., n°. 209, 2de afdeeling, 1ste bureau, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school in het Kloosterstraatje, A 268, te Wouw, van het Genootschap tot opvoeding, gevestigd te Roosendaal, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 12 Juni 1907, n°. 127;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 Juni 1907, n°. 7111, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij bovengemeld besluit van Gedeputeerde Staten ten behoeve van bedoelde school eene Rijksbijdrage is toegekend van f 2806,13⁵;

dat aan deze op 15 Januari 1906, 153 leerlingen tellende school gedurende het geheele jaar 1906, behalve het hoofd, twee onderwijzeressen van bijstand werkzaam waren, terwijl de derde onderwijzeres, wier bijstand volgens art. 24 der wet op het lager onderwijs verplicht was, blijkens de door het schoolbestuur verstrekte gegevens op 1 Februari 1906 in functie had;

dat echter ten aanzien van deze onderwijzeres eerst op 19 September 1906 is voldaan aan het voorschrift, bedoeld in art. 55, 1ste lid, sub c, der wet;

dat van het besluit van Gedeputeerde Staten Onze Commissaris bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat bedoelde onderwijzeres eerst op 19 September 1906 de bevoegdheid verkreeg tot het geven van onderwijs, zoodat de sedert 1 Januari 1906 aan de school bestaande vacature eerst op 19 September 1906 op wettelijke wijze is vervuld, en mitsdien langer dan vier maanden heeft geduurd;

dat het bestuur dus krachtens het bepaalde in art. 59, 2de lid, sub c, der wet, niet in aanmerking kan komen voor eene Rijksbijdrage over het jaar 1906;

Overwegende, dat een onderwijzer eerst dan geacht kan worden in den zin der wet aan de school werkzaam te zijn, als hij in het bezit is van het bewijs, bedoeld in art. 55, onder letter c, der wet;

dat de vacature van onderwijzer van bijstand, aan deze school op 1 Januari 1906 ontstaan, dus eerst op 19 September 1906 is vervuld, en mitsdien langer dan vier maanden geduurd heeft;

dat deze school over 1906 dus niet voor de Rijksbijdrage in aanmerking kan komen;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, te verklaren, dat aan het bestuur der genoemde school over 1906 geene Rijksbijdrage kan worden verleend.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 1 Juli 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

V.

1 Juli 1907
n°. 94.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland d.d. 9 April 1907, B., n°. 455, (3de afd.), G. S., n°. 4, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere school in de Fransche straat bij den Achterweg te Ameide van de Vereeniging tot stichting en instandhouding van eene school met den Bijbel op Gereformeerden grondslag aldaar, om de Rijksbijdrage, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 12 Juni 1907, n°. 128;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 Juni 1907, n°. 7112, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij bovengemeld besluit voor bedoelde school eene Rijksbijdrage is toegekend van f 2785,30, in welk bedrag onder meer begrepen is eene bijdrage van f 525 voor den drie dienstjaren tellenden onderwijzer Dirk Verhoef, die van 1 Maart tot 31 December 1906 aan deze school is verbonden geweest en op 11 September 1906 in het bezit kwam van de akte als hoofdonderwijzer;

dat van het besluit van Gedeputeerde Staten de inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat de voor genoemden onderwijzer toe te kennen bijdrage moet berekend worden over 7 maanden als onderwijzer zonder, en over 3 maanden als onderwijzer met hoofdakke, makende te zamen een bedrag van f 441,66⁵; dat derhalve door Gedeputeerde Staten aan het bestuur dezer school een bedrag van f 83,33⁵ te veel is toegekend;

Overwegende, dat het in beroep aangevoerde juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland d.d. 9 April 1907, B., n°. 455, (3de afd.), G. S., n°. 4, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 te verleen aan het bestuur der bijzondere lagere school in de Fransche straat bij den Achterweg te Ameide van de Vereeniging tot stichting en instandhouding van eene school met den Bijbel op Gereformeerden grondslag aldaar, vast te stellen op f 2701,96⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 1 Juli 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

VI.

10 Juli 1907
n°. 47.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in de provincie Zuidholland tegen het besluit van Gedeputeerde Staten der provincie d.d. 16 April 1907, G. S., n°. 16, genomen op de aanvraag van het bestuur der Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, afdeeling Numansdorp en Omstreken, te Numansdorp, om ten behoeve van de bijzondere lagere school aldaar, Gangpad A 151a, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 19 Juni 1907, n°. 135;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 Juli 1907, n°. 7420, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten overeenkomstig de aanvraag voor deze school de Rijksbijdrage over 1906 hebben bepaald op f 1912,92⁵;

dat Onze Commissaris in Zuidholland bij Ons in beroep gekomen, heeft aangevoerd, dat de Rijksbijdrage voor deze school op een te hoog bedrag is bepaald, vermits uit een nader ingekomen bericht van het schoolbestuur blijkt, dat ten onrechte voor den onderwijzer C. J. van den Berg in de oorspronkelijke aanvraag is vermeld een diensttijd van meer dan vijf jaren;

Overwegende, dat hetgeen in beroep is aangevoerd juist is:

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 aan voornoemd bestuur toekomende vast te stellen op f 1862,92⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 10 Juli 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

VII.

10 Juli 1907
n°. 48.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, d.d. 9 April 1907, G. S., n°. 17/1, genomen op de aanvraag van het bestuur der Vreeniging tot stichting en instandhouding van scholen met den Bijbel te Ouderkerk aan den IJssel, om ten behoeve van de bijzondere lagere school in Wijk A aan den Lageweg aldaar, over het jaar 1906 te bekomen de Rijksbijdragen bedoeld in art. 59 der Lager-onderwijswet;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 19 Juni 1907, n°. 137;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 Juli 1907, n°. 7419, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten de Rijksbijdrage in totaal hebben vastgesteld op f 1312,21⁵, waaronder begrepen eene bijdrage van f 151,66, berekend over het tijdvak van 1 Juni tot 31 December 1906, voor den onderwijzer Hendrik Wels;

dat van dit besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland de inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat de onderwijzer H. Wels wel over het geheele tijdvak van 1 Juni tot 31 December 1906 aan de school verbonden was, doch eerst op 5 Juni 1906 in het bezit kwam van het bewijs, bedoeld in art. 55c van de Lager-onderwijswet en dat dus de bijdrage voor dien onderwijzer niet anders te berekenen is dan over het tijdvak van 5 Juni—31 December 1906, waardoor de geheele Rijksbijdrage met f 2,88 ware te vermindern;

Overwegende, dat uit de overgelegde stukken blijkt, dat de onderwijzer H. Wels, aan wien het bewijs, bedoeld in art. 55c der Lager-onderwijswet, niet vóór 5 Juni 1906 is afgegeven, eerst op dien dag het vereischte bezat tot het geven van bijzonder onderwijs en alzoo zijne betrekking heeft kunnen aangaarden;

dat het beroep van den inspecteur mitsdien gegrond is te achten;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland het gezamenlijk bedrag der Rijksbijdragen voor de bedoelde school te bepalen op f 1609,33⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 10 Juli 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

VIII.

10 Juli 1907
n°. 49.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur van de Vereeniging voor Gereformeerd onderwijs te Middelburg tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland d.d. 22 Maart 1907, n°. 21, 1ste afd., genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school in de Gravenstraat S 190 aldaar, van genoemde vereeniging om de Rijksbijdragen bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 19 Juni 1907, n°. 114;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 Juli 1907, n°. 7422, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Zeeland bij hun bovenvermeld besluit het bedrag der Rijksbijdrage hebben bepaald: voor de onderwijzers op f 4548,74, ter tegemoetkoming in de kosten om te voorzien in de behoefte aan schoollokalen op f 387,55, te zamen op f 4936,29, daarbij overwegende, dat voor deze school, waaraan, met inbegrip van het hoofd, meer dan vier onderwijzers verbonden zijn, voor den onderwijzer met hoofdang M. van Baalen over het tijdvak van 1 Januari—1 September in rekening gebracht wordt eene bijdrage berekend naar eene jaarwedde van f 200 hooger dan het wettelijk minimum voor den onderwijzer van bijstand; dat, waar de wetgever aan de besturen van bijzondere scholen met meer dan vier onderwijzers niet de verplichting oplegt een onderwijzer met hoofdang te bezoldigen met een bedrag, dat bedoeld wettelijk minimum met meer dan f 100 overschrijdt, niet kan worden aangenomen dat het Rijk verplicht zou zijn tot uitkeering van eene bijdrage die dat minimum met f 200 overtreft; dat mitsdien de bijdrage voor den

onderwijzer moet worden gesteld op f 562,49⁵; dat overigens de berekening der Rijksbijdrage juist is;

dat van dit besluit van Gedeputeerde Staten het voormelde bestuur bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat door de opneming der woorden „het derde lid uitgezonderd” in art. 59 der Lager-onderwijswet voor de bijzondere scholen niet is verloren gegaan de aanspraak op de volle verhoogde bijdrage voor een in overeenstemming met art. 24 dier wet aan de school verbonden onderwijzer van ten minste 23 jaren met den rang van hoofdonderwijzer, weshalve met beroep op vroegere beslissingen te dezer zake verzocht wordt het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 voor de bewuste school te willen stellen op de totale som van f 5002,96;

Overwegende, dat ingevolge art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs aan de bijzondere lagere scholen eene bijdrage wordt verleend volgens denzelfden maatstaf als bij art. 48, sub 1°., ten behoeve van de openbare school wordt toegekend;

dat ingevolge art. 48, sub 1°., j^o., art. 26, al. 1, sub 3, voor elk der onderwijzers die het hoofd der school bijstaan met den rang van hoofdonderwijzer wanneer zij den leeftijd van 23 jaren volbracht hebben en volgens art. 24 moeten aanwezig zijn in scholen met meer dan vier onderwijzers, f 200 meer wordt uitgekeerd dan onder art. 26, 2°., sub a tot en met c is bepaald;

dat op grond van het vorenstaande ook het bestuur eener bijzondere school aanspraak kan maken op de verhoogde bijdrage voor zoodanigen onderwijzer, en hiertegen niet afdoet de omstandigheid, dat niet de verplichting bestaat om de hoogere bezoldiging uit te keeren;

dat mitsdien de voor den onderwijzer M. van Baalen aangevraagde bijdrage ten onrechte door Gedeputeerde Staten van Zeeland is verminderd van f 629,16⁵ tot f 562,49⁵;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland de Rijksbijdrage voor de bedoelde school vast te stellen op f 5002,96.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 10 Juli 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

IX.

10 Juli 1907
n°. 50.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in de provincie Gelderland tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van die provincie d.d. 10 April 1907, n°. 22, genomen op de aanvraag van het bestuur der Vereeniging tot instandhouding van de bijzondere school voor Christelijk onderwijs in de buurtschap Veen, om voor zijne bijzondere lagere school te Veen, gemeente Nijkerk, te be-

komen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 19 Juni 1907, n°. 134;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 Juli 1907, n°. 7421, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Gelderland het gezamenlijk bedrag der Rijksbijdragen hebben vastgesteld op f 4119,29, waaronder is begrepen een bedrag van f 333,33, berekend over 8 maanden, van 1 Mei—31 December, voor den onderwijzer van bijstand J. W. van Melle;

dat van dit besluit Onze Commissaris in de provincie Gelderland bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat aldus gedurende de maand Mei, behalve het hoofd, zes onderwijzers van bijstand als verplicht zijn aangemerkt, terwijl gelet op het getal van 302 leerlingen, volgens art. 24, 2de lid, der Lager-onderwijswet, slechts vijf onderwijzers tot het verplichte aantal kunnen gerekend worden;

Overwegende, dat hetgeen in beroep wordt aangevoerd juist is, en het bedrag der Rijksbijdrage voor den onderwijzer J. W. van Melle mitsdien moet worden bepaald op f 291,66⁵;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, het gezamenlijk bedrag der Rijksbijdragen voor de bedoelde school, over 1906, vast te stellen op f 4077,62⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, 10 Juli 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

X.

15 Juli 1907
n°. 9.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den kerkeraad der Nederduitsch-Hervormde Gemeente te Middelburg tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, d.d. 22 Maart 1907, n°. 47, 1ste afdeeling, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school aldaar, aan den Zuidsingel, E 53a, van bovengenoemden kerkeraad om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 19 Juni 1907, n°. 126;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 10 Juli 1907, n°. 7536, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat voor deze school, welke op 15 Januari 1906 320 leerlingen telde, bij bovengemeld besluit van Gedeputeerde Staten het totale bedrag der Rijksbijdrage is be-

paald op f 5684,21⁵; waarin begrepen is eene bijdrage van f 770,83⁵ voor den onderwijzer C. de Dreu, voor wien het bestuur, bij zijne aanvraag, een bedrag van f 870,81⁵ had in rekening gebracht;

dat bij het besluit van Gedeputeerde Staten werd overwogen, dat voor deze school, waaraan met inbegrip van het hoofd meer dan 4 onderwijzers verbonden zijn, voor den onderwijzer met hoofdrang C. de Dreu, in rekening gebracht wordt eene bijdrage, berekend naar eene jaarwedde van f 200 hooger dan het wettelijk minimum voor den onderwijzer van bijstand; dat, waar de wetgever aan de besturen van bijzondere scholen met meer dan 4 onderwijzers niet de verplichting oplegt, een onderwijzer met hoofdrang te bezoldigen met een bedrag, dat bedoeld wettelijk minimum met meer dan f 100 overschrijdt, niet kan worden aangenomen, dat het Rijk verplicht zou zijn tot uitkeering van eene bijdrage die dat maximum met f 200 overtreft; dat mitsdien de bijdrage voor den onderwijzer C. de Dreu moet worden gesteld op f 770,83⁵;

dat van het besluit van Gedeputeerde Staten bij Ons beroep is ingesteld door den voornoemden kerkeraad, aanvoerende onder andere, dat volgens art. 59, 1ste lid, der Lager-onderwijswet, door het Rijk over elk dienstjaar aan de besturen der bijzondere lagere scholen eene bijdrage verleend wordt *volgens denzelfden maatstaf* als bij art. 48, sub 1, aan de gemeente ten behoeve der openbare lagere school wordt toegekend; dat de voor de openbare lagere school gestelde voorwaarden wel niet dezelfde zijn als die welke voor bijzondere scholen worden gesteld, doch dat desalniettemin de maatstaf, waarnaar de bijdrage voor de bijzondere school wordt verleend, naar de meening van den appellerenden kerkeraad te vinden is in art. 48, sub 1, volgens welk artikel de gemeente voor de openbare school als bijdrage erlangt: onder andere, de minima-jaarwedden van het personeel, dat naar art. 24 voor die school verplichtend is; dat volgens dit artikel, wanneer met inbegrip van het hoofd der school het aantal onderwijzers meer dan vier moet bedragen, behalve het hoofd, minstens één onderwijzer 23 jaar moet zijn en den rang van hoofdonderwijzer moet bezitten; voor welken onderwijzer art. 26 de minimum jaarwedde f 200 hooger stelt dan van de onderwijzers van bijstand zonder hoofdakte;

Overwegende, dat ingevolge art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, aan de bijzondere lagere scholen eene bijdrage wordt verleend volgens denzelfden maatstaf als bij art. 48, sub 1°., ten behoeve van de openbare school wordt toegekend;

dat, ingevolge art. 48, sub 1°., j^o. art. 26, al. 1, sub 3, voor elk der onderwijzers, die het hoofd der school bijstaan met den rang van hoofdonderwijzer, wanneer zij den leeftijd van 23 jaren volbracht hebben en volgens art. 24 moeten aanwezig zijn in scholen met meer dan 4 onderwijzers, f 200 meer wordt uitgekeerd dan onder art. 26, 2°., sub a, tot en met e is bepaald;

dat op grond van het vorenstaande ook het bestuur eener bijzondere school aanspraak kan maken op de verhoogde bijdrage van zoodanigen onderwijzer en hiertegen niet afdoet de omstandigheid, dat niet de *verplichting* bestaat, om de hoogere bezoldiging uit te keeren;

dat mitsdien de voor den onderwijzer C. de Dreu aangevraagde bijdrage ten onrechte door Gedeputeerde Staten tot f 770,83⁵ is verminderd;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland d.d. 22 Maart 1907, n°. 47, 1ste afdeeling, de Rijksbijdrage aan het bestuur der bijzondere lagere school te Middelburg, aan den Zuidsingel, E 53a, van den kerkeraad der Nederduitsch-Hervormde Gemeente te Middelburg, over 1906 te verleen, vast te stellen op f 5784,21⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden ge-

zonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 15 Juli 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XI.

15 Juli 1907
n°. 10.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur der bijzondere school aan de Glacisstraat te Vlissingen, van het Rooms-Katholiek kerkbestuur aldaar, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, d.d. 22 Maart 1907, n°. 46, 1ste afdeeling, genomen op zijne aanvraag om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 19 Juni 1907, n°. 115;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 10 Juli 1907, n°. 7535, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij bovenvermeld besluit het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 voor de genoemde lagere school hebben bepaald op f 5354,55⁵; uit overweging dat voor deze school, waaraan met inbegrip van het hoofd meer dan vier onderwijzers verbonden zijn, voor de onderwijzers J. M. A. Beek en A. W. van Nieuwland, voor den laatste over 5 maanden, in rekening gebracht wordt eene bijdrage, berekend naar eene jaarwedde, f 200 hooger dan het wettelijk minimum voor den onderwijzer van bijstand; dat, waar de wetgever aan de besturen van bijzondere scholen met meer dan vier onderwijzers niet de verplichting oplegt, een onderwijzer met hoofdrang te bezoldigen met een bedrag, dat bedoeld wettelijk minimum met meer dan f 100 overschrijdt, niet kan worden aangenomen, dat het Rijk verplicht zou zijn tot uitkeering van eene bijdrage, die dat minimum met f 200 overtreft; dat mitsdien de bijdrage voor den onderwijzer J. M. A. Beek op f 350 en die voor den onderwijzer A. W. van Nieuwland op f 600 moet worden gesteld;

dat van het besluit van Gedeputeerde Staten het bestuur der bijzondere school aan de Glacisstraat te Vlissingen bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat naar zijn bescheiden meening het de bedoeling van den wetgever niet kan zijn geweest, dat een schoolbestuur, hetwelk vrijwillig, en wat leerkrachten en wat bezoldigingen betreft, aan hoogere eischen voldoet dan door de wet aan openbare scholen wordt gesteld, als Rijksbijdrage minder zal ontvangen;

Overwegende, dat ingevolge art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs aan de bijzondere scholen eene bijdrage wordt verleend volgens denzelfden maatstaf als bij art. 48, sub 1°., ten behoeve van de openbare scholen wordt toegekend;

dat ingevolge art. 48, sub 1°., j^o. art. 26, al. 1, sub 3, voor elk der onderwijzers die het hoofd der school bijstaan met den rang van hoofdonderwijzer, wanneer zij den leeftijd van drie en twintig jaren volbracht hebben en volgens art. 24

moeten aanwezig zijn in scholen met meer dan vier onderwijzers, twee honderd gulden meer wordt uitgekeerd dan onder art. 26, 2°., sub *a* tot en met *e* is bepaald:

dat op grond van het vorenstaande ook het bestuur eener bijzondere school aanspraak kan maken op de verhoogde bijdrage voor zoodanigen onderwijzer en hiertegen niet afdoet de omstandigheid, dat niet de *verplichting* bestaat om de hogere bezoldiging uit te keeren;

dat mitsdien de voor de onderwijzers J. M. A. Beek en A. W. van Nieuwland, voor den laatsten over vijf maanden, aangevraagde bijdragen ten onrechte door Gedeputeerde Staten zijn verlaagd van f 408,33^s en f 641,66^s, tot f 350 en f 600;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs:

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, de Rijksbijdrage voor de bedoelde school vast te stellen op f 5454,55^s.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 15 Juli 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XII.

15 Juli 1907
n°. 11.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur der Vereniging voor Christelijk onderwijs te Terneuzen tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland d.d. 22 Maart 1907, n°. 24, 1ste afd., genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school in de Jozinastraat aldaar van genoemde vereniging, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 19 Juni 1907, n°. 132;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 10 Juli 1907, n°. 7534, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij hun bovenvermeld besluit het bedrag der Rijksbijdrage hebben bepaald op f 5360,88^s, waaronder f 258,33^s voor den onderwijzer J. Spiering en f 675 voor den onderwijzer J. Slotema;

dat bij het besluit werd overwogen: „dat voor deze school, waaraan met inbegrip van het hoofd meer dan vier onderwijzers verbonden zijn, voor de onderwijzers met hoofdrang J. Spiering en J. Slotema, voor den laatste over 8 maanden, in rekening gebracht wordt eene bijdrage berekend naar eene jaarwedde f 200 hooger dan het wettelijk minimum voor den onderwijzer van bijstand; dat, waar de wetgever aan de besturen van bijzondere scholen met meer dan vier onderwijzers de verplichting oplegt een onderwijzer met hoofd-

rang te bezoldigen met een bedrag dat bedoeld wettelijk minimum met meer dan f 100 overschrijdt, niet kan worden aangenomen, dat het Rijk verplicht zou zijn tot uitkeering van eene bijdrage, die dat minimum met f 200 overtreft; dat mitsdien de bijdrage voor den onderwijzer J. Spiering op f 258,33^s en die voor den onderwijzer J. Slotema op f 675 moet worden gesteld”;

dat van het besluit van Gedeputeerde Staten beroep bij Ons is ingesteld door voormeld bestuur, aanvoerende, dat door de opneming der woorden „het derde lid uitgezonderd” in art. 59 der Lager-onderwijswet niet is verloren de aanspraak op de volle verhoogde bijdrage voor een in overeenstemming met art. 24 dier wet aan de school verbonden onderwijzer van ten minste 23 jaren met den rang van hoofdonderwijzer;

Overwegende, dat ingevolge art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, aan de bijzondere lagere scholen eene bijdrage wordt verleend volgens denzelfden maatstaf als bij art. 48, sub 1°., ten behoeve van de openbare school wordt toegekend;

dat ingevolge art. 48, sub 1°., j^o. art. 26, al. 1, sub 3°., voor elk der onderwijzers die het hoofd der school bijstaan met den rang van hoofdonderwijzer, wanneer zij den leeftijd van drie en twintig jaren volbracht hebben en volgens art. 24 moeten aanwezig zijn in scholen met meer dan vier onderwijzers, tweehonderd gulden meer wordt uitgekeerd dan onder art. 26, 2°., sub *a* tot en met *e*, is bepaald;

dat op grond van het vorenstaande ook het bestuur eener bijzondere school aanspraak kan maken op de verhoogde bijdrage van zoodanigen onderwijzer, en hiertegen niet afdoet de omstandigheid, dat niet de verplichting bestaat om de hogere bezoldiging niet uit te keeren;

dat mitsdien de voor de onderwijzers met hoofdrang J. Spiering en J. Slotema aangevraagde bijdragen van f 291,67 en f 741,67 ten onrechte door Gedeputeerde Staten zijn verminderd tot f 258,33^s en f 675;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs:

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, de Rijksbijdrage voor de bedoelde school vast te stellen op f 5460,89.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 15 Juli 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XIII.

31 Juli 1907
n°. 50.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland d.d. 19 Maart 1907, G. S., n°. 17/1, genomen op de aanvraag van de Congregatie van de zusters van Liefde onder het R.-K. kerk-

bestuur te Leiden, om voor de bijzondere lagere school in de Pelikaanstraat aldaar te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 10 Juli 1907, n°. 123;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 26 Juli 1907, n°. 8502, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij bovenvermeld besluit het gezamenlijk bedrag der Rijksbijdrage hebben bepaald op f 10 359,35⁵, waarin onder meer begrepen is eene bijdrage van f 450, berekend over het tijdvak van 1 Januari tot 30 Juni 1906 voor de als verplicht aangemerkte onderwijzeres Hildegonda Bruinsma, in het bezit van de akte van hoofdonderwijzeres en meer dan 20 dienstjaren tellende; dat deze bijdrage dus is berekend naar den maatstaf in art. 48, j^o. art. 26, 1ste lid, sub 3°., der genoemde wet aangegeven voor onderwijzers met rang van hoofdonderwijzer, bedoeld in het 3de lid van art. 24 dier wet;

dat van dit besluit van Gedeputeerde Staten de inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat de Rijksbijdrage voor de onderwijzeres Bruinsma in strijd met de wet is berekend, daar de naleving van het bepaalde in het 3de lid van art. 24 dier wet niet verplicht is voor de besturen der bijzondere lagere scholen (art. 59, 1ste lid, sub 4°.), en die besturen mitsdien niet zijn gehouden om aan eenig onderwijzer van bijstand, die de hoofdakke bezit en den 23-jarigen leeftijd heeft volbracht, deswege eene salarisverhooging ad f 200 toe te kennen, als waarop de openbare onderwijzers krachtens art. 26, 1ste lid, sub 3°., dier wet aanspraak hebben; dat dan ook uit de door het bestuur van bovenvermelde school overgelegde quitantie blijkt, dat die hoogere wedde niet is uitbetaald en het salaris van genoemde onderwijzeres over het tijdvak van 1 Januari tot 30 Juni 1906 bedroeg f 400, of het wettelijk minimum, hetwelk het schoolbestuur aan haar had uit te keeren, om aanspraak te kunnen maken op de Rijksbijdrage; dat alzoo het bedrag van de bijdrage voor de onderwijzeres Bruinsma moet zijn f 400;

Overwegende, dat, volgens het 1ste lid van art. 26, sub 3°., aan de verplichte onderwijzers met hoofdakke, bedoeld bij het 3de lid van art. 24, wanneer zij den leeftijd van 23 jaar volbracht hebben, een minimum jaarwedde wordt toegekend, f 200 hoger dan die voor onderwijzers van bijstand zonder hoofdakke bepaald;

dat echter het 3de lid van art. 24, ingevolge art. 59, 1ste lid, sub 4°., niet van toepassing is op de besturen der bijzondere scholen, zoodat deze in de gevallen, waarin de gemeente verplicht is een onderwijzer met hoofdakke op een met f 200 verhoogde jaarwedde aan te stellen, kunnen volstaan met een onderwijzer zonder hoofdakke op de daarvoor vastgestelde minimum jaarwedde of een onderwijzer met hoofdakke op de daarvoor vastgestelde verhooging met f 100;

dat, waar het bestuur eener bijzondere school van die vrijheid gebruik maakt om een onderwijzer, hetzij met of zonder hoofdakke aan te stellen op eene lagere jaarwedde dan voor de gemeente verplichtend zou zijn geweest, de toepassing van denzelfden maatstaf, bedoeld bij het 1ste lid van art. 59 vordert, dat ook de bijdrage in evenredigheid wordt verminderd;

dat de toekenning van eene hoogere bijdrage dan het bedrag der verschuldigde jaarwedde bovendien in strijd zou zijn met het begrip dat aan de uitdrukking „bijdrage” ten grondslag ligt en met het fundamenteel beginsel bij art. 48, sub 1a, gehuldigd, dat de bijdrage gesteld wordt op de minimum jaarwedde, waarop de onderwijzer volgens art. 26 aanspraak heeft;

dat, waar nu uit de overgelegde quitanties der onderwijzeres blijkt en ook niet wordt ontkend, dat de onderwijzeres Bruinsma geen hoogere jaarwedde genoot, dan de, wegens het bezit der hoofdakke met f 100 verhoogde jaarwedde van een onderwijzer van bijstand, alle aanspraak op eene Rijksbijdrage op

den voet eener verhooging met f 200 vervalt, zoodat het appèl op dien grond te recht is ingesteld en behoort te worden toegewezen;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, de Rijksbijdrage voor deze school vast te stellen op f 10 309,35⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Soestdijk, den 31 Juli 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XIV.

1 Augustus 1907
n°. 61.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel d.d. 6 April 1907. 2de afdeeling, n°. 399/1319, genomen op de aanvraag van het bestuur der Vereeniging tot stichting en instandhouding eener Christelijke school voor meer uitgebreid lager onderwijs te Kampen, om voor zijne bijzondere lagere school aldaar, Nieuwe Markt 14, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 10 Juli 1907, n°. 167;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 Juli 1907, n°. 8567, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij gemeld besluit voor de bedoelde school de Rijksbijdrage werd bepaald op f 1725,32⁵; waarbij werd overwogen: dat ten aanzien van genoemde school is voldaan aan de voorwaarden, gesteld bij het 1ste lid van art. 59 der wet voornoemd en geene der omstandigheden, bedoeld in het 2de lid van genoemd artikel, aanwezig is geweest, met dien verstande evenwel, dat de onderwijzer A. C. Vermeulen niet in het bezit is geweest van de akte van benoeming, bedoeld sub 6°. van lid 1 van art. 59, zoodat door hem de verklaring, bedoeld sub b van lid 7 van dat artikel, niet geteekend is;

dat het bestuur onder dagteekening van 18 Januari 1907 heeft bericht, dat het voornemen was geweest, de aanstelling van den heer Vermeulen dezen op 31 December 1906 toe te zenden, doch dat de heer Vermeulen daarop de genoemde verklaring niet meer heeft kunnen teekenen, daar hij op 1 Januari 1907 is overleden;

dat het formeel gebrek der verklaring in casu alleen dan over het hoofd gezien zou kunnen worden, indien van elders bleek, dat art. 59, 1ste lid, sub 6°., wel was nageleefd, doch,

nu uitdrukkelijk blijkt, dat dit niet het geval is geweest, hoewel de bedoelde onderwijzer sedert 1 September 1906 in functie was, een Rijksbijdrage althans voor dezen onderwijzer niet kan worden uitgetrokken;

dat van gemeld besluit van Gedeputeerde Staten de inspecteur bij Ons is in beroep gekomen, aanvoerende, dat tegen deze beslissing kan worden ingebracht, dat daarbij ten onrechte wordt aangenomen als zou „deze school hebben voldaan aan de eischen en voorwaarden tot het verleen van der Rijksbijdragen in de wet gesteld”, daar toch vaststaat, dat ten aanzien van één der onderwijzers, zij het dan ook een onverplichte, niet is voldaan aan die genoemd sub 6 van het 1ste lid van art. 59, welke voorwaarde in zeer algemeene termen is gesteld, hebbende men hier niet, gelijk in het 5de lid expressis verbis is geschied, de onverplichte onderwijzers uitgezonderd; dat kennelijk de wetgever de regeling der rechtspositie van den bijzonderen onderwijzer van zooveel belang heeft geacht, dat hij die in de wet heeft vastgelegd (art. 59, 1ste lid, sub 6°. en 7°. en 7de lid, sub *a* en *b*) en elke inbreuk hierop met verlies van de volle subsidie gestraft wenscht te zien;

Overwegende, dat bij art. 59, 6°., der wet tot regeling van het lager onderwijs, het verleen van der Rijksbijdrage wordt afhankelijk gesteld van de voorwaarde, dat de onderwijzeres in het bezit zijn van eene door het bestuur der school onteekende akte van benoeming;

dat aan deze voorwaarde in dezen niet is voldaan;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs:

Hebben goedgevonden en verstaan:

te verklaren, dat voor gemelde school over 1906 geene Rijksbijdrage kan worden verleend.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Soestdijk, den 1 Augustus 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

XV.

1 Augustus 1907
n°. 62.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur der Vereeniging voor bijzonder Christelijk schoolonderwijs te Vlaardingen tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland d.d. 9 April 1907, B., n°. 1580, (3de afdeeling), G. S., n°. 9/1, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school aan de Wilhelminastraat 19 te Vlaardingen, van genoemde vereeniging, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 10 Juli 1907, n°. 161;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 Juli 1907, n°. 8568, afdeeling A. Z. C.:

Overwegende, dat bij bovenvermeld besluit voor genoemde school eene Rijksbijdrage is toegekend van f 6089,55³, uit overweging, dat bij onderzoek is gebleken, dat noch het hoofd der school, noch een der onderwijzers van bijstand de bevoegdheid heeft om les te geven in het vak vermeld onder letter *p* van art. 2 der Onderwijswet; dat dus voor deze school, tellende 407 leerlingen, overeenkomstig art. 48, 1ste lid, sub 1*b*, der wet tot regeling van het lager onderwijs, eene bijdrage van f 260 per onderwijzer wordt verleend voor ten hoogste twee onderwijzers, die onverplicht werkzaam zijn;

dat van dit besluit het bestuur der vereeniging bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat het hoofd der school P. J. van der Schaar, sedert 1 Januari 1897 het onderwijs in vak *p* gegeven heeft krachtens zijne in 1890 verkregen akte als hoofdonderwijzer en daartoe bevoegd was op grond van art. 9 der Overgangsbepalingen der wet op het lager onderwijs van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), aangezien de bepalingen voor het examen, bedoeld bij art. 56*b*, voor dat jaar nog dezelfde waren als die van het jaar daarvoor, en dus ook de bevoegdheid, door dat examen verkregen, dezelfde is als die, door een vroeger examen verkregen;

Overwegende, dat naar luid van art. 8, al. 2, der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), allen, die de akte, vermeld in art. 56, onder *b*, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) vóór het in werking treden dezer wet hebben verkregen of in het bezit zijn der daarmede in art. 85 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), gelijkgestelde akten of toelatingen, de bevoegdheid tot het geven van huis- en schoolonderwijs in het vak, genoemd onder *p* in art. 2 der wet, behouden binnen den kring waarin zij die bevoegdheid bezaten;

dat de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* 175) op 1 Januari 1890 in werking is getreden en mitsdien art. 8, al. 2, dezer wet, niet kan worden ingeroepen ten behoeve van het schoolhoofd P. J. van der Schaar, die eerst na 1 Januari 1890 de hoofdakte verkreeg;

dat art. 9 van laatstgenoemde wet betrekking heeft op de regeling der examens, welke regeling overeenkomstig de wet van 1889 opnieuw moest worden getroffen;

dat de bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs in het vak onder *p* van art. 2 der wet tot regeling van het lager onderwijs niet in art. 9, doch in art. 8, al. 2 der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* 175) is geregeld, en mitsdien art. 9 evenmin ten behoeve van P. J. van der Schaar kan worden ingeroepen;

dat mitsdien bij het bestreden besluit te recht is overwoogen, dat noch het hoofd der school, noch een der onderwijzers van bijstand de bevoegdheid heeft, om les te geven in het vak onder letter *p* van art. 2 der wet tot regeling van het lager onderwijs;

Gezien de wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175) en de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met ongegrondverklaring van het ingesteld beroep, de Rijksbijdrage ten behoeve van de bijzondere lagere school aan de Wilhelminastraat 19 te Vlaardingen, vast te stellen op f 6089,55⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Soestdijk, den 1 Augustus 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

XVI.

1 Augustus 1907
n°. 63.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur der Vereeniging ter bevordering van Gereformeerd schoolonderwijs te Kockengen en Laagnieuwkoop, gevestigd te Kockengen, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht, d.d. 16 April 1907, 3de afdeeling, n°. 310/963, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school van voornoemde vereeniging te Kockengen, n°. 40, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 10 Juli 1907, n°. 163;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 Juli 1907, n°. 8569, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij bovengemeld besluit voor genoemde school de Rijksbijdrage is bepaald op f 2155,66, waaronder een bedrag van f 675 als bijdrage voor den onderwijzer J. de Rijke, terwijl daarbij werd overwogen: dat de opgaven omtrent leeftijd, burgerlijken staat en akten van bekwaamheid der onderwijzers en het aantal op 15 Januari 1906 schoolgaande kinderen boven en beneden de 6 jaren met de werkelijkheid overeenstemmen, met uitzondering van den leeftijd van den onderwijzer J. de Rijke, die volgens de opgave van den districts-schoolopziener zoude geboren zijn den 13den November 1872, doch volgens de aanvraag op den 13den November 1862; dat hij evenwel in ieder geval op den 1sten Januari 1906 den leeftijd van 28 jaren had bereikt; dat hoewel de dienstjaren van den onderwijzer J. de Rijke in de aanvraag vermeld niet overeenkomen met de opgaven dien-aangaande van den districts-schoolopziener, zulks niet van invloed is op de Rijksbijdrage voor dien onderwijzer ingeval het 1ste lid van art. 59 der onderwijswet; dat evenwel de bijdrage voor den onderwijzer J. de Rijke in de aanvraag ten onrechte is gesteld op f 700, daar voor dien onderwijzer slechts aanspraak kan worden gemaakt op eene bijdrage van f 675;

dat van het besluit van Gedeputeerde Staten het bestuur der vereeniging bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat in zijn aanvraag om de Rijksbijdrage als geboortjaar van den onderwijzer van bijstand J. de Rijks is aangegeven 1862, 't welk door een schrijffout in de registers van den districts-schoolopziener is gesteld op 1872, waardoor de Rijksbijdrage, aangevraagd op f 2180,65⁵, door Gedeputeerde Staten is bepaald op f 2155,66, en verzoekende de 25 gulden waarop het ook meende te mogen rekenen, alsnog te doen uitkeeren;

Overwegende, dat de onderwijzer J. de Rijke, die in ieder geval op den 1sten Januari 1906 den leeftijd van 28 jaren bereikt had, gedurende het geheele jaar 1906 gehuwd was en 17 of 18 dienstjaren bij het onderwijs had doorgebracht; dat overeenkomstig het bepaalde sub 1 van art. 59, j^o. art. 48, 1°. c, j^o. art. 26, der wet op het lager onderwijs, de bijdrage voor den onderwijzer alzoo f 675 bedraagt, doch niet f 700 zooals door het bestuur werd aangevraagd;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 aan het bestuur der bovengenoemde school toekomende, vast te stellen op f 2155,66.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Soestdijk, den 1 Augustus 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XVII.

1 Augustus 1907
n°. 64.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in de provincie Noordbrabant tegen het besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie, d.d. 18 April 1907, G, n°. 267, 2de afd., genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school Kerkeind A 8, Reusel, van het R.-K. kerkbestuur aldaar om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 10 Juli 1907, n°. 165;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 Juli 1907, n°. 8570, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij gemeld besluit van Gedeputeerde Staten de Rijksbijdrage voor de bijzondere lagere jongensschool te Reusel (Kerkeind A 8) van het R.-K. kerkbestuur aldaar, is bepaald op f 3806,98⁵, waaronder een bedrag van f 850 voor het schoolhoofd J. G. F. Maane, die volgens de aanvraag 12 dienstjaren heeft volbracht;

dat van gemeld besluit Onze Commissaris bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat onder dit aantal jaren is begrepen het tijdvak van 15 Augustus 1902 tot 1 Juni 1904, gedurende hetwelk genoemde onderwijzer niet aan het hoofd heeft gestaan van eene hier te lande gevestigde lagere school, maar als hoofd eener bijzondere lagere school te Paramaribo heeft gefungeerd; dat Gedeputeerde Staten blijkbaar wegens de regeling van bevoegdheid in het 1ste lid van art. 89 der wet op het lager onderwijs den dienst in Indië hebben medegerekend; dat echter eene wettelijke bepaling noodig kan worden geacht, die den dienstdienst in Indië maakt tot dienstdienst volgens de wet welke in haar geheel alleen voor het Rijk in Europa verbindende is; dat bij het ontbreken van eene zoodanige bepaling, eene berekening van dienstdienst moet gelden zonder den tijd in Indië doorgebracht; dat dus volgens deze berekening het hoofd der school te Reusel op 1 Januari 1906 slechts 9 dienstjaren telde, terwijl hij dan eerst op 15 Maart 1906 een dienstdienst van 10 jaren heeft volbracht, zoodat eerst van af 1 April 1906 het minimum salaris f 850 bedroeg; dat mitsdien, ten gevolge van de door Gedeputeerde Staten gehuldigde opvatting, de Rijksbijdrage te hoog is gesteld;

Overwegende, dat, al mogen ingeval art. 89, 1ste lid, der wet de akten van bekwaamheid volgens de voorschriften dezer wet verkregen, gelden, wat de daaraan verbonden bevoegdheid betreft, voor het geheele Rijk en zijne koloniën en bezittingen in andere werelddeelen, blijkens art. 26, 3de lid, als dienstdienst in aanmerking komt de tijd, doorgebracht in dienst aan openbare en bijzondere lagere scholen;

dat daarmede uitsluitend bedoeld zijn de scholen, waarop de wet betrekking heeft en welke daarbij geregeld zijn, nl. de scholen binnen het Rijk gevestigd;

dat toch de wet alleen voor deze scholen en niet voor scholen buiten het Rijk verbindend is;

dat mitsdien alleen de dienstdtijd aan eene school binnen het Rijk doorgebracht in aanmerking kan komen;

dat derhalve het ingestelde beroep gegrond is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan;

met wijziging van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 aan het bestuur der bovengenoemde school toekomende, vast te stellen op f 3794,48⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Soestdijk, den 1 Augustus 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XVIII.

1 Augustus 1907
n°. 65.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in Noordbrabant tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van die provincie d.d. 18 April 1907, n°. 267, 2de afd., genomen op de aanvraag van de Vereeniging der Zusters van Liefde te Tilburg om voor de onder haar bestuur staande lagere school aldaar, Korvel B. 924, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 10 Juli 1907, n°. 164;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 Juli 1907, n°. 8645, afdeling A. Z. C.;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij bovenbedoeld besluit de gezamenlijke Rijksbijdrage voor deze school hebben bepaald op f 6923,88⁵, waaronder is begrepen eene bijdrage voor de onderwijzeres A. M. van Kuyk, die gedurende het geheele jaar aan de school werkzaam was en aan wie op 1 September 1906 de akte als hoofdonderwijzeres is uitgereikt;

dat Gedeputeerde Staten bij de berekening dezer bijdrage de verhooging wegens het bezit der hoofdakke hebben doen ingaan op den 1sten September en de bijdrage vastgesteld op f 533,33⁵;

dat van dit besluit van Gedeputeerde Staten Onze Commissaris in Noordbrabant bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat ingevolge het bepaalde bij het 2de lid, sub b, van art. 26 der wet, de verhooging wegens het bezit der hoofdakke ingaat met den eersten dag der maand vol-

gende op die, waarop deze akte is verkregen, zoodat volgens de letter der wet in casu de verhooging eerst op 1 October behoort in te gaan en de Rijksbijdrage voor genoemde onderwijzeres behoorde vastgesteld te zijn op f 525, zoodat een bedrag van f 8,33⁵ te veel is toegekend;

Overwegende, dat het in beroep aangevoerde juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

de Rijksbijdrage over 1906 voor bovengenoemde school vast te stellen op f 6915,55.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Soestdijk, den 1 Augustus 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XIX.

7 Augustus 1907
n°. 48.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur der Vereeniging tot bevordering van Christelijk onderwijs te Vlissingen, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, d.d. 5 April 1907, n°. 12, 1ste afd., genomen op de aanvraag van bovengenoemd bestuur, om voor zijne bijzondere lagere school aldaar Palingstraat, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 8 Juli 1907, n°. 155;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 1 Augustus 1907, n°. 8642, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat het bestuur van voormelde school, waaraan met inbegrip van het hoofd meer dan vier onderwijzers moesten verbonden zijn en verbonden waren vóór de onderwijzer met hoofdakke Pieter Albert Bos, die den leeftijd van 23 jaren bereikt had, in rekening gebracht heeft eene bijdrage berekend naar eene minimum jaarwedde ten bedrage van f 200 meer dan is bepaald onder 2°, sub a tot en met e van art. 26 der wet tot regeling van het lager onderwijs;

dat Gedeputeerde Staten van Zeeland van oordeel waren, dat waar de wetgever aan de besturen van bijzondere scholen met meer dan vier onderwijzers niet de verplichting oplegt een onderwijzer met hoofdakke te bezoldigen met een bedrag, dat het wettelijk minimum met meer dan f 100 overschrijdt, niet kan worden aangenomen, dat het Rijk verplicht zou zijn tot uitkeering van eene bijdrage, die dat minimum met f 200 overtreft en mitsdien de gevraagde bijdrage voor genoemden onderwijzer over het tijdvak van 1 Januari tot 7 October met f 76,94⁵ hebben verminderd, met bepaling van het gezamenlijk bedrag der Rijksbijdragen op f 3813,74;

dat van dit besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland het bestuur voornoemd bij Ons in beroep is gekomen, daarbij

aanvoerende, dat de Rijksbijdrage aan de besturen der bijzondere scholen wordt verleend volgens denzelfden maatstaf als aan de gemeenten ten behoeve van de openbare lagere scholen; dat de voor de openbare lagere scholen gestelde voorwaarden wel niet dezelfde zijn als die welke voor bijzondere scholen worden gesteld, doch dat het stelsel der uitkeering hierop neerkomt, dat de bijzondere school eene Rijksbijdrage ontvangt gelijk aan die welke aan de gemeente voor de openbare lagere school wordt uitgekeerd voor hetgeen voor deze laatste verplichtend is;

Overwegende, dat, ingevolge art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, aan de bijzondere lagere scholen eene bijdrage wordt verleend volgens denzelfden maatstaf als bij art. 48, sub I, ten behoeve van de openbare school wordt toegekend;

dat, ingevolge art. 48, sub 1°., j^o. art. 26, al. 1, sub 3, voor elk der onderwijzers die het hoofd der school bijstaan met den rang van hoofdonderwijzer, wanneer zij den leeftijd van 23 jaren volbracht hebben en volgens art. 24 moeten aanwezig zijn in scholen met meer dan vier onderwijzers f 200 meer wordt uitgekeerd dan onder art. 26, 2°., sub a tot en met e is bepaald;

dat op grond van het vorenstaande ook het bestuur eener bijzondere school aanspraak kan maken op de verhoogde bijdrage voor zoodanigen onderwijzer, en hiertegen niet afdoet de omstandigheid, dat de naleving van het bepaalde in het 3de lid van art. 24 der genoemde wet voor de besturen der bijzondere scholen niet verplichtend is;

dat mitsdien de bijdrage voor den onderwijzer P. A. Bos over het tijdvak van 1 Januari tot 7 October 1906 ten onrechte door Gedeputeerde Staten van Zeeland met f 76,94⁵ is verminderd;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, de Rijksbijdrage over 1906 voor bovengenoemde school vast te stellen op f 3890,68⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 7 Augustus 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XX.

7 Augustus 1907
n°. 49.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, d.d. 18 April 1907, G, n°. 267 (2de afd.), genomen op de aanvraag van de Vereeniging tot stichting en instandhouding eener school voor de Hervormde Gemeente te Chaam, om ten behoeve van de onder haar bestuur staande lagere school aldaar, Dannus B 9a, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906.

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur gehoord, advies van 10 Juli 1907 n°. 166;

op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 1 Augustus 1907, n°. 8646, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende dat bij bovenvermeld besluit voor bedoelde school het bedrag der Rijksbijdrage is bepaald op f 871, uit overweging, dat uit een daartoe ingesteld onderzoek gebleken is, dat op 15 Januari 1906 het aantal leerlingen boven zes jaren 26 bedroeg, waaronder twee leerlingen zijn, die de school slechts tijdelijk, namelijk van 3 Januari 1906 tot 5 Maart 1906 hebben bezocht; dat het getal werkelijk schoolgaande kinderen moet berekend worden naar den maatstaf van art. 24, 6de lid, der wet op het lager onderwijs; dat volgens dien maatstaf ook de leerlingen moeten medegerekend worden, die de school slechts tijdelijk bezoeken, met uitzondering van die, welke in een tent, vaar- of voertuig wonen, waarvan de opneming onder het getal werkelijk schoolgaanden facultatief is gesteld; dat derhalve het getal op 15 Januari 1906 als werkelijk schoolgaande bekend staande kinderen boven zes jaren in casu behoort geacht te worden 26 te hebben bedragen, zoodat het bovengenoemd bestuur aanspraak kan maken op eene Rijksbijdrage;

dat van het besluit van Gedeputeerde Staten de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat Gedeputeerde Staten uitgaan van de meening dat, daar het getal werkelijk schoolgaande kinderen volgens art. 59, 2de al., sub a, berekend moet worden naar den maatstaf van art. 24, 6de lid, der wet op het lager onderwijs, ook die leerlingen tot de werkelijk schoolgaanden gerekend moeten worden, die tijdelijk in de gemeente vertoevende de school slechts tijdelijk bezoeken en niet in een tent, vaar- of voertuig wonen; dat deze meening onjuist is; dat, wanneer, zooals in het onderhavige geval blijkt, twee kinderen uitsluitend met het doel om op 15 Januari het getal schoolkinderen tot 25 op te voeren, van elders aangevoerd tot de school worden toegelaten en deze kinderen enkele weken na 15 Januari weer naar hunne woonplaats terugkeeren om in hunne vroeger tijdelijk verlaten school terug te keeren, met grond gezegd kan worden, dat deze kinderen niet behoorden tot de werkelijk schoolgaande kinderen van de school waarin zij op 15 Januari waren ingeschreven en tijdelijk plaats namen;

Overwegende, dat naar luid van art. 24, sub 6°, eerste zinsnede der wet tot regeling van het lager onderwijs, bij de toepassing van dit artikel tot grondslag wordt genomen het getal kinderen, die op den vijftienden dag der maand Januari van het loopende jaar als werkelijk schoolgaande bekend staan;

dat Gedeputeerde Staten in het bestreden besluit te recht hebben aangenomen dat onder „als werkelijk schoolgaande bekend staande kinderen” behooren verstaan te worden die leerlingen, welke het onderwijs aan eene school in zijn vollen omvang gedurende korteren of langeren tijd volgen;

dat de toepasselijkheid van het zesde lid van art. 24, eerste zinsnede, ook op tijdelijk schoolgaande kinderen nog ten overvloede volgt uit het bepaalde bij de tweede zinsnede, dat kinderen, die tijdelijk in de gemeente vertoeven, wonende in een tent, vaar- of voertuig, onder het aantal werkelijk schoolgaande kinderen niet behoeven te worden opgenomen;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 aan het bestuur der genoemde school toekomende, vast te stellen op f 871.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 7 Augustus 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XXI.

BESLUIT van den 16 Augustus 1907 n°. 103, waarbij met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, d.d. 4 Maart 1907, B, n°. 141, 3de afdeeling, G. S., n°. 5, het bedrag der Rijksbijdrage overeenkomstig artikel 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs voor de bijzondere lagere school te Krimpen a/d IJssel van de Vereeniging „Een school met den Bijbel” aldaar wordt vastgesteld op f 3179,30.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door de Vereeniging „Een school met den Bijbel” te Krimpen a/d IJssel, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, d.d. 4 Maart 1907, B, n°. 141, 3de afdeeling, G. S., n°. 5, genomen op de aanvraag van bovengemeld bestuur om voor zijne bijzondere lagere school aldaar, over het jaar 1906 te bekomen de Rijksbijdrage, bedoeld in artikel 59 der Wet tot regeling van het lager onderwijs;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 8 Juli 1907, n°. 113;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 Augustus 1907, n°. 8473, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij hun bovenvermeld besluit hebben overwogen, dat blijkens voorzegde aanvraag de onderwijzer J. Koyck, gedurende de maand Augustus 1906 was hoofd der school, in verband waarmee ook de bijdrage als zoodanig over genoemd tijdvak voor dien onderwijzer is berekend;

dat zulks echter ten onrechte is geschiedt, aangezien de onderwijzer Koyck niet in het bezit der hoofdakke was en dus niet anders kan geacht worden dan tijdelijk belast geweest te zijn met de waarneming van de functiën van hoofd der school; dat toch die tijdelijke waarneming niet ophief de vacature van hoofd, alleen te vervullen door tijdelijke of definitieve benoeming, waartoe genoemde onderwijzer om vorengenoemde reden niet in aanmerking kan komen; dat hieruit volgt, dat J. Koyck over gemeld tijdvak is gebleven onderwijzer van bijstand, en mitsdien voor hem op geen hooger bedrag aanspraak kan worden gemaakt dan op de bij artikel 26 der Lager-onderwijswet voor een onderwijzer met vijf en meer, doch minder dan tien dienstjaren bepaalde minimum jaarwedde; dat dus het aangevraagde bedrag der Rijksbijdrage in de kosten van het onderwijzend personeel vijf en twintig gulden te hoog is;

dat het bestuur der Vereeniging „Een school met den Bijbel” te Krimpen aan den IJssel bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat de heer Koyck wel geen hoofdakke bezit, maar dat die eisch voor eene tijdelijke waarneming niet geldt, volgens artikel 58 (in verband met artikel 59, 23 en 24) der wet tot regeling van het lager onderwijs; dat aan genoemden onderwijzer voor de maand Augustus ontslag was verleend als onderwijzer van bijstand en voor die maand was benoemd als hoofd der school, den 1sten September weer benoemd als onderwijzer en ontslagen als hoofd, welke kennisgevingen vóór den 1sten Augustus en den 3den September aan het betrokken schooltoezicht zijn toegezonden;

Overwegende, dat de onderwijzer die de betrekking van hoofd eener openbare school op den voet van art. 23, tweede lid, der Lager-onderwijswet waarneemt, geenszins is gelijk te stellen met een op regelmatige wijze benoemd hoofd;

dat derhalve een dergelijke onderwijzer ook geen aanspraak kan maken op de minimum-jaarwedde welke art. 26, eerste lid, sub 1°., der Lager-onderwijswet den hoofden van scholen verzekerd en de gemeente dus volgens art. 48, eerste lid, sub 1°., a, evenmin recht heeft op een overeenkomstig subsidie; dat ingevolge art. 58, derde lid, en art. 59, eerste lid, eerste zinsnede, het laatst eevneens geldt voor het bijzonder onderwijs;

dat hetgeen aldus eisch van consequentie is, niet kan worden ontgaan door aan een onderwijzer, die zonder de vereischte hoofdakke te bezitten daadwerkelijk op den voet van art. 58, 3de lid, met de waarneming der betrekking van schoolhoofd wordt belast, eene tijdelijke aanstelling als zoodanig te verleen overeenkomstig art. 59, eerste lid, sub 4°., al ware het reeds omdat de hoofdakke vereischt wordt;

dat in casu aan een onbevoegd onderwijzer de functiën van hoofd zijn toevertrouwd en deze dus metterdaad slechts met de waarneming is belast overeenkomstig art. 58, 3de lid;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 te verleen aan het bestuur der bijzondere lagere school te Krimpen a/d IJssel van de Vereeniging „Een school met den Bijbel” aldaar vast te stellen op f 3179,30.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* en te gelijk met het rapport van genoemden Minister in de *Nederlandsche Staatscourant* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 16 Augustus 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XXII.

BESLUIT van den 23 Augustus 1907, n°. 51, waarbij met wijziging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, d.d. 16 April 1907, n°. 119, het bedrag der Rijksbijdrage overeenkomstig art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs voor de bijzondere lagere school aan de Lieve Vrouwenstraat A K 66, te Heteren, van de Vereeniging tot bevordering van Christelijk Schoolonderwijs aldaar nader wordt vastgesteld op f 1389,90⁵.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, d.d. 16 April 1907, n°. 119, genomen op de aanvraag van het bestuur der Vereeniging tot bevordering van Christelijk Schoolonderwijs te Heteren om voor zijne bijzondere lagere school aldaar, Lieve Vrouwenstraat A K 66, te bekomen de Rijksbijdrage, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur gehoord, advies van 10 Juli 1907, n°. 160;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 19 Augustus 1907, n°. 9312, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten de Rijksbijdrage voor de bedoelde school hebben bepaald op f 1433,65⁵, waaronder een bedrag van f 250 ten behoeve van de onderwijzers

A. M. Houthuyse over 6 maanden, overeenkomstig de aanvraag, waarbij was medegedeeld, dat over 1906 aan de onderwijzeres A. M. Houthuyse niet de jaarwedde is uitbetaald, waarop zij naar den maatstaf van art. 26 der Lager onderwijs-wet aanspraak had en wel ten gevolge van de toepassing der voor de onderwerpelijke school geldende regeling van jaarwedde, in geval van langdurige ziekte:

dat van dit besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland de inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat het bestuur van de vereeniging niet heeft voldaan aan de voorwaarde, gesteld voor het verkrijgen eener Rijksbijdrage, bedoeld in de 1ste alinea, sub 5°, van art. 59 der wet op het lager onderwijs en mitsdien alle aanspraak op die Rijksbijdrage heeft verbeurd;

Overwegende, dat de bepaling van art. 59, 1ste lid, sub 5°, strekt tot waarborg, dat de bijzondere onderwijzers ten aanzien der bezoldiging gelijk staan met de openbare onderwijzers;

dat, gelijk meermalen is beslist, inhouding der jaarwedde van openbare onderwijzers niet in strijd is met de wet op het lager onderwijs, vermits zulk eene inhouding is te begripen onder regeling der jaarwedde:

dat blijkens het bepaalde in het 6de lid van voormeld artikel ook voor het bijzonder onderwijs de mogelijkheid is voorzien van eene regeling in geval van langdurige ziekte, gelijk in casu is geschied ten opzichte van A. M. Houthuyse:

dat mitsdien uit de omstandigheid, dat de minimum jaarwedde niet ten volle aan voornoemde onderwijzeres is uitbetaald, niet valt af te leiden, dat gehandeld is in strijd met art. 59, alinea a 1, sub 5, der wet tot regeling van het lager onderwijs;

Overwegende echter dat aan de onderwijzeres A. M. Houthuyse in stede van f 250, gelijk haar over een half jaar volgens den regel van art. 26 der Lager Onderwijswet zou toekomen, feitelijk slechts f 206,25 is uitgekeerd:

dat het met aard en beginsel eener „bijdrage” zou strijden, indien deze laatste meer beliep dan daadwerkelijk door het schoolbestuur aan de onderwijzeres is toegelegd en aan art. 48, eerste lid, 1°, a j°, art. 59 aanhef en eerste lid, sub 5°, der Lager Onderwijswet dan ook geen andere strekking kan worden toegekend dan dat de Staat hoogstens restitueert hetgeen door 't schoolbestuur op zijn beurt is betaald;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 voor bovenbedoelde school vast te stellen op f 1389,90⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* en te gelijk met het rapport van genoemden Minister, in de *Nederland-sche Staatscourant* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 23 Augustus 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XXIII.

7 September 1907
n°. 34.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in de provincie Utrecht tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van die provincie, d.d. 23 April 1907, 3de afd., n°. 1476/1003, genomen op de aanvraag van het bestuur van de stichting de Diaconiescholen der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Utrecht om voor zijne bijzondere lagere school aldaar, Klein Geertekerkhof 6, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 21 Augustus 1907, n°. 159;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 September 1907 n°. 9734, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten de gezamenlijke Rijksbijdragen voor bovenbedoelde school bepaald hebben op f 8872,30, waaronder is begrepen eene bijdrage ad f 350, berekend over het tijdvak van 1 Januari—30 Juni 1906, voor de 20 dienstjaren tellende onderwijzeres Maria Catharina Romijn;

dat Onze Commissaris van dit besluit bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat blijkens het model D, door voornoemd schoolbestuur ingezonden ter voldoening aan art. 1, 5de lid, van het Koninklijk besluit, d.d. 13 November 1905 (*Staatsblad* n°. 303), mej. Romijn slechts tot 1 April 1906 aan de school verbonden was, zoodat voor haar ten onrechte eene bijdrage is berekend over het tijdvak 1 April tot en met 30 Juni 1906;

Overwegende, dat hetgeen in beroep wordt aangevoerd juist is, terwijl overigens ook uit de akte van ontslag blijkt dat aan mej. Romijn met ingang van 1 April 1906 ontslag is verleend als onderwijzeres van de Diaconieschool der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Utrecht;

dat, waar het de berekening geldt van de Rijksbijdrage, krachtens art. 59 der Lager Onderwijswet voor mej. Romijn toe te kennen, het niet ter zake afdoet dat aan deze na haar ontslag, waarmede zij ophield aan de school verbonden te zijn, nog tot en met 30 Juni 1906 hare jaarwedde is uitgekeerd.

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs.

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht, het bedrag der Rijksbijdragen voor genoemde school over 1906 vast te stellen op f 8697,30.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 7 September 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XXIV.

7 September 1907
n°. 35.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in Gelderland, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie d.d. 16 April 1907, n°. 64, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school Kerkdriel A 165 te Driel (Bommelerwaard) van het Rooms-Katholiek kerkbestuur aldaar, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 21 Augustus 1907, n°. 181;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 September 1907, n°. 9733, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij bovengemeld besluit van Gedeputeerde Staten de Rijksbijdrage voor genoemde school is bepaald op f 2185,12⁵, waaronder begrepen is eene bijdrage van f 850 voor Martina Maria van den Bosch, die het geheele jaar als hoofd aan de school verbonden is geweest en als zoodanig elf dienstjaren zou tellen;

dat van dit besluit Onze Commissaris bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende dat voornoemde onderwijzeres slechts 7 dienstjaren als hoofd der school had;

dat derhalve de bijdrage door Gedeputeerde Staten f 50 te hoog is gesteld;

Overwegende dat het in beroep aangevoerde juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, het bedrag der Rijksbijdrage, aan de voormelde school over 1906 toe te kennen, vast te stellen op f 2135,12⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 7 September 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. RINK.

XXV.

17 September 1907
n°. 54.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in Zuidholland tegen het besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie, d.d. 16 April 1907, B, n°. 273, (3de afdeeling), G. S., n°. 1, voor zooveel daarbij is beschikt op

de aanvraag van het bestuur der Nederduitsche Hervormde Gemeente te 's Gravenhage, om ten behoeve van hare bijzondere lagere school aan de Koningstraat 1 aldaar, over het jaar 1906 de Rijksbijdragen te bekomen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 21 Augustus 1907, n°. 182;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 10 September 1907, n°. 9998, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij bovenbedoeld besluit de Rijksbijdrage voor deze school hebben bepaald op f 8034,05, waaronder is begrepen eene bijdrage ad f 700 voor de onderwijzeres W. J. Haas, berekend naar een diensttijd van meer dan 20 jaren;

dat van dit besluit Onze Commissaris in Zuidholland bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat blijkens de door den schoolopziener in het district 's Gravenhage verstrekte gegevens, overeenstemmende met de opgave, model A, bedoeld in art. 1 van het Koninklijk besluit van 13 November 1905, S, n°. 303, deze onderwijzeres echter slechts 13 dienstjaren telde, zoodat de bijdrage voor deze onderwijzeres, die niet in het bezit der hoofdakte was, op een te hoog bedrag is bepaald;

Overwegende, dat nader is gebleken, dat de onderwijzeres W. J. Haas op 1 Januari 1906 15 dienstjaren telde, zoodat de bijdrage door Gedeputeerde Staten f 50 te hoog is berekend;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, de Rijksbijdrage voor bovengenoemde school vast te stellen op f 7984,05.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 17 September 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. RINK.

XXVI.

25 September 1907
n°. 50.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur der Vereeniging voor bijzonder lager- en meer uitgebreid lager onderwijs op Gereformeerden grondslag te Vlissingen, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, d.d. 27 April 1907, n°. 48, 1ste afdeeling, genomen op de aanvraag van bovengenoemd bestuur om voor zijne bijzondere lagere school aldaar, Nieuwstraat, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 September 1907, n°. 186;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 23 September 1907, n°. 10333, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij bovenbedoeld besluit het gezamenlijk bedrag der Rijksbijdrage voor deze school, waaraan met inbegrip van het hoofd meer dan 4 onderwijzers verbonden zijn, hebben bepaald op f 4999,30⁵, waaronder is begrepen eene bijdrage van f 100 boven het wettelijk minimum voor den onderwijzer van bijstand met hoofdakke Aarnoud Wisse, die den leeftijd van 23 jaren heeft bereikt; dat Gedeputeerde Staten hierbij hebben overwogen, dat de wet aan de besturen der bijzondere scholen niet de verplichting oplegt een onderwijzer met hoofdrang te bezoldigen met een bedrag, dat bedoeld wettelijk minimum met niet meer dan f 100 overschrijdt, en dus niet kan worden aangenomen, dat het Rijk verplicht zou zijn tot uitkeering eener bijdrage die dat minimum met f 200 overtreft;

dat van dit besluit het betrokken bestuur bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat door de opneming van de woorden „het derde lid uitgezonderd” in art. 59 der Lager-onderwijswet, niet is verloren gegaan de aanspraak op de volle verhoogde bijdrage van eene in overeenstemming met art. 24 der wet aan de school verbonden onderwijzer van ten minste 23 jaren met den rang van hoofdonderwijzer;

Overwegende, dat ingevolge art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs aan de bijzondere lagere scholen eene bijdrage wordt verleend volgens denzelfden maatstaf als bij art. 48, sub 1°, ten behoeve van de openbare school wordt toegekend;

dat ingevolge art. 48, sub 1, juncto art. 26, al. 1, sub 3, voor elk der onderwijzers die het hoofd der school bijstaan met den rang van hoofdonderwijzer, wanneer zij den leeftijd van 23 jaren volbracht hebben en volgens art. 24 moeten aanwezig zijn in scholen met meer dan vier onderwijzers, twee honderd gulden meer wordt uitgebreid dan onder art. 26, 2°, sub a tot en met c, is bepaald;

dat op grond van het vorenstaande ook het bestuur eener bijzondere school aanspraak kan maken op de verhoogde bijdrage voor zoodanigen onderwijzer en hiertegen niet afdoet de omstandigheid, dat de naleving van het bepaalde in het 3de lid van art. 24 der genoemde wet voor de besturen der bijzondere scholen niet verplichtend is; dat mitsdien de bijdrage voor den onderwijzer A. Wisse met f 100 moet worden verhoogd;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, de Rijksbijdrage voor bovengenoemde school vast te stellen op f 5099,30⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 25 September 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XXVII.

25 September 1907.
n°. 51.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, d.d. 30 April 1907, 2de afdeeling, n°. 389/1520, genomen op de aanvraag van bestuur der bijzondere lagere school in de buurt Lonneker, Wijk 2 A 215 (gemeente Lonneker), van het Roomsche-Katholiek parochiaal kerkbestuur aldaar, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 September 1907, n°. 189;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 23 September 1907, n°. 10344, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat de bovenbedoelde aanvraag vermeldde, dat aan het bestuur der school voor den onderwijzer H. L. van Lint gedurende 1 maand f 21,66 en gedurende 11 maanden f 458,26 toekwam;

dat het bedrag van f 21,66, hetwelk juist een twaalfde gedeelte vormt van f 260, bij Gedeputeerde Staten het vermoeden deed ontstaan, dat van Lint over de eerste maand als onverplicht onderwijzer in rekening was gebracht, waarvoor volgens Gedeputeerde Staten geen reden bestond;

dat diensgevolge door Gedeputeerde Staten voor H. L. van Lint de Rijksbijdrage op f 500 werd uitgetrokken, en daarbij de datum van afgifte van het bewijs, bedoeld bij art. 55, lid 1, sub c, der wet tot regeling van het lager onderwijs, door Gedeputeerde Staten over het hoofd werd gezien;

dat bij besluit van Gedeputeerde Staten, d.d. 30 April 1907, 2de afdeeling, n°. 389/1520, de bijdrage voor bovengenoemde school werd bepaald op f 2938,57;

dat van het besluit van Gedeputeerde Staten de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat H. L. van Lint eerst op 16 Januari 1906 in het bezit is gekomen van het bewijs, bedoeld bij art. 55, 1ste lid, sub c, der wet tot regeling van het lager onderwijs; dat dus de bijdrage voor dien onderwijzer, door Gedeputeerde Staten op f 500 bepaald, behoort te worden verminderd met 15/360 daarvan of f 20,83⁵, en als gevolg daarvan ook het totaal der Rijksbijdrage te worden teruggebracht op f 2917,73⁵;

Overwegende, dat het in beroep aangevoerde juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan;

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, d.d. 30 April 1907, 2de afdeeling, n°. 389/1520, de Rijksbijdrage aan de bijzondere lagere school in de buurt Lonneker, Wijk 2 A 215 (gemeente Lonneker), van het Roomsche-Katholiek parochiaal kerkbestuur aldaar, over 1906 toe te kennen, vast te stellen op f 2917,78⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 25 September 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XXVIII.

25 September 1907
n°. 52.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in Noordholland, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van die provincie, d.d. 20 Maart 1907, n°. 23, genomen op de aanvraag van het bestuur der Vereeniging tot stichting en instandhouding van scholen met den Bijbel te Haarlem, om voor zijne bijzondere lagere school te Haarlem, Bakenessergracht 81, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 September 1907, n°. 192a;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 23 September 1907, n°. 10335, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij bovenbedoeld besluit de Rijksbijdrage voor deze school hebben bepaald op f 9053,88⁵, waaronder is begrepen een bedrag van f 260 voor den onderwijzer van bijstand H. G. B. Lindeman;

dat van dit besluit Onze Commissaris in Noordholland bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat bedoelde bijdrage ten onrechte voor den onderwijzer Lindeman is toegekend, daar aan deze school met meer dan 310 leerlingen reeds voor twee andere onderwijzers van bijstand een zelfde bedrag is toegekend, weshalve de Rijksbijdrage voor deze school f 260 lager moet worden gesteld;

Overwegende, dat het in beroep aangevoerde juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, de Rijksbijdrage voor deze school vast te stellen op f 8793,88⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 25 September 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XXIX.

25 September 1907
n°. 53.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in Noordholland, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, d.d. 10 April 1907, n°. 1e, geno-

men op de aanvraag van het bestuur der Vereeniging van den Heiligen Vincentius van Paulo te Amsterdam, om voor zijne bijzondere lagere school te Amsterdam, Rapenburgerstraat 90, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 September 1907, n°. 192b;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 23 September 1907, n°. 10336, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij bovengenoemd besluit de Rijksbijdrage voor deze school hebben vastgesteld op f 5769,22, waaronder is begrepen eene bijdrage ad f 575 voor den drie dienstjaren tellenden onderwijzer A. W. M. Stuker, die op 6 September 1906 de hoofdakke verkreeg;

dat van dit besluit van Gedeputeerde Staten Onze Commissaris in Noordholland bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat de bijdrage voor den onderwijzer A. W. M. Stuker is te bepalen op f 525, weshalve f 50 te veel is toegekend;

Overwegende, dat het in beroep aangevoerde juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, de Rijksbijdrage voor deze school vast te stellen op f 5719,22.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 25 September 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XXX.

18 October 1907
n°. 27.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg, d.d. 22 Maart 1907, la. 692/5, Gr, genomen op de aanvraag van het bestuur der Vincentius vereeniging te Nederweert, om voor zijne bijzondere lagere school aldaar, Kerkstraat, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 8 Juli 1907, n°. 125, en van 3 October 1907, n°. 125/85;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 October 1908, n°. 11372, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bovenbedoelde Rijksbijdrage hebben vastgesteld op f 3665,21⁵ in totaal, waaronder een bedrag van f 250, berekend over de maanden Juni, Juli, Augustus en September voor de onderwijzeres Maria Sophia Hubertina Boosten, bezitster der akte bedoeld bij art. 77a der Lager-onderwijswet, die gedurende die maanden optrad als „waarnemend hoofd”, in verband waarmee de Rijksbijdrage van de onderwijzeres Anna Frederica Westerveld reeds over die maanden werd berekend als voor een onderwijzeres van bijstand gevorderd, overeenkomstig de voorschriften van art. 24 der Lager-onderwijswet;

dat van dit besluit van Gedeputeerde Staten de inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat het bedrag van f 250 onjuist is te achten, daar de bijdrage, bedoeld in art. 48, 1ste lid, sub 1, der Lager-onderwijswet, bestaat uit de minimum-jaarwedde waarop overeenkomstig art. 26 dier wet kan aanspraak gemaakt worden, en een waarnemend hoofd volgens art. 26 van meergemelde wet geen aanspraak heeft op een jaarwedde als hoofd; dat mitsdien de Rijksbijdrage gedurende de maanden Juni, Juli, Augustus en September voor de onderwijzeres Boosten dient berekend te worden naar de jaarwedde van f 700 en mitsdien op f 233,33⁵ te worden vastgesteld; dat voorts de Rijksbijdrage voor de onderwijzeres Westerveld over de maanden Juni, Juli, Augustus en September in strijd met de wet is berekend, daar immers van 1 Juni tot 1 October mejuffrouw Boosten onderwijzeres van bijstand bleef en mejuffrouw Westerveld gedurende dien tijd dus niet als verplichte onderwijzeres van bijstand kan worden aangemerkt, weshalve de Rijksbijdrage over dat tijdvak voor haar moest berekend worden naar eene jaarwedde van f 260 en gesteld op f 86,66⁵;

Overwegende, dat de onderwijzer die de betrekking van hoofd eener openbare school op den voet van art. 23, 2de lid, der Lager-onderwijswet, waarneemt, geenszins is gelijk te stellen met een op regelmatige wijze benoemd hoofd;

dat derhalve een dergelijk onderwijzer ook geen aanspraak kan maken op de minimum-jaarwedde, welke art. 26, 1ste lid, sub 1, der Lager-onderwijswet den hoofden van scholen verzekert en de gemeente dus volgens art. 48, 1ste lid, sub 1a, evenmin recht heeft op een overeenkomstig subsidie; dat ingevolge art. 59, 1ste lid, 1ste zinsnede, het laatste evenzeer geldt voor het bijzonder onderwijs;

dat mitsdien de bijdrage voor de onderwijzeres Boosten gedurende den tijd, dat zij de betrekking van hoofd heeft vervuld, door Gedeputeerde Staten van Limburg ten onrechte is berekend naar een jaarwedde waarop hoofden van scholen aanspraak hebben;

Overwegende wijders ten aanzien van het bezwaar van den inspecteur tegen de Rijksbijdrage, zooals deze door Gedeputeerde Staten voor de onderwijzeres Westerveld is bepaald, dat de inspecteur te recht van meening is, dat deze in strijd met de wet berekend is, daar immers mejuffrouw Boosten ook gedurende den tijd, dat zij als waarnemend hoofd fungeerde, verplichte onderwijzeres van bijstand bleef en de Rijksbijdrage naar den maatstaf der minimum-jaarwedde in casu voor niet meer dan vier verplichte onderwijzers van bijstand wordt verleend;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage voor bovenbedoelde school over 1906 vast te stellen op f 3568,55.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 18 October 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XXXI.

18 October 1907
n°. 28.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie tegen het besluit van Gedeputeerde van Limburg d.d. 22 Maart 1907, La. 812/5 E¹, genomen op de aanvraag van het Rooms-Katholiek Parochiaal kerkbestuur te Heer om voor zijne bijzondere lagere school aldaar, Veldstraat, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der Lager-onderwijswet, over het jaar 1906:

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 8 Juli 1907, n°. 124, en van 3 October 1907, n°. 124/84;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 October 1907, n°. 11373, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit:

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bovenbedoelde Rijksbijdrage hebben vastgesteld op f 3294,38 in totaal, waaronder een bedrag van f 283,33⁵ is berekend over de maanden Juni, Juli, Augustus en September, voor de onderwijzeres Maria Sophia Wijnen, bezitster der akte, bedoeld bij art. 77a der Lager-onderwijswet, die gedurende dien tijd is opgetreden als waarnemend hoofd, in verband waarmee de onderwijzeres Maria Gerardina Manderveld over die maanden werd aangemerkt als onderwijzeres van bijstand, gevorderd overeenkomstig de voorschriften van art. 24 der Lager-onderwijswet en de Rijksbijdrage voor haar berekend op f 166,66⁵;

dat van dit besluit van Gedeputeerde Staten de inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat het bedrag van f 283,33⁵ onjuist is te achten, daar de bijdrage, bedoeld in art. 48, 1ste lid, sub 1°, der Lager-onderwijswet bestaat uit de minimum-jaarwedde, waarop overeenkomstig art. 26 dier wet kan aanspraak gemaakt worden, en een „waarnemend” hoofd volgens art. 26 van meergemelde wet geen aanspraak heeft op eene jaarwedde als hoofd; dat mitsdien de Rijksbijdrage voor de onderwijzeres Wijnen voor de maanden Juni, Juli, Augustus en September, gedurende welke zij als waarnemend hoofd fungeerde, dient te worden berekend naar een jaarwedde van f 500, en derhalve op f 166,66⁵ moet worden vastgesteld;

dat voorts de Rijksbijdrage voor de onderwijzeres Maria Gerardina Manderveld in strijd met de wet is berekend op f 166,66⁵, alsof deze was geweest eene onderwijzeres van bijstand, gevorderd overeenkomstig de voorschriften van art. 24 der Lager-onderwijswet; dat immers gedurende de maanden Juni, Juli, Augustus en September, toen de betrekking van hoofd der school tijdelijk werd waargenomen door de onderwijzeres Wijnen, niet werd gevorderd de aanstelling van eene onderwijzeres van bijstand, daar mejuffrouw Wijnen onderwijzeres van bijstand bleef; dat de Rijksbijdrage voor de onderwijzeres Manderveld mitsdien slechts berekend moest worden naar eene jaarwedde van f 260 en gesteld op f 86,66⁵;

Overwegende, dat de onderwijzer, die de betrekking van hoofd eener openbare school op den voet van art. 23, 2de lid, der Lager-onderwijswet, waarneemt, geenszins is gelijk te stellen met een op regelmatige wijze benoemd hoofd;

dat derhalve een dergelijk onderwijzer ook geen aanspraak kan maken op de minimum-jaarwedde, welke art. 26, 1ste lid, sub 1°, der Lager-onderwijswet den hoofden van scholen verzekert, en de gemeente dus, volgens art. 48, 1ste lid, sub 1°, evenmin recht heeft op een overeenkomstig subsidie; dat ingevolge art. 58, 3de lid, en art. 59, 1ste lid, 1ste zinsnede, het laatste eveneens geldt voor het bijzonder onderwijs;

dat mitsdien de bijdrage voor de onderwijzeres M. S. Wijnen gedurende den tijd, dat zij de betrekking van hoofd

heeft vervuld, door Gedeputeerde Staten van Limburg ten onrechte is berekend naar eene jaarwedde waarop hoofden van scholen aanspraak hebben;

Overwegende wijders ten aanzien van het beroep betreffende de Rijksbijdrage voor de onderwijzeres M. G. Manderfeld, dat de inspecteur te recht van meening is, dat deze in strijd met de wet berekend is op f 166,66⁵, daar immers mejuffrouw Wijnen, gedurende den tijd dat zij als waarnemend hoofd fungeerde, verplichte onderwijzeres van bijstand bleef, en Rijksbijdrage naar den maatstaf der minimum-jaarwedde in casu voor niet meer dan 4 verplichte onderwijzers van bijstand wordt verleend;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 voor bovenbedoelde school vast te stellen op f 3097,71.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 18 October 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XXXII.

21 October 1907
n°. 97.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in Noordbrabant tegen het besluit van Gedeputeerde Staten dier provincie, d.d. 18 April 1907, G. n°. 267, (2de afd.), genomen op de aanvraag van het Rooms-Katholiek kerkbestuur te Drunen, om voor de bijzondere lagere school in de Rechtestraat, Noordzijde B 131, aldaar, over 1906 te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 10 Juli 1907, n°. 153, en van 5 October 1907, n°. 153/89.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 16 October 1907, n°. 11420, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij bovenvermeld besluit de gezamenlijke Rijksbijdrage voor deze school hebben bepaald op f 3206,05⁵, waaronder is begrepen een bedrag van f 731,67 voor de onderwijzeres A. M. van der Laan, zijnde f 73,33⁵ voor hare werkzaamheden als onderwijzeres van bijstand van 1 Januari—14 Februari en f 658,33⁵ voor hare werkzaamheden als hoofd van 15 Februari—31 December 1906;

dat van dit besluit Onze Commissaris in Noordbrabant bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat blijkens de door het betrokken schoolbestuur ingediende aanvraag, welke ten deze overeenstemt met de door den districts-school-

opziener verstrekte gegevens, mejuffrouw van der Laan eerst op 1 Maart 1906 is opgetreden als hoofd der school, zoodat de voor haar toe te kennen bijdrage over de maanden Januari en Februari moet worden berekend naar f 600, over de maanden Maart—December naar f 750, en dus moet worden vastgesteld op f 725, weshalve f 6,67 te veel is toegekend;

Overwegende, dat hetgeen in beroep wordt aangevoerd, juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage voor bovenbedoelde school over 1906 vast te stellen op f 3199,38⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 21 October 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XXXIII.

23 October 1907
n°. 59.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur der Vereeniging tot stichting en instandhouding van scholen met den Bijbel te Ambt-Vollenhove, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, d.d. 30 April 1907, 2de afd., n°. 476/1526, genomen op de aanvraag van bovengenoemd bestuur om voor zijne bijzondere lagere school aldaar St. Jansklooster, wijk B, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 3 October 1907, n°. 202;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 17 October 1907, n°. 11425, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Overijssel de Rijksbijdrage voor deze school, welke was aangevraagd tot een bedrag van f 1830,12⁵, bij bovengenoemd besluit hebben bepaald op f 1746,79⁵, daarbij onder meer overwegende dat de onderwijzer H. Nabring van 1 Juli tot 1 Augustus 1906 slechts als tijdelijk onderwijzer aan de school werkzaam is geweest, zoodat voor hem op geen Rijksbijdrage aanspraak kan worden gemaakt;

dat van dit besluit het schoolbestuur bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat aan al de door de wet gestelde voorwaarden is voldaan, ook ten aanzien van den onderwijzer Nabring, die gedurende de maand Juli in functie was;

Overwegende, dat waar de wet ten aanzien van het bijzonder onderwijs tijdelijke onderwijzers erkent, de bijdrage voor den onderwijzer H. Nabring, voor wien een diensttijd van 21 jaren in aanmerking komt, te recht door het schoolbestuur over de maand Juli is berekend op f 58,33⁵, terwijl ook overigens de aanvraag juist is berekend:

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit de Rijksbijdrage voor deze school over 1906 vast te stellen op f 1830,12⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 23 October 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. R I N K.

XXXIV.

23 October 1907
n°. 60.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, d.d. 9 April 1907, G., n°. 202 (2de afdeling), genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school te Westerhoven, van het Roomsche-Katholiek Parochiaal Kerkbestuur aldaar, Dorp A, om te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906:

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 21 Augustus 1907, n°. 169, en van 3 October 1907, n°. 169/92:

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 17 October 1907, n°. 11423, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit:

Overwegende, dat bij gemeld besluit voor deze school, welke op 15 Januari 1906 48 leerlingen telde, het bedrag der Rijksbijdrage is bepaald op f 1697,82⁵, waaronder een bedrag van f 237,50 voor de onderwijzeres M. C. van Lieshout, welke gedurende eene vacature van 1 October tot 31 December 1906 als waarnemend hoofd heeft gefungeerd:

dat van dit besluit de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende dat Gedeputeerde Staten zijn uitgegaan van de meening, dat de Rijksbijdrage, welke ingevolge art. 59, juncto artt. 48 en 26 der wet tot regeling van het lager onderwijs wordt verleend voor het hoofd der school, ook wordt toegekend aan den onderwijzer, die deze betrekking tijdelijk waarneemt; dat deze zienswijze onjuist schijnt; dat niet alleen hier van geen periodieke verhooging sprake kan zijn, daar genoemde onderwijzeres, die zelf niet de hoofddake bezit, wel 22 dienstjaren heeft als onderwijzeres van bijstand, doch geen dienstjaren als hoofd, maar bovendien aan de tijdelijke waarneming der functiën van hoofd der school geen recht kan

worden ontleend op het salaris, waarop de schoolhoofden volgens art. 26, 1ste lid, sub 1°, der wet aanspraak hebben; dat deze school aanspraak kan maken op de Rijksbijdrage voor twee onderwijzeressen van bijstand, waarop de onderwijzeressen E. H. F. Hamers en M. A. P. Weegenhuise in rekening zijn gebracht, en dus niet voor de onderwijzeres M. C. van Lieshout, voor wie noch als hoofd, noch als onderwijzeres van bijstand op eene Rijksbijdrage aanspraak kan worden gemaakt:

Overwegende, dat het door den inspecteur in beroep aangevoerde juist is:

Overwegende wijders, dat blijkens nader verstrekte gegevens de bijdrage voor de onderwijzeres M. E. Schoone, die eerst van 1 December 1905 af is opgetreden, over het tijdvak van 1 Juli 1 October 1906, ten onrechte is berekend naar een jaarwedde van f 800 in plaats van f 750:

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit de Rijksbijdrage voor deze school vast te stellen op f 1447,82⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 23 October 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. R I N K.

XXXV.

23 October 1907
n°. 61.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe d.d. 5 April 1907, n°. 20, genomen op de aanvraag van het bestuur der Vereeniging voor lager onderwijs op gereformeerden grondslag te Smilde, om voor zijne bijzondere school aldaar, Kloosterveen (Zandweg), te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over 1906:

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 8 Juli 1907, n°. 147, en van 3 October 1907, n°. 147/87:

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 17 October 1907, n°. 11418, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit:

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten de gezamenlijke Rijksbijdrage voor bovenbedoelde school hebben bepaald op f 1909,34⁵, waaronder een bedrag van f 584,79 voor den onderwijzer Anne van der Velde, zijnde f 125 naar aanleiding van zijne werkzaamheden als waarnemend hoofd van 1 Januari tot en met 28 Februari, f 458,33 naar aanleiding van zijne werkzaamheden als onderwijzer van 1 Maart tot en met 31 December 1906 en f 1,46 als bijdrage naar art. 48, 1, letter c. j^o. art. 59 over 21 dagen;

dat de inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie van dit besluit bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat de beslissing van Gedeputeerde Staten, voor zoover zij genoemd bedrag betreft, onjuist is en niet gegrond op de wet, die in art. 59, 1ste lid, j^o. art. 48, 1ste lid, sub 1a het bedrag der Rijksbijdragen voor de bijzondere scholen bepaalt op de minima-jaarwedden, waarop de hoofden der scholen en de onderwijzers recht hebben, terwijl in art. 26, 1ste lid, sub 1, het bedrag dier minima wel wordt vastgesteld voor deze titularissen, maar niet voor de waarnemende hoofden; dat de post, uitgetrokken voor bijdrage voor A. van der Velde, mitsdien behoort te worden verminderd en gesteld op f 551,46, zijnde f 550 als bijdrage over het geheele jaar, krachtens art. 48, 1ste lid 1°. a, en f 1,46 als bijdrage over 21 dagen, krachtens hetzelfde artikel, sub c, j^o. art. 59;

Overwegende, dat de onderwijzer, die de betrekking van hoofd eener openbare school op den voet van art. 23, 2de lid, der Lager-onderwijswet, waarneemt, geenszins is gelijk te stellen met een op regelmatige wijze benoemd hoofd;

dat derhalve een dergelijk onderwijzer ook geen aanspraak kan maken op de minimum-jaarwedde, welke art. 26, 1ste lid, sub 1, der Lager-onderwijswet den hoofden van scholen verzekert, en de gemeente dus, volgens art. 48, 1ste lid, sub 1a, evenmin recht heeft op een overeenkomstig subsidie; dat ingevolge art. 58, 3de lid, en art. 59, 1ste lid, 1ste zinsnede, het laatste eveneens geldt voor het bijzonder onderwijs;

dat mitsdien de bijdrage voor den onderwijzer A. van der Velde gedurende den tijd, dat hij de betrekking van hoofd heeft vervuld, door Gedeputeerde Staten van Drenthe ten onrechte is berekend naar eene jaarwedde, waarop hoofden van scholen aanspraak hebben;

Overwegende wijders, dat voor den onderwijzer van der Velde over het tijdvak van 11 31 December, een bedrag van f 1,39 behoort te worden berekend als bijdrage over 20 dagen, krachtens art. 48, sub c, j^o. art. 59;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage voor bovenbedoelde school vast te stellen op f 1875,95.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 23 October 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken.

P. R I N K.

XXXVI.

23 October 1907
n°. 62.

W I L H E L M I N A, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, d.d. 21 Maart 1907, n°. 37, 2de afd. F., voor zooveel betreft de vaststelling van de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der Lager-onderwijs-

wet, over het jaar 1906, voor de bijzondere lagere school te Dorp Hijaard, van de kerkvoogdij der Nederduitsche Hervormde gemeente te Hijaard, gemeente Hennaarderadeel;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 8 Juli 1907, n°. 144, en van 3 October 1907, n°. 144/86;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 17 October 1907, n°. 11417, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bovenbedoelde Rijksbijdrage in overeenstemming met de aanvraag hebben vastgesteld op f 1398,24, waaronder een bedrag van f 62,50 voor den onderwijzer Thijs van der Molen, in verband met zijne werkzaamheden als „waarnemend hoofd” van 1 tot en met 30 September 1906;

dat van dit besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland de inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat genoemd bedrag van f 62,50 onjuist is, daar in art. 59, 1ste lid, juncto art. 48, 1ste lid, sub 1°. a, het bedrag der Rijksbijdrage voor de bijzondere scholen bepaald wordt op de minima-jaarwedden, waarop de hoofden der scholen en de onderwijzers recht hebben, terwijl in art. 26, 1ste lid, sub 1, het bedrag der minima wel wordt vastgesteld voor deze titularissen, maar niet voor de waarnemende hoofden, weshalve het bedrag van f 62,50 ten onrechte is toegekend en het eindcijfer hiermede behoort te worden verminderd, daarentegen verhoogd met het een-twaalfde van f 625, zijnde de bijdrage voor Thijs van der Molen als onderwijzer van bijstand over een vol jaar;

Overwegende, dat de onderwijzer, die de betrekking van hoofd eener openbare school op den voet van art. 23, 2de lid, der Lager-onderwijswet, waarneemt, geenszins is gelijk te stellen met een op regelmatige wijze benoemd hoofd;

dat derhalve een dergelijk onderwijzer ook geen aanspraak kan maken op de minimum-jaarwedde, welke art. 26, 1ste lid, sub 1°. der Lager-onderwijswet den hoofden van scholen verzekert, en de gemeente dus, volgens art. 48, 1ste lid, sub 1a, evenmin recht heeft op een overeenkomstig subsidie; dat ingevolge art. 58, 3de lid, en art. 59, 1ste lid, 1ste zinsnede, het laatste eveneens geldt voor het bijzonder onderwijs;

dat mitsdien de bijdrage voor den onderwijzer Thijs van der Molen gedurende den tijd, dat hij de betrekking van hoofd heeft vervuld, door Gedeputeerde Staten van Friesland ten onrechte is berekend naar eene jaarwedde waarop hoofden van scholen aanspraak hebben;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, de Rijksbijdrage voor bovengenoemde school over 1906 vast te stellen op f 1387,82⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 23 October 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken.

P. R I N K.

XXXVII.

23 October 1907
n°. 63.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, d.d. 11 April 1907, n°. 20, 2de afd. F, voor zooveel betreft de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school te Burgwerd (Wonseradeel) van de Vereeniging voor Christelijk schoolonderwijs te Burgwerd, Hechtum en Hartwerd, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906:

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 8 Juli 1907, n°. 151, en van 5 October 1907, n°. 151/88;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 17 October 1907, n°. 11419, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bovenbedoelde Rijksbijdrage, in overeenstemming met de aanvraag, hebben bepaald op f 1288,78⁵, waaronder een bedrag van f 125 wegens de werkzaamheid van den onderwijzer Feike Hoekstra, als waarnemend hoofd der school gedurende het tijdvak 1 Februari—31 Maart, berekend naar eene jaarwedde van f 750;

dat van dit besluit de inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat de wet op het lager onderwijs in art. 59, 1ste lid, juncto art. 40, 1ste lid, sub 1°. a, het bedrag der Rijksbijdrage voor de bijzondere scholen bepaalt op de minima jaarwedden waarop de hoofden der scholen en de onderwijzers recht hebben, terwijl in art. 26, 1ste lid, sub 1°, het bedrag dier minima wel wordt vastgesteld voor deze titularissen, maar niet voor de waarnemende hoofden;

dat het in casu aangenomen bedrag van f 750 dan ook geheel willekeurig is en niet gegrond op de wet; dat wel is waar onder vigueur van de vorige wettelijke bepalingen op dit stuk als regel was aangenomen, dat de bijdrage ook was verschuldigd voor een onderwijzer tijdelijk met de waarneming der betrekking van hoofd belast, maar zulks steunde op de overweging, dat destijds in de wet ten aanzien van den blijvenden of tijdelijken aard dier vervulling, in verband met de toekenning der Rijksbijdrage, niets was bepaald; dat zulks echter onder de tegenwoordige wetgeving anders is, daar de Rijksbijdrage zich geheel regelt naar de in art. 26 vastgestelde minima jaarwedden, en de in het 1ste lid voorkomende bepalingen blijkbaar alleen betrekking hebben op de functionele werkzaamheid van de schoolhoofden;

Overwegende, dat de onderwijzer die de betrekking van hoofd eener openbare school op den voet van art. 23, 2de lid, der Lager-onderwijswet, waarneemt, geenszins is gelijk te stellen met een op regelmatige wijze benoemd hoofd;

dat derhalve een dergelijk onderwijzer ook geen aanspraak kan maken op de minimum jaarwedde, welke art. 26, 1ste lid, sub 1, der Lager-onderwijswet den hoofden van scholen verzekert en de gemeente dus volgens art. 48, 1ste lid, sub 1 a, evenmin recht heeft op een overeenkomstig subsidie; dat ingevolge art. 58, 3de lid, en art. 59, 1ste lid, 1ste zinsnede, het laatste eveneens geldt voor het bijzonder onderwijs;

dat mitsdien de bijdrage voor den onderwijzer Feike Hoekstra, gedurende den tijd, dat hij de betrekking van hoofd heeft vervuld, door Gedeputeerde Staten van Friesland ten onrechte is berekend naar eene jaarwedde waarop hoofden van scholen aanspraak hebben;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit het bedrag der Rijksbijdragen voor bovenbedoelde school vast te stellen op f 1207,12.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 23 October 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. RINK.

XXXVIII.

23 October 1907
n°. 64.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, d.d. 11 April 1907, n°. 20, 2de afd. F., voor zooveel betreft de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school te Wons W. 56 (gem. Wonseradeel) van de Nederduitsche Hervormde Gemeente aldaar, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 8 Juli 1907, n°. 154 en van 3 October 1907, n°. 154/90;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 18 October 1907, n°. 11421, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten voor bedoelde school de Rijksbijdrage, overeenkomstig de aanvraag, hebben bepaald op f 1325, 16⁵, waaronder begrepen is een bedrag van f 62,50 wegens de werkzaamheid van de onderwijzeres Franke Migaël Goossen als waarnemend hoofd dier school gedurende het tijdvak 1—30 Juni, berekend naar eene jaarwedde van f 750;

dat van dit besluit de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat de wet op het lager onderwijs in art. 59, 1ste lid, j°. art. 48, 1ste lid, sub 1°. a, het bedrag der Rijksbijdrage voor de bijzondere scholen bepaalt op de minima jaarwedden, waarop de hoofden der scholen en de onderwijzers recht hebben, terwijl in art. 26, 1ste lid, sub 1°, het bedrag dier minima *wel* wordt vastgesteld voor deze titularissen, maar niet voor de waarnemende hoofden; dat het in casu aangenomen bedrag van f 750 dan ook geheel willekeurig is en niet gegrond op de wet; dat wel is waar onder vigueur van de vorige wettelijke bepalingen op dit stuk, als regel was aangenomen, dat de bijdrage ook was verschuldigd voor een onderwijzer, tijdelijk met de waarneming der betrekking van hoofd belast, maar zulks steunende op de overweging, dat destijds in de wet ten aanzien van den blijvenden of tijdelijken aard dier vervulling, in verband met de toekenning der Rijksbijdrage, niets was bepaald; dat zulks echter onder de tegenwoordige wetgeving anders is, daar de Rijksbijdrage zich geheel regelt naar de in art. 26 vastgestelde minima jaarwedden en de in het 1ste lid voorkomende bepalingen blijkbaar alleen betrekking hebben op de definitieve werkzaamheid van de schoolhoofden;

Overwegende, dat de onderwijzer, die de betrekking van

hoofd eener openbare school op den voet van art. 23, 2de lid, der Lager-onderwijswet, waarneemt, geenszins is gelijk te stellen met een op regelmatige wijze benoemd hoofd;

dat derhalve een dergelijk onderwijzer ook geen aanspraak kan maken op de minimum jaarwedde, welke art. 26, 1ste lid, sub 1, der Lager-onderwijswet den hoofden van scholen verzekert en de gemeente dus, volgens art. 48, 1ste lid, sub 1 a, evenmin recht heeft op een overeenkomstig subsidie;

dat ingevolge art. 58, 3de lid, en art. 59, 1ste lid, 1ste zinsnede, het laatste eveneens geldt voor het bijzonder onderwijs;

dat mitsdien de bijdrage voor de onderwijzeres F. A. Goossen, gedurende den tijd, dat zij de betrekking van hoofd heeft vervuld, door Gedeputeerde Staten van Friesland ten onrechte is berekend naar eene jaarwedde waarop hoofden van scholen aanspraak hebben;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage voor bovenbedoelde school over 1906 vast te stellen op f 1308,50.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 23 October 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XXXIX.

23 October 1907
n°. 65.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur der Vereeniging voor gereformeerd onderwijs te Kamperveen, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, d.d. 16 April 1907, n°. 512/1325, 2de afdeeling, genomen op de aanvraag van bovengenoemd bestuur, om voor zijne bijzondere lagere school aldaar, Zuideinde, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 10 Juli 1907 n°. 168 en van 3 October 1907 n°. 168/91;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 18 October 1907, n°. 11422, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Overijssel de tot een totaal bedrag van f 1285,41 aangevraagde Rijksbijdragen voor de onderwijzers aan deze school hebben verminderd met een bedrag van f 185,41, uit overweging, dat ten onrechte in de aanvraag was uitgetrokken eene Rijksbijdrage voor A. van Loo, die van 1 Maart tot 30 April als tijdelijk hoofd en van 1 Mei tot 30 Mei als tijdelijk onderwijzer van

bijstand aan de school is werkzaam geweest, daar door het Rijk geen bijdrage voor tijdelijke onderwijzers wordt uitgekeerd; dat van dit besluit het bestuur der Vereeniging voor gereformeerd onderwijs te Kamperveen bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat aan alle voorwaarden van art. 59 der wet op het lager onderwijs is voldaan en mitsdien het volle aangevraagde subsidie behoort te worden verleend;

Overwegende, dat de onderwijzer, die de betrekking van hoofd eener openbare school op den voet van art. 23, 2de lid, der Lager-onderwijswet, waarneemt, geenszins is gelijk te stellen met een op regelmatige wijze benoemd hoofd;

dat derhalve een dergelijk onderwijzer ook geen aanspraak kan maken op de minimum jaarwedde, welke art. 26, 1ste lid, sub 1, der Lager-onderwijswet den hoofden van scholen verzekert, en de gemeente dus volgens art. 48, 1ste lid, sub 1a, evenmin recht heeft op een overeenkomstig subsidie; dat ingevolge art. 58, 3de lid, en art. 59, 1ste lid, 1ste zinsnede, het laatste eveneens geldt voor het bijzonder onderwijs;

dat mitsdien door Gedeputeerde Staten van Overijssel te recht is aangenomen, dat geen Rijksbijdrage kan worden berekend voor de diensten, door den onderwijzer A. van Loo bewezen als waarnemend hoofd, van 1 Maart tot 30 April;

dat daarentegen de diensten, door voormelden onderwijzer bewezen als tijdelijk onderwijzer, wel voor Rijksbijdrage in aanmerking kunnen komen, daar de wet wat betreft het bijzonder onderwijs tijdelijke onderwijzers erkent;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage voor bovenbedoelde school vast te stellen op f 1331,08⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Dobbin, den 23 October 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XL.

29 October 1907
n°. 48.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur der bijzondere lagere school van het Departement Eindhoven der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, Groote Berg, wijk E, n°. 888, te Eindhoven, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, d.d. 18 April 1907, G, n°. 267, 2de afdeeling, genomen op zijne aanvraag om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 October 1907, n°. 171;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 23 October 1907, n°. 11704, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij gemeld besluit voor deze school, welke op 15 Januari 1906 135 leerlingen telde, het bedrag der Rijksbijdrage is bepaald op f 2535,12⁵, waaronder een bedrag van f 155 wegens het onderwijs in het vak *p* en minstens twee der vakken *l*, *m* en *n*;

dat bij het besluit werd overwogen, dat uit een nader onderzoek is gebleken, dat aan genoemde school van af 1 October 1906 ook onderwijs gegeven is in de vakken *l*, *m* en *p*, en van deze wijzigingen in het oorspronkelijk vastgestelde leerplan tijdig kennis is gegeven aan den schoolopziener in het arrondissement en aan dezen een nieuwe rooster van lesuren is toegezonden; dat het aantal leerlingen boven 6 jaren op 15 Januari 1906 134 bedroeg en dus van af 1 October 1906 voor 2 onderwijzers van bijstand een Rijksbijdrage van f 310 's jaars voor ieder aan bovengenoemd bestuur toekomt;

dat van het besluit van Gedeputeerde Staten het bestuur der school bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat Gedeputeerde Staten, blijkens hunne beschikking, van oordeel zijn, dat slechts over de maanden, waarin alle drie de vakken, genoemd onder de letters *l*, *m* en *n* van art. 2 der wet werden onderwezen, aanspraak bestaat op Rijksbijdragen voor 2 onderwijzers van bijstand, ten bedrage van f 310 voor iederen onderwijzer; dat het bestuur zich met deze opvatting niet kan vereenigen, doch van oordeel is, dat, over het geheele jaar de Rijksbijdrage voor 2 onderwijzers van bijstand ad f 310 voor iederen onderwijzer behoort te worden verleend; dat toch art. 48, letter *b*, 5de alinea, der wet als vereischte voor het genieten dier bijdrage stelt, dat het onderwijs omvat, behalve de vakken *a—k*, ten minste 2 der vakken onder letters *l*, *m* en *n* en het vak onder letter *p* van art. 2 genoemd; dat volgens den aanvang van genoemd art. 48 het subsidie wordt verleend over een bepaald dienstjaar, en het dus hier slechts de vraag is, of het onderwijs gedurende dat dienstjaar de vereischte vakken heeft omvat, wat in casu ongetwijfeld het geval is; dat de wet zich niet inlaat met de vraag, of die vakken gedurende het geheele jaar werden gegeven en gedurende hoeveel uren per week, en een onderzoek daarnaar dan ook geheel daarbuiten ligt;

dat zich bij deze opvatting aansluit de inrichting der aanvrage om de Rijksbijdrage (model L), waarbij in de 5de vraag uitsluitend opgave wordt verlangd van de onderwezen vakken, zonder dat wordt gevraagd gedurende welk tijdvak de vakken *l*, *m*, *n* en *p* werden onderwezen;

dat bij de mondelinge toelichting dezer zaak in de openbare vergadering der afdelingen van den Raad van State voor de geschillen van bestuur gebleken is, dat eerst met ingang van 15 October 1906 onderwijs is gegeven in de wiskunde;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten, voor het hoofd der school en voor de 2 onderwijzers, die het hoofd der school ingevolge art. 24 der wet tot regeling van het lager onderwijs moeten bijstaan, te recht krachtens art. 48, 1ste lid, 1°., sub *a*, der wet, de Rijksbijdrage respectievelijk op f 650 en f 550 hebben bepaald;

dat ingevolge art. 48, 1ste lid, 1°., sub *b*, eene bijdrage van f 260 voor één onderwijzer behoort te worden toegekend, op grond, dat het aan de school verbonden onderwijzend personeel het minimum, bij art. 24 gesteld, overschrijdt;

dat ingevolge dezelfde wetsbepaling laatstgemelde bijdrage wordt verhoogd tot f 310 voor 2 onderwijzers op grond, dat het onderwijs behalve de vakken *a—k* ten minste twee der vakken onder *l*, *m* en *n* en het vak onder *p* van art. 2 genoemd, heeft omvat;

dat echter in het vereischt aantal dezer vakken alleen van 15 October tot 1 Januari aan bedoelde school onderwijs is gegeven, en mitsdien alleen voor dat gedeelte van het jaar de hogere bijdrage is verschuldigd;

dat voor die berekening, ingevolge art. 48, 1°., laatste

alinea, het jaar wordt berekend op 360 dagen en de maand op 30 dagen, zoodat de bijdrage voor het tijdvak 1 Januari tot en met 14 October f 205,11 en de verhoogde bijdrage voor het tijdvak 15 October tot 1 Januari f 130,89 bedraagt;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 te verleen aan het bestuur der bijzondere lagere school van het Departement Eindhoven der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, Groote Berg, wijk E, n°. 888, te Eindhoven, vast te stellen op f 2521,12⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 29 October 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XLI.

29 October 1907
n°. 49.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, d.d. 18 April 1907, G. n°. 267, 2de afd., genomen op de aanvraag van de Vereeniging der Zusters van Liefde te Tilburg, om ten behoeve van de onder haar bestuur staande lagere school aan de Kloosterstraat te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 October 1907, n°. 184;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 22 October 1907, n°. 11705, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Noordbrabant de gezamenlijke Rijksbijdrage voor deze school hebben vastgesteld op f 7525,55, waaronder is begrepen een bedrag van f 900 voor de meer dan 20 dienstjaren hebbende onderwijzeres C. A. Latour, die indertijd de akte van algemeene toelating van schoolhouderes heeft behaald en bijgevolg in bevoegdheid gelijk staat met de bezitster eener hoofdakke;

dat van dit besluit de inspecteur van het lager onderwijs bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat Gedeputeerde Staten ten onrechte van oordeel zijn, dat de bijdrage voor deze onderwijzeres dient berekend te worden naar den maatstaf van art. 48, j^o. art. 26, 1ste lid, sub 3, der Lager-onderwijswet, als ware zij onderwijzeres met hoofdakke, bedoeld in art. 24, 3de lid, van genoemde wet;

dat evenwel in art. 59, 1ste lid, sub 4°, de bijzondere school ontheven is van de verplichting tot naleving van het 3de lid van het boven aangehaald art. 24, en mitsdien bij

het vaststellen der Rijksbijdrage voor eene bijzondere school met het al of niet in functie zijn van een onderwijzer, die aan het voorschrift van art. 24, al. 3, zou voldoen, geen rekening kan gehouden worden; dat zulks in casu ook door het betrokken bestuur is begrepen, daar in de aanvraag de bijdrage voor de onderwijzeres Latour slechts tot een bedrag van f 800 is uitgetrokken;

Overwegende, dat volgens het 1ste lid van art. 26, sub 3°, aan de verplichte onderwijzers met hoofdakke, bedoeld bij het 3de lid van art. 24, wanneer zij den leeftijd van 23 jaren volbracht hebben, een minimum jaarwedde wordt toegekend f 200 hooger dan die voor onderwijzers van bijstand zonder hoofdakke is bepaald;

dat echter het 3de lid van art. 24, ingevolge art. 59, 1ste lid, sub 4°, niet van toepassing is op de besturen der bijzondere scholen, zoodat deze in de gevallen, waarin de gemeente verplicht is een onderwijzer met hoofdakke op een met f 200 verhoogde jaarwedde aan te stellen, kunnen volstaan met een onderwijzer zonder hoofdakke, op de daarvoor vastgestelde minimum jaarwedde of een onderwijzer met hoofdakke op de daarvoor vastgestelde verhooging met f 100;

dat, waar het bestuur eener bijzondere school van die vrijheid gebruik maakt om een onderwijzer hetzij met of zonder hoofdakke aan te stellen op eene lagere jaarwedde dan voor de gemeente verplichtend zou zijn geweest, de toepassing van denzelfden maatstaf, bedoeld bij het 1ste lid van art. 59, vordert, dat ook de bijdrage in evenredigheid wordt vermindert;

dat de toekenning van eene hoogere bijdrage dan het bedrag der verschuldigde jaarwedde, bovendien in strijd zou zijn met het begrip, dat aan de uitdrukking „bijdrage” ten grondslag ligt, en met het fundamenteel beginsel, bij art. 48, sub 1°. a, gehuldigd; dat de bijdrage gesteld wordt op de minimum jaarwedde, waarop de onderwijzer volgens art. 26 aanspraak heeft;

dat, waar nu uit de overgelegde quitanties, voor zoover deze met inachtneming van het bepaalde bij art. 59, lid 7, der Lager-onderwijswet vóór 1 Februari 1907 zijn ingezonden en dus bij de beoordeeling van deze zaak in aanmerking kunnen komen, blijkt dat de onderwijzeres C. A. Latour geen hoogere jaarwedde genoot dan de wegens het bezit der hoofdakke met f 100 verhoogde jaarwedde van een onderwijzer van bijstand, alle aanspraak op eene Rijksbijdrage op den voet eener verhooging met f 200 vervalt;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs:

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage over het jaar 1906 voor deze school vast te stellen op f 7425,55.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 29 October 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. R I N K.

XLII.

29 October 1907
n°. 50.

W I J W I L H E L M I N A, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op de beroepen, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie en door het bestuur der vereeniging „Christelijk Schoolonderwijs” te Zalt-Bommel, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, d.d. 24 April 1907, n°. 127, genomen op de aanvraag van bovengenoemd bestuur, om voor zijne bijzondere lagere school aldaar, Nieuwstraat C. 137, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 October 1907, n°. 196;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 22 October 1907, n°. 11706, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij bovenbedoeld besluit de Rijksbijdrage voor deze school, welke op 15 Januari 1906 113 leerlingen telde, hebben bepaald op f 1994,28, waaronder zijn begrepen bedragen van f 41,66⁵ over de maand Februari voor den onderwijzer P. Scheffelaar Klots en voor de onderwijzeres M. J. Weismann, waarvan de eerste gedurende die maand tijdelijk de functiën van hoofd heeft waargenomen;

dat van dit besluit het schoolbestuur en de inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie bij Ons in beroep zijn gekomen;

dat het schoolbestuur daarbij heeft aangevoerd, dat ingevolge art. 26 der wet het hoofd eener school in gemeenten als Zalt-Bommel aanspraak heeft op een jaarwedde van f 850; dat geen verschil gemaakt wordt tusschen de gevallen, dat iemand definitief of tijdelijk als hoofd optreedt en evenmin gevraagd wordt, of hij die met de betrekking tijdelijk belast is, al dan niet als onderwijzer van bijstand aan de school werkzaam was; dat mitsdien in verband met art. 59 der wet de verplichting bestond om aan den bewusten onderwijzer als tijdelijk hoofd het hem als zoodanig toekomende salaris uit te keeren en dus ook aanspraak kan worden gemaakt op een overeenkomstige Rijksbijdrage, in casu f 70,83⁵ over de maand Februari, voor den onderwijzer P. Scheffelaar Klots;

dat de inspecteur zijnerzijds heeft te kennen gegeven, dat aan deze school met 113 kinderen slechts twee onderwijzers van bijstand voor vergoeding van de minimum jaarwedde in aanmerking konden komen; dat op 1 Februari reeds twee onderwijzers van bijstand bij die school werkzaam waren; dat mitsdien geen aanleiding bestond om de onderwijzeres Weismann, die over de maand Januari werd berekend als onderwijzeres boven het minimum, over de maand Februari te berekenen als verplichte onderwijzeres, weshalve het bedrag voor deze onderwijzeres over die maand behoort te worden bepaald op f 21,66⁵;

Overwegende, ten aanzien van het beroep van het schoolbestuur, dat de onderwijzer, die de betrekking van hoofd eener openbare school op den voet van art. 23, 2de lid, der Lager-onderwijswet waarneemt, geenszins is gelijk te stellen met een op regelmatige wijze benoemd hoofd;

dat derhalve een dergelijke onderwijzer ook geen aanspraak kan maken op de minimum jaarwedde, welke art. 26, 1ste lid, sub 1°., der Lager-onderwijswet den hoofden van scholen verzekert, en de gemeente dus, volgens art. 48, 1ste lid, sub 1°., evenmin recht heeft op een overeenkomstig subsidie; dat ingevolge art. 58, 3de lid, en art. 59, 1ste lid, 1ste zinsnede, het laatste eveneens geldt voor het bijzonder onderwijs;

dat mitsdien door Gedeputeerde Staten van Gelderland de bijdrage over de maand Februari voor den onderwijzer P. Scheffelaar Klots te recht op geen hooger bedrag is bepaald dan waarop hij als onderwijzer van bijstand aanspraak heeft;

Overwegende, ten aanzien van het beroep van den inspecteur betreffende de Rijksbijdrage voor de onderwijzeres M. J. Weismann, dat de inspecteur te recht van meening is, dat deze in strijd met de wet berekend is op f 41,66⁵ over de maand Februari, daar immers de onderwijzer Scheffelaar Klots ook gedurende den tijd dat hij als waarnemend hoofd fungeerde, verplichte onderwijzer van bijstand bleef en de Rijksbijdrage naar den maatstaf der minimum-jaarwedde i. c. voor niet meer dan 2 verplichte onderwijzers van bijstand wordt verleend;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, de Rijksbijdrage over 1906 voor deze school vast te stellen op f 1974,28.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 29 October 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

XLIII.

29 October 1907
n°. 51.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg, d.d. 12 April 1907, 1ste afd., la. 635/2 C¹, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school aan de Wijnstraat te Echt, van het parochiaal kerkbestuur aldaar, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 October 1907, n°. 183;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 24 October 1907, n°. 11707, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij gemeld besluit voor deze school, welke op 15 Januari 1906 206 leerlingen telde, de Rijksbijdrage is bepaald op f 3548,55, waaronder f 579,16⁵ voor de onderwijzeres met hoofdakke Johanna Maria Jacoba Verbeeten;

dat van dit besluit de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat laatstgemeld bedrag klaarblijkelijk aldus berekend is, dat naar het oordeel van Gedeputeerde Staten van 1 October 1906 af voor de onderwijzeres Verbeeten de bijdrage diende berekend te worden naar den maatstaf van art. 48, juncto art. 26, 1ste lid, sub 3 der Lager-onderwijswet, als ware zij onderwijzeres met hoofdakke, bedoeld in art. 24, 3de lid der wet; dat echter in art. 59, 1ste lid, sub 4°, de bijzondere school die aanspraak maakt op de Rijksbijdrage ontheven is van de verplichting tot naleving van art. 24, sub 3; dat mitsdien, ingeval eene bijzondere school een onderwijzer van drie en twintigjarigen leeftijd met hoofdakke onverplicht heeft aangesteld, zooals in art. 24

voor de openbare school is voorgeschreven, in dat geval aan dezen onderwijzer niet de jaarwedde behoeft te worden toegekend, waarop de openbare onderwijzer aanspraak kan maken volgens art. 26 der wet; dat zoo ook het bestuur der hierbedoelde bijzondere lagere school begrepen heeft, dat de jaarwedde van de onderwijzeres Verbeeten wegens het bezit der hoofdakke over den termijn van 1 October tot 31 December 1906 slechts f 25 en niet met f 50 diende verhoogd te worden, dat daar de wet deze bijzondere school noch tot aanstelling, noch tot bezoldiging van een onderwijzer als bedoeld in art. 24, al. 3, verplicht, zoo ook bij de vaststelling der Rijksbijdrage met het al of niet in functie zijn van een onderwijzer, die aan het voorschrift van art. 24, al. 3, kan voldoen geen rekening gehouden kan worden; dat daarenboven het bestuur dezer bijzondere school alle aanspraak op de Rijksbijdrage heeft verloren, door niet te voldoen aan de voorwaarde gesteld voor het verkrijgen der Rijksbijdrage in art. 59, sub 5°, der wet, daar aan de onderwijzeres Verbeeten, die in elk geval recht had op eene minimum jaarwedde van f 554,16⁵, slechts een bedrag van f 554 is uitgekeerd over het jaar 1906, blijkens eene door het schoolbestuur verstrekte quitantie;

Overwegende, dat naar luid van art. 59, 5°, der wet tot regeling van het lager onderwijs, door het Rijk over elk dienstjaar aan de besturen der bijzondere lagere scholen eene bijdrage wordt verleend, mits het hoofd der school en de onderwijzers die het hoofd der school bijstaan, voor zoover die bijstand met inachtneming van het bepaalde sub 4°, volgens art. 24 verplicht is eene jaarwedde en tegemoetkoming in de huishuur genoten ten minste gelijk aan de bijdragen waarop de openbare onderwijzers volgens art. 26 dezer wet aanspraak hebben;

dat de onderwijzeres Verbeeten als verplichte onderwijzeres van bijstand moet worden aangemerkt, en op dien grond, krachtens art. 26, 2°. a, der wet, recht had op eene minimum jaarwedde van f 500;

dat zij met ingang van 1 Juni 1906 krachtens art. 26, 2°. b, der wet, recht had op eene jaarlijksche verhooging van f 50 wegens vijf dienstjaren, over zeven maanden bedragende f 29,16⁵;

dat zij met ingang van 1 October 1906, krachtens art. 26, 3°, der wet, recht had op eene jaarlijksche verhooging van f 100 wegens den rang van hoofdonderwijzeres, over drie maanden, bedragende f 25;

dat mitsdien hare jaarwedde over het jaar 1906 f 554,16⁵ had behooren te bedragen;

dat waar blijkens eene door het schoolbestuur verstrekte quitantie aan genoemde onderwijzeres f 554 over het jaar 1906 is uitbetaald, aan het uitdrukkelijk voorschrift van art. 59, 5°, der wet, niet is voldaan;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

te verklaren, dat aan het bestuur van de bijzondere lagere school aan de Wijnstraat te Echt, van het parochiaal kerkbestuur aldaar, over het jaar 1906 geen Rijksbijdrage kan worden verleend.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 29 October 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

XLIV.

29 October 1907
n°. 52.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, d.d. 7 Mei 1907, n°. 116, genomen op de aanvraag van het bestuur der Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs te Varsseveld, gemeente Wisch, om voor zijne bijzondere lagere school aldaar, Aaltensche weg, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 October 1907, n°. 204;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 23 October 1907, n°. 11709, afdeeling algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Gelderland de Rijksbijdrage voor deze school, welke op 15 Januari 1906 225 kinderen telde, hebben bepaald op f 3367,04⁵, waaronder een bedrag van f 250 voor den onderwijzer Hendrikus Beernink, die van 1 Januari tot 1 Mei aan die school verbonden was, en een bedrag van f 86,66⁵ voor de onderwijzeres Cornelia Catharina Barbara Oosterbaan Martinius, die als aan de school verbonden onderwijzeres van 1 Januari tot 1 Mei door het bestuur werd opgegeven, doch niet in functie was;

dat van dit besluit de inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat de bijdrage voor den onderwijzer Beernink, die ouder dan 23 jaar en in het bezit der hoofdakke is, ten onrechte door Gedeputeerde Staten is berekend, als ware hij onderwijzer met verplichte hoofdakke, bedoeld in art. 24, 3de lid, der Lager-onderwijswet; dat immers in art. 59, 1ste lid, sub 4, de bijzondere school ontheven is van de naleving van het 3de lid van genoemd art. 24 en mitsdien slechts aanspraak kan worden gemaakt op eene bijdrage berekend naar de jaarwedde, welke zou worden uitgekeerd aan den onderwijzer zonder verplichte hoofdakke bij de openbare school; dat voorts de bijdrage voor de verplichte onderwijzeres Oosterbaan Martinius ten onrechte is toegekend, daar men moeilijk kan beweren, dat een onderwijzer aan eene school verbonden was als hij nooit een enkel uur onderwijs aan die school heeft gegeven of daarbij is werkzaam geweest; zulks is eerst dan het geval als hij zijne betrekking heeft aanvaard;

Overwegende ten aanzien van het bezwaar tegen de bijdrage uitgetrokken voor den onderwijzer Beernink;

dat ingevolge art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs aan de bijzondere lagere scholen eene bijdrage wordt verleend volgens denzelfden maatstaf als bij art. 48, sub 1, ten behoeve van de openbare school wordt toegekend;

dat ingevolge art. 48, sub 1, juncto art. 26, al. 1, sub 3, voor elk der onderwijzers, die het hoofd der school bijstaan met den rang van hoofdonderwijzer, wanneer zij den leeftijd van drie en twintig jaar volbracht hebben en volgens art. 24 moeten aanwezig zijn in scholen met meer dan vier onderwijzers, tweehonderd gulden meer wordt uitgekeerd dan onder art. 26, 2°., sub a tot en met e, is bepaald;

dat op grond van het vorenstaande ook het bestuur eener bijzondere school aanspraak kan maken op de verhoogde bijdrage voor zoodanigen onderwijzer, en hiertegen niet afdoet de omstandigheid, dat de naleving van het bepaalde in het 3de lid van art. 24 der genoemde wet voor de besturen der bijzondere scholen niet verplichtend is;

dat mitsdien de bijdrage voor den onderwijzer Beernink over het tijdvak van 1 Januari—1 Mei door Gedeputeerde Staten te recht is bepaald op f 250;

Overwegende ten aanzien van het bezwaar tegen de bijdrage uitgetrokken voor de onderwijzeres Oosterbaan Martinius;

dat bij onderzoek is gebleken, dat deze onderwijzeres op 1 Januari 1906 in het bezit was eener door haar en het bestuur der school ondertekende akte van benoeming, waarin ter voldoening aan het voorschrift van art. 59, 1ste lid, sub 6, der Lager-onderwijswet, onder meer eene regeling is opgenomen ter voorziening in geval van langdurige ziekte, met bepaling, dat bij ziekte het salaris ten minste gedurende vier maanden geheel wordt genoten;

dat hieruit valt af te leiden, dat mejuffrouw Oosterbaan Martinius, niettegenstaande hare afwezigheid, wel degelijk van 1 Januari tot 1 Mei 1906 aan de bewuste school verbonden is geweest en mitsdien te recht voor haar eene Rijksbijdrage over voormeld tijdvak is toegekend;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit, over 1906 het bedrag der Rijksbijdrage voor deze school vast te stellen op f 3367,04⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 29 October 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XLV.

29 October 1907
n°. 53.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, d.d. 30 April 1907, 2de afd., n°. 1821/1519, genomen op de aanvraag van het bestuur der Vereeniging tot oprichting en instandhouding van eene school (of scholen) met den Bijbel te Oldemarkt, om voor zijne bijzondere lagere school aldaar, Westerstraat, Wijk 1, n°. 125, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 October 1907, n°. 214;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 22 October 1907, n°. 11710, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten de Rijksbijdrage voor deze school hebben bepaald op f 1822,55⁵, waaronder is begrepen eene bijdrage van f 105,49 over het tijdvak 12 Maart—30 April 1906, voor den gehuwden 72-jarigen onderwijzer Jacobus den Burger;

dat van dit besluit de inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie bij Ons in beroep is gekomen, daarbij

aanvoerende, dat voor de berekening van de bijdrage voor bovengenoemden onderwijzer ten onrechte als grondslag heeft gediend eene jaarwedde van f 750 + f 25, daar hij niet in het bezit der hoofdakke is, dat toch blijkt zoowel uit den staat model O van den schoolopziener in het district Zwolle (art. 10 Koninklijk besluit van 12 November 1905, *Staatsblad* n°. 303) als uit den door het schoolbestuur zelf opgemaakten staat model E, dat Jacobus den Burger slechts in het bezit is eener akte van algemeene toelating van den 3den rang, welke akte volgens art. 106, 1ste lid, der wet op het lager onderwijs, wat bevoegdheid betreft en derhalve ook ten opzichte der berekening van de Rijksbijdrage, is gelijk te stellen met die bedoeld in art. 77, sub a, van genoemde wet; dat de Rijksbijdrage voor genoemden onderwijzer derhalve had moeten worden berekend naar eene jaarwedde van f 650, vermeerderd met f 25, overeenkomstig art. 48, 1ste lid 1°, sub c, der Lager-onderwijswet;

Overwegende, dat het in beroep aangevoerde juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, de Rijksbijdrage over 1906 voor deze school vast te stellen op f 1808,94⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 29 October 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XLVI.

BESLUIT van den 2 November 1907, n°. 41, waarbij met wijziging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, d.d. 30 April 1907, n°. 461/1525, (2de afdeeling), het bedrag der Rijksbijdrage voor de bijzondere lagere school aan de Wolter ten Catestraat I te Hengelo (Overijssel), van de Hengelosche schoolvereniging aldaar, over 1906 nader wordt vastgesteld op f 927,11.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, d.d. 30 April 1907, n°. 461/1525, 2de afdeeling, genomen op de aanvraag van het bestuur der Hengelosche schoolvereniging te Hengelo (Overijssel), om voor zijne bijzondere lagere school aldaar te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 3 October 1907, n°. 190;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 30 October 1907, n°. 11249, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij bovenbedoeld

besluit de Rijksbijdrage voor deze school hebben bepaald op f 1753,33⁵ en daarbij hebben overwogen, dat voldaan is aan de voorwaarden, gesteld bij art. 59, 1ste lid, der wet tot regeling van het lager onderwijs;

dat van dit besluit de inspecteur van het lager onderwijs in de 3de inspectie bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat de overweging van Gedeputeerde Staten niet geheel juist is ten opzichte van de sub 7°, genoemde voorwaarden, daar slechts gedurende een gedeelte van het jaar 1906 voor het onderwijzend personeel gelegenheid heeft bestaan om casu quo in beroep te kunnen komen bij de daar genoemde commissie; dat immers nadat het verzoek van het bestuur dezer school om den werkkring dezer commissie alleen tot zijne school te mogen bepalen was afgewezen, het bestuur de kennisgeving betreffende de instelling eener commissie van beroep (art. 2, Koninklijk besluit van 12 September 1905 *Staatsblad* n°. 266), eerst heeft gedaan op 20 Juni 1906, terwijl dit stuk blijkens afstempeling bij het Departement is ingekomen op 26 Juni d. a. v.; dat mitsdien het schoolbestuur het recht op subsidie heeft verbeurd, tenzij mocht worden aangenomen, dat sedert het inkomen der kennisgeving op 26 Juni 1907 de school kan worden aangemerkt als aan alle voorwaarden te hebben voldaan, in welk geval de Rijksbijdrage slechts over een tijdvak van 6 maanden (1 Juli—31 December 1906) zou kunnen worden toegekend;

Overwegende, dat, nadat het verzoek van het bestuur dezer school om den werkkring der commissie van beroep tot zijne school te mogen bepalen, was afgewezen, zoowel het schoolbestuur als het bestuur van de groep bijzondere lagere scholen, welke eene commissie van beroep hadden gevormd ter voldoening aan het voorschrift van art. 2 van het Koninklijk besluit van 12 September 1905 (*Staatsblad* n°. 266), onder dagteekening van 20 Juni 1906 de mededeeling heeft gedaan, dat deze school was aangesloten bij eene commissie van beroep als bedoeld in het eerste lid, sub 7°, van art. 59 der wet;

dat derhalve eerst van 20 Juni 1906 af de school kan aangemerkt worden al te hebben voldaan aan alle eischen en voorwaarden op het bekomen der Rijksbijdrage gesteld;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, d.d. 30 April 1907, 2de afdeeling n°. 461/1525, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 te verleen aan het bestuur der bijzondere lagere school te Hengelo (Overijssel), Wolter ten Catestraat I, van de Hengelosche schoolvereniging aldaar, nader vast te stellen op f 927,11.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* en te gelijk met het rapport van genoemden Minister in de *Nederlandsche Staatscourant* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 2 November 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

XLVII.

2 November 1907
n°. 42.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur der Vereeniging „Nederlandsch Mettray”, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, d.d. 24 April 1907, n°. 125, genomen op de aanvraag van bovengenoemd bestuur, om voor zijne bijzondere lagere school te Gorssel, buurtschap Eefde, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 3 October 1907, n°. 188;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 30 October 1907, n°. 11424, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij bovenbedoeld besluit hebben beslist, dat de voormelde bijzondere lagere school over 1906 geen aanspraak heeft op eene Rijksbijdrage krachtens art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, uit overweging dat de onderwijzer W. C. van de Wetering over 1906 naar den maatstaf van art. 26 van gemelde wet aanspraak had op een minimum jaarwedde van f 650; dat echter blijkt de overgelegde quitantie en een schrijven van het schoolbestuur, d.d. 6 April 1907, aan den bewusten onderwijzer f 600 als jaarwedde is uitbetaald, weshalve niet is voldaan aan de voorwaarde, bedoeld in art. 59, lid 1, sub 5, der wet tot het verleen eener Rijksbijdrage gesteld;

dat van dit besluit commissarissen van Nederlandsch Mettray bij Ons in beroep zijn gekomen, daarbij aanvoerende dat zij verzuimden aan Gedeputeerde Staten over te leggen een 2-tal quitanties van W. C. van de Wetering, ten bedrage van f 52,50, als ontvangen voor eigen pensioen en voor weduwen- en weezenpensioen, en van f 12,25 voor vrijdom van personeele belasting, wegens de twee eerste grondslagen; dat zij van oordeel zijn, dat ten aanzien van W. C. van de Wetering, die in werkelijkheid een salaris genoot van f 664,75, aan de wettelijke bepalingen is voldaan;

Overwegende, dat vermits uit de door het schoolbestuur bij zijne aanvraag overgelegde quitanties niet bleek, dat door den onderwijzer van de Wetering over 1906 meer dan f 600 salaris werd genoten, Gedeputeerde Staten te recht hebben beslist, dat de voormelde bijzondere lagere school over 1906 geen aanspraak heeft op eene Rijksbijdrage, krachtens art. 59 der wet op het lager onderwijs, daar toch ten aanzien van den voornoemden onderwijzer niet is voldaan aan de voorwaarde, bedoeld in art. 59, lid 1, sub 5°, der wet;

dat deze beslissing derhalve in hooger beroep moet worden gehandhaafd en de later door het appellerend bestuur overgelegde gewijzigde quitantie van den onderwijzer van de Wetering het bestuur niet kan baten;

dat toch deze overlegging plaats heeft gehad na den 31 Januari 1907 en alzoo die quitantie als ingediend na den in art. 59, al. 7, der wet tot regeling van het lager onderwijs aangewezen termijn, niet meer bij de beoordeeling van deze zaak in aanmerking kan komen;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit, het daartegen ingestelde beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 2 November 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. R I N K.

XLVIII.

9 November 1907
n°. 56.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, d.d. 27 Maart 1907, n°. 3, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school te Hoofddorp JJ2 (gem. Haarlemmermeer), van de vereeniging „Het stichten en instandhouden van eene school met den Bijbel”, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 23 October 1907, n°. 249;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 6 November 1907, n°. 12255, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende dat, nadat voor bedoelde school eene Rijksbijdrage ad f 3581,38⁵ was aangevraagd, bij bovenbedoeld besluit de Rijksbijdrage is bepaald op f 3590,22, uit overweging onder andere dat de berekening van de Rijksbijdragen (in de aanvraag) juist is, behoudens de bijdrage voor E. A. Munk te verhoogen met f 8,33⁵, als onderwijzeres met hoofdakke, wier aanwezigheid over de maand Juli verplicht was, terwijl voorts het totaalcijfer niet juist is opgeteld;

dat van dit besluit de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat volgens de overweging, voorkomende in bovenbedoeld besluit, de bijdrage over de maand Juli 1906 voor de onderwijzeres E. A. Munk is berekend naar den maatstaf, in art. 48 j^o. 26, 1ste lid, sub 3°, der wet tot regeling van het lager onderwijs, aangegeven voor onderwijzers met rang van hoofdonderwijzer, bedoeld in het 3de lid van art. 24 dezer wet; dat de naleving van deze wetsbepaling evenwel niet verplicht is voor de besturen der bijzondere lagere scholen (art. 59, 1ste lid, sub 4°), en deze besturen dus niet gehouden zijn om aan een onderwijzer van bijstand, die de hoofdakke bezit en den 23-jarigen leeftijd heeft bereikt, deswege eene salarisverhooging ad f 200 toe te kennen, als waarop de openbare onderwijzers volgens art. 26, 1ste lid, sub 3°, aanspraak hebben en de vergoeding van de verplichte minimum jaarwedde dan ook deze verhooging niet in zich sluiten kan; dat uit de door het bestuur der school overgelegde quitanties trouwens blijkt, dat die wedde niet is uitbetaald; immers ontving de onderwijzeres Munk over de maand Juli 1906 f 56,25, terwijl het salaris van een als verplicht aangemerkt onderwijzer met hoofdakke minstens 1/12 van f 700 of f 58,33⁵ per maand moet bedragen; dat er dus geen enkele reden is om voor deze onderwijzeres eene hogere bijdrage te berekenen over de maand Juli en de Rijksbijdrage nimmer kan te boven gaan het bedrag der door het schoolbestuur uitgekeerde jaarwedde; dat alzoo door Gedeputeerde Staten f 8,33⁵ te veel is bepaald;

Overwegende, dat volgens het 1ste lid van art. 26, sub 3°, aan de verplichte onderwijzers met hoofdakke, bedoeld bij het 3de lid van art. 24, wanneer zij den leeftijd van 23 jaar volbracht hebben, eene minimum jaarwedde wordt toegekend f 200 hooger dan die voor onderwijzers van bijstand zonder hoofdakke bepaald;

dat echter het 3de lid van art. 24, ingevolge art. 59, 1ste lid, sub 4°, niet van toepassing is op de besturen der bijzondere scholen, zoodat deze in de gevallen, waarin de gemeente verplicht is een onderwijzer met hoofdakke op eene met f 200 verhoogde jaarwedde aan te stellen, kunnen volstaan met een onderwijzer zonder hoofdakke, op de daarvoor vastgestelde minimum jaarwedde of een onderwijzer met hoofdakke, op de daarvoor vastgestelde verhooging met f 100;

dat, waar het bestuur eener bijzondere school van die vrijheid gebruik maakt om een onderwijzer, hetzij met of zonder hoofdakke aan te stellen op eene lagere jaarwedde dan voor de

gemeente verplichtend zou zijn geweest, de toepassing van denzelfden maatstaf, bedoeld bij het 1ste lid van art. 59, vordert, dat ook de bijdrage in evenredigheid wordt vermindert;

dat de toekenning van eene hoogere bijdrage dan het bedrag der verschuldigde jaarwedde bovendien in strijd zou zijn met het begrip, dat aan de uitdrukking „bijdrage” ten grondslag ligt en met het fundamenteel beginsel, bij art. 48, sub 1a, gehuldigd, dat de bijdrage gesteld wordt op de minimum jaarwedde, waarop de onderwijzer volgens art. 26 aanspraak heeft;

dat, waar nu uit de overgelegde quitanties der onderwijzers blijkt en ook niet wordt ontkend, dat de onderwijzeres E. A. Munk geen hooger jaarwedde genoot dan de wegens het bezit der hoofdakke met f 100 verhoogde jaarwedde voor een onderwijzer van bijstand, alle aanspraak op eene Rijksbijdrage op den voet eener verhooging met f 200 vervalt, zoodat het appèl op dien grond te recht is ingesteld en behoort te worden toegewezen;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, het gezamenlijk bedrag der Rijksbijdrage over 1906 toe te kennen aan gemelde school vast te stellen op f 3581,88⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 9 November 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

XLIX.

BESLUIT van 13 November 1907, n°. 45, waarbij met wijziging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, d.d. 17 April 1907, n°. 19, het bedrag der Rijksbijdrage voor de bijzondere lagere school te Nijmegen, Lindenberg, Duivegas 2, van de stichting van het Heilige Hart, waarvan de hoofdzetel gevestigd is te Bennebroek, over 1906 nader wordt vastgesteld op f 548,66⁵.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, d.d. 17 April 1907, n°. 19, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school Lindenberg, Duivegas 2 te Nijmegen, van de stichting van het Heilige Hart, waarvan de hoofdzetel gevestigd is te Bennebroek, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 October 1907, n°. 203;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 9 November 1907, n°. 11929, afdeling Algemeene Zaken en comptabiliteit;

Overwegende, dat bovengemeld besluit, waarbij de Rijksbijdrage, over 1906 toe te kennen voor bovenbedoelde school, is bepaald op f 1646, berust op door den districts-schoolopziener in zijne opgave, model O, verstrekte gegevens, volgens welke het onderwijs aan gemelde school de vakken *a—k*, bedoeld in art. 2 der wet tot regeling van het lager onderwijs zou omvatten;

dat van dit besluit de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat uit het uittreksel van het leerplan, in Januari 1906 ter voldoening aan het voorschrift van art. 1 van het Koninklijk besluit van 5 December 1905, *Staatsblad* n°. 314, aan den schoolopziener in het district Tiel door het bestuur der school ingezonden blijkt, dat aan de eischen van art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs niet was voldaan, omdat het onderwijs aan bedoelde school niet omvatte *de*, dat is *alle* vakken vermeld onder *a—i* en *k* der wet op het lager onderwijs;

dat aan deze school van 1 Januari tot 1 Mei 1906 geen onderwijs gegeven werd in de vakken bedoeld onder de letters *e*, *f* en *g* van art. 2 der wet; dat de aanleiding tot de onjuiste gegevens klaarblijkelijk is geweest de omstandigheid, dat in deze school tot 1 September 1906 slechts aan de twee eerste leerjaren onderwijs werd gegeven, en dat het naar rooster en leerplan gegeven onderwijs voor die leerjaren in overeenstemming werd geacht met het onderwijs, hetwelk gegeven wordt aan de beide eerste leerjaren eener school voor gewoon lager onderwijs, waarin de vakken *a—k* worden onderwezen;

Overwegende, dat in het eerste lid van art. 59 der wet op het lager onderwijs, sub 2°. en 3°. de eisch wordt gesteld, dat het onderwijs aan de school omdat de vakken in art. 2 vermeld onder *a—i* en *k*, en dat onderwijs gegeven wordt gedurende ten minste twintig uren per week;

dat van den aanvang van het jaar 1906 af, toen deze school met slechts twee klassen werd geopend, tot den aanvang van het nieuwe schooljaar op 1 September 1906, aan geen enkele klasse dezer school onderwijs is gegeven in de vakken *e*, *f* en *g* genoemd in art. 2 der wet; dat de school dus eerst van 1 September 1906 af heeft voldaan aan alle eischen en voorwaarden, welke voor het bekomen der Rijksbijdrage zijn gesteld en mitsdien die bijdrage moet worden bepaald op f 548,66⁵;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, het bedrag der Rijksbijdrage toe te kennen aan het bestuur der bijzondere lagere school te Nijmegen, Lindenberg, Duivegas 2, van de stichting van het Heilige Hart, waarvan de hoofdzetel te Bennebroek is gevestigd, over 1906 nader vast te stellen op f 548,66⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* en te gelijk met het rapport van voornoemden Minister in de *Nederlandsche Staatscourant* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 13 November 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

L.

21 November 1907
n°. 39.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, d.d. 7 Mei 1907, n°. 115, genomen op de aanvraag van het bestuur der Katholieke schoolvereniging te Zevenaar, om voor zijne bijzondere lagere school aldaar, Kerkstraat 191, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 2 November 1907, n°. 215;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 18 November 1907, n°. 12736, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij bovengemeld besluit voor bedoelde school de Rijksbijdrage over 1906 is bepaald op f 2059,23, en zulks uit overweging onder andere dat niet is gebleken, dat de onderwerpelijke school wordt gehouden als winstgevend bedrijf;

dat van dit besluit de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat bedoelde school vóór 1 November 1905 een kostschool was, gehouden door den heer H. J. Drost voor eigen rekening, en hij daarin een bestaan vond, terwijl van 1 November 1905 in die school, met den heer Drost aan het hoofd, niets veranderd is; dat uit die omstandigheid moet worden afgeleid, dat thans nog die kostschool of die school met daaraan verbonden pensioen van het hoofd der school, een winstgevend bedrijf is, al is de naam der school veranderd en het bedrijf gesplitst;

Overwegende, dat in deze behoort te worden beslist of gebleken is, dat de onderwerpelijke school gehouden wordt als winstgevend bedrijf en bedoelde school derhalve krachtens art. 59, 2°, sub *d*, der wet tot regeling van het lager onderwijs, niet in aanmerking behoort te komen voor de bijdrage, geregeld bij art. 59, 1, der wet; dat de appellant te dien opzichte alleen aanvoert, dat, al is de naam van het bestuur veranderd, de kostschool of de school met daaraan verbonden pension van het hoofd der school een winstgevend bedrijf is, maar deze bewering niet opgaat, daar het pension, dat de winst zou opleveren, niet door de schoolvereniging wordt gehouden;

dat dus niet gebleken is, dat de school als winstgevend bedrijf wordt gehouden, en derhalve de school in aanmerking behoort te komen voor de bijdrage, geregeld bij art. 59, 1, der wet;

Overwegende voorts, dat de heer Drost bij het waarnemen zijner betrekking als hoofd der school, tevens het beroep van pensionhouder uitoefent;

dat derhalve op dezen grond, krachtens art. 59*b*, sub 1°, der genoemde wet, van bedoelde Rijksbijdrage de minimum jaarwedde van het hoofd der school, den heer Drost, behoort te worden afgetrokken;

dat wel is waar in de wet van 3 Juni 1905 (*Staatsblad* 151) onder art. 7 eene overgangsbepaling is opgenomen, waarbij art. 54*bis*, zesde lid, thans art. 59, 6, der wet tot regeling van het lager onderwijs, niet van toepassing wordt verklaard op onderwijzers, die bij het in werking treden dezer wet in dienst zijn, zoolang zij in dezelfde gemeente gevestigd blijven;

dat die overgangsbepaling echter slechts geldt voor de onderwijzers, die in dienst waren der gesubsidieerde scholen, aangezien slechts voor deze, die door het in werking treden

van art. 54*bis*, zesde lid, van slechtere conditie zouden worden, van een overgangstoestand sprake kan zijn;

dat zij dus niet kan worden ingeroepen voor onderwijzers eener school, zooals die der onderwerpelijke vereeniging, die eerst bij het in werking treden van art. 54*bis*, zooals het luidt na de daarin bij de wet van 3 Juni 1905 (*Staatsblad* 151) aangebrachte wijzigingen, hare aanspraken op de bijdragen doen gelden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906, toe te kennen aan het bestuur der bijzondere lagere school in de Kerkstraat n°. 191, te Zevenaar, van de Katholieke schoolvereniging aldaar, vast te stellen op f 1159,23.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 21 November 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

LI.

23 November 1907
n°. 37.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht, d.d. 9 April 1907, n°. 893, 3de afd., genomen op de aanvraag van het bestuur der vereeniging „Onze hulpe in van den Heere alleen”, voor Christelijk schoolonderwijs te Baambrugge, om voor zijne bijzondere lagere school te Abcoude-Baambrugge (Rijkstraatweg B, n°. 45) te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 November 1907, n°. 178;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 20 November 1907, n°. 12812, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij bovengenoemd besluit de Rijksbijdrage voor deze school hebben bepaald op f 2228,45⁵, waaronder is begrepen eene bijdrage van f 504,16⁵ over het tijdvak van 1 Februari—31 December voor de als verplicht aangemerkte onderwijzeres Reinderrika Werkman, die zes dienstjaren telt;

dat van dit besluit de inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat het aantal ter school gaande kinderen bedroeg op 15 Januari 1906 in totaal en boven de zes jaren 105; dat dus op dien datum volgens art. 59, in verband met art. 48, 1ste lid, 1° van de wet, een hoofd en twee onderwijzers van bijstand aan de school behoorden verbonden te zijn; dat dit

inderdaad het geval was en ook het geval bleef, toen op 1 Februari de onderwijzeres R. Werkman werd aangesteld boven het verplicht minimum en niet ter vervanging van eene andere leerkracht; dat eerst op 15 Mei eene vacature ontstond door het vertrek van den onderwijzer W. de Boer, en dus tot 15 Mei deze onderwijzer en eerst van dien datum af genoemde onderwijzeres als verplichte leerkracht moet worden beschouwd; dat daarentegen de onderwijzer de Boer van 1 Februari tot 15 Mei als boven het verplicht aantal onderwijzers aanwezig is berekend geworden; dat mitsdien het bedrag voor de onderwijzeres Werkman moet berekend worden naar den maatstaf van boven het verplicht aantal aanwezig over het tijdvak van 1 Februari—15 Mei, en naar den maatstaf van verplicht onderwijzer over het tijdvak 16 Mei—31 December, en het bedrag voor den onderwijzer W. de Boer, over het tijdvak 1 Januari—15 Mei naar den maatstaf van verplicht onderwijzer; dat daardoor gemeld bedrag van f 504,16⁵ is te brengen op f 343,75 + f 75,83⁵ = f 419,58⁵ en het bedrag voor den onderwijzer de Boer voor zijn eerste tijdvak van dienst is te berekenen op f 187,50 in plaats van op f 75,83⁵, en het bedrag van de Rijksbijdrage voor de onderwijzers is te verminderen met f 14,58;

Overwegende, dat de wet eischt de aanwezigheid van een bepaald getal onderwijzers van bijstand voor wie als bijdrage de minimum jaarwedde waarop zij aanspraak hebben moet worden uitgekeerd, doch geen regelen bevat, welke zouden zijn in acht te nemen bij de beantwoording der vraag, welke der aan de school verbonden onderwijzers voor het geval het verplicht getal onderwijzers van bijstand aan een school wordt overschreden, als verplicht zijn aan te merken;

dat uit het bovenstaande volgt, dat de beslissing hieromtrent aan het schoolbestuur moet worden overgelaten;

dat nu het schoolbestuur van 1 Februari tot 15 Mei de onderwijzeres Werkman als onverplicht en den onderwijzer de Boer als verplicht heeft aangemerkt. Gedeputeerde Staten bij de bepaling der Rijksbijdrage hiermede rekening hadden behooren te houden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht, de Rijksbijdrage voor bovengenoemde school vast te stellen op f 2213,87⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 23 November 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. RINK.

LII.

23 November 1907
n°. 38.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, d.d. 20 Maart 1907, n°. 13, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school in de Peperstraat 42 te Beverwijk, van het Roomsche-Katholiek Kerkbestuur van de H. Agatha aldaar, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 November 1907, n°. 250;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 20 November 1907, n°. 12815, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat de bedoelde school op 15 Januari 1906 360 leerlingen telde;

dat bij bovenvermeld besluit de gezamenlijke Rijksbijdrage, welke ad f 5056,71⁵ was aangevraagd, is verleend ten bedrage van f 5106,71⁵, uit overweging dat de berekening van de Rijksbijdragen (in de aanvraag) juist is; met dit voorbehoud dat over het eerste kwartaal de onderwijzeres van Cranenburgh als verplicht en daarentegen eene der andere onderwijzeressen als onverplicht kan worden aangemerkt, zoodat de bijdragen voor de onderwijzeressen van Cranenburgh en de Corte zijn te bepalen op resp. f 200 en f 440;

dat van dit besluit de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat op 15 Januari 1906 volgens art. 59, in verband met art. 48, 1ste lid, 1°, van de wet tot regeling van het lager onderwijs een hoofd en zes onderwijzers van bijstand aan de school behoorden verbonden te zijn; dat dit inderdaad het geval was en het geval bleef, toen op 31 Maart 1906 de onderwijzeres J. A. P. van Cranenburgh werd ontslagen, en dat zij dan ook door het bestuur der school te recht als niet-verplichte leerkracht is aangemerkt; dat haar blijkens de lijst van betaling over genoemd tijdperk door het bestuur ook slechts f 122,50 salaris is uitgekeerd, minder dus dan de minimum wedde, welke de wet haar als verplichte leerkracht verzekert;

dat alzoo het gansche subsidie zou zijn verloren gegaan, indien zij als zoodanig ware te beschouwen geweest; dat mitsdien voor haar niet meer is uit te trekken dan eene bijdrage van f 65 (drie maanden berekend naar f 260); dat daarentegen de bijdrage voor de onderwijzeres S. M. de Corte, met akte als onderwijzeres, benevens voor nuttige handwerken en gymnastiek, en geene dienstjaren tellende, die het geheele jaar als verplichte onderwijzeres aan de school verbonden was, is berekend op f 440; dat dus dit bedrag is te verhoogen en te brengen op f 500; dat dientengevolge het bedrag van de Rijksbijdrage voor de onderwijzers is te verminderen met f 135 en te vermeerderen met f 60, en te brengen van f 4719,16⁵ op f 4644,16⁵;

Overwegende, dat de wet eischt de aanwezigheid van een bepaald getal onderwijzers van bijstand, voor wie als bijdrage de minimum jaarwedde, waarop zij aanspraak hebben, moet worden uitgekeerd, doch geen regelen bevat, welke zouden zijn in acht te nemen bij de beantwoording der vraag, wie der aan de school verbonden onderwijzers, voor het geval het verplicht getal onderwijzers van bijstand aan een school wordt overschreden, als verplicht zijn aan te merken;

dat uit het bovenstaande volgt, dat de beslissing hieromtrent aan het schoolbestuur moet worden overgelaten;

dat nu het schoolbestuur de onderwijzeres van Cranenburgh als onverplicht heeft aangemerkt, Gedeputeerde Staten bij de bepaling der Rijksbijdrage hiermede rekening hadden behooren te houden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage voor bovenbedoelde school over 1906 vast te stellen op f 5031,71⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 23 November 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. RINK.

LIII.

25 November 1907
n°. 60.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, d.d. 9 April 1907, B, n°. 1523 (3de afdeling) G. S. n°. 13/1, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school van de vereeniging „Een school met den Bijbel”, te Sassenheim, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, voor het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 November 1907, n°. 136;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 November 1907, n°. 12811, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat voor deze school, welke op 15 Januari 1906 162 leerlingen telde, bij bovengemeld besluit het bedrag der Rijksbijdrage is bepaald op f 2925,36, waaronder begrepen is f 412,50 voor den onderwijzer Jan Hiemenga, f 300 voor den onderwijzer Tjeerd Dijkstra en f 339,99⁵ voor de onderwijzeres Jannetje Gerritje Kleyn;

dat van het besluit van Gedeputeerde Staten, de inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat op 1 April 1906 de onderwijzer Jan Hiemenga werd aangesteld boven het verplichte minimum en niet ter vervanging van eene andere leerkracht;

dat eerst op 31 Mei 1906 eene vacature in het onderwijzend personeel ontstond en dus van 1 Juni af de onderwijzer Hiemenga als verplicht onderwijzer is aan te merken; dat bij het in functie treden van den onderwijzer Tjeerd Dijkstra op 1 Juli 1906, geene vacature in het onderwijzend personeel bestond en er ook verder in den loop des jaars geene is ontstaan, zoodat hij als boven het verplicht aantal aanwezig is te beschouwen gedurende den geheelen tijd van zijn dienst; dat de bijdrage van f 399,99⁵ voor de onderwijzeres Jannetje Gerritje Kleyn is berekend, alsof zij gedurende de maanden Januari, Februari, Maart en Juni verplicht aanwezige leerkracht en gedurende de overige maanden des jaars als boven het verplicht aantal aanwezig ware te beschouwen; dat de berekening ten opzichte van alle drie deze leerkrachten is onjuist en aldus moet geschieden, dat de onderwijzeres Kleyn voor het geheele jaar als verplicht aanwezig en dus op f 500, de onderwijzer Dijkstra voor zes maanden als boven het verplicht aantal aanwezig en dus op f 130, de onderwijzer Hiemenga voor zeven maanden als verplicht en voor twee maanden als boven het verplicht aantal aanwezig en dus op 7/12 van f 550 en 2/12 van f 260, te zamen f 364,17⁵, worde berekend; dat mitsdien het bedrag van de Rijksbijdrage van de onderwijzers is te verminderen met f 48,32⁵ en te brengen op f 2679,23⁵;

Overwegende, dat de wet eischt de aanwezigheid van een bepaald getal onderwijzers van bijstand, voor wie als bijdrage de minimum jaarwedde, waarop zij aanspraak hebben, moet worden uitgekeerd, doch geen regelen bevat welke zouden zijn in acht te nemen bij de beantwoording der vraag, wie der aan de school verbonden onderwijzers voor het geval het verplicht getal onderwijzers van bijstand, aan een school verbonden, wordt overschreden, als verplicht zijn aan te merken; dat uit het bovenstaande volgt, dat de beslissing hieromtrent aan het schoolbestuur moet worden overgelaten;

dat Gedeputeerde Staten bij de bepaling der Rijksbijdrage te recht hiermede rekening hebben gehouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit, de Rijksbijdrage

voor bovenbedoelde school over 1906 vast te stellen op f 2925,36.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 25 November 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

LIV.

25 November 1907
n°. 61.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur van het zedelijk lichaam onder de zinspreuk „Sub Praesidio Beatae Mariae Virginis sine macula conceptae”, gevestigd te Maastricht, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg, d.d. 12 April 1907, 1ste afdeling, la. 2348/2 H¹, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school in de Boogaardenstraat te Maastricht, van genoemde vereeniging om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 November 1907, n°. 152;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 November 1907, n°. 12184, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij hun boven genoemd besluit de bijdrage voor genoemde school, waarvoor f 8838,88 was aangevraagd, hebben bepaald op f 8730,55⁵;

dat onder laatstgemeld bedrag zijn begrepen bedragen van f 86,66⁵, f 43,33⁵, f 253,33 en f 256,67, onderscheidenlijk voor de onderwijzers P. J. M. R. Meykamp, H. P. van Os, (1 September—31 October), J. A. Bellaard (1 Januari—31 Augustus) en J. J. Kumma (1 Januari—31 October);

dat het bestuur van laatstgemeld besluit bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat in het algemeen alleen het bestuur der school kan bepalen, welke onderwijzers tot de verplichte en welke tot de niet verplichte behooren, aangezien dit afhangt van de benoeming die door het bestuur geschiedt, dat, wanneer de besturen der bijzondere scholen verplicht zijn ingeval er meer onderwijzers aan hunne scholen verbonden zijn dan de wet eischt, bij de eerstvolgende vacature één van deze te rekenen tot de verplichte, dit een reden zal kunnen zijn om geene onderwijzers boven het door de wet gestelde minimum aan te stellen en het financieel belang der besturen zal medebrengen steeds onderwijzers met geen of weinig dienstjaren te benoemen, welke beide gevolgen toch zeker zijns inziens in strijd zijn met den geest der wet; dat, als een nieuw benoemde onderwijzer met een zeker aantal dienstjaren niet tot de verplichte onderwijzers mag gerekend worden van den dag zijner indiensttreding af, zulks eerst bij een of meer volgende vacatures kan geschieden, waardoor het financieel belang van het bestuur nog meer zou worden geschaad;

dat voor dit bijzonder geval de onderwijzer P. J. M. R. Meykamp aangesteld is in plaats van J. W. Smeelen met ingang van 1 Mei 1906, terwijl op 1 September 1906 de onderwijzer H. P. van Os de plaats heeft ingenomen van A. J. van Beugen; dat wijl nu de onderwijzer J. W. Smeelen en A. J. van Beugen tot de verplichte onderwijzers behoorden, naar de meening van het bestuur ook hunne opvolgers P. J. M. R. Meykamp en H. P. van Os daartoe moeten worden gerekend;

Overwegende, dat de wet eischt de aanwezigheid van een bepaald getal onderwijzers van bijstand, voor wie als bijdrage de minimum jaarwedde waarop zij aanspraak hebben, moet worden uitgekeerd, doch geene regelen bevat, welke zouden zijn in acht te nemen bij de beantwoording van de vraag, welke der aan de school verbonden onderwijzers voor het geval, dat het verplichte getal onderwijzers van bijstand wordt overschreden als verplicht zijn aan te merken;

dat uit het bovenstaande volgt, dat de beslissing hieromtrent aan het schoolbestuur moet overgelaten worden: dat nu het schoolbestuur den onderwijzer P. J. M. R. Meykamp van 1 Mei—31 Augustus en den onderwijzer H. P. van Os van 1 September tot 1 November als verplichte onderwijzers heeft aangemerkt, Gedeputeerde Staten bij het bepalen van het bedrag der Rijksbijdragen ten onrechte hiermede geen rekening hebben gehouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit het bedrag der Rijksbijdrage over het jaar 1906 aan het bestuur van bovengenoemde school toekomende, vast te stellen op f 8838,89⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 25 November 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

LV.

25 November 1907
n°. 62.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, d.d. 9 April 1907, G. n°. 202 (2de afd.), genomen op de aanvraag van het Rooms-Katholiek Parochiaal Kerkbestuur te Geertruidenberg, om ten behoeve van de bijzondere lagere school aldaar, Koestraat 17, over 1906 te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 November 1907, n°. 170;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 November 1907, n°. 12818, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Noordbrabant bij bovengenoemd besluit de gezamenlijke Rijksbijdrage voor deze school, welke op 15 Januari 1906 134 leerlingen telde, hebben bepaald op f 2504,79, waaronder een bedrag van f 1256,38⁵ voor twee onderwijzeressen, wier bijstand verplicht is, waartoe ook gerekend is de op 8 Juni 1906 in functie getreden onderwijzeres A. M. D. Bosch, terwijl een der toen reeds in functie zijnde onderwijzeressen van af dien datum is aangemerkt als onderwijzeres boven het minimum;

dat van dit besluit de inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat, toen de onderwijzeres A. M. D. Bosch in functie trad, het wettelijk verplicht aantal leerkrachten reeds aan de school verbonden was en zij dus inderdaad als onderwijzeres boven het minimum is aangesteld, zoodat voor haar slechts eene bijdrage kan worden verleend als bedoeld in art. 48, 1ste lid, sub 1°, b, 3de alinea, der wet, in casu f 146,61, in verband waarmede het geheele bedrag der Rijksbijdrage behoort te worden bepaald op f 2448,40;

Overwegende, dat de wet eischt de aanwezigheid van een bepaald getal onderwijzers van bijstand, voor wie als bijdrage de minimum jaarwedde, waarop zij aanspraak hebben, moet worden uitgekeerd, doch geen regelen bevat, welke zouden zijn in acht te nemen bij de beantwoording der vraag, welke der aan de school verbonden onderwijzers, voor het geval het verplichte getal onderwijzers van bijstand aan een school wordt overschreden, als verplicht zijn aan te merken;

dat uit het bovenstaande volgt, dat de beslissing hieromtrent aan het schoolbestuur moet worden overgelaten;

dat, nu het bestuur der school de onderwijzeres A. M. D. Bosch heeft aangemerkt als verplichte onderwijzeres, Gedeputeerde Staten bij de bepaling der Rijksbijdrage te recht hiermede rekening hebben gehouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, de Rijksbijdrage over 1906 voor bovenbedoelde school vast te stellen op f 2504,79.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 25 November 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. R I N K.

LVI.

25 November 1907
n°. 63.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, d.d. 17 April 1907, n°. 19, genomen op de aanvraag van het Rooms-Katholiek Parochiaal Kerkbestuur te Neerbosch en Hees, om voor zijne bijzondere lagere school te Nijmegen, Krayenhofflaan, te be-

komen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 November 1907, n°. 180;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 November 1907, n°. 12865, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten de gezamenlijke Rijksbijdragen voor deze school hebben bepaald op f 2105,12⁵, waaronder een bedrag is begrepen van f 200, over het tijdvak van 1 September—31 December 1906, voor de als verplicht aangemerkte onderwijzeres J. G. W. Sinnige, in verband waarmee de op 1 September 1906 reeds aan de school aanwezige onderwijzeres M. C. H. Luyckx over voornoemd tijdvak als onverplicht is aangemerkt;

dat van dit besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland de inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat toen de onderwijzeres J. G. W. Sinnige aan de bewuste school, die op 15 Januari 1906 honderd vijf en twintig leerlingen telde, in functie trad, het wettelijk verplicht aantal leerkrachten, zijnde behalve het hoofd, twee onderwijzeressen van bijstand reeds aan de school verbonden was, zoodat zij inderdaad als onderwijzeres boven het minimum is aangesteld; dat mitsdien het bedrag der Rijksbijdrage voor de onderwijzeres Luyckx op f 500 behoorde te zijn bepaald, dat voor de onderwijzeres Sinnige op f 86,66⁵, en mitsdien het geheele bedrag der Rijksbijdrage op f 2071,79;

Overwegende, dat de wet eischt de aanwezigheid van een bepaald getal onderwijzers van bijstand, voor wie als bijdrage de minimum jaarwedde, waarop zij aanspraak hebben, moet worden uitgekeerd, doch geen regelen bevat, welke zouden zijn in acht te nemen bij de beantwoording der vraag, wie der aan de school verbonden onderwijzers, voor het geval het verplicht getal onderwijzers van bijstand aan een school wordt overschreden, als verplicht zijn aan te merken;

dat uit het bovenstaande volgt, dat de beslissing hieromtrent aan het schoolbestuur moet worden overgelaten;

dat nu het schoolbestuur de onderwijzeres J. G. W. Sinnige als onverplicht heeft aangemerkt, Gedeputeerde Staten bij de bepaling der Rijksbijdrage hiermede rekening hadden behooren te houden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, de Rijksbijdrage voor bovenvermelde school over 1906 vast te stellen op f 2071,79.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 25 November 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

LVII.

28 November 1907
n°. 68.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, d.d. 13 Maart 1907, n°. 1, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school in de St. Annastraat te Alkmaar, van de Vereeniging St. Joseph aldaar, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord advies van 6 November 1907, n°. 248;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 22 November 1907, n°. 12816, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij bovenvermeld besluit voor genoemde school, welke op 15 Januari 1906 508 leerlingen telde, het gezamenlijk bedrag der Rijksbijdragen is bepaald op f 9210,44⁵, waaronder een bedrag van f 541,66⁵, berekend over het tijdvak van 1 Maart tot 31 December 1906 voor den als verplicht aangemerkten onderwijzer P. J. F. van den Heuvel, een bedrag van f 3411,66⁵ voor den onderwijzer Th. J. Hout en een bedrag van f 208,33 berekend over het tijdvak van 1 September—31 December voor den als verplicht aangemerkten onderwijzer D. Weda;

dat van dit besluit de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat op 15 Januari 1906, volgens art. 59 in verband met art. 48, 1ste lid, 1°. van de wet op het lager onderwijs, een hoofd en negen onderwijzers van bijstand aan de school verbonden behoorden te zijn; dat dit inderdaad het geval was en het geval bleef, toen op 1 Maart 1906 de onderwijzer P. J. F. van den Heuvel werd aangesteld boven het verplicht minimum en niet ter vervanging van eene andere leerkracht; dat dus niet van den Heuvel maar een der andere reeds op 1 Januari 1906 aanwezig zijnde onderwijzers had moeten in aanmerking komen voor de Rijksbijdrage als verplicht onderwijzer over het geheele jaar; dat de onderwijzer Th. J. Hout, die het geheele jaar aan de school verbonden is geweest, daarvoor had moeten zijn in aanmerking gebracht, terwijl echter voor hem de bijdrage is berekend als ware hij maar twee maanden als verplicht onderwijzer en gedurende tien maanden als boven het verplicht minimum te beschouwen geweest; dat intusschen op 1 September 1906 eene vacature is ontstaan door het vertrek van den onderwijzer met hoofdakke B. M. de Vet; dat alzoo op dien datum de onderwijzer van den Heuvel als verplicht aanwezig onderwijzer en de onderwijzer D. Weda op dien datum in dienst gesteld als boven het minimum aanwezig werd te berekenen, terwijl deze laatste als verplicht onderwijzer is berekend; dat dien-tengevolge het bedrag voor den onderwijzer van den Heuvel is te berekenen over zes maanden als boven het verplicht minimum en over vier maanden als verplicht aanwezig; voor den onderwijzer Hout over het geheele jaar als verplicht aanwezig en voor den onderwijzer Weda over vier maanden als boven het minimum aanwezig; dat mitsdien de Rijksbijdrage met f 116,66⁵ behoort te worden verminderd;

Overwegende, dat de wet eischt de aanwezigheid van een bepaald getal onderwijzers van bijstand, voor wie als bijdrage de minimum jaarwedde waarop zij aanspraak hebben moet worden uitgekeerd, doch geene regelen bevat welke zouden zijn in acht te nemen bij de beantwoording van de vraag, welke der aan de school verbonden onderwijzers voor het geval, dat het verplicht getal der onderwijzers van bijstand wordt overschreden, als verplicht zijn aan te merken;

dat uit het bovenstaande volgt, dat de beslissing hieromtrent aan het schoolbestuur moet overgelaten worden;

dat nu het schoolbestuur den onderwijzer van den Heuvel over het tijdvak van 1 Maart- 31 December en den onderwijzer Weda over het tijdvak 1 September- 31 December als verplicht hebben aangemerkt, Gedeputeerde Staten bij het bepalen van het bedrag der Rijksbijdragen hiermede te recht hebben rekening gehouden:

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdragen over het jaar 1906 aan het bestuur van bovengenoemde school toekomende, vast te stellen op f 9210,44⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 28 November 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

LVIII.

28 November 1907
n°. 69.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het bestuur der vereeniging „Afdeeling Zwolle”, der Vereeniging voor Christelijk Volksonderwijs, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, d.d. 30 April 1907, n°. 523/1530, 2de afdeeling, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school aan de Korte Kumperstraat 20, te Zwolle, van genoemde vereeniging, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 November 1907, n°. 191;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 22 November 1907, n°. 12817, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij bovenvermeld besluit voor genoemde school de Rijksbijdrage is bepaald op f 2921,79, waaronder een bedrag van f 166,66 is begrepen voor den onderwijzer J. Offringa, terwijl voor den onderwijzer L. O. Paul geene bijdrage wordt verleend; dat bij het besluit wordt overwogen, dat op 1 September 1906 de onderwijzer J. Offringa aangemerkt is als verplicht onderwijzer en deze naar de opvatting van den Minister van Binnenlandsche Zaken dus als zoodanig moet blijven beschouwd worden, ook nadat met 1 October 1906 een ander onderwijzer in functie trad, voor wien de Rijksbijdrage hooger kon wezen:

dat van dit besluit het bestuur der school bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat tot 1 September 1906 als verplichte onderwijzeres van bijstand is beschouwd mejuffrouw H. J. M. A. Barger; dat door haar vertrek vervanging noodig was en de onderwijzer L. O. Paul als haar opvolger werd benoemd, doch niet vóór 1 October 1906 in dienst kon komen; dat van zijne komst ter vervanging van mejuffrouw Barger als toen aan het schooltoezicht kennis is gegeven;

dat in den tijd, verloopende tusschen het vertrek van mejuffrouw Barger en de komst van den heer Paul, de heer Offringa tijdelijk in de hoogste klassen werd geplaatst; dat, indien het bestuur ten onrechte gemeend heeft aanspraak te mogen maken op een subsidie voor de maand September, het verzoekt deze aanvraag als niet gedaan te beschouwen; dat in casu van een willekeurige wijziging brengen in de als verplicht beschouwde onderwijzers geen sprake is;

Overwegende, dat de wet eischt de aanwezigheid van een bepaald getal onderwijzers van bijstand, voor wie als bijdrage de minimum jaarwedde, waarop zij aanspraak hebben, moet worden uitgekeerd, doch geene regelen bevat, welke zouden zijn in acht te nemen bij de beantwoording van de vraag, welke der aan de school verbonden onderwijzers, voor het geval dat het verplicht getal der onderwijzers van bijstand wordt overschreden, als verplicht zijn aan te merken;

dat uit het bovenstaande volgt, dat de beslissing hieromtrent aan het schoolbestuur moet worden overgelaten;

dat, nu het schoolbestuur den onderwijzer Paul als verplichten onderwijzer van bijstand heeft aangemerkt en als zoodanig gedurende ééne maand den onderwijzer Offringa heeft beschouwd, Gedeputeerde Staten bij het bepalen der Rijksbijdragen hiermede rekening hadden moeten houden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, de Rijksbijdragen over het jaar 1906 aan het bestuur van bovengenoemde school toekomende, vast te stellen op f 2959,29.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 28 November 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

LIX.

28 November 1907
n°. 70.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, d.d. 20 Maart 1907, n°. 24, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school aan de Gortesteeg, n°. 121rood, te Haarlem, van de kerkbesturen der zes Rooms-Katholieke parochiën aldaar, om over het jaar 1906 de Rijksbijdragen te bekomen;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 November 1907, n°. 252;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 22 November 1907, n°. 12863, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij bovengenoemd besluit, overeenkomstig de aanvraag voor genoemde school, welke op 15 Januari 1906 422 leerlingen telde, het gezamenlijk bedrag der Rijksbijdragen is bepaald op f 6925,71⁵, waaronder een bedrag

van f 387,50, berekend over het tijdvak van 1 April—31 December 1906 voor den als verplicht aangemerkten onderwijzer M. H. Brockbeemd en een bedrag van f 320 voor den onderwijzer A. J. Rozemeijer, als verplicht aangemerkt over de maanden Januari—Maart, en als onverplicht aangemerkt over de maanden April—December;

dat de inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie bij Ons tegen het besluit van Gedeputeerde Staten beroep heeft ingesteld, aanvoerende, dat op 15 Januari 1906 volgens art. 59, in verband met art. 48, 1ste lid, 1°., van de wet op het lager onderwijs, een hoofd en acht onderwijzers van bijstand aan de school behoorden verbonden te zijn; dat dit inderdaad het geval was en het geval bleef, toen op 1 April 1906 de onderwijzer Brockbeemd werd aangesteld boven het verplicht minimum en niet ter vervanging van eene andere leerkracht; dat dus niet Brockbeemd, maar een ander, reeds op 1 Januari aanwezig zijnde onderwijzer had moeten in aanmerking komen voor de Rijksbijdrage als verplicht onderwijzer over het geheele jaar; dat de onderwijzer A. J. Rozemeijer met akte van onderwijzer en akte voor de Fransche taal en twee dienstjaren tellende, die het geheele jaar aan de school verbonden is geweest, daarvoor in aanmerking gebracht had moeten zijn, terwijl echter voor hem de bijdrage is berekend, als ware hij maar drie maanden als verplicht onderwijzer en gedurende negen maanden als boven het verplicht minimum te beschouwen geweest; dat alzoo het bedrag van de bijdrage moet zijn respectievelijk voor Brockbeemd f 195 en voor Rozemeijer f 500, en het totaal van de Rijksbijdragen mitsdien te brengen is van f 6411,66⁵ op f 6399,16⁵;

Overwegende, dat de wet eischt de aanwezigheid van een bepaald getal onderwijzers van bijstand, voor wie als bijdrage de minimum jaarwedde waarop zij aanspraak hebben, moet worden uitgekeerd, doch geene regelen bevat, welke zouden zijn in acht te nemen bij de beantwoording van de vraag, welke der aan de school verbonden onderwijzers, voor het geval, dat het verplicht getal der onderwijzers van bijstand wordt overschreden, als verplicht zijn aan te merken;

dat uit het bovenstaande volgt, dat de beslissing hieromtrent aan het schoolbestuur moet overgelaten worden;

dat nu het schoolbestuur den onderwijzer Brockbeemd als verplichten onderwijzer heeft aangemerkt, Gedeputeerde Staten bij het bepalen van het bedrag der Rijksbijdragen te recht hiermede rekening hebben gehouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit, de Rijksbijdragen over het jaar 1906 aan het bestuur van bovengenoemde school toekomende vast te stellen op f 6925,71⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 28 November 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

LX.

28 November 1907
n°. 71.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door Onzen Commissaris in Zuidholland, tegen het besluit van Gedeputeerde

Staten van die provincie, d.d. 23 April 1907, G. S., n°. 14/1, genomen op de aanvraag van het bestuur der Vereeniging tot stichting en instandhouding van vrije Christelijke scholen op Gereformeerden grondslag te Dordrecht, om voor de bijzondere lagere school aan den Vriezeweg 14 A en 14 A rood, te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 13 November 1907, n°. 162;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 22 November 1907, n°. 12964, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Zuidholland bij bovenbedoeld besluit de gezamenlijke Rijksbijdrage voor deze school hebben bepaald op f 8278,73⁵, waarbij, in overeenstemming met de aanvraag van het schoolbestuur de Rijksbijdrage voor het surnumeraire personeel over het geheele jaar werd berekend naar den maatstaf van f 310 per jaar;

dat Onze Commissaris in Zuidholland van dit besluit bij Ons in beroep is gekomen, daarbij aanvoerende, dat aan de bewuste school in 1906 alleen gedurende de maand Januari onderwijs werd gegeven in de vakken *a i*, *k—p* en *t* van art. 2 der wet, terwijl het onderwijs van 1 Februari—31 December alleen de vakken, genoemd sub *a—i* en *k* omvatte; dat de bijdrage voor het onderwijzend personeel, dat boven het wettelijk minimum in 1906 aan deze school werkzaam was, dus moet berekend worden over de maand Januari voor hoogstens 3 onderwijzers naar f 310 per jaar (art. 48, 1ste lid, sub 1°. *b*, laatste alinea) en over de maanden Februari tot en met December voor hoogstens twee onderwijzers naar den maatstaf van f 260 per jaar (art. 48, 1ste lid, sub 1°. *b*, 4de alinea); dat mitsdien een te hooge bijdrage van f 180,70 is toegekend;

Overwegende, dat het in beroep aangevoerde juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, de Rijksbijdrage voor bovengenoemde school vast te stellen op f 8098,03⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 28 November 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

LXI.

14 December 1907
n°. 16.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht, d.d. 9 April 1907, n°. 893, 3de afd., genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school aan de Laanstraat F 12 te Baarn, van de vereeniging „Eene school met den Bijbel”, aldaar, om de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs, over het jaar 1906;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 6 November 1907, n°. 158, en van 30 November 1907, n°. 158/105;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 11 December 1907, n°. 13769, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij bovenvermeld besluit voor genoemde school eene Rijksbijdrage is toegekend van f 5387,79, waaronder begrepen zijn bijdragen van f 112,50, f 65 en f 501,67, onderscheidenlijk voor den onderwijzer Arie van Zijl, de onderwijzeres Cornelia Johanna Onvlee en den onderwijzer T. Verhoog;

dat van dit besluit de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat bij deze school het aantal ter school gaande kinderen op 15 Januari 1906 in totaal en boven de zes jaren 322 bedroeg; dat dus op dien datum volgens art. 59 in verband met art. 48, 1ste lid, 1°., der wet op het lager onderwijs, een hoofd en zes onderwijzers van bijstand aan de school behoorden verbonden te zijn; dat dit inderdaad het geval was en het geval bleef, toen op 1 November 1906 A. van Zijl als onderwijzer werd aangesteld boven het verplicht minimum en niet ter vervanging van eene andere leerkracht; dat dus niet van Zijl, maar een der andere reeds op 1 Januari aanwezig zijnde onderwijzers had moeten in aanmerking komen voor de Rijksbijdrage als verplicht onderwijzer over het geheele jaar; dat de onderwijzer Teunis Verhoog met akte van onderwijzer en acht dienstjaren tellende, die het geheele jaar aan de school is verbonden geweest, daarvoor had moeten zijn in aanmerking gebracht, terwijl echter voor hem de bijdrage is berekend als ware hij tien maanden als verplicht onderwijzer en gedurende twee maanden als boven het verplicht minimum te beschouwen geweest; dat dus het bedrag voor den onderwijzer Verhoog is te berekenen naar den maatstaf van verplicht onderwijzer over het geheele jaar 1906 en te brengen op f 550 en het bedrag voor den onderwijzer van Zijl naar den maatstaf van f 260 over 2 maanden en te brengen op f 43,33; dat de onderwijzeres Onvlee is aangemerkt als te zijn aanwezig geweest gedurende de maanden Augustus, September en October 1906; dat echter volgens een schrijven van den schoolopziener in het district Utrecht aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, d.d. 18 April 1907, B. O., n°. 39, genoemde onderwijzeres slechts gedurende de maanden September en October aan de school zou zijn verbonden geweest; dat evenwel niet is gebleken van het aan haar uitreiken van het bewijs, bedoeld in art. 55c van genoemde wet, waardoor het dus onzeker wordt of zij wel bevoegd was tot het geven van bijzonder onderwijs; dat mitsdien het bedrag van de Rijksbijdrage voor de onderwijzers is te vermeerderen met een bedrag van f 48,33 voor den onderwijzer Verhoog en te verminderen met bijdragen van f 69,17 en f 65, onderscheidenlijk voor den onderwijzer van Zijl en de onderwijzeres Onvlee; dat alzoo dit bedrag moet gebracht worden van f 4985,84 op f 4900;

Overwegende, dat de wet eischt de aanwezigheid van een bepaald getal onderwijzers van bijstand, voor wie als bijdrage de minimum jaarwedde, waarop zij aanspraak hebben, moet worden uitgekeerd, doch geene regelen bevat, welke zouden zijn in acht te nemen bij de beantwoording van de vraag, welke der aan de school verbonden onderwijzers, voor het geval dat het verplicht getal der onderwijzers van bijstand wordt overschreden, als verplicht zijn aan te merken;

dat uit het bovenstaande volgt, dat de beslissing hieromtrent aan het schoolbestuur moet overgelaten worden;

dat, nu het schoolbestuur den onderwijzer Verhoog over het geheele jaar als verplichten onderwijzer heeft aangemerkt, Gedeputeerde Staten bij het bepalen van het bedrag der Rijksbijdragen ten onrechte daarmede geene rekening hebben gehouden;

dat de bijdrage voor den onderwijzer van Zijl in de aanvraag ten onrechte berekend is naar den maatstaf van f 360, in plaats van naar dien van f 285;

dat wat in beroep is aangevoerd ten aanzien van de bijdrage voor de onderwijzeres Onvlee juist is;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, de Rijksbijdragen over het jaar 1906 aan het bestuur van genoemde school toe-komende, vast te stellen op f 5306,11⁵.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 14 December 1907.

WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

LXII.

30 December 1907
n°. 38.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, d.d. 20 Maart 1907, n°. 35, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school aan de Stoofsteeg n°. 7 te Haarlem, van de Vereeniging van Vrouwen tot bevordering van huiselijk geluk, gevestigd te Heythuizen, om over het jaar 1906 te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, adviezen van 30 October 1907, n°. 251, en 7 December 1907, n°. 251/111;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 December 1907, n°. 14412, afdeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat bij bovengemeld besluit voor genoemde school het bedrag der Rijksbijdragen is bepaald op f 3322,80, waaronder begrepen een bedrag van f 158,33 $\frac{1}{2}$, berekend over de maanden Juli en Augustus 1906, voor de onderwijzeres L. Th. H. Jonkergouw, die gedurende deze maanden optrad als waarnemend hoofd en voor wie over de maanden Januari—Juni f 350 en over de maanden September—December f 233,33 $\frac{1}{2}$ werd toegekend, en de bijdragen voor de onderwijzeres E. M. H. Poell, die over de maanden Juli en volgende (wat de vier laatste maanden betreft in plaats van de onderwijzeressen Holtslag en Francisca Mohr), kan worden gerekend tot het verplicht getal, in verband waarmede de bijdragen voor deze drie onderwijzeressen respectievelijk op f 405, f 21,66 $\frac{5}{8}$ en f 65 zijn te stellen;

dat van dit besluit de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat een waarnemend hoofd geen aanspraak heeft op eene jaarwedde als zoodanig en dus ook eene daarmede gelijk staande bijdrage niet kon worden toegekend; dat de bijdrage voor genoemde onderwijzeres dus moet worden berekend over een geheel jaar op f 700, in plaats van op f 711,66 $\frac{3}{4}$, waarop zij met inbegrip van bovengenoemd bedrag is gesteld; dat mitsdien het bedrag van de Rijksbijdrage voor de onderwijzers is te verminderen met f 41,67 en te brengen van f 3125 op f 3083,33;

Overwegende, dat de onderwijzer, die de betrekking van hoofd eener openbare school op den voet van art. 23, 2de lid, der Lager-onderwijswet, waarneemt, geenszins is gelijk te stellen met een op regelmatige wijze benoemd hoofd;

dat derhalve een dergelijk onderwijzer ook geen aanspraak kan maken op de minimum jaarwedde, welke art. 26, 1ste lid, sub 1°., der Lager-onderwijswet den hoofden van scholen verzekert, en de gemeente dus, volgens art. 48, 1ste lid, sub a, evenmin recht heeft op een overeenkomstig subsidie; dat ingevolge art. 58, 3de lid, en art. 59, 1ste lid, 1ste zinsnede, het laatste eveneens geldt voor het bijzonder onderwijs;

dat mitsdien de bijdrage voor de onderwijzeres L. Th. H. Jonkergouw, gedurende den tijd, dat zij de betrekking van hoofd der school vervuld heeft, door Gedeputeerde Staten van Noordholland ten onrechte is berekend naar eene jaarwedde waarop de hoofden van scholen aanspraak hebben;

Overwegende voorts, wat de bijdrage voor de onderwijzeressen E. M. H. Poell, A. P. Holtslag en Francisca Mohr betreft;

dat de wet eischt de aanwezigheid van een bepaald getal onderwijzers van bijstand, voor wie als bijdrage de minimum jaarwedde, waarop zij aanspraak hebben, moet worden uitgekeerd, doch geene regelen bevat, welke zouden zijn in acht te nemen bij de beantwoording van de vraag, welke der aan de school verbonden onderwijzers voor het geval dat het verplichte getal onderwijzers van bijstand aan eene school overschreden wordt, als verplicht zijn aan te merken;

dat uit het bovenstaande volgt, dat de beslissing hieromtrent aan het schoolbestuur moet worden overgelaten;

dat, nu het bestuur der school de onderwijzeressen Holtslag en Francisca Mohr als verplicht en de onderwijzeres Poell over het geheele jaar als boventallig heeft aangemerkt, Gedeputeerde Staten bij de bepaling van de Rijksbijdragen daarmede rekening hadden moeten houden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit, het bedrag der Rijksbijdrage, over 1906 aan genoemde school te verleen, vast te stellen op f 3216,13.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 30 December 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

LXIII.

30 December 1907
n°. 39.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, d.d. 10 April 1907, n°. 2a, genomen op de aanvraag van het bestuur der bijzondere lagere school aan de Haarlemmerhouttuinen n°. 53/55 te Amsterdam, van het Roomsche-Katholiek parochiaal kerkbestuur van O. L. Vrouw Onbevlekt Ontvangen, aldaar, om over het jaar 1906 te bekomen de Rijksbijdragen, bedoeld in art. 59 der wet tot regeling van het lager onderwijs;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 13 November 1907, n°. 253, en 11 December 1907, n°. 253/109;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 December 1907, n°. 14246, afdeeling Algemeene Zaken en Comptabiliteit;

Overwegende, dat, nadat voor bedoelde school, welke op 15 Januari 1906 601 leerlingen telde, eene gezamenlijke Rijksbijdrage ad f 8893,89 was aangevraagd, bij bovengemeld besluit de Rijksbijdrage is bepaald op f 9043,89, uit overweging, dat de berekening van de Rijksbijdragen (bij de aanvraag gedaan) juist is, behoudens de bijdragen voor A. M. van Tol en M. L. Raaymakers, welke over de laatste drie kwartalen resp. naar f 310 en f 700 kunnen worden berekend;

dat van dit besluit de inspecteur bij Ons in beroep is gekomen, aanvoerende, dat op 15 Januari 1906, volgens art. 59, in verband met art. 48, 1ste lid, 1°., van de wet tot regeling van het lager onderwijs, een hoofd en elf onderwijzers van bijstand aan de school behoorden verbonden te zijn; dat dit inderdaad het geval was en het geval bleef, toen op 1 April 1906 de onderwijzeres Melania Ludovica Raaymakers werd aangesteld boven het verplicht minimum en niet ter vervanging van een andere leerkracht; dat aan de school gedurende korter of langer tijd drie onderwijzeressen boven het verplicht minimum zijn aanwezig geweest; dat aan de school onderwijs gegeven werd in de vakken genoemd onder a—p en t van art. 2 der wet, en mitsdien voor elke dezer drie onderwijzeressen is te berekenen naar eene bijdrage van f 310 per jaar; dat dienovereenkomstig ook de aanvraag is gedaan, doch bij voormeld besluit de bijdrage voor de onderwijzeres M. L. Raaymakers is berekend naar den maatstaf van f 700, en daarentegen voor de op 1 Januari 1906 reeds aanwezige en slechts 4 dienstjaren tellende onderwijzeres Anna Maria van Tol over 3 maanden naar den maatstaf van f 500 en over 9 maanden naar dien van f 310; dat dientengevolge voor de onderwijzeres Raaymakers is toegekend eene bijdrage van f 525 en voor de onderwijzeres van Tol eene bijdrage van f 357,50, welke bijdragen onderscheidenlijk hadden moeten bedragen f 232,50 en f 500, en het bedrag van de Rijksbijdrage voor de onderwijzers alzoo is te verminderen met f 150 en te brengen van f 8403,34 op f 8253,34;

Overwegende, dat de wet eischt de aanwezigheid van een bepaald getal onderwijzers van bijstand, voor wie als bijdrage de minimum jaarwedde waarop zij aanspraak hebben, moet worden uitgekeerd, doch geen regelen bevat, welke zouden zijn in acht te nemen bij de beantwoording der vraag, wie der aan de school verbonden onderwijzers, voor het geval het verplicht getal onderwijzers van bijstand aan een school wordt overschreden, als verplicht zijn aan te merken;

dat uit het bovenstaande volgt, dat de beslissing hieromtrent aan het schoolbestuur moet worden overgelaten;

dat, nu het schoolbestuur de onderwijzeres Raaymakers als onverplicht heeft aangemerkt, Gedeputeerde Staten bij de bepaling der Rijksbijdrage hiermede rekening hadden behooren te houden;

Overwegende wijders, dat nader is gebleken, dat in de bij de stukken overgelegde aanvraag, het aantal jaren, hetwelk voor de berekening der bijdrage ten behoeve van de onderwijzeres P. L. E. Köhler als diensttijd in aanmerking komt, ten onrechte op meer dan 20 is gesteld, terwijl zij inderdaad eerst op 21 Juni 1906 15 dienstjaren telde;

dat in verband hiermede de Rijksbijdrage voor deze onderwijzeres uitgetrokken, met f 75 behoort te worden vermindert;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met wijziging van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, het bedrag der Rijksbijdrage over 1906 voor bovenbedoelde school vast te stellen op f 8818,89.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 30 December 1907.

W I L H E L M I N A.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

P. RINK.

BIJLAGE V.

REGELEN, in acht te nemen bij het toekennen van
Rijkssubsidie ten behoeve van gemeentelijke en
bijzondere scholen voor zwakzinnigen.

I.

Het leerplan der school moet ten minste omvatten de vakken, onder *a—d* en *h—k* in art. 2 der wet tot regeling van het lager onderwijs genoemd, benevens *handenarbeid (slöjd)*. Het behoeft de goedkeuring van den schoolopziener in het district, waarbinnen de school gelegen is.

II.

Op elk zestiental leerlingen moet een onderwijzer of eene onderwijzeres zijn aangesteld. Van het personeel mag niet meer dan de helft, en bij oneven aantal niet meer dan de kleinste helft, uit onderwijzeressen bestaan.

De onderwijzers moeten in het bezit zijn van de akte van bekwaamheid, bedoeld in art. 77, onder *b*, der wet tot regeling van het lager onderwijs; de onderwijzeressen in het bezit van de akte van bekwaamheid, bedoeld in art. 77, onder *a*, dier wet; de onderwijzers en onderwijzeressen moeten tevens bevoegdheid bezitten tot het geven van onderwijs in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek.

Bovendien moeten degenen, die belast zijn met het geven van onderwijs in handenarbeid, in het bezit zijn van een diploma, afgegeven door de Vereeniging tot bevordering van het onderwijs in handenarbeid in Nederland, — en de onderwijzeressen, die belast zijn met het geven van onderwijs in de nuttige handwerken voor meisjes, van de akte van bekwaamheid of aanteekening voor dat vak.

De benoeming van onderwijzend personeel en het verleenen van ontslag, wanneer dat niet op eigen verzoek geschiedt, behoeven de goedkeuring van den districts-schoolopziener.

De jaarwedde van elke(n) onderwijzer(es) moet ten minste f 1000 bedragen en die van het schoolhoofd aan scholen met meer dan drie onderwijzers(essen) ten minste f 2000.

III.

Kinderen, die den vijftienjarigen leeftijd bereikt hebben, mogen niet dan na bekomen machtiging van den districts-schoolopziener de school bezoeken.

Op grond van de godsdienstige gezindte der ouders mag een kind de toelating tot de school niet worden geweigerd.

Onvermogene leerlingen zullen van de betaling van schoolgeld geheel, minvermogene ten deele worden vrijgesteld.

De beslissingen omtrent toelating en ontslag van leerlingen behoeven de goedkeuring van den districts-schoolopziener.

Elke klasse mag niet meer dan zestien, de school niet meer dan tweehonderd leerlingen bevatten, behoudens door den districts-schoolopziener tijdelijk te verleenen vrijstelling.

IV.

Het schoolgebouw moet in het algemeen voldoen aan de eischen, gesteld bij Koninklijk besluit van 12 September 1905 (*Staatsblad* n°. 267), met dien verstande, dat de schoolbanken niet meer dan ééne zitplaats mogen bevatten en dat voor lichaams oefeningen en voor het onderwijs in handenarbeid afzonderlijke lokalen aanwezig moeten zijn.

Het schoolgebouw behoeft de goedkeuring van den districts-schoolopziener.

V.

Van alle door den districts-schoolopziener genomen besluiten kan in hooger beroep worden gekomen bij den Minister van Binnenlandsche Zaken.

VI.

De school moet steeds toegankelijk zijn voor de inspecteurs van het lager onderwijs en voor den districts-schoolopziener, binnen wiens ambtsgebied de school gelegen is.

VII.

Jaarlijks moet vóór 1 October eene begrooting van inkomsten en uitgaven der school voor het volgend kalenderjaar, en jaarlijks vóór 1 April eene rekening en verantwoording benevens een verslag over het afgelopen kalenderjaar aan den Minister van Binnenlandsche Zaken worden ingezonden.

VIII.

Is de inrichting eene bijzondere school, dan moet zij staan onder het bestuur van eene instelling of vereeniging, die rechtspersoonlijkheid bezit.

IX.

Door het Rijk wordt, wanneer deze voorwaarden geregeld worden nagekomen, over elk kalenderjaar ten behoeve van de school verleend:

1°. eene bijdrage in de kosten voor het personeel, overeenkomende met het gezamenlijk bedrag van de minimum jaarwedden der verplichte onderwijzers(essen); voor scholen met meer dan drie onderwijzers(essen), waar het schoolhoofd niet tevens onderwijzer is, bovendien vermeerderd met eene bijdrage van f 1000 ter tegemoetkoming in de kosten van bezoldiging van het schoolhoofd;

2°. eene bijdrage ter tegemoetkoming in de kosten om te voorzien in de behoefte aan schoollokalen, voor scholen:

van	16 en minder leerlingen		f	63,20
„	17—32	„		94,80
„	33—48	„		158,00
„	49—64	„		221,20
„	65—80	„		284,40
„	81—96	„		347,60
„	97—112	„		410,80
„	113—128	„		474,00
„	129—144	„		537,20
„	145—160	„		600,40
„	161—176	„		663,60
„	177 en meer	„		726,80

X.

Het gezamenlijk bedrag dezer bijdragen wordt verminderd met het bedrag waarmede over het laatstverloopen kalenderjaar, volgens de rekening en verantwoording, de inkomsten der school de uitgaven hebben overtroffen.

INHOUD.

	Bladz.		Bladz.
§ 1. Wettelijke voorschriften omtrent het lager onderwijs	1	IV. Inrichtingen van bijzonderen aard ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	91
§ 2. Omvang en toestand van het lager onderwijs	1	V. Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen tot den rang van hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres	108
§ 3. Getal en soort der scholen	14	VI. Kosten van de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	110
§ 4. Schoollokalen, schoolmeubelen en leermiddelen ...	19	VII. Opleiding van onderwijzers bij het lager onderwijs, die zich wenschen te bekwamen voor het afleggen van het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs in land- en tuinbouwkunde	110
§ 5. Subsidiën van het Rijk krachtens art. 53 der wet	19	VIII. Opleiding van onderwijzers in handenarbeid (<i>Slöjd</i>)	114
§ 6. Leerlingen	23	IX. Cursussen in spreekonderwijs	114
§ 7. Schoolgelden	32	§ 14. Arrondissements-bibliotheken en onderwijzers-bijeenkomsten	115
§ 8. Bevordering van het schoolbezoek en beteugeling van het leer- en schoolverzuim	33	§ 15. Akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs	116
§ 9. Onderwijzend personeel	47	§ 16. Toezicht op het lager onderwijs	126
§ 10. Benoeming, schorsing en ontslag van onderwijzers	57	§ 17. Uitgaven van het Rijk en de gemeenten ten behoeve van het lager onderwijs	127
§ 11. Inkomsten van de onderwijzers	77	Scholen voor zwakzinnigen en idioten ...	138
§ 12. Pensioenen en wachtgelden aan onderwijzers	84	Onderwijs in de gevangenissen	138
§ 13. Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen ...	85	Bewaarscholen	142
I. <i>Rijkskweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen</i>	85		
II. <i>Rijksnormalessen</i>	90		
III. <i>Gemeentelijke kweekscholen</i>	90		

BIJLAGEN.

- A. Wet van 28 December 1907 (*Staatsblad* n°. 361), tot wijziging der wet tot regeling van het lager onderwijs.
- B. Koninklijke beslissingen in geschillen van bestuur, met uitzondering van die voorkomende onder bijlage U.
 nos. 1 en 2: betreffende het getal scholen in de gemeente;
 n°. 3: vrijstelling van de verplichting tot het geven van onderwijs in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek;
 nos. 4 en 5: betreffende afkeuring van schoollokalen;
 nos. 6 en 7: betreffende verordeningen tot het verleen van verlof aan onderwijzers en onderwijzeressen;
 nos. 8 tot en met 15: betreffende regeling van jaarwedden en huishuur.
- C. Koninklijk besluit van 9 October 1907 (*Staatsblad* n°. 267), tot vernietiging van het besluit van den raad der gemeente Escharen, d.d. 8 October 1906, n°. 18, voor zoover daarbij eene verordening, regelende de verdeling der gemeente in schoolwijken, is vastgesteld.
- D. Koninklijk besluit van 17 December 1907, n°. 1, tot het verleen aan de gemeente Ransdorp van vrijstelling van de verplichting tot het heffen van schoolgeld voor het herhalingsonderwijs.
- E. Koninklijk besluit van 12 Juni 1907 (*Staatsblad* n°. 146), tot vernietiging van het besluit van den raad der gemeente Schiedam, d.d. 19 Juni 1906, en tot gedeeltelijke vernietiging van vier besluiten van dien raad, in zake het aangaan van een huwelijk door onderwijzeressen bij het openbaar lager onderwijs.
- F. Koninklijk besluit van 2 Maart 1907 (*Staatsblad* n°. 64), tot vernietiging van eenige bepalingen der Verordening, regelende de jaarwedden en andere toelagen aan hoofden der scholen, onderwijzers en onderwijzeressen, die de hoofden der openbare lagere scholen bijstaan, vastgesteld in de openbare vergadering van den raad der gemeente Beesd, op 29 November 1905, en voor zooveel noodig goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, d.d. 12 December 1905, n°. 104.
- G. Verslag van den cursus in handenarbeid in 1908 te Maas-tricht gehouden.
- H. Verslag van den cursus in handenarbeid in 1908 te Gro-ningen gehouden.
- I. Verslag van de commissie van toezicht op de in 1907 te Haarlem gehouden cursussen in spreekonderwijs.
- J. Mededeelingen omtrent den uitslag van de in 1907 ge-houden examens ter verkrijging van akten van be-kwaamheid als onderwijzer en onderwijzeres.
- K. Verslagen van de in 1907 gehouden examens, ter ver-krijging van akten van bekwaamheid als hoofdonder-wijzer of hoofdonderwijzeres, met een overzicht van den uitslag der examens.
- L. Verslag der commissie, in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal, lager onder-wijs, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149).
- M. Verslag der commissie, in 1907 belast geweest met het afnemen der examens voor de Hoogduitsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte A), naar aan-leiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149).
- N. Verslag van de commissie, in 1907 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal (lager onderwijs, en middelbaar onderwijs, akte A), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Au-gustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149).
- O. Verslag der commissie, in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in het handteekenen, lager on-derwijs, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 24 October 1884 (*Staatsblad* n°. 219).
- P. Verslag der commissie, in 1907 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in zeevaarkunde en wis- en natuurkundige wetenschap-pen, boekhouden, of tot het geven van lager onderwijs in de wiskunde, bedoeld in art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs.
- Q. Verslag der commissie, in 1907 belast geweest met exa-mineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van lager en middelbaar onderwijs in de gymnastiek.
- R. Verslag der commissie, in 1907 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid wenschten te verkrijgen voor middelbaar onderwijs in landbouwkunde, tuinbouwkunde of houtteelt of voor lager onderwijs in land- of tuinbouwkunde, bedoeld bij Koninklijk besluit van 26 Mei 1897 (*Staatsblad* n°. 161), aangevuld bij Koninklijk besluit van 8 Juni 1900 (*Staatsblad* n°. 105).
- S. Uitslag van de in 1907 gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonder-wijs in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek.
- T. Uitslag van de in 1907 gehouden examens ter verkrij-ging van akten van bekwaamheid voor huis- en school-onderwijs in de nuttige en in de fraaie handwerken voor meisjes.
- U. Koninklijke beslissingen in zake de beroepen en beslui-ten van Gedeputeerde Staten, ten aanzien van aanvra-gen van besturen van bijzondere scholen, om over 1906 in het genot te worden gesteld van de bijdrage, over-eenkomstig artikel 59 der wet op het lager onderwijs.
- V. Regelen, in acht te nemen bij het toekennen van Rijks-subsidie ten behoeve van gemeentelijke en bijzondere scholen voor zwakzinnigen.

